

Hayat
ANSİKLOPEDİSİ

Hayat ANSİKLOPEDİSİ

III. Cilt

Hayat Yayınları

Umum Neşriyatı İdare Edenler

ŞEVKET RADO

HİKMET FERİDUN ES

Yazı İşleri Sekreterleri

VAHDET GÜLTEKİN

ORHAN Ş. YÜKSEL AZİZE BERGİN

Teknik Sekreterler

SEZAİ SOLELLİ

SEMİRAL BİLBAŞAR ESER TUTEL

Tarih Bahisleri

T. YILMAZ ÖZTUNA

Coğrafya Bahisleri

METİN TUNCEL

Resim, Şema ve Hartalar

ŞEMSİ GÜNER ORHAN DAR

MİHRİBAN DANIŞMAN

Fotoğraflar

İNAL TENGİZMAN EROL DERNEK

Tashih İşleri

ORHAN ŞIPKA

Basıldığı yer

Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi
Ofset tablolar ve hartalar : Doğan Kardeş
Yayınları A. Ş. Basımevi

Günlük Hayatımızda Önemli Yeri Olan Bir Besinimiz: ET

ET, insanın ve omurgalı hayvanlardan çoğunun vücudunda deriyle kemik arasında kalan yumuşak kısmıdır. Karın boşluğundaki organlar, sıvı dokular et sayılmaz. Et, kaslardan, bağlayıcı dokulardan, biraz da yağdan meydana gelir (Bk. Kas).

Hayvan etlerinin besin bakımından değeri büyüktür. Bu yüzden binlerce yıldan beri insanın başlıca besini olmuştur.

Etin Besin Değeri

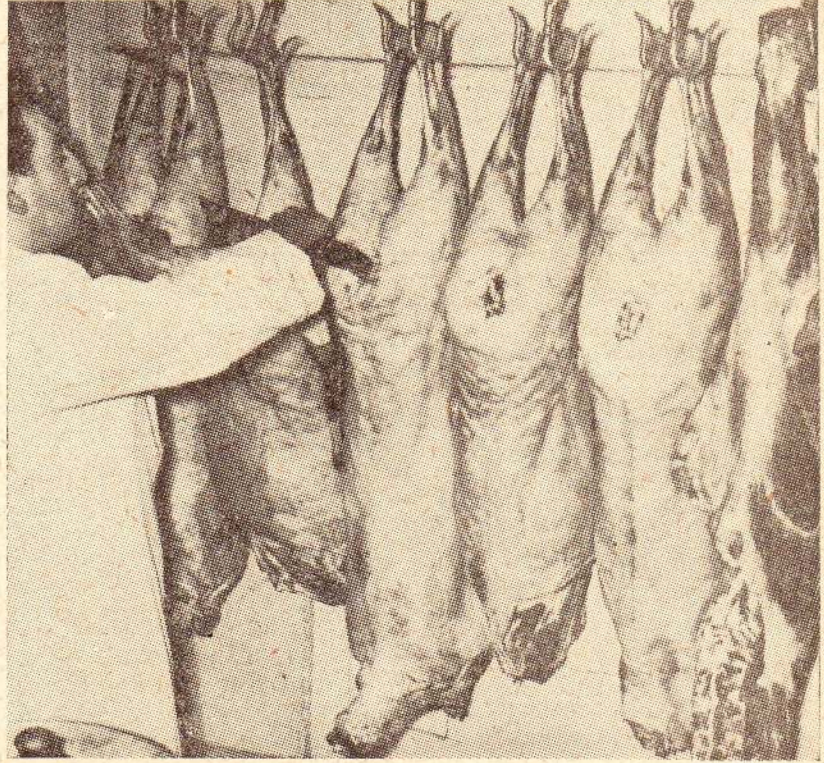
Mağara adamları hem lezzetini beğendikleri, hem de bitkilere, meyvalara göre kendilerini daha uzun zaman tok tuttuğu için çok et yemeye çalışmıştır. Bugün de eti çok yiyişimiz sadece yukarıdaki sebeplerden değil, aynı zamanda, eksiksiz bir besin düzeni için şart olmasındandır. Et, proteinler, madensel maddeler, vitamin bakımından zengin bir enerji kaynağıdır.

İnsanın beslenmesi için şart olan üç ana besin (protein, yağ, karbonhidrat) ette vardır. Bunların en önemlisi, ete asıl özelliğini veren proteinlerdir.

Et, sadece protein deposu olduğu için değil, içinde en iyi proteinler bulunması bakımından da önemlidir. Etin proteinlerinde doku yapıcı elemanların başında gelen «amino asit»ler vardır. Yağ ise en önemli besleyici maddelerdendir, bize ısı ve enerji verir. İslanda, Grönland gibi soğuk memleketlerde yaşıyanlar kış aylarında mümkün olduğu kadar çok et yerler. Bunlardan başka, ette sağlığımız için lüzumlu «karbonhidrat» denen kimyasal bileşimler de vardır.

Et vitamin bakımından da çok zengindir. Dana, kuzu, sığır etinde B vitaminlerinin hemen hepsi bulunur. Bunlardan en önemlisi, büyüme, kalbin, sinirlerin çalışması için gerekli olan B_1 vitaminidir. Gene ette bol bulunan B_2 vitamini gözlerin, derinin iyi durumda bulunmasını sağlar. Pellagra hastalığının tedavisinde, bundan korunmada büyük rolü olan «nikotinik asit» ile B_4 ve B_6 vitaminleri de ette vardır. Karaciğer ise kemik ve dişlerin gelişmesine yardım eden D vitamini kaynağıdır.

Ette, vücuda faydalı maden tuzlarının hepsi bulunur. Bilhassa demir ve fosfor bakımından çok zengindir. Et hazmı sağlıyan salgıların çoğalmasına sebep olduğu için de faydalıdır. Et muhtelif şekillerde pişirilir, çeşitli yemekleri yapılır (Bk. Yemekler).

Et gerek protein, gerekse vitamin bakımından çok zengin bir besin maddesidir. Ette ayrıca vücuda faydalı maden tuzlarının hepsi bulunur. Bu bakımdan, et çok eski çağlardan beri insanların başlıca besin maddelerinden biri olmuştur.

Etin Cinsleri

Kesilen hayvanın cinsine göre etin çeşitleri, lezzeti, kullanıldığı yerler de değişir.

Dana Eti. — İki haftalıktan on dört haftalığa kadar olan sığır yavrusuna «dana» denir. Bazan daha büyük yaşta olanlar da dana diye satılır. Dana eti sığırdan daha yumuşak olur. Bileşimindeki su sığır etinden daha çok, yağ daha azdır.

Sığır Eti. — On dört haftalıktan daha yaşlı olan sığırların etidir. Batılılar daha yağsız olması bakımından dana etinden üstün tutarlar. İyi bir sığır eti, renginin parlak, canlı olmasiyle tanınır. Sığır yağı sarı renkte olur. Manda yağı beyazdır, makbul sayılmaz.

Kuzu Eti. — Bir yaşından aşağı koyun yavrusuna «kuzu» denir. Kuzu etinin rengi koyunun etinden daha açıktır, yağı beyazdır, kokusu daha hafiftir.

Koyun Eti. — Bir yaşını geçmiş kuzular koyun sayılır. Koyun etinin kokusu kuzu etinden daha kuvvetlidir. Yurdumuzdaki koyunlar üçe ayrılır: Dağlıç, karaman, kıvırcık. Bunlardan en makbulü kıvırcıktır. Karamanın bilhassa «kızıl karaman» cinsi en az tercih edilen ettir.

Domuz Eti. — İster yaşlı, ister genç olsun, her çeşit domuz eti çok yağlı olur.

Keçi Eti. — Lezzetsizdir. Yenilirse de çok defa mide ve barsak bozukluğuna yol açar. Yalnız, körpe oğlak eti lezzetlidir, rahatsızlık vermez.

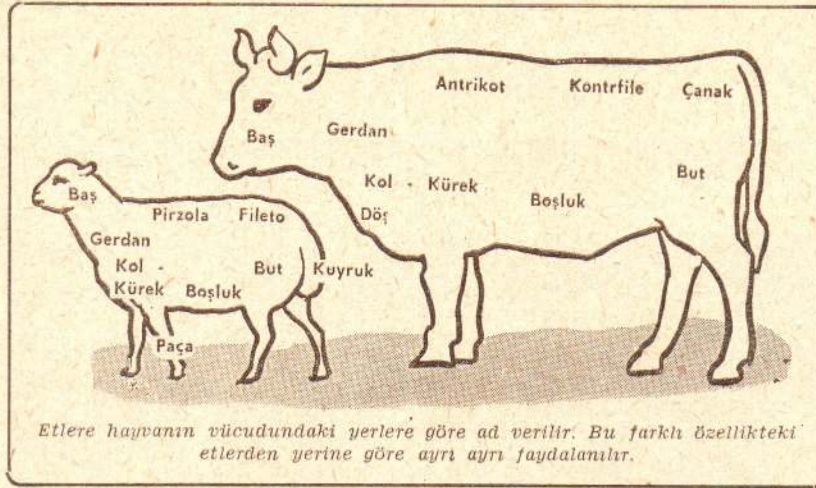
Deve Eti. — Birçok yerlerde deve kesim hayvanı olarak kullanılır. Ancak, pahalı olması, taşıma hayvanı olarak daha faydalı olması bakımından deve kesimi yaygın değildir.

Kümes Hayvanları Eti. — Kümes hayvanlarının memelilerden ayrı bir lezzeti vardır. Tavuk eti hafif olur. Hindi ve kaz eti aranılan, sevilen etler arasındadır. Palaz (kaz yavrusu) eti daha çok beğenilir. Ördek eti ise makbul sayılmaz.

Av Hayvanları Eti. — Avlanan birçok hayvanların eti yenilir. Bu arada, çulluk, bıldırcın, keklik, eti en makbul kuşlardandır.

Sakatlar

Etin dışında, hayvanın yenilen başka kısımlarına «sakatlar» (sakatat) denir. Bunlar da ayrıca satılır. Sakatların bazısı çok lezzetlidir. Bunların başında yürek (kalb), ciğer (karaciğer), böbrek, işkembe, beyin, dil ve baş gelir. Lezzetiyle tanınmış paçayı da bu arada saymak gerekir. Sığır cinsinin sakatları arasında dananınki makbuldür. Batı memleketlerinde domuzun bu gibi sakatla-

Etlere hayvanın vücudundaki yerlere göre ad verilir. Bu farklı özellikteki etlerden yerine göre ayrı ayrı faydalanılır.

rından başka, burun, kulak, ayak ve dudaklarını da sakat olarak satarlar. A. B. D.'nin güney kesimlerinde domuzun barsakları da satılır.

Hayvan Kesimi

Yenilen et yolundan insana birtakım hastalıklar, asalaklar geçebileceği için, halkın sağlığı bakımından devlet, hayvan kesimini kontrol altında bulundurur. Kesilecek hayvanlar muayene edilir, kesildikten sonra da bütün etlerin üstüne boydan boya hayvanın cinsini gösteren bir damga basılır. Bu kontrolün sağlanabilmesi bakımından kaçak et kesimi yasaktır.

Kesim hayvanları mezbahaya geldikleri zaman belirli bir müddet dinlendirilir, sonra kesilir, yüzülür, eti kasap dükkânlarına dağıtılır (Bk. Mezbaha).

Etlerin Saklanması

Memleketimizde et çoğunlukla taze olarak kullanılır. Kasaplara dağıtılan etler satılıncaya kadar buz dolabında saklanır.

Dondurulmuş Etler. — Eti daha uzun müddet saklamak için dondurmak gerekir. İyice dondurulan etler aylarca saklanabilir. Bunun için, birçok memleketlerde özel soğuk hava depoları vardır. Dondurma sayesinde etlerin uzak yerlere gönderilmesi, başka memleketlere satılması sağlanmıştır.

En çabuk bozulan etler taze dana ve domuz etidir. Yağlı sığır eti, kuzu eti donma derecesinin biraz üstündeki sıcaklığa dana ve domuz etinden daha çok dayanır. Etler iyice dondurulacaksa nem ve buğu geçirmiyecek şekilde sarılmaları gerekir. Etin yüksek kaliteli olması donmanın hızına bağlıdır. Dondurulmuş etler —15° ile —24° arasında saklanır.

Dundurulmuş etler kullanılacağı zaman 10-15 gün 1°-2° arasında tutulur. Böylece et güzel bir koku, ayrıca gevreklik kazanır. Ancak, yağlı sığır etleri bu kadar fazla beklemeye gelmez, çabuk bozulur. Dana ve domuz eti de fazla bekletilemez. Dondurulacak etler kesimden hemen sonra soğuk hava depolarına konur.

Sığır eti —13° ile —14° arasında 6-8 ay, —15° de 10-12 ay, —18° de 12-15 ay saklanabilir. Dananın, koyunun aynı sıcaklıklarda saklanabilme süresi daha kısadır: —18° de dana 10-12 ay, koyun 8-10 ay saklanabilir.

Et, kesimden sonra hemen bozulmaya yüz tutan bir besin olduğundan, çok eski zamanlardan beri eti uzun süre saklamanın yolları araştırılmıştır.

Tuzlama. — Etin, balıkların saklanmasında başvurulan usullerden biri de «tuzlama» dır. Bu usulde et ve balık doğrudan doğruya tuz billûrlariyle işlenir. Tütsüleme de eti koruma usullerinden biridir. Bu usul etin korunmasını sağlar, aynı zamanda odun dumanının da kimyevi koruyucu etkisi vardır.

Kavurma. — Memleketimizde çok eskiden beri kullanılan saklama usullerinin başında «kavurma» gelir. Bu usul, eti uzun müddet yağda kavurarak içindeki suyu buharlaştırmaya dayanır. Et, «kıyma» veya «kuşbaşı» olarak kavrulur. Böylece, hiç olmazsa bir mevsim boyunca saklanabilir. Kavururken konan bolca tuz da etin korunmasında yardımcı olur.

Gene eskiden beri eti uzun zaman saklamaya yarıyan usullerden biri de «pastırma» ve «sucuk» yapmaktır (Bk. Pastırma; Sucuk).

Sosis, Salam. — «Sosis» ve «salam» da çok eski devirlerden beri eti saklamakta kullanılan usullerdendir. Bunlar çeşitli memleketlerde türlü adlarla anılırlar. «Salam» sözünün Eski Yunan şehirlerinden Salamis'in adından geldiği sanılıyor. «Sosis» ise Lâtince «tuzlu» demek olan «salsus» dan gelir. Bugün 200 çeşit sosis ve salam yapılmaktadır. Sosis için hazırlanan kıyılmış et özel makinelerle cinsine göre koyun, sığır, domuz barsağına doldurulur. Bazı yerlerde parafinlenmiş bezlere de doldurulduğu olur. Salam ve sosisler bilhassa Batı memleketlerinde çok geniş ölçüde kullanılır. Memleketimizde de sosis ve salam fabrikaları vardır. Amerika'da sosisler konserve kutuları içinde satılır, bu usul gittikçe yayılmaktadır. Son zamanlarda kabuksuz sosis de yapılmaya başlanmıştır. Bu usulde sosisler önce bir selüloz mahfazaya doldurulur, sonra sıcak suya batırılır, hemen arkasından da buzlu suya sokulur. Böylece, etin bir kısım proteini selülozun altında incecik bir tabaka meydana getirir, selüloz mahfaza çıkarıldığı zaman meydana gelen tabaka sosisi aynı biçimde saklar. Kabuksuz sosis büyük bir rağbet görmüş, geniş ölçüde satılmaya başlanmıştır.

Et Ticareti

İnsanlar çok eski çağlardan beri tabiî bir ihtiyaç olarak et yemeyi öğrenmiş, hayvanları avlamaya çalışmıştır. Medeniyet yolunda atılan en önemli adımlardan biri insanların yabani hayvanları evcilleştirerek sürüler halinde yetiştirmesidir. Bu da çok eski zamanlara kadar uzanır. Bundan 12.000 yıl önce yaşıyan insanların kesimlik hayvan besledikleri biliniyor. Eski Mısırlılar, Babilliler, Romalılar, Yunanlılar geniş ölçüde sığır ve koyun sürüleri beslerlerdi.

Ticaret konusu olan ilk hayvan ürünleri deri ve yünden ibaretti. Fenikeliler'in bunları, satmak için, İngiltere'ye kadar götürdükleri bilinmektedir. Yakın çağlarda ticari maksatla yapılan ilk et sevki 1641 yılına raslar. Amerika'da yapılan bu sevkiyat yalnız tuzlanmış domuz etine mahsustu. Eti taze olarak saklamak çok güç olduğundan başka yerlere göndermek işi gelişmemiştir. XIX. yüzyılda bile Amerika'da memlekette bir yerden bir yere et ancak kışın gönderiliyordu. Soğuk hava tertibatlı vagonlar 1880'de sefere konuldu. Bu sayede A. B. D.'nde çok kalabalık doğu şehirlerine batıdan et göndermek mümkün oldu.

Ekonomisi gelişmiş, hayat seviyesi yüksek memleketlerde et sarfiyatı çoktur. A. B. D. nde adam başına ortalama olarak yılda 75 kilo et düşer. Bu ihtiyacı karşılamak için et endüstrisi orada son derece gelişmiştir. Yılda 120.000.000'dan fazla çiftlik hayvanı kesilir. Amerika'nın en büyük et merkezi Chicago'dur. Mezbahaların en büyükleri de buradadır. Bu mezbahalar bir saatte 250 sığır kesilebilecek şekilde teçhiz edilmiştir.

Memleketimizde eti taze olarak saklama usulü uzun zaman gelişmemiştir. Eskiden kesim hayvanları Anadolu'dan sürüler halinde, otlıya otlıya, İstanbul'a, daha başka kalabalık şehirlere getirilirdi. Demiryolları ve vapur nakliyatının gelişmesi sayesinde hay-

ETİN BİLEŞİMİ

Tamamı yenebilen 100 gram orta yağlı etteki maddeler

	Sığır	*Dana*	*Koyun*	*Tavuk*	
Su	60	60	55,8	71,2	gr.
Protein	17.5	19.1	15.7	20,2	gr.
Yağ	22	12	27.7	7.2	gr.
Kül	0.9	1	0.8	1,1	gr.
Kalsiyum	10	11	9	14	miligr.
Fosfor	150	193	157	200	»
Demir	2.6	2,9	2,4	1,5	»
B vitamini	0,08	0.14	0,14	0,08	»
B vitamini	0,16	0,25	0,20	0,16	»
Nikotinik asit	4,2	6,4	4,5	10,2	»
Kalori:	273	190	317	151	

vanların kesim yerlerine bu vasıtalarla nakline başlandı. Nihayet, et- ve balık ticaret ve sanayiini düzenlemek üzere, 1952'de Et ve Balık Kurumu kuruldu.

Et ve Balık Kuruimu memleketin birçok yerlerinde et kombinaları, soğuk hava depoları kurmuştur. İlk kurulan dört kombinanın 8 saatlik kesim tutarı 265 tondur. Bunun 74 tonu sığır, 191 tonu koyun etidir.

Et ve Balık Kurumu ayrıca balık unu ve yağı fabrikası, balık ağı dokuma fabrikası kurmuştur. Kurumun bazı özel soğuk hava şirketleriyle de ortaklığı vardır.

ETER

Asitlerin alkollerle birleşmesinden meydana gelen sıvılara «eter» denir.

Alkollerin OH'a bağlı kısımlarına «alkil» denir. Alkoller bir defa alkillendirilmiş sudur. Eter ise, iki defa akillendirilmiş sudur. Her iki alkili de aynı cinsten olan «simetrik» eterler, iki molekül alkolden bir molekül su ayırmakla elde edilir. Dolayısiyle, ait oldukları alkollerin «anhidrid» idirler.

En basit eter «di-metil-eter» dir. $H_3C-O-CH_3$ formülü ile gösterilir. —20 C° kaynadığı için âdi sıcak gaz halindedir.

İkinci simetrik eter de, âdi «alkol» (ispirto) nun anhidridi olan «di-etil-eter» dir. Tıpta, kimya endüstrisinde vs. kullanılan ve «eter» denildiği zaman anlaşılan bu maddedir. 34,5 C° kaynar, formülü $H_5C_2-O-C_2H_5$ tir.

Alkoller su ile her oranda karıştıkları halde eterler belirli ve küçük oranlarda çözünürler. (1 kısım eter 10 kısım suda çözünür.)

Âdi alkolden derişik sülfürik asit yardımiyle su çekerek eter elde etmek 400 yıldan beri bilinmektedir. Bu işlem eterin asıl özellikleri anlaşılmadan önce yapıldığından «eter sülfürik» denilmiştir.

Tamamen saf eter hava temasında değişmez. Fakat ham eterde bir miktar aldehit bulunduğundan havadaki oksijenle birtakım peroksitler meydana gelebilir, bu gibi eterin damıtma sonunda tehlikeli patlamalar olabilir.

Tıpta «narkotizan» (uyutucu) olarak kullanılan eterin tamamen saf olması gerekir. Kimya endüstrisinde bilhassa çözücülük özelliğinden faydalanılır.

ETİLEN

Renksiz, hafifçe tatlı bir gazdır. Kimyada C_2H_4 formüliyle gösterilir —140° de sıvı, —169° de katı haline geçer. 0° de 225 sm^3 etilen bir litre suda erir. Ateşte parlak sarı bir alevle yanar. Bakır, plâtin, nikel gibi madenlerle, hidrojenle birleşerek «etan» haline geçer.

Etilen 1795'te Holândalı dört kimyacı tarafından bulunmuştur. Yüksek fırınlarda, buna benzer yerlerde az çok karışık bir halde bulunursa da lâboratuvarlarda da elde etmek mümkündür. 4 ölçü alkol, 170° sıcaklıkta, 5 ölçü sülfürik asitte ısıtılır, böylece etilen elde edilmiş olur.

Etilenin modern kimyada önemli yeri vardır. Plâstik maddelerin hazırlanmasında etilenden faydalanılır. Ayrıca, 1924'ten beri doktorlukta uyuşturucu madde olarak kullanılmaktadır.

KELİMELERİN GEÇİRDİĞİ DEĞİŞİKLİKLER

KULLANDIĞIMIZ kelimelerin kökleri, nereden geldikleri araştırılırsa çok meraklı şeylere raslanır. Meselâ dilimizdeki «maydanoz» kelimesinin Farsça «midenuvaz» (mideyi okşar) sözünden geldiğini çok kişi bilmez. Bu, dilimizin, yabancı köklerden gelme kelimeleri kendi yapısına nasıl uydurduğuna güzel bir örnektir. Bunun gibi İtalyanca «forchetta» (küçük çatal) «firkete» olmuş, İngilizce «turn astern» (geri çevir) «tornistan», Fransızca «hortensia» kelimesi «ortanca» biçimine girmiştir. Bu örneklerden yüzlerce verilebilir.

Dilimizdeki kendi kelimelerimiz de zamanla başka biçimler almıştır. Meselâ «üzengi» nın aslı «uzangı», «değnek» in aslı «dayanak» tır.

Aynı değişmelere başka dillerde de raslanır. Bu arada birçok kelimeler, dilden dile geçerken, şaşılacak kadar değişik biçimlere girmişlerdir. Meselâ dilimize Farsça'dan gelen «gül» ile birçok Batı dillerine Lâtin kökünden gelen «rose» (gül) kelimesinin aynı kökten türediğini bilir miydiniz? Bu kelime şu değişikliklere uğramıştır:

Doğu dillerinde: «*uerd*»; oradan Yunanca'ya: «*rodia*»; Lâtinceye «*rosa*»; gene Doğu dillerindeki «*uerd*» den Farsça'ya: «*gûl*», Arapça'ya «*verd*».

Batı dillerindeki «*amiral*» kelimesi Arapça «*al-emir-ul mâ*» (sular komutanı) sözünden gelir. Aynı şekilde, İspanya'daki bir ırmağa Arapların verdiği «*Vâdi-ul Kebir*» adı İspanyolca'da «*Guadalquivir*» olmuştur.

Çeşitli dillerden birbirine geçerken kelimelerin geçirdiği değişikliklere şunlar da güzel birer örnektir:

Zümrüt. — Sanskritçe «*marakata*»; Yunanca «*smaragdos*»; Lâtince «*smaragdum*»; Arapça «*zümürrüd*»; İspanyolca «*esmeraldo*»; Fransızca «*émeraude*»; İngilizce «*emerald*».

Şeker. — Sanskritçe «*sarkara*»; Farsça «*şakar*»; Arapça «*sakkar*»; İspanyolca «*azucar*»; Fransızca «*sucre*» (sükr); İngilizce «*sugar*» (şugar).

Kestane. — Yunanca «*kestanon*»; Lâtince «*castanea*» (kastenea); Fransızca «*châtaigne*» (şateny); İngilizce «*chesnut*» (çesnat).

Kedi. — Arapça «*kit*»; Lâtince «*catus*» (katus); Fransızca «*chat*» (şa), İngilizce «*cat*» (ket); Almanca «*Katze*»; Rusça «*kot*».

ETİLER (Bk. HİTİTLER)

ETİMOLOJİ

Kelimelerin nereden geldiğini, nasıl ortaya çıktığını araştıran bilim dalıdır. Eski Yunanca «etymos» (doğru), «logos» (bahis) kelimelerinden meydana gelmiştir.

Etimoloji, dilbilimin (lengüistiğin) çok meraklı bir koludur. Kullandığımız kelimelerin ilk biçimleri, bunların kökleri daima merak edilir. Milletler arasında dil alışverişi başladıktan sonra, bu bahis çok daha meraklı bir hal almıştır.

Eski çağlardan beri dil bilginleri bu bahisle uğraşırlardı. Fakat etimolojinin bir bilim haline gelmesi ancak XIX. yüzyılda kabil olabildi. Alman dil bilginlerinden Franz Bopp ve Karl Brugmann kelimelerde ses kanunlarını buldular. Çeşitli diller arasındaki fonetik farklarını belirttiler. Gene Alman dil bilgini Rudolf Merringer bir kelimenin tarihiyle anlattığı eşyanın tarihi arasında mutlaka bir bağlantı olduğunu ileri sürdü.

Etimoloji bugün çok gelişmiş bir bilim olmakla beraber bütün kelimelerin kökünü bulmak imkânsızdır. Hemen bütün dillerde kaynağı bilinmiyen pek çok kelime vardır.

ETNOGRAFYA

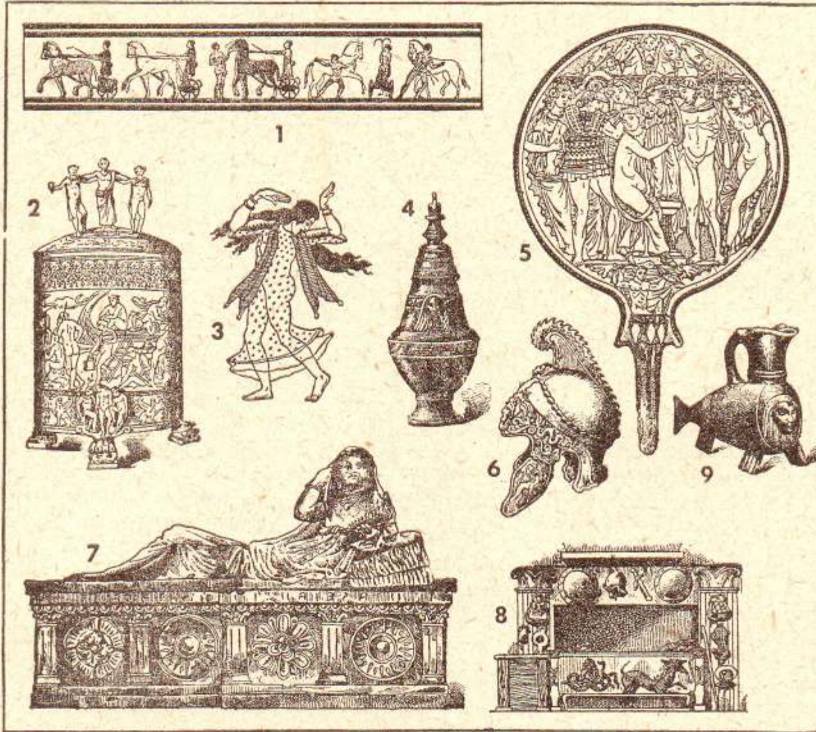
Kavimlerin töre ve geleneklerini, kültürlerini inceliyen bilimdir. İnsanlar nasıl yaşarlar, tarih içinde nasıl yaşamışlardır? Nerelerde otururlar, yüzyıllar boyu barınakları ne yolda gelişmiştir? gibi sorular, etnografyanın konusudur. Buna insanların süslenme şekillerini, silâhlarını, giyim-kuşamlarını, avlanma, tarım için kullandıkları âletleri, taşıtlarını, sanayi hayatının çeşitli yönlerde gelişmesini, folklor bilgisini de ekliyebiliriz. Şahıs, aile ve cemiyet hayatının maddi oluşuna tesir edebilecek her olay, her araç etnografyanın inceleme alanına girer.

Etnografyanın birçok dalları olduğu gibi başka ilim kollarından da geniş ölçüde faydalanır. Meselâ arkeoloji araştırmaları etnografyanın gelişmesine çok yardım etmiştir.

Ankara Etnografya Müzesi

Yurdumuzun en önemli müzelerinden biridir. Önce Devlet Müzesi, sonra Halk Müzesi, Millî Müze ve Hars (kültür) Müzesi diye anılan müesseseye en sonunda Etnografya Müzesi adı verildi.

Bina 1925'te, mimar İsmet Hikmet Bey'in plânına göre Maliye Vekâletince yaptırılmıştır. 10 salonu vardır, bunlarda Anadolu halkının giyim eşyası, kilimleri, işlemeler, bohçalar, çadırlar, çadır süsleri, Türk dokumaları, her türlü yazı ve yazmalar, Köktürk ve Uygur alfabeleriyle yazılmış eserleri, halk temsillerine (karagöz, ortaoyunu) ait figürler, kıyafetler, silâhlar, tarikatlarla ilgili âletler, Selçuklu devri mimarlığının ahşap kısmı, ağaç işlemeleri, kapılar, ev eşyası, mutfak eşyası vs. ile, olduğu gibi muhafaza edilen bir misafir odası bulunmaktadır. Sonradan, arkeoloji kazılarında elde edilen Hitit devrinin veya daha eski devirlerin eserleri de bu müzede toplanmıştır. Müzedeki eser sayısı yirmi bini geçmiştir.

ETRÜSK SANATINDAN ÖRNEKLER: 1 — Renkli duvar süsü; 2 — Üstü işlemeli bir kab; 3 — Dans eden bir kadın resmi; 4 — Bir Etrüsk kabı; 5 — Bir ayna; 6 — Miğfer; 7 — Pişirilmiş topraktan bir lâhit; 8 — Bir mezar; 9 — Bir kab.

Müzenin önünde, İtalyan sanatçısı Canonica tarafından yapılmış, at üstünde, sefer kıyafetinde, pelerinli bir Atatürk heykeli vardır. İç avluda ise, üstü beyaz mermerle kaplı bir katafalkta şu yazıt bulunur: «Burası 10-XI-1938 de sonsuzluğa ulaşan Atatürk'ün 21-XI-1938'den 10-XI-1953'e kadar yattığı yerdir.»

ETNOLOJİ

İnsan ırklarını, bunların nereden geldiğini, nasıl geliştiğini, yeryüzündeki yayılışını, aralarındaki bağlantıları inceliyen bilimdir.

Etnografya gibi etnoloji de arkeoloji, tarih, antropoloji vs. bilimlerinden faydalanır. İnsanoğlu dünyanın değişik bölgelerinde değişik şekillerde yaşaya yaşaya sade huy, karakter bakımından değil, yapı bakımından da farklılaşmış, ırk veya soy dediğimiz ayrılıklar ortaya çıkmıştır. Etnoloji bu gibi dallanıp budaklanmaları da ele alır.

ETOBURLAR

Memelilerin yalnız etle beslenen bir takımıdır. Et yiyen hayvanların aslan, kaplan, pars gibi en kuvvetli ve yırtıcıları bu takıma girer. Kürkünden faydalanılan birçok hayvanlar, nihayet kedi ve köpek de bu takımdandır. Bu takıma giren hayvanlarda, genel olarak, köpekdişleri çok gelişmiştir. Etoburlar son derece cesur, zeki, canlı hayvanlardır; koklama, görme duyuları çok kuvvetlidir. Aslan, kaplan, çakal, kedi, köpek, sırtlan gibi hayvanlar parmaklarına, ayı da tabanına basarak yürür.

«Etoburlar» memelilerin bir takımı olmasına karşılık etle beslenen bütün hayvanlara hattâ bitkilere «etçil» denir. Bu bakımdan, fok, balina, yarasa gibi memeliler ve etle beslenen diğer canlılar, bu özelliklerine rağmen, memelilerin etoburlar takımından sayılmazlar.

Etoburların arasında, gelincik gibi çok küçükleri de vardır, ağırlığı yarım tona varan ayı gibi çok büyük hayvanlar da bulunur. Etoburların, yalnız etle beslenme özelliklerinden başka, bütün takıma uygun gelecek kesin özelliklerini saymak güçtür. Vücut yapılışları, yaşayışları hepsinde başka özellik gösterir. Yalnız, hepsinde kuyruk vardır, ayak parmakları dörtten az değildir. Hemen hepsi sık tüylerle kaplıdır. Çoğu yalnız etle beslendiği halde, bazısı meselâ kedi hem et, hem de bitkisel besinler yer.

Etobur hayvanların 300 kadar çeşidi vardır. Bunlardan başka eskiden yaşayıp da bugün nesli tükenmiş bulunan etobur memeliler de vardı. Jeolojik çağlar boyunca bunların daha birçok çeşitlerinin yaşadığı anlaşılıyor (Bk. Böcekçil Bitkiler; Böcekçiller).

ETRÜSKLER

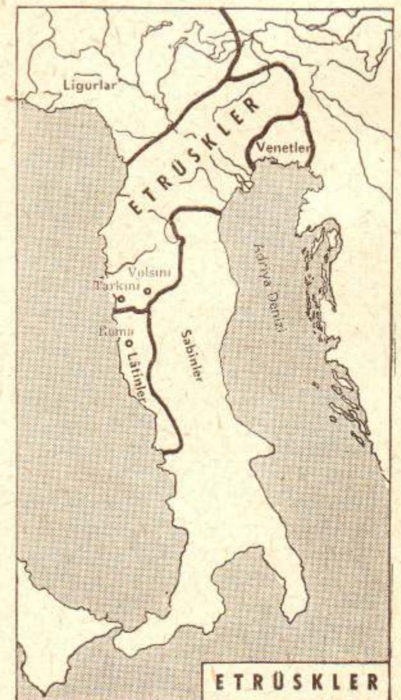
Romalılar'dan önce İtalya yarımadasında yaşıyan, oraların medenileşmesinde en önemli rolü oynıyan eski bir kavimdir. Etrüskler, Hind-Avrupa ırklarındandır. M. Ö. VII. yüzyılda Anadolu'dan gelip İtalya'ya yerleştikleri sanılıyor.

Etrüskler zengin siteler kurmuşlardı, bu siteler konfederasyonlar halinde birleşip Etrüsk krallıklarını meydana getirdiler. Demir ve bakırı işlemekle, ticaret sayesinde zenginleştiler, bilhassa Roma yakınlarında, az kuzeyde Etrürya denen bölgede bir medeniyet kurdular. VI. yüzyılda kudret ve iktidarlarının en yüksek mertebesine çıktılar. 509'da Romalılar'ın (Lâtinler'in) ayaklanmasiyle Roma'dan kovuldular, bundan sonraki yüzyıllarda İtalya'nın başka yerlerinden de kovularak, çeşitli İtalyan kavimleri içinde eridiler.

M. Ö. III. yüzyılda yarımadaya Lâtinler hâkim oldular. Etrüskler tamamen ortadan kaldırıldılar. Fakat Lâtin diline olduğu gibi Roma sanatına da tesir ederek, Avrupa medeniyet tarihinde büyük rol oynadılar.

İleri bir şehir medeniyeti yaratmayı başaran Etrüskler, kazılar sonunda elimize geçen eserlerine göre, pek ileri bir sanat seviyesine ulaşmışlardı. Duvar resimleri (freskler), mücevher işlemeciliği gibi şeyler lüks bir hayatı sevdiklerini gösteriyor. Din hayatlarında gittikçe Eski Yunanistan'ın etkisinde kalmışlarsa da, kendi öz dinî inanışlarını sonuna kadar korumuşlardır. Müzik ve dansa da çok meraklıydılar, çeşitli müzik âletleri vardı. Mimarlıkta, taştan çok, kerpiç ve ağaç kullanmışlar, bunlarla büyük tapınaklar, ileri seviyede barınaklar yapmışlardır. Mezarlarına da çok özen göstermişlerdir. Chiusi ve Tarquinia'da bulunanları, birer Etrüsk sanat müzesi halindedir. Tunç ve taş heykelleri de Eski Yunan sanatının etkisinde olmakla beraber, zarif ve pek canlıdır; bunlarda, resimde olduğu gibi, günlük hayatın konuları işlenmiştir, tam bir realizm göze çarpar. Bütün bu mirastan, başlangıçta Etrüskler'den çok geri olan Romalılar faydalanmışlardır.

Elimizde on bine yakın Etrüsk yazıtı vardır. Bunların hemen hepsi bir veya iki satırlık basit hâtıra yazıtlarından ibarettir. Yazıları, Eski Yunan alfabesinden alınmış, kendi dillerine göre değiştirilmiştir. Bugün elde yalnız bir tek uzun Etrüsk metni bulunmasından dolayı dilleri hâlâ iyice çözü-

lememiştir. Daha birkaç Etrüsk metni bulunmuşsa da, bunlar henüz okunamamıştır.

Bibliyografya. — Bu konu üzerinde Türkçe kitapların başlıcaları:

Etrüsk Meselesi (Prof. Dr. T. H. Bossart, 1944); Etrüsk Meselesinin Şimdiki Durumu (Dr. W. Brandestein, 1937); Etrüskler'in ve Tyrrhenlerin En Eski Tarihine ait Dil Tetkikleri (Dr. W. Brandestein, 1937); Etrüsk Kültürü ve Roma Kültürüne Tesiri (Dr. Şükrü Akkaya, 1936).

EUGÉNİE (1826-1920)

Eugénie

Fransız imparatoriçesidir. İspanyol asîlzadelerinden birinin kızıydı. Soyadı Montijo de Guzman'dı. Teba Kontesi unvanını taşıyordu. 1853'te, kendini imparator ilân etmeye hazırlanan Fransız Prensi Louis-Napoléon'un takdirini kazanarak onunla evlendi.

Ertesi yıl Prens, III. Napoléon unvaniyle tahta geçip Fransa'da ikinci imparatorluğun başlaması ile Eugénie de imparatoriçe oldu. 1856'da Prens Napoléon'u doğurup Fransa'ya veliaht kazandırınca nüfuzu siyasî alanda da arttı.

1870-71 Prusya Savaşı'nda Fransa yenilip III. Napoléon memleketten ayrılmak zorunda kalınca Eugénie birkaç gün için oğluna naibe olduysa da, III. Cumhuriyet'in ilânı üzerine İngiltere'ye gitti. 1873'te III. Napoléon ölünce, imparatorluk taraftarlarına liderlik etmekten vazgeçerek, bu işi Rouher' ye bıraktı. 1879'da oğlunu da kaybedince, kendini dinî hayata, hayır işlerine verdi. 1920'de, 94 yaşında Madrit'te öldü.

İmparatoriçe Eugénie, Fransız tarihinin parlak bir safhasında Fransa'yı başarıyla temsil edip Avrupa'da güzellik, zarafet ve zekâsiyle ün kazanmıştı. Devlet işlerindeki nüfuzu, Fransa için her zaman hayırlı olmamıştır. Sultan Abdülâziz'in Paris 'i ziyaretini iade etmek üzere 1869'da İstanbul'a yaptığı ziyaret tarihte ünlüdür. İmparatoriçe, Türk halkının pek ziyade ilgisini çekmişti. Beylerbeyi Sarayı'nda ağırlanmış, İstanbul'u gezmiş, Padişah tarafından Harem halkiyle tanıştırılmıştı.

EUKLİDES (M. Ö. III. yüzyıl)

Euklides

Eski Yunanlı bilginlerdendir. Geometri biliminin kurucusu sayılır. Hayatı hakkında çok az şey bilinir. Matematik konusundaki ilk bilgileri, Atina'da ünlü filozof Platon (Eflâtun) un öğrencilerinden elde ettiği sanılıyor. Ondan yedi yüzyıl sonra yaşamış olan İskenderiyeli filozof Proklas, Euklides'in Kıral I. Ptolemaios zamanında İskenderiye'de yaşadığını, orada bir okul açmış olduğunu anlatır.

Euklides'in en ünlü eseri geometri bilimini öğreten «Elemanlar» adlı kitabıdır. 13 cilt olan bu eser, yazıldığından beri iki bin yıldan fazla bir zaman geçtiği halde, 1900'e kadar okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu eserin birçok dillere çeşitli çevirileri vardır. Okullarda yalnız ilk dört cildiyle altıncı cildi okutulmuştur. Bunlar Pithagoras'ın geometri kurallarını inceliyen kitaplardır.

Euklides'in geometri hakkında yazdığı daha birçok eserden başka astronomi ve müzik konularında da yazılmış kitapları vardır.

«KIRALLARA MAHSUS YOL YOKTUR»

EUKLİDES'in eserinin anlaşılmasını çok güç bulan Kıral I. Ptolemaios, bir gün ona, geometri öğrenimi için daha kısa, daha kolay bir yol olup olmadığını sormuştu. Euklides: «Geometride kırallara mahsus bir yol yoktur,» dedi.

⁂

Bir gün Euklides'in öğrencilerinden biri, geometrinin temel kurallarını öğrenmekle eline ne geçeceğini sorar. Euklides de hemen yardımcısını çağırarak eline biraz para verir:

— «Al bu parayı, şu çocuğa ver, çünkü o her öğrendiği şeyden bir kazanç sağlamak niyetinde,» der.

EURİPİDES (M.Ö. 484?-407?)

Euripides (Vatikan Müzesindeki bir heykelden alınmıştır)

Eski Yunanistan'ın en ünlü trajedi yazarlarından biridir. Hayatı hakkında değişik fikirler ileri sürülmekle beraber, M. Ö. 480-484 yıllarında, Salamis adasında doğduğu kabul edilir. Ailesinin çok fakir olduğuna ait kayıtlar bulunmakla beraber, Euripides iyi bir öğrenim görmüştür. Bu sıralarda en çok cimnastikle, resimle ilgilenmiş, Anaksagoras'ın öğrencisi olarak felsefe çalışmıştır. Eserlerinde büyük bir etkisi olduğu görülen filozof Sokrates' le yakın bir dostluğu olduğu söylenir.

Euripides, çağında, öteki ünlü tiyatro yazarlarından Aeschylos'tan, Sophokles'ten daha az beğenilmiş, ancak yıllardan sonra eserlerinin değeri anlaşılarak, tiyatro alanında ölümsüz bir yer kazanmıştır. Euripides, Yunanlı tiyatro yazarlarının içinde, en çok, karakterleri, dinî inançların etkisinde kalmaksızın, sosyal bakımdan ele almış, olduğu gibi açıklıyabilmiş bir sanatçıdır, bundan dolayı da bugünkü sanata hepsinden daha yakın sayılır.

Euripides'in ilk piyesi olan «Peliades» M. Ö. 456 yılında oynanmıştı. Bu sırada Euripides yirmi beş yaşındaydı. Bazı tarihçiler, bundan sonra yazdığı piyeslerle beraber, Euripides'in 92 tane eser vermiş olduğunu söylerler. Yazarın eserlerinden ancak 18 tanesi günümüze kadar kalabilmiş, ötekiler kaybolmuştur.

Euripides, M.Ö. 408'de 72 yaşındayken, Atina'da en başarılı piyeslerinden biri olan «Orestes» i sahneye koymuştu. Makedonya kıralı bunu pek beğenerek yazarı kendi ülkesine davet etti. Euripides iki yıl sonra Makedonya'da öldü. Onu çekemiyen rakipleri tarafından üzerine azgın köpekler saldırtılarak öldürtüldüğü söylenmekle beraber bu konuda kesin bir bilgi edinilememiştir. Euripides Makedonya'da, Pella'da gömülüdür. Bir süre sonra Yunanlılar Atina'da onun adına bir anıt dikmişler, üzerine, «Kemiklerini Makedonya toprakları örtüyorsa da bütün Yunanistan onun kabridir» diye yazmışlardır.

Ünlü Fransız şairi Racine, Euripides'i kendisine örnek almıştı.

Euripides'in başlıca eserleri şunlardır: «Alkesta»; «Medea»; «Andromakhos»; «Taçlı Hippolytos»; «İphigenia Aulis'te»; «İphigenia Taurus'ta»; «Elektra».

EUROPEA

Yunan mitolojisinde Fenike Kıralı Agenor' un kızıdır. Avrupa'nın timsali sayılır.

Hikâyeye göre Tanrıların Kıralı Zeus ona âşık oluyor. Yanına yaklaşabilmek için kendini beyaz bir boğa haline getirerek kıral Agenor'un sürüsüne katılıyor. Bir gün Europea bu güzel boğanın sırtına binince, boğa koşarak denize doğru kaçıyor, dalgaların arasından sevgilisini Girit adasına götürüyor. Onlara denizde, deniz tanrısı Neptun'la su perileri yol gösteriyorlar.

Girit adasında Europea'nın Zeus'tan üç oğlu oluyor: Daha sonra Europea, Girit Kıralı Asterios'la evlenerek Girit'e yerleşiyor.

Giritliler Europea'ya «Hellotis» derler, onun şerefine «Hellotia» denilen şenlikler yaparlardı. Bu şenliklerde Europea'nın kemikleri menekşelere sarılarak çelenk haline getirilir, sokaklarda dolaştırılırdı.

Daha sonra birçok ünlü edebiyatçılar Europea hakkında şiirler yazmışlar, ressamlar onun Zeus tarafından kaçırılmasını temsil eden tablolar yapmışlardır. Bu tabloların en tanınmışları Tziano ile Veronese'nin eserleridir.

Yiyecek ve Giyecek Kadar Hayati Önemi Olan Bir İhtiyaç: EV

EV, insanların tabiattan, düşmanlarından korunmak için meydana getirdikleri barınaktır.

Barınmak, insanların yaşamak için karşılamak zorunda oldukları başlıca üç ihtiyaçtan biridir. Bunların ilk ikisi yiyecekle giyecektir.

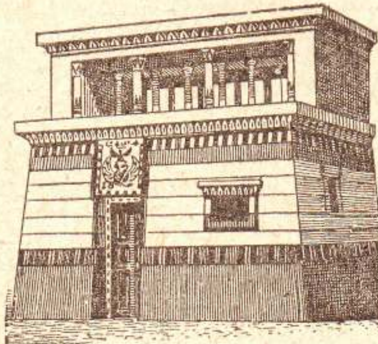
İnsanlarda korunma ihtiyacını uyandıran en önemli sebepler, çok soğuk, çok sıcak havalar, fırtına, rüzgâr, kar, yağmur, yıldırım gibi tabiat olayları, vahşi hayvanlar, böcekler olmuştur. İnsanlardan başka hayvanlar da korunma, barınma ihtiyacını duyarlar. İnsanlar da, ev yapmayı bilmeden önce, hayvanların yaptığı gibi, tabiattaki barınaklardan faydalanırlardı. Ağaç kovuklarında, yamaç oyuntularında, mağaralarda yaşarlardı. Hattâ bazı bölgelerde yeraltı çukurları kazarak oralarda otururlardı.

İnsanların yaptıkları ilk evler, gerek bilgi, gerek madde yetersizliğinden dolayı pek basitti. Zamanla, bazı araçlar yapmasını öğrendikten sonra, meydana getirdikleri yapılar da gittikçe gelişti. İnsanlar ev yapmak için çeşitli maddeler kullanmışlardır. Bunlar, bulundukları yöreye göre, ya ağaç dalları, ya kurutulmuş ot, ya çamur, ya da hayvan postlarıydı.

Medeniyet ilerledikçe insanlar yalnız korunmak için yaptıkları evleri yetersiz bulmaya başladılar. Hayatlarının çoğunu içinde geçirdikleri barınaklarının aynı zamanda rahat, kullanışlı, dayanıklı, güzel olmasını sağlamak ihtiyacını da duydular. En sonunda, elektrik, temiz hava tertibatı, su, ısı gibi rahatlık unsurlarının da eklenmesiyle bugünkü evler meydana geldi.

Tarihte İlk Evler

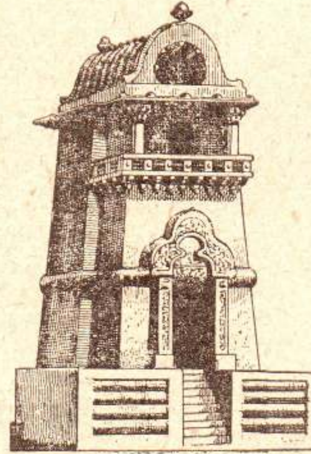
İnsanların ilk evleri hangi tarihlerde yaptıkları kesin olarak bilinmiyor, çünkü o zaman kullandıkları malzemeler, kil, ağaç kütüğü, hayvan postu gibi dayanıksız maddelerdi, bu yüzden kalıntıları günümüze kadar gelemedi. Yalnız, insanlar hayvanları evcilleştirip çiftçiliğe başlamadan önce avlanarak yaşadığına göre, barınaklarının da bir yerden öbürüne taşınacak kadar basit ve hafif olduğu tahmin ediliyor.

Eski bir Mısırlı evi. Pencereler hem güneşin içeriye girmesine engel olsun, hem de sıcak havayı dışarı versin diye tavana yakın açılırdı.

İnsan topluluklarında yerleşme, ev yapma hareketi ancak çiftçiliği, ekin ekmeyi öğrendikten sonra başlıyabilmiştir. Bunun ilk önce hangi bölgede, hangi tarihte meydana geldiğini de bilmiyoruz. Bugün, kazılar sonucunda bulunan en eski evler, Cilâlıtaş Çağı'ndan kalmadır. Bu çağın insanları evlerini ya düzlüklerde, ya da göl üzerinde yaparlardı.

Kazılarda Cilâlıtaş Çağı'na ait iki çeşit köy meydana çıkarılmıştır. Bunlardan karalarda bulunan köylerin çevresi bir duvarla çevrilidir. Duvarın içinde daire biçiminde, küçük kulübeler bulunmaktadır. Kulübeler çoğunlukla taştan, kilden, tahtadan yapılmıştır, pencereleri yoktur. Girişler, kolaylıkla örtülebilmesi için, çok dar ve alçak yapılmıştır. Kulübelerin tepesi otlarla kaplanmıştır. Bu çağın insanları evlerini ısıtmak için ateş yakarlardı, dumanın dışarı çıkması için de damda bir açıklık bırakırlardı. Kalıntılardan anlaşıldığına göre bu kulübeler bir, iki odalıydı, ya at nalı, ya da kare biçimindeydi.

Bir Hindu evi. Değişik iklim bölgelerinde yapılan evlerin sıcaklık ve soğukluğa, hattâ yağış şartlarına uygun bir şekilde yapılmasına çalışılırdı.

Cilâlıtaş Çağı'nın ikinci köy çeşidi göl üzerinde olanlardır. Bunlar kazıklar üzerine yapılmış evlerden meydana geliyordu. Evler kille birbirine tutturulmuş tahtalardan yapılırdı. Çoğu iki, üç odalıydı.

Göl üzerinde kurulmuş olan bu çeşit evlere birçok bölgelerde raslanmıştır. O çağın insanları için evlerinin suyla çevrili olması, düşmanlardan, vahşi hayvanlardan korunabilmek bakımından çok faydalı oluyordu. Aynı zamanda, gölden balık avlıyorlardı. Bugün bile birçok ilkel insanlarda bu çeşit evler görülüyor.

Eski Mısırlılarda. — M.Ö. 3000 yılı sıralarında Mısırlılar medeniyette en ileri durumda olan milletlerden biriydi. Bu, Nil nehrinin her yıl taşıp civarına zengin topraklar yığmasından, böylece çiftçilik imkânları sağlamasından dolayı olmuştu. Mısır halkının fakirleri çok basit evlerde otururlar, hali vakti yerinde olanlar büyük evler yaptırırlardı. Genel olarak, Mısır'da evler çamurdan, kilden yapılır, üzerleri palmiye dallariyle örtülürdü. Pencereler, hem güneşin içeri girmesine engel olsun, hem de sıcak havayı dışarı vererek serinlik sağlasın diye duvarların tavana yakın bölümünde açılırdı. Evlerin dışındaki bir merdivenle dama çıkılırdı. O bölgenin şiddetli sıcağından dolayı ev halkı geceleri damda uyurdu. Her evin bahçesi bulunurdu; yemek orada pişirilirdi. Zenginlerin evleri taştan yapılır, çok büyük olur, değerli eşyalarla süslenirdi.

Babil ve Asur Evleri. — Fırat ve Dicle nehirleri arasında bulunan vâdi, gerek tahta, gerek taş bakımından fakir bir yöreydi. Bu yüzden, kullanılabilen tek yapı malzemesi, güneşte kurutularak yapılan tuğlalardı. Burada evler çoğunlukla dikdörtgen biçiminde, iki katlı, düz damlı, küçük pencereli, dışarıdan merdivenli olarak yapılırdı.

Ege ve Yunan Evleri. — Çeşitli imkânlar bakımından çok ileri olan Ege ve Yunan medeniyeti sayesinde bu yörede yaşıyan insanlar başkalarından çok mükemmel binalar yapabilmişler, en çok güneşte kurutulmuş tuğlalar, sağlam taşlar kullanmışlardır. Son kazılardan anlaşıldığına göre bu insanlar evlerine, kanalizasyon tertibatı, kilden yapılmış borularla su tesisatı bile yapmışlardı. Çoğunlukla iki katlı olan bu evlerin merdiveni içeridendi. Pencereler çok genişti, cam yerine parşömenle kaplanırdı.

Sanat bakımından da çok ileri olan bu insanların evleri aynı zamanda büyük bir zevkle yapılmıştı. Tapınaklarda olduğu gibi evlerde de sütunlara raslanıyor. Yalnız, Yunanlılar çoğu zamanlarını dışarıda geçirdiklerinden başka yapılara verdikleri önem ve özen evlerinde pek görülmez. Bunlar nispeten sade, küçük yapılardır, bir taşlığın çevresine toplanmış odalardan meydana gelmiştir.

Roma Evleri. — Eski insanların yaptıkları binalardan en çok Romalılar'ın evleri hakkında bilgi edinmiş bulunuyoruz. Çünkü en çok onların yaptığı eserlerin kalıntıları günümüze kadar gelebilmiştir. Bu eserlerden anlaşıldığına göre Romalılar mühendislikte çok ileriydiler, yaptıkları su yollariyle, evlerinin su ihtiyacını bile sağlamışlardı. Roma halkının sınıfları arasında gelir bakımından evleri de ona göre çok değişikti. Zenginler büyük köşklerde otururken fakirler tahtadan yapılmış çok katlı binalarda birkaç aile bir arada yaşarlardı.

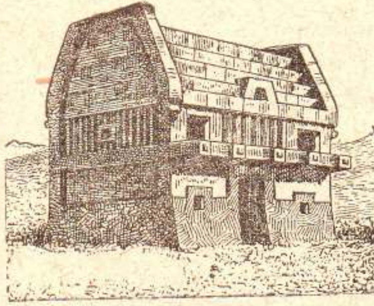
Bir Roma evi, çoğunlukla, bir taşlığı çevreliyen birkaç odadan meydana gelirdi. Bu taşlığın bazı evlerde üzeri açık, yani avlu halinde olurdu. Yağmur yağdığı zaman buradan giren sular yerin altında bir sarnıçta toplanır, böylece su ihtiyacı karşılanmış olurdu. Büyük evlerde bazan ikinci bir taşlık daha bulunurdu. Bu taşlık sütunlarla çevrilir, ortasına bir çeşme yapılır, çeşitli heykellerle, çiçeklerle süslenirdi. Roma evleri-

EVİN TARİH BOYUNCA GEÇİRDİĞİ DEĞİŞİKLİKLER

1 — Mağara; 2 — Rüzgâra karşı çalı çırpı ile yapılmış barınak; 3 — Ot ve toprakla kaplı, çadır biçiminde Arizona yerlilerinin evi; 4 — Bir Kırgız çadırı; 5 — Bedevi Araplarının çadırı; 6 — Lapon çadırı; 7 — Beyaz Nil dolaylarında bir ev; 8 — Bir Doğu Afrika ev tipi; 9 — Kazıklar üzerinde kurulu bir Afrika evi; 10 — Kamerun'da bir ev ve yanındaki kileri; 11 — Yeni Gine'de ağaç üstünde kurulu bir ev; 12 — Yeni Gine'de sadece insanlar için su üstünde yapılmış ev çeşidi; 13 — Okyanusya'da Pascua Adasının taştan evleri; 14 — Fiji Adası kabile şefinin evi; 15 — Avrupa'da Ortaçağ tipi ev; 16 — Malezya evi; 17 — Arizona'da Pueblos yerlilerinin taştan evi; 18 — Son yüzyılların evlerinden; 19 — Bir Zenci evinin içi; 20 — Bir İskandinav evinin içi; 21 — Saksonya dolaylarında bir evin içi; 22 — Eski bir Alman evinin içi; 23 — Eski evlerdeki tipik bir yatak odası; 24 — Geçen yüzyıllarda bir Avrupa evi; 25 — Bugünün modern evi.

nin iç duvarları renk renk boyanırdı. Işığı gaz lâmbalariyle sağlarlardı. Romalılar, tarihte ilk defa, pencerelerde cam kullanmışlardır.

Aztek evleri çoklukla taştan yapılmış sağlam, yüksek binalardı.

İlk Avrupa Evleri. — Avrupa'ya yerleşen ilk kavimler duvarları kalastan, sivri damlı, tek katlı evler yaptılar. Duvarı meydana getiren kalasların arasını kille doldururlardı. Sivri damlar kuzey bölgelerde daha çok kullanılırdı, çünkü kışları çok sert olan bu bölgelerde karlar dik damlarda daha az toplanıyor, eriyince de daha kolay akıyordu. Evler büyük bir taşlığın çevresine sıralanan odalardan meydana geliyordu. Pencereler çoğunlukla damda açılırdı. Düşmandan korunmak için de evlerin çevresine hendekler kazarlardı.

Ortaçağ Evleri. — Avrupa'da şatoların yapılması Ortaçağ'da başlamıştır. Bu şatolarda, genel olarak, duvarla çevrili geniş, büyük bir avlu, yüksek bir kule, uzun bir taşlık, bu taşlığa açılan küçük, dar, birçok oda bulunurdu. Şato sahipleri, düşmanlarından korunmak için, yapının çevresine kazdıkları hendekleri suyla doldururlardı. Açılır-kapanır bir köprü bu hendekleri aşmaya yarardı. 1300 yılından sonra şatolarda ocak yapmak âdet oldu.

Şehirlerin kurulması üzerine, şatoların yerini daha küçük evler almaya başladı. Bunlar ya taştan, ya da tuğladan yapılmış bir taban üzerine dikine konulan kalaslardan, bunların arasına yerleştirilen lâtalardan meydana geliyordu. Tavanlar çok yüksekti. Halkın geliri arttıkça bu çeşit evlere karşı rağbet de artıyordu. 1500 yıllarında bu evler iki, üç katlı olarak yapılmaya başladı.

Rönesans Devri. — Rönesans devrinde, Avrupa mimarlığında eski Roma tarzının etkisi görülmeye başlandı. Bu etkinin en büyük özelliği bakışım (simetri) anlayışıydı. Bir binanın iki yanı birbirinin aynı olarak yapılıyordu. Hattâ bir yana yapılan merdiven mutlaka öbür yana da yapılıyordu. Zamanla buna o kadar önem verilmeye başlandı ki evin kullanışlı, zevkli olması artık göz önünde bulundurulmuyordu. 1730 yıllarından sonra bu aşırı özen yavaş yavaş bırakılmaya başlandı. Gene o yıllarda odaların duvarlarını süslü kâğıtlarla kaplamak moda oldu. Zarif ve rahat eşyalar kullanmak, pencerelere perde asmak, evin iç süslemesi bakımından en önemli yeniliklerdi.

Endüstri çağının başlaması Avrupa evlerinin 1750'den sonra büyük değişikliklere uğramasına yol açtı, çünkü yapı malzemesi çok ucuzlamıştı. Ocağın yerini sobalar aldı, mum yerine gaz lâmbaları kullanıldı.

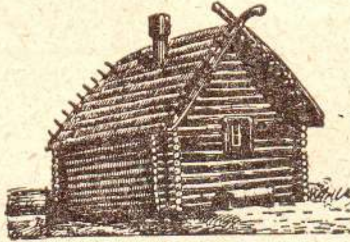
Bugünkü Evler

Ev yapımında inşaat bakımından en büyük ve önemli ilerlemeler, XIX. yüzyılda makine gücü sayesinde mümkün olmuştur. Makineler yapı malzemelerinin istendiği şekilde ve miktarda elde edilmesini, ulaşımını kolaylaştırmış, yapı usullerinin de gelişmesine yol açmıştı. Suyla, buharla işliyen bıçkı makineleriyle kereste yapımı ucuzladı; çivi, demir çubuk gibi madenî malzeme fabrikalarda bol bol yapıldı; kanallar, buharla işliyen gemiler, trenler bu malzemelerin istenilen yere kolayca ulaştırılmasını sağladı.

Bugünkü evlerin yapılışında dış görünüşten çok, iç bölüm önemidir. Bu bölümün mümkün olduğu kadar kullanışlı olmasına dikkat edilir. Modern evlerin yapımında birçok yeni mimarlık tekniklerinden faydalanılmaktadır (Bk. Mimarlık).

Cam tuğlalar, kırılmaz camlar, çelik, alüminyum pencere çerçeveleri, plâstik, mantar yer kaplamaları, plâstik duvar kâğıtları en son yapı malzemelerindendir.

Bugün nüfus gittikçe arttığından, şehirler kalabalıklaştığından eskiden olduğu gibi boş arsalar bulmak kolay değildir. Bundan dolayı,

Yapı malzemesinin zor bulunduğu Rusya isteplerinde evler daha çok odunlar yan yana getirilerek yapılırdı.

nüfusun çok olduğu büyük şehirlerde, özellikle iş yerlerinde çok katlı, çok daireli apartmanlar yapılıyor (Bk. Apartman). Böylece, belli bir arazi bölümünde bir aile yerine beş, on, bazan yüz aile birden barınabiliyor.

Çağımızın medeniyet bakımından ileri olan ülkelerinde evlerin su, ışık, ısı ihtiyacı, ileri teknik imkânlar sayesinde mükemmel bir şekilde halledilmiştir. Bu arada, evlere, apartmanlara sıcak su tertibatı, kalorifer, soğuk hava tesisatı konuluyor.

Bugün ev yapımının en ileri şekli, «takma ev» (prefabrikasyon) denilen yapı tekniğidir. Bu tekniğe göre, bir evin bütün bölümleri hazır olarak yapılıyor, sonradan kolayca birleştirilerek istenilen yerde ev kuruluyor.

Bu çeşit evlere, özellikle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda ihtiyaç duyulmuştur. Bombardıman edilmiş bölgelerin halkına bu sayede kısa zamanda barınak sağlanabilmiştir.

Böylece, bugünün insanları hayatın başlıca üç ihtiyacından biri olan barınma meselesini teknik gücüne dayanarak, başarılı bir şekilde çözebilmiştir.

Türkler'de Ev

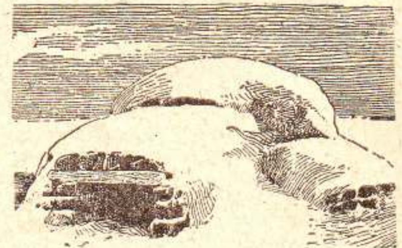
Orta Asya Türkleri evlerini çoğunlukla kerpiçten yaparlardı. Taşı bol olan bölgelerde ise kerpiş yerine taş kullanılırdı. Türkler'in, daha sonra, Anadolu'da yaptıkları evlerde Orta Asya ev biçimleri görülmekle beraber, iklim şartlarının değişikliği de göz önüne alınıyordu. Böylece, zamanla Orta Asya etkileri tamamen kayboldu, Anadolu evleri meydana geldi.

Evlerin yapımında dayanıklı malzemeler kullanılmadığı için Türkiye'de bir veya iki yüzyıllık evlere pek az raslanıyor. Yapılan incelemelere göre, Türkiye'de belli başlı dört tip ev yapıldığı anlaşılıyor. Bu evler bulundukları bölgelere göre şöyle sınıflandırılabilir: 1 — Doğu Anadolu bölgesi evleri; 2 — Orta Anadolu ve Rumeli bölgesi evleri, 3 — Güney Anadolu bölgesi evleri; 4 — İstanbul ve civarı bölgesi evleri.

Doğu Anadolu Evleri. — Doğu Anadolu'nun soğuk iklimine uyacak şekilde yapılan evler, sıcak bölgelerdekilere hiç benzemez. Evlerin çoğu taştan yapılmıştır, iki katlıdır. Tek katlı olanlar da varsa da bunlar kışın biriken karların altında kalmayı önlemek için topraktan bir hayli yüksekte yapılmıştır. Ön kısımlarda fazla pencere yoktur. Damlar toprakla örtülüdür; toplanan karların çabuk temizlenebilmesi, evin sıcak durabilmesi için bu çareye başvurulmuştur. Ocaklara, bacalara çok önem verilir. Pencerelerin hepsi çift camlıdır, tavanlar yüksektir.

Orta Anadolu Evleri. — Anadolu köy evleri çoğunlukla kerpiçtendir. Üstleri toprakla örtülüdür. Hemen hepsinin biçimi aynıdır. Bunlar eski Hitit evlerine çok benzer.

Orta Anadolu'daki kasaba ve şehir evleri ise çoğunlukla şöyledir: Kapıdan bir avluya girilir; buna «hayat» da denir. Evler iki katlıdır. Üç katlı olanlarına raslanırsa da ikinci kat bir asma kat biçimine büründüğü için kat sayılmaz. Alt kat, ahır, samanlık, ambar gibi kısımlara ayrılmıştır. Üst kata, daha çok, üstü açık bir merdivenle çıkılır. Üst katta bir yanı açık genişçe bir veranda (taraça) vardır. Yaz aylarında ev halkı daha çok burada oturur. İçerisi dışarıdan görülmesin diye bu sofalar sokak tarafına değil, arka tarafa yapılır. Soğuğu çok olan memleketlerde Edirne ve Rumeli'de bu sofalar camekânla kaplıdır. Gerektiği zamanlar,

Eskimolar da evlerinin duvarlarını geniş buz kalıplarını üst üste getirerek örerler. Buzdan yapılan bu evler uzun müddet kara, tipiye karşı koyacak sağlamlıktadır.

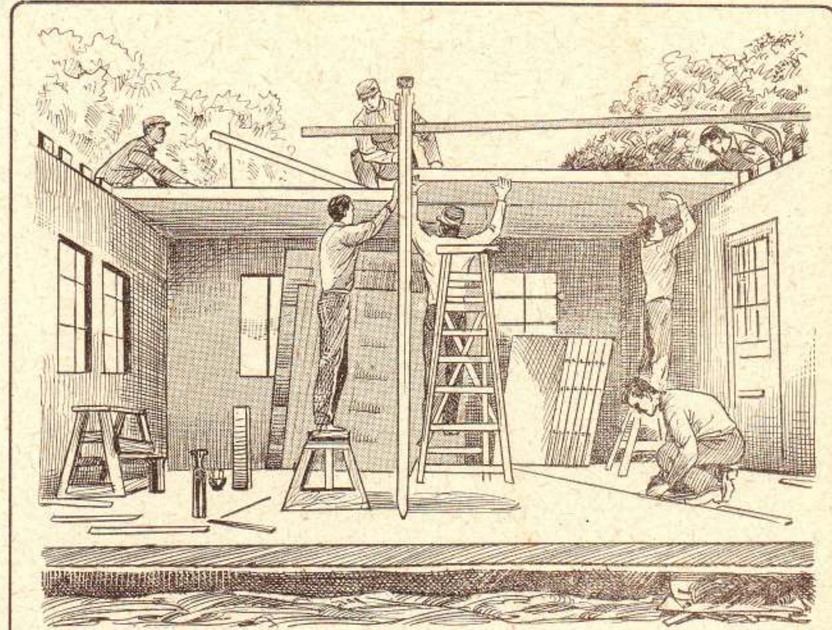
camekânın pencereleri açılır. Odalar ekseriyetle sokağa çıkıntılıdır, cephede, yanlarda pencereleri vardır.

Türk evlerinde tavan tezyinatına çok önem verilmiştir. Eski evler içinde bir tablo kadar güzel nakışlar işlenmiş tavanlara raslanır.

İstanbul Evleri. — İstanbul'daki Türk evlerinde avlu yoktur, bahçe vardır. Zemin katında geniş bir sofa bulunur. Sofaya açılan odalar yemek odası, hizmetçi odası olarak kullanılır. Eskiden birinci kat haremlik, selâmlık olarak ikiye ayrılırdı. Büyücek evlerde bunlar ayrı ayrı bölükler halindeydi, iki bölüğün arasındaki taşlığa bir dönme dolap koyarlardı. Bu dolap sayesinde kadınlarla erkekler birbirlerini görmeden evin içinde dolaşabilirlerdi. Her evin bir baş odası vardı. Burası evin efendisine, misafirlere mahsustu.

Evlerin ikinci katları daima dışarıya taşmıştır. Yer kazanmak için yapılan bu ilâvelere «cumba» denilirdi. İkinci katın üstünde geniş bir saçak da o katı yağmurdan, güneşten korur, damlar kiremit kaplı, basıktır. Evlerin geniş sofaları sıcak yaz aylarında çok işe yarar. Odalar çok geniş, bol pencerelidir. İstanbul evlerinde ocak pek nadir görülür. Pencereler kafeslidir. Tavanlar tahtadır, çoğunda nakışsızdır.

Güney Anadolu Evleri. — Güney Anadolu'da iklim başka bölgelerden daha sıcak olduğu için evlerin yapıları da ona göredir. Çoğu taştandır, duvarlar incedir, odalar bol pencereli, tavanlar yüksektir. İç bölümler bakımından ise öteki Türk evlerinden pek farkları yoktur.

TAKMA EVLER RAĞBET GÖRÜYOR

Takma evler fabrikalarda standart boylarda parçalar halinde hazırlanır. Arsa üzerinde belirli bir sıra ile kurulmaya başlandıktan birkaç saat içinde ev meydana çıkar. Takma evler gerek ucuzluk, gerekse çabukluk bakımından birçok yerlerde rağbet görmeye başlamıştır. Fakat modellerin standart oluşu, istenilen değişikliğin yapılamaması birçok kimselerin bu tip evlerden hoşlanmamalarının başlıca sebebidir.

Ev Döşemek Sanatı

Eski devirlerde ev döşemek tamamen geleneklere bağlı bir işti. Her aile evini, büyüklerinden gördüğü biçimde, onlardan kalma eşyalarla döşerdi. Ancak ihtiyaç duyulan eşyalar alınır, evlere gelişigüzel konurdu.

Rönesans'tan sonra ev döşemede de birçok değişiklikler oldu. Ev döşemek, ihtiyaç duyulan eşyayı sağlamak değil, oturulan yeri güzelleştirmek sanatı haline geldi. Bu arada hiç de lüzumlu olmıyan bir sürü eşya evleri doldurmaya başlamıştı. Bugün ise ev döşemek, başlı başına bir sanattır, hayatını bununla kazananların sayısı pek çoktur.

Eski devirlerde Türkler'de ev eşyası ev halkının ihtiyacını karşılıyacak sayıda yer yatağı, oturulacak birkaç tahta kerevet, bakır mutfak eşyasından ibaretti. Medeniyet ilerledikçe ev eşyasının sayısı çoğaldı, nev'i de değişti. Bugün, bilhassa kalabalık şehirlerde evler ihtiyacı karşılıyacak kadar büyük olamadığı için eşyanın da sayısı mümkün mertebe azaltılmıştır. Avrupa memleketlerinde o eski tantanalı salon takımlarına artık pek raslanmıyor. Birkaç koltuk, bir iki masa, salon eşyasının yerini tutuyor. Yatak ve oturma odaları da öyle. Bazı evlerde sıkışıklık yüzünden yatak odaları aynı zamanda oturma odası olarak da kullanılıyor. XX. yüzyılın ev kadını, evinin eşyasını seçerken daima kullanışlı eşya almak zorundadır. Döşemelerin, perdelerin de kolay yıkanan, kolay ütülenen cinsten olmasına dikkat ediliyor.

UZAK DOĞU'NUN GARİP EVLERİ

Bir Çin evi

Bir Japon evi

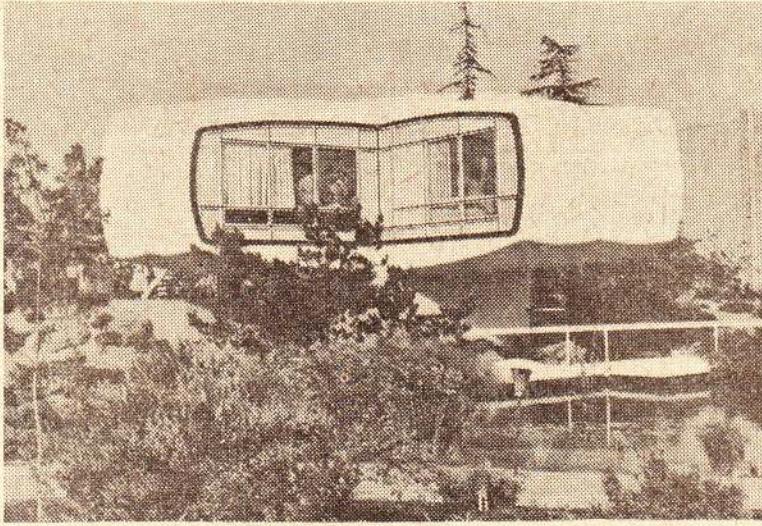
ÇİN EVLERİ: Çinlilerin evleri çoğunlukla alçaktır. Çubuk ve kamışların üzerine çamur sıvanarak yapılır. Ev sahibinin maddi imkânlarına göre evlerin içine çeşitli bölmeler yapılır. Çin evlerinde pencereler çok azdır. Fakirler cam yerine pencerelerini kâğıtla örterler. Kapılar bir yandan öbür yana itilmek suretiyle açılır. Damlar kiremitle örtülüdür. Evlerin damları geniş saçaklıdır, uçları kaldırılmış bir çadıra benzer.

JAPON EVLERİ: Japonya deprem bölgesinde bulunduğu için, eskiden evler tek katlı, alçak tavanlı yapılırdı. Malzeme olarak da kamış kullanılırdı. Bugün depreme dayanıklı modern evler yapılıyor. Japon evlerinde Çin evlerinin aksine cam pek boldur. Bazı evlerin yüzeyleri hemen boydan boya camla kaplıdır. Odaların içinden birbirine sürme kapılarla geçilir. Bu odalar çeşitli ihtiyaçlara göre ayrılmamıştır, hepsi her işe kullanılabilir.

Ev İdaresi

Evin yapılışı, döşenişi, içindeki eşya, ev işlerini ya kolaylaştırır, ya zorlaştırır. Evi tıklım tıklım antika eşya ile dolu olan bir ev kadının ömrü temizlik yapmakla geçer. On kişilik bir aile, üç odaya sıkışırsa, o evin kadını ne iş yapacağını kestiremez. Evin iç bölümü biçimsizse, ev halkı iki kişi de olsa, rahatsızlık duyar.

Ev idaresi sanıldığı kadar kolay bir iş değildir. Eski devirlerde anneler kızlarına kendi bildikleri şekilde ev işi ve idaresi öğretirler-

YARININ EVLERİ BÖYLE Mİ OLACAK

Amerikalı mimarlara göre yarının evlerinde odaların her cephesinde de birer pencere bulunması gerekiyor. Artık böylece bildiğimiz ev şekilleri tarihe karışacak gibi. Hattâ çok ileri görüşlü mimarlar evleri, dönen bir eksen üzerinde kurup, bir motorun yardımiyle günün her saatinde güneşe çevirmeyi bile düşünüyorlar. Bu arada, modern sergilerde aşağıdaki fotoğraftaki gibi büyük bir futbol topu biçimindeki evlere de rastlanıyor.

di. Yeni evlenen genç kızlar da evlerini mutlaka annelerinden gördükleri şekilde düzenlerler, annenin usullerini benimserlerdi. Bugün ise artık ev idaresi bir bilim halini almıştır. Gerek memleketimizde, gerekse başka ülkelerde genç kızlara ev idaresi dersleri okutuluyor. Ayrıca, sadece ev kadını yetiştiren okullar da var. Eğitim enstitülerinde yarının annelerine ev işleri, yemek pişirmek, dikiş dikmek, iş işlemek, çocuk bakmak, pasta yapmak öğretiliyor. Eskiden ev kadınlığı zoraki yapılan bir işti. Bugün ise bir meslek halini aldı.

Ev kadınının ev idaresinde dikkat edeceği hususları şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1 — Ev halkına yetecek miktarda ve evsafta yiyecek hazırlamak;

2 — Evin bakımı, temizliği;

3 — Ev halkının giyim eşyasının bakımı ve temizliği (çamaşır);

4 — Ev halkının bakımı ve temizliği (Çocuklar ve hastalar dahil);

5 — Isıtma, su ve ışıklandırma gibi ihtiyaçların sağlanması;

6 — Ev bütçesinin kontrolu;

7 — Ev işlerine yardım edecek şahısların bulunması, onların idaresi;

8 — Yiyecek, giyecek ve eşyanın alınması;

9 — Başka ailelerle münasebet kurmak;

10 — Ev halkının, misafirlerin çeşitli isteklerini sağlamaya hazırlıklı olmak.

Bu kadar teferruatlı bir iş olan ev kadınlığının başka mesleklerden hiçbir farkı yoktur. Ev halkının saadeti ev kadınının başarısına, çalışma gücüne bağlıdır.

Ev kadını işlerini belli bir programa uyarak yaparsa zorluk çekmez, eğlenceye, dinlenmeye daha bol zaman ayırmak fırsatını bulabilir. Ev kadını her gün yapılması gereken işlerin bir listesini yapmalı, haftanın belli günlerinde yapılacak işleri ayırmalı. Bir güne fazla iş yüklemek, kullanılması güç aletlerle iş yapmaya kalkışmak, boş yere zaman kaybına yol açar.

Ev idaresi her memleketin gelenek ve görenek imkânlarına, ekonomi ve endüstri durumuna göre değişir. Sanayileşmemiş memleketlerde ev işi yapmak zordur. Zira kadın, işlerinin çoğunu kendi gayretiyle yapar. Sanayileşmiş memleketlerde ise ev, artık bir nevi küçük fabrika halini almıştır; her işi gören aletler vardır, kadına sadece bu aletleri işletmek düşer.

Sanayi memleketlerinde ev işlerinde yardımcı olacak işçiler bulmak çok zordur, çünkü kadınlar, fabrikalarda çalışmayı tercih ederler. Geri kalmış memleketlerde ise, bunun aksine, ev işlerine yardımcı bulmak kolaydır.

Bibliyografya. — Bu konu üzerinde Türkçe kitapların başlıcaları:

Evde Yangınla Mücadele (1958); Ev İdaresi (S. Arel, 1952); Ev Sevgisi Çocuklukta Başlar (1952); Ev İlâç Dolapları ve Kullanışları (Dr. S. Giray, 1952); Ev Doktoru (Dr. S. Giray, 1950); Ev İlâçları (Dr. Nuri Ö. Ergene, 1944).

Evcil Hayvanlar

Çok eski çağlardan beri insanlara alışmış ve yardımcı olmuşlardır.

EVCİL HAYVANLAR, insanlara alışmış, az çok yararlığı dokunan hayvanlardır. Bunlardan kimisi evlerde, kimisi de bahçe, kümes, ahır gibi yerlerde insanlara yakın olarak yaşarlar.

İnsanlar besinlerini sağlamak için avlanmaya çıktıkları günlerden beri hayvanlar hakkında bilgi sahibi olmaya başlamışlardı. Daha Taş Çağı'ndayken hayvanlardan faydalanmışlar, bu canlılara karşı gerekli ilgiyi göstermişler, hattâ mağaralarının duvarlarını çağlarında yaşıyan hayvanların resimleriyle süslemişlerdi.

Gene zamanımıza kadar gelen resimler Eski Mısırlılar'ın, Babilliler'in, Eski Yunanlı ve Romalılar'ın hayvanlara karşı olan ilgisini açıkça gösteriyor. Mısırlılar'dan kalan resimler arasında ata, kediye çok raslanıyor. Hattâ Mısırlılar'ın bazı tanrıları bile hayvan kılığındaydı. Babilliler'den kalan resimler arasında da at, kedi, keçi, kuş resimleri vardır. Eski Yunanlı ve Romalılar ise hayvanlara çok düşkündü, yabani hayvanlarla bile ilgilenirlerdi.

İşte çok eski çağlardan beri süregelen bu ilgi insanların birçok yönlerden hayvanlara etki yapmasını sağladı. Bugünkü evcil hayvanların çoğu ilk dedelerinden o kadar farklıdır ki, neredeyse onları aynı cinsten saymak bile yersiz olur.

BAZI HAYVANLARIN YABANI VE EVCİLLERİ

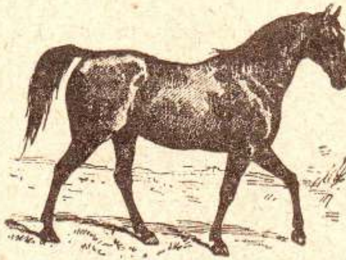

Bir yaban ördeği ile kümeslerimizin evcil ördeği

Avustralya'nın «dingo» adı verilen vahşi köpeği ile iki evcil köpek çeşidi

Yaban kedisi, evlerimizde beslediğimiz kedi gibi munis değildir, yırtıcı ve sinirli bir hayvandır.

Orta Asya bozkırlarının «tarpan» adı verilen atının bildiğimiz attan çok farklı özellikleri vardır.

Evcil hayvanlar arasında en büyük farkı gösteren cins köpeklerdir. Salonlarda beslenen süs köpekleriyle kurt köpeği, buldogla tazı arasında çok büyük fark vardır.

İnsanların ilk evcilleştirdiği hayvan köpektir. Köpeğin evcilleştirilmesi, insanlığın medeniyet alanındaki ilerlemesinde en büyük olaylardan biri sayılır. Böylece insan kendisine iyi bir arkadaş, cesur bir yardımcı kazanmıştır.

Sığır da ilk evcilleştirilen hayvanlardandır. Bundan 10.000 yıl önce Asya'da evcilleştirilmiştir. Tibet'te yaşıyan yakların da etinden, sütünden, kılından faydalanmak için, o bölge insanları, onları evcilleştirmişlerdir.

Koyun ve keçi önce sadece etlerinden faydalanmak için evcilleştirilmişti. Ancak, aradan çok uzun zaman geçtikten sonra, bunların yününden, kılından faydalanılması da öğrenildi. Domuzun 8.000 yıl öncesinden itibaren evcilleştirildiği biliniyor.

At da önce sırf eti için evcilleştirilmişti. Çok geçmeden, binek hayvanı olarak kullanılması öğrenildi. Eşek 5.000 yıl önce yük taşımak için evcilleştirildi.

Kediyi ilk evcilleştiren Mısırlılar'dır. İnsanlar buğday depo etmeye başlayıncaya kadar kedinin faydalı olmadığını sanıyorlardı. Mısır'da saklanan tahılı farelere karşı korumanın en iyi yolunun kedi beslemek olduğu anlaşılınca kedi büyük önem kazandı.

Deveyi evcilleştirenler Babilliler'dir. Önce çift hörgüçlü, sonra tek hörgüçlü develer evcilleşti ki bugün bu hayvanın yabanisine raslamak imkânsızdır. Güney Amerika'da da Peru yerlileri deveyle akraba birçok hayvanı evcilleştirdiler.

İlk evcilleştirilen kuş güvercindir. Akdeniz kıyılarında yaşıyan insanlar bundan 5.000 yıl önce etini yemek, kurban etmek maksadiyle güvercin beslemeye başladılar. Tavuk, Hindistan'da yaşıyan yabani orman tavuklarının evcilleştirilmesiyle elde edildi. Ördek ve kazın evcilleştirilmesi de çok eskidir. Hindi ise Kristof Kolomb'un Amerika'ya ayak basmasından çok önce Meksika'da yaşıyan Kızılderililer tarafından yetiştirilmekteydi.

İnsanlar sadece kuşları, memeli hayvanları evcilleştirmekle kalmamış, böcekleri bile evcilleştirmiştir. Balı için yetiştirilen arı bunların başında gelir. Çinliler de çok eski zamanlardan beri ipekböceği yetiştiriyorlardı.

Binlerce yıldan beri süregelen evcilleştirme işi bugün en verimli durumuna ulaşmış bulunuyor. İnsanın evcil hayvanlardan sağladığı faydalar pek çoktur (Bk. Çiftçilik; Hayvanlar). Besin için faydalı olan et, süt, yumurta gibi yiyeceklerden başka, birçok hayvanların derisinden, yününden, ipeğinden faydalanırız. Birçoklarına biner, eşyalarımızı yükler, arabalarımızı çektiririz. Köpek birçok yerlerde bekçilik eder, kuvvetli koklama duyusu sayesinde avcılıkta, kayıpları bulmakta insana yardımcı olur. Özel eğitim görmüş köpekler körlere şehir içinde yol gösterirler.

Dünyanın En Yüksek Tepesi: EVEREST

EVEREST TEPESİ, Dünyanın en yüksek yeridir (8882 m.) Çin sınırları içinde bulunan Tibet'le Nepal sınırı üzerinde, Himalaya Dağları'ndadır. Tepeye, yüksekliğini ilk defa tahmin eden Hindistan Genel Valisi Sir George Everest'ten ötürü, 1841'de bu ad verilmiştir. Tibet yerlileri Everest'e «ana tanrıça» anlamına «Çomolunga» derler.

İnsanlar, dünyanın en yüksek dağı olan Everest'in zirvesine, sekiz denemeden sonra, ancak 1953'te çıkabildiler. Everest'in zirvesine çıkmak fikri meşhur dağcıları uzun müddet düşündürmüş, Everest hakkında anlatılan hikâyeler, dağcılarda hem korku, hem de merak uyandırmıştı. En sonunda, ilk defa 1921'de bu hayalin gerçekleştirilmesi için sefere çıkıldı.

İlk keşif heyetinin başında Howard Bury adındaki İngiliz dağcısı bulunuyordu. Sekiz kişilik heyet yaz boyunca dağın zirvesine erişmek için geçecekleri yolları araştırdılar, dağın kuzey yönünü iyice gözden geçirdiler. Keşif yolculuğunun ilk günlerinde heyetin üyelerinden biri kalb krizi geçirdi. Yola devam etmesine imkân yoktu. Bir üyenin de hastalanması üzerine heyet, eksik bir kadroyla yola devam etti. Kar fırtınaları başlamıştı. Bir yere kadar gelip, oradan zorlukla geri döndüler.

İkinci deneme bir yıl sonra, 1922'de, yapıldı. İkinci keşif heyeti de iklimin kurbanı oldu. Birçok güçlüklerle karşılaşıldıktan sonra, heyet, yedi üyesini kaybedip geri döndü.

Üçüncü keşif heyeti 1924'te yola çıktı. Şiddetli fırtınalar, sis, soğuk dağcıların işlerini güçleştiriyordu. Bütün bunlara rağmen üçüncü heyet üyeleri son ana kadar

tırmanmaktan yılmadılar. İçlerinden bir kısmı kayboldu. Önce bunların zirveye varmış oldukları tahmin edildiyse de, sonradan, kayboldukları anlaşıldı.

Bundan sonra 1933'te, 1935'te, 1936'da, 1938'de başarısızlıkla ve can kaybıyla sonuçlanan denemeler yapıldı. Her defasında, kar fırtınaları, kötü hava şartları dağcılar için büyük engel oldu.

İkinci Dünya Savaşı'na kadar Everest'e Tibet yolu ile çıkmak kabildi. 1951'de yapılan seferde Nepal hükümetinden hususî izin aldıktan sonra, dağa güney tarafından çıkmaya başladılar. Fakat bu deneme de diğerleri gibi sonuçsuz kaldı. 1952 ilkbaharında İsviçreli bir dağcılar heyeti Everest'in zirvesine çıkmayı denediyse de tepeye ulaşamadılar. Aynı yılın sonbaharında bir deneme daha yapıldı, zirveye adamakıllı yaklaşılmışken şiddetli soğukların başlaması, heyet üyelerinden bir tanesinin ölmesi keşfin yarım kalmasına sebep oldu.

Böylece, 1952'ye kadar Everest'in ancak 2.500 m. sine kadar çıkılabilmişti. 1953'te Alaby John Hunt'ın başkanlığındaki bir heyet yeni bir sefere çıktı, yerlilerden Tenzing'in kılavuzluğu altında, yola koyuldu. 28 mayıs günü Hillary ile Tenzing dağın güneydeki zirvesine eriştiler. Saat sabahın dokuzuydu. İki buçuk saat sonra da esas zirveye ulaştılar. 2 haziranda ise Everest fatihleri dönüş yolculuklarını tamamlamışlardı. İngiliz hükümeti Hillary'ye bu başarısından ötürü Sir unvanını verdi.

EVKAF (Bk. VAKIFLAR).

EVLENME ve EVLİLİK

Ailenin temelini meydana getiren sosyal bir müessesedir

EVLENME ve EVLİLİK, kadınla erkeğin kanun çerçevesi içinde birleşmelerinden doğan sosyal bir müessesedir. Ailenin temelini meydana getirir. Bu bakımdan, toplum hayatı evliliğe dayanır. Evliliğin en önemli gayesi, topluma yararlı olacak çocuk yetiştirmek, nüfusun çoğalmasına yardım etmektir.

Evliliği başlıca üç bölümde inceliyebiliriz: 1) Cinsel isteklerin yerine getirilmesi; 2) Toplumun çekirdeği olan ailenin kurulması; 3) Gelecek nesillerin yetiştirilmesi.

Eski devirlerde olduğu gibi bugün de evlenmek birtakım şartlara bağlıdır. Meselâ bugün hemen bütün toplumlarda birinci derecede akrabaların evlenmelerine izin verilmez; ancak kan akrabalığı olmıyanlar evlenebilir. Sonra, yaş sınırı da vardır. Medenî memleketlerin hemen hepsinde kızlar için bülûğdan önce evlenmek yasaktır. On sekiz yaşını bitirmemiş genç kızlar da ana ve babanın izni olmadan evlenemezler. Bu yasağa riayet edilmediği takdirde evlenen kız da, onunla evlenen erkek de kanun nazarında aynı derecede sorumludur.

Bazı ilkel topluluklarda ancak aynı kabileden erkek ve kadınların evlenmelerine izin verilir. Ayrı dinlerde, ayrı mezheplerde olan kadın ve erkeklerin de birbirleriyle evlenmelerine bazı yerlerde müsaade edilmez.

Evliliğin Tarihi

Evliliğin tarihi insanlık tarihinden daha eskidir. Tabiat bilginleri, evliliğin önce hayvanlarda başladığını örneklerle ispat etmişlerdir. Meselâ maymunlar, bugünün ölçülerine göre tam mânasiyle mazbut bir evlilik hayatı sürmektedirler. İlk insanların mağara devrinde, beğendikleri kadınları mağaralarına götürdükleri, hiçbir sorumluluğu, kanunî, dinî yükümü olmıyan bir evlilik kurdukları biliniyor. Zamanla, çeşitli medeniyetler kurulmaya başlayınca, kadın-erkek münasebetleri de her medeniyetin geleneklerine göre çeşitli şekiller aldı.

Sumerler'de Evlilik. — Sumerli genç kızların tapınaklara adanmaları âdetti. Kızlar buralarda tanrının temsilcileriyle beraber yaşarlardı. Bunun dışında evlilik ise birtakım kanunlara bağlıydı. Sumer kanunlarında ana ile babanın çocukları üzerinde eşit hakları vardı. Yalnız, bazı hallerde erkek karısını satabilirdi. Kocalarını aldatan kadınlar ölüm cezasına çarptırılırlardı. Çocuk sahibi olamıyan kadını boşamak da erkeğin hakkıydı.

Eski Mısır'da Evlilik. — Mısır'da firavunlar kızkardeşleriyle evlenmeyi âdet edinmişlerdi. Böylece, tahta geçeceklerin tam manasiyle firavun kanından olması sağlanıyordu. Zamanla, kızkardeşle evlenme usulü halk arasına da yayıldı. Firavunların, ayrıca, memleketin en seçkin kızlarından kurulu kalabalık haremleri de vardı. Eski Mısır'da boşanmalar pek azdı. Evlilik çoğunlukla iyi düzenleniyordu. Kadınların hâkimiyeti çok fazlaydı.

Babil'de Evlilik. — Babil'de erkekler deneme mahiyetinde olmak üzere bir kadınla yaşıyabiliyorlardı. Kanunî evlenmeyi ise tamamen anne ile babanın hazırlaması âdetti. Evlenecek çağda kızı olan babalar, yılın belli bir gününde, kızlarını alıp şehirlerin büyük alanlarına getirirlerdi. Evlenmek istiyen erkekler de bu alanlarda toplanır, kendi zevklerine göre bir kız seçmeye çalışırlardı. Evlenecek kızların tanıtılmasını bir memur üzerine alır, kızların hepsini teker teker açık artırmayla satardı. Bundan sonra da evlenmenin kanunî tarafına geçilirdi.

Çin'de Evlilik. — Çinde evlilik aşkla pek ilgili değildi. Ayrı cinsten gençler birbirlerinden uzak çevrelerde yetiştirilirler, pek temas ettirilmezlerdi. Çin'de de evliliği anne ve babalar kararlaştırır, her türlü hazırlığı onlar yapardı. Yaşı geçip de evlenmiyen erkeğe iyi gözle bakılmazdı. Çinliler, nüfuslarını bir an önce artırmak için gençleri evlenmeye teşvik ederlerdi.

Eski Yunanlılar'da Evlilik. — İlk çağlarda evlilik bir nevi alışveriş sayılıyordu. Kızın babası ona çeyiz verirdi, fakat damat da kaynatasına değerli hediyeler vermek zorundaydı. Yunanlılar, aşkın evlilikten sonra geldiğine inanmışlardı. Ünlü şair Omeros'un devrinde Yunanlı kadın, kocasına olan sadakatiyle ün salmıştı. Fakat Yunanlı erkek karısına asla sadık kalamıyordu. Bunlara rağmen evlilik iyi işliyen bir müesseseydi.

Isparta'da Evlilik. — Eski Yunanistan'da Ispartalı kocalar, karılarını yüksek mevkideki kimselere kiralıyabiliyorlardı. Erkeğin en büyük gayesi sağlam, kuvvetli, kabiliyetli çocuklar yetiştirmekti. En uygun evlenme çağı erkekler için 30, kadınlar için 20 yaştı. Evlilik doğrudan doğruya ana-babanın önayak olmasiyle gerçekleşirdi. Yalnız, evlenme çağları geçip de evlenemiyen kadın ve erkeklerin bir an önce kendilerine eş bulabilmelerini sağlamak için ayrı bir usul de vardı: Evlenmek istiyen kadın ve erkekler karanlık, büyük bir odada buluşurlar, erkekler, kadınların yüzlerini hiç görmeden, eşlerini seçerlerdi. Ispartalılar, karı-kocaların birbirlerini hiç aldatmadıklarını ileri sürer, bununla övünürlerdi. Boşanma da pek azdı. Ispartalı ünlü general Lysandros karısını bırakıp ondan daha güzel bir kadınla evlenmek istediği için cezalandırılmıştı.

Müslüman Âlemi'nde Evlilik. — Müslümanlar'da evlilik kutsal bir müessese sayılırdı. İslâm dini bazı şartlarla erkeğin dört kadın almasına izin verdiği için Müslüman erkekleri bazan birkaç kadınla evleniyorlardı. Erkeğin bir sözü boşanmaya kâfiydi, fakat kadının boşanması zordu.

Museviler'de Evlilik. — Museviler, erkek ve kadınların erken yaşlarda evlenmelerini isterlerdi. Fakat evlenecek erkeğin önce iş hayatını bir düzene koyması, karısını rahat yaşatacak imkânları sağlaması şarttı. İki taraf da isterse boşanmak kolaydı.

Hıristiyan Âlemi'nde Evlilik. — Hıristiyanlar'da bilhassa ilk önceleri evlilik tamamen dinin kontrolu altındaydı. Ayrı mezheplerden olan kadın ve erkeklerin evlenmeleri imkânsızdı, fakat sonradan kilise nikâhı yerine sivil nikâh da kıylmaya başlanınca ayrı mezheplerden olanlar da evlenebildiler. Roma Katolik Kilisesi boşanmayı kabul etmez; bunun için, Katolikler, evlendikten sonra, ne kadar sıkıntı çekerlerse çeksinler, eşlerinden ayrılamazlar. Mahkeme huzurunda boşananların bile ikinci defa evlenmeleri yasaktır, kilise böyle bir evliliği asla meşru saymaz. İngiliz Anglikan Kilisesi de boşanmayı kabul etmez. Bundan dolayı, İngiltere Prensesi Margaret'in karısından boşanmış bir erkekle evlenmesine izin verilmemişti.

Evlilik Çeşitleri

Bugün bizim anladığımız mânada evlilik bir erkekle bir kadının hayatını birleştirmesidir ki buna «tekeşlilik» (monogamia) adı verilir. Evlilik deyince aklımıza gelen ilk şekil de budur. Fakat eski çağlarda evliliğin daha başka çeşitleri de vardı:

Çokeşlilik (polygamia). — Bir erkeğin veya bir kadının birden çok eşle evlenmesidir. İkiye ayrılır:

a) Çokkarılı evlilik (polygynia): Bir erkeğin birkaç kadınla aynı zamanda evlenmesidir. Bu çeşit evlilikte aynı erkekle evli

Ünlü empresyonist ressamlardan Gauguin'in «Tahiti'li Kadınlar» adındaki tablosu

kadınların hepsi eşit haklara sahip olamazlar. Erkek çocuk doğuranın değeri daha yüksektir. Erkeğin en fazla beğendiği karısı ötekilerinin başı durumundadır, onun sözü ötekilerden çok geçer.

b) Çokkocalı evlilik (polyandria): Birkaç erkeğin bir kadınla evlenmesidir. Çoğunlukla erkek kardeşler bir kadınla evlenirler, bu evlilikten doğan çocukları üzerinde eşit haklara sahip olurlar. Bu tip evlenme daha çok tarihöncesi çağlarına mahsustur.

İçevlenme (Endogamia). — Erkeğin bağlı bulunduğu kabîlenin içinden kendine eş seçmek zorunda oluşudur.

Dış evlenme (Eksogamia). — Erkeğin bağlı bulunduğu kabîleden değil de ayrı kabîleden kendine eş seçmek zorunda oluşudur (Bk. Aile).

Yirminci yüzyılda, çeşitli etkilerle, evlilik müessesesi ciddî tehlikelerle karşılaştı, evlilik aleyhinde çeşitli cereyanlar türedi. Bir yandan da evliliği korumak için gerek dinî, gerekse sosyal müesseseler kuruldu. Bilhassa Amerika'da, evlenmeler çok artmakla beraber, boşanmalar da o nispette çoğaldığı için boşanmalara karşı tedbir almak maksadiyle Evlilik Danışma Büroları kuruldu. Bu bürolarda karı-kocalar arasındaki anlaşmazlıkların halledilmesine, dolayısiyle yuvaların kurtarılmasına çalışılıyor. Çocuksuz evliliklerin % 70'inin boşanmayla sonuçlandığı göz önüne alınarak, çiftlerin çocuk sahibi olmaları teşvik ediliyor. Yapılan istatistikler, boşanmaların % 40'ının evliliğin ilk beş yılında olduğunu göstermektedir. Çocuklu evliliklerde boşanma felâketlere yol açabiliyor. Toplumun başına dert olan çocukların çoğu yıkılmış evliliklerin mahsulleridir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:

Evlilik ve Mahremiyetleri (Dr. C. Z. Önal, 5. basL 1961); Evlenme İstatistikleri (İstatistik G. M. 1960); Medenî Hukuk Dersleri (Ord. Prof. Kemalettin Birsen, 1958); Evlilik Bahçesi (Dr. P. Wylie'den Çev. S. Tonguç, 1957); Evliliğin İlk Basamağında Neler Bilmelidir (Dr. F. İsamber'den Çev. S. Yetkin, 1956); Evlilik Rehberi (Dr. Hannah ve Dr. Stone, 1955); Evlenmeden Önce (Dr. J. Hoppeler, 1953); Evlenme İşleri Kılavuzu (Sunar, 1951)

HUKUK BAKIMINDAN EVLENME VE EVLİLİK

KADIN ve erkek arasındaki cins farkı ve her insanda bulunan «nev'ini devam ettirme» içgüdüsü, erkekle kadını birleşmeye sevketmiştir. insanlık, bu birleşme zaruretini düzenlemeyi, ona özel bir mânevi değer kazandırmayı kaçınılmaz bir olay saymıştır. Bundan dolayı, evlilik müessesesi, tarihin en eski, belki de ilk, hukukî bağı olmuştur. Evlenmenin ferdî ve millî hayattaki önemi, bu müessesenin ayrıca milletlerarası nizamlarla düzenlenmesini de mecburî kılmıştır.

«Evlilik» aralarında maddî ve ruhî yakınlık bulan kadın ve erkeğin, hayatlarını devamlı surette birleştirmek maksadiyle, cemiyetin tasdikiyle kurdukları birliktir.

Hukukî bakımdan «*evlenme*» evlilik birliğini tesis gayesiyle birbirleriyle evlenecek olan ve evlenme ehliytini haiz bulunan bir kadınla bir erkeğin, karı-koca olarak birleşmek üzere, meşru ve müşterek hayat kurmalarıdır.

Birbirleriyle evlenmek istiyen kadın ve erkeğin, bu husustaki irade ve kararlarını, evlendirme memuru huzurunda, alenen, karşılıklı olarak bildirmeleri üzerine, memur, evlenme akdinin yapıldığını ilân eder. Belediye veya muhtarlık binasında, iki ergin şahidin huzurunda yapılması gereken bu beyan ve ilân sonunda evlenme akdi tamamlanmış olur. Evlendirme memuru, karı-kocaya, evlenmeyi tevsik eden bir belge verir. İstiyenler, ayrıca dinî tören de yaptırabilirlerse de bu, akdin zarurî unsuru değildir. Evlendirme memurunun yazısı üzerine, akit, tarafların nüfus kayıtlarına işlenir.

Nişanlanma. — Evlenmede ilk adım, nişanlanmadır. Evlenme va'diyle nişanlanılmış olur. Nişan, mânevi bir bağdır, taraflara birbirlerini evlenmeye zorlamak yetkisini vermez.

Erkek 17, kadın 15 yaşını tamamlamadıkça evlenemezler. Hâkim, fevkalâde hallerde, pek mühim bir sebeple, 15 yaşını tamamlamış erkeğin, 14 yaşını bitirmiş kadının evlenmesine, ana-babalarının izniyle müsaade edebilir.

Akıl hastaları evlenemezler. Kısıtlılar (mahcurlar) ancak vasilerinin muvafakatiyle evlenebilirler. Büyük veya asıl ana-babalarla evlâtların ve torunların; ana-baba bir, veya baba bir, yahut ana bir kardeşlerin; amca, dayı, hala, teyze, ile yeğenlerin; karı-kocadan birinin ötekine ait evlâtlarla evlenmeleri yasaktır. Bunlar arasında evlenme akdi icra edilse bile, bâtıl sayılır.

Yeniden evlenmek istiyen kimse, önceki evliliğinin kalktığını ispat etmek zorundadır.

Evlenme akdine, kadın ve erkeğin evlenme kararlarını, erkeğin ikametgâhı belediyesine veya muhtarlığına bildirmeleriyle başlanır. Bu karar 15 gün ilân olunur. Hastalık vesaire gibi özel hallerde, hâkim ilânsız evlenme akdine izin verebilir. İlânlara itiraz olunmazsa veya itiraz reddedilirse, nişanlılara, «evlenme müsaade kâğıdı» verilir. Bu belgeyle Türkiye'nin her yerinde 6 ay içinde evlenme akdi yapılabilir.

Hata, hile veya tehditle evlendirildiğini iddia eden taraf, evlenme akdinin bozulmasını, 6 ay ve her halde 5 yıl içinde mahkemeden istiyebilir.

Boşanma. — Evlenme akdinin hâkim kararıyle bozulmasına «boşanma» denilir.

Yukarıda belirtilen «butlan» (bozulma) sebepleri dışında, hâkim ancak dört sebepten birisinin sabit olması halinde boşanmaya karar verir: 1) Zina; 2) Cana kasıt ve pek fena muamele; 3) Terzil edici suç ve haysiyetsiz hayat sürme; 4) Aile yuvasının terkedilmesi.

Aile Birliği. — Evlilikte koca, aile birliğinin reisidir. Karı-koca, birbirlerine karşı, birliğin saadetini beraberce sağlamak, çocuklarını besleyip eğitmek görevini üzerlerine almışlardır. Karı-koca, birbirlerine sadakat ve yardım göstermekle yükümlüdürler.

Kadın, kocasının soyadını taşır. Aile birliğini erkek temsil eder.

Çocuklar. — Evlilik mevcutken veya ortadan kalktıktan itibaren 300 gün içinde doğan çocuğun babası, kocadır. Evlilik dışında doğan çocuk, doğuran kadına aittir. Evlilik birliği dışında doğuran (nesebi gayrisahih) çocuğun babası, onu evlât olarak tanırsa veya hâkim onun babalığına hükmederse, çocuk o erkeğin nüfusuna yazılır, onun soyadını taşır.

Evlilik mevcutken karı veya kocadan biri ölürse, ölen eşin mirasının dörtte birinin mülkiyeti veya yarısının intifa hakkı sağ kalan eşe geçer.

EVLİYA

Ermiş, yani Tanrı'ya ulaşmış kimseye «veli» denir. Bu kelimenin çoğulu olan «evliya», halk dilinde, bir kişi hakkında da ermiş anlamına kullanılır.

Tasavvuf felsefesine inanan, bir tarikate giren herkes, kendisine yol gösteren pir veya mürşit tarafından olgunlaştıkça, derece derece yükseltilir. Velilik (ermişlik) tekkede ulaşılacak son mertebedir ki, ondan sonra, velinin kendisi zaten bağımsız bir tekke sahibi olarak «can» lara tarikat yolunu, usulünü, töresini öğretir, onlara Tanrı'ya, hayattayken, nasıl ulaşılacağını bildirir.

Sağlığında, nefsini terbiye ederek, dünya hırsından, tamahından, mal, mülk sahibi olmak gibi zevklerden, hattâ mide zevklerinden bile vazgeçerek yaşıyacak kadar yiyen bu «can» ların keramet gösterdiklerine inanılır. Aynı anda hem Bağdat'ta, hem Belh'te cuma namazını kılan, mesafeleri göz yumup açıncaya kadar aşan, yağmur yağdıran, olacağı önceden haber veren evliyalar olduğu anlatılır.

Evliyanın öldüğü yere türbe yapmak âdettir. Yalnız, bunların çoğu gezgin dervişler olduğu için, sevildikleri her yere birer mezar yapılmıştır, bazan zamanla bu mezarlar gerçek türbeleriymiş gibi saygı görür. Yunus Emre'nin ayrı ayrı dokuz yerdeki mezarı bu inanca örnektir.

Evliyalar, halk arasında, bilhassa, gösterdikleri kerametlerle tanınmışlardır. Cahil halk, evliyanın öğreticilik tarafına bakmaz da, kerametine bakar, ölüsünden bile medet umar.

EVLİYA ÇELEBİ'NİN «SEYAHATNAME» SİNDEN...

Evliya Çelebi, seyahatnamesinde, o devrin havasına uyarak, gerçeğin yanı sıra, aşırı mübalâğalara kaçan tasvirler yapmış, birçok olaylara bir esrar, dinî efsane çeşnisi vermiştir. Aşağıya aldığımız parçalar buna birer örnektir. Parçaların bugünkü dilimize çevrilişi ayrıca verilmiştir.

MENÂKIB-I YÂVEDÛD SULTÂN

Sultan Mehmet Ayasofya'yı seyr-ü temâşâ edip devrân ederken «Terlerdirek» nâm bir mahalde bir nûr-i ilâhî berk urur görüp üzerine vardılar. Gördüler ki pür-nûr-ı ilâhî beyâz bir vücûd-i şerîf kıbleye müteveccih olup yatar. Gördüler ki sadr-ı münevverinde kırmızı âb ile yâvedûd ismi yazılmış.

Andan cümle müşâbih Yâvedûd Sultân'ın nâşı şerîfini tâbûta koyup Şehidkapusu'nda defnetmek mürâdedinip bi'zarûre tâbûtunu götürenler kendilerini Eminönü iskelesinde bulup andan bir kayığa süvâr olup berk-i hâtif gibi kayık kürek çekmeden ve yelken açmadan Ebâ Eyyûb-i Ensârî hazretleri kurbunda karâr edip hemân tâbût kayıkdan bi-emru'llah çıkıp ol mahalde kazılmış bir mezâra tâbût durup ardı sıra cümle guzât ve ulemâ varıp istimâ ettiler ki mezkûr kabirden Yâvedûd ismi işidilür. Cümle ulemâ ve sulehâ nâş-ı şerifini ol kabr içre defnedip gittiler. Anın-çün ol kabr-i şerife hâlâ «Türbe-i Yâvedûd iskelesi» derler vesselâm, ve aleyhi rahmetu'llahi aleddevâm.

Yavedûd Sultan Hikâyesi

(Fatih Sultan Mehmet Ayasofya'yı seyrederek dolaşırken terlerdirek adı verilen bir yerde bir ışık gördüler, oraya doğru gittiler. Nurlar içinde beyaz bir vücut kıbleye doğru yatmıştı. Işık saçan göğsünde kırmızı su ile «Yavedûd» yazılıydı... Yavedûd Sultan'ın nâşını tabuta koydular. Şehitkapısı'na gömmek istiyorlardı. Tabutunu taşıyanlar bir anda kendilerini Eminönü iskelesinde buldular. Orada bir kayığa bindiler. Kayık gizli bir kuvvetle, kürek çekmeden, yelken açmadan Eyüp yakınlarına geldi. Tabut kayıktan Tanrının emriyle çıkıp orada kazılı bir mezarda durdu. Tabutun arkasından bütün gaziler, bilginler gittiler ve mezardan «Yavedûd» adının geldiğini duydular. Mübarek nâşı o mezara gömüp ayrıldılar. Onun için o mezara hâlâ «Yavedûd türbesi iskelesi» denir.)

DER-BEYÂN-I BİNÂY-I SARAY-I CEDÎD

Üstâd-ı ferhâd-pîşe öyle bir saray-ı cedîd inşâ etmiştir ki devr-i âdemden beri mühendisân-ı âlem öyle bir saray-ı ferah-fezâ inşâ etmemiştir ve seyyâhân-ı âlem bu atlas-ı gerdûnda nazîrini görmemişdir. Zirâ leb-i deryâda vâki olup iki cânib-i deryâ, yânî şimâl tarafı Karadeniz ve cânib-i şarkîyesi Akdeniz ve cenûbu Ayasofya câmi'idir. Merc'ul-Bahreynde vâki' olmuş bir şehirdir. İptidâ bânîsi Hazret-i Süleyman, sâniyen İskender-i Zü'l-karneyn' dir ammâ, bu saray-ı hoş havâyı Ebü'l-feth binâ ettikde mülûk-i sâlifenin âsâr-ı azîmesinden sonra yetmiş adet maksûre-i şâhâne ve müteaddid dîvân-hâne, halvet-hâne, matbah, habbâz-hâne, cebe-hâne ve odun ve alef anbârı ve ıstabl-ı hâssa-i birûn ve enderûn ve ısatbl-ı meydan-ı vefâ, âhûr-i azîmler inşâ etdi ki güyâ herbiri ıstabl-ı Anter'dir ve kilâr-i hâssa-i birûn ve kilâr-i hâssa-i enderûn ve kilâr-i terekeciyan-ı birûn...

Yeni sarayın cürmü 6500 adımdır. Ve cümle 16 sagîr ve kebîr bâb-ı hâssı vardır. Ve bu tahrîr olunan saray-ı pâdşâhî içre asâkir, huddâmân, gılmânân, teberdârân, âşçıyan, helvecıyan, canbâzân, acemî hasırcıyân, tavâşıyân, beyz ve esved bevvâbân, mu'allimân, cellâdân ve huddâmân-ı ıstabl-ı hâssa 12.000 bostancıyân ile saray-ı cedid içinde 40.000 nüfus hisabolunmuştur. Hâlen tahrîr ve tasnîfine lisân kaasır ve kalem fâtır bir ravza-i rıdvândır, ömrühâ Allah.

Yeni Sarayın Yapılışı Hakkında

(Rahata alışmış üstatlar öyle bir saray yaptirmışlardır ki, Âdem çağından beri dünyanın bütün mühendisleri öyle ferah bir saray yapmamıştır. Dünyayı gezenler, bu dönen dünyada bir benzerini görmemişlerdir. Çünkü bu saray deniz kıyısına kurulmuştur. Kuzeyinde Karadeniz, doğusunda Akdeniz, güneyinde Ayasofya Camisi bulunur. İki deniz arasına yapılmış bir şehirdir. Burası önce Hz. Süleyman, sonra da İskender-i Zü'l-Karneyn tarafından yapılmıştır. Ancak, Ebu'l feth bu güzel havalı sarayı yaparken eski sahiplerinin büyük eserlerine ek binalar yapmıştır. Bunlar yetmiş şahane kasır, birçok salon, özel görüşme yerleri, mutfaklar, fırınlar, savaş eşyası depoları, odun ve saman depoları, her biri Anter'in ahırı gibi büyük iç ve dış özel ahırları, Vefa meydanı ahırı, başka büyük ahırlar, iç ve dış özel kilerlerle terekeciyan kileridir... Yeni Saray'ın büyüklüğü 6500 adımdır. Küçüklü büyüklü 16 özel kapısı vardır. Bu anlatılan padişah sarayının içinde askerler, hizmetçiler, genç yeniçeriler, baltacılar, aşçılar, helvacılar, cambazlar, acemi hasırcılar, hadım ağaları, siyah ve beyaz kapıcılar, öğretmenler, cellâtlar, özel ahırlar hizmetçileri, 12.000 bostancıyla beraber 40.000 kişinin yaşadığı hesap edilmiştir. Şu anda hepsini yazmaya, anlatmaya dilin de kalemin de gücü yetmiyeceği bir hoşluk bahçesidir.)

EVLİYA ÇELEBİ (1611-1682)

Evliya Çelebi

Milletlerarası ün kazanmış büyük Türk gezginidir. XVII. yüzyılın en büyük yazarlarındandır. İstanbul'da Unkapanı'nda doğdu. Babası Derviş Mehmet Zıllî, Saray'ın kuyumcubaşısıydı. 114 yaşında ölmüştür (1534-1648). Evliya Çelebi, babası 77 yaşındayken doğmuştur.

Mehmet Zıllî, Sultanahmet Camisi'ndeki süsleme işlerini yapan sanatkârlardandı. Padişah musahipliği de etmiştir. Ailesi aslında Kütahyalı'ydı, fetihten sonra İstanbul'a yerleşmişlerdi. Evliya Çelebi ilk öğreniminden sonra 7 yıl medreseye giderek orta öğrenimini tamamladı, Enderun'a, yani saraya mahsus üniversiteye, girerek burada ilerledi. Ayrıca hafız oldu, babasından da güzel sanatlar öğrendi. Biraz şairliği de vardır. Bilhassa müziğe çalışan ve sesi pek güzel olan Çelebi, IV. Murat'ın takdirini kazanarak, dayısı Damat Melek Ahmet Paşa'nın da iltimasiyle 1635'te, 24 yaşında, Padişah'ın şahsi hizmetine alındı.

Evliya Çelebi 1639'da 40 akçe (aşağı yukarı 200 T. L.) gündelikle Saray hizmetinden çıkarıldı. Büyük bir araştırma merakı, ince bir zekâsı olan Çelebi, seyahatlerini 1630'da gördüğü bir rüyaya bağlar. Anlattığına göre rüyasında Hz. Peygamber'i görmüş, «Şefaat» diyeceğine heyecandan: «Seyahat, yâ Resûlullah» demiş, Peygamber de gülümsiyerek onun dileğini kabul etmiş.

Evliya Çelebi'nin İlk Gezileri

Çelebi'nin 10 büyük ciltlik «Seyahatname» sinin ilk cildi, bir İstanbul ansiklopedisi mahiyetindedir, en ince teferruatına kadar şehri inceler. Çelebi Batı Anadolu'da ilk seyahatlerinden sonra, babasının mânevi oğlu olan Trabzon Beylerbeyi Ketenci Ömer Paşa ile beraber, Trabzon'a gitti. Buradan, Karadeniz'in bütün doğu kıyılarını gezip 1641'de Kırım'a geçti. Bahadır Giray Han'ın yanında uzun müddet kaldıktan sonra deniz yolu ile İstanbul'a döndü. 1645 Girit Seferi'ne katılarak Hanya'nın fethinde bulundu, 1646'da akrabası olan Defterdarzade Mehmet Paşa Erzurum Beylerbeyi olunca, onun yanında Doğu Anadolu'ya gitti. Gürcistan'ı, Güney ve Kuzey Azerbaycan'ı, bu arada Tebriz'le Bakû'yu gezdi.

Çelebi Avrupa'da

1648'de İstanbul'a döndü, aynı yılın yazında, Şam Beylerbeyi olan Murtaza Paşa'nın yanında Suriye'ye gitti. Lübnan'ı, Filistin'i de gezdikten sonra, Murtaza Paşa'nın Sıvas Beylerbeyliğine getirilmesi üzerine, Orta Anadolu'ya geldi. 1650'de Paşanın azli üzerine İstanbul'a döndü, dayısı Damat Melek Ahmet Paşa sadrazam olunca, onun yanında önemli bir yer elde etti. Paşa'nın sadaretten Özü Beylerbeyliğine getirilmesiyle de Çelebi, Avrupa gezilerine başladı. Bul-

garistan'ı, Dobruca'yı gördü, 1653'te İstanbul'a döndü. Bu arada Konya'ya gitmiş, Melek Ahmet Paşa'nın Van Beylerbeyliğine atanması üzerine, gene onun yanına katılmıştı.

Diplomatik görevlerle İran'a giden Çelebi, bu arada Irak'a da gidip Bağdat'ı inceledi. Melek Ahmet Paşa'nın tekrar Özü'ye atanması üzerine Avrupa'ya geçti. Erdel'de (Transilvanya'da), Besarabya'da, Ukrayna'da, gerek Paşa'nın, gerek Kırım Hanı IV. Mehmet Giray'ın yanında hizmet etti. 1657 sonunda İstanbul'a dönüp yengesi Kaya Sultan'ın (IV. Murat'ın kızı) sarayında dinlendi, küçük gezilerden sonra tekrar Avrupa'ya giderek Romanya'da, Macaristan'da çeşitli görevlerde bulundu.

Bu sıralarda dayısı Melek Ahmet Paşa, Bosna Beylerbeyi bulunuyordu. Bosna'yı, Hersek'i, Dalmaçya'yı, Hırvatistan'ı gezen Evliya Çelebi, dayısının, merkezi Sofya olan Rumeli Beylerbeyi olması üzerine tekrar Transilvanya'ya gitti, kışı Belgrad'da geçirip Arnavutluk'u gezdi. Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem (başkomutan) Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa'nın Almanya seferinde yanında bulundu, vaktiyle Köprülü Mehmet Paşa'ya olduğu gibi Fazıl Ahmet Paşa'ya da hizmet etti, ünlü Uyvar fethinde (bugün Çekoslovakya'da kalmıştır) bulundu, Almanya İmparatorluğu'na olağanüstü büyükelçi atanan Kara Mehmet Paşa'nın yanında Viyana'ya giderek, imparatorluk sarayını bize anlattı, her iki medeniyeti birbiriyle karşılaştırarak, Türk medeniyetinin üstünlüklerini belirtti.

Son Gezileri

Macaristan'a dönen büyük seyyah, Romanya ve Kırım'daki uzun ödevlerinden sonra, Kuzey Kafkasya'ya, Dağıstan'a, Hazar kıyılarına, Volga'ya kadar gitti. Kırım'a döndü, Balkanları geçerek 1668'de İstanbul'a döndü. Fakat seyahat etmek merakı iliklerine işlediğinden 7 aydan fazla oturamadı, bu sefer Türkiye'nin bugünkü Yunanistan ve Mora'daki illerini gezmeye başladı. Mora'dan Girit'e geçti, Arnavutluk'ta dolaştı, 1670'te gene İstanbul'a döndü.

21 mayıs 1671'de, yanına 8 kölesini de alarak, sonuncu gezisine çıkan Çelebi, Ege Adaları'nı, Güney Anadolu'yu, Suriye'yi dolaştı, Hicaz'a gidip hacı olduktan sonra Mısır'a gitti. Burayı çok beğendiği anlaşılan Çelebi, Kahire'de 9 yıla yakın kaldı. Yalnız, bu arada birçok kereler Sudan'a, Eritre'ye gidip geldi, ticaret yaparak çok para kazandı. Bu arada bir kere daha Hicaz'a gidip tekrar hacı oldu. Bundan sonra da «Seyahatname» sinin X. cildi bittiğinden, Mısır'da mı, İstanbul'a dönüp burada mı öldüğü bilinemiyor.

«Evliya Çelebi Seyahatnamesi», 10 büyük cilt halinde, İstanbul'da basılmıştır. Bunun yalnız son iki cildi Lâtin harfleriyledir. Ayrıca, bu geniş eserden yapılan seçmeler, pek çok antoloji halinde yayınlanmıştır. Eserden parça parça yapılan çeviriler Batı ve Balkan dillerinde yayınlanmış olduğu gibi, Batı bilginleri tarafından da çok incelenmiştir. Çelebi'nin kendine has zarif üslûbu, ona pek çok hayran kazandırmıştır. Bu büyük eser XVII. yüzyıl Osmanlı Türkleri'nin tarihi, folkloru ve medeniyeti bakımından çok değerli bir hazinedir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:

Eserleri. — Evliya Çelebi Seyahatnamesi (10 cilt, 1938); Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Haz. R. E. Koçu. 5 cilt, 1944-1949); Seyahatname (Haz. M. N. Özön 2 cilt, 1944).

Hakkında Yazılanlar. — Evliya Çelebi (M. Çağatay Uluçay, 1957); Evliya Çelebi: Hayatı, Sanatı, Eserleri (Cafer Erkılıç, 1954).

Herşeyi Kapsıyan, Sonsuzluklara Kadar Uzanan Âlem: E V R E N

EVREN (Kâinat) yaratılmış şeylerin hepsini anlatan bir sözdür. Elinizde tuttuğunuz şu kitaptan, en uzak yıldızlara kadar her şey evrenin bir parçasıdır. Evrenin oluşunu inceliyen bilime «evrendoğum» (kozmogoni), evreni inceliyen bilime de «evrenbilim» (kozmoloji) denir.

Evrenin Oluşu

Evren sonsuz uzaydan ve uzaya adacıklar gibi serpilmiş samanyollarından meydana gelmiştir. Bugünkü bilim evrenin esasını teşkil eden bütün maddelerin aynı zamanda meydana geldiğini kabul etmektedir. Modern kozmogoninin resmen kabul ettiği teori, büyük fizik bilgini Albert Einstein'in kütle ve enerji dengesini gösteren ilkesine dayanır. Buna göre ışığın da tartılabilir bir kitlesi vardır. Bu kitle (m), enerjinin (E), ışık hızının karesine (c^2) bölümüne eşittir:

$$m = \frac{E}{c^2}$$

Normal şartlar altında ışığın ağırlığı asla hesaba katılmaz. Meselâ parlak, güneşli bir günde bir km.^{2} atmosfer tabakasından geçen ışığın ağırlığı bir gramın 100.000.000 000'da biri kadardır. Ancak, ışın-enerjinin yoğunluğu ısı karşısında hızla artar. Isı çok fazla olunca ışınların yoğunluğu da artmakta, böylece, meselâ güneşin veya patlıyan bir atom bombasının tam ortasında ağırlık litrede bir grama kadar çıkmaktadır.

Alman astronomi bilgini G. Gamow, Einstein'in genel izafiyet teorisinin kozmolojik denklemi ve ışın-enerjinin ana termodinamik kanunlarını kullanarak, evrendeki başkalaşmanın ilk sıralarında ışın-enerji yoğunluğunun normal maddenin yoğunluğundan çok fazla olduğunu bulmuştur.

Evrenin oluşunun ilk haftasında, uzayın sıcaklığı bugün güneşin merkezindeki sıcaklığa eşitti. Bu durumda ışın-enerjinin yoğunluğu maddenin yoğunluğunu geçiyordu. Gamow'a göre bu hal 250.000.000 yıl sürdü. Bu şartlar altında madde bir yerde toplanamıyor, ince bir gaz tabakası halinde uzaya dağılmış bulunuyordu. Bu devrede madde yoğunluğunun, atmosferin 160 km. yükseklikteki yoğunluğuna eşit olduğu tahmin ediliyor.

Evren Sonsuz Değildir

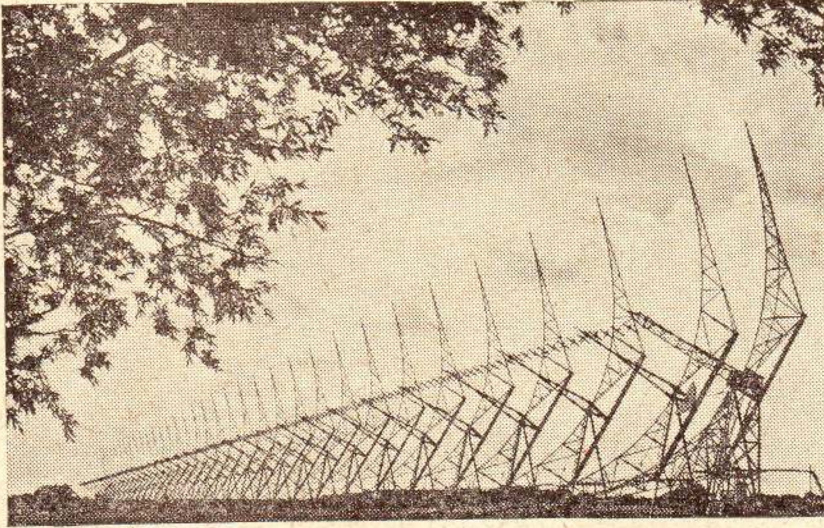
Albert Einstein'in ileri sürdüğü önemli teorilerden biri de evrenin devamlı olarak genişlediğini anlatır. Evren, oluşu anından itibaren durmadan genişlemektedir. Bu, bir bakıma, evrenin büyük bir patlamayla olmaya başladığını akla getirebilir. Einstein'in teorisine göre, bir balon gibi durmadan genişliyen evren, aynı zamanda, gene bir balon gibi, sınırlıdır; yani, şimdiye kadar bilinegeldiği gibi, sonsuz değildir. Dünya gibi toparlak olduğu için, evrenin sonunu göremeyiz. Gene bu yapılışın sonucu olarak, bir yıldızdan çıkan ışınlar uzayda kaybolup gitmez; aksine, çıktığı yere dönüp gelir. Bu, yeryüzünde bir yerden hareket ederek aynı yöne giden bir kimsenin sonunda hareket ettiği yere varmasına benzer.

Astronomların yaptığı incelemelere göre gerçekten evren büyük bir hızla genişlemektedir. Bu genişlemenin hızı dünyadan uzaklaştıkça fazlalaşmaktadır. Yapılan astronomik araştırmalarda birçok nebulaların (bulutsuların) tayfında kırmızının yer değiştirdiği görülmüştür. Bu yer değiştirme o nebulaların dünyadan uzaklaştığını gösteriyor. Ayrıca, bu yer değiştirmenin çokluk veya azlığı da uzaklaşmanın hızı hakkında astronomlara bilgi verir. Yapılan incelemeler nebulaların hızının dünyadan uzaklaştıkça arttığını ortaya koymuştur. Buna göre, her bir milyon ışık-yılı uzaklıkta hız saniyede 80 km. artar. Bu duruma göre en uzaktaki nebulaların uzaklaşma hızı bir saniyede 60.000 km. gibi büyük bir rakama ulaşır.

Evrenin Yaşı

Evrenin yaşı da bugün, samanyollarının birbirinden uzaklaşma oranına göre hesaplanıyor. Varılan sonuçlar evrenin 5.000.000.000 yaşında olduğunu göstermiştir ki, bu rakam başka başka usullerle hesaplanan Dünya'nın ve başka yıldızların yaşına da uygun düşmektedir.

Bilginlerin çoğu, bütün bunlara dayanarak, evrendeki her şeyin bir anda meydana gelmeye başladığına inanıyorlar. Yukarıda söylediğimiz gibi evrenin olmaya başlamasından 250.000.000 yıl sonrasına kadar ışın-enerjinin yoğunluğu maddenin yoğunluğunu geçiyordu. Bundan sonra her ikisinin yoğunluğu birbirine eşit oldu. Evren genişledikçe ışın enerji, yoğunluğunu maddeye göre daha çabuk kaybetti, en sonunda, uzayın sıcaklığı 0 dereceye düşünce, maddenin yoğunluğu iyice arttı. Genişleme daha da artınca maddenin yoğunluğu ışın-enerjisinin yoğunluğunu iyice geçti, ilk de-

Evrenin sırlarını incelemek için 1961'de yapılan bu dev radyo-teleskopun uzunluğu 58 m. dir. Bu teleskopu sayesinde evrenin bir tak merkezin gittikçe genişlemeye başlamasiyle meydana geldiği hakkındaki teorinin doğruluğu kesinleşme yoluna girmiş gibidir. Teleskop Cambridge'deki Mullard Radyo-Astronomi merkezi tarafından kurulmuştur. 300 metrelik bir demiryolu üzerinde ileri geri hareket edebilmektedir.

fa olarak cins gazlar bir araya gelmeye başladı.

Artık uzayda yaratılışın ilk günündeki parlaklık da yoktu. Çünkü ışık devamlı genişlemeye harcanmıştı. Uzay artık karanlıktı, soğuktu. Yeni meydana gelen gaz bulutları da aynı durumdaydı. G. Gamow belirli gaz topluluklarının büyüklüğünün, yoğunluğunun bugün görülen samanyollarının yoğunluk ve büyüklüğüyle ölçülebilecek bir oranda olduğunu göstermiştir. Bu muazzam gaz toplulukları sonradan yoğunlaştılar, parlamaya başladılar.

Yeni Bir Görüş

Evrenin oluşu hakkında bilimce kabul edilmiş olan bu teoriden başka yeni bir görüş daha ileri sürülmüştür. İngiliz bilginlerinden H. Bondi, T. Gold ve F. Hoyle'un teorilerine göre, evrenin gittikçe genişlemesi sonunda, samanyollarının oranı gittikçe azalmıyor, aksine, yeni yaratılanlar sayesinde yeni samanyolları peyda oluyor. Bu samanyollarını meydana getiren şey de uzayda hiç yoktan yaratılan yeni maddedir. Bu sayede, yeni samanyolları, gittikçe hızlanarak, uzaklaşan samanyollarının yerini alıyor, böylece uzaydaki samanyolu oranı hiç değişmiyor (Bk. Samanyolu; Nebula).

Evrene yayılan gaz halindeki maddeler zamanla yoğunlaşarak ışık vermeye başlamış, yıldızları meydana getirmiştir (Bk. Yıldızlar; Güneş Sistemi).

Evrenin Büyüklüğü

Evreni meydana getiren samanyollarını, nebulaları, yıldızları inceliyebilmek için, herşeyden önce, gökyüzünde belirli, oldukça durağan noktalar bulmak gerekir; ancak bundan sonra birçok yıldızların, nebulaların yerlerini kesin olarak tâyin etmek mümkün olur. Bugün evreni inceliyen bilginler gökyüzündeki yıldızların yerini belirtmek için, dünyada kullanılan enlem-boylama benzer işaretler kullanıyorlar (Bk. Gökyüzü).

Bilimin ilerlemesiyle sağlanan aletler sayesinde evrenin gittikçe daha uzak derinlikleri incelenebiliyor. Amerika'daki Palomar Rasathanesi'nin dev teleskopu şimdiye kadar hiçbir teleskopla görülemiyen nebulaların görülmesine imkân vermiştir. Bu teleskop sayesinde 1.000.000.000 ışık yılı uzaklıktaki nebulalar görülebiliyor. Ancak, bunlar gene de çok hafif ve silik görünmektedir.

Bizim samanyolumuzun komşusu Andromeda nebulasının kütlesinin 200.000.000.000 güneş kütlesine eşit olduğu, çapının 60.000 ışık yılı olduğu hesaplanmıştır. Yalnız Palomar'daki Hale teleskopunun görüş alanı içinde 1.000.000.000 nebula olduğu düşünülürse evrenin akıl almaz büyüklüğü hakkında bir fikir edinilebilir. Einstein'in yaptığı hesaplara göre evrenin çapı 11.000.000.000 ışık yılıdır.

Bugün astronomların çalışmaları ancak evrenin büyüklüğüne göre bizden oldukça uzaktaki nebulalarla yıldızları incelemekten ibaret kalıyor. Eğer bir başka samanyolundaki bir güneşin gezeğenlerinden birinde yaşasaydık, bizim güneşimizi görmek kimbilir ne kadar zor olurdu. Önce uzayda samanyolunun yerini kestirmek, sonra buradaki sayısız yıldızlar arasında güneşin yerini bulmak gerekirdi. Fakat en kuvvetli bir teleskopla bile, güneşin çevresinde dönen, üzerinde düşünen canlıların oturduğu 12.000 km. çapındaki küçük gezeğeni (yani Dünya'yı) görmek mümkün olmazdı (Bk. Astronomi; Uzay).

EVRENGZİP (Bk. ÂLEMGİR I.)

EVRENOSOĞULLARI

Osmanlı Türkleri'nde akıncı beyleri yetiştiren ailelerin en ünlülerindendir. Bu ailelerin diğerleri Turhanoğulları, Malkoçoğulları, Mihaloğulları'dır.

Akıncılar, bugünkü gerillâ sınıfını karşılıyan, Osmanlılar'a mahsus bir askerî sınıftır. Beyleri, eski Türk ailelerinden babadan oğula geçmek suretiyle atanırdı. Doğrudan doğruya padişahın şahsına bağlı, geniş yetkileri olan, pek seçkin bir sınıftı. Avrupa fetihlerinde birinci derecede rol oynamışlardır.

Evrenosoğulları'nın ilk dedeleri İsa Bey' dir; şehit olarak ölmüştür.

İsa Bey'in oğlu Gazi Evrenos Bey, Karasioğulları'nın komutanlarındanken, 1340'tan önce, bu beyliğin Osmanlılar'a katılması üzerine, Osmanlılar'ın hizmetine girmiş, Veliaht Süleyman Paşa'nın yanında, ilk Rumeli seferlerine katılmıştı. Gümülcine'yi alınca, I. Murat'ın emriyle, akıncılariyle orada yerleşen Evrenos Bey, 1385'e kadar Makedonya'nın fethinde birinci derecede rol oynadı. 1385'te Arnavutluk'a girip büyük başarılar kazandı, hacca gitti, 1389 Kosova, 1396 Niğbolu Meydan Savaşlarında, Eflâk (Romanya) seferinde Yıldırım'ın yanında bulundu, 1402 Ankara Meydan Savaşı'na katıldı, Süleyman Çelebi'nin yanında bulunduysa da Musa Çelebi'ye karşı bir durum alarak, Mehmet Çelebi tarafını tuttu. 1417 kasımında Vardar Yenicesi'nde 110 yaşına yakın bir çağda öldü, burada gömülüdür. Bu şehirde cami, mesçit, medrese, imaret ve vakıfları vardır.

Evrenos Bey'in yedi oğlu vardı: Hızır-Şah, İsa, Süleyman, Gazi Ali, Yakup, Barak, Beyce Beyler. Kızı Selçuk Hanım, vezir-i âzam Çandarlızade II. Halil Paşa ile evlendi, vezir-i âzam Çandarlızade İbrahim Paşa'nın annesi oldu. Ali ve İsa Beyler, pek ün kazanmış akıncı komutanlarındandır. Ali Bey'in oğulları Evrenos, Şemsettin Ahmet ve Hüseyin Beyler ile Ahmet Bey'in oğulları Süleyman, Musa ve İsa Beyler de büyük ün kazanmışlardır. Evrenosoğulları'nın nesli Türkiye'de hâlâ devam etmektedir.

Omurgalı Hayvanların Evrimi

Bu şema omurgalı hayvan çeşitlerinin bir tek hayvandan nasıl geliştiğini gösteriyor. Bu ilk hayvanın hangisi olduğu kesin olarak bilinmemekle beraber «ostrakoderm» denilen ilkel bir balık türü olduğu sanılıyor. Şemanın yukarı bölümündeki hayvanlar bugün yaşıyan canlılardır. Ok işaretleri evrim boyunca yaşamış, sonradan soyu tükenmiş canlıları gösteriyor. Bunların fosilleri bulunmuştur.

Yeryüzündeki Canlı Soylarının Gelişimini İnceliyen Bir Teori: E V R İ M

EVRİM, basamak basamak ortaya çıkan biçim değiştirmesine denir. Bütün canlı varlıkların biçim değiştirmeleri bilimin evrim görüşü ile incelenir.

Hepimiz soyumuzun köklerinin nereye dayandığını, hayatın nasıl başladığını, ne gibi değişiklikler geçirdiğini merak ederiz. Bilim adamları da bu soruların karşılıklarını bulmaya çalışmışlar, en sonunda birtakım sonuçlara varmışlardır.

Evrimi ikiye ayırabiliriz: 1) Organik evrim; 2) İnorganik evrim.

1. — Organik Evrim: Hayvan ve bitkilerin devamlı ve sistemli bir şekilde daha önceki hallerini bırakıp biçim değiştirmeleridir.

2. — İnorganik Evrim: Fiziksel çevrenin şekil almamış maddelerden meydana gelişidir.

Evrim konusu ile ilk uğraşanlar Eski Yunan yazarlarıdır. Bunlardan Thabes, Empedokles, Demokritos, Aristoteles evrime inanmışlar, kendilerine göre bazı teoriler ileri sürmüşlerdi. Ortaçağ'da, kiliselerin sıkı baskısı yüzünden, evrim teorisiyle ilgilenen çıkmadı. O devirde her olay dinî inanışlarla izah ediliyordu. XV. yüzyıldan sonra yavaş yavaş bilimsel görüşlere, denemelere yer verilmeye başlanınca evrim teorisi de yeniden bilim adamlarını düşündürmeye başladı.

Francis Bacon, Descartes, Leibniz, Kant gibi ünlü filozoflar evrim teorileriyle ilgili eserler yazdılar, yeni teoriler ileri sürdüler. Ünlü Fransız bilgini Buffon'un (1707-1788) evrim konusunda ileri sürdüğü fikirler kendisinden sonra gelen tabiat bilginlerini etkisi altında bırakmıştır.

Ünlü İngiliz bilim adamı Charles Darwin'in büyükbabası Erasmus Darwin evrime inanmıştı. Alman şair ve filozofu Goethe'nin «metamorfoz teorisi» de bitkilerdeki evrimi anlatır. Bu teori sayesinde Goethe evrimci filozoflar arasında yer almıştır. Evrime inanan ilim adamlarının sayıları her gün artıyordu; bu teorileri bir araya toplayıp kesin bir şekil vermek lâzımdı. Onu da Charles Darwin yaptı. Evrim teorilerini düzene koyup bilimsel tanımını, açıklanmasını yaptığı için evrime «Darwinizm» de denilir. Darwin, tam yirmi yıl evrim üzerinde çalışmıştır (Bk. Darwin).

İlim adamlarının yaptıkları açıklamaya göre evrim tamamlanmış bir oluşum değildir, devam etmektedir, daha da devam edecektir. Evrimcilerin iddialarına göre çevrenin evrim üzerindeki etkileri çok büyüktür. Canlı yaratıklar, bulundukları çevreye göre değişmek ihtiyacını duyarlar, kabiliyetleri yeterince de değişirler. Böylece, ortaya birtakım belirli özellikler çıkar. İnsanlar da, evcil hayvanlar yetiştirmekle, bitkileri üretmekle, evrim hareketine katılmışlardır, çünkü yabani hayvanlar evcilleşirken çevrelerine göre değişmişlerdir.

Canlı yaratıkların çok eski çağlardan beri evrime bağlı olduklarını toprak altından çıkan fosillerden öğreniyoruz. Bazı hayvanlar, ilk dedelerinin geçirdikleri evrimi doğdukları günden olgunluğa geldikleri güne kadar tekrar yaşarlar. Buna en güzel örnek attır: Annesinin karnındayken eski at nesillerini hatırlatacak şekiller alır, en sonunda normal

---

Evrim Teorisini Kuranlardan

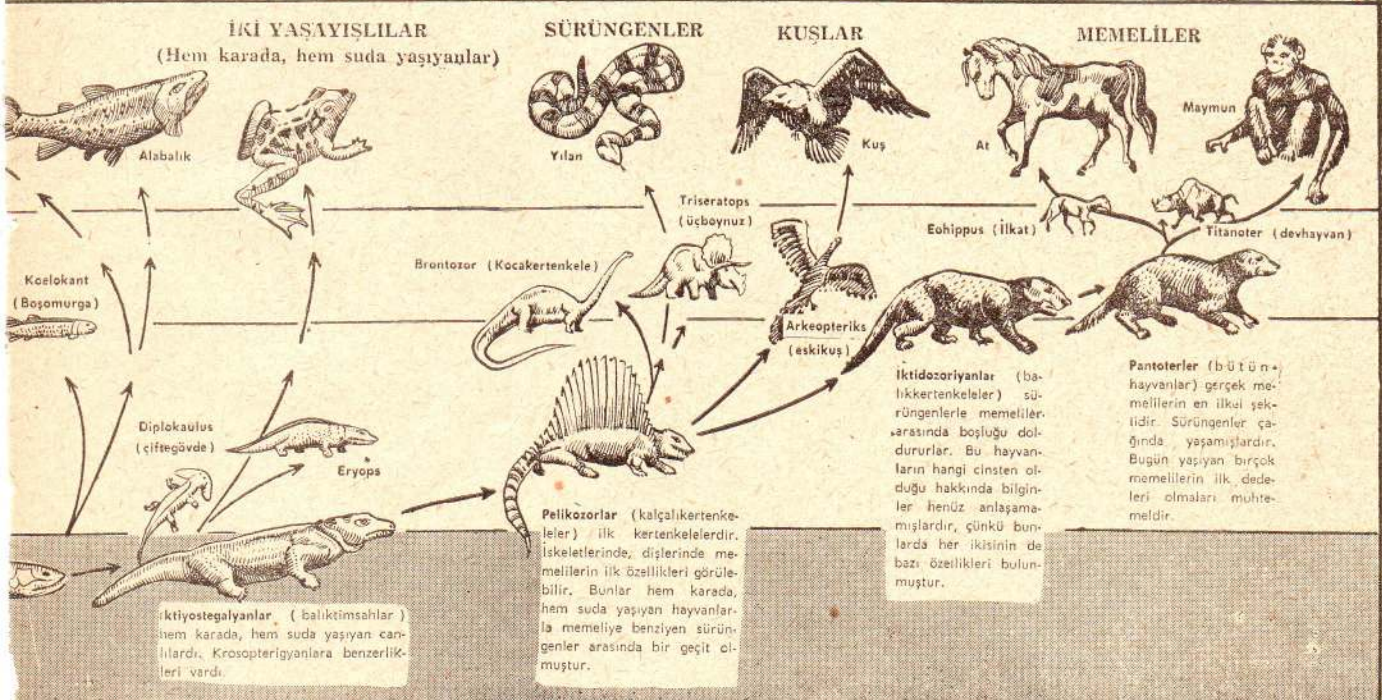
BUFFON, Georges (1707-1788)

Buffon

Ünlü Fransız tabiat bilgini Buffon «Histoire Naturelle» (Tabiî Tarih) adlı eseri ve bu konudaki dünya çapında bilimsel çalışmalariyle tanınmıştır.

Fransa'da Montbard'da doğdu. Burada ailesinin «Buffon Toprakları» denilen geniş arazisinde genç yaştan beri çiçekler, böcekler üzerinde incelemelere girişti. Bu bilimsel araştırmaları göz önünde tutularak, Buffon, Jardin du Roi (Kıralın Bahçesi) ne müdür oldu. Bu arada «Jardin du Roi» ile ilgili bir katalog hazırlaması istenmişti. Buffon zamanla katoloğun hazırlıklarını daha da genişleterek, bütün tabiat bilimini kapsıyan bir eser meydana getirdi. «Histoire naturelle, générale et particulière» (Tabiî Tarih, genel ve özel) adını verdiği bu 44 ciltlik eser, tabiat konusunda, daha önce birbirleriyle ilinti kurulamamış olan gerçekleri ilk defa bilimsel bir açıdan ele alan, onları herkesin anlıyabileceği şekilde açıklıyan bir çalışmadır. Buffon bu değerli çalışmasından dolayı 1753'te «Académie Française» üyeliğine seçilmiştir.

şeklini bulur. Böceklerde de aynı hal göze çarpar. Böceklerin ilk dedeleri tırtıl şeklinde hayvancıklardı. Yeni doğan çekirge, daha birçok böcekler aynı şekilde tırtıla benzerler, çeşitli biçimler aldıktan sonra son şekillerini bulurlar.

Darwin'e göre, bütün hayvanlar, bitkiler, şekillerini kendilerinden önce yaşamış olan hemcinslerinden almışlardır. Evrim, bütün yaratıklarda nesilden nesle devam eder. Her yeni yetişen canlı varlık, kendisini doğuranlardan biraz değişiktir, mutlaka bazı bakımlardan ayrılık gösterir.

EYCK KARDEŞLER

XV. yüzyılda yaşamış olan Holândalı Jan ve Hubert van Eyck Kardeşler, resim sanatına önemli yenilikler getirmişlerdir. Bu iki kardeş ressam eserlerinde ilk defa atmosferden faydalanmışlar, ışık oyunlarına çok önem vermişlerdir. O devirde pek az kullanılan yağlı boyayı da daha çok işe yarar hale onlar getirmişler, hemen bütün tablolarını yağlı boyayla yapmışlardır. Böylece, resim sanatında yağlı boya tablo çığırı açılmış oluyordu. Eyck Kardeşler'in tablolarında en ufak teferruatın bile unutulmamış olması günümüzün ressamlarına garip ve mânasız görünebilirse de onlar bu teferruatın eserin konusunu tamamladığını düşünmüşlerdi. Eyck Kardeşler'in tabloları ışık oyunlarının güzelliğiyle dikkati çeker.

Hubert Van Eyck

EYCK, Hubert van (1370-1426) Bazı sanat tarihçileri Hubert van Eyck'in ressamlığını inkâr ederler, onun yaptığı sanılan tabloların aslında kardeşi Jan van Eyck tarafından yapılmış olduğunu ileri sürerler. Hubert'in özel hayatı hakkında da pek fazla bir şey bilinmiyor. Jan van Eyck, bir tarihte ağabeysinden bahsederken «Holânda'nın yetiştirdiği en kuvvetli ressamlardan biridir» demişti. Fakat Hubert van Eyck'in imzasını taşıyan hiçbir eserin bulunmaması Jan van Eyck'in yaptığı tabloların bir kısmının Hubert van Eyck'e maledilmiş olması ihtimallerini kuvvetlendirmektedir. Yağlı boya resim yapmayı iki kardeşin beraber kararlaştırdıkları tahmin ediliyor.

EYCK, Jan van (1380-1441) Holândalı ressamlar arasında en önemlilerinden biridir. Her gördüğünü olduğu gibi resmetmeye çalışan realist bir sanatçıydı. Ele geçen vesikalardan Jan van Eyck'in bir süre Bavyera Dükü'nün yanında minyatür ressamı olarak çalıştığını gösteriyor. Daha sonra Portekiz'e davet edilen Jan van Eyck, Portekiz Kıralı ile evlendirilmesi kararlaştırılan küçük Elizabetha'nın portresini yapmıştır. 1431'de Bruges'e yerleşen ressam, devrin tanınmış kişilerinden biriydi. Dinî ve tarihî tablolar yapıyordu. Ressamın Bruges'e yerleştikten sonra yaptığı tabloların hepsinin üzerlerinde yapıldığı tarihler yazılıdır. Sanatçı, hayatının son yıllarında üslûbunu daha da kuvvetlendirmiştir. Jan van Eyck'in etkisi altında kalan ressamlar bulunmakla beraber bir akım yaratamamıştır. Eserlerinin bir kısmı bugün müzelerde bulunmaktadır.

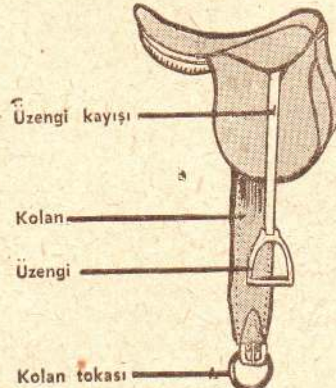
EYER

Binek hayvanlarının üstlerine rahat ve sağlam oturmayı sağlıyan oturmalığa «eyer» denir. Eyerler binek hayvanlarının cinsine, bunlara biniliş çeşidine göre değişir. Binek atına vurulan eyerle yarış atlarına vurulan eyerler arasında fark vardır. Bunun gibi, kadınlar için, savaşa katılacak biniciler için de ayrı eyerler yapılmıştır.

Eyer bilinmezden önce atların çıplak sırtlarına binilirdi. Bu, atları yorduğu gibi biniciye de iyi bir biniş sağlamazdı. Eski kaynaklara göre Mısırlılar çıplak atlara binerlerdi. Yakın zamanlara kadar Kızılderililer de çıplak atlara biniyorlardı. Asur kabartmalarındaki atların ise üzerlerinde kalın örtüler bulunmaktadır.

Tarihte ilk eyerlere Roma ve Bizans ordularında raslanır. Doğulular'dan öğrenilen bu eyerlerin ön ve arka taraflarındaki çıkıntılar binicinin öne, arkaya kaymasına engel oluyordu. VI. yüzyıldan sonra üzengili eyerlerin çıkması, oturuşu hem kolaylaştırdı, hem daha sağlamlaştırdı. Hun ordusundaki atlar eyerliydi. Haçlı Seferleri'nden sonra eyerlerde büyük gelişmeler göze çarptı. Eyerlerin üstleri deriyle kaplanıp, kolanla sıkı sıkıya hayvanın sırtına bağlandığı gibi, iç tarafları da, hayvanın derisini zedelememesi için, abayla kaplıydı.

Bugünkü biniş eyerleri az çok farklarla birbirlerine benzerler. Önce hayvanın sırtına abadan bir «belleme» yerleştirilir, bunun üzerine de eyer konur. Eyerin üstü binicinin oturmasını rahatlaştıracak şekildedir, iç tarafı da ağırlığı hayvanın sırtına eşit bir şekilde dağıtacak biçimdedir. Eyerin hayvanın sırtında sağlam durması, yana, öne, arkaya kaymaması için kolanla bağlanır. Karnı çok çekik olan hayvanlarda, eyerin öne kayması ihtimali göz önünde bulundurularak, ayrıca göğüsten de kayışlar geçirilir. Bazı eski eyerlerde «kuskun» adı verilen bir kayış da, hayvanın kuyruğunun hemen altından geçirilerek, eyerin kaymamasını sağlar. İyi bir eyer, hem binişi kolaylaştıracak şekilde olmalı, hem de hayvanın vücudunda vuruklar, ezikler yapmamalı, yaralar açmamalıdır. Bu bakımdan, eyerin biçimi, altının temizliği dikkat edilecek noktalardandır. Küçük bir kum tanesinin bile sürtünmesiyle deride derin yaraların açıldığı görülmüştür.

Günümüzde kullanılan bir eyer ve başlıca kısımları

Yarış atlarına vurulan eyerlerde rahatlıktan çok hafifliğe önem verilir. Hafif ağırlık altında yarışması gereken atlara vurulan eyerler çok kere 1,5 kg. dan hafiftir; 400 gr. kadar gelen çok hafif eyerler de bulunur.

Askerî eyerlerde, nalları, savaş ve uzun yol için gerekli alet ve malzemeleri koymaya yarıyan çantalar, örtü, battaniye vs. gibi şeyleri bağlamaya yarıyan kayışlar bulunur. Kadın eyerleri, binicinin ata yan olarak binmesini kolaylaştıracak şekilde yapılmıştır. İki yanında heybe gibi gözler bulunan «Çerkez eyeri», çocuk eyeri vs... gibi eyerler de varsa da bunlar bugünkü binicilikte kullanılmıyor.

EYFEL KULESİ (Bk. EIFFEL KULESİ)

EYLEM (Bk. FİİL)

EYÜP

İstanbul iline bağlı ilçelerden biridir. Merkez bucağından başka Kemerburgaz ve Rami bucakları ile 21 köyü vardır.

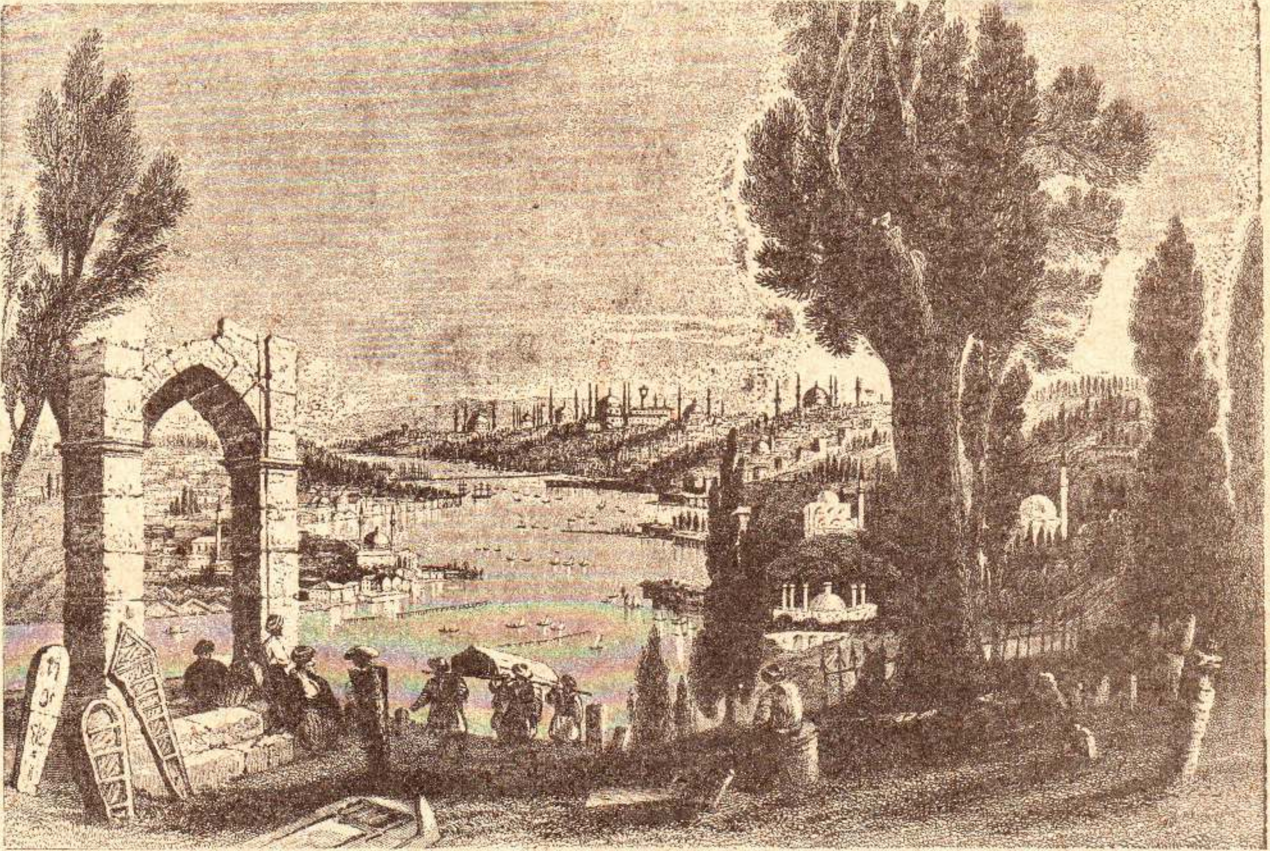
Nüfusu: 210.611 (1960 sayımı)

İlçe, Haliç kıyılarından başlıyarak kuzeybatıya doğru uzanan hafif dalgalı toprakları kaplar. İlçenin merkez bucağı olan Eyüp semti, Haliç kıyısındadır. Köprüden Haliç vapurlariyle gidildiği gibi, karadan da gidilir. Burası yalnız İstanbul şehrinin değil, bütün İslâm dünyasının tanıdığı dinî bir merkezdir (Bk. Ebu-Eyyub).

Eyüp semti Bizanslılar zamanında surların dışında bulunduğu halde, burada birçok kilise, manastır ve köşkler vardı. Ancak, bunların çoğu, İstanbul'u almak için yapılan türlü istilâ hareketleri sırasında yakılıp yıkılmıştı. Araplar da İstanbul'u ele geçirmek için türlü akınlarda bulundular. Hz. Peygamber'in bayraktarı Ebu-Eyyup bu akınların birinde şehit düştü. Aradan yüzlerce yıl geçtikten sonra Fatih Sultan Mehmet, Ebu-Eyyub'un kabri olduğu söylenen yerde bir türbe ve cami yaptırdı (Bk. Ebu-Eyyup).

Ebu-Eyyup'un türbesinin bulunması hem bu semtin Eyüp diye anılmasına sebep olmuş, hem de diğer ilçelere göre buraya bambaşka bir özellik vermiştir. Hattâ, halk arasında ilçe, doğrudan doğruya «Eyüp Sultan» diye de anılır.

Eyüp çok eski zamanlardan beri İstanbullular'ın ve İstanbul'a gelen Müslüman Türkler'in bir ziyaret yeri olagelmiştir. Semtin rağbet bulması buradaki esnaf hayatını geliştirmiş, Eyüp kaymakçı, kebapçı ve bilhassa oyuncakçı dükkânlariyle ün salmıştı. XIX. yüzyılın sonlarına kadar Eyüp'te çok çeşitli oyuncaklar yapılırdı. Bunların başında kaynanazırıltıları, tahtadan boyalı kılıçlar, kamış tüfekler, fırıldaklar vs. gelirdi. Avrupa oyuncaklarının gelişmesi karşısında Eyüp oyuncakçılığı geriledi, sönmeye yüz

Eyüp çok eskiden beri İstanbul'a gelen Müslümanların ziyaret yeri olmuştu. XIX. yüzyılın ikinci yarısında şehrimize gelmiş olan İngiliz ressamı Bartlett'in bu eserinde Haliç sırtlarından Eyüp mezarlığı görülüyor.

tuttu. Bugün, daha çok, düdüklü küçük testiler vs. yapılmaktadır.

Evliya Çelebi, eski İstanbul'un en mamur yerlerinden biri olan Eyüp'te hiç boş arsa olmadığını kaydeder. Burada sayısız dükkânlardan başka da birçok güzel evler, köşkler, saraylar yapılmıştı. Bunların en tanınmışı Mimar Sinan yapısı Ali Paşa Sarayı'ydı.

Eyüp'ün bu bakımlı hali XIX. yüzyılın ortalarına kadar sürdü. Bilhassa kaymakçı dükkânları İstanbul hanımları için bir buluşma ve dinlenme yeri olmuştu. Haliç kıyıları da Bahariye'ye doğru birçok kahveler, büyük yalılar, sahilsaraylarla doluydu. Bilhassa ilmiye sınıfı ilerigelenleri burada oturmayı severlerdi. Bunların arasında Hibetullah Sultan Sarayı, Hatice Sultan Sahilsarayı'nı sayabiliriz. Bu yapıların sonunda Bahariye Kasrı bulunurdu. O devirde Bahariye de İstanbul'un en sevilen mesire yerlerinden biriydi. Eyüp, Galata ve Üsküdar gibi yüksek dereceli bağımsız bir kadılıktı, İstanbul'dan ayrı bir şehir olarak idare edilirdi.

1458'de Fatih Sultan Mehmet zamanında yapılan caminin iki minaresi de kısa olduğundan mahya kurmaya elverişli değildi. 1721'de minareler ikişer şerefeli ve eskisinden daha uzun olarak yeniden yapıldı.

Eyüp XIX. yüzyılın yarısından itibaren eski önem ve güzelliğini kaybetmiştir. Bugün eski Eyüp'ten kalanlar birkaç cami ve türbeyle mezarlıklardan ibarettir. Son yıllarda çok büyüyerek nüfusları artan Taşlıtarla ile Sağmalcılar köyü de Eyüp ilçesi sınırları içinde bulunur.

EYÜP CAMİSİ

Bulunduğu semte kendi adını veren Eyüp Camisi, İstanbul'un fethinden sonra yapılmış ilk ve en eski camilerdendir. Fatih Sultan Mehmet, Ebu-Eyyup'un türbesinden sonra, 1458'de, bu camiyi yaptırmıştır. Gerek yanındaki türbeden, gerek tahta çıkan Osmanlı hükümdarlarına burada kılıç kuşanma töreni yapılmasından dolayı Eyüp Camisi büyük önem kazanmıştır.

Caminin ana kubbesi sekiz mermer sütun üzerindeki kemerlere oturtulmuştur. Ana kubbenin etrafında, dördü büyük, dördü küçük, sekiz tane yarım kubbe vardır. Son cemaat yerinde ve caminin iki yanında kubbeli revaklar bulunur. Aslında kısa olarak yapılmış olan iki minaresi, mahya kurmaya elverişli bulunmadığından, 1721'de ikişer şerefeli olarak yeniden yapıldı, yükseltildi.

Zamanla harap olan Eyüp Camisi'ni III. Selim, yalnız minareleri kalmak üzere, temellerine kadar yıktırarak yeniden ve bugünkü şekliyle yaptırdı, 1798'de başlıyan yapı 1800'de tamamlandı. Caminin açılış töreninde III. Selim de bulundu. Kutsal bir önem taşıyan bu camiyi muhtelif çağların tanınmış sanatçılarının nefis yazıları, renkli çiniler süsler.

EYÜP TÜRBESİ

İstanbul'un fethinden sonra Ebu-Eyyup Ensari'nin kabri üzerine yapılmış, adını bulunduğu semte vermiş ilk türbedir. Fatih Sultan Mehmet önce bu türbeyi, 1458 tarihinde de Eyüp Camisi'ni yaptırmıştır.

Türbe caminin karşısındadır, hacet penceresiyle kapısı cami ile müşterek avluya

açılır. Türbenin pencereleri renkli camlarla süslenmiş, duvarları çok nefîs çinilerle kaplanmıştır. Osmanlı hükümdarları bu türbeye büyük önem verirlerdi. Bu arada I. Ahmet önünde dua edilen pencereyi açtırdı, Sultan İbrahim iki büyük gümüş şamdan hediye etti, I. Mahmut Hz. Peygamber'in ayak izini saraydan türbeye getirtti. Damat İbrahim Paşa zamanında türbe tamir edildi. kabrin etrafı gümüş şebeke ile çevrildi. III. Selim de hükümdar olunca türbeyi yeniden tamir ettirip gümüşten dökme kafesler yaptırdı, avizeleri yeniletti. Daha sonra birçok tamirler gören türbenin civarı, ihtiyar çınar ağaçları, servilerle dolu, İstanbul hayatında büyük önem taşıyan bir mezarlık halindedir.

EYYUPLULAR

En büyük ve ünlü İslâm hanedanlarından biridir. Bu hanedanın aslı Kürt'tü, önce Türkleştiler, sonra Araplaştılar.

İlk devirlerde Salâhattin Eyyubî, babası, amcası, kardeşleriyle, Türk Zengî devletinin komutanlarıydılar, Türk kültürü ile yetişmişlerdi. Sonradan, devletin Mısır'a geçmesiyle, tam bir Araplaşma oldu. İmparatorluğun merkezi Kahire idi. Bu imparatorluk Mısır'da 1171'den 1250'ye, hattâ ısmen 1254'e kadar 79 yıl sürmüştür. Diğer Eyyuplu devletleri, aynı hanedanın çeşitli kolları tarafından kurulmuş siyasî teşekküllerdi, az çok Kahire'deki «büyük-sultan» a bağlıydılar. Asıl imparatorluktan başka 10 Eyyuplu kırallığı şunlardır:

1 — Şam Eyyuplular'ı (1193-1260)
2 — Halep Eyyuplular'ı (1193-1260)
3 — Baalbek Eyyuplular'ı (1178-1245)
4 — Kerek Eyyuplular'ı (1188-1292)
5 — Mayyafarikin Eyyuplular'ı (1200-1259)
6 — Hısn-Keyfâ Eyyuplular'ı (1232-1524)
7 — Yemen Eyyuplular'ı (1173-1229)
8 — Basra Eyyuplular'ı (1200-1210)
9 — Hama Eyyuplular'ı (1178-1298 + 1310-1341)
10 — Humus Eyyuplular'ı (1178-1262)

Bunların çoğu 1250'den sonra Mısır'da Eyyuplular'ın yerine geçen Türk Memlûkleri'ne bağlandılar, az sonra da doğrudan doğruya Memlûkler'e katıldılar. Halep bir ara, 1260'ta, geçici olarak, İlhanlılar tarafından alınmıştır. Mayyafarikin de 1230'dan 1244'e kadar Moğollar'da kaldı. Yemen şubesi önce Resulîler'e geçti, sonra Memlûkler'e bağlandı. 292 yıl süren Hısn-Keyfâ (Hasankeyf) kolu ise 1260'ta Moğollar'a, 1461'de Akkoyunlular'a, bir ara Selçuklular'a, Memlûkler'e bağlı halde yaşadı, Kanunî'nin ilk yıllarında Türkiye'ye katılıp iç bağımsızlığı son buldu.

Böylece Eyyuplu İmparatorluğu'nun Mısır, Yemen, Hicaz, Suriye, Filistin, Lübnan, Basra, Mezopotamya, Bingazi, Kuzey Sudan, Diyar-ı Bekr gibi geniş ülkelere hâkim olduğu anlaşılır.

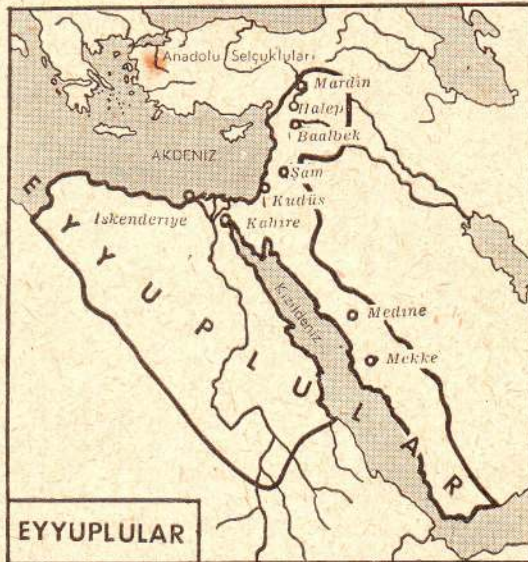
Devletin kurucusu olan Salâhattin'in babası Necmettin Eyyup, 1139-1149 arasında, Baalbek valisiyken, 1154'te Zengîler'in Şam valisi oldu, 1173'te öldü. Kardeşi Esedüddin Şirkûh da 1154-1169 arasında Zengîler'in Humus valisiyken 1169'da Mısır Fatımî halifesinin veziri oldu, birkaç ay sonra öldü. Bunun çocukları, Eyyuplular'ın Humus kolunu kurdular.

Salâhattin Yusuf, Eyyup'un büyük oğludur. Amcasının yanında Mısır'a gitti, o ölünce, Zengî hükümdarı Nurettin tarafından Fatımîler'in vezirliğine getirildi.

Mısır'da Abbasî halifesi adına hutbe okutan Salâhattin, Sünnî İslâm âlemini ikiye bölen Mısır'daki Şiî mezhebini ortadan kaldırıp iki yüzyıla yaklaşan duruma son vermiştir. Bu durum, Salâhattin'le onun hükümdarı olan Sultan Nurettin'e bütün İslâm dünyasının minnetini kazandırdı.

Sultan Nurettin'in ölümü üzerine Salâhattin, kendini Mısır'da imparator ilân etti. Haçlı seferleri'nin büyük hükümdarı, bütün dünya tarihinin en ünlü, en seçkin kişilerindendir (Bk. Salâhattin Eyyubî).

İki buçuk yıl vezir olarak Kahire'de kalan Salâhattin, 21,5 yıl da imparator olarak Mısır'a, Suriye'ye, civar ülkelere hâkim olmuş, fakat büyük devletini ölümünden önce kardeşleriyle oğulları arasında bölmüştür. «Büyük-Sultan» ve diğer Eyyublu kollarının egemeni olarak yerine geçen oğlu ve torunu makamlarında ancak 8 yıla yakın kalabildiler, yerlerine Salâhattin'in kardeşi I. Âdil geçti. Ağabeysi Haçlılar ile uğraşırken 12 yıl Mısır'da genel vali olarak kalan ve Şam Meliki bulunan bu imparator, 22 yıl parlak bir şekilde tahtta kalmış, 73 yaşında ölmüştür.

Yerine oğlu Sultan Kâmil geçti. ki, 30 yıllık saltanatı, Eyyuplu devletinin yükselme çağıdır. Bu büyük hükümdarın yerine oğlu II. Âdil, bunun kardeşi Salih ve onun oğlu Turanşah geçtiler. 1250'de Türk Memlûkleri, Mısır'ı ele geçirdiler, önce 6 yaşındaki Sultan Eşref'i imparator ilân etmişlerse de, 4 yıl sonra bu kukla hükümdardan da vazgeçip saltanat hakkını da kendileri kullandılar (Bk. Memlûkler). İmparatorluk kolundan başka kollar, Memlûkler'e bağlı olarak bir müddet daha yaşamakta devam etmiştir.

Eyyuplular'ın büyük sultanları ve saltanat tarihleri şöyledir:

1 — Salâhattin (1171-1193)
2 — Aziz (1193-1198)
3 — Mansur (1198-1200)
4 — I. Âdil (1200-1218)
5 — Kâmil (1218-1238)
6 — II. Âdil (1238-1240)
7 — Salih (1240-1249)
8 — Turanşah (1249-1250)
9 — Eşref (1250-1254) (ismen)

EZAN

İslâm dininin ibadeti olan 5 vakit namaza çağıran seslenîştir. Arapça'da bu kelime «bildirme» anlamına gelir. Okuyana «müezzin» (meyzin) denir. Ezan 7 cümleden ibarettir:

1 — «Allahu ekber» = En büyük olan Allah'tır.

2 — «Eşhedu en lâ ilâhe illa'llah» = Şahadet ederim ki Allah'tan başka tapacak yoktur.

3 — «Eşhedu enne Muhammeden Resûlu'llah» = Şahadet ederim ki, Muhammet, Allah'ın peygamberidir.

4 — «Hayye'ala's-salât» = Namaza gelin.

5 — «Hayye'ale'l-felâh» = Gelin de kendinizi (mânevi bakımdan) kurtarın.

6 — «Allahu ekber» = En büyük olan Allah'tır.

7 — «Lâ ilâhe illa'llah» = Allah'tan başka tapacak yoktur.

Ezanın Mezheplere Göre Okunuşu

«Kelime-i Tevhîd» denen ilk cümle 4 (yalnız Malikî mezhebinde 2), diğer cümleler 2, son cümle 1 kere okunur. Yukarıdaki formül, 4 Sünnî mezhebe göredir. Bunlardan Hanefîler hariç, diğer üçü 2 ve 3 numaralı cümleleri de ikişer defa okuduktan sonra, daha yüksek sesle bir kere daha tekrarlarlar ki buna «tercî» denir. Yalnız sabah namazı için 5 ve 6 numaralı cümleler arasında «as-salâtu hayrun mine'n-nevm» (namaz uykudan hayırlıdır) cümlesi eklenir. İki defa tekrarlanan bu cümle, 4 mezhepten yalnız Hanefîler' de ezanın sonunda okunur. Şiî mezheplere gelince, bunlar ezanın 5 ve 6. cümleleri arasında iki kere «hayye 'alâ hayri'l'amel» (işlerin en hayırlısına geliniz) cümlelerini eklerler.

Bütün bunlar, 5 vakit namazla cuma namazı içindir. Bayram namazına davetse, şu cümleden ibarettir: «As-salâtu câmi'aten» (toplu namaza gelin).

Türk müziğinde ezan, dinî müzik bölümünün cami müziği koluna dahil çok önemli bir şekildir. Çeşitli makamlardan, mümkün olduğu kadar sade, geçkisiz, usulsüz ve zühdî bir şekilde taksim edilerek (yani irticalen) okunur.

Dört mezhepten Hanbelîler'de ezanı müzikle okumak caiz değildir; Şiîler'de de öyledir (Bk. Müzik: Türk müziği).

EZGİ, Dr. Mehmet Suphi (1869-) Türk müzik bilgini ve bestekârıdır. Üsküdar'da doğdu. Babası İsmail Zühtü Bey'dir. 5 yaşında müzik eğitimine başlandı. Devrin en büyük bestekârlarından, bu arada Zekâi Dede'den müzik bilgisini ilerletti (Bk. Zekâi Dede). Tamburu «eski mektep» denilen XVIII. yüzyıl tarzının son mümessillerinden öğrendi. Geleneksel tarzda mükemmel bir tamburi ve hanende olarak yetişti. Binlerce parçayı da ezberlemek suretiyle geçti. Sonradan Batı müziğine de çalıştı ve Manas'tan armoni vs. öğrendi. 1892'de İstanbul askerî tıbbiyesinden doktor yüzbaşı rütbesiyle çıkıp Bingazi'ye atandı. Çeşitli hastanelerde başhekimliklerde bulunduktan, Millî Mücadele'ye de katıldıktan sonra, 1923'te kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. İstanbul Konservatuvarı'nda Türk müziği tasnif heyetinde yıllarca çalıştı. Şimdi Beykoz'da münzevi yaşamaktadır.

Dr. Suphi Ezgi

Türk müziği ilminin son zamanlarda unutulmuş olması, 500 yıldır bu konuda ilmî bir eser yazılmamış bulunması karşısında, Türk müziği üzerinde 3 dilde yazılmış bütün kaynakları inceliyen Ezgi, çalışmalariyle Rauf Yekta Bey'i pek aşmış, Sadettin Arel'in mükemmel eseri «Türk Musikisi Nazariyatı» na geçit teşkil etmiştir.

Bu çalışmaları arasında ayrıca ilk defa olarak «édition critique» usuliyle Türk müziği klâsiklerini yayınlıyan Ezgi, 700'den fazla eser bestelemişse de, bunların yalnız 165'ini yayınlanmaya lâyık görmektedir. «Amelî ve Nazari Türk Musikisi» adını taşıyan çok büyük 5 ciltlik eseri, olağanüstü, uzun bir hayat boyunca devam etmiş bir çalışmanın mahsulüdür. İstanbul Konservatuvarı tarafından bastırılmıştır. Diğer basılmış eserleri arasında, Tamburi Mustafa Çavuş'un 36 şarkısını, «Durak» adiyle zamanımıza gelen 39 ilâhiyi saymak lâzımdır. Üstadı Zekâi Dede'nin külliyatını 4 cilt halinde yayınlıyanlar arasında olan Ezgi, Türk müziği için bir solfej, bir de tambur metodu yazmıştır. Ali Efendi ile Arif ve Şevki Beyler'in külliyatını hazırlamışsa da, bastıramamıştır (Bk. Müzik: Türk Müziği).

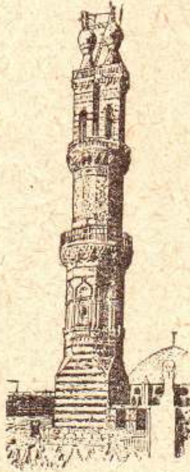
EZHER CAMİSİ

İslâm âleminin en ünlü dinî üniversitesidir. Kahire'dedir. Fatımîler'in Mısır'ı almasından birkaç yıl sonra başkomutan Cevher tarafından yaptırılıp 972 haziranında ibadete açılmıştır, yani 990 yıllıktır.

1171'de Eyyuplular'ın hâkimiyeti üzerine Mısır'da Fatımîler'in getirmiş oldukları Şiî mezhebi, 200 yıl sonra ortadan kalktı. 1250'den itibaren Türk Memlûkleri'nin saltanatı ile Ezher, büyük bir Sünnî üniversitesi manzarası almaya başladı. Üniversitede 4 Sünnî mezhebin de (Hanefî, Malikî, Şafiî, Hanbelî) hukuku okutuluyor, İslâm dünyasının her yanından öğrenciler geliyordu.

Ortaçağ'da Ezher rektörüne «nâzır» denirdi. Her mezhebe ait öğretimi düzenliyen 4 dekana da «şeyh» veya «nakîb» adı verilirdi. Yıllık üç ay tatil dışında dinî bayramlarda ders yoktu.

Fatımîler'den sonra üniversiteden Şiî öğretimi kalktı. Hanbelî mezhebi de pek nüfuzsuzdu; bu mezhepten pek az rektör geçmiştir. Diğer üç mezhepten en nüfuzlusu genel olarak Hanefilik'ti. XIV. yüzyıl Osmanlı bilim adamlarının en ünlüleri burada okudu, ancak XV. yüzyılda Osmanlı devletinde üniversite derecesinde yüksek medreseler kurulduktan sonra, Ezher'in değeri söndü, İslâm dünyasından öğrenciler, yüzyıllarca İstanbul medreselerine (Ayasofya, Fatih, Beyazıt, bilhassa Süleymaniye'ye) gelmeye başladılar. Yavuz, Mısır'ı aldığı zaman, Ezher'e devam edip dersleri dinlemiş, öğrencilere ve müderrislere (profesörlere) paralar dağıtmıştı. Osmanlılar, üniversitenin gelirini sağlıyan vakıfları arttırdılar. Fakat bu hal, medresenin, bir eyalet üniversitesi durumuna düşmesine engel olamadı. Ancak XIX. yüzyıl sonlarında ve XX. yüzyıl başlarında yapılan büyük ıslahatla üniversite pek gelişti, İslâm âleminde büyük ün kazandı.

Ezher Camisi'nin bir minaresi

Ezher'in yüzyıllardan beri süren öğretim usullerinin ıslahı lüzumlu görülüyordu. Cemalettin Afganî'nin ünlü öğrencisi Şeyh Muhammet Abduh, bu konuda önayak oldu. 15 aralık 1890 kanunu ile yapılacak ıslahat kararlaştırıldı. Böylece programa yeni bilimler alındı; yeni kütüpanelerle üniversite zenginleştirildi.

1911 kanunu ile yeniliğe doğru bir adım daha atıldı. Bu kanunla, Ezher'e bağlı her enstitüde birer idare heyeti kurulduğu gibi, bütün üniversite için de «Meclisu'l-Ezheri'l-Â'lâ» adiyle büyük senato teşkil edildi.

Bundan sonra 1930'da yapılan düzenlemeler gelir. Bu tarihte Ezher'e bağlı ve ona öğrenci yetiştiren ilk ve orta öğretim kurumlarına da el atıldı.

Bugün 41 millete ayrılan ayrı ayrı bölümleri vardır ki, bunların 9'u Türkiye'ye ayrılmıştır. Medresenin, Mısır'ın 7 şehrinde hazırlayıcı 9 yıllık okulları vardır. Bundan sonra asıl Ezher'e öğrenci olarak girilebilir. Tahsil 4 yıldır. 3 fakültesi vardır: Arabiyat (Arap dili ve tarihi), Fıkhîyat (İslâm hukuku), Kelâmiyat (İslâm felsefesi). Bu fakülteleri bitirenler isterlerse gene Ezher'de doktora yapabilirler. 2 ve 4 yıllık iki türlü doktora vardır: İkinci çeşit doktora «üstat» unvanı verilir, bunlar isterlerse Ezher'de müderris (profesör) olarak kalabilirler. İslâmî ilimler, modern ilimlerle mukayeseli şekilde okutulur.

Ezher rektörüne «Şeyhu'l-Ezher» denir. Mısır'da nüfuzu olağanüstü yüksektir. 3 fakültenin dekanları ve daha başkalariyle beraber 12 kişilik «Ezher Meclisi» ni teşkil eder ki, üniversitenin yüksek yönetimi bu heyete aittir. Ayrıca seçilmiş 30 profesörden kurulu bir senatosu vardır. Üniversite, devamlı bilim yayınları yapar, fikirlerini «Nûru'l-İslâm» gazetesi ile yayar.

EZİNE

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Çanakkale iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Bayramiç, güneyde Ayvacık, kuzeyde merkez ilçeleri çevirir, batısını Ege Denizi kuşatır. Merkez bucağından başka Geyikli adında bir bucağı, 48 köyü vardır.

Yüzölçümü: 728 km²
Nüfus: 25.960 (1960 sayımı)

İlçenin büyük bir kesimi ovalıktır. Bu ova Eski Menderes Çayı çevresinde gelişir. İlçenin doğusunda vâdi darken, batıya doğru genişliyerek Ezine kasabası civarında ova halini alır. Ezine'de yazlar kurak ve sıcak, kışlar soğuk geçer. İlçenin alçak kesimlerinde makiler vardır. Yüksekçe olan yerlerde çam nevileri, meşeler görülür.

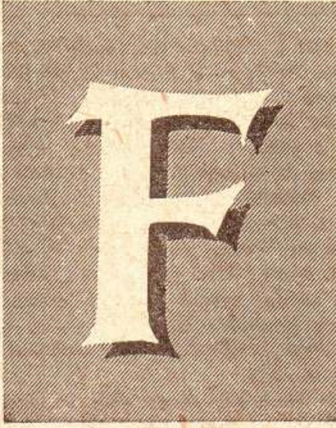
İlçenin en önemli akarsuyu Eski Menderes Çayı'dır. Başlangıçta doğu-batı doğrultulu olan bu çay, Ezine kasabasından sonra güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda akar, Kumkale yakınlarında Çanakkale Boğazı'na dökülür.

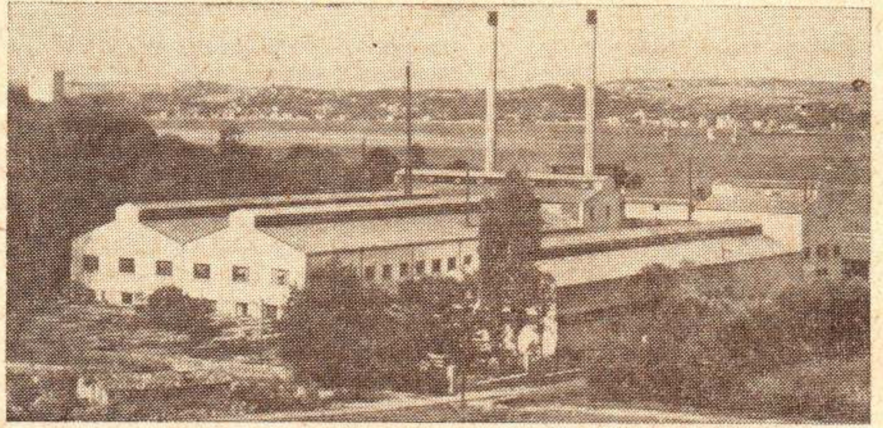
İlçede halk tarım ve hayvancılıkla uğraşır. Sebzecilik gelişmiştir. Hayvan ürünlerinden deri, kaşar ve beyaz peynir ihraç edilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Ezine kasabası Küçük Menderes Çayı'na karışan Akçin Deresi üzerinde, denizden 55 m. yüksekte kurulmuştur. 4 mahalleden ibaret olan kasaba 7.531 nüfusludur (1960 sayımı) İl merkezi Çanakkale'ye 49 km. lik iyi bir yolla bağlıdır. Kasabada bulunan birkaç zeytinyağı imalâthanesi, tabakhaneler başlıca endüstri kurumlarıdır.

EZOP (Bk. Aisopos)

EZRAİL (Bk. AZRAİL)

Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası

Bugünkü Endüstrinin Başlıca Büyük Özelliği: FABRİKA

FABRİKA çeşitli eşyaların geniş ölçüde yapıldığı yerdir. Bugünkü fabrikalarda bir eşyanın yapılması için gereken işler çeşitli kısımlara ayrılır, her çeşit işçi de ancak belirli bir işi yapmakta usta olmuştur. Böylece, çeşitli alanlarda usta olan işçilerin yaptıkları ayrı parçalar birleştirilerek, türlü malzeme bir araya getirilip istenilen şey yapılır.

Bugünkü endüstrinin en büyük özelliği fabrikalardır, çünkü bazı eşyalar atelyelerde, hattâ evlerde bile yapılabilirse de bir fabrikanın yapacağı eşya hem daha düzgün olur, hem de, seri imalât yaptığı için, ucuza çıkar.

Büyük fabrikaları bir tek fabrika olarak düşünmek de yerinde olmaz. Bugün bir otomobil fabrikası birçok fabrikaların birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir kısmı otomobilin bir parçasını, bir kısmı başka parçasını yapar. En sonunda, bütün bu parçalar fabrikanın birleştirme bölümüne gelir. Burada gene bu işte usta olan işçiler çeşitli parçaları birleştirerek otomobili meydana getirirler.

Fabrikaların Gelişmesi

Bundan daha iki yüz yıl önce, bütün dünya memleketleri ahalisinin ihtiyacı olan çeşitli eşyalar ya evlerde, ya küçük atelyelerde yapılıyordu. Ancak, nüfusun artması, halkın çoğalan ihtiyaçları eşyanın geniş ölçüde yapılmasını gerektirdi.

Gene bu yüzyıllar içinde bilim alanındaki gelişmeler büyük fabrikaların kurulmasına imkân verdi. Bu gelişmelerin başında otomatik makinelerin yapılması, bu makinelere su, buhar ve elektrik gücünün uygulanması gelir. Sermayenin artması, pazarların çoğalması da fabrikaların gelişmesini sağlamıştır.

Bunları sırasiyle gözden geçirelim:

Makinelerin Gelişmesi. — Eşyalardan çoğunun yapılmasında aynı işin birçok defalar tekrar edilmesi gerekir. Bir kazak ören ev kadınının çalışması bunun en iyi örneğidir. Bir fabrikada ise aynı işi makineler kendi kendine yapar. İşte elemeğini azaltacak makinelerin yapılması fabrikaların kurulmasına, büyümesine yardım etmiştir.

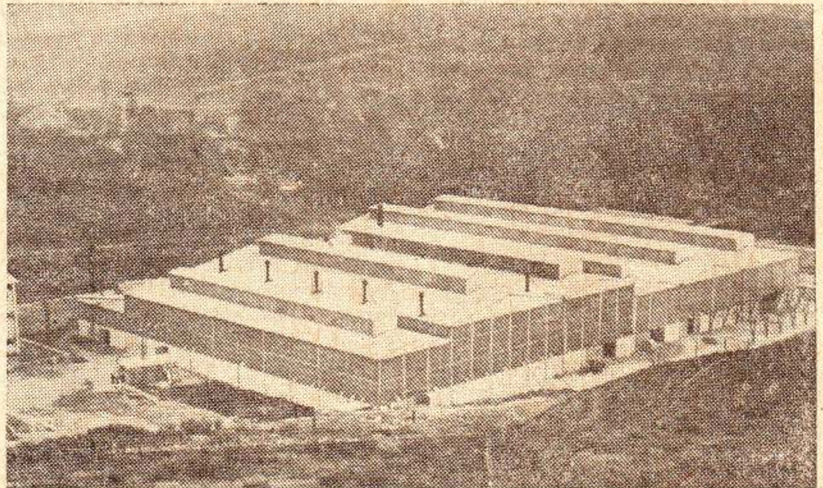
Güç (Enerji). — İlk makineler ya insan, ya hayvan, ya da su gücü ile çalışıyordu. Yalnız, bunlar küçük ölçüde birer güc kaynağı olarak kalıyordu. XVIII. yüzyılın sonlarında yapılan buhar makinesi fabrikaların gelişmesinde çığır açan icatlardan biri oldu. Daha sonra, elektrik gücü de makineleri çalıştırmakta kullanılmaya başlandı. Şimdi bu işte atom gücünden faydalanılması yoluna gidilmektedir.

Sermaye. — Bir fabrikanın kurulması her şeyden önce sermaye işidir. İlk fabrikalar kurulurken gereken makineleri yaptırmak, lüzumlu gücü sağlamak için paraya ihtiyaç vardı. Elemeğiyle çalışan atelyeler sayesinde bir kısım tüccarlar zengin olmuştu. Yalnız, bunların çoğu, başlangıçta, fabrikalara para yatırmaktan çekiniyorlardı. Bazı imalâtçılar bunlara makineli çalışmaların getireceği kârı anlatarak ilk büyük fabrikaların kurulmasını sağladılar. Bir fabrikanın yapımına para yatıranlar o fabrikanın sağlıyacağı kâra ortak oluyordu.

Pazarlar. — Fabrikaların gelişmesi, bilhassa, insanların yapılan eşyayı kendi şehirleri dışında satma imkânını buldukları zaman daha çoğaldı. Hele ulaştırma araçlarının gelişmesi sayesinde başka memleketlerle geniş ölçüde alışveriş imkânları bulunması imalâtın gittikçe artmasını gerektirdi. Böylece, iç ve dış pazarların çoğalması, zamanla halkın alış gücünün artması fabrikaların gelişmesinde önemli bir rol oynadı.

Fabrika Binaları Nasıl Yapılır

Bugünkü bir fabrikaya baktığımız zaman, çok defa bir tek kattan ibaret olduğunu gö-

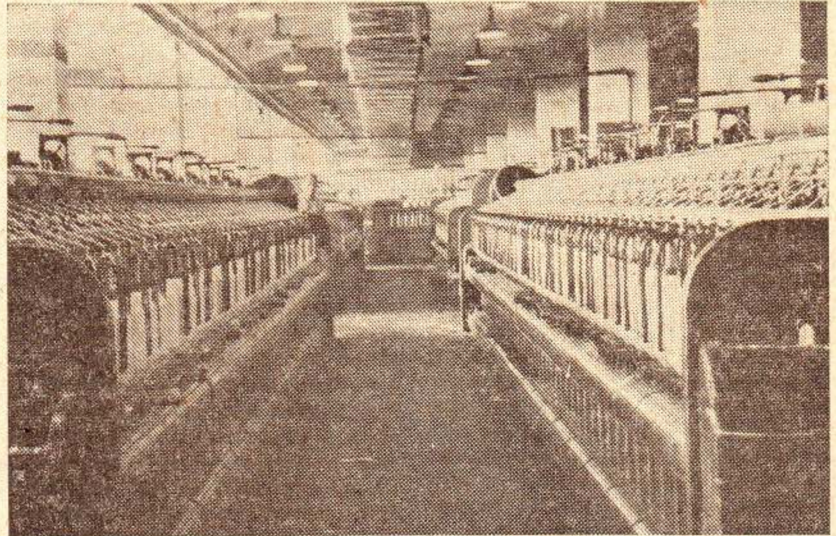

Fabrika binaları daha çok teknik sebeplerden dolayı tek katlı yapılır. Binalar şehir dışında yapıldığı için arsa bulmakta da güçlük çekilmez.

rürüz. Eskiden ise fabrika binaları da evler gibi birkaç katlı olurdu.

Fabrikaların tek katlı olması ham maddelerin, eşyaların kattan kata ulaştırılması gibi bir güçlükten kurtulmak, böylece boşuna zaman ve para kaybetmemek düşüncesine dayanır. Bugünkü tek katlı fabrika binalarında malzeme devamlı bir akış halindedir .

Fabrika binalarının tek katlı olmasının bir başka faydası da aydınlatma, havalandırma düzenlerinin en iyi şekilde ayarlanmasını sağlamasıdır. Birçok imalâtta ışığın, havanın, sıcaklığın kontrollü olması bitmiş eşyanın kaliteli olması için lüzumludur. Fabrika binalarının tek katlı olmasının bir başka sebebini de arsa ucuzluğunda arıyabiliriz. Fabrikalar daima şehrin dışında kurulur, çünkü buralarda arsa oldukça ucuzdur; bu bakımdan, kat, kat bina yapmaktansa büyük arsa alıp tek katlı yapmak daha ucuza mal olur.

Fabrika binalarının içi mümkün olduğu kadar bölmesiz yapılır. Resim bir dokuma fabrikasını gösteriyor.

Bir Fabrikada Neler Görülür

Şimdi örnek olarak ele alınabilecek bir fabrikayı gezelim. İçeri girince ilk gezeceğimiz yer idare bölümüdür. Burada birçok kadın ve erkeğin, yazı makineleri, hesap makineleri başında çalıştığını görürüz. Burada çalışanlar, daha çok, fabrikanın kırtasiye işleriyle uğraşırlar. Fabrikanın reklâm işlerine bakan servisi ayrı, idare müdürlüğü ayrı, satış işlerine bakan kısım gene ayrıdır. Personel ve muhasebe işleri de gene idare kısmından yönetilir.

İdare kısmından çıkıp da asıl imalât kesimine geçince kendimizi çok büyük bir salonda buluruz. İyi aydınlatılmış, havalandırılmış olan bu salon, belki bölmelere ayrılmıştır ama, bölmeler arasında geniş açıklıklar bulunur. Bu imalât salonu boyunca türlü makineler sıralanmıştır. Her işçi kendine verilen işin başında çalışır.

Fabrikalarda bir kazaya meydan vermemek için işçilere daima dikkatli olmaları gerektiği anlatılmıştır. Ayrıca, tehlikeli yerler, en çok kazaya yol açabilecek olan malzeme özel renklerle boyalıdır.

İmalât kısmından sonra, bitmiş eşyaların ambalâjlanıp sevkedildiği kesim gelir. Burada da anlattıklarımız, şüphesiz, bir fabrikanın ancak kabataslak çizgileridir.

Fabrika Çeşitleri

Fabrikaların çalışma düzenini, genel olarak, iki kısma ayırabiliriz. Birinci çeşit fabrikalarda, yapılan parçalar bir yandan öbür yana doğru akar. Her işçi, otomatik olarak önüne gelen parçada kendine düşen işi yapar, bırakır. Parça başka bir işçinin önüne gider. Bu tip fabrikada eşya parçaları devamlı olarak bir yandan bir yana doğru hareket eden taşıyıcı bir kayış üzerinde gider. Bu kayışın bir ucundan yapılmaya başlanan eşya, öbür ucundan tamamlanmış olarak çıkar. Otomobil, çiftlik makineleri gibi eşyanın yapımında bu fabrika çeşidi tercih edilir.

Bir başka fabrika çeşidinde ise fabrikanın bir kısmı eşyayı hazırlar, başka kısımları boya, cilâ gibi işleri yapar. Bu gibi fabrikalarda eşya bir kısımdan öbürüne özel vinçlerle taşınır. Bazı fabrikalar bu iki tipin birleşmesinden meydana gelmiştir.

Fabrikalarda Çalışma Şartları

Günümüzün modern fabrikalarında işçiler sağlık şartlarına en uygun şekilde çalışırlar. Hemen her fabrikanın özel yemekhanesi, oyun alanları vardır. Bugün makinelerin gelişmiş olması işçileri birçok tehlikelerden kurtarmış, işte güvenlik sağlamıştır. Ayrıca, işçiler ihtiyarlık, ölüm ve kazaya karşı sigortalıdır.

Birçok fabrikalarda devamlı çalışılır, günün belli saatlerinde nöbetleşe işçi postaları iş görürler. Fabrika sisteminde, işçi ve işin hâkimi sermaye sahibidir, ham madde, iş yeri ve mamûl madde sermaye sahibine aittir. İşçi, belli bir ücret karşılığında emeğini kiralamış olan kimsedir. Fabrika sistemi, dünyada yepyeni bir hayat doğmasına yol açmıştır. İş ve işçi meseleleri, bütün dünyayı meşgul eden büyük dâvalar haline gelmiş, bunlar birtakım kanunlarla düzen altına alınmıştır (Bk. İş ve İşçi).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:
Fabrika Tesisi, Bakımı; Prodüktivite Raporu (Çev. Prof. N. Kürkçüoğlu, 1956); Fabrikalarda Yangın Tehlikeleri ve Korunma Usulleri (Prof. Dr. Heinrich Henne, 1950); Fabrika Lâboratuvarlarının Düzenlenmesi (Dr. W. Scheffer, Dr. H. Glaeser, 1946); Fabrika Doktoru (Dr. R. Bouchard'dan Çev. O. N. Özgen, 1943).

FAGOT

Batı müziğinde kullanılan kalın sesli bir nefesli sazdır. Tahtadandır, ince ve büyük

Fagot

bir dilcikten üflenerek çalınır. Orkestranın çok önemli bir sazıdır. 1,26 m. boyunda olur. 3 sekizliden fazla sesi vardır. «Kontrfagot» fagotun bir sekizli (bir oktav) daha pestidir.

FAĞFUR

İyi cins porselenden yapılmış Çin işi kâse, tabak, fincan gibi şeylere «fağfur» denir. Eskiden Çin imparatoruna «fağfur» denirdi. Fağfur cinsi porselenler önce Çinliler tarafından yapılmıştır. Bilhassa XVIII. yüzyılda Osmanlı sarayına Doğu'dan birçok fağfur hediye gelmiştir.

Çin fağfurları dayanıklılığı, yarı saydamlığı, sütbeyaz rengi ve çok ince nakışları dolayısiyle son derece değerli eserlerdi. Çoğu vazo, kâse gibi süs ve mutfak eşyası olarak kullanılırdı.

FAHRENHAYT (Bk. TERMOMETRE)

FAHRETTİN MÜBAREK-ŞAH (1130?-1206)

Ünlü bir tarih ve dil bilginidir. Türk Gurlular İmparatorluğu devrinde Afganistan ve Hindistan'da yaşamış, yüksek devlet hizmetlerinde bulunmuştur. Farsça, Arapça, Türkçe şiirler söylemiştir; Türkçe şiirlerinden zamanımıza yalnız bir tek rubaisi kalmıştır. «Neseb-nâme» adiyle yazdığı Gur (Afganistan-Hindistan Türk) İmparatorluğu tarihi Fransızca'ya çevrilmiştir.

Mübarek Şah'ın en önemli eseri «Şecere-i Ensâb» veya kısaca «Tarih» adını taşıyan, bütün ötekiler gibi Farsça yazılmış olan kitabıdır.

İngilizce'ye de çevrilmiş olan bu eserinde yazar İslâm tarihinden bahseder, yer yer pek ilgi çekici bilgiler verir. Bilhassa Türk dili, edebiyatı, Türk kabîleleri, içtimaî teşkilâtı hakkında verdiği bilgiler pek değerlidir.

Fahrettin Mübarek-Şah ateşli bir Türk milliyetçisidir. «Arapça'dan sonra Türkçe'den daha iyi, daha heybetli hiçbir dil» olmadığını, «Yeryüzünde Türkistan'dan daha büyük bir ülke» bulunmadığını, «Türklerin bütün dünyaya tercih edilmek lâzım geldiğini» anlatmıştır. Bu düşüncelerin, XII. yüzyıl sonlarında Hindistan'da ileri sürülmesi daha da ilgi çekici mahiyettedir.

FAHRETTİN RAZÎ (Bk. RAZÎ)

FAIRBANKS

Alaska'nın en önemli şehirlerinden biridir. Alaska demiryoluyla kara yolunun kuzey ucunda, Tanana nehri kıyısında kurulmuştur. Alaska'nın maden ve ulaşım merkezi sayılır, «Alaska'nın Altın Kalbi» diye anılır. Alaska sınırları içinde en büyük şehir olan Fairbanks'ın nüfusu 6 bine yakındır. Fairbanks, kıtalar arası ve Doğu'ya giden havayolları rotası içine giren önemli bir ulaşım merkezidir. Amerikan hava kuvvetlerine ait iki önemli hava üssü de Fairbanks'ın havacılık bakımından önemini artırır. Halk geçimini madencilikle, yapı işçiliğiyle sağlar.

1902'de altın arayıcılarının istilâsına uğrıyan Fairbanks, daha sonraki yıllarda bir hayli kalabalıklaştı. 1906'da nüfusun, geçici olarak, 8000'i bulduğu tahmin ediliyor. Aynı yıl Fairbanks ve civarında çıkarılan altından ele geçen kâr 9 milyon doları bulmuştu. Fairbanks'tan Valdez kıyısına giden karayolu 1923'te tamamlandı. İkinci Dünya Savaşı sırasında da Fairbanks kara yoluyla birçok kuzey şehirlerine bağlandı, böylece şehrin stratejik önemi artmış oldu. Amerikan hava üslerinin de şehrin yakınında kurulması üzerine milletlerarası havayolları şirketleri Fairbanks'ı rotalarına aldılar. Yılda ortalama olarak 75.000 yolcu Fairbanks'a uğrar.

Şehrin 8 km. kadar batısında kurulan Alaska Üniversitesi'nde madencilik ve jeofizik bölümlerine bilhassa önem verilmektedir.

FAİZ

Ödünç olarak verilen bir paranın kira karşılığıdır. Bir iş adamı bir bankadan ödünç para aldığı zaman, bu paranın her 100 lirası için bankaya yılda belirli bir ücret öder. Eğer 100 lira için 6 lira ödüyorsa, parayı % 6 faizle almış demektir. Aynı şekilde, bankaya para yatırdığı zaman da, banka ona bir faiz verir.

Ortaçağ'da hem Hıristiyan, hem Müslüman âleminde faiz günah sayılırdı. Bugün ise paranın da başka şeyler gibi kiraya verilmesi tabiî karşılanıyor. Çünkü parayı alan ya önemli bir ihtiyacını giderir, ya da o parayı işleterek daha çok para kazanır. Buna göre, aldığı paraya mâkul bir faiz ödenmesi de tabiîdir.

Ancak, «tefecilik» yasaktır. Hükûmetçe tâyin edilen faiz hadlerini hiçe sayarak el altından, darda kalmış kimselere, % 30 - % 40 gibi, çok yüksek faizle ödünç veren tefeciler, parayı alanı büyük güçlüklerle karşı karşıya bırakırlar, çünkü çok defa parayı alan bu ağır faizi ödemekten asıl borcunu ödemek imkânını bulamaz.

Faiz hadleri birçok ekonomik şartlara bağlıdır. Bunun için, zaman zaman değişir. Bankaya verilen paraların vâdeli veya vâdesiz olması da faiz oranını değiştiren sebepler arasındadır (Bk. Banka ve Bankacılık).

Faiz, genel olarak, yıldan yıla ödenir. Borç alınan para anaparadır. Ödenen faiz anaparadan sayılmaz. Meselâ bir kimse % 6 faizle bankadan 7.000 lira alsa, yılda 420 lira faiz ödemesi gerekir, 7.000 liralık borcu da hiç değişmeden kalır. Anapara için ödenen faize «basit faiz», hem anapara, hem de birikmiş faizler için ödenen faize de «mürekkep faiz» denir. Meselâ % 6 faizle bankaya yatırdığımız 1.000 lira bir yıl sonunda 60 lira verir. Anapara faiziyle beraber bir yıl daha kalırsa bu defa 63,60 T. L. faiz getirir (Bk. Esham; Tahvil).

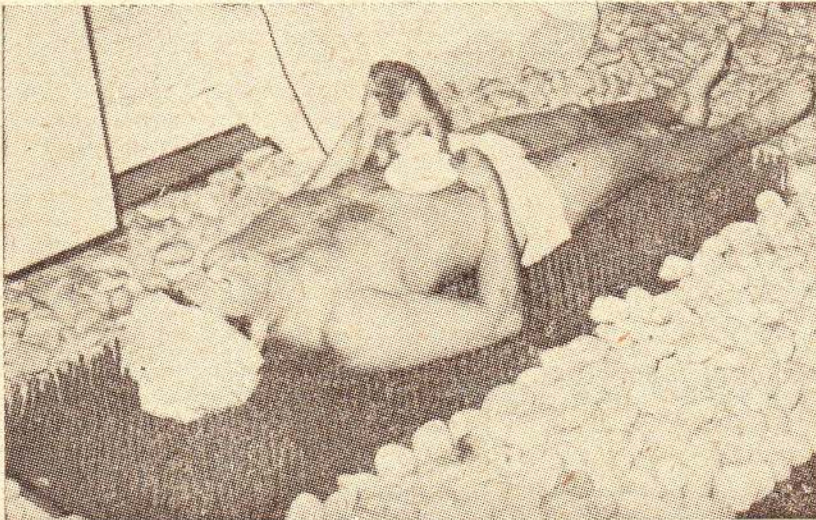
FAKFON

Bakır, nikel ve çinkodan yapılan, gümüş görünüşünde bir alaşımdır. Fakfondan çoğunlukla çatal, kaşık, bıçak gibi sofra takımları, ayrıca saat vs. gibi şeyler yapılır.

FAKİRİZM

Hindistan'da «fakir» denilen birtakım kimseler vardır ki bunlar kendi kendilerine türlü eziyetler yapmaya alışmışlardır. Bunların hünerlerine «fakirizm» denir.

«Fakir» her acıya, her yoksunluğa dayanabilen kimsedir. Bir nevi tarikat sayılan fakirizmin en önemli özelliği bedene eziyet ederek ruhu rahata kavuşturmaktır. Fakirizm, sabır ve tahammülü emreden Hindu dinlerinden doğmuştur. Başka memleketlerde de fakirizmi benimseyip fakirlerin hayatlarını taklide kalkanlar çıkmışsa da bunlar Hintli fakirlerin yerini alamamışlardır. Hindistan'ın yerlisi dedelerinden aldığı dinî terbiyeyle esasen kendi kendine eziyete alışmıştır.

Fakirizmde en büyük ibadet bedene yapılan eziyettir. Bu yüzden, fakirler vücutlarına akla gelmedik eziyetler yaparlar. İşte bir Hintli fakir çividen bir yatak üzerinde yatarak herkesi hayrette bırakıyor.

Hintliler eski ruh ve felsefelerini kolay kolay unutamadıkları için fakirizm hâlâ rağbet görmektedir. Bir Hintli karşısındakine değil, daima kendi kendine eziyet etmekle bazı güçlükleri yenmeye çalışır. Fakirizmi doğuran ve yaşatan bu ruhtur. Hintliler, dinin telkinleriyle vücutlarını eziyete sokmaya alışmışlardır.

Fakirizmde en yüksek ibadet, bedene eziyettir, zira fakirlerin inançlarına göre, hayat ruhun zindanıdır. Tabiat ve beden ruhun en büyük düşmanlarıdır. Ruh mukaddes, görünmez bir varlık olduğu halde, beden kara topraktan, çeşitli zararlı unsurlardan yapılma bir varlıktır. Bunun için, bedeni eziyete sokmalı, onu elden geldiği kadar çok üzerek eritmeli ki, ruh mesut olsun.

İşte bu kanaatlerle yetişen fakir, artık kendini eziyete sokmak için en akla hayale gelmez çarelere başvurur. Bir ağaç dalına kendini baş aşağı asar, vücuduna yüzlerce çivi sokar, çivilerin üstüne yatar, günlerce kımıldamadan kalır, omuzlarına kadar toprağa gömülüp günlerce aç, susuz yaşar.

Fakirler, normal insanları hayrette bırakan bu işkenceleri yapabilmek için yıllarca çalışırlar. Batı âlemi için fakirizmin sırrı henüz çözülememiştir. Zaman zaman fakirliğe özenenler çıkmakla beraber, Hintli fakirler, her gittikleri yerde, hünerlerini göstererek büyük kazançlar sağlarlar. Fakirizm dünya edebiyatında ve mizahında geniş yer tutar. Bugün artık Hindistan'da da fakirlerin sayısı çok azalmıştır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:

Fakirizm, Hint Fakirlerinin Esrarı (Dr. Stradling'den Çev. İ. F. Sertelli, 1932).

FAKÜLTE

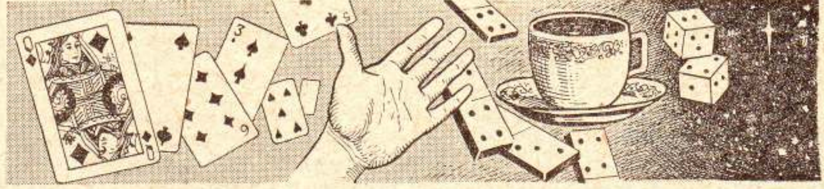
Bir üniversitenin ders konusu bakımından ayrılmış kollarından her birine «fakülte» denir. Edebiyat Fakültesi, İktisat Fakültesi, Tıp Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Fen Fakültesi, İlâhiyat Fakültesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Orman Fakültesi, Ziraat Fakültesi, İnşaat Fakültesi, Mimarlık Fakültesi, Elektrik Fakültesi, Makine ve Maden Fakültesi bunların başlıcalarıdır (Bk. Üniversite).

FAL

Oyun kâğıdı, kahve telvesi, el ayası gibi şeylere bakıp sözde geleceği bilmek, kayıptan haber almak, talihi okumak işidir.

İnsanlar geleceğin tasasını tarihin en karanlık çağlarından beri duymuşlar, zekâlarını işlettikleri günden beri de yarının bilinmezlerini çözmek istemişlerdir. Ayrıca, ilk insanların birçok korkuları da vardı. Sebebini bilmedikleri olayların hepsinden korkuyorlar, bunlarla karşılaşmayı istemiyorlardı. Acaba yarın ne olacak? Acaba ben ne zaman öleceğim? Acaba annem-babam ne zaman ölecek? Harb çıkacak mı? Çocuklarım iyi insan olacak mı? gibi ve bunlara ben-

FAL

Gelecekte kendilerini nelerin beklediğini merak eden insanlar, çok eski devirlerden beri yıldızlara, eldeki çizgilere, iskambile, kahve telvesine bakarak geleceği öğrenmek istemişlerdir.

BİLİNMEZLERLE dolu olan geleceği öğrenmek merakı insanlık tarihi kadar eskidir. Mağara devri insanları bile, geleceklerini öğrenmek için kendilerine göre birtakım çarelere başvuruyorlardı. Bilim ilerledikçe, insanlar geleceği öğrenmenin imkânsızlığını yavaş yavaş anladılar. Fakat, gene de faldan vazgeçemiyorlardı. Kahve telvesinde, iskambil kâğıdında yazılı olduğuna inandıkları bilgileri öğrenmeye çalışırlardı. Bugün ise fal tatlı bir salon oyunu halini almıştır. Çeşitli toplantılarda kahve falı, iskambil falı, domino falı, el falı bir eğlence oluyor. Bunlar arasında el falı en meraklılarından biridir. Çünkü avuçtaki çizgiler insandan insana çok değişik şekillerdedir. Eskiden beri bu çizgilerin birer anlamı olduğu kabul edilmiş, buna göre yorumlar yapılmıştır.

Parmakların Mânası

Dörtköşe Parmaklar. — Bunların sahipleri saygıdeğer kişilerdir. Hayal kudretleri gayet azdır. Yeniliklere karşı muhafazakâr davranırlar.

Yayvan Uclu Parmaklar. — Bu parmakların sahipleri başarılarla dolu, hareketli bir hayat sürerler. Yaratıcı kabiliyetleri vardır, fakat sanat cepheleri zayıftır. Bilimin daha çok maddeyle ilgili kollarında başarı sağlıyabilirler. Sabırsız, fakat doğru sözlü insanlardır.

Yuvarlak Uclu Parmaklar. — Bu parmakların sahipleri sanat kabiliyeti olan, çabuk üzülüp çabuk sevinen insanlardır. Akrabalarına, arkadaşlarına karşı çok fedakâr ve müşfiktirler.

Sivri Parmaklar. — Sivri parmaklılar, maddeden çok mâneviyata önem veren hayalperest kimselerdir. Girgin değillerdir, her işi oluruna bırakmayı uygun bulurlar. Mantıktan çok hisle iş görürler.

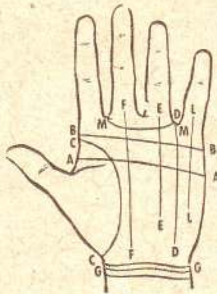
Eldeki Çizgiler

El falında en önemli unsur avuç içindeki çizgilerdir. Avuç içindeki çizgileri başlıca üç grupa ayırmak mümkündür: I) Büyük Üçler; II) Küçük Üçler; III) Yardımcı Çizgiler.

Büyük Üçler: 1 — Zekâ Çizgisi, (şekil AA); 2 — His Çizgisi (BB); 3 — Hayat Çizgisi (CC).

Küçük Üçler: 1 — Sağlık Çizgisi (DD); 2 ve 3 — Apollon Çizgileri (EE ve FF).

Yardımcı Çizgiler: 1 — Bilek Çizgileri (GG); Evlilik Çizgileri (MM); Ay Çizgisi (LL).

Bu çizgiler şöyle yorumlanır:

ZEKÂ ÇİZGİSİ. — Avucu baştan başa kesen uzun bir zekâ çizgisi sahibinin başarılı bir iş adamı olacağına, fakat iyi bir hayat arkadaşı olamıyacağına işarettir. Çok kısa, fakat iyice belirli zekâ çizgisi tasarılarınızı gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğunuz enerjiye hiçbir zaman sahip olamıyacağınızı gösterir. Çok kısa ve belirsiz bir zekâ çizgisi sebatkâr bir insan olmadığınıza, bu yüzden de giriştiğiniz işlerden iyi sonuç alamadığınıza delildir. Zekâ çizgisi, zincir şeklinde ince çizgilerden meydana gelmişse sinirli bir insan olduğunuz anlaşılır. Zekâ çizgisi üzerine çapraz gelen başka bir çizgi varsa, gözden düşmekten korkunuz.

HİS ÇİZGİSİ. — Belirli, uzun, pürüzsüz olursa candan sevip candan sevileceğinize işarettir. Fazla uzun his çizgisi sevginin ihtirasa varacağına, kesintiler ise kavga ve kıskançlık sahnelerine işarettir. Bir avuçta his çizgisi yoksa, bu elin sahibi sevgiden mahrum kalacak demektir. O insan bencil, menfaatlerini dostluklarından daima daha çok koruyan bir kimse sayılabilir. His çizgisi, uzun ve yukarı doğru kıvrık olursa kıskançlığa işarettir.

Çizgide kesintiler varsa, kıskançlığın aşırı derecede olduğunu gösterir. His çizgisi aşağı doğru eğikse, hayat çizgisiyle bir ara bitişiyorsa, hareketlerinizde fazla ölçülü olduğunuzu gösterir. Zincir biçiminde ince çizgilerden meydana gelmişse kararsızlığa işarettir. Bir noktada zekâ çizgisiyle birleşiyorsa, ihtiyata delâlet eder, üzerinde çapraz çizgiler varsa, zorluklardan yılmıyacağınızı gösterir.

HAYAT ÇİZGİSİ. — Hayat çizgisi boydan boya iyice belirliyse, ahenkli, mesut, sarsıntısız bir ömür geçireceğinize işarettir. Ağ gibi ince birçok çizgilerden meydana gelmişse, sıhhat bakımından fazla hassasiyete işarettir, bu kimse aşırı yorgunluktan, üzüntüden sakınmalıdır. Hayat çizgisi orta yerde çatallanıyorsa, uzun yolculuklar sizi bekliyor demektir.

Hayat çizgisinin sonunda incecik çizgilerden meydana gelmiş bir saçak, rahat ve huzur dolu bir ihtiyarlık devresine işarettir.

KADER ÇİZGİSİ. — Avuçta parmaklarla bilek arasında çoğunlukla hayat çizgisine yakın olarak görülür. Avucun aşağısından başlayıp parmak köklerine kadar uzanan düzgün belirli bir kader çizgisi hayatta başarı kazanacağınıza, huzur içinde yaşıyacağınıza işarettir. Avuçtaki kader çizgisi hiç yoksa parlak başarılardan uzak, durgun bir hayat süreceğinizi gösterir. Hayat çizgisine bitişik olarak başlıyorsa sahibinin hayallerinin gerçekleşeceğini gösterir. Kader çizgisi ağ biçimi ince çizgilerden meydana gelmişse, hayatınız hâdiseli, hareketli geçecek demektir.

EVLİLİK ÇİZGİLERİ. — Avucun küçükparmak kökü hizasında bulunan evlilik çizgilerinde kısa çizgiler arasında bir uzun çizgi varsa, o kimsenin başından gayet önemli bir aşk macerası geçeceğine işarettir. Çizgiler yukarı doğru yöneliyorsa, evlilik biraz hâdiseli geçecek demektir. Evlilik çizgisi his çizgisinden yükselen bir dalla birleşiyorsa, evlilik hayatının mesut geçeceğine işarettir.

Diğer Fallar

Salon eğlencesi olan falların başında kahve falı gelir. Misafir gününde hanımlar kahvelerini içtikten sonra fincanlarını ters çevirip fal kapatırlar, telvelerin alacağı şekillerden geleceği öğrenmeye çalışırlar. İskambil kâğıtlarının da ayrıca bir fal dili vardır. Her kâğıt bir başka anlam taşır. Buna göre çeşitli iskambil falları ortaya çıkmıştır.

zer daha birçok soru karşılıksız kalıyordu. İnsanlar, zamanla, bu acabaların karşılıklarını vereceğini tahmin ettikleri birtakım çarelere başvurdular. Sihirden, büyüden faydalandılar, ortaya bir «geleceği öğrenme» işi çıktı ki buna «fal» diyoruz. Fal, bugün, ilim ışığında, işlek bir zekânın daha ham bir zekâ ile eğlenmesi sayılabilir.

Fala inanmak, bir nevi inanç haline de geldiği için, çeşitli devirlerde büyük adamlar bile fala inanmışlar, faldan, falcılardan medet ummuşlardı. Ortaçağ'ın karanlık devirlerinde, bütün hükümdarların hususi falcıları vardı. Fal, yıllarca, milletlerin hayatlarına, kaderlerine etki yapmıştır.

Fal, daha çok, mistik bir havanın hâkim olduğu Doğu memleketlerinde gelişmiştir. Bilhassa Çin'de geleceği öğrenme merakı çok fazla olmuş, orada yetişen ünlü falcı ve sihirbazlar, dünyanın her yanına yayılmışlar, saraylarda hükümdarlara etki yapmışlardır. Falcılık bir nevi fikir dolandırıcılığıdır. Cahilerin boş inanlarından faydalanan bazı açıkgözler, kurnazlar, yüzyıllar boyunca bu sanatı yaşatmışlardır (Bk. Boş İnanlar).

Falcılığın çeşitli şekilleri vardır. Aynaya, suya, avuçtaki çizgilere bakmak, boncuk, bakla, remil atmak en eski fal şekilleridir. Son devirlerde iskambil kâğıtlariyle fala bakmak, kahve telvesinden, çay tortusundan mâna çıkarmak çok rağbet görmeye başlamıştır. Napoléon'un iskambil falına çok meraklı olduğu söylenir.

Bugün falcılık daha ziyade Çingenelerin işidir. Diyar diyar dolaşan bu gezginci insanlar, geçimlerini çoğunlukla falcılıkla sağlarlar. Doğu ülkelerinde kahve falı çok revaçtadır. Son yıllarda çay falı da kahve falının yanında yer almaya başlamıştır.

FALAKA

Eskiden, dayağın bir eğitim yolu sayıldığı günlerde, ayak tabanlarına dayak atarken kullanılan bir âlettir. Bununla atılan dayağa da «falaka» denir.

Falakanın iki parçası vardır. Bir parçası, hafifçe eğri kalınca bir sopadır, iki ucu gevşekçe bir kayış, ip veya fitille bağlıdır. Bu kayış veya fitil, ya da ip, cezaya çarpılacak olan kimsenin ayaklarına geçirilir, falaka bir kere kendi etrafında çevrilerek ipin ayak bileklerini sımsıkı çemberlemesi sağlanır. Sonra iki kişi falakanın iki ucunu tutar. Üçüncü şahıs, yerde yatan adamın havaya kaldırılan çıplak tabanlarına değnekle vurmaya başlar.

Falaka, Osmanlılarda çok yaygın bir ceza aletiydi. Çok eski zamanlardan beri cemiyete girmiş, önce ihtisap ağaları (belediye reisleri) ve subaşılar (polis müdürleri) tarafından haksızlık eden esnafa, kadılarca da ceza hükmedilen sanıklara tatbik edilmişti. Sonra mahalle okullarına girdi, çalışmıyan çocukların cezalandırılmasında kullanıldı. Falaka, öğretmenin minderinin arkasında, duvara asılı durur, bir tehdit vasıtası olurdu.

Ömer Seyfettin «Falaka» adlı hikâye kitabiyle, Ahmet Rasim «Falaka» adlı eseriyle, Reşat Nuri ve daha başka yazarlar çeşitli eserlerinde, bu ceza aletinin çocuk ruhu üzerindeki yıkıcı etkisini anlatmışlardır. Falaka, Cumhuriyet devriyle birlikte tarihe karışmıştır.

FALKLAND ADALARI

Güney Amerika'da bir İngiliz sömürgesidir. Atlas Okyanusu'nda, Arjantin'e (Patagonya'ya) 500 km. uzaklıkta, bir takımadadır.

Yüzölçümü: 11.960 km²
Nüfusu: 3.000
Başkenti: Port Stanley

Falkland Adaları iki büyük ada ile üzerinde insan bulunmıyan 200 kadar adacıktan meydana gelmiştir. Doğu Falkland Adası'na Soledad Adası denir, 6.681 km², 1.000 nüfusludur; Batı Falkland Adası Malouine Adası'dır 5.278 km², 2.000 nüfusludur. Malouine Adası'nın bütün nüfusu, merkez olan Port Stanley kasabacığında toplanmıştır.

1871'de 1.000 nüfuslu olan adalarda bugün 2.000 İngiliz, 1.000 İspanyol yaşar. 3 km²'ye ancak 1 kişi düşer. Ülkede demiryolu yoktur. 400 telefon bulunur. Önemli balina avcılığı merkezidir. 1914'te İngiliz donanması bu adalar açıklarında bir Alman filosunu bozguna uğratmıştı. Arjantin, uzun zamandan beri bu adaları İngiltere'den ısrarla istemektedir.

FALLA, Manuel de (1876-1946)

Manuel de Falla

Ünlü bir İspanyol bestecisidir. İlk müzik derslerini annesinden almış, bilgisini doğduğu şehir Cadiz'deki öğretmenler yanında geliştirmiştir. Daha sonra Madrit Konservatuvarına gönderildi, bu okulda besteci ve piyanist José Trago'nun yanında çalıştı.

De Falla, 17 yaşında Grieg ve Beethoven'in eserlerinden düzenlenmiş bir senfonik konser dinledi, besteci olmaya karar verdi. Önceleri, para kazanmak için, «Zarzuelas» denilen bir cins İspanyol operetleri yazdı, 1902'de büyük besteci Felipe Pedrell'i tanıdıktan sonra, çalışmalarını yurdumuzun halk müziğine yöneltti. 1905'te ilk belli başlı eseri «La Vida Breve» (Kısa Hayat) adlı operasiyle Güzel Sanatlar Akademisi Armağanını kazandı, iki yıl Madrid'de piyanist olarak kaldı, 1907'de büyük arzusu gerçekleşti, bir hafta için Paris'e gitti, fakat yedi yıl orada kaldı.

De Falla'nın Paris'teki hayatı, para yönünden, çok sıkıntılı geçtiyse de, burada Debussy, Dukas, Ravel gibi çağının büyük müzikçileriyle tanıştı, bu durum ona geniş faydalar sağladı. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine yurduna döndü. İspanya'nın en büyük bestecisi olarak kabul edildi, Elhamra civarındaki villâsında yirmi yıl boyunca yalnız besteleriyle uğraştı. Sağlık durumunun bozulmasına rağmen, siyasi sebepler yüzünden, yurdundan ayrılarak, Arjantin'e yerleşti, «L'Atlantida» adlı kantatını bitiremeden öldü.

«İspanyol bestecileri içinde en çok İspanyol olan, dünyaca en çok sevilen İspanyol müzikçisi» olarak vasıflandırılan De Falla yurdunun halk müziğini olduğu kadar tarihi yüzyıllara uzanan sanat müziğini de incelemiş, her sanatçıya nasip olmamış bir incelikle dünya sanat âlemine sunmuştur.

De Falla'nın başlıca eserleri şunlardır:

Operalar. — «La Vida Breve» (Kısa Hayat, 1905).

Bale Süitleri. — «El Retablo de Maeso Pedro» (Üstad Pedro'nun Kukla Oyunu, 1923); «El Amor Brujo» (Aşk Sihri, 1915); «El Sombrero de tres picos» (Üç Köşeli Şapka, 1919);

Piyano ve orkestra eserleri. — «İspanyol Bahçelerinde Geceler» (1915); Klavsen ve oda orkestrası için konçerto (1926); piyano için «İspanyol Parçaları», halk şarkıları.

FAMAGUSTA (Bk. MAGOSA)

«... YA DA HİÇ FALAKA YEMEMİŞSİN!»

Falakayla ilgili birçok hikâyeler anlatılır. İşte bunların en tanınmışlarından ikisi:

IV. Murat, şiddet göstermekle meşhur bir padişahtı. Bir gün en yakın adamlarından birine kızmıştı:

— «Yıkın falakaya, vurun beş yüz değnek!...» diye emretti.

Bunun üzerine gözleri dehşetle büyüyen kabahatli: «Padişahım» dedi, «sen ya sayı bilmiyorsun, ya da hiç dayak yememişsin.»

***

Padişaha, yaka paça bir adam getirdiler. Adam, bir dikiş iğnesini yere dikiyor, iki adım uzaktan bir başka iğneyi atarak öbürünün gözünden geçiriyordu. Padişah haznedarını çağırdı:

— «Verin şu hünerli adama beş yüz altın» dedi. Sonra bostancıbaşıya emretti: «Yıkın şunu yere, beş yüz değnek urun!»

Adamcağız şaşkına dönmüştü:

— «Padişahım» diyerek yere yüz sürdü, «beş yüz altını anladık ama, beş yüz değnek ne oluyor?»

Padişah cevap verdi:

— «Beş yüz altın, kimsenin beceremiyeceği bir hüner elde ettiğin için... Beş yüz değnek de zekânı ve zamanını böyle saçma bir işe bağladığın için.»

FAMİLYA

Hayvanlar ve bitkiler âleminde canlıların sınıflandırılmasındaki bir bölüme verilen addır. Bu sınıflandırmaya göre bölümler büyükten başlıyarak küçüğe doğru şu sırayla gider: Âlem, şube, altşube, sınıf, takım, familya, cins, tür, çeşit ve birey. Bunu şu örnekle gösterebiliriz: Bakla, bitkiler âleminin «çiçekli bitkiler» şubesinin «kapalıtohumlular» altşubesinin, «ikiçenekliler» sınıfının, «taçyaprağı ayrı olanlar» takımının «baklagiller familyası» ndandır.

Doğu Dünyasının Büyük Bilgini

FARABÎ

FARABİ (870-950)

Büyük bilgin Farabi

Türk ırkından büyük bir İslâm filozofudur. Tam adı «Ebû-Nasr Muhammet Fârâbi» dir. Türkistan'da Fârâb (Otrar) da doğdu. Babası Uzluk-oğlu Tarhan-oğlu Muhammet, subaydı. Farabi öğrenimini memleketinde, İran'da ve Bağdat'ta yaptı, zamanının bütün bilimlerini öğrendi. Türkçe, Arapça, Farsça ve Grekçe'den başka diller bildiği de rivayet edilir. Yunan felsefesini, Aristo (Aristoteles) ve Eflâtun (Platon) un bazı eserlerini 40, hattâ 100 kere okuyarak iyice inceledi. Halep'e gelip ünlü Hamdanî hükümdarı Seyfüddevle tarafından himaye edildi. Şam'da 950 aralığında öldü, Bâbu's-Sagîr'de gömüldü. Türk kılığını Arap ülkelerinde de hayatının sonuna kadar bırakmamıştır.

Farabi'nin eserleri derhal büyük bir alana yayıldı. İbni Sina, Farabi'nin eserlerini okuyarak yetiştiğini kendisi de söyler. Felsefede en önemli rolü Farabi oynamıştır. Eserleri hızla İbranî diline, Lâtince'ye çevrilip Avrupa'ya yayıldı; Farabi Batı dünyasında «Alfarabius» diye büyük ün kazandı. Ortaçağ'da Avrupalılar, Yunan felsefesini Araplar'dan öğrenmişlerdir. Farabi'nin eserleri bu alanda ılk hizmeti görmüştür. Bazı kitapları sayılamıyacak kadar çok kere Lâtince'ye çevrilen, XVI. yüzyıldan başlıyarak aynı zamanda basılan Farabi, yakın zamanlarda da büyük rağbet gördü; kitapları büyük Batı ve Doğu dillerine çevrildi.

Farabi, Yunan felsefesini (bilhassa Aristo'yu) incelemiş, açıklamış, nakletmiş, daha aydın, anlaşılır hale getirmiş, fakat kendinden de pek çok şey katmıştır. Onun için, ona, Aristo birinci üstat olduğuna göre, «Mu'allimu's-Sânî» (ikinci üstat) denmiştir. Bilhassa mantıktaki, siyaset felsefesindeki fikirleri beşer düşüncesinde bir hamle sayılır. «Kelâm» denen esas İslâm felsefesinin Farabi ile hiçbir ilgisi yoktur; o, eski felsefenin bugünkü felsefeye aktarılmasında pek önemli bir halka olmuş, Spinoza, Montesquieu gibi en büyükleri de dahil olmak üzere, Batı fikir adamlarını etkilemiştir. Bu bakımdan, bütün insanlığın yetiştirdiği en büyük dehalardan biri olduğunda, Batı ve Doğu bilginleri birleşirler.

Farabi müzikte Yunan müziğinin kurallarını açıklamış, bu ölü müziği, Doğu müzik sistemiyle hiçbir ilgisi olmadığı halde, tutmuştur.

Farabi'nin eserleri başında «İhsa-ul Ulûm» (İlimlerin sayımı) gelir. Farabi'ye Aristo'dan sonra mantık (ilimler felsefesi) ilminin ikinci kurucusu sıfatını kazandıran küçük, fakat çok önemli bir eserdir. Bu kitaptaki tasnifleriyle Farabi, Aristo'yu çok geçmiştir. Bütün eserleri gibi bu da Arapça'dır. Diğer başlıca eserleri şunlardır:

«Fusûs'ul-Hikem»; «Siyâsetu'l-Medenîye»; «Kitâbu't-Tenbîh»; Tahsîl-us-Saâde»; «Medîn-el Fâzıla»; «İsbat-ul Mefârakat»; Tâlâkaat»; «El-Medhal fi'l-Mûsikî».

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:

Eserleri: El-Medinetü'l Fâzıla (Çev. N. Danışman, 1956); İlimlerin Sayımı (Prof. A. Ateş, 1955); Farabi'nin Tabiat İlminin Kökleri Hakkında Yüksek Makaleler Kitabı (Çev. Prof. Necati Lugal, Doç. Dr. Aydın Sayılı, 1951); Ebû Nasr il-Farabi'nin Halâ Üzerine Makalesi (Prof. N. Lugal, Doç. Dr. A. Sayılı, 1951); Farabi Tetkikleri ((N. Danışman, 1. kitap, 1950).

Hakkındaki Eserler:

Farabi'nin eserlerinin bibliyografyası (Dr. A. Ateş, 1951); Farabi (Dr. Abdülhak Adnan-Adıvar, 1947); Farabi'nin Hukuk Felsefesi (Ord. Prof. S. M. Arsal, 1945); Farabi (Hilmi Ziya Ülken, Kıvamettin Burslan, 1940); Farabi'nin Şahsiyeti, Eserleri ve Tesirleri (Ord. Prof. Şemsettin Günaltay).

FARAD

Elektrikte, kondansatörlerin sığasını (kapasitesini) ölçmekte kullanılan birimdir. İngiliz fizik bilgini Faraday'in adından gelir.

Bir kondansatöre 1 voltluk bir gerilim tatbik edildiği zaman aldığı elektrik yükü 1 kulonsa o kondansatörün sığası 1 faraddır.

Farad büyük bir sığa birimi olduğu için pratik işlemlerde kolayca kullanılamaz. Onun için, genel olarak, daha küçük bir birim olan «mikrofarad» veya «pikofarad» kullanılır. 1.000.000 mikrofarad, veya 1.000.000.000.000 pikofarad, 1 farada eşittir.

FARADAY, Michael (1791-1867)

Faraday

Ünlü bir İngiliz fizik ve kimya bilginidir. Elektromagnetik endüksiyonu, elektroliz kanunlarını, ışıkla magnetizma arasındaki temel bağıntıları bulmuştur. Bu başarılı keşifleri sayesinde Faraday, modern elektromagnetik alanlar teorisini meydana getiren kavramların temellerini atmıştır. Bugün bütün elektrik motorları, dinamolar bu esaslara dayanarak yapılmaktadır. Böylece, Faraday, elektrik çağının başlamasına yol açan en ünlü bilginlerden biri olarak kabul edilir.

Michael Faraday, Londra'nın güneyinde Newington kasabasında doğdu. 14 yaşındayken, çalışmak üzere, bir kitapçının yanına verildi. Burada, bilim üzerine birçok eserler okumak fırsatını buldu. Bir yandan da ünlü İngiliz fizikçisi Humphrey Davy'nin verdiği dersler ve konferanslarla ilgileniyordu. En büyük amacı bilim alanında çalışmaktı.

Faraday'in çalışmalarını gören Davy, onu asistan olarak yanına aldı, deneylerinde kendisiyle beraber çalışmasını sağladı.

Faraday'in, çalışmaları sonunda vardığı en önemli sonuç, 1821'de, elektromagnetik rotasyonu keşfetmesidir. Ondan sonraki yıllarda Faraday'in ünü çok geniş bir çevreye yayıldı. 1823'te bu ünlü fizik ve kimya bilgini klorini sıvılaştırmayı başardı. Fakat bu başarısından dolayı, hocası Humphrey Davy onu kıskandı, Faraday'in «Royal Society» adlı bilim kurumuna seçilmesine engel olmak istedi. Herkesin büyük takdirle karşıladığı çalışmaları sayesinde Michael Faraday 1824'te bu kuruma seçildi. Bundan sonraki yıllarda Faraday bilim alanındaki çalışmalarına devam ederek ona haklı bir ün sağlıyan önemli keşiflerini gerçekleştirdi. 1867'de, kendisine Kıraliçe Victoria tarafından verilmiş olan Hampton Court yakınlarındaki evinde öldü.

Faraday'in en önemli eserleri şunlardır: «Experimental Researches in Electricity» (Elektrik Üzerinde Deneysel Araştırmalar); «Experimental Researches in Chemistry and Physics» (Kimya ve Fizik Üzerine Deneysel Araştırmalar); «On the Various Forces in Nature (Tabiattaki Çeşitli Kuvvetler Üzerine).

FARE

Kemirgenlerden zararlı bir hayvandır. Birçok çeşidi vardır. Genel olarak iri farelere «sıçan» denir. «Tarla faresi» ise farelerin en irilerindendir. Evlerde yaşıyan küçük farelere «fındık faresi» denir.

Fare çeşitleri

Fare, Büyük Okyanus'taki birkaç ada bir yana, dünyanın her yerinde yaşar. Üstelik, vapurlarla, trenlerle bir yerden bir yere de giderler. Bir zamanlar sadece Orta Asya'da yaşıyan ev fareleri insanların peşinden yayılmıştır.

Dünyanın her yerindeki farelerin rengi, büyüklüğü, yaşayışı birbirine benzer. Farelerin genel olarak, gözleri, kulakları iridir. Uzun, kılsız kuyrukları, uzun bıyıkları vardır. İri kahverengi fareler bütün fare çeşitlerinin en dayanıklısı, en zekisidir.

İnsanların yaşadığı her yerde fareye ras-

lamak mümkündür. Daha çok «sıçan» diye anılan fareler son derece yırtıcıdır. Kıllarının arasındaki pirelerle vebayı yayan da bu hayvanlardır. Bu bakımdan, sıçanların tarih boyunca bütün savaşlardan daha çok insanın ölümüne yol açtığını söyliyebiliriz.

Fareler yılda 6-10 defa yavrulıyabilirler. Her dişi fare bir defada 6-10 yavru yapar. Yavrular önce tüysüzdür, gözleri de kedilerinki gibi kapalıdır. Yeni doğmuş bir dişi fare, üç, dört ay içinde, kendisi de yavru yapacak duruma gelir. Böylece, bir çift sıçan, sereserpe yavrularsa, üç yıl içinde sayıları 350.000.000'u bulur.

Sıçanlar aç kalınca bile nesillerini devam ettirmenin yolunu bulurlar. Aç kalan sıçanlar birbirlerini yer, böylece aralarında en kuvvetli olanlar hayatlarını devam ettirme imkânını bulur. Bir bölgede kıtlık devam ederse fareler başka yere göç ederler. 1930'da Kansas'taki kuraklık sırasında fare sürülerinin her gün yük trenleriyle başka yerlere gittiği görülmüştür.

Fareler zeki hayvanlardır. Aynı hile onları üst üste iki defa zor kandırır. Verilen zehirli bir yiyeceği ilk yiyen fareler ölürse de ondan sonra uzun zaman başka fareler o yiyeceği yemez. Yaşlı fareler zehirli yiyecekleri koklar, başkalarına haber verirler. Fareler kapana da, aynı şekilde, kolayca alışırlar. Birkaç fare kapana yakalandıktan sonra başkaları yakalanmaz. Hattâ, bazı sıçanların kapanları duvara çarparak ustalıkla zararsız hale getirdikleri, sonradan rahat rahat içindeki yemi yedikleri görülmüştür.

Fare Zehirleri

Evlere musallat olan fareleri yok etmek için çeşitli fare zehirleri yapılmıştır. Bunlardan macun gibi olup yiyeceklerin üstüne sürülerek ortaya bırakılanlar olduğu gibi, buğday biçiminde doğrudan doğruya yem şeklinde hazırlanmış olanlar da vardır. Ancak, yukarıda söylediğimiz gibi, fareler zehiri çabucak tanıdığından insanların da onları yok etmek için hileye başvurması, zehirli yiyecekleri, zehir çeşitlerini değiştirmesi, bazan kapan, bazan zehir kullanması gerekir.

Farelerin verdiği zarar sadece öteberi yemeleri değildir. Bu pis hayvanlar hem hastalık taşır, hem de yediğinden çok fazla öteberiyi, eşyayı kirletir, kitapları yer, elbiselere, tahtalara, her çeşit eşyaya zarar verir.

Şimdi Batı ülkelerinde fareleri yok etmek için elektronik kapanlar kullanılıyor. Bunların bir çeşidi iki ucu açık bir borudan ibarettir. Fare içine girdiği zaman, bir fotosel düzeni sayesinde, borunun giriş, çıkış delikleri kapanır.

Fareleri öldürmek için kullanılan zehirler kediler ve insanlar için de tehlikeli olduğundan bunları kullanırken çok dikkat etmeli, zehirli ilâç tüplerini çocukların ulaşamıyacağı yerlere koymalıdır.

Fare Çeşitleri

Farelerin birçok çeşidi vardır. Bunların başlıcaları «tarla faresi», «fındık faresi», dir. Kuzey Amerika'da yaşıyan bir çeşit fareye, kokusu yüzünden, «misk faresi» denmiştir. Bunların yaşayışı bir bakıma kunduzlarınkine benzer. Dere kıyılarında yaptıkları iki odalı yuvalarda yaşarlar. Yuvalarının üstü kubbe biçimindedir. Bunların etinin çok lezzetli olduğu söylenir. Kürkleri de kürk sanayiinde kullanılır.

Yabani farelerin en zararlısı tarla fareleridir. Bunlar ürüne, meyva ağaçlarına zarar verirler. Ancak, iri kuşlar, tilki, yılan, vs. gibi çok çeşitli düşmanları olması sayılarının fazla artmasını önler. Kediler bu hayvanlara karşı pek başarı gösteremezler, köpekler tarla farelerini daha iyi avlarlar.

FAREKULAĞI

Farekulağı, meyvası ve çiçeği

Çuhaçıgillerden bir bitkidir. Tüylü yaprakları fare kulağına benzer. Tohumu kuş yemi olarak kullanılır. Farekulağının çiçeği, genel olarak, beyazdır. Dünyanın her yerinde yetişir. 200 kadar türü olduğu biliniyor. Bazı çeşitleri duvarlarda yetişir. Bir çeşit farekulağının kökü çiğnenirse tükrüğü artırır, susuzluğu giderir.

FAREOTU

Sütleğengillerden bir bitkidir. Anayurdu Amerika'dır. Fareotunun bu adı alması eskiden fareleri yok etmekte kullanıldığı içindir. Bu bitkinin meyvasını yiyen farelerin öldüğü görülmüş, ondan sonra meyvası fare zehiri olarak kullanılmıştır.

FARMASONLUK (Bk. MASONLUK)

FAR-ÖER ADALARI

Atlas Okyanusu'nda İskoçya'nın kuzeyinde, Norveç'le İslanda arasında Danimarka'ya ait bir takımadadır.

Yüzölçümü: 1.399 km²
Nüfusu: 35.000
Başkenti: Thorshavn

Far-Öer takımadaları 22 adadan meydana gelmiştir. Ancak 18'inde insan oturur. Bunların en büyüğü, 374 km² lik yüzölçümüyle, Stromo Adası'dır. Başkentinin nüfusu 7.000 kişiden ibarettir. Ada ahalisini Danimarka parlâmentosunda iki üye temsil eder.

Ahalinin başlıca çalışması balıkçılık üzerindedir. Hayvancılık da yapılır.

FARRÈRE, Claude (1876-1957)

Claude Farrère

Türk dostu olarak tanınmış bir Fransız yazarıdır. 1919 yılına kadar Fransız donanmasında deniz subayı olarak çalıştı. Subaylığı sırasında yazı hayatına başlıyarak birkaç eser verdi. Pierre Loti'nin hayranı olan yazar bilhassa ordudan ayrıldıktan sonra, tamamen edebiyatla uğraşmaya başladı. Eserlerinden çoğunda yabancı ülkelerin hayatını canlandırır. Dünyanın birçok yerlerini gezen Claude Farrère iki defa da Türkiye'ye gelmiştir. Sonuncu gelişi ölümünden birkaç yıl önceye raslar. Millî Mücadele'de Pierre Loti ile beraber yılmadan, Türk haklarını savunmuştur.

Claude Farrère'in başlıca eserleri «La Bataille» (Savaş), «Les Civilisés (Medenileşmişler), «La Dernière Déesse» (Son Tanrıça); «Les Quatre Dames d'Angora» (Ankara'nın Dört Hanımı) dır. Yazar 1935'te Fransız Akademisi üyeliğine seçilmiştir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserleri:
Saygon Geceleri (İ. Erülgen, 1954); Kadın ve Para (Ş. H. Hikây, 1944); Savaş (İ. Safa, 1943); Katil Kim? (P. Safa, 1921).

FARSÇA (Bk. İRAN)

FARSLAR (Bk. İRAN)

FARUK (1920-)

Faruk

Mısır'ın ikinci kıralıdır. Kahire'de veliaht olarak doğdu. Babası I. Fuat, annesi de Kıraliçe Nazlı'dır.

Faruk, İngiltere'de öğrenimini yaparken, babasının ölümü üzerine, 1936'da, henüz 16 yaşında, tahta geçti. Kıralın amcazadesi Türk veziri Mehmet Ali Tevfik Paşa (1875-1955) Faruk reşit oluncaya kadar 1 yıl, 3 ay kendisine naiplik yaptı.

Önceleri iyi niyetler, temiz bir karakter gösteren Faruk, etrafındaki pek kirli insanların etkisiyle, temsil ettiği devleti lekeliyecek hareketlerde bulundu. Bunun üzerine, görünüşte Tümgeneral Necip, gerçekteyse Kurmay Yarbay Cemal Abdünnâsır tarafından yönetilen kansız bir ihtilâl yapıldı, Kıral Faruk 1952'de memleketten uzaklaştırıldı. Yerine 6 aylık oğlu veliaht Ahmet Fuat, «II. Fuat» unvaniyle tahta geçirildi, buna da veliaht Prens Damat Mehmet Abdülmün'im kıral naibi yapıldı. Bir yıl sonra bu idareye de son verilip, Mısır'da cumhuriyet ilân edildi.

Kıral Faruk, önce «Kıraliçe Feride» sanını takınan Safinaz Hanım'la (doğumu 1921), sonra da Neriman Sadık Hanım'la (doğumu 1933) evlenmişti; ilkinden 3 kızı, sonuncusundan da 1 oğlu olmuştu. Faruk her ikisinden de boşanarak ayrılmıştır. Devrinde «Ana-Kıraliçe» olan annesi Melike Nazlı'nın (doğumu 1894) çok kötü etkisinde kalmış, sonunda annesiyle de münasebetlerini kesmiştir. Bugün Avrupa'da dedikodulu ve sıkıntılı bir hayat sürmektedir.

FARZ

Müslümanlıkta, Tanrı'nın yapılmasını buyurduğu işlere «farz» denir. İki türlüdür: «Farz-ı ayn» (Herkes tarafından ayniyle yapılması gerekli emir); «Farz-ı kifâye» (Bir kısım Müslümanlar yapınca ötekiler yapmasa da olan emir). Meselâ namazın bazı rekâtları farzdır. Bayram ve cenaze namazı kılmak ise «farz-ı kifâye» dir.

FAS

Kuzey Afrika'da son yıllarda hızla gelişen bir Müslüman devletidir.

Fas'ın arması

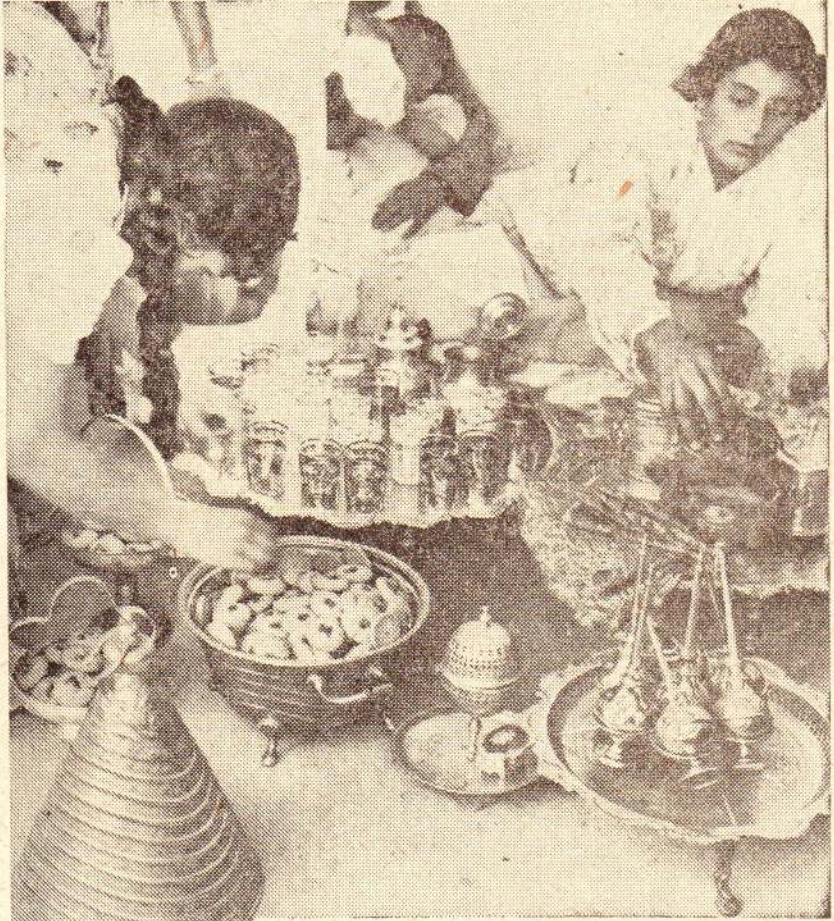
FAS Kuzeybatı Afrika'da bir Arap devletidir. Batıda Atlas Okyanusu, kuzeyde Cebelitarık Boğazı ve Akdeniz, doğuda Cezayir, güneyde Cezayir Sahrası, güneybatıda İspanyol Sahrası (Rio do Oro) ile sınırlıdır.

Yüzölçümü: 446,579 km²

Nüfusu: 11.449.000

Başkenti: Rabat

Güneybatıdan kuzeydoğuya, yani Atlas Okyanusu'ndan Akdeniz'e doğru uzanan Yüksek Atlaslar Fas'ı Sahra'dan ayırır. 4.300 metreye kadar yükselen tepeler (Cebel Ayaşî) vardır. Okyanus kıyıları ovadır. Draa ve Sebu ırmakları Okyanus'a Mevleviye (Mûlûya) Irmağı da Akdeniz'e dökülür. Ülkede yıllık yağış ortalaması 50 sm. dir, güneyde yağışlar pek azalır. İklim sıcaktır: Kış ortalaması 15°, yaz ortalaması 29° dir. Tipik bitki örtüsü Akdeniz bitkilerinden, güneyde yarı çorak yerlerden, yer yer vahalardan ibarettir.

Modern bir Faslı kadın evindeki kabul gününde

Fas nüfusunun % 94'ten fazlası Müslümandır. Bunların % 24'ü Berberî, 1'i Zencî, üstü Arap veya Araplaşmış Berberiler'dir. Müslüman olmıyan azınlıklar şöyledir: 214.000 Yahudi (İspanyol Yahudisi); 320.000 Fransız, 134.000 İspanyol (Rif'te), 21.000 İtalyan, 6.000 Portekizli, 17.000 diğer Avrupalılar (İngiliz, Amerikan vs.) Avrupalılar'ın 15-20 bini Protestan, gerisi Katolik'tir.

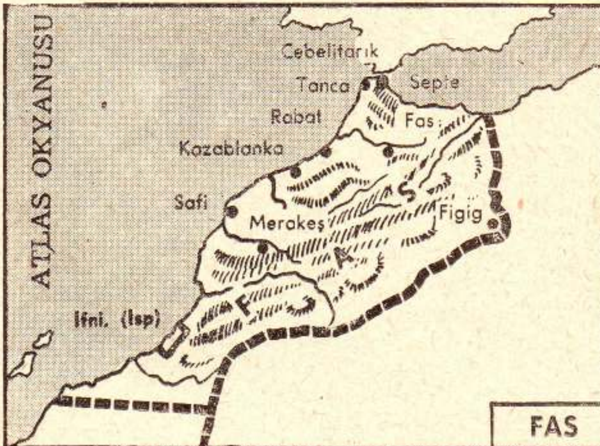
Fas'ın Başlıca Şehirleri

Rabat: Fas'ın başkentidir. 268.000 nüfuslu işlek bir liman şehridir. Kuzeyindeki Sale şehriyle birleşmiş durumdadır. Öteki Fas şehirleri gibi, Mağrip Arap mimarlığının şaheserleriyle doludur. 48.000 Avrupalı vardır.

Kazablanka: Arapça «Dâru'l-Beydâ» (Beyaz Ev) adının karşılığı olarak İspanyollar'ın verdiği isimdir. Fas'ın en büyük şehridir. XX. yüzyılda gelişmiştir. Bugünkü nüfusu 825.000'dir. Bunun 149.000'i Avrupalı, 80.000'i Yahudi'dir (Bk. Kazablanka).

Merakeş: Güney Fas'ın merkezidir. Denizden 515 m. yükseklikte kurulmuştur. Nüfusu 287.000'dir, bunun 13.000'i Avrupalı'dır. Büyük havayolları merkezidir.

Fas: 220.000 nüfusludur. 18.000 Avrupalı yaşar. II. İdris tarafından 808'de kurulmuştur. Şehir denizden 400 metre yüksekliktedir. Kuzey Fas'tan geçmek suretiyle Cezayir'i Atlas Okyanusu'na bağlıyan demiryolu bu şehirden geçer. Fas'ın tarihî başkenti ve en ünlü şehridir. Türkler, Fas ülkesine bu şehrin adını vermişlerdir. Araplar, ülkeye, Merakeş şehrinin adını verirler. Avrupa dillerinde Fas anlamına kullanılan «Maroc», «Morocco» kelimeleri de buradan gelir.

Tanca: 88.000 nüfusludur (Bk. Tanca).

Tetvan: Rif Bölgesi'nde Akdeniz'e 10 km. uzaklıkta 125.000 nüfuslu bir şehirdir. En önemli İspanyol azınlığı burada yaşar.

Fas'ın diğer önemli şehirleri şunlardır: Miknase (nüfusu: 170.000); El-Arâiş (50.000), Safî (69.000), Kenitra (68.000), Huribga (66.000), Âzemmûr (55.000), El-Kasru'l-Kebîr (Rif'te, 50.000). Bunlardan başka nüfusu 20.000'in üzerinde 8 şehir daha vardır.

Fas'ta Ekonomik Hayat

Fas'ta en çok arpa, mısır, pirinç, hurma elde edilir. Başlıca ihraç maddesi zeytinyağıdır.

Fas'ta 1.820 km. demiryolu, 50.000 km. kadar da kara yolu vardır. Motorlu vasıtaların toplamı 136.500'dür, bunların çoğu Avrupalılar'ın elindedir. 100.000'den fazla telefon, 170'den fazla sinema salonu vardır.

Rabat'ta 1.500 öğrencisi olan üniversiteden başka, bir de Fas şehrinde ünlü dinî Karaviyin Üniversitesi vardır.

Fas bugün nüfusu bakımından dünya devletleri arasında 40. gelir. 1 km²'ye 26 kişi düşer. Fransızlar ülkeyi «paşalık» denen ve Türkler'den alınan idarî taksimata göre 7 eyalete bölmüşlerdi; bu eyaletlerin merkezleri Merakeş, Dâru'l-Beydâ (Kazablanka), Fas, Miknase, Rabat, Vecde ve Agadir'di. Bugün 19 vilâyete ayrılmıştır, bunun 5'i Rif'tedir.

Tarihte Fas

M. Ö. XII. yüzyılda Fenikeliler, Fas kıyılarına gelmişlerdi. Kartaca İmparatorluğu bu ülkeyi de egemenliği altına aldı. Onların yerine sonradan Romalılar, 429'da Vandallar, VI. yüzyılda Bizanslılar geçtiler. 685'de İslâm Araplar, Atlas Okyanusu'na kadar, ülkeyi fethettiler. İdrisîler, Bağdat'a bağlı olmakla beraber, ilk Fas devletini ve aynı adı taşıyan ünlü tarihî şehri kurdular. Endülüs Emevîleri, Fatımîler, Zîrîler, Murâbıtlar, Muvahhitler, Merînîler, Sâ'dî Şerîfleri, Hasenî Şerîfleri, zamanımıza kadar Fas imparatorluğuna hâkim oldular.

1729'a kadar dünyanın büyük devletleri arasında olan Fas, sonunda kapalı bir ülke haline geldi, geri kaldı.

● Osmanlı İdaresi: Osmanlı Türkleri, XVI. yüzyıl son yarısında Fas İmparatorluğunu da egemenlikleri altına aldılar. Önce Amiral Salih Paşa, sonra Amiral Ramazan Paşa'nın büyük zaferleri Türkiye'ye Fas'ı da kazandırdı (Bk. Vâdi's-Seyl Meydan Savaşı). Böylece, yarım yüzyıl kadar, Türkiye'nin sınırı Atlas Okyanusu'na dayanmış oluyordu (Bk. Salih Paşa, Ramazan Paşa).

Türkler, çok zengin tarihî gelenekleri olan, yüzyıllardır bağımsız bir imparatorluk halinde yaşıyan bu güçlü devleti ellerinde uzun zaman tutamadılar. 1600 yıllarında, yani Türk egemenliğinin son yıllarında, Fas imparatorluğu, 3.000.000 km²'den genişti, 9 milyon nüfusu vardı. (Bu sıralarda İngiltere'nin 7 milyon nüfusu olduğu hatırlanmalıdır). Fas şehrinin 1700'de 250.000 nüfusu olduğu, Avrupa'da bu tarihte bundan kalabalık ancak 5 şehir bulunduğu bir fikir edinmeye yarar. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Fas, Batı Afrika'daki bütün sömürgelerini kaybetti.

Faslı kızların gelin elbiseleri batılıların elbiselerine benzemez. Elbisenin önünde Fas motifleri işlenmiştir. Ayrıca, gelinin elmacık kemiklerinin üstündeki süsler de dikkati çekmektedir.

1825'te 200.000 nüfusuyla dünyanın 37. şehri olan Fas, 1900'de 184. lüğe düştü.

● Fransız Himayesi: Fransa'nın uzun çekişmelerden ve dünya savaşını göze almasından sonra 30 mart 1912'de Sultan'a zorla kabul ettirilen antlaşma ile, Fas'ın kuzeyi (Rif Bölgesi) İspanya himayesine verildi; geri kalan bölgeler Fransız himayesine bırakıldı. Mareşal Lyautey'nin dirayetli genel valiliği devrinde Fas'ta Fransız nüfuzu arttıysa da, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Rif'te, Emir Abdülkerim'in ihtilâli başta olmak üzere, ayaklanmaların ardı kesilemedi. N. Muhammet'in liderliğinde bağımsızlık istekleri son derecesini buldu. Fransızlar'la kanlı savaşlar oldu. Bir ara IV. Muhammet'i tahttan uzaklaştırmayı da deniyen Fransa, 23 mart 1956'da Tunus'la birlikte, Fas'ın da bağımsızlığını tanıdı.

● Bağımsızlık: Fransa'nın himayesindeki Fas'la İspanya'nın himayesindeki Rif (19.656 km², 1.303.000 nüfus), İfni (2.500 km², 40.000 nüfus), Güney Fas (25.000 km², 23.000 nüfus) ve uluslararası bir şehir haline getirilmiş bulunan Tanca (583 km², 135.000 nüfus), 44 yıl sonra yeniden birleşti. Bugün Fas, İspanyol Sahrası'nı (257.500 km², 50.000 nüfus), Presidios'u (213 km², 185.000 nüfus) da kendisinden koparılmış parçalar olarak, İspanya'dan istemekte, Moritanya devleti üzerinde de hak iddia etmektedir (Bk. Moritanya).

Fas, bağımsızlığını kazandıktan sonra Batılılar'a yakınlık besliyen bir siyaset güttü, Mısır'da Nâsır'ın güttüğü tarafsızlık politikasına kapılmadı. IV. Muhammet, akıllı ve dirayetli siyasetiyle, Fas'ı kalkındırdı. Yüzyıllardan beri Fas hükümdarlarının taşıdıkları «sultan» (imparator) unvanını «melik» (kıral) a çevirdi.

Fas Sanatı

Fas'ın pek zengin bir edebiyatı ve mimarisi vardır ki, Batı (Mağrip) Arap edebiyat ve mimarisi çerçevesinde incelenir. XVI. yüzyılda Türk müziği yüksek Fas müziğine hâkim olmuş, onun yerine geçmiş, eski müziği köylere ve dağlara itmiştir. Fakat son yıllarda Türk müzik sistemi de, Mısır'dan çıkan modern kozmopolit müzik karşısında, hızla gerilemektedir.

Fas Sultanları

Fas'ta son imparatorluk hanedanları Merînîler'le Şerîfler'dir. Merînî'ler Cezayir ve Fas'ta 1197'den 1550'ye kadar 353 yıl hüküm sürdüler (Bk. Merînîler). 1511'de onların yerine geçen Şerîfler, iki kola ayrılır: 1660'a kadar devam eden ilk kola «Sâ'dî Şerîfleri» denir; bundan sonra «Filâlî Şerifleri» gelir ki, bugün iktidarda olan hanedan da budur. Bütün Fas gibi Sünnî-Mâlikî olan bu hanedan, 1363'te Hz. Hasan'ın soyundan geldikleri iddiasiyle, Arabistan'dan Fas'a gelip yerleşmişlerdir. Hükümdarlarına «Sultan» (imparator) denir, adlarının başına «Mevlây» getirilir.

Fas'ın başkenti Fas ke[illegible] rasında, Miknase'ye, son zamanlarda da Rabat'a nakledilmiştir.

Bugünkü hanedana mensup hükümdarlar ve saltanat yılları şunlardır:

1 — Muhammet I (1640-1664)
2 — Reşit (1664-1672)
3 — İsmail (1672-1727) («Büyük»)
4 — Ahmet (1727-1729)
5 — Abdullah (1729-1757)
6 — Muhammet II (1757-1792)
7 — Süleyman (1792-1822)
8 — Abdurrahman (1822-1859)
9 — Muhammet III (1859-1873)
10 — Hasan I (1873-1894)
11 — Abdülâziz (1894-1908)
12 — Abdülhafiz (1908-1912)
13 — Yusuf (1912-1926)
14 — Muhammet IV (1926 - 1953 + 1955 - 1960)
15 — Muhammet V (1953-1955)
16 — Hasan II (1960-)

FASULYE

En besleyici sebzelerden biridir. Karbonhidrat, protein madensel maddeler bakımından zengin olduğu gibi B vitamini bakımından da zengindir.

İnsanlar fasulyeyi tarih öncesi zamanlardan beri besin olarak kullandılar. Avrupa'da, Asya'da olduğu gibi Peru ve Meksika'da da Beyazlar'ın gelmesinden önce fasulye yetiştiriliyordu.

Fasulye baklagillerden tırmanıcı bir bitkidir. Meyvası ve kurutulmuş tohumları sebze olarak kullanılır. Başlıca çeşitleri «ayşekadın» ve «çalı fasulyesi» dir. Bunlar tazeyken yenir Kuru fasulyelerin başlıca çeşitleri «barbunya», «şeker fasulyesi», «dermason fasulyesi», «Selânik fasulyesi» dir. «Börülce» de bir cins ufak fasulyedir. «Soya fasulyesi» nden yağ çıkarılır (Bk. Soya).

Fasulye hemen her yerde yetişirse de killi, kumlu, nemli toprakları daha çok sever. Ilık yerlerde iyi yetişen fasulye kış sıcaklığı 3-4 dereceden aşağı düşmiyen yerlerde sonbaharda ekilir, ürünü ilkbaharda alınır. Daha soğuk yerlerde ise dikim mevsimi şubattır. Şubatta ekilen fasulyeler haziranda ürün verir. Bundan sonra aynı topraktan yeni bir ürün daha alınabilir Böylece, aynı toprağa haziranda yeniden fasulye ekilince, ekimde turfanda fasulye alınır.

Fasulyenin «sırık fasulyesi» ve «yer fasulyesi» olmak üzere iki çeşidi vardır. Yer fasulyesi bodurdur, sırığa ihtiyaç göstermez.

Fasulye Nasıl Yetiştirilir

Fasulye herkesin bahçesinde yetiştirebileceği bir bitkidir. Yukarıda anlattığımız mev-

Fasulye, çiçeği ve yenen kısmı

simlerde sıra usulü dikilir. Tohumlar dikilmeden önce bir müddet suda bırakılarak ıslatılmalıdır. Birer metre veya daha az arayla açılan sıralarda ocaklar yapılır. Her ocağa 4-5 tohum atılır. Tohumlar 5 sm. kadar toprak altında kalmalıdır.

Bitkinin ilk çapası yerden 5 sm. kadar yükselince yapılır. Ancak, çapa yapıldığı zaman havanın çok soğuk ve donlu olmamasına dikkat etmelidir; yoksa, kökler donar. İkinci çapa bitki 25-30 sm büyüyünce yapılır. Çapa işi bitki çiçek açınca yapılmaz. Sülükler çıkmaya başlayınca ocakların hemen yanına sırıklar dikilerek bitkinin sarılması sağlanır.

Fasulyenin kökü kazık kök olmakla beraber çok dal budak salar. Yan kökler üzerinde birçok şişkin düğümler bulunur. Bunların içinde azot biriktirici bakteriler vardır. Bu bakteriler topladıkları azot sayesinde azotlu besin yaparak bitkiyi beslerler. Bitki öldükten sonra da köklerde birikmiş azot toprağa karışarak, toprağın zenginleşmesini sağlar.

FAŞİZM

Antikomünist, aynı zamanda antidemokratik bir siyaset ve idare sistemidir. Faşizm devleti daima ön plânda tutar; insanlar ve zümreler ancak devlet içinde bulundukça bir önem taşıyabilirler.

Faşizmin kurucusu İtalyan diktatörü Mussolini'dir. «Faşizm» kelimesi Lâtince «fasces» (demet) kelimesinden alınmıştır. Eski Romalılar devrinde kuvvet ve kudreti belirten bir anlam taşırdı. Mussolini, 1919'da dostlarını toplayıp bir dernek kurmuştu. Bu derneğin üyeleri İtalya'ya sinsi sinsi komünizmi sokmaya çalışanlarla da savaşacaklardı (Bk. Mussolini). Zamanla, Faşistler çoğaldı, komünistlerle esaslı bir savaşmaya giriştiler. Mussolini'nin Faşist Partisi, uzun savaşmalardan sonra, İtalya'da idareyi ele aldı, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Müttefikler'e yenilinceye kadar iktidarda kaldı.

Mussolini iktidara gelinceye kadar faşizmin bir doktrini yoktu. O tarihte Faşistler in en belli başlı gayesi bolşevizmi yıkmaktı Mussolini iktidara geçtikten sonra yavaş yavaş faşizmin de ilkeleri kurulmaya başlandı. Mussolini'nin kendi ifadesine göre «Faşizm devamlı sulhun zararlı olduğuna inanmıştır. İnsan kudretini en yüksek mertebesine çıkaran, savaştır». Faşizm, bu barış düşmanlığını fertlerin hayatlarında da devam ettirmeye taraftardır. Faşist, bir kimsenin kendini öldürmesini alçakça bir hareket sayar; her şeye rağmen yaşamak, savaşmak lâzımdır. Faşizm, demokrasi ilkelerini tamamen reddeder. Esasen faşizmin kurallariyle demokrasi kuralları birbirlerine hiç uymaz.

Faşizmin timsali

Faşist doktrininin en önemli temeli devlet anlayışıdır. Faşit ülkelerde devlet, yalnız milletin hayat ve menfaatlerini gözeten maddi bir teşekkül değildir; devlet, aynı zamanda, ahlâkî, dinî bir müessesedir. Faşizme göre, devlet her şeydir, devletin üstünde hiçbir kudret yoktur. Faşist memleketlerde, ekonomi tamamen devlete bağlıdır; fakat devlet tarafından korunan büyük kapitalist bir zümre vardır.

Faşizm İkinci Dünya Savaşı sıralarında Avrupa'da epey yayılmıştı. Fransa'da Georges Sorel'le Charles Murras faşizmin kurucularıdır. Almanlar, faşizmin doktrinlerini kısmen değiştirerek, «Nationalsozialismus» (Nasyonal Sosyalizm) i kurdular (Bk. Almanya). İspanya'da da Faşizm hayli rağbet gördü.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İspanya' dan başka faşist memleket kalmadı. Bir ara Güney Amerika'da faşizme doğru bir kayma başladıysa da pek uzun sürmedi. Amerika'da McCarthy adında bir faşist yeni bir sistem kurup başına geçmek istediyse de başaramadı. Bugün Avrupa'da tek tük faşist eğilimli partilere rastlanıyorsa da bunlar hiçbir zaman bir devletin idaresini ele alacak kadar geniş bir teşkilât değildir. Demokrasi rejimi faşizmi körletmiştir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:
Faşistlik ve Bolşeviklik (A. Baha Korah, 1946); Mussolini Kimdir? Faşizm Nedir? (Peyami Safa, 1943); Faşizm ve Onun Devlet Sistemi (N. Haşim Sinanoğlu, 1933).

FATALİZM [Kadercilik]

Felsefede, bütün olup bitenlerin, kader tarafından, önceden tesbit edildiğine, bunların değişemiyeceğine inanan bir görüştür. Fatalizme göre insanlar olaylara hükmedemezler. Başlarına gelecek olanları önceden öğrenmiş olsalar bile bunu değiştirmelerine imkân yoktur. Determinizmin (gerekirciliğin) tersine, fatalizmde insanın geleceği tamamen olaylara bağlıdır.

FATİH

İstanbul şehrinin belediye sınırları içinde bulunan ilçelerinden biridir. Merkez bucağından başka Fener, Karagümrük, Samatya, Şehremini bucaklarına ayrılmıştır. Köyü

İstanbul'daki Fatih Camisi Fatih Sultan Mehmet tarafından Bizanslılar'ın bir kilisesinin kalıntısı üzerine 1463'te yaptırılmış. İnşası yedi yıl, on ay sürmüştü. 1766'daki depremde yıkılınca, cami 1771'de yeniden yaptırıldı. Fotoğrafta caminin avlusundan bir köşe ve Fatih'in türbesi görülüyor.

yoktur. İlçe 299.705 nüfusludur (1960 sayımı); bu bakımdan, İstanbul'un en başta gelen ilçesidir.

Fatih ilçesi Haliç kıyılarından Marmara kıyılarına kadar uzanır, İstanbul yarımadasının orta kesimini kaplar. Doğusunda Eminönü ilçesi, batısında Zeytinburnu ve Eyüp ilçeleri bulunur.

İlçenin merkez bucağı olan Fatih semti Fatih-Beyazıt tepelerini birbirine bağlıyan sırtın merkezinde, Marmara ve Haliç yamaçlarının birbirine kavuştuğu noktada bulunur. Merkezî durumu dolayısiyle şehir halkı orada fazla toplanmıştır.

Fatih'te her devre ait birçok anıtlar vardır. Bunların başında Fatih Camisi gelir. Bizanslılar'dan kalma Kıztaşı da Fatih'tedir. Semtin asıl mihverini doğu-batı doğrultulu bir bulvar teşkil eder. Bu bulvar doğuda buna dik olarak gelen Atatürk Bulvarı ile kesilir.

FATİH CAMİSİ

İstanbul'da, bulunduğu semte adını vermiş olan Fatih Camisi, Fatih Sultan Mehmet tarafından Bizanslılar'ın Havariyun Kilisesi'nin kalıntısı üzerine 1463'te yaptırılmıştır.

Yapılması yedi yıl on ay kadar sürmüş olan Fatih Camisi «Sahn-ı semân» (sekiz avlu) denilen medreseleriyle, imarethaneleriyle, darüşşifasiyle, bir külliye halindeydi. En kuvvetli rivayetle Mimar Atik Sinan'a ve İlyas'a yaptırtılan caminin esas bünyesi bugünkü Fatih Camisi'nden daha küçüktür. 1766'da büyük bir depremden yıkılan ilk caminin yerine bugünkü cami 1767'de temeli atılarak 1771'de bitirildi.

Caminin yüksek ana kubbesi dört büyük filayağının taşıdığı kemerlere oturtulmuştur. Ana kubbenin dört yanında birer yarım kubbe, köşelerde de birer küçük kubbe vardır. Caminin ikişer şerefeli iki minaresinin tepeleri taştan işlenmiştir.

Avlunun etrafındaki kubbe altlarında, 6'sı kırmızı granitten, 12'si yeşil somakiden 18 sütun vardır. Avlunun kıble kapısından camiye girilince, büyük pencerelerinin içeriye doldurduğu muazzam aydınlık göze çarpar. Büyük kapının sağında, beyaz mermer üzerinde hattat Demirci Çelebi'nin yazısiyle «Leteftahinneé» hadîsi bulunur. Caminin içindeki, kapılarının üzerindeki yazılar Bursalı hattat Ali'nindir.

FATİH TÜRBESİ

Fatih Sultan Mehmet'in yattığı türbedir. Fatih Camisi'nin mihrabının ön tarafında, avluda bulunur. Türbeye geniş, süslü saçaklı, üzeri kurşun kaplı, alemli bir kapıdan girilir. Sandukanın bulunduğu kubbe, pencere üstleri, pencere altları son derece nefîs nakışlarla, yazılarla süslüdür. Kubbeden sarkan muhteşem avizenin altında bulunan Fatih'in sandukası çok nefîs nakışlarla, yazılarla süslüdür. Sandukanın çevresindeki sedefli şebekeyi III. Ahmet yaptırmıştır. Türbenin en değerli eserlerini Hz. Peygamber'in dişi ve Fatih tarafından yazılmış bir Kuran-ı Kerim teşkil etmektedir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:
Fatih Külliyesi Cami'i, 1470-1765 (Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, 1953); Fatih Camii ve Bizans Sarnıcı (H. B. Kunter, A. S. Ülgen, 1939); Fatih Camii (H. B. Kunter, A. S. Ülgen, 1938).

FATİH SULTAN MEHMET (Bk. MEHMET II.)

FÂTİHA

Kuran'ın ilk suresidir. «Açıcı söz» anlamına gelir. Tanrı'dan Hz. Muhammed'e en son inmiş olmakla beraber, Kuran yazılırken, anlamı bakımından, başa konulmuştur. «Elham» da denilir; çünkü, sure, besmeleden sonra, «El-hamdü li'llâhi» (Tanrı'ya şükürler olsun) ayetiyle başlar. Fâtiha suresi ölülere, Tanrı'nın rahmetini çekmek için, dua olarak okunur (Bk. Kuran).

FÂTIMA (610-632)

Hz. Peygamber'le Hz. Hatice'nin 4 kızının en küçüğü, en ünlüsüdür.

Fâtıma, babasına peygamberlik geldiği yıl, Mekke'de doğdu. Peygamber'in nesli ancak bu kızından yürüdüğü için, İslâm tarihinde önemli yeri vardır. Hz. Fâtıma, 624'te Peygamber'in amcaoğlu Hz. Ali ile evlendi. Hz. Ali, Fâtıma ölünceye kadar, başka bir kadınla evlenmemiştir.

Fâtıma, Peygamber'den birkaç ay sonra 22 yaşlarında öldü. 3 kız, 3 de erkek çocuğu olmuştur. Erkek çocukların biri küçük yaşta ölmüştür, ötekiler Hz. Hasan'la Hz. Hüseyin'dir (Bk. Hasan, Hüseyin).

İslâm inanışına göre Hz. Fâtıma, Hz. Meryem ve Hz. Ayşe ile beraber, insanlığın en yüksek üç kadınından biridir. Peygamber'le seferlere katılıp yaralı savaşçıların yaralarını sarmış, su dağıtmıştır.

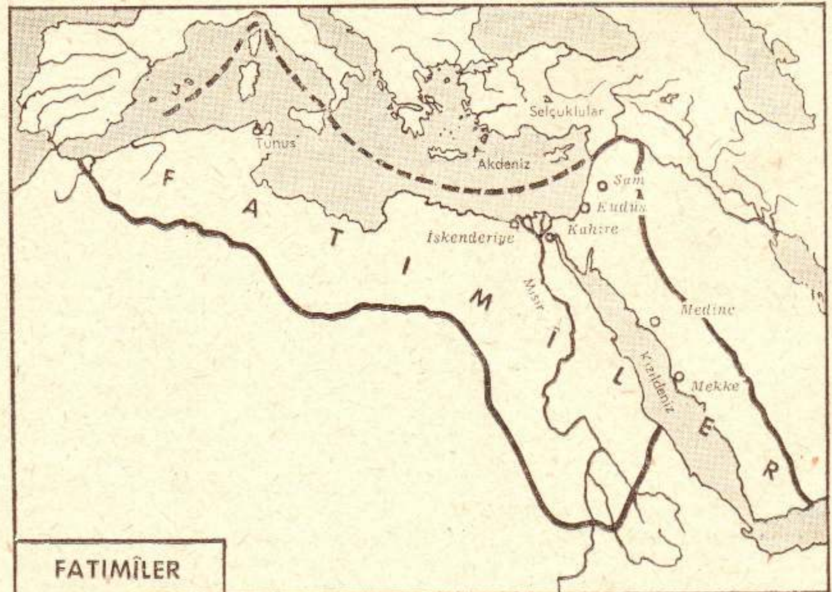
FATIMÎLER

Mısır'da 200 yıl süren, Şiî mezhebinden, ünlü bir Arap hanedanıdır. 910 yılından başlıyarak Tunus'ta küçük bir devlet kurmuşlar, mutlak şekilde Sünnî olan ülkede Şiîliği kılıç kuvvetiyle yaymaya başlamışlardır. Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın (Peygamber'in kızının) torunlarından oldukları iddiası tarihî kıymeti haiz hiçbir delile dayanmaz.

Bütün Tunus'u egemenlikleri altına aldıktan sonra, Libya ve Sicilya'yı da alan Fatımîler, 913-915, 919-921 ve 935'te 3 kere Mısır'a girdilerse de, bu pek önemli ülkeyi alamadılar. Bu arada 935'te Sardinya'yı, Korsika'yı, hattâ Cenova'yı ele geçirip Fransa kıyılarına da çıkan Fatımîler, bu yerleri ancak geçici şekilde ellerinde bulundurabildiler. 958'de Başkomutan Cevher'in Cezayir'le Fas'ı alıp Atlas Okyanusu'na dayanması, İspanya Emevîleri'ni tehdit etmesi, Fatımîler'in büyük bir imparatorluk haline gelmesini sağladı. Artık Mısır'ın fethine girişmenin zamanı geldiğine de hükmedilmişti. 6 temmuz 969'da Cevher, Mısır'ın başkenti olan Fustat'a (Eski-Kahire'ye) girdi.

Fatımîler, 973'te başkentlerini Mısır'a getirdiler, Kuzey Afrika'yı elden çıkardılarsa da, Yakın Doğu'da güçlü büyük bir devlet kurdular. Mısır'da tamamen Sünnî olan halk, 200 yıl Şiî görünmek zorunda kaldı. Kahire'de Ezher Camisi gibi muazzam anıtlar yapan Fatımîler (Bk. Ezher) Hicaz'da da egemen olarak tanınınca, Kutsal Yerler de Şiî egemenliğine düştü; bu hal, zaten Şiî Büveyhîler'in nüfuzunda bulunan Bağdat'taki Abbasî halifelerinin dinî hâkimiyet sahalarını pek çok azalttı. Sünnî İslâm âlemini bu durumdan ancak Selçuklu Türkleri kurtardılar. Sünnîliğin şampiyonu olmak iddiasiyle ortaya çıkan ve Abbasîler'i himayelerine alan Selçuklular, Fatımîler'in nüfuzunu Afrika'ya atmak, Mısır'a münhasır bırakmak için büyük bir mücadeleye girişmişlerdir.

1045'ten başlıyarak Şiî Fatımî halifeleri yerine Kuzey Afrika (Mısır hariç) tekrar Abbasî halifelerini tanımaya başladı. Buna karşılık, Filistin, Lübnan, Güney Suriye, Fatımî egemenliğine düştü. 1011'de Halep'i bile geçici olarak alan Fatımîler, Bizans'la zaman zaman önemli savaşlar yaptılar. Fatımîler'in Mezopotamya'ya bile yayıldıkları anda Yakın Doğu işlerine el koyan Selçuk-

FATIMİLER

lular, onları gittikçe geriye sürdüler, 1071'de Kudüs'ü, 1076'da Şam'ı onlardan aldılar.

Mısır halkı binlerce yıldan beri savaşmayı unuttuğu için, Fatımîler, Türk ve Berberî birliklerinden kurulmuş ordularına dayanıyorlardı. Fakat Türkler'le Berberîler'in rekabet kavgalarının sonu gelmiyordu. Komutanlar, vezirler, halifeleri nüfuzları altına alıp, devleti kendi başlarına yürütüyorlar, aralarında kanlı rekabetler oluyordu. Artık devletin egemenlik alanı, Mısır sınırlarını aşmıyordu.

Sonunda Zengîler'den Türk atabeyi Sultan Nurettin, Mısır işlerine karıştı, Salâhattin Eyyubî, Sultan Nurettin'in komutanı sıfatiyle, Mısır'da Fatımî veziri (başbakan) oldu. Bu, Fatımîler'in sonu demekti. 1171 eylülünde Salâhattin Eyyubî, hutbeyi Abbasî halifesi adına okuttu, böylece Afrika'dan Şiî mezhebi ebediyen sürülmüş oldu, Fatımîler'in yerine de Eyyubî hanedanı geçti.

Pek önemli yapılar ve kültür müesseseleri bırakan Fatımîler, Sünnî İslâm âleminin düşmanlığı ortasında, Mısır'a son derece parlak bir devir yaşatmışlardır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:

Fatımîler ve Hindistan Yolu (Prof. Bernard Lewis, 1952, «İs. Ün. İktisat Fak. Mecmuası'ndan ayrı bası. İngilizcesi de var: The Fatimids and the route to India).

FATSA

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde, Ordu iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Ulubey, güneyde Gölköy, Aybastı, Korgan, Kumru, batıda Ünye ilçeleri çevirir. İlçenin kuzeyinde Karadeniz bulunur. Merkez bucağından başka Bolaman ve Camas adında bucakları, bunlara bağlı 85 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1122 km²

Nüfusu: 69.239 (1960 sayımı)

Fatsa ilçesi topraklarını Kuzey Anadolu Dağları doğudan batıya doğru keser. Bu topraklar kıyıya dik akarsularla yarılmıştır, kuzeyden güneye doğru gittikçe yükselir. Burada iklimin en önemli özelliği yağışların bol oluşudur. Kışlar ılık geçer, Yazlar da pek sıcak olmaz. Bol yağışın sonucu olarak doğal bitki örtüsü gürdür. İlçenin en önemli akarsuları Bolaman ve Elekci dereleridir.

Fatsa'nın ekonomik faaliyetinde fındık tarımı önemli yer tutar. Ekine ayrılan alanların büyük bir kısmını mısır kaplar. Ayrıca patates, fasulye, az miktarda buğday ve arpa da yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Fatsa kasabası küçük bir koyun kıyısında doğu-batı doğrultusunda uzanan dar ve uzun bir düzlük üzerinde kurulmuştur. Dört mahalleden meydana gelen Fatsa kasabası 4 km. uzunluğundan gene doğu-batı doğrultulu bir caddenin iki yanında uzanmaktadır. Deniz kıyısında belediyeye ait bir parkı vardır.

Kasabayı iç kısımlara bağlıyan düzgün yollar yoktur; yalnız, Aybastı'dan geçerek Reşadiye'ye ulaşan bozuk bir yol vardır. Buna karşılık, kasabayı Ordu ve Samsun'a bağlıyan yollar düzgündür 1960 sayımına göre 6.847 nüfuslu olan Fatsa'da birkaç tane fındık kırma değirmeni bulunur.

FAULKNER, William (1897-)

William Faulkner

Tanınmış Amerikalı bir romancı ve hikâyecidir. Mississippi eyaletinde Ripley'de doğdu. Dört erkek kardeşten en büyüğü olan William Faulkner, Birinci Dünya Savaşı'na kadar öğrenimine devam etti. Savaşa havacı olarak katıldı, Fransa'ya gitti.

Savaştan sonra memleketine dönüp üniversite öğrenimine başladı. Bir yandan da badanacılıkla hayatını kazanmaya çalışıyordu. Bir kere de postacılığı denedi. Fakat gelen mektupları yerlerine götürecek yerde kitap okumaya daldığı için kısa bir süre sonra işinden kovuldu. New Orleans'a gitti. Orada ünlü yazar Sherwood Anderson'dan yardım gördü. İlk romanını o sıralarda yazdı.

Faulkner, ondan sonra iki roman daha yazdıysa da, bunlar eleştirmecilerce beğenilmekle beraber, yazarına pek bir şey kazandırmadı. Faulkner'in kendine öz üslûbunu anlamakta okurlar zorluk çekiyorlardı. William Faulkner sadece yazarlıkla hayatını kazanamıyacağını anlayınca bir fabrikanın gece bekçiliğini de üzerine aldı. Fabrikada çalıştığı sırada «Sanctuary» (Sığınak) adındaki dördüncü romanını yazdı. Bu eser Faulkner'in ilk şöhretini sağladı.

Faulkner 1949'da Nobel Edebiyat Mükâfatı'nı kazandı. 1955'de de «A Fable» (Bir Efsane) adındaki romaniyle Pulitzer Roman Mükâfatını aldı. Yazar, hâlen Oxford'daki çiftliğinde oturmaktadır. Sabahları yazı yazar, öğleden sonraları çiftliğinin işleriyle uğraşır. Romanlarını el yazısiyle yazar. Üslûbu çapraşıktır. Onun büyük romanlarını anlıyabilmek için bir kere okumak kâfi gelmez. Eserlerinde çoğunlukla Amerika'nın güney bölgesinde yaşıyanların dertlerini temel olarak kullanır, Güney'in modernleşme ve maddeciliğe yönelme çabaları içinde kaybolmaya mahkûm olan törelerini anlatır.

Bibliyografya. — Faulkner'in dilimize çevrilmiş eserlerinden başlıcaları:

Güneş Batınca (Çev. Alplâçin, 1960); Kırmızı Yapraklar (Çev. Ü. Tamer, 1959); Doktor Martino (Çev. Bilge Karasu, 1956); Duman, Knight's Gambit (Çev. T. Halman, 1952).

FAURÉ, Gabriel (1845-1924)

Ünlü bir Fransız bestecisidir. Öğrenimine dokuz yaşında Saint-Saëns'ın öğrencisi olarak başladı, 21 yaşında Rennes'te orgcu olarak çalışmaya koyuldu. Dört yıl sonra Paris'e döndü, aynı ödeve St. Sulpice ve St. Honoré kiliselerinde devam etti. 1896'da Paris Konservatuvarında kompozisyon profesörü oldu. 1905-1920 yılları arasında aynı okulun müdürlüğünü yaptı. Sağır olması üzerine ödevinden ayrıldı, 1922'de Légion d'Honneur nişanının en yüksek rütbesiyle taltif edildi.

Gabriel Fauré

Fauré besteci olarak 1865'te yayınlanan «şarkı» defteriyle ilgi çekti. Bu parçalardaki zarafet ve tatlılıktan dolayı ona «Fransız Schumann'ı» denildi. Piyano eserlerinde görülen klâsik biçim, ifade yönünden, derin bir duyguyla karışmış, oda müziği edebiyatının değerli örnekleri arasında yer almıştır. Büyük eserleri başarı sağlıyamamış, derinlikten mahrum kalmıştır. Usta bir öğretmen olan Fauré'nin öğrencileri arasında Ravel, Florent Schmitt, Enesco ve Nadja Boulanger de bulunur.

Başlıca eserleri şunlardır: «Pénélope» (1913) adlı bir opera, «Pelléas et Mélisande» (1898) ve «Shylock» (1889) adlı oyunlar için müzik, piyano ve orkestra için «Ballade» (1881), orkestra ve koro için «Pavane» (1887), çeşitli oda müziği eserleri, piyano parçaları, bilhassa «impromtu» ve «nocturne» ler, şarkılar.

FAUST

Batı edebiyatında bir efsane kahramanı ve çeşitli sanat eserlerinin konusudur.

XVI. yüzyılda ilgi çekici bir efsane Avrupa'da ağızdan ağza dolaşmaya başlamıştı. Sihirbaz Doktor Johannes Faust'un maceralarını anlatan bu efsane, Almanya'da doğmuştu. Şeytanla anlaşıp karanlık işlere dalan Doktor Faust'un mucizeler yarattığı sanılıyordu. Johannes Faust adında bir doktorun gerçekten yaşadığı, 1538'de öldüğü tahmin ediliyor. Fakat hakiki Faust'la efsane kahramanı Faust birbirleriyle o kadar karıştırılmıştır ki, gerçekle hikâyeyi ayırdetmek imkânsızlaşmıştır.

Efsaneye göre, Doktor Faust, Almanya'da şehir şehir, kasaba kasaba dolaşarak büyücülük, hekimlik, falcılıkla hayatını kazanıyordu. Onun harikalar yarattığı söylendiği gibi, birçok karanlık işler çevirdiği, halkı aldattığı da ileri sürülüyordu.

Edebiyatta Faust

Faust edebiyata ilk defa 1587'de yayınlanan «Historia von Dr. Johannes Fausten» adındaki kitapla girmiştir. Frankfurt'ta yayınlanan bu eserde, Faust'un çeşitli maceraları, ona dair anlatılan hikâyelerin en ünlüleri yer almıştı. Eserde, Faust'un şeytanla nasıl işbirliği kurduğu da anlatılıyordu. Esere göre, şeytanla Faust aralarında anlaşmışlar, bu anlaşma Doktor Faust'un kaniyle imzalanmıştı. Anlaşma gereğince şeytan 24 yıl Faust'un emrinde olacaktı, bu müddetin sonunda ise Doktor Faust kendini şeytana teslim edecekti.

Hikâyeye göre Şeytan Mefisto efendisini çok iyi yaşatır. Bu arada ona ölüm, Tanrı'yla Şeytan'ın münasebeti, Cennet, Cehennem, günahların cezalandırılması gibi konularda da geniş bilgi verir. Yirmi dört yıllık ortaklık sona erdiği sırada şiddetli bir deprem olur, Faust'un evi yıkılır, kendisi de ruhunu şeytana teslim eder.

Bu hikâye bütün dünyada geniş ilgi topladı. Birçok yazarlar, bu konuyu işlediler. İlk olarak İngiliz dram edebiyatının babası Christopher Marlowe «The Tragical History of Doctor Faustus» (Doktor Faustus'un Acıklı Hikâyesi) adında bir piyes yazdı. Şehir şehir, ülke ülke dolaşan gezginci tiyatrocular eseri Almanya'da da tanıttılar. Daha sonra piyes, sokak tiyatrolarına kadar düştü. XIX. yüzyılın başında Goethe bu eseri kuvvetli bir piyes olarak yeniden sanat âlemine tanıttı.

Goethe'nin Faust'u

Goethe «Faust» un konusunu, çocukken seyrettiği bir kukla piyesinden öğrenmişti. Bu hikâye yıllarca aklından çıkmamış, zihninde ona yeni bir şekil vermeye çalışmıştı. Nihayet Faust'u olgunluk devrinin felsefesini içinde toplıyan bir eser haline getirdi. Goethe'nin «Faust» unda eserin kahramanı her şeyi öğrenmek sevdasına düşer. Bunu kendi çalışmalariyle elde edemiyeceğini anlayınca, hayallerini sihir yolu ile gerçekleştirmeye çalışır. Mefisto ile, yani şeytanla, bu konuyu tartışır, sonunda bir anlaşmaya varırlar: Mefisto; Faust'un her isteğini yerine getirebilirse, Doktor Faust da buna karşılık ruhunu Mefisto'ya satacaktır (Bk. Goethe).

Zaman geçtikçe, Faust efsaneleri de değişmeye başladı. Sonunda, Gretchen adında fakir bir kız da Faust efsanesine karıştı. Doktor Faust, bu genç kıza âşık olmuştu. Goethe'nin «Faust» unda ise Gretchen, temiz yürekli Margaret olarak geçer. Faust'un Margaret'i aldatışı, eserin en güzel sahnelerinden biridir. İlk efsanelerle Goethe'nin piyesi arasındaki farklardan biri de, efsanelerin aksine, Goethe'nin piyesinde Faust'un şeytana yenilmeyip ölmezliğe kavuşmasıdır.

Resim ve Müzikte Faust

Goethe'nin «Faust» u ilk defa 1859'da Paris'te sahneye konuldu. Ünlü Fransız bestecisi Charles Gounod, Goethe'nin bu eserinden konu alarak bir «Faust» operası besteledi. Ünlü besteci Lizst'in «Faust Senfonisi», Wagner'in «Faust Uvertürü» vardır. Ressam Rembrandt da Faust konusu üzerine tablolar yapan ressamların başında gelir. Bundan başka, daha birçok sanatçılar Faust konusunu piyes, beste, heykel ve tablolarında işlemişler, böylece, bir efsane kahramanı olan Faust; edebiyattan resme kadar, çeşitli sanat kollarında ölümsüz bir varlık haline gelmiştir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:

Faust Tefsirleri, Yeni Bir Tefsir Dolayısiyle (Prof. Dr. Melâhat Özgü, 1950); Dünya Edebiyatının Ölmiyen Üç Tipi: Hamlet, Don Kişot, Faust (Prof. J. Calvet'den Çev. Prof. Suut Kemal Yetkin, 1945). Faust, Birinci Kısmın Tahlil ve Tefsiri (Dr. B. Batıman, 1942); Faust, Tahlil ve Tecrübesi (Dr. A. Adnan-Adıvar 1940).

Goethe'nin «Faust» undan çeviriler:

Faust (Çev. Prof Dr. Sadi Irmak, 1960); Faust (Çev. Dr. B. Batıman, Faust (Çev. S. B. Göknil, 1935).

FAYSAL I. (1883-1933)

Faysal I

İlk Irak kıralıdır. Hicaz'da doğmuş, İsviçre'de Bern'de ölmüştür. Türk veziri Şerif Hüseyin Paşa'nın (1856-1931), amcasının kızı Hatice Hanım'dan olma oğludur. Şerif Ali ile Şerif Abdullah'ın küçük kardeşidir.

1. Dünya Savaşı sırasında, babasının 29 ekim 1916'da Türkiye'ye karşı isyan etmesi üzerine, Türkiye Meclis-i Mebusanı'nda Cidde mebusu olan Şerif Faysal Bey de ona katıldı, bütün İslâm âleminin nefretini üzerine çekerek, İngilizler'le işbirliğine girişti; bu arada ünlü İngiliz casusu Albay Lawrence ile çapraşık münasebetlerde bulundu. 11 mart 1920'de İngilizler tarafından «Büyük-Suriye Meliki» ilân edilen Faysal, aynı yılın 25 ağustosunda Fransızlar tarafından Şam'dan kovuldu, tam bir yıl sonra Irak kıralı ilân edildi. Irak'ta Padişah-Halife'ye isyan ettiği için nefret edilen Faysal, böylece, İngilizler'in yardımiyle, tahta oturdu. II. Abdülhamit'in oğullarından Şehzade Burhanettin Efendi'yi (1885-1949) kıral yapmak istiyen Irak ordusu ilerigelenleri, İngilizler tarafından kanlı bir şekilde dağıtıldılar. 1930 haziranında İngiltere, Irak'ın bağımsızlığını tanıdı. Faysal, 1932 haziranında, Türkiye'yi ziyarete gelmiştir.

Amcasının kızı Şerife Huseyme ile evlenen I. Faysal'ın 3 kızı, 1 oğlu olmuştur. Oğlu 1. Gazi, 21 yaşında, babasının yerine geçmiştir.

FAYSAL II. (1935-1958)

Faysal II

Üçüncü ve sonuncu Irak kıralıdır. I. Faysal'ın torunudur. Babası I. Gazi'nin (1912-1939) tek çocuğudur. Annesi, babasının amcasının kızı olan Şerife Aliye'dir. Babası I. Gazi, 5,5 yıllık bir saltanattan sonra, 27 yaşında, İngilizlerin tertip ettikleri bir otomabil kazasında ölünce, 4 yaşında bulunan Veliaht Faysal kıral oldu. Hem dayısı, hem de babasının amcaoğlu olan Şerif Abdülilâh (1914-1958), 1953'e kadar 14 yıl Faysal'a kıral naipliği yapmış, yeğeninin bütün saltanatı boyunca da, veliaht olarak kalmıştır.

II. Faysal, dayısı ile birlikte, birçok defa Türkiye'yi ziyaret etmiştir. 1957 sonunda, baba tarafından Mısır prensesi, ana tarafından Osmanlı prensesi olan Prenses Fazıla ile nişanlandıysa da, evlenmeye vakit kalmadı. II. Faysal, dayısı Prens Abdülilâh ve ailesinden daha başka kimselerle beraber 15 temmuz 1958'deki kanlı Irak ihtilâlinde, 23 yaşında, öldürüldü.

FAYTON (Bk. PAYTON)

FAYTON

Perdeayaklılardan bir kuştur. Güney yarımküresinde, sıcak deniz kıyılarında yaşar. Orta cüssede olan bu kuşlar kuyruklarının uzunluğu ile tanınırlar. Kuyruk uzunluğu vücutları kadardır. Hint Okyanusu'nda faytonların kırmızı kuyruklu bir çeşitî yaşar.

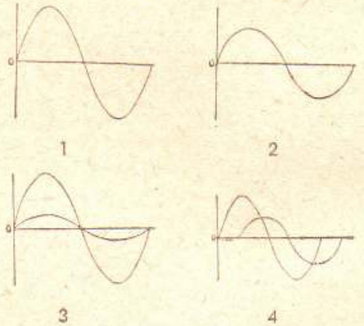
Fayton

FAZ

Fizikte, genel olarak, büyüklükleri değişen iki değerin değişmelerinin birbirlerine göre durumunu göstermeye yarıyan bir kavramdır. En çok elektrik biliminde kullanılır.

Elektrikte, değişen akıma, «alternatif akım» adı verilir. Alternatif akımın en belirli özelliği, akım yönünün değişmesidir. Fakat yönüyle birlikte akımın büyüklüğü, yani şiddeti de değişir. Bu değişikliği göstermek için bir «koordinat sistemi» kullanılır.

«Koordinat sistemi» nde yatay eksen belli bir ölçekle zamanı gösterir; düşey eksen ise başka bir ölçekle devreden geçen alternatif akımın veya devreye tatbik edilen alternatif

Sinüsoidal eğriler: 1 — Bir sinüsoid eğrisi; 2 — Eşit periyotta, fakat daha küçük genlikli başka bir sinüsoid eğrisi; 3 — Aynı fazda iki eğri; 4 — Ayrı fazda iki eğri.

gerilimin değerini gösterir. Her hangi bir anda gerilimin değeri ölçülerek bu koordinat ekseni üzerine işaretlenir. Bu deney başka başka zamanlarda tekrarlanarak birçok nokta bulunur. Bu noktalar birleştirilirse alternatif gerilimin zamana bağlı olarak değişimini gösteren bir eğri elde edilir. Aynı işlem akım için de yapılır; bu sefer alternatif akımın zamana bağlı olarak değişimini gösteren bir eğri elde edilir.

Devreye tatbik edilen alternatif gerilimin cinsine göre bu eğirler çeşitli şekiller gösterirler. Bugün tatbikatta «sinüsoit» adı verilen eğri en çok kullanılanıdır. Bu eğriyi veren alternatif akıma da «sinüsoidal alternatif akım» denir.

Alternatör, Motor ve Hatlarda Faz

Bir alternatör veya dinamodan çıkan iletkenlerin sayısına göre alternatöre ad verilir. Eğer, en çok raslandığı gibi, üç iletken çıkı-

yorsa «üç fazlı (trifaze) alternatör», iki iletken çıkıyorsa (biri toprak hattıdır) «bir fazlı (monofaze) alternatör» denir. Buna uygun olarak, çekilen hatlara da «üç fazlı» veya «bir fazlı» denir. Fazların arasındaki gerilim, bir faz iletkeniyle toprak iletkeni arasındaki gerilimden büyüktür.

FAZIL AHMET PAŞA (Bk. KÖPRÜLÜ FAZIL AHMET PŞ.)

FAZIL MUSTAFA PAŞA (Bk. KÖPRÜLÜ FAZIL MUSTAFA PŞ.)

FAZIL PAŞA, Prens Mısırlı Mustafa (1830-1875) Tanınmış bir Türk devlet adamıdır. Kavalalı Mehmet Ali Paşazade İbrahim Paşa'nın üç oğlunun en küçüğüdür. İkiz kardeşi Hıdiv İsmail Paşa'dan 4 saat küçük olarak Kahire'de doğdu. 1858'de kendisine vezirlik (mareşale eşit sivil rütbe) verildi. Tanzimat Meclisi üyesi, 1861'de, 31 yaşında, maarif nazırı, aynı yıl maliye nazırı, sonra adliye ve tekrar maliye nazırı oldu, Türkiye'de Tanzimat'ı yaratan devlet adamları arasında ikinci derecede olmakla beraber önemli bir yer kazandı.

Mustafa Fazıl Paşa

1845'ten, yani 16 yaşından beri İstanbul'da Bâbıâli hizmetine girip en önemli bakanlıklara kadar yükselen genç prens, 4 saat büyük ağabeyisini ismail Paşa'nın 1863 sonunda Mısır valisi olması üzerine, onun veliahtı oldu. Fakat Sadrâzam Keçecizade Fuat Paşa onu veliahtlikten çıkardı, veraset usulünü değiştirerek, İsmail Paşa'nın büyük oğlunu bu mevkie getirdi; ayrıca, ismail Paşa'nın «vali» unvanını da «hıdiv» (saltanat naibi) olarak yükseltti. Fuat Paşa'nın bu kararları Türkiye'de büyük memnuniyetsizlik yarattı, büyük ölçüde tenkidlere uğradı.

Fazıl Paşa, dünyanın en zengin adamları arasındaydı. Bâbıâli'nin en sadık bendelerinden biri olmaşına rağmen Mısır valisi olabilecek durumdan uzaklaştırıldığı için çok gücendi. Yanına Ziya Bey (Paşa) ve Namık Kemal Bey gibi Âli-Fuat Paşalar partisinin en amansız düşmanlarını alıp Paris'e gitti. Sonradan, Abdülâziz'in Paris'i ziyaretinde hükümdarın ayaklarına kapanarak özür diledi, İstanbul'a döndü.

Fazıl Paşa, Paris'teyken, «Genç Osmanlılar» hareketini geniş malî kaynaklarla desteklemişti. Başlıca liderleri Ziya ve Kemal Beyler ile Süavi Efendi olan «Genç Osmanlılar», Avrupa'da tek başlarına, mücadelelerine devam ettiler. Fazıl Paşa bir müddet sonra 46 yaşında öldü, Eyüp'te Bostan İskelesi'ne gömüldü.

Fazıl Paşa oldukça muktedir bir devlet adamıydı. Son derece cömertti. Üç eşinden 6 oğlu, 3 kızı olmuştur. Kız torunları hayattadır; erkek tarafından nesli kesilmiştir. Oğullarından Mehmet Ali Fazıl (1857-1915) ile Kâmil Fazıl Paşa (1858-1929) İttihat ve Terakki Pertisinin büyük destekleriden olmuşlardır. Büyük oğlu Vezir Osman Fuat Paşa (1855-1897) Türkiye'de önemli devlet hizmetlerinde bulunmuştur.

FECR-İ ÂTİ EDEBİYATI

Edebiyatımızda İkinci Meşrutiyet'ten (1908) sonra başlıyan edebî okuldur.

Zamanın en kuvvetli edebiyatçılarını toplıyan «Servet-i Fünun» dergisi, 1901 yılında, kapatılınca, çevresindekilerin her biri bir yana dağılmıştı. İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra da bunlar artık bir araya gelemediler; çünkü, edebiyat hayatı değişmiş, kendileri biraz unutulmuş, bir kısmı ise siyasete dalmış bulunuyordu; üstelik yetişen yeni bir nesil de vardı.

1906 yılında, İstanbul'da okuyan bazı gençler, Hukuk Medresesi ((Hukuk Fakültesi) nden Mehmet Behçet (Yazar), Tahsin Nahit, Mekteb-i Sultanî (Galatasaray Lisesi) nden Müfit Ratip, Emin Bülent, Ahmet Hâşim, Mülkiye'den Şahabettin Süleyman, Tıbbiye'den Cemil Süleyman'la Ali Süha, Tahsin Nahit'in Cağaloğlu'ndaki evinde toplanıyor, şiirlerini birbirlerine okuyorlardı. 1907'de bir dergi yayınlamayı düşündülerse de, bunu başaramadılar. 1908 inkılâbından sonra tekrar bir araya gelerek işe giriştiler. Önce, Servet-i Fünun Edebiyatı'nın en genç, kendilerinin en yaşlı şairi Faik Âli'yi, sonra Celâl Sâhir (Erozan) ı, en sonunda da Hamdullah Suphi (Tanrıöver) i kendilerine başkan seçerek «Fecr-i Âti» (Gelecekteki gün doğuşu) adıyle «Servet-i Fünun» dergisine yerleştiler. Sonra dergide bir beyanname yayınlıyarak resmen bir dernek haline girdiler. Bu ilk beyannameyi Ahmet Samim, Ahmet Hâşim, Emin Bülent, Emin Lâmi, Tahsin Nahit, Celâl Sâhir (başkan), Cemil Süleyman, Hamdullah Suphi, Refik Halit, Şahabettin Süleyman, Abdülhak Hayri, İzzet Melih, Ali Cânip, Ali Süha, Faik Ali, Fazıl Ahmet, Mehmet Behçet, Mehmet Rüştü, Köprülüzade Mehmet Fuat, Müfit Râtip imzalamışlardı. 1910'da ise cemiyetin üyeleri, yalnız edebiyatçı olarak, kırkı geçiyordu.

Fecr-i Âti yazarları kendilerinden önceki Servet-i Fünun sanatçılarını inkâr ederek işe giriştilerse de, toplu olarak düşünüldükleri zaman, o edebiyatı olduğu gibi sürdürmekten fazla hiçbir şey yapmış olmadılar; bir edebiyat okulu veya topluluğu olarak yeni hiçbir şey getirmediler. Yalnız, aralarından bazı yazarlar, bambaşka yönlerde, o da kendi değerleri dolayısiyle sivrildi: Ahmet Hâşim, Yakup Kadri gibi. Bu devirden sonra Millî Edebiyat Devri gelmiştir (Bk. Türk Edebiyatı)

Bibliyografya. — Bu konudaki başlıca eserler:

Fecriâti Şairleri: Mehmet Behçet ve Tahsin Nahit (Rifat N. Evrimer, 1961); Fecriâti Şairleri: Ahmet Haşim (R. N. Evrimer, 1959); Fecriâti Şairleri: Emin Bülent (R. N. Evrimer, 1958); Fecriâti Edebiyatı (Haz. Cahide Başel, İst. Edebiyat Fak. Tezleri No. 483, 1939-40).

FEHİM (Bk. AHMET FEHİM)

FEHİM, Uncuzade Mustafa (1627-1648) XVII. yüzyılın en büyük Türk şairlerindendir. İstanbul'da doğdu. Fakir bir ailenin oğluyken, «dâhi çocuk» vasıfları gösterdi, olağanüstü bir şekilde, zamanının bilimlerini, Türkçe, Arapça ve Farsça'yı öğrendi. Pek iyi dostu olan Evliya Çelebi'ye göre, şiirlerini bir araya toplıyan divanını 17 yaşında derlemiştir. 1644'te Mısır Beylerbeyi (genel valisi) olan Eyyup Paşa'nın kâtibi sıfatiyle Kahire'ye gitti. Mısır'ı hiç sevemiyen genç şair, İstanbul'a dönerken Ilgın'da vebaya yakalanarak 21 yaşında öldü.

Fehim'in 1934'te S. N. Ergun tarafından yayınlanan divanı son derece değerlidir. Şiir dili, tekniği pek düzgündür. Kendi duygularını anlatan parçalar yazmasını seven Fehîm'de, Nâilî'nin etkisi vardır; Nâilî ile aynı edebî okuldandır. Bu okula göre şiirde bir tek fazla kelime veya hece dengeyi bozabileceği gibi, elde edilmek istenen âhenge uymıyan sesler taşıyan kelimeler de kullanılmaz. Mısralar, bir kuyumcu titizliğiyle işlenir.

Kendinden sonraki bütün şairlere, bu arada Şeyh Galip'e tesir eden Fehîm, XIX. yüzyıl ortalarında Namık Kemal ve arkadaşları tarafından, taklit edilmek derecesinde beğenilmiştir. Bu arada N. Kemal «Hürriyet Kasidesi» ni Fehîm'e nazire olarak yazmıştır.

FEHÎM'DEN BİR GAZEL

Gonca-î âteş-nesîmiz âb düşmen-dir bize
Bülbül-î pervâne-tab'ız şûle gül-şendir bize
Andelîb-î bâğ-ı tecrîdiz bu fânî gül-şenin
Gülleri hurşîd olursâ hâr dâmen-dir bize
Âşık-î nâ-dîde-ayşız mecliş-ârây-î gamız
Nağme-î mâtem pey-â-pey sûr-î şîvendir bize
Biz helâk-î gamze-î çeşm-î bütânız tâ ezel
Zahm-ı Şemşîr-î belâ ârâyiş-î ten-dir bize
Sâf-cevher rûh-î pâk-î âlem-î aşkız Fehîm
Kaaleb-î hurşîd-i âlem-tâb meş-kendir bize

FEKE

Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde Adana iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Maraş'ın Andırın, güneyde Adana'nın Kadirli, Kozan, Karaisalı, batıda Niğde'nin Çamardı ve Kayseri'nin Yahyalı, kuzeyde Adana'nın Saimbeyli ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Mansurlu adında bir bucağı, 36 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1389 km²

Nüfusu: 15.523 (1960 sayımı)

İlçe Seyhan nehirinin kolları olan Samantı ve Göksu arasındaki dağlık alanda yer alır. İlçe içinde oldukça yüksek dağlar vardır. Bunlar arasında 2471 m. yüksekliğindeki Tahtafırlatan Dağı da bulunur. İlçeyi kuzey ve kuzeybatıdan çeviren dağlar bu dağların siperinde kalan kesimleri soğuk rüzgârlardan korur.

Feke'de yazlar sıcak, kurak ve uzun, kışlar ılık, yağmurlu ve kısadır. İlçe orman bakımından zengindir. Ormanlarda Kızılçam ve karaçam ağaçları da bulunur. Önemli akarsular Göksu ve Samantı'dır. Bunların biri doğuda, ötekisi batıda ilçeyi kuzey-güney doğrultusunda keser. İlçede tarıma elverişli alanlar azdır. En çok buğday, arpa, mısır ekilir. Hayvancılık da gelişmiştir.

Kasaba. — İlçe merkezi Feke kasabası Adana - Saimbeyli şosesi üzerinde, denizden 420 m. yüksekte kurulmuştur. Adana'ya 138, Ceyhan'a 136 km. uzaklıkta olan Feke kasabası 9 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 2.463'tür (1960 sayımı).

FELÂHİYE

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Kayseri iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Sarıoğlan, güneyde merkez, batıda Yozgat'ın Boğazlıyan, kuzeyde aynı ilin Çayıralan ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Çukur adında bir bucağı, 13 köyü vardır.

Yüzölçümü: 448 km²

Nüfusu: 14.835 (1960 sayımı)

Kızılırmak yayının iç kesiminde bulunan Akdağ kütlesinin güney ucları Felâhiye ilçesi içinde bulunur. İlçe topraklarını Kızılırmak'ın ve Delice Suyu'nun kolları sular. Iklim serttir. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Kızılırmak ilçenin güney sınırını çizer. İlçenin diğer önemli akarsuyu Kızılırmak'ın kolu olan Delice Suyu'dur. İlçede ekonomik hayat tahıl tarımına dayanır. Meyvacılık da yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Felâhiye kasabası Delice Suyu üzerinde kurulmuş, çok yeni bir ilçe merkezidir. Görünüşü köyden farksızdır. Evlerin çoğu düz damlıdır. Kasaba, Kayseri'ye 63 km. uzaklıktadır. Nüfusu 2.629'dur (1960 sayımı).

FELÇ [İnme]

Vücutta, sinirlerin başlangıcı ve bitim yolları arasındaki ârızadan ilerigelen hareketsizlik veya hissizliktir.

Felcin, hareket ve hissi ilgilendiren cinsleri olduğu gibi bunların karışık şekilleri, ileri ve hafif nevileri vardır. Sinir sisteminin yukarı merkezleriyle ilgili felçlere «merkezî felç», daha aşağıdaki kesimlere — omuriliğe ve doğrudan doğrupa sinirin kendisine — ait olanlara «muhîtî felç» denir.

Felcin sebebi mekanik (yaralanma ve benzeri) olabileceği gibi, merkezin beslenmesini önliyen (damar tıkanması veya kanaması), dıştan alınan sürekli zehirli maddeler (kurşun, mikrop zehirleri, toksin), vücutta peydahlanan zehirler (üremi, diyabet, lösemi, kanser vs. hastalıklara ait zehirler) aynı sonucu doğurabilir. Sinir merkez veya yollarının yabancı cisim veya urlarla baskı altında olması, dokuların bozulmasına, bu yüzden görevdışı kalmasına yol açar.

Hareket Felci. — Hareketleri sağlıyan sinirler; beynin yüzündeki hücrelerden çıktıktan sonra, çok uzun ve değişik yönlü bir yoldan giderek, bazan karşı taraftakiyle çaprazlama kesişerek, alt kısımlara iner; çeşitli odaklara uğrar, beyinden sonraki organlara geçerek son uğraklarına varır. Buradaki bozukluklardan ilerigelen felçlere «hareket felci» denir.

His Felci. — His felçleri, his yollarındaki ârızalardan ilerigelir. Bu yollar, az yukarıda anlatılan yolların aksi yönünde (aşağıdan yukarı, çevreden merkeze) olmak üzere, deri veya bir organdan kalkıp beyindeki his merkezlerine gider.

Felç Nevileri

Felcin sebebi geçici olursa felç de geçici olur; merkezden ne kadar uzak olursa, genişliği de o kadar azalır. Sinir dokularındaki bozukluktan ilerigelen felçler ise hiç geçmez.

Felcin birçok çeşitleri vardır. Başlıcaları şunlardır:

Yarım Felç (Hemipleji). — Bozukluk yolların kesişmesinin yukarısında olursa felç, aynı tarafla beraber bir miktar öteki tarafta; kesişmenin altında olursa, yalnız bir tarafta olur.

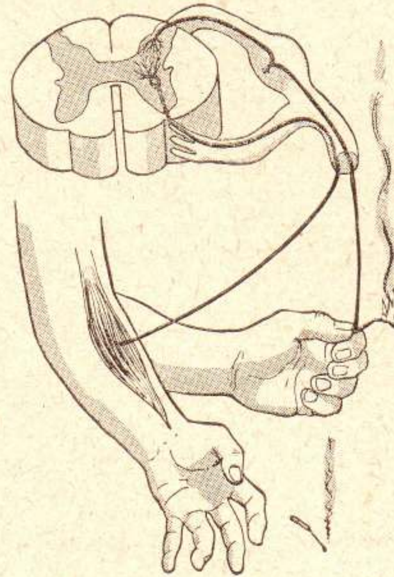
Çifte Felç (Dipleji, parapleji). — Omuriliğin bütünündeki bir bozukluktan ilerigelir, iki kol veya bacakta felç yapar.

Dört Taraf Felci (Kadripleji). — Bilhassa omuriliğin üst kesimindeki bozukluktan ilerigelir. Her iki kol ve bacak tutulur.

İlk Tedbir ve Tedavisi

İnme inen bir kimseyi tam bir istirahat haline koymak lâzımdır: Başı yükseğe kaldırılarak, sırt üstü yatırılır, başına buz kesesi veya soğuk suya batırılmış bez konulur. Hasta kımıldatılmamalı ve derhal bir doktor getirilmelidir.

Tedavi, felci meydana getiren sebebe göre yapılır. Tansiyon yüksekliğinden ilerigelen damar kanamasında kan alınır, müshil verilir. Damar duvarlarının yumuşaması veya bozulması sonucunda doğan kanamalar mikroplu hastalıklardan (meselâ frengi), zehirlerden (üremi, nikris, diyabet vs.) ilerigelebileceğinden, tedavi bu esaslara göre yapılır. Elektrik tedavisi ilk devrelerde faydasız olacağı gibi zararlı da olabilir.

Duyu sinirleri bir duyumu omuriliğe götürür. Motor sinir de hareket emrini kasa getirir. Resimde kibritten parmağı yanan bir insandaki duyu sinirinin duyumu omuriliğe götürüşü ve motor sinirinin kasa emir getirerek yanık kibriti attırışı görülüyor. Eğer bu sinir felce uğramışsa o zaman bir emir veremez, dolayısiyle, kol kıpırdamaz.

FELDİSPAT

Birçok ilkel kitlelerin, bu arada granitin bileşiminde bulunan bir silikattır.

Feldispatlar, potasyum, sodyum, kalsiyumun alüminyum ve silisyumla birleşmesinden doğan susuz bileşiklerdir. Kimya biliminde bunlara «alümo-silikatlar» (alüminyumlu silikat bileşikleri) denir.

Dünyanın çekirdeğini teşkil eden magmanın çeşitli hareketlerle yeryüzüne çıktıktan yıllarca sonra bozulmasiyle oluşurlar. Meselâ granit kütleleri, hava ve su etkisi altında bozularak kuvarts, mika ve feldispat haline dönüşür. Feldispatların bozulması da kaolin veya kili ortaya çıkarır. Kaolinle kil hemen hemen aynı yapıdadır; yalnız, kilde demir bileşikleri de bulunur. Kaolinde ise demir, yok denecek kadar azdır.

Feldispatları asit etkilemez. Saf olarak porselen endüstrisinde kullanılır. İçlerinde bulunan cisimlere göre üç bölüme ayrılırlar:

1 — Ana elemanları olan alüminyum ve silis yanında içinde potasyum bulunanlar. Bunlara «ortoklas» ($KAlSi_3O_8$) denir.

2 — İçinde sodyum bulunanlar. Bunlara «albit» ($NaAlSi_3O_8$) denir.

3 — İçinde kalsiyum bulunanlar. Bunlara «anortit» $CaAl_2Si_2O_8$ denir.

Mineraloji biliminde ise feldispatlar dilinimlerine, yani kristallerinin bölünme yönlerine göre «ortoklas» ve «plajioklas» olmak üzere iki bölüme ayrılırlar. Plajioklaslar, yukarıda adı geçen albit ve anortitin çeşitli oranlardaki karışımlarıdır. Ortoklas ile plajioklas arasındaki en önemli ayrılık kristal yapılarında kendini gösterir.

FELEMENK (Bk. HOLÂNDA)

FELLÂH

Arapçada «tarım işçisi» anlamına gelir. Binlerce yıldan beri rengini, huyunu, yaşayışını değiştirmemiş olan Mısır köylülerine «Fellâh» denilir.

Firavunlara kölelik edip, sırtlarında taşıdıkları taşlarla ehramları yapan, İran ordularını Mısır'da besliyen, Romalılar'a vergi veren hep bunlardır.

Antropologlara göre Fellâhlar «uzunkafalı» (dolikosefal) dirler. Bunlar ince uzun boylu, uzun kollu, geniş omuzludur. Bacakları ince, ayakları uzundur. Başları kısa, yüzleri yumurtamsıdır. Alınları biraz çökük, gözleri büyük, burunları iridir. Ağızları geniş, dudakları etli, dişleri küçüktür. Kulakları yüksektir. Saçları kıvırcığa yakın, sakalları seyrektir. Kolları kadar kuvvetli olan dişleriyle yük dahi taşıyabilirler. Beyin kabiliyeti daha ziyade mihanikî işlerdedir.

Bu gerçek Mısırlılar, eski dil ve dinlerini Arap istilâsından sonra kaybettiler. Bugün dilleri Arapçadır. Yedi, sekiz yüz bin kadarı Hıristiyanlığı benimsemiştir. Bunlara Kıptî denilir.

Herşeyin Aslını Arama Esasına Dayanan Bir Bilim: FELSEFE

FELSEFE, madde ve hayatı, bunların evren, toplum, ruh gibi türlü belirtilerini inceliyen bilimdir. «Her şeyin aslını aramayı sevmek» anlamına Yunanca «philo-sophia» sözlerinden gelir. Felsefeyle uğraşan kimselere de «filozof» denir ki, bu da «philo-sophos» sözünden gelir.

Felsefe eski çağlardan beri «her şeyin aslını arama» anlamını kaybetmemiştir. Felsefe insanın yaradılışiyle, evren içindeki yeriyle ilgilenir. Kendisinden beklenen bu önemli işleri başarabilmek için de daima pozitif bilimlerin ışığına ihtiyaç duymuştur.

Eski filozoflar, yalnız ahlâk, mantık, metafizik felsefe konulariyle ilgilenmekle kalmazlar, astronomi, fizik, tabiat tarihi gibi konularla da uğraşırlardı. Çünkü, onlara göre, felsefenin temeli olan «düşünme» ancak «bilgi» sayesinde mümkün olabilirdi. Eski Yunan filozoflarının hepsinde bu özellik görülür. Taşı, kurşunu, demiri, bakırı altın yapmak için eski simyacılar tarafından aranan bir kimya iksirine de bundan dolayı «filozof taşı» adı verilmişti. İslâm filozofları da aynı şekilde pozitif bilimlere vâkıftılar. Meselâ felsefi şiirleriyle bütün dünyanın tanıdığı Ömer Hayyam, İranlı büyük bir astronomi ve matematik bilginiydi.

Felsefenin altın çağı olan Eski Yunanlılar zamanından Milât'tan sonraki yıllara varıncaya kadar bilimler felsefeden ayrılmış değildi. Filozofun geniş ölçüde bilgi sahibi olması beklendiği için bu onu bütün bilimleri öğrenmeye zorluyordu. Zamanla bilimler genişledi, felsefeden ayrıldılar. Böylece, felsefe bütün bilimlerin anası oldu. Öte yandan, filozoflar daima pozitif bilimlerden de anlamak zorundan kurtulamadılar. Çünkü «her şeyin aslını aramak» için, önce, bilmek lâzımdı.

Felsefe sözü halk arasında asıl anlamından başka şekillerde kullanılır. Meselâ bir kimsenin dünya görüşü onun «felsefesi» diye anıldığı gibi, tabiat olayları, sosyal olaylar hakkında fikir yürütmeye de «felsefe yapmak» denir. Halbuki, bir kimsenin gerçek bir felsefi düşüncesi olabilmesi için, eski düşünürlerin kanaatlerini bilmek, pozitif bilimlerde söz sahibi olmak gerekir.

Felsefenin Dalları

Yukarıda belirttiğimiz gibi, önceleri sosyal ve tabiî bilimlerin hepsi felsefenin sınırları içinde gözden geçiriliyordu. Bilimler geliştikçe, fizik, kimya gibi pozitif bilimler felsefeden ayrıldı. Daha sonra ekonomi, psikoloji, siyaset gibi sosyal bilimler de felsefenin sınırları dışına çıktı.

Bugün felsefenin ayrıldığı başlıca dallar şunlardır:

1. — Mantık: Nelerin doğru olduğunu, nelerin olmadığını inceler, teoriler ortaya koyar. Aynı zamanda «ilimler felsefesi» denen mantık, ilimleri tasnif eder, metodlarını belirtir (Bk. Mantık).

2. — Ahlâk: İyi ve kötü kavramlarını, insanın bu alandaki davranışlarını inceler (Bk. Ahlâk).

3. — Estetik: Güzelliğin mahiyetini araştırır (Bk. Estetik).

4. — Metafizik: Felsefe denince, dar anlamda doğrudan doğruya metafizik anlaşılır. Metafizik varlığın mahiyetini, evrendeki maddelerin ilk büyük sebebini inceler (Bk. Metafizik).

Felsefenin Gelişmesi

Eski Yunanlılar'dan Miletos'lu Thales ilk filozof olarak kabul edilir. Thales M. Ö. 600 yıllarında başlıyan İyon felsefe okulundandır (Bk. İyonya). Bu okulun gayesi «dünya neden yapılmıştır?» sorusuna karşılık bulmaktı. Bu okula bağlı filozofların her biri bu soruya kendi görüşüne göre karşılık vermeye çalışırdı. Bu soruya bulunan karşılıkların çok çeşitli olması, fikir ileri sürenlere karşı: «Nereden biliyorsunuz?» diye sorulmasını gerektirdi.

Bu soruyu ilk soran filozoflara «Sofistler» denildi. Bunlar ilk filozofların fikirleri üzerinde tartışmalar yaptılar; onların fikirlerini insana, insan topluluklarına teşmil ettiler.

Sokrates ise Sofistler'in düşüncelerini gülünç buldu. Ona göre her şeyden önce «Neye yarar?» sorusu sorulmalıydı. Sokrates bir ahlâk filozofuydu. Öğrencileri de onun izinden gittiler, böylece, «ahlâk»ı felsefenin merkezi haline getirdiler. Platon (Eflâtun) Sokrates'in yetiştirdiği öğrencilerin en önemlisidir. Akademya'nın kurucusu olan Platon da Aristoteles'in hocasıdır. Bu iki filozof, bugünkü felsefeye bile hâlâ etki yamaktadırlar.

Roma Felsefesi

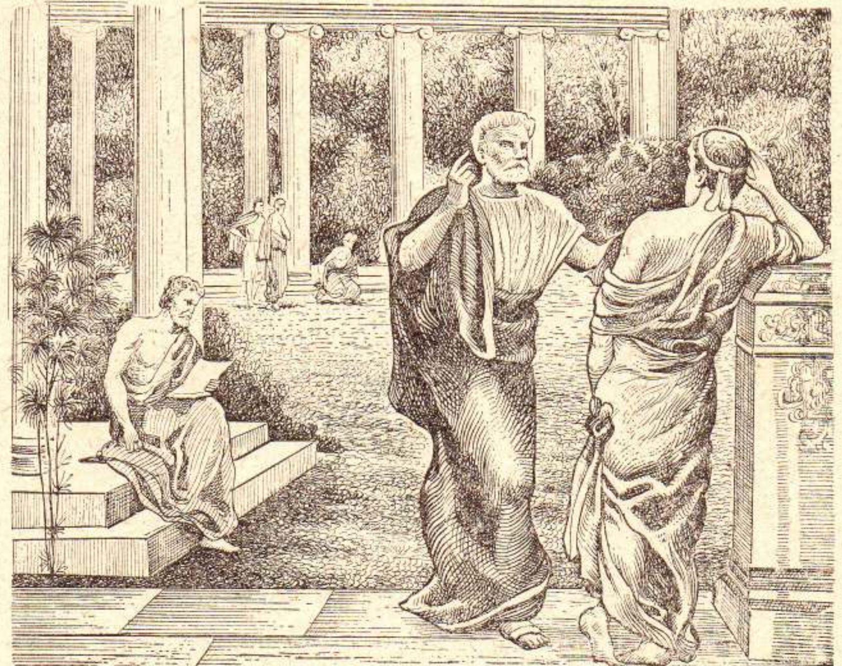
Romalılar felsefe alanındaki ilhamlarını uzun müddet Yunanlılar'dan aldılar. Roma filozofları şu veya bu Yunan felsefe okullarına bağlıydılar. Cicero gibi bazıları da birkaçının prensiplerini bir araya getirerek kendilerine has bir görüş meydana koydular. Roma'da doğan felsefi «eklektik» okulu bu şekilde, çeşitli felsefelerin birleşmesinden meydana gelmiştir. Bu durum 100 yıllarına kadar devam etti, bu tarihten sonra Plotinus, Plato'nun felsefesini biraz daha ileri götürerek neo-platonizmi kurdu.

İslâm Felsefesi

Eski Yunan felsefesinin İslâm felsefesine büyük etkileri olmuştur. Yunan etkisini İslâm felsefesine ilk getirenler El-Kindî (Ölümü: 873) ile Farabî (Ölümü: 950) dir.

İslâm felsefesine baştan başa hâkim olan tek kavram «imkân» anlayışıdır. Buna göre, kendiliğinden var olan Tanrı evrenin hayat kaynağıdır. Evrende var olan başka her şey, varlıklar dalgası halinde, ondan çıkar. İslâmda «tasavvuf» diye anılan felsefi görüş bundan doğmuştur. Tasavvuf bütün maddî âlemi, tek varlık olarak kabul ettiği Tanrı'nın bir belirmesi olarak düşünür (Bk. Tasavvuf).

Farabî'den sonra İbni Sîna (Ölümü: 1037) Eski Yunan felsefesinin özünü, kendi dehasını da katarak, kolay anlaşılabilecek bir şekilde açıkladı. Böylece, Müslüman me-

Ünlü filozof Platon kurmayı tasarladığı ideal cumhuriyeti hakkında bir öğrencisine bilgi veriyor. Platon'un cumhuriyeti günümüzde de önemini muhafaza etmektedir. Devlet adamları Platon'un fikirlerinden hâlâ faydalanırlar.

BİLİMLERİN SINIFLANDIRILMASI

Bilimler felsefeden ayrılmaya başladıktan sonra, bunları sınıflandırmak için birçok çalışmalar yapıldı. İngiliz filozoflarından Francis Bacon da buna çalışmışsa da kesin bir sonuca varamamış ve şöyle demişti: «Çeşitli bilimler bir açıda birleşen çeşitli çizgiler olmaktan çok, bir gövdede birleşen çeşitli dallar gibidir.» Bacon, muhayyile, hâfıza ve akıldan doğan her şeyi bilimlere ayırmıştır. Böylece muhayyile güzel sanatlar, şiir, müzik, resim; hâfıza siyasi ve tabiî tarihi; akıl da, Tanrı ile ilgili olarak teoloji, tabiatla ilgili olarak fizik ve metafizik, insanla ilgili olarak da psikoloji, mantık ve ahlâk bilimlerini doğuruyordu.

Bugün bilimler daha çok soyut, tabiî ve beşeri olarak ayrılmaktadır. Bunlar sınıflandırmada ayrılmakla beraber daima birbirleriyle ilgilidirler.

deniyetinin bu felsefeyi tanıması İslâm bilginlerinin bu konuda çalışmasına yol açtı. Bu felsefe İslâm dini için benimsenecek bir bütün haline geldi. Gazalî ise (1058-1111), Aristoteles felsefesine şiddetle hücum etmiş, «kelâm» denen asıl İslâm felsefesinin en büyük temsilcisi olmuştur.

Sokrates her şeyden önce bir ahlâk filozofuydu.

İslâm âleminin en büyük filozoflarından biri olan İbni Rüşt (1126-1198), yalnız İslâm dünyasında değil, Avrupa'da da Aristoteles'in fikirlerini açıklıyanların en büyüğü olarak kabul edilir. Aristoteles'i yorumlamış, İbni Sina öğretisi (doktrini) nin de bazı noktalarını yumuşatmaya çalışmıştır.

Diğer önemli İslâm filozofları Zemahşerî (ölümü: 1143), Sühreverdî (öl. 1191), Âmidî (öl. 1233); Tûsî (öl. 1273), Râzî (öl. 1364), Şîrâzî (öl. 1523) dir. Birçok İslâm düşünür ve yazarları bu filozofların eserleri hakkında yorumlar yazmışlardır.

Hıristiyan Felsefesi

Hıristiyan Kilisesi'nin ilk ilerigelenleri Platon'la Neo-Platonistler'in izleri üzerinde yürüdüler. Bu ilk filozofların en önemlisi Saint-Augustine'dir. Ortaçağ'da ise Hıristiyan filozofları Platon'un fikirlerini bırakarak Aristotales'in fikirlerini benimsediler, onun mantık ve diğer konulardaki felsefesini işliyerek kendilerine göre bir muhakeme tarzı kurdular. Buna «iskolâstik felsefe» denildi. İskolâstiklerin en tanınmışları Anselm, Abelard, Saint-Thomas Aquinas'tır.

Bugünkü Felsefe

İngiliz filozofu Francis Bacon (1561-1626) ile, Fransız filozofu René Descartes (1596-1650) bugünkü felsefenin kurucuları olarak kabul edilir. Bunların ikisi de felsefede «metot» (usul) üzerinde değerli fikirler ileri sürmüşlerdir (Bk. Bacon; Descartes). Bu iki filozofun kurduğu esaslar bugünkü bilimlerde güdülen metoda temel olmuştur.

Descartes bugünkü felsefenin kurucularındandır.

Daha sonra, Holândalı filozof Baruch Spinoza (1632-1677) eski felsefenin dilini, fikirlerini yeni bilimlerin buluşlariyle birleştirdi.

Zamanla kökü eskide olmıyan felsefi bir düşünce düzeni doğdu. İngiliz rahibi George Berkley (1685-1753) in geliştirdiği bu düzene «idealizm» denildi. İdealizmi esas tutan başlıca filozoflar Immanuel Kant, Johann Fichte, Georg Hegel, Arthur Schopenhauer, R. Waldo Emerson, Henri Bergson' dur.

Bir kısım başka filozoflar da kendilerine hareket noktası olarak bilimi alıyorlardı. Bunların başında J. Stuart Mill, Herbert Spencer, Denis Diderot, Auguste Comte, William James ve John Dewey gelir. Amerikalı bir filozof olan William James pragmatizmi (iş felsefesini) kurmuş, John Dewey de bu okulu geliştirmiştir. İdealizmle pragmatizm arasında başlıca fark şudur: İdealist felsefe bir «fikir» den (idea'dan) hareket eder, «filân şey iyi, filân şey kötü» diye bir esas alır; pragmatizm ise «iş» e (pragma' ya) değer verir, bir şeyin sonu iyiyse, işe yarar bir sonuç veriyorsa onu iyi ve doğru olarak kabul eder.

Spinoza eski felsefeyi yeni buluşlarla birleştirdi.

Felsefi okulların başlıcaları ampirizm, dogmatizm, pragmatizm, pozitivizm, materyalizm, İskolaktisizim, transandantalizm, determinizmdir (Bu felsefi görüşler hakkında kendi maddelerinde ayrıca bilgi verilmiştir).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:

Felsefe Tarihi (Macit Gökberk, 1961); Felsefe Tarihi Sözlüğü (Hatemi S. Sarp, 1960); Büyük Felsefe Lûgati (Mustafa N. Çankı, 3 cilt, 1934-59); Büyük Filozoflar Ansiklopedisi (Cemil S. Ongun, 2 cilt, A-H, 1958-59); Felsefeye Giriş (Hilmi Z. Ülken, 1958); Felsefe Dersleri (Hasan-Âli Yücel, 1950); Felsefe Bahisleri (T. Touffroy'dan Çev. Rabia Sarı, 1955); Felsefeye Başlangıç (Emin Erişirgil, 1950); Felsefe Sözlüğü (Voltaire' den Çev. L. Ay 1947).

FEMİNİZM

Toplumda kadınlara erkeklerle aynı hakların tanınmasını sağlamaya çalışan fikir akımıdır. XVIII. yüzyılın başlarına kadar kadınların siyasal, sosyal hakları hemen hemen hiç yoktu. Kadınların vücut yapısı bakımından erkeklerden zayıf yaratıldıklarına, zekâlarının da erkeklerinkinden geri olduğuna inanılmıştı. Gerek dinî mezhepler, gerekse kanunlar kadınları birçok haklardan yoksun ediyordu. Ayrıca, kadınlar kendi başlarına mal sahibi olamıyorlar, hiçbir işe giremiyorlardı.

Yüzyıllar boyunca erkeği üstün ırk olarak görmeye alışan kadınlar, en sonunda XVIII. yüzyılın başında haklarını aramaya başladılar. Mary Wollstonecraft, ilk defa İngiltere'de, kadınların sosyal hakları üzerine bir kitap yayınladı. Böylece feminizmin temelleri atılmış oluyordu. Fransa'da İhtilâl'den sonra kadın haklarını korumak istiyenler çoğaldı. Sonradan, Napoléon'un emriyle, kadınlara birtakım haklar tanınması geri kaldı. Amerika'da George Washington'a, Thomas Jefferson'a kadın haklarının anayasaya eklenmesi hususunda çok baskı yapılmıştı. Fakat Amerika'da feminizm hareketleri ancak 1848'de Elizabeth Cady Stanton, Lucretia Mott ve birkaç arkadaşının toplanıp kadınlara eşit haklar tanınmasiyle ilgili bir beyanname yayınlamalariyle başladı. 1920'de kadınlara rey hakkı verildikten sonra diğer konularda da erkeklerle eşit haklara sahip olmaları için yapılan çalışmalar hızlandı.

Bütün dünyada XX. yüzyılın başında kadın erkekle eşit haklar kazandı. Bizde de Cumhuriyet'in ilânından sonra Atatürk kadınlara bütün medenî hakları tanıdı. Bugün Türk kadını erkeğiyle aynı haklara sahiptir.

FEN (Bk. TEKNİK).

FENARÎ ŞEMSETTİN (1350-1431)

Osmanlı şeyhülislâmlarının ilki, çağının büyük bilginlerinden biridir.

Mehmet Şemsettin Bursa'da doğdu, zamanının büyük bilim adamlarından Alâettin Esvet ve Şeyh Cemalettin Aksarayî gibi kimselerden ders alarak yetişti. Hicaz'a gidip hacı olduktan sonra Mısır'a geçti, orada da Şeyh Kemalettin'in bilgisinden yaralandı. Yalnız dinî bilgileri değil, zamanının astronomi ve matematik gibi bilimlerini de öğrendi. Bursa'ya döndükten sonra müderrislik yaptı. Yıldırım Bayezit ve Çelebi Mehmet zamanlarında büyük itibar gördü.

Fenarî Şemsettin, II. Murat zamanında, 1424'de Bursa kadısı iken ilk defa Şeyhülislâmlığa getirildi. Bu ödevi altı yıl yaptıktan sonra tekrar Hicaz'a gitti. Dönüşünde öldü, Bursa'da yaptırdığı caminin bahçesine gömüldü. Ölümünde, kütüphanesinde on bin cilt kitabı vardı. Kendi yazdığı kitapların sayısı yüzü geçer. En büyük eserinin adı «Fusûlu'l-Bedâyi' fî 'Usûlu's-Sarâyî» dir.

FENER

Koruncaklı (mahfazalı) aydınlatma aracına «fener» denir.

Fenerlerin içindeki ışık çok eski çağlarda, kandillerde olduğu gibi, yağlarla elde edilirdi. Daha sonraları kandilin yerini mum, ondan sonra da petrol, asetilen ve havagazı aldı. Bugün ise elektrikten faydalanılıyor.

Fenerler, genel olarak, durağan (sâbit), gezici (seyyar) olmak üzere, ikiye ayrılır. Durağan fenerlerin başlıcaları şunlardır: Sokak feneri, bahçe feneri, ayaklı fener, kollu fener, dikili fener. Gezici fenerlerin başlıcaları ise, araba feneri, hırsız feneri, mahya feneri, madenci feneri, gemici feneri, Çin feneri, el feneridir.

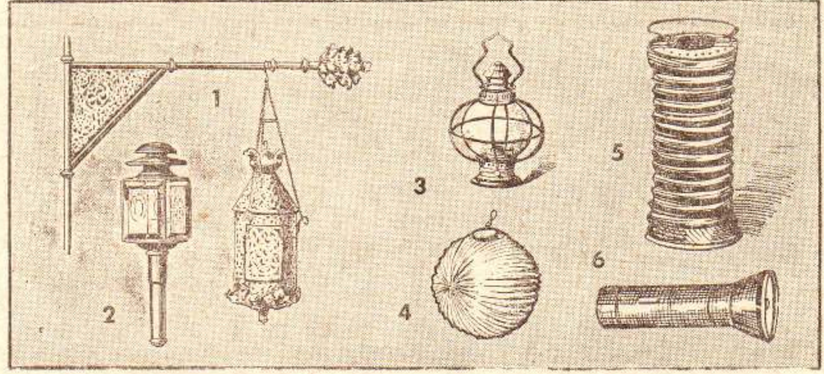
Fener Çeşitleri

Madenci Feneri. — Madenlerdeki işçilerin kullandığı bu fenerler iki çeşittir. Bir kısmı elde taşınır, bir kısmı özel kancalarla başa takılır. Her iki çeşidi de madenlerdeki grizyum gazının patlamasını önlemek için özel bir kafesle örtülür (Bk. Madenci Feneri).

Hırsız Feneri. — Elde taşınan bu fenerler kullananı göstermiyecek, yalnız karşıyı aydınlatacak biçimde yapılmıştır. Ön tarafı camlıdır.

Çin Feneri (Karpuz Fener). — Muşamba veya kâğıttan yapılan bu fenerler açılıp kapanabilir. Çeşitli biçimleri vardır. Çin işi resim, yazı ve şekillerle süslüdür. Bilhassa donanma ve şenliklerde süs feneri olarak kullanılır.

Gemici Feneri. — Rüzgârdan sönmiyecek şekilde yapılmıştır. Yalnız deniz taşıtlarında değil, karada da kullanılır. Deniz taşıtlarının burun, kıç ve iki yanında kullanılan fenerlerin mânası olduğundan bunlardan bir kısmı renklidir. Deniz taşıtlarının sağ (sancak) tarafındaki fener yeşil, sol (iskele) tarafındaki kırmızı, burundaki ve kıçındaki ise beyazdır. Deniz iskelelerine de solda yeşil, sağda kırmızı fener asılır. Bu ışıklar deniz seferlerini düzene sokmak içindir.

Çeşitli fenerler: 1 — XV. yüzyıl feneri; 2 — Eski bir araba feneri; 3 — Bakır gemici feneri; 4 — Kâğıttan karpuz fener; 5 — Muşamba fener; 6 — Elektrik feneri.

Mahya Feneri. — Eskiden, ramazan gecelerinde camilerde çekilen mahyalarda kullanılırdı. Genel olarak, kandil biçiminde yapılmıştı.

El Feneri. — Eskiden kadınlar akşamları sokağa çıkarken önlerinde ışık tutan bir erkek giderdi. Bazı yerlerde meşale kullanılırdı. Fakat, genel olarak, fenerden faydalanılırdı. Bu fenerler «gemici feneri» gibi rüzgârda sönmiyecek şekilde yapılırdı. Bugün elektrik pilleri yapıldığından, karanlık yerlerde etrafı aydınlatmak için pilli elektrik fenerleri kullanılıyor. Bunlara «el feneri» denildiği gibi «cep feneri» de denir.

Cep Feneri. — Elektrik piliyle çalışan ve cepte taşınabilen küçük aydınlatma aracıdır. Daha çok karanlık yerlerde kullanılır, az bir ışık sağlar.

İçlerinde yassı veya yuvarlak piller vardır. Bu piller genel olarak 1,5-4,5 voltluk veya daha fazla gerilim verirler. Bu gerilimle çalışan küçük bir ampul ve onun önünde de ışığı toplamaya yarıyan bir mercek vardır. Bu tip cep fenerlerinin çok çeşitleri yapılmıştır.

Cep fenerlerinin bir de dinamoyla çalışanları vardır. Bu fenerlerin içine küçük bir dinamo yerleştirilmiştir. Fenerin üstünde bir plâka vardır. Feneri yakmak için bu plâkaya elle bastırmak gerekir. Plâka bir yayla dışarı doğru itilir. El plâka üstüne bir bastırılıp bir çekilirse dinamo çalışır. Böylece fenerin ucundaki ampul yanar.

Son zamanlarda akümülâtör bataryasiyle çalışan fenerler de yapılmıştır. Bunların bataryası boşaldığı zaman bir redressör vasıtasiyle bir prizden doldurulabilirler. Verdikleri ışık şiddeti de diğer fenerlerden fazladır.

Dikme veya Dikili Fener. — Yere dikilmiş bir direk veya madenî bir ayak üzerine konmuş fenerlerdir. Sokak ve bahçelerde kullanılan bu cins fenerlerin duvara, binaya, direğe bir kolla asılmış olanlarına «kollu fener», yukarıdan asılmış olanlarına «asma fener», direğin üzerine yapışık gibi duranlarına «ayaklı fener» denir.

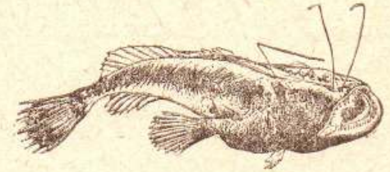
Deniz Feneri. — Denizlerde gemilere yol göstermek için kullanılan fenerlerdir (Bk. Deniz Feneri).

FENER BALIĞI

Tropikal ve ılık denizlerin 500 m. ye kadar derinlerinde yaşıyan yırtıcı bir balıktır. Vücudunun yarısı baş, yarısı kuyruktan ibarettir Basık, çirkin bir balıktır, fakat eti lezzetlidir.

Fener balığının çok geniş bir ağzı, ağzının üstünde de, sırt yüzgecinin önünde, ince uzun bir organı vardır. Bunun titremesinden meydana gelen yakamoz sayesinde fener balığı avını kendine çeker. Avı yaklaştığı zaman ağzını birdenbire açar, bu hareketin suda meydana getirdiği çevrintide avının bir an duraklamasından faydalanarak, onu yutuverir. Fener balığı karşısına çıkan her şeyi yutar. Bazan avlanmak için dalan karabatakları bile yuttuğu görülmüştür.

Denizlerimizde iki çeşidi yaşıyan fener balığı marttan ağustosa kadar yumurtlar. Larvalar boyları 6 sm. yi buluncaya kadar su yüzüne yakın yaşar, bundan sonra derin sulara inerler.

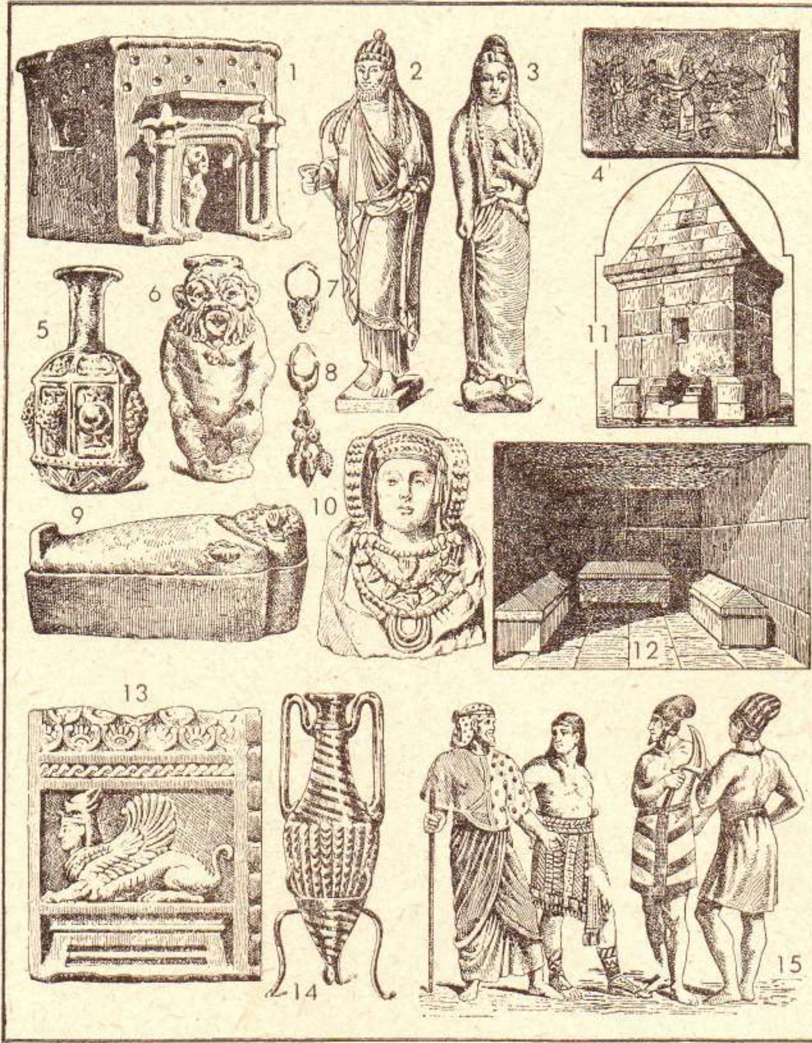

Fener balığı

Fener balıklarının boyu, genel olarak 1 metreye yakındır, bazan 2 metreyi bulur. Etleri lezzetliyse de, çok çirkin görünüşleri yüzünden olacak, özel olarak avlanmazlar. Bazan ıstakoz, pisi, kalkan ağlarına takılırlar.

FENİKELİLER

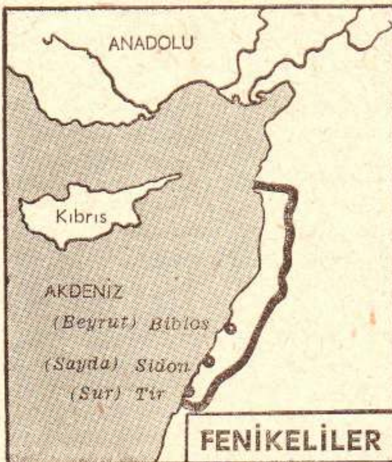
İlkçağ'da Suriye, Lübnan ve Filistin kıyılarında yerleşmiş denizci bir kavimdir. Site krallıklarından meydana gelen devletler kurmuşlar, bu devletlerden biri zaman zaman ötekileri egemenliği altına almıştır. Bu devletler, deniz ticaretine dayanan bir oligarşi tarafından yürütülmüştür.

Fenikeliler, Samî kavimlerdendir. Bir yandan buğday, zeytinyağı, kereste gibi ürünlerini Asur ve Mısır gibi büyük, kalabalık ülkelere satarlarken, bir yandan da denizcilikte ilerlemişlerdi. Büyük bir donanma meydana getirerek, Akdeniz kıyılarında küçük sömürgeler kurdular. Akdeniz dışına

Fenike sanatından örnekler: 1 — Topraktan bir ev modeli; 2 — Bir rahip heykeli; 3 — Arstarte haykeli; 4 — Bir mühür; 5 — Şişe; 6 — Bir cüce heykeli; 7-8 — İki küpe; 9 — Bir lâhit; 10 — Pişmiş topraktan bir büst; 11 — Mezar; 12 — Bir mezarın içi; 13 — Kabartma; 14 — Camdan bir vazo; 15 — Fenikeli kıyafetleri.

da çıkan, Avrupa ile Afrika kıyılarını dolaşan Fenikeliler, buraların ürünlerini, o zaman dünyanın merkezi olan Yakın Doğu'ya taşıdılar. Bir yandan da üstün bir endüstri kurup, maden işçiliği, kuyumculuk, camcılık, dokuma, boyacılık gibi alanlarda, yeni buluşlarla da ilerliyen bir sanayi yarattılar, Yakın Doğu'da paraca üstün bir durum kazandılar.

Fenikeliler yazıyı da çok geliştirerek sonunda alfabe yazısını buldular, böylece medeniyet alanında en büyük hamlelerden birini yaptılar.

Büyük askerî devletler Fenikelilerin zengin sitelerini ele geçirmek istiyorlardı. Bunlara karşı koyamıyan Fenike, zaman zaman, Asur, Mısır, İran egemenliği altına girdi, sonundan büyük İskender'in yerine geçenlerin, Romalılar'ın eline geçti.

Fenike tarihinin en parlak çağı M. Ö. 1000-525 arasındaki 475 yıldır. Bu çağda Tir (Sûr) ve Sidon (Sayda) şehirleri olağanüstü parlayıp, öteki siteler üzerinde egemenlik kurmuşlardır. Daha 853'te kudretli Asur İmparatorluğu'nun uyruğu olmak zorunda kalan Fenike, sonra Babil ve İran egemenliği altına düştü. Büyük İskender 333'te Fenike'yi aldı. Bundan sonra Doğu Akdeniz kıyılarının eski parlaklığı bir daha geri dönmedi.

FENOL

Organik kimyada halkalı (aromatik) sistemin en basit elemanı olan benzen (C_6H_6) altıgen halkasına OH eklenmesiyle meydana gelen bileşiklerdir. Kömür katranının 160°-240° C arasındaki basamaklı damıtılması sırasında naftalinle birlikte elde edilir. Fenoller asit özelliği gösteren cisimlerdir. Asitlerle bazların tanınmasına yarıyan turnusol kâğıdını, asit rengi olan, kırmızıya boyarlar.

Benzenin altıgen halkasında bir OH grupu taşıyanlara «monofenoller, iki OH grupu taşıyanlara «difenoller», üç veya daha fazla OH grupu taşıyanlara «trifenoller» veya «polifenoller» denir.

Asitfenik. — Monofenollerden benzen halkasında bir OH grupu taşıyanıdır, «asitfenik» veya «karbol asidi» de denir. Suda 1/15 oranında erir. Kuvvetli bir mikrop kırıcı (dezenfektan), kuvvetli bir zehirdir. C_6H_5OH formüliyle gösterilir. Ergime noktası 41° C dir. Saf olarak renksiz kristaller şeklinde bulunur.

Pikrin Asit. — Fenol nitrik asitle birleştirilirse, «2-4-6 trinitro-fenol» meydana gelir. Bu cisme «pikrin asit» de denir. Kuvvetli bir patlayıcı cisimdir. Kendisi veya tuzları mermi kapsüllerinde kullanılır.

Bakelit. — Fenolle, formaldehit denilen bileşiğin birbirlerine etki ettirilmesinden bakelit denilen cisim ortaya çıkar. Bakelit, bilhassa elektrik endüstrisinde yalıtkan olarak önemli bir yer almıştır.

Aspirin. — Salisil asit ile ondan türeyen asetil-salisil asit (aspirin) de bir monofenol türevidir.

FERACE

Feraceli ve yüzüne yaşmak örtmüş eski bir Türk kadını

Eski Türk kadın kıyafetlerinden biridir. « Yaşmak » denilen yüz örtüsüyle birlikte kullanılırdı (Bk. Yaşmak).

Ferace kadınların içlik üstüne giydikleri, kendisi de, kolları da gayet bol, kol ağızları çok açık, gayet geniş devrik yakalı bir mantoydu. Etekleri topuklara kadar inerdi. Kollar göğüs üzerinde kavuşturulduğu zaman eller tamamiyle yen içinde kalırdı.

Feraceler, genel olarak, «gürünşah» ve «Engürü (Ankara) sofu» denilen Türk dokumalarından yapılırdı. Fakat çuha, atlas, canfes (tafta), lâhur, kişmir yünlü ve ipeklilerinden yapıldığı da çok olurdu. Sonradan Avrupa fabrikaları bu kumaşları taklit ederek lâhuraki, kaşmir, triko ve şelâki gibi adlar altında, feracelik olarak memlekete sürdüler. Halbuki Türk kumaşları hiç solmaz, kolay eskimezdi.

Ferace, zamanla, biçim bakımından değişikliklere uğradı. Yakalarına dantelâ kırmalar konuldu, önüne ilik, düğme yapıldı. Bil-

hassa kibarlar ve saraylılar, Avrupa kadınlarının mantolarına benzeterek, feracenin sadeliğini bozdular. Ferace, gide gide, yalnız yaşlı kadınların kullandığı bir kıyafet halini aldı. Daha sonra geçen yüzyılın sonunda Beyrut'tan gelen bazı Türk kadınlarının çarşafla sokağa çıkarak bu Suriye kıyafetini moda haline getirmesi üzerine, ferace büsbütün unutulmaya yüz tuttu; yalnız Saray kadınlarında kaldı.

FERDİNAND I. (1861-1948)

Ferdinand I

Bulgaristan kıralıdır. Sachsen - Coburgund - Gotha Prensi Auguste ile Fransız Prensesi Marie-Clémentine'in dördüncü oğludur. Viyana'da doğdu. 1887'den beri Türkiye'ye bağlı bir Prenslik bulunan Bulgaristan'a 1887'de 2. prens olarak seçildi. 1908'de, Meşrutiyet'in ilânının doğurduğu havadan faydalanarak, kendini kıral ilân etti, Bulgaristan da bağımsızlığını kazanıp, Türkiye'den ayrıldı.

1912-13 Balkan Savaşı'nda Bulgaristan, Türkiye'yi gafil avlayıp, 3 bağlaşığı ile beraber pek önemli kazançlar sağladıysa da, siyasî ihtirasları bağlaşıklarını ve Romanya'yı ürküttü; bunlar Bulgaristan'a saldırıp onun kazancının en önemli bölümlerini elinden aldılar. Bulgaristan bunun acısını çıkarıp Sırbistan'dan öc almak için, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya, Avusturya-Macaristan ve Türkiye yanında savaşa katıldı; fakat Makedonya cephesini tutamayıp çözüldü, bu sefer Ege'yi de kaybetti. Bunun üzerine tahttan feragat eden Ferdinand, yerini, 1918 sonunda, oğlu Boris'e bıraktı. 1948'de 87 yaşında öldü.

II. Abdülhamit'in fahrî yaveri olan Ferdinand, ona yazdığı bütün mektupları «Kulunuz» diye imzalardı. Türk protokolünde rütbesi müşir (mareşal) idi. Olağanüstü zeki ve hilekâr olarak tanınmıştı. II. Abdülhamit tarafından iyi idare edilmiş, fakat Bulgaristan'ı Balkanlar'ın en büyük askerî kuvveti haline yükselterek, Makedonya'yı Türkiye'den almak, Ege Denizi'ne çıkmak siyasetini gütmüş, İttihat ve Terakki hükümetinin beceriksizlikleri ona aradığı büyük fırsatı vermiştir.

FERGANA

Türkistan'da bir Türk ülkesidir. Üç yanı pek yüksek dağlarla çevrili 200-500 metrelik bir ova halindedir. Ortasından Sir Derya ırmağı geçer. Irmağın geçiş yeri batıya doğru açıktır. Fergana'nın kapısı burasıdır. Ülke yer yer Akdeniz ve alp bitkileriyle, ormanlarla kaplıdır. Büyük ölçüde pamuk tarımı yapılır. Yıllık yağmur 75 sm. kadardır. Kış ortalaması — 1° C, yaz ortalaması da + 32° C'dir. Ülkenin en büyük bölümü bugün Sovyetler Birliği'ni teşkil eden Türk cumhuriyetlerinden Özbekistan'da kalmıştır. Bazı parçaları Kırgızistan (Türk) ve Tajikistan (İranlı) cumhuriyetlerindedir. Fergana'

FERHAT İLE ŞİRİN

Evvel zaman içinde Mehmene Bânû adında bir padişahın tek bir kızı vardı, adına Şirin derlerdi. Henüz on üç, on dört yaşındaydı, güzelliğiyle meşhurdu. Padişah Şirin için bir köşk yaptırmak istedi. Şehrin en meşhur mimarını çağırttı. Mimar köşkü yaptıktan sonra süsletmek için, Bihzâd adında çok usta bir nakkaş getirdi. Bihzad'ın bir oğlu vardı, o da nakkaştı. Adına Ferhat derlerdi. Baba-oğul köşkü süslemeye koyuldular.

Şirin, ara sıra saraydan çıkıp Ferhat'ı görmeye geliyordu. Ferhat onu görünce aklı başından gidiyordu. Gene bir keresinde Ferhat böyle bayılınca Şirin onu yanaklarından öptü ve başucuna şu beyti yazıp bıraktı.

Bilmem melek misin cânâ yoksa ferişte
Heman aklım aldın efendim bir görüşte
Benim derd-i derûnumdan haberdar olmıyan bilmez
Mahabbet bir belâ şeydir giriftar olmıyan bilmez.

Ferhat aklı başına gelince kâğıdı okudu yeniden bir âh edip kendinden geçti.

Nihayet, köşkün nakış işleri bitti, mimarbaşı nakkaşlara izin verdi. Bu sırada Şirin'in dadısı bunların sırrını öğrendi, gözetlemeye başladı. Bir gün Mehmene Bânû gezerken bir su başına geldi. Bu suyu saraya getirmek istedi ama, sarayla su arasında koskoca bir dağ vardı. Dağı delip suyu akıtmak gerekiyordu. Mehmene Bânû emir çıkarttı, bu suyu saraya akıtanın her istediğini yapacağını bildirdi. Ferhat «Ben yaparım» deyince onu Mehmene Bânû'ya getirdiler. Ferhat, mimarbaşıya iki demir külünk ısmarladı. Biri yüz batman, öbürü ikiyüz batman ağırlığındaydı.

Ferhat işe başlayınca Mehmene Bânû ile Şirin de tahtırevana binip seyre geldiler. Ferhat onları görünce coştu. Her vuruşta dağdan hamam kubbesi iriliğinde taşlar kopardı. Kırk günde dağı deldi ve suyu akıttı. Bunun üzerine Mehmene Bânû onu saraya aldı. Şirin dadısını araya koyup, Ferhat'la küçük köşkte buluşuyordu. Bir cariye bunu Mehmene Bânû'ya gammazladı. Mehmene, Ferhat'ı zindana attırdı. Ama, rüyasında kendisini tehdit ettiklerinden bir müddet sonra çıkarttı. Bin altın verdi. Ferhat paraları fakirlere dağıttı. Külüngiyle dağda kendine bir mağara kazdı. Aslanlar, kaplanlar gelip karşısında selâm dururlardı. Ferhat ise Şirin'i andıkça gözlerinden yaş yerine kan akardı.

Bir gün gene Şirin aklına gelince tahammülü kalmadı. Aslanları kaplanları ve bütün hayvanlariyle yola çıkıp Ermen diyarına, Şirin'in şehrine geldi. Şirin de rüyasında bir ihtiyar adam görmüştü. Bu ihtiyar ona «Uyan da pencereden bak» diyordu. Bir de baktı ki Ferhat karşısında bir taş üzerinde oturuyor. Aklı başından gidip düştü bayıldı. Ferhat üzüntüsünden üstünü başını paraladı, çırılçıplak kaldı. Babasına haber verdiler. Geldi baktı ki oğlu bir sürü hayvan ortasında çırılçıplak oturuyor. Alıp eve götürmek istedi. Öteki gelmedi.

Ferhat'ın hali Nuşirevan'ın oğlu Husrev'in kulağına geldi. O zaman Hürmüz Şah cihan şahıydı. Bir gün avda Ferhat'ın iniltilerini duydu. Yanına çağırttı. Macerasını anlattı. Bunun üzerine Hürmüz Şah Mehmene Bânûya savaş açtı. Mehmene Bânûya casus gönderdi. Dehşetli bir savaş oldu. Hürmüz Şah tarafından Behram adındaki kahraman Mehmene'nin askerini kırdı. İkinci gün Ferhat meydana çıktı, döğüşecek er diledi. Mehmene, Karun Pehlivan'a Ferhat'ı sağ tutması için emir verdi.

Üçüncü gün Hürmüz Şah'ın oğlu ve şehzadesi Husrev meydana geldi, er diledi. Savaş sonunda Mehmene'nin ordusu mahvoldu. Mehmene Şirin'i kaçırdı. Sonra da Ferhat'ın öldüğünü söyledi. Bunun üzerine Ferhat, yüz batmanlık külüngünü havaya atıp başını külünge verince canını Tanrı'ya teslim etti.

Şirin kendine gelince Ferhat'ın öldüğüne inanmadı. «Görmeyince inanmam» dedi. Ferhat'ı dağ gibi yerde cansız yatar görünce belinden hançerini çektiği gibi sapını Ferhat'ın göğsüne koydu. Bir âh edip ucunu kendi göbeğine dayadı. Üzerine düşüp tatlı canını bedeninden ayırdı. Hürmüz Şah bunlara acıdığından ikisini bir yere gömdürdü.

nın önemli şehirleri Andican, Hokant, Hocent, Nemengân, Oş, Fergana'dır.

Timuroğulları imparatorluğunu Türkistan'dan Hindistan'a götüren ünlü Babur Şah'ın ve babasının hükümdarlık ettikleri ülke olan Fergana «Baburnâme» nin ilk bahislerinde coğrafya bakımından anlatılmıştır ki, bu sayfalar, Türkçe nesrin en güzel örneklerindendir. Babur, Fergana'dan, önce Afganistan'a, sonra da Hindistan'a geçince, ülke Özbek Türkleri'nin eline düştü. 1876'ya kadar merkezi Hokant'ta olan Türk hanlığına Ruslar son verdiler, 1918'deki millî Türk hükümetini de Komünistler ortadan kaldırdılar (Bk. Özbekistan).

Fergana Dağları. — Fergana'da bir dağ zinciridir. Tanrı Dağları'ndan ayrılarak batıya doğru uzanır. Yükseklikleri yer yer 4.000 metreye yaklaşır.

FERHAT'LA ŞİRİN

Bir halk hikâyesidir. Kimin yazdığı belli değildir, ağızdan anlatılarak yayıldığı gibi eskiden beri taşbaskısı ve resimli kitapları halk arasında ilgiyle okunur. Kaynağı, bir İran hikâyesi olan «Husrev ü Şirin» dir ki, eski aydın sınıf edebiyatının ortak konularındandı.

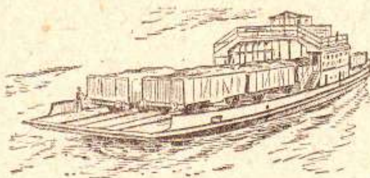
«Ferhat'la Şirin» de öbür halk hikâyelerine benzer; yani, bütün hikâye, birbirine kavuşmak istiyen iki sevgilinin aşk masalıdır. Bazı hikâyelerde bunlar kavuşur, bazılarında kavuşamaz.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

İran Edebiyatında Husrev ü Şirin ve Ferhat ü Şirin Yazan Şairler (Faruk K. Timurtaş, 1961); Ferhat ile Şirin (S. Tevfik Özzorluoğlu, 1940).

FERİBOT

Limanlarda veya nehirlerde arabaları, vagonları karşıdan karşıya geçirmekte kullanılan gemilere «feribot» denir.

Feribot

İlk feribotlar kürekliydi. Bazıları da kıyıdan kıyıya iple çekilmek suretiyle işlerdi. Büyük göl ve nehirlerde bu ilkel feribotların yerini sonradan buharlı gemiler aldı.

Bugün ise «feribot» deyimi, daha çok, trenleri bir kıyıdan yakındaki başka bir kıyıya ileten gemiler için kullanılıyor. Araba ve otomobilleri taşıyanlara «araba vapuru» diyoruz.

Danimarka ile İsveç arasında, bütün trenler, iskelelerde, feribotlara girer, karşı iskeledeki raylar vasıtasiyle kıyıya çıkarılır. Danimarka ile İsveç arasında, Kanada ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki nehirlerde de bu vapurlar çok görülür. Yalnız, su altında açılan tüneller feribotları yavaş yavaş ortadan kaldırmaktadır.

FERİDUN BEY [Ahmet Feridun Paşa] (Ölümü: 1583)

Bir Türk yazarı ve devlet adamıdır. 1552'de Vezir Sokullu Mehmet Paşa'nın özel kâtibi olarak memurluk hayatına başladı. 1570'te reisülküttap (dış işleri bakanı), 1573'te nişancı (devlet bakanı) oldu. 1576'da azledilip rütbesi indirilerek Sırbistan'da Semendire'ye sancakbeyi atandı. 1581'de yeniden III. Murat'ın sevgisini kazanarak nişancı olduğu gibi, 1582'de de Kanunî'nin tek kızı olan Mihrimah Sultan'ın vezir-i âzam Damat Rüstem Paşa'dan olan kızı Ayşe Hanım-Sultan'la, yani Padişah'ın halazadesiyle evlendi. Rütbesi beylerbeyi (orgeneral) idi. Ünlü eserini yazdığı zaman henüz «bey» olduğu için, «Feridun Bey» diye tanınmıştır.

Derlediği «Münşeâ'tu's-Selâtîn» (imparatorların yazışmaları) adındaki büyük koleksiyonla pek geniş ün kazanmıştır. Bu eser, devletin kuruluşundan 1574'e kadar 1.880 vesikayı bir araya toplar; bu vesikaların büyük bölümü padişahların mektupları, seferlerindeki rûznâmeler» (günlük tutulmuş notlar) dır. Bu bakımdan, Osmanlı tarihinin en önemli kaynaklarından biridir. İki kere 2 büyük cilt halinde İstanbul'da yayınlanmıştır.

FERİT PAŞA, Damat Mehmet (1853-1923)

Damat Ferit Paşa

Bir Osmanlı sadrâzamıdır. Bahriye nezareti müsteşarı İsmet Efendi'nin öğludur. İstanbul'da doğdu. Hariciye'ye girerek Paris, Roma, Petersburg, Londra büyükelçiliklerinde çeşitli kâtipliklerde bulundu. Londra Başkâtibi iken Damat Necip Paşa'dan (1855-1885) 29 yaşında dul kalan, Sultan Mecit'in kızlarından Mediha Sultan (1856-1928) ile evlenip «Damat» oldu (1886). Devlet Şûrası'na üye atandı 1888'de rütbesi vezirliğe (mareşallik ile eşit sivil rütbe) yükseltildi 1909'da Ayan Meclisi'ne üye seçildi.

Ferit Paşa, Mütâreke'de, Sultan Vahidettin (Mehmet VI.) tarafından sadrazamlığa getirildi. Ferit Paşa, zaten felâket içinde olan memleketi, kayınbiraderi olan padişahla birlikte, büsbütün felâkete sürükledi. Pek geniş kültürü olmakla beraber, muhakeme kabiliyeti kıt, gerçekleri göremiyen, üstelik mağrur bir adamdı. 66 yaşına kadar, eşinin Baltalimanı'ndaki muhteşem sarayında, büyük kütüpanesinden nadiren dışarı çıkmıştı, yüksek devlet işlerinde hiçbir tecrübesi yoktu. Değil o devirde, en iyi bir zamanda bile devlet adamı olmak için gereken vasıflardan yoksun bulunduğu halde, Türkiye tarihinin şüphesiz en nazik anında, İngilizler'in de zorlamasiyle, hükümdar tarafından, pek kısa sürmek üzere, 5 kere sadarete getirildi. Damat Ferit Paşa, gülünç siyasî tasarılariyle, Avrupa'da alay konusu olmakla kalmadı, Türkiye'nin ancak, başta İngiltere olmak üzere, büyük Batı devletlerinin korunmasiyle kurtulacağına inandığından, bu inancını da pek körce, inatla yürütmeye çalıştığından, Millî Mücadele'ye engel olmaya kalkıştı (Bk. Mehmet VI.) Memlekette büyük ölçüde nefret uyandırdığından, hayatından korkarak, Avrupa'ya kaçtı. Az sonra Nice'de öldü. Çocuğu olmamıştır.

FERMAN

Osmanlı imparatorluğunda padişahın ağzından yazılmış emirlere «ferman» denir. Aslında «hatt-ı hümayun» lar gibi bizzat padişahın emri olmayıp onun adına, Divan-ı Hümayun'un, yani hükümetin, çıkarttığı emirnamelerdir. Bir fermanda şu özelliklerin mutlaka bulunması lâzımdı:

1. Bahis konusu emrin bir «ferman» olduğunun zikri,
2. Fermanın gönderildiği kişinin adına, rütbesine göre hitap şekli,
3. Fermanın yollama veya verilme sebebi,
4. Bu yollama veya verilmenin padişahın iradesi olduğu,
5. Yapılması emrolunan işin açık bir ifadeyle anlatılması,
6. Verilen işin ne suretle yapılması istenildiği,
7. Fermanın gönderilme tarihi,
8. Gönderildiği yerin adı.

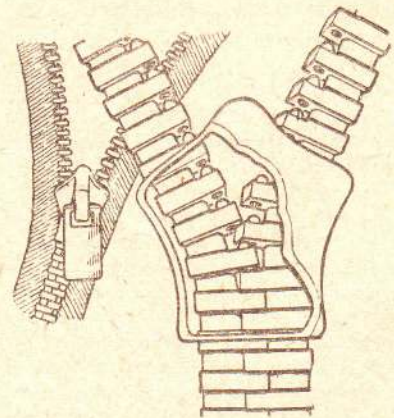
Fermanlarda Arap harflerinin Türkler'e mahsus şekillerinden olan «divânî» yazı kullanılırdı.

FERMUVAR

Ucundan çekilince açılıp kapanan bir çeşit kapama düzenidir. Giyim eşyalarında, kılıf, çanta vs. de kullanılır. Elbiselerde eteklerin yanlarını, blûzların yakalarını kolayca açıp kapamak için fermuvar dikilir (Bk. Dikiş).

Fermuvar iki sıra metal dişliyle, bunların üstünden geçen birleştiriciden ibarettir. Birleştirici yukarı doğru çekildiği zaman dişler birbirine geçer. Fermuvar açılmak istendiği zaman da birleştirici aşağı doğru çekilir, birbirine geçmiş olan dişler ayrılır, fermuvar da açılmış olur. Dişlerin arasına iplik, kumaş girerse fermuvar iyi çalışmaz, zorlanırsa kırılır. Dişlerden biri kırılırsa o fermuvar kullanılamaz.

İlk fermuvarı 1893'te Whitcomb L. Judson adında bir Amerikalı yapmıştı. İlk zamanlar pek rağbet görmedi, sonradan Gideon Sundback adında başka bir Amerikalı fermuvarı daha kullanışlı bir hale getirdi, kadın ter-

Bir fermuvarın işleyişi

ziler arasında tutulmaya başladı. Çeşitli maddelerden yapılabilen fermuvarlar muayyen boylardadır. Giyim eşyalarında kullanılanların boyu yarım metreyi geçmez, büyük çanta ve kılıflarda kullanılanların boyları daha uzundur.

Fermuvar, son yıllarda yurdumuzda da kullanılmaya başlandı. Eskiden yabancı memleketlerden getirilen fermuvarı bugün artık kendi fabrikalarımızda yapabiliyoruz.

FERSAH

Eski bir uzunluk ölçüsüdür. Farsça «fersenk» sözünden gelir. Bu ölçüyü ilk önce Persler kullanmışlardır. Âdi adımla bir beygirin 1 saatte aldığı yol bir fersah sayılırdı. Başka milletler de fersahı bir saatlik yol karşılığı olarak kabul etmişlerdir. Bugünkü ölçülere göre, aşağı yukarı, 4 km. kadar eder.

FES

Atatürk devrimlerinden önce yurdumuzda şapka yerine kullanılan erkek başlığına «fes» denirdi. Nar çiçeğinden vişneçürüğüne kadar çeşitli kırmızı renkte, kalın çuhadan yapılırdı. Genel olarak, silindir biçimi olan bu başlığın tepesinin tam orta yerinde bir «ibik» vardı. Bu ibiğin ucunda da «püskül» denilen bir deste siyah veya mavi ipek, yahut ibrişim bulunurdu. Memleketimizde kavuk giyme âdetinin kaldırıldığı 1828 yılından şapka kanununun çıktığı 1925 yılına kadar, yani 97 yıl, başımızda taşınan bu başlık, adını Afrika'daki Fas şehrinden aldı. Fesin ilk defa yapılıp giyildiği yerin Fas olduğu söylenmekte ise de bunun ne dereceye kadar doğru olduğu belli değildir.

Fesin Türklerde resmî başlık olarak kullanılması II. Mahmut'un zamanında ise de daha önce de İstanbul'da ve Yunan adalarındaki bir kısım Rumlar, hattâ Türkler fes giyerdi. II. Mahmut, Yeniçerilerin kaldırılmasından sonra, resmî kılıklarda da genel bir değişiklik yaptırdı. O zamanlar serasker olan, daha sonraları sadrâzamlık da yapan, Koca Hüsrev Paşa'nın tesiriyle, «fes» askerlere başlık olarak seçildi.

Fesin halk arasında yayıldığı sıralarda Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında bir fark gözetilmediyse de daha sonraları, yani 1835'te, Hıristiyanlar, üzerinde özel işaretler bulunan fesler giymeye başladılar.

Fesin resmî başlık olarak kabulünden sonra, 1833'te İzmit'te fes yapan bir yapımevi, 1835'te de İstanbul'da bir «feshane» kuruldu. Buna rağmen fes ihtiyacı tamamiyle karşılanmadığından Avusturya'dan da fes alınırdı.

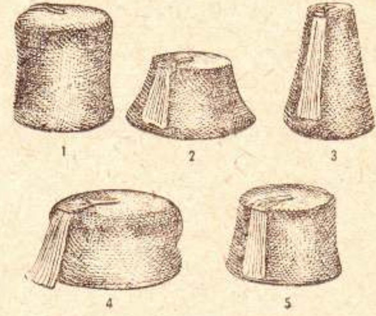
Fes yalnız bir erkek başlığı olarak kalmadı, İstanbul'da yaşlı Müslüman ve Hıristiyan kadınlarla Anadolu'da kasabalı ve köylü kadınlar da, süs olarak, fes giydiler. Kadınların giydikleri feslerin üstü yemenilerle sarılır, sarı püsküllerle, peneslerle (altın taklidi sarı teneke pullarla) süslenirdi. Bugün bile Anadolu yaylalarındaki Yörük ve Afşar kadınları bu çeşit fesler giyerler.

Fesler vuruldukları kalıba göre değişik biçimler alır, bunlara biçimlerine göre ad verilirdi. Başlıcaları «mahmudiye», «mecidiye», «aziziye», «hamidiye», «zuhaf», «sıfır numara», «dar Beyoğlu», «hasırlı» «şılk» biçimleriydi. Bu çeşitli biçimlerdeki feslerin püskülleri de değişik olurdu. Hocalar fesi sarık, esnaf da arakiye, yemeni sararak giyerlerdi.

Bugün bazı Müslüman memleketleriyle Fransızların, İspanyoların Afrika'daki yerli askerlerinden bir kısmı, Yunanistan'daki efzon askerleri fes giyerler.

FESLERDEKİ PÜSKÜL ŞEKİLLERİ VE DİĞER SÜSLER

FESLERDE bir süs olan püsküller çeşitli biçimlerdeydi. Subaylarla erlerin, polislerin püskülü burma şeklindeydi, ortasında bir de tahta düğme bulunurdu. Zeybeklerin püskülleri serpme halinde uzundu. Bazı feslerde de «yaygın püskül» şekli vardı. Bu duruşu sağlamak için «ferahi» denilen dökme pirinçten bir tepelik kullanılırdı. «Ferahi», eski gümüş mecidiyeden az büyük, alt tarafında üç yerinden halkalı olup püskül bu halkalara, «ferahi» de ibiğin üzerine dikilirdi.

Fes çeşitleri: 1 — Zuhaf; 2 — Aziziye; 3 — Sıfır; 4 — Mecidiye; 5 — Hamidiye

İlk feslerde püskül fesin her tarafını kaplardı. Bu püsküller rüzgârlı, yağmurlu havalarda birbirine karışırdı. Bazı açıkgöz Yahudi çocukları bu durumdan faydalanırlar, on para karşılığında püskülleri tarayıp düzeltirlerdi. En iyi püskül Dublin'den gelirdi. Fakat, Tunus'un mavi püskülleri de bir hayli meşhurdu.

Tunus fesleri üzerine «ferahi» yerine «ay damga kâğıt» denilen, Beyazıt'taki eski yerli kâğıtçılar tarafından özel surette kesilen bir cins süs kullanılırdı. Bu çeşit fesleri ekmekçi, yağlıkçı, yorgancı ustaları gibi esnaf kodamanları giyerlerdi. Çocuk feslerine ise süs olarak nazarlıklar, muskalar, ziynet altınları gibi şeyler takılırdı.

FESLEĞEN

Fesleğen

Yaprakları güzel kokulu bir süs bitkisidir. Evlerde saksı içinde yetiştirilir.

Ballıbabagillerden olan fesleğenin anayurdu Hindistan'dır. Oradan Avrupa'ya geçmiş, güzel kokusu için hemen her yerde yetiştirilmiştir. Yurdumuzda da çok sevilen bir süs bitkisidir.

Fesleğen beyaz, pembemsi çiçek açar. Bazı yerlerde bu çiçekler kurutulup nane, kekik gibi, yemeklere tat vermek için kullanılır.

Fesleğen oldukça kolay yetişen bir bitkidir. Bir saksıdaki anaç bitkiden, köke yakın yerlerdeki yeni sürgünler, kökü, biraz da toprağı ile birlikte çıkarılıp başka bir saksıya dikilir. Bu saksıda elenmiş funda toprağı bulunmalıdır. Fide, kök hizasından bir iki parmak yukarısı toprağın yüzüne gelmek üzere dikilir, ilk günler sık sık sulanır.

«Yer fesleğeni» denilen bir başka bitki daha vardır ki sütleğengillerdendir, bundan ilâç yapımında kullanılan bazı maddeler çıkarılır.

FETHİ BEY, Tayyareci (1891-1913)

Fethi Bey

İlk Türk havacılarındandır. İstanbul'da doğdu. 1907'de Bahriye Mektebi'ni bitirdi. 1911'de tayyarecilik öğrenmek üzere İngiltere'ye gönderildi. Bir yıl sonra memlekete döndü, pilot olarak çalışmaya başladı, çok başarılı uçuş denemeleri yaptı.

1913'te Dancourt adında bir Fransız pilotu, Paris'ten Kahire'ye giderken İstanbul'a gelmişti. Bu pilot yoluna devam ettiği sırada Toroslar'da uçağı parçalandığı için seyahatten vazgeçti. Bu olay, seyahati Türk pilotlarının tamamlaması fikrini akla getirdi. Fethi Bey, Sadık adında genç bir teğmenle birlikte uçacaktı. Seyahate Nuri Bey adında başka bir pilot da katılıyordu. İki uçak büyük bir törenle İstanbul'dan uğurlandılar. O zamanlar böyle uzun seferlere Avrupa'da bile az çıkılıyordu. Ne yazık ki, seyahat başarıyla sonuçlanamadı. Fethi Bey'in uçağı Şam'dan kalktıktan bir müddet sonra Taberiye yakınlarında düştü. Fethi Bey'le yardımcısı Tğm. Sadık şehit oldular. Nuri Bey de bunun üzerine seyahati yarım bıraktı.

Bu iki genç memleket evlâdının kaybı halk arasında büyük üzüntü uyandırmıştı. Hâtıralarını yaşatmak için bir anıt yapıldı. Fatih Parkı'ndaki kırık sütun ilk uçak şehitlerinin ve bu yarı kalmış seyahatin anıtıdır.

FETHİYE

Muğla ilinin Akdeniz Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda Antalya'nın Elmalı ve Kaş, güney ve

güneybatıda Akdeniz, batıda Muğla'nın Köyceğiz, kuzeyde Denizli'nin Çameli, Burdur'un Gölhisar ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Kemer, Kestep, Seki ve Üzümlü adında dört bucağı, bunlara bağlı 79 köyü vardır.

Yüzölçümü: 3743 km²

Nüfusu: 68.381 (1960 sayımı)

İlçe'de arazi deniz kıyısındaki ovalardan doğu ve kuzeydoğuya doğru yükselir. Yükseklik Fethiye Körfezi'nin doğusunda Baba Dağı'nda 2.000 metreye yaklaşır (1.975 m.), ilçenin kuzeydoğusunda Göktepe'de ise 2.000 m. yi aşar (2.254 m.). Fethiye'nin iklimi Akdeniz iklimidir. Yazlar sıcak ve yağışsızdır. Kışlar yağışlı ve ılık geçer.

İlçenin en önemli akarsuyu Eşen Çayı'dır. Kocaçay adı da verilen bu su ilçenin doğusundan kuzey-güney doğrultusunda akarak Akdeniz'e dökülür. İlçe orman bakımından zengindir. En çok görülen ağaç çeşitleri kızılçam, ardıç, sedir, palamut meşesidir.

İlçenin başlıca gelir kaynağı krom madenleridir. Balıkçılık da yapılır. Tarım çeşitleri arasında tahıl, baklagiller, tütün, susam ekimi başta gelir, ilçenin ihtiyacını karşılıyacek kadar turunçgiller yetiştirilir.

Kasaba: İlçe merkezi Fethiye kasabası, kendi adını taşıyan körfezin doğusunda, iç limanın kıyısında kurulmuş güzel manzaralı şirin bir yerdir. Limanı tamamiyle kapalı, vapurların barınmasına elverişlidir. Aydın'a 290, Muğla'ya 165 km. uzaklıkta olan kasaba, 3 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 7.652'dir (1960 sayımı).

Tarih: Bugünkü Fethiye'nin yerinde Likyalılar devrinde Telmisos adında pek bayındır bir şehir bulunuyordu. Bugünkü Fethiye yakınlarında bu şehrin yıkıntılarına raslanır. Bu arada, kayalar içine oyulmuş Likya mezarları da görülür. Yıkıntıların bir kısmı da, kıyıların çökmesi üzerine, denize gömülmüştür. O çağlarda Fethiye bir denizcilik merkeziydi. Bugün de Fethiye, yurdumuzun işlek limanlarından biridir. Limana maden yüklemek üzere, sık sık yabancı gemiler gelir.

1855 yılında çok şiddetli bir depremde kasaba hemen hemen tamamiyle yıkılmış, sonradan yapılan şehirde oldukça düzgün ve geniş caddeler açılmıştır.

FETİŞ ve FETİŞİZM

İlkel kavimlerin putlarına «fetiş», bunlara tapınmaya da «fetişizm» denir.

İnsanlarda ilk din duyguları cansız eşyaya tapmakla başlamıştır. Fetişizm, dinin temelini teşkil eder (Bk. Din).

Çeşitli toplulukların fetişleri: 1 — Fildişi Kıyısı yerlilerinin fetişi; 2 — Asurluların fetişi; 3 — Markiz Adaları yerlilerinin fetişi; 4 — Dahomey yerlilerinin fetişi

Ayrıca, ruh hastalıklarında da bir eşyaya cinsel duygularla bağlanmak «fetişizm» diye anılır. Daha çok, cinsel hayatını iyi düzenliyememiş kimselerde fetişizme doğru bir eğilim görülür (Bk. Hastalıklar: Cinsel ruh hastalıkları).

FETRET DEVRİ

Tarihimizde 11 yıl sürmüş bir devre verilen addır. «Fetret» Arapçada «ara, kargaşalık» demektir.

28 temmuz 1402 Ankara Savaşı'ndan, Yıldırım Bayezit'in oğullarından Mehmet Çelebi'nin, babasının tek vârisi sıfatiyle, devleti birleştirdiği 5 temmuz 1413'e kadarki devre, tarihimizde bu adla anılır. Buna «Şehzadeler Kavgası» da denilmiştir.

Timur istilâsı üzerine, Yıldırım'ın aldığı yerlerin hemen hepsi elden çıkarılmış, Timur tarafından Anadolu beylikleri tekrar diriltilmişti. Bunun üzerine başlıyan «Fetret Devri» şu safhaları geçirdi:

1. — Yıldırım'ın büyük oğlu ve veliahtı Emir Süleyman, Ankara Meydan Savaşı'ndan, babasının vezir-i âzamı Çandarlızade Ali Paşa ile birlikte, ayrılarak, Edirne'ye geldi, hükümdarlığını ilân etti. 17 şubat 1411'de, 9 yıla yakın hükümdarlık ettikten sonra, 34 yaşlarında öldürüldü. Hâkim olduğu yerler bugünkü Çanakkale, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ illerimiz, Bulgaristan, Makedonya, Teselya ve Batı Trakya'dan ibaretti. Bir ara Orta Anadolu'ya kadar uzadıysa da, bu, geçici oldu (Bk. Süleyman Çelebi).

2. — Emir Süleyman'ın yerine kardeşi Musa Çelebi geçti, onun mirasına aynen vâris oldu, 2 yıl, 5 ay sonra, 5 temmuz 1413'te, 25 yaşlarında, öldürüldü.

3. — Yıldırım'ın oğullarından Mehmet Çelebi, Ankara Savaşı'ndan sonra, Sıvas, Ankara, Zonguldak, Bolu, Eskişehir, Tokat, Afyon, Çorum, Yozgat, Kırşehir, Nevşehir, Amasya, İzmit, Adapazarı dolaylarını ele geçirdi, Amasya'yı merkez yaptı.

4. — Yıldırım'ın oğullarından İsa Çelebi de Bursa, Balıkesir, Bilecik taraflarını ele geçirdi, Bursa'yı merkez yaptı, 2 yıl sonra Mehmet Çelebi tarafından devletine son verildi, 1405'te öldü.

5. — 1404'te ağabeyisi İsa Çelebi'nin prensliğini ele geçiren Mehmet Çelebi, böylece üleksini genişletti, babasının başkenti Bursa'yı ele geçirdi, ağabeyisi Süleyman Çelebi'nin karşısında tek rakip olarak kaldı.

6. — Sonunda Mehmet Çelebi, kardeşi Musa Çelebi'yi de ortadan kaldırdı, babasından kalan Avrupa mirasını da ele geçirip devleti birleştirdi. Bu suretle Fetret Devri'ne son verdiği zaman I. Sultan Mehmet, 402.422 km² kadar büyüklükte bir devlete sahip oluyordu (1960'da bu topraklarda 20.852.000 nüfus vardı). Bu devlet, babası Yıldırım'ın devletinin yarısından da küçüktü; hattâ büyükbabası I. Sultan Murat'ın bıraktığından da ufaktı. Böylece Timur, Türkiye'ye yarım yüzyıldan fazla bir zaman kaybettirmiş oluyordu. Çünkü Yıldırım'ın bıraktığı sınırlara ancak elli yıl kadar sonra erişmek mümkün olmuştur (Bk. İsa Çelebi; Musa Çelebi; Mustafa Çelebi; Mehmet I.).

FETVA

Her hangi bir meseleye, İslâm dinine uygun olarak verilen cevaba «fetva» denir. Bilgisine güvenen herkes, bir kimsenin sorusu üzerine fetva verebilir; fakat dayandığı kaynağı göstermek zorundadır. Yalnız şeyhülislâm, kaynak göstermek şartına bağlı değildi.

Nazariyatta böyle olmakla beraber, dinî bakımdan Müslümanlar'ı aydınlatmak üzere resmen «müftü» (fetva veren) ler atanmıştır. Müftünün verdiği fetvanın, icraî ve kazaî hiçbir hükmü yoktu. Fetvayı istiyen Müslüman, ancak aydınlanmış olurdu; bunu kadıya götürüp maksadını elde etmek için kullanamazdı. Ancak padişahlar, pek önemli bazı işlerde, şeyhülislâm veya kazaskerlerden fetva isterlerdi. Büyük bilginlerin verdikleri fetvalar, sonradan koleksiyon halinde derlenmiştir.

Bugün Türkiye'de müftü olarak atanmış kimseler, vatandaşı, dinî sorularında, fetva vererek aydınlatabilirler.

FEYZULLAH EFENDİ, Şeyhülislâm (Bk. MUSTAFA II.)

FEUERBACH, Ludwig Andreas (1804-1872)

Feurebach

Ünlü bir Alman filozofudur. Tanınmış Alman hukukçusu Johann Feuerbach'ın oğludur. Bavyera'da dünyaya geldi. İlk felsefe derslerini Hegel'den aldıktan sonra 1828'de Erlangen'den tabiî ilimler üzerinde çalışmaya başladı. Aynı zamanda «Gedanken über Tod und Unsterblichkeit» (Ölüm ve Ölmezlik Üzerinde Düşünceler) adındaki eserini de hazırlıyordu. Feuerbach, bu eserinde insanlardaki ahlâk düşüklüğünü ele almıştı. Daha sonraki eserlerinde ise doğrudan doğruya Hıristiyanlığa hücum etti. En önemli eseri olan «Das Wesen des Christentums» (Hıristiyanlığın Felsefesi) ni 1841'de yayınladı. Bu eserinde Feuerbach Hıristiyanlığın ve dinin kötü taraflarını ele almıştır. Ona göre «Din, sonsuzluğun şuurda yerleşmesidir, yani şuurun sonsuzluğudur. Tanrı, insanın iç âleminin dışarıya vurmuş şeklidir». Feuerbach, kendisinin dinsiz olduğuna dair çıkarılan söylentileri reddetmişti. 1848-49 yıllarında Almanya'da kilise ile devlet arasındaki mücadeleye katılanlar, Feuerbach'ın fikirlerinden çok faydalandılar. Ayrıca, Karl Marx taraftarları da Feuerbach'ın fikirlerini benimsemişlerdi.

FIKIH

İslâm hukukudur, şu esaslar üzerine kurulmuştur:

1 — Kuran,

2 — Hadis, yani Peygamber'in sözleri ve hareketleri,

3 — Kıyas,

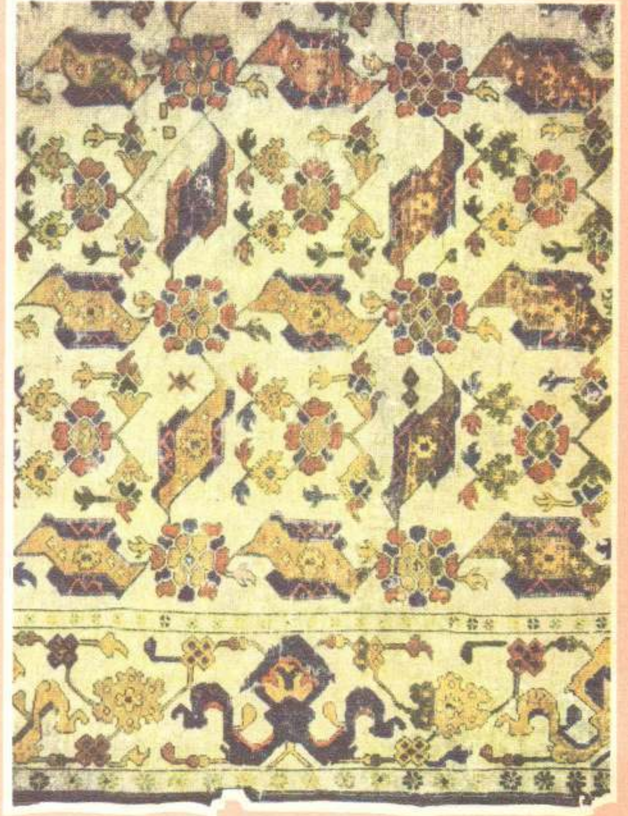
4 — İcmâ.

Her hangi bir konuda Kuran'da açık bir âyet varsa, fıkıhta bu esas olarak alınır;

HALI ve

XV. YÜZYIL — Çin özellikleri taşıyan bu halının üzerinde Anka Kuşu ile Canavar'ın kavgasını gösteren süslü motifler vardır.

XVII. YÜZYIL — Bu Uşak halısının üzerinde kuş motifleri görülmektedir. Uşak halıları bütün dünyaya ün salmıştır.

HALICILIĞIMIZ

XVIII. YÜZYIL — Burada görülen Kula seccadesi İstanbul'daki Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ndedir. Seccade renk zenginliği bakımından büyük bir değer taşır.

yoksa Peygamber'in «sahîh» (doğru) olan hadîslerine bakılır; aranan esas burada da bulunmazsa, son iki yola başvurulur.

«Kıyas» hukuk bilginlerinin (fakîhlerin) bir meselenin benzerini Kuran veya Hadîs'te bulmaları demektir. Mukayese ve benzetme yolu ile Kuran veya Hadîs'te kökü veya benzeri olan mesele, genelleştirilerek, ikinci meseleye de uygulanır.

«İcmâ» ise, milletin veya halkın o konu üzerindeki isteği demektir; Kuran'a veya Hadîs'e aykırı olmadıkça bu istek esastır, şer'i sayılır.

İslâm'da Mezhepler

İşte İslâm hukuku bu şekilde derlenmiştir. Böylece, zamanla, VIII. ve IX. yüzyıllarda, bu hukuk tamamen derlenip yazılı hale getirildi, bundan hukuk «okulları» doğdu. «Mezhep» dediğimiz din kolları, birer hukuk okulundan ibarettir.

Yukarıdaki dört esastan hareket eden büyük İslâm hukukçuları, bazan teferruatta anlaşamamışlar, başka başka kanunlar ortaya koymuşlardır. İlk mezhep Hanefîliktir, Ebu-Hanife ve öğrencileri tarafından kurulmuştur. En çok yayılan mezhep budur: Bugün Müslümanlar'ın yarısından fazlası, bu arada Türkler'in ezici çoğunluğu, bu mezheptendir. En liberal hukuk «okulu» olan Hanefîlik, «rey» e, yani hukukçunun vicdanî kanaatine ileri derecede önem verir. Daha sonra Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî okulları, sırasiyle, adlarını taşıdıkları hukuk bilginleri tarafından kuruldu (Bk. Malikî, Şafiî, Hanbelî). Mâlikîler, Hanefîler'e göre daha sağa kaymakla beraber, Şâfiîler'den, hele Hanbelîler' den daha çok muhafazakârdır; yani, Hadîs'e daha az bağlanmışlar, rey ve içtihada daha çok önem vermişlerdir. En muhafazakâr olan Hanbelîlik'ten XVIII. yüzyılda Vehhabîlik çıktı; bu sonuncu mezheplerin (Hanbelîlik ve Vehhabîlik) taraftarları bugün 10 milyonu geçmez.

Bu 4 hukuk okuluna «Sünnî mezhepler» denir, hepsi Halife'yi (Abbasîler'i, sonra Osmanoğullarını) İslâm âleminin başı tanırlar. Halife, Hanefî olmakla beraber, dört mezhebin de başıdır, 4 mezhebe de eşit muamele etmek zorundadır.

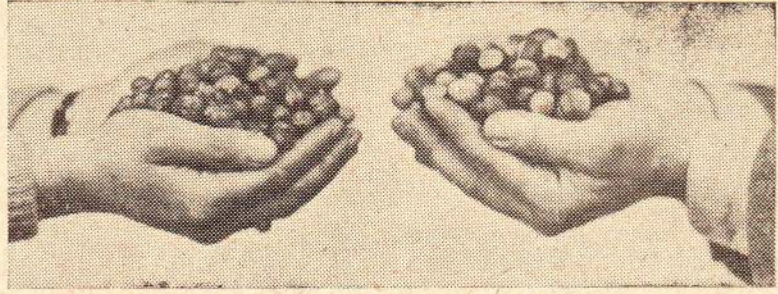
Azınlıkta kalan mezheplerin (Şiilik, Haricîlik vs.) de kendi hukukları vardır. Fakat bunların Dört Mezhep'ten olan farkları derindir, Halife'yi başkan olarak tanımazlar (Bk. Dinler, İslâm, Şiilik).

Fıkıh üzerinde pek çok kitap yazılmıştır. Bunlar eskiden bütün İslâm dünyasında kadılara kanun külliyatı hizmetini görürlerdi. Cevdet Paşa'nın başkanlığında derlenen «Mecelle», Hanefî hukukuna göre, bir medenî kanundur.

FINDIK

Kayıngillerden bir ağaççıktır, bunun sert bir kabuk içindeki yemişlerine de «fındık» denir. Kuzey Yarımküresi'nin ılık iklimli birçok yerlerinde olduğu gibi yurdumuzun Karadeniz Bölgesi'nde geniş ölçüde yetişir.

Fındık ağacı bodurdur. İlkbaharda başka ağaçlar gibi zengin çiçeklerle bezendiği görülmez. Fındığın erkek çiçekleri tırtılsıdır, dallara asılmış tırtıla benzer. Aynı ağaçta bu-

FINDIĞIN TARİHÇESİ

FINDIK, tarihe kutsal bir meyva olarak geçmiştir. Eski Türkler'in din hayatında pek önemli bir yer tutan fındık aynı zamanda sulh ve selâmet timsali de sayılıyordu. Büyük göç sırasında Türkler'le birlikte fındığın da, göç yolları boyunca, İran'a, Karadeniz'e geçtiği anlaşılıyor. Bugün fındığın esas vatanı Karadeniz kıyılarıdır.

Türkler gibi, başka milletler de fındığı kutsal sayarlardı. Yunanlılar'ın ticaret tanrısı Hermes'in asâsı bir fındık dalıydı. Eski Romalılar da fındığa önem verirlerdi. Düğünlerde, çeşitli şenliklerde fındık dalı yakmak şarttı. Bakkhus törenlerinde de bir teke fındık dallarına sarılıp yakılır, böylece, tapınağa kurban edilirdi. Sihirbazların mucizeler yaratan sihirli değnekleri de aslında birer fındık dalıydı. Araplara göre elinde fındık dalı bulunan bir kimse, kendini bütün fenalıklardan koruyabilirdi. Ayrıca, su kaynağı ve su hazinelerinin de fındık dallarının yardımiyle bulunduğuna inananlar çoktu.

Fındığın kutsallığına inanan milletler arasında İngilizler'le Fransızlar da vardı. İngilizler, Noel sofralarında fındık bulundurmayı, sofrayı fındık dallariyle süslemeyi âdet edinmişlerdi. İtalyanlar da fındık çeşitlerine azizlerin adlarını vererek fındığın kutsallığına inandıklarını belirtmek istemişlerdi.

Müslümanlarda da fındık önemli bir yer tutar. Fındığın bir cennet meyvası olduğuna din adamları inanmışlardır. Âdem Babamız gökten yere indiği vakit tanrının emriyle 30 çeşit meyvayı da birlikte getirmişti. Bunların arasında fındık da vardı. Kuran'ın da bazı surelerinde fındıktan bahsedilir.

Türk halılarında fındık motifleri

FINDIK ÜZERİNE MÂNİLER

Elma attım nar geldi
Fındıklıktan yâr geldi.
Bir öptüm bir ısırdım
Al dudaktan kan geldi.

Fındığı pek severler
Kırıp içini yerler
Yâr üstüne yâr sevme
Sana fındıkçı derler.

Fındık dalda dal yerde
Bülbül öter her yerde
Ötme bülbülüm ötme
Her birimiz bir yerde.

Kız söndürme ocağım
Sensiz geçerse çağım
Fındık kabuğu gibi
Yanıp kül olacağım.

Fındık Ağacının Büyüsü

Eskiden birçok kimseler çatallı bir fındık dalında sihirli bir kuvvet olduğuna inanırlardı. Bu çeşit daldan İncil'de, eski el yazmalarında bahsedilir. Çatallı fındık dallariyle yeraltı sularının, madenlerin yerinin bulunduğuna dair birçok hikâyeler vardır. Bugün bile birçok memleketlerde buna inanan kimselere raslanır. İngiltere'de bu maksatla, bildiğimiz fındık ağacının çatallı dalları, Kuzey Amerika'da ise aynı aileden başka ağacın dalı kullanılır.

600 Yıllık İhraç Malı

Yapılan araştırmalar Karadeniz bölgesindeki fındığın 600 yıldan beri ihraç edilmekte olduğunu göstermiştir. İlk Giresun fındığının 1403 yılında Timurlenk'e gelen bir İspanyol elçisinin bir gemi dolusu fındık götürdüğü bilinmektedir. Bu tarihten sonraki resmi kayıtlara göre 1773'te Rusya'ya, 1792'de Romanya'ya 1851'de İngiltere'ye fındık ihracı yapılmıştır. O tarihten beri de ihracat gittikçe artarak devam etmektedir.

lunan dişi çiçekler ise, çok küçük olduğundan, uzaktan gözle görülmez. Çiçekler geliştikten sonra tırtılsıların çiçek tozu etrafa saçılır, dişi çiçekleri döller. Döllenen yumurtalar fındık içini, yumurtalık çeperi de fındık kabuğunu meydana getirir. Dişi çiçeklerin çanak yaprakları da, kenarları dantelâ gibi olan yeşil fındık kadehini meydana getirirler. Olgunlaşan fındıklar temmuz, ağustos aylarında toplanır.

Fındık çok besleyici bir yemiştir. 100 gr. fındık 682 kalori verir. Yağ, azot ve karbonhidrat bakımından çok zengin olan fındıkta B1, B2, C vitamini de vardır. Ayrıca, potasyum, fosfor, kalsiyum, demir gibi madensel maddeler de bulunur. Türkiye fındıklarındaki yağ (% 66,47) başka memleketlerde yetişen fındıklardakinden fazla olduğu için daha çok kalori sağlar.

Fındık içi çikolata yapımında, pastacılıkta kullanıldığı gibi çiğ olarak da yenir. Çürük fındıklardan elde edilen yağ sabun yapımında, endüstrinin daha başka kollarında kullanılır. Fındık yağı — 15 derecede donması bakımından endüstride çok makbuldür, eczacılıkta da faydalanılır.

Fındık Üretiminde Türkiye Birinci

Dünyada en çok fındık yetiştiren memleket Türkiye'dir. Yurdumuzda 160.000.000'

Bir fındık yaprağı, bitkinin erkek organları ve meyvası

dan fazla fındık ağacı vardır. Yılda ortalama 70-80.000 ton fındık elde edilir. Bu rakam ortalama dünya fındık üretiminin yarısından çoktur. Fındık üretiminde bizden sonra İtalya, sonra İspanya gelir. A. B. D. de de fındık yetiştirilmesine gittikçe artan bir önem verilmeye başlanmıştır. Ancak, fındık ağaçlarının kapladığı alana göre elde ettiğimiz ürün İtalya ve İspanya'dakinden azdır. Bizde fındık ağaçlarının kapladığı alan 150.000 hektar kadar olduğu halde İtalya'da 35.000, İspanya'da 25.000 hektar kadardır. Halbuki İtalya'da çok defa bizimkinin yarısına yakın ürün elde edilmektedir.

Kabuklu fındığın verimi cinsine göre değişir. Genel olarak, kabuklu fındık ağırlığının yarısına yakın iç fındık verir.

Fındık, ihraç mallarımızın en önemlilerindendir. Başlıca alıcısı Almanya, A. B. D., Fransa ve İngiltere'dir. Yıllık ortalama iç fındık ihracatımız 3-4.000 tondur. Kabuklu fındık ihracatımız da yıllık üretime göre değişir; iç fındıktan çok daha fazladır. Fındık ihracatından elde ettiğimiz para yılda 200.000.000 lirayı geçer.

Fındık Çeşitleri

Yurdumuzda fındığın birçok çeşidi vardır. Ancak, bunlar arasında ticari değer taşıyanlar şunlardır:

Tombul Fındık. — Türkiye fındık üretiminin % 80'ini bulur. Verimi % 45-52 dir. Bir kilosunda 600'e yakın kabuklu fındık bulunur. İç tombul fındığın bir kilosunda da 1.100 kadar fındık vardır. Dünyada en çok aranan çeşit budur. Pastacılıkta, şekerleme, çikolata yapımında kullanılır.

Sivri Fındık. — Bu fındık daima kabuklu olarak ihraç edilir. Verimi %43-45'tir. Bazı bölgelerde yıllık ürünün %20-30'unu sağlar.

Değirmendere Fındığı. — Daha çok tazeyken yenir. Karadeniz bölgesinin «badem fındık» çeşidine benzer. Gölcük (Değirmendere) ilçesinin körfez kıyıları boyundaki topraklarında yetişir. Yıllık üretim 1.000 ton kadardır. Yassı ve sivri olan Değirmendere fındığı İstanbul ve çevresinin en tanınmış yemişleri arasındadır.

Ticari değeri olan başka fındık çeşitleri «kara fındık», «kuş fındığı», «foşa fındık», «kan fındığı», «palas fındık», ikiz fındık» tır.

Fındığın Yetiştirilmesi ve Bakımı

Fındık, az emekle yetişen bir ağaçtır. Kıyı bitkisi olan fındık ağacı, kıyıdan 30 km. içlere kadar yüksekliği 600 m. yi geçmiyen yerlerde yetişir. Fındık ağacının yüksekliği 5-6 m. yi geçmez. Tek tek dikilebildiği gibi 6-7'si bir arada olmak üzere, hazırlanan ocaklara da dikilebilir.

Fındık, çok defa yere dökülen tanelerden çıkan fidanlarla kendiliğinden ürer. Ayrıca, sincap, fare gibi hayvanlar da fındığın başka yerlere yayılmasını sağlar. Bilhassa sincapların sonradan yemek üzere topladıkları fındıkları yere gömmesi yeni fındık ağaçlarının çıkmasında rol oynar.

Fındık, bu tabiî üreyişinin dışında, sürgünlerinden üretilir. Fındık ağaçlarının dibinde her yıl meydana gelen sürgünlerin bir kısmı kesilip alınır, bir kısmı da bırakılır. Ağacın dibi kazılarak gübrelenir. Bu sürgünler birkaç yıl içinde kök salar. Bunlar sonbaharda kesilir, yeni çukurlara dikilir. Dikilecek sürgünlerin en az iki yıllık olmasına dikkat etmelidir.

Fındıklar, dış kabukları sararmaya, iç kabukları kızarmaya başlayınca toplanır. Temmuz, ağustos aylarında elle toplanıp sepetiere doldurulan fındıklar, harman yerine götürülerek yığılır, burada bir hafta kadar güneşte bırakılarak kurumaları sağlandıktan sonra, küreklerle karıştırılarak dış kabuklarından ayrılır. Sonra, yeniden yere serilir, iyice kurutulur. Kurumuş fındıklar çeşitli kalburlardan geçirilerek irili ufaklı boylara ayrılır. Bir kısım fındıklar kırma makinelerine gönderilerek içleri çıkarılır. Elde edilen kabuklar da yakacak olarak kullanılır.

Fındık ağaçlarına en çok zarar veren «fındık kurdu» dur. Bunlar fındıkların içini yer, yumurtalarını da meyvaların içine bırakırlar. Bunlardan kurtulmanın başlıca yolu ağaçları ilâçlamak, kurtları toplamak, kurtlu fındıkları yakmaktır.

Böceklerin açtığı delikler fındıklarda küf mantarlarının üremesine yol açar; bu da, fındıkları bozar.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:

Fındık Kongresine Rapor, 1935 - 1955 (Kemal Peker, 1956); Fındık Bilgisi (K. Peker, 1950); Fındık, (S. A Özkurt, 1950); Fındık Ağaçlarının Zararları ve Korunma Çareleri (Prof. Dr. Bekir Alkan, 1948); Fındık, İktisadi Kalkınmada Önemi (K. Peker, 1943); Fındık Ziraati Kılavuzu (Dr. H. M. Durukan, 1939); Fındıktan Yapılan Pastalar, Dondurmalar, Tatlılar (K. Peker).

FINDIKLI

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde Rize iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını kuzeydoğuda Artvin ilinin Arhavi, doğuda merkez, güneydoğuda Yusufeli ilçeleri, güneybatıda Rize'nin Ardeşen, kuzeybatıda ise Karadeniz çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 16 köyü vardır.

Yüzölçümü: 408 km²

Nüfusu: 23.000 (1960 sayımı)

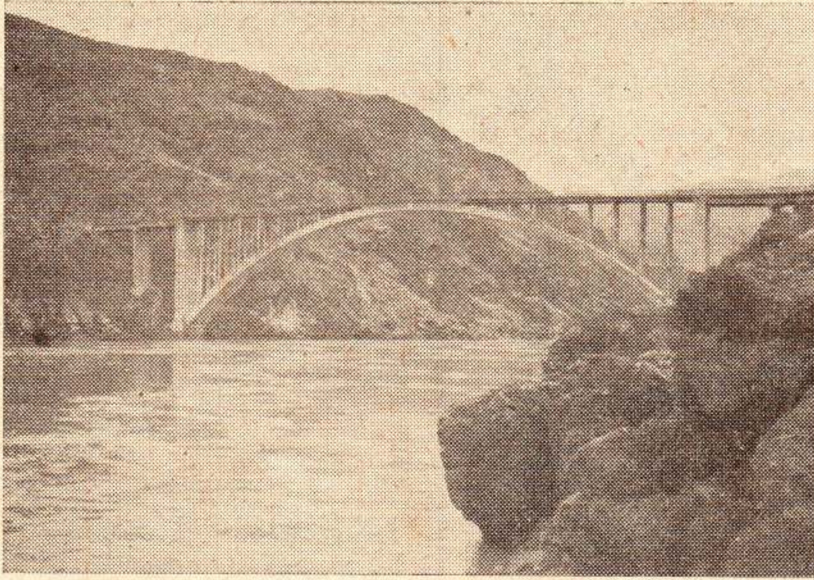
İlçede çok dar bir kıyı ovası vardır. Bunun gerisinde kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu Rize Dağları uzanır. Kıyıdan başlıyarak büyük bir eğimle yükselmeye başlıyan dağları, kıyıya dik akan akarsuların vâdileri derin bir şekilde yarar. Bu durum ilçeye çok engebeli bir özellik verir. Kafkas Dağları ile soğuk hava akınlarından korunmuş olan bu yörede iklim ılıktır. Sıcaklık ne yazın çok yüksektir, ne de kışın çok düşüktür. İlçede birçok küçük dereler, çaylar vardır: Pishala Deresi, Abu Deresi, Sümle Deresi gibi. Bitki hayatı zengindir. Ormanlarda kayın, gürgen, kestane, lâdin ve çam nevileri bulunur. Deniz seviyesinden 600-800 m. ye kadar yayvan yapraklı ağaçlar, daha sonra yayvan ve iğne yapraklıların birlikte bulunduğu karışık ormanlar, daha yükseklerde iğne yapraklılar bulunur. Fındık ilçenin ticarî ürünlerinin başında gelir. İlçede en fazla ekilen tahıl mısırdır. İhtiyacı karşılıyacak kadar da pirinç ekilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Fındıklı kasabası Hopa-Rize şosesi üzerinde ve deniz kıyısında kurulmuştur. Nüfusu (1960 sayımına göre 3.720 olan kasaba, devlet şosesi boyunca, güneybatıya doğru genişler. Kasabanın doğu kesiminde okul, Hükümet Konağı ve daha çok devlet daireleri bulunur. Batı ve güneybatıya doğru dükkânlar hafif bir yay biçiminde uzanır.

FIRAT

Yurdumuzun en büyük ırmaklarından biridir. Uzunluğu 2.800 km. dir. Karasu ve Murat adında iki büyük kolun birleşmesiyle meydana gelir.

Bunlardan Karasu, Erzurum'un kuzeyinde Dumlu Dağı'nın kuzey yamaçlarındaki bir kaynaktan doğar. Erzurum Ovası'nın ortasında sazlıklarla kaplanmış bir alandan geçer. Ilıca'nın batısında ovadan çıkan nehir, Erzincan-Erzurum demiryolu boyunca dar boğazlardan geçtikten sonra Aşkale batısında sert bir dirsekle güneye döner. Tercan'dan gelen Tuzla Çayı'nı alır. Sansa Boğazı'ndan geçtikten sonra Erzincan Ovası'na akar. Ke-

Fırat üzerinde 108 m. uzunluktaki, tek açıklıklı betonarme Kömürhan (İsmet Paşa) köprüsü. Malatya-Elâzığ arasındaki bu köprü yurdumuzda en uzun tek açıklıklı betonarme köprüdür.

mah Boğazı'na girerek bu ovadan çıkar. Daha batıda Çaltı Suyu'nun kavuşak noktasında sert bir dirsekle güneye döner. Keban kasabasının 12 km. kuzeyinde Murat Suyu ile birleşir.

Murat Suyu, Van Gölü kuzeyinde yükselen Tendürük Dağı ve Aladağ'ın yamaçlarından doğan kollarla büyür. Birçok dar boğazlardan, ovalardan geçtikten sonra Muş Ovası'na kuzeyden girer. Bu ovadan Nemrut Dağı'ndan gelen Karasu'yu alır. Batıya doğru Genç ve Palu'dan geçer. Sağdan Munzur Çayı'nı alır, yukarıda adı geçen noktada Karasu ile birleşir.

İki ana kolun birleşmesiyle büyüyen Fırat önce güneybatıya, sonra güneye doğru akar. Sağdan Kuruçay ile Tohma Çayı'nı aldıktan sonra, Kömürhan mevkiinden başlıyarak Güneydoğu Toroslar'ını boğazlarla yarıp geçer. Irmak ancak Gerger'de dağlardan kurtulup Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne girer. Antep ve Urfa yaylalarını birbirinden ayırır. Birecikten geçer, Cerablus yakınlarında Türkiye topraklarından çıkar. Suriye tokpraklarını kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda kestikten sonra, Irak'a geçer. Dicle ile birleşip, Şattülarap adını alarak, Basra Körfezine dökülür.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Fırat Nehrinin Rejimi Üzerine Bir deneme (Doç. Dr. Talip Yücel, Ankara Ün. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi, 1955, sayı 13/4); Fırat-Dicle (Prof. Hâmit S. Selen, 1941).

FIRÇA

Bir şeyin tozunu, kirini gidermekte, bir şeye boya, cilâ sürmekte kullanılan, bir araya bağlanmış kıl veya kıla benzer maddelerden, tel yahut tüyden yapılan alete «fırça» denir. Fırça, kullanıldığı yere göre elbise fırçası, şapka fırçası, ayakkabı fırçası, baş fırçası, diş fırçası, boya fırçası, badana fırçası, tahta (yahut döşeme) fırçası, kuyumcu fırçası, pastacı fırçası, çelik tel fırça vs. diye çeşitli adlar alır.

Elbise Fırçası. — Kumaşı zedelemiyecek kadar sertçe kıldan veya plâstik maddeden yapılır. Elbise ve benzerinin tozunu almak için kullanılır.

Şapka Fırçası. — Elbise fırçasına benzer; yalnız, elle tutulacak bir sapı vardır.

Ayakkabı Fırçası. — İki cinstir. Ayakkabının parlatılması için boyanın fırçalanmasında kullanılanın kılları çok yumuşaktır. Bununla ayakkabının kaba tozu da alınır. Ayakkabının çamur ve benzeri gibi kirini alan fırçanın kılları ise çok serttir. Bazan bu fırçalar çalıdan da yapılır.

Diş Fırçası. — Sert kıldan veya plâstik maddeden yapılır. Ağıza girecek kadar küçüktür. Elle tutulacak sapı oldukça uzundur.

Boya Fırçası. — Boya sürmek için kullanılan, çeşitli biçimlerde yapılmış saplı kıl veya tüy fırçalardır. Sulu boya ile yağlı boya ve vernik fırçaları gerek biçim, gerekse kılın cinsi bakımından değişiktir. Genel olarak sulu boya fırçaları samur tüyden yapılır. Bunlara «tüy fırça» denir. Yağlı boya için ise daha ziyade domuz kılından yapılan «kıl fırça» lar kullanılır. Boya fırçaları çeşitli biçimlerdedir: Dar ağızlıları, geniş ağızlıları, yuvarlak, yassı, az kıllı, çok kıllı ince uclu, kalın uclu vs. Bu biçimlere göre de «yayma fırçası», «yalama fırçası», «dar fırça», «enli fırça», «yassı fırça», «yuvarlak fırça», «zırh fırçası», «keçiayağı» gibi adlar verilir. Eskiden Türk ressam ve tezhipçilerinin kullandıkları tüy fırçalara «tüy kalem» de denirdi.

Badana Fırçası. — Uzun sırıkların ucuna takılabilen uzun kıllı fırçalardır. Duvarlara badana vururken kullanılır.

Tahta (döşeme) Fırçası. — Kısa kesilmiş çalılardan yapılır. Binaların döşemelerini temizlemek için kullanılır.

Çelik Tel Fırça. — Çelik tellerden yapılır. Uzun veya kısa kesilmiş tellerden çeşitli şekilleri vardır. Madenî işlerde kullanılır.

FIRIN

Her yandan aynı derecede ısı alarak pişmesi yahut erimesi gereken şeyleri pişirmek veya eritmek için kullanılan ocaklara «fırın» denir. Fırın ısıyı içinde tutacak şekilde her yanı kapalıdır.

Fırınların, kullanıldıkları işlere göre çeşitli biçimleri vardır. Kullanıldıkları işlere göre de şu adları alırlar: Ekmek fırını, kömür fırını, çanak-çömlek fırını, tuğla fırını, yüksek fırın.

Ekmek Fırını. — Ekmek, francala, simit, börek gibi hamur işlerinin, çeşitli yemeklerin pişirildiği fırınlardır. Bu fırınlar alçak tavanlı bir odaya benzerler. Ateş bu odanın bir kenarında yakılır. Yakacaklar, pişirilecek şeyler «fırın ağzı» denilen küçük bir kapıdan sokulur. Pişirilecek şeyler de uzun saplı, yassı bir kürekle içeri sürülüp yerleştirilir.

Ekmek pişirmekte kullanılan fırınların da birçok çeşitleri vardır. Memleketimizde çoğunlukla çalı-çırpı ve odun yakılarak ısıtılan fırınlar bulunur. Bu fırınların duvarları kalın tuğlalarla örtülüdür. Böylece, sıcaklığının uzun zaman korunması mümkün olur. İleri memleketlerde artık ekmek fırınları elektrikle çalıştırılıyor. Unun yoğurulup hamur yapılmasından, ekmeğin kâğıda sarılmasına kadar geçen bütün işlemler insan eli değmeden otomatik makinelerle yapılır. Bu seri imalât hem çabukluğu, hem de temizliği sağlamıştır. Ekmek fabrikası adını alan bu büyük imalâthanelerde asıl fırının kızdırılmasında da elektrikten faydalanılır.

Bir fırının elektrikle ısıtılmasında iki yol kullanılır. Birinci şekilde fırının tuğlaları arasına yerleştirilmiş maden tellerden akım geçirilir. Tellerin kızgın hale gelerek yaydıkları ısıyla fırın ısınır. Böylece yüksek sıcaklık derecelerine kadar çıkmak mümkün olur. İkinci şekilde ise elektrik arkı kullanılır. İki kömür çubuk arasına bir gerilim tatbik edilir. Doğan arkın açığa çıkardığı ısı ile fırın kızdırılır.

Kömür Fırını. — İnce gövdeli ağaç ve kalın dalların, belirli boyda kesilerek, odun kömürü (mangal kömürü veya Rumeli kömürü) yapıldığı yerdir. Genel olarak kilden yapılan bu fırınlar kapalı, havasız yerlerde karbonlu maddelerin için için yanarak kömürleşmesi esasına göre yapılmıştır.

Tuğla Fırını. — Tuğla ve kiremitlerin daha dayanıklı olması için pişirildiği yerdir. Tuğladan yapılmıştır.

Çini Fırını. — Ağzı çok dar gayet büyük bir küpü andırır. Tuğladan yapılmıştır. Çanak, çömlek, çini porselen gibi şeylerin pişirilmesinde kullanılır.

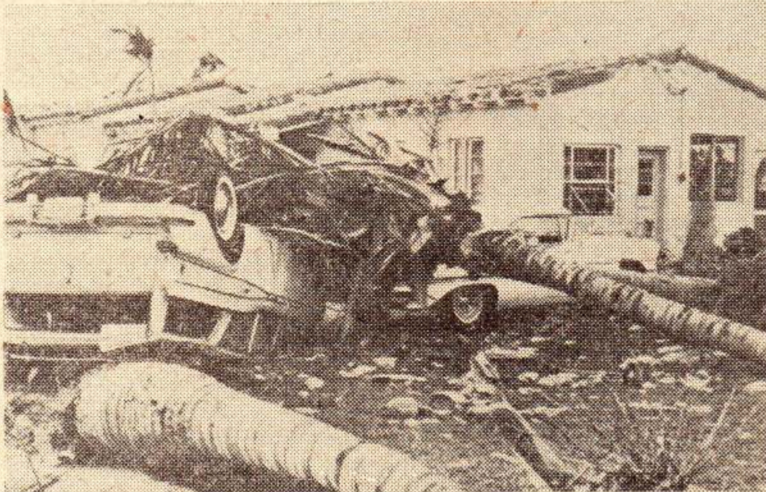
Yüksek Fırın. — Madenleri eritmek için kullanılır. Bu fırınlarda gayet yüksek ısı elde edilir.

Endüstride Fırınlar

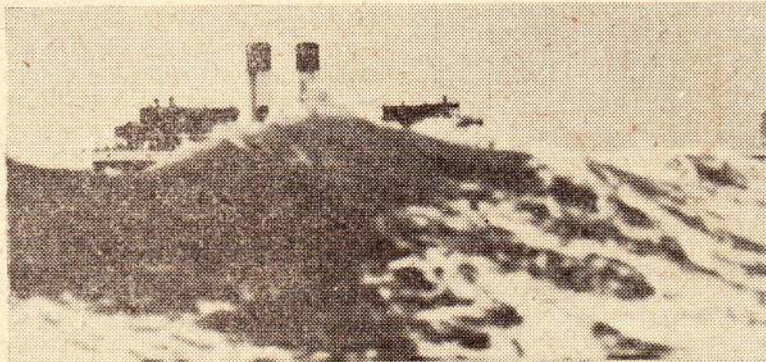
Endüstride çok çeşitli amaçlarla fırınlar kullanılır. Bunların başında maden filizlerinden (yani başka cisimlerle karışık madenlerden) saf maden elde edilmesi için kullanılan fırınlar gelir. Bu fırının ekonomik olması ilk şartlardan biridir. Bunun için de fırında yakıtın vereceği ısı enerjisinden tam olarak faydalanmak gereklidir.

Şiddetli fırtınalardan sonra evlerin yıkılıp yerle bir olduklarına bile rastlanır. İşte Amerika'nın Güney Carolina eyaletinde büyük bir fırtınada yıkılan bir ev, kökü topraktan sökülerek devrilmek üzere olan bir palmiye ağacı

Şiddetli fırtınalar daha çok Okyanusya'da, Japonya'da, Antiller'de büyük hasarlara yol açar. Böyle âfetlerde evler harabe haline gelir, kıyıdan pek yüksek olmıyan yerleri deniz basar, ağaçlar devrilir, yüzlerce insan ölür.

Denizde fırtınaya tutulmak gemiciler için büyük bir talihsizliktir. Fırtına denizlerde dağ gibi dalgalar meydana getirir. Böyle bir fırtınadan hasarsız kurtulmak için bilgi, soğukkanlılık, biraz da talih ister.

Bir fırın genel olarak iki kısma ayrılabilir. Bir sıcaklığın elde edildiği tuğla kaplı kısım. Bir de yanma sonunda ortaya çıkan gazların, dumanın atılmasına yarıyan baca. Bir yakıtla ısıtılan her fırında bu iki kısım mutlaka vardır. Fırınların saçak kısımlarını teşkil eden tuğlaların üstü bir cisimle kaplanır. Kaplama cisimleri genel olarak kil, silis, alüminyum (bir alüminyum bileşiği), kireçli cisimler veya karbon, yani kömürdür.

Fırınlarda kullanılan yakıtları gaz, sıvı ve katı olmak üzere üç bölüme ayırabiliriz. Gazlar arasında generatör gazı, su gazı, mond gazı, havagazı sayılabilir. Bütün akaryakıtlar sıvı yakıt olarak kullanılabilir. Katı yakıtların başlıcaları ise odun ve bütün kömürlerdir.

Endüstride kullanılan fırınlar da kullanılma amaçlarına göre birçok bölümlere ve çeşitlere ayrılırlar.

Tabiat âfetlerinin en korkunçlarından

FIRTINA

FIRTINA şiddetli bir rüzgâr ve bunun denizde, çöllerde meydana getirdiği dalgalanmadır. Meteorologlar ancak hızı saatte 110 km. yi geçen rüzgâra «fırtına» derler. Halbuki bizim çok defa «fırtına» diye adlandırdığımız, rüzgârların hızı bundan çok azdır (Bk. Rüzgâr). Meselâ bir kar fırtınası çok az bir rüzgârla da meydana gelebilir.

Fırtınanın kum fırtınası, kar fırtınası, kiklon, kasırga, magnetik fırtına gibi birçok çeşidi vardır.

Genel olarak, fırtına sözü ile, daha çok, yağışlı, şimşekli olan şiddetli rüzgârlar kastedilir. Başka fırtınalar gibi bu fırtınanın da başlangıcı ısınan havanın yükselmesi, yerine soğuk havanın hücumudur. Sıcak hava, daha çok, kayalık, çıplak yerlerden yükselir. Yükselen sıcak havanın beraberinde taşıdığı su buharı soğuk tabakalara çıkınca yoğunlaşır (Bk. Yağmur). Rüzgârlar yağmur bulutlarını önlerine katıp sürüklerler. Bunlar gene de yağmur olup yere dökülecek kadar soğumamışlardır. İşte bu sırada yukarıdan aşağı doğru meydana gelen bir hava akımı fırtına bulutlarındaki su buharlarının yoğunlaşarak yağmasına yol açar (Bk. Bulut). Daha çok ilkbaharda olan bu çeşit fırtınalar ancak 15-20 km^2 lik bir alanı kaplar, rüzgârla beraber yer değiştirir. Bu fırtınalar sırasında şimşekler çakar, yıldırımlar düşer (Bk. Yıldırım).

Fırtınalar hiç yağışsız da olabilir. Bu gibi fırtınalar daha çok denizlerde tehlikelidir.

Fırtına Çeşitleri

Kum Fırtınası. — Kum ve toz fırtınaları kurudur, yani, bunlarla beraber yağış olmaz. Kum fırtınaları çöllerde olur. Şiddetli rüzgârlar kum taneciklerini beraber sürükler, uçururlar. Gündüzün çöllerin birdenbire ısınması sıcak havanın yükselmesine sebep olur. Bu sıcak havanın yerine hücum eden soğuk havanın meydana getirdiği rüzgâr çöllerde sık sık kum fırtınalarına yol açar. Rüz-

gârların taşıdığı kumlar en küçük bir engelle karşılaşınca oraya yığılırlar. Çok geçmeden orada bir kum tepeciği meydana gelir. Bu tepeciklerin çöllerde sık sık yer değiştirdiği görülür. Fırtınalar çöllerin kumunu çöl sınırının ötesine de taşırlar. Bu yüzden, zamanla, çöllerin çevresindeki verimli topraklar kumlar altında kalmıştır. Çöllerde esen küçük bir rüzgâr bile çok ince kum zerreleri taşır.

Toz Fırtınası. — Bazan kurak bir bölgenin üzerinden esen rüzgâr buradan sürüklediği toz zerrelerini kilometrelerce uzağa taşır. Genel olarak, kurak mevsimlerde olan toz fırtınaları toprağın verimli üst tabakasını alıp götürmesi bakımından çok zararlıdır. 1930 yıllarındaki kuraklık sırasında A. B. D. nin güneybatı kesiminde birçok verimli toprak, toz fırtınaları yüzünden, işe yaramaz hale gelmişti. 1902'de Cezayir'de başlıyan bir toz fırtınasının taşıdığı toz bulutlarının İngiltere'ye kadar geldiği tesbit edilmiştir. Toz fırtınaları ormanı kalmamış, bitki örtüsü kaybolmuş yerlerde olur.

Kar Fırtınası (Tipi). — Kar yağarken hafif bir rüzgârın esmesi yağan karları da beraber sürükler. Bazan, yeni yağmış, donmamış yumuşak karları sürükliyen rüzgârlar da kar fırtınasına yol açar. Barınak olmıyan yerlerde kar fırtınasına yakalanmak yolcular için tehlikelidir. Boğulmaya bile sebep olur. Bazı kar fırtınalarının yığdığı karlar kara ve demiryollarını kapatabilir.

Kasırga. — Kuvvetli fırtınalara, bilhassa çok hızlı esen rüzgârlara «kasırga» diyoruz. Bu çeşit fırtınalar ağaçların dallarını sökecek, çatılardan kiremitleri uçuracak kadar şiddetlidir (Bk. Rüzgâr). Ancak, genel kullanışiyle «kasırga» sözü daha çok, ekvatora yakın bölgelerde olan, döne döne yer değiştiren fırtınalar anlamına gelir.

Kiklon ve Hortumlar. — Kiklon fırtınaları, alelâde fırtınaların aksine, çoğunlukla, binlerce kilometre karelik bir alanı kaplarlar. Bu fırtınalarda rüzgârlar bir alçak basınç merkezine doğru eser. Dünyanın dönüşü bu rüzgârlara etki yaptığı için akış yönleri helezonidir.

Bazan yanlış olarak «kiklon» denilen hortumlar, çoğunlukla bildiğimiz şimşekli fırtınalara yol açan şartlar çok şiddetli olduğu zaman meydana gelir. Bir noktadan hızla yukarı doğru yükselen havanın etrafından zıt yönlere esen rüzgâr orada yukarı doğru yükselen bir çevriye yol açar. Merkezkaç kuvvet havayı merkezden ötelere doğru atar; bu, ortada bir alçak basınç noktası meydana getirir. Buradaki basınç normalin onda biri kadârdır. İşte, bu alçak basınç noktası, üzerinden geçtiği yerlerde korkunç bir emme etkisi yapar. Evlerin çatıları uçar, mantarlar kendiliğinden şişelerden fırlar, pençereler dışarıya doğru patlar. Hortumun tam etrafındaki rüzgârın hızı saatte 480 km. yi bulur. Normal fırtınalarda rüzgârın ancak saatte 50-60 km. hızla estiği düşünülürse, bunun ne korkunç bir şey olduğu kolayca anlaşılır. Yalnız, bir hortumun genişliği birkaç yüz metreyi geçmez. Hortum denizde olursa havaya doğru bir su sütunu yükselir. Bu, gemiler için çok tehlikelidir.

Tayfunlar. — Tropik iklimlerde kiklon fırtınaları akılların almıyacağı kadar büyük bir kuvvet kazanır. Fırtınaların en yıkıcı olanı bunlardır. Bu fırtınalar daima açıkdenizde başlar, engin denizlere doğru ilerler. Bu arada adaları, yarımadaları da sıyırırlar, bazan karaya da girdikleri olur.

Atlas Okyanusu sularında meydana gelen bu tip kiklon fırtınalarına «kasırga», Büyük Okyanus'un batısında olanlara da «tayfun» denir.

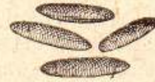
Kiklon kasırgaları karada ve denizde şiddetli hasarlara sebep olur. Bunların meydana getirdiği dalgalar bazan şehirleri basar, sayısız can kaybına yol açar. Kasırgalar daha çok, Atlas Okyanusu'nda, Afrika'nın batısında, bazıları da Meksika Körfezi veya Karayib Denizi'nde başlar. Büyük Okyanus'ta da Filipinler çevrelerinde olur.

Fırtına Nasıl Başlar

Bir kasırgadan önce havada hiç alışılmamış bir durgunluk vardır. Sonra hafif bir rüzgâr esmeye başlar, birdenbire şiddetlenir. Ardından yağmur gelir, şimşekler çakar. Kasırga son derece büyük ve yuvarlağa yakın koni biçimindedir. Bu koninin ortası daima açık olur, burada hava sakindir. Buna «kasırganın gözü» denir.

Bir kasırganın başladığı andaki genişliği 150-450 km. arasında değişir. İlerledikçe daha da büyür, hızı artar. Zamanla kasırganın ilerleme hızı saatte 160 km. yi bulur. Kasırgalar, genel olarak, deniz yüzünden 3,5-8 km. yüksekten yol alırlar. Bazı kasırgalar daha yükseklerden gider ki bunlar uçaklar için çok tehlikelidir. Zaten bir kasırganın en şiddetli hali deniz yüzünde bulunduğu sıradadır. Karaya dokununca dağ vs. gibi engeller yüzünden zayıflar ve ölür.

FISTIK

Çam fıstığı

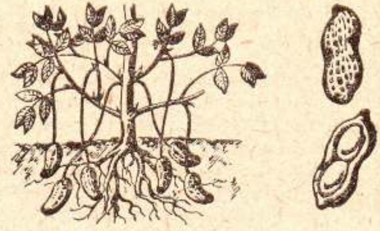
«Çam fıstığı», «antepfıstığı», «yerfıstığı» gibi yemişlere verilen ortak bir addır.

Çam Fıstığı. — Fıstık çamının kozalak şeklindeki meyvasından çıkartılan sert kabuklu, yağlı ve nişastalı bir tohumdur. Kuş üzümü ile birlikte pilâv ve dolma gibi yemeklere çeşni vermesi için konur, ayrıca helvalarda da kullanılır.

Antepfıstığı ve meyvası

Antepfıstığı. — Ayrı taçyapraklıların antepfıstığıgiller familyasından bir bitkidir. Daha çok sıcak yerlerde yetişir. Yanlış olarak «Şam fıstığı» da denir. İnce, sert kabuklu, yağlı yemişleri olur (Bk. Antepfıstığı).

Yerfıstığı. — Sıcak bölgelerde yetişen, ikiçenekli ayrı taçyapraklıların baklagiller familyasından bir bitkidir. Sarı çiçekleri toprağa gömülerek baklamsı meyvalar verir. Bu meyvalar hem eğlencelik olarak yenir, hem de yağ çıkartılmasında faydalanılır. Anayurdu Güney Amerika'dır, Afrika'da Senegal'de de çok yetiştirilir. Toplanması tıpkı patatesinki gibi yer kazılarak yapılır. Çoklukla her birinden iki tane çıkar. Bunlardan çıkartılan yağ zeytinyağı ayarında bitkisel bir yağdır, margarin yağı fabrikalarında daha başka bitkisel yağlarla karıştırılır, işe yaramıyan kısımlarından da sabunculukta faydalanılır. Eğlencelik olarak yenilmek için ayrılanları da kavrulur.

Yerfıstığı ve meyvası

FITIK

Vücudumuzda iç organlardan bir parçanın, daha çok bir barsak kısmının, karın çeperini geçip deri altında ur gibi şişkinlik meydana getirmesine «fıtık» (kavlıç) denir.

Fıtıklar, en ziyade kasıkta, göbekte, makat yakınında, karın boşluğunu göğüs boşluğundan ayıran etten perdede (diyaframda), belkemiğinde meydana gelir. Bazı fıtıklar elle bastırılınca içeriye kaçarlar. Bazılarında ise fıtık içeriye kolaylıkla itilemez. Bazan, bilhassa küçük olduğu zaman, fıtık dışarı çıktıktan sonra şişer, deliğin darlığından dolayı boğulmuş bir hal alır. O zaman karında veya fıtığın bulunduğu yerde şiddetli ağrılar, bulantılar, kusmalar olur, derhal ameliyat edilmezse fıtık kangren olup hastayı ölüme götürür. Bu bakımdan, ufak fıtıklar çok tehlikelidir.

Fıtıkların rahatsızlık vermesini önlemek için bu şişkinlikleri içeri itip o şekilde tutacak özel bağlar kullanılır. «Kasık bağı», «fıtık bağı» denilen bu bağlar her zaman faydalı olmaz. En iyi çare ameliyat olmaktır.

FITNAT, Zübeyde (Ölümü: 1780)

Ünlü bir kadın şairimizdir. Şeyhülislâm Mehmet Esat Efendi'nin kızıdır ki, bu aile pek ünlü bir ilmiye ailesiydi, pek çok şeyhülislâm, kazasker vs. yetiştirmiştir (Bk. Esat Efendi).

Fıtnat Hanım

Fıtnat Hanım, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin torunu Rumeli kazaskeri Derviş Mehmet Efendi ile evlenmiştir. Şiirde, şahsan dost olduğu büyük devlet adamı ve büyük şair sadrâzam Damat

FITNAT'TAN İKİ GAZEL

Tezellül etme dökmê âb-ı rûyun rif'et - istersen
Misâl-i gevher-î şeh-vâr kadr-û kıymet - istersen
Sakın telh-etme vaz'-î bî nemeklê kimsenin 'ayşın
Nevâl-î süfre-î bezm-î cihandâ lezzet - istersen
Cihânâ neşve-û şevk-uu safâ bahş-eyle feyzinle
Mey-î berrâk-veş bû bezm-gehdê safvet - istersen
Cefây-î zahm-ı çerhâ sîne ger fass-î nigân-âsâ
Murâd-üzrê cihandâ nâm-u şân-û şöhret - istersen
Olur encâm-ı kârî derd-i ser mey-hârenin Fıtnat
Mey-î mâ'nây-i rengîn-île mest-ol 'işret - istersen

Güller kızarır şerm-ile ol gonca gülünce
Sünbül ham-olur reşk-ile kâkül bükülünce
Ankaa dahi ôlursa düşer pençe-i 'aşka
Sayd-î dile şeh-bâz-ı nigâhın süzülünce
Ol gonca-i nev-güfte olur gül gibi handân
Şebnem gibi reşk-î dil-i şeydâ dökülünce
Can vermek-isê kasdin-eğer 'aşk-ile Fıtnat
Hâk-î der-i dil-dârdan-ayrılma ölünce

Koca Ragıp Paşa'nın etkisinde kalmıştır. Divanının incelenmesinden, pek mükemmel bir tahsil gördüğü, üç Doğu dilini iyi öğrendiği anlaşılmaktadır. Şiirlerinde şekil ve dil mükemmelliği vardır; lirizm bakımından da oldukça kuvvetlidir. Türk kadın şairlerinin en iyisi sayılabilir.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca eser:

Koca Ragıp Paşa ve Fıtnat (Prof. İsmail Hikmet Ertaylan, 1933).

FİCHTE, Johann Gottlieb (1762-1814)

Johann Fichte

Ünlü bir Alman filozofudur. Hegel ve Schelling'le beraber, Kant'ın felsefesini kabul eden ve yaymaya çalışan üçlü topluluğu kurmuştur. Romantik idealizm devrinin filozofudur.

Fichte Saksonya'nın küçük bir kasabasında fakir bir dokumacının oğlu olarak dünyaya geldi. Fichte'ler sağlam karakterli, doğru sözlü insanlar olarak tanınmışlardı. Johann Fichte de bu hava içinde yetişti. Küçük yaşta okumaya merak sarmıştı. Hâfızasının gayet kuvvetli oluşu da bilgi dağarcığının kısa zamanda dolmasını sağladı. 1780'de Jena Üniversitesi ilâhiyat Fakültesi'ne girdi.

Fichte, Üniversiteye annesinin ısrariyle girmişti. Ailenin malî durumu pek iyi olmadığından, boş zamanlarında hayatını kazanmak için çalışmak zorundaydı. Zengin ailelerin çocuklarına ders veriyordu. Öğrencilerinden biri Kant'ın felsefesini öğrenmek istiyordu. Fichte de öğrencisinin isteğini yerine getirebilmek için önce kendisi Kant'ın felsefesi üzerinde araştırmalar yaptı, bütün eserlerini dikkatle okudu. Fichte, böylece Kant'ın romantik idealizminin etkisi altında kalmıştı. Könisberg'e gidip Kant'la tanışmak istedi. Fichte'yle Kant'ın ilk görüşmesi pek soğuk geçti. Ünlü filozof Fichte'yi pek beğenmemişti. Fichte, felsefesine hayran olduğu Kant'ın kendisine karşı ilgisiz kalmasına pek üzüldü. Beş hafta içinde «Versuch Einer Kritik Aller Offenbarung» (Bütün İlhamların Tenkidi) adındaki eserini tamamlayıp tekrar Kant'la buluştu. Kant, kendi felsefesinin savunmasını yapan bu eseri pek beğenmişti. Yayınlanması için elinden gelen yardımı yaptı. Fakat kitabın başına Fichte'nin adının konmamış olması daha sonra eserin Kant'a mal edilmesine yol açtı.

Kant'la Fichte arasında kurulan dostluk genç filozofun kısa zamanda tanınmasını sağladı. Fichte, Jena Üniversitesine felsefe profesörü oldu. Fakat filozofun saadeti uzun sürmedi. Düşmanları onu dinsizlikle suçlandırdılar. 1799'da üniversitedeki kürsüsünden ayrılmak zorunda kaldı. Berlin'e gitti. Devrin bütün tanınmış bilim adamları Berlin'de toplanmışlardı. Fichte onların arasında kendine bir çevre edinmekte gecikmedi. 1807'de ünlü «Alman Milletine Hitap» adındaki eserini yayınladı. Bu eser, Alman milletinin Napoléon'a karşı harekete geçmesine öncülük etti. Napoléon'a karşı savaş başlamıştı. Hastaneler yaralılarla dolup taşıyordu. Fichte'nin eşi de hastabakıcı olmuştu. Kadıncağız, yaralılardan bulaşıcı bir hastalık kapmıştı. Tam o iyileşeceği sırada Fichte aynı hastalığa tutuldu. 1814'te öldü.

Fichte'nin felsefesi, Kant'ın felsefesinin devamı sayılır. Kant'ın eksik bıraktığı kısımları Fichte tamamlamıştır. En önemli eseri «Wissenschaftslehre» (Bilim Teorileri) dir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eseri:

Fichte'nin Hitabeleri (Çev. Rahmi Balaban, 1938).

FİDE (Bk. BAHÇE VE BAHÇECİLİK)

FİDİAS (Bk. PHİDİAS)

FİĞ

Fiğ, çiçeği ve meyvası

Hayvan yemi olarak yetiştirilen bir bitkidir. İkiçenekli ayrı taçyapraklıların baklagiller familyasındandır. Anayurdunun Güney Avrupa ve Asya, hattâ Türkiye olduğu sanılıyor. Trakya ve Bursa'da fiğin birçok çeşitleri bulunur ki, bu da anayurdunun Türkiye olduğu kanısını kuvvetlendiriyor.

Beyaz taneli fiğ, Avrupa memleketlerinde, insan besini olarak kullanılırsa da yurdumuzda daha çok hayvan yemi olarak yetiştirilir. Fiğ tarımı bilhassa Manisa, Balıkesir, Isparta ve Denizli'de gelişmiştir. 400.000 dönümlük bir alanda ekilen fiğden yılda ortalama 25-45 bin tonluk ürün alınır.

Fiğ, otsu bir bitkidir. Çoklukla tırmanıcı bir gövdesi, salkımı andıran yaprakları vardır. Bir metre yüksekliğinde olan türü kırmızı çiçekler açar. Avrupa'da yetişen beyaz fiğ ise daha yüksektir. Fiğ, genel olarak, çavdar, yulaf, arpa gibi daha başka tahıllarla birlikte ekilir. Böylece, fiğ, yanındaki bitkiye dayanarak daha kolayca yükselir.

FİİL

Dilbilgisinde, şahıs ve zaman göstererek bir oluş veya kılışı anlatan kelimeye «fiil» (eylem) denir.

Yapı ve kuruluş bakımından fiil, şahsa ve zamana bağlıdır. Fiillerde üç türlü şahıs vardır: Birinci şahıs (ben), ikinci şahıs (sen), üçüncü şahıs (o). «Ben» sözü söyliyen veya işi yapan; «sen» dinliyen veya şahit olan; «o» hazır bulunmıyan kimseyi belirtir.

Fiiller şahıs bakımından ya tekil olur (yukarıda sayılanlar gibi), ya da çoğul olur: «Biz», «siz», «onlar».

Üç türlü zaman vardır: 1) Geçmiş zaman; 2) Şimdiki zaman; 3) Gelecek zaman.

Fiiller şahıs ve zaman bakımından birtakım kiplere ayrılırlar:

I. — Basit zamanlar: Tek bir zaman unsurunu ifade eden fiillerdir. Bunlar, kiplere göre, şöyle ayrılır:

a) Haber kipleri: Di-li geçmiş (geldim), miş-li geçmiş (gelmiş), şimdiki zaman (geliyor), gelecek zaman (gelecek), geniş zaman (gelir).

b) Dilek kipleri: Gereklik (gelmeli), dilek-şart (gelse), dilek (gele), emir (gel). Emir kipinin birinci şahsı yoktur.

II. — Bileşik zamanlar: İki zaman unsurunu ifade eden fiillerdir; bunlar üç tanedir: 1 — Rivayet (geliyormuş); 2 — Şart (geliyorsa); 3 — Hikâye (geliyordu).

Bileşik zamanlar, basit zamanlardan birinin sonuna getirilen ekle yapılır.

Fiiller, kök yapısı bakımından da ikiye ayrılır:

1. — Basit Fiiller: Kökleri tek bir kelimeden ibaret olan fiiller (Geldi);

2. — Bileşik Fiiller: Kökleri iki kelimeden ibaret olan fiiller (Gelebildi).

Bileşik fiiller yardımcı fiillerle yapılır. Bunların belli başlıları bil -, gel -, dur -, yaz -, ver -, gör - vs. dir: Gelebilse, olagelir, yapadursun, düşeyazdım, alıversene, gidegör... gibi.

Yapılarına göre fiillerin çeşitleri şunlardır:

1. — Fiiller (yukarıda görülenler),

2. — Fiilimsiler.

Şahıs ve zaman göstermeksizin bir oluşu veya kılışı anlatan kelimelere «fiilimsi» denir. Bunlar ikiye ayrılır:

a) Fiilimsi (ortaç): Çeşitli ekler alarak yapılır: Gelme, geliş, gelen, gelmiş, gelecek, gelir... İsim veya sıfat görevindedirler: Gelen adam, gelmiş mektup, gelecek yolcu, akar su, onun gelmesi, kadının gidişi...

b) Bağ fiil (bağlaç): Çeşitli ekler alarak yapılır: Gelerek, gelince, gelip, geldiği, gel-

dikten, gelinceye kadar, geleliberi, vs. Bunlar cümle kısımlarını birbirine bağlamaya yarar.

Sözdizimi (sintaks) bakımından fiil, yüklemdir; yani, cümlede öznenin gösterdiği işi yüklenir. «Olumlu» veya «olumsuz» olur: Gel, gelme... Olumsuzluk eki, «me», «ma» dır.

Çatılarına göre de iki çeşit fiil vardır:

1. — Öznesine göre: «etken» veya «edilgen». Öznenin gösterdiği iş başkasına tesir ediyorsa «etken» dir: Ahmet kapıyı kırdı. Etmiyorsa «edilgen» dir: Kapıyı kırdırdı.

2. — Nesnesine göre: «Geçişli» veya «geçişsiz». Öznenin gösterdiği iş kendine kalıyorsa «geçişsiz» olur: Ahmet koştu. Nesneye geçiyorsa «geçişli» dir: Kapı kırıldı.

FİJİ ADALARI

Okyanusya kıtasında, Büyük Okyanus'ta Melanezya Adaları topluluğunda, Yeni Hebrid ile Tonga ve Samoa adaları arasında takımadalardır. Avustralya'ya 2.600, Yeni Zelânda'ya 2.300 km. uzaklıktadırlar. Toplu yüzölçümü 18.233 km² dir. Nüfus 274.000' dir. 1 km²'ye 15 kişi düşer.

Fiji adaları, 322 tanedir; ancak 106'sında oturulur. İki tanesi büyük adalardır: Viti Levu (10.497 km²), Vanua Levu (5.516 km²). Yüzölçümü 37 - 562 km² arasında daha 8 ada vardır; geri kalanlar daha küçüktür.

Fiji Adaları bir İngiliz sömürgesidir. Adalarda çoğu İngiliz olmak üzere 7.000 Avrupalı, 4.000 Çinli, 8.000 Avrupalı-Yerli melezi, 25.000 Hindistanlı Müslüman, 130.000 Hindu, ancak 100.000 Fijili (Melanezya ırklarından) vardır. 25.000 Müslüman, 129.000 Hindu, 1.000 Sih, 4.000 Budist, 23.000 Katolik dışında halk Protestan'dır.

Fiji Adaları'nın başkenti Viti Levu adasındaki Suva limanıdır; bu şehirde 2.000'i Avrupalı olmak üzere 30.000 kadar insan yaşar. Adaların zenginliği altınla şekerkamışıdır. Altın elde etmekte Fiji 1952'de dünyada 21. olmuş, o yıl 3 ton altın çıkarılmıştır.

Son Yüzyıl Şairlerimizin En Büyüklerinden: Tevfik Fikret

FİKRET, Mehmet Tevfik (1867-1915)

Tevfik Fikret

Büyük bir Türk şairidir. İstanbul'da doğup ölmüştür. Babası Urfa mutasarrıfı (valisi) iken ölen Hüseyin Efendi, annesi Hatice Refia Hanım'dır.

Tevfik Fikret doğum yeri olan Aksaray mahallesinde Valide Rüştiyesi'nde okudu; Galatasaray'a girip 1888'de birincilikle bitirdi. Hariciye Nezareti'nde, sonra Sadaret özel kaleminde kâtip oldu, çeşitli okullarda Türkçe ve Fransızca öğretmenliği etti. 14 yaşında şiir yazmıya başlamıştı. Galatasaray'dan hocası olan Recaizade Ekrem Bey'in tavsiye ve telkiniyle, Ahmet Cevdet Bey'in çıkarmakta olduğu «Servet-i Fünun» dergisinin başına getirildi. Fikret bu ikinci sınıf dergiyi en önemli Türkçe edebî mecmua haline yükselterek büyük ün kazandı.

1901 yılında «Servet-i Fünun» dan ayrılarak, Rumelihisarı sırtlarında yaptırdığı, «Âşiyan» adını verdiği köşke çekildi. Bu köşk bugün Edebiyat-ı Cedide Müzesi'dir. Tevfik Fikret'in nâşı da 24 aralık 1961'de törenle Eyüp'ten Âşiyan'a getirilmiş, oraya gömülmüştür.

Fikret, 1908 Meşrutiyeti'nden sonra, Hüseyin Cahit (Yalçın) ve Hüseyin Kâzım'la birlikte «Tanin» gazetesini çıkarmaya başladı; fakat siyasî hayatın dalgaları ve kararsızlıklariyle uyuşacak bir yaradılışta olmadığından, gazeteyi az sonra bıraktı.

Tevfik Fikret, 1909 ocağında Galatasaray müdürü atandı. Pek sevdiği bu üstün okulu titizlikle yönetmeye başladıysa da, 1910 nisanında Maarif Nazırı Emrullah Efendi ile aralarında çıkan anlaşmazlık sonunda istifa etti. İstanbul Üniversitesi'ne müderris oldu; fakat oradaki hocalığı da uzun sürmedi. Üniversiteden ayrıldıktan sonra ölümüne kadar (19 ağustos 1915) Robert Kolej'deki derslerine devam etti.

1895'te doğan pek sevgili oğlu Halûk, tahsil için gittiği İskoçya'dan bir daha dönmemiştir.

Fikret'in Kişiliği ve Sanatı

İlk sayısı 7 şubat 1896'da genç Fikret'in idaresinde çıkan «Servet-i Fünun» 5 yıl Türk edebiyatına yön verdi, yeni bir hamle getirdi (Bk. Edebiyat-ı Cedide). Birçok genç bu dergide yetişti, ün kazandı, zamanının veya az sonrasının büyük şöhreti oldu. Fikret, sanatkâr arkadaşları Cenap Şahabettin ve Halit Ziya (Uşaklıgil) ile bu edebî okulu başarıyla yürüttü. Türkçe söyleyişe, dilimizin aruza uydurulmasına büyük bir yenilik getirdi; Tanzimat Edebiyatı'nı aştı, çağdaş edebiyata geçmek için köprü ödevini gördü.

Tevfik Fikret'in daha çocukluğundan beri asîl ve sanatkâr bir yaradılışı vardı. Son derece nazik ve çekingendi. Para ve mevkie karşı da olağanüstü bir çekimserliği vardı. Hürriyet âşıkı ve son derece dürüst bir insandı. Eserlerini verdiği çağ memleketin en koyu bir istibdat idaresi altında olduğu devreye rasladı. Bu idarenin ağırlığını en çok duyanlar İstanbul'da gazete ve dergi çıkaran aydınlardı. Bu ağırlık ve meydana gelen yolsuzluklar bilhassa Tevfik Fikret'in hassas ruhunda çok derin izler bırakıyor, onu ümitsizliğe sürüklüyordu. Bu ümitsizlikler devre devre Fikret'in şiirinde kendisini gösterdi. Altı yüzyıllık imparatorluğun yıkılışını bütün acılığiyle içinde duyan şair, büyük bir karamsarlığa düşmüş, âdeta hayata küsmüştü. Bu yüzden, gerek istibdat, gerek meşrutiyet devrinde, içindeki hürriyet aşkını belirten, her türlü kötülükleri yeren şiirler yazdı. Şiirdeki kudreti sayesinde edebiyat severlerin en çok sevdikleri, hayran oldukları bir şair hüviyeti kazandı.

Tevfik Fikret şiirlerinin çoğunu tamamen aruzla yazdığı halde «Şermin» de öyle yapmadı. Hece vezniyle yazdığı bu çocuk şiirleri son derece duru bir Türkçeyle kaleme alınmıştı. Fikret bu şiirlerinde o zamana kadar şiirde kullanılmasına alışılmamış kelimeleri kullandı, temiz, saf bir Türkçe örneği verdi. Zaten «Balıkçılar» gibi şiirlerinde de tabiî konuşma dilinin örneklerine raslamak mümkündür.

Şiire ve dile büyük bir kudretle hâkim olan Fikret, aynı zamanda ressamdı. Sanat değeri pek yüksek olmamakla beraber, zevkle seyredilecek tablolar meydana getirdi. Bunların bir kısmı bugün Âşiyan'da teşhir ediliyor. Bütün Servet-i Fünuncular gibi Fikret de Fransız romantizminin etkisi altındaydı ve Fransız şiirini dikkatle incelemişti.

Bir kısım şiirlerinde kullandığı dil ağdalı ve eskiyşe de, söylediği kavramlar yeniydi. Şiir dehasını herkese kabul ettirip büyük bir Türk şairi hüviyetini alan Fikret, söyleyiş bakımından çağdaşlarına ve sonrakilere büyük ölçüde tesir etti. Fikret, Şiirlerini «Rebab-ı Şikeste» (Kırık Saz) adındaki kitabında toplamıştı. Şairin bu ana eseri, 1900'den başlıyarak, birkaç kere basılmıştır. Diğer eserleri arasında 1911' de ilk baskısı yapılan «Halûk'un Defteri», 1914'te yayınlanan «Şermin» adındaki 30 kadar çocuk şiiri başta gelir. «Tarih-i Kadîm» «Doksanbeşe Doğru», «Rebabın Cevabı» gibi, büyük edebî tartışmalar yaratan şiirleri Fikret bu kitapları dışında bırakmıştır.

Bibliyografya:

Eserleri. — Rebab-ı Şikeste (1896, 1897, 1909, 1945); Halûk'un Defteri (1911, 1945); Rebabın Cevabı (1912); Şermin (1914, T. Acaroğlu'nun tertibiyle çıkan metni: 1946, 1961); Tarih-i Kadîm — Doksanbeşe Doğru (1928); Rebab-ı Şikeste ve Halûk'un Defteri (Haz. Fahri Uzun 1957); Fikret Ne Demişti? (Haz. F. Uzun 1961).

Hakkında yazılan eserler. — Tevfik Fikret (haz. Yaşar Köksal, 1960); Tevfik Fikret ve Kitaplarında Çıkmıyan Şiirleri (haz. Murat Uraz, 1959); Tevfik Fikret, Hayatı, Sanatı, Şiirleri (haz. Yaşar Nabi, 1952, 1954, 1957, 1960); Tevfik Fikret (Kenan Akyüz, 1947); Tevfik Fikret ve Şiiri (Dr. Mehmet Kaplan, 1946); Tevfik Fikret, İdealojisi ve Felsefesi (Sabiha Sertel, 1946); Tevfik Fikret, Hayatı, Sanatı, Şahsiyeti (Dr. Rıza Tevfik Bölükbaşı, 1945); Tevfik Fikret ve Rebab'ın Cevabı (H. F. Ozansoy, 1945); Tevfik Fikret, Hayatı, Şahsiyeti, Şiiri ve Eserlerinden Parçalar (A. Hamdi Tanpınar, 1937, 1944); Tevfik Fikret'i Beş Cepheden Kırk Muharririn Tenkidleri (Eşref Edip, 1943); Tevfik Fikret, Hayatı ve Eserleri (F. N. Çamlıbel, 1937).

TEVFİK FİKRET'İN ŞİİRLERİNDEN SEÇMELER

Kimseden ümmîd-i feyz etmem, dilenmem perr ü bâl;
Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim tâirim,
İnhina tavk-ı esaretten girandır boynuma;
Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür bir şairim.

FERDÂ

Ferdâ senin; senin bu teceddüd, bu inkılâb...
Her şey senin değil mi ki zâten?... Sen, ey şebâb,
Ey çehre-i behîc-i ümîd, işte ma'kesin
Karşımda: bir semâ-yi seher, saf ü bî - sehâb,
Âguş-i lerzedârı açık, bekliyor... şitâb!
Ey fecr-i hande-zâd-i hayat, işte herkesin
Enzârı sende; sen ki hayâtın ümîdisin,
Alnında bir sitâre-i nev, yok, bir âftâb,
Sönsün müebbeden.

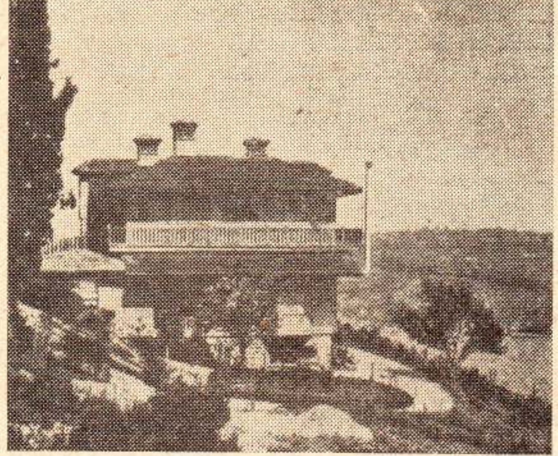
Sönsün müebbeden o cehennem; senin bugün
Cennet kadar güzel vatanın var, şu gördüğün
Zümrüt bakışlı, inci şetâretli kızcağız
Kimdir, bilir misin? Vatanın... Şimdi saygısız
Bir göz bu nazlı çehreye — Allah esirgesin, —
Kem bir nazarla baksa tahammül eder misin?
İster misin, şu ak sakalın pâk ü muhteşem
Pişâni-i vakaarına, bir kirli el demem,
Hattâ yabancı bir el uzansın? Şu makberi,
Râzı olur musun, taşa tutsun şu serseri?
Elbet hayır; o makber, o pîşâni-i vakur
Kudsî birer misâl-i vatandır... Vatan gayûr
İnsanların omuzları üstünde yükselir.
Gençler, bütün ümîd-i vatan şimdi sizdedir:
....

SİS

Sarmış yine âfâkını bir dûd-i muannid,
Bir zulmet-i beyzâ ki peyapey mütezâyid.
Tazyîkının altında silinmiş gibi eşbah,
Bir tozlu kesafetten ibâret bütün elvâh;
Bir tozlu ve heybetli kesafet ki nazarlar
Dikkatle nüfuz eyliyemez gavrine, korkar!
Lâkin sana lâyık bu derin sütre-i muzlim,
Lâyik bu tesettür sana, ey sahn-i mezalim!
Ey sahn-i mezalim... Evet, ey sahne-i garrâ,
Ey sahne-i zîşa'şaa-i hâile-pîrâ!
Ey köhne Bizans, ey koca fertût-i müsahhir,
Ey bin kocadan arta kalan bîve-i bâkir;
Hüsnünde henüz tazeliğin sihri hüveydâ,
Hâlâ titirer üstüne enzâr-ı temâşâ.
Hâricden, uzakta açılan gözlere süzgün
Çeşmân-ı kebûdunla ne mûnis görünürsün!
Mûnis, fakat en kirli kadınlar gibi mûnis:
Üstünde coşan giryelerin hepsine bî-his.
....
Ey debdebeler, tantanalar, şanlar alaylar;
Kaatil kuleler, kal'alı zindanlı saraylar;
Ey dahme-i marsûs-ı hâvâtır, ulu mabed;
Ey gırre sütunlar ki birer dîv-i mukayyed,
Mazilere, atilere, nakletmeye me'mur;
Ey dişleri düşmüş sırıtan kaafile-i sûr.
....

MİLLET ŞARKISI

Çiğnendi, yeter, varlığımız cehl ile kahre;
Doğrandı mübarek vatanın bağrı sebepsiz.
Birlikte bugün bulmalıyız derdine çare;
Can kardeşi, kan kardeşi, şan kardeşiyiz biz.
Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol;
Ey hak, yaşa, ey sevgili millet yaşa... var ol!
Gel kardeşim, annen sana muhtâc; ona koşmak...
Koşmak ona, kurtarmak o bî-bahtı vazifen.
Karşında göğüs bağr açık, ölgün yatıyor bak;
Onsuz yaşamaktansa beraber ölüş ehven!

Tevfik Fikret'in Rumelihisarı sırtlarındaki köşkü: Aşiyan

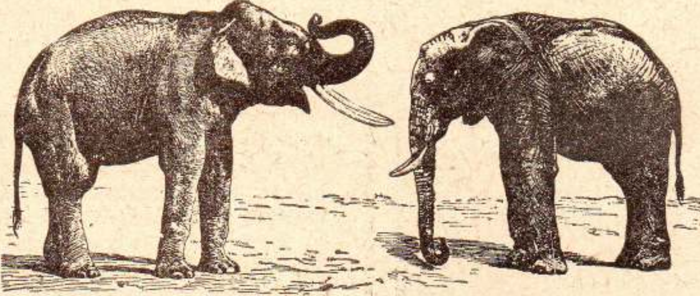
Her ân o güzel sîneyi hançerliyor eller;
İmdâdına koşmazsak eğer mahvı mukarrer.
Zulmün topu var, güllesi var, kal'ası varsa,
Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır;
Göz yumma güneşten, ne kadar nûru kararsa
Sönmez ebedî, her gecenin gündüzü vardır.
Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol;
Ey hak yaşa, ey sevgili millet yaşa... var ol!
Vaktiyle baban kimseye minnet mi ederdi?
Yok, kalmadı hâşâ sana zillet pederinden
Dünyada şereftir yaşatan milleti, ferdi;
Silkin şu mezellet tozu uçsun üzerinden.
İnsanlığı pâ-mâl eden alçaklığı yık, ez
Billâh yaşamak yerde sürüklenmeye değmez.
....

DOKSAN BEŞE DOĞRU...

Bir devr-i şeâmet: Yine çiğnendi yeminler;
Çiğnendi, yazık, milletin ümmîd-i bülendi!
Kanun diye topraklara sürtüldü cebinler;
Kanun diye, kanun diye kanun tepelendi...
Beyhûde figanlar yine, beyhûde eninler!
....
Hâlâ tarafiyyet, hasebiyyet, nesebiyyet;
Hâlâ «Bu senindir, bu benim!» kısmeti cârî;
Hâlâ gazab altında hakikatle hamiyyet...
Hep dünkü terennüm, sayıdan saygıdan ârî;
Son nağmesi yalnız: Yaşasın sevgili millet!

Millet yaşamaz, hakka tahassürle solurken
Sussun diye vicdânına yumruklar inerse;
Millet yaşamaz, meclisi müstahkar olurken
İğfal ile, tehdid ile titrer ve sinerse;
Millet yaşamaz ma'şer-i millet boğulurken!

Kanun diyoruz; nerde o mescûd-i muhayyel?
Düşman diyoruz; nerde bu? Hâricte mi, biz mi?
Hürriyetimiz var, diyoruz, şanlı mübeccel;
Düşman bize kanun mu, ya hürriyetimiz mi?
Bir hamlede biz bunları kahr ettik en evvel.
....
Ey millete bir sille olan darbe-i münker!
Ey hürmet-i kanunu tepen sadme-i bîdad!
Milliyeti, kanunu mukaddes tanıyan her
Vicdan seni lâ'netle, mezelletle eder yâd...
Düşsün sana — meyyâl-i tahakküm — eğilen ser,
Kopsun seni — bir hak diye — alkışlıyan eller!

Bugün için başlıca iki çeşit fil vardır: Asya ve Afrika fili.

Karadaki Hayvanların En Büyüğü: F İ L

FİL, karada yaşıyan hayvanların en büyüğü ve en ağırıdır. Hortumlu memelilerdendir. Yükseklikleri yerden 4-5 metre, ağırlıkları da 4-5 ton kadardır. Üst dudakla burun birleşerek uzamış, kalın kuvvetli bir hortum şekline girmiştir.

Fil Afrika ve Asya'nın sıcak bölgelerinde yaşar. Bugün için yeryüzünde iki çeşit fil vardır: Afrika ve Asya fili. Bazı bilginler Sumatra ve Borneo adalarında yaşıyan, boyca daha küçük bir fil cinsini üçüncü çeşit olarak gösterirler.

Afrika fili. — Başı vücuduna göre pek küçüktür, sabit geniş kulakları, fırlak alnı vardır. Sırtı hafif kamburdur. Boyları çoklukla 5 metreye yaklaşır. Dişleri çok uzun ve ağırdır, aralarında 100 kg. gelenlerine raslanır.

Asya fili. — Afrika filinden daha küçüktür; dişleri daha kısa, kulakları daha ufak, alnı daha çukurdur. Asya'nın hemen bütün sıcak bölgelerinde bulunur. Beyaz renkli olanları Siyam'da kutsal sayılır.

Filler ot yiyerek beslenirler. Çoklukla kalabalık sürüler halinde, sulak ormanlarda, bataklık kıyılarındaki geniş topraklarda yaşarlar. Zaman zaman suya girerek hortumlarına çektikleri suyu üzerlerine fışkırtarak yıkanmaktan büyük zevk duyarlar. Gündüzleri ormanların kuytu köşelerinde geçiren filler geceleri, karınlarını doyurmak üzere, dolaşmaya çıkarlar. Şehir ve kasabaların yakınlarındaki ekili yerlere büyük zararlar verdiklerinden insanlar bunları tuzaklar kurarak, çukurlar kazarak avlarlar. Öte yandan fildişinin yüksek değeri yüzünden bilhassa Afrika fili devamlı olarak avlandığından sayıları gittikçe azalmaktadır.

Filler 60-70 yıl kadar yaşarlar. Dişileri, 22 aylık gebelikten sonra, çoğu zaman birer yavru dünyaya getirirler. Doğan yavru 1 metre yüksekliğindedir. Fil 20 yaşına doğru tam gelişmiş duruma gelirse de 16 yaşında yavrulıyabilir.

Filler aile halinde yaşarlar. Birkaç aile bir araya gelerek sürüleri meydana getirirler. Her ailede bir erkek, sekiz dişi bulunur. Tek başına gezen filler ailelere karışmazlar, müthiş öfkeli olurlar. Her önüne gelene, hattâ insanlara bile saldırırlar. Filler çiftleşme mevsimlerinin dışında munis ve sakin tabiatlıdırlar.

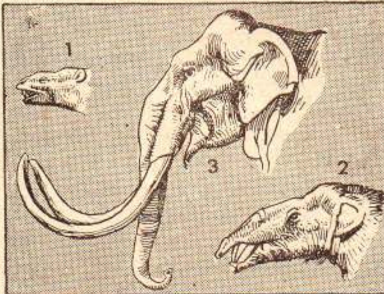
Birçok yerlerde filleri tuzaklar kurarak yakalarlar, terbiye etmek için aç bırakırlar. Sonra da evcilleşmiş başka fillerin arasına salıverirler. Böylece, fillere kısa zamanda emirlere uymasını öğretmek mümkündür.

Hindistan'ın birçok bölgelerinde filler birçok alanlarda kullanılır. Bilhassa büyük yapı işlerinde ağır yüklerin taşınmasında fillerden geniş olarak faydalanılır. Evcilleşmiş fillerin de aralarında çiftleşip çoğalmaları, fillerin iş yerlerinde olduğu kadar cambazhanelerde de beslenip yetiştirilmesini kolaylaştırır. Eskiden savaşlarda canlı birer kale ve tank vazifesini gören filler bugün Indonezya ve Hindistan'da bir taşım hayvanı olarak kullanılıyor.

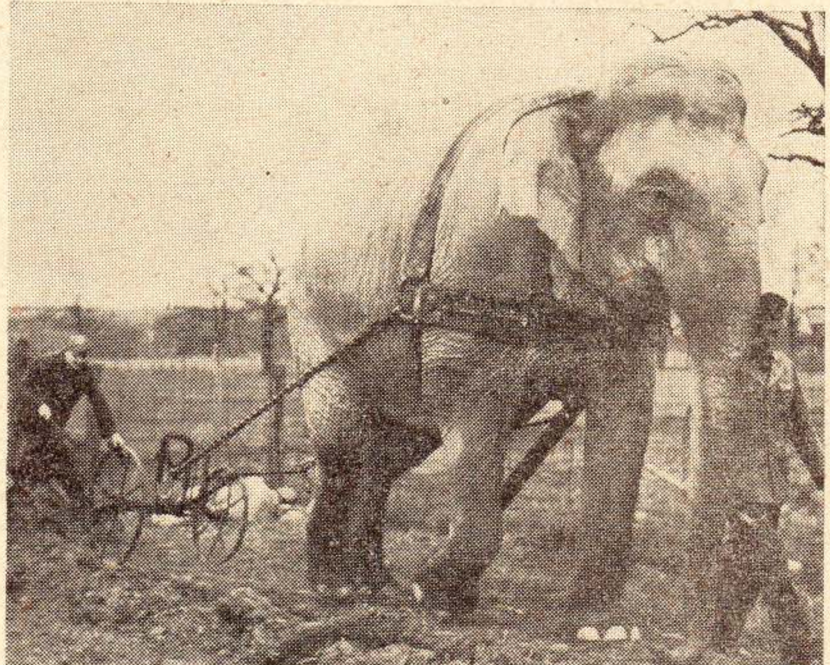
Filin Hortumu

Filin hortumu ona hem dokunma, hem de koklama organı işini görür. Hortum aslında burnun üst dudakla birleşerek çok uzamış olmasından başka bir şey değildir. Hortumun ucunda iki delik görünür: Bunlar hayvanın burun delikleridir, pek çok kimsenin sandığı gibi ağıza değil, burun başluğuna açılır. Hayvan içine çekerek doldurduğu suyu, hortumunu kıvırarak ağzına boşaltır. Otlamak istediği zaman da hortumu ile kopardığı otları gene hortumunu kıvırarak ağzına bırakır. Filin gözlerinin zayıf olmasına karşılık kulakları, burnu çok kuvvetlidir. Rüzgâr kendine doğru esiyorsa, kilometrelerce uzaktaki kokuları alabilir.

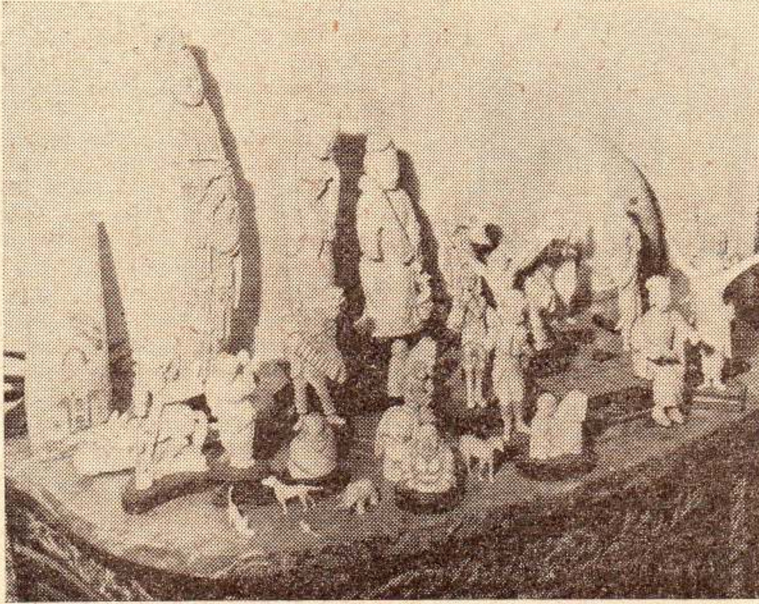
Filin hortumunun ucunda küçük bir par-

İlk fil milyonlarca yıl önce ortaya çıkmıştı. O devirde yaşıyan filin başı tapire benziyordu. 1 numaralı resim Kuzey Afrika'da bulunan bir fil fosiline bakılarak çizilmiştir. Aradan zaman geçtikçe filin zaten uzun olan üst dudağı yavaş yavaş uzamaya başladı. «Göz dişi» denilen dişler de yavaş yavaş büyüdü, bildiğimiz fildişi şeklini aldı (2. resim). Fillerin bu gelişmeleri nihayet son şeklini buldu, mamutlar ortaya çıktı (3. resim). Bugünkü filler ise mamutlardan çok daha küçüktür.

Birçok memleketlerde, bu arada bilhassa Hindistan'da, Çin Hindi'nde filin gücünden faydalanılır. Büyük yapılarda, hattâ tarımda fil atın yerini tutar. Burada Hamburg Hayvanat Bahçesi'ndeki emektar fillerden biri özel yapılmış bir sabanla toprağı açarken görülüyor.

FİLDİŞİ OYMACILIĞI ZEVK, DİKKAT VE İTİNA İSTER

Bugün evlerimizi süsliyen fildişi biblolarının büyük bir kısmı Asya'da yapılırsa da, büyük birkısmını da Avrupa'nın kıyı şehirlerinde Avrupalı oymacılar işler. Avlanan fillerin dişleri sökülüp temizlendikten sonra artık işlenmeye hazır bir hale gelmiş sayılır. Bunun için dişin küçük parçalara ayrılması gerekir. Bunu elindeki testereyle genç bir çırak bile başarabilir; yalnız düz kesmeye dikkat etmelidir. Bu küçük parçalar elektrikle dönen, küçük bir matkabı andıran aletle işlenir. Aletin ucundaki dönen kısmın gerektiği zaman değiştirilmesi, istenilen derinlikte, genişlikte oyuntuların yapılmasını sağlar. Heykel veya biblo sona erdikten sonra ince zımparalarla pürüzleri düzeltilir.

mağı andıran bir çıkıntı vardır. Bu çıkıntı çok hassastır. Fil bununla yerdeki bir leblebi tanesini bile alabilir. Hem bu çıkıntı, hem de ağzının kenarındaki uzunca kıllar birer dokunma organı işini görür.

Filin derisi de çok hassastır, bazı yerlerinde küçük böceklerin sokmaları bile hemen derisinin kanamasına yol açar. Fil, vücudu yaralandığı zaman, hortumu ile yerden aldığı çamuru bu yaranın üzerine sıvar, böylece kendi kendini iyi etmeye çalışır.

Fil kuvvetli bir hayvandır. Bunun için, aslan, kaplan, gergedan gibi hayvanlardan korkmaz, önüne ne gelirse çiğner, geçer. Sık ormanlardan geçerken önüne çıkan orta boy ağaçları, hortumunu gövdesine dolıyarak söker, atar, böylece kendine yol açar.

Ağzının iki yanından dışarı doğru çıkan ve hemen hemen bir insan boyunda olan «fildişleri» filin savunmasına yarar. Bu dişler yavrularda ve çok ihtiyarlarda bulunmaz (Bk. Fildişi).

Filin tarih öncesi çağlardan kalma atalarının fosillerine raslanıyor. Hindistan'da Üçüncü Zaman'dan, Avrupa'da Dördüncü Zaman'dan kalan fil fosilleri bulunmuştur. Bu fosillerden filin atalarının şimdikinden çok daha iri olduğunu anlıyoruz. Üstelik, bu fillerin dişleri, şimdikilerinin dişlerinden hem daha uzun, hem daha kıvrıktı. Ortaya çıkışı insanla birlikte olan uzun tüylü dev cüsseli mamutlar da zamanla ortadan kalkmıştır (Bk. Mamut).

FİLADELFİYA
(Bk. PHİLADELPHİA)

FİLÂMA (Bk. FLÂMA)

FİLBAHAR [Filbahri]

Düğünçiçeğigillerden tırmanıcı bir süs bitkisidir. Çok güzel kokulu beyaz çiçekleri vardır. «Filbahri» veya «Meryem Ana asması» da denir. 200 kadar türü vardır. En çok ılık iklimli memleketlerde yetişir. Filbaharlar tırmanıcı bitkilerdendir. Geniş yapraklı birçok çeşitleri bahçelerde duvarları, çardakları kaplamak üzere yetiştirilir. Kırmızı, mavi, mor renkleri vardır.

Filbahar

FİLDİŞİ

Filin silâh olarak kullandığı iki uzun, eğri diştir. Donuk beyaz renginin güzelliği, kolayca cilâlanabilmesi bakımından bazı süs eşyası yapımında kullanılır.

Fildişi, tıpkı ağaçlar gibi bir merkez çevresinde halka halka oluşur. Havanın etkisiyle, ağaçlar gibi çatlar. Bu yüzden, fildişi oymacıları fildişinin içini boşaltır, böylece çatlamasını önlerler.

Fildişi tarihin en eski çağlarından beri çeşitli sanat işlerinde kullanılmaktadır. Fillere Asya ve Afrika'da raslandığı için fildişi işçiliği de önce bu ülkelerde başlamış, zamanla bütün dünyaya yayılmıştır. Filden başka, eski çağlarda yaşamış büyük hayvanların da fildişi biçimindeki uzantılarına «fildişi» adı verilmiştir.

Yeni öldürülmüş hayvanlardan alınan fildişleri açık yeşil ve parlaktır. Çok eskiden ölüp de toprak altında kalmış olanlarda ise bu parlaklık yoktur, renkleri de yeşilden çok beyaza yakındır.

Eski çağlardan kalma fildişlerine daha ziyade Sibirya'da raslanır. Asya fildişleri yumuşak, Afrika fildişleri serttir. Yumuşak Asya fildişlerinin rengi daha çok beyaza kaçar, fakat çabuk sararır, cilâlanması da pek kolay değildir.

Dünya Ticaretinde Fildişi

Araplar, yüzyıllar boyunca, fildişi ticaretini ellerinde tutmuşlardır. Portekizliler, fildişi ticaretini ele geçirmek için tam iki yüzyıl uğraştılar. İngiliz, Fransız, Holândalı, Amerikalı tüccarlar da Portekizli meslektaşlarının hevesine kapıldılar. Fakat Araplar, her şeye rağmen, XIX. yüzyılın ortalarına kadar fildişi ticaretini ellerinde tuttular.

Fildişi ticaretinin merkezi yakın zamana kadar Londra idi. Dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen fildişleri Londra'da toplanır, daha sonra çeşitli memleketlere ihraç edilirdi. Bu arada Liverpool ve Hamburg da dünyanın tanınmış pazarları arasına girmişlerdi. Zamanla Almanya, Fransa ve Portekiz'de de fildişi ticareti aldı yürüdü. Amerika da çeşitli memleketlerden fildişi alır.

Son derece kıymetli olan fildişinden piyano tuşları, bilârdo bilyaları, tuvalet ve süs eşyası yapılır. Bilârdo bilyalarının en iyi cins fildişinden yapılması şarttır. Fildişi ev eşyası bir zamanlar İngiltere'de pek modaydı. Fildişi işlenirken çıkan tozu, dökülen küçük parçacıkları mürekkep ve bazı boyaların yapımında kullanılır.

Eskiden, fildişinin içi oyulur, boru yapılırdı. Bu borular, düşmanın geldiğini haber vermek, halkı belirli bir yere toplamak için kullanılırdı. Ortaçağ'da savaş ve av için hususi fildişi borular yapılırdı. Bilhassa şövalyelerin fildişinden yapılma küçük boruları pek ünlüydü.

Gün geçtikçe fil sayısının azalması, bu hayvanları avlamanın zorlaşması insanları fildişi ihtiyacını başka yollardan sağlamalarını araştırmaya zorladı. Suni fildişi yapmak gerekiyordu. Güney Amerika'da yetişen «phytelephos» adında bir bitkinin tohumlarındaki beyazımtırak sıvı zamanla sertleşir, fildişine benzer. O ülkelerin yerlileri eskiden beri bunu işleyip oyuncak, heykel, tabak, çanak şekline sokarlardı. Sonradan Beyazlar da aynı bitkiyi işleyip suni fildişi olarak kullanmaya başladılar. Ayrıca sülfürik aside batırılmış patates, selüloz, sütten yapılmış «galalith» adı verilen kazein de fildişi yerine kullanılıyor.

Fildişi Oymacılığı

Tarih öncesi devirlerde yaşamış olan ilk insanlar öldürdükleri fil ve mamut dişlerinden bazı eşyalar yapmayı öğrenmişlerdi. Eski Mısır'da M. Ö. 3000 yıllarında fildişi oyma sanatı bir hayli ilerlemişti. Sudan'dan gelen fildişlerini, Nil nehrinde avlanan gergedanların boynuzlarını oymacılıkta kullanıyorlardı. Mısırlılar, fildişi eşyaları çoğunlukla kırmızıya, koyu kahverengine, siyaha, yeşile boyarlardı. Fakat bu iş için kullandıkları boyanın bileşimi bilinmiyor. Fenikeliler fildişi oymacılığına pek meraklıydılar. Fildişi eşyalara altın, cam, tahta gibi maddeler de karıştırırlardı. Eski Yunanlılar da Fenikeliler'den özenerek, fildişinden yaptıkları heykellere altın koymaya başladılar. Roma ve Bizans'ta da fildişi oymacılığı rağbet gören bir sanat halini almıştı. Bizans saraylarında fildişi heykellere, çeşitli süs eşyalarına çok raslanmıştır.

Yakın Doğu ve Kuzey Afrika'daki İslâm ülkelerinde fildişi oyma sanatı çok ilerlemiştir. İslâm ülkelerindeki saraylarda, camilerde fildişi oyma kapılara, çeşitli fildişi eserlere çok raslanır. Bu arada Harunurreşit'in Şarlman'a hediye olarak gönderdiği fildişi satranç takımı güzelliğiyle bütün dünyaya ün salmıştır. İslâm ülkelerinde fildişi oymacılığı ileri bir sanat halini almıştı. Bugün de o devirlerden kalma eserler dünyanın büyük müzelerini süslemektedir.

Fildişi, Türkler'de de çok rağbet görmüştür. Fakat Bizans ve İslâm fildişi oymalarının aksine, Türk fildişi oyma eserlerinde sadelik göze çarpar. Camilerimizde, müzelerimizde eski devirlerden kalma pek çok güzel ve sade fildişi eserlere raslanır.

Fildişi sanatı, sonraları yavaş yavaş gözden düşmeye başladı, eski ustaların yerlerine yenileri yetişmeyince bu sanat geriledi.

Tropika ürünleri zengin küçük bir Afrika devleti

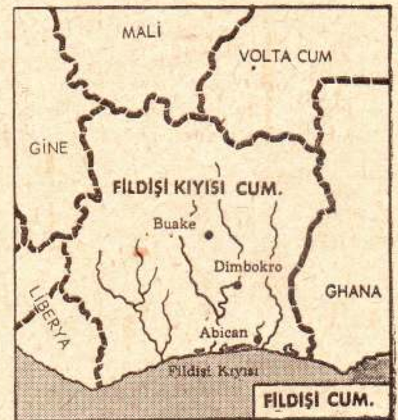
Fildişi Kıyısı

FİLDİŞİ KIYISI, Gine Körfezi üzerinde bir Afrika devletidir. Kuzeyde Yüksek-Volta, doğuda Ghana, güneyde Gine Körfezi, güneybatıda Liberya, güneydoğuda Gine ile sınırlıdır.

Yüzölçümü: 336.200 km²

Nüfusu: 2.482.000 (1960 tahmini)

Başkenti: Abican (Abidjan)

Fildişi Kıyısı'nın toprakları, düz bir ova halindedir; ancak, batı sınırında 1.500 m. yi geçen tepeler vardır. Kıyılar bakir ekvator ormanlariyle kaplıdır; içeriye doğru savanlar, ormanlar başlar. Yıllık yağış ortalaması 150 sm.'yi bulur. Yıllık ısı ortalaması da 32° dir. Ülkede kakao, kahve, kauçuk, muz vs. gibi tropika ürünleri yetişir, pamuk ve altın vardır. En büyük zenginliği kakaodur (1952'de dünyada beşinci geliyordu). Kıyıda Abican'dan başlıyan bir demiryolu ülkeyi Volta'ya bağlar.

Fildişi Kıyısı'nda Gine topluluğundan yerli dilleri konuşulur. 13.000 kadar Fransız, 2.000'den fazla Avrupalı vardır. Nüfusun yüzde 12'si (bilhassa Fulla kabileler federasyonu) Müslüman'dır.

Fransız Batı Afrikası'nın bir parçası olan, 1948'e kadar Volta ile beraber idare edilen ülke, 1960 ağustosunda bağımsızlığına kavuştu. Fransız Birliği'ne dahildir. Devlet başkanı aynı zamanda başbakandır. Başkent, 127.000 nüfuslu Abican limanıdır; burası bir Katolik başpiskoposluğu merkezidir. Buake şehri 22.000 nüfusludur. Başka şehir yoktur. Yüksek öğretim bulunmadığı gibi, orta öğretime de yeni başlanmıştır.

FİLİBE

Bulgaristan'ın Sofya'dan sonra, ikinci büyük şehridir. Meriç üzerindedir. Eski adı olan «Filipopolis» ten Türkler «Filibe», son zamanlarda Bulgarlar «Plovdiv» demişlerdir. Geniş bir tarım bölgesinin merkezi olan şehirde halk tütün, pirinç, şarap ve meyvacılıkla geçinir.

Filibe eski ve tarihî bir Türk şehridir. Türkler Filibe'yi 1363'te aldılar. 1878'e kadar bir sancak (vilâyet) merkezi olarak idare edildi. Türkler'in çoğunlukla yaşadıkları Filibe, bu tarihte iç idaresinde muhtar Doğu Rumeli Eyaleti'nin merkezi oldu, 1885'te Türkiye'ye bağlı Bulgaristan'a katıldı, 1908' de de 5,5 yüzyıldır idaresinde yaşadığı Türkiye'den kesin olarak ayrıldı. Şehirdeki sayısız önemli Türk anıtlarının büyük kısmı Bulgarlar tarafından tahrip edildi. Bugün de şehirdeki Türk azınlığı önemlidir. 1956 sayımına göre şehrin nüfusu 163.000'e yükselmiştir. 1750'de 50.000 nüfusuyla Avrupa'nın tahminen 49. şehriyken, XIX. yüzyılda nüfusu fazla artmamış, nispeten önemini kaybetmiştir.

FİLİKA

Yalnız belli hizmetlerde kullanılabilen, açık denizlerde başlı başına sefer yapmaya elverişli olmıyan teknelere «filika» denir. Donanmaya ait bütün «bot» tipi tekneler de bu adla anılır.

Filikalar daimi olarak gemide bulunur, gerekli hizmetleri görmek için denize indirilir. Ödevleri denizde can kurtarmak, gemilerin karaya yanaşamadığı yerlerde gemiyle kıyı arasında yolcu ve eşya taşımaktır.

Gemilerde bulunan filikaların sayısı, cinsi geminin tipine göre değişir. Ticaret gemileri yolcu ve tayfaya yetecek kadar cankurtaran filikaları bulundurmak zorundadırlar. Savaş gemileri, tayfa çok sayıda olduğundan, onların hepsini alacak kadar filika taşıyamazlar.

Cankurtaran filikaları ya ağaçtan, ya da madenden özel olarak yapılır ve donatılırlar. Yüzme kabiliyetleri su geçmez sarnıç ve bölmelerle artırılmıştır. Bazılarının dışı, batmaması için, mantar kuşaklarla çevrilmiştir. Filikalar balina avcı kayıklarının gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Baş ve kıç biçimleri aynıdır. Hava depoları, tam yüklüyken bile içi suyla dolsa batmasını önliyecek genişliktedir. Çevrelerine sudakilerin tutunabilmesi için ipler asılmıştır. Cankurtaran filikası Denizde Can Güvenliği kongresinin standartları 1948'de Londra'da yapılan uluslararası standartlarına uygun olmak zorundadırlar.

FİLİM

Fotoğrafçılıkta, sinemacılıkta resim çekmek için kullanılan zar gibi, yarı saydam şerittir. Radyografide kullanılan filimler geniş tabakalar halindedir.

Sinema ve fotoğraf tekniğinde kullanılan filimler kimyaşal yapıları bakımından aynıdırlar. Eskiden filimler «nitro-selüloz» adı verilen bir bileşikten yapılırdı. Nitro-selüloz çok çabuk alev alan, hızla yanan bir cisim olduğu için, filimler de daima dikkatle korunur, gene de birçok yangının önüne geçilemezdi. Bugün filimler «asetil-selüloz» dan yapılıyor. Bu daha zor yanan bir cisimdir.

Filmin asıl ışığa karşı duyarlı olan kısmı asetil-selüloz üzerine çok ince bir tabaka halinde sürülen jelâtinle karışık gümüş bromürdür. Bu bileşik ışıkla değiştiği için filim üzerinde çeşitli şekiller elde edilebilir (Bk. Fotoğraf ve Fotoğrafçılık).

Filim yapımı sinemacılıkla birlikte çok gelişmiştir. Bugün «filim» denildiği zaman, daha çok, sinema sanayii, sinemada gösterilen temsil akla geliyor. Filim artisti, filim müziği gibi (Bk. Sinema).

FİLİP II. (M. Ö. 382-336)

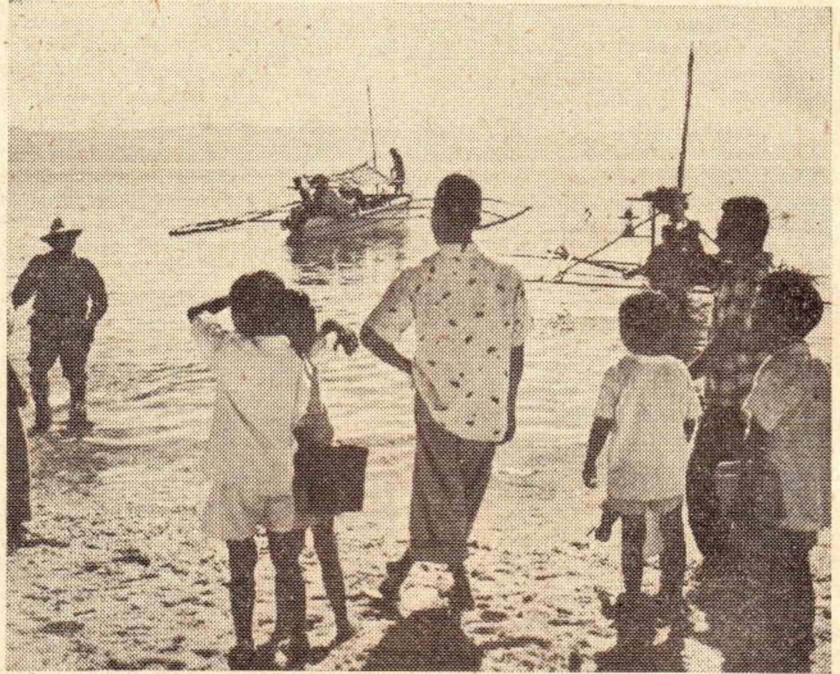

II. Filip'in madeni parasının iki yüzü

Ünlü Makedonya kıralıdır. II. Amyntas'ın oğlu, İskender'in babasıdır. 370'te babasının ölümü üzerine ağabeyisi tahta çıktı, Filip, 359'da naip, 356'da da kıral oldu.

Filip Makedonya ordusunu ve maliyesini pek başarılı bir şekilde ıslah ettikten sonra, Trakya'nın en önemli bölümlerini aldı, Ege Denizi'ne indi. Yunanistan'ın geleceğini Yunanlı olmıyan bir kavmin tâyin edeceğini anlıyan Atina, Makedonya'ya karşı koymak istediyse de, Filip 339'da Atinalıları bozguna uğrattı. Bu andan başlıyarak Makedonya, Yunanistan'ın üzerinde egemenlik kurdu.

Filip, İran'ı da almak istiyordu. Çünkü o çağlarda Anadolu da İran'ın elinde bulunuyordu. Filip, İran üzerine yürümek üzereyken karısı Olympias'ın teşvikiyle, Pausanias adlı bir asîl tarafından öldürüldü. Onun tasarılarına ve dehasına, çok daha geniş çapta, oğlu İskender vâris oldu.

Filipinler'de nüfus pek hızlı artmaktadır. Yerli halkın büyük bir kısmı tarımla, bilhassa balıkçılıkla geçinir. Adalar arasındaki deniz trafiği çok canlıdır.

Uzak Doğu'nun Binlerce Ada Üzerine Kurulu Bir Devleti: FİLİPİNLER

FİLİPİNLER, Uzak Doğu'da, adalar üzerinde kurulmuş bir devlettir. Kuzey ve batıda Güney Çin Denizi, doğuda Atlas Okyanusu, güneyde Selebes (Sâleb) Denizi, güneybatıda Sulu Denizi ile çevrelenmiştir.

Yüzölçümü: 296.285 km²

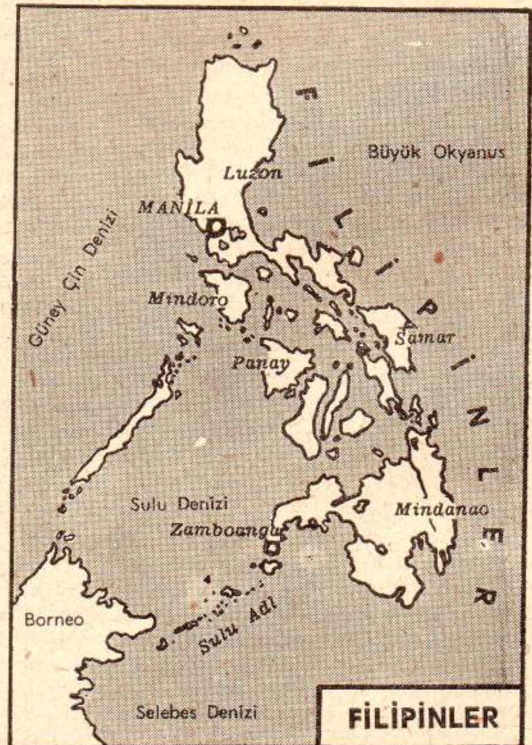
Nüfusu: 24.718.000 (1960 tahmini)

Başkenti: Manila

Filipinler, binlerce adadan meydana gelmiştir. Bu adaların bazısında insan yoktur, bir kısmı da volkaniktir. Filipinler'in doğu kıyıları çok derindir. Dünyanın en derin yerlerinden biri olan Filipinler Çukuru Filipin kıyılarının ancak 80 km. açığındadır. Son yıllarda ondan daha derin bir çukur (11.521 m.) Mariana açıklarında bulunmuştur.

Filipinler'deki 7.100 adadan yalnız 2.773'ünün adı vardır; bunlardan 2,5 km² den büyük olanlarının sayısı 264'ten ibarettir. En büyük ada, kuzeydeki Luzon'dur (108.415 km²). Burada 2.500 metreye kadar yükselen yerler vardır. Güneyde daha az insan bulunan Mindanao adası (98.681 km²) gelir. Burada 2.700 metreye kadar yükselen yerler çoktur.

Bu iki büyük adanın arasında doğudan batıya başlıca şu adalar bulunur: Samar (13.749 km²), Leyte (7.987 km²), Bohol (4.079 km²) Masbat (4.068 km²), Negros

(13.058 km²) Panay (12.392 km²), Mindoro (10.077 km²), Palawan (14.741 km²), Güneybatıda Sulu adaları (2.812 km²), Borneo'ya 50 km.'dir. Cebu (4.869 km²), Romblon (1.326 km²) Marinduque (919 km²) adaları küçük, fakat pek kalabalıktır. Bunların dışında nüfusu 100.000'i ve büyüklüğü 1.000 km²'yi geçen ada yoktur.

Filipinler'de yağış ortalaması 200 sm.'yi geçer ki, bu miktar ülkenin dünyanın en fazla yağış alan yerleri arasında bulunduğunu gösterir. Kış ortalaması 25° dir, yazın pek sıcak olur. Ülkede ekvator iklimi, Luzon'un batı kıyılarında tropika-muson iklimi görülür. Tipik bitkiler, tropikal ormanlar, Mindanao kıyılarında da savanlar ve park ormanlarıdır.

Filipinler'de nüfus pek hızlı artmaktadır. 1815'te 5.500.000 olan nüfus 1957'de 22.200.000'i bulmuştur. Bugün 1 km²'ye 83 kişi düşmektedir. Nüfus dağılışı adalara göre pek değişiktir. Hemen hemen nüfusun yarısı Luzon'dadır (11.442.000). Mindanao' daysa yoğunluk 2.906.000 nüfusla pek düşer. Panay'da 2.171.000, Negros'ta 1.877.000, en büyük yoğunluğun olduğu Cebu'da 1.645.000, Leyte'de 1.080.000, Samar'da 840.000, Bohol'da 644.000, Sulu'da 380.000, Masbat'ta 281.000, Mindoro'da 204.000, Romblon'da 151.000, Marinduque'de 125.000, yoğunluğun en düşük olduğu Palawan' daysa 144.000 kişi yaşar.

Filipinler'de Yaşıyanlar

Filipin Yerlileri, Malay ırkları grupundan çeşitli kavimlerdir. 330.000 Çinli, 11.000 İspanyol, 11.000 Amerikalı dışındaki bu halk, çeşitli dil ve lehçe ile konuşur. Güney Luzon'un dili olan Malayca'nın Tagalog diyeleği, resmî dildir. Mindanao, Palawan diyelekleri de bu adları taşıyan adalarda konuşulur. Yerlilerden 8 milyondan fazlasının İngilizce ve yarım milyona yakınının da İspanyolca ile azçok aşinalığı vardır. İspanyollar, adaları egemenlikleri altında bulundurdukları yüzyıllar boyunca kan ve ateşle Katolik'liği yaymışlardır. Mindanao, Palawan ve Sulu (yani güney) adalarında yaşıyan 2.420.000 Müslüman, 880.000 Putperest, 330.000 Protestan, 330.000 kadar Budist dışında, halk Katolik' tir.

Şehirler. — Başkent Luzon Adası üzerindeki Manila liman şehridir; 1.973.000 nüfusu vardır. Yazın hükûmet Baguio şehrine taşınır. Cebu adasının aynı adı taşıyan merkezinde 205.000 kişi yaşar. Panay'daki Ilo-Ilo, Mindanao'daki Davao, Basilan'daki Isabela, Mindanao'daki Zamboanga, Negros'taki Bakolod, Leyte'deki Ormok şehirlerinin nüfusları 100-150 bin arasındadır. Ayrıca nüfusu 50.000'i geçen 10'dan fazla şehir vardır.

Ekonomi. — Filipin Adaları'nın başlıca zenginlikleri pirinç (3,2 milyon tonla 1952' de dünya 12.), muz (0,5 milyon tonla dünyada 3.), şeker kamışından elde edilen şeker (1,2 milyon tonla 1958'de dünyada 9.), tütün, pamuk, krom (1952'de 203.000 tonla 5.), gümüş (1952'de 20 tonla 18.), bir miktar bakır (1952'de 132.000 tonla dünyada 21.) ve altındır. 1959'da ithalât-ih-

FİLİPİN ADALARI'NDA HALK NASIL YAŞIYOR

FİLİPİN Adaları'nda yaşıyanlar çoğunlukla ufak tefek, zayıf, sarımtırak kahverengi derili, kara gözlü, siyah saçlı insanlardır. Hemen hemen bütün ada halkı Mongoloid ırklardan gelmedir. Yüzyıllarca önce çeşitli göçlerle Filipin Adaları'na gelip yerleşen bu insanlar arasında kırk üç değişik kültürün yayılmış olduğunu bilginler tesbit etmişlerdir. Filipin adalarında seksen yedi çeşit dil, değişik diyelek konuşulur.

Filipin Adaları halkı arasında en çok tanınanları Kuzey ve Orta bölümlerde yerleşmiş olan çiftçi halktır. XVI. yüzyılda İspanyol kâşifleri bu adaları keşfettikleri zaman bu çiftçi insanlar kendilerine göre oldukça ileri bir medeniyet kurmuşlardı. Ayrı bir dilleri de vardı. İspanyol misyonerleri onlara Hıristiyan dinini kabul ettirdiler.

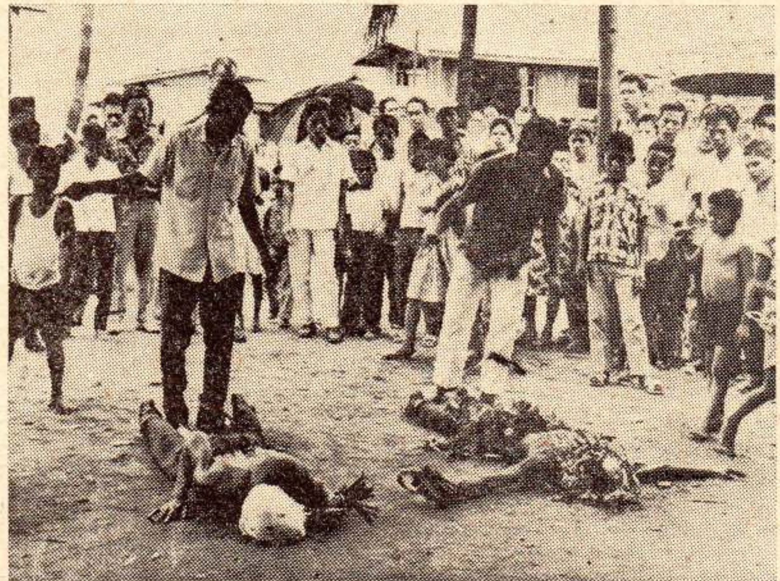
Adaların dağlık kısımlarında yaşıyan Mongoloid kabilelere mensup 200.000' den fazla yerlinin Filipin Adaları'nın ilk halkı oldukları tahmin ediliyor. Daha sonraki göçlerle gelenler bu geri kavimleri dağlara sürmüşlerdir. Dağ kabileleri arasında en kalabalık olanları Igorotlar, Bontoklar, Ifuagolar'dır. Ifuagolar bambu kamışlardan yaptıkları borularla, yaşadıkları yüksek yerlere su çıkarırlar, pirinç ekerek geçimlerini sağlarlar. Igorot yerlileri, yakın zamanlara kadar düşmanlarının kafataslarının derisini yüzüp sererlerdi. Bu ilkel kabileler halkının erkekleri koyun postuna bürünür. Pek azında gömlek giyme âdeti vardır. Kadınlar ise bir nevi sari giyerler, bunun üstüne de ekseriyetle bir ceket giymek âdetleridir.

Filipinliler'in Aile Hayatı

Filipin kasabalarının çoğu, damları samanla örtülü biçimsiz kulübelerden meydana gelmiştir. Yollar daracık, çamurludur Her kasabada bir pazar yeri, bir de horoz dövüştürme meydanı mutlaka vardır. Filipin erkekleri horoz dövüşüne çok meraklıdırlar, aşağı yukarı en belli başlı eğlenceleri de budur.

Filipin ailesinin fertleri birbirine çok bağlıdır. Çocuklar, küçük yaşta aile başkanının sözünü dinlemeyi öğrenirler. Anne ve baba ölürse ailenin en büyük çocuğu ailenin başkani sayılır. Önemli kararlar verileceği zaman, yaşı çok küçük çocukların dışında bütün aile efradının fikri alınır. Filipinli kadın, evinin mutlak hâkimidir. Alış-verişle de o ilgilenir. Fakir ailelerde daima kadın erkekten üstündür. Zengin ailelerde ise durum tam tersidir. Zenginler, İspanyollar'ın etkisi altında kaldıkları için, ev içinde, ev dışında, kadına pek önem vermezler. Kadın, her bakımdan, erkeğin baskısı altındadır, hürriyetleri kısılmıştır.

Filipin anayasasında Filipinli kadınlara seçme hakkı tanınmıştır. Yalnız, okuma-yazma bilmeleri şarttır.

Halkın bir kısmı Batılılar'ın etkisiyle Hıristiyan dinini kabul etmiştir. Fakat bunların arasında da Doğu'ya öz bir şekilde yapılan gösterişli, garip törenlere raslanır. İşte kutsal bir cuma günü İsa Peygamber için yapılan, üç saat kadar süren bir dini tören.

Filipin Yerlileri

Filipinli genç bir anne ile çocuğu. Filipin yerlileri Malaya ırkları topluluğundan çeşitli kavimlerdir. Ayrıca, bir miktar Çinli, İspanyol, Amerikalı da kendi geleneklerini, dillerini korumuş durumdadırlar.

racat toplamı 1.042.000.000 doları buluyordu, bunun 26 milyonu ihracat lehindeydi.

Ülkede 1.200 km. demiryolu, 29.300 km. şose, 107.000 motorlu vasıta (dünyada 35.), 41.900 telefon, 550 sinema salonu bulunur. 156.000 tonluk ticaret filosu vardır; adalarla kıyılar arasında deniz trafiği pek canlıdır. Filipinler'in 16'sı muhrip olmak üzere 65 savaş gemisinden ibaret bir de donanması vardır.

Manilla Üniversitesi 1908'de kurulmuştur, 13.000'den fazla öğrencisi vardır.

Tarih. — Adalar, 1527'den 1898'e kadar 371 yıl İspanya'nın sömürgesi oldu. 1898'de A. B. D. ne geçti, 1942-44'te bilhassa Leyte Adası, Japonlar'la Amerikalılar arasında pek kanlı savaşlara sahne oldu, 4 temmuz 1946' da Filipinler bağımsızlığını kazandı. Devletin resmî adı «Republica ng Pilipinias» tır; nüfus bakımından bugün dünyanın 19. devletidir. Cumhuriyetle idare edilir; Cumhurbaşkanı, aynı zamanda başbakandır. Ülke 49 ile ayrılmıştır; bunların 25'i Luzon'da, 9'u Mindanao'da, 3'ü Panay'da, 2'si Negros'tadır.

FİLİSTİN

Yakın Doğu'da tarihî bir ülkedir. Kuzeyde Lübnan, doğuda Ürdün, güney ve güneydoğuda Sina Yarımadası, batıda Akdeniz'le sınırlanır.

Filistin tarihte İbranîler'in yurdu olmakla ünlüdür (Bk. İbranîler). Asurlular ve İranlılar'dan sonra Romalılar, 395'te Bizans, Filistin'i egemenlikleri altına aldılar. 634'te Güney Filistin'e giren İslâmlar, 640'ta ülkeyi tamamen Bizans'ın elinden aldılar. Fatımîler'le Selçuklu Türkleri, birbirlerine rakip olarak, Filistin'i ele geçirdiler, sonunda Haçlılar'ın gelmesiyle ülke bunlarla Eyyuplular arasında uzun savaşlara sahne oldu. (Bk. Haçlılar). Filistin'i Eyyuplular'dan Mısır-Suriye Türk Memlûk İmparatorluğu'na, daha sonra da, 1516'da, Yavuz tarafından fethedilerek, Türkiye'ye geçti, merkezi Şam'da olan Suriye eyaletine bağlı sancaklar halinde idare edildi.

1918'de 3 Türk ordusu tarafından tutulan Filistin'i, İngilizler ve bağlaşıkları, işgal ettiler (Bk. Mehmet V.). İngiliz mandasına giren ülkede bundan sonra Yahudi göçleriyle durum karıştı, Araplar'la Yahudiler arasında çözülmesine imkân bulunmıyan anlaşmazlıklar sürüp gitti.

Bugün Filistin'de 3 devlet vardır: 1) 20.805 km² ve 2.061.000 nüfuslu bölümünde İsrail; 2) 9.925 km² ve 1.034.000 nüfuslu bölümünde Ürdün; 3) 1.000 km² ve 363.000 nüfuslu bölümünde Mısır. Böylece, Filistin'de bugün, Yahudi ve Arap olmak üzere 3,5 milyon kadar nüfus yaşar (Bk. İsrail; Mısır; Ürdün).

Bibliyografya. — *Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:*

Filistin Cephesinde Yahudi Casuslar (C. R. Atilhan, 2. bası, 1947); Filistin ve Şarkü'l Ürdün, 1942).

FİLO

Bir komuta altında, genel olarak bir arada bulunan gemi ve uçakların bütününe «filo» denir. Bir memleketin ticaret gemilerinin bütününe de o memleketin «ticaret filosu» adı verilir.

Deniz kuvvetlerinde yalnız torpidolardan meydana gelen filolar için «filotillâ» deyimi kullanılır (Bk. Savaş Gemileri). Çeşitli savaş uçakları birliklerine de «filo» denir; bombardıman filosu, keşif filosu gibi (Bk. Hava Kuvvetleri).

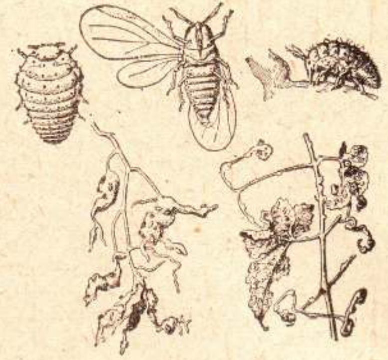
FİLOKSERA

Bitkilere zarar veren bir böcek çeşididir. Yarımkanadlılardan olan filokseranın 30 kadar türü vardır. Bunların bir çeşidi meşe ağaçlarına dadanarak yapraklarına zarar verir. Fakat en tanınmış çeşidi asma kütüklerine musallat olan «phylloxera vastatrix» dir.

Filoksera yüzyıllar boyunca kuzey Amerika'daki yabani asmaları kırıp geçirmiş, XIX. yüzyılın ortalarında da Avrupa'ya atlamıştır. O tarihte Fransa'nın güneyinde görülen hastalık, bu çevredeki bağların üçte birini harap ettiği gibi, Avrupa'nın başka bölgelerinde de büyük zararlara yol açmıştır. Filoksera asmaların hem yaprağına, hem de köküne zarar verir.

Bu böceğin hayatı kısaca şöyledir:

Döllenmiş dişi asma dalının kabuğu içine irice bir yumurta bırakır. Bu yumurtadan ilkbaharda kanadsız dişi çıkar. Bu dişi taze yapraklara yumurtalar bırakır. Yumurtadan çıkan kanadsız böcekler hızla çoğalırlar. Yaz sonuna doğru bunların bir kısmı köke iner. Bunlar kökte de üremekte devam ederler. Kışı kökte geçiren filokseraların kanadlı olanları toprak üstüne çıkar, başka asmalara uçarlar.

Filoksera çeşitleri: 1 — Yaprakta yaşıyan; 2 — Kanadlı filoksera; 3 — Kökte yaşıyan filoksera; 4, 5 — filokseraların istilâsına uğramış bir kök ve yaprak.

Filokseranın verdiği zarar yapılan çalışmalar sayesinde gittikçe azalmıştır. Bazı durumlarda toprağa karbon bisülfit karıştırmak, kök filokserasını yok eder. Bundan beher hektara 200-250 kg. karıştırılır.

Filokserayı yok etmenin bir başka yolu da bağı devamlı ve pek bol bir şekilde sulamak, kısa bir müddet su altında bırakmaktır. Böylece, bütün kök filokseraları boğulur. Ancak, bu her zaman kolay olmıyan bir yoldur.

Kumlu toprakta asma yetiştirmek de filokserayı önlemesi bakımından faydalı görülmüştür. % 60-70 oranında ince kumlu bir toprakta yetiştirilen asmalarda asla filoksera görülmez, çünkü kumlu toprak suyu sızdırdığı için böcekler boğulur.

FİLOLOJİ

Dilleri, yazılı eserleri inceleme yolu ile bir topluluğun kültürünü araştırmaya «filoloji» denir. Diller, yazılı eserler birçok bakıma göre incelenebilir. Onun için «filoloji» kelimesi de değişik anlamlarda kullanılmıştır.

Yüksek kültür seviyesine erişmiş bir millet, manevi varlığı demek olan kültür eserlerini zamanla bozulmaktan, mahvolmaktan kurtarmak için o eserlerin yazıldığı dili incelemek, sağlam kurallara bağlamakla işe başlar. Bu bakımdan, filolojinin temeli dildir. Ancak, filoloji, basit, tek bir bilgi dalından ibaret değildir; birtakım bilim topluluklarından meydana gelen bir bilgidir.

Filolojinin uğraşma konusu olan başlıca dallar şunlardır:

1. — Eski metinlerin tesbit ve yayınlanması;

2. — Lengüistik (dilbilim): Dil tarihi, genel lengüistik, özel lengüistik, dilbilgisi (fonetik, morfoloji, sintaks, sözlük);

3. — Edebiyatla ilgili bilim çalışmaları: Bibliyografya, biyografya, estetik eleştirme;

4. — Edebiyat tarihi (bütün şekilleriyle).

5. — Metinlerin açıklanması.

Alman filolojisi, İngiliz filolojisi denildiği zaman, o dillerle ilgili bütün yukarıki çalışmaların toplamı anlaşılır.

FİLTRE (Bk. SÜZGEÇ ve SÜZME)

FİLYOS ÇAYI

Karadeniz Bölgesi'nde Köroğlu Dağları'ndan çıkan bir akarsudur. Uzunluğu 290 km. dir. Filyos bir ara doğuya doğru aktıktan sonra, kuzeye döner. Karabük yakınında sağdan gelen Araç Suyu ile birleştikten sonra dar bir boğazdan geçer. Daha sonra, soldan gelen Bolu Suyu ile birleşerek Karadeniz'e dökülür.

FİNCAN

Kahve, çay, süt gibi sıcak şeyleri içmek için yapılmış küçük kâselere «fincan» denir. Topraktan, çiniden, porselenden, camdan, boynuzdan, deriden, ödağacından, tahtadan veya çeşitli plâstik maddelerden yapılır.

Fincanın kulplu, kulpsuz olmak üzere çeşitli şekilleri vardır. Bunların altlarına konmak üzere bir de tabakları bulunur. Buna «fincan tabağı», çay içilenlere «çay fincanı», süt içilenlere «süt fincanı» denir. Ayrıca, eskiden avcıların avlanırken mola verdikleri yerlerde kullandıkları, deriden yapılmış fincanlar vardı ki bunlara da «avcı fincanı» denirdi. Kulpsuz fincanlar, içindeki sıcak sıvının eli yakmasını önlemek için, gümüş, altın veya tahtadan oymalı zarflar içine konarak tutulur.

Fincancılık eskiden bir sanat haline getirilmişti. Lüleci çamurundan yapılarak fırınlarda pişirilmiş pek sanatkârane fincanların yanı sıra nakışlı, işlemeli çini fincanlar vardı. Türkiye'de çini fincanlar İznik ve Kütahya'da yapılırdı. Bunlar biçimleri, nakışları bakımından Türk sanatının önemli eserleridir.

Bir zamanlar Türkiye'de her evde gayet kıymetli fincanlar bulundurmak moda haline gelmişti. Çinden gelen fağfur fincanlara da çok önem verilirdi (Bk. Fağfur). Avrupa'nın Saks ve Sevr (Sèvres) fabrikalarında Türkiye için işlemeli ve resimli fincanlar yapılırdı. Misafire verilen değer kendisine ikram edilen kahvenin konduğu fincanla ölçülürdü.

FİNİKE

Akdeniz Bölgesi'nin Antalya bölümünde, Antalya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Kumluca, güneyde Akdeniz, batıda gene aynı ilin Kaş ve kuzeyde Elmalı ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 13 köyü vardır.

Yüzölçümü: 922 km²

Nüfusu: 17.034 (1960 sayımı)

Finike ilçesi Teke yöresinin dağlık bir kesimindedir. Kuzeydeki Alacadağ 2.336 m. yüksekliğe erişir. Kıyı ovası dardır. İlçenin doğusunda Alakır Çayı'nın ağzında küçük bir çatalağız (delta) ovası vardır. Finike'de yaz çok kurak geçer. Yağışlar kış ve kışa yakın aylarda toplanır ve bu mevsim ılık geçer. Doğal bitki örtüsü de Akdeniz ikliminin bir sonucudur. Maki toplulukları görülür. İlçede bilhassa turunçgiller, susam ve pamuk yetişir.

Kasaba. — İlçe merkezi Finike Akdeniz kıyısında, kendi adını taşıyan körfezin batısında kurulmuş küçük bir kasabadır. 2.942 nüfusludur. (1960 sayımı). Elde edilen akala cinsi pamuk kasabadaki çırçır fabrikasında çırçırlanarak preslendikten sonra satılır. Bu fabrikadan başka birkaç tane hızar atelyesi, 2 un fabrikası vardır. Kasabanın suyu 1941'de 2 km. uzaktaki kaynaktan getirilmiştir. Finike'nin Antalya'ya kıyıdan yolu yoksa da içeriden 188 km. lik bir yol il merkezine olan ulaşımı sağlar.

Göller, Ormanlar ve Karlarla Kaplı Bir Kuzey Ülkesi: FİNLANDİYA

Finlandiya Cumhuriyeti'nin arması

FİNLANDİYA, Baltık Denizi üzerinde bir Kuzeydoğu Avrupa cumhuriyetidir. Güneybatıda Botni Körfezi, kuzeybatıda İsveç, kuzeyde Norveç, doğuda Rusya, güneyde Fin Körfeziyle sınırlıdır.

Yüzölçümü: 337.113 km²

Nüfusu: 4.414.000 (1960 tahmini)

Başkenti: Helsinki

Finlandiya'nın güneyi ovalıktır, sık göllerle örtülüdür; burada yükseklik ancak 175 m. yi bulur, yükseklik kuzeyde 723 m. ye kadar çıkar. Kuzey bölümünde nüfus seyrektir. Laponya'nın bir parçasını teşkil eder. Baltık Denizi ile Fin Körfezi'ni ayıran Aland Adaları (1.481 km², 22.000 nüfus) da Finlandiya'ya aittir. Akarsular küçük çaylar halindedir; en önemlileri, Botni Körfezi'ne dökülen Kemi ırmağıdır. Güneyde yıllık yağış ortalaması 60, kuzeyde 40 sm.'dir. Yıllık ısı ortalaması +1° dir. (Helsinki'de +4°).

Ülkede soğuk kuzey Avrupa iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü, güney kıyılarında yapraklarını kışın döken ormanlar, orta ve kuzeyde çam ve dağ ormanlarıdır, kuzey şeridinde artık ağaç yoktur. Ülkedeki göllerin toplamı 45.324 km²'yi bulur.

Finlandiya nüfusunda tempolu bir artış görülür (1872'de 1.832.000 olan nüfus 1957'de 4.350.000'i bulmuştur). Bugün nüfus yoğunluğu 1 km² ye 13 kişidir. Nüfusun en önemli bölümü, güneyde yaşar.

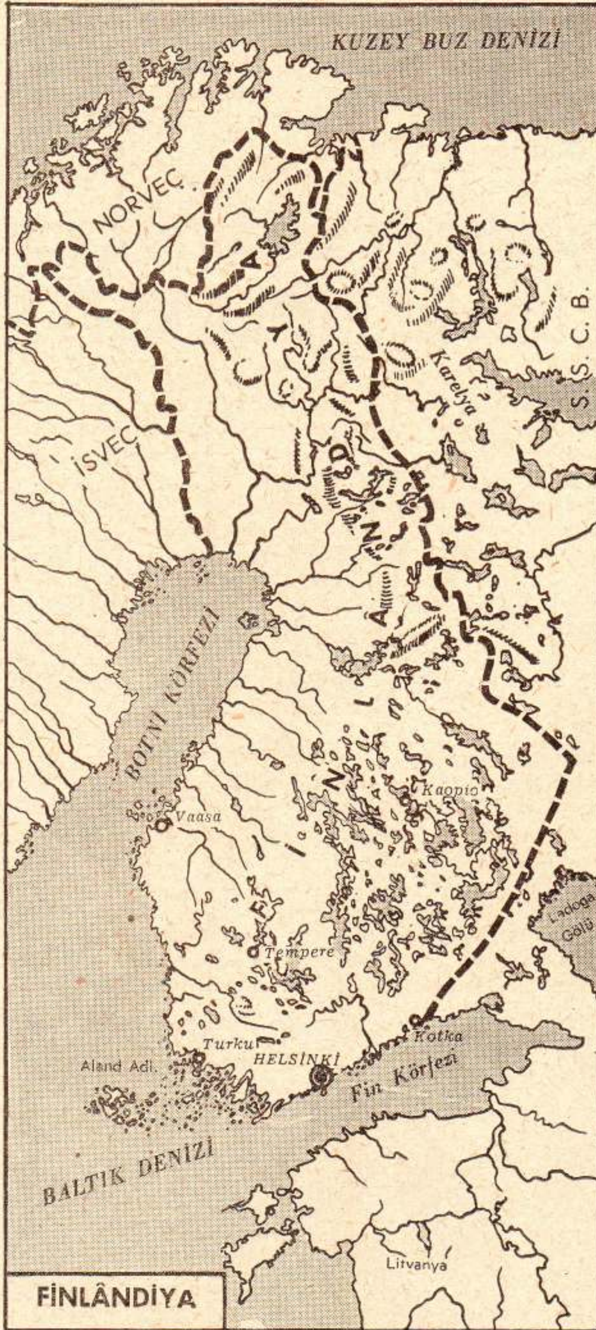
Finlâdiya'da Yaşıyanlar

Finlândiya'da, Türkler gibi Turan ırklarından olan Finler yaşar. Azınlıklar şöyledir: 383.000 İsveçli, 4.000 Lapon, bir miktar Türk. 1949'da nüfusun yüzde 95,4'ü Protestan, yüzde 2,6'sı Katolik, yüzde 2'si Ortodoks Hıristiyan idi; 5.000 de Müslüman vardı. Finler Fince konuşurlar.

Şehirler. — Başkent 476.000 nüfuslu Helsinki şehridir (Bk. Helsinki). 125.000 nü-

Finlândiya'da pek çok kimse sağlığını korumak için kış banyoları yapar. — 30° soğukta, tıpkı yazın denize girer gibi donmuş nehirlere giren genç, ihtiyar, kadın, erkek pek çoktur. Hattâ birçokları evlerinin bahçelerinde, çırılçıplak, karla vücuduna masaj yapar, böylece sağlam bir vücut kazandığına inanır.

Sadece Finlandiya'da değil, İsveç ve Norveç'te de bir miktar Lapon yaşar. Bunlar tamamen kendi kıyafetlerini geleneklerini bugüne kadar bırakmamışlardır. Rengeyikleri onların hem ineği, hem koyunu, hem atı, hem de köpeğidir. İşte üç ayrı nesilden üç ayrı Lapon.

fuslu Turku, Baltık üzerinde bir limandır; burada pamuklu dokuma ve maden sanayii gelişmiştir. 128.000 nüfuslu Tampere, göller bölgesindedir; burada makine sanayii başta gelir. 67.000 nüfuslu Lahti, 56.000 nüfuslu Pari, 54.000 nüfuslu Oulu, 50.000 nüfuslu Vaasa Finlândiya'nın diğer önemlice şehirleridir, bunlardan başka nüfusu 20.000'i geçen ancak 5 şehir daha vardır.

Finlândiya yüzyıllarca bir İsveç ülkesi olduğu için, son zamanlara kadar bu şehirlerin İsveççe adları kullanılırdı, bunlar artık bırakılmıştır (meselâ Helsinki yerine Helsingfors, Turku yerine Abo, Tampere yerine Tammerfors vs.).

Ekonomi. — Ormanlar, Finlandiya'nın üçte birini kaplar, ülkenin başlıca zenginliğini teşkil eder. Onun için, kereste ve kâğıt sanayii pek gelişmiştir. Büyük baş hayvan beslenir, büyük ölçüde süt ve tereyağı elde edilir. Bakır çıkarılır (1952'de 283.000 tonla dünyada 15.). Makine, maden ve dokuma sanayileri de vardır. Su kuvvetinden elektrik gücü 1953'te 4,5 milyon kwh'ı bulmuştur (dünyada 24.). Ticaret canlıdır. 1959'da ithalât - ihracat toplamı 1.669.000.000 doları buluyordu. Bu bakımdan, dünya devletleri arasında 28. gelen küçük Finlândiya'da, ihracat lehine ancak 1.000.000 dolarlık bir fark vardı. 723.000 ton tutan ticaret filosu, dünyada 21. dir. 69 savaş gemisinden müteşekkil bir de donanması vardır (barışta 4.500 efratlı). Sık demiryolları (5.100 km.) ülkeyi Rusya'ya ve İsveç'e bağlar. 63.500 km. de şose vardır. Motorlu vasıtaların toplamı 149.100'dür (1954, dünyada 29.). Ülkede 905.400 radyo ve 408.400 telefon bulunur (1954). Sinema salonlarının sayısı 547'dir.

Finlandiya'da 2 üniversite vardır: Helsinki Üniversitesi 1827'de kurulmuştur, bugün 12.600 öğrencisi, 1.043 öğretmeni vardır. 1640'da İsveçliler tarafından kurulan Turku üniversitesinde ise 1400 öğrenci, 251 öğretmen vardır. Orta ve ilk öğretim gelişmiştir.

Fince'de «Republiken Finland» veya «Suomi» denilen Finlandiya, bir cumhuriyettir. Nüfusu bakımından bugün dünyadaki devletlerin 70.'sidir. 10 vilâyete bölünür; en önemlileri «Uusimaa» ve «Nyland» da denilen 750.000 nüfuslu Helsinki vilâyetidir.

Tarihte Finlândiya

Finler 1154'te Hıristiyan olmuşlar, XIX. yüzyılın ilk yıllarına kadar İsveç kırallığı idaresinde yaşamışlardır. İsveç'ten Rusya'ya geçen ülke (Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesi üzerine) 6 aralık 1917'de bağımsızlığına kavuştu. General (sonra mareşal) Baron Mannerheim (1869-1951) millî liderdi. Bağımsızlığın sağlanmasında en önemli rolü oynadı. 1939 kasımında Rus tecavüzüne uğrıyan ülke, mart 1940'a kadar pek kahramanca ve dünyayı şaşırtan bir mukavemet gösterdi. 1941-1944'te yeniden Rusya ile savaş başladı, 1947 Paris Antlaşması ile Karelya bölgesi Rusya'ya bırakıldı. 45.688 km² olan bu ülkenin 400.000 Finli nüfusu, tamamen Finlandiya'ya çekilmiştir. Bunun 10.480 km² lik kuzey Petsamo bölümü Rusya'ya katıldı, gerisi «Karelya» adiyle Sovyetler Birliği'ni teşkil eden bir cumhuriyet haline getirildiyse de sonra bu cumhuriyet ilga edildi, Rusya Cumhuriyeti'ne katıldı.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:
Beyaz Zambaklar Memleketi, Finlandiya (G. S. Petrov'dan Çev. A. H. Taner, 8. bası, 1955); Fin Masalları (Z. Topelius, 1952); Finlandiya'nın Orman ve Ormancılık Durumu (Prof. Dr. Fikret Saatçioğlu, 1951); Fin-Sovyet Harbi (W. Neill - Morton'dan Çev. Necati Akar, 1940); Finlandiya (Şükûfe Nihal, 1935).

FİRAVUN (Bk. MISIR)

FİRDEVSÎ, Ebu'l-Kasım (934?-1020?)

Firdevsî

Büyük bir İranlı şairdir. Horasan'da Meşhet yakınlarında Tus'ta doğdu, aynı yerde öldü. «Şehnâme» adındaki büyük İran destanı ile milletlerarası ün kazanmıştır. Böyle, tarihî geleneklerini bir tek eserde toplıyan kitaba sahip, dünyada başka hiçbir millet yoktur. Pek lirik ve tumturaklı bir ifadeyle yazılan bu destanda İran-Turan mücadeleleri bilhassa önemli yer tutmaktadır. Eser baştanbaşa «mesnevî» şeklinde (yani her beytin mısraları aralarında, bağımsız olarak kafiyeli) yazılmış 60.000 beyittir. Pek çok baskısı, Doğu ve Batı dillerine tam veya kısmî çevirmeleri, yorumları vardır. Ayrıca, ünlü «Yûsuf-u Zelihâ» (Yusuf'la Zeliha) mesnevîsinin de Firdevsî'nin eseri olduğu sanılıyor. Firdevsî, dünyanın en büyük şairleri arasında sayılır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:

Firdevsi-i Tûsî, Gandhi, Neyzen Tevfik, Ahmet Cevdet Paşa (Ferit R. Tuncor, S. Arıkan, 1959); Şehname (Çev. Prof. Necati Lugal, 4 cilt, 1945-1955); Şehname (Çev. Prof. Necati Lugal, düzenliyen: Doç Kenan Akyüz, 1956).

FİRKATEYN

Buharlı gemilerden önce kullanılan bir savaş gemisi sınıfıdır.

Bu gemiler başlangıçta Akdeniz'de kullanılmak için yapılmış, güvertesiz, küçük teknelerdi, kürekle giderdi. XVI. - XVII. yüzyıllarda Portekizliler Hint denizlerinde kullandılar. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Fransız donanmasında kullanılan bir sınıf gemilere de «firkateyn» denildi. Yedi Yıl Savaşları'nda (1756-1763) firkateynler standart bir tekne olarak kabul edildi. Keşif gayesiyle kullanıldı.

Buharlı ve zırhlı gemilerin ortaya çıkmasından sonra da bu firkateynler kullanılmaya devam edildi. Firkateynin bugünkü deniz kuvvetlerindeki karşılığı kruvazör sınıfıdır.

FİŞEK

Tabanca, tüfek, makineli tüfek gibi ateşli silâhların cepanesidir. Doğrudan doğruya «kurşun» da denir.

Fişek başlıca iki bölümden meydana gelir: 1) İçinde barutun bulunduğu «kovan»; 2) Kovanın ucuna yerleştirilmiş «mermi».

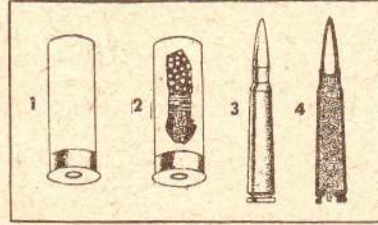
1. — Kovan: Mukavva veya medenden olur. Makineli tüfek, tüfek, tabanca kovanları pirinçten yapılır. Silindir biçimindeki bu kovanların içine mermiyi istenen uzaklığa götürmeye yetecek kadar barut konur. Kovanın ucu mermiyi sıkıca tutacak şekilde daraltılmıştır. Av tüfeklerinde kullanılan kovanlar birkaç kat kalın, sağlam mukavvadan yapılır. Bunların alt tarafı da pirinçtir; böylece kovanın sağlam olması sağlanır. Barut kovanın pirinç kısmında bulunur, mukavva bölümüne de saçmalar doldurulur.

2 — Mermi: Küçük, ucu sivri bir silindirdir. Kurşundan veya çelikten yapılır. Mermilerin çapı «kalibre» ile ölçülür. Bir kalibre bir «inç» (2,54 sm.) in yüzde biridir. Mermiler 22-50 kalibre arasında değişir.

Topların cepanesine, daha çok, yalnız «mermi» denir. Küçük ölçüdeki silâhların fişeğiyle top mermisi arasında yapılış bakımından kesin bir fark yoktur (Bk. Mermi).

Fişeklik. — Fişek taşımak için kullanılan mahfazalara «fişeklik» denir. Av fişeklerini taşımakta kullanılanlar palaska biçiminde olduğu gibi omuzdan bele doğru çapraz takılan kemer biçimindeki fişeklikler de vardır. Fişekliklerin üzerindeki özel kıvrımların her birine birer fişek konur. Piyade tüfeği fişekliği palaska tokasının iki yanına takılan, kösele kutular biçimindedir.

«Havai fişek» bayram, şenlik geceleri, yakılarak havaya uçurulan, orada birtakım ışıklar saçarak parlıyan fişektir (Bk. Havai Fişek).

Fişek çeşitleri ve kesitleri: 1 — Av fişeği; 2 — Kesit: (üstte saçmalar, altta barut görülüyor), 3 — Piyade tüfeği fişeği; 4 — Kesit: (Üst kısım mermi, alt kısım içi barut dolu kovan).

FİYORT

Eski buzul vâdilerinin deniz altında kalmasiyle meydana gelen dar ve uzun körfezlere «fiyort» denir. Fiyortlar karaların çok içerilerine kadar girerler, iki yanları dik ve yüksektir. Derinlikleri de fazladır.

En güzel fiyortlara Norveç kıyılarında raslanır. Sarp, karlı tepelerin çevrelediği bu fiyortları görmeye her yıl sayısız turist gelir. Bazı yamaçların eteklerindeki verimli topraklarda küçük çiftlikler vardır. İskoçya ve Kuzey Amerika kıyılarında da fiyortlar bulunur.

Çeşitli Tabiat Olaylarını İnceliyen Çok Eski Bir Bilim Dalı: F İ Z İ K

FİZİK, tabiatta raslanan her çeşit olayı inceliyen, sebeplerini araştıran, kanunlarını bulup açıklıyan çok geniş bir bilim dalıdır. Adını, eski Yunancada «tabiat» anlamına gelen «fisis» kelimesinden almıştır. Bu bakımdan, yakın zamanlara kadar fiziğe «tabiat bilimi» de denirdi.

Çeşitli araştırmalarla, buluşlarla bilim alanında ileri gidildikçe bilimler birçok kollara bölündü. Bu arada, zamanla alşimi (simyacılık) gelişip «kimya» bilimi haline geldikten sonra olaylar «kimyasal» ve «fiziksel» olmak üzere ikiye ayrıldı. Bu ayrıma dayanarak fiziksel olayları inceliyen bilim dalı kısaca «fizik» adını aldı.

Tabiatta, gözle görülen, görülmiyen birçok fiziksel olay vardır. İnsanlar yeryüzüne gelir gelmez bu olaylardan birçoğu ile karşılaştılar. Bunların karşısında şaşkınlık, korku duydular. Zamanla onlara alıştılarsa da neden olduklarını, nasıl olduklarını bir türlü anlıyamadılar. Bu bilinmezliğin doğurduğu esrarlı görünüş altında bütün olayları, gizli, insanüstü güçlere bağladılar.

Bu gizli güç, çeşitli insan topluluklarında değişik özellikler gösteren tanrı veya tanrılar, cinler, periler, şeytanlar halinde ortaya çıktı. Bu topluluklar her tabiat olayı için bir tanrı uydurmuşlar, böylece işin içinden çıkmışlardı. Onlara göre Güneş Tanrısı gündüzü, Karanlıklar Tanrısı da geceyi yaratıyordu. Bunun gibi rüzgârın esmesi, fırtınalar, yıldırımlar, şimşek, gök gürlemesi, yağmur yağması, gök kuşağının doğması, havanın soğuk veya sıcak olması, depremler, yanardağlar, ay ve güneş tutulmaları, denizlerdeki dalgalar, nehirler, ırmaklar, kaynaklar, cisimlerin yere düşmesi gibi olayların birer tanrısı vardı, bu tanrılar canlarının istediği gibi olayları düzenlerlerdi.

Bilimlerin gelişmesi, kanunlara bağlanması sonunda artık bu çeşit inançların yanlışlığı ortaya çıktı. Yapılan araştırmalar, bulunan gerçekler her olayın belli sebepler sonunda belli kanunlara uyarak geliştiğini ortaya koydu. Artık hangi şartlarda hangi olayların geçeceği kesin olarak biliniyor. Hiçbir gizli kuvvete, tesadüfe yer kalmadı. Bütün olumlu bilimler gibi fizik de olayları kanunlara bağladı, aynı şartlarda hep aynı sonuçların elde edileceği anlaşıldı.

Fiziğin Konusu

Fizik, tabiatı araştıran bir bilim dalıdır. Duyu organlarımızla gördüğümüz cisimleri, bu cisimlerin değişik şartlardaki özelliklerini inceler.

İlk zamanlarda fizik çok geniş bir alanı içine alıyordu. Dünyadaki her olay fizik bilimi içinde inceleniyordu. Bilimlerin gelişmesi, kollara ayrılması sonunda fizik bilimi de sınırlandı, konusu içine giren olaylar iyice belirlendi, fiziğin dışında, tabiat olaylarını inceliyen başka bilimler de ortaya çıktı: Kimya, astronomi, jeoloji gibi. Böylece, kimyasal olayları inceliyen kimya, gökyüzü olaylarını inceliyen astronomi, dünya kabuğunun, yani toprağın değişmelerini inceliyen jeoloji artık fizikten ayrılmış bulunuyor. Fizik bugün yalnız fiziksel olayları inceliyor.

Fiziksel Olay Nedir

Cisimlerin en küçük parçalarına «atom» adı verildiğini biliyoruz. Bir cismin atomu o cismin özelliklerini aynen gösterir. Demek ki atomu, «bir cismin özellikleri değişmeden bölünebileceği en küçük parça» olarak da tarif edebiliriz (Bk. Atom).

Bir olayın «fiziksel olay» tarifi içine girmesi için olay sırasında geçen değişmelerin atomdan daha küçük mertebeye inmemesi gereklidir; yani, fiziksel bir değişmede atom parçalanması yoktur. Olay sırasında, olaya konu olan bütün cisimler çeşitli şekilde değişikliğe uğrıyabilir veya parçalanabilirler. Fakat hiçbir zaman temel özelliklerini kaybetmez, başka bir cisim haline gelmezler.

Fiziksel olaya bir örnek olmak üzere suyun ısıtılmasını alabiliriz. Bilindiği gibi, su 100 santigrad derecesine kadar ısıtılırsa kaynar, buhar haline geçer. Dış görünüş bakımından su şekil değiştirmiştir. Fakat bu sadece suyun «sıvı» halinden «gaz» haline geçmesinden ibarettir, atom mertebesinde bir değişme olmamıştır. Su molekülü ile, subuharının molekülü aynı yapıdadır (Bk. Molekül). Gerçekten de, su buharını soğutursak yeniden su halini alır. Demek ki suyun ısıtılarak buhar haline sokulması bir fiziksel olaydır.

Bir su molekülünde iki hidrojen molekülü, bir oksijen molekülü vardır. (Su H_2O formülü ile gösterilir.) İkinci bir deneyde çeşitli işlemlerden sonra su molekülünün hidrojeni ile oksijenini ayırdığımızı düşünelim. Bu artık fiziksel bir olay değil, kimyasal bir olaydır. Çünkü su özelliği ortadan kalkmış, onun yerine oksijenle hidrojen ortaya çıkmıştır.

Böylece, olayın fiziksel veya kimyasal olmasına göre fizikle kimya birbirinden ayrılır. Bununla birlikte, gene de fizikle kimya birbirine yakın, hattâ bazı yerlerde ortak inceleme alanları gösteren iki bilim dalıdır. Hele son zamanlarda atom yapısı üzerinde yapılan son araştırmalar bu iki bilim dalını yeniden birbirine yaklaştırmıştır.

Buraya kadar anlatılanlara dayanarak fizik için şu tarifi verebiliriz:

Fizik, bütün cisimlerin şeklini, bulunduğu yeri, fiziksel özeliklerini, fiziksel değişmelerini inceler; bu değişmelerin sebeplerini araştırır; sebeplerle sonuçlar arasındaki bağıntıları ortaya koymaya çalışır.

Fiziğin Çalışma Yolları

Fiziğin bu amacına varmak için yaptığı çalışmaları dörde ayırarak inceliyebiliriz:

1 — Gözlem; 2 — Deney; 3 — Kanunların ortaya konması; 4 — Kanunların kontrolu.

Bu şekilde çalışmaya «denel çalışma» denildiği için bu yolu seçen fiziğe de «denel fizik» adı verilir. Bunun yanında teorik çalışmalar da yapılır.

Gözlem. — Bu ilk çalışma sırasında tabiat olayları incelenir. Nasıl oldukları, hangi şartlarda meydana geldikleri, ne gibi özellikler gösterdikleri bulunur. Bu gözlemlere uzun zaman devam edilir. Ender görülen olaylara raslanırsa bunlar da ayrıca incelenir.

Gözlemler, genel olarak, başta göz olmak üzere, beş duyu organımızla yapılır. Fakat duyu organlarımızın ayırdetme kabiliyetleri sınırlıdır. Ayrıca, birçok şekilerde yanlış algılarda bulunurlar. Bununla birlikte, beş duyumuzla, bilhassa gözle yapılan gözlemlerin bugün bile önemi vardır.

Fizik bilimi geliştikçe gözlemler sırasında ölçü aletlerinin kullanılması da arttı. Böylece, daha duyarlı, daha doğru sonuçlar elde edilebildi.

Bir inceleyicinin duyu organlariyle yaptığı gözleme «öznel (sübjektif) gözlem», ölçü aletleriyle yapılan gözleme ise «nesnel (objektif) gözlem» adı verilir. Mümkün oldukça nesnel gözlem tercih edilir.

Fizik bilimi, gözlemler sırasında elde edilen bilimlerin vardığı sonuçları matematik ifadeleriyle anlatır. Bu ifadelerin doğruluğu, gözlemlerin doğruluğuna ve duyarlığına bağlıdır. Onun için fizikte ölçme işleminin önemi büyüktür.

Deney. — Olaylar tabiatta çok karışık ve başka olaylarla birlikte gelişirler; onun için, incelenmeleri de daha zordur. Ayrıca, bir olayın tabiatta meydana gelmesini beklemek zaman kaybına yol açar. Bu yüzden, tabiattaki olaylar, aynı şartlar yapma olarak sağlandıktan sonra, lâboratuvarlarda tekrarlanır. Böylece, şartları daha basitleştirmek, hangi şartın hangi sonucu doğurduğunu incelemek mümkün olur. Lâboratuvarda yapılan bu tekrarda olayı etkilemiyen gereksiz teferruat atılır. Böylece daha doğru sonuçlar elde edilir. Bundan başka, şartları biz yarattığımıza göre onları istediğimiz gibi değiştirmek, kontrolumuz altında tutmak da elimizdedir.

Böylece, yapma olarak tekrarlanan olaylar üzerinde de çeşitli gözlemler yapılır. Tabiattaki gözlemlerde ortaya çıkmamış olan birçok bilgi bu yolla elde edilmiştir.

Kanunlar. — Fizikte asıl amaç olaylar arasındaki bağıntının bulunup kesin olarak ortaya konmasıdır. Bütün gözlemler, deneyler bu amaçla yapılır. Ele alınan olay için bu işlemler yapılıp defalarca tekrarlandıktan sonra elde edilen sonuç bir kanunla açıklanır. Aynı zamanda matematik biliminden faydalanılarak kanun formülle de ifade edilir (Bk. Formül). Bunu bir örnekle açıklıyalım:

Çok çeşitli cisimlerin ağırlıkları, hacimleri, özgül ağırlıkları ölçülür. Değişik şartlarda bu ölçmeler tekrarlanır. Sonunda görülür ki bir cismin ağırlığı, hacmi, özgül ağırlığı arasında değişmiyen bir bağıntı vardır. İşte bu bağıntı bir fizik kanunu ile anlatılır, «Bir cismin özgül ağırlığı ile hacminin çarpımı, daima ağırlığına eşittir,» denir.

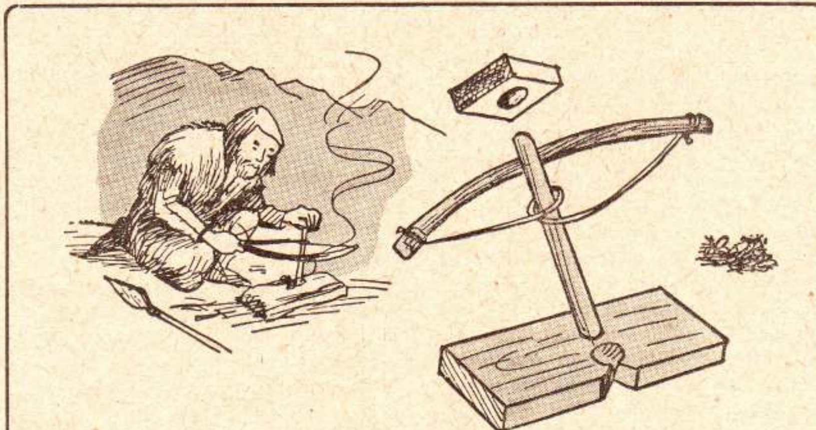
Bu kanunu bir de matematik ifadeyle yazmak istersek, her kavram için bir harf kabul etmemiz gerekli olur.

Genel olarak, fizikte ağırlık için (P), hacim için (V), özgül ağırlık için (d) harfleri kullanılır. Bu harflerle de birer sayıymışlar gibi işlemler yapılabilir. O halde, yukarda sözü geçen kanunun matematik ifadesi $P = V.d$ olur. Artık deney yapmadan da, bu bağıntıya bakarak bazı sonuçlar çıkarmak mümkündür. Meselâ hacmini ve özgül ağırlığını bildiğimiz bir cismin ağırlığı bu formüle dayanarak hesapla bulunabilir. Sonra da ağırlığı ölçülerek formülün verdiği sonuçla tartının verdiği sonuç karşılaştırılır.

Genel olarak, bütün fizik kanunları için böyle matematik ifadeler bulunmuştur. Yalnız, her kanun bu kadar basit olmadığı için ifadesi de bu kadar basit değildir. Hattâ bazı kanunlarda yüksek matematik işlemleri gerekli olmaktadır.

Bu ifadeler deney yapmadan bazı sonuçların bulunmasına yararlar. Fizik geliştikçe bazı bilginler bu formüllerle masa başında çalışmalar yapmışlar, buldukları sonuçları deneylerle doğrulamışlardır.

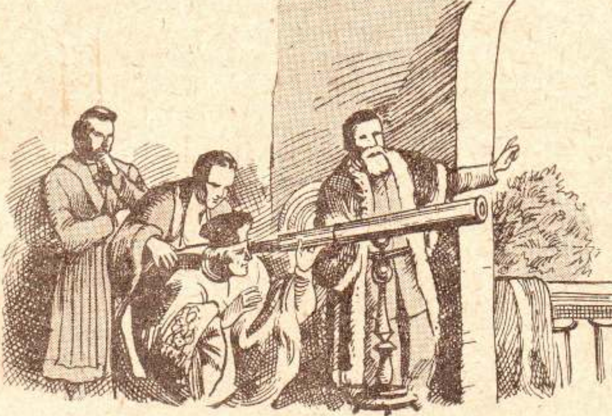
Fiziğin bugünkü durumuna gelmesi birçok buluşların art arda sıralanmasiyle mümkün olmuştur. Bu arada öyle olaylara raslanmıştır ki bunlar o zamanın bilgileriyle açık-

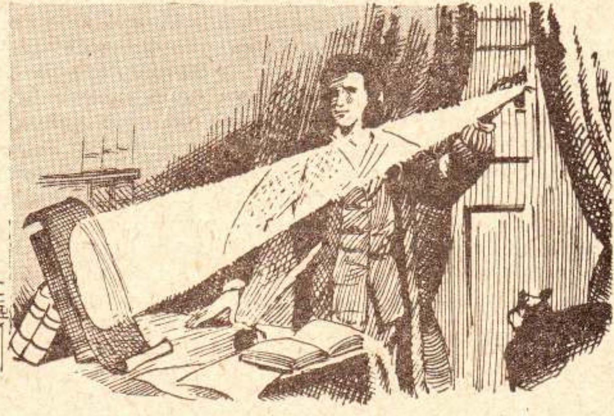
İNSANLARIN İLK İCATLARINDAN BİRİ

İnsanlar çok eski zamanlarda taşları, tahtaları birbirine sürterek ateş yakmasını öğrenmişlerdi. Bu da sürtünen iki cismin ısı meydana getirmesine dayanıyordu. İnsanlar daha bunun gibi birçok önemli fizik kurallarından günlük hayatlarında faydalanmayı kendi denemeleriyle yavaş yavaş öğrendiler

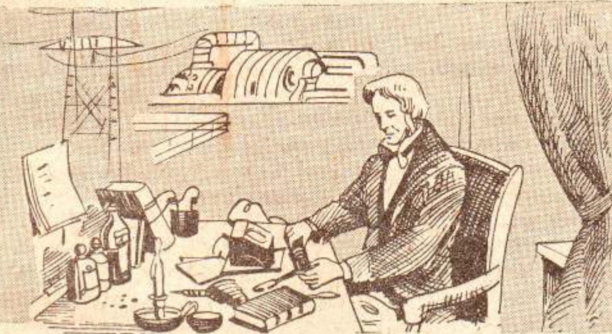
FİZİK TARİHİNİN ÖNEMLİ OLAYLARI

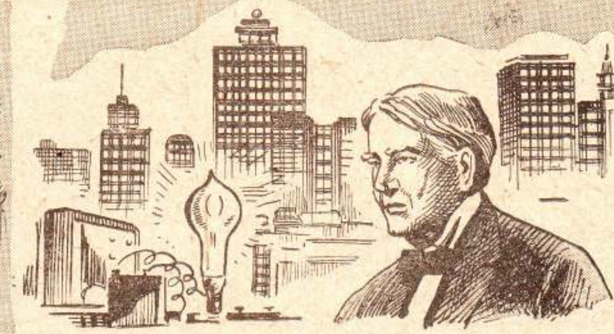
Galileo, yaptığı deneylerle, bugünkü astronominin babası olmuştur. O, aynı zamanda, büyük bir matematikçiydi.

Newton yerçekimi ve hareket kanunlarını buldu. Işık üzerinde önemli çalışmalar yaptı.

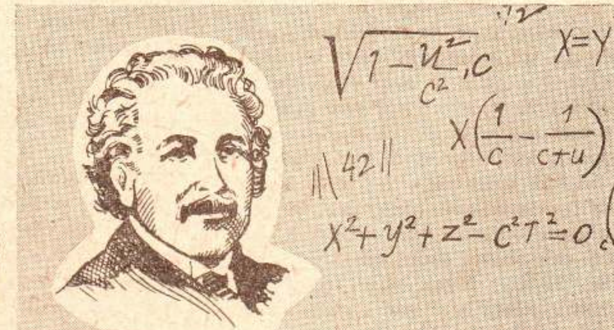
Faraday giriştiği büyük ölçüde deneylerle elektrik çağını açan keşiflerde bulundu.

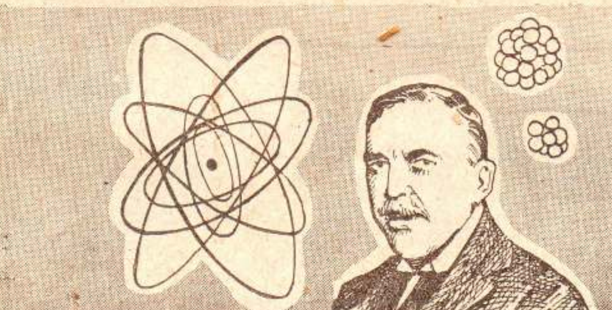
Edison dünyanın en verimli mucididir. İcat ettiği şeylerin en önemlisi elektrik ampulü ve gramofondur.

Röntgen, keşfettiği X (Röntgen) ışınları sayesinde fizikte yepyeni bir çığır açtı.

Einstein, İzafiyet Teorisi ile, zaman ve uzay anlamına yeni bir görüş getirdi, atom çağının babası oldu.

Rutherford atomun yapısını, radyoaktif elemanların durumunu inceledi.

Daha başka birçok büyük fizikçiler, bugünkü medeniyetin dönüm noktası olan atomun gelişmesine hizmet ettiler.

lanamamışlardır. Bu durumlarda yeni kavramlar tarif edilmiş, böylece fizik bilimi gitgide ilerlemiş, bugünkü durumuna erişmiştir. İlk zamanlarda her ne kadar inanılmaz buluşlarla karşılaşılmışsa da fiziğin bütün kanunları insan mantığına uygundur. Karanlık, akıl almaz sonuçlar ortaya çıkmamıştır.

Kontrol. — Böylece, gözlem, deney ve yeniden gözlem sonunda ortaya çıkan kanunun tam kesinlik kazanması için son bir kontrol-dan geçmesi gerekir. Bulunan ifade her şartta doğruysa, bir genellik gösteriyorsa artık kanun olarak kabul edilebilir. Bundan sonra bu kanuna dayanarak yeni araştırmalara, yeni deneylere başlanır.

Mercekler güneş ışınlarını bir noktada toplarlar. Aynı noktada büyük bir ısı da toplanır. Bu ısı bez veya kâğıt gibi cisimlerin üzerine düşürülürse bunlar kolayca tutuşup yanar. Bu da bir fizik olayıdır.

Bu araştırmalar fiziğin ilk zamanlarından beri sürüp gelmektedir. Günümüzde ise daha da hızlanmıştır. Bilimin her kolunda görülen ilerlemelerden ve bu bilgilerin pratik buluşlara yol açmasından dolayı araştırmalar çok daha geniş bir alana yayılmıştır.

Fizikte bugün bile açıklanması yapılamamış bazı olaylar vardır. Bu olayların genel kanunları bulunamamıştır. Böyle durumlarda bilginler tarafından ortaya atılan kuramlarla (teorilerle) yetinmek gerekir. Bir yandan da araştırmalar yapılır. Teoriler, yanlışlığı anlaşılıncaya kadar, doğru kabul edilirler. Böylece, birçok olayın açıklanması mümkün olduğu gibi yeni ilerlemelere de ortam hazırlanmış olur. Meselâ cisimlerin atomlardan yapılmış olduklarını ortaya atan Rutherford'un görüşü bir teoridir (Bk. Atom). Fakat bu teorinin doğru kabul edilmesiyle birçok yeni buluş yapılmıştır. Bunların hepsi de bu teoriye uygun çıkmıştır.

Cisim Nedir

Fiziğin bütün olaylarının ana elemanı cisimdir. Evrende bir yer kaplıyan her şeye «cisim» denir. Cisimler, genel olarak, «katı», «sıvı», «gaz» halinde bulunurlar. Bir cisim bir halden başka hale geçebilir. Bunun için, sıcaklığında, bazı şartlarda da basıncında değişiklik yapması yetişir. Meselâ normal sıcaklıkta sıvı halinde bulunan su ısıtılırsa su buharı olur, yani gaz haline geçer. Gene su, tersine, soğutulursa buz olur; bu da, katı haline geçmesi demektir.

Bütün bu değişmelerde suyun yapısı bozulmadığı için olay fiziksel olaydır. Demek ki cisimler fiziksel değişmeleri sırasında her üç halde de bulunabilirler.

Cisimler, «elemanlar» ve «bileşikler» olmak üzere, ikiye ayrılırlar. Elemanlar yapıları bakımından saf olan cisimlerdir (Bk. Eleman). Bileşikler ise iki veya daha fazla sayıda elemanın belirli oranlarda karışmasiyle ortaya çıkarlar. Bu karışmada elemanların kimyasal bileşimleri söz konusu olduğu için olay kimyasal bir olaydır.

Bir de «alaşım» denen karışık cisimler vardır. Bunlar iki veya daha çok sayıda elemanın fiziksel olarak birleşmesinden ortaya çıkarlar. Meselâ su ve mutfak tuzu birer kimyasal bileşik oldukları halde, bakır ve kalayın karışmasından meydana gelen tunç (bronz) bir alaşımdır (Bk. Alaşım).

Her cisim uzayda bir yer kaplar; yani, bir hacmi vardır. Ağırlığı da vardır. Özelliğini kaybetmeden küçük parçalara (atoma kadar) bölünebilir.

Ölçüler ve Birimler

Fizikte ölçmenin, hesaplamanın önemli bir yeri vardır. Bunun için birtakım «büyüklük»ler kabul edilmiştir.

Genel olarak, büyüklükler, esas kabul edilmiş başka bir büyüklükle karşılaştırılarak ölçülür. Bu karşılaştırmada ilk şart ölçülecek değerle, karşılaştırma değerinin aynı cinsten olmasıdır. Meselâ uzunluğu ölçmek için cetvel veya şerit metre kullanılır. Cetvel, uzunluk ölçülmesinde karşılaştırma büyüklüğüdür. O halde cetvelle başka cinsten bir büyüklük, meselâ ağırlık ölçülemez; yalnız uzunluk ölçülür.

Bir büyüklüğü ölçtükten sonra sonucu bildirmek için iki kavrama ihtiyaç vardır: Birincisi, her hangi bir sayı, ikincisi ise birimdir. Meselâ bir «çubuk 25» yahut «250» dersek hiçbir şey anlaşılmaz; «25 desimetre» veya «250 santimetre» dersek o çubuğun büyüklüğünü kesin olarak anlatmış oluruz.

Bütün büyüklükler için bu şekilde iki kavramın birlikte verilmesi gereklidir. Fizik biliminde bu çok önemli bir noktadır. Birimsiz sayıların fizikte hiç değeri yoktur.

Uğraştığı büyüklüklerin çeşitli ölçme usulleriyle doğru olarak ölçülmesi mümkün olduğu için fizik «olumlu» (pozitif) bir bilimdir.

Üç Temel Ölçü

Fizikte geçen büyüklükler arasında üç tanesi «temel büyüklükler» olarak kabul edilmiştir: 1) Uzunluk, 2) Ağırlık, 3) Zaman.

Uzunluk Birimi. — Uzunluk ölçülmesinde kullanılan birimler «Metrik Birimler» ve «İngiliz Birimleri» olmak üzere iki çeşittir. Bu birimler «karşılaştırma uzunluğu» (etalon) olarak saklanan standart çubukların belli iki noktası arasındaki uzaklıkla tarif edilirler.

Metrik sistemin uzunluk birimi «metre» dir. Metre etalonu Fransa'da Sevres Milletlerarası Ağırlıklar ve Ölçüler Bürosu'nun yeraltı mahzeninde saklanır. İridyumlu platinden yapılmış bir çubuğun üzerine çizilmiş iki çizgi arasındaki uzaklığın 0 C derecedeki değerine eşittir. Bu etalonlara benzer etalonlar Amerika'da Washington'da da vardır. Dünyadaki bütün metreler bu etalona uyacak şekilde yapılmışlardır (Bk. Metre).

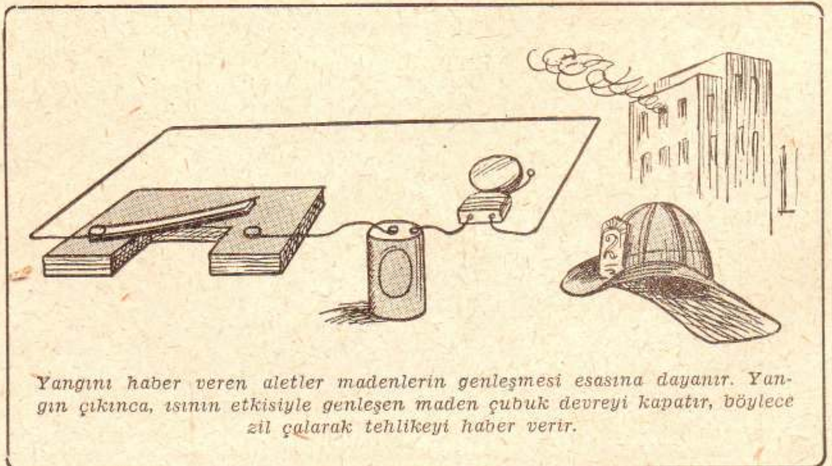
İngiliz birim sisteminin etalonu «yarda» dır. Bir yarda, Londra'da Westminster'deki Standards Office'de bulunan tunç bir çubuk üstüne yerleştirilmiş iki altın parçası üstündeki iki çizgi arasının 62 Fahrenhayt derecesindeki uzaklığıdır (Bk. Yarda).

Böylece uzunluk için metre veya yarda tarif edildikten sonra bu değerlerin askatları ve katları kolayca bulunmuştur. Esas olan uzunluk birimi tarif edilince ona bağlı olarak alan ve hacim birimleri de belirlenmiş olur.

Ağırlık Birimi. — Fiziğin temel kavramlarından biri de ağırlıktır. Birimi metrik sistemde «kilogram» dır. İngiliz sisteminde «pound» (libre) dir. Bunların etalonları da Sevres'de ve Londra'da bulunur.

Bir cismin ağırlığının ölçülmesi için çeşitli teraziler yapılmıştır. Genel olarak ağırlığı ölçecek cisim, ağırlığı belli olan cisimlerle karşılaştırılır.

Zaman Birimi. — Fiziğin temel büyüklüklerinden biri de zamandır. Dünyanın güneş çevresindeki hareketinin düzgünlüğü zaman ölçülmesinin temeli olmuştur. Zamanın doğru olarak bilinmesi için özel olarak yapılmış saatler kullanılır (Bk. Saat). Bir saatin doğruluğu ise gene güneş sistemine da-

Yangını haber veren aletler madenlerin genleşmesi esasına dayanır. Yangın çıkınca, ısının etkisiyle genleşen maden çubuk devreyi kapatır, böylece zil çalarak tehlikeyi haber verir.

yanarak meridyen teleskopu ile kontrol edilir.

Yalnız, fizik deneylerinde zamanı ölçmek için daha kullanışlı aletlere ihtiyaç vardır. Bu iş için kronometreler kullanılır. Kronometre bir olayın başlamasiyle bitmesi arasında geçen zamanı ölçmekte çok işe yarar. Son zamanlarda daha duyarlı ölçüler için birçok yeni zaman ölçen alet yapılmıştır.

Fiziğin Bölümleri

Yakın zamanlara kadar fizik bilimi, beş büyük kola ayrılarak incelenirdi. Sonradan birçok bilimlerle ortak yanları da göz önünde tutularak yeni bölünmeler yapıldı. Böylece, jeofizik, astrofizik, fizikokimya, atom fiziği gibi kollar ortaya çıktı. Ancak, öğretim kolaylığı ve ana ilkeler bakımından ilk bölünme değerinden kaybetmemiştir. Buna göre fiziğin beş bölümü şunlardır:

1 — Mekanik; 2 — Isı; 3 — Elektrik ve Magnetizma; 4 — Ses, 5 — Işık.

Fiziğin bu beş bölümünde nelerle uğraşıldığını kısaca gözden geçirelim.

Mekanik. — Genel olarak, cisimlerin denge durumlarını veya hareketlerini inceliyen bir bilim dalıdır. Bir yerde duran, ilerliyen, dönen, yuvarlanan, kayan, çarpışan veya uçan cisimlerin bu hareketlerinin kanunlarını, şartlarını araştırır. Meselâ yolda giden bir otomobil, havada uçan bir uçak veya mermi, boru içinde akan su, bir otomobil lâstiği içindeki hava fiziğin mekanik dalı içinde incelenir.

Isı. — Fiziğin ısı bölümü, genel olarak, ısı ile ilgili bütün olayları inceler. Cisimlerin ısınması, soğuması, ısının bir yerden başka bir yere, bir cisimden başka bir cisme iletilmesi olaylarının kanunlarını bulur, bu olaylar sonunda ortaya çıkan durumları inceler. Meselâ suyun donması, buhar haline gelmesi, ısınan madenlerin boylarının uzaması, buz dolabı veya termos, fiziğin ısı dalının ilgilendiği konular arasındadır.

Elektrik. — Çağımızda apayrı bir bilim haline gelmiştir. Bütün elektrik olayları ve elektrik olaylarının sonuçları bu dalda incelenir. Bazı cisimlerin çevrelerinde doğurdukları alanı inceliyen magnetizma veya elektrik akımının doğurduğu elektromagnetik alan da aralarındaki benzerlikten dolayı bu bölüm içinde araştırılır. Elektrikle ilgili bütün olaylar yanında meselâ yön göstermeye yarıyan pusula da bu bölümde incelenir.

Ses. — İnsanların duyduğu, duymadığı bütün ses olayları bu dalın konusudur. Sesin ne olduğu, sesin doğması, yayılması hep bu bölümde incelenir. Meselâ bütün müzik sesleri, çalgı aletleri, akort yapmakta kullanılan diyapazon bu dalın inceliği konular arasındadır.

Işık. — Işıkla ilgili bütün olaylar bu dalda incelenir. Işığın ne olduğu, nasıl doğduğu, hangi şartlarda yayıldığı, ışığı geçiren ve geçirmiyen cisimler araştırılır. Mercekler, büyüteç, gözlükler, gözün görme olayı, ışık kaynakları bu dalın konuları arasındadır.

Bugün kolların her biri başlıbaşına bilim derinliği kazanmış durumdadır. Onun için de artık eskisi gibi genel fizik bilgini olmak çok güç, hattâ imkânsızdır. Bir insan bu kadar çok bilgiyi bütün ömrü boyunca bile öğrenemez. Onun yerine, bu bölümlerden birini seçerek o dalda derinleşmeye, uzmanlaşmaya çalışır.

Alman fizikçisi Otto von Guericke (1602-1682) iki yarımküreyi kapatarak bir küre meydana getirmiş, içindeki havayı boşaltmıştı. Yarımkürelere bağlanan dörder at, ayrı yönlerde küreyi zorlamışlarsa da açamamışlardı.

Fiziğin Gelişmesi

Eskiden bilimler bugünkü kadar gelişmediği, derinleşmediği için hepsi bir arada düşünülürdü. O zamanlarda bilim adamı her şeyi bilirdi. Bir insan hem filozof, hem matematikçi, hem de fizikçi olurdu. Daha doğrusu bütün bilgiler iç içe olduğundan bilim adamı olmak için hepsini bilmek gerekirdi. Gitgide bilgiler o kadar çoğaldı ki artık günümüzde eski anlamda bilim adamı bulamayız. Bugün bir bilgin ancak bir bilim dalının bir bölümünde uzmanlaşabilir.

Bilimlerin bu genel gelişmesinin bütün basamakları fizikte de kendini gösterir. Dünyaya gelişlerinden başlamak üzere fiziksel olaylarla karşılaşan insanlar çeşitli yollarla bu olayları açıklamaya çalışmıştılar. Bu yolların başlıcalarından biri olan din yanında bilim adamları da bazan dinle beraber, bazan da dine karşı olmak üzere açıklamalar yaptılar. Bundan dolayı, fiziğin gelişmesi önce genel anlamda bilim adamlarının, sonra da fizikçilerin çalışmaları sonucu olarak kendini gösterir.

İlk Bilimsel Buluşlar

Fizikte ilk buluş sahiplerinden biri eski Yunan filozoflarından Thales'tir. Yaptığı incelemelere dayanarak güneşin tutulacağını önceden haber vermişti. Elektriksel bazı olayları görmüş; birbirine sürtülen bazı cisimlerin hafif cisimleri çektiğini bulmuştu (Bk. Elektrik). Thales bu olayı cisimlerin birer ruhu bulunduğunu ileri sürerek açıkladı.

Fizik biliminde Arkhimides de önemli bir yer tutar. Çok çeşitli denemeleri vardır. Bunlar arasında Romalılar'ın gemilerini güneş ışığı ile yakması, kıralın tacının altından olup olmadığını bulması ünlüdür. Yaptığı deneyler sonunda sıvıların bazı kanunlarını da ortaya koydu (Bk. Arkhimides).

Ortaçağ boyunca bütün bilimler gibi fizik de din baskısından kurtulmadı. Uzun bir süre bilimlerde eski bilginlerin söyledikleri-ne veya gökyüzü olaylarına bakarak yargılara varılırdı. Bu usul Aristoteles'ten beri süregelmişti.

Büyük Keşifler

Bilimde gözlem ve deneyin önemini belirten ilk bilim adamlarından biri İngiliz papazı Roger Bacon'dur (Bk. Bacon; Roger). Böylece bilimsel araştırmalar olumlu bir yola girmiş oluyordu.

Fizikte önemli yeri olan bilim adamlarından biri de İtalyan fizikçisi Galileo'dur. Birçok buluşları arasında cisimlerin düşmesini açıklıyan kanunlar, termometre, su terazisi, sarkaç vardır. En önemli buluşu, dünyanın hem kendi çevresinde, hem de güneş çevresinde döndüğünü anlaması olmuştur. Aslında Copernicus'un olan bu görüşü açık delillerle göstererek yayınladığı için dine karşı gelmekle suçlandırıldı, Engizisyon Mahkemesinde yargılandı (Bk. Galileo).

Alman bilgini Kepler de fizik ve bilhassa astronomide çok önemli olan kanunları buldu. Bu kanunlar bugün bile doğrudur, Kepler Kanunları adıyla anılırlar (Bk. Kepler).

Fizikte önemli olan bilginlerden biri de aynı zamanda astronom olan Huyghens'tir. Fiziğin bilhassa ışık bölümünde buluşları, kanunları vardır. Bunun yanında cep saatleri yapmak, dürbünleri geliştirmek gibi birçok pratik yenilikler de getirmiştir (Bk. Huyghens).

Fransa'nın büyük filozof ve edebiyatçılarından olan Pascal'ın da fizikte birçok buluşları vardır. Havanın ağırlığı, sıvıların dengesi, basınçları üzerinde araştırmalar yapmış, kanunlar ortaya koymuştur. Aynı zamanda dünyadaki ilk hesap makinesini yapmıştır. Bu makine şimdi Paris'te bir müzede bulunmaktadır (Bk. Pascal).

Bugünkü Fiziğin Temeli

Bugünkü anlamda fiziği başlatan, araştırma, gözlem, deney ilkelerini esaslı bir şekilde kuran fizikçi Isaac Newton'dur. Aynı zamanda matematikçi, astronom ve filozof olan Isaac Newton birçok araştırmalar yapmış,

FİZİĞİN UYGULANDIĞI ALANLAR

Tatbikî bilimlerde :

Tıp fizikten geniş ölçüde faydalanır.

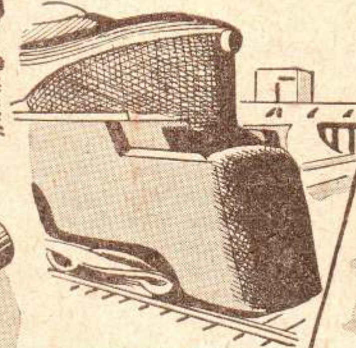

Su gücü elektrik gücüne çevrilir.

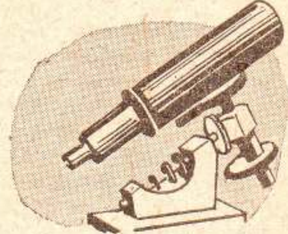
ENERJİNİN KONTROLÜ

Ses titreşiminin kontrolü müzikte faydalıdır.

Kontrol edilen kuvvet tren, uçak ve gemileri hareket ettirir.,

Işık fiziğinin bilinmesi astronomi ilmine imkân verir.

Nükleer fizik sayesinde atom enerjisinin serbest bırakılması mümkün olmuştur.

Günlük hayatta

Evde kullanılan âletler

Gramofon

Su tesisatı

Fotoğrafçılık

Ulaştırma

eserler yazmıştır. Fakat en ünlü buluşu yerçekimini ortaya çıkarmasıdır. Bunu yere düşen bir elmayı inceliyerek bulduğu herkes tarafından bilinir (Bk. Newton).

Daha sonraları bilimler yavaş yavaş belirmeye, aralarında bölünmeye başladı. Alşiminin yerini kimya aldı. Böylece, bilim adamları uğraştıkları alanları biraz daha sınırladılar, daha dar alanlarda çalışmaya başladılar. Bunun sonuncunda da fiziğin çeşitli bölümleri değişik hızlarla ilerledi. Mekanik en eskisi olduğu için epeyce önce gelişti. İnsanlara en karışık, en anlaşılmaz görünen elektrik bölümü ise epeyce geç ilerledi.

Son zamanlara gelinceye kadar gene de bilim adamları geçtikleri bölüm yanında bütün bilimlerle ilgileniyorlardı. Bu arada, Alessandra Volta, Andre Marie Ampere, Joseph Henry, Michael Faraday, Hermann von Helmholz, Lord Kelvin, Heinrich Rudolph Hertz, James Clark Maxwell, Lord Rayleigh, Guglielmo Marconi, Pierre ve Marie Curie ünlü fizikçiler olarak dikkati çekerler. Bu bilim adamlarının ve daha birçok bilginin araştırmaları bizi içinde bulunduğumuz uygarlık düzeyine eriştirmiştir.

Fizikte Büyük Devrim

XX. yüzyılda elektron teorisinin ortaya atılmasından, atom ve molekül yapılarının bulunmasından sonra fizikte bir devrim oldu denebilir. Böylece, atom fiziği adında yepyeni bir dal ortaya çıktı. Lord Ernest Rutherford ilk atom modelini yaptı. Albert Einstein şimdiye kadar doğru sanılan birçok görüşlerin yanlışlığını ortaya koyan ünlü Izafiyet Teorisini getirdi. Bu teori üstüne yepyeni araştırmalar başladı.

Bu iki büyük bilim adamının yanında Planc, Milikan ve Von Laue gibi modern fizik bilginleri ortaya çıktı. Bu buluşların ışığı altında fiziğin birçok yenilikler getireceği, birçok karanlık noktaların aydınlanacağı kesin olarak belli oldu. Her daldaki ilerlemenin yanı sıra fizik de çağımızda dev adımlarla gelişmektedir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:

Fizik Pratik Çalışmaları (A. Aydemir, 1958); Fizik Prensipleri (Prof. F. W. Sears'tan Çev. Ord. Prof. Salih M. Uzdilek, 2 cilt, 1955-57); Fizikokimya (Prof. W. C. MacLewis, 2 cilt, 1949); Fizik Mekanik Dersleri (G. Bruhat, 1949); Fiziğin Temel Bilgileri (R. Krüger, Dr. K. Bleicher, 1948); Fizik Yardımcı Kitabı (Prof. A. Boutarie, H. Sebban, 1946).

FİZİKOTERAPİ [Fizik Tedavisi]

Fiziksel araçlarla yapılan bir tedavi şeklidir. Bazı ağrılarda, çeşitli felç vakalarında bu tedavi usulüne başvurulur. «Fiziksel araçlar deyiminden, su ısı, hava, güneş gibi tabiat kuvvetleri, yahut bunlara benzetilerek elde edilen araçlar anlaşılır.

Her tedavide olduğu gibi, fizik tedavide de seçilecek aracın cinsi, hastaya ne gibi etki yapacağı, kullanılış şekli ve süresi mütehassıs hekim tarafından tesbit edilir. Aksi takdirde, yapılacak tedavi kötü sonuçlara yol açabilir.

Fizikoterapi usulleri eski zamanlardan beri bilinmekle beraber, bunların bilimsel temellere oturtulması ancak daha sonraki denemeler ve buluşlarla mümkün olmuştur.

Fizik Tedavi Çeşitleri

Isı. — Dolaşımı kuvvetlendirmesi, ağrıları dindirmesi bakımından, ısı, fizikoterapinin en çok başvurulan yollarından biridir. Tedavide gereken ısı, kızılötesi (enfraruj) ışınlar, kısa dalga (diyatermi), sıcak ıslak kompres, sıcak suya daldırılma, erimiş parafin sürülmesi gibi yollarla elde edilir.

Su. — Fizikoterapi araçlarının en önemlisidir. Banyolar 1) soğuk, 2) ılık, 3) sıcak olmak üzere 3 çeşittir. Banyo yapılacak suyun sıcaklığı 25° den aşağıysa «soğuk», 30° - 35° arasıysa «ılık», 35°-40° ise «sıcak» denir. Banyo tedavisinde kaplıca sularının önemi büyüktür (Bk. Banyo; Kaplıca). Bazı banyo tedavilerinde suyun içinden ayrıca elektrik akımı geçirilir, buna «su-elektrik (hidroelektrik) banyo» denir.

Masaj. — Dolaşımı kuvvetlendirmek, bazı ağrıları dindirmek, kas spazmını gidermek için yapılır. Masaj bu tekniği bilen bir kimse tarafından ya elle veya başka araçlarla yapılır. Bazı önemli masaj çeşitleri sıvazlama, yoğurma, friksiyon ve el ayası vuruşudur.

Hareket Tedavisi. — Fizik tedavide çok kullanılan çeşitlerden biridir. Başlıca maksadı bir mafsalın ya hareket kabiliyetini artırmak, ya başka oynaklarla oranlı bir şekilde harekete alıştırmak, ya da kasınç kuvvetini fazlalaştırmaktır. Hareket tedavisi «aktif» veya «pasif» olmak üzere iki çeşittir. Birinci şekilde hasta tek başına çalışır, ikinci şekilde ise tedavi eden kimsenin ona yardım etmesi gerekir. Hareket tedavisinde birçok yardımcı aletler kullanılır.

Elektrik Tedavisi. — Kas erimeleri, nevrit, bazı felç vakaları gibi rahatsızlıkların tedavisinde kullanılır. Bu tedavide, vücudun hasta olan tarafından, çok hafif bir elektrik akımı verilir. Bu akım hem kasları, hem de bu kaslara hareket veren sinirleri uyarır. Elektrik tedavisinde çeşitli akımlar kullanılır.

Işın Tedavisi. — Fizikoterapide kimyasal etkisi olan ültraviyole ışınlarından da faydalanılır. Ültraviyole tedavisinin en iyi yolu güneş banyosudur. Güneş banyosunun en uygun vakti öğleden az önce veya az sonraki saatlerdir. Güneş banyosunun ne şekilde yapılacağını, buna ne kadar devam edileceğini ancak mütehassıs hekim tâyin eder. Ultraviyole ışını özel lâmbalardan da elde edilir. Bu ışınlar canlı hücrelerin faaliyetini artırır, mikropları öldürür. Röntgen ve radyum ışınları da kanser hücrelerinin çoğalmasını önler veya yavaşlatır. Bu bakımdan, bu gibi hastalıklarda ışın tedavisine başvurulur (Bk. Radyum; Röntgen).

Bazı ortopedik tedavilerde de fizikoterapiden faydalanılır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:

Fizikoterapi Dersleri (Prof. Dr. Osman C. Çubukçu, 1952); Fizikoterapi (Dr. O. C. Çubukçu, 1941).

FİZİKÖTESİ (Bk. METAFİZİK)

FİZYOLOJİ

Canlı varlıkları inceliyen bir bilimdir. Biyolojinin bir koludur. Fizyoloji, bitki, hayvan ve insanların çeşitli kısımlarını ele alarak bunların hayatlarını nasıl devam ettirdiklerini, birbirleriyle olan ilgilerini, öldükleri zaman ne gibi değişikliklere uğradıklarını inceler. Bir biyolog, bir canlı organizmayı incelerken, kendi kendine: «Nasıl oluyor da çalışıyor? Bunu çalıştıran nedir?», yahut: «Bir kalb (böbrek, karaciğer vs.) nasıl çalışır, ne yapar?», ya da «Bir amip nasıl kımıldar, bir kas bir eşyayı nasıl taşır?» gibi sualler sorar. İşte bunlar ve buna benziyen daha birçok sorulara karşılık bulmak fizyologların işidir. Fizyolog sonra bunlardan bir sonuç çıkararak belirli şartlar içinde organizmanın ne şekilde hareket edeceğini, bu şartların hepsinin birden canlıda ne gibi tepkiler meydana getireceğini bulur (Bk. Ekoloji).

Canlıların, canlı organizmaların çeşitleri, bu organların faaliyet şekilleri o kadar çoktur ki, fizyoloji bir tek bilim olarak hepsini kavrıyamaz. Bu bakımdan, önce «İnsan Fizyolojisi», «Bitki Fizyolojisi» gibi büyük bölümlere ayrılır, sonra bunlar da ayrıca birçok dallara bölünür: «Sinir sistemi fizyolojisi», «Kalb ve dolaşım sistemi fizyolojisi» gibi. Fizyolojinin birçok bölümlerinden başka biyolojinin de «embriyoloji», «anatomi», «patoloji» gibi başka birçok dallarının da fizyolojiyle yakından ilgisi vardır.

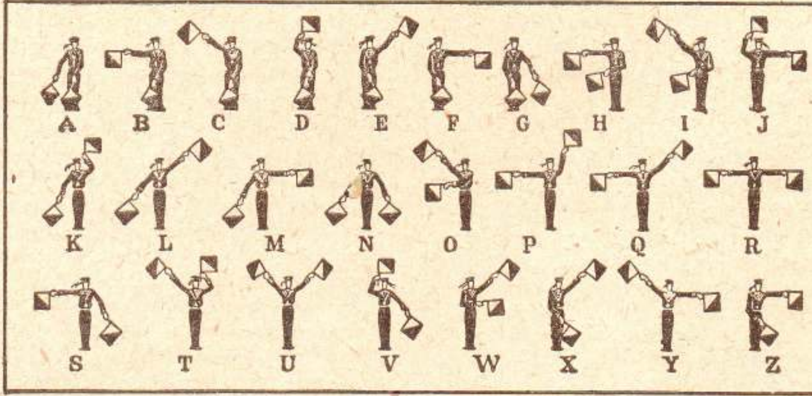
Fizyoloji tıpla çok yakından ilgilidir. Birçok hastalıklar vücudun parçalarından birinin gerektiği gibi çalışmaması sonunda meydana gelir. Fizyoloji sağlam organların ne şekilde çalışması gerektiğini bildirdiği için, hastalık halinde aradaki farkı rahatça anlıyabiliriz.

Fizyolojinin, tıpla ilgili alanlardaki en büyük çalışmalarından biri şeker hastalığı üzerinde yaptığı incelemeler olmuştur. Bu hastalık pankreasın bazı kısımlarının gerektiği gibi çalışmamasından olur. Eskiden her yıl birçok genç insan şekerden ölürdü. Fizyologlar 1922'de, uzun denemelerin sonucu olarak çalışmalarını bitirdiler. Bu denemeler hayvanlar üzerinde yapılmış, önce onlarda şeker hastalığı meydana getirilmiş, sonra da hastalığın kontrol edilmesi sağlanmıştı. Bundan sonra, doktorlar aynı tedaviyi insanlara da tatbik etmeye başladılar. Eskiden şekerden ölen hastalar bugün rahat rahat yaşamaktadır.

Fizyoloji oldukça yeni bir bilimdir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Fransız bilgini Claude Bernard tarafından ele alınmış, bilim kısa zamanda gelişmiştir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:

Fizyoloji (Doç. Dr. Halil Derman, 2. bası, 1958); Fizyoloji Dersleri (Prof Dr. Hans Winterstein, Prof. Dr. Meliha Terzioğlu, 1957); Fizloloji Praktikumu (Prof. Dr. M. Terzioğlu, 3. bası 1957); Fizyoloji Kollegiumu (Dr. M. Akçay, 1949); Fizyoloji (Dr. Sadi Irmak, 5 cilt, 1937).

Milletlerarası flâma işaretleri

FİZYONOMİ

Yüz çizgilerinden, vücut yapısından bir kimsenin karakterini anlamaya çalışan bir bilim dalıdır. Fizyonomiye göre, cesurluk, korkaklık, sinirlilik gibi haller vücudun fizik yapısiyle ilgilidir; çeşitli hayvanlardaki özelliklerin bulunduğu insanlar, bu hayvanların vasıflarında olurlar. Meselâ çene yapısı buldog köpeğine benziyenler inatçı, cesur, yüz yapısı baykuşa benziyenler akıllı kabul edilir. Gene bu esasa göre burnu kartal gagasına benziyenlerde bir kartal özelliği vardır, iri burunlular ise duygusuzdur.

Fizyonomi üzerine ilk düzenli eseri yazan, Eski Yunanlı bilgin Aristoteles'tir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda İngiliz bilginlerinden Sir Charles Bells'le Charles Darwin fizyonomiyle ilgilendiler. Fizyonomi hakkında en ilgi çekici araştırmalardan birini İtalyan hekimi ve kriminologu Cesare Lombroso (1836-1909) yaptı. Ona göre, birçok kimseler suç işlemeye eğilimli olarak doğarlar. Bu gibi kimseler de fizyonomilerinden anlaşılabilir.

Ancak, XX. yüzyılda Sir Charles Goring adındaki İngiliz bilim adamı bu teorinin yanlış olduğunu ispat etti. Daha sonraki çalışmalar da insan fizyonomisiyle psikolojisi arasında önemli bağlar olmadığını ortaya koydu. Bununla beraber, insanın türlü özelliklerine bakarak karakterini anlamak konusundaki araştırmalar gene de devam etmektedir.

FLÂMA

Gemilerde, karargâh ve benzerleri yerlerde işaret olmak üzere kullanılan, çoğu ince uzun biçimli bayraklardır. Mühendislerin, hartacıların kullandığı renkli işaret sırığı ile mızrak ucuna takılan küçük bayrağa da «flâma» denir.

Flâmalar işaretle konuşmada kullanılır. Hey bayrağın rengine, biçimine göre bir anlamı olduğu gibi, tutuluş, sallanış biçimine göre de ayrı ayrı harfler yerine geçer; böylece, gemilerdekiler uzaktan, birbirleriyle konuşurlar.

FLÂMAN

Çok uzun bacaklı, uzun boyunlu, kıvrık gagalı bir kuştur. Perdeayaklılardan olan bu kuşların ayak parmakları kısadır, bir deriyle birbirlerine birleşmiştir.

Flâman

Flâmanlar konik biçimli yuvalarını bataklık yerlerde yaparlar. Yuvaları çamurdandır. Flâmanların başlıca üç cinsi vardır. Bunlar, Afrika, Asya ve Güney Amerika'nın tropikal ve yarı tropikal bölgelerinde yaşarlar. Ayrıca Güney Avrupa'da yaşıyan çeşitleri vardır. Bunlar kışın Afrika'ya göçerler. Bu arada, flâmanların bir türü de Türkiye'de bulunur.

Flâmanların çok iri olan gagaları tam ortadan, sanki kırılmış gibi, içeri bükülür. Flâmanlar koyu kırmızı yahut alev renginde olur, pembe veya beyaz tüylü olanları da vardır. Kanadları, yahut kanad ucları çok zaman siyah olur. Flâman uçarken uzun boynunu öne, ayaklarını arkaya doğru uzatır. Çok zaman yüksekten uçar, suda yüzer; dinlenirken tek ayak üzerinde durur.

Flâmanlar büyük topluluklar halinde bir arada yaşarlar. Tropikal güneş altında pırıldıyan tüyleriyle, yüzlerce flâmanı bir arada görmek, gerçekten seyredilmeye değer bir manzaradır. Uzaktan bir alevi andırdığı için, bu kuşlara, Portekizcede «alev» anlamına gelen «flama» dan ötürü bu ad verilmiştir.

Deniz veya göl kıyılarında da yaşıyan flâmanlar bataklıklar içindeki salyangoz gibi canlılarla beslenirler.

Flâmanların, çoğunlukla, çok değişik bir beslenme şekli vardır. Başlarını suyun içine sokarak, çamuru, gagalarının iki yanındaki tarak gibi süzgeçlerden geçirerek, süzer, böylece su ve çamurdaki hayvanları yerler.

FLAUBERT, Gustave (1821-1880)

Gustave Flaubert

Ünlü bir Fransız romancısıdır. Rouen'de doğdu. Babası tanınmış bir cerrahtı. Oğlunu da, ailenin geleneklerine uyarak, doktor yapmak istiyordu. Küçük Flaubert ise, daha pek genç yaşta, edebiyata merak sardı. Piyesler yazıp bunları ablasiyle beraber yemek masasının altında oynardı. Baba Flaubert, oğlunun doktor olmak istemediğini anlayınca onu hukukçu yapmayı kararlaştırdı, Paris'e gönderdi.

Gustave Flaubert 22 yaşında bir sinir hastalığına yakalanınca hukuk öğrenimini yarım bırakmak zorunda kaldı. Hele babası da ölünce artık iyice serbest kalmıştı. Kendini tamamen edebî çalışmalarına verdi. İlk eseri olan «L'Education Sentimentale» i 1869'da tamamladı. Eserin başlıca kadın kahramanı

FLAUBERT'İN BİLİNMİYEN TARAFLARI

FLAUBERT, yalnızlıktan hoşlanırdı. Zamanla iyi arkadaşlar edinmesine rağmen sonradan arkadaşlarının hepsinden yüz çevirmiş, kendini tamamen kitaplarına vermişti.

⁂

Hayatı boyunca bir kere sevdi. Fakat bu sevginin de kelimenin tam mânasiyle büyük bir sevgi olduğuna inanamamıştı. Sevgilisi, Flaubert'in çalışmalariyle yakından ilgilenmiş, onu çalışmaya teşvik etmişti. Fakat Flaubert bu vefakâr kadınla evlenmeyi hiçbir zaman düşünmedi. Esasen düşünseydi bile annesi razı olmıyacaktı. Ufak tefek, sinirli bir kadın olan Bayan Flaubert, kocasının ölümünden sonra küçük oğlu Gustave'a çok bağlanmıştı. Onu başka hiçbir kadınla paylaşmaya gönlü razı olmazdı.

⁂

Flaubert, her zaman, yaşadığı dünyanın dışında başka bir dünyada olmayı isterdi. Bir kitabı yazarken asla ondan söz açmaz, daima o kitap bittikten sonra yazacağı eser hakkında konuşurdu. Flaubert için geçmiş ve hal önemli değildi; onu asıl gelecek ilgilendirirdi.

⁂

Flaubert, çok titiz bir yazardı. Bazan bir kelimenin üzerinde saatlerce düşünür, bir sayfada aynı kelimeyi iki kere tekrarlamamaya dikkat ederdi.

⁂

«Madame Bovary» romanı piyasaya çıkıp da tenkidler yağmaya başlayınca Flaubert hiç istifini bozmadı. «Ben hicivden hoşlanan bir yazarım, bundan kimsenin şüphesi olmasın. Kanaatimce hiciv, hayata lezzet veren bir avuç tuzdur.» diyordu.

Marie Arnoux, yazarın sevgililerinden biriydi. Flaubert, eserinde kendi hislerini de açığa vurmuştu.

Flaubert'in en güzel eseri hiç şüphesiz ki «Madame Bovary» dir. Bu romanda Doktor Bovary'nin şehvet düşkünü karısı Emma Bovary'nin aşk maceraları realist bir üslûpla anlatılmıştır. Eser, yayınlandığı zaman Fransa'da fırtınalar koptu. Muhafazakârlar, eserin ahlâka aykırı olduğunu ileri sürdüler, yazar mahkemeye verildi, Flaubert hapis cezasından kendini güç kurtardı (1857). Flaubert'in en güzel eserlerinden biri de «Salammbô» dur. Kartacalılar devrinde geçen bir macerayı anlatır. Kuru tarihî olayları şiir dolu bir üslûpla ölümsüzleştirişini Shakespeare'e benzetenler çoktur.

Flaubert, eserlerinde romantizmle realizmi gayet ustaca bir şekilde birbiriyle yoğurmuştur. Esasen kendi de, hayatı boyunca hayalle gerçekler arasında bocalamış durmuştu. Son yıllarında kendini iyice çalışmalarına veren Flaubert, yalnızlıktan hiçbir zaman şikâyet etmedi. Sırf zevk için çalışıyordu, parada, şöhrette hiç gözü yoktu. Daima tarafsız olmayı kendine kaide edinmişti. «Yazar Tanrı gibi olmalı» diyordu. «Her yerde gözü olmalı, fakat kimseye görünmemeli.»

Flaubert'in eserlerinin başında gelen «Madame Bovary» ile «Salammbô» son yıllarda filme de alınmıştır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilmiş eserlerinin başlıcaları:

Madame Bovary (Çev. S. Tiryakioğlu, 1960); Madame Bovary, Taşra Yaşayışı (Tahsin Yücel, 1956, 1960); Üç Hikâye (Fikret Arıel, 1955); Sâf Bir Kalb (Ferid Namık Hansoy, 1939); Salambo (İsmail H. Âlişan, 1935).

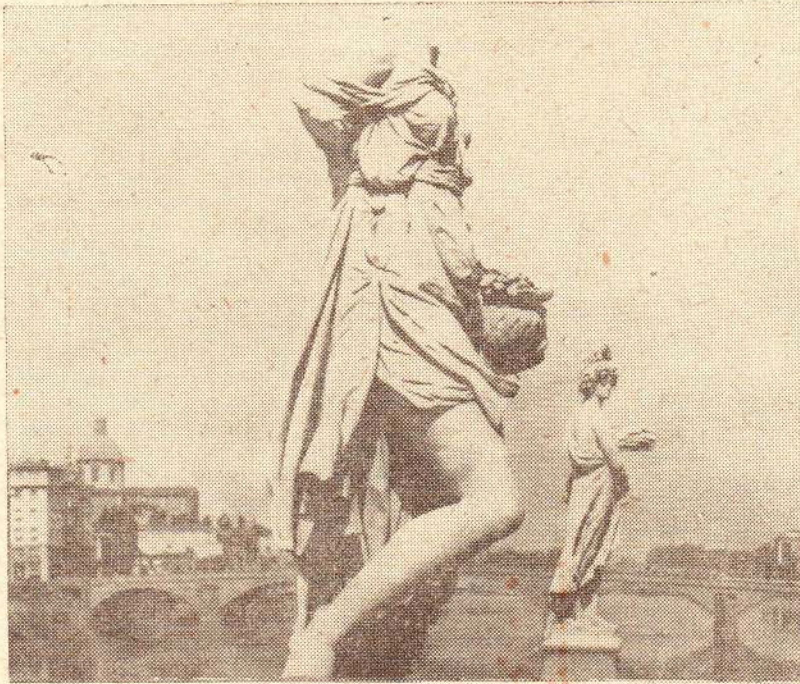
FLEMİNG, Sir Alexander, (1881-1955)

Alexander Fleming

Penisilini bulan tanınmış İngiliz bakteriyologudur. İskoçya'da doğdu. Öğrenimini orada tamamladıktan sonra Londra Üniversitesine geldi, çalışkanlığıyla dikkati çekmişti. Tıp fakültesini bitirdikten sonra bakteriyolojiye merak sardı. Birinci Dünya Savaşı'na doktor olarak katıldı, pek çok yararlıklar gösterdi. Savaşın ona mesleği bakımından çok faydası olmuştu. Antiseptikler üzerindeki çalışma ve denemelerini savaş sırasında artırabilmiş, gayet faydalı sonuçlar elde etmişti. Savaştan sonra, bir yandan, çeşitli öğrenim kurumlarında ders verirken bir yandan da lâboratuvarında bakteriler üzerinde çalışıyordu.

Fleming, bu çalışmaları sırasında, bir gün, tesadüf eseri, aletlerinden birinin küflenmiş kısmına bakterilerin yaklaşamadıklarını farketti. Demek ki, küfte o güne kadar doktorların bilmedikleri bir hassa vardı. Fleming, çalışmalarını ilerletti, stafilokok mikrobunun küfe dayanamadığını buldu. Araştırmalarının sonuçlarını 1929'da yayınladı (Bk. Penisilin). Fakat ondan sonra, nedense, «penisilin» de, mucidi de unutuldu. Ancak, İngiltere Başbakanı Winston Churchill zatürreeye yakalandığı zaman penisilinden faydalanmanın çareleri araştırıldı. Ölüm derecesinde ağır hasta yatan Churchill, bu ilâç sayesinde ölümden kurtuldu, ondan sonra da penisilin gündelik hayatımıza giren ilâçlar arasında yer aldı. Churchill'in hayatını kurtarmış olmak, Sir Alexander Fleming için çok büyük bir önem taşıyordu. Çünkü Churchill'i gençlik yıllarında tanımış, onunla arkadaş olmuştu. Churchill, üstelik, onu gene yıllarca önce, bir kazada ölümden de kurtarmıştı. Fleming, bu kıymetli dostuna olan şükran borcunu böyle güzel bir şekilde ödiyebildiği için seviniyordu. Alexander Fleming'e 1943'te Sir unvanı verildi, 1945'te de Nobel Tıp Mükâfatını kazandı.

Floransa İtalya'nın tarihî anıt, heykel, mimarlık şaheserleriyle tanınmış şehirlerindendir. Hemen her adımda meşhur bir heykelle karşılaşmak mümkündür. İşte pek çok kimse tarafından Michelangelo'nun eseri olduğuna karar verilen «İlkbahar» heykeli. Bu heykel Arno nehri üzerindeki bir köprünün üstündedir.

FLORANSA

İtalya'nın orta bölümünde, Arno nehri üzerinde eski bir şehirdir. İtalya Yarımadası'nı kuzey-batı, güney-doğu doğrultusunda kesen Apenin Dağları'nın en elverişli geçidinin güney ağzına yakındır. Böylece şehir, Güney İtalya ile Orta İtalya'nın batı bölümündeki düzlükler arasında bir geçit meydana getirir. Nüfusu 424.000'dir. Floransa'nın limanı Livorno'dur.

Şehrin etrafını çeviren tepelik arazi üzüm bağlariyle, zeytin ağaçlariyle, otlaklariyle kaplıdır. Halkın çoğu geçimini turizm sayesinde sağlar. Her yıl binlerce öğrenci ve turist Floransa'nın çeşitli sanat zenginliklerini görmeye gelir. Burada bulunan sanat şaheserleri arasında en önemlileri Rönesans'tan kalma tablo ve heykel koleksiyonlarıdır.

Floransalılar yaşadıkları bu şehre «Güzel Floransa» anlamına gelen «Firenze la Bella» adını vermişlerdir. Floransa gerçekten zevkli yapıları, güzel kiliseleri, büyük taş sarayları, Arno nehrinin üzerini süsliyen eski köprüleriyle tıpık bir Ortaçağ şehridir. Tarihte olduğu gibi bugün de devlet daireleri Palazzo Vecchio (Eski Saray) da toplanmıştır. Floransa aynı zamanda birçok ünlü sanat, devlet ve fikir adamlarının yetişmiş olduğu önemli bir kültür merkezidir. Ortaçağ'ın en ünlü edebiyatçılarından Dante, Petrarca, Boccaccio bu şehirden yetişmişlerdir. Amerika kıtasına adını veren seyyah Americus Vespucius (Amerigo Vespucci) de Floransalıdır.

M. Ö. 1000 yılı sıralarında Floransa'da Etrüskler yaşıyordu. M. Ö. 200 yılına doğru burası genişletilerek bir şehir durumuna getirildi. Floransa Ortaçağ'da bir yüncülük merkezi olarak önem kazandı. Hattâ tanınmış Medici ailesi burada yaptıkları yün işiyle zengin oldular. 1400'de Floransa Medici ailesinin idaresine girdi. Sanat ve ilim bakımından en yüksek seviyeye bu idare sırasında erişti. 1492'de Medici idaresine karşı bir ihtilâl hareketine girişildi. Floransa 1596'da Toskana Büyük Dukalığı'nın merkezi oldu. 1864-1870 yılları arasında, bir süre için, yeni kurulmuş olan İtalya Krallığı'na başkentlik etti.

FLORİDA

Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 50 devletten biridir. Doğuda Atlas Okyanusu, batıda Meksika Körfezi, güneyde Florida Boğazı, kuzeyde Georgia, kuzeybatıda Alabama eyaletleriyle sınırlanır.

Yüzölçümü: 151.939 km²

Nüfusu: 4.886.000 (1960 sayımı)

Merkezi: Tallahassee

A. B. D.'nin güneydoğu ucunu teşkil eden bu ülke, alçak ve bataklıklı bir ovadan iba-

rettir. Kûba'dan Florida Boğazı ile ayrılır. Çevresindeki denizler sığdır. Tipik bitki örtüsü, Akdeniz bitkileridir. Yılda 150 sm. kadar yağış alır. Kış ortalaması 15° dir, yaz sıcakları fazladır.

Florida Boğazı'ndan geçen sıcak su akıntıları, denizi kışın da girilebilir bir hale getirir, bundan dolayı ülkede olağanüstü bir turizm faaliyeti kurulmuştur; bu bakımdan, dünyanın en ileri birkaç memleketinden biridir. Meyva, sebze, pirinç, mısır yetiştirilir. İklimi ılıktır.

Florida'yı 1512'de İspanyollar keşfetti. Ülke, 1845'te A. B. D.'ne katıldı. Nüfus pek çabuk arttı. İlk zamanlarda hemen hemen boş olan ülkede 1850'de 87.000 nüfus sayılmışken, 1960'ta A. B. D. arasında nüfus bakımından 10. dereceye yükselmiştir. 1 km² ye 32 kişi düşer. Florida'da (1950 sayımına göre) 603.000 Zenci vardır ki, Zenci nüfusu bakımından eyaletler arasında 12. gelir.

Başlıca şehirlerinin 1955 nüfusları şöyledir: Miami 538.000, Tampa 594.000, Jacksonville 333.000, Orlando 87.000, Fort Lauderdale 82.000, eyalet merkezi olan Tallahassee 30.000.

FLOTOW, Friedrich von (1813-1883)

Flotow

Tanınmış bir Alman bestecisidir. Prusyalı bir diplomatın oğlu olarak doğdu, gene diplomat yetiştirilmek istendi. Ancak, 16 yaşında, öğrenim için gönderildiği Paris'te müzik çalışmaya başladı, hayatı boyunca bale süitleri, yirmi kadar opera yazdı. Flotow Fransız «opéra comique» tarzının etkisinde kalmış, bilhassa iki operası «Alessandro Stradella» (1844) ile «Martha» (1847) melodik aryaları, her sınıf halka hitap eden tatlı müzikleri ve konulariyle repertuvara katılmıştır.

FLÜOR

Yeşilimtırak sarı renkte bir gazdır. Kokusu ozonu andırır.

Flüor, halogenler (tuz yapıcı) grupunun ilk elemanıdır. Ametaldir, yani metal değildir. Normal şartlarda ancak renksiz gaz halinde bulunabilir. En önemli filizi (tabiatta bulunan şekli) «flüorspat» tır (CaF_2). Grönland'da bulunan «kriyolit» (buztaşı) adındaki filizi buza benzer, saydam kristaller halindedir (Na_3AlF_6). Bir fosfat filizi olan «apatit» te de bulunur. Hava ve su etkisiyle apatitten toprağa geçerek bitkilere, insan vücuduna girer. Flüorun çok az miktarı vücudumuz, bilhassa dişlerimiz için gereklidir. Amerika'da, bazı şehirlerde, dişlerin çürümesini önlemek için, içme sularına pek az flüor katılmıştır. Fazlası zehirdir. Solunum organlarından başka deriyi de yakar.

Saf halde flüoru ilk defa geçen yüzyılın sonlarında Fransız bilginlerinden Moissan, flüor asidinin elektroliziyle elde etmişti. 1940'a kadar saf flüor, yalnız lâboratuvarlarda kullanılmak üzere, pek az elde edilirdi. 1940'tan sonra atom bombası yapımı için büyük ölçüde elde edilmeye başlandı.

FLÜORUN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: F
Atom numarası: 9
Atom ağırlığı: 19
Ergime noktası: —223° C
Kaynama noktası: —187° C

Asal gazlardan başka bütün elemanlar flüorla birleşebilir. Flüor sıcakta altın ve plâtine bile etki edebilir. Kuru flüor gazı soğukta âdi camı etkilemezse de, cam biraz ısıtılınca, flüor gazı etkisiyle, büyük bir şiddetle yanar. Hemen hemen bütün organik bileşikler flüor etkisi altında flüor asidi (HF) ve karbon-tetraflüorür (CF_4) bileşikleri vererek yanarlar.

Flüor Asidi. — Flüorun en önemli bileşiği «flüorür asidi» dir. Flüorspat veya kriyolit üzerine yoğun sülfürik asit etkisiyle elde edilir. Sıvı haldedir. Kaynama noktası 19,5° dir. Deri üzerinde fena yaralar açar. Bu yüzden, eldivenle çalışılır. Silisyum veya bileşikleri üzerine etki eder. Cam da silisli bir bileşik olduğundan camı da etkiler. Bundan dolayı, cam üzerine yazı veya şekiller yapılmasında kullanılır. Camı etkilediği için cam kablarda saklanmaz, kriyolit-lityumflüorürlü bir bileşikten yapılmış özel kablarda saklanır.

FLÜORESANS

Bazı özel bileşikler üzerine gelen belirli dalga boyunda olan ışınlar bu bileşikler üzerinden dalga boyu başka olan ışınlar halinde yansırlar. Bu olaya «flüoresans olayı» denir (Bk. Atom). Bu olayı meydana getiren maddelere de «flüoresan madde» adı verilir.

Kristal halindeki birçok cisimleri elektron veya alfa tanecikleriyle bombardıman edersek veya bu kristaller üzerine ültraviyole, X ışınları gönderirsek cisimlerin parıldadıklarını görürüz. Bu durum ışınlar kesildikten sonra da devam ederse «fosforesans olayı» adını alır (Bk. Fosforesans).

Flüoresans ışınlarının dalga boyları daima kendilerini meydana getiren ışınların dalga boylarından büyüktür. Meselâ bazı beyaz bezlere sarı ışın düşürürsek kırmızı ışın meydana gelebilir, yeşil ışına elimizi tutarsak sarı renk görülebilir.

Fotoelektrik olayında bir metal üzerine düşürülen ışık fotonu bir elektron tarafından alınarak kendisine eşit kuvvette tekrar atılır (Bk. Fotoelektrik). X ışınları olayında da bu görülür. Flüoresans olayında ise durum değişiktir. Bu olayda fotonun kuvveti yok edilemez, daha az tekrarlanan bir ışınım (radyasyon) haline geçer, gözümüze görünür.

Einstein'in Kuanta Teorisinde açıklanan bu olayı bir misâlle gösterelim: Biri büyük, biri küçük iki bilârdo topundan küçüğünü büyük topa çarptıralım, çarpma etkisiyle büyük top biraz hareket ederken küçük top da eskisinden daha az bir hızla ters yönde yansır. Foton küçük top olarak alınırsa, büyük top olan elektrona çarpınca kuvvetinin bir kısmını elektronu hareket ettirmeye harcarken kendi gücü de azalır. Bu azalma yavaşlıyan bir ışınım şeklinde görülür. Bu teoriyle flüoresans olayı açıklanmıştır. Flüoresans olayı yardımı ile bugün X ışınları gibi görünmiyen ışınları göstermek mümkün olmuştur.

Yağlar ve birçok petrol bileşikleri mavi flüoresans renk verirler. Yaprak yeşili olan klorofil kırmızı; esmer turuncu renkli «flüoressein» adlı bileşik de yeşil ışık vererek yayar. Bu özelliklerden faydalanılarak «flüoresan lâmbalar» yapılmıştır.

Flüoresan Ampul

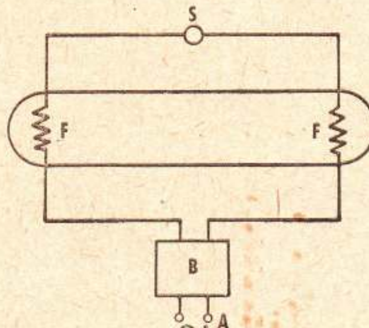
Çeşitli renklerde veya gündüz ışığına yakın renkte ışık veren ampuldür.

Bir cam tüpün iç yüzüne flüoresan bir bileşik sürülür. Tüpün iki ucunda da madenden yapılmış birer elektrot vardır. Bu elektrotların bir ucu elektrik kaynağına, bir ucu da «starter» denen otomatik bir anahtara bağlıdır. Verilen gerilimle başlangıçta açık olan starter kapanır. Akım bir elektrottan, starterden sonra da öteki elektrottan geçerek devresini tamamlar. Elektrotlar geçen akımın etkisiyle yeter derecede ısınınca elektron yanmaya başlar. Bu sırada starter de kendiliğinden açılır, tüpün içinde iki elektrot arasında bir deşarj doğar. Bu desarj ışığı içindeki ültraviyole ışınlar tüpün çeperlerindeki flüoresan maddeyi uyarır. Böylece bir flüoresans olayı meydana gelir.

Tüpe sürülen flüoresan cismin yapısına göre değişik renkte ışık elde edilir. Mavi ışık için kalsiyum tungstat, mavi-beyaz ışık için magnezyum tungstat, yeşil ışık için çinko silikat, pembe ışık için de kadmiyum borat kullanılır. Tüpün içinde argon gazı ile civa buharı vardır. Bu maddelerin hemen hepsi zehirli olduğu için, bu gibi lâmbalar kırılınca dikkatli davranmak gerekir.

Flüoresan ampuller, yardımcı donanımlariyle birlikte hazırlanırlar. Gerilim kaynağından önce «balast» denen bir araç bağlanır. Balast, tüpün içindeki akımın sonsuz olarak artmasını önler. Balastlar 110 veya 220 voltluk, ampuller ise genel olarak 110 voltluk olarak yapılırlar.

Flüoresan ampuller alternatif akımla çalışırlar. Doğru akımla çalışmaları için özel bağlamaalr gerekir (Bk. Elektrik).

Bir flüoresan ampul bağlama şeması A: Elektrik kaynağı; B: Balast; F: Filâmant: S: Starter

FLÜT

Batı müziğinde kullanılan nefesli sazlardandır. En eski şekli kavala kadar götürülebilir. Gelişerek bugünkü halini almıştır. Tah-

tadan da, madenden de yapılır. Yan tutularak üflemek suretiyle çalınır. Nispeten küçük ve ince sesli bir nefesli sazdır. 3,5 sekizli (oktav) kadar sesi vardır. Flütün bir sekizli kadar tiz (ince) ses verenine «pikkolo» denir ki, en tiz sesli nefesli saz budur.

Flüt

FOB

Ticarette kullanılan bir deyimdir. İngilizce «free on board» sözünün kısaltılmışıdır. Bir mal için kararlaştırılan fiyata her türlü taşıma masraflarının dahil olduğunu anlatır. Bu şekilde kararlaştırılan fiyata malı satıldığı yere götürecek olan gemiye veya başka araca yüklenmesi de dahildir.

FOCH, Mareşal Ferdinand (1851-1929)

Mareşal Foch

Ünlü bir Fransız mareşalidir. Birinci Dünya Savaşı'nda Müttefik Orduları Başkomutanı idi.

Mrşl. Foch, Fransa'da Tarbes şehrinde doğdu. Subay çıktıktan sonra, eserleri, askerî fikirlerinin açıklığı, ikna kabiliyeti ile tanındı. 1894'te general, 1911'de tümen komutanı, birkaç ay sonra da kolordu komutanı oldu. Yaşlı olmasına rağmen gayet dinç, cevval, disiplinci bir komutan olarak tanınan Foch, I. Dünya Savaşı'nın başlamasından biraz sonra, ilk defa olarak Fransız ordularından birinin komutanlığına getirildi. 9. ordu komutanı sıfatiyle Marne Savaşı'nın kazanılmasında, yani Almanlar'ın Paris'e girerek Fransa'yı teslim olmak zorunda bırakmalarına engel olunmasında, birinci derecede hizmet etti. 1915'te Kuzey Orduları Grupu komutanlığına atandı. Somme Savaşları'nda da başarı gösterme si üzerine, 1917 mayısında Batı Cephesi Müttefik Orduları Başkomutanlığı'na getirildi, savaşın bu en önemli cephesindeki milyonlar tutarında, 300'e yakın tümenden müteşekkil Fransız, İngiliz, Amerikan, Leh, Belçika, Portekiz, Kanada vs. kuvvetlerinin yönetilmesinde birinci derecede rol oynadı.

Nispetsiz sayıda asker ve malzeme üstünlüğüne dayanamıyan Almanlar, Makedonya cephesinin çözülüp arkalarının açık kalması üzerine, mütareke istediler. Foch, mütareke şartlarını ileri sürerken, Almanya'yı çok ağır kayıtlar altına soktu. Bu suretle İkinci Dünya Savaşı'na götüren buhranı hazırlıyanlardan biri sayılır. Mrşl. Foch, bu arada, Ren boylarının işgal altında tutulması kararından caymadı.

1918 ağustosunda, yani savaşın artık kazanıldığının anlaşıldığı ayda, Foch'a, Fransa, İngiltere ve Polonya devletlerinin mareşallik rütbeleri verilmiş. Fransız Akademisi'ne üye seçilmişti. Foch 78 yaşında öldü, Paris'te Invalides'e Napoléon'un yakınına gömüldü. Hâtıraları, tek taraflı olmakla beraber, Birinci Dünya Savaşı'nın aydınlatılmasına yarıyan eserlerdendir; 2 büyük cilt halinde Türkçe'ye de çevrilmiştir.

FOÇA

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde İzmir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda ve güneyde aynı ilin Menemen ilçesi, batıda İzmir Körfezi, kuzeyde Çandarlı Körfezi çevirir. Merkez bucağından başka Yenifoça adında bir bucağı, 9 köyü vardır.

Yüzölçümü: 249 km²

Nüfusu: 10.073 (1960 sayımı)

Foça ilçesi deniz kenarındaki kıyı ovalariyle onların gerisinde yükselen az yüksek tepelik alanları kaplar. İlçede yaz kuraklığı ile dikkati çeken Akdeniz iklimi hüküm sürer. Ilık geçen kış mevsimi yağışlıdır. Yazın tamamen kuruyan küçük dereler vardır. İlçenin en başta gelen gelir kaynağı zeytinciliktir. Bundan başka tütüncülük, balıkçılık da halkın geçiminde önemli yer tutar.

Kasaba. — İlçe merkezi Foça kasabası, İzmir Körfezi kıyısında, İzmir'e 71 km. uzaklıkta kurulmuştur. En yakın demiryolu istasyonu olan Menemen'e 39 km. uzaklıktadır. 3 mahalleden meydana gelen Foça kasabası 1.793 nüfusludur (1960 sayımı). İzmir'e bağlı ilçe merkezleri arasında Karaburun'dan sonra en az nüfuslu olanı Foça'dır. Kasabada zeytinyağı fabrikaları, bir un fabrikası bulunur. 1947'de 3.000 m² lik bir park yapılmış, liman karşısındaki adalara binlerce fidan dikilmiştir. Limanın önüne serpilmiş olan irili ufaklı adalar Foça'nın güzelliğini artırır.

Milâttan 1500 yıl önce kurulmuş olan kasabada ve çevresinde tarihî eserler boldur.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca eserler:

Foça Kazıları (Prof. Dr. Ekrem Akurgal, Türk Arkeoloji Dergisi, 1957, VII/1); Foça Değirmen Taşları (1948).

FOK

Sıcakkanlı, derisi tüylü bir deniz hayvanıdır. «Ayıbalığı» da denir. Çok zaman yanlış olarak «fok balığı» diye anılan bu hayvanlar memelilerin yüzgeçayaklılar takımındandır, aslında, deniz hayatına uymuş kara hayvanlarıdır. Hava alarak solunurlar, yavrularını doğurarak dünyaya getirirler. Yalnız, zamanlarının çoğu denizde geçer.

Eskiden kara hayvanı olan fokların ayağı sonradan yüzgeç biçimini almıştır. Üstelik, deniz vücut sıcaklığını havadan daha çok aldığından, bunların derisinin altında, kendilerini soğuktan koruyan yağ dolu özel bir doku vardır. Vücutlarını kaplıyan tüyler de yağlıdır. Bazı çeşitleri kısa mesafeleri büyük bir hızla yüzebilirler. İçlerinde çoğu sırt üstü yüzer. Foklar on dakikadan yarım saate kadar suyun altında kalabilirler.

Foklar, genel olarak, kuzey denizlerinin kıyılarında yaşarlar. Kuzey kavimleri, bilhassa Eskimolar, fokları avlıyarak etinden, yağından, derisinden faydalanırlar.

Fok Çeşitleri

Foklar başlıca iki çeşittir: 1) Kıllı fok (asıl fok), 2) Kulaklı fok.

Asıl Foklar. — Bunların en büyük özelliği dış kulaklarının olmamasıdır; kulak yerinde sadece bir delik vardır. Yüzgeçler kısadır. Arka yüzgeçleri geriye doğru uzanmış olarak durur. Foklar karaya çıktıkları zaman ancak karın kaslarını büzüp açarak solucan gibi hareket eder, sağa, sola dönebilirler.

Kulaklı Foklar. — Bunların küçük fakat belirli bir dış kulakları vardır. Yüzgeçleri daha uzundur. Arka yüzgeçleri karınlarının altında, ileriye dönük durur. Karada bulunurlarken, bu kuvvetli arka yüzgeçlerine dayanarak kendilerini ileri doğru atar, tavşan gibi sıçrıya sıçrıya yürürler. Yüzmeleri de ön yüzgeçlerinin hareketleri sayesinde olur. Halbuki asıl foklar, daha çok, arka yüzgeçlerini balık kuyruğu gibi kullanarak yüzerler.

Asıl foklar deniz hayatına kulaklı foklardan daha çok uymuşlardır. Hiç karaya çıkmadan suda pek uzun kalabilirler, yavrularını bile suda doğurdukları olur. Kulaklı foklar ise yavrularını mutlaka karada doğurmak zorundadırlar, çünkü bunların yavruları doğar doğmaz yüzemezler.

Aşağı yukarı bütün fokların biçimi aynıdır, yalnız büyüklükleri değişir. Liman foklarının boyu 180 sm., ağırlıkları da 50 kilo kadardır. «Denizfili» diye anılan büyük çeşitlerinin ağırlığı 2,5 tonu bulur, boyları da 4 metreye yaklaşır. Renkleri, genel olarak, boz veya kahverengidir. Balıkları, daha başka deniz canlılarını yiyerek beslenirler. Çoğu kutup denizlerinde, ılık sularda yaşamakla beraber bazıları yarı tropikal sularda da yaşar.

Fokların bir çeşidinin kürkü çok değerlidir. «Kürk foku» diye anılan bu hayvanlardan yılda 60-70.000 kadar avlanır. XX. yüzyılın başlarında kürk elde etmek için bunların aşırı derecede avlanması nesillerinin tükenmesi tehlikesini doğurmuştu. Sonradan avın sınırlandırılması konusunda milletlerarası bir anlaşma yapıldı. Böylece 150.000 e kadar düşmüş kürk foku sayısı bugün 4.000.000'i buldu.

Foklar, o dolaylara beyaz insanların gelmesinden çok önce, Eskimolar için en önemli av hayvanlarıydı. Bugün de Eskimolar'ın besinlerinin en önemli kısmını foklar teşkil eder. Fok Eskimo'nun her şeyidir. Etini yer; yağını hem yemek pişirmek, hem aydınlanmak, hem de ısınmak için kullanır; derisinden de elbise, çadır yapar. Kemiklerinden zıpkın ucu yapıldığı gibi sinir telleri de dikişte kullanılır (Bk. Eskimolar).

Kuzey Atlas Okyanusu sularında yaşıyan fokları da derileri için avlarlar. Bunların derisinin dericilikte büyük değeri vardır. Bu maksatla yılda 350.000 kadar fok avlanır.

Denizfili ve Denizaslanı

Gene asıl foklardan olup da geniş ölçüde avlanan bir başka çeşit de «denizfili» dir. Bunlar sırf yağı için avlanır. Burunlarında kısa, hortuma benzer bir çıkıntı olduğu için bu adla anılırlar. Denizfili yazın deri değiştirir. Hayvanın bütün derisi parça parça dökülür. İşte bu devre deniz filinin en zayıf olduğu zamanıdır. Çünkü taze deri kurumadan suya girerse çok canı yanar. Bu bakımdan, karada kalmak zorundadır. Taze derisini kurutmak için güneşte durur, yüzgeçleriyle yeni derinin üstüne kum atar. Avcılar hayvanı daha çok bu zayıf anında öldürürler.

Kulaklı fokların en irisi denizaslanıdır. Eskimolar bunların etini yer, derilerini kayık kaplamakta, evlerine çatı yapmakta kullanırlar. Barsaklarının dış zarı da bunlara yağmurluk işi görür.

Foklar zeki hayvanlar değildir, bir marifet öğretmek çok güçtür. Yalnız, bunların arasında danizaslanının dişileri ötekilerden ayrılır. Bunlar kendi hallerindeyken bile oyuna bayılırlar. Cambazhanelerde, hayvanat bahçelerinde numara yapmaya alıştırılanlar da bunlardır.

FOLKLOR [Halkbilgisi]

Bir toplulukta yaşıyanların geleneklerini inceleyip o topluluğun yaşayışını, duyuşlarını anlamaya çalışan bilim dalıdır. Bu araştırma arasına halk türküleri, masal, fıkra, atasözü, bilmece, tekerleme gibi varlıklar, çeşitli sanat eserleri girer.

«Folklor» kelimesini, ilkin, 1846'da, İngiliz eski eserler uzmanı W. J. Thoms kullanmıştır. İngiltere'nin en tanınmış antropoloji uzmanlarından Sir Edward Tylor, Sir James Frazer gibi yazarlar, eserlerinde Avrupa köylülerinin gelenekleriyle ilkel toplumların gelenekleri arasındaki benzerliğe dikkati çekmişlerdi. Bunun üzerine, folklor araştırmaları dünyanın her tarafında geliştirildi.

Folklor araştırmaları sadece gelenekleri tesbitle kalmadı, her memlekette halkın çeşitli eserleri incelendikten sonra tesbit olunan sonuçları, çağdaş yazarlar, sanatçılar, besteciler ele aldılar, millî ve yerli kaynaklara dayanan eserler verdiler. Bu arada «Kalövala» adındaki Fin destanını Dr. Lönre tesbit etti, Alman halk masallarını da Grimm Kardeşler ele alıp ölmez eserler haline getirdiler. Müzik eserlerinde de halk müziği araştırmalarının etkisi görülmüştür. Halk oyunları dünyanın her tarafında koreografisi yapılarak bale oyunları düzenlenmiştir.

Bizde folklor araştırmaları çok yenidir. Bu yoldaki araştırıcılar edebiyat alanında değerli malzeme verdiler, halk masallarını özel bir üslûpla yeniden yazdılar. İstanbul Belediyesi Konservatuvarı, yıllarca uzmanlarını Anadolu'da dolaştırıp halk türkülerini tesbit ettirerek güzel bir arşiv meydana getirdi. «Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi» de bu alanda büyük faaliyet gösterdi.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:
Folklor Sözleri, Deyimleri, Atasözleri, Yer Adları Derleme Kılavuzu (Türk Dil Kurumu, 1953); Folklor Elkitabı (P. Saintyves, 1951); Folklor ve Etnografya Kılavuzu (1949); Folklor ve edebiyat (Prof. Pertev N. Boratav, 2 cilt, 1939-45); Folklor ve Millî Hayat (Prof. Dr. Sabri Esat Siyavuşgil, 1943), Folklor (Osman Turgut Pamirli, 1943).

FOKSTROT (Bk. DANS)

FONOGRAF (Bk. GRAMOFON)

FORD, Henry, (1863-1947)

Henry Ford

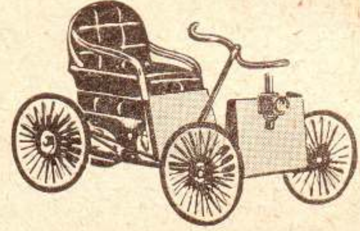
Ünlü bir Amerikalı otomobil imalâtçısı ve dünyanın sayılı zenginlerinden biridir. Dearborn'da küçük bir çiftlikte dünyaya geldi. Okula giderken akşamları eve dönünce, yaz aylarında, durmak dinlenmek bilmeden, çiftlik işleriyle uğraşıyordu. On iki yaşındayken annesi öldü. Henry Ford artık okula da gitmez oldu. Onun bütün merakı makinelerdeydi. Eline bir saat geçirse, hemen içini açar, makinesini karıştırır, kendi aklınca daha iyi işler bir hale getirmeye çalışırdı.

Henry Ford bir gün, yolda kendi kendine giden bir traktör görünce şaşırdı. Gitti, makinenin her yanını iyice gözden geçirdi, işleten adama bir sürü sual sordu, sonra, kendi de böyle bir makine yapmanın yollarını araştırmaya başladı. Çiftlikte boş zamanlarında gölge bir yere çekiliyor, elindeki aletlerle saatlerce çalışıyordu. Artık çiftlik işlerini büsbütün bırakmıştı.

Henry Ford, on yedi yaşına geldiği zaman bir makine yapımevine çırak girdi. Geçimini sağlıyabilmek için ayrıca da akşamları ikişer saat bir kuyumcunun yanında çalışıyordu. Makineler hakkındaki bilgisini genişlettikten sonra çiftlik işlerinde de faydası dokunacak makineler yapmayı aklına koydu, çalışmalarını bu yola döktü. Daha sonra Detroit'e gitti, Edison şirketine makinist olarak girdi. Makineleri o kadar iyi biliyordu ki, kısa zamanda başmühendis mevkiine yükseldi. Bu arada hafif gövdeli arabaları çekecek bir makine yapmaya çalışıyordu. En sonunda, benzinle işliyen hafif bir motor yapmayı başardı. Böylece, yeni başlamış olan otomobil sanayiinin gelişmesine yol açtı.

HENRY FORD VE ORTAKLARI

1903 yılı ilkbaharında James Couzens adında Detroit'li bir iş adamı kızkardeşi Rosetta'ya yeni bir tasarısını açtı. Ford adında bir otomobil yarışçısı bir otomobil fabrikası kurmuş, Couzens'i de yanına muhasebeci olarak almıştı. Fakat şirketin para yardımına ihtiyacı vardı. Couzens, Rosetta'ya biriktirdiği parayı bu işe yatırmasını tavsiye ediyordu. Rosetta bu işi şüpheyle karşıladıysa da, ağabeysinin hatırını kırmamak için, 100 dolarla şirkete hissedar oldu.

1896 yılında Ford müessesesinin yaptığı ilk otomobillerden biri

Aradan bir iki yıl geçtikten sonra Rosetta'nın 100 doları 95.000 dolar kâr getirmişti. 1919 yılında da şirketteki hisselerini 260.000 dolara sattı.

Rosetta'nın tersine, James Couzens daha başlangıçta bu şirketin geleceğinin çok parlak olacağını anlamış, bütün parasını bu işe yatırmaktan çekinmemişti. Şirkete 2400 dolarlık hisse senediyle ortak olmuştu. Şirketin ilk çıkardığı hisse senetlerinin yüzde iki buçuğu Couzens'indi. Daha sonra bu nispeti yüzde onbir buçuğa çıkardı, 25 milyon dolar kazandı.

Ford'un ilk ortakları arasında Detroit'li iki genç avukat da vardı. John W. Anderson ile Horace H. Rackham adındaki bu iki genç avukat şirkete beş biner dolarlık hisseyle ortak olmuşlardı. Anderson, parayı babasından borç almış, Rackham ise dededen kalma birkaç parça arazisini rehine koymuştu. Mallarını ipotek ettiği tüccar genç adamı bu delice fikrinden caydırmaya çalıştıysa da kandıramamıştı. 1919'da iki genç avukatın eline geçen para 12,5 milyon dolar oldu.

Ford Motor Şirketini kuran oniki hissedar arasında Ford sadece müşavir ve teşkilâtçı olarak katılmıştı. Şirketin sermayesinde Ford'un bir kuruşu bile yoktu. Kömür tüccarı Malcolmson şirketin yönetim işlerine bakıyordu. Detroit'li banker John S. Gray de şirketin müdürüydü. Ford'un idarede pek sözü geçmiyordu, fakat sarfettiği emeklere karşılık yüzde yirmi beş hisseyle yılda 3600 dolar ücret verilmesi kararlaştırılmıştı.

Şirket kurulduktan bir yıl sonra yüzde yüz kâra geçilmişti. On yıl sonra ise şirketin sermayesi 250 milyon dolara yükseldi. Ford yavaş yavaş bütün hisseleri satın almaya başlamıştı. Şirket genişledikçe Couzens'le Ford'un da arası açıldı. Öteki ortaklarla da anlaşmazlık çıkınca şirketin kârının bir kısmı gene şirkete harcanmaya başladı. Ford, işçilerin ücretini artırdı. Couzens, nihayet şirketteki görevinden ayrıldı, fakat hisselerini satmadı. Hele Ford, şirketi daha genişletmeye kalkınca ortaklar birbirine girdi. Ford, bütün hisseleri toplamak için biraz borç almak zorunda kaldı. Sonunda da dünyanın sayılı zenginleri arasına girdi.

Ford'un Başarı Sırrı

Ford'un iki silindirli dört beygirlik motorlu arabası 1892'de tamamlandı. İcadının üzerinde uzun müddet çalıştıktan sonra bunun işe yarıyabileceğini en sonunda herkese kabul ettirdi. Sonra hemen ikinci arabayı yapmak üzere çalışmaya koyuldu. 1899'da Detroit Otomobil Şirketi hesabına otomobil yapmaya başladı. Kendisi de bu şirketin başmühendisiydi. Şirket siparişe göre otomobil yapmak istiyordu, Ford ise çok sayıda imalât taraftarıydı. Otomobilleri ucuza mal edip ucuza satmak, böylece sürümden kazanmak fikrini ileri sürdü. Şirket bu fikre yanaşmıyordu. Ford şirketten ayrılmak zorunda kaldı. 1902'de Ford Motor Şirketi'ni kurdu. Şirket işe başlarken sermayesi yüz bin dolardı. Değişik modellerde otomobil rağbet görmüştü. 1926'da şirketin sermayesi bir milyar dolara yükseldi, Ford Şirketi dünyanın en büyük motor şirketi haline geldi. Sadece otomobil yapmakla kalmıyorlar, çeşitli taşıtlar, bunların yedek parçalarını yapıyorlardı. Artık bütün dünyada Ford adını duymıyan kalmamıştı.

Ford şirketi kuruluşundan bugüne kadar hiç kimseden borç almadığı gibi tahvil, bono satışı da yapmamıştır. Şirketin sahipleri tamamen Ford ailesinin mensuplarıdır. Şirketin kurulduğu yıl 2 silindirli 8 beygirlik 1708 araba yapılmıştı.

Milyonlarca Araba

Ford, yeni usullerle çalışmasına devam etti. Bu arada 1914'te, işçilerinin ücretlerini arttırarak endüstri âlemini hayretler içinde bıraktı. Öteki fabrikalarda işçiler günde dokuz saat çalışıyorlar, buna karşılık Ford tesislerinde çalışanlardan yarı yarıya az ücret alıyorlardı.

Ford, ayrıca, mallarına ucuz fiyat koymuştu, fakat çok sayıda imalâtla sürümden kazanıyordu. Böylece, şirket kısa zamanda dünyanın sayılı büyük şirketleri arasına girdi. 1915'te bir milyonuncu araba yapıldı. 1926' da ise fabrika yılda iki milyon araba yapabilecek hale gelmişti. 1928'de on beş milyonuncu araba piyasaya çıktı.

Makinelerin yanı sıra insanları da çok seven Henry Ford, sağlığında birçok hayır kurumları, hastaneler açmış, yanında çalışanlara büyük iş imkânları sağlamıştır. Ayrıca, servetinin önemli bir kısmını da Ford Vakfı'na yatırmıştır. Bugün dünyanın her yanında Ford Vakfı'ndan faydalanarak yabancı memleketlerde okuyan, ihtisas gören kabiliyetli insanların sayıları pek çoktur.

Ford, 1915'te devrin en tanınmış şahıslarını toplayıp bir gemiyle Avrupa'ya gitti. Bütün yolculuk masraflarını kendisi üzerine almıştı. Niyeti Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasını önlemekti. Sulh Yolculuğu maalesef iyi bir sonuç vermedi.

Henry Ford, 1918'de Senatör olmak için adaylığını koyduysa da kazanamadı. 1945'e kadar işlerinin başından ayrılmadı. 1947'de seksen dört yaşında öldü.

Bibliyografya — Dilimize çevrilen eserleri:

Beynelmilel Yahudi (Çev. Selma Gücüyener, 1943); Dostum Edison (1932).

FORMOSA'DA YILBAŞI ŞENLİĞİ

Çinliler'in yılbaşı Formosa'da da büyük törenlerle kutlanır. Kadınlar bu tören için tapınağa alınmadıklarından, dışarıdan parmaklıkların arkasından seyrederler. Bu münasebetle mumlar yakılıp adaklarda bulunulur. Mumların uzunluğu herkese göre değişir Dinî rütbesi en büyük olanın mumu da o derece uzundur.

FORMALDEHİT [Formol]

Normal şartlarda çok keskin kokulu bir gazdır. —21° de sıvı haline geçer. Fakat bu düşük sıcaklıkta tam buharlaşamaz ve şiddetli bir ısınma ile «parapolimerizasyon» denilen bir olay meydana getirerek uzun zincirli molekül haline geçer (Bk. Polimerizasyon). Bu bileşiğe «Poli-oksi- metilen» denir. Dezenfektan (mikrop kırıcı) bir bileşiktir. Şekerle karıştırılarak, «formamint» adı altında, ağız ve boğazı temizliyen komprimeler halinde satılır.

Formaldehit, havayla karışık halde boru içinde kızıl dereceye gelinceye kadar ısıtılmış bakır üzerinden metanol gazı geçirilerek elde edilir. Suda % 40 oranında erimiş halde, «Formol» veya «formalin» adı altında dezenfektan olarak kullanılır.

Jelâtin suda kolloidal bir eriyik vererek erir. Formaldehite batırılmış jelâtin ise erimez. Bu özelliğinden dolayı da formaldehit bugün plâstik endüstrisinde önemli bir yer almıştır. «Formaldehit plâstikleri» adı altında bir grupun yapıcısıdır. Meselâ sütün ana maddesi olan «kazein» le birleşerek hiçbir eritgende erimiyen «galalith plâstiği» ni meydana getirir. Fenol ile birleşince «bakelit» olur. Elektriği iletmiyen bu cisim endüstride çok kullanılır. Formaldehitin amonyakla meydana getirdiği, kimyaca ismi «heksa-metilen-tetramin» olan bileşik de önemlidir. Tıpta idrar yolları dezenfeksiyonunda kullanılan «ürotropin» bu bileşiktir.

FORMİK ASİT (Bk. KARINCA ASİDİ)

Bugün için Milliyetçi Çin'in ülkesi olan ada:

FORMOSA

FORMOSA Güney Çin Denizi ile Doğu Çin Denizi'ni ayıran büyük bir adadır. Fu-kian Boğazı (190 km.) ile Çin'den ayrılır. Bugün Milliyetçi Çin'in ülkesidir.

Yüzölçümü: 35.961 km²

Nüfus: 11.082.000 (1960 tahmini)

Başkenti: Tay-Pe

Adanın yalnız batı kıyıları ovalıktır. Burada nüfus pek sıktır. 400 km. boy ve 45 km. enindeki adada dağlar 4.145 metreye kadar yükselir (Niitaka Yama Tepesi). İç bölümler tropik ormanlarla kaplıdır. Ilık muson iklimi hüküm sürer Yıllık yağış ortalaması 125 sm.'dir. Kışın ısı ortalaması 15°, yazın pek fazladır. Pirinç, şeker kamışı, pamuk, kuzeyde çay ekilir. Biraz altın ve gümüş elde edilir. En büyük zenginlikleri çay (12.000 tonla 1952'de dünyada 7.) ve pirinçtir (2,3 milyon tonla 1952'de 13.). 1959'da ithalât-ihracat toplamı 388 milyon doları buluyordu.

Formosa'da nüfus korkunç bir hızla artmaktadır; daha 1925'te 3.995.000 iken, 1953'te 7.591.000'e yükselmiştir. Nüfus artışı yılda 1.000'de 36'dır. Bugün nüfus yoğunluğu 1 km²'ye 310 kişiyi bulmuştur. Formosa'nın yanındaki Peskador Adaları'nın 21'inde insan yaşar. 64 adacıktan meydana

gelen bu topluluğun yüzölçümü 127 km^2'dir, 100.000'den fazla nüfusu barındırır.

Formosa'da Çinliler yaşar, Çince konuşulur. 110.000 kadar Müslüman Çinli (Döngen) vardır. Adada 4.500 km. demiryolu, 34.600 telefon, 294 sinema vardır (1953). Formosa'nın ticaret filosu yoktur. Fakat 30'u muhrip olmak üzere 155 savaş gemisinden kurulu bir donanması vardır

Çince'de adı «Tai-wan» olan Formosa'nın başlıca şehirleri şunlardır: 886.000 nüfuslu Taipeh limanı ki, başkenttir, işlek bir limandır, tek üniversite şehridir; Taipeh Üniversitesi'nde 1953'te 9.460 öğrenci, 2.459 öğretmen vardı. 1950'de 451.000 olan nüfusu hızla artmıştır. 408.000 nüfuslu Takao (Kaohsiung), daha 1950'de nüfusu 277.000 olan işlek bir limandır. 317.000 nüfuslu Tainan, 259.000 nüfuslu Kagi (Taiçung), 182.000 nüfuslu Kiirun, 150.000 nüfuslu Taityu (Taiwanfu), 109.000 nüfuslu Sintiku, 108.000 nüfuslu Syôkwa (Çoka), 96.000 nüfuslu Heitô, 65.000 nüfuslu Tansui, 50.000 nüfuslu Kwarenko diğer önemli şehirlerdir.

1895'te Japonlar'ın Çin'den aldıkları ada, 1945'e kadar 50 yıl Japonya'da kaldı, 21 eylûl 1949'da, Çin'in komünistleşmesi üzerine, Çang Kay-şek'in liderlik ettiği Milliyetçi Çin'in üzerinde yerleştiği devlet oldu, Birleşmiş Milletler'de Beş Büyükler arasındaki yerini korudu, Batı ile sıkı işbirliği yapan, A.B.D.'nin pek kuvvetli desteğiyle büyük bir kara ve hava ordusuna sahip bir hükûmet kuruldu. Komünist Çin'in can düşmanı halindedir. A.B.D. gibi Türkiye de, yalnız Formosa'da yerleşen Milliyetçi Çin'i tanımaktadır (Bk. Çin).

FORMÜL

Genel olarak bir belgeyi yazmakta kolaylık sağlıyan gösterme şeklidir. Bununla birlikte, çok çeşitli anlamlara gelen «formül» kullanıldığı bilim dalına göre değişik kavramları anlatır.

Matematikte Formül

Matematikte veya matematiğin kullanıldığı pozitif bilimlerde büyüklükler çeşitli harflerle gösterilir. Böylece bu büyüklükler arasındaki bağlantıları anlatmak için uzun uzun cümleler yazılacağına harflerin kullanılması gibi kolaylık sağlanmış olur. Harflerle de birer sayıymışlar gibi matematiğin dört işlemi yapılır, denklemler çözülür.

Meselâ bir cismin özgül ağırlığı, hacmi ve ağırlığı arasındaki bağıntı sözle anlatılırsa şöyle demek gereklidir: «Bir cismin ağırlığı, o cismin özgül ağırlığiyle hacminin çarpımına eşittir.» Bu bağıntı şu formülle kısaca anlatılır:

$$P = d. V$$

Burada P cismin ağırlığını, V hacmini, d ise özgül ağırlığını gösterir.

Bir cisim için bu üç değerden ikisi bilinirken birinin bulunması istenirse, bu formül sayesinde bir matematik işlemiyle, bilinmiyen değer hemen bulunur.

Kimyada Formül

Kimyada da elemanlar adlarının baş harfiyle gösterilir. Bunlara simge denir. Meselâ C karbonun, Pt ise plâtinin simgesidir. Cisimler birbirleriyle çok çeşitli şekiller altında kimyasal bileşikler yaparlar. Bundan başka bu birleşmeler sırasında elemanların kimyasal değerleri de önemli rol oynar (Bk. Kimya). Kimyasal formüller böylece hem elemanları, hem de bileşiklerin yapılarını gösterirler. Meselâ sülfürik asidin formülü H_2SO_4 tür. Bu formülden bir sülfürik asit molekülünde iki hidrojen atomu, bir kükürt atomu dört oksijen atomu bulunduğu anlaşılır.

Böylece bütün kimyasal bileşiklerin, kısa gösterilişler altında yapılarının, değerlerinin anlatılması sağlanmış olur.

FORUM

Eski Romalılar'da halkın yurt işlerini konuşmak üzere toplandıkları, duvarlarla çevrili geniş alanlara «forum» denirdi. Forumlarda halkı, yurdu ilgilendiren meseleler konusunda toplantılar yapılır, konferanslar verilir, çeşitli cezalar yerine getirilir, önemli kararlar açıklanırdı.

Forumlar çoğunlukla dikdörtgen yahut kare biçiminde olurdu. İçindeki çeşitli binaların yanında tapınak, cezaevi, hastane, dükkânlar, ayrıca alanda, konuşacaklar için kürsüler bulunurdu, boşluklar heykellerle, anıtlarla süslenmişti.

İlk zamanlar her şehirde bir forum bulunurken, şehirlerin büyümesi, nüfusun artması üzerine forumlar da çoğaltıldı. Forumlara ancak orada işi olanlar girebilirdi. Belirli zamanlar dışında forumların kapıları kapalı olur, kimse içeri bırakılmazdı.

Ayrıca, Roma'da, Palatina ve Capitolina tepeleri arasındaki düzlüğe de Forum adı verilmişti. Burada atletizm yarışmaları yapılırdı.

FOSFAT

Fosfor-pentoksitten (P_2O_5) türiyen asitlerin metallerle meydana getirdikleri bileşiklere «fosfat» denir.

Fosfatlar bitkilere gerekli olan üç önemli gübreden birisidir. Tabiatta bulunan, kimyaca saf olmıyan «fosforit» tabiî bir fosfattır. Ancak, suda erimediği için bitki kökleri bunları kolayca alamazlar. Fosforitin suda eriyen şekli olan «primer kalsiyum» sülfürik asitle işlenerek «süperfosfat» adı verilen önemli bir gübre elde edilir.

Demir endüstrisinde yüksek fırından elde edilen ve «Thomas unu» denilen dışık (curuf) da bir fosfat bileşiğidir, gübre olarak kullanılır. Büyük Okyanus'un Nauru adasında çok büyük sayıda deniz kuşları bulunur. Bunların yumurta artıkları çürüyerek «fosfat asidi» haline gelirler. Fosfat asidi mercan adalarının kalsiyum karbonatı ile birleşerek «Guano fosfatı» denilen dünyamızın en zengin tabiî fosfat yataklarını meydana getirir.

FOSFOR

Karanlıkta kendi kendine ışık veren, katı bir cisimdir. Ametaldir. Eleman halinde iki şekli vardır: Renksiz (veya beyaz) fosfor; mor (veya kırmızı) fosfor.

FOSFORUN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: P
Atom numarası: 15
Atom ağırlığı 31,02
Ergime noktası: 44,1° C
Kaynama noktası 288,3° C

Renksiz Fosfor. — Normal sıcaklıkta balmumu yumuşaklığındadır, fakat kristal yapılıdır. Havada çok kolay tutuştuğu için su altında saklanır. Parça halinde kesilmesi de su altında yapılır. Çok zehirlidir. 0,1 gramı insanı öldürür. Uzun süre fosforla çalışan insanlarda kronik (müzmin) zehirlenmeler görülür. Çeneler çürür, dişler dökülür.

Mor Fosfor. — Koyu mor renkte, kristal yapılı bir cisimdir. Zehirsizdir. 300°-400° de tutuşur.

Bir de «metalik fosfor» vardır. Renksiz fosforun basınç altında ısıtılmasiyle ortaya çıkar. Rengi siyahtır. Normal basınç altında mor fosfor haline dönüşür.

Fosforun Bulunuşu

Yeryüzünde ilk oluşan fosfor filizi «apatit» tir: $Ca_5(PO_4)_3Cl$. Burada Cl yerine F de bulunabilir. Bütün kayalarda vardır. Diğer bir filiz «fosforit» tir: $Ca_3(PO_4)_2$. Kemiklerin organik olmıyan kısmını meydana getiren başlıca bileşiktir.

Roma'daki Forum'un Romalılar devrindeki hali. Bu anıtların ve binaların büyük bir kısmı bugün yıkıntı halindedir.

Eleman olarak fosforu, ilk defa 1669'da Brand adında bir Alman simyacısı buldu. Brand, insanın bütün hastalıklarını iyi edebilecek, aynı zamanda bütün metalleri altına çevirebilecek bir cisim veya bileşik arıyordu. İnsan idrarının içindeki suyu tamamen uçurup kuru hale getirdikten sonra kapalı bir kabda kızıl dereceye kadar ısıttı. Soğutulan kabda karanlıkta ışık yayan bir cisim elde etti. Bu özelliğinden dolayı da, Yunanca'da «ışıkverici» anlamına gelen «phosphoros» kelimesinden, «fosfor» adını verdi.

Bu sonuç şu şekilde açıklanabilir: İdrarda çok az miktarda fosfor vardır. Su kısmı uçuruldukdan sonra kızıl dereceye kadar ısıtmakla fosforun bir kısmı elemanter hale gelmiştir. Eleman halindeki fosfor da ışık verir.

Fosforun Bileşikleri

Fosfor hidrojenle birleşerek, «fosfin» (PH_3)» adı verilen, sarmısak kokusu ile yumurta kokusu arasında pis kokulu bir gaz meydana getirir. Bilhassa bazı karpit lâmbalarında, karpit cihazlarında bu koku duyulur. Buralardan asetilen gaziyle karışık olarak çıkar.

Fosforun oksijenli bileşiği «fosfor-trioksit» (P_2O_3) ve «fosfor-pentaoksit» (P_2O_5) olmak üzere iki şekildedir. Bu oksitlerin suyla birleşmesinden fosfor asitleri meydana gelir. Fosfor-pentaoksit, suyla çok çabuk birleştiği için kullanılmakta olan en etkin kurutucudur. Fosfor-trioksitten «fosfit» asidi türer. Ayrıca çeşitli yollardan «hipofosfit» ve «hipofosfat» asitleri de elde edilir.

FOSFORESANS

Özel bir bileşik üzerine her hangi bir ışın gönderildiği zaman bu bileşik bir ışıma yapar, ışın kesildiği zaman ışıma bir süre daha sürüp yavaş yavaş kaybolursa bu olaya «fosforesans olayı» denir.

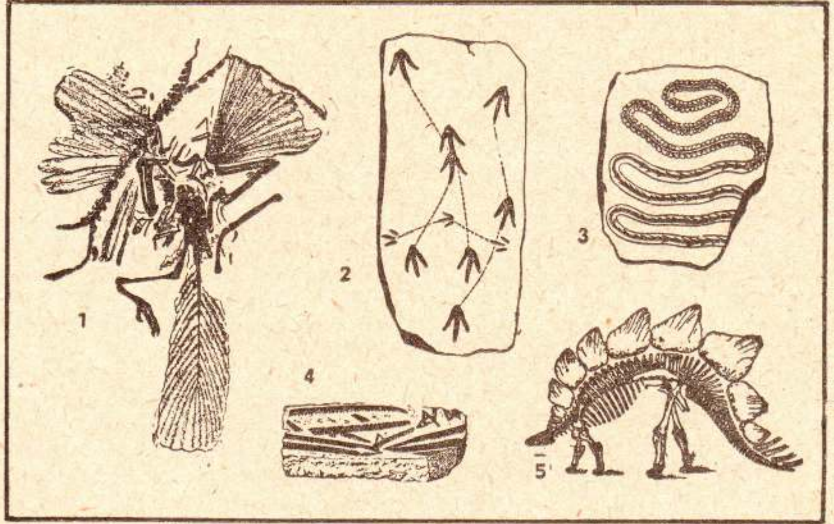
Ateşböceklerinin, çürüyen bazı organik bileşiklerin, denizdeki bazı mikroskopik canlıların karanlıkta ışık meydana getirdiklerini biliriz. Bu, uzun zaman insanların çözemedikleri bir mesele olarak kaldı. Bu olaylar için çeşitli sebepler ileri sürülmüştü. Meselâ ateşböcekleri ışığının bu böceklerin özel bir bezi tarafından çıkarılan sıvının havadaki su buharı ile birleşmesinden meydana geldiğini sanıyorlardı. Fakat kurutulmuş, toz haline getirilmiş ateşböceğinin havada karanlıkta ışık vermesi bu iddianın yanlış olduğunu gösterdi.

Bugün flüoresans olayı içinde düşünülen bu olay modern teorilerle açıklanmıştır (Bk. Flüoresans). Fosforesans cisimlere örnek olarak baryum, kalsiyum, çinko sülfürleri sayabiliriz.

FOSGEN

Kimya harbinin en korkunç silâhlarından biridir. Boğucu gazlar sınıfındandır. İlk defa 21 şubat 1916'da Fransızlar tarafından Almanlar'a karşı, 19 mayıs 1916'da da Almanlar tarafından Fransızlar'a karşı kullanıldı. Soğuk, rutubetli ve yağmurlu havalarda etkisi yoktur.

Fosgen «ışıkta meydana gelen» demektir. Karbon monoksit (CO) ile klor (Cl) dan ışıkta meydana gelir. Formülü $COCl_2$, kaynama noktası +8° dir. Soğukta sıvı, normal sıcaklıkta gaz halindedir. Küflü kuru ot kokuludur. Su ile derhal birleşerek karbon dioksit (CO_2) ve klorhidrik asit (HCl) haline geçer. Bu özelliğinden dolayı rutubetli havalarda sis halinde görülür, insanlara daha az zararlı hale gelir. Çünkü klorhidrik asit (HCl), boğucu olmakla beraber, zehirli değildir, akciğer hücreleri içine geçemez. Gaz halinde fosgen ise akciğer hücreleri içine geçerek orada klorhidrik asit haline gelir, hücreleri parçalar.

Birkaç fosil örneği: 1 — Bir taşın üzerinde bulunan arkeopteriks kalıntıları; 2 — Dinozorun taş üzerinde kalmış ayak izleri; 3 — Paleozoik devrinin Silüryen tabakasına ait bir taşta bulunan Nereites Cambrensis kalıntıları; 4 — Graptolit fosillerinin bulunduğu bir taş; 5 — «Stegosaurus Ungulatus» un fosilleşmiş kemiklerinin bir araya konulması ile meydana getirilmiş iskeleti.

FOSİL

Çok eski çağlarda toprak altına gömülüp kalmış, orada taşlaşmış hayvan, bitki kalıntılarına «fosil» (taşıl) denir.

Fosillerin bulunduğu toprak tabakaları ve kayalar, genel olarak, suların sürükliyerek alçak bölgelere yığdığı sertleşmiş kumlardan, toprak birikintilerinden meydana gelmiştir. Deniz hayvanları fosilleri, çoğunlukla, kireçtaşında, kara hayvanlarının fosilleri ise kumtaşı ve balçık cinsinden kayalarda bulunur.

Fosil Nasıl Meydana Geliyor

Aradan binlerce yıl geçmiş olduğu halde, o çağlarda yaşamış hayvanların, bitkilerin kalıntılarına bugün bile raslamak, bir bakıma, anlaşılması güç bir konudur. Çünkü, çoğu hayvanların vücutları yumuşak dokulardan meydana geldiğinden çabuk ve kolay çürüdüğü gibi, bazı küçük hayvanlar, birçok bitkiler de büyük hayvanlara yem olmuştur. Böyle olmakla beraber, vücut dokuları çürüyerek yok olmuş hayvanlardan bile toprak tabakaları arasında kalarak hiç değilse vücutlarının şeklini belirten izler bırakanlar vardır. Bu sayede, iz şeklindeki fosillerin incelenmesiyle de, o hayvanların vücut yapısı hakkında bilgi edinmek mümkün oluyor. Bazı durumlarda da, hayvanların yedikleri maddelerin içinde bulunan bol miktarda çamur, sonradan katılaştığından, bu hayvanların iç organları bile en ince ayrıntılarına kadar, anlaşılabiliyor.

Deniz hayvanlarının fosilleri ise, bunların, üzerleri balçık ve çamurla sıvandıktan sonra eriyerek, çürüyerek yok oldukları halde, katılaşan balçık ve çamur kitlelerinde bıraktıkları izlerdir. Bazan bu izler zamanla su dolar. Suyun içinde bulunan madenler izlerin meydana getirdiği çukuru doldurur, kabukların yerini alır. Böylece o çağlarda bulunan kabuklu deniz hayvanlarının mükemmel birer kopyaları ortaya çıkar. Bu çeşit fosillere en çok Amerika'da Arizona ormanlarında raslanmıştır. Bu ormanlarda eski ağaç türlerinin bile fosilleri bulunmuştur.

Fosillerden Öğrendiklerimiz

Fosiller incelenmesi de, açıklanması da güç bir konudur. Bilim adamları bu fosilleri ancak şimdiki çağda yaşıyan hayvanlara, bitkilere benzeterek tanıyabiliyorlar. Raslanan fosillerin başlıcaları arasında kabuklu deniz hayvanları, böceklerin dış iskeletleri, kabukları, bitki yapraklarının izleri dinazorların büyük kemikleri vardır. Fosilleri bulunan ilk bitkiler 500.000.000 yıl önceden kalma yosunlar ve bakterilerdir.

Bugün jeologlar, paleontologlar ancak fosiller üzerinde yaptıkları araştırmalar, çalışmalar sayesinde bize eski çağlarda yaşamış bitkiler, hayvanlar hakkında bilgi verebiliyorlar. Bu incelemeleri yaparken bilim adamları, en derin toprak tabakalarında bulunan fosillerin eski çağlardan, daha üstte bulunan fosillerin de ötekilerden daha yakın çağlardan kalma olduklarını kabul ederler.

Evrim teorisiyle ilgili en önemli bilgiler, fosiller üzerinde yapılan çalışmalarla elde edilebiliyor. Bu fosiller aynı zamanda birbiri ardı sıra üst üste yığılmış toprak tabakalarında bulunduğundan, hayvanların, bit-

kilerin zamanla ne gibi değişmelere uğradığını da topraktaki sıralarına göre aydınlatıyor.

Hayvan ve bitki türlerinin ilk ortaya çıkmasından bugüne kadar geçirdiği evrimi anlamaya yarıyan fosil çeşitleri her hayvan ve bitki için tamamen değilse de bugüne kadar raslananlardan genel bir bilgi edinmek mümkün olmuştur. Toprak tabakalarındaki sıra bakımından, geçirdikleri evrimi belirten fosil çeşitleri en eksiksiz olan hayvanlar toynaklılardır. At, bunlardan biridir.

Bitki Fosilleri

Fosillerinden anlaşıldığına göre dünyada var olduğu bilinen ilk bitki çeşitleri, mavimsi yeşil, yeşil, kırmızı, kahverengi yosunlardır. Bunlardan başka, ilk bitkilerin arasında, bakterilerin, bir çeşit tek hücreli deniz otlarının bulunduğu da sanılıyor.

Bitkilerin fosil sıralarından anlaşıldığına göre, yer yüzünde yetişmiş olan ilk bitkiler bundan 350.000.000 yıl önceki Birinci Jeolojik Zamanın Devon devrine raslar. Yeryüzünde bu ilk bitkilerden sonra «eğreltiotu» denilen bitki türü gelmiştir. Bunlar 250.000.000 yıl önceki devrinde çok büyüyerek dev eğreltiotu şeklinde gelişmişlerdir. Bu bitki türlerine ait fosillere bugün kullanılan kömür yataklarında raslanıyor. Fosil araştırmalarından anlaşıldığına göre, bugünkü tohumlu çiçek ve ağaçların birçoğuna en yakın tohumlu bitkiler, Birinci Zaman Devon devrinin ortalarında çıkmaya başlamıştır.

Hayvan Fosilleri

Bilginlerin fosil araştırmaları sayesinde vardıkları sonuca göre, bugün yaşıyan hayvan türlerine en yakın olan hayvan çeşitleri, 500,000,000 yıl önceki Birinci Jeolojik Zaman'ın Prekambrien devrinde ortaya çıkmıştır. Bunların arasında başlıcaları süngerler, denizanasına, denizyıldızına benziyen hayvanlar, kabuklu deniz hayvanları, ıstakoz takımından olan bir çeşit kabuklulardır.

Böcek Fosilleri. — Bilginler, bugün nesli tükenmiş böcek türlerine ait, sayıları on bini aşan çeşitli böcek fosili bulmuşlardır. İlk böcek fosillerinin bundan 250.000.000 yıl öncesine ait olduğu tesbit edilmiştir. Bulunan fosillerden bu devre raslıyanlarının çoğu hamamböceği fosilleridir. Bundan anlaşıldığına göre, yeryüzünde yaşadığı bilinen en eski böcekler hamamböcekleridir. Bunlardan başka, fosilleri bulunan böcekler arasında, 150.000.000 yıl öncesine ait olan, arılarla karıncaların dahil olduğu zarkanatlıların en eski türleri; 50.000.000 yıl öncesine ait olan bir çeşit karıncalarla ilk sinekler vardır. Fosillerinden anlaşıldığına göre karıncalar 50.000.000 yıl öncesine göre bugün pek büyük değişikliğe uğramıştır.

Balık Fosilleri. — Balıklar, omurgaları olan ilk hayvanlardır. Bulunan balık fosillerinin başında yüz milyonlarca yıl öncesinden kalma olduğu anlaşılmıştır. Balıklara benziyen bu ilk hayvanların pulları, çeneleri yoktu. Balıklarda ilk çeneye 360.000.000 yıl önceden kalma fosillerde raslanmıştır. Bugünkü balıklara en yakın balık çeşitlerinin ilki, 350.000.000 yıl önceki Birinci Jeolojik Zaman'ın Devon devrinde yaşamıştır. Bu yüzden Devon devri, «Balık Çağı» diye de anılır.

Kurbağagillerin Fosilleri. — Yeryüzünde balıklardan sonra, hem karada, hem suda yaşıyabilen bir hayvan sınıfı olan kurbağagiller türemiştir. Bunlar dört ayaklı ilk hayvanlardır. Kurbağagiller, yuvarlak yüzgeçli balıkların evrimleşmesiyle ortaya çıkmışlardır. İlk kurbağagiller bundan 300.000.000 yıl önce yaşamışlardır. Bu hayvan sınıfının ilk nesilleri timsah kadar büyümüştür. Zamanla kurbağagillerin yerini sürüngenler almaya başladı.

Sürüngenlerin Fosilleri. — Sürüngenlere ait olan fosillerin çoğu bulunmuş, böylece bu hayvan sınıfının ilk nesilleri hakkında oldukça bilgi edinilebilmiştir. İlk sürüngenlerin başlıcası dinozorlardır (Bk. Dinozor). En eski sürüngen fosilleri 300.000.000 yıl önceden kalmadır. Bu ilk sürüngenlerin bir kısmını da kotilozorlar meydana getirir. Bugünkü kaplumbağalar kotilozorların bazı ilkel özelliklerini taşımaktadır. Sürüngenlerin en çok bulunduğu çağ, İkinci Jeolojik Zaman'dır. İktiyozor gibi bazı sürüngenler yalnız suda yaşıyabiliyorlardı. Bunlar balıklarla besleniriyorlardı.

Kuş Fosilleri. — Fosillerden anlaşıldığına göre kuşlar sürüngenlerin evrimleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Soyu tükenen kuş fosillerinin başlıcası 150.000.000 yıl önce yaşamış olan Arkeornis'tir. Bu kuş türü sürüngen özelliklerini gösterdiği halde vücudu tüylerle kaplıydı.

Memelilerin Fosilleri. — Memeliler sınıfından ilk fosiller 100.000.000 ile 200.000.000 yıl öncelerinden kalmadır. Bunlar fareden biraz daha büyük hayvanlardı. Memelilerden en çok bir çeşit kaplanla, «mastodont» denen bir fil çeşidinin fosillerine raslanmıştır. Bundan başka, deve, at gibi hayvanların ilk nesillerinin kalıntıları da en sık bulunan memeliler fosillerindendir. Son 60.000.000 yıllık sürede, karada, en çok memeliler sınıfından olan hayvanlar yaşamıştır.

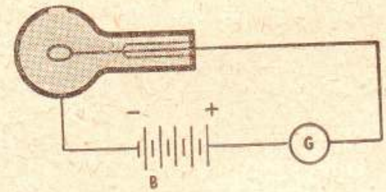
İnsan Fosilleri

İlk insanlardan kalma birçok fosiller de ele geçirilmiştir. Bunların bazılarında insana benzetilmiyecek kadar ilkel özellikler vardır, bazıları ise bugünkü insanlara yakın bir iskeletten meydana gelmiştir. Fosilleri bulunan ilk insanlar, Cro-Magnon Adamı, Brünn Adamı, Grimaldi Adamı diye adlandırılmıştır. Cawa Adamı ile Peking Adamı diye tanınan bazı fosillerin, insanın doğrudan doğruya ilkel dedesi olup olmadığı henüz kesin olarak anlaşılamamıştır (Bk. İnsan).

FOTOELEKTRİK

Bazı cisimlerin üzerine ışık düşünce elektron yaymalarına «fotoelektrik olay» denir. Bu yolla doğan elektron akımına da «fotoelektrik yayın» veya «fotoelektron akımı» adı verilir. Bu tip bir elektron akımı elde etmek için «fotoelektrik selül» (fotoelektrik hücre) kullanılır.

Çeşitli fotoelektrik selüller vardır. Fakat çoğunlukla sezyumdan yapılırlar. Bir cam tübün çevresine sezyum kaplanır. Cam kabın ortasında bir maden tel veya levha vardır. Tübün içindeki hava boşaltıldıktan sonra ağzı kapatılır. Sezyum, kadodu; maden levha da anodu teşkil eder. Sezyumun bir yerinde ışık girmesi için yapılmış küçük bir pencere vardır. Böylece, bir fotoelektrik selül elde edilmiş olur. Anot ve katot bir batarya ile birlikte bir galvanometreye bağlanır. Galvanometre küçük akım değerlerini ölçmeye yarıyan bir ölçü aletidir (Bk. Galvanometre). Pencereden cam tübün içine giren ışık ince sezyum tabakasının üstüne düşer. Bunun üzerine, sezyum elektron fırlatmaya başlar. Bu elektronlar anoda giderler. Elektron yayını devam ettiği süre içinde bir elektrik akımı doğar. Doğan akım da galvanometreyi saptırır.

Fotoelektrik selül şeması
B: Batarya; G: Galvanometre

Bu küçük akımlar «amplifikatör» adı verilen araçlarla büyültülerek çeşitli yerlerde kullanılır. Kullanılma alanlarının başında televizyon, sesli sinema, çeşitli ışık sistemlerinin kontrolü, ölçülmesi gelir. Yıldızların ışıklarının ölçülmesi de fotoelektrik selül sayesinde olmuştur.

Fotoelektrik Yayının Açıklanması

Bu açıklamayı Einstein, Kantum teorisiyle yapmıştır. Kuvantum teorisi, cisimlerin verdikleri ışınımı (enerji yayınını) açıklıyan bir teoridir (Bk. Kuantum).

Bütün cisimler, ister sıcak, ister soğuk olsun, ışınımla enerji salarlar. Sıcak cisimlerin ışınımı soğuk cisimlerin ışınımından daha çoktur. Sıcaklığı değişmiyen bir cisim bile enerji yayar. Fakat bu cisim sıcaklığını değişmez tutabilmek için yaydığı kadar da enerji alır.

Cisimlerin yaydığı enerji dalgalar halinde uzaya dağılır. Bu dalgaların tepeden tepeye uzunlukları geniş sınırlar arasındadır. Bunların içinde uzun olanlar gözleyici bir insana «ısı» halinde, kısa olanlar da «ışık» halinde gözükürler.

Enerjinin böyle dalgalar halinde yayıldığını ileri süren teori bazı olayları açıklıyamıyordu. Bunun üzerine, Alman fizikçisi Max Planck yeni bir teori ortaya attı. Buna göre, enerji yayınlıyan bir cisim çeşitli frekanslara cevap veren harmonik titreşimler gösterir, enerji alışverişini de sürekli olarak değil, küçük taneciklerle yapar. Böylece enerjinin küçük taneciklerden yapılmış olduğu ileri sürülüyordu. Bu teoriyle bir çok olayı açıklamak mümkün oldu. Enerjiyi meydana getiren bu küçük taneciklere «kuantum», teoriye de «Kuantum Teorisi» adı verilmiştir (Bk. Işık; Kuantum).

Türkiyenin dördüncü Cumhurbaşkanı

Cemal Gürsel

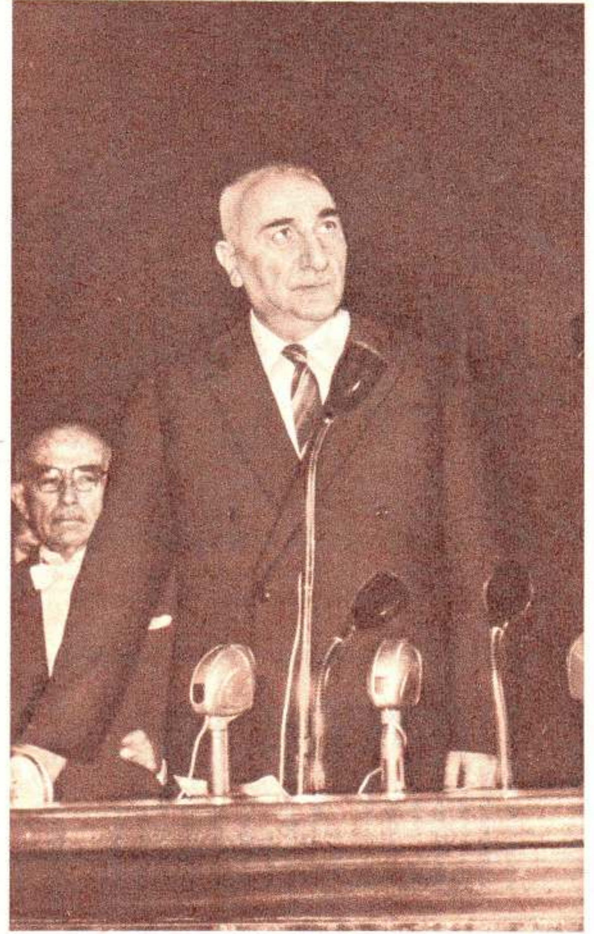

34 YILLIK HÂTIRA — Yukarıdaki resimde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, sayın eşi Melâhat Gürsel'le birlikte, Cumhurbaşkanı seçiminden bir süre önce görülüyor. Cemal Gürsel 1927'de Melâhat Hanım'la tanışmış, aynı yıl evlenmişlerdir. Soldaki resim 34 yıl önce Yüzbaşı olan Cemal Bey'in evlilik hâtırasını tesbit ediyor.

Orgeneral Cemal Gürsel M. B. K. üyeleri ve daha başka yüksek rütbeli subaylarla Istanbul'da bir teftiş sırasında

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel başkan seçilmesinden bir süre önce, orgeneral üniformasiyle yaptığı bir konuşma sırasında.

Cemal Gürsel Cumhurbaşkanlığına seçildiği gün Büyük Millet Meclisi'nde yemin ederken.

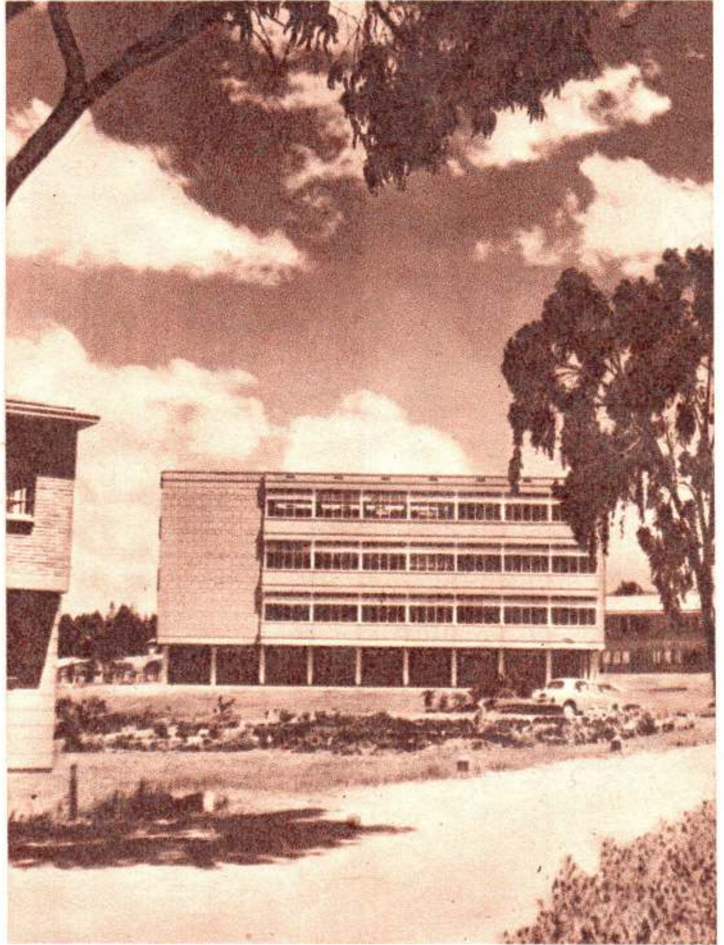

Başkan Gürsel, Senato Başkanı Suat Hayri Ürgüplü ile bir törende.

İMPARATORLUK TACI — Elmaslarla bezenmiş bu tacı 1930 da yapılan tahta geçme töreninde Haile Selâsiye giymiştir.

HABEŞİSTAN

ADDİS ABABA — Habeşistan'ın en belli başlı şehirlerinden biri başkent Addis Ababa'dır. Şehirde bir kısım eski binaların yanında yeni yapılanlara raslanır. Burada Üniversite binası görülüyor.

HABEŞ ORDUSU — İkinci Dünya Savaşı'nda memleketi İtalyanlar'dan kurtaran Habeş Ordusu mensuplarının kılığı bir Batılı'yı şaşırtmaya yeter. Askerler yalınayak, uzun saçlıdır.

EV HANIMLARI — Habeşistan'ın başkentinde eğitime büyük önem verilir. Genç kızlara ev işlerini öğreten özel okullar vardır. Resimde bunlardan birinde pasta yapan kızlar görülüyor.

HALİÇ

Altın Boynuz

İstanbul'un güzelliğine güzellik katan özelliklerinden biri de Haliç'tir. Sarayburnu açıklarından başlıyarak Kâğıthane Deresi'nin döküldüğü yere kadar uzıyan Haliç kıyılarında eskiden güzel yalılar bulunurdu. Haliç'in sonundaki Kâğıthane ise İstanbul'un en tanınmış gezinti, eğlenti yeriydi. Burada büyük bir ustalıkla yapılmış saraylar, köşkler vardı. Haliç'in bu güzelliği Fransızların buraya «Corne d'Or» (Altın Boynuz) adını takmalarına sebep olmuştur Yukarıda Haliç'in Eyüp sırtlarından, aşağıda da Galata Köprüsü'nden çekilmiş iki güzel resmi görülüyor.

«KONUŞAN HOCALAR»

Osman Hamdi Bey

(1842 - 1910)

HATTATLIK

Son devrin meşhur hattatları: (Soldan sağa) Necmettin Okyay, Kâmil Akdik (son Reis-ül Hattatîn), Turakeş İ. Hakkı Altınbezer.

Besmele Şekilleri

Sülüs yuvarlak besmele (İsmail H. Altınbezer)

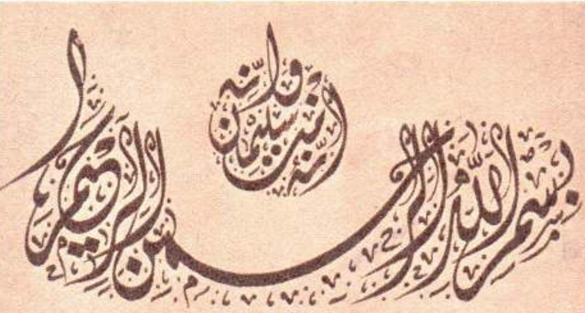
Besmele istifi (Karahisarî Ahmet)

Reyhanî besmele (Arif Bey)

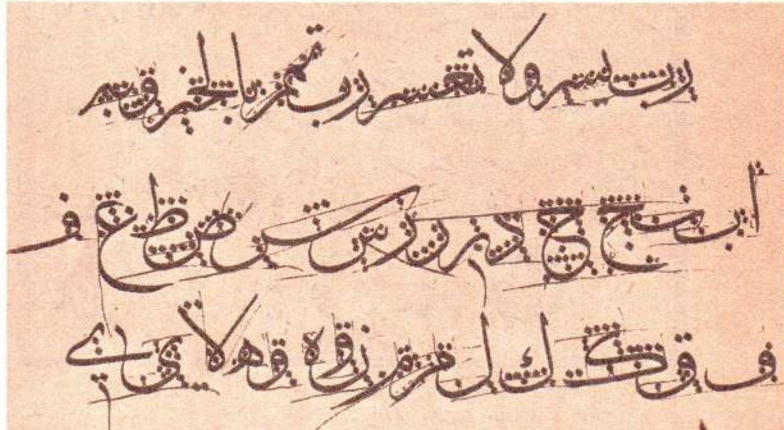
Sülüs oklu besmele (Macit Ayral)

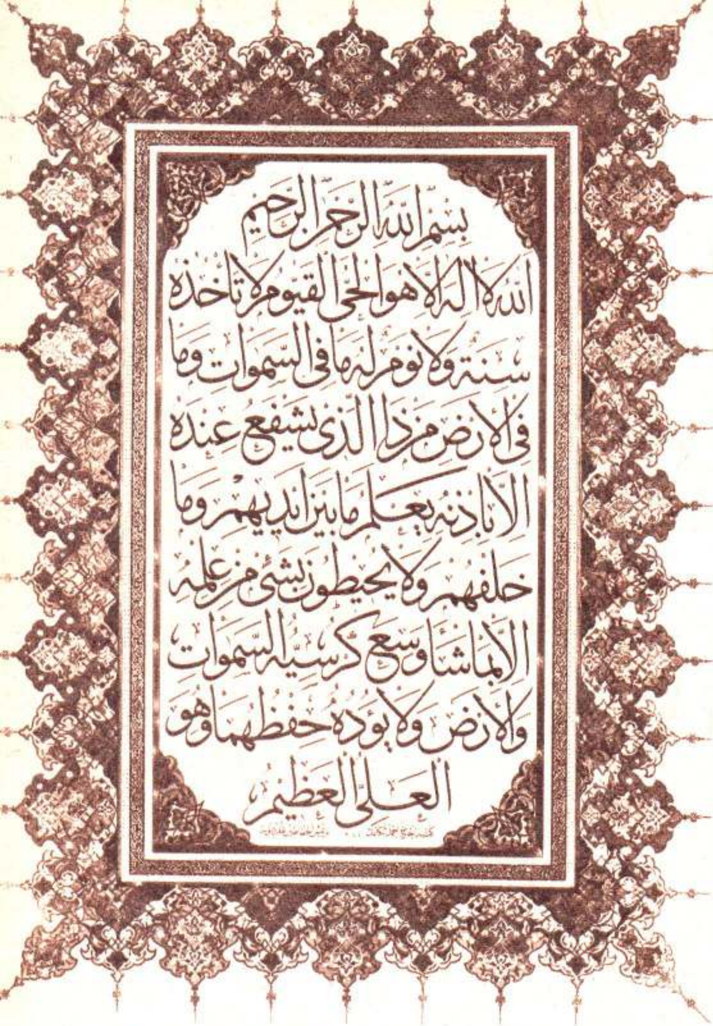
Celi divanî besmele

Yazı çeşitleri levhası: (Yukarıdan aşağıya doğru) Kûfî, sülüs, nesih, reyhanî, muhakkak, tevkî, hatt-ı icaret, celî tâlik, tâlik, divanî, celî divanî, rıkka. (Son satırda yazının 1936 yılında Reis-ül Hattatîn Ahmet Kâmil (Kâmil Akdik) tarafından yazıldığı belirtiliyor.)

Hattatlık sanatında eski yazının boylarını ve mizanını tesbit eden noktalama usulü (Alfabenin bütün harfleri).

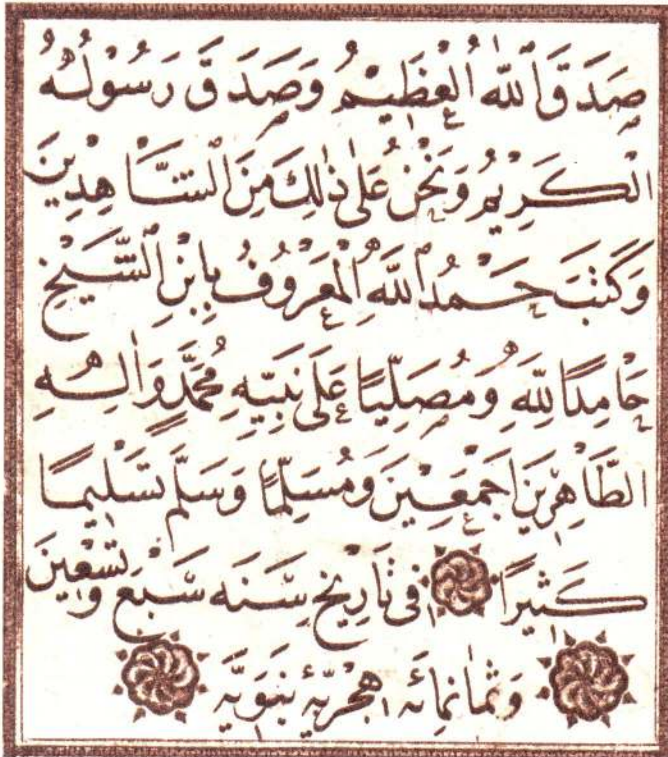

Sultan Mahmut'un turası (Mustafa Rakım tarafından çizilmiştir.)

«Ayet-el Kürsî» Sülüs yazı (Kâmil Akdik)

Sülüs ve nesih kıt'a (Hafız Osman'ı takliden Kemal)

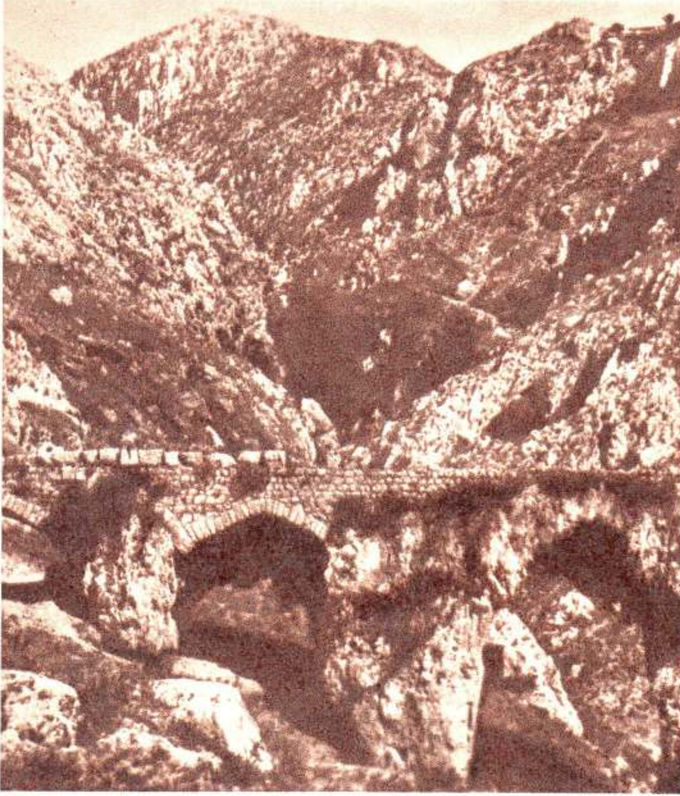
Şeyh Hamdullah Kuranı'nın son sayfası (Aslı Topkapı Sarayı'ndadır.)

Tâlik yazı örneği (Yesârî Mehmet Esat)

HATAY

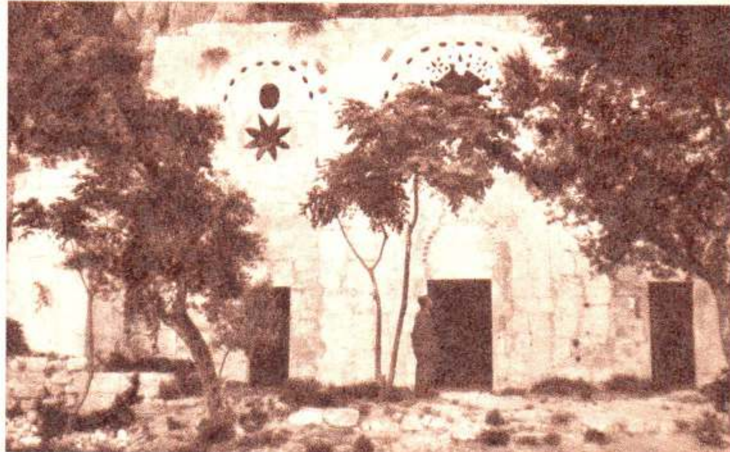
Hatay ilinin merkezi olan Antakya 45.000 nüfuslu bir şehirdir. Asi nehri şehrin içinden geçer. Antakya'nın denizden uzaklığı ancak 22 km. dir. Büyük İskender'den sonra kurulmuştur.

TARİHÎ KÖPRÜ — Silpius Dağı'ndaki bu köprü, çok eskiden kalmadır.

Antakya bir Fransız sömürgesiyken, şimdiki Cumhuriyet Alanı bu durumdaydı. Bugün burası modern bir alan halindedir.

AYA PETROS (SAİNT PİERRE) KİLİSESİ — Şehrin doğusunda Silpius Dağı'nın eteğinde bulunan bu kilise, dünyada Hıristiyanlığa ait ilk dört kiliseden biridir. Önce bir mağaradan ibaretken, sonradan önüne duvar çekilmiştir. Antakya'ya giden turistlerin ziyaret yeridir

HAWAİİ

Volkanik Hawaii Adalarında sık sık yanardağ patlamaları olur. Resimdeki Kilauea Yanardağı'dır.

Hawaii Adaları tabiî güzellikleriyle tanınmıştır. Waikiki Plâjı, na yılda 125.000 turist gelir.

Dans Hawaii yerlilerinin her şeyidir. İşte kendine has kılığiyle dans eden bir Hawaii'li kadın.

Her köşesi tabiatın ayrı bir güzelliğiyle dolu Hawaii, dinlenme mevsiminde turistlerin heyecanla koştukları dünyanın en güzel yerlerinden biridir.

YARAMAZLAR SEPETİ — Bu bir sepet dolusu yaramaz, sekiz haftalık pekinua cinsi köpek yavrularıdır.

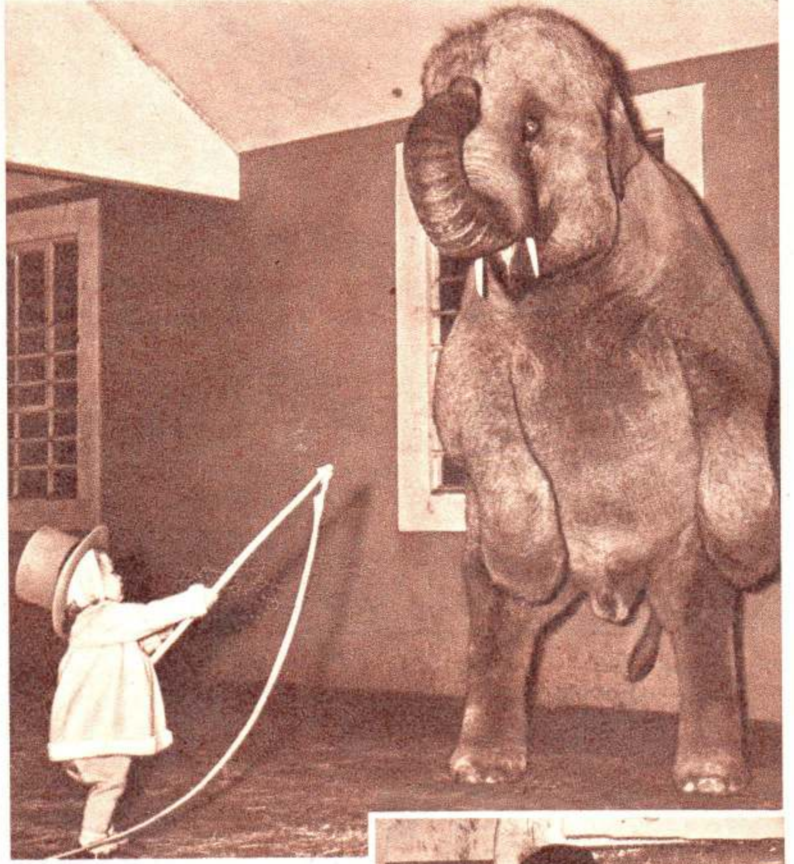
HAYVANLAR ÂLEMİ

Çağlar boyunca insanlar hayvanların her çeşidine karşı büyük ilgi göstermişlerdir. Bu sayfalarda hayvanlar âlemindeki dostlarımızdan bazılarını bulacaksınız...

SAHİCİSİ VE YAPMASI — Kendisine doğru uzatılan yapma bir zürafa sahicisini yanıltmışa benziyor. Benzerlik gerçekten şaşırtıcı.

HÜRRİYET UÇUŞU — Sincap kendisini kovalıyan düşmanından kurtulmak için kurtuluşu karşısındaki ağaca atlamakta bulmuş.

Yukarıda: Bir hayvan terbiyecisinin 1 yaşındaki oğlu, babasından öğrendiği gibi, bir file hareket yaptırıyor. Aşağıda: Fildişi önemli bir ticaret malıdır. Bunları boy boy ayırmak, fildişi ticareti yapanların ilk işidir.

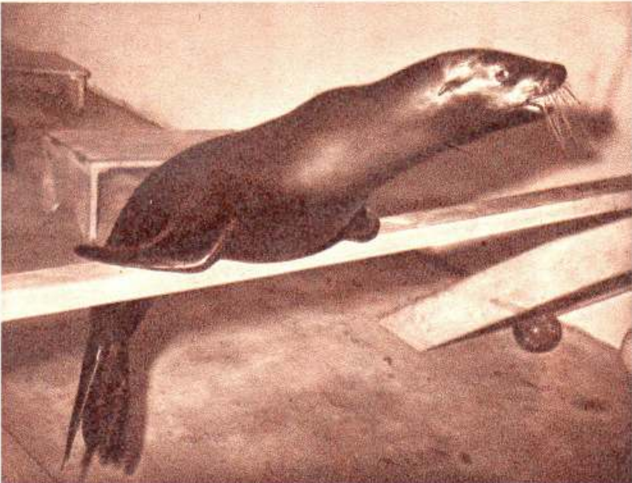
ANA KAPLAN — Bir hayvanat bahçesinde yaşıyan bu dişi kaplan iyi bir anadır. Resimde yavrularından birini severken görülüyor.

FLÂMANLAR — Bu uzun bacaklı zarif kuşlar bir hayvanat bahçesinin misafiridir. Sulak yerde yaşar, yuvalarını çamurdan yaparlar.

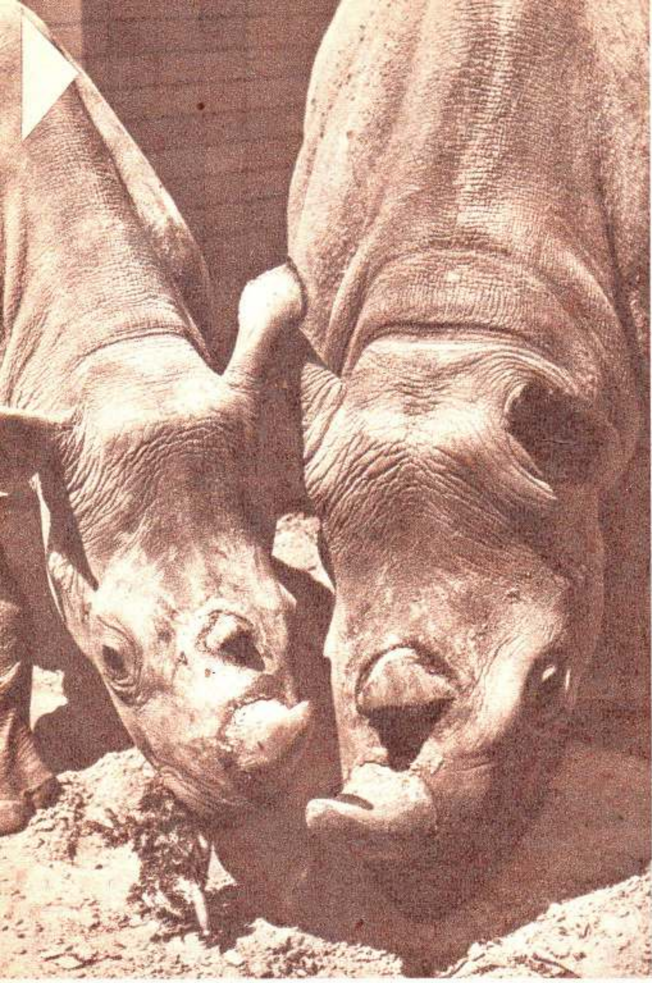
YILAN — Soğuk bir hayvan olan yılan sıcak iklimlerde pek boldur. Resimde, bir yılanın etrafında eğlenen Afrikalılar görülüyor.

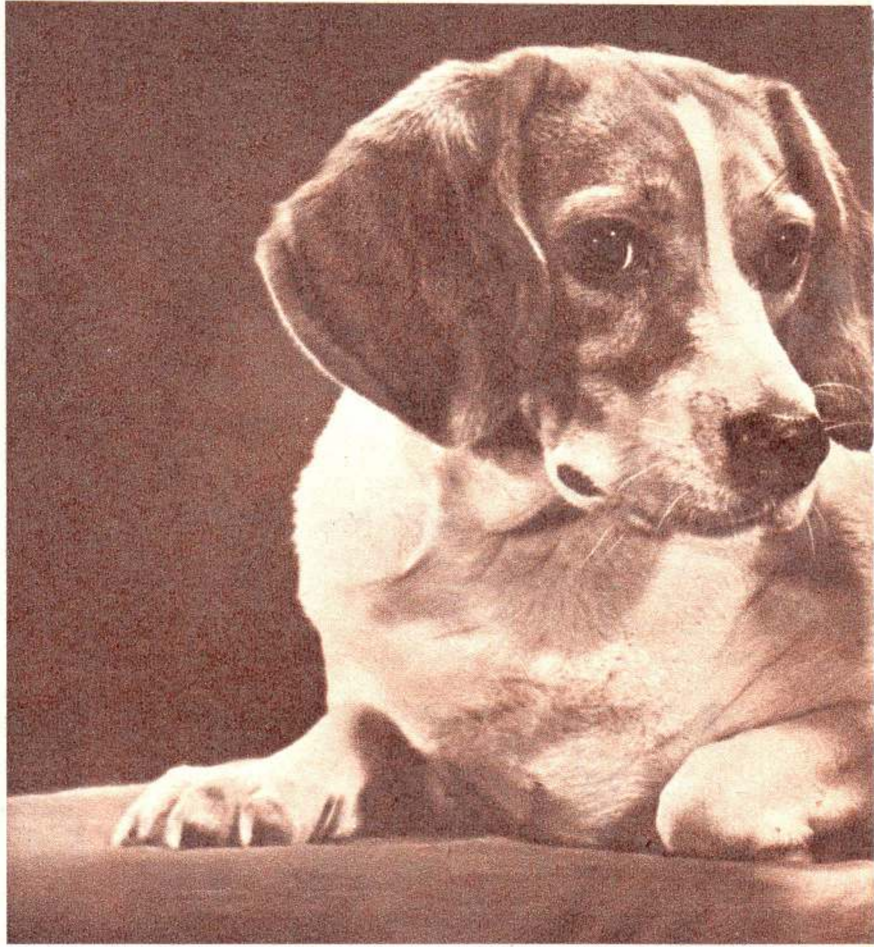

FOK — Hayvanat bahçelerinin en çok aranan hayvanlarından biri foktur. Foklara aynı zamanda türlü hünerler öğretilebilir.

MARABU — Kenya'da yaşıyan bu kuş bir çeşit leylektir. Hayvan durgun sularda kurbağa avlıyarak karnını doyurur.

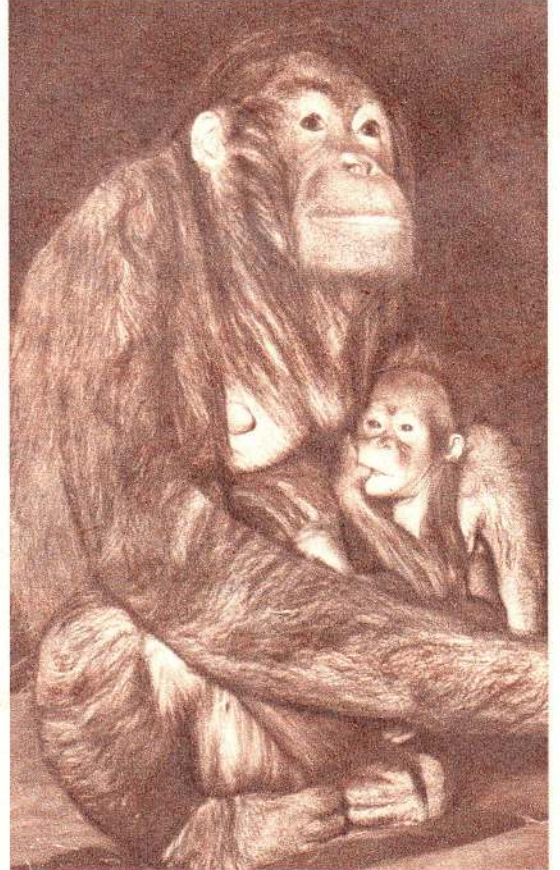
GERGEDANLAR — Berlin hayvanat bahçesine yeni getirilen iki gergedan karınlarını doyururken görülüyor.

KAR BAYKUŞU — Kuzeyin karlı bölgelerinde yaşıyan bu çeşit baykuş pek nadir görülür.

KARABATAK — Çok avcı bir kuş olan karabatağa denizlerimizde sık sık raslanır.

ANA ŞEFKATİ — Fotoğrafçılara poz veren bu orangutan her ihtimale karşı yavrusunu bağrına basmış.

KEDİ-KÖPEK — Çok defa anlaşmazlığın timsali olarak gösterilirse de aynı yerde yaşıyanların birbirleriyle ahbaplık kurdukları da görülmüştür.

KURBAĞA — Çok defa lâboratuvarlarda deney hayvanı olarak kullanılan kurbağaları bazı bölgelerde yiyenler de vardır. Bir bardakta yıkanan bu kurbağa hayatından memnun görünüyor.

ZEBRALAR — Tabiatın kucağından koparılarak hayvanat bahçesine konan iki zebra birbirleriyle oynaşıyor.

DOSTLUK — Bazan apayrı cinsten olan hayvanlar birbirlerine ilgi gösterir. İşte öksüz bir geyik yavrusunu bağrına basıp onu şefkatle emziren bir köpek.

ÇOCUKLA SİNCAP — Finlandiya'daki parklarda yaşıyan sincaplar çok evcilleşmiştir. Çocuklar parka gittikleri zaman mutlaka fındık, fıstık gibi bir şeyler götürür, sincaplar da hiç çekinmeden onların elinden yerler.

AV PEŞİNDE — Hayvanlar kıralı aslan, Orta Afrika ve Hindistan'ın bazı kesimlerinde, bozkırlarda yaşar. Çok defa tek tek avlanmaya çıkarlar, bazan böyle birkaçının birden ava çıktıkları da olur.

Son yüzyılın en önemli, halk arasına en yayılmış icatlarından biri:

FOTOĞRAF

FOTOĞRAF, yeryüzünde gözle görülen bir cismin veya şeklin kâğıt üstünde tesbit edilmiş halidir. Bu işe «fotoğrafçılık», kullanılan makineye de «fotoğraf makinesi» denir.

Fotoğraf kelimesi Eski Yunanca ««photos» (ışık), «graphe» (yazı) kelimelerinden türemiştir.

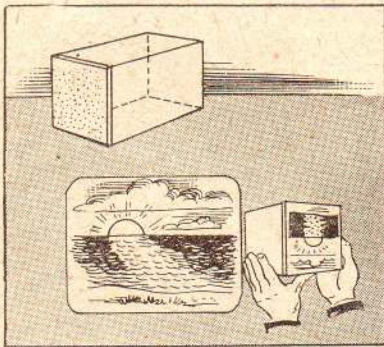
Fotoğraf, başlangıçta, renksizdi; resimler yalnız siyah-beyaz çıkardı. Zamanla fotoğraf tekniğinin ilerlemesi sonunda, bugün istediğimiz her cismi renkli olarak da kâğıt üzerine geçirebiliyoruz.

Fotoğraf Makinesi Nedir

Fotoğraf çekmeye yarıyan fotoğraf makinesi, aslında, bir kutudan ibarettir. Işık geçirmiyen bir cisimden yapılır, her yanı kapalıdır. Dörtköşe (küb biçiminde) olan bu kutuya «karanlık kutu» da denir. Bir yüzüne buzlu bir cam yerleştirilir. Camın karşısına gelen yüzün tam ortasına küçük bir delik açılır. Böylece, en ilkel şekliyle bir fotoğraf makinesi elde edilmiş olur.

Bilindiği gibi, cisimler üzerlerine düşen ışığı yansıtır. Her cisim, az veya çok, mutlaka ışık yansıtır. Ayrıca, kendiliğinden ışık veren cisimler de vardır: Lâmbalar, yanan cisimler gibi.

Yukarıda sözü geçen kutuyu karanlık bir ortamda ışıklı bir cismin önüne koyduğumuzu düşünelim. Cismin her noktasından çıkan ışık ışınları, bu delikten geçerek, buzlu camın üstüne düşerler. Böylece, buzlu cam üstünde cismin bir görüntüsünü elde etmiş oluruz. Yalnız, bu görüntü cismin durumuna göre terstir. Kutunun deliğine bir de mercek konursa, buzlu cam üstündeki görüntü biraz daha netleşir.

BİR İĞNE DELİĞİ MERCEK VAZİFESİ GÖREBİLİR!

Bir iğne deliğini mercek gibi kullanarak fotoğraf çekmek mümkündür. Her yanı iyice kapalı, ışık geçirmiyen bir kutunun yanına bir iğne deliği açınız. Deliğin karşısına gelen kısmı çıkarttıktan sonra buraya mumlu kâğıt koyunuz. Deliği gerektiği kadar düzgün yapmışsanız, mumlu kâğıda bakınca karşısındaki manzarayı görürsünüz. Bu mumlu kâğıdın yerine bir filim koyarsanız karşıdaki manzaranın resmini çekmiş olursunuz.

Bundan sonra, fotoğraf çekmenin en önemli işi olarak, cam üstünde elde edilen görüntünün bir kâğıt üzerine geçirilip ışıkta bozulmaz bir şekilde saklanması gelir. Bunun için birbiri ardına çeşitli işlemler yapılır.

Fotoğraf Makinesinin Bölümleri

Bugün kullanılan fotoğraf makineleri çok geliştirilmiş, birçok yeniliklerle zenginleştirilmiştir; onun için de, birçok parçaları vardır.

Makinenin önüne konan merceklere genel olarak «objektif» denir. Objektifin arkasında kutu içine giren ışık miktarını ayarlıyan «diyafram», ışığın makine içine girme süresini ayarlıyan «obtüratör» de fotoğraf makinelerinin önemli parçalarındandır. Bugün kullanılan makinelerde buzlu camın yerini üzerine ince tabaka halinde ışığa duyarlı bir karışım sürülmüş camlar veya filimler almıştır.

Objektif. — Objektif, genel olarak, bir yakınsak mercektir. Fotoğraf makinesine giren ışınların dağılmalarını önliyerek, toplu halde filim üzerine düşmelerini sağlar. Tek bir mercek kullanılırsa, merceğin ortasından geçen ışınlar, normal olarak, filim üzerine düştükleri halde, kenarından geçenler beyaz rengi meydana getiren 7 renge ayrılırlar. Bu da görüntüyü, dolayısiyle fotoğrafı, bozar. Bu durumun önüne geçmek için yakınsak mercek yanında bir de ıraksak mercek konur (Bk. Mercekler). Bu şekilde yapılmış bir mercek düzenine «akromatik» adı verilir.

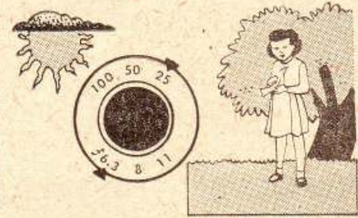
Böyle bir objektif de basit bir objektiftir. Ancak, kenarlardan gelen ışıkları bir diyaframla tutarak manzara resimlerinin çekilmesinde kullanılabilir. Her zaman diyafram kontrolu istediği için pratik değildir, süratli resimlerin çekilmesinde kullanılmaz. Onun yerine, akromatik veya başka şekilde düzenlenmiş mercek sistemlerinin birkaçı bir boru içine yerleştirilir. Böylece büyük güçlü objektifler elde edilir. Bunların arasında «aplânatik objektifler» veya «anastigmat objektifler» sayılabilir.

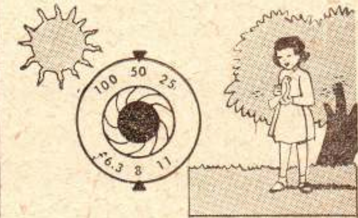
Akromatik mercek

Aplânatik objektif biri akromatik olmak üzere iki mercekli dir. Anastigmat objektiflerde akromatik mercek sayısı 3-6 arasında değişir. Bu çeşit objektiflerle her türlü fotoğraf rahatça çekilebilir, kusursuz sonuçlar alınır. Böyle yüksek kaliteli objektiflerde diyafram kapamak gerekli değildir. Kapalı havalarda, yani az ışıkta bile yüksek hızla hareket eden cisimlerin (objelerin) fotoğrafı çekilebilir.

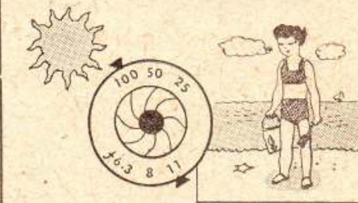
IŞIĞA GÖRE AYAR

Bulutlu havalarda, veya ev içinde çekilen fotoğraflarda makineye bol ışık girmesi gerekir. Bunun için enstantaneyi azaltmalı, diyaframı açmalıdır.

Açık havalarda yeteri kadar ışık olduğundan makineye girecek ışığın daha az olması gerekir. Enstantane biraz fazlalaştırılır, diyafram biraz kapatılır.

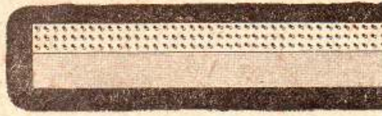

Yazın, deniz kıyısında insanın gözlerini kamaştıracak kadar bol ışık vardır. Bu da filim için fazladır. Enstantaneyi daha fazlalaştırmak, diyaframı daha kapatmak, makineye yeteri kadar ışığın girmesini sağlar.

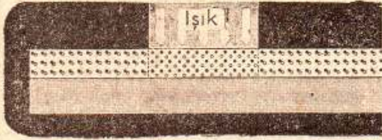
Pratikte objektifler bir oranla adlandırılırlar. Bu oran objektif çapının objektif odak uzaklığına bölümüdür. Objektifleri sınıflamaya yarıyan bu orana «objektif açıklığı» denir. Bir objektifin odak uzaklığına «objektif boyu» adı verilir (Bk. Mercekler). En çok kullanılan objektif açıklıkları şunlardır:

$$\frac{D}{f} = \frac{1}{6,3}, \frac{1}{5,6}, \frac{1}{4,5}, \frac{1}{3,5}, \frac{1}{2,8}, \frac{1}{2}, \frac{1}{1,5}, \frac{1}{1,1}$$

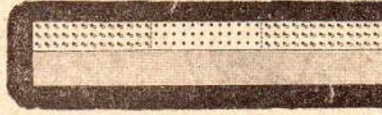
Bu oranın, yani objektif açıklığının, büyümesi objektifin geçirdiği ışığın artması demektir. Onun için bu orana aynı zamanda «objektif ışıklılığı» da denir.

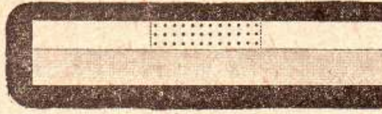
Fotoğraf filmi başlıca iki tabakadan meydana gelir Biri saydam temel tabaka, öbürü de içinde gümüş bromit gibi ışığa karşı duyar bir tuz bulunan jelâtin tabakasıdır.

Işık filme düşünce jelâtin tabakasındaki tuzu ayrışır. Gümüş bromit tuzu gümüş taneciklerine (siyah noktalar) ve brom atomlarına (beyaz noktalar) ayrılır

Banyo sırasında, serbest kalan brom atomları yıkanır gider. Işık görmiyen kısımlardaki gümüş bromit ise olduğu gibi kalır.

Tesbit banyosu gümüş bromidi tamamen yıkayıp götürür. Şimdi jelâtin tabakasında sadece ışık görmüş olan gümüş tanecikleri kalmıştır. Banyo edilen filim ışığa tutulunca, bu tanecikler ışığın geçmesini önler. Böylece, aslında beyaz olan yerler filimde siyah görünür.

Başlıca objektif çeşitleri şunlardır:

1) Geniş Açılı Objektif: Odak uzaklığı normal objektiflerden küçüktür. Onun için daha geniş yüzeylerin fotoğraflarını çekebilirler. Geniş, net manzara fotoğrafları elde etmekte büyük üstünlükleri vardır. Görüş açıları büyük olduğu için (90° - 100°) ev içerisinde veya büyük objelerin çok yakından fotoğraflarının çekilmesinde kullanılırlar. Fakat hareket eden cisimler için yetersizdirler.

2) Teleobjektif: Büyük odak uzaklıklı birçok objektifle, küçük odak uzaklıklı bir çift objektifin bir araya getirilmesiyle yapılır. Dürbün gibi çalışır. Uzaktaki cisimlerin fotoğraflarını yakındaymışlar gibi büyülterek çeker. Yalnız, teleobjektifle alınan fotoğraflar normal objektiflerle alınanlar kadar net olmazlar.

Diyafram. — Objektiften gelen ışınların bir bölümünü tutmak için kullanılan perdedir. Fotoğrafta arka plânda kalan yerlerin de net çıkması isteniyorsa objektifin kenarlarından gelen ışınların tutulması gerekir. Bunun için, diyafram kullanılır.

Diyaframın çok çeşitli şekilleri vardır. En basiti ortalarında birbirinden değişik çaplarda delikler bulunan ince levhalardan ibarettir. Çekilecek fotoğrafa hangi delik uygunsa o levha objektifin önüne düşürülür. Fakat bu çeşit diyaframlar istenen sonucu vermedikleri için daha geliştirilmişlerdir. Bugün iyi cins makinelerde «iris diyafram» kullanılıyor. Bu gibi bir diyaframda orak biçimindeki levhalar birbiri üzerinde kayarak ortadaki deliğin çapı istendiği gibi ayarlanabilir.

Obtüratör. — Objektifle diyaframdan geçen ışığın filim üstüne düşme süresini sınırlıyan parçadır. Objektifin önünü kapıyan bir perdeyle, bu perdeyi hareket ettiren bir mekanizmadan ibarettir. Normal halde perde objektifin önünü kapamaktadır. Bu durumda makinenin içine ışık giremez. Bütün ayarlar yapıldıktan sonra fotoğraf çekmek için makinenin düğmesine basılır. Bu anda obtüratörün mekanizması perdeyi objektifin önünden çeker, filmin üstüne ışık düşer. Bir süre sonra perde gene kapanır. Bu ışık düşme süresinin ayarı obtüratörün işidir.

Hareket etmeden olduğu yerde duran objelerin fotoğraflarının çekilmesinde obtüratörün önemi o kadar büyük değildir. Bir obje hareket halindeyken fotoğraf çekilmek isteniyorsa ışınların filım üzerine çok kısa bir müddet düşmesi gerekir. Yoksa, net sonuç elde edilemez. Işıkların filim üzerine düşme süresi, objenin hareket hızına bağlıdır. Cisim ne kadar hızlı hareket ediyorsa bu süre o kadar kısa olmalıdır. Bu durumlarda, obtüratörün çok kısa müddet açık kalmasına «enstantane», böyle çekilmiş fotoğraflara da «enstantane fotoğraf» adı verilir.

Süreli Obtüratör: Bu tip obtüratöre «otomatik obtüratör» de denir. Düğmeye basılmasından 12-15 saniye sonra obtüratör perdesini açan özel bir düzen vardır. Fotoğrafı çeken kimse de fotoğrafta bulunmak istiyorsa bu tip öbtüratör kullanır.

Süreli obtüratör, makine üzerinde yoksa sonradan da takılabilir. Böyle obtüratörlerle yalnız enstantane resimler çekilir. Uzun süreli resimler ve 1/500, 1/1000 saniye gibi çok hızlı enstantaneler çekilemez.

Poz. — Genel olarak bir cismin fotoğrafını çekerken, gerekli olan ışık miktariyle, bu ışığın filim üzerinde kalması süresine denir. Bu değerlerden birincisini diyafram, ikincisini ise obtüratör ayarlar.

Fotoğraf Makinesine Ek Parçalar

Bir fotoğraf makinesi yalnız başına istenen sonucu vermez; onun için, yanında bir çok yardımcı parçalar da kullanılır. Başlıcaları şunlardır:

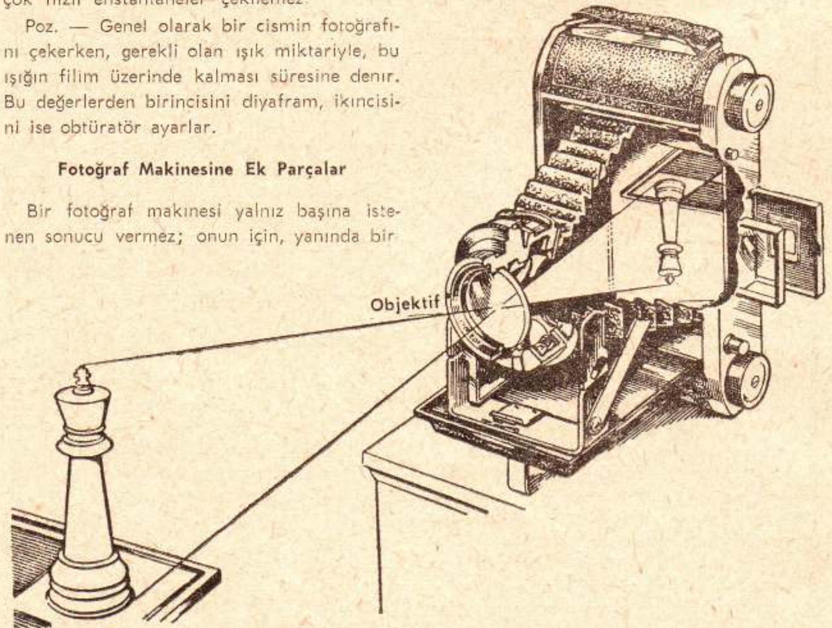
Vizör. — Bir makineyle fotoğraf çekmek için makineyi tam objeye göre ayarlamak gerekir, objeyle objektif tam karşı karşıya bulunmalıdır. Bu iş için «vizör» kullanılır. Objeyi çerçeve içinde gösteren bir araçtır.

Çok çeşitli vizörler vardır. Genel olarak makinenin üstüne yerleştirilmiş mercek takımıdır. Objeyi çok küçük olarak içlerinde gösterirler. Böylece, fotoğrafı çekecek olan kimse makinesini tam objeye ayarlamış olup olmadığını anlıyabilir. Elde tutularak bakılan veya değişik amaçlar için kullanılan özel vizörler de vardır.

Telemetre. — Kusursuz bir fotoğraf çekmek için objenin görüntüsünün objektifin tam odağına düşmesi gerekir (Bk. Mercek). Bunun için de objenin objektife olan uzaklığı bilinmelidir. Bu uzaklık bilinince objektif ileri, geri hareket edebildiği ray üzerinde kaydırılarak görüntü objektifin tam odağına düşürülür. Filim de tam odağa yerleştirilmiş olduğu için görüntü odak üzerinde teşekkül etmiş olur. Her türlü fotoğraf çekilirken bu işlemin yapılması gereklidir. Bunun için, makinelerin üzerinde bir taksimat yapılmıştır. Objeyle objektif arası kaç metreyse bir gösterge o metreyi gösteren çizginin karşısına getirilir. Böylece, görüntü daima filim üzerine düşer, net bir sonuç elde edilir.

Bu işlemi daha duyarlı, daha doğru yapabilmek için «telemetre» kullanılır. Bunlar iki türlüdür. Birinci şekil telemetrede objeyle objektif arası uzaklığı kesin olarak okunur, objektif elle bu uzaklığa göre ayarlanır. İkinci şekilde ise telemetre objektife bağlanmıştır, ayarı yapılırken ona bağlı objektif de hareket ederek ayarlanır. Böylece çok net sonuçlar elde edilir.

Uzaklık ayarı yapmaya yarıyan telemetre

Bir fotoğraf makinesinin kesiti: Objektiften geçen ışınlar, objenin görüntüsünü filim üzerine ters olarak düşürürler. Makinenin karanlık odasının, objektif hariç, hiçbir tarafından ışık almaması şarttır.

FOTOĞRAF BANYOSU NASIL YAPILIR

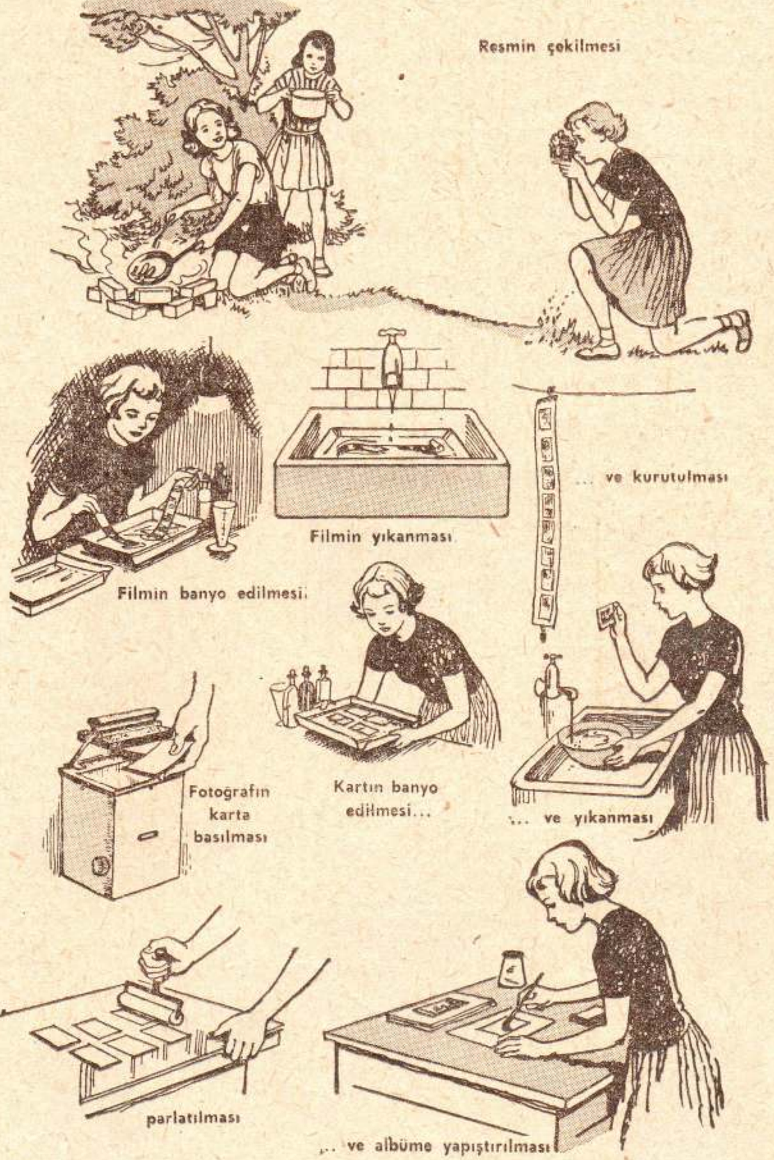
FOTOĞRAFTA kullanılan filimler, üzerine potasyum iyodür ile gümüş bromürlü jelâtin eriyiği sürülmüş selüloit şeritlerdir (Bk. Filim). Gümüş bromür bileşiği ışıktan etkilenir, hemen ayrışır. Bu ayrışma miktarı ışığın şiddeti ve süresine göre değişir. Fotoğrafçılıkta görüntünün tesbit edilebilmesi (banyo) bu özelliğe dayanır.

Filim yüzeyine düşen ışınların şiddetleri her noktada aynı değildir. Meselâ fotoğrafı çekilen cismin aydınlık tarafından gelen ışınlar filim üzerindeki eriyiğe daha çok etki ederek fazla miktarda bromu gümüşten ayırır. Az aydınlık tarafından gelen ışınlar ise eriyiğe daha az işledikleri için, gümüşten ayırdıkları bromda daha azdır.

Üzerine resim çekilmiş filim, karanlık odada, «banyo» adı verilen bir kimyasal karışım içinde yıkanır. Jelâtin içindeki serbest brom yeni bir bileşik meydana getirerek filmden ayrılır. Böylece serbest hale gelen gümüş, siyah lekeler halinde ortaya çıkar. Bu lekelerin koyu veya açık oluşu bromun ayrılma miktarına bağlıdır. O bölgeye şiddetli ışık düşmüşse çok miktarda brom gümüşten ayrılmış, dolayısiyle, meydana gelen leke koyu renkte olmuştur. Bundan da anlaşıldığı gibi filim üzerinde fotoğrafı çekilen cismin, aydınlık yerleri karanlık, karanlık yerleri ise aydınlık lekeler halinde tesbit edilmiştir. Bundan dolayı bu filme «negatif» denir.

Banyoda yıkanan bu filim ışıktan tekrar etkileneceği için ikinci bir banyoda bırakılır, bu banyodan sonra filim üzerinde kalan bromla gümüş artık ışıktan etkilenmez, görüntü tesbit edilmiş olur.

Negatif durumdaki görüntüyü pozitif olarak kâğıda geçirmek için ikinci bir işlem yapılır. Negatif görüntü, bir ışık yardımiyle üzerine filimlerdeki eriyikten sürülmüş bir kâğıda düşürülür. Kâğıt çeşitli banyolardan geçirilecek olursa, negatif görüntünün pozitifi, yani cismin gerçek siyah-beyaz görüntüsü elde edilmiş olur. Bu işleme «baskı» adı verilir.

Bir fotoğraf çekilip, albüme yapıştırılıncaya kadar birçok safhalardan geçer. Belirli bir sıra ile yapılan bu işler bilgi, tecrübe, biraz da sabır ister. Fotoğrafçılığa meraklı birçok kimseler bu işleri evlerinde kendileri yaparlar.

Banyolarda kullanılan kimyasal bileşikler çeşitlidir, duruma göre formüller hazırlanmıştır. Genel olarak «birinci banyo» (hazırlama banyosu) nun karışımında hidrokinon, metol, potasyum sülfit, potasyum karbonat, potasyum bromür ve su bulunur. Bu banyoda yıkanan filim hafif bir sudan geçirildikten sonra tesbit banyosuna konur, bunun karışımında da sodyum hipo sülfitle az miktarda potasyum metabisülfit ve su vardır. Banyolar karanlık bir odada yapılır.

Amatörler biraz uğraşarak filmin banyosunu da kendileri yapabilirler. Birinci ve ikinci banyoda kullanılan bileşikler piyasada hazır olarak satılır. Bunları alıp tarifelerinde yazılı olduğu gibi suyla karıştırılırsa banyo eriyikleri elde edilmiş olur.

Filimler karanlık bir odada ilk banyoda yıkanır. Görüntüler meydana çıkınca sudan geçirildikten sonra ikinci tesbit banyosuna sokulur. Tamamen berrak hale gelince bu banyodan çıkarılır, akan bir su da iyice yıkanır. Sonra kurutulur. Böylece elde edilen negatiften kâğıda geçirilir. Bunun için kâğıdın kimyasal bileşik sürülmüş tarafiyle filim üst üste getirilerek bir süre ışık etkisinde bırakılır. Ondan sonra kâğıt, filim banyosuna benzer şekilde banyodan geçirilir. Böylece kâğıt üzerinde fotoğraf elde edilir.

Filmin boyutları küçükse ve daha büyük fotoğraf elde etmek isteniyorsa negatif, kâğıtla üstüste konmadan önce, agrandisör yardımiyle büyütülür. Sonra aynı işlemler tekrarlanır.

Agrandisör. — Çekilen filimlerin boyutlarını büyüyen araçtır. Aslında bir projeksiyon makinesidir (Bk. Projeksiyon).

Bir ışık kaynağının önüne büyütülmesi istenen filim konur; filimden geçen ışıkların önüne konan bir objektif sayesinde görüntü istendiği kadar büyütülebilir.

içinde, biri sabit, biri hareketli iki prizma vardır. Bunların her biri ayrı ayrı birer görüntü verirler. İki prizmanın görüntüleri de gözle görülecek gibi bir ekran üzerine düşürülürler. Telemetrede elle çevrilen bir vida vardır. Bu vida çevrilerek iki görüntü tam üst üste getirilir. Bu anda bir gösterge taksimat çizgileri üzerinde bir sayı gösterir. Bu sayı makinenin obje-objektif mesafesini verir. Objektif telemetrede okunan sayıya göre ayarlanarak fotoğraf çekilir. Telemetre makine üzerine yerleştirilmişse ikinci ayarı yapmaya lüzum kalmaz. Telemetre ayarı yapılıp iki görüntü üst üste getirilince aynı zamanda objektif ayarı da yapılmış olur.

Pozometre. — Poz değerini, yani diyafram açıklığiyle ışık girme süresini gösteren bir alettir. Bir fotoelektrik hücreden yapılmıştır (Bk. fotoelektrik). Resmi çekilecek cisme doğru tutulur. Cisimden gelen ışık ışınları bu hücrede bir elektrik akımı doğurur. Bu akımla bir gösterge saptırılır. Gösterge, poz değerleri yazılı bir taksimat üzerinde hareket eder. Gösterge doğan akımla orantılı olarak sapar. Onun için, fazla ışıklı cisimlerden gelen ışınlar göstergeyi çok saptırır. Böylece, taksimat üzerinde, makinemizi ayarlamamız gereken diyafram açıklığını, ışık girme süresini iki sayı olarak okuruz. Makinede bu ayarlar yapıldıktan sonra fotoğraf çekilirse iyi sonuçlar elde edilir.

Filtreler. — Bazı fotoğrafların çekilmesi için objektifin önüne takılan camlardır. Çok çeşitli şekilleri vardır. Başlıcaları şunlardır:

1) Polarizasyon Filtreleri: Fotoğrafı çekilecek yerde istenmiyen, fotoğrafı bozacak parazit ışıklar varsa bu filtreler kullanılır. Islak cisimler, cam arkasındaki cisimler için bu çeşit filtreler gereklidir. İstenmiyen ışıkları tutup süzecek camlardan yapılırlar.

2) Ultraviyole Filtreler: Yüksek yerlerde ültraviyole ışınların daha çok olduğunu biliyoruz (Bk. Ultraviyole Işınlar). Bu ışınları tutmak için de özel filtreler vardır. Filimlerin bu ışınların etkisiyle bozulmasını, renklerin karışmasını önlerler.

3) Renkli Filtreler: Renkler arasındaki farkı kuvvetlendirmek için çeşitli renklerde filtreler kullanılır. Meselâ, bir manzara fotoğrafı çekilirken renkli filtre kullanılmazsa bulutlarla göğün mavi rengi birbirinden ayrılamaz. Oysaki sarı filtreyle bulutlarla göğü ayırmak mümkündür. Sarı-yeşil, turuncu veya kırmızı filtreler bu farkı daha belirli olarak ortaya koyarlar. Bilhassa kırmızı filtre kullanılırsa fotoğraflar fırtınalı, dramatik bir görünüş kazanırlar. Kırmızı filtrelerle gündüzün gece manzaraları çekmek de mümkün olmaktadır.

En çok sarı, sarı-yeşil, mavi, turuncu, kırmızı, siyah-kırmızı filtreler kullanılır.

Flâş. — Gündüz gün ışığı altında fotoğraf çekmek kolaydır. Gece karanlığında, az ışıklı yerlerde fotoğraf çekmek gerekirse yapma olarak ışık sağlamak zorunda kalırız. Bilhassa enstantane resimler için fazla ışık ister. Böyle, yapma olarak ışık veren aletlere «flâş» denir. Birçok çeşitleri vardır:

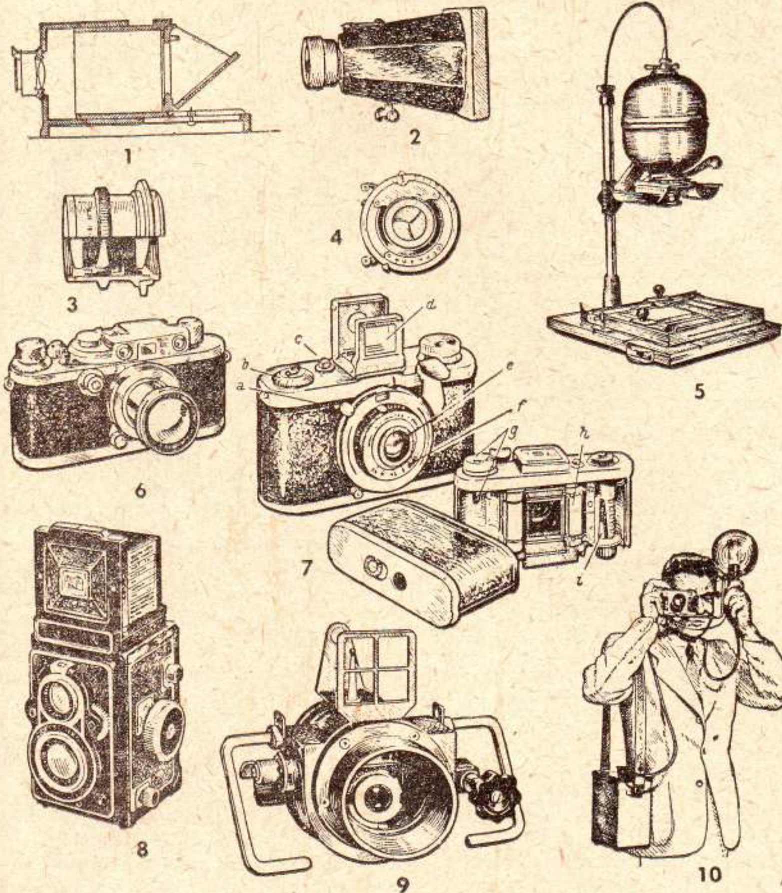
1) Magnezyum Lâmbalı Flâş: Elektrik lâmbası gibi bir cam kabın içine magnezyum talaşları ile oksijen doldurulmuştur. Bir pille bu magnezyum tutuşturulursa çok kısa zamanda yanarak parlak bir ışık verir (Bk. Magnezyum). Bu ışığın aydınlatma şiddeti oldukça büyüktür (Bk. Işık). Karanlık bir yerde fotoğraf çekilmek istenince tam fotoğraf çekilirken mağnezyum ampulü de tutuşturulur. Pil devresinin kontağı ile fotoğrafı çeken düğme beraber çalışırlar. Düğmeye basılınca hem flâş yanar, hem de resim çekilir.

Dört türlü magnezyum lâmbalı flâş vardır. Bunlar harflerle adlandırılır: F tipi («fast» yani hızlı), M tipi («medium» yani orta), S tipi («slow», yani yavaş), FP tipi (focal plane). Bu sonuncusu çok pahalı makinelerde bulunur; flâşın yanma süresiyle objektifin açık kalma süresi eşittir.

Flâşla resim çekerken obtüratörün objektifi açık bıraktığı süreyle, flâşın ışık verme süresinin eşit olması çok önemlidir. Bu yüzden bir makine için sonradan flâş alınıyorsa makineyle flâşın uygun olmasına dikkat etmek gereklidir. Bunun için makinenin özelliği bilinmelidir.

Pratikte kullanılan normal makineler iki türlüdür. Birinci tipte düğmeye basar basmaz obtüratör perdeyi açar. Bunun için bu tip makinenin flâşı da düğmeye basılır basılmaz parlıyan cinsten olmalıdır. F tipi flâşlar bu şekle uygundurlar. İkinci tip makinede ise düğmeye basıldıktan sonra obtüratörün perdeyi açması için çok kısa bir zaman geçer. Bu halde de flâşın düğmeye basılır basılmaz değil, çok kısa bir süre sonra parlaması gereklidir. M tipi flâşlar da bu şekle uygundurlar.

Flâşla resim çekilirken, poz değeri ışık süresine bağlı olduğu için, istenen her enstantane değeri elde edilemez. Poz değeri ancak diyaframla ayarlanabilir. Yalnız FP tipi flâşların parlama süresi obtüratörün perdeyi açma süresiyle eşit olarak ayarlanabilir.

1 — Daguerre'in 1839'da yaptığı ilk fotoğraf makinesinin kesiti; 2 — Petzvals'ın fotoğraf makinesi (1840); 3 — Bir Novar tipi objektifin kesiti: Objektifi meydana getiren mercekler görülüyor; 4 — Kompur tipi obtüratör: Ortadaki üç parçalı perde, açılıp kapanarak, ışığın çok kısa bir zaman için objektiften geçmesini sağlar; 5 — Filimleri büyütmek için kullanılan agrandisör, 6 — Leica tipi makine (24×36 mm.); 7 — Bir makinenin parçaları: a: Kurma kolu, b: Filim sayıcısı, c: Deklânşör (filim çeken düğme), d: Vizör, e: Objektif, f: Ayar taksimatı, g: Filim kasetinin takıldığı yer, h: Filmi döndüren dişliler, i: Makara; 8 — Refleks tipi makine; 9 — Su içinde fotoğraf çeken makine; 10 — Gazete fotoğrafçılarının kullandığı flâşlı makine.

2) Elektronik Flâşlar: Bunlarda bir akümülâtör bataryası, bir kondansatör, bir de vakum lâmbası vardır. Yüksek sığalı bir kondansatör elektrikle doldurulur (Bk. Kondansatör), bir vakum lâmbası üzerinden boşaltılır (Bk. Vakum, Vakum lâmbası). Bu boşaltılma sırasında büyük gücde ışık elde edilir. Bu tip flâşlar magnezyumlu flâşların mahzurlarını ortadan kaldırmıştır. Fakat oldukça pahalı oldukları için amatör fotoğrafçılar pek kullanamazlar.

Sehpa. — Hareketsiz duran cisimlerin uzun pozlu fotoğrafları çekilirken, fotoğraf makinesinin sallanmaması için, «sehpa» denen, birer ucundan birleştirilmiş uzun maden çubuklar kullanılır. Makine bu sehpanın üstüne konduktan sonra resim çekilir.

Çok çeşitli sehpa şekilleri vardır. Kolayca taşınabilir tipte olanlarında çubuklar hafif bir madenden yapılmıştır, iç içe geçen borular halindedirler. Sehpa kurulmak istenince bu çubuklar çekilerek uzatılır.

Fotoğraf Filimleri

Görüntüleri tesbit etmeye yarıyan araçlardır. Oldukça büyük bir değişim göstermişlerdir. Bilhassa cam yerine selüloit levhaların kullanılması fotoğrafçılığın hızla gelişmesini sağlamıştır. Bugün, özel maksatların dışında kullanılan filimler «levha» ve «rulo» filimlerdir.

Levha Filimler. — Daha çok stüdyolarda kullanılır. «Şasi» adı verilen tahta veya karton kutularda saklanır. Resim çekileceği zaman makinenin arkasına sürülerek, şasinin önündeki kapak açılır, filim objektiften gelecek ışınlara hazır hale getirilir. Levha filimlerin boyutları: 4,5×6, 6×9, 9×12, 13×18, 18×24 santimetredir.

Rulo Filimler. — 6,5 santimetre eninde, 80 santimetre boyunda selüloit şeritler halindedir. Kullanıldıkları makinenin boyutları 4,5×6 ise 16, 6×6 ise 12, 6×9 ise 8 adet resim çekerler. Tahta veya demir bir makaraya sarılmış, aynı zamanda bir kâğıt vasıtasiyle korunmuş oldukları için kullanılması kolaydır.

Bunlardan başka 24×36 mm boyutunda resim çekmeye yarıyan 35 milimetre genişliğinde şerit halinde filimler olduğu gibi, 8×11 milimetre boyutunda resimler çekmeye yarıyan özel filimler de vardır. «Kaset» adı verilen bir kutu-makara içinde saklandıkları için bunların da kullanılması gayet kolaydır.

Filimlerin Çeşitleri

Reprodüksiyon Filimleri. — Sadece mavi, mor ve ültraviyole renklerden etkilenirler. Öteki renkleri duymazlar. Özel amaçlarla yapılmış olan bu filimler fazlaca kullanılmaz.

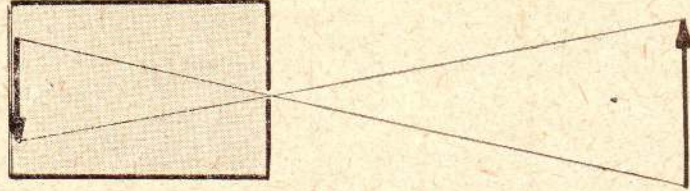
Ortokromatik Filimler. — Kırmızı renge karşı duyar değildirler. Resmi çekilmek istenen cisimlerdeki kırmızı renkler sanki siyahmış gibi çıkar. Bu filimler yeşile tam, sarıya az, maviye çok duyardır. Bunlarla ince ayrıntılı resim çekilmez; meselâ gökyüzü ile bulutlar, bu filimlerde ayırdedilemez.

Pankromatik Filimler. — Bütün renklere karşı duyardır. En tabiî fotoğraflar bu filmlerle çekilir. Yalnız, filtre kullanmadan ayrıntıları elde edilemez.

FOTOĞRAFÇILIĞIN GELİŞMESİ

İLKEL anlamda fotoğrafçılığın tarihi oldukça eskidir. Bir yüzünde buzlu cam, ona karşı olan yüzünde çok küçük bir delik bulunan küb biçimi ilk fotoğraf aletinden söz edenler arasında Leonardo da Vinci de vardır.

Bu ilkel aletteki fotoğraf olayında meydana gelen görüntü belli belirsizdir. Bu yüzden, görüntünün bir kâğıt üzerine tesbiti için çok uzun zamana ihtiyaç vardı. Görüntüyü daha parlak bir hale getirmek için Nürnbergli Cardan 1550 yılında bu deliğe ufak bir cam küre yerleştirdi. Daha sonra İngiliz bilgini Newton cam küre yerine mercek kullanarak bugünkü fotoğraf makinesinin ilk adımını attı. Görüntünün tesbit edilerek saklanabilmesi çok daha sonraları gerçekleşebildi.

Bir fotoğraf makinesinde görüntüler terstir.

Pratik olarak fotoğrafçılığın gelişmesi Joseph Niépce ile Louis Daguerre adındaki iki Fransızla başlar. Bunlardan Niépce 1816'da vernikle saydam bir hale getirilmiş olan kâğıt üzerindeki resmi kalay levha üzerine geçirmeyi başardı. Dokuz yıl sonra da «juda bitumu» ile kaplanmış kalay levha üzerine düşürülen bir görüntüde, güneş ışınları düşen yerlerin beyazlaştığını gördü. Bu sıralarda Niépce ile Daguerre tanıştılar, birlikte çalışmaya başladılar. Geliştirdikleri makineyle yakın objeli, meselâ heykel gibi cisimlerin resimleri 3 dakikada çekilebiliyorsa da manzara gibi uzak cisimler için 7 saat gerekiyordu.

Reed adında bir İngiliz de fotoğraf alanındaki bazı çalışmalardan sonra görüntüyü kâğıda geçirebildi. Bugünkü banyo şeklini ilk defa onun kullandığı sanılıyor. Joseph Niépce ölünce oğlu İzidor Niépce Daguerre ile beraber çalışmaya başladı, mali durumları kötüleştiği bir sırada iyi bir tesadüf onlara yardım etti. Daha sonra Daguerre, iyot buharına tutulmuş parlak yüzlü bir gümüş levhasını fotoğraf makinesinde ekran olarak kullandıktan sonra civa buharında banyo ederek bir cismin görüntüsünü zayıf bir şekilde tesbit etmeyi başardı (1837). Daguerre daha sonra Reed'in kullanmış olduğu banyodan, tesbit çalışmalarından faydalanarak ilk «Daguerrotype»i meydana getirdi. Bu başarısı Fransız Bilim Akademisi'nce kabul edilince fotoğrafçılık resmen doğmuş oldu.

1840'ta Morse, New York'ta, ilk fotoğraf atelyesini kurdu. 1841'de de Voigtlander elde taşınabilen ilk ufak makineyi yaptı. 1851'de madeni levhalar bırakıldı, yerine cam levhalar geçti. Resim çekileceği zaman bir cam levha üzerine gümüşlü kolodyum eriyiği sürülerek «yaş cam usulü» denilen bir usul kullanıldı. Fakat bu usulün kullanışlı olmaması yüzünden 1871'de Maddocks adındaki bir İngiliz, kolodyum yerine jelâtin, iyot yerine de brom kullanarak, bugünkü kuru fotoğraf camlarını elde etti. Amerikalı Eastman, «Kodak» adını verdiği ilk filimli makineyi yaptı. Filim olarak selüloit şerit kullandı. Bugünkü fotoğrafçılık böyle başlamış oldu.

Renkli Fotoğraf

Renkli fotoğrafın tarihi de oldukça eskidir. 1810'da Alman fizikçisi Seebeck tayfın bütün renklerini kâğıda geçirmeyi başardı. 1847'de Fransız fizikçisi Becquerel'in çıkarttığı renkli fotoğraflar karanlıkta 60 yıl kadar saklanabilmiştir. 1897'de Islandalı fizikçi Joly kırmızı, mavi ve yeşil gibi esas renklerin karışımından faydalanarak ilk renkli fotoğraf usulünü keşfetti. 1907'de Fransa'da Lumière firması mavi, yeşil ve kırmızı renkte nişasta taneciklerı kullanarak renkli fotoğraf çekmeyi başardı.

Bu usulle renkli taneciklerden meydana gelmiş karışım cam üzerine bir tanecik kalınlığında yayılır, tanecikler arası çok ince taneli siyah dolgu maddesiyle kapatılır, daha sonra bu filmin üzeri su geçmez bir vernikle kaplanarak gümüş eriyiği eklenir. Cam tarafı objektife gelmek üzere makineye konulur. Resmi çekilecek olan cismin kırmızı rengi yalnız kırmızı taneciklerden geçerek arkadaki gümüş sübyesine etki eder, onu karartır. Cam, potasyum bikromat ve kükürt asidiyle işlenirse, meydana gelmiş olan siyah lekeler saydamlaşır. Cam yeniden beyaz ışığa tutularak banyo edilirse o bölgede bulunan başka renklerdeki taneciklerin arkası saydam hale gelmediği için görülen renk sadece kırmızıdır. Cisim üç renkte de ışık veriyorsa görüntü üç renkli olarak tesbit edilir. Tanecikler çok küçük olduğu için meydana gelen renkli yüzeyler gayet düzgün (homojen) görünürler.

Bundan başka sistemler de denenmiş, sonradan vazgeçilmiştir.

Kızılötesi Filimler. — Kızılötesi ve kırmızı ışınlara karşı duyardır. Gözün göremediği zamanlarda, karanlıkta, sisli havalarda uzakların resimlerini çeker. Gece ay ışığında, bilhassa karanlıkta özel flâşlarla habersiz fotoğraf çekmekte kullanılır.

Renkli Filimler. — Önceleri üç renk ayırabilen bu filimler daha sonraları 6-7 renk ayırabilecek şekilde geliştirilmişlerdir. Son zamanlarda, cisimlerin renklerini aynen tesbit eden filimler de yapılmıştır. Bunlar «pozitif» ve «negatif» olmak üzere iki çeşittir. Negatif olanları objeyi kâğıt üzerine hem renkli, hem de siyah-beyaz olarak geçirmekte kullanılır. Renkli filimlerin hızı azdır. Bu yüzden bunlarla resim çekilirken siyah-beyaz filim için verilen poz süresini birkaç misli artırmalıdır.

Filimlerin Hızı

Fotoğraf filimlerinin hepsi ışıktan aynı değerde etkilenmez. Filimlerin ışığa karşı duyarlık derecesine «filmin hızı» adı verilir. Bu hızları anlatmak için birçok karşılaştırma serileri yapılmıştır. Bunlardan en belli başlıları ASA (American Standart Association), «Şayner» (Scheiner), DİN (Deutsche Industrie Normen) nizamnameleridir.

Filim hızlarına ait bir misal aşağıda gösterilmiştir. Seriler yavaştan hızlıya doğru artmaktadır:

ASA	Şayner	DİN
2,5	16	5/10
3	17	6
4	18	7
5	19	8
6	20	9/10
8	21	10
10	22	11
12	23	12/10
16	24	13
20	25	14
25	26	15/10
32	27	16
40	28	17
50	29	18/10
64	30	19
80	31	20
100	32	21/10
125	33	22
160	34	23
200	35	24

3 Şayner (veya DİN) artması hızı bir kat artırır; yani, filim bir öncekinden bir kat daha az ışığa ihtiyaç gösterir. O zaman diyaframı bir değer kapatmak veya enstantane değerini büyütmek gerekir. Buradan da anlaşılıyor ki her filim aynı poz ışığa ihtiyaç göstermez. Filmin hızına göre poz süresi değişir.

Fotoğraf Nasıl Çekilir

Fotoğraf çekmek için makine, filim ve çeşitli yardımcı araç gereklidir. Bunları elde ettikten sonra istenilen cisimlerin resimlerinin çekilmesine geçilir. Fotoğraf çekilirken dikkat edilecek en önemli husus ışığın durumudur. Objenin üzerine düşen ışığın sağdan, soldan, arkadan, önden gelmesine göre resim değer kazanır. Bazı artistik fotoğraflar için ışığın belli bir yerden gelmesi zorunluluğu yoktur.

Çekilecek resmin konusuna göre bir filim seçmek gerekir. Ondan sonra ilk olarak makinenin uzaklık ayarı yapılır. Uzaklık ayarının doğru olması diyaframın açık veya kapalı olmasına bağlıdır. Diyafram tamamen açıksa uzaklık ayarı çok doğru yapılmalıdır. Bunun için objektifle, resmi çekilen cisim arasındaki uzaklık, ya ölçülerek, ya da bir telemetre yardımiyle belirtilir. Bundan sonra diyafram veya enstantane değerlerinden birini seçmek kalır. Bunlardan biri uygun bir şekilde seçilirse diğeri ona göre belli olur. Bu iş pozometre yardımiyle de yapılır. Uzaklık ayarı yapılıp enstantane ve diyafram değerleri seçildikten sonra fotoğraf çekilebilir. Bu da obtüratörün düğmesine basılarak yapılır.

Fotoğraf çekilirken ışığın gün ışığı mı, yoksa yapma ışık mı olduğu göz önünde tutulmalıdır. Çünkü filimlerin hızı gün ışığında fazla, suni ışıkta daha az değerler gösterir.

Fotoğraf çekerken konunun ve ışığın durumuna göre diyafram ve enstantane değerleri seçilir. Bu iki değer için genel olarak şu cetvel kullanılır:

Bu değerler ortalamadır. ve duran cisimler için verilmiştir. Şartlara göre bu değerler değişebilir. Meselâ güneşsiz aydınlık gün için obtüratör değeri 50 yerine 100 alınabilir. Yalnız, o zaman diyaframı biraz açmalı, 5,6'ya getirmelidir. Hareketli cisimler için de obtüratör değeri artırılmalıdır. (Sağdaki listeye bk.)

DİYAFRAM VE ENSTANTANE AYARI	Diyafram	Obtüratör değeri (Enstantane)
Güneşli açık gün ışığı	11	100
Güneşsiz aydınlık gün ışığı	8	50
Bulutlu gün ışığı veya gölge	5,6	25
Puslu gün veya koyu gölge	5,6	10
Aydınlık odalar	5,6	25-10
Gece aydınlatılmış odalar	5,6	2-1

Bu cetvelden anlaşılacağı gibi obtüratör hiziyle diyafram açıklığı ters şekilde değişmekte, biri artarken öbürü azalmaktadır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Herkes İçin Amatör Fotoğrafçılık (Hasan Deniz, 1961), Fotoğrafçılık Dersleri (teksir, 1958), Foto Konuşmaları (Şinasi Barutçu, 1947), Fotoğrafçılıkta İptidai Bir Kur (1937), Fotoğrafçılık Öğreniyorum (Fuat Refik, 1930).

FOTOMETRE

Bir ışık kaynağının verdiği ışık şiddetini ölçmekte kullanılan araçtır. Işık kaynakları çeşitli şiddetlerde ışıklar verir. Işık şiddeti birimi «mum» dur. İlk zamanlarda saatte 7,8 gram oranında yanan bir ispermeçet mumunun alevi 1 «mum» olarak kabul edilmişti. Son zamanlarda «mum» için Amerika'da plâtin kullanılarak yeni bir tarif yapılmıştır.

Bir kaynağın ışık şiddetini belirtmek için ışık şiddeti belli bir kaynakla karşılaştırma yapılır. Ancak, insan gözü iki ışık kaynağına, meselâ iki lâmbaya, doğrudan doğruya bakarsa ışık şiddetlerini doğru olarak karşılaştıramaz. Yalnız, yan yana konmuş iki yüzeyin eşit aydınlatılmış olup olmadığını anlıyabilir.

İşte fotometreler bu esasa göre çalışırlar. En basit fotometrede bir ekran iki yanından birer lâmbayla aydınlatılır. Lâmbalar, ekranın iki yanı da eşit aydınlıkta görününceye kadar, bir eksen üzerinde kaydırılır. Ekran iki yandan da eşit aydınlanınca lâmbaların ekrana olan uzaklıkları ölçülür. Arada şöyle bir bağıntı vardır.

$$\frac{I_1}{r_1^2} = \frac{I_2}{r_2^2}$$

Burada I_1 ve I_2 kaynakların mum cinsinden ışık şiddetini, r_1 ve r_2 ekrana olan uzaklıkları gösterir. Böylece, ölçülmek istenen kaynağın ışık şiddeti hesaplanır.

Bu esasa dayanarak çeşitli fotometreler yapılmıştır.

FOTOSENTEZ

Yeşil bitkilerin, güneş ışığı vasıtasiyle karbondioksitle sudan karbonhidrat yapmasına «fotosentez» denir.

«Klorofil» denilen yeşil renk maddesi, toprağın suyunu, havanın karbon dioksitini emer, güneş ışığından enerji alır. Bazı kimyasal değişiklikler sonunda karbondioksitle su, karbonhidrata dönüşür, oksijen serbest kalır. En basit karbonhidrat formülü C H O' dur. Suda olduğu gibi karbonhidratta da oksijenin iki misli hidrojen bulunur.

Fotosentezin nasıl olduğunu henüz kimse kesin olarak bilemiyor. Karbondioksit ve oksijenin alınmasiyle karbonhidratın meydana gelmesi arasında birçok safhalar vardır. Modern bilimin en önemli meselelerinden biri fotosentez olayını lâboratuvarda yapabilmektir. Güneş enerjisinin lâboratuvarda kullanacak şekilde depo edilmesine imkân veren basit bir işlem geliştirilmiştir. Bazı bilginler bunun tabiî fotosentez işlemine yakın olduğu kanaatinderdiler. Öte yandan, uzun zamandan beri bitki ve hayvan dokularında bulunduğu bilinen «trifosfopiridin nükleotit» adındaki bir bileşimin, fotosentez olayında önemli bir rol aynadığı sanılıyor. Bu maddenin de ayrılıp elde edilmesi mümkün olmuştur.

FOTOSFER (Bk. GÜNEŞ)

FOVİZM

Resim de çiğ, sert renkler kullanmayı benimsiyen bir sanat akımıdır.

1905 yılının Paris'teki Sonbahar Sergisi'nde gösterilen resimlerden dolayı, o resimleri yapanlara, eleştirmeci Louis Vauxcelles bu adı takmıştı. Bu ressamların çalışma şekline de «fauvisme» (fovizm) denildi.

O zamana kadar en çok empresyonist ressamlar gözdeydiler. Ancak, 1890'la 1901 arasında yetişmiş bir neslin bazı sanatçıları (başlıca Marquet, Derain, Vlaminck, Dufy,

Matisse, Braque, Van Dongen) o usulü birdenbire bir yana bıraktılar, birbirlerinden hemen hemen habersiz, ayrı yerlerde, aynı zamanda, aynı usulle resim yapmaya koyuldular. Bu usul basitti: Empresyonistler, ressamlara açık renklerle resim yapmayı öğretmişlerdi. «Fauve» lar da boyaları tüpten çıktığı gibi, birbirine karıştırmadan sürmeyi, sert renkler kullanmayı öğrettiler.

Fovizm kısa sürdü. 1907 yılından başlıyarak yerini yavaş yavaş kübizme bıraktı. Ancak onlarla, resme müthiş bir renk hürriyeti girmişti.

Fovizmin esasları şöyle özetlenebilir:

Bir resimde gerek ışık alan yerler, gerek mesafe bakımından uzaklıklar, sadece renk değiştirmekle gösterilmelidir. Hattâ «Fauve» lara göre resim, düz bir yüzeye yapıldığı için bunda derinlemesine bir gidiş aramaktan başka işe yaramaz. Resim, elden geldiği kadar kendi şartlarına uygun, sade ve temiz boyanmalıdır. Böylece, fovizm, o zamana kadar bellenmiş, değer verilmiş kuralların çoğunu yıktı; derinlik hissi, ışık, gölge, kabartma, biçimleri belirten kenar çizgileri... bütün bunların gördüğü sanılan iş, iki unsura yüklendi: Renk şiddeti ve bunların yan yana konuluşu.

Günümüzün resmine «renkçi» sıfatı, fovizmin yadigârıdır. Birçok «Fauve» ressam, sonradan kübizm gibi başka görüşlere saptılarsa da akımın getirdiği esaslar yerinde kaldı.

FRANCE, Anatole (1844-1924)

Anatole France

Ünlü bir Fransız romancısı ve eleştirmecisidir. Asıl adı Jacques Anatole Thibault'dur. Paris'te doğdu. Babası kitapçıydı. Anatole tek oğlu olduğundan, onun iyi yetişmesi için her türlü fedakârlığa katlanmaya razıydı. Anatole da çalışkan, kitaplara son derece meraklı bir çocuktu. Okuldaki ders kitaplarından çok babasının kitabevindeki klâsik eserleri okumaktan zevk duyuyor, bilgisini bunların sayesinde artırıyordu. Bir ara şiire merak sardı. İlk şiir kitabı «Les Poémes dorés» (Yaldızlı Şiirler) 1875'te yayınlandı. 1879'da ilk hikâye kitabı, 1881' de ilk romanı «Le Crime de Sylvestre Bonnard» (Sylvestre Bonnard'ın Suçu) çıktı. Yazar, bu eseri sayesinde 1888 yılı Fransız Akademisi Roman Armağanı'nı kazandı. Kısa bir zamanda bütün Fransa'da tanındı. Çağının büyük edipleri arasında yer almış bulunuyordu.

Anatole France, Voltaire, Renan, Stendhal gibi ünlü Fransız yazarlarının romantik eserlerinin tesiri altında kalmıştır. İki ciltlik Jeanne d'Arc biyografisi, 1918'de yayınlanan «Le Petit Pierre» (Küçük Pierre), 1922'de yayınlanan «La vie en fleur» (Körpe Hayat) en ilgi çekici eserleridir. Ayrıca «Les Opinions de Jérome Coignard» (Jérome Coignard'ın Fikirleri)), «Les dieux ont soif» (Tanrılar Susadılar); «Le lys rouge» (Kırmızı Zambak) yazarın felsefesini belirtmesi bakımından önem taşır. 1896'da Fransız Akademisi'ne üye olan Anatole France 1921'de de Nobel Edebiyat Armâğanı'nı kazandı. 13 ekim 1924'te öldü. Cenaze töreninde Devlet başkanı ve başbakan hazır bulundular. Askerî törenle gömüldü. Yazarın vasiyetine uyularak dinî tören yapılmadı.

Anatole France, devrinin en başta gelen Fransız edibiydi. Otuz yıl bütün dünyada Fransız edebiyatını temsil etti. Yazarın eserleri bugün de zevkle okunmaktadır. Fransız nesri bakımından ölümsüz eseri «Thais» tir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilmiş eserlerinin başlıcaları:

Kırmızı Zambak (Çev. Tahsin Yücel, 1959); Pinguinler Adası (Çev. A. Cevat Emre. 1958); Epikür'ün Bahçesi (Çev. H. Kikây, 1947); La Reine Pédauque Kebapçısı (Halit F. Ozansoy, 1945); Thais (Nasuhi Baydar, 1945); Sylvestre Bonnard'ın Cürmü (Nahit S. Örik, 1939; Mavi Sakalın Yedi Karısı (Nâzan Danişmend, 1938).

ANATOLE FRANCE'IN EN TANINMIŞ ESERİ:

PENGUENLER ADASI

1908'de yayınlanan «Penguenler Adası» daha çok bir fantezi özelliği taşır. Eserde Fransız tarihinin gülünç tarafları acı bir alayla ve Anatole France'ın kendine öz üslûbu ile anlatılmıştır. Burada eserin kısa bir özetini veriyoruz:

BRETANYALI bir rahip olan Mael, bağlı bulunduğu kiliseye her fırsatta üye kaydetmeyi âdet edinmiş, bu sayede de bir hayli ün kazanmıştı. Günün birinde Kuzey Kutbu'na gönderilen Mael, penguenlerin yaşadığı bir adaya gelmişti. Karda gözleri pek iyi seçemediği için penguenleri insanlara benzetti, hemen vaız vermeye başladı. Penguenler hiç seslerini çıkarmadan onu dinleyince papaz bu meçhul dünyanın insanlarına da Hıristiyanlığı kabul ettirdiğini sanıp sevindi. Mael'in işlediği hata cennettekileri şaşırtmıştı. Sonunda penguenleri insan haline getirmekten başka çıkar yol olmadığını düşünerek harekete geçtiler. Böylece, Penguenya tarihi başlamış oluyordu.

Penguenya da, sırasiyle, mağara çağı, taş çağı, tunç çağı ve maden çağını yaşadı. Bu arada kurnaz penguenlerden Kraken adında biri, bir mağaraya çekilip, yalnız başına yaşamaya koyuldu. Penguen kadınlarının içinde en güzeli olan Oberosia'yı da yanına aldı. Kraken kurnazca bir plânla Penguenya'da kendini kahraman ilân ettikten sonra, oğlu Drako da Penguenya'nın ilk kıralı oldu.

Penguenya artık Ortaçağ'a girmişti, sonra Penguenya'da yeniçağ başladı, kırallık ve asil sınıf ortadan kaldırıldı, cumhuriyet kuruldu. Fakat cumhuriyet idaresi pek uzun sürmedi. Büyük bir asker olan Trinco idareyi ele aldı. Daha sonra Trinco'nun emrindeki ordular bütün dünyayı istilâ ettiler. Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra ise, ellerine geçirdikleri toprakların hepsini teker teker kaybettiler. İkinci bir cumhuriyet kuruldu. Güya devlet halkın elindeydi ama, aslında zengin maliyecilerin sözü geçiyordu. Din adamlarını, asilzadeleri temsil eden Peder Agaric'le Boscenos Prensi eski kırallığı yeniden kurmak için teşebbüse geçtiler. Araya güzel kadınların entrikaları da girdi. Bütün bunlara rağmen ihtilâl önlendi, kırallık kurulamadı.

Penguenya bir endüstri memleketi haline gelmişti. Bu arada sanata, güzelliğe önem veren kalmamıştı. Devletin idaresi fettan kadınların elindeydi. Devlet büyüklerinin sevgilileri binbir entrika çeviriyorlardı. İşçiler, kendilerine verilen ücretleri azımsamaya başlayınca memleketin içinde karışıklık başladı. Artık memleket her gün biraz daha gerileyordu. Bir zamanlar büyük şehirlerin bulunduğu yerlerde şimdi vahşi hayvanlar serbestçe dolaşıyorlardı. Bunları vurmak istiyen avcılar buralara geldiler. Daha sonra çobanlar gözüktü, bir süre sonra halk çiftçiliğe merak sardı. Büyük toprak sahipleri şatolar kurdular. Kasabalar meydana geldi. Kasabalar birleşip büyük şehirler kuruldu. Şehirler zenginleşti. Zengin tabakanın idare ettiği bir sanayi devleti kuruldu. Tarih tekerrür etmişti...

FRANCK, César (1822-1890)

César Franck

Belçika (Liège) doğumlu ünlü bir Fransız bestecisidir. Babası onu, kardeşi Jean Hubert Joseph'le beraber, «harika çocuk» olarak yetiştirmek istiyordu, ikisini de küçük yaşlarda ezici bir çalışmaya tâbi tuttu.

César, daha on bir yaşındayken, babasının eşliğinde bir Belçika turu yaptı, baba pek başarılı olmıyan bu teşebbüsten sonra oğlunu daha iyi yetiştirmek için Paris Konservatuvarı'na gönderdi. César, bir yıl sonra girdiği piyano yarışmasında olağanüstü başarı elde etti, okulun müdürü ünlü besteci Cherubini tarafından taltif edildi. César Franck beş yıl sonra ilk beste denemesini yaparak «Ruth» adlı oratoryosunu verdi, çok

ilgi göremedi. Daha sonra Notre-Dame de Lorette Kilisesinde orgcu oldu, 1848 İhtilâli sırasında evlendi. Kendisini sistemli bir çalışmaya verdi, bu düzenini hayatının sonuna kadar bozmamıştır. Bu arada «Le Valet de Ferme» (Çiftlik Uşağı) adlı bir opera bestelemeye başlamıştı, 1858'de yeni yapılan Saint-Clotilde Kilisesine orgcu oldu. Kendisini o yıllarda dinliyen Liszt'in şu sözü meşhurdur: «Bana sanki orgda Johann Sebastian Bach oturuyormuş gibi geldi...» 1872'de Paris Konservatuvarı'na müdür oldu.

César Franck ilk büyük alkışı «re majör» yaylı sazlar kuartetiyle aldı, yanında duran öğrencisi Vincent d'Indy'ye dönerek: «Görüyorsun, işte nihayet beni anlamaya başladılar...» dedi. Fakat bu olaydan bir ay sonra otobüs kazası geçirdi, kendisini toplamak imkânını bulamadan öldü.

Franck beste yönünden olgunluğa elli yaşından sonra ulaşmıştır. İlk zamanlar Beethoven'in etkisinde kalmış, dikkatli, ihtiyatlı denemeler ve çalışmalarla duygu ve biçim gelişimine ulaşmıştır.

Başlıca eserleri şunlardır: «Re minör Senfoni» (1886); piyano ve orkestra için «Senfonik Varyasyonlar» (1885); Senfonik şiirler; «La Rédemption» (1872); «Les Eolides» (1876); «Le Chasseur Maudit» (1882); «Psyché» (1888); Oda müziği eserleri: Piyanolu kentet «Fa minör» (1879); yaylı çalgılar kuarteti «Re majör» (1889); keman sonatı (1886). Dinî eserler: «Ruth» oratoryo (1846). Operaları: «Hulda» (1885) ve «Ghiselle» (1890).

FRANCO, General (1892-)

General Franco

İspanya'da diktatörlük rejimini kuran, 1939'dan beri İspanya Başbakanı ve kıral naibi unvanını taşıyan devlet adamıdır. Galisya'da Ferrol'de doğdu. Babası bir deniz subayıydı, oğlunu da asker yetiştirmek istiyordu. Franco, Toledo Askerî Akademisi'ni bitirdikten sonra 1910'da Fas'a gönüllü olarak gitti. On yıl içinde İspanya Yabancı Alayı komutan yardımcılığına kadar yükseldi. Daha sonra Saragossa Askerî Akademisi'ne komutan, 1935'te ise İspanya Orduları Genel Kurmay Başkanı oldu.

1936'da İspanya'da iç savaşın çıkması üzerine Fas'a geçen General Franco, orada kendine taraftar toplamaya çalıştı. Amerika ile İngiltere hükümet taraftarlarına silâh satmayı reddedince Franco'nun ihtilâlden galip çıkma ümitleri arttı. Zira kendisi her taraftan istediği kadar silâh alabiliyordu. 1939 yılı mart ayında Franco, Madrid'i ele geçirdi. Artık İspanya onun hükmü altına girmişti. Kendini Başbakan ilân etti. İspanya tahtının vârislerini yurt dışına sürdü. Sadece Prens Don Juan Carlos'un İspanya'da kendisinin nezareti altında kalmasını istedi, onu tam bir kıral namzedi olarak yetiştirmeye çalıştı.

İkinci Dünya Savaşı sırasında General Franco, İspanya'nın tarafsızlığını ilân etmekle beraber, kendisi şahsen Hitler'e olan hayranlığını da gizlemiyordu. 1941'de Almanya'ya, yardım maksadiyle, asker gönderdi. Müttefik Kuvvetler'in zaferleri artmaya başlayınca, bu sefer de her iki tarafa savaştan vazgeçmelerini tavsiye etmeye başladı. Bir yandan da İspanya'nın tarafsız olduğunu tekrarlıyordu. Savaşın sonunda, Birleşmiş Milletler, Franco'nun sulh konferansı hakkındaki tekliflerini reddettikten başka, İspanya'nın sulh konferansına katılmasını da kabul etmediler.

1947'de General Franco kaydı hayat şartiyle Hükümet Başkanı ilân edildi. Kendisinden sonra yerini alacak kimseyi de Franco'nun tâyin etmesi kararlaştırıldı. General Franco, ordunun ve Falanj Partisi'nin desteği sayesinde, rejimini ayakta tutabilmektedir. Komünizmden, yeni bir iç savaş çıkmasından korkan İspanya halkı, bilhassa maliyeciler, sanayiciler, Franco'yu desteklemişlerdir. General Franco yakın bir gelecekte devlet başkanlığını kıral olarak Prens Don Juan Carlos'a bırakacağını bildirmiştir.

FRANÇOİS I. (1494-1547)

François I (Tiziano'nun tablosu)

Fransa kıralıdır, 1515-1547 arasında hüküm sürmüştür. Capet-Valois (Fransa) hanedanından Prens Charles'ın (1459-1496) büyük oğludur. Annesi Savoie prensesi Louise (1476-1531) dir. Babasının amcaoğlu olan XII. Louis'nin (1498-1515) erkek çocuk bırakmadan ölmesi üzerine 21 yaşında kıral oldu.

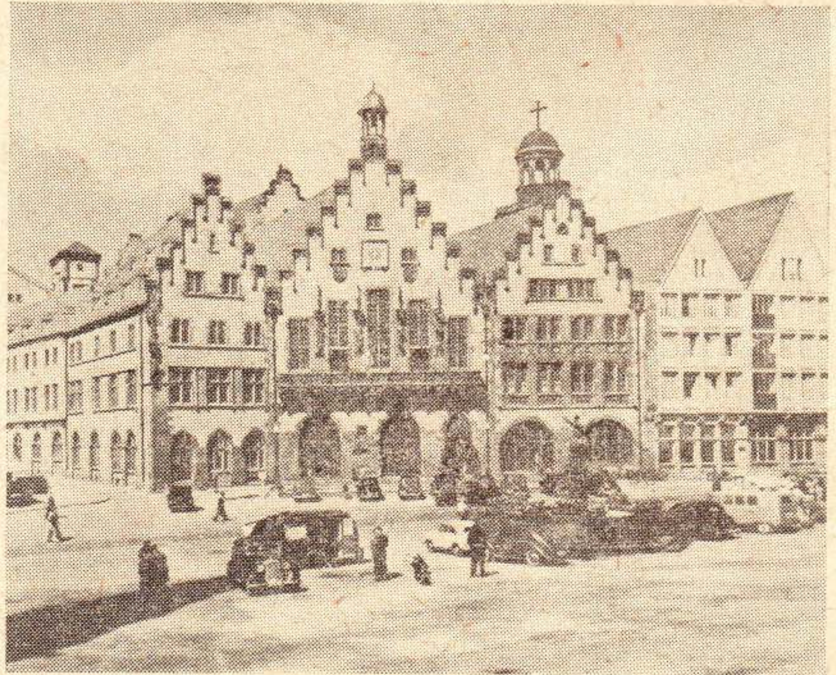
İlk hedefi, kendinden önceki Fransa kırallarının geleneksel siyasetine uyarak, İtalya'da mümkün olduğu kadar toprak almaktı. 1515'te Marignan Meydan Savaşı'ndan sonra Milano'ya girdi. Bu büyük başarıdan cesaretlenerek, Alman imparatorluk tacını Habsburg-lar'dan almak hulyasına kapıldı. İspanya kıralı I. Carlos (Charles-Quint), Pavia'da François'yı ezdi; esir alarak Madrid'e götürdü.

François'nın Fransa'da saltanat naibesi olan annesi Louise De Savoie oğlunu kurtarması için Kanunî'ye başvurdu (Bk. Karl V.; Süleyman I. ve Mohaç Meydan Savaşı). Türkler'in işe karışmasından telâşa kapılan İmparator V. Karl, 1526'da Madrid'de I. François ile alelâcele anlaştı; kıralı serbest bıraktı. Bu andan başlıyarak Türkiye, Fransa Kıralı'nı daimi şekilde destekledi, Charles-Quint'in Fransa'yı da ele geçirmesine hiçbir zaman müsaade etmedi. Az sonra yeniden başlıyan Fransa-Almanya savaşında, Türkler'in ardı kesilmez yardımları ve Donanmay-Hümayun'un Toulon'a gelmesi sayesinde Fransa tekrar kurtuldu.

Fransız tarihinin büyük hükümdarlarından sayılan I. François, savaştan baş alabildiği zamanlarını iç düzene harcadı. Adliyede Lâtince'nin kullanılmasını kaldırarak Fransızca'nın kullanılmasını sağladı. Fransız edebiyat ve sanatını da olağanüstü korudu. Collège de France'ı, Fransız Devlet Basımevi'ni kurdu. Cesur, cazip, müsamahakâr şahsiyeti yanında I. François çok sefihti, zaman zaman zulme kaçardı. Kırallığın iktidarını çok genişletti, Fransa'yı gerçek bir merkeziyetçi devlet haline getirdi.

FRANKFURT

Batı Almanya'da, Main nehri üzerinde, bir ticaret ve sanayi şehridir. Main ve Ren nehirleriyle Kuzey Denizi'ne, gene Main nehri ve

Batı Almanya'nın önemli bir ticaret ve sanayi şehri olan Frankfurt'un bir milyona yakın nüfusu vardır. Goethe, Feuerbach, Schlosser gibi birçok büyük adamlar Frankfurt'ta doğmuştur. Fotağrafta şehrin tarihi binalarından birkaçı görülüyor.

bir de kanalla Tuna nehrine bağlıdır. Şehir 400 yılında Franklar denilen bir Germen kavimi tarafından kurulmuştur.

Frankfurt, Almanya tarihinde büyük rol oynamış şehirlerden biridir. Şarlman'ın burada bir sarayı vardı, bu çağlardaki kıraliyet konseyleri Frankfurt'ta toplanırdı. Friedrich Barbarossa bu şehirde Kutsal Roma İmparatoru seçildi. Baskı makineleri gelişince Frankfurt basım - yayın merkezi olarak önem kazandı. XIX. yüzyılın ikinci yarısında endüstrinin kazandığı değer dolayısiyle Frankfurt'ta da birçok ağır endüstri, lâstik, kimyevî madde ve elektrik malzemesi fabrikaları kuruldu. Bugün Alman kimya endüstrisinin en önemli şehridir.

Almanya'nın yetiştirdiği ünlü fikir adamlarından, yazarlardan birçoğu Frankfurt'ta doğmuştur. Bunların arasında Goethe'yi, filozof Ludwig Feuerbach'ı, tarihçi Friedrich Schlosser'i sayabiliriz. 1914'te kurulmuş olan Frankfurt Üniversitesi'ne 1923'te, Goethe'nin hâtırasına saygı olarak Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi denildi. Frankfurt'ta bundan başka Stadel Sanat Enstitüsü, Rothschild Kitaplığı gibi birçok bilim ve kültür kurumları vardır. Nüfusu, Main ırmağının karşı tarafında bulunan banliyösü ile beraber, 900.000'i geçmiştir.

Bir Frank savaşçısı

FRANKLAR

Germen kavimlerinin bir koludur. Milâdın ilk yüzyıllarında kuzeybatı Almanya'da yaşayan Frank kabîleleri, 447'de Gol ülkesine (Şimdiki Fransa'ya) yerleştiler. Bir kabîleler konfederasyonu halinde olan Franklar'ın başlıca oymakları Brükterler, Şerüskler, Sikambralar, Salyenler, Ripüerler'dir. Almanya'dayken, Roma İmparatorluğu'nu tehdit eden barbar kavimlerden sayılan Franklar, az zamanda Akdeniz'e kadar Fransa'yı aldılar, Batı Roma'nın 476'da son bulması üzerine, bağımsız bir devlet kurdular (Bk. Merovinge'ler).

FRANKLİN, Benjamin (1706-1790)

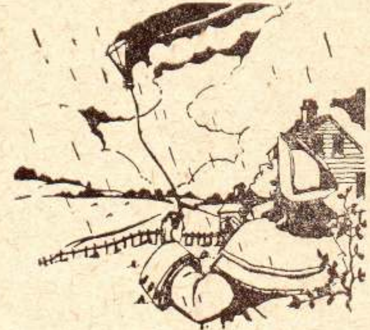
Benjamin Franklin

Amerika'nın büyük devlet ve bilim adamlarından biridir. Boston'lu 17 çocuklu bir ailenin 15 inci çocuğuydu. Ailesi fakirdi. Benjamin küçük yaşta çalışmak zorunda kaldı. 12 yaşında üvey ağabeysi James'in basımevine çırak girdi. Yazı yazmak isteğiyle yanıyordu. Ağabeysi, Benjamin'in bu alanda ilerlemesine hiç taraftar değildi.

BENJAMİN FRANKLİN'İN HAYATINDAN SAHNELER

● *Londra'da basım işleriyle uğraştı. Amerika'da gazete çıkardı.*

● *Yıldırım olayını inceledi, sonunda paratoneri buldu.*

● *Amerika Birleşik Devletleri'nin Fransa büyükelçisi oldu.*

● *Amerika'nın bağımsızlık beyannamesini imzaladı.*

Benjamin Franklin bir kere de New York'ta talihini denemeye karar verdi. Orada iş bulamayınca, aç susuz Philadelphia'ya kadar yürüdü. Çalışkanlığı sayesinde burada çabuk iş buldu, arkadaş edindi. 1726'da Samuel Keimer adında bir basımevi sahibiyle anlaşarak ortaklık kurdu. Kazandığı paralarla «Philadelphia Gazette» adındaki gazetenin imtiyazını satın aldı. Gazete eskisinden çok daha fazla satılıyordu. Benjamin Franklin bu başarısı sayesinde devlet basımevinin başına getirildi. 1732'de «Poor Richard's Almanack» adındaki eserini yayınladı. Bu eser ona şöhret ve servet kazandırdı.

Benjamin Franklin 1731'de Kitaplık Klübü'nü kurdu. Bu klüp Amerika'da kütüpanecilik sistemine esas oldu. Benjamin Franklin bir yandan da birçok gazeteye, bilim ve felsefe üzerine yazılar hazırlıyordu. Bu yazılar için malzeme toplarken, şimşekle elektrik arasındaki ilintiyi buldu. Bundan sonra çalışmalarını bilim ve teknik konuları üzerine topladı. Bu arada paratoneri buldu. Sokaklara lâmba konulması usulünü ortaya attı. Philadelphia Akademisi'ni, Pennysivania Üniversitesi'ni kurdu. Hayatının son yıllarını meşhur otobiyografisini yazmakla geçirdi.

Benjamin Franklin kendi kendini yetiştirmiş, bütün dünyanın tanıdığı, sevdiği bir insan olmasını bilmiştir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe kitapların başlıcaları:

Franklin ve Edison'un. Çocukluk Hayatları (Dorothy D. Calhoun'dan çev. Lûtfiye Rüştü, 1932).

FRANKLİN, Sir John (1786-1847)

John Franklin

Bir İngiliz denizcisi ve kâşifidir. İlk ve orta öğrenimini bitirdikten sonra gemilerde çalışmaya başladı, çeşitli deniz savaşlarına katıldı. Bu arada, Trafalgar savaşında da bulunduktan sonra 1819'da Hudson Körfezi'ne yapılacak bir keşif yolculuğuna katılmak emrini almıştı.

Franklin iki kere Kuzey Denizi'nde keşif yolculuğu yaptıktan sonra Tasmanya'ya vali oldu. O çağlarda Tasmanya'ya dünyanın her yanından suçlular, ıslaha muhtaç kimseler gönderilirdi. Burası bir nevi haydut yatağıydı. Franklin, Tasmanya'da bir lise açtı, birçok yenilikler yaptı.

Sir John Franklin İngiltere'ye döndükten sonra yeniden Kuzey Kutbu'nda seyahate çıktı. Arktika bölgesinde o güne kadar bilinmiyen birçok yerleri keşfetti. Ayrıca, Kuzey Denizi'nde Kuzeybatı Geçidi'ni de buldu. Yolculuğuna devam edebilseydi, belki daha birçok keşifler yapabilecekti. Fakat gemisi buzdağları arasına sıkıştı kaldı. Uzun zaman soğuğa, açlığa dayandıysa da 11 haziran 1847'de öldü.

Franklin, keşif yolculuklarındaki parlak başarılarından ve yaptığı örnek hareketlerinden dolayı haklı olarak Sir unvanını kazanmıştı.

Yüzyıllardan beri dünya kültür ve sanatına öncülük eden memleket: FRANSA

Fransa'nın arması

FRANSA, Batı Avrupa'da büyük bir devlettir. Kuzeyde Manş Denizi ve Dover Boğazı ile Britanya'dan ayrılır; kuzeydoğusunda Belçika, doğusunda Lüksemburg, Almanya, İsviçre ve İtalya, güneyinde Akdeniz, güney batısında İspanya ve Andora, batısında da Atlas Okyanusu vardır.

Yüzölçümü: 550.986 km²
Nüfusu: 44.970.000
Başkenti: Paris

Fransa, Akdeniz'le Atlas Okyanusu arasında yer almıştır ki, bu coğrafya durumu, ona Ortaçağ'dan zamanımıza kadar aralıksız büyük devlet vasfını vermiş, bu çerçeve içinde Fransız milliyeti ve birliği ortaya çıkmıştır.

Fransa'nın Coğrafya Durumu

Güneybatıdan kuzeydoğuya doğru uzatılacak bir çizgi, Fransa'yı iki tabii bölüme ayırabilir: Bu çizginin kuzeybatısında kalan bölüm ovalık, güneydoğusunda kalanı ise dağlıktır. Ovalık bölümde 500, hattâ 400 metrelik yüksekliklere bile raslanmaz.

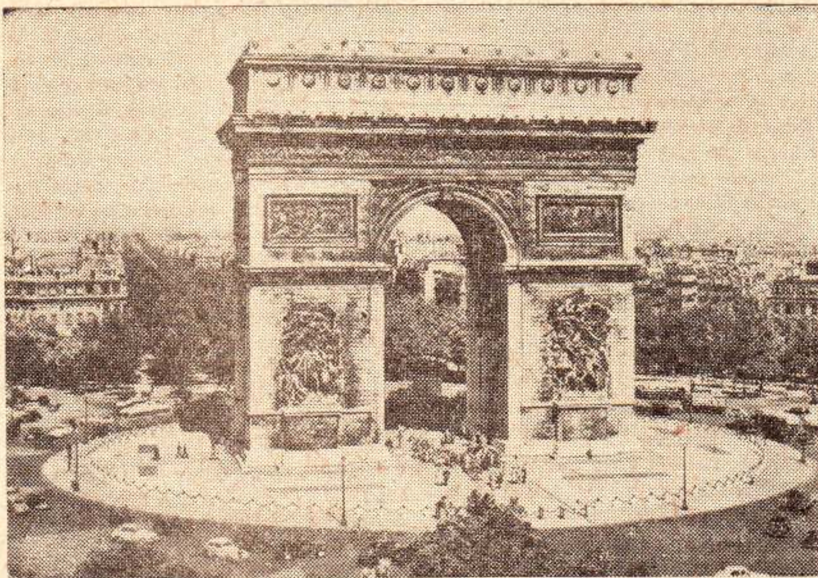
Dağlar. — Genç ve yüksek Pirene Sıradağları Fransa'yı İspanya'dan doğal bir sınırla ayırır. Yer yer 3.000 metreyi aşan tepeleriyle bu dağlar, Akdeniz'den Atlas Okyanusu'na (Biskay Körfezi'ne) kadar uzanır. Güneydoğuda genç Alp Sıradağları da Fransa'yı İtalya ile İsviçre'den ayırır. Avrupa'nın en yüksek doruğu olan Mont Blanc (4.810 m.) Fransa'da kalır, Fransız-İtalyan-İsviçre sınırlarının birleştiği noktaya yakındır. Alsace'ta Vosges'lar Ren nehrinin yanı sıra uzanır; fakat fazla yükseklik göstermez (1.424 m.). Massif Central (Masif Santral) denen orta bölgede ihtiyar dağlar 1.886 m. ye (Mont Dore) kadar çıkar.

Nehirler. — Doğuda Ren, Alsace'ı Fransa'da bırakarak, Fransız - Alman sınırını çizer. Ren kuzey Fransa'dan doğar. Almanya'da kavuşan Moselle, Holânda'da kavuşan Meuse gibi kolları vardır. Güneyde Rhône, Akdeniz'e dökülür; Lyon'da Saône adlı büyük kolu ile birleşir.

Atlas Okyanusu'na ise kuzeyden güneye doğru başlıca Seine, Loire ve Garonne dökülür. Seine, henüz Paris'e varmadan kuzeye doğru Oise, Paris'in doğusunda kuzeye Marne, güneyinde Yonne kolları ile birleşir. Seine'in döküldüğü koy üzerinde Le Havre limanı vardır. Loire, Akdeniz'e 150 km. kadar yaklaşır; Allier, Cher, Indre, Creuse gibi kollar alır. Denize döküldüğü koyun başında Nantes limanı bulunur. Garonne, Pireneler'den doğar; Bordeaux limanında denize kavuşur, başlıca kolu doğuya doğru Lot'dur. Loire'ın az kuzeyinde Dordogne, güneyinde de Adour ırmakları Biskay Körfezi'ne dökülürler.

Fransa'da önemli bir göl yoktur. En büyüğü olan Cenevre (Leman) gölü, İsviçre sınırı üzerindedir. Denizden yüksekliği 372 m. olan bu gölün yüzölçümü 582 km² dir.

Iklim. — Fransa'nın tipik bitki örtüsü yapraklarını kışın döken ormanlardır. Akdeniz kıyılarında Akdeniz bitkileri, Alpler bölgesinde, Pireneler'de Alp bitkileri vardır. Bağların kuzey sınırı Paris yakınlarından, kestane ağaçlarının kuzey sınırı da Orta Fransa'dan geçer. Turunçgiller ancak Akdeniz kıyı şeridinde görülür.

Paris altı milyonu aşan nüfusu ile dünyanın sayılı büyük şehirlerinden biridir. Her yıl yüzbinlerce turist Paris'i görmek için Fransa'ya akın eder. Bu arada, her turistin ilk gördüğü tarihi anıtlardan biri de Zafer Anıtı'dır.

Okyanus kıyılarında yumuşak Batı Avrupa iklimi, Akdeniz kıyılarında Akdeniz iklimi, Lyonnais'de Orta Avrupa iklimi, Alpler'de yüksek dağlar iklimi, nihayet Fransa'nın geri kalan en büyük bölümlerinde (Orta, Kuzey ve Doğu Fransa'da) Batı Avrupa deniz iklimi hüküm sürer.

Yağışlar boldur. Hiçbir bölgede yıllık yağış ortalaması 50 sm.'den aşağıya düşmez. Bu miktar, Bretanya ve Normandiya kıyılarında, Alpler'de, Pireneler'de 150 sm.'yi bulur, hattâ geçer. Fransa'da yıllık ısı ortalaması 12° dir. Akdeniz kıyılarında iklim ve ısı pek ılıktır.

Ülkenin hemen her bölgesinde tarım yapılır, tahıl ekilir. Kuzey bölgelerin dışında hemen her yanda bağlar vardır. Zeytinlikler ancak Akdeniz kıyılarındandır. Yer yer görülen ormanlar Gaskonya kıyılarında sıklaşır.

Fransa'da Yaşıyanlar

Bir Fransız ırkı yoktur. Fransız kavmi, Goller, Franklar, Normanlar gibi ırkların bir karışımıdır. Fransızca konuşarak, ortaklama bir yurt kavramı üzerinde birleşerek pek kuvvetli bir milliyet meydana getirmişlerdir. Onun için, meselâ Alman tarzında bir ırkçılık Fransa'da bahis konusu olamaz. Bununla beraber, Fransa, bütün Fransızca konuşanları da bir arada toplamış değildir. Fransız dili kuzeyde Belçika'ya, doğuda İsviçre'ye doğru geniş ölçüde taşar. Fransızlar, göçmen olarak uzak ülkelere gidip yerleşmişlerdir. Bunların en önemlisi Kanada Fransızları'dır (Bk. Kanada).

Buna karşılık, Fransa bazı yabancı dil topluluklarını da içine alır. Bunların başlıcaları Korsika'daki, Dauphiné'nin bazı bölgelerindeki İtalyanlar, Alsace'taki Almanlar, Bearn'daki Basklar'dır. Bretanya'da hâlâ 600.000 kişi Breton diliyle konuşmaktadır, bunlar yüzyıllardan beri Fransızlaşamamışlardır.

Fransa, bir Katolik ülkesidir. Normandiya ve Bretanya kıyı şehirlerinde küçük Protestan azınlıkları vardır.

Fransa'da nüfus sıklığı 1 km²'ye 82 kişidir. Komşularıyle ölçülürse bu yoğunluğun düşük olduğu görülür (İngiltere'de 205, İtalya'da 163, Almanya'da 222, Belçika'da 299, İsviçre'de 127, ancak İspanya'da 60). Nüfusun dağılması eşit değildir, büyük çoğunluk Paris ve dolayları ile Belçika sınırındaki endüstri bölgelerine, ikinci derecede Lyon endüstri bölgesine, Normandiya ve Bretanya kıyılarına, Alsace-Lorrain'e yığılmıştır. Paris ve dolaylarını kaplıyan Isle de France bölgesinde 1 km²'ye 431 kişi düşer; bu oran, Korsika gibi bazı bölgelerde 30'dan aşağıdadır.

Fransa'da halkın yarısı hâlâ köylüdür. Paris bir yana, büyük şehirler, sayı ve nüfus bakımından, meselâ Almanya'dakiler, İngiltere'dekiler derecesinde gelişememiştir. Fransa'da uzun zamandan beri nüfusun artmamasının da bunda payı vardır; ancak son yıl-

larda Fransız nüfusunda bir artış başlamıştır.

Köylerle büyük şehirler arasındaki toplumsal farklar oldukça derin kalmakta devam etmiştir. Kıyafet, kültür, yaşayış bakımından çeşitli bölgelerin köy nüfusu ile büyük şehirlerinki pek az yakınlık gösterir. Esasen ortaklama bir Fransız tipi de yoktur. Güneyde Gol kanı üstündür; halk daha çok esmerdir. Kuzeye doğru saç ve ten rengi açılır, gözler mavileşir.

Fransa'nın Büyük Şehirleri

Fransız Cumhuriyeti'nin başkenti Paris'tir. Nüfusu, banliyöleriyle birlikte, 6.600.000'i bulan Paris bugün dünyanın 8. büyük şehri durumundadır (Bk. Paris). Diğer önemli şehirlerin başında Marsilya, Lyon gelir (Bk. Marsilya; Lyon). Bunların dışındaki başlıca önemli şehirler şunlardır:

Lille: Belçika sınırı üzerindedir, Kuzey Fransa endüstri topluluğunun merkezidir. Roubaix ve Tourcoing şehirleriyle birleşmiş durumdadır. Fransa'nın dördüncü büyük şehri olan Lille'de 1530'da kurulmuş önemli bir üniversite vardır. Dokumacılığa, maden ve makine endüstrisine ait büyük fabrikalarla doludur. Denizden yüksekliği 18 metredir.

Toulouse: Güney Fransa'da Gaskonya'nın merkezidir. Aude ve Garonne ırmaklarını birleştiren Midi Kanalı, Toulouse'u, küçük deniz araçları için bile olsa, bir yandan Akdeniz'e, bir yandan da Atlas Okyanusu'na bağlar. Denizden yüksekliği 133 metre olan şehirde, 1230'da kurulmuş ünlü bir üniversite vardır. Dokuma endüstrisi gelişmiştir.

Bordeaux: Garonne ırmağının Gironde Halici'ne döküldüğü yerde kurulmuş, Atlas Okyanusu üzerinde bir limandır. Dokuma sanayii, tersaneleri vardır. 1441'de kurulan ünlü üniversitesi, öğrenci sayısı bakımından Fransa'da üçüncü gelir.

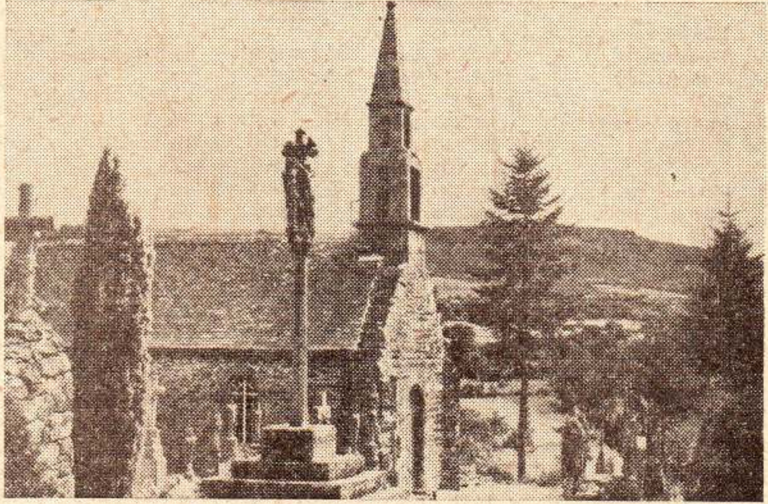
Nice: «Côte d'Azur» denen Fransız Riviyerası'nda, İtalya sınırı yakınlarında bir Akdeniz kıyı şehridir. Birkaç kilometre doğusunda Monaco, az batısında da Cannes vardır. Mentone, Antibes gibi civar kıyı şehirleriyle birlikte buraları, Fransa'nın pek ünlü turist yataklarıdır. Yalnız yazları meşhur plâjlarından faydalanmak için değil, pek tatlı iklimine rağbet ederek, kışları da turistler bu kıyıları doldururlar. Cannes plâjlarında kum, Nice'de ise sade çakıltaşı vardır. Bu plâjlar, kilometrelerce uzanır. Kıyı boyunca gezilere palmiye gibi sıcak iklim ağaçları dikilmiştir. Pek lüks oteller, eğlence yerleri vardır.

Nantes: Bretanya'nın güneyinde Atlas Okyanusu üzerinde bir liman şehridir. Tersaneleri vardır. Loire nehrinin döküldüğü körfezciğin her iki yakasında kurulmuştur.

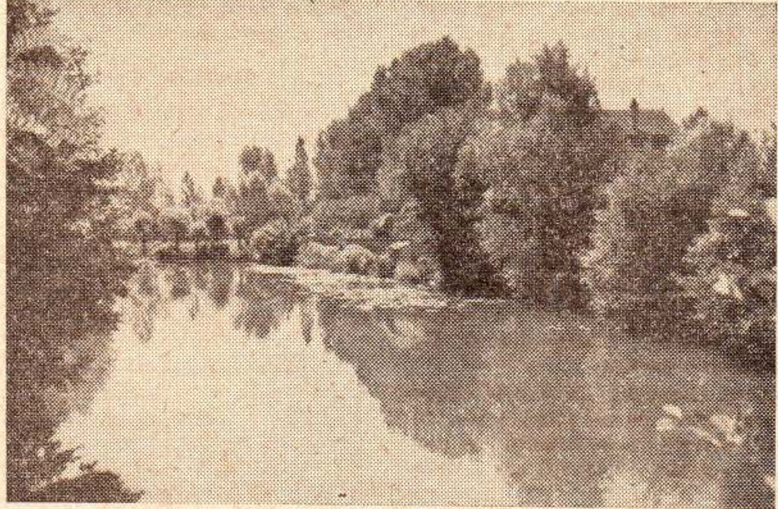
Strasbourg: Alsace'ın merkezidir. Ren üzerinde, Alman (Bade) sınırındadır. Denizden 139 m. yüksekliktedir. Ren üzerinde işliyen canlı nehir trafiğinin merkezlerindendir. Ünlü üniversitesi 1567'de kurulmuştur. Dokuma endüstrisi önemlidir. Daha çok bir Alman şehri manzarası gösteren Strasbourg, bugün Avrupa Konseyi'nin merkezidir.

St. Etienne: Lyon'un güneybatısındadır. İpek ve maden endüstrisi gelişmiştir. Bir yüksek maden okulu vardır.

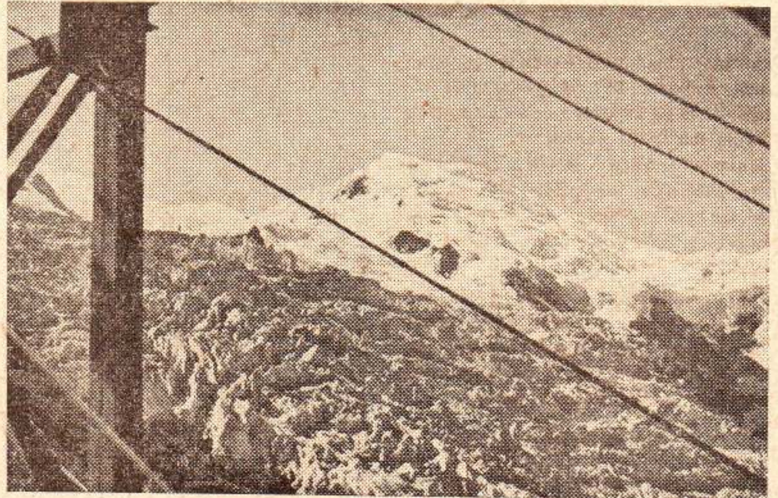
FRANSA'DAN ÜÇ AYRI GÖRÜNÜŞ

Bretanya'da bir köy kilisesi ve mezarlığı

Saône nehri Lyon şehri civarını sulıyarak verimli bir hale getirir.

Avrupa'nın en yüksek noktası olan Mont Blanc, Fransa toprakları içindedir.

FRANSIZ BİRLİĞİNİ MEYDANA GETİREN DEVLETLER

	Yüzölçümü	*Nüfus*	
Fransa ve sömürgeleri	2.907.434 km²	56.481.000	(% 18 Müslüman)
Madagaskar	590.033 km²	5.276.000	(% 27 »)
Çad	1.120.000 km²	2.730.000	(% 97 »)
Fildişi Kıyısı	336.200 km²	2.482.000	(% 12 »)
Senegal	209.970 km²	2.388.000	(% 76 »)
Dahomey	115.700 km²	1.719.000	(% 11 »)
Orta-Afrika	558.000 km²	1.190.000	(% 82 »)
Kongo Cumh.	415.000 km²	762.000	(% 30 »)
Moritanya	943.000 km²	624.000	(% 100 »)
Gabon	277.000 km²	455.000	(% 30 »)
Toplam:	7.472.337 km²	74.107.000	

Toulon: Marsilya'nın doğusunda Akdeniz üzerinde Fransa'nın Akdeniz kuvvetlerinin merkezi olan bir askerî limandır. Askerî büyük tersaneleri vardır.

Le Havre: Manş üzerinde Fransa'nın çok işlek bir limanıdır. Kuzey Amerika ile Fransa arasındaki pek canlı deniz trafiği burada başlar. Aynı zamanda büyük bir ticaret şehridir. 160 km. kuzeybatısında bulunan Paris'i Manş'a bağlıyan, Normandiya ürünlerini Fransa'nın merkezine ulaştıran demiryolu Le Havre'dan başlar. Tersaneler, dokuma sanayii vardır.

Nancy: Lorraine'in merkezidir. Maden ve dokuma sanayilerinin toplandığı önemli bir endüstri şehridir. 1572'de kurulmuş üniversitesi vardır.

Rennes: Bretanya dukalığının bu tarihî merkezi, Paris-Brest demiryolu üzerindedir. Denizden 34 m. yükseklikte kurulmuştur. Dokuma endüstrisi, üniversitesi vardır. Başpiskoposluk merkezidir.

Reims: Champagne (Şampanya) bölgesinin merkezidir. 84 m. yüksekliktedir. Dokuma endüstrisi vardır. Katedrali pek ünlüdür. Birinci Dünya Savaşı'nda çok yanıp yıkılmıştır.

Rouen: Normandiya'nın eski başkentidir, Paris - Le Havre demiryolu üzerindedir. Yüksek okulları, maden ve dokuma endüstrisi vardır.

Grenoble: Dauphiné'de, Lyon'un güneydoğusunda, denizden 211 m. yükseklikte bir şehirdir. 1339'da kurulmuş üniversitesi, ipek ve maden endüstrisi vardır.

Clermont - Ferrand: Massif Central'de, Auverge bölgesinin merkezidir. Üniversitesi, maden ve ipek endüstrisi vardır. Fransa'nın kalabalık merkezlerinden uzakta kalmış bir şehirdir.

Dijon: Tarihî ünlü Burgonya dukalığının merkezidir. 246 m. yükseklikte kurulmuştur. Paris-Lyon demiryolu üzerindeki en önemli duraktır. Üniversitesi, maden ve makine endüstrisi, ünlü kiliseleri vardır.

Fransız Birliği

Bugün Fransa'nın elinde pek az denizaşırı toprak, yani sömürge kalmıştır. Bunların en önemlisi olan Cezayir Fransa'dan ayrılmak üzeredir (Bk. Cezayir). Bunun dışında, Afrika'da, Amerika'da ve Okyanusya'da elinde kalan küçük ve az nüfuslu toprak parçaları, fazla önemli değildir.

1946'da kurulan Union Française (Fransız Birliği) ise, Britanya Milletler Topluluğu (Commonwealth) ile ölçülebilecek bir siyasi-iktisadi teşekkül olamamıştır. Pek az önce Fransız sömürgesi olan birtakım devletler bu birliğe girmiş, bir iki yıl geçmeden, birlikten ayrılmışlardır.

Eğitim ve Kültür

Fransa, kendine has kültürü ile, Avrupa'da, hattâ dünyada ün kazanmıştır. Eğitim kurumları biraz muhafazakâr olmakla beraber, yüksek seviyede, gelişmiş durumdadır. Fransa'da okuma-yazma bilmiyenlerin miktarı, bir önem ifade etmiyecek derecede azdır. İki dereceli olan orta öğretim, meslekî ve teknik öğretim de ileridir. Fransa'da 17 üniversite vardır, bunların en önemlisi Paris'tekilerdir (Bk. Paris). Paris Üniversitesi dünyanın sayılı kalabalık üniversitelerinden biridir, pek çok sayıda yabancı öğrencisi vardır. Öğretim seviyesi, birçok kollar, bilhassa kültür kolları için, hemen hemen dünyada birincidir.

Fransız Edebiyatı

Lâtin dilinin Gol ülkesinde (bugünkü Fransa'da) aldığı şekle «Fransızca» denir. İspanyolca, Portekizce, Katalanca, Romence, İtalyanca, Romanş gibi diğer Lâtin dilleri de aynı şekilde doğmuştur.

Fransızca'nın bugün eldeki ilk örneği 842 tarihini taşıyan «Strasbourg Ahdi» dir. Buna göre Fransızca'nın ancak onbir yüzyıllık bir geçmişi vardır. Bu dilin az çok bir edebî dil halini alması ise ancak XII. yüzyılda olmuştur; böylece, Fransız edebiyatının da ancak sekiz yüzyıllık bir tarihi vardır.

Fransız edebiyatının eldeki ilk örneği «chansons de geste» denilen destan manzumeleridir; bilhassa Türkler'le Araplar'a karşı yapılan Haçlı Seferlerindeki kahramanlıkları anlatır. Bunlardan «Chanson de Roland» en tanınmışı, en eskilerinden biridir (XII. yüzyıl başı).

Manzum edebiyat yanında, Ortaçağ romanları da gelişmiştir. Gerek bu romanlarda, gerekse Ortaçağ şiirinde, Arap edebiyatının büyük etkisi olduğu son yıllarda kesin olarak anlaşılmıştır. Gene dinî veya dindışı tiyatro da bu sıralarda ilk basit örneklerini vermiştir.

XV. yüzyılda dinî edebiyat zenginleşti, Prens Charles d'Orléans gibi, Villon gibi ılk önemli şairler yetişti. XVI. yüzyılda daha büyük bir hamle gösteren Fransız edebiyatı,

FRANSA

Ronsard, Du Bellay gibi şairlerin yanında, büyük edip Rabelais'yi yetiştirdi.

● Klâsikler Devri: Fransız edebiyatının altın çağı — tesadüfen Türk edebiyatında da olduğu gibi — XVII. yüzyıldır. Büyük fikir adamı Descartes, filozof Pascal, büyük şair Malherbe, büyük sahne şairi Corneille, trajedinin dev yazarı Racine, komedinin aşılamamış dehası Molière, manzum hikâye tarzının üstadı La Fontaine, nesir üstadı Bossuet, şair ve eleştirmeci Boileau, özlü sözleriyle tanınmış La Rochefoucauld, yüzyılın sonlarının büyük edipleri La Bruyère ile Fénelon gibi dünyaca tanınmış yazarlar, bu yüzyılda yetişmişler, Fransız edebiyatının «klâsik» denen devrini yaratarak, onu Avrupa'nın en üstün, bu kıtanın bütün ülkelerinde örnek alınan, taklit edilen edebiyatı derecesine yükseltmişlerdir.

● Fikir Edebiyatı: XVIII. yüzyılda Fransız edebiyatı, bir fikir ve felsefe edebiyatı haline geldi, manzum tarzlar rağbetten düştü. Voltaire, Montesquieu, Diderot, d'Alembert, Buffon gibi büyük fikir ve felsefe adamları, insanlık düşüncesine yeni ufuklar açtılar, J.-J. Rousseau bütün Avrupa'da büyük bir etki yarattı. Bu fikir adamlarının etkisiyle toplumda kıpırdanışlar başladı, Fransız İhtilâli ile dünyaya yeni bir siyasi ve beşerî anlayış geldi. Bu büyük dehaların yanında Beaumarchais, Marivaux tiyatroda, Chénier de şiirde üstat olarak tanındılar.

● Romantik Devir: İhtilâl Savaşları'ndan sonra Fransız dili ve edebiyatının Avrupa'daki eski kesin üstünlüğü geniş ölçüde geriledi, Avrupa'nın millî edebiyatlarının gelişmesi karşısında Fransız klâsikleri önemlerinden kaybettiyse de, asıl XIX. yüzyıldadır ki Fransa, en büyük fikir ve sanat hamlesini yaptı, hiçbir zaman bu derecede birinci sınıf dâhileri ortaya koyamadı. Yetiştirdiği şair ve edipler, geleneksel edebiyatta devrim yaptılar, dünya ölçüsünde ün kazandılar. Yüzyılın başlarında Chateaubirand, Mme De Staël, Romantik Edebiyatın öncüleri oldular, nesir dilini olağanüstü incelttiler.

Lamartine ile ilk dev lirik şairini veren Fransız edebiyatı, XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde Victor Hugo, Alfred De Vigny, Alfred De Musset gibi çok cepheli büyük dâhilerini verdi. Hepsi büyük lirik ve romantik şairler olan, üstatça romanlar, piyesler de yazarak romantizmi bütün edebî çeşitlerde üstün kılan bu yazarlardan bilhassa Hugo, bütün edebî nevileri denemiş, kimseye nasip olmıyan bir ün kazanmıştır. Gene XIX. yüzyılda Balzac'la Stendhal romana büyük bir hamle verdiler, üstatça tahlilleri, gözlemleriyle bu edebî çeşidi en yüksek derecesine çıkardılar. Pozitivist filozof Comte, büyük tenkidci Sainte-Beuve, Thierry, bilhassa Michelet gibi büyük tarihçiler de kendi alanlarında en ileri derecede eserler verdiler.

● Sembolistler, Realistler: XIX. yüzyılın ikinci yarısında romantizm silinmeye başladı, yeni edebî cereyanlar kendini gösterdi. Fransız şiirinin en büyük hamleyi gösterdiği bu devrede, Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, Mallarmé, «Sembolist» denen edebî okulu kurdular, Gauthier, De Lisle, De Hérédia da «Parnasyen» denen akımla öz şiiri kurdular. Romanda Flaubert realizmin, Zo'a da natüralizmin üstadı oldular, Maupassant ile hikâye üslûbu büyük bir zafer kazandı. Taine, Renan, Fustel De Coulanges, Lavisse, Sorel ile tarih, Durkheim ve Lévy-Bruhl ile sosyoloji, gittikçe bilimsel yola döküldü, büyük şaheserlerini verdi.

XX. yüzyılda felsefede Bergson, Alain; şiirde Péguy, Apollinaire, Claudel, Valéry; romanda Loti, Bourget, Proust, Rolland, nihayet Gide ve büyük üslûpçu Anatole France, Fransız dehasını temsil ettiler. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra tiyatro alanında Giraudoux, Anouilh, Salacrou, Achard; romanda Colette, Mauriac, Duhamel, Romains, Maurois, De Montherlant, Aymé; şiirde Aragon, bütün edebî çeşitlerde J. Cocteau; ekzistansiyalizmin kurucusu Sartre, son devrin romancıları arasında Albert Camus başarı ve ün kazandılar, hepsi hayatlarında bütün büyük dillere çevrildiler.

Fransız Sanatı

Resim. — XV. yüzyılda gelişen Fransız resmi, XIX. yüzyıla kadar İtalya, Holânda-Belçika, İspanya sanat akımları yanında ikinci derecede kaldıysa da, XIX yüzyılla beraber dünyada resim sanatının öncülüğünü aldı. Froment ile XV. yüzyılda ilk filizlerini veren, daha çok dinî konulara, kilise resimlerine kayan Fransız resmi, XVI. yüzyılın ilk yarısında I. François'nın büyük nimayesini gördüyse de, geniş ölçüde İtalyan resim sanatının etkisinde kaldı. XVIII. yüzyılda Le Nain Kardeşler (3 kardeş), dindışı konularda, küçük ve basit tablolarda büyük

Fransa'da her yıl belirli zamanlarda festivaller, folklor gösterileri düzenlenir. Bu gösterilerde halk şarkıları söylenir, dans edilir, çılgınca eğlenilir. Fotoğrafta böyle bir festivale millî kıyafetleriyle katılan iki Fransız kadını görülüyor.

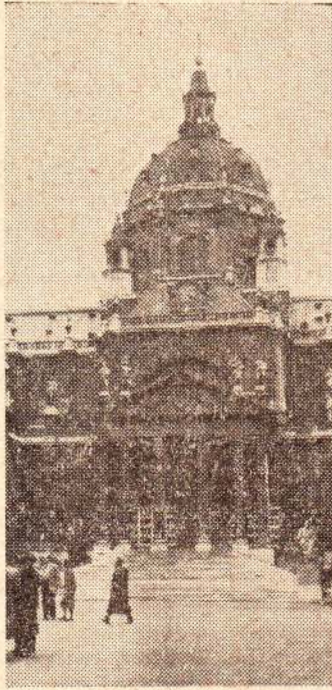
FRANSA VE ELİNDE KALAN SÖMÜRGELERİ (1961)

	Yüzölçümü	*Nüfus*
Fransa	550.986 km²	44.970.000
Afrika'da		
Cezayir	2.204.864 km²	10.265.000
Komor Adl.	2.167 km²	180.000
Fr. Güney Kutbu	6.776 km²	—
Réunion Ad.	2.511 km²	318.000
Fr. Somalisi	21.700 km²	67.000
Toplam:	2.238.039 km²	10.830.000
Amerika'da		
Martinique Ad.	1.106 km²	267.000
Guadeloupe Ad.	1.780 km²	259.000
St. Pierre ve Miquelon Adl.	241 km²	5.000
Fr. Guyana'sı	91.000 km²	30.000
Toplam:	94.127 km²	561.000
Okyanusya'da		
Yeni Kaledonya Adl.	18.653 km²	69.000
Okyanusya Adl.	4.007 km²	69.000
Yeni Hebrid Adl. (*)	12.000 km²	53.000
Toplam:	34.660 km²	181.000
Asya'da		
Şeyhu's-Said (**)	1.622 km²	2.000
Genel toplam	**2.919.434 km²**	**56.544.000 (***)**

(*) İngiltere ile ortaklama-sömürge (condominium).
(**) Arabistan'da Perim Adası'nın karşısındadır.
(***) Bu nüfusla, Fransa dünya devletleri arasında nüfus bakımından 10. gelir

FRANSA ÜNİVERSİTELERİ

Kuruluş tarihleri ve öğrenci sayıları (1955)

Paris'te 1150'de kurulmuş olan Sorbonne, Fransa'nın en çok öğrencisi olan üniversitesidir.

1.	Paris Üniversitesi (1150)	154.400
2.	Lyon (1808)	9.300
3.	Bordeaux (1441)	8.900
4.	Marsilya (1409)	8.100
5.	Toulouse (1230)	7.600
6.	Lille (1530)	6.700
7.	Montpellier (1289)	6.700
8.	Rennes (1735)	6.500
9.	Algiers	5.500
10.	Strasbourg (1567) (*)	5.500
11.	Nancy (1572)	5.000
12.	Poitiers	4.500
13.	Grenoble (1339)	4.300
14.	Caên (1432)	3.400
15.	Clermont-Ferrand (1808)	2.300
16.	Dijon (1722)	2.100
17.	Besançon (1485)	1.100

Yüksek tahsil öğrencileri sayısı toplamı: 241.900. (Yüksek okul öğrencileri de üniversite öğrenci sayılarına katılmıştır.)

(*) Bazı bölümleri Almanca tedrisat yapar. Biri Katolik, biri Protestan mezheplerine göre 2 İlâhiyat fakültesi vardır.

başarı gösterdiler. XVIII. yüzyılın ilk yıllarında Watteau, renk, desen ve ilham bakımlarından büyük ün kazandı. XIX. yüzyıl başlarında, Fransız resminde neo-klâsisizmin yaratıcısı David üstün bir yer aldı, Birinci İmparatorluk devri resmini temsil etti. David'in öğrencisi Ingrès, klâsik anlayışiyle XIX. yüzyıla hükmetmiş, nadiren romantizme kaçmıştır. Delacroix, Corot, Manet, Degas, Monet, Pissarro, Renoir, Gauguin, Van Gogh, XX. yüzyılda Matisse, Dufy, Picasso, Utrillo, en ünlü Fransız ressamları arasında sayılabilirler. Bu üstatlar, çeşitli cereyanları temsil etmişler, bütün dünya resmini etkilemişlerdir (Bk. Resim).

Heykelcilik. — XV. yüzyılda Colombe ile Fransız heykelciliği ilk üstadını verdi. Bu sanatçının XVI. yüzyılın ilk yıllarında yaptığı eserlerinde, İtalyan Rönesansının etkisi görülmeye başlamıştı.

XVI. yüzyılda I. François'nın mezarını yapan Bontemps, XVII.'de Guillain, XVIII.'de Coustou Kardeşler, XIX.'da «Düşünen Adam» heykeliyle ün kazanan büyük realist sanatçı Rodin, XX. yüzyılda da Bourdelle, Despiau, Pommon ve Maillol, Fransız heykelciliğinin başlıca temsilcileri sayılabilirler.

Mimarlık. — XVI. yüzyıldan önceki en önemli Fransız mimarlık eseri, halen Fransa'nın en büyük kilisesi olan Paris Notre-Dame'ıdır; 1163'te başlanıp 1245'te bitirilen bu muazzam kilise, Gotik mimarlığının en büyük şaheserlerindendir. XIII. yüzyılda Reims Katedrali de Gotik mimarlığının en tanınmış örneklerinden biri oldu.

XVI. yüzyılda İtalyan Rönesans mimarlığının etkisinde kalan Fransız mimarlık sanatı, bu çağda Louvre Sarayı'nın başlıca pavyonlarını, I. François'nın zarif saraylarını verdi. XVII. yüzyıl, Versailles Sarayı ile belirir; alımlı bahçe mimarisiyle büsbütün ihtişam ve zariflik kazanan XVII - XVIII. yüzyıllar Fransız dindışı yapı sanatı, Türkiye dahil, bütün Avrupa'da taklit edildi. Bu çağ sanatına «Barok sanatı» denir (Bk. Barok). «Rokoko» denen tarz, mimarlık ve döşeme sanatlarına biraz daha incelik getirmiştir.

XIX. yüzyılla «Ampir» denen üslûbun üstünlüğü başladı; eski çağların büyük klâsik eserleri taklit edildi. Paris'teki Zafer Takı Vendôme Sütunu, Carrousel Takı, Madeleine Kilisesi bu tarzın başlıca örnekleri arasındadır. XX. yüzyılda Chaillot Sarayı büyük çapta yapı sanatına örnek olarak gösterilebilir. Le Corbusier, Perret Kardeşler, modern sanatı temsil ederler. Fransız mimarlığının en büyük şaheserleri Paris'te toplanmıştır (Bk. Paris).

Müzik. — Ortaçağ Fransız müziği, Arap müziğinin etkisinde gelişmiş; sazlarına, okuyuş, çalış, besteleyiş tarzlarına kadar bu müzik taklit edilmiştir. Çoksesli okulun doğumunu XIII. yüzyılda Pérotin, XIV.'de Vitry ve Mechaut müjdeledi. XV. yüzyılda Dufay, XVI.'da Josquin Des Près, XVII. yüzyılda da büyük üstat Lully, Fransız müziğinin başlıca temsilcileri oldular. XVIII. yüzyılda Couperin'i, Rameau'yu, Grétry'yi yetiştiren Fransız müziği, ancak XIX. yüzyılda İtalyan etkisinden kendini kurtarabildi. Bu yüzyıl, Fransız müziğinin, genel olarak bütün müziğin altın çağıdır. Fransız müziği bu devirde, Alman müziği bir yana, bütün Avrupa millî müzik okullarını geçti.

Berlioz, Gounod, Franck, Lalo, Bizet, Chabrier, Massenet, Saint-Saëns, Fauré, Duparc, D'Indy, Debussy gibi üstatlar, müzikte romantizmden impresyonizme kadar çeşitli akımların büyük temsilcileri oldular, müzik bilgisindeki üstatlıkları kadar, virtüozlukları, bestecilik alanındaki saz ve ses eserleriyle bütün dünyada büyük ün kazandılar. Yüzyılımızda Satie, Dukas, Roussel, Ravel, Milhaud, Poulenc, Schmitt, Auric gibi üstatlar, klâsik tarzda olsun, atonaliteye, politonaliteye kadar kaçan en modern devrimci tarzlarda olsun, büyük başarı gösterdiler (Bk. Müzik).

Fransa'nın Ekonomik Durumu

Fransa, dünyada ekonomisi en ileri birkaç devletten biridir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iyi uygulanan iktisadî plânlar, bu ekonomiyi bir derece daha yükseltti. Fransa'da halkın seviyesi A.B.D., Kanada, İsveç, Norveç, İsviçre, Holânda gibi devletlerle ölçülemezse de, İngiltere ve Almanya'dan hemen sonra gelir. Rusya dışında, Avrupa'nın en büyük toprak sahibi devleti olan Fransa, bu durumu dolayısiyle, tarım ve madenciliğin yanında, en ileri bir ekonomik hayat kurmuştur.

Tarım. — Bugünkü durumda bile Fransa, tarım alanında topraktan azamî faydalanmaktan uzaktır. Çünkü topraklarının ekilebilir bölümü, genişlik bakımından dünyada 9. gelir. Uygulanan tarım usulü, araçları da meselâ A.B.D. ve Kanada'da olduğu kadar ileri değildir. Bununla beraber, Fransa en ileri buğday, arpa, yulaf, patates, pancar yetiştiren ülkeler arasındadır. Aynı zamanda, dünyada en çok şarap elde eden memlekettir.

Hayvancılık. — Fransa'da en çok büyük baş, ikinci derecede de küçük baş hayvan yetiştirilir. Elde edilen et bakımından Fransa dünyada 5.'dir. Halk sığır eti, domuz eti yer; koyun eti, at eti az yenir. Gerek Atlas Okyanusu'nda, gerek Akdeniz'de büyük ölçüde balık avcılığı da yapılır. Et ve balık sanayii pek ileridir.

Süt, peynir ve tereyağı bakımından Fransa, dünyanın başta gelen ülkeleri arasındadır (sütte üçüncü, peynirde ikinci, tereyağında dördüncü). Bilhassa Normandiya'da toplanan bu sanayi, Paris gibi pek kalabalık bölgeleri mükemmelen beslemekle kal-

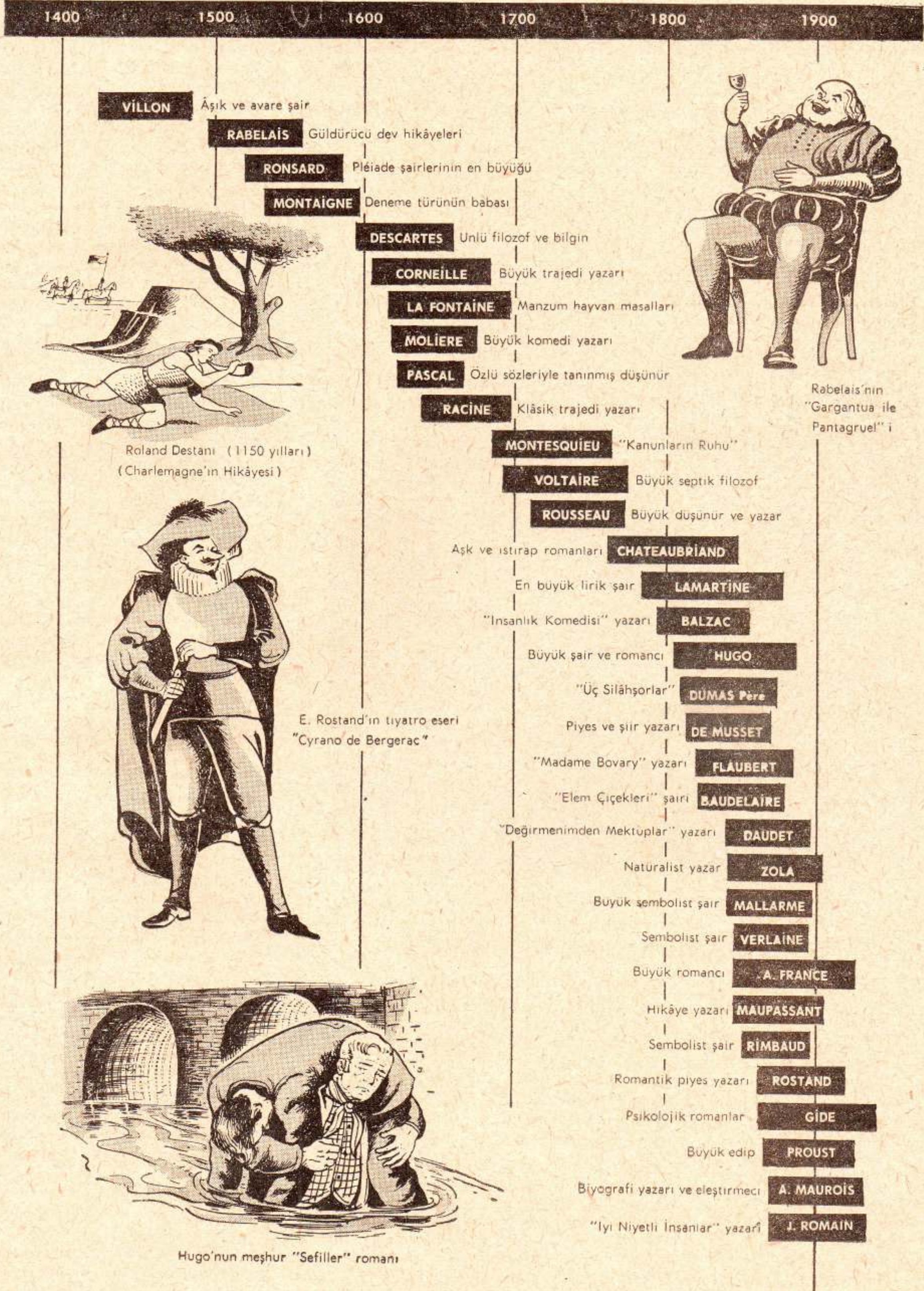
DÜNYADA FRANSIZCA KONUŞANLAR

(1960 başı tahminleri)

Fransa	42.258.000
Kanada	5.356.000
Belçika	4.408.000
Haiti	3.410.000
A. B. D.	1.666.000
Cezayir	1.210.000
İsviçre	1.113.000
Fas	361.000
Arjantin	275.000
Tunus	190.000
İtalya	110.000
Başka ülkeler	717.000
Toplam	*61.069.000*

Not. — Haiti hariç, hemen bütün bu nüfuslar, Fransız milliyetindendir.

FRANSIZ EDEBİYATI

Roland Destanı (1150 yılları) (Charlemagne'ın Hikâyesi)

Rabelais'nın "Gargantua ile Pantagruel"i

E. Rostand'ın tiyatro eseri "Cyrano de Bergerac"

Hugo'nun meşhur "Sefiller" romanı

maz, geniş ölçüde başka memleketlere de mal satar.

Madencilik. — Fransa eskiden beri ileri bir madencilik ülkesidir. Kömürle demirin aynı ölçüde elde edildiği bir memleket olması bunu kolaylaştırmıştır. Fakat kömür yatakları gittikçe tükenmektedir. Dünyada en çok demir elde eden memleketler arasında ikinci gelen Fransa'da, bundan başka, önemli ölçüde boksit, kömür, alüminyum, çinko, kurşun, gümüş, bir miktar da altın ve petrol elde edilir.

Endüstri. — Bu imkânlar, çok iyi ayarlanmış plânlar ve çalışma durumu, Fransa'ya yüksek bir endüstri kazandırmıştır. Bugün endüstrileşmenin iki temeli sayılan çelikle elektrikte Fransa dünyada 6. ve 7.'dir. Dökme demir yapımında 5. olan Fransa, dünyanın bellibaşlı otomobil ve motorlu araçlar yapan devletleri arasında bulunmaktadır (dünyada 4.). Almanya derecesinde olmamakla beraber, bina yapımı da pek büyük ölçülerdedir; çimento üretiminde dünyada 5. olması bu durumu gösterir.

Fransa'da akla gelebilecek hemen her endüstri vardır. Kimya ve makine endüstrisinin yanında ileri bir cam, dokumacılık, parfüm, içki, lüks maddeler endüstrisi de sayılmaya değer. Turizm ve sinema endüstrilerinde de Fransa, dünyanın en ileri birkaç devleti arasındadır.

Ticaret faaliyeti ve hacmi bakımından Fransa, dünyada 5.'dir, ticareti daima lehte bir döviz payıyla kapanmaktadır; bu lehte pay bakımından da dünya devletleri arasında 5.'dir.

Ulaştırma. — Fransa demir, kara ve nehir yollarının mükemmelliği bakımından belki dünyanın en ileri ülkesidir; hele nehir yolları bakımından yüzyıllardan beri bu durumdadır. Eskiden beri kanal açmaya, hattâ Akdeniz'le Atlas Okyanusu'nu birleştirmeye önem veren Fransızlar, ırmak yataklarını temizleyip düzenlemekle, pek önemli nehir limanlarına, kesif bir nehir trafiği kazanmışlardır.

Fransa'da demiryolları da pek mükemmel ve son sistemdir; birçok hatlar elektriklendirilmiş, ülkenin en ıssız köşelerine kadar hatlar döşenmiştir. Demiryollarının uzunluğu bakımından Fransa'nın, A.B.D., Kanada ve Rusya gibi pek geniş ülkelerden sonra 4. gelmesi bu durumunu gösterir. Karayolları da en ücra yerlere kadar sokulmuştur, A.B.D. ile Rusya'dan sonra uzunluk bakımından 3. gelir. Motorlu araç sayısında A.B.D. ve İngiltere'den sonra dünyada 3.'dür. bu araçların en önemli bölümü, Paris'le dolaylarında toplanmıştır. Fransa, havayolları ile de dünyanın her tarafına bağlanmıştır, bu yolların büyük düğüm noktası Paris'tir. Air France, hatlarının uzunluğu bakımından dünyada birincidir. Havayollarının şahıs başına düşen yoğunluğu bakımından Fransa dünyada 3. gelir.

Bir zamanlar dünyada 3., hattâ 2. olan Fransız ticaret filosu, son yıllarda 10.'luğa düşmüştür. Fransız donanması ise bugün, A.B.D., İngiltere ve Rusya'dan sonra 4. gelir. 456 savaş gemisi vardır (39.000'er tonluk 2 zırhlı, toplamı 43.000 ton olan 4 uçak gemisi, 5 kruvazör, 21 denizaltı, 50 muhrip vs.). Donanmanın barış mevcudu 76.000 kişidir. Fransız kara ve hava kuvvetleri de, dünyanın en mükemmel birkaç silâhlı kuvvetinden biri halindedir (kara ordusu 720.000, hava ordusu 130.000, jandarma 60.000 kişi).

Telefon, radyo, televizyon sayısı bakımından da Fransa pek ileridir. Telefon sayısı bakımından dünyada 5. gelir.

Paris yakınlarında yeni kurulan modern bir mahalle

FRANSA'NIN EN KALABALIK ŞEHİRLERİ

Paris	6.600.000	Clermont - Ferrand	113.000
Marsilya	661.000	Dijon	113.000
Lyon	608.000	Le Mans	112.000
Lille - Roubaix	427.000	Brest	111.000
Toulouse	269.000	Limoges	106.000
Bordeaux	258.000	Angers	102.000
Nice	244.000	Mulhouse	100.000
Nantes	223.000	Montpellier	100.000
Strasbourg	201.000	Amiens	93.000
St. Etienne	182.000		
Toulon	141.000		
Le Havre	140.000		
Nancy	125.000		
Rennes	122.000		
Reims	121.000		
Rouen	117.000		
Grenoble	116.000		

Not. — Bu sayılara banliyöler dahil edilmiştir. 26 büyük şehirde yaşıyan nüfus toplamı: 10.905.000— 50-89 bin nüfuslu 25 orta şehirde yaşıyan nüfus toplamı: 1.532.000.

Fransa Tarihi

● İlkçağ: Bugünkü Fransa'da M. O. I. yüzyılda Goller ve başka kavimler karışıklık içinde yaşıyorlardı. Romalı komutan Caesar, M. O. 51 yılında, Goller Ülkesi'nin fethini tamamladı, Alesia'ya (bugünkü Paris'e) geldi, Ren kıyılarına kadar memleketi büyük Roma İmparatorluğu'na kattı.

● Ortaçağ: 476'da Batı Roma, kavimler göçü sonunda, yıkıldı. Bu sıralarda Fransa'ya Hıristiyanlık hayli girmiş bulunuyordu. Kavimler göçüne sahne olan ülkelerden birini teşkil eden bu memlekette Germenler'in, Vizigotlar'ın, Vandallar'ın, Hun Türkleri'nin geçici akınlarından, egemenliklerinden sonra, Franklar yerleştiler (Bk. Franklar). Böylece, Fransa'da Merovenj Hanedanı hüküm sürmeye başladı ki, asıl Fransız tarihi de bu 448 yıllarından başlamış sayılabilir (Bk. Merovenjler).

448'den 751'e kadar Merovenjler, aynı hanedandan birkaç kırallık şeklinde, Fransa'yı, 300 yıldan biraz fazla idare ettiler. O çağlarda Fransa artık tam bir Hıristiyan ülkesi olmuştu. 731'de Poitiers'de Arap ordusunun durdurulması ile Fransa, Hıristiyan âlemini yok olmaktan kurtardı (Bk. Charles Martel).

عشق ایمش هر نه وار عالمده

علم بر قیل و قال ایمش انجق

کامل ١٣٠٦

Aşk imiş her ne var âlemde
Îlm bir kıyl-ü kaal îmiş ancak
FUZULÎ

HATTATLIK sanatının son büyük üstatlarından reisülhattatin Kâmil Akdik'in bir sülüs yazısı. Tezhip, Rikkat Kunt tarafından yapılmıştır.
(Emin Barın'ın koleksiyonundan)

Merovenj Hanedanı krallarının saray nazırlarının nüfuzuna düşmesi sonunda Karolenj Hanedanı iktidara geldi, 751'den 987'ye kadar 2,5 yüzyıla yakın Fransa'yı yönetti (Bk. Karolenjler). Bu hanedandan Charlemagne (Şarlman), kendini «Batı İmparatoru» ilân edip muazzam bir devlet kurduysa da (Bk. Charlemagne), 843 Verdun Antlaşması ile bu imparatorluk parçalandı. Bu parçalanışta en batıda kalan bölüm, bugünkü Fransa'yı teşkil etti.

Karolenjler'in son devirleri kargaşalık içinde geçti, Isle-de-France (Paris bölgesi) dukaları büyük nüfus kazanarak sonunda 987'de «Fransa Kıralı» oldular. Böylece, bütün Hıristiyan tarihinin en ünlü, en büyük hanedanı olan Capet Hanedanı, bin yıl sürecek olan egemenliğine başladı. Fransa'da, İspanya'da, Portekiz'de, İtalya'da, Macaristan'da, daha birçok ülkelerde bu hanedanın çeşitli kolları hüküm sürmüştür (şimdiki İspanya kırallık hanedanı da Capet sülâlesindendir).

Capetler'in ilk çağlarında kıralın hükmü ancak, Paris'le dolaylarında geçiyor, yakın bölgelerin «dük», «kont» gibi unvanlar taşıyan hükümdarları, kıralı az çok egemenleri olarak tanıyorlardı. Bugünkü Fransa'nın sınırları bahis konusu değildi, bu sınırlar ancak son zamanlarda elde edilebildi.

Capet'lerin 7. kıralı olan Philippe-Auguste (1180-1223), Fransa'nın itibarını yükseltti, Haçlı Savaşları'nda Fransa'ya en büyük payı ayırdı, İngiltere ile, Almanya ile başarılı savaşlar yaptı. Bu hükümdar, kırallığın nüfuzunu çoğalttı, egemenliği altındaki hükümdarları Paris'e daha sıkı bağladı, ülkenin sınırlarını bir hayli genişletti.

Gene Capet'lerden Saint Louis (1226-1270), Haçlı Savaşları'na katıldı, 1250'de Memlûk Türkleri'ne yenilerek esir oldu. Bununla beraber, Saint Louis, Fransa'yı Avrupa'da Ortaçağ'ın en önemli bir devleti haline getirmiştir.

1328 yılından sonra Capet hanedanının «Valois» denen kolu hükmetmeye başladı. Bu devre, Yüzyıl Savaşları denen, İngiltere ile bitmek tükenmek bilmez savaşlarla doludur. İngilizler, daha merkezî bir devlete sahip olmanın verdiği üstünlükle, daha kalabalık olan Fransızlar'ı yendiler, bir ara hemen bütün Fransa'yı işgal ettiler.

● Yeniçağ Başlangıcı: Fransa, Yeniçağ'a girerken, ülke İngilizler'den temizlenmişti. Fakat memleket perişandı. XI. Louis (saltanatı 1461-1483), Fransa'nın za'fını anladı, dâhice bir gayretle, Yeniçağ'ın havası içinde, Fransa'daki bağımlı hükümdarların nüfuzunu büyük ölçüde kırdı, bunları Paris'e bağladı. Aynı hanedandan olan Burgonya dukası kudretli Charles Le Téméraire'in Fransa'ya hükmetmek tasarısı da sonuçsuz kaldı (Bk. Charles Le Teméraire). VIII. Charles'ın (saltanatı 1483-1498) tantanalı İtalya seferi de hiçbir sonuç vermedi (Bk. Charles VIII.).

● I. François Devri: Fransa'da 1. François (saltanatı 1515-1547) ile yeni bir devir başlar. Fransa'da Rönesans, gerçek anlamiyle, bu devirde görülür. Bu hükümdar, Charles-Quint'in büyük rakibidir, hayatı boyunca onunla çarpışmıştır. Türkiye'nin Fransa lehine işe karışması, bu devleti, dev Almanya-İspanya'nın yutmasından korumuştur (Bk. Karl V; Süleyman I) François devrinde Bretanya Dukalığı da alınınca, Fransız birliğine bir adım daha yaklaşıldı. Ondan sonra gelen hükümdarlar devrinde Katolik-Protestan kavgaları memleketi harap etti, sonunda Katoliklik kesin zaferi kazandı (Bk. Charles IX.).

● Bourbonlar: 1589'dan başlıyarak Capet Hanedanı'nın Bourbon dalı Fransa tacını ele geçirdi. Sully'nin başbakanlığı ile desteklenen IV. Henri (saltanatı 1589-1610), Fransa'yı olağanüstü kalkındırdı, yükseltti, İspanya ve Almanya ile beraber Avrupa'nın en önemli Hıristiyan devleti haline getirdi. Oğlu XIII. Louis (saltanatı 1610-1643) çağında Kardinal Richelieu devleti daha da iyi yöneltti, pek mutlak bir idare kurmakla beraber, Almanya'yı, iki yüz yıldan fazla bir zamanda kalkınamıyacak derecede ezdi, 1648 Vestfalya Antlaşması, siyasetinin büyük zaferi oldu.

XIV. Louis'nin saltanatı pek uzun sürdü (1643-1715). Bu devirde Fransa, İspanya'yı geride bırakarak, Türkiye dışında Avrupa'nın ve bütün Hıristiyan devletlerinin en güçlüsü oldu; Nice, Savoie, Lorraine ve Korsika dışında, bugünkü sınırlarına erişebilmiş, tamamen merkezî bir devlet kurmuştu. Fransız sanat ve edebiyatı da altın çağına bu devirde erişti. XIV. Louis, her yana el atmak istemiş, İspanya'yı almaya çalışmıştı, sonunda torununu İspanya kıralı yaptıysa da, bu muhafazakâr ülkede Fransız nüfuzunu kuramadı. Yerine geçen torununun oğlu XV. Louis devrinde (1715-1774), Fransız medeniyeti büyük parlaklık gösterdiyse de, İngiltere'nin olağanüstü gelişmesi, Fransa'yı geniş ölçüde zarara uğrattı, Yediyıl Savaşları'na son veren 1763 Paris Antlaşması, yıkım oldu (Bk. Louis IX., X., XI., XII., XIII., XIV., XV.; Richellieu; Henri IV.).

● İhtilâl ve Cumhuriyet: XV. Louis'nin yerine torunu XVI. Louis (saltanatı 1774-1792) geçti (Bk. Louis XVI.). Kırallığın azalan nüfuzu, ülkenin perişanlığı, halkın sefaleti sonunda, 1789'da Fransız İhtilâli çıktı, XVI. Louis'nin iyi niyetleri durumu kurtaramadı. Halkın, kudretini Tanrı'dan alan hükümdarına karşı ayaklanması olarak karşılanan bu olay, bütün Avrupa'da derin buhranlar yarattı (Bk. Fransız İhtilâli).

İhtilâlden sonra, meşrutî bir hükümet kuruldu. Böylece, Avrupa'nın en büyük hanedanı meşrutileşmiş oluyordu. Üç yıl sonra da, 1792'de, hanedan iktidardan uzaklaştırılıp Birinci Cumhuriyet ilân edildi.

Fransa'da komünizme benzer rejimlerle kan gövdeyi götürürken, bu düzen düşmanlığının kendilerine de geçmesinden çekinen Avrupa devletleri, Fransa'ya karşı cephe aldılar. İhtilâlin, bu cepheyi her seferinde parçalaması, Fransa'yı istilâdan kurtarması itibarını yükseltti. Bu savaşlarda parlıyan genç general Napoléon Bonaparte, «Birinci Konsül» sıfatiyle Fransa Cumhuriyeti'nin devlet başkanıyken, 1804'te kendini «imparator» ilân etti, Habsburglar'ın «Almanya imparatoru» sıfatını kaldırdı.

«Fransızlar İmparatoru» na karşı Avrupa birleşmişti, fakat Napoléon, İngiltere ve Türkiye dışında, bütün Avrupa'yı işgal ederek Fransa'nın gücünü tüketircesine harcadı, İn-

FRANSA'DA SİYASİ REJİMLER VE KIRALLAR

I. Merovinge Hanedanı (448-751)

II. Carolinge Hanedanı (751-987)

III. Capet Hanedanı (987-1792 + 1814-1815 + 1815-1848):

Hugues (987-996)
Robert II. (996-1031)
Henri I. (1031-1060)
Philippe I. (1060-1108)
Louis VI. (1108-1137)
Louis VII (1137-1180)
Philippe II. Auguste (1180-1223)
Louis VIII. (1223-1226)
Louis IX. Saint (1226-1270)
Philippe III. (1270-1285)
Philipe IV. (1285-1314)
Louis X. (1314-1316)
Jean I. (1316-1322)
Charles IV. (1322-1328)
Philippe VI. (1328-1350)
Jean II. (1350-1364)
Charles V. (1364-1380)
Charles VI. (1380-1422)
Charles VII. (1422-1461)
Louis XI. (1461-1483)
Charles VIII. (1483-1498)
Louis XII. (1498-1515)
François I. (1515-1547)
Henri II. (1547-1559)
François II. (1559-1560)
Charles IX. (1560-1574)
Henri III. (1574-1589)
Henri IV. (1589-1610)
Louis XIII. (1610-1643)
Louis XIV. (1643-1715)
Louis XV. (1715-1774)
Louis XVI. (1774-1792)
Louis XVII. (1793-1795) (saltanat sürmemiştir)

IV. Birinci Cumhuriyet (1792-1804)

V. Birinci İmparatorluk (1804-1814 + 1815-1815):

I. Napoléon (1804-1814 + 1815-1815)
II. Napoléon (1815-1815) (saltanat sürmemiştir)

VI. İkinci Kırallık:

Louis XVIII. (1814-1815 + 1815-1824)
Charles X. (1824-1830)
Louis-Philippe (1830-1848)

VII. İkinci Cumhuriyet (Louis Napoléon = III. Napoléon) (1848-1852)

VIII. İkinci İmparatorluk (Napoléon III.) (1852-1870)

IX. Üçüncü Cumhuriyet (1870-1940)

X. Fransız Devleti (Mareşal Pétain) (1940-1944)

XI. Geçici Hükümet Devri (1944-1947)

XII. Dördüncü Cumhuriyet (1947-1959)

XIII. Beşinci Cumhuriyet (Charles De Gaulle) (1959-)

giltere ile yaptığı ölüm-kalım savaşlarından sonra, birleşik Avrupa ordularına yenildi (Bk. Napoléon I). 1815 Viyana Antlaşması, Fransa'nın pek muazzam olan fütuhatını elinden aldı, onu eski sınırlarına kadar geriye itti. Bunun üzerine, Capet-Bourbon Hanedanı yeniden iktidara geldi (Bk. Louis XVIII; Charles X.).

● İkinci Cumhuriyet: 1830 ihtilâli X. Charles'ı devirdi; Capet-Bourbon Hanedanının Orléans kolundan Louis-Philippe'i (saltanatı 1830-1848) meşruti kıral (Fransızlar Kıralı) yaptı. 1848 ihtilâli sonunda İkinci Cumhuriyet kurulduysa da, Cumhurbaşkanı olan, Büyük Napoléon'un yeğeni Prens Louis Napoléon, 1852'de kendini «III. Napoléon» unvaniyle meşruti imparator ilân etti. İkinci İmparatorluk devri, Fransa için altın çağ olmuş, ticarette, ekonomide, sömürgecilikte, siyasette başarılar kazanılmıştır, fakat İngiltere'nin gittikçe büyüyen rakipliği yanında genç Prusya devletinin Alman birliğini kurmak için Fransa ile savaşa tutuşması bu rejime son vermiştir (Bk. Napoléon III). 1870-71 Prusya-Fransa savaşından büyük bozgunla çıkan, başkent Paris'in Almanlar tarafından işgalini gören Fransızlar, Üçüncü Cumhuriyet'i ilân ettiler. 1876'ya kadar her an Capet-Bourbon Hanedanının iktidara geçmesi beklendiyse de bu tarihte çoğunluk kıralcılardan cumhuriyetçilerin eline geçti, Avrupa'da ilk defa olarak Fransa'da cumhuriyet rejimi, kesin şekilde yerleşti.

● Üçüncü Cumhuriyet (1870-1940): Bu devrede Fransa'da hâkim olan zihniyet, 1860'ta III. Napoléon'un gerçekleştirdiği bugünkü Fransız sınırlarına yeniden erişmek, Almanya'ya bırakılmak zorunda kalınan Alsace-Lorraine'i geri almaktır. Alman düşmanlığı her Fransız'ın iliklerine işlemişti. Almanya'ya karşı yapılan her yaklaşma teşebbüsü «vatan hiyaneti» olarak görülüyordu. Bu ruhî hâlet içinde Fransa, geleneksel düşmanı İngiltere ve mutlak rejimin şampiyonu Rusya ile birleşmek zorunda kaldı.

Fransa turizmden her yıl milyonlarca franklık gelir sağlar. Arabaları ile gelen turistler, Fransa'nın görülmeye değer yerlerini gezer, eğlence yerlerini dolaşırlar. Fotoğraf Paris'te Seine Nehri kıyısında park edilen turist arabalarını gösteriyor.

Üçüncü Cumhuriyet, Fransa'yı kalkındırdı, ona İngiltere'den sonra dünyanın ikinci sömürge imparatorluğunu kazandırdı. Fakat İngiltere, Almanya ve A. B. D.'nin baş döndürücü ilerlemelerine yetişmek imkânı olmadı. Birinci Dünya Savaşı'ndan muzaffer çıkan Fransa (Bk. Birinci Dünya Savaşı), gösterdiği büyük azmin mükâfatı olarak İngiltere'den sonra Avrupa'nın ikinci devleti haline yükseldiyse de, zaferden sonra hemen bir rehavet, şiddetli parti kavgaları başladı. 1918'de Alsace-Lorraine'i Almanya'dan geri almakla yetinmek istemiyen Fransa, Almanya'nın en değerli topraklarını işgal altında bulundurmaktan vazgeçmedi; bu, Avrupa barışına çok zararlı oldu. Almanya'da militarist ruhun üstün gelmesine en elverişli zemini yarattı.

İki Dünya Savaşı arasında (1918-1939), Fransa, Napoléon'un geçici devri sayılmazsa, sınırlarının en geniş noktasına erişmişti. Bu devrede sömürgeleriyle beraber Fransa'da yaşıyan nüfus, dünya devletleri arasında 5 liği bulmuştu. Hele Afrika'daki Fransız toprakları, bütün bu kıta topraklarının hemen hemen 2,5 'da 1'ini kaplıyordu.

İyi bir sömürgeci olmıyan, zulümden çekinmiyen Fransızlar'a karşı ilk ayaklanmalar, daha bu topraklara ayak bastıkları günden başlamıştı. Hele Fas gibi vaktiyle İspanya ve Portekiz'e yüzyıllarca hâkim olmuş, ancak XVIII yüzyıl başlarında büyük devletler arasından çekilmiş olan eski, medeni devletler üzerinde egemenliğini ne bahasına olursa olsun yürütmek istemesi, Fransa için çok zararlı sonuçlar verdi.

● İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası: 1939'un 3 eylülünde İngiltere ile Fransa, Polonya'ya saldıran Almanya'ya savaş açtılar. Almanlar, yıldırım savaşı ile, Fransız-İngiliz ordularını yendikten sonra, 1940 mayısında, ilk dünya savaşında yapamadıklarını başardılar. Fransa'yı teslim olma zorunda bıraktılar. Mareşal Pétain, işgali ucuz atlatmak gayesiyle, Almanlar'la uyuşarak Vichy Hükümeti'ni kurarken, General De Gaulle de, Serbest Fransız Hükümeti'ni kurdu.

1942 kasımında Serbest Fransız Hükümeti Londra'dan Cezayir'e geçti, Afrika'daki Fransız sömürgelerine hâkim oldu. Büyük Fransız donanması, Almanlar'a teslim olmamak için Toulon'da kendi kendini batırdı. Almanya, Alsace-Lorraine'i yeniden sınırları içine kattı, bu ülkelerde yaşıyanları Alman sayarak askere aldı.

6 haziran 1944'te İkinci Cephe açıldı, Müttefikler Normandiya'ya çıktı (Bk. İkinci Dünya Savaşı). 25 ağustosta Paris'e girildi, Fran-

Fransa'da besin ve içki endüstrisi çok gelişmiştir. Memleketin hemen her yanındaki içki fabrikaları kendi bölgelerinin içki ihtiyaçlarını fazlasiyle karşılarlar. Fotoğrafta Paris'te bir içki bayramında yapılan fıçı yuvarlama yarışı görülüyor.

sa, De Gaulle taraftarlarının eline geçti. 1946'da Dördüncü Cumhuriyet ilân edildi, De Gaulle iktidardan uzaklaştırıldı.

1944'te Birleşmiş Milletler'e Beş Büyük-ler'den biri olarak katılan Fransa, 1949'da kurulan Atlantik Paktı'na da girdi, bu paktın genel karargâhı olarak Paris seçildi. Avrupa İktisadî İşbirliği'nde de Fransa en faal rolü oynadı, birliğin merkezi olarak Strasbourg şehri kabul edildi.

Fakat malî güçlükler, birkaç ay, hattâ birkaç hafta süren, bir partiler mozaikı olan Meclis'in kolayca devirebildiği karma hükümetlerin za'fı, Çin Hindistan'ı savaşındaki inatçı ısrarın verdiği büyük zararlar, hızlı bir ekonomik plânla kalkınmak istiyen Fransa'nın aleyhinde oldu.

● Beşinci Cumhuriyet: Cezayir Savaşı, Fransa'yı siyasî, askerî, malî en büyük güçlüklerle karşı karşıya bıraktı, hiçbir hükümet, bu konuyla ilgili Fransızlar'ın taassup ve menfaatleri yüzünden, bu meseleyi halledemedi. Sonunda, siyasî hayatının çoktan son bulduğu sanılan De Gaulle, askerî bir hükümet darbesiyle, iktidara geldi, anayasa değiştirildi, Beşinci Cumhuriyet ilân olundu. Bu devrede Fransa hemen bütün sömürgelerinin bağımsızlığını tanıdı, fakat en büyük dert olan Cezayir dâvasında hiçbir müspet adım atamadı (Bk. Gaulle).

Fransa, dünya devletleri arasında anayasa değiştirme sayısı bakımından birincidir. Son Beşinci Cumhuriyet'in 1959 anayasasına göre, cumhurbaşkanının yetkileri, — öncekilerin aksine — büyüktür. Cumhurbaşkanı 7 yıl için, Parlamento (Mebuslar ve Âyan), ona katılan başka önemli devlet teşekkülleri tarafından seçilir. Fransız Birliği'nin, Fransa'nın başkanı olan cumhurbaşkanı, başbakanı tâyin eder, onun seçeceği bakanları onaylar, istediği kanunları halkoyuna sunabilir; hükümetle mutabık kalarak Meclis'i dağıtabilir, olağanüstü tedbirler alabilir.

Hükümet Parlamento'ya karşı sorumludur Bakanların, Parlamento üyeliği dahil, başka hiçbir ödev ve sıfatları olamaz. Parlamento, Millet Meclisi ve Senato'dan kurulmuştur; bu ikincisi, iki dereceli seçimle meydana gelir. Millet Meclisi hükümeti düşürebilir.

Fransa 21 genel müfettişliğe, 90 ile, 19 denizaşırı ile (15'i Cezayir'de) ayrılmıştır. İllere bağlı 311 ilçe, 3.031 bucak, 38.000 köy veya mahalle vardır 455 sulh, 172 asliye, 27 temyiz mahkemesi, Paris'te de Danıştay vardır. Fransa dinî bakımdan (Cezayir'deki başpiskoposluk ve diğer denizaşırı ülkelerdeki 6 piskoposluk hariç) 18 başpiskoposlukta 70 piskoposluğa bölünmüştür.

Fransa'nın Eski ve Bugünkü Denizaşırı Toprakları

Fransız Batı Afrikası. — Batı Afrika'nın en önemli bölgesine yayılan eski bir Fransız sömürgesidir. Genel yüzölçümü 4.675.470 km², nüfusu da 20.000.0000'a yakındır.

Bu büyük toprak parçasındaki halk topluluklanı 1958-1960 arasında bağımsızlıklarını aldılar, birer cumhuriyet kurdular. Eski Fransız Batı Afrikası'nda kurulan cumhuriyetler şunlardır: Mali, Volta, Gine, Nijer, Fildişi Kıyısı, Dahomey, Mauritanya Bunlardan Fildişi Kıyısı, Senegal, Dahomey ve Mauritanya Fransız Birliği'ne dahil bağımsız devletlerdir; Mali, Volta, Gine ve Nijer ise Fransız Birliği'nden çıkmıştır.

Fransız Ekvator Afrikası. — Orta Afrika'da eski bir Fransız sömürgesidir. Genel yüzölçümü 2.370.000 km², nüfusu 5.023.000 kişi olan bu bölgede, bugün şu dört devlet kurulmuştur: Çad, Orta Afrika, Kongo (Orta Kongo), Gabon. Bu devletler 1960 yılında bağımsızlıklarına kavuşmuşlarsa da Fransız Birliği'nden ayrılmamışlardır.

(Eski Fransız sömürgelerinde kurulan devletler için her birinin kendi maddesine bakınız.)

Büyük Okyanus'taki Sömürgeler. — Fransa'nın bugün elinde kalan sömürgeleri şunlardır:

Yeni Kaledonya: Melanezya Takımadaları'nda 16.117 km² yüzölçümünde bir adadır. Yeni Kaledonya, bu adanın yanındaki başka birkaç adayla birlikte 18.653 km² yi bulur. Nüfusu 72.478'dir (Bk. Yeni Kaledonya).

Polinezya Adaları: Büyük Okyanus'taki bu adalar topluluğunda da Fransızların sömürgesi vardır. Fransız sömürgesi olan adaların hepsinin yüzölçümü 4.007 km², nüfusu da 70.000 kadardır. Bu adaların en önemlileri Sosyete Adaları'dır (Bk. Polinezya).

Yeni Hebrid Adaları: Melanezya Takımadaları'ndadır. İngilizler'le Fransızlar tarafından idare edilen bir sömürgedir (Bk. Yeni Hebrid Adaları).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Fransa'da 1946 Anayasasından 1958 Anayasasına (İ. Kuntbay, 1959); Fransa Üstüne Deneme (E. R. Curtius'tan çev. S. Eyüboğlu, 1953), Fransa Dış İşleri Bakanlığı Arşivleri ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerine Ait Belgeler (İsmail Soysal, 1952); Fransa Cumhuriyeti Anayasası (Çev. Dr. L. Duran, 1950); Fransız Edebiyatı ve Edebî Okulları (H. F. Ozansoy, 1955); Fransız Edebiyatı Tarihi (C. Perin, 1948); Fransız Edebiyatından Seçme Hikâyeler (F. N. Hansoy, 1938); Fransız Medeniyeti (E. R. Curtius'tan çev. S. Eyüboğlu, 1938); Fransa Tarihi (J. Bainuille'den çev. H. C. Yalçın, 2 cilt, 1938).

FRANSIZ İHTİLÂLİ

İnsanların düşüncelerinde büyük değişiklikler yapan, son çağların en büyük olayı

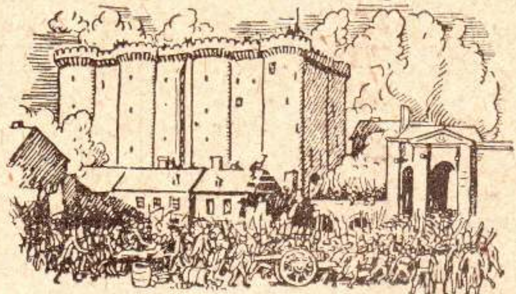
FRANSIZ İHTİLÂLİ, tarihin dönüm noktalarından biridir. Bazı tarihçiler Yeniçağ'ı «İhtilâl'e kadar» ve «İhtilâl'den sonra» olmak üzere ikiye ayırırlar, 1789'dan sonraki devreye «Yakınçağ» derler.

1789 Fransız İhtilâli'ni hazırlıyan sebepler çeşitlidir. XVIII. yüzyılda Fransa'da yetişen filozoflar, İngiltere'de yetişen ekonomi nazariyecileri, insan hakları hakkında yeni fikirler ortaya atmışlar, insan topluluklarının yüzyıllardan beri süregelen düzeni üzerinde şüphe tohumları ekmişlerdi. Bunlardan bazısının, meselâ Rousseau'nun etkisi çok derin olmuştu Birkaç yıldan beri dünyanın en kudretli devleti haline yükselen İngiltere'deki demokratik düzen, eski itibarından az çok kaybeden Fransa'da milletin dikkatini çekmeye başlamıştı. Hele Amerikan İhtilâli ve bu ihtilâlin başarıya ulaşarak demokrasi düzenini açıkça tarihte ilk defa olarak ilân etmesi Fransa'da büyük yankılar uyandırmıştı

İhtilâlden Önceki Durum

Bu fikrî cephenin yanında, daha doğrudan doğruya etkileyici, bilhassa geniş halk tabakasını ilgilendiren sebepler de vardı. Ortaçağ'da asîl ve ruhban sınıflarının imtiyazları gerçek ihtiyaçları karşılıyordu. Halbuki Yeniçağ'da devlet, mutlak otoritesini en ücra köşelere ve müessesalere kadar yaydıktan sonra, bu imtiyazlar devam etmiş, fakat geniş halk tabakasının aleyhinde olmaktan başka bir şeye yaramaz olmuştu. Gerçi Fransa'da köylü, meselâ Rusya'da olduğu gibi, toprağa bağlı köle (serf) değildi; bu ülkede köylünün durumu İngiltere'deki, Türkiye'deki kadar hür ve iyiydi. Fakat gene de imtiyazlı sınıfların, yani kiliseyle zadegânın malî baskısı köylünün aleyhindeydi. Son yıllarda bir talihsizlik ve tesadüf eseri olarak mahsulün pek kötü alınması, Fransa'da yer yer açlık bölgeleri doğurmuş, eşkıyalık artmış, köylü, hattâ burjuva (şehirli) zümreleri göze batacak bir hale gelmişti.

Fransa'da devletin za'fını, başta kıral olmak üzere, devlet adamları da biliyordu; yıllardan beri ıslahata, tanzimata çalışılıyor, fakat çeşitli sebeplerden, müspet bir sonuç

Fransız İhtilâli halkın, Paris'teki siyasî mahkûmların hapsedildiği Bastille Kalesini zaptedip yıkmasiyle başladı, sonra bütün memlekete yayıldı.

alınamıyordu. Şahsen pek faziletli bir adam olan Kıral XVI. Louis, çevresinde yüzyılların kurduğu fâsit çemberi kıramıyordu. Hele devlet maliyesinin pek berbat durumda olması, bu büyük monarşinin bazan günlük ihtiyaçlarını karşılamak için acele tedbirler alınmasına lüzum gösteriyor, bu tedbirler, Fransızlar'ı son derece memnuniyetsizliğe sürüklüyordu. Kıral kutsal sayılıyordu; bütün Avrupa tarihinin en büyük hanedanına (Capet'lere) mensuptu, halkın tapınırcasına saygısını kazanmıştı. Onun için memnuniyetsizlik saray mensuplarına, hükümet ilerigelenlerine

FRANSIZ İHTİLÂLİNİN ÖNEMLİ KİŞİLERİ

Büyük Fransız düşünürü ve yazarı Jean-Jacques Rousseau, yazılariyle geniş kitleleri ihtilâle hazırlıyanların başında geliyordu. (1712-1778)

İhtilâlde en çok adı geçenlerden biri de Danton'du (1759-1794). Bu ateşli politikacı da daha birçokları gibi sonunda giyotinde öldürüldü.

Robespierre, ihtilâl süresince «Terör Devri» denen korku devresini yaratanlardandı. O da en sonunda darağacında can verdi (1758-1794)

Devrin Kıralı XVI. Louis yabancıları yardıma çağırdığından, karısı Kıraliçe Marie Antoinette'le birlikte giyotinle öldürüldü.

İhtilâlin öncülerinden biri de 600.000 insanın başını istiyen Marat idi (1744-1793). Onu da bir gün banyosunda mutedil Cumhuriyetçilerden kadın ihtilâlci Charlotte Corday öldürdü.

yönetilmişti, çünkü bunlar kıralın bile iyi niyetlerine set çekiyorlardı. Asîl olmıyan bir kimsenin subay olmasına imkân bulunmadığı için (bu hal Almanya'da 1914'e kadar böyleydi), rejim, orduya dayanıyordu. Ancak, son zamanlarda orduda da memnuniyetsizlik son haddini bulmuş, maaşlarını muntazaman alamıyan er ve subaylar idareyi yüksek sesle kınamaya başlamışlardı.

Etats Généraux

Kıral XVI. Louis tabiî olmaktan çok uzak durumu görüyorsa da, ıslahat teşebbüslerinden hiçbir sonuç alamıyordu. Sonunda, «Etats Généraux» (eta jenero) denen ve ruhban, zadegân ve burjuva sınıflarının temsilcilerinden ibaret bulunan meclisi, Versailles'da toplantıya çağırmak zorunda kaldı. Bu meclis, yüz yıldan beri toplantıya çağırılmamıştı.

Yalnız, meclisin davranışı Kıral'ın tahayyül ettiği sınırları daha ilk anda aştı. 5 mayısta toplanan meclis, 17 haziranda kendini «millet meclisi» ilân etti, hükümetin yönetilmesinde millet adına son söz sahibi bulunduğunu ileri sürdü. Burjuvaya mensup milletvekilleri, «imtiyazlı sınıflar» denen diğer iki sınıfınkileri bastırmaya, meclise hâkim olmaya başladılar.

20 haziranda Meclis, dağılmaları hakkındaki Kıral'ın verdiği emri dinlememek gibi, Fransa tarihinde benzeri olmıyan bir davranışta bulundu, meşrutî bir idare kurmadan dağılmıyacağına andiçti.

Bastille Kalesi'ne Hücum

Bu olaylardan cesaret alan halkın aşağı tabakaları 14 temmuz 1789'da Bastille Kalesi'ni basıp buradaki siyasî mahkûmlarla canileri serbest bıraktılar; asker halka karşı koymadı. O andan itibaren ihtilâl başladı, derhal çığırından çıkma emareleri gösterdi. Söz ayağa ve sokağa düştü. Anarşi hâkim oldu; ordu siyasete karıştı, bir düzen değil, bir kargaşalık unsuru haline geldi. Yer yer çeteler halinde birleşen halk zenginlerin, asîllerin oturdukları yerleri basıp yağmaya başladılar. 4 ağustosta bazı sınıfların bütün imtiyazları kaldırılıp, İnsan Hakları Beyannamesi ilân edildi, bütün vatandaşların hukuk bakımından eşit olduğu bildirildi; kölelik de, nazari olarak, kaldırıldı.

Bu, Avrupa'da siyasî düzenin altüst olması demekti. İmtiyazlı sınıfların halkla eşit olması, İngiltere dahil, hiçbir Avrupa devletinde görülmüş bir şey değildi. İhtilâlin, hiç olmazsa onun getirdiği fikirlerin kendilerine geçip düzenlerini bozacağından korkan hemen bütün Avrupa devletleri, Fransa'ya karşı bir durum aldılar.

Meşruti Kırallıktan Cumhuriyete

1791'de Meclis meşruti anayasayı ilân etti, Kıral'ı «Fransa Kıralı» yerine «Fransızlar Kıralı» yaptı. Niyetleri bilinmiyen bir zümrenin Kıral'ı esir gibi tutması, ülkede sonradan «kıralcı» denen sınıfta ve bizzat XVI. Louis'de büyük bir memnuniyetsizlik uyandırdı. Kıral Fransa'dan kaçmaya kalktı, bunu fırsat sayan müfritler, Meclis'teki mutedilleri alt edip, iktidarı ellerine geçirdiler; kırallığı kaldırıp cumhuriyet kurdular. Bir müddet sonra da, Kıral XVI. Louis ile Kıraliçe Marie Antoinette başta olmak üzere, yüzlerce kişiyi, hiçbir sebep olmaksızın, giyotinden geçirmeye başladılar; muhalifler hakkında amansız davrandılar. Kırallığın yeniden kurulması için eyaletlerde başgösteren karşı-ihtilâller kanlı iç savaşlara yol açtı.

Fransa misli görülmemiş boğuşmalar ve anarşi içindeyken, bağlaşık Avrupa devletlerinin Fransa'yı istilâ etmek, ihtilâlin kendilerine sıçramaması için orada eski düzeni yeniden kurmak tasarıları, ihtilâl ordularının hummalı başarıları karşısında sonuçsuz kaldı. Bu durum, cumhuriyetin otoritesini pek kuvvetlendirdi, kıralcıları ümitsizlendirdi. Ülkenin belki yarısını teşkil eden, hiçbir zaman baş eğmiyen kıralcılar, Fransa'dan kaçmış bulunan XVIII. Louis'yi (XVI. Louis'nin kardeşi) meşru hükümdar tanıyorlardı.

Napoléon'un İmparatorluğu

27 ekim 1795'te «Directoire» idaresi kuruldu, pek kanlı hareket eden müfrit cumhuriyetçiler iktidardan uzaklaştırıldı. 9 kasım 1799'da General Napoléon Bonaparte, bir hükümet darbesiyle, bu rejime de son verip, kendisini «birinci konsül» unvaniyle Fransa Cumhuriyeti'nin devlet başkanı ilân etti. Napoléon'un diktatörlüğünün büyük askerî başarılarla devamı sonunda kendisi 2 ağustos 1802'de kayd-ı hayat şartiyle Cumhuriyet'in başkanı, 18 mayıs 1804'te de ««Fransızlar İmparatoru», yani gûya meşruti hükümdar ilân edildi. Böylece, Birinci Cumhuriyet'le beraber İhtilâl devresi de sona erdi, Birinci İmparatorluk başladı.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Fransız İhtilâli Tarihi (Michelet'den çev. Hamdi Varoğlu, 2 cilt, 1950-57); Avrupa ve Fransız İhtilâli (A. Sorel'den çev. N. S. Örik, 14 cilt, 1949-56). Fransız İhtilâlinin Dış ve İçyüzü (İ. M. Seydol, 1950); Fransa İnkılâbının Siyasi Tarihi (A. Aulard'dan çev. Nâzım Poroy, 3 cilt, 1944-45); Fransız İhtilâli ve Tanzimat (Prof. Fındıkoğlu, 1943); Fransız İhtilâli (A. Mathiez'den çev. Şükrü Kaya, 3 cilt, 1940).

FRANZ-JOSEPH (1830-1916)

Franz-Joseph

Avusturya - Macaristan İmparatorudur. Habsburg - Lothringen hanedanından Arşidük Franz - Karl'ın (1802-1878) 4 oğlunun büyüğü, İmparator I. Franz'ın (1792-1835) torunudur. Annesi Bavyera Prensesi Sophia'dır (1805 - 1872). Franz - Joseph Viyana'da doğdu. 2 aralık 1848'de, bütün Avrupa'yı altüst eden ihtilâlin sonucu olarak tahtını bırakmak zorunda kalan amcasının yerine 18 yaşında imparator oldu. Amcası I. Ferdinand (1793-1875; saltanatı: 1835-1848) daha uzun müddet yaşamıştır. I. Ferdinand'ın çocuğu yoktu. Franz-Joseph'in ba-

bası hayatta olduğu halde, akli melekelerindeki eksiklik dolayısiyle hükümdar yapılmamıştır.

Franz-Joseph 1854'te 17 yaşındaki teyzezadesi Bavyera Prensesi Elizabetha (1837-1898) ile evlendi. İmparatoriçe, 44 yıllık evlilikten sonra bir suikaste kurban gitti.

Franz-Joseph 1849 İtalya ve Macaristan ihtilâlleriyle karşı karşıya kaldı. Macaristan ihtilâlcilerini Türkiye koruyordu. Buna rağmen, Avusturya ve bağlaşığı Rusya, Türkiye'ye savaş açmaya cesaret edemediler, boş tehditlerle yetindiler. 1859 İtalya Savaşı'nda Fransa'ya yenilen Avusturya İmparatorluğu en güzel İtalyan eyaletlerini kaybetti. 1866'da Almanya birliğini gerçekleştirmek üzere bulunan kudretli rakibi Prusya'ya yenildi. 1867'de imparatorluk, çifte devlet haline getirilerek, «Avusturya - Macaristan» (Osterreichisch - Ungarische Monarchie) adını aldı. Rusya - Fransa - İngiltere ye karşı Almanya ve İtalya ile bağlaşan Avusturya, Birinci Dünya Savaşı'na girdikten iki yıl sonra, 21 ekim 1916'da, Franz - Joseph 86 yaşında öldü. 68 yıldır işgal ettiği tahtla, dünyanın en kıdemli hükümdarı bulunuyordu.

Franz-Joseph'in 3 kardeşinin büyüğü olan Arşidük Ferdinand-Max (1831-1867) «I. Maximilien» unvaniyle, 1864'te Meksika İmparatoru oldu; sonradan ihtilâlciler tarafından kurşuna dizildi.

Franz-Joseph'in 3 kızından başka bir tek oğlu olmuştur ki, bu, «Mayerling Faciası» denen olayın kahramanı Veliaht-Arşidük Rudolf'tur (Bk. Mayerling Faciası). Rudolf'un yalnız bir kızı vardı. Onun için Franz-Joseph' in yerine, kardeşi Karl-Ludwig'in ortanca oğlu Arşidük Otto'nun (1865-1906) büyük oğlu Karl (1887-1922) geçmiştir ki, bu ünlü imparatorluğun son hükümdarı olduğu zaman 29 yaşındaydı. 11 kasım 1918'e kadar 2 yıl tahtta kaldı. Bunun büyük oğlu Arşidük Otto (doğumu: 1912) son veliahttır, bugün hanedanın başıdır, İkinci Dünya Savaşı'na kadar Macaristan'ın kıral namzeti bulunuyordu.

Arşidük Karl-Ludwig'in büyük oğlu Veliaht Arşidük Franz-Ferdinand (1863-1914) Bosnasarayı'nda, eşiyle beraber öldürülünce, Birinci Dünya Savaşı çıktı (Bk. Birinci Dünya Savaşı).

İmparator Franz-Joseph ve İmparator I. Karl, İstanbul'a gelerek Abdülâziz'i, II. Abdülhamit'i, V. Mehmet Reşat'ı ziyaret etmişlerdir. Sultan Aziz de İmparator'u Viyana'da ziyaret etmiş, ünlü Schönbrunn imparatorluk sarayında kalmıştı. Franz - Joseph, Süveyş Kanalı'nın açılması töreninde de Fransız İmparatoriçesi Eugénie ile beraber bulunmuştur.

FREKANS

Fizikte, zamana bağlı olarak değişen veya titreşen bir büyüklüğün bir saniye içinde yaptığı titreşim sayısına «frekans» denir. Bu biçim değişmeler harmonik hareketlerde görülür.

Harmonik bir harekette, hareket eden cisim aynı yerlerden tekrar tekrar geçer. Cismin üzerinde yol aldığı bu eğriye «yörünge» adı verilir. Meselâ bir yayın ucuna asılmış bir ağırlığın titreşimi, bir duvar saatinin sarkacının iki yana gidip gelmesi birer harmonik harekettir.

Harmonik harekette, hareket eden veya titreşen cismin tam bir devir yapması için gereken zamana «periyot» denir, T harfiyle gösterilir. Bir saniye içindeki titreşim de «frekans» olduğuna göre, periyodun tersi frekansa eşittir. Frekans ise genel olarak f harfiyle gösterilir. Bugüne göre şöyle bir bağıntı kurulur:

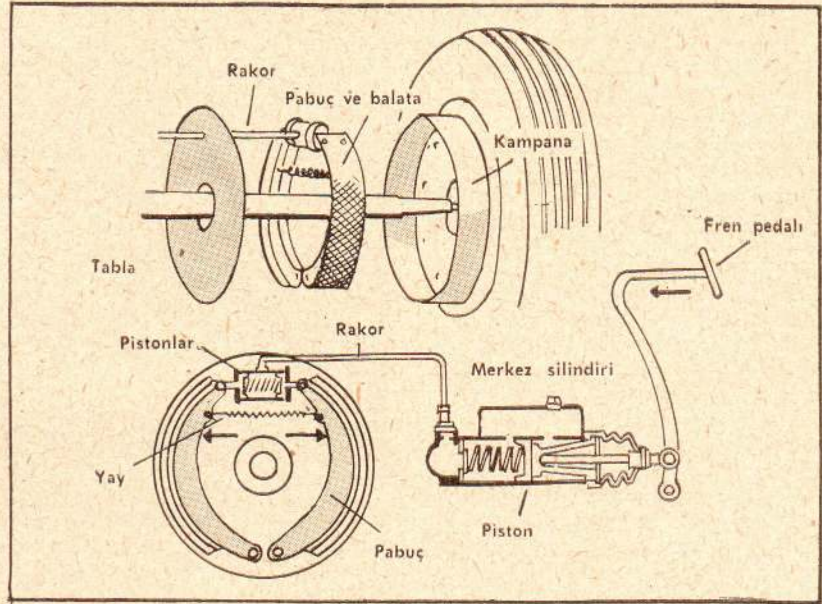
$$f = \frac{1}{T}$$

Harmonik hareket yapan bir cisim aynı yörünge üstünde sürekli olarak geldiğine göre, bu cismin her hangi bir anda nerede olduğunu belirtmek için bir gösterme şekli bulunsa bile cismin o anda hangi yönde hareket ettiğini belirtmek çok güçtür. Bu yüzden, başka bir yol tutulmuş, harmonik hareketler «sinüsoit eğriler» ile gösterilmiştir. Bu eğrilerin çizildiği koordinat takımında düşey eksen cismin aldığı yolu, yatay eksen ise geçen zaman yerine buna karşılık olacak bir açıyı gösterir. Böylece, harmonik hareketin gösterilmesi ve incelenmesi kolaylaşmış olur.

Elektrikte Frekans

Bilindiği gibi, alternatif akım da, sürekli olarak, akış yönünü ve değerini değiştirir. Buna göre, bazı özel akımlar dışında kalan alternatif alternatif akımlar da sinüsoit eğrisiyle gösterilebilir (Bk. Elektrik; Faz).

Bir gerilimin frekansı, onu üreten dinamo veya alternatörün yapısına, dönüş sayısına bağlıdır. Elektrikle çalışan alıcıların düzgün çalışabilmesi için frekanslarının gerilim kaynağının frekansiyle aynı olması gereklidir. İki değer arasında fark olursa çeşitli aksamalar ortaya çıkabilir. Genel olarak, Avrupa ve Türkiye'de, santrallardan müşterilere verilen gerilimin frekansı 50'dir; yani bu gerilimin tatbik edildiği bir devreden geçen akım saniyede 50 defa akış yönünü değiştirir. Amerika'da ise şehir şebekesinin frekansı 60'tır. Bu yüzden Amerika için yapılmış birçok elektirk cihazları Türkiye'de tam istendiği gibi çalışamazlar.

Otomobilin fren pedalına basıldığı zaman merkez silindirindeki piston bu silindirdeki hidrolik fren yağını rakorlar vasıtasiyle tekerlek silindirlerine basar. Hidrolik yağın basıncı tekerlek silindirinin pistonlarını iki yana iter. Pistonların itmesi fren pabuçlarına perçinli olan balataların kampanayı sıkmasına sebep olur. Bu sıkma sonunda kampanaya bağlı olan tekerleğin hareketi yavaşlar ve durur. Ayak, fren pedalından çekilince pabuçlar arasındaki yay, pabuçları tekrar eski haline getirir. Alttaki şekil otomobil fren düzeninin kesitini göstermektedir. Yukarıda kampananın tekerleğe nasıl tutturulduğu görülüyor. Kampana tekerlekle beraber döner, kampananın içinde bulunan pabuçlar ve bunları kapatan tabla ise sabittir.

FREN

Bir hareketi durdurmak için kullanılan araçlara «fren» denir. Birçok çeşitleri vardır. Hepsi de ya bir dönmeyi, ya da başka çeşit bir hareketi önlemek için kullanılır.

Frenin en basit örneğini bisiklette görürüz. Bilindiği gibi, yürüyen bir bisikleti durdurmak için fren çubukları elle çekilir. Çubuklar çekilince tekerlekler üzerine ikişer lâstik parçası bastırılmış olur. Bu basıncın doğurduğu sürtünme kuvveti de tekerleklerin dönmesine engel olarak bisikleti durdurur. Tekerleğe uygulanan basınç ne kadar fazlaysa sürtünme kuvveti de o kadar büyük olur, dolayısiyle, bisiklet o kadar büyük bir fren kuvvetiyle durdurulur. Demek ki, böyle sürtünmeye dayanan frenlerde fren kuvvetinin şiddeti, sürtünme kuvvetiyle doğru orantılıdır. Buna benzer bir fren şekli otomobillerde kullanılır (Bk. Otomobil).

Mekanik Fren. — Sürtünmeyle çalışan frenlere «mekanik frenler» denir. Kullanıldıkları yere, işe uygun olarak birçok çe-

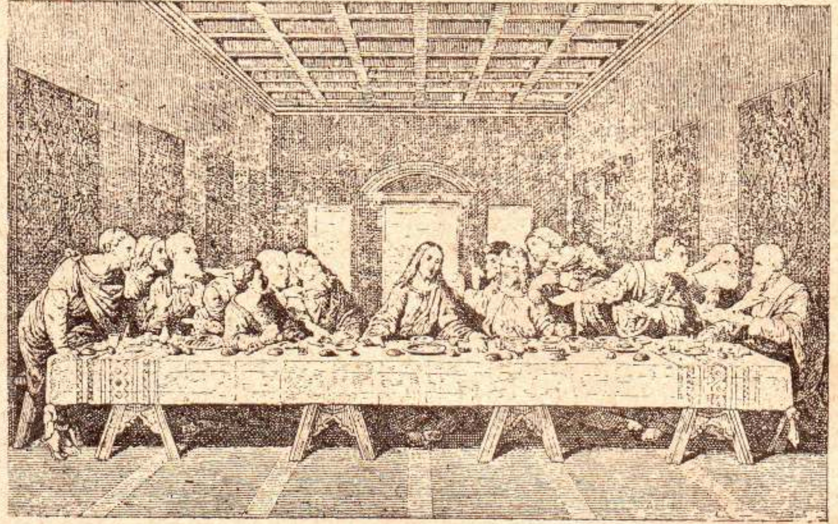
şitleri vardır. Bazılarında dönmeyi durdurmak için dişliler, mandallar kullanılır.

Hidrolik Fren. — Bazı frenlerde sürtünme kuvveti yağ basınciyle sağlanır. Bu çeşit frenlere «hidrolik fren» denir.

Ayar Freni. — Bazı frenler ise, belli sınırlardan sonra, otomatik olarak çalışırlar hareketi ya durdurur, ya istenen değerlere ayar ederler. Bunlara da «ayar freni» adı verilir.

Savurma Freni. — Merkezkaç kuvvetle çalışan frenlerdir. «Savurma frenleri» özel amaçlarla bazı yerlerde kullanılır.

Elektrik Fren. — Elektrik motorlarının durdurulmasında kullanılır. Motorlar, generatorlar özel montajlarda bağlanarak çeşitli frenlemeler sağlanır. Bu çeşit frenler en çok tramvaylarda, troleybüslerde, elektrikli trenlerde, vinçlerde bulunur. Bunların bir özelliği de frenleme sırasında bir miktar enerjiyi faydalı hale çevireblimeleridir. Meselâ fren yapan bir tramvay, kendini besliyen elektrik şebekesine bir miktar enerji verir. Böylece, daha ekonomik bir frenleme sağlanmış olur.

Leonardo Da Vinci'nin Milano'daki bir manastırın duvarına yaptığı meşhur «İsa'nın Son Yemeği» adlı freski. İkinci Dünya Savaşı'nda manastıra bir bomba düşmüşse de, büyük bir tesadüf eseri, freskin bulunduğu duvar yıkılmamıştır. Duvar boyunda ve yüksekliğinde olan bu sanat şaheseri Vinci'nin en güzel fresklerindendir.

FRENGİ (Bk. ZÜHREVİ HASTALIKLAR)

FRENKINCİRİ

Atlasçiçeğigillerden bir ağaççıktır «firavun inciri» de denir. Sıcak iklimlerde yetişir. Yaprakları geniş ve etlidir. Üzerinde ince dikenleri vardır. Kalın ve dikenli bir kabuk içindeki yemişi tatlıdır. Frenkinciri çit ve duvar yerini tutmak üzere yetiştirilir.

FRENKÜZÜMÜ

Frenküzümü

Taşkırangillerden bir çalıdır. Uzun salkım biçimindeki ufak taneli yemişi de aynı adla anılır. Frenküzümünün meyvası kırmızı, renkte, mayhoş lezzetlidir. Tazeyken yenirse de daha çok şurup yapmakta kullanılır. Frenküzümünün elli kadar çeşidi vardır, Amerika, Asya ve Avrupa'nın ılık kesimlerinde yetişir.

FRENOLOJİ

Kafatasının yapısına bakarak karakter okumaya çalışan bir sözde bilimdir. XIX. yüzyılın başlarında anatomi ve fizyolojide meydana gelen gelişmelere dayanarak ortaya çıkmıştır. Beyin anatomisini inceliyen Alman doktoru Franz J. Gall tarafından kurulmuştur.

Frenolojide başın çeşitli taraflarının çeşitli vasıfların merkezi olduğu kabul edilir. Gall kafataslarındaki çeşitli çıkıntı ve girintilerin bazı vasıflara karşılık olduğuna dikkat etmiş, aynı çıkıntılara raslanan birçok kimselerde aynı özellikleri görmüştü. Gall'a göre bir müzisyene veya şaire kabiliyetini veren özellik bu çıkıntılarla ilgilidir. Aynı şekilde bir fizikçi veya matematikçinin dehası da gene kafatasındaki çıkıntıların durumuna bağlıdır.

Bilim adamları kafatası yapımının beynin biçimine etki yapmıyacağı kanaatindedirler. Beynin çeşitli merkezleri ise sadece çeşitli duyumları almak içindir (Bk. Beyin). Öte yandan, beyin üzerindeki araştırmalar, dokularının yapısiyle kabiliyetler arasında bir bağlantı olduğunu açıklıyacak kadar ilerlememiştir. Şimdilik beyin hakkında bilinenler ise frenolojinin iddialarını kuvvetlendirmemekte, aksine, yanlış çıkarmaktadır.

FRESK

Yaş sıva üzerine toprak boyalarla yapılan resme «fresk» denir. Böylece, sıva resmi emdiği için, zamanla, kazınsa bile gene renkli olarak kalır, eser dayanıklı olmuş olur.

Fresk, tarihten önceki çağlardan beri bilinen bir resim tarzıdır. Fransa'da Lascaux mağaralarında, İspanya'da Altamira mağaralarında yaş sıva üzerine boyanmış geyik, bizon, at resimlerine tesadüf edilmiştir. Girit'teki Knossos Sarayı'nın duvarlarında, bilhassa Roma'nın ilk çağlarında, Pompei'deki evlerde, bugüne kadar canlı kalmış duvar resimleri vardır. Bu resimlerde kullanılan kırmızı boyaya, güzelliğinden, küller altında bile canlılığının kaybolmamış olmasından dolayı, «Pompei kırmızısı» denilir.

Fresk şaheserlerini bilhassa Rönesans çağında vermiştir. Leonardo da Vinci'nin «La Cena» (Son Yemek) adlı ve İsa'yı on iki havarisiyle sofra başında tasvir eden meşhur freski, yapılış hatasından dolayı, bozulmuş, depremler, savaşlar yüzünden hemen tamamiyle harap olmuş haldeyse de Michelangelo'nun Sistina Kilisesindeki tavan freskleri bugün bile bütün dünyanın hayranlığını çekmektedir. Michelangelo, bu freskleri yapabilmek için Vatikan'daki kiliseye aylarca kapanmış, hiç kimseyi içeri almıyarak, tekmil ustaları kovarak, tek başına, delicesine çalışmıştır. Esasen, yağlı boya resmi bir eğlence sayar, asıl resmin fresk tarzı olduğunu söylerdi. Rönesans'tan sonra fresk tarzı eski önemini kaybetti. Bunun da sebebi, teknik güçlüklerdir.

Orta Asya Türkleri de freski biliyorlardı. Bu alanda çok başarılı eserler vermişlerdir. Turfan ve Karahoçu kazılarında meydana çıkarılan duvar resimleri birer şaheser değerindedir. Osmanlı Türklerinde resim bina süslemelerinde ihmale uğradığı için XVIII. yüzyıldan sonraki «ampir» tarzı eserlerde bile duvar resimlerine az raslanır. Sonraları kuru sıva üzerine yapılan sulu boya nakışlar, «kalemkâri» veya «ıstampa» denilen kalıptan duvara resim nakşetme yolları yayılmıştır. Bunlara gerçek fresk denemez.

Fresk Nasıl Yapılır

Fresk tarzındaki resmin yapılışı büyük güçlükler gösterir, her iklimde dayanıklı freskler yapılamaz, rutubetsiz yerlerde fresk daha çok kalabilir.

Fresk yapmak için kalın alt tabaka sıva kuruduktan sonra ince bir üst tabaka sıva sürülür. Bu sıvanın yalnız kum ve kireçten ibaret olması şarttır. Sıva kurumadan önce, resim yapılacak yerlerle ilgili boyaların her rengi ayrı bir kapta ezilmiş, sulandırılmış olarak hazır bulundurulur. Sıva sürülünce, resim de yapılmaya başlanır.

Fresk yapacak kimse, ne resmi yapacağını çok iyi bilmeli, kesin şekilde çalışmalıdır, çünkü fresk, düzeltilemez. Bu yüzden de çok büyük bir ustalık ister. İkinci bir güçlük de, sürülecek boyanın sıva kuruduktan sonra renginin açılmasıdır. Bunu önceden kestirmek, rengin koyuluğunu ona göre ayarlamak lâzımdır.

FREUD, Sigmund (1865 - 1639)

Freud

Psikanaliz biliminin kurucusudur. Bugünkü ruhbilimin temellerini atanlardan biri sayılır. «Nevroz» denilen, beyinle ilgili rahatsızlığın da sebeplerini Dr. Freud keşfetmiştir. Nevrozun psikanaliz yolu ile tedavisi fikrini de ilk ileri süren Freud'dur.

Freud, Musevi asıllı bir ailenin çocuğuydu. Dört yaşındayken Morava (Çekoslovakya) dan Viyana'ya geldiler. Freud, tam 78 yıl, orada aynı evde yaşadı. 1881'de Viyana Üniversitesi tıp fakültesinden mezun oldu. 1885'te sinir hastalıkları üzerinde bir yıl staj görmek üzere Paris'e çağrıldı. Burada, Dr. Martin Charcot'la birlikte, isteri üzerinde çalıştılar. Doktor Charcot, isteri nöbeti geçiren bir kızı hipnotize etmiş, daha önce başından geçenlerin isteri krizine sebebiyet verdiğini anlamıştı. Freud, Charcot'nun buluşuyla yakından ilgilenmişti. İki hekim çalışmalarını bu konu üzerine topladılar. Böylece, psikanaliz yolu ile tedavinin temeli atılmış oluyordu. Freud'un teorisine göre, insanların belli olaylar karşısındaki davranışları, çoğunlukla, geçmişteki bazı olaylara, bu olayların ruh üzerindeki etkisine dayanır.

Dr. Freud, Paris'ten Viyana'ya döndükten sonra psikanaliz üzreindeki çalışmalarına devam etti. 1909'da Amerika'ya gitti, konferanslar verdi.

1938'de Naziler, Avusturya'yı istilâ ettikleri zaman Freud'un kitaplarını yaktılar, teorileri üzerinde konuşmak yasak edildi. Dostlarının yardımları olmasaydı, Freud belki de Viyana'dan sağ çıkamıyacaktı. Binbir güçlükle pasaport sağlandı, Freud İngiltere'ye gitti. Fakat zaten son zamanlarda sıhhati iyice bozulmuştu. 1939'da Londra'da öldü.

Freud'un kızı Anna Freud, babasının çalışmalarını devam ettirmiş, ünlü bir psikanaliz uzmanı olmuştur. Freud'un sayısı pek çok olan öğrencileri arasında Dr. Charles Jung tamamen hocasının yolunda gitmiş, froydizmi devam ettirmiştir. Dr. Charles Jung'un Freud ve felsefesi hakkında ilgi çekici eserleri vardır. Diğer önemli öğrencisi Adler de psikanaliz alanında pek ünlüdür.

Freud'un Felsefesi

Freud, her şeyden önce bir bilim adamıydı. Felsefi teorilerini bilimsel esaslara bağlamış, felsefesini bilime yardımcı hale getirmişti. Doktor oluşu, Freud'un bu şekilde çalışmalarını kolaylaştırmıştır. İnsan beyni üzerinde yaptığı deneme ve çalışmalarla ruh hastalıklarının tedavisi konusunda çok faydalı sonuçlar elde etmiştir.

Freud'a göre, insan beyninin faaliyeti ikiye ayrılabilir: Şuur (bilinç), şuuraltı (bilincaltı). Şuur, insanın başından geçenleri, o anda yahut sonra, hatırlamasıdır. Şuuraltı ise tersidir: İnsan bazı olayları hatırlıyamaz; bunlar, şuuraltına gitmiştir; ancak, özel usullerle o şahsa hatırlatılabilir. Meselâ denize girmekten korkan bir insanı ele alalım. Çocukken bir kere suya düşmüş, boğulma tehlikesi geçirmiştir. Fakat kendici bu olayı hatırlamaz; sadece, görünüşte, sebepsiz yere denizden korkar. Küçükken başından geçen kaza, şuuraltında yer etmiştir, kendisini gizliden gizliye etkilemektedir. Freud'un bu buluşu birçok ruh hastalıklarının tedavisini mümkün hale getirmiştir (Bk. Şuur; Şuuraltı).

Freud'a göre insanda şuur ve şuuraltı teşekkülü çocuk pek küçük yaştayken başlar. Çocukluğunun ilk devresinde olanlar daha sonra şahsiyetin teşekkülünde önemli bir rol oynar. Freud'un buluşlarını şöyle özetliyebiliriz:

FREUD'A GÖRE ŞUURALTI DÜNYAMIZ

Freud'un «Rüya Yorumları» 1900 yılında çıktı, XX. yüzyılın başı ile birlikte bir Freud çağı açılmış oldu. Birçok bilginler, Darwin'in «Türler'in Kaynağı» adındaki eseriyle biyolojide açtığı çığırın bir benzerini Freud'un ruhbilimde açtığını kabul ediyorlardı.

Freud'a göre rüyaların hayatımızda büyük yeri vardır. Eskilerin sandığı gibi geleceği göstermezse de geçmişin bir aynasıdır. Çünkü rüya, hayaller içinde gerçeğin belirmesinden başka bir şey değildir. İçimizde, birtakım istekler vardır: bunlar, dış dünyanın baskısiyle, gerçekleşememiş, hattâ dile bile gelememiştir. İşte, baskı altındaki bu istekler, rüyada, ortaya çıkmak için, serbest bir alan bulurlar.

Şuuraltında kalmış duygular, istekler yalnız rüyalarda ortaya çıkmakla kalmaz, günlük hayatımızda birtakım şuur dışı hal ve hareketlerimiz vardır ki bunların çoğu, baskı altında kalmış isteklerin, biz farkında olmadan belirmeleridir. Freud'a göre, sevgiyle nefret çoğu zaman bir kimse üzerinde birleşebilir. Çocuğun babasını hem sevmesi, hem ondan korkması bu «ikideğerlilik» e bir örnektir. Hattâ, yalnız sevgi duyulan bir kimseye bile, görünürde hiçbir sebep yokken, nefret beslemek mümkündür: Meselâ, köpekten korkan bir çocuk, babasından da korkmaya başlar; çünkü, köpeği hem sevmekte, hem de ondan korkmaktadır. Zamanla, bu korku, bir başka sevilen varlık olan, babaya karşı da şuuraltında yer alır.

Rüyalar ve Sebepleri. — Freud «Rüya Yorumları» adındaki eserini yazmadan önce binden fazla rüya dinlemiş, üzerlerinde çalışmıştı. Kendi rüyalarını da bilimsel bir şekilde incelemekten geri kalmıyordu.

Freud'un nazariyesine göre, her rüya şuuraltına yerleşmiş bir isteğin yerine gelişini temsil eder. Çocuklarla büyüklerin gördükleri rüyalar arasındaki en belli başlı fark da büyüklerin rüyalarına giren isteklerin gizli kalmaya mahkûm olmuş istekler olmasıdır. İnsan uyku halindeyken, birçok düşünceler şuuraltında birleşir, sonra birbirleriyle yer değiştirip yeni bir şekil alırlar (Bk. Rüya).

Çocukta Cinsel Gelişme. — Freud'un en çok tenkide uğrıyan taraflarından biri, insanların doğuştan itibaren her türlü davranışlarının cinsel duygulara dayandığını ileri sürmesidir. Freud'a göre, çocukta cinsel duygular erinlik (bülûğ) çağında değil, bebeklikte başlar. Erkek çocukların anneye, kız çocukların daha çok babaya düşkün olmaları, cinsel duyguların faaliyette olduklarına işarettir. Erkeklerin çoğunlukla annelerine benziyen kadınları sevmeleri de, Freud'a göre, bundandır.

Oidipus Kompleksi. — Ünlü Yunan filozof ve yazarı Sofokles'in «Oidipus» tragedyasından alınan bu ad «erkek çocuğun babasını öldürmek, annesine sahip olmak istediğini» ifade eder. Tersi «Elektra kompleksi» dir. Freud'un bu nazariyesi pek çok fırtına koparmış, muhafazakâr toplumlarda Freud'un adı anılmaz olmuştu. Freud ise, bilimsel denemelere dayanarak ortaya attığı fikirlerinin doğruluğuna inanmıştı, hayatının sonuna kadar da onları savunmaktan yılmadı.

Freud'un ilk eseri 1900'de yayınlanan «Rüya Yorumları» dır. Bu eser onun en önemli kitabı sayılır. Bundan başka, «Totem und Tabu» (Totem ve Tabu), «Das Ich und Das Es» (Ben ve O); «Moses und Monotheism» (Musa ve Tektanrılık) önemli eserleri arasındadır. Ayrıca, psikanaliz ve çeşitli teorileriyle ilgili konularda sayısız eserleri vardır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Freud, Adler, Jung, Sjondi (Dr. Halis Özgü, 1960); Freud ve Freudizm (Dr. H. Özgü, 1959); Freud Teorisinde «Libido» (Dr. A. Songar, 1951); Freud, Adler ve Jung'un Psikopatolojik Teorileri (Y. S. Anastasiadis, 1949).

Dilimize Çevrilen Eserleri. — Froydizm, Psikanalize Dair Beş Ders (Çev. Prof. M. Ş. Tunç, 1948) Totem ve Tabu (Çev. N. Berkes, 1947); Hayatım ve Psikanaliz (Çev. Selmin Evrim, 1944); Tenasül Psikolojisi (Çev. M. Enç, 1944).

FRIEDRICH II [Büyük Friedrich]
(1712-1786)

Büyük Friedrich

Ünlü Prusya kıralıdır. Prusya'nın ikinci kıralı olan I. Friedrich-Wilhelm'in oğludur. Babası tarafından çok sert bir disiplinle yetiştirilmişti. Öyle ki, genç veliaht, bir ara, saraydan kaçmaya karar vermişti. Bu tasarısını babası haber aldı. Friedrich'i Cüstrin Şatosu'na hapsetti, suç ortağı Katte'yi onun penceresinin önünde idam ettirdi. Friedrich'i de Braunschweig-Bevern prensesi Elisabeth'le evlendirdi. Friedrich 1733'te Avusturya (Almanya) başkomutanı Prens Eugen'in ordusunda ilk savaş stajlarını yaptı, 1734'ten kıral oluncaya kadar, Rheinsberg Şatosu'nda, bilim ve sanat adamlariyle bir arada hayat sürdü.

Friedrich 1740'da, babasının ölümü üzerine, kıral oldu. 28 yaşındaki genç hükümdar, derhal Silezya'yı Avusturya'dan koparmanın çarelerini aramaya başladı. 1742'de Avusturya ordularını dağıttı, Breslau Antlaşması ile, Silezya'yı aldı. Fakat Avusturya'nın

en büyük amacı bu ülkeyi geri almaktı, yeniden Prusya ile savaşa başladı. Friedrich, düşmanı, Friedberg, Spor ve Kesseldorf Meydan Savaşlarında yok ettikten sonra, 1746 Dresden Antlaşması ile, Silezya'nın yeniden Prusya'ya bırakılmasını Avusturya'ya kabul ettirdi. 1755'e kadar Prusya'nın olağanüstü, hattâ hayrete değer yükselmesini sağlıyan büyük ıslahat yaptı, orduyu, idare müesseselerini Avrupa'da örnek bir hale getirdi.

Yediyıl Savaşı çıktığı zaman Prusya, İngiltere'nin bağlaşığı bulunuyordu. Fransa, Avusturya, Rusya, Saksonya devletlerine karşı ümitsiz denebilecek bir savaşa girişti. Fakat durumun ümitsizliğini kabul etmiyen II. Friedrich, Avusturya ve Saksonya ordularını perişan ettikten sonra, Rusya'ya dönüp Jaegerndorf Meydan Savaşı'nda Rus ordusunu yok etti, Fransızlar'ı da büyük bozguna uğrattı. Sonra, yeniden Rus cephesine geçip 1758 Zorndorf Meydan Savaşı'nda Rus ordusunu imha etti. Yalnız, Hohenwirch Meydan Savaşı'nda Avusturya orduları karşısında bozguna uğradı. Friedrich, son güciyle, 1760'ta Liegnitz'de Avusturya ordusunu yendiyse de Rus orduları karşısında ülkesi açık kalmıştı.

Rusya'da taht değişmesi Prusya'yı kurtardı, Rusya bağlaşıklarını bırakarak savaştan çekildi. 1763 Hubertsburg Antlaşması, Prusya'nın bütünlüğünü tanıdı. 1772'de Lehistan'ın ilk paylaşılmasına, Rusya ve Avusturya yanında, Prusya da katıldı.

Büyük Friedrich, Prusya'yı, Avrupa'nın ikinci derecede bir devleti halinde teslim almış, daha tahta geçtikten az sonra onu büyük devletler hizasına yükseltmiş, Alman birliğinin başı geçinen Avusturya'nın nüfuzunu son derece azaltmıştır. XVIII. yüzyılın en büyük komutanı olduğunda şüphe bulunmıyan II. Friedrich, pek disiplinli küçük ordusu ile Avrupa'nın büyük askerî devletlerini arka arkaya bozguna uğratmıştır. Devletinin sınırlarını fazla genişletememişse de, kendisinden sonra gelenlere, Almanya'da egemenlik kurmaya pek elverişli güclü bir devlet bırakmıştır. Şüpheci, fakat gerçekçi bir siyaset dehasına da sahip olan II. Friedrich, Avrupa'da XVIII. yüzyılın «aydın mutlakiyet» rejiminin en iyi örneği sayılmış, ilim ve sanatı olağanüstü korumuştur. Kendisi bestekâr, filozof ve ediptir. Fransızca olarak yazdığı hâtıraları pek önemlidir (Bk. Prusya; Yediyıl Savaşı).

FRİKLER

İlkçağ'da Orta ve Batı Anadolu'da yaşamış bir kavimdir. M. Ö. 1200 yıllarında Anadolu'ya geldikleri tahmin edilebilir. Frikler, Hititler'e başarıyla karşı koydularsa da, 620'de Lidyalılar tarafından ortadan kaldırıldılar.

Bu kavmin yaşadığı ülkeye İlkçağ'da Frikya denmiştir. Merkezleri Gordiyom şehriydi. Bu ad Hanedanın kurucusu olan kıral I. Gordius'un adından gelir. Bu hanedan, 800'den 620'ye kadar tahminen 180 yıl sürmüş, 7 kıral yetiştirmiştir. Sonuncusu olan Adraste'nin öldürülmesiyle hanedan sönmüştür. Arî bir kavim olan Frikler (Frikyalılar), yüksek bir medeniyete ulaşmışlardı. Sibel tanrıçasına olağanüstü önem verirlerdi.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerden başlıcası:

Frikya Tarihi (Necip Kocaarslan, 1946).

FRÖBEL, Friedrich (1782-1852)

Ünlü pedagog Fröbel

Ünlü bir Alman pedagogudur. Okul ve öğretim alanında yaptığı büyük yeniliklerle tanınmıştır.

Fröbel çocukların kendi gayretleriyle öğrenmelerine, bilhassa büyük önem verir. Ona göre, iyi yönetilmiş oyunlar, şarkı ve müzik en iyi öğretim aracıdır. 1837'de açtığı «Kindergarten» (çocuk bahçesi) okulunda kendi sistemini yürüttü. Kısa zamanda büyük bir ilgi toplıyan okulun birçok benzeri açıldı. Ancak, bu sistemin çocuklara fazla serbestlik vermesi tenkidlere yol açtığından «kindergarten» ler 1860 yılına kadar kapatıldı (Bk. Öğretim).

Bugün öğretimde oyuna verilen büyük önemin temelini Fröbel atmıştır. Koyduğu ilkeler şöyle özetlenebilir:

1 — Eğitimin amacı çocuğun tabiî gelişimine yardım etmektir. Bu bakımdan çocuk ilk nefesini alıp da solumaya başlayınca eğitime de başlanmalıdır.

2 — Başlangıçtaki eğitimin sonraki gelişmeye büyük etkisi olduğundan ilk verilecek eğitime bilhassa önem verilmelidir.

3 — Çocuğun akıl ve vücut gelişmesi birbirinden ayrı olarak düşünülmemelidir. Her ikisinin gelişmesi birbiriyle yakından ilgilidir.

4 — İlk eğitim doğruca fiziki gelişmeye yöneltilmeli, duyuları geliştirecek alıştırmalarla aklın gelişmesine etki yapılmalıdır.

5 — Bu alıştırmaların ne olacağını doğrudan doğruya çocuğun içgüdüleri gösterir. Ancak bunlara dikkat etmek sayesinde eğitimi tabiî temeller üzerine oturtabiliriz.

6 — Çocuk, ileride sorumluluk yüklenmeye hazırlanan bir insan olduğu için, içgüdüleri sade fiziki değil, akli isteklerde de bulunur. Eğitim bunların ikisini de karşılamalıdır.

7 — Çocukta ilk gelişen beden hareketleri olduğundan, dikkatimizi önce bunlara yöneltmeliyiz.

8 — Çocuğun ruhu, ancak aldığı duyumlar sayesinde uyarılabilir. Bu bakımdan, bu duyular sistemli olarak düzenlenmeli, asla tesadüflere bırakılmamalıdır.

Fröbel'e göre çocuğa her şey oyunla öğretilebilir. Çünkü çocuk, gerek ruh, gerek beden bakımından oyun oynamak ihtiyacındadır, ondaki her iki gelişme ancak bu yoldan sağlam olarak sağlanabilir. Oyun sırasında, resim-iş yolu ile edinilen bilgiler de çocukta daha iyi yerleşir. Onun için, çocuğa her şey oyunun canlı havası içinde öğretilmelidir.

Alışverişin hızlandığı, çeşitli eğlencelerin düzenlendiği büyük panayır

FUAR

FUAR halkın alışveriş yapması, bazı alanlardaki yarışmaları ortaya koyması, eğlenceli vakit geçirmesi için, belli zamanlarda birkaç gün veya hafta sürmek üzere düzenlenen bir çeşit panayırdır.

«Fuar» kelimesi, Lâtince «bayram» anlamına gelen «feria» kelimesinin Fransızca «foire» yolu ile dilimize geçmiş şeklidir. Bununla beraber, fuarlar, Romalılar'dan çok önceki çağlardan beri yapılmaktadır. Yalnız bunlar, daha çok, «panayır» dediğimiz cinsten fuarlardı (Bk. Panayır). Bugün «fuar» deyince büyük çaptaki panayır ve sergileri anlıyoruz.

Bugünkü fuarlar, sanat, bilim ve endüstri eserlerinin halka gösterildiği büyük birer sergidir. Genel olarak, ülkelerin en büyük şehirlerinde açılır. Bunlara, çoğunlukla, birçok yabancı ülkelerin katıldığı, her ülkeden insanların gezdiği sergiler olduğundan «uluslararası fuar» da denir.

Uluslararası fuar birkaç ay sürer. Aralarında iki yıl kadar sürmüş olanlar da vardır. Bu fuarlar geçici sergiler olduğu halde büyük, masraflı hazırlıklardan sonra meydana gelirler. Fuar yeri olarak çok geniş bir alan, ışıkları, yolları, çeşitli binaları, parkları, suni gölleri, akar suları ile tam bir şehir gibi hazırlanır. Fuara katılacak olan ülkeler, mallarının gösterileceği pavyonları önceden yaptırırlar. Bütün bu binalar, parklar, yollar fuar bittikten sonra yıktırılır. Yalnız, büyük bir özenle yapıldığından yıktırılmadan saklanan yapılar olabilir. 1889'da açılmış olan Paris Fuarı için yapılan Eiffel Kulesi günümüze kadar kalmış fuar binalarından bir örnektir. Bundan başka, fuar yerinde yapılan parkları, bazı durumlarda belediyeler alır, devamlı olarak halkın hizmetine açık bulundurulur.

Modern fuarlar bazan şehir belediyeleri, bazan da hükümetler tarafından düzenlenir. Hükümetlerin düzenlediği fuarlar çoğu zaman büyük giderlere yol açarsa da, buna karşılık, uluslararası değer taşır. Bu çeşit fuarlarda yapılan pavyonların, hazırlanan fuar yerinin, sergi sırasında meydana gelebilecek her hangi bir kaybın masrafını ödeme sorumluluğunu hükümet üzerine alır.

Uluslararası fuarlar düzenlemenin birçok amaçları ve yararları vardır. Bunların başında, fuara katılan firmaların ve iş adamlarının satış, ya da reklâm yolu ile elde ettikleri kâr; fuarı gezmek için gelen halkın, turistlerin harcadıkları paradan sağlanan kâr; yurt içi ve uluslararası ticaretin teşvik edilmesi, önem kazanması; yeni keşiflerin, icatların halka tanıtılması, halkta bunlara karşı bir ilgi uyandırılması; çeşitli ülkelerden kimselerin birbirlerini tanımaları, yabancı ülkelerdeki bilimsel çalışmalar hakkında fikir edinmeleri için fırsat sağlanması gelir.

Londra Fuarı

Bu yararlar göz önünde bulundurularak yapılmış modern fuarların ilki 1851'de Londra'da açılmış olan Crystal Palace Fuarı'dır. Bu fuar, Kraliçe Victoria'nın Alman asıllı olan kocası Prens Albert tarafından düzenlenmiştir. «Crystal Place» (Billûr saray) adının verilmesine sebep, fuar alanı olan Hyde Park'ta yeşil camdan, demir çubuklardan meydana gelen çok büyük bir bina yaptırılmış olmasıdır.

Crystal Place Fuarı önemli bir başarıyla sonuçlanmış ve İngiliz endüstrisinin dünyaya tanıtılmasını sağlamıştır. Bu fuarın ziyaretçileri, en son teknik imkânlara dayanarak yapılmış, halkın hizmetine sunulmak üzere hazırlanmış olan birçok yeni makine örneklerini görebilmek fırsatını bulmuşlardır.

Bu başarı üzerine, daha sonraki yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nin de birçok eyaletlerinde bu çeşit fuarlar açıldı, böylece uluslararası modern fuarlar dünyanın belli başlı konuları arasında yer almaya başladı.

Son çağın mimarlık anlayışında, şehircilik plânlarında modern fuarların büyük etkisi olmuştur, çünkü geçici olarak yapılan fuar binaları için mimarlar, en yeni, en değişik mimarlık örnekleri uygulamaktan çekinmemişlerdir.

Paris Sergileri

1889 Paris Sergisi, gerek fuar tarihinde, gerek XIX yüzyılın sanat ve endüstri hayatında ad bırakmıştır. O zamana kadar görülmemiş bir ilgi uyandıran bu fuarı 33 milyon kişi gezmiştir. 960.000 m²'ye yakın bir alanda kurulan bu sergide en çok ilgiyi çeken, 300 m. yüksekliğindeki Eiffel kulesi ile 420×115 m. genişliğinde yer kaplıyan Makine Galerisi oldu. Burada, endüstri alanında en son geliştirilen makineler gösteriliyordu.

Ondan sonra, 1900 Paris Sergisi, XX. yüzyıla girerken, dünya sanat ve endüstrisi tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Bu fuara katılan yabancı ülkeler, Sen Nehri kıyısında, kendi mimarlık anıtlarının biçimini aynen veren pavyonlar yaptırmışlardı.

Chicago Sergisi

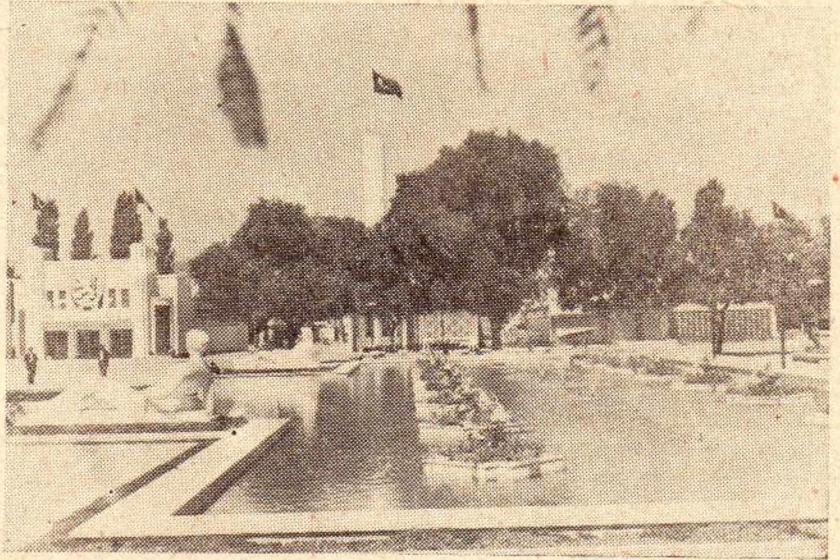
Amerika'da ilk büyük fuar 1893'te Chicago'da açıldı. Amerikalılar, 1889 Paris Sergisinden sonra, kendilerinin de sanat ve endüstri alanlarında ne kadar ilerlemiş olduklarını göstermek için böyle bir fuar açmayı tasarlamışlardı. Kristof Kolomb'un Amerika'yı bulmasının dört yüzüncü yıldönümünü kutlamak üzere, 1893'te açılan bu fuar, büyük rağbet gördü, sergiyi 27 milyon kişi gezdi.

Günümüze daha yakın çağlarda ad bırakan fuarlar arasında 1937 Paris, 1939 San Francisco, 1939-40 New York, 1958 Brüksel sergileri başta gelir.

Bizde Fuar

Yurdumuzda öteden beri çeşitli tarihlerde, ufak çapta sergiler açılmıştır. Bu arada, Cumhuriyet'ten sonra, İstanbul'da her yıl açılan Yerli Mallar Sergisi başta gelir.

Milletlerarası anlamda fuar hareketi ise, İzmir Fuarı ile başlamıştır. İlk defa 1927'de açılan İzmir Dokuz Eylül Panayırı, sonradan daha gelişmiş, 1934'te İzmir Enternasyonal Fuarı adı ile milletlerarası bir değer kazanmıştır (Bk. İzmir).

Her yıl 20 ağustos - 20 eylül arasında devam eden Enternasyonal İzmir Fuarı, yerli mallarımız için olduğu kadar, yabancı piyasaların malları için de büyük bir sergi özelliğini taşır. Fuarı her yıl milyonlarca kişi gezer.

FUAT I, Ahmet (1868-1936)

Fuat I

İlk Mısır kıralıdır. Hıdiv İsmail Paşa'nın 7 oğlunun altıncısı olarak Kahire'de doğdu. Lise öğrenimini Cenevre'de, askerî öğrenimini de Torino'da yaptı. Süvari binbaşısı rütbesiyle II. Abdülhamit'in yaverlerinden iken, bazı hareketlerinden dolayı padişah hizmetinden alındı; Türkiye'nin Viyana askerî ataşesi kurmay albay Faik Âli Bey'e yardımcı olarak Viyana'ya atandı. II. Abdülhamit, Fuat'ın bütün kardeşlerine paşalık vermiş, önemli görevlerde kullanmış olduğu halde, onun rütbesini yükseltmedi; Fuat, ancak 40 küsur yaşında, Sultan Reşat devrinde paşa oldu.

Türkiye, İngiltere'ye karşı Birinci Dünya Savaşı'na girince, İngiltere, Mısır'ın Türkiye'den ayrıldığını ilân etti, İstanbul'da bulunan Mısır hidivi II. Abbas Hilmi Paşa'nın yerine amcası Hüseyin Kâmil Paşa'yı «sultan» (imparator) gibi pek gülünç bir unvanla, Türkiye hükümdarının otoritesini kırmak maksadiyle, Mısır hükümdarı yaptı; fakat Mısır, tamamen İngiliz hâkimiyetine düşmüş oldu. Türk mareşali olan Hüseyin Kâmil Paşa 3 yıl sonra ölünce, oğlu Hüseyin Kemalettin Paşa'nın, Türkiye'ye bağlı kalarak, babasının yerine geçmeyi reddetmesi üzerine İngilizler, Kâmil Paşa'nın 15 yaş küçük kardeşi olan, o zamana kadar ancak sefahatiyle tanınmış bulunan Fuat Paşa'yı «sultan» yaptılar.

Mısır 15 mart 1922'de, İngiltere baskı ve idresinden kurtulup bağımsızlığını ilân etti, Fuat Paşa da «melik» (kıral) oldu. 14 yıl bu mevkide bulunduktan sonra, 68 yaşında Kahire'de öldü. Kıral Fuat, önce Prenses Şivekâr, sonra da Kıraliçe Nazlı ile evlenmiştir. 5 kızı ve 1 oğlu vardı. Ölümünden sonra yerine oğlu Faruk geçti (Bk. Faruk).

FUAT PAŞA, Keçecizade Mehmet (1815-1869)

Keçecizade Fuat Paşa

Ünlü bir Türk devlet adamıdır. «Büyük Fuat Paşa» diye anılır. İstanbul'da doğdu. Şair Keçecizade İzzet Molla'nın büyük oğludur (Bk. İzzet Molla). Fuat, babası gibi, ilmiye sınıfına girmek için medrese öğrenimine başlayıp Arapça ve Farsça öğrendi. Sonra Tıbbiye'ye girdi; burada öğretim Fransızca olduğundan, bu dili mükemmelen öğrenip doktor çıktı. Kaptan-ı Derya Çengeloğlu Tahir Paşa'nın yanında Trablusgarp'te 3 yıl kaldı; 1839'da Babıâli başmütercimi, 1841'de Londra Büyükelçiliği başkâtibi oldu. Böylece, Londra'da, Tanzimat devrinin büyük siması Büyükelçi Âli Paşa'nın maiyetinde bulundu. 1844'te Madrid sefiri oldu; birçok görevlerden sonra 1847'de ûlâ (korgeneral ile eşittir) rütbesini aldığının ertesi yılı, o zaman Türkiye'nin bir eyaleti olan Eflâk'ı (Romanya'yı) teftiş için geniş yetkilerle Bükreş'e gitti. 1849'da Rusya nezdinde olağanüstü büyükelçi olarak Petersburg (Leningrad) a gönderildi, Rus dış işleri bakanı ünlü Neselrod'un ziyaretini kabul etti; 4 ekimde Çar ile, mutat dışı şekilde, yalnız

olarak yaptığı uzun görüşmede, onu ikna ederek, savaş çıkmasını önledi. Çar'ın ricası üzerine 3 ay daha Rusya'da kaldıktan sonra İstanbul'a döndü.

Ondan sonra Fuat Efendi, artık, Avrupa'da tanındı. Sadrâzam Büyük Reşit Paşa tarafından — o zamanlar kabineye dahil bulunan — sadaret müsteşarlığına getirildi; Abdülmecit de imtiyaz nişanı ile mükâfatlandırarak rütbesini «bâlâ» ya (orgeneral ile eşittir) yükseltti.

Mülteciler Meselesi

Fuat Paşa henüz 34 yaşında bulunuyordu. Türkiye, Rusya ve Avusturya'dan kendisine sığınan, içlerinde generaller ve pek önemli siyasî şahsiyetler de bulunan 1.120 mültecinin hiçbirini bu devletlere — savaşı göze alarak — teslim etmemesi üzerine, Türkiye liberal Avrupa devletlerinin büyük takdirini kazandı; Londra'da halk, Türkiye büyükelçisi caddeden geçerken atları arabadan çözüp, arabayı elçilik binasına kadar kendi çekti. Rusya da, Avusturya da, Türkiye'ye savaş açmaya cesaret edemediler. «Mülteciler Meselesi» diye ünlü olan bu meselenin bu tarzda hallinde Fuat Efendi, Büyük Reşit Paşa'dan sonra en önemli rolü oynamıştır.

Fuat Efendi, bundan sonra, Cevdet Efendi (Paşa) ile ünlü Türk gramerini yazdı, Şirket-i Hayriye anonim şirketini kurdu, Encümen-i Daniş (Akademi) üyesi oldu. Yanında gene Cevdet Efendi olarak, Mısır'a olağanüstü müfettiş sıfatiyle gitti, orada 4 aya yakın kalıp Tanzimat kanun, nizam ve ıslahlarını bu eyalete tatbik etti; Mısır eyaletinin İstanbul'a her yıl kesin olarak gönderdiği vergiyi de üçte bir nispetinde yükseltti. Dönüşünde hariciye nazırı (dış işleri bakanı) oldu.

Fransa'ya taraftar olan Fuat Efendi'nin Rusya aleyhine davranışları Rusya'da aleyhine büyük tepki yarattı. Bunun üzerine, devletin başına bir gaile açmamak için, istifa etti. Türkiye'nin Rusya'ya savaş açmak zorunda olması, savaşın başarıyla yürütülmesi, Büyük Reşit Paşa'nın da uzun zamandan beri güttüğü siyasette büyük bir başarı göstererek İngiltere ile Fransa'yı Rusya'ya savaş açmaya ikna etmesinden sonra Âli Paşa sadrâzam oldu. Fuat Efendi'yi de ikinci kere olarak dış işlerine getirdi. Abdülmecit tarafından Fuat Efendi'ye vezir rütbesi (mareşal ile eşittir) verildi. Viyana ve Paris'e gidip pek önemli sulh projeleri üzerinde çalışan Fuat Paşa, Légion d'Honneur nişanının en yüksek rütbesiyle taltif edildi. Bu arada devlet bakanı ve üçüncü defa dış işleri bakanı olmuştu.

Dürzî Meselesi

Lübnan'da ve Güney Suriye'de Hıristiyan ve Dürzî Araplar'ın aralarında kanlı vuruşmaları ve isyankâr hareketlerini önlemek üzere Şam'a gelen Paşa, 167 kişiyi idam ettirdi; bu arada Suriye genel valisi Müşir Ahmet Paşa'yı kurşuna dizdirmesi, sonradan, çok tenkid edilmiştir.

Abdülmecit'in ölümü ve kardeşi Abdülâziz'in tahta geçmesi üzerine ikinci kere Tanzimat Meclisi başkanlığına, dördüncü defa dış işleri bakanlığına getirildi. Az sonra da sadrâzam oldu. 14 ay sonra istifa etti; Adliye Meclisi başkanı oldu. 1863'te seraskerliğe (millî savunma bakanlığına) atandı, Abdülâziz'in Mısır gezisinde yanında bulundu. Az sonra, seraskerliği de kendisinde kalmak üzere, ikinci defa sadrazamlığa getirildi. Bu defa 3 yıldan fazla iktidarda kaldı. Mısır valilerine «hıdiv» (padişah naibi) unvanını tanıması şiddetle tenkid edildi. Sadaretten ayrıldıktan 8 ay sonra beşinci defa Âli Paşa kabinesinde dış işleri bakanı oldu. 21 haziran - 17 ağustos 1867 arasında Abdülâziz'in Paris, Londra ve Viyana'yı ziyaretinde yanında bulundu. Bu, bir Osmanlı hükümdarının yabancı ülkeleri ziyaretinin tarihte tek misali olduğu için, Avrupa'da olağanüstü önemle karşılandı. Padişahlar, yabancı hükümdarları İstanbul'da kabul eder, fakat ziyaretlerini iade etmezlerdi.

Bir aralık dış işlerine ek olarak sadaret vekâletinde de bulunan Paşa, Âli Paşa ile beraber, Ziya Bey (Paşa) ve Namık Kemal gibi münekkidler tarafından son derece hırpalanıyordu. Sürmenaj teşhisiyle istirahate muhtaç olması üzerine Nice'e dinlenmeye gitti, orada 12 şubat 1869'da henüz 54 yaşını tamamlamadan öldü. Cenazesi, Fransız hükümetinin ayırdığı bir savaş gemisiyle Türkiye'ye getirildi, Beyazıt'taki türbesine gömüldü.

Fuat Paşa'nın Şahsiyeti

Fuat Paşa, Reşit ve Âli Paşalar'dan sonra, Tanzimat'ın en büyük simasıdır. Türkiye'nin Avrupa siyaset âleminde yüz aklığiyle yaşamasını sağlamakta birinci derecede âmil olanlardandır. Galatasaray Lisesi'nin de kurucularındandır. Pek işlek zekâsı, en karışık meseleleri daha izaha başlanırken kavraması, hazırcevaplığı, nüktedanlığı, neşesi, mizah ve tenkid kabiliyeti, makyavelce bir politika dehası, Fransızca'yı olağanüstü incelikte konuşması, ikna kabiliyeti, medenî cesareti, tenkidleri serinkanlılıkla, hattâ memnuniyetle karşılaması kendisine Türkiye'de ve Avrupa'da pek büyük bir ün kazandırmıştır. Fakat siyasî görüşlerinin enginliği bakımından üstadı Reşit ve Âli Paşalar'ın dehasına eriştiği söylenemez. Fuat Paşa, Türkçe'yi pek iyi kullanan bir yazardır; şiirleri de vardır. «Keçecizade» soyadını taşıyan torunları yaşamaktadır.

FUAT PAŞA, Müşir Deli (1835-1931)

Müşir Deli Fuat Paşa

Ünlü Türk komutanıdır. İncirköylü Müşir Hasan Paşa'nın (1793 - 1901) oğludur. Babası 108 yaşında ölmüş, Fuat Paşa 96 yıl yaşamıştır.

Fuat, babası Sudan müfettişiyken, Mısır'da doğdu. Kahire Harb Okulunda okudu, albayken görevi Mısır'dan İstanbul'a nakledildi. 1872'de paşa olarak 1877-78 Türk-Rus (Doksanüç) Savaşı'nda Elena çarpışmasında Ruslar'ı bozguna uğrattı. 1877'de II. Abdülhamit'in başyaveri oldu, Viyana ve Petersburg'a olağanüstü büyükelçi olarak yollandı.

Az zamanda müşir (mareşal) olan Fuat Paşa, «dilini tutamamakla» tanınmıştı, Şam'da oturmaya zorlandı. 1908'e kadar Şam'da kaldı. 1909'da Meclis-i Âyan'a üye seçildi, Balkan Savaşı'nda da İstanbul'un savunmasiyle görevlendirildi. Millî Mücadele'ye de hizmetleri olmuştur.

Fuat Paşa İstanbul'da öldü, Eyüpsultan'a gömüldü. 3 oğlu Balkan ve Çanakkale savaşlarında şehit düşmüştür. Kalabalık olan torunları hayattadır; bazıları önemli mevkilerde bulunmuşlardır.

Fuat Paşa, bazan mantık sınırından taşan medenî cesareti ve cüretiyle, sert cevap, tenkid ve nükteleriyle tanınmıştı. Bu yüzden, «Deli» diye anılırdı.

FUJİYAMA

Japonya'da volkanik bir dağdır. 3.778 metre yüksekliğinde, hemen hemen düzgün bir koni biçimindedir. Kraterinin genişliği 60 m. kadardır. Tokyo'nun güneybatısında bulunan dağın şehirden uzaklığı 100 km. yi biraz geçer.

Fujiyama'nın kıyıdan birdenbire yükselmesi, zirvesinin devamlı karlarla kaplı oluşu, çevresinde başka dağların bulunmayışı bu dağa güzelliğini veren en büyük özelliklerdir. Dağın yamaçlarında birçok tapınak vardır.

FUKUSGİLLER

Bir yosun familyasıdır. Suyosunlarından olan fukusgiller esmer renklidir, çoğu denizlerde yetişir. Bu familyanın 315 türü vardır. Çoğunun biçimi birbirinden farklıdır. Genel olarak, kayalara yapışık yetişirler.

FUL

Taşkırangillerden bir ağaççık cinsidir. 70 kadar türü olan ful en çok Kuzey Amerika, Güney Avrupa ve Doğu Asya'da yetişir. Bazı türlerinin boyu 60 sm.'yi geçmediği halde bazıları 3 metreye kadar uzar. Çiçeklerin büyüklüğü de türüne göre değişir. Fulun çiçekleri beyaz ve çok güzel kokuludur. Görünüşü fındık gülüne benzer.

Ayrıca, bir çeşit beyaz nilüfere «Hint fulu», yahut «Mısır fulü» denir.

FULTON, Robert (1765-1815)

Robert Fulton

Ünlü bir Amerikan fizikçisi, buharlı geminin mucididir. Pennsylvania'nın Little Britain kasabasında dünyaya geldi. İrlanda'dan Amerika'ya göç etmiş fakir bir ailenin çocuğuydu. Okula ancak okuma yazma öğrenebilecek kadar gitti. Küçük yaşta geçimini sağlamak zorunda kalmıştı. Philadelphia'da bir kuyumcunun yanına çırak gönderildi. Bu arada resim yapmaya da başlamıştı. Resim sanatının inceliklerini kısa zamanda öğrenip tablolarından da para kazanmaya başladı.

Fulton'un merakı bundan ibaret kalsaydı orta halli bir ressam olarak ömrünün sonuna kadar sakin bir hayat sürerdi. Fakat Robert Fulton'un küçüklüğünden beri makinelere karşı merakı vardı. On üç yaşındayken sandalına kendi kendine işliyen kürek yapmayı denemişti. Fulton'un doğuştan sıhhati bozuktu. Yaşıtlariyle beraber açık hava oyunlarına katılmasına imkân olmadığı için boş zamanlarında evde oturup hayal kurmaya, yenilikler tasarlamaya alışmıştı. İnsanlık, buharlı geminin icadını Robert Fulton'un bozuk sıhhatine borçludur, diyebiliriz.

Fulton, tablolarından aldığı paralarla İngiltere'ye gitti, orada da resim çalışmalarına devam etti. Ayrıca, oturduğu eve küçük bir lâboratuvar kurup makineler üzerinde çalışmalarına başladı. Watt'ın buhar makinesine son zamanlarda çok rağbet ediliyordu. Fulton da, fırçasını, tuvalini bir kenara bırakıp, bunun üzerinde çalışmaya başladı.

1797'de Paris'e giden Fulton, bir saat suyun altında kalabilen bir denizaltı yaptı. Bir yandan da buharlı gemi çalışmalarına devam ediyordu. İlk buharlı gemiyi 1803'te Sen nehrinde çalıştırmayı denedi. Fakat gemiye koyduğu makine, geminin taşıyamıyacağı kadar ağırdı. Deneme başladıktan beş on dakika sonra gemi sulara gömüldü. İkinci denemesi iyi sonuç verdiyse de geminin hızı pek azdı. Robert Fulton, çalışmalarının iyi sonuç vermemesine aldırmayıp Amerika'ya gitti. Hudson nehrinde işliyecek gemileri buharla çalışır hale getirecekti. 11 ağustos 1807'de «Clermont» adlı nehir gemisi kalabalık bir seyirci kitlesinin gözleri önünde Hudson nehri yolu ile New York'tan Albany'ye hareket etti. Yolculuk 32 saatte tamamlandı. Çok geçmeden tersaneler buharlı gemi yapmaya başladılar.

FULYA

Nergisgillerden bir süs bitkisidir. Soğandan yetişir. Çiçekleri sarı renkli, güzel kokuludur. Anavatanı güney Avrupa ve Kuzey Afrika'dır. Fulya çiçeği 30 sm. kadar uzunluktaki bir sap üzerinde olur. Bir sapta 3-6 çiçek bulunur.

Fulya soğanları sobaharda dikilir, nisanda çiçek verir. Limonluklarda yetiştirilenler ise ocakta çiçek açar. Fulya soğanları 10 sm. kadar derinliğe dikilmelidir.

FUNDALAR

Birçok familyaları içinde toplıyan bir bitki takımıdır. Bu takımda bulunan familyaların en önemlisi fundagillerdir.

Funda çeşitleri 1.800 kadardır. Bunların bir kısmı süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bayağı fundanın 600 çeşidi vardır. Bunlar dar uzun yapraklıdır. Yapraklarını dökmezler. Fundalar cins cins dünyanın birçok yerlerinde yetişirler. Avrupa ve Türkiye'de bayağı fundadan «çalı süpürgesi» dediğimiz cins süpürgeler yapılır. Fransa'da yetişen bir çeşit fundanın kökü de pipo yapımında kullanılır.

Fundagiller. — Birçok çeşit çalı ve ağaççığı içine alan büyük bir familyadır. Bu familyaya giren bitkilerin başlıcası süpürge çalısı (yahut bayağı funda), açalya, yaban mersini, kocayemişi vs. dir. Bunların çoğu yaz, kış yeşildir.

Futbol soğukkanlılık, çabuk kavrama, çabuk davranış istiyen bir oyundur. Hele kalecinin bir anlık duralaması, gecikmesi golle sonuçlanabilir. Fotoğraf, İngiliz futbol takımlarından Leicester'in kalecisini, kalesini Arsenal'in saldırışlarına karşı korurken gösteriyor.

Günümüzün bütün dünyada en fazla seyirci toplıyan ve heyecanla seyredilen oyunu

FUTBOL, bir top ve 11'er kişilik iki takımla, birbirinin kalesine gol atmak amaciyle oynanan bir ayak topu sporudur.

Bütün sporlar gibi futbolun da tarihi bir hayli eskidir. Dünyanın bir çok milletleri futbolu ilk defa kendilerinin oynadığını iddia eder. Ortaçağ'da İngiltere'de, Fransa'da futbolun ayak ve kafadan başka, bugün rugbinin oynandığı şekilde, topa elle de vurabilmek suretiyle oynandığı bir gerçektir. O çağlarda futbol bilhassa İngiltere'de son derece büyük ilgi toplamış, âdeta salgın bir hal almıştı.

1314'te İngiltere'de Kıral II. Edward'a futbol hakkında çeşitli yollardan devamlı şikâyetler gelmişti. Dükkân sahibi esnaf futbol oynıyanlar yüzünden cam, çerçevelerinin kırılmasından, ana-babalar da bu çok sert, kırıcı oyunda çocuklarının yara bere içinde kaldığından, hattâ sakatlandıklarından dert yanıyorlar, bu sporun yasak edilmesini istiyorlardı. Bunun üzerine, Kıral bir ferman yayınlıyarak futbolun yasak edildiğini, bu yasağa uymıyanların da şiddetle cezalandırılacaklarını bildirdi.

XVII. yüzyılda bir hayli gelişip XIX. yüzyılda rugbiye dönen futbol, İngiltere'de yeniden salgın halini aldı. İlk futbol klübü futbolun nizam ve kaideleri, yeni kurulan İngiltere Futbol Federasyonu tarafından tesbit edildi, 1896'dan itibaren tatbika başlandı.

Türkiye'de Futbol

Osmanlı İmparatorluğunda dernek kurmak yasak olduğu için yurdumuzda futbolu ilk oynıyanlar yabancılardır. 1894'te, İzmir'de, Bornova'da oturup ticaretle uğraşan İngilizler akşamları işlerinden çıktıktan sonra futbol oynıyarak vakit geçiriyorlardı. 1897'de de İstanbul'da gene tanınmış İngiliz ailelerinden bazı kimseler arasında bu oyun oynanmaya başlandı. 1902'de ise İstanbul'da oturan Horace Armitage adında bir İngiliz, İngiliz ve Rumlar arasında «Kadıköy Futbol Klübü» nü kurdu. Sonradan İngiliz Moda Klübü ve Rum Elpis Kulübü kuruldu. Bunların arasına katılan, önce Kadıköy'de, sonra da Moda'da oynıyan ilk Türk futbolcusu bir deniz okulu öğrencisi olan Fuat Hüsnü idi.

Türk gençleri, İngilizler'le Rumlar'ın serbestçe oynadıkları bu cazip sporu ilk yıllarda gizli olarak oynadılar. Çoğu Galatasaray Lisesi öğrencileri ve Kadıköy gençleri olan bu meraklılar sonradan Galatasaray (1905), onun arkasından Fenerbahçe (1907) klübünü kurdular. 1909'da Beşiktaş, ondan sonra da daha başka klüpler kuruldu.

İlk Resmî Maçlar. — Cumhuriyet kurulana kadar İstanbul'daki Türk ve yabancı takımlar arasında, bilhassa Mütareke yıllarında, çeşitli adlar altında lig maçları yapılmıştır. Cumhuriyetin ilânından sonra ise, 1923'te Türkiye Futbol Federasyonu kuruldu, yurdun belli başlı şehirlerinde, 1924'ten itibaren, Bölge Birincilikleri başladı. Aynı şekilde Türkiye Birincilikleri de 1924 yılında başlamıştır. Daha sonra, 1937'de Millî Küme adı altında, İstanbul, Ankara ve İzmir takımları arasında deplâsmanlı maçlar yapıldı. Bu maçlar sonradan Maarif Kupası ve Millî Eğitim Kupası adını aldı.

1951'de profesyonelliğin kabulünden sonra, 1952'de ilk defa Profesyonel Lig kuruldu,

Millî Futbol Takımımızın Yaptığı Karşılaşmalar

İstanbul'da Mithatpaşa Stadı'nda Macar Millî Takımını 3-1 yenen Millî Takımımız. Soldan sağa: Kadri (G.S.), İsfendiyar (G.S.), Metin (G.S.), Lefter (F.B.), Mustafa Ertan (Muhafızgücü), Coşkun (G.S.), Ahmet (B.J.K.), B. Ali (G.S.), Naci (F.B.), Nusret (B.J.K.), Turgay (Kaptan) (G.S.).

Millî futbol takımımız 1961 yılının sonuna kadar 83 karşılaşma yapmış ve şu sonuçları almıştır:

Tarihi	Yeri	Sonuç
26 ekim 1923	İstanbul	Türkiye: 2 Romanya: 2
25 mayıs 1924	Paris	Türkiye: 2 Çekoslovakya: 2
17 haziran 1924	Helsinki	Türkiye: 4 Finlandiya: 2
19 haziran 1924	Tallin	Türkiye: 4 Estonya: 1
22 haziran 1924	Riga	Türkiye: 3 Litvanya: 1
29 haziran 1924	Lodz	Türkiye: 0 Polonya: 2
16 ekim 1924	Moskova	Türkiye: 0 Rusya 3
10 nisan 1925	İstanbul	Türkiye: 2 Bulgaristan: 1
1 mayıs 1925	Bükreş	Türkiye: 2 Romanya: 1
15 mayıs 1925	Ankara	Türkiye: 1 Rusya: 2
2 ekim 1925	İstanbul	Türkiye: 1 Polonya: 2
7 mayıs 1926	İstanbul	Türkiye: 1 Romanya: 3
12 eylül 1926	Lemberg	Türkiye: 1 Polonya: 6
17 temmuz 1927	Sofya	Türkiye: 3 Bulgaristan: 3
14 ekim 1927	İstanbul	Türkiye: 3 Bulgaristan: 1
8 nisan 1928	Zagrep	Türkiye: 1 Yugoslavya: 2
15 nisan 1928	Tamşvar	Türkiye: 2 Romanya: 4
29 mayıs 1928	Amsterdam	Türkiye: 1 Mısır: 7
27 eylül 1931	Sofya	Türkiye: 1 Bulgaristan: 5
1 ekim 1931	Sofya	Türkiye: 2 Yugoslavya: 0
17 nisan 1932	İstanbul	Türkiye: 1 Macaristan B: 2
22 nisan 1932	İstanbul	Türkiye: 1 Macaristan B: 4
5 kasım 1932	İstanbul	Türkiye: 2 Bulgaristan: 3
12 temmuz 1936	İstanbul	Türkiye: 3 Yugoslavya: 3
3 ağustos 1936	Berlin	Türkiye: 0 Norveç: 4
1 ağustos 1937	Belgrat	Türkiye: 1 Yugoslavya: 3
23 nisan 1948	Atina	Türkiye: 3 Yunanistan: 1
30 mayıs 1948	İstanbul	Türkiye: 0 Avusturya: 1
2 ağustos 1948	Londra	Türkiye: 4 Çin: 0
5 ağustos 1948	Londra	Türkiye: 1 Yugoslavya: 3
28 kasım 1948	İstanbul	Türkiye: 2 Yunanistan: 1
20 mart 1949	Viyana	Türkiye: 0 Avusturya: 1
13 mayıs 1949	Atina	Türkiye: 3 Mısır: 2
15 mayıs 1949	Atina	Türkiye: 2 Yunanistan: 1
20 mayıs 1949	Atina	Türkiye: 2 İtalya B: 3
23 kasım 1949	Ankara	Türkiye: 7 Suriye: 0
28 mayıs 1950	İstanbul	Türkiye: 6 İran: 1
28 ekim 1950	Telaviv	Türkiye: 1 İsrail: 5
3 aralık 1950	İstanbul	Türkiye: 3 İsrail: 2
10 haziran 1951	Stockholm	Türkiye: 1 İsveç: 3
17 haziran 1951	Berlin	Türkiye: 2 Batı Almanya: 1
14 kasım 1951	İstanbul	Türkiye: 0 Batı Almanya: 2

Tarihi	Yeri	Sonuç
1 haziran 1952	Ankara	Türkiye: 1 İsviçre: 5
8 haziran 1952	İstanbul	Türkiye: 0 İspanya: 0
25 mayıs 1953	Bern	Türkiye: 2 İsviçre: 1
5 haziran 1953	İstanbul	Türkiye: 2 Yugoslavya: 2
11 aralık 1953	İstanbul	Türkiye: 0 İtalya B: 1
6 ocak 1954	Madrit	Türkiye: 1 İspanya: 4
14 mart 1954	İstanbul	Türkiye: 1 İspanya: 0
12 mart 1954	Roma	Türkiye: 2 İspanya: 2
17 haziran 1954	Bern	Türkiye: 1 Batı Almanya: 4
20 haziran 1954	Cenevre	Türkiye: 7 Güney Kore: 0
23 haziran 1954	Zürih	Türkiye: 2 Batı Almanya: 7
17 ekim 1954	Sarajevo	Türkiye: 1 Yugoslavya: 5
3 nisan 1955	İstanbul	Türkiye: 0 Fransa B: 0
26 haziran 1955	Triyeste	Türkiye: 1 İtalya B: 1
18 aralık 1955	İstanbul	Türkiye: 3 Portekiz: 1
25 aralık 1955	Paris	Türkiye: 1 Fransa B: 3
19 şubat 1956	İstanbul	Türkiye: 3 Macaristan: 1
25 mart 1956	Lizbon	Türkiye: 1 Portekiz: 3
1 mayıs 1956	İstanbul	Türkiye: 0 Brezilya: 1
16 kasım 1956	İstanbul	Türkiye: 1 Polonya: 1
25 kasım 1956	Prag	Türkiye: 1 Çekoslovakya: 1
5 nisan 1957	Kahire	Türkiye: 4 Mısır: 0
19 mayıs 1957	Varşova	Türkiye: 1 Polonya: 0
6 ekim 1957	Madrit	Türkiye: 0 İspanya: 3
6 aralık 1957	Ankara	Türkiye: 1 Belçika: 1
4 mayıs 1958	Amsterdam	Türkiye: 2 Holânda: 1
26 ekim 1958	Brüksel	Türkiye: 1 Belçika: 1
2 kasım 1958	Bükreş	Türkiye: 0 Romanya: 4
7 aralık 1958	Ankara	Türkiye: 0 Bulgaristan: 0
18 aralık 1958	İstanbul	Türkiye: 1 Çekoslovakya: 0
26 nisan 1959	İstanbul	Türkiye: 2 Romanya: 0
10 mayıs 1959	İstanbul	Türkiye: 0 Holânda: 0
8 haziran 1960	Ankara	Türkiye: 4 İskoçya: 2
27 kasım 1960	Sofya	Türkiye: 1 Bulgaristan: 2
14 mayıs 1961	Ankara	Türkiye: 0 Romanya: 1
4 haziran 1961	Oslo	Türkiye: 1 Norveç: 0
18 haziran 1961	Moskova	Türkiye: 0 Rusya: 1
8 ekim 1961	Bükreş	Türkiye: 0 Romanya: 4
18 ekim 1961	Ankara	Türkiye: 1 Güney Kore: 0
29 ekim 1961	İstanbul	Türkiye: 2 Norveç: 1
12 kasım 1961	İstanbul	Türkiye: 1 Rusya: 2

1959 yılının şubat ayında da, 20 takımın katılmasiyle, Millî Lig meydana geldi.

Resmî Futbol Şampiyonaları. — Memleketimizde futbol karşılaşmaları başladıktan bir müddet sonra, 1904'ten itibaren de azınlık takımları arasında lig maçları düzenlendi. Sonradan bu liglere Galatasaray, Fenerbahçe gibi takımlarımız da katıldılarsa da, memleketimizdeki resmî maçların başlangıcı olarak Türk Futbol Federasyonu'nun kuruluş tarihi olan 1923'ten sonrasını ele almalıyız. Bu tarihten başlıyarak ilkin İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde, sonra öbür şehirlerde de bölge lig maçları yapılmaya başlandı.

Profesyonellik. — Futbolumuzda son zamanlarda amatörlerin gayriresmî olarak para almaları, dolayısiyle gizli profesyoneliik

yapmaları yüzünden Profesyonellik Talimatnamesi 24 eylül 1951'de yürürlüğe girdi, üç şehirde birden Profesyonel Lig Şampiyonlukları başladı.

Türkiye Birincilikleri. — 1924'ten itibaren başlıyan Türkiye Birincilikleri, bölge şampiyonları ve gruplara ayrılan bölgelerin grup şampiyonları arasında oynandı. Profesyonelliğin kabulünden sonra Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş gibi takımlarımız bu yarışmalara katılamadılar.

Bugüne kadar Türkiye Birinciliği'ni kazanan takımlar şunlardır: 1924 Harbiye; 1927 Muhafızgücü; 1932 İstanbulspor; 1933 Fenerbahçe; 1934 Beşiktaş; 1935 Fenerbahçe; 1940 Eskişehir Demirspor; 1941 Gençler Birliği; 1942 Harb Okulu; 1944 Fenerbahçe; 1945 Harb Okulu; 1946 Gençler Birliği; 1947 Ankara Demirspor; 1949 Ankaragücü; 1950 Göztepe; 1951 Beşiktaş; 1953 Galatasaray; 1954 Adana Demirspor; 1955 Bursa Acar İdman Yurdu; 1956 Ankara Karagücü; 1957 Muhafızgücü; 1958 Ankara Havagücü ve Trabzon İdman Ocağı (yenişemediler); 1959 Bursa Güvenspor; 1960 Adapazarı Yıldırımspor, 1961 İzmir Karagücü.

Millî Küme. — 1937'de Millî Küme adı ile başlıyan yarışmalar 1942'de Maarif Kupası, 1944'de Millî Eğitim Mükâfatı adını aldı. İstanbul'dan 4, Ankara ve İzmir'den ikişer takımın katılmasiyle deplâsmanlı olarak yapılan turnuvaları şu takımlar kazanmıştır:

1937 Fenerbahçe; 1938 Güneş; 1939 Galatasaray; 1940 Fenerbahçe; 1941 Beşiktaş; 1943 Fenerbahçe; 1944 Beşiktaş; 1945 Fenerbahçe; 1946 Fenerbahçe; 1947 Beşiktaş; 1950 Fenerbahçe.

Millî Lig Maçları. — Millî Lig maçları 1959'da başladı. İstanbul'dan 8, Ankara ve İzmirden 4'er takımın katılmasiyle iki grupa ayrılan takımlar arasındaki maçlar sonunda Fenerbahçe ile Galatasaray finale kaldılar, Fenerbahçe ezelî rakibini yenerek ilk defa Millî Lig kupasını kazandı. 1959/60 Millî lig maçları ise 20 takım arasında yapıldı, şampiyonluğu Beşiktaş kazandı. 1960/61 Millî Lig Şampiyonu Fenerbahçe oldu.

Milletlerarası Maçlar

Dünya Kupası. — Türkiye Futbol Federasyonu 21 mayıs 1923'ten itibaren resmen faaliyete geçti, Milletlerarası Futbol Federasyonu'na da (F.İ.F.A.) kaydolundu. Milletlerarası Futbol Federasyonuna üye olduğumuz için millî futbol takımımız dünyanın en önemli futbol olayı olan Dünya Kupası maçlarına da katıldı.

Dünya Kupası maçları Milletlerarası Futbol Federasyonu'nun kuruluş tarihi olan 21 mayıs 1904'ten 1956 yılına kadar başkanlığını yapan M. Jules Rimet'nin adiyle anılır.

Şimdiye kadar yapılan Dünya Kupası (Jules Rimet Kupası) maçlarının tarihleri, yapıldığı memleketler, maçı kazananlar şunlardır:

1930 Uruguay'da: Uruguay
1934 İtalya'da: İtalya
1938 Fransa'da: İtalya
1950 Brezilya'da: Uruguay
1954 İsviçre'de: Almanya
1958 İsveç'te: Brezilya

Millî futbol takımımız bu turnuvaya ilk defa 1950'de katıldı, eleme maçlarında Suriye'yi 7-0 yenerek Brezilya'da final grupunda oynama hakkını kazandıysa da, yol masraflarının ağırlığı yüzünden, şampiyonadan çekildi.

Daha sonra, millî takımımız 1954 Dünya Kupası elemelerinde Madrit'te İspanya'ya 4-1 yenildi, İstanbul'da 1-0 yendi, Roma'da son maçta 2-2 berabere kaldı. Sonucu tayin için kuraya başvuruldu, kurada kazandık, takımımız İsviçre'de finallerde oynama hakkını edindi. Finalde kupayı kazanan Batı Almanya grupuna düştü, bu rakibine iki defa 4-1 ve 7-2 yenildikten sonra, Kore'yi 7-0 mağlûp ettiyse de kardöfinale kalamadı.

1958 Dünya Kupası elemelerinde İsrail'e karşı düşen takımımız, bu memleketle siyasî münasebetlerimiz kesik olduğu için, karşılaşmadı, turnuvadan elendi.

Millî takımımız finalleri Şili'de yapılacak olan 1962 Dünya Kupası maçlarının elemelerinde Norveç ve Rusya ile aynı grupa girdi, Norveç'i 1-0 ve 2-1 yendi. Rusya'ya 1-0, 2-1 yenilerek elendi.

Futbolda karşı oyuncuya tehlikeli olacak hareketleri hakem cezalandırır. Bu ya zarar gören takım tarafından karşı takımın kalesine yapılan bir atış, ya da buna yol açan oyuncunun saha dışı bırakılması şeklinde olur.

Futbol her şeyden önce bir takım oyunudur. Oyuncuların anlaşarak oynamaları her oyuncunun kendi başına topu sürerek oynadığı oyundan daha iyi sonuç verir.

Olimpiyat Turnuvaları. — Amatör takımlarının katılmasiyle yapılan Olimpiyat Futbol Turnuvası'na millî takımımız ilk defa 1924 Paris Olimpiyatları'nda katıldı, ilk turda Çekoslovakya'ya 5-2 yenilerek elendi.

1936 Berlin Olimpiyatları'nda ilk turda Norveç'e 4-0 yenilerek elenen takımımız, 1948 Olimpiyatlarında ilk turda Çin'i 4-0 yendikten sonra ikinci turda Yugoslavya'ya 3-1 yenildi; 1952 Helsinki Olimpiyatları'nda ise gene ilk turda Holânda Antilleri'ni 2-1 yendikten sonra, ikinci turda Macaristan'a 7-1 yenilerek elendi. 1956 Melbourne Olimpiyat Turnuvası'na katılmıyan takımımız, 1960 Roma Olimpiyatları elemelerinde Lübnan'ı yenerek final grupuna kaldı. İtalya'da yapılan final maçlarında kendi grupunda Bulgaristan'a 3-0, Yugoslavya'ya 4-0 yenilen ve B. Arap Cumhuriyeti ile 3-3 berabere kalan takımımız grup sonuncusu oldu.

Olimpiyat futbol turnuvalarını kazananlar şunlardır:

1908 Londra: İngiltere
1912 Stockholm: İngiltere
1920 Anvers: Belçika
1924 Paris: Uruguay
1928 Amsterdam: Uruguay
1936 Berlin: İtalya
1948 Londra: İsveç
1952 Helsinki: Macaristan
1956 Melbourne: Rusya
1960 Roma: Yugoslavya

Avrupa Kupası. — Avrupa Futbol Birliği-

(Arkası 1280. sayfada)

Futbolun Unutulmaz Simaları

● Dünyanın en sevilen sporlarının başında gelen futbolda yabancı memleketlerde ve bizde unutulamıyacak adlar bırakmış oyuncular vardır. Milletlerarası alanda bunların en tanınmışları şunlardır:

Sindelar: Avusturya futbolunun en parlak devrinde, «Harikalar Takımı» adı verilen millî takımın zayıf ve ince yapılı harika santraforudur. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce şöhreti bütün dünyayı saran Sindelar, futbolu bıraktıktan sonra havagazı ile intihar etmiştir.

Meşhur Macar oyuncusu Ferenc Puskas

Meaza: 1934 ve 1938 Dünya Kupası galibi İtalya millî takımının bu eşsiz iç oyuncusu, sonradan antrenörlüğe başlamış, 1948-49 yıllarında Beşiktaş takımımızın antrenörlüğünü yapmıştır.

Fritz Walter: 1954 Dünya Kupası galibi Almanya millî futbol takımı sol içi ve kaptanı olan bu centilmen ve klâs futbolcu, 1958 Dünya Kupası maçlarından sonra futbolu bırakmıştır.

Puskas: 1953'te İngiltere millî takımını Londra'da ilk defa yenen (6-3) Macar millî takımının kaptanı ve sol içi Puskas, futbol hayatında «Uçan Binbaşı» diye tanınmıştır. Macar Ordusu'nda subay rütbesiyle kayıtlı bulunan Puskas yıllar ilerleyip millî takım zaferden zafere koştukça onun da rütbesi yükselmiştir. 1956 yılı sonunda Macaristan'da çıkan ihtilâl sonucunda hürriyeti seçip İspanya'ya yerleşen Puskas, büyük bir mücadeleden sonra Real Madrid onbirine dahil olmuştur.

Di Stefano: Yıllarca Avrupa'nın bir numaralı futbolcusu anketlerini kazanan aslen Arjantinli, fakat sonradan İspanyol tabiiyetine geçen Alfredo Di Stefano Real Madrid ve İspanya millî takımında yıllarca santrafor oynamıştır. Futbol sayesinde milyoner olmuştur.

Lawton: 18 yaşında İngiltere millî takımında santrafor oynadı, yıllarca dünyanın en golcü santraforu olarak tanındı. Şimdi İngiltere'de ufak klüplerde menecerlik yapmaktadır.

Matthews: Yıllarca İngiltere millî takımının sağ açıklığını yapan Stanley Matthews dünyanın gelmiş geçmiş en mükemmel sağ açığı, çalımcı futbolcusu olarak tanınmıştır. 46 yaşında olmasına rağmen Blackpool takımında oynamaya devam eden bu futbolcu memleketinin en iyi sağ açığıdır.

Wright: İngiltere millî takımında en genç yaşta kaptanlık yapan, sırasiyle sağ haf, sol haf, santrahaf mevkilerinde yer alan Billy Wright dünyanın en iyi, en centilmen futbolcularından biridir. 1959-60 mevsimi sonunda futbolu bırakan Wright, İngiltere millî takımında 105 defa oynamakla, dünya üzerinde en fazla millî olan futbolcu rekorunu elinde tutmaktadır.

Futbolumuzun Meşhurları

Futbolun, memleketimizde ilgi görmeye başladığı ilk günlerden bugüne kadar, bizde de birçok meşhur futbolcular yetişmiştir. Bunların bir kısmının şöhreti hudutlarımızın içinde kalmış, bir kısmı da Avrupa takımlarında oynıyabilecek kadar ileri gitmiştir.

Eski Altınordu ve Fenerbahçe sol içi Bekir bomba gibi şutları, kale ağlarını delen golleriyle yıllarca Türk futbolünün temsilcisi olarak tanındı. Ondan sonra Galatasaray'ın timsali haline gelen Aslan Nihat'ı, (Bekdik) Fenerbahçe'nin Zeki Rıza Sporel'i, Beşiktaş'ın en başarılı çağında ölen kaptanı Şeref'i (Beşiktaş stadı onun ismini taşımaktadır.) Türk futbolü'nün büyük isimleri arasında sayabiliriz. Daha sonra sayısız kıymetler yetiştiren futbolümüzün Avrupa takımlarına verdiği şöhretler sırasiyle şunlardır. Fransız takımlarında oynıyanlar: Eski Güneş ve Galatasaraylı Rasih, İzmir Altay Klübü'nden Vahap Özaltay. İtalya'ya transfer olanlar: Fenerbahçeli Lefter Küçükandonyadis, Beşiktaşlı Şükrü Gülesin, Galatasaraylı Bülent Eken ve nihayet 1961 yılında spor tarihimizde büyük hâdiseler yapan iki önemli transfer: İtalya'nın Palermo takımına santrafor olarak geçen Galatasaraylı Metin Oktay ile gene İtalya'nın Fiorentina takımına iç oyuncusu olarak giden Fenerbahçeli Can Bartu.

Milletlerarası

Takımlar

Oyun, birer kişisi kaleci olmak üzere, on birer oyuncudan meydana gelen iki takımla oynanır. Oyunculardan biri maç sırasında kaleciyle yerini ancak hakeme haber vermek şartiyle değiştirebilir. Bir oyuncu hakeme haber vermeden oyun içinde kaleciyle yerini değiştirirse, penaltı (ceza) sahası içinde topu eliyle tutacak olursa, penaltı cezası verilir. Lig maçlarında oyuncu değiştirilmez. Oyuncusu sakatlanan takım eksik oyuncu ile oyununa devam eder. Kaleci sakatlanmışsa, hakemin müsaadesiyle takım oyuncularından biri onun yerine geçer.

Top

Dış mahfazası deriden olacak, yapısında oyunculara zarar verebilecek her hangi bir madde bulunmıyacaktır. Küre şeklindedir, çevresi en çok 71, en az 68 santim; ağırlığı ise oyunun başlangıcında 453 gr. dan fazla, 396 gramdan noksan bulunmıyacaktır. Top, oyun esnasında ancak hakemin muvafakati alınmak şartiyle değiştirilebilir.

Hakem

Her oyunu idare etmek üzere tâyin edilen bir hakem aşağıdaki görevleri yapmakla yükümlüdür:

a) Oyun kaidelerini uygular, oyunla ilgili noktalar hakkında verdiği kararlar oyun sonucu bakımından kesindir.

b) Hakem sayıları kaydeder, oyun süresini hesaplar, resmî kronometreci olarak vazife görür, tam oyun süresini veya önceden kararlaştırılan süreyi hesaplıyarak kaza veya başlıca sebeplerle kaybolan vakti, oyun süresine ekler.

c) Kaidelere aykırı bir hareket yapılınca oyunu durdurabilir. Hava şartları, seyircilerin karışmaları veya başka sebepler yüzünden hakem oyunun durdurulmasını lüzumlu sayarsa oyunu geri bırakmak veya tatil etmek hususunda da takdir hakkına sahiptir.

d) Hakem oyun alanına girdiği andan itibaren kusurlu veya centilmenliğe yakışmıyacak bir hareket yapan oyuncuya ihtar vermek, bu oyuncu aynı şeyleri yapmakta ısrar ederse, oyundan büsbütün çıkarmak hususunda da takdir hakkına sahiptir.

e) Hakem, yan hakemler ve oyunculardan başka izinsiz kimseyi sahaya sokmaz.

f) Hakem bir oyuncunun ciddi bir şekilde sakatlandığına kani olursa oyunu durdurur, mümkün olduğu kadar çabuk bu oyuncuyu sahadan çıkartır, oyunu tekrar devam ettirir.

Futbol Kaidelerinin Başlıca Esasları

Her sporda olduğu gibi, futbolda da milletlerarası birtakım esaslar vardır. Bu arada, her oyuncu, hakemin verdiği bütün kararlara itiraz etmeden, uymak zorundadır.

g) Hakem, takdir hakkını kullanarak, sert hareket eden bir oyuncuya ihtar vermeden de onu oyundan çıkarabilir.

h) Her durduruluştan sonra, oyunun başlaması için hakemin işaret vermesi lâzımdır.

i) Hakemin maçı oynatacağı topta, ikinci maddedeki vasıfları araması ve uygunluğu tâyin etmesi şarttır.

Yan Hakemleri

Bir maça tâyin edilen iki yan hakemi, topun oyun harici olduğu zamanları, korner, kale vuruşu ve taç atışlarına hangi takımın hakkı olduğuna işaretle yükümlüdür, yani orta hakeminin yardımcısıdır. Yan hakemleri lüzumsuz ve yakışık almıyan müdahalelerde bulunur veya hareketler yaparsa orta hakemi, bu yan hakeminin vazifesine son verebilir, yerine yeni birini sağlar.

Oyunun Süresi

İki taraf aralarında başka suretle anlaşmamışlarsa oyun 45'er dakikalık iki devre sürer. Devre aralarındaki dinlenme süresi hakemin müsaadesi olmaksızın beş dakikayı geçemez. Her iki devrede de normal zamanın bitiminde veya bitiminden sonra bir penaltı vuruşu olursa, oyun devam eder ve penaltı atışı yapılır.

Oyunun Başlaması

Kalelerin seçilmesi için para atışından sonra takımlar kalelerini seçer, takım halinde dizilirler. Hakemin vereceği işaret üzerine yapılacak başlama vuruşu ile oyun başlar.

Top yalnız şu hallerde oyun dışı sayılır:

a) Top, kale veya taç hattını havadan veya yerden tamamen geçmişse; b) oyun hakem tarafından durdurulmuşsa.

Buna mukabil: a) kale direklerinden, veya köşe gönderlerinden oyun sahası içine sıçradığı takdirde; b) oyun sahası içinde hakem veya yan hakemlere çarptığı takdirde; c) oyun kaidelerinin ihlâl edildiği farzedilen anlarda, hakem bir karar verinceye kadar top oyun içinde kalmış sayılır.

Sayı Yapma

Bir sayının kaydedilmesi, yani gol atılması için, topun kale hattını, iki kale direği arasından, üst direğin altından bütünüyle geçmesi şarttır.

Ofsayt

Topun oynandığı anda rakip kale hattına toptan daha yakın bulunan bir oyuncu ofsayt vaziyetinde addedilir. Ancak bu oyuncu eğer kendi yarısahasında bulunuyorsa, bahsi geçen oyuncu topu doğrudan doğruya bir avut vuruşu, bir korner, taç veya hakem atışından almış ise, o oyuncu rakip kale hattına toptan daha da yakın bulunsa ofsayt olarak cezalandırılamaz.

Favuller ve Fena Hareketler

Bir oyuncu aşağıdaki dokuz hareketten bir tanesini kasti şekilde yaptığı takdirde takımı aleyhine verilecek direkt bir serbest vuruşla cezalandırılır:

a) Rakibine tekme atar veya tekme atmaya kalkarsa;

b) Rakibine çelme takar, kambura yatmak suretiyle düşürür veya düşürmeye kalkarsa;

c) Rakibinin üstüne sıçrarsa;

d) Bir rakibe şiddetli ve tehlikeli şekilde şarj yaparsa;

e) Rakibe arkadan şarj yaparsa;

f) Rakibe vurur veya vurmaya kalkarsa;

g) Rakibini eliyle veya kolunun her hangi bir kısmiyle tutarsa;

h) Rakibini eliyle veya kolunun her hangi bir kısmiyle iterse;

i) Topa elle dokunursa.

Serbest Vuruş (Frikik)

Frikik direkt (tek atım) veya endirekt (çift atım) la olabilir.

Penaltı (Ceza) Vuruşu

Penaltı noktasından yapılacak bu vuruş atılmadan önce bütün oyuncular ceza sahası dışında, penaltı noktasından 9,15 m. uzakta bulunurlar. Rakip kaleci topa vuruluncaya kadar ayaklarını oynatmadan kendi kale çizgisi üzerinde durmak zorundadırlar.

Taç Atışı

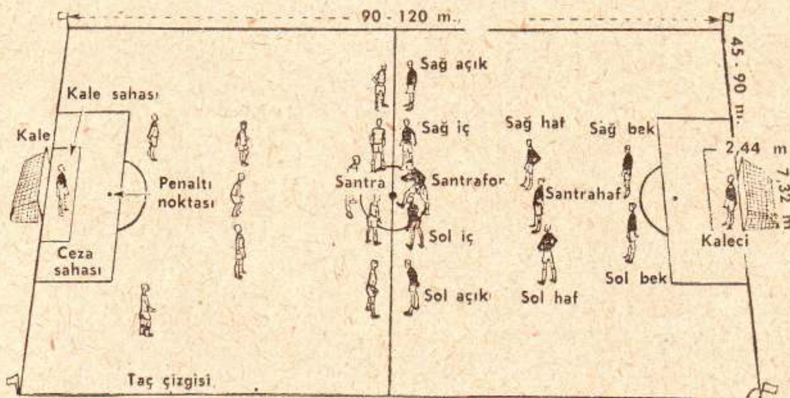
Topun tamamı havadan veya yerden taç hattını geçerse, topa en son dokunan oyuncunun rakibi olan takımdan bir oyuncu, topun dışarı çıktığı noktadan, her hangi bir istikamete taç atışı yapar. Atışı yapacak oyuncu atışı yaparken vücudunu oyun sahasına döndürmüş olmalı, ayakları da taç hattının tam üzerinde bulunmalıdır.

Avut (Kale Vuruşu)

Hücum eden tarafa mensup bir oyuncu tarafından oynanmış olmak şartiyle topun tamamı havadan veya yerden kale hattını geçecek olursa o keleyi müdafaa eden takım tarafından kale hattını geçtiği yere en yakın bir noktadan ceza sahasını bir vuruşta çıkartmak suretiyle kale vuruşu yapılır. Kale vuruşundan doğrudan doğruya gol kazanılamaz.

Korner (Köşe Vuruşu)

Korner vuruşu sırasında bayrak direği yerinden oynatılmamalıdır. Kornerden doğrudan doğruya kaleye atılan bir top içeri girerse gol sayılabilir.

Bir futbol alanının boyutları ve oyuncuların yerlerini gösteren şema

ne (U. E. F. A.) mensup 16 millî takım arasında deplâsmanlı ve elemeli usulündeki Avrupa Kupası turnuvası ilk defa 1959'da başladı, 1960 temmuzunda sona erdi.

Millî takımımız bu turnuvanın ilk turunda Romanya ile karşılaştı, Bükreş'te 3-0 yenildikten sonra, İstanbul'da bu rakibini 2-0 yendiyse de averajla elendi. Bu turnuvanın finalinde Paris'te, Rusya Yugoslavya'yı, uzatma sonunda, 2-1 yenerek kupayı kazandı, Yugoslavya ikinci, Çekoslovakya üçüncü, Fransa da dördüncü oldu.

Avrupa Şampiyon Klüpler Kupası. — Dünyanın en önemli futbol olaylarından biri olan Avrupa Şampiyon Klüpler Kupası maçları Avrupa Futbol Birliği (U. E. F. A.) tarafından ilk defa 1955'te, birliğe dahil memleketlerin lig şampiyonları arasında düzenlendi.

1955/56'daki ilk turnuvaya biz katılmadık. 1956/57'de Galatasaray ilk turda Bükreş'te Dinamo'ya 3-1 yenildikten sonra, İstanbul'da 2-1 yendiyse de elendi.

1957/58 mevsiminde, Futbol Federasyonunun ihmali yüzünden, şampiyon Beşiktaş turnuvaya katılmamıştır. 1958/59 mevsiminde ilk turda Yunanistan şampiyonu Olimpiakos'un turnuvadan çekilmesiyle ikinci tura kalan Beşiktaş, Madrit'te meşhur Real Madrid'e 2-0 yenildi, İstanbul'da 1-1 berabere kaldıktan sonra elendi.

1959/60 mevsiminde Fenerbahçe ilk turda Macaristan şampiyonu Csepel'le İstanbul'da 1-1 berabere kaldıktan sonra, Budapeşte'de bu rakibini 3-2 yenerek ikinci tura kaldı. İkinci turda Fransa şampiyonu Nice'i İstanbul'da 2-1 yendi, Nice'te ise aynı sonuçla yenildi. İki takım arasında Cenevre'de şiddetli yağmur altında çamur deryasını andıran bir sahada yapılan maçı Nice 5-1 kazanarak Fenerbahçe'yi eledi. 1960/61'de ise Beşiktaş ilk turda Avusturya şampiyonu Rapid'e Viyana'da 4-0 yenildikten sonra, İstanbul'da 1-0 galip geldiyse de elendi.

Futbolda amaç topu karşı takımın kalesine sokup sayı kaydetmektir. Kalesini koruyan oyuncu en zor durumlarda bile topu tutmak için sıçrayışlar yapar, böylece karşı takımın akınlarını boşa çıkarmaya çalışır.

Avrupa Şampiyon Klüpler Kupasında Real Madrid 1955-1960 yıllarında arka arkaya beş defa şampiyon oldu.

Dünya Kupası. — Avrupa Futbol Birliği, ilk defa Avrupa ve Güney Amerika Şampiyon Klüpler Kupası turnuvası gelipleri arasında oynanmak üzere, 1960'ta düzenlendi. Real Madrit, Güney Amerika galibi Uruguay'ın Penarol takımiyle Montevideo'da 0-0 berabere kaldıktan sonra, Madrit'te 5-1 yenerek bu kupayı da kazandı.

Milletlerarası Gençler Turnuvası. — Önce Milletlerarası Futbol Federasyonu, sonradan da Avrupa Futbol Birliği tarafından düzenlenen Milletlerarası Gençler Futbol Turnuvası 1948'de başladı. Her yıl yapılan bu turnuvaya genç millî takımımız 1953'ten itibaren katılmaya başladı, Belçika'da yapılan o yılki turnuvada üçüncü; ertesi yıl (1954'te) Batı Almanya'daki turnuvada da dördüncü oldu. Sonraki turnuvalarda gençlerimiz klâsmana giremediler.

Akdeniz Kupası Maçları. — 1950'de Türkiye, Yunanistan, İtalya arasında tamamiyle özel olarak başlıyan ve Atina'da yapılan Akdeniz Kupası maçları, sonradan çok daha geniş çapta düzenlendi. 1953'te başlıyan Akdeniz Kupası maçları şu memleketler takımları arasında yapıldı: Türkiye, İtalya (B), Fransa (B), İspanya (B), Yunanistan, Mısır.

Bu kupa maçlarında takımımız yalnız Yunanistan'la olan iki maçını oynamadı, öteki karşılaşmalarda şu sonuçları aldı:

11/12/1953 İstanbul'da, İtalya (B): 1 - Türkiye: 0

3/4/1955 İstanbul'da, Türkiye: 0 - Fransa (B): 0

26/6/1955 Triyeste'de, İtalya (B): 1 - Türkiye: 1

25/12/1955 Paris'te, Fransa (B): 3 - Türkiye: 1

5/4/1957 Kahire'de, Türkiye: 4 - Mısır: 0

20/5/1957 İstanbul'da, Türkiye (B): 1 - Mısır: 0

5/7/1959 San Sebastian'da, İspanya (B): 2 - Türkiye (B): 0

Bu turnuvada İspanya (B) birinci, Fransa (B) ikinci, İtalya (B) üçüncü, Türkiye dördüncü, Yunanistan beşinci, Mısır altıncı olmuşlardır.

Futbol yalnız erkeklerin oynadığı bir oyun değildir. Son yıllarda, İngiltere'de, bazı Akdeniz memleketlerinde kadın oyunculardan kurulu takımlar da araların da gösteri maçları yapmaya başlamışlardır. İşte bunlardan ilk maçlarını yapmaya hazırlanan Napoli takımı.

Ordu Maçları. — Milletlerarası ordular arasında spor yarışmaları düzenlemek üzere bir teşkilât vardır. Milletlerarası Ordulararası Spor Konseyi (C. İ. S. M.) adını taşıyan ve bugün 25 üyesi bulunan bu kurum tarafından düzenlenen Ordulararası Futbol Turnuvası 1950'de başladı.

Genel olarak Avrupa ve Asya memleketlerinin katıldığı bu turnuvaya 1957'de Güney Amerika'nın Arjantin ve Brezilya takımları da katıldılar, final maçları Buenos Aires'te yapıldı.

1950'den 1960'a kadar yapılan şampiyonaları kazananlar şunlardır:

1950 İtalya, 1951 İtalya, 1952 Yunanistan, 1953 Belçika, 1954 Belçika, 1955 Türkiye, 1956 İtalya, 1957 Fransa, 1958 Portekiz, 1959 İtalya, 1960 Belçika.

Bu şampinoyalarda ise Ordu takımımız 1952'de dördüncü, 1953'te ikinci, 1954'te ikinci, 1955'te birinci, 1956'da üçüncü, 1960'da ikinci oldu.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Futbol Sanatı (M A. Türkmenoğlu, 1957); Futbolu Tanıyalım (Çev. S. Garan, 1955); Futbol Öğretiyorum (Stanley Matthews, 1951); Futbol Kaideleri ve Hakemin Kitabı 1949); Futbol Nasıl Oynanır (V. Özaltay, 1942).

Divan Edebiyatının Büyük Şairlerinden FUZÛLÎ

FUZÛLÎ (1480?-1556)

Fuzûlî

Büyük bir Türk şairidir. Dili Türkçenin Azerî diyeleği olmakla beraber, Osmanlı edebiyatına yaptığı büyük etki, bütün Türk dünyasında kazandığı büyük ün bakımından, sanatını Azerî edebiyatı çerçevesi içinde görmeye imkân yoktur.

Fuzûlî'nin asıl adı Mehmet'tir. Babasının adı Süleyman'dı. Irak'ta Kerbelâ'da doğdu. Oğuzlar'ın Bayat boyundandır. Bu çağlarda Akkoyunlu Türk İmparatorluğu (merkezi Tebriz) Irak'ı egemenliği altında bulunduruyordu. Şah İsmail, bu devletin yerine Safevî Türk İmparatorluğunu kurdu, 1508'de Bağdat'ı da aldı. Bu yıllarda Bağdat'ta öğrenimini tamamlayıp yerleşen Fuzûlî, Şah İsmail'e ve onun Bağdat genel valisine eserler, şiirler sunuyordu. 1534'te Bağdat'ın Kanunî tarafından fethi üzerine, içinde «Geldi burc-i evliyayâ Pâd-şah-î nâm-dâr» tarih mısraının bulunduğu ünlü kasidesini sundu. Vezir-i âzam Damat İbrahim Paşa, Vezir Rüs-

FUZÛLÎ'NİN ESERLERİNDEN ÖRNEKLER

GAZEL

Benî candan usandırdî cefadân yâr - usanmaz mı
Felekler yandı âhımdan murâdın şem'i yanmaz mı
Kamû bî-mârınâ cânân devây-i derd-eder ihsân
Niçün kılmaz banâ dermân benî bî-mâr sanmaz mı
Şeb-i hicran yanar cânım döker yaş çeşm-i giryânım
Uyârır halkı efganım karâ bahtım uyanmaz mı
Gül-i ruhsârınâ karşû gözümden kanlı âkar sû
Habibim fasl-ı güldür bû akar sûlar bulanmaz mı
Gamım pünhan tutardım ben dediler yâr kıl rûşen
Desem ol bî-vefâ bilmen inânır mı inanmaz mı
Değildim ben sanâ mâil sen-etdin aklımî zâil
Banâ tâ'n-eyliyen gaafil seni görgeç utanmaz mı
Fuzûlî rind-i şeydâdır hemişê halka rüsvâdır
Sorun kim bû ne sevdâdır bu sevdâdan usanmaz mı

MURABBA

Perişan - halin oldum sormadın hali perişanım
Gamından derde düştüm kılmadın tedbir-i dermanım
Ne dersin ruzgârın böyle mi geçsün güzel canım
Gözüm canım efendim sevdiğim devletlü sultanım

⁂

Esiri dâmı aşkın olalı senden vefa görmen
Seni her kande görsem ehl-i derde aşina görmen
Vefa vü aşinalık resmini senden reva görmen
Gözüm canım efendim sevdiğim devletlü sultanım

⁂

Değer hem dem vefasız şarh yayından bana bir oh (ok)
Kime şerheyleyem kim mihnet ü enduh ü derdim çoh
Sana kaldı mürüvvet senden özge hiç kimsem yoh
Gözüm canım efendim sevdiğim devletlü sultanım

⁂

Gözümden dembedem bağrım ezüp yaşım gibi gitme
Seni terketmezem çün ben beni sen dahi terketme
Amandır zalim olma ben gibi mazlûmu incitme
Gözüm canım efendim sevdiğim devletlü sultanım

⁂

Katı gönlün neden bu zulm ile bidada ragıptır
Güzeller sen gibi olmaz cefa senden ne vaciptir
Senin tek nazenine nazenin işler münasiptir
Gözüm canım efendım sevdiğim devletlü sultanım

⁂

Nazar kılmazsın ehl-i dert gözden akıldan seyie
Yamanlıktır işin uşşak ile yahşi midir söyle
Gel Allahı seversen âşıka cevretme lûtfeyle
Gözüm canım efendim sevdiğim devletlü sultanım

⁂

Fuzûli şive-i ihsanın ister bir gedâyındır
Dirildikçe seki kûyun ölende haki pâyındır
Gerek öldür gerek ko hükm hükmün rey reyindir
Gözüm canım efendim sevdiğim devletlü sultanım

GAZEL

Benim tek hiç kim zar-ı perişan olmasun yarab
Esiri derdi aşku dağ-ı hicran olmasun yarab
Demadem cevrlerdir çektiğim birahm bütlerden
Bu kâfirler esiri bir Müslüman olmasun yarab
Görüp endişe-i katlimde ol mahı budur derdim
Ki bu endişeden ol meh peşiman olması yarab
Çıkarmak etseler tenden çeküp peykânın ol servin
Çıkan olsun dil-i mecruh peykân olmasun yarab
Dimen kim adli yok ya zulmi çok her hal ile olsa
Gönül tahtına andan özge sultan olmasun yarab
Cefa vü cevr ile mu'tadım onlarsız nolur halim
Cefasına hadü cevrine payan olmasun yarab
Fuzûli buldu genc-i afiyet meyhane küncinde
Mübarek mülktir ol mülk viran olmasun yarab

tem Paşa, Nişancı (devlet bakanı) Celâlzade Mustafa Çelebi, Kazasker Kadri Efendi'ye de kasideler yazdı. Kanunî kendisine günde 9 akçe (aşağı yukarı 90 T. L.) maaş bağlattı. Fuzûlî'nin bu maaşı alamaması üzerine Nişancı Celâlzade'ye yazdığı ünlü mektubu «Şikâyet-name» diye meşhur olmuştur.

Fuzûlî, Hille'de, Bağdat'ta, Kerbelâ'da yaşamış, Irak-ı Arap'tan dışarı çıkmamıştır. 1556'da veba salgınında öldü. Dostu ünlü yazar Ahdî ölümüne «geçdi Fuzûlî» cümlesini tarih düşürmüştür. Kerbelâ'da bugün Fuzûlî'ye ait olduğu söylenen bir türbe vardır.

Fuzûlî İstanbul dışında yaşadığı için, daha sağlığında İstanbul'da büyük şöhret kazanmasına rağmen, hayatı hakkındaki gerçek bilgilerimiz pek azdır. «Fazlî» adındaki oğlu da üç dilde şiir yazarak, devrinde tanınmıştı.

Fuzûlî, Türk edebiyatındaki etkisi bakımından, ancak Nevâî ve Nesîmî ile ölçülebilir. Türlü diyeleklerde konuşan Türk topluluklari tarafından kuvvetle benimsenen ve sevilen şair, daha sağlığında başlıyarak, gerek klâsik, gerek tekke şiirine mensup şairlerce zamanımıza kadar taklit edilmiştir. Etkisini en büyük şairler üzerinde bile gösteren Fuzûlî'nin şiirleri, halk tabakaları arasında da yayılmış, yüzlercesi bestelenmiştir, hattâ Fuzûli Divanı'nı baştan başa ezberliyenler vardır.

Fuzûlî'nin Divanları

Fuzûlî'nin Türkçe, Farsça, Arapça olmak üzere, üç divanı vardır.

Türkçe divanı pek önemli bir mensur girişle başlar. Bu girişte Fuzûlî, Türkçe ile de Farsça ve Arapça'daki en yüksek örnekler derecesinde şiir söylenebileceğini ileri sürer; onun için, Türkçe yazdığını söyler. Başka bir eserinde Türkler hakkında: «Etrâk ki, cüz'-i âzam-ı terkib-i âlem olup...» (âlemin terkibinde en büyük parça olan Türkler) diyen şairin, kuvvetli bir milliyetçi olduğu görülmektedir.

Divan'ın kasideler bölümü Fuzûlî'nin, bilhassa zamanının bütün bilimlerini mükemmelen öğrenmiş büyük bir bilgin olduğunu gösterir. Musammat, gazel ve rubaîlerinde daha liriktir. Bütün dehası bu şiirlerde belli olur. Enginliğine son olmıyan bir lirizmle, aşk konusunu işler; sevgilisini, bir timsal halinde yükseltir.

Bu divanın 100 kereden fazla basıldığı söylenebilir. Yalnız İstanbul'da eski harflerle 8, yeni harflerle 4, İran'da 16, Taşkent'te 4, Mısır'da 1, başka Türk ülkelerinde pek çok basılmış olması, ne kadar sevildiğini gösterir. Divandan seçilmiş şiirler, hemen bütün Batı dillerine çevrilmiş, yüzlerce antolojiye de bu eserden bol örnekler alınmıştır.

Fuzûlî'nin Farsça divanı da mensur bir girişle başlar. 3.000 beyit kadardır. 2 kere Türkçe'ye çevrilmiştir. Şairin Arapça divanı, bu dille yazdığı şiirlerini toplıyan küçük bir eserdir.

Leylâ ile Mecnun

«Leylâ ile Mecnun», Şeyh Galip'in «Hüsn-ü Aşk» ı ile beraber, Türk dilinde yazılmış en ünlü mesnevî (manzum roman) dır. Bağdat beylerbeyi Veys Paşa'ya ithaf edilmiştir. Türkçe Divan'ı derecesinde bütün Türk âleminde ün kazanmış, sevilmiştir. 30 kereden fazla basılmış, İngilizce, Almanca, Rusça, İtalyanca, Ermenice'den başka daha birçok dillere çevrilmiş, Rusya'da opera olarak da bestelenmiştir.

Fuzûlî'nin diğer başlıca eserleri şunlardır:

Hadîkatu's-Suadâ. — Kerbelâ olayından bahseden bu manzum-mensur eser, şairin en önemli kitaplarından biridir. Türk nesrinin şaheserlerindendir; etkisi büyük ve sürekli olmuştur. Eser birçok kere basılmıştır.

Beng-ü Bâde. — 500 beyitlik Türkçe bir mesnevîdir.

Heft Câm. — 327 beyitlik Farsça bir sâkînâmedir.

Rind-u Zâhid. — Farsça mensur bir eserdir.

Hüsn-ü Aşk. — Farsça ve mensurdur.

Şikâyet-nâme. — Nişancı Celâlzade'ye yazılmış ünlü Türkçe mektuptur. Türk mizah ve hiciv edebiyatının şaheserlerindendir.

Terceme-i Hadîs-i Erba'în. — Câmî'nin Farsça ünlü eserinin Türkçe'ye naklidir.

Risâle-i Mu'ammâ. — Divan şiirinin muamma şekline dairdir.

Matlâ'u'l-İ'tikaad. — Farsça büyük bir dini eserdir.

Şâh-ü Gedâ. — Türkçedir, bugün kaybolmuştur.

Yukarıdaki Farsça eserlerin çoğu, birçok kere Türkçe'ye çevrilmiştir.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Türkçe Divan (1958); Leylâ ile Mecnun (Haz. N. Yesirgil, 1958); Fuzuli ve Leylâ ile Mecnun (İngilizce çevirisiyle birlikte, UNESCO, 1959); Leylâ ile Mecnun (Haz. Prof. N. H. Onan, 1955); Fuzûlî, Hayatı, Sanatı, Şiirleri, haz. C. K. Solok, 1952); Fuzûlî Divanı (Prof. Dr. Ali N. Tarlan, 1950).

FÜTÜRİZM

İtalya'da başlıyan bir resim, heykel ve edebiyat çığırıdır. Geçmişe, şimdiki zamana, geleceğe ait duyumları aynı anda anlatmaya çalışır.

İtalyan şair ve tiyatro yazarı Marinetti 1909'da fütürizmin esaslarını belirten bir yazı yayınladı. Böylece fütürizm çığrı açılmış oldu. Marinetti ve arkadaşları, devrin gereklerine uyarak tehlikeyi, canlılığı seven, makine devrinin mucizelerine ayak uydurabilen sanatçıların bu esaslara göre eserler vermelerini istiyorlardı.

Fütürizm, savaşı, tehlikeyi, makine çağını, faşizm teorisini benimsiyen bir sanat okulu olarak İtalya'da gelişti. Fütürizmi pek çok İtalyan yazarı benimsediği halde ressamlar arasından ancak üç, beş tanesi fütürizmin ilkelerine uyan eserler verdiler.

Fütürizm, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra önemini kaybetti, yavaş yavaş unutuldu. Fütürizmi İtalyanlar'dan başka benimsiyen pek çıkmamıştır.

İnsanlara Fezanın Kapılarını Açan Bir Çeşit Tepkili Araç: F Ü Z E

FÜZE, tepkili bir mermidir. Hedefe doğru yol alması içinde patlıyan yakıtın tepkisiyle sağlanır.

En basit füze örneği havai fişektir (Bk. Havai Fişek). Hepimiz ya sinema filimlerinde füzelerin havalanışını, ya da havai fişeklerin atılışını seyretmişizdir. Bu füzeler yükselirken arkalarından kuvvetli bir ateş püskürtürler. İlk bakışta füzeye hareket gücünü veren şeyin püsküren gazlar olduğu sanılırsa da gerçekte öyle değildir.

Kapalı bir kutuya yüksek basınçla hava doldurduğumuzu düşünelim. Bu durumda kutunun her yanına düşen basınç aynı olduğu için kutu yerinden kıpırdamaz. Kutunun bir yanında bir delik açacak olursak, basınçla doldurduğumuz gaz buradan püskürmeye başlar. O zaman içerideki gazın, kutunun duvarlarına yaptığı basınç aynı olmaktan çıkar. Gazın yalnız deldiğimiz noktaya hücum etmesi artık dengeyi bozmuştur. Bunun sonucu olarak kutuda meydana gelen tepki, kutuyu deldiğimiz yerin tam aksi yönüne doğru kıpırdatır.

İşte bütün füzelerin çalışması bu esas üzerinedir. Yakıt, füzelerin yanma odasında oksijenle karışarak patlar. Yanma odasının her yanı kapalı, yalnız arkası açıktır. Patlıyan gaz, arka taraf açık olduğundan, buradan dışarı püskürür, patlamanın meydana getirdiği basınç öne doğru bir tepki yaratır. Bu tepki füzeyi fırlatır.

Füze ile Jet Motorunun Farkı

Aslında jet motoru da tepkili bir motordur. Bu motorlarda da hareketi sağlıyan, yanma odasında patlıyan gazın yaptığı tepkidir. Fakat jet motorları, yakıtın yanması için gerekli oksijeni doğrudan doğruya dışarıdan, havadan alırlar. Halbuki füze yakıtlarının yanmasını sağlıyacak oksijen ayrıca füzenin içine depo edilir. Bu sayede bir füze atmosfer dışında da hareket gücünü devam ettirebilir. Halbuki bir jet motoru ancak atmosfer içinde çalışabilir.

Füzeler gerekli oksijeni beraberinde taşımak zorunda olduğundan hareket alanları sınırlıdır. Üstelik, bunların pek fazla yakıt taşımak zorunda olması da hareket alanlarını büsbütün daraltır.

Füze motorları bütün öteki motorların ağırlığına, meydana getirdikleri itme gücüne göre, başka motorlardan çok azdır. Buna karşılık, çok fazla yakıt kullanırlar.

Füze Çeşitleri

Füzeler başlıca, kuru ve sıvı yakıtla çalışmalarına göre, ikiye ayrılırlar:

1. — Kuru Yakıtlı Füzeler: Bunların esası havai fişeklerinki gibidir. Motorları sadece bir yanma odası, bir de yanan gazların çıkmasını sağlıyan bir egzoz borsundan ibarettir. Kuru yakıt olarak ya kara barut, ya da dumansız barut kullanılır. Bu tip füzelerde yakıtın tamamı yanma odasına depo edilmiştir.

Kuru yakıtlı füzelerin kullanılması çok kolaydır Ancak, bunlar uzak mesafelere gidemezler. Ayrıca, yakıt bir defa yanmaya başladıktan sonra yanmayı kontrol altına almak imkânsız olduğundan, bu tip füzelerin hızı da ayarlanamaz.

2. — Sıvı Yakıtlı Füzeler: Çok geniş hareket kabiliyeti olan füzelerdir. Bu tip füze motorları dört bölümden meydana gelir: 1) Yanma odası; 2) Yakıtı yanma odasına veren enjektör; 3) Egzoz borusu; 4) Soğutma düzeni. Yakıt ya özel bir pompayla yanma odasına iletilir, ya da basınçla doldurulur, bu basıncın etkisiyle akar.

Sıvı yakıtlı füzelerde ayrıca sıvı halinde oksijen de vardır. Yakıt ve sıvı oksijen ayrı ayrı depolarda bulunurlar. Bazan oksijen yerine nitrik asit de kullanılır. Yanmayı sağlamak için kullanılan bu maddeler yakıtın cinsine göre değişir. Füze hareket edeceği zaman her iki yakıt yanma odasına gönderilir. Bazı çeşit yakıtlar birbiriyle karıştığı anda yanmaya başlarlar; bazılarının da özel bir düzenle tutuşturulması gerekir. Çok defa tutuşturma barutla sağlanır. Yakıt bir defa tutuştuktan sonra yeni gelenleri de yakar

Füzenin Kademeleri

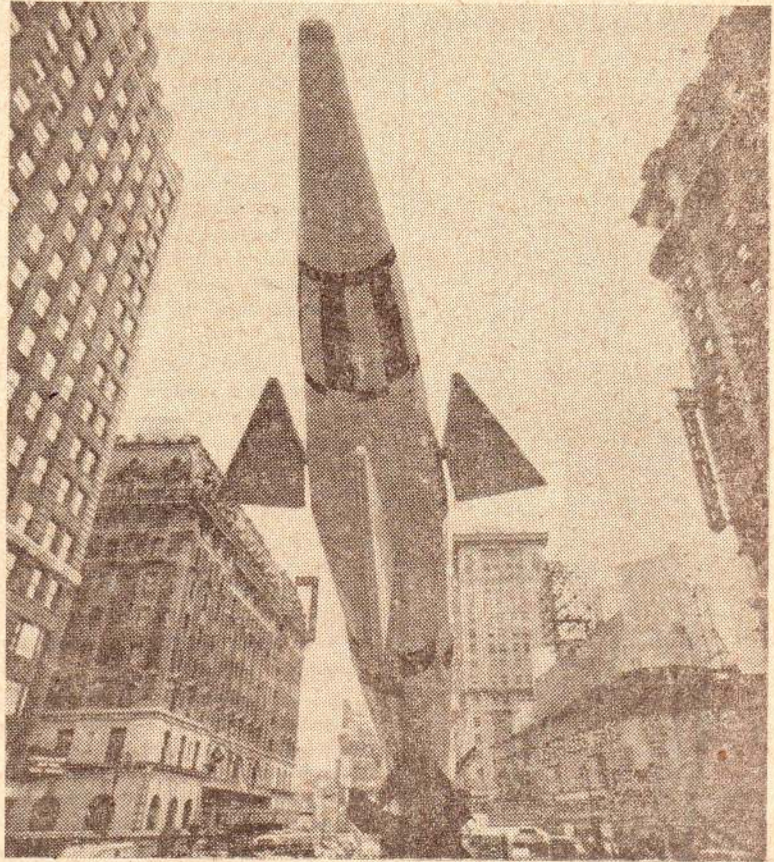
Görüldüğü gibi, sıvı yakıtla çalışan füzeler iki çeşit yakıtı birden taşımak zorundadır. Çok uzaklara, bilhassa atmosfere atılan füzelerin, hedefe varmaları için, gereken yakıtı beraber götürmeleri hemen hemen imkânsızdır. Bu bakımdan, büyük füzeler kademeli yapılır.

Çok defa üç kademeli olan füzelerin, ilk kademesi, içindeki yakıt yandıktan sonra, otomatik olarak füzeden ayrılır, düşer. Bu arada füze ilk hızını almış, epeyce yükselmiş olur. İlk kademenin ayrılması, füzenin yükünü iyice hafifletmiştir. Bunun için, birinci kademeden sonra hemen çalışmaya başlıyan ikinci kademe füzeyi daha büyük bir hızla ileri fırlatır. Füzenin bu kademesindeki yakıt daha azdır.

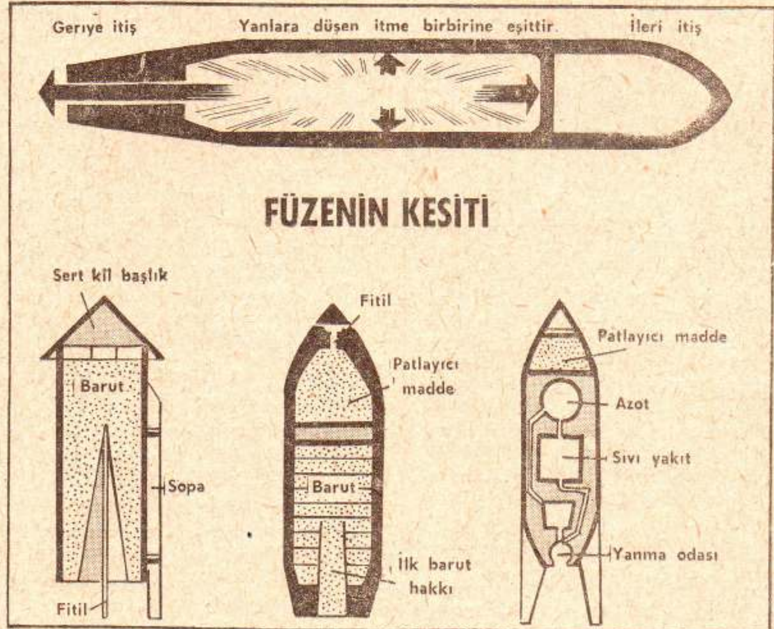
İkinci kademenin yakıtı bitince o da ayrılıp düşer. O zamana kadar füze artık hem iyice yükselmiş, hem de hızlanmıştır. İkinci kademenin ayrılmasından sonra çalışmaya başlıyan üçüncü kademe füzeyi hedefine ulaştırır. Bu kademenin yakıtı ilk kademelerin taşıdığı yakıtla ölçülemiyecek kadar azdır, çünkü füze zaten yükselmiş, hızlanmıştır Halbuki ilk anda füzeyi yerinden uçurmak için son derece fazla yakıta ihtiyaç vardır. 2 veya 4 kademeli füzeler de yapılmıştır.

Füzelerin Kullanılışı

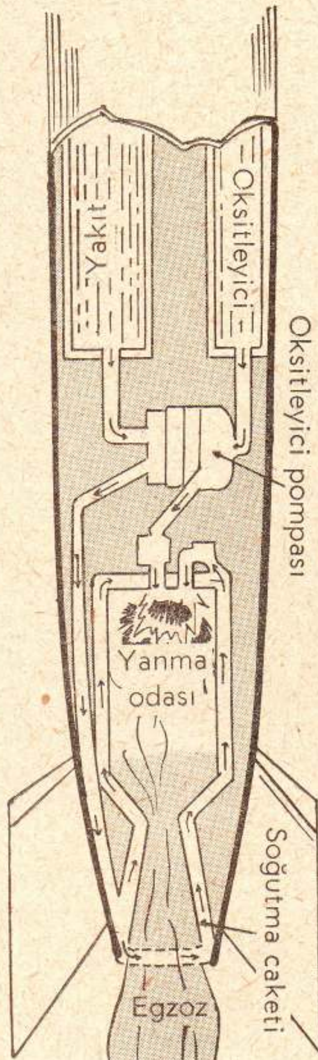
Füzeler savaşta da, barışta da çok çeşitli maksatlarla kullanılırlar. Bunlara göre de

Füzelere karşı savunma işinde kullanılacak olan bu füze üç kademelidir. Resim füzenin New York'ta bir caddeden geçirilişi sırasında çekilmiştir.

Yukarıdaki şema bir füzenin nasıl harekete geçtiğini gösteriyor. Aşağıdaki şekiller ise sıvı ve kuru yakıtlı füze örnekleridir. Soldaki iki şekil kuru yakıtla çalışan füzeleri gösteriyor. Bunlardan birincisi bildiğimiz havai fişek, öbürü askerlikte bombardıman maksadiyle kullanılan füzedir. Sağdaki şekil ise sıvı yakıtla çalışan bir füzenin şemasını veriyor.

Bir füze motorunda yakıtla oksitleyici ayrı ayrı depolarda bulunur. Yakıt olarak alkol kullanılan füze motorlarında oksitleyici olarak sıvı oksijen kullanılır. Yakıt olarak anilin kullanılıyorsa, oksitleyici olarak nitrik asit kullanılır. Füze ateşleneceği zaman özel pompaları çalışarak yakıtla oksitleyiciyi yanma odasına gönderirler. Buradaki patlamadan meydana gelen gazlar egzoz borusundan çıkar. Bu patlamanın meydana getirdiği tepki de füzeyi ileri doğru iter.

birçok çeşitleri vardır. Başlıcaları şunlardır:

1. — Savaş Füzeleri: Savaşta kullanılan füzeler kullanılacakları yere göre çok çeşitlidir. Büyüklükleri, etkileri bir kişi tarafından kullanılabilen «bazooka» lardan, kıtalararası dev füzelere kadar çok değişir. Zamanımızda askerî maksatlarla kullanılan füzeler daha çok güdümlüdür. Bunlarla uzak mesafelere çok sağlam atışlar yapılabilir (Bk. Güdümlü Mermi).

Yerden atılan askerî füzelerden başka, uçak veya gemiden atılanlar da vardır. Savaş gemilerinde kullanılan füzeler gemiden gemiye atmakta kullanıldığı gibi, gemiden karaya atmakta da kullanılır. Gene bir kısım savaş uçakları top veya makineli tüfek yerine küçük füzeler taşır, bununla yerdeki hedeflere hücum ederler.

Savaş füzelerinin hepsinin burnunda «savaş başlığı» denen bir bölüm bulunur. Bu bölüm, içinde patlayıcı madde bulunan çelik bir mermidir. Asıl füzenin görevi bu mermiyi hedefe ulaştırmaktır. Bombardıman uçaklarında daha çok kuru yakıtlı füzeler kullanılır.

Savaş füzelerinin asıl gelişmesi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonradır. Bununla beraber, savaşta da füzeler kullanılmıştır. Bilhassa çıkarma hareketlerini destekliyen gemiler, çıkarma yapılacak bölgeyi daha önceden füzelerle dövüyorlardı. Bu gemiler binlerce küçük füzeyi birkaç dakika içinde hedefe atacak güçdeydi. İkinci Dünya Savaşı'nda geniş ölçüde kullanılan füzelerin en büyükleri 20 sm. çapındaydı. Yalnız, Almanlar'ın kullandıkları V-1 ve V-2'ler bunun dışındadır. (V-1 ve V-2'ler hakkında Güdümlü Mermi maddesinde bilgi verilmiştir.)

2. — Araştırma Füzeleri: Füzelerin başka kullanılış alanlarının başında meteoroloji araştırmaları gelir. Atmosferin yüzlerce kilometre yüksekliğindeki şartları öğrenmek için çeşitli meteoroloji aletleri füzelerle uçurulur. Çalışması için havaya ihtiyacı olmıyan füzeler bu iş için çok elverişlidir. Bütün bir füzeyi paraşütle yeniden yere indirmek teknik bakımından imkânsız gibidir. Bu bakımdan, füzedeki aletlerin topladığı bilgi radyo vasıtasiyle yere bildirilir. Bu aletler arasında çok değerli olanlar da özel paraşütlerle yere indirilir.

3 — Yardımcı Füzeler: Kuru ve sıvı yakıtla çalışan füzeler ağır yüklü uçakların hareketine yardımcı olarak kullanılır. Bundan başka, gemiler, uçaklar tehlike anında işaret vermek için ışık saçan füzelerden faydalanırlar. Füzelerden gemi kurtarma işlerinde de faydalanılır. Ağır halatlar kıyıdan, tehlike geçiren gemiye, füzeye bağlanarak atılırlar.

Füze motorları, bazı deneme uçaklarında da, fazla hız sağlamak için kullanılır.

Uzay Seyahatleri ve Füzeler

İnsanların çok eski çağlardan beri uzaya seyahat etme hayalleri ancak füzeler sayesinde gerçekleşecektir. Uzaya seyahat etme fikirlerinin insanda astronomi bilimi kadar eski olduğunu söyliyebiliriz. Bu bilim geliştikçe, Ay'a ve gezegenlere seyahat etme isteği de artmıştır. Son yıllarda, havaya ihtiyaç göstermeden çalışabilen füzelerin gelişmesi uzay uçuşlarını gerçekleştirme yoluna ulaştırmıştır (Bk. Uzay).

Uzay seyahatlerini mümkün kılacak füzelerin ilki Almanların II. Dünya Savaşı sırasında geliştirdikleri V-1 ve V-2'lerdir. Bu füzeleri geliştiren Alman bilgini Wernher von Braun savaştan sonra A. B. Devletleri'ne geçti, yerçekiminden kurtularak uzaya fırlıyacak güçde, üç kademeli bir roket üzerinde çalışmalara başladı. Bu alandaki çalışmalar Amerika'da daha önceden de başlamış bulunuyordu. Birkaç yıl süren sıkı bir çalışma sonunda, 1949'da, ilk defa bir füzenin 400 km. kadar yükseğe çıkması mümkün oldu.

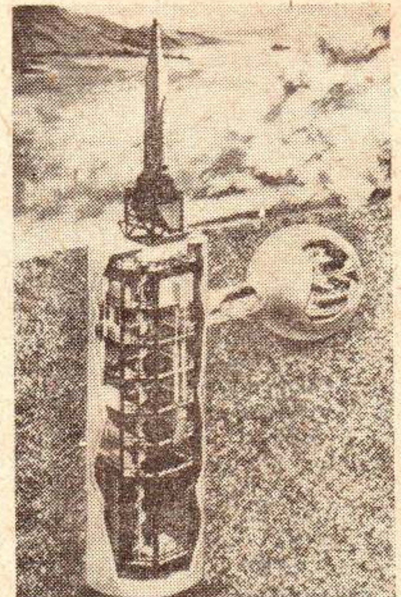
Öte yandan, Ruslar da aynı konuda çalışıyordu. Gittikçe hızlanan ve ilerliyen çalışmalar sayesinde 1957'de bir Rus füzesi, ilk suni peyki uzaya uçurarak yörüngesine yerleştirdi (Bk. Suni Peyk). Amerikalılar da 1958'in ilk ayında, uzay seyahatlerine yol açan ilk Amerikan füzesini göndererek, bir suni peyki Dünya çevresindeki yörüngesine koydular.

Atom Füzeleri

Nükleer reaktörlerin günden güne gelişmesi, çağımızda atom gücünün füzelerde de kullanılması için çalışmalar yapılmasına yol açtı. Bilindiği gibi, atom reaktörlerinde güç, her hangi bir maddenin yanmasından değil, doğrudan doğruya atom çekirdeklerinin parçalanmasından meydana gelir.

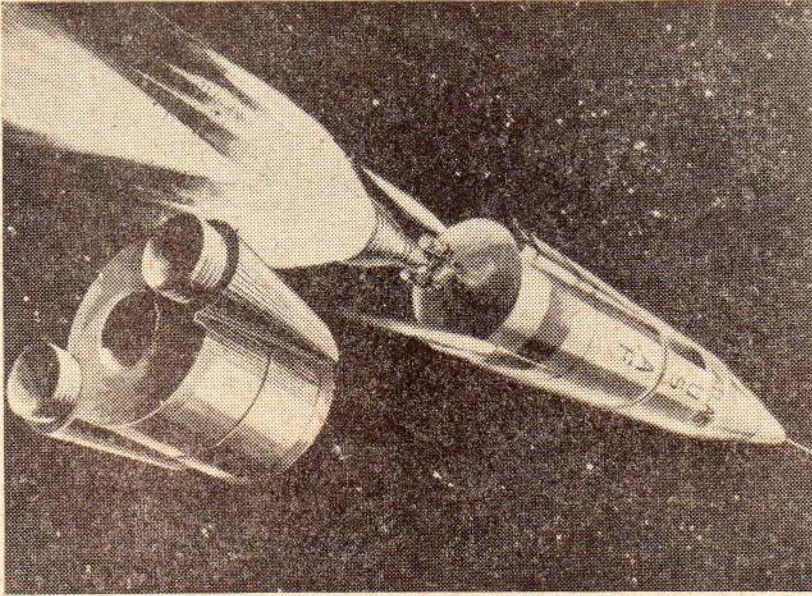
A. B. D. nde yapılan nükleer füze çalışmaları başlıca iki esas üzerinden ilerlemektedir. Bunların birincisi doğrudan doğruya atom patlamasına dayanır. Bu esasa göre füzenin içinde arka arkaya, çok küçük ölçüde atom patlamaları olacak, bundan meydana gelen tepki füzeyi hareket ettirecektir. Atom gücünden füzelerde bu şekilde faydalanılacağına pek ihtimal verilmemektedir.

Daha fazla bel bağlanan ikinci esas, füzenin içindeki bir atom reaktöründen meydana gelecek sıcaklığın bir sıvıyı kızdırıp buharlaştırması, kızgın gazın dışarı püskürerek gerekli tepkiyi meydana getirmesidir. Bu tip füzelerde hafif molekül ağırlıklı hidrojen kullanılacaktır.

YERALTI YUVALARI

Kıtalararası Atlas füzeleri yer altındaki özel yuvalarda saklanır. Resim böyle bir yuvanın A. B. D. Hava Kuvvetleri tarafından yayınlanan kesitini gösteriyor. Füze, resmin sağında görülen küre biçimindeki kontrol odasından ateşlenmektedir.

Atlas füzesinin kademelerinden biri füzeden ayrılıyor. A. B. D. Hava Kuvvetlerinin bu roketi, 10.000 km. uzaklıktaki hedeflere karşı etkili olabilecek kuvvettedir.

Füzelerin Gelişmesi

Bugünkü füzeler havai fişek esasından gelişmiştir. Bu esas üzerine, ilk önce, roketler yapılmış, bundan da füzeler gelişmiştir (Bk. Roket).

Füze üzerinde gerçek ilmî çalışmalar XX. yüzyılla başladı. Robert H. Goddard adındaki bir Amerikalı fizikçi füzeler sayesinde atmosferin yüksekliklerinin incelenebileceğini ileri sürdü. Bu bilgin 1926'da sıvı yakıtla çalışan ilk füzeyi yapmayı başardı. Dört yıl sonra attığı ikinci sıvı yakıtlı roket 600 m. yükseğe çıktı.

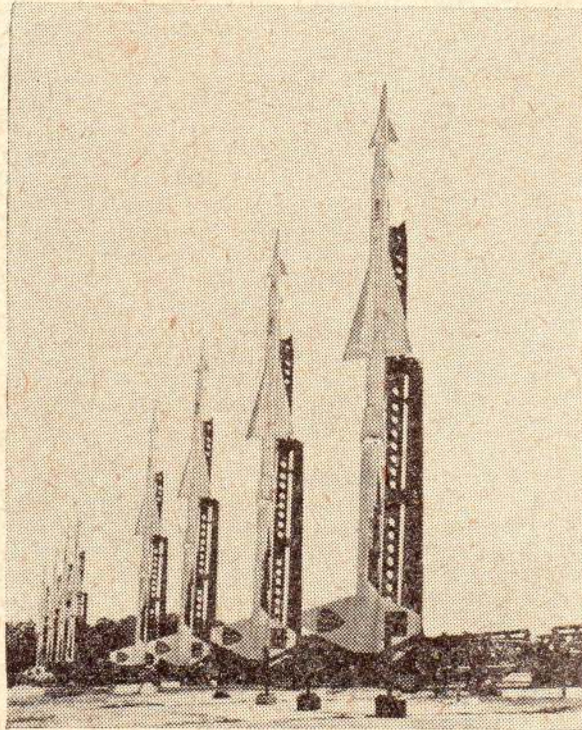
Öte yandan, Almanlar da bu alanda çalışıyorlardı. En sonunda İkinci Dünya Savaşı sırasında V-1 ve V-2'leri geliştirmeyi başardılar.

Müttefikler'in savaşı kazanmasından sonra bir kısım Alman füze bilginleriyle beraber, atışa hazırlanmış birçok Alman füzesi de Amerikalılar'ın eline geçti. Artık çalışmalara Amerika'da devam ediliyordu. Amerika'da yapılan bir V-2 füzesi 1946'da ateşlendi, 200 km. kadar yükseğe çıktı. Bundan sonra, füzeler üzerindeki çalışmalar arttı.

İlk yapılan «Viking» füzesi de V-2'ler gibi alkol ve oksijenle çalışıyordu, tek kademeliydi. İlk sıralarda çok az masrafla deneme yapmak zorunda kalındığı için ilerleme pek ağır gidiyordu. Bununla beraber, bir yandan Viking'lerin yapılmasına devam edilirken, bir yandan da başka modeller üzerinde çalışılıyordu. Amerikalılar aynı zamanda füze motoru ile çalışan uçaklar da yapmak istiyor, bu konuda 1946'dan beri çalışıyorlardı. Bu tip uçaklar çok yüksek hız kazanmak için elverişliydiler; yalnız, dakikada bir ton gibi muazzam bir yakıta ihtiyaç göstermeleri yüzünden motorları ancak birkaç dakika çalışabilir. Bunun için, uçağın inişi motor gücünden mahrum olarak yapılmaktadır. Bu tip uçakların yakıtından tasarruf etmek için daha büyük bir uçakla yükseklere çıkarılması, oradan uçurulması akla gelmiştir. Bugün aynı usul denenmektedir.

Yıllarca süren araştırmalardan ve denenen modellerden sonra yapılan X-15 füze araştırma uçağı hizmete girmiştir. Bu uçak dev B-52 uçağı tarafından 12.000 metre yükseğe çıkarılmakta, X-15 bu yükseklikte motorlarını ateşliyerek ana uçaktan ayrılmaktadır. Bu yükseklikte harekete geçen uçak hem büyük bir hız kazanıyor, hem de 160 km. kadar yükseğe çıkabiliyor.

Amerikalılar bu çalışmalarının yanı sıra büyük kıtalararası füzeler yapımına da çalışmış, bu alanda büyük başarılar kazanmıştır.

HAVA SAVUNMA FÜZELERİ

Hava Savunma işinde kullanılacak olan bu füzelerin menzili 15-40 km. arasında değişir. Şimdiye kadar bunlardan on binlerce yapılmış ve Grönland, Alaska, Almanya ve başka yerlere yerleştirilmiştir.

Bugünkü Füzeler

Bugün Amerikan ordusunun elinde 30 çeşide yakın füze vardır. Bunların kimi sıvı, kimi de katı yakıtlıdır. Bunların en kudretlileri, Atlas, Redstone, Sergeant, Thor, Titan ve Jupiter-C adı verilen çeşitlerdir. Bunlardan Atlas'ın itme gücü 160.000 kilo kadardır.

Rusya'da da füze alanında çok geniş ölçüde çalışmalar olmuş, Ruslar bazı bakımlardan Amerikalılar'dan daha da ileri geçmişlerdir. Bunların geliştirdikleri büyük füzelerin itme gücünün 300.000 kiloyu geçtiği sanılıyor.

Füze alanında en ileri yeri tutan A.B.D. ve Rusya'dan başka memleketler de füze üzerinde çalışmaktadır.

İngilizler daha II. Dünya Savaşı biter bitmez ele geçirdikleri Alman V-2 roketleriyle deneme atışı yapmışlardır. Bu roketleri gene Almanlar'a attıran İngilizler'in füze çalışması daha sonraları yavaş bir gelişme göstermiştir. Bugün İngilizlerin hava ve kara kuvvetlerinde kullanılan geliştirilmiş füze çeşitleri vardır. Bunların en önemlisi uçuş mesafesi 5.000 km. kadar olan «Blue Streak» tir. İngilizlerin elinde bu çeşitli füzelerden başka kısa menzilli füzelerle araştırma füzeleri de vardır.

Fransa da, savaştan sonra eline geçen bir kısım Alman füze makinist ve bilgininden faydalanma yoluna gitti, birçok füze çeşidi üzerinde çalışıldı. Ancak, bunlardan pek azı yapılabilmiştir.

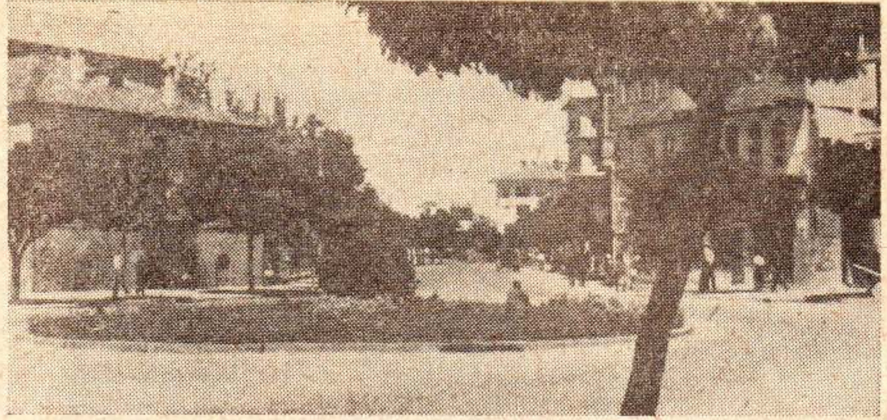
Japonlar da füze yapımı üzerinde geniş ölçüde çalışmaktadırlar. Tokyo Üniversitesi tarafından idare edilen çalışmalar sonunda bazı füzeler yapılmıştır.

İsviçre, İsveç, Almanya ve İtalya'da da füze çalışmaları yapılmaktadır.

Bibliyografya. — *Bu konuda başlıca Türkçe eser:*

Füzeler Âlemi (çev. Ethem Alkan, 1951).

Gaziantep'te Atatürk Bulvarı

Fransız Birliğine dahil küçük bir Afrika Cumhuriyeti

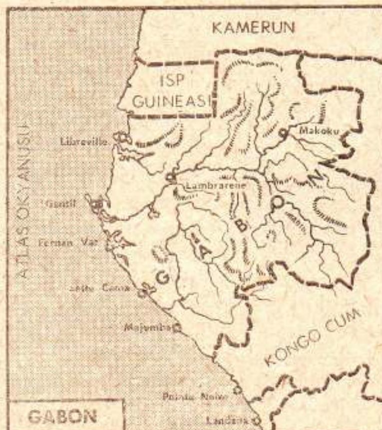
GABON

GABON, eski Fransız Ekvator Afrikası'nın 4 eyaletinden biriydi. 15 temmuz 1960'ta bağımsızlığa kavuştu. Batısında Atlas Okyanusu, kuzeybatısında İspanya Guineası, kuzeyinde Kamerun, doğu ve güneyinde de Kongo (eski Fransız Kongosu) ile çevrilmiştir.

Yüzölçümü: 277.000 km²
Nüfusu: 460.000
Başkenti: Libreville

Balta girmemiş sık ekvator ormanlariyle kaplı olan ülkede yer yer 1.000 m. ye yükselen tepeler vardır. Lopez Burnu'ndan denize dökülen Ogore nehri en önemli akarsudur. Yıllık yağış ortalaması pek yüksektir (200 sm.). Isı ortalaması da 30° nin üzerindedir.

Nüfus bakımından dünya devletleri arasında 112. olan Gabon'da km²'ye ancak 2 kişi düşer. Bantu topluluğundan Zenciler'in yaşadığı ülkede, Müslüman azınlığı, biraz Katolik dışında, nüfus Putperest'tir. 4.000 Fransız vardır. Yerli dilinden başka, Fransızca ve Arapça da konuşulur.

Başkent Libreville limanı 25.000 nüfusludur. Başka şehir yoktur (Port Gentil limanının nüfusu ancak 19.000'dir).

Fransız Birliği'ne dahil olan Gabon'da cumhurbaşkanı, aynı zamanda başbakandır.

Ülkede altın, elmas, manganez, bakır, petrol, çinko, gümüş, kahve, kakao, kauçuk, tropikal meyva ve bitkiler yetişir.

GADOLONYUM

Dünyada çok az yerde bir cins toprak vardır ki içinde 14 çeşit metal bulunur. Bu metallere «nadir toprak metalleri» yahut «lantanitler» denir. Gadolonyum da bunlardan biridir.

Simgesi: Gd, atom ağırlığı: 157,3, atom sayısı: 64.

1788 yılında Gadolin adında İsveçli bir bilgin, İsveç'te Ytterby'de bulunan Ytterbit filizinde yeni bir toprak cinsi bulmuştu. Bu toprak cinsine «Ytter toprağı» adını verdi, daha sonra bu filiz «gadolinit» ismini aldı. İsveçli ünlü kimyacı Berzelius'un öğrencileri Ytter topraklarını ayırdılar, «terbin» ve «erbin» toprakları adını verdiler. Terbin topraklarından, 1880'de Fransız bilgini Marignac, 1904'te de Fransız bilginlerinden Urbain'le Lacombe «gadolonyum» elemanını elde ettiler.

Gadolonyum tabiatta çok az bulunduğu için metal halinde elde edilmez, bileşikleri de çok kullanılmaz.

GAGAVUZLAR

Balkanlar'da Karadeniz kıyılarına yakın bölgelerde yaşıyan Ortodoks mezhebinden Türk kavmidir. Besarabya'da, Dobruca'da, Bulgaristan'da dağınık olarak bulunurlar. Sayıları hiçbir zaman 100.000'e varmamıştır.

«Gagavuz» sözü «Kara Oğuz» kelimesinden gelir. Gagavuzlar Uz (Oğuz) Türkleri'nin X. yüzyılda Hıristiyan'laşmış bir zümresinden ibarettir. Dilleri Türkçe'dir. Türkiye'ye göç edenlerinin hemen hepsi Müslüman olmuştur.

Bibliyografya:
Gagavuzlar - Hıristiyan Türkler (Prof. Atanas İ. Manov'dan çev. M. Türker Acaroğlu; Önsöz: Yaşar Nabi Nayır, 1939).

GAINSBOROUGH, Thomas (1727 - 1788)

Gainsborough

Tanınmış bir İngiliz portre ve manzara ressamıdır. Suffolk'ta orta halli bir tüccar ailesinin çocuğu idi. On dört yaşında Londra'ya resim öğrenmeye gitti. Orada beş yıl kaldıktan sonra memleketine döndü, evlenerek, Ipswich'de yerleşti. Ipswich'in tanınmış şahıslarının portreleri yanında kendi zevki için de bol bol manzara resmi yapıyordu.

1759'da ünlü sayfiye şehri Bath'a taşındılar. Oradaki evlerde gördüğü Holândalı ressamların tabloları onu çok etkiledi. Renk ahengini bu eserlerden öğrendi. Hele ressam Van Dyck'in renk anlayışını pek benimsedi.

Gainsborough, artık ünlü bir ressam olmuştu. Eserlerini Londra'da açılan sergilere göndermeye başlamıştı. 1774'te kendisi de Londra'ya döndü. Kısa bir zaman sonra kıral ailesinin portre ressamı oldu. Saraya girip çıkan asîlzadeler de portrelerini Gainsborough'ya yaptırıyorlardı. Gainsborough'nun «mavi» devri başlamıştı. Portrelerinde hep mavinin çeşitli tonlarını kullanıyordu. «Master Jonathan Buttal» tablosunu da sırf mavi rengin çeşitli tonlariyle yaptı, eser çok beğenildi. «Mavi Çocuk» adiyle anılan bu tablo, Gainsborough'nun en ünlü eseridir.

Gainsborough'nun portreleri de, manzaraları da şiir ve renk ahengini bir arada toplamıştır. Rubens'ten Renoir'a kadar uzanan portre ressamları zincirinin bir parçasını teşkil eden Gainsborough, İngiliz ressamları arasında en ünlülerinden biridir. Manzara tablolarında ünlü Fransız manzara ressamı Watteau'nun etkisi açıkça görülür.

GALATA (Bk. İSTANBUL)

GALATA KÖPRÜSÜ

İstanbul'da Haliç'in Marmara'ya en yakın yerinde kurulmuş bir köprüdür. İstanbul'un Eminönü kesimiyle Galata kesimini

birbirine bağlar. Uzunluğu 477, eni 25 m. dir.

Galata Köprüsü'nün ortasında birer giriş, çıkış yeri vardır. Haliç'e girip çıkan deniz taşıtları buradan geçerler. Bu kesim gemilerin geçebilmesi için geceleri açılır. Her gün, günün ilk saatlerinde açılan köprü birkaç saat trafiğe kapalı kalır. Köprünün açılması bir taraflı menteşe vasıtasiyle olur. Açılan kesim menteşe etrafında 180 derece döner.

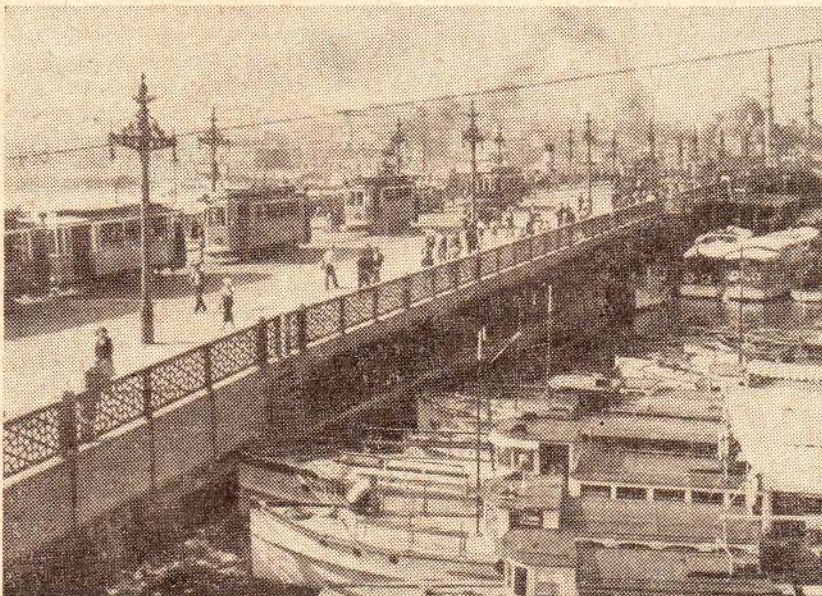
Köprünün altında şehir içi vapurlarının iskeleleri bulunur. Boğaziçi'ne, Adalara gidecek vapurların iskeleleri köprünün Marmara tarafındadır; Haliç tarafında da Haliç vapurlarının iskelesi bulunur.

Haliç üzerinde köprüler kurulmasına çok eskiden beri çalışılmıştır. İlk köprü Bizans İmparatoru Iustinianus devrinde kurulmuştu. Bu köprünün bugünkü Eyüp'le Sütlüce arasında olduğu sanılıyor. Bundan sonra, başka köprüler de yapılmıştır. II. Bayezit'in şimdiki Galata Köprüsü'nün yerinde bir köprü yaptırmaya teşebbüs etmesi üzerine Leonardo da Vinci bir mektup göndererek bu köprüyü yapmak istediğini bildirmişti, fakat köprünün yapılması mümkün olamadı. Haliç kıyılarını birbirine bağlıyan ilk köprünün yapılması 1836 yılına raslar. Bu tarihte II. Sultan Mahmut Tersane tarafında bir köprü yaptırmıştı. Şimdiki Galata Köprüsü'nün bulunduğu kesimde ise ilk defa 1844 yılında bir ahşap köprü yapıldı. Ortası kemerli olan bu köprü 1863 yılında yenilendi.

İlk demir Galata Köprüsü'nü bir İngiliz firması 95.000 altın lira karşılığında, 1870'ten sonraki yıllarda yaptı. Sonradan yapılan bazı masraflarla bu fiyat 105.000 altına yükseldi. 1912'de Galata Köprüsü yenilendi. Bir Alman şirketi tarafından 230.000 altın liraya yapılan bu köprü işletmeye açıldıktan sonra, eski demir köprü Unkapanı Köprüsü (bugünkü Atatürk Köprüsü) nün yerine nakledildi.

Galata Köprüsü günümüze kadar zaman zaman temir edilip yenilenmiştir. Bugünkü köprünün genişliği 25 metredir. İki yanında beşer buçuk metrelik yaya kaldırımı vardır, ortada taşıtlara kalan kısım 14 metredir.

Eskiden, köprünün masrafını karşılamak üzere, gelip geçenden para alınırdı.

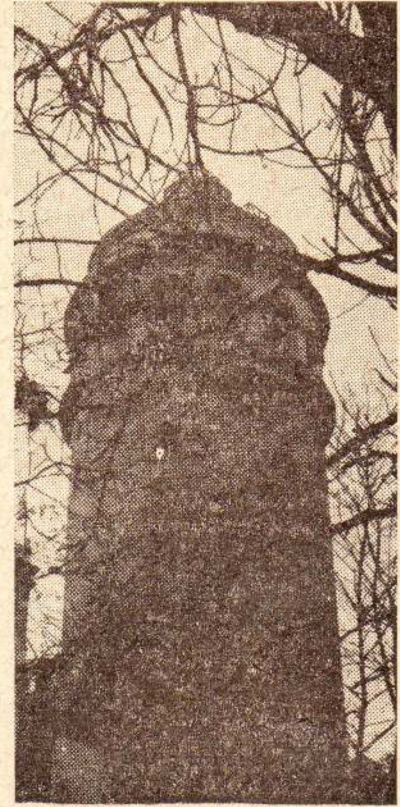
Haliç'in iki kıyısını birbirine bağlıyan Galata Köprüsü'nün İstanbullular'ın günlük hayatında çok önemli bir yeri vardır. Ayrıca şehir hattı vapurları da köprü iskelelerine yanaşırlar. Köprünün bu fotoğrafı, İstanbul'da tramvayların kaldırıldıkları gün yapılan törende çekilmiştir.

GALATA KULESİ

İstanbul'da Karaköy'le Tünelbaşı arasındaki yokuş üzerinde, silindir biçimi, bir gözetleme kulesidir. Yukarıya kadar bir silindir halinde çıkar, boş olan içi mazgallardan ışık alır. Üzeri gözetleme pencereleriyle çevrilir. Bayrak ve balon çekme direğine kadar daralan birkaç kat, her yanı pencereyle dolu küçük odalardan ibarettir. Kulenin yüksekliği 50 m. dir.

Galata Kulesi'nin Bizans İmparatoru I. Anastas tarafından yaptırıldığı sanılıyorsa da, daha kuvvetli bir ihtimale göre, Bizanslılar'ın Cenevizler aleyhine hareketlerine karşılık, Cenevizliler tarafından yapılmıştır. O zamanlar Bizans şehri, sadece, bugünkü şehrin Haliç'le Marmara arasında kalan kısmından ibaretti. Karşı taraf, Galata (Galatea) Cenevizlilerle öbür sömürgecilere ait bulunuyordu. Bu denizci milletler, Galata'yı bir çeşit barınma limanı, Bizans'la ticaret münasebetlerinde istasyon olarak kullanılıyorlardı. Bölgeyi her türlü saldırıştan korumak için de bu kuleyi yaptırmışlardı. Bu maksatla, daha önceden, 1341 tarihinde Galata sûrunu yaptırmaya başladılar. Sûrun, içeri doğru bir dirsek yaptığı yere de kuleyi diktiler. Kulenin önünde, temelleri bugün bile fark edilen korunma duvarı, hendekleri bulunuyordu.

Fatih Sultan Mehmet, Galata'yı Cenevizliler'den alınca, kuleyi üstünden on arşın kadar yıktırttı. III. Murat zamanında ise kule, yıldızları gözetleme işinde kullanılır oldu.

İstanbul'da bir tepenin üzerinde kurulu bulunan Galata Kulesi'nin yüksekliği 50 m. kadardır. Bu kule yangın gözetleme yeri olarak kullanılmaktadır.

Üzeri çadır şeklinde bir külâhla örtülü olan Galata Kulesi'nde III. Selim ve II. Mahmut zamanında birkaç kere yangın çıktı. Külâhı, tepeliği yandı. Bununla beraber, Melling gibi, İstanbul'u ziyaret ederek çok değerli bir gravür ve desen albümü bırakmış olan bazı ressamların eserlerinde kuleyi o tepeliğiyle görmek mümkündür. Çünkü, sonradan külâh yeniden yaptırılmıştır. Nihayet, sonunda ahşap kısımlar tamir edilirken kuleye şimdiki şekli verildi.

Kulede, büyük sahanlığa kadar duvar içinde dönerek çıkan bir taş merdiven vardır. Yukarısı tahta basamaklıdır. Kulenin kapısında, II. Mahmut zamanında konulmuş bir tarih yazıtı vardır. Yazıtta tarihi gösteren beyti şudur:

«Sezâdır pertev-î gevherle tezyîn olsa târihi
Bu kullê pek metîn oldû pek âlâ yapdı Mahmud Hân»

Galata Kulesi, o zamandan beri yangın kulesi olarak kullanılmaktadır.

GALATEA

Yunan mitolojisinde bir denizkızıdır. Efsaneye göre Galatea, son derece güzel, zeki bir deniz perisidir. Günün birinde Deniz Tanrısı Poseidon'un oğlu tek gözlü dev Polyphemus bu sevimli periye âşık olur. Sicilya'da oturmakta olan Dev, Galatea'yı kendisine bağlamak için çok uğraşırsa da kurnaz ve sakacı peri, Polyphemus'u türlü hilelerle al-

datır, bir türlü onun yanına yaklaşmaz. Galatea, Polyphemus'u gizli gizli sevmekle beraber, Akis adında yakışıklı bir prense âşık olur. Kıskançlıktan ne yapacağını bilemiyen Polyphemus da prensi öldürür.

Yunan Mitolojisindeki ikinci bir hikâyeye göre ise, Kıbrıslı genç ve kabiliyetli heykelci Pygmalion kadın düşmanlığıyle tanınmıştır. Hiç evlenmemek niyetindedir. Sanatının her bakımdan kendisine yettiğini düşünmektedir. Fakat, gecesini güdüzüne katarak, bütün hünerini, bilgisini kullanarak yaptığı heykel de bir kadın heykelidir. Heykel bitince, Pygmalion, onu bir kenara koyup başka bir esere başlıyamaz, boyuna şurasını burasını düzeltmektedir. Heykel günden güne güzelleşir. En sonunda, heykelci, kendi eserine âşık olur. Aşklarını geri çevirdiği kadınlar ondan pek acı bir öc almışlardır. Pygmalion, «Galatea» adını verdiği heykelin karşısında diz çöker, ona en tatlı

Galatea'nın Zaferi
(Ressam Rafaello'nun tablosu)

aşk şarkıları söyler, zaman zaman da, taştan yontulmuş dudakları ihtirasla öper. Bir gün, heykel canlanıverir. Aşk Tanrıçası Aphrodite, Pygmalion'un yakarışlarını cevapsız bırakmamış, heykele can vermiştir.

GALENİT [Simli Kurşun]

Kurşunun tabiatta bulunan en önemli filizidir. «Galen» de denir. Kurşun sülfür bileşimindedir, kristal yapılır, metal parlaklığı gösterir. Yoğunluğu 7,48'dir.

Galenit elektriği iyi iletir, telsiz cihazlarında ve radyoculukta detektör olarak kullanılır, hertz dalgalarının kolaylıkla alınmasına yardım eder. Son zamanlarda galenitte % 0.01 - 0.1 arasında gümüş bulunmuştur. Böylece gümüş elde edilmesinde de kullanılır.

Memleketimizde «simli kurşun» (gümüşlü kurşun) adiyle tanınır. Galenit dünyanın her yanında bulunur, en çok Kuzey Amerika ve Meksika'da vardır. Bundan başka, Avustralya, Almanya, Brezilya, Cezayir ile Türkiye ve Tunus'ta bulunur.

GALENUS, Claudius (130-200)

Galenus
(Eski bir Yunan resminden)

Eski bir Yunanlı hekimdir. Tıp tarihlerinde Sokrates'ten sonra ilk büyük hekim sayılır. Bergama'da doğdu. On altı yaşında tıp öğrenimine başladı, dört yıl sonra İzmir'de devrin ünlü hekimlerinden Pelops ile filozof Albinus'tan ders aldı. Mesleğinde kısa zamanda ilerledi, en ağır hastalıkları bile kolayca iyi edebildiği için ünü her yana yayıldı.

Galenus, Roma'da, günün tanınmış kimselerinin tedavilerini üzerine almıştı. Bu arada, mesleğiyle ilgili pek çok makale yazıyordu. Yaralı glâdyatörler üzerinde masleki denemeler yaparak bilgisini arttırmıştı. 164 yılında, Roma İmparatoru Marcus Aurelius'un özel hekimliğine tâyin edildi. Galen'in denemeleri sonunda elde ettiği bilgiler, günümüzün tıp kitaplarına temel olmuştur. Bu ünlü hekim, insan vücudundaki damarlarda hava değil kan dolaştığını ilk defa ileri sürmüş, iddiasını da ispat etmişti.

Galenus'un tıbbi konulardaki makaleleri yanında felsefe, fizyoloji konularındaki yazıları da büyük değer taşır. Ünlü hekim, çalışkanlığı, iyi kalbliliği, tok gözlülüğüyle de tanınmış, meslektaşları arasında kıskançlık uyandırmıştı. Devrin en verimli yazarlarından biri olan Galenus'un beş yüze yakın eserinden ancak seksen tanesi bilinmektedir.

GALİBARDA

Mora çalan bir çeşit kırmızı boyadır. İtalyanca «garibaldi» den gelir. Tanınmış İtalyan generali Garibaldi ve onun etrafında toplanan gönüllülerin kullandığı gömleklerin renginden ötürü bu adı almıştır. Galibarda kök boylardandır, çeşitli boya ve mürekkep yapmaya yarar.

GALİÇYA

Polonya'nın Karpat Dağları'nın kuzey yamaçlarına düşen kesimi bu adla anılır. Yüzölçümü 75.000 km^2 kadardır. Nüfusu ise I. Dünya Savaşı'ndan önce 8.000.000'a yaklaşıyordu. Bu nüfusun yarısından fazlası Polonyalı, 3.000.000 kadarı da Ukraynalıydı.

Galiçya I. ve II. Dünya Savaşlarında Alman ve Rus ordularının savaşlarına sahne olmuş bir bölgedir. Batı Galiçya'nın tarihiyle Polonya'nın tarihi aynı akışta geçmiştir. Doğu Galiçya ise XI ve XII. yüzyıllarda bağımsız prenslikle idare ediliyordu. Avusturya bu devrede kısa bir müddet Galiçya'ya hâkim olduysa da bölge 1372'de tamamen Polonya'ya geçti. XVIII. yüzyılda Polonya'nın bölüşülmesi sırasında Galiçya Avusturya'ya verildi, 1814'te kesin olarak Avusturya'ya katıldı.

I. Dünya Savaşı'nda şiddetli savaşlara sahne olan Galiçya bu savaştan sonra Polonya'ya verildiyse de II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden parçalandı. Bugün batı kesimi Polonya, ortası Rusya sınırları içindedir.

GALİLEO (1564-1642)

Galileo

Ünlü İtalyan fizik ve astronomi bilginidir. Deneysel fizik ilminin kurucusu sayılır. Aynı zamanda, astronomi biliminde de birçok icatları vardır.

Galileo, İtalya'nın Pisa şehrinde doğdu. Daha çok küçük yaşta aletlerle oynamayı, çeşitli oyuncaklar yapmayı pek seviyordu. Kendikendine org çalmasını da öğrenmişti. İlk gençlik yıllarında yaptığı tablolarla haklı bir şöhret kazanmıştı.

Galileo on dokuz yaşındayken Pisa'daki büyük kilisede kubbede asılı duran lâmbalardan birinin gayet muntazam fasılalarla iki yana sallandığını farketmiş, bu olayı nabzının atışiyle karşılaştırmış, lâmbanın her hareketinde nabzının da bir kere attığı sonucuna varmıştı. Bu sonuç sonradan saatlerin yapılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Galileo, daha sonra aynı cinsten olan her cismin, ne kadar ağır veya hafif olursa olsun, aynı hızla düştüklerini keşfetti. Pisa Kulesi'nden aşağıya çeşitli eşyalar atarak teorisini ispat eden Galileo'nun bu keşfi fizikte yeni bir çığırın açılmasını sağlamıştır.

Galileo bir süre tıp öğrenimi yaptıktan sonra matematiğe merak sardı, bu alanda çalışmalara başladı. Pisa ve Padua Üniversitelerinde matematik profesörlüğü yaptı. 1610'da Padua'dan ayrıldı, Floransa'ya gitti. Ölümüne kadar orada kaldı.

Galileo'nun en önemli buluşu teleskoptur. İlk teleskopunu bir org borusundan yapmıştı. Borunun iki ucuna birer adese yerleştirdi. Bu ilk teleskop eşyayı ancak üç kat büyültebiliyordu. Sonradan otuz kat büyütebilen teleskop yapmayı da başardı. Bu teleskopla Ay'ın yüzündeki dağları gördü, o güne kadar bilinmiyen bazı yıldızları keşfetti. Bu arada en büyük başarısı Jüpiter gezeğeninin dört peykinin bulunduğunu keşfetmesidir. Bilgin teleskopla gördükleri üzerine, tanınmış astronomi bilgini Copernicus'un nazariyelerinin doğruluğuna inandı. Bu arada, dünyanın kendi ekseni ve güneş çevresinde döndüğünü de daha kesin olarak ileri sürdü..

Fakat Galileo, Copernicus'un teorilerini desteklemekle başına iş açmıştı. Roma Kilisesinin koyu taassubu Kopernikus gibi bilginlerin düşmanıydı. Kilise Galileo'ya da resmen ihtarda bulundu. Galileo bildiğinden kolay kolay şaşacak bir insan değildi. Kilisenin ihtarlarına aldırmıyarak, uzayla ilgili bir diyalog yayınladı. Artık din adamlarının sabrı tükenmişti. Galileo'yu derhal Engizisyon Mahkemesinin huzuruna çıkardılar.

Galileo, mahkemede ifade verirken de bildiklerinden şaşmadı. Kendisine işkence yapıldığı halde «Dünya gene de dönüyor,» diyerek teorisinde ayak diredi. Engizisyon Mahkemesi Galileo'nun ömrünün sonuna kadar göz hapsinde tutulmasına karar vermişti.

Büyük bilgin, ömrünün son sekiz yılını Floransa'da geçirdi. «Yeni Bilimlerin Tartı-

şılması» adındaki eserini de hayatının bu son devresinde yazmıştır. Bu son eserinde, hayatı boyunca yapmış olduğu deneyleri, çalışmaları bir araya toplamıştı. 1637'de gözleri kör olunca teleskopundan ayrılmak zorunda kaldı. Fakat son nefesini verinceye kadar da çalışmaktan yılmadı. Galileo, bilim alanında sağladığı başarılardan başka koyu taassuba, cehalete karşı açtığı savaşla da ölümsüzleşmiştir.

Galile Dürbünü. — Galileo'nun 1609'da Venedik'te yaptığı dürbün bugün de tiyatrolarda sahneye, spor yarışmalarında alana bakmakta kullanılıyor. Öteki dürbünlerden daha küçük boyda, daha kolay taşınan bir dürbündür. Yalnız, dürbünün görüş alanı dardır, büyütmesi azdır.

Dürbünün esas kısımları iki mercek sisteminden ibarettir.

A) Objektif. — Yakınsak bir mercek sistemidir. Öteki dürbünlerde olduğu gibi, bir cismin görüntüsünü odak düzlemine düşürür.

B) Oküler. — Iraksak bir mercek sistemidir. İlk görüntü okülerin arkasında, odaktan biraz uzaktadır.

Aletin ayarı, son görüntü gözün görüş alanına gelinceye kadar, objektifle oküler arasındaki uzaklığın değiştirilmesiyle yapılabilir.

GALİP, Şeyh [Mehmet Es'ad Galip Dede-Efendi] (1758 - 17999)

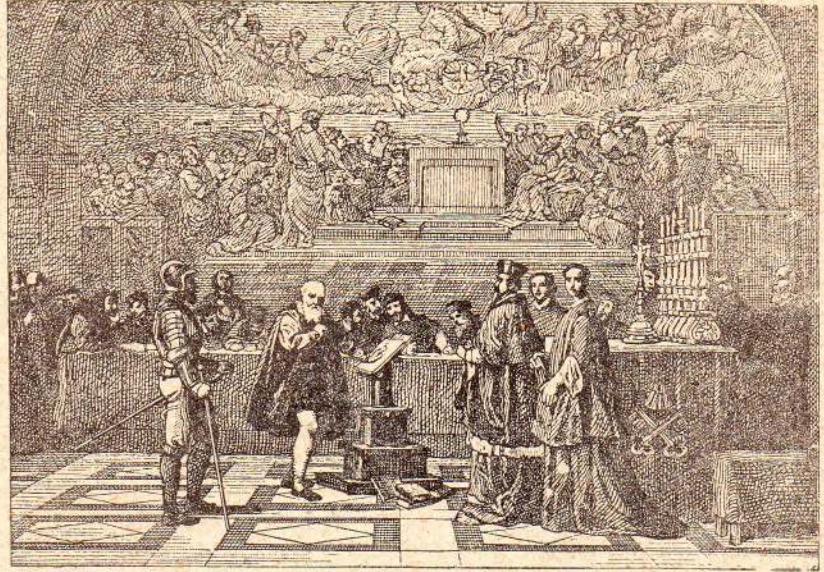
Şeyh Galip

Büyük bir Türk şairidir. İstanbul'da Yenikapı'da doğdu. Babası Mustafa Reşit Efendi, Divan-ı Hümayun kâtiplerindendi; o da şairdi. Mevlevî ve Halvetî tarikatleriyle ilgisi vardı. Oğlundan sonra ölmüş, oğlunun pek büyük şöhret günlerini görmüştür.

Babasının evinde şiir ve tasavvuf havasının bulunması, Galip'in erken yetişmesine en büyük yardımcı olmuştur. Galip'in büyükbabası Mehmet Efendi de Mevlevî idi; bu suretle bu Türk tarikatinin ailede bir gelenek halinde devam ettiği anlaşılıyor. Annesi Emine Hanım da oğlunun büyük şöhretini gördü; 1795 başlarında öldü.

Galip'in hocaları arasında babası da vardı. Babasından Farsça okudu. Sonra bu dili ve edebiyatını pek iyi bilmekle tanınmış ünlü şair Neş'et'ten Farsça'nın inceliklerini öğrendi. Bir zamanlar Divan-ı Hümayun (Osmanlı hükümeti) beylikçilik kalemine kâtip yardımcısı olarak devam etti; sonradan kendini yalnız okumaya, tasavvufa verdi. 20 yaşına gelmeden şiir söylemeye başlıyan Galip'e, hocası Neş'et «Es'ad» mahlâsını vermişti. Fakat Galip 1784'ten sonra mahlâsını «Galip» olarak değiştirdi.

1781'de yani 23 yaşında iken şiirlerini ilk defa bir Divan halinde topladı. Bu tarihlerde artık ünü Türkiye'de yayılmış bulunuyordu. Fakat asıl 1783'te, yani 25 yaşındayken, yazdığı «Hüsn-ü Aşk» la, görülmemiş bir ün kazandı, devrinin en büyük şairi olarak tanındı.

GALİLEO ENGİZİSYON MAHKEMESİNDE

Galileo bildiğinden kolay kolay şaşacak bir kimse değildi. Engizisyon Mahkemesinin karşısında bile «Dünya gene dönüyor!» diyerek görüşünde ayak diredi.

Galip bu eseri babasının zoru ile tamamlamıştı. Yarıda bırakıp Konya'ya gitmek istiyordu. Eseri bitirince İstanbul'dan Konya'ya gitti. Hz. Mevlânâ dergâhında yetişmek en büyük isteğiydi. Oğluna pek düşkün olan Reşit Efendi, Çelebi Ebubekir Efendi'ye mektup üstüne mektup yazarak Galip'i İstanbul'a göndermesini rica etti. Genç şair, Çelebi'nin emrinden dışarı çıkamadı, İstanbul'a döndü 10 ağustos 1784'te Yenikapı Mevlevîhanesinde çileye girdi, yani Mevlevî usulünce «derviş» olmak üzere bu tekkeye kapılandı. 25 nisan 1787'de çilesini tamamlıyarak «Dede» unvanını aldı. 29 yaşındaydı. Kapılandığı der-

ŞEYH GALİP'TEN ÖRNEKLER

GAZEL

Yine zevrak-î derûnum kırılıp kenâre düşdü
Dayanır mı şîşedir bû reh-i seng-sâre düşdü
O zaman ki bezm-i candâ bölüşüldü kaale-î kâm
Bize hisse-î mahabbet dil-i pâre-pâre düşdü
Gehî zîri serde destî geh-ayâğı koltuğunda
Düşe kalka haste-i gam der-i lutf-i yâre düşdü
Erişip bahâra bülbül yenilendi sohbet-i gül
Yine nevbet-î tahammül dil-i bî-karâre düşdü
Meh-i burc-i ârızındâ gönül-oldu hâle mâil
Bana kendî tâli'imden bu siyeh sitâre düşdü
Süzülüp o çeşm-i âhû dedi zevk-ı vasla yâ-hû
Bu değildi ne'yleyim bû yolum-intizâre düşdü
Reh-i Mevlevî'de Gaalib bu sıfatla kaldı hayrân
Kımi terk-i nâm-u şânâ kimi î'tibâre düşdü

GAZEL

Gül-âteş gül-bün-âteş gül-şen-âteş cûy-bâr-âteş
Semender-tıynetân-î 'aşka besdir lâle-zâr-âteş
....
Nesîm-âteş çıkardî gonca-î çeşm-î ümîdimden
Bırakdî gül-şen-î âmâlinê berk-î bahâr-âteş
....
Banâ dûzahdan-ey meh dem vurur gül-zârlar sensiz
Dıraht âteş nihâl âteş gül âteş berk-ü bâr âteş
....
Çerâğ-î bezm-i hicrî olduğum yapmış yakışdırmış
Gönül pervânesînê vuslat-âteş intizar-âteş
....
Meğer silk-î sebük-cevlânın olmuş germ-rev Galib
Zemin âteş zamân âteş bütün nakş-ü nigâr âteş

gâhın şeyhi (başı) ünlü bestekâr ve şair Ali şeyhi Dede-Efendi'ydi.

3 yıllık çile sırasında şiir yazmıyan Galip, ondan sonra şiir söylemeye başladı, ayrıca tasavvuf üzerinde 2 de küçük eser yazdı. 1789'da, I. Abdülhamit'in ölümü üzerine, yeğeni genç III. Selim hükümdar oldu, Galip'in yükselme devri başladı. III. Selim, Galip'in şiirlerine hayrandı, kendisi de büyük bir bestekâr, iyi bir şairdi. 11 haziran 1791' de Galip'in Galata Mevlevîhanesi şeyhi olmasını sağladı. Bu Mevlevî dergâhı, Konya' dakinden sonra İslâm âleminin en büyük, en önemli Mevlevîhanesiydi, şeyhi de İstanbul'un en ilerigelenlerinden sayılırdı.

Galip, yedi buçuk yıl Galata şeyhi olarak kaldı. Mevlevihanesine III. Selim'i, Padişahın kızkardeşleri Beyhan ve Hatice Sultanlar'ı, devrinin bütün büyüklerini, sık sık misafir ederdi. III. Selim, Mevlevihaneyi baştan başa yeniletti, yeni yapılarla büyülttü. Galip, 3 ocak 1799'da, henüz 41 yaşını tamamlamamışken beklenmiyen bir zamanda öldü, büyük cenaze töreniyle, Galata Mevlevihanesi'ndeki Ankaralı İsmail Efendi'nin türbesine gömüldü.

Galip'in Şairliği

Galip, Nedim'den sonra gelen klâsik Türk şairlerinin en büyüğü, Türk şiirinin de en büyük birkaç şairinden biri sayılır. Gençliğinde Nâbî'yi, Nedîm'i, Mevlânâ'yı, Buharalı Şevket, Tebrizli Sâib gibi Farsça söyliyen Türk şairlerini taklitle şiire başladı. Bir ara Nevâî'yi benimsedi, Çağatay Türkçesi ile şiirler söyledi. Eski bir Divan şiiri geleneğini diriltmek istiyerek terkipsiz ve öz Türkçe ile gazeller de söylemiştir.

Galip'i «Divan şiiri» denen klâsik Türk şiirinin son dâhisi sayabiliriz. Etkisi devrinden başlamak üzere zamanımıza kadar devam etmiş, Abdülhak Hâmit'le Ahmet Haşim üzerinde etkisi büyük olmuştur. Galip'in «sembolist» denilen şiir akımını hatırlatacak bir sanat tutumunda olması, şüphesiz, bunda âmil olmuştur.

Galip'in en ünlü eserleri Divan'ı ile «Hüsn-ü Aşk» tır. Divan'ında gazeller, şarkılar, rubailer içinde olağanüstü güzel, lirik parçalar, insanı hayran bırakan bir samimiyetle, ateşli ve sevimli bir tasavvuf neşesiyle yazılmış şiirler vardır. Kasideleri de üstatça, fakat daha kurudur. «Hüsn-ü Aşk» adındaki sembolik mesnevîsi, Osmanlı Türkçesi'nde Fuzûlî'nin «Leylâ ile Mecnûn» u ile birlikte en ünlü iki mesnevîden (manzum romandan) biridir. «Mef'ûlü mefâilun feûlun» vezniyle yazılmıştır. Tasavvuf görüşlerine, Mevlânâ'ya uyarak, «insan» denen varlığa verilen üstün değer Galip'te, Türkçe'de görülmemiş bir şiir kudretiyle, dile gelmiştir.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Şeyh Galip. Hayatı. Sanatı. Şiirleri (A. Gölpınarlı, 1953); Hüsn ile Aşk (V. M. Kocatürk, 1944); Divan (İ. E. Mahmut K. İnal'ın önsözü ile, 1335 = 1916-17); Şeyh Galip Divanı ve Hüsn ü Aşk' ından parçalar (1336=1917-18); Hüsn ü Aşk (1339=1920-21).

GALLER ÜLKESİ

Büyük Britanya Birleşik Krallığı'nı meydana getiren 6 devletten biridir. İngiltere' nin batısındadır. Üç yanı denizdir (kuzeyde İrlanda Denizi, güneyde Bristol Kanalı, batıda St. George Kanalı). İngilizce'deki adı «Wales» tir.

Yüzölçümü: 20.750 km²
Nüfusu: 2.700.000
Başkenti: Cardiff

Ülke genel olarak dağlıktır. Güney kıyıları ovadır. Kuzeybatıdaki Anglesey Adası da Galler'e dahildir. Kuzeybatıda Snowdon Dağı'nda yükseklik 1.088 m. yi bulur. Bitki örtüsü kışın yapraklarını döken ormanlar, yüksek yerlerde alp bitkileri, genişçe ekilmiş topraklardır. Yağmur fazla düşer (yıllık ortalama 150 sm.). Yıllık ısı ortalaması 10° dir. Ülkede Batı Avrupa iklimi hüküm sürer. Hayvancılık yapılır. Kurşun, demir, pek ünlü kömür yatakları (Cardiff) vardır. Maden sanayii pek ileridir (Bk. İngiltere).

Galler «kontluk» denen 13 ile ayrılmıştır. Merkezi Newport olan Monmouthsire kontluğu, İngiltere'ye aitken, son zamanlarda Galler'e katılmıştır. Galler'in başlıca şehirleri şunlardır: Cardiff limanı (nüfusu 260.000), Swansea limanı (170.000), Rhondda (115.000), Newport (110.000), Merthyr Tydfil (63.000).

Galler Ülkesi'nde «Kimri dili» denen eski Gal dilini bugün ancak 220.000 kişi konuşmaktadır. İngilizce ülkeye tamamen hâkim duruma girmiştir. 5 üniversite vardır.

Ülke 1284'te I. Edward tarafından fethedildi, 1536'dan başlıyarak büsbütün İngiltere'ye bağlandı. İngiliz veliahtlerine «Gal Prensi» unvanı verilir. Çünkü ülke eskiden «prens» adını taşıyan bir hükümdarın idaresi altında bağımsız bir devletti.

GALLUP, George (1901-)

Tanınmış Amerikalı istatistik uzmanıdır. Kurduğu Gallup Institute of Public Opinion (Halkın Fikrini Ölçme Enstitüsü) nün ünü bütün dünyaya yayılmış, Gallup'un çeşitli meseleler üzerinde yaptığı tahminler, bilhassa cumhurbaşkanı seçimleri sırasında kimin kazanacağına dair ileri sürdüğü isabetli tahminler, ona dünya çapında bir şöhret sağlamıştır.

Gallup, Iowa eyaletinde Jefferson şehrinde doğdu. Iowa Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra gazeteciliğe başladı. Bir yandan da üniversitenin gazetecilik fakültesinde öğretmenlik ediyordu. 1931-32'de Gallup Enstitüsünü kurdu. 1936 seçiminde Roosevelt'in seçileceğini önceden ilân eden enstitünün tahminleri doğru çıkınca Gallup adı bütün dünyaya yayıldı.

Amerika'da ve dünyanın çeşitli memleketlerinde birçok gazete Gallup Enstitüsü'ne abonedir. Enstitünün tahminleri haftada birkaç defa çıkan bültenlerde yayınlanır. Enstitü, tahminlerini birtakım ilmî usullerle yapmaktadır, tahminlerinde bugüne kadar ancak yüzde dört nispetinde bir yanılma olmuştur (Bk. İstatistik).

GALON

İngiliz birim sisteminde hacim ölçmek için kullanılan birimdir. Sıvı ölçüsü olan «Quart» ın dört katıdır. Aynı zamanda 1 galon, 231 inch³ e eşittir. 1 inch = 2,540 santimetre olduğuna göre galonla metrik sistem arasında şu bağıntı vardır:

1 galon = 3,785 cm³ = 3,785 litre

GALVANİ, Luigi (1737-1798)

Luigi Galvani

Tanınmış bir İtalyan anatomi bilginidir. Fizyolojiye elektriği uygulayıp «elektrofizyoloji» bilimini ortaya çıkarmıştır.

Galvani Bologna'da doğdu. Tıp öğrenimini tamamladıktan sonra 1762'de Bologna Üniversitesi'ne anatomi profesörü oldu. Bir süre sonra siyasi sebeplerden ötürü görevinden uzaklaştırıldı.

Galvani hayvanların vücutlarındaki elektriklenme olayiyle ilgili teorisini 1791'de buldu. Onunla «kurbağaların efendisi» diye alay edenler de vardı. Tanınmış bilgin bir gün ölü kurbağa bacaklarını teneke çengellere takarken bacaklardan birinin kıpırdadığını görmüş, böylece fırtınalar yaratan teorisini ortaya çıkarmıştı. Galvani bu olaydan sonra çeşitli deneyler yaparak teorisini ispat etmeye çalıştı. Kurbağanın sinirine bir demir, adalelerine de bakır bağladıktan sonra adalenin hareket ettiğini gördü. Galvani'nin kanaatine göre ölü hayvanın adalelerinin hareket etmesi elektrik akımından ileri geliyordu. Galvani'nin bu buluşu birçok tartışmalara yol açtı. Bugün fizikte hayvan vücudundaki elektriklenmeye «galvanizm» denilir (Bk. Elektrik).

Tanınmış bilgin ölümünden kısa bir süre önce tekrar Bologna Üniversitesindeki kürsüsüne iade edildi.

GALVANİZE ETMEK

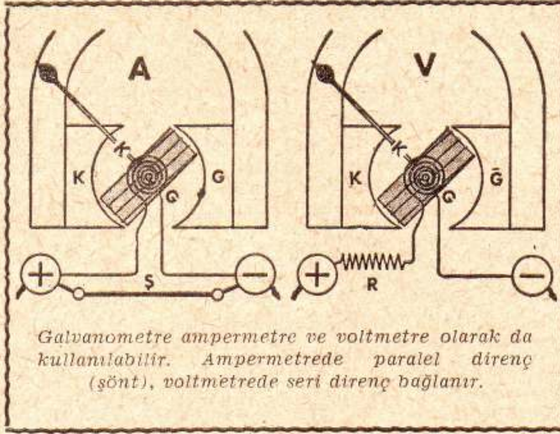
Demir eşyaların dış ortamın etkilerinden korumak için, çinkoyla kaplanmasına «galvanize etmek» denir. Bu işlem elektrik akımiyle veya akımsız yapılır (Bk. Galavanoplâsti).

Akımsız kaplamada parçanın bir çinko eriyiği veya ergimiş çinko içine batırılması gerekir. Bugün demir borular, saclar, su kabları akımsız yolla galvanize edilerek kullanılıyor.

KOVA NASIL GALVANİZE EDİLİR

Sacdan yapılmış kova erimiş çinkoya batırılır. Çinko eriyiği soğuyup kuruyunca sac üzerinde ince bir tabaka meydana getirir. Bu tabaka demiri paslanmaktan korur.

Galvanometre ampermetre ve voltmetre olarak da kullanılabilir. Ampermetrede paralel direnç (şönt), voltmetrede seri direnç bağlanır.

GALVANOMETRE

Elektrik akımını ayırıp kuvvetini ölçmekte kullanılan bir alettir. Birkaç çeşidi vardır. Fakat hepsi, bir telden geçen elektrik akımının tel etrafında magnetik bir alan meydana getirmesi esasına dayanılarak yapılmıştır.

Galvanometre, önünde bir kadranı olan küçük bir kutuya benzer. Kutunun dışında iki elektrot vardır. Bunların biri akımı alır, öbürü de başka tarafa geçirir. Galvanometrenin içinde küçücük bir mıknatıs vardır. Elektrik akımı galvanometrenin içine girince orada magnetik bir alan meydana gelir, mıknatıs harekete geçer, kutunun önündeki kadranı harekete getirir.

Galvanometreler içinde en duyaçı Lord Kelvin'in yaptığı «astetik galvanometre» denilen alettir. Bir amperin elli milyarda biri kuvvetinde bir elektrik akımının kuvvetini ölçebilir.

Büyük elektrik akımları «ampermetre» ve voltmetre» gibi aletlerle ölçülür. Galvanometre daha ziyade küçük akımları ölçmeye yarar.

GALVANOPLÂSTİ [Galvanotekni]

Bir şeyi metalle kaplama tekniğidir. Kaplanan da bir metalse daha üstün özellikleri olan bir metal kullanılır.

Saf su elektriği iletmez. Suda eriyen metal tuzları «iyon» adı verilen parçacıklara ayrılır, sulu eriyikte elektrik akımının geçmesini sağlarlar. Böyle bir eriyik bulunan kaba iki metal parçası batırılarak uçları, doğru akım veren bir üretece bağlanırsa eriyikten akım geçmeye başlar.

Bu, bir «elektroliz» olayıdır. Batırılan metal parçalarına «elektrot», eriyiğe de «elektrolit» denir. Elektrotlardan akım getirene «anot» ötekine de «katot» adı verilir.

İyonlara ayrılan metal tuzlarından metal kısmı pozitif (+) elektrik yüklü, öteki kısım da negatif (—) elektrik yüklüdür, su içinde hareket halindedirler. + yüklü olan iyonlar — yüklü olan katoda doğru giderken — yüklü olanlar da anoda giderler. Katoda gidenlere «katyon», anoda gidenlere «anyon» denir. Katyonlar katot üzerinde metal haline geçerek birikirken, anyonlar da anotla bileşik meydana getirerek anodu eritirler.

Bu hal bir elektrodun erimesi, öteki elektrodun da kalınlaşması (kaplanması) olayını meydana getirir ki galvanoplâstiğin esası da budur.

Galvanoplâstide, kaplanacak parça katodu, kaplıyacak metal de anodu meydana getirir. Elektrolit olarak kullanılacak suda, kaplıyacak metalin suda eriyen bir tuzu eritilir. Meselâ, demir üzerine bakır kaplanırken, demir, katot; saf bakır, anot; sülfrik asitli bakır sülfat eriyiği de elektrolit olarak kullanılır.

Elektrolit için, kaplanacak metale, kaplamanın zamanına, kalınlığına göre çeşitli bileşikler karışımı ve miktarları deneylerle bulunmuştur. Yapılacak işe uygun bir reçete kullanılır. Kaplanacak parçanın yüzeyinin temizlenmiş, parlatılmış olması gerekir. Bu hazırlama I) Mekanik; II) Kimyasal usulle yapılır.

I. — Mekanik Hazırlama: Şu işlemlerle yapılır:

a) Kazıma: Döküm veya oksitlenmiş parçalar çelik tel fırçalarla, gerekirse zımpara tozu, kumla kazınır. Fırçalar elle veya uygun devirle dönen bir motor miline takılmak suretiyle kullanılır.

b) Matlaştırma: Kaplamanın mat olması istendiği zaman sert tel fırçayla fırçalanır, matlaştırılır. Fazla pürüzlü olan yüzeylerde kum püskürtücüler kullanılır.

c) Taşlama ve parlatma: Kaplanacak yüzeyin parlak olması istenirse taşlama ve parlatma gerekir. Bu iş dört kademede yapılır: 1) Kaba taşlama: Zımpara tozuna belenmiş dönen tekerleklerle yapılır; 2) İnce taşlama ve ilk parlatma: 100 No. kuvars, tripoli, vazelin, iç yağı veya montan mumundan yapılmış parlatma pastaları kullanarak fırçalarla yapılır; 3) Fırçalama: İlk parlatmadan meydana gelen çizgileri gidermek için fiberden yapılmış fırçalar kullanılır; 4) Yüksek parlatma: Bez fırçalar ve Viyana kireci ile yapılmış pastalar kullanarak yapılır.

II. — Kimyasal Hazırlama: Şu işlemlerle yapılır:

a) Parçanın yağının giderilmesi: «Sudkostik» denilen kuvvetli baz eriyikleri veya yağları eriten benzin, benzol karbontetraklorür gibi bileşikler kullanılır.

b) Parçanın mekanik yolla temizlenmesinin kolaylaşması için yüzeyi yumuşatılır.

c) Parça yüzeyinin oksitlerinin giderilmesi: Çeşitli asit veya karışımlariyle yapılır.

Galvano Nasıl Yapılır

Galvano atelyelerinin yeter büyüklükte ve temiz olması şarttır. Meydana gelebilecek zehirli gazları dışarı atacak bir aspiratör bulunmalıdır. Oda sıcaklığı 15° den aşağı düşürülmez.

Enerji kaynağı olarak ya bir doğru akım motoru, ya alternatif akımı doğru akıma çeviren bir redresör, ya da akümülâtor ve piller kullanılır. Enerji kaynağından gelen akım gerilimini ölçen voltmetre, şiddetini ölçen ampermetreden geçtikten sonra, bu gerilim ve şiddeti istenilen miktara ayarlıyan «reosta» lardan geçerek banyo kabına girer.

Banyo kabları cam, toprak, tahta, font veya sacdan yapılabilir. İçleri kullanılacak eriyiğe göre ya zift, ya da lâka, ya da, kurşun levhalarla kaplanır. Banyoları gerektiği zaman ısıtılabilmelidir. Banyo iletkenleri bakır boru veya içi dolu bakır çubuklardan yapılır. Kesiti geçirilecek en yüksek ampere göre seçilmelidir. 3, 5, 7, 9 tane olabilir. Anot ve katotlar iletkenlere vidalı klemenslerle bağlanır.

Banyo eriyiklerinde daima damıtık su kullanılır. Diğer suların içinde bulunan çeşitli cisimler kaplamanın bozulmasına yol açar.

Kaplama Çeşitleri

Kaplama, ya eşyanın dış etkilerden korunması için, ya da süs eşyası olabilecek eşyaların değerli madenlerle zenginleştirilmesi için yapılır. En çok kullanılan kaplama metalleri bakır, nikel, krom, gümüş, altın, pirinç, çinko ve kalaydır.

Nikel kaplama, parlak, paslanmaz, bozulmaz bir tabaka meydana getirdiği için koruyucu olarak birçok eşyanın üzerinde kullanılır. Nikel, bakır veya pirinç üzerine kolayca kaplanır, iyi sonuç verir. Bundan dolayı, birçok eşyalar, bilhassa demirden yapılmış eşyalar önce bakır veya pirinçle kaplanır, sonra nikelaj yapılır.

Krom nikelden daha serttir. Sıcaklığa, sürtünmeye, kullanma şartlarının kükürtlü, asitli bazı etkilerine daha dayanıklıdır. Plâtin rengini andırdığı için süs eşyasında da kullanılır. Nikel üzerine krom kolay kaplandığı için kromlanacak cisimler önce nikelle, sonra kromla kaplanırlar.

Bakır kaplamalar bilhassa demir eşya üzerinde yapılır.

Demir eşyaların korunması için kullanılan kaplama metallerinden biri de çinkodur. Ancak, yiyecekler için kullanılan kablar (mutfak eşyası, konserve kutuları gibi) çinkoyla kaplanmamalıdır. Meydana gelecek olan çinko bileşikleri zehirlidir.

Kalay kaplamak için çoğu zaman elektrik akımı kullanılmaz. Doğrudan doğruya kalay ergitilerek bu iş yapılır. Ancak, kalayın çok az, elektrik enerjisinin de ucuz olduğu yerlerde kalay elektrikle kaplanır, çünkü elektrolitik yolla kaplamada kaplanan metalin kaybı hiç denecek kadar azdır.

Gümüş ve altın kaplamalar pahalıdır. Süs eşyaları, kullanılma yerleri önemli olan eşyalar bu usulle kaplanır.

Renkli Kaplamalar

Galvani tekniğinde metal kaplama yanında metallere renk verme işlemi de yapılır. Parça bazı hallerde anot, bazı hallerde de katot olarak belli eriyikler içine batırılır. Böylece, akım geçirerek metal istenen renge sokulur. Meselâ bakır eşyaya gümüşü bir renk verilebilir. Bu iş için arsen, sodyum piro fosfat, potasyum siyanür eriyikierinin

belli bir oranda karışımı kullanılır. Bakıra yeşil renk vermek için sodyum bikarbonat eriyiği kullanılır.

Akımsız Kaplama

Galvanoplâstide akımsız kaplama da yapılabilir. Kaplanacak parça bir kaplama eriyiğine batırılır. Başka bir metal de eriyik içinde parçaya değdirilir. İki ayrı cins metal arasında eriyik içinde akım geçmeye başlıyarak bir pil doğar (Bk. Pil). Batırılan parça eriyiğin içinde bulunan uzun metaliyle kaplanır. Bu usule «kontakt usulü» denir.

GALYUM

Oldukça yumuşak, çok parlak beyaz bir metaldir. Mavimtırak çizgileri vardır, kolaylıkla tel çekilebilir. 29,75°'de erir, sıcaklığın düşürülmesiyle aynı derecede yeniden kolayca donmaz, ancak katı metal eklenmesiyle donar. Donmadan aylarca sıvı halde kalabilir. Bu özelliğinden dolayı yüksek sıcaklık ölçen kuvars termometrelerinde, termometre sıvısı olarak kullanılır. Magnezyum, çinko, alüminyum, gümüş silis ve kadmiyum metalleriyle alışım yapar.

GALYUMUN ÖZELLİKLERE‌İ

Simgesi: Ga
Atom ağırlığı: 79.72
Atom sayısı: 31
Yoğunluğu: 5.9 (29° C Katı iken)
» : 6.0 (31° C Sıvı iken)
Ergime noktası 29°.75 C.
Kaynama noktası: 2300° C.

Galyum, Mendelejef'in «devrî sistem» (peryodik sistem) deki zaferlerinden biridir. Galyum keşfedilmeden önce, bulunması gerektiği ve birçok özellikleri Mendelejef tarafından söylenmişti. O zaman bu elemana «Eka-Alüminyum» deniliyordu. Bulunmadan önce belirtilen özellikler bugün bilinen özelliklerinin aynıdır.

Galyum tabiatta az bulunan elemanlardandır. Yeryüzü kabuğunda % 2,10-5 kadar galyum vardır. Batı Afrika'da bulunan «Germanit» filizinde %0,6-0,7 oranında galyum bulunur.

Galyum radyoculukta, optik aynalarda, bazı organik bileşikleri de ilâç endüstrisinde kullanılır. Galyumun nükleer reaktörlerde sıcaklık değiştirme işinde kullanılabileceği tahmin edilmektedir. Fakat henüz bu yoldaki çalışmalar sonuçlandırılamamıştır. Radyoaktif galyum isotopu kemik kanseri üzerinde yapılacak incelemeleri kolaylaştırmaktadır. Bir birleşimini, kemiğin kanserli kısmı emer, böylece, kanserin hangi kemikte olduğu ortaya çıkar. Galyumun kanser teşhisinde kullanılması da henüz deneme safhasındadır.

GAM

Müzikte, bir oktav değerindeki tonların bir araya gelmesine «gam» denir. Normal olarak gam «do» dan başlayıp «do» da biter. Gam, «major» ve «minör» olmak üzere ikiye ayrılır. Major gamlarda iki yarım, iki tam, bir de yarım ses vardır. Minör gamlarda ise bir tam, bir yarım, bir de tam ses vardır (Bk. Müzik).

GAMA, Vasco Da (1450-1524)

Vasco Da Gama

Portekizli ünlü bir denizci, Hindistan'a denizden gidebilen ilk Avrupalı'dır. Da Gama'nın 1497-99 yıllarında Ümit Burnu'nu geçerek Hindistan'a gitmesi, bu memleketin zenginliklerinden Avrupalılar'ın kolayca faydalanmalarını sağlamıştır.

Kristof Kolomb daha önce, kendisinin yapmak istediğini, başka şekilde Vasco Da Gama'nın yapmış olduğunu görünce, bu hal pek gücüne gitmis, başarıda onu geçebilmek için ne yapacağını şaşırmıştı. Vasco Da Gama'nın bu başarısı Portekiz tarihi için çok önemli bir dönüm noktası oldu. Bundan sonra kısa bir süre içinde Portekiz zenginleşti, yayıldı.

Gama, 1450'de, Portekiz'in küçük bir denizci kasabası olan Sines'te doğdu. Çok eski bir ailenin çocuğuydu, hattâ onun kıral ailesiyle de gayrimeşru bir ilişiği olduğu ileri sürülmüştür. Vasco, daha çok küçük yaşta denizciliğe merak sarmış, kendisini ona göre yetiştirmeye çalışmıştı. 1487'de devrin kıralı tarafından Hindistan'a denizden yol aramakla görevlendirildi. Kıralın âni ölümü Gama nın yola çıkmasını biraz geciktirdi. Ölen kıralın yerine tahta geçen Kıral Manoel, Gama'nın emrine dört gemiyle 160 denizci verdi. Ayrıca, gideceği yerde karşılaşacağı önemli şahıslara da birer mektup yazıp Gama'ya verdi.

Küçük donanma 8 temmuz 1496'da yola çıktı. Arap kılavuzlar yol gösteriyorlardı. Şiddetli fırtınalar, akla hayale gelmedik bir sürü güçlükler içinde geçen uzun bir yolculuktan sonra, kasım ayının sonuna doğru, Ümit Burnu'na geldiler. Şiddetli bir fırtına vardı. Gemiler bir süre Ümit Burnu'nda kalmak zorundaydı. Bu arada Gama'nın emrindeki denizciler isyan çıkardılar. Vakit henüz gecikmeden Portekiz'e dönmek istiyorlardı. Gama isyanı kolayca bastırdı, üç gün sonra Hindistan'a doğru yeniden yola çıktı. 1498 mayısının sonuna doğru Hindistan'ın batı kıyılarına vardı.

Gama'nın Hindistan Macerası

Hindistanlılar Vasco Da Gama'yı hiç de iyi karşılamadılar. Hükümdarın Avrupalı denizciler şerefine verdiği ziyafet gayet soğuk geçti. Hintli tüccarlar, Avrupalılar'ın başarısını kıskanmışlardı. O güne kadar kendileri daha çok kara yolundan ticaret yaptıkları için, bundan sonra deniz yolundan ticaret yaparak kendileriyle rekabete girişecek Avrupalı tüccarları tehlikeli birer rakip olarak görüyorlardı. Tüccarlar, adamlarını toplayıp, Gama'nın aleyhine kışkırtmaya çalıştılar.

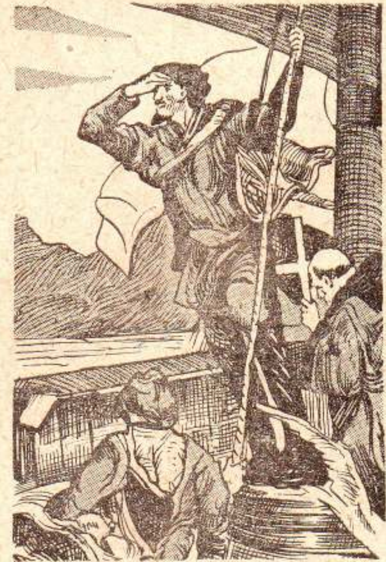
Gama ile adamları limana kendilerini dar atıp hemen gemileri dönüş yolculuğuna çıktılar. Gama'nın gemileri 1499 eylülünde Lizbon'a vardı. Portekizliler Gama'yı büyük bir gösteriyle karşıladılar. Kıral ona asalet unvanı verdi. Hindistan'la yapılacak ticaretten de elde edilecek kâra Gama'yı ortak yaptı.

Portekiz hükümeti Vasco Da Gama'nın başarısından sonra, arasını soğutmadan, hemen faaliyete girişti. Pedro Alvarez Cabral idaresinde 13 gemilik bir filoyu Hindistan'a gönderdi. Böylece, Avrupalı tüccarlar Hindistan'da yerleşecek, Avrupa ile Hindistan arasındaki ticaret sağlam bir esasa bağlanacaktı. Fakat Hindistan'a giden ikinci filo da iyi karşılanmadı. Yerliler gemicilerin çoğunu öldürdüler.

İkinci Hindistan Seferi

Portekiz hükümeti, ölen gemicilerin öcünü almak için, Vasco Da Gama'ya yeniden Hindistan'a gitmek görevini verdi. Gama 20 gemiyle 1502'de yola çıktı. Donanma Afrika'nın doğu kıyılarında Mozambik ve Sofala Portekiz sömürgelerini kurdu. Gama yolda rasladığı gemilerden ganimet topladı, içindeki yolcuları, tayfayı esir aldı, gemileri de yaktırdı. Hindistan'a vardığı zaman da yurttaşlarının öcünü pek zalimce aldı. Lizbon'a döndüğünde, ilk seferinde olduğu gibi, gene törenle karşılandı, yeni yeni unvanlar kazandı.

Buna rağmen nedense pek çabuk unutuldu. Tam yirmi yıl hiç kimse onu hatırlamadı, yeni iş vermedi. Bu arada, Portekizli gemiciler Vasco Da Gama'nın çizdiği rota üzerinden, Hindistan'a gidip gelmeye başlamışlardı. Yerlilerle Portekizliler arasında sık sık kanlı çarpışmalar oluyordu. En sonunda, Vasco Da Gama'ya yeniden Hindistan'a gitmesi emredildi.

Vasco Da Gama Ümit Burnu'nu gördüğü zaman yol boyunca çektiği sıkıntıların hepsini unutmuştu.

Gama 1523'te yeniden denize açıldı. Fakat Hindistan'da Gama'yı zafer yerine ölüm bekliyordu. Koçin'de, hiç beklenmedik bir zamanda öldü. Büyük denizcinin cenazesi Portekiz'e getirildi, törenle gömüldü.

Vasco Da Gama'nın Hindistan'a denizden yol bulması keşifler tarihinde Amerika'nın keşfi kadar önemli bir yer tutar. Fakat, bu arada, Gama'nın karakterinin kötü tarafları da Asya ve Afrika'da yerlilerin Batılılar'a karşı düşmanca hisler beslemelerine yol açmıştır.

Adını Bir Nehirden Alan Küçük Bir Afrika Devleti: GAMBİA

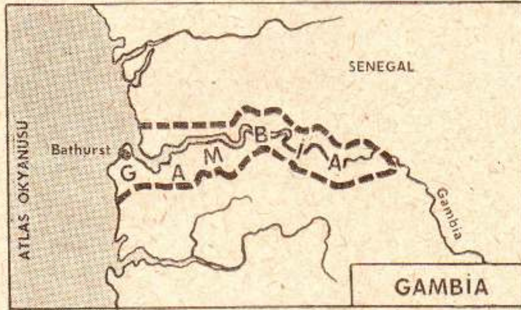
GAMBİA Batı Afrika devletlerindendir. 1960 eylûlünde bağımsızlığı ilân edildi. Üç yanından Senegal devletiyle sarılmış, batıdan doğuya doğru uzanan ince uzun (300 km.) bir arazi parçasıdır. Batısında Atlas Okyanusu vardır. Ülke adını, Gine'den çıkıp bu devlete ait kıyıda Okyanus'a dökülen Gambia ırmağından alır.

Yüzölçümü: 10.536 km²
Nüfusu: 340.000 (1961 sonu tahmini)
Başkenti: Bathurst

Gambia toprakları düz bir ovadır, hiçbir yerde 200 m. yi geçen yükseklik yoktur. Gambiya ırmağı ve bu ırmağın döküldüğü körfez çevresindeki ova şeridinden ibaret olan ülkede tipik bitki örtüsü savanalar ve park (galeri) ormanlarıdır. Yıllık yağış ortalaması 75 sm., yıllık ısı ortalaması 30° dir. Ülkenin zenginlikleri pirinç, tropik meyva, bitki ve demirdir.

Nüfus bakımından dünya devletleri arasında 115. olan Gambia'da Sudan topluluğundan Zenci ırklar yaşar. Nüfusun yüzde 56'sı Müslüman'dır. Kalanlardan 6.000'i Protestan, 6.000'i Katolik, gerisi Putperest'tir. Başkent Bathurst'un 33.000 nüfusu vardır. Başka şehir yoktur. Gambia'da km²'ye 31 kişi düşer.

İngilizler ülkeyi yerli kabileler himayesi ve asıl sömürge olmak üzere ikiye bölmüşlerdi; asıl sömürge Bathurst şehrinden ibaretti (179 km²). Gambia 1960 eylûlünde Britanya Milletler Topluluğu içinde bağımsızlığını aldı.

GAMMA IŞINLARI

Radyoaktif ışınlardan bir çeşit fotondur (Bk. Foton; Atom). Radyoaktif cisimlerin atom çekirdeklerinin parçalanmasından sonra ortaya çıkarlar. X ışınlariyle aynı karakterde bir elektromagnetik yayındırlar (Bk X Işınları). Dalga uzunlukları çok kısadır. Çeşitli şekillerde yapılan ölçüler sonunda gamma ışınlarının dalga uzunluklarının 0,005 ile 1 angström (1 angström = 10^{-8} santimetre) olduğu bulunmuştur. Bu yüzden, aynı oranda frekansları da çok yüksektir.

Gamma ışınları fotonlarının enerjileri de çok büyüktür. Onun için, demir ve kurşun gibi metallerin arasından bile geçerler. Atom bombasının patlatılmasından sonra da ortaya çıkarak, çevreye yayılırlar. Öldürücü etkileri vardır.

Gamma ışınları cisme çevrilebilir. Gamma ışını fotonu bir atom çekirdeğine çarparsa elektron ve positron doğurarak cisim haline dönüşür. Bu olay sırasında fotonun enerjisinin büyük bir kısmı elektron ve positronun mc^2 ye eşit olan enerjisi halinde kendini gösterir.

GANA (Bk. GHANA)

GANDHİ, Mohandas Karamçand (1869-1948)

Hint Milliyetçisi Gandhi

Ünlü bir Hint siyaset adamıdır. Batı Hindistan'ın tanınmış bir ailesinin oğludur. Gandhi ailesi, yüzyıllar boyunca, Kathiawar eyaletlerinde önemli siyasi mevkiler de bulunmuşlardı. Mohandas Gandhi'nin babası Kaba Gandhi de önemli bir siyası şahsiyetti.

Gandhi, 2 ekim 1869'da Porbandar'da doğdu. Yedi yaşına kadar doğduğu şehirde kaldı. Mezheplerinin gerektirdiği sıkı bir disiplin içinde büyüdü. Annesi, dine son derece bağlı, aynı zamanda gayet akıllı, bilgili bir kadındı. Gandhi'nin babası pek fazla okumamışsa da iş hayatında pratik bilgisi çoktu. Gandhi okula da gidiyordu, fakat matematikle başı hiç hoş değildi. On üç yaşında evlendi. Bir yıl sonra yeniden okul hayatına döndü. Sanskritçe öğrendi. Bu arada, ağır hasta yatan babasına da baktı. Orta öğrenimini bitirdikten sonra, Bhavnagar'da koleje gitmeye başladı, fakat okulun havasına bir türlü alışamıyordu. Bir aile dostu Gandhi'nin İngiltere'de hukuk okuması fikrini ortaya attı. Gandhi'nin annesi de bu fikri beğenmişti, fakat karar çevrede hiç de iyi etki yaratmadı.

Gandhi İngiltere'de

Gandhi, yeni doğmuş çocuğunu, karısını annesinin yanında bırakıp, İngiltere'ye gitmek üzere yola çıktı. Her ne pahasına olursa olsun, et yememek hususunda annesine söz vermişti. Dinî inançlar yüzünden verilen bu söz, Gandhi'ye yol boyunca pek çok sıkıntı çektirdiyse de Gandhi, sözüne bağlı kalmayı her şeyden üstün tutan bir insandı, sonuna kadar dayandı. O tarihte Gandhi etyemez değildi, olmaya da niyeti yoktu. Yalnız, annesine verdiği söz uğruna sebze yemeye alıştı, zamanla sebzeden başka bir şey yemez oldu. Londra'da öğrenimini yaptığı sıralarda, oradaki Vegetarian'lar (Sebze Yiyenler) klübüne üye yazıldı. Daha sonraki yıllarda da «vegetarianism» üzerine birçok eser yazmıştır.

Gandhi, Hindistan'a döndükten sonra uzun müddet mesleğinde pek başarı gösteremedi. Silik bir sıra avukatıydı. 1893'te bir Hindistan firması onu Güney Afrika'ya gönderdikten sonra durumu değişti. Gandhi, Güney Afrika'ya gidip oradaki Hintliler'in ne feci şartlar altında yaşadığını daha iyi anladı. Birkaç yıl sonra, halkın siyasi haklara kavuşabilmesini sağlamak için savaşmaya girişti. Bu işe öylesine dalmıştı ki avukatlığı filân tamamen unutmuştu.

Hint Milleti Uğruna

Gandhi, bununla da kalmıyarak, kendini tam mânasiyle Hint milletinin hizmetine, onlara hak ve hürriyet sağlamaya verebilmek için Brahmaçurya (kendini zevklerden yoksun etme) derslerine devama başladı.

Hindistan'da da huzursuzluk gittikçe artıyordu. Gandhi kendisi gibi düşünen arkadaşlarını bir araya toplıyarak Tolstoy Çiftliği adı verilen bir topluluk kurdu. Gandhi ünlü Rus yazarı Tostoy'un eserlerini okuyup onun etkisi altında kaldığı için kurduğu topluluğa bu adı vermişti. Bu topluluğa girenler, kendilerini Hint milletine, Hindistan'a adamışlardı.

Birkaç kere hapse atılan Gandhi, her seferinde açlık grevine baş vurarak hakkını aradı, idealinden ayrılmadı.

Güney Afrika'da çalışmak, Gandhi'nin dinî inançları üzerinde de derin etkiler yaratmıştı. Gandhi'nin müşterilerinin çoğu Müslümandı. Genç Hintli avukat, zamanla Müslüman dinine karşı büyük bir ilgi duymaya başladı. Hz. Muhammed'in bilgisine, fikirlerine hayran olmuştu. Kuran'ın çevirisini okudu. O sıralarda Gandhi'ye Hıristiyan dinini kabul ettirmeye uğraşanlar da çoktu.

Gandhi, Güney Afrika'da çok seviliyordu. Afrika'ya yerleşmiş Hintliler, onun çevresinde toplanıp bir birlik kurmak istemişlerdi. Gandhi'nin bütün Hint milletinin duygularını dile getirecek, onların hak ve hukuklarını koruyacak bir önder olabileceğine inanmışlardı. Gandhi 1896'da tatilini geçirmek üzere Hindistan'a gittiği zaman da boş durmadı. Afrika'daki ırktaşlarının feci durumunu anlatmak üzere birçok toplantılar düzenledi.

Gandhi, Güney Afrika hükümetiyle savaşmaya girişmişti. Bu arada tevkif edildi, karısının, çocuğunun hayatını zor kurtardı. Fa-

kat Gandhi, ne olursa olsun, savaşmadan vazgeçmiyecekti. 1899-1902 Güney Afrika Savaşı sırasında da çalışmalarına ara vermedi. 1914'e kadar Güney Afrika'da kaldı, artık kendisine ihtiyaç olmadığını hissedince yurduna döndü.

Gandhi'nin Siyasi Savaşmaları

Gandhi Hint milletinin kendi kendini idare edebilecek hale geldiğine kaniydi. Hindistan Millî Partisini kurmak için çalışmaya başladı. Güney Afrika'dayken hükümetin haksızlıklarına karşı zora başvurmanın yanlış olduğu inancını halka da aşılamıştı. Savaşın, ayaklanmanın aleyhindeydi. 1919'da Pencap bölgesinde yayılan huzursuzluğa karşı hükümetin şiddet tedbirleri almaya karar verdiğini duyunca bütün arkadaşlarına, taraftarlarına görevlerinden çekilmelerini söyledi. Böylece, hükümete karşı sessiz bir savaşma başlamış oluyordu.

İngilizler, Gandhi'nin fikirlerini benimsemiyorlardı. Hint milletine siyasi hak tanınmasına da taraftar değildiler. Bundan dolayı, birkaç kere Gandhi'yi hapse attılar. Fakat Gandhi, her defasında açlık grevi yaparak bütün dünyanın sevgisini kazanmayı başardı, böylece hapisten de kurtuldu.

Gandhi, XX. yüzyılın en başta gelen uluslararası kişilerinden biri olmuştu. 1946 mayısında Hindistan'ın bağımsızlığı için İngiliz hükümetinin hazırlamış olduğu plânı istemiye istemiye kabul etti. Gandhi'nin emeli daha başkaydı. Hindistan'ı kelimenin tam mânasiyle bağımsız, hür bir memleket haline getirmek istiyordu. Fakat siyasi düşmanlarından birinin bıçağı altında can verdi.

Gandhi'yi sevenler ona «Mahatma» (Büyük Ruhlu) adını vermişlerdi. Ondan sonra da asıl adı âdeta unutuldu, Mahatma Gandhi olarak tanındı.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Mahatma Gandhi (Türkiye-Hindistan Kültür Cemiyeti, 1951); Mahatma Gandhi; Kendi Sözleriyle, Gandhi'nin Dehası (Roy Walher'den çev. Cemal Bağa, 1948); Silâhsız İhtilâlci Gandhi (Rüknettin Akbulut, 1946).

GANGREN

Vücudun her hangi bir organında hücrelerin ölmesinden meydana gelen tehlikeli bir hastalıktır. Daha çok ayakta ve parmaklarda raslanır.

Gangrenin birkaç çeşidi vardır. Kuru gangrende hücreleri ölen kısımdan kan geçmediği için o kısım kararır, hassasiyetini kaybeder. Sulu gangrende de aşağı yukarı aynı durum görülür, ayrıca gangrenli kısımdan cerahat akar, fena bir koku da yayılır. Sulu gangrende hastalıklı kısımdaki etler de yavaş yavaş çürür, hasta tedavi edilmezse zehirlenerek ölür. Sulu gangrene «gaz gangreni» de denilir. Buna sebep sulu gangrende hasta kısımdan fena bir kokunun yayılmasıdır.

Gangrenin sebepleri de çeşitlidir. Bunlar arasında şeker hastalığı, yaşlılıkta damarların şişmesi, donma, iyi tedavi edilmemiş ağır yaralar başta gelir. Birinci Dünya Savaşında yaralı askerlerin çoğu gangrenden ölmüştür. Vücudun her hangi bir yerinde kalan kurşun, imkânsızlıklar yüzünden çıkarılamayınca o kısımda gangren başlıyordu. Kurşun kalmasından, yahut bakımsız, kendi haline bırakılan yaralardan mütevellit gangrenler ekseriyetle sulu cins gangrendi. XX. yüzyılın başında birçok hastanelerde temiz aletlerle ameliyat yapılmadığı için pek çok gangren vakalarına raslanmış ve nihayet bu hastanelerde ameliyat yapılması yasak edilmişti. İkinci Dünya Savaşı sırasında da uzun müddet çok yüksek irtifada kalan havacılarda ve soğuk suda günlerce kalan askerlerde gangren vakalarına raslanmıştır.

Gangrenin tedavisi hemen hemen yok gibidir. Hastalıklı kısımlara temiz kanın gelmesi için damarların fazla çalışmasını sağlamak alınması gereken başlıca tedbirlerden biridir, fakat ekseriyetle müspet sonuç vermez. Gangrenli kısımlar kesilmek suretiyle hastalığın başka taraflara da yayılması önlenir. Fakat bazan gangrenli ayağı kesilen bir kimsenin bir müddet sonra diğer ayağının da gangren olduğu görülmüştür. Şekerden ilerigelen gangren vakalarında da her şeyden önce hastanın şekerini azaltmak gerekmektedir. Ayrıca sulfanilamidli ilâçlar da faydalıdır.

GANJ NEHRİ

Hindistan'ın en büyük nehridir. Bilhassa Hindu dininde oynadığı önemli rol yüzünden Hintliler için kutsal bir önem taşımaktadır. Her sene binlerce Hintli, Hindistan'ın dört köşesinden Ganj kıyılarına akın eder. Hindu dinine bağlı olanlar Ganj nehrinin sularının her türlü günahı temizliyeceğine inanmışlardır. Eskiden Hindular ölülerini de Ganj'ın sularına bırakırlardı, fakat zamanla nehir bir mikrop yuvası haline gelince Hint hükümeti bunu yasak etti. Şimdi artık Hindular ölülerini yakıp sadece küllerini Ganj nehrine savuruyorlar. Her sene Ganj kıyılarında yapılan âyinlere dünyanın her tarafından Hindu dinine mensup kimseler katılıyorlar. Bir nevi hac sayılan Magh Mela âyinleri de Ganj nehri'nin Allahabad kıyılarında yapılıyor.

Dünyanın en büyük nehirlerinden biri olan Ganj nehri 2.700 km. uzunluğundadır. Himalaya dağlarının eteklerinden çıkan nehir güneydoğuya doğru akar, Bengal körfezinden denize dökülür. Jumna, Ramganga, Gumti, Gogra, Son ve Kusi gibi nehirler de Ganj'a dökülürler. Brahmaputra nehri de Ganj nehrinin kollarından bazılariyle birleşir.

Ganj nehri Hindistan için büyük bir hayat kaynağı olmuştur. Mümbit çatalağzında her türlü tarım yapılır. Nil vâdisi Mısır halkına neler sağlamışsa Ganj vâdisi de Hindistan halkına aynı faydaları sağlamaktadır. Hindistan'ın en büyük şehirleri de bu nehir üzerinde kurulmuştur. Kalküta, Mürşidabad, Patna, Benares, Allahabad ve Hanpur gibi... Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi de Ganj'ın kollarından biri sayılan Jumna nehri kıyısındadır. Suları gittikçe azalan Ganj'ın ancak güney kısmında küçük gemiler işliyebilmektedir.

GANYMEDES

Ganymedes (Napoli Müzesinde)

Yunan mitolojisinde güzelliğiyle tanınmış bir gençtir. Troia (Truva) kıralı Tros'un oğludur.

Efsaneye göre, gençlik tanrıçası Hebe, tanrıların yiyecek kablarını tutmakla, onlara içki sunmakla görevlidir. Bir gün tanrılara içki verirken ayağı kayar, düşer. Hebe'nin babası Zeus, kızının beceriksizliğine kızarak, onu tanrılara hizmet etmekten alıkoyar. Böylece, tanrılar kendilerine içki sunacak birini bulmak zorunda kalırlar. Bu işi Zeus kendi üzerine alır. Bir kartal kılığına girerek, genç, güzel bir kimse bulmak üzere yeryüzüne iner. Burada Ganymedes'e raslar, güzelliğine hayran olur; onu pençelerinin arasına sıkıştırarak havalanır, tanrılarla tanrıçelerin yaşadığı Olympus Dağı'na kaçırır. Burada tanrılar Ganymedes'i çok beğenirler, Hebe'nin eski görevini ona verirler. Zeus de, Ganymedes'in babası Tros'un acısını dindirmek için ona, oğluna karşılık, bir çift ölümsüz at bağışlar.

Kartal kılığına bürünmüş Zeus ile Ganymedes eski Yunan sanatçılarınca birçok eserlerde konu olarak işlenmiştir. Bunların en ünlülerinden biri, heykelci Leokhares'in yaptığı Ganymedes heykelidir, bu heykel bugün Vatikan müzesindedir.

GARDENYA

Gardenya

Sıcak ülkelerde yetişen bir ağaç ve ağaççık cinsidir. Güzel kokulu çiçekleri de aynı adla anılır. Ilık iklimlerde de yetiştirilir. Kökboyagillerden bir bitki olan gardenyanın anavatanı Çin'dir. Gardenyanın güzel çiçeklerinin rengi çoğunlukla beyazsa da limon sarısı da olur. Çiçek adını İngiliz tabiat bilgini Alexander Garden'in adından almıştır. A. Garden bitkinin Amerika'daki örneklerini toplıyan ilk tabiat bilginidir.

GARİBALDİ, Giuseppe (1807-1882)

Garibaldi

İtalyan tarihinin en büyük kahramanlarındandır. Nice'te doğdu. Denizci olan babasının öğütlerini dinliyerek denizcilik mesleğine girdi. Baba Garibaldi oğluna, aynı zamanda, iyi bir kültür de vermek istiyordu. Oğlunu ona göre yetiştirmeye çalıştı. Garibaldi, kısa bir zaman babasiyle deniz-

lerde dolaştıktan sonra İtalya'yı Avusturya hükümetinin idaresinden kurtarmak için kurulan Genç İtalya Partisi'ne girdi. Partinin amacı, İtalya'yı Avusturyalılar'ın elinden kurtarmak, ondan sonra da cumhuriyet idaresi kurmaktı. 1834'te Genova'da başlıyan bir ayaklanma sonuçsuz kaldı, Garibaldi ayaklanmaya katıldığı için ölüme mahkûm edildi.

Garibaldi'nin İtalya'dan kaçmaktan başka çaresi kalmamıştı. Önce Fransa'ya geçti, sonra Güney Amerika'ya gitti. Garibaldi'nin savaşçı ruhu burada da sakin yaşamasına imkân bırakmıyordu. Uruguay hükümetinin Arjantin hükümetine karşı düzenlediği harekete katıldı. Uruguaylılar'a birçok yararlıklarda bulundu.

1848'de, Kuzey İtalya'daki hürriyetçilerin Avusturya hükümetine karşı ayaklanmaya hazırlandığını duyunca Garibaldi yurduna döndü. Gönüllü birliklerin komutası Garibaldi'ye verilmişti. Bu savaşma da sonsuz kalmakla beraber, Garibaldi'nin canla başla çalıştığı gözden kaçmamıştı. Ertesi yıl Fransız ordularına karşı Roma'yı korumak görevini üzerine aldı. Fransız ordusu sayıca da, silâh bakımından da İtalyanlar'ınkinden çok üstündü. Garibaldi kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldı. Garibaldi Tunus'a geçti. İkinci defa Amerika'ya gitti. 1854'te Avrupa'ya döndü, 1859 savaşına katıldı. Cenova'da bin asker toplayıp Sicilya'yı ele geçirmek üzere harekete geçti. Sicilya'nın ele geçmesi pek kolay olmadı. Fakat bu başarıdan sonra Garibaldi'nin maneviyatı düzelmişti. Napoli'yi de ele geçirmeye karar verdi.

Garibaldi'nin Napoli'ye yürüyüşü pek meşhurdur. İdaresindeki ordu Napoli'ye gelmeden bir gün önce kıral II. Francesco, şehirden ayrılmıştı. Garibaldi şehre bir fatih gibi değil, sadece hürriyet âşığı bir İtalyan vatandaşı gibi, yanında birkaç arkadaşiyle girdi.

Bir ay sonra kıral taraftarı kuvvetler Napoli'ye hücum ettiler. Garibaldi çok zor bir durumdaydı. Bu beklenmedik savaştan da başarıyla çıktı. Garibaldi, İtalya'nın idaresini ele almak niyetinde değildi. İdareyi Kıral Vittorio Emanuele'ye devretti.

Ertesi yıl, Garibaldi ve adamları Tiroller'de Avusturya kuvvetlerine karşı savaş açtılar. Daha sonra sıra Papalığa ait eyaletlere geldi. 1870'de Garibaldi Prusya-Fransa savaşına da katıldı. Yalnız, halk Garibaldi'ye eskisi kadar önem vermiyordu. Buna üzülen Garibaldi, Carra'daki evine çekildi. Roma'nın alınmasından sonra İtalyan hükümeti, bu büyük kahramana meclis üyeliği teklif ettiyse de Garibaldi meclise bir kere olsun gitmedi. İçine bir küskünlük çöktü. Hükümetin çeşitli yardım isteklerini de geri çevirdi. 1874'te, yıllarca kendisine yardım etmiş olan bir köylü ailesinin kızıyla evlendi. Ölümüne kadar da gayet sakin bir hayat sürdü.

Garibaldi, zenginlerden, zenginlikten nefret ederdi. Son yıllarında, sefil düşmesi onun hoşuna gitmişti. Ölümüne bütün İtalya ağladı. Cenazesi, büyük kahramanlara lâyık bir şekilde kaldırıldı. Garibaldi, İtalyan tarihinde bir siyaset adamı olarak değil, kahraman bir asker olarak ad bırakmıştır.

GASCOGNE [**Gaskonya**]

Güneybatı Fransa'da bir eyalettir. Toprakları İspanya sınırından başlıyarak Garonne nehrine kadar uzanır. Adını bu kesimde yerleşen, Vaskonlar adındaki topluluktan almıştır. Bu topluluk VI. yüzyılda Pireneler'i geçerek buraya yerleşmiştir.

Gaskonya derebeylik devrinde, birçok kontluklara bölünmüş, Yüz Yıl Savaşları'nda Fransa ile İngiltere arasında savaş alanı olmuştur. XIV. yüzyılda burada bir prenslik kurulmuş, fakat bölgenin bağımsızlık meselesi yeniden İngiltere ile Fransa arasında savaşa yol açmıştır. Ancak, XV. yüzyılda İngiliz kuvvetleri bu kesimden çekildiler. Bundan sonra, Fransız kıralları buradaki dukalığa hâkim olmaya çalıştılar, zamanla bunu başardılar. Bugün Gascogne 4 vilâyete bölünmüştür. Yüzölçümü 26.556 km², nüfusu 1.220.000'dir; merkezi Toulouse'dur (Bk. Fransa).

GAUGUİN, Paul (1848-1903)

Gauguin

Ünlü bir Fransız ressamıdır. Sürdüğü maceralı hayatla tanınmıştır. Paris'te doğdu. Annesi Peru'lu bir İspanyol ailesinin kızıydı. Paul üç yaşındayken Paris'ten Peru'ya gitmek üzere yola çıktılar. Baba Gauguin yolda öldü. Paul Gauguin'le annesi dört yıl sonra Fransa'ya dönüp Orleans şehrine yerleştiler. Paul Gauguin, bir ticaret gemisinde iş buldu, birkaç kere Güney Amerika'ya gitti. 1870 Savaşı'ndan sonra işini bıraktı, Paris'te bir şirkette çalışmaya başladı. Kazancı iyiydi. O sıralarda tanıştığı bir Danimarkalı kızla evlendi.

Gauguin boş vakitlerinde oyalanmak için resim yapmaya başlamıştı. 1876'da ilk defa bir tablosunu sergide teşhir ettirebildi. Bu başarı Gauguin'in resim hevesini artırmıştı. Artık yalnız boş zamanlarında değil, iş saatlerinde de resim yapıyordu. Otuz beş yaşında, işini gücünü bırakıp, kendini tamamiyle resme verdi. Karısını, çocuklarını Danimarka'ya gönderdi.

Gauguin, 1886'da ünlü ressam Van Gogh' la birlikte Arles'e gitti. İki sanatçı orada beraber çalışacaklardı, fakat bir sinir buhranı sonunda Van Gogh, Gauguin'i öldürmeye kalkınca Gauguin, Paris'e döndü. 1891 nisanında Tahiti'ye gitti. Hiç umulmadık bir zamanda oldukça yüklü bir mirasa da konmuştu. Tahiti'de Annah adında bir yerli kızla sevişmeye başladı. Ondan çocukları oldu. Gauguin'in Tahiti'de yaptığı tabloların çoğuna Annah modellik etmiştir.

Gauguin, 1894 yılının ilk aylarında son defa Danimarka'ya gitti, karısiyle çocuklarını gördü. Tahiti'ye ikinci gelişinde memleketin hiç bilinmiyen kuytu köşelerini araştırıp, oralarda çalıştı. Kızının ölüm haberi üzerinde çok kötü bir tesir yaratmıştı. Kendini birdenbire hayatta hiçbir başarıya ulaşamamış, hiç kimseyi memnun edememiş bir insan olarak görmeye başlamıştı. Kendini öldürmek istediyse de bir talih eseri kurtuldu. Gauguin artık Batı âlemiyle tamamen ilgisini kesmiş, kendini yerlilere hasretmişti. Hayatının son günlerinde, sıhhati iyiden iyiye bozulunca, yurduna dönmek, orada ölmek istediyse de bu isteğine ulaşamadı. Son günlerini büyük bir sıkıntı içinde geçirdi. Yerlilerle arasında çıkan bir anlaşmazlıktan dolayı hapse atıldı.

Gauguin, resimde, empresyonizme önem vermemiş, sembolizmi benimsemiştir. Tahiti'de yaptığı tablolar resim tarihinde ayrı bir yer tutar.

Gauguin'in maceralı hayatı birçok romanlara konu olmuştur. Bu arada ünlü İngiliz yazarı Sommerset Maugham «The Moon and Sixpence» adındaki romanını Gauguin'in hayatından ilham alarak yazmış, daha sonra bu eser filme de alınmıştır. Paul Gauguin'in «Noa Noa» adında, kendi hayatını anlatan bir romanı vardır. Tahitili karısından dünyaya gelen bir oğlu da babası gibi ressam olmuşsa da sanat âleminde önemli bir yer tutamamıştır.

GAULLE, Charles De (1890-)

General De Gaulle

Fransa'nın tanınmış ordu ve siyaset adamlarındandır. Bugün cumhurbaşkanıdır. Bir felsefe profesörünün oğlu olan De Gaulle, Lille'de doğdu. St. Cyr askerî okulunu başarıyla bitirerek 1913'te orduya katıldı. Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında savaşa girdi, 1916'daki Verdun Savaşı'nda Almanlara esir düştü, savaşın geri kalan kısmını esarette geçirdi.

Barıştan sonra memleketine dönen De Gaulle 1924'te Yüksek Savaş Okulu'nu bitirdi, 1925'te Mareşal Pétain'in kurmay heyetine girdi. 1931'de ve daha sonra yayınladığı askerlik hakkındaki eserler onun çok kudretli bir asker olduğunu ortaya koydu. De Gaulle, sabit savunma hatları yerine tank ve uçaklar yardımiyle yapılacak hareketli bir savunma ve savaşa taraftardı. Bu yüzden, Maginot Hattı'nı yapan eski zihniyetle anlaşamıyordu.

İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılında kurmay albay olan De Gaulle, savaşın ilk aylarında bir tank tugayına komuta etti, 1940'ta tuğgeneralliğe yükseldi. Sonradan bir müddet Savunma Bakanlığı'nda vazife gördü. Bu arada Churchill'le görüşme imkânını buldu.

Mareşal Pétain'in Almanlar'la mütareke yapması üzerine General De Gaulle Londra'ya gitti, 18 haziranda radyoda yaptığı konuşmayla Fransız milletini millî mukavemete çağırdı. Cezayir'deki Fransız Millî Kurtuluş Komitesi başkanı olan De Gaulle hür Fransa'nın önderi olarak kısa zamanda bütün dünyaca tanındı; Almanlar'a karşı girişilen Fransız mukavemet hareketinin timsali haline geldi.

Fransa'nın 1944 yılında Almanlar'dan kurtarılması üzerine geçici bir hükümet kur-

mak görevi de De Gaulle'e düştü. Yeni anayasayı hazırlamak için iki kurucu meclis seçildi. De Gaulle 1946 ocağında başbakanlıktan istifa ederek yeni anayasaya karşı cephe aldı. Hazırlanan anayasaya göre kurulacak hükümetlerin zayıf olacağını ileri sürüyordu. 1947'de Rassemblement du Peuple Français (Fransız Halk Topluluğu) partisini kurdu. Parti 1951 seçimlerinde önemli bir sonuç elde edemedi, 1953'te dağıldı.

De Gaulle bu tarihten sonra siyasi hayattan çekildi. Bu süre içinde «Mémoires de Guerre» (Savaş Hâtıraları) adlı 3 ciltlik eserini yazdı. 1958'de Fransa'nın bir iç savaş tehlikesiyle karşı karşıya kalması General De Gaulle'ü yeniden siyaset sahnesine çıkardı.

O tarihte Cezayir'deki Fransız ordusu, hükümeti tanımadığını bildirmişti. General De Gaulle bütün Fransızların güvendiği tek insan olarak idareyi ele aldı. Hemen yeni bir anayasa hazırlandı, De Gaulle 21 aralıkta cumhurbaşkanlığına seçildi.

1960 yılı ocak-şubat aylarında gene Cezayir'deki bazı Fransız askerlerinin çıkardığı isyanın bastırılmasında da General De Gaulle'ün büyük rolü oldu.

GAUTIER, Theophile (1811-1872)

Theophile Gautier

Tanınmış bir Fransız yazarıdır. Fransa'da Tarbes kasabasında doğdu. İlk öğrenimini orada yaptıktan sonra öğrenimine Paris'te devam etti. XVI. yüzyılın romantik edebiyatı Gautier üzerinde çok derin bir etki yaratmıştı. Kendisi gibi romantik devir hayranı yazar ve ressam birkaç arkadaşını bir araya oplayıp Romantikler Birliği'ni kurdu.

Gautier'nin ilk önemli şiiri «Albatros» 1830'da yayınlandı. Pek şatafatlı, ağdalı kelimelerle süslü olan bu şiir beğenildiyse de Gautier şair olarak şöhret kazanamadı. Daima değişiklikten hoşlanan, durgunluğu sevmiyen garip bir insandı. Edebiyatın her kolundaki kabiliyetini denemek istiyordu. Tiyatro için eserler yazdıysa da bunlar pek başarılı birer eser sayılamazdı. Kısa bir süre ünlü yazar Balzac'ın sekreterliğini yaptı, bu arada yazı tekniği hakkında ondan pek çok bilgi edindi, kendisi de roman yazmaya başladı. Gautier'nin önem kazanan ilk romanı «Mademoiselle de Maupin»dir. 1835'te yayınlanan bu eser en serbest fikirli Fransızları bile şaşkına çevirecek şekilde yazılmıştı. Gautier bu romanından sonra sadece hikâye ve roman yazmakla yetindi. Bir zaman sonra bundan da bıktı. Eleştirmeci olmak istiyordu.

Gautier'nin bu alandaki eserleri romanlarını, şiirlerini gölgede bırakacak kadar kuvvetliydi. Baudelaire ve Lamartine üzerine yazdığı denemeleri, «Romantizmin Tarihi» adındaki eseri, Gautier'nin en güzel eserleri sayılır.

Gautier bol bol seyahate de çıkıyordu. Yolculuk hâtıralarını da birkaç kitap halinde sonradan yayınladı.

GAVUR DAĞLARI (Bk. AMANOS DAĞLARI)

GAVYAL

Timsaha çok benziyen bir sürüngendir. Gagayı andıran ince uzun ağız yapısiyle timsahtan ayrılır. Birmanya ve Kuzey Hindistan'da yaşıyan gavyaların boyu altı metreyi geçer. Ancak, başlıca besinini balıklar teşkil ettiğinden, insanlara pek saldırmaz. Sivri ağız yapısı balık tutmaya çok elverişlidir. Gavyallar yılda kırk kadar yumurta yapar ve bunları kumların içine bırakırlar. Mart ve nisan aylarında yumurtadan çıkan yavruların uzunluğu 40 sm. kadardır.

Gavyal 6 metreye yaklaşan boyu ile korkunç bir canavar olmasına rağmen, insana çok nadir saldırır.

GAYDA

Gayda

Zurnalı ve tulumlu bir çalgıdır. Nefesli bir müzik aleti olan gayda İskoçyalılar'ın millî çalgısı sayılır.

Gayda bir tuluma tutturulmuş dört düdükle bir nefes borusundan ibarettir. Üfes borusu tuluma hava doldurmaya yarar. Bu borunun altına düşen boru zurnaya benzer. Üzerinde de altı delik vardır. Bu deliklerden istenen nağme çıkarılır. Öteki üç düdük tulumun üstünde bulunur. Bunlardan ikisi, zurnanın en pes sesinden bir oktav, üçüncüsü de iki oktav daha aşağı ses verir.

Gaydayı çalmak için koltuk altında tutulan tuluma hava doldurulur. Sonra bu tulum kolla sıkıştırılarak içindeki havanın düdük borularına gitmesi sağlanır.

Gaydayı İngiltere'ye bundan 2.000 yıl önce Romalıların getirdiği sanılıyor. İskoçya'dan başka, İrlanda, İspanya, Fransa ve İtalya'da, İskandinav ve Balkan memleketlerinde de gaydanın bazı çeşitleri kullanılır.

GAY-LUSSAC, Joseph (1778-1850)

Gay-Lussac

Tanınmış bir Fransız kimya ve fizik bilginidir. Yaptığı işlerin arasında en önemlisi, hidrojenle doldurulmuş bir balonla deniz seviyesinden 6.000 metre kadar yükseğe çıkarak atmosferin üst tabakalarını inceleme si, havanın hangi maddelerin birleşmesinden meydana geldiğini araştırmasıdır. Gay-Lussac bu çalışmaları sonucunda havanın magnetik kuvvetini, ısısını ve nemini de hesaplamak imkânını bulmuştur.

Gay-Lussac, Paris'teki Ecole Polytechnique (teknik üniversite) de okudu, asistanlık ve öğretmenlikten sonra, teknik üniversiteye kimya profesörü oldu. 1808'de Sorbonne Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne getirildi. 1806'da Fransız Akademi Üyeliği'ne seçilmişti. 1831'de de doğduğu yer olan Haute-Vienne'den milletvekili seçildi. 1839'da Senato üyesi oldu. Paris'te öldü. Père Lachaise mezarlığında gömülüdür.

Gay-Lussac Kanunu

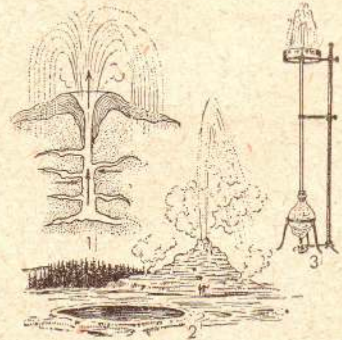
Gay-Lussac'ın kimya alanındaki en önemli keşfi kendi adiyle anılan kanundur. Gay-Lussac yaptığı deneylerle şunu bulmuştu: Aynı şartlar altında, yani aynı sıcaklıkta, aynı basınçta, su buharını meydana getirmek üzere birleşen hidrojenle oksijenin hacımları arasında 1/2 gibi basit bir oran vardır. Gay-Lussac bu tepkimeye giren gazlarla tepkimeden meydana gelen gazların hacımları arasında daima bu oranın bulunup bulunmadığını anlamak için bazı deneyler yaptı, onlarda da müspet sonuç aldı.

GAYZERLER

Yer altından basınçla fışkıran sıcak su kaynaklarıdır. İçlerinde erimiş birçok metal bileşikleri bulunur; bu bakımdan, bazı hastalıkları iyi edici özellikleri de vardır. Kaynarca ve kaplıcalar da birer gayzerdir (Bk. Kaplıca).

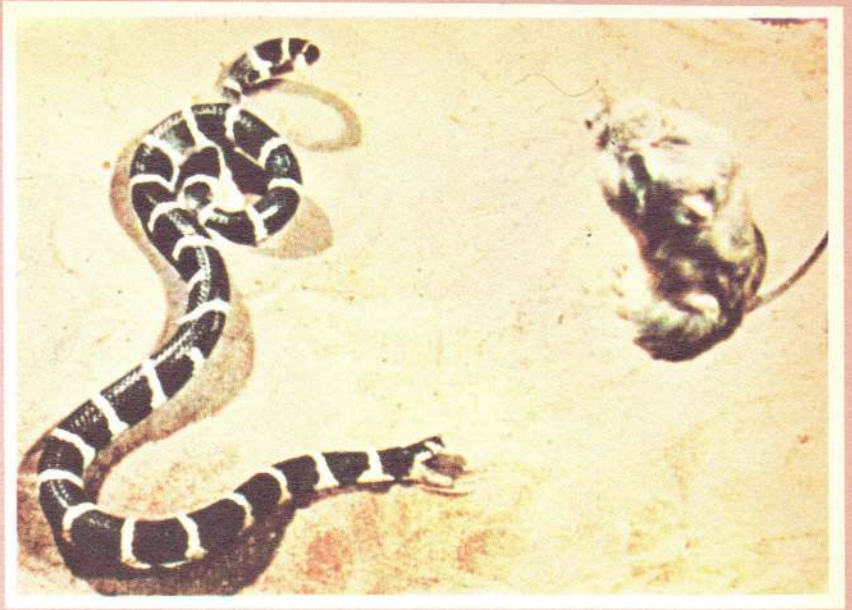
Gazyerlerin kaynağı yağmurdur. Yağmur suları toprağa düştükten sonra alt tabakalara doğru süzülür. Su geçirmiyen tabakalara raslayınca daha aşağılara inemediği için, çeşitli yönlerde yayılır.

Yerkabuğunun derinlerine indikçe sıcaklık artar. Bu artış her 30 metrede 1° yi bulur. Böylece derinlere inen sular ısınır. 100° ye kadar ısınırsa buharlaşarak çevrelerine basınç yaparlar. Bu basıncın etkisiyle uygun buldukları bir boşluktan veya çatlaktan yeryüzüne fışkırırlar. Böylece gayzerler doğmuş olur. Gayzerler çoğunlukla fayların bulunduğu, volkan bölgelerinde görülürler.

Gayzer: 1 — Boyuna kesit; 2 — Amerika'da Yellowstone Park'taki Excelsior gayzeri; 3 — Gayzerin oluşunu gösteren deney

HAYVANLAR ÂLEMİ

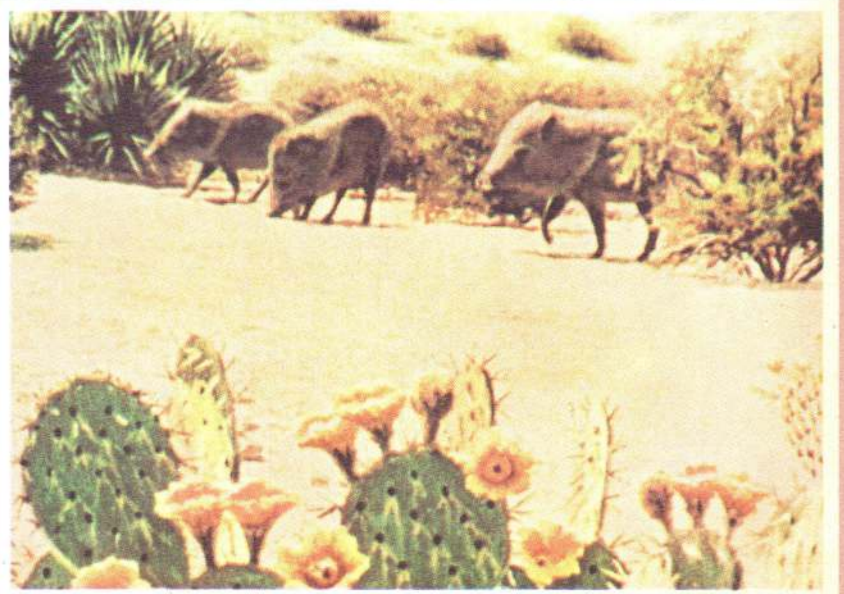

FARE İLE YILAN — Çölde yaşıyan hayvanlar amansız bir ölüm kalım savaşı içindedir. İşte bir fare can düşmanı yılanla karşı karşıya.

Hayat ANSİKLOPEDİSİ

CEYLÂNLAR — Gözlerinin güzelliğiyle tanınan ceylânların ana yurdu Kuzey Afrika'dır. Bu hayvanlar son derece çeviktirler, çok hızlı koşarlar. Renkleri sayesinde kolayca tabiata uyarlar. Avlanmaları çok zordur.

YABAN DOMUZU — Dünyanın hemen her yerinde bulunur. Çünkü bu hayvanlar, bulundukları yerlere göre, kaktüsten yılana kadar her şeyi yerler.

Cisimlerin Üç Halinden Biri: GAZ

GAZ, cisimlerin üç halinden biridir. Cisimler tabiatta şu üç halde bulunurlar: 1 — Katı, 2 — Sıvı, 3 — Gaz.

Bir cismin tanınması en güç hali gazdır. Çünkü gazın belirli bir biçimi, hacmı yoktur. İçine girdiği kabın biçimini alır. Kabın büyüklüğüne, küçüklüğüne göre ya genişler, ya sıkışır. Gözle görülen, elle dokunulan cisimlere benzemez.

Evrendeki cisimlerin çoğu durağan yıldızlardır, bu yıldızların tamamı gazdır. Dünyamız da meydana gelirken gaz halindeydi, sonradan soğuma ile yoğunlaştı, bugünkü şeklini aldı. Evrenin bütününe bakılırsa gaz hali maddenin en tabiî, en basit halidir denebilir.

Gazın cisim olduğu şu basit deneyle gösterilir: İçi bir hava boşaltma tulumbasiyle boşaltılmış, ağzı sıkıca kapatılmış bir balon, terazinin bir kefesine konarak, tartılır. Sonra, ağzı açılarak hava girmesi sağlanır. Bu anda terazi dengesinin bozulduğu, balonun bulunduğu kefenin ağır geldiği görülür.

Gazın cisim olduğu anlaşıldıktan sonra yapısı da araştırıldı, gaz halinde olan bütün elemanların molekül halinde olduğu bulundu. Gaz molekülleri devamlı ve her yönde hareketlidirler. Bu hareket sırasında hem birbirlerine, hem de bulundukları kabın yüzeylerine çarparlar. Bu çarpmaların sayısının azalıp çoğalması gazın baskısını doğurur.

Gaz Kanunları

Gaz halinin çeşitli özellikleri belirli gaz kanunlariyle ortaya konulmuştur. Başlıcaları şunlardır:

Boyle Kanunu. — 1659'da İngiliz fizikçisi Robert Boyle bir gazın hacmı belirli bir oranda küçülünce basıncının aynı oranda büyüdüğünü, hacmı büyüyünce basıncının azaldığını deneyle ispat etti, kendi adı verilen «Boyle Kanunu» nu buldu. Bu kanuna Fransızlar «Mariotte Kanunu» derler; çünkü Boyle'den 15 yıl sonra aynı kanunu Mariotte da bulmuştur. Bazı fizik kitaplarında bu kanun «Boyle-Mariotte Kanunları» diye anılır.

Gay-Lussac Kanunu. — Daha sonra Fransız bilgini Gay-Lussac gazın basıncının ve hacminin ısı derecesiyle ilgili olduğunu keşfetti, ve «bir gazın hacmı veya basıncı sabit tutularak sıcaklığı 1° artırılırsa o gazın hacmı veya basıncı 0° deki halinin 1/273 katı kadar artar» şeklinde özetlenen kanunu buldu (Bk. Guy-Lussac).

Dalton Kanunu. — İngiliz fizikçi ve kimyacısı Dalton gaz karışımlarındaki toplu basıncın karışımı meydana getiren gazların ayrı ayrı kendi basınçları toplamına eşit olduğunu göstermiştir.

Gaz Basıncı

Gaz basıncı «manometre» denilen özel aletlerle ölçülür (Bk. Manometreler). Basınç birimi atmosferdir. 1 atmosfer, dünyamızı çeviren hava tabakasının deniz kenarında ve 0° de 1 mm^2'lik yüzeye yaptığı basınçtır. Bu basınç 1 mm^2 kesitinde, 76 sm. yükseklikte bir civa sütununun ağırlığına eşittir. 1033,6 gr. dır. Her gazın cinsine göre bir ağırlığı vardır. Bu ağırlık farkı gazların birbiriyle her oranda karışmasına engel olmaz.

Gazlar çok ince deliklerden geçebilir. Çoğu sıvılarda erir. Meselâ sularda yaşıyan canlılar suda erimiş havadan faydalanarak solunurlar.

Sıvıların, bazı katıların sıcaklık etkisiyle gaz haline gelmesine «buharlaşma» denir. Buhar, meydana geldiği katının veya sıvının gaz halidir. Hemen hemen bütün gazlar sıvı hale getirilebilir. Bunun için gazlar yüksek basınç altında soğutulur, basınç kaldırılınca sıvılaşma meydana gelir. Fakat bu halde çok kalamazlar, içinde bulundukları ortam onların o hali için çok sıcaktır. Derhal şiddetle kaynıyarak yeniden gaz haline dönerler. Bazı gazlar çok düşük sıcaklıktan sıvı haline geçerler. Bugünkü teknik bilgimizle bunları sıvı haline getiremeyiz. Çeşitli gazların yanma, koku veya renk özelliği vardır.

Gaz Çeşitleri

Gazları 3 grupta toplıyabiliriz: 1) Eleman olan gazlar; 2) Bileşik olan gazlar; 3) Karışım olan gazlar (eleman veya bileşikler karışımı).

1. — Eleman Gazlar: Tabiatta eleman halinde bulunan gazlar 11 tanedir. Beşi hem eleman halinde, hem de bileşiklerde bulunabilir. Bunlar 1) hidrojen, 2) oksijen, 3) azot, 4) flüor, 5) klordur. Geri kalan altı tanesi bileşik yapmıyan, tabiatta daima eleman halinde bulunan gazlardır: 1) helyum, 2) neon, 3) argon, 4) kripton, 5) ksenon, 6) radon.

Bunlara «soy gazlar» denir. Molekül halinde de bulunmazlar, daima atom halindedirler. Dünyamızı çevreliyen hava tabakası içinde çok az oranda bulunurlar. Bu gazlar bazı ışıklandırma sistemlerinde kullanılır. Helyum hidrojenden sonra gelen en hafif gazdır. Eskiden balon ve zeplinlerde kullanılırdı. Bugün dalgıçlara verilen oksijenin içine azot yerine helyum karıştırılıyor. Helyum kanda azot kadar erimez, dalgıç aletlerinde tehlikesizce kullanılır.

Bu 11 gazdan başka birçok elemanlar yeter sıcaklıkta gaz heline geçebilirler.

2. — Bileşik Gazlar: Çok çeşitlidir. Karbon, oksijen, hidrojen bunlardandır. Bileşik haldeki gazlar kimyasal olaylar sonucunda doğarlar. Saf bileşık olarak özel işlerde kullanılmak üzere elde edilirler. Kükürtlü hidrojen, asetilen, azot protoksit gibi.

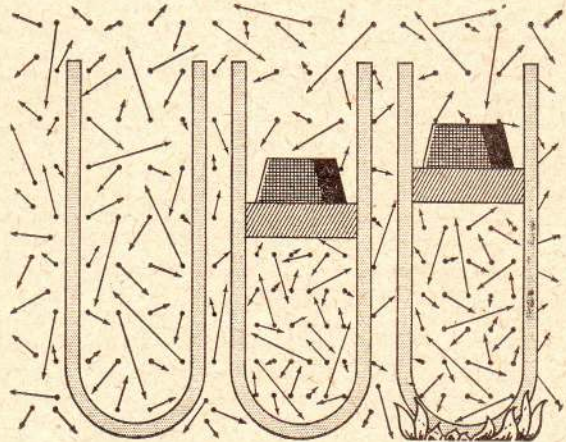
3. — Karışım Gazlar: Endüstrinin en önemli kolunu meydana getirirler. Çeşitli gaz karışımları enerji elde edilmesinde kullanılır. Gaz karışımlarının en önemlisi havadır (Bk. Hava). Hava azot, oksijen, çok az oranda karbon dioksit ve soy gazlar karışımıdır. Hava hem canlı varlıkların yaşıyabilmesi, hem de birçok fiziksel ve kimyasal olayların meydana gelebilmesi için gereklidir. Endüstride enerji elde edilmesi bir takım yanma olayları sonucu olduğundan, yanma olayları için de yakıcı gaz olan oksijene ihtiyaç olduğundan hava yanma olaylarının meydana geldiği veya oksijenin elde edildiği bir gaz karışımı olarak kullanılır.

Gaz Yakıtlar

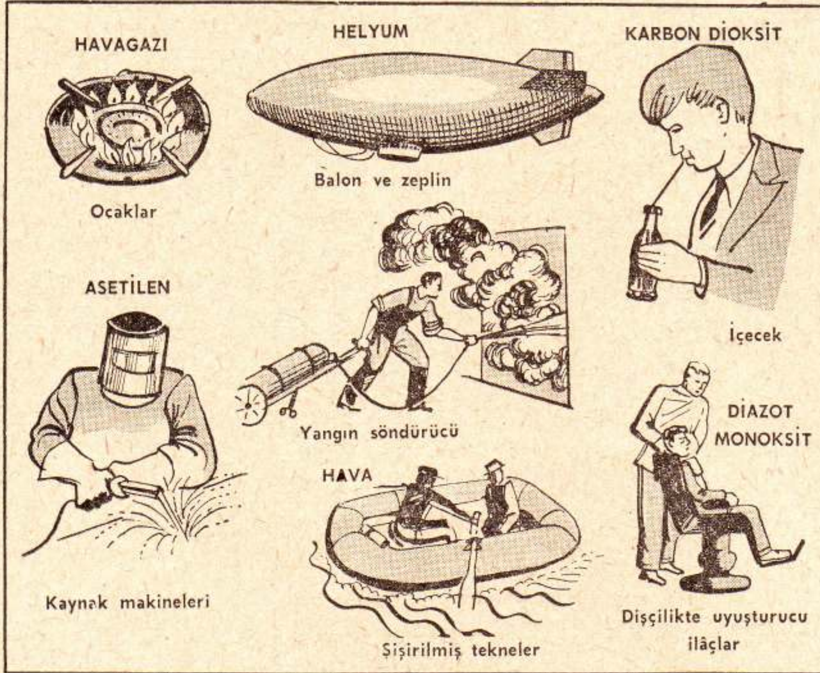
Enerji elde edilmesinde kullanılanlar yanabilen gazlardır. Katı ve sıvı yakıtlardan şu üstünlükleri vardır:

Bir yerden başka bir yere iletilmeleri kolay ve ucuzdur. Hava ile iyi ve kolay karıştıkları için fazla havaya lüzum göstermezler. Yakılmaları kolay, kullanıldıkları cihazlar basittir, Yanma hızları fazla olduğundan ocak-

BOYLE'UN BULDUĞU GAZ KANUNLARI

Soldaki şekilde ağzı açık bir tüpte serbest gaz molekülleri gözüküyor. Bu moleküller çeperlerine bir basınç yaparlar. Bu basınç deniz yüzünde ve donma derecesinde santimetre kareye 1 kilogramdır. Ortaki şekilde bir piston vasıtasiyle tüpteki gazların dar bir yere sıkıştırıldığı görülüyor Gaza normal atmosfer ağırlığının iki katı bir basınç yapılırsa hacmı yarıya iner. Bu durumda gazı ısıtacak olursak (sağdaki şekil) moleküller büyük bir hızla uçar, meydana getirdikleri basınçla üzerlerindeki basıncın bir kısmını giderir, kapladıkları hacmı genişletirler.

Gazların günlük hayatımızda önemli yeri vardır. Doktorlukta hissi iptal etmek, havacılıkta balon, zeplin gibi araçları havada tutmak, akaryakıt motorlarını çalıştırmak için çeşitli gazlardan faydalanılır.

lar küçük ve az yer kaplar. Bazı özel metotlarla yüksek sıcaklıklar elde edilebilir. Motorlarda da kullanılabilir.

Gaz yakıtlar 1) tabiî 2) suni olarak ikiye ayrılır:

1. — Tabiî Gazlar: Daha çok petrol bölgelerinde yer çatlaklarından veya açılan kuyulardan çıkar. Petrolü meydana getiren karbon ve hidrojen bileşimlerinin (hidrokarbonların) ilk üyeleridir. Hidrokarbonların karbon sayısı az olanları gaz halindedir: Metan, etan, etilen gibi. Kuzey Amerika'da bazı şehirlerde havagazı yerine bu gazlar kullanılmaktadır.

2. — Suni Gazlar: Daha çok kömürlerden çıkarılır. En önemlisi havagazıdır. Büyük şehirlerde fabrikalarda elde edilir, birçok işlerde kullanılır (Bk. Havagazı).

Endüstride havagazından başka yakıt olarak kullanılan gazlar şunlardır: Generator gazı, su gazı, kuvvet gazı, asetilen, hidrojen, propan-bütan karışımı.

1. — Generator Gazı: «Generator» adı verilen özel fırınlarda, kızgın kok veya taşkömür üzerinden hava geçirmekle elde edilir. Bileşimi karbon monoksit ve azot karışımıdır.

2. — Su Gazı: Kızgın kömür üzerinden hava yerine su buharı geçirilirse su gazı elde edilir. Bunun bileşimi karbon monoksit ve hidrojen karışımıdır.

3. — Kuvvet Gazı: Bazı endüstri kollarında bu iki gaz (generator ve su gazı) karışım halinde kullanılır. Bu gaz karışımına «kuvvet gazı» adı verilir.

Gazların Depolanması

Gaz depoları (gazometreler) yaş ve kuru olmak üzere iki usul üzerine yapılır.

1. — Yaş Usul: Saçdan yapılmış, bir yanı açık silindirler, açık tarafı sıvı üzerine gelmek suretiyle, su veya yağa batırılır. Alttan gönderilen gazla dolan silindir sıvı üzerinde yükselir. Gaz eksildikçe silindir sıvıya batar. Bazı gaz depoları iç içe girmiş birkaç silindirden yapılmıştır. Bunlara «teleskop depolar» denir.

2. — Kuru Usul: Bu gaz depoları üstleri ince bir damla kapalı büyük silindirlerdir. İçindeki hareketli bir kapak basıncı ayarlar. Kapakla silindir arasından gaz sızmaması için silindir duvarlarından aşağı katran akıtılır. Kuru depolardan daha büyük olan bu gazometreler 600.000 m^3 gaz alabilirler.

Küçük ölçüdeki gaz toplama kaplarına «tüp» denir. Daha çok oksijen, karbon dioksit, asetilen, hidrojen saklamak için kullanılır. Çeşitli büyüklüktedirler. Taşınabilirler. Bunların içine gaz basınçla doldurulur. Normal büyülükte bir oksijen tüpünde 5 m^3 gaz 130 atmosfer basınçla doldurulmuştur. Kullanılırken basınç düşürücü muslukları ve basınç ölçen manometreleri takılır.

Gazların Taşınması

Gaz ileten cihazlar ikiye ayrılır: 1) Yüksek basınç ve küçük hacımla emen veya basan cihazlar, 2) Daha düşük basınçla çalışan vantilâtörler.

Birinci bölüme kompresörler girer. Bunlar arasında 1-3 atmosfer veya 150 atmosfer basınç sağlıyan kompresörlerle 1000 atmosferlik basınç sağlıyan hiper-kompresörler vardır (Bk. Kompresör).

Bunlardan başka sıvı halkalı tulumbalar, merkezkaç hava tulumbaları vardır. Bunlar küçük ölçüdeki işlerde kullanılan cihazlardır. İkinci bölümdeki cihazlar az ve çok kanadlı vantilâtörlerdir. Bunların en büyük basınçları 685 mm lik su sütunu ağırlığına eşittir.

Gaz Sayaçları

Gaz miktarlarının ölçülmesi için kullanılan cihazlardır. Bu sayaçlar yaş ve kuru usulde çalışırlar.

1. — Yaş Sayaçlar: Daha hassastır, fakat çabuk paslanmaları, suyun buharlaşması dolayısiyle kullanılışlı değildir. Evlerde ekseri kuru usulle çalışan körüklü gaz sayaçları kullanılır.

2. — Kuru Sayaçlar: Ortadan iki bölüme ayrılmıştır. Her bölümde bir körük bulunur. Böylece dört bölüme ayrılan sayaçta iki bölüme gaz dolarken iki bölümden gaz boşalır, körüğün hareketiyle bir sayı aleti hareket eder.

Büyük gaz miktarları için dönme pistonlu gaz sayaçları kullanılır.

Gazların Kullanılması

Endüstride, gazların yanmalariyle meydana getirdikleri sıcaklıktan başka, yanma sırasında hacım genişlemesiyle bulundukları kamaradaki basınç artmasından da faydalanılır. Bu basınc iki kaynaktan sağlanır: 1) Buhar; 2) Akar yakıt.

1. — Buhar Gücü: Su buharı suyun gaz halidir. Bir kazanda çeşitli ısıtıcılarla ısınan su buhar haline gelir, dışarı çıkarılmadan belirli bir basınca yükseltilir. Buradan basınçla alınan buharda bir iş yapma gücü vardır. Bu gücü bir pistonun hareketine veya bir türbinin döndürülmesine kullandığımız zaman bir fabrikada birçok makinelerin işlemesini, bir geminin hareketini sağlamış oluruz.

2. — Akar Yakıt Gücü: Akar yakıtla elde edilen enerji, akar yakıtı buhar haline getirip bir silindir içinde yakmakla elde edilir. Bir pistonun sıkıştırma hareketi sırasında hava ile karışık halde yakılan gaz, hacım genişlemesi dolayısiyle, pistonu büyük bir kuvvetle iter, piston hareketine bağlı bir iş meydana gelir. Bugün elektrik santrallerinden bütün kara, hava ve deniz ulaştırma araçlarına kadar birçok yerlerde bu kuvvetle çalışan benzin ve diesel motorları kullanılıyor. Diesel motorlarında mazot kullanılır (Bk. Motor; Mazot).

Yanmaları âni olan ve bir patlama ile gaz haline geçen patlayıcı maddelerin gaz basınçlarından da savaş gücü olarak faydalanılır. Tabancadan en büyük top mermilerine, füze ve roketlere kadar bütün bu araçlar gaz basıncının etkisiyle çalışırlar. Jet motorlarında önden alınan hava büyük bir baskı ile arka taraftan verilerek uçaklara büyük bir hız sağlar (Bk. Jet).

Zehirli Gazlar

Canlılar gazla çevrili bir ortamda yaşarlar, hayatlarının devamlılığını solunum organlariyle aldıkları havanın oksijeni sağlar. Çeşitli gazların canlılar üzerinde çeşitli etkileri vardır. Canlıların sağlığını bozucu etkileri olan gazlara «zehirli gazlar» denir.

Zehirli gazlar, sağlık bozucu etkileri dolayısiyle, insanların savaş gücünü de bozdukları için çok eskiden beri bir savaş aracı olarak kullanılmak istenmiştir. M. Ö. 428 yılında Peloponez Savaşları'nda Piltea şehrinin kuşatılmasında içeridekileri dışarı çık-

maya zorlamak için odun dumanı ve kükürt yakılarak uygun rüzgâr altında şehre gönderilmişti. Daha sonra İstanbul'un fethi sırasında Bizanslılar'ın kullandıkları «Rum ateşi» (Greguar ateşi) hem yangın çıkarmak, hem de çıkan gazların sağlık bozucu etkilerinden faydalanmak için kullanılmıştır.

1907'de toplanan uluslararası Lâhey Konferansı savaşlarda zehirli gaz kullanmayı yasak etmişti. Buna rağmen, 1. Dünya Savaşı'nda ilk defa Almanlar Fransızlar'a karşı klor gazı kullandılar, bir tümenin 5000 kişisi öldü. Daha sonra gene o savaşta Fransızlar'la İngilizler de zehirli gaz kullandılar.

Zehirli gazlar canlılar üzerindeki etkileri bakımından beşe ayrılır:

1 — Sinir Gazları: Korkunç gazlardır. Renksiz ve kokusuzdurlar. Gözbebeği ufalmasiyle başlıyan etkileri bütün kasların normalüstü kasılmasiyle devam ederek ölüme kadar götürür.

2 — Yakıcı Gazlar: Deri üzerinde iyileşmesi çok zor yaralar açar.

3 — Boğucu Gazlar: Akciğerlerde şişme meydana getirir, insan soluk alamamaktan ölür.

4 — Aksırtıcı Gazlar: Öldürücü değildir. İnsanı şiddetle aksırtır, geçici bir zaman için savaş dışı yapar.

5 — Göz Yaşartıcı Gazlar: Bunlar da öldürücü değildir. Geçici bir zaman görmeye engel olur.

Güldürücü Gaz

Renksiz, az miktarı kokusuz bir gazdır. —89,8° de kaynar. Anestezide kullanılan azot protoksit, sinir sistemi üzerindeki etkisi dolayısiyle, «güldürücü gaz» adını almıştır. Kimyada «diazot-monoksit» veya «azot oksidul» adı verilir. Susuz amonyum nitratın 170°'ye ısıtılmasiyle elde edilir. Yanan bir alev üzerine gönderilirse alevi şiddetlendirir. Bu özelliği oksijene benzer. Solunum yolu ile alındığı zaman ilk önce bir sarhoşluk verir, solunum devam ederse bayıltır. Bayıltma (narkotizan) özelliğinden dolayı ameliyatlarda kullanılır. Yalnız, öteki gazlar gibi «bomba» lara (tüplere) doldurulamaz, çünkü patlıyabilir. Kullanılacağı yerde elde edilmelidir.

Bir gaz maskesi. İlk defa 1915'te Fransızlar tarafından sadece klor gazına karşı kullanılan bu çeşit maskeler bugün çok gelişmiş durumdadır.

Gaz Maskesi

1. Dünya Savaşı'nda, 1915'te Almanlar Fransızlar'a karşı ilk defa klor gazı kullanınca Fransızlar koruyucu olarak gaz maskesini buldular. Bugün çeşitli işlerde kullanılmakta olan gaz maskesi başlıca iki kısımdan ibarettir: Maske, süzgeç.

1. — Maske: Kauçuktan yapılmıştır. Yüzü tamamen kaplar. Göz kısmında geniş gözlükler vardır. Burun kısmında bir maşa burun kanadlarını sıkar, ağızdan soluk alınmasını sağlar.

2. — Süzgeç: İki şekilde olur. Bir kısmı küçüktür. Maskenin ağız kısmına takılır. Bir kısmında ise süzgeç daha büyüktür, çanta şeklinde arkada veya göğüs üzerinde taşınır. Maske ağzından çıkan bir hortum süzgece bağlanmıştır. Süzgeçlerde solunum yolu ile giren havayı süzen bir «aktif kömür» tabakası bulunur (Bk. Kömürler), giren çeşitli gazların bileşimini bozabilecek bazı kimyasal bileşikler vardır. Ayrıca bunlar soda, potasyum permanganat, bazı nikel tuzlarıdır.

Savaş anında yanda taşınan bir maske 6 saniyede takılabilir. Bazı zehirli gazlara karşı özel elbiseler de kullanılır. O zaman bu elbiselerle maske hava geçirmiyecek, kullanan kimsenin her tarafını kapatacak şekilde hazırlanır.

GAZ BEZİ

Ameliyatlarda ve yaraları sarmakta kullanılan bir çeşit tüldür. «Gazlı bez» diye de anılır. «Gaz bezi» adı Fransızca «tül» anlamındaki «gaze» kelimesinden gelir.

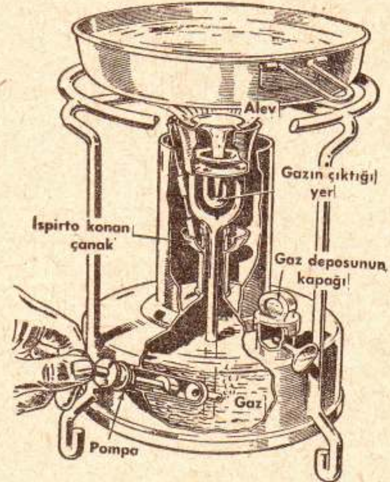
Bu kelime de Fransızca'ya eskiden bu çeşit tüllerin dokunduğu Filistin'deki Gazze şehrinin adından geçmiştir.

Gaz bezi eczanelerde satılır. Bunlar sterilize olduğu için doğrudan doğruya yaralara konulabilir. Bu bakımdan, daima evde bulundurmak faydalıdır. Her hangi bir yerimiz kesildiği zaman gaz beziyle sarmak, temizlemek suretiyle mikrop kapma tehlikesini önliyebiliriz.

GAZ OCAĞI

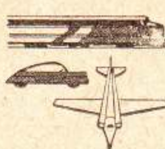
Gaz yağı (petrol) yakan bir ocaktır. Pompalı ve fitilli olmak üzere iki çeşidi vardır.

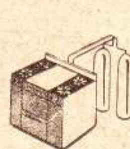
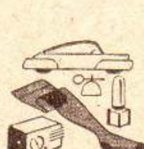
1. — Pompalı Gaz Ocakları: Gaz yağı sağlam bir pirinç depo içine doldurulur. Bu deponun bir pompası vardır. Bu pompayla depoya hava basılınca, gaz yağı ortadaki ince borudan yükselir. Bu borunun üst kısmı daha önce ispirtoyla iyice kızdırılmıştır.

Bir gaz ocağının kesiti

TABİÎ GAZLARDAN NERELERDE VE NASIL FAYDALANILIR

Kuru gaz (etan-metan)	Ağır hidro-karbonlar	Etan-propan	Propan-bütan	Tabiî benzin	İso-bütan	Bütan
Ev ve endüstri için yakıt Mürekkep ve lâstik için karbon isi Antifriz olarak metil alkol Plâstikler, boya vs. için formaldehit	Jet yakıtı Dizel yakıtı Benzin Gaz yağı	Kloroform Plâstikler Sentetik kauçuk Nitrogliserin Aseton Asetik asit Eter Mürekkep Antifriz Etil alkol	Yakıt olarak kullanılır (Sıvılaştırılmış petrol gazlarıdır)	Uçak benzini Otomobil benzini Benzen Temizlik suları Patlayıcı madde ve plâstikler için fenol Kokulu ve patlayıcı maddeler için toluen	Uçak benzini Sentetik kauçuk	Yüksek kaliteli otomobil benzini

Borudan yükselen yaz yağı buraya gelince buharlaşır, büyük bir hızla, incecik delikten dışarı çıkar, çıktığı anda da parlayıp yanar. Söndürmek için özel vida çevrilerek depodaki havanın boşaltılması sağlanır.

2. — Fitilli Gaz Ocakları: Fitil bir ayar vidasıyla yükseltilerek tutuşturulur. Fitilden devamlı olarak yükselen gaz yanar. Söndürmek için fitil kısılır.

GAZ YAĞI (Bk. PETROL)

GAZAL (Bk. CEYLAN)

GAZALÎ, Ebû-Hâmit Muhammet (1058-1111)

Gazalî

En büyük «kelâm» (İslâm felsefesi) bilginidir. Tus (bugünkü Meşhet) te doğdu. Mükemmel bir öğrenim gördükten sonra, Tus yakınlarındaki Nişapur'a geçerek büyük mutasavvıf Cüveynî'nin derslerine devam etti, onun şiddetle etkisinde kaldı. Gazalî'yi Selçuklular, ve onların ünlü veziri Nizamülmülk korudu. Selçuklu imparatorlarının, onların himayesinde bulunan Abbasî halifelerinin saygısını kazandı.

Gazalî birçok yüksek ilmî makamları kabul etmiyerek inzivaya çekildi; bilim ve düşünceyle vaktini geçirmeye başladı. O çağlarda dünyanın en büyük hükümdarı olan Selçuklu Sultanı Sencer, onu tahtına oturtup karşısına geçmek suretiyle dinler, binbir ikramda bulunurdu.

Gazalî, asıl İslâm filozofudur. Yunan felsefesinin devamcıları olan Farabî, İbni Rüşt, hattâ İbni Sina'dan bu bakımdan ayrılır.

Pek çok eseri arasında en ünlüleri «İhyâi Ulûmu'd-Dîn» (Din Bilgilerinin Diriltilmesi), «Makaasıdu'l-Felâsife» (Felsefe Sistemlerinin Maksatları), «Al-Munkızu mine'd-Dalâl» (Sapıklıktan Kurtuluş), «Nasîhatu'l-Mulûk» (Kırallara Öğütler) dir. Önemlileri başlıca Batı dillerine çevrilmiş, yüzlerce yazar tarafından yorumlanmıştır.

GAZAN MAHMUT HAN (1271-1304)

İran İlhanlıları'nın imparatorudur. 1295-1304 yılları arasında hüküm sürmüştür. İlhan Argun'un oğludur. Babası ilhan olunca Horasan-Mazenderan-Rey eyaletlerinin başına getirildi. Önce Budist olan Gazan, 23 yaşında İslâm dinini kabul edip Mahmut adını aldı.

Bu olay İlhanlılar'ın kesin şekilde İslâmlaşmasını sağladığı için, Ortaçağ tarihinde önemlidir. Devlet dini olarak bütün İran Moğolları tarafından kabul edilen İslâm, Gazan Han'ın büyük ihtimamlarına mazhar oldu. Böylece Mısır Memlûkleri ve Anadolu ile olan düşmanlık da az çok ortadan kalktı.

Büyük bir teşkilâtçı, büyük hükümdar olan Gazan, müspet ilimlere büyük önem verdi. Buna karşılık, devrinde önemli bir genişleme, dış siyasette de, askerlikte de anılmaya değer bir başarı olmadı (Bk. İlhanlılar).

GAZEL (Bk. DİVAN EDEBİYATI)

Gazete: Dünyadaki Olayları Yakınımıza Getiren Yayın

GAZETE olayları bildirmek üzere belli zamanlarda yayınlanan, büyük boyda, basılı kâğıttır. Çoğu gündeliktir; haftalık olanları da vardır.

Gazetenin ilk görevi haber yayınlamak olmakla beraber, politika, ekonomi, kültür konuları, çeşitli makale, roman, hikâye ve resimler de bugünün gazetelerinde yer almaktadır. Eski gazetelerde resim hemen hemen hiç bulunmazdı. Bugün de eski şekle bağlı kalan bazı gazetelerde az resim ve makale, buna karşılık bol haber bulunur.

İlk gazete, İulius Caesar (Sezar) devrinde Roma'da çıkmıştı. «Acta Diurna» (Günün Olayları) adını taşıyan bu gazeteyi Caesar'ın adamları hazırlıyordu. Elle yazılan gazete kalabalık sokak başlarına, alanlara asılıyor, böylece herkesin gazetede yazılı olan haberleri okuyup öğrenmesi sağlanıyordu.

Dünyada Gazete

XVI. yüzyılda Venedik'te «Notizie Scritte» (Yazılı Haberler) adında el yazması bir duvar gazetesi hazırlanmaktaydı. Basım makinesinin icadından sonra da bu gazete yayınlanmaya devam etmiştir; çünkü hükümetin yayın yasakları ancak makineyle basılmış gazetelerle ilgiliydi. Venedik'te çıkan gazete o zamanın parası olan bir «gazetta» karşılığında satılıyordu. Bu kelime çok geçmeden bütün bu yayın çeşidinin adı oldu. Gene XVI. yüzyılın başlarında, Avrupa'nın bazı şehirlerinde kurulan basımevlerinde, en önemli haberleri yayınlıyan gazeteler çıkmaya başlamıştı. Fakat bunlar günlük gazete değildi; yayınlanacak önemli haber oldukça çıkıyorlardı.

1615'te Almanya'da haftalık bir gazete yayınlanmaya başladı. «German Frankfurter Jurnal» adını taşıyan bu gazetede haftanın önemli olayları verildikten başka bunlarla ilgili yazılar da çıkıyordu. İngiltere'de de ilk defa 1622'de «Weekly News» (Haftalık Haberler) adında haftalık bir gazete çıkmaya başladı. 1695'te İngiltere'de sansür kalkıp da gazeteler istedikleri yazıları serbestçe yayınlamaya başlayınca öteki memleketlerde de sansür yavaş yavaş gevşedi.

Fransa'da ilk gazete «La Gazette» 1631'de çıktı. Bu gazete hükümetin resmî organı olarak uzun müddet yayınına devam etti. 1762'de de «Gazette de France» adını aldı. XVIII. yüzyılda Fransa'da birçok gazeteler çıktıysa da bugünkü anlamında gazetecilik 1789 ihtilâlinden sonra başladı. XIX. yüzyılda, bilhassa 1848'den sonra, gazetecilik hayatı çok canlandı. George Sand, Victor Hugo, Lamartine gibi büyük Fransız edebiyatçıları gazeteler çıkardılar.

Amerika'da gazetenin doğum yeri Boston'dur. XVII. yüzyılın sonlarında Boston'da birkaç gazete yayınlanıyordu. 1729'da Benjamin Franklin, Philadelphia'da «Pennsylvania Gazette» yi yayınlamaya başladı. Daha sonra da «North American» ı yayınladı. Bu gazete uzun müddet Amerika'nın en çok satan gazetesi olmuştur.

İngiltere'de XVIII. yüzyılın başından itibaren günlük gazeteler çıkmaya başlamıştır. Romancı Daniel Defoe'nun yayınladığı «Review» (Dergi), romancı Jonathan Swift'in yayınladığı «Examiner» (İnceleyici) gazeteleri, haberden çok makaleler bulunan fikir gazeteleriydiler. Daha sonra günlük haber gazeteleri de çıkmaya başladı. En eski günlük İngiliz gazetesi «The Times» (Vakitler) dir. 1785'te yayınlanmaya başlandı. Gazetenin kurucusu John Walter gazetesini halka beğendirebilmek için birçok yeni usullere başvurmuş, daima halkın hoşlanacağı, ilgileneceği haberleri vermeye dikkat etmiştir.

İngiliz gazeteciliğini dünya gazeteciliğinde ileri bir seviyeye ulaştıranlar arasında Alfred Hamsworth'u da saymak gerekir. 1896'da iki arkadaşiyle «Daily Mail» (Gündelik Posta) gazetesini çıkarmaya başladığı zaman Fransızların okuyucu avlama usullerine başvurarak gazetesini tefrikalarla doldurmuş,

BİR GAZETEYE HABERDEN BAŞKA NELER GİRER

Makale: Bir fikir üzerinde yazılan yazılardır. Gazetenin başyazarı tarafından yazılırsa «başmakale» adını alır ve çoklukla gezetenin olaylar karşısındaki görüşünü belirtir.

Fıkra: Daha çok alaylı bir dille yazılan, zaman zaman tenkid edici, zaman zaman sohbet tarzında, nispeten kısa yazılardır.

Karikatür: Olayları iğneleyici bir şekilde okurlara sunan çok kere gülünç resimlerdir.

Tefrika: Okurların gazeteyi devamlı olarak almalarını sağlıyan roman, uzun hikâye, meraklı konular gibi yazılardır.

Röportaj: Bir gazete yazarının bir olay üzerinde gördüklerini, öğrendiklerini anlattığı yazıdır.

Mülâkat: Olaylarla ilgili bir kimseyle yapılan konuşmadır.

Anket: Geniş kitleleri ilgilendiren konularda halkın fikrini almak için birçok kişiye tek tek sorularak yazılan yazılardır.

Siyasî İcmal: Siyasetin o günkü durumunu özetleyip yorumlarda bulunan yazılardır.

İlân: Gazetelerin gelirini artıran, en azından satış kadar önemli bir unsurdur. Bunlar ya Devletin verdiği «resmi ilânlar» dır, ya büyük müesseselerin ticari ilânlarıdır, ya da halkın verdiği küçük ilânlardır.

tefrikaların her gün heyecanlı bir yerde kesilmesine bilhassa dikkat etmişti. Gazete'nin ilk çıktığı günkü satışı 170.000'di. Bu sayı beş yıl içinde iki milyonu geçti. Zamanla gazetedeki tefrikaları, makaleleri azalttı, yüzde doksanını haberle doldurdu. «Daily Mail» den iyi para kazanmaya başlayınca daha başka gazeteler de hazırlamaya koyuldu. Çıkardığı gazetelerin baskı sayısı o kadar çoktu ki, bunlara kâğıt yetiştirmek imkânsızlaşmıştı. En sonunda bir kâğıt fabrikası kurup gazetelerinin kâğıdını kendisi yapmaya başladı.

Amerikan gazeteciliğinde ün kazanmış olanlardan biri James Bennet'tir. Bennet, 1835'te «New York Herald» (New York Habercisi) gazetesini çıkarmaya başladığı gün cebinde ancak beş yüz dolar vardı. Fakat, keskin zekâsı sayesinde gazetesini halka duyurabildi, kısa zamanda malî sıkıntıları giderdi. Bennet, gazetenin sadece bir zümreye değil, herkese hitap etmesi gerektiğine inanmıştı.

Amerika'nın en büyük gazetecilerinden biri de Macar asıllı Pulitzer'dir. 1883'te «New York World» (New York Dünyası) nı kurdu. Daima heyecan uyandırıcı haberler veriyordu. Gazetesinin satışı iyiydi. Fazla para kazanmaya başlayınca kendi adına çeşitli mükâfatlar düzenledi. Bunlardan biri Pulitzer Roman Mükâfatı'dır.

Amerikan'ın bir başka ünlü gazetecisi olan Hearst, mesleğe Pulitzer'in gazetesinde çalışarak başlamıştı. Sırf merak uğruna gazeteciliği meslek seçmişti. Babasının çıkardığı «Examiner» gazetesinin başına geçtikten sonra Pulitzer'i yenmeyi aklına koymuştu. «New York Journal» (New York Gazetesi) ni çıkarmaya başlayınca Pulitzer'in en iyi adamlarını yüksek ücretlerle kendi gazetesine aldı. Artık iki dev gazete arasında amansız bir savaşma başlamıştı.

Bugünkü gazeteciliğin kurucuları sayılan bu büyük İngiliz ve Amerikan gazetecileri bugün de hükümranlıklarını devam ettirmektedirler. Fakat aralarındaki rekabet eski hızını kaybetmiştir. Herbirinin gazeteleri muayyen okuyucu kitlelerine hitap ettiği için, satış da milyonları aştığından bir rekabete pek fazla lüzum kalmamıştır.

TÜRK GAZETECİLİĞİ

Türk gazeteciliğinin yüz otuz yılı ancak geçen bir tarihi vardır. Dünya gazeteciliğini inceliyecek olursak bizim, gazeteciliğe onlara göre iki yüzyıllık bir gecikmeyle başladığımızı söyliyebiliriz. Yurdumuzda basımevlerinin geç kuruluşu bu gecikmenin en önemli sebeplerinden biridir.

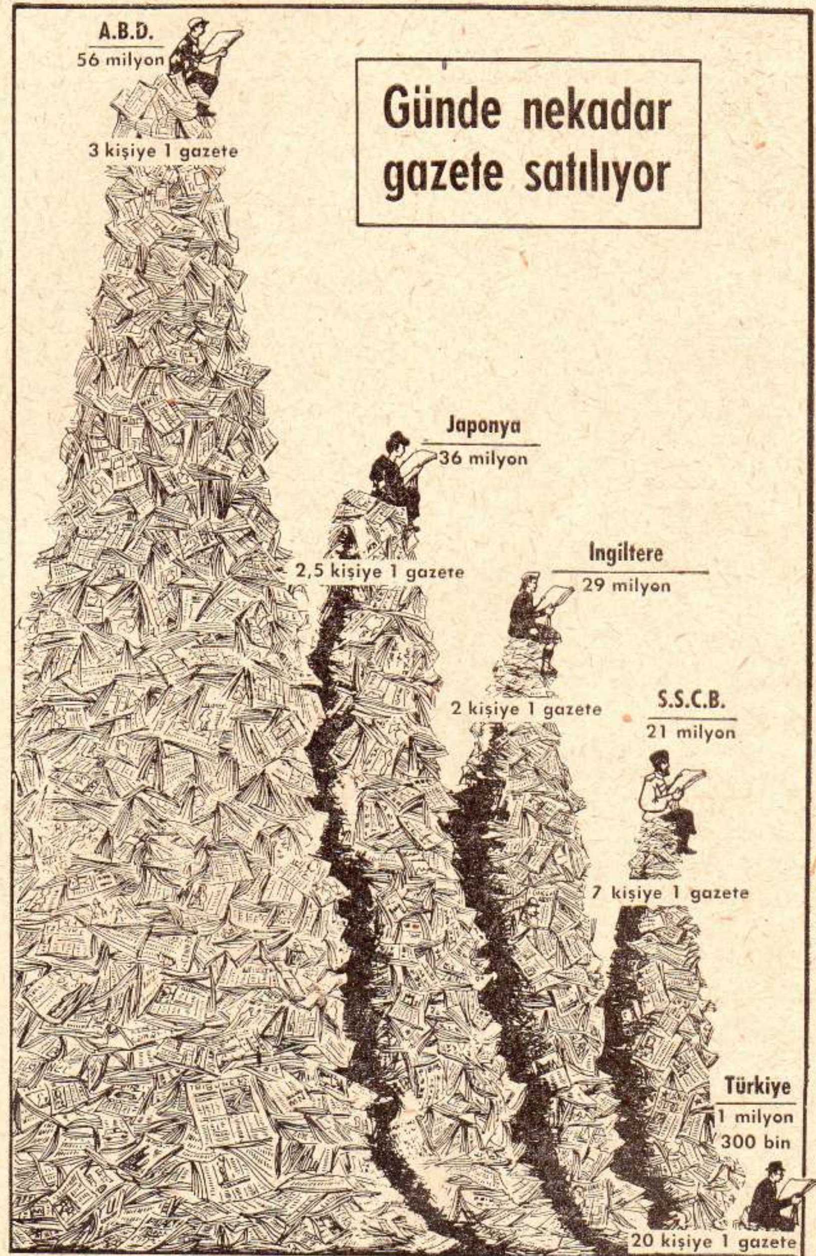
Türkiye'de ilk gazete İzmir'de Fransızca olarak yayınlanan «Smyrnéen» (İzmirli) adındaki gazetedir. 1824'te yayınlanmaya başlıyan bu gazeteyi Charles Tricon adında biri çıkarmıştır. Kısa bir zaman içinde iki sahip değiştiren gazete «Le Spectateur Oriental» (Doğu Gözcüsü) adını almış, sonunda gene bu adla Alexandre Blacque adında birine satılmıştır. Gazete 1827 yılı sonunda Fransız konsolosluğunun çeşitli baskıları sonunda kapanmışsa da, Alexandre Blacque 1828 başında «Courrier de Smyrne» (İzmir Postası) adında haftalık bir gazete yayınlamaya başlamıştır.

Türk dostu olarak bilinen A. Blacque'ın çalışmaları zamanın padişahı II. Mahmut'un gözünden kaçmamıştı. Aynı yılın ortalarında Blacque'ı İstanbul'a çağırttı, kendisine 1831 yılının sonbaharında «Le Moniteur Ottoman» (Osmanlı Habercisi) adındaki gazeteyi yayınlamak görevini verdi. «Le Moniteur Ottoman» yarı resmî bir gazete olacaktı. Türkiye'nin haklarını savunan bu gazete uzun müddet yayın hayatına devam etti.

İlk Türkçe Gazeteler

Takvim-i Vekayi. — II. Mahmut, Türkiye'nin haklı dâvalarını içeride ve dışarıda duyurabilmek için, «Le Moniteur Ottoman» dan sonra, bir de Türkçe gazetenin yayınlanmasını kararlaştırdı. Böylece «Takvim-i Vekayi» gazetesinin yayınlanmasına başlandı. Masrafı hükümet tarafından karşılanan bu gezetenin ilk sayısı 11 kasım 1831'de yayınlandı. 1840'ta «Ceride-i Havadis» in çıkmasına kadar memleketin tek Türkçe gazetesi olan «Takvim-i Vekayi» de haberlerden başka makaleler, çevirilir de yayınlanıyordu.

«Takvim-i Vekayi» birçok fasılalarla, birkaç defa da ad değiştirerek zamanımıza kadar yayınına devam etmiştir. 1920'de «Ceride-i Resmiye», 1922'de «Resmî Ceride» adını alan gazete 1928'den beri «Resmî Gazete» adı altında yayınlanmaktadır.

Dünyada günde 8.000'den fazla günlük gazete çıkmaktadır. Basılan gazete sayısı toplamı 250 milyonun üstündedir, her 1000 kişiye 92 gazete düşer. Ayrıca, haftada bir, iki veya daha fazla sayıda çıkan gazete veya dergiler de 30 bin kadardır, bunların baskı sayısı toplamı 200 milyona yaklaşır, her 1000 kişiye 72 gazete veya dergi düştüğü hesaplanmıştır.

DÜNYANIN EN BÜYÜK VE EN ÇOK SATAN GAZETELERİ

(1960 yılı ortalamaları)

FRANSA

France-Soir	1.350.000
Figaro	500.000
Aurore	440.000
Equipe	260.000
Monde	220.000
Humanité	188.000
Paris - Jour	175.000
Paris - Presse	127.000

A. B. D. (1)

New York Daily News	2.080.000
Chicago Tribune	950.000
New York Daily Mirror	872.000
Philadelphia Inquirer	619.000
New York Times	570.000
Los Angeles Times	456.000
Washington Post	390.000
New York Herald Tribune	326.000

İNGİLTERE (2)

Sabah gazeteleri:	
Daily Mirror	4.520.000
Daily Express	4.040.000
Daily Mail	2.100.000
Daily Herald	1.523.000
News Cronicle and Daily Dispatch	1.260.000
Daily Sketch	1.225.000
Daily Telegraph	1.108.000
Times	250.000
Guardian	178.000
Akşam gazeteleri:	
Evening News (Daily Mail'in)	1.225.000
Star (News Chronicle'in)	790.000
Evening Standard Daily Express'in)	590.000

İTALYA

Corriera della Sera (Milano)	600.000
Stampa ve Stampa Sera (Torino)	450.000
Unita (Roma) ve Unita (Milano)	250.000
Paese Sera (Roma)	180.000
Messagero (Roma)	150.000
Tempo (Roma)	150.000
Gazzettino ve Gazzettino Sera (Venedik)	150.000
Mattino (Napoli)	150.000
Giornale d'Italia (Roma)	110.000

JAPONYA (3)

Assahi Şimbun	8.150.000
Mainiçi Şimbun	4.625.000
Yomiuri Şimbun	2.810.000
Çubu Nippon Şimbun	960.000
Nihon Keizai Şimbun	922.000
Hokkado Şimbun	706.000
Nişi Nippon Şimbun	674.000

BATI ALMANYA

Westdeutsche Allgemeine (Essen)	395.000
Rheinische Post (Düsseldorf)	255.000
NRZ (Essen)	230.000
Die Welt (Hamburg)	215.000
Suddeutsche Zeitung (Münich)	211.000
Frankfurter Allgemeine Zeitung (Frankfurt)	195.000
Kölnische Rundschan (Köln)	153.000
Stuttgarter Zeitung (Stuttgart)	137.000
Frankfurter Rundschan (Frankfurt)	115.000
Der Tagesspiegel (Berlin)	96.000

S. S. C. B. (4)

Pravda	5.500.000
Komsomolskaya Pravda	2.300.000
Sovetskaya Rossya	1.700.000
Izvestiya	1.550.000
Trud	700.000

BREZİLYA

O Globo	250.000
Sao Paulo	110.000
Diario	90.000
Rio de Janeiro	80.000

İSPANYA

A. B. C.	120.000
Ya	100.000
Al Vanguardia	100.000

(1), (2) Amerikan ve İngiliz gazetelerinin pazar sayıları bu rakamların çok daha üstünde basılır.

(3) Büyük Japon gazetelerinin hemen hepsinin sabah nüshaları kadar basılan birer akşam baskıları vardır.

(4) Her cumhuriyette, mahallî dilde baskı yapan gazeteler vardır.

Ceride-i Havadis. — 1 ağustos 1840'ta İstanbul'da yayınlanmaya başladı. İkinci Türkçe gazetemizdir. «Ceride-i Havadis» i William Churchill adında bir İngiliz çıkarıyordu. William Churchill, İngiltere'deki «Morning Herald» gazetesinin İstanbul muhabiriydi. Yarı resmî bir hüviyeti olan «Ceride-i Havadis» her ay hükümetten yardım görür, baskı ve yazı işlerinde Türkler çalışırdı. William Churchill ölünce (1864) oğlu Alfred Churchill gazeteyi devam ettirdi.

Tercüman-ı Ahval. — Türkler tarafından yayınlanan ilk gazetedir. İlk sayısı 21 ekim 1860'ta çıktı. «Tercüman-ı Ahval» i Şinasi ve Agâh Efendiler çıkarmışlardır. Bu tarihte Türkiye'de azınlıkların, yabancıların Türkçeden başka dillerde yayınladığı 13 gazete vardı. «Tercüman-ı Ahval» önceleri haftada iki defa yayınlanırken sonradan üç, nihayet beş defa yayınlanmaya başladı. 1866'da kapanan bu gazetenin Türk gazeteciliğine ve irfanına büyük hizmetleri olmuştur (Bk. Agâh Efendi).

Tasvir-i Efkâr. — 27 haziran 1862'de Şinasi tarafından yayınlanan bu gazete değerli yerli ve yabancı eserler veren bir fikir gazetesiydi. Şinasi, Avrupa'ya giderken (1865) gazeteyi Namık Kemal'e bıraktı, o da memleketten ayrılmak zorunda kalınca gazeteyi Recaizâde Mahmut Ekrem'e devretti. Önceleri haftada iki defa, sonra daha sık yayınlanan «Tasvir-i Efkâr» 860 sayı çıktıktan sonra kapanmıştır.

Ruzname-i Ceride-i Havadis. — Kırım Savaşı çıkınca «Ceride-i Havadis» in sahibi William Churchill, Londra'daki gazetesinin muhabiri sıfatiyle, Kırım'a gitmişti. İstanbul'da da, savaş boyunca gönderdiği önemli haberlerin halka duyurulması için, tek yapraktan ibaret «Ruzname» başlıklı ilâveler çıkarılmaya başlandı. Bu ilâveler savaşın bitmesinden sonra ancak yılda bir, iki defa çıktı. 1860'ta «Tercüman-ı Ahval» yayınlanmaya başlayınca «Ruzname-i Ceride-i Havadis» haftada beş gün çıktı.

İstanbul'da yayınlanan gazetelerin sayısı bilhassa 1870'ten sonra hızla çoğalmıştır.

Dergiler

«Mecmua-i Fünûn» Türkiye'de çıkan ilk dergidir. Münif Paşa tarafından 1862'de yayınlanmaya başlandı. 1850'de «Mecmua-i Askeriye» adında aylık bir dergi çıktıysa da, bu, şekil bakımından, daha çok gazeteyi andırıyordu.

«Mir'at» adındaki ilk resimli Türk dergisi de 1862'de yayınlanmaya başlandı. Mustafa Refik'in çıkardığı bu dergi ancak üç sayı çıkmıştır.

«Mir'at» tan sonra 1864'te «Ceride-i Askeriye», 1865'te «Takvim-i Ticaret», 1869'da «Mümeyyiz» adlı dergiler çıktı. «Mümeyyiz» dergisinin çıkardığı, çocuklara mahsus haftalık ilâveyi de ilk çocuk dergisi sayabiliriz.

1869'da ilk mizah gazetesi, «Diyojen» çıktı, 1871-1872 yıllarında da çeşitli mizah dergileri yayınlandı.

1874'te yayınlanan «Tiyatro» adında, haftada iki defa çıkan gazeteyi, yazıları bakımından, sahne hayatından bahseden ilk dergi saymak yerinde olur.

Türk gazetelerinin İstanbul'da yayınlanmaya başlanmasından sonra yurdun başka yerlerinde de gazeteler çıktı. Bu arada 1867' de Tuna vilâyetinde vali Mithat Paşa tarafından «Tuna» adlı bir gazete çıkarılmaya başlandı. Bu gazetenin ilk başyazarı Ahmet Mithat Efendi'dir. Bundan sonra, Selânik, Beyrut, İzmir, Şam gibi vilâyetlerde de Türkçe gazeteler çıktı. 1874'te vilâyetlerde çıkan Türkçe gazetelerin sayısı 24'ü buluyordu.

Türkiye'de Basın Rejimi

İmparatorluk Devri. — Gazete çıkarmak için hükümetten, hattâ padişahtan özel izin almak gerekirdi. Önceleri yabancı gazeteler izin almadan yayınlanıyorlardı. 1849'da, elçiliklere yollanan bir tamimle, gazete çıkaracak yabancıların Hariciye Nezareti vasıtasiyle hükümetten izin alması gerektiği bildirildi.

Kırım Savaşı'ndan sonra başlıyan kanunlaşma hareketi sırasında, 1857'de «Matbaalar Nizamnamesi» yayınlandı, 1864'te «Matbuat Nizamnamesi» kabul edildi. Bu arada, 1862 yılında da, basın işleriyle görevli olmak üzere, Maarif Nezareti'ne bağlı bir Matbuat Müdürlüğü kuruldu. Bu müdürlük sonradan Hariciye Nezareti'ne bağlandı.

1852 tarihli Fransız matbuat kanunundan alınan Matbuat Nizamnamesi bütün mevkuteler (süreli yayınlar) için hükümetten izin

almak şartını koşuyordu. Nizamnamede hükümetin dilediği zaman müsaadeyi geri alabileceği kaydı da bulunuyordu. Ayrıca, hükümete gazeteleri, dergileri süreli veya süresiz kapama hakkı da tanınmıştı.

Bu kararnamedeki sert hükümler gizli Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensuplarının birer ikişer Avrupa'ya kaçmalarına sebep olmuştu. Bunlar Londra'da 1867'de «Muhbir», 1868'de de «Hürriyet» gazetelerini yayınlamaya başladılar. «Hürriyet» 3 nisan 1870'ten başlıyarak yayınına Cenevre'de devam etti. Hürriyet âşıkı bazı Türkler de gene Cenevre'de «İnkılâp» gazetesini çıkarıyorlardı.

Meşrutiyet Devri. — 12 eylûl 1870'te Matbuat Nizamnamesi'ne eklenen bir fıkrayla basın rejimi daha da ağırlaştırıldı. Hükümet, bundan faydalanarak, gazetelere, dergilere sansür koydu. II. Abdülhamit, 1876'da tahta çıktığı zaman, Kanun-ı Esasi'yi ilân etmişti. Bu anayasanın 12. maddesinde «Matbuat kanun dairesinde serbesttir» deniliyordu. İlk sıralarda padişah yeni olduğundan gazeteler hükümeti alabildiğine tenkid etmek imkânını buldular. Ancak, Matbuat Nizamnamesi yürürlükte olduğundan, çok geçmeden bunun hükümleri uygulanmaya başlandı.

Basın şiddetli bir baskı altına alınmıştı. Bu durumda Türk milleti asıl savaşmasını Londra, Paris, Cenevre, Kahire ve İskenderiye'de yayınlanan Türk gazeteleri yolu ile yaptı. 1876'da konulup kısa bir müddet sonra kalkan sansür 1898'den başlıyarak pek ağır bir şekilde devam etti (Bk. Sansür).

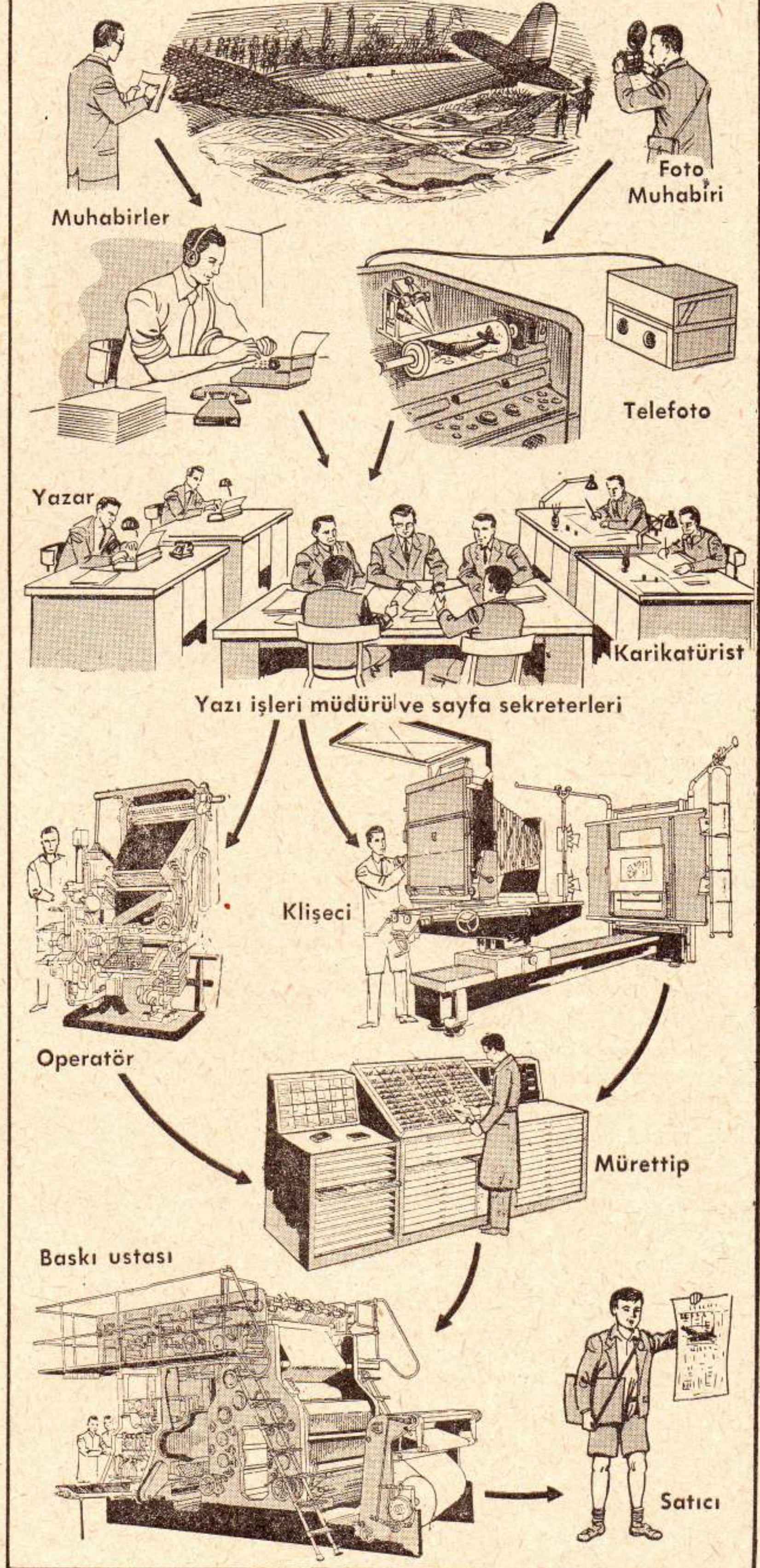
II. Abdülhamit 1908'de 1876 anayasasını yeniden yürürlüğe koymak zorunda kaldı. İkinci Meşrutiyet'in başlamasiyle basın hayatı birden hareketlendi, bir, iki hafta içinde İstanbul'da yayınlanmaya başlıyan gazete ve dergilerin sayısı yüzü aştı. Meclis 1909'da yeni bir matbuat kanunu kabul etti, anayasanın basın hürriyetinden bahseden 12. maddesi de daha belirli, daha güvenilir bir hale getirildi.

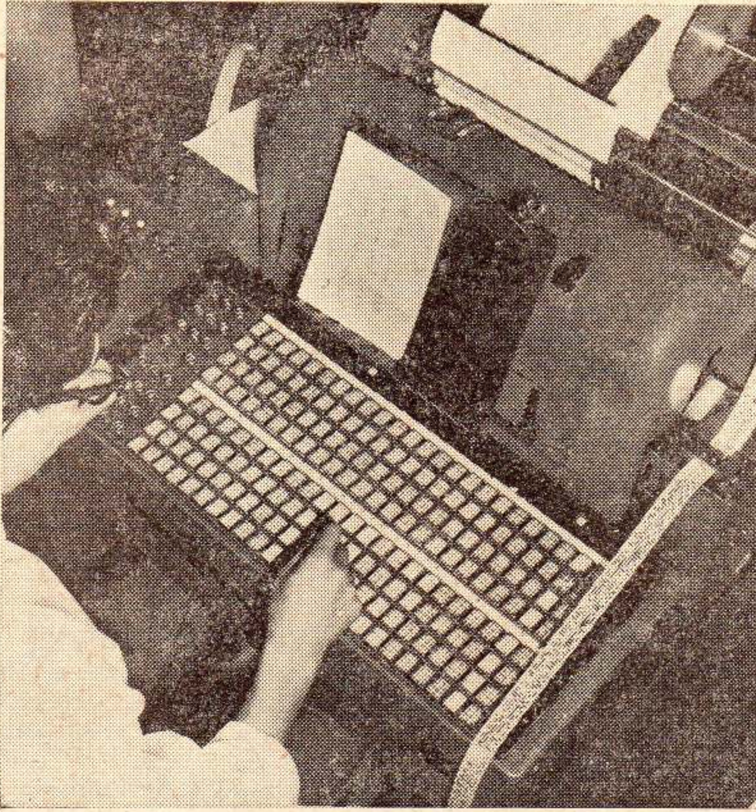
I. Dünya Savaşı'nda. — Oldukça liberal hükümleri bulunan 1909 kanunu sonraları, Osmanlı İmparatorluğu'nu saran siyasî buhranların, isyanların, devamlı savaşların etkisi altında değiştirildi, yeniden sert, amansız bir basın rejimi haline geldi. I. Dünya Savaşı böyle sıkı bir rejim altında geçti.

Bu devreye kadar geçen zaman içinde gazeteler teknik yönden epeyce gelişmişti. Siyasi yazı yazmanın imkânsızlığı karşısında hikâye, fıkra, ilmî, edebî makaleler başlıca yeri tutuyordu. I. Dünya Savaşı sırasında kâğıt darlığından gazetelerin hacmı küçüldü, buna karşılık dergiler teknik ve sayfa güzelliği bakımından hayli gelişti.

Savaşın bitmesiyle İttihat ve Terakki partisinin baskısı kalkınca gazetecilikte yeni bir canlanma oldu. Bu defa da İstanbul'daki işgal kuvvetleri basına ağır baskı yapmaya başladılar. Sonra, 1919'da Vahidettin'in koyduğu sansürün baskısı durumu büsbütün ağırlaştırdı, millî hareketler ve hürriyet fikirleri lehine yazı yazılamaz oldu.

Kurtuluş Savaşı'nda. — Kurtuluş Savaşı bu şartlar altında başladı. Gazetecilere yapılan ağır baskı İstanbul'un Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından teslim

Dünyanın en çok basan gazetesi Japonya'da çıkan «Assahi Şimbun» dur. Bu gazetenin yazı ve dizgi işleri, Japon harflerinin çokluğu yüzünden, bazı güçlüklere yol açar. Gerek teleks, gerekse dizgi makinelerinin klâvyeleri, Lâtin alfabesi kullanan memleketlerinkinden çok daha fazla sayıdadır.

GÜNDE 113 BASKI YAPAN GAZETE

BUGÜN dünyanın en çok satış yapan gazetesi Tokyo'da çıkan «Assahi Şimbun» dur. Cumartesi, pazar dahil, haftanın bütün günleri çıkan bu gezete günde 113 baskı yapar. Gazetenin dev rotatifi dört sayfalık bir gazeteden saatte on beş milyon kopya basabilecek kudrettedir.

«Assahi Şimbun» gazetesinin idarehanesine, «gazete fabrikası» demek daha doğru olur. Gazetenin idare müdürlerinden biri, gazetenin bütün dünya gazetelerini gölgede bırakacak kadar çok satış yapmasının sebeplerini şöyle anlatıyor:

— «Bizim gazete hem bir eyalet, hem de memleket gazetesidir. Japonya'nın hemen bütün bölgelerinde bizim gazete okunur. Genel konulara yer verdiğimiz kadar Japonya'nın en hücra köşelerine ait mahallî meseleleri de değerlendirir, gazetemizde yayınlarız. Gazetemizin kadrosu o kadar geniştir ki müdürlerin çoğu, çalışanların hepsini tanımaz, hattâ birçoğunun yüzünü bile göremezler...

«Gazetemizin hazırlanması, diğer dünya gazetelerinin hazırlanmasına hiç benzemez. Bizim gazeteyi çıkarmak, büyük bir gemi yapmak kadar zor bir iştir... Japon dilinin ancak 4000 harfini dizebilen dizgi makinelerinden pek faydalanamıyoruz. Yazıların birçoğu elle diziliyor. Saatte 15 milyon nüsha basacak bir gazetenin elle dizilmesi ilk bakışta insana biraz komik görünebilirse de, çaresiz kalınca, insan bunlara da katlanıyor...»

«Assahi Şimbun» gazetesinin yazılarını elle dizenlerin çoğu kadın işçilerdir. 10 milyon harf arasından, hiç sıkılmadan, bıkmadan kendilerine, lâzım olanları seçerler. Bu kadar zor dizilen yazılarda fazla yanlış çıkması ihtimaline karşılık gazetenin gayet kalabalık tashih kadrosu vardır. Musahhihler, sabahtan akşama kadar yazı düzeltmeye çalışırlar.»

Günde 113 baskı yapılması insana ilk bakışta imkânsız görünebilir. Fakat bir yandan baskı devam ederken, gelen yeni haberlerle yeni sayfa kalıpları hazırlanır. Bir iki dakika için baskı makinesi durdurulduktan sonra bazı sayfa kalıpları çıkartılıp yerine yenileri takılır. Böylece rotatif, bütün gece, hattâ akşam sayılarını basmak için de bütün gün dönmekte devam eder.

alındığı 1922 yılına kadar sürdü. T. B. M. M. Hükümeti 1920'de bir Matbuat ile İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi kurmuştu. Anadolu Ajansı bu teşekküle bağlıydı (Bk. Ajans).

Yeni hükümet memleketin dâvalarını yurt içinde ve dışında tanıtmak istiyordu. Bu amaçla, Sivas'ta «İrade-i Milliye» adında bir gazete yayınlanmaya başlandı (4 eylûl 1919). Bu gazete 10 ocak 1920'den itibaren Ankara'da «Hakimiyet-i Milliye» adiyle yayınına devam etti, sonradan «Ulus» adını aldı.

1920'de İstanbul'dan Ankara'ya taşınan «Yeni Gün» gazetesi 1923'te İstanbul'a geldi, «Cumhuriyet» adını aldı. İstanbul'da yayınlanan «Yarın» ve «Pây-i Taht» gazeteleri de millî mücadeleyi destekliyen gazeteler arasındadır.

Bu arada 1920 yılında Ankara'da ilk dergi «Hilâl-i Ahmer» (Kızılay) yayınlanmıştır.

Cumhuriyet Devrinde Gazeteciliğimiz

Türk gazeteciliği bugünkü durumuna cumhuriyet idaresi altında kavuşmuştur. Yıllardır sürüp giden sansür 1923'te kalktı, gazetelerin serbestçe çalışmaları sağlandı. Ancak, askerî gailelerin kalkması siyasi faaliyetin canlanmasına yol açtığından, bazı gazeteler serbestlikten faydalanarak, halifeliği savunma yolunu tutmuşlardı. 1923'te İstanbul gazetecilerinden bazıları İstiklâl Mahkemesi'ne verildiler. Bu olay basın hürriyetini etkiledi.

1924 anayasasında basının serbestliği kabul edilmiş, gazetelerin yayınlanmadan önce kontrol edilemiyeceği belirtilmişti. Buna rağmen, çıkan çeşitli kanunlar, birbirini kovalıyan değişikliklerle basın çok sıkı bir hale getirildi. 1909 Matbuat Kanunu 1931 yılına kadar yürürlükte kaldı. Fakat bu tahditler uzun sürmedi. 1926'da otuz, 1927'de yirmi kadar yeni gazete ve dergi yayın hayatına girdi.

1928'de yeni Türk harflerinin kabulü üzerine gazeteler, dergiler yeni harflerle çıkmaya başladı. Alfabenin değişmesi gazeteciliğimizde yepyeni bir çığır açmıştı. Bir defa, yeni harflerle gazete dizmek daha kolay oluyordu. Ayrıca, okur-yazarların artması gazetelerin baskı sayılarını da artırdı. Bu sayede, Arap harfleriyle yapılamıyan ileri teknikli sayfalar yapmak imkân dahiline girdi, gazetelerimizin görünüşü Avrupa gazetelerine benzedi.

1931'de kabul edilen yeni Matbuat Kanunu basının görevini oldukça güçleştirmiş, hükümete gazete ve dergileri kapamaya kadar giden geniş yetkiler tanımıştır. Bu hükümler 1938'de biraz daha ağırlaştırıldı, süreli yayın için hükümetten ruhsatname almak, bir miktar teminat akçesi depo etmek zorunluğu konuldu.

1934'te kurulan Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü sayesinde, bu tarihten başlıyarak, gazetelerin, dergilerin, koleksiyonunu yapmak mümkün oldu. 1935 nisan ayında Türkiye'de 38 günlük, 78 günlük olmıyan gazete, 127 dergi yayınlanıyordu.

1931'de geçiştirilen Serbest Fırka denemesi dışında memleketin tek siyasi parti tarafından idare edilmesinin basın rejimi üzerine etki yapmamasına imkân yoktu. II. Dünya Savaşı başlayınca, bilhassa savaş sınırlarımıza kadar sokulunca, hükümet İstanbul gazete-

leriyle sıkı bir temas kurdu. En demokratik memleketlerde bile savaş dolayısiyle basına kayıtlar konuyordu. Tarafsız bir memleket olan Türkiye'de de basın üzerine kayıtlar koymak zaruret halini almıştı. Bilhassa İstanbul ve civarındaki birkaç vilâyette tatbik edilen sıkıyönetim, basın hürriyetini daralttıysa da basına gene sansür konulmadı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra siyasi partilerin kurulması Türk gazeteciliğine büyük bir hareket getirdi. Birçok gazeteler 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesine hizmet ettiler. Bu parti de eski basın kanununu kaldırarak liberal esaslara göre yeni bir basın kanunu yaptı. Ancak, 1954 ve 1956'da çıkarılan kanunlarla basın hürriyeti yeniden kısıntılara uğradı. 1956'da Türkiye'de 1.392 gazete ve dergi yayınlanıyordu. Bunların bir defalık basımlarının toplamı 3.500.000 i buluyordu.

27 Mayıs İnkılâbı'ndan sonra basın kanununda önemli değişiklikler yapıldı. Fert ve cemiyet menfaatlerini korumayı gözeten hükümler dışında kanundaki ağır kayıtlamalar, cezalar kaldırıldı.

Bir Gazete Nasıl Hazırlanır

Sabahları elimize alarak şöyle bir göz gezdirdiğimiz gazete bizi sadece birkaç dakika oyalasa bile bu sayfalar geniş bir fikir ve teknik işçi kadrosunun yirmi dört saatlik emeğinin sonucudur. Bir gazete idarehanesinin kapıları hiçbir zaman kapanmaz dense yeridir. Çünkü bir sayının çalışması sona erdiği anda ertesi günkü sayının çalışmaları başlar. Hattâ çok kere bir sayınınki bitmeden çok önce, gelecek sayının hazırlıklarının başladığı da olur.

Bir eczane nasıl her şeyden önce ilâç, kasap dükkânı da et satmak zorundaysa, bir gazete de okurlarına devamlı olarak taze haber sunmak zorundadır. Bundan ötürü de haber bir gazete için daima ön plânda yer alır.

Şimdi bir gazete idarehanesinin bir günlük çalışmasını sırasiyle gözden geçirelim.

24 Saatlik Çalışma

Bir gazetenin ömrü yirmi dört saat sürer. Ertesi gün çıkan yeni sayı ile eskisinin ömrü sona erer. Çünkü yeni sayıda daha taze haber, daha yeni fotoğraflar vardır. Yeryüzünde her an çeşitli olaylar meydana gelir. Bunların kimi önemli, kimi önemsizdir. Kısacası, gazeteye ya önem bakımından, ya da ilgi çekmesi bakımından geniş halk kitlelerince okunacak haberler girer. Eski bir gazetecinin şu sözü çok güzeldir: «Bir köpek bir adamı ısırırsa, bu haber gazeteye girmez. Çünkü bir günde bunun gibi binlerce olay olabilir. Fakat bir insan bir köpeği ısırırsa bu haber gazeteye girer.»

Bir olay yerine çok kere herkesten önce gazeteci yetişir. Muhabir bunu ya kendi imkânlariyle haber alır, ya. da başkalarının haber vermesi üzerine öğrenir. Bir uçak kazası, siyasi bir toplantı, bir futbol maçı, bunlara benzer daha birçok olay gazetenin sayfaları arasında yer alabilir. Bir gazeteci her şeyden önce sağduyu ve geniş bilgi sahibi olmalı, yalan haberle doğru haberi birbirinden ayırdetmesini bilmelidir.

LE MONITEUR OTTOMAN

«Le Moniteur Ottoman» adlı gazetenin 25 rebiülâhır 1250 (30 ağustos 1834) cumartesi günkü 86 sayılı nüshası. Gazeteyi M. Blacque adlı bir Fransız İstanbul'da çıkarıyordu.

İster muhabir, ister foto muhabiri olsun, gazeteci her şeyden önce çabuk hareket etmek zorundadır. Çünkü, gazete ertesi sabah çıkmış olacaktır. Üstelik, bu kadar kısa bir zaman içinde yapılacak daha bir sürü iş vardır. Bundan dolayı ister haber olsun, ister fotoğraf, eldeki malzemenin en çabuk bir vasıta ile gazeteye iletilmesi gerekir.

Fotoğraflar çoklukla ya filim halinde, ya da karta basılmış olarak gönderilir. Çok acele hallerde banyo edilmemiş filim de getirilir. Büyük gazeteler «radyo-foto» denilen bir sistemle fotoğraf alabilirler. Meselâ Ankara'daki bir olayın resmini çeken gazeteci fotoğrafı yarım saat gibi kısa bir zamanda İstanbul'daki gazetesine iletebilir. Radyo dalgaları tarafından aktarılan fotoğrafın hayali İstanbul'daki alıcı makine tarafından kolayca zaptedilir (Bk. Radyo-foto). Bundan dolayı, radyo foto tertibatı olan büyük gazetelerin anten direkleri vardır.

«Teleks» denilen uzaktan yazı yazdırma sisteminin gelişmiş olması haberlerin çabuk ve kolay bir şekilde yazdırılmasını sağlar. Teleks hem alıcı, hem verici çalışabilen büyük bir yazı makinesini andırır (Bk. Teleks). Makinelerden birinin Ankara, birinin de İstanbul'da bulunduğunu düşünelim. Telefonla şehirlerarası santralından teleks için hat bağlanması istenir. Ankaradaki muhabirin teleks makinesine yazdığı yazı aynı anda İstanbul'daki makinenin kâğıdına çıkar.

Bu, birbirinden uzak iki merkez arasındaki muhabereyi sağlamak için faydalanılan bir usuldür. Ayrıca, birçok gazeteler taşra muhabirinden telefon ve telgrafla da haber alır. Her gazetede iç ve dış radyoları dinliyerek haber alan yazarlar da vardır.

Haber Nasıl Alınır

Eğer gazete sabah gazetesiyse, öğleden sonradan itibaren haberler yavaş yavaş gazeteye gelmeye başlar. Gelen bu haberler toplanır, gerekirse yeniden yazılır, derlenir, tahkik ettirilmeleri gereken hususlar varsa, telefonla tahkik edilir. Bütün bunlar olup biterken gündüz sekreteri de gazetenin karikatüristine karikatür, ressamına harta, köşe başlıkları, şema, kroki gibi yapılması vakte ihtiyaç gösteren şeyleri yaptırmaya başlar.

Şehir istihbaratına bakan muhabirler sabahın erken saatlerinde iş başı yapmak zorundadırlar. Muhabirler bir gece önce İstihbarat Şefinin «İstihbarat defteri» denilen büyük bir deftere her muhabir için verdiği talimata göre yola çıkarlar. Çoklukla her muhabirin haber getirmek veya haber çıkartmakla görevli olduğu belirli sahaları vardır. Kimi belediye muhabiri, kimi partiler muhabiri, kimi adliye ve polis, kimi de siyasi muhabirdir. Gazetenin büyüklüğüne göre bu dalları artırmak hattâ her dala birden fazla muhabir vermek mümkündür. Ayrıca, müstakil gezen, sağdan soldan haber toplıyan, mülâkat veya röportaj yapan «serbest muhabirler» de vardır. Bütün bu kadro iş başı yaptıkları andan itibaren gezerek haber toplamaya başlarlar.

Gazetelerde bir de «yazar» denilen kimseler vardır. Fıkra yazarları fıkralarını, makale yazarları ve başyazar da makalesini yazarak yazı işlerine verirler.

Artık akşam olmuş, gazetenin sayfalarının hazırlanması için vakit gelmiştir. Gazetenin sayfaları çoklukla belirli konulara göre ayrılmıştır. Meselâ sinema, meraklı konular, roman, hikâye, bulmaca gibi vakit geçirtici, oyalayıcı konuların bulunduğu magazin sayfası, fazla bir gecikmeye ihtiyaç göstermeden erkenden bağlanabilir (hazırlanır). Romanlar, hikâyeler, vakit geçse bile eskimiyecek konular hazır olduğundan nispeten rahat olan bu sayfaların bir an önce elden çıkarılmasına çalışılır.

İstihbarat Şefi, şehir muhabirlerinin haberlerini düzenler, gerekirse üzerlerinde düzeltmeler yapar, âni olaylar için de yanındaki nöbetçi muhabirlere yeni yeni işler verir. Öte yandan, Spor Servisi sekreteri de sayfasının hazırlıklarını sona erdirmeye çalışır. Bütün bunlar olup biterken abone olunan ajanslardan belirli aralarla haber bültenleri gelmektedir (Bk. Ajans).

Gazeteye Neler Girer

Gazetenin sayfa sayısı belirlidir. Bir sayfada belirli sayıda sütun vardır. Bütün bunlar gazeteye girecek haberlerin kısa, özlü yazılmasını gerektirir. Onun için başlangıçta çoklukla kısa bir cümleyle olayın özü anlatılır, sonra ikinci, üçüncü derecedeki önemli teferruat yazılır. Yer darlığından gerektiği zaman alt tarafından satırlar atılsa bile haber bütününden fazla birşey kaybetmiş olmaz.

Haberler son şeklini aldıktan sonra kısım şefleri bunları yavaş yavaş Yazı İşleri Müdürüne yollamaya başlarlar. Bir gecede Yazı İşleri Müdürünün masasının üzerinde birkaç yüz haber toplanabilir. Fakat yer darlığı yüzünden bunların ancak onda bir kadarı gazetede çıkacaktır. İşte Yazı İşleri Müdürü'nün asıl görevi o zaman başlar. Haberleri teker teker okur, önem derecesine göre sıraya koyar, hangi sayfada çıkacaksa o sayfanın sekreterine verir. Bir bakımdan Yazı

İşleri Müdürü bir geminin kaptanına, sayfa sekreterlerini de ikinci, üçüncü süvarilere benzer. Gazetenin başından sonuna kadar onlar sorumludur. Gazete birçok bakımlardan onların eseridir. Yazı İşleri Müdürü ve yardımcıları olan sayfa sekreterleri çoklukla geceleri çalışan, gündüzleri uyuyan kimselerdir.

Çeşitli haber gibi, birçok fotoğraflar da Yazı İşleri Müdürü'nün masasında toplanır. Vakit geçmeden, sayfanın şekli, haber ve fotoğrafların okuyucuya takdim tarzı demek olan «mizanpaj» ın çizilmesine başlanır. Haberler okunup başlıkları konur, sayfa plânı üzerinde yerleri gösterilir. Ayrıca, fotoğraflar da önemine göre seçildikten sonra klişeleri yapılmak üzere klişehaneye gönderilir. Artık teknik kısımda baş döndürücü bir çalışma başlamıştır. Operatörler linotiplerde yazıları dizerler, klişeciler fotoğrafları çinkoya çekerler. Bu arada sayfalar da mürettiphanenin şefi demek olan Başmürettibin kontrolü altında çatılır. Yazılar dizildikçe musahhihler okur, bilgi ve teknik hataları düzeltirler. Düzeltilen yazılar yerlerine konur, klişeler yapılıp geldikçe ayrılan yerlere yerleştirilir (Bk. Basın).

Bu arada, durmadan yeni olaylar meydana gelmektedir. Yeni kazalar, yeni toplantılar, yeni haberler telefon, telgraf, teleks gibi çeşitli yollardan âdeta akar. Bu olayların pek çoğunun da fotoğrafları çekilebileceğine göre, bir yandan da yeni resimler gelir. Bundan dolayı, gazete sayfası az önemli olan naberin atılarak, yerine yeni ve daha önemli bir haberin girmesini sağlıyacak şekilde yapılır. En sonunda, belirli vakit gelir. Bu vakit, daha çok, gazeteyi basacak olan makinenin baskıyı vaktinde yetiştirebilmesine yakından bağlıdır, o zaman sayfaların kalıpları demek olan «matris» ler çekilerek makine dairesine gönderilir. Makine her an basmaya hazır bir durumdadır. Sayfa kalıpları rotatifin merdanelerine takılır, baskının ayarı yapılır. İlk çıkan nüshayı Yazı İşleri Müdürü görür, basılması için emir verir. Dev baskı makinesi tonlarca kâğıdı yutarcasına çalışmaya başlar.

Artık iş gazeteyi bayi yardımiyle etrafa dağıtmaya kalmiştır. Çıkan gazeteler paketlenerek kapıda hazır bekliyen kamyonlarla, gidecekleri yerlere gönderilir. Baskının bitmesi çok kere sabahı bulur. Çoklukla ilk basılan gazeteler yurdun uzak köşelerine gönderilir. Baskı ilerledikçe daha yakın yerlere sevkiyat yapılır, son baskılar da şehir içinde dağıtılır.

Bütün bu hazırlıklar olurken meydana gelen hâdiseler için gazetenin sadece bir köşesi değiştirilir, önemsiz bir haber çıkartılır, yerine yeni olayı anlatan haber yerleştirilir, sadece bir veya iki sayfanın kalıbı alınır.

Artık sabah olmuştur. Herkes gazetesini alarak okumaya başlar. Fakat bu, gazeteci için işin sona erdiği anlamına gelmez. Her yeni gün yeni olaylar doğurur, her yeni olay da gazeteci için yeni bir haber kaynağı demektir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:
Çağdaş Basının Meseleleri (S. Tiryakioğlu, 1961); Haber ve Yazı Tekniği (1957); Gazetecilik (C. F. Başkut, 1952); Gazetecilik Öğretimi, Tarihçesine ve Şartlarına dair bir Muhtıra (H. R. Ertuğ, 1947).

GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA, Müşir (1839 - 1918)

Gazi Ahmet Muhtar Paşa

Büyük bir Türk komutanı ve matematik bilginidir. 1 kasım 1839'da Bursa'da doğdu. Babası Katırcızade Hacı Halil Edhem Efendi 1845'te ölünce, Ahmet Muhtar'ı büyükbabası Hacı İbrahim Edhem Eğa büyüttü. Ailesi Bursa'nın ünlü ipek tacirleriydiler.

Ahmet Muhtar 1856'da Bursa Askerî İdadîsini (lisesini) bitirip Harbiye'de okumak üzere İstanbul'a geldi. Harbiye'yi bitirince, olağanüstü istidadı dolayısiyle, Mekteb-i Erkân-ı Harbîye-i Şahane (İmparatorluk Harb Akademisi) ne gönderildi. 1861'de sınıfının birincisi olarak okulu bitirdi, kurmak yüzbaşı rütbesiyle Serdâr-ı Ekrem (başkomutan) Ömer Paşa'nın yanına verildi. Hersek ve Karadağ isyanlarının bastırılmasında başarı gösterdi, kolağası (kıdemli yüzbaşı) rütbesiyle Harbiye'ye öğretmen oldu. 1864'te, binbaşı rütbesiyle, Anadolu'da ıslahata memur Müşir Derviş Paşa'nın yanına atandı. 1869'da albay rütbesiyle İşkodra'da ıslahata memur edildi. 1870'in son günlerinde mirliva (tümgeneral) ve «paşa» oldu; Yemen'e liva (tugay) komutanı atandı. Yemen'deki isyanı şiddetle ve kesin şekilde bastırması ve Yemen'deki ordunun komutanı Müşir Redif Paşa'nın hastalanması üzerine 1871'de ferik (orgeneral) rütbesiyle Yemen genel vali ve ordu komutanlığına vekâleten atandı. 11 eylûl 1871'de en yüksek askerî rütbe olan müşirlik (mareşallik) verilerek bu ödevlere asâleten tâyin edildi. Ahmet Muhtar Paşa, 32 yaşında bulunuyordu. Devrinde bu yaşta bu kadar yükselmiş hiç kimse yoktu. Ahmet Muhtar Paşa bir ara Nafia Nazırlığı (bayındırlık bakanlığı), Şumnu'da ordu komutanlığı, Erzurum'da genel vali olarak bulunduktan sonra 1876 başında Bosna - Hersek genel komutanı olarak Mostar'a gitti. 21 ocakta, yanına bir tümen alarak, Ruslar'ın kışkırtıp yardım ettiği Hersek âsilerini kesin şekilde bozguna uğrattı. Bunun üzerine, Büyük Devletler, âsiler lehine Türkiye'yi sıkıştırmaya başladılar. Savaş çıkacağı anlaşılmıştı. 1877'de Rusya ile savaşa girilip girilmemesinin görüşüldüğü toplantıya Ahmet Muhtar Paşa da katıldı, Karadağ Prensliğine 2 ilçenin bırakılması suretiyle savaşın önlenmesi fikrini ileri sürdü. Fakat Anayasa'ya göre devletin toprak terkedemiyeceğini ileri süren müfritler, bu tecrübeli askeri susturdular, meş'um Doksanüç Savaşı'nı göze aldılar.

Bu savaşta Anadolu Cephesi Başkomutanlığına atanan Ahmet Muhtar Paşa, dünya savaş tarihinde kendisine ün kazandıran birçok meydan savaşlarında büyük Rus kuvvetlerini bozguna uğrattı (Bk. Doksanüç Savaşı). Kendisine II. Abdülhamit tarafından «Gazi» unvanı ve altın kılıç verildi.

Ruslar'ın Kafkas Cephesi başkomutanı Melikov azledildi, Çar'ın küçük kardeşi Grandük Mareşal Mihaylo, başkomutan olarak ezici kuvvetlerle Ahmet Muhtar Paşa'nın karşısına gönderildi. Paşa savaşı kabul etmedi; kuvvetlerini ezdirmeden Erzurum'a çekildi. Bu çekilme bile sonradan Avrupa harb akademilerinde örnek olarak okutulmuştur.

Savaşın son günlerinde Ahmet Muhtar Paşa erkân-ı harbiye-i umumiye reisi (genelkurmay başkanı) atanarak İstanbul'a çağırıldı. 1878 eylûlünde, Berlin Antlaşması gereğince, Girit'i ıslaha gönderildi. Daha sonra çeşitli görevlerde bulundu, 1892'de Mısır fevkalâde komiseri oldu. 1908'e kadar 16 yıl bu şatafatlı, fakat âtıl görevde kaldı. 1908 sonunda İstanbul'a çağırıldı. Kendisini sadrâzam yapmadığı için II. Abdülhamit'e büyük bir kin besliyordu. Öyle olduğu halde, İttihatçılar tarafından da tutulmıyarak, emekliye ayrıldı.

Ahmet Muhtar Paşa'nın bundan sonraki siyasî hayatı oldukça sönük geçmiştir. Kurduğu hükümet tarihte «Büyük Kabine» diye ünlüdür; çünkü bu hükümette kendisinden başka üç eski sadrâzam (Kâmil, Ferit ve Hilmi Paşalar) vardı. Fakat bu kabinenin yaptığı işler «büyük» olmaktan uzaktır.

İktidarı geçici olarak elden kaçıran İttihatçılar'ın baltalamaları arasında Balkan Savaşı'nı yürütemiyen bu hükümette Ahmet Muhtar Paşa hiçbir başarı gösteremedi, bahriye nazırı olarak kabinede bulunan oğlu

II. GAZİ GİRAY HAN'DAN ÜNLÜ BİR KAHRAMANLIK GAZELİ

Râyetê meylederiz kaamet-i dil-cû yerine
Tûğa dil bağlamışız kâkül-i hoş-bû yerine
Heves-i tîr-u keman çıkmadı dilden asla
Nâvek-i gamze-i dil-dûz ile ebrû yerine
Süreriz tığımızın zevk-u safasın her dem
Sîm-tenlerle olan lezzet-i pehlû yerine
Gerden-i tevsen-i zibâda kutâs-ı dil-bend
Bağladı gönlümüzü zülf-ile geysû yerine
Severiz esb-i hüner-mend-i sabâ-reftârı
Bir perî-şekl sanem bir gözü âhu yerine
Gönlümüz şâhid-i zîbây-i cihada verdik
Dil-ber-i mâh-ruh-û yâr-i perî-rû yerine
Seferin cevri çok ümmid-i vefa ile velî
Olduk âşiftesi bir şûh-ı cefa-cû yerine
Olmuşuz can ile billâh gazayâ teşne
Kanını düşmen-i dinin içeriz sû yerine

Mahmut Muhtar Paşa'nın iyi olmıyan etkisi altında hareket etti. 3 ay 8 günlük iktidardan sonra 29 ekim 1912'de istifaya zorlandı (Bk. Mehmet V.).

Ahmet Muhtar Paşa 21 ocak 1918'de, 77 yaşını geçkin olarak, Feneryolu'ndaki köşkünde öldü. Büyük törenle Fatih Camisi'ne gömüldü.

Muhtar Paşa 40 savaşa katılmış, ikisinde yaralanmıştır. Zamanının büyük askeri olarak, Mareşal von Moltke ve İmparator Franz-Joseph dahil, Avrupa'da alkışlanmıştı. Fransızca, Arapça ve Farsça bilirdi. Matematik ve astronomi bilgini olarak da pek ünlüdür. Bu konularda Türkçe pek çok kitabı vardır. Bazıları Arapça'ya, Fransızca'ya çevrilmiş, Batı'da çok değer kazanmıştır.

GAZİ GİRAY HAN II. [Ebu'l-Feth Bora] (1554 - 1607)

Kırım hanıdır. Moskova'yı fethettiği için «Taht-Alan» lâkabiyle tanınan Devlet Giray Han'ın (1551 - 1577) beşi han (Kırım hükümdarı) olan dokuz oğlundan biridir.

Gazi Giray 1578'te, büyük Türkiye - İran savaşında bir birlik komutanı olarak bulundu. İran komutanlarından Selmas Han'ı Kür ırmağı üzerinde bozguna uğratarak ün kazandı. Fakat 1581'de bir keşif hareketinde bulunurken İranlılar'a esir düştü; Alamut kalesine hapsedildi. 1585'te kaçarak Türk ordusuna döndü. 1588 mayısında ağabeysi II. İslâm Giray'ın yerine Kırım hanlığına atandı. Rusya ile savaşa tutuştu, 1591'de Osmanlı topçusu tarafından desteklenen büyük bir Kırım süvari ordusu ile Moskova şehrinin güney sûrlarına kadar geldi.

Çar Fyodr, meydan savaşını göze alamıyordu, çünkü Gazi Giray'ın babası Devlet Giray Han'ın 20 yıl önce Moskova'ya girip şehri yakmasını unutmamıştı, yıllık vergi vermeyi kabul etti; bunun üzerine Gazi Giray Han, Rusya'dan çekildi. Türkiye'nin Almanya ile savaşa girmesi üzerine, İstanbul'dan derhal Avusturya sınırındaki Türk ordusuna katılmak emrini aldı. Bunun üzerine Lehistan'dan geçerek hızla Tuna'ya ulaştı, Viyana'nın kapısı sayılan, bu şehrin 100 km. güneydoğusundaki Yanıkkale'nin (Almanca Raab, Macarca Györ) geri alınmasında çok önemli bir rol oynadı.

Kırım hanlarının en büyüklerinden, Türk tarihinin seçkin simalarından olan II. Gazi Giray, Türkiye'ye büyük hizmetlerde bulunmakla beraber, ülkesinin iç bağımsızlığını, daha başka imtiyazlarını korumasını bilmiştir. 1591'de Moskova önünde yaralanması üzerine kendisine «Bora» denilmiştir. Bahçesarayı'nda babasının türbesinde gömülüdür.

Gazi Giray'ın yerine büyük oğlu Toktamış Giray han oldu (1607 - 1608), öteki oğlu İnayet Giray da hanken (1635 - 1637) IV. Murat tarafından idam ettirildi. Diğer üç oğlu «nurettinlik» te bulunmuşlardır (Kırım veliahdine «kalgay», ikinci veliahde de «nurettin» denirdi). Kırım Hanları, Gazi Giray'ın kardeşlerinin neslinden devam etmiştir.

Gazi Giray, tabiî, siyasi, dinî bilimleri, güzel sanatları, edebî bilgileri, üç Doğu dilini iyi bilirdi. Güzel sanatlarda büyük kabiliyet göstermiştir. İyi bir hattat, üç dilde, bilhassa Türkçe'de önemli bir şairdir. Şiirlerini «Gazâyî» mahlâsiyle yazardı. Fakat sanatta büyük ünü, bestekârlığındadır. XVI. yüzyılın en büyük Türk bestekârlarındandır. Çeşitli sazları çalmakta da başarı gösteren Han'ın bugün elimizde yalnız 13 peşrev, 8 saz semaisi vardır. Sözlü bestelerinin hiçbirisi zamanımıza gelmemiştir.

GAZİ OSMAN PAŞA, Müşir Nuri (1832-1900)

Gazi Osman Paşa

Büyük bir Türk komutanıdır. Tokat'ta doğdu. Aile adı Yağcıoğulları'dır. Babası hayatını kazanmak için İstanbul'a gelince Osman'ı da İstanbul'daki askerî rüştiyelerden (ortaokullardan) birine vermişti.

Osman (Paşa) Beşiktaş askerî rüştiyesini, Kuleli Askerî İdadisini (lisesini) bitirip Mekteb-i Harbiye-i Şahane'ye (Harb Okulu'na) girdi. 1852'de, 20 yaşında, teğmen rütbesiyle ve ikincilikle okulu bitirdi. En iyi dereceyle mezun olanlar gibi o da Mekteb-i Erkân-ı Harbiye-i Şahane'de (Harb Akademisi'nde) okumak üzere ayrıldı. Fakat Kırım Savaşı'nın başlıyacağı anlaşıldığından hemen Tuna Cephesi'ne gönderildi. Bu cephede 4 yıl kaldıktan sonra 1856 Paris Barışı üzerine İstanbul'a döndü. 1857'de kolağası (kıdemli yüzbaşı) oldu. Bir ara Mekteb-i Erkân-ı Harbîye'ye devam etti; sonra İstanbul'da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye (Genelkurmay Başkanlığı) nda bir göreve a tandı. Bursa'daki kısa bir ödevden sonra Teselya'daki Yenişehir'de Yunan sınırını gözlemekle görevli Türk tümeninin kurmay başkanı oldu. Daha sonra, çeşitli görevlerdeki başarıları üzerine rütbesi derece derece yükseltilerek ferik (orgeneral) oldu, 1875'te Niş'teki (Sırbistan) Türk kolordusu komutanı, aynı yıl sonunda Vidin'deki (Bulgaristan) kolordu komutanı atandı.

Osman Paşa, 1876'daki büyük Sırp isyanını yıldırım hızıyla bastırdı, Rusya'nın bütün ümitlerini kırdı. Rus generalleri tarafından komuta edilen Sırp ordusunu Zayçar'da bozguna uğratması üzerine rütbesi müşir (mareşal) liğe yükseltildi. 44 yaşında bulunuyordu.

Plevne Savaşlarında

1877'de büyük Doksanüç Savaşı başladı. Savaşın en ünlü komutanı Osman Paşa'dır (Bk. Doksanüç Savaşı). Tuna Cephesi kuzeydoğu kesimindeki Ordular Grupu'nun başına getirilen Osman Paşa, birbiri arkasından değiştirilen, üç başkomutanın bütün cepheyi tek elden idareyi başaramaması üzerine, nispeten az sayıdaki birliklerle, Plevne Kalesi'ne çekildi. Düşman ordularının nispet kabul etmez üstün kuvvetleriyle her yandan çevrildi. Dünya savaş tarihinin savunma savaşında yeni bir devir açan, savunma stratejisine yeni ilkeler getiren Plevne savaşları başlamıştı (Bk. Plevne Savaşları). Bütün dünyanın gözleri Osman Paşa'nın üzerindeydi. Osman Paşa'nın taktik dehası bütün dünya askerlik uzmanlarınca kabul edilmiştir. Çar II. Aleksander'in Osman Paşa'ya karşı Plevne'ye gelerek kendisinin idare ettiği askerî harekât, Çar'ın hassa alayları dahil, birkaç Rus ordusunun toplanmasına rağmen, Ruslar tarafından başarıya götürülemedi.

Türkiye'ye isyan eden Romanya kuvvetleri de Çar'ın şahsi ricası üzerine Plevne'ye yığıldı. Ruslar pek büyük insan kaybına uğrayıp çözülme alâmetleri görtermekle beraber, Türk kuvvetleri de takatlerinin sonuna gelmişler, cephane kıtlaşmış, tabyalar fena halde yıkılmıştı. Bunun üzerine, Osman Paşa bir çıkış teşebbüsünde bulunmak istedi. Düşmanı yarıp kurtulmak ihtimali son derece zayıftı. Fakat başka çare de yoktu. Tabyaların daha fazla karşı koyabilmesi askerlik bakımından imkânsızlaşmıştı. Öteki Türk mareşallerinin birbirleriyle post kavgasına tutuşmaları yüzünden Osman Paşa hiçbir yardım alamamıştı. Plevne zaferleri üzerine II. Abdülhamit'ten «Gazi» unvanını ve altın kılıç alan Paşa, çıkma teşebbüsünde yaralandı, düşmana esir düştü.

Osman Paşa'nın Kılıcı

Çar, ünü cihanı tutmuş büyük askeri görmek istedi. Yanında grandükler (imparatorluk prensleri), Romanya Prensi I. Karol, generallerin ilerigelenleri olduğu halde, Paşa'yı kabul eden Çar, onu selâmladı, elini sıkıp tebrik etti. Osman Paşa kılıcını çıkarıp Çar'a teslim etmek isteyince, askerlik kurallarına aykırı olarak, Çar kılıcı Paşa'ya geri verdi.

— «Hiç kimse bu kılıcı sizden almak hakkına sahip değildir» dedi. «Bu kılıç, dünya durdukça, adınıza şeref verecektir; belinize takmama müsaade edin.»

Osman Paşa, Rusya'nın en yüksek askerî nişaniyle taltif edildikten sonra, Çar'ı askerce selâmlayıp ayrıldı.

Osman Paşa, Rusya'da Çar'ın izniyle, serbestçe dolaştı; askerî esir muamelesine tabi tutulmadı. Birçok şehirleri gezdi, ayrıldığı şehirlerde Rus askerî birlikleri tarafından şerefine tören yapılarak uğurlandı.

Sulhtan sonra Gazi Osman Paşa, İstanbul'a döndü. Pek büyük gösterilerle karşılandı. Serasker (savunma bakanı), sonra mabeyn müşiri oldu. Mabeyn müşiri, Türk imparatorluk sarayının en yüksek rütbeli adamıydı. Törenlerde padişahın arabasında karşısında otururdu.

Osman Paşa'nın büyük oğlu Nurettin Paşa 1889'da, II. Abdülhamit'in büyük kızı Zekiye Sultan'la, ortanca oğlu Kemalettin Paşa da, 1898'de, II. Abdülhamit'in ikinci kızı Naime Sultan'la evlendiler. Her ikisine de mareşallik rütbesi verildi. Nurettin Paşa (1865-1953), 1903'te müşir oldu. Fransa'da Pau'da büyük sefalet içinde öldü. Eşi Zekiye Sultan (1872-1950) da Pau'da öldü. Tek kızları Aliye Fatma Hanım-Sultan (1893) sağdır, Kavalalı prenslerinden Mehmet Muhsin Yeğen Paşa ile evlidir. Kemalettin Paşa (1868-1920), 1903'te müşir oldu. 1904'te Naime Sultan'dan (1876-1945) ayrıldı. Oğulları Damat Mehmet Cahit Bey-Efendi (1899) ile kızları Âdile Hanım-Sultan (1900) sağdır. Osman Paşa'nın daha

2 oğlu olmuştur; onlar da askerdi. Osman Paşa'nın eşi Zât-i-gül Hanım, 1940'ta öldü.

Beşiktaş'ta Cumhuriyet'ten önceki Gazi-Osman-Paşa Sultanisi, sağlığında, Osman Paşa'nın konağıydı.

Osman Paşa, 5 nisan 1900'de 68 yaşında göğüs darlığından öldü. Fatih Camisi avlusundaki türbesine gömüldü.

XIX. yüzyıl Türk komutanlarının en büyüğü olan Osman Paşa, hattâ bu yüzyılda yetişen Türk komutanları arasında gerçek bir askerlik dehasına sahip olan tek simadır. Ne Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa, ne Gazi Muhtar Paşa, ne de başkaları, bu bakımdan onunla ölçülemez. Osman Paşa'nın filen ortaya koyduğu savunma savaşının dünya askerlik ilkelerinde bir devrim yarattığı, yeni bir devir açtığında, bütün dünya askerî tarihçileri birleşmektedir.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları: Gazi Osman Paşa (Ç. Uluçay, 1957); Gazi Osman Paşa Plevne'de (S. Z. Kutucuoğlu, 1957); Gazi Osman Paşa (M. Sertoğlu, 1957); Gazi Osman Paşa ve Plevne (H. Yücebaş, 1943); Gazi Osman Paşa (N. A. Banoğlu, 1943).

Kahramanca savaşarak Gazi unvanını alan bir Güneydoğu ilimiz

GAZİANTEP

GAZİANTEP, büyük kısmı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, daha küçük bir kısmı ise Akdeniz Bölgesi'nde bulunan bir ilimizdir. Güneyden Suriye ile komşu olan Gaziantep ilini doğuda Urfa, güneybatıda Hatay, batıda Adana, kuzeyde Maraş, kuzeydoğuda Adıyaman illeri çevirir. Merkez ilçesinden başka Araban, İslâhiye, Kilis, Nizip, Oğuzeli, Yavuzeli adında ilçeleri, bunlara bağlı 15 bucakla 564 köyü vardır.

Yüzölçümü: 7.798 km²

Nüfus: 438.477 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: km²'ye 56 kişi

Gaziantep ilinin doğu kesimleri 500 - 700 m. yüksekliğinde yaylalık bir alandır. Güneye ve doğuya doğru eğimli olan bu yayla birçok akarsularla yarılarak az çok tepelik bir manzara almıştır. Yaylanın batısında dağlık bir alan başlar. Yuvarlak sırtlar şeklinde olan tepeler Gaziantep şehrinin batısında 1.400 m. ye kadar yükselirler. Adı geçen dağların hemen batısında ise güneybatı - kuzeydoğu doğrultulu oluk şekilli çukur bir alan bulunur. Bu oluk kuzeyde Maraş, güneyde de Hatay illeri içinde devam eder.

İklim ve Bitki Örtüsü. — Gaziantep ili, yazları sıcak ve kurak Akdeniz ikliminin etkisi altında bulunur. Bununla beraber, denizden oldukça uzakta bulunması sonucunda iklim Akdeniz kıyılarında olduğundan daha serttir. Yazlar sıcak ve kurak geçmekle beraber, kışlar epeyce soğuk geçer

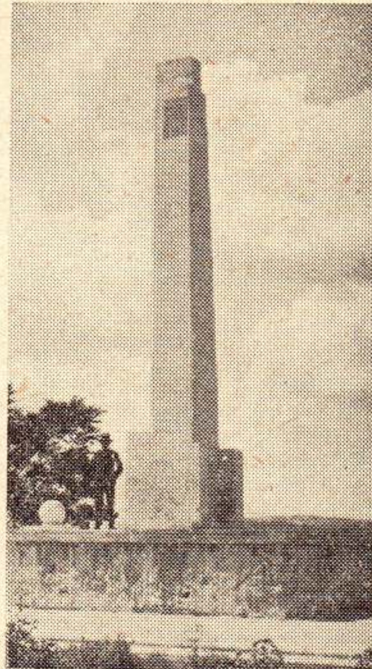
İlin doğal bitki örtüsü dağlık alanlarda ormanlık, ova ve yaylalarda da otluk olarak gösterilebilir. Bununla beraber yıllardan beri süregelen tahribat sonunda dağlardaki ormanların büyük bir kısmı ortadan kalkmış, bir kısmı da çalılık haline gelmiştir.

Akarsular. — İlin en önemli akarsuyu Urfa ile sınır çizen Fırat nehridir. Fırat'a Gaziantep Yaylası'nı yaran birtakım küçük akarsular karışır. Bunların başlıcaları Karasu, Nizip Suyu, Sacur Çayı'dır. İlin güneyindeki Kuveyk Çayı Suriye çukurlarında son bulur.

Ekonomik Durum. — Gaziantep ili, genel olarak, geçimini topraktan sağlar. Doğudaki yaylalarda tahıl ekimi gelişmiştir. Yaylanın tarla haline getirilmemiş kesimleriyle dağlık alanlar hayvan yetiştirilmesine ayrılmıştır. Batıdaki ova, başta pirinç olmak üzere, sulamalı tarıma elverişlidir. Endüstri bitkileri arasında en çok yetiştirilen pamuktur. Biraz tütünle susam da ekilir. Meyvacılık çok gelişmeye elverişlidir. Şehirler, kasabalar yakınlarında çeşitli meyva ağaçları bulunur: Badem, ceviz, incir, kayısı, elma, bilhassa fıstık (Antepfıstığı). İlde üzüm bağları da çok yer tutar. Zeytin ağaçları batıda İslâhiye Ovası'nda çok yayıldığı gibi, doğuda Fırat Vâdisi kıyılarına, Nizip çevresine kadar sokulur, bilhassa Kilis dolaylarında çok gelişir.

Gaziantep Şehri

Gaziantep şehri, Fırat nehrine dökülen Sacur Çayı'nın yukarı kollarından birisi üzerinde kurulmuştur. Denizden 800 m. yüksekte, oldukça engebeli bir taban üzerinde

Şehitler Anıtı. Gaziantep savaşlarında kahramanca çarpışarak canlarını verenlerin adına dikilmiştir.

kurulan şehir, daha çok kuzeydeki Kalete-pe çevresinde gelişmiştir. Şehir derelerle kanalların suladığı bağlarla, bahçelerle kuşatılmıştır. Son yıllarda gittikçe büyüyen şehir istasyonun kuzeyine doğru da taşarak (Karşıyaka) genişlemiştir. Önemli bir ticaret ve sanayi şehri olan Gaziantep 125.000'i aşan nüfusuyla (1960 sayımı: 125.498) Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin birinci, Türkiye'nin ise yedinci şehridir.

Tarihte Gaziantep

Eski çağlarda kurulan şehir bugünkünden 10 km. uzaklıktaydı, «Dülük» adını taşırdı. VII. yüzyılda Araplar tarafından Bizans'tan alınıp İslâm İmparatorluğu'na katılmıştır. XI. yüzyıl sonlarında Selçuklu Türkleri'nin eline geçti. 1098'de Haçlılar işgal etti. 1150' de Türk hükümdarı Nurettin Zengî, Haçlılar'ı şehir önlerinde büyük bir bozguna uğratıp 52 yıldır yabancı elinde olan şehri kurtardı.

Gaziantep bundan sonra Eyyuplular'a geçti, pek gelişti. 1270'te İlhanlılar tarafından alındıysa da, 1273'ten başlıyarak Mısır Türk Memlûkleri'nin oldu. Sonra Dulkadır Türk Prensliği'ne, 1516'da da Osmanlı Türkleri' ne geçti. Maraş (Dulkadır) Eyaletine bağlı bir sancak yapıldı; 1818'de Halep Eyaleti' ne bağlı bir kaza derekesine indirildi; 1913' te bağımsız sancak oldu.

XVII. yüzyıl ortalarında şehir 80.000'den fazla nüfusluydu. 32 mahallesi, 140 camisi vardı. XIX. yüzyıl ortalarına kadar önemli dokumacılık, transit ticaret merkeziydi. Yüzyıl sonlarında nüfus 42.000'e düştü. XX. yüzyıl başlarında tekrar 60.000'e yükseldi. Mütarekeden sonra 15 ocak 1919'da İngilizler, aynı yılın 5 kasımında da Fransızlar tarafından işgal edildi. 1 nisan 1920'den 7 şubat 1921'e kadar pek üstün Fransız kuvvetlerine karşı kanlı bir savaşmaya giren şehir, kahramanlığıyla büyük ün kazandı, 6 şubat 1337'de B.M.M.'nin çıkardığı 93 sayılı kanunla adı «Gaziantep» e çevrildi. 25 aralık 1921'de Fransızlar şehri resmen Türkler'e teslim ettiler.

Gaziantep Cumhuriyet devrinde gelişti ve nüfusu 1927'de 40, 1935'te 51, 1940'ta 57, 1945'te 63, 1950'de 73, 1955'te 97, 1960'ta da 125 bini geçti.

Şehrin adı eskiden «Ayntâb» dı, sonradan «Antep» oldu. Fransızlar'a karşı gösterdiği kahramanca savaşmadan sonra «Gaziantep» adını aldı. Gaziantep'in yetiştirdiği ünlü kişiler arasında XV. yüzyılın büyük tarihçisi Aynî, XIX. yüzyılın başlarında pek büyük dil bilgini Asım Efendi, maarif nazırı ve edip Münif Paşa, şair Münib sayılabilir.

Bibliyografya. — Gaziantep (O. Yalçın, 1959); Gaziantep Halkbilgisi Derlemeleri, 1. Cilt: Gaziantep Âdetleri 1959); Gaziantep Folklorundan Notlar (C. C. Güzelbey, 1959); Gaziantep Kitabeleri (Ş. S. Yener, 1958); Gaziantep Türkleri (C. Güçyetmez, 1958); Gaziantep Savaşı (1952).

GAZLI BEZ (Bk. GAZ BEZİ)

GAZNELİ MAHMUT (970-1030)

Ünlü bir Türk imparatorudur. Sultan Nizamettin Ebu'l - Kasım Gazi diye de anı-

lır. İlk İslâm - Türk İmparatorluğu olan Gazneliler devletini cihanın en büyük devleti haline getirmiştir.

Gazneli Mahmut'un babası Kara Arslanoğlu Sebük Tigin'dir. Küçük yaşta babası tarafından Büst valiliğine atandı. 994'te Horasan genel valiliğine getirildi. 998'de Gazne'de tahta çıktı. 999'da İranlı Sâmanoğulları devletini Karahanlılar'ın ortadan kaldırmaları üzerine, tamamen bağımsız büyük bir devletin hükümdarı oldu.

1000 yılında Bağdat'taki Abbasî halifesi, Gazneli Mahmut'a ilk defa olarak «sultan» (imparator) unvanını verdi. O tarihe kadar tek İslâm imparatoru halifeydi. Aynı yılda Sultan Mahmut, Peşâver'e girip Hindistan'a ayak bastı. 1001'de 42.000 kişilik, 300 fillik bir Hindu ordusunu yok edip Pencap'a girdi. Çok büyük ganimetlerle Gazne'ye dönüp «Gazi» sanını takındı. Onuncu Hindistan seferinde Ganj bölgesini aldı. On üçüncü seferinde 150.000 kişilik bir Hindu ordusunu yok etti; binden fazla savaş filini eline geçirdi. En ünlü Hint seferi on altıncısıdır. 1025-26'daki bu seferinde Gucarat'a girdi ve muazzam bir ganimetle döndü.

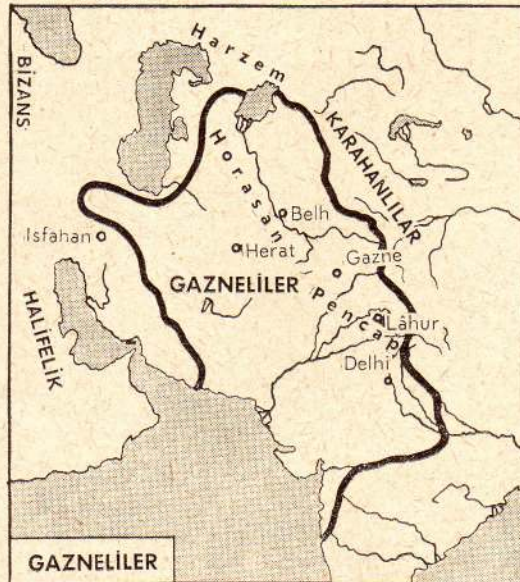
Dünyanın en büyük devletini meydana getiren Sultan Mahmut, son yıllarında Selçuklular'la uğraşmak zorunda kaldı (Bk. Selçuklular). Selçuklular az sonra Gazneliler'i gölgede bırakacak büyük bir devlet kurmuşlardır.

Çok büyük bir asker ve siyaset adamı olan Sultan Mahmut, iyi idaresiyle de tanınmıştır, İran edebiyatının büyük devri, onunla başlamıştır. Firdevsî, «Şehnâme» sini onun için yazmıştır (Bk. Firdevsî). Hindistan'da İslâm üstünlüğünün kuruluşu, İslâm dininin yayılışı da Gazneli Mahmut'la başlamıştır.

GAZNELİLER

İslâm dinini ilk kabul etmiş Türk imparatorluğudur. 962'den 1187'ye kadar 225 yıl sürmüştür. Sultan Mahmut tarafından bir imparatorluk haline getirilmiştir (Bk. Gazneli Mahmut).

Gazneliler Devleti en geniş durumunda bugünkü Afganistan, Türkmenistan, Harzem, İran'da Kirman, Horasan, Semnan Damgan, Lâristan, Isfahan, Rey, Hemedan, Yezd, Kazvin, Kâşan, Mazenderan, Esterabad, Geylân, Hindistan'da da Sind, Belûcistan, Pathunistan, Pencap, Racistan, Malva, Gucarat, Delhi, Agra, Ud, Allahabad ülkelerini içine alıyordu (tahminen 4.480.170 km^2 ki, bugün bu topraklarda 256 milyon nüfus yaşamaktadır). Devletin başkenti 1157'ye kadar Gazne, o tarihten sonra Lâhur'du, 997'den sonra birkaç yıl Belh de başkent olmuştur. Gazneliler Devleti 999'a kadar İranlı Sâmanoğulları devletine bağlı kaldı, 1072'de Selçuklular'a bağlandı, bu, 1157'ye kadar 85 yıl sürdü. Devlet dilleri Türkçe ile Farsça idi.

Devletin temellerini atan, Alp Tekin adında, Müslümanlığı kabul etmiş bir Türk komutanıdır. Alp Tekin, 955'te Sâmanoğulları'nın Herat valiliğine getirilmişti, 961'de Horasan genel valisi oldu, 962'de Sâmanoğulları'nın egemenliğini tanımak şartiyle, bağımsızlığını ilân etti. 963'te, Alp Tekin ölünce, yerine oğlu Ebu-İshak İbrahim geçti, onun da 966' da ölümü üzerine Alp Tekin'in manevî oğlu Bilge Tekin hükümdar oldu.

Bilge Tekin, daha 935'te Sâmanoğulları'nın Belh valisi bulunuyordu. 972'ye kadar 6 yıl Gazne'de hüküm sürdükten sonra yerine, Alp Tekin'in öteki manevî oğlu Pîrî Tekin geçti, bunun da 977'de ölümü üzerine Alp Tekin'in üçüncü manevî oğlu Nâsırettin Sebük Tekin hükümdar oldu. Gazneliler Devleti'ni Gurlular ortadan kaldırdı (Bk. Gurlular).

Gazneli imparatorları ve saltanat yılları şunlardır:

1) Sebük Tekin (977-997)
2) İsmail (997)
3) Sultan Mahmut (997-1030)
4) Sultan Muhammet (1030 + 1040 - 1041)
5) Sultan I. Mesut (1030-1040)
6) Sultan Mevdut (1041-1048)
7) Sultan II. Mesut (1048-1049)
8) Sultan Ali (1049-1051)
9) Sultan Abdürreşit (1051-1052)
10) Sultan Ferruhzât (1052-1059)
11) Sultan İbrahim (1059-1099)
12) Sultan III. Mesut (1099-1115)
13) Sultan Şirzât (1115-1116)
14) Sultan Arslan-Şah (1116-1117)
15) Sultan Behram-Şah (1117-1152)
16) Sultan Husrev-Şah (1152-1160)
17) Sultan Husrev Melik-Şah (1160-1187)

GAZOZ

İçinde karbon asidi bulunan bir çeşit şerbettir. «Gazoz» adı, Fransızca «gazlı su» anlamındaki «l'eau gazeuse» den gelir.

Gazoz, içine karbon diyoksit karıştırılmış su ile yapılır. Gazlı madeni depolarda yüksek basınç altında saklanır. Bu su özel makinelerle şişelere doldurulur. Şişe açıldığı zaman karbon diyoksit gazının kaçması ve gazozun köpürmesini sağlar.

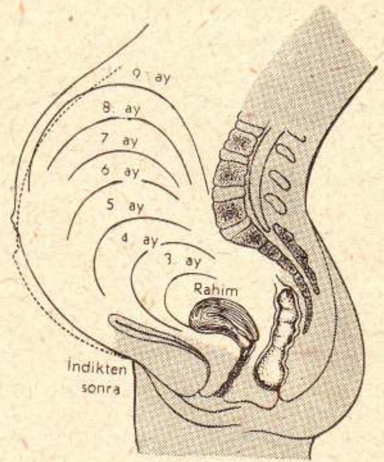
Gazoz yapımında hazırlanan gazlı suya şeker, çeşitli kokular, meyva suları karıştırılır. Bugün bu şekilde yapılmış pek çok gazoz çeşidi vardır. Memleketimizde yılda milyonlarca şişe gazoz içilir. A.B.D.'nde ise çeşitli adlar altında yılda 30.000.000.000 şişe gazoz içilmektedir.

Gazoz yapma düşüncesi, maden sularındaki tabiî gazların dikkati çekmesiyle başlamıştır. XVIII. yüzyılda «suya hava karıştırma» yolunda birçok denemeler yapılmış, Fransız bilgini Lavoisier bu havanın karbon ve oksijen karışımı olduğunu göstermiştir. Gazozun ticari ölçüde yapılması ancak XIX. yüzyılın başlarına raslar. Yüzyılın ortalarından itibaren de gazoz yapımı hızla gelişmiştir.

Gazoz, hazmı kolaylaştırmak, ferahlık vermek için içilir. Bununla beraber, fazlası zararlı olabilir.

GEBELİK

Yavrularını doğurarak dünyaya getiren yaratıklarda, yavrunun ana karnında geliştiği devreye «gebelik» denir. Bu süre Memeliler' de cinsine göre değişir (Bk. Hayvanlar).

Gebeliğin ilerlemesiyle rahmin her ay ne kadar büyüdüğünü gösteren şema.

İnsanda hayat yumurta hücresinde başlar. Bu küçük hücrenin çapı 0,2 mm. kadardır. Karında, göbeğin iki yanındaki yumurtalıkta bulunurlar. Hayatın verimli çağında âdet döneminin ortalarına doğru (12.-14. gün arasında) yumurtalıkların birinden ayrılan bir yumurta, yumurtalık kanalından geçerek, rahme gelir. Döllenme olmazsa ilk âdet kanamasında dışarı atılır. Yumurta erkek cinsiyet hücresiyle birleşerek döllenirse rahimde yerleşir (Bk. Döllenme; Cinsiyet). Bu andan itibaren gebelik başlamıştır.

İnsanda gebelik süresi, 280 gün kadardır. Bu süre 250-285 gün arasında değişebilir. Gebelik süresi hesaplanırken, son âdet görmeden 7 gün önceki tarih başlangıç olarak alınır. Meselâ son âdet 10 martta ise, buna 280 gün (9 ay 10 gün) eklenir, çocuk aşağı yukarı 17 aralıkta doğacak demektir.

Gebeliğin Teşhisi

Bir kadın âdetten kesildiği zaman gebe

olduğunu anlar. Ancak, âdet kesilmesi başka sebeplerden de olabileceği için, gebelikten şüphelenince teşhis işini bir hekime bırakmak lâzımdır.

Gebeliğin üç kesin belirtisi vardır: Birincisi, dölütün kalb atışlarıdır. Gebeliğin 16.-18. haftasında duyulmaya başlar. Dinleme âletiyle karnın alt kısmı dinlendiği zaman, bu atış, yastık altında işliyen bir saat sesi gibi duyulur. Bu devrede atış dakikada 150-160 kadardır. Gebeliğin sonuna doğru 120-140'a düşer. İkinci belirti, röntgen muayenesiyle görülen kemikleridir. 16. hafta içinde yapılacak röntgen muayenesinde dölütün kemikleri görülür. Üçüncü belirti de doğrudan doğruya dölütün hareketidir. Bu 16.-20. haftalarda olur. Karnında çocuğun hareket ettiğini duyan anne, gebelik süresinin yarıyı bulduğunu anlar.

Gebeliğin daha başka birçok belirtileri vardır. Daha ilk haftalardan, karında bir doluluk hissedilir. Üçüncü ay da dışarıdan yapılan muayeneyle rahmin büyüdüğü farkedilebilir. Gebeliğin beşinci ayından itibaren de karnın büyümesi dışarıdan farkedilmeye başlar. Bu devrede rahim göbek hizasına gelmiştir. Gebeliğin sonlarında karında aşağı doğru bir inme olur. Böylece, yukarı doğru olan basınç azaldığından, gebe kadın rahatlar.

Gebe kadınların memesinde de büyüme olur. Birçok kadınlarda, bilhassa esmerlerde, meme ucunun etrafında koyu bir renk belirir. Gene birçok kadınlarda vücudun başka taraflarında da böyle renk koyulaşmaları görülür. Bunlardan başlıcası kasık altındaki kıllardan başlıyarak göbeğe kadar uzanan bir çizgi halindedir. Bazılarında göbekten daha öteye bile uzar. Gebeliğin ikinci yarısında görülen bu renk değişmelerinin adrenal bezinin fazla çalışmasından ileri geldiği sanılıyor. Baş dönmesi, mide bulantısı da gebeliğin başlıca belirtileri arasındadır.

Dişi Fare Denemesi

Gebeliğin zamanla görülen bu belirtilerini beklemeden de bir kadının gebe kalıp kalmadığını anlamak mümkündür. Etenenin (plâsenta'nın) yaptığı hormonlardan biri gebe kadının idrarına karışarak dışarı atılır. Gebe kadının idrarından az bir miktar dişi bir farenin derisi altına zerkedilirse, hayvanın yumurtalıklarında dikkate değer değişiklikler görülür. Bu şekilde bir enjeksiyona uğrıyan dişi bâkir fare 100 saat içinde ölür. Hayvanın yumurtalıklarında karakteristik belirtiler görülürse, sonuç müspettir. Bu deneme % 98 müspet sonuç vermekte, bu sayede dördüncü gününden itibaren gebeliği anlamak mümkün olmaktadır.

Ancak, bu kadar erken bir devrede hormon ifrazı çok az olacağından teşhis için bir iki hafta beklemek yerinde olur. Bu deneyin sonucunun çabucak alınması istenirse o zaman fare yerine tavşan kullanılır. Tavşanla yapılan deneyde sonuç 24 saat içinde alınmaktadır.

Gebelikte Bakım

Gebe kadınların günlük besininde 2.400-2.500 kalori bulunmalıdır. Normal olarak iyi beslenen kimselerin ayrıca besin almasına lüzum yoktur. Ancak, gebeliğin üçüncü ayından itibaren bir iştah artması görülür. Kadının alacağı fazla besinler bilhassa karbonhidrat, yağ, protein, demir ve vitaminler bakımından zengin olmalıdır.

Gebe bir kadın her gün açık havada yürüyüş yapmayı âdet haline getirmelidir. Ancak, çok uzun yürüyüşlerden, yorucu beden hareketlerinden de kaçınmalıdır. Vücudun temiz bulundurulması da gebelikte bakımın en önemli hususlarından biridir.

Gebelik sırasında muntazam aralıklarla hekime görünmek, verilecek öğütlere göre davranmak yerinde olur. 30 haftaya kadar her dört haftada bir, 36. haftaya kadar üç haftada bir, ondan sonra da her hafta muayene olmak doğru olur.

Aş Ermek Nedir

Gebe kadınlar, daha gebeliğin başlarından itibaren, bazı yiyeceklerden tiksinir, bazı yiyeceklere karşı da özel bir istek gösterirler. Buna «aş ermek» veya (aş yermek) denir. Yemek kokusu, sigara dumanı gibi kokulara da bazı gebe kadınlar asla tahammül edemez. Bütün bunlar doğumla beraber kaybolur (Bk. Doğum).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Gebelik Hijyeni, Evde Ağrısız Doğum (Dr. M. N. Dinçsoy, 1952); Gebelere ve Loğusalara Öğütler (Dr. A. Koray, 1949); Gebeliğin Erken Teşhisi (Dr. H. Gediz, 1947).

GEBZE

Marmara Bölgesi'nin Kocaeli-Çatalca bölümünde Kocaeli iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Kandıra ve merkez ilçeleri, güneyde Marmara denizi, batıda İstanbul'un Kartal, kuzeybatıda Beykoz, kuzeyde ise aynı ilin Şile ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Darıca, Hereke ve Mollafenari adında bucakları, bunlara bağlı 26 köyü vardır.

Yüzölçümü: 724 km^2

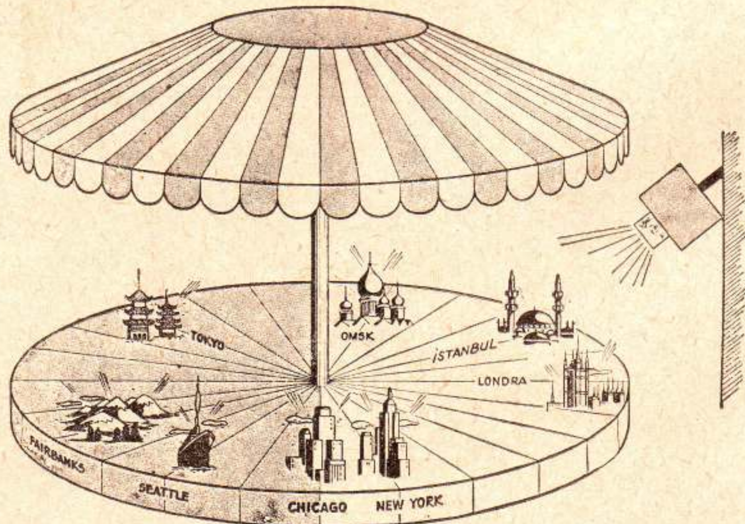
Nüfusu: 30.435 (1960 sayımı)

Gebze ilçesinin arazisi, Marmara denizi kıyılarından kuzeye doğru gittikçe yükselen, yaylalık, tepelik topraklardır. İlçenin en önemli yükseltisi Gebze kasabasının kuzeyindeki Gaziler Dağı'dır. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazlar kurak ve sıcak geçer, kışlar yayla üzerinde biraz sertçe, kuzey rüzgârlarına karşı oldukça korunmuş olan Marmara Denizi kıyılarında daha ılıktır. Bunun sonucu olarak bu ılık alanın tarım durumu kuzeydeki yayladan farklıdır. Bu kesimde zeytinlikler, bağlar gelişmiştir. Ayrıca, çeşitli meyvacılık ve sebzecilik de yapılır. Yayla yüzeyinde ise daha çok tahıl tarımı yapılır. Hereke Dokuma Fabrikası ile Darıca bucağındaki Çimento Fabrikası da Gebze ilçesi içindedir.

Kasaba. — İlçe merkezi Gebze kasabası Ankara-İstanbul asfaltının hemen kuzeyinde, denizden 128 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasabanın yalnız son yıllarda yapılan birkaç binası Ankara asfaltının güneyinde bulunur. Gebze'nin esas eksenini doğu-batı doğrultulu bir cadde teşkil eder. Dükkânlar, bazı resmî daireler bu cadde üzerindedir. Cadde batıda meydanlık bir alanda son bulur. Kasabanın bu kesiminde Yavuz Sultan Selim zamanında Mimar Sinan'a yaptırılan Mustafa Paşa Camisi yükselir. Gebzenin bundan başka iki camisi, kasabanın doğu kesimindedir (Orhan Gazi Camisi, İlyas Bey Camisi).

Demiryolu üzerindeki Gebze İstasyonuna 4 km. uzaklıkta bulunan kasaba 5 mahalleden ibarettir nüfusu 7.867'dir (1960 sayımı).

Tarih. — İlkçağdaki adı Libissa olan Gebze kasabası çok eskiden beri insanların yerleşmiş olduğu bir yerdir. Bir ara Bitinya krallarının hükmü altına giren Gebze, da-

GECE VE GÜNDÜZ SAAT FARKLARI

Dünyamız, kendi çevresinde yirmi dört saatte dönen büyük bir atlıkarıncaya benzer. Yandaki projektörü Güneş'e benzetirsek niçin dünyanın bazı yerinde aydınlık, bazı yerinde karanlık olduğu ortaya çıkar. Londra'da öğleyken, Chicago'da sabahın altısı, Tokyo'da gecenin dokuzu, İstanbul'da da gündüzün ikisidir.

ha sonra Bizanslılar'a, Orhan Gazi zamanında da Osmanlılar'a geçti.

GECE VE GÜNDÜZ

Dünya'nın, ekseni çevresinde dönüşü sırasında, Güneş ışınlarının düşmediği kesimleri karanlıkta kalır, güneş ışını düşen kesimleri de aydınlanır. Böylece, gece ve gündüz meydana gelir (Bk. Gün).

Dünyanın önce bir kutbunun, sonra da öbürünün Güneş'e doğru eğilmesi gece ve gündüz uzunluklarının mevsimden mevsime değişmesine yol açar. Gece ve gündüz uzunlukları dünyanın her yerinde değişiktir. Ekvator üzerinde gündüzlerle gecelerin uzunluğu birbirine eşittir. Ekvatordan kuzeye ve güneye gidildikçe değişiklik başlar.

Kuzey Yarımküresi'nin en uzun gündüzü 21 hazirana raslar. Bu da paralel derecesinin azlığına, çokluğuna göre değişir. 20° kuzey paralelde en uzun gün 13 saat 13 dakikadır. 40° paralelde 14 saat 30 dakikaya yükselir. 60° de ise 21 hazirandaki gündüz uzunluğu 18 saat 30 dakikayı bulur. Güney Yarımküresi'nde de gündüzler mevsime göre, aynı şekilde, güneye doğru gidildikçe uzar.

En kısa gündüz kuzey yarımküresinde 21 aralığa raslar. Bu tarihte 20. paralel derecesinde gündüzün uzunluğu 10 saat 47 dakikadır. Daha kuzeye çıkıldıkça gündüzler, yaz aylarının aksine, daha da kısalır. Paralelin 40° sinde 9 saat 9 dakikaya, 60° de de 5 saat 30 dakikaya düşer.

Kuzey Kutbu Güneş'e doğru eğikken, burada devamlı gündüz olur; buna karşılık, Güney Kutbu devamlı karanlık içindedir. Güney Kutbu Güneş'e doğru eğildiği zaman da Kuzey Kutbu karanlıkta kalır. Kutupların karanlık ve aydınlıkta kalma süreleri altışar aydır (Bk. Gece Güneşi).

GECE GÜNEŞİ

Dünyanın ekseni üzerinde 23° 27' eğik olması, çeşitli bölgelerde gece ve gündüz uzunluklarının değişik olmasını doğurur (Bk. Gece ve Gündüz).

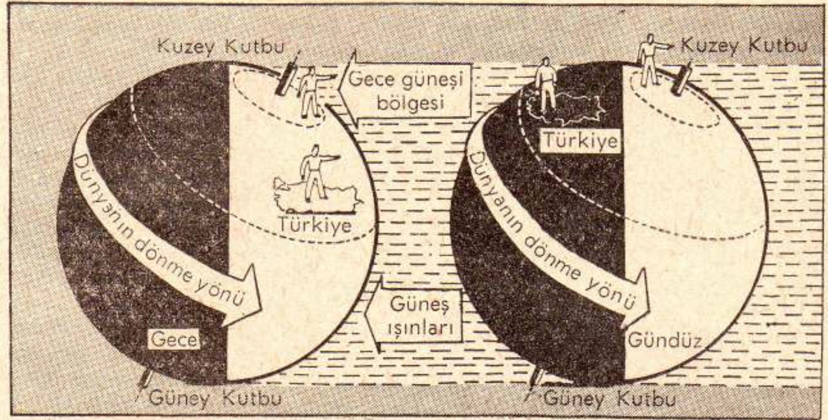
Gece ve gündüz uzunlukları arasındaki farkın en çok olduğu bölgeler Kuzey ve Güney Kutup Çemberleri içinde kalır. Kuzey Kutup Çemberi'nde gündüzler mayıstan ağustosa kadar 24 saat sürer. Bu süre içinde güneş diskinin hiç olmazsa bir kısmı ufkun üstünde görünür. 21 haziranda kuzeye bakan bir kimse güneşin ufkun üstünde en alçak noktasına vardığını görür. Buna «gece güneşi» denir. Bundan sonra güneş her gün biraz daha fazla ufkun altına düşmeye başlar.

GECEKUŞU

Genel olarak baykuş ve yarasa gibi geceleyin avlanan hayvanlara «gecekuşu» denir. Baykuş, kuş olmakla beraber, yarasa memelidir, ancak, uçarak hareket etmesi ve geceleyin avlanması bakımından buna da «gecekuşu» denilmiştir (Bk. Baykuş; Yarasa).

GECESEFA

Bir süs bitkisidir. Çiçekleri akşama doğru açıldığı için bu adla anılır. İlkbaharda yeşermeye başlıyan bitki sonbaharın son aylarına kadar çiçek verir.

Bu şekil Kuzey Kutbu'nun yaz ortasında güneşe doğru nasıl dönük olduğunu gösteriyor. Soldaki şekilde hem Türkiye'de, hem Kuzey Kutup Bölgesi'nde gündüzdür. Sağdaki şekil ise, dünyanın dönmesi sonucu, Türkiye'de gece olduğunu gösteriyor. Buna karşılık, Kuzey Kutup Bölgesi'nde gene gündüzdür... Bütün bu bölge hiç olmazsa yılda bir defa gece güneşini görür. Kuzey Kutbu'nda ise güneş altı ay hiç batmaz. Gece de altı ay sürer.

Gecesefa

Gecesafa ikiçenekli bitkilerdendir. Sulak yerlerde çok iyi gelişir, bol çiçek verir. Çiçek akşama doğru açar, sabahleyin kapanır. Her çiçeğin dibinde, siyah renkli, üzeri pürüzlü bir tohum meydana gelir.

Gecesefa kolay yetişen bir bitkidir. Baharda yeniden ekilmese bile bir önceki yıldan dökülen tohumlar kendiliğinden filizlenir.

Gecesefa biyolojide kalıtım deneylerinde kullanılır. Beyaz çiçekli saf bir gecesefa cinsiyle, kırmızı çiçekli saf bir gecesefa cinsi birleştirildiği zaman meydana gelen bütün melezlerin pembe olduğu görülür. Bu melez pembelerin tohumları dikilecek olursa, çekinik karakterli pembeler çıktığı gibi başat karakterli sırf kırmızı, sırf beyaz gecesefalar da çıkar (Bk. Kalıtım).

GEDİK AHMET PAŞA (Ölümü: 1482)

Osmanlı vezir-i âzamlarından olan ünlü bir Türk komutanıdır. Fatih Sultan Mehmet'in yanında yetişti. 1456'da Anadolu, 1461'de Rumeli Beylerbeyi (genel valisi) oldu. Fatih'in yanında onun parlak seferlerine katıldı. 1469'da Fatih'in büyük oğlu Veliaht Şehzade Mustafa'nın eğitimiyle görevlendirildi. 1470'de vezir (mareşal) oldu.

Gedik Ahmet Paşa 11 ağustos 1473'te elde edilen büyük Otlukbeli Zaferi'nde Osmanlı ordusunun sağ cenah komutan yardımcısıydı. 1474'te vezir-i âzam (başbakan) oldu. 1475 yazında Türk donanmasiyle Kırım'a çıktı. Başlıbaşına bir imparatorluk olan, Rusya'dan yıllık vergi alan Kırım Hanlığı, Türkiye'ye dahil oldu.

Fatih'in Boğdan ve Morava seferlerinde de Gedik Ahmet Paşa hükümdarın yanındaydı. 1479'da, Kaptan-ı Derya olarak, İyonya Adaları'nı (Kefalonya, Zanta, Santa Maura'yı) aldı. Fatih'e zemin hazırlamak için İtalya'ya asker çıkardı. 11 ağustos 1480'de Pulya (güneydoğu İtalya) nın kilidi sayılan Otranto kalesini aldı, Otranto Boğazı'na hâkim olarak, Venedik'le sömürgelerinin yolunu kesti.

Fatih'in ölümü, II. Bayezit'in tahta geçmesi üzerine Şehzade Cem'in çıkardığı isyanı bastırmak görevi de Gedik Ahmet Paşa'ya verildi. Bu sıralarda vezir-i âzam olan İshak Paşa, Gedik Ahmet Paşa'nın kaynatası idi. O günlerde İstanbul, vezirlerle ileri gelenlerin ikiye ayrılmasından doğan büyük bir siyasi kavga içindeydi. Her iki taraf, birbirinin can düşmanı olmuşlardı. Türk asîlzadeleri partisinin başkanı olan Vezir-i âzam Karamanî Mehmet Paşa öldürüldü, ondan az sonra ikinci vezir Damat Çoban Mustafa Paşa'nın da öldürülmesi, iktidarın eski Türk ailelerinden alınıp, padişah sarayından çıkma devlet adamlarına verilmesine şiddetle muhalif olanlarda büyük tepki yarattı. II. Bayezit bu tepkiye dayanamadı; 18 aralık 1482'de Gedik Ahmet Paşa'yı boğdurttu. Paşa, Edirne'de gömüldü.

Muktedir bir komutan olan Gedik Ahmet Paşa, pek sert yaradılışlı, inatçı bir insandı. Çoban Mustafa Paşa'nın öldürülmesinde sorumlu sayılır. O zamanın tarihçilerinin de yazdıkları gibi bu suçunun cezasını hayatiyle ödemiştir. Edirne'deki idamı Osmanlı iktidar partisini değiştirmiştir. İdamdan sonra Vezir-ı âzam Çandarlı-zade II. İbrahim Paşa'nın başkanı olduğu Türk asîlzadeler partisi iktidara geldi. Gedik Ahmet Paşa'nın bir oğlu önemlice komutanlıklarda bulunmuştur.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Gedik Ahmet Paşa (Ç. Uluçay, 1957); Gedik Ahmet Paşa (M. Sertoğlu, 1953).

GEDİKPAŞA TIYATROSU

Tiyatro tarihimizde büyük yeri olan bir sanat topluluğudur.

İstanbul'da, Gedikpaşa'dan Kumkapı'ya inen cadde üzerinde sol kolda, bir Fransız at cambazı salaştan bir yapı kurmuştu. 1868'de, Güllü Agop Vartoviyan, elinde bulunan «suflörle oyun oynatmak» hakkındaki on yıllık imtiyaza dayanarak, burasını esaslı surette tamir ettirip «Osmanlı Dram Kumpanyası» adiyle bir tiyatro kurdu.

O zamana kadar bizde tiyatro, sadece Beyoğlu'na gelen yabancı operetlerle birkaç Ermeni tiyatrosundan, Hoca Naum Efendi'nin Aynalı Pasaj (Avrupa Pasajı) ndaki Ermenice temsillerinden ileri gitmemişti. Bu tiyatroların da bir kısmı rağbetsizlikten dağıldığından, içlerinden Agop Vartoviyan, kendi başına bir tiyatro kurdu.

Gedikpaşa Tiyatrosu adiyle anılan bina ve tiyatro heyeti, içlerinde Mısırlı Prens Mustafa Fâzıl Paşa'nın da bulunduğu kimseler tarafından paraca; Âli Bey, Namık Kemal, Ahmet Mithat gibi kimseler tarafından da eserce destekleniyordu. Hattâ, Gedikpaşa Tiyatrosu'nu asıl teşvik edenler, kurulmasına yol açanlar da onlardı. Çünkü, gerçekleştirmek istedikleri meşrutiyet idaresine ait düşünceleri, sayısı çok az olan gazete okurları yolu ile değil, yeniliğinden ötürü çok rağbet göreceğine haklı olarak inandıkları tiyatro yolu ile yapmak istiyorlardı.

Bizde ilk defa edebî kurulla çalışan tiyatro da, Gedikpaşa Tiyatrosu oldu. Âli Bey'in «Kokona Yatıyor», «Misafiri İstiskal» gibi telif komedileri burada oynandı. Namık Kemal, daha Gelibolu'da mutasarrıfken Gedikpaşa Tiyatrosu için eser hazırlamaya başlamıştı. Acele olarak «Vatan-yahut-Silistre» dramını yazdı. Mutasarrıflıktan azledilince İstanbul'a geldi, eseri bitirdi. Yayınlanmadan önce hükümetin muayenesinden kaçırmak için de Ebüzziya'nın çıkardığı «Sirâc» gazetesinin ilâvesiymiş gibi bastırdı. O zamanlar, hükümeti kuşkulandırmamak için hep «Silitsre» diye bahsedilen oyun, 1 nisan 1873 gecesi Gedikpaşa Tiyatrosu'nda sahneye konuldu. O kadar başarı kazandı ki, daha birinci perdede halk, «Var olsun Kemal!» diye bağırarak sokaklara uğradılar. Veliaht Murat Efendi lehine de nümayiş yapıldı. Namık Kemal'i, çıkarmakta olduğu «İbret» gazetesinde aradılar. Bulamayınca bir tezkere yazıp bıraktılar. İbret, 3 nisanda bu tezkereyi yayınladı. Bunun üzerine oyun yasak edildi, «İbret» süresiz olarak kapatıldı, Namık Kemal, Ahmet Mithat, Bereketzade İsmail Hakkı, Ebüzziya Tevfik tevkif olundu. Kemal, 9 nisan çarşamba günü Magosa'ya sürüldü.

Gedikpaşa Tiyatrosu, yerli, yabancı, birçok melodram oynadı, klâsiklerden çeviriler temsil etti, yılda dört kere Ermenice oyunlar çıkardı, şarkılı komediler sahneye koydu. Oyuncular başlangıçta Ermeniydi. Ahmet Fehim Efendi, Hamid, Ahmet Necip gibi Türkler de ilk defa Gedikpaşa Tiyatrosu'nda sahneye çıktılar (Bk. Tiyatro: Türk Tiyatrosu).

GEDİZ

Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu bölümünde Kütahya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Altıntaş, güneyde Uşak'ın Banaz ve merkez, batıda Manisa'nın Selendi ve Demirci, kuzeyde Kütahya'nın Simav ve Emet ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Şaphane adında bir bucağı ve 86 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.733 km^2

Nüfusu: 56.248 (1960 sayımı)

Gediz ilçesinin yüzey şekilleri, Gediz nehri çevresinde genişliyen ovalık alanla bu ovayı çevreliyen dağlardan ibarettir. Bu dağlardan Murat dağı Ege Bölgesi'nin Honaz Dağı'ndan sonra en yüksek noktasıdır (2312 m.). İlçenin batısında bulunan Şaphane Dağı'nın yüksekliği de 2000 m.'yi aşar. (2121 m.).

İlçedeki iklim Akdeniz iklimiyle İç Anadolu'da hüküm süren iklim arasında bir geçiş durumundadır. Yüksek dağlarla çevrilmiş olan Gediz Ovası'nda iklim ılıktır. İlçede doğal bitki örtüsü gürdür. En çok çam ve meşe ormanları görülür. Murat Dağı'nın büyük bir kesimi çam ağaçlariyle kaplıdır. En önemli akarsu ilçe merkezine ve ilçeye de adını vermiş olan Gediz'dir.

İlçe ekonomisinin dayandığı başlıca işler bağcılık, meyvacılık, dokumacılıktır. Meşe ormanlarından elde edilen palamut, en önemli ürünlerindendir.

Kasaba. — İlçe merkezi Gediz kasabası Gediz nehrinin yukarı çığırında, denizden 725 m. yükseklikte kurulmuştur. Kütahya istasyonuna 91, Uşak istasyonuna ise 66 km. uzaklıktadır. 7 mahalleden ibaret olan kasaba son yıllarda bazı modern binalarla kavuşmuştur. Ayrıca 1940-1944 yıllarında yapılmış Tepe Sinan Parkı vardır. Tarihî eser olarak Mimar Sinan'ın yaptırdığı Ulucami ile Germiyanoğulları zamanından kalma Kurşunlucami, bir de hamam başta gelir.

Tarih. — Çok eski bir şehir olan Gediz, Frikler zamanında da vardı. Bu devletin son kıralı olan Midas'ın ölümünden sonra Lidya kıralı Kresus'un eline geçti. Daha sonraları sırasiyle İranlılar'ın, İskender'in, Bergama kırallığının, Romalılar'ın hükmü altına giren bu belde, Roma İmparatorluğu'nun bölünüşünde Bizans sınırları içinde kaldı. Bizanslılar devrinde Gediz, Piskoposluk merkeziydi. Gediz ve çevresinin Anadolu Selçukluları'nın eline geçmesi Alâettin Keykubat devrinde olmuştur. Gediz, Selçukluları'n çöküşünden sonra Germiyanoğulları'na, Germiyan Beyi Yakup Bey'in 1428'de ölmesi üzerine de ikinci kere Osmanlılar'a geçti.

Gediz'in yakın tarihimizde de önemli bir yeri vardır. Kurtuluş Savaşı'nda Millî Hükümet'i dinlemiyen Çerkez Ethem kuvvetleri bir ara Gediz'de karargâh kurmuşlardı.

Gediz'in yerini gösteren harta

GEDİZ NEHRİ

Ege Bölgesi'nin batı-doğu doğrultulu akarsularından biri, Büyük Menderes'ten sonra en büyüğüdür. Uzunluğu 350 km. dir.

Gediz Nehri Murat ve Şaphane Dağlarından gelen çeşitli kollarla büyür. Önce kuzeydoğu - güneybatı doğrultusunda akar. Doğu - batı doğrultulu asıl Gediz Ovası'na Salihli kuzeyindeki Adala'da girer. Biraz sonra da soldan gelen Alaşehir suyunu alır. Daha batıda Marmara Gölü'nün sularını küçük bir ayakla alır, tarihî Sart (Sardes) yıkıntılarının önünden geçerek Manisa Ovası'na girer.

Gediz bu ovada deniz seviyesinden 50 m. yükseklikte akar. Manisa yakınlarında, kuzeyden gelen Akhisar Çayı ile güneyden gelen Nif Çayı'nı aldıktan sonra kuzeydeki Dumanlıdağ ile güneydeki Manisa Dağı arasında bulunan dar Menemen Boğazı'na girer. Bu boğazdan çıktıktan sonra Foça'nın güneyinde İzmir Körfezi'ne dökülür.

Gediz'in eski çığırı Menemen Boğazı'ndan çıktıktan sonra güney batıya dönüyor, nehir daha güneyde İzmir Körfezi'nin çok sığ bir kesimi önünde denize ulaşıyordu. Körfezi doldurmak tehlikesi yüzünden, 1886'da açılan bir kanalla, yatağı değiştirildi, yukarıda adı geçen noktada denize dökülmesi sağlandı.

Ege bölgesindeki bütün nehirlerde olduğu gibi Gediz'in de suları yazın azalır. Bu azalma bilhassa yaz sonlarında, hattâ sonbahar başlarında büsbütün belirir. Bunun sonunda nehir bazı kesimlerinde geniş yatağının çakıl ve kum yığınları arasında âdeta kaybolmuş bir iki ince su şeridi haline gelir. Bölgedeki şiddetli ve sürekli kış yağışları nehri kabartır, çok zaman taşkınlara yol açar.

GEKO

Geko

Bütün dünyanın sıcak iklimli bölgelerinde yaşıyan bir çeşit kertenkeledir. Üstü pullarla kaplı, vücutları yassı ve kısadır.

Bu havanın en büyük özelliği dümdüz yüzeylerde bile yürüyebilmesidir. Ayak parmaklarındaki emme özelliği sayesinde, cam üzerine bile tırmanabilir. Ayrıca, her parmakta birer gizli tırnak vardır. Üzeri pürüzlü yüzeylere geldiği zaman, kedi gibi, bu tırnaklarını çıkararak yürür.

Gekolar daha çok geceleri dolaşır. Başlıca besinleri böceklerdir. Gekolar'ın birçok çeşidi kalın bir ses çıkarırlar, hayvan adını da bu ses yüzünden almıştır.

GELENBEVÎ İsmail Efendi (1730-1790)

Tanınmış bir Türk matematik bilginidir. Manisa'daki Gelenbe kasabasında doğduğu için bu adla meşhur oldu. Zamanında «ayaklı kütüpane» diye ün salmış bilgin Mehmet Emin Efendi'den ders aldı. Öğrenimine İstanbul'da devam ettikten sonra müderris oldu. Mekteb-i Bahriye-i Şahane (Deniz Harb Okulu) açılınca burada geometri okuttu. O zamanki Kâğıthane'de atış talimleri yapılıyordu. Mermilerin çoğu hedefe isabet etmezdi. Bunun üzerine, İsmail Gelenbevî, top namlularının hedefe yöneltilmesinde gerekli düzeltmeleri yaptı. Mermiler isabete başla-

yınca, III. Selim bu durumdan memnun oldu, Gelenbevî'yi Yenişehir Feneri mollalığına atadı. Gelenbevî ondan kısa bir süre sonra öldü.

İsmail Gelenbevî'nin birçok eseri vardır. Bunlardan biri de logaritma risalesidir. O zaman, bir Fransız mühendisi, saraya bir logaritma cetveli getirmişti. Kimse bunun ne çeşit bir hesap olduğunu anlıyamadı. Bunun üzerine, Fransız'ı Gelenbevî'ye götürdüler. O da, eseri izah eden küçük bir kitap yazdı. Hattâ bundan galat olarak, logaritmayı onun icat ettiği söylentisi ortaya çıktı.

Gelenbevî İsmail Efendi gayet bilgin, faziletli bir insandı. Matematikle ilgili 16 kadar eser yazmıştır. Şöhreti de o derecedeydi ki, bugün Fatih'te bir semtle bir okul onun adını taşır.

Güneşin ve ayın dünyaya göre durumları bir açı meydana getirecek şekildeyse ve ay ilk veya son dördündeyse kabarmayla inme arasındaki fark azdır.

Güneş ve ay dünyaya göre aynı uzantıdaysa ve ay dolunay durumundaysa, kabarmayla inme arasındaki fark çok fazladır.

GELENDOST

Akdeniz Bölgesi'nin Göller yöresinde Isparta iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda ve güneydoğuda aynı ilin Şarkikaraağaç ilçesi, batıda Eğridir Gölü, kuzeyde de gene aynı ilin Yalvaç ilçesi çevirir. Merkez bucağından başka bucağı yoktur. Köy sayısı 13'tür.

Yüzölçümü: 660 km^2

Nüfusu: 15.342 (1960 sayımı)

Gelendost ilçesi, Eğridir Gölü'nün doğusunda Anamas Dağı'ndan göle doğru gittikçe alçalan alandadır. Bu çukur alanın kuzeyinde arazi yeniden yükselmeye başlar, buradaki 1.889 m. yüksekliğinde Çirişlidağ'ın büyük kesimi Yalvaç ilçesi sınırları içinde kalır.

İlçede iklim oldukça sert ve kurudur. Ovalık alanlar doğal bitki örtüsü bakımından bozkır görünüşündedir. Bu ovalık alanları kuşatan dağlar ise ormanlıktır. İlçede önemli akarsu yoktur. Yalnız, Eğridir Gölü'ne dökülen küçük dereler vardır.

İlçenin ekonomik hayatı tarıma dayanır. Başta tahıl gelir. Endüstri bitkilerinin bazı çeşitleri de ekilir. Bağcılık, çeşitli meyvacılık da gelişmiştir.

Kasaba. — İlçe merkezi Gelendost kasabası, Doğanoğlu Çayı vâdisini çevreliyen sırtların kuzeye bakan düz bir kesimi üzerinde kurulmuştur. Isparta'yı Eğridir'den geçmek üzere Yalvaç ve Şarkikaraağaç'a bağlıyan şoseye 2 km. lik bir ara yolla bağlanır. Biraz sapa olan bu durumu yüzünden fazla gelişemiyen Gelendost kasabası 3.458 nüfusludur (1960 sayımı).

GELGIT

Ay ve güneşin etkisiyle suların alçalıp yükselmesine «gelgit» denir. Bu olayda suların alçalması «inme», yükselmesi de «kabarma» diye anılır.

Gelgit küçük olsun, büyük olsun, bütün sularda kendini gösterir. Ancak, en şiddetli hissedildiği yerler Okyanus kıyılarıdır. Küçük, kapalı sulardaysa, gelgit farkedilemiyecek kadar hafif olur. En büyük göllerdeki gelgitte alçalıp yükselme 5 sm. yi geçmez. En yüksek kabarma Kanada kıyılarında olur, 21 m. yi bulur.

İnsanlar gelgitin ayla bir ilgisi olduğunu binlerce yıldan beri bilirlerdi. 100 yılında Romalı tabiat bilgini ayın gelgit üzerinde etki yaptığını yazmıştır. Ancak, bu olay, kesin olarak, İngiliz fizik bilgini Sir Isaac Newton' un XVII. yüzyılda yerçekimi kanununu bulmasından sonra açıklanabildi. Bu kanuna göre gelgitin sebebi ayla güneşin çekimleridir.

Burada akla gelen bir soru vardır. Güneş aydan çok daha büyük olduğu halde, neden güneşin yol açtığı gelgit ayınkinden daha az etkili olur? Güneşin aydan 27.000.000 kat daha büyük olduğu düşünülecek olursa bu soru akla yakın gelir. Ancak, çekimin etkisi uzaklıkla ilgilidir. Uzaklık çoğaldıkça çekimin etkisi azalır. Güneşin dünyadan uzaklığının ayın uzaklığının 390 katı olması, güneşin gelgit olayındaki çekim etkisini azaltmaktadır. Ayın gelgite yol açan çekiminin güneşin çekiminden iki kat fazla olduğu hesaplanmıştır.

Gelgitlerin hareketi ayın dünya çevresindeki dönüş hareketiyle ilgilidir. Ayın çekimi dünyanın aya bakan yanındaki suları çeker. Aynı zamanda, dünyanın kendisini de ayın aksi yönünde bulunan suları çeker. Böylece, dünyanın her iki yanında birden gelgit olur. Böylece, her 12 saat 25 dakikada bir, gelgit meydana gelir. Ancak, her gün bir öncekinden elli dakika daha geç kalır.

Gelgit başlayınca sular en inik noktalarından kabarır, 6 saat içinde en yüksek durumunu bulur, sonra inme başlar. İnme de 6 saatte tamamlanır. Güneşle ayın çekimleri aynı zamana raslarsa gelgitler her zamankinden daha çok olur. Dolunay ve yeniay zamanlarında böyle olur. Güneşle ayın çekimleri dik açı çizecek şekilde birbirlerine zıt gelirse, gelgit her zamankinden az olur.

Ayrıca, denizlerin şekli, derinliği, büyüklüğü de gelgite etki yapar. Gelgitin durumunun limanlara girip çıkan gemiler için önemi olduğundan birçok kıyı memleketleri bütün yılın gelgit zamanlarını gösteren cetveller yaparlar.

GELİBOLU

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Çanakkale iline bağlı bir ilçedir. Kuzeydoğuda Tekirdağ'ın Şarköy, kuzeyde aynı ilin Malkara, kuzeybatıda Edirne'nin Keşan ilçeleriyle komşu olan Gelibolu ilçesi doğu ve batıdan denizle kuşatılan bir yarımadanın orta kısmındadır. Gelibolu Yarımadası adı verilen bu yarımadanın güney kesiminde Çanakkale ilinin Eceabat ilçesi bulunur. Gelibolu'nun merkez bucağından başka Bolayır ve Evreşe adında iki bucağı, bunlara bağlı 26 köyü vardır.

Yüzölçümü: 764 km^2

Nüfusu: 36.400 (1960 sayımı)

Gelibolu Yarımadası'nın Çanakkale Boğazı üzerindeki kıyısı az girintili çıkıntılıdır. Yarımada boğaz üzerinde dik bir şekilde yükselir, bu yükselme Saros Körfezi'ne doğru artar. Saros Körfezi üzerinde yükseklikleri 400 m. ye varan tepeler vardır.

Gelibolu'da Akdeniz iklimi hüküm sürer.

Gelibolu şirin bir kasabamızdır. Gelibolu'da balıkçılık ve konserve sanayii çok gelişmiştir. Yapılan konserveler yurdun dört köşesine gönderilir.

Yazlar sıcak ve kurak geçer. Yağış kış ve kışa yakın aylarda toplanmıştır. İlçede orman yok gibidir. Yalnız, yayla yüzeyinde bazı çamlıklar görülür. Gelibolu ilçesinin önemli bir akarsuyu yoktur. Suları yağışın bol olduğu zamanlarda kabaran, kurak mevsimlerde çekilen bazı küçük dereler vardır. Bunların en önemlileri Koçarlı ve Bağlar dereleridir.

İlçenin her yanında tarım yapılır. Ekin alanları, daha çok, yayla yüzeyi ve kıyı ovalarıdır. Az eğimli vâdi yamaçlarında da, daha çok, sebze tarımı yapılır. Bağcılık çok ilerlemiştir. İlçenin diğer önemli bir geçim kaynağı da balıkçılıktır.

Kasaba. — İlçe merkezi Gelibolu kasabası Çanakkale Boğazı'nın Marmara ile birleştiği yerde kurulmuştur. Bayındır bir kasabadır. Bir liman şehri olması dolayısıyle, denizden İstanbul ve diğer merkezlerle, muntazam karayolları ile de Trakya'nın diğer merkezleriyle daimî temas halindedir. Bu yakınlık Gelibolu'nun gelişmesini sağlamıştır.

Gelibolu, Keşan-Eceabat şosesine 3 km. lik bir yolla bağlıdır. 6 mahalleden ibaret olan kasabanın İnönü ve Cumhuriyet Meydanı adında iki meydanı, bir çocuk bahçesi, bir fidanlığı vardır. Endüstri kurumu olarak birkaç balık konserve fabrikası ile şarap yapımevleri bulunur.

Gelibolu'da balığın yanında meyva ve sebze konserveciliği de yer almıştır. Fabrika sahipleri, balığın azaldığı mevsimlerde iş yerlerinin boş durmaması için tesisatlarını her iki konserve yapabilecek şekilde kurmuşlardır. Mevsimine göre çeşitli yerlerden sebze ve meyva getirilerek buralarda nefis konserveler yapılır.

Gelibolu kasabasının nüfusu, askerî birliklerin yer değiştirmesiyle ilgili olarak, zaman zaman artmış, eksilmiştir. Bugün 12.956 nüfusludur (1960 sayımı).

Tarih. — Gelibolu'nun adı «Güzel şehir» anlamına Gallipolos'tan gelmiştir. Truva savaşları sırasında Gelibolu'nun var olduğuna bakılırsa bu şehrin tarihinin pek eski olduğu anlaşılır. Yalnız, Bizans devleti kurulduğu zaman karşısındaki Lâpseki'den daha önemli bir şehirdi. Gelibolu ve dolayları önce Makedonya Kırallığı'na bağlı idi. M. Ö. II. yüzyıldan başlıyarak Bergama Kırallığı'na geçen bu belde, 154 yıl Bergama'ya bağlı kaldı. Daha sonra Roma İmparatorluğu toprakları arasına katıldı. Bu imparatorluğun 395'te ikiye ayrılması üzerine Doğu Roma İmparatorluğu'na düştü.

İşte bu zamandan sonra Gelibolu, Bizans'ın en önemli şehirleri arasına girdi. Halife Muaviye zamanında iki yıl üst üste İstanbul'u zorlıyan Arap donanması Çanakkale Boğazı limanlarını, bu arada Gelibolu'yu de epeyce hırpaladı, zarara uğrattı. Bizans'ın son zamanlarında Aydınoğlu Umurbey Gelibolu'yu iki defa kuşattıysa da alamadı. Karesi Beyliğinin Bergama Emiri olan Yahşi Bey de bu konuda başarı kazanamadı. Gelibolu en sonunda Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından 1356'da zaptedildi.

Bundan sonraki devrede de Gelibolu, önemli tarihî olaylara sahne olmuştur. Fatih devrine kadar Türk donanması Büyükamiralliği bu şehirde idi. 1854'te Rusya'ya karşı Osmanlı devletine yardım eden Fransız ve İngilizler, askerlerini Gelibolu'ya çıkardılar. Balkan Savaşı'nda Çatalca önlerine dayanan Bulgar ordusunun 50 bin kişilik bir kolu da Gelibolu Yarımadası'na doğru ilerledi. Bu kuvvetler Doğan Arslan Çiftliği'ne kadar geldilerse de Gelibolu'ya giremediler. Birinci Dünya Savaşı'nda Gelibolu ile Çanakkale Boğazı'nda Türk ordusu büyük kahramanlıklar gösterdi, düşman gemilerinin boğazdan içeri girmesini önlediler.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Gelibolu Yöresi Tarihi (F. Kurtoğlu, 1938); XVI. Asrın İlk Yarısında Gelibolu (F. Kurtoğlu, 1936).

GELİNCİK

Etoburlardan, ince uzun yapılı, sivri burunlu küçük bir hayvandır. Çok çevik olan gelincikler, küçük cüsselerine rağmen, kana susamış hayvanlardır. Fare, kurbağa, köstebek yiyerek beslenirler. Bu hayvanları bazan sırf eğlence için öldürdükleri de olur. Çiftliklere dadanır, tavukları boğarlar.

Gelincik

Gelincikler fena kokulariyle tanınırlar. Kış, yaz kürk değiştirirler. Kışın tüyleri beyaz olur. Bu şekilde beyaz kürklü gelinciklere «as» (ermin) denilir.

Bilinen etyiyen memelilerin en küçüğü, Kuzey Amerika'da yaşıyan bir çeşit gelinciktir. Gene Kuzey Amerika'da yaşıyan bir başka çeşit gelincik ise kışın rengini değiştirmez. Bunlar da gelinciklerin en küçüklerindendir. Erkeklerinin uzunluğu 20 sm. dişilerininki ise 15 sm. kadardır. Amerika'nın ermin ihtiyacını en geniş ölçüde karşılıyan gelincik cinsi kısa kuyruklu gelinciktir.

GELİNCİK

Çok güzel, parlak kırmızı çiçekleri olan bir bitkidir. Tahıl tarlalarında, kırlarda yetişir. Birçok çeşitleri vardır. Çin, Hindistan ve İran'da yetişen beyaz renkli gelincikler, uyku verici özellikleri bakımından, geniş ölçüde yetiştirilir. Bundan afyon elde etmek güç bir iş olduğundan, ancak insan emeğinin çok ucuz olduğu yerlerde yetiştirilir.

Gelincik

Bildiğimiz kırmızı gelincik tohumlarının hiçbir uyuşturucu etkisi yoktur. Bunların tohumları kuş yemi olarak kullanılır. Tohumlar güzel kokulu olduğu için pastacılıkta da faydalanılır. Gelinciğin çiçeklerinden şurup ve reçel yapılır.

Gelincikgiller. — Ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Gelincik, haşhaş, kırlangıçotu gibi bitkileri içine alan bu familya tıpta çok önemli bir yer tutar. Morfin, kodein gibi uyuşturucu maddeler bu familyadaki bitkilerden çıkarılır. Tıpta büyük yeri olan «papaverin» adlı narkotik de afyonun alkaloitlerindendir (Bk. Afyon).

GELİNCİK BALIĞI

Mezit cinsinden bir balıktır. Bazı özellikleri yılan balığını andırır. Boyu 25 sm. yi bulur. Sırtında, başının hemen üstüne gelen kesimde kısa bir yelesi vardır. Bu yeleden sonra başlıyan sırt yüzgeci kuyruğa kadar iner. Karnında da gene kuyruğa kadar uzanan bir yüzgeci vardır. Alt çenesi kısadır, uzunca bir bıyığı vardır. Üst çenesinde de daha kısa iki bıyık bulunur.

Gelincik balığı

Gelincik balıklarının rengi sağken koyu ve parlaktır, ölünce renkleri solar. Eti lezzetli olmakla beraber çabuk bozulur. Gelincik balıkları ağ vs. ile avlanmaz. Ancak geceleri dolaşan bu balıkların avında çok dar ağızlı özel sepetler kullanılır. Nisandan ağustosa kadar yumurtalı oldukları için bu mevsimde lezzetlidirler.

GEMEREK

İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak bölümünde Sıvas iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını kuzeydoğuda ve doğuda aynı ilin Şarkışla, güneyde Kayseri'nin Bünyan, güneybatıda aynı ilin Sarıoğlan, kuzeybatıda ise Yozgat'ın Çayıralan ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 25 köyü vardır.

Yüzölçümü: 997 km²

Nüfusu: 38.158 (1960 sayımı)

Uzunyayla'nın batısından itibaren Kızılırmak vâdisine doğru alçalan, bu nehir çevresinde gelişerek Karababa Dağı ve Akdağ'a doğru yeniden yükselen alanlar Gemerek ilçesi sınırları içinde kalır. İlçenin her yanında yükselti 1000 m. nin üstündedir. Yükseltinin ve denizden uzaklığın etkisiyle iklim serttir, kışlar çok soğuk geçer. İlçe orman bakımından fakirdir. En önemli akarsu İlçeyi kuzeydoğu - güneybatı doğrultusunda kesen Kızılırmak'tır. İlçede tahıl ekimi büyük yer kaplar. Oranın ihtiyacını karşılıyacak kadar bağcılık ve sebzecilik de yapılır. Kayseri pastırma yapımevlerinde işlenmek üzere sığır gönderilir. Ayrıca, İstanbul ve Ankara'ya yollanmak üzere de koyun ve inek beslenir. Diğer bir gelir kaynağı da ilçede bulunan oldukça zengin bir linyit damarıdır.

Kasaba. — İlçe merkezi Gemerek kasabası, Kızılırmak nehrinin soldan aldığı küçük bir kolun etrafını çeviren ufak bir ovanın batısında kurulmuştur. Denizden 1.250 m. yüksekliktedir. Sıvas - Keyseri demiryolu üzerinde istasyonu bulunduğu gibi, Sıvas - Kayseri karayoluna da 1 Km. lik ara yolla bağlıdır. Son yıllarda yapılan göçmen evleriyle biraz daha büyüyen kasabanın nüfusu 4.324'ü bulmuştur (1960 sayımı).

Deniz Taşıtlarının En Büyüğü: G E M İ

GEMİ, büyük bir deniz taşıtıdır. Bugünkü haline gelinceye kadar birçok değişiklikler geçirmiş, tekneler büyümüş, makineleşmiştir (Bk. Deniz Taşıtları). Bugün gemilerin hemen hepsi madenî levhalarla yapılıyor. Her gemi alacağı ödeve göre ayrı yapıda olur. Gemiler çeşitli şekillerde sınıflandırılabilirler. En yaygını, kullanıldığı yere göre yapılan sınıflandırmadır.

Gemiler kullanılış şekillerine göre ikiye ayrılırlar:

1) Savaş Gemileri; 2) Ticaret Gemileri

Başlangıçta bu sınıflar kesin olarak ayrılmamıştı. Her gemi hem ticaret ve taşıma işini yapar, hem de rasladığı düşman gemilerine hücum etmeye, kendisini onlardan korumaya hazır bulunurdu. Zaman geçtikçe, memleketler yalnız askerî maksatlarla kullanılan, silâhlandırılmış, devlete ait bazı gemilere sahip olmayı, düşman gemilerine karşı koymak, onlara hücum etmek, kendi ticaret gemilerini korumak bakımından daha elverişli gördüler (Bk. Savaş Gemileri).

Ticaret Gemileri

Ticaret gemileri çeşitli şartlar altında yük ve yolcu taşımak için yapılmıştır. Su yolu ile yük ve yolcu taşımanın çok ucuz olması ticaret gemilerinin gelişmesini sağlamış, çok çeşitli gemiler ortaya çıkmıştır. Son yıllardaki teknik gelişmeler, daha küçük ve hafif makinelerle daha büyük güç elde edilmesine imkân vermiştir. Belli boydaki bir tekne, belli miktarda bir yük taşıyabileceği için makinelerin büyüklüğündeki, ağırlığındaki azalma, alınacak yükün, dolayısiyle kazancın, artmasına yol açmıştır.

Ticaret gemilerinin başlıcaları şunlardır:

Posta ve Yolcu Gemileri. — Genel olarak, yolcu gemileri çok sayıda yolcu, az miktarda yük taşır. Bununla beraber, büyük yolcu gemilerinin yük taşıma hacmi 10.000 ton olabilir. En büyük yolcu gemileri okyanuslarda işliyenlerdir (Bk. Transatlantik). Yolcu gemileri en hızlı, en rahat gemilerdir. Bu gemilerde yolcuların havadar, aydınlık yer ihtiyacını karşılıyan uzun bir üst yapı bölümü vardır.

Yük ve Yolcu Gemileri. — Bunlar yolcu gemilerinden daha az yolcu, daha çok yük taşırlar. Hızları da ötekilerden azdır. Ambar ağızlarına, yükleme tertibatına daha çok yer ayırmak için üst yapılar azaltılmıştır.

Yük Gemileri. — Yük gemileri (şilepler) lükse kaçmıyan, yalnız ihtiyaca göre donatılmış basit gemilerdir. «Tramp» denilen yük gemileri, çok çeşitli yüklerle, yol üzerindeki her limana uğrarlar. «Layner» denilen gemiler ise bir cins yük alarak belli bir programla bir limandan ötekine düzenli seferler yapar.

Soğuk Hava Gemileri. — Denizle çevrili ülkelerin beslenmesinde büyük rol oynar. Et, meyva, süt, peynir ve sebze taşırlar. Bunlar taşıdıkları değerli besin maddelerini çabuk ve taze olarak ulaştırabilmek için en az 18 mille giderler. 12-40 arasında yolcu alırlar. Hızları dolayısiyle yolcular da bunları tercih ederler.

Ticaret gemileri arasında akar yakıt taşıyan «tanker» ler (sarnıç gemileri) de önemli yer alır (Bk. Tanker). Bunlardan başka, maden cevheri taşıyan gemiler de vardır. Balıkçı gemileri de, özel olarak, balık avı için yapılmıştır.

Yardımcı Gemiler

Römorkörlere, buz kırıcı, kömür ve tahıl yükleyici gemilere «yardımcı gemi» denir. Römorkörler mavnaları, bozulmuş gemileri götürürler, vapurları çekerek rıhtımdan ayrılmalarına yardım ederler. Buz kırıcı gemiler, buzla kaplı denizleri yararak, arkadan gelecek gemilere yol açarlar. Kömür ve tahıl yükleyici gemiler, şileplere bu yükleri çıkarmaya yarar.

G E M İ   K U R T A R M A

GEMİLERİ ve yüklerini denizin tehlikelerinden kurtarma işidir. Çeşitli durumlara göre, çeşitli şekillerde yapılır. Kendi kendine hareket etme gücünü kaybetmiş bir geminin yedeklenmesi, gemi yükünün kurtarılması, batmış geminin çıkarılması, oturmuş geminin yüzdürülmesi, bunların başlıcalarıdır.

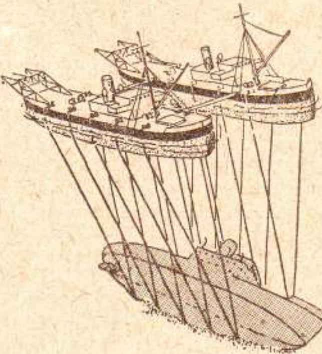
Yedekleme nehirlerde, limanlarda olduğu gibi, açık denizlerde de yapılır. Limanlarda bütün yedek hizmetlerini, bu iş için yapılmış, ona göre donatılmış römorkörler yapar. Bu römorkörler mavnaları, dubaları, layterleri, salları, kanal gemilerini arkalarında, bordalarına bağlıyarak, hattâ önlerine iterek yedekliyebilirler. Büyük bir gemiyi yedekte çekmek, rıhtıma yanaştırmak, şamandıraya bağlamak için bir veya iki römorkör kullanılır. Açık deniz, savaş ve ticaret gemilerinin bazılarında yedekleme için özel donanım vardır.

Karaya oturmuş gemilerin yüzdürülmesi oldukça zor bir iştir. Oturmuş bir gemiyi deniz kımıldatıyorsa ya gemi kendi makineleriyle tornistan yapar, ya da kuvvetli bir römorkörle, bir başka gemiyle çekilir. Hareket yoksa gemiyi olduğu yerde tutmak için açığa tel falatlarla bağlanmış bir demir atılır; çünkü dalgalar gemiyi kıyıya atmaya, döndürmeye çalışır.

Büyük bir gemi kuma, çamura oturmuşsa bir tarak dubası geminin iki yanına gemi boyunca hendekler açar. Bazan oturan geminin altındaki kumu, çamuru dağıtmak için, geminin yanına, pervaneleri suyun çok altında küçük bir gemi bağlıyarak çalıştırılır. Geminin iki yanında hendekler açıldıktan sonra geminin oturduğu kum tepesini hendeklerin içine yıkmak için yüksek hava basınçlı hortumlar kullanan dalgıçlar indirilir.

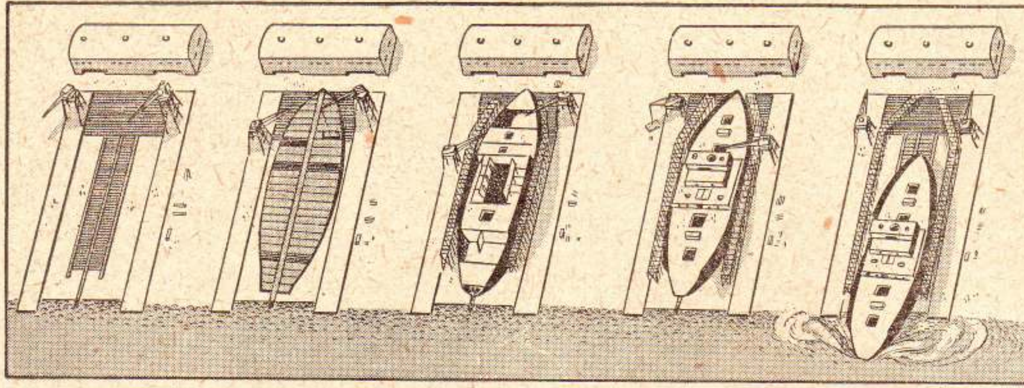
Oturmuş gemiyi kaldırmak için kaldırma dubaları da kullanılır. Dubalar geminin yanlarına bağlanarak geminin kaybolan sephiyesini (yüzme kuvvetini) kazandırırlar. Kurtarma işlemi yapılırken dalgaları yatıştırmak için yağ kullanılabilir. Denize dökülen yağ dalga tepelerinin çatlamasını, büyük dalgalar üzerinde başka küçük dalgaların ortaya çıkmasını önler. Bu iş için bezir yağı, zeytin yağı, pamuk yağı, balık yağı kullanılır. Yağlama zaman zaman bordadan denize yağ dökerek, yağa iyice batırılmış torbaları bordalara asarak denize yağ sızdırmak suretiyle yapılır. Yüzdürülen geminin yaraları kapatılır, yük istifi düzenlenir, en yakın limana, ya da tersaneye kendi makineleriyle, ya da yedekte götürülür.

BATMIŞ GEMİLERİN KURTARILMASI

Batmış gemilerin kurtarılması derinliğe, denizin durumuna, batan geminin büyüklüğüne göre çok çeşitli şekillerde yapılır. Geminin dibe yapışıklığını bozmak, kaybettiği yüzme kuvvetini kazandırmak gerekir. Geminin yaralarının bir kısmını kapatmak, bu bölmelerin suyunu hava basarak boşaltmak mümkündür. Yüzme kuvveti kaldırma dubalariyle de artırılabilir.

Yolcuların Kurtarılması. — Denizde kazaya uğramış gemiden yolcularla tayfayı kurtarma şekilleri denizin, rüzgârın durumuna, kurtarma işi için gerekli zamanın bulunup bulunmamasına göre değişir. Hava uygunsa can yeleği takmış olan yolcularla tayfalar kazaya uğrıyan geminin, ya da kurtarmaya gelen geminin filikalariyle taşınırlar. Bundan başka, kurtarıcı gemide «balza» denilen mantar gibi hafif ağaçtan bir sal varsa, kurtarıcı gemi bunu çok uzun bir halatla bağlayıp denize atar, kazaya uğrıyan geminin kıç tarafından dolaşarak halatı gemiye ulaştırır. Tayfa bu halatı yakalıyarak uygun bir yerden sala binerlerse kurtrıcı gemi onları alabilir. Bu şekil filika indirilemiyecek kadar sert havalarda kullanılır. Böyle havalarda kurtarıcı gemi kazaya uğrıyana kalın bir halat verir, bu halat üzerinde çalıştırılan bir insan varagelesiyle kurtarma yapılır.

Gemi yapımı büyük titizlik ve emek ister. Plânlar, yapılacak geminin boyunda çizildikten sonra, omurga kızağa konulur. Teknenin bütün yapıları bu omurga ve kenarına çatılan postalar üzerine oturtulur. Makinelerin takılması, üst yapılar, iç donatım gemi suya indirildikten sonra yapılır.

Bakım ve Tamir Gemileri

Bakım gemileri, denizcilikle ilgili birçok işlerde yardımcı olurlar. Başlıcaları fener gemileri, tarak gemileri, dalgıç gemileri, kılavuz gemileridir.

Fener gemileri, açık denizlerde, sabit fener konulamıyan yerlerde, gemilere yol gösterirler. Tarak gemileri, ırmak ağızlarında, sığ yerlerde çamurları, kumları tarıyarak suları temizler, gemilerin işlemesinę, yanaşmasına elverişli hale getirir.

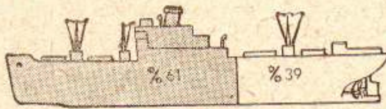
Dalgıç gemileri, dalgıçların denizlere dalmalarına yardım eder, bu işlere gerekli şekilde donatılmıştır.

Kılavuz gemileri de, başka gemilere yol göstermekte yardım ederler.

Tamir gemilerinin başlıcaları yüzer havuzlardır (Bk. Havuz).

Gemi Yapımı

Gemi yapımı, matematikten makine mühendisliğine, elektrikten çeşitli fizik bilgilere kadar birçok bilim kollariyle ilgili önemli bir iştir.

Bugün gemi yapımında, daha çok, önceden hazırlanmış parçaların yan yana getirilmesi sisteminden faydalanılır. Günümüzün gemilerinin % 61'i hazır parçalardan, % 39'u da sonradan yapılan parçalardan meydana gelmektedir.

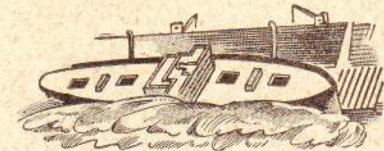
Bir geminin göreceği iş, uyması istenilen şartlar mühendise bildirilir. Geminin kâğıt üzerinde çizilmesine «taslak» denir. Taslağın amacı istenilen özellikleri sağlamak olduğundan, bunlar sağlanıncaya kadar geminin boyutları üzerinde değişiklik yapılabilir. Böylece, gemi yapılırken malzeme ziyanı, daha başka kötü sonuçlar önlenir. Kâğıt üzerinde, küçültülmüş resimlerde bunları görmek, kontrol etmek daha kolaydır. Çoğu zaman teknenin küçük bir örneği «model havuzları» na çekilerek kontrol edilir. (Türkiye'de de İstanbul Teknik Üniversitesi'ne bağlı bir Model Çekme Havuzu vardır.) Genel olarak, aynı resimlerle, ya da küçük değişikliklerle birkaç gemi birden yapılır. Aynı resimden yapılan gemilere «kardeş gemiler» denir. Küçük değişikliklerle yapılanlar da aynı aileden sayılır.

Bu küçük ölçekli resimler endazehanelerde tam ölçekle (1/1 ölçeğinde) çizilir. Endazehâneler, döşemesi bu çizimi yapmaya elverişli büyük salonlardır. Eskiden bu resimler döşemeye elle çizilir, sonra da gemiye girecek her parçanın kalıbı yapılır, perçin delikleri, açılar, köşeler bu kalıplar üzerinde işaret edilirdi. Şimdi birçok tersanelerde işaretleme, optik aletlerle, doğrudan doğruya sac üzerine yapılıyor. Daha sonra, istenilen şekli vermek üzere başka atelyelere gönderiliyor (Bk. Tersane).

Bir tersanede gemi yapımına omurgayla başlanır, kızağa önce omurga oturtulur. «Omurga» gemi iskeletinin baştan kıça uzanan en önemli parçasıdır. Omurgadan yanlara doğru belli aralıklarla sıralanan «posta» lar teknenin şeklini ortaya çıkarır. Kaplama levhalarını, güverteleri, üst yapıları bu postalar taşır. Omurgaya dik olarak yapılan posta düzenine «enine» (arzani), baştan kıça doğru uzanan posta düzenine de «boyuna» (tulâni) denir. En çok «enine» düzen kullanılır.

Kaynak tekniğinin ilerlemesinden önce gemilerde bütün parçalar perçinle işlenirdi. Bugün gemi tamamen kaynakla yapılıyor. Büyük gemilerin çoğu «çift tekneli» yapılır. Bu iki kaplama arasındaki boşluk safra, su, ya da yağla doldurulur.

Güvenliği artırmak için gemi su sızdırmaz bölmelere ayrılır. Baştaki «çarpışma bölmesi» çok önemlidir. Geminin önce baş tarafından karaya oturacağı, ya da çarpacağı göz önünde tutularak, burasını sağlam yapmak gerekir. Bölmelerdeki kapılar su sızdırmaz bir yapıdadır, çeşitli merkezlerden elektrikle idare edilerek kapanırlar. İyi bir sistemde bütün kapılar bir iki saniyede kapanabilir.

Suyun pek geniş olmadığı tezgâhlarda tekneler denize yandan indirilir.

Geminin Denize İndirilmesi

Geminin yalnız teknesi kızakta yapılır. Tekne bitince gemi denize indirilir, bütün üst yapılar, makinelerin takılması, donanım denizde tamamlanır.

Teknenin yapımı biterken denize indirme hazırlıkları başlar. Bu işte «kızak» kullanılır. Hareketli kızaklar sabit kızaklar üzerinde kayacak şekilde tekneye bağlanır. Tekne denize ineceği sırada hareketli kızaklarla sabit kızakların arası yağlanır. Omurga altındaki bloklar kaldırılır, geminin bütün ağırlığı kızaklara biner. Hareketli kısımları tutan bağlar çözülünce tekne eğik düzlem üzerinde denize iner.

Gemilerin denize indirilmesi önemli bir iştir. Bazan başarılamaz, gemi daha suya inerken kazaya uğrar. Denize indirme, genel olarak, kıçtan yapılır. Bazan küçük tekneler, tersane önündeki suyun dar olduğu yerlerde de daha büyük gemiler denize yandan indirilir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:
Gemi Dizaynı (Prof. Ata Nutku, 1958); Gemi İnşaatı, Personele Emniyet Öğütleri (çev. M. Özsever, I. Poroy, 1953); Gemilerin Elektrikle Tahriki (A. Kaynar, 1951); Geminin Tarihi (1949); Gemicilik (H. Baran, 1939); Gemici Dili (L. Gürçay, 1943).

GEMLİK

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Bursa iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Orhangazi, güneyde merkez ilçeleri, batıda Marmara Denizi, kuzeyde ise İstanbul'un Yalova ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Armutlu adında bir bucağı, bunlara bağlı 26 köyü vardır.

Yüzölçümü: 587 km²

Nüfus: 30.790 (1960 sayımı)

İlçe, Gemlik Körfezi'nin bitiminde devam eden Gemlik Ovası ile bu ova ile körfezi kuzeyden kuşatan Samanlı, güneyden kuşatan Katırlı Dağlarının bir kısmını içine alır. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Kışlar ılık geçer, bol yağışlıdır; yazlar sıcaktır. Bu iklimin bir sonucu olarak ilçede Akdeniz bitkileri görülür. Dağların ovaya bakan yamaçlarında yaz kış yapraklarını dökmiyen maki toplulukları, zeytin ağaçları bulunur.

İlçenin önemli akarsuyu İznik Gölü'nün sularını Gemlik Körfezi'ne ulaştıran Garsak Suyu'dur. Suyun gölden çıktığı yerde gölle dere arasında hiçbir bağlantı görülmez. Tek bağlantı alüvyonların altındaki sızıntılardır. Dere, Gemlik kasabası içinden geçerek, eski Gemlik iskelesinin 50 m. güneyinde körfeze dökülür. Döküldüğü yeri sürüklediği alüvyonlarla devamlı olarak doldurmaktadır.

İlçenin en başta gelen zenginlik kaynağı zeytindir. Gemlik Körfezi kıyıları, Garsak vâdisi yamaçları kadar zeytinliklerle kaplıdır. Gemlik ve çevresi yurdumuzun en lezzetli sofralık zeytinlerini yetiştirir. Meyvacılık, sebzecilik, balıkçılık da ilçenin belli başlı ekonomik faaliyetleri arasındadır.

Kasaba. — İlçe merkezi Gemlik kasabası Marmara Denizi kıyısında kendi adiyle anılan körfezin bitiminde Papazuçtu Tepesi' nin eteğinde kurulmuştur. Ay biçiminde olan kasaba Garsak Deresi ağzından körfezin iki ucuna doğru yayılır. Yedi mahalleden ibaret olan kasabanın caddeleri güneyden kuzeye doğru birbirine paralel uzanır. Doğudan batıya doğru denize inen caddeler de bunları dik olarak keserler.

Son yıllarda nüfusu 10.000'i de aşmış olan (1960 sayımında 12.731) Gemlik'te birtakım endüstri faaliyetleri göze çarpar. Zeytinyağı, sabun, balık ve sebze konserve fabrikaları vardır. Özel teşebbüse ait olan bu endüstri kurumlarının yanıbaşında Sümerbank'ın Suni İpek Fabrikası yükselir.

Tarih. — Çok eskiden beri kurulmuş olan bu şehre, sırasiyle, Lidyalılar, Persler, Büyük İskender, Bitinyalılar, Romalılar, Bizanslılar, en sonunda Osmanlılar hâkim olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında Gemlik tamamen yüzüstü bırakılmış bir durumdaydı. 6 temmuz 1920'de İngilizler kasabayı işgal ettiler. Bir hafta sonra gelen gemilerle Yunan askerleri karaya çıktılar, İngilizlerin işgal ettikleri bütün noktaları devraldılar. 12 eylûl 1920 sabahı ordumuzun kasabaya girmesi üzerine Gemlik Yunan işgalinden kurtuldu.

Cumhuriyet devrinde Gemlik her alanda büyük bir gelişme gösterdi. Savaş yıllarında yanan, yıkılan bütün binalar yeniden yapıldı, yollar, köprüler onarıldı, ayrıca mübadele edilen Rumların yerine gelen Türklerle kasaba eskisinden daha kalabalık bir duruma ulaştı.

GENCE

Türk tarihinde önemli yeri olan bir şehirdir. Bugün Sovyetler Birliği'ndedir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bakû'dan sonra gelen ikinci büyük şehri, batı bölümünün merkezidir. Banliyöleri dışında, 116.000 kişilik bir nüfusu vardır. Ruslar son zamanlarda şehre «Kirovabad» adını vermişlerdir.

Şehir, Araplar tarafından 853 yılında kurulmuştur. XVI. yüzyılın son, XVII. yüzyılın ilk yarısında bir ara Türkiye'ye 7 sancaklı bir eyalet olarak bağlandı; sonra yeniden İran'a geçti. XVIII. yüzyılda İran'a bağlı bir Türk hanlığının merkezi oldu. 3 ocak 1804'te Cevat Han'ın pek kahramanca savunmasından sonra, üstün Rus kuvvetlerinin eline geçti. Cevat Han, oğlu Hüseyin Han, 7.000 Türk şehit oldu. Büyük camiye sığınan 500 kadın ve çocuk da, Rus generali Sisyanov'un emriyle, kılıçtan geçirildi. Bir müddet sonra şehir, Cevat Han'ın oğlu Uğurlu Han tarafından Ruslar'dan geri alındıysa da, 1828'de kesin şekilde Rusya'ya katıldı.

GENÇ

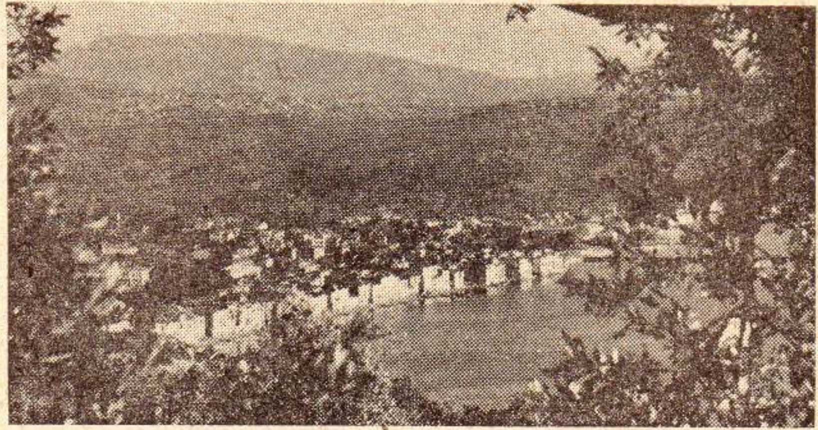
Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Bingöl iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Solhan, güneyde Diyarbakır'ın Kulp, Lice, Hani, batıda Elâzığ'ın Palu, kuzeyde Bingöl'ün merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Canut, Sivan, Valir, Yayla adında bucakları, bunlara bağlı 61 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.624 km²

Nüfusu: 23.895 (1960 sayımı)

İlçe, Murat Irmağı çevresindeki toprakları, bu toprakların güneyinde yükselen Güneydoğu Toros Dağları'nın bazı kesimlerini, kuzeydeki Bingöl Dağı'nın pek küçük bir kısmını içine alır. Sert bir iklimi olan ilçede kışlar soğuk geçer, uzun sürer. İlçenin dağlık kesimlerinde meşe ormanları bulunur. Doğu - batı doğrultulu Murat Suyu ilçenin en önemli akarsuyudur. Verimli topraklarda tarım yapılır. Oranın ihtiyacını karşılıyacak kadar tahıl, şebze, kavun, karpuz ekilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Genç kasabası Elâzığ - Muş demiryolu üzerinde, denizden 1.100 m. yüksekte kurulmuştur. Kasaba Bingöl'e 22 km.'lik bir devlet yolu ile bağlıdır. Genç'ten güneye inen bir yol Güneydoğu Torosları da aşarak Lice üzerinden Diyarbakır'a varır. İki mahalleden ibaret olan Genç kasabası 2.400 nüfusludur (1960 sayımı).

Gemlik'te zeytin yağı, sabun, balık ve sebze konserve fabrikaları vardır. Bu fabrikalar ilçeye hareketli bir ticaret hayatı sağlar.

GENÇ OSMAN (Bk. OSMAN II.)

GENÇLİK BAYRAMI (Bk. BAYRAMLAR)

GENEL KURMAY (Bk. MİLLÎ SAVUNMA BAKANLIĞI)

GENERATÖR (Bk. DİNAMO)

GENETİK

Biyolojinin bir koludur. Canlılarda kalıtım olayını inceler, çeşitli ırkların birbirleriyle birleşmesi sonunda meydana gelen değişiklikleri bu incelemeler arasında yer alır. Genetik, hayvan ve bitkilerin döllenmesinde yeni ve faydalı yollar gösterir.

Canlı varlıkların «gen» denen küçük parçacıklarının nesilden nesle geçerek onların ana özelliklerine etki yaptığını bize genetik bilimi öğretmiştir. «Gen», üreme hücrelerinin küçücük bir parçasıdır. Her gen, hücrenin çekirdeğini meydana getiren «kromozom» cisimciğinin belirli bir yerinde bulunur. İşte, insan, hayvan ve bitkilerin özelliklerinin nesilden nesle geçmesini bu genler sağlar. Üreme hücresinde saçların, gözlerin biçimi, rengi için ayrı, kanat uzunluğu için ayrı, yaprakların tipi için ayrı genler vardır.

Genetik bize, ancak aynı cinsten, aynı sayıda genleri olan bitki ve hayvanların birleşebileceğini öğretmiştir. Aynı şekilde, insanlara erkeklik ve dişilik özelliğini veren de genlerdir. Genlere etki yaparak bitki ve hayvanlarda bazı değişiklikler elde edilebilir. Genetik, kalıtım sonuçlarını, çevresinin genlerin faaliyetine nasıl etki yaptığını da inceler.

Genetik XIX. yüzyılda Alman bilgini Gregor Mendel'in kalıtım üzerinde yaptığı deneylerden sonra gelişmeye başladı, birçok bitkilerin, hayvanların genleri üzerinde incelemeler yapıldı. Bugün birçok hayvanların geninin biçimi, insandaki birçok genlerin yeri biliniyor (Bk. Kalıtım).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Genetik (Prof. Dr. O. Düzgüneş, 1960); Genetiğin Işığı Altında (C. Koswig, 1949), Genetik Bilgisinin Biyolojik, Ekonomik ve Ulusal Bakımdan Ehemmiyeti (S. Akdik, 1938).

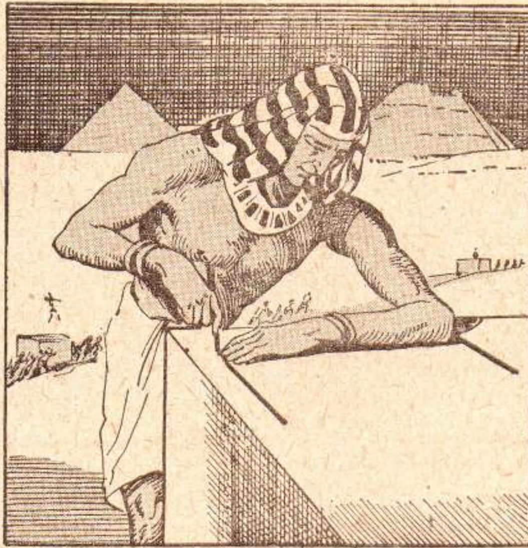
GEOMETRİ

Tarihi çok eski devirlere kadar uzanan önemli bir matematik kolu

GEOMETRİ, matematiğin bir koludur. Her şeyi çizgi, yüzey ve hacım olarak ele alır, şekillerini, özelliklerini inceler, ölçümlerini gösterir.

Geometride, noktanın hiçbir boyutu yoktur. Çizginin sadece uzunluğu vardır, kalınlığı, genişliği yoktur. Bir yüzeyin ise sadece genişliği, uzunluğu vardır, kalınlığı yoktur. Cisimlerin ise eni, boyu, kalınlığı vardır (Bk. Çizgi; Hacım; Yüzey).

Geometri birçok bilim dallarında en büyük yardımcıdır. Mühendisler, mimarlar geometriden faydalanarak yol, bina, köprü vs. yaparlar. Geometriye dayanan usuller saye-

ESKİ MISIRLILAR İYİ GEOMETRİ BİLİRLERDİ

Geometri'nin çok eski bir tarihi vardır. Eski Mısırlılar çok iyi geometri biliyorlardı. Bugün bile ayakta duran piramitleri yapmak için mimarlık kadar geometri de bilmek şarttı. Ayrıca, bir Mısırlı her yıl taşan Nil nehrinin altında kalan topraklarını komşusununkinden ayırmak için ölçüp biçmek zorundaydı.

sinde uçaklar, gemiler yollarını bulur. Astronomlar da çalışmalarında geometriden geniş ölçüde faydalanırlar.

Geometrinin Temelleri

Geometri'nin temelleri belitlere (müteârifelere) ve tanımlamalara (tariflere) dayanır.

Belit. — Belitler, ayrıca ispatına lüzum olmıyan, doğru olduğu apaçık görülen gerçeklerdir. Matematikte hüküm yürütebilmek için bu gerçekleri mutlaka bilmek gerekir. Bunlardan doğru mudur, yanlış mıdır diye düşünmeden faydalanırız. Yanlış belitler bizi yanlış sonuçlara götürür. Meselâ Kristof Kolomb'dan önce gemiciler dünyanın düz olduğunu sandıkları için memleketlerinden fazla uzaklaşamıyorlardı. Kolomb'un dünyanın yuvarlak olduğunu düşünmesi yeni keşiflere yol açtı.

Bugün hemen herkes Euklides geometrisindeki belitlerin doğruluğuna inanmıştır. Bu Eski Yunanlı matematikçi, tartışmasız kabul edecek temel gerçekleri «belit» ve «konut» (kaziye) diye ayırmıştı. Belitler bütün durumlarda kullanılabilen gerçeklerdi. Meselâ: «Bir şeyin iki yarısı onun bütününe eşittir» sözü bir belittir.

Konut. — Konutların da belitler gibi ispat edilmesine lüzum yoktur. Ancak, bunlar belitler gibi genel değildir, daha çok geometriye hastırlar.

Tanımlama. — Tanımlama da geometri için çok önemli hususlardan biridir. Bir mesele üzerinde yürüttüğümüz fikirlerin doğru olabilmesi için tanımlamaların çok doğru olması gerekir. Bir dörtgenin ne olduğunu bilmezsek, elimizde bunun doğru bir tanımlaması yoksa, bir şeklin dörtgen olup olmadığını ispat edemeyiz.

Bir fikri tanımlamak (tarif etmek) demek onu bir çember içine alarak çevresinden ayırmak demektir. Bu çember yalnız o fikir için gerekli hususları içine almalıdır. Meselâ: «Karşılıklı kenarlariyle karşılıklı açıları ayrı ayrı birbirine eşit dörtgenlere paralelkenar denir» tanımlamasına bakalım.

Burada, paralelkenarın bir dörtgen olduğu söylenmekle her şeyden önce bütün başka şekiller tarif dışı çıkarılmıştır. Yalnız, karşılıklı açılarının eşit olduğunu söylemek paralelkenarı dikdörtgenden, karşılıklı kenarlarının eşit olduğunu söylemek de kareden ayırmıştır. O halde, bu tanımlamaya göre çizilecek bir şekil ancak bir payralelkenar olur.

Teorem (Dâva). — Doğruluğunu ispata ihtiyaç gösteren matematik bir ifadedir. İspat edilmiyen gerçekler matematikte yer alamazlar. Bunun için, ispatların geometride büyük yeri vardır.

Bir teorem «varsayım» (faraziye) ve «yargı» (hüküm) olmak üzere iki kısımdan meydana gelir. Yargı ispat edilmesi gereken şeyin ne olduğunu; «varsayım» ise bu ispata yarıyacak şartları anlatır. «Birer kenarlariyle bu kenarlara komşu açıları eşit olan üçgenler birbirine eşittir» teoreminde son üç kelime yargıdır; teoremin bu yargının ispatına yarıyan şartları anlatan ilk kısmı da varsayımdır. Bir teoremi ispat ederken varsayımla yargıyı iyice birbirinden ayırmalı, gerçeği bulabilmek için varsayım şartlarını gözönünde bulundurmalıdır.

Bir geometri teoreminin ispatında belitlerle tanımlamalardan, daha önceki teoremlerden, daha başka ispatlanmış teoremlerin bize gösterdiği gerçeklerden faydalanılır. Bunlardan faydalanmadan yapılan ispatların hükmü yoktur.

Karşıt Teorem. — Bir teoremin yargısı varsayım, varsayımı da yargı yapılınca meydana gelen teoreme «karşıt teorem» denir. Meselâ: «Bir üçgenin bir kenarına çizilen paralel doğru, diğer iki kenarı, orantılı olarak böler» teoreminin karşıtı şöyledir: «Bir doğru, bir üçgenin iki kenarı üzerinde orantılı parçalar ayırırsa, bu doğru üçgenin üçüncü kenarına paraleldir.»

Yardımcı Teorem. — Bazı teoremlerin ispatı için, bu teoremden önce, onu ispat etmeye yarıyacak başka bir teorem ispatlanır. Buna da «yardımcı teorem» denir.

Geometrinin Bölümleri

Geometrinin üç ana kısmı vardır:

1. — Düzlem Geometri: Bir düzlem içinde bulunan, yani iki boyutu olan şekilleri inceler. Çokgenler, daire düzlem geometrinin sınırları içine girer.

2. — Tasarı Geometri: Uzaydaki şekillerin tasarımını izdüşümlerle gösterir.

3. — Uzay Geometri: Hacımlı, yani uç boyutlu şekillerle uğraşır.

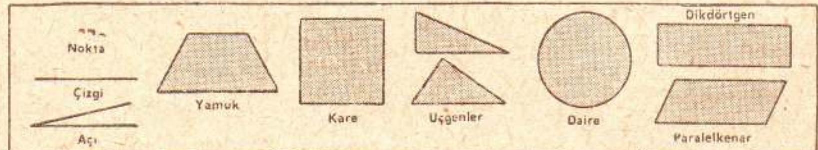
Geometrinin başka dalları bu ana bölümlerin içinde kalır. Bunların başlıcaları «analitik geometri» ile «trigonometri» dir.

Geometrinin Gelişmesi

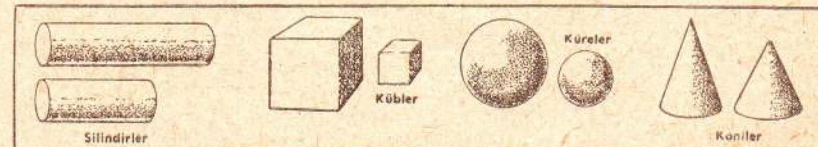
Geometrinin başlangıcı çok eski çağlara raslar. İlk geometri fikrinin gelişmesinden bu yana tatbikî ve mantıki geometri yan yana bir gelişme geçirmiştir. Zamanımıza kadar ayakta duran büyük piramitleri yapan Eski Mısırlılar'ın geometri bildikleri açık bir gerçektir. Onların geometri bildiğini gösteren başka deliller de vardır. Nil nehri her yıl taşar, çevresindeki toprakları sular altında bırakırdı. Onun için Nil kıyısında toprağı olanlar her yıl, yeniden ölçüp biçerek, topraklarının sınırını kestirmek zorunda kalırlardı. Böyle bir şey de ancak geometri sayesinde yapılabilir.

Geometriyi asıl geliştirenler Eski Yunanlılardır. Bu arada, geometri kaidelerini ilk defa ortaya koyan Miletos'lu Thales'tir. Gene geometrinin ilk öncülerinden biri de Pythagoras'tır. M. Ö. VI. yüzyılda yaşıyan bu büyük matematikçi bilhassa kendi adiyle anılan teoremiyle tanınmıştır (Bk. Eşek Dâvası).

Pythagoras'tan sonra birçok Yunanlı bilgin geometrinin gelişmesine yardım etti. Ni-

Düzlem geometrinin ana elemanları

Uzay geometrinin ana elemanları

hayet M. Ö. 300 yıllarında Euklides «Elemanlar» adındaki eserini meydana getirdi. Böylece, modern geometri kurulmuş oluyordu. Zamanımızda bile yeni görüşleri hesaba katmazsak geometrinin bütün ilkeleri Euklides geometrisinin ilkeleri üzerine kurulmuştur (Bk. Euklides).

Bir başka büyük Yunan matematikçisi de Arkhimides'tir. Kendini tamamen geometriye vermiş bu büyük bilgin, bir geometri problemi üzerinde çalışırken Romalı askerler tarafından öldürülmüştür (Bk. Arkhimides). Romalılar, Eski Yunanlılar'ın çizdiği yoldan gittiler, yollar, binalar, su kemerleri yaptılar.

Geometri yüzlerde yıl Euklides'in bıraktığı yerde kaldı. Ancak XVII. yüzyılda Fransız filozofu René Descartes cebiri geometriye soktu, analitik geometriyi kurdu. İngiliz fizikçisi Newton ile Alman bilgini Leibnitz'in de geometri üzerinde önemli çalışmaları oldu.

Geometride Yeni Görüşler

Matematikçiler daha XVII. yüzyıldan beri Euklides geometrisinin sayısız birçok problemler çözmeye yarıyamıyacağını düşünmeye başlamışlardı. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bu konuda birçok çalışmalar yapıldı. Euklides geometrisi dışındaki ilk başarılı çalışmayı yapan Alman bilgini Karl Friedrich Gauss'tur. İşi daha çok felsefî yönünden ele alan Gauss, Euklides'in paraleller hakkındaki konutunun yanlış olabileceğini ileri sürdü.

Euklides geometrisi dışındaki geometrinin ilk temellerini XIX. yüzyılda Rus matematikçisi Nikolay Lobaçevskiy attı. Paraleller üzerinde değişik bir görüş ileri sürüyor, bunu ispatlıyordu. Gene aynı yüzyılda Macar bilgini Bolyai Janos da, Lobaçevskiy'inkine benziyen sonuçlar elde etti. En sonunda Alman matematikçisi Bernhard Riemann konuyu daha derin noktalarına kadar inceledi. Bu bilginin uzayın sınırlı olduğu hakkındaki fikirleri, Einstein'in İzafiyet Teorisi çalışmalarına temel oldu. Bu sayede, astronomi âleminde yeni ufuklar açıldı, geometride de Euklides geometrisi dışı başka sistemler kuruldu.

GEORGE V. (1865-1936)

George V.

İngiltere kıralıdır. 1910-1936 arasında hükümdarlık etmiştir. VII. Edward ile Danimarka prensesi Alexandra'nın ikinci oğludur. Babasının ölümü üzerine 6 mayıs 1910'da kıral oldu. 20 ocak 1936'da 71 yaşında öldü.

V. George'un 26 yıllık saltanatı, İngiltere tarihinin en parlak zamanıdır, hemen 3-4 yıl sonra çla çökme başlamıştır. Hiçbir devirde İngiltere, bu çeyrek yüzyıllık zamanki genişliğe, kudret ve zenginliğe erişememiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın galibi sıfatiyle dünyaya isteklerini kabul ettirmiş, en büyük rakibi Almanya'ya baş eğdirmiş, çeşitli alanlarda kendisiyle rekabet eden Rusya ve Türkiye de eski rolleriyle tarih sahnesinden çekilmişlerdir.

GEORGE VI. (1895-1952)

George VI.

V. George'un ikinci oğludur. 1936 1952 arasında hükümdarlık etmiştir. Annesi Wurtemberg-Teck Prensesi Maria'dır. Ağabeysi VIII. Edward'ın tahttan vazgeçmesi üzerine 1936'nın 11 aralığında kıral oldu (Bk. Edward VIII.). 6 şubat 1952'de 57 yaşında öldü. Kıraliçe Elizabeth (genç kızlığında Lady Strathmore) ile evliydi. Yani eşi prenses değil, sadece asîlzadedir. Yerine 2 kızının büyüğü olan II. Elizabeth geçti (Bk. Elizabeth II.).

İkinci Dünya Savaşı, VI. George'un zamanına rasladı. İngiltere bu savaştan da galip olarak çıktıysa da, 1940'a kadar dünyanın birinci devleti olma vasfını Almanya'ya, az sonra Amerika'ya kaptırdı. Hattâ ikincilikte de tutunamıyarak Rusya'dan sonra üçüncülüğe düştü. (Bk. İngiltere).

GEORGİA

Amerika Birleşik Devletlerini teşkil eden 50 devletten biridir. Kısaca «Ga» olarak yazılır. Güneyinde Florida, doğusunda Atlas Okyanusu, kuzeyinde Güney Carolina, Kuzey Carolina ve Tennessee, batısında Alabama vardır.

Yüzölçümü: 153.490 km²

Nüfusu: 3.972.000

Başkenti: Atlanta

Georgia, pamuk tarlalarının göz alabildiğine uzandığı büyük bir ovadır. Ancak kuzeybatıda Appalachian Dağları başlar. Savannah Irmağı ülkeyi Güney Carolina'dan ayırır. Yıllık yağış ortalaması 1,5 m. kadardır. Kış ısı ortalaması 9°, yazınki 26° dir. Başlıca bitki örtüsü Akdeniz bitkileridir. Başta pamuk olmak üzere mısır, pirinç ekilir. Meyva bahçeleri, ormanlar da vardır. Koyun ve domuz beslenir. Önemli bir maden yoktur. Bazı alanlarda ileri bir endüstri kurulmuştur. Kıyı boyu giden en önemli demiryolu, Florida'yı Georgia'dan geçerek Carolina'ya bağlar. Appalachianlar'ın boyu sıra giden demiryolu da Alabama'dan gelir, ülkeden geçerek Carolina'ya girer.

Georgia, 1788'de A. B. D.'ne dahil oldu, yani ilk devletlerdendir. Ayrılık Savaşı'nda Güney Devletleri arasında bulunuyordu. Bugün nüfus bakımından A. B. D. arasında 16. dır. km²'ye 26 kişi düşer. Nüfusun % 32'si Zenci'dir; bu nispet bakımından A. B. D. arasında 5.'dir.

Başkent ve en büyük şehir olan Atlanta, kuzeybatıda Appalachianlar'ın eteğinde 325 m. yükseklikte kurulmuştur. Nüfusu 730.000 kişidir. Georgia'da dört büyük şehir daha vardır: Alabama sınırı ve Chittchoochee Irmağı üzerindeki 187.000 nüfuslu Columbus; Güney Carolina sınırı ve Savannah ırmağı üzerindeki 178.000 nüfuslu Augusta; Savannah ırmağının Atlas Okyanusu'na döküldüğü yerde 166.000 nüfuslu Savannah limanı, ülkenin orta bölgesindeki 147.000 nüfuslu Macon. Atlanta'nın nüfusu ancak 1869' da 20.000'i bulmuş, 1902'de 100 bini, 1941' de de yarım milyonu geçmiştir.

Georgia'da 3 üniversite vardır: 36.700 öğrencisi olan Atlanta, 5.100 öğrencisi olan ve 1785'te kurulan ünlü Athens, 4.000 öğrencisi olan Macon Üniversiteleri.

GERCÜŞ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde Mardin iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Siirt'in Eruh, güneyde Mardin'in Midyat, batıda aynı ilin Savur, kuzeybatıda Diyarbakır'ın Bismil, kuzeyde Siirt'in Batman, Beşiri, Kurtalan ve merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Habezbeni, Hasankeyf adında bucakları ile bunlara bağlı 87 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.473 km²

Nüfusu: 34.720 (1960 sayımı)

Gercüş ilçesi «Mardin-Midyat Eşiği» adı verilen batı-doğu doğrultulu dağlık yörenin kuzeydoğusundadır. Burada arazi Dicle'ye karışan güney-kuzey doğrultulu küçük akarsularla parçalanmıştır. Yazlarının sıcaklığı ile dikkati çeken ilçede yağışlar azdır. Dağlık kesimler meşe çalılıklariyle kaplıdır. Düz alanların ise doğal bitki örtüsü bozkır görünüşündedir. İlçe halkı çoğunlukla çiftçidir. Belli başlı ürünleri buğday, arpa, mercimek, nohut, akdarıdır. Bağcılık da oldukça gelişmiştir.

Kasaba. — İlçe merkezi Gercüş kasabası denizden 1050 m. yükseklikte kurulmuştur. Mardin şehrine 119 km. lik bozuk bir yolla bağlıdır. En yakın demiryolu istasyonu olan Batman'a 55 km. uzaklıktadır. Evleri taştandır, üzerleri toprak damlıdır. Bu şirin kasabanın 1.200 m² lik bir parkı ile ayrıca 3.250 m² lik badem fidanlığı vardır. Kasabaya 1953'te pik borularla içme suyu getirilmiştir. Gercüş kasabası 3 mahalleden ibarettir. Nüfusu 2.338'dir (1960 sayımı).

GEREDE

Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde Bolu iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Çankırı'nın Eskipazar, güneyde Ankara'nın Çamlıdere, batıda Bolu'nun Kıbrıscık ve merkez, kuzeyde aynı ilin Mengen ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Dörtviran ve Yeniçağa adlı bucakları ile 138 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.914 km²

Nüfusu: 55.554 (1960 sayımı)

Gerede ilçesinin büyük kısmını batı-doğu doğrultulu Gerede ovası kaplar. Bu ovanın kuzeyinde Arkut Dağı (1877 m.) yükselir. Aynı ova güneyden de bir dizi tepelerin bulunduğu bir yükseklikle kuşatılmıştır. Gerede Ovası daha batıdaki Yeniçağa Ovası'ndan alçak bir eşikle ayrılır. Yeniçağa Ovası'nın ortasında Çağa Gölü bulunur. 3-4 km² genişliğinde olan bu gölün suları kuzeydeki Çağa Deresi'yle Mengen Çayı'na akar.

Gerede'de sert bir iklim hüküm sürer. Kışlar uzundur, bu mevsimdeki yağışlar kar halinde olur. İlçenin kuzey ve güneyin-

deki dağlık alanlar orman bakımından zengindir. Tarla tarımının % 95'ini tahıl teşkil eder. Meyvacılık pek az yer alır. Sebzecilik ise hemen hemen yok gibidir.

Kasaba. — İlçe merkezi Gerede kasabası Gerede Ovası'nın kuzeyinde, Esentepe'nin güney yamaçlarında kurulmuştur. 5.357 nüfuslu olan kasabanın 5 mahallesi vardır. Her mahallenin Arkut Dağı üzerinde bir yaylası bulunur. Kasaba halkı nisan sonlarına doğru bu yaylalara çıkarlar, ağustos sonlarında dönerler. Ankara-İstanbul yolunun buradan geçişi kasabanın önemini artırır. 1950'de kasabanın ana caddesi yıkılarak genişletilmiştir. Parke döşenmiş, dükkânlar da yeni plâna göre yapılmıştır.

Tarih. — Gerede'nin kuruluşu Bitinya devrine kadar uzanır. İlk zamanlarda Kratia adiyle anılan bu belde sonradan Gerede adını almıştır. Sırasiyle Roma, Bizans ve Selçuklular'ın idaresi altında yaşamış olan Gerede 1363'te Osmanlı idaresine geçmiştir.

GERGEDAN

İri yapılı, kalın derili, kısa bacaklı bir hayvandır. Büyüklük bakımından, fil ve suaygırından sonra, kara hayvanlarının üçüncüsüdür. Sıcak ülkelerde yaşar. Burnunun üstünde bir veya iki boynuzu vardır.

Tekparmaklılardan olan gergedanlar başlıca beş çeşittir. Bunlardan üçü Asya'da, ikisi de Afrika'da yaşar. Asya'da yaşıyanların en irisi «Hint gergedanı» dır. Bu çeşit iki boynuzlu olur. Gene buna benziyen «Cava gergedanı» tek boynuzludur. «Sumatra gergedanı» ise çift boynuzlu olmakla beraber ötekilerden daha ufak yapılıdır.

Afrika gergedanlarının iki çeşidi de çift boynuzludur. Bunlar «ak gergedan» ve «kara gergedan» diye anılmakla beraber aralarında belirli bir renk farkı yoktur. Her ikisi de hemen hemen aynı kurşuni-mavi renktedir. Yalnız, kara gergedanın boynuzu çok uzundur, bazan bir metreyi bulur. Ak gergedan ise bu ailenin en irilerindendir. Boyu 180 sm., uzunluğu da 450 sm. yi bulur.

Gergedanların derisinde, genel olarak, hiç kıl bulunmaz. Ayaklarında üçer parmak, her parmakta da birer tırnak vardır. Ön ayaklarında dörder parmak varsa da bunlardan biri körelmiştir. Zaten gergedanları suaygırlarından ayıran özelliklerin biri budur; çünkü suaygırının ayaklarında dörder parmak vardır. Ayrıca, suaygırları domuzla akrabadır; gergedan ise daha çok atla akraba görünür.

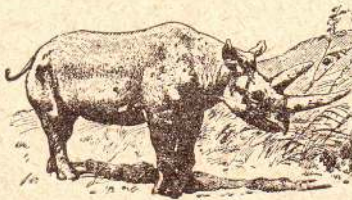
Gergedanlar, çoğunlukla, sakin hayvanlardır. Ot, yaprak, çalı yiyerek beslenirler. İri gövdelerine rağmen kısa bir müddet için bir at kadar hızlı koşabilirler. Sıkıştıkları zaman savaşmaktan çok kaçmaya bakarlar. Yalnız, yaralanırsa, fazla kızarsa gergedan çok yırtıcı olur. Hücum ederken boynuzunu bir silâh gibi kullanır. Hayvanın pek sivri, çok kuvvetli olan ön boynuzu aynı zamanda toprağı kazmaya da yarar. Gergedanlar bu sayede küçük ağaçları kökünden söküp devirerek yapraklarını yerler.

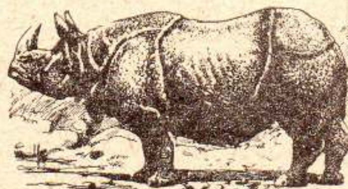
Gergedanlar yıllar yılı sınırsız bir şekilde avlandıklarından nesilleri tükenme tehlikesiyle karşılaşmış, bu yüzden gergedanların avı sınırlandırılmıştır.

Gergedanların derisi kalındır. Derinin ayaklara, karna doğru kat kat dökülmesinden hayvan zırhlıymış gibi görünür. Hint gergedanının derisi kalın olmakla beraber bıçakla kesilebilir. Bununla beraber, avcılar gergedana karşı çelik başlıklı mermi kullanırlar.

Bugün sayıları azalmış bulunan gergedanlar çağlarca önce Avrupa, Kuzey Asya ve Amerika'da sürüler halinde dolaşırlardı.

BAŞLICA İKİ GERGEDAN ÇEŞİDİ

Afrika'nın çift boynuzlu gergedanı, Asya'nın tek boynuzlu gergedanı

GERGER

Adıyaman ilinin Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda Diyarbakır'ın Çermik, Urfa'nın Siverek, güneybatıda Adıyaman'ın Kâhta, kuzeyde Malatya'nın Pütürge, Diyarbakır'ın Çüngüş ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Taraksu adında bir bucağı, 17 köyü vardır.

Yüzölçümü : 651 km^2

Nüfusu : 22.574 (1960 sayımı)

İlçenin büyük bir kısmı dağlık görünüştedir. Güneydoğu Torosları'ndan olan bu dağlar doğuda Fırat yarma vâdisiyle derin bir şekilde yarılmıştır. Fırat nehri Gerger'den sonra dağları bırakarak Güneydoğu Anadolu düzlüklerine çıkar. İklim serttir. Kışlar soğuk ve kar yağışlı geçer. Dağlar kısmen ormanlıktır. En çok meşe bulunur. İlçe halkının çoğu tahıl tarımiyle uğraşır. İhtiyaca yetecek kadar bağcılık da vardır. Elde edilen üzümlerin bir kısmından pestil yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Gerger kasabası Güneydoğu Torosları'nın Güneydoğu Anadolu'ya doğru alçalan etekleri üzerinde kurulmuştur. Adıyaman'a 102, Malatya'ya 106 km. uzaklıktadır. Kasabayı bu her iki şehre bağlıyan yollar da hâlen bozuktur. Gerger'den daha öteye gitmezler. Bu çıkmaz sokak durumu kasabanın gelişmesine engel olmuştur. Nüfusu 1000'i bile bulmaz (1960 da 668).

Gerger kasabası, yakın yıllara kadar Malatya'nın Pütürge ilçesine bağlı bir bucak merkeziydi. Adıyaman'ın il olması üzerine ilçe merkezi olarak bu ile bağlandı.

GERİ ZEKÂLI ÇOCUKLAR (Bk. ÇOCUK).

GERİLLA

Büyük askerî kuvvetlere karşı, dağınık kuvvetlerin yaptığı çete savaşıdır. İspanyolca «küçük savaş» anlamına gelir. Çete savaşları, genel olarak, bir savaş içinde, düşman hatları gerisinde yapılır. Düşman eline geçen yerlerde ona rahat vermemeye, baltalamalarda bulunmaya çalışılır.

Gerilla savaşının birçok çeşitleri vardır. Dışarıdan hiçbir destek görmiyen yerli halkın ayaklanması şeklinde olabileceği gibi, oldukça düzenli bir yönetim altında da olabilir.

Bir başka gerilla şekli de âni bir hücumla düşman hatlarını yararak gerilere geçen düzenli birliklerin giriştiği hareketlerdir.

Gerilla Nasıl Yapılır

Bir gerilla hareketinin başarı kazanabilmesi için bazı şartlar ister. Bunların başında sivil halkın bu hareketi desteklemesi gelir. Ayrıca, son derece yaygın olması, belirli bir komutandan emir alması, maddi yardım görmesi gerekir.

Gerilla birlikleri düzenli bir çalışmayla savaşın kazanılmasında ana birliklere yardımcı olabildikleri gibi, hiç olmazsa düşmanın savaşı kazanmasını da önliyebilirler. Gerilla birliklerinin en faydalı tarafı çabukluk, hareket kabiliyetidir. Büyük ikmal meseleleri yoktur, çünkü bir bölgeyi işgal etmek, elde bulundurmak zorunda değildirler.

Düşman işgalindeki bir memlekette gerilla hareketinin varlığı, düşmana fazla bir zarar verilmese bile, onun kuvvetlerini yaymasına, dolayısiyle zayıf düşmesine yol açar. Üstelik, yapılacak perakende hücumlarla malzemelerinin yok edilmesi, daha başka baltalama hareketleri düşmanı iyiden iyiye zayıflatmaya yarar.

Milletlerarası Hukukta Gerilla

1899 ve 1907'deki milletlerarası Lahey konferanslarında, olduğu gibi bugün de hâkim olan düşünce gerilla hareketlerini kanun dışı saymamak yolundadır. Buna göre, gerilla savaşı yapanlar yakalanırlarsa, savaş esiri muamelesi görürler. Ancak, bunun için bazı şartlar gerekir. Bu şartların başlıcaları belirli bir komuta altında bulunmak, belirli bir uzaklıktan ayırdedilebilecek şekilde bir üniforma giymiş olmak, alenen silâh taşımaktır.

Bu şartların hepsi yerine gelmemişse yakalanan çeteci savaş esiri sayılmaz, hapis veya idam edilir.

İkinci Dünya Savaşı'nda

İkinci Dünya Savaşı sırasında birçok memleketlerde gerilla hareketleri olmuştur. Bunların en önemlileri, Balkanlar, Filipinler, Fransa ve Rusya'da olanlardır.

Balkanlardaki çetecilik hareketleri en kuvvetli olarak Yugoslavya ve Yunanistan'da kendisini gösteriyordu. Yugoslavya'da iki ayrı gerilla teşkilâtı vardı. Bunlardan biri Mihayloviç komutasındaki kıral taraftarları, öbürü de Tito komutasındaki komünist taraftarlarıydı. 1941'de başlıyan gerilla hareketleri, düşman kuvvetlerini büyük zararlara uğratıyordu. Hele İtalyan kuvvetlerinin zayıflamasından, tesliminden sonra durum daha da önemli bir hal aldı, Almanlar büyük takviye kuvvetleri getirmek zorunda kaldılar.

Yunanistandaki gerilla hareketleri de gene biri kıralcı (E. D. E. S.), biri komünist (E. L. A. S.) taraftarı olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Yunanistan'da 1942'de başlıyan gerilla hareketleri, Yugoslavya'da olduğu gibi, Almanları çok zor durumlarda bıraktı.

Savaş sırasında Fransa'daki çetecilik hareketleri de çeşitli siyasi anlayışlara göre ayrılmıştı. Gnl. Charles De Gaulle'ün başında bulunduğu asıl gerilla teşkilâtının merkezi Londra'daydı. Hareketler çeşitli haberleşme vasıtalariyle buradan yönetiliyor, uçakla cepane, daha başka malzeme atıldığı gibi, özel olarak yetiştirilmiş çeteciler de paraşütle indiriliyordu. Fransızlar çete hareketlerini demiryollarına yöneltmişlerdi. Büyük müttefik işgalinin başlamasından önceki günlerde bu hareket çok şiddetlendi. 1944'ün haziranında Fransa'daki demiryolları 486 yerden kesilmiş bulunuyordu. Bu yüzden Almanların bazı birlikleri zamanında savaş yerine yetişemediler.

Filipinler'in Japonya'ya teslim oluşundan sonra, bunu kabul etmiyen bazı Amerikalı askerlerle yerliler, bir gerilla teşkilâtı kurarak Japonlar'a büyük kayıplar verdirdiler.

Rusya'daki çetecilik hareketleri ise şimdiye kadar girişilenlerin en büyüğüydü. 1941 de Rusya'nın işgaliyle başlıyan bu hareketin emrinde 150.000 kişi vardı. Almanlar'ın geri çekilmesi sırasında çetecilerin büyük yardımı oldu. Ruslar'ın karşı hücumunun başlamasından önce Moskova'dan verilen bir emir üzerine demiryolları 15.000 yerden birden kesildi. Böylece, Almanlar'ın hareketi geniş ölçüde kösteklenmiş oldu.

Sonuç olarak şunu söyliyebiliriz ki gerilla düzenli ordunun hareketini kolaylaştıran, zafere yardımcı olan çok etkili bir savaş şeklidir. Ancak, bunlar dağınık bulunmaları, gevşek disiplinli olmaları bakımından, bir savaşı tek başına kazanamazlar. Yalnız, zaferin büyük yardımcısı olabilirler.

GERMENCİK

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Aydın iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, güneyde Koçarlı, batıda Söke ve Kuşadası, kuzeyde İzmir'in Selçuk, Torbalı ve Tire ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Ortaklar adında bir bucağı, bunlara bağlı 30 köyü vardır.

Yüzölçümü: 422 km^2

Nüfusu: 28.479 (1960 sayımı)

Germencik ilçesi Büyük Menderes Ovası'nın bu ilçe içinde kalan kesimiyle bunun kuzeyindeki Aydın dağlarının batı kesimlerini içine alır. Yaz kuraklığiyle dikkati çeken Akdeniz iklimi hüküm sürer. Kışlar yağışlıysa da ılık geçer.

İlçeyi doğu-batı doğrultusunda kesen Büyük Menderes en önemli akarsudur. Buna kuzeyden, güneyden küçük dereler karışır. Başlıca ürünleri incir, zeytin, pamuktur. Büyük Menderes Ovası'nın bu ilçe içinde kalan kesimleri, incirin başlıca yetişme alanıdır. Ovanın kenar kesimlerinde tütün de ekilir. Tahıl ekimi ihtiyaca yetmez.

Kasaba. — İlçe merkezi Germencik kasabası Aydın-Alsancak demiryolu üzerinde, denizden 65 m. yükseklikte kurulmuştur. Ayrıca, Aydın-İzmir şosesi de kasabanın içinden geçer. Belediyenin yetiştirdiği çamlık, kasabaya güzellik verir. İki mahalleden ibaret olan Germencik kasabası 5.800 nüfusludur (1960 sayımı). Kasabada birkaç zeytinyağı ve un fabrikası bulunduğu gibi ayrıca incir mevsiminde İzmir ve İstanbul'dan gelen tüccarlar mevsimlik işletme evleri açarlar.

GERMENLER

İlkçağ'ın sonlariyle Ortaçağ'ın başlarında Almanya'da yaşıyan bugünkü Almanlar'ın ataları olan Arî kavme verilen addır.

İlkel ve göçebe bir hayat yaşıyan Germenler tabiat kuvvetlerine taparlardı. 40 kadar pek ilkel teşkilâtlı devlete ayrılmışlardı. Aralarındaki savaşlar bitip tükenmek bilmezdi.

Almanya'da Germenler'den önce Keltler vardı. Doğudan gelen Germenler, Keltler'i batıya doğru sürdü. M. Ö. 455'te Romalı ünlü komutan Caesar (Sezar), Germenler'in oturduğu ülkelere girdi. I. yüzyılda Prens Germanicus'un zaferlerine rağmen hiçbir zaman bütün Almanya, Roma İmparatorluğu'na katılamadı. 476'da imparatorluğun dağılmasından sonra Germen kırallıkları önem kazandı. Az sonra bütün Germenler, Hıristiyan oldu. Germenler'in bir kolu olan Franklar gittikçe batıya kaydı, Gollüler ile karışarak Fransızlar'ı meydana getirdi. Bugünkü Almanya'da yaşıyan Germenler, Lâtin kültüründen uzak durdular, Alman milletini yarattılar.

GERMİYANOĞULLARI

Anadolu Beylikleri'nden, Batı Anadolu'da bir Türk prensliğidir. 1260-1390 ve 1402-1429 arasında 156 yıl kadar sürmüştür. 1390'dan 28 temmuz 1402'ye kadar Osmanlı devletine katılmıştır 1260 - 1302 arasında Selçuklular'a, 1302 - 1320 arasında İlhanlılar'a, 1414 - 1429 arasında da Osmanlılar'a bağlı olarak yaşamıştır.

1325 yıllarına kadar Aydınoğulları Beyliği de Germiyan Beyliğine bağlı bulunuyordu. Devletin merkezi, genel olarak, Kütahya şehridir ki, Osmanlılar zamanında bütün Anadolu eyaletinin merkezi olmuştur. 1381-1390 arasında başkent Kula'ya alındı. Devletin esas alanı bugünkü Kütahya ve Denizli illerimizdi, zaman zaman daha geniş alanlara yayılmış veya küçülmüştür. Meselâ 1381'den sonra Kütahya, Simav, Tavşanlı Osmanlılar'a bırakıldı.

Germiyanoğulları, Oğuzlar'ın Avşar boyundandır. Devletin kurucusu Kerimettin Ali - Şir Bey'in babası Muzafferettin Bey, onun da babası Ali Şir Bey'dir. Bu sonuncusunun, XII. yüzyılın sonlarında Selçuklu komutanlarından bulunduğu tahmin edilebilir. Devlet, önceleri, Karamanoğulları'nın dışında, beyliklerin en kudretlisiyken, zamanla önemini kaybetti, fakat sonuna kadar askerî kudretini korudu.

Dördüncü hükümdar Süleyman-Şah Bey, önce Umur Bey'in kıziyle, sonra da Mevlânâ'nın oğlu Sultan Velet'in kızı Mutahhara Hatun'la evlendi. Mutahhara Hatun'dan doğan kızı Devlet Hatun (ölümü 1413) Yıldırım Sultan Bayezit'le evlendi.

Son hükümdar II. Yakup Bey 1390'da enіştesi olan Yıldırım'a devletini bırakmak zorunda kaldı, Ankara Savaşı'ndan sonra Timur tarafından tahtına iade edildi. Yıldırım devrinde 1390'dan 1399'a kadar İpsala'da oturmaya memur edilmişti. Ankara Savaşı'ndan bir müddet sonra Osmanlılar'ın yüksek egemenliğini tanıdı, I. Mehmet ve II. Murat'la pek iyi geçindi, bu arada 1428'de Edirne'ye gelerek II. Murat'ı ziyaret etti. Anadolu birliğinin Osmanoğulları tarafından gerçekleştirileceğine şüphe etmediğinden, ölümünde devletinin Osmanlı topraklarına katılmasını vasiyet etti, 1429 şubatında pek yaşlı olarak ölünce de vasiyeti yerine getirildi

I. Yakup Bey'in damadı Bedrettin Murat Arslan Bey de Germiyanoğulları hanedanının bir kolundandır. Bu kol 1276'dan 1368'e kadar 92 yıl Denizli'de hüküm sürdü, bu tarihte asıl Germiyan devletine katıldı. Bu müddette 5 bey geçmiştir (Ali, İnanç, Toğan, Arslan ve İshak Beyler). Bu kola «İnançoğulları» veya «Denizli Beyleri» denmiştir.

Germiyan ailesi zamanımıza kadar devam etmiştir; içlerinde birçok önemli devlet

adamları, hattâ sadrâzamlar, damatlar vardır. II. Abdülhamit'in ünlü adliye nazırı sadrâzam Nurettin Abdurrahman Paşa ile oğlu ve Sultan Hamit'in damadı adliye nazırı Vezir Arif Hikmet Paşa, Vahidettin (VI. Mehmet) in damadı Ali Haydar Germiyanoğlu bunlar arasındadır.

Germiyanoğulları ve saltanat süreleri şunlardır:

1) Ali-Şir Bey (1260?-1264)
2) I. Yakup Bey (1264-1325?)
3) Mehmet Bey (1325?-1360?)
4) Süleyman-Şah Bey (1360?-1387)
5) II. Yakup Bey (1387-1390 + 1402-1429).

GERSHWİN, George (1898-1937)

George Gershwin

Çağdaş Amerikan klâsik ve caz müziğinin en tanınmış bestecilerindendir. Brooklyn'de doğdu. Orta halli tüccar bir Musevi ailenin oğluydu. Dedelerinden biri Rusyada zengin olmuş bir kürk tüccarıydı.

George Gershwin, okul çağında, kavgacı ruhlu, spora meraklı bir çocuktu. Müzikle, güzel sanatlarla pek ilgisi yoktu. Günün birinde okulda keman konseri veren bir arkadaşı Gershwin'in tamamen değişmesine yol açtı. Gershwin, dövüşleri bir kenara bırakıp müzik dersleri alabilmek için ailesine ısrar etmeye başladı. Baba Gershwin, oğlunun müzikle uğraşmasına taraftar değildi ama, annesi araya girdi, oğlunun müzik derslerini almasını sağladı.

Gershwin, klâsik müzikten çok hafif müzikle, cazla ilgileniyordu. Müzik öğretmenleri ise Gershwin'de deha denecek kadar büyük bir kabiliyet görüyorlar, istidadını heba etmesinden korkuyorlardı. Gershwin, on beş yaşında okulu bıraktı, bir nota basımevinde haftada 15 dolara çalışıyordu. Bu iş genç müzikçi için çıraklık devresi oldu. Aynı zamanda, çok sevdiği caz müziğiyle de yakından ilgilenmeye vakit buluyordu. Gershwin, caz müziğini kötüliyenlere: «Caz müziği Amerika'nın folklor müziği sayılmalıdır» diyor, cazın savunmasını yapıyordu.

Gershwin'in 1919'da bestelediği «Swanee» adındaki şarkı devrin tanınmış şarkıcısı Al Jolson'un pek hoşuna gitmişti. Şarkıyı birkaç gün içinde meşhur ediverdi. «Swanee»nin plâğı kısa zamanda iki buçuk milyon tane satıldı. O tarihte Gershwin henüz 21 yaşındaydı. Adı yalnız Amerika'da değil, dünyanın dört köşesinde duyulmuştu. Fakat Gershwin sadece halk şarkıları bestecisi olarak kalmak istemiyordu.

1923'te klâsik müzik üzerinde çalışmalara başladı. Ünlü orkestra şefi Paul Whiteman da Gershwin'e bir «senfonik caz eseri» ısmarlayınca genç bestecinin klâsik caz yazma hevesi büsbütün arttı. Geceli gündüzlü çalışarak «Rhapsody in Blue» (Hüzünlü Rapsodi) yi bestelemeye koyuldu. Eser çok beğenilmişti. Gershwin ondan sonra «Piyano Konçerto» sunu yazdı. Dinlenmek için Avrupa'ya gitti, dönüşünde «An American in Paris» (Paris'te Bir Amerikalı) adındaki komediyi yazdı. Daha sonra çoktandır gerçekleştiremediği bir hayalinin üzerinde ciddî şekilde çalışmaya başladı. Bir opera bestelemek istiyordu. «Porgy ile Bess» adındaki bu operası tamamen Zencilerin hayatından alınmış, hayatın acı taraflarını anlatan güzel bir eserdi. Opera çok beğenildi. Operadan sonra ciddî bir eser bestelemeye başlamadan önce bir süre Hollywood'da kalıp hafif eserler bestelemek istedi. Fakat birdenbire sıhhati bozuldu. Başında devamlı bir ağrı vardı. Bir gece bir konserde piyano konçertosunu çalarken elleri uyuştu, konseri yarım bırakmak zorunda kaldı.

Gershwin, hastaneye kaldırıldı. Beyninde ur olduğu anlaşılmıştı. tedavi edilemiyecek kadar da ilerlemişti. 10 temmuz 1937 sabahı hayata gözlerini yumdu. Roma'da St. Cecilia Müzik Akademisi'nin kendisini şeref üyesi ilân ettiğini haber alamamıştı.

GERZE

Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde Sinop iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Samsun'un Alaçam, güneyde Sinop'un Durağan ve Boyabat, batıda aynı ilin Ayancık, Erfelek ve merkez ilçeleri çevirir. İlçe kuzeyden Karadeniz'le komşudur. Merkez bucağından başka Dikmen isimli bir bucağı ve 79 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1065 km²

Nüfusu: 46.338 (1960 sayımı)

Gerze ilçesinde, dar bir kıyı ovasının gerisinde İsfendiyar Dağları'nın bu ilçe içinde kalan kesimleri yükselmeye başlar. Bu dağlar pek yüksek değildir, Karadeniz'e dökülen küçük akarsularla yarılmışlardır. İlçede iklim oldukça yağışlıdır, kışları nispeten ılık geçer. Orman bakımından zengindir. Ekonomisinin dayandığı başlıca işler tütüncülük, yumurtacılık, balıkçılıktır. En çok kalkan balığı avlanır. İlçenin suları fazla kireçli olduğundan Gerze yumurtaları sert kabuklu olur, ihraç edilmeye çok elverişlidir.

Kasaba. — İlçe merkezi Gerze kasabası Karadeniz kıyısında Samsun-Sinop şosesi üzerindedir. Üç mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 4.668'dir (1960 sayımı). Sokakları, dükkânları her şeyiyle tertemiz, şirin, aydınlık bir kıyı kasabasıdır. Gerze'de ara sokaklar bile geniş ve ferahtır. Köşk Burnu adı verilen yerde 800 m² genişliğinde güzel bir parkı vardır.

GETTYSBURG

Amerikan tarihinin en önemli savaşlarından birinin yapıldığı şehirdir. Bugün 8.000 nüfusu olan Gettysburg'da vaktiyle Güney ve Kuzey ordularının çarpıştıkları yer bir millî park haline getirilmiştir. Her yıl binlerce meraklı burasını gezer. Bugün Gettysburg, mobilya ve dokuma fabrikalariyle dolu bir sanayi bölgesi haline gelmiştir.

1863 temmuzunda General Robert E. Lee komutasındaki ordu General George M. Leade komutasındaki orduyla burada karşılaşmış, kanlı bir savaş olmuştu. Bu savaş, Amerikan İç Savaşı'nda bir dönüm noktası teşkil etti. Üç gün süren savaş sonunda General Lee'nin emrindeki ordu geri çekilmek zorunda kaldı. Aynı yıl içinde, Abraham Lincoln, ünlü Gettysburg Nutku'nu burada söylemiştir.

Gettysburg Nutku

Gettysburg Savaşı'ndan sonra Abraham Lincoln bu savaşta ölenler için burada bir şehitlik yaptırdı, şehitliğin açılış töreninde Amerikan tarihinin en güzel, en veciz nutuklarından birini söyledi. On cümle içine sığdırılan, 267 kelimeden ibaret olan bu nutuk, Amerikan demokrasisinin ana hatlarını çizmesi bakımından da ayrıca bütün dünyada ilgi toplamıştır.

Lincoln, Gettysburg Nutku'nda şöyle demişti:

«Bundan seksen yedi yıl önce dedelerimiz bu kıtada yeni bir birlik kurmuşlardı. Meydana gelen millet bütün insanların eşit yaratıldıklarına inanmıştı. Şimdi ise büyük bir iç savaşın içindeyiz. Bu savaş bir imtihan sayılır. Eğer savaştan galip çıkarsak, bahsettiğim ilkelere dayanan bir milletin uzun ömürlü olabileceği anlaşılacak.

«Benim burada söylediğim sözlere belki dünya pek önem vermiyecektir, önem verse bile bir zaman sonra her şey unutulup gider. Fakat askerlerimizin burada yaptıkları savaş asla unutulamaz. Savaşta ölenler, bize inandığımız ilkeleri devam ettirmek isteğini aşıladılar. Tanrı'nın yardımiyle bu millet yeniden hürriyete kavuşacaktır. Halkın idare ettiği, halk için çalışan bir halk hükümeti yeryüzünden eksilmiyecektir.»

Nutkun bu son sözleri (halk tarafından, halk için, halk hükümeti) demokrasi idarelerinin düsturu olmuştur.

GEVAŞ

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat - Van bölümünde Van iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Gürpınar, güneyde Çatah ve Siirt'in Pervari, batıda Bitlis'in Tatvan ilçeleri çevirir. İlçeyi kuzeyden Van Gölü sınırlandırır. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 31 köyü vardır.

Yüzölçümü: 671 km²

Nüfusu: 13.699 (1960 sayımı)

Gevaş ilçesinde arazi Van Gölü kıyılarından başlıyarak güneye doğru yükselir, Güneydoğu Torosları'nın yüksek duvarına dayanır. İlçede sert ve yağışı az bir iklim vardır. Ormanlar gayet az, dağlar çok yerde hemen tamamiyle çıplaktır. En çok Otluk veya çalılık bozkırlar göze çarpar. İlçenin akarsuları Van Gölü'nde son bulan küçük derelerdir. Gevaş halkı tarımla uğraşır. Başlıca ürünleri tahıllardan buğday, arpa; meyvalardan kayısı, armut, elma, vişnedir.

Kasaba. — İlçe merkezi Gevaş kasabası Bitlis-Van şosesi üzerinde Van Gölü kıyısına 2 km. uzaklıkta kurulmuştur. Denizden 1.755 m. yüksekliktedir. Van Gölünde işliyen Devlet Denizyollarına ait küçük vapurların uğradığı bir iskelesi vardır. 4 mahalleden meydana gelen kasaba 3.575 nüfusludur (1960 sayımı). Gevaş, bu bakımdan, Van iline bağlı ilçe merkezleri arasında Erciş'ten sonra ikinci gelir. Kasabanın 2500 m² genişliğinde bir kavak fidanlığı vardır.

GEVHERÎ

Ünlü bir halk şairidir. Hayatı epey karanlıkta kalmış, bununla beraber çok tanınmış, sevilmiştir. Asıl adı Mustafa'dır. Ne zaman, nerede doğduğu bilinmiyor. XVII. yüzyılın son yarısında şöhret kazanmıştır. Bir konuşmasının sonunda hicret yılı ile 1127 (1715) tarihi geçer. Kırım Han'ı Selim Giray'ın İstanbul'a gelmesi dolayısiyle bir şiir söylemiştir ki, bu da yaşadığı çağı tâyin etmeye yardımcıdır.

Tahminlere göre, Kırımlı olan şair, şiirlerinde kendi hayatından pek az behsetmiştir. Bununla beraber, çok yer gezdiği, orduyla Şam'ı, Arabistan'ı, Rumeli sınır boylarını dolaşıp gördüğü gene şiirlerinden anlaşılmaktadır. Dili düzgün, söyleyişi akıcıdır. Koşmaları yurdun her yanında söylenir.

GEVHERÎ'NİN ŞİİRLERİNDEN BİR ÖRNEK

AKKOYUN

Gel koyun başına püskül takayım,
Kuzunun uğruna dağlar yakayım,
Kuzunun yerine kuzu yakayım,
Gel, koyun, meleme, vazgel kuzundan.

*

Meleyi meleyi çıktım yurtlara,
Yüzümü gözümü sürdüm otlara,
Ana mı dayanır böyle dertlere,
Gel, koyun, meleme, vazgel kuzundan.

*

Atlar eğerlenmiş, bineğin ister;
Kuşlar havalanmış, tüneğin ister;
Ak koyun da gelmiş kuzusun ister,
Gel, koyun, meleme, vazgel kuzundan.

*

Sürünün ardında bir koyun meler,
Koyunun feryadı bağrımı deler,
Ak koyun gelmiş kuzusun diler
Gel, koyun, meleme, vazgel kuzundan.

*

Sürünün ardında bir koyun kaldım,
Hey koyun, ben seni Mevlâ'ya saldım,
Yılda bir kuzunu yadlara verdin,
Gel, koyun, meleme, vazgel kuzundan.

*

Sürünün ardından meler gezersin,
Meledikçe ciğerciğim ezersin,
Kuzunun nerede olduğun sezersin,
Gel, koyun, meleme, vazgel kuzundan.

*

Bir gölgede kuzulamadın mı,
Göğsünün altında gizlemedin mi,
Kurtlar görür diye gözlemedin mi,
Gel, koyun, meleme, vazgel kuzundan.

*

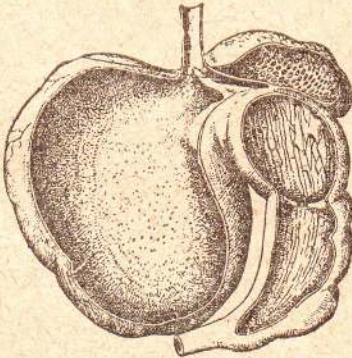
Gevherî dertli sinesin dağlar,
Durmaz, gözlerinden kanlı yaş çağlar,
Kuzusun yitirmiş analar ağlar,
Gel, koyun, meleme, vazgel kuzundan.

GEVİŞGETİRENLER

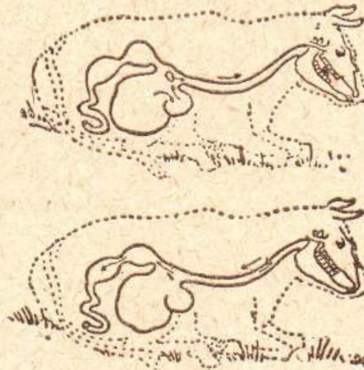
Çiftparmaklı hayvanların, sindirim aygıtları geviş getirmeye elverişli olanlarıdır. Bu hayvanların yuttukları besini işkembesinden çıkarıp ağzına getirerek yeniden çiğnemesine «geviş getirmek» denir. Gevişgetiren hayvanlar ot yiyerek beslenirler. Bunlar sığır, manda, koyun, keçi, deve, lama, antilop, geyik ve zürafadır.

Gevişgetirenlerin başka hayvanlarınkinden çok değişik bir mide yapıları vardır. Bunların midesi 1) işkembe, 2) börkenek, 3) kırkbayır, 4) şirden olmak üzere dört bölümden meydana gelmiştir. Hayvan, besinini ağzına alıp tükrükle karıştırdıktan sonra yutar. Yuttuğu lokma doğruca midenin işkembe bölümüne gider, burada birikir. Sonra ikinci bölüm olan börkeneğe geçer. Besinler burada yumuşar, küçük lokmalar haline gelir. Hayvan, dinlenirken, börkeneğin kasları bu lokmaları yeniden, yemek borusundan ağza gönderir. Geviş getiren hayvan bu lokmaları iyice çiğnedikten sonra gene yutar. Lokma ikinci yutuluşunda kırkbayıra, buradan da şirdene geçer. Şirdende mide salgılariyle karışan besinler barsağa geçerek sindirilir.

GEVİŞGETİRENLERİN SİNDİRİM AYGITI

Gevişgetiren hayvanların midesi dört parçadan meydana gelmiştir: 1 — İşkembe; 2 — Börkenek, 3 — Kırkbayır; 4 — Şirden. Börkeneğin içi petek gibidir. Kırkbayır ve şirdende bu yapı görülmez. İşkembenin içi de peteği andırır.

Yutulan lokma sırasiyle önce işkembeye, sonra börkeneğe gider. Orada yumuşıyan besinleri hayvan tekrar ağzına gönderip, yeniden çiğner. İkinci yutuluşunda lokma kırkbayıra ve şirdene gider, sonra oradan barsağa geçer.

GEYHATU HAN (Ölümü: 1295)

İlhanlılar'dan İran imparatorudur. 1291'den 1295'e kadar saltanat sürmüştür. Argun Han'ın kardeşidir, sonradan onun yerine geçmiştir (Bk. Argun Han).

Geyhatu Han tahta çıkmadan, Anadolu genel valisiydi. Hükümdar olunca sefihçe yaşayışı yüzünden itibarını kaybetti, mensup bulunduğu Cengiz Hanedanı prenslerinin ayaklanmasına karşı koyamıyarak öldürüldü.

Ormanların Sakin Yaratığı: GEYİK

GEYİK gevişgetirenlerden sığır büyüklüğünde bir hayvandır. Hızlı koşması, atlama kabiliyetiyle tanınmıştır.

Geyiklerin bir başka özelliği de erkeklerinin dallı budaklı boynuzlarıdır. Bunlar her yıl ilkbaharda düşer, yerine yenileri çıkar. Yeni çıkmaya başlıyan boynuzlar kadife gibi bir örtüyle kaplıdır. Bu örtü sonbahara doğru parçalanmaya başlar, en sonunda boynuzdan ayrılarak düşer.

Geyikler hemen hemen dünyanın her yanında yaşar, yalnız Avustralya'da, bir de Orta ve Güney Afrika'da geyik yoktur.

Geyik Çeşitleri

Dünyanın her yanında yaşıyan geyiklerin 60 kadar çeşidi vardır. En irileri Alaska'da yaşıyan, «moose» denen geyiktir. Bu hayvanlar sadece bugün yeryüzünde yaşıyan geyiklerin değil, aynı zamanda eskiden yaşamış geyiklerin de en büyüğüdür. Bunlardan bazılarının omuz yüksekliği 225 sm. yi bulur. Sırtlarında da omuzlarının üstüne gelen yerde hörgüç gibi bir çıkıntı vardır.

Geyiklerin en küçüğü ise Şili'de yaşıyan «pudu» lardır. Bunlar hemen hemen bir tavşan büyüklüğündedir. Bir başka geyik çeşidi de ren geyiğidir. Bunlar Kuzey Kutup Çemberi içinde yaşarlar (Bk. Ren Geyiği). Üzeri benekli bir başka geyik çeşidi de «alageyik» diye bilinir. Bunların yaşayış alanı da çok yaygındır. Kuzey Amerika'da yaşıyan geyiklerin en yaygını, en tanınmışı «beyaz kuyruklu geyik» tir. Bu hayvan, adını kar gibi bembeyaz küçük kuyruğundan alır. İri

BAŞLICA GEYİK ÇEŞİTLERİ

Karibu
Ren geyiğinin Kuzey Amerika'da yaşıyan bir çeşididir.

Beyaz kuyruklu geyik
Kuzey Amerika'ya mahsus bir hayvandır. Çok ürkektir.

Âdi geyik
Hemen her memlekette ormanlık bölgelerde yaşar.

kahverengi gözleri, parlak tüyleri vardır. Bir şeyden korkup kaçarken kuyruğunu havaya diker.

Geyiklerin ilgi çekici bir çeşidi de Hindistan'da yaşıyan «havlıyan geyik» tir. Bu hayvan heyecanlandığı zaman köpek havlamasına benziyen bir ses çıkarır. Çin'in kuzeydoğu kesimlerinde yaşıyan «Çin su geyiği» küçük yapılı geyiklerdir. Boyları 70 sm. kadardır. Geyikler içinde, «misk geyiği» nden sonra, boynuzsuz tek geyik odur.

Misk geyiği Orta Asya yaylalarında yaşar. Boynuzlarının bulunmamasına karşılık üst çenesinden dışarı doğru uzamış kuvvetli dişleri vardır. Bunlarla kendini korur. Eski çağlardan beri, taşıdığı misk için avlanagelmiştir. Fakat sadece geceleri dolaşan bir hayvan olduğundan avlanması çok güçtür.

Geyiklerin başka önemli çeşitleri «karibu» ile «kızıl geyik» tir. Karibu, ren geyiğinin Kuzey Amerika'da yaşıyan çeşididir. Kızıl geyik de Avrupa, Asya ve Afrika'da yaşar.

Geyiklerin Yaşayışı

Geyikler yaprak, ot, palamut vs. yer. Çok iyi yüzer, hele akşama doğru yüzmeye bayılırlar. Birçok geyik çeşitleri nehirleri, gölleri bile yüzerek geçerler.

Sonbahar geyiklerin çiftleşme mevsimidir. Sakinlikleriyle tanınan erkek geyikler bu mevsim gelince yırtıcı, savaşçı kesilir, birbirlerine toslar vurarak dövüşürler. Bu kavganın sonunda iki geyikten biri mutlaka kaçar. Bazan da kavga sırasında boynuzları birbirine dolaşır, bir daha ayrılamıyarak, ikisi de oldukları yerde ölürler.

Geyik yavruları ilkbaharda doğar. Dişi geyikler bir defada 1-3 yavru doğururlar. Erkek geyik ikinci yaşına girince boynuzları çıkmaya başlar, her yıl değişen boynuzlar hayvan altı yaşına gelince en gelişmiş halini alır. Geyiklerin ortalama ömrü 10 yıldır.

Geyik bütün dünyaca tanınmış bir av hayvanıdır. Ancak, yapılan düzensiz avlar sonunda, bazılarının soyu tükenme tehlikesiyle karşılaşmış, av mevsimleri sınırlanmıştır. Avlanan geyiklerin hem derisinden, hem etinden faydalanılır.

GEYŞALAR

Japonya'da erkekleri eğlendirmekle görevlendirilen kadınlardır. Geyşalar daha çok eğlence yerlerinde, lokantalarda iş adamlarını eğlendirmekle görevlidirler «Geyşa» kelimesi Japonca'da «sanat insanı» anlamına gelir.

Geyşaların çoğu çeşitli müzik aletleri çalmasını bilirler, güzel de şarkı söylerler, fakat en önemli hünerleri güzel konuşmaktır. Geyşalar, eğlendirmekle görevlendikleri erkekleri tatlı konuşmalariyle oyalarlar. Onların konuşma alanları çeşitlidir. Eğlendirecek konular bulmakta güçlük çekmezler.

Geyşalar, Japon toplumunun zarafet ve neşe kaynağıdır. Gayet güzel giyinirler, nazik tavırlıdırlar. Yalnız geçmişle ilgili konularda değil, günün konularında da söz sahibi olacak kadar bilgilidirler. Kısacası geyşalar, her telden çalmasını bilirler. Geyşa sistemi, Japonya'ya has bir sistemdir. Dünyanın başka hiçbir memleketinde geyşaları veya onlara benzer tipleri bulmak kabil değildir.

Geyşa olabilmek, sanıldığı kadar kolay bir iş değildir, fakat Japon kızlarına geyşaların hayatları pek çekici göründüğü için geyşa yetiştiren kurumlara başvuranlar hiç eksik olmaz. Geyşa olmaya karar veren genç kızlar, çoğunlukla pek küçük yaşta ailelerinin rızasiyle geyşa yetiştiren kuruma yazdırılır, bir miktar para verilir. Küçük kız, burada birkaç yıl kalır, yiyeceği, giyeceği, gezmesi, okuması, her türlü masrafı kuruma aittir. Yaşı gelince, toplum hayatına girer. Artık geyşa olmuş sayılır, çalışmaya başlar. Kazandığı paralarla ailesinin, daha önceden kuruma vermiş olduğu parayı taksit taksit ödemeye başlar. Geyşalık unvanını yeni kazananlar saatte ancak beş, on lira alabilirler. Fakat meslekte eskimiş, ün kazanmış olanların bir tek dans için birkaç yüz lira kazandıkları olur.

Geyşalar çoğunlukla tiyatroyla da ilgilenirler. Tiyatroya karşı ilgi duyan geyşalar sahnede de geyşa rolü yapmaktan hoşlanırlar.

Geyşalık evleninceye kadar devam edebilir. Evlenen geyşa mesleğini bırakmak zorundadır.

Geyşalar Batı dünyasında geniş ilgi toplarlar. Geyşalar Japonya'nın en büyük döviz kaynağıdır diyebiliriz. Geyşalar kötü yola sapmadan erkekleri eğlendirmesini bilen gayet kültürlü, bilgili, kabiliyetli genç kızlardır.

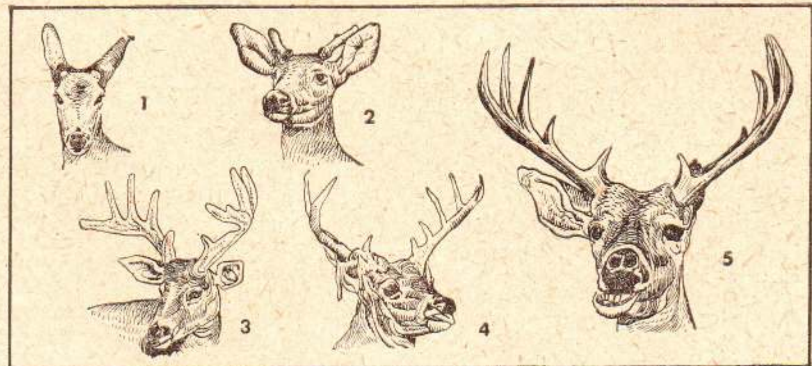
GEYVE

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Sakarya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Akyazı ve Bolu'nun Göynük, güneyde Bilecik'in Gölpazarı, batıda aynı ilin Osmaneli ve Bursa'nın İznik, kuzeyde Kocaeli ilinin merkez (İzmit) ile Sakarya'nın Sapanca ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Doğançay, Pamukova ve Taraklı adında bucakları, bunlara bağlı 118 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.395 km²

Nüfus: 51.747 (1960 sayımı)

Geyve ilçesi, İzmit Körfezi'yle Adapazarı Ovası'nın güneyinde uzanan Samanlı Dağlarının bir kesimini içine alır. Sakarya nehri bu dağları Geyve Boğazı adı verilen dar ve derin bir boğazla yarar. Bu boğazın kuzeyinde bulunan Adapazarı ovası ile, güneyinde bulunan Pemukova'nın küçük birer parçası da Geyve ilçesi sınırları içine girer. Yazlar sıcak, kışlar ılık geçer. Samanlı Dağları kısmen ormanlıktır. Ormancılık, tarım ilçenin başlıca ekonomik işleridir. Geyve Boğazındaki elverişli alanlar meyva bahçeleriyle kaplıdır.

BİR GEYİĞİN BOYNUZLARI NASIL ÇATALLANIR

İlkbaharın başında düşen boynuzların yerine hemen yenileri çıkmaya başlar (1-2); Gelişen yeni boynuz kadife gibi bir örtüyle kaplıdır (3); Sonbaharda bu örtü düşer (4); Kışın boynuz en sert halini bulmuş olur (5).

Kasaba. — İlçe merkezi Geyve kasabası denizden 75-80 m. yüksekte kurulmuştur. Eskişehir-Haydarpaşa demiryolu üzerindeki istasyonla kasaba arasında 2.5 km. uzunluğunda düzgün bir yol vardır. Bu istasyon son yıllarda Ali Fuat Paşa adiyle anılmaya başlamıştır. 3 mahalleden meydana gelen kasaba 3.663 nüfusludur (1960 sayımı).

GEYZER (Bk. GAYZER)

GEZ (Bk. SİLÂH)

GEZEĞENLER

Dünyamız gibi güneşin etrafında dönen başlıca dokuz uydu, uzaydaki en yakın komşularımızdır.

GEZEĞENLER, Güneş'in uydularıdır. Bir odağı güneş olan bir elips üzerinde dolanırlar. Dünyamız da bir gezeğendir (Bk. Dünya).

Gezeğenler, biraz dikkatli bakmakla, yıldızlardan ayırdedilebilir. Bir defa, ışınları yıldızlar gibi kırpışmaz. Yıldızlar, gezeğenlere göre çok uzakta olduklarından atmosfer, onların bir nokta gibi gelen ışınlarının titreşmesine sebep olur. Gezeğenlerin çok yakın olması onlardan gelen ışınların titreşmesini önler.

Gezeğenleri yıldızlardan ayırmanın bir başka yolu da hareketleridir. Yıldıza benziyen bir şeyin gezeğen olup olmadığından şüphe ediyorsanız birkaç gün arka arkaya bakın. Yakınındaki yıldızlara göre yerini değiştiriyorsa gezeğen demektir.

Güneş'in 9 gezeğeni vardır. Bunlar Güneş'ten uzaklıkları sırasiyle, 1) Merkür, 2) Venüs, 3) Dünya, 4) Mars, 5) Jüpiter, 6) Satürn, 7) Uranus, 8 Neptün, 9) Plüton' dur. Gezeğenler 1) İçgezeğenler, 2) dışgezeğenler diye ikiye ayrılır. İçgezeğenler Merkür, Venüs, Dünya'dır. Bunlar Güneş'e ötekilerden daha yakın olanlardır. Dünya'dan sonra gelen gezeğenler Güneş'e pek uzak düşer. Bunlar (Dışgezeğenler) Mars, Jüpiter, Satürn, Uranus, Neptün, ve Plüton'dur. Mars'la Jüpiter arasında «Küçük Gezeğenler» (asteroitler) vardır.

Gezeğenlerin Büyüklüğü

Gezeğenler büyüklük bakımından birbirinden çok farklıdır. En küçük gezeğen Merkür' dür. Büyüklüğü dünyanın on altıda biri kadardır. Venüs'ün büyüklüğü ise dünyanınkine yaklaşır. Güneşe en uzak gezeğen olan Plüton'un büyüklüğü de Merkür kadardır. En büyük gezeğen Jüpiter'dir. Bu gezeğen Dünya'dan 1.300 kat büyüktür. Ancak, gezeğenlerin büyüklüğü arttıkça yoğunlukları azalır. Büyük gezeğenlerin yoğunluğu küçüklerin yoğunluğundan çok azdır. Dünya ile beraber başka küçük gezeğenlerin yoğunluğu hemen hemen birbirinin aynı olduğu halde büyüklerin yoğunluğu bunlardan azdır. Meselâ Jüpiter'in yoğunluğu Dünya kadar olsaydı, Dünya'da 50 kilo gelen bir insanın Jüpiter'de 750 kilo gelmesi gerekirdi.

Gezeğenlerin Hareketleri

Gezeğenler de, Dünya gibi, hem kendi çevrelerinde, hem de Güneş'in çevresinde dönerler. Bazı gezeğenler Güneş'e çok yakın, bazıları da çok uzaktır. Bu bakımdan, Güneş'in çevresinde dönme hızları da değişiktir.

Dünya kendi ekseni etrafında döndüğü için gezeğenler de, başka gök cisimleri gibi, doğudan batıya doğru ilerliyor görünür.

Yıldızlarla ölçecek olursak gezeğenlerin Dünya'ya çok yakın olduğunu görürüz. Güneş Sistemi'nin bir şemasını yaptığımızı farzedelim. Bu şemada en uzak gezeğeni Güneş' ten 90 sm. uzağa koyarsak, Güneş'e en yakın yıldızı 6 km. kadar uzağa koymamız gerekirdi. Astronomların yaptığı çalışmalar yıldızların da hareket halinde bulunduğunu göstermiştir. Bir kısmı birbirine yaklaşmakta, bir kısmı birbirinden uzaklaşmaktadır. Ancak, yıldızlarla Dünya arasındaki uzaklığın çok fazla olması onların bu hareketlerini görebilmemizi önler. Gezeğenler ise bize çok yakındır. Bu bakımdan, onların hareketini rahatça inceliyebilir, bazılarını dürbünsüz, teleskopsuz bile görebiliriz.

Gezeğenlerin Güneş çevresindeki dönüş yönü Dünya'nın dönüş yönünün aynıdır. Kutup Yıldızı'ndan Güneş Sistemi'ne baktığımızı farzedersek, bu dönüş hareketinin saat yelkovanı hareketinin aksi yönünde olduğunu görürüz. Güneş'in üstünde durup da gezeğenlerin hareketine bakabilsek bunların batıdan doğuya doğru döndüğünü görürdük. Ancak, Dünya'nın durumu, kendisinin de Güneş'in çevresinde dönmesi yüzünden gezeğenler bazan doğudan batıya, bazan da batıdan doğuya hareket ediyormuş gibi görünürler.

Bu tuhaf hareketi en iyi, Mars'la anlatabiliriz. Bu gezeğenin yörüngesi üzerindeki hızı Dünya'nın hızından azdır. Bu yüzden Dünya zaman zaman ona yetişir, geçer. O zaman Mars geri gidiyormuş gibi olur. Bu, bir otomobille başka bir otomobili geçtiğimiz zaman onun geride kalmasına benzer.

Gezeğenler ve Güneş

Bütün gezeğenler, bu arada Dünya da, başka yıldızlardan ve Güneş'ten çok önemli bir farkla ayrılırlar. Güneş de, onun gibi birer güneş olan yıldızlar da muazzam kızgın gaz küreleridir. Kendilerinden ışık ve sıcaklık verirler. Gezeğenler, Dünya gibi, soğuk cisimlerdir. Bize gelen ışıkları da kendi ışıkları değildir. Onlar da, Ay gibi, Güneş'in ışınlarını yansıttıklarından parlar, ışık saçar gibi görünürler.

Öte yandan, başka yıldızların da gezeğeni olabilir. Fakat aradaki uzaklık çok olduğundan bu uyduların kendi güneşinden alarak yansıttığı ışığı göremeyiz. Güneş'in gezeğenleri bize ötekilerden çok daha yakın olduğundan onların ışıklarını rahatça görebiliyoruz. Üstelik, onların ışığı, uzaktaki yıldızların ışığından daha da parlak görünür.

Küçük Gezeğenler

Küçük Gezeğenler, (asteroitler), pek azı sayılmazsa, Mars'la Jüpiter arasında bulunur, Güneş'in çevresinde dönerler. Adlarından da anlaşılacağı gibi bunlar küçücük gezeğenlerdir. Daha hiçbiri keşfedilmeden önce, gezeğenler arasındaki uzaklık kanununa göre, bunların var oldukları düşünülmüştü. Yapılan çalışmalar sonunda 1801 yılında ilk asteroit keşfedildi. Buna Ceres adı verildi. Ceres'in keşfinden sonra çalışmalar hızla devam etti, altı yıl içinde üç küçük gezeğen daha keşfedildi.

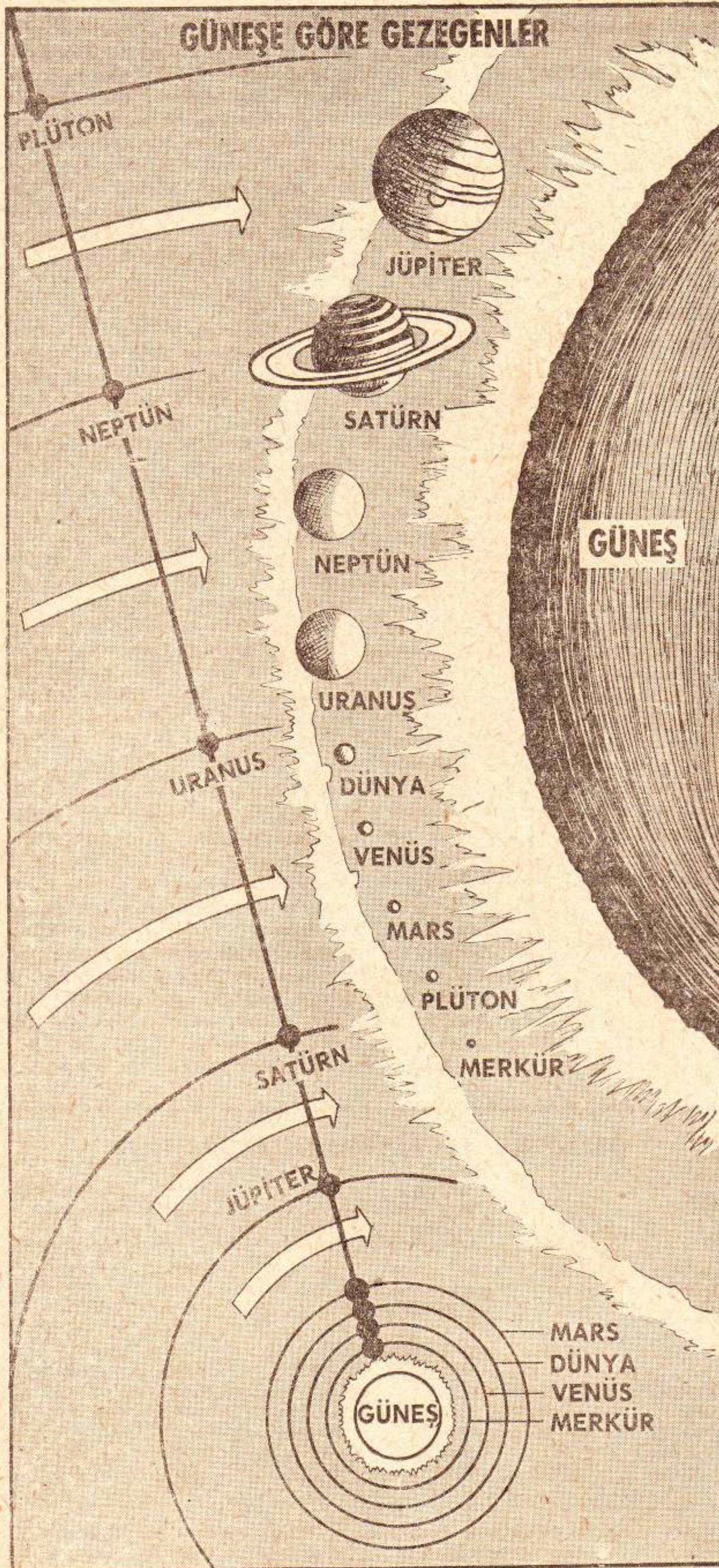
Ondan sonra 1845'e kadar yeni bir keşif

GEZEĞENLERE DAİR MERAKLI RAKAMLAR

	Çapı (Kilometre)	Güneşin çevresinde dönüşü	Kendi çevresinde dönüşü	Kütlesi (Dünyanınki 1 sayılırsa)	Dönüş hızı (saniyede km.)
Merkür	4.842	88 gün	88 gün	0,037	47,8
Venüs	12.191	224,70 gün	10-30=(*)	0,826	34,9
Dünya	12.765	365,24 gün	23 s. 56 d. 4 s.	1,000	29,8
Mars	6.784	687 gün	24 s. 37 d. 23 s.	0,108	24,1
Jüpiter	137.990	11,862 yıl	9 s. 50 d.	318,40	13,0
Satürn	114.449	29,457 yıl	10 s. 14 d.	95,20	9,6
Uranüs	49.693	84,015 yıl	10 s. 07 d.	14,60	6,8
Neptün	52.299	164,788 yıl	15 s. 48 d.	17,30	5,5
Plüton	5.000?	248,400 yıl	? (**)	0,04	4,8

(*) Venüs'ün kendi çevresindeki dönüş süresi kesin olarak bilinmiyor, çünkü ultraviyole fotoğraflarla yapılan araştırmalarda belirli bir sonuç alınamamıştır.

(**) Plüton'un dönüş süresi de henüz hesaplanmamıştır.

Solda: Gezeğenlerin Güneş'e göre uzaklıkları ve dönüş yönleri; sağda: Gezeğenlerin Güneş'e göre büyüklükleri

yapılmadıysa da ondan sonra geçen 100 yıldan fazla bir zaman içinde sayısı 3.000'i bulan küçük gezeğenler keşfedildi. Ancak, sonradan aynı gezeğenin yeniden keşfedilmiş olacağı ihtimalinin meydana çıkması üzerine bütün küçük gezeğenler bir bir incelendi. Hepsine tek tek numara verildi, özellikleri tesbit edildi. Bugün bilinen küçük gezeğenler 1.600 kadardır.

Küçük Gezeğenler'in en büyüğü Ceres'in çapı 800, Vesta'nın çapı da 650 km. kadardır. Bunların küçüklerinden Eros'un uzunluğu 25, eni de 10 km. yi bulmaz. Bu son verdiğimiz rakamlardan anlaşılabileceği gibi küçük gezeğenler, asıl gezeğenler gibi küre biçiminde değildir. Bunun sebebi, yerçekimlerinin az oluşudur. Küçük oldukları için, kendilerine toparlak bir şekil vermeye yetecek çekimleri yoktur. Bazı astronomlara göre asteroitler, Jüpiter'in çekim etkisiyle parçalanan bir gezeğenin kalıntılarıdır. Bunların oluşu hakkındaki bir başka kurama (teoriye) göre de bunlar Güneş Sistemi'nin oluşu sırasında bu yörüngede kalan cisimciklerden meydana gelmiş bir halkadan ibaretti. Küçük Gezeğenler'in yörüngeleri çevresindeki dolaşma süresi de 3 yıl ile 8 yıl arasında değişir.

Gezeğenler Üzerinde Çalışmalar

Gezeğenlerin hareketini göstermek için «planetaryum» lar yapılmıştır. Kubbeli bir bina olan planetaryumun ortasında bulunan özel bir alet vasıtasiyle ay ve gezeğenlerin hareketi kubbeye aksettirilir. Planetaryumun kubbesi sinema perdesi gibi beyazdır. Işıklar söndürülüp de birçok projektörler ve elektrikli cihazlardan ibaret olan makine çalıştırıldığı zaman gökyüzünün gece manzarası olduğu gibi görünür. Makine çok hassas aletlerle hareket ettirilince gök cisimleri de normal hareketlerini yapıyor gibi görünürler. Bu hareketler özel aletlerle hızlandırılabilir. Öyle ki bir yıllık hareketi birkaç dakika içinde görmek mümkün olur. İstendiği zaman belirli yıldızlar yakılıp söndürülerek yerleri belli edilebilir. İlk planetaryum 1923'te Münih'te yapılmıştır. Bugün en önemli planetaryumlar A. B. D., nde bulunmaktadır (Bk. Gökyüzü).

Teleskopun icadından önce gezeğenlerin incelenmesi hemen hemen mümkün değildi. Bunlar ancak ışıklarının titreşmemesiyle yıldızlardan ayırdedilebiliyorlardı. Teleskop sayesinde astronomlar gezeğenleri daha iyi incelemek imkânını buldular.

Eski astronomlar Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn'ü biliyorlardı. XVI. yüzyıla varıncaya kadar hiçbir kimse Dünya'nın da bir gezeğen olduğunu bilmiyordu. Büyük Polonyalı astronom Copernicus, Güneş'in Güneş Sistemi'nin merkezi olduğunu, Dünya'nın da başka gezeğenlerle birlikte onun çevresinde döndüğünü gösterdi. 1781'de İngiliz bilgini Sir William Herschel Uranus'u keşfetti. Matematik hesaplar sayesinde 1846'da Neptün'ün yeri tesbit edildi. Dokuzuncu gezeğen Plüton ise ancak 1930 yılında bulundu.

Gezeğenlerin oluşu hakkında çeşitli kuramlar vardır. Bunlar Güneş Sistemi'nin oluşu ile ilgilidir (Bk. Güneş).

GHANA

Bağımsızlığını yeni kazanan zengin bir Afrika devleti

GHANA [Gana] Afrika'da Guinea (Gine) Körfezi üzerinde bir devlettir. Batıda ve kuzeyde Fildişi Kıyısı Cumhuriyeti, doğuda Togo devleti, güneyde ise Guinea Körfezi (Atlas Okyanusu) ile çevrilmiştir.

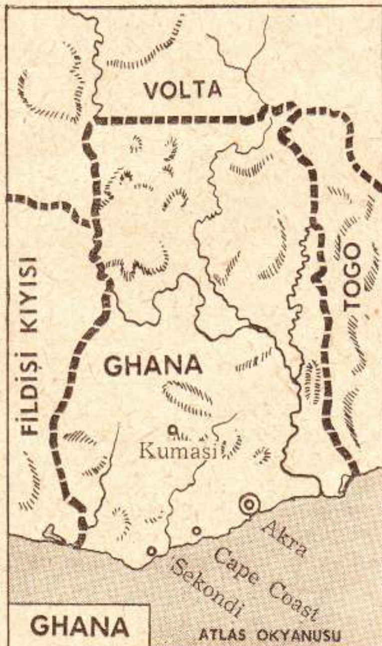
Yüzölçümü: 204.090 km²
Nüfusu: 5.070.000
Başkenti: Akra

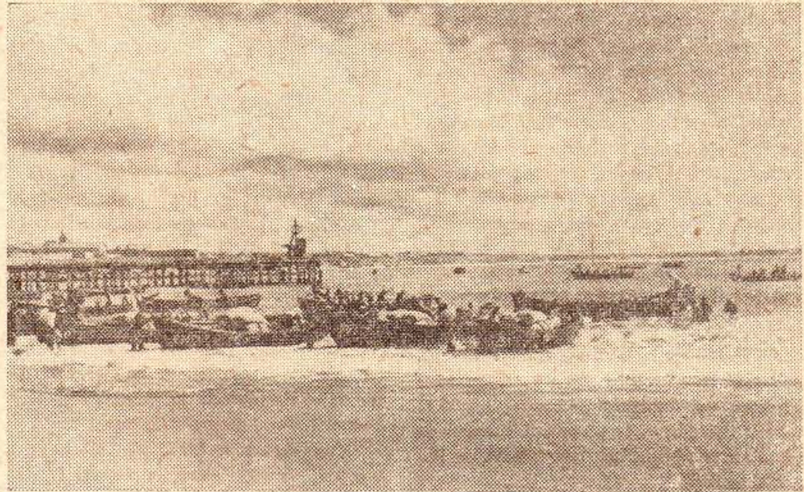
Ghana'nın coğrafi durumu Volta Nehri'yle sıkı ilgilidir. Doğuda denize dökülen Volta, orta bölgelerde Kara Volta ve Beyaz Volta diye ikiye ayrılır, kuzeyde ülkenin sınırlarından çıkar. Ghana'nın bitki örtüsü park (galeri) ormanları, savanalardır. Yıllık yağış ortalaması 120 sm., ısı ortalaması 32°'dir.

Ülkede Sudan topluluğundan Zenci ırklar yaşar. Nüfusun yüzde 9'u Müslüman'dır. Hıristiyan nüfus 500.000 tahmin edilmektedir. Geri kalan çoğunluk putperest'tir. Okumuş tabakanın çoğunluğu Hıristiyan, birazı Müslüman'dır, siyasî nüfuz daha çok bunların elindedir. Çoğu İngiliz olmak üzere 4.000 Avrupalı ile 1.000 Lübnanlı Marunî Arap'ı da Ghana ahalisi arasında saymak lâzımdır.

Şehirler. — Başkent Akra (Accra) nın nüfusu 270.000'i bulmuştur. Guinea Körfezi üzerinde işlek bir limandır. Kumasi'nin 109.000 nüfusu vardır, iç bölgededir. Sekoni-Takoradi limanı başkentin batısındadır, 65.000 nüfusludur. Daha 4 küçük şehir vardır ki bunların en önemlisi Akra ile Sekondi arasındaki Cape Coast limanıdır (Nüfusu 33.000). Bu 3 liman, dünyaya kakao ihraç eden limanlardır.

Britanya Milletler topluluğu içinde 4 mart 1957'de bağımsızlığına kavuşan Ghana, bu konuda öteki Afrika sömürgelerine önderlik

Ghana'nın başkenti Akra kıyıda olmasına rağmen, kullanışlı bir liman değildir. Açıkta demirliyen gemilerdeki yolcularla yükler yerli kayıklarıyle kıyıya çıkarılır.

etti. Hâlâ Zenci Afrika'nın en nüfuzlu devletlerindendir. Merkezi Kumasi olan Aşanti Krallığı (63.134 km², 1.096.000 nüfus) ile merkezi Tamale olan Kuzey Kabîleler Birliği (78.945 km², 934.000 nüfus), Ghana devleti içindedir. İngilizler zamanında, Almanlar'dan alınan, şimdi bağımsız olan Togo da Ghana'ya bağlı olarak idare edilirdi (Bk. Togo). Nüfusu bakımından dünya devletleri arasında 66. olan Ghana'da km²'ye 25 kişi düşer.

Tarih. — Devletin adı Araplar'ın bu bölgeye verdikleri tarihî «Gaana» adından gelmektedir. Bağımsızlıktan önce «Altın Kıyısı» (Fransızca «Côte-de-l'Or», İngilizce «Gold Coast») adı kullanılırdı. Yerli devletçikler ve kabîleler idaresindeyken 1871'de İngiliz sömürgesi oldu.

Ekonomi. — Ghana, dünya kakaosunun üçte birine yakınını yetiştirir, bunu bütün dünyaya satar; 1958 kakao ürünü 2,6 milyon tonu bulmuştur, kesin farkla her zaman için dünyada birincidir. İkinci zenginliği ülkeye eski adını veren altındır; 1958'de 27 ton altın elde edilmiştir ki dünyada 5. demektir (dünya altım üretimi 933 tondur). Manganezde de dünyada 4.'dür (248.000 ton). Daha başka zenginlikleri arasında kauçuk, kahve, tropikal meyva ve bitkiler, ağaçlar, pamuk, darı; madenlerde kalay, boksit, almas gelir.

Ham madde bakımından pek zengin olan ülkede sanayi yoktur. 1959'da ihracat-ithalât toplamı 500 milyon doları bulmuştur (dünya devletleri arasında 53.; Türkiye'ninki 798 milyon dolar). Bundan 26 milyon doları ihracat lehine farktır ki bunda dünya devletleri arasında 13. gelmektedir.

Ülkedeki 900 km. demiryolu, Akra limanını, Kumasi'den geçip bir kıvrım çizerek, Sekondi limanına bağlar. Motorlu taşıt sayısı 21.000'i geçer (dünyada 64.)

Kültür. — Öğretim pek geridir. Okumayazma bilenler pek küçük bir azınlıktan ibarettir. Orta öğretim de yeni kurulmaktadır. Kumasi'de ufak bir üniversite vardır; öğrenci sayısı bini geçmiştir. Ghana'da 11.000' den fazla radyo, 35 sinema salonu vardır.

GILGAMIŞ DESTANI

Tarihin en eski destanlarından biridir. Asur Devleti'nin başkenti olan Ninova'da İmparator Asurbanipal'in kütüpanesinde bulunmuştur. 12 tablet halinde olan destan 3.000 satırdır. Destanın daha uzun olduğu, bazı kısımlarının bulunmadığı sanılıyor.

Destan dev yapılı kuvvetli bir kahraman olan Gılgamış'ın serüvenlerini anlatır. Bu konu daha sonra Anadolu ve Asya ülkelerinde birçok yeni yeni destanlara temel olmuştur. Hititler'de de Gılgamış Destanı pek tanınmıştı.

Gılgamış'ın aslında Sumerli olduğu, sonradan Babil'e geldiği anlaşılıyor. Bazı tarihçiler, Gılgamış'ın 126 yıl yaşamış bir Sumer kıralı olduğunu da ileri sürmüşlerdir. Babil'de ağızdan ağza dolaşan Gılgamış Destanının çeşitli çağlarda yazılmış ayrı ayrı hikâyelerin bir araya toplanmasından doğduğu anlaşılıyor. Bu ayrı hikâyelerde baş kahramanın hep Gılgamış olması, hikâyelerin bir ad altında toplanmasına yol açmıştır. Nippur'da bulunan eski bir Sumer şiirinde de Gılgamış adının geçmesi destanın tamamen Babilliler'e ait olmadığını, hazırlanmasında Sumerliler'in de payının bulunduğunu gösteriyor. Gılgamış Sumerli olduğuna göre niçin Babil'e gelmiş, orada tanınmıştır, bilinmiyor. Destana göre Gılgamış, Babil'i almak maksadiyle gitmiş, sonradan orada yerleşip kalmıştır.

Gılgamış Destanı'nın 12 tabletinden herbirinde ayrı bir hikâye vardır. Destanı yazanların, Güneş'in yıllık faaliyetini göz önünde bulundurarak eseri on iki bölümde anlattıkları tahmin ediliyor. Bu da o çağlarda astronomi biliminin oldukça ilerlemiş bulunduğunu gösteriyor.

Destanın Konusu

Gılgamış gayet çalışkan, akıllı, fakat o derece de zalim bir kıraldı. Memleketinin dört yanını duvarla çevirtmek için bütün erkekleri iş başına çağırmıştı. Kadınlar, kocalarının, kızlar sevgililerinin yüzlerini göremez olmuşlardı. Üstelik, erkekler hep büyük du-

varın yapılmasında çalıştıkları için bütün geçim yükü kadınların üzerinde toplanıyordu. En sonunda, kadınlar Gılgamış'tan öc almak istediler. Aralarında toplanıp Tanrıça Aruru'ya dertlerini anlattılar. Erkeklerini Gılgamış'ın elinden kurtarabilmeleri için Tanrıça'nın Gılgamış'tan daha kuvvetli, daha amansız birini yaratması, onu Gılgamış'a musallat etmesi gerekiyordu. Tanrıça yarı boğa, yarı insan, garip bir mahlûk yarattı. Fakat Gılgamış'la Enkidu, düşman olup birbirleriyle çarpışacak yerde, gayet iyi anlaştılar.

Günün birinde Aşk Tanrıçası İştar, Gılgamış'a âşık oldu. Ona her şeyi bırakıp kendisiyle mesut bir hayat kurmasını teklif etti. Gılgamış, İştar'ın daha önceki maceralarını biliyordu, Aşk Tanrıçasının sevdiği erkekleri mahvettiğini gözleriyle görmüştü. Kendisi de aynı akıbete uğramamak için İştar'ın teklifini geri çevirdi.

Bir gün Enkidu esrarengiz bir hastalığa tutuldu. Gılgamış'ın bütün çabalaması boşa gitti, Enkidu'yu kurtarmak mümkün olamadı. Enkidu'nun ölümünden sonra Gılgamış'ın içini de ölüm korkusu kapladı. Ölmezliğin sırrını bulmak için diyar diyar dolaşmaya karar verdi. Ut Napiştim adındaki akrabasının bu sırrı bildiğini sanıyordu. Onu bulursa ölümden kurtulacaktı. Gılgamış yola çıktı, tehlikeli yerlerden geçti, korkunç denizlerden aştı, en sonunda Ut Napiştim'in yanına vardı. Ondan ölmezliği sağlıyan kamışı aldı. Artık seviniyordu. Fakat, aksi bir tesadüf, kırda uyurken bir yılan Gılgamış'ın cebinden kamışı çaldı. Gılgamış çok üzülmüştü, ama, artık yapacak bir şey yoktu. Belki de tanrılar böylece ondan öc alıyorlardı. Yurduna döndü, ölümünü bekledi.

GIRTLAK

Soluk borusunun üst kısmıdır. Boyun hizasında, ön tarafta bulunur. Altında soluk borusuna, üstünde de yutağa bağlıdır. Gırtlak bir kutu biçimindedir, dokuz bölüm kıkırdaktan yapılmıştır. Bu kıkırdakların en önemlisi tiroit kıkırdağıdır. Kanad biçiminde iki parçadan meydana gelen tiroit kıkırdağı ön tarafta birleşerek «Âdem elması» denilen çıkıntıyı meydana getirir. Bu çıkıntı, bütün insanlarda olmakla beraber, erkeklerde daha belirli şekilde görünür.

Âdem elmasına «ses kutusu» da denir. Ses telleri buradadır. Asıl ses telleri iki beyaz şeritten ibarettir. Bunlar elâstikî bir dokudan yapılmıştır. Konuşurken akciğerlerimizden gelen hava bu iki şeridi, bir çalgı aletinin teli gibi, titretir. Gırtlağın başka kesimleri de sesin meydana gelmesiyle ilgilidir (Bk. Ses).

GİBS

Bileşiminde 2 su molekülü bulunan kalsiyum sulfattır: ($CaSO_4.2H_2O$). «Alçıtaşı» da denir. Kristal halindedir. Bir çakı ile ince levhalar halinde ayrılabilir. Suda çok güç erir. 125°'ye kadar ısıtılırsa içindeki 2 su molekülünün 3/4 ü uçar, 1/2 su kalır. Buna «hemihidrat» denir. Çeşitli işlerde kullanılan alçı budur (Bk. Alçı). Gibs alçı yapımından başka çimento, sülfürik asit endüstrilerinde, tarımda da gübre olarak kullanılır.

GİDE, André (1869-1951)

André Gide

Ünlü bir Fransız romancısı ve eleştirmecisidir. Paris'te doğdu. Sert, muhafazakâr, dine son derece bağlı bir ailenin çocuğuydu. Paul Gide, Hukuk Fakültesinde profesördü ve Katolikti. Annesi ise Fransa'nın tanınmış protestan ailelerinden birinin kızıydı. Küçük André, anne ve babasının birbirine zıt dinî inanışları arasında bocalamış, her iki tarafın da etkisi altında kalmıştı.

André Gide, düzensiz öğrenimine rağmen, 1890'da Alsacienne Lisesi'nde bakalorya imtihanını başarıyla verdi. İmtihanlar bittikten sonra bir piyano alıp evine kapandı. Chopin' in sihirli müziği onun yegâne ilham kaynağıydı. 1893'te «Les Nourritures Terrestres» (Dünya Nimetleri) ni yayınladı.

XX. yüzyılın başında Gide dinî inançlarına kesin bir yön verememişti. Bir yandan putperestlerin fikirlerini benimserken, bir yandan da Hırstiyanlığa inanıyordu. Yaşama sevgisi sonsuzdu. Hayatı bir tanrı gibi seviyor, ona tapıyordu. Yazarın bu karışık ruh hali «L'İmmoraliste» adındaki eserinde belirli bir şekilde görülür. Gide, bu eserini yayınladıktan sonra bir süre hiçbir şey yazmadı. Onu şöhrete ulaştıran eseri «La Porte Etroite» (Dar Kapı) adındaki romanıdır.

Gide bundan sonra çeşitli etkiler altında kaldı. 1924'te birtakım sapık duyguları savunan «Corydon» adındaki eserini yayınladı. Dinî çevreler yazarın artık işi adamakıllı azıttığını ileri sürüyorlardı. Gide ya susturulmalı, ya da toplumu zehirleyici yayından vazgeçmeliydi. Yazar, bir süre ortadan kaybolup bir kenara çekilmeyi tasarladı. Uzun bir yolculuğa çıktı. Hem yeni bir eser yazmak için kendine malzeme toplıyacak, hem de biraz dinlenecekti. «Les Faux Monnayeurs» (Kalpazanlar) adındaki eseri bu yolculuğun mahsulüdür. Gide bu defa da marksizme doğru yöneliyordu. 1932'de komünizmi kabul ettiğini açıkladıysa da bir Rusya yolculuğu sonunda, ne kadar yanılmış olduğunu anladı. Artık komünizmin baş düşmanıydı. 1947'de Nobel Edebiyat Mükâfatını kazandı.

André Gide çağdaş Fransız edebiyatının en ünlü simalarındandır. Kendi hayatından parçalar alarak yazdığı eserlerde çocukluk günleriyle sonraki hayatı arasındaki geniş uçurumlar açık bir şekilde hissedilir. Kendi eserleri yanında Tagore ve Shakespeare'den yaptığı çeviriler de büyük bir edebî kıymet taşır. «Symphonie Pastorale» (Kır Senfonisi) adlı eseri filme de alınmıştır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

Dar Kapı (çev. B. Toprak, 1931, 1938, 1944 1957); Dünya Nimetleri (çev. A. İnsel. 1936, 1939, 1944; T. Yücel, 1959); İmmoralist (Ş. Hulusi. 1937, 1941; «Ayrı Yol» adiyle, T. Yücel, 1960); Kalpazanlar (R. N. Drago, 1942); Seçme Yazılar (Prof. S. K. Yetkin, 1948); Denemeler (Prof. S. K. Yetkin, 1955).

GİGLİ, Benjamino (1890-1957)

Gigli

Tanınmış bir İtalyan tenoru ve opera artistidir. Çeşitli operalarda rol alarak kendini tanıtmıştı. Sonradan hafif müziği daha fazla benimsedi, İtalyan şarkılarını opera aryalarına tercih etti. Son opera konserini 1952'de verdi, ölümünden bir süre önce sahne hayatından tamamen ayrılmıştı.

Gigli, İtalya'nın Recaneti şehrinde orta halli, kalabalık bir işçi ailesinin en küçük çocuğu olarak dünyaya geldi. Beş yaşında bir kilisenin korosuna girdi. On altı yaşında, öğrenimini tamamlayınca, müzik çalışmalarını ilerletmesi için ailesi onu Roma'ya gönderdi. Gigli masraflarını karşılıyabilmek için okul dışında kendine iş bulmak zorunda kalmıştı. Kısa bir süre sonra Parma'da En Güzel Ses Mükâfatı'nı kazandı. 1914'te Venedik'te «Gioconda» operasında rol aldı. 1917' de ünlü İtalyan opera bestecisi Puccini «La Rondine» adındaki operası Monte Karlo'da ilk defa temsil edileceği zaman, baş erkek rolünün Gigli'ye verilmesini istedi, Gigli'nin Monte Karlo'daki başarısı bütün dünyada tanınmasını sağladı. Bu defa da tanınmış orkestra şefi Toscanini «Mefistofele» operasının baş rolü için Gigli'yi Milano'ya davet etti.

Gigli 1920'de New York'a gitti, meşhur Metropolitan Operası'nda bir konser verdi. O tarihte operanın baş tenoru Caruso'nun dinlendiği geceler yerini Gigli alıyordu. Caruso'nun ölümünden sonra da Gigli Metropolitan Operası'nın baş tenoru olarak on iki yıl Amerika'da kaldı.

GİLBERT ADALARI

Okyanusya'da İngiliz sömürgesi olan takımadalardan biridir. Çok geniş bir alanı kaplıyan bu adalar, Mikronezya Adaları ile Polinezya Adaları arasında, ekvator üzerinde serpilmişlerdir.

Yüzölçümü: 926 km^2
Nüfusu: 46.000
Başkenti: Tarawa

Gilbert Adaları'nda Polinezya yerlileri yaşar. 1 km^2'ye 50 kişi düşer. Asıl Gilbert Adaları 296 km^2 yüzölçümünde ve 34.000 nüfusludur. Bu grupun güneyinde Ellice Takımadaları vardır (yüzölçümü 25 km^2, nüfus 6.000). Her iki grupun doğusunda Phoenix (Phénix) Takımadaları bulunur (8 adacık, yüzölçümü 61 km^2, nüfusu 2.000). Çok daha doğuda Fanning, Washington, Christmas adalarından meydana gelen Line Adaları bulunur (yüzölçümü 393 km^2, nüfus 1.000). Bunların güneyindeki Starbuck, Malden, Flint, Caroline, Vostock adalarında (100 km^2) insan yaşamaz. Daha sonra, Ocean Adası gelir (yüzölçümü 52 km^2, nüfus 3.000). Gilbert Adaları'nda fosfat, tropik meyva ve bitkiler elde edilir.

GİNE (Bk. GUİNEA)

HELİKOPTER

Sivil ve askerî hayatta helikopterin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Başka araçlarda bulunmıyan birçok özellik helikoptere ulaştırma işinde apayrı bir yer vermiştir. Resim İngiliz helikopterlerini gösteriyor.

Bu tek kişilik helikopter dört silindirli bir motorla çalışmaktadır. Saatte 112 kilometre hıza kadar çıkabilir.

Kazaya uğrıyan uçaklardaki insanları kurtarma işinde de helikopterlerden faydalanılır. Yanan bir uçağın pilotu 35 saniyede kurtarılmıştır.

Yolunu şaşırıp Michigan Gölü'nün buzları arasında kalan bir köpek helikopter sayesinde kurtarılmıştır.

«UÇAN VİNÇ» denilen bu helikopter 6 tonluk bir yükü kaldırabiliyor. Hızı saatte 185 km.'dir. 330 km. uzağa kadar gidebilir.

Heykelcilik

Heykelcilik, binlerce yıl öncesinden bugüne kadar birçok safhalar geçirmiştir. Burada başlangıçtan bugüne kadar olan gelişme gösterilmiştir.

Heykelcilik Eski Mısır'da büyük bir gelişmeye ulaşmıştı. Tapınaklar kabartmalarla süsleniyordu.

PERS SANATI — Eski İran'da gelişen heykelciliği gösteren bu kabartma Louvre Müzesi'ndedir.

Eski Mısır heykelciliğinin en güzel örneklerinden olan bu büst Kıraliçe Nefertiti'yi gösteriyor. Büst bugün Berlin Müzesi'nde bulunmaktadır.

SUMER SANATI — Sumer kırallarından Gudea'nın bu heykeli koyu yeşil diyoritten yontulmuştur. Aşağıda gene diyorit üzerine yontulmuş bir Sumer kabartması görülüyor.

ROMA — Eski Roma sanatının heykelcilik kolundaki en güzel örneklerinden biri resimde görülen Marcus Aurelius heykelidir.

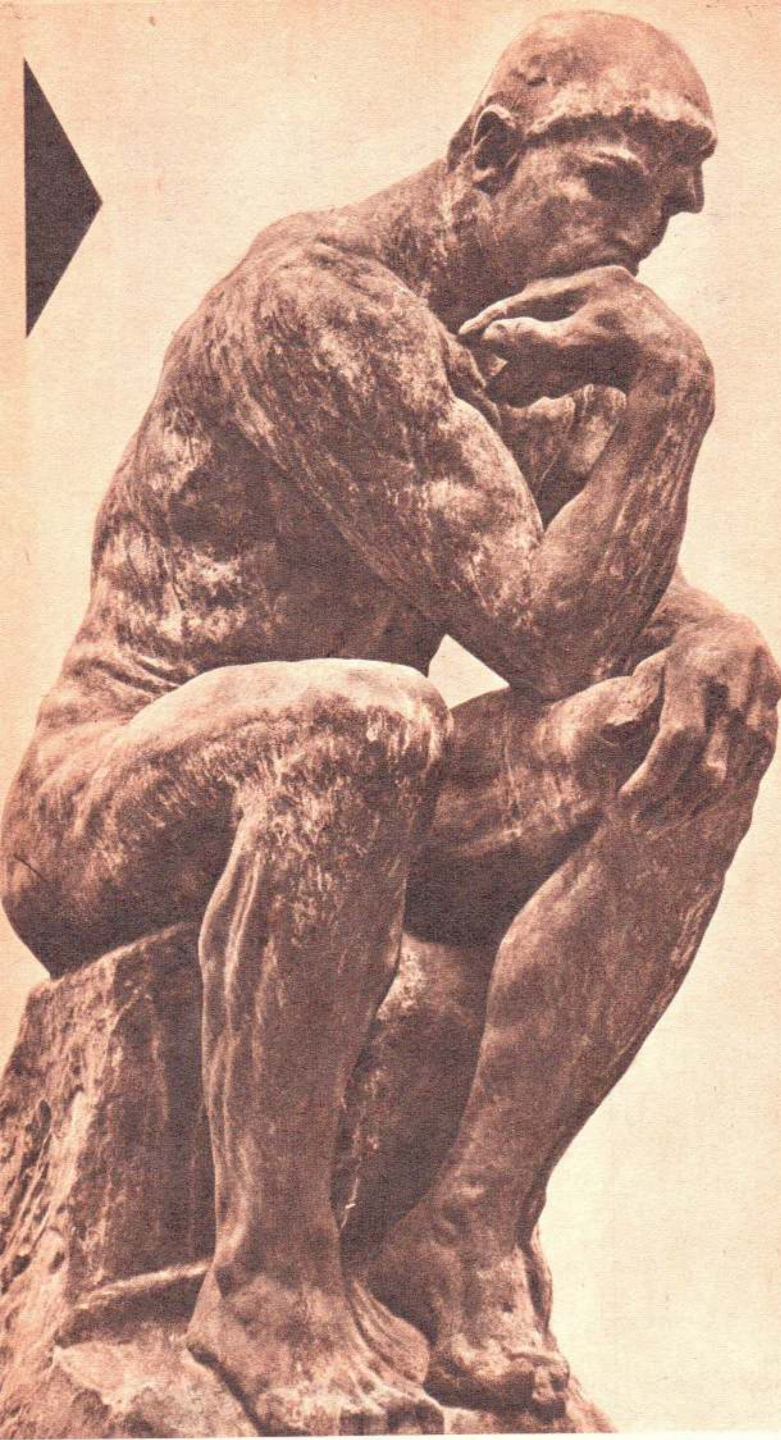
KLÂSİK YUNAN SANATI — Yunan heykelciliğinin en güzel örnekleri Partenon'daydı. Resim Partenon'daki kabartmalardan birini gösteriyor.

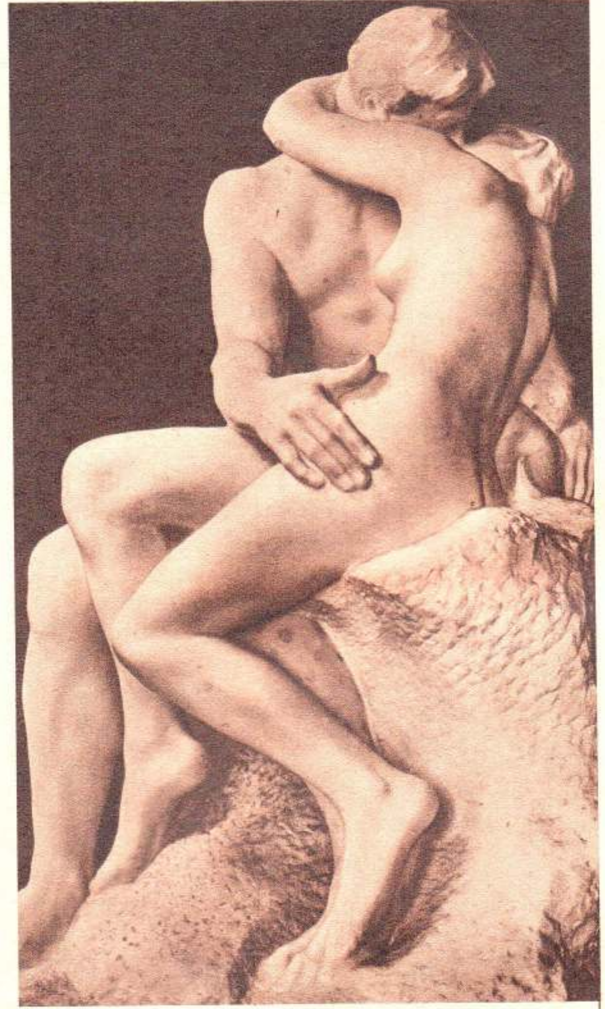

VENÜS — Eski Yunan sanatının en şahane örneği olarak kabul edilen Melos Venüs'ü.

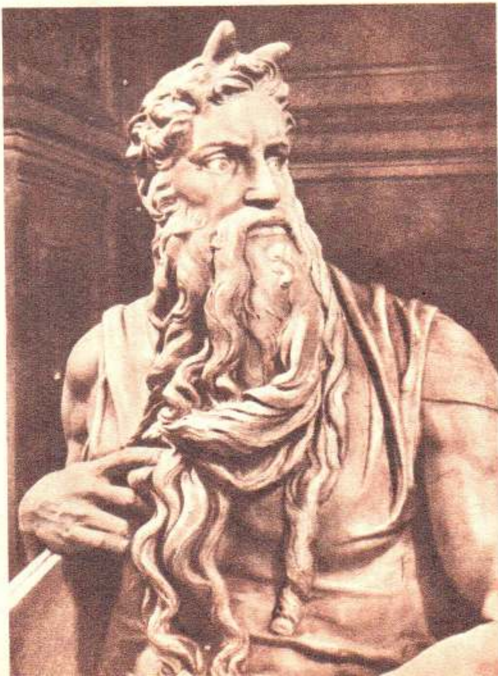

Atina'daki Akropolis Müzesi'nde bulunan bu heykel M. Ö. VII. ve VI. yüzyıllara kadar uzanan en eski Yunan heykelciliği örneklerindendir. Başlangıçta heykellerin ağaçtan yontulmasına karşılık, bu heykel mermerden yapılmıştır.

AUGUSTE RODİN — Fransız sanatkârı Rodin, gelmiş geçmiş heykelcilerin en büyüklerinden biridir. Heykel konusunda adı Michelangelo'dan hemen sonra gelen sanatkâr ölüm yılı olan 1917'ye kadar birbirinden değerli birçok eserler vermiştir. Solda Rodin'in en fazla beğenilen eserlerinden «Düşünen Adam», yukarıda «Öpüş» görülüyor.

MİCHELANGELO — Yalnız XVI. yüzyılın değil, bütün heykelcilik tarihinin rakipsiz sanatkârlarındandır. Solda: «Musa» heykeli.

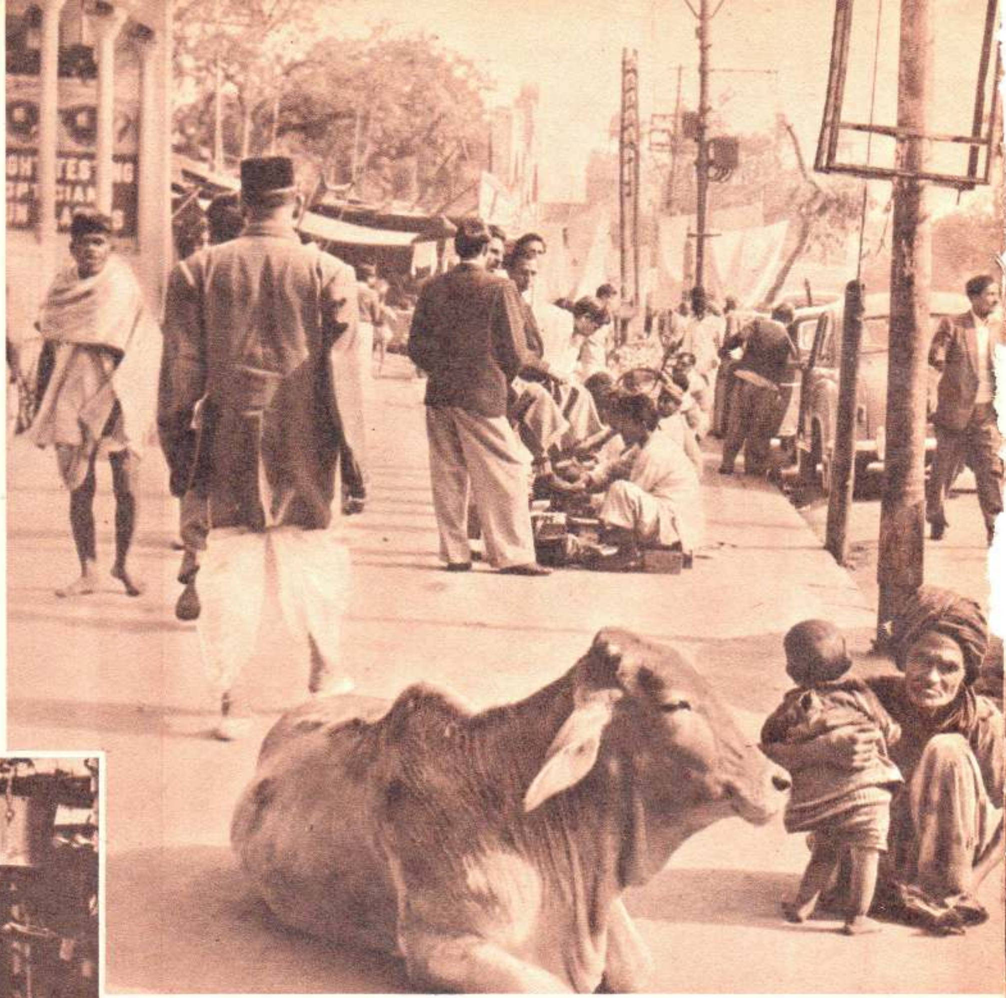
Başka sanat kolları gibi, heykelcilik de zamanımızda klâsik anlayışın dışına çıkmıştır. Resimde zamanımız heykelcilerinden John Wragg'ın güzel bir eseri: «Âşıklar».

HİNDİSTAN

Hindistan'ın dünyaca ünlü büyük mimarlık şaheseri olan Tac Mahal Türbesi Agra şehrindedir.

Hindistan çeşitli dinlerin, çeşitli ırktan insanların bir arada yaşadığı bir ülkedir. Oya gibi işlenmiş binaların yanında bakımsız sokaklar, fakir ahali turistleri çeken özelliklerin başında gelir...

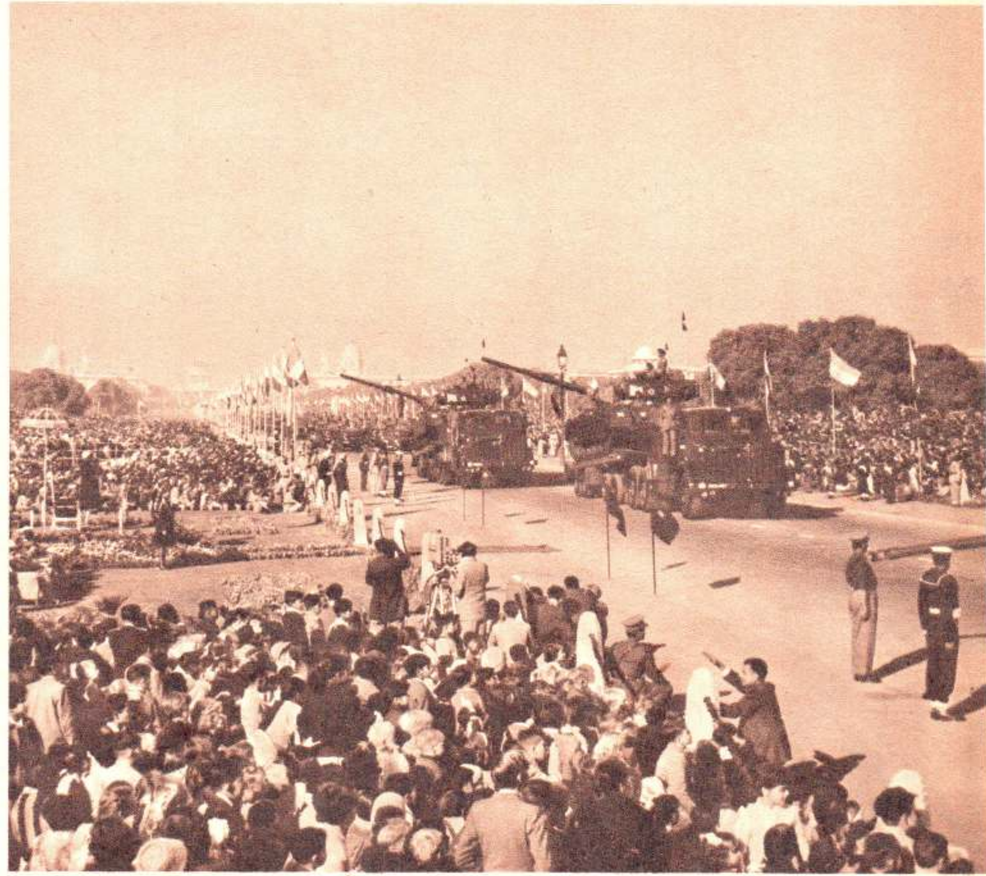

İnekler Saltanatı

Hindistan'ın en büyük şehirlerinde bile sokakların hali insanı şaşırtır. Yayakaldırımında güneşlenen ineğe kimse dokunmaz, insanlarla hayvanlar aynı sudan içerler. (Bu resim Hindistan'ın Başkenti Delhi'de çekilmiştir.) Aşağıdaki resimde ise Maysor şehrinde açılan bir süt barı görülüyor. Burada müşterilere ineklerden sağılan taze süt ikram edilir.

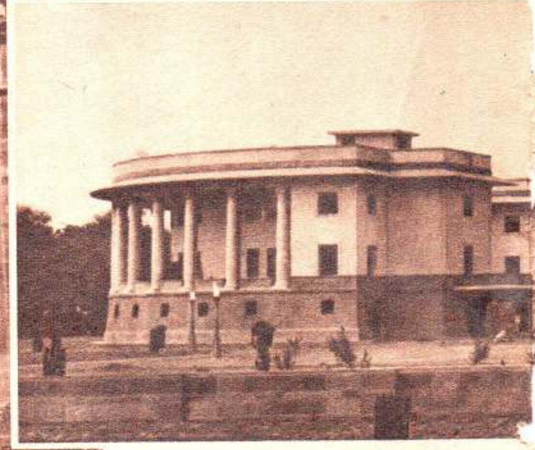

CUMHURİYET BAYRAMI — Hindistan Cumhuriyet Bayramı dolayısiyle Delhi'deki bir törende İngiliz yapısı tanklar.

ALTIN TAPINAK — Hindistan'ın geleneklerinden olan bir dinî tören sırasında Amriçar'da Altın Tapınak'a gidenler.

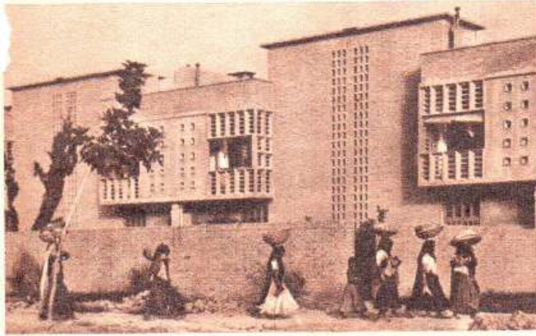

DELHİ — Hindistan'ın modern yapılarına bir örnek: Başkentte Yargıtay Binası.

Delhi'de seyyar satıcıların kuşattığı bu cami Hindistan'da sık raslanan bir manzaradır.

AGRA — Kadınlar başka şehirlerde olduğu gibi, burada da Tac Mahal'in yanındaki ırmak kıyısında çamaşır yıkıyor.

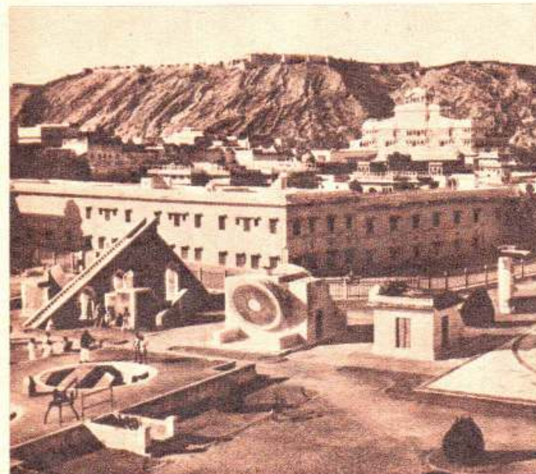

Son zamanlarda Hindistan'ın büyük şehirlerinde modern tarzda binalar yapılmıştır.

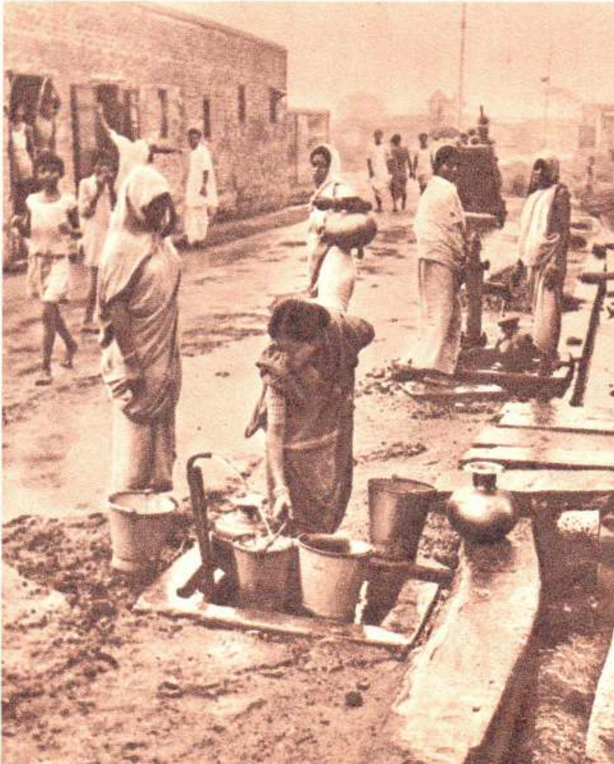
Şehir dışında yapılan evler ise, daha çok, eski Hint kulübelerinden ilham almaktadır.

Jaipur'daki bu mermer rasathane şimdiye kadar alıştıklarımızdan çok başka tarzdadır.

DELHİ'DE KIRMIZI KALE — Çok eski bir tarihi olan Delhi birçok tarihî olaylara sahne olmuştur. Resimde şehirdeki bir kale ile önündeki havuz başında dinlenen yerliler görülüyor.

1338

Hindu'ların ilerigelen bir din adamı kendisine inananların verdiği hediyeleri kabul ediyor.

Birçok bakımsız bölgelerde oturan halk, su ihtiyacını sokak çeşmelerinden karşılar.

YAKILAN ÖLÜ — Ölüleri yakmak Hindistan'ın eski âdetlerinden biridir. Resim, bir kolera salgını sırasında, hastalığın bulaşmaması için, geleneğe uyularak yakılan bir ölüyü gösteriyor.

Hindistan'ın batı kıyıları boyunca birçok balıkçı köyleri uzanır. Buralarda hayat yüzyıllardan beri hemen hemen hiç değişmemiştir. Resimde bir balıkçı köyünde sefere çıkacak tekneyi denize indiren köylüler görülüyor.

KANALİZASYONSUZ ŞEHİRLER — Hindistan'ın en büyük şehirlerinden Kalküta'da bile kanalizasyon yoktur, pis sular açıkta akar.

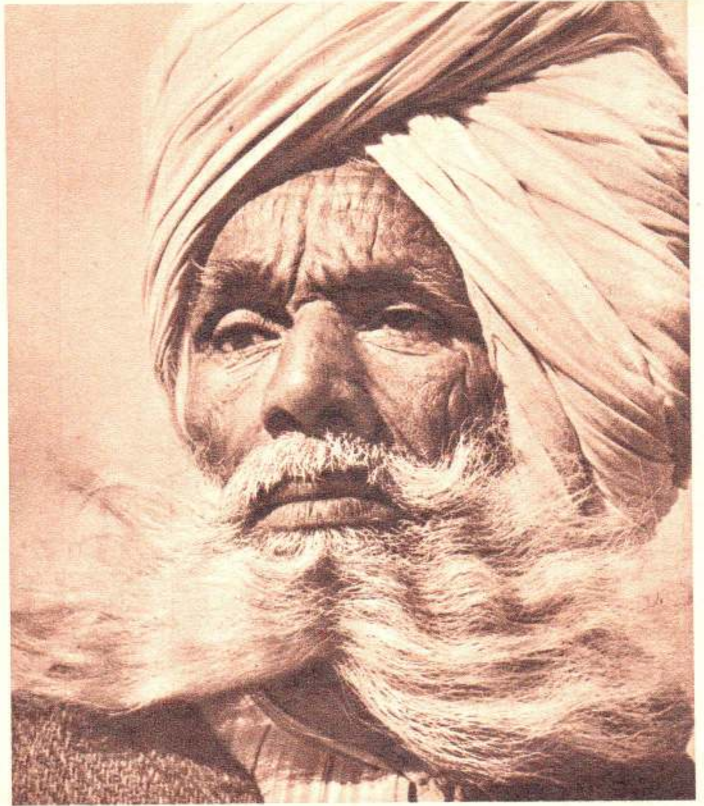

KUTSAL SAYILAN HEYKELLER — Bir tapınağın bahçesinde bulunan bu yedi heykelin tapınağa bekçilik ettiklerine inanılır.

HİNTLİ TİPLERİ

Bir tören dolayısiyle muhafız kılığına girmiş bir Hintli çocuk.

Hint tarihinde önemli roller oynamış olan Racputlar savaşçı bir kavimdir.

Hintli köylü kadını suyunu başına koyduğu kablarda taşır.

Himalayalar'da Azizler Vâdisi'nde yaşıyan bir yogi.

Millî Hint danslariyle ün kazanmış şirin bir dansöz

Hindistan Folkloru

HALK DANSLARI — Orta Hindistan'da yaşıyan bu köylü kızlar hasat dolayısiyle yapılan eğlencede, neşe içinde, bir halk dansı oynuyor.

Bu halk dansını yalnız Hintli erkekler oynar. Aslında bir Afrika dansıdır. Oradan Hindistan'a geçmiştir.

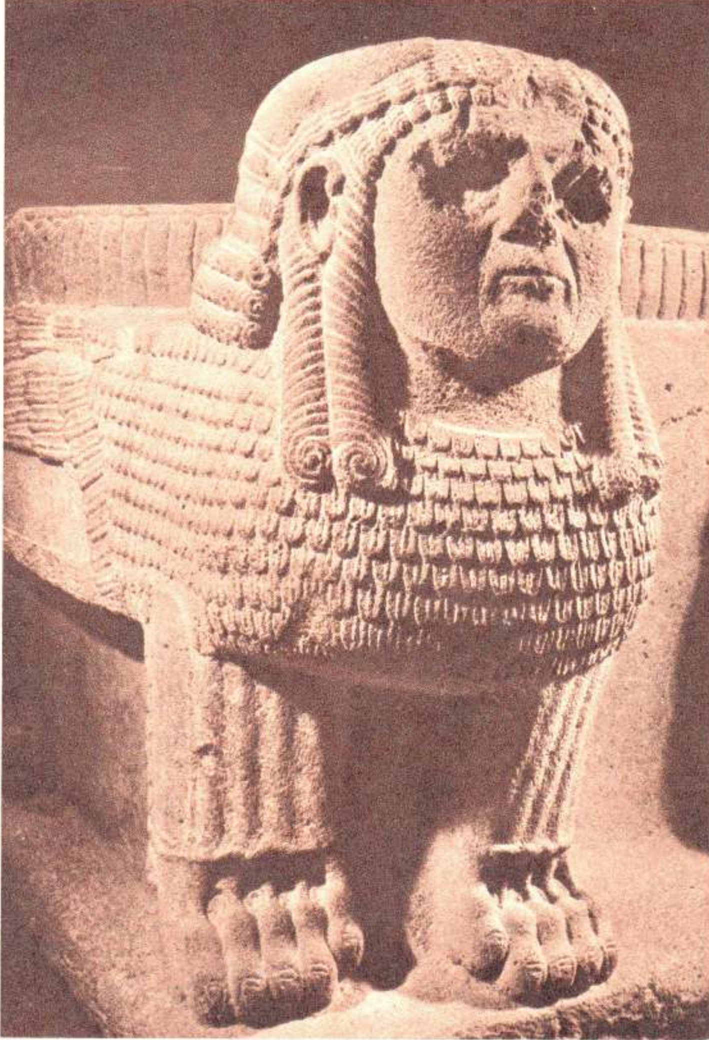
Bu iki Hint dilberi de yerli danslarından birini coşkunlukla oynuyor.

Hindistan'ın bazı bölgelerinde halk maskeyle dans eder. Geyik dansını oynıyanlar geyik maskesi takarlar.

Hititler

Alacahöyük'teki kazılarda bulunan Ön Hitit Çağı'na ait eserler.

Hitit heykelcilik eserlerinden olan bu kabartma Ankara Eti Eserleri Müzesi'ndedir. Eser, müzisyenleri gösteriyor.

Kıral ve kıraliçeyi bir tören sırasında gösteren bu kabartma Alacahöyük'te bulunmuştur. Kıraliçe tören elbisesiyledir.

Ankara Arkeoloji Müzesi'ndeki eserlerden güzel bir Hitit sfenksi.

Hitit Devletinin arması. Bu kabartma Alacahöyük'te bulunmuştur.

HOLÂNDA

AMSTERDAM — Şehrin iç kesimlerindeki bir caddenin bu gece manzarası kalabalık bir saatte çekilmiştir.

HOLÂNDALI GELİN — Millî kıyafeti içindeki bu Holândalı genç kızın resmi gelin olduğu gün çekilmiştir.

Birçok kesimleri deniz yüzeyinin altında bulunan Holânda zaman zaman su baskınına uğrar. Resimde bir deniz kolunun kapatılması görülüyor.

KANALLAR DONUNCA — Güleryüzlü Holândalı çocuklar, küçük Volendam şehrinden geçen bir kanalın kışın buz tutmasından faydalanarak kızak kayıyor.

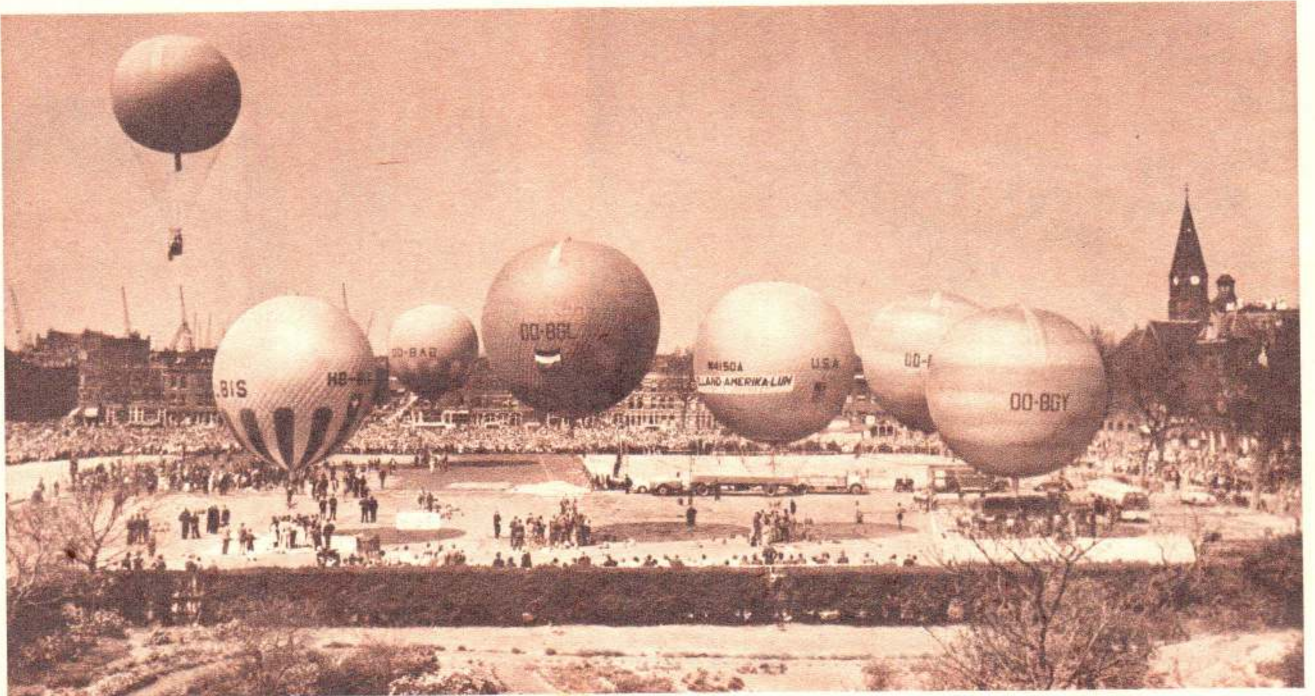
KIŞ SPORLARI — Holândalılar kış sporlarını çok sever. Bu fotoğraf Haarlem'deki bir dinlenme yerinde çekilmiştir.

Bir tören sırasında, eski bir geleneğe uyarak, bisiklet üzerinde marş çalan Holândalı askerler.

Karlar altında yapılan bir düğün. Düğünün davetlileri geleneğe uyarak kendi aralarında dans ederler.

Lâhey Balon Klübü'nün düzenlediği bu yarışma Holânda'nın Alman işgalinden kurtuluşunun 15. yıldönümü dolayısiyle yapılmıştır.

Ortaçağ Avrupasında Büyük İtalyan Ressamı: GİOTTO

GİOTTO Di Bondone (1266? - 1337) tanınmış bir İtalyan ressamıdır. Özel hayatı hakkında elde pek az bilgi olmakla beraber, eserlerinin bazıları günümüze kadar gelmiştir. Giotto, eserlerinde bilhassa ruh ve his âlemini tamamen vermeye dikkat ederdi. Tablolarını yaparken «üç boyutlu» denecek kadar derinlemesine çalışırdı. Giotto'nun yaşadığı devirde prespektif ve anatomi diye bir şey bilinmediği halde, ressam bunları kendi kendine halletmişti.

Büyük İtalyan ressamı Giotto

Giotto, Floransa'nın kuzeyinde Colle'de dünyaya gelmiş, hayatının büyük bir kısmını da orada geçirmiştir. İlk resim derslerini kimden aldığı bilinmiyor. Kırlarda çobanlık yaparken tanınmış ressam Cimabue'nin dikkatini çektiği sanılıyor. Sonraları ondan resim dersleri almış, devrinin en büyük ressamlarından biri olmuştur. İlk eserlerinde Romalı ressamların etkisi altında kaldığı açıkça görülür.

Giotto hakkında çeşitli devirlerde çeşitli yazarlar tarafından yazılmış olan yazılarda verilen bilgi birbirini tutmamaktadır. 1312'de Floransalı ressamların üyesi bulundukları ressamlar birliğine girdiği sanılıyor. 1329 - 1332 yıllarında Napoli'de Kıral Roberto'nun emrinde çalıştığı anlaşılmaktadır.

Giotto 1334'te Floransa Katedrali'ne başmimar tâyin edildi. Daha sonra İtalya'nın, Fransa'nın çeşitli büyük şehirlerinde görev aldı. Ressamın en ünlü eseri Padua'daki Arena Kilisesi'nde yapmış olduğu fresklerdir. Dinî hüviyet taşıyan bu freskler 38 çeşit sahneden ibarettir. O devrin sanatçılarının etkisi altında kaldıkları Bizans üslûbu, Giotto'nun çalışmalarında hiç görülmez. Giotto'dan sonra gelen ressamlar da Roma ve Bizans üslûplarının etkisinden kendilerini kurtararak bir Floransa üslûbu ortaya çıkarmışlardır ki bunun da öncüsü Giotto'dur.

Giotto'nun eserleri Avrupa ressamları için yeni bir ilham kaynağı olmuştu. Bilhassa dinî tablolarda, his cephesine fazla önem veren Giotto, bu şekilde yeni bir çığır açmış oluyordu. Giotto'nun kıymeti yaşadığı devirde anlaşılmış, sanatçı çok rahat bir hayat sürmüştür. Öldüğü zaman da büyük bir törenle gömüldü.

GİRAYLAR

Kırım Hanları hanedanına verilen addır. 1427'den 8 nisan 1783'e kadar 356 yıl Kırım'da hüküm sürmüşlerdir. 1475-1774 arasındaki 299 yılda Türkiye'ye bağlı olmuşlardır. Bu hanlık şubat 1789'a kadar devam ettikten sonra, Kırım Rusya'nın eline geçtiği için, Türkiye tarafından kaldırıldı.

Kırım Hanları, Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci Han'ın soyundan geldikleri için Moğol ırkından olmakla beraber, çoktan Türkleşmiş, Moğolca'yı unutmuşlardı. Merkezleri Bağçesarayı idi. XV. yüzyılda Kırkyer hanlığın merkeziydi. «Kalgay» denen veliaht, Akmescid'de yani hanlığın en büyük şehrinde oturardu. Bu kalgaylık makamı 1466'da ihdas edilmiştir. Bir de «nuruddin» denen ikinci veliaht vardı ki bu makam da 1584'te ihdas olunmuştur; nuruddin, Bağçesarayı şehrindeki Kadı Sarayı'nda otururdu. Kalgayla nuruddin, hanedan üyeleri arasından Han tarafından seçilir, yani Han'ın ya kardeşi, ya oğlu, ya yeğeni olurdu. Hanlar, Padişah, bazan Padişah namına sadrâzam veya serdar-ı ekrem (başkomutan) tarafından atanır, azledilir, bazan idam cezasına çarpılırdı. Yalnız, Padişah Kırım hanını Kırım Girayları sülâlesinin erkek üyeleri arasından seçmek zorundaydı.

Kırım, iç idaresinde bağımsızdı. Kefe şehrinde beylerbeyi (orgeneral) payesiyle bir Osmanlı paşası oturur, Kırım'ın iç işlerini dikkatle kollardı. Kırım kuvvetleri, XVI. ve XVII. yüzyıllarda, Türkiye ordusunun seçkin atlı birliklerini teşkil ederlerdi.

Kırım Hanlığı bu yüzyıllarda pek genişti, asıl Kırım Yarımadası'ndan başka Ukrayna'yı, Karadeniz'in bütün kuzeyini topluyordu; âdeta başlıbaşına bir İmparatorluk halindeydi. Rusya, XV-XVII. yüzyıllarda Kırım Hanları'na yıllık vergi verirdi; hattâ I. Devlet Giray Han, Rusya'nın başkenti olan Moskova'yı aldığı için tarihe «Taht-Algan» (Taht Alan) diye geçmiştir. Bu şekilde Kırım, yüzyıllarca Rus yayılmasını güneye doğru önlemiştir (Bk. Kırım).

GIRDAP (Bk. ÇEVRİ)

Giresun, Karadeniz'e uzanan küçük bir yarımadanın üzerindedir. Yarımadanın doğusunda Doğu Karadeniz kıyılarının tek adası olan Giresun Adası bulunur.

GİRESUN

Yurdumuzun Zengin Fındık Beldesi

GİRESUN, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde bir ilimizdir. Topraklarını doğuda Trabzon, Gümüşane, güneyde Erzincan, Sıvas, batıda Ordu illeri çevirir, kuzeyini Karadeniz kuşatır. Merkez ilçesinden başka Alucra, Bulancak, Dereli, Espiye, Eynesil, Görele, Keşap, Şebinkarahisar ve Tirebolu adında ilçeleri, bunlara bağlı 16 bucağı, 468 köyü vardır.

Yüzölçümü: 6.812 km².
Nüfusu: 332.451 (1960 sayımı)
Nüfus yoğunluğu: km² ye 49 kişi.

Doğu Karadeniz Sıradağları'nın orta kesimi Giresun ili içindedir. Giresun Dağları adı verilen bu dağlar doğudaki Rize Dağları'ndan alçak olmakla beraber sırtları 2000 m. nin üzerindedir, geçitleri de yüksektir.

Bu dağların bazı yüksek kesimlerinde eski buzulların eseri olan arazi şekillerine, küçük buzul göllerine raslanır. Bu dağların güneyinde doğu-batı doğrultulu Kelkit Çayı vâdisi yer alır. İlin bir başka önemli akarsuyu da, Gümüşane ilinden gelerek kuzeydoğuda Tirebolu ile Görele arasında denize dökülen Harşit Çayı'dır. Güney-kuzey doğrultusunda daha başka birçok kısa boylu akarsular da Giresun dağından inerek Karadeniz'e varırlar.

Iklim. — İlin deniz ile dağlar arasında kalan kıyı şeridinde ortalama yıllık sıcaklıklar 15° etrafında oynar. Kışlar ılık geçer. Burada soğuk ay olan şubat ayı ortalama 5, 8° dir. En sıcak ay ise ağustostur. Kıştan yaza geçiş yurdun başka yerlerinden daha yavaş olur. Buna karşılık, sonbahar çok ılıktır, kışın ilk ayları da oldukça ılık geçer. Elverişli

şartlar dolayısiyle, yıllık yağış tutarı da yüksektir. 135 sm.'yi bulan yıllık yağış bütün mevsimlere az-çok eşit bir şekilde dağılmıştır. Belirli bir kurak mevsim yoktur.

Giresun'da bu elverşli yağış şartları dolayısiyle doğal bitki örtüsü gürdür. İl topraklarının % 18'i ormanlarla kaplıdır.

Ekonomik Durum. — Giresun ili topraklarının faydalanma bakımından bölünüşü şöyledir. % 19,5 ekili-dikili olanlar, % 18 ormanlar, % 33.5 çayır ve otlaklar, % 29 ürün getirmiyen arazi. Ekili-dikili alanların % 11'i dikili alanlar, geriye kalan % 8.5'u ise ekili alanlardır. Dikili alanların böyle bir yüksek oran gösterisinde, geniş alanları kaplıyan fındıklıkların payı büyüktür. Bu ağaçlardan elde edilen ürün Giresunlular'ın başlıca geçim kaynağıdır.

Giresun ilinde tarla tarımına pek az yer ayrılmıştır. İlin tarla tarımına en elverişli kesimleri Alucra ile Şebinkarahisar ilçeleridir. Giresun ilinde ekime elverişli en geniş topraklar mısır tarımına ayrılmıştır. Çeştli meyvaların da yetiştiği Giresun'da son yıllarda çay tarımı da gelişmşitir.

Giresun Şehri

Şehir eski bazalt levhalarından meydana gelmiş küçük bir yarımadanın kıstağı üzerinde yerleşmiştir. Bu noktadan başlıyarak yarımadanın yüksek kısmına doğru yükselir, doğuya ve batıdaki kumluk koyun kıyısına doğru taşar, daha ötede yakın köylerin dağınık ev bahçelerine doğru yayılır. Yarımadanın doğusunda ve biraz açığında Doğu Karadeniz kıyılarının tek odası olan Giresun Adası bulunur.

Giresun şehrinin, gür bir yeşillik içine gömülmüş, eşsiz bir manzarası vardır. Kıyıda güzel bir park, ferah bir rıhtım boyu bulunur. Kıyıdan şehrin içine doğru yükselen ana caddenin iki yanında zarif mağazalar, güzel binalar, oteller vardır. Şehir güzel kaldırımlanmış düz sokakları, parkı, çeşmeleri ile muntazam plânını, XIX. yüzyılın sonlarında burada uzun bir devre belediye reisliği yapmış olan Kaptan Yorgi Paşa'ya borçludur.

Giresun'u 2075 m. yüksekliğindeki Eğribel geçidini aşarak Şebinkarahisar üzerinden Kelkit vâdisine bağlıyan yol işlek değildir. Bunun sonucu olarak şehir komşuları olan Trabzon'dan, Samsun'dan oldukça geri durumdadır. Bu iki şehrin de 50.000'i aşan nüfuslarına karşılık, Giresun'un nüfusu ancak 20.000'e yaklaşmıştır (1960 sayımı: 19.946).

Şehirde kale harabesi ve bir amfiteatrın yeri gibi izler dışında eski çağdan kalma eserlere bugün raslanmamaktadır.

Tarihte Giresun

Şehrin adı, eski çağlardaki Kerasus adından gelir. Pontus Kıralı Pharnakos tarafından, şimdiki Giresun'un yerinde kurulan şehir önceleri Pharnakeia adını aldıysa da, çok geçmeden Kerasus denilmeye başlandı. Burası kiraz ağacının vatanı sayılır.

Pharnakos'un torunu Mithridates'i yenen Romalı komutan Lucullus tarafından ilk defa bu ağacın buradan alınarak Roma'ya götürüldüğü söylenir.

XV. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na katılan Giresun, yüzyıllarca Trabzon Eyâleti'ne bağlı bir kaza merkezi olarak kaldı. Birinci Dünya Savaşı'na doğru önce Trabzon Eyaleti'ne bağlı, sonra bağımsız bir sancağın merkezi oldu. Cumhuriyet devrinde ise vilâyet (il) merkezi haline geldi.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Giresun (O. Yalçın, 1960); Giresun Fındık Ziraati (S. Günan, 1957); Giresun Tarihi Hakkında Kısa Notlar (1955); Giresun ve Fındık (K. Peker, 1941).

GİRİT

Doğu Akdeniz'in ortasında, Yunanistan ve Anadolu ile Kuzey Afrika arasında 140 km. uzunluğunda ince uzun bir adadır. Bugün Yunanistan'a aittir. Akdeniz'in büyüklük bakımından Sicilya, Sardunya, Kıbrıs ve Korsika'dan sonra 5., nüfus bakımından da 4. adasıdır.

Girit Adası'nın dağlık, sarp bir arazisi vardır. Ida Dağı 2.498 m. yi bulur. Tipik bitki örtüsü Akdeniz bitkileridir. Akdeniz iklimi hüküm sürer. Ormanlık yerleri çoktur. Yıllık yağış ortalaması 60 sm., yıllık ısı ortalaması ise 17° dir. Adanın başlıca zenginlik kaynağı zeytinlikler, bağlar ve şarapçılıktır. Demiryolu yoktur.

Girit'in yüzölçümü 8.379 km², nüfusu 531.000'dir. Dört vilâyete ayrılmıştır. Merkezi 61.000 nüfuslu Kandiye limanıdır. 40.000 nüfuslu Hanya, 13.000 nüfuslu Resmo limanları da önemlidir. Adada Rumlar yaşar. Müslüman ve Türkler'in son kısmı 1924'te adayı bırakarak Türkiye'ye gelmişlerdir.

Tarihte Girit

Girit Adası ilk Akdeniz medeniyetlerinden birine beşiklik etmiştir (Bk. Ege Medeniyeti). Bizans'ın bir eyaleti iken 674'ten başlıyarak İslâm ordularının istilâsına uğradıysa da ancak 830'da tamamen Araplar'ın eline geçti. Kandiye şehrini Araplar kurmuşlardır. 963'te Bizans, Girit'i Araplar'dan geri aldı, 1204'te Venedik'e kaptırdı. Aydınoğlu Umur Bey, 1341 seferinde Girit kıyılarına da çıktı. 1423'te de adaya bir Türk akını oldu. 1538'de Barbaros, Girit'e büyük kuvvetler çıkararak, adayı yaktı; bu olay Türkiye-Venedik Savaşı'nın hızla kazanılmasında önemli rol oynamıştır.

Türk ticaret yolları üzerinde bulunan adanın önünde sonunda Türkler tarafından alınacağını bilen Venedik, Girit'i son derece berkitmişti; esasen arazinin durumu buna çok elverişliydi. Sonunda, 1645'te, Türkiye, Girit'e asker çıkardı. Adanın fethi ancak 1669'da tamamlandı (Bk. İbrahim I., Mehmet IV.; Hüseyin Paşa (Deli); Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa).

Katolik Venedikliler'den son derece nefret eden yerli Rumlar, kendilerini 4,5 yüzyıllık boyunduruktan kurtaran, din bahislerinde liberallikleriyle tanınmış olan Türkler'i sevinçle karşıladılar, önemli bir kitle, İslâm dinini kabul etti. Bir eyalet olarak imparatorluğa bağlanan adanın merkezi, 1850'de Kandiye'den Hanya'ya alındı.

Yunan ihtilâli başlayınca, Girit'e de sirayet etti. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rum isyanları devamlı bir hal aldı. 1868'de adayı teftiş eden Sadrâzam Âli Paşa, yerli halka birtakım imtiyazlar tanıdı. Avrupa devletlerinin büyük baskısiyle bu imtiyazlar önce, 1878'de, sonra 1897'de daha da artırıldı. Bu son tarihte ada nüfusunun üçte birini az geçen Müslüman nüfus, büyük devletlerin ateşli himayesinde bulunan Rumlar'ın baskısına dayanamayıp Anadolu'ya göçe başladı, birçoğu da yok edildi. 10 ekim 1912'de Balkan Savaşı'nda Yunanistan adaya tamamen el koydu, Girit'teki 243 yıllık Türk egemenliği son buldu.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Girit Seferi (Z. Rahmi, 1933); Girit İhtilâli (E. A. H. Alpagut, 1931); Girit İsyanları (Dr. C. Tukin, «Belleten» 1945).

GİROSKOP

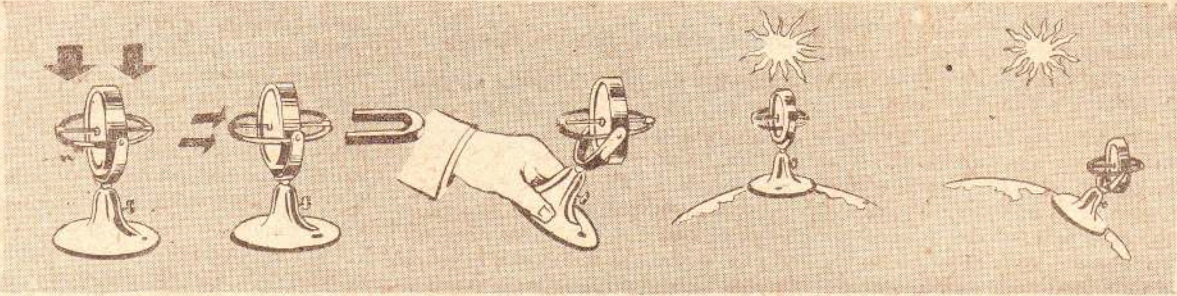
Denizcilik, havacılık ve askerlikte büyük kolaylıklar sağlıyan çok önemli bir buluş

GİROSKOP, bir merkez çevresinde dönen, dönme ekseni her doğrultuyu alabilecek şekilde yerleştirilmiş bulunan cisimlere «giroskop» denir.

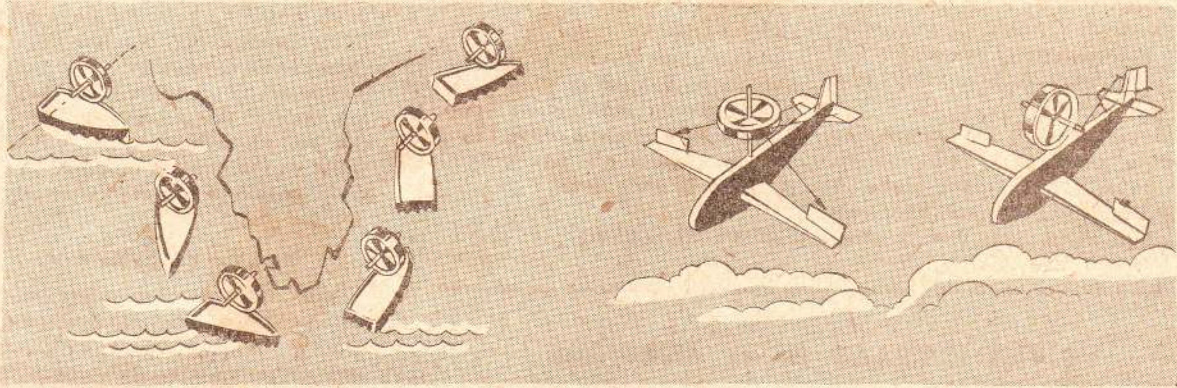
Topaç bir giroskoptur. Sivri ucundan geçen bir eksenin çevresinde hızla döner. Bu dönmeden doğan bir kuvvetle topaç yerçekimini karşılar, düşmez. Topaç durmadan dönecek olsa yere hiç düşmiyecektir. Fakat, sivri uciyle döndüğü yer arasındaki sürtünme yüzünden, dönüş hızı gitgide azalır, en sonunda sıfıra düşer, o anda da topaç yer çekimi kuvvetinin etkisiyle devrilir.

Bir çubuk, yani mil çevresinde dönen ağır bir tekerlek de bir çeşit giroskoptur. Sürtünmenin azaltılması için az sürtünmeli yatak, bilyalı rulman yatak kullanılır. Burada giroskopun ekseni mille üs üste gelmiş, yani çakışmıştır. Mili iki ucundan tesbit ederek tekerleği döndürürsek bir giroskop elde ederiz. Bir eksenin her doğrultuyu almasını sağlamak için birbirine dik ve az sürtünmeli yataklar üzerinde dönebilen iki tane çember kullanılır. Böylece

GİROSKOPLA NASIL YÖN BULUNUR

Dönen giroskop yerçekimine karşı koyar. Magnetik kuvvetler giroskopa etki yapmaz. Giroskopun kaidesi eğilse bile, çark dikey durur. Dönen giroskop çarkı, kaidesinin durumu dünyanın dönüşüyle değişse bile, kendi dönüş yönünü değiştirmez.

Bir yarımadanın çevresinde dönen geminin yönündeki değişiklikler giroskopa etki yapmaz. Bu sayede giroskop hareket ve mıknatıslanmadan etki almıyan bir pusula vazifesi görür.

Uçakların uçuşunu kontrol etmek için, biri dikey, biri yatay olmak üzere, iki giroskop kullanılır. Yatay dönen giroskop kanadcık ve elevatörlere, dikey dönen de dümene bağlıdır. Böylece uçak daima rotasında kalır.

dönen tekerleğin eksenine her üç doğrultuda hareket serbesliği sağlanmış olur.

Genel olarak, bütün dönen cisimler giroskoptur. Makinelerin dönen parçaları, uçak pervaneleri, silâhtan çıkan mermi, hattâ Dünya giroskop özelliği gösterirler.

Giroskop pratikte kullanılırken bazı şartların yerine getirilmesi gerekir. Dönen tekerlek ekseni çevresinde kararlı dengede olmalıdır (Bk. Denge). Büyük bir süredurum (atalet) momenti bulunmalıdır. Bu da, tekerleğin ağır yapılmasiyle sağlanır. Büyük ve sabit bir hızla döndürülmelidir. Ekseni taşıyan çemberler (bunlara «bilezik» de denir) az sürtünmeli yataklarla tesbit edilmiş olmalıdır. En önemlisi de, giroskop çalışırken dışarıdan istenmiyen bir moment etkisinde kalmamalıdır (Bk. Moment). Ekseni üç doğrultuda da hareket edebilen giroskoplara «serbest giroskop» denir.

Giroskopun Özellikleri

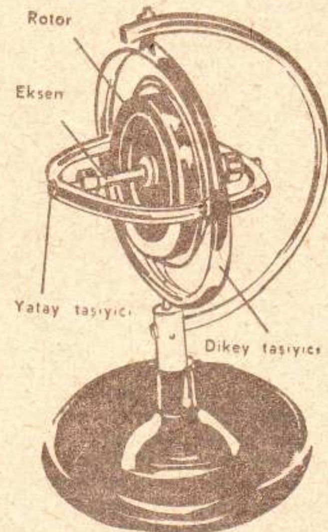
Birçok yerlerde işe yarıyan giroskopun iki önemli özelliği vardır: «Presesyon» ve «kararlılık».

1. — Presesyon: Bir giroskop, dönme eksenine dik bir moment etkisinde kalırsa, dönme ekseni, bu iki eksene de dik olan üçüncü bir eksen çevresinde döner. Bunu milin bir ucunu bir kurşun kalemin ucuna koyarak görebiliriz. Tekerlek dönmezse giroskop bu şekilde durmayıp düşecektir. Tekerleği hızla döndürürsek mil, yalnız bir noktasından tutulduğu halde, düşmez, kurşun kalem üzerinde bulunan ucu etrafında dönmeye başlar. İşte bu dönmeye «presesyon» denir.

2. — Kararlılık: Bir giroskop dönerken dışarıdan bir moment etkisinde kalmazsa dönme ekseni uzayda sabit kalır. Bu özelliğe de «giroskopik kararlılık» adı verilir. Bu özelliğinden dolayı tekerleği dönen bir giroskopun yeri değiştirilse bile dönme ekseni aynı doğrultuyu muhafaza eder.

Denizcilikte Giroskop

Giro-pusula. — Giroskopun kararlılık özelliği onun pusula olarak kullanılmasını sağlar. Giro-pusulada dönen tekerleğe, eksenini kuzeye eğebilecek ve boylam düzlemi içinde tutabilecek, bu düzlemden ayrılırsa yeniden bu düzleme sokacak değerde bir kuvvet uygulanır. Bu çeşit pusulalar en çok gemilerde kullanıldığı için gemilerin ilerleme yönünün ve doğrultusunun (rotasının) değişmesinden, dalga etkisiyle sallanmasından (yalpalardan, baş-kıç vurmasından) etkilenmemesi gereklidir. Bu yüzden bu tip pusulalar oldukça karışık ve pahalıdırlar.

Basit bir giroskop

Giro-pusulada tekerleği döndürmek için bir elektrik motoru kullanılır. Giroskopta eksen sabit kaldığına göre, onu bir kere kuzeyi gösterecek şekilde ayarlamak yeter. Ondan sonra geminin yeri değişse de, dalgalarla sallansa da, tekerlek döndüğü sürece ekseni hep kuzey-güney doğrultusunda kalır. Eksene bu doğrultuyu ilk defa vermek için «safra» denilen bir ağırlık kullanılır.

Rota Giroskopu. — Giroskop, denizcilikte pusuladan başka işlerde de kullanılır. Gemilerde, dümenci olmadan, rotanın kollanmasını sağlar. Geminin dümen dolabına bir giroskop bağlanmıştır. Kaptan geminin rotasını hesapladıktan sonra giroskopu bu rotaya göre düzenler. Gemi ilerlemeye başlar. Rotadan ayrılacak olursa giroskop dümen dolabını döndüren motora kumanda eder, motor çalışarak dümeni rotaya uydurur. Böylece, dümenci bulunmadan, gemi rotasında ilerler. Yapılan incelemeler sonunda bu çeşit dümen tutmanın, dümenci kullanmaktan daha ucuza geldiği anlaşılmıştır. Çünkü en küçük sapmalarda bile giroskop hemen gemiyi rotaya uydurur.

Sallanmaya Karşı. — Geminin sallanmasını önliyen giroskoplar da vardır. Giroskopun ekseni sabit kaldığına göre, gemiye büyük ağırlıklı giroskoplar yerleştirecek olursak bunların ekseni sabit kalacak, dolayısiyle gemi dalgadan sallanmıyacaktır. Bugün birçok büyük gemilerde böyle giroskoplar kullanılıyor. Gemilerin çeşitli yerlerine konan bu giroskopların ağırlıkları 50 ton, 100 tondur, hattâ bazı gemilerde daha fazladır.

Havacılıkta ve Askerlikte Giroskop

Giroskop havacılıkta da büyük bir önem taşır. Bu aletlerin verdiği bilgilerle geceleyin veya sisli havalarda «kör uçuş» lar yapılabiliyor. Yoksa, pilot, uçağın yatay düzleme göre durumunu bilemezdi.

Mermilerin hedefi bulmasında da giroskop işe yarar. Denizaltıdan atıldıktan sonra kendi gücü ile ilerliyen bir torpilin dalgaların etkisiyle ilerleme doğrultusundan ayrılmasını önlemek için torpile bir giroskop yerleştirilir. Bundan başka topçulukta atışların isabetli yapılması için giroskop vasıtasiyle bir «yapma ufuk» belirtilir. Bütün atış bu yapma ufka göre ayarlanırsa daha doğru sonuçlar elde edilir.

Silâhla atılan mermilerin ucların hep önde olarak ilerlemesi de giroskopik etkiyle sağlanır. Namlu içindeki dişlere uyarak bir dönme hareketi kazanan mermi, bir giroskop olur. Böylece ucu, hep yörüngesi yönünde olmak üzere ilerler.

GITAR (Bk. KİTARA)

GİYİM EŞYASI

Giydiğimiz bütün iç ve dış elbiseler, şapka, ayakkabı, eldiven hep «giyim eşyası» dır.

Yiyecekten, barınacak yerden sonra insanlar en çok giyim eşyasına ihtiyaç duyarlar. Soğuk havalarda ısınmak, sıcak havalarda güneşin yakıcı ışınlarından korunmak, yağmurda, karda ıslanmamak için üzerlerine bir şeyler giymek zorundadırlar. Bazı oyun ve işler için de özel olarak yapılmış giyim eşyaları vücudun her hangi bir kazaya uğramasını önler, itfaiyecilerin su ve ateş geçirmez elbiseleri, eskrimcilerin zırhlı elbiseleri gibi...

Dışa giydiğimiz giyim eşyasına, daha çok, «elbise» deriz (Bk. Elbise). Meslek ve iş dolayısiyle giyilen özel elbiseler de «kıyafet» diye anılır (Bk. Kıyafet). İç çamaşırından şapka, eldiven, ayakkabıya kadar olan bütün giyecekler ise «giyim eşyası» dır.

İnsanlar, yaşadıkları çevreye, hayat şartlarına göre değişik birçok giyim eşyasına ihtiyaç duyarlar. Her mevsimde iklimi değişen ülkelerde yaşıyanlar, hava şartlarına göre değişik birçok giyim eşyası kullanmak zorundadırlar. Daima sıcak yahut daima soğuk olan ülkelerde yaşıyanların giyim ihtiyaçları da yarı yarıya az olur. Sanayi ülkelerinde yaşıyanların çoğunlukla giyim eşyaları çok olur.

Giyim Eşyası Nelerden Yapılır

Giyim eşyası insanların çeşitli ihtiyaçlarını karşıladığı için ona göre çeşitli maddelerden yapılır. Bunun için de en ideal malzeme kumaştır. Kumaş, dikilir, giyim eşyası haline getirilir. Son yıllarda naylon, rayon, perlon gibi suni kumaşlar da rağbet görmeye başlamıştır. Bu gibi kumaşların kolay yıkanması, ütü istememesi dolayısiyle bunların sürümü adamakıllı artmıştır (Bk. Kumaş).

Bazı giyim eşyasının kumaştan yapılmasına imkân yoktur. Meselâ ayakkabılarda deri kullanılır. Ayrıca, eldivenlerde, rüzgârdan korunmaya yarıyacak kıyafetlerde de deri en ideal malzemedir. Deri, çeşitli hayvanlardan alınır. Sonradan çeşitli kimyevi usullerle terbiye edilir, giyim eşyası yapmaya hazır hale getirilir (Bk. Deri). Su geçirmez giyim eşyası yapmak için lâstikten, kauçuktan faydalanılır. Ayrıca, suni lâstik, suni kauçuk da hakikilerinin yerini tutar. Kürk de çeşitli hayvanlardan alınır.

Şapkalar için fötr (keçe) den, hasırdan faydalanılır. Kışın başı soğuktan korumak için, fötr şapkalar giyilir. Yaz aylarında ise, serinletici, güneşten koruyucu vasıflariyle, hafif hasır şapkalar aranır. Kadınlar, şapkayı daha ziyade süs eşyası olarak kullanırlar. Son zamanlarda bereler, çeşitli el örgüsü şapkalar diğer şapkaların yerini almıştır.

Giyim eşyası, bir ihtiyacı karşılamak için kullanılmakla beraber, aynı zamanda bir süs, zarafet, sanat konusu durumuna da gelmiştir. Bugün, kadın, erkek, herkes giyimine zevk bakımından da özen gösterir. Bundan dolayı, giyim eşyasına verilecek biçimler zaman zaman değişir, ortaya yeni biçimler çıkar (Bk. Moda).

GİYOM TEL (Bk. TELL, Wilhelm)

GİYİM EŞYASINI NASIL KORUMALI

Giyim eşyasının, yapıldıkları maddelere göre korunma usulleri vardır. İyi korunan, gerekli şartlar altında saklanan giyim eşyası uzun süre dayandığı gibi, onlardan beklenilen fayda da ancak böyle sağlanabilir.

Bunların başlıcalarını şöylece özetliyebiliriz:

YAZLIK GİYİM EŞYASI

Yazın giydiğimiz iç ve dış elbiseler, oldukça ince kumaşlardan yapılmıştır; bunun için, çabuk yıpranabilir. Bu gibi giyim eşyasının iyi korunması için, sık yıkanması, yalnız, yıkanırken yıpranmamalarına dikkat edilmesi gerekir.

İpeklilerden ince yünlülere, naylondan daha başka suni kumaşlara kadar, her türlü yazlık elbisenin kendine göre birer yıkanış usulü vardır. Bunlar yıkanırken bu usullere uymak şarttır (Bk Kumaş). Çeşitli kumaşlardan yapılmış her türlü giyim eşyası, saklanmak üzere dolaba, sandığa konulmadan önce, iyice temizlenmeli, tozları giderilmelidir.

Yazlık giyim eşyası arasında, özellikle bakım istiyen şeylerden biri de naylon kumaşlardır. Bunlar, kolay yıkanmaları bakımından, sık sık temizlenebilirse de ütülenmeleri hayli özen ister. Bu gibi giyim eşyası hafif kızdırılmış ütüyle ütülenmelidir. Ayrıca, sık sık havalandırılmalı, terli, ıslak bırakılmamalıdır

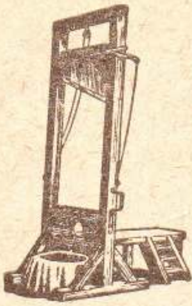
KIŞLIK GİYİM EŞYASI

Bunların arasında en büyük dikkat istiyenler kürklerdir. Bir kere, kürk manto vesaireler, ıslanınca, asla bir sıcaklık kaynağına yakın bir yerde kurutulmamalıdır. Bu gibi giyim eşyasının en iyi kurutulma yolu, sıcaklık kaynağından — sobadan, kaloriferden — uzak bir yerde, kendi kendine kurumaya bırakmaktır. İkincisi, yaz gelip kaldırılacağı zaman, kürkler iyice temizlenmeli, tozları giderilmelidir. Ayrıca, gene kışa saklamak üzere, dolaba, sandığa konulurken naftalinlenmeli, veya DDT tozu serpmelidir.

Kışlık giyim eşyası arasında, bakımına önem verilecek olanlardan biri de yünlü elbiselerdir. Bunlar da temiz olarak saklanmalı, kaldırılacağı zaman da tozları iyice giderilmelidir.

Genel olarak, ayakkabılar da iyi bir bakım ister. Sık sık boyamak, her zaman aynı boyayı bulamamaktan dolayı, rengin değişmesi bakımından mahzurlu olabilir. En iyisi, ayakkabıları sabunlu suya batırılmış süngerle silmektir. Ayrıca, ayakkabılar da, kürk gibi, sıcaklık kaynaklarından uzak bulundurulmalı, uzun müddet saklanacaksa iç ne kalıp yerleştirilmelidir.

GİYOTİN

Giyotin

Ölüme mahkûm edilenleri başlarını gövdelerinden ayırmak suretiyle öldüren bir ölüm aletidir. Giyotini daha çok Fransızlar benimsemiştir, Fransa'da ilk defa 1792'de kullanılmıştır.

Giyotin oldukça eski bir idam aletidir. XIII. yüzyılda İtalya'da asîl sınıftan olan mahkûmların idamları giyotinle yapılıyordu (aletin adı o devirde «mannaia» idi). XII. yüzyılda İskoçya'da da kullanılmaya başlanmıştı. Fransa'da ise ancak XVIII. yüzyılın sonlarında başladı. Fransız İhtilâli sırasında yaygın hal aldı. İhtilâl günlerinden sonra Fransa'nın başlıca idam aleti oldu. Giyotini Fransa'da tanıtan Dr. Guillotin'dir, onun için de alete «guillotine» (giyotin) adı verilmiştir.

Giyotini Fransa'da tanıtan Dr. Guillotin

Giyotin mücellit kitap kesme aletine benzer. Mahkûmun vücudu bir tahtaya bağlanır, başı aletin «pencere» denilen açık yerine sokulur, düğmeye basılınca yukarıdan inen ağır, keskin bıçak, başı bir anda vücuttan ayırır. Baş, aletin hemen yanında duran sepete düşer.

GİZLİ BİLİMLER

Bugünkü müspet bilimin kurallarını tanımıyan, tabiatüstü olaylarla uğraşan sözde bilimlere «gizli bilimler» denir.

Eski çağlarda gizli bilimlere kayıtsız şartsız inanılırdı. Eski Yunanlılar'ın, Romalılar'ın dinlerinde olduğu gibi gizli bilimlerde de her şeyden önce tam bir sadakatle, fazla sual sormadan inanmak gerekti. Gizli bilimlerin en çok rağbet gören kolları astroloji, alşimi, büyü idi (Bk. Alşimi; Astroloji; Büyü). Birçok insanlar bu kaynağı belirsiz bilimlere hayatlarını bağlamışlar, bu gizli bilimler yolu ile tabiatın sırlarını çözeceklerine inanmışlardı.

Bugün de gizli bilimlerin bazı kolları hâlâ rağbet görmektedir. Medeni ülkelerde bile tabiat üstü kuvvetlerin varlığına inananlar, bir gün keşfedeceklerini umanlar çoktur. Bu arada, hipnotizma, ispirtizma üzerinde çalışmalar yarı bilimsel bir yola girebilecek kadar ilerlemişse de henüz kesin birer bilim durumuna gelememiştir (Bk. Hipnotizma; İspirtizma).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Gizli İlimler Ansiklopedisi (1955); Gizli İlimler: El Falı ve Kıyafetname (M. Akis, 1950); Gizli İlimlerin İçyüzü (M. Arbas, 1946).

GLADSTONE, William (1809-1898)

Gladstone

Kıraliçe Victoria çağında İngiltere'nin en tanınmış siyaset adamlarından biridir. İngiltere demokrasisini geliştirecek mahiyette birçok davranışları olmuştur. Ele aldığı konuların başında serbest ticaret, vergi ödemede eşit haklar, iyi bir öğrenim seferberliği, oy kullanma kurallarındaki yenilikler gelir. Büyük Britanya'nın dört kere başbakanlığını yapmış olan bu devlet adamına bütün İngilizler, «Büyük İhtiyar» anlamına «Great Old Man» tabirinin «G. O. M.» şeklindeki baş harfleriyle hitap ederlerdi.

Gladstone Liverpool'da doğdu. Ailesi İskoçyalı idi. Öğrenimini Eton Kolej'nde, Oxford Üniversitesi'nde yaptı. Yirmi dört yaşındayken Parlâmento'ya girdi, Muhafazakâr (Tory) Partisinin tarafını tuttu. 1845-1846 yıllarında Sömürgeler Bakanı olarak çalıştı. Sonra Tory Partisi'nden ayrılarak Liberallerin tarafını tutmaya başladı. 1864'te Avam Kamarası'nın Liberal lideri oldu. 1868'de de ilk olarak başbakanlığa getirildi. 1874'te hükûmet Muhafazakârlara geçtiğinden Gladstone başbakanlıktan çekildi, yerine Disraeli geçti (Bk. Disraeli). Gladstone muhalefetteyken muhafazakârlara şiddetle cephe aldı. Bir süre sonra seçimi Liberaller'in kazanması üzerine, Gladstone ikinci defa başbakanlığa getirildi (1880-1885). Yeni oy hakları bu sırada tanınmıştır. 1886'da Gladstone üçüncü defa; 1892'de de dördüncü defa başbakan seçildi. İleri sürdüğü bir tasarı Lordlar Kamarası tarafından reddedilince 1894'te istifa etti.

Gladstone pek şiddetli bir Türk düşmanıydı, genel olarak İslâm milletlerine karşı düşmanlık güderdi. Osmanlı devlet adamları onun düşmanca davranışlariyle çok uğraşmışlardır. İktidara her gelişi Babıâli'de en büyük felâket haberi gibi karşılanırdı. Çünkü o devirde dünyanın en güçlü devleti İngiltere idi, Türkiye ile pek sıkı ilgileri vardı.

GLÂDYATOR

Eski Roma'da bir gösteri olarak yapılan kanlı dövüşlerde savaşanlara «glâdyator» denirdi. Bu ad Latince «kılıç» anlamına gelen «gladius» kelimesinden türemiştir. Fakat glâdyatorlar kılıçtan başka daha birçok silâhları da kullanırlardı.

Glâdyatorlar çoğunlukla esirler arasından seçilerek yetiştirilirdi. Sonradan para, ya da ün kazanmak için Romalılardan da glâdyator olanlar çıkmıştır. Romalı asillerden, hattâ kadınlardan bile kendilerine şöhret sağlamak için glâdyator olanlar vardır.

İlk glâdyator gösterisi M. Ö. 264'te, Marcus Brutus'un babasının cenaze töreni şerefine yapılmıştı. Bu tarihten sonra glâdyator gösterileri düzenlemek gelenek halini aldı. Devlet idaresinde görev almak istiyenler, en mükemmel glâdyator gösterisini düzenliyebilmek için birbirleriyle yarış ederlerdi. İmparator Traianus'un yaptırttığı bir glâdyator gösterisi yüz gün sürmüş, iki bin glâdyatorun ölümü ile sonuçlanmıştı.

Bu gösterilerde iki glâdyatorun birbirleriyle savaşmalarından sonra kazanan glâdyatorun yenileni öldürüp öldürmemesine seyirciler karar verirlerdi. Öldürülmesi için karar vermişlerse bunu başparmaklarını aşağı doğru çevirerek belirtirler; öldürülmeyip ertesi gün savunabilmek için döğüşe devam etmesi kararlaştırılmışsa bu da alkışlarla anlatılırdı.

Usta Glâdyatorlar hem seyircilerin takdirini toplıyabilecek cesur atılışlar yaparlar, hem de önceden aralarında anlaşmış olduklarından birbirlerini yaralamıyacak şekilde dövüşebilirlerdi.

Glâdyator gösterileri, bir bakıma, bugünkü güreşlere, boks karşılaşmalarına benzetilebilir. Yalnız, glâdyator gösterileri yapıldıkları çağın zevklerine, duygularına uygun olarak çok daha çetin ve tehlikeli geçerdi.

Esirlerin arasından seçilmiş glâdyatorlardan başarı gösterenlere bazan hürriyetleri geri verilirdi. Hattâ glâdyator dövüşünde üstün gelenlere değerli hediyeler, ödüller vermek de gelenekti.

Tarihteki en ünlü glâdyator, Trakyalı bir esir olan Spartacus'tur. Spartacus kendi sınıfına yapılan haksızlıkları göz önünde bulundurarak esirlerin, glâdyatorların katıldığı büyük bir ayaklanma düzenlemiş, Roma'nın birçok ünlü birlikleriyle savaşarak onları yenilgiye uğratmıştı. Yalnız, M. Ö. 73 ile 71 yılları arasında iki yıl süren Glâdyatorlar Savaşı sırasında Spartacus'un ihtilâl kuvvetleri bozguna uğratıldı.

Çeşitli glâdyator tipleri

GLASGOW

İskoçya'nın en büyük şehri, dünyanın da en önemli gemi yapımı merkezlerinden biridir. Glasgow, ülkenin orta bölümünde, güneye doğru, Clyde nehrinin her iki yakasında kurulmuş bir şehirdir.

Glasgow tabiî limanı, mükemmel rıhtımları, kömür, demir madenlerinin çok zengin olduğu bir bölgede bulunması sayesinde bir endüstri ve ticaret şehri olarak da önem kazanmıştır. Bu şehirde gelişmiş olan başlıca endüstriler, gemi yapımından sonra, demir eşya, kimyevi madde, dokuma endüstrileridir. En çok yünlü, ipekli, pamuklu maddeler, makine, kömür, kâğıt, kimyevi madde ve viski ihracatı yapılır. Buna karşılık me-

tal, buğday, yün, mısır, şeker, tütün, kereste, petrol gibi ham maddeler ithal edilir.

Glasgow modern bir şehirdir. Geniş yolları, parkları, kendilerine has bir zevkle yapılmış binaları, sanat müzeleri, birçok okulları vardır. Eski eserlerin arasında en ilgi çekici olanlar 1100 yılında yapılmış olan büyük kilise, İskoçya kraliçesi Mary'nin ve oğlu İngiltere Kıralı I. James'in verdiği bağışlarla 1451'de kurulmuş olan Glasgow Üniversitesi'dir.

Glasgow'un tarihi 500 yılında Saint Kentigern'in burada bir kilise yaptırtmasiyle başlar. Fakat bu tarihlerde o bölgede pek az kimse yaşıyordu. Buralarda yerleşilmeye başlanarak Glasgow'un bir şehir hüviyetini alması daha çok 1100 yılından sonradır. 1707' de İskoçya ile İngiltere'nin birleşmesinden sonra Glasgow'un önemi artmaya başladı. XVIII. yüzyılda ticaret bakımından gelişti. XIX. yüzyılda gemi yapımı ve demir endüstri şehri olarak değer kazandı. II. Dünya Savaşı sırasında tersaneleri yüzünden Almanlar'ın hava taarruzlarına uğradı.

Bugün Büyük Britanya'nın 3. büyük şehridir. Nüfusu banliyöleri ile 1,6 milyonu bulmuştur.

GLÂYÖL (Bk. KUZGUNKILICI)

GLİKOJEN

Glikojen çok yüksek sayıda glikoz molekülünün aralarından birer su molekülü çıkararak birbirleriyle birleşmesinden meydana gelen bir bileşiktir. Karbohidratların polisakkaritler grupundandır (Bk. Karbohidratlar).

Glikojene «hayvansal nişasta» da denir. Molekül yapısı patates ve tahıl nişastasındaki «amilas» denilen bileşiğe benzer, yalnız, bitkilerde bulunmaz, insan ve hayvanlarda bulunur. Vücudumuzda glikojen deposu karaciğerdir (Bk. Glikoz).

GLİKOZ

Kristal yapılı beyaz bir cins şekerdir. «Üzüm şekeri» de denir. Tatlıdır, fakat tadı, günlük yaşayışımızda en çok kullandığımız, «sakkaroz» denilen şekerin ancak beşte ikisi kadardır.

Glikoz meyvalarda, bilhassa üzüm suyunda bulunur. İçinde bulunan karbon, hidrojen, oksijen sayısını gösteren kaba formülü $C_6H_{12}O_6$ dır. Bu kaba formülde 16 tane bileşik vardır. Ancak, bunların birbiriyle bağlanma şekilleri, yani molekül yapıları başka başkadır. Glikoz suda, alkolde erir; aldehit özelliği gösterir (Bk. Aldehit). Üzüm ve diğer meyvaların mayalanması sonucu meydana gelen alkol veya alkollü içkiler glikozun bölünmesiyle olur.

Glikozun Vücudumuzdaki Rolü

Besinlerde bulunan nişasta ve çeşitli şekerler midede, kimyasal bir değişmeyle, glikoza döner. Barsak içindeki tüylerden kana geçerek karaciğere gider, orada glikojen haline geçer (Bk. Glikojen). Karaciğer vücudumuzun şeker deposudur. Şeker burada glikojen halinde saklanır (Bk. Karaciğer). Vücudumuzdaki kasların çalışması glikozla olur; yani glikoz kasların çalışmasını sağlıyan bir çeşit yakıttır. Karaciğerdeki glikojen gerektiği zaman yeniden glikoza dönerek kaslara gider, görevini yapar. Böylece, glikozun damarlar yolu ile karaciğere, oradan da kaslara gitmesi dolayısiyle kanda % 0,1 kadar glikoz bulunur, bu normaldir. Bu miktar artarsa glikozun fazlası böbrekler üzerinden idrar karışır.

İnsan veya hayvan fazla hareket yaptığı zaman kasların glikoza ihtiyacı artar, çalışan kas fazla glikoz ister. Bu istek önce böbreküstü bezlerine gider. Bu bezler bu haber üzerine kana özel bir salgı dökerler. Bu salgının adı «adrenalin» dir. Adrenalin karaciğerden daha fazla glikojenin glikoza dönmesini sağlar. Meselâ bir sporcunun kanında adrenalin daha çoktur. Glikozun vücudumuzda kullanılması, kaslarda iş yapabilmesi için başka bir hormon daha gerekir ki bu da «insülin» denilen hormondur (Bk. İnsülin). İnsülin vücudumuzda noksan olduğu zaman besinlerdeki karbonhidratlardan faydalanılamaz, şeker hastalığı meydana gelir. Bu gibi hastalarda, glikoz glikojene geçemediğinden, kandaki şeker yüzdesi artar, glikoz böbrekler üzerinden idrara geçer. Önlemek için hayvanlardan elde edilen insülin hormonu belirli zamanlarda hastalara deri altından iğneyle verilir, hastalık tedavi edilmeden hastanın sağlığı suni olarak düzeltilir (Bk. Şeker Hastalığı).

Glikoz kaslarda süt asidine döner. Bu olay normal hareket sırasında olursa glikozun bir kısmı yanar, bir kısmı da yeniden karaciğere giderek glikojene çevrilir. Hareket fazla olursa kaslarda fazla süt asidi meydana gelir, kaslarda birikerek insanlarda yorgunluğu, yorgunluktan doğan kas ağrılarını meydan getirir.

GLİNKA, Mihail (1803 - 1857)

Glinka

Tanınmış bir Rus bestecisidir. Millî Rus müziğinin kurucularındandır. Smolensk'te doğdu. Küçük yaşta, dinlediği halk şarkılarının etkisi altında kalarak bu tatlı parçaları birer büyük eser haline getirmeyi düşündü. 13 yaşında Petersburg'da zengin ailelerinin çocuklarının alındığı yatılı bir okula verildi. Burada John Field'den müzik dersleri aldı. John Field, Rusya'da yerleşmiş İrlandalı bir besteciydi.

Glinka, 17 yaşında çeşitli şarkılar bestelemeye başladı. 1824'ten 1828'e kadar memurluk yaptı. Matematik bilgisi çok kuvvetliydi. Gerek bilim, gerek sanat çevrelerinde adı sık sık geçiyordu. Birçokları onu yeni yetişen bir bilgin olarak tanıyorlardı.

Glinka 1830'da İtalya'ya gitti, orada kendini tamamen müziğe verdi. Eski ve yeni bütün İtalyan bestecilerinin eserlerini inceledi. Fakat İtalyan müziğinin fazla etkisi altında kalmadı; Rus halk müziğini ölümsüzleştirmeye başladı. İlk operası «Çar İçin Bir Hayat» 1836'da Petersburg'da oynandı.

Bu operanın sahneye konması, Glinka'nın hayatında olduğu kadar Rus müziğinde de önemli bir dönüm noktası oldu. Millî Rus müziği hayali gerçekleşmiş oluyordu. Operanın konusu da bir kahramanlık hikâyesinden alınmıştı. Çok geçmeden Glinka Petersburg Operası'na müdür oldu. Bestecinin ikinci operası «Russlan'la Ludmila» 1842'de sahneye kondu. Eserin konusu Puşkin'in aynı adı taşıyan bir şiirinden alınmıştı.

Glinka 1844'te Paris'e gitti, orada ünlü besteci Berlioz'la tanıştı. İki sanatçı da birbirine hayran olmuş, aralarında kuvvetli bir dostluk kurulmuştu. Glinka, Petersburg'a döndükten sonra orkestra müziği üzerinde de denemeler yaptı. Bu eserler arasında «Kamarinskaya» pek beğenildi, ünü bütün dünyaya yayıldı. Glinka 1852'de üçüncü defa seyahate çıktı. Kendi hayatını yazmaya başlamıştı. Bir yandan da Gogol'un «Taras Bulba» adındaki eseri üzerine bir senfonik eser bestelemeyi düşünüyordu. Fakat birdenbire dinî müziğe merak sarmıştı. Eski devirlerin kilise müziği üzerinde çalışmalar yapmak üzere Berlin'e gittiği sırada öldü.

GLİSERİN

Su gibi berrak, şurup yoğunluğunda, yağlımsı ve tatlı lezzetli bir sıvıdır. Suda kolaylıkla erir. Kaynama noktası 290° dir. Şekerlerin özel şekilde mayalanmasiyle elde edilir. Bu mayalamada âdi mayaya sadece sodyum sülfit katılır. Glikozun yarısı gliserin haline geçer.

Bu usul İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'da askerî amaçlar için gliserine duyulan büyük ihtiyaç dolayısiyle bulunmuştur. Bu usule, bunu bulan bilginlerin adlarından ötürü Connstein-Lüddecke adı verilir.

Amerika'da zengin petrol kaynakları olduğu için gliserin «propilen» adındaki bileşikten yapılır. En eski, kolay ve ucuz usul tabiî yağlardan sabun yapılırken gliserin elde etme usulüdür. Çünkü yağlar yağ asitlerinin gliserinli bileşiğidir. Sabun yapımında yağ asitleri sodyum veya potasyumla birleştirilerek tuz meydana gelirken gliserin ayrılır.

Gliserinin nitrik asitle meydana getirdiği «ester» adı verilen bileşik patlayıcı maddeler endüstrisinin en önemli bileşiğidir. «Trinitro gliserin» denilen bu bileşik çok şiddetle patlar. Her hangi bir etki olmadan kendi kendine de patladığı için tehlikelidir, pek kullanışlı değildir. Nitro gliserinin «kieselgur» denilen bir kuma emdirilmesiyle dinamit yapılır (Bk. Dinamit).

Gliserin, endüstrinin en çok mum ve sabun yapımı kollarında kullanılır. Bundan başka kullanıldığı en önemli alanlar, tütün, şeker ve mürekkep gibi maddelerin kurumasını önlemek; kumaştaki çay ve kahve lekelerini çıkarmak; donmayı geciktirme özelliği olduğundan otomobil radyatörleri ve gaz sayaçları gibi makinalarda donmayı önlemek; deriyi yumuşattığı için çatlamalara engel olmak üzere yüze ve ellere sürmek; kozmetik ve tuvalet sabunu imal etmek gibi işlerdir.

GLUCK, Christoph Willibald (1714-1787) Tanınmış Alman opera bestecisidir. Eserlerini Richard Wagner'inkilerle aynı değerde bulanlar çoktur. Gluck, opera müziği bestelerken kelimeleri melodilerle ifade etmek amacını gütmüştü. Düşmanlarının çokluğuna rağmen, yaşadığı çağda büyük ün sağlaması Gluck'un bu alandaki çalışmalarının boşa gitmediğini gösterir.

Gluck

Gluck'un babası, fakir olmakla beraber, oğlunu iyi yetiştirmek için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştı. Gluck, küçük yaşta müziğe merak sarmıştı. Babası da oğlunun şarkı, org, keman, viyolonsel, klâvsen dersleri almasını hoş görmüş, bu dersleri alabilmesi için bütün maddi imkânlarını kullanmıştı.

Gluck, 19 yaşında Prag'a gitti. Bir yandan müzik dersleri alırken, bir yandan da, geçinebilmek için, sağda solda, para karşılığı çalgı çalmaya, zenginlerin çocuklarına müzik dersleri vermeye başlamıştı. Prens Lobkowitz, onunla ilgilenip Viyana kibar çevrelerine tanıttıktan sonra Gluck'un talihi açıldı. Kont Melzi'nin himayesiyle Milano'ya gitti. Dört yıl orada kalıp devrin tanınmış müzisyenlerinden ders aldı. İlk operası «Artaserse» yi de burada besteledi.

Gluck, Milano'da kaldığı süre içinde beş opera bestelemiştir. Bunların hepsinde İtalyan bestecilerinin etkisi görülür. 1745'te Londra'ya davet edildi. Devrin tanınmış bestecisi Händel, Gluck'un eserlerinin Londra'da oynanmasına yardım etti. Gluck'un üzerinde Händel'in büyük etkisi olmuştur.

Gluck, 1748'de Viyana'ya döndü, operalarını bestelemeye başladı. Ünü o kadar artmıştı ki daha sonra beş ayrı operasını beş ayrı şehirde temsil ettirdi.

Gluck, opera sanatının bugünkü şeklini almasında önemli rol oynamış bestecilerdendir. Operalarının sayıları az olmakla beraber sanat bakımından müzik tarihinin en önemli opera bestecileri arasında yer alır. Başlıca eserleri şunlardır:

Operalar. — «Orpheus'la Erydike» (1762); «Alceste» (1767); «Paris'le Helena» (1770); «İphigenie Aulis'te» (1774); «Armida» (1777); «İphigenie Tauris'te» (1779). Bale. — «Don Juan» (1761). Senfoni. — Yaylı sazlar için Senfoni (1750).

GLÜTEN

Nişastalı bitkilerde, bilhassa tahılda bulunan, hayvansal yapının ana bileşikleri olan proteinlerden biridir. Esmer renkli, gevrek, esnek bir maddedir. Buğday ununda % 8 oranında bulunur. Glütenin yapışkan özelliği, mayalanma sırasında çıkan gaz kabarcıklarını tutarak ekmeğin delikli, kabarık olmasını sağlar.

Buğdayın içindeki glüten miktarı, buğday cinsine göre değişir. Sert buğdayda yumuşak buğdaydan daha çok glüten vardır. Glüten besleyici bir maddedir. Şeker hastalığı olanlar için sırf glütenden ekmek yapılır.

GOBİ ÇÖLÜ

Dünyanın en büyük çöllerinden biridir. Asya'nın doğusunda, Çin'in İç Moğolistan kesimiyle, Moğolistan Cumhuriyeti'nin güneyini kaplar. Denizden yüksekliği 900 - 1.500 m. dir, yüzölçümü 700.000 km^2'yi aşar.

Çinliler'in «kum çölü» anlamına gelen «Şa-mo» adiyle andıkları bu çöl, adının aksine, daha çok çıplak kayalıklarla kaplıdır, ancak pek az bir kısmı kumludur. Gobi çölünde az sayıda insan yaşar; o da, bazı kesimlerde sulama imkânlarının sağlanması sayesinde mümkün olmuştur. Bunların dışında bazı göçebe kabîleler vardır. Göçebeler, çölün yağmur gören kesimlerinde konup göçmek suretiyle dolaşır, hayvanlarını otlatırlar. Çölün uzun süren, soğuk geçen kış aylarında bu göçebeler kamp yerlerine çekilirler. Bunlar koyun, keçi, sığır beslerler. Gobi çölünde yaşıyan yabani hayvanların başında antilopla ceylân gelir. Gobi Çölü, insanlar için asla bir yerleşme yeri olmamakla beraber, binlerce yıldan beri bir geçit yeri olmuştur. Kubilây ve Cengiz Han ordularının buradan geçtiği bilinmektedir. Çölde bazı keşif seyahatleri yapılmıştır. Gobi Çölü ancak yazın geçişe elverişlidir.

Bilginler, Gobi Çölü'nün çok eskiden bir deniz olduğunu sanıyorlar. Bugün o kadar kurak bir bölgedir ki, ancak orada, burada açılan kuyulardan faydalanılarak deve sırtında geçilebilir.

GOBİNEAU, Kont De (1816 - 1882) Tanınmış bir Fransız diplomatı ve yazarıdır. Fransız düşünürleri arasında Kuzey ırklarının üstünlüğünü ilk ileri sürenlerdendir. Gobineau genç yaşta diplomatlık hayatına atıldı, Bern, Hannover konsolosluk kadrolarında bulunduktan sonra Tahran'daki Fransız Elçiliği başkâtibi oldu sırasiyle Atina, Rio de Janeiro, Stockholm elçiliği yaptı.

Gobineau

Gobineau Tahran'da bulunduğu iki yıl içinde Doğu'nun büyülü havasının etkisi altında kalmış, İranlı bilginlerin eserlerinden faydalanmıştı. Siyasî ve tarihî pek çok eseri vardır. Bu arada romanlar, hikâyeler, makaleler, denemeler de yazmıştır. Gobineau'nun önemli eseri «Essai sur l'inégalité des races humaines» (İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine Deneme) dir. Yazar bu eserinde beyaz ırkı hepsinden üstün görür, ancak bu ırka dahil olan insanların zekâ ve kabiliyet bakımından üstünlük gösterebildiklerini ileri sürer.

Gobineau'nun bir başka ünlü eseri de «Renaissance» (Rönesans) tır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Gobineau (Mehmet Naci Ecer, 1940); Rönesans (çeviren: Cami, 1931).

GOETHE

Alman Edebiyatının en büyük şairi, «Faust» un ölümsüz yazarı

GOETHE (1749-1832) Alman edebiyatının en büyük, en ünlü yazarıdır. Şiirden romana kadar çeşitli alanlarda eser vermiş, ayrıca bilimle de uğraşmıştır.

Goethe

Johann Wolfgang von Goethe, Frankfurt'ta doğdu. Babası avukattı. Gayet sert, disiplini seven bir insandı. Annesi ise son derece hayalperest, ince ruhlu bir kadındı. Goethe'yi dünyaya getirdiği zaman henüz 18 yaşında olduğu için daha sonraları oğlu ile gayet iyi anlaşmış, ona bir anneden çok abla olmuştur. Goethe babasından muntazam çalışma, ideal uğruna savaşma isteğini, annesinden de hayal kurma kabiliyetini almıştı. Bunlar, Goethe'nin daha sonra büyük bir yazar olmasını sağlamıştır.

Goethe'nin yetiştiği devirde Almanya hummalı bir siyasi değişme içine girmiş bulunuyordu. Yedi Yıl Savaşları Prusyalılar'ın kuvvet kazanmalarını sağlamış, fakat bu arada bütün Avrupa'yı da siyaseten, iktisaden iyice sarsmıştı. Bu sarsıntı Goethe'lerin hayatına da bir hayli dokundu. Bütün bunlara rağmen küçük Goethe'nin çocukluğu gayet tatlı, neşeli geçmiştir. Baba Goethe oğlunu ve kızını okutmak için onlara özel öğretmenler tutmuş, ikisinin de geniş bilgiler edinmesine çalışılmıştı.

Kukla Piyeslerinden Werther'e

Goethe daha o zaman edebiyata karşı ilgisini belli etmişti. Büyük annesinin hediye ettiği kukla tiyatrosu için yazdığı küçük piyesler Goethe'nin ilk eserleridir. 16 yaşın-

GOETHE'DEN VECİZELER

- Hürriyet de hayat gibi kendisini her gün savaşarak elde etmek zorunda olanlara gülümser.
- Eğer seni seviyorsam, bundan sana ne?
- Bol ışık olan yerde daima kuvvetli gölge bulunur.
- Yalnızlık, tek kelime, söylenişi kolay. Fakat heyhat! Taşınması o kadar zor ki...
- Zaman benim sahibimdir; benim tarlam zamandır.
- Şiir, üzerine resim yapılmış bir pencere camıdır.

dayken Hukuk okumak üzere Leipzig Üniversitesi'ne yazıldı. Öğrenimini Strasbourg Üniversitesi'nde tamamladı, 1771'de doktorasını verdi. Artık babasının yanında çalışması kararlaştırılmıştı. Frankfurt'a döndü, fakat daha ilk günlerde avukatlığı unutup yazı yazmaya başladı. 1773'te «Goetz von Berlichingen» adındaki piyesi yayınlandı. Ertesi yıl da «Werther'in Istırapları» adındaki eseri yayınlandı. Bu ikinci eser, Goethe'nin bütün dünyada tanınmasını sağladı. Eserin sonunda Werther kendini öldürdüğü için Avrupa'nın birçok şehirlerinde delikanlılar arasında kendini öldürme salgını başladı. Bütün Avrupa'yı bir Goethe ve Werther modası sarmıştı.

1775 yılı Goethe'nin hayatında bir dönüm noktası oldu.. Genç yazar o yıl Weimar Dükü Karl August'la tanıştı. Dük, memleketin iç işlerini düzene sokacak eli kalem tutan, aklı başında bir yardımcı arıyordu. Goethe'nin kendisine bu bakımlardan çok faydalı olabileceğini derhal anlamıştı. Goethe, Weimar Dükü'nün ısrarlarına dayanamıyarak, onun yanında çalışmaya razı oldu. On bir yıl devlet işleriyle uğraştı. Bu süre içinde yazı yazmaya pek az vakit bulabilmişti. Düke kendisini serbest bırakması için yalvardı. Yazı yazmayı çok özlemişti. İki yıl kalmak üzere İtalya'ya gitti.

Goethe ve Weimar

Goethe'nin yazı hayatı için İtalya yolculuğu pek önemli bir dönüm noktası sayılır. Goethe İtalyan sanatını, edebiyatını yakından incelemek fırsatını bulmuştu. Bu arada, İtalyanlar'ın her şeye rağmen muhafazakârlıktan vazgeçmediklerini görerek kendisi de İtalyan sanatçılarının yolundan yürümeyi kararlaştırdı. İki yıl sonra yeniden Weimar'a döndüyse de bu sefer Dük'ün sadece müşavirliğini üstüne aldı, Devlet idaresinde faal bir rolü yoktu. Daha sonra Dük'ün sarayda kurduğu tiyatronun müdürlüğüne getirildi.

Arası çok geçmeden Weimar, Goethe sayesinde, Avrupa'nın sanat ve kültür merkezi haline geliverdi. Birçok tanınmış sanatçılar bu küçük şehre yerleşmeyi uygun bulmuşlardı. Şair Schiller de Weimar'a yerleşen sanatçılar arasındaydı. Goethe'yle Schiller çabuk dost oldular. Edebî çalışmalarında birbirlerine yardımcı oluyorlardı. Goethe artık bütün Avrupa'da tanınan, sevilen bir yazardı. Fransız İmparatoru Napoléon onunla tanıştığı zaman «İşte büyük bir insan!» diye bağırmaktan kendini alamamıştı.

Goethe'nin en büyük eseri «Faust» trajedisidir. Şair bu eserini daha ilk gençlik yıllarında hazırlamaya başlamış, ancak ölümünden bir yıl önce 1831'de bitirebilmiştir (Bk. Faust). Büyük yazar «Faust» trajedisinde kendi hayat felsefesini anlatır.

Goethe, öldükten sonra sevgili dostu Schiller'in yanına gömüldü. Weimar'da yıllarca oturduğu evle, Frankfurt'ta ilk çocukluk günlerini geçirdiği ev birer Goethe müzesi haline getirilmiştir. Avrupa'nın, Amerika'nın birçok şehirlerinde Goethe'nin heykelleri dikilmiştir. Her yıl ünlü şairin ölüm yıldönümlerinde anma törenleri yapılır eserlerinden parçalar okunur.

Goethe'nin Sanatı

Goethe'yi yalnız Almanya'nın değil, bütün Avrupa'nın en büyük şairi sayanlar vardır. Bu büyük yazar Doğu edebiyatiyle de ilgilenmiş, bu arada İran şiirinin, büyük İranlı şair Hâfız'ın, ayrıca Mevlânâ'nın etkisi altında kalmıştır. Başlıca şiir kitabına «Divan» adını vermiştir.

Goethe, edebiyatın her kolunda ölmez eserler yaratmıştır. «Werther'in Istırapları» adındaki romanını kendisinin ayrılıkla sonuçlanan bir aşk macerasını unutmak için yazmıştı. Fakat bu eser romantik Alman edebiyatının en güzel roman örneklerinden biri olarak kaldı. Goethe, lirik şiirleriyle de ün kazandı. «Erl König», «Avarenin Şarkısı» gibi şiirleri devrin bestecilerine ilham kaynağı oldu. «Wilhelm Meister'in Çıraklık Devresi» adındaki eserinde Alman Tiyatrosunun o günkü durumunu anlatmıştır. En güzel eserlerinden biri olan «Pandora» yazarın ölümünden çok sonra bulunmuştur.

Goethe'nin sanat hayatında en verimli devre 1771 - 1775 yılları arasına raslar. En güzel eserleri manzum olanlardır. Goethe şiirde kimsenin kendisiyle boy ölçüşmesine meydan vermiyecek kadar büyük başarı göstermişti. Şairin üstün taraflarından biri de insan ruhunu gayet iyi anlayıp mükemmel bir şekilde anlatabilmesiydi. Şair Schiller'le ahbap olması, onunla beraber çalışması Goethe'nin eserleri üzerinde bir hayli etki yaratmıştır. Sayısı yüz elliyi bulan eserlerinden ancak yirmi, yirmi beş tanesi başka dillere çevrilebilmiştir.

Goethe'nin lirik şiirlerinin yanında tarihî trajik piyesleri de bir hayli yer tutar. «Egmont», «Caesar», «Muhammed», «Prometheus» Goethe'nin en beğenilen tarihî eserlerindendir. «Egmont» ile «Prometheus» u ünlü besteci Beethoven bu adlardaki uvertürleriyle müzik âlemine de tanıtmıştır.

Büyük yazar, ömrünün son yıllarında edebiyat âlemine nedense küsmüştü. Bu küskün-

GOETHE'NİN DOKUZ SEVGİLİSİ

GOETHE aşka âşıktı... Daha çocuk sayılacak yaştayken kilisede gördüğü bir genç kıza tutulmuştu. O günden sonra da ölümüne kadar yeni yeni aşklar aradı. Hiçbir zaman da bir tek kadının aşkı ona yetmedi.

On altı yaşında, Leipzig Üniversitesine giderken, bir pansiyonda kalıyordu. Pansiyoncu kadının kızı Anita, Goethe'nin pek hoşuna gitmişti. İki genç birbirleriyle gayet iyi anlaşıyorlardı. Anita, okumuş bir kızdı. Yalnız, Goethe'nin sinirli hallerine uzun müddet dayanamadı. Günün birinde onunla ilgisini kesti. Goethe başlangıçta buna çok üzüldüyse de sonradan avunmanın yolunu buldu.

Strasbourg Üniversitesi'ne giderken de bir papazın kızı olan Frederika'yla anlaştı. Frederika, güzelliğine, zarafetine rağmen, basit bir köylü kızıydı. Goethe onunla şehirde dolaşmaktan, onu ahbaplarına tanıtmaktan utanç duyuyordu. Hassas bir kız olan Frederika, Goethe'nin bu hislerini fark eder etmez, onunla ilgisini kesti. Fakat kendisi şair sevgilisini ömrünün sonuna kadar unutamadı.

Goethe'nin en büyük aşkı Charlotte Buff'tur. Şair, öğrenimini bitirip Frankfurt'a döndükten sonra onu tanımıştı. Ne yazık ki Charlotte bir başkasiyle nişanlıydı. Goethe'yi çok sevmekle beraber onun uğruna nişanlısını bırakmaya gönlü varmıyordu. Onunla evlendi. Düğününe Goethe'yi de çağırdı. Charlotte'den ebediyen ayrılmak Goethe'ye çok zor gelmişti. Onu unutabilmek için «Werther'in Istırapları» nı yazmaya koyuldu. Fakat Charlotte büyük şairin kalbinde öyle derin bir yara açmıştı ki ölünceye kadar kapanamıyacaktı.

Goethe, bir ara, Lili adında güzel, zarif bir kızla nişanlandı. Fakat nişanlısına sadık kalamıyordu. Lili de bunu fark edince hemen nişanı bozdu. Goethe'nin hayatına ikinci bir Charlotte'nin girmesi mukadderdi. Charlotte Stein, ince, zarif bir kadındı. Goethe'den büyüktü, kendisine yaşlı, müstebit kocasının yaptıklarını unutturacak birini arıyordu. Fakat Goethe'ye tamamen temiz duygularla bağlıydı. Her kadını elde edebileceğine inanmış olan Goethe ise Charlotte'nin kocasına bağlı kalmak isteğini bir türlü anlıyamıyordu. Bu maceranın sonu gelmiyecekti. Goethe İtalya'ya gitti, macera da böylece sona erdi. Geride, bu aşkın verdiği ilhamla yazılmış bir sürü güzel şiir kalmıştı.

Goethe, otuz dokuz yaşındayken yirmi üç yaşında Christiane adında güzel bir kızla evlendi, yıllarca mesut yaşadılar. Fakat bu sefer de onları ölüm ayırınca Goethe gene yalnız kaldı. Karısının da yasını uzun müddet tutmadı. On sekiz yaşında Minna adında bir kıza âşık oldu. Bu da fazla sürmedi. Marianne adında evli bir kadına tutuldu. Marianne da şiir yazıyordu. Ne yazık ki hercai yaradılışlı büyük şair Marianne'yi de çabucak unutuverdi.

Goethe'nin son aşkı Ulrika adında on sekiz yaşında bir genç kızdır. Artık iyice yaşlanmış olan şairin son demlerinde, torunu yerinde bir kıza âşık olması çok garipti. Fakat şair, bütün ümidini Ulrika'ya bağlamıştı. Ulrika ise 75 yaşındaki şairin ateşli aşk şiirleriyle alay etmekten kendini alamıyordu. Goethe en sonunda kıza evlenme teklifinde bulundu. Ulrika'nın bu teklife kahkahalarla gülerek cevap vermesi yaşlı şairi çok üzmüştü. Hemen o gece, eşyasını toplayıp başka bir şehre taşındı. Ulrika'nın yaşadığı yerlerden uzakta olmak istiyordu.

lüğünü unutabilmek için tabiat ilmine merak sardı. Bitkilerin evrimiyle yakından ilgilendi, kendi fikirlerine dayanarak bir evrim teorisi yarattı.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilmiş eserlerinin başlıcaları: Genç Werther'in Acıları (çev. Â. Gelen, 1961); Genç Werther'in Çektikleri (N. Alaç, 1930); Egmont (Mediha ve Ş. Önay, 1946); Hermann'la Dorothea (R. Bilgin, 1944); Seçme Şiirler (S. Batu, 1949); Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları (Dr. Atala, C. Köprülü, 1943-45).

Hakkında çıkan Türkçe eserler. — Goethe, Bir Dehanın Romanı (H.-Â. Yücel, 1932); Goethe'nin Aşkları (H. F. Ozansoy, 1936); Goethe ve Sanatı (C. M. Altar, 1947); Goethe, Hayatı ve Eserleri (Bielschowsky'den çev. M. ve Ş. Önay, 1951).

GOGOL, Nikolay (1809-1852)

Gogol

Tanınmış bir Rus yazarıdır. Edebiyatın her alanında eserler vermiştir. Rus edebiyatında gerçekçiliğin öncülerinden sayılır.

Gogol, Ukrayna'da doğdu. Asîl bir ailenin çocuğuydu. Küçük yaşta öksüz kaldı. 19 yaşındayken Petersburg'a gitti. Ekmek parasını sağlıyabilmek için çalışmak zorundaydı. Fakat kısa zamanda Ukrayna'yı özledi. Vatan hasretini gidermek için Ukrayna ile ilgili hikâyeler yazmaya başladı. İlk hikâye kitabını 1831'de yayınladı. Ukrayna'da çiftlik hayatını anlatan bu hikâye kitabı pek fazla beğenilmedi. Gogol, kısa zamanda şöhrete kavuşan talihli yazarlardan değildi. Ancak, Puşkin'le tanışıp ahbap olduktan sonra kader onun yüzüne gülmeye başladı. Puşkin, Gogol için büyük bir ilham kaynağı olmuştur.

Gogol, 1835'te «Taras Bulba» adındaki ilk romanını yayınladı. Bir yıl sonra da hemen bütün dünya sahnelerinde oynanan «Müfettiş» piyesini yazdı. Bu eserde Müfettiş o devrin bürokrasi zihniyetiyle tatlı bir şekilde alay eder. Piyesi kitap halinde basanlar, eserin sahneye konmadan önce devrin Çarı I. Nikola tarafından bir kere gözden geçirilmesini uygun bulmuşlardı, zira, eserin fırtınalar yaratacağını, bu yüzden pek çok kimsenin Sibirya'ya sürüleceğini tahmin etmişlerdi. Çar Nikola piyesi okudu, derhal sahneye konması için emir verdi.

Gogol, bir yandan da en büyük eseri olan «Ölü Canlar»ı tamamlamaya uğraşıyordu. Bu, Rusya'daki kölecilik düzenini tenkid eden bir eserdi. Zengin bir adamın köle satın alıp başkasına satarak diyar diyar gezişini anlatıyordu. Gerçekçi bir üslûpla yazılan eserde yer yer çok güzel tasvirlere de raslanıyordu. Eser 1842'de kitap halinde yayınlandı. Yazar bu kitabı yüzünden pek çok tenkide uğradı.

Gogol, hayatından memnun değildi. Sıhhati de günden güne bozuluyordu. Zamanla kimseyle görüşmez, hiçbir yere gitmez oldu. Ünlü yazarın kendini melânkoliye kaptırdığı söyleniyordu. Gogol, ölümünden kısa bir zaman önce, evindeki bütün müsveddeleri toplayıp yok etti. Bunların arasında, «Ölü Canlar» romanının o zamana kadar hiç yayınlanmamış olan ikinci cildi de vardı. XIX. yüzyıl dünya roman edebiyatının anıtlarından biri sayılan «Ölü Canlar» ın ikinci cildinin böyle bir kazaya uğraması edebiyat âlemi için büyük kayıp sayılır.

Gogol'u İngiliz romancısı Charles Dickens'e benzetenler çoktur. Hayatın acı taraflarını alaylı bir şekilde anlatmasını bilen Gogol, eserlerinden söz ederken: «Bunlar benim ruhumun tarihidirler» demişti. Gerçekten de romanlarında, hikâyelerinde anlattığı insanlar gibi onun da hayatı acılarla doluydu. O, eserlerinde Rusya'nın küçük taşra kasabalarında yaşıyanların hayat ve maceralarını dile getirmiştir. Yazarın en güzel eserleri «Taras Bulba», «Ölü Canlar» ve «Müfettiş» tir. Ayrıca hikâye kitapları da vardır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilmiş eserlerinin başlıcaları: Ölü Canlar (çev. V. G. Üretürk, 1960); Müfettiş (N. Y. Taluy, 1959); Taras Bulba (N. Ataç, 1959), Portre (H. Â. Ediz, 1955); Eski Zaman Beyleri (S. Lunel, 1953).

GOGOL'DAN BİR ESER

TARAS BULBA

RUS EDEBİYATININ tanınmış gerçekçi yazarı Nikolay Gogol'un en güzel eserlerinden biri de «Taras Bulba» dır. Ünlü Kazaklar'ın hayatını anlatan bu eseri Gogol, kahramanlık duygularının etkisi altında kalarak yazmıştır. Ayrıca, yaşadığı devirde Rusya'daki hayatın sıkıcılığını, mânasızlığını da anlatmak istemiştir.

Taras Bulba'nın iki oğlu, Ostep'le Andrey, Kiev'de öğrenimlerini tamamladıktan sonra evlerine dönmüşlerdi. Taras Bulba, çocuklarını gözleri pek, dövüşçü, kuvvetli birer erkek olarak yetiştirmek istiyordu. Bunun için oğullarını hiç durmadan dövüştürüyordu. Bir içki âleminde de, oğullarını Kazak yapmaya karar verdi. Onları Kazaklar'ın en büyük karargâhı olan Seç'e kendisi götürecekti. Çocukların evden ayrılması büyük bir hâdise oldu. Hizmetçiler, uşaklar, köleler toplanıp genç efendilerini uğurladılar.

Yolda, çocukların ikisi de ayrı ayrı âlemlere dalmışlardı. Büyük oğlan, Ostep, askerlikten, dövüşmekten çok hoşlanıyordu. Andrey ise çalışkan bir çocuk olmakla beraber, kadınlara da çok düşkündü. Aşk onun nazarında savaştan daha önemliydi. Seç'e giderlerken Polonyalı Voyvoda'nın kızıyla karşılaşıp ona âşık oldu. Fakat kız ertesi gün babasıyle beraber ortadan kayboldu.

Taras'la oğulları Seç şehrine vardılar. Fakat Taras Bulba gene hayatından memnun değildi; oğullarının hiç savaşmadan oturmalarına canı sıkılıyordu. Kazaklar'ın başkanını kandırıp Türkler'e karşı savaş açılmasını kararlaştırdı. Seç'de savaş hazırlıkları başlamıştı. Fakat, harekete geçilmeden, Polonyalılar'la savaşmakta olan başka bir Kazak ordusundan kötü haberler geldi. Kazaklar, Polonyalılar karşısında bozguna uğramışlardı. Bunun üzerine, Türkler'le savaştan vazgeçildi, Polonyalılardan öc alınacaktı.

Kazaklar, Polonya'da Dubno şehrine kadar gelmişlerdi. Bu arada Andrey eski sevgilisiyle karşılaşmıştı, geceleri gizlice şehre gidip onunla buluşuyordu. Dubno şehri kapılarında çok kanlı bir savaş oldu. Andrey şimdi Polonyalılar'la beraber Kazaklar'a karşı savaşıyordu. Taras Bulba savaş sırasında oğluyla karşı karşıya gelince, onu öldürdü. Savaştan galip çıkan Polonyalılar Ostep'i esir almışlardı. Taras Bulba, ağır yaralı olarak, Seç'e dönerken oğlunun geride kaldığını farketmişti. İyileştikten sonra oğlunu kurtarmak için, her tehlikeyi göze alarak, Varşova'ya gitti. Fakat bir gün önce esir Kazaklar, işkenceyle öldürülmek üzere, başka bir yere götürülmüşlerdi. Taras, oğlunun yanına vardığı zaman Ostep can vermek üzereydi. Ostep, babasının kolları arasında, memnun, can verdi.

Taras Bulba oğlunun öcünü almak amaciyle, yanına asker toplayıp Polonyalılar'a saldırdı. Fakat sonunda yaralandı. Yanmakta olan bir ağaca diri diri bağlanarak öldürüldü. Taras son nefesini verirken adamlarına savaşa devam etmelerini söylüyordu.

GOLDONİ, Carlo (1707-1793)

Goldoni

Ünlü bir İtalyan piyes yazarıdır. İtalyan tiyatro sanatında yenilikler yapmış, bu sanatı geliştirmiştir.

Goldoni Venedik'te doğdu. Bir doktorun oğludur. 1721'de bir tiyatro kumpanyasına girmek için okuldan kaçtı, kumpanyayla birlikte İtalya içinde turneye çıktı. Daha sonra da, Pavia Lise-si'nde okurken, şehrin kadınlariyle alay eden bir piyes yazdığı için okuldan kovuldu. 1731'de Padua Üniversitesi'nin hukuk fakültesini bitirdi. İki yıl Venedik'te, dört yıl da Pisa'da avukatlık yaptı. Tiyatro eseri yazmak isteğinden de bir türlü vazgeçemiyordu. 1734'te Venedik'te İmer Tiyatro Şirketi'yle anlaştı. Manzum bir piyes olan «Belisario» halkın pek hoşuna gitmişti. Goldoni piyesten sonra aynı tipte başka piyesler daha yazdı. İtalyan tiyatrosunun esaslı bir düzelmeye ihtiyacı olduğunu sezmişti. Molière'in Fransa'da yaptığını kendisi İtalya'da

yapmak istiyordu. Kibar çevrelerin kötü taraflarını elinden geldiği kadar hafif, alaycı bir üslûpla anlatmak istiyordu. Bu arada devrin İtalyan tiyatro tekniğinde de birtakım yenilikler yaratmaya uğraşıyordu. Meselâ o devirde sahneye çıkan oyuncular yüzlerine maske takarlardı. Goldoni, bir hayli uğraştıktan sonra, bu âdeti kaldırmayı başardı. Gene o devirde sanatkârlar sahnede canlandırdıkları tiplere göre kılık değiştirmezlerdi. Goldoni piyesteki dilenciyi canlandıran bir artistin dilenci kılığına girmesi gerektiğini herkese kabul ettirdi.

Goldoni, tiyatro truplariyle gezerken bir ara Verona'da kaldı. Orada yazdığı eserler arasında «İki Efendinin Uşağı» piyesi çok beğenildi. Bu sıralarda Goldoni'nin şöhreti Paris'e kadar yayılmıştı. Fransa kralının kızlarına İtalyanca öğretmek üzere Paris'e çağrıldı. Goldoni, Paris'te Fransızca piyesler de yazıyordu. Bu arada XVI. Louis'nin evlenmesi şerefine de bir eser yazdı. Goldoni'nin en tanınmış piyeslerinden biri olan bu eserin adı «Le Bourru bienfaisant» (İyi Kalbli Cellât) tır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilmiş eserleri:

Yalancı (S. Moray, 1942; Tarık Levendoğlu, 1944), Antikacının Ailesi yahut Gelin - Kaynana (Ekrem Sungar, 1944); Kahvehane (E. Sungar; 1944), Sayfiye Merakı (Aydın Sinanoğlu; 1945), Sayfiye Maceraları (A. Sinanoğlu, 1946); Becerikli Dul (Samim Sinanoğlu, 1946); İki Efendinin Uşağı (Nüzhet Haşim Sinanoğlu, 1946); Sayfiye Dönüşü (Aydın Sinanoğlu, 1949); Yabanlar (Samim Sinanoğlu, 1953).

GOLF

Ufak, sert bir topu, özel sopalarla vurarak, belli çukurlar arasında ilerletmek suretiyle kırlarda oynanan bir oyundur.

Golf bir açık hava sporudur. 5400 m^2 lik çimenliklerde oynanır. Bu alanda birbirlerine 200'er metre kadar uzaklıkta 18 çukur bulunur. Pingpong topundan biraz daha büyük, kauçuktan, sert bir topa oyuncular ellerindeki uzun, alt tarafı düz sopa ile vurur, topu çukurlara sokmaya çalışırlar. Hangi oyuncu daha az vuruşla topu çukurlara sokarsa o oyuncu kazanır.

Daha çok orta yaştaki kimselerin sevdikleri bu açık hava sporu İngiltere, Avustralya, Yeni Zelânda ve Amerika'da çok ileridir. Başka sporlarda olduğu gibi golfta da profesyonellik ve amatörlük vardır.

Golf ilk defa XV. yüzyılda İskoçya'da oynanmaya başlandı, kısa zamanda yayıldı. XVIII. yüzyılda çok sayıda golf klüpleri açıldı. Bugün de her yıl dünyanın en büyük golf turnuvasını düzenliyen İskoçya Royal Saint Andrews klübü de 1774'te kuruldu.

Memleketimizde golf sporunu yapanların çoğu yabancılardır. İstanbul'da Maslak Yolu'nda bulunan Golf Klübü'nün de üyelerinden çoğu yabancılardır. Beden Terbiyesi Teşkilâtı'mız içinde golf klübü yoktur. Yalnız, son yıllarda memleketimizde ufak bir alanda topu birtakım köprü ve deliklerden geçirmek suretiyle oynanan «minyatür golf» çok tutunmuştur.

Golf bilhassa İngilizce konuşan memleketlerde çok yaygın bir spordur. Meselâ 175 milyon nüfuslu Amerika Birleşik Devletleri'nde 5.745 golf alanı, 4 milyon oyuncu; 52 milyon nüfuslu İngiltere'de 400 alan, 2 milyon oyuncu; 90 milyon nüfuslu Japonya'da 200 alan, 500.000 oyuncu; 24 milyon nüfuslu Filipinler'de 42 alan, 25.000 oyuncu; 7,3 milyonluk İsveç'te 17 alan, 12.000 oyuncu vardır.

BİR GOLF ALANI: 1 — Topları ve golf sopalarını taşıyan çocuk; 2 — Topa vurmaya hazırlanan oyuncu; 3 — Top; 4 — Topun gireceği çukur; 5 — Golf sopaları

GOLFSTRİM [Gulf Stream]

Dünya denizlerindeki akıntıların en büyüğü, en önemlisidir. Akıntı, Meksika Körfezi'nin sıcak sularında meydana gelerek, Kuzey Amerika kıyısı açıklarından, kuzeye doğru akmaya başlar.

Hemen her gemici, Kuzey Atlas Okyanusu'nun sularında koyu mavi bir nehir gibi akan Golfstrim'i tanır. Bu akıntının Missisippi Nehri'nden 1000 defa daha büyük olduğu hesap edilmiştir. Hızı günde 100 km. den fazladır. Akıntı, bir ara kuzeye çıktıktan sonra, Avrupa'ya yönelir. Bir kolu da gene Amerika kıyısı boyunca kuzeye akmakta devam eder. Avrupa'ya yönelen kol İngiltere'nin kuzeyine kadar uzanır, bir kol da Avrupa açıklarından Afrika'ya döner.

Golfstrim akıntısının geçtiği yerleri gösteren harta

Golfstrim, yakınından geçtiği kuzey Avrupa'nın iklimine büyük etki yapar, buraların aynı enlem derecesindeki başka yerlerden daha sıcak olmasını sağlar. Ayrıca bu akıntının sıcak suları Kuzeybatı Avrupa'nın birçok limanlarının kışın buz tutmasını önler (Bk. Akıntılar).

GOLTZ, Baron von der (1843 - 1916)

Ünlü Alman generali ve askerlik konuları yazarıdır. Osmanlı ordusunda çeşitli rütbelerde hizmetlerde bulunmuştur.

Baron von der Goltz

Colmar Goltz, Doğu Prusya'da doğdu. Kurmay subay olarak orduya katılıp birçok savaşlarda bulundu. 1870'ten sonra Berlin'deki Genel Kurmak Başkanlığı savaş kısmında çalışmaya başladı. Bu devrede askerlikle, bilhassa 1870 savaşlariyle ilgili önemli eserler verdi. Ayrıca, Fransızca'dan, askerlikle ilgili çeviriler de yaptı.

Colmar Goltz 1883'te Osmanlı devleti hizmetine girmiştir. Memleketimizde «Golç Paşa» diye anılır. Önceleri yarbay rütbesiyle orduda çalıştı, yavaş yavaş mareşalliğe kadar yükseldi, Genel Kurmay ikinci reisi oldu, ordunun ıslahına çalıştı. I. Dünya Savaşı'nda, 1915 - 1916 yıllarında, Birinci ve Altıncı Osmanlı Orduları'na kumanda etti. Bir ara işgal altındaki Belçika'ya askerî genel vali atanan Goltz Paşa, büyük Türk dostu olarak tanınmıştı. Hâtıraları Türkçe'ye çevrilmiştir. Oğlu da değerli Alman generallerindendir.

GOMALAKA

Cilâ işlerinde kullanılan bir çeşit reçinedir. Küçük bir böceğin ağaç dallarına bıraktığı yapışkan bir maddeden ibarettir.

Hindistan'da, Birmanya'da akasya cinsi ağaçlarda yüz binlerce böcek toplanır. Bilim dilinde bu böceklerin adı «tachardia lacca» dır. Bunların ağaç dallarına bıraktığı yapışkan maddeye «lâka» denir. Bu söz de Hintçe «yüz bin» anlamındaki «lksa» dan gelir.

Lâka böcekleri küçücük, kanadlı hayvanlardır. Uzun gagalariyle ağacın kabuğunu deler, özsuyunu emerler. Bu arada kendilerini düşmanlarından korumak için yapışkan bir madde çıkarırlar. Ağaçlarda biriken bu madde zaman zaman toplanır, yıkanır, öğütülür. Sonra işçiler, lâka'yı ısıtıp elleri, ayakları, dişleriyle yassı tabakalar haline getirirler.

Gomalaka alkolde erir. Bu eriyik bir yüzeye sürülünce alkol uçar, kalan reçine süründüğü yere parlak bir görünüş verir. Gomalakanın beyazlatıldığı da olur. Bu maddeden mühür mumu, plâk, yalıtkan madde yapımında da faydalanılır.

GONCOURT KARDEŞLER

Ed. de Goncourt

Edmond de Goncourt (1822-1896) ile Jules de Goncourt (1830-1870) Fransız edebiyatının tanınmış yazarlarındandır. XIX. yüzyıl Fransız romancılığında esaslı bir değişiklik yapabilmek için uğraşan iki kardeş, pek önemli eserler verememekle beraber, roman tekniği üzerinde yaptıkları çalışmalarla ün kazandılar.

Goncourt Kardeşler'e göre roman, bir resim galerisini andırmalıydı. Okur, roman kahramanlarının ruh hallerini anlatan uzun yazılar yerine, olayları anlatan kısa bölümler okumalıydı. Goncourt kardeşler, romanlarında o zamana kadar alışılmış olan Fransızca'dan daha değişik bir dil kullanmışlar, yeni bir yazı dilinin ortaya çıkmasını sağlamışlardır.

J. de Goncourt

E. de Goncourt, ölümünden önce bütün malını mülkünü yeni kurulacak bir akademiye bağışlamıştı. Akademinin kurulması işiyle devrin tanınmış romancısı Alphonse Daudet uğraştı. Akademi kurulduktan sonra her yıl en güzel romanı yazan romancıya verilmek üzere 5.000 franklık bir de para ayrıldı. İlk jüriyi, E. de Goncourt'un vasiyetnamesine uyarak seçmişlerdi. Goncourt Edebiyat Mükâfatını kazanan roman her yıl Fransız edebiyat hayatında önemli bir yer alır.

GONDOL

İtalya'nın Venedik şehrindeki kanallarda kullanılan bir çeşit kayıktır. Gondollar yassı ve uzun olurlar. Uzunlukları 10 m., genişlikleri 1,30 m. kadardır. Sivri olan uçları, kuğu boynu biçiminde, yukarı doğru kalkıktır. Bu kıvrımın ayrıca dışarı doğru yedi çıkıntısı vardır. «S» harfi biçimindeki kıvrım, Venedik'in en büyük kanalını temsil eder, yedi çıkıntı da şehrin yedi mahallesini belirtir.

Gondolların dipleri hemen hemen dümdüzdür. Sandalcı gondolları, ayakta tek kürekle idare eder. Gondolların bir yandan itilerek yürütüldüğü halde düz olarak yol almalarını sağlamak için, ağırlık merkezleri

Eskiden kalan gondollarda içinde iki kişinin oturabileceği ufak odalar bulunur.

biraz yana kayacak şekilde yapılmıştır. Böylece, gondolcu ağırlık merkezinin kaydırılmış olduğu yandan kürek çeker, gondol düz yol alır.

Eskiden kalan gondollarda içinde iki kişinin rahatça oturabileceği küçük odalar bulunur. Bunların içi Venedik sanat anlayışına göre çok zevkli bir şekilde döşenmiştir. Sonradan yapılmış olan gondollarda bu ek odalar bulunmaz.

Eski çağlardan kalma bir kurala göre, yüksek rütbeli memurların, devlet adamlarının gondollarından başka, bütün gondolların siyaha boyanması zorunluluğu vardır. Bu kurala o çağlarda Venedik'te çıkan, halkın çoğunun ölümü ile sonuçlanan bir veba salgını sebep olmuştur. Bu salgından sonra, yas tutma düşüncesiyle, bütün gondollar siyaha boyanmıştır.

Bugünkü Venedik şehrinde ulaşım aracı olarak motorlu sandallar gondolların yerini almıştır. Fakat turistler için ilgi çekici olduğundan, gondollar da motorla işliyen araçların yanısıra muhafaza edilmektedir.

GONG

Uzak Doğu'da kullanılan bir vuruş aletidir. Bazı besteciler orkestra eserlerinde de gong kullanmışlardır.

Gong, madenden yapılmış daire biçiminde bir plâkadan ibarettir. Asılı olan bu cisme bir tokmakla vurulur; boğuk bir ses elde edilir. Eskiden bütün İslâm saraylarında protokolda gong kullanılırdı.

GORDİYUM

Anadolu'da tarihî bir şehirdir. Eski çağlarda Frikya diye adlandırılan, şimdiki Konya, Ankara ve Kütahya illerinin bazı bölümlerinden meydana gelmiş olan bir kırallığın başkentiydi. Gordiyum'un Galatya sınırında, Sakarya nehri üzerinde olduğu tahmin ediliyor.

Rivayete göre, Gordiyum şehri Gordius adlı bir Frikya köylüsü tarafından kurulmuştur. Buna ait çeşitli hikâyeler vardır. Bunlardan biri, Tanrılar Kıralı Zeuz'un Frikyalılar'a bir kehanette bulunmasını anlatır. O zamanlar Gordiyum'da Zeus'un bir tapınağı varmış. Bu tapınağa bir araba ile çıkmayı başarabilen ilk Frikyalı'yı kıral seçmelerini Zeus tavsiye etmiş. Gordius, bu işi yapabildiğinden, Frikya kıralı seçilmiş, orada bir şehir kurmuş. Sonra da kullandığı arabayı Zeus'a adamış.

Gordiyum hakkındaki başka bir hikâyeye göre, buradaki Zeus tapınağında büyük bir ustalıkla yapılmış bir düğüm varmış. Bunun çözülmesi çok güçmüş. Kâhinler bu düğümü çözebilecek kimsenin bütün Asya'nın hükümdarı olacağını söylermiş. Bir gün Büyük İskender'in yolu Gordiyum'a düşüyor, bu kehaneti duyunca, bir kılıç vurarak, düğümü çözüyor.

Gordiyum, kurulduğu çağlarda çok güzel, bayındır bir şehirdi; İskender'den sonra birçok istilâlar, savaşlar yüzünden harap oldu.

GORİL

İnsana benziyen maymunların en büyüğüdür. Batı ekvator Afrika'sında yabani bir hayat süren goriller, aynı zamanda insana benziyen maymunların en nadir olanlarındandır.

Bir erkek goril, genel olarak, bir insandan iri olur. Ayakta durduğu zaman boyu 1,80 sm. kadardır. Vücudu kahverengimsi sert kıllarla kaplıdır. Bu kıllar hayvanın yaşı ilerledikçe ağarır. Bir goril iri olduğu kadar kuvvetlidir de. Bir insanı kolaylıkla parçalıyabilir. Erkek gorillerin çok yırtıcı görünüşü vardır. Bununla beraber goril yumuşak huylu bir hayvandır. Ancak, yaralanırsa, darda kalırsa çok vahşileşir. Yırtıcı pençelerini, sivri dişlerini kullanarak bir ölüm-kalım savaşına girişir.

Goril, genel olarak, dört ayak üstünde yürür. Bazan insan gibi iki ayak üstünde yürüdüğü de olur. Bu durumda en rahat yürüyen maymun gene gorildir. Goriller devamlı olarak ağaçlarda yaşamaz, zamanlarının çoğunu yerde geçirirler. Meyva, bal, yumurta yerler. Başka hayvanları etleri için öldürmez; yalnız, ellerine geçerse et de yerler. Bu vahşi orman hayvanının baş düşmanı parstır. Parslar yakalıyabildikleri gorilleri öldürüp yerler. Ormandaki başka bütün hayvanlar gorilden korkar.

Beyaz insanlar Afrika'ya ayak bastıktan sonra o kadar çok goril avlanmıştır ki, bu hayvanların nesli tükenme tehlikesiyle karşılaşmıştır. Belçika hükümeti goril neslini tükenmekten korumak için, Afrika'da sömürge sahibi olduğu sırada, bu konuyu ele almıştı. Belçika Kongosu'nda 700 km² kadar bir yer ayrılmış, burada avlanmak kesin olarak yasak edilmişti. Goriller bu bölgede her tehlikeden korunmuş olarak yaşarlar, bilginler de gorillerin yaşayışını incelemek için buraya gelirler.

Goriller esirliğe dayanamıyan hayvanlardır. Afrika'da yakalanıp, Avrupa'ya, Amerika'ya gönderilen gorillerin çoğu ancak birkaç yıl yaşıyabilmiştir. Yalnız, bunların arasında on beş yıldan fazla yaşıyanlar da görülmüştür.

Eskiden gorillerin bir şempanze çeşidi olduğu sanılırdı. Bugün bunların sadece akraba oldukları anlaşılmıştır. Cambazhanede terbiye edilerek çeşitli numaralar öğretilen maymun da goril değil, şempanzedir.

Goril dört ayak üzerinde yürürse de iki ayak üzerinde yürüdüğü de olur.

GORKİ, Maksim (1868-1936)

Gorki

Ünlü bir Rus yazarıdır. Asıl adı Aleksey Moksimoviç Peşkov'dur. Yazılarında Rusça'da «acı» anlamına gelen «Gorkiy» adını kullanmıştır.

Gorki Nijini Novgorod'da doğdu. (Bu şehre daha sonra yazarın hâtırasını anmak üzere Gorkij adı verilmiştir.) Gorki henüz beş yaşındayken babası öldü, annesi de ikinci defa evlendi. Bu yüzden Gorki annesiyle büyük babasının yanına sığınmak zorunda kaldı. Boyacı olan büyük babasının işleri her gün biraz daha bozuluyordu. Gorki dokuz yaşındayken hayatını çalışarak kazanmaya başladı. On beş yıl boyuna iş değiştirdi. Bu arada Rusya'nın Doğu ve Güney bölgesini karış karış dolaştı. İhtiyar bir kaptandan okuma öğrenmişti. Daha sonra bir avukatın yanında çalışırken de yazı yazmasını öğrendi. Kendi kendini yetiştirmek zorunda olduğunu biliyordu. Bütün kazancını kitaplara yatırmaya başladı. Tiflis'de demiryolu işçiliği yaparken orada çıkan günlük gazetelerden birinde bir hikâyesi yayınlandı.

Gorki, Tiflis'te gazeteciliğe merak sardı, gazetelerde çalışmaya başladı. 1895'te Petersburg (Leningrad) ın tanınmış dergilerinden birinde de Gorki'nin bir hikâyesi yayınlandı. İki yıl sonra hikâyelerini kitap halinde topladı. Hiç beklemediği bir zamanda şöhrete kavuştu. Eleştiriciler onu Tolstoy'la bir tutuyorlardı. Kısa bir zaman içinde yazar Rusya dışında da tanındı. 1903'te yazdığı «Alçaktaki Derinlikler» adındaki piyesi Almanya'da tam iki yıl devamlı oynandı.

Gorki, 1899'da Sosyal Demokratlarla temasa geçmişti, bu yüzden polis hiç peşini bırakmıyordu. 1905'te İhtilâl hazırlıklarına girişenlerle birlikte çalıştığı için memleketten sürüldü. Fakat Gorki, sürgünde de Çar'a karşı cephe aldı. 1907'de Kapri'ye yerleşti. Lenin'le arkadaş oldu. 1913'te Rusya'ya döndü, Petersburg'da bir dergi yayınlamaya başladı. Bolşevikler'in görüşlerini benimsemişti. İhtilâlden sonra yeni hükümetin bir nevi sözcüsü oldu. Rusya'da okumuş sınıfların karşılaştıkları zorlukları araştırıp hal çarelerinin bulunmasına yardım etti. 1922'de sağlık durumunun bozulması yüzünden Almanya'ya gitmek zorunda kaldı. Altı yıl sonra memleketine döndüğü vakit bir kıral gibi karşılandı.

Gorki'nin eserleri başlıca üç bölümde incelenebilir. İlk eserleri hikâyeleridir. Yazarı şöhrete ulaştıran bu hikâyeler daha çok serserilerin hayatlarını anlatır. Gerekçi bir ifadeyle, fakat romantik görüşle yazılmıştır. Gorki, 1899'dan sonra uzun romanlar yazmaya başladı. Bu romanlarda Rus halkının hayatını gerçekçi bir üslûpla anlatan yazar, aynı zamanda, sosyal dâvalara da el atıyordu. Yalnız, bu romanlarda bir dağınıklık göze çarpar. Lüzumsuz yere uzatılan konuşmalar, olayların belirli bir sıra gözetmeden gelişigüzel anlatılması çoğu kere okuru sıkar. 1906'ya doğru Gorki aydın sınıfa karşı olan ilgisini kaybetmeye başladı. Şimdi onu işçi sınıfının dertleri düşündürüyordu. «Ana» adındaki romanı, çok geniş yankılar yarattı. Gorki'nin üçüncü devri «Çocukluğum» adındaki romanla başladı. Bu, kendi hayatını anlatan üç ciltlik bir serinin ilkiydi. Gorki en güzel eserleri bu üç kitabı: «Çocukluğum», «Dünyada» ve «Üniversitelerim», 4 yılda tamamlandı.

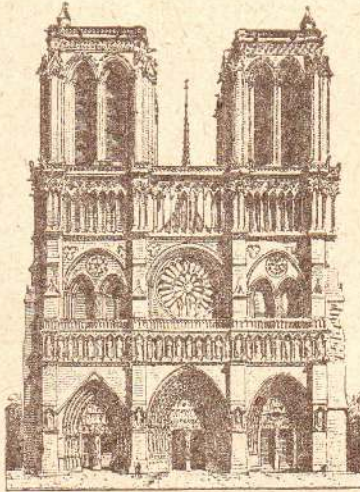
Bibliyografya. — Dilimize çevrilmiş eserlerinin başlıcaları:
Ekmeğimi Kazanırken (çev. H. Â. Ediz, 1949); Casus (H. İnsel, 1947); Çocukluğum (N. Y. Taluy, 1947); Benim Üniversitelerim (H. Â. Ediz, 1946); Aşk Rüyası (H. Â. Ediz, 1946); Strasti Mordasti (T. Alaz, 1945); Soytarı (H. Â. Ediz, 1944); Çorbacı (M. M. Özön, 1944); Batak (Vâ-Nû, 1943); Körlerin Türküsü (H. Â Ediz, 1943).

GOTİK

Avrupa mimarlık ve heykelcilik sanatının XII. yüzyılın ortalarından başlıyarak Rönesans devrine kadar süren akımın adıdır. Kesin özellikleri olan bu akımın ne Gotlar'la, ne de Gotik sıfatiyle gerçek bir ilgisi yoksa da başlangıçta alay olsun diye verilen bu ad yerleşti kaldı.

Mimarlıkta Gotik

Gotik devir, Avrupa mimarlığında hemen her memlekette ayrı zamanlarda görülmüş, İtalya gibi daha önceden kalma kuvvetli sanat geleneği olan memleketlere ise âdeta hiç girememiştir.

Paris'teki meşhur Notre-Dame Kilisesi gotik tarzında yapılmıştır.

Gotik mimarlık, kendinden önceki Roman devrinden kesin noktalarda ayrılır. Her şeyden önce Kilise, manastır, bazan şato gibi daha ziyade din yapılariyle ilgili eserler bırakmıştır. Roman mimarlığı, kilisenin her yanını büyük bir kubbeyle örtmeye bakardı. Gotik sanatta ise kubbe dilimlere ayrılır. Bu dilimler, bir noktada, tepede birleşerek kubbenin ağırlığını ortadan kaldırır. Gotik mimarlık din fikrinin bağlı olduğu büyüklük hissini desteklemiş bulunur. Bunu sağlamak için dış sütunlar duvara kaynamış birer süs unsuru haline getirilir. Ayrıca, dışta, çatının üstüne kadar minare külâhını andıran sivri «flèche» (ok kule) ler yapılır. Duvar yüzeyleri azaldığı için de pencereler çoğalır, yapının içi ışıklandırılmış olur. Binalar ölçü bakımından pek fazla büyür, yükselir.

Gotik kiliselerin en güzel örnekleri, Paris Notre-Dame Kilisesi, Chartres, Amiens, Reims ve Strasburg katedralleridir.

Heykelcilikte Gotik

Gotik devrinde heykel, katedrallerin kapı yanlarında kendini gösterdi. İlkin sadece din konularını işliyor, İsa'yı, Meryem'i, azizleri gösteriyordu. Sonra ölümlü insanlar da bu heykellere konu oldu. Tek figür yerine çok figür kullanıldı. Bütün bunlarda hareket ve denge, en değer verilen unsurdu. Heykellerin yüz ifadelerinin, duruşlarının bir anlamı olmasına dikkat edilirdi, yani heykel, bir din fikrini canlandırırdı. XIII. yüzyılın sonlarına doğru gotik heykel bu özellikleri kaybetmeye başladı. Meryem Ana, kutsal bir kadından çok sadece anaya benzetildi. Paris'teki Notre Dame Kilisesi'yle Amiens Katedrali'ndeki Meryem Ana'lar böyledir.

Gotik mimarlığının sonucu olarak pencereler çoğaldığından nakışlı pencere (vitray) sanatı da bu sayede gelişti. Pencere boşluğunun ana çizgileri demir veya kurşun çubuklarla bölünerek aralarına renkli, resimli camlar takıldı (Bk. Nakışlı Pencere).

GOTLAR

Eski Avrupa kavimlerinden biridir. III. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyinden Baltık kıyılarına göç ettiler. Roma İmparatorluğu ile savaşan «Barbar Kavimler» den sayılırlar. Gotlar ilkel bir hayat yaşıyorlardı. Hükümdarları kabîle başkanlığından yeni çıkmışlardı. Dinleri tabiat kuvvetlerine tapma idi. 269'da Tuna'yı da geçerek Yunanistan'ı, hattâ Girit ve Batı Anadolu'yu yağma ettiler. IV. yüzyıldan başlıyarak Hıristiyan oldular. Bu yüzyılda iki büyük kola ayrıldılar: Batı Gotları (Vizigotlar), Doğu Gotları (Ostrogotlar). Vizigotlar, Fransa'yı aşarak İspanya'ya geçtiler, orada ünlü bir kırallık kurdular. Bu kırallığa 711'de Araplar tarafından son verildi (Bk. İspanya, tarih). Ostrogotlar'ı ise, yerleştikleri topraklardan Hun Türkleri (Attila) kovuldu. İtalya'ya inip orada bir kırallık kuran Ostrogotlar, 552'de İmparator İustianus tarafından Bizans'a katıldı.

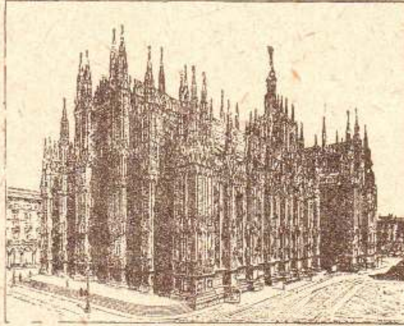
GOUNOD, Charles (1818-1893)

Gounod

Ünlü bir Fransız opera bestecisidir. Bilhassa «Faust» operasiyle tanınmıştır. Gounod Paris'te doğdu. Babası ressam, annesi de oldukça tanınmış bir piyanistti. Küçük Gounod daha okul çağına gelmeden müzisyen olmaya karar vermişti. Annesi sanatçıların zor bir hayat sürdüklerini bildiği

GOTİK TARZINA İKİ ÖRNEK

Milano'daki meşhur Büyük Kilise. Solda: XVIII. yüzyılın özelliklerini taşıyan tipik bir gotik tarzı kilise.

için oğlunun bu kararına karşı koyduysa da, Gounod'nun kararından caymıyacağını anlayınca ona müzik dersleri aldırmaya başladı.

Gounod, on sekiz yaşındayken Paris Konservatuvarına girdi. Devrin tanınmış müzik öğretmenleri Halevy'den, Lesueur'den dersler aldı. 1839'da Roma Müzik Mükâfatı'nı kazandı, üç yıl Roma'da kaldı. Bu süre içinde küçük bir kilisede org çalarak hayatını kazandı. Gounod kendini tamamen dine ve müziğe vermişti. Devrin tanınmış primadonnası Pauline Viardot'la tanışmasaydı belki de ömrü boyunca dinî eserler bestelemekle yetinecekti. Pauline, kendisi için bir opera bestelemesini işleyince Gounod da «Sappho» operasını besteledi. Mme. Viardot eserin Paris Operası'nda sahneye konulmasını sağladı, kendisi de baş rolü oynadı. Gounod, bundan sonra da birkaç sahne eseri besteledi, fakat en güzel eserini 1859'da verdi.

«Faust» adındaki bu opera başlangıçta pek beğenilmedi, ancak elli yedi defa temsil edildi. On yıl sonra (1869'da) yeniden sahneye konulan «Faust» bu defa çok beğenildi, Gounod bir gece içinde uluslararası bir ün kazandı.

Gounod, ondan sonra sekiz opera daha besteledi. Bunlardan en tanınmışları «Mireille» ve «Romeo ile Juliette» tir. Gounod, 1870'te, Fransa ile Prusya arasında savaş başlayınca, Paris'ten ayrılmak zorunda kaldı.

Birkaç yıl İngiltere'de yaşadı. 1875'te Paris'e dönünce kendini tamamen dinî müziğe verdi. Son bestelediği eser de bir cenaze marşıydı. Birisinin siparişi üzerine bestelediği bu parça, bestecinin kendi cenazesinde çalındı. Cenaze marşını bestelerken beyin kanaması geçirdi, üç gün sonra da öldü.

Gounod'nun başlıca eserleri şunlardır:

Operalar. — Margarethe: Faust (1859) Philemon'la Baucis (1860); Saba Melikesi (1862); Mireille (1864); Romeo ile Juliet (1867). Orkestra eserleri. — Küçük Senfoni. Şarkılar. — Ave Maria (Bach'ın bir prelüdü üzerine).

GOYA, Francesco (1746-1828)

Goya

Ünlü bir İspanyol ressamıdır. XVIII. yüzyıl sonu ile XIX. yüzyıl başının en ilgi çekici sanatçısıdır. Bütün hayatı hareketli ve maceralı geçmiştir.

Goya İspanya'nın dağlık kasabalarından birinde doğdu. Küçük yaşta çalışarak hayatını kazanmak zorunda kaldı. Eline geçirdiği kömürlerle duvarlara, resim yapıyordu. Bir papaz, çocuğun yaptığı resimleri beğendi, onu bir ressamın yanına çırak verdi. On dokuz yaşında Madrit'e gelen Goya, tam bir serseri hayatı sürdü. Gündüz çalışıyor, resim yapıyor, bütün gecelerini ise aşağılık meyhanelerde kavga, dövüş etmekle geçiriyordu. Bir defa, onu karanlık bir sokakta sırtına saplanmış bir bıçakla yatar buldular, zor kurtardılar.

Goya boğa güreşçiliğinden başlıyarak her işe girdi. Sanatta ilerledikçe, resimlerinden para kazanmaya başladı. Portre ressamı olarak eşsiz bir ustalık gösteriyordu. Son derece çapkındı. Yalnız, Alba Düşesi'ni ömrünün sonuna kadar sevdi, birçok tablosunda onu model olarak kullandı. Meşhur «Maja'lar» serisine de aynı kadını model aldığı söylenir. Devrinin ressamlarından birinin kızkardeşi olan Josefa ile evlenmişti. Yirmi çocuğundan yalnız birisi yaşadı.

Goya IV. Carlos zamanında Saray ressamlığına girdi. Asîllerden dilencilere, cücelerden kişizade çocuklarına kadar yüzlerce portre yaptı. Bugün bu eserler, çoğu Madrit'teki Prado Müzesi'nde olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerine dağılmıştır. Goya, romantik resmin ve «ekspresyonizm» in en büyük ustalarındandır. İnsanları çirkinleştirmek, gülünçleştirmek yolu ile serseri hayatının acısını çıkarmak, çirkinleştirmek, gülünçleştirmek yolu ile serseri hayatının acısını çıkarmak, cemiyetten öc almak istemiştir. «Maja Desnuda» (Çıplak Maja), «Maja Vestida» (Giyinik Maja), «Alba Düşesinin Portresi», «Kıral Dördüncü Carlos ve Ailesi», «Josefa' nın Portresi» gibi pek çok tanınmış eseri vardır.

Goya, içinde yaşadığı çeşitli şartlar dolayısiyle, hayatın türlü şekilde değişik insanlarını, çevrelerini tanımış, bunları eserlerinde de çeşitli değişik şekillerde vermiştir. Bu bakımdan, eserlerinde konu zenginliği göze çarptığı gibi, tiplerinin değişik oluşu ile de çağının birçok ressamlarından ayrılır.

Goya'nın eserlerinde çizgiler, renkler çok kuvvetlidir. Konularında uyandırmak istediği duyguları kompozisyonla birlikte renk şiddetiyle vermeye çalışır. Tipleri bakımından Hogarth, Rembrandt ve Callot'yu hatırlatır.

Goya yağlı boya tablolardan başka karikatürler, gravürler de yapmıştır.

Goya için resim yapmak, düşüncesini,

GOUNOD'NUN SON AŞKI

CHARLES GOUNOD, hayatının son yıllarında işlediği bir hatanın cezasını pek acı bir şekilde çekti. Besteci, 1870'de İngiltere'ye gitmişti. Orada kendine çabucak bir çevre yarattı Onun toplantılarına katılanlar arasında Georgina Weldon adında son derece güzel, macera meraklısı bir kadın vardı. Gounod, piyanonun başına geçince Georgina, hemen onu dinlemeye koyulur, bir yandan da ağlardı. Kadının bu kurnazca davranışları Gaunod'yu Georgina'ya iyice bağlamaya yetmişti. Bestecinin dostları onu bu kadının elinden kurtarmak için bir hayli uğraştılar. En sonunda bunu başardılar ama, Georgina bu defa da Gounod'dan öc almak hevesine kapılmıştı.

Kurnaz kadının öc alışı pek acı oldu. Gounod'nun «Polyeucte» adındaki yeni operasının müsveddeleri kadının evinde kalmıştı. Bütün ısrarlara rağmen bunları besteciye geri vermedi. Gounod operayı yeniden yazmak zorunda kaldı. Georgina, bununla da yetinmedi. Gounod'nun aleyhine yüz elli bin franklık bir tazminat dâvası açtı. Yeni bestelediği operanın baş rolünü kendisine vermeyi vadettiği halde sonradan vazgeçtiğini, bu yüzden aleyhinde yazılar çıkmasına yol açtığını ileri sürüyordu. Dâva tam on yıl sürdü. Sonunda Gounod Bayan Weldon'a elli bin frank tazminat ödemeye mahkûm edildi. Bu, Gounod için pek ağır bir darbe olmuştu. Besteci, insanlara karşı beslediği sevgiyi kaybetti. Artık kimseyle görüşmek, temas etmek istemiyordu. İnzivaya çekilip dinî parçalar bestelemeye koyuldu. «Ölüm ve Hayat» adındaki oratoryosu bu maceradan doğmuştur.

Goya'nın «Kadın ve Kavalyesi» adlı tablosu. (Madrit'teki Prado Müzesinde).

duygusunu boya vasıtasiyle dışarı vurmak demekti. «Tabiatta çizgi yoktur. Ben, insanları insan olarak değil, renkli birtakım çukurluklar, çıkıntılar, hacımlar, yüzeyler olarak görürüm» derdi.

GOYGOYCULAR

Eskiden, muharrem ayında, kapı kapı dolaşarak, ilâhiler okuyarak dilenen körlere «goygoycu» denirdi. Bu kelimenin nereden çıktığına dair iki ihtimal ileri sürülmektedir. Bunlardan birine göre «hoy koy koy» sözünden gelmiştir, bu anlamda «hoygoycular» denilmesi de bunun daha akla yakın olduğunu gösteriyor. İkinci ihtimal de bu sözün «hey kaygulu canım» nakaratından gelmiş olmasıdır.

Goygoycular, eskiden İstanbul'da Şehzade külliyesinin kısımlarından biri olan Tabhhâne (mutfak) binasında otururlar, orada imaretten yer içerlerdi. Eski takvime göre, «aşûre ayı» da denilen muharrem ayı gelince, goygoycular, önlerinde kendilerine yedekçilik eden, mutlaka bir kolu çolak, ya da bir ayağı topal, ama, gözleri görür birinin peşinde yollara düşerlerdi. Arkalarına kirli, beyaz bir cübbe giyerlerdi, birbirlerini kaybetmemek için de her biri önündekinin ya omuzunu, ya değneğini tutardı. Omuzlarında, heybe gibi, biri önde, öbürü arkada sallanan iki ağızlı bir bez torba bulunurdu. Verilen sadakaları buraya doldururlardı.

Goygoycular, her evin kapısına gelince, sonu «hoy goygoy cânım» diye biten bir Kerbelâ mersiyesine başlarlardı. Sesleri güzel, yanık olduğundan, daha uzaklardan duyulur, «Goygoycular geliyor!» diye evlerde onların torbalarına konacak aşûrelik erzak hazır bulundurulurdu. Bu arada çocuklar, korkularından saklanacak delik ararlardı. Çünkü analar, dadılar yaramaz çocuklarını onlarla korkuturlar, görmiyen gözlerinin aklarını yukarı devirip boyunlarını uzatarak ilâhi söyliyen, görünüşleri de epey korkutucu olan bu körlerin torbalarına çocukları da aldığını söylerlerdi.

Goygoycular: «Gökte melek, yerde insan ağladı» diye, Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehit olmasını anlatan mersiyeye başladılar mı, birçok kimseleri ağlatırlardı. Yedekçileri kapılardan yerilen erzakı alınca mersiyenin neresinde olurlarsa olsunlar, hemen ilâhiyi keser, duaya geçerlerdi. İçlerinden biri söyler, ötekiler nakaratı hep bir ağızdan tekrarlardı. Her kapının önünde yeniden başlar, ya da kaldıkları yerden ilâhiye devam ederlerdi. Böylece, biriktirdikleri zahireleri Tabhhâne'ye getirirler, orada aşûre pişirip hem kendileri yerler, hem de kendileri gibi fakir, fıkaraya dağıtırlardı.

Goygoycuların muharrem ayında kapı kapı dilenmeleri, Şiîler'le Alevîler'in, Kerbelâ şehitleri uğruna, muharrem ayının onuncu günü bütün İstanbul'da yaptıkları ve önü, arkası yırtık gömlekler giyerek zincirlerle dövünmek suretiyle belirttikleri «matem âyini» yle ilgilidir.

Daha Elverişli Hayat Şartları Bulmak için İnsan Kitlelerinin Yer Değiştirme Olayı: GÖÇ

GÖÇ, büyük insan kitlelerinin, yerlerini yurtlarını bırakarak, daha elverişli yaşama imkânı bulacakları yerlere gitmesidir. İnsanlık tarihinin en ilgi çekici olaylarından biri de göçtür. İnsan toplulukları hatırlanamıyacak kadar eski çağlardan beri daha kuvvetli bir kavimden korunmak, daha verimli topraklara kavuşmak gibi sebeplerle başka yerlere göçmüştür. 400 yıl gibi kısa bir zaman içinde insanlık tarihi bakımından Amerika'ya, Avustralya'ya büyük ölçüde göçler olmuştur.

Göçler Avrupa hartasını da büyük ölçüde değiştirmiştir. «Kavimler Göçü» diye anılan ve Roma'nın düşmesine sebep olan göçü bir yana bırakalım; daha X. yüzyılda bile ne Berlin'de bir Germen, ne Moskova'da bir Rus, ne Budapeşte'de bir Macar, ne de Ankara veya İstanbul'da bir Türk vardı.

Göç Sebepleri

İnsanların da — hayvanlar gibi — kıtlığa karşı ilk tepkileri yiyecek peşinde başka yerlere gitmektir. Kıtlık bölgesinden kaçanların meydana getirdiği göçler Ortaçağ Avrupası'nda sık raslanan olaylar arasındaydı. Çeşitli tabiî âfetler bugün bile Çin'de göçlere yol açıyor. Rusya'da 1921-1922'deki ihtilâl ve iç savaştan sonra meydana gelen kıtlık milyonlarca insanı göçmeye zorlamıştı. Tarihin en büyük göçlerinden biri olan bu hareket sırasında her gün binlerce kişi yol kıyılarında ölüp kalıyordu.

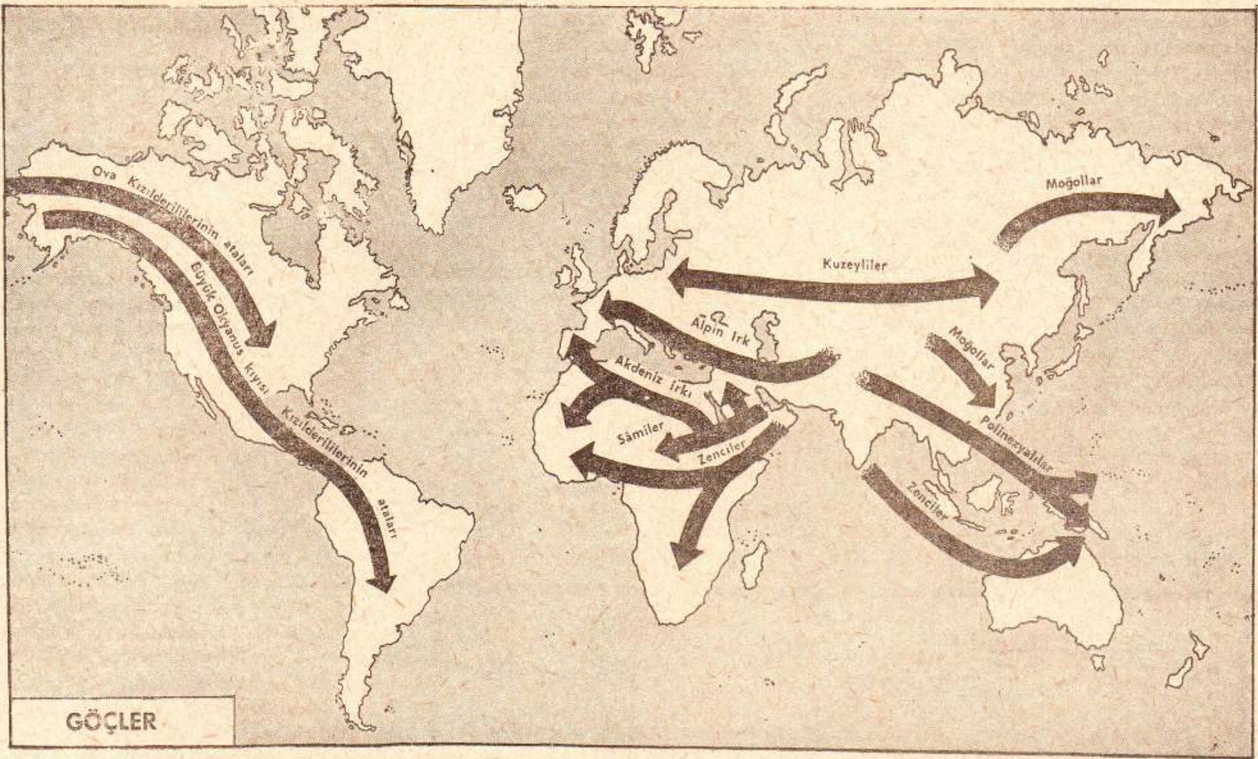
İklim değişiklikleri, daha başka felâketler insan topluluklarını göç zorunluğu ile karşı karşıya bırakır. Bundan daha önemli bir başka sebep de doğrudan doğruya nüfus yoğunluğunun artmasıdır. Hemen her milletin masallarında, atalarının artık sığışamadıkları için yurtlarından göçme zorunda kaldıklarını anlatan bölümler vardır. Meselâ, Ergenekon Destanı, yeşil bir vâdiye yerleşip çoğalan Türkler'in zamanla buraya sığamayıp göç zorunda kaldıklarını anlatır (Bk. Ergenekon Destanı).

Tarihin çok geniş bir kısmında insanların en büyük amacı sadece yiyecek bulmak, yiyecek peşinde koşmak olmuştur. Av hayvanlarının bol, bitkilerin zengin olduğu bölgeler insanlar için iyi birer yerleşme alanı olmuş, buralara yerleşen ahali rahatça çoğalmak imkânını bulmuştur. Ancak, her türlü ulaştırma imkânından mahrum olan bu gibi bölgelerde iklim şartlarının değişmesi, hattâ bir yıl kuraklık olması, kuvvetli olanların zayıfların yerine hücum etmesine, onları yerlerinden, yurtlarından sürmesine yol açıyordu.

Bu çeşit göçler bir havuza atılan taşa benzer. Atılan taş, durgun suların durumunu bir defa bozduktan sonra, dalgalar arka arkaya kıyılara doğru akmaya başlar. Eski çağlarda her türlü ulaştırmanın imkânsız olduğu göz önüne alınacak olursa, zamanla çoğalan toplulukların daima aynı yerde barınmalarına imkân kalmıyacağı kendiliğinden anlaşılır. Bu gibi hallerde kuvvetli bir kavmin öbürünün yurdunu işgal etmesi, bir havuza atılan taş parçası gibi, kavimlerin dalgalar halinde göç etmesine yol açar. Yalnız, zamanla tarımın gelişmesi, insanların sadece tabiî yiyeceklerle kalmayıp, kendileri de ürün yetiştirmeye başlamalarından sonra daha sabit medeniyetlerin kurulması mümkün olmuştur.

Önemli göç sebeplerinden biri de sosyal, siyasî veya dinî baskılardan kurtulma isteğidir. Dinî heyecanlar da zaman zaman halkın yer değiştirmesine yol açmıştır. Budizm'de, Hıristiyanlık'ta bunun örneklerine raslamak mümkündür. Müslümanlık tarihindeyse, «göç» anlamına gelen «hicret» in önemli bir yeri vardır. Hicrî takvim, Hz. Muhammed'in, taraftarlariyle birlikte, Mekke'den Medine'ye göçtüğü milâdî 622 yılından başlar (Bk. Hicret).

Göçler, genel olarak, birden ve toplu bir halk akını halinde değil, daha çok, ağır ve basamaklı bir yerleşme şeklinde olur. İngiliz coğrafyacısı E. G. Ravenstein'e göre, en

Bu harta Orta Asya'dan başlıyan göç hareketinin bütün dünyaya nasıl yayıldığını gösteriyor.

çok görülen göçler kısa mesafeler arasında olanlardır. Çok uzak mesafelere yapılan göçlere ender raslanır. Ravenstein insan topluluklarının yakın yerlere yaptıkları bu göç hareketlerine «göçler kanunu» adını verir. Ona göre, bu tip göçler bütün göçlerin dörtte üçü tutarındadır.

Tarihte Büyük Göçler

İlk insanların yeryüzüne nasıl yayıldıkları hakkında elimizde kesin bir bilgi yoktur. Tarih Öncesi çağlarda Kuzey Kutbu'ndan yayılan buz tabakalarının etkisi altında insanların, hayvanların güneye doğru göçtükleri sanılıyor. Buzların erimesi insanların yeniden kuzeye göç etmelerine yol açtı. Zamanla Afrika'nın kuzey kesimlerinin kuruması, bu çevrede yaşıyanları Nil Vâdisi'ne yerleşmeye zorladı.

Orta Asya'dan Göç. — Bugünkü genel inanışa göre, ilk insan Orta Asya'da ortaya çıkmış, buradan bütün dünyaya yayılmıştır. Ancak, bu inanışın doğruluğu henüz ispat edilmemiştir. Şimdiki halde, bunun gerçek olduğunu gösterecek deliller az olmakla beraber, hatalı olduğunu gösterecek delil yoktur.

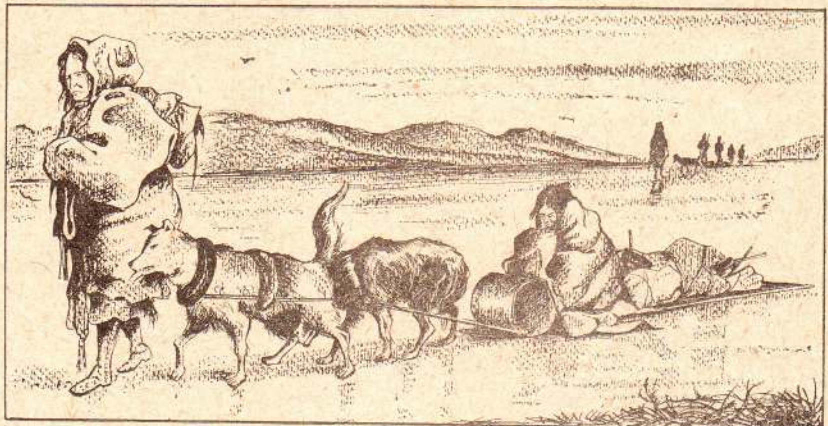
Tarih Öncesi çağlardaki en büyük göçün Asya'dan Amerika'ya olan göç olduğu sanılıyor. Bilginler 20.000 yıl önce böyle bir göç olduğunu, Asya'da oturan insanların Bering Boğazı'ndan Kuzey Amerika'ya geçtiğini sanıyorlar. Bu inanışa göre, o zaman buzlarla kaplı olan bu bölgeden dalgalar halinde göç hareketi olmuştur.

Ortaçağ'daki Göçler. — 1.000 yıl kadar süren ve Ortaçağ diye bilinen devre sırasında Akdeniz bölgesine birçok göç olmuş, bazı iddialara göre de Batı Roma, Doğu Roma ve Bizans İmparatorlukları bu göçlerin sonucunda yıkılmıştır.

III. yüzyılda meydana gelen ve «büyük kavimler göçü» diye anılan bu göç sırasında Hunlar'ın baskısından kaçan Germenler dalgalar halinde Avrupa'ya göç ettiler. Hunlar da, Moğollar ve daha başka göçebeler tarafından yerlerinden çıkarılmışlardı. Hun'lar'ın zoru ile Roma İmparatorluğu sınırlarına giren bu kavimler birçok tarihçiler tarafından «Barbarlar» diye anılır (Bk. Barbarlar). Bundan sonraki yüzyıllarda da Orta Asya'nın göçebe kabîleleri batıya doğru göçlerine devam ettiler. Öte yandan, Çin de önemli göç alanlarından biri oldu.

İslâm'da Göç. — Büyük göç sebeplerinden biri de İslâmlık oldu. VII. yüzyılda Müslüman olan Araplar fetih amaciyle Kuzey Afrika'ya, İspanya'ya, Mısır'a, İran'a doğru yayılmaya başladılar.

Türkler'de Göç. — X. yüzyılda Türkistan büyük bir göç hareketinin kaynağı oldu. Bu hareket sonunda, Türkistan'da yaşıyan Türkler, anayurtlarını bırakarak, batıya doğru göç etmeye başladılar. Bu büyük Türk göçü birçok kollardan oldu. Mezopotamya kesimine gelen Selçuklular, Abbasi İmparatorluğu'nu egemenlikleri altına aldılar, Anadolu'yu fethetmeye başladılar. Bu fetih ve göç hareketi yüzyıllarca sürdü. XIII. yüzyılda Cengiz Han ve sülâlesinin büyük istilâ hareketi oldu. Gerçekte, bir göçten çok istilâ hareketi olan bu büyük akın dalga dalga Avrupa'nın içlerine kadar devam etti.

İnsanların göç etmelerine, her şeyden önce yiyecek bulma sıkıntısı yol açmıştır. En ilkel şartlar altında bile ilk insanlar, hayvanlarını önüne katıp, en lüzumlu eşyaları ile birlikte akıllara durgunluk verecek uzaklıklara kadar gitmişlerdir.

Yüzyıllar boyu süren bu kavimler hareketi sonucu olarak önce gelenler daima daha batıya ilerliyordu. Bu arada Anadolu'nun batısına kadar gelen Osmanlı Türkleri zamanla büyük bir devlet kurdular, XIV. yüzyılda Balkanlar'a geçmeye başladılar. En sonunda, bu hareketlerin sonucu olarak, XV. yüzyılda İstanbul alındı.

Zamanımızdaki göçlerin en önemlisi Avrupa'dan Amerika'ya olan göçtür. A. B. Devletlerinin nüfusu 1790'da 4.000.000'dan ibaretken 1958'de 170.000.000'u geçmiştir ki, bu nüfus artışında göçlerin çok büyük payı vardır. A. B. D. ne 1840'tan 1955'e kadar göç edenlerin sayısı 40.034.000 kişidir.

Amerika'nın keşfinden sonra Güney Amerika'ya da göçler oldu, yalnız 1890-1910 arasında Arjantin'e 2.000.000, Brezilya'ya da 1.000.000 kişi göç etti.

I. ve II. Dünya Savaşları da birçok insanın yerinden yurdundan göç etmesine yol açtı. Hele II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan İsrail Devleti, birçok Musevi'nin Filistin'e göç etmesine yol açmıştır. Yarım milyon kadar Musevi Filistin'e göç ederken, bu bölgede yaşıyan 879.000 Arap da buradaki vatanlarını bırakmak zorunda kalmıştır. Gene II. Dünya Savaşı'ndan sonra Balkanlar'da yaşıyan Türkler'den yüz binlercesi yurdumuza göç etmiştir.

GÖÇÜM

Bazı kimyasal maddelerin veya protoplâzmanın yaklaşma veya uzaklaşma şeklindeki yer değiştirmesidir. Bu yer değiştirme, ışık, ısı, elektrik gibi kuvvetlerin etkisiyle olur. Bitkilerin, güneş ışığı etkisiyle, güneşe doğru dönmesi de bir göçümdür. Buna «güne doğrulum» denir (Bk. Bitkiler).

GÖĞÜS (Bk. İNSAN)

GÖK IRMAK (Bk. ASYA: Nehirler)

GÖKIRMAK (Bk. KIZILIRMAK)

Ziya Gökalp'tan bir şiir :

ALAGEYİK

Ziya Gökalp'ın en güzel şiirlerinden biri «Alageyik» tir. Temiz Türkçe'nin en kuvvetli örneklerinden biri olan bu şiir masal şeklinde bir Türk destanıdır.

Küçüktüm, ufacıktım
Top oynadım, acıktım.
Buldum yerde bir erik,
Kaptı bir alageyik.
Geyik kaçtı ormana,
Bindim bir akdoğana,
Doğan yolu şaşırdı,
Kafdağı'ndan aşırdı;
Attı beni bir göle.
Gölden çıktım bir çöle,
Çölde buldum izini,
Koştum, tuttum dizini,
Geyik beni görünce,
Düştü büyük sevince.
Verdi bana bir elma,
Dedi: «Dinlenme, durma,
Dağdan yürü, kırdan git,
Altunköşk'e çabuk yit.
Seni bekler ezelî,
Orda dünya güzeli...
Bin yıllık çile doldu!»
Bunu dedi, sırroldu.
Yedim sırlı elmayı,
Gördüm gizli dünyayı.
Gündüz oldu geceler,
Ak sakallı cüceler,
Korkunç devler hortladı;
Cinler cirit oynadı.
Kesik başlar yürüdü,
Saçlarını sürüdü.
Bir de baktım melekler
Başlarında çiçekler,
Devlere el bağlıyor,
Gizli gizli ağlıyor.
Kılıcımı çıkardım,
Perileri kurtardım.
Kurtardığım periler
Adım adım geriler,
Kanadını açardı.
Selâm verir, kaçardı.
Az, uz gittim, dolaştım,
Altunköşk'e ulaştım.
Bir kapısı açıktı,
Öteki kapanıktı.
Kapalıydı açarak,
Açığa vurdum kapak.
At önünde et vardı,
İt önünde ot vardı.
At et yemez ağlardı,
İt ot yemez, bakardı.
Otu ata yedirdim,
Eti ite yedirdim
Açtım bir elmas oda,
Dev şahını uykuda
Gördüm, kestim başını.
Dedim: «Hey ifrit, hani,
Nerde dünya güzeli?»
Dedi: «Elinde eli!»
Döndüm, baktım bir Kırgız
Elbiseli güzel kız
Durmuş bakar yanımda.
Şimşek çaktı canımda.
Güldü, dedi: «Türk beyi,
Tanıdın mı geyiği?
Kimse beni bu devden
Alamazdı ancak sen
Kaya deldin, dağ yardın;
Geldin, beni kurtardın.»
Ah, o imiş, anladım,
Sevincimden ağladım.
Dedim: «Turan meleği!
Türkün yüce dileği!
Yüz milyon Türk şu anda
Seni bekler Turan'da.
Haydi, çabuk varalım,
Karanlığı yaralım,
Sönük ocak canlansın,
Yoksul ülke şanlansın!»
İndik, iti okşadık,
At sırtına atladık.
Geçtik nice dağ, kaya,
Geldik Demirkapı'ya.
Kapanması çok yıldı,
«Açıl!» dedim, açıldı.
Yol verince gizli yurt
Aldı bizi bir bozkurt
Kaf dağından geçirdi,
Türk iline getirdi.

Türkçülüğüyle meşhur büyük fikir adamımız

Ziya Gökalp

GÖKALP, Ziya (1875-1924) büyük sosyolog ve Türkçü yazarımızdır. Diyarbakır'da doğdu. Babası Tevfik Efendi de yazardı. Ziya Gökalp daha küçük yaştayken babasının telkinleriyle halk şiirine karşı ilgi duydu. İlk ve orta öğrenimini Diyarbakır'da yaptı. Babasını erken kaybetti. Amcası Hasip Efendi, Ziya'nın özel öğrenimiyle yakından ilgilendi. Arapça ve Farsça'yı öğrenmesine yol açtı. Gazalî, Farabî, İbni Rüşt, İbni Sînâ gibi fikir adamlarını okuttu. Çok küçük yaşta karşılaştığı bu eserler, Ziya'da bir buhrana yol açtı. Doktorken tabiat bilgisi okutan çok bilgili bir öğretmenin teşvikleri de Ziya'yı fikir dünyasına yöneltmiştir. Şahsi sebeplerin de zoru ile bir gün beynine ateş ederek kendini öldürmeye kalktı. Bunu çok hafif atlattı. Hayatı kurtulduktan sonra kendisine bir yön bulmak istedi. İstanbul'a gelip Baytar Okulu'na girdi. Hürriyetçi düşüncelerinden dolayı hapse atıldı. Dokuz ay yattıktan sonra Diyarbakır'a sürgün edildi. Orada, ölmüş bulunan amcasının kiziyle evlendi.

Ziya Gökalp

1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilânı üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Diyarbakır şubesini kuran Ziya, İstanbul'a, daha sonra Selânik'e gitti. Orada Ali Canip'le Ömer Seyfettin «Genç Kalemler» dergisini çıkarıyor, dilde sadeleşme, millîleşme amacını güdüyorlardı. O sırada Osmanlıcılık'la İslâm birliği gibi iki zıt fikir yüzünden aydınlar ne yanı tutacaklarını şaşırmış durumdaydılar. Ziya, «Gökalp» takma adiyle, «Genç Kalemler» de «Tûran» adlı manzumesini yayınladı. Bu, hem onun Gökalp diye tanınmasına, hem de Türkçülük, dilde millîleşme cereyanlarının derlenip toparlanmasına yol açtı. Yeni Lisan'cıların fikir yönünü hazırlayıp beslemeye başladı.

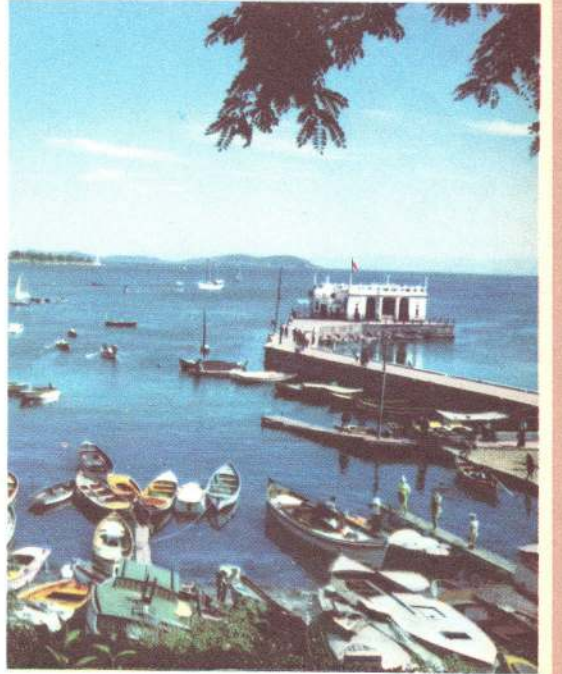
Z. Gökalp İttihat ve Terakki genel merkezinde parti genel sekreteri olarak siyasi çalışmalara katılıyor, sosyoloji ve dil alanında da ülküsünü açıklıyan eserler veriyordu. Dilde bağlandığı esaslar, Arapça ve Farsça'nın dilbilgisine ait kuralları tatbik etmemek, halk diline girmiş kelimeleri Türkçe saymak, yeni fikirler için dilimizin türetim kurallarına göre kelime türetmekti.

Birinci Dünya Savaşı kaybedilip de, İstanbul işgal olununca, Ziya Gökalp da, ateşli milliyetçilerle birlikte, İngilizler tarafından bir gemiye bindirilip Akdeniz'deki Malta adasına sürgüne gönderildi. O sırada kur- «Yeni Mecmua»' yı çıkarmaktaydı, bu dergi,

ISTANBUL

Ortaköy Camisi Boğaz'ın Rumeli kıyısında bir inci gibi durur.

Moda, İstanbul'un en güzel yerlerinden biridir. Resimde iskele görülüyor.

Rumeli Hisarı İstanbul'un en eski tarihî anıtlarından biridir.

memleket gençlerine her manada ışık tutuyordu.

Malta'dan İstanbul'a gelen Ziya Gökalp, oradan da Samsun'a geçti. Ailesini yanına aldırdı. Bir ay kadar Ankara'da kaldılar. Sonra Diyarbakır'a gittiler. 1922'de Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Heyeti başkanlığına tâyin edildi. İkinci devrede B.M.M.'ne Diyarbakır milletvekili seçildi. Eski bir mide rahatsızlığı şiddetle teptiğinden İstanbul'a geldi. Büyükada'da, tedavi görmekte ve «Türk Medeniyeti Tarihi» adlı büyük eserini hazırlamaktayken, 24 kasım 1924'te öldü.

Ziya Gökalp, «Yeni Mecmua», «Küçük Mecmua» gibi birkaç dergi çıkarmış, çeşitli gazete ve dergilerde birçok makale yayınlamıştır. Hakkında pek çok yayın yapılmakla beraber eserlerinin tamamı, tam bir takım halinde basılmış değildir. Üniversite'deki hocalığı sırasında hazırlanmış notlarını sonradan çeşitli eserlerinde kendisi malzeme olarak kullanmıştı. Gökalp, Fransız sosyologu Emile Durkheim'in fikirlerini cemiyetimizin yapısını araştırmada rehber saymakla tanınmıştı.

Başlıca eserleri şunlardır: Kızıl Elma (şiirler, 1913), Yeni Hayat (şiirler, 1918), Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak (1918), Altın Işık (nazım ve nesir karışık, 1920), Türkçülüğün Esasları (1923), Türk Medeniyeti Tarihi (1925).

ÜLKER İLE AYDIN

Ziya Gökalp, 1915'te şiirlerini «Kızıl Elma» adı altında topladı. Bu onun ilk şiir kitabıydı. Bu eserde, siyasi gayesini birtakım çocuk hikâyelerine serpiştirerek veriyordu. «Ülker ile Aydın», konusunu bir halk masalından almakla beraber, sonunda Gökalp'ın Turancılık fikrini aşılamak maksadiyle yazdığı belli olan, en uzun hikâyesidir. Buraya, masalın konusunu, içinden bir parçayı aynen alarak, özetliyoruz.

VAKTİYLE bir adamın eski eşinden biri Ülker (kız), öbürü Aydın (oğlan) adında iki çocuğu vardı. Adam ikinci defa evlenince, yeni eşinden de Zeynep adında bir kızı oldu. Ancak, Ülker ne kadar güzelse, Zeynep de o kadar çirkin bir kızdı. Anası, Zeynep yüzünden öksüzlere karşı çok kötü davranıyor, onlardan kurtulmanın yolunu arıyordu. En sonunda kocasını kandırdı. Bir gece adam, iki kardeşi ormana götürüp orada bırakmaya razı oldu.

Ertesi sabah erkenden yola çıktılar, dağda, ormanda akşama kadar gezip dolaştılar. Gece olunca evlerine dönemiyecek kadar geç kaldıklarını gördüler. Bunun üzerine ormanda gecelemeye karar verdiler. Yalnız Aydın kuşkulanmıştı. Babasının eteğine yatarak uyudu. Çocukları iyice uyuyunca, hain baba, makasla eteğini kesti, onları bırakarak kaçtı.

Sabah olup da çocuklar uyanınca, babalarını göremediler. Yapayalnız kalmışlardı. Aydın ağlamaya başladı. Ülker onu avuttu. Bu hali, üvey analarının babalarına büyü yapmasiyle yorumladılar. Dolaşmaya çıktılar. Azık diye tuzlu pastırma yediklerinden içleri kavruluyordu. Bir pınar başına geldiler ki suyu buz gibi. Aydın tam içmeye davranırken bir kuş dile geldi, bu pınardan içenin kaplan olacağını söyledi. Bunun üzerine, vazgeçtiler. Biraz daha dolandılar, yeni bir pınar gördüler. Aydın tam içecekken bir kuş dile geldi, bu sudan içenin yılan olacağını söyledi. Ülker kardeşini güç vazgeçirdi. Ama, üçüncü pınarda vaktinde davranamadı. Bir kuş dile gelip haber verdiği halde Aydın sudan içti, ceylân oldu. Ceylânla Ülker ormanda geze geze bir boş kulübe buldular, içine yerleştiler. Ceylân her gün çıkıp geziyor, akşama kulübeye gelerek kapıyı vuruyordu.

Günlerden bir gün, zamanın hakanı ormanda ava çıktı. Ceylânı gördü. Peşine düştüyse de yetişemedi. Ceylân atlıları epey yorduktan sonra kulübesine döndü. Bu sırada, düştü, ayağından yaralandı.

Düşe kalka geldi çattı evine,
Kapısını vurdu: Tak, tak, tak yine.
— «Kim o?»
— «Güzel ablacığım, aç, ben'im...»
— «Vay, sen misin, ormanlarda gezenim?»
Açılınca kapı, girdi içeri.
Arkasında varmış meğer bir çeri,
Macerayı görüp gider divâna,
Bu esrarlı işi söyler sultana.
Hemen tellâl çağırtarak padişah
Der ki: «Yarın atılmasın bir silâh.
Ceylân tekin değil; kimse değmesin,
Mızrağını ona doğru eğmesin.»

Ertesi sabah ceylân gene ormana gitti. Kulübenin yerini öğrenen hakan, ondan önce kapıya geldi, tak, tak, tak diye vurdu. Aynı sorulara aynı karşılıkları verdi. Ülker kapıyı açınca hakan ona âşık oldu. Onu ceylâniyle beraber almaya razı oldu. Evlendiler.

Günün birinde hakan savaşa gitti. Ülker'in ise bir çocuğu olacaktı. Pencereden bakıp oyalanırken, kara suratlı bir kadın mâniler söylemeye başladı. Sonunda Ülker'i kandırarak uzattığı iple saraya çıktı, elbiselerini değiştirip sultanı göle attı. Gölde Ülker'i bir balık yuttu. Ceylân bu işi biliyordu. Her akşam gölün kıyısına gidip ablasına sesleniyor, derinlerden gelen cevaplarını dinliyordu. Ülker, balığın karnında olduğunu, kucağında da doğmuş çocuğunu tuttuğunu söylüyordu.

Günlerden bir gün, savaş bitti, hakan geri döndü. Sarayda Ülker'i aradı, bulamadı. Onun esvaplarını giyen kara suratlı kadının o olmadığını anlamıştı. Her yerde Ülker'i arattı, bulduramadı. En sonunda, ağlıyarak bahçeye çıktı. Ceylân ona doğru geldi. Onu alıp gölün kıyısına götürdü. Ağlıyarak feryat etti. Hakan ceylânın sözlerinden, Ülker'in gölde olduğunu anladı. Ağ attırdı, balığı tutturdu. Karnını yardırıp Ülker'le çocuğunu kurtardı.

Çocuğun adı Turan'dı. Turan'ı gören ceylân, hemen bir silkindi, yeniden Aydın kılığına girdi. Büyü bozulmuştu. Hain Zeynep her şeyin mahvolduğunu anlayınca kendisini göle attı, boğuldu. Zeynep öldü, Ülker erdi murada...

GÖKDELEN

Genel olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin şehirlerinde raslanan çok katlı binalara «gökdelen» (İngilizcede «skyscraper» göktırmalıyan) denir. Bunlar ilk olarak Chicago'da ve New York'ta yapılmıştır.

Bu şehirlerde «gökdelen» binaların yapılmasını gerektiren çeşitli sebepler bir araya gelmiştir. Bunların en önemlileri endüstrinin gelişmesiyle halkın şehirlerde toplanması, böylece nüfusun artması, arsa fiyatlarının çok yüksek olmasıdır. Hem artan nüfusa barınacak yer bulmak, hem de en küçük arsadan en çok faydalanmak üzere bu büyük şehirlerde yüz katı aşan binalar yapılmaya başlanmıştır.

İlk gökdelen, 1884'te Chicago'da yapılan Security Building (Güvenlik Binası)'dır. Bu gökdelen, istenilen yüksekliğe erişebilmesi için dövme demirle dökme demirden bir iskelet üzerine yapılmıştır. Son teknik imkânlar sayesinde, yeni yapılan gökdelenlerin iskeletleri için çelik kullanılmakta, böylece daha sağlam olmaları sağlanmaktadır.

Gökdelenlerin yapılması için en uygun yer kayalık bölgelerdir. İlk önce bu kayalara tutturulan beton temeller yapılır. Bunlara «duba» denir. Gökdelenin yüksekliğince uzanan, yapının ağırlığını taşıyan çelik sütunların temelini beton dubalar meydana getirir. Sonra, çelik sütunların arasına, katların tabanlarını meydana getirecek şekilde, yatay çelik kirişler yerleştirilir. Binanın ağırlığını taşımadığı için çok hafif olabilen dış duvarlar bu çelik iskeletlerin üzerine örülür. Her katın duvar ağırlığını kendi bölümünde bulunan çelik sütunlar taşıdığı için, binanın genel ağırlığı bölünmüş olur. Hattâ çelik iskelet kurulduktan sonra duvar ör-

New York'taki gökdelenlerin çokluğu ve büyüklüğü limana giren turistleri hayret içinde bırakır. Şehrin nüfusunun kalabalık olması, yüksek binaların yapılmasına yol açmıştır.

ŞEHİR İÇİNDE AYRI BİR ŞEHİR

● Dünyanın en yüksek binası olan Empire State Building, New York'ta göğe doğru yükselen bir şehirden farksızdır. 102 katlı binanın içinde gerekirse 25.000 kişi barınabilir. Bir iş çevresi olan Empire State Building'i mahalle haline getirmek kabil olsaydı, New York'ta mesken sıkıntısı diye bir şey kalmazdı.

Bu muazzam binanın yüksekliği 1950'de eklenen televizyon kulesiyle daha da arttı. Bugün New York'un belli başlı bütün televizyon şirketlerinin alıcı ve verici istasyonları Empire State Building'dedir. Binanın 102 kat oluşuna karşılık, 74 büyük asansör bu binada işi olanları kolayca istedikleri katlara çıkarabilmektedir. Binanın üst katlarındaki küçük rasathaneleri her yıl bir milyondan fazla meraklı gezer. Amerika'ya gelen turistlerin de en belli başlı zevklerinden biri Empire State Building'in üst katlarından New York'u seyretmektir.

⁂

Binanın içinde sayısız lokanta, gazino ve çay salonları vardır. 1931'de tamamlanan bina 1954'te inşaatı yapan şirketin sahibi Henry J. Crown tarafından satın alınmıştı. Bina 1961'de 65 milyon dolara bir avukata satıldı. Binanın yıllık geliri 12 milyon doları aştığına göre, avukat beş sene içinde parasını geri almış olacak, kâra geçecek...

⁂

1945'te bir bombardıman uçağının binaya çarpması sonunda 13 kişi ölmüş, 25 kişi yaralanmıştı. Bu kazadan sonra binaya gayet kuvvetli projektörler kondu. Bunların ışığı havadan New York'un 500 kilometre ötesinden bile görülecek kadar kuvvetlidir. Empire State Building özel polis teşkilâtı, elektrik, telefon şebekesiyle şehir içinde ayrı bir şehirden farksızdır.

Yalnız Amerika Birleşik Devletlerinde değil, diğer ülkelerde de gökdelenler inşa edilmektedir.

me işinin aşağıdan başlıyarak yukarı doğru devam etmesi zorunluğu yoktur. İstenilen katın duvarları ilk olarak örülebilir. Çeliğin gökdelenlerde bir yapı malzemesi olarak kullanılmasına başlanmadan önce, yapıların duvarlarını bütün ağırlığı taşımak üzere çok kalın, sağlam yapmak gerekiyordu. Bu yüzden, demir kullanılarak yapılmış olan gökdelenlerin ilk katları üst katlardan daha kalın, daha geniştir.

Amerika'daki gökdelenlerin başında, New York'taki Empire State Building gelir. Dünyanın en yüksek yapısı olan bu gökdelen 102 katlıdır, sonradan eklenen televizyon kulesiyle birlikte, 448 m. yi bulur. Bundan başka, gene New York'ta 77 katlı Chrysler, 70 katlı R.C.A, 60 katlı Woolworth, 50 katlı Metropolitan binaları vardır.

Chicago gökdelenleri arasında en önemlileri, 45 katlı Opera Binası, 44 katlı Ticaret Odası Binası, 43 katlı Tribune Tower, 40 katlı Pure Oil, 30 katlı Wrigley, 25 katlı Daily News binalarıdır.

DÜNYANIN EN YÜKSEK GÖKDELENLERİ, KULE VE ANITLARI

Empire State Building (New York)	*448 m.*
Chrysler Building (New York)	*319 m.*
Eiffel Kulesi (Paris)	*300 m.*
60 Wall Kulesi (New York)	*285 m.*
Manhattan Bankası (New York)	*283 m.*
RCA (New York)	*259 m.*
Woolworth Building (New York)	*242 m.*
Golden Gate Kulesi (S. Francisco)	*227 m.*
Lomonosov Üniversitesi (Moskova)	*208 m.*
Rangun Tapınağı (Birmanya)	*170 m.*
Washington Anıtı (Washington)	*169 m.*
Mole Antonelliana (Torino)	*164 m.*
Ulma Katedrali (Almanya)	*161 m.*
Banco de Estado (Brezilya'da S. Paolo)	*158 m.*
Rouen Katedrali (Fransa)	*151 m.*
Keops Piramidi (Mısır)	*146 m.*
Strasbourg Katedrali (Fransa)	*142 m.*
S. Stefan Katedrali (Viyana)	*137 m.*
S. Pietro Kilisesi (Roma)	*132 m.*
S. Gaudenzio'nun kubbesi (Novara)	*121 m.*
Anvers Katedrali (Belçika)	*120 m.*
Torazzo (Cremona)	*115 m.*
S. Maria del Fiore (Floransa)	*113 m.*
S. Paul (Londra)	*110 m.*
Madonnina Katedrali (Milano)	*109 m.*
S. Marco Kulesi (Venedik)	*99 m.*
Beyazıt Kulesi (İstanbul)	*85 m.*

Günümüzün ünlü mimarları, dünya nüfusunun gittikçe artması karşısında, fazla yer kaplamıyan yüksek binalara önem vermeyi doğru buluyorlar. Bundan dolayı, saydığımız gökdelenlere, yakın gelecekte yenilerinin ekleneceği muhakkak gibi görülüyor.

GÖKGÜRÜLTÜSÜ

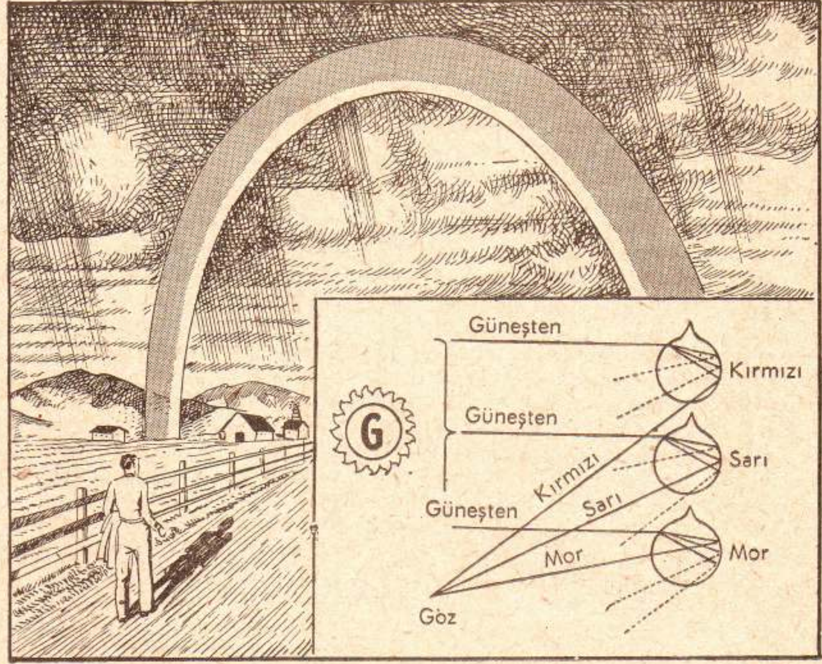
Şimşek çakmasından sonra duyulan gürültüdür. İlkel insanlar gökgürültüsünü öfkelenen tanrıların sesi sanır, çok korkarlardı. Bugün gökgürültüsünün hızla genişliyen havanın etkisinden meydana geldiğini biliyoruz.

Yıldırımı meydana getiren çok kuvvetli elektrik akımı, şimşek çakması kadar kısa bir zaman içinde çevresindeki havayı şiddetle ısıtır. Bu ısınma hava moleküllerini birdenbire genişletir. Genişliyen hava hızla daha soğuk havanın bulunduğu yerlere dolar. İşte havanın bu hareketinin meydana getirdiği dalga gökgürültüsünü doğurur.

Gökgürültüsünün çeşitli sesleri vardır. Ağır ve derinden gelen bir ses, gökgürültüsünün uzaklarda olduğunu gösterir. Çatırtılı gökgürültüsü, yıldırım birçok kollara ayrıldığı zaman duyulur. Şimşek çakmasından sonra duyulan en kuvvetli sesi, yıldırımın asıl gövdesi, arkadan gelen sesi ayrıldığı kollar meydana getirir. Ses hızı ışık hızından çok az olduğundan, daima şimşek görüldükten sonra gökgürültüsü duyulur. Bu bakımdan, şimşeğin görülmesiyle, sesin duyulması arasında geçen zaman hesaplanarak yıldırımın bizden uzaklığını bulabiliriz. Meselâ şimşeğin görülmesiyle sesin duyulması arasında 5 saniye geçiyorsa, yıldırım bizden 2 km. kadar uzakta demektir (Bk. Yıldırım).

Gökgürültüsü şimşeğin etkisiyle ısınan havanın birden genişlemesinden ileri gelir. Şimşeğin ne kadar uzakta olduğunu anlamak kolaydır. Şimşek çaktığı anda saatinize bakın. Gökgürültüsü 5 saniye sonra duyuluyorsa şimşek 2 km. kadar uzakta demektir.

Bir prizmadan geçen ışınlar nasıl yedi renge ayrılırlarsa, yağmur damlacıkları içinden geçen güneş ışınları da sırasiyle kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi, lâcivert ve mor olmak üzere yedi renge ayrılır.

GÖKKUŞAĞI [Alkım]

Yağmurdan sonra güneş çıkınca bazan gökyüzünde görülen yarım daire biçimindeki renkli kuşaktır. Güneş ışıklariyle yağmur tanecikleri bu görüntünün ortaya çıkmasına yol açarlar.

Bilindiği gibi, güneş ışığı aslında beyaz değildir, yedi rengin karışmasiyle meydana gelmiştir. Bu renkler, sırasiyle, kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi, lâcivert, mordur (Bk. Tayf; Prizma). Güneş ışığı bir prizmadan geçecek olursa bu yedi renge ayrılır, aynı zamanda da kırılır. Bu olay bazı zamanlarda ayna kenarlarında, billûrlarda da görülür.

Gökkuşağı ise yağmur damlacıkları içinden geçen güneş ışıklarının kırılarak renklerine ayrılması sonunda ortaya çıkar. Yağmur damlacıkları, biçimleri dolayısiyle, prizma gibi ışığı renklerine ayırırlar. Güneş ışığı yağmur damlasının bir yüzünden girerken kırılır, damlanın içinden geçer, yeniden kırılarak dışarı çıkar. Bu sırada da renklerine ayrılır. Biz birçok damladan kırılarak çıkan ışıkları görebildiğimiz için gökkuşağı ortaya çıkar. Demek ki aslında böyle bir kuşak yoktur; yalnız, gökyüzünden gelen bir ışık demeti bize gökte renkli bir kuşak görüntüsü verir.

GÖKKÜRE (Bk. GÖKYÜZÜ)

GÖKSU

Yurdumuzda bu adla anılan birçok akarsu vardır. Başlıcaları şunlardır:

1. — Akdeniz Bölgesi'nde Taşeli yöresinin en önemli akarsuyudur. Eski adı Kalykadnos olan bu ırmak Batı Toroslar'dan iki kol halinde çıkar. Güneydeki kol Geyik Dağları'ndan, daha uzun olan kuzeydeki kol da Haydar Dağları'ndan iner. Her iki kol da Taşeli yöresinin kalker yapılı yaylaları içinde derin boğazlar meydana getirerek akarlar. İki kol Mut'un güneyinde birleştikten sonra Göksu adını alır.

Güneydoğuya doğru akan Göksu, Silifke'den başlıyarak Akdeniz kıyısında geniş bir çatalağız meydana getirir, bu çatalağızın doğu ucunda denize dökülür. Ova ise denize doğru güney doğrultusunda uzanır, İncekum Burnu ile son bulur. 268 km. uzunluğunda olan Göksu'nun suları kışın çok kabarır, yazın ise çok azalır.

Bu ırmağın tarihî bir şöhreti de vardır: 3. Haçlı seferine komuta eden İmparator Friedrich I. Barbarossa bu suda boğulmuştur.

2. — Seyhan nehrinin iki önemli kolundan biridir (öteki önemli kol: Samantı). Uzunluğu 188 km.'dir.

3. — Maraş'ın kuzeyindeki Engizek Dağı'ndan çıkarak Fırat'a karışır, uzunluğu 150 km.'dir.

4. — Yirce Dağları'ndan çıkarak, İnegöl ve Yenişehir ovalarından geçip, Osmaneli aşağısında Sakarya'ya karışan bir sudur. Yukarı çığırında Kocaçay adı ile anılan bu akarsuyun uzunluğu 110 km.'dir.

GÖKSU

Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Anadoluhisarı ile Küçüksu Deresi arasındaki yerin adıdır. Hisar'ın dibinde denize dökülen Göksu deresi, adını buraya vermiştir. Göksu Çayırı, Göksu Kasrı da, gene bu derenin denize döküldüğü yerdedir.

Göksu deresi, kıvrıntılarla içeri kadar gider. İki yanı ağaçlıktır. Tatlı tepeler arasın-

da akar. Kayıkla dolaşmaya elverişli, genişçe bir deredir. Vaktiyle burası, Göksü Çayırı ile birlikte, İstanbul'un en gözde gezi yerlerindendi.

Göksu deresinin, getirdiği çamur seramik, çanak çömlek işlerine yaraması dolayısiyle o çevrelerde testicilik ilerlemişti. Suyu sızdırıp serin tutması, dayanıklılığı bakımından Göksu testileri çok aranırdı.

Göksu Kasrı. — Kasr-ı Hümayun (Padişah Sarayı) çok eski zamandan beri vardı. İlkin I. Mahmut zamanında sadrazam Divitdâr Mehmet Paşa'nın nezareti altında ahşap bir köşk yapılmıştı (1751). III. Selim ve II. Mahmut zamanlarında tamir gördü. 1856'da ise, Abdülmecit tarafından yıktırıldı, şimdiki kâgir şekliyle yeniden yaptırıldı.

Kasır, Boğaziçi'nin Anadolu kıyısında, Kandilli ile Anadoluhisarı iskeleleri arasındadır. Küçüksu Deresi'nin Göksu Deresi'yle birleştiği yerde, Küçüksu iskelesinin hemen yanındadır. Bu bakımdan, «Küçüksu Kasrı» diye anıldığı da olur.

Kasrın Küçüksu çayırı tarafında bulunan güzel bir çeşme Sultan Abdülâziz'in annesi tarafından yaptırılmıştır. Göksu Kasrı ile güzel bir bütün teşkil eden bu çeşme Valide Çeşmesi veya Küçüksu Çeşmesi diye tanınır.

GÖKSUN

Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde Maraş iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Elbistan, güneyde merkez ve Andırın, batıda Adana'nın Saimbeyli ve Mağara, kuzeybatıda Kayseri'nin Sarız, kuzeyde Maraş'ın Afşin ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Çardak adında bir bucağı 51 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.902 km²

Nüfusu: 33.744 (1960 sayımı)

İlçe, Ceyhan nehrine karışan Göksun Çayı çevresinde gelişen Göksun Ovası ile bu ovayı çevreliyen yüksek dağları kaplar. Bu dağlar çoğunlukla kalker yapılıdır. İlçede yazları kurak, kışları oldukça soğuk geçen bir iklim hüküm sürer, doğal bitki örtüsü fakirdir. En önemli akarsu Göksun Çayı'dır.

Buğday, çavdar, arpa, mısır ilçede en çok yetiştirilen tahıl çeşitleridir. Göksun'un dağlık kesimlerinde hayvancılık da yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Göksun kasabası Göksun Ovasının kuzey kenarı yakınında bir tepecik üzerinde kurulmuştur. Denizden 1.240 m. yükseklikte olan bu kasaba Maraş'a 101 km. lik, pek düzgün olmıyan bir yolla bağlıdır. Aynı yol Kayseri'ye kadar da uzanır. Her iki doğrultudaki yolları da yetersiz olduğundan kasabanın ekonomik gelişmesi geri kalmıştır. 1960 sayımına göre 3.703 nüfusu olan Göksun kasabası, üç mahalleden meydana gelmiştir.

GÖKTAŞI

Gezeğenler arasında dolaşan küçük gök cisimleridir. Bunlar dünya atmosferine girince sürtünme dolayısiyle yanar, ışık saçarlar (Bk. Akanyıldız; Meteor). Gene gök cisimlerinden olan asteroitler, belirli bir yörünge üzerinde dönen küçük gezeğenlerdir (Bk. Gezeğenler).

GÖKTÜRK DEVLETİ (Bk. KÖKTÜRKLER)

Mavi Bir Kubbe Gibi Yeryüzünü Çevreliyen Boşluk: Gökyüzü

GÖKYÜZÜ, mavi bir kubbe gibi yeryüzünü çevreliyen sonsuz boşluktur. Açık havalarda göğü açık mavi renkte görürüz. Kapalı havalarda bu güzel renk kaybolur, gökyüzü kararır. Çok defa güneşin batışı sırasında da gökyüzü kızıl bir renge boyanır.

Göğe devamlı mavi rengini veren de, zaman zaman kırmızı bir görünüş almasına sebep olan da atmosferdir. Bilindiği gibi, atmosfer azot, hidrojen, oksit gibi gazlardan yapılmıştır. Güneş ışığı bu gazların arasından geçerken dağılır. Bu dağılma ışınların rengine göre değişir. Kısa dalgalı ışınlar da en çok dağılanlardır. Atmosfere en çok dağılan mavi, en az dağılan da kırmızı ışınlardır. Mavi ışınların çok dağılmasından dolayı biz gökyüzünü bu renkte görürüz.

Havadaki toz tanecikleri az olursa bize yansıyan mavi ışınlar artar, o zaman gökyüzü daha koyu mavi renkte görünür. Güneş batıya yaklaşınca, ışınları daha kalın bir atmosfer tabakası içinden geçer, mavi ışığın büyük bir kısmı kaybolur. Biz de göğün bir kesimini kırmızı görürüz. Dünyanın çevresinde atmosfer olmasaydı göğü kapkara görecektik, güneş, yıldızlar, ay da bu kapkara zemin üzerinde birer ışık noktası halinde parıldıyacaklardı.

Gökyüzü en ilkel çağlardan beri çeşitli yönlerden insanların dikkatini çekmiştir. İlkel insanlar gökyüzünde dönüp durur gibi görünen güneşe, aya tapmışlardır. Eski Çin'de, Mısır'da M. Ö. 3000 yıllarında gökyüzüyle ilgili çalışmalar yapılmış, bu çalışmalar Eski Yunanlılar zamanında iyice ilerlemiştir (Bk. Astronomi).

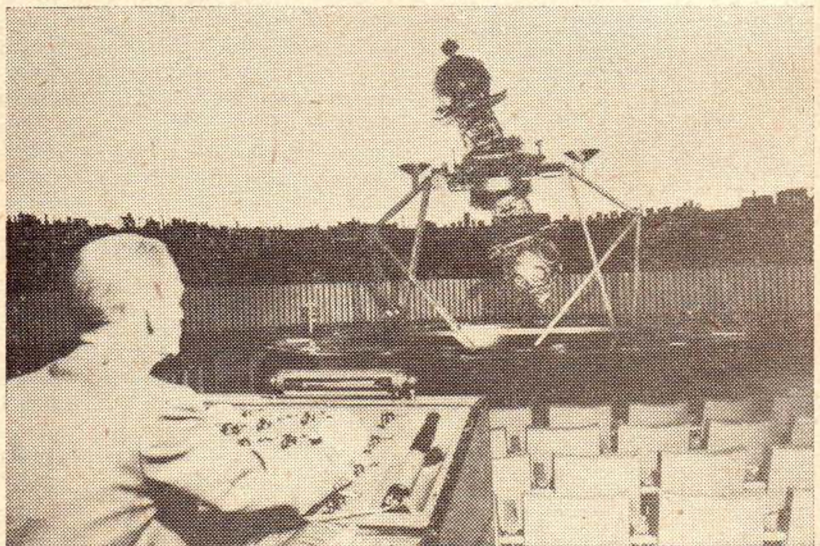
İnsanlar gökyüzünde parıldıyan ay, güneş ve yıldızlardan, çok eski zamanlardan beri, yön bulma işinde faydalanmışlardır. Bugün de yıldızlar yön bulmada gene faydalı oluyor. Gökyüzü zamanımızda da insanların ilgisini fazlasiyle çekmekte, dünyanın her yanından göğün derinliklerine yöneltilen çeşitli teleskoplarla bu mavi kubbenin sırlarının çözülmesine çalışılmaktadır.

Gökküre

Eskiden gök, dünyayı çepeçevre kuşatan bir küre sanılırdı. Böyle bir küre üzerinde astronomi olaylarını açıklamak çok kolay olduğundan gökküre kavramı bugün de astronomide kullanılıyor. Gökkürenin merkezi Dünya sayılır. Yüzeyinde sabit yerlerde yıldızlar bulunduğu kabul edilir.

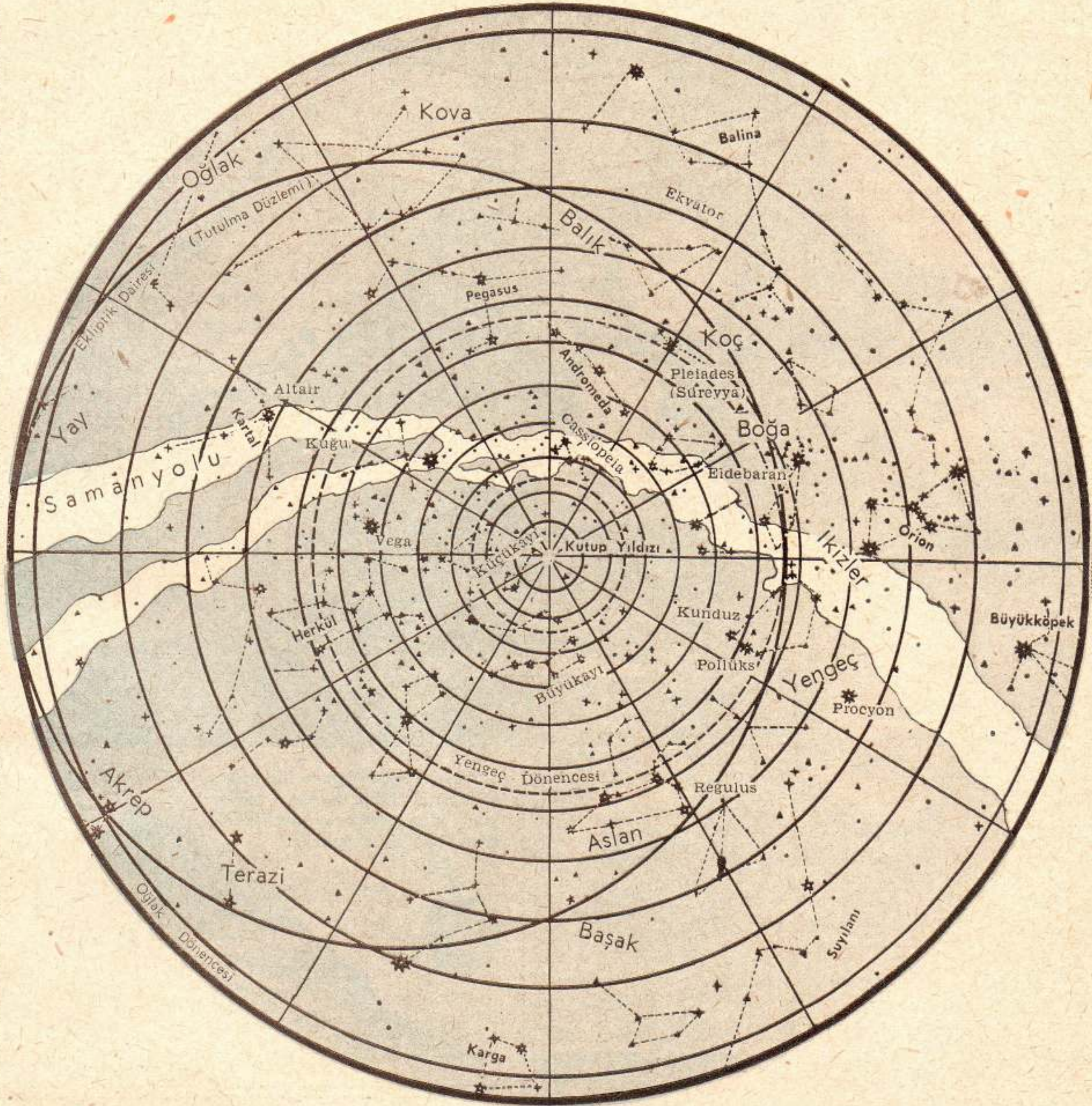
Gökyüzünün görünüşü aydan aya değişir. Gökküre üzerinde yerlerin tesbit edilebilmesi için, astronomlar, dünyada olduğu gibi, meridyen ve paraleller tasarlarlar. Güneşin bir günlük görünür hareketi sırasında çizdiği en büyük daire «gök ekvatoru» olarak kabul edilir. Gökkürenin merkezinde bu ekvatorun düzlemine dik olan eksene «evrenin ekseni», gökkürenin paralellerine de «gün daireleri» denir. Gün dairelerinin merkezleri bu eksen üzerindedir. Evrenin eksenının, kuzey ve güneyde gökküreyi deldiği kabul edilen noktalar da kutuplardır. Bunlardan ufkun üstündekine «göğün kuzey kutbu», öbürüne de «göğün güney kutbu» denir.

Gökküre, üzerinde sabit noktalar gibi duran yıldızlarla beraber evrenin ekseni etra-

Gökyüzündeki cisimlerin hareketlerini incelemek, yerlerini belirtmek için «Plâneteryum» adı verilen bir aletten faydalanılır. Büyük bir kubbenin içine yerleştirilen bu alet, belirli bir yavaşlıkta dönerek, kubbenin tavanına yıldızların yerlerini işaret eder. Kubbenin ufuk kesimine, bir şehir manzarası vermek için bina şekilleri çizilmiştir. Fotoğrafta kubbenin içi, alet ve bunun kumanda tablosu görülüyor.

KUZEY YARIMKÜRESİ'NDEN GÖRÜLEN YILDIZLAR VE BURÇLAR

• Kuzey Yarımküresi'nden bakılınca gökyüzü yukarıdaki gibi görünür. Ancak, bu görünüşte dünyanın çeşitli yerlerine, mevsimlere göre bazı değişiklikler olur. Gökyüzüne serpilmiş birçok yıldız kümeleri eskiden beri türlü adlarla tanınır. Bunlar burçlardır. Zodyak burçları ekliptik dairesi üzerinde bulunurlar. Hepsi on iki tanedir. Berrak gecelerde gökyüzüne bakarsak beyazımtırak bir şerit halinde Samanyolu'nu görürüz. Samanyolu, içinde Güneş Sistemi'nin de bulunduğu büyük bir bulutsudur. Dünyamız, Güneş Sistemi'yle birlikte, Samanyolu'nun kollarından birinde bulunur. Samanyolu'nun dışında da başka sayısız bulutsular, yıldızlar vardır.

Gözle bakıldığı zaman ancak 3.000 kadar yıldız görünür. Halbuki astronomların bütün gökyüzünde fotoğrafını çekebildikleri yıldızlar 30.000.000.000 kadardır.

İnsanlar çok eski çağlardan beri yıldızlardan yön bulmada faydalanmıştır. Astronomlar zamanın tesbiti işinde gene belirli yıldızlardan faydalanırlar. Paralel ve meridyenlerin yeri yıldızlara bakarak bulunur. Kuzey Yarımküresi'nde hemen herkesin tanıdığı bir yıldız vardır: Kutup Yıldızı. Bu yıldız kuzeyi gösterdiği için, karada olsun, denizde olsun, insanlar yön bulmada daima ondan faydalanırlar. Güney Yarımküresi'nde güneyi gösteren bir yıldız yoktur. Bu kesimde Güney Haçı Burcu aynı işi görür. Yalnız, Güney Haçı, Güney Kutbu'ndan 30° uzakta bulunur. Güneyi hesaplarken bu farkı akıldan çıkarmamak gerekir.

Dünya ve Güneşe göre gökcisimlerinin büyüklüğü

Güneş bu büyüklükte olursa, Dünya'mız onun yanında ufak bir nokta gibi kalır.

300 milyon kilometre

GÜNEŞ

Dünya'nın Güneş çevresindeki yörüngesi

GÜNEŞ

ELDEBARAN

ARCTURUS

KAPELLA

VEGA

SİRİUS

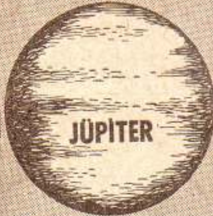
BETELGEUSE

ANTARES

Bir kuyruklu yıldız

Bilinen en büyük yıldızdır, 600 milyon km. çapındadır.

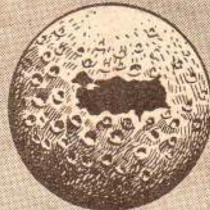

Dünya, en büyük gezeğen olan Jüpiter'le yan yana gelecek olsa bu kadar ufak kalır.

En küçük gezeğen olan Merkür de Dünya'nın yanında ancak bu kadar kalır.

Türkiye hartası Ay'da burada görüldüğü kadar bir yer kaplar.

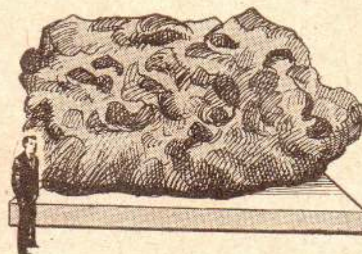

1.000 m. yüksekliğinde bir dağın yanında bir kiraz neyse, en büyük yıldız olan Antares'in yanında da Dünya o kadar ufak kalır.

Şimdiye kadar keşfedilmiş gezeğen ve yıldızlar, Samanyolu'nun üzerine toplanabilse ancak bu dairenin içindeki kadar bir yer kaplar.

Büyük bir göktaşı

Gökyüzünün en küçük parçaları akanyıldızlardır. Bunların arasında bir bezelye tanesi, hattâ bir kum tanesi kadar küçük olanlar da vardır.

fında doğudan batıya doğru dönüyor gibi görünür. Bu görünüş, dünyanın ekseni etrafında dönmesinden ileri gelmektedir.

Gökkürenin paralellerine «gün daireleri» denildiği gibi, meridyenlerine de «saat daireleri» denir. Gün dairelerinin başlangıç noktası gök ekvatoru, saat dairelerinin başlangıç noktası da dünyadaki meridyenlerin başlangıcı gibi Greenwich kabul edilir. Gökkürede birbirine 15'er derece aralıkla 24 saat dairesi vardır. Saat dairelerinin arası da dakika ve saniyelere bölünmüştür. Bütün astronomlar bir gök cisminin yerini belirtmek için bunlardan faydalanırlar.

TÜRKİYE'NİN EN BÜYÜK GÖLLERİ

Van Gölü	3.764 km²
Tuz Gölü	1.620 »
Beyşehir Gölü	651 »
Eğridir Gölü	517 »
İznik Gölü	208 »
Manyas Gölü	178 »
Burdur Gölü	176 »
Ulubat (Apolyont) Gölü	156 »
Suğla Gölü	125 »
Çıldır Gölü	120 »

Karalarla Çevrili Geniş Su Kitlesi: GÖL

GÖL, karalarla çevrili su kitlesidir. Dünyanın her yanında göller vardır, çoğunun bulunduğu yükseklik de birbirinden çok farklıdır. Meselâ Güney Amerika'daki Titicaca Gölü deniz yüzeyinden 3.812 m. yüksektedir. Öte yandan, Ürdün'deki Lût Gölü deniz yüzeyinden 312 m. aşağıdadır.

Göllerin Faydası

İnsanlar eskiden beri çeşitli alanlarda göllerden faydalanmışlardır. Cilâlıtaş Çağı'nın insanları göllerde kazıklar üzerine kurdukları evlerle kendilerini yabani hayvanlardan koruma çareleri aramışlardır. Göllerden elde edilen av, her zaman için insanların en değerli besinlerinin başında gelmiştir.

Göller bulundukları çevrenin iklimine de geniş ölçüde etki yapar. Yazın sıcak günlerinde bir göl, çevresindeki karalar kadar ısınmaz. Bundan dolayı göl üzerinden esen rüzgârlar serinler, bu serinliği karaların kilometrelerce içlerine kadar götürür. Kışın da göl, karalar kadar çabuk soğumaz, bu sayede çevresindeki iklimin ılık olmasını sağlar. Soğuk mevsimlerde büyük göllerden esen ılık hava o çevredeki bitkilerin yetişmesinde önemli bir rol oynar. Aynı şekilde, ilkbaharda göllerden esen soğuk rüzgâr, meyva ağaçlarının vaktinden önce çiçek açmasını önler. Bu sayede her hangi bir don tehlikesi de önlenmiş olur.

Öte yandan, büyük göller ve bunları birbirine bağlıyan nehirler ulaştırmada çok önemli roller oynar. Eskiden sandallarla, sallarla yapılan bu ulaştırmanın yerini şimdi gemiler almıştır. Ulaştırmaya elverişli olan Van Gölü'nde vapurlar, motorlar çalışır.

Göllerden sulama işlerinde de faydalanılır. Açılan kanallar sayesinde bir gölün suyu çok uzak yerlere götürülebilir. Büyük barajların arkasında toplanan sular, çok defa hiç de azımsanmıyacak büyüklükte göller meydana getirirler. Meselâ A. B. Devletleri'ndeki Grand Coulée Barajı'nın göl hacmı 12.000.000.000 m³'e yakındır. Türkiye'deki barajlardan da Hirfanlı Barajı'nın göl hacmı 6.000.000.000. m³, Sarıyar Barajı'nın göl hacmı da 2.000.000.000 m³'e yakındır (Bk. Baraj).

Göllerin Oluşu

Göllerin meydana gelmesini sağlıyan çeşitli sebepler vardır. Bunların başında buzullar gelir. Dünyadaki göllerin çoğu eski buzulların erimesi sonunda meydana gelmiştir. Kuzey Avrupa'da bu şekilde olmuş binlerce göl vardır, Kuzey Amerika'daki göllerin çoğu da buzul gölüdür. Kuzey Amerika'da Büyük Göller diye bilinen beş büyük göl kısmen buzulların etkisiyle meydana gelmiştir. Öte yandan, gene Amerika'nın Minnesota eyaletinde 10.000'den fazla buzul gölü bulunur. Alplerde de buzul gölleri vardır.

Sönmüş yanardağların kraterlerinde de göller meydana gelebilir. Memleketimizde Nemrut Dağı'nda ve Karapınar üzerinde krater gölleri vardır.

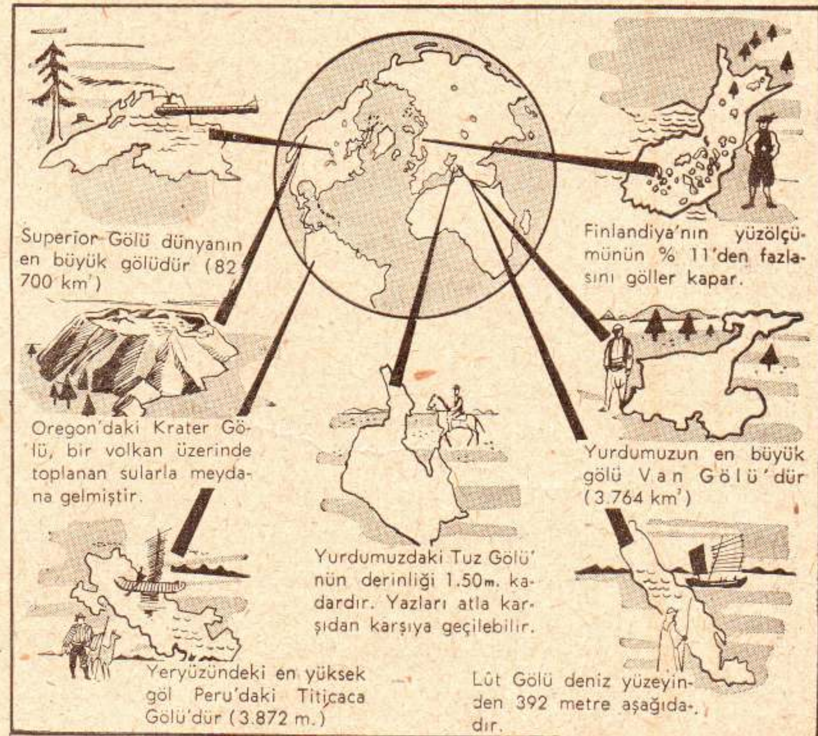
Göllerin oluşunda nehirlerin de önemli payı vardır. Bazı nehirlerin kopmuş menderes halkalarında küçük göller meydana gelebilir. Bundan başka, bir nehrin taşıyıp getirdiği toprak, kum vs. zamanla nehrin yolunu kapıyabilir. Bu durumda nehrin suları geriye doğru yayılır, yeni bir göl doğar.

Bir başka göl çeşidi de «set gölü» dür. Eskiden sularını dışarıya boşaltan büyük bir çukurluğun önü her hangi bir sebeple kapanırsa, sular burada birikerek bir göl meydana getirir. Meselâ, Van Gölü bir set gölüdür. Eskiden sularını dışarıya akıtan bu kesim, Nemrut Yanardağı'nın çıkardığı lâvlarla tıkanmış, böylece bir göl meydana gelmiştir. İstanbul'daki Büyükçekmece ve Küçükçekmece gölleri denizden kum ve çakıl setleriyle ayrılmış eski körfezlerdir. Sapanca Gölü de bu şekilde meydana gelmiş bir set gölüdür.

Göllerin Beslenmesi ve Kayboluşu

Göllerin çoğu dağlardan akan sularla, ırmaklarla beslenir. Bazı göller ise dışarıdan hiçbir akarsu alamaz. Bunlar daha çok yeraltı kaynaklariyle beslenirler. Bir gölde kendi hacmından çok su birikirse, fazla sular gölün en alçak kesiminden dışarıya akar. Gölün sularını dışarı akıtan bu gibi akarsulara «gideğen» denir. İznik, Sapanca, Küçükçekmece gölleri böyledir. Sularını dışarıya boşaltan göller tatlı, boşaltmıyan göller tuzlu olur. Koçhisar Gölü, Van Gölü tuzlu göllerdir. Bunların tuzluluğu yılın yağış şartlarına, buharlaşmaya göre değişir (Bk. Türkiye: Göller).

Yağış ve buharlaşma durumu göllerin yüzeyinin alçalıp yükselmesine de yol açar. Derin göllerin yüzel değişikliği pek hissedilmemekle beraber sığ göllerde bu deği-

Yeryüzünde ilgi çekici göllerin bazıları ve başlıca özellikleri.

şiklik büyük olur. Kurak bölgelerde sürekli göllere az raslanır. Zaten göller zamanla kurumaya mahkûm bir yer şeklidir. Çünkü bir yandan akarsuların getirdiği alûvyonlar, öte yandan çeşitli su bitkilerinin çürüyüp gölün dibinde, kıyılarında birikmesi gölleri doldurur. Zamanla bataklık halini alan göller, en sonunda kururlar.

Iklimin, akarsuların gidişinde meydana gelen değişiklikler de göllerin kurumasına yol açar. Patlıyan bir yanardağın bölgenin yüzeyini değiştirmesi sonunda da göller kaybolabilir. Bugün yeryüzündeki çukur bölgelerin çoğu eski göllerin yeridir. Bu gibi yerlerden «turba» adı verilen kömür çıkarılır. Bu kömürler yüzyıllar boyunca çürüyerek gölün dibinde biriken bitki kalıntılarından meydana gelir.

GÖLBAŞI

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat bölümünde Adıyaman iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğu ve güneydoğuda aynı ilin Besni, güneybatı ve batıda Maraş'ın Pazarcık, kuzeyde Malatya'nın Doğanşehir ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Perveri ve Belveren adında bucakları, bunlara bağlı 21 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.059 km²

Nüfusu: 18.892 (1960 sayımı)

İlçenin batısında içinden Malatya - Fevzipaşa demiryolunun da geçtiği oluk şekilli bir çukur alan uzanır. Bu oluğun doğusunda yükseklikleri 1000 m. yi aşan Belveren Dağları yükselir. Bu sırtlardan daha doğuda ise Besni ilçesi sınırları içinde kalan yaylalara geçilir. İlçede yazlar sıcak ve kurak, kışlar yağışlı ve sertçe geçer. Çevredeki dağlar oldukça ormanlıktır. İlçe ekonomisi tarla tarımı ile meyvacılığa dayanır. Tarla tarımında en başta gelen ekim tahıldır. Az olmakla beraber haşhaş, susam, pamuk gibi endüstri bitkileri de yetiştirilir. Bağcılık epey ileridir.

Kasaba. — İlçe merkezi Gölbaşı kasabası Malatya - Fevzipaşa demiryolu üzerinde kurulmuştur. Önemi, sadece, il merkezi bulunan Adıyaman'ın istasyonu durumunda olmasındandır. Adı geçen şehre 76 km. uzunluğunda bir şoseyle bağlı olan kasaba, 3.712 nüfusludur (1960 sayımı). Çoğu düz, toprak damlı olan evlerinin yanında, ilçe merkezi olduktan sonra, birkaç yeni bina yapılmıştır.

GÖLCÜK

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Kocaeli iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, güneyde Bursa'nın İznik, batıda Kocaeli'nin Karamürsel ilçeleri çevirir. İlçenin kuzeyinde İzmit Körfezi bulunur. Merkez bucağından başka Yalıdeğirmendere adında bir bucağı, 24 köyü vardır.

Yüzölçümü: 189 km²

Nüfusu: 35.680 (1960 sayımı)

İlçenin kuzey kesimi İzmit Körfezi kıyısındaki dar bir yalı ovası şeklindedir. Bu düz alanın güneyinde Samanlı Dağları dikbir duvar gibi yükselir. Bu dağlar ilçe sınırları dışında da doğuya ve batıya doğru uzanırlar.

Gölcük'te kışları ılık, yazları kurak ve sıcak geçen bir Akdeniz iklimi görülür. Bu iklimin sonucu olarak Samanlı Dağları'nın kuzey yamacı belli yüksekliklere kadar zeytinliklerle kaplıdır. Zeytin halkın geçiminde önemli yer tutar. Fındık da ilçenin önemli ürünleri arasındadır. Bu fındık İstanbul piyasasında «Değirmendere fındığı» adı altında taze olarak satılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Gölcük kasabası İzmit Körfezi kıyısındaki yalı ovasında kurulmuştur. Yalova - İzmit şoşesi kasabadan geçer. Türkiye'nin yegâne savaş limanı oluşu Gölcük'ün önemini artırmıştır. Bundan dolayı son yıllarda çok gelişmiştir. Kasabaya modern binalarla dolu yepyeni mahalleler eklenmiş, nüfusu 20.000'e yaklaşmıştır (1960 sayımına göre 19.114).

GÖLE

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars bölümünde Kars iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Susuz ve merkez, güneyde Selim, batıda Erzurum'un Şenkaya ile Olur ve Artvin'in Ardanuç, kuzeyde ise Kars'ın Ardahan ilçesi çevirir. Merkez bucağından başka Okam isimli bir bucağı, 56 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.427 km²

Nüfusu: 41.043 (1960 sayımı)

Göle ilçesinde arazi yüksekliği 2.000 m. yi aşan dalgalı düzlükler üzerinde yükselen dağlardan ibarettir. Bu dağların en önemlisi ilçenin güneyinde yükselen Allahüekber Dağı'dır (3.126 m.). Bu dağın bazı kesimleri ilçe sınırlarından dışarıya taşar. İlçede kışlar pek şiddetlidir, uzun sürer. Kar örtüsü uzun zaman yerde kalır. Sıcak mevsim ise gayet kısa sürer. İlçenin büyük bir kısmında doğal bitki örtüsü gerçek çayırlardır. Bunlar yaz ortalarına kadar yeşil kalırlar. Göle, hayvancılığı ile ün salmış bir ilçedir. İyi cins inek yetişir. En çok yetiştirilen tahıl arpadır.

Kasaba. — Ilçe merkezi Göle kasabası denizden 2.280 m. yüksekte, Kars şehrine 77 km. uzaklıkta kurulmuştur. Kars'tan gelen yol batıya doğru uzanarak, Oltu ve Tortum üzerinden, Göle'yi Erzurum'a bağlar. Kasaba iki mahalleden meydana gelmiştir, 3.079 nüfusludur (1960 sayımı). İyi cins inek yetiştiren, yağ, peynir elde eden bir inekhanesi vardır.

GÖLGE

Işığın yolunu kesen bir cismin, ışıklı yerde meydana getirdiği karartıdır. Gölge, durumuna göre cismin az çok biçimini belirtir. Işık bir cisme sağdan geliyorsa gölge sola; soldan geliyorsa sağa düşer. Cisimler ancak yoğun oldukları, ışık iletmedikleri zaman gölge verirler.

Günlük hayatta birçok gölgelere raslarız. Deniz ve kırlar üzerindeki bulut gölgeleri, yol üzerindeki bina gölgeleri, duvar üzerindeki ağaç gölgeleri, gece ışıklı bir yolda yürürken bizi bazan önümüzden, bazan arkamızdan takip eden kendi gölgemiz gibi.

Güneş ışığının yolunda bulunan dünyamızın da uzaya düşen büyük bir gölgesi vardır. Ay, dünyanın çevresinde dönerken bu karartıya rasladığı zaman, bütünü, ya da bir bölümü dünyadan görünmez. Biz buna «ay tutulması» diyoruz (Bk. Ay ve Güneş Tutulması).

Şimdi gölgelerin genel olarak nasıl meydana geldiğini inceliyelim:

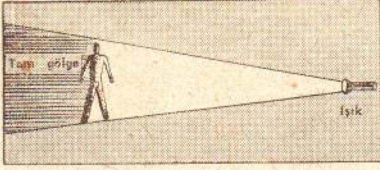
1. — Tam Gölge: Işığı sağlıyan kaynak küçükse, yoğun olan cisim, ışınların tamını keser, karşıya hiç ışık geçmez. Bu durumda cisimle cismin gölgesinin düştüğü duvar arasındaki mesafe tam olarak karanlık kalır. Bu karanlığa «tam gölge» (umbra) denir. Küçük bir ışık kaynağı ile meydana gelen gölgenin, duvarda, aydınlık bölümle karanlık bölüm arasında, kesin bir sınırı vardır, biçimi de cismin biçiminin aynıdır. Tam gölgeden ışık kaynağına doğru bakılırsa bu kaynağı göremeyiz, çünkü cisim görüşe engel olur.

2. — Yarı Gölge: Işığı sağlıyan kaynak büyükse, yoğun olan cisim, ışınların ancak kendi ölçüsüne düşen kısmını keser. Karşı duvarda, ışık kaynağının büyüklüğüne göre meydana gelen gölgenin cisim büyüklüğündeki ve tam o hizadaki bölümü tam gölge, geri kalan bölümü «yarı gölge» (penumbra) dır. Yarı gölge, ışık kaynağından gelen ışınların bir kısmının kesilmesi, bir kısmının da geçmesiyle meydana gelir. Bu durumda, tam gölgenin duvarda kesin bir sınırı yoktur, çünkü tam karanlıkla tam aydınlık arasında yarı karanlık vardır. Du-

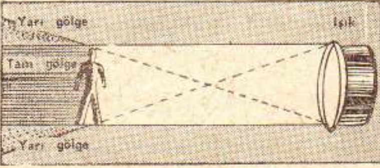
DÜNYANIN EN BÜYÜK GÖLLERİ

Yeryüzünün her yanına yayılmış olan göllerin genel yüzölçümü 1.700.000 km² dir. Hazar Denizi'nin durumu göl tarifine uymaktaysa da büyüklüğü bakımından daha çok bir iç deniz manzarası gösterdiği için göllerin dışında bırakılmıştır. Bunun dışında, dünyanın en büyük gölleri şunlardır:

	Yüzölçümü	*Bulunduğu yer*
Superior	82.700 km²	Kuzey Amerika (A.B.D.-Kanada)
Victoria	68.100 »	Afrika (Tanganika)
Aral	64.500 »	Asya (Rusya)
Huron	59.820 »	Kuzey Amerika (A.B.D.-Kanada)
Michigan	58.240 »	Kuzey Amerika (A.B.D.)
Baykal	33.000 »	Asya (Rusya)
Erie	25.820 »	Kuzey Amerika (A.B.D.-Kanada)
Balkaş	18.400 »	Asya (Rusya)
Titicaca	6.900 »	Güney Amerika (Bolivya-Peru)
Van Gölü	3.764 »	Türkiye
Tuz Gölü	1.620 »	Türkiye

Tam gölge nasıl meydana gelir

Yarı gölge nasıl meydana gelir

vara düşen yarı gölgede içten dışa doğru karanlık gittikçe azalır. Yarı gölgeden, ışığı sağlıyan kaynağa doğru bakılırsa, bu kaynağın yalnız bir bölümü görülebilir; öteki bölümün görülmesine cisim engel olur.

Gölgeler, bir ışık kaynağından gelen ışınların yolunu kesen yoğun bir cisim olmaksızın da meydana gelebilirler. Saydam bir cisim, ya yansıma, ya da kırılma yolu ile, ışığın bazı yerlerde daha çok toplanarak aydınlıkların, karartıların yan yana meydana gelmesine sebep olabilir. Bu çeşit olaylara örnek olarak odada bulunan bir bardak suyun, güneş ışınlarını yansıtarak tavanda gölge meydana getirmesini gösterebiliriz. Bu durumda tavanda oluşan ışıklı, gölgeli şekilleri, suyun çalkantılı olan yüzeyi meydana getirir

GÖLGE OYUNLARI

Daha çok Doğu ülkelerinde gelişmiş olan bir tiyatro türüdür. Gölge oyunlarının genel özelliği, hayvan derisinden kesilerek oyulmuş insan şekillerinin, arkadan verilen kuvvetli bir ışıkla, saydam bir perdeye gölgeleri düşürülerek bir konunun canlandırılmasıdır. Bu oyunlarda canlandırılan konuların her ülkede kendine has özellikleri vardır.

Hindistan'daki gölge oyunlarında konu olarak millî Hindu destanlarından alınan bölümler işlenirdi. Zamanla Hindistan'dan Cava'ya geçen gölge oyunları bu ülkede çoğunlukla çeşitli törenlerde oynatılmaya başlandı. Cavalılar gölge oyunlarında konu olarak tarihî Cava destanlarını canlandırırlardı. Bambu dalından sopaların ucuna tutturulmuş şekilleri perdenin arkasında hareket ettiren ve oynatan kimse aynı zamanda onların ağzından konuşur, konuyu anlatırdı. Cava'dan sonra gölge oyunları Bali'ye, Siyam'a, Malaya'ya, Birmanya'ya da geçmiştir.

Çin'de de gölge oyunlarının önemli bir yeri vardı. Buradaki gölge oyunlarının başlangıcı çok eski çağlara kadar dayanır. Bunlar Çin'de, özellikle saray kadınlarının, başlıca eğlencesini meydana getirirdi. Çin'deki gölge oyunlarında oynatılan şekillerin öteki ülkelerdekilerden farkı, bunların çok parlak renklere boyanmış olmaları, perdede de bu renklerin görülebilmesiydi.

Gölge oyunları Doğu ülkelerinden zamanla batıya doğru yayılmış, bu sırada önce İran'a, oradan da ülkemize kadar gelmiştir. Bu oyunlar en mükemmel şeklini bizim «Karagöz ve Hacivat» larımızda bulmuştur (Bk. Karagöz). Gölge oyunlarına, Yunanistan'da, Kuzey Afrika'daki Müslüman ülkelerinde de raslanır.

Gölge oyunları Avrupa'da ilk olarak XVII. yüzyılda İtalya'da görüldü, öteki Avrupa ülkelerine de buradan geçti. Fransızlar'ın «ombre chinoises» (Çin gölgeleri) dedikleri bu oyunlar Fransa'da çok ilgi toplamıştır; bir tiyatro türü olarak ele alınmış, bu alanda birçok eserler yazılmıştır. Fransızlar'ın gölge oyunlarındaki şekiller Doğu ülkelerindekilerden farklı olarak kara silûetlerden meydana gelir, bu oyunlar Paris'teki kabarelerde oynatılırdı. XVIII. yüzyılda Amerika'da da oynatılan gölge oyunları zamanla eski önemini kaybetti, XX. yüzyılda, hele sinema çıktıktan sonra, hemen hemen ortadan kalktı.

GÖLHİSAR

Akdeniz Bölgesi'nin Antalya bölümünde Burdur iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Antalya'nın Korkuteli, güneydoğuda aynı ilin Elmalı, güneyde Muğla'nın Fethiye, batıda Denizli'nin Çameli, kuzeyde Burdur'un Tefenni ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Çavdır ve Dirmil adında 2 bucağı, 30 köyü vardır.

Yüzölçümü: 977 km²

Nüfusu: 29.798 (1960 sayımı)

Batı Toroslar'a bağlı dağlar Gölhisar ilçesine kadar sokulur. Bu dağlar arasında Gölhisar Ovası yer alır. Ovanın güneyinde aynı adla anılan küçük bir göl vardır. İlçenin bir başka önemli gölü de doğudaki Söğüt Gölü'dür. Bu gölün doğu kesimi Gölhisar ilçesinin sınırları dışındadır.

İlçenin iklimi Akdeniz iklimi ile kara iklimi arasında bir geçiş şekli gösterir. Ekonomik hayat tarıma dayanır. En çok tahıl, bunun çeşitlerinden de en çok buğday ekilir. Endüstri bitkilerinden şeker pancarı ekimi gelişmiştir.

Kasaba. — İlçe merkezi Gölhisar kasabası il merkezi Burdur'a 112 km. uzaklıkta kurulmuştur. Yakın çevresinin küçük bir alımsatım merkezi durumundadır. İyi olmıyan yollarla (iki ayrı yol) Akdeniz kıyısında Fethiye'ye bağlıdır. Kasabanın nüfusü 5.000'e çok yaklaşmıştır (1960 sayımı: 4.935).

Çeşitli gölge oyunları

GÖLKÖY

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde Ordu iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, güneyde Mesudiye, batıda Aybastı, kuzeyde Ulubeyli ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 29 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1045 km²

Nüfusu: 31.616 (1960 sayımı)

İlçe dağlık bir yörede yer almıştır. Bu kesimdeki dağlar, Doğu Karadeniz bölümündeki dağlar kadar yüksek değildir. Sırtları çoğunlukla basık görünüşlüdür. İlçenin iklimi Ordu ilinin Karadeniz kıyısındaki kesimlerine göre oldukça serttir. En önemli akarsu ilçenin doğusundan geçen Melet Suyu'dur. İlçenin en önemli ürünleri patates, fasulye, mısır, arpa, yumurtadır. Patates ve yumurta ihraç maddeleridir.

Kasaba. — İlçe merkezi Gölköy kasabası Ordu şehrine 72 km. uzaklıktadır. Gürgentepe Geçidi'ni (1275 m.) aşarak Gölköy'e varan yol daha güneyde Mesudiye kasabasından da geçerek Kelkit vâdisine ulaşır. Yolun bazı kesimleri kış aylarında kapandığı için, kasabanın çevresiyle bağlantısı kesilir. 5 mahalleden meydana gelen Gölköy 4.936 nüfusludur (1960 sayımı). Çermik adında, suları kükürtlü bir kaynak vardır.

GÖLPAZARI

Bilecik ilinin Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda Bolu'nun Göynük, güneyde Bilecik'in Söğüt, batıda aynı ilin merkez ve Osmaneli, kuzeyde Sakarya'nın Geyve ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Yenipazar adında bir bucağı, 64 köyü vardır.

Yüzölçümü: 893 km²

Nüfusu: 22.634 (1960 sayımı)

İlçede yüzey şekilleri orta yükseklikte dağlardan, tepelerden meydana gelmiştir. Bunların yükseklikleri 500 m. ile 1.000 m. arasındadır. İklim bakımından Karadeniz Bölgesi iklimiyle İç Anadolu iklimi arasında bir geçiş şekli gösterir. Kışın çok soğuk olmaz. Ormanlar ilçenin doğu ve kuzeybatı kesimlerinde toplanmıştır. En çok meşe bulunur. İlçenin bütün akarsuları Sakarya'ya karışır. İlçede tahıl, baklagiller, şeker pancarı yetiştiriilr. İpekböcekçiliği de yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Gölpazarı kasabası Haydarpaşa - Eskişehir demiryolu üzerindeki Vezirhan istasyonuna 29 km. uzaklıktadır. Bilecik'e 47 km. lik bir şose ile bağlıdır. Denizden 548 m. yüksekte olan Gölpazarı kasabası dört mahalleden ibarettir. Nüfusu 3.325'tir (1960 sayımı).

Gölpazarı «Akçaoba» adiyle Osman Gazi tarafından kurulmuştur. 1926 yılında ilçe merkezi olmuştur.

GÖMLEKLİLER

Omurgalılarla yumuşakçalar arasında yer alan deniz hayvanlarıdır. Torba biçiminde jelâtin veya kıkırdak bir kese içinde bulunurlar. Adlarını da vücutlarını tamamen

kaplıyan bu torbadan alırlar. Gömlekliler erse (hünsa) dır; erkeklik ve dişilik organları aynı hayvanda bulunur.

GÖNEN

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Balıkesir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Bandırma ve Manyas, güneyde Balya, batıda Çanakkale'nin Yenice ve Biga ilçeleri çevirir. Gönen'in kuzeyi Marmara Denizi ile sınırlandırılır. Merkez bucağından başka Sarıköy, Tütüncü, Buğdaylı adında bucakları, bunlara bağlı 89 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.130 km²

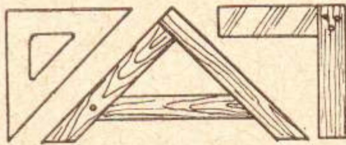
Nüfusu: 55.987 (1960 sayımı)

İlçenin kuzeyinde Tahir Ovası bulunur. Arazi güneye doğru yavaş yavaş yükselir. Güneyde Deliçal Dağı vardır. Gönen'de kışlar ılık geçer, yazlar ise kurak ve sıcaktır. İlçe orman bakımından oldukça zengindir. En önemli akarsuyu ilçeyi güney-kuzey doğrultusunda keserek Marmara'ya dökülen Gönen Çayı'dır. Gönen Çayı'nın çatalağzı kesiminde de Tahir Gölü bulunur. Gönen'de tarım gelişmiştir. Tahıldan başka tütün ekimi de önemli yer tutar. Ayrıca sebzecilik, meyvacılık ileridir.

Kasaba. — İlçe merkezi Gönen kasabası geniş bir ovanın güney kenarında deniz yüzeyinden 33 m. yüksekte kurulmuştur. 44 km. uzunluğunda güzel bir yolla Bandırma'ya bağlıdır. Kasabayı Balıkesir'e bağlıyan 61 km. uzunluğundaki yol ise pek iyi değildir. Gönen ünlü kaplıcası dolayısiyle yaz aylarında epeyce iç turist çeker. Günden güne gelişen kasabanın nüfusu 10 bini aşmıştır (1960 sayımı: 10.848).

GÖNYE

Dik açıları ölçme ve çizmeye yarıyan bir alettir. Dik üçgen biçimindedir. Bununla bir açının, bir köşenin tam dik olup olmadığı ölçülür.

Çeşitli gönyeler: 1 — Ressam gönyesi; 2 — Duvarcı gönyesi; 3 — Marangoz gönyesi.

Gönyenin birçok çeşileri vardır. Mimarlıka, yapı işlerinde geniş ölçüde kullanılır. Taşçıların kullandığı gönyeler madendendir. Bunların bir kenarları açıkır, yani dik açı biçimindedirler. Dülgerler de birçok işlerinde gönyeden faydalanırlar. Mimarların kullandığı «T cetveli» de bir çeşit gönyedir.

GÖRDES

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Manisa iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Demirci, güneyde Kula ve Salihli, batıda Akhisar, kuzeyde ise Balıkesir'in Sındırgı ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Borlu adında bir bucağı, 101 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.447 km²

Nüfusu: 34.420 (1960 sayımı)

İlçe, Uşak - Gördes Yaylası'nın batı ucundadır. Arazi dalgalıdır, küçük bazı akarsularla derince yarılmıştır. İlçede yazlar kuraktır, çok sıcak geçer. Kışlar pek soğuk olmaz. En önemli akarsu Gediz'in kollarından Kumçayı'dır. İlçe ekonomisinin dayandığı başlıca işler tütüncülükle halıcılıktır. Daha başka ürünleri arasında badem, ceviz, ayva sayılabilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Gördes kasabası Kumçayı'nın yukarı kesiminde bu çayın sağ kıyısına bakan bir yamaç üzerinde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 619 m. dir. Salihli'ye 81, Akhisar'a 58 km. uzaklıktadır. Kasaba eskiden beri yaylalık alanlarda yetiştirilen tahılla vâdilerde elde edilen meyvaların değiş-tokuş edildiği bir pazar yeri durumundadır.

Gördes sarp bir yamaç üzerinde kurulmuş bulunduğu için sokakları yokuşludur. Büyük ulaşım yollarından uzakta bulunması yüzünden fazla gelişememiştir. Nüfusu 5.271'dir (1960 sayımı).

Eski çağlarda burası müstahkem bir mevkiydi (Gordos). Kalesi sonradan harap olmuştur. Karesi Beyliği toprakları ile beraber Osmanlılar'a geçti. Gördes, Kurtuluş Savaşı sırasında sürekli savaş sahnesi olmuştur. 15 temmuz 1920'de Yunan kuvvetleri tarafından istilâ edildi, 30 ağustos 1922'de kurtarıldı.

GÖRELE

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde Giresun iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Eynesil, güneyde Gümüşane'nin Torul, batıda Giresun'un Espiye ilçeleri çevirir. İlçenin kuzeyi Karadenizle sınırlanır. Merkez bucağından başka Çanakçı adında bir bucağı, 49 köyü vardır.

Yüzölçümü: 434 km²

Nüfusu: 42.805 (1960 sayımı)

İlçenin kuzeyinde dar bir kıyı ovası bulunur. Bu ovanın güneyinden başlıyarak dağlar yükselir. Bu dağlar güney-kuzey doğrultusunda akarak Karadeniz'e dökülen küçük boylu akarsularla yarılmıştır. Yağış boldur, hemen her mevsimde yağış vardır. Kışlar ılık geçer, yazlar da çok sıcak olmaz.

Görele'de ormanlar geniş yer tutar. İlçenin başlıca ürünü fındıktır. Halk kısmen balıkçılıkla, kısmen de fındık yetiştirmekle uğraşır. Mısır da çok miktarda ekilir. Görele'de yetişen elma dayanıklı olduğu için, bir miktar ihracat yapılır. Dut ağacı sayısı çoktur, ipekböcekçiliği de yapılır.

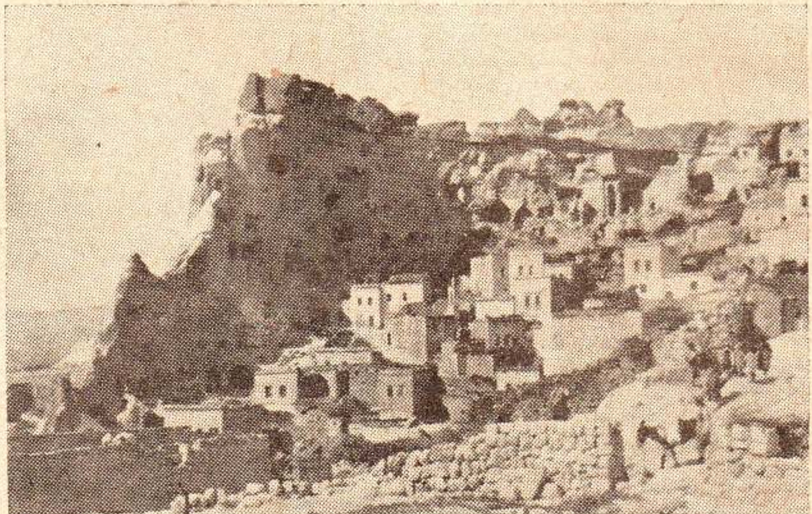
Kasaba. — İlçe merkezi Görele, Karadeniz kıyısında Giresun - Trabzon şosesi üzerinde bayındır, şirin bir kasabadır. 101 km. lik bozuk bir yolla Gümüşane'ye bağlıdır. Kasabada küçük sanayi ilerleme yolundadır. Fındık kırma fabrikalarının, karoseri yapımevlerinin sayısı gün geçtikçe artıyor. 5 mahalleden meydana gelen Görele 3.005 nüfusludur (1960 sayımı). 1.200 m² lik bir parkı ile 750 m² lik çocuk bahçesi vardır.

GÖREME

Nevşehir ilinin Ürgüp ilçesine bağlı bir köydür. Kasabanın 12 km. batısında bulunur. Sayısız peribacaları sayesinde dünya ölçüsünde ün kazanmış tarihî bir yerdir. Bizans devrinden kalma mağara kiliseleri, kayalara oyulmuş barınaklar buranın en büyük özelliğidir.

Göreme, çok eskiden bir yerleşme bölgesi olduğu halde şimdi tamamen boş kalmıştır. Hıristiyanlığın başlamasından sonra burası çok kesif bir din merkezi haline gelmiş, pek çok kilise yapılmıştı. Sayısı yüzleri aşan mağara kiliselerinden çoğunun boyutları 2 - 3 metreyi geçmemekle beraber, aralarında büyük olanlar da vardır. Bu kiliselerde çeşitli süslemeler bulunur. Bunların en önemlileri Tokalı Kilise, Elmalı Kilise, Karanlık Kilise'dir. Bunlar da, başka kiliseler gibi, yapıldıkları çağların özelliklerini taşırlar. İçlerindeki fresklerin renk ve canlılıkları hâlâ bozulmamıştır.

Göreme'deki peribacaları da yurdumuzun çok ilgi çekici özellikleri arasında gelir. Tabiatın elinden çıkmış heykellere benziyen peribacaları, tepsinde büyük bir taş bulunan, piramit veya direk biçiminde toprak, çakıl veya ufak taş yığınlarıdır (Bk. Peribacası).

Bizans devrinden kalma mağara kiliseleri, kayalara oyulmuş barınaklar Ürgüp'ün 12 km. batısındaki Göreme'nin başlıca özelliğini meydana getirir.

Her Yerde Toplumla Münasebetlerimizi Ayarlıyan İncelik Kuralları: GÖRGÜ

GÖRGÜ, toplum hayatında uyulması gereken incelik kurallarıdır. Uygar topluluklarda insanlar arasındaki münasebetler bu kurallara dayanır.

Hepimiz bir kemik parçası için kavga eden köpekleri görmüşüzdür. Kemiği elde etmek için hırlaşır, hattâ bazan birbirlerine girerler. Sonunda, en kuvvetlisi, en yırtıcısı kemiği kapar. Aynı durumdaki iki terbiyeli insanın yapacağı şey yiyeceklerini bölüşmektir. Çünkü insan görgü kurallarına göre davranır. Bu sayede, toplum hayatı daha rahat olur.

Bomboş bir yolda giden otomobili düşünelim. Bu otomobilin önünde, ardında başka hiçbir vasıta yoksa şoför arabasını dilediği gibi sürebilir. Başka otomobiller varsa o zaman yolun sağından gitmek zorundadır. Aynı şekilde, ıssız bir adada tek başına yaşıyan bir insan dilediği gibi yaşıyabilir. Rahatsız edebileceği, zarar verebileceği kimse olmadığı için istediğini yapmakta hürdür. Başka insanlarla beraber yaşıyan bir kimse ise, yaptığı hareketlerde onların haklarını çiğnememeye dikkat etmek zorundadır. Trafik kurallarına benziyen birtakım kurallar, toplum içinde yaşıyan insanların ne şekilde davranmaları gerektiğini gösterir.

Bütün insanlar bencil olarak doğar. Küçük bir çocuk kendisinden başka kimseyi düşünmez. Her şey kendisinin olsun ister. Acıktığı zaman eline ne geçerse yer. Hoşuna giden bir eşya görünce ele geçirmek ister. Sahibinin onu vermeye niyetli olup olmadığını hesaba katmaz. Her hangi bir şeyden rahatsız olduğu zaman bağırıp çağırmaya, ağlamaya başlar.

Çocuklar büyüdükçe, ana-babaları onlara görgü kurallarını öğretmeye başlar. Yemeğin nasıl yeneceği, çatal, bıçağın nasıl kullanılacağı öğretilir. Öte yandan, başka kimselerin haklarına saygı gösterilmesi gerektiği ona anlatılır.

Görgü Neden Lüzumludur

Başkalarının bize karşı kibar davranmasını istediğimize göre biz de onlara karşı kibar davranmalıyız. Görgü kuralları bazan insanı sıkıntıya sokarsa da, bu sayede elde ettiğimiz kazanç, uğradığımız sıkıntıdan çoktur.

Birçok görgü kurallarının arkasında, bunların yerleşmesini haklı gösterecek sebepler vardır. Zamanla bu sebepler ortadan kalkmış, kurallar kalmıştır. Eski geleneklerden biri el sıkışmadır. Ortaçağ'da iki erkek karşılaşınca, kılıçlarını kullanmaya niyetli olmadıklarını göstermek için sağ ellerini birbirlerine uzatır, el sıkışırlardı. El sıkışmayı gerektiren sebep ortadan kalktığı halde gelenek o zamandan beri kalmıştır.

Erkekle kadın arasındaki münasebetleri düzenliyen kuralların da aynı şekilde sebepleri vardır. Kadınların bol ve uzun etek giydiği devirlerde arabaya binip inmeleri daima yardım etmeyi gerektirir, kibar baylar bayanların arabaya binmesine yardım ederlerdi. Bugün de kibar erkekler otomobile binen, inen bir kadına gerekirse yardım etmek için hazır beklerler.

Görgünün bir kısmı bizim başkalarına karşı görünüşümüzü düzenler. Günlük yaşayışımızdaki davranışımız karşılaştığımız kimseleri iğrendirmiyecek, onları rahatsız etmiyecek şekilde olmalıdır. Vapur, sinema vs. gibi yerlerde oturuşumuz, sokakta yürüyüşümüz birçok görgü kurallariyle kayıtlanmıştır. Vapurda, otobüste yanımızdakini, karşımızdakini rahatsız edecek şekilde oturamayız. Görgülü bir insan böyle yerlerde yanındakiyle yüksek sesle konuşmaz.

Yemek yerken alacağımız lokma ağzımızı tamamen doldurmamalı, ağızda yemek varken konuşmamalıdır. Elle yemek de karşımızdakini rahatsız eder. Bundan başka, dişlerimizi temiz tutmak, sık sık yıkanmak, üstümüzü başımızı temiz bulundurmak da başkalarına karşı görünüşümüz bakımından önemlidir.

Görgünün çok ayıp saydığı bir başka davranış da yere tükürmektir. Bu, görünüş bakımından çok iğrenç olduğu gibi, sağlık bakımından da başkalarına zararlıdır. Görgüden en küçük nasibi olan bir kimsenin yere tükürmek veya sümkürmek gibi çirkin bir hareketi yapmaktan kaçınacağı tabiidir.

Ev Hayatında Görgü

Görgü evde başlar. Günlük hayatında kibar davranışlariyle dikkati çeken kimse şüphesiz her şeyden önce evinde de aynı şekilde davranan bir insandır.

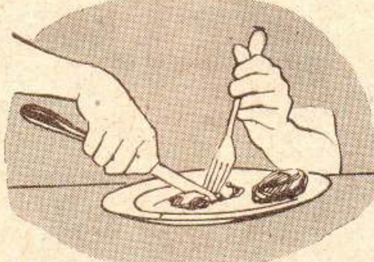
Ev hayatında dikkat edilecek ilk şey aile büyüklerine karşı saygıdır. Birçok görgülü gençler, anneleri odaya girince ayağa kalkar, en rahat yeri ona verirler. Ana-babalarının sorduklarına: «Evet, anne», «Hayır, baba» diye nezaketle cevap verirler. Sadece başla evet, hayır işareti yapmak görgülü kimselere yakışmaz.

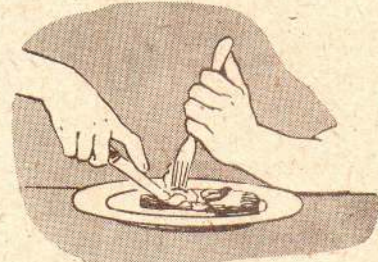
Başkalarına karşı saygılı olmak evde öğrenilecek bir şeydir. İki kardeşten biri, ötekinin oyuncağını, kitabını izin istemeden almamalıdır. Yalnız görgü bakımından değil, sağlık bakımından da ev halkının birbirinin fırça, tarak, havlu gibi şeylerini kullanması doğru değildir.

Görgülü bir kimse evinin içinde bile, ailenin başka fertleri için, kendi hürriyetinden fedakârlık eder. Meselâ yatak odasının kapısı, kapıya vurulup cevap alınmadan açılmaz. Okuyan, piyano çalan, konuşan kimselerin bulunduğu odada gürültü patırdı edilmez. Böyle bir odaya girerken bile kapıyı yavaş açıp kapamalıdır.

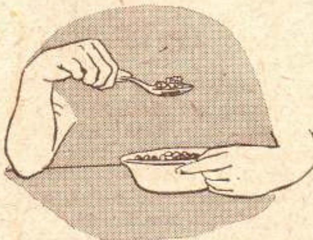
Aile fertlerinin birbiriyle konuşurken kaba şakalar yapması da hoş değildir. Meselâ bir kızın kendisine fazla kibar davranan kardeşine: «Ne o? Gene mutlaka bir çıkarın vardır!» yahut «Aklından zorun mu var?»

YEMEK YERKEN NELERE DİKKAT ETMELİ

● *Yanlış bir hareket. Bıçak avucun içinde kaybolmuş, çatalı tutuş tarzı da yanlış. Bu şekilde yemek yemek, görgü kaidelerine uymadığı gibi, aynı zamanda çirkindir de. Ekseriyetle yemek yemesini yeni öğrenen çocuklar, çatalı, bıçağı bu şekilde tutarlar.*

● *Kaşıkla bir şey yerken dirseği masaya dayamak doğru değildir. Fincan tutarken, kaşık kullanırken küçükparmağı açmak da hoş kaçmaz. En doğru fincan tutuş ortadaki resimde gösterilmiştir.*

EN BASİT GÖRGÜ KURALLARI

1 — Aşırı derecede göze çarpan kıyafetle gezmemeli; 2 — Yemek yerken kitap okumamalı; 3 — Yolda bir tanıdıkla karşılaşınca selâmlaşmalı; 4 — Yemek yerken dik durmalı, derli toplu oturmalı; 5 — Başkalarının yüzüne karşı öksürmemeli; 6 — Yolda yemiş yeyip çekirdeklerini yere atmamalı; 7 — Hapşırırken ağza mendil kapatmalı; 8 — Birbirlerini tanımıyan iki kişiyi tanıştırmalı; 9 — Kendini bilmiyecek derecede sarhoş olmamalı; 10 — Büyüklerin elbiselerini giymelerine yardım etmeli; 11 — Kadınlara yardımcı olmalı; 12 — Kapıları arkadakilerin yüzüne çarpmamalı; 13 — Başkalariyle alay etmemeli; 14 — Yaşlılara yardım etmeli; 15 — Kadınlara kapıyı açmalı; 16 — Başkalarının gazetesini kaçamak okumamalı; 17 — Sakatlara yardım etmeli; 18 — Yaşlılara yer vermelidir.

diye cevap vermesi çok çirkindir. Böyle bir konuşma asla şaka sınırına giremez.

Aile hayatının merkezi ve görgü için en iyi eğitim yeri sofradır. Önce yemek zamanlarına dikkat etmeli, herkes yemek saatinde evde bulunmalıdır. Herkes sofraya düzgün, temiz bir kılıkla oturmalıdır. Erkek çocuklardan biri annenin sandalyesini sürmelidir. Sofradan beraber kalkılır. Her hangi bir sebeple erken kalkmak zorunda kalan kimsenin aile başkanından izin alması gerekir. Yemekte elden geldiği kadar neşeli, eğlenceli şeylerden bahsetmeli, herkesin sofrada konuşmaya katılmasına imkân bırakmalıdır.

Sokakta Görgü

Görgülü bir kimse sokakta, kalabalık yerlerde başkalarının dikkatini üzerine çekmiyecek şekilde davranır. Bazı gençlerin sokakta yüksek sesle konuştukları, itişip kakıştıkları, dikkati çekecek acayip elbiseler giydikleri görülür. Bunlar henüz gelişmemiş bir ruh haletinin, çocukluğun, tecrübesizliğin işaretidir.

Sokakta çantayı, şemsiyeyi rasgele sallamak, birkaç arkadaş birden kol kola girerek yürümek, bilet alırken, taşıta binerken kuyruktan ayrılmak, sırayı bozmak, başkalarını rahatsız edecek şekilde koşmak da görgüye aykırıdır.

İki kişi sokakta karşılaşınca gelip geçeni rahatsız etmiyecek şekilde kenara çekilerek konuşmalı, en iyisi birlikte birkaç adım yürümelidir. Karşılaşanlardan biri kız biri erkekse, erkek kızın gittiği tarafa doğru yürür.

Sokakta bir kızla bir erkek karşılaşınca selâm vermek, konuşmak önce kıza düşer. İkisi çok yakın arkadaşsa, kız erkeği görmemişse o zaman erkek onun yanına gidebilir, fakat asla uzaktan seslenmez. Kimsenin sokakta, kalabalık bir yerde arkadaşını yüksek sesle çağırması da doğru değildir. Sokakta bir kıza ıslık çalmak da yakışıksız bir harekettir.

Kadınla erkek sokakta yan yana yürürken erkek cadde tarafından, kadın duvar dibinden gider. Bu eski bir gelenekten kalmadır. Eskiden sokaklarda kaldırım olmadığından yolda emin yer duvar dipleriydi. Bugün de, arabalardan korunmak bakımından kadının yaya kaldırımın iç tarafından gitmesi gerekir. Böylece, bir yere girerken de önce kadının girmesi sağlanmış olur. İki kadınla birlikte yürüyen bir erkek onların ortasında gitmez. Gene yol tarafından yürür. İki erkek bir kadınla birlikte gidiyorsa, erkekler kadını ortalarına alırlar.

Bir kadınla konuşurken, selâmlaşırken, bir kadının yanından ayrılırken veya yanındaki kadın bir başkasiyle konuşurken erkek şapkasını çıkarmalıdır. Bir binaya girince de şapka çıkarılır. Bir taşıta binerken erkek önce kadının binmesini bekler, inerken de, ondan önce inip, yardım eder. Kadının elindeki eşyayı taşımak da erkeğe düşer; ancak, düşünceli bir kadın ceket, manto gibi kendine ait eşyasını yanındaki erkeğe taşıtmaz.

Kalabalık Yerlerde

İnsanların toplu halde bulunduğu yerlerde itişip kakışarak öne geçmeye çalışmak

ayıptır. Sinema, tiyatro, konser salonu gibi yerlere geç gidip erken kalkmak da doğru değildir. Bir konferans, temsil, konser sırasında konuşmak, gülüşmek, ayağını öndeki sıraya dayamak, yanlış zamanda alkışlamak, alkışı fazla uzatmak, çekirdek, fıstık vs. yemek asla doğru olmıyan davranışlardır. Çok geniş şapka giyen bayanlar da, arkalarındakileri rahatsız etmemek için, şapkalarını çıkarmalıdırlar.

Bir kadınla erkek bir lokantaya girince, kendilerini bir garson karşılayıp yol göstermezse, erkek kadına yol gösterir, masayı seçer, iskemleyi çekerek kadını oturtur. Garson varsa o zaman erkek kadının yanında veya hemen arkasında yürür. Lokantada, bir şey ısmarlamadan önce, kadının fikrini sormak lâzımdır. Düşünceli bir kadın da yemek seçerken, yanındaki erkeğin para durumunu hesaba katmalıdır. Kadın hiçbir zaman doğrudan doğruya garsona hitap etmez, istediği şeyi erkeğe söyler, erkek ısmarlar. Yemekten sonra garsona bahşiş vermek usuldendir. Bu bahşiş hesap tutarının yüzde onu kadar olur. Garson ayrıca özel bir hizmet görmüşse o zaman biraz daha fazla verilebilir.

Gerektiği zaman karşınızdakine özür bildirmek için «özür dilerim» demek yeter. Bazılarının yaptığı gibi «pardon» demek uygun değildir. Birinin önüne geçmeniz gerekirse, gene «pardon» yerine «affedersiniz» demelidir.

Düşünceli insanların kalabalık yerlerde yapmaktan kaçınması gereken bir şey daha vardır: Sakız, çiklet çiğnemek. Bir defa, sakız çiğniyen bir kimsenin görünüşü çirkin olur; sonra sakız çiğnerken çıkan ses birçoklarının hoşuna gitmez; kokusundan da hoşlanmıyanlar çoktur. Bundan başka, toplu yerlerde burun silerken ses çıkarmamaya dikkat etmelidir. Kulak karıştırmak, boğazı gürültülü şekilde temizlemek de ayıptır. Başkalarının karşısında tırnak temizlemek de asla yapılmıyacak bir şeydir. Bu, sokaktaki bir çeşmede diş yıkamaya benzer. Saç taramak da toplu yerlerde yapılmaması gereken hareketlerdendir.

Mektuplaşma Kuralları

Görgü kuralları arasında mektubun özel bir yeri vardır. Mektup tamamiyle şahsa ait, özel bir şey olduğundan başkası adına gelmiş bir mektubu hiçbir surette açmamak gerekir. Bu, iki kişi arasındaki konuşmayı gizli gizli dinlemeye benzer. Ancak, mektup sahibinin müsaadesi olursa durum değişir. Ayrıca, mektup kâğıdı temiz, buruşuksuz olmalı, mektup iyi bir yazıyla yazılmalıdır. Bunlar mektubun görünüşünü güzelleştirir. Mektup, doğrudan doğruya karşınızdakiyle konuşma gibidir. Bunun için, tıpkı konuşurken olduğu gibi, mümkün olduğu kadar kibar bir ifade kullanmak lâzımdır.

Mektuplarda ihmal edilmemesi gereken hususlardan biri de imzadır. Aile fertleri, arkadaşlar arasındaki mektuplarda yalnız adınızı kullanabilirsiniz, ama yabancılarla mektuplaşırken mutlaka soyadınızı da kullanmalısınız.

Tanıştırma

Tanıştıracağınız kimse iki erkek veya iki kadınsa önce genç olan yaşlı olana, veya daha yüksek mevki sahibi bulunana tanıtılır. Bir erkekle bir kadın tanıştırılacaksa o zaman önce erkek kadına tanıtılır. Ancak, erkeğin pek müstesna bir durumu varsa veya tanıştırılacak bir genç kızsa o zaman önce kadın tanıtılır.

İki kişi tanıştırılırken yalnız adlarını söylemek yeter. Tanıştırılan iki erkekse ikisi de ayağa kalkar. Bir erkek kadına tanıştırılıyorsa kadın ayağa kalkmaz. Bu durumda el sıkmak kadına bırakılır. Kadın isterse elini uzatır. Yaşlı bir kadına tanıtılan, yahut kendi evinde biriyle tanıştırılan genç kızların ayağa kalkması gerekir.

Görgünün Önemi

Görgü, insanların karşılıklı münasebetlerini düzenlemesi bakımından, çok önemlidir. Üstelik, görgü kurallarına uymak zor bir şey de değildir. Asıl önemli olan, yaşadığımız toplumun geleneklerini göz önünde bulundurmaktır. Çünkü bir toplumun görgü kuralları bir hareketi ayıp saydığı halde bir başka toplumunki bunu ayıp saymaz. Meselâ Batı memleketlerinde bir kadının önünden yürümek ayıp sayıldığı halde Doğu ülkelerinde öyle sayılmaz; aksine, onların görgüsüne göre kadının önden gitmesi ayıptır.

Görgü kuralları da hayat şartlarına göre değişir. Meselâ eskiden bizde evlere girerken ayakkabı çıkarmak âdet olduğu halde şimdi bu usul birçok yerlerden kalkmıştır. Ayrıca, telefon, otomobil, uçak gibi yeni icatlar, yeni yeni görgü kaidelerinin meydana gelmesine yol açmıştır.

GÖRÜM DUYUMU (Bk. DUYULAR; GÖZ)

GÖRÜNTÜ

Bir aynada veya bir mercekte her hangi bir cismin görünmesi «görüntü» olayıdır.

Yeryüzünde her cisim çevreye ışık ışınları yayar. Yalnız, bazı cisimler yaydıkları ışığı kendileri doğururlar: Alev, lâmba, güneş gibi. Böyle cisimlere «ışıklı cisim» denir. Bazı cisimler de kendileri ışık doğurmazlar, ancak ışıklı bir cisimden üzerlerine gelen ışınları geri gönderirler. Bu olaya da «yansıma» denir (Bk. Yansıma). Böylece, bütün cisimler ışık yaymış olurlar. Cisimlerin görünmesi de ancak yaydıkları ışıklar sayesinde olur.

Bir aynanın karşısına bir cisim koyduğumuzu düşünelim. Cisimden çıkan ışınlar aynaya çarparlar. Ayna saydam bir cisim olmadığı için, yansılar. Aynadan yansıyan ışınlar gözümüze gelir. Böylece, biz önüne koyduğumuz cisimden bir tane de ayna içinde varmış gibi görürüz. Aslında ayna içinde cisim yoktur, aynadan yansıyan ışınlar bize bu duyuyu verir. Ayna içinde var gibi görünen cisme, ayna önüne konan cismin «görüntüsü» denir.

Düzlemsel aynalarda, küresel (içbükey ve dışbükey) aynalarda, merceklerde hemen hemen aynı olan kanunlar vardır. Görüntü bu kanunlara uyarak oluşur (Bk. Ayna; Fotoğraf; Mercek).

GÖVDE (Bk. İNSAN)

GÖYNÜCEK

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde Amasya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Tokat'ın Zile, güneyde Yozgat'ın Çekerek, batıda Çorum'un Mecitözü, kuzeyde Amasya'nın Suluova ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Varay adında bir bucağı, 38 köyü vardır.

Yüzölçümü: 547 km²

Nüfusu: 18.418 (1960 sayımı)

Göynücek ilçesinde Orta Karadeniz bölümünün az yüksek dağları bulunur. Bunlar arasında Çekerek Suyu'nun açmış olduğu vâdi vardır. İlçede yağışlar azdır. Kışlar pek soğuk geçmez, yazlar orta derecede sıcak olur. En önemli akarsu ilçeyi güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda keserek Yeşilırmak'a karışan Çekerek Suyu'dur. Göynücek ilçesi dağlarında biraz orman bulunur. Bu ormanlarda en çok meşelere raslanır. Halk en çok tahıl tarımiyle uğraşır. Şeker pancarı da yetiştirilir. Ayrıca, çeşitli meyvacılık, bağcılık da yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Göynücek kasabası Amasya'ya 36 km. uzaklıktadır. Buraya gelen yol çok daha bozuk olarak Çorum'a kadar uzanır. Kasaba yeşillikler içinde şirin, fakat köy görünüşlüdür. İlçe merkezi olduktan sonra yeni binalarla süslenmeye başlamıştır. Eskiden nüfusu 1000 kişiyi bile bulmazken, bugün 1000'i biraz aşmıştır (1960 sayımı: 1099).

GÖYNÜK

Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde Bolu iline bağl bir ilçedir. Topraklarını kuzeyde Sakarya'nın Akyazı, Bolu'nun Mudurnu, doğuda Ankara'nın Nallıhan, güneyde Eskişehir'in Sarıcakaya, batıda Bilecik'in Gölpazarı, Sakarya'nın Geyve ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan Gölçük ilçesinin 65 köyü vardır.

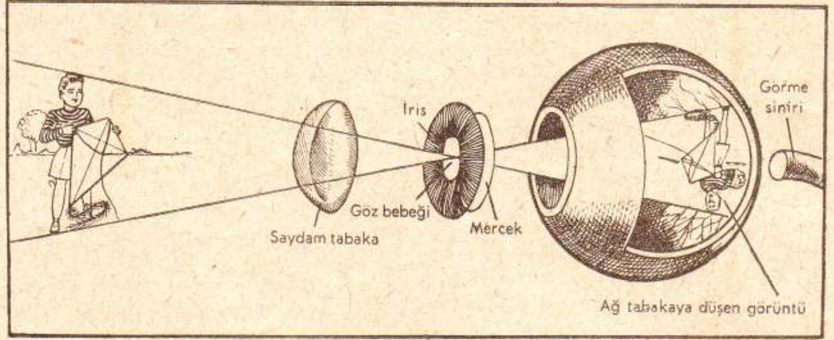
Yüzölçümü: 1.532 km²

Nüfusu: 20.316 (1960 sayımı)

Batı Karadeniz Dağları'nın son parçası Göynük ilçesi içine kadar sokulur. Bunlar arasında en önemlisi ilçenin doğusunda yükselen Kocamandağ'dır. İlçenin yüksekliği doğudan batıya doğru gidildikçe alçalır. İklim serttir. Kışlar çok soğuk, yazlar ise kurak ve sıcak geçer. İlçe orman bakımından zengindir. En önemli akarsu Sakarya'ya karışan Göynük Suyu'dur. İlçenin ekonomisi tarıma dayanır. En çok tahıl elde edilir. Meyvacılıkla hayvancılık da oldukça önemlidir.

Kasaba. — İlçe merkezi Göynük kasabası Göynük Çayı vâdisinin sağ kıyısı üzerinde, denizden 680 m. yükseklikte kurulmuştur. Haydarpaşa - Eskişehir demiryolu üzerindeki Alifuatpaşa istasyonu 65 km. uzaklıktadır. Eski İstanbul - Ankara karayolu Göynük'ten geçer. Yedi mahalleden meydana gelen kasaba 2.017 nüfusludur (1960 sayımı). Göynük'te tarihî eser olarak Gazi Süleyman Paşa Hamamı, Akşemsettin Türbesi bulunur.

Duyu Organlarımız Arasında En Önemli Olanı: GÖZ

GÖZÜMÜZ FOTOĞRAF MAKİNESİNE BENZER

Bakılan şeyden göze düşen ışınlar saydam tabakadan ve irisin ortasındaki gözbebeğinden geçer. Gözbebeğinin arkasındaki mercek ışınları ağ tabakaya yansıtır. Ağ tabakanın çubuk ve konilerine düşen görüntü baş aşağıdır. Görme siniri bu görüntüyü beyne iletir. Beyin bakılan şeyi olduğu gibi görmemizi sağlar.

GÖZ, görme organıdır. İnsan duyu organlarının en önemlisi, aynı zamanda en kudretlisi gözdür.

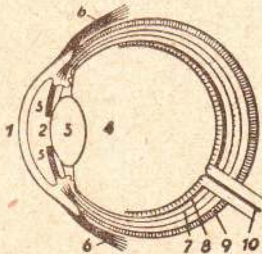
Dokunum ve tadım duyularını almamız için doğrudan doğruya değme şarttır. Koku biraz uzaktan alınabilir ama, bunun için de kokulu maddelerin yaydığı taneciklerin burna kadar gelmesi gerekir. Sesin bile duyulması için havaya ihtiyaç vardır; üstelik, radyo, telefon gibi vasıtalar olmadan çok uzaklardaki sesleri duyamayız. Halbuki göz için uzaklık diye bir engel yoktur. Karanlık bir gecede gökyüzüne baktığımız zaman milyarlarca kilometre uzaklıktaki yıldızları görürüz. Bunların bazıları o kadar uzaktır ki, ışıklarının dünyaya gelmesi için bin yıldan fazla zaman geçer.

Ayrıca, insan gözü parlaklık bakımından birbirinden çok farklı eşyayı da görebilir. Şu anda baktığınız sayfadan hiç olmazsa bir milyon defa daha parlak olan güneşi görürüz. Gözümüz karanlığa iyice alışınca gene bu sayfadan bir milyon defa daha az ışık veren cisimleri seçebiliriz. O halde, göz parlaklık farkı milyon defa milyonu bulan derecedeki eşyayı bile görebilmektedir.

Gözün Parçaları

Gözün başlıca parçaları şunlardır:

1. — Göz Yuvarlağı (göz küresi): Kafatasında göz çukurlarının içinde bulunur. Aşağı yukarı 2,5 sm. çapında bir küre biçimindedir. Çok büyük hareket kabiliyeti vardır.

Bir gözün kesiti: 1 — Saydam tabaka; 2 — Gözbebeği; 3 — Göz billûru (mercek); 4 — Art oda; 5 — İris; 6 — Gözü oynatan kaslar; 7 — Damar tabaka; 8 — Ağ tabaka; 9 — Sert tabaka; 10 — Görme siniri.

Her göz yuvarlağına yapışık olan altışar kas, gözün çok çeşitli yönlere hareket etmesini sağlar. Göz yuvarlağının en büyük koruyucusu içinde bulunduğu kafatası kemikleridir. Ayrıca, göz kapağı, kirpikler, kaşlar da gözün en önemli dış koruyucusudur. Çapak, gözyaşı bezleri de gözü içten korur. Kirpik diplerinde bulunan bu bezler çıkardıkları salgılarla gözü yıkar ve ısıtırlar. Çapak bezi kirpiklere yumuşaklık verir, göz kapaklarının hareketini kolaylaştırır.

Göz yuvarlağı başlıca üç kısımdan meydana gelir:

a) Sert Tabaka. — Beyaz renkte olan bu tabaka katılgan dokudan yapılmıştır. Çok dayanıklıdır. Kalınlığı 1 mm. yi geçmediği halde gözün iç kısmını mükemmelen korur. Sert tabakanın ön kısmı bir saat camı gibi kabarıktır. «Saydam tabaka» denilen bu kesimde sert tabaka beyazlığını kaybeder, cam gibi saydamlaşır. Işıkları gözün içine geçiren saydam tabakanın yüzeyi sert tabakanın beşte biri kadardır.

b) Damar Tabaka. — Sert tabakanın altında bulunur. Adından da anlaşılacağı gibi, bu tabakada bol kan damarları vardır, bunlar gözün beslenmesini sağlar. Gevşek bir katılgan dokudan yapılmış olan damar tabakanın iç ve dış yüzeyindeki siyah boya tanecikleri gözün iç kısmının karanlık olmasını sağlar. Bu tabaka saydam tabakanın arkasına düşen kesimde, sert tabakanın yuvarlaklığına uymaz, düz bir hal alır. Bir kimsenin gözüne baktığımız zaman gördüğümüz renkli kısım bu kesimdir. Buna «iris» denir. İrisin ortası deliktir. Buna «gözbebeği» denir. Işıklar göze bu delikten girer.

İris kan damarları bol bir katılgan dokudan yapılmıştır. Bunun ön ve arka yüzündeki epitelyum hücreleri boya maddeleriyle doludur. Bu maddelerin cinsine göre irisin rengi değişir. Gözbebeği ise, gözün karanlık kısmına açılan bir delik olduğundan, göz rengi ne olursa olsun, herkeste siyah görünür. İris dairesel ve ışınvâri kas tellerinden yapılmıştır. Bu teller sayesinde ve tepke (refleks) yolu ile kasılıp açılarak, gözbebeğinin genişleyip daralmasını sağlar. Karanlıkta gözbebeği genişler, aydınlıkta daralır.

c) Ağ Tabaka (Retina). — Hassas bir ekrana benzer. Gerçekten ağ gibi bir görünüşü olan bu tabaka gözün iç kısmının büyük bir kesimini kaplar. Sinir hücrelerinden ve sinir tellerinden yapılmış olan ağ tabaka son derece hassastır. Görme duyusu doğrudan doğruya bu tabakada meydana gelir.

Ağ tabakada görme duyusunu alan çeşitli hücreler vardır. Bu hücrelerin en önemlileri «çubuklar» ve «koniler» dir. Çubuk hücreler, ince yapıları bakımından, çubuğa benzer. Çubuklar yalnız tonları (açıklık, koyulukları) sezer. Bunlar renge karşı hassas değildir. Eşyanın kaba sınırları bunlar sayesinde kestirilir. Karanlıkta eşyayı hayalmeyal seçmemiz bunlar sayesinde olur. Koniler ise renge, ince ayrıntılara karşı duyardır. Bu sayfaya bakarken ayrıntıları size gösteren konilerdir; başınızı çevirip de pencereden dışarı bakarsanız göğün maviliğini, yaprağın yeşilini gene koniler sayesinde görürsünüz. Konilerin bazı renklere karşı duyarlığını kaybetmesine «dalton hastalığı» (renk körlüğü) denir (Bk. Dalton Hastalığı).

Bunların aldığı uyarmalar ağ tabakanın öteki kesimlerindeki nöronlardan geçerek görme siniri yolundan beyne ulaşır. Ağ tabakada mercekten geçen göz ekseninin ağ tabakaya düştüğü yerde sarı renkli küçük bir çukur vardır. Buna «sarı benek» denir. Görme sinirinin beyne gidiş yerinde görme hücresi olmadığından, buraya «kör nokta» denir.

2. — Mercek (Göz Billûru): Gözün en önemli parçası mercektir. Göz merceği (göz billûru) iki yanı da dışbükey olan bir büyütece benzer. Bunun cam mercekten en büyük farkı esnek olması, kendi kendine ayarlabilmesidir. Göz merceği kat kat tabakalardan yapılmıştır. Bisiklet tekerleğinin jant telleri gibi çepeçevre dokularla çevrilmiştir. Bunlar bisiklet lâstiği gibi bir kasa bağ-

Asıl Gören Gözünüz Hangisi

Beyin, gözlerden birinin meydana getirdiği görüntüyü esas olarak kabul eder. Beynin verdiği görüntüyü esas olarak kabul ettiği göze «gören göz» diyebiliriz. Hangi gözümüzün asıl gören göz olduğunu anlamak kolaydır:

Bir kalemi kolunuzun yettiği kadar ileri doğru uzatın. Sonra iki gözünüzle birden bu kalemin ucundan biraz uzaktaki bir şeye bakın. Gözlerinizden birini kapayınca, baktığınız şey kalemin hizasından kayar, öbürünü kapayınca da aynı hizada kalmakta devam eder. İşte, hangi gözünüzü kapadığınız zaman baktığınız şey kalemin hizasından kaçıyorsa o göz sizin gören gözünüzdür.

lıdır. Bu kasın hareketleri sayesinde merceğin kabarıklığı ya azalır, ya artar. Bu sayede, cisimlerin uzaklığına göre odak noktasını ayarlamak mümkün olur.

3. — Odacıklar: Bir göz kesitine bakarsak biri saydam tabakayla iris arasında, biri de merceğin arkasında olmak üzere, iki boşluk görürüz. Saydam tabakayla iris arasındaki boşluğa «ön oda» denir. Duru, saydam bir sıvıyla doludur. Göz yuvarlağının geri kalan kısmıyla mercek arasındaki boşluğa da «art oda» denir. Jelâtine benziyen çok saydam bir sıvıyla dolu olan art odanın büyüklüğü göz yuvarlağının beşte dördü kadardır. Bu sıvı son derece ince bir zar kese içindedir, bu bakımdan ağ tabakaya dokunmaz.

Nasıl Görürüz

Işık gözbebeğinden göze girer. Işık azsa iris genişler, fazla ışık girmesine imkân verir. Kuvvetli ışıkta da, kasılarak giren ışığın azalmasına yardım eder. İrisin arkasında bulunan mercek görüntünün net olarak ağ tabakaya düşmesini sağlar. Mercek, istirahat halindeyken, 3 metreden daha uzaktaki şeyleri tam odak noktasına getirir. Yakındaki eşyayı görmek için ise, merceği hareket ettiren kas kasılır. O zaman, merceğin kabarıklığı artar, odak uzaklığı azalır, yakındaki eşyayı net olarak görürüz. Normal bir çocuk gözü 5 sm. yakındaki bir şeyi net olarak görebilir. Yaşlandıkça gözün kasılma kabiliyeti azalır. 50 yaşındaki bir insanın 25 sm. uzaktaki bir şeyi net olarak görebilmesi normal sayılır.

Mercek görüntünün ağ tabakaya düşmesini sağlar. Ağ tabakanın yapılışı gözün her yanında aynı değildir. Bu tabakanın en önemli yeri görme ekseni çevresindeki bölgedir. «Sarı benek» diye anılan, çevresine göre hafif çukur olan bu kesimde hiç çubuk hücre yoktur, sadece koniler vardır. Aşağı yukarı yarım milimetre genişliğinde olan bu kesimdeki koniler de ağ tabakanın başka kesimlerindekinden çok incedir.

Sarı beneğin tam ortasındaki konilerin kalınlığı milimetrenin binde biri kadardır. Üstelik, görüşe engel olmasın diye, bu kesimde kan damarı da yoktur. Bu bakımdan, en net görüş yeri burasıdır. Buradan etrafa doğru koniler azalır, en sonunda daha uzaklarda hiç koni kalmaz, sadece çubuklar yer alır. Tam görme çizgisinin iki yanındaki şekilleri, hareketleri bu kesim sayesinde görürüz. Karanlıktaki şekilleri kabataslak seçmemiz de bunun sayesindedir.

Ağ tabakaya düşen görüntü çeşitli sinir birleşmeleri vasıtasiyle göz sinirine gelir. Göz siniri beynin görme merkezine bağlıdır (Bk. Beyin). Görme işi asıl orada tamamlanır. Görme sinirinin taşıdığı elektrik beynin görme merkezine varınca, baktığımız şeyi görür, kavrarız.

İki Gözün Faydası

İki gözlü olmamız gördüğümüz şeylerin uzaklığını kestirmemize yarar. Sağ ve sol göz ayrı açılardan baktığı için, eşyayı üç boyutlu görürüz. Eşya çok uzaktaysa iki gözün görme farkı çok az olur. Yakındaki şeylere baktıkça bu fark artar.

Beyin bu özellikten çok iyi faydalanır. İki gözün görme açıları arasındaki farkı hesaplıyarak eşyanın uzaklığını kestirir. İki ayrı eşyanın birbirine olan uzaklığını da iki gözün görüş açılarının farklı olması sayesinde kestiririz. Bunun denemesini kolayca yapabiliriz: Bir gözümüzü kapıyarak bir yere bakalım, oradaki şeylerin birbirine olan uzaklığını, bize olan yakınlığını zor kestirebiliriz.

Beynin sağ yarısına her iki gözün sağ yarısından, sol yarısına da gene her iki gözün sol yarısından çıkan sinir telleri gelir. Beyin birbirinden biraz farklı olan iki ayrı görüntüyü birleştirerek tek görüntü halinde görmemizi sağlar.

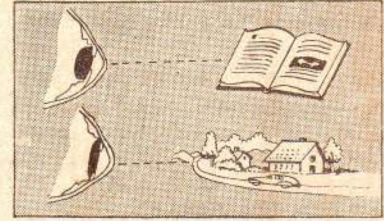
Görme Süresi, Devamlılığı

İnsan gözü, en iyi şartlar altında, baktığı bir şeyi saniyenin yüzde biri kadar kısa bir zaman içinde görebilir. Görme şartları iyi değilse, görme süresi uzar. Bu yüzden, geceleri görme süresi daha uzundur. Gece olsun, gündüz olsun, bakılan şeyin hemen görülmesi, hele otomobil kullananlar için, çok önemlidir. Geceleyin meydana gelen kazaların çoğunun sebebi görme süresinin uzunluğudur.

Bir şeye baktığımız zaman, onun ağ tabakaya düşen görüntüsü, baktığımız şey yok olduktan sonra, saniyenin 25'te biri kadar bir süre daha ağ tabakada kalır. Bu yüzden, hareket halindeki bir bisikletin jant tellerini tek tek fark edemeyiz. Geceleyin yaktığımız maytabı havada çevirirsek arkasında iz bırakıyormuş gibi olur. Bu da aynı sebeptendir. Gene görüşün devamlılığı sayesinde, sinemada perdeye düşen resimleri hareket ediyor gibi görürüz. Bir filim gösterilirken sinema perdesine saniyede 24 tane resim düşer. Bu resimlerin her birinin arasında tam bir kesiklik vardır. Görüntünün devamlılık özelliği sayesinde biz bu kesiklikleri fark etmez, 24 tane tek resim yerine devamlı bir hareket görürüz (Bk. Sinema).

Gözümüzün Gelişmesi ve Korunması

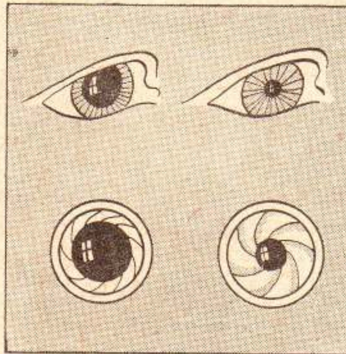
Yeni doğan bir bebeğin gözleri iyice gelişmiştir. Ancak, görmeyi öğrenmesi için gene de bir zaman geçmesi gerekir. Çocuk önce göz yuvarlaklarını oynatmasını öğrenir, Önceleri kaslarına gerektiği gibi hâkim olamadığından zaman zaman gözü şaşı gibi görünür. Göz ilk çocukluk devrelerinde büyümekte devam eder. Altı yaşına gelen bir çocuğun gözü artık bütün kabiliyetleri kazanmış olur.

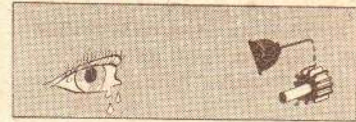
Gözümüzdeki mercek, yanlarındaki kasların etkisiyle ya kalınlaşır, ya incelesir. Yakına bakarken kendiliğinden kalınlaşan mercek, uzağa bakmaya başlayınca inceleşiverir.

Çocukların göz merceği çok oynak olduğu için çok yakındaki eşyayı net görebilirler. Yaş ilerledikçe merceğin esnekliği azalır, bu yüzden yakından uyum yapamaz. Yaşlı insanların bir şeyi okurken gözlerinden iyice uzak tutmaları bundandır.

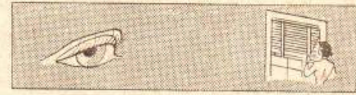
GÖZÜMÜZ HAKKINDA İLGİ ÇEKİCİ BİLGİLER

Gözümüzün yapılışı bir fotağraf makinesinin yapılışını andırır. Nasıl az ışıkta objektifin diyaframı fazla açılırsa, çok ışık geldiği zaman da kendiliğinden kapanıverir. Bütün bu hareketler biz düşünmeden kendi kendine olur. Gözümüz vücudumuzun en hassas organlarından biridir.

Gözyaşı bezleri, makineleri yağlıyan yağdanlık işini görür.

Göz kapakları fazla ışığı kesen pencere pancurlarına benzer.

Kirpikler çiğ ve sert ışığı önliyen pencere telleri gibidir.

Kaşımız, damlardaki oluklar gibi suyun gözümüze girmemesini sağlar.

Okul çağındaki çocuklar normal uyum mesafesinden daha yakından da net görebildiklerinden okuyup yazarken gözlerini fazlaca yaklaştırabilirler. Bu çok kötü bir alışkanlıktır, gözlerin bozulmasına yol açar.

Göz Bozuklukları

Sağlam bir göz, merceğin kalınlığını ayarlıyarak yakın ve uzaktaki eşyayı net olarak görebilir. Yakındaki bir şeye bakarken mercek kalınlaşır, uzağa bakarken yassılır. Göz yuvarlağının yapısında bir kusur varsa, bakılan şeyin görüntüsü tam ağ tabaka üzerinde değil, ya biraz ileride, ya biraz geride teşekkül eder, bu da bakılan şeyin bulanık görülmesine yol açar.

Göz yuvarlağındaki kusurlar üçe ayrılır:

1. — Miyopluk: Göz yuvarlağı normalden daha uzundur. Bu yüzden, hayal ağ tabakanın önünde teşekkül eder. İçbükey mercekli bir gözlük hayalin tam ağ tabakasına düşmesini sağlar (Bk. Miyopluk).

2. — Hipermetropluk: Göz yuvarlağında mercekle sarı benek arasındaki uzaklık gerekenden kısadır. Bu yüzden görüntü ağ tabakasının ötesinde teşekkül eder. Bu göz kusuru da dışbükey gözlükle giderilir (Bk. Hipermetropluk).

3. — Astigmatlık: Saydam tabaka ile mercek yüzeylerinin gözün optik ekseni etrafında dönel olmamasından ileri gelir (Bk. Astigmatlık).

Şaşılık görünüşte bir göz kusurudur. Görüşe etkisi yoktur. Şaşı kimseler baktıklarını iyice görürler. Şaşılık göz yuvarlaklarını hareket ettiren kasların iki gözde eş olarak çalışmamasından ileri gelir (Bk. Şaşılık).

Hayvanların Gözü

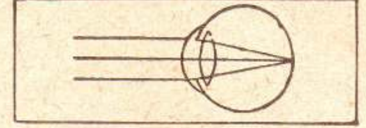
Hayvanlarda göz çeşitli yapılardadır, hayvanın cinsine göre değişir.

Tek hücreli küçük hayvanlarda kırmızımtırak bir nokta göz işini görür. Bu nokta ışığa karşı duyardır. Solucanların, denizyıldızlarının gözleri böyledir. Bununla beraber, bazı solucanların gözü vardır.

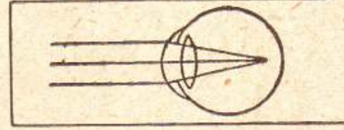
Böceklerin gözü ya basit, ya bileşik olur. Basit gözlü böcekler karşılarındaki şeyi net olarak göremezler. Bu göz sadece onların ışığa karşı bir tepki göstermelerine yarar. Arı, karınca gibi hayvanlarda bulunan bileşik göz ise binlerce merceğin birleşmesinden meydana gelir (Bk. Böcekler). Bu hayvanlar çok uzaktan renkleri seçebilirler. Istakoz gibi bazı hayvanların gözü de uzun çıkıntıların ucunda bulunur.

Omurgalı hayvanlardan çoğunun gözü insan gözüne benzer. Karanlık mağaralarda yaşıyan bazı balıkların hiç gözü olmaz, olanlar da kullanamazlar. Yeraltında yaşıyan köstebekler de kördür.

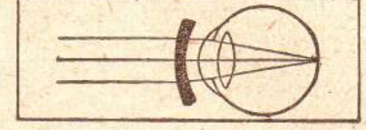
GÖZLÜK, GÖRÜŞ HATALARIMIZI NASIL GİDERİR

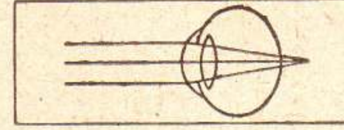
Sağlam göz

Miyop göz

Gözlükle düzeltilmiş miyop göz

Hipermetrop göz

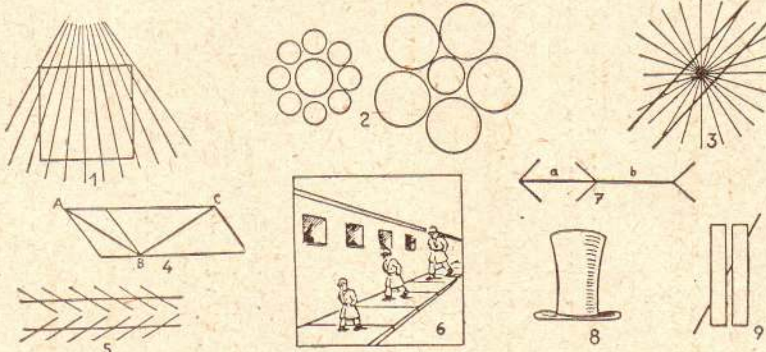
Gözlükle düzeltilmiş hipermetrop göz

GÖZ ALDANMASI

Bazı şekillerin bize olduğundan başka türlü görünmesine «göz aldanması» denir. Dümdüz, uzun bir yola baktığımız zaman, yol uzaklarda gittikçe daralıyor gibi görünür. Ağaçlar, telgraf direkleri de uzaklaştıkça bize küçülüyor gibi görünürler. Aynı büyüklükte biri beyaz, biri siyah iki evden beyazı koyu renklisinden daha büyük görünür. Uzunlamasına çizgili bir kumaştan yapılan elbiseyi giyenlerin, çizgisi enine bir kumaşı giyenden daha ince göründüğünü de hepimiz biliriz. Bunlar hep göz aldanmasıdır. Çünkü ne elbise bir insanı zayıflatır, ne de boya evi büyültebilir.

Bu anlattığımız göz aldanmaları tamamen normaldir. Gözünde hiçbir bozukluğu olmıyan kimseler bile bu şekilde yanılabilirler.

GÖZLERİNİZE HER ZAMAN GÜVENMEYİN

1 — Dörtgenin üst kenarı ile alt kenarı birbirine eşittir; 2 — Dairelerin ortasında kalan daireler eşit büyüklüktedir. 3 — İki çizgi birbirine paraleldir; 4 — Üçgenin AB kenarı BC kenarına eşittir; 5 — İki doğru paraleldir; 6 — Resimdeki üç adamın da boyu birbirinin aynıdır; 7 — a, b'ye eşittir. 8 — Şapkanın kenarı, yüksekliğinin aynıdır; 9 — İki dikdörtgenin arkasında kalan çizgi birbirinin devamıdır.

GÖZ HASTALIKLARI (Bk. HASTALIKLAR).

GÖZENEKLER

Bitkilerin yapraklariyle saplarında bulunan küçük delik ve aygıtlara «gözenek» denir. İnsan ve hayvanların vücudunda da göçmen hücrelerin geçmesine yarıyan aralıklar vardır. Bunlara da «gözenekler» (mesamat) denir.

Derimizdeki gözenekler deri bezleri salgılarının dışarı çıkmasına yarar. Vücudumuzdaki gözeneklerin çoğu ter ve yağ bezlerinin açıklıklarıdır. Ter bezlerinin gözenekleri en çok ellerde, ayaklarda, koltuk altında bulunur. Yağ bezleri gözenekleri ise daha çok kıl diplerinde olur.

Bitkilerde, yaprakların alt yüzlerinde sayısız gözenekler vardır. Bu gözenekler iki hücre arasındaki mikroskopik yarıklardan ibarettir. Yaprak gözenekleri bir supap gibi genişler, daralır, açılır, kapanır. Harikulâde bir aygıt olan gözenekler sıcak, güneşli havalarda iyice açılır, geceleri, yahut soğukta, daralır, kapanırlar. Gözenekler bitkiden buharlaşan suyun çıkmasına, havanın içeri girmesine yarar.

GÖZLÜK

Gözleri kusurlu olan kimselerin kullandığı mercekli aletlerdir. Bir gözlük iki mercekten, bir de çerçeveden yapılır. Her mercek bir gözün önüne düşer. Merceğin cinsi gözdeki kusura göre değişir. Bu mercekler,

gelen ışığı ayarlıyarak, tam ağ tabaka üzerine düşmesini sağlarlar (Bk. Göz).

Gözlük camları özel bir itina ile yapılır. Göz kusurlarını karşılamak için dereceli olarak hazırlanan camlar, ancak mütehassıs doktorların tavsiyesine göre kullanılır. Takılan gözlüklerin gözdeki kusura uygun olması çok fayda sağladığı gibi, yanlış numaralı gözlük kullanmak da, tersine, zararlı olur.

Gözlüğün Tarihi

Söylendiğine göre gözlüğü ilk kullananlar Çinli'lerdir. Kendi aralarındaki efsaneye göre M. Ö. 500 yıllarında Çinli'ler gözlük kullanmıştır. Ünlü gezgin Marco Polo da 1275 yılında Çin'de gözlük takmış kimseler gördüğünü söylemiştir. Batı dünyasında, ilk defa, İngiliz bilgini Roger Bacon'un 1269'da yayınlanan kitabında gözlükten bahsedilmiştir. Gözlüğün ilk kullanıldığı memleketlerden biri de İtalya'dır. 1352'de yapılan bir portredeki şahsın gözlük kullandığı görülmektedir.

İlk gözlük camları saydam kuvars ve benzeri maddelerden yapılıyordu. Bunlar kaba saba oluyor, gereği kadar fayda sağlamıyordu. Sonradan, isteğin de artması üzerine, gözlük merceklerinin camdan yapılmasına başlandı. Gözlük kullanılması XVI. yüzyıldan beri yaygın bir hal aldı. Gözlük üzerindeki çalışmalar daha sonraki yıllarda çok ilerledi. Teleskop ve mikroskopun icadı da gene gözlüğe esas olan mercekler sayesinde oldu.

Amerikalı bilgin Benjamin Franklin 1784' te iki odaklı gözlüğü icat etti. Bu sayede, gözlük değiştirmeden hem uzağa, hem de yakına bakmak mümkün oluyordu. Bu gözlüğün özelliği, camının iki ayrı mercekten meydana gelmesi, bu iki parçanın da tam ortada birleşmesiydi. XX. yüzyılda Franklin'in iki odaklı gözlüğünü bir tek camda yapmak mümkün olduğu gibi, orta uzaklıklar için üç odaklı gözlükler de yapıldı.

Gözün İçine Yerleştirilen Camlar

1887'den beri yeni bir çeşit gözlük yapılmasına başlandı, sonradan çok daha geliştirildi. Bunlar doğrudan doğruya gözün içine, göz yuvarlağının üstüne yerleştiriliyor. Bu tip gözlükler de bildiğimiz bütün gözlüklerin vazifesini görebiliyor. Gözün içine yerleştirilen bu camlar gözün kalıbını almak suretiyle yapılıyordu.

Bunlar önceleri camdan yapılıyordu, 1938' den sonra plâstik maddelerden yapılmaya başlandı. Bu camlarda göz yuvarlağiyle cam arasında bir sıvı bulunuyordu. 1950' den sonra doğrudan doğruya saydam tabakaya gelecek tipte camların yapılmasına başlandı. Üstelik, artık göz kalıbını almaya da lüzum kalmıyor, gözün yuvarlaklığı aletlerle ölçülüp gözlük ona göre seçiliyor.

Doğrudan doğruya göze takılan camlar dışarıdan farkedilmez. Ayrıca, kırılma tehlikesi de olmadığından en hareketli sporları yaparken bile kullanılabilir. Bildiğimiz gözlüklerle giderilemiyen bazı göz bozuklukları da bu gözlüklerle giderilmektedir. Bunların tek mahzuru pahalı olmaları, kullanılan insanın alışmakta biraz güçlük çekmesidir.

Güneş Gözlükleri

Gözlük bugünkü toplumun en önemli araçlarından biri halindedir. Yalnız göz kusurlarını gidermek için değil, gözleri korumak için de kullanılıyor. Bu tip gözlüklerin başında güneş gözlükleri gelir. Daha çok karda, denizde kullanılan bu gözlükler renklidir, güneş ışınlarının parlaklığını azaltır.

Ayrıca, koruyucu gözlükler de yapılmıştır. Bunları fabrika işçileri gözlerini küçük zerreciklerden korumak için kullanırlar (Bk. Güneş).

GÖZLÜKLÜ YILAN [Kobra]

Gözlüklü yılan

Bazı türlerde son derece zehirli bir yılan çeşidinin adıdır. En büyük özellikleri boyun kısımlarının genişliyebilmesidir. Bu yılanların boyun kesimindeki kaburga kemiklerini gerip ileri doğru uzatabilmeleri esnek derinin gerilmesine yol açar. Bu durumda hayvanın ensesi geniş bir daire biçimi alır.

Hindistan'a dehşet saçan kobralar, hiç şüphe yok ki, en korkunç yaratıklardan biridir. Bir orman yolunda sarımtırak kahverengi vücudunun üçte biri dimdik yükselmiş, ağır ağır iki yana sallanan bir kobrayla karşılaşmak kadar tehlikeli bir şey olamaz. Islık çalar gibi duyulan soluğu, parlıyan gözleri, çatallı dili, şişip daire biçimini alan boynu ile onu gören insan korkudan ne yapacağını bilemez. Bu korkunç görünüş hayvanın yaradılışına da uygundur. Çünkü yılanların en öldürücüsü kobradır.

Gözlüklü yılanın zehiri daha başka bir kısım yılanların zehiri gibi, doğrudan doğruya sinir sistemine etki yapar. Kana karışa ı zehir, alyuvarları derhal mahveder. Sokulan yeri hemen kesip zehiri emmekten başka da hiçbir tedavi yolu yoktur. Hindistan'da en çok görülen kobra çeşidi «naja naja» sokmasından yılda binlerce kişi ölmektedir.

Gözlüklü Yılan Çeşitleri

Gözlüklü yılanların beş türü vardır. Bunlar da kendi aralarında birçok çeşitlere ayrılırlar. En tanınmış türleri Hindistan'da yaşıyan «naja naja» dır. Sarımtırak renkten koyu kahverengine kadar çok çeşitli renkleri olan «naja naja» ların boyu 1,5 - 2 m. arasındadır. Bir başka gözlüklü yılan türü de «kıral kobra» dır. Bunların boyu 4 m. yi bulur.

Afrika'da da birçok gözlüklü yılan türü yaşar. Bunlardan bazısının zehirini püskürtme özelliği vardır. Zehir keselerini kasmak suretiyle zehirlerini bir, iki metre uzağa fırlatabilirler Zehir insanın gözüne raslarsa geçici olarak veya tamamen kör edebilir. Tek çaresi hemen bol bol yıkamaktır.

Hindistan'dan başka Arabistan, Güney Çin, Filipinler'le Afrika'nın hemen her yanında yaşıyan gözlüklü yılanlar yumurtlıyarak ürer, bir defada 20 kadar yumuşak ka-

GÖZLÜK KADINLARI GÜZELLEŞTİREBİLİR

DEVAMLI gözlük takmak zorunda olan pek çok kadın bunun bir sakatlık, çirkinlik alâmeti olabileceğini düşünerek üzülür. Halbuki yüzüne yakışacak gözlüğü seçen kadınlar, gözlükle, çirkinleşmek şöyle dursun, daha da güzelleşirler.

Yalnız, bunun için, gözetilecek bir iki nokta vardır. Meselâ, gözlük takan bir kadın saçlarını ortan ayırmamalıdır. Seçeceği gözlüğün üst kenarının kaşlara paralel gelmesine de dikkat etmelidir. Ayrıca, zayıf kimseler kalın kenarlı gözlük kullanmaktan sakınmalıdır. Bunun dışında, gözlüğün yüz yapısına göre seçilmesi gözetilecek başlıca noktadır. Aşağıdaki yazıda, çeşitli tiplere en iyi yakışacak gözlük biçimleri gösterilmiştir.

YÜZ YAPISINA GÖRE GÖZLÜK BİÇİMLERİ

- Yüksek, çıkık elmacık kemikleri: Yanları düz ve dik çıkan gözlükler, fazla yuvarlak yanak çizgisini keser, hafifleştirir.
- Uzunca burun: Gözlüğün kemeri, burun semerine doğru inerek kaş çizgisiyle burun ucu arasındaki uzun mesafeyi kesmelidir. Hattâ kemer biraz kalınca da olabilir.
- Kısa burun: Yukarıdaki tavsiyenin tam tersi yapılır. Gözlüğün kemeri alına doğru bir kavis çizerek, aşağıda burnun boyuna biraz boy ekliyecek yer bırakmalıdır.
- Yuvarlak yüz: Dik ve sert köşeleri olan gözlükler kullanmalıdır. Altıköşe ve dörtköşe gözlükler gibi, kaşlara verilecek hafif A şekli de aynı işi görür.
- Dörtköşe veya uzun yüz: Oval gözlük kullanmak şarttır. Dörtköşe yüzlerde kaşların uçları aşağı doğru olmalıdır. Düz kaşlar basık yüzleri büsbütün geniş gösterir. Böyle kaşlar uzun yüzlerde ise istenen etkiyi yapar, boyunu keser. İnce yüzlerde de aynı sonucu verir.

buklu yumurta yaparlar. Gözlüklü yılanlar çift çift dolaşır, fare, kertenkele, kurbağa, böcek, küçük memeli hayvanları yiyerek beslenirler. Afrika'daki bir çeşit kobra göllerde yaşar, balıkla beslenir.

Yılan Oynatanlar

Kobralar, bütün tehlikelerine rağmen, Hindistan'daki yılan oynatıcıların gözdesidir. Yılan oynatıcılar çok defa hayvanın zehir kesesini çıkarmaya bile lüzum görmezler. Bunlar, yerli bir çeşit nefesli sazı çalarak, hayvanı oynatma gösterisi yapar. Yılan müziğe uyarak iki yana sallanıyor gibi görünürse de, gerçekte, yalnız, oynatıcısının vücut hareketlerini takip etmektedir, çünkü hiçbir yılan müziğe karşı ilgi göstermez.

GÖZTAŞI

Bakırın sülfürik asitle meydana getirdiği iki değerli bir tuzdur. İçinde 5 molekül kristal suyu vardır. Formülü $CuSO_4.5H_2O$ dur. Kimyada adı «bakır (2) sülfat» tır. «Bakır vitriyolu» da denir. 200° ye kadar ısıtılırsa kristal suyu uçar, beyaz renkli bir toz kalır. Susuz bakır sülfat su ile yeniden mavi renk verir. Bu özelliğinden dolayı bazı organik sıvılardaki suyu aramak için kullanılır.

Göztaşı teknikte önemli bir tuzdur. Kullanıldığı yerler pek çoktur. Bazı madensel boyalarda kullanılır. Odunları çürümekten korumak için göztaşı eriyiğine batırırlar. Ekinleri, tohumları şaplamak, hele bağlarda meydana gelen «Peronospera Vinicola» (bağları çürüten bir çeşit mantar) hastalığını gidermek için kullanılan «Bordelez bulamacı» yapılmasında faydalanılır. Göztaşı, Daniel ve Meidinger pillerinde, deri boyacılığında, organik boya endüstrisinde de kullanılır. Tıbta aşındırıcı ve kusturucu ilâçların bileşiminde de göztaşı vardır.

GRAFİK

Bir olayın gidişini göstermeye, birkaç şey arasında karşılaştırma yapmaya yarıyan çizgilerle, rakamlarla yapılan şekillere «grafik» denir

Grafikler, bazı konuların açıkça, kolayca anlatılabilmesi için yapılır. Genel olarak dört çeşit grafik vardır. Bunlar yapılışlarına göre adlandırılırlar: Çizgilerle anlatılan grafiklere «çizgi grafik»; çubuk biçimi şekillerle yapılan grafiklere «çubuk grafik»; birbirinin eşi küçük resimlerle yapılan grafiklere «şekilli grafik»; bir dairenin yarı çapları arasında kalan dilimlerle anlatılan grafiklere de «daire grafik» denir.

Bu grafik çeşitlerini daha iyi açıklıyabilmek için, bir örnek alalım. Diyelim ki bir sınıfa kayıtlı olan öğrencilerin beş ay içindeki devamlılıklarını incelemek istiyoruz. Okul idaresinden edinilen bilgiye göre bu sınıf öğrencilerinden sınıfta, eylûlün 1'inde 24 kişinin; ekimin 1'nde 36 kişinin; kasımın 1'inde 32 kişinin; aralığın 1'inde 38 kişinin; ocak ayının 1'inde 34 kişinin bulunduğunu öğrendik.

Çizgi Grafik. — Öğrencilerin devamlılıklarının bu durumunu «çizgi grafik» le açıklamak istersek önce birbirine dik olan bir dikey, bir de yatay çizgi çizmeliyiz. Bu çizgilerden dikey olanı, 0'dan başlıyarak, sınıfa kayıtlı olan öğrenci sayısını içine alabilen en yüksek sayıya kadar numaralanmalıdır. Çizilen grafiğin çok yer kaplamaması isteniyorsa öğrenci sayısını gösteren rakamlar beşer, hattâ bazı durumlarda onar onar, yüzer, yüzer vs. olarak da sıralanabilir. Grafik için çizdiğimiz yatay çizgi ise belli ve eşit aralıklarla beşe bölünmeli, her bölüm çizgisi beş aydan birini göstermelidir. Böylece, grafik plânı hazırlandıktan sonra eldeki bilginin plân üzerinde tesbit edilmesi gerekir. Bunun için, önce plândaki ilk ay olan eylûl çizgisi başlangıç olarak kabul edilir. Bu ayın ilk günü sınıfta kaç öğrenci varsa, eylûl ayı çizgisinin üzerine, dikey çizgide öğrenci sayısını gösteren hizaya bir nokta konur. Aynı işlem geri kalan beş ay için de yapıldıktan sonra noktaların arası bir doğruyla birleştirilir, bir «çizgi grafik» elde edilir (Şekil 1).

Bu çeşit grafikler çoğunlukla, bir öğrencinin her ayki not durumunu belirtmek için olduğu gibi, fabrikaların belli bir zaman içindeki verimini, gelir, vergi, spor, ticaret ve nüfus istatistiklerini de göstermek üzere yapılır.

Çubuk Grafik. — Dikey ve yatak olmak üzere iki çeşittir. Bunların en kolay şekli, kareli kâğıtlar üzerinde karelerin doldurulmasiyle yapılanlardır (Şekil 2).

Bu çeşit grafikler daha çok belli artışlar, inişler arasında karşılaştırma yapmak üzere kullanılır.

Şekilli Grafik. — Çubuk grafiğin bir başka çeşitidir. Bu grafikte çubuk yerine, grafiği yapılan konu ile ilgili, birbirinin eşi küçük resimler kullanılır. Her resmin ne kadar sayıdaki birime karşılık olduğu da grafiğin altında ayrıca belirtilir. (Şekil 3'te gösterilen insanların her biri 100 kişiye eşit olarak alınmıştır).

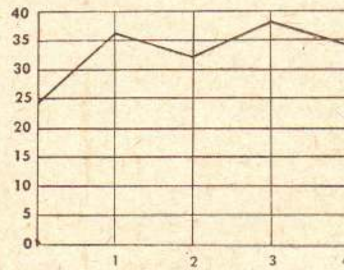
Çeşitli konular ele alınarak yapılan grafiklerde, şekiller de o konuya göre değişir, karşıladıkları birim ikiden az, ya da çok olabilir. Bugün en çok yapılan ve amaca en uygun olduğu kabul edilen grafik çeşiti, şekilli grafiktir.

Daire Grafik. — Çoğunlukla bir bütünü meydana getiren bölümlerin, bütüne göre olan oranlarını göstermek üzere yapılır. Bu çeşit grafiği daha iyi anlatabilmek için gene bir öğrenim kurumunu örnek olarak ele alalım. Bu kurumdan edindiğimiz bilgiye göre kurumun bir yıllık giderini, bunun nerelere harcandığını öğrendiğimizi kabul edelim. Bir yıllık genel giderin yüzde 60'ı öğretmen ücreti, yüzde 20'si hademe ücreti, yüzde 9'u yakıt, yüzde 7'si ışık masrafı, yüzde 4'ü de çeşitli işler için harcanmışsa yüzde 8,8'i ise onarım için harcanmışsa, bunu daire grafikle anlatmak için önce (şekil 4'te görüldüğü gibi) bir daire çizilir. Sonra bu dairenin çevresi belli yüzdelere göre ölçülür, işaretlenir. Dairenin merkeziyle çevre üzerindeki işaretlerin arası yarı çaplarla birleştirilerek dairede dilimler meydana getirilir. Bu dilimler, birbirlerinden ayırdedilebilmeleri için ya ayrı renklere boyanır, ya da ayrı şekillerde taranır. Bu şekilde yapılmış bir grafikte çeşitli gider kaynaklarının hangi oranda birleşerek genel gideri meydana getirdikleri kolayca görülebilir.

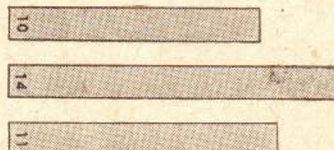
Grafikler, bazı konuların, karşılaştırmaların bir bakışta anlaşılmalarını sağlamak bakımından faydalıdırlar, fakat kesin istatistikleri yeteri kadar titizlikle belirtmek için uygun değildirler.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

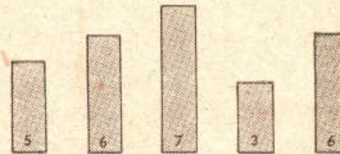
BAŞLICA GRAFİK ÇEŞİTLERİ

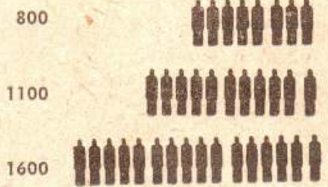
Şekil 1. — Çizgi grafik

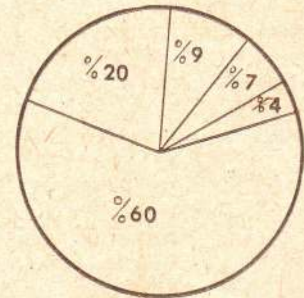
Şekil 2. — a) Yatay çubuk grafik

b) Dikey çubuk grafik

Şekil 3. — Şekilli grafik

Şekil 4. — Daire grafik

Grafik Çizim ve Örnekleri Albümü (N. Yalkut, 1950); Grafik Metot ile İtmam (A. H. Tungay, 1935); Grafik Şekilleri (4. cilt, 1933).

GRAFİK SANATLARI

Çizgiye dayanan, kazarak, oyarak yapılan resimlere «grafik» denir. «Grafik sanatları» sözü pek yenidir. Bu anlamda eskiden «tersimî sanatlar» sözü kullanılırdı. Son zamanlarda grafik sanatları, resimde çizgi veya yazı vasfında olan her esere denilmektedir. Böylece «grafik sanatları» adı altında, resmin ve tatbikî sanatların şu şekilleri toplanıyor:

Mimarlık Resimleri. — Eskiden «resm-i hattî» denilen, renklendirilse bile ton farklarından uzak çizgi-resimlerdir. Plân ve «menazır» resimleri bu grupa dahildir.

Güzel Yazı. — Eskiden «hat» (hattatlık) denilen, yazı sanatıdır. Hat sanatiyle uğraşanlara «hattat» denirdi. Bunlar, yazı yazma sanatını bizde dünyanın en ileri sanatı haline getirmişlerdi (Bk. Hattatlık).

Gravür. — Resimlerin kâğıda basılması için yapılan kalıplardır (Bk. Gravür).

Süsleme Sanatları. — Gerek mimarlıkla ilgili iç süsleme, gerek kumaş desenleri, hattâ afiş ve reklâm resimleri genel olarak grafik sanatları arasına girer (Bk. Süsleme Sanatları).

Eskiden beri bizde, grafik sanatlarından en çok güzel yazı sanatına rağbet edilirdi. Yakın yıllarda İstanbul'da Tatbikî Güzel Sanatlar Okulu açıldı. Güzel Sanatlar Akademisi'nden ayrı olarak, burada, daha geniş ölçüde grafik sanatlarına ve öğretimine yer verildi.

GRAFİT

Saf karbonun kristal halinde olan iki şeklinden biridir. Elmas sertliği, grafit de yumuşaklığıyle anılır. Bir elemanın farklı özellikteki çeşitli şekillerine «allotropi» denir.

Grafitten nerelerde faydalanılır.

Grafit de, elmas da saf karbonun allotropik şekilleridir.

Grafit elmasın aksi özellikler gösterir. Siyahtır, saydam değildir, bir dereceye kadar madenî parlaklık gösterir; yumuşak ve yapraklı bir yapısı vardır. Yoğunluğu 2, 1-2,3 arasındadır. Bu kristal yapısı grafitin tabakalı, kaygan ve yağlı görünüşlü olmasını sağlar. Elmas 900° de grafite çevrilir.

Grafit, ametal olmasına rağmen, ısı ve elektriği iyi iletir. Hiçbir eritgende erimez. Havada yanar. Kullanıldığı yerler şunlardır: Petrol yağlariyle karıştırılarak iyi cins makine yağları yapılır. Erime nok. 3500° olduğu için yüksek sıcaklığa dayanan potalar yapmaya yarar. Soba cilâsında, bazı boyalarda kullanılır. Kurşun kalem ucu da grafitten yapılmıştır. Grafitle bir cins kil ve su karıştırılarak hamur yapılır, şekillendirilir, pişirilirse kurşun kalem içi meydana gelir.

Grafitin en çok kullanıldığı önemli bir endüstri kolu da döküm endüstrisidir. Dökümhanelerde kalıpların iç yüzü grafit tozu ile sıvanır, böylece yüzeyi pürüzsüz olur. Tabiî grafit Seylan, Madagaskar adaları'nda, Sibirya'da bulunur. Suni olarak da elde edilir.

GRAFOLOJİ

El yazısına bakarak, bir insanın karakterini öğrenme bilimidir.

Eskiden grafoloji bir çeşit falcılık sayılırdı. Son çağlarda ise daha ciddî bir gözle görülmüş, hattâ adliye hükümleri arasına girmiştir. İki ayrı yazılı belgenin aynı elden çıkıp çıkmadığını anlamak gibi yalnız bilirkişinin fark edebileceği meseleler için «grafolog» denilen uzmanlar, adliye dilinde «istiktap» (yazı tanıma) işiyle görevlendirilirler.

Eskiden, bu işte iki yazının veya imzanın benzerliği esas tutulur, bir dış benzerlik yeter görülürdü. Bugün, yazı, düşüncenin el hareketiyle çizgi haline getirilmesi demek olduğu hesaba katılarak, sebepler araştırılıyor. Böylece grafoloji, ruhbilime, psikolojiyle, bilhassa «davranış psikolojisi» denilen, alışkanlıkların yerleşmesiyle veya ruh hallerinin dış belirtilerini meydana getiren şartlarla ilgili ruhbilim daliyle yakından bağıntılıdır.

Bir kimsenin el yazısına bakarak karakterini anlamak için, önce, el yazısının hangi şartlar altında, hangi ruh hali veya heyecan tesiriyle yazıldığını bilmek gerekir. Bunun için de, hangi ruh hallerinin, düşüncelerin bir yazıda ne gibi değişmelere yol açtığını bilmek ister. Bütün bunlar, grafoloji biliminde incelenmiş, birtakım kurallara bağlanmıştır. Usta bir grafolog, aynı elden çıkmış iki yazıyı, o kimse istediği kadar yazısını değiştirsin, hemen tanır.

Bunun bazı kaba çizgileri herkesçe tâyin edilebilir: Sinirli bir kimsenin el yazısında satır üstü ve satır altı bitiş noktaları aynı hizada değildir. Heyecanlı bir kimsenin el yazısında çıkış çizgileri gayet hafif, iniş çizgileri ise gayet sert bastırılarak yazılmıştır. Sinirlilik arttıkça herflerde, kelimelerde yarım bırakmalar, harfin biçiminde eksiklikler görülür. Acelesi olan bir kimse, kelimelerin sonlarını bitiremez, son harfleri âdeta düz çizgi haline indirir. Bütün çizgileri birbirine paralel, satırları düzgün bir yazı, onu yazanın titiz, dürüst, temiz bir insan olduğunu gösterir.

Grafolojinin birçok dalları vardır. Bunların başlıcaları «el yazısından karakter okumak», «yazı tiplerini sınıflandırmak», «hukukta grafoloji» olmak üzere üç bölümde incelenir.

GRAM

Metre sisteminde ağırlık birimidir. Bir gram, havasız bir yerde 4° deki bir santimetre küb damıtık suyun ağırlığına eşittir.

Gram, Paris'te Milletlerarası Ağırlık ve Ölçüler Bürosu'nda saklanan, iridyum-plâtin karışımı «Milletlerarası Kilogram Örneği» nin 1/1.000'i olarak kabul edilir (Bk. Ölçüler).

Bakteriyolojide kullanılan bir eriyiğin adı da «gram» dır. Mikropları ayırdetmekte kullanılır. İyotlu bir eriyik olan gramın boyadığı mikroplara «gram müspet mikroplar» (genel olarak streptokok, stafilokok gibi kok cinsi mikroplar), boyamadıklarına da «gram menfi mikroplar» (genel olarak basiller) denir.

GRAMER (Bk. DİLBİLGİSİ; TÜRKÇE)

GRAMOFON

İstediğimiz müziği istediğimiz anda dinlememizi sağlıyan ilgi çekici bir buluş

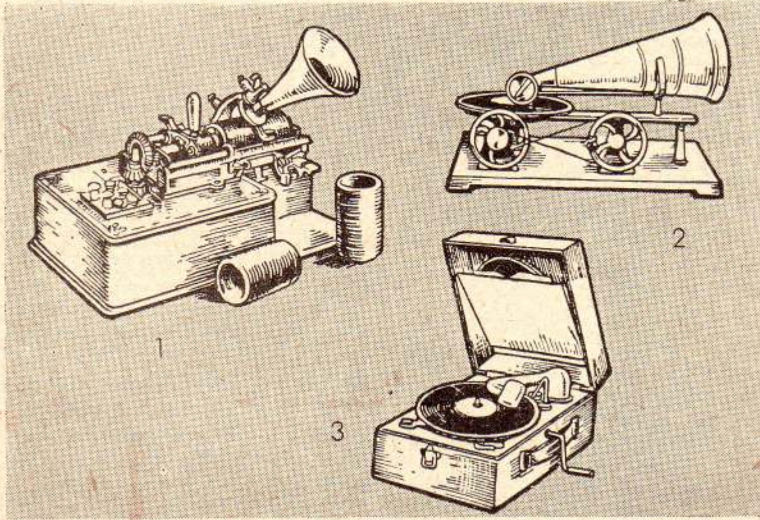
GRAMOFON, üzerine ses işlenmiş plâkları çalmak için kullanılan araçtır. Amerikalı bilgin Edison'un bulduğu «fonograf» ın daha geliştirilmiş şeklidir.

Sesleri bir yere işleyip sonra dinlemeyi ilk başaran Edison'dur. Edison, ince bir kalay levhayı bir silindir üzerine sardıktan sonra kalay üzerine basan bir iğne, iğnenin arkasına da sonradan «diyafram» adını alan bir tabla yerleştirmişti. Silindiri yavaş yavaş çevirirken bu tablaya doğru konuşuyordu. Ses dalgaları tablayı titretiyor, bu titreşimler iğneye geçiyordu. İğne de bu titreşimleri kuvvetine göre kalay levha üzerine bir basınç yapıyor, dolayısiyle levha üzerinde çizgiler çiziyordu. İğne, silindir üzerinde bir defa dolaştıktan sonra çizgilerin üst üste gelmemesi için, kendiliğinden biraz kayıyor, böylece silindir boyunca az bir aralıkla ilerliyen çizgiler elde ediliyordu.

Silindir üzerine işlenen sesleri duyurmak için silindir ters yönde çevriliyordu. Bu defa çizgiler üzerinde ilerliyen iğne diyaframa basınç yapıyor, sesler çıkarıyordu. Böylece, önceden söylenen sözleri yeniden dinlemek mümkün oluyordu. Diyaframın titreşmesinden doğan sesleri büyütmek için borular kullanılıyordu.

Edison'un bu buluşu o zamanlar çok büyük bir ilgi toplamış, herkesi şaşırtmıştı. Sonradan çeşitli kimselerin bu konudaki araştırmaları, buluşları ilerlettiler, ses işleme ve dinlenmesine birçok yenilikler getirdiler. İlk zamanlarda gramofonu dinlerken plâğı

İLK GRAMOFONLARA ÜÇ ÖRNEK

1 — Edison'un 1879'da yaptığı ilk fonograf. O zamanın gramofonları silindir şeklinde plâklar çalardı; 2 — 1890 yıllarının daire şeklinde plâk çalan ilk gramofonu; 3 — Çanta biçimi eski bir gramofon. Plâk zemberek gücü ile döner, zemberek boşalınca, dışarıdaki kolla yeniden kurulurdu.

döndürmeye yarıyan disk yayla çalıştırılırdı. Gramofonların yanında bulunan bir kolla bu yay kurulurdu. Böylece disk döner, plâğı da döndürürdü. Bugün disk bir elektrik motoru ile döndürülüyor.

Plâk ve Pikap

Plâğın girinti-çıkıntılarına uygun olarak titreşen diyaframdan gelen sesi büyütmekte kullanılan borular da artık ortadan kalkmıştır. Bunun yerine, sesi büyütmek için elektrik araçları (amplifikatörler) kullanılıyor. Iğnenin ucunda maden karışımından yapılmış bir kristal vardır. İğne plâk üzerinde titreştikçe bu kristale basınç yapar. Kristal de bu basınçla orantılı olarak bir elektrik akımı doğurur (Bk. Elektrik; Basınçla Elektrik Elde Edilmesi).

Pikap. — Bu akım bir radyo (radyonun amplifikatörü) ile kuvvetlendirilir, ses haline getirilir, hoparlörden dışarı verilir. Bu sisteme «pikap» adı verilir. Bazı pikaplarda ise sesi büyütmeye yarıyan amplifikatör de bulunur. Bu çeşit pikapları radyo olmadan çalmak mümkündür.

Devir. — Eskiden plâklar da, bunları çalan araçlar da dakikada 78 devir yapacak şekilde düzenlenirdi. Sonraları daha ince iğneler, plâk üzerinde de daha ince girinti çıkıntılar yapmak mümkün olunca dakikadaki dönme sayısı küçültüldü. Böylece, plâklara daha uzun süren müzik parçalarını yerleştirmek imkânı elde edildi. Bugün dakikada 45, 33 ve 16 devir yapan plâklar ve pikaplar yapılıyor. Bu devirlerle dönen plâklara «long play» (uzun çalan plâklar) adı veriliyor. Hem eski cins 78 devirlik, hem de uzun çalan plâklar için yapılmış pikaplarda iki tane iğne vardır. Küçük devirli plâkların ince iğneyle çalınması gerekir. Buna dikkat edilmezse 78 devirlik plâkların kalın uclu iğnesi uzun çalan plâkların girinti-çıkıntılarını bozar, ondan sonra bu plâklar iyi ses vermezler.

İğne. — Eskiden pikaplarda maden iğneler kullanılırdı. Bunlarla beş, on plâk çalındıktan sonra atılır, yerine yenisi takılırdı. Bugün pikaplarda safir iğneler vardır. Bunlar uzun zaman bozulmadan kullanılır.

High Fidelity. — Normal bir plâk her sesi veremez. Seslerin çeşitli frekansları vardır, her ses başka bir frekansla titreşir. Normal usulle doldurulmuş plâkların aldığı titreşim frekansları sınırlıdır. Bu sınırlar dışındaki frekansla titreşen sesleri plâklardan duyamayız. Son zamanlarda «High fidelity» (hay fideliti) adı verilen bir usul bu sınırları genişletmiş, daha çok sesin plâğa alınıp dinlenmesini mümkün kılmıştır. Bu usulde 50 Hz ile 10.000 Hz arasındaki frekanslarla titreşen sesler plâğa geçirilebilir. Özel olarak doldurulmuş bu plâklar «high fidelity» pikaplarla çalınır. Bu çeşit pikaplarda en az iki, bazan da üç hoparlör vardır. Frekanslar bölümlere ayrılır. Her oparlör bu frekanslardan birini verir. Kalın sesleri biri, ince sesleri biri, üçüncüsü varsa orta kalınlıktaki sesleri de üçüncü oparlör verir. Böylece, daha kaliteli müzik dinlemek mümkün olur.

Stereo-pikap. — Bir orkestrada olduğu gibi çok çeşitli noktalardan seslerin çıktığını düşünelim. Bu orkestrayı plâktan dinlerken bütün sesler aynı noktadan çıkar. Böylece, orkestranın verdiği müziği aynı şekilde dinliyemeyiz. Bu mahzuru gidermek için «stereo pikap» ve «stereo plâk» kullanılır.

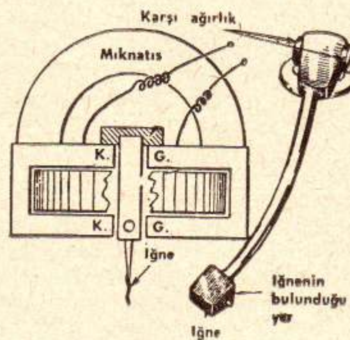
Bunlarda da iki hoparlör vardır. Orkestranın sesleri frekanslarına göre ikiye ayrılır. Bunların bir kısmını bir hoparlör, bir kısmını da ikinci hoparlör verir. Bunu sağlamak için plâğın doldurulmasında da aynı şekilde davranılır. İlk zamanlarda plâkların üzerine iki tane çizgi yapılır, pikaplara da iki iğne konurdu. İki iğne aldıkları sesleri ayrı hoparlörlere verirlerdi. Bugün tek iğneyle aynı sonuç elde ediliyor.

Bunun için, iğnenin dönen plâk üzerindeki iki hareketinden faydalanılır. İğne plâk üzerinde hem aşağı, yukarı, hem de sağa, sola doğru hareket eder. Böylece, bu hareketlerden birinin sesi hoparlöre, ötekinin sesi de ikinci hoparlöre verilir.

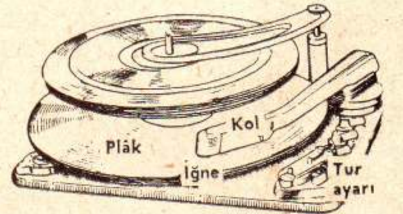
Hoparlörler, pikaptan çıkartılıp farklı yerlere konacak şekilde yapılmışlardır. Böylece, oda içinde farklı iki noktadan ses dinlenir, orkestraya daha yakın müzik elde edilir.

GÜNÜMÜZÜN GELİŞMİŞ GRAMOFONU:

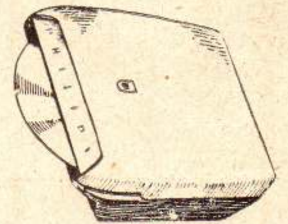
PİKAP

Pikabın kolunun ucunda kristalden bir iğne bulunur. İğne plâk üzerinde titreştikçe bu hareket kristale basınç yapar. Böylece bir elektrik akımı olur.

Bir pikabın başlıca parçaları

Otomobil vs. gibi çok sallanan yerlerde kullanılan, yalnız 45 turlu plâk çalan pikap

Otomatik Pikap. — Son zamanlarda plâk çalınıp bitince kendi kendine değiştiren otomatik pikaplar yapıldı. Bunlar yerleştirilen on veya yirmi plâğı kendi kendine çalarlar.

Plâğın Yapılması

İlk zamanlarda görülen silindir, birçok değişikliklerden sonra, bugün bildiğimiz plâk biçimini almıştır. Bir süre kalay silindir yerine balmumu karışımından yapılmış silindirler kullanıldı. Diyaframa saplanmış safir uçlarla bu silindir üzerine çizgiler çiziliyordu. Daha sonraları silindirin yerini, Berliner'in bulduğu plâklar aldı. Böylece, bugün kullandığımız plâklar ortaya çıkmış oldu.

Bugün plâklar özel stüdyolarda doldurulur. Sesler eskisi gibi değil de mikrofonla, elektrik araçlariyle kaydedilir. Mikrofonda sesin titreşimlerine göre bir elektrik akımı doğar. Bu akımla özel bir karışımdan yapılmış dönen bir levha üzerindeki kalem titreşir, levha üzerinde çizgiler çizer. Levha bir devrini tamamlayınca kalem merkeze doğru biraz yaklaşır. Böylece, levha üzerinde merkeze doğru küçülen bir helezon elde edilir. Kalemin titreşimi gelen sesin titreşimiyle aynıdır. Bundan sonra levha üzerine çeşitli madenler kaplanarak kolay bozulmaz hale getirilir. Bu işlemleri her plâk fabrikası kendi özel usulleriyle yapar. Ondan sonra elde ettiği kalıptan binlerce plâk çıkartır. İşte bunlar bizim satın aldığımız plâklardır.

Yakın zamanlara kadar plâklar birçok cisimlerin karışımiyle ortaya çıkan bir cisimden yapılırdı. Bugün plâstik cisimlerden, kolay kırılmıyan plâklar yapılıyor.

GRANİT

Bir kaya çeşididir. Bileşiminde kuvars, feldsbat ve mika bulunur.

Açık renkli bir kaya çeşidi olan granitin billûrları çıplak gözle bile görülür. Bunlar anıt ve başka yapılarda kullanılan cilâlı granit taşlarına bakmakla kolayca görülebilir.

Granit volkanik kayadır. Bugün yeryüzündeki granitlerin hepsi vaktiyle yerin kilometrelerce derinliğinde erimiş lâv halindeydi. Bunlar yer altında ağır ağır soğudukları için iri granit billûrları meydana geldi. Yanardağ patlamalariyle yeryüzüne çıkan granit kütleleri çok çabuk soğuduklarından billûrları küçük kaldı. Bu tip granite «diyolit» denir ki bileşim bakımından granitin aynıdır; yalnız, billûrları gözle görülmez, ancak mikroskopla görülebilir.

Başka bir granit çeşidi de «granit porfiri» dir. «Somaki» de denen bu çeşit granitte feldsbat billûrlarının boyu 10 sm. kadardır, başka billûrların arasına serpiştirilmiş durumdadır (Bk. Mermer).

Yerin altında oluşan granit kütleleri değişen çağlar boyunca meydana gelen yer hareketleriyle yeryüzüne çok yakınlara gelmişlerdir. Buralardan çıkarılarak kullanılırlar.

Çok dayanıklı bir taş olması bakımından, granit, yapı işlerinde çok aranır. Granitin 2,5 sm^2 si 8 - 10.000 kiloluk bir basınca dayanabilir. Ayrıca, cilâlanmaya pek elverişli olması da graniti aranan bir taş haline getirmiştir, birçok anıtlarda kullanılır. Bilhassa Finlandiya'nın kırmızı graniti bu iş için çok aranır.

Yapı işlerinde çok defa bileşimi başka olduğu halde granite benziyen başka taşlar granitle karıştırılır.

GRANT, General Ulysses (1822 - 1885)

General Grant

Amerika Birleşik Devletleri'nin cumhurbaşkanı ve ünlü generallerinden biridir. Amerika İç Savaşı'nın sonlarına doğru Kuzey Orduları'nın başkomutanlığına getirilmişti. Savaşta gösterdiği yararlıklar onun cumhurbaşkanı seçilmesini sağladı.

Grant, 1822'de Ohio'da dünyaya geldi. Babası dericilikle uğraşıyordu. Grant'ın doğumundan bir yıl sonra aile Georgetown'a yerleşti. Burada dededen kalma bir çiftlikleri vardı. Ulysses Grant altı çocuklu ailenin en büyük oğlu olduğundan babası ona çok fazla önem veriyor, iyi yetişmesi için her türlü fedakârlığa katlanıyordu. 1839'da onu Amerika'nın en ünlü askerî okulu olan West Point'e yazdırdı.

Grant, subay çıkıp St. Louis'deki piyade bölüğünde çalışırken Julia Dent adında bir genç kızla tanışıp ona âşık oldu. 1848'de evlendiler. Grant meslek hayatındaki başarılarının çoğunu karısına borçludur. Julia Grant, kocasına karşı gayet anlayışlı davranmış, ona her bakımdan yardımcı olmuştur.

Grant 1851'de ordudan ayrılmak zorunda kaldı. Çiftliğine çekilip kendini toprak işlerine verdi, dört yıl başka hiçbir şeyle ilgilenmedi.

İç Savaş patlak verdiği zaman Grant kırkına yaklaşmıştı. Lincoln gönüllü toplamaya başlayınca Grant yeniden orduya girdi. Kuzeyliler'in Batı'daki bütün birliklerinin komutanlığı Grant'a verildi, rütbesi generalliğe kadar çıkarıldı. Bu başarıdan sonra da Grant'ın gayretleriyle Kuzeyliler'in orduları savaşı kazandı.

Savaş bittikten sonra 1869 seçimlerinde Cumhuriyetçi Partiden başkan adayı gösterildi, seçimi kazandı. Fakat iyi bir asker olan Grant, iyi bir devlet adamı olamadı. Savaş sonrası Amerika'sının çok iyi bir idareye muhtaç olduğu bir devrede Grant birçok idari hatalara düşerek memleketi zor duruma soktu. Fakat Cumhuriyetçi Partinin taraftarları çok zengin ve sözü geçer kimseler oldukları için Grant ikinci devrede de kazandı. İkinci devre başkanlığı sırasında durum daha kötüleşti.

Grant başkanlıktan çekildikten sonra bütün kazancını bir banka işine yatırdıysa da banka pek iyi iş göremedi, Grant iflâs etti. Çeşitli dergilere yazı yazarak geçimini sağlamaya çalıştı. Bir yandan da hâtıralarını yazıyordu. Amerikalı ünlü yazar Mark Twain, Grant'ın hâtıralarını iki cilt halinde topladı. Grant, hâtıralarının son kısmını yazarken kansere yakalanmıştı. Kısa bir zaman sonra öldü. Cenazesi muhteşem bir törenle kaldırıldı. Amerikalılar onun kötü bir devlet adamı olduğunu unutmuşlar, büyük bir kahraman olarak saygıyla anmayı daha doğru bulmuşlardı.

GRAVÜR

Bir ağacın veya madenî levhanın kazınmasiyle elde edilen resim şeklidir, aynı resimden birkaç kopye elde etmek için kullanılır. Gravür, doğrudan doğruya resim değil, kâğıda basılmak için yapılan bir çeşit kalıptır. Meselâ dünyanın en meşhur ve en değerli Japon estampaları, (Japon kâğıdına basılarak çığaltılmış tek veya çok renkli resimler) tahta üzerine oyma kalıplarla, elde edilir (Bk. Estamp).

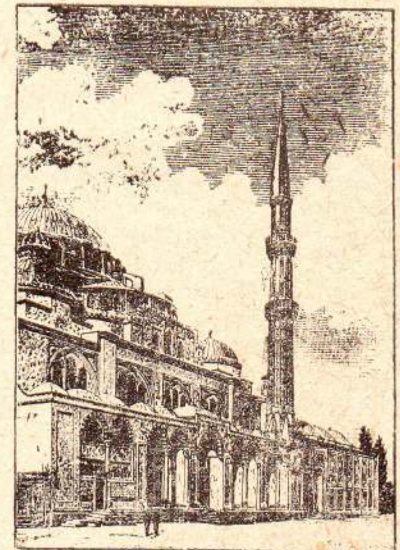
Gravür sanatı, çok eskiden beri biliniyordu. Ancak, ilk gravürcüler, istenilen resmi «erkek» (kabartma), ya da «dişi» (çukur) olarak taşlara kazıyorlar ve tek bir tane olarak kullanıyorlardı: Eski Mısır anıtlarındaki hiyeroglifler bir çeşit gravür sayılır. Bizim eski mezar taşlarımızdaki, anıtlarımızdaki yazıtlar da taş üzerine gravürdür. Ancak, bunlar, tatbik tarzı bakımından gravürdür. Yoksa gravür sanatının asıl gayesi, resmi kalıptan basarak çoğaltmaktır. Basım işleri ve klişecilik çok ilerlemiş olduğu halde bugün dünyanın her yerinde gene gravür, Güzel Sanatlar'ın bir dalı olarak rağbet görüyor.

Çeşitli gravür şekilleri vardır. Belli başlıları şunlardır:

Kuru Gravür. — Çelik kalemle bakır veya bir başka maden levha üzerine doğrudan doğruya yapılan gravürdür. Burada resmin siyah çizgileri beyaz olarak görünecektir, çünkü kazılmıştır, baskıda mürekkep tutmaz.

Helyogravür. — Üzerine ışıktan etkilenen bir tabaka sürülmüş madenî levhaya gerekli resim çizildikten veya aksettirildikten sonra bunun bir asitle indirilmesidir. Elde edilen kalıpta çizgiler kabartma da görünebilir. O zaman, baskıda çizgiler siyah görünecektir.

Ofort. — Üzerine asitten etkilenmiyen bir mum tabakası sürülmüş madenî levhanın

Gravür tarzında işlenerek yapılmış bir resim: İstanbul'da Şehzade Camisi

bu kısmı, sivri uclu bir kalemle kaldırılmak suretiyle resim yapıldıktan sonra, levhanın nitrik asidine batırılmasiyle elde edilen gravürdür. Burada da çizgiler «dişi» dir, yani çukurda kalır. Kalıp kâğıda basılınca siyah yerler beyaz görünür.

Porogravür. — Ağaç bir yüzey kızgın demirle yakılmak yolu ile elde edilen gravürdür. Estamp basmaktan ziyade tek kopye olarak kullanılır. Ağaç yüzey üzerine, yakarak, istenildiği şekilde resim yapılabilir. Yalnız, ara tonlar elde edilemez.

Linolyum. — Teknik bakımdan gravürdür. Yumuşak bir madde olan linoleumun üzerine önce resim çizilir. Sonra kesilerek lüzumsuz yerler çıkarılır. Erkek veya dişi sonuç alınabilir. Linolyum bir silindirle mürekkeplenip basılırsa aynı resimden birçok kopya elde edilir. Linolyum yumuşak olduğundan bu teknikle fazla ayrıntılı, çizgileri ince resim basılamaz.

Basım işlerinde klişecilik ilerlemeden önce şimşir ağacı üzerine yapılan gravürler kullanılırdı. Taş baskısı resim ve afişler ise ofort tekniğiyle yapılırdı (Bk. Klişe).

GRAVYER (Bk. PEYNİR)

GRAZ

Avusturya'nın federal Steiermark eyaletinin merkezidir. Mur nehrinin iki kıyısında, Mur vâdisinin Grazer Feld denilen ovaya açıldığı yerde kurulmuştur. Bugün 227.000 nüfuslu bir şehirdir.

Şehirde bir üniversite, bir teknik okul vardır. Üniversite 1586'da kurulmuştur. Joanneum Müzesi bilhassa tabiî tarih eserleriyle tanınmıştır. Nehir kesimindeki bölgelerde de birçok fabrika vardır.

Graz, Romalılar'dan önceki çağlardan beri önemli bir müstahkem yer olagelmiştir. Şehrin eski kesiminde XVI. ve XVII. yüzyıllardan kalma mimarlık eserleri vardır. Halen hükümet binası olarak kullanılan XI. yüzyıldan kalma kale de Graz'ın en önemli tarihî eserlerindendir.

XV. yüzyılda şehir birkaç kere Türkler tarafından alındı.

GRE (Bk. KUMTAŞI)

GRECO, EL (Bk. EL GRECO)

GREENWİCH

İngiltere'nin Londra'ya bağlı olan ilçelerinden biridir. Londra'nın güney doğusunda, Thames nehrinin güney kıyısındadır. Bu ilçenin önemi, burada bulunan Kıraliyet Denizcilik Koleji'nden ve Greenwich Rasathanesi'nden gelir.

Greenwich Rasathanesi halen kullanılmakta olan rasathanelerin en eskisidir. 1423'te Gloucester Dükü Humphrey, Greenwich Malikânesi'ni satın alarak burada, sonradan rasathane haline getirilmiş olan bir tarassut kulesi yaptırmıştı. Dük'ün ölümünden sonra Greenwich ilçesi ve malikânesi yeniden kırallığın malı oldu; 1675'te eski tarassut kulesinin yerinde bir rasathane kuruldu. Greenwich Rasathanesi diye anılan bu bina o zamanlar Thames nehrine bakan küçük bir tepenin üzerindeydi, görevi de, Ay'la yıldızların durumlarını, yerlerini belirtip denizcilerin yönlerini bulmalarına yardım etmekti. 1948'de rasathane eski yerinden kaldırılarak Sussex'teki Hurstmonceux Şatosu'na nakledildi. Buna sebep, Greenwich'teki astronomi çalışmalarına Londra'dan gelen ışıkların engel olmasıdır.

İngiltere'nin tanınmış bilim adamlarından bazıları Greenwich Rasathanesi müdürlüğü yapmıştır. Bunların başlıcaları, 1675 - 1719 yılları arasında müdürlük yapmış olan, John Flamstead'dir. Bu bilgin Ay hakkındaki gözlemleri sayesinde Newton'un yerçekimi kanunlarını bulmasına yardım etmiştir. 1720 - 1742 yılları arasında görevli bulunan Edmund Halley de, sonradan «Halley Kuyruklu Yıldızı» diye adlandırılan kuyruklu yıldızın dönüşünü hesaplamayı başardı. 1742 - 1762 yılları arasında müdür olan James Bradley ışığın sapınçını keşfetti. 1910 - 1933 yılları arasında Greenwich'te Kıraliyet Astronomu olarak çalışan Frank Dyson da uzak yıldızların, güneşin yakınından geçerken, ışıklarının kırıldığını buldu, ünlü bilgin Einstein'in İzafiyet Teorisinin doğruluğunu gösterdi.

1884'te Amerika'da, Washington D. C.'de, uluslararası bir konferansta toplanan astronomlar, Greenwich Rasathanesi'nin bulunduğu yeri, dünyanın baş meridyeni olarak kabul ettiler. Bugün dünyanın her yanında yapılan hartalarda Greenwich'ten geçen meridyen 0° olarak hesap edilir, öteki meridyenler buna göre derecelendirilir (Bk. Meridyen). Dünya, 15° lik bir meridyen genişliği olan 24 saat dilimine bölünmüştür. Bu saat dilimlerinin de ilki Greenwich'ten geçer. Greenwich saat ayarı verildiği zaman saat orada 12 ise, başmeridyenden 30° doğuda ve 2 saat dilimi ileride olan Türkiye'de saat 14'tür (Bk. Saat).

GREV

İşçilerin, yürürlükteki iş şartlarını kendi lehlerine değiştirmek için, önceden aralarında karar vererek, bir iş yerinde veya bir bölgede, belli veya bellisiz bir süre için çalışmaktan kaçınmalarına «grev» denir. Grev için «çeşitli sonuçlar elde etmek üzere, iş verene baskı yapmak maksadiyle çalışmaya son vermek» de denilebilir.

Yukarıda tarif edilen harekete girişme hakkına «grev hak ve hürriyeti» denilir ki, demokratik düzene bağlı memleketlerde temel hak ve hürriyetlerdendir, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde de kabul edilmiştir (Bk. İnsan Hakları).

İşçiler, grev ve toplu sözleşme yapmak hakkına malik sendikaları vasıtasiyle, işverenler karşısında, onlarınkine denk ve eşit bir müzakere (pazarlık) kudreti kazanmaktadırlar.

Grev, gaye değil, vasıtadır. Siyasi maksatlarla girişilenler bir yana, grev, işçilerin, iktisadi ve içtimai hayat şartlarını düzeltmek için başvurulan bir vasıtadır.

Grevler, iktisadi veya siyasi sebeplere dayanır. Bu gibi sebeplerden çıkan grevleri memleketteki buhranlar, yahut, aksine olarak, refah şartları doğurabilir.

Kısmen siyasi sebeplerden doğan grevlerde, bütün memlekette veya bir bölgede ekonomik faaliyetleri, günlük hayatın akışını felce uğratmak, böylece, tasarlanmış hedefe ulaşmak gayesi güdülür.

Meşru grevler, grev şartlarını tâyin eden nizamlardaki şartlara uyularak, uzlaşma için bütün yollara başvurulup sonuç sağlanamadığı takdirde başlanan grevlerdir. Gayrımeşru grevler ise, ihbarsız, âni olarak, iş anlaşmasındaki şartlara, bu husustaki nizamlara uyulmadan girişilen grevlerdir. İşçilerin, grev halindeki arkadaşlarının dâvalarını benimsediklerini göstermek üzere kısa sürelerle giriştikleri «sempati grevleri» de vardır.

Grev hak ve hürriyeti mutlak değildir. Anayasalar ve özel kanunlarla belirtilmiş, sınırlandırılmıştır. Her memlekette, kamu hizmetlerinin devamlılığını aksatmamak için, grevler çeşitli yönlerden tahditlere tabi tutulmuştur. Bilhassa, memurların grev hakları çok sınırlandırılmıştır. Memurlara İtalya, Belçika, Fransa ve Yunanistan'da grev hakkı tınınmış, Federal Almanya, Avusturya, İngiltere, Amerika, Kanada ve Finlândiya'da bu hak verilmemiştir.

Grev, yürürlükteki iş anlaşmasına son vermez, yalnız askıda kalması sonucunu doğurur.

Grev yapma, sendika kurma hak ve hürriyeti İngiltere'de 1824, Fransa'da 1864, Almanya'da 1864 (Federal Almanya'da 1946), Amerika'da 1890 tarihlerinden beri uygulanmaktadır.

Türkiye'de Grev Hakkı

Grev hakkı, 1961 tarihli Anayasamızın 47. maddesinde resmen kabul edilmiştir. Bu maddede şöyle denilmektedir:

«İşçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde iktisadi ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amaciyle toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler. Grev hakkının kullanılması ve istisnaları, işverenlerin hakları kanunla düzenlenir.»

Memleketimizde, Mütareke yıllarında İstanbul Tramvay İşçileri birçok grevler yapmışlardır. Fakat Cumhuriyet devrinde, ufak tefek teşebbüsler bir yana, grev olmamıştır. Çünkü, hem eski, hem de yürürlükteki ceza kanunlarımızda ve İş Kanunu'nda grev yasak edilmiş, yapanlarla teşvik edenlere ağır cezalar tertip olunmuştur (Ceza Kanunu, mad. 201; İş Kanunu, mad. 72 ve 126-132).

Türkiye'de Sendikacılık

Mütareke ve Millî Mücadele yıllarında İstanbul'da ve sanayileşmiş bazı bölgelerimizde çeşitli iş kollarında işçi sendikaları fiilen kurulmuştur. Fakat Cemiyetler Kanunu, sınıf esasına dayanan dernekleri yasak ettiğinden, Cumhuriyet devrinde 1946 yılına kadar işçi teşekkülleri kurulmamıştır. 1946'da Çalışma Bakanlığının ihdasından hemen sonra 5018 sayılı kanunla işçi ve işveren sendikaları kurulmasına imkân verilmiştir.

1961 tarihli anayasamızın 46. maddesinde «Çalışanlar ve işverenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma ve bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler» denilmektedir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde de

sendika kurma hürriyeti tanınmıştır (Bk. İnsan Hakları).

Tarihte Grev

Grevlerin, tamamen endüstri devrinin özelliklerinden biri olduğu sanılırsa da, gerçekte grevin tarihi Eski Mısır'da firavunlar devrine kadar dayanır. Eski Mısır mezarlarında ele geçen papirüslerden anlaşıldığına göre, bundan binlerce yıl önce, büyük bir ehramın yapımında çalışan işçiler bir gün süren bir grev yapmışlardı. O çağlarda işçilere gündelik olarak kızarmış ekmekle zeytin yağı verilirdi. Ehramın yapımını üzerine alan müteahhit işçilerin hakkını azaltmak isteyince işçiler arasında bir kaynaşma başlamış, bir gün işlerinin başına gitmemişlerdi. Devrin firavunu işe karışmış, işçilerin hakkını sağlamıştı.

Tarihin en garip grevlerinden biri 1461'de Fransa'da Kıral IV. Charles'in cenaze töreninde olmuştur. O çağlarda Fransa'da garip bir gelenek vardı: Kıralların cenazelerini saray mezarlığına götürme işi Tuz Taşıyıcıları Birliği'ne bırakılmıştı. IV. Charles'in tabutunu götüren tuz taşıyıcıları birdenbire cenazeyi yol üstünde bırakarak: «Ücretlerimiz artırılmazsa bu cenazeyi kaldırmayız» diye bağırmışlardı. Birlik idarecileriyle hükümet arasındaki görüşmeler o gün akşama kadar sürdü. En sonunda, ücretlere zam yapılması kabul edildi, geç vakit, ortalık kararırken cenaze töreni sona erdi.

Grev tarihindeki meraklı olaylardan biri de XVIII. yüzyılda Paris'teki ünlü Comédie Française artistlerinin yaptıkları grevdir. O günlerde dünyanın her yanında ilgi uyandıran bu greve bir aktörün sahtekârlıkları yol açmıştı. Öteki aktör ve aktrisler, o adam sahneye çıkarsa kendilerinin piyesteki rollerini oynamıyacaklarını müdüriyete bildirmişlerdi. Nedense o aktörün sahneye çıkmasını istiyen müdür inadından vazgeçmemişti. Bunun üzerine, Paris'teki daha başka tiyatroların aktör ve aktrisleri de greve katıldı. Grevin, bütün Paris'te eğlence hayatını felce uğratması üzerine, uzun görüşmelerden, tartışmalardan sonra o aktör feda edildi, öteki sanatkârlar da işlerinin başına döndüler.

«Grev» (grève) sözü Fransızcada «kumsal» anlamına gelir. Eskiden grev yapanlar Sen nehrinin kıyısında Grève (kumsal) denilen yerde toplanırlardı. Bundan dolayı orada yapılan toplantılara da «grev» denildi.

GREYPFRUT [Altıntop]

Turunçgillerden ekşi ve acımsı lezzetli bir meyvadır. Greypfrut portakaldan çok daha iri ve kanarya sarısı rengindedir. Anayurdunun Antiller olduğu sanılıyor. XIX. yüzyılda Portekizliler oradan Avrupa'ya getirdiler. Cumhuriyet devrinden itibaren yurdumuzda da yetiştirilmeye başlandı. Bugün Antalya ve Mersin çevresinde güzel altıntoplar yetiştiriliyor.

Mükemmel bir C vitamini kaynağı olan greypfrut suyu iştah açmakta da çok faydalıdır. Çekirdekli, çekirdeksiz çeşitleri vardır. Çekirdeksiz altıntop fazla lezzetli olmamakla beraber, hazırlanması kolay olduğu için, tercih edilir.

Greypfrut ağacı soğuğa hiç dayanmaz. Bu bakımdan ancak ılık iklimlerde yetişir. En çok A. B. D. nde Florida, Teksas'ta yetişir. Amerika'da yılda ortalama her biri 40 kiloluk 15.000.000 sandık greypfrut elde edilmektedir (Bk. Turunçgiller).

GRIEG, Edvard (1843-1907)

Grieg

Ünlü bir Norveçli bestecidir. Norveç'in şirin bir kıyı kasabasında doğdu. Müzik zevki onda tabiat sevgisiyle birlikte başladı. Kırlarda, deniz kıyısında dolaşıyor, tabiatın güzellikleri arasında hayale dalıyordu. Küçükten beri dinlemeye alıştığı balıkçı şarkılarını da pek seviyordu. Bir gün annesinin piyanosuna oturup bu şarkıları çalmaya başlayınca Grieg'in müzik kabiliyeti de ortaya çıktı. Annesi çocuğun kabiliyetini geliştirmek için ona hemen bir piyano hocası tuttu. Bir sene sonra küçük Grieg eser bestelemeye de başlamıştı. On beş yaşına bastığı zaman hiç umulmadık bir olay, Grieg'in hayatını tamamen değiştirdi. Norveçli tanınmış kemancı Ole Bull, Grieg'lere misafir gelmişti. Küçük Grieg'in piyano çalışını dinleyince ona hayran oldu. Çocuğu Leipzig Konservaturarı'na götürmeyi kararlaştırdı.

Grieg, Leipzig Konservatuvarını bitirdikten sonra eser bestelemeye koyuldu. Bu arada, çocukluğundan beri sevdiği, dayısının kızı Nina Hagerup'la evlenmek istedi. Fakat Nina'nın babası bu «beş parasız, üstelik geleceği de belli olmıyan» delikanlıya kızını veremiyeceğini söyledi. Genç kız üç yıl Grieg'i bekledi. Grieg, sevgisini dile getirmek üzere, meşhur «Aşk Şarkısı» nı besteledi. Şarkı kısa zaman içinde yayılmış, herkes bestecisini merak etmeye başalmıştı. Grieg, şöhretle birlikte sevgilisine de kavuştu.

Grieg, kısa zamanda Norveç'in başlıca bestecileri arasına girdi. Şair İbsen de «Peer Gynt» piyesini Grieg'in bestelemesini istiyordu. Grieg, pek sevdiği şair İbsen'in eserini lâyık olduğu şekilde müziklendirememekten korkuyordu. «Peer Gynt Süiti» ni geceli gündüzlü çalışarak tamamladı. Kısa bir zaman içinde «Peer Gynt» ve Grieg adları bütün dünyaya yayıldı. Her yandan tebrikler, nişanlar, unvanlar yağmaya başladı. Halbuki Grieg, gürültülü hayattan uzak, tabiatla baş başa yaşamayı özlemişti. Doğduğu kasabanın yakınlarında dağa yaptırttığı küçük evine çekilip eser besteliyerek ömrünü doldurmak istiyordu. Şiddetli bir astma hastalığı besteciyi bir türlü rahat bırakmıyordu. Son zamanlarda piyano bile çalamaz olmuştu. 4 eylül 1907 sabahı dağa gezmeye çıktı, bir daha da inemedi. Önceden belirtmiş olduğu isteği üzerine dağda bir kayanın altına gömüldü.

Grieg'in başlıca eserleri şunlardır:

«Peer Gynt Süiti» (1875); «Sonbaharda» (Uvertür); Piyano ve Orkestra Konçertosu (1868); Keman ve Piyano İçin 3 Sonat (1865, 1867, 1887); Piyano Parçaları, Şarkılar.

GRİMM KARDEŞLER

Tanınmış iki Alman masal yazarıdır. Grimm Kardeşler'in masallarından hiç olmazsa bir ikisini dinlememiş çocuk yoktur diyebiliriz. Bu masallar dünyanın hemen bütün dillerine çevrilmiştir. «Pamuk Prenses'le

GRİEG VE DREYFUS DÂVASI

NORVEÇ'Lİ besteci Grieg artık bütün dünyanın tanıdığı ve sevdiği bir besteci olmuştu... Bütün büyük şehirlerden konser teklifleri alıyordu. Bu arada konser vermek üzere Paris'e de çağrılmıştı.

Fakat besteci Dreyfus dâvasının yeni sonuçlandığı günlere tesadüf eden bu daveti kabul etmek şöyle dursun, Fransız resmî makamlarına gayet ağır bir mektup yazarak Fransız halkının düşmanlığını kazandı. Grieg, mektubunda şöyle diyordu:

«Fransız olmıyan herkes gibi ben de memleketinizdeki adaletsizlik karşısında nefret duymaktan kendimi alamıyorum. Bu durum karşısında Fransız halkının önüne çıkmak istemem.»

Grieg'in bu mektubu bütün Fransız gazetelerinde yayınlanmıştı. Halk arasında Norveçli besteciye karşı büyük bir öfke uyandı. Fransızlar da Grieg'in sınırlarından içeri adım atmasını istemiyorlardı.

Aradan epey zaman geçtikten sonra Grieg'in bir konser idare etmek üzere Paris'e gelmesi kararlaşınca Paris basını bestecinin aleyhinde halkı kışkırtıcı yayın yapmaya başladı. Grieg'in Paris'e ayak bastığı gün ortalık bir hayli karışmıştı. Besteci sinirlerini yatıştırmak için doktorun tavsiyesiyle uyuşturucu ilâç almak zorunda kaldı. Konser salonunda da halk ikiye bölünmüştü. Grieg'i alkışlamak istiyenler bir yanda, yuhalamak istiyenler de öbür yandaydı. Besteci sahneye çıkınca yuhalıyanların sesi alkışlıyanlarınkini bastırdı. Grieg, birkaç kere orkestraya «başla» işaretini vermek istediyse de salondaki gürültü yüzünden konser başlıyamadı.

Böylece, aşağı yukarı yarım saatten fazla bir zaman geçti. Gürültünün dinmesini beklemek boştu. Grieg, son bir defa daha değneğini kaldırdı, orkestrayı başlattı. Bestecinin «Peer Gynt» süitinin tatlı nağmeleri salonu doldurunca gürültüler de birdenbire kesildi. Birinci kısmın sonunda şiddetli bir alkış ortalığı inletti. İkinci, üçüncü kısımların sonunda gösteri daha da artmıştı. Eser bittiği zaman besteci altı defa halkı selâmlamak zorunda kaldı... O güne kadar hiçbir Fransız bestecisine bu derece büyük bir gösteri yapılmamıştı.

Yedi Cüce», «Rapunzel» bunların başında gelir. Grimm Kardeşler, köy köy, kasaba kasaba dolaşarak halk arasında yayılmış olan masalları toplamışlar, daha da güzelleştirerek yazmışlardır. Ayrıca Alman dilini de incelemişler, dilin bugünkü halini almasında önemli rol oynamışlardır.

Jacob Grimm *Wilhelm Grimm*

Jacob Grimm (1785-1863) ile Wilhelm Grimm (1786-1859) altı çocuklu bir ailenin son iki çocuğuydular. Avukat olan babaları henüz genç yaşta, çocukları pek küçükken ölmüştü. Oldukça zengin bir teyze çocukların bakımını üzerine aldı. İki kardeş okula beraber gidiyorlar, evde de aynı odada yatıp kalkıyorlardı. Birbirleriyle gayet iyi geçinirlerdi. Büyüdükleri zaman, babaları gibi, avukat olmayı düşünüyorlardı. 1802'de Marburg Üniversitesi'ne yazıldılar. Jacob devrin tanınmış hukukçusu Savigny'den ilk hukuk bilgisini aldı. Ünlü hukukçu ona Ortaçağ insanlarının hayatları hakkında da ilgi çekici bilgi vermiş, delikanlıda geçmişi öğrenmek isteğini uyandırmıştı.

Grimm Kardeşler, kütüpaneciliğe de merak sarmışlardı. Üniversiteyi bitirdikten sonra Göttingen'e yerleşip orada çalışmaya başladılar. Jacob üniversitede hem öğretmenlik, hem de kütüpanecilik yapıyordu. Wilhelm de kardeşinin idaresindeki kütüpanede çalışıyordu. Wilhelm'in evlenmesi, iki kardeşin birlikte yaşamalarını değiştirmedi. Gene eskisi gibi aynı çatı altında yaşadılar. Birkaç yıl sonra kardeşler Berlin Üniversitesi'ne profesör oldular. İkisi de bilim konularında eserler yazıyorlardı. Jacob kitap yazmaya Wilhelm'den daha fazla meraklıydı. Yazdığı Almanca Dilbilgisi kitabı, dil konusunda yazılmış eserlerin en güzellerinden biriydi. Daha sonra iki kardeş bir Almanca lûgat hazırlamaya koyuldular, bir yandan da Alman halkbilgisiyle ilgileniyorlardı. Boş vakitlerinde Almanya'yı karış karış gezip halk masalları toplamaya koyuldular. On üç yıl süren arama sonunda toplanan masalları bir kitap halinde yayınladılar.1812'de yayınlanan bu ilk kitaptan sonra 1815'te ikincisi, 1822'de de üçüncüsü çıktı.

Grimm Kardeşler'in masalları sadece çocuklar için düzenlenmiş masallar değildi. Herkesin zevkle okuyacağı masalları seçmişler, bunları gayet açık bir dille yazmışlardı.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilmiş eserlerinin başlıcaları:

Pamuk Prenses'le Yedi Cüce (çev. B. Babadınlı, 1961); Ormandaki Ev (K. Kaza, 1960); Su Perileri (O. Ş. Yüksel, 1960); Dans Eden Papuçlar (O. Ş. Yüksel, 1960); Rapunzel (O. Ş. Yüksel, 1959); Pembe Gül'le Al Gül (O. Ş. Yüksel, 1959); Altın Saçlı Şeytan (O. Ş. Yüksel, 1958); Hansel'le Gretel (O. Ş. Yüksel, 1958); Pamuk Prenses (T. Yücel, 1957; O. Ş. Yüksel, 1958); Seçilmiş Grimm Masalları (A. Gelen, 1957); Grimm Kardeşlerden Çocuk Masal Dünyası (S. Uygur, 1954).

GRİP

Mikroplu ve şiddetle bulaşıcı bir hastalıktır. «Paçavra hastalığı» da denir. Eski salgınlarda «enflüanza» adiyle tanınmıştı (Bk. Enflüanza).

Gripi «virüs» cinsi mikroplar yapar. Grip virüsünün vücuda girmesiyle, hastalık belirtilerinin başlaması arasında geçen «kuluçka süresi» 1 - 3 gün kadardır. Ondan sonra hastalık âni bir üşüme ve titremeyle başlar. Ateş az zamanda 38 - 39, hattâ 40 dereceye kadar yükselir. Hasta büyük bir kırıklık, halsizlik duyar. Şiddetli baş ağrısıyla beraber burunda, boğazda, gırtlakta, nefes borusunda nezle hali başgösterir. Hasta öksürür, gözleri kanlanır, iştahı kesilir, dili paslanır. Bu hal, genel olarak, 2 - 3 gün sürdükten sonra hasta terlemeye başlar, ateş yavaş yavaş düşer. Hasta iyileşir.

Grip herkeste aynı şekilde görülmez. Bazı gripler çok yüksek ateşle başlıyarak hastayı kısa bir zaman içinde öldürdüğü gibi bazıları da hafif ateş ve nezle halinde kendini gösterir. Hastalığı ayakta geçirenler bile olur.

Grip, bazan tek başına bir hastalık olarak kalmaz, başka hastalıkların belirmesine de yol açar. Bunların başında «grip zatürreesi» ve «bronko-pnömoni» gelir. Bunlar hasta tam iyileşeceği sırada yeniden ateşlenmesi, göğüs ağrısı, nefes darlığı şeklinde kendini gösterir, damarların, kalbin bozulmasına yol açar, hastayı ölüme sürükler. Bazan da akciğerin üstünü örten zar iltihaplanır, böylece kuru veya sulu zatülcenp meydana gelir. Grip, hastanın vereme karşı olan dayanıklılığını da azaltır.

Tedavisi. — Hastalığın belirtileri hafif bile olsa, hasta yataktan çıkmamalı, hekimin tavsiyesine göre hareket etmelidir. Limon, portakal ve daha başka meyva suları, C vitamini bakımından zengin oldukları için, faydalıdır. Hastanın perhize de dikkat etmesi gerekir. İyileştim sanarak yataktan hemen kalkan hastaların yukarıda saydığımız hastalıklara tutulma tehlikesi vardır. Gargaralar, burun damarları ağız ve burun temizliği bakımından faydalı olur.

C vitamini ve kinin gripe karşı çok faydalı ilâçlardır. Ayrıca, hastaya kalbi, damarları kuvvetlendirici ilâçlar verilir. Kinin hem ateşi düşürür, hem de tedavi edicidir bu ilâç aynı zamanda iyi bir koruyucudur.

«Sülfamit» dediğimiz yeni ilâçları, başta «penisilin» olmak üzere bütün antibiyotiklerin grip virüsüne karşı hiçbir etkisi olmadığından tedavide bunları boş yere kullanmamalıdır. Yalnız, bunlar ihtilâtları yapan mikroplara karşı tesirli olduklarından gripin ağır ihtilâtlarında kullanılabilir.

Korunma. — Gripli hastalarla temas etmekten çekinmelidir. Griplilere bakanlar dört, beş katlı gaz bezinden yapılmış bir maskeyle ağız ve burunlarını örtmelidirler. Hastalığı hafif geçirmekte olanların sağlamlar arasına karışabileceğini düşünerek sinema, tiyatro gibi kalabalık yerlere gitmekten sakınmalıdır. Salgın halinde, erişkin yaşta olanların günde 0,25 gramlık bir komprime kinin alarak kendilerini korumaları mümkündür. Son zamanlarda grip virüslerini taze yumurta zarında üreterek koruyucu bir aşı yapılmıştır. Fakat tatbikat alanında henüz yeter derecede kullanılamamış olduğundan faydası hakkında kesin bir söz söylenemez.

Kışın ötede beride görülen, yanlış olarak grip diye adlandırılan âdi nezlenin, soğukalgınlıklarının griple hiçbir ilgisi yoktur.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Grip (sağlık Bk. yeni bası, 1955); Grip (Dr. M. Ülgen, 1949); Grip ve Asabi Teşevvüşler (Prof. Dr. F. K. Gökay, 1938); Grip Araştırmaları (Dr. Ziya Öktem, 1938).

GRİZU

Patlıyabilen bir gaz karışımıdır. Kömür ocaklarında bulunur. Bitkilerin çok uzun süre içinde havasız yerlerde çürümesiyle kömürler meydana gelirken bu sırada doğan metan gazı da yeryüzüne çıkamaz, kömür tabakaları arasında kalır. Kömür ocakları açılınca bu gaz ocak içine yayılır.

Hava, yakıcı bir gaz karışımıdır, bütün yanıcı gazlarla belirli bir oranda patlama yapar. Kömür ocaklarında patlayıcılık sınırına gelmiş bulunan metan-hava karışımına «grizu» denir. Alevle, her hangi bir kıvılcımla karşılaşınca şiddetle patlar, büyük facialara yol açar.

Grizu patlamalarını önlemek için İngiliz kimyacısı Davy özel tipte bir emniyet lâmbası yapmıştır. Ocaklarda aydınlatma araçlarından doğan patlama tehlikesi bu lâmbalarla ortadan kalkmıştır ((Bk. Davy; Madenci Feneri).

Grizu patlaması maden ocaklarında sık sık facialara yol açar. Kazmanın taşa çarpmasından meydana gelen bir kıvılcım bile grizuyu patlatabilir.

Yaz, Kış Buzlarla Kaplı, Dünyanın En Büyük Adası: GRÖNLAND

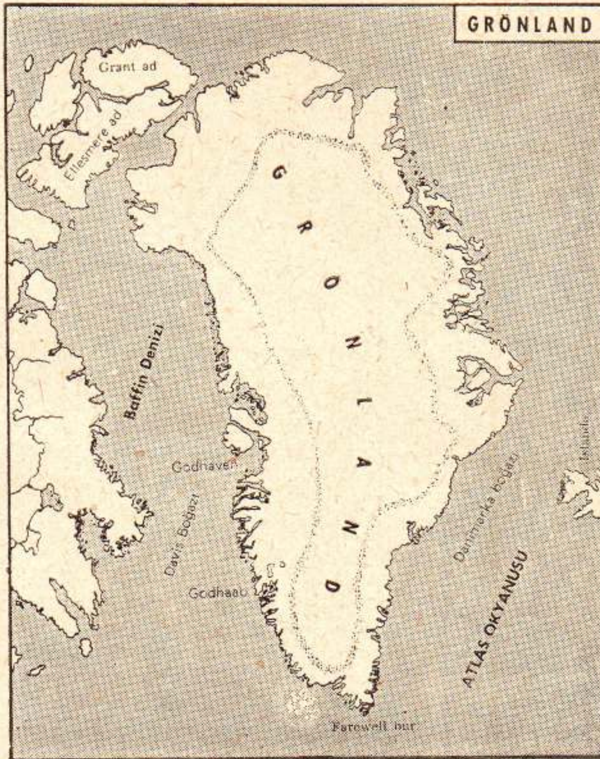
GRÖNLAND, Arktika'da (Kuzey Kutbu) Danimarka'ya ait bir adadır. Kıtalar dışında dünyanın en büyük adasıdır. Daha çok Kuzey Amerika kıtasına bağlı olan Grönland'ın güneyinde Atlas Okyanusu, doğusunda ve kuzeyinde Kuzey Buz Denizi, batısında Baffin Denizi bulunur.

Yüzölçümü: 2.175.600 km²
Nüfusu: 32.000
Başkenti: Godthaab

Grönland dağlık bir ülkedir. En yüksek tepesi 2.720 m. yi bulur. Adanın yalnız kıyılarında yazın buzlar çözülür; iç bölgeler daimî buzul halindedir. Adanın güney-doğusunda İslanda Adası vardır. Bu ada ile arasındaki denize «Danimarka Boğazı» denir. En güney noktası, Farewell Burnu'dur. Kıyılarda tonduralar vardır. Güneye doğru kar yağışı çoğalır. Güneyde yılda 150 sm.'den fazla yağış alan yerler vardır. Kış ısı ortalaması — 35°, yazınki 0°'dir.

Grönland'da, 1.000 Danimarkalı dışında, nüfus Eskimolar'dan ibarettir (Bk. Eskimolar). Bunlar avcılıkla geçinirler. Grönlandlılar, 5.000 Protestan dışında, Putperest'tirler. Adanın oturmaya elverişli bölümleri 44.000 km²'lik kıyılardan ibarettir. Buralarda nüfus gittikçe artmış, önemli kutup merkezleri kurulmuştur.

Ada, Güney Grönland ve Grönland olmak üzere iki ile ayrılmıştır. Başkent Godthaab kasabası Güney ilinde, adanın güney-batısında bir limandır. Kuzey'in merkezi Godhavn kasabası, Risko Adası üzerindedir.

Tarihte Grönland

Danimarka dilinde «Yeşil Ülke» anlamına gelen. Grönland ilk defa 985 yılında tanınmış, kuzeyli kâşif Kızıl Eric tarafından keşfedilmiştir. Kuzeyliler, adanın doğu ve batı kıyılarında koloniler kurmuşlardı. Kızıl Eric'in oğlu Leif'in Grönland'dan Kuzey Amerika'ya gitmeyi başardığı da söylenir. Grönland'ın üçte ikisinden çoğu buzlarla örtülü olduğu halde, bu adaya Yeşil Ülke adının verilmesi anlaşılamamıştır. Yalnız, Kızıl Eric'in buraya insanların göç etmelerini sağlamak için bu adı koyduğu sanılıyor.

Grönland'ın Avrupa ile ilk temasları 1100' de başladı. Roma Katolik Kilisesi de 1124'te Grönland'a bir piskopos göndererek orada yaşıyanlar arasında Hıristiyan dininin yayılmasını sağlamak istemişti. Grönland 1260' ta Norveç'in malı oldu. 1300'de Norveç sömürgeleri yavaş yavaş zayıflamaya başladı. 1337'de batıdaki Norveç sömürgesini yerliler ortadan kaldırdı. Doğudaki sömürge ise 1400'den sonra kendiliğinden ortadan kalktı.

1721'de Hans Egide adında Danimarkalı bir misyoner, adamlariyle birlikte, adanın batı kıyısında bir bölgeye yerleşti. Danimarkalılar adanın yerlileri olan Eskimolarla kaynaşıp onlara Hıristiyanlığı kabul ettirmeye çalıştılar. XIX. yüzyılın sonlarına doğru adanın buzlarla kaplı kesimlerine keşif heyetleri gitmeye başladı. 1931'de Norveç adanın doğu kıyılarına sahip çıkmak istedi. Danimarkalılar bütün adanın kendilerine ait olduğunu ileri sürdüler. Lâhey'de kurulan milletlerarası Adalet Divanı Grönland dâvasını Danimarkalılar lehine sonuçlandırdı.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Danimarka Alman istilâsına uğrayınca, Amerika Birleşik Devletleri de Grönland'a takviye kuvvetleri gönderdiler. 1951'de de Amerika ile Danimarka arasında yapılan bir anlaşma sonucunda adanın idaresi Danimarka'ya bırakıldı; yalnız savunmasında iki devlet arasında bir anlaşma yapıldı.

GUADELOUPE

Küçük Antiller'de Fransa'ya ait bir adadır. Doğusunu Atlas Okyanusu, batısını Karayib Denizi çevirir.

Yüzölçümü: 1.780 km²
Nüfusu: 259.000 (1959 tahmini)
Başkenti: Basse-Terre

Guadeloupe, «Grande-Terre» ve «Basse-Terre» denen iki adadan meydana gelmişse de bu iki ada bir parça gibidir; birbirinden ancak 8 km. uzunluğunda; birkaç yüz metre genişliğinde çok dar bir boğazla ayrılır. Bu boğaz bir ırmak gibidir. Basse-Terre ârızalı, Grande-Terre düzdür. Basse-Terre'de La Soufrière Tepesi 1.484 m. yi bulur.

Adada eskiden beri kalabalık bir nüfus yaşar. 1954'te 296.000 nüfus sayılmıştır. Fakat son yıllarda belirli bir nüfus eksilmesi olmuştur. Bugün km²'ye 146 kişi düşer. Bu nüfus arasında 75.000 Zenci-Fransız melezi, 20.000 Fransız, 5000 İspanyol, 4.000 Çinli, 4.000 Hindu, 6.000 Müslüman Hintli olup, geri kalan çoğunluk vaktiyle köle olarak getirilen Gineli Zenciler'in torunlarıdır. Zenciler'le Melezler Fransızca konuşurlar, Katolik'tirler.

Guadeloupe'un en önemli şehri, Grande-Terre'nin Basse-Terre'e bakan yüzünde boğazın güney noktasında bulunan 50.000 nüfuslu Pointe à Pitre limanıdır. Başkent 20.000 nüfuslu Basse-Terre limanı, aynı adanın güneybatısındadır. Sainte Anne (nüfus 20.000), Le Moule (nüfus 20.000) limanları ise Grande-Terre'dedir.

Guadeloupe'a bağlı birtakım adalar daha vardır ki, en önemlisi Grande-Terre'in 30 km. güneyindeki 30.000 nüfuslu Marie Galante adasıdır. 149 km² olan bu adanın başkenti 14.000 nüfuslu Grand Bourg limanıdır. Öteki adalar şunlardır: St. Martin Adası (52 km², 8.000 nüfus), Saintes Adaları (14 km², 3.000 nüfus), St. Barthélemy Adası (25 km², 2.000 nüfus), Désirade Adası (27 km², 1.000 nüfus), Petite-Terre adası (4 km², 1.000 nüfus).

Guadeloupe'un başlıca ürünleri şeker kamışı, rom içkisi, muz, vanilya, kakaodur. Ülkenin en zengin ürünü muzdur. 1952'de 105.000 tonla dünyada 11. geliyordu. Çok lezzetli olan bu muzlar, geniş ölçüde Fransa'ya yollanır. Ülkede 700 km. şose ve 1.000 telefon vardır.

1635'te Fransızlar tarafından alınan bu adalar, birçok kereler geçici olarak İngilizler'in eline düşmüş, 1946'da sömürgelikten çıkarak Fransız Birliği içinde bir «vilâyet» haline gelmiştir.

GUAM ADASI

Okyanusya'da bir A. B. D. sömürgesidir.
Yüzölçümü: 534 km²
Nüfusu: 67.000
Başkenti: Agana

Guam Adası Marian Adaları'nın güneyindedir. Adanın 100 km. kadar güneydoğusunda 9.636 metre derinliğinde ünlü bir çukur vardır. Guam 1898'de İspanya tarafından A. B. D.'ne bırakılmıştır. 1941-44 arasında Japonlar tarafından işgal olunmuştur. Ahali hayvancılık ve tarımla geçinir.

Ada nüfusunun yarısından az fazlası Ame-

rikalılar, geri kalanı da Guamlı yerlilerdir. Km²'ye 125 kişi düşer. Yerliler Putperest veya Katolik'tir. 20.000 Katolik, 20.000 Protestan, 27.000 Putperest vardır. 1901'de adada 9.000, 1940'da 22.000 nüfus varken, Amerikalılar'ın askerlikçe verdikleri önem dolayısiyle 1950'de nüfus 59.000'i bulmuştur. Tek şehir 20.000 nüfuslu Agana'dır, ikişer bin nüfuslu 2 de küçük kasaba vardır; gerisi küçük yerli köyleri, dağınık kulübelerdir.

Nüfusunun Çoğu Kızılderili Olan Bir Orta Amerika Devleti: Guatemala

Guatemala'nın arması

GUATEMALA, Orta Amerika devletlerindendir. Güneyde Büyük Okyanus, batı ve kuzeyde Meksika, kuzeydoğuda İngiliz Honduras ve Honduras Körfezi (Atlas Okyanusu), doğuda Honduras, güneydoğu'da ise Salvador'la çevrilmiştir.

Yüzölçümü: 108.889 km²
Nüfusu: 4.315.000 (1961 sonu tahmini)
Başkenti: Guatemala

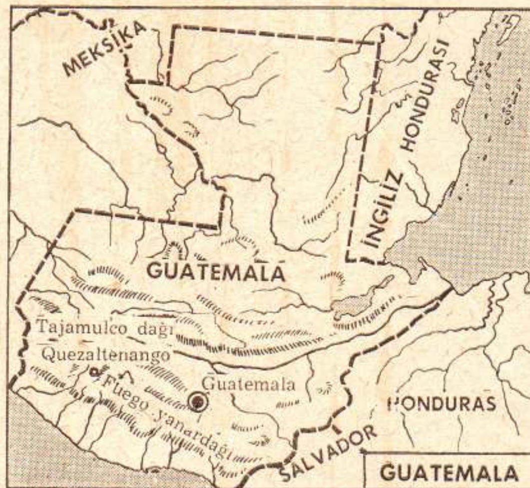
Guatemala çok dağlık bir ülkedir. Meksika sınırına yakın Tajamulcoya Tepesi 4.210 metredir. Başlıca akarsu ülkeden çıkıp Meksika Körfezi'ne dökülen Usumucinta Irmağı' dır. Fuego Yanardağı (3.835 m.) başkentin az güneyindedir. Tipik bitki örtüsü tropik ormanlar, kuzeyde yarı çorak bozkırlar, çalılıklar, güney kıyısında Akdeniz bitkileridir. Yıllık yağış ortalaması 125 sm., kış ısı ortalaması 24° dir; yazın pek sıcak olur.

Ülkede yüzde 54 Kızılderili, yüzde 14 İspanyol, yüzde 32 Kızılderili-İspanyol melezi yaşar. Kızılderililer, eski Mayalar'ın kalıntısı olup Orta Amerika ırklarındandır. Guatemalalılar Katoliktir, 1 milyondan fazla da Putperest vardır. Kızılderililer kendi dillerini konuşmakla beraber zamanla İspanyolca'yı benimsemektedirler. İspanyollar'la Melezler İspanyolca konuşurlar.

Başkent Guatemala'nın nüfusu 454.000'i bulmuştur. Bundan başka ancak 4 küçük şehir daha vardır (en önemlisi 36.000 nüfuslu Quezaltemango'dur).

Nüfus hızla artmaktadır. Bu hususta Guatemala, dünyanın en büyük artış nispeti gösteren devletleri arasındadır. 1852'de 970.000 olan nüfus 1950'de 2.788 000 olmuştur. Bugün 4,5 milyona yakın nüfus tahmin edilmektedir. Başkentin nüfusu da 1852'de 6.000, 1950'de 294.000 iken bugün yarım milyona yaklaşmıştır.

Devletin resmî adı «República de Guatemala» dır. 17 nisan 1839'da 5 devletten kurulu Orta Amerika Federasyonu'ndan ayrılıp bağımsız duruma geldi. Cumhurbaşkanı aynı zamanda başbakandır. Resmî diller İspanyolca ve Mayaca'dır. Ülke 5 ile ve 22 ilçeye ayrılmıştır.

Guatemala'nın Ekonomik Durumu

Guetemala'nın başlıca zenginlikleri kauçuk, kahve, kakao, yulaf, şeker kamışı, muz, hayvancılıktır. Bilhassa kahve (800.000 tonla dünyada altıncı) muz (85.000 tonla dünyada onbeşinci) başta gelir. 1959'da ithalât-ihracat toplamı 253 milyon dolardı, bu hususta dünya devletleri arasında 61. geliyordu.

Nüfus bakımından dünya devletleri arasında 73. gelen Guatemala, 6 Orta Amerika devletinin en çok nüfuslusudur. Fakat iktisatça en ileride olanı değildir. 1.200 km. demiryolu (dünyada yetmiş beşinci), 5.500 km. yol, 21.000 motorlu araç (dünyada altmış beşinci), 7.000 telefon, 32.000 radyo, 94 sinema salonu vardır. Demiryolu Meksika Körfezi'nden gelip başkentten geçerek Büyük Okyanus kıyıları boyunca ülkeyi Meksika'ya bağlar. Ticaret filosu ve donanma yoktur. Başkentte bir üniversite vardır.

Tarihte Guatemala

Meksika'ya İspanya adına el koyan Cortès, Alvarado'yu Guatemala'yı almaya memur etmişti. Alvarado, 1524'te şimdiki başkenti kurmuştu. Az İspanyol göçmenini çekebilen ülke, 1821'de İspanya sömürgesi olmaktan çıkarak Meksika'ya bağlandı, 1823'te Orta Amerika B. D.'ni teşkil eden 5 devletten biri, bir müddet sonra bu 5 devlet ayrılınca da bağımsız oldu.

GUATR [Guşa]

Guatr olan kimselerin boynu şişer

Boğazda gırtlağın önünde bulunan tiroit bezinin basitçe şişmesinden ileri gelen bir hastalıktır. Hekimlikte aşağı yukarı 130 yıldan beri bilinmekte olan bu hastalık en çok Alpler, Himalaya, Pireneler, Karpatlar ve Birleşik Amerika'da Büyük Göllerin bulunduğu yerler gibi bölgelerde görülmüştür. Bizim yurdumuzda Isparta, Kütahya, Bolu illerinin bazı yerlerinde görülür.

Guatrın bir bölgede birçok kimselerde birden görülmesi mikroplu, bulaşıcı olduğu zannını uyandırmışsa da yapılan incelemeler sonunda hastalığın görüldüğü yerlerdeki bitki ve sularda yeter derecede iyot olmadığı, hastalığın bu yüzden ortaya çıktığı anlaşılmıştır.

Guatr en çok genç kadın ve kızlarda olur. Tiroit bezinin şişmesi ekseriya erinlik çağına raslar. İlkbaharda daha çok görülür. İyotsuz besinler alınması hastalığın ortaya çıkmasına ve şiddetlenmesine yol açar.

İlk belirti tiroid bezinin şişmasidir. Bu büyüme, gebelik vs. gibi bazı hallerde daha çok olmak üzere, değişik bir karakter gösterir. Çok büyürse yutmada zorluk olur, şişliğin büyük nefes borusunu itmesi, tazyik etmesi ihtimali vardır. Bu tazyikten dolayı gırtlak yakınından geçen sinirlerde felçler olabilir. Guatr sadece bir şişmeden ibaret kaldıkça başkaca bir sıkıntı vermez.

Guatrın Tedavisi

Tedavide, hastaya lüzumlu olan iyodun verilmesi esastır. Pek az miktarda iyot verilmekle çok başarılı sonuçlar alınabilir. Meselâ her 4 ayda hastaya haftada 10 - 15 miligram iyot verilmesi, buna 3 - 4 hafta devam olunması iyi bir tedavi sağlar. Bezdeki şişliği tamamen gidermek için tedaviye bir yıl kadar devam olunur.

Boyundaki şişlik çok büyümüş, boğazı, gırtlağı, büyük nefes borusunu, boyun damarlarını tazyik altına almışsa ameliyata zaruret hâsıl olabilir. Şişmiş olan bezin kansere dönebileceğini de düşünmek, tedaviyi ona göre düzenlemek gerekir.

Nasıl Korunmalı

Guatr hastalığından korunmak için en tesirli çare sularında iyot az olan veya hiç bulunmıyan bölgelerde yaşıyanlara dışardan iyot vermektir. Bu da besinlere veya sulara iyot katmak suretiyle yapılabilir. Erişkin bir insanın hastalığa tutulmaması için yılda 25 - 50 miligram kadar iyoda ihtiyacı vardır. Çocuklar, gebe kadınlar için haftada 10 miligram kadar büyük dozda iyot lâzımdır.

Geniş bir bölgede korunma için kullanılan en basit usul sofra tuzlarına bir miktar iyot katılmasıdır. A.B.D. de bir kilo sofra tuzuna 200 mgr. kadar potasyum iyodür katılmaktadır. İçilecek suların yüz milyonda bir iyotlandırılması maksadı sağlamaya yeter.

GUCARÂT

Hindistan'da Kathiavar yarımadası ile doğusundaki bölgeye yayılan ünlü bir eyalettir. Kuzeyde Pakistan'la sınırlıdır. Umman (Arap) Denizi üzerinde işlek limanları bulunan bir ülkedir.

Gucarât arazisi ovalıktır. Yıllık yağış ortalaması 75 sm. kadardır. Kış ayları ısı ortalaması 20, yaz aylarınınki de 30° nin üzerindedir. Yengeç dönencesi eyaletin kuzeyinden geçer. Gucarât'ta tropik muson iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü, park ormanları ve savanalardır. Ülke bugün Hindistan'ın Bombay devletinin kuzey bölgesini teşkil etmektedir; ayrıca muhtar idareli birçok yerli devletler vardır. Gucarât dili konuşulur. Bu dili konuşanların sayısı 18 milyon kadardır.

Gucarât'ın başlıca şehirleri şunlardır: Ahmedâbâd (nüfusu 985.000), Surât limanı (nü. 278.000), Barûda (nü. 264.000), Bhavnagar limanı (nü. 173.000), Rackuut (nü. 165.000). Bunlardan Barûda, aynı adı taşıyan ünlü mihraceliğin merkezidir. Hindistan'ın nüfus bakımından 6. yerli devleti olan bu mihraceliğin yüzölçümü 20.588 km², nüfusu 4,8 milyondur. Mihracenin şahsi geliri yılda 60 milyon T.L.'na yakındır. Bhavnagar da yanı adı taşıyan bir mihraceliğin merkezidir (5.443 km², 816.000 nüfus; mihracenin yıllık geliri 27 milyon T.L.). Rackurt, aynı adı taşıyan bir racalığın merkezidir (1.000 km², 180.000 nüfus).

Gucarât'ta bu üçünden başka şu devletler önemlidir: Cûnâgarh Nevvaplığı (Müslüman, 8.543 km², 886.000 nüfus, Nevvab'ın şahsi yıllık geliri 18 milyon T.L.); Navanagar Mihraceliği (9.478 km², 665.000 nüfus, mihracenin yıllık geliri 22 milyon T.L.); Gondal Racalığı (2.560 km², 323.000 nüfus, racanın yıllık geliri 12 milyon T.L.). Birkaçı Müslüman olan bu yerli devletlerin Gucarât dili konuşulan bölgelerdeki sayısı 250'yi geçer; 200 kadarı unvan taşımıyan hanedanların elinde olan önemsiz köy devletidir.

Tarih. — Gucarât, 1025'te Gazneli Sultan Mahmut tarafından fethedilerek Müslüman Türkler'in eline geçmişti. 1391'de bu bölgede «Gucarât Devleti» denen imparatorluk kuruldu. 1572'ye kadar 181 yıl süren bu önemli devletin hükümdarları, Müslüman Racput ırkındandır. Devletin resmî dili Farsça idi. Başkent, hanedanın ikinci hükümdarı tarafından kurulduğu için onun adını taşıyan ünlü Ahmedâbâd'dı ki, bugün Hindistan'ın büyüklük bakımından 6. şehridir.

Gucarât imparatorları, «sultan» ve «şah» sanını taşırlardı. Devlet en geniş şekliyle Gucarât'tan başka Mâlva, Racistan, Handeş, Berar eyaletlerini de kaplıyordu (1.106.000 km² kadar ki bugün bu topraklarda 99 milyon nüfus yaşamaktadır). Handeş, aynı hanedanın bir koluna ait bağımlı bir devlet durumundaydı. Ekber Şah bu devleti Timuroğulları Türk İmparatorluğuna katarak, Hindistan'ın birliğine doğru önemli bir adım atmıştı. Eyalet, 1818'de İngilizler'in eline geçti.

Gucarât sultanlarından, 10. hükümdar olan Bahadır Şah (saltanatı: 1526-1537) Portekizliler'e karşı Kanunî'den yardım istemek ve bugünün parasiyle milyarlar tutan hazinesini Türkiye'ye göndermekle ünlüdür ki, bunun sonunda vezir-i âzam Süleyman Paşa'nın meşhur Hindistan deniz seferi yapılmıştır (Bk. Süleyman Paşa; Süleyman I.).

GUDDE (Bk. BEZ)

GUGUK KUŞU

Güvercin büyüklüğünde bir kuştur. «Guguk» der gibi öttüğü için bu adla anılır. Guguk kuşlarının gagası hafifçe eğridir. Sivri ve uzun kanadları vardır. Ayak parmaklarından ikisi öne, ikisi arkaya doğrudur.

Guguk kuşu birçok bakımlardan garip bir hayvandır. Dişisi yumurtalarını başka cins kuşların yuvalarına yumurtlar. Böylece, doğan yavrular da yabancı bir kuşun yuvasında yetişirler.

Guguk kuşlarının en büyük özelliği yumurta asalağı olmalarıdır. Bunlar yumurtalarını başka kuşların yuvalarına bırakırlar. Guguk yumurtası renk ve biçim bakımından bıraktıkları yuva sahibinin yumurtasına benzer. «Kurşuni guguk kuşu» yumurtasını bıraktığı yuvanın sahibi olan kuştan büyük olduğu halde, yumurtası küçüktür. Buna karşılık, «tepeli guguk kuşu», kendisinden büyük kuşların yuvasına yumurtladığı için, yumurtası da vücuduna göre büyüktür. Bazı gugukların yavrusu yumurtadan çıktıktan sonra çabucak gelişir, asıl yuva sahibinin yavrularını iterek yuvadan aşağı atar.

Guguklarda, genel olarak, eşli yaşama görülmez. Erkek sayısı daha çok olduğundan bir dişi birkaç erkekle yaşar.

Kurşuni guguk kuşlarının dişileri, yaşadıkları bölgeye göre, yumurtalarını başka başka kuşların yuvalarına bırakırlar. Yumurtlıyacakları yuvayı çok defa erkekleriyle beraber dolaşarak seçer, ayrıca bu yuva sahibi kuşun yumurtalarını kuluçkaya yatmak üzere henüz tamamlamış olmasına dikkat ederler. Yuva sahibinin yumurtalarını dışarı attıkları da olur. Bazan da, fazla gelen yumurtayı yerler. Dişi kuş yumurtlarken erkek de yuvanın çevresinde dolaşarak yuva sahibinin saldırmasını önler.

Dişi guguk kuşu yılda 20 kadar yumurta yapmakla beraber, bu sayı yaşadığı bölgenin şartlarına göre değişir. Çevrede yumurtlamaya elverişli yuva çok azsa, o da az yumurtlar. Yeni yapılmış yuvaların bol bulunduğu yerde yaşıyanlar daha çok yumurtlarlar. Guguklar doğrudan doğruya başka kuşların yuvasına yumurtladığı gibi, bazan başka yerde yumurtlayıp, yumurtayı ağızlarında taşıyarak yuvaya bırakırlar.

Yuvasına yumurta bırakılan kuşlar da çeşitli tepki gösterir. Bazıları artık bu kuşların asalaklığına alışmıştır, ses çıkarmadan yavruları büyütürler. Bazı kuşların guguk yumurtasını ayırarak yuvadan dışarı attıkları görülür. Daha başkaları ise kendi yuvalarını bırakıp giderler. Ancak, guguk yumurtası yuva sahibinin yumurtasına çok benzer. Öyle ki, çok defa ilk bakışta ayırdedilemez.

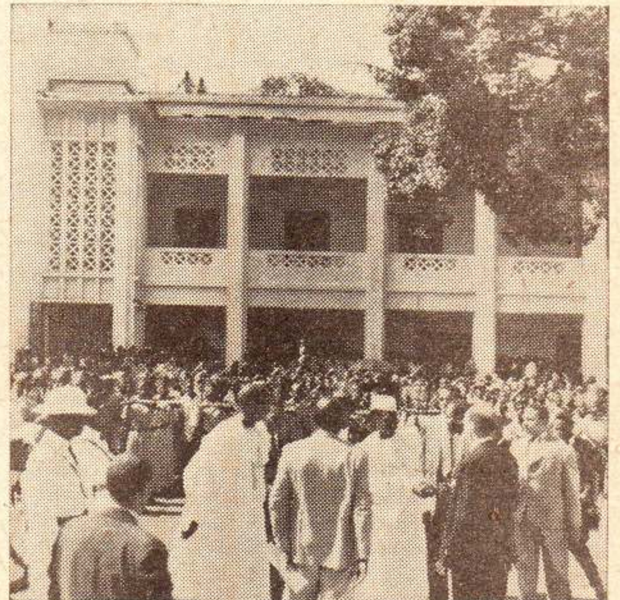
Guguk kuşları göçücüdür. Ormanlık yerlerde yaşadıkları gibi ovalar, dağlık bölgelerde de yaşarlar.

Gugukgiller. — Gaga biçimleri çeşitli, bazan kafatasiyle eklemli, bir kuş takımıdır. Ayakları tırmanıcı veya adımlayıcıdır. Çoğu, ormanlarda yaşar. Böcek ve meyva yiyerek beslenirler. Gugukgiller başlıca 10 familyaya ayrılır. Bunların en önemlisi guguk kuşu, arıkuşu, çalıkuşu, mavi kuzgun, yalı çapkını'dır.

GUİNEA

Batı Afrika'da dağlarla kaplı küçük bir Müslüman devleti

GUİNEA (GİNE) Batı Afrika'da bir Müslüman devletidir. Kuzeyinde Portekiz Guineası, Senegal, Sudan, doğusunda Fildişi Kı-

Bağımsızlığına yeni kavuşan Guinea'nın başkenti Konakri'de bir kabul töreni. Fotoğraf Meclis binası önündeki kalabalığı gösteriyor.

yısı, güneyinde Liberya ve Sierra Leone, batısında Atlas Okyanusu vardır.

Yüzölçümü: 280.900 km²

Nüfusu: 3.070.000

Başkenti: Konakri

Yer yer dağlık olan ülkede 2.000 metreye yaklaşan tepeler vardır. Senegal ve Nijer nehirleri buradan doğar. Pek fazla yağış alır; yıllık ortalama 2 m.'yi bulur. Kış ısı ortalaması 22°, yazınki ise 31° dir. Tipik bitki örtüsü park (galeri) ormanları ve savanalarla balta girmemiş Ekvator ormanlarıdır.

Guinea'da Yaşıyanlar

Ülkede, çoğu Fransız olmak üzere, 8.000 Avrupalı dışında Guinea topluluklarından Zenciler (başlıcaları Pöller, Bambaralar, Fullalar, Malinkeler, Susular) vardır. Bunların yüzde 73'ü Müslüman, gerisi Putperest'tir. En kalabalık ırk Fullalar'dır; sayıları 1 milyon kadardır; hemen hepsi Müslüman'dır.

Guinea'da nüfus artmaktadır; son on yıl içinde 1 milyon kadar artmıştır. Başkent Konakri, 78.000 nüfuslu bir limandır. İçeride 28.000 nüfuslu Kankan şehri vardır. Başka şehir yoktur. Km²'ye 11 kişi düşer.

Dünya devletleri arasında nüfus bakımından 83. olan Guinea bir cumhuriyettir. 2 kasım 1958'de Fransız Batı Afrikası'ndan ayrılmış, Fransız Birliği'ne de girmemiştir.

Başlıca ürünleri kahve, kakao, pirinç, kauçuk, tropik meyva ve bitkiler, boksit, alüminyum, demirdir, büyük baş hayvan da yetiştirirler. Konakri limanını içeride Kankan'a bağlıyan önemli bir demiryolu vardır. Yüksek öğretim yoktur. İlk ve orta öğretim de pek ilkeldir.

GUINEA (GİNE) KÖRFEZİ

Afrika'da ekvatorun az üzerinde, batıda, Atlas Okyanusu'nun bir parçasıdır. Bu körfezin çevresindeki ülkelere de eskiden Gine (Guinea) denirdi. Bugün coğrafya terimi olarak bu kelimenin anlamı pek daralmıştır. Fakat ırk ve dil ifade ederken «Gine Zenci ırkları topluluğu» deyimi vardır. Amerika Zencileri bu topluluktandır (Bk. Diller). Bugün bu körfez kıyılarında Fildişi Cumhuriyeti, Ghana, Dahomey, Nijerya, Kamerun, İspanyol Guineası vardır. Ayrıca, Guinea Körfezi'nde İspanya'ya ait Fernando Po ve Sao Thomé adalariyle Portekiz'e ait Prens Adaları bulunur.

İngiliz yazarı Swift'in dünya hiciv edebiyatına geçen ünlü kahramanı

GULLİVER

GULLİVER, ünlü İngiliz yazarı Jonathan Swift'in yarattığı bir roman kahramanıdır. «Gulliver'in Seyahatleri» adı altında yayınladığı eseri, XVIII. yüzyıl İngiliz edebiyatının en önemli hiciv örneklerinden biridir. Bu eser ilk olarak 1726'da Londra'da yayınlandığı zaman yazar, Lemuel Gulliver takma adını kullanmıştı, anlattığı serüvenleri de kendi başından geçmiş gibi kaleme almıştı.

Jonathan Swift o tarihlerde Dublin'deki St. Patrik Katedrali'nin müdürüydü. İnce zekâlı, çok okumuş bir kimseydi. Bu eserini, yüksek seviyeli devlet adamlarını yermek için yazmıştı. Fakat eser zamanla çocuklar tarafından da okunup sevilmeye başlandı, böylece çocuk edebiyatı klâsikleri arasına girdi.

Jonathan Swift, eserin kahramanı olan Lemuel Gulliver'i önce doktorluk yapan, sonraları gemi kaptanı olarak çalışan, serüvene meraklı bir kimse olarak tanıtır. Hikâye, Doktor Gulliver'in çalıştığı geminin bir fırtınada batması, yalnız Gulliver'in kurtulmasiyle başlar. Böylece, denizin ortasında kalan Gulliver yüzerek bir kıyıya çıkar. Çok geçmeden bu ülkede yirmi santim boyundaki cücelerin yaşadığını görür. Ülkenin adı Lilliput'tur. Lilliputlu cüceler önce Gulliver'in cüssesinden korkarlarsa da zamanla ona alışırlar. Birçok işlerinde Gulliver onlara yardım ettiğinden cüceler Gulliver'i çok severler.

Gulliver'in Lilliput ülkesindeki en önemli serüveni, ülkeyi titreten düşman kuvvetlerine karşı minik dostlarını korumaktır. Gulliver'in bir tek eli, düşman kuvvetlerini esir almaya, Lilliputlular'ı kurtarmaya yeter.

Gulliver'in ikinci seyahatinde yolu, iki metre boyundaki devlerin yaşadığı Brobdingnag ülkesine düşer. Bu insanlar çok nazik, iyi kalblidirler. Devler ülkesinde Gulliver en çok Glumdalclitch adında küçük bir kız çocuğu ile arkadaşlık eder. Onun bütün dikkatlerine, konukseverliğine rağmen Gulliver gene de bu ülkede korkulu dakikalar geçirir. Bir gün dev köpeklerden biri zavallı Gulliver'i ağzına alarak kaçırır.

Buradan da sağ salim kurtulan Gulliver, üçüncü yolculuğunda Laputa adında bir adaya gider. Bu ülkenin bütün insanları delidir. Hepsi saçma sapan konuşur, gülünç kıyafetlerle gezerler. Laputalılar'ın arasında filozoflar da vardır, fakat bunlar o kadar dalgındır ki, kendileriyle konuşulduğu zaman cevap vermeyi, şuraya buraya çarpmamayı, düşmemeyi sağlamak üzere yanlarında çocuklar gezdirirler.

Gulliver dördüncü ve son yolculuğunda kendini Houyhnhnms denilen bir ülkede bulur. Burada, insanların en iyi, en faziletli yönlerini kendilerinde toplamış, kötülüklerinden hiçbirini almamış atlar yaşamaktadır. Bu atlar çok zeki ve akıllıdırlar. «Yahoos» adını verdikleri hizmetkârları, kötü kalbli, kötü huylu, çirkin insanlardır. Gulliver bu ülkeyi, oradaki akıllı atları o kadar sever ki, bütün ömrünü onlarla geçirmeye razıdır; fakat atlar buna izin vermezler, Gulliver'i geri yollarlar.

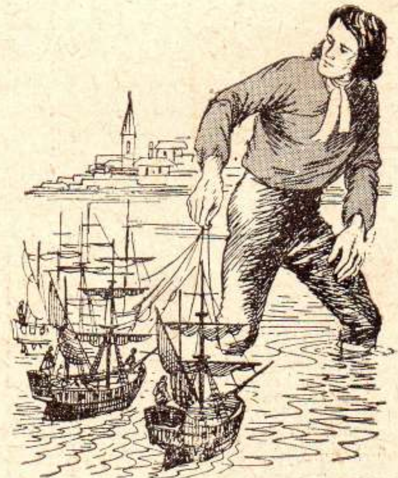
Eserin Değeri

Gulliver'in çeşitli ülkelerdeki bu yolculukları, oralarda başından geçenler son derece meraklı olaylarla örülmüş, yer yer alaylı bir hava içinde işlenmiştir. Yazar, bütün bu hikâyelerde bir insanın, bulunduğu çevreye göre, bazan bir dev gibi görünebileceğini, bazan da bir cüce gibi kalabileceğini anlatmak istemiştir. Eser bu bakımdan derin bir anlam taşımaktadır.

Jonathan Swift'in, Gulliver'in serüvenlerini anlattığı bu eseri yıllarca, insanların zayıflıklarını, kötülüklerini hicveden güzel bir edebiyat örneği olarak okunmuştur. Yayınlanmasından seksen yıla yakın bir zaman geçtikten sonra ise, Glasgow'daki bir kitabevi eseri sadeleştirerek, resimliyerek onu çocuk edebiyatına kazandırmıştır.

Bibliyografya. — Bu eserin dilimizdeki çevirileri:

Gulliver'in Seyahatleri (çev. İrfan Şahinbaş, 2 cilt, 4 bölüm, 1943-44, 1945, 1946, 1958); Gulliver'in Yolculukları (çev. Azize Erten, 1953, 1956, 1960); Gulliver Cüceler Ülkesinde (çev. Arif Gelen, 1960); Gulliver'in Maceraları (çev. M. Doğan Özbay, 1960); Gulliver Cüceler Ülkesinde, 1941).

Gulliver, Lilliput ülkesinin cüceleri arasında gerçekten bir dev gibi kalıyordu. Lilliputların donanması Gulliver'in yanında oyuncak gemilere benziyordu.

GUPTALAR

320'den 535'e kadar 215 yıl sürmüş bir Hint hanedanıdır. Bu hanedan Bihar'da gelişmiş, bütün Ganj vâdisine, yani Kuzey Hindistan'a yayılmıştır. Başkenti Pataliputra (bugünkü Patna) şehriydi.

I. Çandragupta (320 - 330) tarafından kurulan devlette 7 imparator geçmiştir. I. Çandragupta'nın oğlu I. Samudragupta 45 yıl saltanat sürdü. Her hükümdarın adı «Gupta» ile biter. Sonuncusu olan Bhânugupta (496 - 535) devrinde imparatorluk birçok devlete ayrılmıştı; her birinin başında Gupta hanedanından bir prens vardı. Türk Akhunlar'ın istilâsı ile imparatorluk sona erdi. Akhunlar, Hindistan'ın VII. imparatorluk hanedanının kurucusu oldu.

GURLULAR

Ortaçağ'ın önemli Türk devletlerinden biridir. En geniş durumunda Batı Horasan, Afganistan, Pencap, Belûcistan, Sind, Pathanistan, Racistan, Gucarât, Bihâr, Bengal, Assam, Dehli, Agra, Ûd, Allahabad bölge ve ülkeleri bu devletin sınırları içindeydi. (3.759.000 km² kadar; bugün bu topraklarda 365 milyon nüfus yaşamaktadır).

«Şensebâniler» adını da taşıyan Gur hanedanının adı, bugün Afganistan'da kalan Gur bölgesinden gelir. Başkent Firuzkûh şehriydi ki, yıkıntıları bugün Herat'ın batısındadır. Bu dağlık bölgenin Türk prensleri, 1009'da İslâm dinini kabul ettiler, sonraları da Farsça'yı resmî dil haline getirdiler. 1099'da önemli bir kırallık haline yükseldiler. Devlet 1214'e kadar 115 yıl sürdü. 1187 - 1206 arasında cihanın sayılı imparatorluklarından birisi haline geldilerse de, bu durum az sürdü. Bu 19 yıl dışında, Gazneliler'i, Selçuklular'ı Harzem - Şahlar'ı, yani en büyük Türk imparatorluklarını, yüksek egemen olarak tanımışlardır.

Adı ilk bilinen Gur prensi Sûrî'dir. Bunun oğlu ölümüne doğru İslâm dinini kabul edip Muhammet adını aldı. Bu sonuncunun torunu olan İzzettin Hüseyin, 49 yıllık saltanatında devleti yüceltti. İzzettin'in torunu Muizzuddin Muhammet, «sultânu'l-mu'azzam» sanını takındı, Hindistan İmparatoru oldu.

Gurlular'ın Afganistan'daki topraklarına da Harzem-Şahlar, Hindistan topraklarına da Hindistan Türk Memlûkleri vâris olmuşlardır. Gurlular, o bölgedeki Müslüman Türk egemenliğinin en önemli safhalarından birinin yaratıcısı olmuşlardır.

GUSTAF ADOLF (1594 - 1632)

Gustaf Adolf

Ünlü bir İsveç kıralıdır. Devlet başkanlığının yanı sıra çok kuvvetli bir komutan olarak da ad bırakmıştır. Daha çok küçük yaşta bir veliaht prens olarak, sıkı bir öğretim ve eğitim görmüştü. Askerlik talimlerinden başka klâsik edebiyatı da iyice öğrenmişti. Belli başlı altı yabancı dilde okuyup yazabiliyordu. Müzik bilgisi de kuvvetliydi. 1611'de babası I. Gustaf'ın ölümünden sonra tahta geçti.

Genç kıral, tahta çıktığı zaman İsveç'in durumu hiç de parlak değildi. Gustaf, İsveç'in sınırlarını genişletmek, Baltık Denizi'ni bir İsveç gölü haline getirmek istiyordu. Bunun için de orduyu adamakıllı kuvvetlendirdi. 1617'de Rusya'yla da bir anlaşma yaparak İsveç sınırlarını Baltık Denizi'nin doğu kıyılarına kadar uzattı. 1620'de Polonya'ya savaş açtı, dokuz yıl sonra Polonya'yla bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmaya göre İsveç'le Polonya arasında ticaret serbest olacaktı. Ayrıca Doğu Prusya'nın bir kısmına da Gustaf hükmedecekti.

Tarihte Otuz Yıl Savaşları olarak bilinen Katolik - Protestan savaşması bütün hızıyle devam ediyordu. Savaşta bilhassa Almanya çok kötü bir duruma düşmüştü. Koyu bir Protestan olan Gustaf Adolf, 1630'da, 13.000 askerle Almanya'ya gitmek üzere yola çıktı. İyi bir komutan olduğunu bu savaşlarda gösterdi. İki yıl devamlı savaş meydanlarında kahramanca dövüştü. 6 kasım 1632 günü Lutzen savaşında ağır yaralandı. Kimse kıralın yere düştüğünü farketmemişti. Ancak savaş bittikten sonra kıralın yaralanıp öldüğü anlaşıldı. Gustaf'ın atından düştüğü yere bir taş dikildi. Daha sonra da buraya bir anıt yapıldı. Gustaf'ın ölümünden sonra yerine kızı Christina kıraliçe oldu.

Gustaf Adolf İsveç'i büyük devletler arasına sokmuştur, bir an için İsveç, Hıristiyan Avrupa'nın en kuvvetli askerî devleti haline gelmiştir.

GUSTAF V. (1858 - 1950)

Gustaf V.

Çağımıza kadar yaşamış bir İsveç kıralıdır. Napoléon'un mareşallerinden Bernadotte'un ailesinden gelir. Babası II. Oscar'ın ölümünden sonra 1907' de tahta geçti.

Gustaf, on yedi yaşında asker olmuştu. Daha sonra Uppsala Üniversitesi'ne girdi. Kıral olduktan sonra bol bol geziye çıktı, devrin tanınmış devlet adamlariyle ahbap olmak fırsatını elde etti. Gustaf, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda İsveç'i tarafsız ilân ederek memleketini savaştan kurtardı. Kıralın sekseninci yaş gününde İsveç halkı aralarında bir milyon dolâr toplıyarak ona bağlılıklarını, sevgilerini belirtmek üzere kendisine verdiler.

Kıral Gustaf son derece hareketli, canlı bir adamdı, sporu çok sever, kayaktan tenise kadar çeşitli sporlarla uğraşır, bunlarda şampiyonluğa yakın başarılar sağlardı. Hayatının son yıllarına kadar sporu bırakmıyan İsveç Kıralı, çok ileri bir yaşa kadar dinçliğini korudu. Öldüğü zaman 92 yaşında bulunuyordu, 43 yıl da saltanat sürmüştü.

Kıral Gustaf, aynı zamanda, çok demokrat ruhlu olmakla tanınmıştı. Birçok kereler şehirde, otobüste yolculuk eder, halk arasına karışmaktan zevk duyardı.

Baskı Tekniğinde Büyük Yenilik Yapan Mucit: GUTENBERG

GUTENBERG, Johannes (1400 - 1468)

Gutenberg

baskı makinesinin mucidi olmamakla beraber baskı tekniğinin babasıdır. Baskı makinesini kullanılır hale getirmiştir. Onun bu başarısı medeniyetin ilerlemesinde, gelişmesinde çok önemli rol oynamıştır. Ne yazık ki Gutenberg yaşadığı devirde pek tanınmamıştı. Onun adını bile doğru dürüst bilen yoktu. Bugün de hayatı hakkında pek az şey biliniyor.

Gutenberg, Mainz'de doğdu. Babası Friele Gensfleish kuyumcuydu. Johannes, aileden bir çocuğun annesiyle ilgili bir adı taşıması geleneğine uyarak annesinin doğduğu şehrin adını kendine soyadı yapmıştı. Babası eski altın paralar üzerine şekiller yaparak para kazanırdı. Gutenberg'in baskı tekniği merakının bundan doğduğunu ileri sürenler pek çoktur.

Johannes babasının ölümünden sonra Strasbourg'da yerleşti. Babası gibi kuyumculukla geçiniyordu. Aynı zamanda, ayna da yapıp satıyordu. 1438'de, basım işleriyle uğraşan bir şirkete ortak oldu. Tahta ve madenî blok harflerle çalışıyordu. Gutenberg Çinliler'in çok eskiden matbaa kurup tek tek harflerle yazı dizdiklerini bilmiyordu.

Batı dünyası için kullanılması çok kolay, masrafı az bir dizgi makinesi yapmak için çalışmaya koyuldu. 1444'te Mainz'e döndü. Bir basımevi kurup çalışmaya başladı. Önce dua kitaplarından sayfalar dizdirip basmakla işe başladı. 1446'da ilk kitabını yayınladı. Bu, Lâtince dilbilgisine ait bir kitaptı. Gutenberg, 1450' de Johann Fust ve Peter Schoeffer'le ortak bir basımevi kurdu. İncil'i basmak istiyordu. Fakat daha kitabın basılmasına başlanmadan ortaklariyle arasında anlaşmazlık çıktı, onlardan ayrılıp kendi hesabına çalışmaya başladı. Fakat Fust' tan borç para almadan da kitabı basamıyacaktı. Makinelerini rehine koyup borç aldı. Yalnız, işini yürütemedi. Borç içinde öldü.

Gutenberg'in Strasbourg'daki heykeli

İLK BASKI MAKİNESİ VE İLK BASILAN KİTAPLARDAN

Ich bin geschicket mit der preß
So ich aufftrag den Firniß reß/
So bald mein dienr den bengel zuckt/
So ist ein bogn papyrs gedruckt.
Da durch kombt manche Kunst an tag,
Die man leichtlich bekommen mag.
Vor zeiten hat man die bücher gschribn/
Zu Meintz die Kunst ward erstlich triebn.

Gutenberg'in bastığı bir şiir kitabının sayfalarından biri

Gutenberg'in kurduğu basımevi'nden bir görünüş (Eski bir gravürden)

Gutenberg'in makinesinde bastığı kitapların sayısı elliyi bulmaktadır. Onun yayınladığı İncil'e «42 Satırlı İncil» denir. Kitabın sayfalarında çoğunlukla 42 satır bulunduğu için bu ad verilmiştir. Gutenberg'in İncil'lerinden birkaç tanesi Amerikan kütüpane ve müzelerinde saklanmaktadır.

Üzerinde üç ayrı devletin sömürgeleri bulunan bir Güney Amerika ülkesi

GUYANA

GUYANA, Güney Amerika'nın kuzeyinde bir ülkedir. İngiltere, Holânda ve Fransa arasında paylaşılmıştır. Kuzeyde Atlas Okyonusu, doğuda ve güneyde Brezilya, batıda Venezuela ile sınırlanmıştır.

1. — İngiliz Guyanası: En batıdaki, en büyük, en çok nüfuslu parçadır.

Yüzölçümü: 214.962 km²
Nüfusu: 605.000
Başkenti: Georgetown

Kıyılardan içerileri girilince Guyana yaylası başlar. Toprak balta girmemiş ekvator ormanlariyle örtülüdür. Yıllık yağış ortalaması 2 metreyi bulur. Pek nemli, son derece sıcak olan iklim, insanda çalışma şevki bırakmaz. Başlıca zenginlikler mısır, kauçuk, tropik meyva ve bitkiler, kakao, kahve, pirinç, şeker kamışı, portakal, limon, boksit, altın, hayvancılıktır. Yılda 513 kilo altın elde edilir.

İngiliz Guyanası her ırktan bir maceraperestler ülkesi halindedir. 69.000 Fransız ve Fransız melezi, 88.000 İspanyol ve İspanyol melezi, 13.000 Portekizli ve Portekizli melezi, 4.000 Budist Çinli, 55.000 Müslüman Hintli, 182.000 Hindu, 200.000 Kızılderili, 66.000 Zenci yaşar. 12.000 Protestan, 55.000 Müslüman, 4.000 Budist, 182.000 Hindu dışında halk Katolik ve Putperest'tir. Burada yaşayan Kızılderililer Guyana ırkları topluluğunu teşkil eder; ormanlar içinde pek ilkel ve vahşi bir hayat yaşarlar. Nüfus göçlerle hızla çoğalmaktadır. Başkent 167.000 nüfuslu Georgetown limanıdır. 38.000 nüfuslu New Amsterdam şehri de ülkedeki 2. şehri teşkil eder. Diğer yerleşme şekilleri kasabalar, dağınık orman köyleridir. İngiliz Guyanası'nda 150 km. demiryolu, 600 km. şose, 8.000 motorlu araç, 4.000 telefon, 43 sinema salonu vardır. Km²'ye 3 kişi düşer.

2. — Holânda Guyanası: Guyana'nın ortada kalan bölgesidir.

Yüzölçümü: 142.822 km²
Nüfusu: 246.000
Başkenti: Paramaribo

Arazi ve iklim, İngiliz Guyanası'nda olduğu gibidir. Km²'ye 2 kişi düşer. 30.000 Müslüman Hintli, 30.000 Müslüman Cavalı, 52.000 Hindu, 3.000 Budist Çinli, 1.000 Portekizli (Katolik), 1.000 İspanyol (Katolik), 1.000 Flaman (Protestan), 18.000 Avrupalı melez (Protestan ve Katolik), 22.000 Zenci (Protestan ve Katolik), 88.000 Kızılderili (30.000'i Pustperest, gerisi Protestan ve Katolik) yaşar. Nüfusu artmaktadır. Başkent Paramaribo 126.000 nüfuslu bir limandır. Bundan başka ancak 2 kasaba vardır. Ülkede 176 km. demiryolu, 400 km. şose, 1.000 motorlu vasıta bulunur.

3. — Fransız Guyanası: Guyana'nın doğuda kalan kesimidir.

Yüzölçümü: 91.000 km²
Nüfusu: 50.000
Başkenti: Cayenne

Fransız Guyana'sının açıklarında birçok küçük ada vardır. «İnini» denen ormanlık iç kesiminde nüfus yoğunluğu pek azdır. Burada yaşıyanların sayısı birkaç bini geçmez onlar da, Zenciler'den, altın arayıcılarından ibarettir.

Fransız Guyanası'nın başlıca ürünü şeker kamışı ile muzdur. Son zamanlarda altın madenciliği önemini kaybetmiş, buna karşılık kıyı kesimlerinde başka madenler bulunmuştur. Bu arada % 41 ölüminyum veren bir boksit madeni de vardır.

Guyana'nın bu kesimine Fransızlar ilk defa 1604 yılında ayak basmışlardır. Ancak, bölgenin sömürge haline getirilmesi XVIII. yüzyılın ikinci yarısına raslar. 1763'te Guyana'ya göç eden 14.000 kişiden 11.000'i iki yıl içinde ölmüş, 2.000'i de Fransa'ya geri dönmüştü. Sonradan bölgenin daha da yaşanabilir hale getirilmesine çalışıldı. 1852' de mahkûmların buraya sürülmesine karar verildi. 1936'ya kadar bu karar yürürlükte kaldı. Bugün, Guyana'nın bu kesimi Fransız Cumhuriyeti'nin bir ilidir.

GÜBRE

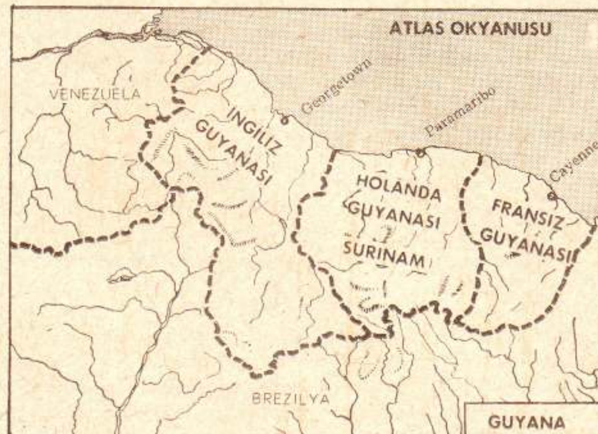
Bitkilerin verimini artırmak için toprağa katılan maddelerdir.

Bitkiler yaşama ve gelişmeleri için gerekli besinlerini topraktan alırlar. Topraktan alınan madensel tuzlar ve su ile havadan alınan karbon dioksit gazı bitki içinde, bir lâboratuvarda olduğu gibi, çeşitli değişmelere uğrar, bilinen bitkiyi, çiçeği, meyvayı meydana getirir. Bitkinin kullandığı çeşitli madensel tuzların hepsi her toprakta yeteri kadar yoktur, ya da çok kullanıldığı için çabuk tükenir. Bu durumda bitkide tam gelişme olmaz, ya cılız kalır, ya ölür. Bu eksik tuzları toprağa vermeye «gübreleme», toprağa kattığımız bileşiklere de «gübre» denir.

Gübreyi ikiye ayırabiliriz: 1) Tabiî gübre, 2) Suni gübre.

1. — Tabiî Gübre: Çeşitli hayvan dışkıları veya çürümüş çeşitli bitki artıklarıdır. Tabiî gübreler bitkilerin türlü bileşiklere olan ihtiyaçlarını karşılamaktan başka toprağı gevşetmesi, ısıtması, bitki gelişmesinde önemli payı olan yer bakterileri de içinde bulundurması bakımından suni gübrelerden üstündür. Fakat her yerde yeteri kadar bulunması ve kullanılması mümkün olmadığından bugün değeri azalmış, yerini kısmen suni gübrelere bırakmıştır.

2. — Suni Gübre: Çeşitli kimyasal mad-

delerden hazırlanır. Bileşimlerine göre 5 grupa ayrılır: 1) Potaslı gübreler; 2) Azotlu gübreler; 3) Fosfatlı gübreler; 4) Karışık gübreler; 5) Kireçli gübreler.

Potaslı Gübreler. — İnsan ve hayvanların nasıl sodyum tuzuna ihtiyacı varsa bitkilerin de o kadar potasyum tuzuna ihtiyaçları vardır. Orta Avrupa'da Stassfurt, Galiçya'da Kalusz, Rusya'da Solikamsk, Amerika'da New Mexico'da da dünyanın en zengin potasyum tuzu yatakları vardır. Bu yataklardan başka deniz suyundan da potasyum tuzu elde edilir.

Azotlu Gübreler. — Amonyaktan elde edilen amonyum bileşikleri, nitrik asidin tuzu olan nitratlar vs. dir. Azot endüstrileri kurulmadan önce azotlu gübre kaynağı tabiî güherçilelerdi. Bugün hava azotundan faydalanan büyük endüstrilerde amonyak ve çeşitli azot bileşikleri yapılmaktadır.

Fosfatlı Gübreler. — Birçok çeşitleri vardır. Başlıcaları süperfosfat, Tomas curufu, çift süperfosfat, karışık süperfosfat, tutkal fabrikalarında elde edilen «sekunder kalsiyum fosfat» tır. En çok elde edilen ve kullanılan süperfosfat «fosforit» denilen fosfat filizinden sülfürik asit yardımiyle elde edilir.

Karışık Gübreler. — Bu gübrelerde suda eriyebilen fosfat asidiyle azot bileşikleri de bulunur. Başlıca cinsleri Guano, kemik, et ve balık gübreleridir. Guano gübresi eski devirlerde yaşamış, zamanımızda da başka cinsleri yaşıyan çok sayıda deniz kuşlarının dışkılarıdır. Bunlar Peru, Patagonya, Falkland, Kuria-Muri adalarında, daha başka yerlerde yüksek tepeler meydana getirir. Kemik unları kurutulan kemiklerin övütülmesiyle yapılır. Et ve balık gübresi de aynı şekilde kurutma ve övütmeyle hazırlanır.

Kireçli Gübreler. — İçlerinde kalsiyum tuzları bulunan bileşiklerdir. Kireç taşı, kalker, alçı, veya Tomas curufu kireçli gübre olabilir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Gübre ve Gübreleme (K. Gözübüyük, 1960); Gübreleme Maksadiyle Toprak Nümunesi Nasıl Alınır (L. Yavuz, Dr. A. Çavlu, 1959); Gübre ve Gübreleme (Z. Çekel, 1951); Gübreler ve Kullanılışı (N. Madran, 1953); Gübreler (N. Benlioğlu, 1954); Gübrelerin Alfabesi (N. P. K. 1954).

GÜÇ

Fizikte hareket sağlıyan kuvvete «güç» denir. Bir noktaya, bir makineye uygulanan bir kuvvet iş yapar (Bk. İş). Kuvvet etkisi altında meselâ bir arabanın yürümesi, bir ağırlığın yukarı kaldırılması, bir tekerleğin döndürülmesi olaylarında hep iş yapılmaktadır. Ama, bu kuvvet kaynaklarını birbirleriyle karşılaştırmak için onların gücünü bilmek gerekir. Önemli olan, bir işin yapılmasından çok bu işin ne kadar zamanda yapıldığını bilmektir. Bu da ancak güçle belli olur. İş yapan bir kuvvetin gücünü bulmak için yapılan işi birim zamana bölmek yeter. Bunu P = E : t formülüyle gösterebiliriz. Bu formülde P gücü, E işi, t ise işin yapılma süresini göstermektedir.

Bu formülde değerler için aldığımız birimlere göre gücün birimi de değişik olacaktır. İş birimi olarak «joule» ü, zaman birimi olarak «saniye» yi alırsak güç «watt» cinsinden çıkar. Yani 1 joule'lük bir işi 1 saniyede yapan kuvvetin gücü 1 wattır. İşi «kgm» (kilogram-metre), zamanı «saniye» cinsinden alırsak güç kgm/sn (kilogrammetre/saniye) cinsinden çıkar. Eğer İngiliz birim sistemi kullanılıyorsa iş birimi ft-lb (feet-libre), zaman birimi saniye, güç birimi saniyede «feet-libre» dir (ft-lb/sn).

Bunlardan başka, pratikte kullanılan bir güç birimi daha vardır. Buna «beygir gücü» veya «buhar beygiri» denir. Beygir gücünün metrik birim sisteminde karşılığı CV (Chevalvapeur dir. İngilizler PS olarak kullanırlar. 1 CV, saniyede 75 kgm.'lik iş yapan güçtür. İngiliz birim sisteminde beygir gücü olarak HP (Horse-power) kullanılır. Saniyede 550 ft-lb lik iş yapan güçtür. Bu iki beygir gücü yaklaşık olarak birbirine eşittir.

Çeşitli güç birimleri arasında şu bağıntılar vardır:

1 Watt = 1 joule/sn
1 CV = 736 watt
1 HP = 746 watt
1 Kw = 1.000 watt = 1,36 CV = 1,34 HP.

GÜDÜL

İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Sakarya bölümünde Ankara iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Kızılcahamam, güneyde Ayaş, batıda Beypazarı, kuzeyde ise Çamlıdere ilçeleri çevirir. Tek bucaktan meydana gelen ilçenin 14 köyü vardır.

Yüzölçümü: 544 km²

Nüfusu: 18.281 (1960 sayımı)

Güdül ilçesi, güneybatı kuzeydoğu doğrultulu Hızır Dağı'nın (1.658 m.) bazı kesimlerini, Kirmir Çayı çevresindeki düz alanları kaplar. Yağışlar, İç Anadolu'nun öteki kesimlerindekinden çoktur. Kışlar karlı geçer. Yaz sıcaklığı fazla, kışla yaz arasındaki sıcaklık farkı yüksektir. İlçenin en önemli ürünü pirinçtir. Kirmir Çayı çevresindeki elverişli alanlar pirinç tarımına ayrılmıştır. Çeşitli meyvacılık, bağcılık da yapılır. Ayrıca tiftik keçisi beslenir.

Kasaba — İlçe merkezi Güdül kasabası Kirmir Çayı vâdisinde denizden 780 m. yüksekte kurulmuştur. Ankara'ya 92 km., en yakın demiryolu istasyonu olan Sincanköy istasyonuna 62 km. uzaklıktadır. Kasaba ayrıca 52 km.'lik bir yolla da Ankara - İstanbul asfaltına bağlanır. 3 mahalleden meydana gelir, 4.472 nüfusludur (1960 sayımı).

GÜDÜMLÜ MERMİ

Yerden idare edilerek çok uzaktaki hedeflere karşı bile kullanılabilen müthiş bir silâh

GÜDÜMLÜ MERMİ, çeşitli vasıtalarla uzaktan yöneltilebilen füzelere «güdümlü mermi» denir. Çok defa bu tip füzeleri kuşa benzetirler. Çünkü bir güdümlü mermi sadece uçmakla kalmaz, «düşünür» ve «görür» de.

Güdümlü mermiler, hele son modelleri, büyük bir gizlilik içinde yapılır. Askerî sır olduğu için bunların gerçek özelliklerini öğrenmeye imkân yoktur. Ancak, genel olarak, nasıl çalıştıklarını, hangi maksatlarla kullanıldıklarını bilebiliriz.

Bugün güdümlü mermi üzerinde çalışanlar bu silâhın günün birinde savaş uçaklarının yerini alacağına inanıyorlar. Onlara bu inancı veren başlıca üç sebep var:

1 — Yetişmesi uzun emeğe, masrafa bağlı değerli pilotları güdümlü mermiler sayesinde, tehlikeler içinde düşman topraklarından uçmaktan kurtarır.

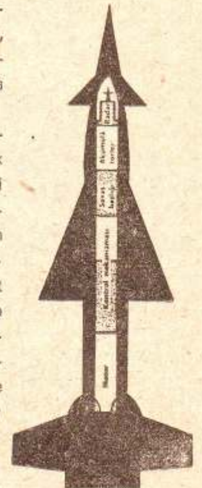
2 — Güdümlü mermilerin uçaktan atılan bombalardan daha çok isabet kabiliyeti vardır.

3 — Bir tek uçuş için yapıldıkları, pilot vs. yeri olmadığı için daha ucuza mal olurlar.

Güdümlü Mermi Nerelerde Kullanılır

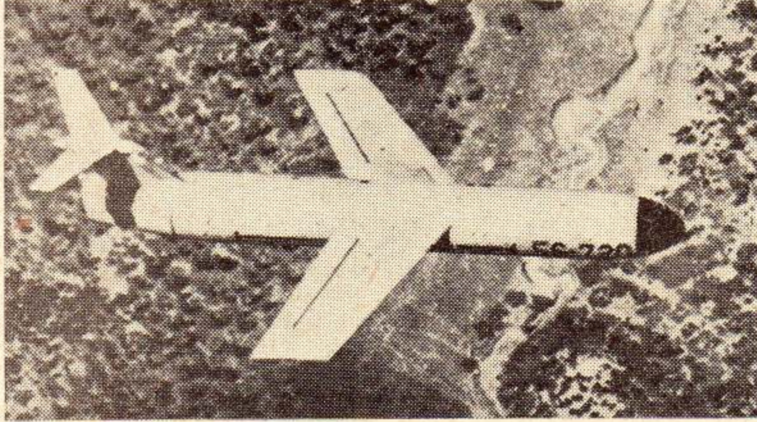
Güdümlü mermiler çok çeşitli hedeflere karşı kullanılabilir; yerden, havadan, denizden atılabilir. Bir savaş uçağı doğrudan doğruya bir başka savaş uçağına güdümlü mermi atabildiği gibi, yerdeki, denizdeki hedeflere de atar. Savaş uçakları küçük ölçüde birçok güdümlü mermi taşıyabilirler. Bir düşman uçağı görününce pilot özel düğmesine basarak mermisini ateşler, ondan sonra da özel komuta düğmeleriyle hedefe doğru yöneltir. Bunların bazıları uçaktan atıldıktan sonra hedefe kendi kendine yönelecek şekilde yapılmıştır. Uçaklar denize veya kara hedeflerine karşı da güdümlü mermi atışı yapabilirler. Havadan denize atılan güdümlü mermilerden bir çeşidi, suya girdikten sonra kanadlarını bırakır, bir torpido haline gelerek hedefini aramaya başlar.

Yerden atılan güdümlü mermiler çok defa uzun menzilli olur. Güdümlü mermilerin en büyükleri, en kudretlileri de bunlardır. Bir kısmı dört katlı bir evden daha yüksek olur, bir kıtadan öbürüne atılabilir. Yerden hava ve deniz hedeflerine karşı atılacak güdümlü mermiler daha küçük olur. Yüzlerce kilometre uzaktaki bir düşman filosunu birkaç dakika

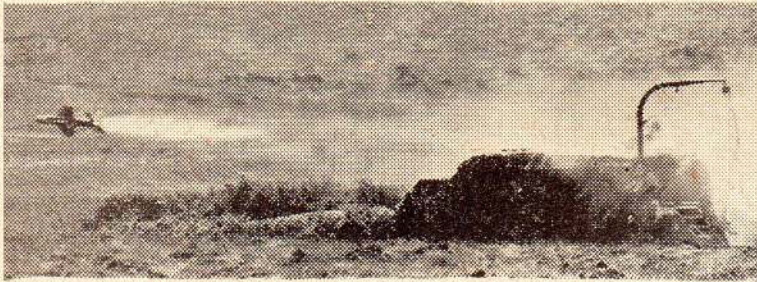

Bir güdümlü merminin kesiti

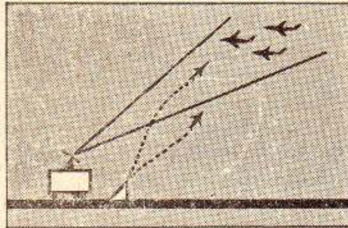
GÜDÜMLÜ MERMİ NASIL İDARE EDİLİR

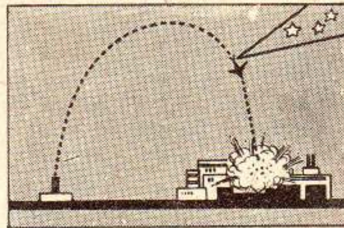
Uzun menzilli bir güdümlü mermi hedefine doğru uçarken. Yüzlerce kilometre uzaktaki hedeflere karşı kullanılan bu mermiler sesten hızlı uçarlar.

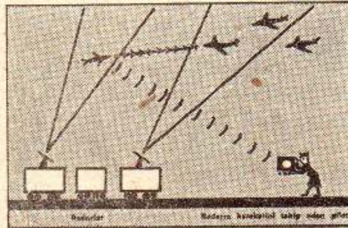
Tanksavar bir güdümlü mermi alevler püskürerek hedefine uçuyor.

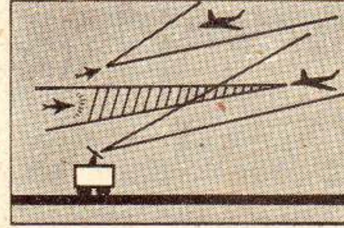
Radar ışınları düşman uçaklarını yakalar. Yerden ateşlenen güdümlü mermi doğruca bu ışınların içine girer. Radar ışınları mermiye bir yol vazifesi görür. mermi bu ışınları takib ederek düşman uçaklarını bulur.

Yerdeki hedeflere atılacak güdümlü mermi'nin otomatik pilotu, mermiye yön verir. Bu tip güdümlü mermilerdeki küçük teleskoplar daha önceden tesbit edilen sabit yıldızlara göre merminin yolunu bulmasını sağlar.

Bu tip güdümlü mermilerde, yerdeki radarlar hem düşman uçakları hem de mermiyle temas halinde bulunur. Radarların verdiği habere göre yerdeki pilot radyo dalgalariyle mermiyi idare eder. Bazan mermide televizyon da bulunabilir.

Bazı güdümlü mermilerde hedefini görmesini sağlıyacak bir elektronik göz bulunur. Bu sayede düşman füzesini veya uçağını yakalar. Bu elektronik göz bir radar cihazı olabilir. Bunlar düşman aracının çıkardığı sıcaklıkla da hedefi bulabilirler.

içinde mahvedebilecek olan bu mermilerin boyu birkaç metreyi geçmez.

Savaş gemileri de çeşitli güdümlü mermi taşır. Birbirinden yüzlerce kilometre uzakta bulunan filolar, küçük güdümlü mermiler vasıtasiyle savaşabilirler. Gene küçük tip mermiler sayesinde gemiler kendilerini uçaklardan koruyabilir.

Gemiden karaya atılacak güdümlü mermiler ise çok daha büyüktür. Bu tip mermilerin en büyüğü, en tehlikelisi A.B.D.'nin geliştirdiği «Polaris» lerdir. İki kademeli olan bu mermileri atom denizaltıları doğrudan doğruya denizin altındayken atabilirler.

Güdümlü mermiler hedef olarak da kullanılabilir. Uçaklardan daha ucuza mal oldukları için hava savunma denemelerinde bunlardan faydalanılır. Hedef mermileri yerden idare edilir. Bunlara bir uçağın bütün hareketleri yaptırılabilir.

Güdümlü Mermiler Hedefi Nasıl Bulur

Güdümlü mermilerin hedeflerini bulabilmesi için çeşitli usuller vardır. Yerden verilen radyo (telsiz) işaretleriyle yöneltmek artık değerini kaybetmiştir. Bugünkü usullerde güdümlü mermiler radarla, giroskopla yöneltiliyor.

Radar Sistemi. — Bu sistemde kuvvetli bir radar hedefi bulur, devamlı olarak hedefle temas halinde bulunur. Bundan sonra, güdümlü mermi ateşlenerek aynı radar ışını içine sokulur, özel bir düzen sayesinde bu ışın içinde giderek hedefi bulur. İsabet ihtimalinin kuvvetli olması için, hedefe gönderilen radar ışınının mümkün olduğu kadar dar olması gerekir.

Radarlı sistemin en modern usulü ise doğrudan doğruya güdümlü merminin bir radar cihazı taşıması esasına dayanır. Bu sayede mermi hedefini aydınlatarak «görür», oraya yönelir. Bunun bir başka usulü de hedefin yankısının radar tarafından «görülmesi» esasına dayanır.

Giroskop Sistemi. — Bu sistemle yön bulan güdümlü mermi yerçekimi kuvvetinin yönünü tâyin ederek hareket eder. Daha önceden ayarlanmış olan giroskopun dönmesi, güdümlü mermiye yön verir. Bu sistem kıtalararası güdümlü mermilerde kullanılmaktadır.

Yıldızlarla Yön Bulma. — Bu sistemin esası gemilerin yön bulmasına benzer. Otomatik pilot güdümlü mermiye yerleştirilen küçük teleskoplar sayesinde belirli yıldızlara göre mermiyi yöneltir. Teleskoplardan aldığı bilgiyi yerçekimiyle kıyaslar, hedefin üzerine gelince otomatik olarak dalar.

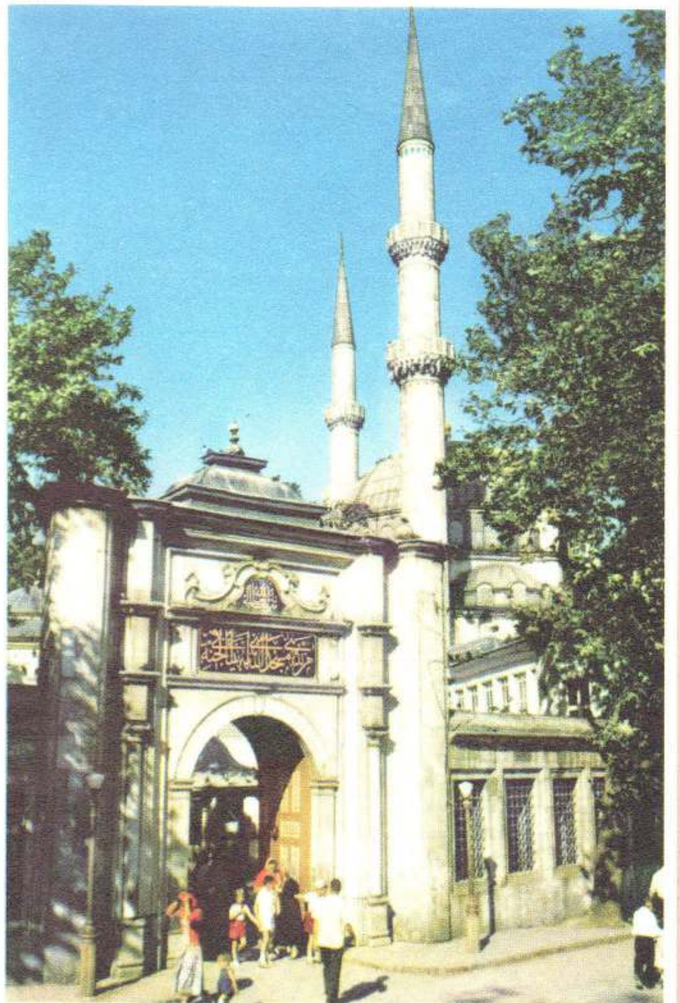
Otomatik Pilot Nedir

«Otomatik pilot» denen mekanizma güdümlü mermilerin elektronik aletlerle aldığı yöne göre uçmasını sağlar. Tıpkı bir uçak pilotu gibi çalışır. Bir defa, hedefine yönelen her hangi bir uçağın daima aynı yönde uçmasına imkân yoktur; rüzgâr, denge değişiklikleri gibi birçok etkiler uçakların aynı yönde gitmesini önler. Pilot devamlı olarak uçağı rotasına getirir. Güdümlü mermiler de aynı şartlara bağlıdır. Giroskop esa-

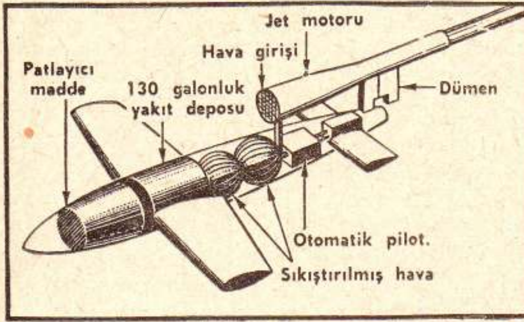
İstanbul kalabalık, hareketli bir şehirdir. Bu hareketin başlıca kanalını da Galata Köprüsü teşkil eder. Vapurlar köprünün bir yanından karşı yakaya yolcu taşırken, öbür yanından da dolmuş motorları kalkar, daha ötede İstanbul iş hayatının en kalabalık kesimi, Haliç uzanır.

Taksim Meydanı'ndaki Cumhuriyet Anıtı İstanbul'daki millî anıtların en güzellerindendir. Anıt 1928'de yapılmıştır.

İstanbul'un en çok cemaat toplıyan camilerinin başında Eyüpsultan Camisi gelir. Resim, bu 500 yıllık caminin cümle kapısını gösteriyor.

MÜTHİŞ BİR SİLÂH
İlk olarak İkinci Dünya Savaşı'nda, 1944 haziranında Almanlar tarafından Londra üzerinde kullanılan V-1 güdümlü mermisinin kesiti

sına dayanan otomatik pilot, devamlı olarak mermiyi rotasında bulundurur (Bk. Giroskop).

Güdümlü Mermilerden Nasıl Korunulur

Güdümlü mermiler o kadar yüksekten, o kadar hızlı uçarlar ki, bunları uçaklarla, uçaksavar toplariyle önlemeye imkân yoktur. Güdümlü mermilere karşı tek korunma vasıtası gene güdümlü mermilerdir.

Bir başka korunma yolu da elektronik işaretlerdir. Bu sistemde, savunan taraf düşman güdümlü mermilerine gönderdiği işaretlerle onun elektronik beynini ve gözlerini şaşırtır. Böylece, güdümlü merminin ya havada patlaması, ya boş bir yere düşmesi sağlanır. Bugün bütün bir şehri koruyacak şekilde güdümlü mermi birlikleri düzenlenmektedir. Güdümlü mermilerden savunma konusu büyük bir askerî sır olduğundan bu husustaki bilgiler gizli tutuluyor

Güdümlü Mermilerin Gelişmesi

Güdümlü mermilerin ilk şekilleri birer uçaktan ibaretti. Yalnız, içinde pilot bulunmuyor, bunun yerini otomatik pilot alıyordu. A.B.D. önce 1916-1918 yıllarında böyle bir uçak denedi. 1924'te daha gelişmiş şeklini yaptı. Ancak, denemeler gerektiği gibi başariyle sonuçlanmıyordu. Ingilizler de 1935'te güdümlü mermi yaptılar. Bundan hedef olarak faydalanıyorlardı.

Almanlar II. Dünya Savaşı ile birlikte güdümlü mermi üzerindeki çalışmalarını hızlandırdılar. Ancak, Müttefikler'in ağır hava hücumları Almanlar'ın çalışmalarını sekteye uğrattı. En sonunda, 1944'te «Vergeltungswaffe Eıns = V-1» (Öc Alma Silâhı-Bir) adını verdikleri mermiyi yaptılar. Bu, uzunluğu 8 m.'ye yaklaşan, bir ton patlayıcı madde taşıyabilen bir mermiydi. Hızı saatte 600 km. kadardı, çok gürültü yapması yüzünden, vaktiyle haber alınabiliyor, daha şehre gelmeden, avcı uçakları tarafından düşürülüyordu. Bununla beraber, Londra'ya atılan bu mermiler binlerce kişiyi öldürdü.

8 eylûl 1944'te Almanlar «V-2» adını verdikleri çok daha korkunç bir güdümlü mermiyi kullanmaya başladılar. Bu mermi savaştan sonra teknik müşavir olarak Amerika'ya götürülen Wernher von Braun'un idaresi altında yapılıyordu. V-2'ler 14 m. boyunda dev bir topçu mermisine benziyordu. 30.000'den fazla parçanın birleştirilmesiyle meydana getirilen bu dev silâh bir tondan fazla patlayıcı madde taşıyabiliyordu. Tam hızını bulduğu zaman saatte 6.000 km.'ye yaklaşan bir hızla uçtuğu için bunları havada yok etmek tamamen imkânsızdı. Üstelik, sesten hızlı uçtuklarından gürültüleri de duyulmuyordu. 400 km.'ye yakın menzilleri olan V-2'ler sıvı oksijen ve etil alkol-su karışımiyle çalışıyordu, 100 km. kadar yükseğe çıktıktan sonra doğrudan doğruya hedefin üstüne iniyordu.

II. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra güdümlü mermi üzerindeki çalışmalar hızlandı. 1946'da yapılan atom bombası denemelerinde, pilotsuz B-17 uçankaleleri uzaktan yöneltilerek radyoaktif bulutların içine gönderildi. Bu uçaklarda televizyon bulunuyor, 15 km. kadar uzaktaki ana uçaktan idare ediliyordu.

Uzaktan yöneltilen uçucu araçlar doğrudan doğruya bir uçak olabildiği gibi füze de olabilirler. Asıl önemli olan, uzaktan yöneltme tekniğinin gelişmesidir. Bugün güdümlü mermilerin hareketi füze motoru ile sağlanmakta, bu sayede atmosfer dışında da gidebilmektedirler (Bk. Füze; Roket).

GÜHERÇİLE

Tabiatta bulunan sodyum ve potasyum nitratlara «güherçile» denir. Sodyum nitrata ayrıca «Şili güherçilesi» veya «Kaliçe» (caliche) adı da verilir.

Güherçile Şili ve Peru'nun yüksek And-Dağlarında büyük yığınlar halinde bulunur. Azotlu bileşikler yapılmasında hava azotundan faydalanma yolu bulunmadan önce güherçile çok değerliydi. Ziraatte azot gübresi olarak, patlayıcı madde endüstrisinde de karabarut elde edilmesi için kullanılırdı.

Rengi ve Kokusu İle Edebiyata Geçen Güzel Bir Çiçek: GÜL

Gül

GÜL, çiçeklerin en sevilenidir, diyebiliriz. Renk, koku ve biçiminin güzelliğiyle bütün dünyada tanınmıştır. Binlerce çeşidi olan gül çiçek uzmanları tarafından iki ana bölüme ayrılır. Birincileri yılda bir defa, çoğunlukla ilkbaharın başlarında açar. İkinci çeşit güller bir yılda birkaç defa açar. Bunlara «yediveren gülü» denir.

Bunlardan başka güllerin kokulu ve kokusuzları; az veya çok katmerlileri; tırmanıcıları, ağaç ve çalı biçiminde yetişenleri vardır. Başka bir gül çeşidi de sürünücüdür. Yabani güllerin de dik veya tırmanıcı çeşitleri vardır. Çok dikenli olan bu güller katmersizdir. Bahçelerde yetiştirilen güller daha çok yabani güllerin aşılanmasiyle elde edilir. Bunlar daha az dikenli olur, hattâ dikensiz çeşitleri de vardır.

Gül hemen hemen dünyanın her yanında yetişirse de en çok ılık iklimi sever. Gülün çok çeşitli toprakta, çeşitli sıcaklıktaki bölgelerde yetişebilmesi, ayrıca, yetiştirme şartlarına, emeklerine karşı nankörlük etmemesi binleri aşan gül çeşidinin meydana gelmesine yol açmıştır. Ancak, botanik bilginleri bunların hepsini türlere ayırmanın doğru olmadığı düşüncesindedirler. Bu bakımdan, gül türlerinin sayısı 30'la 250 arasında değişir. Öte yandan, birçok gül çeşidi, daha iyilerinin yetiştirilmesi sonucu olarak kaybolup gitmektedir.

Güllerin Rengi ve Kokusu

Güllerin rengi ve kokusu çeşidine göre değişir. Birçoklarının tam gül kokusunu vermesine karşılık kimisi de kokusuzdur. Kokulu güllerdeki kokunun azlığı, çokluğu da her gül cinsinde aynı değildir. Anayurdu Çin olan bir çeşit gülün küçük beyaz çiçekleri menekşe gibi kokar.

Gül renkleri de son derece değişiktir. Birçok gül çeşidinin rengi sabit değildir. Işığın, havanın, toprağın nem derecesi, iklim güllerin rengine etki yapar. Bir iki saat içinde gözle görülecek derecede rengini değiştiren güller vardır. Ayrıca, «siyah gül» diye bilinen çeşit de asla siyah değildir. Bunlar ya koyu kırmızı, ya koyu kahverengi, ya da koyu eflâtundur.

Gülün Yetiştirilmesi

Gül, killi-silisli topraklarda iyi yetişir. Bol ışık ister. Birçok güller «göz» aşısiyle çoğaltılır. Bu usulde çoğaltılmak istenen gülün bir gözü alınarak yabani güle aşılanır. Yetiştirilmek istenen yeni cinsler tohumdan elde edilir. Şüphesiz, bu çok güç bir iştir; çünkü ancak en iyi cins güller tohum verir. Bu tohumların da hepsi işe yarar durumda olmaz.

Gül dikilecek yer, suyu iyi süzdürmelidir. Güller ıslak yeri sevmez. Gül dikmeden önce, dikilecek yer iki hafta önceden 60 sm. derinliğinde bellenmeli, çürümüş gübreyle gübrelenmelidir. Gül köklerinin taze gübreye dokunmasına meydan verilmemelidir.

Dikme mevsimi gülün cinsine, bulunduğu yere göre değişir. Bununla beraber, ilkbaharda dikim yapmak genel bir kaidedir. Dayanıklı gül çeşitleri sonbaharda da dikilebilir. Dikilecek güllerin köklerinin kurumasına meydan verilmemeli, gerekirse ıslak örtülere sarmalıdır.

Gülün dikileceği çukur, köklerin dimdik durmasını sağlıyacak derecede derin olmalı, dikerken köklerin yan gelmemesine dikkat etmelidir. Ayrıca, güllerin başka ağaçların yanınd bulunmaması, fazla rüzgârdan ko-

Uzmanlara göre gülün çeşitleri 30'la 250 arasında değişir. Hemen hemen her iklimde gül yetiştirilebilirse de, en iyi güller ılık iklimlerde yetişir

runması gerekir. İyi gül yetiştirmek için, hele kurak mevsimlerde, sulamaya çok önem vermek, sularken toprağı hiç olmazsa 15-20 sm. derinliğe kadar ıslatmak ister.

Gül yetiştirmede budamanın da büyük önemi vardır. Budamanın güller üzerindeki etkisi cinsten cinse değişir. Genel olarak, ilkbaharda ölü, zayıf dalları kesmeli, kuvvetli dalların da tepelerini belirli bir yükseklikte keserek ağaca güzel bir görünüş vermelidir. Yılda bir defa açan tırmanıcı güllerin budanması çiçek açtıktan hemen sonra yapılır. Üstelik, bunların geçmeye başlıyan çiçekleri koparılıp temizlenmelidir. Böylece, kalan çiçeklerin kuvvetli olması sağlanır (Bk. Budama).

Güllerin çeşitli hastalığı vardır. Bunların başında mantarlardan doğan hastalıklar gelir. Hemen hemen gülün yetiştiği her yerde boz-beyaz bir mantara raslanır. Bu, pudra gibi, yaprakları, gövdeyi sarar. Bakır ve kükürt eriyiklerini ya püskürtmek, ya da toz halinde serpmekle önlenebilir.

Gül biti de her yerde görülen bir asalaktır. Bitkinin yapraklarına dadanır. Bunları önlemenin çaresi nikotin eriyiği veya başka böcek öldürücü ilâçlar püskürtmektir. Güllere dadanan çeşitli tırtıllar, daha başka böcekler için DDT kullanılır.

Gülyağı ve Gülyağcılık

Gülyağı, gülün özel kokusunu meydana getiren bileşiktir. Saf halde kirli sarı renkte olan, 30° de hafif hafif kaynıyan bir sıvıdır.

Gülyağı taze çiçekten elde edilir. Çiçekler tamamen açılınca toplanır. Topraktan yapılmış, «karni» denilen özel kaplar içinde, 75 kg. su içine 1 kg. gül yaprağı konarak kaynatılır. Burada elde edilen gülsuyudur. Gülyağı, bu gülsuyunun özel şekilde damıtılmasiyle elde edilir. Bir ton gülden ancak 300 gr. gülyağı çıkar.

Gülyağcılığın ilk defa İran'da başladığı bilinmektedir. Gülsuyunu Batı'ya İslâmlar tanıtmıştır. Gülyağı da XVII. yüzyılda Türkler tarafından Batı'ya götürülmüştür. Bugün gülyağcılıkta başta gelen Bulgaristan'daki gülyağcılık dedelerimizin bıraktığı bir yadigârdır. Yurdumuzda da, bilhassa Isparta, Burdur dolaylarında, bol miktarda gülyağı çıkarılır, dış ülkelere satılır. Tunus, Hindistan, Fransa da gülyağcılıkta başta gelen memleketlerdir.

Gülgiller. — Bitkiler âleminin en önemli familyalarından biridir. Bu bitki familyasında 2.000 cins ağaç ve çalı vardır. Gülgillere giren bitkilerin en önemlileri, bu familyaya adını veren gülden başka elma, armut, kayısı, şeftali, kiraz, eriktir. Birçok süs bitkileri de gülgillerdendir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:
Isparta'da Gülcülük ve Gülyağcılık (H. Işık, 1954); Gül Çiçeğinin Efsanesi (M. A. Erkmen, «Tütün» Dergisi, yıl 5, sayı 106, 1959).

GÜLBEDEN BEĞİM (1523-1603)
Babur Şah'ın kızlarından biridir. Hümayun Şah'ın kızkardeşi, Ekber Şah'ın da halasıdır; ana tarafından da Timuroğulları kanını taşıyordu («Beğim», Timuroğulları prenseslerinin adlarının sonuna getirilen unvandır; Osmanlı prenseslerine «Sultan», Cengizli prenseslerine «Hanım» dendiği gibi).

Gülbeden, babası öldüğünde, 8 yaşına gelmemişti. 16 yaşında Cengiz (Çağatay) hanedanı prenslerinden Pencap Genel Valisi Hızır-Hoca Han ile evlendi, bir oğlu ile bir de kızı oldu. 1557'de kesin şekilde imparatorluğun başkenti olan Agra'da yerleşip burada yaşamaya başladı. 1576'da pek kalabalık bir kafileyle hacca gitti, ancak 5 yıl sonra Hindistan'a döndü. Kâbil'de doğan Gülbeden Beğim, 7 mayıs 1603'te 80 yaşında Agra'da öldü; yeğeni Ekber, tabutunu kendisi taşıdı.

Gülbeden Beğim'in ünü, «Hümâyûn-Nâme» adını taşıyan ünlü hâtıralarından dolayıdır. Ağabeysi Hümayun Şah'ın adına ithaf edilerek kaleme alınan bu hâtıralar, babası Babur'un hâtıraları gibi Türkçe değil, Farsça yazılmıştır. İngilizce'ye, Türkçe'ye çevrilmiştir. XVI. yüzyılda Hindistan'da bir Türk prensesinin kaleminden çıkan pek ilgiye değer bilgilerle doludur.

GÜLER, Cemal Nadir (1902-1947)

Cemal Nadir Güler

Büyük bir Türk karikatüristidir. Bursa'da doğdu. Babası Bulgaristan göçmenlerinden, annesi Bursa'nın yerlilerindendi. İki aile de ticaretle uğraşırdı. Öğrenimini Bilecik idadisiyle Bursa sultanisinde yaptı. Küçük yaşta, kasnakçı ve makinist çıraklığıyle hayata atıldı. Bir müddet Bursa'da tabelâcı-

CEMAL NADİR GÜLER'İN NÜKTELERİ

● GÜLER
Cemal Nadir'i üzüntülü gören bir dostu: «Hayrola, yahu?» diye sordu. «Ne bu surat? Sen Güler değil misin?» Cemal Nadir: «Evet ama,» diye cevap verdi, «Nadir Güler'im!»

● CANLI RESİMLER
Birçok karikatüristler, Cemal Nadir'in etkisinde kalır, hattâ bazan, onu harfi harfine taklit ederlerdi. Bir gün, bir arkadaşı Cemal Nadir'e sordu:

— «Yahu, ne diye sanki Micky filimleri gibi canlı, hareketli resimler yapmıyorsun?»

Cemal Nadir acı acı güldü:

— «Sen de hiç etrafa bakmıyorsun, birader! Bizim resimler zaten hareket halinde... Önüne gelen yürütüyor!»

— *«Ekmeğimizden kesip Avrupa'ya gönderelim ama, milyonlarca harb fakirini nasıl doyurabiliriz?»*
— *«Merak etme, bu iş birkaç harb zenginini doyurmaktan kolaydır.»*

lıkla uğraştı, sonra resim öğretmenliğine başladı. İlk eseri, Sedat Simâvi'nin çıkardığı «Diken» adlı mizah dergisinde yayınlandı.

Cemal Nadir Güler, bir ara İstanbul'a geldiyse de tutunamadı, yeniden Bursa'ya döndü. Bir yandan da haftalık mizah gazetesi «Akbaba» ya karikatürlerini yolluyordu. «Akşam» gazetesi onu İstanbul'a çağırdı, geçimini sağladı. Ondan sonra Güler'in «Akşam», «Cumhuriyet» gazetelerinde, «Akbaba», «Karikatür», «Yücel» dergilerinde eserleri yayınlandı. Bursa'da, karikatür sergileri açtı. Birçok karikatüristin yetişmesinde etkisi oldu.

Cemal Nadir Güler' in yarattığı «Amcabey» tipi

Cemal Nadir Güler'in, Nasrettin Hoca gibi tip haline getirdiği Amca Bey aynı adla bir dergi yayınlamasına yol açmıştır. 1924'te, «Resimli Dünya» dergisinde çizdiği Efruz Bey'den itibaren Amca Bey, Akla Kara, Dalkavuk gibi karikatür tipleri vardır.

Güler, karikatürlerinde yuvarlak çizgilere fazla yer verir, tamamiyle yerli tipleri canlandırırdı. Dünyaya şöhret salmış ikinci karikatüristimiz odur (ilki Cem'dir). Bazı eserleri kitap ve albüm halinde toplanmıştır: Akla Kara, Dalkavuk gibi. «Akşam» gazetesinin bulunduğu sokağa onun adı verilmiştir.

GÜLHANE HATT-I HÜMAYUNU
(Bk. TANZİMAT)

GÜLHATMİ

Gülhatmi

Bir süs bitkisidir. Ebegümecigillerden olan gülhatmi bahçelerde yetiştirilir. Yaz sonlarına doğru açtığı katmerli çiçekleri çok çeşitli renklerde olur. Bembeyaz gülhatmi çiçeklerinden sarı ve kırmızıya kadar çeşitli renklerde olanlarına raslanır. Bazı çeşitleri o kadar koyu renkli olur ki, ilk bakışta siyah sanılır.

GÜLLE

Eskiden toplarda kullanılan mermidir. Sırf taş veya demirden, küre biçiminde yapılırdı. Bilhassa XV. yüzyılda bunların kullanılması çok revaç bulmuş, oldukça büyük gülleleri atabilecek toplar yapılmıştı. İngiltere'de, Edinburgh kalesindeki tarihî topun 50 sm. çapındaki gülleleri 2 km. ye yakın bir uzaklığa attığı bilinmektedir. Kullanılmak istenen amaca göre gülleler çeşitli büyüklük ve ağırlıkta oluyordu. Bilinen güllelerin en büyüğü «Büyük Moskova Havan Topu» nda kullanıldı. Bu topun güllelerinin ağırlığı bir tonu buluyordu. XV. yüzyıl topçuluğunun öncülüğünü yapan Osmanlı ordusunda da geniş ölçüde, türlü büyüklükte gülle kullanılmıştır.

GÜLLE ATMA (Bk. ATLETİZM)

GÜLLÜ AGOP (1840-1891)

Güllü Agop

Türk tiyatrosunun kurucularından ve aktörlerindendir. Asıl adı Agop Vartoviyan'dır. İstanbul'da doğdu. Ermeni Mektebi'nde okudu. Balıkhane'ye memur oldu. Resim yapmaya, heykelciliğe istidadı vardı, çoğu zaman kendi kendine çalışırdı. En büyük zevki ise tiyatroya gitmekti.

O tarihlerde, İstanbul'da yalnız Ermenice oyunlar veren bir iki tiyatro vardı. Beyoğlu'ndaki Şark Tiyatrosu da bunlardan biriydi. 1861'de, bu tiyatroda, Ermenice oynanan «İki Ahbap Çavuşlar» komedisinin bir sahnesinde, kendi aile hayatına benzerlikler görünce, Agop tiyatroya büsbütün bağlandı. Ertesi gün, o tiyatronun idaresine başvurdu, kabul edildi. Bu tiyatroda, Asti adında bir İtalyan rejisörü vardı. Agop, uzun zaman onun yanında çalıştı. Fikirlerinden faydalandı. Ara sıra sahneye de çıkıyordu. Balıkhanedeki işini bıraktı. Onun yerine, geçimini sağlamak için Kâğıthane'de işçilik etti. İki yıl sonra, Şark Tiyatrosu'ndan ayrıldı, İzmir'e giderek orada amatörlerle bir heyet kurmaya çalıştı.

Güllü Agop kısa bir zaman sonra gene İstanbul'a döndü. Şark Tiyatrosu'nda Hekimyan Heyeti temsiller veriyordu. Agop onlarla çalışmaya koyuldu. Heyet az zaman sonra dağılınca Agop, kalıntılarını topladı, Gedikpaşa'daki cambaz kumpanyasından kalma salaşın tiyatro binası haline getirilmesi üzerine, orada çalışmaya başladı (Bk. Gedikpaşa Tiyatrosu). Haftada birkaç gece de Üsküdar ve Kadıköy'de temsiller veriyordu.

Ermenice temsiller yavaş yavaş seyirci bulamaz olmuştu. Bunun üzerine Agop Vartoviyan, Türkçe piyesler oynamaya karar verdi. Benliyan, Karakaşyan, Vergine Karakaşyan, Mağakyan, Mari Nvar, Araksiya gibi günün en tanınmış oyuncularını bir araya toplamıştı. 1868'de «Sezar Borciya» yı Türkçe oynıyarak büyük bir başarı sağladı. Bunun üzerine, zamanın tanınmış edebiyatçılarından bir edebî heyet kuruldu. Ahmet Mithat, Namık Kemal, Âli Bey gibi kimseler bu tiyatro için eser yazdılar, tiyatronun edebî yönetimini de üzerlerine aldılar. Agop, suflörle oyun oynamak imtiyazını aldı. 1873 nisanında, «Vatan-yahut-Silistre» piyesi öyle bir gürültü kopardı ki, sonunda yazarını, Namık Kemal'i hükümet Magosa'ya, Kıbrıs'a sürdürdü.

Agop Vartoviyan'ın suflörle oyun vermek imtiyazını alması, bazı tiyatrocuları suflörsüz oynamaya götürdü. Tulûat tiyatrosu bu sayede doğdu. Bazıları da imtiyazda adı geçmemesinden faydalanarak operetler oynadılar. Bu hali gören Güllü Agop, hemen Fransa'dan usta bir rejisör getirtti. Zamanın en iyi Türk müziği bestecilerine operetler ısmarladı.

II. Abdülhamit tahta çıkınca, Gedikpaşa Tiyatrosu kapatıldı. Güllü Agop da padişah tarafından saraya alınarak saray tiyatrosunun düzenlenmesine memur edildi. Rütbesi mülâzım (teğmen) idi. Esasen dinini değiştirmiş, Yakup Efendi olmuştu. Sonradan, Mınakyan da saraya alınınca Yakup Efendi'nin yıldızı söndü. 1891'de öldüğü zaman, bir kenara atılmış durumdaydı.

Güllü Agop'a «Güllü» denilmesinin sebebi, soyadındaki «vartov» kelimesinin Ermenice' de gül anlamına gelmesindendir.

GÜLNAR

Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde İçel iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Silifke ilçesi, güneyde Akdeniz, batıda İçel'in Anamur, kuzeyde Konya'nın Ermenak ve İçel'in Mut ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Gilindire ve Ovacık adlı bucakları, bunlara bağlı 51 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.083 km²

Nüfusu: 32.403 (1960 sayımı)

Gülnar ilçesi kalker yapılı Taşeli Yaylası'nın güneydoğu kesimini ve Akdeniz kenarındaki çok dar kıyı ovasını kaplar. Yazları kurak ve sıcak geçen bir iklimi vardır. Buna karşılık, kışlar ılık ve yağışlıdır. Doğal bitki örtüsü seyrek maki görünüşündedir. İlçenin akarsuları, Akdeniz'e dökülen küçük derelerle, kuzey-doğu doğrultusunda akarak ilçe sınırları dışında Göksu'ya karışan çaylardır. Yayla yüzeyinde tahıl tarımı, kıyı şeridinde de turunçgiller tarımı yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Gülnar kasabası Taşeli Yaylası üzerinde Mersin şehrine 208 km. uzaklıkta kurulmuştur. Akdeniz kıyısındaki Gilindire iskelesine de 34 km. lik bir yolla bağlıdır. Ayrıca, kuzey doğrultusunda ilerliyen bir yol vasıtasiyle de Mut-Karaman üzerinden Konya'ya bağlanır. 3 mahalleden ibaret olan kasaba fazla gelişmemiştir. Nüfusu ancak 3.941 kişidir (1960 nüfus sayımı).

GÜLŞEHİR

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Nevşehir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Avanos, güneyde merkez, güneybatıda Niğde'nin Aksaray, batıda aynı ilin Ortaköy, kuzeyde ise Kırşehir'in merkez ve Nevşehir'in Hacıbektaş ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Salanda isimli bir bucağı ve 33 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.025 km²

Nüfusu: 25.114 (1960 sayımı)

Gülşehir ilçesi İç Anadolu'nun yeryüzü şekilleri bakımından çok silik bir kesiminde bulunur. Kızılırmak çevresindeki düzlükler 500 ile 1000 m. arasında bir yükseklik gösterirler. İlçenin kuzeyine ve güneyine doğru yükselti 1000 m. yi aşar. Gülşehir'de iklim serttir. Kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Yıllık yağış tutarı azdır. İlçe orman bakımından çok fakirdir. Tahıl tarımı gelişmiştir. Tahıl çeşitlerinden buğdaydan başka arpa ve

çavdar da fazla miktarda ekilir. Bağcılık da gelişmiştir.

Kasaba. — İlçe merkezi Gülşehir (eski adiyle Arapsun) kasabası, Kızılırmak vâdisinde denizden 850 m. yükseklikte kurulmuştur. En yakın demiryolu istasyonu 102 km. uzaklıktaki Niğde'dir Nevşehir'i Hacıbektaş üzerinden Ankara'ya bağlıyan yol da Gülşehir'den geçer. Kasabada bir belediye parkı bulunur. İçme suyu 1779 yılında Karavezir Ahmet Paşa tarafından 5 km. mesafeden künk borularla getirilmiştir. En önemli tarihî eserler Karavezir Camisi ile Karavezir Kütüpanesidir. Gülşehir kasabası üç mahalleden ibarettir, nüfusu 2.706'dır (1960 sayımı).

GÜLŞENÎ (1424-1537)

Tanınmış bir Türk mutasavvıfıdır. Asıl adı İbrahim'dir. Halvetî tarikatının Gülşenî kolunun kurucusudur. Şeyh Mehmet'in oğlu olarak Diyarbakır'da doğdu, amcası Şeyh Ali'nin nezaretinde okudu. Tebriz'e gidince Sultan Uzun Hasan'ın kazaskeri Mevlânâ Hasan tarafından korundu, Halvetî tarikatında ikinci pîr sayılan Ömer Rûşenî'ye intisap ederek tasavvuf hayatına büsbütün daldı.

İran'a Sünnî Akkoyunlu Türkleri'nden sonra Şiî Türkleri hâkim olunca Gülşenî, Tebriz'den ayrılarak Anadolu'da Filistin'de biraz kalıp Mısır'a gitti. Sultan Kansu tarafından hürmet gördü. Yavuz'un Mısır'ı fethinden sonra da büyük ünü devam etti. Kanunî'nin davetiyle İstanbul'a gelip tekrar Kahire'ye döndü. 113 yaşında öldü, Kahire'de gömüldü.

Gülşenî'nin en önemli eseri, Mesnevî'yi takliden yazdığı, 40.000 beyitlik Farsça «Manevî» adındaki mesnevidir.

GÜLTEKİN (Bk. KÜLTİGİN)

GÜMRÜK

Bir memlekete giren veya memleketten çıkan maldan alınan vergiye «gümrük» denir. Gümrük hem bir memleketin iç ticaretini korumak, hem de devlet hazinesine gelir sağlamak bakımından çok önemlidir.

Yalnız memleketin gelirini artırmak için konan gümrüğe «gelir gümrüğü», yerli sanayii korumayı gözeten gümrüğe de «koruyucu gümrük» denir.

Malın değerine göre hazırlanan gümrük tarifelerinde belirli bir yüzde üzerinden gümrük alınır. Bu, % 5-10 olabildiği gibi % 100'ü de bulabilir, hattâ geçebilir.

Gümrüğün ilk tatbik edilmesinden beri gümrük kaidelerinde ve tarifelerinde birçok değişiklikler olmuştur. Bugün daha çok bir memlekete başka bir memlektten gelen mallardan gümrük alınmakta, buna «ithal gümrüğü» denilmektedir. Bazı memleketlerde, ihraç edilen mallardan da gümrük alınır. Buna da «ihraç gümrüğü» denir. Bu gümrük memlekete lüzumlu olan malların ihracını önlemek için konur.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:
Gümrük Giriş Tarife ve İstatistik Numaralarını Gösterir Alfabetik Eşya Fihristi (C. Arat, 1958); Gümrük Kanunu ve Gümrük Giriş Tarife Cetveli (1954); Gümrük Vergileri ve Tatbikatı (C. Soysaltürk, 1954).

GÜMRÜK VE TEKEL BAKANLIĞI

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti teşkilâtında gümrük işlerini, tekel (inhisar) maddeleri yapım ve satışını yönelten bakanlıktır.

Bu bakanlık, 30 aralık 1931 tarihli 1909 sayılı kanunla kurulmuştur. Önceden Maliye Bakanlığı'na bağlı olan Gümrükler Genel Müdürlüğü ile Tekel Genel Müdürlüğü, 1931'den beri bu bakanlığın idaresindedir. Ayrıca, yarı askerî bir kuruluş olan Gümrük Muhafaza Teşkilâtı da bu bakanlığa bağlıdır. Devlet bütçesine bol gelir sağlıyan Gümrük ve Tekel kaynaklarını işleten ve koruyan üç büyük teşkilâtın siyasî sorumluluğu bu bakanlığın üzerindedir.

Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın teşkilât ve vazifelerine dair olan 9.10.1935 tarihli kanuna göre, Tekel Genel Müdürlüğü ile Gümrük Muhafaza Teşkilâtı, görev ve kuruluş bakımından özel kanunlara bağlıdırlar. Ancak, Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün görevi, yetkileri, kuruluşu bu kanunda belirtilmiştir.

Tekel Genel Müdürlüğünün merkezi İstanbul'dadır. İllerde de başmüdürlükleri vardır. Gümrükler Genel Müdürlüğü, Ankara'da Bakanlığın bünyesi içindedir. Önemli gümrük işleri olan yerlerde, başmüdürlükleri, ikinci derecedeki gümrük giriş kapılarında da müdürlükleri veya memurlukları bulunur.

Gümrük Muhafaza Teşkilâtının merkezi Ankara'dadır. Kara ve deniz sınır boylarımızda, yerin önemine göre koruma teşkilâtı, sivil ve asker koruma kuvvetleri, birçok kara ve deniz taşıt ve muhafaza vasıtaları vardır.

Tekel Genel Müdürlüğü

Bazı maddelerin yapımını veya satışını, ya da hem yapım, hem de satışını devlet tekeli altında bulundurmak, bize Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan bir gelir kaynağıdır. Yeni devletimizin kuruluşunda mevcut tütün ve tuz tekeline, 1924'te alkol ve alkollü içkiler tekeli, sonradan sırasiyle barut ve patlayıcı maddelerle av malzemesi, uyuşturucu maddeler, en sonra da çay tekeli eklenmiştir.

Tekeller, önceleri Maliye Bakanlığı'na bağlı ayrı idareler tarafından yönetilirken, 1932'de 1898 sayılı kanunla bir genel müdürlük altında birleştirildi, Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na bağlandı. Bu tarihten beri Tekel (İnhisarlar) Genel Müdürlüğü unvanını alan idare, 1941'de çıkarılan 4036 sayılı kanunla esaslı surette teşkilâtlandırıldı.

Halen Tekel Genel Müdürlüğü, tütün, ispirto ve ispirtolu içkiler, tuz, barut ve patlayıcı maddelerle av malzemesi, fişek ve revolver, çay tekellerini işletir, idare eder, ayrıca, kibrit, çakmak ve çakmak taşı, oyun kâğıtları tekellerinin kaçakçılıklarına ait kovuşturmaları yapar. Tekellerin işletme ve idaresinden doğan gelirin fazlası, Maliye Bakanlığına devredilerek Genel Bütçeye girer.

GÜMÜLCİNE

Batı Trakya'nın merkezi olan eski bir Türk şehridir. Bugün Rumca «Komotini» adını taşımaktadır. Bulgaristan ve Türkiye'yi Yunanistan'dan geçerek Yugoslavya'ya bağlıyan demiryolu üzerindedir. Batı Trakya eyaletinin 3 vilâyetinden birinin merkezidir; vilâyet «Rodoplar» adını taşımaktadır (2.586 km², 120.000 nüfus). Şehrin nüfusu 40.000'dir. Nüfus çoğunluğu Türkler'dedir. Gümülcine'de önemli Türk anıtları vardır.

Kuyumculukta, endüstride ve para basımında kullanılan değerli bir maden :

GÜMÜŞ

GÜMÜŞ, parlak beyaz renkte, paslanmaz, kolay işlenir bir madendir. Birçok özellikleri dolayısiyle değerlidir, kuyumculukta, para basımında, endüstride kullanılır.

Gümüş âdi sıcaklıkta elektriği en iyi ileten bir iletkendir. Altın gibi son derece ince levhalar, çok ince tel haline gelebilir, «Fligran teli» adı verilen gümüş telin 2 kilometre uzunluğunun ağırlığı ancak 1 gram gelir. «Folio» denilen çok ince gümüş levha 0,0027 mm. kalınlığındadır, bazı ışığı geçirebilir.

Gümüş eski zamanlardan beri bilinir. Değerli bir maden olarak, insanlar arasında zaman zaman savaşmalara yol açmıştır. Bazı Çin kitaplarında M. Ö. 2500 yıllarında gümüşün bilindiği yazılıdır. Eski Yunanlılar, Romalılar altın-gümüş alaşımından şarap kadehleri yapmışlardır.

GÜMÜŞÜN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: Ag
Atom ağırlığı: 107.88
Atom No: 47
Yoğunluğu: 10.50
Ergime noktası: 960.5°
Kaynama noktası: 2100°

Bugün dünyanın en zengin gümüş yatakları Meksika, Amerika (Kolorado, Nevada), Kanada, Arjantin (Laplata), Şili'dedir. İkinci derecede Peru, Norveç ve Yeni Zelanda gelir. Türkiye'de gümüşe «galen»le birlikte raslanır. Toroslar'da Bolkar Dağı'nda, Gümüşane'de Gümüşdağ'da Yozgat'ta Akdağ'da bulunur. En önemli filizi «argentit» (gümüş parlağı) dır.

DÜNYADA BİR YILDA ÇIKARILAN GÜMÜŞ MİKTARI

Meksika	1462.0 Ton
A.B.D.	1144.6 »
Kanada	966.9 »
Peru	806.2 »
S.S.C.B.	800.0 »
Avustralya	505.4 »
Doğu Almanya	278.1 »
Japonya	259.3 »
Bolivya	188.0 »
Fransa	160.1 »

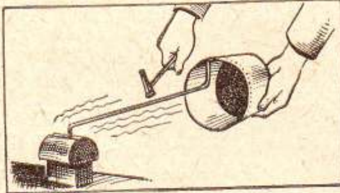
GÜMÜŞ EŞYA NASIL YAPILIR

Ressamın çizdiği şekilden balmumu kalıp yapılır

Eritilen gümüş, kızgın kızgın alınarak, kalıplara dökülür.

Sonra üzerine vurularak şekiller, süsler işlenir.

Gümüş Nasıl Elde Edilir

Gümüş, filizlerinden çeşitli usullerle elde edilir. Gümüş, kurşunla beraber bulunduğu için birçok usullerle, gümüşle kurşunun erime ve donma noktalarından faydalanılır. Bugün en iyi usul «siyanurasyon» dur. Çok ince kırılan gümüş filizi % 0,4 sodyum siyanür eriyiği içinde 7 gün hava akımında bırakılır. Sonra süzülerek yabancı cisimlerden, bileşiklerden ayrılır. Bu eriyik metalik gümüşle işlenerek veya elektroliz edilerek gümüş elde edilir. Gümüş birçok madenlerle alaşım yapar. En önemlileri altın, bakır ve plâtinle olanıdır. Bu alaşımlar süs eşyalarında kullanıldığı için değerlidir.

Gümüş-bakır alaşımları para, madalya ve gümüş takımları yapılmasında kullanılır. 1935'te çıkan gümüş liralarımız % 30 gümüşle % 70 bakır alaşımı idi.

Altın-gümüş alaşımlarının en eskisi Mısırlılar'ın, Eski Yunanlılar'ın, Romalılar'ın kullandığı şarap kadehlerindeki elektrum alaşımıdır. Çeşitli oranlardaki alaşımlarına «yeşil altın» ve «pembe altın» adı verilir. Ayrıca gümüş-plâtin alaşımları da vardır (Bk. Plâtin).

Gümüş havada ergitilirse 1 gramı 2 sm^3 oksijen emer. Donarken bu oksijen çok şiddetli bir hızla çıkar, gümüşü etrafa sıçratır. Bu olaya «gümüşün çatlaması» denir. Gümüşün sülfür halindeki kükürde büyük ilgisi vardır. Bu bakımdan, havada bulunabilen eser miktardaki sülfür gümüş eşyayı karartır.

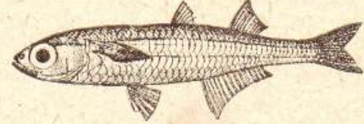
Gümüş süs eşyası yapımından başka elektrik endüstrisinde, sigorta ve elektrotlarda, kimya aletlerinde (potalarda), tıbbi aletlerin yapılmasında kullanılır. Bazı memleketlerde para bastırılır. İngiliz gümüş sterlingi ‰ 925 gümüştür.

Gümüş, ayna yapılmasında da kullanılır. Eskiden pahalı olduğu için aynalarda civa kullanılıyordu. Gümüş ucuzlayınca, civa da zehirli olduğundan, aynalar gümüşten yapılmaya başlandı. Gümüş fotoğrafçılıkta da kullanılır (Bk. Fotoğraf).

Gümüşün bileşiklerinden gümüş nitrata «cehennemtaşı» denir. En çok kullanılan, en önemli bileşiğidir. Aynacılık ve fotoğrafcılıktan başka galvanoplâsti yolu ile gümüş kaplamada da bu tuzdan faydalanılır.

GÜMÜŞ BALIĞI

Tropikal ve ılık denizlerin kıyı bölgelerinde yaşıyan bir balık çeşididir. Liman, körfez ve lâgünlerin kumsal, çakıllık bölgelerinde yaşıyan gümüş balıklarının bazı cinsleri tatlı sulara bile girer. Daha çok deniz yüzüne yakın dolaştıklarından başka balıklar, deniz kuşları bunları avlar.

Gümüş Balığı

Gümüş balıklarının sırtı yeşilimsi sarıdır, yanlarında 1-3 pul genişliğinde parlak gümüş rengi bir şerit bulunur. Karınları da gümüşüdür. Eti lezzetli olan gümüş balıklarının av mevsimi mart ve nisan olmakla beraber başka mevsimlerde de avlanırlar. Uzunlukları 15-16 sm. kadardır.

Adını Eski Gümüş Ocaklarından Alan Bir İlimiz: GÜMÜŞANE

GÜMÜŞANE, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde bir ilimizdir. Topraklarını doğuda Erzurum, güneyde Erzincan, batıda Giresun, kuzeyde Trabzon çevirir. Merkez ilçesinden başka Bayburt, Kelkit, Şiran, Torul adında ilçeleri, bunlara bağlı 12 bucağı ile 502 köyü vardır.

Yüzölçümü: 10.093 km^2

Nüfusu: 243.232 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: km^2 ye 24 kişi

Gümüşane ili Doğu Karadeniz Dağları'ndan olan Trabzon Dağları'nın güney kesimlerini kaplar. Bu dağların güneyinde oluk şekilli Harşit çukur alanı bulunur. Bu alanın güneyinde de ilin en önemli engebesi olan Gümüşane Dağları yükselir. Kuzeybatıda yükseklikleri 3300 m. ye varan bu dağlar, güneydeki Kelkit çukur alanı üzerinde sona erer.

İlin orta kesimlerini meydana getiren Harşit vâdisinde kuzeydeki dağların siperi sonucunda kışlar ılık geçer. Yazlar da çok sıcak değildir. Daha güneyde bulunan Kelkit vâdisinde yazlar daha sıcak geçer. İlin yüksek kesimlerinde ısı düşer, yağış miktarı ise artar.

İl toprakları üç ayrı yönde giden akarsularla sulanır. İlin doğu kesimlerinde Çaruh nehri büyük bir kavis çizer. Bayburt'tan geçtikten sonra il topraklarına girdiği doğrultuda (doğuda) ilden çıkar. Buna göre ters doğrultuda akan Kelkit Irmağı ilin güneyinde doğu-batı doğrultusunda akarak Giresun ili topraklarına girer. Kelkit'in ve Harşit Çayı'nın kaynakları da Gümüşane

Gümüşane'nin başlıca önemi Trabzon - İran transit yolu üzerinde bulunmasıdır. Şehir 1916 temmuzunda Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslar tarafından işgal edilmişse de 1918'de yanıp yıkılmış bir durumda düşman işgalinden kurtulmuştur.

Gümüşane'den bir görünüş: Şehrin yeni ve modern binalarının bulunduğu, ticaretin en hareketli olduğu kesimi hükümet civarıdır.

ili içerisindedir. Güneydoğu - kuzeybatı doğrultusunda akan Harşit, Gümüşane ve Torul kasabalarından geçtikten sonra Giresun iline geçer ve Karadeniz'e varır.

İl topraklarının faydalanma bakımından bölünüşü şöyledir: % 13 ekili dikili olanlar, % 2 nadas toprakları, % 7 ormanlar, % 47 çayır ve otlaklar, % 31 ürün getirmeyen arazi. İl arazisinin fazla engebeli oluşu yüzünden tarıma elverişli olanlar çok azdır (% 15). Bununla beraber gene en başta gelen ekonomik faaliyet tarımdır. Tahıl tarlalarının büyük kısmı buğdaya ayrılmıştır. Karadeniz Bölgesi'nin kıyı illerinde çok ekilen mısır, Gümüşane'de fazla ekilmez. Meyvacılığın Gümüşane ekonomisinde önemli bir yeri vardır. Bilhassa merkez ilçe halkı tamamiyle meyvacıdır. Harşit vâdisinin her iki tarafı yemyeşil meyva bahçeleriyle kaplıdır. Gümüşanenin elması ve armudu meşhurdur.

Gümüşane Şehri

Gümüşane ilinin merkezi olan Gümüşane şehri, Harşit Çayı'nın iki yanında sıralanmıştır. Şehir dağlar arasına gömülmüş bu vâdi boyunca 7 km. kadar uzanır. Denizden 1.150 m. yüksekliktedir.

Eski Gümüşane, burada vâdiye soldan katılan Musalla Deresi yamaçlarına yerleşmişti, yükseltisi 1500 m. yi buluyordu. Vaktiyle işletilen gümüş ocakları bu eski Gümüşane çevresindeydi. Bu ocaklar kapandıktan sonra burası yavaş yavaş önemini kaybetmiş, şehir de bugünkü mevkiine inmiştir. Bugün eski Gümüşane «Süleymaniye Mahallesi» adiyle yeni Gümüşane'ye bağlanmıştır. Yeni şehirde iki mahalle vardır: Daltaban, Hasanbey mahalleleri. Daltaban daha eskidir. Yeni şehrin nüvesi ilk defa burası olmuştur. Fakat gelişememiştir. Hasanbey mahallesi ise Gümüşane'nin en bayındır, en hareketli kısmıdır. Hükümet daireleri, yeni binalar, çarşı bu kısımdadır.

Gümüşane'nin başlıca önemi Trabzon-İran transit yolu üzerinde bulunmasındandır. Bununla beraber, nüfusu çok azdır (1960 sayımına göre 5.373). Gümüşane Türkiye'de nüfusu 10.000'i bulmıyan 7 il merkezinden birisidir. (Ötekiler: Sinop, Bilecik, Bıngöl, Artvin, Çölemerik, Kalan).

Tarih. — Osmanlı hâkimiyetinin ilk asırlarında Erzurum eyaletine bağlı olan Gümüşane daha sonra Trabzon eyaletine bağlandı. Cumhuriyetin ilk yıllarında bir sancak (vilâyet) merkeziyken 1925'te vilâyet merkezi haline konuldu. Gümüşane, Birinci Dünya Savaşı sırasında (19 temmuz 1916) Rus kuvvetleri tarafından işgal edilmişti. 28 şubat 1918'de yanıp yıkılmış bir durumda kurtulmuştur.

GÜMÜŞHACIKÖY

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde Amasya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Merzifon, güneyde Çorum'un Mecitözü, batıda aynı ilin merkez ve Osmancık, kuzeyde Samsun'un Vezirköprü ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Gümüş, Hamamözü, Saraycık adında bucakları, bunlara bağlı 66 köyü vardır.

Yüzölçümü: 996 km²

Nüfusu: 39.409 (1960 sayımı)

Gümüşhacıköy ilçesi Orta Karadeniz bölümünün az yüksek dağlarını kaplar. Bunların başlıcaları kuzeyde bulunan Tavşan, batıdaki Alan, güneybatıdaki Eğerli dağlarıdır. Bunlar arasına da ilçenin başlıca akarsuları olan Gümüş Suyu, Köseler Deresi, Hamamözü Suyu, İnegöl Suyu çevresinde gelişen düzlükler girmiştir. İlçede orta derecede sıcak yazları olan, kışları ise ılık geçen bir iklim hüküm sürer. Dağlık kesimler oldukça ormanlıktır. İlçe halkının çoğu tarımla uğraşır. Başta tahıl almak üzere haşhaş, tütün, şeker pancarı ekilir. Meyvacılık da ileri bir durumdadır.

Kasaba. — İlçe merkezi Gümüşhacıköy kasabası Sıvas - Samsun demiryolu üzerindeki Havza istasyonuna 50 km. uzaklıkta, deniz seviyesinden 810 m. yüksekte kurulmuştur. Kasaba yeşillikler içindedir. Elektriği ve fennî su tesisleri, bir de parkı bulunan Gümüşhacıköy, geniş ve düzgün yolları, yeni binalariyle gittikçe güzelleşen bir kasabadır. Küçük sanayiin de geliştiği kasabada iplikten, yün ve kıldan dokumalar yapılır. At ve öküz arabaları yapımı da gelişmiştir. 6 mahalleden meydana gelen kasaba 9.426 nüfusludur (1960 sayımı).

Kasabadaki başlıca tarihî eserler Köprülü Mehmet Paşa tarafından 1660 yıllarında yaptırılan Bedesten ile 1890'da Kaymakam Ali Rıza Bey'in yaptırdığı Saat Kulesi'dir.

Tarih. — Kasaba Kimmerler tarafından kurulduğundan, uzun müddet Kimarî adiyle anılmış, daha sonraları Artıkabat adını almıştır. 1491'de Hacı Ahmet Çelebi adlı bir zat burada Gümüş madeni nazırı olarak uzun müddet kaldığı için buraya Hacı Nazır Köyü, daha sonraları da kısaca Hacıköyü denmiştir. 1882'ye kadar bucak merkezi olan Hacıköy'ün nüfusu gittikçe çoğalınca, ilçe merkezi haline getirildi. Eski ilçe merkezi olan Gümüş Madeni de bucak merkezi oldu. Mecitözü'ne de Hacıköy adı verildiği için Gümüş Madeni yakınında olan bu Hacıköy'e ötekiyle karıştırılmaması için Gümüşhacıköy denilmiştir.

GÜN

Dünyanın kendi ekseni çevresinde dönmesi için gereken zaman süresidir. «Gün» sözü genel olarak gündüz için kullanılır. Halbuki gece de günün bir parçasıdır (Bk. Gece ve Gündüz). «İş günü» deyimi ise her hangi bir gündeki çalışma saatlerini anlatır.

Gün, geceyarısından başlar, ertesi geceyarısına kadar sürer. Eski Babilonyalılar günün güneşin doğuşuyla, Yahudiler ise batışıyla beraber başladığını kabul ederlerdi. İlk defa Eski Mısırlılar ve Romalılar geceyarısını günün başlangıcı saymışlardır.

Günün Uzunluğu

Günün uzunluğu dünyanın kendi ekseni çevresindeki dönüşünün güneşi veya bir yıldızı esas alarak hesaplanmasına göre değişir. Güneşin görünüşte doğudan batıya doğru yaptığı hareket sırasında aynı meridyenden iki geçişi arasındaki zamana «görünür güneş günü» denir. Güneş, dünyanın yıllık dönüşü yüzünden, başka sabit yıldızlara göre, doğuya doğru gidiyormuş gibi görünür. Eskiden görünür güneş günü 24 saat sayılıyordu. Ancak, XVII. yüzyıldan sonra hassas saatlerin yapılması üzerine görünür güneş günü uzunluklarının birbirini tutmadığı anlaşıldı. Bunun üzerine «ortalama güneş günü» esas alındı.

Bu ölçü dünyanın güneşe göre ortalama dönüşünü gösterir, 24 saate eşittir.

«Yıldızıl gün» bir meridyenin bir yıldız hizasından iki defa geçişi arasındaki süredir. 23 saat 56 dakika 4 saniye sürer (Bk. Saat; Zaman).

GÜNALTAY, Şemsettin (1883-1961)

Şemsettin Günaltay

Tanınmış bilim ve siyaset adamlarımızdandır. Erzincan'ın Kemaliye kazasında doğdu. Öğrenimini İstanbul'da tamamladı ve Darül Muallimîn-i Âliye (Yüksek Öğretmen Okulu) fen şubesinden mezun oldu. Medreselerde müderrislik, daha sonra da İstanbul ve Ankara üniversitelerinde tarih pro-

fesörlüğü yaptı, Ordinaryüs unvanını aldı.

Şemsettin Günaltay İslâm dinî üzerinde en ciddî çalışmaları yapan seçkin ilim adamlarımızdan biridir. Politika hayatına İkinci Meşrutiyet'te başlamıştır. O zaman meclisin en genç milletvekiliydi. Millî Mücadele sırasında İstanbul Üniversitesi'ni teşkilâtlandırmış, daha sonra Atatürk'ün arzusu üzerine, C. H. P. İstanbul il başkanlığını alarak yeniden siyaset hayatına girmiştir. Bundan sonra C. H. P. Meclis Grupu başkanlığı, T. B. M. M. başkan vekilliği yapan Günaltay sonra başbakan olmuş, başbakanlığı sırasında 1950 seçimlerinin dürüst yapılmasını sağlamıştır. Son olarak Kurucu Meclis'e katılan Günaltay Türk Tarih Kurumu başkanı da bulunuyordu. Ekim 1961 seçimlerinde İstanbul'dan senatör seçilmişti. Başlıca eserleri şunlardır: «Zulmetten Nura», «Hurafattan Hakikata», «Türk Tarihi», «Uzak Doğu Tarihi».

GÜNBATISI (Bk. RÜZGÂR; YÖNLER).

GÜNDOĞMUŞ

Akdeniz Bölgesi'nin Antalya bölümünde Antalya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Konya'nın Hadım, güneyde Antalya'nın Alanya, batıda aynı ilin Manavgat, kuzeyde ise Akseki ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Kızılağaç ve Köprülü adında bucakları, bunlara bağlı 36 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.307 km²

Nüfusu: 14.732 (1960 sayımı)

İlçe, Batı Torosların yüksek zirvelerinden olan Geyik Dağı'nı (2.890 m.) içine alır. İlçe arazisi Batı Toroslar'dan güneybatıya doğru alçalır.

Gündoğmuş ilçesi Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Yazlar kurak ve sıcak geçer. Kışlar ılık ve yağışlıdır. Alara Çayı ilçeyi doğubatı doğrultusunda keser. İlçenin dağlık kesimlerinde bol orman bulunur. Bunun sonucu olarak ilçede en önemli ekonomik faaliyet ormancılıktır. Üretilen tahıl ihtiyaca yetmez, başka yerlerden tahıl sağlanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Gündoğmuş kasabası Geyik Dağı'nın güneybatı eteklerinde, denizden 900 m. yükseklikte kurulmuştur. Antalya'ya 138 km. uzaklıktadır. Antalya'dan kasabaya gelen bu yol daha doğuya gitmiyerek Gündoğmuş'ta kalır. Bu sapa durum yüzünden kasaba fazla gelişememiştir.

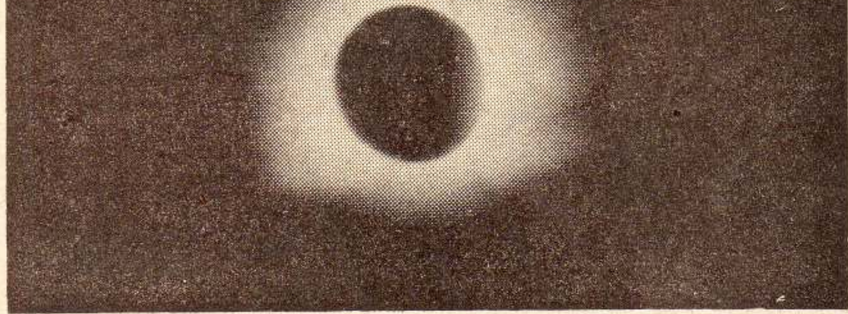
Gündoğmuş kasabası iki mahalleden ibarettir. Nüfusu 1.500'ü bile bulmaz (1960 sayımında 1.442 nüfus).

GÜNDOĞUSU, GÜNDOĞRUSU (Bk. RÜZGÂR; YÖNLER)

GÜNDÖNÜMÜ

Kuzey ve güney yarımkürelerinde gündüz ile gecenin eşit olduğu güne gündönümü denir. Yılda iki defa meydana gelir. Kuzey yarımküresinde 21 aralık ve 21 haziran gündönümüdür. Bu tarihlerin birincisinden sonra günler uzamaya, 21 hazirandan sonra da kısalmaya başlar (Bk. Dönence).

GÜNDÜZ (Bk. GECE, GÜNDÜZ)

Bir güneş tutulması sırasında çekilen bu fotoğraf güneşin taç tabakasını gösteriyor.

Yeryüzündeki canlıların yaşamalarını sağlıyan büyük enerji kaynağı

GÜNEŞ, Dünya'ya en yakın yıldızdır. Güneş Sistemi'nin merkezi olan Güneş, küçük yıldızlardan olduğu halde, başka yıldızlara göre Dünya'ya çok yakın olduğu için, bize büyük görünür. Güneş'ten sonra bize en yakın yıldız Güneş'ten 300.000 defa daha uzaktır (Bk. Gökyüzü).

Dünyadaki hayatı sağlıyan sebeplerin başında Güneş gelir. Güneş olmasaydı bitkiler ne yetişebilir, ne de yaşıyabilirdi; bitkiler olmasa insanlar da, hayvanlar da var olamazdı.

Güneş enerjisinden günü gününe faydalanmakla da kalmayız. Yaktığımız taşkömür, petrol çağlarca önceden depo edilmiş güneş enerjisidir, çünkü bunlar yerin derinliklerinde kalmış bitki ve hayvan kalıntılarından başka bir şey değildir. Milyonlarca yıl önce bunlar canlıyken güneş ışınlarının enerjisini aldılar, bunu kimyevi maddeler halinde depo ettiler. Sobamızı tutuşturduğumuz, otomobilimizin marşına bastığımız zaman çağlar öncesinden depo edilen güneş enerjisini kullanmış oluruz.

Bitkileri yaşatan yağmur, güneş sayesinde yağar, güneşin sıcaklığı rüzgârları meydana getirir. Böylece, gene güneş sıcaklığının buharlaştırdığı su dünyanın her yanına yayılır.

Güneşin en büyük faydalarından biri de gezeğenleri yörüngelerinde tutmaktır. Gündüz ve geceyle mevsimler de dünyanın hem kendi ekseni, hem de güneşin çevresinde dönmesi sayesinde meydana gelir.

Güneşin Kısımları

Güneş 1) Işıkküre, 2) Renkküre, 3) Taç olmak üzere üç bölümde incelenir:

1. — Işıkküre (Fotosfer): Normal olarak, Güneş'e çıplak gözle bakamayız. Ancak, güneş batarken veya yeni doğduğu sırada, parlak ışıkların büyük bir kısmını atmosfer emdiği için, göze zarar vermeden güneşe bakılabilir. Bu durumda, güneş kıpkırmızı bir daire biçiminde görünür. Bu daire güneşin ışık ve sıcaklık veren parlak kesimidir. Buna «ışıkküre» denir.

2. — Renkküre (Kromosfer): Işıkkürenin üstünde, başlıca hidrojen ve kalsiyum gazlarından yapılmış, bir kesim vardır. Burası parlak kırmızı renkte olduğu için «renkküre» diye anılır. Bu kesim tam güneş tutulmaları sırasında görülebilir.

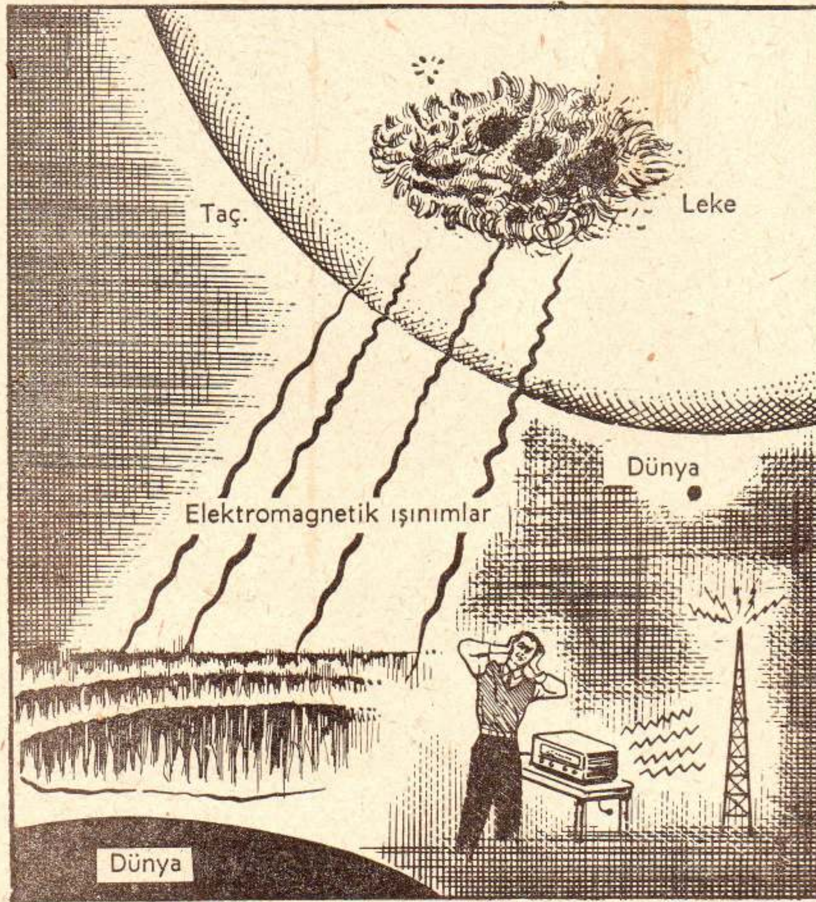
3. — Taç (Korona): Renkkürrenin üstünde, gene gazlardan meydana gelmiş, bir tabaka vardır. «Taç» denilen bu tabaka tam güneş tutulmaları sırasında güneşin çevresinde çok geniş çaplı bir hale şeklinde görünür. Taç, güneşten 2.000.000 km. yükseklere kadar uzanır. Özel âletlerle her zaman görmek ve fotoğrafını almak mümkündür.

Güneşin Yapısı, Özellikleri

Dünyayı meydana getiren elemanların büyük bir kısmı güneşte de vardır. Bunlardan bazılarının güneşteki oranı dünyadakinden çoktur. Öte yandan, yapılan incelemelerde Dünya'da bulunan bazı elemanlara Güneş'te de raslanmıştır. Güneş'in bileşiminde en çok bulunan elemanlar hidrojen, kalsiyum, sodyum, magnezyum, demirdir.

GÜNEŞİN...

... Dünyadan uzaklığı: 149.500.000 km.
... Yarıçapı: 695.000 km.
... Hacmı: Dünya'nın 330.000 katı
... Kütlesi: Dünya'nın 1.300.000 katı
... Yoğunluğu: Suyun 1,14'ü

Güneşteki lekeler korkunç magnetik fırtınalardır. Yapılan araştırmalar güneşteki lekelerin on bir yılda bir çoğaldığını gösteriyor. Lekeler yeryüzünde «kuzey fecri» nin meydana gelmesine, radyo, telsiz gibi alıcıların parazit yapmalarına yol açar.

Güneş kızgın bir gaz küresi halindedir. Işıkküredeki sıcaklığın 5.800° olduğu hesaplanmıştır. Güneş'in merkezindeki sıcaklık ise 20.000.000° yi bulur. Yüzeye doğru geldikçe bu sıcaklık azalır, en sonunda ışıkkürenin üst kesimlerinde 4.200° ye kadar düşer. Yapılan incelemeler bundan sonra sıcaklığın yeniden arttığını ortaya koymuştur. Buna göre, renkkürede sıcaklık artar, tacın başladığı 15.000 km. de 500.000° yi bulur. Tacın dış kesimlerinde, yani Güneş'in merkezinden 2.500.000 km. kadar uzakta, sıcaklık 1.500.000° ye yükselir.

Güneş'in merkezinde 1 sm² ye düşen basıncın 500.000.000 ton kadar olduğu hesap edilmiştir. Yüze doğru inildikçe bu basınç azalır.

Güneş'in merkezindeki korkunç sıcaklıkta madde en ilkel halinde bulunur. Atom çekirdekleri, kendilerini kuşatan elektron uydulardan sıyrılmıştır. Merkezde Güneş'in yerçekiminin meydana getirdiği denge yüzünden madde zerreciklerinin hareketi pek fazla değildir.

Güneş'in yoğunluğu suyun yoğunluğunun 1,14'ü kadardır. Halbuki Dünya'nın yoğunluğu suyunkinin 5,5 katıdır. Bu rakamlardan anlaşılacağı gibi eşit hacımdaki yoğunluk bakımından Dünya Güneş'ten daha ağırdır. Ancak, Güneş'in bütün kütlesi Dünya kütlesinden 331.950 defa daha büyük olduğu için, bütünü dünyadan çok ağırdır. Güneş'in yüzündeki yerçekimi Dünya'nınkinin 28 katıdır. Buna göre, dünyada 70 kilo gelen bir insan Güneş'te iki tona yakın gelecek, bu durumda, çekimin şiddetinden, elini bile kaldıramıyacaktır.

Güneş'teki Lekeler, Fışkırmalar

Teleskopla güneşe bakılınca sık sık ışıkkürede lekeler görülür. Bu lekeler, bazan, karartılmış bir camla bakılırsa gözle bile görülecek kadar büyük olur. Güneş'in hareketi yüzünden lekelerin yeri değiştiği için, buna ilk defa dikkat eden Galileo, Güneş'in ekseni çevresinde dönmekte olabileceğini ileri sürmüştü.

Güneş'teki lekeler korkunç magnetik fırtınalardan ibarettir. Her lekenin çevresinde bir magnetik alan bulunur. Lekeler çok defa çift çift görünürler. Bunlardan biri pozitif, öbürü negatiftir. Bir mıknatısın iki kutbuna benzerler. Güneş'in lekeleri bazan çok, bazan az olur. 300 yıldan beri yapılan incelemeler her 11 yılda bir, lekelerin çoğaldığını göstermiştir. Güneşin hiç lekesiz olduğu günler de vardır.

Güneşteki magnetik fırtınalar sonunda uzaya negatif yüklü elektronlar saçılır. Bunlar Dünya atmosferine kadar girer, radyoların parazit yapmasına yol açarlar. Kuzey fecrinin sebebi de bu elektronlardır.

Güneş lekelerinin bazısı birkaç saat içinde görünüp kaybolur, bazısı aylarca kalır. Büyüklükleri de değişiktir. Çoğu Dünya'dan defalarca daha büyük olur.

Güneşe bakılınca parlaklığın merkezden çevreye doğru gittikçe azaldığı görülür. Güneşin nispeten donuk olan kesimlerinde daha parlak bazı yerler vardır. Bunlara «fakula» (meşale) denir. Fakulalar da lekeler gibi yer ve biçim değiştirirler.

Bazan da güneşin üstünde kırmızı bulutlar görülür. Bunlar fışkırmalar sonucunda meydana gelirler, yükseklikleri bazan yüzbinlerce kilometreyi bulur.

Güneş Sıcaklığını Nereden Alır

Güneş enerjisinin kaynağı konusu çok eskiden beri astronomları ilgilendiren bir mesele olmuştur. Güneş aynı büyüklükte bir kömür kütlesinden ibaret olsaydı 1.500 yıl içinde yanıp biterdi. Halbuki yapılan araştırmalar Güneş'in de Dünya gibi birkaç milyar yaşında olduğunu ortaya koymuştur.

Bugün Güneş'teki enerji kaynağının atomlar olduğu anlaşılmıştır. Hidrojen atomu en basit yapılı atom olduğundan bütün başka elemanların yapı taşı kabul edilebilir. Hidrojenden sonra en basit atom helyum atomudur. Güneş'in merkezinde hidrojen atomlarının sürekli olarak helyum atomuna çevrildiği anlaşılmıştır. Bu arada, atomun ağırlığından % 3 bir kayıp olur, bu fark enerji, sıcaklık ve ışık olarak kendini gösterir. Böylece, Güneş'in yüzünden boyuna kaybolan enerji, içindeki atom değişmelerinin meydana ketirdiği enerjiyle yeniden yerine konmaktadır. Çünkü Güneş'in ısınmakta veya soğumakta olduğuna dair elimizde pek az delil vardır.

Güneş enerjisini sağlıyan daha başka atom olayları da vardır. Ancak, bunların en önemlisi hidrojen - helyum değişmesidir. Astronomların yaptığı hesaplara göre, Güneş'in kütlesinin yalnız % 1'inin hidrojenden helyuma dönmesi güneşin 1.000.000.000 yıl parlamasına yetecek kadar enerji meydana getirir.

Güneşin Yeri, Hareketleri

Güneş, Samanyolu'nu meydana getiren 30.000.000.000.000 (otuz trilyon) yıldızdan biridir. Bize çok büyük görünmesinin, yakınlığı dolayısiyle olduğunu daha önce söylemiştik. Gerçekten, Güneş'ten sonra Dünya'ya en yakın yıldız olan Alpha Centauri, bize Güneş'ten 265'000 defa daha uzaktadır. Bu yıldızın ışıkları bize dört yılda gelir. Halbuki güneşin ışınlarının bize gelmesi için sekiz saniye yeter.

Dünya'nın hareketleri dolayısiyle, Güneş'in günlük ve yıllık hareketleri var gibi görünür. Ancak, kendisinin de başlıca iki hareketi vardır. Birincisi, kendi ekseni çevresindeki dönüşüdür. Güneş de, Dünya gibi, ekseni çevresinde döner. Ancak, Güneş'in bir günü, yani ekseni çevresindeki bir dönüşünü tamamlaması, bizim zaman ölçümüzle üç haftadan daha uzun sürer.

Güneş'in kendi ekseni çevresinde dönme süresi de her yerinde bir değildir. Yapılan incelemeler sonunda ortaya çıkan bu ilgi çe-

kici gerçek Güneş'in katı bir cisim gibi dönmediğini göstermiştir. Güneş'in ekvator kesiminin kendi çevresinde dönme süresi 24,65 gün olduğu halde, ekvatordan uzaklaştıkça bu süre artar, Güneş'in 20° paralelinde 25,19 gün, 35° paralelinde 26,63 gün, 60° paralelinde 30,93 günü bulur.

Güneş'in çevresinde dönme hareketinden başka yıldızlar arasındaki hareketi de vardır. Güneş en yakın yıldızlara göre saatte 70.000 km. ye yakın bir hızla hareket eder, bütün Güneş Sistemini de kendisiyle birlikte sürükler.

Buna göre, Dünya'nın uzaydaki hareketi dev bir burgu hareketine benzetilebilir. Döne döne yükselen bir merdiven gibi Dünya da, başka gezeğenler de yalnız Güneş'in çevresinde dönmekle kalmazlar, aynı zamanda ileri doğru da giderler. Her yılın başlangıcında Dünya, geçen yılki yerinden 500.000.000 km. daha uzağa düşmektedir.

Güneş, Samanyolu'nun merkezinden 25.000 ışık yılı uzakta bulunur. Samanyolu'nun da kendi çevresinde döndüğü düşünülürse, güneşin bir üçüncü hareketi daha meydana çıkmış olur (Bk. Samanyolu).

Güneş Sistemi

125 bin ışık yılı çapındaki Samanyolunun ancak küçük bir parçasıdır...

GÜNEŞ SİSTEMİ, Güneş, gezeğenler ve daha başka gökcisimlerinden meydana gelen düzendir. Güneş'in çevresinde dönen cisimler arasında gezeğenler ve bunların uydularından başka küçük gezeğenler (asteroitler), sayısız göktaşları da vardır. Kuyruklu yıldızlar da güneşin çevresinde döner (Bk. Gezeğenler).

Güneş Sistemi'nin Oluşu

Güneşin de, Güneş Sistemi'nin de oluşu evrenin oluşuyla birlikte başlar (Bk. Evren). Genel olarak, evrenin oluşu sırasında bulutsu (nebula) ların birer gaz kümesinden ibaretti. Hızlı bir dönüş halinde bulunan gaz kümeleri zamanla yoğunlaştı. Dönmekten meydana gelen çekimin yol açtığı yoğunlaşma sonunda, soğuk ve karanlık olan gaz kümeleri parıldamaya başladılar. Genel olarak yıldızların, ilkel bulutsuların oluşundan birkaç yüz milyon yıl sonra meydana geldiği sanılıyor.

Güneş Sistemi'nin en önemli kısmını teşkil eden gezeğenlerin nasıl meydana geldiği çok eskiden beri bilginler arasında araştırma konusu olmuştur. Alman bilgini Kant'la Fransız bilgini Laplace'ın kuramına göre, gezeğenler çok eskiden Güneş'i çevreliyen gaz halinde bir halkadan ibaretti. Bunların yer yer yoğunlaşması gezeğenleri meydana getirdi.

Ancak, XIX. yüzyılın ikinci yarısında İngiliz bilgini Maxwell, Kant-Laplace kuramı-

GÜNEŞ BANYOSU

● GÜNEŞ BANYOSU sağlığımız için birçok bakımlardan faydalıdır. Bunların başında güneşteki «ültraviyole» ışınların mikropları öldürmesi gelir. Ayrıca, deriye değen güneş ışıkları, en ince kan damarlarına kadar girerek, kan dolaşımını, beslenme işini artırır, iştahı açar, kandaki alyuvarları çoğaltır, kansızlığı giderir.

Güneş ışığının etkisi altında deri esmerleşir. Bu, güneş ışıklarının çokluğundan ortaya çıkabilecek güneş çarpması gibi tehlikelere karşı vücudun korunmak için gösterdiği bir tepkidir.

Kızgın güneş altında çok kalınca deri yanıp yaralar hâsıl olabilir. Onun için, güneş banyosunu sabah ve akşam saatlerinde yapmak uygun olur.

GÜNEŞ BANYOSUNUN FAYDA VE ZARARLARI

Güneş banyosu iki tarafı keskin bir kılıç gibidir. Sağlık şartlarına uygun yapılırsa çok faydalı olabileceği gibi, uluorta yapılınca zararlı da olabilir. Bu bakımdan, güneş banyolarına başlamadan önce bir doktora başvurmak ihmal edilmemelidir.

Faal ve ateşli bir halde seyreden akciğer vereminde güneş banyosu yapmak doğru değildir. Ateş büsbütün yükselir, ciğerlere kan hücum eder, hattâ ağızdan kan gelebilir, ciğerlerdeki verem yaraları genişler. Buna karşılık «cerrahî verem» denilen kemik, eklem, deri ve lenfa boğumları, karın zarı veremleri için güneş banyosu çok faydalıdır.

Derinin uzun süren, kapanmıyan yaralarından sıkıntı çekenler, bazı kansız kimseler, «raşitizm» denilen kemik hastalığına uğramış çocuklar güneş banyosu ile iyi olabilirler.

GÜNEŞ BANYOSU NASIL YAPILMALI

Sağlam olsun, hasta olsun, bir kimsenin güneş banyosundan fayda görebilmesi için, bu banyoların uluorta değil, bilgili, ölçülü ve düzgün bir şekilde yapılması gerektir.

Bütün vücut birdenbire güneşe verilmeyip, her gün biraz daha açılmalı, banyo süresi de her gün azar azar artırılmalıdır. Güneş banyosuna beş dakika gibi kısa bir süreyle başlanır, sonra, vücudu alıştıra alıştıra, bu süre 1,5, hattâ 3 saate kadar çıkarılabilir. Yalnız, hafif bir şapka giyerek, başı güneşten korumalıdır.

GÜNEŞ ÇARPMASI

● GÜNEŞ ÇARPMASI şiddetli güneş ışıklarından ilerigelen bir rahatsızlıktır. Bilhassa havanın rutubetli ve ağır olduğu zamanlar güneş altında uzunca kalan, güneşte uzun yürüyüş yapan kimselerde görülür.

Güneş çarpması kendini baş ağrısı, baş dönmesi, kulak çınlaması, bulantı, halsizlikle belli eder. Bu sırada bazı kimselerde yüz solar, bazılarında ise kızarır, terler, kan damarları kabarır. Çok geçmeden, halsizlik büsbütün artar, hasta kendini kaybeder, bayılır.

Güneş çarpmış bir kimseyi hemen gölgelik, serin bir yere çekmeli, elbisesini gevşetmeli, göğsünü açmalıdır. Soğuk suyla, kolonya veya sirkeyle kolları, göğsü, bacakları ovmak limon, eter, amonyak koklatmak faydalı olur. Kalbi kuvvetlendirmek için koyu bir çay veya kahveyi yudum yudum içirmek, kâfurlu yağ veya kafein iğnesi yapmak, lâvmanla barsakları boşaltmak da ilk yapılacak tedbirlerdendir.

Hasta bunlarla açılmazsa, doktor çağırmalı veya hasta doktora götürülmelidir. Çünkü doktorun, hastadan kan alıp yerine tuzlu su şırınga etmek, oksijen vermek, suni solunum yaptırmak, kalbi kuvvetlendirmek gibi alacağı birçok tedbirler vardır.

GÜNEŞ ÇARPMASI NEDEN İLERİGELİR

Güneş altında fazla kalan kimsenin terlemesi, bundan dolayı da vücudundan fazla miktarda tuz kaybetmesi güneş çarpmasına elverişli bir zemin hazırlar. Bunun için, güneş altında uzun kalmak zorunda bulunanların ara sıra ağızdan bir miktar tuz almaları, başa ıslak bez koymaları çok faydalıdır.

Ayrıca, güneş çarpmasından korunmak için, sıcak havalarda güneşte çok kalmamalı, koyu renk, kalın, kapalı elbiseler giymemeli, içki içmemelidir. Peklik (inkıbaz) varsa onu gidermek de alınacak en uygun tedbirlerden biridir.

nın yanlış olduğunu ileri sürdü. Ona göre, gezeğenler Güneş'in çevresinde dönen bir gaz halkasından ibaret olsaydı, çeşitli bilimsel sebepler yüzünden, büyük ölçüde yoğunlaşamazlar, olsa olsa, Satürn'ün etrafındaki halka gibi, küçük küçük maddeler haline gelirlerdi.

XX. Yüzyılın başlarında yeni bir görüş ortaya atıldı. Buna göre, gezeğenler Güneş'le bir başka yıldızın çarpışması sonunda dağılan parçalardan meydana gelmiştir. Ancak, Samanyolu'nun büyüklüğü karşısında bu çeşit çarpışmalar pek ender olabileceğinden, bu yeni görüş ancak 1944'e kadar yaşıyabildi. O tarihte Alman bilgini C. F. von Weizäcker, Kant-Laplace kuramını yeniden canlandırdı. Wizsäcker, Maxwell'in görüşünün bilimin yeni buluşları karşısında hükümsüz olacağını ileri sürüyordu. Çünkü o zaman evrendeki bütün maddelerin Dünya'daki maddelerle aynı olduğu sanılırdı. Halbuki yeni araştırmalar bu inanışın yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Son araştırmalara göre uzay cisimlerindeki maddelerin ancak % 1'i Dünya'daki maddelere benzer, geri kalan % 99'u hidrojen ve helyum gazı karışımıdır.

Gezegenlerin Yoğunlaşması

Weizsäcker'in temel fikirleri daha sonra Alman bilgini G. P. Kupier tarafından başlı başına bir kuram haline getirildi. Buna göre, asıl Güneş bulutsusunun kütlesi Güneş'in kütlesinin % 10'u kadardı. Bu bulutsunun, çekim kuvvetleri etkisiyle, parçalanması sonunda, parça parça yoğunlaşmalar oldu. İşte gezeğenlerin ilk şekli parça parça yoğunlaşan bu ilkel maddedir. Bunların kütlesi, Güneş'in kütlesinin % 1'i kadardı. Bu ilkel gezeğenlerin bileşimi % 99 hidrojen ve helyum gazı, % 1 de toz zerreleri halinde, bugün yeryüzünde bulunan maddelerden ibaretti. Bu toz zerreleri zamanla gaz halindeki gezeğenlerin merkezine doğru çökerek yoğunlaştılar. Böylece, gezeğenlerin çekirdeği meydana geldi.

Kupier'in ortaya attığı görüşün en ilgi çekici tarafı, gezeğenlerin bu safhada tam bir karanlık içinde bulunduklarıdır, hattâ o zamanlar Güneş bile henüz ışın yayacak kadar yoğunlaşmamıştı. Daha sonra Güneş'te de yoğunlaşma oldu. Bu yoğunlaşma sonunda Güneş küresinin yüzündeki sıcaklık binlerce dereceyi bulunca, ışın saçmaya başladı. Çoğu ültraviyole ışınlarından ibaret olan Güneş radyasyonunun basıncı zamanla gaz halindeki gezeğenlerin üst kesimindeki hidrojen ve helyum gazının uzay içinde dağılmasına yol açtı. Merkür, Venüs, Dünya, Mars gibi, Güneş'e yakın olan gezeğenleri kuşatan hidrojen-helyum zarfı tamamen uçtu. Bu devrede gezeğenlerin arkasında hidrojen ve helyum gazlarından karma ışıklı izler bulunuyor, bir bakıma kuyruklu yıldızlara benziyordu. Bu gaz zarflarından kurtulan gezeğenler, kayalıktan ibaret kalmıştı, üzerlerinde pek az bir atmosfer tabakası vardı. (Dünya'nın şimdiki atmosferinin, sert yerkabuğundan serbest kalan azot ve oksijen gazları sayesinde sonradan meydana geldiği sanılmaktadır). Jüpiter, Satürn gibi dışgezeğenlerde ise bu gaz tabakası varlığını korudu. Onun için, bunlar bir gaz küresi halinde görünürler. Bugün evrende bulunan 100.000.000.000 yıldızdan, 1.000.000.000'ının gezeğenleri bulunduğu, bunlardan milyonlarcasının da Dünya'dakine benziyen şartları taşıdığı sanılmaktadır. Bu durumda, oralarda da Dünya'dakine benziyen bir hayat olduğunu düşünmek pekâlâ yerinde olur.

Gezeğenlerin uyduları da gene aynı şekilde meydana gelmiş olabilir. Gezeğenleri meydana getiren şartların, uydular için de var olduğu düşünülüyor. Ancak, Ay için durum biraz değişiklik göstermektedir. Çünkü bütün başka gezeğenlerin uydularının kütlesi, ana gezeğenin kütlesinden binlerce defa daha küçük olduğu halde, Ay, Dünya'nın yalnız 81'de biri kadardır. Bunu dikkate alan bilginler, Ay'la Dünya'nın, daha çok «çift-yıldız» lar gibi meydana geldiğini düşünmektedirler. Bu durumda ilkel gaz kümesinin içinde iki ayrı çekirdek meydana gelmektedir. Bu düşüncenin doğruluğunu kabul edersek, Ay'la Dünya'nın eskiden birbirine son derece yakın olduğunu düşünmek gerekir. Zaten İngiliz astronomi bilgini George Darwin gelgit olayı üzerinde yaptığı incelemeler sonucunda birkaç milyar yıl önce Dünya ile Ay'ın çok yakın iki komşu olduğu kanısına varmıştır (Bk. Ay; Güneş; Gezeğenler).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Güneş Enerjisi, Bahşettiği İmkânlar (R. H. Swan'dan çev. E. Beyman, 1957); Güneş Nedir? (G. O. Blough'dan çeviri, 2. bası, 1956); Güneşin Bazı Görünüşleri (Prof. Royds'tan çeviri, 1946).

GÜNEŞ TUTULMASI

(Bk. AY ve GÜNEŞ TUTULMASI)

GÜNEY (Bk. YÖNLER)

GÜNEY

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Denizli iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını, doğuda aynı ilin merkez, güneyde Buldan batıda Manisa'nın Sarıgöl, kuzeyde Uşak'ın Eşme, kuzeydoğuda aynı ilin Ulubey ilçeleri çevirir. İlçe tek bucaktan ibarettir 17 köyü vardır.

Yüzölçümü: 545 km²

Nüfusu: 14.540 (1960 sayımı)

Güney ilçesi Büyük Menderes havzasının yukarı kesiminde bulunur. İlçe bu nehir çevresindeki ovanın bir kısmı ile bu ovayı çeviren dağlardan bazılarını sınırları içine alır. Burada Akdeniz ikliminin etkileri azalmış olarak görülür. İlçenin düz alanlarında tarım yapılır. Tahıl tarımından başka bağcılık, tütüncülük başlıca işlerdendir. İlçenin yüksek düzlüklerinde de hayvancılık başta gelir.

Kasaba. — İlçe merkezi Güney kasabası Denizli şehrine 76 km. uzaklıkta, denizden 900 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasabaya gidip gelmek için Afyon - Basmahane hattı üzerindeki Eşme istasyonu ile Afyon-Alsancak hattı üzerindeki Sarayköy istasyonlarından faydalanılır. Oldukça bayındır bir durumda bulunan bu şirin kasabanın 1.600 m² genişliğinde bir parkı, 1 hektarlık koruluğu vardır. Halkın bir kısmi dokumacılıkla, halıcılıkla uğraşır. Kasabanın nüfusu 7.046'dır (1960 sayımı).

GÜNEŞ GÖZLÜKLERİ

● GÜNEŞ GÖZLÜKLERİ için şimdiye kadar gerek halk arasında, gerek hekimlikte birçok kanaat belirdiği gibi, son yıllarda bu konuda derin incelemeler de yapılmıştır.

Güneş gözlüklerinin çok çeşitli olması, bunların her yerde reçetesiz ve numarasız olarak serbestçe satılması bazı kimseler arasında «Acaba göze zarar verir mi?» diye endişe ve merak uyandırmıştır.

Bütün bu şüpheleri ortadan kaldırmak için derhal söyliyelim ki, en pahalılarından en ucuzlarına kadar, bütün güneş gözlüklerinin, yeter derecede koyu renk olmak şartiyle, gözlere zararı yoktur, faydası ise pek çoktur. Amerika'da Philadelphia Üniversitesi Göz Kliniği tarafından, İkinci Dünya Savaşı sırasında yapılan incelemeler bu gerçeği açık bir şekilde ortaya koymuş bulunuyor.

Uçak pilotları ve denizde çalışanlar üzerinde yapılan bu incelemelere göre, suda, karada, havada yansıyan güneş ışıkları altında gözlüksüz iş görenlerin görme hassasiyeti yarı yarıya azalır, geceleri 30 mumluk bir ampulü 15 mumlukmuş gibi sönük görürler. Yalnız, görme kabiliyetindeki bu azalma devamlı değildir. 3-4 haftalık bir dinlenme sonunda bu kusur düzelir.

Yazın güneş altında, kışın kar üzerinde çalışanlarda, ışığın keskinliği gözleri yorar, başta ağrı, vücutta bir halsizlik doğurur. Renkli gözlükler ise güneşin «enfraruj» ve ültraviyole» ışınlarını emerek onların göze yaptıkları kötü etkileri yüzde seksen nispetinde önler. Bu gözlükler ne kadar koyu olursa koruma kabiliyetleri de o kadar artar.

Güneş gözlükleri siyah, mavi, yeşil, sarı... ne renk olursa olsun, bunun hiçbir önemi yoktur, yalnız koyu olmasına dikkat etmelidir.

Gözlüğün yeter derecede koyu olduğunu anlamak için şöyle bir deneme yapılır: Gözlüğü takıp aynaya bakarsınız. Camların arkasından aynada gözlerinizi göremiyorsanız gözlük yeter derecede koyu demektir.

Gözetilecek bir başka nokta da şudur: Gözlük camları küçük olmamalı, gözleri iyice örtmelidir.

Güneş gözlükleri, genel olarak, numarasızdır. Bunlar, normal görenler içindir. Gözlerinde yakından, uzaktan görme bozukluğu bulunanlar, güneş gözlüklerini de, bir göz hekiminin vereceği reçeteye göre, numaralı olarak almalıdırlar.

Elmas ve altın çıkarmakta dünyada birinci olan bir Afrika Devleti

Güney Afrika Birliği

GÜNEY AFRİKA BİRLİĞİ, Güney Afrika'da bir devlettir. Kuzeyinde Güneybatı Afrika, Bechuanaland, Rhodesia (Rodezya), Swasiland, Mozambik, doğusunda Hint Okyanusu, batısında Atlas Okyanusu vardır. Her iki Okyanus'un kesim çizgisi sayılan hayalî çizgi kıtanın en güneyindeki Agulhas (İğne) Burnu'ndan güneye doğru uzanır. Basutoland da devletin sınırları içindedir. Güney Afrika Birliği tamamen Güney Yarımküresi'nde kalır. Oğlak Dönencesi en kuzeyinden geçer.

Yüzölçümü: 1.222.895 km²

Nüfusu: 16.000.000

Başkenti: Capetown ve Pretoria

Güney Afrika Birliğinin, genel olarak doğu bölümleri dağlıktır. Basutoland civarında dağlar 3.280 m. ye kadar yükselir. Güneybatı Afrika ile devletin sınırını çizerek denize dökülen Oranj nehri tamamen ülkenin içinde kalır. İkinci büyük akarsu kuzeyde Rhodesia ve Bechuanaland ile sınır çizen Limpopo nehridir. Güney kıyılarında tipik bitki örtüsü Akdeniz bitkileri, kuzeybatı şeridinde çöl ve çöl bitkileri, kuzeydoğu şeridinde yağmur mevsiminde yeşil muson ormanları, içeri bölgelerde doğuda bozkırlar, batıda da yarı çorak yerlerdir. Yıllık yağış ortalaması 50 sm. dir, batıdan doğuya doğru gittikçe artar. Yıllık ısı ortalaması kışın 28°, yazın ise 24° dir. Güneye inildikçe ısı azalır.

Güney Afrika Birliği'nde Yaşıyanlar

Güney Afrika Birliği 4 devletten kurulmuş bir birleşik devlettir: Transvaal (286.053 km², 6.097.000 nüfus), Kap (716.867 km², 5.577.000 nüfus), Natal (91.382 km², 3.039.000 nüfus), Oranj (128.580 km² 1.287.000 nüfus). Nüfus yoğunluğu bütün ülkede 13, Transvaal'da 21, Kap'ta 8, Natal'da 33, Oranj'da 10'dur.

Büyük nüfus meselesi, Beyaz-Siyah dâvasıdır. Bu dâva Güney Afrika Birliği'nde dünyanın her hangi başka bir yerindekinden çok daha kuvvetlidir, her zaman günün konusudur. Zenciler'in, hattâ Hintli, İndonezyalı gibî Beyazlar'dan sayılmıyan ırkların hakları son derece sınırlanmıştır. Azınlıkta olan Flâman - Anglo - Saksonlar, Zenciler'i siyasî üstünlüğe, hattâ eşitliğe götürecek adımlardan çok korkmaktadır. Güney Afrika nüfusu şöylece bölünebilir:

1. — Beyazlar veya Avrupalılar: Ancak 3.357.000 kişidir. Bunların % 56'sı Flâman % 39'u İngiliz, % 4,5'u Yahudi, yüzde 0,5 başka ırktan Avrupalı'dır. Flâmanlar, Transvaal ile Oranj'da, İngilizler ise diğer 2 devlette üstün durumdadır.

2. — Asyalılar: Sayıları 482.000'dir. Bunların 255.000'i Hindu, 3.000'i Budist Çinli, 224.000'i Müslüman'dır. Müslümanlar'ın çoğunluğu Hintli olup, Cavalılar, Malaylar, 3.000 kadar da Arap vardır.

3. — Avrupalı-Bantu Melezler: 1.459.000 kişidir. Flâman ve İngilizler'le Bantu Zenciler'in melezleridir. Şimdi karışık ırktan evlenmeler şiddetle yasak edilmiş olduğu için, çoğu eski kuşakların melezleridir. Bunların da Zenciler gibi hiçbir hakkı yoktur.

4. — Zenciler: Ülkenin yerli halkıdır. Madenlerde, tarım işlerinde çok aşağı şartlarla Beyazlar'ın emrinde çalışırlar. Bir miktar Boşiman, Hotanto, Zulu sayılmazsa hepsi Bantu ırkındandır. Topunun sayısı 10.702.000'dir. Zulular, geçen yüzyılda teşkilâtlı savaşlariyle Beyazlar'ı çok uğraştırmışlardır. Şimdi Natal'ın kuzeydoğusunda 27.000 km² büyüklüğünde bir ilde yaşarlar.

Güney Afrika Birliği'nde nüfus hızla artmaktadır. Doğum çok yüksektir. XIX. yüzyılda pek fazla olan Flâman ve İngiliz göçleri şimdi durmuş gibidir. Geçen yüzyıl sonlariyle bu yüzyıl başlarında komşu ülkelerden de el emeklerinden faydalanmak üzere, pek çok Zenci getirtilmişti. Onun için, nüfus çok yükselmiştir. 1700'de bu ülkelerde, daha doğrusu ancak Kap kıyılarında, 2.000 Beyaz vardı. Nüfus 1951'de 12.668.000'e, 1955'te 13.629.000'e, 1959'da 14.673.000'e yükseldi. Avrupalı nüfusun 146.000'i Yahudi, 167.000'i Katolik, gerisi Protestan'dır. Melezler ile Zenciler arasında ise 609.000 Katolik, 6.522.000 Protestan vardır; gerisi Putperest'tir.

Başlıca Şehirler

Capetown (Kap): 1650'de Flâman göç-

Johannesburg iki milyonun üstündeki nüfusu ile yalnız Afrika'nın değil, yeryüzünün sayılı kalabalık şehirlerindendir. «Comissioner Street», şehrin en büyük binalarının bulunduğu, en hareketli caddelerinden biridir.

Durban, gerek liman tesisleri, gerek madenciliğiyle Güney Afrika Birliği'nin hareketli bir endüstri şehridir. Kıyı boyunca uzanan plâjlar şehre ayrıca bir de sayfiye şehri havası kazandırır.

menleri tarafından Ümit Burnu üzerinde kurulan bu köyü 1806'da İngilizler ele geçirerek ülkenin merkezi olarak geliştirmişlerdir. Bugün 973.000 nüfusu vardır. Nüfusun 400.000'i Beyaz'dır. Ülkenin 2. şehridir, Birlik'in 2 başkentinden biri, Kap devletinin merkezidir. Önemli endüstri ve üniversite şehridir.

Pretoria: Birlik'in iki başkentinden biri, Transvaal devletinin merkezi, ülkenin 4. büyük şehridir. Büyük maden sanayii merkezidir, nüfusu 396.000'i bulmuştur. 220.000'i Beyaz'dır.

Johannesburg: Trasvaal'dadır. Nüfusu 2.248.000'dir Ülkenin en kalabalık şehridir. Bütün Afrika'da Kahire'den sonra 2. büyük şehirdir. Dünyanın altın merkezidir. Büyük madencilik, ticaret, sanayi, üniversite şehridir. Nüfusunun 921.000'i Beyaz'dır.

Durban: Natal'da Hint Okyanusu üzerinde büyük bir limandır. Nüfusu 868.000'dir. Bunun 260.000'i Beyaz'dır. Ülkenin 3 şehridir. Maden sanayii merkezidir.

Port Elizabeth: Ülkenin 5. şehridir. Kap devletindedir. Hint Okyanusu üzerinde işlek bir limandır. Nüfusu 334.000 dir, bunun 127.000'i Beyaz'dır. Balıkçılık ve sanayi merkezidir.

Bloemfontein: Oranj'ın merkezidir. Nüfusu 150.000'dir, 68.000'i Beyaz'dır.

Pietermaritzburg: Natal'ın merkezidir. Nüfusu 101.000'dir. Bunun 44.000'i Beyaz'dır.

Kimberley: Kap'ta, 85.000 nüfuslu bir şehirdir. Nüfusun 28.000'i Beyazdır.

G. A. B.'nin Ekonomik Durumu

Güney Afrika Birliği, dünyanın büyük maden ülkelerinden biridir. Bu bakımdan hele elmas, altın gibi pek değerli madenlerin en önemli bölümünü topraklarında bulundurduğu için dünya ekonomindeki yeri önemlidir.

Toprak ürünleri pek fazla değildir. Buğdayda dünyada 32'ncidir (1958'de 700.000 ton). Bir miktar da mısır ve arpa ekilir. Ağaç sanayii de vardır. Tütünde dünyada 27'nci (1958'de 304.000 ton), pamukta 30'uncu (1958'de 20.000 ton), pamuk ipliğinde 34'üncü. (1957'de 70.000 kental), portakalda 11'inci (1958'de 2,9 milyon ton), limonda 13'üncü (1958'de 70.000 ton), şekerde 15'incidir (1958'de 1 milyon ton).

Güney Afrika Birliği'nin asıl zenginliği madenlerdir. Elmas ve altında dünyada birincidir. 1958'de dünyada elde edilen 933 ton altının 549 tonu, yani yarısından fazlası Güney Afrika Birliği'nde, Transvaal'da çıkarılmıştır. Gümüşte 15'inci (1958'de 56 ton), kömürde 9'uncu (1959'da 37 milyon ton), kromda 4'üncü (1958'de 306.000 ton), antimonda 2'nci (1958'de 7.000 ton), manganezde 19'uncu (1958'de 279.000 ton), nikelde 5'inci (1957'de 3.200 ton). Ayrıca uranyum, fosfor, kurşun da vardır.

İthalât-ihracat toplamı 1959'da 2.566 milyon doları bulmuştu ki dünya devletleri arasında 20.'dir. Halbuki nüfus bakımından devletler arasında sırası 32'nci gelir.

Ülke sık demiryolu ile örülmüştür (21.430 km. ile dünyada 17'ncidir). 1.089.000 motorlu taşıt vardır. 600.000'den fazla telefon, 500'den fazla sinema salonu bulunur. 200.000 tonluk ticaret filosu vardır. 22 savaş gemisi (5'i muhrip) ile dünya donanmaları arasında 54'üncü olan devletin deniz kuvvetlerinde barışta 200 subay, 1.300 er vardır.

Kültür ve Eğitim

Güney Afrika Birliği'nde 7 üniversite vardır: 1) Pretoria Üniversitesi en eskisidir. 1873'te kurulmuştur. 526 öğretmen, 8.800 öğrencisi vardır. Flâmanca eğitim yapılır. 2) Capetown Üniversitesi 1918'de kurulmuştur. İngilizce okutulur. 890 öğretmen, 6.600 öğrencisi vardır. 3) Johannesburg Üniversitesi 1921'de kurulmuştur. Flâmanca okutur. 294 öğretmeni, 4.300 öğrencisi vardır. 4) Durban Üniversitesi 1949'da kurulmuştur. İngilizce okutur. 214 öğretmeni, 2.300 öğrencisi vardır. 5) Bloemfontein Üniversitesi'nde Flâmanca okutulur. 90 öğretmeni, 1.300 öğrencisi vardır. 6) Potchefstroom Üniversitesi 1951'de kurulmuştur. 109 öğrenmeni, 1.000 öğrencisi vardır. Flâmanca okutulur. Bu şehrin nüfusu yarısından fazlası Flâman olmak üzere 39.000'dir. 7) Grahamstown Üniversitesi de 1951'de kurulmuştur. İngilizce okutulur. 138 öğretmeni, 800 öğrencisi vardır. Kap'taki bu şehirde yarısına yakını İngiliz olmak üzere 29.000 kişi yaşar.

Güney Afrika Birliği'ndeki okullarda İngilizce ve «Boerce» (Flâman dilinin Afrikan diyeleği) ile öğretim yapılır. Kap ile Natal'da resmî dil İngilizce, Oranj ile Transvaal'da Afrikan'dır. Öğretim Beyazlar'a münhasır denecek gibidir. Müslümanlar'ın kendi okulları vardır; bu okullarda Arapça, Malayca, Orduca okutulur. Zenciler'in eğitimi son derece ilkel durumdadır, pek büyük çoğunluğu okuyup yazma bilmez.

G. A. B.'nin Sömürgeleri

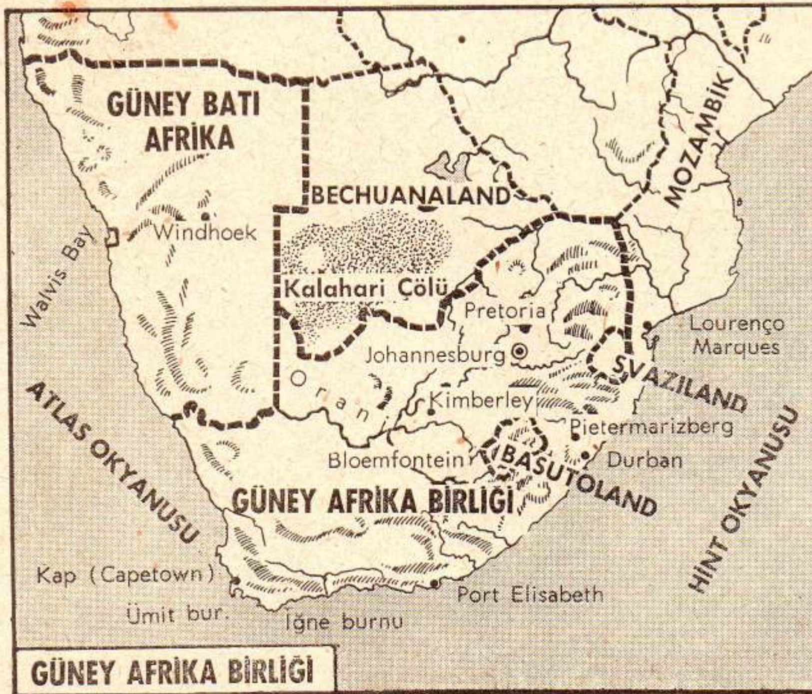
Güneybatı Afrika, 1920'den beri Güney Afrika Birliği'nin idaresindedir (Bk. Güneybatı Afrika).

Bunun dışında Walvis Bay ile Pingouin Adaları da Güney Afrika Birliği sömürgesidir. Walvis Bay, Güneybatı Afrika'nın orta kıyısında 969 km^2 büyüklüğünde, 4.000 nüfuslu bir arazidir. Nüfusun 1.000'i İngiliz, kalanı Zenci'dir. km^2'ye 4 kişi düşer. Pingouin Adaları 12 adacıktır. 3 km^2 ve 1.000 nüfusludur. Km^2'ye 333 kişi düşer. Marion ve Prince Edward adaları da 1948'de İngiltere tarafından Güney Afrika'ya bırakılmıştır. Bu adalar boştur.

Böylece, sömürgeleriyle beraber Birlik'in yüzölçümü 2.047.053 km^2'yi, nüfusu da 16.635.000'i bulur.

Tarih'te Güney Afrika

1488'de Portekizli Bartholomeu Dias, Ümit Burnu önlerine gelmiş, 1497'de Portekizli Vasco Da Gama ise, Arap kılavuzların yardımiyle Burun'dan geçerek Hindistan'a varmıştı. XVII. yüzyılda Holândalılar'dan, İngilizler'den birkaç yüz maceraperest buraya ayak bastı, fakat kıyıdan içerilere giremediler. Ancak XIX. yüzyıl başlarında Transvaal'dan Zenciler kovuldu, buraya Avrupalılar yerleşti. 1836'da Flâmanlar Oranj devletini kurdular, Kap ülkesinin sahibi olan İngiltere, bu devletin bağımsızlığını 1854'te resmen tanıdı. 1852'de de Flâmanlar, Transvaal devletini kurdular. İngilizler Natal ve Kap'tan içerilere giremedikleri için, çok çetin şartlar altında iç bölgelere giren Flâmanlar (Boerler), pek savaşçı bir kavim oldular, bu arada büyük zulümler bahasına Zenciler'i, bilhassa çok vuruşkan olan Zulular'ı kuzeye doğru sürdüler. Transvaal'ı 1877-81' de İngilizler aldı. Bu devlette 1884'te altın bulunması, az zamanda bunun yeryüzünün en zengin altın madenleri olduğunun anlaşılması, çok büyük ölçüde göçmenin gelmesine

Güney Afrika'nın yerli halkından tipik bir Bantu kadını

yol açtı. 1899'da Oranj ve Transvaal devletleri birleşti. Afrika'nın içindeki bu Flâman devletini ortadan kaldırmak istiyen İngiltere, 1902'ye kadar 3 yıl pek çetin savaşlar yapmak zorunda kaldı (Bk. Boer Savaşları).

31 mayıs 1910'da 4 devletin birleşmesiyle birleşik bir Ingiliz dominyonu kuruldu, bazı iç bağımsızlıklar tanınarak başına İngiltere'den atanan, çok kere kırallık hanedanından bir prens olan genel valiler getirildi. 12 aralık 1931 anlaşmasiyle, öteki dominyonlar gibi, Güney Afrika da tamamen bağımsız bir devlet oldu. Güney Afrika Birliği 1950'de Güneybatı Afrika'yı sömürgesi olarak ilân etmişse de, bunu hiçbir devlet tanımadı. 1961'de G. A. B. Ingiltere hükümdarını ismen devlet başkanı olarak tanımaktan da vazgeçerek cumhuriyet ilân etti. Ancak, henüz Britanya Milletler Birliği'ne dahil bulunmaktadır.

GÜNEY AMERİKA (Bk. AMERİKA)

GÜNEY ÇİN DENİZİ

Büyük Okyanus'un bir koludur. Güneydoğu Asya kıyılariyle Borneo ve Filipinler tarafından sınırlanmıştır. Çinliler'in «Nan Hai» dedikleri bu denizin yüzölçümü 2.000.000 km²'yi geçer. Güneydoğu Asya'nın birçok önemli nehirleri buraya dökülür. Bunların başlıcaları Si-Kiang ve Song-Kai'dir. Denizin derinliği birçok kesimlerde 200 m.'yi geçmez. Ancak, Filipinler'e doğru derinlik 2.500 m.'yi bulur.

Güney Çin Denizi'nde birçok küçük adalar bulunur. Bu adaların hepsi Komünist Çin'in elindedir. Denizin Asya kıyılarında Tonkin Körfezi ve Siyam Körfezi vardır.

Güney Çin Denizi'nde sık sık tayfunlar olur. Bundan başka, sık sık depremlere, yanardağ patlamalarına da raslanır (Bk. Doğu Çin Denizi).

GÜNEYBATI AFRİKA

Güneybatı Afrika'da Güney Afrika Birliği'nin himayesinde bir ülkedir. Kuzeyinde Angola, doğusunda Bechuanaland, güneydoğusunda ve güneyinde Güney Afrika Birliği, batısında da Atlas Okyanusu vardır.

Yüzölçümü: 822.876 km²
Nüfusu: 630.000
Başkenti: Windhoek

Kıyı şeridinin dışında yüksek bir arazi olan ülkede güneyde Karas Dağları 2.202 m. ye çıkar. Kuru ırmak yatakları dışında büyük akarsular yoktur. Tipik bitki örtüsü kıyıya yakın bölgelerde çöller, daha içerilerde yarı çorak yerler, kuzeydoğuda bozkırlardır. Yağış pek azdır; yıllık ortalamanın 25 sm.'yi geçtiği yerler nadirdir. Yıllık ısı ortalaması 25°'dir.

Güneybatı Afrika'da, 54.000 Avrupalı (bilhassa Ingiliz) dışında, Zenciler yaşar (300.000 Bantu, gerisi Hotanto ve Boşiman). Hotanto ve Boşimanlar henüz Tarih Öncesi çağlarını yaşıyan en ilkel kavimlerdir. 45.000 Katolik, 105.000 Protestan dışında bu Zenciler henüz Putperest'tir.

Km²'ye düşen nüfus 1'i bulmaz. Başkent Windhoek 42.000 nüfusludur, ülkenin tam ortasındadır. Başka şehir yoktur. Ülkenin nüfusu hızla artmaktadır: 1941'de 361.000 iken 1951'de 408.000 olmuştur.

Güney Batı Afrikalılar küçük baş ve büyük baş hayvancılıkla geçinirler. Bazı bölgelerde mısır ekilir. Uranyum, bakır, altın, gümüş vardır. Gümüşte dünyada 16'ncıdır (1958'de 54 ton). 1.900 km. demiryolu vardır. Ülkeyi kuzey bölgelerinden başlıyarak Güney Afrika Birliği'ne bağlar. 40.000 kadar telefon bulunur.

Bu ülke bir Alman sömürgesiyken, 1920' de Güney Afrika Birliği'nin himayesine verilmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi

Zengin petrol kuyuları sayesinde yakın bir gelecekte yurdumuzun en bayındır bölgelerinden biri olacaktır.

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ Türkiye'nin coğrafî bölgeleri arasında en küçüğüdür. Yüzölçümü 57.200 km² dir. Bu yüzey bütün Türkiye topraklarının ancak % 7,5'u kadardır.

Bu bölgenin de sınırları idari sınırlara uymadığı için, yalnız 2 ilin tamamı bölge içinde kalır. Urfa ile Mardin. Bundan başka Gaziantep (Kilis ve İslâhiye ilçeleri dışında) Adıyaman (Çelikhan ve Gerger ilçeleri dışında), Diyarbakır (Kulp, Lice, Ergani, Çüngüş ilçeleri dışında) illerinin büyük kısımları bu ilçe sınırları içindedir. Hemen hemen yarısı Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Siirt ilinin geri kalan yarısı bu bölgededir (merkez ilçesi, Batman, Baykan, Beşiri, Kozluk ve Kurtalan ilçeleri). Maraş ilinin ise Pazarcık ilçesine ait bir kısım topraklar Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içine girer. Bu saydığımız çerçeve içindeki bölgenin nüfusu 1.762.887'dir (1960 sayımı).

Bölgenin Yüzey Şekilleri

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türkiye'nin yeryüzü şekilleri en silik olan bölgesidir. Bölge kuzeyden Güneydoğu Toroslar yayı ile kuşatılmıştır. Buradan başlıyarak bölgenin güneyine doğru yükselti azalır, siyasi sınırlarımız yakınında 500 m. ye kadar iner. Bu silik bölge içinde çevresine göre oldukça kabarık olan engebelere raslanabilir: Urfa doğusunda yükseklikleri 800 m. civarında olan Susuz Dağı, Tektek Dağları gibi. Bölgenin en önemli engebelerinden biri Diyarbakır'ın güneybatısında 1.919 m. ye yükselen Karacadağ'dır. Bu dağ koyu renkli lâvların yığılmasiyle ortaya çıkmış, oldukça eski bir sönmüş volkan kütlesidir.

Güneydoğu Anadolu'nun diğer bir engebesi de bölgenin güneyinde uzanan Mardin eşiğidir. Bu eşiğin doğu kesimine Midyat Dağları adı verilir. Buradan başlıyarak batıya doğru uzanan Mardin eşiği, bu yönde Mazı Dağı kesiminde sona erer. Bu eşiğin yükseltisi 1.500 m. yi geçmez. Mardin eşiği ile Karacadağ, Güneydoğu Anadolu düzlüklerini ikiye ayırır. Bunlardan kuzeydeki düzlük Diyarbakır havzasıdır. Ekseninden Dicle vâdisi geçen bu havzanın kuzeydoğusunda petrol bulunan Raman Dağı vardır (1.228 m.) Bölgenin güneyindeki düzlüklerden en önemlisi Urfa güneyinde Suriye sınırına doğru genişliyen Harran Ovası'dır. Güneydoğu Anadolu'nun güneybatı kesiminde Fırat'ın birbirinden ayırdığı Urfa ve Gaziantep düzlükleri bulunur.

Iklim ve Doğal Bitki Örtüsü

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde şiddetli bir kara iklimi hüküm sürer. Yalnız kuzeydeki dağların koruyucu etkisi dolayısiyle kışın soğuk Doğu Anadoludaki kadar sert değildir. En soğuk olan ay ocak ortalaması 2 derecenin altına düzmez. Buna karşılık, yazlar çok sıcak geçer. Diyarbakır'da da, Urfa'da da yazın ısının 46 dereceye yükseldiği olmuştur. Yağışlar kuzeydeki dağlara doğru gittikçe artar, güneye doğru azalır, sınırımızın ötelerinde 250 mm. nin altına düşer. Urfa'da 450, Diyarbakır'da 470 mm. olan yağış, Mardin'de, yükseltinin etkisiyle, biraz daha artar (690 mm.) Güneydoğu Anadolu' da yağışların büyük kısmı kışa düşer. Yaz yağışları ise % 2'yi geçmez.

Bölge orman örtüsü bakımından fakirdir.

Petrolün bulunmasiyle Güneydoğu Anadolu Bölgesi büyük değer kazanmıştır.

Yağış azlığı bu bölgede orman örtüsünün fazla gelişmesine imkân vermemiştir. Ormanın alt sınırı bölgenin batısında (Gaziantep Yaylası'nda) 500 m. civarındadır, doğuya doğru 1.300 m. ye yükselir. Bölgede ormanın üst sınırı ise 2.300 - 2.400 m.'dir. Güneydoğu Anadolu'da en yaygın bulunan ağaç çeşidi mazı meşesidir. Bunlar bodur ağaç ve çalı kümeleri görünüşündedirler.

Çukur alanların doğal bitki örtüsü bozkır görünüşündedir. Diyarbakır havzasında, Urfa düzlüklerinde otlar kavurucu, sürekli yaz sıcaklarının etkisi altında kalır. İlkbaharda kısa bir zaman içinde gelişirse de, yağışların kesilmesi üzerine, yaz başında kururlar. Güneydoğu Toroslar'ının güneye bakan yamaçlarında çalılık bızkırlar görülür.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin iki önemli akarsuyu olan Fırat'la Dicle, kaynaklarını Doğu Anadolu Bölgesi'nden alırlar .Her ikisi de siyasi sınırlarımız dışında (Basra körfezinde) denize dökülür. Bu iki nehrin de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne ait olan kolları önemsizdir. Fırat Batıda Gaziantep Yaylası'ndan gelen bazı kollar alır. Diclenin doğudan aldığı önemli kollardan Batman, Garzan, Botan çaylarının da kaynakları Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içindedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin bazı küçük akarsuları da güneyde Suriye düzlüklerinde son bulur.

Nüfus ve Şehirler

Güneydoğu Anadolu Bölgesi nüfus bakımından büyük bir yoğunluk göstermez. Fazla kuraklık yüzünden düzlüklerin orta kesimleri pek tenhadır. Buna karşılık, bölgenin bazı alanlarında Türkiye ortalaması üstünde bir nüfus yoğunluğu vardır. Daha çok, küçük köy şeklinde yerleşme yerleri başta gelir.

Güneydoğu Anadolu'da büyük şehir sayısı azdır. Türkiye'nin yedinci büyük şehri olan Gaziantep'in nüfusu, 125.000'i aşmıştır. (1960 sayımı: 125.498). Bölgede bulunan ve nüfusu 100.000'ini aşan başka şehir yoktur. Nüfusu 50.000'in üstünde olan iki şehir daha vardır: Diyarbakır (80.645). Urfa (59.910). Nüfusu 25.000'le 50.000 arasında olan şehirler Mardin (27.990) ile Siverek'tir (26.071). Bölgede nüfusu 10.000'in üstünde olan daha başka şehirler şunlardır: Siirt (22.898), Nizip (19.259), Adıyaman (17.021), Birecik (13.123), Batman (12.641).

Ekonomik Durum

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ekonomik faaliyetlerin başında tarım gelir. Bölge topraklarının faydalanma bakımından bölünüşü şöyledir:

Ekili - dikili topraklar:	% 20,2
Nadas toprakları:	% 15,2
Ormanlar:	% 8,1
Çayır ve otlaklar:	% 39,4
Ürün vermiyen arazi	% 17,1

Bu oranların bölgenin çeşitli yöreleri arasında dağılışı farklıdır. Bölgenin bütünü için % 20.2 oranında olan ekili - dikili alanlar, Gaziantep'te % 30'u aşar. Doğuya doğru gidildikçe Urfa'da % 25, Mardin'de % 14 gibi oranlar gösterir.

Güneydoğu Anadolu'da ekili alanların % 88,5'u tahıla ayrılmıştır. Tahıl nevileri arasında buğday başta gelir, hele Urfa çevresinde buğday ekimi büyük bir gelişme gösterir. Endüstri bitkileri ekimi azdır. Bu bakımdan, Gaziantep yöresi başta gelir. Bölgede en çok ekilen endüstri bitkisi pamukla tütündür. Pamuk Gaziantep ve Diyarbakır yöreleriyle Adıyaman'da önem kazanır. Tütünün en çok ekildiği il Adıyaman'dır. Adıyaman'da, Diyarbakır'da, aziantep'te, «şark tipi» tütün denilen, bazı özellikleri olan bir tütün ekilir.

Baklagiller arasında en çok mercimek yetiştirilir. Bu bitki, Urfa'da büyük bir önem kazanır. Yurdumuzda mercimek ekiminin en çok geliştiği il Urfa'dır.

Bölge yüzölçümünün % 3,5'ini dikili alanlar kaplar. Bunlar içinde bağlar geniş yer tutar. Bağların en çok geliştiği yöre Gaziantep yöresidir. Bütün Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki bağların % 40'ı burada bulunur. Daha başka önemli boğ alanları Mardin, Diyarbakır ve Adıyaman'dır. Bütün bu alanlarda yetişen üzümler ya taze olarak yenir, ya da pekmez yapılır.

Bölgede meyvacılığa dağ eteklerinde, akarsu boylarında raslanır. Bu kesimlerde çeşitli meyva ağaçları, dutluklar görülür. Batıya doğru gidildikçe çeşitler çoğalır. Gaziantep civarında Türkiye'nin en önemli Antep fıstığı alanına girilir.

Akdeniz iklimi etkilerinin azalmış olduğu bu bölgede küçük bir takım zeytinlikler vardır. Türkiye zeytinliklerinin yalnız % 5, 6'sı bu bölgededir. Zeytinliklerin en çok geliştiği yöre Gaziantep'tir.

Güneydoğu Anadolu'da hayvancılık ikinci önemli ekonomik faaliyettir. Daha çok küçük baş hayvan üretilir. Bazı elverişli alanlarda da büyük baş hayvanlara önem verilir.

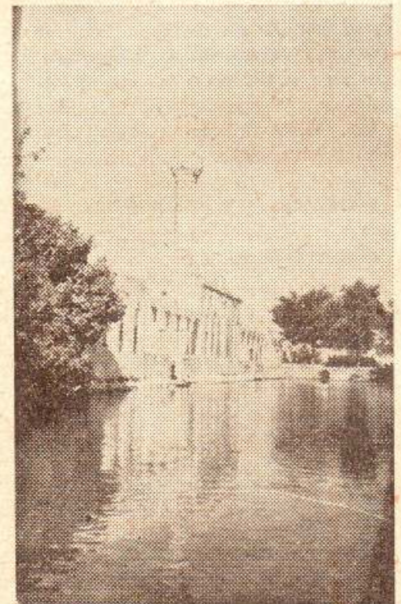
Raman Petrolleri

Bölgenin başlıca yeraltı zenginliği Raman'da fışkıran petroldür. Siirt ilinin Beşiri ilçesindeki Raman Dağı'nda yapılan ilk petrol araştırmalarının sonucu olarak bu bölge bugün büyük bir endüstri merkezi haline gelmiştir. En iyi petrol kuyusu 1948'de 1.338 m. derinliğe kadar inildikten sonra bulunmuştur. Bu tarihten sonra 25 - 26 kuyu daha açıldı. Bu kuyulardan çıkartılan petrol, demiryolu üzerindeki Batman Rafineri Tesislerine gönderilmekte, orada tasfiyesi yapıldıktan sonra satışa çıkartılmaktadır.

Bugünkü anlamda endüstri henüz birkaç büyük merkezde doğmaktadır. Yüzyıllardan beri süregelen çeşitli tezgâh işleri de önemini kaybetmektedir. Bölgenin en önemli endüstri merkezleri Gaziantep'le Diyarbakır'dır.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Güney, Güneydoğu, Batı Anadolu Şilrleri (hazırlıyan: M. Koç, 1960); Güneydoğu Anadolu'da Arazi İşletme Şekilleri (Dr. A. Aras, 1956); Güneydoğu Anadolu Bağcılığı (Dr. H. Kısakürek, 1950); Güneydoğu Anadolu Bölgesi (S. Tümker, 1947, 1951, 1954).

Urfa 60 bine yaklaşan nüfusiyle bölgenin hareketli bir şehridir. Fotoğrafta Halilurrahman Gölü ve camisi görülüyor

Son yüzyılın büyük Türk yazarlarından:

Reşat Nuri Güntekin

GÜNTEKİN, Reşat Nuri (1889-1956) son yüzyıl Türk edebiyatının en ünlü roman, hikâye, tiyatro yazarlarındandır. Roman tekniğine, hikâye, piyes anlayışına büyük yenilikler getirmiştir.

Reşat Nuri Güntekin

Güntekin, Üsküdar'da doğdu. Babası askerî doktor Nuri Bey'di. İlk öğrenimine Çanakkale'de, bir mahalle okulunda başladı. Babasının işi icabı, çok memleket değiştirdiğinden, bir yıl Galatasaray Lisesi'nde okuduktan sonra İzmir'deki Fransız Okulu'na girdi. Öğrenimini İstanbul Darülfünunu (Üniversitesi) Edebiyat Fakültesinde tamamladı. Sonra öğretmenlik hayatına atıldı. Bir yandan da, tiyatroya hevesi dolayısiyle, bu yolda eserler yazmaya hazırlanıyordu. İlk eseri olan «Eski Ahbap» hikâyesi 1917'de «Diken» dergisinde yayınlandı. 1918'de «Cemil Nimet» takma adiyle «Zaman» gazetesinde tefrika edilen «Harâbelerin Çiçeği» adlı ilk romanı çıktı. 1919'da da «Hayrettin Rüştü» takma adiyle «Hakiki Kahraman» adlı bir piyes yazdı.

O sırada, «İstanbul Kızı» adlı dört perdelik bir piyes daha yazmıştı. Bunu, tiyatroya vermeden önce «Vakit» gazetesi sahibi Hakkı Tarık Us'a gösterdi. Hakkı Tarık Us piyesin mükemmel bir roman olacağını söyleyince, «Çalıkuşu» adiyle, romana çevirdi. 1922'de, gazetede tefrika edilen «Çalıkuşu», Reşat Nuri'nin şöhretini birdenbire bütün memlekete yaydı.

1924'te, ressam Münif Fehim, İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci ile işbirliği ederek, haftalık «Kelebek» adlı mizah dergisini kurdu. 1927'de Maarif Başmüfettişi oldu. Ondan sonraki hizmetleri hemen hep bu yolda devam etti. 1939'da Çanakkale'den milletvekili seçildi. Bir devre sonra siyasetten uzaklaştı. Unesco'da Türkiye temsilciliği, Paris talebe müfettişliği gibi görevlerde bulundu. Bir yandan da romanları, piyesleri yayınlanıyordu. Çeşitli gazete ve dergilerde imzalı veya takma adla ciddî, mizahi yazıları, makaleleri çıkıyordu. Bu makalelerden çoğu ne yazık ki, gazete ve dergi sütunlarında kalmıştır.

Reşat Nuri Güntekin, memurluk hayatından emekliye ayrıldıktan sonra, Levent'teki evine çekildi, özlediği sakin hayata kavuştu. Orada rahat rahat eserlerini hazırlarken yakalandığı kanserden kurtulamadı, gönderildiği Londra'da, 7 aralık günü öldü. Cenazesi uçkla İstanbul'a getirilip Karacaahmet'e gömüldü.

Reşat Nuri Güntekin, geniş kültürü, sonsuz hoşgörürlüğü, gerçek medeni insan hü-

Reşat Nuri Güntekin'den Bir Hikâye

BİR GÜMRÜK KAÇAKÇILIĞI

İKİ sene evvel bir iş için Fransa'ya giden bir arkadaş anlattıydı: Eşya olarak bir bavulum vardı, bir de ahbaplardan birinin Marsilya'daki bir dostuna gönderdiği bir Acem halısı. Ben ne bileyim? Meğer Fransa'ya halı ithali şiddetle memnu imiş.

Gümrük memurları yakama yapıştılar. Şaşırdım. Kendi malım olsa halıyı bırakacağım. Fakat ne yaparsın ki emanet. Bilmem nereden kulağımda kalmıştı. Besbelli Müslüman tebaası çok olduğu için Fransa, ibadette kullanılan eşyadan gümrük resmi almazmış... «Bakayım, bir tecrübe edeyim» diye düşündüm. Oldukça iyi konuştuğum Fransızca ile gümrük memuruna dedim ki:

— «Ben belli başlı bir adamım... Gördüğünüz halının ismi «seccâde» dir... Biz Müslümanlar «namaz» ismindeki ibadetimizi onun üstünde icra ederiz. Ben çok sofu bir insan olduğum için ibadete yarıyan eşyamı daima beraber taşırım.»

Gümrük memuru civanmert, insaflı bir adama benziyordu. Bir müddet burnunu kaşıyarak düşündü. «Seccâde» ve «namaz» kelimelerini bana tekrar ettirerek bir kâğıda yazdı. Sonra telefonu açarak konuşmaya başladı:

— «Mösyö Artin Serkizyan. Siz misiniz? Siz İstanbullusunuz... Türkleri ve Türkçeyi iyi bilirsiniz. «Seccâde» ne demek olduğunu söyler misiniz?... Seccâde, evet, seccâde... Mersi... «Namaz» ne demek?... Müslümanların ibadeti, öyle mi? Âlâ. Sizden bir hizmet rica edeceğim. Lütfen beş dakika için beni görmeye gelir misiniz? Ancak sizin halledeceğiniz bir mesele var da...»

Üç, beş dakika sonra Mösyö Artin Serkizyan gümrüğü teşrif ediyordu. Gayet tipik bir İstanbul Ermenisi...

Serkizyan, bana bir dost ve hemşeri selâmı verdi. Derhal anladım ki bu işte bana halisane tarafgirlik edecektir.

Gümrük memuru halıyı yere yaydırdı. Aksi gibi gayet biçimsiz bir şey... Eni her halde bir metre yok... Boyu, buna mukabil iki buçuk, üç metre...

— «Müslümanların «namaz» ibadetini üstünde icra ettikleri «seccâde» bu mudur?»

Ermeni hiç tereddütsüz tasdik etti:

— «Ta kendisi!»

— «İyi ama, bu, ibadet için fazla uzun değil mi?»

Sual gayet yerinde idi. Ben önüme baktım. Fakat Mösyö Artin büyük bir saffetle derhal cevap verdi:

— «Hayır... değildir... Namaz için ancak kâfidir...»

Mamafih, gümrük memuru hâlâ tereddüt ediyor, düşünüyordu:

— «Son bir rica», dedi. «Efendiden «namaz» ibadetini bir kere burada gözümün önünde tekrar etmesini rica edeceğim. Tâ ki bu hususta tam bir kanaat edinmiş olayım!»

Artin ile birbirimize baktık. O, Türkçe olarak: «Başka yol yok... Çaresiz bir namaz kılacaksınız» dedi.

İşe daha ciddî bir renk vermek için potinlerimi çıkardım. Pencereden güneşe bakarak Kıbleyi tâyin ettim. Ellerimi kulaklarıma kaldırarak «Allahüekber» deyip namaza durdum. Gümrük memurunun gözünü boyamak için birşeyler okumak lâzım geliyordu. Fakat aksi gibi namaz dualarından hiçbiri aklımda kalmamıştı. Çaresiz, Muallim Nâci merhumun çocukluğumda ezberlediğim:

«Bilmem şu kuzu neden gam almış
Her nâlesi kalbe dâğzendir»

şiirini makam ile okudum. Sonra rükûa, nihayet secdeye vardım. Fakat başımı bir türlü yerden kaldıramıyordum. Secdenin usulden fazla sürdüğünü gören Artin, Türkçe olarak: «Yeter... Kalk!» dedi. Ben bu defa, gene Naci'nin «Kuzu» sunu okuduğum makam ile: «Nasıl kalkayım? Herif: «Seccâdede daha iki arşınlık yer var... bu fazlalığın hikmeti nedir?» diye sorarsa ne cevap vereyim?» dedim.

Artin biraz düşündü, sonra yavaşça: «Bir takla at!» dedi.

Bu söz, bana bir vahy-i ilâhi gibi tesir etti. Başım hâlâ seccadede olduğu halde yavaş yavaş ayaklarımın üzerinde kalkındım ve yüksek sesle «Amin» diye bağırarak bir takla attım. Ayaklarım halının ucuna değmiş, hesap tamam olmuştu. Biraz sonra kolumda emanet halı ile gümrükten çıkıyordum.

Reşat Nuri Güntekin'den Bir Roman Özeti

DUDAKTAN KALBE

İZMİR'DE zaman zaman belediye reisi olan Saip Paşa'nın yeğeni Hüseyin Kenan, Bozyaka bağlarında büyümüştü. Dayısının bütün nüfuzuna rağmen zar zor mühendis çıkabilmişti. Ama, bütün hevesi müziğe karşıydı. Nitekim annesinin babadan kalma dükkânını sattırıp parasiyle Avrupa'ya gitmiş, besteleriyle memleketinden önce yabancı diyarlarda adını duyurmuş, kendini tanıtmıştı. Güzel keman çalıyordu. Dayısının ısrarları karşısında birkaç ay için İzmir'e geldi.

Kenan, küçük Kınalıyapıncak'ı işte bu gelişinde tanıdı. Bir akraba kızıydı bu. Kaldıkları evler aynı bahçeye bakıyordu. Lâmia, annesini, babasını kaybettikten sonra oraya, amcasının yanına gelmişti. Kenan, evli bir kadın olan Nimet Hanım'la gezerken, Kınalıyapıncak'tan epey faydalanmıştı. Her gittikleri yere onu beraber götürerek dedikoduların önünü alıyorlardı. Lâmia (Kınalıyapıncak) ise bu macerayı biliyor, evli bir kadın olan Nimet Hanım yüzünden Kenan'ın ıstırap çektiğini sanarak ona acıyordu. Hayalinde çocukça ve acıklı bir macera icat etmişti. Aslında bunun alelâde bir hikâye olduğunu anlayınca, fena bir kırgınlığa uğradı. İnsanlara, bilhassa çok sevdiği, kemanını geceleri gizli gizli dinlediği Kenan'a karşı inancını kaybetti.

Yaz sonunda Kenan İstanbul'a, Prens Vefik Paşa'nın Rumelihisarı'ndaki yalısına gelmişti. Prenses Cavidan'la kasıma doğru evleneceklerdi. Onlar Mısır'dan gelmeden Kenan, yaz başında tekrar İzmir'e döndü. Kınalıyapıncak'la yazın en sıcak bir gününde, havuz başında buluştular.

Bundan sonra aralarında sevdaya benzer bir sergüzeşt başladı. Geceleri Kınalıyapıncak, odasını içeriden kilitliyerek pencereden çardağa, oradan bağa atlıyor, Kenan'a geliyordu. Saatlerce bağda dolaşıyor, sadece konuşuyorlardı. Fakat bir gün, bir eğlence gecesi Lâmia bağ köşküne gelmişken herkesin dışarıda olması Kenan'ı za'fa sürükledi...

⁂

Lâmia Kenan'ın tamamiyle vazife hissinden doğan evlenme teklifini reddetti. Üç aylık hâmile olunca, eniştesinin tabancasiyle kendini öldürmeye kalkıştı. Vaktinde farkedilerek kurtarıldı. Onu Kütahya'ya bir akrabasına gönderdiler. Orada pek azap içinde yaşadı. Pek çok imaya, dedikoduya katlandı. Mebrure adını koyduğu çocuğunu orada dünyaya getirdi, bir binbaşıyla evlendi.

Bu sırada, kocasının yeğeni Doktor Vedat, sürgün edilerek Kütahya'ya gönderilmişti. Kenan'ın Prenses Cavidan'la evlendiğini ondan öğrendi. Vedat'la aynı odada, bir kömür çarpmasına uğramış olmak tesadüfü yüzünden yeniden lekelendi. Kocası yok yere onu boşadı. Vedat onu almak istediyse de Lâmia reddetti. Kıziyle İstanbul'a, Beylerbeyi'ndeki yalıya geldi. Kısa bir zaman sonra Doktor Vedat da İstanbul'a dönüyordu. Bir gün muayenehanesinde eski arkadaşı Kenan'la Lâmia'yı birbirlerine tanıştırmak zorunda kaldı. Neden sonra, onların zaten tanıştıklarını hatırladı. Kenan, evlilik hayatında mesut olmamıştı. Çünkü Lâmia'yı seviyordu. Vedat'ta misafir olduğu bir gece, kemanına bütün ruhunu söyletti. Gene bir gün, arkadaşını muayenehanesinde görmeye gelmişti. Vedat evlenmek üzere olduğunu bildirdi, sonra anlattı.

Genç adam odasına çekiliyor, açık penceresinin önünde kendi başına uzun zaman keman çalıyordu.

— *«Kiminle evleniyorum, bilir misin? Tanıdıklarından biri... Hani İzmir'de tanıdığın... Lâmia Hanım... Eski kocası yakın akrabamdı. Lâmia Hanım'ın ayrılmasına ben sebep olmuştum. Münasebetsiz bir dedikoduya uğramıştık. Mamafih kalbimde birşey yoktu dersem, yalan olur, Kenan. İstersen buna bir sevda da diyebiliriz... Fakat gizli, tahlil edilmemiş bir sevda... Reddediyor, zevcem olmak istemiyordu. Sebep olmak üzere şu hiç değişmiyen sözleri söylüyordu: «Biliyorsunuz ki benim eski bir sergüzeştim var... Bu âdeta uzun bir hastalık oldu. Tamamiyle iyi oldum sanıyorum, fakat ya değilse, Vedat Bey? Ya bu hastalık geçmediyse?»*

Görüyorsun ya, Kenan... Bu kadın ne temiz bir mahlûk... Hâlamda kaldığım gecenin sabahıydı. Evden çıktığımız vakit bir hastayı ziyaret bahanesiyle senden ayrıldım. Sen iskeleye indin. Ben yandaki dar sokaktan tenha bir meydanlığa saptım. Lâmia Hanım'ın bu saatlerde, tavsiyem üzerine çocuğuna güneş banyosu yaptırdığını biliyordum. Gene orada idi. Konuşmaya başladık. Senden bahsettim: «Kemanı kimin çaldığını tabii anladınız» dedim.

— *«Evet, tanımamak mümkün mü?» dedi.*

Ben devam ettim:

— *«Sabaha kadar bu kemanın sesi kulağımdan gitmedi, hâlâ bir muvafık cevap vermiyecek misiniz?» diye sordum. Gene her zamanki gibi tereddütle yüzüme bakmasını, aynı mazeretleri tekrarlamasını bekliyordum. Fakat bu sefer Lâmia öyle yapmadı. Başını önüne eğerek sükût etti. İlk defa olarak elini tuttum. Bu hemen hemen gayriihtiyari olmuştu. Lâmia elini çekmedi. Dolu gözlerini yüzüme kaldırdı. Bu gözler, bu bakış her zamankinden başka idi:*

— *«Vedat Bey» diyordu, «beni hâlâ istiyorsanız artık size cevap verebilirim. Hastalığım geçti. Bundan eminim. Eğer geçmeseydi bugün mutlaka nüksetmiş olurdu. Eski sergüzeştten içimde hiçbir iz kalmamış. Bir mehtaplı yaz gecesinde, uzak bir keman sesinden doğan bu genç kız sevdası beş sene sonra gene aynı sesler içinde söndü».*

Bu itiraf, Kenan için en son ve en ağır darbe olmuştu. Şimdi onların taşındığı Bebek semtinde dolaşan Kenan, İstanbul'da geçireceği son günü kızı Mebrure'yi görmeye hasretti. Dolayısiyle geldiği Bebek bahçesinde onu son bir defa görmeye gitti. Kenan, kızının orada, kendi bebeğine, vaktiyle kendisinin Kınalıyapıncak'a Beykoz'da kemanla çaldığı ninniyi söylediğini görerek perişan oldu. Sonra İzmir'e hareket etti. Oradan Seydiköyü'ne, kızkardeşine gitti, annesinin mezarını ziyaret etti. Altı ay sonra, İzmir gazetelerinde şu haber okundu:

«Belediye reis-i esbakı Saip Paşa'nın yeğeni Hüseyin Kenan Bey'in dün, müntehirren vefat ettiğini teessürle öğrendik. Asabi bir rahatsızlıktan mustarip bulunan Kenan Bey, birkaç aydan beri dayısının Bozyaka'daki bağında ihtiyar-i uzlet etmişti. Münevver ve vatanperver bir gençti. Musikiye istidadı vardı. Ufûl-i nâbehengâmı zâyiâttandır».

viyeti, son derece sevimli ve zeki bakışlariyle kendisini, tanıyan, tanımıyan herkese sevdirmiş bahtiyar insanlardandır. Ağzından hiç eksik olmıyan sigarası ve kırışık, zarif çehresini süsliyen gülümsemesi, bol bol yapılan karikatürlerinde bile ihmal edilmemiştir. Romanlarının birçoğu filme de çekilmiştir. «Bir Dağ Masalı» adlı filminin senaryosunu ise kendisi yazmıştı.

Eserleri ve çevirileriyle 40 yıl boyunca Türk edebiyatına hizmet eden Reşat Nuri Güntekin, kusursuz Türkçesi, akıcı üslûbu ile tanınmıştır. Onun bir romanını okurken, bir piyesini seyrederken, kahramanların hiçbiri bize yabancı gelmez; hepsi de doğrudan doğruya toplumun içinden çekilip alınmış, gerçekten yaşıyan insanlar gibidir. Reşat Nuri'nin eserlerinde suni bir tipe raslamak çok güçtür. Yarattığı kahramanların toplum içindeki tiplere yakın olması, yazarın geniş bir okur çevresi içinde tanınıp sevilmesini sağlamıştır. Eserleri, aradan yıllar geçtiği halde, canlılığını, değerini hiçbir bakımdan kaybetmemiştir; dün olduğu gibi bugün de yeni nesillerce ilgiyle okunmaktadır.

Reşat Nuri Güntekin'in eserleri şunlardır:

Piyesleri. — Hakiki Kahramanlık (1919); Gönül veya İnhidam (1919); Eski Rüya (1925); Bir Gece Faciası (1925); Gazeteci Düşmanı; Şemsiye Hırsızı; Arapça Değil mi, Uydur Uydur Söyle; İhtiyar Serseri (1925); Ümidin Güneşi (1925); Taş Parçası (1926); Hançer (1927); Çifte Keramet (1927); Sevmek Hakkı (1927); Bir Donanma Gecesi (1927); Karanlık Kuyu (1927); Bahar Hastalığı; Kahraman Kahvesi (1927); Ümit Mektebinde; Bir Kır Eğlencesi; Bâbür Şah'ın Seccadesi, Felâket Karşısında; Göz Dağı; Eski Borç (1931); İstiklâl; Vergi Hırsızı (1932); Hulleci (1935); Yaprak Dökümü (1943); Eski Şarkı (1951; Balıkesir Muhasebecisi (1943); Tanrıdağı Ziyafeti (1955); Bu Gece Başka Gece (1956).

Romanları. — Harabelerin Çiçeği (1918); Gizli El (1922); Çalıkuşu (1922); Damga (1924); Dudaktan Kalbe (1925); Akşam Güneşi (1926); Bir Kadın Düşmanı (1927); Acımak (1928); Yeşil Gece (1928); Yaprak Dökümü (1930); Kızılcık Dalları (1932); Gökyüzü (1935); Eski Hastalık (1940); Değirmen (1952); Miskinler Tekkesi (1953); Kan Dâvası (tefrika halinde kaldı, Yenisabah, (1956), Son Sığınak (tefrika halinde, Cumhuriyet, 1961).

Çevirileri. — Muhammed'in Hayatı (E. Dermenghem'den, 1930, 1958); Hakikat (E. Zola'dan, 1945); Atlı Adam (L. R. Drieu'den, 1947); Yabancı (A. Camus'den, 1953); Evham (J. de Lacretelle'den, 1955); İtiraflar (J. J. Rousseau'dan, 1955-61); Don Kişot (Cervantes'ten, 1957).

Hakkındaki Eserler. — Reşat Nuri, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Eserlerinden Parçalar (M. Uraz, 1937); R. N. Güntekin, Hayatı ve Eserlerinin Tam Listesi (T. Poyraz, M. Alpbek, 1957).

Çeşitli Eserleri. — XIX. Asır Fransız Edebiyatı Antolojisi; Tolstoy; İbsen; Anadolu Notları; Fransızca-Türkçe Yeni Lûgat.

Sovyetler'in, Kuzeydoğu Komşumuz Olan Cumhuriyetlerinden Biri: GÜRCİSTAN

GÜRCİSTAN, Sovyetler Birliği'ni meydana getiren cumhuriyetlerden biridir. Batıda Karadeniz, kuzeyde Rusya, doğuda Azerbaycan, güneydoğuda Ermenistan, güneybatıda Türkiye ile sınırlıdır.

Yüzölçümü: 69.700 km²
Nüfusu: 4.049.000 ((1959 sayımı)
Başkenti: Tiflis

Kafkas sıradağları ülkeyi Rusya'dan, Kuzey Kafkasya eyaletinden ayırır. Gürcistan bu sıradağların güneyinde kaldığı için Avrupa'da değil, Asya'dadır. Poti'de denize dökülen Riyon ırmağı havzası ve Karadeniz kıyıları dışında, çok dağlık bir ülkedir. Kuzeyde Elbruz Dağı 5.630 m.ye yükselir. Anadolu'dan gelip Hazar'a dökülen Kura Irmağı Tiflis'ten geçer. Kıyılarda Akdeniz iklimi, içerilerde kara ve dağ iklimi hüküm sürer. Yıllık yağış ortalaması 1,5 m. yi bulur. Ocak ısı ortalaması 2°, temmuzunki de 26°'dir. Ülkenin başlıca zenginlikleri bağları ve meyva bahçeleridir.

Nüfus yoğunluğu km²'ye 58'i bulmuştur. Başkent Tiflis'in nüfusu 694.000'dir (Bk. Tiflis). Başlıca şehirleri şunlardır: Kütais (nüfusu 114.000), Batum (82.000), Sohumkale (64.000), Poti (60.000). Bunlardan başka 5 küçük şehir daha vardır. Gürcistan, 2 muhtar cumhuriyete, 1 muhtar ülkeye, 2 de eyalete bölünmüştür. Muhtar cumhuriyetlerden biri, merkezi Sohumkale olan ve Abazalar'ın yaşadığı Abhazistan'dır (8.600 km², 400.000 nüfus); ikincisi de, merkezi Batum olan, Acarlar'ın yaşadığı Acaristan'dır (3.000 km², 242.000 nüfus). Muhtar ülke Osetler'in yaşadığı Osetistan'dır (3.900 km², 96.000 nüfus); merkezi Stalinir'dir. Asıl Gürcistan, bunların dışındaki Tiflis ve Kütais eyaletlerinden ibarettir. Acaristan, Türkiye sınırı üzerindedir ve Karadeniz üzerindeki büyük petrol limanı Batum buradadır. Abhazistan ise gene Karadeniz kıyısında ve ülkenin kuzeyindedir.

Gürcistan'da yaşıyanların ancak yüzde 61'i Gürcü, gerisi Rus, Türk, Ermeni, Çerkez, Abaza, Acar, Oset, Çeçen'dir. Müslüman nüfus 700.000 kadardır, bunun 300.000'i Türk'tür. Gürcüler, Kafkas kavimlerinin en kalabalığıdır, Ortodoks'turlar; aralarında Müslümanlar, biraz da Katolik vardır. Gürcistan'daki 2.450.000 Gürcü'den başka Sovyetler Birliği'nde daha 1,5 milyona yakın Gürcü yaşar. Ayrıca, Hawaii Adaları'nda 100.000, Türkiye'de 60.000, A. B. D.'nde 2.000 kadar Gürcü vardır. Türkiye'dekilerin çoğu Müslümandır, dillerini kaybetmek üzeredirler.

Bakû - Batum demiryolu, ülkeyi baştan başa geçerek Karadeniz'e ulaşır. Tiflis üniversitesi 1918'de kurulmuştur.

Tarihte Gürcistan

İlk önceleri İran'la Roma, sonra, Roma'nın yerine geçen Bizans arasında çekişilen Gürcistan daha sonraları İskitler'in, çeşitli Türk kavimlerinin istilâlarına uğradı. Hazar Türkleri, Tiflis'i de aldı. VII. yüzyılda İslâm İmparatorluğuna katıldı, merkezi Tiflis olan bir eyalet haline getirildi. X. yüzyılda Gürcistan, yeniden mahallî devletlerin eline geçti. Selçuklu Türkleri, 1049'dan başlıyarak ülkeye girdiler.

Gürcistan Kırallığı, Selçuklular'ın egemenliğini tanıyıp, vergi vermek şartiyle, iç bağımsızlığını korudu. Bu kırallık 980'de Abaza Kırallığı'nın yerine geçen Bagrat Hanedanı tarafından kurulmuştu; 1213'te bu hanedanın yerine Oset Hanedanı geçti, bazı aralıklarla 1442'ye kadar sürdü. 1226'da Sultan Celâlettin Harzemşah, Tiflis'i aldı. 1387 – 1403 arasında Timur, Gürcistan'a 6 kere girdi. Timur'dan sonra Akkoyunlular'ın egemenliğinde 4 yerli devlet, iç bağımsızlığını korudu.

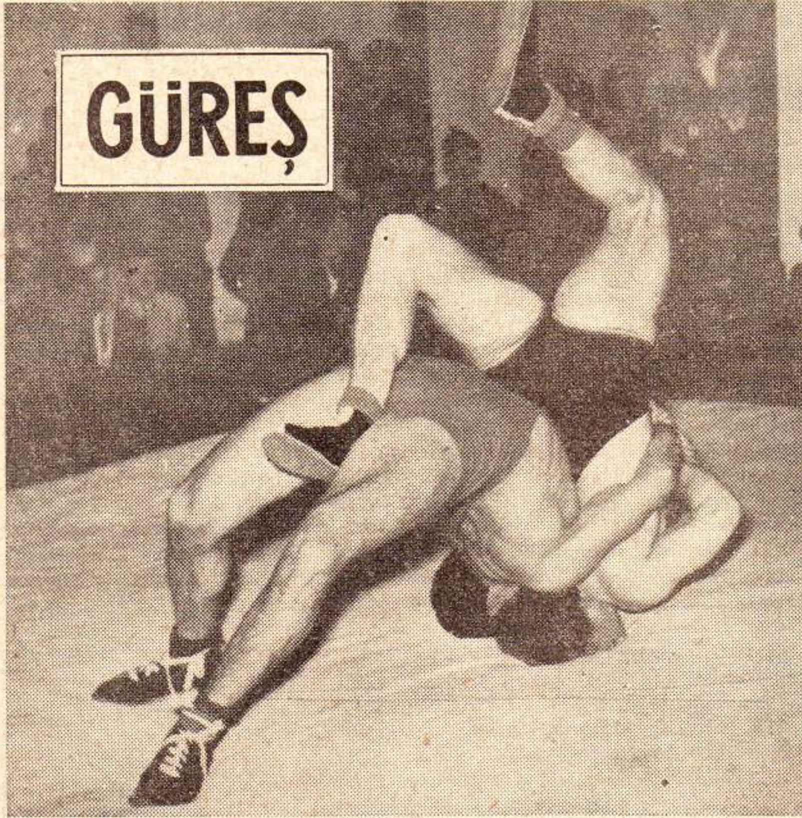
Fatih devrinde (1451-1481) Osmanlı Türkleri de Gürcistan'a girmeye başladılar. 1549'da ülkenin bir bölümü Türkiye'ye katıldı. 1578'de Türkler, Tiflis'i de alıp Gürcistan'ın tamamını doğrudan doğruya Türkiye'ye bağladılarsa da, ülkenin en önemli bölümü 1614'te İran İmparatorluğu tarafından Türkiye'den alındı. 1730'dan sonra Tiflis gene Türkiye'ye geçtiyse de, bir müddet sonra İran'a geri verildi.

Gürcistan kırallığının İran egemenliğine baş kaldırması üzerine Ağa Mehmet Han Kaçar, 1795'te Tiflis'i yakarak cezalandırdı. Ruslar, 1810'dan sonra Gürcü kırallık ve prensliklerini de kaldırarak, ülkeyi bir eyalet şeklinde Petersburg'a bağladılar, Kafkasya'nın idarî ve askerî merkezi olarak da Tiflis'i seçtiler.

1918'de daha başka azınlıklar gibi Gürcüler de bağımsızlıklarını ilân edip 1920'de Ankara'ya elçi gönderdiler. Fakat Ruslar, 1921'de devleti ortadan kaldırıp ülkeyi komünistleştirdiler. 1921 Moskova Antlaşması, 1918 Brest Litovsk Antlaşmasının Türkiye'ye bıraktığı Batum sancağını, Gürcistan'a verdi. (Gürcistan'daki Türk kültür kurumları ve anıtları için bk. Tiflis).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Güneysel Kafkas Federasyonu, 1. cilt; Gürcistan (H. A. Ayyıldız, 1936); Gürcistan (M. A. Ayyıldız, 1946); Güney Kafkas Cumhuriyetleri: Gürcistan - Ermenistan - Azerbaycan (H. A. Ayyıldız, 1948).

Yüzyıllardan beri «Türk Gibi Kuvvetli» sözünü dünyaya yayan millî sporumuz

GÜREŞ, iki kişinin, belirli nizamlar içinde, birbirinin sırtını yere değdirmeye çalışarak yaptıkları spordur.

Dünya üzerinde güreşi ilk yapan milletler Türkler, Eski Yunanlılar ve Romalılar'dır. M. Ö. 648'de yapılan Olimpiyat Oyunları'nın programında güreş de bulunuyordu. Yalnız, o zamanlarda güreş, boksun da karışmasiyle yapılıyor, buna «pankreas» deniliyordu. Daha sonra Romalılar güreşin bu sert kaidelerini tesbit ederek kırıcılığı kaldırdılar, böylece «greko-romen» güreş ortaya çıktı. Bugün güreşte iki tarz vardır: 1) Greko-romen; 2) Serbest güreş.

Güreş kaideleri bugüne kadar birçok değişikliklere uğramış. bu arada yarışma süresi 15 dakikadan 10 dakikaya indirilmiştir.

Güreş yarışmaları 8X8 m. genişliğinde, yanında 2 metrelik boşluk bulunan minderde yapılır, 1 orta hakemi, 3 de yan hakemi tarafından idare edilir. Olimpiyat ve Dünya Şampiyonası karşılaşmaları ise 6X6 metre genişliğindeki minderlerde yapılır.

1961 yılının ilk aylarında Moskova'da toplanan Milletlerarası Güreş Federasyonu (F. I. L. A.) güreş kaidelerinde esaslı değişiklik yapmış, 15 dakika olan süreyi 10 dakikaya indirmiştir.

Greko-romende güreşçiler ayaklarını kullanamazlar, rakiplerini ancak bellerinin üstünden tutabilirler. Buna karşılık, serbest güreşte, canını yakmamak, favul yapmamak şartiyle, rakibin her yanından tutmak mümkündür.

Güreş Kaideleri

10 dakika süren güreş karşılaşmaları 5'er dakikalık iki devreye ayrılır. Yapılan son değişikliklere göre güreşçilerin devre arasında kura sonucu altta veya üstte çalışma müddetleri kaldırılmış, 5'er dakikalık iki devre arasında bir dakikalık ara kabul edilmiştir.

Güreşi orta hakemi idare eder. Kenarlarda oturan üç yan hakeminin hareketleri değerlendirerek verdikleri puanları bir jüri inceler, son kararın ilânı ancak bu şekilde olur. Güreşçilere puan kazandıran hareketler şunlardır:

a) Güreş sırasında birinin ötekini altına alıp, üstüne çıkması; b) Nizamî hamle sonunda rakibinin omuz veya başını yere değdirmesi. Bir güreşçinin kaçak ve favullü güreşmesi sonunda hakemlerin ihtar vermesi de kötü puan sayılır. Sonunda rakibini altına alarak onu 5 saniyeden az bir süre tehlikeli durumda tutan güreşçi iki puan kazanır. Aynı şekilde, rakibini nizamî bir şekilde altına alıp, onu tehlikeli durumda 5 saniyeden fazla tutarsa o güreşçi üç puan kazanır. Karşılaşma sonunda güreşçilerin aldıkları puanlar arasındaki fark bir puandan az olursa güreş berabere ilân edilir.

Milletlerarası güreş turnuvalarında, her sikletteki güreşçi bir karşılaşmayı tuşla kazanırsa hiç puan kaybetmez; sayı hesabiyle ve oy birliğiyle galip gelirse 1 puan, sayı hesabiyle yenilirse 3, tuşla yenilirse 4 fena puan alır. Beş fena puan alan güreşçi ise turnuvadan elenir.

Eskiden 52, 57, 62, 67, 73, 79, 87 kilo ve ağır diye sıralanan sikletler son toplantıda Milletlerarası Güreş Federasyonu tarafından değiştirilmiş, şu şekle konulmuştur: 52, 57, 63, 70, 79, 87, 97 kilo ve ağır.

Olimpiyatlarda Güreşçilerimiz

1924 ve 1928 Olimpiyatları'nda bazı sikletlere katılan güreşçilerimiz ilk defa olarak 1936 Berlin Olimpiyatları'ndan beri kendilerini göstermeye başlamışlardır.

1936 Berlin Olimpiyatları'nda güreş tarihimizde bize ilk altın madalyayı kazandıran güreşçimiz Yaşar Erkan oldu. Yaşar Erkan greko-romen güreşlerde 62 kiloda birinciliği, dolayısiyle altın madalyayı kazandı. Gene aynı Olimpiyat Oyunları'nda serbest güreş ağır siklette Mersinli Ahmet adı ile tanınan Ahmet Kireççi 79 kiloda üçüncü oldu.

1948 Londra Olimpiyatları güreşçilerimize dünya çapında bir ün kazandırdı. Güreşçilerimiz bu olimpiyatlarda iki tarzda 6 birincilik, 4 ikincilik, 1 de üçüncülük kazandılar. Greko-romen 52 kiloda Kenan Olcay ikinci; 57 kiloda Halil Kaya üçüncü; 62 kiloda Mehmet Oktav birinci, 79 kiloda Muhlis Tayfur ikinci, ağır siklette Ahmet Kireççi birinciliği kazandılar. Serbest güreşte ise 52 kiloda Halit Balamir ikinci; 57 kiloda Nasuh Akar birinci; 62 kiloda Gazanfer Bilge birinci; 67 kiloda Celâl Atik birinci; 73 kiloda Yaşar Doğu birinci; 87 kiloda Âdil Candemir ikinci oldular.

1952 Helsinki Olimpiyatları'nda Yaşar Doğu, Celâl Atik ve birkaç güreşçimiz daha, amatörlüğü ihlâl ettikleri iddiasiyle, karşılaşmalara sokulmadılar. Bu olimpiyatlarda güreşçilerimiz greko-romen karşılaşmalarda da beşincilikten daha iyi dereceye giremediler. Serbest güreşlerde ise yalnız 52 kiloda Hasan Gemici ile 62 kiloda Bayram Şit birinci gelerek birer altın madalya kazandılar.

1956 Melbourne Olimpiyatları'nda greko-romen 52 kiloda Dursun Ali Eğribaş üçüncü; 67 kiloda Rıza Doğan üçüncü; 79 kiloda Mithat Bayrak birinci oldular. Serbest güreşte ise 52 kiloda Hüseyin Akbaş üçüncü; 57 kiloda Mustafa Dağıstanlı birinci; ağır siklette de Hamit Kaplan birinciliği kazandılar.

1960 Roma Olimpiyatları'nda greko-romen 62 kiloda Müzahir Sille birinci; 79 kiloda Mithat Bayrak birinci; 87 kiloda Tevfik Kış birinci; serbest güreşte ise 52 kiloda Ahmet Bilek birinci; 62 kiloda Mustafa Dağıstanlı birinci; 73 kiloda İsmail Ogan ikinci; 79 kiloda Hasan Güngör birinci; 87 kiloda İsmet Atlı birinci; ağır sıklette de Hamit Kaplan ikinci olmuşlardır.

Dünya güreş âleminde güreşçilerimizin yarattıkları, unutulmaz en muazzam sahne 1948 Londra Olimpiyatları serbest güreş karşılaşmaları sırasında oldu. Earl Court Salonu'ndaki karşılaşmalarda üç minderde birden yapılan karşılaşmalarda tesadüfen aynı anda güreşen üç şampiyon güreşçimiz Nasuh

Milletlerarası Serbest Güreş Karşılaşmaları

52 Kilo:

Dünya Şampiyonası:

1951 Helsinki : Gureviç (Rusya)
1954 Tokyo : Hüseyin Akbaş (Türkiye)
1956 İstanbul : Hüseyin Akbaş (Türkiye)
1958 Sofya : Sayanis (Rusya)
1959 Tahran : Aliyev (Rusya)
1961 Tokyo : Aliyev (Rusya)

Avrupa Şampiyonası:

1946 Stockholm : Viitala (Finlândiya)
1949 İstanbul : Ali Yücel (Türkiye)

57 Kilo:

Dünya Şampiyonası:

1951 Helsinki : Nasuh Akar (Türkiye)
1954 Tokyo : Mustafa Dağıstanlı (Türkiye)
1956 İstanbul : Mustafa Dağıstanlı (Türkiye)
1958 Sofya : Hüseyin Akbaş (Türkiye)
1959 Tahran : Hüseyin Akbaş (Türkiye)
1961 Tokyo Saifpur (İran)

Avrupa Şampiyonası:

1929 Paris : Mollin (Belçika)
1930 Brüksel : Mollin (Belçika)
1931 Budapeşte : Zombori (Macaristan)
1933 Paris : Zombori (Macaristan)
1934 Stockholm : Lorincs (Macaristan)
1935 Brüksel : Mizzola (İtalya)
1937 Münih : Brendel (Almanya)
1946 Stockholm : Bringer (Macaristan)
1949 İstanbul : Nasuh Akar (Türkiye)

62 Kilo:

Dünya Şampiyonası:

1951 Helsinki : Nurettin Zafer (Türkiye)
1954 Tokyo : Sasahara (Japonya)
1956 İstanbul : Shoze (Japonya)
1958 Sofya : Meşugiyan (Rusya)
1959 Tahran : Mustafa Dağıstanlı (Türkiye)
1961 Tokyo : Rubaşvili (Rusya)

Avrupa Şampiyonası:

1929 Paris : Rottenfluc (Fransa)
1930 Brüksel : Tasnadı (Macaristan)
1931 Budapeşte : Pihlajamaki (Finlândiya)
1933 Paris : Toth (Macaristan)
1934 Stockholm : Pihlajamaki (Finlândiya)
1935 Brüksel : Pihlajamaki (Finlândiya)
1937 Münih : Toth (Macaristan)
1946 Stockholm : Gazanfer Bilge (Türkiye)
1949 İstanbul : Nurettin Zafer (Türkiye)

67 Kilo:

Dünya Şampiyonası:

1951 Helsinki : Andenberg (İsveç)
1954 Tokyo : Tevfikî (İran)
1956 İstanbul : Bestayev (Rusya)
1958 Sofya : Bestayev (Rusya)
1959 Tahran : Siniavski (Rusya)
1961 Tokyo : Sanatkâran (İran)

Avrupa Şampiyonası:

1929 Paris : Malamberg (İsveç)
1930 Brüksel : Karpati (Macaristan)
1931 Budapeşte : Minden (İsviçre)
1933 Paris : Perret (İsviçre)
1934 Stockholm : Ehrl (Danimarka)
1935 Brüksel : Karpati (Macaristan)
1937 Münih : Nettescheim (Almanya)
1946 Stockholm : Celâl Atik (Türkiye)
1949 İstanbul : Celâl Atik (Türkiye)

73 Kilo:

Dünya Şampiyonası:

1951 Helsinki : Haydar Zafer (Türkiye)
1954 Tokyo : Balavadze (Rusya)
1956 İstanbul : İbrahim Zengin (Türkiye)
1958 Sofya : İsmail Ogan (Türkiye)
1959 Tahran : Habibî (İran)
1961 Tokyo : Habibî (İran)

Avrupa Şampiyonası:

1929 Paris : Roosen (Belçika)
1930 Brüksel : Roosen (Belçika)
1931 Budapeşte : Földeak (Macaristan)
1933 Paris : Földeak (Macaristan)
1934 Stokholm : Földeak (Macaristan)
1935 Brüksel : Andersson (İsveç)
1937 Münih : Schafer (Danimarka)
1946 Stocholm : Yaşar Doğu (Türkiye)
1949 İstanbul : İsmet Atlı (Türkiye)

79 Kilo:

Dünya Şampiyonası:

1951 Helsinki : Haydar Zafer (Türkiye)
1954 Tokyo : Zandî (İran)
1956 İstanbul : İsmet Atlı (Türkiye)
1958 Sofya : Hasan Güngör (Türkiye)
1959 Tahran : Şirtladze (Rusya)
1961 Tokyo : Ş. Mehdizade (İran)

Avrupa Şampiyonası:

1929 Paris : Söderquist (İsveç)
1930 Brüksel : Gehri (Amerika)
1931 Budapeşte : Kyburz (İsviçre)
1933 Paris : Jourlin (Fransa)
1934 Stockholm : Johansson (İsveç)
1935 Brüksel : Johansson (İsveç)
1937 Münih : Johansson (İsveç)
1946 Stockholm : Virtanen (Finlândiya)
1949 İstanbul : Yaşar Doğu (Türkiye)

87 Kilo:

Dünya Şampiyonası:

1951 Helsinki : Yaşar Doğu (Türkiye)
1954 Tokyo : Englas (Rusya)
1956 İstanbul : Adil Atan (Türkiye)
1958 Sofya : Efleri (Rusya)
1959 Tahran : Tahtî (İran)
1961 Tokyo : Tahtî (İran)

Avrupa Şampiyonası:

1929 Paris : Aeschlimann (Finlândiya)
1930 Brüksel : Söderquist (İsveç)
1931 Budapeşte : Tunyoghyi (Macaristan)
1933 Paris : Papp (Macaristan)
1934 Stockholm : Fridell (İsveç)
1935 Brüksel : Virag (Macaristan)
1937 Münih : Cadier (İsveç)
1946 Stocholm : Fahlquist (İsveç)
1949 İstanbul : Adil Candemir (Türkiye)

Ağır:

Dünya Şampiyonası:

1951 Helsinki : Antonsson (İsveç)
1954 Tokyo : Mekokişvili (Rusya)
1956 İstanbul : Hamit Kaplan (Türkiye)
1958 Sofya : Ahmedof (Bulgaristan)
1959 Tahran : Ahmedof (Bulgaristan)
1961 Tokyo Dietrich (B. Almanya)

Avrupa Şampiyonası:

1929 Paris : Riçthoff (İsveç)
1930 Brüksel : Riçthoff (İsveç)
1931 Budapeşte : Burki (İsviçre)
1933 Paris : Burki (İsviçre)
1934 Stockholm : Sjöstedt (İsveç)
1935 Brüksel : Haiggeli (İsviçre)
1937 Münih : Hornfischer (Almanya)
1946 Stockholm : Antonsson (İsveç)
1949 İstanbul : Antonsson (İsveç)

Akar (57), Gazanfer Bilge (62), Celâl Atik (67) aynı anda rakiplerinin sırtını yere getirmişlerdi. Hakemler güreşçilerimizin kollarını havaya kaldırarak üçünü de galip ilân ettiler.

Yağlı Güreş

Yurdumuzda revaçta olan güreşin nevilerinden biri de yağlı güreştir. Dünya üzerinde sadece memleketimizde yapılan yağlı güreşlerde pehlivanlar deriden bir pantolon olan «kispet» giyerler, vücutlarına zeytinyağı sürerek açık havada, çayırda güreşirler. Yağlı güreş yurdumuzun Trakya bölgesinde ortaya çıkmış, bütün yurda yayılmıştır. Çayırda yapılan bu güreş boyunca kenarda da devamlı olarak davul ile zurnanın çalması da bu güreşin özelliklerinden biridir.

Çok eskiden beri Edirne'de Kırkpınar'da yapılan tarihî Kırkpınar Güreşleri her yıl merakla takibedilir. Yağlı güreşin saatlerce sürdüğü olmuştur.

Öte yandan, serbest güreşin aynı olan «Karakucak güreşleri» de yurdumuzda bilhassa son yıllarda büyük ilgi toplamaya başlamıştır. Bu tarz güreş Moğolistan, Doğu ve Batı Türkistan, Kafkasya, Kırım, Kazan ve Anadolu Türkleri tarafından bilinmektedir. Yaşar Doğu, Nasuh Akar, Celâl Atik gibi güreşimizin gelmiş geçmiş en büyük şampiyonları Karakucak'tan yetişmiş şöhretlerimizdendir.

Profesyonel Güreş

Spor kollarında olduğu gibi, güreşte de profesyonellik vardır. Avrupa ve Amerika'da çok yapılan bu profesyonel güreş müsabakalarına «catch» (keç) adı verilir. Eski zamanlarda bu tarz güreşlere «pankreas» denirdi. Tamamiyle danışıklı olan, kuvvetten, oyun bilmekten çok cambazlığa dayanan keç meraklı bir spordur.

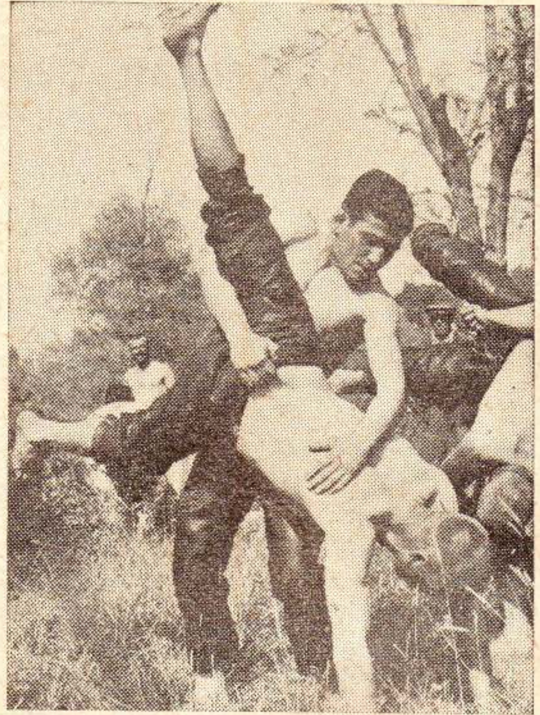
Dünya Şampiyonluğu Kazanan Türk Güreşçileri

Yurdumuzda tarihimiz boyunca büyük güreşçiler yetişmiş, bunlar Dünya veya Olimpiyat Şampiyonu gibi unvanlar kazanmışlardır.

Koca Yusuf, Adalı Halil gibi ünlü güreşçilerimiz XIX. yüzyılın sonlarında Avrupa'da, Amerika'da ün salmışlarsa da, hiç birisi Dünya Şampiyonu unvanını kazanamamıştı. Güreş tarihimizde Dünya Şampiyonu unvanını elde eden ilk güreşçimiz Kara Ahmet oldu. 1870'de doğan Kara Ahmet, 1899'da dünya profesyonel güreş şampiyonluğunu kazandıktan üç yıl sonra, henüz pek genç yaştayken, kalb durmasından öldü.

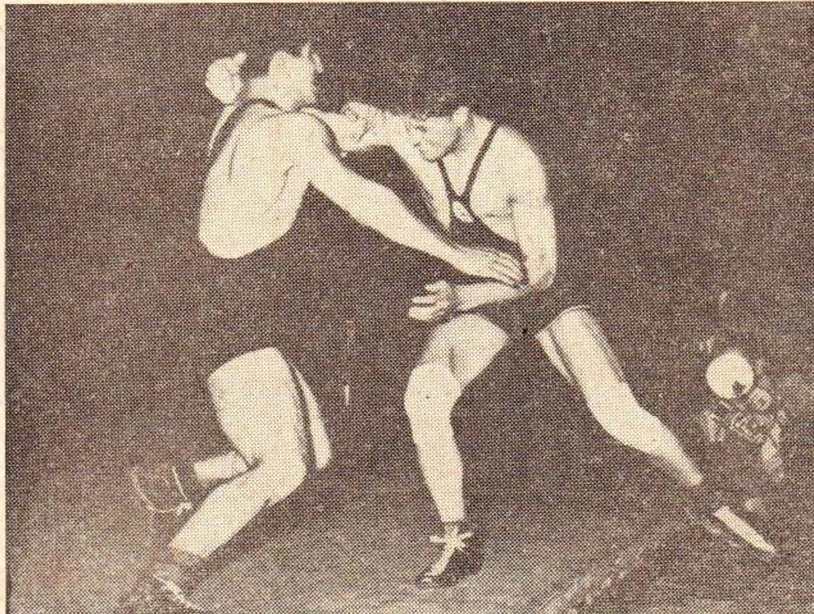
Amatör ve modern güreşte bize ilk önemli şampiyonluğu kazandıran güreşçimiz 1936 Berlin Olimpiyatları grekoromen 62 kilo şampiyonu Yaşar Erkan oldu. Bu şampiyon güreşçimiz 1912'de doğmuştu, şimdi antrenörlük yapmaktadır.

Güreş tarihimizin en büyük şampiyonu şüphesiz Yaşar Doğu'dur. 1913'te doğan, 8 ocak 1961'de bir kalb durması sonunda ölen Yaşar Doğu'nun güreş hayatında kazandığı zaferler şunlardı: 1939 Avrupa greko-romen şampiyonasında 66 kiloda; 1940 Avrupa Serbest Güreş Şampiyonasında 73 kiloda; 1947 Avrupa greko-romen şampiyonasında; 1948 Londra Olimpiyatları serbest 73 kiloda; 1949 Avrupa serbest güreş şampiyonasında 79 kiloda; 1951' de ilk Dünya serbest güreş şampiyonasında 87 kiloda birinci olmuştur.

KIRAN KIRANA GÜREŞ

Yağlı güreş atalarımızdan kalma bir spordur. Köy düğünlerinde, panayırlarda çok rağbet bulan bu çeşit güreşlerin en büyüğü her yıl baharda Edirne'de Kırkpınar Güreşleri adı altında yapılır.

Milletlerarası güreş karşılaşmaları «Serbest» ve «Greko-romen» adı verilen iki ayrı güreş tarzında yapılır. Güreşçilerimiz, meydan güreşinde olduğu gibi, bu alanda da dünya ölçüsünde şöhrete ulaşmışlardır.

1956 başlarında millî güreş takımımızın Kuzey Avrupa turnesine antrenör olarak katılan Yaşar Doğu İsveç'te önemli bir kalb krizi geçirmiş, bir ara orada hastanede yatmıştı. Güreş hayatında sadece bir tek defa, 1939' da Avrupa greko-romen şampiyonasında bir Finlandiyalı rakibine sayı ile yenilen Yaşar Doğu ondan sonra hiç yenilmemiş, sırtı yere gelmemiş bir pahlivandı. Önemli bir kalb krizinden sonra, doktorların tavsiyesine rağmen antrenör ve müşavir olarak memleket güreşine yardıma çalışan Yaşar Doğu 47 yaşında öldüğü zaman üç çocuk babası idi.

Bize Olimpiyat veya Dünya şampiyonluğu kazandıran daha başka güreşçilerimiz şunlardır: Celâl Atik, Nasuh Akar, Gazanfer Bilge, Mehmet Oktav, Ahmet Kireççi, Muharrem Candaş, Ali Yücel, Nurettin Zafer, Haydar Zafer, Hasan Gemici, Bayram Şit, Mustafa Dağıstanlı, Hüseyin Akbaş, Mithat Bayrak, Hasan Güngör, İsmail Ogan, Hamit Kaplan, İsmet Atlı, Müzahir Sille, Tevfik Kış, Rıza Doğan.

Serbest'te Uygulanan Oyunlar

Bütün sporlar gibi güreşin de bazı kuralları vardır. Güreşçiler, güreşin serbest veya greko-romen olmasına göre önceden adlandırılmış birtakım oyunları uygularlar. Karşısındakine zarar verecek hareketlerde bulunan güreşçilere veya çok pasif güreşenlere hakem tarafından ceza verilir.

EL ENSE ÇEKMEK: Rakibin ensesini bağladıktan sonra, rakip ayak değiştirirken enseyi ters tarafa yani sağ elle çekilecekse sol

yana çekmek.

EL ENSE BAĞLAMAK: Rakibinin ensesini sağ veya sol elle tutmak.

EL ENSE TIRPAN: El ense sağ elle çekilirken sol ayakla rakibin sol ayak topuk hizasına içeriden sertçe dokunarak rakibi devirmek.

BOYUNDURUK: Dalan rakiplere veya bastırılmak istenilen kimselere vurulur, rakibin sağ veya sol elle boynunu ense kökünden dolamaktır.

DALMALAR: Tek veya çift dalınır. Rakibin tek veya çift olarak bacaklarına veya topuklarına dalıp iki elle yakalamaktır.

BASTIRMA: Tek veya çift dalarak rakibi alta almak, arkasına dolanıp belinden kavrıyarak minderden kalkmasına mâni olmak.

SARMA: Alttaki hasmın sağ ayağının but kısmına dışarıdan içeriye doğru sağ ayağı geçirmek, sağ ayağı yılan kuyruğu vari dolayarak sarmalamak

TERS SARMA: Yerdeki hasmın sağ ayağını elle havalandırmak, boşta kalan sol ayağına sol ayağını takmak. Aynı oyun ayakta da yapılır.

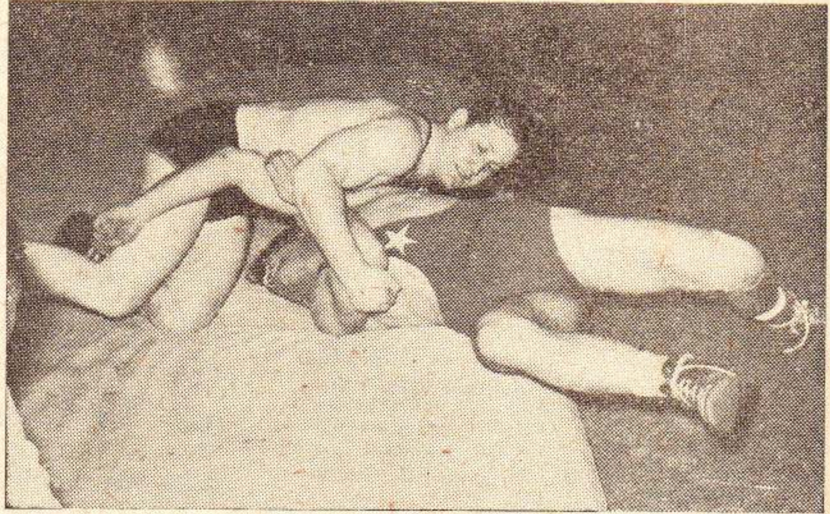
YASILTMA: Sarma veya ters sarma vurarak alttaki rakibi sağ veya sol kalçasının üzerinde çevirmek.

TERS KOL KAPMA: Sağdan sarma vurulur, hasmın üzerine yüklenerek yasıltılır. Bu arada sol kol da kapılarak geriye doğru çevrilir.

KAZ KANADI: Sarma ile yasıltılan pehlivanı tuşa getirmek için takılır. Elin rakibin koltuk altından geçerek ensede bağlanmasıdır. Çift kaz kanadı da sağlı sollu beraberce yapılır, parmaklar ensede bağlanır.

GERDANLAMA: Sarmada yasıltılan rakibin sırtını yere getirmek için boyun altındaki gerdan kısmından tutup çekmek.

AYAK KÜNDESİ: Sağ kolu arkadan, apış arasından geçirirken sol kol da rakibin sol kalçası hizasından aşağı iner, göbek üzerinde iki el birleşir. Rakip kündeye düşmüştür.

Milletlerarası kurallara göre güreş 6×6 m. ölçüsünde bir minder üzerinde yapılır. Sırtı yere gelen güreşçi, kendi oyunu ile sırtı mindere değse bile, yenik sayılır.

OTURAK KÜNDESİ: Aynı oyun yerde tatbik edilir, aynı şekilde takılır.

TERS KÜNDE: Yerdeki, diğerinin sol tarafından, üstteki de onun önünden apış arasından sağ elini sokar, sol eli de kalçadan aşağı iner. İki el birbirine kavuşur.

TERS PAÇA: Yerdeki hasmın sol tarafından el uzatarak sağ ayağını yakalamak.

KEPÇE: Sağ eli rakibin arka apış arasından geçirerek kepçe gibi tutmak.

TERS KEPÇE: Sağ eli önden apış arasından geçirerek kuyruk sokumu hizasında tutmak.

ŞARK KÜNDESİ: Sağ eli önden apış arasından geçirerek göbek hizasında tutmak.

TERS ŞARK KÜNDESİ: Ön taraftan, gene apış arasından sağ kolu geçirerek eli uçkur bağı hizasında tutmak. Yağlı güreşte parmaklar kasnağa geçirilir.

ÇENGELLER: Serbest güreşin ruhu olan oyunlardır. Çok çeşitleri vardır: Önden, arkadan, sağlı sollu takılır. Çengel ayakların rakip bacaklara aynı sarmadaki gibi yılan kuyruğu vari dolanmasıdır. Ayaklara yukarıdan kollar da yardım eder. Aynı oyunlar yerde de yapılabilir.

DANA BAĞI: Rakibin sağ koltuğunun altına boyun sokulur, sol el sağ kolu dirsekten sarar, sağ el de rakibin sağ baldırını yakalar.

AYAK BRAVLESİ: Alttaki rakip üsttekinin sağ bileğini göğüs hizasında yakalar. Sağa doğru yatar, sol ayağı da üstekinin sol ayağını topuk kısmından havalandırır.

KOL SARMASI: Alttaki rakibinin sol koluna dirsek üzerinden sağ ayağı ile sarma vurulur. Sol eliyle enseye çöker, sol dizin üstünde, boynun üzerinde döner.

KOL BASTI: Ön tarafta bulunan rakip hasmının sağ kolunun üzerinden sağ kolunu geçirerek elini apış arasına kadar uzatır, sola doğru döner. Ayakta da aynı şekilde yapılır.

KÜTÜK YUVARLAMA: Yerdeki hasmın ön sol tarafından oyuna geçilir. Sağ el alttan, göğüs hizasından uzanarak sağ kolu yakalar, sol kol da dışarıdan kavuşur. Soldan sağ omuz üzerine doğru yüklenerek oyunu tamamlar.

KURT KAPANI: Üstteki rakip alttakine çift sarma vurur, üzerine çullanır, payanda ettiği kolları da budar, bütün güreşin yükü alttakinin göğsüne yüklenir.

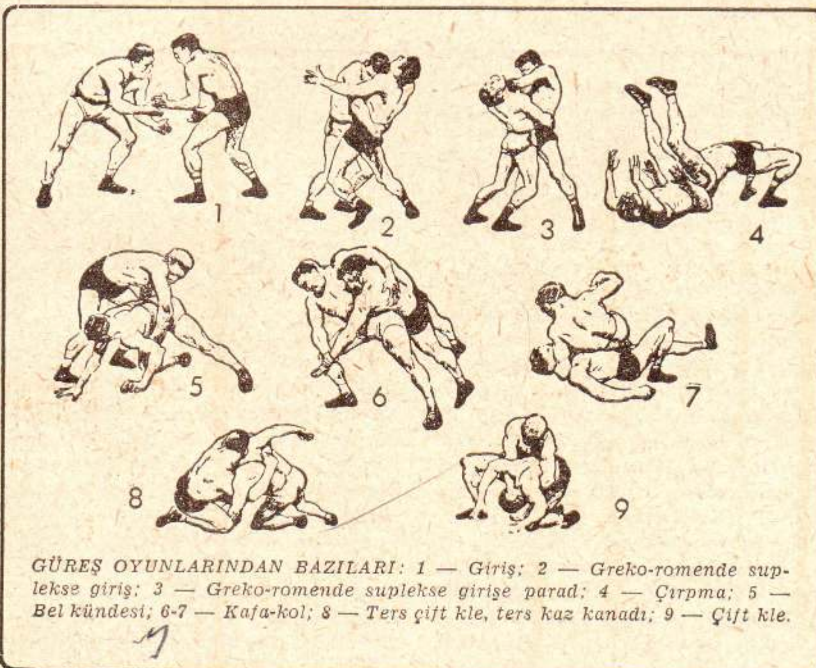
BOHÇALAMA: Alttaki rakibin sol tarafından sağ el, sol bacağının üzerinden apış arasına sokulur. Sol kol da alttakinin sağ omuzunun üzerinden göğüse doğru indirilir. İki el burada bağlanır, sola doğru hafif yükleme oyunu tamamlar.

Greko-Romen'de Uygulanan Oyunlar

Serbest güreşte yapılan el ense bağlamak, el ense çekmek, el ense tırpan, boyunduruk, bastırma, kaz kanadı, kütük yuvarlama oyunları greko-romen'de de vardır.

Greko-romen güreşe mahsus en belli başlı oyunlar şunlardır:

BEL KÜNDESİ: Yerde ve havada olur. Hasmının sağ tarafından sağ elini sol kalçanın altına doğru indirirken sol eli de sağ kalça-

GÜREŞ OYUNLARINDAN BAZILARI: 1 — Giriş; 2 — Greko-romende suplekse giriş; 3 — Greko-romende suplekse girişe parad; 4 — Çırpma; 5 — Bel kündesi; 6-7 — Kafa-kol; 8 — Ters çift kle, ters kaz kanadı; 9 — Çift kle.

Milletlerarası Greko -

52 Kilo:

Dünya Şampiyonası:

1953 Napoli	:	Gureviç (Rusya
1955 Karlsruhe	:	Fabra (İtalya)
1956 İstanbul	:	Dursun Ali Eğribaş (Türkiye)
1958 Budapeşte	:	Gureviç (Rusya)
1961 Tokyo	:	Saidov (Rusya)

Avrupa Şampiyonası:

1947 Prag	:	Sundin (İsveç)
1950 Stockholm	:	Johansson (İsveç)

57 Kilo

Dünya Şampiyonası:

1921 Helsinki	:	İkonen (Finlândiya)
1922 Stockholm	:	Svensson (İsveç)
1953 Napoli	:	Terian (Rusya)
1955 Karlsruhe	:	Stakeviç (Rusya)
1956 İstanbul	:	Yaşar Yılmaz (Türkiye)
1958 Budapeşte	:	Karavayev (Rusya)
1961 Tokyo	:	Karavayev (Rusya)

Avrupa Şampiyonası:

1925 Milano	:	Magyar (Macaristan)
1926 Riga	:	Hansson (İsveç)
1927 Budapeşte	:	Gozzi (İtalya)
1929 Dortmund	:	Martinsen (Norveç)
1930 Stockholm	:	Tuvensson (İsveç)
1931 Prag	:	Tuvensson (İsveç)
1933 Helsinki	:	Zombori (İsveç)
1934 Roma	:	Tuvensson (İsveç)
1935 Kopenhag	:	Tuvensson (İsveç)
1937 Paris	:	Perttunen (Finlândiya)
1938 Reval	:	Perttunen (Finlândiya)
1939 Oslo	:	Kusseli (Finlândiya)
1947 Prag	:	Hassan (Mısır)
1950 Stockholm	:	Hassan (Mısır)

62 Kilo:

Dünya Şampiyonası:

1921 Helsinki	:	Antilla (Finlândiya)
1922 Stockholm	:	Antilla (Finlândiya)
1953 Napoli	:	Andenberg (İsveç)
1955 Karlsruhe	:	Polyak (Macaristan)
1956 İstanbul	:	Stakeviç (Rusya)
1958 Budapeşte	:	Polyak (Macaristan)
1961 Tokyo	:	Mustafa (Birl. Arap Cumh.)

Avrupa Şampiyonası:

1925 Milano	:	Nemeth (Macaristan)
1926 Riga	:	Vali (Estonya)
1927 Budapeşte	:	Vali (Estonya)
1929 Dortmund	:	Hernström (İsveç)
1930 Stockholm	:	Pihlajamaki (Finlândiya)
1931 Prag	:	Pihlajamaki (Finlândiya)
1933 Helsinki	:	Pihlajamaki (Finlândiya)
1934 Roma	:	Pihlajamaki (Finlândiya)
1935 Kopenhag	:	Hering (Danimarka)
1937 Paris	:	Pihlajamaki (Finlândiya)
1938 Reval	:	Pihlajamaki (Finlândiya)
1939 Oslo	:	Pihlajamaki (Finlândiya)
1947 Prag	:	Andenberg (İsveç)
1950 Stockholm	:	Andenberg (İsveç)

67 Kilo:

Dünya Şampiyonası:

1921 Helsinki	:	Friman (Finlândiya)
1922 Stockholm	:	Westerland (Finlândiya)
1953 Napoli	:	Freij (İsveç)
1955 Karlsruhe	:	Gamarnik (Rusya)
1956 İstanbul	:	Rossino (Rusya)
1958 Budapeşte	:	Rıza Doğan (Türkiye)
1961 Tokyo	:	Yoridze (Rusya)

Avrupa Şampiyonası:

1925 Milano	:	Keresztes (Macaristan)
1926 Riga	:	Petterson (İsveç)
1927 Budapeşte	:	Sperling (Danimarka)
1929 Dortmund	:	Sperling (Danimarka)
1930 Stockholm	:	Malmberg (İsveç)
1931 Prag	:	Sperling (Danimarka)
1933 Helsinki	:	Reini (Finlândiya)
1934 Roma	:	Reini (Finlândiya)
1935 Kopenhag	:	Koskela (Finlândiya)
1937 Paris	:	Koskela (Finlândiya)
1938 Reval	:	Koskela (Finlândiya)
1939 Oslo	:	Andersson (İsveç)
1947 Prag	:	Frandfors (İsveç)
1950 Stockholm	:	Gal (Macaristan)

73 Kilo:

Dünya Şampiyonası:

1953 Napoli	:	Şatvoryan (Rusya)
1955 Karlsruhe	:	Manaev (Rusya)

nın hizasından uzatarak iki eliyle karında bağlamak.

ÇIRPMA: Yerde uzanmış yatan hasmını belden bileklerde iki elle sıkıca tutmak, sağa veya solda köprüye ve tuşa getirmek.

TEK VE ÇİFT KLE: Alttaki hasmının sağ koltuk altından sağ eli geçirerek enseyi tutmak. Bu hareket sağlı da sollu da yapılır; iki el ensede bağlanırsa bu «çift kle» olur.

BURGU: Rakibin sağ kolunu sağ elle sağ pazu içine geçirmek.

KAFA KOL: Rakibin kafasını sağ veya sol elle yakalamak, hafif bir kalça hareketiyle hasmı yere devirmek.

SALTO: Hasmın karşıdan iki kolunu sarmak, kendisini köprüye getirmek.

SÜPLEKS: Göğüs çaprazı gibi rakibine göğüs çaprazına girer gibi girmek, köprü ile rakibini savurmak.

ÇİPE: Alttaki rakibin sol tarafında bulunmak, sağ elle sağ boşluğunu tutmak ve sağ dizin üzerinde rakibi sola doğru çevirmek.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Greko - Romen Güreşte Oyunlar (N. Boytorun, 1941); Güreşçiler İçin Aletli, Aletsiz Gimnastik (E. S. Kazancıoğlu, V. Emre, 1958); Türk Güreşi ve Elli Yıl Önce Garp Âlemindeki On Yıllık Türk Kasırgası (İ. H. Sevük, 1949); Türk Güreşi (İ. Dergin, 1950); Tarihî Türk Güreşleri (E. Ş. Atabey, 1953).

GÜRGEN

Kerestesi makbul bir ağaçtır. Kuvvetli, sulak topraklarda yetişenleri çok gelişir, fakir topraklarda yetişenler ise pek gelişemez, boyları ancak 8 m. yi bulur. Yurdumuzda Karadeniz kıyılarında, ayrıca daha başka kesimlerinde gürgen ormanları bulunur. Gürgenlerin birçok çeşidi vardır. Kerestecilikte çok işe yaradığı gibi yakıt olarak da kullanılır.

Gürgen her ağacın yetişmediği kireçli, taşlı, kurak ve fakir topraklarda da yetişebilir. Başlıca çeşitleri akgürgen, Amerikan gürgeni, yürek yapraklı gürgen ve Japon gürgenidir.

Yurdumuzda en çok yetişeni akgürgendir. Avrupa ve Asya'nın birçok kesimlerinde de bu çeşit yetişir. Akgürgenin kabuğu ince olur, açık kurşunidir.

Gürgen kerestesi son derece sert ve beyaz olur. Bugün mobilya yapımında kullanılan gürgen vaktiyle araba tekerlekleri yapımında kullanılırdı. Bu sert ağaç yurdumuzda, Fransa'da ve başka bazı Avrupa memleketlerinde yakıt olarak da kullanılır.

Gürgengiller. — Meşe, kestane, gürgen gibi birçok kerestelik ağaçları içine alan bir bitki familyasıdır.

GÜRPINAR

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van bölümünde Van iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Başkale, güneyde Hakkâri'nin merkez (Çölemerik) ve Beytüşşebap, batıda Van'ın Çatak ve Gevaş, kuzeyde aynı ilin merkez ve Özalp ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Hoşap, Kasrik, Norduz adlı bucakları, bunlara bağlı 67 köyü vardır.

Yüzölçümü: 4.016 km²

Nüfusu: 21.015 (1960 sayımı)

Romen Güreş Karşılaşmaları

1956 İstanbul	:	Manaev (Rusya)
1958 Budapeşte	:	Kâzım Ayvaz (Türkiye)

Avrupa Şampiyonası:

1930 Stockholm	:	Nordling (İsveç)
1931 Prag	:	Nordling (İsveç)
1933 Helsinki	:	Nordling (İsveç)
1934 Roma	:	Glans (İsveç)
1935 Kopenhag	:	Svedberg (İsveç)
1937 Paris	:	Schafer (Danimarka)
1938 Reval	:	Schafer (Danimarka)
1939 Oslo	:	Schafer (Danimarka)
1947 Prag	:	Yaşar Doğu (Türkiye)
1950 Stockholm	:	Simanainen (Finlânliya)

79 Kilo:

Dünya Şampiyonası:

1921 Helsinki	:	Tamminen (Finlândiya)
1922 Stockholm	:	Westergen (İsveç)
1953 Napoli	:	Kartozia (Rusya)
1955 Karlsruhe	:	Kartožia (Rusya)
1956 İstanbul	:	Kartozia (Rusya)
1958 Budapeşte	:	Kartozia (Rusya)
1961 Tokyo	:	Zennine (Rusya)

Avrupa Şampiyonası:

1925 Milano	:	Braun (Danimarka)
1926 Riga	:	Jacobsen (Danimarka)
1927 Budapeşte	:	Papp (Macaristan)
1929 Dortmund	:	Tunyoghi (Macaristan)
1930 Stockholm	:	Kokkinen (Finlândiya)
1931 Prag	:	Johansson (İsveç)
1933 Helsinki	:	Cadifer (İsveç)
1934 Roma	:	Johansson (İsveç)
1935 Kopenhag	:	Johansson (İsveç)
1937 Paris	:	Johansson (İsveç)
1938 Reval	:	Johansson (İsveç)
1939 Oslo	:	Johansson (İsveç)
1947 Prag	:	Bjelov (Rusya)
1950 Helsinki	:	Grönberg (İsveç)

87 Kilo:

Dünya Şampiyonası:

1921 Helsinki	:	Rosenquist (İsveç)
1922 Stockholm	:	Rosenquist (İsveç)
1953 Napoli	:	Englas (Rusya)
1955 Karlsruhe	:	Tkaçev (Rusya)
1956 İstanbul	:	Tkaçev (Rusya)
1958 Budapeşte	:	Abaşidze (Rusya)
1961 Tokyo	:	Gurics (Macaristan)

Avrupa Şampiyonası:

1925 Milano	:	Westergen (İsveç)
1926 Riga	:	Rupp (Danimarka)
1927 Budapeşte	:	Szabo (Çekoslovakya)
1929 Dortmund	:	Pellinen (Finlândiya)
1930 Stockholm	:	Westergen (İsveç)
1931 Prag	:	Pellinen (Finlândiya)
1933 Helsinki	:	Svensson (İsveç)
1934 Roma	:	Bietags (Letonya)
1935 Kopenhag	:	Cadier (İsveç)
1937 Paris	:	Akerlindh (İsveç)
1938 Reval	:	Cadier (İsveç)
1939 Oslo	:	Akerlindh (İsveç)
1947 Prag	:	Koperidze (Rusya)
1950 Helsinki	:	Muharrem Candaş (Türkiye)

Ağır:

Dünya Şampiyonası:

1921 Helsinki	:	Salina (Finlândiya)
1922 Stockholm	:	Nilsson (İsveç)
1953 Napoli	:	Antosson (İsveç)
1955 Karlsruhe	:	Kotkas (Rusya)
1956 İstanbul	:	Kotkas (Rusya)
1958 Budapeşte	:	Bogdan (Rusya)
1961 Tokyo	:	Bogdan (Rusya)

Avrupa Şampiyonası:

1925 Milano	:	Svensson (İsveç)
1926 Riga	:	Gehring (Danimarka)
1927 Budapeşte	:	Bado (Macaristan)
1929 Dortmund	:	Gehring (Danimarka)
1930 Stockholm	:	Riçthoff (İsveç)
1931 Prag	:	Westergen (İsveç)
1933 Helsinki	:	Hornsfischer (Almanya)
1934 Roma	:	Hornsfischer (Almanya)
1935 Kopenhag	:	Hornsfischer (Almanya)
1937 Paris	:	Paluslu (Estonya)
1938 Reval	:	Kotkas (Estonya)
1939 Oslo	:	Kotkas (Estonya)
1947 Prag	:	Kotkas (Rusya)
1950 Helsinki	:	Antonsson (İsveç)

Gürpınar ilçesinin toprakları vâdilerle yarılmış dalgalı bir şekil gösterir. Iklim serttir. Kışlar çok soğuk, karlı geçer. Kar örtüsü uzun süre yerde kalır. İlçe akarsularından bir kısmı Van Gölü'nde son bulur, bir kısmı da Norduz Çayı Yolu ile Dicle'ye gider. İlçe halkının başlıca işi hayvancılıkla tarımdır.

İlçede ulaştırma pek gelişmiş durumda değildir. Köyleri, bucakları birbirine bağlıyan toprak yollar ancak yaz aylarında ulaşıma ve taşıma imkân verir. Iklimin sert olması ilçenin ekonomisine tesir etmekte, bunun sonuncu olarak da bazı tarım çeşitleri yapılamamaktadır. Ancak, oldukça çeşitli tahıl yetiştirilir, küçük ve büyük baş hayvan beslenir.

Kasaba. — İlçe merkezi Gürpınar kasabası Van şehrine 25 km. uzaklıkta kurulmuştur. Van iline bağlı ilçe merkezleri arasında en küçüğü olan Gürpınar, Bitlis iline bağlı Mutki kasabasından sonra Türkiye'nin de en az nüfuslu ilçe merkezidir. Nüfusu 500'ü bile bulmaz (1960 sayımı: 471).

Kuvvetli bir mizah dehası olan yazarımız :

Hüseyin Rahmi GÜRPINAR

GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi (1864-1944)

Hüseyin Rahmi Gürpınar

Tanınmış romancılarımızdandır. İstanbul'da doğdu. Mahmudiye Rüştiyesi'nde ve Mülkiye Mektebi (Siyasal Bilgiler Fakültesi) nde okudu. Özel öğretmenlerden Fransızca öğrendi. Çocukluğunda sıhhatçe pek sağlam değildi. Bundan dolayı evlenemedi. Heybeliada'daki evinde yaşadı.

İlk uzun hikâyesi veya romanı olan «Ayna-yahut-Şık» adlı eseri, Ahmet Mithat Efendi'nin önayak olmasiyle 1888'de yayınlandı. «İkdam» gazetesi çıkmaya başlayınca 1896'da oraya geçti. Edebiyatta gerçekçilik (realizm) taraflısı olarak tanındı. Bu yüzden de, ileride ikide bir mahkemelere sürükleneceği açık sahneleri olan romanlar yazdı. Şöhretini hazırlıyan ilk eser, o zamanın acıklı romanlariyle meşhur olmuş Vecihi'ye benzer bir şey yazıp yazamıyacağı üzerindeki bir iddia sonunda yazdığı «İffet» romanıdır (1897).

Ertesi yıl, asıl şöhretini sağlıyan «Mürebbiye» tefrika edildi. Bu romanda, Hüsevin Rahmi, ahlâkçı ve cemiyetçi görünerek, bizde o zamanlar yerleşmeye başlamış olan, çocuğunu yabancı mürebbiyelere emanet etmenin kötülüklerini göstermek istiyordu. Bu eser, aynı zamanda filme çekilmiş ilk telif romandır. 1918'de Malûl Gaziler Cemiyeti

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'DAN BİR ROMAN

MÜREBBİYE

DEHRİ EFENDİ, son derece hükmetmesini seven, yaşlı bir emekli memurdu. Yalısında kızı, damadı, kendi kardeşleri ve oğlu ile birlikte oturuyordu. Hayatının kalan kısmını okumaya, bilime adamıştı. İlk karısından olan kızı Melâhat'i Sadri Bey'le evlendirmişti. Şemi ise henüz okula gidiyordu. Bir cariyeden olma Nezahat ve Vâhip adında iki yavruya da bir mürebbiye tutmuştu. Lâkin, bu mürebbiye, Matmazel Anjel, babası belli olmıyan Parisli bir kızdı.

Şemi bir hafta mektepten eve avdetinde mürebbiyeyi görünce şaşırmıştı. İlk nazarda kıza o kadar kanı kaynadı ki hemen gidip efendi babasının eteklerini öperek, mektebe gitmek ne lâzım? Parisli matmazel mektepteki hocalardan elbette daha âlimdir, onun rahle-i tedrisinde alacağı feyzi en büyük allâmelerden istifade edemiyeceğini ifade ile, kardeşleri Nezahat ve Vâhip ile mürebbiyenin önünde diz çökmek arzusunda bulunduğunu anlatmak istedi. «Efendi babamın karşısına şöyle çıkarım, fakat çıkarım da ne derim?» diye düşündü. Birden bire babasının o mehiyp çehresi, korkunç gözleri nazar-ı dehşeti önüne geldi. Titremeye başladı. Pederinin pürgazap: «Şaban Ağa, Edâ Hanım... baksanıza, şu çapkın, mektebe gitmem, diyor, indirin şu falakayı, yatırın şu katırı!» mealinde vereceği emr-i katiyeyi lerzeler içinde işitir gibi oldu. Beri yanda Anjel'in baygın gözleri zavallı delikanlının bütün sabrını yakıyor, kendisine en büyük mehâlike meydan okuyacak bir cüret veriyordu.

ANJEL boş durmuyordu. Zaten bu yalıda bir mahpus hayatı yaşamaktan canı sıkılıyordu. Sırasiyle Şemi Bey'i, Sadri Bey'i ve Amca Bey'i tuzağına düşürüp pençesine aldı. Artık iş nöbete binmişti: Hafta sonlarında Şemi; Melâhat Hanım İstanbul'a, teyzesine indikçe Sadri; arasıra da kambur amca geceleri Anjel'in odasına kabul olunmaya başladılar.

Ancak, evdeki pazar her zaman çarşıya uymuyordu. Kâhya Edâ kadın, sofa lâmbasının son zamanlarda daima erken söndürülmesinden kuşkulanarak, bir gece, ansızın, odaları dolaşmaya geliverdi. Nasılsa gününü şaşırıp Anjel'in odasına gitmek için el ayak çekilsin diye beklemiş olan kambur amca, sofadaki ağır örtülü, büyük yuvarlak masanın altına kendini dar attı.

Kâhya kadın hepsinin odalarını birer birer dolaştı. Boş bulunca işi anlıyarak Anjel'in kapısının tokmağını kuşağiyle sarıp baskın vermek istedi. Büyük Efendi'yi alıp geldi ama, sonunda kendisi suçlu çıktı ve işinden kovuldu.

Lâkin Şemi'nin içine ateş düşmüştü. Bir akşam amcasiyle eniştesini yalının koruluğuna çekip bir güzel patakladı. Sonra işin aslını anlamak maksadiyle aşçıbaşıyı sarhoş etti. Aşçı Tosun, mastikayı çektikçe, kendini zaptedemez hale geldi, bildiklerini anlattı. Aşçı da işi çırağından duymuştu. Saf çocuk, geceleri bahçede hayaletler geziniyor diye tutturmuştu. Bir gece bunlar, hayaletleri gözetlediler, bunun her gece başka hayalet olduğunu, mürebbiyenin odasına gittiğini anladılar. Odanın penceresine kadar yükselen ulu çınara tırmanıp içerisini gözetlemişlerdi bile...

ŞEMİ bu tafsilâtı aldıktan sonra kıskançlık ve kin içinde meseleye bir son vermek lüzumunu duydu. Anjel, ona, Şemi'yi saf bir aşkla sevdiğini söyleyip aldatmıştı. Anjel'den öcünü alacaktı. Anjel'den öc almak demek, onu öldürmek demekti elbette. Gerekli tertibatı aldı. Bir gece yarısı, beline bir hançer sokup, mürebbiyenin odasına geldi. İçeride Sadri'nin bulunduğuna emindi.

Fevkalbeşer denilecek bir kuvvetle kapıya yüklendi. Gündüzden çekip hazırlamış olduğu alt ve üst sürgüler yuvalarından fırlıyarak iki kanad gıcır gıcır bir karış kadar geriledi. İçeriden Türkçe, Fransızca «Ay! Aman! Ne oluyoruz?» mealindeki kalınlı inceli sedalar işitildi. Onu müteakiben bir telâş, bir gezinme başladı. Küt! diye birkaç kişi birden karyoladan atladıktan sonra içerideki dolaplardan birinin anahtarla kapısı açılıp gene kilitlendi. Şemi, bu kargaşalıktan bilistifade, hançeri elinde sımsıkı tutarak, on beş yirmi adım kadar gerileyip kendini bilmez bir halde koşa koşa gülle gibi bir süratle kendini kapıya bir ikinci defa daha verdi. İki kanad birden çatır çatır arkasına dayandı. Anjel, ayaklar çıplak, göğüs bağır uryan, saçlar ürpermiş, pür dehşet bir vaziyette odanın bir köşesinde ayakta duruyor, üç erkekle oynamak istediği muaşaka komedyasının hiç intizar etmediği böyle bir faciaya tahavvülüne hayret ediyormuş gibi bakıyordu.

Şemi sağına baktı, soluna baktı. Odada Anjel'le kendisinden başka kimseyi göremedi. «Şu aynalı dolabın anahtarını ver. İçinde kimse yoksa seni bu akşam affedeceğim» dedi. Anjel, tahkir edici bir cüretle kaşlarını çatıp: «Ben anahtar vermiyorum!» deyince Şemi, kudurmuş bir kaplan gibi, bir sıçrayışta üzerine atılarak mürebbiyenin iki elini arkasına çemberleyip sımsıkı tuttuktan sonra kızı yan üstü yere yatırdı. Üzerine çıkıp hançerin ucunu iki memesinin ortasına doğru tutarak: «Sen anahtarı vermiyorsun ama, ben seni gebertiyorum!» dedi.

... Elinde hançerle dolaba doğru yürüdü, kapıyı açtı...

Anjel, boğuk boğuk: «Ben katil var bağıracak...»

— «Bağırdığın anda bu hançer göğsüne girecek.»

— «İsterse beni öldürüyor, ben anahtar vermiyor...»

Şemi tehevvürle bir şiddeti mücesseme kesilerek olanca kuvve-i tazyikiyyesiyle kızı bir iki tartakladı. Hemen anahtarı aldı. Dolabın kilidine sokarken bir yandan mürebbiye medit bir ah çekerek: «Şemi, açma, açma... Sonra çok pişman olacak!...» dedi.

Kız bu sözleri bitirir bitirmez bütün bütün yere serilip bayılıverdi. Şemi hasmını dolaptan kaçırmamak için bir eliyle hançeri kaldırdı, diğer eliyle dolabı açtı. Nazarına çarpan ilk manzaradan bu defa hakikaten çıldırmış gibi geri fırlıyarak: «Ahhh! Efendi babam!» feryadiyle, elinden hençer bir tarafa, kendi de öbür tarafa düştü, bayıldı. Evet, Şemi Efendi'nin efendi babası Dehri Efendi, ak sakalı ve kıpkırmızı bir çehreyle Anjel'in fistanları arasından çıktı. Odanın ortasına doğru bir iki adım yürüdü. O iki gencin haline baktı. Üçüncü bayılan da kendisi oldu.

stüdyolarında aktör Fehim Efendi'nin delâletiyle filme çekilmiş, ama Fransa sefirliği, oyunda kepaze edilen kadının Fransız olmasını ileri sürerek yıllarca filmin oynatılmasını engellemişti.

Hüseyin Rahmi'nin «Metres», «Nimetşinas», «Tesadüf» gibi nispeten derli toplu romanları bu sırada yazılmıştır. 1908'den sonra memurluğu bıraktı, «Boşboğaz» adiyle bir mizah gazetesi çıkardı. Bir yandan da eser yazmaya devam ediyordu. Tiyatroyla da ilgilendi. Darülbedâyi (Şehir Tiyatrosu) kurulduğu sıralarda (1914) teşkil edilen edebî heyette o da vardı. Aktör Kemal Küçük'ün ısrariyle «Kadın Erkekleşince...» diye bir de komedi yazmıştı.

Gürpınar, beşinci devre B. M. M. ne Kütahya milletvekili olarak girdi. Bir müddet sonra siyasetten çekilip gene kendini yazı hayatına verdi. Eserlerinin geliriyle geçinen sayılı yazarlardandı. Elli yılını geçirmiş yazarlar için tertiplenen jübileye de katıldıktan sonra yaşlılık ve yalnızlık içinde Heybeli'de öldü, oraya gömüldü.

54 telif eserle pek çok çeviri bırakmıştır. Telif eserlerinin bir kısmı (sekizi) henüz kitap halinde çıkmamıştır. Romancı olarak Hüseyin Rahmi Gürpınar, daha çok, halkı düşünür. Ahmet Mithat'ın geleneğine bağlıdır. Romanlarında birlik ve bütünlük sağlam değildir. Dili bazan çok sade, bazan da karışıktır. Olayın akıcılığını durdurarak felsefe açıklamaları yapmayı sever. Bununla beraber, bütün eserlerinde sert bir cemiyet tenkidi, kuvvetli bir mizah dehası görülür.

Gürpınar'ın eserleri şunlardır:

Romanlar. — Şık (1888); İffet (1896); Mutallâka (1897); Mürebbiye (1898); Bir Muadele-i Sevda (1898); Metres (1900); Tesadüf (1901), Nimetşinas (1902); Şıpsevdi (1909); Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç (1910); Hakka Sığındık (1919); Sevda Peşinde (1912); Gulyabani (1912); Kadınlar Vâizi (1920); Tebessüm-i Elem (1922); Son Arzu (1923); Efsuncu Baba (1924); Billûr Kalb (1926); Mezarından Kalkan Şehit (1928); Kokotlar Mektebi (1928); Ben Deli miyim? (1929); Cehennemlik (1924); Cadı (1914); Toraman (1919); Meyhanede Hanımlar (1925); Tutuşmuş Gönüller (1926); Kaynanam Nasıl Kudurdu (1927); Eşkıya İninde (1935); Utanmaz Adam (1934); Şeytan İşi (1933); Muhabbet Tılsımı (1928); Tünelden İlk Çıkış (1934); İki Hödüğün Seyahati (1933); Gönül Ticareti (1939).

Çevirileri. — 113 Numaralı Cüzdan (Emile Gaboriau'dan), Bir Kadının İntikamı (Emile Gaboriau'dan); Biçare Bakkal (Paul de Kock'tan); Frédéric ile Branaret (Alfred Musset'den).

Hakkındaki Eserler. — H. R. Gürpınar; Hayatı, Sanatı, Eserleri (S. Hizarcı, 1953); H. R. Gürpınar'dan Seçilmiş Parçalar (M. N. Özön, 1946); H. Rahmi'nin Romancılığı (P. N. Boratav, 1945); H. Rahmi'nin Sosyal Görüşleri (N. Berkes, 1945); H. Rahmi'nin Romanlarında Aile ve Kadın (M. Berkes, 1945); H. Rahmi'nin Romanlarında Kadın Tipleri (Dr. M. Berkes, 1945).

Türkiye'nin Dördüncü Cumhurbaşkanı

CEMAL GÜRSEL

GÜRSEL, Cemal (1895-) Türkiye'nin dördüncü cumhurbaşkanıdır. Erzurum'da doğdu. Babası Refahiye Jandarma komutanıydı. İlk öğrenimini Ordu'da yaptı. O da babası gibi asker olmak istiyordu. Bunun için, ilkokuldan sonra Erzincan Askerî Rüştiyesi'ne girdi. Babası askerlikten emekliye ayrılmıştı. Ancak, Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine yeniden göreve çağrıldı.

Cemal Gürsel, Erzincan Askerî Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra, İstanbul'a gelerek 1917'de Kuleli Askerî İdadisi'ne girdi. Ancak, ertesi yıl Birinci Dünya Savaşı patlamış, orduda büyük ölçüde subay ihtiyacı başgöstermişti. Bunun üzerine, okulu bitirmesine bile vakit kalmadan, kıtaya gönderildi, altı ay süren çok sıkı bir eğitimden sonra subay olarak Çanakkale'deki 15. tümene verildi. Bu tümenin topçu alayında Anafartalar ve Seddülbahir savaşlarına katıldı.

Çanakkale Savaşları'ndan sonra Gürsel'i Filistin'de görüyoruz. Burada Cebel-i Lübnan'da 7-8 ay kaldı. Daha sonra, batarya komutanı olarak, Gazze dolaylarındaki savaşlara katıldı. Savaşta yenilmemiz ve bu cephenin çökmesi üzerine Cemal Gürsel yeniden yurda koşarak memleket savunmasında çalışmaya başladı.

Daha okul sıralarından siperlere giden Cemal Gürsel, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da vatanımızın kurtulması için canla başla savaşmaya başladı. Anadolu'da, Kemalettin Sami Paşa komutasındaki ordunun 1. tümeninde batarya komutanı olarak İnönü Savaşları'na katıldı. Dumlupınar ve Sakarya savaşlarında büyük yararlıklar gösterdi.

Cemal Gürsel, yurdumuz hürriyet ve bağımsızlığına kavuştuktan sonra, Harb Akademisi'ne girdi. Bu arada, cephede tanıdığı bir subay arkadaşının kızkardeşiyle, 1927'de evlendi. Bu evlenmeden bir çocukları oldu.

26 ekim 1961 seçimlerinden sonra Cumhurbaşkanı seçilen Cemal Gürsel halen Türkiye Cumhuriyeti'nin dördüncü Cumhurbaşkanıdır.

Son görevi Kara Kuvvetleri Komutanı olan Orgeneral Cemal Gürsel 27 Mayıs 1960 devriminde Millî Birlik Komitesi Başkanı olarak Devlet ve Hükümet başkanlığı görevini yaptı.

Harb Akademisi'ni bitirdikten sonra ordumuzda kurmay subay olarak vazifeler alan Gürsel, 1953 yılında korgeneralliğe terfi etti. Eskişehir Bölge Komutanlığı, İzmir Yurtiçi Bölge Komutanlığı yaptı. Daha sonra 18. Kolordu Komutanlığı'na tâyin edilerek, ilk askerî öğrenimini yaptığı Erzincan'a gitti. Üç yıl sonra da orgeneralliğe terfi etti, doğum yeri olan Erzurum'daki 3. Ordu Komutanlığı'na tâyin edildi.

Cemal Gürsel, 1959'da Kara Kuvvetleri Komutanı oldu. 1960'da, 27 Mayıs İnkılâbı'nı, Millî Birlik Komitesi Başkanı olarak idare etti. 1961'de yapılan seçimlerden sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, cumhurbaşkanlığına seçildi.

Cemal Gürsel daha okul sıralarından beri arkadaşları tarafından çok sevilmiş bir askerdi. Sınıf arkadaşları ona «Aga» derlerdi. Subay olarak orduya katıldıktan sonra da askerlerin ona karşı gösterdiği bu büyük sevgi devam etti. Askerlik hayatında daima başarılar göstererek orgeneralliğe kadar yükseldi. 1960 ilkbaharının karışık günleri sırasında, mecburi izin verilerek, Kara Kuvvetleri Komutanlığından uzaklaştırılmıştı. Fakat Türk silâhlı kuvvetlerinin el birliğiyle gerçekleştirdikleri inkılâp onu bütün Türk milletine tanıttı ve sevdirdi. İnkılâp'tan sonra geçici olarak devlet ve hükümet başkanlığını elinde bulundurdu. Yeniden serbest seçimlerin yapılması ve memleketimizde ger-

çek demokrasinin kurulması için canla, başla çalıştı. Millî Birlik Komitesi'ndeki arkadaşlariyle birlikte bu büyük işi gerçekleştiren General Gürsel, seçimlerden sonra ordudan ayrıldı. Şimdi memleketimizin dördüncü cumhurbaşkanı olarak çalışmaktadır.

Bibliyografya. — Bu konudaki başlıca eserler:

Kendi Kaleminden: Devlet ve Hükûmet Başkanı, Türk Silâhlı Kuvvetler Başkumandanı Cemal Gürsel, Hayatı, Başarıları ve Gençliğe Öğütleri (Hz. Ahmet Esin, İsmail Ali Sarar 1960); Cemal Gürsel ve Hayatı (Mustafa Atalay, 1960); Türk ve Dünya Meşhurları, 3; Cemal Gürsel (1961); Cemal Paşa (Derliyen: Necdet Aktan, 1960).

GÜRÜN

Sıvas ilinin Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda Malatya'nın Darende, güneyde Maraş'ın Elbistan ve Afşin, güneybatıda Kayseri'nin Sarız, batıda aynı ilin Pınarbaşı, kuzeyde Sıvas'ın Kangal ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Göbekviran ve Karadoruk adında bucakları, bunlara bağlı 61 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.814 km^2

Nüfusu: 33.084 (1960 sayımı)

İlçe, Fırat'ın kollarından Tohma Suyu çevresindeki düzlükleri, bu düzlükleri kuşatan dağlık araziyi kaplar. Bu dağlık arazi de Tohmaya karışan küçük derelerle yarılarak oldukça engebeli bir durum almıştır. İlçede karasal bir iklim vardır. Orman bakımından fakir olan ilçenin en başta gelen ekonomik faaliyeti tarımdır. Tahıl ve meyva yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Gürün kasabası Tohma vâdisinde denizden 1200 m. yükseklikte kurulmuştur. 11 mahalleden meydana gelen kasaba 5.650 nüfusludur (1960 sayımı). En yakın demiryolu istasyonu 72 km. uzaklıktaki Armağan'dır. Sıvas'tan, Kayseri'den gelen karayolları burada birleşerek daha doğuda Darende'den geçer, Malatya'ya varır. Kasaba halkından bazıları çeşitli el sanatları, bu arada dokumacılıkla uğraşır. Eskiden Gürün şalları pek meşhurdu. Bu sanat kolu gitgide eski önemini kaybetmiştir . .

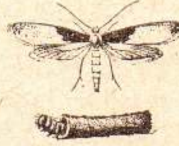
GÜTAPERKA

Yapışkan bir maddedir. Malakka Yarımadası ve Sumatra'da yetişen «Palaquium Gutta» ağacından elde edilir. Elektrik tellerinde, denizaltı kablolarında yalıtkan olarak kullanılır.

Gütaperkayı elde etmek için ağacın kabuğu kesilir, altına bir çanak konur. Sıvı bu çanaklarda toplanır, sonra açık kazanlarda kaynatılır. Kaynıyan sıvı soğuyunca biraz katılaşır, kurşuni bir renk alır. Bundan sonra, kalıp kalıp kesilir. Gütaperka kıvamdayken esnektir. Yeniden ısıtılınca kauçuk gibi çekilip sündürülebilir. Bırakıldığı zaman da eski haline dönmez. Gütaperka uzun zaman havaya karşı kalırsa ufalanır, kırılır. Bunu önlemek için bazı maddeler katılır.

GÜVE

Pervaneye benziyen küçük bir böcektir. Pulkanadlılardan olan güvenin tırtılları kumaşları yiyerek elbiselere büyük zarar verir. Dişi güve kelebeği yumurtalarını, kürkler, kumaşlar, halılar arasına bırakır. yumurtlama mevsimi mayıs ve haziran aylarıdır. Bundan sonra yumurtadan çıkan kurtçuklar, içinde bulundukları kumaşı yerler. Güve kelebekleri ise hiçbir şey yemez.

Güve ve larvası

Kürk güvesinin rengi kumaş güvesinden daha koyudur. Halı güvesi ise daha çok kumaş güvesine benzer.

Güveler güneş ışığını, açık havayı sevmezler. Bu bakımdan, güvelenecek şeyleri, hele mayıs ve haziran aylarında, havalandırmak, güneşletmek faydalı olur. Şimdi bunları öldürmek için çeşitli ilâçlar da kullanılıyor.

GÜVERCİN

Orta büyüklükte, kısa boyunlu, küçük başlı, kısa ayaklı bir kuştur. Dünyanın her yerinde yaşar. Birçok cinsi vardır. Güvercinler ya çift çift, ya da büyük topluluklar halinde yaşarlar. Yalnız tanelerle beslenirler. Kanadları sivri olduğu için hızlı uçarlar. Kısa bacakları sürekli, hızlı koşmaya elverişli değildir. Tüyleri gergin, vücutlarına iyice yapışıktır.

Güvercin

Güvercinlerde aile hayatı vardır; hattâ eşlerin bütün ömür boyunca birlikte yaşadığı söylenir. Dişi güvercin çok defa iki yumurta yapar. Yumurtadan çıkan yavrular tamamen çıplak olduğu gibi gözleri de kapalıdır. Güvercinler bu âciz yavruları «güvercin sütü» ile besler: Erkek ve dişi güvercinin bir çift kursağı vardır. Kuluçka zamanında süte benziyen bir salgı çıkarır, yavrularını ilk günlerde bununla beslerler.

Bugün dünyada yaşıyan güvercin çeşitleri 650'den fazladır. Yabani güvercinler ormanlık yerlerde, kırlarda yaşar, su yakınlarını pek severler. Kuzeyde yaşıyanlar göçücü, daha ılık yerlerde yaşıyanlar yerli ve geçici kuşlardır.

Şehirlerde yaşıyan evcil güvercinler şehrin isli, dumanlı havasından hoşlanıyor gibidir. Dünyanın birçok şehirlerinde, parklarda, cami ve kilise avlularında, meydanlarda güvercinlere raslanır. Gelip geçenler bunları tanelerle beslerler.

Güvercinler çok eski çağlardan beri evcilleştirilmiştir. İlkel insanların güvercine karşı büyük sevgisi vardı. Bir kimsenin zenginliği de beslediği güvercinlerin çokluğu ile ölçülürdü. Güvercin yetiştiriciler, 130 çeşit evcil güvercin yetiştirmiştir.

Yurdumuzda da güvercinlerin birkaç çeşidi yaşar. Bunların başlıcası «tahtalı güvercin», «kaya güvercini», «mavi güvercin» ve «kumru» dur. Kumruların da «âdi kumru» ve «küçük kumru» olmak üzere iki çeşidi vardır (Bk. Kumru).

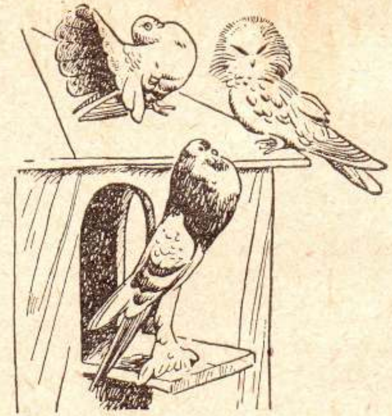
Haber Güvercinleri

Güvercinlerin şaşılacak derecede kuvvetli bir yön bulma özelliği vardır. Yüzlerce kilometre uzaktan uçup yollarını bulabilirler. İnsanlar çok eskiden beri güvercinlerin bu özelliğinden faydalanmayı düşünmüştür. Bu sevimli kuşların ilk defa M. Ö. 3000 yıllarında V. Mısır hanedanı tarafından evcilleştirilmeye başlandığı biliniyor. İslâm devletlerinde muhabere maksadiyle güvercin kullanılması çok yaygındır; pek muntazam teşkilâta bağlanmış bir servisti. Caesar bazı savaşlarında güvercinlerden haberci olarak faydalanmış, Cengiz Han da fütuhatı sırasında haber güvercinleri kullanmıştı.

Haber güvercinleri I. ve II. Dünya Savaşı sıralarında da kullanıldı. Hele telefon ve telsiz konuşmalarının güç yapıldığı I. Dünya Savaşı'nda bu kuşlar büyük faydalar sağladılar. Güvercinler cephe gerisinde belirli bir yerde besleniyor içlerinden bir kısmı gerektiği zaman kullanılmak üzere siperlere götürülüyordu. 24 saat içinde kullanılması gerekmezse her hangi bir haber yazılarak geri gönderilir, böylece hayvan alışkanlığını kaybetmemiş olurdu. Siperlerden haber götürecek kuşlar daima çift olarak uçurulur, ikisi de aynı haberi taşır. Böylece, biri ölecek olursa öbürü haberi yerine ulaştırmış olur. I. Dünya Savaşı'nda 100.000 haber güvercini kullanılmıştır. II. Dünya Savaşı'nda da haber güvercinlerinden faydalanıldı. Bu arada, savaş uçaklarının taşıdığı güvercinler bir düşme veya mecburi iniş sırasında çok faydalı oluyordu. Bugün de birçok ordularda haber güvercini yetiştiriliyor.

Saatte 100 kilometre

Haber güvercinlerinin en iyileri bile ortalık karardıktan sonra uçmaz. Şimdi Amerika'da geceleyin de uçacak bir haber güvercini cinsinin yetiştirilmesine çalışılmaktadır.

Üç süs güvercini çeşidi

Haber güvercinleri 28 günlük olur olmaz eğitim görmeye başlar. Bu eğitimlerde onlara tuzaklara tutulmaması, uzaktan bırakılınca yuvaya dönmesi öğretilir. Güvercinin yuvaya dönme isteği ve kabiliyeti, henüz sebebi tamamen anlaşılamamış bir olaydır. Haberci kuşun hızı, cinsine, yetiştirilmesine bağlıdır. Çok fazla sıcak, soğuk, fırtına, yağmur güvercinin yerini kolayca bulmasını önliyen sebepler arasındadır. Bazı ordularda yetiştirilen güvercinler rahat rahat 1.500 km. lik bir mesafeyi uçabiliyor. Güvercinlerle gön-

derilecek haberler özel tüplere konarak hayvanın sırtına bağlanır. Haber güvercinlerinin uçuş hızı saatte 100 km. ye yakındır.

Güvercinler yarış maksadiyle de beslenirler. Bu alanda Belçika büyük ün kazanmıştır.

Güvercinler; güvercin, kumru, üveyk gibi kuşları içine alan bir kuş takımıdır.

Güzel Sanatlar

İnsanlarda heyecan, hayranlık ve zevk uyandıran sanatlar

GÜZEL SANATLAR, edebiyat, müzik, resim, heykelcilik, mimarlık, tiyatro, dans gibi, insanda heyecan ve hayranlık uyandıran sanatlardır. Bunların gerçekleştirdiği eserler ancak hayatın, tabiatın ince bir duyguya, üstün bir sezgiye dayanan ayrı bir görüşle görülmesiyle ortaya çıkar.

Güzel sanatların başlıca amacı insanlarda bediî heyecan uyandırmaktır diyebiliriz. Yalnız, bu sanatların amacı tarihin çeşitli devirlerinde bilim adamları arasında tartışma konusu olmuş, herkes kendine göre bir izah şekli ortaya atmıştır. Güzel sanatlar hakkında ilk düzenli düşüncelerin kökü Eski Yunanistan'a kadar dayanır. O çağlarda, Yunan filozofları, güzel sanatların ideal ve kusursuz güzellik yaratmak için icat edildiğini ileri sürmüşlerdi. Bazı filozoflar ise, güzel sanatlarda amacın bediî heyecan uyandırmak olabileceğini kabul etmekle beraber, sanatın ahlâkçı olması gerektiğini de söylüyorlardı. Buna göre, sanatçının eser yaratırken toplumun benimsediği ahlâk kurallarını aşmaması, tersine, toplum ahlâkını kuvvetlendirici şekilde çalışması gerekiyordu.

Sanat için söylenen en ünlü sözlerden biri de «sanat sanat içindir» sözüdür. Bu deyim, çeşitli devirlerde birçok tartışmalara yol açmıştır. Bu düşünceye göre sanatın amacı, yalnız sanattır. Sanat ders haline sokulamaz, sanatçı eserini toplumun faydalanması için değil, heyecan duyması için yaratır.

Güzel sanatlar, insanların toplum hayatiyle yakından ilgilidir. Zaman zaman toplum olayları sanatçıları yetiştirmiş, zaman zaman da sanatçılar, yeni toplum olaylarının doğmasına yol açmıştır. Bir toplum ıstırap çekiyorsa, sanatçı da ister istemez bu ıstırabı duyar, eserlerinde işler. Toplum, bir ülkü peşinden koşmak ihtiyacını duyuyorsa, sanatçı da, önce bu ihtiyacın yetiştirdiği bir insan olur, sonra bu ihtiyacı eserleriyle anlatır.

Güzel sanatların bir esas malzemesi, bir de vasıta malzemesi vardır. Bir sanatın güzel sanat olabilmesi için tabiat varlıkları, toplum karakter ve olayları üzerinde işliyecek olan sanatçının yüksek bilgili, yüksek duygulu, yüksek görgülü, yüksek düşünceli bir insan olması gerekir. Tabiat varlıkları, toplum karakter ve olayları güzel sanatların konusunu teşkil eder; bilgi, görgü, duygu ve düşünce malzemeleri ise güzel sanatların esas malzemeleridir.

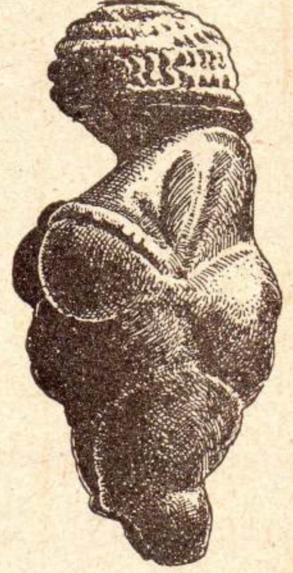
ESKİ ÇAĞLARDA VE İLKEL KAVİMLERDE GÜZEL SANATLAR

DUYGULARI, düşünceleri belirtmek isteği insanlarda en ilkel çağlardan beri başlamış, böylece güzel sanatlar doğmuştur. Bu arada, duyguların taşa, tahtaya kazılmasiyle resim, bu sert cisimlerin oyulmasiyle heykel ortaya çıkmış, daha sonra duyguların seslerle belirtilmesi müziğe temel olmuş, yazının bulunmasiyle edebiyat, çeşitli oyunlarla da tiyatro başlamıştır.

Bugünkü medeniyetin ayrılmaz bir parçası olan güzel sanatlar, zamanla büyük gelişmelere ulaşmış, çeşitli incelikler kazanmıştır. Bununla beraber, çok eski çağlardan kalma sanat eserlerinde de şaşılacak derecede ifade inceliklerine, derin anlam taşıyan çizgilere raslanıyor. Bu da, insanın duyma ve yaratma kabiliyetinin her çağda var olduğunu gösterir.

⁂

Buraya aldığımız birkaç örnek, bundan on binlerce yıl önce yaşamış olan insanların bile bugünkülerle ölçülebilecek incelikte sanat eserleri yarattıklarını göstermektedir. Öte yandan, gene bu resimlerde, bugün çok ilkel bir hayat yaşıyan kavimlerin de, medeniyetin başka alanlarında çok geride kalmışlarken, sanatta gene de çok olgun eserler verdiklerini görüyoruz.

Willendorf Venüsü: 13,5 sm. büyüklüğündeki bu biblo Taş Çağı'ndan kalmadır.

İlk Pueblo Kızılderilileri'nin vazolarından iki süs örneği

Güzel sanatların yapısında bunlardan başka birtakım ara malzemeler de kullanılır. Meselâ resim boyalarla, fırçalarla yapılır; müziğin eserleri, çeşitli sazları vardır; dans, hareketlerin sanatıdır; heykelcilikte çamur ve taş işlenir; edebiyatın malzemesi dildir; tiyatronun artistleri, dekoru vardır, mimarlıkta birçok yapı malzemesi kullanılır.

Güzel Sanatların Çeşitleri

1.— Edebiyat: Kelimelerle yapılan bir güzel sanattır. Edebiyat önce «nazım» ve «nesir» diye iki kola ayrılır; ayrıca hikâye, roman vs. gibi çeşitlere bölünür.

2. — Resim: Çeşitli boyalarla bir yüzey üzerine çizgiler çizme, boyama suretiyle yapılan güzel sanattır. Resim yapan sanatçıya «ressam» denir. Resim de, yapılış şekillerine göre, çeşitli kollara ayrılır. Yüzyıllar boyunca resim sanatı çeşitli etkiler altında kalarak birçok değişiklikler geçirmiştir (Bk. Resim).

3. — Heykel: Ya tabiatta var olan, ya da hayalde canlandırılan varlıkları, taş, çamur, tahta, maden gibi maddeler kullanarak üç boyutlu olarak yaratmaktır. Heykel yapanlara «heykelci» denir (Bk. Heykel).

4. — Mimarlık: İnsanların bediî zevklerini karşılıyacak şekilde binalar yapmak sanatıdır. Tarihî tapınaklar, camiler, saraylar yüzyıllar boyunca güzel sanat örnekleri olarak şehirleri süslemektedir (Bk. Mimarlık).

5. — Müzik: Sesleri melodi haline getirmek sanatıdır. Müzik eserleri de birçok sınıflara ayrılır. Müziğin tiyatro sanatiyle birleşmesinden opera doğmuştur. Opera ve operetlerde, müziğin yanı sıra, söz ve mimikler de yer alır (Bk. Müzik).

6. — Tiyatro: Bir hikâyenin sahnede oyuncular tarafından seyirciler önünde temsil edilmesidir. Bugün tiyatro eserleri radyolarda, televizyonlarda, sinemalarda da yer almaktadır. Tiyatro tekniği eskisine nazaran çok ilerlemiştir (Bk. Tiyatro).

7. — Dans: Müziğe uyularak yapılan ritmik hareketlerdir. Bütün yük vücutta toplanır. Melodileri vücudun çeşitli hareketler yaparak ifade etmesi gerekir. Dansın da çeşitleri vardır. Günümüzün modern dansları güzel sanatlar çerçevesine girmez (Bk. Danslar).

Yukarıda bahsettiğimiz Güzel Sanat çeşitlerinden başka fotoğraf ve sinemanın da güzel sanatlara dahil edilebileceğini ileri sürenler de vardır.

İstanbul'da Haliç'ten bir görünüş

Birbirlerinden Haber Almak İstiyen Canlıların Başvurduğu Usuller: HABERLEŞME

HABERLEŞME, canlı varlıklar arasında, duyguların, düşüncelerin birbirlerine duyurulması için kurulmuş düzendir. Bunun en mükemmel şeklini insanlar arasında görürüz.

Bütün canlı yaratıklar birbirlerinden haber almak isterler, bunu sağlamak için de bazı imkânlarından faydalanırlar. Haberleşmenin sadece insanlara has bir iş olduğunu sananlar, hayvanların hayatlarını gözden geçirince, yanıldıklarını anlarlar. En yalın yapılı, tek hücreli hayvanlarda bile haberleşmeye yarıyacak duygular vardır.

İnsanlar, yüzyıllar boyunca hareketler, sesler, resimler, kelimeler yolu ile birbirleriyle haberleşmişlerdir. Ilk insanların birtakım hareketlerle, işaretlerle birbirlerine haber verdikleri anlaşılıyor. İnsanlar, düşüncelerini, duygularını, başlarından geçenleri birbirlerine anlatmak ihtiyacını yaratıldıkları günden beri duymaya başlamışlardır. Bugün birçok icat ve keşifler sayesinde insanlar, dünyanın öbür ucunda olup bitenleri dakikası dakikasına öğrenmek imkânını elde etmişlerdir.

Haberleşme, sadece insanlara bilgi vermekle kalmaz, bir koruma, kurtarma işi de görür. Meselâ, denizin ortasında kazaya uğrıyan bir geminin kaptanı gemisindeki modern haberleşme araçları sayesinde durumunu bütün dünyaya bildirir, yardım ister. Evi yanmaya başlıyan bir kimse derhal itfaiyeye haber verir, yangın vaktinde önlenir.

Konuşmak, sayısız haberleşme çeşitlerinden biridir. Yolda rasladığınız bir arkadaşınızla, tanıdığınızla konuşur, ondan haber alırsınız, siz de ona merak ettiği bazı hususlar hakkında bilgi verirsiniz; böylece, karşılıklı haberleşme sağlanmış olur. Karşıdan el sallamak bile haberleşme sayılabilir. Tren düdüğü, trafik işaretleri de bir çeşit haberleşme vasıtasıdır.

İnsanlar için yiyecek, giyecek, taşıt kadar haberleşme de önemlidir. Hele toplu halde yaşıyabilmek için haberleşme birçok hallerde şart haline gelmiştir. Toplum hayatında görevlerimizi başkalariyle paylaştığımız, iş bölümü yaptığımız için, her dakika birbirimizden haber almak zorundayız. Modern usuller sayesinde haberleşme çok kolaylaşmış, hele elektriğin icadından sonra haberleşme şekilleri artmış, hızlanmıştır.

Yüzyıllar boyunca insanlar kolay haberleşme yollarını araştırırlarken, bir yandan da haberleşmeyi eğlence haline getirmeye çalışmışlardı. Şarkı söylemek, piyesler oynamak, şiir okumak, kahramanlık masalları anlatmak hep birer eğlence, aynı zamanda haberleşme yolu idi. Haberleşmeyi eğlence şekline sokmak bugün artık büyük endüstriler yaratmıştır: Radyo, televizyon, sinema, kitap, dergi yayınları gibi...

Tarih Boyunca Haberleşme

İlk insanlar, çeşitli tehlikelerden korunmak, yatacak yer bulmak, yiyecek sağlamak için birbirlerinden yardım görmek zorundaydılar. Bu da, sonradan, konuşmak ihtiyacını doğurdu. İlk insanların konuşmaları çok değişikti. Az sayıda kelimeleri bir araya getirerek dertlerini anlatmaya çalışıyorlardı. Başlangıçta bir fikri belirtebilmek için birçok sesleri bir araya getirmeyi denediler. Zamanla, belli şeyleri anlatabilmek için daima aynı sesleri kullanmanın gerekli olduğunu düşündüler. Böylece, tek tek kelimeler meydana geldi, bunlar sonradan cümlecikler halini aldı, çeşitli diller doğdu (Bk. Dil).

Zaman geçtikçe toplumlar kalabalıklaşıyor, ihtiyaçlar da ona göre artıyordu. Çiftçilik, sürücülük, balıkçılık yaparak geçimlerini sağlıyan insanlar, büyük topluluklar halinde birlikte çalışmayı uygun buluyorlardı. Zamanla çeşitli topluluklar arasında ticaret de başladı. Böylece, yeni haberleşme ihtiyaçları ortaya çıkınca, insanlar da daha kolay, daha çabuk haberleşmenin yollarını araştırmaya başladılar. Denizlerdeki gemilere yol göstermek için kıyılarda ateş yakmak âdet oldu. Köyler, kasabalar arasında gidip gelen haberciler türedi. Birbirine yakın köylerde geceleri ateşler yakılarak haberleşme sağlandı. Bir süre sonra sert zeminlere birtakım şekiller çizerek haberleşmeyi düşündüler. Habercinin eline verilen bu üzeri çizilmiş cisimler, bir nevi mektuptu. Fikirleri resimlerle belirtmek alfabenin icadına, yazıya yol açtı (Bk. Alfabe; Yazı).

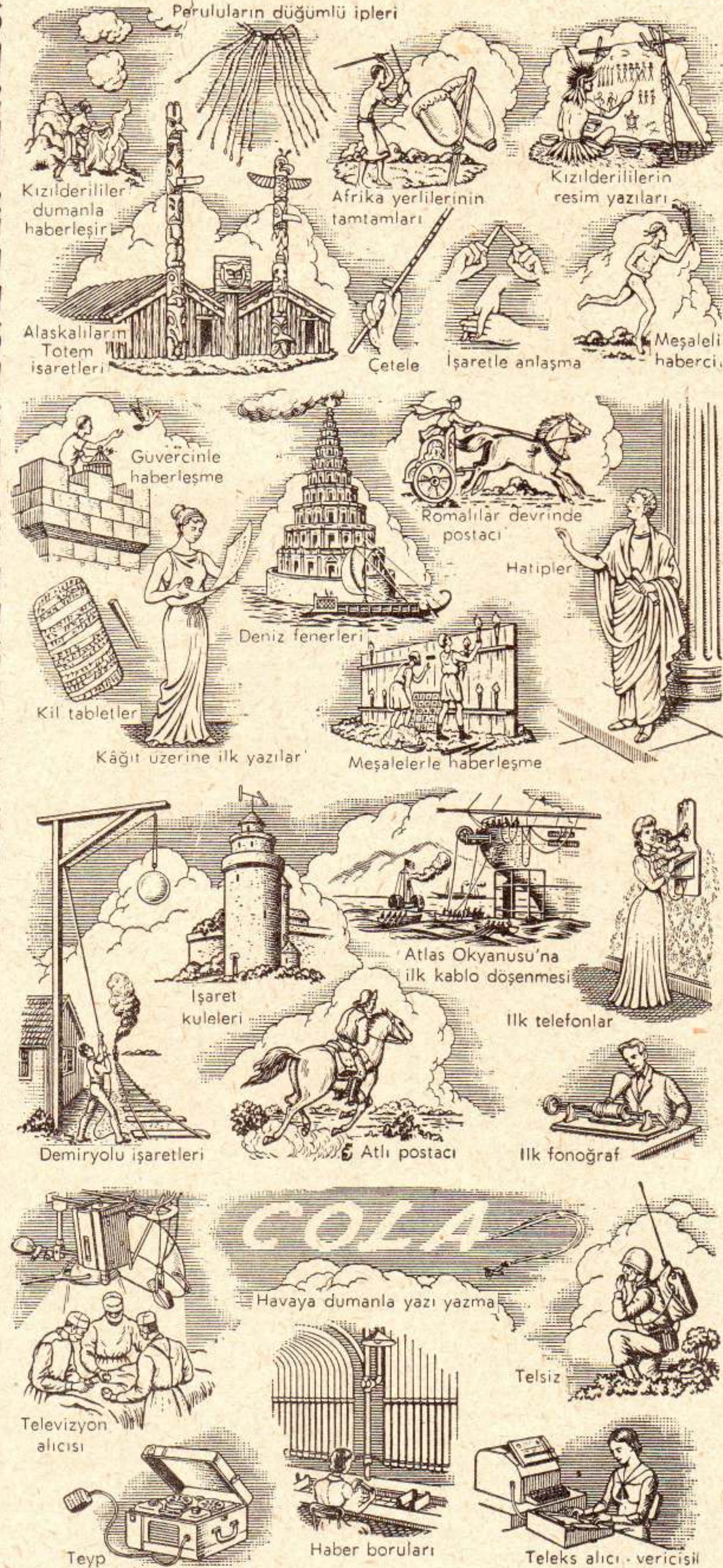
Yazının icadından sonra insanlar ellerine geçirdikleri her eşyanın üzerine yazı yazmayı denediler. En sonunda, Mısır'da «papirüs» denilen kâğıdın icadiyle önemli bir mesele daha çözülmüş oldu. Kâğıdın icadından sonra insanlar yazı yazmayı bir sanat haline getirdiler. Böylece edebiyat doğdu. Edebiyat yolundan haberleşme çeşitli milletlerin kültür durumları hakkında bilgi edinilmesini sağladı. İnsanlar bu yazılı vesikaları toplayıp saklamaya başladılar. Bu da kütüpaneciliğin temelini teşkil etti.

Baskı makinesinin icadı, haberleşmenin kolaylaşmasında çok önemli rol oynadı. XVIII. yüzyılda endüstri devri başlayınca, insanlar haberleşmede daha ziyade çeşitli makinelerden faydalanmaya başladılar. Buharla işliyen gemiler, telefon, telgraf, radyo, telsiz, sinema, televizyon haberleşmeyi basit bir hale getirdi.

Demokrasi ilkelerine göre haberleşme tamamen serbesttir. Mektuplar açılmaz, telgraflar okunmaz, telefon konuşmaları dinlenmez. Yalnız, devletlerin sırlarının başka devletlere ulaştırılmasını önlemek için, savaş zamanlarında haberleşmeye sansür konulur. Modern haberleşme, propagandanın da ilerlemesinde bir hayli rol oynamıştır. Çeşitli yayın yollarından, propaganda yapmak kolaylaşmış, böylece yeni bir meslek türemiştir (Bk. Propaganda).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Haber Alma, Propaganda ve Mukabil Mücadele Esasları (Asım Eren, 1942, 1943), Haber Köpeklerinin Yetiştirilmeleri ve Kullanılışları Hakkında Kılavuz (Suphi Öge, 1932).

HABEŞİSTAN

Doğu Afrika'da daha çok hayvancılıkla geçinen büyük bir meşrutî krallıktır.

HABEŞİSTAN, Doğu Afrika'da bir devlettir. Kuzeyde Kızıldeniz, batıda Sudan, güneyde Kenya, doğuda ve kuzeydoğuda Somali ve Fransız Somalisi ile sınırlıdır.

Yüzölçümü: 1.219.472 km²
Nüfusu: 18.000.000
Başkenti: Addis Ababa

Dağlık bir ülke olan Habeşistan'da Eritre'ye doğru yükseklik artar (Daşan Dağı 4.620 m.). Doğuda Somali'ye doğru arazi gittikçe alçalır, geniş ovalar başlar. Mavi Nil kaynağını kuzeyde Tana Gölünden alır.

Güneydeki en önemli akarsu, Hint Okyanusu'na dökülen Juba'dır. Ülkenin tipik bitki örtüsü bozkırlar, dağlarda alp bitkileri, orta ve kuzey bölgelerinde savanalar, park ormanlarıdır. Yağış güneye inildikçe çoğalır, yıllık ortalama bütün ülkede 50 sm.'yi bulur. Kış ısı ortalaması 25°, yazınki de 32° dir.

Nüfus yoğunluğu km²'ye 15 kişidir. Tana Gölü bölgesinde sıklaşır. Nüfus bakımından dünya devletleri arasında 28. olan Habeşistan'da hiçbir sayım yapılmamıştır; verilen rakamlar, kaba tahminlerden ibarettir. Büyük şehirler gelişememiştir. Başkent Addis Ababa, 578.000 nüfus'la en büyük şehirdir (Bk. Addis Ababa). İkinci ve sonuncu büyük şehir, 282.000 nüfuslu Asmara'dır, Eritre eyaletinin merkezidir. Eritre'nin limanları Massaua (nü. 41.000) ve Assab'dır (nü. 24.000). Dire Dava (60.000), bir Müslüman Somali şehri olan Harar (36.000), kuzeydoğuda, Gondar (34.000), Tana Gölü havzasındadır. Bunlardan başka nüfusu 20.000'i geçen ancak 5 şehir daha vardır.

Habeşistan'da yaşıyanlar

Devletin resmî adı «Yaityopya Nigusa Nagast Manguist»tir. 13 eyalete, her eyalet de 6 vilâyete ayrılmıştır. Eritre 1952-1960 arasında Habeşistan'la birleşik bir devlet teşkil ediyordu, sonra 13. eyalet oldu. (119.422 km², 2 milyon nüfus). Ülkede Habeş (Tigrî) ve Amhara dilleri resmî dillerdir. Önceleri İtalyanca, şimdi İngilizce ülkede kullanılan ikinci dildir.

Habeşistan'da birçok ırk, dil ve din görülür. Başlıca ırklar ve sayıları şunlardır: Habeşler (Tigriler) 6, 7 milyon, Amharalar 4, 7 milyon, Gallalar (Boranlar'la Arusiler) 2,7 milyon, Eritreliler 1,3 milyon, güneydoğu Sudanlı Bantu topluluğundan Zenciler 1,3 milyon, Somalililer 0,6 milyon, Danâkiller 0,6 milyon. Bunlardan Habeşler'le Amharalar Samî, geri kalanlardan, Zenciler bir yana, ötekiler Hamî ırkındandır. Somalililer tamamen Müslüman'dır, ötekiler arasında da Müslümanlar büyük bir azınlık durumundadır. Nüfusun % 41'i Müslüman, % 41'i Ya-

Habeşistan köylüsü bugün modern tarım aletleriyle çalışmakta, gerek kıyafet, gerek yaşayış bakımından modernleşmektedir.

kubî Ortodoks, % 14'ü Putperest % 3'ü Katolik, % 1'i de Protestan'dır. Ayrıca Tana'da 6.000 Yahudi, Eritre'de 18.000 İtalyan vardır. Yalnız Eritre'deyse Müslüman nüfus % 65'i bulur; gerisi Hıristiyan'dır.

Nüfusun büyük bir çoğunluğu okuma-yazma bilmez. Ülkede üniversite yoktur.

Ekonomi. — Habeşistan'ın başlıca ürünleri kahve, pamuk, orman ürünleri, darı, arpa, buğday, zeytin, meyva, şeker kamışı, üzümdür. En çok hayvancılıkla geçinilir; 19 milyon koyun vardır (1958'de dünya devletleri arasında 13'üncü). Yıllık ithalât-ihracat toplamı 1959'da 137 milyon dolardı (dünya devletleri içinde 69'uncu).

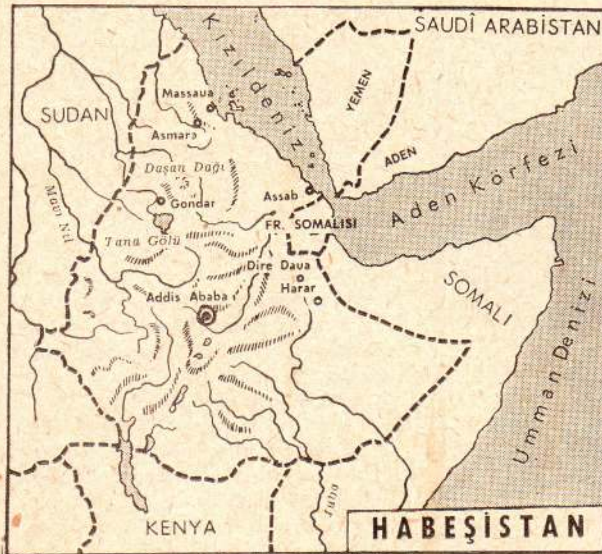
Ülkede 1.100 km. demiryolu vardır (dünyada 80'inci). Eritre'deki kısa hatlar dışında tek hat, Addis Ababa'yı Cibuti'de denize bağlıyan demiryoludur. Karayolları 70.000 km. dir. İtalyanlar zamanında yapılmıştır. 14.000 motorlu taşıt vardır (dünyada 77 nci). 1952'de yalnız 3 sinema salonu bulunuyordu; fakat açıkhava sinemaları çoktur. Habeşistan'ın Ticaret filosu ve donanması yoktur.

Tarihte Habeşistan

İlkçağ'da Mısır Firavunları'na bağlı olan Habeşistan halkı, Hıristiyanlığın ilk çağlarında bu dinî kabul ettiler. Ortodoks-Yakubî mezhebine girdiler. VII. yüzyıldan başlıyarak Habeş ülkesinde İslâm dini de yayıldı. Peygamber, Mekke'de pek baskı gören birtakım Müslümanlar'a, Habeşistan'a göçmek iznini vermişti. Zamanla ilerliyen Müslümanlar, bazan ülkeyi siyasi olarak da yönettiler. Bu iki dinin yanında Putperestler de bugüne kadar — gittikçe azalmakla beraber — devam etmiştir.

Yavuz ve Kanunî zamanlarında (1512-1566) Osmanlı Türkleri, ülkenin içlerine kadar girdiler. Özdemir Paşa, uzun bir süre bu bölgede kalarak, Kanunî'nin Yemen ve Habeş işleri müşaviri oldu. «Habeş Eyaleti» denen ve 1557'de kurulan beylerbeyliğin (umumî valiliğin) başına getirildi ki, bu eyalet, bugünkü Eritre'nin bütünü ile Somali şeridini kaplıyordu. Kudretli beylerbeyleri devrinde Türk nüfuzu, Habeşistan'ın en önemli bölümlerine kadar da uzanabiliyordu. Büyük Türk komutanı Özdemir Paşa, 1560'da Habeşistan'da öldü, Massaua'da oğlu tarafından yaptırılan türbeye gömüldü. Yerine oğlu Özdemiroğlu Osman Paşa atandı ki, bu zat sonradan Kafkasya fatihi ve sadrâzam olarak büyük ün almıştı. (Bk. Özdemiroğlu Osman Paşa). 1520'den beri Türk topçu kuvvetlerinin desteklediği Habeşistan'ın Müslüman hükümdarları, Hıristiyanlar'a karşı savaştılar. Bir ara merkezi Harar olan büyük Müslüman Somali Kırallığı da İstanbul'a bağlı oldu.

Eritre, 1885'e kadar, merkezi Massaua olmak üzere, Türkiye'ye bağlı kaldı. Bu tarihte ülke İtalya'ya geçti. Kendilerine «Kırallar Kıralı» sanını veren Hıristiyan Habeş hükümdarları, XIX. yüzyılın ikinci yarısında «Kıral» unvanını takınan, çoğu aynı hanedandan olan derebeylerinin nüfuzunu kıra bildiler.

1894'te başkent Addis Ababa'ya alındı. 1896 İtalyan istilâsını uzaklaştırmayı başaran Habeşler 1935'tekine karşıkoyamadılar. 18 modern İtalyan tümeni ve hava kuvvetleri, ilkel Habeş ordusunun pek uzun süren karşıkoymasını çok zorlukla kırarak, ülkeyi aldılar. İtalyan Kıralı «Habeşistan İmparatoru» sanını da takındı. 1941'de İngilizler ülkeden İtalyanlar'ı çıkardılar, 1947'de İtalyan sömürgesi Eritre de önce bir devlet, 1960'ta da bir eyalet olarak, Habeşistan'a bağlandı.

Bugün Habeşistan, meşrutî bir kırallıktır. Şimdiki hükümdar Haile Selasiye 1891'de doğmuştur, İtalyan istilâsı istisna edilirse 1930'dan beri tahttadır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

İngiltere - İtalya ve Habeş Harbi (K. Karabekir, 1935); 1935-1936 İtalya-Habeş Harbi (K. Perk, 1940); Habeşistan'da bir Türk Avcısı (S. Münir Yurdatap, 1944).

HABİL'LE KABİL

Âdem'le Havva'nın iki oğludur. Habil'i sonradan ağabeyisi Kabil öldürmüştür. Kuran'da bu olaydan bahsedildiği halde iki kardeşin adları geçmez.

Kuran ve Tevrat tefsircileri cinayet sebebini kadın meselesi olarak gösterirler. Bu tefsirlere göre Havva her doğumunda biri erkek, biri kız olmak üzere ikiz doğururdu. Hz. Âdem her erkek kardeşin, öbür erkek kardeşle birlikte doğan kızla evlenmesini emretmişti. Kabil daha güzel olan kendi ikiz kardeşini almak istedi. Sonunda bir kurban adadılar. Habil'in kurbanı besili bir koyun, Kabil'inki de bir takım tarla ürünleriydi. Kabil'in kurbanı kabul edilmedi. O da buna kızarak 20 yaşındaki kardeşini öldürdü.

Habil yeryüzünde ölen ilk insandı. Kabil'in bir müddet cesedi ne yapacağını bilemediği, bir torbaya koyarak bir yıl sırtında dolaştırdığı söylenir. Sonra, iki karganın kavgasını görmüş, birinin öbürünü öldürdükten sonra gömdüğünü görünce, kendisi de cesedi gömmüştür.

HABSBURGLAR

Ünlü Alman hanedanıdır. Fransız Capet hanedanından sonra Avrupa tarihinin en büyük hanedanı, bütün tarihin de ünlü hanedanlarından biridir.

Hanedanın atası Alsace Dukası I. Etchichon'dur (ölümü: 690?). Bunun 3 oğlunun küçüğü Altdorf Kontu da, pek kuvvetli bir ihtimale göre, Hohenzollern yani son Alman imparatorluk hanedanının atasıdır (Bk. Hohenzollern). I. Etchichon'un büyük oğlu I. Albrecht'in 2 oğlu vardı: III. Evrard (Alsace Kontu), I. Zengin Gontran (Brisgau Kontu). Birincisi Lorraine hanedanının atasıdır. İkincisinin 8. kuşaktan torunu IV. Rudolf (ölümü: 1348) Baden hanedanının atasıdır. I. Gontran'ın 12. kuşaktan ve başka bir daldan torunu I. Leopold (ölümü: 1136), Habsburglar'ın ana kolunun yani Avusturya kolunun atası olmuştur.

1. — Lorraine Hanedanı: Alsace Kontu III. Evrard'ın torununun oğlu III. Gerhart 1048'den 1070'e kadar Lorraine Dukası oldu. 1737'ye kadar bu hanedandan 22 duka geçti. Bu tarihe kadar birkaç kere de saltanat fasılası olmuştur. Bu hanedana mensup hükümdarlar Lorraine Dukası, Guise Dukası, Bar Dukası, Alsace Dukası, Aumale Dukası, Vaudemont Kontu gibi birçok unvanlarla, çoğu Fransız olan çeşitli ülkelere hükmetmişlerdir.

Hanedan zamanla Fransızlaştı. İlk duka

III. Gerhart'ın 20. kuşaktan torunu François-Etienne, 1737'de Toskana Büyük-Dukası olmak için Lorraine dukalığını bıraktı, bu ülke Fransa'ya geçti. François (Almanca: Franz), 1736'da Maria-Theresa ile evlenerek Almanya İmparatoru oldu, böylece hanedanın her iki dalı yüzyıllarca sonra birleşti.

2. — Baden Hanedanı: IV. Rudolf, Baden «margravı» (markisi) iken 1348'de öldü. 6. kuşaktan torunu I. Kristofer'in (ölümü: 1527) 2 oğlundan Baden-Baden ve Baden-Durlach kolları ayrıldı. İkinci koldan I. Kristofer'in 6. kuşaktan torunu I. Ludwig, 19 ağustos 1691'de Salankamen Meydan Savaşı'nda Türk ordusunu yenen Bağlaşıklar ordusunun başkomutanıydı. Baden-Baden kolu, I. Kristofer'in 8. kuşaktan torunu August-Georg'un 1771'de ölümü ile söndü.

Hanedanın bugünkü başı Prens Berthold-Friedrich'dir (doğumu: 1906). Yunanistan prensesi Theodora (doğumu: 1906) ile 1931'de evlendi. 1 kızı ile 2 oğlu vardır. Babası veliaht — büyük — duka ve Almanya İmparatorluğunun son başbakanı Prens Max, İngiltere Prensesi Mary-Louisa (doğumu: 1879) ile 1900'de evlendiği için oğlu bugün İngiltere tahtının da vârisleri arasındadır.

3. — Avusturya Hanedanı: I. Leopold Avusturya'ya önce «margrav» (marki), sonra da duka unvaniyle hükümdar oldu, 1136' da 41 yıllık bir saltanattan sonra 1136'da öldü. 1194'te İngiltere kıralı Arslan-Yürekli Richard'ı Haçlı Seferi'nden dönüşte esir almakla ünlüdür.

Bu hanedandan Rudolf (saltanatı: 1358-1365) ilk defa Avusturya Arşidukası (büyük dukası) unvanını aldı.

15. Habsburg imparatoru VI. Karl'in ölümü ile hanedanın Avusturya kolu erkek üye bakımından söndü. VI. Karl, tek kızı Maria-Theresa'yı hükümdar tanıtmak için bütün Avrupa ile savaşı göze aldı. Çok çetin savaşmalardan sonra Maria-Theresa Avusturya hükümdarı olarak tanındı. Fakat Almanya hükümdarı olmasına imkân yoktu. İmparatorun erkek olması şarttı. Maria-Theresa, aynı hanedanın yüzlerce yıl önce ayrılmış diğer bir kolundan Lorraine Dukası François (Franz) ile 1736'da evlendi. Kocası «Almanya İmparatoru» oldu. 1765'te ölünce büyük oğulları II. Josef imparator ilân edildi. Fakat Avusturya'yı teşkil eden pek geniş ülkelere 1740'tan 1780'e kadar Maria-Theresa büyük bir kabiliyetle hükmetti. Bundan sonra hanedana «Habsburg-Lothringen» adı verildi.

Habsburg-Lothringen hanedanının Toskana' da (merkezi Floransa) büyükduka olarak, İtalya'nın başka yerlerinde de duka olarak XIX. yüzyılda hüküm süren çeşitli kolları vardır.

1918'de Avusturya İmparatorluğu 675.609 km² olup nüfusu 56.000.000'du. Bugünkü Avusturya'yı, Slovakya hariç Çekoslovakya'yı, Lehistan'a ait Silezya ve Galiçya'yı, İtalya'ya ait Triyeste'yi, Yugoslavya'ya ait Slovenya'yı, Rusya'ya ait Podolya ve Bukovina'yı ihtiva eden Avusturya İmparatorluğu ile Macaristan'ı, Romanya'ya ait Transilvanya'yı ve Banat'ı, Yugoslavya'ya ait Hırvatistan'ı, Slovenya'yı, Çekoslovakya'ya ait Slovakya'yı içine alan Macaristan Kırallığı'ndan ve Bosna-Hersek'ten ibaretti. Bugün bu ülkelerde 70 milyon kadar nüfus vardır. Macaristan, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra komünistlerin idaresi altına girinceye kadar da resmen «kırallık» tı. Arşidük Otto'yu kıral ilân etmek için fırsat bekleniyor, devlete kıral naibi sıfatiyle Amiral Horty başkanlık ediyordu (1920-1944). Son veliaht-arşidük Otto, bugün hanedanın başıdır.

Gerek Avusturya koluna, gerek diğer kollara mensup olan Habsburg prensleri «arşidük», prensesleri de «arşidüşes» unvanını taşırlar. Bu unvanlar, sadece bu hanedana mahsustur.

4. — İspanya Habsburgları: Charles-Quint, «V. Karl» unvaniyle Almanya imparatoru olmadan önce, annesi İspanya Kıraliçesi (saltanatı: 1504-1516) I. Juanna'nın (1479-1555) yerine «I. Carlos» unvaniyle İspanya Kıralı, «IV. Carlo» unvaniyle de Napoli ve Sicilya kıralı oldu. İspanya Habsburgları'ndan babadan oğula geçmek üzere 1700'e kadar 184 yıl içinde 5 kıral geçmiştir: I. Carlos (s. 1516-1556), II. Felipe (s. 1556-1598), III. Felipe (s. 1598-1621), IV. Felipe (1621-1665) ve II. Carlos (1665-1700). 1700'de Habsburglar'ın bu kolu söndü, Fransız Capet-Burbon hanedanı İspanya tahtına yerleşti. Bu hükümdarlar 25 ağustos 1580'den 15 aralık 1640'a kadar 60 yıldan az fazla bir müddet zarfında aynı zamanda Portekiz kıralı idiler. İspanya ile Portekiz o zamanlar hemen bütün Amerika' ya sahipti, Amerika dışında da birçok sömürgeleri vardı. Almanya'da da aynı hanedanın başka bir kolunun hükümran olduğu düşünülürse, Habsburglar'ın XVI ve XVII. yüzyıllardaki haşmeti hakkında bir fikir edinilebilir. İspanya kırallarının hepsi aynı zamanda Napoli kıralı ve Sicilya kıralı olarak Güney İtalya'ya hükmetmişlerdir. Zaman zaman bütün İtalya'nın Habsburglar'ın eline geçtiği de olmuştur.

Habsburglar'ın Fransa'yı da yıkarak Avrupa'nın zaten pek lehlerinde olan muvazenesini büsbütün bozmalarına, o zamanlar yeryüzünün en büyük ve kudretli devleti Türkiye bütün enerjisiyle engel oldu. Yoksa, tarihin akışı değişir, hattâ protestan mezhebinin yaşaması imkânsızlaşırdı.

HAC

İslâm dininin beş rüknünden biridir, yılın belli zamanında toplu olarak törenle Mekke'deki Kâbe'yi ziyaret etmekten ibarettir. Haccı eda etmiş olanlar, adlarının başına «hacı» sanını getirirler.

Hacca gidecek olan Müslüman'ın hali vakti yerinde olması, seyahatine engel bir durumu bulunmaması gerektir. Hacdan maksat, bütün İslâm dünyasından gelen çeşitli kavimleri, yılda bir kere olsun, kardeşlik ve birlik havası içinde yaşatmaktır. Çoğunlukla hac töreninden sonra Medine'ye gidilip bir de Hz. Peygamber'in kabri ziyaret edilmek âdettir. Hac günü, Kurban Bayramı'na rastlıyan 10 zilhiccedir. Daha önceki iki günde de birtakım törenler varsa da asıl tören o gün olur.

Haccın İslâm dininden öncelere uzanan bir tarihi vardır. Peygamber, ıslah ederek, bu müesseseyi yaşatmıştır. Osmanlı İmparatorluğu devrinde hacca çok önem verilir, bu işin başına «emirü'l-hac» denen yüksek memur getirilirdi. Her yıl Kâbe'ye aynı zamanda halife olan Türkiye İmparatoru tarafından yeni örtü gönderilmesi de çok önemliydi; bu münasebetle yapılan törene «sürre alayı» denirdi. Hacıların 100.000'i aştığı yıllar olurdu.

Hac günü 7 yılda bir kere cumaya raslar ki, buna «haccu'l-ekber» (en büyük hac) denir. Daha mübarek sayılan böyle hac yıllarında hacı olacakların sayısı çok artar.

HACAMAT

Bazı hastalıkların tedavisi için, deri üstünde bir yere kanı çekip toplamak, veya deriyi çizip biraz kan çıkarmak gerekir. Bu işe hekimlikte «hacamat yapmak» denir.

Kan çıkarılıp çıkarılmadığına göre «kuru hacamat», «kanlı hacamat» diye iki türlü hacamat vardır. Her ikisi de «vantus» veya «hacamat şişesi» denilen şişelerle yapılır.

Hacamat şişeleri, çok defa, kalınca bir camdan yapılmış, ağızları dar, dipleri yuvarlak, ufak şişelerdir. Bazılarının dibinde havayı çekmek için bir lâstik armut, bazılarında da bir musluk vardır. Birtakımlarının dibi, sadece, yuvarlak ve kapalıdır. En çok kullanılanlar bu son şekilde olanlardır. Hacamat şişelerinin camdan yapılanlardan başka, kauçuktan yapılmış olanları da vardır. Bunlar bulunmazsa, kolay kırılmıyacak olan ufak bardak ve fincanlar da bu işi görebilir.

Kuru Hacamat

Akciğerlere kan hücumu, bronşit, böbreğin, kalbin dış zarının iltihaplanması gibi hastalıklarda bu yerlerdeki deri üstüne yapılır. Kuru hacamat yapmanın usulü gayet basittir:

Şişeler temiz olarak hazırlanır. Ufak bir çubuğun ucuna biraz pamuk sarılır, pamuk alkolle ıslatılır. Hastanın, meselâ sırtına kuru hacamat yapılacaksa, biraz öne doğru eğik, ya oturtularak, ya da yan yatırarak sırtı açılır. Ucunda alkollü pamuk bulunan çubuk bir elde, şişe de öteki elde tutulur. Alkollü pamuk bir kibritle, veya bir mumun aleviyle tutuşturulur. Çubuğun ucu boş hacamat şişesinin içine sokularak, şişeyi ısıtmadan, alev bunun içinde gezdirilir. Böylece, şişenin içindeki havanın bir kısmı dışarıya çıkarılmış olur.

İşte tam bu sırada, çabucak, şişenin ağzı hastanın derisi üzerine kapatılır. Havası boşalmış olan şişe, derinin o kısmını, âdeta emer gibi çekerek oraya yapışır. Hiç vakit geçirmeden öteki şişeler de, hep aynı usulle, birer birer, derinin istenilen yerlerine kapatılır. Her şişenin altında kalan deri parçasına kan hücum ederek orası önce kızarır, sonra morarır.

Kapatılan şişeler iki, üç dakika, deri üstünde bırakıldıktan sonra dibinden tutulup eğrilemesine çekilerek teker teker yerlerinden kaldırılır. Vantuz yapılan yerlerin üzerine bir az tentürdiyot sürmek, bir fanilâ parçası, havlu kapatmak iyidir. Bu usulle hacamat yapılan yerlerdeki kan, derinlerdeki

organlardan, deri üzerine çekilerek, iç organları kan hücumundan, az çok, kurtarmış olur.

Kanlı Hacamat

Bu iş için gene hacamat şişeleri, ucunda alkole batırılmış pamuk bulunan bir çubuk, tentürdiyot, biraz temiz pamuk, bir de «hacamat zembereği» denilen bir alet ister.

«Hacamat zembereği» ufacık bir kutudur. İçinde, iki sıra, ufak keskin bıçaklar vardır. Bu bıçaklar bir yayla hareket eder, istenildiği zaman bir düğmeye basmakla kutunun alt yüzündeki delikler içinden dışarıya çıkıp gene içeriye kaçarlar, tutuldukları yere çarpıp, çabucak geriye dönebilirler. Bu alet yoksa ufak bir tıraş bıçağı, keskin bir ustura da bu işi görebilir. Hacamat yapılmadan önce bütün bu aletler biraz su içinde kaynatılarak temizlenmelidir.

Kanlı hacamat, meselâ hastanın sırtına yapılacaksa, önce temiz bir pamukla, deriye biraz tentürdiyot sürülür, sonra kuru hacamatta olduğu gibi şişeler çekilerek, kızaran, moraran yerler hacamat zembereği, veya ustura ile, çabucak çizilir, buralardan kan akmağa başlar. Akan kan pamukla silinerek açılan çizgiler üzerine yeniden vantuz şişeleri kapatılır, şişelerin vurulan yeri emmesi sayesinde, kan, yavaş yavaş bunların içine dolar.

İstenildiği kadar kan alındıktan sonra şişeler, birer birer, yerlerinden kaldırılarak yaralar temizlenir, üzerleri mikropsuz temiz gaz bezleriyle kapatılır. Kanlı hacamat sırasında açılan yaralar iyi olduktan sonra deri üzerinde, beyazımtırak çizgiler halinde, yerleri kalır.

Kanlı hacamat, akciğerlere kan hücumu, zatürree, soluk borularının ağır iltihapları, ağrılar, kalbin dış zarının iltihaplanması, böbrek iltihabı... gibi vakalarda, tedavi vasıtası olarak kullanıldığı gibi, bilhassa bu hastalıklar şişman ve kanlı insanlarda olduğu zaman yapılırsa, büyük faydası vardır. Zayıf ve kansız insanlara kanlı hacamat yapmak doğru değildir.

Bugünün ilerlemiş hekimliğinde çok tesirli yeni ilâçlar, modern kan alma usulleri olduğundan, artık hacamatın büyük bir değeri kalmamıştır.

HACCÂC (661-714)
Ünlü bir Arap devlet adamıdır. Hicaz'da Tâif'te doğdu. 692'de, Hicaz'ı yeniden Emevîler'in egemenliği altına sokarak genç yaşında büyük bir komutan ünü kazandı. 694'te Arabistan genel valiliğinden alınarak Irak genel valiliğine atandı; bir müddet sonra İran eyaletleri de uhdesine verildi. Emevîler'in yerleşme devrindeki geniş isyan ve ihtilâlleri büyük başarıyla bastırdı. Gönderdiği komutanlar, İndüs nehrine kadar imparatorluğu genişlettiler.

Büyük bir devlet adamı ve komutan olan Haccâc, İslâm imparatorluğunun Emevî hanedanının idaresi altında birleşmesi yolunda emsalsiz hizmette bulunmuş, bunun için çok kan dökmüştür. Bundan dolayı halk arasında «Haccâc-ı Zâlim» diye anılır. Hitabeti de pek ünlüdür.

En Büyük Türk Bestecilerinden: HACI ÂRİF BEY

Hacı Ârif Bey

HACI ÂRİF BEY (1831 - 1885) büyük bir Türk bestecisidir. Şarkı bestekârlarının en büyüğü, Türk müziğinde yeni klâsik okulun kurucusudur.

İstanbul'da, Eyüp'te doğdu. Eyüp mahkemesi kâtibi Ebubekir Efendi'nin oğludur. Daha ilkokuldayken sesinin güzelliğiyle Eyüp'te ün kazandı. Kendisinden 6 yaş büyük olan Eyüplü büyük bestekâr Zekâi Dede'den biraz müzik öğrendi. Sonra Eyyubî Mehmet Bey'in derslerine devam ederek ilerledi. Mehmet Bey'in aracılığı ile Mızıka-yı Hümayun'a girdi, Sultan Mecit'in takdirini kazandı. Sarayda Haşim Bey'den müzik öğrenmeye devam etti. En girift besteleri bir dinleyişte hatasız tekrarlaması ile dikkati çekti. Terbiye, nezaket ve kibarlığı ile sevgi topladı; Abdülmecit'e mabeyinci oldu.

Arif Bey henüz 20 yaşına varmadan binden fazla müzik parçasını ezberlemişti. Harem-i Hümayun'daki cariyelere müzik hocası oldu. Olağanüstü güzelliğinden dolayı padişaha zevce olması beklenen 15 yaşlarında Çeşmidilber adındaki Çerkes kızı ile kalbî bir ilgi kurması büyük dedikodu konusu oldu. Dedikodulara dayanamıyan padişah, daha o yaşta Ârif Bey'i 60 altın aylıkla emekliye sevketmek zorunda kaldı. Çeşmidilber de, hükümdar tarafından çeyiz verilmek suretiyle, Ârif Bey'e nikâhlandı. Birkaç yıl sonra Abdülmecit, bestekârı affetti. Ârif Bey, Taşlık'taki konağından gene Saray-ı Hümayun'a geldi. Mabeyincilik ve Harem müzik öğretmenliği ödevlerini yeniden aldı.

Yeni Bir Macera

Ârif Bey bu sıralarda geçinemediği Çeşmidilber'den ayrılmış bulunuyordu. Bu kere öğrencisi olan cariyelerden Zülfinigâr adındaki Çerkez kızına tutuldu. Geçen defaki macera gibi büyük dedikoduya konu olacağını sezen Abdülmecit, Ârif Bey'in derhal bu kızla evlenmesini istedi. Zülfinigâr bir müddet sonra veremden öldü.

Abdülâziz'in tahta çıkması üzerine, ikinci evliliği dolayısiyle Saray'dan uzaklaştırılan Ârif Bey, pek sevdiği Saray'a tekrar alındı. Saray'daki yeni ödevi Harem müzik öğretmenliği ve Saray fasıl heyeti başhanendeliğiydi. Bu sıralarda bestekâr olarak ünü Türkiye sınırlarını aşmıştı. Bazan irticalen günde birkaç şarkı bestelediği oluyordu. Bu kere de Ârif Bey, Pertevniyal Valide-Sultan'ın nedimelerinden Nigârnik adındaki Çerkez kızı ile alâka kurdu. Valide-Sultan, yüklü çeyiz vererek kızı, çok takdir ettiği bestekârla evlendirdi.

Şöhretin Verdiği Gurur

Bütün bu görülmemiş teveccühlerden gururlanan bestecinin nazı son zamanlarda çekilmez hale gelmiş, en yüksek devlet adamlarına istiğna göstermeye başlamıştı. Bunun üzerine, ayda 40 altında Saray'dan çıkarıldı. Taşlık'taki konağından Zincirlikuyu'daki çiftliğine nakletti. Bir ara Şûray-ı Devlet'e atandıysa da memurluk yapamadı, çekildi. 1871'de Saray'dan ayrılan Ârif Bey, 5 yıl sonra yeniden Saray'a alındı.

II. Abdülhamit tahta çıkınca, besteciliğinin en yüksek noktasında bulunan sanatçıyı öğretmen olarak Mızıkay-ı Hümayun'a aldı. Yeni padişah Ârif Bey'in elinde büyümüştü. Onun için, II. Abdülhamit'in amcası olan Abdülâziz'e yaptığı şımarıklıkların daha büyüğünü ona karşı da göstermeye başladı. Padişah bir keresinde «lâlam» dediği Ârif Bey'i Saray'ın bir odasında 50 gün hapsetmek zorunda kaldı.

Ârif Bey, Perestû Valide-Sultan tarafından da çok korundu. Son zamanlarda Saray'a seyrek uğramaya başlamıştı. 54 yaşındayken 28 haziran 1885'te Saray'daki odasında kalb durmasından öldü. Beşiktaş'ta Yahya Efendi Dergâhı'na gömüldü. 3 kızından başka ilk karısından bir de oğlu olmuştur. Oğlu Cemil Bey Viyolonselist olarak Mızıkay-ı Hümayun Batı müziği bölümünde çalışmıştır.

Ârif Bey, son derece yakışıklı bir adamdı; pek zeki ve nükteciydi. Karşılaştığı herkesin sevgisini kazanmayı bilmişti. Ses sanatçısı olarak XIX. yüzyılın en parlak siması oldu. Müzik bilgisi bakımından öğretmenlerinin derecesine çıkamadı. Hiçbir sazı çalmayı da öğrenmedi. «Mecmua-i Ârif» adındaki 600 sayfalık güfte dergisi 1873'te İstanbul'da basılmıştır.

Kürdili Hicazkâr makamını Ârif Bey bulmuştur. Bu makamdan 70 şarkı bestelemiştir. Müsemmen usûlünü de o bulmuştur. Öğrencilerinin en ünlüsü, kendisinden sonra en büyük şarkı bestecisi olan Şevki Bey'dir (Bk. Şevki Bey).

Ârif Bey, Dede Efendi ile H. S. Arel arasında geçen Türk bestecilerinin en büyüğüdür. Yeni klâsik Türk müziği okulunun, şarkı tarzının gerçek kurucusudur. (Bk. Müzik: Türk Müziği). Bin küsur şarkı ile bir hayli dinî eser bestelemiştir. Bugün besteleriyle elimizde olanları ancak 335 parçadan ibarettir. Bunun 325'i şarkıdır. 8'i dinî eser, 1'i beste, 1'i de semaidir.

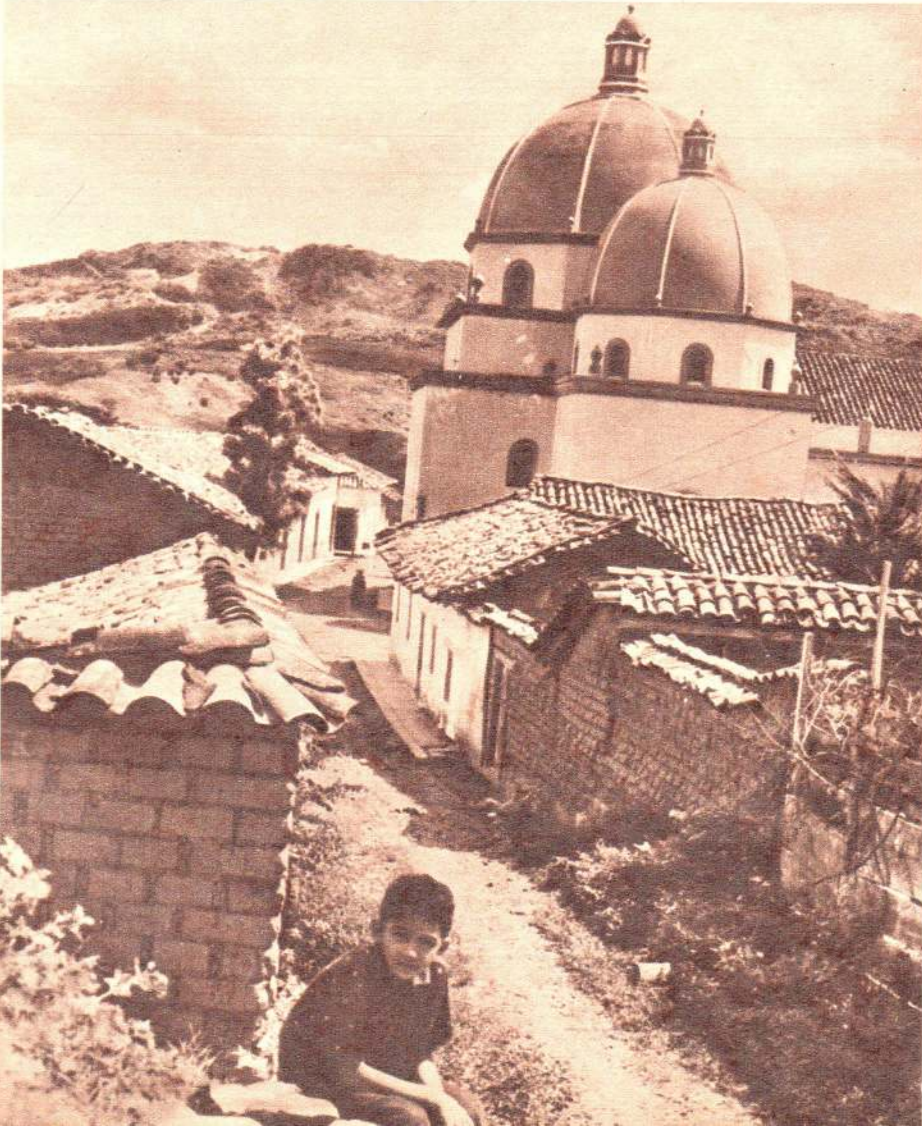
Ârif Bey, tek başına şarkı şeklini Türk müziğinin en önemli kolu haline getirdi. Şarkıları teknik bakımdan çok düzgündür; ifade, eda bakımlarından olağanüstü güzel, kibar bir üslûbu vardır. Eserlerinin büyük bölümü, parlak bir müzik dehasına örnek gösterilecek derecededir. Kendisinden sonra gelen besteciler arasında Ârif Bey'in etkisinde kalmamış olanlar pek azdır.

Bibliyografya. — Bu konudaki başlıca eser:

Ünlü Türk Bestekârları (B. S. Ediboğlu, 1962, sayfa 117-126).

HONG-HONG

Kızıl Çin'deki Hong-Kong limanı, yakındaki adalarla birlikte, bir İngiliz kolonisidir. II. Dünya Savaşı'nda Japonlar'ın eline geçmiş, 1945'te kurtarılmıştır. Resim bir A. B. D. savaş gemisinin limanı ziyareti sırasında çekilmiştir.

HONDURAS

Küçük bir Orta Amerika cumhuriyeti olan Honduras'ın toprakları dağlarla kaplıdır. Resim başkent Tegucigalpa yolunda bir köyü gösteriyor. Başkentin birçok kesimleri de bu köyden farksızdır.

HOTANTOLAR

Hotlantolar Afrika'daki Zenci topluluklarının en önemlilerindendir. Resimde pipo içen Hotlantoları görüyoruz.

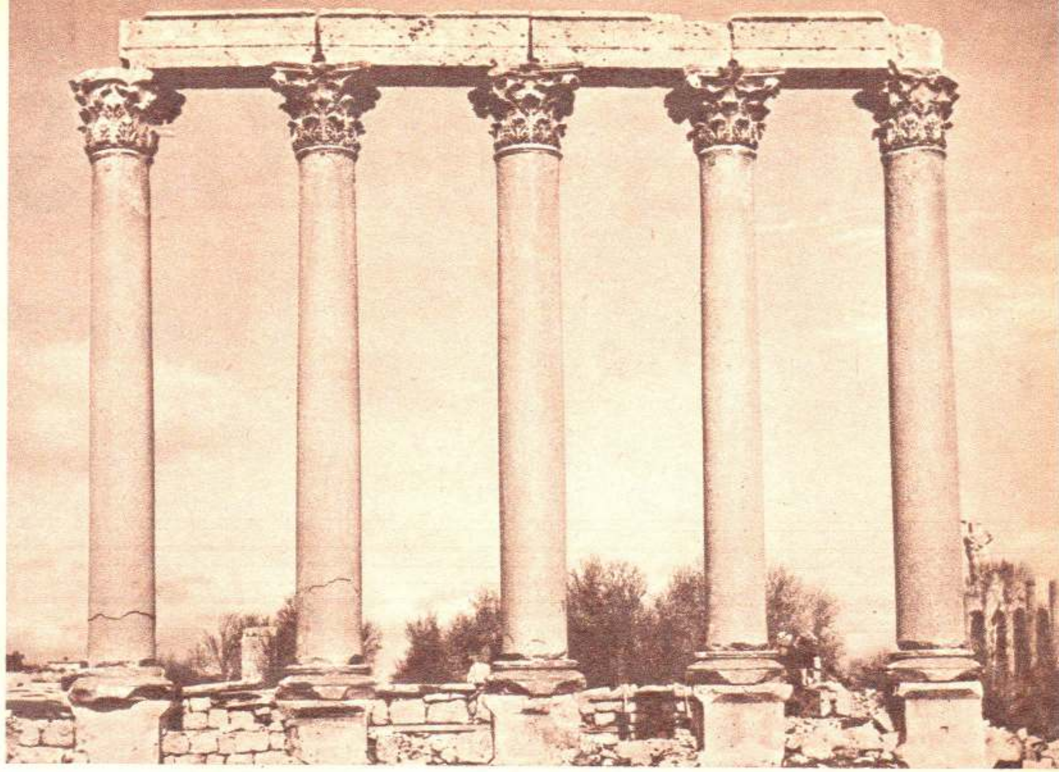
Yukarıdaki genç kız bir Hotanto'dur, Avrupalı gibi giyinmiştir. Aşağıda genç bir Hotanto erkeği görülüyor.

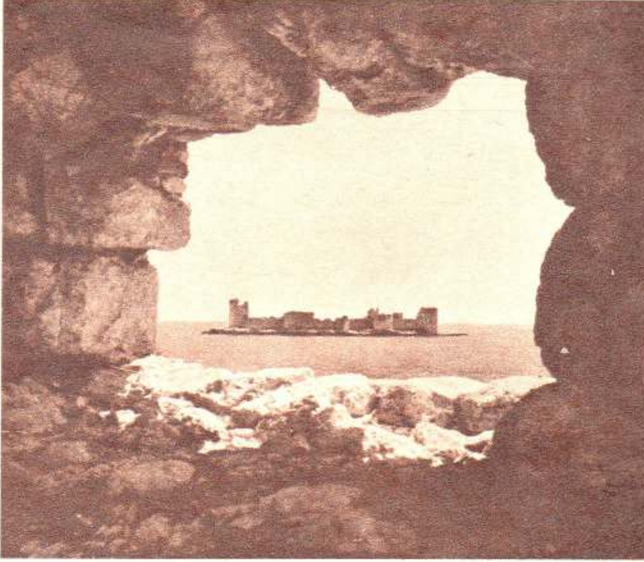
Hotantolarla akraba olan Boşimanlar da Afrika'da çok yaygındır. Arkadaki uzun boylu Zenci bir Hotanto'dur.

İÇEL

Güney Anadolu'nun ılık kıyılarındaki şirin ilimiz

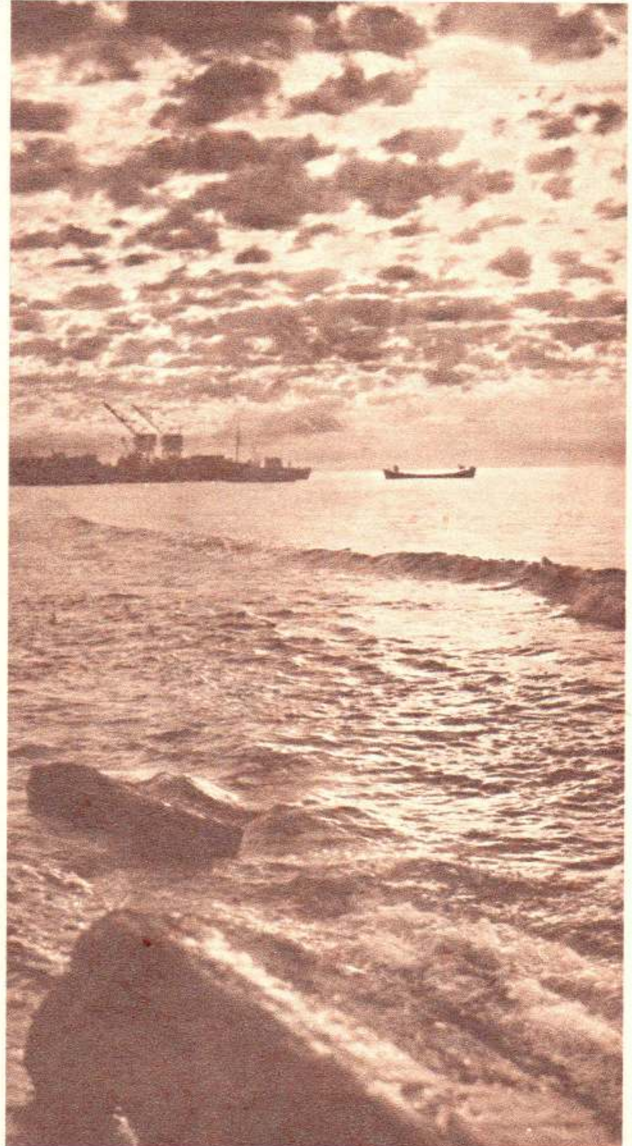
İçel, hem tabiat, hem tarih bakımından zengindir. İşte İupiter Tapınağı yıkıntıları.

Içel'in merkezi Mersin'in en tipik özelliklerinden biri Kız Kalesi'dir. Resim kalenin kıyıdan görünüşünü tesbit ediyor.

Güneyin sıcak kıyılarındaki Mersin'de bütün dünyada olduğu gibi, sıcak iklimlerin tipik bitkisi olan palmiyelere sık sık raslanır.

Bu güzel fotoğraf Mersin limanında çekilmiştir. Sadece bu manzara bile İçel'in güzellikleri hakkında bir fikir vermeye yetiyor.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Altı yıl insanlığa kan ağlatan İkinci Dünya Savaşı'nın acısı, aradan geçen yıllara rağmen, hâlâ unutulmadı. Bugün Avrupa'nın birçok memleketlerinde otuz, otuz beş yaşından yukarı olanlar o acıyı yaşadılar, daha genç yaştakiler de filimlerini gördü, hikâyesini dinledi...

İkinci Dünya Savaşı, milyonlarca insanın ölmesine, milyonlarcasının yersiz yurtsuz, kimsesiz kalmasına sebep oldu. Savaş faciaları arasında sakat kalanların, delirenlerin ise haddi hesabı yoktu.

Savaşın başlangıcında yıldırım hücumuna geçen Almanlar Fransa'yı hızla işgal ettiler. Resim bir Fransız kasabasından geçen Alman birliklerini gösteriyor.

İstilâcı kuvvetlere karşı koymak hemen hemen imkânsız gibiydi. En küçük bir mukavemet şiddetli tahriplere yol açıyordu. İşte Fransa'da Orléans yıkıntıları arasında Almanlar.

İkinci Dünya Savaşı'nı İdare Edenler

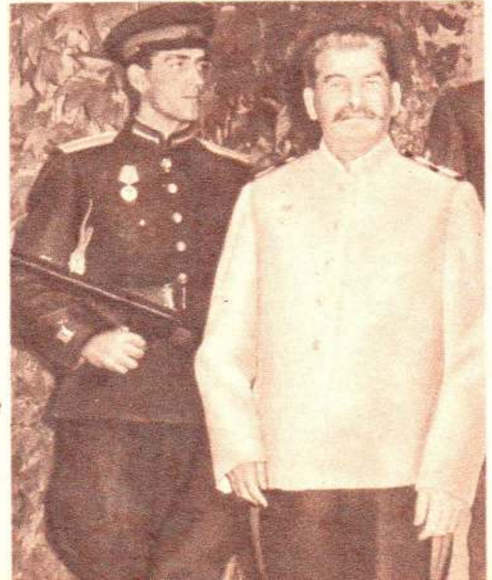
 Müttefik Orduları başkomutanı General Eisenhower

Ingiliz mareşali Montgomery savaştan sonra Rusya'yı ziyaretinde.

Hür Fransızlar'ın lideri General De Gaulle, zaferin kazanılmasından sonra Fransa'da

Silâhlı muhafızlar arasında görülen Stalin savaş sırasında Rusya'nın başındaydı.

Savaşın çıkmasına yol açan Hitler bir toplantıda. Sağında yardımcılarından Rudolf Hess görülüyor.

Franklin Delano Roosevelt Ikinci Dünya Savaşı'nda A. B. Devletleri cumhurbaşkanı bulunuyordu.

Mrşl. Pétain savaşta Vichy Hükümetinin başında Almanlar'la dost olarak Fransa'yı idare etti.

Ikinci Dünya Savaşı'nda Italya'yı idare eden Mussolini, Sicilya'ya gittiği sırada yapılan karşılama töreninde.

İngiliz Başbakanı Churchill savaşın ön plânda gelen idarecilerindendi. Bugün siyasetten çekilmiş, dinlenmektedir.

Sonradan Ingiltere'ye kaçan Rudolf Hess bir törende.

Almanlar'ın bir Rus şehrini işgali. Ortada Rus askeri yok ama, gene de her atılan adımda ölüm tehlikesi var.

Savaşan askerler her an ölümle burun buruna yaşıyor, bir an bile silâhlarını elden bırakamıyorlardı.

Almanlar'ın ilk işi Rus hava alanlarını yakıp yıkmak oldu. Resimdeki işaretler yerdeki Rus uçaklarını gösteriyor.

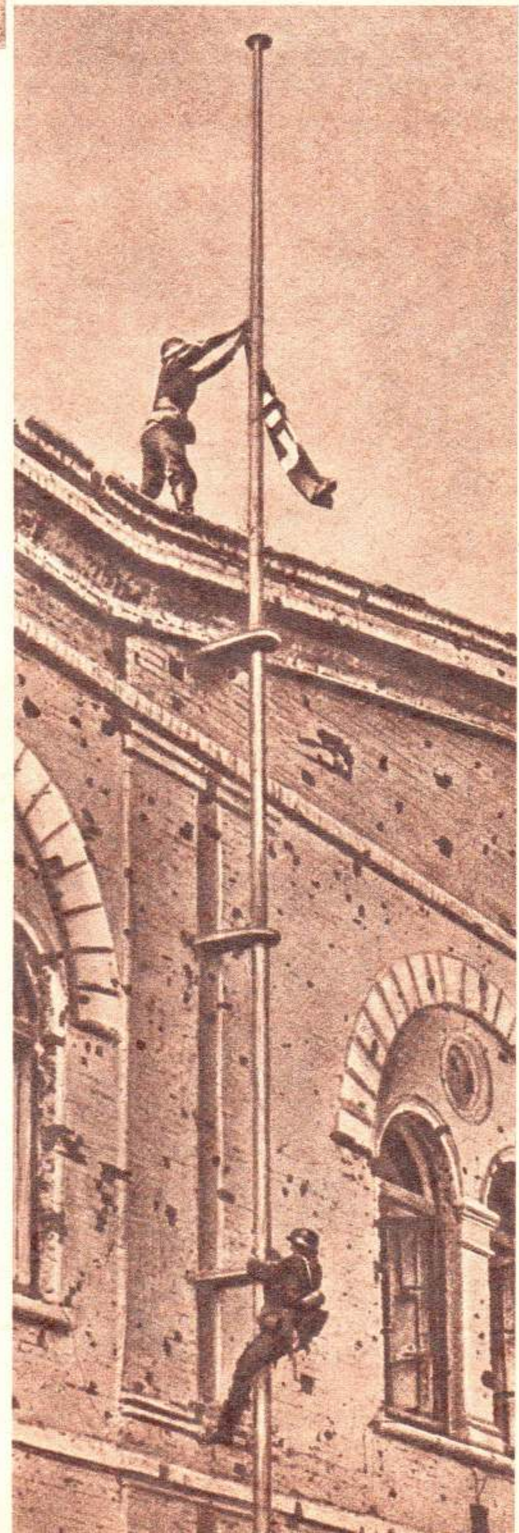
Öc Alma Vagonu

I. Dünya Savaşı'nda Almanlar'la Fransızlar arasındaki barış bu vagonda imzalanmıştı. Almanlar II. Dünya Savaşı'nda Fransa'yla mütarekeyi de o vagonda imzaladılar

Brzesc (Brest-Litovsk), duman ve barut kokuları arasında işgal ediliyor. Sağda tam Polonya sınırındaki şehrin kalesine Alman bayrağının çekilişini görüyorsunuz.

Savaş gören yerlerin hepsinde düşman işgaline uğrıyan şehirler halkı çeşitli araçlarla başka yerlere göç ediyordu. Bu manzaralara her yerde sık sık raslamak kabildi.

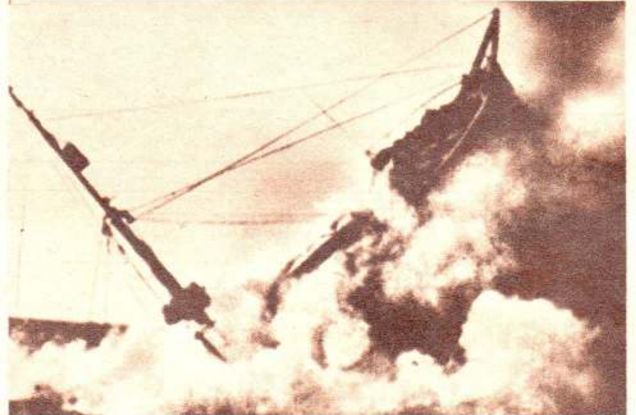
Mussolini ile Hitler savaş sırasında birçok defalar buluştular. Resimde solda Mussolini, sağda Hitler görülüyor.

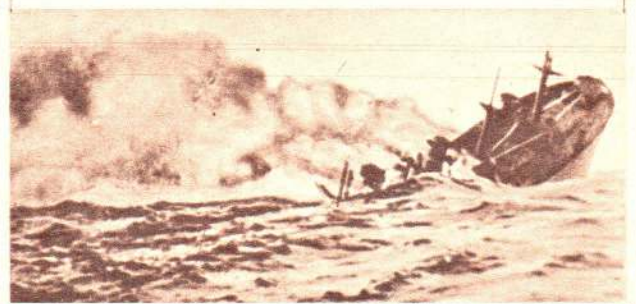

Kafkasya daha çok petrolleri için savaş alanı oldu. Resimde mısır tarlalarında ilerliyen Alman birliklerinden biri görülüyor.

İkinci Dünya Savaşı'nın en şiddetli çarpışmaları denizlerde geçti. Yukarıdaki resimlerde bir Amerikan denizaltısı tarafından torpillenen bir düşman gemisinin batışı görülüyor.

Bozguna uğrıyan bir ordunun hareketsiz topları

Savaş Afrika'ya da yayılmış, kızgın çöllerde, türlü yoksunluklar içinde şiddetli savaşlar olmuş, binlerce insan ölmüştü.

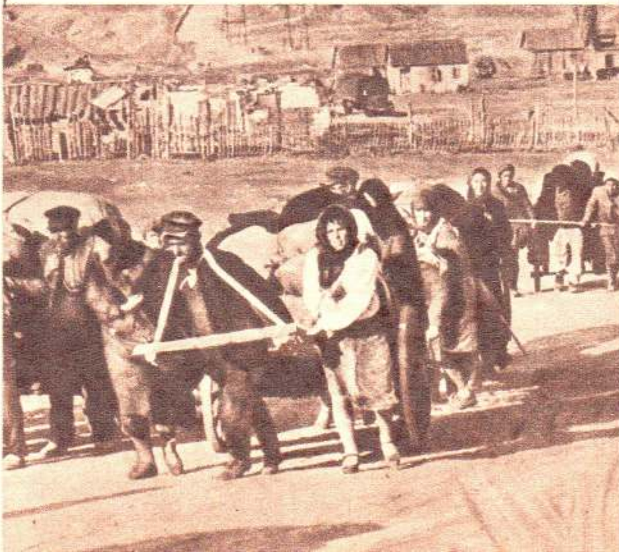
Almanlar bir yandan savaşırken, bir yandan da yeni silâhlar yapmaya çalışıyor, eldekileri de geliştiriyorlardı. Alman silâh fabrikalarının 1942'de yaptıkları bu top, savaşı kazanmak için nasıl çalıştıklarını gösteren en güzel bir misaldir.

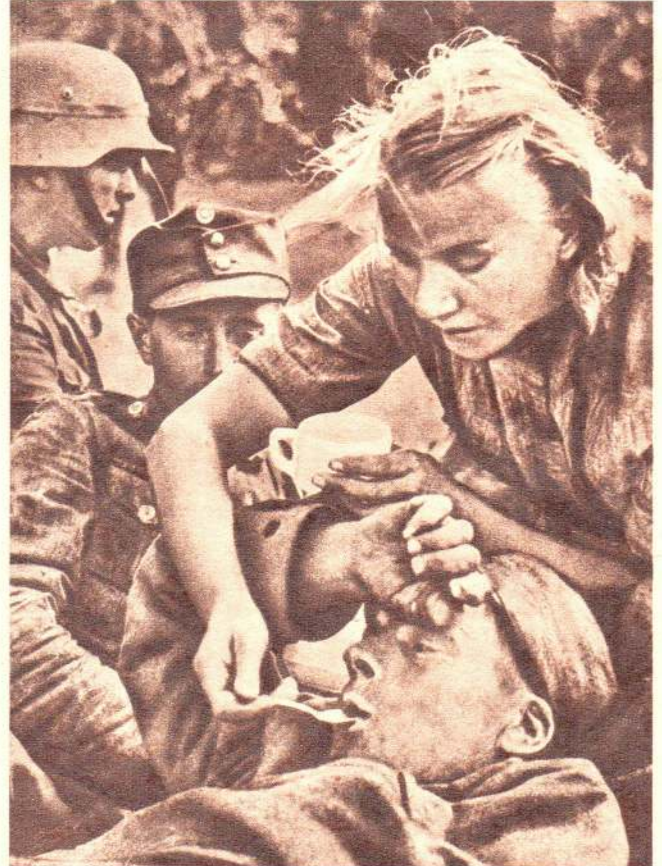
Finlandiya'da nehirden geçmeye çalışan bir birilk. Sağda aynı birliğin ormanlar arasında ilerleyişi görülüyor.

Stalingrad II. Dünya Savaşı'nın en şiddetli çarpışmasına sahne oldu. Teleobjektifle çekilen yukarıdaki resim şehrin bombardımandan sonraki halini gösteriyor. Aşağıda şehirden kaçan ahali.

Bir yudum su yaralı askerin ilk istediği şeydir. Ama, pek çokları bu bir yudum suyu bile bulamadan ölüp gittiler.

Katyn Ormanları Faciası

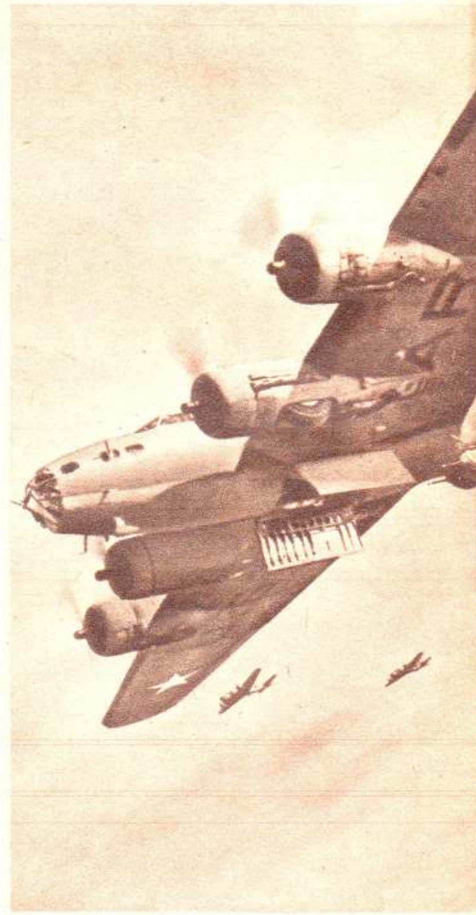
Binlerce Polonyalı subayın öldürülmesi savaşın en büyük facialarından biri oldu. Resim bir cesedin çıkarılışını gösteriyor.

Asteğmenden generale varıncaya kadar bütün esir subaylar elleri arkalarından bağlanıp kafalarına bir kurşun sıkılmak suretiyle öldürüldüler.

Yalnız bu çukurdan 2.500 ceset çıktı. Ölüler kat kat birbiri üstüne yığılmıştı.

Savaş boyunca düşmana dehşet saçan uçankalelerden biri, bomba kapaklarını açmış, bombalarını salmak üzere.

Almanya'nın başkenti Berlin savaşın sonlarında bir yıkıntı haline gelmişti.

Hitler'in teftiş ettiği bu müstahkem yer Atlas Okyanusu kıyılarındaydı. Buradaki toplardan her birinin namlusu, içine rahatça bir insanı alabilecek çaptaydı.

Büyük Okyanus'taki adalar da A.B.D. - Japonya savaşlarına sahne oldu. İşte tahrip edilmiş bir Japon tankı.

Tam teçhizatlı Amerikan askerleri Yeni Gine'de küçük bir dereyi geçiyor.

Bir Müttefik tankının karşısında esir bir Alman birliği.

1440

NÜRNBERG MAHKEMESİ — Nazi savaş suçluları muhakeme edildiler. Çoğu asılarak idam edildi. Resimde savaş suçluları duruşmada görülüyor: 1 — Göring; 2 — Hess; 3 — Ribbentrop; 4 — Keitel; 5 — Rosenberg; 6 — Frank; 7 — Frick; 8 — Streicher; 9 — Dönitz; 10 — Raeder; 11 — Von Schirach; 12 — Sanckel; 13 — Jold; 14 — Von Papen, 15 — Seyss - Inquart

STALİN, ROOSEVELT, CHURCHİLL — Savaşan üç büyük devletin başkanları Müttefik Kuvvetleri'ni zafere ulaştırdılar.

HACI BAYRAM'DAN BİR İLÂHİ

N'oldu bu gönlüm n'oldu bu gönlüm
Derd-u gamınla doldu bu gönlüm
Yandı bu gönlüm yandı bu gönlüm
Yanmada derman buldu bu gönlüm

Gerçi ki yandı gerçeğe yandı
Rengine aşkın cümle boyandı
Kendide buldu kendide buldu
Matlabını hoş buldu bu gönlüm

«El-fakru fahrî el-fakru fahrî» (*)
Demedi mi o âlemler fahri
Fahrini zikrin fahrini zikrin
Mahv-u fenâda buldu bu gönlüm

Bayramî imdi Bayramî imdi
Bayram edersin yâr ile şimdi
Hamd-u senalar hamd-u senalar
Yâr ile bayram kıldı bu gönlüm

(*) *«Fakirlik iftiharımdır» (Hadis-i şerif)*

HACI BAYRAM VELÎ (Ölümü: 1430)
Büyük bir Türk tasavvuf adamıdır. Bayramî tarikatinin kurucusudur. Ankara'nın Solfasol köyünde doğdu. Asıl adı Numan, babasının adı Ahmet'tir. Öğrenimini bitirip Ankara'da Melike-Hatun Medresesi'ne müderris oldu. Osmanoğulları tarafından saygı gördü. Ankara'da öldü, oraya gömüldü. Türkçe güzel şiirler yazmıştır; bunların yalnız birinde arûz kullanmıştır.

Bayramî tarikati, Nakşbendî ve Safevî tarikatlerinin karışımıdır. Sonradan Akşemsettin tarafından Şemsîye, Bursalı Ömer Dede tarafından da Melâmîye kollarına ayrılmıştır; bunların her ikisi de Hacı Bayram'ın öğrencisidir (Bk. Akşemsettin; Tarikat).

HACI BEKTAŞ VELÎ (1209-1271)
Bektaşî tarikatinin kurucusu olan ünlü Türk tasavvuf adamıdır. Horasan'da Nişapur'da doğdu. Anadolu'ya gelip şimdiki Hacıbektaş kasabasına yerleşti. Baba İshak'a mürit oldu. Baba İshak'ın Selçuklular'a isyanında kardeşi Menteş öldürüldü; Hacı Bektaş kurtuldu. Anadolu'da huzursuzluk yaratan Batıniler'in önderi oldu. Müritleri, Bektaşilik denen tarikati kurdular (Bk. Bektaşilik).

Hacı Bektaş Veli

Hacı Bektaş'ın «Makaalât» adında Arapça kitabının aslı elimizde yoktur; birisi manzum ötekisi mensur iki Türkçe çevirisi saklanmıştır. Hacı Bektaş'ın hayatı kutsallaştırılarak «Velâyet-Nâme» adlı ünlü eserde hikâye tarzında anlatılmıştır. Osmanlılar çağında Bektaşî tarikatinin en büyük başkanı, Hacıbektaş kasabasında oturudu. Bektaşîlik de Mevlevîlik gibi tamamen Türkler'e mahsus büyük bir tarikattir. Fakat Mevlevî tarikatine zıttır.

Haçlılara Karşı Büyük Zaferler Kazanan Kahraman Türk Komutanı: Hacı İlbeyi

HACI İLBEYİ (Ölümü: 1364), Osmanlı devletinin kuruluşunda birinci derecede yararlık gösteren en büyük Türk komutanlarından biridir. Karesi Beyliği komutanlarındanken Orhan Gazi'nin bu beyliği alması üzerine Osmanoğulları hizmetine geçti. Osmanlılar'ın ilk fetihlerinde bulunduktan sonra Veliaht Süleyman Paşanın idaresinde Rumeli'nin alınması hareketlerine de katıldı.

Türkler'in Rumeli'yi almakla, Avrupa'da son derece önemli bir köprübaşı tuttuğunu, Çanakkale Boğazı gibi dünya stratejisinin düğüm noktalarından birine hâkim olduğunu gören Avrupa devletleri Osmanlı Türkleri'ne karşı ilk Haçlı seferini hazırladılar. Papa V. Urbanus'un tertip ve teşvikiyle Avrupa'nın en büyük devletlerinden olan Macaristan, henüz kendisinden bir hayli uzakta bulunan Türkler'e karşı Haçlı seferi işini üzerine aldı. Macaristan'ın etrafında Sırbistan ve Bosna kırallıkları, Eflâk (Romanya) Prensliği gibi Balkan devletleri toplandı. Bağlaşık ordunun başkomutanı Büyük-Macaristan Kıralı V. Layoş'tu; yanında Sırbistan Kıralı V. Uroş, Bosna Kıralı I. Tvrtko ile daha başka Balkanlı prensler de bulunuyordu. Bağlaşıkların kuvveti 100.000 kişiydi; o devre göre pek büyük bir askerî kuvvetti.

Türkler, Edirne'den sonra 1363'te Filibe'yi de almışlar, Meriç'in güneyindeki bütün topraklara hâkim olmuşlardı. Haçlılar ertesi yıl (1364) Türk topraklarına girdiler, Edirne yakınlarına kadar geldiler. Bu tarihten başlıyarak «Sırp-Sındığı» diye anılacak olan yerde karargâh kurdular. Bizans, Haçlılar'ın başarısından emindi, Türk tehlikesinden kurtulacağından dolayı sevinç duyuyordu. Bu sıralarda Türk kuvvetleri meşguldü, az çok gafil avlanmıştı. Türk ordusunun toplanmasına kadar düşman Edirne'ye girebilir, hattâ daha fazla ilerliyebilirdi.

Sınırın korunmasiyle ödevli bulunan Hacı İlbeyi bunu anladı, başaramadığı takdirde en büyük sorumluluklara maruz kalacağını bildiği halde, son derece cüretkâr bir karar verdi. Emrinde 10.000 kişilik bir kuvvet vardı. Bunlar o zamanlar Osmanlılar'ın sonraki askerî teşkilâtı olmadığından, bir «gaziderviş» (gönüllü) ordusu idi. Hepsi atlıydı, Rumeli fetihlerinde pişmiş, tecrübeli askerlerdi. Genişleme zamanlarına mahsus hummalı bir enerji taşıyorlardı. Hacı İlbeyi, pek dâhice bir çabuk kavrama ile, güneş doğmadan biraz önce, üç koldan büyük Haçlı ordusuna saldırma emri verdi. Uyumakta olan Haçlılar, esas Türk ordusunun baskınına uğradıklarını sandılar. Bu şaşkınlık içinde, Hacı İlbeyi, pek başarılı manevralarla, Haçlılar'ı kılıçtan geçirdi. Türk kılıcından kurtulan birkaç perişan birlik Meriç'e can atarken suda boğuldu. Büyük-Macaristan Kıralı, birkaç kişiyle ırmağı zor geçip canını kurtardı.

Sırp Sındığı zaferi, Türk devletinin artık bütün Avrupa ölçüsünde bir kuvvet olduğunu gösterdi. Bu, Osmanlılar'ın ilk büyük meydan savaşıydı. Muzaffer komutanı Hacı İlbeyi, zaferden birkaç ay sonra öldü. Zehirlendiğine dair bir rivayet vardır.

HACI PAŞA (Ölümü: 1417)
Türk tıp bilginidir. Konya'da doğdu, yüksek öğrenimini Kahire'de yapıp Anadolu'ya döndü, Aydınoğulları'nın sarayında yaşadı. Dinî eserleri dışında tıbba dair, «Şifâ'u'l-Eskaam» başta olmak üzere, Arapça ve Türkçe yazdığı eserler pek değerlidir.

HACIBEKTAŞ
İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Nevşehir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Avanos, güneyde Gülşehir, batıda Kırşehir'in Mucur, kuzeydoğuda Nevşehir'in Kozaklı ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 33 köyü vardır.

Yüzölçümü: 850 km²
Nüfusu: 19.461 (1960 sayımı)

İlçe toprakları, üzerinde birçok tepeler bulunan dalgalı bir yüzey halindedir. Yükselti kuzeyden güneye doğru artar, ilçe sınırı yakınında Hırka Dağ'ında 1.670 m. ye ulaşır. İlçenin diğer önemli kabartıları kuzey batıdaki Kırlangıç Dağı (1.554 m.) ile Kızıldağ (1.400 m.) dir. Iklim kara iklimidir. Kışlar soğuk, hattâ çok soğuk, yazlar sıcak geçer. Yazla kış, geceyle gündüz arasındaki sıcaklık farkı çoktur. Yağış azdır.

Kızılırmak'a karışan bazı küçük dereler ilçenin başlıca akarsularıdır: Kızılöz, Sungur Deresi, Âşıklar Deresi gibi. Doğal bitki örtüsü bozkırdır. Başlıca geçim kaynağı tarımdır. Bunun da başında tahıl gelir. Bağcılık da son yıllarda gelişme yolundadır.

Kasaba. — İlçe merkezi Hacıbektaş kasabası, Hırka Dağı'nın devamı durumunda olan Kaygusuz Çilehane Beli'nin kuzeye doğru hafif eğimli bir yüzeyi üzerinde kurulmuştur. Evlerinin çoğu düz ve toprak damlıdır. Nevşehir-Ankara yolunun 52 nci km. sinde bulunan kasaba, 3.598 nüfusludur (1960 sayımı). Kasaba halkından bir kısmı halıcılıkla uğraşır. Kasabanın bir başka ünlü sanat kolu da taş işlemeciliğidir. Çevrenin oyulması, işlenmesi kolay olan taşlarından güzel biblolar yapılır.

HACIM
Bir cismin boşlukta kapladığı yere «hacım» denir. V ile gösterilir.

Genel olarak cisimler üç boyutludurlar. Bunlara cismin «uzunluğu, genişliği, yüksekliği» denir. Bazı cisimler geometrik bakımdan düzgündürler: Silindir, küre, piramit, küb gibi. Geometrik bakımdan düzgün olan bir cismin hacmini bulmak için, üç boyutu

(uzunluğu, genişliği, yüksekliği) birbiriyle çarpılır. Meselâ bir kenarı 5 santimetre olan bir kübün hacmı 5×5×5= 125 santimetre kübdür. Düzgün olmıyan geometrik şekillerin hacımlarını hesaplamak için de çeşitli formüller vardır. Bu formüllerin yardımiyle her geometrik cismin hacmı bulunabilir. Meselâ, bir silindirin hacmı taban alanıyla yüksekliğinin çarpımına eşittir. Taban dairesiyle yüksekliği bu silindire eşit olan bir koninin hacmı ise silindirin hacmının üçte birine eşittir. Bunun gibi, her cisim için ayrı bir formül vardır. Meselâ yarıçapı olan bir kürenin hacmı şöyle bulunur:

$$\frac{4}{3}\pi r^3$$

Geometrik bakımdan düzgün olmıyan cisimlerin hacımlarını bulmak için böyle formüller kullanılmaz. Bu gibi cisimlerin hacmı çeşitli usullerle bulunabilir.

Hacım birimi metrik sistemde uzunluk biriminin kübüdür. Uzunluk birimi olarak santimetre alınırsa, hacım birimi santimetre küb, metre alınırsa metre küb olur. İngiliz birim sisteminde yarda küb kullanılır. Bir kenarı bir yarda olan bir kübün hacmı 1 yarda kübdür. (1 yarda = 3 foot = 3600/3937 = 0,91 metredir). İngiliz sisteminde «inch» küb veya galon da kullanılır. (1 inch = 2,54 santimetredir. Buna göre 1 inch küb = 16,387 sm³ olur.)

BAŞLICA GEOMETRİK CİSİMLERİN HACIMLARI

KÜB: Bir yüzünün yüzölçümünün bir kenar uzunluğu ile çarpımına eşittir: $V = a^3$

SİLİNDİR: Taban yüzölçümünün yükseklikle çarpımına eşittir: $V = 3.1416 . r^2 . H$

KONİ: Taban yüzölçümünün yükseklikle çarpımının üçte birine eşittir: $V = \frac{3.1416 . r^2 H}{3}$

DİKDÖRTGEN PRİZMA: Üç ayrı kenarının çarpımına eşittir: $V = a.b.c.$

KÜRE: Yarıçapının kübünün, 3.1416 rakamı ile çarpımının üçte dördüne eşittir: $V = \frac{4 r^3 3.1416}{3}$

PİRAMİT: Taban yüzölçümünün yükseklikle çarpımının üçte birine eşittir: $V = \frac{a . b . H}{3}$

ÜÇGEN PRİZMA: Taban yüzölçümünün yükseklikle çarpımına eşittir: $V = \frac{h . a . H}{2}$

HACİVAT (Bk. KARAGÖZ)

HACİZ (Bk. ICRA)

HAÇ

Hıristiyanlığın kutsal alâmetidir, birbirini dikey olarak kesen iki çizgiden meydana gelen (+ işareti gibi) bir şekildir. Haçın bu şekli, İsa'nın gerildiği rivayet edilen çarmıhı temsil eder. Yanlardaki çizgiler kolların, yukarıdaki çizgi başın, alttaki çizgi de bacakların yerini tutar.

İnsanları çarmıha germek, İsa'dan çok önceki devirlerde de âdetti. O zamanlar suçlular, esirler çarmıha gerilerek cezalandırılırdı. Bunun için, bir ağaca enlemesine bir tahta çakılır, suçlunun kolları bu tahtaya çivilenir, ya da bağlanırdı. Sonra, açlıktan ve susuzluktan ölmesi beklenirdi. İsa'nın da bu şekilde öldürüldüğüne inanan Hıristiyan dünyası için haç şekli böylece bir kutsallık kazandı.

Hıristiyanlıktan Önceki Haçlar

Son çağlarda yapılan tarihî kazılar, Hıristiyanlıktan önceki çağlarda insanların haç biçimindeki kutsal alâmetlere taptıklarını ortaya çıkarmıştır. Eski dünyanın hemen hemen her bölgesindeki kazılarda, bir zamanlar buralarda yaşıyan insanların, çeşitli maddelerden, ya süs için, ya da tapmak için yaptıkları haçlara raslanmıştır. Özellikle Hindistan'da, Suriye'de, İran'da, Mısır'da yapılan kazılarda raslanan bu haçların, Taş Çağı ile Hıristiyanlık'ın başlangıcı arasındaki çağlara ait olduğu anlaşılmıştır. Bu çağlarda yaşamış olan insanların haç biçimindeki alâmetlere neden dolayı taptıkları henüz anlaşılamamıştır. Yalnız bunun tabiata tapmakla ilgisi olduğu düşünülüyor. Çeşitli biçimleri olan, genel olarak bir daire içine alınmış bulunan bu haçlar en çok madalyaların, paraların üzerinde görülmektedir.

Hıristiyan Haçları

İsa'nın haç biçimindeki çarmıha gerilmesi şüphesiz haçın kutsallığına büyük bir önem kazandırmıştır. Hıristiyan dünyasında haçın kutsal bir alâmet olarak kullanılmaya başlanması Bizans İmparatoru Konstantin devrine raslar. Bir hikâyeye göre Konstantin, 312 yılında kazandığı bir zaferden dönerken, gece gökte bir haç hayali görmüştür. Başka bir rivayete göre, Konstantin'in annesi Helena, Filistin'i ziyaret ettiği sırada, yaşlı bir Yahudi onu İsa'nın çarmıha gerildiği yere götürmüş, buradaki toprağı kazınca üç tane haç bulmuştur. Bu haçlardan hangisinin İsa'nın gerildiği çarmıh olduğunu anlamak için hasta bir kadın teker teker haçların üzerine yatırılmış, üzerine uzanır uzanmaz iyileştiği haç, İsa'nın çarmıhı olarak kabul edilmiştir.

II. yüzyılda Hıristiyanlar arasında, yolculuğa çıkmak, yemeğe başlamak, ayakkabı giymek gibi her türlü günlük işlerden önce alına haç değdirmek bir gelenekti.

Çeşitli haçlar: 1 — Yunan; 2 — Malta; 3 — St. André; 4 — Lâtin; 5 — Tau; 6 — Mısır; 7 — Patrik haçı.

Haçlı Seferleri

Batılıların Müslümanlara karşı açtıkları bu kanlı savaşlar Doğu ile Batı'yı birbirine yaklaştırdı, Doğu medeniyetinin Avrupa'ya yayılmasını sağladı.

HAÇLI SEFERLERİ, 1096 - 1270 arasında 174 yıl içinde Hıristiyanlar'ın Müslümanlar'a karşı açtıkları 8 askerî seferin hepsine birden verilen addır. Haçlı savaşları dünya tarihinin en önemli olaylarındandır.

XI. yüzyılda Avrupa pek geri bir durumdaydı, ekonomi bakımından Doğu'ya muhtaç bulunuyordu. Para yerine geçen altın, gümüş, elmas gibi değerli maddeler, Batı'da tükenmek derecelerini bulmuştu. En önemli ilkel maddeleri, sanayi ürünlerini tekeline alan, dünya deniz ticaretine hâkim olan Müslümanlar, yavaş yavaş Avrupa'yı sömürüyorlardı. Değerli madenler gittikçe Müslüman devletlerin elinde birikiyordu. O çağlarda İspanya'nın, Portekiz'in büyük bölümü Araplar'ın elindeydi; Akdeniz, Hint Okyanusu ticareti de hemen onların egemenliği altındaydı.

XI. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Selçuklu hanedanının idaresindeki Türkler'in Orta Asya'dan Yakın Doğu'ya inmeleriyle durum kökünden değişti. Yakın Doğu ile Doğu Arap âlemi, Türk idaresi altına düştü. Dünyanın en kudretli, en büyük devletini kuran Selçuklu Türkleri, bununla kalmadılar; Hıristiyan âleminin en kudretli, en zengin devleti olan Doğu Roma İmparatorluğu'nu da yüzyıllardan beri yerleşmiş olduğu topraklardan sürdüler. 1071'de Doğu Anadolu'da Bizans ordusunu yok eden Türkler, 20 yıl sonra İznik'te, İzmir'de, Üsküdar önlerindeydiler. Hattâ Anadolu Selçuklu dalının başkenti İznik'ti.

Bu başdöndürücü ilerleme, zaten boğulma halinde olan Avrupa'da büyük telâş yarattı. İspanya'da Avrupa'nın boğazı sıkılmış gibiydi. Avrupa'nın en medeni, en ileri devleti olan Bizans'ın bile Türkler'in karşısında tutunamayıp Doğu Avrupa kapılarını onlara karşı açık bırakması, Avrupa'nın sonu demekti. İstanbul'un düşmesine engel olmak gerekti.

O çağ din düşüncesinin milliyet düşüncesine üstün olduğu çağdı. Kudretli Türkler'e karşı birleşme çağırısı, ancak Hıristiyan dinini ileri sürerek kabil olabilirdi. Uzun zamandan beri bütün Hıristiyan devletlerini birleştirip kutsal Kudüs'ü «dinsiz Türkler'in» elinden almak için Papalık büyük bir faaliyete girişti. Bunu Papa II. Urbanus başardı.

Seferlerin Tarihi ve Süresi

Birinci Haçlı Seferi (1096-1099). — Pierre l'Ermite adındaki basit bir rahip, Avrupa'yı dolaşarak, hayatından bıkmış fakir halkı ayaklandırdı, onların gözleri önüne zengin

Doğu ülkelerinin hayalini serdi. Büyük heyecan yaratıldı; büyük kitleler toplandı. Sayısı bir milyona varan bir kalabalık Anadolu'ya geçtiyse de Selçuklu Türkleri tarafından derhal yok edildi. Bunun üzerine, bu işin ancak düzenli askerî birliklerle başarılabileceği anlaşıldı.

Ertesi yıl (1097) büyük askerî kuvvetlerle Bizans'a gelerek Bizans kuvvetleriyle birleşen Haçlılar, pek önemli İznik kalesini çok çetin savaşlardan sonra Türkler'den aldılar. Anadolu'yu geçen, Türkler'in çete savaşlariyle eriyen Haçlılar, Antakya'yı da aldılar. 1099'da Kudüs önlerine geldiler. Şehri ele geçirip Müslümanlar'ı tamamen boğazladılar. Bu en başarılı Birinci Haçlı Seferi böylece bitmiş oldu.

İkinci Haçlı Seferi (1147 - 1149). — Türkler'in Urfa'yı Haçlılar'dan geri alması üzerine Almanya ve Fransa tarafından düzenlendi. Anadolu'da Türkler tarafından iyice ezilen Haçlılar, Şam önlerinde yeniden büyük bir bozguna uğratılarak geri atıldılar.

Üçüncü Haçlı Seferi (1189 - 1192). — Pek ünlüdür. 1187'de Sultan Salâhattin Eyyubî'nin Hıttin'de Haçlılar'ı bozup Kudüs'ü almak suretiyle tarihin akışını değiştirmesi Avrupa'yı yeni bir sefer düzenlemek zorunda bıraktı. Almanya imparatoru Friedrich Barbarossa, Fransa Kıralı Philippe Auguste, İngiltere Kıralı Arslan Yürekli Richard'ın idaresindeki Haçlılar, Doğu'ya doğru yola çıktılar. Büyük Alman imparatoru, Güney Anadolu'da Göksu Irmağını geçerken boğularak öldü. Seferin idaresi, aralarında çekişen İngiltere ve Fransa kırallarına kaldı. Kıbrıs'ı Bizans'tan alan İngilizler, Fransızlar gibi hiçbir başarı gösteremediler; Kudüs'ü geri alamadılar. Salâhattin Eyyubî ile sulh yapıp döndüler.

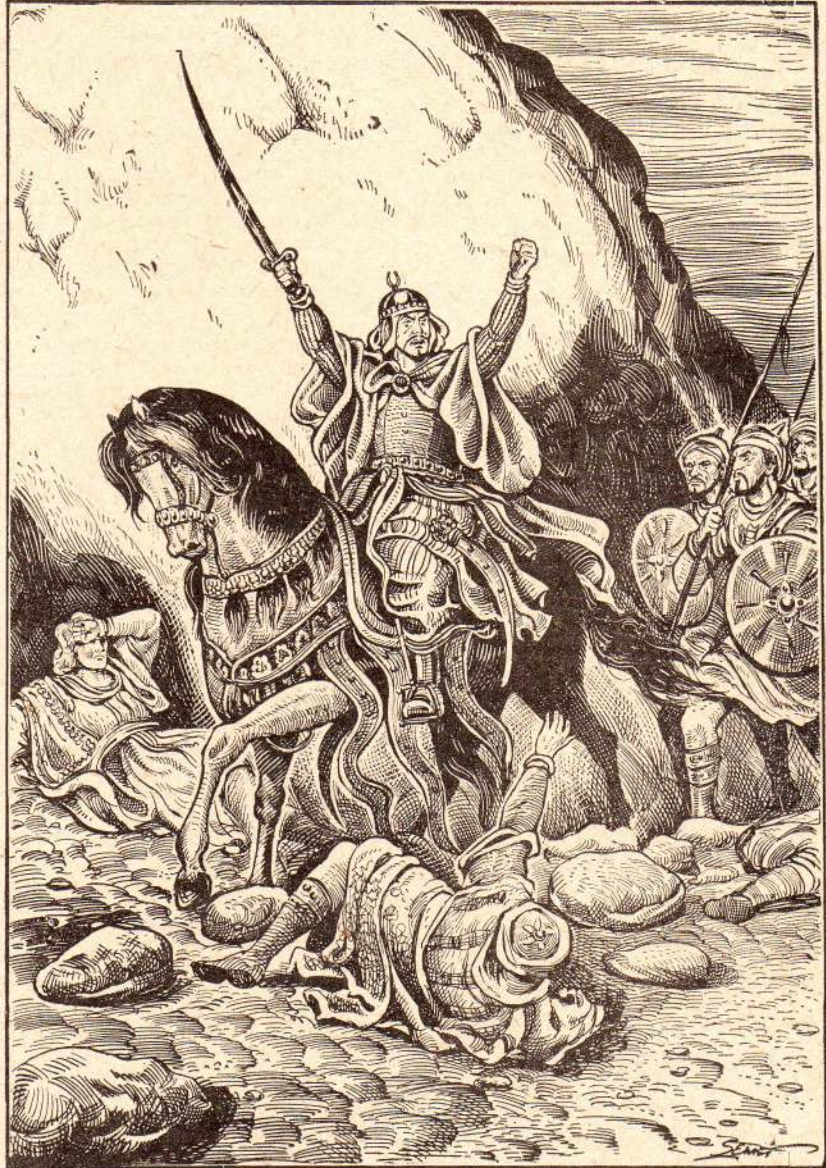
Dördüncü Haçlı Seferi (1202 - 1204). — Bu seferlerin en garibidir. Almanya İmparatoru VI. Heinrich tarafından düzenlendi. Zengin Bizans'ın önüne gelen Haçlılar, maksatlarını şaşırdılar. Kendilerinden nefret eden Yunanlılar'dan Doğu Roma'nın başkentini aldılar. Bütün İstanbul feci bir şekilde yağma edildi. 1261'e kadar sürecek olan İstanbul Lâtin İmparatorluğu kuruldu. Bizanslılar İznik'e çekildi.

Beşinci Haçlı Seferi (1217 - 1221). — Macaristan Kıralı II. Andreas tarafından düzenlendi. Kahire önlerine kadar gelen Haçlılar, Eyyubîler tarafından müthiş bir bozguna uğratılıp dağıtıldılar.

Altıncı Haçlı Seferi (1228 - 1229). — Almanya İmparatoru II. Friedrich tarafından düzenlendi. Önemli bir savaş olmadı. Sulh yolu ile Kudüs Hıristiyanlar'a geri verildi.

Yedinci Haçlı Seferi (1248 - 1254). — Kudüs'ün gene Türkler'in eline geçmesi dolayısiyle düzenlendi. Fransa Kıralı Saint Louis'nin başkomutanlığı altındaki Haçlılar 1250'de Memlûk Türkleri tarafından Mansûre Meydan Savaşında bozguna uğratıldı. Fransa kıralı esir edildi.

Sekizinci Haçlı Seferi (1270). — Gene Saint Louis tarafından düzenlendi. Bu sefer Müslümanlar'ı batıdan vurmak istiyen Fransa Kıralı, Tunus'a çıktı. Fakat bu şehri kuşatırken öldü.

Salâhattin Eyyubî'nin orduları Üçüncü Haçlı Seferleri Ordularının Kudüs'e girmelerine imkân vermedi. Mağlûp olan Haçlı komutanlar Salâhattin Eyyubî ile barış yapıp geri döndüler. Salâhattin Eyyubi tarihin yetiştirdiği büyük komutanlardan biri olup 22 yıl saltanat sürmüştür.

Bundan sonra az zaman içinde Haçlı devletleri ve Yakın-Doğu'daki Haçlı toprakları Türkler tarafından alındı, iki yüzyıl içinde Haçlılar'dan hiçbir iz kalmadı (Bk. Kılıç Arslan I.; Kılıç Arslan II.; Salâhattin Eyyubî; Baybars I.).

Osmanlılar'a karşı düzenlenen ve Sırpsındığı, Çirmen, Birinci Kosova, Niğbolu, Varna, İkinci Kosova bozgunlariyle biten Hıristiyan seferlerine de «Haçlı Seferleri» denilir.

Haçlı Seferleri'nin sonuçları önemli oldu. Doğu ile Batı birbirine daha çok yaklaştı. Batı'dan uzaklaşan büyük senyörlerin Avrupa'da nüfuzu azaldı. Bundan faydalanan kırallar derebeylerini ezerek merkezî ve kudretli büyük devletler yaratmaya başladılar. Büyük bir ticarî, iktisadî ve kültürel alışveriş oldu. O zamana kadar Batı'da bilinmiyen nesneler, icatlar Avrupa'da yayıldı. Avrupa saraylarına konfor, hattâ lüks girdi. Bizans, Arap ve Türk medeniyetleri, Avrupa'da büyük rağbet gördü. Pisa, Genova ve Venedik gibi İtalyan limanları, Doğu ticareti sayesinde, pek zengin siteler haline geldi.

Haçlı Devletleri

Haçlı Seferleri sonucunda Orta Doğu'da birtakım Lâtin devletleri kuruldu. Bunların belli başlıları şunlardır:

Kudüs Kırallığı. — 5 temmuz 1099'da Kudüs'ün Haçlılar tarafından alınmasıyla kuruldu. 1187'de Salâhattin Eyyubî, Lâtinler'i Kudüs'ten kovdu. Bunun üzerine Lâtin Kırallığı, aynı adla, fakat Kudüs'e sahip olmaksızın, Akkâ'da 1192'den 1291'e kadar devam etti. Böylece, tam 187 yıl sürdükten sonra Memlûk Türkleri tarafından ortadan

Dördüncü Haçlı Ordularının İstanbul'u Yağma

● *Haçlı Seferleri üzerine Batı dillerinde birçok kitaplar yazılmıştır. Bunların çoğu Haçlılar'ı yükseltici bir yön tutmuş olmakla birlikte, birçok tarih bilginleri sözde din uğruna yapılan bu seferlerde ne korkunç barbarlıklar olduğunu açıkça yazmaktan geri kalmamışlardır. Tanınmış tarihçimiz Raşid-Erer'in bu gibi bilimsel kaynaklara dayanarak hazırladığı «Türkler'e Karşı Haçlı Seferleri» adındaki eserden birkaç parçayı aşağıya alıyoruz.*

HAÇLI DONANMASI İstanbul'a gelince, ilk önce Kadıköy'le İmparatorun bir sarayı yağma edilmekle işe başlandı. Haçlılar birkaç gün sonra İstanbul'a hücum ederek 25 kule aldılar, şehre girdiler. Fakat tutunamadıklarından etrafı ateşe verip çekildiler. Esen şiddetli rüzgâr dolayısiyle çıkan yangın Yedikule'nin Yıldızlı Kapı'sından Eyüp'ün Kabristan veya Ayvansaray Kapısı denilen kapıya kadar uzanan alanı kapladı, yakıp yıktı. Rumlar yaptıkları çıkışta başarı sağlıyamadıkları için, o gece İmparator mücevherlerle altınları alarak bir kayığa atladı, Trakya'ya kaçtı.

Kaçan imparatorun karısının ve taraftarlarının malları, mücevherleri müsadere olundu, kilisedeki altın ve gümüş eşya toplandı, azizlerin heykelleri eritilip satıldı. Halka nefret veren bu tedbirlerden hâsıl olan cüzi bir para Haçlılar'ı memnun etmedikten başka hırslarını artırdı. Müslüman ve Yahudi tüccarların oturdukları mahalleye (şimdiki Eminönü) hücum edip, havranın kapısını kırdılar. Bu tecavüze uğrıyanlar silâhlandı, halk da yardıma koştu. Haçlıların buna karşı çıkardıkları yangın tam sekiz gün sürdü. Haliç'le Marmara arasındaki mamur mahalleleri, Atmeydanı'nın bir kısmını, kıymetli binaların çoğunu, limandaki gemileri yakıp İstanbul'un üçte birini mahvetti. Bu vahşilikleri gören Rumlar'ın «Haçlılar'ın barbar millet olduklarına kanaat getirdiklerini» Bizanslı tarihçi Nikitas yazıyor.

Haçlı subay ve erleri zırhlar giyinip çoklukla göğüslerine ve sırtlarına haç işareti koyarlardı.

Yangın söndükten sonra, mal memurları, Haçlılar'a verilmek üzere, yangın yerlerindeki külleri karıştırarak erimiş altın ve gümüş külçelerini bulmakla uğraştıklarını gördükçe Rumlar'ın düşmanlığı, nefreti artıyordu.

⁂

Haçlılar'ın Filistin'e gitmek üzere yola çıkmaları için kararlaştırılan eylül 1203 tarihi yaklaşıyordu. Yeni imparator Haçlılar gittikten sonra tutunamıyacağını bildiği için onları alıkoymaya çalıştı, parayı iki ayda sağlıyacağını ileri sürdü İstanbul'dan marta kadar çekilmemelerini istedi. Bu teklif kabul olundu, yani Haçlılar, 3.200.000 altın mark alabilmek için Filistin seferini geri bıraktılar. Böylece, seferin gayesi değişmeye başladı.

1204 nisanının 9'uncu günü Haçlı donanması Bizans duvarlarının önünde birkaç saat savaştıktan sonra çekildi. Üç gün sonra birer Fransız piskoposunun da bulunduğu iki gemi bir kulenin önüne asker çıkardı, piskoposların bayrakları kuleye asıldı. Dört kule daha alındıktan sonra Haçlılar atlara binip şehre saldırdılar, korkunç bir kılıçtan geçirme oldu.

Akşam üstü Haçlılar hücumu durdurup gene yangın çıkardılar. Olayda bulunup sonradan bu seferin tarihini yazan Villehardouin: «Fransa'nın en büyük şehirlerinden üçünün toplamında bulunan miktardan ziyade ev yandı» demektedir. Haçlılar'ın bir yıl içinde İstanbul'da çıkardıkları yangının bu üçüncüsü idi.

Şehre giren Haçlılar, reislerinin idaresi altında, bütün mahallelere yayıldılar. Ticarethanelere, saraylara, kiliselere hücum edip, karıştırmadık köşe bucak bırakmadılar, her yanı soydular. Villehardouin diyor ki: «Yağma edilen altın, gümüş, mücevherat, ipekli kumaşlar, kürkler, hiçbir kimsenin hesap edemiyeceği miktardaydı. Dünya yaratılalı beri hiçbir şehirde bukadar yağma olmamıştır. Herkes kendisi için bir mesken edindi, hiçbir Haçlı açıkta kalmadı. Allah'ın ihsan ettiği bu şeref ve zevkten hâsıl olan şevk pek büyüktü. Zira zaruret içindeki Haçlılar birdenbire zengin oldular.»

Yağma yüzünden hâsıl olan kargaşalık uzun sürdü. Haçlılar evleri soyduktan sonra gizlenmiş mal olup olmadığını anlamak için halka her türlü eza, cefa etmeye başladılar. Biçare Bizanslılar, subayların ayaklarına kapanıp Hıristiyan olduklarını anlatmak için ıstavroz çıkartıyor, böylece merhametlerini çekmeye çalışıyorlardı.

Haçlılar, her şeyi aldıktan sonra, azizlerin sandukalarını kırıp, kabirlerini kazarak içlerinde bulabildikleri kıymetli eşyaları yağma ettiler.

Haçlılar ele geçirdikleri yerlerde bulduklarını yağma ediyorlar, gaddarca vurup kırıyorlardı.

Bunları taşımak için kutsal binalara, hattâ Ayasofya'ya beygir soktular. Çapulculuk o dereceyi buldu ki, imparatorların kabirlerini, bu arada İustinianus'un kabrini bile açıp içinde ne buldularsa yağma ettiler. İustinianus'un cesedinin bozulmamış olduğunu söylerler.

Haçlılar'ın Ayasofya'ya getirdikleri bir fahişenin ortodoks patriğine mahsus olan kürsüye oturduğunu, ayinler sırasında kullanılan kablara Haçlılar'ın şarap doldurup içtiklerini, bu fahişenin söylediği şarkılara ayak uydurarak dans ettiklerini tarihçi Nikitas eserinin 3 ve 4. fasıllarında anlatır.

⁂

Yağma sona erince İstanbul'un kapıları açılıp istiyenlerin gitmelerine izin verildi. Bu sayede kaçabilenler, her türlü hakaret ve işkenceden kurtulmakla beraber, yanmakta olan evlerinin alevlerini görüp acıları bir kat daha artmaktaydı. Zenginler arasında, kaçarken yırtık, pırtık elbise giyinip fukara şekline girenler, kızlarının ırzını korumak maksadiyle onların yüzlerine çamur sıvayanlar da vardı.

Etmeleri

İnzibattan yoksun kalan bu orduya artık söz geçirebileceklerini sanan komutanlar yağma edilen malların toplanmasını emrettiler. Yağmacıların, bütün malları, mücevherleri teslim edecekleri elbette hatıra gelmezdi, bununla beraber, pay edilecek para bir milyon altın değerindeydi. Bunun dörtte biri (250.000 altın) seçilerek İmparator için ayrıldı. Geri kalan 750.000 altın Fransızlar'la Venedikliler'e yarı yarıya verildi. Böylece, her piyadeye 12.5 altın, her süvariye iki katı, her şövalye ve papaza dört katı verildi.

Fakat, böylece dağıtılan para, yağma bedelinin yalnız bir kısmıydı. Zira Villehardouin, Fransızlar'ın elde ettiği ganimeti 1.000.000 altın tahmin ediyor ki, saklanan kısmı bunun haricindedir. Venedikliler esasen ticaret adamı oldukları için bu durumdan faydalanmak yolunu aradılar. Her piyadeye 100, süvariye 200, şövalye ve papaza da 400 mark vermek üzere yağma malını toptan satın almak istediler. Bu teklifin kabul edilmemesi yağma edilen malların değerinin pek yüksek olduğunu gösterir.

⁂

Toptan adam öldürme, yağma, çapulculuk sırasında Yunan ve Lâtin edebiyatının en güzel örnekleri olan dokuz yüzyıllık kitapların birçoğunu Frenk askerleri dağıttı, bir kısmı da yangınlarda yandı. Bu yüzden medeniyetin uğradığı ziyan insan kırımından daha büyük oldu.

Yağma sırasında Hıristiyan dinince kıymetli sayılan yadigârlar da yağma edildi. Meselâ İsa'nın gerildiği çarmıhın bir parçası, Aya Yorgi'nin bir kolu, kafatasının bir kısmı, İsa'nın kanının bulunduğu küçük bir şişe Venedik'e gönderildi.

O yıllarda İstanbul dünyanın en güzel, en bayındır şehirlerinden biriydi. İmparatorlar bu şehri, Yunanistan, Mısır, hattâ Roma'dan getirttikleri nefis sanat eserleriyle süslemişlerdi. Fakat Haçlılar bu sanat eserlerinin değerlerini anlamadıklarından, kırıp döktüler, maden olanlarını da eritip külçe haline getirerek sattılar.

Bakırdan yapılan heykelleri Haçlılar eritip mahvettiler. Mermerden olanlar ise kırılıp âdi taş gibi kullanıldı. Altın yaldızlı tunçtan yapılmış, Atmeydanı'na konmuş dört at heykeli, Venedik Cumhurbaşkanı Dandolo tarafından Venedik'e kaçırıldı. Çok sonraları Napoléon Bonaparte tarafından Paris'e götürülen bu atlar, tekrar Venedik'e getirilmiştir. Bugün Venedik'te San Marco Kilisesi'nin cephesindeki balkonu süslemektedir.

kaldırıldı. Bu süre içinde çeşitli hanedanlardan 21 «Kudüs kıralı» geçti. En ünlüleri ilki ve ikincisi olan Birinci Haçlı Seferi'nin meşhur simaları I. Godefroy de Bouillon (saltanatı, 1099-1100) ile ağabeysi I. Baudouin (s. 1100-1118)'dir. Bunlar Fransız Bulonya hanedanındandırlar. I. Baudouin, 28 haziran 1113'te Türkler tarafından esir alınmıştır.

Kıbrıs Kırallığı. — 1192'den 1489'a kadar 297 yıl sürdü. 30 mayıs 1191'de Arslan Yürekli Richard, adayı Bizanslılar'dan almıştı. İlk Kıbrıs kıralı Fransız Lusignan hanedanından I. Guy (saltanatı 1192-1194) oldu. Bu, kırallık 1426'dan başlıyarak Mısır Memlûk Türk İmparatorluğu'nun yüksek egemenliğini tanıdı. 18 kıralın hükümdarlığından sonra adaya Venedikliler el koydu.

Trablus Kontluğu. — 1102'den 1288'e kadar 186 yıl sürdü. Bu süre içinde 3 hanedandan 12 hükümdar geçti. İlk hanedan Fransız Saint-Guilles hanedanıdır. Memlûk Türkleri tarafından ortadan kaldırıldı.

Antakya Prensliği. — 1098'den 1268'e kadar 170 yıl sürdü. 3 haziran 1098'de Haçlılar, Antakya'yı Türkler'den almışlardı. I. Bohémond (saltanatı: 1098-1111) buraya ilk prens oldu. 1100 temmuzunda Danişmentliler'e esir düştü; 3 yıl esir kaldı. Yerine yeğeni geçti. Üç hanedan tarafından idare edilen bu devlet, 1176'ya kadar Bizans'ın yüksek egemenliğini tanıyordu.

Urfa Kontluğu. — 1098'den 1146'ya kadar 48 yıla yakın sürdü. 9 mart 1098'de Haçlılar, Urfa'yı Türkler'den aldılar. Fransız Bulonya veya Ardenne hanedanından I. Baudouin (saltanatı: 1098-1100) buraya «kont» unvaniyle hükümdar oldu. 2 hanedandan 4 hükümdar geçti. Bunlardan II. Baudouin (s. 1100-1118), 5 yıl Türkler'in elinde esir olarak yaşadı.

İstanbul Lâtin İmparatorluğu. — 1204'ten 1261'e kadar 57 yıl sürdü; Bizanslılar, 1261'de yeniden İstanbul'u aldılar (Bk. Bizans İmparatorluğu).

Mora Prensliği. — 1205'ten 1428'e kadar 223 yıl sürdü. 4 Fransız hanedanından 12 hükümdar tarafından idare edildi. Bunların ilki Champlitte hanedanından I. Guillaume (saltanatı 1205-1209)'dur. Bu devlet 1268'de Napoli kırallığının, Yıldırım Bayezit devrinde de Türkiye'nin egemenliğini tanıdı.

Atina Dukalığı. — 1205'ten 1458'e kadar 253 yıl sürdü. 4 hanedandan 27 duka tarafından idare edildi. Bunların ilk ikisi Fransız, sonrakiler Katalan ve İtalyan'dır. Yıldırım Bayezit devrinde Türkiye egemenliğini tanıyan bu devlet, Fatih'in Atina'ya girmesiyle tarihe karıştı.

Kefalonya Kontluğu. — 1194'ten 1483'e kadar Kefalonya, Zanta ve civarı adalarda (İyonya Adaları) 289 yıl sürdü. İki hanedandan 11 kont geçti. Bunlar İtalyan Orsini ve Tocco hanedanlarıdır. 22 yıl da Epir'e egemen olan bu devlet, Türkiye tarafından ortadan kaldırıldı.

Naksos Dukalığı. — 1207'den 1566'ya kadar 359 yıl sürdü. 21 duka geçti. Önce Türkiye egemenliğine girdi; sonra doğrudan doğruya Türkiye'ye katılarak ortadan kaldırıldı. Naksos ve diğer Siklad adaları üzerinde kurulmuştu.

Saint-Jean Şövalyeleri. — Bunlar önce Akkâ'da, sonra Rodos'ta, sonra Malta'da devam ettiler. Askerî bir tarikat devletiydi. 22 aralık 1522'de Rodos'un Kanunî tarafından alınması üzerine 217 yılık Rodos devleti olmaktan çıktı. Charles-Quint, bunlara Malta adasını verdi. Osmanlı Türkleri'nin pek amansız düşmanıydılar. Sultan Cem'i ellerinde tutan, Papa'ya teslim eden bu tarikatti. 268 yıl da Malta'da oturduktan sonra 1798'de Napoléon Bonaparte tarafından ortadan kaldırıldı. Tarikatleri hâlâ devam etmektedir. Akkâ'daki egemenlikleri 1100-1293 arasındaki 193 yıldır; oradan Memlûk Türkleri tarafından kovulmuşlardır.

Fransa Kıralı Saint Louis'nin başkomutanlığı altındaki Haçlı orduları yedinci defa sefere çıktılar. Fakat 1250'de Memlûk Türkleri tarafından Mansûre Meydan Savaşı'nda bozguna uğratıldılar.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları: Türklere Karşı Haçlı Seferleri (Raşid Erer, 1947); Haçlı Seferleri (R. Gökalp Arkın, 1954); Haçlı Seferleri (M. Çağatay Uluçay, 1955, 56).

BİRİNCİ HAÇLI ORDULARININ UĞRADIĞI AÇLIK FELÂKETİ

KITLIK ve açlık günden güne fecaat halini almaktaydı. Bu sefere katılmış olan Foucher de Chartres adındaki papazın anlattığına göre Haçlılar civarda yağma etmedik bir şey bırakmadıklarından sonradan gelenler ot, ağaç kabuğu, ağaç kökü, at, eşek, deve, köpek, hattâ fareleri, atların koşumlarını, kayışlarını bile yiyorlardı. En had bir raddeye gelen açlık, zaten ahlâkı zayıf olan bu güruhun bütün insanlık hislerini yok etti. Tek imkân olarak görülen insan etiyle karınlarını doyuruyorlardı. Sefere katılmış olan Richard Le Pélerin (Hacı Richard) ın bu konu üzerinde yazdığı Chanson d'Antioche (Antakya Destanı) adlı eserindeki şiirlerden bazıları çok önemlidir. İşte bunlardan biri:

Asaletlû Pierre L'Ermit otağının önünde oturuyordu.
Kıral Tafur birçok adamlariyle çıkageldi.
Bunlar bin kişiden çoktular, açlıktan bitmişlerdi.
«Asaletmaab! Rahmet-i Rahman aşkına bize yol göster,
Zira açlıktan, zayıflıktan ölüyoruz.» dedi.
Pierre cevap verdi: «Cebin olduğunuzdandır.» dedi.
«Haydi, şurada ölmüş yatan Türkler'i toplayınız,
Tuzlar, pişirirsiniz, pekâlâ yenir onlar.»
Kıral Tafur: «Doğru söylüyorsunuz» dedi.
Otaktan ayrıldı, avenesini çağırdı,
Toplandıklarında on bin kişiden fazlaydılar.
Türkler yüzüldü, barsakları çıkarıldı,
Etlerinden haşlama ve kebap yapıldı.
Bunu gören putperestler pek korktular,
Et kokusundan hep duvarlara dayandılar.
Yirmi bin putperest, bu aveneyi seyretti;
Ağlamadık Türk kalmadı

Raşid-Erer'in «Türkler'e Karşı Haçlı Seferleri» adlı kitabından

HADIM

Konya ilinin Akdeniz Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda aynı ilin Karaman, güneyde Ermenak, güneybatıda Antalya'nın Gündoğmuş, kuzeybatıda Konya'nın Bozkır ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Aladağ ve Taşkent adlı bucakları ile bunlara bağlı 42 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.383 km^2

Nüfusu: 35.296 (1960 sayımı)

İlçe Geyikdağı (2.531 m) ile Akdağ'dan (2.314 m.) doğuya doğru alçalan alanları kaplar. Göksu'ya karışan birçok derelerin yardığı ilçe toprakları engebeli bir hal almıştır. Yükseltinin etkisiyle, kışlar soğuk geçer. Ormanları azdır. Arazi dağlık olduğundan tarıma ayrılan alanlar az yer tutar. İlçenin en önemli ürünü üzümdür.

Kasaba. — İlçe merkezi Hadım kasabası, Konya şehrine 131 km. uzaklıkta, denizden 2.000 m. yi aşan bir yükseklikte kurulmuştur. Akdeniz kıyısındaki Alanya ve Gazipaşa'ya bozuk yollarla bağlıdır. 4 mahalleden ibaret kasaba 3.501 nüfusludur (1960 sayımı). Halkın bir kısmı dokumacılıkla geçinir.

HADIMAĞASI

Enenmiş, yani erkeklik bezleri burulmak veya çıkarılmak suretiyle erkekliği giderilmiş kimselere «hadım» denir. Eskiden saraylarda, büyük konaklarda haremle selâmlık arasında hizmet gören hadımlara «hadımağası» denirdi.

Hadımağalarından Doğulular arasında çok eski çağlardan beri faydalanıldığı gibi, Eski Yunanlılar zamanında da kadınlarla ilgili işlere bakmakta kullanılmıştır. Tarihî olaylar Hadımağalarının korkak, zekâca zayıf oldukları hakkındaki iddiaları yalanlamaktadır. Herodotus, İran'daki hadımağalarının cesaret ve sadakatleriyle tanındıklarını söyler. İran'da olduğu gibi Hindistan'da, Çin'de de hadımların önemli rolleri olmuş, Roma İmparatorluğu'nun son zamanlarında hadımlardan faydalanılmıştır. İtalya'da erkek çocukları hadım ederek soprano okuyucu yetiştirirlerdi. Papa XIII. Leo bu âdete son vermiştir.

Osmanlı sarayında hadımağalarının büyük rolleri olmuştur. Sarayda, Siyah ve Beyaz olmak üzere, iki çeşit hadımağası vardı. Bunların en büyüğü «kızlarağası» denen siyah ağa idi (Bk. Kızlarağası).

HADİCE (555-619)

Hz. Peygamber'in ilk eşidir. İki kere evlenip çocuk sahibi de olduktan sonra dul kalmış, 40 yaşındayken, 25 yaşındaki Hz. Muhammed'le evlenmiştir. Peygamber, zengin olan eşinin ticaret işlerini eline almış, başarıyla yürütmüştür.

Hz. Hadice'nin Peygamber'den 5 çocuğu olmuştur ki, bunların en ünlüsü, en küçükleri olan Hz. Fâtıma'dır (Bk. Fâtıma). Hz. Muhammed'e 610 yılında (Hadice ile evlenişinin 15. yılında) peygamberlik geldiği zaman, İslâm dinini ilk kabul eden, Hz. Hadice oldu. Onun hayatta bulunduğu müddetçe Hz. Peygamber, başkasiyle evlenmemiştir. Peygamber'e maddi ve mânevi destek olmuş olan Hz. Hadice, İslâm akidesinde, Hz. Meryem'den ve Hz. Fâtıma'dan sonra en büyük kadın olarak kabul edilir.

HADÎS

İslâmî bilgilerdendir, Peygamber'in sözlerini, davranışlarını inceler. Bu sözler, davranışlar, Kuran'dan sonra, İslâm dininin ve hukukunun ikinci esası sayılır; Kuran'da bulunmıyan konularda bunlara uyulur.

Hadîsler 2 çeşittir: «Hadîs-i kudsî», «hadîs-i şerîf». Hadîs-i kudsîler, Peygamber tarafından nakledilmiş Tanrı sözleridir. Hadîs-i şerîfler, Peygamber'in kendi sözleridir. Peygamber'in ölümünden sonra birtakım uydurucular, siyasi ve daha başka maksatlarla hâdîs uydurmaya başladıkları için, «usûl-i hadîs» denen bilgi dalı doğdu, IX. yüzyılda olağanüstü gelişti.

Hadîs tenkidi ve metodolojisi olan usûl-i hadîse göre bir hadîsin «sahîh» yani Peygamber'den çıkmış olduğu kılı kırk yararcasına incelemeye tabi tutuldu. Bunların dışındaki hadîsler, «zaîf» (zayıf) veya «mevzû» (uydurma) kabul edildi. Bugünkü tarih metod bilgisine benzediği için, usûl-i hadîs biliminin kurulması, insan fikrinin eleştirici düşünce yolunda attığı başlıca adımlardandır. En büyük hadîs bilgini Buhârî'dir (Bk. Buhârî).

Hanbelî mezhebine göre hadîslerin önemi, Kuran'dan hemen sonra gelir. Türkler'in ve İslâm çoğunluğunun bağlı olduğu Hanefî mezhebindeyse, hadîs daha az önemlidir, «rey», «kıyas», «icmâ» (milletin bir konu üzerinde birleşmesi veya ilerigelen bilginlerin hukukî fikirleri) büyük önem taşır (Bk. Fıkıh).

Bibliyografya. — Bu konudaki başlıca eserler:

Binbir Hadis (Derliyen ve çev. Mehmet Arif, 1959); Binbir Hadîs (çev. Numan Kurtulmuş, 2. bası, 1958); Kırk Hadis (H. B. Çantay, 1958); Hadîs-i Şerifler (Ö. F. Mardin, 1951); Hadîs-i Şerif Tercümesi (E. İleri, 1945, 1947).

HADRAMUT

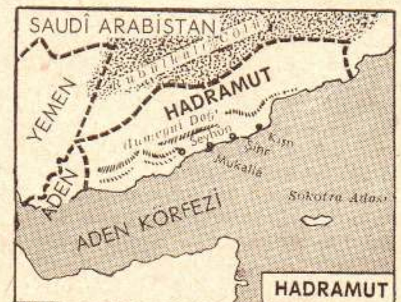
Arabistan yarımadasının güneyinde bir ülkedir. Kuzeyde Rubülhali çölü ile Saudî Arabistan'dan ayrılır; doğusunda Umman, batısında Yemen, güneyinde Umman Denizi vardır.

Yüzölçümü: 150.000 km^2

Nüfusu: 700.000 (1960 tahmini)

Çöl ve bozkır bitkileriyle örtülü olan ülkede çöl iklimi hüküm sürer. Yıllık yağış 50 sm.'den azdır; bazı yıllar hiç yağmur düşmez. Isı ortalaması 32° dir. Batı bölümleri dağlıktır (Humeynî Dağı 1.609 metre).

Ülkede Araplar yaşar. Bunların büyük kısmı bedevîdir; ancak birkaç kasabaya raslanır. Nüfus sıklığı km^2'de 5'i bulmaz. Bin ka-

dar Zenci, bin kadar Müslüman Hintli ile birkaç yüz Yahudı, azınlıkları teşkil eder.

Hadramut, İngiltere'nin himayesinde 17 Arap şeyhliğinden meydana gelen bir federasyondur; bu hükümdarcıkların 8'i «sultan», 2'si «emîr», 7'si de «şeyh» sanını taşır. Aynı zamanda Sokotra Adası'na (3.579 km^2, 16.000 nüfus) sahip olan ve merkezi Kışn kasabası bulunan Mehrî, Mukallâ ve Şihr kasabalarının sahibi Kuaytî, merkezi Seyhûn olan Kasîrî, Bir-Alî ve Balhâf kasabalarını elinde tutan Vâhidî devletçileri, en önemlileridir.

HÂFIZ-ı Şirazî (Ölümü: 1390)

Hâfız-ı Şirazî

İran şiirinin en ünlü gazel şairi, belki Farsça'nın en büyük lirik şairidir. Şiraz'da doğup gene orada ölmüştür. Kuran'ı ezberlemiş, «Hâfız» adını mahlâs edinmiştir. İyi Arapça öğrenmiştir. Şiraz'da saltanat süren hükümdarlar tarafından korunmuştur. Şiraz'daki muhteşem mermer türbesinde gömülüdür.

Hâfız'ın ünü daha hayatında İslâm dünyasına yayılmış bulunuyordu. Gazelleri, pek büyük olmıyan divanında toplanmıştır. Gazel şekli dışında az şiir yazmıştır. Olağanüstü bir dil inceliği, ifade kabiliyeti, insanın en derin duygularını harekete getiren bir lirizmle yazdığı gazelleri dünyaca ün kazanmıştır.

Hâfız'ın Divanına en önemli şerhleri Türkler yazmıştır: Şem'î, Sürûrî ve Sûdî. Sûdî'nin 3 ciltlik şerhi en iyisidir. Türk şairlerine büyük etkide bulunan Hâfız, Avrupa şiirini de etkilemiştir. Belki en büyük Avrupa şairi olan Goethe'nin Hâfız'ın şiddetle etkisi altında kaldığını söylemek yeter. Divanı Batı ve Doğu dillerine çevrilmiştir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Hâfız Divanı (haz. A. Gölpınarlı, 1944); Hâfız (A. Gölpınarlı, 1954); Hâfız ve Goethe (N. Nart, 1954).

HÂFIZ POST (1630?-1694)

Klâsik Türk müziğinin en büyük bestecilerindendir. Aynı zamanda şair ve hattat ise de, besteciliğinin ünü yanında bu sıfatların bir değeri kalmamıştır. Büyük şair Nailî'nin öğrencisidir. Yetiştirdiği öğrencilerin en ünlüsü de Itrî'dir (Bk. Itrî).

Hâfız Post dinî ve dindışı binden fazla eser bestelemişse de, bugün elimizde besteleriyle ancak 2 dinî, 8 de dindışı eseri vardır. Bu örnekler, gerçek bir müzik dehası karşısında bulunduğumuza bizi inandırmaya yeter. Düzenlediği bir müzik dergisi, Türk müziği tarihi için önemlidir; el yazması halindedir.

Hâfız Post'un zamanımıza kalan 10 parçası şunlardır: Hisar Çenber Tevşih, Acem Durak; Uşşak Zencir Beste, Neva Ağır Sakil Beste, Dügâh Sakil Beste, Hisar Devr-i Kebir Beste, Hüseynî Hafif Beste, Rast Sengin Semai, Rast Yürük Semai ve Nikriz Nakış Yürük Semai.

HÂFIZ'DAN BEYİTLER

Sâki, döndür kadehi, herkese sun, bana da ver,
Çünkü aşk önce kolay göründü ama, sonradan çok zorluklar ortaya çıktı.

⁂

Eğer o Şirazlı Türk güzeli bize iltifat eder, gönlümüzü alır, aşkımızı kabul ederse,
Yanağındaki kara bene, Semerkand'ı da bağışlarız, Buhara'yı da.

⁂

Kaybolmuş, gitmiş Yusuf, Ken'an eline gene gelir, gam yeme,
Külbe-i Ahzân, bir gün olur, gene gülistan kesilir, gam yeme.

⁂

Saçlarını rüzgâra verip dağıtma da, beni perişan etme,
Naza başlama da, varlığımı kökünden harap etme.

⁂

İşretin gülfidanı yeşerip yetiştirmede, gül yanaklı saki nerede?
Bahar yeli esmede, lezzetli, zevkli şarap nerede

HÂFIZA

Bildiklerimizi akılda tutma kabiliyeti

HÂFIZA, öğrenilmiş şeyleri akılda tutma kabiliyetidir. İki çeşit hâfıza vardır: 1) Hatırlama: 2) Akılda tutma. Meselâ birkaç gün önce tanıştırıldığımız bir kimsenin yüz hatları aklınızda kalmıyabilir, ama görür görmez onun kim olduğunu hatırlarsınız.

Hâfıza kuvveti insandan insana değişir. Bazı kimselerin şaşılacak kadar kuvvetli bir hâfızası vardır. Bütün bir kitabı kelimesi kelimesine akıllarında tutabilir, bir defa duydukları bir senfoniyi hiç hatasız çalabilirler. İslâm âleminde «hâfız» diye anılan kimseler Kuran'ı baştan sona kadar ezbere okuyabilirler.

İnsanı şaşırtacak kadar kuvvetli hâfıza sahipleri parmakla gösterilecek kadar azdır. Birçok kimseler geçen hafta gördüğü filmin adını hatırlıyamamaktan, bugün yapmaları gereken bir şeyi unutmaktan şikâyet eder, «Hâfızamı kaybettim» derler. Bu, doğru değildir. Herkesin hâfızası vardır. Hâfızası olmıyan bir insan, kendi anne ve babasını bile tanıyamaz, aynaya baksa kendi yüzü ona yabancı gelir.

Hâfıza ve Muhayyile

Eskiden hâfızanın beyinde özel bir merkezi olduğu sanılırdı. Bugün, bu inanışın yanlış olduğu anlaşılmıştır. Hâfıza beynin bütün çalışmalariyle, bütün heyecanlariyle, duyumlarla ilgilidir. İnsan portakal lezzetini, gül kokusunu, komşu evin rengini hatırlıyabilir. Bir konu hakkında üç gün önce nasıl fikir yürüttüğünü, bir arkadaşının ölümünde nasıl üzüldüğünü de hâfızası sayesinde aklında tutar.

Bir bakıma hâfıza ile muhayyile birbirine benzer. Her iki işlem de bir sıra imgelere ihtiyaç gösterir. İster dün gördüğünüz bir bahçeyi hatırlayın, ister güzel bir bahçe resmi çizmeye çalışın, her ikisinde de o anda gözünüzün önünde olmıyan şeyleri aklınızda canlandıracaksınız demektir. Dün gördüğünüz bahçeyi anlatırken ondan hâfızanızda iz bırakan yerleri bulmaya çalışacaksınız. Bir bahçe resmi yaparken de gene hâtıralarınıza başvuracak, çizeceğiniz bahçeyi muhayyilenizde canlandıracaksınız. Bazan bu iki özelliğin birbirine karıştığı da olur. İnsan bazan hiç görmediği bir şeyi sahiden gördüm sanır, yahut gerçekten gördüğü bir şeyi muhayyilesinde canlandırdığı şeylerle karıştırır.

Ezberleme ve Öğrenme

Bir öğrenci çarpım tablosunu baştan sona kadar yanılmadan okuyabilirse de «6 kere 8 ne eder?» diye sorunca birden şarırır, karşılığını veremez. Bunu bulmak için, çarpım tablosunda 6'lar dizisini başından sayması gerekir. Buna «mekanik hâfıza» denir. Bu usulde, bir konu tekrar yolu ile öğrenilir. Hâfızlığa çalışanlar tekrar tekrar okuma suretiyle ezberlerler. Okullarda derslerini anlamadan ezberliyen çocuklara raslanır. Bunlar bir dersi ezberledikleri gibi anlatır, anlatılacak konuda ufak bir değişiklik yapınca şaşırırlar.

Öğrenme, akıl yürütme yolu ile bellemedir. Buna «mantıkî ezberleme» de diyebiliriz. Bu usulde, konu mekanik bir tekrarla değil, konunun nedenini anlıyarak bellenir.

Her iki hâfıza çeşidi de önemlidir. Her ikisinin de kullanma yerleri ayrıdır.

Öğrenilen her şeyi hatırlamada «çağrışım» ın da önemli bir payı vardır. Kazanılmış bir hâtıranın zıtları ve benzerleri o hâtıranın canlanmasına yardım eder (Bk. Çağrışım).

Hâfızanın Yanılmaları

Birçok kimseler çok defa hatırladıkları şeylerde hataya düşerler. İnsanların hatırlama konusunda ne kadar yanılacaklarını en iyi bilenler hâkimlerdir. Bir olayı anlatan çeşitli tanıklar aynı şeyi gördüklerini iddia ederlerse de hepsinin ifadesinde birbirinden değişik taraflara raslanır.

Başlıca hâfıza yanılmaları şunlardır:

1 — Zaman geçtikçe olayların ayrıntıları hâfızadan silinir. Öte yandan, muhayyile çalışarak bu eksikleri doldurur. Olay sırasında teferruata dikkat edilmemişse muhayyile gene aynı şekilde çalışır.

2 — İnsan çok defa iyi bir hikâye anlatmak istediği için gördüğü şeylere, elinde olmadan, bazı şeyler ekler, bazı şeyleri çıkarır.

3 — Bazı kimseler sonucun ne olacağını bildiklerini sandıkları için yanlış hatırlarlar.

4 — Bir olay insanın olmasını istediği şekilde geçmezse bu da yanlış hatırlamaya yol açar.

5 — Aradan zaman geçince insana büyük eşyalar küçük, küçük eşyalar da daha büyük gibi gelir.

6 — Son derece büyük, ya da küçük şeyler de hâfızada değişmeye uğrar, büyükler daha büyük, küçükler daha küçük görünür. Bu kaide şiddetli heyecanlar için de doğrudur.

7 — Bazı insanlar yapmak istedikleri şeyi gerçekten yapmış gibi görürler, öyle gösterirler.

Hâfızanın Kuvvetlendirilmesi

Güvenilir bir hâfızanın insanın bütün hayatında önemli yeri vardır. Öğrencilerin hayatındaki yeri ise her şeyden daha önemlidir. Bazı şeylerin akılda kalması için birtakım usuller vardır. Bu usullerin başında çağrışım gelir. Akılda kalması gereken şeyler bir dizi haline getirilirse daha kolay öğrenilir.

Sağlam bir hâfıza için en lüzumlu şeylerden biri de dikkattir. Dikkatsiz bir kimsenin gördüğü, duyduğu şeyleri doğru hatırlamasına imkân yoktur. Çok defa çocuklar okudukları bir cümleden önce hiçbir şey anlamazlar. Bunun sebebi okurken çocuğun dikkatinin başka taraflara yönelmiş olmasıdır. İnsanı ilgisini çeken şeye daha çok dikkat eder. Bu bakımdan, öğretmenlerin dersleri daima öğrencinin dikkatini çekecek açılardan anlatması faydalıdır.

Tekrar da bellenmesi gereken şeyleri akılda tutabilmek için şarttır. Meselâ bir hikâye okuduk diyelim. Bunu okur okumaz bir özetini çıkarıp yazarsak aklımızda daha iyi yer eder. Ana-babalar, öğretmenler bu hususu göz önünde bulundurmalı, çocuk ders çalışırken, konuyu ya sözlü, ya yazılı olarak tekrarlamasına büyük önem vermelidir.

Bazı kimseler gördükleri şeyleri daha iyi akıllarında tutar. Bunların «görüm hâfızası» kuvvetlidir. Bazıları ise işittiklerini iyi bellerler, bunların da «duyum hâfızası» kuvvetlidir. Yalnız, en iyi hatırladıklarımız, şüphesiz ki, birden çok duyum yardımiyle öğrendiklerimizdir. Bu bakımdan, duyum hâfızası görüm hâfızasiyle, görüm hâfızası da duyum hafızasiyle kuvvetlendirilmelidir. Meselâ bir şiiri işitmekle daha iyi belliyen bir çocuk onu bir de yazarak hâfızasına yardım etmelidir. Görüm hâfızası kuvvetli olan, sadece okuyarak öğrenen bir çocuk da, okuduğu şeyleri yüksek sesle tekrarlarsa hâfızasına yardım etmiş, daha iyi öğrenmiş olur.

> **HÂFIZANIZI KUVVETLENDİRMEK ELİNİZDEDİR**
>
> Hâfıza insan gibidir, kendisine ne kadar güvenirseniz o kadar iyi çalışır. Hâfızanızı kuvvetlendirmek istiyorsanız, kendi kendinizi kuvvetli bir hâfızanız olduğuna inandırmaya çalışın. Unutmak, insanın hâfızasını ihmal ettiğine işarettir; asla zayıf hâfıza anlamına gelmez. Yeni bir işe girişirken, birçok şeyleri ileride hatırlamanız gerekeceğini düşünerek belleyin.
>
> Zor şeyler niçin kolay şeylerden daha iyi hatırlanır? Çünkü, hatırda tutulması zor olan konuları insan daha büyük bir dikkatle, ilgiyle beller; kolayları ise, nasıl olsa kolayca hatırda kalır diye, şöyle bir belleyip geçer, fazla önem vermediği için de çabucak unutur. İnsan bir meseleye dört elle sarılırsa bu meselenin hâfızasında yer etmesi de kolaylaşır.
>
> Bir şeyi hatırda tutmanın en faydalı yollarından biri de, bellenecek şeyler arasında bir ilgi kurmaktır. Meselâ, bir telefon numarasını ezberlemek istiyorsanız, o numaranın sayıları arasında ilintiler bulmaya çalışın. Bu numara 86 48 90 olsun. Şöyle bir bağlantı kurabiliriz: Sayılar önce 2 eksiliyor: 8, 6, 4. Sonra 4'ün iki katı geliyor. En son üç sayısı işe 9'la 0 gibi, onlar dizisinin son ve ilk sayılarıdır. Bunun gibi, daha başka şeyler arasında da bağlantı kurulabilir.

Unutkanlık

Bir hâtıranın zamanla hâfızadan silinmesine «unutma» deriz. Unutma o hâtırayı artık kendi isteğimizle canlandıramamak, tanıyamamaktadır. Unutmayı olağan karşılamalıdır. Zihin, çok defa, fazla enerji harcamamak için, birçok hâtıraları ayıklar, atar. Yaş ilerledikçe unutma artar.

Unutmanın en önemli sebeplerinden biri hâtıranın kazanıldığı sırada, korku, heyecan gibi birtakım sebeplerin etkisi altında bulunmaktadır. O zaman, hâtıranın kazanılmasında eksikler olur, bu gibi hâtıralar saklanma safhasında zayıflar, zamanla unutulur.

Unutmanın bir başka sebebi de ruhidir. Yerine getirilmemiş istekler, gerçekleşmemiş yönelişler, eğitim ve din gibi kuvvetlerin etkisiyle, şuuraltına itilirler. Bunlar zamanla kompleksleri meydana getirir, insanda ruhi bozukluk başlar. Psikanalistler çeşitli usullerle şuuraltına itilmiş hâtıraları canlandırmaya, onları değerlendirmeye çalışırlar.

Hâfıza Kaybı

Bazı kazalar, heyecan sarsıntıları hâfızanın kaybolmasına yol açar. Tıp dilinde «amnesya» denen bu hal, bazı filim ve romanlarda olduğu gibi, aylarca sürmez. Zaten amnesya tam olarak hâfıza kaybı da demek değildir; çünkü kaybolan şey hâfıza değil, hâtıralardır. Meselâ hasta kazadan önceki hâtıralarını unutmuştur ama, ondan sonraki hâtıralar gene hâfızasında yer eder.

Hâfıza kaybının başka sebepleri de yaşlılık, çeşitli beyin hastalıklarıdır. Hâfıza kaybının en ağır şekline «bunama» deriz (Bk. Hastalıklar: Akıl Hastalıkları).

HAFİK

İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak bölümünde Sıvas iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Zara, güneyde Kangal, batıda merkez ve Yıldızeli, kuzeyde Tokat'ın Almus ve Reşadiye, kuzeydoğuda Sıvas'ın Koyulhisar ilçesi çevirir. Merkez bucağından başka İpsile, Celâlli, Mamuga adlı bucakları, bunlara bağlı 135 köyü vardır.

Yüzölçümü: 3.001 km²

Nüfusu: 57.970 (1960 sayımı)

Hafik ilçesinin kuzey ve güney kesimleri dağlık ve yaylalık, orta kemisleri ise ovalıktır. Yazlar, İç Anadolu'nun başka kesimlerinde olduğu kadar sürekli ve kurak değildir. Kışlar sert geçer. İlçenin kuzeyindeki dağlık alanlar ormanlıktır. En çok çam ve kayın ağaçlarına raslanır. En önemli akarsu ilçeyi doğu-batı doğrultusunda kesen Kızılırmak' tır. İlçenin diğer küçük akarsularından bazıları Kızılırmak'a, bazıları da kuzeye akarak Tozanlı (Tokat Suyu) çayına kavuşur. Hafik ilçesinde genişlikleri ve derinlikleri az birtakım göller de vardır.

İlçenin başlıca geçimi tarıma dayanır. En fazla buğday ve arpa ekilir. Patates, nohut ve mercimek ekimi de önemli yer tutar. İlçenin kuzey kesimlerinde hayvancılık da gelişmiştir.

Kasaba. — İlçe merkezi Hafik kasabası, Koru Çayı'nın Kızılırmak'la birleştiği noktanın yakınında, Altıntepe'nin güneyinde kurulmuştur. Kasabanın ilk çekirdeği ovaya dik bir yamaçla inen gipsli tepelerin üzerindedir. Bu kesimleri köy görünüşünde olan Hafik'in Koru Suyu'na doğru yayılan kesimleri daha modern bir görünüştedir.

Erzincan-Sıvas şosesi üzerinde bulunan Hafik, üç mahalleden ibarettir. Nüfusu 2.501' dir (1960 sayımı). Kasaba ayrıca Zara-Koyulhisar-Mesudiye-Gölköy üzerinden Ordu'ya ve Zara-Suşehri-Şebinkarahisar üzerinden de Giresun'a bağlıdır.

HAFNİYUM

Zirkonyum metaliyle birlikte bulunan, bir çok özellikleri de zirkonyuma benziyen bir metaldir. Zirkonyumdan daha kolaylıkla tel ve levha haline getirilebilir, örslenebilir.

Hafniyum 1922'de Danimarkalı G. V. Hevesy ve D. Coster tarafından zirkonyum filizinde, «röntgen spektroskopisi» denilen özel bir usulle bulunmuştur. Kopenhag şehrinin Lâtince adı olan Hafniae kelimesinden türetilerek «hafniyum» denilmiştir. Hafniyum daha evvel 1911'de Urbain tarafından bulunmuş, nadir topraklardan bir eleman sanılmıştı. Urbain o zaman bu elemana «çeltiyum» adını vermişti. Bugün de Fransa'da bu elemana «celtium» denilir.

Hafniyum ya zirkonyumdan ayırarak, ya da flüorür potasyumla zirkonyum billûrlarından elde edilir. Atom ağırlığı 178,6'dır.

HAFTA

Yedi günlük bir zaman ölçüsüdür. Daha çok ayın muhtelif safhalarını gösterir (yeniay, birinci dördün, dolunay, ikinci dördün). Genel olarak, 1 ayda 4 hafta vardır. Zamanın haftalara bölünmesi Babilonyalılar zamanından başlar. Onlar 7 rakamını kutsal sayarlardı. 7 günlük hafta Çin'de de kullanılmıştır. Eski Mısırlılar'ın, Romalılar'ın haftası da 7 gündü. Mısırlılar haftanın günlerini gezeğenlere, Romalılar da gezeğenlerle ilgili tanrılarına göre adlandırmışlardı.

Zamanın haftalara bölünmesinin belirli günlerde pazar kurulmasiyle ilgili olduğu görülür. Batı Asya'da, çok eski çağlardan beri, yedi günlük hafta kabul edilmişti, haftanın son günü de kasabalarda, şehirlerde pazarlar kurulurdu. Bu gelenek sonradan Avrupa'ya, Afrika'nın Müslüman ülkelerine geçmiştir. Afrika'nın başka ülkelerinde üç, dört, beş, altı, sekiz günlük haftalar görülür, bunlar da hep o günlerde kurulan pazarlarla ilgilidir.

Fransız İhtilâli'nden sonra Fransa'da hafta yerine on günlük bir süre kabul edilmişti.

Afrika Dışındaki Tek Zenci Devleti: Haiti Cumhuriyeti

Haiti Cumhuriyetinin arması

HAİTİ, Orta Amerika'da Antiller'de bir devlettir. Afrika dışında tek Zenci devletidir. Haiti Adası'nın doğu yarısını kaplar, batı yarısını kaplıyan Dominikan Cumhuriyeti ile adayı bölüşür. Uç yanında Atlas Okyanusu (güneyinde Karayib Denizi) vardır.

Yüzölçümü: 27.750 km²

Nüfusu: 3.641.000

Başkenti: Port-au-Prince

Haiti dağlık bir ülkedir. 2.880 metreye kadar yükselen yerleri vardır. Güneybatıda La Hotte Dağı 2.400 m. dir. Kıyılar da sarptır. Yağış boldur, yıllık ortalama 1,5 m. kadardır. Ülke pek sıcaktır, kış ortalaması bile 24° yi bulur. Tipik bitki örtüsü tropikal ormanlardır.

Eskiden «Hispanola» denen Haiti Adası'nın büyüklüğü 76.192 km², nüfusu (Haiti ve Dominikan devletleri) 6.890.000'dir. Km²'ye 91 kişi düşer. Tropikal tarımın gelişmesi, bunun için de gerekli el emeğinin Guinea kıyılarından Zenciler esir edilerek sağlanması yoluna gidilmesi, adayı az zamanda bir Zenci ülkesi haline getirmiş, yerli halk olan Kızılderililer'in nüfusu bugün 5.000'e düşmüştür. Öte yandan, geri kalmış ülkelere öz nispetsiz nüfus artışı da olan adada yaşıyanlar, batısındaki büyük Küba adasındakilerle hemen eşit sayıya erişmiştir.

Haiti'de ancak birkaç bin Beyaz ve Asyalı, 180.000'e yakın Melez yaşar, gerisi tamamen Guinea aslından Zenci'dir. Öteki Afrika devletleri bağımsızlığa kavuşmadan önce, yani son yıllara kadar, Haiti, Liberya ile birlikte, dünyanın 2 Zenci devletinden biriydi.

Hemen bütün nüfus Fransızca konuşur. Yerli dilleri çoktan unutulmuştur. Bütün Amerika'da Fransızca konuşan tek devlet de Haiti'dir (Kanada'da Fransızca azınlıktadır). 44.000 Müslüman ve birkaç bin Protestan dışında halk tamamen Katoliktir. Putperestlik unutulmuştur. Bununla beraber, yerlilere öz inançlar yürürlüktedir.

Haiti, nüfus bakımından dünya devletleri arasında 77. gelir. km²'ye 130 kişi düşer.

Başkent Port-au-Prince limanı 537.000 nüfusludur. Bütün adanın en büyük şehridir.

Haiti'de halkın büyük bir çoğunluğu Guinea aslından Zenci'dir. Geriye kalanın iki yüz bin kadarı melez, birkaç bini de Beyaz veya Asyalı'dır.

HAFTA TATİLİ KANUNU

OSMANLI İMPARATORLUĞU'nda, dinî duyguların etkisiyle, cuma günleri resmî dairelerle Müslümanlara ait ticaret ve sanat yerleri kapalı tutulurdu. Cumhuriyet devrinde 2.12.1340 (1952) tarihli 394 sayılı kanunla, aşağıdaki usuller yürürlüğe girdi:

Nüfusu 10.000'den çok olan şehirlerde «fabrika, imalâthane, tezgâh, dükkân, mağaza, yazıhane, ticarethane, sınai ve ticari bütün müesseseler için, haftada bir gün (24 saat) tatil mecburidir. Nüfusları 10.000'den az olan yerlerin belediye meclisleri de, hafta tatili koyabilirler.

İster şehir, kasaba ve köylerde, ister meskûn yerler dışında bulunsun, resmî dairelerle umumi ve hususi ticari ve sınai müesseselerde memurların, hizmetlilerin, işçilerin haftada altı günden fazla çalıştırılmaları yasaktır.

Bu kanunla hafta tatilinin cuma günleri (24 saat) yapılması kabul edilmişken, 1935 yılında, tatil pazara çevrilmiş, cumartesi günü saat 13'ten itibaren başlatılmıştır (süresi, en az 35 saat olacaktır). Ancak, halkın yemesi, içmesi, giyinmesi gibi zaruri ihtiyaçlariyle alâkalı alış veriş dükkân ve mağazalarının öğleden sonra açık kalmalarına kanun izin vermiştir.

Açık havada veya yılın bir kısmında çalışan, yahut işleri mevsime bağlı olan tarım, orman ve yapı işleriyle çobanlık, hafta tatili dışında bırakılmıştır.

Aşağıdaki müesseseler pazar günü de açık tutulurlar:

a) Her türlü sağlık hizmetleri gören hastane, dispanser ve benzeri müesseseler;

b) Elektrik, su, havagazı, telefon, liman, iskele, istasyon, gümrük işleri gören müesseseler;

c) Basımevleri, günlük gazete bayileri, müzeler, umumî kütüpaneler, parklar, sinemalar, tiyatrolar, konser, konferans ve spor salonları, daha başka eğlence yerleri, klüpler;

d) Oteller, hanlar, lokantalar, fotoğrafhaneler;

e) Çabuk bozulan maddeler yapan, satan, kullanan yerler;

f) Fırıncılar, manavlar, tütüncüler, nalbantlar, tarım âletleri tamircileri (kasaplar öğleye kadar);

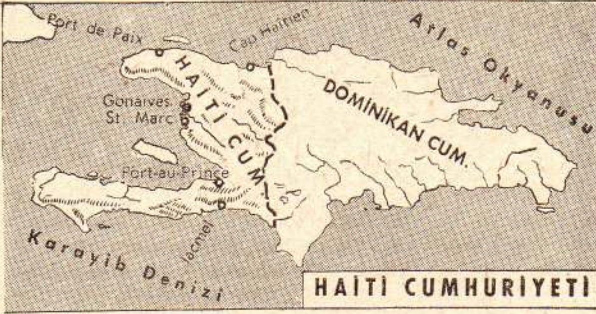
Yukarıda sayılan yerlerde çalışanlar, haftalık tatil haklarını, işi aksatmamak için, haftanın her hangi bir gününde kullanılır.

Pazar günleri tatil yapan müesseselerde bekçilik, kapıcılık, temizleyicilik, tamircilik gibi pazar günleri çalıştırılmaları zaruri olan kimselere, hafta içinde 24 saatten aşağı olmamak üzere izin verilir.

Ramazan ve kurban bayramlarının arifesine rastlıyan pazar günleri, tatil yapılmıyabilir.

Pazar günleri açık bulundurulmaları kanunen mümkün olan yerlerin idarecileri, oranın belediyesine başvurarak, bir yıl süreli pazar ruhsatnamesi almak zorundadırlar.

Pazar tatili mecburiyetine tabi olan veya ruhsatname almamış bulunan yerler pazar günü açık olursa, belediye zabıta memurları kapattırırlar, sahipleri veya idarecileri hakkında zabıt tutarak sulh mahkemesine verirler. Bu gibiler hakkında mahkeme karariyle hükmedilen para cezaları, belediyeye gelir olarak yatırılır.

Bunun dışında başlıca şehirler şunlardır: Güneyde Cayes limanı (nüfusu 249.000), Gonaïves limanı (210.000), Cap Haitien limanı (151.000), Port de Paix limanı (148.000), Fort Liberté limanı (138.000) (bu son üçü kuzey kıyısındadır), güneyde Jacmel limanı (115.000), batıda Saint Marc limanı (104.000), güney-batıda Jérémie limanı (87.000), gene bu bölgede Miragoâme limanı (58.000). Nüfusları fazla olmakla beraber bu şehirlerde aynı nüfusa sahip Avrupa şehirlerindeki manzara görülmez. Dağınık, basit evlerden, hattâ kulübelerden kurulmuşlardır.

Başlıca ürünler kahve, muz, pamuk, şeker, tropikal meyva, bitki ve ağaçlardır. 1958'de 420.000 ton kahve elde edilmiştir (dünyada 16 ncı).

Haiti'de 500 km. demiryolu, 3.000 km. şose, 8.000 motorlu taşıt, 4.200 telefon, 10.700 radyo, 18 sinema salonu vardır. Ticaret filosu yoktur. 13 savaş gemisi, 300 eratlık bir donanması vardır, dünya donanmaları arasında 49 uncu gelir.

Port-au-Prince'de bir üniversite bulunmaktadır. Öğretim pek geridir. Büyük bir çoğunluk okuma-yazma bilmez.

Resmî adı «République d'Haïti» olan devlet 5 il halinde idare edilir. Cumhurbaşkanı aynı zamanda başbakandır. 1 ocak 1804'ten beri bağımsız bir Zenci devletidir; bu hususta Liberya'dan da önce gelir. (Tarihi için Bk. Dominikan Cumhuriyeti).

HAKÂRİ

Doğu Anadolu'da İran ve Irak'la komşu olan genişçe bir sınır ilimizdir.

HAKÂRİ, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Hakâri bölümünde bir ilimizdir. Topraklarını doğuda İran, güneyde Irak toprakları, güneybatıda Mardin, batıda Siirt, kuzeyde Van illeri çevirir. İlçeleri Merkez (Çölemerik), Beytüşşebap; Çukurca, Şemdinli, Uludere ve Yüksekova'dır. Bunlara bağlı 11 bucak ve 129 köyü vardır.

Yüzölçümü: 9.641 km²
Nüfusu: 67.684 (1960 sayımı)
Nüfus yoğunluğu: km²'ye 7 kişi

Yüzey şekilleri. — Hakâri ili yurdumuzun yüksek, sarp ve dağlık yerlerinden biridir. Bu ildeki dağlara Hakâri Dağları adı verilir. Bu dağlar Güneydoğu Toroslar yayının güneydoğusundaki son dağlardır. Burada dağların doğrultusu kuzeybatı - güneydoğudur. İldeki dağların en heybetlisi Cilo Dağı'dır. Bu kütlenin Reşko (Gelyaşin) adı verilen zirvesi 4.168 m. ye yükselir. Bu dağ üzerinde bazı buzullar görülür. Bunların en önemlisi 4 km. uzunluğundaki Gelyaşin Buzulu ile onun daha batısında bulunan aynı uzunluktaki Suppa Durak Buzulu'dur. Derin bir vâdiyle Cilo'dan ayrılmış olan, onun güneydoğusunda bulunan kalker yapılı Sat Dağı'nın yüksekliği de 3800 m. yi aşar.

Hakâri'de dağların etrafında hafif dalgalı yüksek düzlükler de uzanır ve bu düzlükler bazan derin dere yataklariyle yarılmıştır. Böylece, dağlar kadar yaylalar da geniş yer tutar. Bazan dağlar arasında tabanı yüksek ovalara da raslanır. En önemlisi tabanı denizden 2.000 m. den daha çok yükseklikte bulunan Gevar Ovası (Yüksekova) dır.

İklim. — İlin bütün kesimlerinde kış pek soğuk geçer, erken gelir, geç gider. Bu mevsimde çok kar yağar. Yağan kar kalın bir örtü teşkil ederek ulaşıma engel olur. Buna karşılık, yaz kısa sürer, sıcak geçer. Yükseltinin etkisiyle yıllık yağış tutarı 1 m. den fazladır.

Doğal Bitki Örtüsü. — Hakâri Dağları orman bakımından fakirdir. Bütün il yüzeyinin ancak % 5'i ormanlıktır. Kışların uzun sürmesi yüzünden ormanların yüksek kesimlerinde soğuğa dayanıklı ardıçlar, daha alçak seviyelerde de meşeler çok görülür.

Akarsular. — İlin suları Büyük Zap ve Habur suları yolu ile Dicle'ye gider. Her ikisinin de yatağı çok dar ve derindir.

Ekonomi. — Arazinin fazla engebeli oluşu yüzünden tarıma ayrılan alan çok azdır (Bütün yüzeyin binde 7'si). Kışların uzun sürmesi, karın yerden geç kalkması gibi sebepler yüzünden, yetişme devresi daha kısa bir bitki olan arpa ekilir. Darı ekimi de oldukça önemlidir, halkın büyük bir kısmı darı unu yer. Yüksek kesimlerin tarım hayatı bakımından çok geri olmasına karşılık, derin, kuytu vâdilerin tabanlarında daha çeşitli bir tarım yapılır. Bu kesimlerde arpadan, buğdaydan başka çeşitli meyva yetiştirilir, bağcılık yapılır.

Hakâri'de, özellikle Şırnak'ta halk dokumacılıkla da uğraşır. Dokunan şallar bölgenin ihtiyacını karşılamaya yeter.

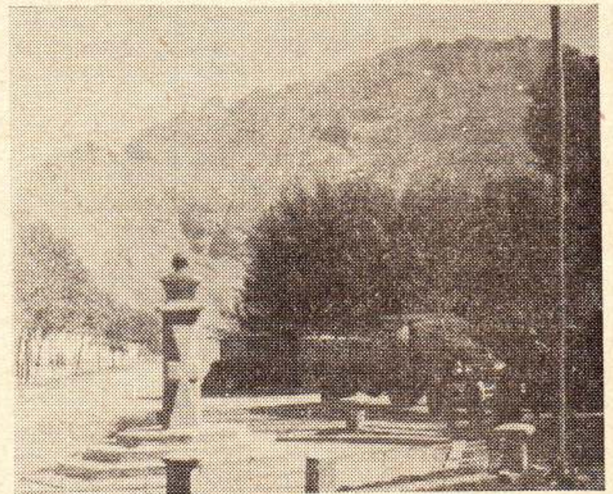
Tarımın bu geri durumuna karşılık, hayvancılık daha önemli bir ekonomik faaliyettir. Yağ, peynir, yün, deri gibi hayvan ürünleri en önemli üretim maddeleridir. En çok koyun ve keçi beslenir.

Bibliyografya. — Bu konudaki başlıca eserler:

Hakkâri - Cilo (İngilizce ve Almancası da vardır, 1959); Hakkâri Dedikleri (Ş. Şimşek, 1960).

HALAÇLAR

Büyük bir tarihî Türk aşiretinin adıdır. Öteki Türk zümreleri ve çeşitli ırklar arasında eriyen Halaçlar'ın kalıntıları bugün İran ve Afganistan'da yaşamaktadır. Bu ad «Kalaç» şeklinde, Arapça'da da «Hılcî» olarak söylenir. 1290'dan 1320'ye kadar 30 yıldan az eksik başkenti Delhi olmak üzere, Kişmir bir yana bugünkü Hindistanda ve Pakistan'da hüküm süren bir Türk imparatorluk

Çölemerik'ten Sümbül Dağı'na bir bakış. Ön plânda İnönü'nün büstü görülüyor.

hanedanı da bu adı taşır. Yazışmalarda resmî dil olarak Farsça'yı kabul etmiş bulunan bu hanedan 3.893.317 km² kadar büyüklük gösteren bir devlete sahipti; bugün bu topraklarda 490 milyon nüfus yaşamaktadır.

Halaçlar, Hindistan imparatorluğunda, Türk Memlûkleri'nin yerine geçmişlerdir. Hanedanın kurucusu Celâlettin II. Firuz Şah (saltanatı 1290-1296), Yuğruş Halacî'nin oğludur. Bunun yeğeni, damadı olan Sultan Alâettin, Ortaçağ Türk tarihinin en büyük hükümdarlarındandır (Bk. Sultan Alâettin). Bu hanedanın yerine gene Türk olan Tuğluk hanedanı geçmiştir.

Halaç imparatorlarına sultan ve şah denirdi. Hükümdarlar ve saltanat yılları şöyledir:

1) Celâlettin II. Firuz Şah (1290-1296)
2) Rüknettin I. İbrahim Şah (Kadır Han) (1296)
3) Alâettin I. Muhammet Şah (İskender-i Sânî) (1296-1316)
4) Şihabettin Ömer Şah (1316)
5) Kutbettin I. Mubarek Şah (1316-1320)
6) Nâsırettin Husrev Şah (1320)

HALEP

Kuzey Suriye'nin en ünlü tarihî şehridir. Nüfusu 476.000'dir. Deniz yüzeyinden 370 m. yükseklikte kurulmuştur. Türkiye ve Irak'tan gelen demiryolu, şehirden geçerek Şam'a, Beyrut'a gider.

Şehrin adı Hititçe Halap'tan gelir. Çok eski bir tarihi vardır. 636'da Halit-ibni-Velit tarafından Bizans'tan alınarak İslâm devletine katıldı. IX. yüzyıl sonunda Mısır'daki Türk devleti Tolunlular'a geçti. 944'te Hamdanî devletinin merkezi olarak parladı. 962'de Bizans tarafından geçici işgalinden büyük zarar gördü.

Halep 1015'te Fatımîler'e geçti. 1071'de Alp Arslan şehir önlerinde görününce, Mirdâsî Arap devletinin başkenti olan Halep, Selçuklular'a bağlandı. Ayrı bir Selçuklu dalının merkezi haline geldi (Bk. Selçuklular). Artukoğulları ve Zengî Atabeyleri'nden sonra 1183'te Eyyuplular'a geçti ve bir Eyyuplu dalının merkezi oldu (Bk. Eyyuplular).

Halep 1260'ta Hulagu tarafından zaptedildiyse de, Mısır Türk Memlûkleri şehri Moğollar'dan geri aldılar. Timur orduları şehri yakıp yıktılar. Bir Memlûk eyaletinin merkeziyken, bu civardaki Mercidabık'ta Memlûk ordusunu imparatorlariyle birlikte yok eden Yavuz, 28 ağustos 1516'da Halep'i Türkiye'ye kattı.

Halep, 1918 sonuna kadar 402 yıl Türkiyenin bir eyalet merkezi oldu. Bu eyalet 1910'da 86.600 km² ve 1.040.000 nüfuslu idi; 3 sancağı (vilâyeti) vardı: 14 kazalı Halep, 5 kazalı Urfa ve 5 kazalı Maraş sancakları. Halep dışında 3 şehrinin nüfusu 50.000'i geçiyordu: Urfa, Ayntab ve Maraş. Bu sancaklardan ikisi (Urfa ve Maraş) bugün Türkiye'dedir, yalnız Halep merkez sancağı Suriye'de kalmıştır. 1583-84 bütçesine göre Halep şehri İstanbul'a bugünkü rayiçle yaklaşık olarak 95 milyon ve eyaleti ise 177 milyon T. L. yıllık vergi gönderiyordu. Fakat o devirde eyaletin sınırları, son zamanlardakinden farklıydı: XVII. yüzyılın ilk yarısında 10 (Halep, Adana, Kilis, Birecik, Maarra, Aziz, Bâlisi, Menbic, Türkmân, Azâz) ve ikinci yarısında da 7 (Halep, Adana, Ceyhan, Osmaniye, Kilis, Nizip, Ayntab) sancağı vardı; bu ikinci devrede büyüklüğü 52.000 km² idi. Eyalet savaş zamanında orduya 3.024 tımarlı sipahi verirdi. Çok işlek bir ticaret ve transit şehri olan Halep, imparatorluğun en kalabalık merkezlerindendi; nüfus zaman zaman Şam'ınkini de geçmiştir. 1825'te 150.000 nüfusu ile Türkiye'nin 7 nci, dünyanın 56'nci şehriydi. 1915'te 240.000 nüfusla Türkiye'nin İstanbul, İzmir ve Şam'dan sonra 4'üncü, dünyanın da 157 nci şehriydi.

Halepteki Osmanlı anıtları sayılamıyacak kadar çoktur. Bugün de dış manzara Anadolu şehirlerininkinden farksızdır; fakat pek önemsiz sayıda Türk kalmıştır.

HALEP ÇIBANI (Bk. ŞARK ÇIBANI)

HÂLET EFENDİ (1760-1823)

II. Mahmut devrinde (1808-1839) devlet idaresinde bir ara diktatör denecek kadar nüfuz kazanmış Türk devlet adamıdır.

Kadı Kırımlı Hüseyin Efendi'nin oğludur. Küçük memurluklarda bulunduktan sonra İstanbul'da Galata Mevlevihanesi şeyhi büyük şair Galip Dede'ye intisap edip Mevlevî oldu. 1803'te Paris elçiliğine atanarak Başkonsül General Bonaparte'a itimatnamesini verdi. 3 yıl sonra İstanbul'a döndü. Olağanüstü zekâsı ve kurnazlığiyle II. Mahmut'un gözüne girerek, meşru ve gayrimeşru işlerde büyük nüfuz kazandı; hattâ hükümdardan gizli işler görmiye başladı. Dış siyasette iyi sonuçlar vermiyen etkisinden bıkan Padişah, 1823'te Hâlet Efendi'yi Konya'ya sürdü, az sonra öldürttü. Konya'da gömüldü.

Hâlet Efendi şahsi duygulariyle hareket eden, dostlarını, bilim ve sanat adamlarını korumakla beraber düşmanları hakkında da pek garezkâr bir insandı. Divan sahibi şairdir. İstanbul'da bir sebil yaptırıp, bir de kütüpane bırakmıştır.

HÂLETÎ [Azmizade Mustafa] (1570-1631)

«Türk Hayyam'ı» diye tanınmış bir Türk şairidir. İstanbul'da doğdu. Babası şair ve bilgin Pîr Mehmet Azmî Efendi'dir (ölümü: 1582). Hâletî, medrese öğreniminin son kademesini Şeyhülislâm Hoca Sadettin Efendi'den diploma alarak tamamladı. 21 yaşında müderris, 1600'de Süleymaniye müderrisi (bugünkü anlayışımıza göre ord. prof.) oldu. 1602'de meslek değiştirerek hâkimliğe girdi, Şam kadılığına atandı. Daha birçok yerlerde kadılık, Mısır'da genel vali vekilliği ettikten sonra, 1627'de Rumeli kazaskeri oldu. 1631'de İstanbul'da öldü, Sofular'daki konağının karşısında yaptırdığı mektebe gömüldü.

Hâletî, XVII. yüzyılın büyük şairlerindendir, hele rubaileri pek tanınmıştır; bundan dolayı kendisine, rubaileriyle ünlü Ömer Hayyam'dan ötürü, «Türk Hayyam'ı» denilir. Bilgin olarak de pek değerlidir; başta büyük şair Atâî olmak üzere pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Ölümünde 4.000 cilt kitap bırakmıştır.

HALFETİ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat bölümünde Urfa iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Bozova, güneydoğuda Birecik, batıda Gaziantep'in Nizip, Yavuzeli ve Araban, kuzeyde Adıyaman'ın Besni ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 35 köyü vardır.

Yüzölçümü: 468 km²

Nüfusu: 21.825 (1960 sayımı)

Halfeti ilçesi, Fırat nehrinden doğuya doğru hafif bir şekilde yükselen az dalgalı bir araziyi kaplar. İlçe arazisi batıdan doğuya doğru olduğu gibi güneyden kuzeye doğru da yükselir. İlçede yazlar çok sıcak ve sürekildir. Kışlar oldukça soğuksa da çok sürekli değildir. Tahıl tarımı başta gelir. Ayrıca zeytin ve fıstık da yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Halfeti, Fırat kıyısında kurulmuş 2.204 nüfuslu (1960 sayımı) küçük bir kasabadır. 35 km. lik bir yolla Birecik'e, bu noktada Gaziantep - Urfa şosesine bağlanır. Ayrıca daha bozuk bir yolla kuzeyde Adıyaman'a bağlanmıştır.

Aynı Zamanda Sanat Şaheseri Olan Bir Ev Eşyası: HALI

HALI, çoğu yünden dokunan, kısa ve sık tüylü, nakışlı veya nakışsız kalın yaygılardır. Yere veya mabilya üstüne sermek, ya da duvara germek için kullanılır. Türk zekâsının, Türk inceliğinin derecesini gösteren birçok nefîs sanat eserlerinden biri de halıdır.

Gördes seccadesi

Halının Anayurdu

Halının anayurdu Orta Asya'dır. Bazı yazarların halının ilk yurdunu «Kalıklay» adında bir Ermeni şehri, yahut İran olarak göstermeleri yerinde değildir. Halı sanatının ilk örnekleri Türkistan'da yapılan kazılar sırasında ele geçmiştir. Gerek bugün Dış Moğolistan denilen eski Türk yurtlarında, gerek Türkistan'la Sibirya arasında Pazırık Yaylası'ndaki kurganlardan (höyüklerden) çıkarılan eşya arasında ilkel halı, renkli keçe parçaları bulunmuştur. Pazırık'taki eşya hemen hiç bozulmamıştır. Rus yazarları da halının ilk yurdunun Orta Asya olduğunu söylerler. Bu arada, bir yazara göre Pazırık'ta

bulunan bir ilkel halı parçasının Milât'tan 500 yıl öncesinden kalmış olduğu anlaşılmıştır.

Ayrıca Noyan Ula'da bulunan mezarlardan birçok küçük halı parçaları çıkmıştır. Bu halıların Hun Türkleri'nin eserleri olduğunda şüphe kalmamıştır. Hakanların, hanların, noyanların mezarını süsliyecek kadar ilerlemiş olan halıcılığın oralarda çok eski devirlerden beri yapılmakta olduğu bugün artık bilinen bir gerçektir. Halıyı Çin'e, Hind'e Mısır'a götürenler de Türkler'dir.

«Halı sözü «kalı» dan gelir. «Çeyiz ve geline verilen mihir» anlamınadır. «Halı» sözünün Türk diyeleklerinde ve bazı yabancı dillerde aldığı şekiller şunlardır: Çağatayca: «kalın»; Kırım dili: «kilem»; Türkmence: «kalı»; Farsça: «kaliçe»; Kırgızca: «kilâm»; Bulgarca: «haliya»; Çekçe, Sırpça: «halina».

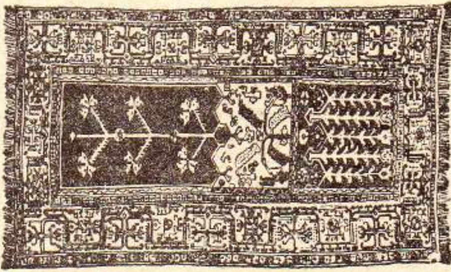
Türkçe «halı» sözünün kökü olan «kalı» şüphesiz «kalmak» mastarından gelir. Çeyiz uzun zaman kalıcı bir şey olduğundan zamanla «kalı» sözü doğrudan doğruya «çeyiz» yerine kullanılır olmuştur.

Anadolu'da Halıcılık

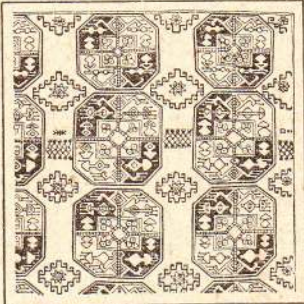
Selçuk Türkleri halıcılığı hem Anadolu'ya, hem de İran'a getirmişlerdir. Anadolu'da ilk dokunan halılardan önemli parçalar kalmamıştır. Anadolu'da eskiden beri halıcılığıyle ün kazanmış yerler vardır: Uşak, Gördes, Bergama, Demirci, Kula, Lâdik, Karaman, Kırşehir bunların en önemlileridir. Isparta, Kayseri, Bor, Sıvas ve Simav'ın halıcılığı ilk saydıklarımıza göre daha yenidir.

Eski Türk halılarına canlı varlıkların resimleri işlendiğini biliyoruz. Ancak, sonradan bu gibi resimlerin haram sayılması halılardan resmin kalkmasına yol açmıştır. Noyan Ula ve Pazırık'ta bulunan parçalarda bir ejderhanın bir geyiği pençeleri arasına aldığı görülür. XV. yüzyılda dokunduğu sanılan bir Anadolu halısında dört hayalî hayvan resmi görülür. Bu halı Berlin Müzesi'ndedir. Bundan anlaşılıyor ki Türkler bu çeşit resimleri Orta Asya'dan getirmiş, din baskısının zayıf olduğu yerlerde kullanabilmişlerdir. Eski Türk halılarının bir kısmında da pek basit tarzda insan ve kuş resimlerine raslanır.

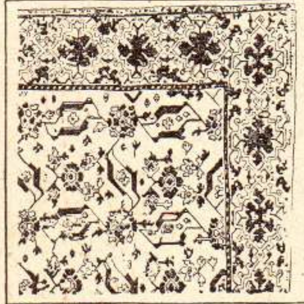
DOĞU HALILARINA AİT BİRKAÇ ÖRNEK

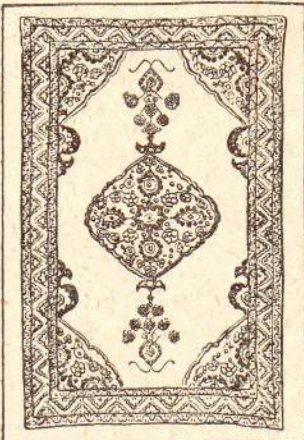
Lâdik seccadesi

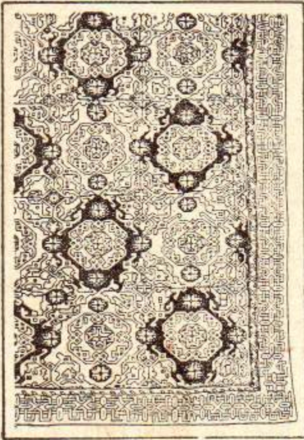
Bir Afgan seccadesi örneği

XVII. yüzyılda Anadolu'da yapılmış kuş desenli halı.

XIX. yüzyıl Meşhet halısı (İran)

XVI. yüzyılda Anadolu'da mavi, kırmızı, yeşil ve beyaz renklerle yapılmış bir halı.

Uşak Halıcılığı

Uşak halıcılığı Orta Asya'dan göçüp gelen Yörükler'le başlar. Murat Dağı ve Ahır Dağı yaylalariyle, Manisa ve Aydın kışlakları arasında bulunan Uşak'ın o devirlerde büyük bir önemi vardı. Kaçar, Karakeçili, Kınıklı gibi Türkmen boylarından gelen eşiretler sayesinde halıcılık bu bölgeye yerleşmiştir. XVI. yüzyılda İzmir'de bulunan İngilizler yavaş yavaş Uşak'a gelerek halı almaya başlamışlardı. Bu alışverişin ilerlemesi halıcılığa Uşak'ta ilk defa iktisdî bir değer kazandırdı, camiler, saraylar için İstanbul'dan da Uşak'a siparişler gelmeye başladı.

Bu devrede yapılan halılarda en çok kullanılan renk koyu mavi ile koyu kırmızıdır; beyaz, sarı daha az kullanılmıştır. Yabancı kaynaklar XVIII. yüzyılda zengin Holânda ve İngiliz ailelerinin İzmir halısı aldıklarını yazar. Uşak halılarının çıkış yeri İzmir olduğundan bunlar yabancı memleketlerde «İzmir halısı, diye anılır. İtalya kiliselerinde, Almanya, Avusturya, İspanya ve Portekiz'de de bu halılardan çok vardır.

Uşak halıcılığının bu ilk örneklerinden bugün Uşak'ta hiç kalmamış gibidir. Yangınlar, hele Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanlılar'ın şehri yakması, kalanları da alıp götürmesi bütün eski halı örneklerini yok etmiştir. Halbuki XVI., XVII. yüzyıllarda Uşak halısının Avrupa'da büyük bir ünü vardı. 1570'de İngiltere Kraliçesi Elizabeth'in emriyle yapılan bir halıda VII. Henry ve ailesinin dikkate değer tasviri vardır. Bugün Venedik Akademisi'nde bulunan XVI. yüzyılın ortalarına doğru dokunmuş bir halı da Uşak'ta yapılmıştır.

Uşak Halılarının Özellikleri

Türk halıcılığının tipik örneği olan Uşak halılarının başlıca özellikleri şunlardır:

1 — Uşak halılarında eskiden beri yün kullanılır.

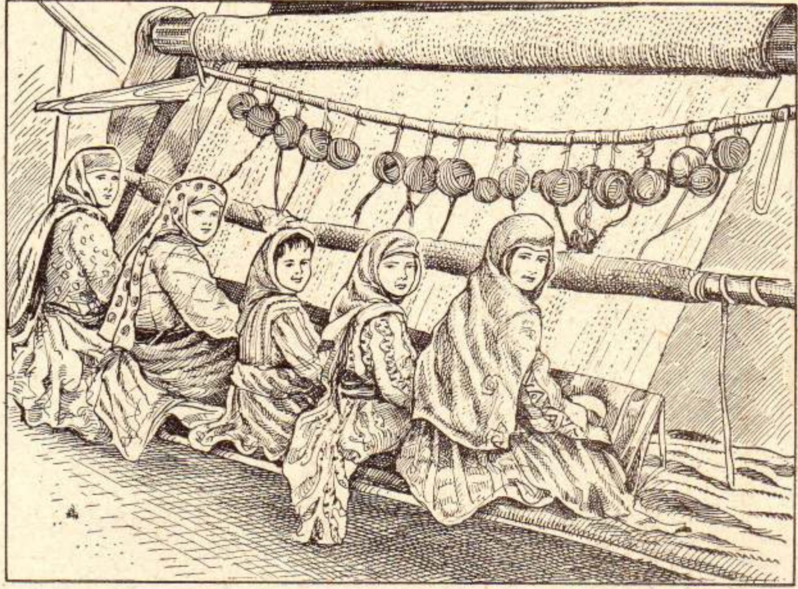
2 — Düğümleri sağlamdır. Halıseverlerin «Türk düğümü» veya «gördes düğümü» dedikleri bu düğümler halının sağlamlığını gerekli kılar. «Isfahan-sine» veya «İran düğümü» denilen düğüm o kadar sağlam değildir; kuvvetle çekilecek olsa düğüm (ilme) çıkıverir. Kuvvetli bir süpürme veya elektrik süpürgesi ilmeyi sökebilir. Uşak düğümü kopsa bile çıkmaz. Isparta halıları da Isfahan ilmeğiyle yapılır, çünkü bu daha kolaydır.

3 — Eski Uşak halılarının kalın tüylü olması bu halıların belirli bir özelliğidir. Çok rutubetli olan İngiltere ve Holânda'da halkın bu halıları çekmesinin bir sebebi de budur.

4 — Uşak halıları renkleri koyu ve derindir. Boyaları solmaz. Kullanılan nakışlar da halının özelliğini meydana getirir.

EL TEZGÂHLARINDA HALI NASIL DOKUNUR

Halı dokumacılığı birçok Anadolu köy ve kasabalarının başlıca meşgalesidir. Dokunan halılar yurt içinde olduğu kadar dışarıda da daima alıcı bulur.

Eski usul tezgâhlarda halı dokuyan kızlar.

HALI, tezgâhta dokunur. Tezgâh, alt kısmı yere tutturulmuş, üst kısmı oynıyabilen, daha bazı kısımları olan büyücek bir kasnaktır. Kalın, iri geçme sırıklardan yapılmıştır. Halı tezgâhına, yukarıdan aşağı, yün iplikleri, gayet sık şekilde, gerilmiş bulunur. Çünkü halı, bu ipliklerin üzerine dokunacaktır. Bunlara «arış», ya da «çözgü» denir. Çözgü iplikleri, bir kısmı önde, bir kısmı arkada, iki yüzey meydana getirecek şekilde gerilmiştir. Aralarına da «varagele» denen bir değnek, enlilemesine, sokulmuştur. Bu değnek, iplikler arasında aşağı, yukarı indirilip çıkarılarak, bulunduğu yerdeki arka ve ön sıra ipliklerin arasında bir boşluk bırakmaya yarar. Bu sayede, düğümleme işi kolaylaştırılmış olur.

Tezgâhtaki çözgü ipliklerinin arasından her telin birini önde, öbürünü arkada bırakarak enlilemesine geçirilen ipliğe «atkı» denir. Bu ipliğin geçişini sağlamak için ayrıca «gücü» düzeni de vardır. Bu gücü, çözgü tellerini, tek veya çift sayılı sırayı arkada bırakacak şekilde, daha gerilirken ilmik arasından geçirip indiren ayrı bir düzendir. Her düğüm sırası tamamlanıp enlilemesine atkı ipi geçirileceği zaman gücüye bastırılarak çift (veya tek) iplik sırası geriye itilir. Düğüm sırası tamamlanınca bunları aşağı çekerek sıkıştırmak için bir de «kirkit» denen tarak vardır. Yukarıdan aşağı indirilerek atkı tellerine vuran kirkit, iki atkı arasında kalmış düğüm sırasını aşağı iter, sıkıştırmış olur.

Halı, ya düz dokunur, ya çiçekli. Çiçekli dokunacaksa elde muhakkak bir örnek vardır. Bu örnek, karelere bölünmüş bir kâğıt üzerinde renkli bir resimdir. Halı ne kadar enli olursa dokunması o kadar güçleşeceğinden, çoğu kızlar, tezgâhın önüne sıralanırlar. Her biri, halının meselâ yarım metrelik bir genişliğini düğümlemek üzere yerleşir. Renkli iplikleri yukarıya asılmış olduğu için kendi karşılarına gelen iplikleri alıp, örneğe göre telleri hesaplıyarak, meselâ beş ilmik kırmızı, dört ilmik sarı, beş ilmik kırmızı, dört ilmik yeşil vs. şeklinde düğüm yapar. Herkes, bir sıra düğümlemeyi, yani ilmik atmayı, bitirince gücüye basılarak, ya da varagele aşağı çekilerek arışların arası açılır, atkı ipliği bir baştan bir başa geçirilir, kirkit basılarak düğümler de, atkı ipleri de aşağı indirilip sıkıştırılır.

Halı dokumadaki ustalık şunlara bağlıdır:

1 — İlmeler (düğümler) aynı sıkılıkta olmalı;

2 — Kirkitle sıkıştırma işi kullanılan yün ipliğinin esnekliğine göre yapılmalı;

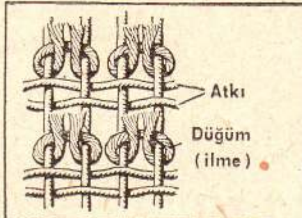
3 — Halı dokunup bittikten sonra her yanında, santimetre kareye aynı sayıda ilme düşmüş olmalı. Santimetre kareye düşecek ilmenin sayısı kullanılan ipliğin kalınlığına, düğümlerin sıkılığına bağlıdır.

Anadolu'da halıyı hemen hep kızlar dokur. Eskiden has boyalar kullanılırdı. Şimdi kimya yolundan elde edilen oksitli boyalar kullanılıyor. İyi bir halının vasıflarından biri de boyasını atmamasıdır.

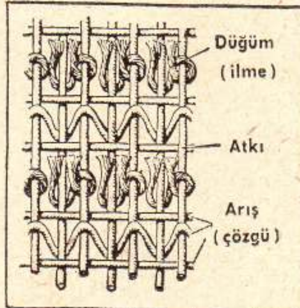
Her ilmeden sonra kesilen yün ipliğinin kalan saçakları birbirine eşit olamıyacağından, halı dokunup bittikten sonra ayrıca ustaları bunun yüzünü düzeltirler, halının tüylerini hizaya getirirler.

Halının kumaşlık derecesi sık veya gevşek dokunmasına bağlıdır. Bu da her santimetre kareye atılan düğüm sayısiyle ilgilidir. Düğüm sayısı ne kadar çok olursa halı o kadar kumaş olur. Boyluk ve atkı ipliklerinin cinsinin de halının kalitesi üzerinde büyük payı vardır. Türk halılarında bu ipler yün olur. Halıların kenar ve başlarının işlenme ve bitirilişi de halının cinsine göre değişir. Türk halılarında her iki baş saçaklı olur. Saçakla asıl halı arasında kilim gibi dokunmuş bir kısım vardır.

HALICILIKTA KULLANILAN DÜĞÜM ÇEŞİTLERİ

Doğu halılarında kullanılan iki çeşit düğümden biri «Türk tipi» (Gördes tipi) düğümdür.

Doğu halılarında kullanılan bir başka düğüm çeşidi de İran (Sine) tipi düğümdür.

Bergama Halıları

Bergama halıları bugün Anadolu'da dokunan halıların en güzelleri arasındadır. Bunları başka Anadolu halılarından ayıran en büyük özellik boyca dörtköşeye yakın olmalarıdır. Halının ortasında bir «göbek» bulunur. Göbek çok defa altıköşelidir. Bergama halıları zengin renkleriyle, boyalarındaki nefasetle tanınmıştır.

Bergama halılarının en büyük özelliklerinden biri de nazarlıklarıdır. Başka halıların hiç birinde Bergama halılarında olduğu kadar nazarlığa raslanmaz. Halı dokunurken âniden gelen bir ziyaretçinin nazarı değmesin diye, yumağından bir parça koPararak halının başındaki kilim tarafına diker, bir başkası gelince başka renk bir yumaktan gene bir parça koparıp diker. Daha da olmazsa bunların her birine birer düğme diker. Bazı halıların da orta veya baş tarafında püsküller bulunur. Bunlar Bergama halılarının tanınmasında dikkat edilecek noktalardır.

Renkler genel olarak kırmızı ile mavidir; sarı, beyaz ve yeşil de bulunabilir.

Gördes ve Kula Halıları

Anadolu'da dokunan halıların en üstün olanlarının başında Gördes halıları gelir. Bazıları bunları İran halılarından daha üstün sayar. Son zamanlarda dokunan Gördes halıları eskilerinden biraz sönüktür. Eski Gördes halılarında kullanılan başlıca renkler mavi, sarı, kırmızı, kremdi. Bu halıların özellikleri 100-150 yıl eskilikteki örneklerde daha iyi görülür. Eski Gördes halılarının koyu ve zengin kırmızısı yanında 100 yıldan daha yeni olanların kırmızısı pembeye bakar ve çiğdir. Eski Gördes halılarının resimlerinde de daha çok çalışıldığı göze çarpar.

Gördes'e yakın olması bakımından Kula halılariyle Gördes halıları arasında büyük bir benzerlik görülür. Hele eski halılar öylesine birbirine benzer ki, en tecrübeli uzmanlar bile bunları birbirinden ayırdetmede güçlük çekerler. Hem kasabaların yakınlığı, hem de karşılıklı evlenmeler dolayısiyle Gördes'le Kula'nın birbirine etkisi olmuştur. Gördes ve Kula halılarında Uşak düğümü kullanılır (Bk. Kilim).

Seccade

Halıcılık Türkler'in göçebe hayatı sürdüğü sırada başlamıştı. Tezgâhların yayladan kışlağa taşınması güç olduğundan halılar da küçük ölçüde dokunuyor, seccade tarzında oluyordu. Göçerken her şeyini birlikte alıp götüren Yörükler tezgâhı da taşımak zorundaydılar. Bu yüzden, büyük tezgâh, büyük halı olamazdı. Büyük halı yapımı ancak sürekli olarak yerleşmiş Türkler'de başlamıştır. Taşınması kolay, dokunması uzun vakit istemiyen seccade o devirlerde çok revaç bulmuştur.

Seccadeyi eskiden genç kızlar çeyizlik olarak dokurlardı. Gerdek gecesi, güvey, gelinin kendi eliyle dokuduğu seccade üzerinde iki rekât güvey namazı kılardı. Çok eski seccadelerde mihrap yoktur. Gerek kenar sularında, gerek orta zeminde çeşitli renkte madalyonlar bulunur. Bu madalyonların hemen hepsi de geometri şekillerinden meydana gelmiştir. Çok defa birkaç renk kullanılmıştır. En çok kullanılanlar pancar kırmızısı, siyah, beyaz, koyu mavidir. İlmeler orta sıklıkta, havlar yüksekçedir.

Yeni seccadelerde yani iki, iki buçuk yüzyıldan beri dokunanlarda, mihrap yapmak âdeti çıkmıştır. Bunda İslâmlığın etkisi vardır. Seccadelerin en güzelleri Gördes seccadeleridir. Eski seccadelerin en güzel örnekleri Konya'da Hz. Mevlâna Türbesi'nde görülebilir.

Musevilerin bir savaş sahnesini gösteren üzeri resimli bir Avrupa halısı.

Bugünkü Halıcılık

Bugün tezgâhlarda dokunan halılarda bundan birkaç yüzyıl öncesinin inceliğini, güzelliğini göremeyiz. Son zamanlarda, «modern halıcılık» diyebileceğimiz birtakım halı tipleri meydana gelmeye başlamıştır. İstanbul ve Konya'da kurulan halı fabrikalarında çok güzel halılar dokunmaktadır. Hilton Oteli'nin bütün halıları İstanbul'daki halı fabrikasında dokunmuştur. Bu halıların metre karesinde 40.000 den fazla düğüm bulunmaktadır.

Yapı ve Kredi Bankası da kültür hizmetleri arasında halıcılığa önem vermiş, bu eski sanatı canlandırmak için önemli gayretlerde bulunmuştur. Bursa ve dolaylarında kurulan yüzlerce halı tezgâhı sayesinde halıcılık bu çevrede yeni bir gelişme yoluna girmiştir.

Dünya'da Halıcılık

Halıcılık Türkler'den, İran yolu ile, VIII. yüzyılda Avrupa'ya geçmiştir. Güney Fransa'da 732 yıllarında halı dokunmaya başlamış, bu tarihten sonra İspanya'da, Fransa'da halıcılık gelişmiştir. İngiliz kaynaklarında halıdan ilk defa 992'de bahsedilmiştir. Ancak, İngiltere'de halıcılığın asıl başlaması XIV. yüzyılda Flâman halı dokuyucularının III. Edward tarafından memlekete davet edilmesiyle başlar.

İngiltere'de ilk dokunanlar daha çok duvar halılarıydı. XVI. yüzyılda döşeme halıları da dokunmaya başlandı. Türkiye'den Uşak halılarının getirilmesi de bu devreye raslar. Zaten İngiltere'de halıcılığın gelişmesi Türk halılarının memlekete sokulmasından sonra olmuştur. Hattâ ilk sıralarda iskemle örtüsü olarak dokunan halılara doğrudan doğruya «Turkey-work» (Türkiye işi) denirdi. XVIII. yüzyılda halı isteği artınca küçük fabrikalar kurulmaya başlandı.

Amerika'ya ilk göçenler, kendi ihtiyaçlarını karşılıyacak halıları küçük ölçüde dokurlardı. Birleşik Devletler'de ilk halı fabrikası 1791'de kuruldu, o tarihten beri de hızla gelişti.

Fransa'da ilk halı fabrikası 1626'da kuruldu. Burada çok büyük halılar dokunuyor, Uşak düğümü kullanılıyordu. 1825'te Paris yakınlarındaki bu fabrika kapandı, Gobelins fabrikası açıldı. Gobelins halılarının desenlerini tablolar teşkil ediyordu.

Halıların Bakımı

Bir halı, eğer iyi bakılacak olursa, çok uzun dayanır. Halının en büyük düşmanı güve ile rutubettir. Güve halıyı sık sık havalandırmak, güneşte bırakmak suretiyle önlenebilir. Halı dürülüp kaldırılacaksa, arasına naftalin serpmeli, ayrıca, arada bir açıp havalandırmalıdır. Kullanılan halıda güve tehlikesi olmaz.

Rutubet ise zamanla halının iplerinin çürümesine, yer yer parçalanmasına yol açar. Bu bakımdan, hem saklanacak, hem de kullanılmakta olan halıların rutebette kalmamasına dikkat etmelidir.

HALICILIK SANATINDAN DEĞERLİ ÜÇ ÖRNEK

Tipik desenlerle yapılmış güzel bir halı örneği

XVII. yüzyılda yapılmış yazılı bir Türk halısı

•

Türk halılarını başka halılardan ayıran en büyük özellik renkleridir. Hele kırmız böceğinden elde edilen al renk Türk halılarının asıl rengi olarak ün kazanmıştır diyebiliriz. Ayrıca, rengini atmaz, iyi bitkisel boyaların da başarıyla kullanılması sayesinde renk, Türk halılarını başka doğu halılarından ayıran en büyük özellik haline gelmiştir. Türk halılarının rengi başka Doğu halılarından daha parlaktır. Soluk renklere pek raslanmaz.

Halılarımızı öteki Doğu ve Batı halılarından ayıran bir başka özellik de desenlerindedir. Bu özelliğin başında Türk halılarında hayvan ve insan resimlerine raslanmaması gelir. Daha çok namaz seccadelerinde raslanan, sütunlar arasında mihrap resmini andıran motif bütün dünyaca Türk motifi olarak tanınır.

•

Uşak halılarından «Kula örneği» denilen çeşit

Halı kesilme veya yanma gibi bir zarara uğrarsa hiç vakit geçirmeden tamir ettirmek gerekir. Tamir edilmezse, hasar gören yer hızla açılmaya, büyümeye başlar.

Yanma veya kesilme vs. gibi kazaları bir yana bırakacak olursak, halıların en çok eskiyen yerleri, kapı taraflarına gelen kenarlar, bir de tam ortalarıdır. Bu durumda gene işten anlar bir tamircinin eskiyen yerleri yenilemesi gerekir. Halıların ortasında fazlaca aşınmış yerleri usta bir tamirci tamamen yeniliyebilir. Ancak, bu iş, oldukça pahalıdır. Bu bakımdan, ucuz halılar, eskiyen yerine başka bir halıdan kesilecek parçanın konmasiyle de yenilenebilir; hattâ bazan bir halı, eskiyen yerleri çıkarılıp ikiye de ayrılabilir.

Tozların etkisi zamanla halıların rengini kaybetmesine yol açar. Bu gibi durumlarda sıcak sabunlu su ve fırçayla yıkanabilir. Ancak, daha önce halının kalitesinden emin olmak, boyasını atıp atmıyacağını bilmek gerekir. Şimdi halıları temizlemek için özel temizlik tozları da kullanılıyor.

Bibliyografya. — Yukarıdaki «Halı» maddesi, Besim Atalay'ın, bu satırlar yazıldığı sırada henüz yayınlanmamış bulunan «Türk ve Uşak Halıcılığı» adlı eseri esas tutularak hazırlanmıştır. Bu konudaki diğer Türkçe eserlerin başlıcaları şunlardır:

Halı, Kilim Kaşık Sergisi (Şehir Galerisi, 1957); Eski Türk Halılarından ve Kilimlerinden Örnekler (Sümerbank Türkçe-İngilizce izahlı, 1961); Halı (İslâm Ansiklopedisi, cilt 5).

HALİÇ

İstanbul'un, Beyoğlu ile İstanbul semtleri arasında uzanan bir iç limandır. Kâğıthane Alibey derelerinden Sarayburnu'na kadar sürer. Kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda uzanan Haliç'in uzunluğu 7,5 km. Cibali ile Kasımpaşa arasındaki en geniş yeri de 700 m. dir.

Haliç üzerinde, Karaköy'le Eminönü arasında Galata Köprüsü, Unkapanı ile Azapkapı arasında da Atatürk Köprüsü vardır (Bk. Atatürk Köprüsü; Galata Köprüsü).

Haliç eski İstanbul'un en güzide yerlerinden biriydi. İki kıyı boyunca yalılar, köşkler yükselir, ilkbaharda tatil günleri, Kâğıthane'ye giden kayıklar Haliç'i doldururdu. Kâğıthane'nin İstanbul'un en parlak mesire yeri olarak ün kazandığı devirlerde Haliç de önem kazanmıştı. Fransızlar Halic'e «Corne d'or» (Altın Boynuz) derler.

Bugün Haliç daha çok bir sanayi bölgesi halindedir. İstanbul mezbahası Haliç'in sularını daimi olarak kirletmekte, Alibey ve Kâğıthane derelerinin taşıdığı ince topraklar bu güzel körfezi yıldan yıla doldurmaktadır.

Haliç'teki çeşitli semtler arasında ulaştırmayı Denizcilik Bankası Şehir Hatları'na ait küçük vapurlar sağlar. Haliç'in İstanbul kesimindeki iskeleleri Köprüden başlıyarak, Yemiş, Cibali, Fener, Balat Ayvansaray, Defterdar ve Eyüp'tür; Beyoğlu kesimindekiler gene köprüden başlıyarak, Kasımpaşa, Hasköy, Sütlüce, Kâğıthane'dir.

Haliç. — Arapça köy, körfez anlamındadır. Daha çok denizin bir nehir ağzı boyunca karaya doğru yaptığı girintilere denir.

HALİFE

Hz. Peygamber'in yerine geçen, İslâm dininin başkanına verilen addır. Az zamanda İslâm dini mezheplere ayrılınca Halife yalnız 4 Sünnî mezhebin başkanı durumunda kalmıştır (Sünniler bugün bütün Müslümanlar'ın yüzde 93'ünü teşkil etmektedir).

Peygamber'den sonra, seçim yolu ile, Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali halife oldu. Onlardan sonra da 661'den 750'ye kadar Şam'ı başkent edinen Emevîler (14 halife), 1258'e kadar da Bağdat'ı başkent yapan Abbasiler (37 halife) bu sıfatı taşıdılar. Halifeler aynı zamanda X. yüzyıla kadar tek İslâm imparatorluğunun hükümdarları iken, bu yüzyılda birtakım devletler imparatorluktan ayrıldı, Halife'yi ancak dinî başkan olarak tanımakta devam ettiler. XI. yüzyılda Bağdat Halifeleri, yani Abbasîler, ikinci derecede bir İslâm devletinin başkanı durumuna düştüler. Kahire'deki Şiî Fatımî halifelerinin nüfuzu olağanüstü gelişti. Selçuklular, daha sonra Eyyuplular, Şiiler'in nüfuzunu kırarak, Halife'ye rakipsiz nüfuzunu yeniden kazandırdılar.

Moğollar Bağdat'ı alınca, Halifelik devleti de ortadan kalktı. Abbas Oğulları, Kahire'de 1517'ye kadar (17 halife) İslâm'ın dinî başkanı sıfatını taşıdılarsa da dünyevî sıfatları yoktu; bu sıfat, Mısır Memlûk imparatorlarına aitti.

Halifelik Osmanlılara Nasıl Geçti

Yavuz, Mısır'ı Türkiye'ye katınca, son halife III. El-Mütevekkililah'ı İstanbul'a getirdi. En kudretli devletin hükümdarı sıfatiyle Yavuz, halifelik sıfatını da kendi üzerine aldı.

1924'e kadar bu sıfat, Osmanoğulları üzerinde kaldı. Padişahlar aynı zamanda Halifeydiler (29 halife). 1922'de saltanat kaldırılınca, VI. Mehmet (Vahidettin) iki hafta kadar yalnız halife olarak kaldı; Türkiye'den ayrılınca, veliaht Abdülmecit Efendi, Büyük Millet Meclisi tarafından halife seçildi. 3 mart 1924'te halifelik bütün bütün kaldırıldı. II. Abdülmecit, bütün Osmanoğulları, Türkiye dışına çıkarıldı.

Bu tarihten başlıyarak, bütün İslâm tarihinde ilk defa olarak, halifelik müessesesi ortadan kalktı. II. Abdülmecit, Peygamber'in 101. ve sonuncu halifesi oldu (ölümü 1944). İslâm ülkelerinin amansız bir rekabete girişmesi, milliyetçiliğin din duyguları üzerinde yükselmesi, hiçbir İslâm devletinin Osmanlı devleti kadar üstünlük göstermemesi, hiçbir hanedanın şan ve şevket bakımından Osmanoğulları ile ölçülemez olması karşısında, artık halifeliğin diriltilmesine imkân kalmamıştır.

HALİTA (Bk. ALAŞIM)

HALİL ETHEM ELDEM (Bk. ELDEM)

HALİL PAŞA (1857-1939)

Halil Paşa

Tanınmış ressamlardandır. Harbiye Mektebi'nin kurucularından Tophane Müşiri (mareşali) Ferit Selim Paşa'nın oğludur. Boğaziçi'nde, Selim Paşa Yalısı diye anılan yalıda doğdu. Askerî Rüştiye'de, Harbiye'de okudu. 1878'de resim öğrenimi için Paris'e gönderildi. Orada Güzel Sanatlar Okulu'nda, Gérôme'un atelyesinde çalıştı. Sekiz yıl Paris'te kaldı. Dikkatli bir öğrenci olduğundan eserleri takdir uyandırıyordu. Gerek Fransa'da, gerek başka memleketlerde açılan birçok sergiye katıldı. 1900'de açılan büyük sergide bronz madalya aldı.

Halil Paşa, yurda dönünce, padişahın emriyle Harb Okuluna, Askerî Tıp Okuluna resim öğretmeni oldu. Daha başka okullarda resim öğretmenliği yaptı. 1914'te Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi) ne müdür olarak getirildi. Bu yıllar, Halil Paşa'nın en verimli olduğu yıllardır. İlkin birtakım natürmortlar, akademik portreler yapmış, sonra manzara resminde karar kıl-

Haliç'ten bir görünüş: Büyüklü küçüklü gemi ve tekne tezgâhları, iş yerleri, fabrikalar, balıkhane Haliç'in iki kıyısında sıralanmıştır.

ZÜRİH GÖLÜ — İsviçre'nin kuzeyindeki Zürih Gölü bu şirin Avrupa ülkesinin en güzel yerlerinden biridir. Pek çok turist çeken bu gölün iki kıyısı bir köprüyle birleştirilmiştir.

İSVİÇRE

ZÜRİH — İsviçre'nin en güzel, en büyük şehirlerinden biridir. Önemli tarihî binalariyle tanınmıştır. Bu tarihî şehir Zürih Gölü'nün kuzeyinde kuruludur.

mıştı. Boğaziçi yalıları, Bostancı kıyıları en çok seçtiği konulardı. Bu eserlerde desen kuvvetinden çok ışığın ve renk perspektifinin üstünlüğü vardır.

Avrupa'da daha öğrenciyken pek çok sergi açmış olan Halil Paşa, İstanbul'da da o zamanlar yılda bir açılan Galatasaray sergilerinin devamlı sanatçısı olmuştu. Her yıl, o sergide birkaç eseri bulunuyor, bunlar büyük takdir uyandırıyordu. Bir ara Abbas Halim Paşa'nın misafiri olarak Mısır'a giden Halil Paşa, hayatının son yıllarını hemen hemen inziva içinde, kendisini yalnız sanatına vererek geçirdi. Halil Paşa'nın eserleri çeşitli koleksiyonlarda, Resim ve Heykel Müzesi'nde bulunmaktadır.

HALİT bin VELİT (Ölümü 642)

Büyük bir İslâm komutanı, Ortaçağ'ın en büyük askerlerinden biridir. Peygamber'in yanında önemli savaşlarda başarı gösterip «Seyfu'llaah» (Tanrı'nın Kılıcı) lâkabını kazanmıştı. Arabistan'da, Peygamber'in ölümünden cesaret alan isyanları hızla bastırdı. 634'te İran ordularını yenerek Irak'ı aldı. Az sonra Bizanslılar'ı Acnâdeyn Meydan Savaşı'nda yok ederek Suriye'yi ele geçirdi (635).

Halkın Duygularını ve Heyecanını Dile Getiren Sanat: Halk Edebiyatı

HALK EDEBİYATI bir milletin edebiyatında, halk arasında söylenilen, anlatılan, ağızdan ağza dolaşan parçalar vardır. Bunlardan kimisinin yazarı bilinmez, halkın içinden çıkmıştır; kimisi de, gene halkın duygularını dile getiren şairlerin, yazarların eseridir.

Halk edebiyatı, daha işlenmiş edebiyata temel olmuştur. Büyük büyük edebiyatlar halk hikâyeleri, masalları, türküleri üzerine kurulmuş, bununla beraber halk edebiyatı gene süregelmiştir.

Türk Halk Edebiyatı

Her milletin edebiyatında olduğu gibi, klâsik Türk edebiyatının yanında da bir halk edebiyatı vardır. Halk edebiyatı, şiir, masal, atasözü gibi bölümlere ayrılır. Bu bölümlerin en zengini şiirdir.

Halk şiirini, sahibi belli olanlar ve olmıyanlar diye ikiye ayırabiliriz. Bestelenmiş bir şekilde zamanımıza kadar gelen türkülerin hemen hepsinin bestecisi gibi sahibi de bilinmez. Sahibi bilinen halk şiirleri, Türk halk şiirine öz belli şekillerle, belli üslûpta yazan şairlerin eseridir. Bunlara «âşık» veya «saz şairi» de diyoruz (Bk. Âşık). Çünkü şiirlerini saz çalarak okurlar. Söyledikleri şiirler de bestelenmeye mahsustur. Saz şairleri, Osmanlı Türkleri'nden önce Türk halk şairlerini temsil eden ozanların, baksıların, kamların devamıdır.

Halk şairlerinin yanında onların üslûbunu taklit ederek yazan klâsik şairler de vardır. Böyle şiirlere «halk şiiri tarzında» denir. Türkiye halk şiirinde klâsik şiirin etkisi kuvvetlidir. Dil de tamamen konuşulan dil değildir; Osmanlı diyeleğinin terkipleri, ağdalı dili karışmıştır. Ancak, Karacaoğlan gibi pek nadir halk şairleri Osmanlıcanın etkisinden uzak kalmışlardır.

Türk halk edebiyatının en tanınmış şairlerinden biri olan Karacaoğlan hakkında pek az bilgi edinmek kabil olmuştur. Buna karşılık, Karacaoğlan'ın halkın zevkine uygun şiir ve manileri halk arasında daima yaşamış, bunlar zamanımıza kadar gelmiştir. Karacaoğlan, şiirlerinde halk şiir geleneğine bağlı kalmış, tamamen beşerî aşkı dile getirmiştir. Karacaoğlan'ın değeri gün geçtikçe daha iyi anlaşılıyor (Bk. Karacaoğlan).

Halk edebiyatımızın bir başka ünlü siması da Dadaloğlu'dur. XIX. yüzyılda güney illerinde yaşamış olan bu saz şairi Toros Dağları'nda dolaşan göçebe Türkmen aşiretlerinin Avşar boyundandır. Dadaloğlu'nun şiirlerinde kudretli bir sanat ifadesi görülür. Hem yaşadığı devrin tarihini, hem de bir toplumun duyuş ve düşüncelerini yaşatmıştır. Dadaloğlu, kuvvetli bir cenk şairi olduğu gibi, aynı zamanda, bir tabiat ve aşk şairidir (Bk. Dadaloğlu).

Türk halk edebiyatının ünlü simaları arasında Dertli de önemli bir yer tutar. XIX. yüzyılın en kuvvetli saz şairlerindendir. Gerek aruz, gerekse hece vezinlerini büyük bir ustalıkla kullanırdı. Asıl hece vezniyle yazdığı şiirler önemlidir. Onun şiirlerini halk da, aydın sınıf da daima zevkle okumuştur (Bk. Dertli).

XIX. yüzyılda yaşamış olan Seyrani de şiirleriyle zulme, taassuba karşı gelen, bu sayede Anadolu'ya büyük bir ün salan tanınmış halk şairlerimizdendir. Şiirlerinde daha çok fakir sınıfın çektiği ıstırabı anlatır. Eserlerinde biraz da bektaşi şiirlerinin etkisi görülür (Bk. Seyranî).

Türk Halk Şiiri Çeşitleri

Türk halk şiirine öz şekillerin başlıcaları şunlardır:

Koşma. — Vezni hecenin 6 + 5 = 11'lisidir. 3 - 6, bazan daha fazla kıtadan meydana gelir. İlk kıtanın kafiyeleri çeşitli şekilde olabilir. En çok a, b, a, b; a, b, c, b, daha az, a, a, a, a şekilleri görülür. İlk kıtadan sonra gelen kıtalarda daima ilk 3 mısra aralarında, sonuncusu ise ilk kıtanın nakaratiyle kafiyelidir. Her kıtanın son mısraı, bazan ilk kıtanın aynı zamanda ikinci mısraları aynı olup, tam bir «nakarat» teşkil edebilir. Şu şekil birçok halk şiirinde aynıdır.

Koşma, sadece yalnız hece'nin 11'lisi ile yazılmak bakımından diğerlerinden ayrılır. Bu şekil Anadolu'da olduğu gibi «koşma» namı altında olsun, başka adlarla tanınmış bulunsun, bütün Türk topluluklarında halk edebiyatlarında en fazla kullanılmış olan şekildir. Bütün halk şiirinde olduğu gibi koşmada da kafiyeleri çok kere tam kafiye değildir. Bu şekil, şairi veya başka bir saz şairi tarafından bestelenirse, gene «koşma» adiyle halk müziğine girer.

Semai. — Şekil bakımından koşma gibidir. Ondan farkı 4 + 4 = 8 vezniyle yazılmasındadır. Konu bakımından da koşmadan farklıdır. Semaide âdeta birtakım tekerlemeler vardır; fakat bunlar, manide olduğu gibi anlamsız tekerlemeler değildir.

Mani. — 4 mısradan ibarettir. Mısralar hecenin 7'lisi ile yazılır; yani çok kısadır. Üçüncü mısra serbest, ötekiler aralarında kafiyelidir. Kafiye ve redifler çok kere cinaslı sesteş kelimelerdir. İlk üç mısra ekseriya sonuçla ilgisi olmıyan lâf kalabalığından ibarettir, son mısraın zekâ oyununa hazırlık mahiyetindedir.

Mani doğaçtan (irticalen) söylenir. Saz şairleri maniyi kendine öz bir besteyle karşılıklı okurlar. Doğaçta en ileri giden saz şairi kazanmış sayılır. Bugün birkaç bin derlenmiş manimiz vardır ki, bunların hiçbirinin şairi bilinmiyor.

Destan. — Belirli bir konu veya olay üzerinde yazılan uzunca (bazan 25 - 50 kıta) bir şekildir. Saz şairi tarafından saz çalınarak doğaçtan pek basit bir tarzda bestelenerek okunur. Şekil bakımından aynen bir koşmadır; konu ve uzunluk bakımından koşmadan ayrılır. Başlıca işlenen konular savaş, salgın, çevrede çok heyecan, yankı uyandıran cinayet, felâket olaylarıdır. Alaylı olarak pire, sinek gibi bir hayvan üzerine söylenmiş olanları da vardır. Bu şeklin adı olan «destan» ı, kahramanlık hikâyeleri anlamına gelen «destan» kelimesiyle karıştırmamalıdır.

Koçaklama. — Bu da koşma, bazan semai ve varsağı şeklindedir. Konu bakımından bunlardan ayrılır. Genel olarak bir güzel, bir sevgili vasfında söylenmiş «güzelleme» ye karşılık koçaklama, bir kahraman veya bir kahramanlık olayı hakkında söylenir.

Varsağı. — Şekil bakımından bir semaidir. Koşma ile semainin işlediklerinden daha dar konular için kullanılır. Kahramanlık, kabadayılık, mertlik duygularını dile getirir. Bu duyguların haşmetli, ciddî bir tarzda belirtilmesi gözetilir. Bestelenirken de aynı özen gösterilir, «bre, be, hey!» gibi ünlemlerle doldurulur.

Tekerleme. — Birtakım sözlerin, kavramların, anlamına önem verilmeksizin, garip bir etki yapmasına dikkat edilerek tekrarlanması, saz eşliğinde okunmasından ibarettir. Belli bir şekli yoktur.

Divan. — Türküden daha düzgün bir dille söylenmiş, arûzun «mef'ûlü mefâilu mefâilu faûlun» vezniyle yazılmış parçalardır. Türk şiir ve müziğinde en ünlü Divan, II. Sultan Mahmut'un yazıp bestelediği «Ebrûlerinin zahmı nihandır ciğerimde» şaheseridir.

Türkü. — Çok kere 4 mısra, bazan 6 - 12 mısra olur, bu sayıdaki mısralar birkaç kıta halinde sürüp gider. Tamamen bestelenmek için yazılmış bir şekildir. Hece vezninin her türlüsü, çoğunlukla kısa vezinleri kullanılır. Şekilde büyük serbestlik vardır. Son mısralar çok kere nakarat halinde tekrarlanır. Kafiyeler bazan yarım kafiyedir, çok kere de cinaslıdır.

TÜRK HALK EDEBİYATINDAN ÖRNEKLER

MANİ

A benim bahtı yârim
Gönülde tahtı yârim
Yüzünde göz izi var
Sana kim baktı yârim

⁂

Saçımda siyahım var
Bülbül gibi âhım var
Göz gördü, gönül sevdi
Benim ne günahım var

KOŞMA

Çukurova bayramlığın giyerken
Çıplaklığın üzerinden soyarken
Şubat ayı kış yelini kovarken
Cennet demek sana yakışır dağlar

⁂

Ağacınız yapraklarla donanır
Taşlarınız bir birliğe inanır
Hep çiçekler bağrınızda gönenir
Pınarınız çağlar, akışır dağlar

⁂

Rüzgâr eser dallarınız atışır
Kuşlarınız birbiriyle ötüşür
Üren yerler bu bayramdan pek üşür
Sümbül niçin yaslı bakışır dağlar

⁂

Karacaoğlan size bakar sevinir
Sevinirken kalbi yanar göyünür
Kımıldanır hep dertlerim devinir
Yas ile sevincim yıkışır dağlar

Karacaoğlan

SEMAİ

İncecikten bir kar yağar
Tozar elif elif diye
Deli gönül aptal olmuş
Gezer elif elif diye

⁂

Elifin uğru nakışlı
Yavru balaban bakışlı
Yayla çiçeği kokuşlu
Kokar elif elif diye

⁂

Elif kaşlarını çatar
Gamzesi sineme batar
Ak elleri kalem tutar
Yazar elif elif diye

⁂

Evlerinin önü çardak
Elifin elinde bardak
Sanki yeşil başlı ördek
Yüzer elif elif diye

Karacaoğlan

VARSAĞI

Yürü behey Bulgar dağı
Senden başka dağ olmaz mı?
Sen yaylanın güzelisin
Yanakların ağ olmaz mı?

⁂

Yürü bire yalan dünya
Sana konan göçer bir gün
İnsan bir ekin misali
Seni eken biçer bir gün

⁂

Bire ağalar, bire beğler
Ölmeden bir dem sürelim
Gözümüze kara toprak
Girmeden bir dem sürelim

DESTAN

Tuna yalısından Umur elinden
Görmiyen de söyler anı gören de

Bir azîm serahattir Vidin demişler
Sıdk ile bunu gûş edin demişler

Bu kal'a uğruna can vermeyince
Kırıla kırıla bir kalmayınca

Her zaman söylenir halkın dilinde
Tam bin iki yüz on dörtte olanı

Ziyaret etmeye gidin demişler
Geldiğin başına türlü seyranı

Vermeyiz kal'ayı tâ ölmeyince
Eyledik cümlemiz ahd ü amanı

TÜRKÜ

Senin yazın kışa benzer
Bir sevdalı başa benzer
Çok içmiş sarhoşa benzer
Duman eksilmiyen dağlar

A dağlar âhulu dağlar
Eşinden ayrılan ağlar

Selviye benzer meşesi
Del' olup aşka düşesi
Top top olmuş menekşesi
Burcu burcu kokan dağlar

A dağlar âhulu dağlar
Eşinden ayrılan ağlar

Ben bu dağdan geldim geçtim
Buz bulanık suyun içtim
Ben yârimden ayrı düştüm
Gördünüz mü bakan dağlar

A dağlar âhulu dağlar
Eşinden ayrılan ağlar

Yükseklerde yurdun mu var
Şahinlerin kurdun mu var
Bencileyin derdin mi var
Gözyaşları akan dağlar

A dağlar âhulu dağlar
Eşinden ayrılan ağlar

YÂR BULAMADIM

Gönül hasret çeker yâri görmeye
Diken engel oldu yol bulamadım
Gezdim Gürcistan'ı Azerbeycan'ı
Kendime uygun bir yâr bulamadım

⁂

Âşık olan neyler malı akçayı
Güzel olan neyler bağlı bohçayı
Hasta gönlüm için gezdim bahçeyi
Hiçbir el değmemiş nar bulamadım

⁂

Çağır benim yâranım çağır dostum
Elimden okumu yayımı astım
Yağmur ile yağdım yel ile estim
Bu yanan gönlüme kar bulamadım

YÜRÜ GÜZEL

Yürü güzel yürü saçın sürünsün
Sürünsün de bellerine bürünsün
Eveli benimdin şimdi kiminsin
Şimdi karşılardan bakan ben oldum.

⁂

Yürü güzel yürü ömrümün varı
Ağustosta erir dalların karı
Günde onbeş kere gördüğüm yâri
Şimdi karşılardan bakan ben oldum

⁂

Dağ başında bir topacık kar idim
Gün vurdu da ılgıt ılgıt eridim
Evvel en kıymetli yârin ben idim
Şimdi karşılardan bakan ben oldum.

Murabba (Dörtleme). — Arûzun yalnız «fâilâtun fâilâtun fâilâtun fâilât» vezniyle yazılır. Divan şiirinin «murabba» şeklinde olduğu gibi kafiyelenir. Klâsik şiiri taklide özenen şekillerden biridir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi (Prof. F. Köprülü, 1935); Halk Şairleri (H. Bayrı, 1937); Halk Edebiyatı Dersleri, (P. N. Boratav, 1942); Türk Halk Şiirinde Tabiat (Prof. S. E. Siyavuşgil, 1943); Halk Şiiri Antolojisi (E. C. Güney, 1947); Halk Şiiri (C. Üztelli, 1955); Halk Şiiri (H. Bayrı, 1956 - 57).

HALK PARTİSİ (Bk. PARTİLERİMİZ)

HALKİDİKYA YARIMADASI

Ege Denizi'nin kuzeybatısında, Selânik Körfezi ile Orfani Körfezi arasında yer alan Yunanistan'a ait bir yarımadadır. Geniş kıstağı üzerinde bulunan Beşik ve Langada gölleri bu yarımadayı daha kuzeydeki dağlık kütleden ayırır.

Yunanistan'ın en ıssız köşelerinden biri olan Halkidikya'ya güneyde üç parmak gibi ince uzun yarımadalar eklenir. Bunlar kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda uzanır, birbirlerinden kara içine sokulan derin körfezlerle ayrılırlar.

Bu üç yarımadadan en batıdaki Kesendire (Kassandra), killi - kireçli topraklardan meydana gelmiştir. Çalılıklarla örtülü, toprağı verimsiz, alçak tepeli bir alandır.

Ortadaki yarımada Longos adını alır. Burası Kesendire'den daha yüksek, daha ormanlıktır. Hemen hemen boş denecek kadar tenhadır. Arazi eski şistlerden meydana gelmiştir.

En doğudaki Aynaroz Yarımadası da eski şistlerden meydana gelmiş bir sırttır, güney ucunda kalker yapılı Athos Dağı yükselir. Deniz üzerinde birdenbire yükselen bu dağ 2.000 m. ye yaklaşır (1.953 m.). Çevresinde zeytinlikler, üzüm bağları, küçük küçük sebze tarlaları, meyva bahçeleri sıralanır. Yalnız papazların yaşadığı manastırların bulunduğu bu yarımada, Doğu Hristiyanlığının başlıca kutsal yerlerinden biridir.

HALLÂC-I MANSÛR (857 - 922)

Büyük İslâm mutasavvıfıdır. Fars eyaletinde doğdu. Genç yaşında seyahate başladı, 3 kere hacca gitti. «Ene'l-Hakk» (Hak benim) dediği ve «Hak» kelimesi «Tanrı» anlamına geldiği için, bu sözdeki tasavvufî imayı kavrıyamıyan kaba sofular tarafından, içtimaî düzeni bozduğu iddiasiyle mahkûm edildi. 26 mart 922'de öldürüldü. İdamından sonra, şehit edildiğinde, pek sofular hariç, herkes birleşti ve Tanrı sevgisi uğrunda can feda etmenin timsali sayıldı. Tasavvufa dair küçük parçalar halindeki eserleri pek çok ün kazanmış, uzun uzun incelenmiştir. Büyük Fransız Doğu bilgini Louis Massignon, hayatını, Hallâc'ı incelemeye vakfetmiştir.

HALOGEN

«Tuz yapıcı» anlamına gelen bir kelimedir. Kimyada 4 ametalin meydana getirdiği bir topluluğa «halogenler» denir. Bu ametaller flüor, klor, brom, iyottur.

Bu elemanların metallerle yaptığı bileşikler tuz özelliği gösterir. Flüordan iyoda doğru özellikler düzgün bir şekilde değişir. Bazı özellikleri azalırken bazıları artar. Meselâ, kaynama noktaları flüordan iyoda doğru yükselirken bileşik yapma hızları azalır. Adi sıcaklıkta flüor ve klor gaz halindedir brom sıvı, iyod da katıdır.

HALTER

Ağırlık kaldırma sporudur. Birbirine sapla bağlanmış iki gülle veya diskten ibaret bir aletle yapılır.

Halterin tarihi bir hayli eskidir. Milâttan önceki olimpiyatların programında da halter vardı. Yalnız, bu halter yarışmaları belirli bir ağırlığı kaldırmak şeklinde değildi; ağır bir taşı kaldırmak, bu taşı belirli bir noktaya kadar taşımaktı. Bu spor Milâttan sonra, bilhassa Orta Avrupa'da, bir hayli yayıldı, oradan İskandinavya'ya, Mısır'a, Türkiye'ye, Japonya'ya kadar gitti, yüz yıl kadar sonra da göçmenler halteri Amerika'ya kadar da götürdüler.

Halter, bugünkü olimpiyatların başlangıcı olan 1896 Atina Olimpiyatları'ndan beri bütün olimpiyat oyunlarının programında yer aldı. Resmî belgelere göre yurdumuzda halter, ilk defa İstanbul'da 1904'te Kurtuluş Klübü'nde yapılmış, klüp üyelerinden Meneleos Keraciyeris 267 kilo kaldırmıştır.

Halter yarışmaları üç bölümde yapılır. Bir halterci bu üç bölümü de yaptıktan sonra elde ettiği kiloların toplamı alınır, derecesi bildirilir. Halterin bu üç bölümü şunlardır:

1. — Muntazama: Serbest omuzlama hareketinden sonra halterci sabit olarak durur, orta hakemin işaretiyle itme hareketine geçer, ağırlığı yukarı kaldırır. Halteri sarsmadan, duraklatmadan, bacaklarını bükmeden, gövdeyi aşırı derecede geriye eğmeden, ayaklarını kımıldatmadan kaldırmalıdır; yoksa, favul yapmış sayılır.

2. — Koparma: Tek hamleyle yapılır, bir sürat hareketidir. Yerden halteri kaldırırken dizin yere değmesi, duraklamalar, kesik hareketler favuldür.

3. — Omuzlama ve Silkme: Mukavemet hareketidir. Omuzlarken dizin yere değmesi, omuzdan başka vücudun her hangi bir yerine değmesi favuldür. Halterci, omuzladıktan sonra orta hakemin işaretini beklemeden halteri yukarı silker. Kesik hareketler, dizin yere değmesi favuldür. Muntazama ile silkme arasındaki fark birincisinde bacakların bitişik veya açık sabit olarak durması, silkmede ise makaslama veya çömelme yapılabilmesidir.

Bizde Halter

Halterde milletlerarası alana ilk çıkışımız 1924 Paris Olimpiyatları'nda oldu. Bu olimpiyatlara bizden iki halterci (Cemal Gülleci ile Şevki) gitmişlerse de, yarışmalara yalnız Cemal Gülleci katıldı, tüy sıklette 22 kişi arasında altıncılığı elde etti. Cemal Gülleci 1928 Amsterdam Olimpiyatları'na da katıldı, beşinci oldu.

HALTERDE DÜNYA REKORLARI

Halterde her ağırlıkta dört değişik rekor vardır. Milletlerarası alanda rekorlar «muntazama», «koparma», «silkme» ve bunların üçünün toplamı olan «olimpik toplam» olarak tesbit edilir.

1961 yılının sonuna kadar halterde dünya rekorları şunlardır: (1 — Muntazama; 2 — Koparma; 3 — Silkme; 4 — Olimpik toplam).

HOROZ SİKLET

1 — Foldi (Macar	115	kg.
2 — Miyake (Japon)	107	»
3 — Şing-Broke (Çin)	139,5	»
4 — Stogov (Rus)	345	»

TÜY SIKLET

1 — Minaev (Rus)	122	»
2 — Miyake (Japon)	115	»
3 — Berger (Amerika)	147,5	»
4 — Berger (Amerika)	372,5	»

HAFİF SIKLET

1 — Guirko (Rus)	134,5	»
2 — İgune (Rus)	134	»
3 — İgune (Rus)	161,5	»
4 — Lopatin (Rus)	407,5	»

ORTA SIKLET

1 — Veres (Macar)	148	»
2 — Kurinov (Rus)	136	»
3 — Kurinov (Rus)	171	»
4 — Kurinov (Rus)	440	»

YARI AĞIR SIKLET

1 — Kono (Amerika)	153,5	»
2 — Plukfelder (Rus)	142	»
3 — Palinski (Polonya)	180	»
4 — Plukfelder (Rus)	462,5	»

HAFİF AĞIR SIKLET

1 — Stepanov (Rus)	157,5	»
2 — Ocipa (Rus)	146	»
3 — Palinski (Polonya)	190	»
4 — Palinski (Polonya)	457	»

AĞIR SIKLET

1 — Anderson (Ame.)	185,5	»
2 — Vlassov (Rus)	163,5	»
3 — Vlassov (Rus)	210	»
4 — Vlassov (Rus)	553,5	»

HALTERDE TÜRKİYE REKORLARI

Halterde Türkiye rekorları (Olimpik toplam, üç kaldırışın toplamı) ve rekortmenleri şunlardır:

Horoz sıklet (56 kilo): Kayhan Bora (80 kg. + 77,5 kg. + 105 kg. = 265,5 kg)

Tüy siklet (60 kilo): Nuri Akın (85 kg. + 87,5 kg. + 107,5 kg. = 280 kg.)

Hafif siklet (67,5 kilo): Nuri Akın (92,5 kg. + 85 kg. + 110 kg. = 287,5 kg.)

Orta sıklet (75 kilo): Sadık Pekünlü (110 kg. + 100 kg. + 125 kg. = 335 kg.)

Yarı ağır sıklet (82,5 kilo): Sadık Pekünlü (115 kg. + 120 kg. + 150 kg. = 385 kg.) -

Orta ağır sıklet (90 kilo): Sadık Pekünlü (125 kg. + 115 kg. 140 kg. + 380 kg.)

Ağır sıklet: Arda Tükel (105 kg. + 125 kg. + 137,5 kg. = 347,5 kg.)

Ondan sonraki yıllarda halter yurdumuzda bir hayli zaman pek sönük geçmiştir. 1950'den 1960'a kadar Güreş Federasyonuna bağlı bulunan halter sporu 1957'de yeniden canlandı. 1957'de Tahran'da yapılan Dünya Şampiyonasına, 1959'da Beyrut'ta yapılan Üçüncü Akdeniz Oyunlarına, 1960'da Milano Avrupa Şampiyonasına katılan haltercilerimiz yalnız Üçüncü Akdeniz Oyunları'nda derece alabildiler. Bu yarışmalarda haltercimiz Metin Gürman yarı ağır siklette ikinci oldu.

HAMAM

İçinde yıkanılmak üzere yapılan mimarlık şaheserlerindendir.

HAMAM, yıkanılacak yerlere, genel olarak, verilen addır. Özel düzenlerle ısıtılan, sıcak, soğuk akar suyu olan kapalı, kâgir yapıdır. Deniz banyosu yapılan yerlere «deniz hamamı» denirse de bugün «hamam» sözü, daha çok, «çarşı hamamları» için kullanılıyor.

Hamamın çok eski tarihi vardır. Hamam, Romalılar zamanında da biliniyordu. Vesüv Yanardağı'nın patlamasından sonra küller altında kalan Pompei şehrinde yapılan kazılar, eski Roma hamamlarını bütün ayrıntılariyle ortaya çıkarmıştır. Roma'daki hamamların da yıkıntıları bugün, o çağın hamamları hakkında tam bir fikir veriyor. Romalılarda hamam, yalnız temizlenmek için değil, zevk için de gidilen bir yerdi. Esirlerle Roma yurttaşları hamamlarda aynı haklara sahip değillerdi. Ayrı kapılardan girer çıkar, ayrı yerlerde yıkanırlardı. Roma hamamlarında buhar banyosu yeri, soğuk ve sıcak su havuzları da vardı.

Ancak, Hıristiyanlık yayıldıktan sonra, Batı dünyasında hamam yavaş yavaş unutuldu. Ortaçağ hekimliği suyu hastalık sebebi sayardı. XVI. yüzyılın ünlü heykelcisi Michelangelo'ya babası, bir mektubunda, şöyle yazıyordu: «Yıkanmaktan sakın. Her türlü hastalık sudan gelir, bilirsin. Gerekirse adam tut, kirlerini kazıt ama, sakın yıkanma». XVII., XVIII. yüzyıl Fransa'sında da insanlar yalnız doğup vaftiz edildikleri zaman suya girerlerdi. Kadınlar, erkekler, ağır kokular sürünerek, kir kokularını örtmeye çalışırlardı (Bk. Banyo).

Türkler öteden beri temiz millettiler. İslâmlığın temizliğe ait hükümlerini de büyük titizlikle benimsediler. İstanbul'u aldıktan sonra, Roma hamamını daha basitleştirerek, binlerce hamam yaptılar. Her evde özel hamam bulunduğu gibi, meselâ XVII. yüzyılda, yalnız İstanbul'da 168 çarşı hamamı vardı.

Türk Hamamları

Türk hamamları başlıca üç kısımdır: 1) Soyunma yerleri; 2) Yıkanma yerleri: a) Soğukluk, b) Hamam; 3) Isıtma yeri: Külhan.

1. — Soyunma yerleri: Geniş bir sofa çevresinde bölmeli sekilerdir. Yıkandıktan sonra buralarda uzanıp dinlenilir.

2. — Yıkanma yerleri: Soğukluktan geçilerek girilen hamam kısmıdır. Bu da bazı kısımlara ayrılır: «Kurna başı» denilen, teker teker yıkanma yeri; «halvet» denilen kapalı ve yalnız yıkanma hücreleri; üzerine uzanıp ter dökülen «göbek taşı». Göbek taşı hamamın mermer kaplı zemininden yüksekçe yapılmış bir dikdörtgendir.

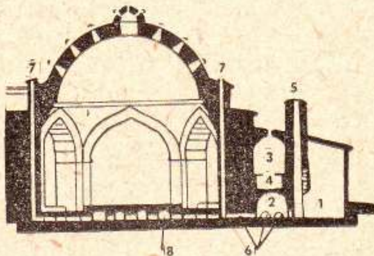
3. — Külhan: Hamamın altındadır. Orada ateş yanar. Alev ve duman, mermer zeminin altındaki yollardan geçer, duvar içlerinden dolaşır, «tüteklik» denilen bacadan çıkar.

Külhandaki ocağın üstünde sıcak su kazanı, onun üstünde de soğuk su deposu vardır. Ocağın dip tarafındaki birkaç kanal hamamın yıkanma yerinin ortasındaki göbek taşının altına kadar uzanır. Ocakta yanan odunların kızgın alev ve dumanları bu kanallardan göbek taşının altına gider. Bu taşın altındaki karanlık yer çok ısındığından buraya «cehennem» denir.

Türk hamamları, çarşı hamamı olarak yapılmışsa, haftanın belli günleri kadınlara, başka günler de erkeklere açıktır. «Çifte hamam» denilenler ise bitişik iki hamamdır, her gün biri kadınlara, öteki erkeklere ayrılmıştır.

Bursa'nın tabii sıcak ve kükürtlü sulariyle meşhur kaplıca hamamları, İstanbul'un hamamları bütün dünyaca tanınmıştır. Türk hamamları, XVIII. yüzyıldan beri Batı'ya örnek olmuş, onlara yıkanmayı, temizliği öğretmiştir. Türk hamamlarını gösteren (Ingres'inkiler gibi) çeşitli tablolar da vardır.

İstanbul'un meşhur hamamı pek çoktur.

İstanbul'daki Kılıç Ali Paşa Hamamının kesiti: 1 — Külhan önü; 2 — Külhan; 3 — Su deposu; 4 — Bakır kazan; 5 — Baca; 6 — Cehennemlik merkezleri; 7 — Tüteklik; 8 — Cehennemlik

Türk mimarlığında hamam yapılarına büyük önem verilmiş, yurdun her köşesine büyük hamamlar yaptırılmıştır. İstanbul'daki Kılıç Ali Paşa Hamamı bu tip mimarlığa örnek olarak gösterilir. Hamam Mimar Sinan'ın eseridir. 1850'de yapılmıştır.

Eskilik bakımından Beyazıt Hamamı, Fındıklı Hamamı sayılabilir. Zamanla bunların bir kısmı yıkılmış, harap olmuştur. Hele konak hamamlarından hemen hiçbiri kalmamıştır. Yalnız saray hamamları (Topkapı ve Dolmabahçe) ayrı devirlerin mimarlık örneği olarak, olduğu gibi duruyor.

Türk hamamının değişik bir şekli de, buhar banyosu esasına dayanan «Fin hamamı» dır. Bugün bilhassa spor dünyasında, çabuk terleyip çabuk kilo vermek için işe yaramaktadır.

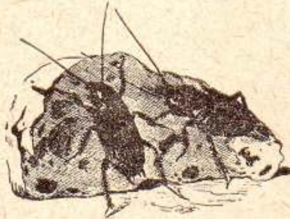
Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe başlıca eser:

Türk Hamamları Etüdü (Prof. K. A. Arıı, 1949).

HAMAMBÖCEĞİ

Dünyanın her yerinde yaşıyan bir böcektir. Düzkanadlılardandır. Çekirgeyle yakından akraba olan hamamböceğinin binden çok çeşidi bulunur.

Hamamböceğinin yassı bir vücudu vardır. Parlak, sert bir kabuk içindedir. Uzun, kuvvetli bacakları sayesinde çok hızlı koşabilir. Böceklerin en hızlı koşanlarındandır. Uzun duyargaları vardır.

Hamamböcekleri

Hamamböcekleri her çeşit yiyecek, kumaş, kitap cildi vs. yedikleri gibi başka böcekleri de yerler. Fırın, bakkal dükkânı, lokanta, hamam, otel ve evlerde yaşarlar. Geceleri, saklandıkları yerlerden çıkarak yiyecek birşey ararlar. Çok pis bir hayvan olan hamamböceği dokunduğu her şeyi kirletir. Bazı çeşitleri dışarıda da yaşar. Taş altlarında, çürümüş ağaç kabuklarının içinde sık sık görülürler.

Hamamböceklerinden kurtulmanın en iyi yolu evleri temiz ve kuru bulundurmaktır. Bu hayvanlar, rutubetli, pis yerlerde çabuk ürerler. Onları yok etmek için özel zehirli hamamböceği tozu kullanmak lâzımdır. Bunları hayvanların bulunması muhtemel olan yarıklara, en çok görüldükleri yere serpmek, zehirlenip ölmelerini sağlamaya yeter.

HANBELÎLER

Bir Müslüman mezhebi mensuplarına verilen addır. Hanbelilik, 4 Sünnî mezhebin zaman bakımından sonuncusu, en muhafazakârı, en az mensubu olanıdır.

Hanbelî mezhebinin kurucusu İmam Ahmet ibni Muhammet ibni Hanbel'dir (Bağdat, 780-855). Dört Sünnî mezhebin ancak yüzde 2'si Hanbelî'dir. Sayıları 10 milyonu biraz geçer. Saudî Arabistan'ın tamamı bu mezheptendir. Suriye'de, Umman'da, Ürdün'de 10 binleri biraz geçen Hanbelî

BİR HAMAM ÂLEMİ

Eski İstanbul'da hamam âlemleri çok meşhurdu. Aşağıdaki parça, Ahmet Rasim'in «Hamamcı Ülfet» romanından alınmış, bu âlemlerden birini anlatan değerli bir vesikadır:

ARABA durunca hamamın kapısı açıldı. Hamamcı hanım, natır hanım, eski usta hanım, ana kadın ve daha sair erkân karşıçı çıkmışlardı. Cümlesi tam kıyafet bulunuyorlardı. Hamamcı hanım, büyük menekşe oyalı yemenisi, eski kabak çiçeği iğneler, salkımlı elmas küpeler, boynunda külçe, yani ufak inciden yapılma, enseden geçme bir dizi ile birbirine bağlı on, onbeş sıra iri incileri, kordonu sürgülü, üzeri mineli, elmaslı saati, devrik yakası, tül tentenesi bir parmak çıkık, uçları göğsüne doğru bağlı bir mendille besili, etekleri belde şal örneği entarisi, ucu işlemeli ipek kuşağı, ayağında sırma tasmalı nalını, durmuş, büzme dudaklı bir ağızla: «Buyursunlar!» demekteydi.

Natır hanımın başında iri menekşe oyalı bir yemeni bağlı, sırtında yakası devrik, mendilli, beli koyu vişneçürüğü örme, uçları sarkık kuşaklı, etekleri belde güllü bir entari, kulaklarında surahi biçimi sarkık akik küpeler, ayağında yüksek zarif sedefli cevizden, tasması işlemeli nalınlar vardı.

Hamamcı hanım, hamamın ya sahibi, ya kiracısıdır. Daima çekmece başında oturur, bir giren olursa ona: «Buyursunlar, efendim!», her çıkana: «Sağlık, sular olsun, inşallah gene buyrun, güle güle kirlenin!» der, bu iki halin arasında yıkanıp giyinmeye gelenlere: «Haklaşalım!» sözünden sonra elindeki peştahtayı uzatır. Alelâde müşteriler için çekişe çekişe pazarlık eder, kibar hanımlar için daha nazikâne, daha yüksekten hesap görürdü.

Natırlar, hamama girilince, tas alırlar, içeri götürürler, kurna gösterirler, birinci sınıf hanımların koltuğuna girerler, çıkarken havlularını getirirler, gene koltuğa girip çıkarırlardı. Ustalar, yalnız yıkamakla meşgul olurlardı.

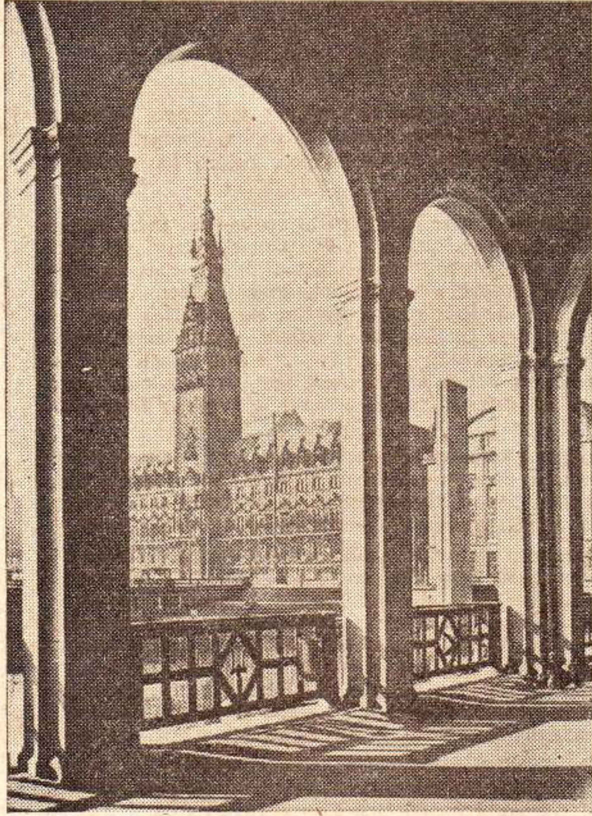
... Sıracılar gelmişler yerlerine oturmuşlardı. Keman, kanun, tef mevcut, üç çengi de hazırdı. Sabriye Hanım Cerrahpaşa, Havuzlu, Macuncu, Aksaray, Sofular, Horhor, Çinili vesair hamamların hamamcı hanımlarını, natırlarını, ustalarını birer birer selâmladı. Bildiklerinden birkaç hanıma da âşinalık ederek kendileri için hazırlanmış olan ayrı bir sedire doğru, Marûfe'nin delâletiyle yürüdü. Ardısıra bütün hamam erkânı da yürüyordu. Tesadüf bu ya... Ülfet etrafına baktıkça böyle meclis kodamanlarının gözdeleri de gözlerine giriyordu. Kaç defa «Keşke gelmeyeydik» temennisi Pakize'nin dilinin ucuna gelmişti. Hele köşedeki sedirde oturan şişmanca, saçı zerdeçal boyalı, perçemleri kesik, papatya oyalı yemenisi yandan bağlı, gözleri sürmeli, kulağında necef taşlı bir küpe, boynunda bir düğüm beyaz mendil, göğsünde sürgülü saat, pembe zemin üzerine mine dallı şalaki entari giymiş, belinde uçları sırmalı mendil kuşak biri o kadar dik bakıyordu ki... Pakize kuşkulandıkça kuşkulanıyordu. Hattâ bir aralık Sabriye'ye: «Bu ne tuhaf kadın, hamam anasına benziyor» dedi. Evvelce içeri girmiş olanlar çıkıyorlardı. Hepsi de soğuklukta rastıklarını çekmişler, kınalarını koymuşlar, zerdeçallarını, çeyreklik boyalarını sürmüşlerdi. Bunlar anakadının davetlileri, siftah kurna müşterileriydi.

... Çengiler ziller vurarak ortaya atıldılar. Bir aralık Marûfe, önünde çengilerle gezindi. Bu gezinme esnasında şarkılar, maniler, hoca alimler okunuyor, söyleniyordu. Çengiler sedir sedir dolaşıyor, bahşiş alıyorlardı. Gene bir aralık subyeci, susamcı, kaşık şekerleri satan dadılardan oyuna kalkanlar oldu. Sedirler, birer lokanta masası şekli bağlamıştı. Zeytinyağlı dolmalar, balık kızartmaları, söğüşler, piyazlar, helvalar, kavanozda turşular, pastırmalar, sucuklar, reçeller, tavuk kızartmaları yeniyordu. Vakit ikindiyi bulmuştu ki, Marûfe oynamaktan kalmış, sesi âdeta kısılmıştı. Ne muammalar, ne bilmeceler sarfediliyor, cevapları veriliyordu.

SAĞLIK BAKIMINDAN HAMAM

Hamamlar, çok uzun kalmamak şartiyle, sıcak su ve sabunla yapılacak vücut temizlikleri için en iyi temizlenme yerleridir. Yüksek bir sıcaklıkla terliyen vücudun yumuşak bir bez veya süngerle ovulup yıkanması kan dolaşımını kolaylaştırarak insana rahatlık verir. Fakat vücudu sert keselerle ovmak deride yaralar açabilir.

Ayrıca, hamamda fazla kalmak, sıcaktan soğuğa, soğuktan sıcağa sık sık çıkmak da zararlı olabilir. Kalb, damar ve dolaşım sistemi bozuk, tansiyonu yüksek kimselerin, faal akciğer veremine tutulmuş olanların da çok sıcakta yıkanmaları doğru değildir, çünkü çok sıcakta uzun müddet kalmak beyne kan hücum etmesine, veremlilerde de akciğerlerden kan gelmesine yol açabilir.

Batı Almanya'nın önemli ticaret şehirlerinden olan Hamburg'un büyük bir kısmı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden yapılmıştır. İşlek bir liman olan bu şehirde birçok fabrikalar, gemi tezgâhları vardır.

azınlığı vardır. Hindistan'da da 80.000 kadar Hanbelî yaşar.

Selçuklu ve Osmanlı Türkleri'nin egemenliğinden önce Hanbelîlik en yaygın mezhepti. Türkler bu muhafazakâr mezhebin yerine, en liberal, akliyeci mezhep olan Hanefîliği geçirdiler. Bu mezhebin Saudî Arabistan'da almış olduğu şekle Vehhâbî denilir (Bk. Vehhâbîler).

HAMBURG

Almanya'nın en büyük şehirlerindendir. Bir zamanlar Avrupa kıtasındaki en önemli ticaret merkeziydi, limanına mal getirip mal götüren ticaret gemilerinin sayısı bakımından Londra ile New York'tan sonra üçüncü gelirdi. Bugün Hamburg'un nüfusu 1.800.000 kadardır.

Hamburg bir iç liman şehridir. Elbe nehrinin kuzey bölümü üzerinde, Berlin'in 286 km. kuzeybatısında, engebesiz bir toprak üzerinde kurulmuştur. Dört bir yanında kanallar ve Alster nehri keser. Bu nehrin Hamburg'da, Binnenalster ve Aussenalster adlı iki göl meydana getirir.

Hamburg II. Dünya Savaşı'nda bombardımana uğrıyarak yanıp yıkılmadan önce, buradaki kanalların iki kıyısını birleştiren 60 kadar köprü vardı. Savaştan sonra Hamburg'un birçok yerleri yeniden düzenlenmiş ve yıkılan bölümlerde modern binalar yapılmıştır. Hamburg'un en önemli binası 1919'da kurulmuş olan üniversitesidir.

Hamburg limanından ihraç edilen malların başında, yapılmış eşya gelir. Şeker, yünlü ve pamuklu eşya, makine, demir eşya, tütün ve kâğıt da ihraç malları arasındadır. Limana ithal edilen başlıca mallar ise yün, demir, tahıl, tütün ve kahvedir. Gemi yapımı Hamburg'un eskiden beri en önemli endüstrilerinden biridir. Alman deniz kuvvetlerinin birçok gemileri Hamburg'daki tersanelerde yapılmıştır.

HAMDÎ (1449-1507)

Türk şairidir. Ünlü mutasavvıf Akşemsettin'in en küçük oğludur. Göynük'te doğdu; 10 yaşında babasını kaybetti. Medrese tahsilini bitirdikten sonra Göynük'e çekilip ilim, şiir ve tesavvufla uğraştı. «Yûsuf-u Zelîhâ», «Leylâ ile Mecnun», «Tuhfetu-l Uşşak», «Kıyafet-Nâme», «Mevlid» ve «Ahmedîye» adlarında 6 mesnevisi, ayrıca Divan'ı vardır. «Yûsuf-u Zelîhâ» sı büyük ün kazanmıştır.

HAMDİ BEY, Osman (1842-1910)

Osman Hamdi Bey

Büyük bir Türk arkeolog, müzeci ve ressamıdır. Sadrazam İbrahim Ethem Paşa'nın büyük oğlu, Halil Ethem Eldem'in ağabeysidir. İstanbul'da doğdu. Öğrenimini tamamladıktan sonra hukuk okumak için Paris'e gönderildi. Bir müddet hukukla uğraştıktan sonra, küçük yaştan beri beliren istidadına uyarak, Paris Güzel Sanatlar Okulu'na girdi. Sekiz yıldan fazla Paris'te kaldı. Akademik çalışmanın bütün inceliklerini benimsedi, birçok sergiye katıldı.

Osman Hamdi, memlekete döndükten sonra, 1868'de, Bağdat valiliğine tâyin edilen Mithat Paşa'nın yanına «umûr-ı ecnebiyye» (yabancı işler) müdürü olarak verildi. Vazifesi Bağdat umumi valisinin yabancılarla temasını sağlamaktı. Orada hikâyeci Ahmet Mithat'ı tanıdı. Tarihe merak sardı. İlk arkeoloji araştırmalarına Bağdat'ta başladı. İstanbul'a döndükten sonra yabancı sefirler teşrifatçılığına getirildi. Viyana sergisine birinci komiser olarak katıldı, eserleriyle takdir uyandırdı, madalya kazandı.

Osman Hamdi, 1881'de yurdumuzda ilk defa müze müdürü oldu. O güne kadar ne müze vardı, ne de müdürü. Hamdi Bey'in çeşitli araştırmalarla, göz nuru, emek ve para harcıyarak güneş ışığına çıkardığı arkeoloji eserleri ihmalci kimselerin elinde, Çinili Köşk'te bir yığın halinde atılı dururdu. Hamdi Bey işe başlar başlamaz hemen bir «âsâr-i atîka nizamnâmesi» (eski eserler tüzüğü) hazırladı, bulunacak olan değerli kalıntıların yabancı memleketlere kaçırılmasını önledi. Bugün Paris'in Louvre Müzesi'ni süsliyen «semadirek Zaferi» adındaki kanadlı heykelle, «Milo Venüsü» fâciası henüz unutulmamıştır. Bu gibi şaheserlerin muhafazası için Çinili Köşk'ün karşısındaki arsada bir Âsâr-ı Atîka (Arkeoloji, eski eserler) müzesi binasının yaptırılmasını sağladı. Bugün eski eserler müzesindeki çok değerli tarihî eşyanın mühim bir kısmı, bu arada İskender Lâhdi diye tanınan mermer lâhit, Osman Hamdi'nin çalışmalariyle oraya getirilmiştir. Bu keşifler, Sayda kazısında Hamdi Bey tarafından yapıldı ve ona uluslararası büyük ün sağladı.

Hamdi Bey, bu müzeden başka bir de Sanayî-i Nefîse-i Şâhâne'nin (bugünkü Güzel Sanatlar Akademisi) kurulmasına ön ayak oldu. 1882'de, Müze müdürlüğünü bırakmamak şartiyle, Güzel Sanatlar Mektebi'nin müdürlüğü de kendisine verildi. Hamdi Bey, ömrünün sonuna kadar bu okulun müdürlüğünü yaptı.

Osman Hamdi «Müze Müdürü Hamdi Bey» diye tanınır. Ressamlığı ise memleket içinden çok memleket dışında tanınıyordu. Sebebi, resimlerinin konularıdır. Çünkü Osman Hamdi Bey, konularını tam bir Fransız romantiğinin Doğu ülkelerine bakışiyle seçmişti. «Silâh Taciri», «Kaplumbağalı Adam», «Kuran Okuyan Adam», «Şehzadebaşı Camisi Avlusunda Kadınlar» gibi tablolarının hepsi sadece bir tarih sayfasının tesbitinden ibaret gibi görünür.

Hamdi Bey'in ölümü, gerek memlekette, gerek dünyada derin yankılar uyandırmıştır. Eserleri bazı Avrupa müzeleriyle İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde, özel koleksiyonlarda bulunmaktadır. Son çağ Türk biliminin en seçkin siması olan Hamdi Bey, gerçek bir uluslararası ün kazanmış birkaç Türk bilgininden biridir. Yabancı üniversitelerden pek çok ilmî pâye almıştır.

HAMDULLAH ÇELEBİ, Şeyh (1436-1519)

En büyük Türk hattatlarındandır. Babası Şeyh Mustafa, Buhara'dan Amasya'ya gelip yerleşmiş bir Sühreverdî şeyhiydi. Hamdullah Amasya'da doğdu, o zamanlar yüksek öğrenim kurumları bulunan bu şehirde okudu, vali olarak orada bulunan şehzade Bayezit'e yazı hocalığı etti. II. Bayezit padişah olunca, hocasını da İstanbul'a getirdi. İstanbul'da Beyazıt Camisi'ndeki yazılar onundur. Hamdullah Çelebi, sülüs ve nesih yazılarda erişilemez bir merhale olarak kabul edilir. Karacaahmet'te gömülüdür.

HAMİDOĞULLARI

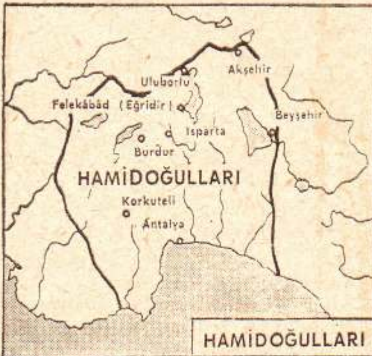
Anadolu Türk beyliklerindendir. 1280-1392 ve 1402-1423 arasında 133 yıl sürmüştür. 1280'den 1308'e kadar Selçuklular'a, ondan

sonra 1327'ye kadar da İlhanlılar'a bağlı olmuş, hattâ 1324-1327 arasında İlhanlı devletine katılmıştır. Prensliğin yayılma alanı Eğridir, Uluborlu, Yalvaç, Keçiborlu, Karaağaç, Beyşehri, Seydişehri, Akşehir, Şuhut, Isparta, Burdur, Antalya, Korkuteli şehir ve kasabalarıdır. Prensliğin başkenti 1310'a kadar Uluborlu iken, sonra o zamanlar «Felekâbâd» denen bugünkü Eğridir'e alındı. Antalya kolunun başkenti ise 1361'e kadar Antalya, 1373'e kadar Korkuteli, 1392'ye kadar tekrar Antalya, 1402-1423 arasında tekrar Korkuteli'dir. Bu dal 1300-1392 ve 1402-1423 yılları arasında 113 yıl yaşamış, az çok Isparta koluna bağlı kalmıştır.

Hamidoğulları'nın Antalya koluna «Tekeoğulları» denir. Bu devletin kurucusu İlyas Bey, Hamit Bey'in oğludur. 1300 yıllarında ölünce devleti iki oğlu arasında Isparta (asıl Hamidoğulları) ve Antalya (Tekeoğulları) olmak üzere ikiye bölündü. Bir ara Şuhut kasabasını merkez kabul eden bir dal daha ayrıldıysa da, bu dal, 1370 yıllarında ortadan kalktı, esasen Hızır Bey'in oğlu Muizettin İbrahim Bey'in hayatı ile ayakta durmuştu. Isparta kolu, 1391'de Osmanoğulları ile Karamanoğulları arasında paylaşılarak ortadan kaldırıldı. Bu kolun veliahti Mustafa Bey, sancakbeyi (tümgeneral) olarak Osmanlı hizmetine girdi. Antalya kolu ise, 1392'de Yıldırım tarafından Osmanlı imparatorluğuna katıldı. 28 temmuz 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Timur bu kolu yeniden diriltti. 1423'e kadar Antalya Osmanlılar'da kalmak üzere yalnız Korkuteli'nde hüküm sürmeye devam etti, bu tarihte sonuncu hükümdarın öldürülmesiyle kesin şekilde Osmanlı birliğine katıldı. Hamidoğulları ile Tekeoğulları'nın hükümdarları ve saltanat yılları şunlardır:

a) Hamidoğulları
1) İlyas Bey (1280?-1300?)
2) Dündar Bey (1300?-1324)
3) Hızır Bey (1327-1328)
4) İshak Bey (1328-1340?)
5) Mustafa Bey (1340?-1355?)
6) İlyas Bey (1355?-1370?)

b) Tekeoğulları
1) Yunus Bey (1300?-1324?)
2) Mahmut Bey (1324?-1328?)
3) Hızır Bey (1328?-1335?)
4) Sinanettin Bey (1355?-1358?)
5) Dadı Bey (1358?-1360?)
6) Zencirkıran Mehmet Bey (1360?-1380?)
7) Osman Bey (1380?-1392 + 1402-1423)

HAMLAÇ (Bk. ÜFLEÇ)

HAMLET

Ünlü İngiliz şairi William Shakespeare'in dünyaca tanınmış trajedisidir, yazarın en güzel eseri olarak kabul edilir. Eserde ana fikir öc almadır. Shakespeare, 1601-1609 yılları arasındaki devrede yazdığı eserlerin hemen hepsinde aynı ana fikri kullanmıştır.

Şair, Hamlet'i çok eskiden yazılmış bir İskandinav piyesinden fikir alarak yazmıştı. «Hamlet» son bölümünün gerçeğe biraz daha uygun olması bakımından da şairin öteki eserlerinden üstün sayılır. Gerçek hayatta Shakespeare'in Hamlet'ine benziyen insanlara sık sık raslanabilir.

Konusu. — Olay Danimarka'da geçer. Danimarka Kıralı hiç beklenmedik bir zamanda ölmüş, Kıraliçe de kaynı ile evlenmiştir. Ölen Kıralın oğlu Hamlet, Almanya'da öğrenimini yaparken babasının ölümü üzerine yurduna döner. Babasının âni ölümü, annesinin hemen evlenmesi genç adamın içine kuşku düşürmüştür. Bir gece sarayın avlusunda dolaşırken babasının hayaletini görür. Hayalet, bir cinayete kurban gittiğini, yeni kıralın kardeş katili olduğunu söyler, Hamlet'in öc almasını ister.

Fakat sabaha karşı horoz seslerinin duyulmaya başlamasiyle beraber hayalet hemen kayboluverir. Hamlet, babasının öldükten sonra bile ıstırap çektiğini anlamıştır. Hamlet, babasının hayaletinden duyduğu sözlerin doğru olup olmadığını araştırmak için öc alma işini biraz geciktirir. Sarayda, aşağı yukarı hayaletten duyduğu hikâyeyi anlatan bir temsil hazırlatır, temsli sırasında babasının gerçekten bir cinayete kurban gittiğini öğrenir. Bununla birlikte, öc almayı gene geciktirir. Bir ara delirme numaraları yaparak amcasiyle annesini sıkı bir göz hapsinde tutmak ister.

Hamlet, şaşkına dönmüştür. Ne yapacağını bilemez bir halde dolaşırken meşhur «Olmak veya olmamak, asıl mesele bu» sözlerini mırıldanır, kendini öldürmeyi kararlaştırır. Uğursuzluklar, Hamlet'in peşini bırakmaz. Amcasını öldürmeyi tasarlarken sevgilisi Ophelia'nın babasını öldürür. Ophelia babasının acısına dayanamayıp delirir, kendini öldürür. Ophelia'nın ağabeysi Laertes, Hamlet'ten öc almak için tasarılar hazırlar.

Kıral da Hamlet'i öldürmek istemektedir, gözlerini öc hırsı bürüyen Laertes'i kendi kötü niyetlerine alet etmeyi kararlaştırır. Laertes'le Hamlet arasında bir düello düzenlenir. Laertes'in kılıcının ucu zehirlidir. Ayrıca, Kıral, düello esnasında Hamlet'in susuzluğunu gidermek için bir kâdeh de zehirli içki hazırlamıştır. Düelloda önceden kararlaştırıldığı gibi Hamlet ölürse de Laertes de, yanlışlıkla, zehirli kılıcı kendine batırarak ölür. Kıraliçe de farkına varmadan zehirli içkiyi içer, Hamlet de son nefesini verirken Kıralı bir hançerle yere serer. Artık herkes öcünü almıştır.

Temsil. — Aktörler için Hamlet rolü öteden beri önemli bir roldür. Dünyanın her yanında Hamlet rolüne en değerli aktörlerin çıkması âdettir. Eserin ilk temsilleri sırasında kıralın hayaleti rolünü Shakespeare'in kendisi oynadığı söylenir.

«Hamlet'le Mezarcılar». Bu tablo Fransız ressamı Delacroix'nın eseridir.

Daima Shakespeare'in eserlerini oynıyarak ün kazanmış olan İngiliz aktörü Sir Laurence Olivier Hamlet rolünü en iyi oynıyan ünlü aktörler arasında başta gelir. Hamlet filme de alınmış, gene başrolü Sir Laurence Olivier oynamıştır. Hamlet'in zayıf karakterli, zayıf bünyeli bir insan olduğu göz önüne alınarak bazı memleketlerde Hamlet rolü kadın artistlere de verilmektedir.

Bibliyografya. — Dilimizdeki «Hamlet» çevirilerinin başlıcaları:

Hamlet (çev. H. E. Adıvar, V. Turhan, 1941); Hamlet (çev. O. Burian, 1944); Hamlet ve Venedikli Tüccar (Ch. Lamb'ın hikâyeleştirilmesinden çev. Ş. Erdeniz, O. V. Kanık, 1949).

HAMMER - PURGSTALL, Baron von (1774 - 1856)

Avusturyalı tanınmış diplomat ve Doğu bilimleri üzerinde çalışmış bir yazardır. Avusturya'nın Graz şehrinde doğdu. 1799'da İstanbul'daki Avusturya elçiliğinde çalışmaya başladı. Bu arada Doğu'nun tarih ve edebiyatına karşı büyük ilgi duydu. İstanbul'da bulunduğu sıralarda İngilizlerin Doğu Akdeniz Bölgesi'nde Fransızlar aleyhine açtıkları sefere de katıldı.

Hammer 1807'de Avusturya'ya döndü. 1835'te Suriye'de geniş bir arazi kendisine miras kalınca siyasi hayattan çekilip kendini tarih çalışmalarına verdi. Ölümüne kadar, yarım yüzyıla yakın bir süre bu alanda çalıştı. Bu arada, Hâfız'ın, Bakî'nin şiirlerini Almanca'ya çevirdi, bu şairlerin Avrupa'da tanınmasını sağladı.

Hammer'in en önemli eseri 10 ciltlik Osmanlı Tarihi'dir. Hammer, zamanımıza kadar en büyük, en önemli Osmanlı tarihi olan bu eseri 1827'de yazmaya başlamış, 1835'te bitirmiştir. Bunun dışında Hammer, şiirler, piyesler ve romanlar da yazmıştır, fakat bunların hiçbirisi büyük bir önem taşımaz.

Bibliyografya. — Hammer Tarihi'nin dilimizdeki başlıca çevirileri:

Devlet-i Osmaniye Tarihi (çev. Mehmet Atâ, 1-10 ciltler, 1913-1921); Osmanlı Devleti Tarihi (aynı eserin 11. cildi, 1947).

HAMMURABİ (Ölümü: M. Ö. 1961)

Hammurabi

Ünlü bir Babil imparatorudur. Akadca'da adının söylenişi «Hammurapi» şeklindedir. I. Babil hanedanının 6. hükümdarı, ilk imparatorudur. M. Ö. 2004-1961 arasında 43 yıl tahtta kalmıştır. Babası Sin-Uballit'in (saltanatı: M. Ö. 2024 - 2004) yerine geçmişti.

Hammurabi, Sumerler'le Akadlar arasında yüzyıllardan beri yürürlükte olan kanunları yazılı bir halde bir araya toplamakla tanınmıştır. Kendisi bu kanunlara yeni genişlemiş, gelişmiş devletinin bünyesine uygun birtakım ekler de yapmıştır. Bunlar «Hammurabi Kanunları» diye anılır, tarihteki ilk yazılı kanun sayılır; daha eskileri elimize geçmemiştir.

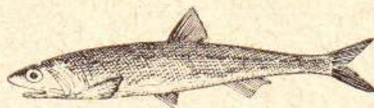
Hammurabi, aynı zamanda büyük bir devlet adamı ve başarılı bir askerdi. Devletinin sınırları içine aldığı kavimleri Samîleştirmiş, Sumerler'in aleyhine olarak komşu ülkelere yayılmıştı. Yerine oğlu Samsu-iluna (saltanatı: M. Ö. 1961-1923) geçti. Mensup olduğu I. Babil hanedanı, M. Ö. 2105'te başlamış, 11. hükümdar olan Samsu-ditana ile M. Ö. 1806'da son bulmuş, yani 299 yıl sürmüştür. Devlet, ismini başkent olan Babil'den almıştır. Babil, bugünkü Bağdat yakınlarındadır. Babil devleti, M. Ö. 539'a kadar 1566 yıl sürmüştür; tarihin en sürekli devletlerindendir (Bk. Babil).

HAMSİ

Sularımızda, daha çok Karadeniz kıyılarında yaşıyan küçük boyda bir balıktır. Uzunluğu çok defa 10 - 12 sm. yi geçmez. Ağzı vücuduna göre çok büyüktür. Alt ve üst çenesi çok küçük dişlerle doludur. Vücudunu kaplıyan parlak renkli ince pullar çok çabuk kopar; hattâ, gümüş yaldız gibi ele bulaşır.

Hamsiler canlıyken sırt renkleri yeşildir, öldükten sonra bu renk maviye döner, bayat hamsilerde ise siyahlaşır. Hamsinin yanları, yanakları gümüş gibi parlak, karnının altı da beyazdır.

Hamsiler kasımdan 20 gün sonra Karadeniz'den aşağı akmaya başlar. Bu akış martın sonuna kadar sürer. Hayvanlar mart ve ni-

Hamsi karasularımızda çok avlanan, çok sevilen balıklardandır.

san aylarında Marmara'da yumurtladıktan sonra yeniden Karadeniz'e dönerler. Hamsi balıkları ya dalyanlarla, ya da çeşitli ağlarla yakalanır. Av mevsimi aralıktan mart sonuna kadar sürer.

Hamsi Holânda kıyılarında, Akdeniz'de de bulunur. Buralarda daha çok sardalyalarla beraber yakalanır. Yurdumuzda hamsi taze taze yendiği gibi, tuzlanıp fıçılara basılarak sardalya gibi saklanır. Saklanırken bir kat balık, bir kat tuz konur. Ancak tuzlanan hamsilerin yenmeden önce altı ay tuzda yatmış olması lâzımdır. Tuzlu hamsilerin lezzeti eskidikçe artar.

Ançuez hamsiden yapılır. Temmuz ve ağustosta yakalanan iri hamsilerin başları koparılıp, karınları temizlenerek yapılan tuzlamasına «ançuez» denir. Ançuez, balık tuzlandıktan üç ay sonra yenecek hale gelir. Hamsi tuzlamasının tersine, bunun eskimişi makbul değildir.

HAMSUN, Knut (1859-1952)

Knut Hamsun

Ünlü bir Norveçli yazardır. Fakir bir ailenin çocuğu idi. Küçük yaşta hayatını kazanmak için çalışmak zorunda kaldı. Ancak okuma-yazmayı öğrenecek kadar öğrenim yapabilmişti. On dokuz yaşında bir ayakkabıcının yanında çıraklık ederken yazı yazmaya başladı. On yıl çeşitli işlerle geçimini sağlayıp bir yandan da kültürünü artırmaya çalıştı. Bir kere de Amerika'ya gidip orada çalışmayı denedi. Bu arada Chicago'da otobüs biletçiliği yapmaya başlamıştı. Fakat yolculara bilet verecek yerde roman okumaya dalıp işini unutunca kovuldu.

Yıllarca süren bu köksüz hayat Knut Hamsun'a pek çok şey öğretmişti. Fakir insanların nasıl yaşadıklarını, dertlerini, sevinçlerini iyi biliyordu. Tabiata ve insanlığa karşı sonsuz bir sevgi besliyordu. 1888'de «Açlık» adındaki romanı Danimarka'da yayınlanan dergilerden birinde tefrika edildi. Daha ilk sayılarda eser geniş ilgi toplamıştı. Hamsun bu romanı sayesinde devrinin tanınmış yazarları arasına giriverdi.

Hamsun'un eserlerinde Nietsche ile Strindberg'in etkileri açıkça görülür. Yazar ruh tahlillerine fazla önem verir. Eserlerinin hemen hepsinde kendisinden bahseder, göçebelik günlerinin maceralarını anlatır. «Açlık»tan sonra en çok beğenilen iki eseri «Toprağın Gelişmesi» ile «Kuyudaki Kadın» dır. Yazar 1920'de Nobel Edebiyat Mükâfatını kazanmıştır.

Gençlik yıllarını gayet hareketli geçiren Knut Hamsun yaşlandıkça sessizlikten, yalnızlıktan hoşlanmaya başlamıştı. Noerhomen adında küçük bir balıkçı kasabasına yerleşti, yıllarca orada oturdu. Çalıştığı zamanlar hiç kimsenin yüzünü görmek istemezdi. Bu yüzden, yazı yazmaya başlıyacağı vakitler evini bırakır, bir otel odasına kapanırdı. Yetmiş yaşına bastığı gün Norveç Edebiyatçılar Derneği kendisine bir gümüş kupa hediye etmek istedi. Fakat yazar böyle şeylerden hiç hoşlanmıyordu. Dernek üyelerine kupayı başkalarına vermelerini rica etti.

Norveç'in Alman işgali altında olduğu yıllarda Knut Hamsun'un Almanlar'dan yana konuşması yazarın itibarını biraz düşürmüştü, hattâ vatana ihanet suçundan yargılanması bile istendiyse de artık yaşı çok ilerlemişti, kendi haline bırakılmasını istiyenler çoğunluktaydı. Yazarı yalnız 85.000 lira para cezasına mahkûm ettiler. 1947'deki bu olaydan sonra Knut Hamsun ancak beş yıl daha yaşadı.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilmiş eserlerinin başlıcaları:

Açlık (çev. P. Safa, 1934; B. Necatigil, 1956); Keçi Ayaklı İlâh «Pan» (S. Turgut, 1940); Viktoria (N. Baydar, 1940); Dünya Nimeti (B. Necatigil1949); Victoria (B. Nacatigil, 1952); Pan (B. Necatigil, 1954); Serserilik Günleri (B. Necatigil, 1955).

HAMUR

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van bölümünde Ağrı iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Taşlıçay, güneydoğuda Van'ın Erciş, güneyde Ağrı'nın Patnos, batıda aynı ilin Tutak ve Eleşkirt, kuzeyde merkez (Karaköse) ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 46 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1607 km^2

Nüfusu: 13.867 (1960 sayımı)

İlçenin orta kesiminde Murat Suyu çevresinde ovalık bir alan yer alır. Murat Suyunun her iki yanındaki dağlık alanlar genel olarak volkanik yapıdadır. İlçenin kuzeybatısındaki dağlık kitlelerin sırtları yayla karakteri taşır. Üstleri hafif dalgalı bir manzara gösterir. İlçede şiddetli kıtasal, kurak bir iklim hüküm sürer. Kışlar çok soğuk geçer, yazlar kısa olmakla beraber sıcaktır. İlçenin en önemli akarsuları Murat Suyu ile ona karışan küçük derelerdir. İlçede ekonomik hayat tahıl tarımına, hayvancılığa dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Hamur kasabası Karaköse'yi Patnos - Erciş üzerinden Van'a bağlıyan şose üzerinde kurulmuştur. Nüfusu 1.000 kişiyi bile bulmaz (1960 sayımına göre 909). Evlerinin çoğu düz toprak damlıdır. İl merkezi Karaköse'ye 15 km uzaklıktadır.

HAN

Kıral, imparator anlamına Türkçe bir kelimedir. Osmanoğulları hanedanından Türk imparatorlarının adlarının sonuna bu kelime getirilirdi: Fatih Sultan Mehmet Han gibi.

«Han» kelimesinin Iran'da, Hindistan'da anlamı bu derece önemli değildir; pek yüksek makam sahiplerine (meselâ vezirlere) verilen bir unvandır. Cengız hanedanından olan prensler de bu adı taşırlar. Cengizli prenseslerine ise «hanım» denir, «han» kelimesinin dişisidir. «Hakan», Türkçe'de «hanlar hanı, imparator» demektir. Moğolca'daki «Kaan» ı karşılar.

HANAK

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars bölümünde Kars iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Çıldır, güneyde Ardahan, batıda Artvin'in, Savşat, kuzeyde Kars'ın Posof ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Damal adlı bir bucağı, bunlara bağlı 46 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1570 km²
Nüfusu: 29.970 (1960 sayımı)

İlçe arazisi hafif eğimli, dalgalı, yayla yüzeylerini kaplar. Bu yüzey derin vâdilerle kesintiye uğrar. Kışlar çok soğuk ve süreklidir. Yazlar kısa ve serin geçer. En çok yağışlı mevsim yazdır. Kura nehri ilçenin güneydoğu köşesinden geçer. Buna karışan Çaykétik Suyu ilçenin önemli akarsuyudur. İlçe orman bakımından fakirdir. Doğal bitki örtüsü bozkırdan çok çayır görünüşündedir. Otlar ilkbaharda gelişmeye başladıktan sonra, yazın süresince de yeşil kalırlar. Bu çayırların varlığı dolayısiyle hayvancılık gelişmiştir. Büyük baş hayvancılığı ilçenin geçiminde önemli rol oynar. İhtiyaca yetecek kadar da tahıl tarımı yapılır.

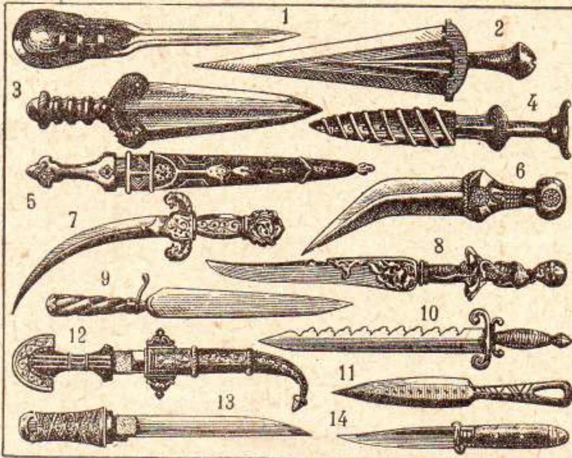
Kasaba. — İlçe merkezi Hanak kasabası Kars'tan Posof'a giden karayolu üzerinde Kars şehrine 126 km. uzaklıkta kurulmuştur. Ayrıca Ardahan üzerinden doğuda Çıldır'a, batıda Artvin'e bağlıdır. Bu küçük kasaba, Kars iline bağlı ilçe merkezleri arasında en az nüfuslu olanıdır, nüfusu 1.000 kişiyi bile bulmaz (1960 sayımına göre 820 kişi).

HANÇER

Silâh olarak kullanılan bir çeşit bıçaktır. Hançerin iki yanı keskindir, ucu da ya sivri, ya eğik olur. Büyüklükleri değişiktir.

Eski çağlar incelenirken çok defa kılıç ve hançer birbirlerine karıştırılır. Çünkü uzun bir hançerle kısa bir kılıcı birbirinden ayırdetmek gerçekten zor bir iştir. Meselâ Ortaçağ'da Kuzey Avrupa'da kullanılan hançerlerin uzunluğu 45 sm. yi buluyordu. Daha sonraları yapılan dar ve uzun namlulu hançerler, hem hançer, hem de kılıç olarak kullanılırdı.

Hançer, genel olarak, taşımaya elverişli bir büyüklükte olduğu için bütün çağlarda hem askerler, hem de siviller kullanmışlardır. Dünyanın bütün memleketlerinde çeşitli hançerler yapılmıştır.

Çeşitli hançerler: 1 — Mısır hançeri; 2 — Yunan hançeri; 3 — Roma hançeri; 4 — Gollüler'in hançeri; 5 — İran hançeri; 6 — Hindû hançeri; 7 — XVI. yüzyıl Türk hançeri; 8 — XIV. yüzyıl Felemenk hançeri; 9 — XVIII. yüzyılda Cenovalılar'ın hançeri; 10 — XVI. yüzyılda Venedikliler'in hançeri; 11 — Tatarların hançeri; 12 — Arap hançeri; 13 — Japon hançeri; 14 — Bıçak biçimi hançer

HÄNDEL, Georg Friedrich (1685-1759)

Händel

Tanınmış bir Alman bestecisidir. Ömrünün büyük bir kısmını İngiltere'de geçirdiği için bir İngiliz bestecisi de sayılır. Händel, Halle'de doğdu. Babası berberdi. En büyük isteği oğlunu iyi bir avukat olarak yetiştirmekti. Fakat Händel küçük yaşta müziğe merak sarmıştı. Üstelik, çok da kabiliyetliydi. Babası maddi fedakârlığa katlanıp oğluna devrin en tanınmış org öğretmeni Zachau'dan ders almayı sağladı.

Händel babasının isteğini de yerine getirmek istiyordu. Bir süre Halle Üniversitesi'nin hukuk fakültesine gitti, 1703'de bitiremeden ayrıldı. Hamburg opera orkestrasında kendine bir iş bulmuştu.

Händel'in ilk bestelediği iki opera, «Almira» ile «Nero» 1705'te Hamburg'da temsil edildi, çok beğenildi. 1707'de İtalya'ya giden Händel, orada da kendine pek çok hayran topladı. Devrin tanınmış İtalyan bestecisi Scarlatti, Händel'i çok beğenmişti. 1710' da İngiltere'ye giden Händel orada da ilgi gördü, 1712'de İngiltere'ye ikinci gidişinde saraya müzisyen oldu, ömrünün sonuna kadar da İngiltere'de kaldı.

Händel, 1719'da Ariosti, Bononcini'yle birlikte İngiliz Kraliyet Müzik Akademisi'ni kurdu. Bu, daha çok, operayla ilgili bir topluluktu. Händel ve arkadaşları bu topluluk için yeni yeni operalar bestelemeye koyuldular. Händel, İngiltere'de İtalyan tarzı operayı tanıtmak istiyordu. 1741'de bir hayır kurumunun hesabına konser vermek üzere Dublin'e çağrıldı. Händel, bu konserinde seyircinin karşısına değişik bir eserle çıkmak istiyordu. «Messiah» oratoryosunu bu amaçla hazırladı. Bu eser 1743 martında Londra'da çalındı. Dinleyiciler arasında bulunan Kıral II. George, esere kendini öylesine kaptırmıştı ki, bir ara, farkına varmadan, ayağa kalkıp, konseri ayakta dinlemeye başladı. Kıralın ayağa kalktığını gören dinleyiciler de ayağa kalktılar, eserin son kısmı ayakta dinlenildi. Daha sonra da «Messiah» ın son kısmını ayakta dinlemek âdet oldu. 1753'te gözleri kör olan besteci, buna rağmen, çalışmalarına ara vermedi.

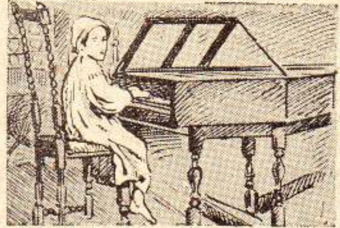
Händel'in başlıca eserleri şunlardır:

Operalar. — Julius Caesar (1724); Agrippina (1735); Atalanta (1736); Berenice (1737). Orkestra e-

MUM IŞIĞINDA ORG ÇALAN BESTECİ

HÄNDEL'in babası iyi yaşamasını seven bir insandı, çocuklarının da kendilerine iyi bir hayat sağlıyacak meslekler seçmelerini isterdi. Fakat Händel'in aklı başka taraftaydı. Annesiyle, babasiyle kiliseye gittikleri zaman kilisenin büyük orgunu hayranlıkla seyrederdi. Kendisi de günün birinde mutlaka org çalmasını öğrenecekti. Annesi de çocuğunun bu isteğini sezmiş, ona yardım etmek istiyordu ama, babayı kandırmak çok zordu. Händel'in babası «Oğlum müzisyen olmasın da isterse hamal olsun.» diyordu.

Händel, tavanarasında yıllardan beri el sürülmeden duran eski orgu gözüne kestirmişti. Geceleri herkes uykuya daldıktan sonra, yavaşçacık yatağından kalkıyor, tavanarasına çıkıyor, gizlice elde ettiği mumu yakıp org çalmaya koyuluyordu.

Günün birinde Händel'in babası durumu öğrenince işler karışır gibi oldu. Küçük Händel'i karşısına alıp: «Org çalma sevdasından vazgeçmezsen parmaklarını kestirmek zorunda kalacağım, kendini ona göre ayarla.» dedi. Händel henüz altı yaşında bir çocuktu. Babasının bu sözlerinden de yılmadı. Onun bu inadı karşısında babası yumuşamak zorunda kalmıştı. Händel'e bir org öğretmeni tutuldu, çocuk kısa zamanda devrin en ünlü çalgıcılarını gölgede bırakacak derecede güzel org çalmaya başladı.

Fakat kader Händel'e çok acı bir oyun hazırlamıştı. Mum ışığı altında çalışmak gözlerini çok bozmuştu. Hayatının en verimli çağında gözlerine perde indi.

Yıllarca sonra, «Samson» uvertürünün ilk çalınışında bulunmak üzere Londra Kıraliyet Tiyatrosu'na gitmişti. Eser çalınırken, Samson'un, gözleri kör olmuş bir halde, yüzlerce kişiyle çarpışmasını hatırladı. Eserin çalınması bittiği zaman Händel'i bitkin bir halde sahneye çıkardılar. Besteciye Samson'un akıbeti pek dokunmuştu. Kendisini de biraz ona benzetiyordu. Salon alkışlarla inlerken Händel baygın bir halde sahneye yığıldı. Evine götürdüler. Org çalmak için sıcak yatağını, tatlı rüyalarla dolu uykusunu feda eden küçük çocuk, artık ölüm döşeğinde yatan çelimsiz bir ihtiyar oluvermişti.

serleri. — Su Müziği (1715); Havaifişek Müziği (1749); 32 oratoryo, 12 konçerto grosso. Oda müziği. — 6 sonata. Şarkılar. — 6 Alman halk havası.

HANEFİLER

Müslümanlar'ın çoğunluğunun kabul ettiği mezhebin mensuplarına verilen addır. Hanefîlik, 4 Sünnî mezhepten, zaman bakımından, ilkidir. Bu mezhebin kurucusu «İmâm-ı Âzam» (En Büyük İmam) denilen Ebu-Hanîfe Numan ibni Sabit'tir (Kûfe, 699 - Bağdat, 769).

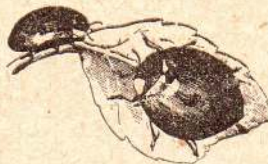
Dört Sünnî mezhebin en liberal olanı Hanefîliktir. Selçuklu ve Osmanlı Türkleri, Hanefî oldukları için, bütün Yakın Doğu'da bu mezhep büyük bir üstünlük kazanmış, Şafiî ve Hanbelî mezheplerinin yerine geçmiştir. Timuroğulları da Hanefî'dir; bundan dolayı Ortaasya'da, Hindistan'da Hanefîlik büyük çoğunluk elde etmiştir. Dünya Türkleri'nin ezici çoğunluğu Hanefî'dir. Esasen bu mezhep, Türkler'in mezhebi olarak tanınmıştır. Halifeliği, yani dört Sünnî Mezheb'in başkanlığını elinde tutmuş olan 2 hanedan (Abbasiler'le Osmanoğulları) Hanefî'diler.

Dünyadaki Müslümanlar'ın sayısı 530 milyonu aşar. Bunların 490 küsur milyonu dört Sünnî Mezhep mensuplarıdır. Dört Sünnî Mezhep'ten yüzde 52'si ise Hanefî'dir; yani aşağı yukarı 260 milyon Hanefî vardır. Türkiye, Suriye, Orta Asya, İdil-Ural, Kafkasya, Kırım, Doğu Türkistan'ın ezici çoğunluğu, Pakistan, Hindistan, Afganistan, Malaya, Çin, İndonezya Müslümanları'nın çoğunluğu, Mısır'da, Irak'ta, Tunus'ta yüksek tabaka ve eski hanedan mensupları Hanefî'dir. Geri kalan bütün İslâm ülkelerinde de önemli Hanefî azınlığı vardır.

HANIMBÖCEĞİ

Hemen hemen her bahçede, her tarlada yaşıyan, parlak renkli küçük bir böcektir. Başka küçük böcekler için aç bir kaplana benzer. Bitkilere dadanan zararlı böcekleri bütün mevsim boyunca durmak dinlenmek bilmeden, yeyip durur.

Kınkanadlılardan olan hanımböceklerinin birçok çeşidi vardır. Memleketimizde yaşıyanların rengi kırmızıdır. Üstlerinde siyah benekler vardır. Bunlara «gelin böceği», «uçuç böceği» ve «gelincik» de denir.

Hanımböcekleri

Hanımböcekleri, zorda kalınca, diz eklemlerinden sıvı damlacıkları çıkarırlar. Çok pis kokulu olan bu sıvı yüzünden kuşlar, daha başka böcek yeyiciler hanımböceklerine dokunmazlar.

Hanımböcekleri yumurtalarını başka küçük böceklerin bulunduğu bitki yapraklarının altına bırakırlar. Yumurtadan çıkan kurtçuklar hemen çevrelerindeki böcekleri yemeye başlar. Kurtçuklar olgunlaşınca kendilerini kuyruklarından baş aşağı asar, böylece «pupa» haline geçerler. Pupadan da olgun böcek meydana gelir.

HANIMELİ

Hanımeli

Güzel kokulu çiçekleri olan bir sarmaşıktır. Birçok çeşitleri vardır. İçlerinden çoğu yaz kış yapraklarını dökmez. Hanımeli dünyanın ılık iklimli bütün bölgelerinde yetişir. Bütün çeşitlerinin yaprakları koyu yeşildir. Yapraklar çift çift birbirlerinin karşısında bulunur.

Hanımelinin boru biçimindeki güzel kokulu çiçekleri demetler halindedir. Bazı çeşitlerinde çiçeklerin rengi beyaz, bazılarında sarı, ya da koyu sarıdır. Çeşitli böcekler, arılar ve arı kuşları hanımeli çiçeklerinin balözünü çok severler. Arılar sarı çiçeklere, arı kuşları turuncuya çalan sarı çiçekli hanımellerine gelir.

Hanımeli yabani olarak yetişir. Bahçelerde yetiştirilenler duvarlar, çardaklar, kapı diplerinde yetiştirilebilir. Bahçelerde yetiştirilecek sarmaşıkların en güzeli şüphesiz ki hanımelidir.

Hanımeligiller. — İkiçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Örnek bitkisi hanımelidir.

HANİ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde Diyarbakır iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Lice, güneyde merkez, batıda Dicle, kuzeyde Bingöl'ün Genç ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka bucağı yoktur, 18 köyü vardır.

Yüzölçümü: 870 km²

Nüfusu: 13.265 (1960 sayımı)

İlçe, Güneydoğu Toroslar'ın güney kesimlerinden başlıyarak Diyarbakır Havzası'na doğru alçalan toprakları kaplar. Bu topraklar Dicle'ye karışan akarsularla yarılmıştır. Kışların soğuk, yazların ise çok sıcak geçtiği bir iklim hüküm sürer. İlçenin Doğal bitki örtüsü boldur, meşelik ve bozkır şeklindedir. Tahıl tarımı, sebzecilik, bağcılık ilçe halkının uğraştığı başlıca işlerdendir.

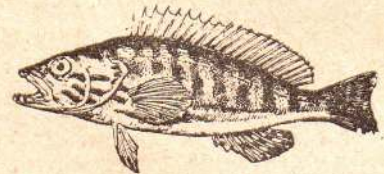
Kasaba. — İlçe merkezi Hani kasabası Diyarbakır Havzası'nın kuzey kenarında kurulmuştur. Deniz yüzeyinden yüksekliği 700 m. yi geçer. Kasaba 16 km. lik iyi olmıyan bir yolla Diyarbakır - Genç - Bingöl yoluna bağlanmıştır. Aynı yol batıya doğru da uzanarak Dicle kasabasından geçer, Ergani'ye varır. 4 mahalleden ibaret olan Hani kasabası 3.578 nüfusludur (1960 sayımı).

HANİ BALIĞI

Levrek ailesinden alaca kırmızı renkli, orta büyüklükte bir balıktır. En irilerinin ağırlığı yarım kiloyu, uzunluğu da 25 sm. yi bulur. Ağırlığı bir kiloyu bulanlarına da raslanabilir.

Haniler, daha çok, derin sularda, ya da taşlık diplerde yaşadığı için çok defa olta veya paraketeyle tutulur. Yılın her mevsiminde avlanabilir. Yazın daha çok, kıyılarda, kışın da açıkta bulunurlar. Hani balığı Karadeniz'de bulunmaz. Daha çok, Marmara'nın Trakya kıyılariyle Akdeniz'de yaşarlar. Etleri, kılçıklıysa da çok lezzetlidir.

Hanilerin sırt yüzgeci enseden başlıyarak kuyruğa kadar uzanır. Genel olarak pullu balıklardır. Başlıca altı çeşidi vardır: Asıl haninin alt çenesi üst çenesinden hafifçe uzundur. Ağzı büyüktür. Alt ve üst çenesinde birçok dişler olduğu gibi damağında bile küçük dişler vardır. «Yazılı hani» nin yanaklarında yazıyı andıran birtakım çizgiler bulunur. Vücudunda esmer dalgalar olan bir başka hani çeşidi «benekli hani» diye anılır. Haninin diğer çeşitleri rengi sarıya çalan «sarı hani», «berber balığı» ve «iskorpit hanisi» dir.

Hani balığı derin sularda veya taşlık yerlerde yaşadığından daha çok olta ve paraketeyle tutulur.

Yalnız Akdeniz'de bulunan berber balığı parlak renklidir. Sırt yüzgeçlerinin ucu pek keskin olduğu için «berber balığı» diye anılır. Kuyruğu da öteki hanilerin aksine, çatallıdır.

HANNİBAL (M.Ö. 247-183)

Hannibal

Eski Kartaca'nın en büyük generali ve devlet adamıdır. Büyük askerî hareketlerde gösterdiği başarılar onu eski çağların en yüksek askerî dehası haline getirmiştir. Hannibal, savaşlarda durumun en fazla aleyhinde olduğu anlarda bile ne yapıp yapıp durumu lehine çevirmeyi bilir, sayıca kendi ordusundan çok üstün orduları yenerdi.

Hannibal, daha küçük bir çocukken, İspanya'ya götürülmüş, orada sıkı bir askerî eğitim altında tutulmuştu. 21 yaşına geldiği zaman İspanya'daki Kartaca ordusunun komutanlığını almış bulunuyordu. Hannibal, Kuzey Afrika'yı ele geçirmek istiyen Romalılar'a karşı giriştiği savaşı sonuna kadar götüreceğine dair babası Hamilkar Barkas'a söz vermişti. Bu büyük asker, Romalılar'ı İtalya'da yenebileceğine inandığı için, kudretli bir ordu hazırlıyarak, Roma üzerine yürümeye karar verdi. Ordusunda bulunan fillerle, Pirene dağlarını aştı, İtalya'ya girdi. Dağların dar geçitlerinden yaptığı yürüyüşte, özel olarak Afrika'dan getirttiği fillerin bir kısmını kaybetmiş, birçok askeri de yollarda ölmüştü.

Roma'ya yürüyen Hannibal ordusu 20.000

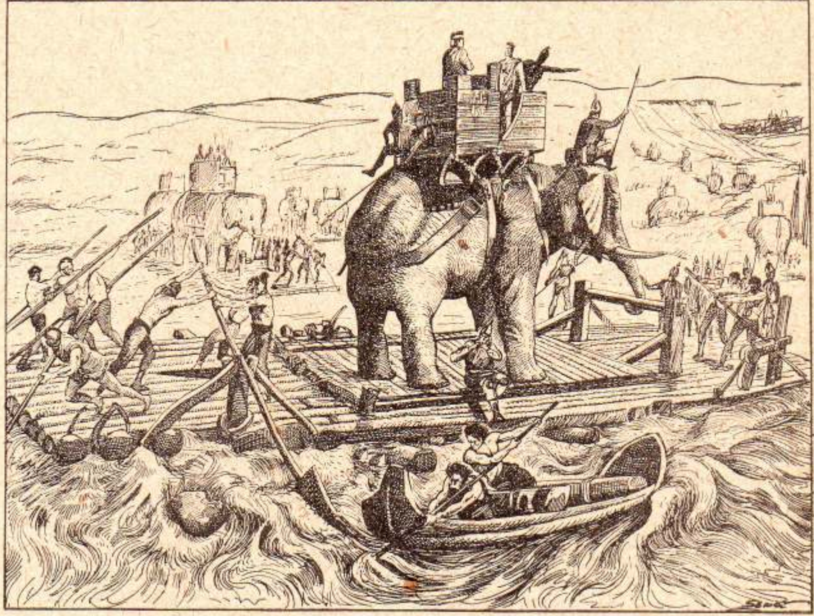
piyadeyle 6.000 atlıdan ibaretti. Bu kuvvet, 700.000 kişilik Roma ordusunun yanında, pek küçük kalıyordu. Buna rağmen, Hannibal, Rhone nehrini Romalılar yetişmeden geçti, Scipio idaresindeki Roma ordusunu büyük bir bozguna uğrattı. Bu savaştan hemen sonra Trebia nehri çevresinde karşılaştığı iki orduyu daha yendi (M. Ö. 218).

Hannibal ertesi yıl da Romalı general Flaminius idaresindeki orduyu yenerek Apulia üzerine yürüdü. M. Ö. 216 yılında Capua'daki savaşı da kazanmış, bu savaşta Romalılar 50.000 ölü vermişti. Hannibal Capua'yı alınca burada ordugâhını kurdu ve birçok savaşlarda yorgun düşen askerini dinlenmeye çekti.

Hannibal'in bu şekilde hareket etmesi en büyük hatası oldu. Romalılar önemli bir savaşa girişmeden yaptıkları küçük hücumlarla Kartaca ordusunu zayıf düşürdüler. Bu arada M. Ö. 207 yılında Hannibal'in kardeşi Hasdrubal'ın giriştiği bir sefer de Romalılar tarafından başarısızlığa uğratıldı.

Öte yandan, Romalı komutan Scipio savaşı yeniden Afrikaya geçirmişti. Kartacalılar yurdu koruması için Hannibal'i memlekete çağırdılar. Hannibal M. Ö. 202'de yaptığı bir savaşta Romalılara yenildi, böylece 18 yıl süren savaştan sonra, ağır barış şartlarını kabul etmek zorunda kaldı.

Hannibal yurduna döndükten sonra askerlikten ayrıldı, bir sivil önder olarak Kartaca'nın kalkınmasına çalıştı. Kısa bir zaman içinde bu alanda gösterdiği başarı Romalılar'ı kızdırmış, kıskandırmıştı. Arka arkaya elçiler göndererek onu iktidardan uzaklaştırmak istiyorlardı. Bütün bu hareketlerin sonucu olarak Hannibal Efes'e kaçtı, Suriye'deki III. Antiokhos'a yardım etmek istedi. O da Suriye filosunu Hannibal'ın emrine verdi. Hannibal bir savaşta yenilince bu defa da Girit'e kaçtı. En sonunda Bithynia kıralına sığındı. (Bithynia bugün İzmit, İznik ve Sakarya dolaylarının bulunduğu bölgedir). Ancak, Romalılar gene peşini bırakmamış, Flaminius'u onu teslim almaya yollamışlardı. Hannibal da, Romalılar'a teslim olmaktansa, kendini öldürmeyi doğru buldu. Bu iş için kullandığı zehiri parmağındaki yüzüğün içine saklanmıştı. Hannibal'ın mezarının Gebze'de olduğu söylenir.

Hannibal'in kuvvetleri Roma'yı zaptetmek üzere çıktıkları seferde sallar üzerinde Fransa'daki Rhône nehrinden geçiyorlar.

HANNOVER

Almanya'nın büyük şehirlerinden biri, Aşağı Saksonya eyaletinin merkezidir. Eskiden Prusya eyaleti olan, bugün ise aynı adı taşıyan bir bölümde, Kuzey Denizi limanlarından Bremen'den 100 km. içeridedir. Nüfusu 600.000 kadardır.

Hannover, demiryolları kavşağında olduğundan önemli bir şehirdir. Ulaşım, demiryollarından başka Mittelland Kanalı ile de sağlanır. Son çağlarda bu şehir ticaret ve endüstri bakımından çok gelişmiştir. Başlıca endüstrileri, demir, makine, kimya, tütün ve sigara yapımıdır. Endüstri ve ticaretin dışında, eğitime de büyük yer verilmiştir. Bugün Hannover Almanya'nın belli başlı öğrenci şehrinden biridir.

Hannover şehrinin bulunduğu Hannover bölgesi, XVII. yüzyıl sonlarına kadar Brunswick Dukalığı'na aitti. 1692'de Kutsal Roma İmparatorluğu'nun seçim bölgelerinden biri oldu. 1714'te, George adlı elektör İngiltere kıralı olunca, Hannover İngiliz kıralları tarafından idare edilmeye başlandı. Bu idare 1837'ye kadar sürdü. 1866'da, Prag Antlaşması sonucunda ise Hannover kırallığı Prusya'nın bir eyaleti durumuna getirildi.

Hannover şehri II. Dünya Savaşı sırasında en çok bombardımana uğramış, en ağır şekilde yanıp yıkılmış şehirlerden biridir.

HAPİS

Suçlu olduğuna mahkemece karar verilen kimselere uygulanan, belli bir süre suçluyu, toplumdan ayrı bulundurmak için, cezaevinde kalmak zorunda bırakan, hürriyeti bağlayıcı cezadır.

Kanunlarımıza göre bu ceza «ağır hapis», «hapis», «hafif hapis» olmak üzere üçe ayrılır:

Ağır Hapis. — «Müebbet» veya «muvakkat» olur. Müebbet ağır hapse mahkûm olan, ölünceye kadar cezaevinde tutulur. Muvakkat ağır hapis 1 yıldan 24 yıla kadardır.

Ağır hapis dört devrelidir: 1) Suçlu 1 - 6 ay geceli, gündüzlü hücrede kalır; 2) Cezanın altıda biri kadar bir süreyi gecelerini yalnız olarak geçirir; 3) Koğuşta kalır, bu devrede her 3 gün 4 gün sayılır; 4) Gene koğuşta kalır, bu devrede her gün 2 gün sayılır. Birinci devre mecburidir; diğer devrelerin birinden ötekine geçmek, hükümlünün iyi hal göstermesine ve kanunda yazılı asgari sürelerin dolmasına bağlıdır.

Hapis. — 3 günden 20 yıla kadardır. 5 ayı aşan cezalarda, ağır hapisteki şartlar uygulanır, yalnız hücre cezası yoktur.

Hafif Hapis. — 1 günden 2 yıla kadardır. Cezaları 1 ayı geçmiyen kadın ve çocuklar cezalarını oturdukları evde çekebilirler.

Hapis hükümlüleri, iyi hal gösterirlerse, cezalarının geri kalan kısmını, infaz makamlarının verecekleri kararla, kanundaki hükümlere göre, «şartlı olarak» serbest geçirebilirler.

Hapisane (Cezaevi). — Hapis cezalarının uygulandığı yerdir. Eskiden suçlular hep bir arada, aynı şartlar altında bulundurulurdu. Bunun birçok mahzurları görüldüğü için, çeşitli hapis usûlleri konuldu.

Suçluları, serbest hayata dönünce iş görebilir bir durumda bulundurmak için, «iş esasına dayanan cezaevleri» açılmış, ayrıca, suçlu çocuklar için de «ıslah evleri» kurulmuştur.

HARA

At üretilen çiftliklere «hara» denir. Haralar yüksek vasıflı damızlık yetiştirmek için kurulan resmî zootekni kurumlarıdır.

Yurdumuzda modern haraların kurulması oldukça yeni olmakla beraber, çok eski devirlerden beri hara işi gören kurumlar vardı. Osmanlı devletinin ilk zamanlarında savaş atı yetiştirmek için vücuda getirilmiş bazı kurumlar vardı. Ancak, sonradan kurumlar bozulmuş, ordunun ihtiyacı olan hayvanların halktan sağlanması yoluna gidilmişti. XIX. yüzyılda ise yabancı memleketlerden at satın alınmaya başlandı.

Bu durumun birçok zararları olduğundan, ordu ihtiyacı olan atların yetiştirilmesi işi yeniden ele alındı, 1830'da Eskişehir yakınlarındaki Çifteler Harası kuruldu. Bir haranın ihtiyaca yetmemesi üzerine, 1876'da çıkarılan bir kararnameyle Karacabey Harası kuruldu.

Bu iki haranın da ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğu göz önünde bulundurularak, Cumhuriyetten sonra, bu iş önemle ele alındı, eski haralar yeni baştan düzenlendiği gibi yenilerinin de kurulması yoluna gidildi. Bugün Haralarımızda attan başka sığır, koyun ve tiftik keçisi de yetiştirilmektedir.

Başlıca Haralarımız

Yurdumuzdaki başlıca haralar şunlardır:

Çifteler Harası. — Yeni şekliyle 1934'te

Eskişehir yakınlarındaki Çifteler ve Aziziye haraları üzerinde kurulmuştur. Hara, 43.000 dönümlük bir araziyi kaplar. Memleketimizin en eski harasıdır.

Çukurova Harası. — Hazineye ait Çukurova Çiftliği, müştemilâtiyle, Mercimek Çiftliği topraklarında kurulmuştur. 80.000 dönümlüktür. Hara toprakları eskiden göçebe aşiretlerin otlak yeriydi. 1895'te burada padişahın emriyle bir çiftlik kurulmuş, sonradan burası orduya hayvan yetiştiren bir hara durumu almıştır. Hara Atatürk'ün özel ilgisiyle 1931'de yeniden kuruldu.

Karacabey Harası. — Bursa'nın Karacabey ilçesinde, 1924'te kurulmuştur. Modern tesisleriyle, damızlıklarının yüksek vasıflariyle tanınan Karacabey Harası'nda sığır ve koyun da yetiştirilir. Hara, ilk çalışmalarına Çifteler'den getirilen 10 aygır ve 95 kısrakla başlamış, sonradan damızlık İngiliz, yarım kan Arap atları, daha başka çeşitler yetiştirilmeye başlanmıştır. Haranın sığırcılık kolunda safkan, yarım kan Monfaton cinsiyle, manda üzerinde çalışılmaktadır. 1944'ten beri domuz da yetiştirilmektedir. Karacabey Harası'nda koyun yetiştirilmesine önem verilir. 1935'ten sonra geniş ölçüde Merinos üretilmeye başlamış, sonradan hara arazisi az geldiğinden 1943'te Bandırma yakınlarında Bandırma Merinos Çiftliği kurulmuştur. Karacabey Harası'nın arazisi 91.767 dönümdür.

Karaköy Harası. — Karadeniz Bölgesi'nin hayvan çeşidini ıslah maksadiyle Bafra'nın Karaköy kesiminde, 25.472 dönümlük bir arazî üzerinde kurulmuştur.

Konya Harası. — Yeni şekliyle 1934'te kurulmuştur. Arazisi 16.000 dönümdür.

Sultansuyu Harası. — Hazineye ait Sultansuyu Çiftliği'nde 79.000 dönümlük bir arazi üzerinde kurulmuştur. Malatya'nın Akçadağ kazasındaki harada daha çok at neslinin ıslahına çalışılmaktadır. Sultansuyu Harası ilk defa 1848'de kurulmuştur.

Bandırma Merinos Çiftliği, Göztepe İnekhanesi, Göle, İnanlı ve Kazova inekhaneleri de, hara mahiyetinde olmamakla beraber, hayvan neslinin ıslahına çalışan kurumlardır.

HARAKİRİ

Japonya'da eskiden asîl kimseler kendilerini öldürmek zorunda kalırlarsa bunu özel bir şekilde yaparlardı. Buna «harakiri» denir. «Hara» Japonca'da karın, «kiri» de «kesmek» anlamına gelir. Önceleri yalnız asîllerin yaptıkları «harakiri» sonradan halk arasına da yayılmış, Japonya'nın millî bir geleneği haline gelmiştir.

Harakiriye önceleri yalnız düşmana esir düşmek istemiyen asîller başvururdu. XIV. yüzyılda bu usul çok değerli bir imtiyaz haline geldi.

Harakiri yapacak olan, önce hançeri sol taraftan tam midesinin üstünden daldırır, sonra yavaş yavaş sağa doğru çeker, hançerin keskin yüzünü çevirerek, biraz da yukarı doğru keserdi. Tam o sırada yanında diz çökmüş duran arkadaşı fırlayıp ayağa kalkar, kılıcını iyice gerilmiş boynuna indirirdi.

Özel başarısızlıklar, ölü bir büyüğe karşı bağlılık, memleketin millî politikasına güvensizlik istiyerek yapılan harakirinin sebeplerinin başında gelirdi. Kendi isteğiyle harakiri yapacak kimse de karnına hançer saplıyarak can verir. Bu çeşit harakiri hâlâ yaşamaktadır.

Harakiri mikadonun emriyle oluyorsa, ölenin mallarının ancak yarısı akrabasına verilir, öbür yarısı devlete kalırdı. Ölen kimse harakiriye kendi isteğiyle baş vurmuşma bütün malı ailesine kalır, şerefi tamamen temizlenmiş olurdu.

Yüzyıllar boyunca, Japonya'da her yıl en az 1.500 kişinin harakiri yaptığı tesbit edilmiştir. Zorla harikiri 1868'de yasak edilmiştir.

HARARET (Bk. ISI)

HARB (Bk. SAVAŞ)

HARB OKULU (Bk. ORDU)

HARBİN

Mançurya'nın, nüfus bakımından üçüncü büyük şehridir. Nüfusu 1,3 milyon kadardır. Ülkenin orta bölümünün kuzeyinde; Dairen'in 800 kilometre kuzey doğusunda, Sungari nehri kıyısındadır. Bir demir yolu kavşak yeri olması bakımından önemlidir. Kuzeyi güneye bağlıyan ana demiryolu ile doğu Sibirya'yı Vladivostok'a bağlıyan hat Harbin'den geçer.

Harbin, Uzak Doğu'nun en önemli ticaret merkezlerinden biridir. 1896'ya kadar bir köy durumunda olduğu halde zamanla gelişmiş, 1898'de tamamlanan Port Arthur demiryolundan sonra bir ticaret şehri olarak değer kazanmıştır.

Harbin 1905 ile 1932 yılları arasında Çinliler'in eline geçmiş, 1932'de Japonlar tarafından alınmış, 1945'te ise tekrar Çin idaresi altına girmiştir.

HARÇ

Çeşitli yapılarda duvar örmek için kullanılan taş ve tuğla gibi yapı araçlarını birbirine yapıştıran, örülmüş duvarların iç ve dış yüzeylerini örtmek için kullanılan karıma «harç» denir.

Çok eski zamanlardan beri bütün yapılarda birçok harç çeşitleri kullanılmıştır. Bugün tarihî yapılarımızda raslanan «horasan harcı» adı verilen bileşim eski harçların en sağlamıdır. Eski eserlerin onarımında bugün yapılan aynı bileşimdeki horasan harcı ile aynı sağlamlık verilemiyor.

Harç, suda söndürülmüş kireç bulamacı ile belirli oranda kumun karıştırılması sonucunda elde edilir. Bu karışım yapılarda kullanıldıktan sonra suyun fazlası uçarak ilk kuruma meydana gelir. Daha sonra geçen uzun zamanlar içinde önemli değişmeler olur, harç içindeki kalsiyum hidroksit, havadan aldığı karbon dioksitle birleşerek, kalsiyum karbonatı meydana getirir. Bu sırada çıkan bir molekül su duvarı yeniden ıslatır. Bu su da uçtuktan sonra duvarın kuruması, sertleşmesi, sağlamlaşması tamamlanmıştır. Kum tanecikleri taş sertliğindeki kalsiyum karbonatla birbirlerine yapışarak büyük bir taş kütlesi haline gelmiştir.

Harcın ilkel şekli bugün de bazı yerlerde kullanılan çamur sıvasıdır. Çamur içine saman veya kıtık karıştırılarak sıva yapıldığı gibi Afrika'daki ilkel toplulukların bazıları hayvan dışıkları kullanmaktadır.

HARDAL

Yakıcı, sert lezzetli tohumları olan bir bitkidir. Turpgillerden olan hardal, daha çok ilkbaharla sonbaharda yetişir. Hardalın kalın, geniş yaprakları koyu yeşildir. Bu yapraklar tazeyken koparılırsa yeşillik gibi yenebilir. Bazı et yemeklerine lezzet vermek için kullanılan hardal bu bitkinin tohumlarından yapılır.

Hardal bitkisi

Hardal kolay yetişen bir bitkidir. İlkbahar ürünü için yetiştirilecek hardal tohumları toprağa son dondan iki hafta kadar önce atılır. Sonbahar ürünü tohumları ise toprağa sonbahar donundan 50 gün önce atılmalıdır.

Hardalın beyaz ve siyah olmak üzere iki çeşidi vardır. Siyah hardal bitkisinin boyu 2 m. ye yaklaşır. Çiçekleri parlak sarıdır. Bunun koyu kahverengi tohumları hardal yapımında kullanılır. Beyaz hardalın boyu ancak 1 m. yi bulur. Tohumları sarımtıraktır.

Hekimlikte, deriyi tahriş ederek kanı çekmek, böylece iç organların yükünü hafifletmek, iltihapları iyileştirmek için, hardaldan yapılmış ilâçlar kullanılır.

HARDY, Thomas (1840-1928)

Thomas Hardy

Tanınmış İngiliz romancısıdır. İngiltere'nin güneyinde Dorchester şehri yakınlarında bir kasabada doğdu. Pek cılız ve çelimsiz bir çocuktu... Doktorlar yaşamasından ümidi kesmişlerdi. Bu yüzden babası Thomas Hardy'nin bol bol kırlarda dolaşıp temiz hava almasını, ancak sıhhatini kazandıktan sonra öğrenime başlamasını istemişti. Böylece, Thomas Hardy'nin öğretmeni, tabiat oldu. Ancak dokuz yaşında okula başlıyabildi.

Thomas Hardy on altı yaşında ortaokulu bitirdiğinde Lâtin, Fransız ve İngiliz edebiyatlarını ezbere biliyordu. Babası onu kendisi gibi bir mimar yapmak istiyordu. Fakat Hardy'nin aklı fikri yazı yazmaktaydı. İlk yazıları beğenilince cesaretlendi, roman yazmaya koyuldu.

Thomas Hardy'nin eserleri İngiliz romancılığında gerçekçiliğin öncüleridir. Romancı, İngiliz köyünü, köylüsünü göründüğü gibi anlatır. Onun romanlarında göze çarpan bir başka özellik de lüzumsuz kelimelerin bulunmamasıdır. Hesapsız kullanılmış bir kelimenin bütün bir duyguyu bozacağını düşünerek ona göre dikkatli çalışırdı.

1878'de yazdığı «The Return of The Native» Hardy'nin en çok ilgi toplıyan eseridir. 1886'da yayınlanan «Mayor of the Casterbridge» den sonra asıl ününü 1891'de «Tess of the D'Urbervilles» ile kazandı. Fakat eser muhafazakârlar arasında şiddetli tenkidlere yol açtı. Bundan sonra yazdığı «Jude the Obscure» daha da şiddetli tenkidlere uğrayınca Hardy artık roman yazmıyacağını açıkladı, yalnız şiir yazmakla yetindi.

Hardy, evrim teorisine inanmıştı. Tabiatın üstünlüğünden emindi, bütün eserlerinde bunu ileri sürmüştür.

Bibliyografya — Dilimize çevrilmiş başlıca eseri:

Çılgın Kalabalıktan Uzak (çev. Raif Olgun, 1946).

HAREKET

Bir cismin, değişmez bir noktaya göre yerinin veya durumunun değişmesine «hareket» (devinme) denir.

Olduğu yerde kımıldamadan duran bir cisim dengededir (Bk. Denge). Her hangi bir etkiyle bu cismi denge durumundan uzaklaştırırsak cisim harekete başlar. Bu hareket cismin yapılışına, bulunduğu duruma göre çeşitli şekillerde olur. Ya bir top gibi yuvarlanır, ya bir kuş gibi havada uçar, ya bir taş gibi yere düşer, ya bir uçak pervanesi gibi olduğu yerde dönmeye başlar, ya da bir diyapazon gibi titreşir. Bütün bu cisimler denge durumlarından ayrılmışlardır, hepsi de hareket etmektedir.

Hareket Çeşitleri

Hareketi genel olarak ikiye ayırabiliriz: 1) Çizgisel hareket, 2) Dönme hareketi.

1 — Çizgisel Hareket: Bu çeşit hareketle hareket eden cisim bir çizgi üzerinde ilerler. Demiryolu üzerinde ilerliyen bir tren, vinçle kaldırılan bir yük çizgisel hareket yapar. Bu sırada cismin üzerinden gittiği çizgiye «yörünge» denir. Bir top mermisi topun ağzından çıktıktan sonra havada yörüngesine uygun olarak yol alır, gene yörüngesine uygun olarak yere düşer. Yörüngesi üzerinde ilerliyen bir cisme «çizgisel hareket ediyor» denir.

2. — Dönme Hareketi: Ekseni çevresinde dönen bir gramofon plâğı da hareket ederse de bu hareketi sırasında bir noktadan kalkıp başka bir noktaya gitmez, bir yörünge üzerinde ilerlemez. Bu çeşit harekete de «dönme hareketi» denir.

Düzgün Hareket ve Hız

Cisimlerin hareketi düzgün olup olmamasına göre de ikiye ayrılabilir: 1) Düzgün hareket; 2) Düzgün olmıyan hareket.

Düzgün Hareket. — Cismin bütün hareketi sırasında hızı değişmeyip sabit kalıyorsa bu çeşit harekete «düzgün hareket» denir. Bir otomobilin düzgün hareket yapabilmesi için meselâ hep saatte 60 kilometrelik bir hızla gitmesi gereklidir.

Hız. — İlerliyen bir cismin birim zaman süresinde aldığı yoldur. Yolda giden bir otomobil düşünelim. «Bu otomobil saatte 60 kilometre hızla gidiyor» dersek, otomobilin bir saatte 60 kilometrelik yol aldığını anlatmış oluruz.

Düzgün Olmıyan Hareket ve İvme

Bir cismin hareketinde hızı hep aynı kalmayıp değişiyorsa o cismin hareketi artık düzgün hareket değildir. Bu çeşit harekete «ivmeli hareket» denir. Duran bir otomobili harekete geçirdiğimizi düşünelim. Saatte 60 kilometrelik hıza birden bire çıkamayız. Otomobilin hızı dururken 0'dır. Sonra yavaş yavaş artmaya başlar, en sonunda saatte 60 kilometreyi bulur. İşte denge durumundan bu hıza erişinceye kadar otomobil «ivmeli hareket» yapar.

İvme. — Bir cismin hızının, birim zamandaki değişmesine o cismin «ivmesi» denir. O halde hızı değişen bir cismin ivmesi de vardır. Hız sabitse, ivme 0'dır. Bundan düzgün harekette ivmenin 0 olduğu sonucu da çıkar.

Hareketin Genel Kanunları

Cisimlerin hareketini ilk defa inceleyip kanunlara bağlıyan İngiliz bilim adamı Sir Isaac Newton'dur. Böylece fizik biliminin Mekanik dalı kurulmuştur (Bk. Fizik: Mekanik).

Birinci Kanun. — Bir cisim üzerine bir kuvvet etki etmedikçe; cisim dengedeyse dengede kalır, hareket ediyorsa hareketine devam eder.

Hayatta her gün rasladığımız olaylar bu kanunun birinci bölümünü çok kolay anlaşılır hale getirmektedir. Masa üzerine konmuş bir bardağa dokunmazsak bardak olduğu yerde kalır.

Kanunun ikinci bölümü ise günlük olaylara pek uymaz görünür. Yuvarlanan bir top bir süre sonra durur, yani hareketine devam etmez. Görünürde topun yuvarlanmasını önliyen bir şey yoksa da gizli bir kuvvet vardır: Topa sürtünme kuvveti etki etmiştir. Sürtünmeyi kaldırabilseydik bir kere yuvarladığımız bir top hiç durmadan ilerlerdi.

İkinci Kanun. — Bir cisim üzerine bir kuvvet etki ederse, cisim o kuvvetin doğrultu ve yönünde bir ivme kazanır.

Bunu da duran bir topa vurduğumuz zaman topun vurduğumuz doğrultu ve yönde ilerlemeye başlamasında görebiliriz.

Üçüncü Kanun. — Cisimlerde, üzerine gelen her etkiye eşit ve zıt yönde bir tepki doğar.

Bir otomobilin bir ağaca çarptığını düşünelim. Otomobil ağaca bir kuvvet bindirmiş, ona bir etkide bulunmuştur. Bu kuvvetle, ağacın otomobile karşı koyduğu kuvvet birbirine eşittir, bu kuvvetlerin yönleri terstir (Bk. Kuvvet).

HAREKETLER

Genel olarak, bir canlının yaptığı her şey «hareket» sözü ile anlatılır. Hareketler, yapıldığı sırada orada bulunan bir başka kimsenin görebileceği şeylerdir. Buna göre, şarkı söylemek bir harekettir; bir şarkıyı dinliyerek zevk duymak hareket değildir, çünkü dinlemeyi başka kimse göremez.

İnsanlar çeşitli durumlarda değişik hareketlerde bulunurlar. Bunlar arasında gerek kendileri, gerek başkaları için doğru olmıyanlar vardır. Psikologlar, sürekli, düzenli bir eğitim yolu güderek, hayvanların da, insanların da hareketlerini değiştirmeyi başarmışlardır. Ana-baba, öğretmen bir çocuğun belirli durumlarda nasıl davranmasını istiyorlarsa, onu o şekilde davranmaya alıştırbilirler. Mükâfatı, cezayı iyi uygulamak, sonuca varmanın başlıca şartları arasındadır. Bir çocuk, bir şey isterken daima «lûtfen» demeye, babası konuşurken sözünü kesmemeye alıştırılabilir. Bunlar hareket şekilleridir.

Başlıca Hareket Şekilleri

Çevreden gelen her hangi uyarıcıya karşı hemen meydana gelen hareketlere «tepke» (refleks) denir. Tepkeler, kendiliğinden olan yalın hareketlerdir (Bk. Tepke).

Hareketlerin bir başka şekli de içgüdüdür. Örümceğin ağını örmesi, arıların petek, kuşların yuva yapması içgüdü hareketleridir. İçgüdüler hakkında birçok araştırmalar yapılmıştır, hâlâ da yapılmaktadır. Bunun, zekâ ile bir ilgisi olup olmadığı, zamanla değişip değişmediği henüz inceleme konusudur (Bk. İçgüdü).

Bir başka hareket çeşidi de iradeli hareketlerdir. Bir insanın düşünüp taşınarak, amaç ve vasıtalarını seçerek yaptığı hareketler bu bölüme girer. İradeli hareketler, eğitimle, istenilen yönlere çevrilebilir (Bk. İrade).

Hareketlerimizde alışkanlıkların büyük payı vardır. İnsanlar, çok defa, alıştıkları şeyi daima devam ettirmek ister. Bu bakımdan, küçük yaştan ne kadar iyi alışkanlık kazanılırsa ileri yaşlarda bunların o kadar faydası görülür. Günlük hayatımızda yaptığımız hareketlerin çoğunu hemen hiç düşünmeden, ya da pek az düşünerek yaparız. Meselâ evden çıkıp okula, işe giderken: «Evet, şimdi kapıyı açmalıyım, sokağa çıkınca sağa dönmeliyim, sol ayağımı atınca arkasından sağ ayağımı da atmalıyım» diyerek düşünmeyiz; yalnız nereye gideceğimizi biliriz, o kadar. Belli bir yere gitmek, hele yürümek bizde öyle bir alışkanlıktır ki, bunu yaparken hiç düşünmeyiz.

Alışkanlıkların Önemi

Günlük hayatımızda alışkanlıkların büyük bir önemi vardır. Alışkanlıklar olmasa, dünyada bugün anladığımız şekilde bir hayat olamazdı. Yazı yazarken, meselâ «ben» yazmak için «Önce b yazmalıyım, sonra da e yazmam gerekiyor, arkasından da n yazarım» diye düşünmek gerekseydi hiç kimse yazı yazamazdı. Aynı şekilde, konuşurken bir kelimeden sonra hangi kelimeyi söylememiz gerektiğini, bir kelimeyi söylerken hangi sesleri yan yana getireceğimizi düşünseydik konuşmak imkânsız olurdu. Konuşma, yazma bizde öylesine alışkanlık haline gelmiştir ki, bu hareketleri yaparken hiç düşünmeyiz. Psikologlar günlük hayatımızda ne kadar çok hareketi alışkanlık haline getirebilirsek, hayatta o kadar fazla başarı kazanacağımızı söylerler. Çünkü bu hal alışkanlık haline gelen hareketleri yapmak için harcıyacağımız

gücü başka yönlerde harcamak imkânını sağlar (Bk. Dikkat).

Her alışkanlık önce şuurlu hareketlerle başlar. Bunların boyuna tekrar edilmesi o hareketi alışkanlık haline getirir. Alışkanlık haline gelen bir hareket de artık şuurlu olmaktan çıkar. Bir çocuk yazıyı ilk öğrenirken yazacağı her harfi ayrı ayrı düşünmek zorundadır. Devamlı tekrarlarla en sonunda yazıya alışır. Bundan sonra, yazarken artık güçlük çekmez. Ona vereceği dikkati başka taraflara yöneltir (Bk. Çocuk Eğitimi).

HAREM

Bazı İslâm memleketlerinde evlerin, sarayların kadınlara mahsus dairesine «harem» denir. Bu söz Arapça'da «herkese açık olmıyan, yasak yer» anlamınadır. Buna karşılık, gene o gibi yerlerde, yalnız erkeklere mahsus olan bölüklere de «selâmlık» denir.

Eskiden bizde de saray, konak ve birçok evlerde harem - selâmlık vardı. Evlerdeki selâmlık, çoğunlukla zemin katta olurdu. Ayrı bir kapısı olan bu bölüğe evin beyi erkek misafirlerini alırdı. Harem üst katta bulunur, buranın da ayrı bir kapısı olurdu. Haremle selâmlık arasındaki kapı daima kilitli durur, anahtarı da evin beyinde bulunurdu.

Eski Osmanlı saraylarında ise başlıbaşına harem daireleri ve harem teşkilâtı olurdu (Bk. Kızlarağası; Saray).

Bir haremağası

Haremağası. — Hadımağalarının yalnız haremde çalışmalarına verilen addır (Bk. Hadımağası; Kızlarağası).

HARFLER (Bk. ALFABE)

HARİCİYE VEKÂLETİ (Bk. DIŞ İŞLERİ BAKANLIĞI).

HÂRİZMÎ, Ebu-Abdullah Muhammet bin Musa (Ölümü: 850?)

Türk asıllı büyük bilim adamıdır. Harzem'de doğmuş, Bağdat'a gelerek orada ün almıştır. En önemli eseri «Kitâbu'l-Cebr ve'l-Mukaabele» dir, bu kitabın adından «cebir» kelimesi ve Batı dillerindeki «algèbre», «algebra» gibi şekilleri çıkmıştır.

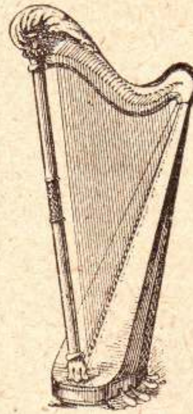
Cebir biliminin kurucusu olan Hârizmî, Lâtince'ye çevrilen eserleriyle, Descartes'a kadar en büyük riyaziye dehası sıfatiyle Batı bilimine hükmetmiştir. Trigonometrinin gerçek kurucusu da Hârizmî sayılır. Astronomiye dair eserleri de pek değerlidir. Başkanlığında bulunduğu bir heyetin Halife Memûn' un emriyle telif ettiği «Kitâb Sûretu'l-Arz» adındaki gökyüzü atlası bilim tarihinde bir ileri adımdır.

HARİTA (Bk. HARTA)

HARMAN MAKİNESİ (Bk. BİÇERDÖĞER)

HARP

Batı müziği sazlarındandır. Çok eski bir çalgıdır. M. Ö. 3500 yılında Sumerler'de, M. Ö. 2000 yılında da Mısırlılar'da bugünkü harpın ilkel şekli vardı. Zamanla çok gelişti. Dördü sağ, üçü sol ayak için 7 tane pedal eklendi. Piyano ve orgla beraber, en çok sesi olan çalgıdır. Büyük kadrolu orkestralarda ödevi önemlidir. Virtüozluk sazı rak bilhassa kadınlar tarafından tercih edilir. Harp çalana «harpist» denir.

Harp

Harp, iki elle, tellerine dokunulmak, telleri hafifçe çekilmek suretiyle çalınır. 1,75 m. boyundaki bir harpta 6 sekizliden (oktavdan) fazla ses alanı vardır. Harp çok pahalı bir çalgıdır. Türkiye'de ancak birkaç tane vardır.

HARPUT KALESİ

Harput, Doğu Toroslar'ın kayalık bir kesiminde kurulmuş, çok eski bir şehirdir. Bugün Elâzığ'a bağlı bir bucak merkezi olan Harput, kalesiyle tanınır. Tabiî durumu bakımından çok sarp bir yerde bulunan Harput Kalesi, geçmiş çağlar boyunca, zaptedilmesinin imkânsız denecek kadar güçlüğüyle tanınmıştır.

Harput Kalesi iç ve dış kısım olmak üzere ikiye ayrılır. Dış kalenin doğu ve güney kesimi aşılmaz kayaların üstüne raslar. Batı kesimine de çıkan hiçbir yol olmadığından kaleye ancak kuzeydeki kapıdan girilir.

Dış kalenin içindeki iç kalede eski Harput'un yıkıntıları vardır. Burada eskiden bin kadar ev, yiyecek ve su depoları olduğu bilinmektedir.

Coğrafyanın Temellerinden Biri: HARTA

HARTA, yeryüzünün veya her hangi bir parçasının, belli bir orana göre, küçültülerek çizilmiş taslağıdır. İnsanlar, ilk çağlardan beri, türlü şekiller altında hartalar yapmıştır. Çünkü harta, tarif edilecek bir yeri söz ve yazıdan daha iyi anlatır. Bugün en ilkel insanlar bile hartadan faydalanırlar, bir seyyaha her hangi bir yeri tarif ederken yere, bir istiridye, ya da ağaç kabuğuna çizerek gösterirler. Eskimolar'ın hartalar çizerek bir yeri tarif etmekte şaşılacak kadar büyük ustalıkları vardır.

Bugün hartalar çeşitli alanlarda, birçok maksatlarla kullanılıyor. Okullar, sadece coğrafya için değil, bitkiler, hayvanlar, tarih vs. için de hartalardan faydalanır. Günlük hayatımızda hemen her gün gazetelerde, dergilerde hartalara raslarız. Yol hartaları şehirlerarası gezilerde işimize yarar.

Hartalar yapılış maksatlarına göre çeşitlere ayrılır. Bazıları yeryüzündeki ülkelerin siyasi sınırlarını, bazıları tabiî engebelerini gösterir. Başka çeşit hartalarda, dinlerin dağılışı, ırkların toplu olarak bulundukları yerler, bitki ve hayvan topluluklarının durumu görülür. Ayrıca, ülkelerin, bölgelerin yıllık yağış durumlarını, eşbası, eşısı eğrilerini gösteren hartalar da vardır. Hartaların biçimleri de izdüşüm (projeksiyon) sistemine göre değişir. Kullanılan sisteme göre ülkeler bazı hartalarda yassı, bazılarında dik görülür. Bunun sebebi bir küre üzerindeki şekli kâğıdın üzerine düz olarak çizmenin imkânsızlığıdır.

Hartalarda İzdüşüm

Harta yapımında, kullanılan ana ilkeleri kısaca şöyle sıralıyabiliriz: Hartasını yapmak istediğimiz kesimin cam bir küre üzerine çizilmiş bulunduğunu düşünelim. Kürenin öbür yanından ışık tutacak olursak, yeryüzü şekilleri, meridyen ve paraleller karşıdaki duvara düşer. Buna «izdüşüm» denir.

Elimizdeki ışığın yerini değiştirip de değişik yönlerden tutacak olursak sırayla değişik yerlerin izdüşümünün karşıya yansıdığını görürüz. Meselâ S. 1472 deki resimde ışık Batı Yarımküresi'nin tam karşısında bir yerden tutulmaktadır. Bu durumda elde edilen izdüşüm körfezleri, adaları, burunları gerçek biçimleriyle gösterirse de, hartanın kenarlarına doğru şekiller bozulmaya başlar. Bu tip izdüşüme «stereografik izdüşüm» denir.

Hartacılar yüzlerce yıldan beri türlü yollar deniyerek dünyanın en uygun hartasını çıkarmaya çalışmaktadırlar. Bunun için birçok izdüşüm usulleri bulunmuştur. Bu izdüşüm usullerini incelemeden önce hartaların yapımında akılda bulundurulması gereken ilkeleri saymamız gerekir.

1. — Bütün meridyenlerin arasındaki uzaklık birbirinin aynıdır. Hepsi kutuplarda birleşirler. Her meridyen ekvatorun yarısı uzunluğundadır.

2. — Bütün paraleller tam bir dairedir. Bu dairelerin çemberi, kutba yaklaştıkça, küçülür. Ne Güney Yarımküresi'nde, ne de Kuzey Yarımküresi'nde aynı uzunlukta iki paralel yoktur. Ancak, her yarımküredeki paralelin öbür yarımkürede bir karşılığı vardır.

3. — Paraleller arasındaki açıklık meridyenler boyunca aynıdır; meridyenler arasındaki açıklık da belirli bir paralel üzerinde aynıdır. Ancak, çeşitli paralellerde açıklık aynı değildir. Ekvatora olan uzaklık arttıkça açıklık daha küçülür. Her meridyen ekvatoru ve paralelleri dik açıyla keser.

Düz bir yüzeye yapılacak hiçbir izdüşüm yukarıda saydığımız şartların hepsini birden yerine getiremez. Kullanılacak izdüşümler

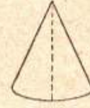
HARTALARDA BAŞLICA İZDÜŞÜM ÇEŞİTLERİ

MERKATOR
Silindir esasına göre hazırlanmış bir izdüşümdür. Kuzey ve güneyde şekil bozuklukları çok olur.

KONİK
Koninin dünyaya dokunduğu yerlerde ölçek en doğrudur. Şekil bozuklukları azdır.

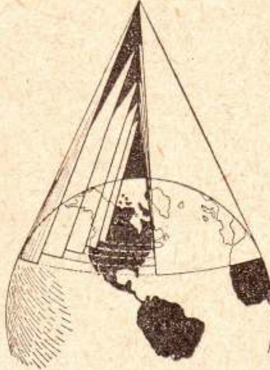

LAMBERT
Daha çok askeri hartalarda kulanılır.

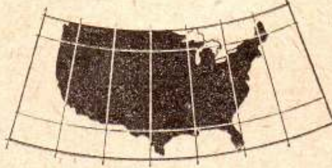

ÇOKKONİLİ (POLİKON)
Merkez meridyeninde şekil bozukluğu azdır. Topağrafya hartalarında kullanılır.

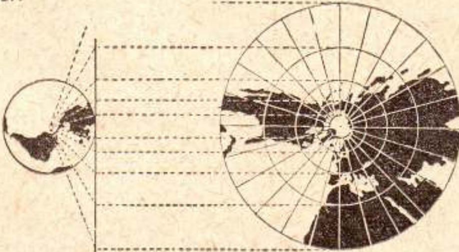

MERKEZCİL
Arazi şekilleri ve ölçek son derece bozuk görünür.

SİNÜSOİDAL (SANSON - FLAMSTEED)
Ölçek paraleller boyunca doğrudur. Kutup yakınlarında şekiller çok bozulur.

HOMOLOGRAFİK
Meridyenler arasındaki uzaklık eşittir. Kenarlarda şekil bozuklukları vardır.

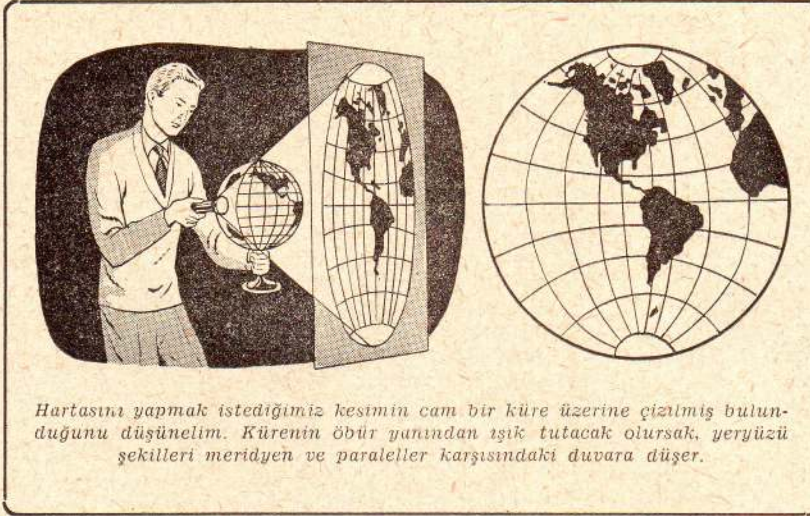
KESİK HOMOLOSİNE
Ekvator boyunca ölçek doğrudur. Şekiller oldukça düzgündür.

KUTUPTAN EŞ UZAKLIK
Bu sistemde yapılan hartalara «hava çağı hartası» denir. Bu tip hartaların merkezi kuzey ve güney kutbudur.

Hartalardaki izdüşümün cinsi, hartanın kullanılış maksadına göre değişir. Soldaki sistemle yapılan hartalar uçak seferlerinde faydalı olmaktadır. Buna karşılık Lambert sistemi küçük alanların hartasını çizmekte işe yarar.

Hartasını yapmak istediğimiz kesimin cam bir küre üzerine çizilmiş bulunduğunu düşünelim. Kürenin öbür yanından ışık tutacak olursak, yeryüzü şekilleri meridyen ve paraleller karşısındaki duvara düşer.

maksada göre değişir. Bazı hartalarda birkaç izdüşüm sisteminin birleştirilmesiyle meydana gelen karma bir sistem kullanılır. Yalnız, şunu akıldan çıkarmamalıdır ki, bir tek mükemmel izdüşüm sistemi yoktur. Bazı izdüşümler bazı maksatlar için daha elverişlidir.

İzdüşüm Sistemleri

Merkator Sistemi. — Gerhard Kremer adında Felemenkli bir coğrafyacı tarafından yapılmıştır. Bu coğrafyacı soyadının Lâtinceleşmiş şekli olan Mercator (Merkator) adını kullanırdı. Bir gün, birtakım Holândalı denizciler yolculuklarında güvenerek kullanabilecekleri bir harta yapmasını istediler. Mercator hartayı 1569'da tamamladı.

Merkator izdüşüm sisteminin esası bir silindire dayanır. Bütün paralel ve meridyenler doğru çizgi halindedir. Bütün paralellerin uzunluğu aynıdır. Kutuplara yaklaştıkça aralarındaki gerçek açıklık artar. Paraleller arasındaki açıklık meridyenler arasındaki açıklıkla orantılı olarak artar. Ölçek ekvator kesiminde tamdır, kutuplara yaklaştıkça paraleller arasındaki uzaklığın artması yüzünden bu kesimlerde ölçek gerçeğe uymaz.

Merkator izdüşüm sistemi yüksek enlem derecelerinde arazi şekillerinin iyice bozulmasına yol açar. Meselâ Grönland gerçekte Güney Amerika'nın sekizde biri büyüklüğündeyken, Merkator sistemi izdüşümle yapılmış bir hartada Güney Amerika'dan daha büyük görünür. Kanada gibi birçok kuzey ülkeleri de, bu çeşit hartalarda, olduğundan çok daha büyük gösterilmiştir. Yalnız, Merkator sistemi hartalar gemicilerin rotalarını bulmakta faydalıdır.

Konik (mahrutî) İzdüşüm. — Bir tek kıtanın hartası için en uygun izdüşüm sistemidir. Bu sistem izdüşümün esası kürenin üstüne konan bir konidir. Bu koni bazı paralellere dokunur. Merkator izdüşümünde bütün paraleller doğru çizgi olduğu halde konik izdüşümde eğridir. Konik izdüşümün değiştirilmiş bir şekli Bonne sistemi izdüşüm diye anılır. Renkli Kuzey Amerika hartamız bu sistem izdüşümle yapılmıştır.

Lambert Sistemi. — Alman matematikçisi Johann Lambert tarafından çizilmiştir. Daha çok askerî maksatlarla kullanılır. I. Dünya Savaşı'nda Batı Cephesi'nin hartasını çizebilmek maksadiyle yapılmıştır. Bu sistemde paraleller eğridir, meridyenler doğru çizgi halindedir. Bu sistem küçük alanların hartasını çizmekte çok faydalıdır.

Çokkonili (polikon) Sistemi. — Dr. Ferdinand Hassler adında bir Amerikalı tarafından bulunmuştur. Daha çok topoğrafya hartalarında kullanılır. Bu sistemde bir dik doğru çizgi merkez meridyeni işini görür. Bu meridyen paralelleri doğru olarak göstermek için işaretlenir. Paraleller bölüntülüdür. Bu bölümler arasında çizilen eğik çizgiler meridyenleri meydana getirir. Bu sistemde merkez meridyenine yakın bölgelerin şekil bozukluğu çok azdır. Bu da konik sistem gibi küçük bölgelerin hartasını çıkarmakta kullanılır.

Merkezcil İzdüşüm. — Bu sistemde, kürenin izdüşümü dünyanın merkezinden geçen bir düzlem üstüne düşürülür. Bu usulde yapılmış harta genel olarak bir yarımküreden daha az bir kesimi gösterir. Merkezcil izdüşümle yapılan hartalarda arazi şekilleri, ölçek son derece bozuk görünür. Bu hartaların özelliği küredeki her Büyük Çember'in hartada bir doğru çizgiyle gösterilmiş olmasıdır. (Dünyayı iki eşit parçaya bölen çemberlere «büyük çember» denir.) Bunun denizcilikte büyük önemi vardır. Çünkü iki yer arasındaki en kısa yol bir Büyük Çember'in yayı üzerinden giden yoldur.

Sinüsoidal İzdüşüm. — Buna «Sanson - Flamsteed Sistemi» de denir. Bu sistemde bir tek düz ve dik merkez meridyeni vardır, eğik meridyenler bunun çevresinde sıralanır. Paraleller yataydır. Aralarındaki açıklık gerçek uzaklıklarına göre düzenlenmiştir. Ancak yüksek enlem derecelerinde şekillerde bozulma olur. (Ansiklopedimizdeki Afrika, Güney Amerika, Asya, Avrupa hartaları bu sistemde yapılmıştır.)

Homolografik İzdüşüm. — Yatay paralellerle yapılır. Meridyenlerin aralarındaki uzaklık birbirine eşittir. Yalnız, bu biçim hartaların kenarlarında ölçek gerçeğe uymıyan bir durum alır.

Kesik Homolosine İzdüşüm. — Bu sistemde yapılmış hartalar çok kullanılır. 1925'te Chicago Üniversitesi'nden Dr. J. P. Goode tarafından bulunmuştur. Homolografik ve sinüsoidal sistemin birleşmesinden meydana gelir. Bu sistemde 40° kuzeyden 40° güneye kadar sinüsoidal, 40° kuzey ve güneyden kutuplara kadar da homolografik izdüşüm kullanılır. Arazi şekillerinde bozulma oldukça azdır. Ancak, denizlerin kesintili olması denizcilik bakımından mahzurlu olmakla beraber bu sistem hartaların denizlerde kullanılanlarında kesinti karalara getirilir, denizler bütün olarak kalır.

Kutuptan Eşit Uzaklık İzdüşümü. — Bu tip izdüşümle yapılmış hartaların merkezi Kuzey veya Güney Kutbu'dur. Meridyenler kutuptan öteye doğru birbirinden uzaklaşan düz doğrular halindedir. Bu sistemde hartanın kenarlarına doğru muazzam şekil bozulmaları olur. Ölçek meridyenler boyunca doğrudur. Bu bakımdan her yerin kutuptan uzaklığı en iyi bu sistemde gösterilir. Havacılıkta çok faydalı olan bu sistem hartalara «hava çağı hartası» denir.

Hartalarda Ölçek

Hartaların en çok işimize yarıyan taraflarından biri iki yer arasındaki uzaklığı ölçmemize yardım etmeleridir. Bunun için, hartalar belirli bir ölçeğe göre yapılır.

En çok kullanılan ölçek «kilometre ölçeği» dir. Kilometre ölçeği, hartanın bir köşesine konmuş, üzeri işaretli bir çizgidir. Bu çizginin uzunluğu hartada aynı uzunluktaki iki yerin arasındaki uzunluğa eşittir. Buna göre, uzaklığını öğrenmek istediğimiz yerlerin arasını bir cetvelle ölçtükten sonra bunu işaretli ölçek çizgisiyle kıyaslayacak olursak, o iki yerin arasındaki gerçek mesafeyi öğrenmiş oluruz.

Bir hartanın ölçeği, o harta yapılırken yeryüzünün o kesiminin ne kadar küçültüldüğünü gösterir. Bazı hartalarda ölçek olarak 1 : 500.000, 1 : 10.000 vs. gibi yazılar görülür. Bu, küçültme oranını, yani yeryüzünün o kesiminin hartada 500.000, yahut 10.000 defa küçültülmüş olduğunu gösterir. Hartadaki mesafeler bu rakamlarla çarpılacak olursa o yerin gerçek büyüklüğü meydana çıkar. Ölçeği gösteren rakamın büyümesi hartanın küçüklüğünü gösterir. 1 : 40.000.000 ölçekli bir harta, 1 : 500.000 ölçekliden çok küçüktür. 1 : 10.000 ölçekli bir harta ise 1 : 500.000 ölçekliden çok büyüktür.

Hartaların Okunması

Bir hartaya bakar bakmaz, nerelerinin kara, nerelerinin deniz olduğunu anlarız. Yarımadaları, adaları, boğazları da kolayca tanıyabiliriz. Ancak, hartada gösterilen bütün ayrıntıları anlamak için birçok özel işaretleri bilmek gerekir. İlkel insanlar bile yaptıkları basit hartalarda çeşitli işaretler kullanmışlardır.

Hartalardaki işaretler yeryüzündeki çeşitli engebeleri göstermeye yarar. Hartalarda, biri insan eliyle yapılan şeyler, ikincisi de tabiî engebeler için olmak üzere, iki çeşit işaret kullanılır. Başkentler için özel bir

işaret kullanılabilir. Kara, hava, deniz ve demiryolları için özel çizgiler kullanılır. Kanal, tünel, köprü, barajların, insan eliyle yapılmış daha başka şeylerin de özel işaretleri vardır. Bu işaretler çok defa hartaların bir kenarında gösterilir.

Engebeler de hartalarda özel işaretlerle gösterilir. Arazinin yüksekliği eğrilerle olduğu gibi, taramalarla da gösterilir. Yükseklik eğrilerinin arasında ayrıca renk de kullanılır. Genel olarak, alçak yerler için kullanılan renkler yeşildir. Arazi yükseldikçe sarı ve kahverenginin muhtelif tonları kullanılır. Büyük hartalarda tüneller, geçitler, çavlanlar, buzul ve bataklıklar da özel işaretlerle gösterilir (Bk. Topografya).

Hartaların Gelişmesi

Hartaların en eskisinin Eski Mısır'da altın madenlerinin yerini göstermek için çizilenler olduğunu söyliyebiliriz. Ancak, ilk önemli hartaları yapanlar Eski Yunanlılar'dır. Bunlar hartalarında kendi denizcilerinin dolaştığı Ege Denizi kıyılarını göstermişlerdir. İskenderiyeli Ptolemaios ise M. Ö. 150 yıllarında çeşitli dünya hartaları yapmıştır. Roma İmparatorluğu zamanında Avrupa ve Afrika'nın önemli parçalarının hartalarının yapıldığı bilinmektedir.

Hartacılık İslâm dünyasında da çok gelişmiştir. Kara ve deniz ticaretiyle ilgili olan Müslümanlar hartalara büyük önem vermişlerdir. İslâm dünyasında en önemli harta İdrisî'nin XII. yüzyılda yaptığıdır.

Ortaçağ Avrupası'nda yapılan hartalar çok zayıftır. Hıristiyanlığın hâkim olduğu bu devrede yapılan hartalarda İncil esas tutulmuştur. İncil, Kudüs'ün etrafının şehirlerle çevrili olduğunu söylediği için, Kudüs hartaların merkezi olarak alınmış, dünyanın dört köşesinden bahsettiği için bir kısım hartalarda dünya dört köşeli olarak gösterilmiştir.

Dünya hartalarının yapılması XV. yüzyıldan sonra gelişmiştir. Keşiflerin çoğalması, yeni yeni ülkelerin keşfi harta yapımına da yenilik getirdi; bu işe büyük bir önem verilmesini sağladı. Bilimin gelişmesine uygun olarak hartalar da günden güne gelişti, mükemmeleşti (Bk. Atlas).

İkinci Dünya Savaşı sırasında Büyük Okyanus hartalarının sıhhatli olmaması, hareket halinde bulunan silâhlı kuvvetlerin bazı hatalara düşmesine sebep olmuştu. Bilhassa küçük adaların yerlerinin kesin olarak belirtilmemesi denizcileri ve havacıları epey yanıltmıştı. Bu tarihten sonra Büyük Okyanus hartaları yeniden gözden geçirilmiş, hataları giderildikten sonra yeniden basılmıştır. Bugün de eldeki en modern aletlerle yeryüzünün hatasız hartalarının yapılmasına çalışılmaktadır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları.

Kartografya Dersleri (Ord. Prof. Besim Darkot, 1957); Harta Projeksiyonları Esasları (1959); Harta Sistemleri (Harta U. M. 1957); Harta Okuma, Tatbikatı ve Kroki (F. Birdinç, 1944), Hartacılık, Geodozi, İlim ve Teknik Olarak Önemi ve Gayesi (M. Aran, 1957).

HARUNURREŞİT (766 - 809)

Ünlü halife Harunurreşit

Ünlü bir Abbasî halifesi, tarihte ad bırakmış bir İslâm imparatorudur. Rey'de (bugünkü Tahran'da doğdu. Babası Abbasîler'in 3. halifesi olan Mehdî-dir. Harunurreşit'in asıl adı Ebu-Cafer Harun'du hükümdarlığında da «er-Reşîd» adını almıştır. 786'da 26 yaşındaki ağabeysi Hâdî'nin beklenmiyen ölümü üzerine, 20 yaşında tahta çıktı, rakipsiz bir şekilde dünyanın en büyük imparatorluğu bulunan İslâm devletinin başına geçti. Hocası Yahya Bermekî'yi vezirliğe (başbakanlığa) getirdi. Yahya, oğulları Fazl ve Cafer ile beraber, büyük bir nüfuz kazandı. Bu nüfuzdan ürken Harunurreşit, 803'te Bermekî ailesini yok etti.

Harunurreşit 806'da Orta Anadolu'ya kadar ilerliyerek İslâm imparatorluğundan sonra dünyanın ikinci devleti durumunda bulunan Bizans'a baş eğdirdi. Bizans'a rakip olarak imparatorluğunu ilân eden Charlemagne ile dostça münasebetlere girişti. 24 mart 809'da Tus (bugünkü Meşhet) te 43 yaşında öldü. Saltanatı 22.5 yıl sürmüştü.

Harunurreşit amcasının kızı Zübeyde ile evliydi. Büyük oğlu Abdullah genç yaşında öldüğünden, yerine hayattaki büyük oğlu Emin geçti. Üçüncü oğlu Memun devrinde (813-833) en yüksek derecesini bulan İslâm rönesansının hazırlayıcısı Harunurreşit'tir. Biri halife olan 3 oğlu daha olmuştur. Gerçek bir idarî dehaya sahipti. «Binbir Gece Masalları» nda, birçok Batı hikâyelerinde kudret, azamet, şevket, iktidar ve zenginlik timsali olarak yaşatılmıştır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları.

Harun Reşit (K. Şükrü, 1932); Harun-ür-Reşit (İ. H. Konyalı, 1941); Harun-ür-Reşid'in Kız Kardeşi El-Abbase (C. Zeydan'dan çev. Z. Tuncay, 1946).

HARVEY, William (1578 - 1657)

William Harvey

Ünlü bir İngiliz tıp bilginidir, kanın vücuttaki dolaşımını bulmuştur. Harvey'den önce doktorlar vücuttaki organların çalışma şekilleri hakkında pek az bilgi sahibi olabilmişlerdi. Harvey'in buluşu doktorlukta çok önemli ilerlemelere yol açmıştır.

William Harvey, İngiltere'nin Kent bölgesinde Folkstone'da doğdu. Sekiz çocuklu bir ailenin ikinci çocuğuydu. 16 yaşında Cambridge Üniversitesi'ne girdi. Orada dört yıl okuduktan sonra devrin en iyi tıp okullarından biri olan Padua Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girdi. Burada ilk doktorluk derslerini aldığı Fabricius, damarlarda kapakçıkların bulunduğunu keşfetmişti ama, bunların ne işe yaradıklarını bilmiyordu. Harvey daha sonra bunların kanın geriye doğru akmasını önlediklerini keşfetti.

Harvey 1602'de fakülteyi bitirdi. Londra'da muayenehane açıp doktorluğa başladı. Kısa zamanda Londra'nın en tanınmış doktorları arasına girmişti. Bir yandan da kalb ve kan dolaşımıyle ilgili araştırmalarına devam ediyordu. O tarihte doktorlar, kanın damarlardan gelişi güzel aktığına inanmışlardı, belirli bir dolaşım sistemi olduğunu akıllarına bile getirmiyorlardı. Mikroskop da henüz icat edilmemiş olduğu için damarlarda görevli küçük organlar hakkında da hiçbir fikirleri yoktu. Harvey, kanın damardan damara geçmesini sağlıyan bazı küçük organların bulunduğuna inanmıştı. Bunların üzerindeki araştırmaları geniş ilgi topladı. 1628' de buluşlarını kitap halinde yayınladı.

Harvey, 1618'de Kıral I. James'in doktoru olmuştu. Kıralın ölümünden sonra yerine geçen oğlu I. Charles de Harvey'i yanından ayırmadı, deneylerini yapabilmesi için maddi yardımda bulundu. Oliver Cromwell İngiltere'nin idaresini eline aldığı zaman Harvey emekliye ayrıldı. 1654'te Doktorlar Birliği Başkanı seçildiyse de Harvey yaşını ileri sürerek bunu kabul etmedi. 1657'de Londra'da öldü.

HARZEMŞAHLAR

Orta Asya ve Yakın Doğu'da kurulmuş bir Türk imparatorluğudur. Kısa sürmekle beraber, Büyük Selçuklular'ın gerçekten yerine geçenler olarak tarihte önemli yer almıştır.

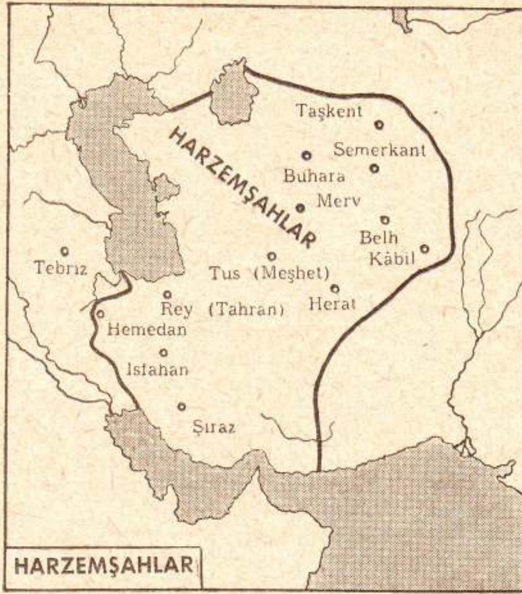
Aral Gölü'nün güneyinde Amu Derya'nın çatalağzı dolaylarındaki ülkeye «Harzem» denir. Burada egemen olan sonuncu hükümdar sülâlesi, Selçuklular'a bağlı olarak yaşadıktan sonra, 1157'de Sultan Sencer'in ölümü üzerine, bağımsızlığını kazanmış, yarım yüzyıl içinde büyük fetihlerde bulunarak, Maveraünnehir'e (Amu Derya ile Sir Derya arasındaki büyük ülkeye), Doğu Türkistan'ın batı bölgelerine, Türkmenistan'a, İran'a, bugünkü Afganistan'ın en önemli bölgelerine kadar yayılmıştır.

Selçuklular, Gurlular, Gazneliler gibi çöküntü halindeki Türk imparatorluklarının zararına büyüyen, az çok onların yerini alan Harzemşahlar, Semerkant'ı başkent yaparak, dünyanın en kudretli devleti haline gelmişlerdi. Fakat Cengiz Han'ın ortaya çıkması, imparatorluğu, ansızın, umulmadık şekilde ortadan kaldırdı (Bk. Cengiz Han). Celâlettin Harzemşah, imparatorluğu daha batıda yeniden kurduysa da, bu, geçici oldu (Bk. Celâlettin Harzemşah). Moğollar'ın önünden kaçan kalabalık Harzemli Türk kitleleri, Ön Asya'ya, bu arada Anadolu'ya gelip yerleştiler. Osmanoğulları'nın da bunlar arasında bulunduğu söylenilegelmiştir.

Harzemşahlar devrinde Türk dili ve edebiyatı biraz daha gelişmiş, bu arada Ahmet Yesevî yetişmiştir.

Bu hanedan hükümdarlarının adlarının sonuna «Harzemşah» getirilir. Harzemşahlar ve saltanat yılları şunlardır:

1) Muhammet Harzemşah (1097-1128)
2) Atsız Harzemşah (1128-1156)
3) İl-Arslan Harzemşah (1156-1172)
4) Alâettin Tekiş Harzemşah (1172-1200)

HARZEMŞAHLAR

5) Muhammet Harzemşah (1200-1220)
6) Celâlettin Harzemşah (1220-1231)

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları: Harzemşahlar Devleti Tarihi (Doç. Dr. İ. Kafesoğlu, 1956); Hârizimşah Alâüddin «Tekiş» in-Adı Hakkında (Prof. Y. H. Bayur; Belleten, 14. cilt, 56. sayı, ekim 1950, ayrı basılı).

HAS (Bk. TIMAR VE HAS)

HASAN, Hz. (625 - 669)

Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fâtıma ile 4. halife H. Ali'nin büyük oğludur. Kardeşi Hz. Hüseyin'le birlikte ikisine «Haseneyn» (İki Hasanlar) denir (Bk. Hüseyin).

Hz. Hasan Medine'de doğdu. Büyükbabası Peygamber öldüğü zaman 7 yaşındaydı. Kendisini pek seven büyükbabasından birkaç ay sonra da annesini kaybetti. 661'de Hz. Ali şehit oldu. Büyük oğlu sıfatiyle Hz. Hasan, Alevî fırkasının başı durumuna geldi. Böylece Emevîler'in en büyük rakibi olarak başa geçmiş bulunuyordu. Fakat halifelik için Emevîler'le savaşmayı daha doğru buldu. Muaviye, Hz. Hasan'a yıllık 5 milyon dirhem (250 milyon T.L.), kardeşi Hz. Hüseyin'e de 2 milyon dirhem (100 milyon T.L. kadar) tahsisat bağladı.

Hz. Hasan, Medine'ye gitti, orada taraftarlarının bütün teşviklerine kulak tıkamaya gayret etti. 44 yaşındayken Medine'de öldü. Haşimî hanedanının başkanlığı kardeşi Hz. Hüseyin'e geçti.

Hz. Hasan'ın torunlarının adları başına «Şerif», Hz. Hüseyin'inkilerin başına da «Seyyid» getirilir. Her iki Haşimî kolu da yüzyıllarca halifelik için başarısız savaşmalarda bulundular. Bugün bu unvanları taşıyan bazı hanedan, aile ve şahısların soyları, ancak hayalen Hz. Peygamber'in torunlarına çıkmaktadır. Bugün Hz. Peygamber'in torunlarından indiği sabit olan hiçbir şahıs yoktur.

HASAN EFENDİ, Hatib Zâkirî (1545?-1623)

Büyük bir Türk dinî eserler bestecisidir. Zamanımıza 5 parça pek ünlü eseri kalmıştır ki, bunlar, Zakirî'nin gerçek bir dehaya sahip bulunduğunu göstermektedir. Bu 5 eser şunlardır: «Bayatî Bayram ve Cuma Salâtı», «Hüseynî Cenaze Salâtı», «Irak Temcîd», «Irak Nâat» ve «Nühüft Mersîye-i İmâm Hüseyn».

HASAN PAŞA (1491-1549)

Ünlü bir Türk amiralidir. Barbaros'un mânevi oğludur. Onun yanında yetişmiş, Barbaros seferdeyken Cezayir'de ona vekâlet etmiştir.

Barbaros 1534'te kaptan-ı derya olunca bütün vaktini ya İstanbul'da, ya denizde geçirdiği için, üzerinde bulunan Cezayir Beylerbeyliği'ni (genel vailliğini) gerçekte Hasan Paşa yapmış oluyordu. Bu nazik görevde büyük başarı göstermişti. Çağdaş İspanyol tarihçisi ünlü Haëdo'ya göre «hiçbir paşa, Cezayir'de, onun kadar adalet ve hakkaniyet göstermemiştir». Charles-Quint'in (V. Karl'ın) ünlü 1541 Cezayir Seferi üzerine Hasan Paşa XVI. yüzyılın en büyük zaferlerinden birinin mümessili olarak tarihe geçmiştir.

Bundan sonra 9 yıl, 7 aydan beri vekâleten idare ettiği Cezayir Beylerbeyiliği'ne, 1542 ocağında «Beylerbeyi» (oramiral) payesiyle asaleten atandı. 2 yıl sonra bu ödevden alındı. 5 yıl sonra da 58 yaşında öldü. Cezayir şehrinde Bâbu'l-Vâd'deki türbesinde gömülüdür. Türbesindeki yazıt Fransızlar tarafından Cezayir Müzesi'ne kaldırılmıştır. Hasan Paşa, Cezayir'de birçok hayır eseri yaptırmıştır.

Barbaros'un biri asıl oğlu, biri mânevi oğlu olan her iki Hasan Paşa, Barbaros Kardeşler'den sonra, 27 yıldan fazla, Cezayir'i idare etmiştir. Böylece Cezayir eyaleti, XVI. yüzyılın ilk üç çeyreğinde Barbaroslar'ın idaresinde kalmıştır. Onun için, o zamana ait Batı kaynakları, devlet vesikaları Cezayir beylerbeyilerini «Cezayir Kıralı» diye anarlar.

HASAN PAŞA, Barbaroszade (Öl: 1570)

Ünlü bir Türk amiralidir. Barbaros Hayrettin Paşa'nın tek oğludur. Barbaros'un aynı adı taşıyan bir de mânevi oğlu vardır. (Yukarıdaki maddeye bk.) Barbaroszade Hasan, babası ile beraber, birçok deniz savaşlarına katıldı. Preveze zaferinde filo komutanı olarak bulundu, esir alınan 2 düşman amiraliyle birlikte babası tarafından İstanbul'a yollandı; büyük zaferi başkente müjdeledi. 1544'te Kanunî tarafından beylerbeyi (oramiral) rütbesine yükseltildi ki, babası da ancak bu rütbede bulunuyordu. 1546'da babası öldü.

1544 haziranından beri Cezayir eyaletini babasına vekâleten idare eden Hasan Paşa, 1547'de asîl olarak Cezayir Beylerbeyi oldu. 1551 eylûlüne kadar bu makamda kaldı. Bu tarihte Kanunî, Paşa'yı İstanbul'a çağırarak Salih Reis'i «beylerbeyi» (oramiral) rütbesiyle Cezayir'e atadı. Hasan Paşa, hem İspanyollar'ı, hem Faslılar'ı bozguna uğratmak suretiyle Tlemsen'i geri almış, Doğu Fas'ta Türk nüfuzunu kurarak, Salih Paşa'nın az sonra Fas imparatorluğunu fethine zemin hazırlamıştı (Bk. Salih Paşa).

Altı yıla yakın İstanbul'da kalan Hasan Paşa, 1557 temmuzunda yeniden Cezayir beylerbeyliğine atandı. Tlemsen yakınlarında Faslılar üzerinde gene büyük bir zafer kazandı, 26 ağustos 1558'da Mostaganem önlerinde Cezayir'e bir çıkartma yapmaya kalkışan kudretli İspanyol ordusunu bozguna uğrattı. 1559'da devlet otoritesini tanımak istemiyen Kabiliye Berberîleri üzerine yürüdü, bu pek vuruşkan yerlileri itaat altına aldı.

Cerbe zaferinden sonra İspanyollar bir tehlike olmaktan çıkınca (Bk. Cerbe Savaşı) Hasan Paşa, bütün gayretini Fas üzerinde

Şarlken'e tacını başından attıran

CEZAYİR SEFERİ

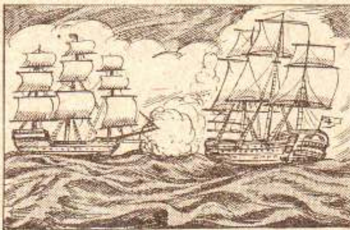
1541 EKİMİNİN son günlerinde Akdeniz egemenliği uğrunda Türkler'le Hıristiyanlar arasında en kanlı savaşlardan biri oldu. Cezayir Beylerbeyi'nin İspanya kıyılarını devamlı olarak vurması, Charles Quint (Şarlken) İmparatorluğunun hayatî kaynaklarını kurutması üzerine buna son vermek istiyen İmparator, Kanunî'ye benzemeye heves etmiş olacak ki, sefere kendi de çıkmaya karar verdi. 40.000 kişilik muazzam bir donanma ile Cezayir'e asker döktü. Yanında Melfi Prensi Büyükamiral Andrea Doria, onun yeğeni genç Gianetto Doria, Meksika'nın kanlı fatihi Fernando Cortez de vardı.

Charles Quint'in donanmasında 274 savaş gemisi, 22.400 savaşçı bulunuyordu. Hasan Bey'inse o anda, ancak 600 Türk levendiyle bir iki bin Arap yardımcı atlısı vardı. Donanma Cezayir'de olmadığı için, Türkler'in durumu, askerî bakımdan, en kesin şekilde ümitsizdi. Haçlılar'ın mânevîyatı hem bundan dolayı, hem de istisnaî olarak başlarında imparatorları bulunduğu için, çok yüksekti.

İmparator, küçük Türk kuvvetine karşı, donanmasına savaş düzeni verdirdi. Kendisi, ortada, Alman birlikleri arasında bulunuyordu. Önde İspanyollar, arkada İtalyanlar. Camillo Colonna'nın komutasındaki Malta Şövalyeleri vardı. 23-24 ekim gecesi İmparator, topları, cepaneyi, daha başka malzemeyi Cezayir yalılarına çıkarttı. Bu sırada çıkan müthiş bir fırtına Türkler için büyük lûtuf oldu.

Haçlı donanmasının fırtına ile uğraşmasını fırsat bilen Hasan Bey, zaten kendi durumunu ümitsiz ve ölüme mahkûm saydığı için, çok tehlikeli, cüretkâr bir taarruza geçti. o gece 6 saat içinde, Haçlı ordugâhına, kıyıya bağlı olan Haçlı donanmasına baskın yaptı. 274'ü savaş ge-

topladı, bu büyük ülkede yeniden Türk egemenliğini kurabilmek için fırsat gözlemeye başladı. Bu iş ancak ondan sonra Amiral Ramazan Paşa tarafından gerçekleştirilebilmiştir. Hasan Paşa 1561 kasımında tekrar İstanbul'a çağırıldı, ertesi yıl yeniden Cezayir'e gönderildi. 1565 Malta muhasarasında eniştesi amiral Turgut Paşa'nın yanında bulundu. 1567 ocağında İstanbul'a çağırıldı, 1570'te burada ölerek Beşiktaş'ta babasının türbesine gömüldü. Hasan Paşa 4 kerede toplu olarak 15 yıl, 8 ay Cezayir'i idare etmiştir. Oğlu Barbaroszade Mahmut Bey, bahriye sancakbeyi (tümamiral) rütbesiyle 1571 İnebahtı Savaşı'na katılmıştır (Bk. İnebahtı Savaşı). Kızkardeşi, yani Barbaros'un tek kızı, amiral Turgut Paşa ile evliydi (Bk. Turgut Paşa). Nesli, Mahmut Bey'den yürümüştür.

misi olan 516 gemilik Haçlı donanmasından 250 kadarını bir yandan Türkler, bir yandan fırtına sulara gömdü. Hıristiyanlar'dan 22.000 kişi yok edildi.

Charles - Quint, bu büyük felâketten canını güçlükle kurtardı. Bu yüzde yüz zaferi seyretmek için özel olarak davet edilen en yüksek asalet tabakasına mensup İspanyol, İtalyan ve Alman kadınları Türkler'in eline düştü. Bütün düşman ağırlıkları Türkler'in eline geçti. Düşman, elinde kalan gemileri harekete geçirmek için kıymetine paha biçilmez İspanyol atlarını öldürerek denize atmak zorunda kaldı. Hıristiyan gemilerindeki 1.800 Müslüman forsa Türkler tarafından kurtarıldı.

Cezayir zaferi, Akdeniz'de Türkler'le başa çıkmanın kesin şekilde imkânsız olduğunu bir kere daha ortaya koymuş oldu. Charles - Quint, Türkler'le başa çıkmak ümidini keserek, Cezayir önlerinden kaçarken imparatorluk tacını başından çıkarıp denize fırlattı:

— «Haydi git, zavallı oyuncak.» dedi. «Belki seni, benden daha bahtı açık bir hükümdar bulur da, başına koyar!»

Cezayir şehri, Hıristiyan esirleri almaz hale gelmişti. XVI. yüzyılın en büyük savaşlarından olan bu zafer üzerine Fransa kıralı I. François, Almanya ile yeniden savaşmaya başlamaya cesaret buldu. Türkiye, korkudan büsbütün sinen Venedik'e en ağır şartlarını zorla kabul ettirdi. Charles - Quint, tahtını oğluna ve kardeşine bırakmaya karar verdi. İspanya, Akdeniz'i Türkler'e bırakmanın lüzumunu iyice anladı; gözlerini Atlas Okyanusu'na çevirdi, bu denizde İngilizler'le uğraşmaya başladı.

HASAN PAŞA, Tiryaki
(Bk. TİRYAKİ HASAN PAŞA)

HASAN SABBAH (Ölümü: 1124).

Hasan Sabbah

Alamut devletinin kurucusu, ilk İsmailî imamıdır. Genç yaşında Şiî oldu ve Mısır Fatımî halifesi hesabına İran'da çalışmaya başladı. 1072'de Kahire'ye giderek Fatımîler'le daha sıkı ilgiler kurdu. 1090'da İran'da Alamut Kalesini ele geçirdi, bu son derece sarp, berkitilmiş kaleyi kendine başkent yaptı. Civar bölgeler de ele geçirilerek küçük bir İsmailî kırallığı kuruldu.

Bu devletin «Haşşâşîn» denen mensupları, Sünnîler arasında düzenledikleri suikastlerle büyük dehşet yarattılar (Fransızcadaki «assasin» = (kaatil) sözü bu kelimeden gelmiştir). Bu suikastlerden birine de Büyük Selçuklular'ın ünlü veziri Nizamülmülk 1092'de kurban gitti.

Bugün kaybolmuş Farsça birkaç dinî eser de yazan Hasan Sabbah'ın Alamut'taki saltanatı 34 yıl sürmüştür. Ölümünde yaşı 80 kadardı.

Hasan Sabbah'ın yerine müridi Keyâ Büzürg-Ümmîd Rûdbârî hükümdar oldu (saltanatı 1124-1138). Bu şahıs, II. İsmailî hanedanının kurucusudur. Alamut devleti, bu hanedandan 8. İsmailî hükümdarı Rüknettin Hurşah (1255-1256) ile son buldu. Hulâgu Han, Alamut'u ele geçirdi, yerle bir etti. Bugün bu mezhebin imamına «Ağa Han» denmektedir (Bk. İsmaililer).

Alamut Kalesi kuzeybatı İran'da Kazvin şehrinden 30 km. kadar uzakta, Tahran yolu üzerindedir. Bugün bir yerleşme yeri değildir.

HASANKALE (Bk. PASİNLER)

HASANKEYF KALESİ

Dicle nehrinin güney kıyısında bir kaledir. Diyarbakır'dan 100 km. kadar uzakta bulunan kalenin asıl adı «Hısn-Kayfâ» dır. «Kale» anlamına gelen «hısn» Türkçe'nin özelliklerine uyarak, kalenin adı «Hasankeyf» şekline girmiştir.

Bugün bir bucak merkezi olan Hasankeyf kasabası Dicle nehri kıyısında, askerî önemi büyük bir yerde bulunması bakımından, burada bir kale yapılması gerekli görülmüştü. Hasankeyf Kalesi Dicle nehri yatağından 100 m. kadar yüksektedir. Kalenin içinde, türbe, saray, cami yıkıntıları vardır. Camideki yazıtların en eskisi 1394 yılından kalmadır.

Hasankeyf'in kimler tarafından kurulduğu anlaşılamamışsa da, burasının 451 yılında bir Süryani piskoposluğu merkezi olduğu biliniyor. Hasankeyf İslâmlar'ın egemenliğine girdikten sonra, Abbasîler'in, Hamdanîler'in, Mervanîler'in eline geçmiştir. Daha sonra da sırasiyle Artukoğulları'na, Eyyubîler'e geçmiş, 1260'ta Moğollar tarafından zaptedilmiştir. Şehrin ve kalenin Osmanlı egemenliğine girmesi 1516 yılına raslar.

Hasankeyf Kalesi'nden Dicle'ye doğru 200 basamaklı bir merdiven iner. Bu merdivenler kaleye su almak için yapılmıştır.

HASEKİ

Türkiye imparatorluk sarayında bir memuriyet adıdır. Bostancı ocağından 300 kişi «haseki» (aslında: hassakî) adını taşırdı (Bk. Bostancılar.) Kırmızı çuhadan bir örnek elbise giyer, ellerinde asâ tutarlardı. Bu sınıfta er bulunmazdı, bütün hasekiler subay veya assubaydı. Başlarındaki binbaşıya «hasekibaşı» denirdi. Hasekiler, hükümdara bostancılardan daha yakın hizmetlerde kullanılırlardı. Hasekibaşının âmiri de Bostancıbaşı idi. Padişah kıyafet değiştirerek (mütenekkiren) İstanbul'u gezerken birkaç haseki de kıyafet değiştirip onunla gelirlerdi.

Tanzimat'tan önce padişahın eşlerine de «haseki» denirdi; Tanzimat'tan sonra «haseki» yerine «kadınefendi» unvanı kullanıldı. Hasekilerin bir ikisi de «Haseki-Sultan» unvanını taşımıştır. Ünlü Hurrem Haseki Sultan bunlardandır (Bk. Hurrem Sultan). Hasekiler içinde oğlunun padişahlığına yetişen olursa, böylesine artık «Vâlide Sultan» denirdi.

HASEKİKÜPESİ

Hasekiküpesi

Düğünçiçeğigillerden bir süs bitkisidir. Yabani olarak bulunduğu gibi bahçelerde de yetiştirilir. Yabani hasekiküpeleri ilkbaharda çiçek verir. Çiçeklerin dışı kırmızı içi sarıdır. Bu çiçeklerin balözü pek bol olduğundan arılar, arıkuşları pek sever. Hasekiküpesinin muhtelif cinsleri, bu arada, kırmızı, mavi ve beyaz çiçekli olanları da yetiştirilmiştir.

HASIR

Sazla, kabuk, yaprak gibi bir bitki maddesiyle örülmüş yaygılara «hasır» denir. Ayrıca, tamamı veya bir kısmı bu şekilde yapılmış eşya da «hasır» diye anılır: Hasır şapka, hasır koltuk gibi. Hasır örgüsü, bir örgü tipidir. Her lif, ya bir alttan, bir üstten, ya da iki alttan, bir üstten geçirilmek suretiyle yapılır.

Hasırın kolaylıkla toplanmak, kendi çevresinde kıvrılıp yuvarlanarak kaldırılmak imkânı da vardır.

Hasırın, kullanılan malzemeye, veya kendi kullanıldığı yere göre çeşitli şekilleri vardır. «Kaba hasır» altlık olarak yayılmak üzere örülen, kalın sazlardan meydana getirilmiş bir yaygı şeklidir ki, kır kahvelerinde, gezme yerlerinde, kır yemeklerinde bu tip hasırlar rağbet görürdü. Kefen ve tabut yerine kullanıldığı da olurdu.

Hasır örgüsünü çarşıdan sebze ve meyva taşımakta kullanılan zembillerde, şişeleri kırılmaktan korumak için etrafına örülerek

sarılan şişe hasırlarında da görürüz. Damacana, binlik gibi büyük şişelerin etrafına örülen hasırlar daha sert, kalın çubuklardan yapılır.

Hasır, Türklerde yer örtüsü olarak kullanılır. Büyük yüzeyleri kaplıyacak şekilde hazırlanır. Eskiden yere yayılacak halıların altına da hasır serilirdi. Ucuz ve kolay bir dokuma şekli olduğu gibi, ayrıca hasırın rutubeti geçirmemek, havayı hapsetmek hassası bulunduğundan eskiden çok kullanılırdı. Yerlerin, duvarların hasırla kaplandığı çok görülürdü. Kenarlarına meşin şeritler dikilerek dağılması önlenir, camilerde yaygı yerine kullanılırdı.

HASIROTU

Bir çeşit sazdır. Sağlam, ince uzun yaprakları hasır örmeye, kıtık yapmaya yarar. Bataklık yerlerde yetişir, bol tohum verir. Yıllık bir bitkidir. Birçok çeşitleri vardır. Bunlardan bazısı yıllık değildir.

Hasırotundan memleketimizde hasır örmekte geniş ölçüde faydalanılır. Ayrıca iskemle, sepet vs. de örülür.

HASSA

Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde Hatay iline bağlı bir ilçedir. Doğuda Suriye toprakları ile komşu olan ilçeyi, güneyde Hatay'ın Kırıkhan, batıda aynı ilin Dörtyol, kuzeyde Adana'nın Osmaniye ve Gaziantep'in İslâhiye ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Güvenç adında, bir bucağı, 23 köyü vardır.

Yüzölçümü: 496 km^2

Nüfusu: 18.687 (1960 sayımı)

İlçe toprakları doğudan, batıdan dağlarla çevrilidir, orta kesimleri ovalıktır. Doğudaki dağlık alanlar Türkiye-Suriye sınırını çizen Leçe kayalıklarını meydana getirir. Batıda ise Amanos Dağları uzanır. İlçede yazları sıcak ve kurak olan, kışları ise ılık ve yağışlı geçen Akdeniz iklimi hüküm sürer. İlçe ekonomisinde tarla tarımı, meyvacılık, bağcılık başta gelir.

Kasaba. — İlçe merkezi Hassa kasabası Amanos Dağlarının doğu eteğinde kuzey-güney doğrultusunda akan Hupnik Çayı vâdisinin batı kenarında kurulmuştur. Denizden 460 m. yüksekte olan kasaba 2 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 2.532'dir (1960 sayımı). Antalya'ya 85, İskenderun'a 78 km. uzaklıkta bulunur.

HASSÂN bin SÂBİT (563-682)

Büyük Arap şairidir. Hz. Peygamber'in şairi olarak tanınmış, onun büyük sevgisini kazanmıştır. 120 yaşına yakın Medine'de öldü. İslâmın ilk devirlerindeki önemli siyasi olaylara karışmıştır. Şiirlerini toplıyan Divan'ı, Arap edebiyatının en ünlü eserlerindendir.

HASTABAKICILIK

Bir hastalığın iyileştirilmesinde, hekimin öğütlerini yerine getirip hastaya bakma işidir; bu bakımdan hekimliğin yardımcısıdır.

İnsanlar ufak-tefek hastalıklarını ayakta geçirebilirlerse de, bütün hastalıkları yatakta yatmadan kolayca atlatmak kabil değildir. Birtakım önemli, büyük hastalıklar vardır ki insanı, takatsiz düşürerek, yatakta yatmak zorunda bırakırlar. Bazı hastalıklarda hastalar kendilerini kaybeder, hastalığın en ağır günlerinde, çevrelerinden habersiz yatarlar, hattâ altlarını kirletirler.

Yatağa düşen, yardıma muhtaç bir hale gelen hastayı, bir an önce, kurtarıp şifaya kavuşturmak hekimliğin görevidir. Yalnız, hastanın çabuk iyi olması için sadece hekimin çalışması yetmez; onun vereceği ilâçları yerinde ve zamanında kullanacak, bütün dediklerini büyük bir dikkatle yerine getirecek olanların rolü de hekiminki kadar, belki ondan da önemlidir.

Sağlam bir insanın, bir gün içinde kendine ait belirli bazı işleri vardır. Yıkanmak, temizlenmek, yemek, içmek, daha başka ihtiyaçlarını gidermek gibi. Bu işleri — küçük çocuklar bir yana — sağlamlar kendileri yaparlar. Yalnız araya hastalık girince iş değişir. Hasta bunları kendisi yapamıyacağı için, kendisine bir yardımcı ister. Ayrıca, sağlam halde önemli olan bu işler, hastalık sırasında birkaç kat daha önemlileşir.

Bir hasta, yeteri kadar yedirilip içirilmezse, beslenip bakılmazsa, ilâçları vaktinde verilmez, hekimin dedikleri yerine getirilmezse çabuk iyileşemez, hattâ belki de kurtulamaz. Çeşitli hastalıkların sıkıntıları içinde, vücutlarının tabiî kudretini kaybetmiş olan hastaların bütün fizyolojik işlerini kolayca yerine getirebilmek için, özel bazı bilgiler, belirli bazı usul ve kurallar vardır. Bu işlerin bütünü «hastabakıcılık» denilen önemli bir bilgi kolu haline gelmiştir. Günümüzde hastabakıcı okulları bilgili, yetkili hastabakıcılar yetiştirilir (Bk. Hemşirelik).

Hastabakıcılık yalnız bilgi değil, aynı zamanda metanet, soğukkanlılık, sabır, sükûnet, maharet istiyen bir meslektir. Hasta için gerekli ihtimamı gösterebilen hastabakıcı hekimin en büyük yardımcısı olur.

Hastabakıcı temiz giyinir, hele ellerini daima temiz tutar. Beyaz önlük, beyaz başlık hastabakıcıların timsali haline gelmiştir.

HASTALIKLAR

Vücuda dışarıdan veya içeriden zarar veren birçok hallerin, çeşitli mikrop ve zehirlerin etkisiyle bedenin anatomik yapısında, fizyolojik işleyişinde, ruhi düzeninde bozukluklar meydana gelmesiyle, birçok sıkıntılı belirtilerin ortaya çıkmasiyle sağlığın bozulmasına «hastalık» denir.

İnsan vücudunun organları, yapılış bakımından, birçok sistemlere ayrılmış bulunduğundan, bu sistemlerdeki bozukluklar kendilerini çeşitli hastalıklar halinde gösterirler. Solunum, (teneffüs), dolaşım, (kan deveranı), sindirim (hazım) deri (cilt), idrar ve tenasül, akıl ve ruh hastalıkları gibi. Bunlardan başka, mikroplardan, virüslerden, bunların zehirlerinden ilerigelen bulaşıcı hastalıklar da vardır.

Yeryüzündeki bütün bilimlerle birlikte, hekimlik (tıp) bilimi de çok ilerlemiş, genişlemiş olduğu için, sistemlerle ilgili hastalıklar üzerindeki bilgiler de çok dallanıp budaklanmış, böylece, bir sistemdeki hastalıklara ait bilgiler ayrı ayrı birçok bilgi kolları teşkil edecek kadar genişlemiştir. Bundan dolayı, eskiden büyük topluluklar halinde bir arada gözden geçirilen belirli sistem hastalıklarının daha birçok kollara ayrılması gerekmiştir.

Bütün bu hastalık topluluklarını ilgilendiren tedavi şekilleriyle uğraşan uzman hekimler olduğu gibi, her dalın incelikleriyle, özellikleriyle uğraşan, gerekli cerrahi müdahaleleri yapan operatör ve doktorlar da vardır.

Hekimlik bilgilerinin her gün biraz daha ilerlemesi karşısında, bir yandan hastalıkların sayısı artarken, öte yandan da tedavi şekilleri gelişip ilerlemekte, hastalıkların, bunlarla uğraşan hekim ve uzmanların özellikleri de değişmektedir. Bundan dolayı, bugün hastalıklar ve onlar üzerindeki bilgiler yeryüzündeki bilimler arasında çok geniş bir yer tutmaktadır.

Başlıca hastalıkları şu şekilde özetliyebiliriz:

Akıl ve sinir hastalıkıarl. — Psikonevrozlar, melânkoli, isteri, nevralji, nevrit, nevrasteni, paranoya, şizofreni (erken bunama), kuduz, felç, unutkanlık (hafıza kaybı, amnesya), maniler. Akıl hastalıklarına halk arasında genel olarak «delilik» denir, ruh hekimleri ise bunlara «psikoz» der (Bütün bu maddelere bk.)

Çocuk Hastalıkları. — Çocuk felci, kızamık, su çiçeği, boğmaca, havale, kuşpalazı (difteri), kızıl, kabakulak (Çocukta bunlardan başka görülen basit rahatsızlıklar için bk. Çocuk Bakımı).

Deri hastalıkları. — Egzama, ergenlik, lupus, impetigo, pelagra, nasır, siğil, kurdeşen, yılancık, uyuz, kanser.

Diş hastalıkları. — Piyore, nekroz, jenjivit, periyostit (Diş çürümesi hakkında, Diş Hastalıkları maddesinde bilgi verilmiştir.)

Göz Hastalıkları. — Astigmatizm, hipermetropluk, miyopluk, körlük, renk körlüğü, trahom, konjonktüvit, katarakt.

Zührevî hastalıklar. — Belsoğukluğu, frengi, şankr. (Bu hastalıklar hakkında Zührevî Hastalıklar maddesine bk.)

Beyin Hastalıkları. — Menenjit, tümörler, tromboz, kanamalar ve akıl hastalıkları

Akciğer ve solunum yolları hastalıkları: Tüberküloz (verem) zatürree, zatülcenp, öksürük, nezle, bronşit, astma, kanser.

Kemik Hastalıkları. — Tüberküloz (kemik veremi), kırık-çıkıklar, tümörler, kemik kanseri (Bk. Ortopedi, Kemik).

Metabolizma Hastalıkları. — Beriberi, kansızlık, pelagra, şeker, hormon faaliyetindeki bozukluklar.

Sindirim sistemi hastalıkları. — Yutma güçlükleri, yutak varisi, ülser, mide kanaması, mide kanseri, karaciğer iltihabı, siroz, sarılık, safra kesesi hastalıkları, mesane hastalıkları, ödem, barsak tıkanmaları (Bk. Barsak), kanlı basur, basur, kolit, mide tüberkülozu, mide kanseri, tifo.

Kalb ve dolaşım sistemi hastalıkları. — Romatizma, kansızlık, şişmanlığın ve tansiyon yüksekliğinin sebep olduğu rahatsızlıklar (Bk. Şişmanlık, tansiyon); perikardot, enfarktüs, (Damar sertliği ve kalb atışlariyle ilgili rahatsızlıklar için Kalb maddesine, kalb yaraları, akciğer absesi gibi ameliyatı gerektiren hastalıklar için de kalb ve akciğer cerrahisi maddesine bk.).

Bakterili hastalıklar. — Veba, kolera, tetanoz, difteri, boğmaca, şankr, septisemi, tüberküloz, belsoğukluğu, tifo, paratifo, frengi.

Virüslü hastalıklar. — Çiçek, tifüs, kızamık, çocuk felci, nezle.

Parazitli hastalıklar. — Uyku hastalığı, malarya, askaris, oksiyür, kancalı kurt, trişin.

Böbrek ve idrar yolları hastalıkları. — Nefroz, nefroskleroz, nefrit, prostat, mesane ve böbrek taşları, kanseri.

HASTANELER

Hastalara sağlık kazandıran, sağlamların hayata güvenle bakmalarını sağlıyan müesseselerdir.

HASTANELER, hastaların tedavi edildikleri sağlık kurumlarıdır. Buralarda hastalar, hekimlerin, hastabakıcıların bakımı altında iyi edilmeye çalışılır.

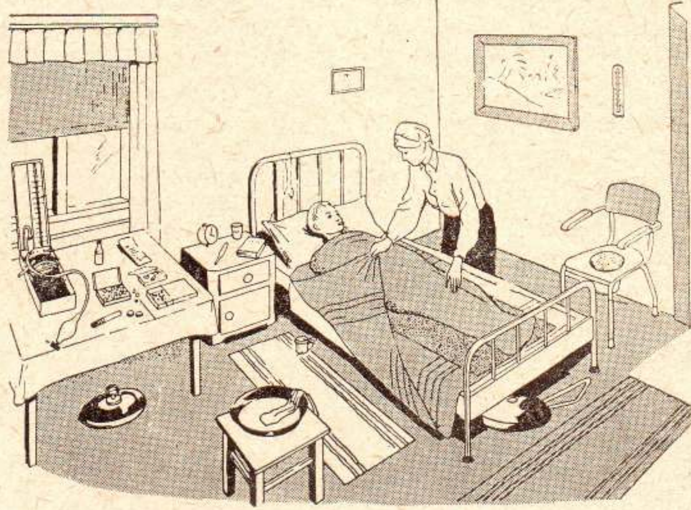
Eski devirlerde hastalar evlerinde tedavi edilirlerdi. Hastanelerdeki geniş tedavi imkânları evlerde sağlanamadığı için ölüm nispeti de ona göre çok olurdu. Bugün hastaneler tıbbi gelişmelerin kaynağı olan modern kurumlardır. Hastaneye yatan bir hasta iyileşmesi için lüzumlu her şeyi orada bulabilir. Tıbbın ölüme karşı alabildiği her türlü tedbir ancak hastanelerde bulunabilir. Ayrıca, eskiden yalnız hastaların tedavisine yarıyan hastaneler, günden güne birer tıp bilimi merkezi haline gelmektedir. Dünyanın birçok büyük şehirlerindeki hastanelerde tıbbi deneyler yapılır, birçok hastalıklara çare aranır.

Hastanelerin kuruluş ve idare şekilleri memleketlere göre değişir. Amerika'da ve Avrupa'da birçok hastaneler gönüllü çalışan doktorlar, hastabakıcılar ve hemşireler tarafından idare edilir. Bazıları da hayır kurumlarına bağlıdır. Bu çeşit hastanelerin, sahiplerine kâr getirmeleri beklenmez. Hastanede yatan hastadan alınan para gene hastanenin eksiklerinin tamamlanmasına harcanır. Bazı hastaneler ise kâr etmek maksadiyle açılmıştır. Bunlar öteki hastanelerden çok daha pahalıdır. Doktorlar, hastalarına daha rahat şartlar sağlamaya çalışırlar. Bazı hastaneler de hükümete bağlıdır.

Bizde «hükümet hastanesi», «belediye hastanesi», «özel hastane» olmak üzere üç çeşit hastane vardır. Her il merkezinde bir hükümet hastanesi bulunur. Ayrıca, büyük şehirlerimizde belediyeler de hastane açmıştır. Memleket hastanelerinde hastalara ücretsiz bakılır. Belediye hastanelerinde paralı kısımlar da vardır. Özel hastanelerde tedavi için ücret alınır. Bütün hastaneler hükümetin daimi kontrolü altındadır, muayyen bir ücret tarifesi tatbik etmek zorundadırlar.

Yurdumuzda, ayrıca, çeşitli kurumların da hastaneleri vardır. Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı askerî hastaneler, ordu mensuplarının ve ailelerinin hastane ihtiyacını karşılar.

HASTA YATAĞI VE HASTA ODASI

Hasta odası temiz, aydınlık, iç açıcı olmalıdır. Odaya lüzumsuz eşya doldurularak hastanın canını sıkmamaya dikkat etmelidir.

HASTALIKLARIN çabuk geçmesi için hastaya ağızdan veya şırınga yolu ile verilen birçok ilâçlar vardır. Yalnız, bu ilâçların şifalı tesirlerini tamamlıyacak birtakım hekimlik işleri daha vardır ki, hastanın bakımı, temizliği, hastanın yattığı yatağın durumu bunların başında gelir. Hastalığın gidişi ve sonucu üzerinde bunların büyük rolü görülür.

Hastalar, çok defa, vücutlarında kırıklık, halsizlik, etlerinde, kemiklerinde ağrı, sızı duyarlar. Bu durumlarda, iyi yapılmamış yataklar, devamlı yatmak zorunda olan hastanın vücudunu büsbütün ağrıtır. Bu arada, düzgün konulmamış yastık, çarşaf ve örtülerin kıvrımları, dikiş yerleri, hastayı rahatsız ettiği gibi, deriyi incitererek orada yaralar açabilir, bu yaralardan vücuda girecek mikroplar birtakım iltihaplar doğurabilir.

Bunun için, yatak, hastanın vücudunu rahatsız etmiyecek şekilde, yumuşak olmalı, yastık da aynı şekilde yumuşak olduğu gibi hastanın yatış alışkanlıklarını, yatış ihtiyacını karşılıyacak sayı ve mahiyette bulunmalıdır. Yerinden kalkamıyan, kendini bilmiyen ağır hastaların altlarını kirletecekleri göz önünde tutularak, bu gibi hastaların yatağına kolayca temizlenebilen su geçirmez yaygılar konulmalıdır.

Çevrenin görünüşü de hastanın ruhunda derin etkiler bırakır. Odanın karanlık bir köşesine yapılıvermiş bir yatak orada yatacak hastanın ruhuna sıkıntı verir, ıstıraplarını artırır. Sağlık bakımından mahzur yoksa, hasta yatağı evin en aydınlık, en güneşli odasına yapılmalı, hastanın, yattığı yerden dışarısını görüp rahat ve huzur içinde yatması sağlanmalıdır. Hastanın yatağını iyi düzenlemesini bilen bir hastabakıcı tedavinin yarısını yapmış sayılır.

Hasta odaları da hastaya ve hastalığa göre seçilip düzenlenmelidir. Bu odalar günün bazı saatlerinde bol güneş alabilecek, havası istenilince kolaylıkla temizlenebilecek durumda bulunmalı, pencereleri geniş olmalıdır. Havanın, ışığın içeri girmesine engel olacak, toz, toprağın toplanmasına, mikropların yuva yapmasına elverişli, girinti çıkıntısı çok, kat kat kalın perdelerle, halılarla döşenmiş odalar hasta odası olamaz.

Hasta odalarının eşyası da elden geldiği kadar sade, temizlenmesi kolay olmalıdır. Yağlı boyalı veya cilâlı, demirden yapılmış, geniş, rahat bir karyola, ufak bir iki masa ve sandalye, el, ayak ve yüz temizlikleri için bir lâvabo, sık sık yıkanıp temizlenebilen perdeler hasta odasının en uygun eşyalarıdır. Döşeme kir tutmıyacak, muşamba gibi bir örtüyle kaplı, duvarlar da kolayca silinip temizlenebilecek şekilde, yağlı boyalı veya kireç badanalı olmalıdır.

Hastalık bulaşıcı ise, hastanın odasında, ona bakanların giyecekleri birkaç beyaz gömlekle, bu kimselerin ellerini yıkıyacakları emaye bir küvet içinde bir miktar binde bir nispetinde «süblime eriyiği» bulundurmalıdır.

Hasta odasındaki havanın temizlenmesi için pencereler açılınca hastayı hava cereyanından korumak üzere ufak bir paravana da bu odanın esaslı bir iki eşyasından biridir. Odanın sıcaklığı kışın 18-20° olmalıdır.

Hastaların yattığı odalar gürültüden uzak olursa, pencerelerden gönül açıcı manzaralar, yeşillikler görülürse hasta için çok daha iyi olur. Bu arada, hastanın başı ucunda, kokusu ağır olmıyan, çiçekler de bulundurulabilir.

1950'de çıkan İşçi Sigortaları kanununa uyularak İşçi Sigortaları hastaneleri kurulmuştur. Bu hastanelerde işçilere, ailelerine bakılır. Ücret alınmaz, her türlü masraflar işçi ve işverenden kesilen primlerle karşılanır. Bu hastanelerin ayrıca ücretli kısımları da vardır. Buralara sigortaya bağlı olmıyan hastalar yatırılır.

Hastanelerin İç Teşkilâtı

Dünyanın her yerinde hastanelerin iç teşkilâtı birbirine benzer. Yalnız, bazı büyük hastanelerde teşkilât daha geniş ve moderndir. Hastanelerde hastabakıcı ve hemşirelerin rolü çok önemlidir. Her hasta için ayrı bir nöbet cetveli tutulur. Hastanın ateşi, nabzı, kalb atışı, hastalığının belirtileri bu cetvele günü gününe yazılır. Hastanenin doktorları sabahları hastaları günlük muayeneden geçirirlerken bu deftere bakıp hastanın son durumu hakkında bilgi edinirler.

Hastanelerde hastaların yattığı yere «koğuş» denir. Büyük hastanelerde 40-50 kişilik koğuşlar vardır. Fakat bugünkü hastanecilik anlayışına göre yapılan hastanelerde her odadaki hasta miktarı dördü, beşi geçmez.

Hastanelerde çalışanların en güç görevlerinden biri de günde üç öğün yemek hazırlamak, hastalara yemeklerini yedirmektir. Bazı hastalar normal listenin yemeklerini yiyemezler, onlara ayrı yemek hazırlamak gerekir. Büyük hastanelerin aşçıları yıllarca bu işte çalışmış kimselerdir. Hastanelerde büyük bir mutfak vardır. Burada hazırlanan yemekler büyük tepsilerle koğuşlara gönderilir. Ayrıca, koğuşların küçük mutfaklarında son ikmalleri yapılarak odalara dağıtılır.

Hastanenin Bölümleri

Eski hastanelerde ameliyathaneler üst katlarda bulunurdu. Böylece, ameliyathane hastanenin gürültüsünden, tozundan uzak kalabiliyor, ayrıca büyük camlar sayesinde içeriye bol ışık sağlanıyordu. Bugün artık modern usullerle bol ışık her yerde sağlanabildiği için böyle bir tedbire lüzum yoktur. Üstelik, ameliyathanelerin alt katlarda olması hastanın kolayca getirilip götürülmesi bakımından daha doğru olur.

Ameliyathanenin yanında daima bir temizlenme odası bulunur. Ameliyathanede çalışan doktor, hemşire, hastabakıcılar burada temizlenir, giyim eşyasını değiştirir, aletleri özel ilâçlarla temizlerler. Yeni doğmuş çocukların koğuşları için de aynı usul gözetilir. Bu koğuşlarda çalışanlar, önce koğuşun yanındaki temizlenme odasında yıkanıp elbiselerini değiştirdikten sonra çocukların yanına gelebilirler.

Hastanelerin âcil vakalara ayrılan bölümlerinde daima bir doktorla birkaç yardımcı hazır bekler. Acele ameliyat yapılması ihtimaline karşı bu kısmın ameliyathanesi daima hazır bulundurulur. Hastanelerin bazılarında klinik tedavileri de yapılır. Klinikler, hastaneye yatmasına lüzum olmıyan, tedavileri ayakta yapılabilecek kimseler içindir.

Bugün artık hastanelere sadece ağır hasta olanlar, ameliyat edilmesi gerekenler değil, toplu bir muayeneden geçip sağlık durumunu öğrenmek istiyenler de yatıyor. Hastanelerde her türlü muayene birden yapılabildiği için bu usul bütün medeni memleketlerde rağbet görmektedir. Yılda hiç olmazsa iki kere birer hafta hastanede yatıp sıkı bir muayeneden geçmek faydalıdır.

Hastanelerin en önemli bölümlerinden biri de röntgen servisleridir. Röntgen servislerinde çalışanlar bu iş için özel şekilde yetiştirilmiş kimselerdir.

Hastaneler belli başlı şu bölümlere ayrılır: Dahiliye (iç hastalıklar), Hariciye (dış hastalıklar), İntaniye (mikroplu hastalıklar), Bevliye, Cerrahi, Kulak-Burun-Boğaz, Kadın-Doğum-Çocuk, Göz. Ayrıca, bulaşıcı hastalıklar için bir de karantina koğuşu bulunur.

Tarihte Hastane

Çok eski çağlardan beri insanlar hastalarını hastanelerde tedavi ettirmeye başlamışlardı. Yalnız yüzyıllarca önceki hastanelerle bugünkü hastaneler arasında çok büyük farklar vardır.

Babil'de hastalanan kimseleri aileleri pazar yerlerinin ortasına bırakırlardı. Pazardan geçenler, yol üstünde gördükleri hastayı iyileştirmek için bildikleri usullere başvururlar, ilâç verirlerdi. Hindistan'da, bundan binlerce yıl önce, hastaları barındırmak için binalar yapıldığı, kazılardan öğrenilmiştir. Mısırlılar, hastalarını iyileştirmek için özel tapınaklar yapmışlardı. Buralarda dualar edilir, kurbanlar adanır, ayrıca hastaya çeşitli ilâçlar verilirdi.

Eski Yunanlılar da hastalar için özel tapınaklar yapmışlardı. Bu tapınaklara İlâç Tanrısı Aeskulapios'un adı verilirdi. Bunların en ünlüsü Ege Denizi'nde Kos adasındaki tapınaktır. Doktorluğun babası Hippokrates burada çalışmış, Yunanistan'ın her yanından gelen hastalara bakmıştı.

Ortaçağ'da asîl sınıfa mensup şahıslar, kırallar, prensler ve din adamları hastane yaptırmaya başladılar. Yalnız, o çağlarda hastanelerde bakım bugünün modern hastanecilik anlayışından çok uzaktı. Bazan bir yatakta üç, dört hastanın yattığı olur, çoğunlukla hastalar birbirlerinden yeni hastalıklar kaparlardı.

Zamanla, her alanda bilim ilerledikçe, sağlık kurallarına uygun hastaneler kuruldu. Bugün, yeni yeni keşif ve icatlarla hastaneler birer sağlık ve bilim yurdu haline gelmiştir.

HAŞHAŞ

Gelincikgillerden bir bitkidir. Yurdumuzda da yetişir, kapçıklarından afyon, tohumlarından yağ çıkarılır.

Haşhaş bitkisi ve meyvası

Haşhaş en çok Çin, Hindistan ve İran'da yetişir. Tohum kapçıklarından alınan sütlü sıvıdan afyon elde edilir (Bk. Afyon). Haşhaştan afyonun çıkarılması çok emek istiyen bir iştir; bu bakımdan, ancak el emeğinin ucuz olduğu yerlerde elde edilmektedir.

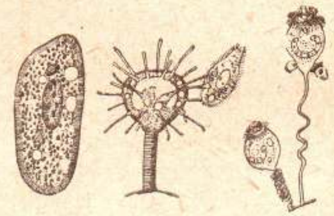
Haşhaş dayanıklı bir bitkidir. Kolay yetişir. Küçük tohumlarında afyon yoktur. Bu tohumlar kuş yemi olarak kullanılır. Tohumlardan çıkarılan yağ yemeklerde kullanılır.

Haşhaş yurdumuzda pek eskiden beri yetiştirilmektedir. 1874'te elde edilen afyon 200 tonu geçmiş, bu miktar 1893'te 800 tona yaklaşmıştır. Ancak, afyonun uyuşturucu madde olarak kullanılmasının büyük zararları göz önünde tutularak XX. yüzyılın başlarında milletlerarası anlaşmalar yapılmış, 1932'de afyonların tek elden satılması kararlaştırılmıştır. Daha sonraki yıllarda yurdumuzda da haşhaş ekim bölgeleri doğrudan doğruya hükümet tarafından tesbit edilmiştir. 1951'de çıkan kanuna göre tesbit edilen başlıca ekim bölgeleri Adıyaman, Afyon, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Burdur, Çorum, Denizli, Konya, Kütahya, Malatya, Tokat ve Uşak'tır.

Gene aynı kanuna göre, haşhaş ekmek istiyenler ekecekleri yerin büyüklüğünü, yerini, ne kadar ürün alabileceklerini kestirmeye yarıyan bir beyanname vermek zorundadırlar. Bu hükümlere uymıyanlar ağır para cezasına çarptırılır.

HAŞİM (Bk. AHMET HAŞİM)

HAŞLAMLILAR

Haşlamlılara birkaç örnek. Çoğu sularda yaşıyan bu yaratıkların hepsi birhücreli olduklarından ancak kuvvetli mikroskoplarla görülebilirler.

Hayvanlar âleminde birhücrelilerin bir sınıfıdır. Ancak mikroskopla görülebilecek kadar küçük olan haşlamlıların çoğu sularda yaşar. Bunların hareket etmelerini sağlıyan özel organları vardır. En irilerinin boyu ancak 1 mm. yi bulur, bunlar gözle görülebilirler. Bazılarının bütün vücudu kıllarla kaplıdır, bazılarında ise kıllar vücudun belirli yerlerinde bulunur. Haşlamlılar bölünme yolu ile çoğalırlar.

HAŞMET, Mehmet (Ölümü: 1768)

Ünlü bir Türk şairidir. Kazasker Abbas Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğdu. 1761'de sahn müderrisi (bugünkü anlayışımıza göre Ord. Prof.) iken sivri dili yüzünden azledilip Bursa'ya, sonra Rodos'a sürüldü, orada öldü. Divan'ında 3.000'den fazla beyit bulunur. «Hâbname», «Sûrname», «Şehâdetname» adında 3 eseri daha vardır. Hicivleri ünlüdür; dilinden sadrâzamlara varıncaya kadar kimse kurtulamamıştır.

HATAY

Cumhuriyetin ilânından sonra Anavatan'a katılan bir Akdeniz Bölgesi ilimizdir.

HATAY, Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde bir ilimizdir. Doğuda ve güneyde Suriye, batıda Akdeniz, kuzeyde Adana ve Gaziantep illeriyle çevrilidir. İlçeleri şunlardır: Merkez (Antakya), Altınözü, Dörtyol, Hassa, İskenderun, Kırıkhan, Reyhanlı, Samandağı, Yayladağı. Bunlara bağlı 25 bucağı, 347 köyü vardır.

Yüzölçümü: 5.541 km²

Nüfusu: 441.198 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: km² ye 80 kişi

Yüzey şekilleri. — Hatay ilinin batı kesimleri İskenderun Körfezi kıyısındaki çok dar kıyı ovasiyle kaplıdır. Bu dar kıyı ovasının hemen gerisinde Amanos Dağları bir duvar gibi yükselir. Güneybatı - kuzeydoğu doğrultusunda uzanan bu dağlar Gâvur Dağları, Nur Dağları gibi adlarla da anılırlar. En çok yüksekliğe Hassa batısındaki 2.262 rakımlı tepede erişilir. Bu dağların doğusunda gene güneybatı - kuzeydoğu doğrultulu çukur bir alan yer alır. Bu çukurun güney kesimlerini Asi Vâdisi, orta kesimlerini Amik Ovası ile Amik Gölü, kuzey kesimlerini de Karasu Vâdisi kaplamıştır. Adı geçen çukur alanın güney ve güneydoğusunda Kel Dağı (Cebel-i Akra), Kuseyr Yaylası, Kurt Dağı bulunur. 1.739 m. yüksekliğindeki Kel Dağı bir kalker yığınıdır.

İklim. — Hatay, yazları kurak ve sıcak, kışları ılık ve yağışlı geçen bir Akdeniz iklimine bağlıdır. Temmuzda sıcaklık ortalaması İskenderun'da 27°, Antakya'da 26° dir. Ocak sıcaklıkları ise aynı şehirlerde 11° ve 7° dir. Bu iki şehir arasındaki yükseklik farkının ısı dereceleri üzerindeki etkisi açıkça görülür. Aynı şekilde yağış miktarları arasındaki fark da dikkati çeker. İskenderun'da

Birinci Dünya Savaşı sonlarında Fransızlar tarafından işgal edilen Hatay 1938'de bağımsız bir devlet olmuştu. Aynı yılın 2 eylülünde Antakya'da toplanan Meclis, Anavatan'a katılma kararını verdi. Fotoğraf Türk kuvvetlerinin Hatay'a girdiği gün çekilmiştir. Hataylı Türkler kurbanlar kestiler, bu büyük günü sonsuz bir sevinç içinde kutladılar.

877 mm., Antakya'da 1.427 mm. Yağışların mevsimlere bölünüşünde yaz yağış payının azlığı göze çarpar. Yalnız Dörtyol bir istisna teşkil eder. Bu meteoroloji istasyonunda kaydedilen yıllık yağışın % 12'si yaza aittir. Bu, sadece Hatay için değil, bütün Akdeniz bölgesi için bir rekordur.

Bitki Örtüsü. — Hatay, ormanların önemli yer tuttuğu bir ildir. Amanos Dağları'nın hele denize bakan batı yamaçları maki ve ormanlarla örtülüdür. Bu örtü, 700 - 800 m. ye kadar maki, biraz yukarıda meşe, kayın, çam, daha yukarılarda katran (sedir), lâdin ve ardıç ağaçlarından ibarettir.

Akarsular ve Göller. — İlin en önemli akarsuyu Lübnan'dan gelen Asi Irmağı'dır. Hatay'a güney-kuzey doğrultusunda giren bu ırmak Amik Ovası'nda dirsek çevirir, Antakya şehrinin içinden geçer. Sonra kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda akarak Süveydiye yakınında Akdeniz'e dökülür. İlin diğer önemli akarsuları Amik Gölü'nde son bulan Karasu ile Afrin Çayı'dır.

Amik Gölü, Amik Ovası'nın ortasında derinliği az bir su yığınıdır. Denizden yüksekliği 140 m. olan bu göl 90 km² genişliğindedir. Kuzeybatıda Karasu'yun meydana getirdiği bataklıklarla kaplıdır (Bk. Amik Gölü).

Hatay'da Reyhanlı Köprüsü. Reyhanlı, Hatay'ın şirin ve güzel bir sınır kasabasıdır.

Nüfus ve şehirler. — Hatay ili nüfus sıklığı bakımından çok ileride olan illerimizden biridir, km² ye 80 kişi düşer. Hatay'da dağların yüksek kesimleri ve Amik Gölü'nün bataklık çevresi dışında, her yerde köyler, kasabalar vardır. İlin en büyük şehri son yıllarda çok gelişen İskenderun'dur. 1960 sayımına göre nüfusu 63.736'dır (Bk. İskenderun). İlin merkezi olan Antakya şehri nüfus bakımından İskenderun'dan epeyce geride kalmıştır. 1960 sayımına göre 45.848' dir (Bk. Antakya). Bu iki önemli merkez dışında nüfusu (1960 sayımına göre) 10.000'i aşan 4 kasaba daha vardır. Kırıkhan, Samandağı, Reyhanlı, Dörtyol.

Ekonomi. — Hatay ili topraklarının % 40'ı tarıma elverişli olanlardır. Kuseyr yaylaları üzerinde tahıl ekimi gelişmiştir. Karasu boylarında, Amik Ovası'nda çeltik ekimi geniş yer tutar. Bütün Asi boyu köyleri meyvacı ve sebzecidir. İskenderun körfezi kıyılarında turunçgiller tarımı başta gelir. Zeytin de Hatay'ın önemli zenginlik kaynaklarından biridir. Bu bakımdan Hatay ili, Akdeniz Bölgesi'nin öteki illerinden çok ileri bir durum gösterir.

Hatay'da endüstri fazla ileri gitmemiştir. Küçük el sanatları dışında, bitkisel yağ fabrikaları vardır. İskenderun son yıllarda önemli bir endüstri merkezi olma yolunu tutmuştur. Bu şehirdeki birçok fabrika ve Sarıseki mevkiinde de bir sunî gübre fabrikası vardır.

Ulaşım. — Ceyhan ile Osmaniye arasındaki Toprakkale istasyonundan ayrılan demiryolu güneye inerek İskenderun'a varır. Bunun yanı sıra uzanan düzgün bir kara yolu da Adana'yı İskenderun'a bağlar. Bu yol, Belen Geçidi'nde Amanoslar'ı aştıktan sonra Top Boğazı'ndan da geçerek, Antakya'ya ulaşır. Antakyadan doğuya giden bir yol Halep'e, güneye inen bir yol da Lâzikiye'ye varır. Bundan başka, Antakya'yı Samandağı, Reyhanlı, Kırıkhan ve Hassa'ya bağlıyan yollar da vardır.

Tarih. — Hatay'ın günümüzden 6000 yıl kadar öncesine uzanan zengin bir tarihi vardır (Bk. Antakya). Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na katılan Hatay'ı 1918'de Fransızlar işgal etti. Türkiye

Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra bu bölge Fransız mandası altına girdi. 1938'de bağımsız bir devlet haline gelen Hatay, aynı yılın 2 eylûlünde Anavatan'a iltihak kararını verdi. 7 temmuz 1939'da kurulan Hatay ilinin merkezi Antakya şehri oldu.

HATMİ

Hatmi ve meyvası

Bir süs bitkisidir. Bazı cinslerinin kökleri, çiçekleri hekimlikte kullanılır. Ebegümecigillerden olan hatmi, aynı familyadan olan gülhatmiyle akrabadır (Bk. Gülhatmi). Hatminin anavatanı Hindistan ve Güney Avrupa'dır.

Hatmi, suyunu iyi çeken, zengin topraklarda iyi yetişir. Temmuzdan eylûle kadar çiçek verir. Çiçekleri sarıdan kırmızıya, mora kadar türlü renklerde olur. Geçmiş çiçekler zamanında koparılırsa çiçek verme süresi daha da uzar. Çiçek zamanı geçince bitki kesilmeli, yalnız tohum için birkaç kök bırakılmalıdır. Hatminin çiçek ve yaprakları bir tek gövde üzerinde bulunur. Bu gövde tüylüdür. Hatmi yaprakları ebegümeci yaprağına benzer, yalnız, daha küçüktür.

Hekimlikte hatminin köklerinden, çiçeklerinden çeşitli ilâçlar yapılır. 10 gr. kuru hatmi kökü 1 litre suda çay gibi haşlanır, göğüs nezlelerinde yumuşatıcı ilâçlarla karıştırılarak kullanılır. 3 gr. hatmiyi 1 litre suda kaynatarak dişeti, ağız ve boğaz iltihaplarında yumuşatıcı bir gargara suyu elde edilir. Barsak iltihaplarında hatmi suyu ile yapılan lâvmanlar faydalıdır. Ayrıca, hatmiden ebegümeci, menekşe, sığırkuyruğu, devetabanı gibi bitkilerle karıştırıp çay gibi haşlıyarak bir göğüs ilâcı yapılır.

Hattatlık: En Üstün Örneklerini Türk Hattatlarının Verdiği Bir Güzel Sanat Koludur

HATTATLIK, güzel el yazısı sanatıdır. Türk sanat tarihi çerçevesi içinde bu yazı sanatının çok önemli bir yeri vardır. Doğu milletlerine öz süsleme sanatları içinde de aynı önemli yeri muhafaza eden Arap yazısı, Türk sanatçıları tarafından geliştirilmiş, en yüksek zirvesine ulaştırılmıştır. Doğu milletleri arasında yazıyı, süsleme unsurlarından ayırarak başlı başına bir sanat haline getiren Türkler olmuştur.

Gerek Arap hattatları, gerekse İranlı hattatlar, yazı kompozisyonu içine her hangi bir süsleme unsuru eklemeyi hoş görmüşler, bundan dolayı yazı kompozisyonunda aksıyan kısımları başka bir motifle doldurmuşlardır. Yazıyı başlı başına bir sanat kabul eden Türkler, bu kolaylığa gitmemişler, harflerin kendi ahengi içinde sade güzelliğini arayıp bulmuşlardır. Esasen Türkler'in bu estetik anlayışı öteki sanat kollarında da aynı şekilde etkisini göstermiştir.

Türk hattatlarının sanat anlayışı ile bugünkü «nonfigüratif» resim anlayışı arasında çok büyük bir yakınlık vardır. Bu yazıları bilmiyen, anlamıyan yabancı sanatçılar, eserler karşısında heyecan duymakta, hayretler içinde kalmaktadırlar. Tabiatiyle modern resim anlayışında, eski yazının önemli etkisini kabul etmek zorundayız.

İslâmiyetin doğuşunda Araplar'ın kullandığı «kûfî» yazısı ihtiyaca yetmediğinden İbni Mukle «nesih» yazısını, İbni Bevvab da «sülüs» yazısını icat etti. Bu iki hattattan sonra gelen, aslen Türk olduğu halde Araplar'ın en büyük hattatı olarak tanınan Yakut-u Müstasami altı çeşit yazının kurallarını tesbit etti. Bu hattatın öğrencisi olan Abdullah Sayrafî ile onun öğrencisi Hayrettin Mev'aşî, Türkler'in en büyük hattatı olan Şeyh Hamdullah'a öğretmenlik etti. Türk medeniyeti, İslâm medeniyetiyle birleşince bu medeniyetin bütün sanat kollarında olduğu gibi süsleme sanatlarında, hele yazıda kayda değer bir olgunlukla, incelikle yepyeni bir gelişme ve olgunluk devresine girmiş oldu. Türk sanatçıları, Müslüman milletlerin ortaklama malı olan yazıya bu olgunluğu verirken yeni bir çeşit açıyor, bu yazıyı millî bir sanat haline getiriyordu. Böylece, Arap yazısı Türk'ün elinde, zamanla, yazı karakterine daha uygun, daha sade bir şekil aldı.

En Büyük Türk Hattatları

Şeyh Hamdullah Amasya'da doğdu (1436 - 1520). Fatih'in oğlu II. Bayezit, şehzadeliği zamanında, Amasya'da valiydi. Hamdullah ile tanıştı. Takdir etti, kendisinden yazı dersi aldı. Padişah olunca, onu ailesiyle birlikte İstanbul'a çağırdı. Sarayda kendisine çok iltifat etti. Yazı yazarken hokkasını tutardı.

Şeyh Hamdullah, Bayezit'in «Şeyhim, bu yazıyı bize has yeni bir üslûpla yazmak mümkün değil midir?» demesi üzerine bir «erbain» çıkardı, yani 40 gün 40 gece bu maksatla yazı yazdı, sonunda altı çeşit yazıyı yeni bir üslûpla yazmayı başardı.

Hamdullah'ın koymuş olduğu bu kurallar kendisinden sonra beş yüz yıl değişmemiş, onun gibi yazabilmek binlerce hattatın gayesi ve rüyası olmuştur. 47 Kuran, 1.000 kadar En'am ve dua kitabı yazan Şeyh Hamdullah, Boğaz'ı yüzerek geçen bir yüzücü, zamanın sayılı ok atma ustalarındandı. İstanbul'da Karacaahmet'te gömülüdür. Etrafında sayısız hattat mezarları vardır.

Hamdullah zamanında Yakut yolunda giden, süsleme üslûbunda şaheser örnekler yaratan Ahmet Karahisarî de en büyük hattatlarımızdandır. Süleymaniye Camisi'nin yazılarını o yazmıştır, Hırka-i Saadet için yazdığı büyük boydaki Kuran, bir eşi daha bulunmıyan bir şaheserdir, bugün Topkapı Sarayı'ndadır.

Şeyh Hamdullah'tan bir buçuk yüzyıl sonra gelen Hafız Osman hattatlıkta yeni bir okul kurmuş, Türk baskı harflerine esas tutulan yazısiyle yazdığı Kuran'lar bütün İslâm âleminde «Hafız Osman hattı» diye tanınmıştır. Kendisinden bir buçuk yüzyıl sonra yetişen Mustafa Rakım büyük hacımda yazı yazmanın esasını kurmuş, Sultan Mahmut'a yazı hocalığı etmiş, yeni bir çığır açmıştır. Padişah imzası olan turayı yepyeni şekilde o yazmış, son padişaha kadar da onun tarzı süregelmiştir. Mustafa Rakım'ın çağdaşı Mahmut Celâlettin, sert ve haşin karakterini yazısında belli eden ayrı bir okul kurmuştur.

Sayısız çeşme ve bina yazıtlarını «tâlik» le yazan Yesari Mehmet İzzet ve oğlu Yasarizade Mustafa İzzet bu çeşit yazının ustalarıydı.

Ayasofya Camisi'nin içindeki büyük yazıları yazan Kazasker Mustafa İzzet de Rakım ve Celâlettin'in yollarını tekrar birleştiren bir sanatçıdır, aynı zamanda ünlü bir besteciydi. Öğrencisi Şefik Bey Bursa'da Ulucami'nin yazılarını yazdı. Kendisinden sonra Sami Bey bu yolda devam etmiştir. Son «Reisülhattatîn» Kâmil Akdik zamanında, 1928'de Lâtin harfleri kabul edildi. Akdik'in eserleri halen İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde eski Türk sanatları arasında gösterilmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki Türkler yazıyı sevmiş, ona bağlanmış, onu iyi anlamış bir millettir. «Divanî», «celî divanî», «siyakat» gibi yazı nevilerini Türkler icat etmişler, bu yazı nevilerini muayyen işlerde kullanmışlardır (Bk. Araplar: Arap Yazısı).

Koca İmparatorluk devrinde en küçük ferdinden padişaha kadar herkes güzel yazı yazmak için uğraşırdı. Yazı sanatının gelişmesinde hattatların kendi geleneklerine son derece bağlı oluşlarının da payı vardır. Başkanları çok demokratik bir şekilde seçilirdi. Bir hattat ders aldığı hocasından «icazet» (diploma) almadan, yazdığı yazının altına imza koyamazdı. İcazet aldıktan sonra da hocasının adını da yazar, kendi imzasının başında «fakir», «hakir» gibi tevazu kelimeleri kullanırdı.

En güzel yazı yazan, rütbesi, mesleği ne olursa olsun, hattatların başkanı seçilirdi. Birçok padişahlar, sadrazamlar çok güzel yazı yazmışlarsa da kendilerinden daha güzel yazanlar olduğu için «reisülhattatîn» olamamışlardır.

Bütün bu özellikler, güzelliği, sadelik ve tabiîlik çerçevesi içinde arıyan Türkler'in, yazıyı en gelişmiş durumuna çıkarmalarını sağlamış, haklı olarak bütün İslâm âleminde şu söz söylenmiştir:

«Kuran Mekke'de nazil oldu, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı.»

HATT-I HÜMAYUN

Osmanlı hükümdarlarının pek önemli işler için kendi el yazılariyle verdikleri emirlere «hatt-ı hümayun» (padişah yazısı) denirdi. Padişahlar, tasdiklerine sunulan işlere dair sadrazam tezkeresinin altına da elyazı-

siyle «olsun», «kanun üzere verile», «münasiptir» gibi kısaca tasdik kayıtlarını koyar, bazan birkaç satırla o iş üzerinde düşüncelerini, uyarmalarını da yazarlardı; bunlara da «hatt-ı hümayun» denir. III. Ahmet gibi büyük hattatlardan sayılan padişahların hatt-ı hümayunları, aynı zamanda güzel sanatlar bakımından da değerlidir.

Hatt-ı hümayun, Osmanoğulları'nın hanedan rengi olan al keselere konur, üç kere öpüp başa götürüldükten sonra bu keseler açılıp okunurdu; padişah iradeleri kutsal sayılır, yerine getirmiyenin yalnız dünyada değil, ahirette de büyük cezaya uğrıyacağına inanılırdı.

Hatt-ı hümayunlar, ayrı ve büyük bir koleksiyon halinde bugün Başbakanlık Arşivi'nda saklanmaktadır. III. Selim'in hatt-ı hümayunlarının çoğu, 2 cilt olarak, Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır.

Dünyamızın Etrafını Çepeçevre Saran Bir Gaz Karışımı: HAVA

HAVA, dünyamızın çevresini saran bir gaz kitlesidir. Yeryüzündeki hayat için çok önemlidir. Hava olmasa hiçbir canlı varlık olamazdı.

Hava bir bileşim değil, bir gazlar karışımıdır. Bu durum en kesin şekilde, hava sıvı hale getirilirken anlaşılır. İşlem yapılırken önce belirli bir sıcaklıkta oksijen, daha düşük başka bir sıcaklık derecesinde de azot gazı sıvı haline geçer. Yeniden gaz haline geçerken bu olayın tersi olur, önce azot, sonra oksijen gaz haline geçer. Bu olay havanın bir bileşim olmayıp bir karışım olduğunu gösterir; çünkü hava bir bileşim olsaydı aynı sıcaklık derecesinde hepsi birden ya gaz haline geçer, ya da sıvılaşırdı.

Hava yaklaşık olarak 1/5 oranında oksijenle 4/5 oranında azot gazı karışımıdır. Bu husus Lavoisier'nin deneyiyle anlaşılır. Lavoisier bu deneyle, kimya biliminde yanlış bir kuramı yıkmıştır (Bk. Kimya).

Lavoisier Deneyi

«Karni» adı verilen boynu eğri özel bir balonun içine bir miktar civa konur ve altından ısıtılır. Karninin ucu küçük bir su havuzu üzerinde ters kapatılmış fanus içine, sudan geçirilerek, sokulur. Civa, ısındığı süre içinde oksijenle birleşerek kırmızı civa oksidi meydana getirir. Bu olay, fanustaki oksijen bitinceye kadar sürer. En sonunda su, fanus içinde olay başındaki hacmin 1/5 i kadar yükselir, ondan sonra sabit kalır. Olay bitmiştir. Civa bundan sonra ne kadar ısıtılırsa ısıtılsın, başka bir değişmeye uğramaz. Civanın ağırlığı, fanustan eksilen oksijenin ağırlığı kadar artmıştır. Kalan gaz içine yanan bir cisim sokulunca yanma devam edemez. Bu gaza «azot» adı verilir (Bk. Azot).

Havadaki Gazlar

Havada bu iki gazdan başka çeşitli oranlarda su buharı, karbon dioksit, asal gazlar bulunur. Tamamen kuru ve açık havanın içindeki gazların hacım yüzdeleri şöyledir:

	Yüzde	Kaynama noktası
Azot	78,1	—195°
Oksijen	20,9	—183°
Argon	0,93	—185°
Karbon Dioksit	0,03	— 79°
Neon	0,0015	—243°
Helyum	0,0005	—269°,9
Kripton	0,00011	—152°
Ksenon	0,000008	—108°

Bu cetvel hakiki havanın karışım yüzdesidir. Su buharı gösterilmemiştir. Su buharı % 3 - 5 oranında değişir. Bu değişme, sürekli olduğundan, belirli bir miktarını yukardaki cetvelde gösteremeyiz. Ele alınan havanın su buharı oranına göre yukarıdaki oranlar biraz azalır.

Havadaki su buharı oranı «mutlak nem» ve «relatif nem» şeklinde belirtilir. «Mutlak nem» havanın belirli bir kısmındaki su buharının % gr. veya % sm³ şeklinde gösterilişidir. «Relatif nem» ise o anda havada bulunan su buharının, o sıcaklıkta su buharı ile doymuş havanın su buharı miktarına oranı demektir. Relatif nem, mutlak nemden daha önemlidir, çünkü sıvı ve katılar havanın relatif nemine göre buharlaşabilirler. Meselâ relatif nem % 100 olduğu zaman insanlar yaşıyamazlar. Bu nem yüzdesinde buharlaşma olmıyacağı için vücutta terleme olamaz, vücut sıcaklığı yükselerek hayat tehlikeye girer.

Havanın 1 litresinin ağırlığı 1,293 gr. dır. Hava içindeki oksijen, her çeşit yanma olaylarını sağlıyan gazdır. Saf oksijen içinde yanma olayları şiddetlenir. Bu bakımdan, azot hava içinde oksijen oranını azaltarak yanma olaylarının hızını ayarlar. Hava yalnız oksijen gazından meydana gelseydi bütün canlı ve cansız tabiat yanardı. Yanma olaylarının devam edebildiği başka bir gaz da «azot oksidul» gazıdır (Bk. Gaz).

Sıvı Hava

Havanın sıvı hale getirilebilmesi, Alman mühendisi Linde'nin yaptığı bir makineyle mümkün olmuştur. Linde makinesinde, hava birkaç basamakta olmak üzere 150-200 atmosfer basınca bastırılır, bu arada ısınan gaz soğutulur. Üzerindeki baskı birdenbire kaldırılınca, gaz moleküllerinin büyük baskıdan kurtulmasiyle, genişlemeleri bir iş meydana getirir. Bu iş için moleküller gerekli ısı enerjisini birden dış ortamdan alamıyarak kendi içlerinden alırlar, gaz karışımı şiddetle soğuyarak sıvı haline geçer. Endüstride hava sıvılaştırmasından daha çok oksijen elde etmede faydalanılır (Bk. Oksijen).

Sıvı hava saydamıdır, sıcaklığı —195° dir. Böyle çok soğuk ortamların organik cisimler üzerindeki etkileri önemlidir. Meselâ bir et parçasını, bir çiçeği, bir lâstik parçasını sıvı hava içinde soğuttuktan sonra çekiçle cam gibi kırabiliriz. Kısa bir süre sıvı hava içine sokulan bir parmağımız ateşe sokulmuş gibi yanar, yanık yarası meydana gelir. Uzun süre bırakılırsa parmağımızı da cam gibi kırmak mümkün olabilir.

GÜNLÜK HAYATIMIZDA HAVANIN YERİ

1 — Balon; 2 — Zeplin; 3 — Uçak; 4 — Paraşüt; 5 — Çeşitli yelkenliler; 6 — Yel değirmeni; 7 — Hava pompası; 8 — Tulumba; 9 — Barometre; 10 — Kompresör; 11 — Püskürtme makinesi (tabanca); 12 — Kaynak; 13 — Sifon; 14 — Rüzgâr; 15 — Çelik ciğer; 16 — Körük; 17 — Org; 18 — Nefesli müzik aletleri; 19 — Dolma kalem; 20 — Damlalık; 21 — Otomobil lâstikleri; 22 — Baca; 23 — Elektrik süpürgeleri; 24 — Vantilâtörler.

SAĞLIK BAKIMINDAN HAVA

HAVANIN içinde, toz zerrecikleri halinde, bazı yabancı maddeler vardır. Bunlar, rüzgârla, hava akımlariyle, öteden beriden kalkarak havaya karışan gayet ufak, toz toprak parçaları, yün, pamuk lifleri, bitki tozları gibi şeylerdir. Bunları, boş bir odaya giren güneş ışığında güzelce görebiliriz.

Havada mikrop da vardır. Bunların çoğu küf mantarları sınıfından olan mikroplardır. Ayrıca, havada, hastalık yapan azgın mikroplar da bulunabilir. Bunlar hasta insan ve hayvanların çeşitli kir ve pisliklerinden ayrılıp havaya karışmışlardır.

Havadaki tozların, mikropların azlığı, çokluğu yerine, zamanına göre değişir. Kalabalık şehirlerin havasında bunlar daha çoktur. Hele içinde hasta yatan odaların, hastanelerin havasında, buraları iyice temizlenmezse, başka yerlerden daha çok mikrop vardır. Birçok insanların bir arada yaşadıkları yerlerin havasında da çok mikrop bulunur.

Engin denizlere açıldıkça, kırlara, dağlara çıkıldıkça havadaki mikropların sayısı azalır. Güneşin ültraviyole ışınlarının mikropları öldürme hassası vardır. Onun için, açık havada mikroplar pek tutunamazlar. Havadaki tozlar, mikroplar şiddetli yağmurdan, kardan sonra da azalır.

Kapalı yerlerin havası, solunumla içindeki oksijen alınıp karbon gazı verildiği için, yavaş yavaş kirlenir. Ayrıca, bu havada insanların vücudundan, derisinden çıkan daha başka maddeler de bulunabilir. Böylece kirlenip pis kokan havaya «kirlenmiş hava» denir. Bu gibi yerlerde yaşıyanlar, ihtiyaçlarına yetecek kadar oksijen bulamadıkları, ciğerlerine karbon gazı çekmek zorunda kaldıkları için, yavaş yavaş zehirlenirler, kansızlığa uğrarlar, başları ağrır, benizleri solar. Bu âdeta, yavaş bir zehirlenme, boğulma demektir. Bunun için, kapalı yerlerin havası sık sık değiştirilmelidir.

Hele hastaların yattığı odaların havası daha çabuk kirlenir. Çünkü, bir yandan ateşli hastanın vücudundan fazla miktarda çıkan karbon gazı ve daha başka organik maddeler havayı bozarken, öte yandan hastanın saçtığı mikroplar da havayı büsbütün kirletir. Onun için, hasta odalarının havası büyük bir dikkatle, sık sık değiştirilmelidir. Böylece, hem hasta temiz hava almış, hem de çevresindeki kimseler mikrop kapmaktan kurtulmuş olurlar.

Havanın Önemi ve Etkileri

Hava, içinde çeşitli tabiat olaylarının meydana geldiği bir ortamdır. Canlı tabiat, ancak hava içinde yaşamaya devam edebildiği gibi cansız tabiat da ancak hava içinde değişmelere uğrıyabilir: Canlı tabiatın hayatında ilk şart havadır. İnsan, günlerce aç, saatlerce susuz kalabilir, fakat birkaç dakika havasız yaşıyamaz.

Havanın insan vücudundaki etkileri ve rolü şöyledir: İnsanların, yaşamaları sırasında gerek organlarının çalışması, gerekse hareket yapabilmeleri için bir enerjiye ihtiyaçları vardır. Bu enerji alınan çeşitli besinlerin vücutta yanmasiyle sağlanır. Yanma olayları için gereken oksijen havadan alınır. Hava ağız ve burun yolundan solunumla akciğerlere girer, bronşların uclarındaki hava keseciklerini doldurur. Bu keseciklerin çevresinde kan damarları vardır. Damarlardaki kanın alyuvarları oksijeni alarak, temiz kan damarları yolu ile, vücudun her yanına dağıtır.

Yanma olayları bu oksijenle yapılır, meydana gelen karbon dioksit pis kan damarlariyle akciğerlere döner. Orada keselere gelen taze havanın oksijeniyle yer değiştirerek solunum yolundan dışarı çıkarken, temizlenen kan yeniden vücuda dağılır.

İnsanların bulundukları yerde karbon dioksit oranı fazla olursa böyle yerler fena havalıdır. Kapalı bir oda içinde çok sayıda insan bulunursa, soba, mangal gibi ateş yanarsa insan solunumundan çıkan veya ateşten çıkan karbon dioksit gazı havayı sağlığa zararlı hale getirir. Böyle yerlerde uzun süre kalmak baş ağrısı yapar.

Havadaki karbon dioksidin bitki yaşaması üzerinde çok önemli etkisi vardır (Bk. Bitkiler).

Bitkiler gündüz yaptıkları özümleme ile havaya oksijen verirler. Fakat gece olunca özümleme durur, yalnız solunum devam eder. Bu şekilde, gece bitki bulunan kapalı yerlerde uyumak zararlıdır.

Büyük şehirlerin veya çok sayıda fabrika bulunan endüstri merkezlerinin havası da temiz değildir. Fabrika bacalarından çıkan çeşitli gazlar ve çok sayıda ulaştırma araçlarının yollardan kaldırdığı tozlar havayı kirletir. Şehir dışı ağaçlı, bahçeli veya dağlık yerlerin havası temizdir. Hastanelerin, dinlenme yerlerinin şehir merkezlerinden uzak, açıklık yerlerde kurulması sağlık bakımından faydalıdır.

Havanın Basıncı

Dünyamızın çevresinde havanın meydana getirdiği gaz küreye «atmosfer» denir (Bk. Atmosfer). Atmosferdeki havanın çeşitli hareketleri dünyamızda çeşitli tabiat olaylarını doğurur. Bu hareketler daha çok atmosferin ilk tabakası olan troposferde olur. Havanın yeryüzünde bir basıncı vardır. Bu basıncın 0° sıcaklıkta, deniz kıyısında 1 mm^2 kesitinde 760 mm yüksekliğinde bir civa sütunu ağırlığına eşit olduğu, yani 1 mm^2 ye 1033 gr. baskı yaptığı bulunmuştur. İnsan vücudunda bu basınç bütün vücut yüzeyinde hesaplanırsa, yaklaşık olarak, 15 ton kadar bir ağırlık tutar. Vücut yapısı bu basınca göre ayarlanmıştır. Bütün dolaşım sistemi, organlarımızın çalışması bu basınç altında olur. Basınç azalırsa insanın, daha doğrusu, canlının iç basıncı fazla geleceğinden, dolaşım sistemi bozulur. İnsan ve hayvanlarda dolaşım sistemi sıvısı olan kan kendi basıncıyle dışarı çıkmak ister. Şiddetli kanamalar, beyne hücum eden kandan bayılma, ölüm meydana gelebilir.

Hava basıncı 10 m. de 1 mm olmak üzere 1000 m. ye kadar 10 sm. azalır. Örnek: İstanbul'da deniz kıyısında 760 mm. olan basınç 240 m. olan Çamlıca tepesinde 736 mm. dir. Basınç azalması 1000-3000 m. arasında her 13 m. de 1 mm. 3000-5000 m. arasında her 16 m. de 1 mm. düşer.

Amerikalı Albert W. Stewens atmosferde çıktığı en yüksek nokta olan 18477 m. de basıncı 51 mm. olarak ölçmüştür. Yaklaşık olarak 40 km.'de basınç 0 mm.'ye düşer. Zamanımızda her çeşit uçaklarda ve uzay gemilerinde insanlar dışarı hava sızdırmıyan ve içindeki basıncı ayarlı olan hücrelerde otururlar.

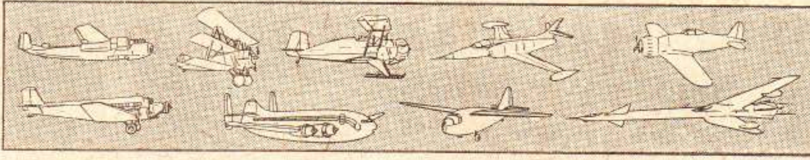
Hava Akımları

Hava basıncını yükseklikten başka sıcaklık da değiştirir. Havanın çeşitli yerlerde değişik sıcaklıklarda ısınması bu yerler arasında basınç farkları meydana getirir. Isınan yerlerde yükselen hava ile doğan alçak basınç merkezlerine, daha az sıcak yerlerde doğan yüksek basınç merkezlerinden hava akımları olur (Bk. Rüzgârlar).

Atmosferin en yüksek tabakalarını hesaba katmıyacak olursak havanın devamlı surette hareket halinde olduğunu söyliyebiliriz. Bazan yerden 50-60 metre yüksekteki havanın hareketi o kadar ağır olur ki, hiç kıpırdamıyormuş gibi gelir. Halbuki bazan da meydana gelen çok şiddetli hava akımları büyük fırtınalara sebep olur. Hava hareketlerinin en büyük sebebi hava basıncının çeşitli yerlerde birbirine eşit olmamasıdır. Basınç değişiklikleri de sıcaklıkla ilgilidir. Ani olan sıcaklık değişmeleriyle doğan basınç değişiklikleri de havanın bir eksen çevresinde dönerek yükselmesi şeklinde bir burgu hareketi meydana getirir. Buna «hortum» denir. Hortum hele Uzak Doğu'da büyük zararlara yol açar. Çok uzak yerlere kadar gidebilir.

Hava Boşlukları

Çeşitli yeryüzü şekilleri olan dağların, ovaların, yaylaların da hava üzerinde etkileri vardır. Bu dalgalı şekiller bazı basınç merkezleri doğuşuna yol açtığı gibi hava tabakaları arasında da bazı yoğunluk farkları meydana getirir. Bu yoğunluk farklarından «hava boşlukları» doğar. Hava boşlukları ancak hava ulaştırma araçlarında duyulabilir. Uçaklarda yolculuk sırasında, hele dağlar üzerinde uçarken zaman zaman hafif düşmeler olur. Küçük hava boşlukları zararsızsa da bazıları pervaneli uçaklarda tehlikeli olabilir.

HAVACILIK

İnsanlar çok eski çağlardan beri göklere hâkim olmak istemişlerdi. Bugünkü anlamiyle havacılık oldukça yenidir. Bu yüzyılın başlarında girişilen çalışmalar elli yıl gibi kısa bir zamanda bugünkü seviyesine ulaşmıştır.

HAVACILIK, insanların havada uçmak için yaptıkları uğraşmaları, bu yoldaki gelişmeleri kaplıyan geniş bir konudur. Havacılık, «askerî» ve «sivil» olmak üzere, ikiye ayrılır. Askerî havacılık ordunun «hava kuvvetleri» bölümüne girer (Bk. Ordu: Hava Kuvvetleri). Sivil havacılık, daha çok, yolcu uçaklariyle gelişmiş, havayolları dünyayı kaplıyan bir ulaşım düzeni haline gelmiştir (Bk. Havayolları).

Tehlikeli Bir İş

Daha bundan elli yıl önce havalarda yolculuk tehlikeli bir işti, bu tehlikeyi göze alanlar pek az olduğu gibi, havacılık işlerine para yatırmaya istekli olanlar da ancak parmakla gösterilecek kadar azdı. O zamanlar panayır yerlerinde toplanan halk, balonlarla uçanları, büyük bir heyecanla seyrederdi. Uçak, daha en ilkel halindeydi (Bk. Balon; Uçak).

Bugün havaya bakınca gökgürültüsünü andıran sesler çıkaran jet motorlu bir yolcu uçağı, bir helikopter, bir bombardıman uçağı görmek bizi hiç şaşırtmıyor. Uçakların sesten hızlı uçmasına alıştık. Artık füzelerle atmosfer dışına yapılan uçuşlar, atılan suni peykler de günlük haberler arasına girmiş bulunuyor.

Kısa bir zaman içinde büyük bir gelişme gösteren havacılık sayesinde milletlerarası münasebetlerde yeni gelişmeler oldu, birçok insanlar için yeni yeni iş alanları doğdu, şehirler, kıtalar arasındaki uzaklık gittikçe kısaldı. Havacılık sayesinde, uzun, zahmetli yolculuklar kısa ve eğlenceli bir gezinti haline geldi.

Küçülen Dünya

Havacılık sayesinde dünya eskiden olduğundan daha küçülmüş gibidir. 1872'de Jules Verne seksen günde dünyanın dolaşılması konusuna dayanan romanını yazdığı zaman böyle bir şey olamaz gibi görünmüştü. Havacılığın günden güne gelişmesi üzerine, bugün bu hayaller çoktan gerçekleşmiş, hava yolculuğu en çok tercih edilen yolculuk haline gelmiştir.

Bir defa, uçaklar kara ve deniz araçlarından daha hızlı giderler. Ötekiler kara ve suya sürtünerek hareket ettikleri halde uçaklar, yoğunluğu bunlardan çok az olan havaya sürtünür, bunun için de, kolaylıkla daha hızlı gider. Bundan başka, karadaki engebelerin hiçbiri uçaklara engel olmaz, bundan dolayı da uçaklar daima en kısa yoldan gidebilirler.

İstanbul'dan New York'a gitmek istediğimizi düşünelim. Aradaki uzaklığı bir küre üzerinde dümdüz ölçecek olursak 8.000 km. kadar olduğunu görürüz. Bu yolu karadan gitmeye kalksak, önce Fransa'ya kadar bütün Avrupa'yı geçmemiz, sonra da deniz yolundan gitmemiz gerekir. İstanbul'dan New York'a vapurla da gidebiliriz. Ortalama saatte 50 km. hızla bu uzaklık ancak 6,5 günde alınabilir. Halbuki saatte 500 km. hızla giden bir uçak aynı yolu 16 saat içinde alır.

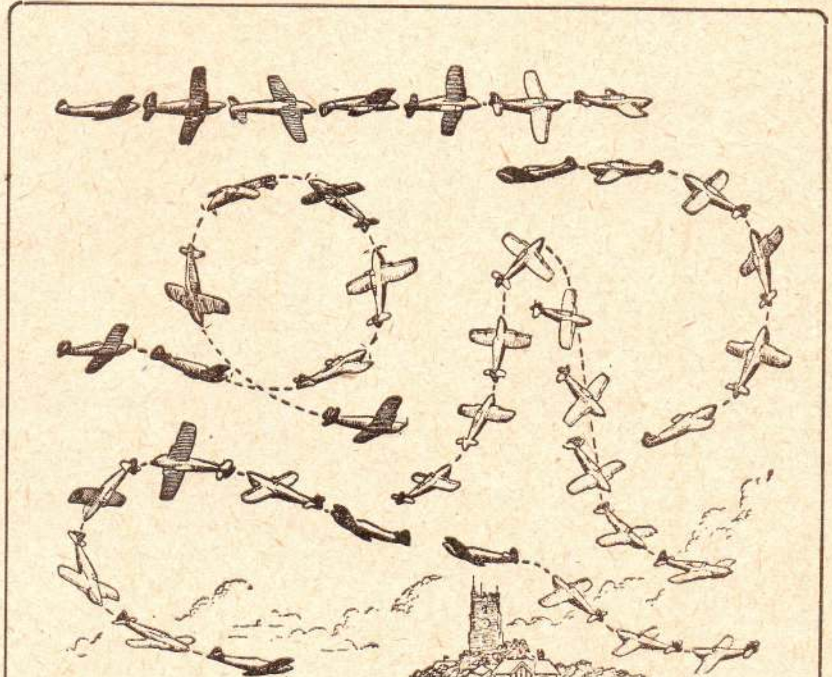
Havacılığın Faydalı Olduğu Yerler

Havacılığın gelişmesi ulaştırmayı çabuklaştırdığı, askerî alanda faydalı olduğu gibi daha başka birçok alanlarda da faydalar sağlamıştır.

Uçaklar tarım işlerinde çiftçinin en büyük yardımcısıdır. Birçok ürünü hastalıklardan, zararlı böceklerden korumak için uçaklarla ilâç püskürtülür. Helikopterler, meyva bahçelerinde donu önlemek için havayı karıştırmakta kullanılırlar. Ayrıca, ileri ülkelerde birçok çiftçilerin özel uçakları vardır, yumurtalarını, civcivlerini çabucak pazarlara gönderebilirler. Ayrıca, kıymetli hayvanlar da uçaklarla taşınır.

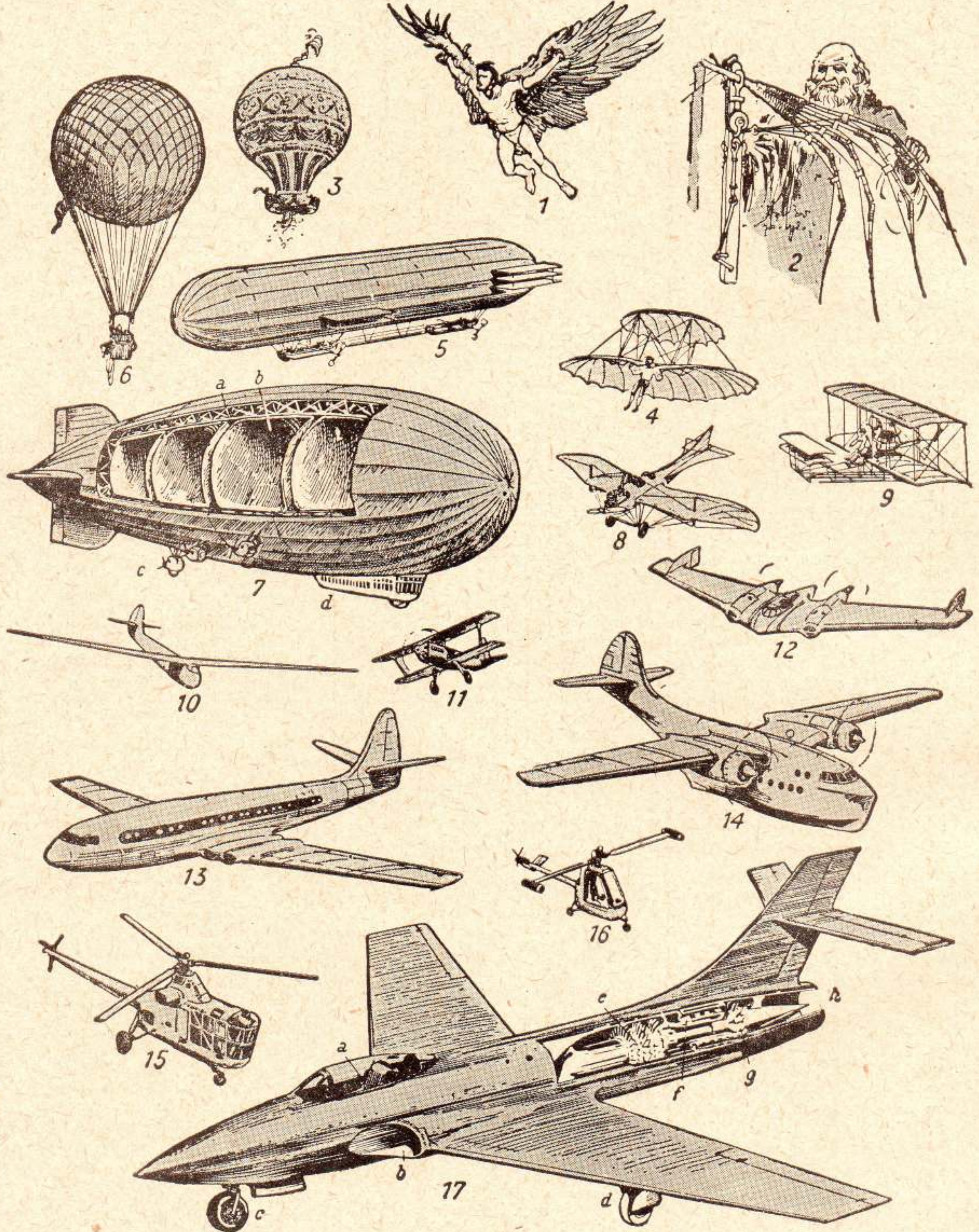
Havacılığın can kurtarma işlerindeki faydası da büyüktür. Deprem, su baskını gibi felâketlerde, ilk yardım malzemesi, doktorlar, ilâçlar uçaklarla gönderilir. Hastalar, yaralılar uçaklarla, helikopterlerle hastanelere taşınır. Bu işlerde kullanılmak üzere hazırlanmış birçok uçak ve helikopter vardır. Ağır hastalara kan yetiştirme işinde, tehlikeli bir yerde kapalı kalmış kimselerin kurtarılmasında da uçaklardan, helikopterlerden faydalanılır.

Uçaklar birçok tabiî kaynakların korunmasında, bakımında da faydalıdır. Orman yangınlarında uçaklardan faydalanıldığı gibi yanmış arazinin yeniden ekilmesinde de uçaklar büyük faydalar sağlar. İçinde iki kişi bulunan bir uçak yüzlerce kişinin yapacağı işi

HAVA AKROBASİSİ. — *Hafif savaş uçakları çeşitli maksatlarla normal uçuş dışında bazı hareketler yapmak zorunda kalırlar. Bunların başında pike yapmak, burgu gibi döne döne gitmek vs. gelir. Tek kişilik uçak pilotları eğitimleri sırasında bunların hepsini öğrenirler. Hava akrobasisi yapan ilk pilot Fransız havacısı Pégoud'dur. 1913'te ilk akrobasi gösterileri yapmıştır. Yukarıdaki resimde başlıca akrobasi hareketlerinin nasıl yapıldığı görülüyor.*

HAVACILIK BUGÜNKÜ DURUMUNA NELERLE ULAŞTI

1 — Eski Yunanlılar'ın, kollarına kanadlar takarak uçtuğuna inandıkları İkarus adlı hayalî kahramanları; 2 — Leonardo da Vinci, kuşların kanadlarını inceliyerek bir uçma makinesi üzerinde çalıştı; 3 — Mongolfier Kardeşler'in uçurdukları balon (1783); 4 — Lilienthal'in tasarladığı uçma makinesi; 5 — Güdülebilir ilk hava gemisi: Zeplin; 6 — Gelişmiş bir balon; 7 — Gelişmiş bir hava gemisi (a - İskelet; b - Gaz odaları; c - Motor; d - Pilot yeri); 8 — Etrich'in «Güvercin» i (1910); 9 — Wright Kardeşler'in çift kanadlı uçağı (1903); 10 — Plânör; 11 — Çift kanadlı bir uçak; 12 — Gövdesi kanadları içinde bulunan bir uçak; 13 — Tepkili motorlu bir yolcu uçağı; 14 — Deniz uçağı; 15 — Helikopter; 16 — Tepkili helikopter; 17 — Sesten hızlı bir tepkili uçak (a - Pilot yeri; b - Havanın emildiği yer; c - Ön lâstik; d - Kanad altı lâstikleri; e - Kompresör; f - Yanma odası; g - Türbin; h - Yanan gazın çıktığı yer).

PERVANELİ.UÇAKLARIN HIZ REKORLARI

Tarih	Uçak	Pilot	Hız (Saatte km.)
12.11.1906	Santos-Dumont	Santos Dumont	41.292
26.10.1907	Farmar-Voisin	Henri Farman	52.700
23.8.1909	Glenn-Curtiss	Glenn-Curtiss	69.821
28.8.1909	Blériot XII	Blériot	76.985
10.7.1910	Blériot XI	Morane	106.508
21.6.1911	Nieuport	Nieuport	133.136
13.1.1912	Deperdussin	Vėrdines	145.161
29.9.1913	Deperdussin	Prevost	203.850
7.2.1920	Nieuport 29	Sadi-Lecointe	275.862
28.2.1920	Spad 20. bis,	Casale	283.864
20.10.1920	Nieuport 29	Sadi-Lecointe	302.529
21.9.1922	Nieuport Sesquiplan	Sadi-Lecointe	341.233
13.10.1922	Curtiss R-6	Gen. B. C. Mitchell	358.836
15.2.1923	Nieuport Sesquiplan	Sadi-Lecointe	375.000
2.11.1923	Curtiss R2 C-1	Tgm Bron	417.078
4.11.1923	Curtiss R2 C-1	Tgm. Williams	429.025
11.12.1924	Bernard V2	Bonnet	448.171
30.11.1928	Macchi M 52 bis,	De Bernardi	512.776
10.9.1929	Gloster V1.	Stainforth	541.100
12.9.1929	Supermarine S-6	Orlebar	575.700
29.9.1931	Supermarine S-6 B	Stainforth	655.000
10.4.1933	Macchi MC-72	Tgm Agello	682.078
23.10.1934	Macchi MC-72	Tgm Agello	709.209
30.3.1939	Heinkel HE 112 U	Dieterle	746.664
29.4.1939	Messerschmitt 109 R	Wendel	755.138

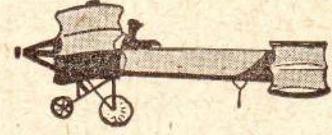
TEPKİLİ UÇAKLARIN HIZ REKORLARI

7.9.1946	Gloster Meteor IV	J. Wilson	969.000
7.11.1946	Gloster Meteor IV	E. M. Donaldson	991.000
19.6.1957	Lockheed P 80 R	Alb. A. Boyd	1002.000
25.8.1947	Douglas-D-558-1 Skystreak	Marion Carl	1047.000
15.9.1948	North American F. 86 A Sabre	Johnson	1079.841
19.11.1952	North American F. 86-D Sabre	J. S. Nash	1124.137
16.7.1953	North American F. 86-D Sabre	Barnes	1151.798
7.9.1953	Hawker Hunter F 3	Neville F. Duke	1171.000
25.9.1953	Supermarine Swift F 4	Lithgow	1184.000
3.10.1953	Douglas F 4 D-1 Skyray	J. Verdin	1211.000
29.10.1953	Nth. Amer. YF 100 Super Sabre	Everest	1251.000
20.8.1955	Nth. Amer. F. 100 Super Sabre	Hanes	1323.000
10.3.1956	Fairey F D 2	P. Twiss	1822.000
10.12.1957	Mc Donnell F 101 Voodoo	Drew	1943.000
16.5.1958	Lockheed F 104	W. Irwin	2379.780
15.12.1959	F-106 X Delta Wing Monoplane	W. Rogers	2453.660

HAVACILIK TARİHİNİN ÖNEMLİ YÜKSEKLİK REKORLARI

Tarih	Pilot	Şehir	Yükseklik m.
4 haziran 1930	A. Soucek (A.B.D.)	Washington	13.165
16 eylül 1932	C. Uwins (İng.)	Bristol	13.412
28 eylül 1933	G. Lemoine (Fr.)	Villacoublay	13.668
11 nisan 1934	R. Donati (İt.)	Roma	14.426
28 eylül 1936	D. Swain (İng.)	South Farnborough	15.232
30 haziran 1937	J. Adam (İng.)	Farnborough	16.350
22 ekim 1938	M. Pezzi (İt.)	Montecelio	17.094
23 mart 1948 *	J. Cunningham (İng.)	Hatfield	18.130
4 mayıs 1953 *	W. Gibb (İng.)	Bristol	19.418
29 ağus. 1955 *	W. Gibb (İng.)	Bristol	20.096
28 ağus. 1957 *	M. Randrup (İng.)	Luton	21.443
7 mayıs 1958 *	H. Johnson (A.B.D.)	Palmdale (Kalif.)	27.929
14 kasım 1959	J. Jordan (A.B.D.)	Edwards (Kalif.)	31.533

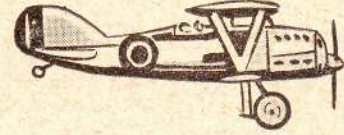
(*) İşaretliler jet uçaklarıdır.

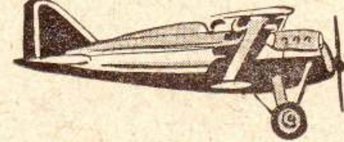
Saatte 41 km. hızı olan Santos-Dumont

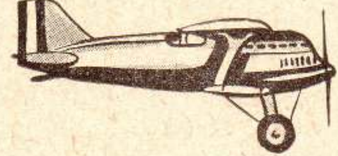
1909 yıllarının Glenn-Curtiss'i

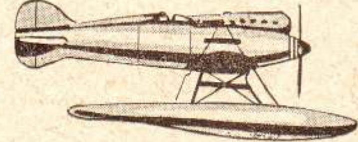
1920'de 275 km. ile uçan Nieport 29

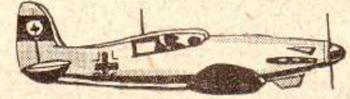
358 km. lik hızı olan Curtiss R-6

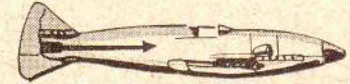
1923 yıllarının Curtiss R 2 C-1'i

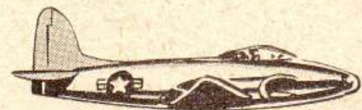
Macchi M 52 bis: Deniz uçağı

Almanların Heinkel HE 112 U'su

Messerschmitt 109 R

Saatte 1.000 km. nin üzerine çıkan ilk uçak: Lockheed P 80 R

yapar. Uçak devriyeleri orman yangınlarını vaktinde görüp haber vermekle de faydalı olurlar. Amerika'da, şiddetli kışlar hüküm sürdüğü zaman ren geyiği, antilop gibi hayvanlara havadan yiyecek atılarak, açlıktan ölmeleri önlenir.

Tabiî kaynakların korunması hususunda uçakların bir başka faydası da göllere balık yumurtaları atılmasıdır. Amerika'da birçok dağ göllerinin balık sayısı, uçaklarla atılan yumurtalar sayesinde çoğaltılır, hiç olmazsa eksilmesi önlenir.

Havacılığın faydalı olduğu en önemli yerlerden biri de araştırma işleridir. Havadan çekilen fotoğraflar hartaların yapılmasında çok önemlidir. Bu hartalar sayesinde yerdeki incelemelerle yapılmış hartaların hataları düzeltilir. Uçaklarla taşınan özel aletler sayesinde, nerelerde petrol veya maden olduğunu anlamak da imkân dahiline girmiştir.

Meteoroloji işlerinde de havacılıktan geniş ölçüde faydalanılır. Bunun için otomatik radyo verici taşıyan küçük balonlar, roketler havaya uçurulur. Bunlardaki aletlerin basınç, nemlilik, sıcaklık, rüzgârlar hakkında edindiği bilgileri radyo vericisi otomatik olarak yere bildirir.

Hava Alanları

Havacılığın hızla gelişmesi, uçakların inip kalkışlarını güvenle sağlamak için özel alanların yapılmasını şart koşmuş, bu uğurda büyük paralar harcanmıştır. Büyük şehirlerin hava alanları, şehrin dışında, kırlık, düz yerlerde yapılır. Bu sayede alanların yüksek fabrika bacalarından, binalardan, elektrik taşıyan kablolardan uzakta olması sağlanır.

Hava alanları çeşitli uçuş pistlerinden meydana gelir. Bu pistlerin uzunluğu, genişliği inip kalkacak uçakların cinsine göre değişir. Uçuş pistleri, bir uçağın uçuş hızını almasını sağlıyacak kadar uzun olmalıdır. Bu uzunluk inişte de uçağın hızı azalıncaya kadar pistte yürümesini sağlar. Pistler hava alanında çeşitli yönlere doğru uzanır. Bunun sebebi çeşitli rüzgâr durumlarına göre uçakların rahatça inip kalkmalarını sağlamaktır. Genel olarak, pistlerin üzerinde özel işaretler bulunur. Bu, pilotun pisti uzaktan farkedebilmesini sağlar. Uçuş pistlerinin arasında ikinci derecede yollar vardır. Bunlarla, uçakların hava alanı binasının önüne kadar gelmesi, yolcularını aldıktan sonra da yeniden piste çıkması sağlanır.

Gece uçakların inişini sağlamak için hava alanlarında yol gösterici çeşitli ışıklar bulunur. Bu arada, hava alanının sınırlarını, biçimini gösteren beyaz «sınır ışıkları» vardır. Pistlerin sınırları da ışıkla gösterildiği gibi, bitiş yerlerinde de yeşil ışıklar bulunur. Ayrıca alanlar gerektiği zaman çok kuvvetli projektörlerle, ışık tertibatiyle aydınlatılır. Kuvvetli elektrik arkları 300.000.000 mumluk ışık meydana getirirler. Elektrikli döner işaretlerde 1000 vatlık ampuller kullanılır. Bunların yaydığı ışınlar 2.000.000 mumu bulur.

Uçakların iniş ve kalkışlarında en büyük tehlikeyi doğuran şeylerin başında sis gelir. Bazı hava alanlarının sisi dağıtmak için özel cihazları vardır. Sisli havalarda pilotlara pisti göstermek için kuvvetli ışıklar kullanılır.

Hava alanlarında görülen şeylerden biri de «rüzgâr çorapları» yahut «T» lerdir. «Rüzgâr çorabı» koni biçiminde, her iki ucu açık bir torbadır. Rüzgârın esiş yönüne göre dönerek pilotlara rüzgârın durumunu gösterir. Uçak biçiminde olan «T» de aynı şekilde uçaklara rüzgârın durumunu bildirir.

Hava Trafiği

Bir hava alanının beyni «kontrol kulesi» dir. Burada çalışan trafik kontrol memurları gelen, giden uçakların hareketlerini düzenler. Bir pilot, ineceği alanın kontrol kulesiyle on dakika önce temasa geçer. Telsizle kontrol kulesindeki memurlardan iniş şartları hakkında bilgi alır. Rüzgârın durumunu, inişte hangi pisti kullanacağını öğrenir. Hemen konabileceği bir pist yoksa, pilota alanın üstünde dolaşması bildirilir.

Kontrol kulesindeki memurlar, telsizi olmıyan uçaklarla da ışıklı işaretlerle haberleşirler. Alandan ayrılacak uçaklara hangi pisti kullanacaklarını da gene kontrol kulesi bildirir.

1933'ten beri kullanılmaya başlanan «kör iniş» cihazları sayesinde uçakların tipide, siste inebilmesi sağlanmıştır. Kör iniş radar ışınları yardımiyle yapılır. Hava alanlarından sisli, tipili havalarda özel şekilde gönderilen ışınlar, uçaktaki cihazlarla yakalanır, pilot bu ışınların gösterdiği yoldan alana iner.

Havada sınır yoksa da, şehirler arasında sefer yapan uçaklar daima belirli bir yoldan giderler. Her havayolu iki şehir arasındaki en kısa yola göre çizilmiştir. Amerika'daki yolların genişliği 15 km. kadardır. A.B.D. içindeki şehirler arasında uzanan bu yollar boyunca her 15 - 20 km'de bir, döner işaret bulunur. Berrak gecelerde pilot, karşısında bu işaretlerden 3 - 5 tanesini görür. Ayrıca, 50 - 80 km. aralıklarla mecburi iniş alanları yapılmıştır. Bunlar geceleri aydınlatılır, uçuş sırasında arızalanan uçak buralara inebilir.

A. B. D. havayollarında kullanılan ve uçakların geçeceği yolları gösteren ışıklı işaretler 2.000.000 mumluk ışık saçar. Bu döner işaretlerin hareketi deniz fenerlerinkine benzer. Dakikada altı dönüş yaparlar. Pilot yolboyunca bunları kolliyarak, gideceği yeri bulur. Avrupa memleketlerindeki havayolları da buna benziyen ışıklı işaretler kullanırlar.

Havacılığın Gelişmesi

İnsanlar binlerce yıldan beri uçmanın hayaliyle yaşamıştır. Kendilerinin uçmasına hiç imkân olmıyan çağlar boyunca, masallarda, efsanelerde uçan kahramanlar yaratmış, tanrılarını uçucu olarak tahayyül etmiştir. Bütün milletler efsanelerinde uçuş isteklerini canlandırmışlardır. Eski Yunanlılar'ın hayalî kahramanlarından Daedalus'un, kendisi ve oğlu Ikarus için balmumu ile tüylerden kanad yaptığını, bu sayede uçmayı başardığını, ama güneşin sıcaklığı balmumunu eritmesi sonucunda düştüğünü anlatan bir efsane vardır. Doğu efsane ve masallarında uçup giden cinlere, uçan halılara raslanır. Uçan halılar eski insanların uçma hayalini en iyi canlandıran bir buluştur. Gene eskiden büyücü kadınların bir çalı süpürgesine binerek uçtuğu söylenirdi.

1300 yıllarına kadar, uçma işi insanlar arasında sadece efsane olarak yaşadı, bu alanda ciddî araştırma yapılmadı. Roger Bacon bu konuyu ciddî olarak düşündüğü gibi XV. yüzyılda Leonardo da Vinci, kuşların hareketine bakarak, uçacak bir makinenin plânlarını yaptı. Fakat bütün çalışmalar sonucunu ancak XVIII. yüzyılda verdi ve insanlar ilk olarak balonla uçabildiler (Bk. Balon).

Uçak vasıtasiyle ilk uçuş XX. yüzyılın başlarında yapıldı. 1903'te Wright Kardeşler'in uçuşundan sonra havacılık yolu insanlara

EN UZUN UÇUŞ REKORLARI

Tarih	*Pilot*	*Uçtuğu şehirler*	*Katedilen mesafe km.*
3-5 tem. 1928	A. Ferrarin - Del Prete (İt.)	Roma - Touros	7186.711
27-29 eylûl 1929	Costes - Bellonte (Fr.)	Paris - Movlant	7902.295
28-30 tem. 1931	R. Boardman - J. Polando (A.B.D.)	New York - İstanbul	8063.262
5-7 ağustos 1933	M. Rossi - P. Codos (Fr.)	New York - Ryack	9102.000
12-14 tem. 1937	M. Gromov - Yumoçov - Danilin (S.S.B.C.)	Moskova - San Jacinto (Kalif.)	10.145.806
5-7 kasım 1938	R. Kellett (İng.)	İsmailiye (Süveyş) - Darwin (Avustralya)	11.517.929
19-20 kasım 1945	C. İrvine - G. Stanley (A.B.C.)	Guam - Washington	12.736.844
29 ekim 1946	T. Davies-E. Rankin - W. Reid - R. Tabeling	Perth (Avustralya)-Columbos, Ohio.	18.078.080

HAVACILIK TARİHİNE GEÇEN KADINLAR

Amelia Erhart'ın macerası

BÜYÜK OKYANUS'ta küçük bir noktadan farksız olan Howland Adası'nda Amerikalılar bir hava alanı kurmuşlar, böylece adanın önemi artmıştı. 2 haziran 1937 günü bütün dünyanın ilgisi bu ada üzerinde toplanmıştı. Adada kurulan radyo verici istasyonlarının başındaki teknisyenlerle spikerler de heyecanlı, aynı zamanda endişeliydiler. O gün herkesin, radyo başında Howland Adası'ndan gelecek haberleri beklediğini biliyorlardı.

Hava sisli ve rüzgârlıydı. Genç, güzel, aynı zamanda çok cesur bir kadın, Amelia Erhart, Lockheed Electra tipindeki uçağiyle, dünya gezisine çıkmıştı. Bu arada, Howland Adası'na da uğrayıp benzin aldıktan sonra, yolculuğunun son safhasına başlıyacaktı. Amelia Erhart, daha önce, adadaki hava alanına inmenin zor olup olmıyacağını soranlara gülümsiyerek cevap vermişti. Herkes bu yolculuğun kötü bir şekilde sonuçlanmasından korkuyordu, fakat Amelia Erhart kendinden emindi. Ona bütün tehlikeler hiç geliyordu. Daha önce de birkaç kere ölüm tehlikesi geçirmişti.

Yalnız, o gün hava çok bozuktu. Amelia Erhart, Howland'a bir gün sonra gitmeyi kararlaştırdı. Çok sevdiği New Caledonia'da bir gece daha kaldı. Ertesi sabah, hava hâlâ eski durumunu muhafaza ediyordu. Fakat genç kadın daha fazla bekliyemiyecekti. Uçağına bindi. Biraz sonra havalanmış, bulutların arasında kaybolmuştu. O akşam saat 6'ya doğru Howland Adası'nın üzerini kaplıyan sis tabakası daha da kalınlaşmıştı. Bir saat daha geçti. En sonunda telsiz kulesinden haber geldi. Amelia, mesaj vermişti: Saatlerden beri sis arasında dolaşıyordu, bir türlü Howland hava alanını bulamamıştı, ancak yarım saatlik benzini kalmıştı, adadan iki yüz kilometre kadar uzakta bulunduğunu tahmin ediyordu.

Saat yediyi on geçiyordu. Yarım saate kadar Amelia Erhart hava alanına inmezse hayatı tehlikeye girmiş olacaktı. Hava alanının yukarıdan görülebilmesi için ateşler yakıldı, türlü tertibat alındı. Amelia'ya telsizler yağmaya başladı, fakat artık kendisinden haber alınmıyordu. Rüzgâr şiddetlenmiş, sis dağılmaya başlamıştı. Ne yazık ki Amelia Erhart'ın uçağı görünürlerde yoktu. Her taraf arandı, Amelia'nın ne uçağının, ne de kendisinin izine rastlanamadı. Halbuki uçağın yapılışı denize düştüğü takdirde su üstünde kalmasını sağlıyacak şekildeydi. Ayrıca, uçakta lâstik bir sandal, bol yiyecek, kazaya uğrıyanın işine yarıyacak pek çok malzeme vardı. Bu kadar tedbire rağmen Amelia'nın bulunamaması şaşılacak bir meseleydi.

Amelia Erhart'ın Japon işgali altındaki bir adaya düştüğü ve orada öldürüldüğü de söyleniyor.

İki gün sonra Amelia telsizle yardım istemeye başlamıştı. Gelen haberden uçağın denize düştüğü anlaşılıyordu. Bu sefer de gemiler seferber oldu. Havadan denizden araştırmalar hızlandırıldı. Fakat mesajlar gene birdenbire kesilmişti. Bütün araştırmalara rağmen Amelia'nın uçağına ait en ufak bir parçaya raslanmadı.

Amelia Erhart'ın Büyük Okyanus'un suları arasında kaybolduğuna kanaat getirildi. Yıllarca sonra, kazaya uğrayıp okyanustaki adalardan birine düşen bir gemici Amelia Erhart'ı adanın yerlileri arasında gördüğünü, kadını onun gözleri önünde öldürdüklerini iddia ettiyse de bu ancak bir rivayetti. Amelia Erhart'ın kayboluşu XX. yüzyılın en esrarengiz olaylarından biridir.

Jacqueline Auriol'un rekoru

ESKİ Fransa cumhurbaşkanlarından Vincent Auriol'un gelini olan Jacqueline Auriol, dünya havacılık tarihinin en tanınmış kadın pilotlarındandır. Genç yaşta geçirdiği feci bir uçak kazasından sonra yüzünün güzelliğini kaybeden Jacqueline Auriol'un hikâyesi, havacılık tarihinin en meraklı hikâyeleri arasında daima yer alacaktır.

Jacqueline Auriol, iki çocuk annesi, mesut bir ev kadınıydı. Neşeliydi, güzel giyinirdi, eğlenmekten hoşlanırdı. Otuz yaşına kadar hayatını ziyafet sofralarında bol bol gülüp eğlenerek geçirmişti. Genç kadının havacılığa merak sarmasına da bu ziyafet sofralarından biri yol açmıştı. Tanınmış Fransız havacılarından General Guillaume, insanın kendini ancak havada tam mânasiyle hür hissettiğini söylemiş, bu sözler genç kadının merakını uyandırmıştı.

Ertesi gün Jacqueline, Paris yakınındaki özel hava alanlarından birinde ders almaya başladı. Kısa zamanda pilotluğu öğrenmiş, kendi kendine uçuşlara çıkıyordu. Bir gün General Guillaume da Jacqueline ile birlikte bir uçuş yapmak hevesine kapıldı. Herkesten methini işittiği bu genç kadın pilotun ustalığını bir kere de kendisi görmek istiyordu. Ne yazık ki uçak, kazaya uğradı, Seine nehrine düştü. General Guillaume'un kaburgaları kırılmış, Jacqueline de yüzünden yaralanmıştı. Aylarca hastanede yattı. Doktorlar, Jacqueline'in vücudundan aldıkları kemik ve derileri yüzüne yamadılar. Yalnız, güzel Jacqueline Auriol'dan eser kalmamıştı. Genç kadın aylarca yanına kocasından başkasını kabul etmedi. Tam yirmi iki defa estetik ameliyat geçirdi. En sonunda yüzü, o eski güzelliğine kavuşamamakla beraber, hiç olmazsa korkulacak derecede çirkin olmaktan kurtulmuştu.

Herkes Jacqueline'in artık uçağa binmeye tövbe edeceğini sanıyordu. Halbuki genç kadın şimdi pilotluğa eskisinden daha çok hevesliydi. Yeniden uçak kullanmak isteyince kocası engel olmaya çalıştı; yalnız doktorlar kadının ancak bu şekilde normal hayata dönebileceğini söylüyorlardı.

Jacqueline Auriol, son sistem bir jet uçağı ile dünya hız rekorunu kırmaya hazırlanıyordu. Sekiz ay çalıştıktan sonra bir mayıs günü isteğine kavuştu. Bütün dünya bu cesur kadının başarısını alkışlıyordu. Belki yüzü eski güzelliğini kaybetmişti ama, Jacqueline, havada olduğu zamanlar, kendini her vakitkinden daha hür, daha mesut hissediyordu.

açıldı, ondan sonra da havacılık baş döndürücü bir hızla ilerliyerek bugünkü seviyesine ulaştı (Bk. Uçak; Güdümlü Mermi; Füze; Suni Peyk).

Türk Havacılığı

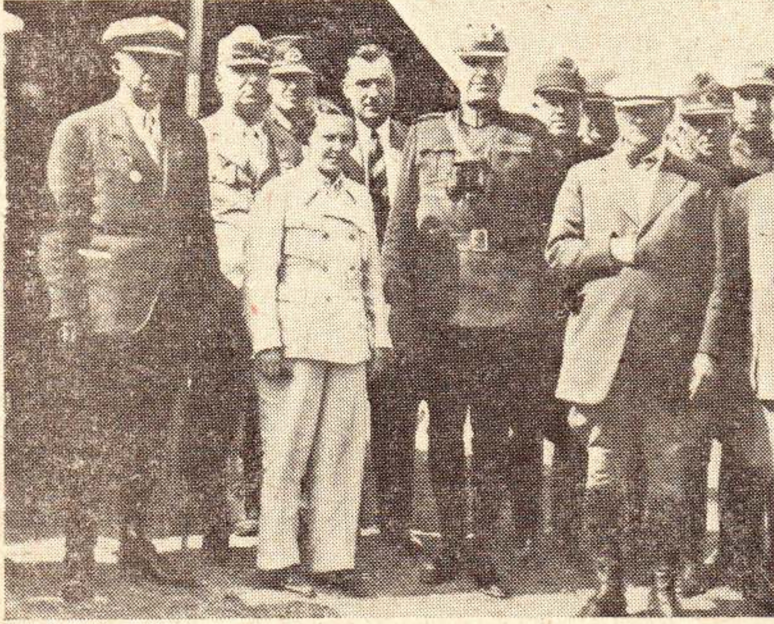
İlk uçağın havalanmasiyle gittikçe gelişmeye başlıyan havacılık konusuna yurdumuz da yabancı kalmamış, 1911'den başlıyarak bu konu üzerinde önemle durulmuştur. Bu tarihte ilk subaylarımız havacılık öğrenimi için Avrupa'ya gönderilmiş, ertesi yıl da uçaklarımız satın alınmıştır. Türk havacılığının ilk devreleri yalnız askerî alana mahsus kalmıştır (Bk. Ordu: Hava Kuvvetleri).

Türkiye'de sivil havacılığa ilk heves edip pilot olanlar Münif Paşa'nın oğlu Hüseyin Münif ile, veteriner ve öğretmen Sadi Fuat'tır. Bu iki yenilik heveslisi Türk, 1910'da, Paris'te okuyup pilotluk diploması aldılar. Hüseyin Münif ayrıca bir de uçak satınaldı.

Kadınlarımız da daha ilk günlerden beri havacılığa karşı büyük bir ilgi duymuşlardı. İlk uçan Türk kadını Belkıs Şevket'tir. «Müdafaa-i Hukuku Nisvan» (Kadın Haklarını Koruma Cemiyeti) üyelerinden olan Belkıs Şevket 1913'te Tayyareci Fethi Bey'in uçağına binerek İstanbul göklerinde uçmuştur.

Havacılığın Dönüm Noktaları

M. Ö. 215. — Arkhimides yüzmenin ilkelerini buldu. Bu ilke, 2.000 yıl kadar son-

Kadın havacımız Sabiha Gökçen, Atatürk, İnönü ve Mareşal Çakmak'la birlikte Trakya manevralarında.

Kadın Havacılarımızdan Sabiha Gökçen

SABİHA Gökçen büyük başarılar göstermiş en ünlü kadın havacımızdır.

Gökçen 1914'te Bursa'da doğdu. Babası Bay Mustafa'dır. İlk öğrenimini Bursa'da yaptı. 1925 yılında Atatürk Bursa seyahatinde Gökçen'i kendisine evlât edindi. Sabiha Gökçen Ankara'ya gelerek Çankaya ilkokulunda, Kolej'de okudu. 1935'te Türkkuşu'na girdi. Gene o yıl Sovyetler Birliği'ne gönderilerek Yüksek Plânör uçuş öğretmeni yetişti.

Sabiha Gökçen 1936'da Eskişehir Askerî Hava Okuluna girdi, 372 sayılı Askerî Bröveyi kazandı. Aynı yıl Türkkuşu'na başöğretmen olarak atandı. 1937'de Birinci Tayyare Alayında stajda bulunduğu sırada Dersim harekâtına katıldı, bombardıman ve keşif uçuşunu, makineli tüfek atışlarını başarı ile idare ettiğinden 1 sayılı Türk Hava Kurumu murassah madalyası ile taltif edildi.

Sabiha Gökçen 1938 haziranında, Balkan Devletleri'nin davetlisi olarak, bir savaş uçağı ile, 5 gün içinde Atina, Sofya, Belgrat ve Bükreş'e gitti, bu seyahat sırasında Atatürk'ün doğduğu evi görmek üzere Selânik'e de uğradı. 1940'ta Tayyareci Yüzbaşı Bay Kemal ile evlendi. 1943'te eşini kaybetti. 1953'te Öğrenci Mübadelesinde idareci olarak Amerika'ya gitti. 1954 yılına kadar Türkkuşu'nda başöğretmen olarak çalıştı, aynı yıl içinde Türkkuşun'ndaki görevinden ayrıldı. 1961 yılında Türk Hava Kurumu 17 nci Büyük Kongresi tarafından Genel İdare Kurulu Üyeliğine seçildi. Halen bu görevde fahrî olarak çalışmakta, havacılıktaki geniş bilgi ve tecrübeleriyle Kurum'a faydalı olmaktadır.

ra balonun yapılışında faydalı oldu. Birçok bilgin bu ilkelerden faydalandı.

M. Ö. 100. — İskenderiye'li Hero jet tepkisinin esasını keşfetti.

M. S. 1290. — Roger Bacon «sıvı ateş» dolu balon fikrini ortaya attı.

1490. — Leonardo da Vinci, helikopter, paraşüt, pervane ve uçan araç resimleri yaptı.

1783. — İlk balon uçuşu yapıldı.

1785. — Manş ilk defa balonla geçildi.

1785. — İlk hava kazası: Fransız baloncusu hidrojen dolu balonun patlaması sonunda öldü.

1797. — Bir balondan ilk defa paraşütle atlayış: Fransız André Jacques Garnerin Paris üzerinde 1.800 metreden atladı.

1848. — İlk «model uçak» uçuruldu.

1852. — Buhar gücüyle çalışan ilk hava gemisi Paris üzerinde uçtu.

1860. — Amerikalı William Black havadan ilk fotoğrafarı çekti.

1903. — Wright Kardeşler ilk uçuşu yaptı.

1907. — İlk helikopteri Fransa'da Paul Cornu uçurdu.

1909. — Fransız Louis Blériot ilk defa uçakla Manş'ı geçti.

1910. — Kont Ferdinand von Zeppelin, güdülebilir balonlarla ilk hava seferlerini yapmaya başladı.

1911. — A.B.D. ilk defa uçakla bir uçtan bir uca aşıldı.

1911. — Yüzbaşı Fesa ile Üsteğmen Yusuf Kenan, havacılık öğrenimi yapmak üzere Fransa'ya gönderildiler.

1912. — Yusuf Kenan ve Fesa Beyler yılın ilk aylarında, öğrenimlerini tamamlıyarak Türkiye'ye döndüler.

1912. — Tarihte ilk defa olarak bir uçak esir alındı, bunu Türkler başardılar. İtalyan Yüzbaşısı Moizo idaresindeki Blériot uçağı Afrika'da Aziziye yakınlarına nimek zorunda kalmış, uçak, pilotu ile beraber, ele geçirilmişti.

1912. — Gordon Bell idaresindeki bir uçak 14 nisan'da İstanbul'da yapılan bir geçit törenine katıldı.

1912. — Savaşta ilk Türk uçağı: 1912'de Fesa Bey Bulgar hatları üstünde uçtu.

1913. — Salim İlkuçan, Kemal Bey adındaki arkadaşiyle, ilk defa Marmara'yı uçakla geçti.

1914 (ocak). — Yüşbaşı Fethi ile Sadık ve Yüzbaşı Nuri ile de İsmail iki uçakla İstanbul - Kahire uçuşuna başladılar.

1914 (14 şubat). — Yüzbaşı Fethi ve arkadaşı Sadık, Taberiye yakınlarında düşerek, şehit oldular. 25 şubatta da Yüzbaşı Nuri şehit oldu.

1914. — Amerika'da ilk havayolları işletmeye açıldı.

1914. — Salim İlkuçan ve Kemal, Kahire uçuşunu, Beyrut'tan hareketle tamamladılar.

1918. — A.B.D. ilk defa uçakla posta seferlerine başladı.

1919. — Atlas Okyanusu ilk defa İngiliz John Alcock ve A. W. Brown tarafından geçildi.

1926. — Uçakla ilk defa Kuzey Kutbu'ndan geçiş (Richard E. Byrd).

1927. — Charles A. Lindbergh ilk defa Atlas Okyanusunu tek başına geçti.

1928. — Amelia Earhardt Atlas Okyanusu'nu geçen ilk kadın unvanını kazandı.

1929. — Güney Kutbu üzerinden ilk uçuş (Richard E Byrd).

1937. — Almanya'da ilk defa manevra kabiliyeti olan Helikopter yapıldı.

1938 — Türkiye'de Devlet Havayolları kuruldu.

1939. — Almanya'da ilk jet uçağı yapıldı.

1947. — Sesten hızlı ilk uçuş Amerika'da yapıldı.

1949. — A.B.D. hava kuvvetlerinden James Gallagher ilk defa durmadan dünya turunu başardı. Seyahat 3 gün, 22 saat 1 dakika sürdü.

1953. — Amerikalı Jacqueline Cochran sesten hızlı uçan ilk kadın unvanını kazandı.

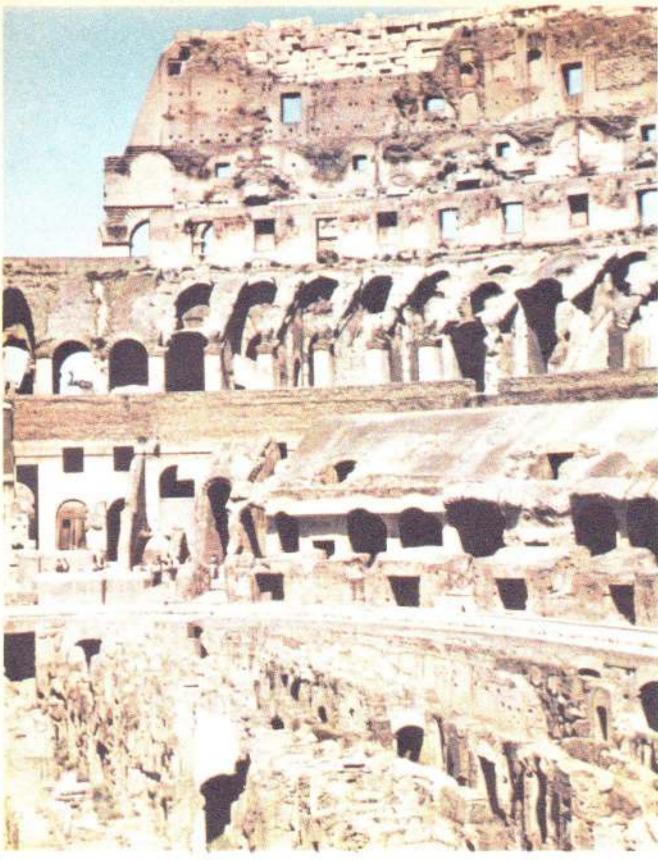
1955. — Türk Hava Yolları A. O. kuruldu.

HAVACIVA

Havacıva bitkis ve çiçeği

Akdeniz Bölgesinde yetişen bir bitkidir. Kökünün kabuğu mora çalan koyu kırmızıdır, bundan renkli bir madde çıkarılır. Havacıva sığıdili familyasındandır. Endüstride sığırdili familyasının başka çeşitleri de «havacıva» diye anılır. Havacıvanın köklerinden elde edilen bir çeşit boya maddesi tıpta, eczacılıkta ve kokuculukta kullanılır.

COLOSSEUM — Roma'daki tarihî eserlerin en önemlilerinden olan Colosseum (Koloseum) 80 yılında yapılmıştır. 40-50.000 kişi alabilecek bir amfisi vardı. Colosseum'un uzunluğu 189, genişliği 156 m. dir. Üç katlı olan dış duvarın yüksekliği 50 m. ye yakındır.

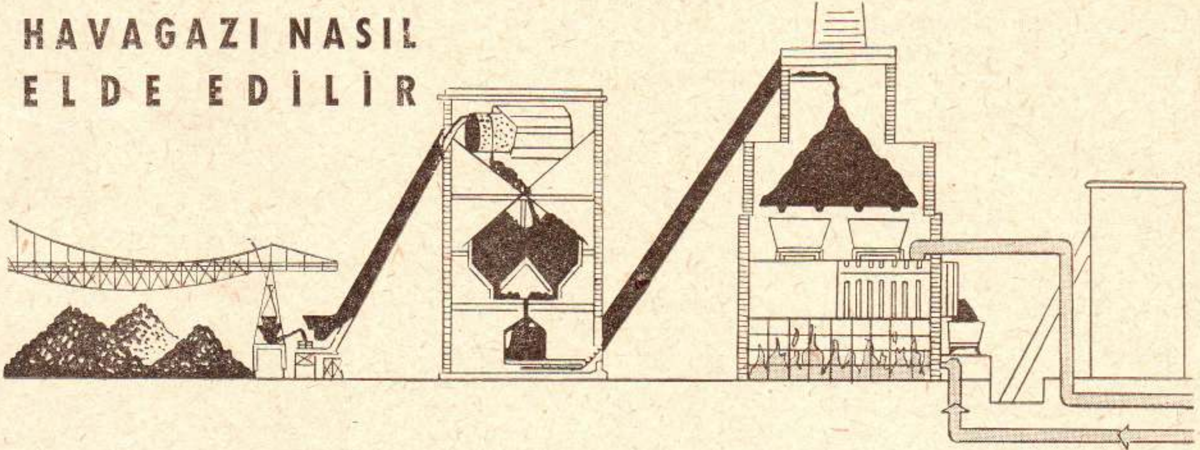
İTALYA'NIN en güzel şehirlerinden biri olan Pisa'daki bu kule eğik duruşuyla tanınır. XII. yüzyıldan kalma bu kule daha üçüncü katı yapılırken eğilmeye başlamıştır. İtalyan hükümeti kuleyi kurtarmak için 1928'de temeli betonla sağlamlaştırmıştır.

VATİKAN — Hıristiyanlık âleminin merkezi Vatikan, Roma'dadır. Resim Vatikan'daki San Pietro Kilisesi'ni gösteriyor.

NAPOLİ — İtalya'nın en çok turist çeken şehirlerinden biri Napoli'dir. Palmiyelerle süslü Napoli bir müzik, güneş ve eğlence beldesidir. Vesüv yanardağının kuzeybatısına düşer. Lâtin şairi Vergilius'un mezarı Napoli'dedir.

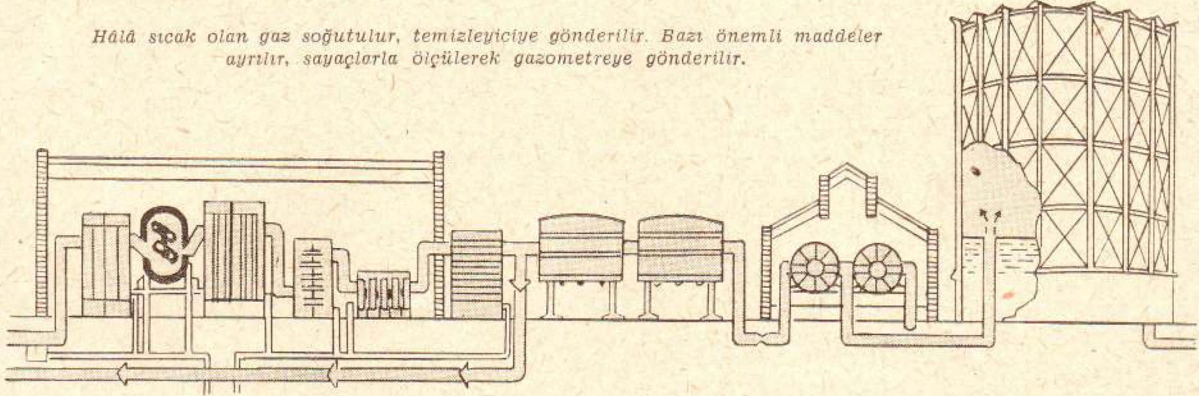
Havagazı için gerekli ilk madde maden kömürü (taşkömür) dür.

Maden kömürü özel taşıyıcılarla «kırıcı» denilen makinelere gider.

Burada kırılan kömürler gene otomatik olarak fırına taşınır.

Tonlarca kömür fırında 1.000 - 1.200 derecede 5 - 6 saat ısıtılır.

Meydana gelen gaz özel borulardan geçerken temizlenir.

Hâlâ sıcak olan gaz soğutulur, temizleyiciye gönderilir. Bazı önemli maddeler ayrılır, sayaçlarla ölçülerek gazometreye gönderilir.

HAVAGAZI

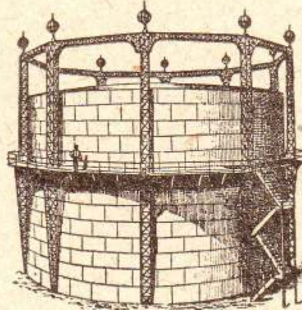
Maden kömüründen çıkarılan bir gazdır, yakılarak ışık, ısı sağlanır, yemek pişirmede, ısınmada, aydınlatmada kullanılır.

Havagazı yalın bir gaz değildir, bileşik bir gazdır. Bileşimi, ortalama olarak, şöyledir:

% 48 hidrojen
% 34 metan
% 8 karbon monoksit
% 1 karbon dioksit
% 4 azot
% 4 çeşitli gazlar.

Havagazı ilk önce aydınlatma aracı olarak kullanılmıştır. İskoçyalı Mardoch, maden ocaklarında çalışırken, zaman zaman rasladığı bir gazı temizlemiş, 1792'de bir evi bu gazla aydınlatmıştı. Daha sonra, 1812'de Londra'nın bir mahallesi, 1817'de Amerika'da Baltimore şehri, 1820'de Paris sokakları bu gazla aydınlatıldı. İlk büyük havagazı şirketi 1812'de Londra'da kurulan Gas Light and Coke Co. dir. Bugün de çalışmakta olan bu şirket dünyanın en büyük, en eski havagazı şirketidir.

Türkiye'de ilk gazhane 1853'te Dolmabahçe Sarayı'nı aydınlatmak için kurulmuştur. Yedikule ve Kadıköy gazhanelerinin kuruluşu çok daha sonradır; bugün İstanbul'un gaz ihtiyacını bu üç gazhane karşılamaya çalışmaktadır. Dolmabahçe Gazhanesi de son yıllarda Kâğıthane yakınlarına kaldırılmıştır.

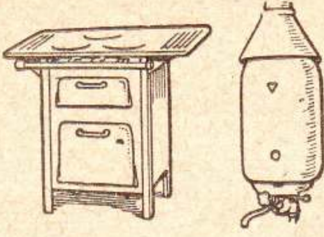

Elde edilen havagazı «gazometre» adı verilen büyük depolarda toplanır.

Zamanımızda havagazından artık aydınlatma aracı olarak pek faydalanılmıyor, daha çok, ısıtma işlerinde kullanılıyor. Evlerde mutfak ocaklarında, sobalarda, fırınlarda, endüstrideki çeşitli ısıtma kazanlarında, ergitme fırınlarında kullanılır.

Havagazı Nasıl Elde Edilir

Havagazı, maden kömürünün ısıtılmasiyle elde edilir. 1 ton maden kömürü (taşkömür), yaklaşık olarak, 450-500 m³ gaz verir. Gazhanelere gelen taşkömür önce «kırıcı» lara gider, belirli bir ufaklığa kadar kırılır. Sonra ıstok yerlerinde yığınlar halinde biriktirilir. Buradan özel tertibatla fırınlar üzerindeki kömürlüğe alınır, gerektiği zaman belirli miktarlarda fırınlara doldurulur. Fırınlar yatay kamaralı ve dik olmak üzere iki çeşittir. İç yüzeyleri kalın, ateşe dayanıklı tuğlalarla örülmüştür. Yatay kamaralı düzen, bir sıra ısıtılmış kamaralar içine kömürün doldurulması, 1000-1200° sıcaklıkta bir süre bırakılıp sonra boşaltılmasiyle çalışır. Kamaralar birer birer boşaltılır, doldurulur. Bir devir 12 saat sürer. Dik fırınlarda «kömürlük» ten, üstten doldurulan kömür alttan kok olarak alınır, yeniden üstten aynı miktar ilâvesiyle sistem devamlı olarak çalışır.

Evlerde kullanılan havagazıyla çalışan aletlerden; ocak ve şofben

Fırınlarda gaz kendi kendine çıkmadığı için tulumbalarla emilir. Bu sırada gaz sıcaklığı 80° dir. Su içinden emilince sıcaklık 20° ye düşer. Bu arada içindeki bir miktar katran la amonyaklı su yoğunlaşarak su içinde kalır. Buradan alınan gazda gene katran vardır. Katran ayırıcısı (Pelouse cihazı) ndan geçirilir. Bu cihaz suya batırılmış delikli bir fanustan yapılmıştır. Gaz içinden geçerken delikli yüzeylere çarparak, katranı bırakır. Katran temizleyicisinden sonra bir gaz emici (aspiratör) ile emilerek naftalin ayırıcısına geçirilir. Burada bazı katran yağları arasından geçen gaz naftalinini bırakır. Sonra, amonyak ayırıcısına girer, soğuk su içinde amonyağını bırakır. «Aktif kömür» adı verilen gözenekli bir kömür içinden geçirilerek benzeni tutulur. İçinde bulunabilen kükürtlü ve siyanürlü bileşikler için de gene bazı özel bileşikler içinden geçirildikten sonra gaz deposunda toplanır, yeraltı borularla şehire gönderilir.

HAVAKÜRE (Bk. ATMOSFER)

HAVAİ FİŞEK

Çeşitli maksatlarla kullanılan küçük boy roketlerdir (Bk. Roket). Yakılarak havaya fırlatılır, orada türlü ışık oyunlariyle parıldayıp kıvılcımlar saçar.

Şenliklerde, bayram gecelerinde türlü renkte ışıklarla gecenin karanlığını yırtan havai fişekler, küçük büyük herkesin sevdiği bir eğlencedir. Ancak, bunların kullanıldığı çok daha önemli yerler de vardır. Savaş uçakları hedeflerini aydınlatmak istedikleri zaman, bu maksat için özel olarak yapılmış havai fişek kullanırlar. Bunların bir kısmı geceleyin paraşütle hedef üzerine bırakılır, böylece hedefin aydınlanmasını sağlar. Havai fişekler gemiler arasında, yahut gemiyle kara arasında bir haberleşme aracı olarak da kullanılır. Tehlikede kalan gemiler yerlerini belli etmek için havai fişek atarlar. Bunların duman perdesi meydana getirmeye yarıyanları da vardır.

Havai Fişek Nasıl Yapılır

Havai fişeğe hareket gücünü veren, havada patlamasını sağlıyan esas madde, baruttur. Hemen hemen havai fişeklerin her çeşidinde iki ayrı barut bulunur. Bunun birincisi fişeğin havaya çıkmasını, ikincisi de havada patlamasını sağlar. Barutun patlama gücü reçine, kâfur gibi maddelerle azaltılır. Ses çıkarmak için atılan fişeklerin barutu da, bir silindire sıkıştırılır.

Havada patlıyan havai fişeklerin türlü renkler meydana getirmesi türlü maden tuzlariyle sağlanır. Çünkü maden tuzları yanarken çeşitli renkler verir. Meselâ sodyum koyu sarı; kalsiyum açık kırmızı; stronsiyum koyu kırmızı; baryum yeşil; bakır yeşil ve mavi renklerde yanar. Magnezyum ve alüminyum kuvvetli beyaz ışık verir. Kalomel, hekzaklorobenzen gibi klor bileşikleri renkleri kuvvetlendirmekte, parlaklık vermekte kullanılır. Havai fişeklere konan maddelerin özel bileşimi, bunların havada patlayınca çeşitli şekillerde görünmesini sağlar.

Tarihçiler barutun icadına yol açan şeyin havai fişek üzerindeki çalışmalar olduğunu sanıyorlar. Gerçek olan bir şey varsa o da havai fişeğin ateşli silâhlardan daha önce icat edildiğidir. Havai fişekler İtalya'da 1540'ta yapılmaya başlanmış, 1600 yıllarında İngiltere'de, Fransa'da geniş ölçüde kullanılmıştır.

HAVAİ HAT

Daha çok maden vs. nin taşınmasında kullanılan bir ulaştırma düzenidir. Taşıyıcı bir çelik halatla, buna asılı taşıma araçlarından ibarettir. Tek ve çift hatlı olmak üzere iki çeşit havai hat vardır.

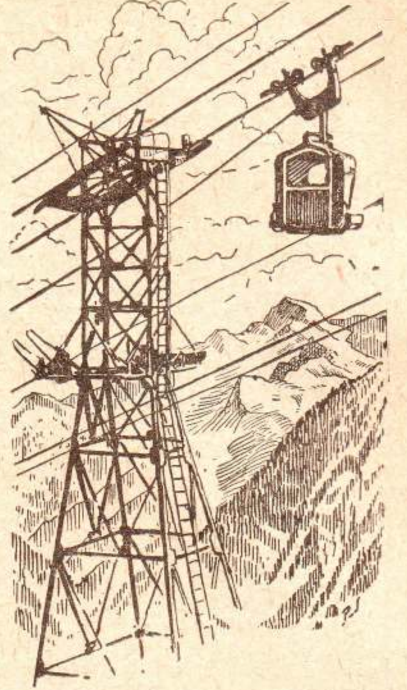
1. — Tek hatlı havai hattın çelik halatı devamlı olarak dönüş halindedir. Bu dönüşü bir çark sağlar. Bu çarkın çemberinde halatın oturmasına yarıyacak bir yuva vardır. Havai hattın öbür ucunda da bir karşı ağırlık bulunur. Çelik halatın, sarkmaması, çarktan kaymaması için çok gergin olması gerekir.

Taşıyıcı araçlar belirli aralıklarla bu hattın üzerinde bulunur. Bunların halatla birleşme yerinde küçük tekerlekler vardır, bu sayede, yükü boşaltacakları yere varınca, hareket halindeki halattan ayrılabilirler. Bunlarla saatte 50-120 ton arasında yük taşınabilir.

2. — Çift hatlı havai hatlarda iki halat vardır, halatların her ikisi de sabittir. Yük taşıyıcı tekerlekli araçlar, bu iki halat üzerinde hareket eder. Ayrıca, devamlı olarak hareket halinde bulunan bir halat taşıyıcı araçların halatlardan kaymasını önler. Bu düzenle çalışan havai hatlarda taşıyıcılar gidecekleri yere varınca kendiliklerinden halattan ayrılır, aynı kalınlıktaki bir demiryolu üzerine geçerek, yükün boşalacağı yere giderler.

Dünyanın birçok memleketlerinde taşıma işlerinde havai hatlardan faydalanılır. Çift hatlı birçok havai hatların bir tek taşıyıcısı beş ton yük taşıyabilecek güçdedir. Havai hatlar daha çok 5 - 10 km. gibi kısa mesafeler için yapılır. Pek seyrek olarak, çok uzun havai hatlar da vardır. İsveç'te Kristineberg'den Boliden'e giden çift kablolu havai hattın uzunluğu 100 km. kadardır. Bu hatla yılda 500.000 ton kömür taşınır. Kolombiya'da Marquita'dan Manizales'e giden tek kablolu havai hattın uzunluğu 75 km. dir. Bu hat saatte 25 ton yük taşır.

Panayırlarda, bayram yerlerinde eğlence için yapılan havai hatlar da aynı düzen üzerine kurulmuştur. Sarp dağlara yolcu çıkaran, yüksek tepelerle etekler arasında gidip gelmeyi sağlıyan «teleferik» de aslında bir havai hattır (Bk. Teleferik).

Dünyanın birçok yerlerinde taşıma işlerinde havai hatlardan faydalanılır.

Elektrikte Havai Hat

Elektrik enerjisinin bir yerden başka bir yere taşınmasında kullanılan, iki direk arasına gerilen iletken tellere de «havai hat» denir. Eskiden elektrik enerjisinin kullanma alanının bugünkü kadar geniş olmadığı zamanlarda küçük elektrik santralları kurulurdu. Santralın ürettiği elektrik enerjisi de o bölgede kullanılırdı. Elektrik tekniğinin gelişmesinden sonra büyük santrallarda elde edilen elektrik enerjisinin uzak yerlere taşınmasının daha ucuz olduğu görüldü. Onun için, bugün santrallar tabiî kaynaklar bakımından en uygun yerlere, meselâ akarsuların üstüne, kömür ocaklarının yakınına kurulur. Böylece ucuza mal edilen elektrik enerjisi havai hatlarla kullanılacağı yere ulaştırılır (Bk. Elektrik).

Havai hatta elektrik akımını ileten tel iki türlü olabilir. Ya tek bir tel, ya da birçok telin bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan «kablo» kullanılır. Telin kesiti hattan geçecek akımın değerine göre hesaplanır.

Direkler arasında elektrik akımını taşıyan asıl iletkenden başka, direklerin uçları arasına gerilen bir tel daha vardır. Bu tel havai hattı yıldırımlara karşı koruyan bir paratoner işi görür (Bk Paratoner).

Bazı zamanlar gece karanlığında havai hattın bir ışık verdiği görülür. Bir bakıma elektriğin gözle görülmesi demek olan bu olaya «korona olayı» adı verilir.

HAVALE

En çok gebelerde ve küçük çocuklarda görülen bir hastalıktır. Önce baş ağrısı, mide kasılmaları, bulantı ile başlar, sonra hasta kendini kaybeder, şiddetli titremeler geçirmeye başlar.

Havale gebe kadınlarda altıncı aydan önce pek görülmez, doğuma yaklaşmış kadınlarda daha sık raslanır. Böbrekleri iyi çalışmıyan kadınlarda daha çok görülür. Genel olarak, gebeler arasında 300'de bir raslanır. Yakın zamana kadar havaleli hastaların ölüm ihtimalleri üçte bir kadardı. Bugünkü tıp bu hastalıktan ölüm ihtimalini hemen hemen yok etmiş durumdadır.

Havaleye küçük çocuklarda da raslanır. Bu hastalığa yakalanan çocuğun vücudu kasılır, şuuru kaybolur, ateş yükselir. Tehlikeli bir hastalıktır.

Hayvanlardan en çok köpekler havaleye tutulurlar. Gebe köpek havlamaya, ulumaya, debelenmeye başlar. Bu durumu bir iki dakika sürer. Bu arada görme duygusu kuvvetini kaybeder. Hayvan, ya eter, ya kloroform koklatarak yatıştırılabilir.

HAVAN TOPU (Bk. TOP)

HAVANA

Kuba'nın başkenti ve en büyük şehridir. Nüfusu 1,5 milyondur. Ülkenin kuzeybatı kıyısındadır. Lüks otellerin, geniş bulvarların, güzel parkların bulunduğu bölüm, modern Havana'yı meydana getirir. İspanyol korsanlarının yaşadığı çağlardan kalma eski Havana'yı 1600 yılında yapılmış olan bir duvar çevreler.

Havana, aynı zamanda, Kuba'nın eğitim ve kültür merkezidir. 15.000'e yakın öğrencisi olan, 1721'de kurulmuş Havana Üniversitesi'nden başka bir kütüpane, bir müze, bir opera binası, çeşitli anıtlar vardır.

Havana, Kuba'nın en önemli limanıdır. Bu liman bir buçuk kilometre genişliğinde, üç kilometre uzunluğundadır. Liman dalgakıranlarla çevrilidir. Havana limanının tek kusuru, sığ olmasıdır. Bu yüzden okyanus gemilerinin getirdiği mallar ancak küçük liman gemileriyle kıyıya taşınabilir.

Kuba'ya ithal edilen malların dörtte üçü, Kuba'dan ihraç edilen malların da beşte biri Havana limanından geçer. Bu limandan ihraç edilen malların başında, dünyaca ünlü Havana puroları, tütün ve şeker gelir. Havana'da en çok dokuma, şeker, kereste, kimyevi madde, bira ve makine endüstrileri gelişmiştir. Son yıllarda ağır endüstriye de büyük önem verilmeye başlamıştır.

Havana ilk olarak 1514'te, sağlık bakımından elverişsiz olan Batabano şehrinin bulunduğu yerde San Cristobal de la Habana adiyle, Diego Velàsquez tarafından kurulmuştur. Kuruluşundan çok kısa bir süre sonra bugünkü yerine taşınmış, zamanla gelişerek o çağlardaki İspanyol kolonilerinin en önemlisi durumuna yükselmiştir. Şehir bundan sonra sürekli olarak İngiliz, Fransız ve Holândalı korsanların hücumuna uğramış, 1537'de yanmış, 1555'te Fransız korsanları tarafından yağma edilmiştir. 1671'de yapılmasına başlanan şehir duvarları 1702'de tamamlanmıştır.

HAVARİLER (Bk. İSA)

HAVAY (Bk. HAWAİİ)

En Kısa, En Çabuk Yoldan Ulaşımı Sağlıyan Düzen: HAVAYOLLARI

HAVAYOLLARI, hava taşıtlarını, yolcu ve yük taşımak üzere düzenliyen kurumlardır. Bazı ülkelerde devlet eliyle, bazılarında ise özel ortaklıklar halinde işletilir. Havayollarının, yurt içi ve uluslararası olmak üzere iki bölümü vardır. Yurt içi havayolları, bir ülkenin şehirleri arasında işliyen uçakları belli bir tarifeye göre yönetir. Uluslararası havayolları ise değişik ülkelerin belli başlı şehirleri arasında işliyen uçakları önceden kararlaştırılmış bir tarifeye uyarak işletir.

Havayolları uçaklarında yolcular genel olarak, iki çeşit servisten faydalanabilirler. Bunlardan biri lüks mevki, öbürü de turistik mevkidir. Lüks mevki, uçakların arka bölümündeki koltukların bulunduğu yerdir; buranın bilet ücreti, turistik mevkidekinden yüksektir. Turistik mevki, uçakların ön bölümündeki koltuklardır, lüks mevkiden daha ucuzdur. Yolcuların çoğunlukla turistik mevkiye rağbet ettikleri hatlarda işletilen bazı uçaklarda lüks mevki bulunmaz.

Hava Yolculuğu

Havayolları uçaklariyle yapılan yolculuklar sırasında, yolculuğun saatine göre, yolcuların yiyeceklerini havayolları kurumları sağlar. Bunun dışında, uçuş sırasında, yolculara meyva suları, çiklet, şeker gibi şeyler ikram edilir. Her uçakta, yolculara yemek vermek, gerekli ihtiyaçları karşılamak, soruları cevaplandırmak üzere bir, iki, ya da üç hostes bulunur. Hosteslerin, genel olarak, iki, ya da ikiden çok dil bilmeleri, yolculara nazik davranmaları beklenir.

Yolcu uçaklarında bir pilot, bir yardımcı pilot, bir makinist bulunur. Bunlar en mükemmel yetiştirilmiş, tecrübeli havacılardan seçilir. Uçakların, uçuşa geçmeden önce, en küçük noktalara kadar bakımı ve kontrolü yapılır. Ayrıca, uçuşta olan uçaklar, havayolları şirketlerinin yerdeki personeli tarafından, telsizle, sürekli olarak, takip edilir.

Havayolları uçaklarını yöneten şirketlerin bu konuda önemle ele aldıkları hususların başında, yolcuların rahatını sağlamak, gerekli güvenlik tedbirlerini almak gelir. Bu bakımdan, uçakta verilen yemeklerin temizliğine, büyük bir özen gösterilir; iniş ve kalkış sırasında kısa bir sürenin dışında, her zaman sigara içmeye izin verilir; uçağın sarsıntısında mideleri rahatsız olan yolcuların ihtiyaçlarını karşılamak üzere koltukların ceplerinde kâğıt torbalar bulundurulur; uzanarak dinlenmek istiyen yolcular için koltuklar bir düğme ile arkaya doğru eğilebilir, gazete, ya da dergi okuyarak vakit geçirmek istiyen yolcuların bu arzuları hostesler tarafından derhal yerine getirilir; istiyen yolculara para karşılığında verilmek üzere sigara ve alkollü içkiler bulundurulur.

Havayollarında Güvenlik

Güvenlik tedbirlerine gelince; her şeyden önce, fırtınalı havalarda, tehlikeli durumlarda, iniş kalkış sırasında meydana gelebilecek sarsıntılarda yolcuların yerlerinde sıkıca oturabilmelerini sağlamak üzere her koltukta bir «emniyet kemeri» bulundurulur. Yolcular bu kemerleri bütün yolculuk boyunca takmak zorunda değillerdir. Kemerlerin takılması gerekince kaptan pilot bunu, ön koridor kapısı üzerindeki «Kemerlerinizi Bağlayınız» yazısını ışıklandırmakla haber verir. Gene bu çeşit güvenlik tedbirleri arasında, iniş kalkış sırasında sigara içmemek kaidesi vardır. Bu da yolculara, kaptan pilot tarafından, ön koridor kapısı üzerindeki «Sigara İçmeyiniz» yazısının ışıklandırılmasiyle bildirilir.

Bu tedbirlerin dışında, uçakta her hangi bir ârıza olduğu zaman, denize düşmek tehlikesine karşı her koltuğun altında bir can yeleği bulundurulur. Bu can yelekleri, sol ön bölümündeki lâstik boru üzerinde bulunan kırmızı plâstik çatalın çıkarılıp üflenmesiyle, ya da sağ alt bölümündeki kırmızı kapağın çekilmesiyle patlıyacak olan CO_2 (karbon dioksit) tüpü vasıtasiyle şişirilir. Yalnız, hatırlanması gereken en önemli nokta, can yeleğini uçağın içindeyken şişirmemektir, çünkü bu durumda tahliye penceresinden çıkabilmek imkânı kalmaz. Can yeleklerinin üzerine konmuş olan elektrik feneri, sağdaki kordonun çekilmesiyle yanar, gece, kazaya uğramış yolcunun yerini belli eder. Yeleğin sağ üst cebindeki düdük ise uzakta bulunanların dikkatini çekmek üzere öttürülür.

Bir tehlike anında, uçağın mecburi inişe geçeceği sırada, dikkat edilecek noktaların başında, yolcuların gözlük, takma diş, kalem gibi sert, kesici cisimleri çıkarmaları; yaka ve kravatları gevşetmeleri; uzun topuklu ayakkabıları çıkarmaları; can yeleklerini takmaları; emniyet kemerlerini bağlamaları, telâşa kapılmadan verilecek emirleri beklemeleri gelir.

Havayollarının Gelişmesi

Havayolları XX. yüzyılın ilk yarısında hızla gelişmiştir. Bu gelişmenin başlıca tarihleri şunlardır:

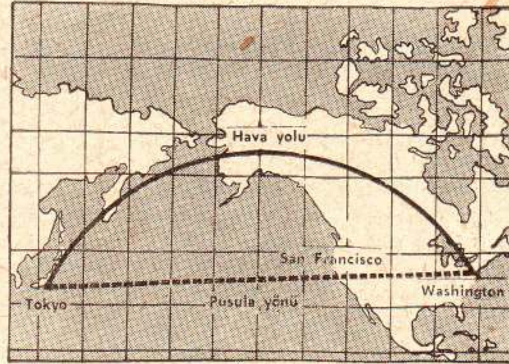
1910. — Almanya'da Kont Ferdinand von Zeppelin'in ilk ticari havayollarını kurması. Bu havayolları, gazle şişirilen hava taşıtları işletmiş, üç yıl içinde 35.000 yolcu taşımıştır.

1914. — Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk havayollarının kurulması. Bu havayollarının uçakları, Tampa ile St. Petersburg arasında işletilmiş, ilk seferinde uçak ünlü pilot Anthony Jannus tarafından kullanılmıştır.

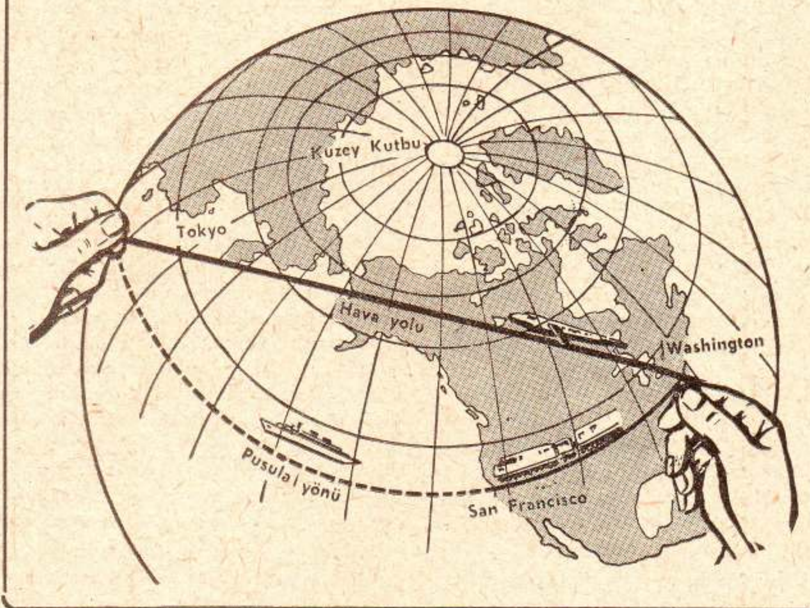
1918. — Havayollarında ilk olarak bir tarife uygulanması, işletilen uçakların bu tarifeye göre posta taşıması. Bu uçak seferleri, New York ve Washington ile Philadelphia arasında yapılmış, Amerika hava kuvvetleri tarafından yönetilmiştir.

1919. — Havayollarında tarifeye uygun

HAVAYOLLARI İÇİN DEĞİŞİK HARTALAR

Merkator izdüşümiyle yapılan hartalar gemilere uygundur. Bir merkator hartasına bakılınca Tokyo ile Washington arasındaki en kısa havayolunun hemen hemen yarım daire şeklinde olduğu farkedilmezse de gemiler pusula doğrultusunda gitmek zorundadır. Modern uçaklar için yapılan hartalarda ise havayollarının en kısa olarak nereden geçtiği kolayca bulunabilir. Burada Tokyo ile Washington arasındaki havayolu düz çizgi halinde görülmektedir. Buna karşılık, denizyolu (pusula doğrultusu) ise yarım daire şeklinde görülmektedir.

olarak işletilen uçakların aynı zamanda yolcu taşımaya başlaması. Bu uçak seferleri ilk olarak New York'la Atlantic City arasında yapılmıştır.

1919. — Uluslararası hava postasının ilk kuruluşu. Bu postanın ilk seferleri Londra ile Paris arasında yapılmıştır.

1926. — Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk özel havayolları şirketinin uçak seferlerine başlaması.

1930. — İlk kıtalararası uçak servisinin yolculara açılması. Amerika ile Avrupa arasındaki bu ilk sefer, 36 saat sürmüştür.

1930. — Havayolları uçak seferlerinde ilk defa hostes kullanılmaya başlanması. Bu hostes, Ellen Church adında Amerikalı bir hastabakıcıydı ve United Havayolları şirketinin, Chicago ile San Francisco arasında işlettiği uçaklarda çalışmıştı.

1936. — Havayolları uçak seferlerinde ilk olarak yemek servisinin başlaması. Bu usul United Havayolları tarafından denenmiştir.

1936. — İlk Büyük Okyanus uçak seferlerinin açılması: Bu seferlere Pan American World Airways şirketi başlamış, seferler San Francisco ile Manila arasında yapılmıştır.

1939. — Havayollarında ilk olarak, bir tarifeye uygun olmak üzere transatlantik yolcu seferlerinin başlaması. Bu seferleri de Pan American World Airways şirketi yönetmiş, uçaklar New York'la İngiltere arasında işletilmiştir.

1946. — Havayollarında ilk defa dünya turu seferlerinin açılması.

1952. — Havayollarında yolcu taşıtı olarak ilk defa jet uçaklarının kullanılması. Bu seferlere British Overseas Airways Corporation şirketi başlamıştır.

Başlıca Havayolları Şirketleri

Air France. — Fransız hükümetine aittir. 1933'te kurulmuştur. Dünyanın en uzun hava hattına sahiptir.

British Overseas Airways Corporation (BOAC). — İngiltere Hükümeti'ne aittir. 1939'da kurulmuştur.

Pan American World Airways System (PAA). — Amerika Birleşik Devletleri'nde bir şirkettir. 1927'de Juan Trippe tarafından kurulmuştur.

Royal Dutch Airlines (KLM). — Holânda devlet havayollarıdır. Dünyanın en eski havayollarından biridir. 1919'da kurulmuştur.

SABENA. — Belçika hükümetine aittir. Şirketin tam adı, Societe Anonyme Belge d'Exploitation de la Navigation Aerienne'dir. 1923'te kurulmuştur. Sermayesinin yarısı Belçika hükümeti tarafından, yarısı da özel teşebbüs tarafından sağlanmıştır.

Scandinavian Airlines System (SAS). — Norveç, İsveç, Danimarka havayollarının birleştirilmesiyle meydana gelmiş özel bir şirkettir. 1946'da kurulmuştur.

HAVLICAN

Havlıcan

Kokulu bir bitkidir. Çiçekleri çok güzeldir. Daha çok Asya'nın sıcak kesimlerinde yetişir. Çiçeklerinin güzelliği ve kokusu, havlıcanın aranan bir bitki olmasını sağlamıştır. Zencefilgillerden olan havlıcanın kök sapları zencefil gibi baharat olarak kullanılır.

HAVRAN

Balıkesir ilinin Ege Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda aynı ilin Balya ve İvrindi, güneyde Burhaniye, batıda Edremit, kuzeyde Çanakkale'nin Yenice ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 25 köyü vardır.

Yüzölçümü: 897 km²

Nüfusu: 19.984 (1960 sayımı)

Havran ilçesinin büyük kısmını Havran Çayı'nın iki yanında gelişen alûvyonlu bir ova kaplar. Bu ova batıdan doğuya doğru genişler, Edremit ilçesinde de devam ettikten sonra büyük bir cepheyle Ege Denizi'ne açılır. Ovanın kuzey ve kuzeydoğusunda Eybek Dağları, Şap Dağı, Büyük Çal Dağı, doğusunda bu ovayı İvrindi Ovası'ndan ayıran küçük tepeler bulunur, güneyinde de Kocadağ kütlesi yükselir.

İlçenin iklimi Akdeniz iklimi karakterlerini gösterir. Yıllık sıcaklık ortalaması 20° dir. Kışın 5° den aşağı düştüğü pek görülmez İlçenin en önemli akarsuyu Havran Çayı'dır. Şap Dağları'ndan çıkan bu çay 70 km. uzunluğundadır. İlçenin başlıca zenginliği zeytinciliğe dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Havran kasabası Havran Çayı kıyısında denizden 33 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasaba, meyva ve sebze bahçeleriyle bağ, incirlik ve zeytinliklerle çevrilidir. Edremit'e 8, Akçay iskelesine ise 18 km. uzaklıktadır. 7 mahalleden meydana gelen Havran kasabasının nüfusu 6.898'dir (1960 sayımı). Kasabada birkaç zeytinyağı fabrikası, sabun yapımevi vardır.

HAVSA

Marmara Bölgesi'nin Ergene bölümünde Edirne iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Kırklareli'nin Babaeski, güneyde Edirne'nin Uzunköprü, kuzeyde aynı ilin merkez, kuzeydoğuda Kırklareli'nin merkez ilçeleri çevirir. Havsa ilçesi batıdan Yunanistan toprakları ile komşudur. Merkez bucağından başka Hasköy adlı bir bucağı ve 30 köyü vardır.

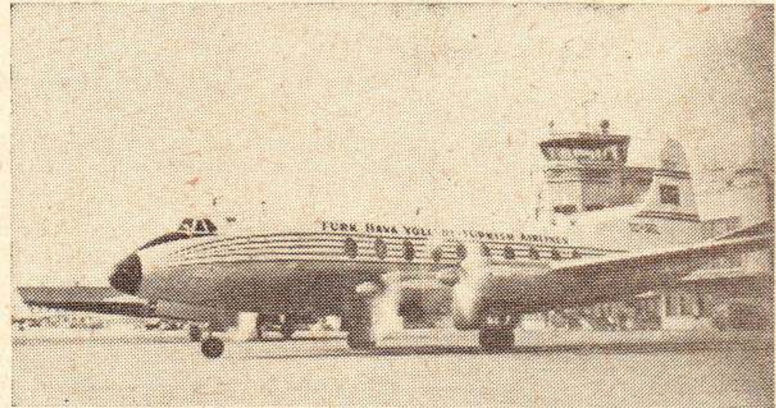
TÜRK HAVAYOLLARI

Bugün yurdumuzun 32 şehrini birbirine bağlıyan Türk Havayolları altı yıldan beri dış memleketlere de seferler yapmaktadır.

• F. 27 tipi uçaklar 40 kişi taşır, özellikle iç hatlarla, kısa dış hatlarda kullanılır. Bu tip uçaklar 2 türbo-prop motorludur.

• Viscount tipi uçaklar ise 4 türbo-prop motorludur, dış hatlarda kullanılır. 44 yolcu taşıyan bu uçaklar dört tanedir.

TÜRK SİVİL HAVACILIĞI 20 mayıs 1933'te kabul edilen özel bir kanunla Millî Savunma Bakanlığına bağlı olarak kurulmuştu. «Havayolları Devlet İşletmesi» adiyle çalışmaya başlıyan bu kurum sonradan, 1935'te, Bayındırlık Bakanlığı'na devredildi. 1938'de aynı kurum, aynı bakanlığa bağlı, ek bir bütçeyle idare edilen bir işletme haline getirildi. Böylece «Devlet Hava Yolları» kurulmuş oldu.

1955'e kadar Meydanlar İşletmeciliği ile Uçak İşletmeciliği bir arada yürütüldü. Fakat bu iki ayrı işletmenin bir arada idare edilmesinin mahzurları karşısında 21 mayıs 1955'te 6623 sayılı kanunla iki işletmecilik birbirinden ayrıldı. Dokuz ay kadar süren bir hazırlık ve geçiş devresinden sonra 1956 martında özel sermayenin de katılmasiyle «Türk Havayolları Anonim Ortaklığı» kuruldu.

İŞLETİLEN HATLAR

Türk Havayolları, yurdun coğrafya durumunu gözönünde bulundurarak yurt içinde geniş bir trafik ağı kurmuştur. 1956'da 23 şehir, 1957 ve 58'de de 25 şehir arasında uçuş yapan Türk Havayolları uçakları bugün Türkiye'nin 32 şehrini birbirine bağlamaktadır. Bu şehirler şunlardır:

Adana, Ağrı, Afyon, Akhisar, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bandırma, Bursa, Çanakkale, Diyarbakır, Elâzığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İskenderun, İstanbul, İzmir, Kars, Kastamonu, Kayseri, Konya, Kütahya, Malatya, Samsun, Sıvas, Trabzon, Urfa, Van, Yalova, Zonguldak.

● Dış Hatlar: Türk Havayolları 1956'da dış seferlere de başladı. İlk olarak Atina, Beyrut ve Lefkoşe'ye yapılan dış seferler 1959'da Roma, 1960'da Frankfurt, 1961'de de Viyana ve Londra'ya kadar uzatılmıştır.

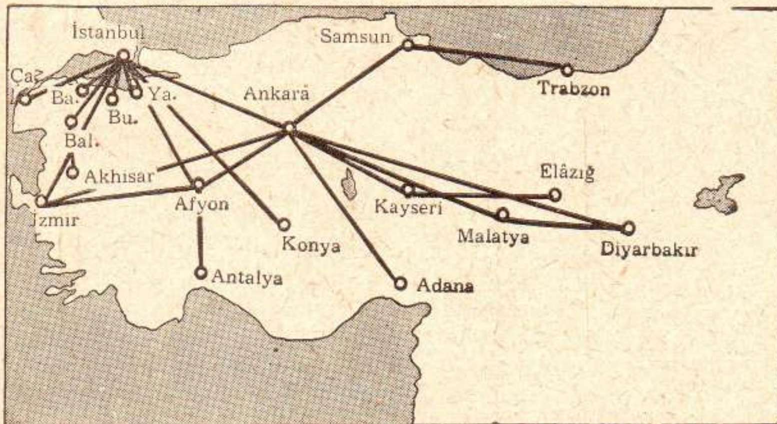
Son üç yılda uçulan kilometre ile taşınan yolcu sayısı şöyledir:

Yıl	*Km.*	*Yolcu*
1958	8.812.901	394.212
1959	9.846.629	371.241
1960	8.506.863	305.963
1961	8.512.772	287.333

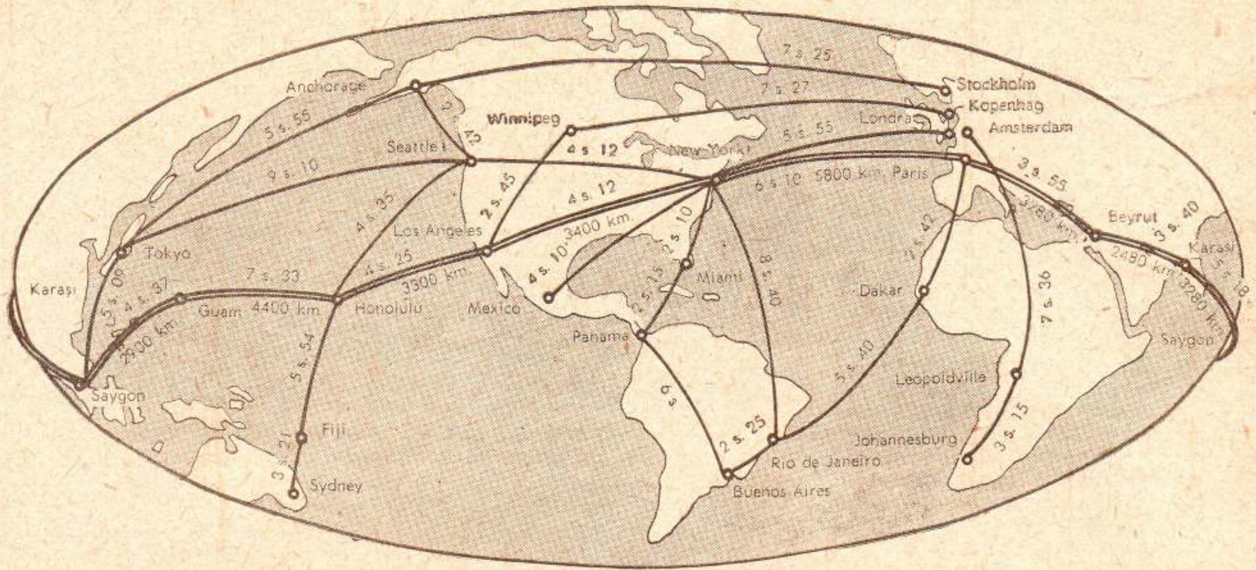
UÇAK FİLOSU

Türk Havayolları'nın uçak filosu şu tip ve sayıdaki uçaklardan meydana gelmektedir:

- Dört adet Viscount. (Her biri 4 türbo-prop motorlu, 44 yolcu taşıyan bu uçaklar dış hatlara sefer yapar.)
- Sekiz adet F-27 (Her biri 2 türbo-prop motorlu, 40 yolcu taşıyan bu uçaklar özellikle iç hatlar ile İzmir-Atina, Adana-Lefkoşe, Adana-Beyrut gibi kısa dış hatlarda kullanılır.)
- Yirmi bir adet DC-3 ve C-47. (Bu uçaklar iki motorlu olup özellikle iç hatlarda ve özel kira seferlerinde kullanılır.)

Türk Havayolları'nın iç hatlarını gösteren harta.

Kıtalararası uçak seferlerinin ne kadar zamanda yapıldığını gösteren harta... Saatler günümüzün seferde olan uçaklarının normal hızları göz önüne alınarak hesaplanmıştır.

Yüzölçümü: 531 km²
Nüfusu: 23.523 (1960 sayımı)

Havsa ilçesi toprakları, genel olarak engebesi az bir ova görünüşündedir. Bu ova üzerinde yer yer kuzey-güney doğrultulu tepeler vardır ki, bunların en önemlisi Doğruktepe'dir. Havsa'da yazlar çok sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve sert geçer. Kışın çok kar yağar, uzun müddet kalır. İlçenin başlıca akarsularını kuzey-güney doğrultulu dereler meydana getirir. Bunların başlıcaları Aşırıdere, Havsa Deresi, Darıdere, Kuleli Deresi'dir. İlçede ormana raslanmaz. Doğal bitki örtüsü bozkırdır. Yer yer görülen ağaç kümelerine ancak vâdi boylarında raslanır. İlçe toprakları tarıma çok elverişlidir. Buğday, arpa, ayçiçeği (gündöndü), şeker pancarı ekimleri gelişmiştir. Ayrıca kavun, karpuz, çeşitli sebzeler de yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Havsa kasabası İstanbul-Edirne asfaltı üzerinde, Edirne'ye 27 km. uzaklıktadır. Denizden 134 m. yüksekte bulunan kasaba Uzunköprü'ye giden yolun İstanbul - Edirne asfaltı üzerindeki ayrılma noktasında bulunur. Düz bir zemin üzerinde kurulan kasabanın düzenli bir plânı vardır. Ortasında Sokullu Mehmet Paşa'nın Mimar Sinan'a yaptırdığı güzel bir cami yükselir. Kasabanın nüfusu 3.297'dir (1960 sayımı).

HAVUÇ

Uzunca koni biçiminde, etli kökleri olan bir bitkidir. Sarımtırak kırmızıdır. Maydanozgillerden olan havuç sebze olarak kullanılan kökleri için dünyanın her yerinde sebze bahçelerinde geniş ölçüde yetiştirilir. Kırlarda, bayırlarda da yabani halde bulunur.

Dayanıklı bir bitki olan havuç çok şiddetli olmıyan kışlara dayanabildiği gibi yazın sıcağında da yetişir. Bitkinin maydanozu andıran yaprakları vardır. Havuç tohumdan yetiştirilir. Tohumlar pek küçüktür. 2.000 tanesi ancak 3 gr. gelir. Tohumlar 30 - 60 sm. aralıklı sıralar halinde ekilir. Havuçlar büyümeye başlayınca seyreltilmeli, her bitkinin arasında 5 - 8 sm. aralık bırakılmalıdır. Havuç kumlu, killi toprakta iyi yetişir.

Havuç şeker, demir bakımından zengin bir sebzedir. A ve B1 vitamini bakımından da zengindir, az miktarda B2 ve C vitamini de vardır. Havuç gözler için iyidir. A vitamini gece körlüğünü önler.

Havuç bitkisi: (Yanda yukarıda) çiçeği, (aşağıda) iki havuç çeşidi.

Havucun yemeği, salatası yapılır. Çiğ olarak da yenebilir. Almanya'da havuç kahvenin yerini tutan bir madde olarak kullanılır. Kurutup kavururlar, toz haline getirirler, kahve gibi pişirirler. Havuctan elde edilen bir madde tereyağlarına renk vermeye yarar.

HAVUZLAR ve HAVUZLAMA

Gemi suda bulundukça teknenin su içindeki bölümü üzerinde bir iş yapılamaz. Şimdiye kadar suyun altında hiç bozulmıyan, koruyucu tabaka olarak kullanılacak bir madde de bulunmamıştır. Zehirli boyaların etkisi yavaş yavaş azalır, boyayla korunan yüzeylere deniz hayvanları ve bitkiler yapışır. Geminin su altı kesimlerinin temizlenmesi, onarılması için tek yol, tekneyi belli zamanlarda sudan çıkarıp onarmak, yeniden koruyucu maddeyle kaplamaktır. Buna «geminin havuzlanması» denir.

Bir gemiyi havuzlamanın çeşitli yolları vardır. En ilkel yol gelgitlerden yararlanarak gemiyi kumsala çekmek, tekneyi temizlemektir. Bu ancak çok küçük gemiler için olabilir. Büyük gemilerin havuzlanması için raylı gemi kızakları, yüzer havuzlar, sabit havuzlar kullanılır.

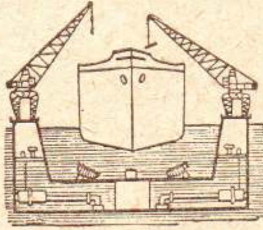
Havuz Çeşitleri

Raylı Kızak. — Raylı gemi kızaklarına orta büyüklükte bir gemi, bir beşiğin üzerine oturtularak çekilir. Beşik ray üzerinde ilerliyen tekerlekler üzerindedir.

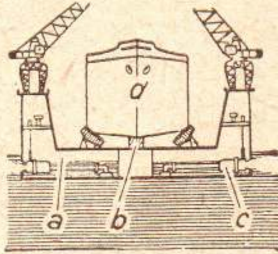
Yüzer Havuz. — Yüzer havuzlar dikdörtgen biçiminde, baştan, kıçtan açık, iki duvarlı birkaç bölümden meydana gelir. Geminin büyüklüğüne göre bu bölümlerden birkaçı bir araya getirilerek havuz hazırlanır. Havuzu geminin girmesini sağlıyacak kadar derine batırmak için sarnıçlara su basılır. Sonra sarnıçlar boşaltılarak havuz su yüzüne çıkartılır. Yüzer havuzların en kullanışlı yönlerinden biri de, bunların istenilen yerlere çekilebilmesidir. Baş tarafları gemi başı gibidir ve dümen donanımları vardır. Yedekte çekmeyi kolaylaştırmak için büyük yüzer havuzlara da gemi başı gibi bir bölüm yapılabilir. Yüzer havuzların çoğunda bölümlerin çalıştırılması kendi donanımlariyle yapılır. Bunların sarnıçları boşaltmak için kendi tulumbaları, kendi makineleri, atelyeleri ve mürettebat için dinlenme yerleri vardır.

Sabit Havuz. — Birçok tersanelerde sabit

YÜZER HAVUZ

Havuza alınacak gemi römorkörlerle içeri doğru çekilir.

Sonra havuzun içindeki su pompalanarak boşaltılır. Hafifledikçe yükselen havuzla birlikte içindeki gemi de sudan yükselir. a — Boşaltılan su; b — Gemiyi düz tutan destekler; c — Suyu boşaltan motor; d — Gemi.

havuzlar vardır. Genel olarak, betonarme duvarlarla tabandan ibarettir. Gemiler denizden havuzun içine alınır, sonra suların dışarı basılmasiyle takozlar üzerine oturtulur.

Gemi Nasıl Havuzlanır

Bir havuzda gemi için yapılması gereken bütün hazırlık içeriye girecek geminin omurgasını ve yan omurgalarını taşıyacak olan havuz iskemlelerini gereken yerlere, gerekli yükseklikte yerleştirmektir. Sonra havuza su doldurulur. Kapağı yüzdürülerek yerinden çıkarılır, çoğu zaman römorkörler yardımiyle gemi havuzun ağzına getirilir. Geminin baş tarafı eşikten geçtikten sonra bütün sorumluluk havuz müdürüne bırakılır.

Gemi havuza, iskemleler üzerine alınır. Nişan tutma çubukları ve çeküllerle yeri ayarlanır, halatlarla bağlanır. Bundan sonra kapağı kapatılır, tulumbalar çalışmaya başlar, su yavaş yavaş boşaltılır. Gemi böylece aşağıya indirilir, havuz iskemlelerine oturtulur. Yan omurgaları olmıyan gemiler yalnız omurga üzerine oturduklarından havuz boşaltılırken devrilme tehlikesi vardır. Bu durumda gerekli yerlere dayaklar, sintine iskemleleri yerleştirilir.

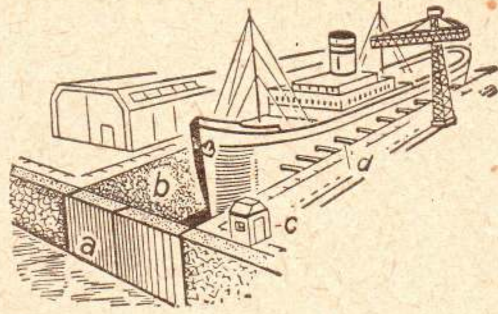
Havuzda bulunduğu sürece gemideki ağırlıkların yeri değiştirilmez. Yolsuz değişiklikler geminin, yeniden yüzdürülürken yan yatmasına, kendini de, havuzu da yaralamasına yol açabilir. Geminin yeniden yüzdürülmesi için havuza su alınır. Su yeteri kadar yükselince gemi omurga iskemlelerinin üzerinden kalkar, yüzmeye başlar.

HAVVA (Bk. ÂDEM)

HAVYAR

Tuzlanmış balık yumurtasıdır. Tatlı sularda yaşıyan mersin balığı yumurtasından yapılır. İyi havyar ancak kışın elde edilir, yapılması da çok güçtür. Havyar hazırlanırken balık yumurtaları ancak yumurtanın geçebileceği kadar ince bir elekten geçirilir; bu sayede yumurtalığın zarları, yağı vs. elekte kalır. Elekten geçen yumurtalar % 4 - % 6 oranında tuzlanır. Hazırlanması ve taşınmasındaki güçlük yüzünden havyar pahalı bir yiyecek maddesidir.

Siyah ve kırmızı olmak üzere iki cins havyar vradır. Asıl pahalı olan siyah havyardır. Kırmızı havyar yassı kalıplara dökülerek balmumu ile muhafaza edilir.

SABİT. HAVUZ: Gemi havuza girdikten sonra kapakları kapatılır, su dışarı atılır. Böylece tekne dibe oturmuş, yandaki desteklere dayanmış olur. a — Havuzun kapakları; b — Havuzun beton duvarları; c — Su boşaltma pompalarının kumanda odası; d — Destekler.

HAVZA

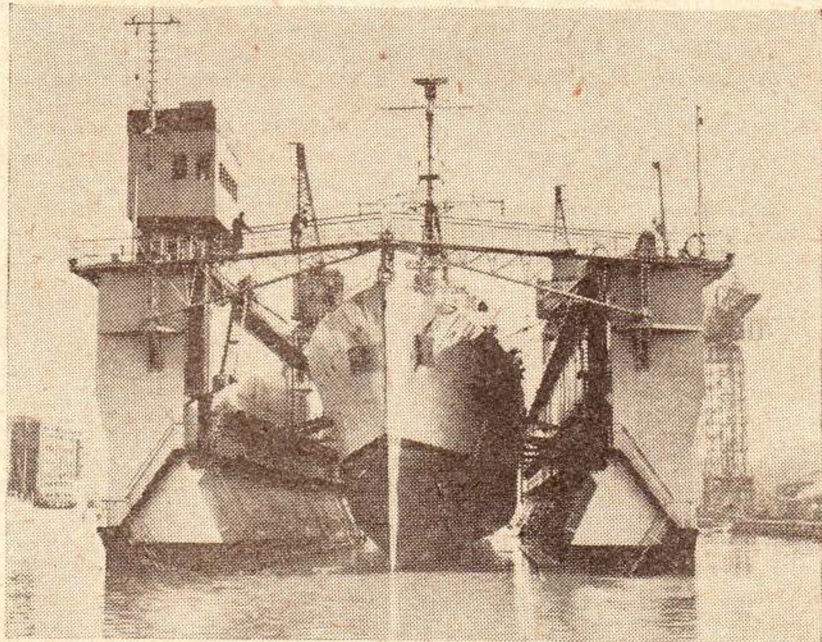
Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde Samsun iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, Kavak, Lâdik, güneyde Amasya'nın Suluova ve Merzifon, batıda Samsun'un Vezirköprü, kuzeyde aynı ilin Bafra ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Çakıralan adında bir bucağı, 81 köyü vardır .

Yüzölçümü: 794 km²

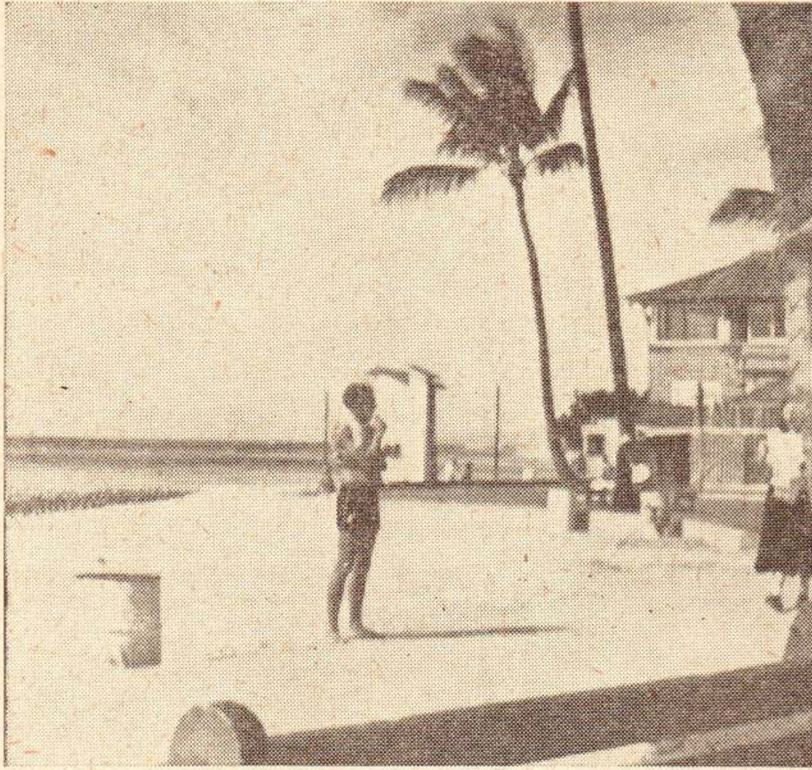
Nüfusu: 44.933

Havza ilçesi Orta Karadeniz bölümündeki dağların yüksekliklerini kaybettiği ve Tersakan Çayı vâdisiyle kesintiye uğradığı bir kesimde bulunur. Kışları fazla soğuk olmıyan Havza'da yazlar da fazla sıcak değildir. En önemli akarsu Yeşilırmak'a karışan Tersakan Çayı'dır. Bu akarsu Lâdik Gölü'nden çıkar. Denize göre ters doğrultuda aktığı için Tersakan adını almıştır. Amasya yakınında Yeşilırmak'a karışır. İlçenin dağları orta derecede ormanlıktır. Halk buğday, arpa, mısır ve şeker pancarı ekimine önem vermiştir. Tersakan vâdisi ise meyva bahçeleriyle kaplıdır. Çeltek Linyit İşletmesi'nin bir kısmı Havza ilçesi içinde bulunur. Bazı ocakları ise Amasya'nın Suluova ilçesi sınırları içinde kalır.

Kasaba. — İlçe merkezi Havza kasabası Tersakan Çayı'nın kollarından birinin vâdisi içinde hafif eğimli bir alanda kurulmuştur. Kasaba'nın Sivas-Samsun demiryolu üzerinde istasyonu bulunduğu gibi, düzgün bir karayolu ile de Samsun ve Amasya'ya bağlıdır. Samsun'a 83, Amasya'ya 46, Sivas'a 271 km. uzaklıkta olan kasaba 9.463 nüfusludur (1960 sayımı). Kasabanın batısında Büyük Kaplıca, Küçük Kaplıca ve Maarif Kaplıcası diye anılan üç kaplıca vardır.

Büyük yüzer havuzların seferden dönen gemilerin bir iki gün içinde havuzlanarak dibinin temizlenmesi, vaktinde yola çıkması sağlanabilecek bütün imkânları vardır.

Hawaii Adaları, sıcak iklimi, güzel manzarası, sakin insanları ile dünyanın dört bir köşesinden turist çeker

Hawaii Adaları

Amerika Birleşik Devletleri'nin 50. Eyaleti olarak birliğe yeni giren bu adaların halkı başlıca gelirlerini turizmden sağlarlar.

HAWAİİ ADALARI, Okyanusya'nın kuzeydoğusunda bir adalar topluluğudur. Son zamanlarda 50. devlet olarak A. B. D.'ne katılmıştır.

Yüzölçümü: 16.773 km²
Nüfusu: 636.000
Başkenti: Honolulu

Büyük Okyanus'un kuzeydoğusunda olan bu adalar, en yakın kara parçası olan Kaliforniya'ya 3.000 km. uzaklıktadır. Yengeç Dönencesi adaların az kuzeyinden geçer. Polinezya adaları topluluğunun kuzeydoğuya doğru uzantısı olan bu adalar yüksek ve volkaniktir. Hawaii Adası'nda Mauna Kea Tepesi 4.210 metredir. Sık volkan püskürmeleri olur. Adaların çevresinde okyanus da pek derindir. Eskiden Sandwich Adaları denilen bu takımadalara şimdi, en büyük adasının adından, «Hawaii (Havay) Adaları» deniliyor. Yıllık ısı ortalaması 25° dir.

En önemli ada Oahu'dur. Yüzölçümü 1.548 km², nüfusu 446.000'dir. Geri kalan adaların yüzölçümlerinin toplamı 15.225 km² dir, bunların hepsinde birden ancak 190.000 kişi yaşar. Oahu adasında nüfus yoğunluğu fazladır (km²'ye 288 kişi düşer). En büyük ada, en güneydoğudaki Hawaii'dir. Yüzölçümü 10.395 km², nüfusu 87.000'dir (km² ye 8 kişi). Bunun az kuzeybatısında Maui Adası vardır (yüzölçümü 1.885 km², nüfusu 51.000; km² ye 27 kişi). En kuzeybatıda Kauai Adası bulunur (yüzölçümü 1.416 km², nüfusu 38.000; km² ye 27 kişi). Oahu'nun doğusunda Molakai Adası vardır (yüzölçümü 676 km², nüfusu 7.000, km²'ye 10 kişi). Bunun güneyinde Lanai (yüzölçümü 360 km², nüfusu 5.000; km² ye 14 kişi), Niihau (yüzölçümü 251 km², nüfusu 1.000; km² ye 4 kişi) bulunur. Kahoolawe Adası (45 km²) boştur. Kuzeybatıda da küçük adalar toplanmıştır (yüzölçümü 62 km², nüfusu 1.000; km² ye 16 kişi). Bir de adaların 1.100 km. güneybatısında Johnston, 1. 750 km. güneyinde Palmyra adaları vardır ki, ancak 1 km² tutan boş adacıklardır.

Hawaii'lerde nüfus artışı pek hızlı olmuştur: 1872'deki ilk sayımda 57.000 iken, 1955'te 550.000, 1957'de 572.000 kişi olmuştur. Ancak, bu artış, dışarıdan ve en uzak ülkelerden iklimin tatlılığı, yaşayış ucuzluğu, kolaylığı yüzünden yapılan göçlerle sağlanmıştır. Beyazlar ayak basmadan bu adalarda kesif bir nüfus vardı. Yerliler'in yok edilmesi sonucunda büyük bir azalma olmuş, bunların yerine sonradan yabancı ırklar gelip yerleşmiştir.

Nüfusun karışımı da çok ilgi çekicidir. 234.000 Japon, 114.000 yerli veya melez, 77.000 Filipinli (çoğu Malay ırkından), 39.000 Çinli, 11.000 Koreli, 13.000 İspanyol (hemen hepsi Porto-Rico'lu), 3.000 Portekizli, 3.000 Alman, 3.000 Rus, 104.000 Kafkasyalı (Gürcü, Çerkez, Abaza vs.), ancak 35.000 Anglo-Sakson (Amerikalı ve İngiliz). Bu kavimler yavaş yavaş dillerini kaybetmiş, İngilizce konuşmaya başlamıştır. Din durumu ise şöyledir: 58.000 Müslüman (A. B. D.'nin başka hiçbir eyaletinde bu kadar Müslüman yoktur), 284.000 Budist ve daha başka Uzak Doğu dini mensubu, 50.000 Ortodoks, 94.000 Katolik, 150.000 Protestan.

Başkent Honolulu, Oahu Adası üzerinde bir limandır. Nüfusu 383.000'dir. Bütün eyalet nüfusunun yarısından çoğu da bu şehirde toplanmıştır. Pek işlek bir hava istasyonu ve turizm merkezidir. Hawaii Adası üzerindeki Hilo'nun nüfusu 39.000'dir; yani bu ada halkının yarısına yakını bu şehirde yaşamaktadır. Eyalette bu ikisinden başka şehir yoktur. Tropik ülkelere özel dağınık yaşama şekilleri görülür.

Adaların başlıca zenginliği şeker kamışı ve ananastır (1958'de 921.000 ton şeker yapılmıştır ki dünyada 18. demektir). Fakat asıl turizmden çok büyük bir gelir sağlanır. Demiryolu yoktur. 1954'te 138.400 motorlu vasıtayla dünyada 31. geliyor, Türkiye'yi geçiyordu. 129.500 telefonla da aynı durumdaydı. 139 sinema salonu vardır, gündelik gazetelerin baskı toplamı 200.000'i bulur. Öğretim ileridir 1907'de kurulan Honolulu Üniversitesi'nde 6.200 öğrenci, 510 öğretmen vardır.

Tarihte Hawaii

Hawaii'nin eski tarihi hakkında bilgimiz yoktur. 1795'te kurulan yerli devlet 17 ocak 1893'e kadar sürmüş, adalara parlak bir devir yaşatmıştı. 1778'de adaların nüfusu

300.000 tahmin edilmişti ki, bu nüfusa ancak bir daha 1925'te erişebilmiştir. 98 yıl süren bu krallık aynı hanedan tarafından yürütülmüş, bu hanedan Avrupalılar'ın etkisiyle Protestan olmuştur. Hükümdarların ilk beşi de «Kamehameha» adını taşımıştır. Sonuncusu bir kraliçeydi. (I. Lydia Liliüokalani) adındaki bu kraliçe 53 yaşında 1851' de tahta çıkmıştı, 2 yıl sonra Amerikalılar tarafından tahtından indirildi. Bunun bir Amerikalı babadan olma kızı son veliaht Prenses Keülami (doğumu 1875), son zamanlara kadar hayattaydı.

Adalar 1898'de A.B.D.'ne sömürge olarak katıldı, 60 yıl bu durumda kaldıktan sonra A.B.D.'nin 50. üyesi oldu. Amerikalılar'ın pek önemli deniz ve hava üsleri bu adalar üzerinde bulunmaktadır.

HAWTHORNE, Nathaniel (1804-1864)

N. Hawthorne

Amerikalı tanınmış bir yazardır. Babası kaptandı. Genç yaşta ölmesi üzerine dul kalan karısı inzivaya çekildi. Öyle ki yemeklerini bile oğlu ve iki küçük kızıyle birlikte yemiyor, odasına getirtiyordu. Nathaniel o zamanlar dört yaşındaydı. O da annesi gibi yalnızlığa kendini alıştırmaya başlamıştı. Kızkardeşlerinden başka hiç arkadaşı yoktu. Dokuz yaşındayken bacağı kırıldı, iki yıl evde kapalı kaldı. Yalnızlığa artık iyice alışmıştı. Kitaplarından başka hiç bir şeyle ilgilenmiyordu. Yalnız yaşamanın verdiği utangaçlıktan, çekingenlikten ömrü boyunca kurtulamamıştır.

Hawthorne onaltı yaşında koleje girerken, ileride yazar olmayı da kafasına koymuştu. Koleji bitirdikten sonra Salem'e döndü. 33 yaşına kadar hemen hiç kimseyle temas etmedi. Okuldan arkadaşı olan şair Longfellow onun dergilerde çıkmış hikâyelerini toplayıp «İki Kere Anlatılmış Hikâyeler» adı altında yayınladı. Kitap okuyucular tarafından çok beğenildi.

Hawthorne 1842'de evlendikten sonra, yalnız yazarlıkla ev geçindiremiyeceğini anlamış, Salem'de gümrük memurluğu yapmaya da başlamıştı. Çocukluğunda dinlediği efsanevi hikâyeler zihninde toplanıp yeni şekiller almaya başlamıştı. «Scarlet Letter» (Kızıl Damga) romanının ana fikri hazırdı. Eser 1850'de yayınlandı. İlk baskısı on gün içinde satılmıştı. Bundan sonra geçen dört yıl, Hawthorne'un yazı hayatının en verimli devresidir. Hawthorne gümrük dairesindeki işinden de atıldığı için yazı yazmaya daha çok vakit bulabiliyordu. «The House of the Seven Gables» (Yedi Çatılı Ev), «The Blithedale Romance» adındaki romanlarını o sırada yazmıştır. Dinî inançlar, günah, pişmanlık gibi konular Hawthorne'un eserlerinde çoklukla yer almıştır. En güzel eseri olan «Kızıl Damga» da bu tema üzerine kurulmuştur. Bu roman, Amerikan edebiyatının romantizm devresinde yazılmış eserlerin en güzellerinden biridir. Hawthorne bu romanını «Herkes günah işler, cezasını da çeker» düşüncesi üzerine kurmuştur.

HAWAİİ Adaları'nda sık sık yanardağ püskürmeleri, depremler olur. Honolulu'nun 350 km. kadar güneydoğusundaki Kilavca volkanı sık sık lâvlar, kızgın küller püskürerek civar kasabalarda, köylerde oturanlara korkulu saatler geçirtir. Fotoğraf saatte 10 sm. hızla akan lâvların resmini çekmeye çalışan gazetecileri göstermektedir.

HAWAİİ'DE HAYAT

HAWAİİ ADALARI yerlileri tunç renkli, iri siyah gözlü, sert ifadeli, düz yahut dalgalı siyah saçlı insanlardır. Çoğu iri yarı, şişmancadır. Geniş şekerkamışı çiftliklerinde çalışmak üzere çeşitli ülkelerden gelen yabancılar, zamanla, adaların yerlileriyle karışmışlardır. Adalarda en çok raslanan yabancılar, Çinliler, Polinezyalılar, Japonlar, Portekizliler, Almanlar, İtalyanlar ve İspanyollar'dır.

Hawaii adalarına beyazlar gelmeden önce, erkekler «malo» denilen, vücudu ancak belden kasığa kadar örten bir giyim eşyası kullanırlardı. Kadınlar ise «pau» denilen kısa bir etek giyerlerdi. Bunlar «kapa» yahut «tapa» denilen, bitkilerden elde edilmiş kumaşlardan yapılıyordu. Bugün ise Hawaiililer ancak bayramlarda, tatil günlerinde eski kıyafetlerini giyiyorlar. Bu kıyafetler bilhassa Hawaii'nin kendine öz güzelliğini görmek için gelen turistlerin büyük ilgisini çeker. Hawaii Adaları denilince pek çok kimsenin aklına bu çeşit elbiseler giymiş, bakır kızılı esmerliğinde cana yakın insanlar gelir.

Hawaii'nin en önemli özelliklerinden biri de «lei» denilen, çiçeklerden yapılma kolyedir. Adalılar yabancılara adaya geliş, adadan ayrılış hediyesi olarak bu çiçek kolyeleri verirler.

Hawaii adasının halkı gibi yemekleri de çok çeşitlidir. Adalıların çoğu Amerikan yemeklerini benimsemişlerdir. Yalnız, tatil günlerinde Doğu ve Büyük Okyanus ülkelerine has yemkleri de yaparlar. Hawaii'nin en ünlü yemeği «poy» dur. Paro bitkisinin köklerinden yapılır. Tatlı patates haşlaması da pek tanınmıştır.

Hawaii Adaları'nın en önemli gelir kaynaklarından biri de turistlerdir. Yılın her mevsiminde tatlı bir havası olan Hawaii, dünyanın her yanından binlerce turist çeker. Her yıl adalara gelen turistler, ortalama olarak, yarım milyar T. L. kadar bir döviz bırakırlar. Mark Twain, London, Robert Louis Stevenson, James Michener gibi yazarlar Hawaii'den ilham alarak eserler yazmışlardır.

HAYAL (Bk. GÖRÜNTÜ; İMGE)

HAYÂLÎ Mehmet Bey (Ölümü: 1557). Tanınmış bir Türk şairidir. Vardar Yenicesi'nde doğdu. Çocuk yaşta şiir yazmaya başladı. Damat Makbul İbrahim Paşa tarafından korunduğu gibi, Kanunî'ye de nedim oldu. İstanbul'un en büyük şairi olarak tanındıysa da, ölümüyle beraber Bakî, onun ününü gölgede bıraktı. Sancakbeyi (tümgeneral) olarak Edirne'de öldü. Oğlu Ömer Bey de (ölümü: 1601) sancakbeyi ve şairdir.

HAYAT

Evrenin en büyük sırrı olan hayatın nasıl başladığı bugün bile kesin olarak bilinemiyor.

HAYAT, bütün canlı varlıkların yaşar durumda bulunuşudur. Yaşama da doğma ile başlar, gelişme, korunma ve üreme ile devam eder, ölümle sona erer.

Hayat evrenin en büyük sırrıdır. Filozoflar yüzyıllardan beri hayatın anlamını incelemiş, bilim adamları hayatın başlangıcını araştırmışlardır. Bütün uğraşmalara rağmen hiçbir kimse maddeden canlı bir varlık meydana getirmeyi başaramamıştır. Bununla beraber, canlılar hakkında birçok şeyler öğrenmiş bulunuyoruz.

Canlı olsun, cansız olsun, dünyadaki her şey bilinen elemanların çeşitli şekillerde birleşmesinden meydana gelmiştir. Yalnız, canlılardaki elemanlar bileşimler halinde bulunur; cansızlar da ise ya ayrı ayrı, ya da alaşım halindedir.

Hayatın Başlangıcı

Yeryüzünde hayat bundan 1.000.000.000 yıl önce başlamıştır. Bilginler hayatın ne şekilde başladığını kesin olarak bilmiyorlar. Bazıları ilk hayatın ya bir göktaşı, ya da parçalanan bir gezeğenden düşmüş zerrelerle dünyaya gelmiş olabileceğini sanıyorlar. Başka bilginler de hayatın doğrudan doğruya dünyada başladığını ileri sürüyorlar. Bunlara göre, dünya soğurken türlü kimyasal bileşimler ortaya çıkmış, bunlardan bazıları protoplâzmayı meydana getirmiştir. Bu görüş virüslerin karışık atom moleküllerinden meydana geldiğinin keşfedilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu önemli keşfi 1930'da Amerika'da Rockefeller Enstitüsü'nden Dr. William Stanley yapmıştır. Dr. Stanley tütün virüsünün billûrlaşmış proteinden ibaret olduğunu keşfetmişti. Kimyasal bir molekülden ibaret olan bu proteinin, cansız maddelerin tersine, çoğalabilme özelliği vardı.

Bilginler hayatı meydana getiren esası kimyasal yollarla yapmaya çalışmışlardır. Bugün, özel bir eriyiğe konan çeşitli billûrların büyüdüğünü biliyoruz. Ancak, bu büyüme bitkilerin, hayvanların büyümesinden farklıdır. Billûrlar sadece dış kısımlarına eklemler yaparak büyüyorlar; bir canlının vücudu ise her yanı oranlı olarak büyür.

Bilginler suni hücre yapmayı da başarmışlardır. Bilindiği gibi, hücre bütün canlıların yapı taşıdır. Suni hücreler bir eriyik içine konulunca bu eriyiği içlerine alıp sonra yeniden dışarı verebiliyorlar. Bazı suni hücreler, tek hücreli amipler gibi, hareket de edebiliyor. Bunların bazılarının tıpkı canlı hücreler gibi zehirlenince, havasız kalınca öldüğü görülmüştür. Ama, bütün bunlara rağmen, bu suni hücrelerin hiçbiri gerçek olarak hayatta değildir, yani canlı değildir.

Hayatın Temeli

Bütün canlılar peltemsi bir madde olan protoplâzmadan meydana gelmiştir. Her hangi bir tip hayvanın protoplâzması başka hayvanların, bitkilerin protoplâzmasından değişiktir. Yalnız, bütün protoplâzmaların ortak özellikleri vardır.

Bir defa, hepsinde şu asal elemanlar bulunur: Karbon, hidrojen, oksijen, azot, fosfor, kükürt, klor, kalsiyum, magnezyum, potasyum, sodyum, demir. Protoplâzmanın yapısında bu saydıklarımızdan başka maddeler de bulunmakla beraber, bunların miktarı daha azdır. Bu maddelerin başında iyot, flüor, silikon, bakır, boron ve manganez gelir. Protoplâzmanın yapısında kırk iki çeşit eleman olduğu tesbit edilmiştir.

Canlıların Kimyasal Bileşimleri

Yukarıda saydığımız elemanlar hayatı meydana getirmek için çeşitli bileşimler halinde bulunurlar. Bunların başında karbonhidratlar, yağlar ve proteinler gelir. Ayrıca tuz, su, enzimler de vardır.

Karbonhidratlar. — Karbon, hidrojen ve oksijenden karmadır. En tipik örneği şekerle nişastadır. Bunlar canlılara enerji vermeye yararlar.

Yağlar. — Protoplâzma için önemlidir. Bunlar besinlerin, dolayısiyle enerjinin, depo edilmesine yararlar.

Proteinler. — Bunların yapısında karbon, hidrojen ve oksijenden başka azot da bulunur. Proteinler protoplâzma yapısının desteğidir. Çeşitli amino asitlerden meydana gelmişlerdir. Bugün otuzdan fazla amino asit çeşidi biliniyor. Bunlardan on birinin memelerin büyümesinde önemli bir payı vardır. Her hayvan çeşidinin kendine öz proteinleri bulunur. Alerji dediğimiz rahatsızlık bu yüzden meydana gelir, çünkü alerji başka bitki ve hayvanlarda bulunan proteinlere karşı vücudun gösterdiği tepkiden doğar (Bk. Alerji).

Tuzlar. — Vücuda yararlı önemli bileşimlerden biri de tuzlardır. Bunlar, sodyum, potasyum, magnezyum ve kalsiyum bileşikleridir.

Su. — Protoplâzmada suyun da yeri büyüktür. Bir protoplâzmanın ağırlığının % 80'i sudur.

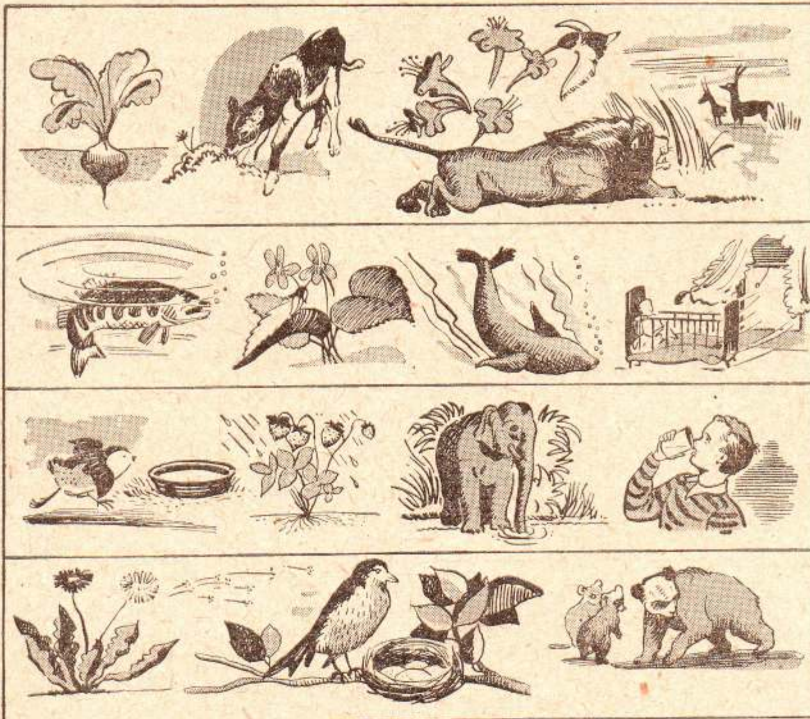
Enzimler. — Protoplâzmadaki kimyasal bileşimlerden biri de enzimlerdir. Bunlar yenen besinlerin bölünüp parçalanmasını, böylece vücutta kullanılabilir hale gelmesini sağlar.

Protoplâzmada bulunan bütün bu maddelerin dışarıdan sağlanması gerekir. Canlılar, bunun için, proteinli, yağlı ve karbonidratlı besinler yerler. Hayatta kalabilmeleri için yukarıda saydığımız madenî tuzlarla suya da ihtiyaçları vardır.

Canlıların vücüdü devamlı değişiklik halindedir. Bir bilgin, canlı vücudunu mum alevine benzetmiştir. Yanan mumun alevi daima aynı göründüğü halde, aslında fitilin mumdan emdiği maddelerin yanmasiyle meydana gelir, devamlı olarak da değişir. Canlıların vücudu da, görünüşte aynı kalmakla beraber, devamlı değişiklik halindedir. Hücreler, durmadan, yapısındaki kimyasal maddeleri değiştirirler, besin maddelerini alır, işe yaramıyanları da dışarı atarlar.

Canlıların Başlıca Özellikleri

1. — Hareket: Bütün canlı varlıklar dışarıdan her hangi bir yardım görmeden hareket

Canlıların başlıca dört özelliği: Çevrelerinden beslenirler, oksijene ve suya ihtiyaçları vardır, nesillerini üreyerek devam ettirirler.

edebilirler. Bu onları cansız maddelerden ayıran en büyük özelliktir. Bir dere bayır aşağı akar, bir motor çalıştırıldıktan sonra kendi kendisine çalışmakta devam eder. Bunlar da birer harekettir ama, dışarıdan bir gücle sağlanmıştır. Dereyi aşağı doğru akıtan, yerçekimidir; motor da bir gücle çalışır. Her hangi bir canlı ise dışarıdan hiçbir etki almadan hareket edebilir.

2. — Beslenme: Bütün canlılar beslenirler. Kimisi ısırıp çiğniyerek, kimisi yutarak, kimisi emerek, kimisi de vücudunu kaplıyan doku yolu ile besinini alır. Yeşil bitkiler madenî maddeler, su, azot ve gaz yardımiyle kendilerine gerekli besini yaparlar.

3. — Büyüme: Canlıların en büyük özelliklerinden biri de büyümedir. Canlılar kendilerine yeni yeni kısımlar ekliyerek büyürler. Çocuk büyürken yeni yeni dişler çıkarır. Bir yerimiz kesilince vücut kendiliğinden bunu tamir eder. Ağaçlar, çalılar yaralanan yerlerini bir kabukla kapıyarak yarayı iyi ederler. Yengeçlerin kopan bacakları, kertenkelelerin kopan kuyrukları yerine yenisi çıkar.

4. — Üreme: Canlılar yeni yeni canlılar meydana getirerek ürerler. En küçük mikroplar bile bölünmekle çoğalırlar (Bk. Cinsiyet).

5. — Uyanıklık: Bütün canlılar çevrelerindeki şartlara uyarlar. Yeşil bitkiler güneşe döner, mikroplar kendilerine bir şey dokununca toparlak bir hal alırlar. İnsanlar ışık vurunca gözlerini ya kapar, ya kırpıştırırlar.

6. — Çıkarma: Canlılar artık kullanılmaz hale gelen maddeleri vücutlarından dışarı atarlar. Bu maddelerin çoğu besin artıklarıdır. Canlılar bunları dışarı çıkarmazlarsa hayat imkânsız hale gelir.

Cansız maddeler, canlılara öz olan hareketleri yapamaz. Bu işlerin bazılarını yapabilen cansız modeller yapılmışsa da bunların yaşadığı, hayatta olduğu kabul edilemez.

Canlıların Yapısı

Canlılardaki protoplâzma hücreler halinde düzenlenmiştir. Bitki ve hayvan hücreleri çeşitli biçimlerde olur. Bununla beraber, birçok ortak tarafları vardır.

En basit bitki ve hayvanlar bir tek hücreden ibarettir. Bu tek hücrede bir canlıda olması gereken bütün faaliyeti görebiliriz. İnsan vücudu milyonlarca hücreden yapılmıştır. Bu hücreler, aralarında birleşerek, organları meydana getirirler. Birleşen hücrelerle önce çeşitli dokular ortaya çıkar. Kaslar, kemikler hep birer dokudur. Çeşitli cinsten dokuların birleşmesi de organları meydana getirir (Bk. Biyoloji).

Hücrelerin, dokuların çeşitli görevleri vardır. Kemikler iskeleti meydana getirerek vücuda destek olur. Kaslar hareket etmemizi sağlar. Sinir hücreleri sayesinde olup bitenleri görmek, işitmek, duymak imkânını buluruz.

Canlıların Ömrü

Yeryüzündeki çeşitli bitki ve hayvanların ömrü hep ayrı ayrıdır. Ömrü ancak birkaç saat olan canlılar bulunduğu gibi dört bin yıldan fazla yaşıyan canlılar da vardır. Ba-

ORTALAMA HAYAT UZUNLUKLARI

200 yıldan fazla: Karaağaç 300; Sekoya 4000; Lâdin 200 - 1200

200 - 100 yıl arası: Balina 70; Kaz 65; Dev kaplumbağa 100

100 - 60 yıl arası: Turna balığı 70; Fil 60; İnsan 65; Kaşıkçıkuşu 52

60 - 50 yıl arası: Devekuşu 40; Sazan 50

50 - 40 yıl arası: Suaygırı 40; Kartal 45; Timsah 40

40 - 30 yıl arası: Karga 30; Ayı 35; Yak 20

30 - 20 yıl arası: Sığır 20; At 20; Eşek 25; Yılan 20; Deve 28

20 - 10 yıl arası: Köpek 10; Karınca (Kıraliçe) 15; Ren geyiği 12; Kedi 15; Yılan balığı 10; Kurbağa 15

10 - 1 yıl arası: Ağustosböceği 2; Som balığı 4 - 6; Kırmızı balık 10; Tavşan 6; Tavuk 6 - 8; Fare 2 - 6; Bukalemun 3

1 yıldan az: Kelebek 8 hafta; Sivrisinek 6 hafta; Kızböceği 7 hafta; Sinek 6 hafta

Rakamlar, canlı cinslerinin en çok raslanılan çeşitlerinin ortalama hayat uzunluklarını göstermektedir.

harda sulak, bataklık yerlerde raslanan «efemer» denen bir böceğin ömrü birkaç saat olduğu halde, dev «sequoia» (sekuoya) ağaçlarının ömrü dört bin yılı geçer.

Hayvanların, bitkilerin ömrü kalıtımla ilgilidir. Her bitki ve hayvanın ömrü anababasının ömründen nadiren daha uzun olur. Hastalık veya başka tabiî afetler normal ömrü kısaltır. Canlıların büyüme hızı, faaliyet durumları da hayatlarının uzunluğu ile ilgilidir. Çabuk olgunlaşan organizmalar, genel olarak, çabuk ölür. Bilginler bunu şu kuralla belirtirler: «Bir canlı ne kadar hızlı yaşarsa o kadar erken ölür.»

Tek hücreli bazı bitkileri, hayvanları ölümsüz olarak kabul edebiliriz. Bunlar ikiye bölünerek ürerler. Durmadan ikiye bölünerek yenilenen canlılar, uygun şartlar altında, sonsuz olarak yaşıyabilirler. Bunlardan bir çeşidinin 43.000 nesil boyunca yaşadığı tesbit edilmiştir. Bilim adamları buna dayanarak bazı hücrelerin ebediyen yaşıyabileceğini söylüyorlar.

Ortada bir gerçek varsa o da şudur ki, bugün hayatta olan her bitki ve hayvan protoplâzmasından bir kısmı yüzyıllardan beri kesilmeden yaşıyan bir zincirden geliyor. Protoplâzmanın bu kısmı çoğalma ile ilgilidir. Ana-babanın özelliklerini nesilden nesle taşıyan da budur. Canlılar ancak birey olarak yaşar ve ölürler.

Bitkilerin çoğu bir yıllıktır. Bir yıl içinde yetişir, meyva ve tohum verdikten sonra ölürler. Bir kısım bitkiler de iki yıllıktır. Bunlar da iki yıl, başka bir deyişle, iki büyüme mevsimi boyunca yaşarlar. Başka bitkiler ise arka arkaya yıllarca yaşarlar. Bir kısım bilginler bazı ağaçların, dışarıdan gelen bir zarara uğramazlarsa, sonsuz yaşıyacağına inanıyorlar.

Hayvanların en uzun ömürlüsü olarak bilinen dev kaplumbağadır. Bu hayvanların 150 - 200 yıl yaşıyanlarına raslanmıştır. Böceklerin ömrü daha kısadır. Yalnız, birçoklarının yumurtaları çok uzun müddet yaşıyabilir (Bk. Hayvanlar).

HAYAT CETVELİ

Yaş	*O yaşta hayatta kalanların sayısı*	*Kalan ömür*	*Yaş*	*O yaşta hayatta kalanların sayısı*	*Kalan ömür*
0-1	100,000	67.29	56	80,601	19.96
1	96,211	68.93	57	79,614	19.21
2	95,796	68.23	58	78,555	18.46
3	95,585	67.38	59	77,419	17.72
4	95,431	66.49	60	76,200	17.00
5	95,309	65.57	61	74,894	16,28
6	95,203	64.64	62	73,495	15.58
7	95,112	63.71	63	72.000	14.90
8	95,032	62.76	64	70,404	14.22
9	94,958	61.81	65	68,701	13.56
10	94,890	60.85	66	66.885	12.92
11	94,824	59.89	67	64,950	12.29
12	94,758	58.94	68	62,889	11.68
13	94,689	57.98	69	60,695	11.08
14	94,616	57.02	70	58.363	10.50
15	94,534	56.07	71	55.893	9.94
16	94,443	55.12	72	53,283	9.41
17	94,342	54.18	73	50,539	8.89
18	94,231	53.25	74	47,669	8.40
19	94,112	52.31	75	44,685	7.92
20	93,984	51.38	76	41,607	7.47
21	93,848	50.46	77	38,458	7.04
22	93,703	49.53	78	35,266	6.64
23	93,551	48.61	79	32,063	6.25
24	93,392	47.70	80	28,882	5.88
25	93,228	46.78	81	25,757	5.53
26	93,059	45.86	82	22,723	5.21
27	92.884	44.95	83	19,812	4.90
28	92,703	44.04	84	17,057	4.61
29	92,515	43.12	35	14,487	4.34
30	92,320	42.21	86	12,126	4.09
31	92,116	41,31	87	9,995	3.85
32	91,904	40.40	88	8,106	3.63
33	91,684	39.50	89	6,462	3.43
34	91,453	38.59	90	5,061	3.24
35	91,211	37.70	91	3,890	3.06
36	90,958	36.80	92	2,932	2.90
37	90,692	35.91	93	2,166	2.75
38	90,412	35.02	94	1,566	2.61
39	90,117	34.13	95	1,109	2.47
40	89,805	33.25	96	767	2.35
41	89,475	32.37	97	519	2.24
42	89,123	31.49	98	343	2.14
43	88,749	30.62	99	221	2.04
44	88.349	29.76	100	139	1.95
45	87,920	28.90	101	85	1.87
46	87,460	28.05	102	51	1.79
47	86,967	27.21	103	29	1.72
48	86,439	26.37	104	17	1.65
49	85,873	25.54	105	9	1.59
50	85,267	24.72	106	5	1.53
51	84,617	23.90	107	3	1.47
52	83,922	23.10	108	1	1.42
53	83,176	22.30	109	1	1.37
54	82,377	21.51	110		
55	81,520	20.73			

İnsan Ömrü

Bugünün insanları 2.000 yıl önceki insanlardan çok daha uzun ömürlüdür. Eski Roma'da ortalama ömür ancak 25 yıldı. Bugün ise dünyanın birçok yerlerinde ortalama ömür 60 yaşın üstüne çıkmıştır. 70 - 80 yaşını bulanlar da çoktur. Bununla beraber, 100 yaşın üstüne çıkanlara pek nadir raslanıyor.

Bibliyografya — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Hayat Başlangıcı (S. Suner, 1953); Hayat Kaynağımız Güneş ve Işık (1949); Hayat Nedir? (Prof. M. A. Aynî, 1945).

HAYBER GEÇİDİ

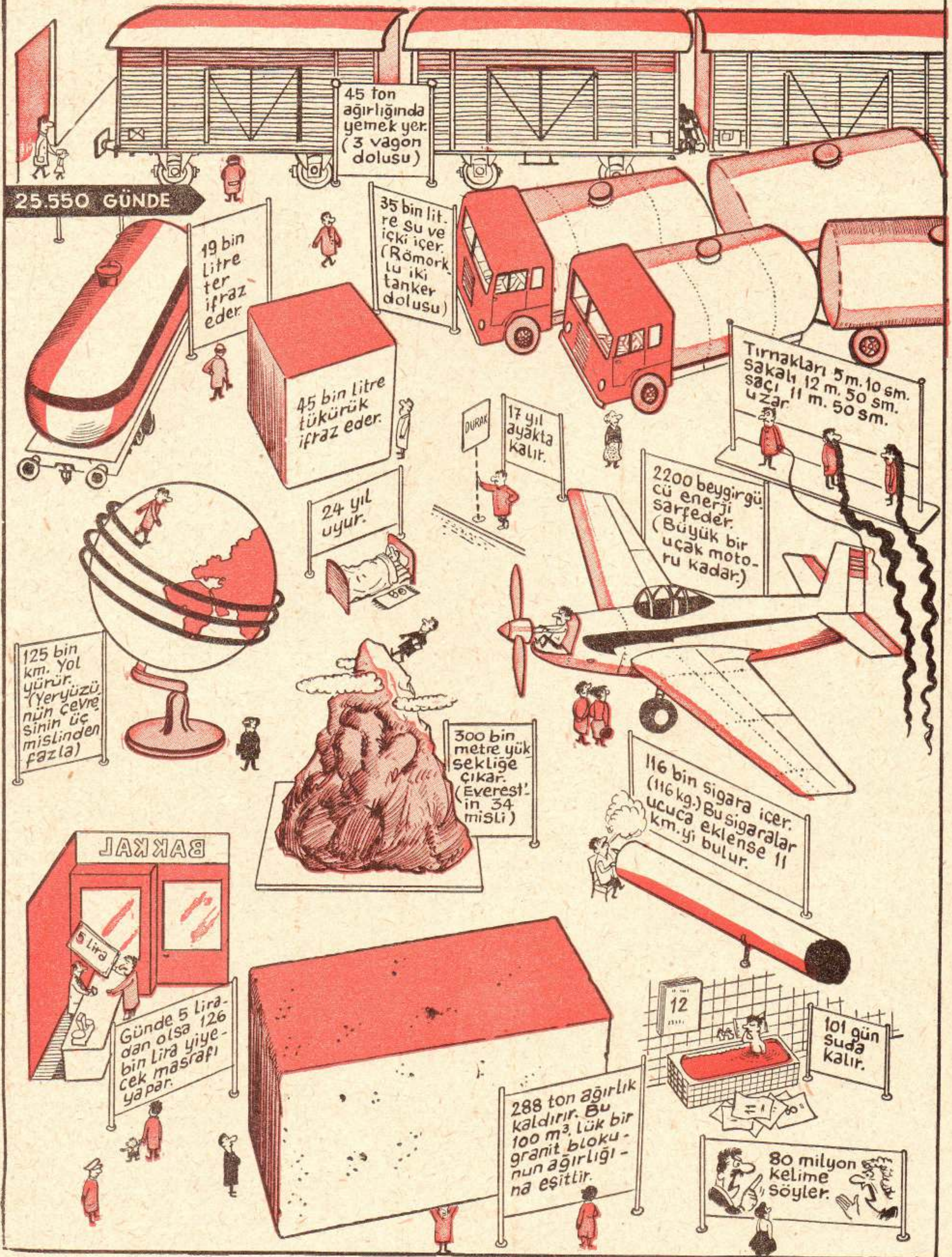
Dünyanın en ünlü dağ geçitlerinden biridir. Pakistan'ın kuzeydoğu bölümü ile Afganistan'ı birbirine bağlar.

Hayber Geçidi, tarihte, Hindistan yarımadası ile Afganistan arasındaki en elverişli yol olduğundan, Büyük İskender zamanından beri askerî bakımdan büyük önem kazanmıştır. Bu büyük komutanın kendisinin Hayber Geçidi'nden geçip geçmediği kesin olarak bilinmiyorsa da, askerlerinin başındaki komutanlardan Hephaestion'la Perdikkas'ın, Kabul nehrinin kuzeyine geçebilmek için, Hayber Geçidi'ni kullandıkları sanılıyor. Bundan başka, tarihteki belli başlı hükümdarlardan Gazneli Mahmut, bir kere; Babur, birkaç kere; Ahmet Şah Dürranî ile Nadir Şah da sık sık Hayber Geçidi'nden geçmişlerdir.

Hayber Geçidi'nin iki yanını sarp kireç taşı kayalıkları örter. Bu geçidin uzunluğu 50 km., en dar yerinin genişliği ise 3 m. kadardır. Geçitten ancak haftanın iki, üç günü geçmeye izin verilir. O günlerde geçidin ağzını nöbetçiler bekler.

Hayber Geçidi'nin başlangıç ve bitiş yerlerinde birer köy vardır. Bu köylerde yaşıyan her ailenin, kendilerini komşu düşmanlardan, kan dâvası güdenlerden koruyabilmek için küçük birer kaleleri, gözleme kuleleri

70 Yıl Yaşıyan Bir İnsan Neler Yapar?

Pakistan'ın kuzeydoğu bölümünü Afganistan'a bağlıyan Hayber Geçidi, yeryüzünün en ünlü geçitlerinden biridir. Gerek tarihte, gerekse bugün bu geçit askerî ve sivil alanda Doğu'yu Batı'ya bağlıyan yolların başında gelmektedir.

bulunur. Hayber Geçidi'nden geçen yolcuların, eşkiyalara karşı mal ve can güvenliklerini jandarmalar sağlar.

1925'te, Hayber Geçidi'nin başlangıç yerine kadar gelen bir demiryolu yapılmıştır. Şimdilik geçitten geçerek Afganistan'a varan bir demiryolu yoktur.

HAYDAR MİRZA DUĞLAT, Muhammet (1500-1551)

Büyük bir Türk tarihçisi ve devlet adamıdır. Aslen Moğol olmakla beraber dil bakımından Türk'leşmiş Duğlat hanedanındandır. Emîr Muhammet Hüseyin'in büyük oğludur. Annesi Hûbnigâr Hanım, Cengizliler'in Çağatay kolundan bir prensesti, Babur Şah'ın da teyzesiydi.

Haydar Mirza 1508'de Babur Şah tarafından evlât edinildi. Kâbil'de 4 yıl onun yanında yaşadı, sonra Kâşgar'a giderek eniştesi Sait Han'ın komutanlarından oldu, 1533'te Babur Şah'ın oğlu Hümayun Şah'ın hizmetine girdi. 1541'den ölümüne kadar Hümayun Şah'ın Kişmir'de yarı bağımsız genel valisi olarak bulundu. 1551'de bir isyanı bastırırken öldürüldü.

Haydar Mirza «Tarih-i Reşidî» adındaki pek ünlü ve önemli tarihini hem Farsça, hem de Türkçe olarak yazmıştır. XVI. yüzyılın ilk yarısı için Orta Asya Türk tarihinin ana kaynaklarından olan bu tarih-hâtırat, İngilizceye, Rusça'ya da çevrilmiştir. Haydar Mirza, aynı zamanda Türkçe'de önemli bir şairdir.

HAYDARABAT

Hindistan'da Dekkan'da bir şehirdir, Hindistan'ın en büyük yerli devletinin merkezidir. Denizden 510 m. yükseklikte kurulmuştur. Şehirden geçen demiryolu, Bengal Körfezi'ni Umman Denizi'ne bağlar. Nüfusu 1.331.000'dir. Hindistan'ın 5. şehridir.

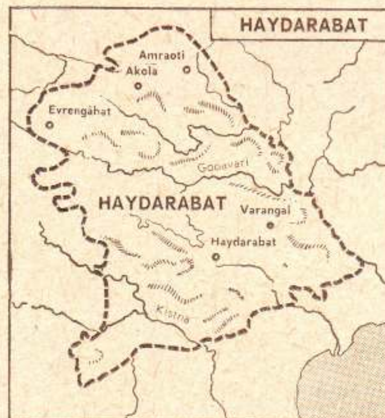
Haydarabat'ta Telugu dili konuşulur; Urdû diyeleği yalnız yüksek tabakanın dilidir. Ünlü «Osmaniye Üniversitesi» Haydarabat'tadır, Hindustanî dilinin Urdû diyeleğiyle öğretim yapar. 1918'de Nizam tarafından kurulan bu İslâm üniversitesinin 25.000 öğrencisi vardır.

1590'da Türk İmparatoru Muhammet-Kulı Kutb-Şah tarafından kurulan şehir, 1687'de Timuroğulları'na geçinceye kadar Kutbşahlar devletine merkezlik etmiştir (Bk. Kutbşahlar). Timuroğulları devrinde bir sûba (eyalet) merkezi oldu.

Bir de Pakistan'ın Sind eyaletinin merkezi olan Haydarabat vardır ki, Sind ırmağı üzerinde 484.000 nüfuslu bir şehirdir; Pakistan'ın 4. şehridir. Denizden 32 m. yüksekliktedir. Şehirde ve eyalette Sindce konuşulur. XVIII. yüzyılda kurulmuş yeni bir şehirdir.

HAYDARABAT DEVLETİ

Bir Türk devletidir. XVIII. yüzyılın son yarısında Hindistan'ın güney yarısına hükmettiği yıllar olmuş, fakat İngilizler tarafından pek küçültülmüştür. Bugün Berar ile beraber 260.166 km² büyüklüğündedir, nüfusu 27.543.000'dir. Berar eyaleti asıl Haydarabat devletinden ayrıdır, Haydarabat veliahtı «Berar Prensi» unvanını taşır; bu eyalet 47.000 km² ve 5,3 milyon nüfusludur; başkenti Amraoti'de Hindustanî dilinin Braj diyeleği konuşulur, 120.000 nüfusludur.

Devlette Haydarabat ve Amraoti'den başka 3 büyük şehir daha vardır. Haydarabat'taki Müslüman nüfus 4 milyon kadardır. Ülkede 900 km. si Berar'da olmak üzere 4.500 km. demiryolu bulunur. 1947'de Hindistan bağımsızlığını alınca Nizam, Haydarabat'ı da bağımsız ilân ettiyse de, bir süre savaştan sonra Hindistan'a katıldı, yetkileri son derece azaltıldı. Emsalsiz mücevher hazinesiyle dünyanın en zengin adamı sayılan Nizam'ın yıllık geliri 270 milyon T.L.'nı aşar.

Devletin kurucusu Çın Kılıç Han, Kılıç Han'ın oğlu ve Semerkantlı Âbid Kılıç Han'ın torunudur. Âbid Kılıç Han, İmparator Şah-i Cihan'ın generallerindendi. 1670'e doğru öldü. Kılıç Han, 1669'da Semerkand'dan gelip Şah-i Cihan'ın oğlu Âlemgir Şah'ın hizmetine girdi, genel valiliklerde bulundu, 1710'da öldü. Çın Kılıç Han bunun oğlu olup, 1721-1724 arasında Hindistan Türk İmparatorları Timuroğulları'nın sadrâzamı oldu, Dekkan'daki 4 eyalet, birçok kereler idaresine verildi. Bu eyaletlerde Çın Kılıç Han, gittikçe bağımsızlığa doğru yürümüş, fakat ne kendisi, ne de kendisinden sonra yerine geçenler, nazarî de olsa 1858'e kadar Timuroğulları'nın uyrukluğundan çıkmamışlardır; bu tarihten sonra da İngiltere'ye bağlı olmuşlardır.

Devletin dili önceleri Türkçe iken sonra Farsça, son zamanlarda da Hindustanî dilinin Urdû diyeleği olmuştur. Haydarabat hükümdarlarına «Nizam» denir. Çın Kılıç Han zamanında Hindistan Türk imparatorluğunun yıllık geliri bugünkü rayiçle yaklaşık olarak 42,5 milyar T.L. idi; bunun 20 milyarı Çın Kılıç Han'ın başında bulunduğu 4 Dekkan eyaletine aitti ki, bu devirde Haydarabat'ın başkentlik ettiği bağımsız devletin önemini bu rakamlar belli eder. Çın Kılıç Han'ın büyük oğlundan hâlâ Hindistan'ın yerli devletlerinden olan (40.000 nüfus) Bâoni nevvapları türemiştir.

Bugünkü Nizamlar, Çın Kılıç Han'ın 4. oğlu olan Ali Han'dan gelmektedir. Bugünkü nizam Osman Han, 1886 doğumludur, 51 yıldan beri hükümdardır; İngiliz orgenerali türbesini taşıyan nadir yabancılardandır. Aynı hanedandan Âzamunnisâ Beğim ile evlidir. Büyük oğlu Hidayet Ali Han 1907 doğumludur, bu da İngiliz orgeneralidir; 1911'den beri veliaht ve Berar Prensi'dir. 1948'den beri babasına naiplik etmektedir. 1931'de son halife II. Abdülmecit'in tek kızı Dürrişehvar Sultan (doğumu 1914) ile evlenmiştir; bu evlenmeden veliaht Bereket Ali Han (doğumu 1933) ile Prens Keramet Ali Han (doğumu: 1939) doğmuştur ki, ilki şair Hüseyin Siret Özsever'in torunu ile evlenmiştir. Hanedanda anadili olarak Türkçe hâlâ devam etmektedir.

Haydarabat Nizamları ve saltanat yılları şunlardır:

1) Çın Kılıç Han (ölümü: 1748)

2) Ahmet Han (1748-1750)
3) Muhittin Han (1750-1751)
4) Salâbet-Ceng Han (1751-1763)
5) Ali Han (1763-1802)
6) Iskender-Câh Han (1802-1829)
7) Ferhunde-Ali Han (1829-1857)
8) I. Mahbub-Ali Han (1857-1869)
9) II. Mahbub-Ali Han (1869-1911)
10) Osman Han (1911-)
11) Damat Nizam Hidayet Ali Han Bahadır (1948-)

HAYDN, Josef (1732 - 1809)

Haydn

Avusturyalı ünlü bir bestecidir. Batı müziğinde XVIII. yüzyılın ikinci yarısında başlıyan yenilik hareketine katılmış, Bach, Händel gibi bestecilerin yolundan tamamiyle ayrılarak yepyeni şekillerde eserler vermiştir. Beethoven'le Mozart'ın da katıldığı bu hareket sonradan müzikte bir Viyana okulu yaratmış, bu üç besteci de, Viyana'da doğmadıkları halde, Viyana devrinin tanınmışları arasına girmişlerdir. Haydn, ayrıca, en çok eser vermiş besteci olarak da ün salmıştır.

Haydn Avusturya'nın Rohrau kasabasında doğdu, orta halli bir ailenin çocuğuydu. Çok küçük yaşta müziğe karşı büyük bir kabiliyeti olduğu anlaşılmıştı. Ilk müzik derslerini okulda aldı. 12 yaşında Sankt Stefen Kilisesi'nin çocuk korosuna girdi. Bir yandan da müzik çalışmalarına devam ediyordu. 17 yaşında kiliseden ayrıldığı vakit, kimsesiz, beş parasız kalıvermişti. Müzik dersleri verip, sağda solda keman çalarak geçimini sağlamaya çalıştı. Bir yandan da besteler yapıyordu. İlk operası 1752'de oynandı, oldukça beğenildi.

Haydn, 1761'de Macar Kontu Anton Esterhazy'nin sarayına müzisyen olarak girdi, otuz yıl bu ailenin hizmetinde kaldı. Eserlerinin çoğunu onlara ithaf etti. Devrin başka bestecileriyle temas edemediği için bestelediği eserlerde kimsenin etkisi olmuyordu. Yalnız Esterhazy ailesinin yanında yaşamaktan zaman zaman şikâyet etmekten de kendini alamıyordu. Dış dünya ile hiçbir ilgisi kalmamıştı. Fazla arkadaşı yoktu, hiç kimse onun iç âlemiyle ilgilenmiyordu.

1790'da Kont Esterhazy'nin ölümü üzerine saraydaki orkestra dağılınca Haydn sevinç içinde Viyana'ya gitti. Artık istediği gibi yaşıyabilecekti. Hele öteden beri hayran olduğu Mozart'la arkadaşlık kurabileceği için daha da seviniyordu. Aralarında çok büyük yaş farkı vardı ama, iki besteci gayet iyi anlaşıyorlardı. Haydn, Londralı emprezaryo Peter Salomon'un teklifi üzerine, birkaç senfoni bestelemek için Londra'ya gidince iki besteci bir daha birbirlerini göremediler. Haydn, Londra'dan dönmeden Mozart öldü. Haydn, Ingiltere'ye giderken Bonn'a da uğramıştı. Beethoven adında istidatlı genç bir müzisyenin bir eserini dinlemiş, «Bir gün gelecek bütün dünya ondan bahsedecek» demişti.

Haydn, Londra'da pek büyük saygı gördü. Bu arada 6 senfoni besteledi. 1792'de Viyana'ya döndü. 1794'te yeniden Londra'ya gitti, 6 senfoni daha besteledi. Bu senfoniler, «Londra Senfonileri» olarak anılır. Haydn, Viyana'ya döndükten sonra oratoryo çalışmalarına başladı. «Dünyanın Yaradılışı» adındaki oratoryosu ilk defa 1798'de çalındı. 1800'de «Mevsimler Oratoryosu» nu tamamladı.

Haydn, ömrünün son dokuz yılını eser bestelemeden geçirdi. Hele Viyana, Fransız orduları tarafından işgal edilince Haydn'ın yaşama şevki de kalmamıştı. 1809'da öldü. Napoléon'un emri üzerine bestecinin cenazesine pek çok Fransız subayı katıldı.

Haydn'ın başlıca eserleri şunlardır:

Senfoniler. — 125 senfoni, bu arada 6 «Paris Senfonisi» (1785-1786); 12 «Londra Senfonisi» (1791-1795). Oda müziği. — 83 parça yaylı sazlar kuarteti, birçok serenat, şarkı ve 5 opera.

HAYDN'IN DAVULLU SENFONİSİ

HAYDN'ı koruyan Prens Esterhazy gerçekten müziği çok severdi. Şatosunda devrin ölçülerine göre oldukça büyük bir orkestra kurmuş, Haydn'ı da orkestranın idaresiyle görevlendirmişti. Yalnız, konser dinlerken koltuğunda şöyle hafif bir şekerleme yapmaktan da kendini alamazdı.

Prens'in müziği hiçe sayıp uyuklamasına Haydn'ın canı sıkılıyordu. Hele tatlı melodilere ara sıra bir horultu karıştı mı Haydn'ın hemen orkertrayı bırakıp notaları Esterhazy'nin başına atacağı geliyordu. En sonunda, Prens'e tatlı bir şaka yapmayı kararlaştırdı. Bir süre odasında gizli gizli çalıştı. Artık hayatından memnun görünüyordu. Bir akşam Prensle ailesini konsere davet etti. Yeni bestelediği bir senfoniyi ilk defa o gece dinletecekti.

Herkes yerini alınca konser başladı. Fakat, aman yarabbi! Bu ne ağır bir eserdi! Haydn'ın o güne kadar bestelediği senfonilerin hiçbirine benzemiyordu. En güç uyuyan bir insanı bile bu melodiler rahatça uyutabilirdi. Eser hele Prens Esterhazy'ye tatlı bir ninni gibi geldi, aradan beş altı dakika geçmeden horul horul uyumaya başladı.

Orkestra bir matem marşı temposiyle ağır ağır çalarken, birdenbire davuldan kuvvetli bir gürültü koptu. Prens uykusundan öyle bir uyanış uyandı ki az kalsın koltuğundan yere yuvarlanıyordu. Konserin sonuna kadar da bir daha uyumadı.

Haydn bu eserine önce «Sürpriz Senfonisi» adını verdi. Bugün Haydn'ın bu eseri «Davullu Senfoni» diye anılır. Bestecinin en beğenilen eserlerinden biridir, konser programlarına sık sık konur.

HAYFA

Israil'in en önemli şehirlerinden biridir. Akkâ Körfezi'nin güney bölümünde, Karme Dağı'nın eteklerinde kurulmuştur.

Hayfa son zamanlarda artan nüfusu, gelişen endüstrisi sayesinde Israil'in en belli başlı limanı durumuna gelmiştir. Bugün şehrin nüfusu 200.000'i geçmiştir. Bundan başka, üç ana demiryolu kavşağında olması da Hayfa'ya değer kazandırmıştır. Hayfa aynı zamanda Irak petrollerini Akdeniz'e ileten iki ana boru yolundan bir tanesinin bitim yerinde bulunmaktadır. Fakat bu petrol borusu bugün kullanılmıyor.

Hayfa'da son yıllarda kurulan, gelişen başlıca endüstriler dokuma, çimento, sabun, un endüstrileridir. Son yıllarda ağır endüstriye de büyük önem verilmeye başlanmıştır, Israil'in ağır endüstri çalışmaları genel olarak Hayfa'da toplanmıştır. Şehirde bundan başka, büyük petrol tasfiyehaneleri bulunur. Birçok sanat ve bir denizcilik okulunun yanında Hayfa'da bir de Teknik Enstitüsü vardır.

HAYMANA

İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Sakarya bölümünde Ankara iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Bâlâ, güneyde Konya'nın Kulu, Cihanbeyli, Yunak, batıda Ankara'nın Polatlı, kuzeyde aynı ilin Yenimahalle ve Çankaya ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Ikizce ve Yenice adında bucakları, bunlara bağlı 111 köyü vardır.

Yüzölçücü: 3494 km²

Nüfusu: 46.214 (1960 sayımı)

Haymana ilçesinin toprakları Haymana Yaylası adı verilen hafif dalgalı düzlükler meydana getirir. Yüksekliği yer yer 800 ile 1 400 m. arasında değişen bu yayla üzerinde bazı tepeler yükselir. Bunlardan bazıları Kurtuluş Savaşımız sırasında önemli rol oynamıştır: Mangal Dağı (1.450 m), Çal Dağı (1.400 m.) gibi. Ilçenin kıtasal bir iklimi vardır. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer.

Orman bakımından fakir olan Haymana ilçesinde doğal bitki örtüsü bozkır şeklindedir. İlçede önemli akarsu yoktur. Yalnız Sakarya'ya karışan Ankara Çayı'nın bazı kol-

ları Haymana Yaylası'ndan doğar. İlçenin en başta gelen ekonomik faaliyeti tahıl tarımıdır. Bunun yanıbaşında hayvancılıkla bağcılık gelir.

Kasaba. — İlçe merkezi Haymana kasabası, denizden 1.200 m. yüksekte bir kalker tepeciğin üzerinde kurulmuştur. Ankara'ya 74, en yakın demiryolu istasyonu olan Polatlı'ya 40 km. uzaklıktadır. İki mahalleden ibaret olan Haymana kasabası 4.585 nüfusludur (1960 sayımı).

Haymana'nın, suları deri hastalıklarına iyi gelen iki kaplıcası vardır. Yaz aylarında bu kaplıcalara birçok hasta gelir. Kasabanın içinde suyu bu kaplıcalardan alınmış olan sıcak sulu bir çeşme bulunur.

HAYRABOLU

Marmara Bölgesi'nin Ergene bölümünde Tekirdağ iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Muratlı ve merkez, güneyde Malkara, batıda Edirne'nin Uzunköprü, kuzeyde ise Kırklareli'nin Pehlivanköy, Babaeski, Lüleburgaz ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Dambaslar, Susuzmüsellim adında bucakları, bunlara bağlı 51 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.114 km²

Nüfusu: 38.570 (1960 sayımı)

Hayrabolu ilçesi toprakları irili ufaklı tepelerle bu tepeler arasında kalan çeşitli büyüklükteki vadilerden meydana gelmiştir. Arazi güneyden kuzeye (Ergene'ye) doğru alçalır. İlçenin en yüksek tepesi kuzeybatıdaki Kabahüyük Tepesi'dir (255 m.). İklim serttir. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Doğal bitki örtüsü bozkır şeklindedir. İlçenin en önemli akarsuyu Ergene'ye karışan Hayrabolu Suyu'dur. İlçe ekonomisi tahıl, şeker pancarı, ayçiçeği tarımına dayanmakla beraber hayvancılık da önemli yer tutar. Bu bölgede yetiştirilen hayvanlar kasabanın ihtiyacını karşıladıktan başka, bölgenin de ihtiyacını karşılamak üzere büyük şehirlere satılır.

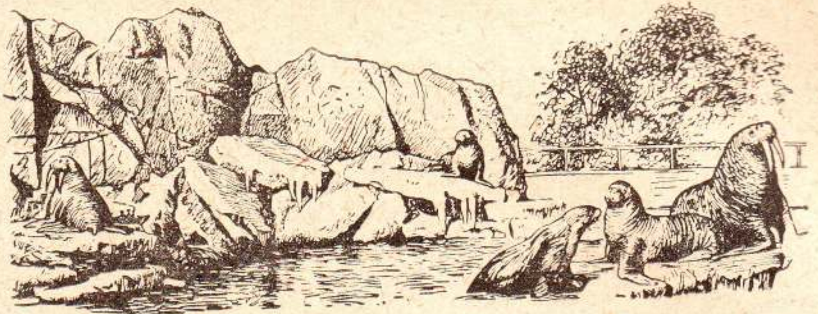
Kasaba. — İlçe merkezi Hayrabolu kasabası Ergene'ye karışan Hayrabolu Suyu'nun vâdisinin tabanında, denizden 95 m. yükseklikte kurulmuştur. En yakın demiryolu istasyonu olan Alpullu'ya 19 km., bağlı olduğu ilin merkezi olan Tekirdağ'a ise 50 km. uzaklıktadır. Üç mahalleden meydana gelen kasabada birkaç un ve ayçiçeği yağı fabrikası vardır Nüfusu 8.589'dur. (1960 sayımı).

HAYRULLAH EFENDİ (Ölümü: 1866).

Tanınmış bir Türk tarihçisidir. «Reisulületıbba Ser-i Etıbba» (Bilginler Başkanı, Hekimler Başı) unvaniyle ünlü tıp bilgini Abdülhak Efendi'nin oğlu, şair Abdülhak Hâmit Tarhan'ın babasıdır. İzmir kadısı, Maarif ve Ziraat Meclisleri üyesi, Encümen-i Dâniş (Akademi) ikinci başkanı, Mekteb-i Tıbbiye müdürü, Maarif müsteşarı, 1864'te de Tahran büyükelçisi oldu, 1866'da Tahran'da öldü.

Hayrullah Efendi'nin pek çok eseri arasında en ünlüsü 15 ciltlik «Osmanlı Tarihi» dir. Bu eser, 1617 yılına kadar gelir, tamamlanmamıştır.

HAYVANAT (Bk. ZOOLOJİ)

Hayvanat Bahçesi

Barındırdığı çeşitli hayvanlarla küçükler kadar büyüklerin de ilgisini çeker. Büyük hayvanat bahçelerinde filden fareye kadar çeşitli mahlûkları seyretmek, yaşayışlarını yakından görmek mümkündür.

HAYVANAT BAHÇESİ, içinde türlü hayvanlar barındırılıp beslenilen, halka seyrettirilen bahçedir.

Afrika ve Asya ormanlarına gidip çeşitli yaban hayvanları görebilmek pek az kimsenin başarabileceği bir iştir. Aslanları, kaplanları, filleri, maymunları, daha birçok yaban hayvanlarını görüp tanımak istiyenler için hayvanat bahçeleri büyük bir kolaylık sağlar. Bu gibi hayvanları görmek istiyenler, hayvanat bahçelerine kolayca girebildikten başka, canlarını da tehlikeye sokmadan onları seyredebilirler. Bu bakımdan, hayvanat bahçeleri büyüklü küçüklü herkesin ilgisini toplar.

Yalnız, dünyanın dört köşesinden kimisi yırtıcı, kimisi yabani, ürkek hayvanları bulup getirmek, onları barındırmak, yetiştirmek gayet zor bir iş olduğu için hayvanat bahçeleri ancak dünyanın sayılı büyük şehirlerinde kurulabilmiştir. Türkiye'de de biri Ankara'da, biri İzmir'de olmak üzere belli başlı iki hayvanat bahçesi vardır. Son zamanlarda İstanbul'da da Gülhane Parkı'nda küçük çapta bir hayvanat bahçesi kurulmuştur.

Hayvanat Bahçelerinin Tarihi

Tarihte ilk hayvanat bahçesini M. Ö. 1100 yılında Çin İmparatoru Vu-Vang kurmuştur. İmparator, sarayının bahçesinde hayvanlara da bir bölüm ayırmış, buna «Bilgi Bahçesi» adını vermişti. Bundan, imparatorun hayvanat bahçesinin öğretici maksatlarla kurulduğu anlaşılıyor.

Eski Mısır'da tapınakların yanlarında evcil hayvanlara da bir yer ayrılması gelenek olmuştu. Bu arada, İmparatoriçe Hatasu, sarayında, oldukça büyük bir hayvanat bahçesi kurdurmuştu. Adamlarını çeşitli ülkelere gönderip köpek, maymun, pars, zürafa getirtmiş, bunları hayvanat bahçesinde özel eğitmenlerin bakımı altında yaşatmaya çalışmıştı. Babil kırallarından birinin de yaban hayvanlarını yakalatışını gösteren kabartmalar bugün Londra'da British Museum'da bulunuyor. Eski çağlarda büyük hükümdarların yaban hayvanlarına çok meraklı oldukları, bunları sadece avlamaktan değil, evcil birer hayvan gibi bakıp yetiştirmekten hoşlandıkları anlaşılıyor. Hz. Süleyman'ın maymunları meşhurdu. Babil Kıralı Buhtunnasr'ın da aslanları pek sevdiği biliniyor.

Eski Yunanistan'da, halk kuş koleksiyonu yapmaya meraklıydı. Daha sonra memeli hayvanları yakalayıp evlerinde, bahçelerinde beslemeye başladılar. Ünlü filozof Aristoteles, canlı hayvan koleksiyonu yapmasını pek severdi. Romalılar, yırtıcı hayvan yakalamakta bugünkü avcılardan çok daha ustaydılar, yakaladıkları hayvanların sayısı günümüzün yaban hayvanı avcılarını şaşırtacak kadar çoktu. Bu hayvanları glâdyator oyunlarında kullanılırdı. M. Ö. 29 yılında İmparator Augustus'un 420 kaplanı, 260 aslanı, Afrika ormanlarından getirilme çeşitli 600 hayvanı, 36 timsahı, 25 metre boyunda bir yılanı, daha pek çok çeşitli hayvanı vardı.

Ortaçağ'da Floransa'da ufak çapta hayvanat bahçeleri kurulmuştu. Çoğunlukla asil aileler, kendi zevkleri için, malikânelerinin sınırları içinde birer hayvanat bahçeleri kurarlardı. M. S. 797'de Harunurreşit, İmparator Şarlman'a bir fille bir sürü maymun hediye etmişti. XIII. yüzyılda, Marko Polo, Kubilay Han'ın sarayında çeşitli yaban hayvanları bulunduğunu yazmıştır.

Avrupa'nın aristokrat hükümdarları da saraylarında birer hayvanat bahçesi kurmayı gelenek haline getirmişlerdi. Fransa Kıralı XIV. Louis, Versailles Sarayı'nın bahçesinde kurdurduğu hayvanat bahçesi için yılda yüz binlerce lira harcıyordu. Fransa'nın her yanından, az bulunur çeşitli hayvanları kırala hediye göndermek de âdet omuştu. XIX. yüzyılda hayvanat bahçesi kurma merakı bütün dünyaya yayıldı, büyük şehirlerde hayvanat bahçeleri açıldı.

Hayvanat Bahçelerinde Hayat

Eskiden hayvanat bahçeleri geniş bir koru içine yapılmış tahta barakalardan ibaretti. Hayvanları görmeye gelenler, sırayla, bu barakaların önlerinden geçip hayvanları

seyrederlerdi. Yalnız, hayvanlar, böyle, barakalarda, satılık mal gibi göstermenin seyirciye pek zevk vermediği anlaşılınca, hayvanat bahçelerinin de biçimleri değiştirildi. Hayvanları doğup büyüdükleri yerlerin manzarasına uygun bir hava içinde bulundurmak elbette daha iyi olacaktı. Yırtıcı hayvanları, seyircilere zarar getirmiyecek şekilde alıştıkları çevreye benzer bir çevrede göz önüne serince, çeşitli hayvanları tanımak istiyenler, hayvanat bahçelerine gittikleri zaman, bu hayvanları gördükten başka, yaşadıkları yerler hakkında da bilgi edinebiliyorlardı.

En küçük hayvanat bahçelerinde bile hayvanlara bakmanın ne kadar zor bir iş olduğunu ancak bu işin içine girmiş olanlar bilir. Her hayvanat bahçesinin bir müdürü vardır. Çeşitli hayvanlara bakanlar bu müdürün emri altında çalışırlar. Büyük hayvanat bahçelerinin hepsinde birer hayvan hastanesi bulunur. Hayvanların yemeklerini de bu iş için yetiştirilmiş bakıcılar yedirir.

Hayvan bakıcılığı çok zor bir iştir. Hayvanların neşesi, sağlığı tamamen bakıcıların tutumuna bağlıdır. Çoğunlukla hayvanlarla bakıcıları birbirlerine çok alışırlar, birbirlerini severler. Birçok hayvanat bahçeleri hayvanlarına yedirilecek bitkileri kendi sınırları içinde yetiştirirler. Böylece, bakım masrafı oldukça azaltılmış olur.

Modern hayvanat bahçelerinde her hayvanın kafesinin önünde o hayvanın çeşitli özelliklerini anlatan bir tabelâ asılıdır. Ziyaretçiler bu tabelâlardan, hayvanlar hakkında geniş bilgi edinebilirler. Böylece, hayvanat bahçeleri birer kültür kurumu haline gelmiştir. Batı ülkelerinde, hayvanat bahçeleri açanlar çoğunlukla hükümetten, belediyelerden yardım görürler. Washington'daki Devlet Hayvanat Bahçesi'nin yıllık masrafı yarım milyon doları geçer.

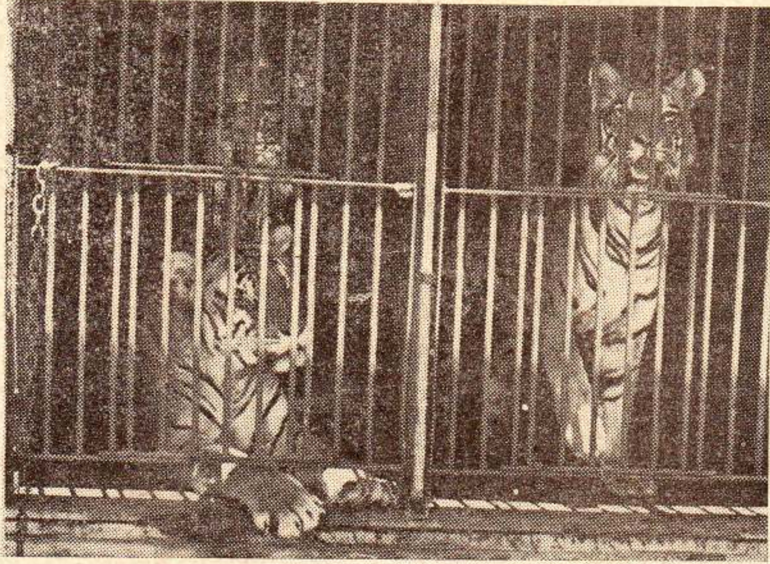
Hayvanat bahçesinin en zor işlerinden biri hayvanların karınlarını doyurmaktır. Hayvanların çoğunun beslenmesi gayet değişik ve zordur. Her birinin isteğine uygun yiyecek bulmak kolay değildir. Hayvanların çoğuna alıştıkları besinlerden başka, çeşitli vitaminler de verilir. Büyük hayvanat bahçelerinde her bölümün ayrı birer mutfağı vardır. Bazı hayvanat bahçelerinin kasapları bile ayrıdır. Büyük hayvanat bahçelerinin hemen hepsinde fırın vardır. Bunlarda bizim bildiğimiz ekmeklerin birkaç misli büyük ekmekler yapılır. Ekmeklerin çoğunu ayılar yer.

Yeni doğan yavrular, hayvanat bahçelerini yönetenlere birçok güçlükler çıkarırlar. Anne ölürse, yahut yavrusunu beslemek istemezse bakıcılar yavrunun bakımını da üzerlerine almak zorunda kalırlar. Hayvan yavrularının bakımı, insan yavrularının bakımından çok daha güçtür.

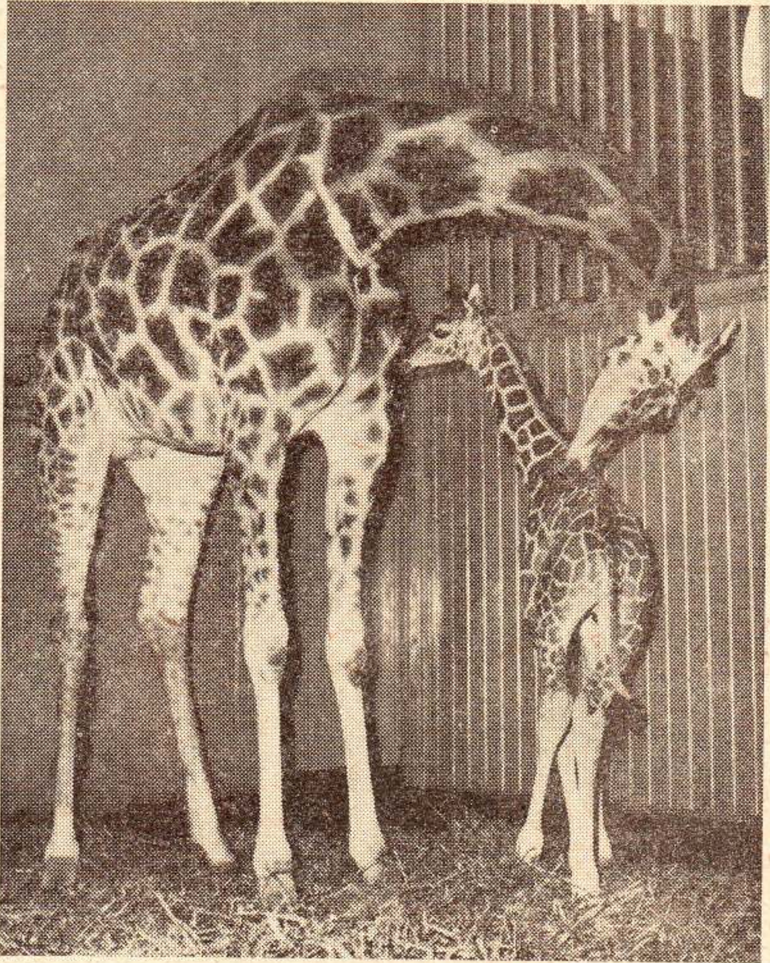
Hayvanlar Nasıl Sağlanır

Hayvanat bahçelerine hayvan bulanlar vardır, çoğunlukla dünya çapında geniş birer teşkilât halinde çalışırlar. Her yerde adamları vardır. Bunlar ya kendileri ava çıkarlar, ya da avcılardan tuttukları hayvanları satın alırlar. Birçok hayvanat bahçeleri kendi adamlarını ormanlara hayvan avına gönderirler.

BİR HAYVANAT BAHÇESİNDEN İKİ GÖRÜNÜŞ

Hayvanat bahçelerinde aslan, kaplan, pars, ayı, kurt gibi yırtıcı hayvanlar kalın demir parmaklıklı kafesler içinde bulundurulur. Buna karşılık filler, birçok evcil hayvanlar kendilerine ayrılan bölmelerde rahatça yaşarlar.

Hayvanat bahçelerinde doğuran hayvanların yavruları büyük bir dikkatle beslenip büyültülür. Böylece tabiatta her gün sayıları biraz daha azalan birçok hayvan çeşidinin büsbütün ortadan kalkmasının önüne geçilir.

Yaban hayvanlarının elden geldiği kadar küçük yaşta hayvanat bahçelerine getirilmeleri gerekir. Hayvanlar küçük yaşlarda insanlara daha kolay, daha çabuk alıştıkları için, yavru hayvanların fiyatları daha pahalıdır. Bazı hayvanat bahçeleri birbirinden hayvan alırlar. Ara sıra, şuradan buradan hediye olarak da hayvan gönderilir.

Hayvanların Fiyatları

Hayvanların fiyatları yaşlarına, büyüklüklerine, cinslerine, sağlık durumlarına göre değişebilir. Meselâ orta boy bir zürafa Amerika'daki hayvanat bahçelerine dört bin dolâra mal olur. Zürafanın bir yerden bir yere götürülmesi son derece zor ve masraflı olduğu için fiyatı da artar.

Hayvanat bahçeleri tarihine en pahalı hayvan olarak geçen hayvan bir gorildir. Bu goril 1929'da Fransız Batı Afrikası'nda yakalanmış, ertesi yıl bizim paramızla 30.500 liraya Amerika'da bir hayvanat bahçesine satılmıştı. Bu gorilin fiyatı 1947'de 100.000 liraya çıktı, 1951'de kalb hastalığından öldü. Aslanlar en ucuza elde edilen hayvanlardan biridir. Bugün bin liraya bile aslan alınabilir. Yılanların fiyatları uzunluklarına göre değişir.

Deniz Hayvanları

Balıkları ve diğer deniz hayvanlarını halka tanıtmak için kurulmuş umumi akvaryumlar vardır. Bunlara da bir nevi hayvanat bahçesi denebilir. İlk olarak 1853'te Londra'da açılan bu çeşit akvaryum büyük ilgi toplamıştı. Modern akvaryumlarda en küçüklerinden köpek balıkları ve ahtapot gibi büyük ve tehlikeli deniz yaratıklarını camın arkasından seyretmek mümkündür.

Hayvanların nesillerinin ortadan kalkmasını sağlamak için Amerika ve Afrika gibi yerlerde belirli bölgeler millî parklar haline getirilir ve buralarda avcılık yapılmasına müsaade edilmez. Böylece birçok hayvan cinslerinin ortadan kalkmasının önüne geçilmiştir.

HAYVANCILIK

Kasaplık ve hizmet hayvanları yetiştirme işidir. Birçok ülkelerin ekonomisinde önemli yer tutar, çiftçilikle sanayi arasında köprü işi görür.

Daha iyi hayvan nesli üretmek yolunda yapılan çalışmalar bugünkü çiftlik hayvanlarını atalarından çok değişik hale getirmiştir. Sığır ve koyun gibi hayvanlar, hayvancılığın gelişmesi sonunda daha çok et ve süt verir duruma gelmiştir (Bk. Evcil Hayvanlar).

İnsanlar tarih öncesi zamanlardan beri hayvancılıkla uğraşmıştır. Hayvanların giyecek, yiyecek, ulaştırma bakımından faydalı olması, duyulan ilgiyi gün geçtikçe artırmış, hayvancılığın gittikçe gelişmesine yol açmıştır.

Bugün hayvanların yalnız taşıma gücü ile, sağladıkları giyecek ve yiyecek maddeleriyle yetinmiyoruz. Hayvanlardan elde edilen maddelerle gübre, tutkal vs. de yapılıyor, hayvan yağları sabun, gliserin, mum vs. yapımında kullanılıyor. Toynak ve boynuzlar eskiden olduğu gibi bugün de tarak, bıçak, şemsiye sapı, kâğıt bıçağı gibi faydalı eşya yapılmasına yarıyor.

Bilimin gelişmesi, hayvanlardan tıpta da faydalanılmasını sağlamıştır. Hayvanların bazı bezleri, daha başka organları çeşitli ilâçların hazırlanmasına yaramaktadır. Bunların en önemlileri adrenalin, pankreatin, pepsindir.

Yurdumuzda yetiştirilen hayvanların başında sığır, koyun ve kümes hayvanları gelir. Bunlardan başka, keçi, domuz, deve, at, katır, eşek de yetiştirilmektedir (Bu hayvanlar için kendi maddelerine bakınız).

Her memleketin hayvancıları kendi iklim şartlarına uygun olan hayvanları yetiştirir. Meselâ Güney Amerika'da lama, Asya'da yak yetiştirilmektedir. Avrupa memleketlerinde, hele Amerika'da bir kısım kürk hayvanları da özel çiftliklerde yetiştirilir.

Hayvancılıktaki araştırmalar, özel üretme usulleri sayesinde, bugün, birçok hayvanlar dedelerinde bulunmıyan özellikleri kazanmıştır. Bu usulün başında çiftçilerin iyi vasıflı hayvanları kesip satmaması, damızlık olarak kullanması gelir. Bu sayede hayvan nesli daima gelişmektedir. İleride üriyecek hayvanların bugünkülerden daha üstün olacağına da şüphe yoktur.

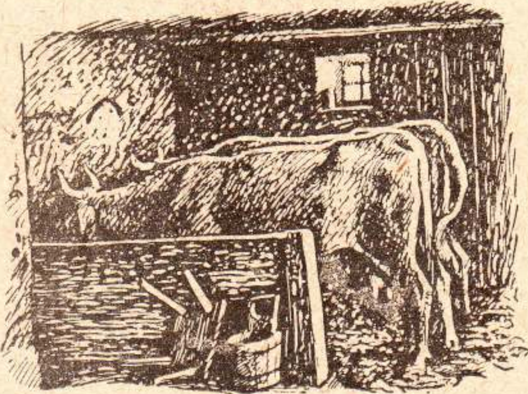
Hayvancıların bu gayretlerinin en büyük sebebi daha çok ürün veren hayvanlar yetiştirerek, besleme ve bakım masraflarını ucuza getirmektir. İkinci bir sebep, dayanıklı cinsler üreterek hayvanların daha az hastalanmasını sağlamak, böylece ölüm dolayısiyle uğradıkları zararlardan kurtulmaktır. Hayvancıların, hayvan yetiştirmekte güttükleri bir başka gaye de, çeşitli iklimlere dayanıklı hayvan cinsleri yetiştirebilmektir.

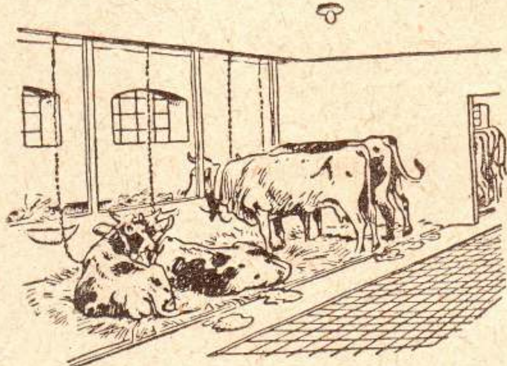
Bütün çalışmalara rağmen her gayeye uygun bir tek hayvan çeşidi yetiştirmek imkânsızdır. Taşıma işlerinde kullanılacak kuvvetli, iri yapılı atlarla, koşu atları arasında büyük fark vardır. Sütü için yetiştirilen inekler eti için yetiştirilenler kadar etli olmaz. Bundan dolayı hayvancılar her şeyden önce yetiştirilecek hayvanın hangi maksat için kullanılacağını düşünürler. Bir sığır sürüsünde doğan yavruların hemen hemen yarısı erkek, yarısı dişidir. Dişiler sütü için beslenir. Erkeklerden bir kısmı sığır olarak satılmak için beslenirken, bir kısmı da dana olarak satılır. Et işlerinin büyük bir endüstri haline gelmesi hayvancılığa günden güne artan bir değer verilmesini sağlamıştır (Bk. Et; Çiftçilik).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

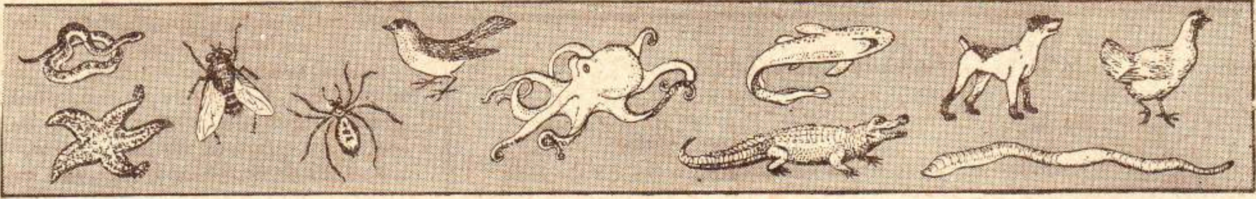
Hayvancılık (F. Karaesmen, 1948); Hayvanlarda Salgın ve Parazitli Hastalıklar (Dr. T. Argun, 1951).

ESKİ VE YENİ ANLAYIŞA GÖRE HAYVANCILIK

Yakın zamana kadar hayvan yetiştirilen yerlerde temizliğe pek önem verilmezdi. Karanlık, pis ahırlarda beslenen hayvanlar sık sık hastalanırlar, verimleri azalırdı. Bugün modern hayvancılık merkezlerinde ahırların aydınlık, temiz tutulmasına çok dikkat edilir. Bu gibi yerlerde beslenen hayvanlar birçok hastalıklardan korunarak hem daha uzun ömürlü olurlar, hem de daha üstün verim sağlarlar.

HAYVANLAR ÂLEMİ

Yüzbinlercesinin bir damla su içine sığabileceği canlılardan, ağırlığı yüz tonu geçen balinalara kadar çeşitli yaratığı içine alan bu âlemin bugün bile gizli kalmış birçok tarafı vardır.

HAYVANLAR, insanlarla bitkilerin dışında kalan canlı yaratıklardır. Dünyanın her yerinde yaşarlar, hem sıcak, hem soğuk yerlerde bulunurlar. Okyanusların derinliklerinde, yüksek dağların tepelerinde hayvanlara raslanır. Gözle görülemiyecek kadar küçük hayvanlar vardır. Öyle ki, bunlardan binlercesi bir yüksük dolusu suyun içinde yüzebilir. Öte yandan, bazı balinaların ağırlığı yüz tonu geçer. Hayvanlar âlemini meydana getiren çeşitli hayvan cinslerinin sayısı 3.000.000'u aşar.

Bitkiyle Hayvanın Farkı

İlk bakışta bitkilerle hayvanların farkını kestirmek kolay gibi görünür. Genel olarak, «yerinden kıpırdıyanlar, hareket edenler hayvan, olduğu yerde büyüyüp gene aynı yerde ölenler de bitkidir» diye kabul edilir. Bu, her zaman doğru değildir. Süngerler, daha başka deniz hayvanları, denizin dibine tutunur, bulundukları yerden hiç ayrılmazlar. Görünüş bakımından da bitkiye benziyen hayvanları vardır. Denizlâlesi, hayvan olduğu halde, tıpkı lâleye benzer (Bk. Denizlâlesi).

Hayvanlarla bitkiler, küçüldükçe, birbirinden ayrılması zorlaşır; çünkü, en küçük canlılar tek hücrelidir. Bu bakımdan uzmanlar bile bir kısım tek hücrelilerin hayvan mı, bitki mi olduğunu ayırmakta güçlük çekerler.

Bitkilerle hayvanlar arasındaki en büyük fark besinlerini alış şeklinde kendini gösterir. Hayvanlar ya bitkileri, ya da başka hayvanları yiyerek beslenirler; bitkiler ise, havadan, topraktan aldıkları maddelerle, besinlerini kendileri yaparlar (Bk. Bitkiler).

Hayvanların Vücut Yapısı

Hayvanların vücudu hayatta kalmalarını sağlıyacak birçok faaliyetlere imkân verecek biçimde yapılmıştır. Bir kısım hayvanlar et, bir kısmı da ot yiyerek beslenir. Bunların vücut yapıları da kendilerine gerekli besini sağlamaya elverişli biçimdedir. Et yiyenlerin keskin, sivri dişleri vardır, pençeleri kuvvetli, tırnakları keskindir, böylece avlarını yakalayıp parçalıyabilirler. Ot yiyenlerin dişleri, yerden, dallardan, otları, yaprakları koparmaya elverişlidir, sindirim sistemleri de buna göredir.

Bazı hayvanlar da çeşitli besinlerle beslenebilirler. Tilkiler hem fare, hem elma yiyebilir. Hepsinin sindirim sistemi yedikleri besinleri sindirmeye elverişlidir. Tek hücreli hayvanlar besinlerini bütün vücutları vasıtasiyle sindirirler.

Hareket Organları. — Hayvanlar yiyecek aramak, düşmanlarından kaçmak için hareket etmek zorundadır. Bazı hayvanların vücudu suda, bazıları havada, bazıları da karada hareket edecek şekilde yapılmıştır.

Sularda yaşıyan hayvanların yüzmelerini, su altında solunumlarını sağlıyacak özel organları vardır. Balığın sırt ve karın yüzgeçleri suda dik durmasını, kuyruğu da ileri doğru hareket etmesini sağlar, boyun kenarındaki yüzgeçleri de fren işi görür.

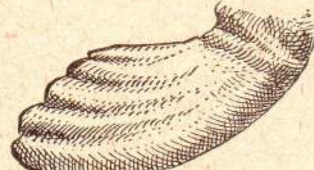
Kara hayvanlarının vücut yapısı da cinslerine hareket edişlerine göre değişir. Solucanlar, yılanlar karınlarının üstünde sürünerek yürürler; omurgalı hayvanlardan çoğu ise dört ayaklıdır.

Kuşların, bir kısım böceklerin vücudu uçmalarını sağlıyacak özelliktedir. Kuşların kanadlarındaki tüyler kanadların geniş bir yüzey kaplamasını sağlar, geniş, kuvvetli göğüs kasları da kanadlarını hızla çırpmalarına imkân verir.

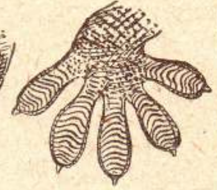
ÇEŞİTLİ AYAKLAR

Filin ayağı

Fokun yüzgeci

Gekonun emici ayağı

Aslanın pençesi

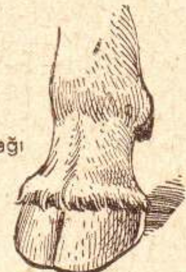
Atın toynağı

Tembelhayvanın tırnağı

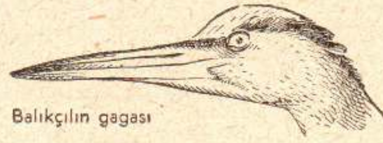
Kurbağanın perdeli ayağı

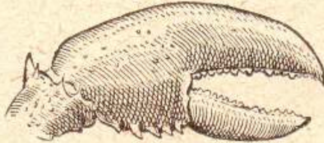

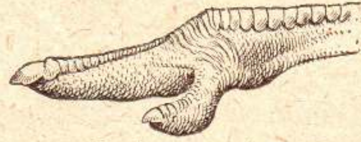
İneğin çift tırnaklı ayağı

HAYVANLARIN SILAHLARI

Kaplanın dişleri

Balıkçılın gagası

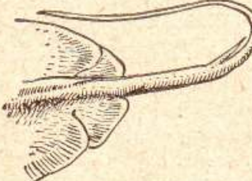

Istakozun kıskacı

Devekuşunun ayağı

Afrika mandasının boynuzları

Arının iğnesi

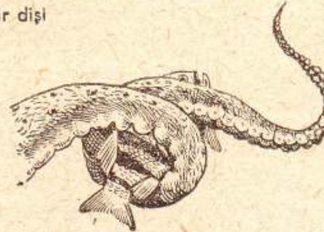

Vaşağın pençesi

Vatos balığının iğneli kuyruğu

Yaban domuzunun dişi

Örümceğin zehir dişi

Timsahın kuyruğu

Ahtapotun çekmenli kolları

Kaplumbağa gibi hayvanların kısa, kalın ayakları vardır. Vücutları ağır olan bu hayvanlar çok yavaş hareket edebilirler.

At ve geyik gibi hızlı koşan hayvanların bacakları ince, uzundur. Bunların bacaklarının alt kesimlerinin uzun, üst kesimlerinin kısa olması göze çarpar.

Sıçrıyarak yürüyen hayvanların arka ayakları ön ayaklarından daha uzun, daha kuvvetli olur. Tavşan da, kanguru da böyledir. Kurbağaların, çekirgelerin de arka ayakları kuvvetlidir.

Duyu Organları. — Birçok hayvanların insan gibi beş duyusu vardır. Bazı hayvanların bazı duyuları insanlarınkine göre çok kuvvetli, bazıları da yok denecek kadar zayıftır.

Tek hücreli hayvanların özel bir görme organı yoktur. Bunlar ışığa karşı duyarlıdırlar. Bazı tek hücrelilerde hele ışığa karşı çok duyar bazı benekler bulunur. Bazı solucanlar bizim anladığımız mânada göremezler; onların görmesi yalnız aydınlığı karanlıktan ayırmaktan ibarettir.

Böceklerin gözü bileşiktir. Bazılarının gözü 30.000 parçadan meydana gelir. Bu parçalardan herbiri hayvanın birbirinden az farklı yönleri görmelerini sağlar. Öyleyken, gene de, böceklerin gözü insan gözü kadar kuvvetli değildir. Bunlar eşyayı berrak olarak göremezler; buna karşılık, hareket eden şeyleri derhal fark ederler (Bk. Böcekler).

Balıkların, kuşların, daha başka kara hayvanlarının gözleri fotoğraf makinesine benzer (Bk. Göz). Balıklar suyun içinde fazla uzakları göremezler. Kuşlar bizim gördüğümüzden daha çok renk görür. Baykuşların da insanların göremediği ışınları görebildiği sanılıyor, çünkü avlarını karanlıkta yakalarlar. Karanlıkta avlanan başka hayvanların gözbebeği çok büyüyebilir. Böylece çok az ışıkta bile görmeleri mümkün olur.

Hayvanların işitme organı da çeşitlidir. Bazı balıklar ses duyar. Yalnız, onların hayatında bunun pek önemli bir yeri yoktur. Böceklerin işitme organları ya bacaklarında, ya da vücutlarının yanlarındadır. Böylece, hem yerden, hem havadan gelen sesleri duyabilirler. Yerdeki en küçük bir titreşimin böceklerin hayatında büyük yeri vardır; böylece, düşmanlarının yaklaştığını sezebilirler.

İnsanlar havadan gelen seslerin ancak bir kısmını duyar. Köpekler ise insanların duyamıyacağı sesleri duyabilirler. Yarasalar da uçarken ses çıkarırlar. Bu ses tıpkı radar ışınları gibi yansır, yarasa da bu sayede engellere çarpmaktan kurtulur. İnsan kulağı bu sesi duyamaz.

Bütün hayvanlarda dokunum duygusu vardır. Omurgalı hayvanlarda bu duyu bütün deri üstüne yayılmış durumdadır. Böceklerin vücudunu kaplıyan kıllar dokunmaya karşı duyardır. Gene böceklerin başındaki duyargalar da dokunma organı işini görür. Kedinin bıyıkları özel bir dokunma organıdır. Her bıyık telinin dibinde duyar sinir hücreleri vardır. Kedi bu sayede bıyıklarının ucuna en küçük bir dokunmayı farkedebilir.

Tadım ve koklama duyuları birbiriyle yakından ilgilidir. Bazı hayvanların koklama duygusu çok kuvvetlidir. Bir köpek bir defa karşılaştığı bir kimseyi bu sayede tanıyabilir. Bir izi takip eden av hayvanları da, birçok izler arasından, kendi kovaladıkları izin hangisi olduğunu koklama duyuları sayesinde fark edebilirler.

Böceklerin koklama organı duyargalarındadır. Bu duyu birçok böceklerde çok kuvvetlidir. Erkek kelebekler dişilerinin kokusunu kilometrelerce uzaktan sezebilirler. Köpek balıklarının koku duyumu da çok kuvvetlidir. Bunlar denizaltında çok uzaklardan kan kokusunu alabilirler.

Solunum. — Bütün hayvanlar yaşamak için oksijen alıp karbon dioksit gazı çıkarmak zorundadır. Suda yaşıyan bazı canlılar oksijeni doğrudan doğruya vücutlariyle alırlar. Böcekler havayı vücutlarının yanındaki küçük deliklerden alır. Balıklar da solungaçlariyle solurlar (Bk. Balıklar).

Kara hayvanlarından çoğunun «akciğer» dediğimiz özel solunum organları vardır. Böylece, havanın oksijenini alır, karbon dioksiti de dışarı verirler. Akciğerlerin aldığı oksijen kanla bütün vücuda yayılır.

Hayvanlar Nerelerde Yaşar

Okyanusun 4 - 5 km. derinliklerinde yaşıyan balıklar olduğu gibi, deniz yüzeyinden 8 km. yükseklikte, Everest'in yamaçlarında yaşıyan kargalara da raslanmıştır. Kuzey kutbu yakınlarında buzların arasında yaşıyan bazı hayvanlar olduğu gibi, kaynar kaplıca sularında yaşıyanlar da vardır.

Hayvanlar dünyanın çeşitli yerlerinde yaşarlarsa da belli bir bölgede yaşıyan hayvanların başka iklimlerde yaşamaları güç, hattâ imkânsızdır. Ancak, benzer iklimlerde yaşıyabilirler.

Hayvanlardan çoğunun yuvası yoktur. Bütün hayatlarını orada burada dolaşmakla geçirirler. Balıklar durmadan denizlerde yüzer durur. Yaban köpekleri, onlarla akraba olan daha başka hayvanlar geceyi nerede olurlarsa orada geçirirler.

Bir kısım hayvanlar yalnız yavrulıyacakları zaman yuva yaparlar. Bazı balıklar yumurtalarını bırakmak için özel yuvalar yapar. Kuşların yuva yapma mevsimi ilkbahardır (Bk. Kuşlar).

Omurgalı hayvanların önemli bir kısmı sabit yuvalarda yaşar. Bunlardan bazısı yerin altında, bazısı ağaç kovuklarında yuva yapar. Ayılar yuva olarak mağaraları kullanırlar. Şempanze maymunları da yuvalarını ağaçlarda yaparlar.

Bazı hayvanlar yuvalarını büyük bir titizlikle yaparlar. Bunların başında kunduzlar, karıncalar gelir (Bk. Kunduz; Karınca; Divik).

Birçok hayvanlar, yuvaları yoksa da, daima belirli bir bölgede yaşarlar. Bu bölgenin büyüklüğü hayvanın cinsine göre değişir. Meselâ bir puma (dağ aslanı) çapı 8 km. olan bir daire içinde yaşar, bu alanın her yanını, av peşinde, beş, on günde bir dolaşır. Buna karşılık, tavşanların yaşadıkları bölgeler çok dardır. Kuşların da aynı şekilde dolaştıkları belirli bölgeler vardır.

Göçmen Hayvanlar

Birçok hayvanlar bazı mevsimlerde bir yerden başka yere göçerler. Göçmen hayvanlardan hareketi en iyi bilinenler kuşlardır. Çok defa leyleklerin ilkbaharda geldiğini, sonbaharın başlarında da gittiğini görürüz (Bk. Kuşlar).

Başka hayvanların da bir kısmı mevsim değişikliklerine göre göç ederler. Kış yaklaşınca, yaylalarda yaşıyan geyikler ovaya iner, kurt gibi hayvanlar da onların peşinden gelir. Eskiden Kuzey Amerika'da yaşıyan bizon sürüleri ilkbaharda kuzeye, sonbaharda da güneye göçerlerdi. Balinalar belirli yollardan geçerek göç eder. Böceklerin bile göç ettiği biliniyor.

Hayvanların göç sebeplerinin başında hava şartları gelir. Bazı hayvanlar da yavrularını dünyaya getirmek için göçerler. Som balıkları yumurtalarını, denizden uzak, tatlı sulara bırakırlar. Bu yumurtalardan çıkan balıklar denize doğru yüzer, hayatlarını okyanuslarda geçirirler. Sonra yumurtlamak için onlar da ırmak ağızlarından tatlı sulara gelirler. Avrupa'daki, Amerikadaki yılan balıkları, yumurtlıyacakları zaman, Atlas Okyanusu'nun sıcak sularına doğru yüzerler, orada yumurtladıktan sonra ölürler. Yumurtadan çıkan yavru yılan balıkları, ana - babalarının geldiği ırmağı bulup oraya göç ederler.

Hayvan göçlerinin en güzel örneğini İsveç'in, Norveç'in dağlık kesimlerinde yaşıyan bir çeşit kır faresinde görüyoruz. Bu hayvanlar 5 - 20 yılda bir, büyük sürüler halinde, vâdilere inerek denize doğru göç etmeye başlarlar. Yol boyunca rasladıkları bitkileri yiyerek beslenirler, denize varınca da hiç düşünmeden suya atlar, boğulup giderler. Bu olay, bu çeşit kır farelerinin büyük bir hızla artmasından ileri geliyor. Belirli zamanlarda bunların sayısı o kadar artıyor ki, sonunda, yaşadıkları çevrede yiyecek bulmuyor, bir kısmı göçetmek zorunda kalıyorlar. Göç eden hayvanlar, kara bitinceye kadar, kendilerini besliyorlar, denize varınca da suya atlayıp yok oluyorlar.

Hayvanlar ve Yavruları

Hayvanlar çok çeşitli şekillerde dünyaya gelir. Tek hücreli bir hayvan sadece ikiye bölünmekle ürer. Meydana gelen iki yeni hücre de gene ikiye bölünerek çoğalırlar. Bu bakımdan, birbirlerinin anası, babası, yavrusu sayılmazlar. Tek hücreli hayvanlar ne yaşlanırlar, ne ölürler. Hayatları ancak ya bir kazaya uğrayınca, ya da başka hayvanlara yem olunca sona erer.

«Hidra» denen küçük hayvanların üremeleri sağa, sola dallar salan bir ağacın durumuna benzer. Hidra bir gövdeye tutturulmuş birçok kollardan meydana gelir. Yavru hidra, önce, anasının, babasının gövdesinde bir tomurcuk olarak belirir. Kendi başına yaşıyacak kadar büyüdükten sonra bağlı olduğu gövdeden ayrılır (Bk. Hidralar).

Mercan resiflerini meydana getiren küçük hayvanlar da ana-babanın kol salmasiyle ortaya çıkar. Ancak, bunlar, olgunlaşınca, bağlı oldukları yerden ayrılmaz, kendileri de dal budak salarak ürerler. Böylece, analar, babalar, çocuklar büyük bir topluluk meydana getirirler.

Hayvanların birçoğunda da, bazı hücreler sırf üreme işiyle görevlendirilmiştir. Bu hücreler «yumurta» denen dişi hücrelere, «sperma» (atmık) denen erkek hücrelere ayrılmıştır. Dişi hücreleri, genel olarak, erkek hücreden daha iri, daha hareketsizdir; erkeklik hücreleri ise daha küçük, daha hareketlidir. Genel olarak, erkek hücrenin sayısı dişi hücreden binlerce kat daha çoktur. Sperma, yumurtayla birleşince yeni canlının temeli atılmış olur (Bk. Üreme).

Balıklar bu hücreleri sadece suya bırakmakla yetinirler. Dişi som balığı yumurtalarının üstüne bulut gibi saçar. Omurgalı, sıcak kanlı hayvanlarda spermayı, doğrudan doğruya erkek hayvan dişiye iletir, yavrular da analarının karnında gelişir.

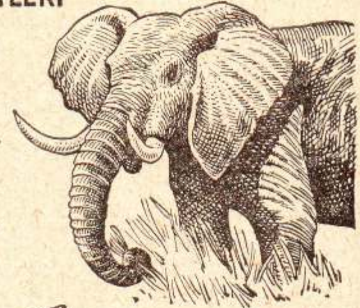
Birçok hayvanlar yavruları meydana geldiği zaman onlara bakmak lüzumunu duymaz. Bunların yavruları doğar doğmaz sağa, sola koşuşarak yiyeceklerini aramaya başlarlar. Başka birçok hayvanların yavruları ise, bir müddet korunmaya, bakıma muhtaçtır.

Hayvanların bir defada meydana getirdikleri yavru sayısı da cinsten cinse değişir. Genel olarak yavrularına bakmak zorunda olanlar daha az yavru dünyaya getirirler. Meselâ böcekler, balıklar pek çok yumurta yapar; ancak, bunların az bir kısmı

GARİP KULAK ÇEŞİTLERİ

Yarasanın iri kulakları radar vazifesi görür. Geceleri hayvanın çıkardığı tiz sesler bir engele çarparsa yansıyarak geri gelir. Yarasa bu yansıyan sesten engelin yerini anlar.

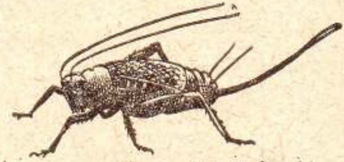
Dünyanın en büyük kulakları Afrika filinin kulaklarıdır. Bazı erkek fillerin kulaklarının genişliği bir metreyi bulur.

Çöllerde yaşıyan bir çeşit Afrika tilkisi son derece iri kulakları sayesinde kumların üstünde gezen düşmanının ayak sesini duyabilir.

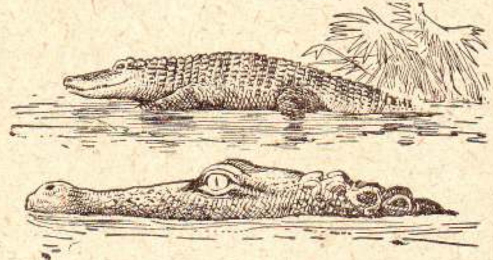
Morsun kulakları dışarıdan görülmez, çünkü deri ve kaslarla örtülüdür.

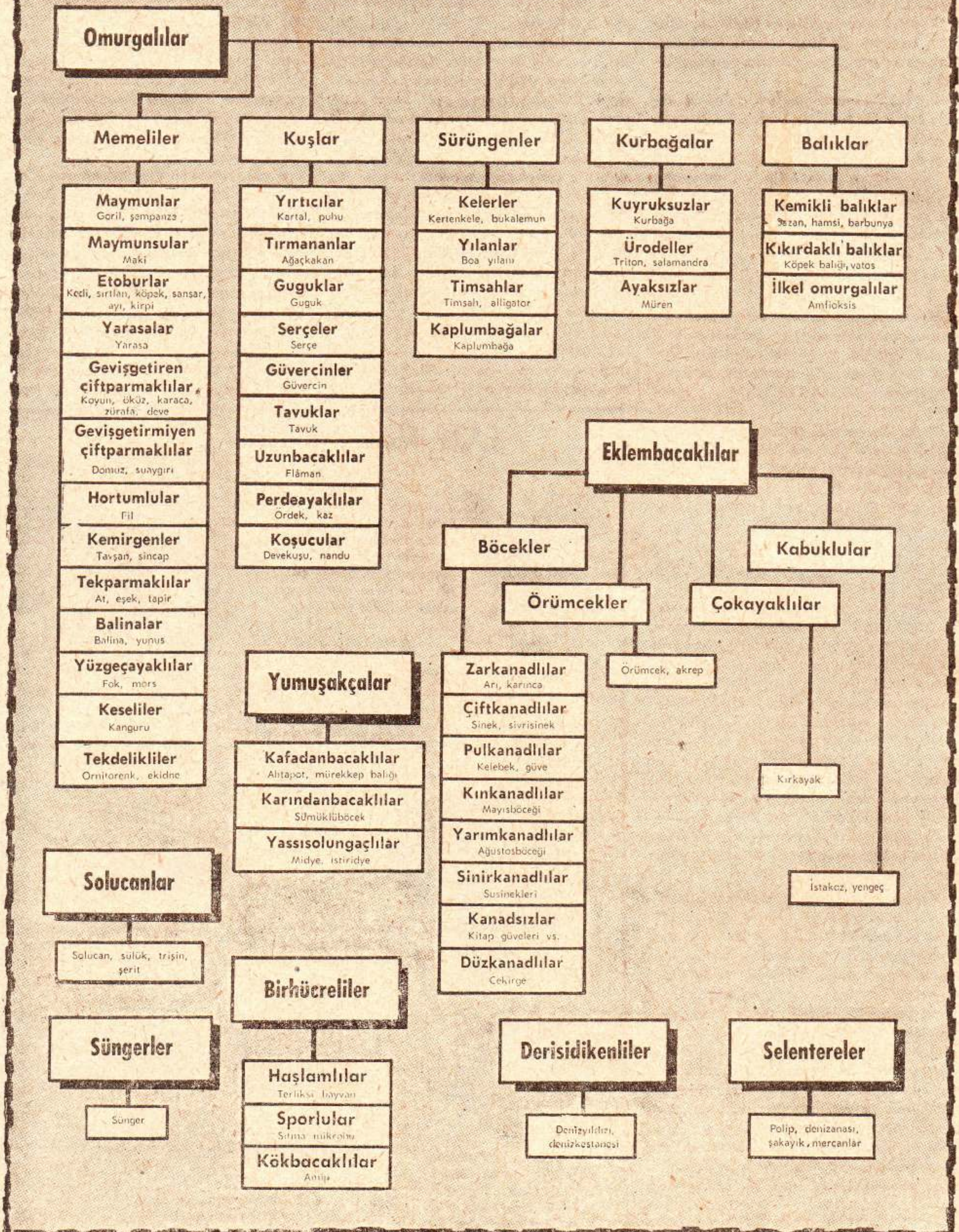
Ağustos böceği bacaklariyle duyar. Ön ayaklarındaki küçük yarıklar hayvanın duyma organıdır.

Bir çeşit tarla faresinin kafasının yarısı kulak boşluğundan ibarettir. Bu sayede toprağın içindeyken bile dışarıdaki en küçük bir sesi bile duyar.

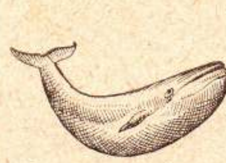

Timsahın kulağı, gözlerinin hemen üst yanındadır. Kalınca bir deri kıvrımı kulak zarını korur.

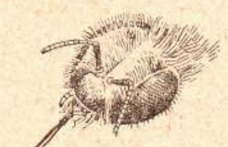
Bu tablodaki bölümler sadeleştirilerek ve en önemlileri alınarak hazırlanmıştır.

GARİP GÖZ ŞEKİLLERİ

Dünyanın en büyük gözlü hayvanı balinadır. Mavi Balinanın göz yuvarlağının çapı 12,5 santim kadardır.

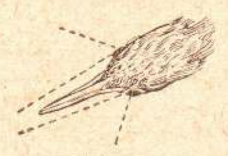
Arının 12.000 gözü vardır. Her bileşik gözü meydana getiren binlerce merceğin her biri başlı başına bir gözdür.

Kartalın tüylü göz kapakları hayvanın keskin gözlerini kuvvetli güneşten korumaya yarar.

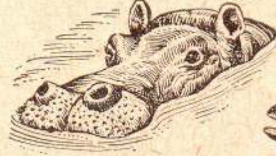

Bütün kara hayvanları içinde en iri göz atınkilerdir. Bununla beraber büyüklüğü insan gözünün ancak bir buçuk mislidir.

Bir çeşit yalı çapkını olan dere kuşu iki yanını ayrı ayrı görebilir. Bir balık için daldığı zaman iki gözünü de aynı noktaya ayarlar.

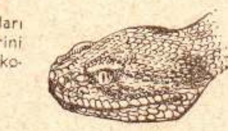
Suaygırının kulaklarına çok yakın olan gözleri hayvanın ağır vücudu suyun içindeyken etrafı gözetlemesini sağlar.

Balıkların göz kapakları yoktur. Onların gözlerini içinde yaşadıkları su korur.

Kuşların üçüncü bir göz kapağı daha vardır. Bu saydam kapak baykuş gibi kuşların gözünü engellerden korur.

Yılanın hareket eden göz kapakları yoktur. Gözlerinin önünde saydam bir zar vardır. Bu zar deriyle beraber değişir.

olgunlaşır. Memeliler az yavru yaparlar. Bunların arasında en çok yavrulıyan, tarla faresidir. Bunların düşmanı çok olduğundan nesillerini sürdürebilmek için fazla yavrulamak zorundadırlar. Buna karşılık ayılar yılda bir iki yavru ancak yaparlar, çünkü ayıların sayıları çoğalınca, yiyecek bulmaları güçleşir.

Arılar, karıncalar, yavruları kendi başlarına buyruk oluncaya kadar onlara bakar. Bazı erkek balıklar yumurtadan yeni çıkmış yavrularını ağızlarında taşıyarak, onları korurlar.

Bazı memeliler doğar doğmaz kendilerine bakabilirler. Taylar, buzağılar doğduktan birkaç saat sonra analarının yanında koşmaya başlarlar. Balina yavruları doğar doğmaz yüzebilirler. Buna karşılık başka bir kısım memeliler de yavrularına bakmak, büyütmek zorundadır. Meselâ kedi, köpek yavruları gözleri kapalı doğar. Anaları onları besler, büyütür. Yavru maymunların da olgunlaşıp kendine bakabilmesi için birkaç yaşına gelmeleri gerekir.

Hayvanlar Kendilerini Nasıl Korur

Hayvanların kendilerini düşmanlarından korumaları için birçok yolları vardır. Kimisi kuvvetlerini kullanarak savunur, kimisi kaçar, kimisi fena koku çıkararak düşmanını kaçırır; hattâ, opossum gibi bazıları da ölü taklidi yapar.

Hayvanlar silâhlarını başlıca iki maksat için kullanır. Bir kısım hayvanların silâhı kendilerini korumaya, bir kısmınınki de avlarını yakalayıp öldürmeye yarar.

Bir kısım hayvanlar kendilerini boynuzlariyle korurlar. Gergedan, sığır cinsi hayvanlar, geyikler, koyun vs. bunlardandır.

Et yiyen hayvanlardan çoğunun kuvvetli pençeleri, sivri tırnakları vardır. Karınca yiyenin tırnakları o kadar keskindir ki, bir yaban kedisini bir pençede öldürebilir. Kedi ailesinden olan hayvanların çoğu ihtiyaç olmayınca, tırnaklarını pançelerinin içine sokabilirler. Böylece, tırnaklar, onların yürümesine engel olmaz.

Başka bir kısım hayvanların ayakları da toynaklıdır. Bunlar düşmanlarına ön veya arka ayaklariyle vururlar. Atlar, katırlar kuvvetli çifteleriyle tanınmıştır. Kurtların hücumuna uğrıyan geyikler de, kimi vakit kaçacağına düşmanına ön ayağiyle vurup onu kaçırmaya bakar.

Birçok hayvanların en öldürücü silâhlarının başında dişleri gelir. Kurt, aslan, kaplan gibi hayvanlar çok kuvvetli dişleri sayesinde avlarını parçalarlar. «Babun» denen maymunların dişleri o kadar keskindir ki bir parsı öldürebilirler. Ayıların da kuvvetli dişleri vardır.

Bazı hayvanların kimyasal silâhı vardır. Bir çeşit kelebekler fena lezzetli oldukları için, kuşlara yem olmaktan kurtulurlar. Bazı kurbağaların çıkardığı sütlü bir sıvı köpekleri hasta eder, hattâ öldürür. Kokarcanın fena kokusu da düşmanlarını kaçıran bir silâhtır. Bu silâhın etkisi yalnız kokusiyle de kalmaz, kokuyu saçarken çıkan tanecikler düşmanının gözlerini de yakar.

Kaçmak da bir korunma yoludur. Geyik, ceylân gibi hayvanlar çok hızlı koşmaları sayesinde düşmanlarından kurtulabilirler. Bunların hızı saatte 70 km. yi bulur, bu hızla oldukça uzun zaman koşabilirler. Tavşanlar da hızlı koşar, zikzaklı koşmaları yakalanmalarını büsbütün güçleştirir. Kuşlar uçarak kaçar.

Dikenler, kabuklar da bir kısım hayvanların korunma yollarından biridir. İstiridye, midye gibi deniz hayvanları, salyangozlar kabuklariyle korundukları gibi, kaplumbağanın korunma aracı kabuğudur, kirpinin de dikenleridir. Kirpinin derisi dikenlerle kaplıdır, bir tehlike karşısında kalınca tortop olur, düşmanının keskin dişlerinden korunur. Karşılaştığı tehlike ne kadar büyük olursa kirpi o kadar büzülür. Üstelik dikenler derisine çok gevşek tutturulmuştur; bu yüzden, bu sivri dikenler hemen kopar, dokunana batar.

Hayvanlardaki başka bir korunma yolu da renk değiştirmedir. Bazı yılan, geyik, kuş, böcek gibi hayvanların rengi yaşadıkları çevreye öylesine uygundur ki kıpırdanmadan dururlarken bunlar uzaktan seçilmez. Bazı böcekler doğrudan doğruya bitkilerin bir parçası gibi görünürler. Birçok kelebekler bitki yaprağına benzer. Bazı hayvanlar da düşmanlarını şaşırtmak için renk değiştirebilirler. Bunların en tanınmışı bukalemundur. Bir çeşit balık da yaşadığı çevreye göre rengini değiştirebilir.

Renk hayvanların yalnız korunması için değil, avlarını kolayca yakalaması için de faydalıdır. Beyaz kutup ayısı yaşadığı çevrenin beyazlığı içinde güç seçilir. Aslanın rengi yaşadığı bozkırların rengine uygundur.

Hayvanlarda Zekâ

Hayvanlardan çoğu içgüdülerine göre davranırlar. Bunlar hayvanın asla öğrenmeden, düşünmeden yaptığı hareketlerdir. Böylece hayatta kalmak için gerekli işleri yaparlar. Arılar, karıncalar yuvalarını içgüdüyle yapar. Kuşlar da göç mevsiminde yollarını içgüdüyle bulurlar.

İçgüdü hayvanı yanlış bir yola sürüklerse o zaman ne yapacağını bilemez. Meselâ bir çeşit tırtıllar, daima birbirlerinin ardından, tek sıra halinde yürürler. Arkadan gelenler önde gidenin bıraktığı ipekli bir izden yürür. Bu hal hayvanların daima bir arada bulunmalarına yarar. Ancak, önde giden yanılıp da yuvarlak bir cismin çevresinde dönmeye başlarsa öbürleri de onun ardı sıra giderler. Çok geçmeden, önde giden tırtıl arkadakine yetişir. Böylece tırtıllardan döner bir çember meydana gelir. Durmak dinlenmek bilmeden, yemeden içmeden döner du-

rurlar. Bir keresinde hayvanların böylece tam bir hafta döndükleri görülmüştür. Yalnız, içgüdü hayvanları nadiren yanıltır.

Bilginler hayvanların öğrenme kabiliyetlerini anlamak için geniş çapta denemelere girişmişler, bir solucana bile bir şeyler öğretilebileceği sonucuna varmışlardır. Uzun süren deneylerden sonra solucana elektrik çarpmasından korunması öğretilmiştir. Böceklerin, ıstakoz gibi hayvanların da öğrenme kabiliyeti vardır. Ancak, hayvanlar arasında en akıllı olanlar omurgalılardır.

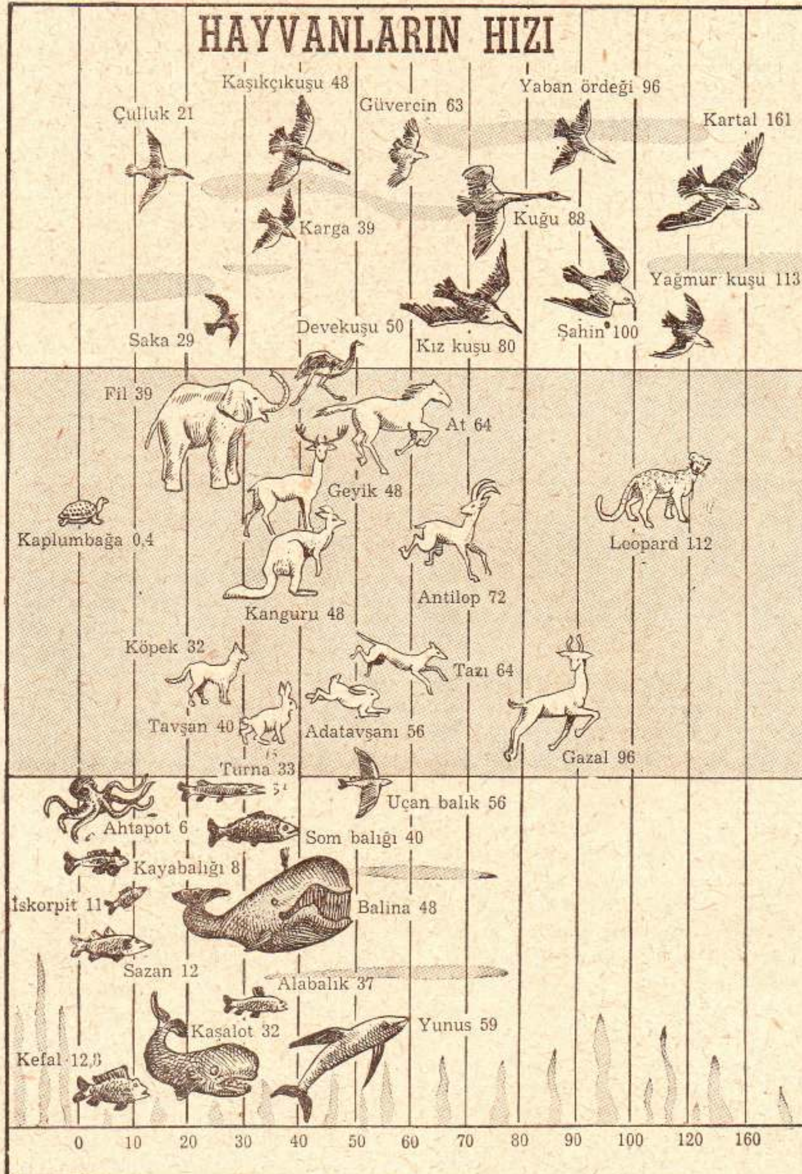
Civcivler yumurtadan çıkınca rasgele, bütün taneleri gagalarlar. Bu arada lezzeti bir öncekinden daha iyi bir taneye raslarsa civciv bunu seçmesini bilir. Tadı kötü bir tırtıl yerse, aynı cinsten tırtılı bir dahaki raslayışında yemez.

Köpekler deneye deneye birçok şeyleri öğrenir. Kapalı bir odada bırakılan bir köpek, dışarı çıkmak için kapıya birkaç defa saldırır, sonunda tesadüfen mandala dokunursa kapı açılır. Bu olayın birkaç defa tekrarlanması köpeğin mandalı açmasını öğrenmesine yeter. Ondan sonra bir kapıyı açacağı zaman doğruca mandala el atar.

Maymunlar da aynı şekilde birçok şeyler öğrenebilirler. Ancak, onların öğrenme kabiliyeti köpeklerinkinden fazladır. Maymunlar asılı duran bir besine ulaşmak için odadaki kutuları sandıkları üst üste yığmayı akıl edebilirler.

Cambazhanelerde birçok hayvanların insanı şaşırtacak numaralar yaptığını görürüz. Sürekli eğitim sayesinde, atlara, foklara, köpeklere çok çeşitli numaralar yaptırılabilir. Aslan, kaplan gibi yırtıcı hayvanlar bile bu sayede numaralar yaparlar.

Amerika'da Columbia Üniversitesi'nde yapılan denemeler sonunda en zeki hayvanların maymunlar olduğu ortaya konulmuştur. Zekâ bakımından maymunlardan sonra, sırsıyle, köpek, kedi, fil, domuz, at gelir. Maymunların da en zekisi şempanzelerdir.

Hayvanların yanlarındaki rakamlar saatte kaç kilometre hızla gittiklerini göstermektedir.

Hayvanların Faydaları

Hayvanların insanlara ölçüsüz faydası vardır (Bk. Evcil Hayvanlar; Hayvancılık). Bize yiyecek, giyecek sağlamaları, taşıma işlerinde yardım etmeleri bu faydaların başında gelir. İnsanlar, çok eskiden beri, kendi yapacakları şeyleri hayvanlara yaptırmayı öğrenmiş, hattâ onların duyularından bile faydalanmışlardır.

Köpekler bekçilik eder, keskin koku alma duyuları sayesinde avda insanlara yardımcı olurlar. Özel olarak eğitim gören köpekler körlere yol göstermekte kullanılır.

Bazı hayvanlar da inci, gomalaka, sedef, tutkal gibi faydalı maddeler verir. Böceklerin faydası bunlardan büsbütün başkadır. Bitkilerin polenleşme işinde faydalı olur, böylece meyvaların, sebzelerin ürün vermesini sağlarlar. Kuşlar zararlı böceklerin çoğunu yer. Solucanların da toprağı havalandırmakta büyük faydası vardır.

Birçok faydalı ilâçların yapımında da hayvanlar işe yarar. İnsanların tiroit bezi iyi çalışmazsa, hayvanların tiroit bezinden alınan salgılarla yapılmış ilâçlar kullanılır. Kan basıncını artıran adrenalin de gene hayvanlardan elde edilir. Şeker hastalığına tutulanlara verilen insülin de hayvanlardan sağlanır. Çiçek aşısı ineklerin vücudunda geliştirilir. «Serum» denen maddeler de gene hayvanların vücudundan elde edilir.

Hayvanların başka bir büyük faydası da çeşitli tıbbi deneylerde kullanılmalarıdır. Fareler, maymunlar bu alanda doktorlara çok faydalı olur. Bugüne kadar yapılan birçok faydalı keşiflerde hayvanların çok önemli payı vardır.

Zararlı Hayvanlar

Faydalı hayvanların yanında insanlara zararlı birçok hayvanlar da vardır. Bir defa, kaplan, pars gibi hayvanlar yırtıcılıkları, etyiyicilikleri bakımından tehlikelidir. Bugün bile Hindistan'da kaplanlar her yıl birçok insanı parçalar. Yılan, akrep gibi zehirli hayvanlar da birçok insanların ölümüne yol açar (Bk. Gözlüklü Yılan). Köpek balığı gibi birtakım balıklar da tehlikelidir. Öte yandan, sivrisinek, sinek gibi hayvanlar mikrop taşımaları bakımından çok tehlikelidir. İnsanların en büyük düşmanı da bazı pek küçük hayvanlardır. «Amip» denen tek hücreli hayvanlar amipli dizanteriye, bir başka tek hücreli hayvan uyku hastalığına yol açar. Trişin, solucan gibi hayvanlar da insanlara zararlı asalaklardır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Hayvanlar Âlemi (F. S. Duran, 1934, 9. baskı 1962); Hayvanlar Âlemi (N. H. Yaşaroğlu, 1938); Hayvan Deyip Geçmeyin (derl. F. Özgönenç, 1958); Hayvanlar Dünyası (İ. N. Özgür, 1957); Hayvanlar Âleminde (A. O. Atak, 1956); Hayvan Hayatının Meraklı Tarafları (Prof. Fox'tan çev. İ. Alıcıgüzel, 1955); Hayvan Koleksiyonculuğu (Dr. Stehl'den çev. H. Örs, 1948); Hayvanlar Albümü (F. Gücüyener, 1949).

HAYYAM (Bk. ÖMER HAYYAM)

HAYVANLAR ÂLEMİNDEN GARİP SAHNELER

Dişi kuğu çok şefkatli bir annedir. Yavrularını sırtında taşır.

Ama bu harekette tek değildir. Koala ve opossum da yavrusunu sırtında taşır.

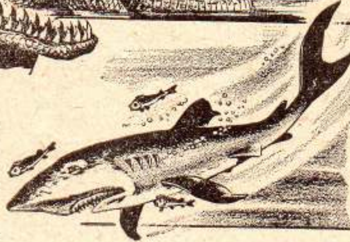
Ana leylek yaz güneşinin yavrularına dokunacağını bildiği için kanadlariyle onlara gölge yapar.

Baba leylek de, dişisi yorulunca bu vazifeyi devralır.

Bazı hayvanlar arasında garip bir dostluk vardır. Bu küçük kuşlar timsah gibi bir canavarın dişleri dibindeki kırıntıları yemekten ürkmezler.

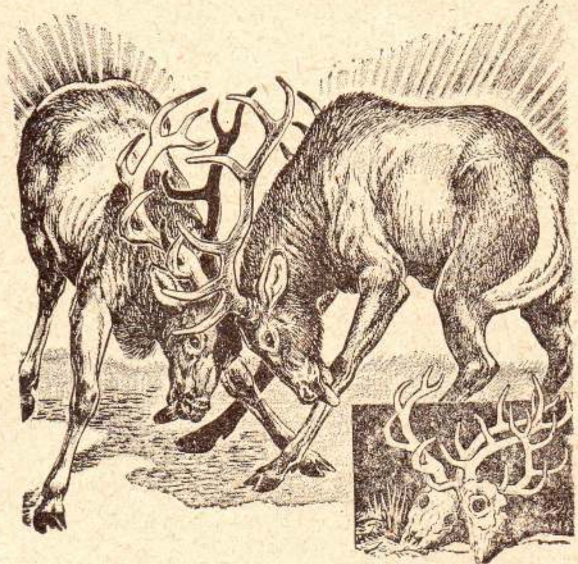

Engel balığı köpek balıklarının karnına yapışarak seyahat eder. Böylece onların artıklarından faydalanmak imkânını bulur.

Bir başka çeşit kuş da gergedanların derisindeki böcekleri temizler. Bir tehlike anında uçuşmaları gergedanın tehlikeden haberdar olmasını sağlar.

Geyikler bazan birbirleriyle bir ölüm-kalım savaşına girişirler. Bu savaş sırasında boynuzlarının birbirlerine dolaştığı ve bir daha ayrılmadığı görülmüştür.

O zaman iki savaşçı geyik açlıktan ölür.

Daha bunun gibi hayvanlar âleminde birçok garip olaylara raslanır. Yaşayışı bize garip gelen hayvanların başında balıklar gelir. Bu hayvanların kısa bir süre için havada uçanlarından, karada sürünebilenlerine kadar sayısız çeşitleri vardır. (Bk. BALIKLAR - Balıkların Garip Yaşayışları).

HAZAR DENİZİ

Dünyanın en büyük iç denizidir. Avrupa ile Asya arasında bulunur. Sınırlarını üç yönde Rus toprakları, güneyde ise İran çevirir. Hazar Denizi'nin yüzölçümü 423.300 km^2 dir. Okyanus yüzeyinden 28 m. aşağıda olan bu iç denizde en fazla derinlik 1.000 m. yi bulur.

Hazar Denizi devamlı olarak çekilmekte, kurumaktadır. 1956'da yapılan ölçmelerde yüzeyinin okyanus yüzeyinden daha da alçaldığı tesbit edilmiştir. Bu büyük denizin kuruması o bölgenin iklimine geniş ölçüde etki yapacağından, Ruslar birçok plânlar hazırlamışlardır. Bunların arasında başke nehirlerin kaynağını değiştirerek Hazar'a akıtmak da bulunuyor. Ancak, henüz bunlar tatbik edilmemiştir.

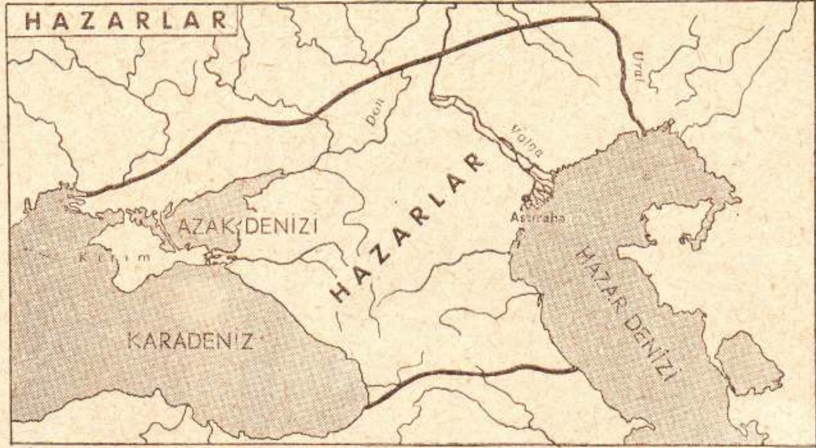
Hazar Denizi'ni besliyen başlıca akarsu Volga nehridir. Bu nehir yılda 300.000.000 m^3 ten fazla su taşır. Hazar Denizi'ne daha başka nehirler dökülürse de, kaybettiği su miktarı dökülenden daha çoktur. Bu kayıp en çok buharlaşmadan ileri gelmektedir.

Hazar Denizi eskiden Karadeniz'le aynı seviyedeydi, bu denize bitişikti. Kafkas Dağları'nın meydana gelmesi iki denizi birbirinden ayırdı. Önceleri Hazar Denizi gene Karadeniz'le bir seviyedeydi. Çevresindeki toprakların aşınma şekilleri bunu gösteriyor. Üstelik, buraların eskiden denizle kaplı olduğunu gösteren fosiller de bulunmuştur.

Öte yandan, Hazar Denizi'nin eskiden Aral Gölü ile bitişik olduğunu gösteren deliller de vardır; hattâ Buzul Çağı'nın sonunda Hazar Denizi bir defa daha Karadeniz'le birleşmiş, sonradan yeniden ayrılmış, yüzeyi düşmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak Aral'la ilgisi de kesilmiştir.

Hazar Denizi Rusya'nın ekonomisinde çok önemli bir rol oynar. Önemli bir balıkçılık merkezi ve ulaştırma vasıtasıdır. Denizdeki çeşitli balıkların başında som, uskumru, mersin balığı gelir. Rus havyarının çoğu Hazar Denizi'nde avlanan mersinlerden elde edilir. Bakû ve Azerbaycan petrol kuyularının geliştirilmesi üzerine Hazar Denizi'nin ekonomik önemi daha da artmıştır.

HAZARLAR

V.-X. yüzyıllarda Kırım'dan Hazar Denizi'ne kadar olan alanlarda yaşamış bir Türk imparatorluğudur. Bu devletin Ruslar üzerinde büyük medeni etkileri olmuştur.

Hazarlar Devleti 468 yıllarından 965'e kadar, yaklaşık olarak, 497 yıl sürmüştür. Devlet merkezi 468-723 arasında Belencer şehriyken o tarihten 965'e kadar Etil (şimdiki Astrahan) oldu. 620'de devlet, bir imparatorluk şeklinde büyüdü. 732'den önce şamanî olan Hazar Türkleri, 732-800 arasında İslâm dinini kabul ettilerse de 800'de Musevî dinine girdiler. Bugünkü Kırım Karaimleri, Hazarlar'ın İslâmlaşmamış kalıntılarıdır.

620-965 arasında 14 imparator Hazarlar'a hükmetmiştir; sonuncusu olan Yusuf (931-965), saltanatının son yılında Musevilik'ten İslâm dinine döndü, fakat artık devlet ortadan kalkmıştı. Hazar Prensesi Çiçek, Bizans İmparatoru V. Konstantin (741-775) ile evlenerek, imparatoriçe oldu. Bizans imparatorları ve Bermekîler gibi en büyük Arap aileleriyle evlenen Hazar prensesleri de vardır.

HAZIM (Bk. SİNDİRİM)

HAZRO

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde Diyarbakır iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Kulp, güneyde Silvan, batı ve kuzeybatıda Lice ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan Hazro ilçesinin 20 köyü vardır.

Yüzölçümü: 407 km^2

Nüfusu: 13.262 (1960 sayımı)

Hazro ilçesi Güneydoğu Torosların eteğiyle Diyarbakır Havzası arasında bir geçiş alanı meydana getiren, Dicle'nin kolları vasıtasiyle yarılmış, yayla görünüşlü araziyi kaplar. Burada kara iklimi vardır. Kışlar soğuk, yazlar çok sıcak geçer. Hazro orman bakımından fakirdir. Halk en çok tarımla uğraşır. Tahıldan başka çeşitli meyva da yetiştirilir. Bağcılık gelişmiştir. Hayvancılık, ipek böcekçiliği de yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Hazro kasabası Diyarbakır'a 81 km. uzaklıkta, denizden 1.100 m. yükseklikte kurulmuştur. Diyarbakır'dan gelen yol, daha bozuk bir şekilde devam ederek, Kulp'a varır. Kasaba 5 mahalleden meydana gelmiştir. Evlerinin çoğu düz toprak damlıdır. Nüfusu 3.154'tür (1960 sayımı).

HECE VEZNİ, HECECİLER

Türk şiirinde iki türlü vezin kullanılmıştır: Aruz vezni, hece vezni. Birincisi İran yoliyle Arap edebiyatından geçmiştir. (Bk. Aruz). İkincisi ise Türk dilinin yapısından doğmadır. «Hece vezni» sözü oldukça yenidir; eskiden «parmak hesabı» denirdi.

Hece vezni, M. Ö. yüzyıllardan beri Türk dilinin şiirlerinde kullanılmıştır. İslâmlıktan önceki çağlarda Türk şiirleri daha çok az heceli mısralardan örülmüş bulunurdu. Daha sonraları, hece vezni, halk şairlerinin eserlerinde kullanılıyordu. Halk şairleriyle tekke şairleri, yeniçeri âşıkları (saz şairleri) bu vezinle yazarlarken aydın sınıf zümre edebiyatını meydana getiren şairler, hece veznini bir ölçü saymıyorlar, böyle şiirlere vezinden yoksun gözüyle bakıyorlardı.

Ziya Paşa, 1868'de Londra'da çıkan Türkçe «Hürriyet» gazetesine yazdığı «Şiir ve İnşâ» (nazım ve nesir) adlı makaleyle, hece vezninin dilimizden doğma bir vezin olduğunu gösterdi. Daha sonra, 1911'de Selânik'te Ömer Seyfettin'le Ali Canip'in yayınladıkları «Genç Kalemler» dergisiyle, Ziya Gökalp ve Mehmet Emin Yurdakul'un şiirleriyle hece vezni, aydın sınıf şairleri arasında itibar görmeye başladı. Bununla beraber, I. Dünya Savaşı'ndan sonra bu mesele yeniden alevlendi. Servet-i Fünun devri şairlerinden Cenap Şahabettin'in aruz veznini tutan şiddetli bir yazısı geniş tepkiler yarattı. En sonunda, Yahya Kemal (Beyatlı) 1922'de «Dergâh» dergisinin 22 - 23. sayılarında uzun iki makaleyle bu meseleye son verdi, hece veznini beğenmeyip aruz vezninin daha ahenkli olduğunu ileri sürenleri susturdu. Dayandığı temel düşünce her türlü itirazı karşılıyacak kadar önemliydi. Ona göre (ve gerçekte) vezin, nazımda ritmi sağlıyan bir alettir. Ne aruzun, ne hecenin kendi başlarına bir ahengi söz konusu olamaz. Şiirde ahengi sağlıyan kelimelerin özel şekilde düzenlenmesi, seslerin özel şekilde sıralanmasıdır. Nitekim aynı vezinde yazmış şairlerin ahenkli veya ahenksiz şiirleri olmuştur. Dilimizden yabancı kelimeler sürülüp atıldıkça aruz da yerini Türkçenin bünyesinden

doğmuş olan heceye bırakmaktadır. Aruz vezni, yüzyıllardan beri heceyi dilden silememiştir. Edebiyatımızda «Hececiler» diye şöhret kazanan beş şair vardır. Bunlar 1918'den sonra bu vezinle şiir yazan Halit Fahri Ozansoy, Enis Behiç Koryürek, Faruk Nafiz Çamlıbel, Yusuf Ziya Ortaç ve Orhan Seyfi Orhon'durlar. Hece veznini şiirimizde en başarılı kullananlar, onlar olmuştur.

Bibliyografya. — Bu konudaki başlıca eserler:

Hece Vezinleri ve Örnekleri (A. Aymutlu, 1957); Hecenin Beş Şairi (1956); Hecenin On şairi (1943).

HECİN DEVESİ (Bk. DEVE)

HEGEL, Friedrich (1770-1831)

Hegel

Tanınmış Alman filozofudur. Stuttgart'ta doğdu. Bir memurun oğluydu. Tübingen'de ilâhiyat okuduktan sonra Bern ve Frankfurt'ta felsefe öğretmenliğine başladı. 1805'te Jena Üniversitesine profesör oldu. Başlangıçta Schelling'in öznel idealizm felsefesine inanmış görünüyordu, sonradan kendine ayrı bir sistem kurup onun savunmasını yapmaya başladı. Kurduğu bu felsefe sistemini «Phänomenologie des Geiste» adındaki eserinde anlatmıştır. Bir süre Nürnberg'de kaldıktan sonra Berlin ve Heidelberg üniversitelerinde profesörlük yaptı. Bu devrede yazdığı eserler arasında «Mantık Bilimi» ve «Felsefe Bilimleri Ansiklopedisi» dikkati çekti.

Hegel'in kurduğu sisteme «diyalektik mantık» denilir. Buna göre bir fikir (yani tez), karşısındaki bir başka tezle (antitezle) karışır, bundan yeni bir anlayış doğar ki ona da «sentez» denilir.

Hegel, Kant'ın felsefesine inanmakla beraber onun fikirlerini yetersiz buluyordu. Kant'ın aksine insanların her şeyi öğrenebileceklerine inanmıştı. Hegel'e göre dünya demek mantık demekti. İnsanlar mantığın sırrını çözdükleri anda beşerin de sırrını çözmüş olacaklardı. Hegel'e göre, yeryüzünde her şeyin tam bir tersini bulmak mümkündür. Hayatın tersi ölüm, aşkın tersi nefret, gündüzün tersi gece, gençliğin tersi ihtiyarlıktır.

Hegel, ömrünün son yıllarını Berlin'de geçirdi. O tarihlerde hazırlanan yeni İngiliz anayasasını hiç beğenmemişti. İnsanların isteklerine göre bir anayasanın hazırlanmasına taraftar değildi. «İnsanlar hiçbir vakit ne istediklerini bilemezler», diyordu.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eseri:

Estetik (çev. Suut K. Yetkin, 1936).

HEİDELBERG

Almanya'nın Baden Bölgesi'nde Mannheim eyaletinde bir şehirdir. Neckar nehri ile Heidelberg Şatosu'nun bulunduğu kayalığın arasındaki dar yörede kurulmuştur. 120.000 nüfuslu bir şehirdir.

HECE VEZNİ ÖRNEKLERİ

Hece vezinlerinden biriyle yazılmış şiirlerde bütün mısralar, onları meydana getiren hecelerin toplamı bakımından birbirine denk, eşit olur:

11 heceli:
Ak ku-ğu-lar sö-kün et-ti yur-dun-dan
Koç yi-ğit-ler ya-ta-mı-yor der-din-den
(Karacaoğlan)

8 heceli:
Şol cen-ne-tin ır-mak-la-rı
A-kar Al-lah de-yü de-yü
Çık-mış is-lâm bül-bül-le-ri
Ö-ter Al-lah de-yü de-yü
(Yunus Emre)

Durak, her mısraın aynı sayıdaki hecesinde kelimelerin tamamlanmış olması demek olduğuna göre, duraklı bir vezinle yazılmış şiir şöyle sayılır:

4 - 4 - 3 duraklı:
Ben bir Türk-üm / di-nim cin-sim / u-lu-dur:
Si-nem ö-züm / a-teş i-le / do-lu-dur:
(M. Emin Yurdakul, Cenge Giderken)

4 - 4 duraklı:
Er-lik mi-dir / e-ri yor-mak
I-rak yol-dan / ha-ber sor-mak
Cen-net-te-ki / ol dört ır-mak
Coş kun a-kan / sel biz-de-dir

İslâmlıktan önce, Türkler arasında duraklı veya duraksız olarak kullanılan kısa vezinlerle şiir yazılıyordu:

7 heceli:
Öp-kem ke-lip og-ra-dım
As-lan-la yu kök-re-dim
Alp-lar ba-şın tog-ra-dım
(Divan ü Lûgat-it Türk)

Halk şiirimizde ise, çoğu zaman, yedili, sekizli, onbirli hece vezinleri duraklı veya duraksız olarak kullanıldı:

8 heceli (duraksız):
Bi-zim yay-la-nın yi-ği-di
Be-lin-de gü-müş di-vi-di
Yay-la-nın ser-vi sö-ğü-dü
(Köroğlu)

8 heceli (duraklı):
Dağ-lar i-le / taş-lar i-le
Ça-ğı-ra-yım / Mev-lâm-se-ni
(Yunus Emre)

6 - 5 duraklı:
Şu gö-rü-nen yay-la / ne gü-zel yay-la
Bir dem sü-re-me-dim / gi-de-rim böy-le
Pi-rim ben gi-di-yom / sen him-met- ey-le
Bu yıl bu yay-la-dan / şa-ha gi-de-lim
(Pir Sultan Abdal)

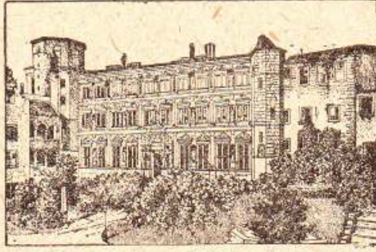
7 heceli (duraksız):
Ço-cuk-tum u-fa-cık-tım
Top oy-na-dım a-cık-tım
(Ziya Gökalp, Alageyik)

4 - 4 duraklı:
Kurt ko-cal-dı / köt-rüm- ol-du
Bu-nu gö-ren / genç bir a-yı
Ya-ka-la-dı / kur-du yol-du
(Gökalp, Kurt ile Ayı)

4 - 4 - 3 duraklı:
Yü-ce Tan-rı / biz ki yav-ru / Türk-le-riz
Sa-na gel-dik / va-tan i-çin / du-â-ya
(Gökalp, İlâhi)

6 - 5 duraklı:
A-ta-nın iç-ki-si / kö-pük-lü kı-mız
Ar-pa su-yu iç-me / de-di bir kır-gız
(Gökalp, Kendine Doğru)

7 - 7 duraklı:
San-ma-yı-nız ha-li-fe / bir hü-küm-dar-pa-pa-dır
Ne de pa-pa kis-ve-si / gi-yin-miş bir hü-küm-dar
(Gökalp, İslâm İttihadı)

Heidelberg Şatosu büyük bir kayalığın üstünde kurulmuştur.

Almanya'nın en eski, Avrupa'nın da en tanınmış üniversitelerinden biri olan Heidelberg Üniversitesi bu şehirdedir. Paris Üniversitesi'nden örnek alarak kurulmuş olan bu üniversite, 1386'da öğrenime açılmıştır. İlk zamanlar Katolik Kilisesi'nin yönetmenliği altında olan Heidelberg Üniversitesi, Protestanlığın çıkışından sonra Protestan öğreniminin merkezi durumuna girmişti. 1803'te üniversitedeki öğretim programı yeniden ele alındı. Felsefe, din bilimi, hukuk ve tıp kolları katılarak üniversite genişletildi.

Heidelberg'de ders veren öğretmenler, Almanya'nın en ünlü bilim adamları arasından seçilmiştir. Her yıl bu üniversiteye okumaya gelen öğrencilerin dört, beş binini yabancılar meydana getirir.

HEİNE, Heinrich (1797-1856)

Heinrich Heine

Alman edebiyatının en tanınmış lirik şairlerinden biridir. Düsseldorf'ta doğdu. Fakir bir ailenin çocuğuydu. İlk öğrenimini Katolik papazlarının yanında yaptı. Daha sonra eline geçirdiği kitapları okuyarak bilgisini artırdı. İleride tüccar olmayı aklına koyduğu için, her şeyden çok yabancı dillere önem vermiş, kısa zamanda birkaç dil öğrenmişti. Ailenin zengin akrabalarından biri Heine'ye yardım etti, bir iş kurmasını sağladı.

Heine, yaradılış bakımından, tüccar olacak bir insan değildi. Fazla şüpheciydi. Maddeden çok hayale önem veriyordu. İşlerini yürütemeyip tüccarlıktan vazgeçmek zorunda kaldı. Bu sıralarda Veronica adında bir kızı sevdi. İlk defa ona bir aşk şiiri yazarak kalemini denedi. Veronica'dan sonra bir cellâdın Josepha adındaki kızına âşık olmuştu, onun için de bir sürü şiir yazdı.

Heine 1816'da Hamburg'a gitti. Onu orada da yeni bir aşk macerası bekliyordu. Amelia adındaki akraba kızı şaire büyük bir ilham kaynağı olmuştur.

Daha önce ticaret yapsın diye ona sermaye bulan akraba, bu sefer de Bonn Üniversitesi'nde hukuk okuması için ona para gönderiyordu. Heine, Bonn Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra Göttelberg'e gitti. Orada da hukuk fakültesine devam etti. Fakat eski ve modern Alman edebiyatı ona daha çekici gelmişti. Üniversite'nin Alman edebiyatı bölümüne devama başladı. İlk şiir kitabı bu sıralarda çıktı. 1823'te de «Almansor» ve «Ratcliff» adındaki dramlarını yayınladı. Harz Dağları'na, Kuzey Denizi'ne yaptığı bir seyahat «Reisebilder» (Yolculuktan Çizgiler) adındaki eserine konu teşkil etti. Bu eser 1826'da yayınlandı, Heine'ye birdenbire ün sağladı. Alman gençliği bu eseri çok beğenmişti. Heine'nin 1827'de yayınladığı «Buch der Lieder» (Şarkı Kitabı) da aynı şekilde çok beğenildi. Birçok besteciye ilham veren şarkılarının yanında tarihî, felsefi, mizahi eserleri de önemli bir yer tutarsa da Heine asıl şiirleriyle tanınır.

Heine 1831'de Paris'e gitti, orada yerleşti. Alman gençliğinin hürriyet savaşmasına kalemiyle katıldı. 1848'de frengiye yakalandı. Bir süre sonra yatalak oldu. «Çarşaflı mezarım» dediği yatağında da çalışmaktan geri kalmıyordu. En sonunda gözleri de kör oldu. Fakat şair cesaretini, çalışma azmini kaybetmemişti. Şiirlerini baş ucunda bekliyenlere söyleyip yazdırarak çalışmalarına devam ediyordu. 1856'da Paris'te öldü. En ünlü eseri Almanlar'ın Lorelei efsanesini anlatan şiirdir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserleri:

Floransa Geceleri (çev. S. S. Berkem, 1947); Seyahat Tabloları (H. ve P. Boratav, 3 cilt, 1945-48); Şarkılar Kitabı - Aşk ve Istırap Şiirleri (V. M. Kocatürk, 1948).

HEKİMHAN

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Malatya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Arguvan ve merkez, güneyde Akçadağ, batıda Darende, kuzeyde Sıvas'ın Kangal ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Hasançelebi ve Kurşunlu adında bucakları, bunlara bağlı 68 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.886 km²

Nüfusu: 41.932

Hekimhan ilçesi toprakları Fırat nehrine karışan Kuruçay çevresindeki düzlüklerle bu düzlükleri doğudan, batıdan kuşatan dağları kaplar. Iklim sertçedir. Kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. İlçe orman örtüsü bakımından fakirdir. En önemli akarsu kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda akarak ilçe sınırları dışında Fırat'a karışan Kuruçay'dır. İlçede başlıca geçim toprak ürünlerinden sağlanır. En çok tahıl ekilir. Meyvacılık, bağcılık da yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Hekimhan kasabası Kuruçay vâdi tabanının doğusunda küçük bir sırt üzerinde kurulmuştur. Denizden 1.094 m. yüksekliktedir, Çetinkaya - Malatya demiryolu üzerindeki istasyonuna 1 km. uzaktadır. Kasabanın içinden de Sıvas - Malatya karayolu geçer. İki mahalleden meydana gelen Hekimhan kasabası, 3.546 nüfusludur (1960 sayımı). Halkın bir kısmı iş mevsimlerinde Çukurova ve Ege bölgelerinde çalışmaya giderler. Kasaba halkından bir kısmı evlerinde halı ve kilim dokur. Bu halılar çevredeki kasabalarda satılır.

HEKİMLİK (Bk. TIP)

HEKİMOĞLU ALİ PAŞA (1689-1758)

Osmanlı sadrazamlarındandır. Hekimbaşı Nuh Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğdu. Genç yaşında saray hizmetine alındı. 1713'te Saray dışı hizmetlere çıkarıldı. 1719'da beylerbeyi (orgeneral) oldu. 1725'te vezir (mareşal) rütbesiyle Anadolu Beylerbeyi (genel valisi) atandı. 1726'da Tebriz Beylerbeyi oldu.

Hekimoğlu Ali Paşa 1730'da İran'la yeniden savaşın başlaması üzerine, ikinci defa cephenin kuzey kesimine başkomutan oldu. 15 eylûl 1731'de Kuzucan Meydan Savaşı'nda İranlılar'ı bozguna uğrattı, Tebriz'i Urmiye'yi, Hemedan'ı geri aldı. 1732'de sadarete (başbakanlığa) getirildi. Bu ilk sadaretinde 3,5 yıl iktidarda kaldı. Daha çok Lehistan işleriyle uğraştı. Tanınmış bir Rus düşmanı olan Ali Paşa, Rusya'nın batıya ve güneye doğru yayılmasını önliyecek birtakım siyasî tertibat almak istedi. Sadaretten azledilince Bosna Beylerbeyi oldu.

Bu sırada Türkiye tek başına hem Rusya, hem Almanya'ya savaş açmıştı. Ali Paşa, 1737'de Banyaluka Meydan Savaşı'nda Mareşal von Hildburghausen'in komuta ettiği büyük Alman ordusunu kesin şekilde bozguna uğrattı; savaşın Alman cephesinde kazanılmasında en önemli rolü oynadı. Almanya ile Rusya'nın Türkiye'ye yenilip barış istemesi üzerine 1738'de Ali Paşa yeniden Anadolu Beylerbeyi oldu; damadı Tevkiî Yahya Paşa'ya da Mısır Beylerbeyliği verildi.

Hekimoğlu 1742'de ikinci defa sadrazam oldu. Daha sonra çeşitli genel valiliklerde, başkomutanlıklarda bulundu. 1755'te yeniden sadrazam olduysa da bu defa makamını ancak 2 ay koruyabildi. Yıl sonunda Mısır genel valiliğine getirildi. 1758'de Anadolu Beylerbeyi iken Anadolu eyaletinin merkezi olan Kütahya'da öldü. 69 yaşını geçmişti. İstanbul'daki camisinin yanında bulunan türbesine gömüldü.

Hekimoğlu Ali Paşa, XVIII. yüzyıl Türk devlet adamlarının ve komutanlarının en büyüklerinden biridir. 33 yıl vezir olarak en önemli komutanlıklarda, idaresi en nazik eyaletlerde görev aldı. 3 kere iktidara getirildi. III. Ahmet'in, I. Mahmut'un, III. Osman'ın büyük teveccühünü kazandı. «Âlî» mahlâsı ile şiirler de yazmıştı. Hayatını geniş bir şekilde oğlu İsmail Zıyaî Bey «Metâlî u'l-Âliye» adiyle kaleme almıştır. 1734'te İstanbul'da Davutpaşa civarındaki büyük camisinin yanında bir de kütüpane, sebil ve zaviye yaptırmıştır.

HELENA

Yunan mitolojisinde sözü geçen en güzel kadınlardan biridir. Tanrılar Kıralı Zeus ile Leda'nın kızıdır. Truva savaşları onun yüzünden çıkmıştır.

Helena büyüyüp evlenme çağına gelince otuz kişi onu istedi. Helena bunların arasından Menelaus'u seçerek onunla evlendi.

Bir gün Truva Kıralı Priam'ın oğlu Paris Isparta'ya geldi. Aşk tanrıçası Aphrodite onu dünyanın en güzel kadınıyla evlendireceğine söz vermişti. Paris de Isparta'da Helena ile karşılaşınca ona âşık oldu, beraber kaçmaya kandırdı. Menelaus karısının Paris'le kaçtı-

Helena'nın kaçırılması. (XVII. yüzyıl İtalyan ressamlarından Le Guide'in tablosu)

ğını haber alınca çok üzüldü. Yunanlılar Paris'ten öc alacaklarına dair söz verdiler. Tarihin en ünlü savaşlarından biri olan Truva Savaşı böylece başladı. Eski ünlü Yunan şairi Omiros «Ilias Destanı» nda, Truva Savaşı'nın bir bölümünü, bu arada Helena'nın kaçırılışını konu olarak işlemiştir. Savaş sonunda Yunanlılar Truva'yı aldılar, Paris öldürüldü. Menelaus ile Helena yola çıktıktan ancak sekiz yıl sonra yurtlarına dönebildiler, çünkü Truva'dan ayrıldıktan sonra yollarını kaybetmişler, başlarından türlü serüvenler geçmişti.

Mitolojiye göre, Helena öldükten sonra, Lakonia'da, Therapnae'ye gömülmüştü. Burada halk Helena'ya güzellik tanrıçası olarak tapar, şerefine şenlikler yapardı. Rodos adası halkı ise Helena'yı ağaç tanrıçası sayardı, ona «Dentritis» adını vermişlerdi. Bu adada Helena adına bir de tapınak yapılmıştı.

HELİGOLAND

Kuzey Denizi'nde, Almanya'ya ait bir adadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Heligoland, balıkçıların yaşadığı, Almanlar'ın yazlık olarak kullandığı bir adaydı. 1914'te, I. Dünya Savaşı başlayınca Heligoland halkı buradan kaldırılarak Almanya'ya yerleştirildi, adada bir deniz üssü kuruldu. Çünkü bu ada, Alman deniz kuvvetlerinin barınabilmesi için en uygun yer olarak görülüyordu.

I. Dünya Savaşı sonunda varılan anlaşmayla, adadaki tahkimat, bu arada setler yıktırıldı. Bu, ada için büyük bir tehlike meydana getirdi. Zamanla dörtte üçü sular altında kaldı. Hitler'in Almanya'da idareyi ele alması üzerine Heligoland'ın setleri yeniden yapıldı, böylece ada bu sefer de İkinci Dünya Savaşı'nın stratejik bakımdan en önemli merkezlerinden biri oldu. Almanlar'ın ünlü denizaltı tamir havuzlarını oniki kilometrelik yeraltı istihkâmlarını, daha başka askerî tesislerini tahrip etmek için İngiliz deniz kuvvetlerinin attığı üçbin beşyüz tonluk bomba, Heligoland adasına da büyük çapta zarar vermiştir.

1807'ye kadar Danimarka'nın olan Heligoland'ı o tarihte İngilizler aldılar. 1890'da, Afrika'nın doğu kıyısında bulunan Zengibar'la değiştirilmek üzere, Almanya'ya verildi.

HELİKOPTER

Uçakların inemiyeceği yerlere konabilmesi sayesinde, kurtarma işlerinde olduğu kadar hem askerî, hem de sivil alanda başarılması güç hizmetlerde bulunuyor.

HELİKOPTER, kanadsız uçaktır. Yerden dik olarak havalanabildiği gibi gene dik olarak yere inebilir; ileri doğru olduğu gibi, geriye ve yana doğru da uçabilir. Tepesinde «rotor» (döneç) bulunur; bu uzun, dar kanadlı bir pervanedir. Helikopterin uçması, bir motorun, yere paralel olan rotoru döndürmesiyle sağlanır.

Helikopter, her yöne doğru gidebilir, havada bir süre, olduğu yerde durabilir, bir hava alanına lüzum olmadan istenilen noktaya inebilir. Bu özelliklerinden dolayı da öteki hava taşıtları ile görülemiyen birçok işlerde helikopter kullanılır. Posta, yolcu ve yük, hasta taşımak, elektrik direkleri gibi yüksek yerleri kontrol, tamir etmek, orman yangınlarını söndürmek gibi işler bunların başında gelir. Ayrıca bazı ülkelerde helikopterler çiftçilerin de işine yarar. Olmuş meyvalar, yağmur yeyince çürüyecekleri için bu gibi durumlarda çiftçiler ağaçların üzerinde helikopterle dolaşırlar, helikopterin rotorlarını döndürmesiyle meydana gelen rüzgâr meyvaların üzerindeki yağmur damlalarını kurutur.

Geceleri havanın şiddetli dona çektiği soğuk bölgelerde de, helikopterler sebze ve ekin tarlalarının üzerinde uçarak motorlarından çıkan sıcak hava ile havayı yumuşatırlar, Helikopterler, bitkilere dadanan böceklerin öldürülmesi için ilâç püskürtmekte, tohum serpmekte de kullanılır.

İkinci Dünya Savaşı'nın son aylarında, Kore Savaşı sırasında helikopterler, silâhlı kuvvetlerin her kolu için büyük faydalar sağlamıştır. Yaralı askerler helikopterle derhal hastanelere taşınmış, bazı durumlarda bir tümen askeri gereken yere iletilmiş, ayrıca haber, erzak, emir ulaştırılmış, cephedeki ileri hatlar gözlenmiş, denizde sarılmış, karada düşman hatlarının içinde kalmış askerler, pilotlar da helikopterle kurtarılmıştır.

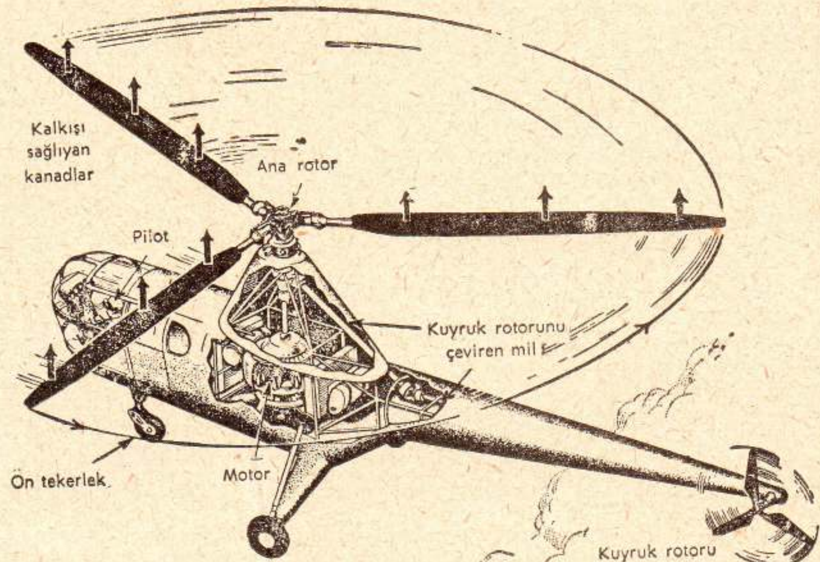
Helikopter Çeşitleri

Tek rotorlu helikopterlerin tepelerinde büyük bir rotor vardır. Bazılarında, kuyrukta da küçük bir rotor bulunur. Bu rotor, helikopterlere yön vermeye yarar. İkinci Dünya Savaşı'nda, Kore Savaşı'nda kullanılan helikopterler bu tipdendi.

İki rotorlu helikopterlerin başlıca üç şekli vardır. Rotorlar ya yan yana, ya arka arkaya, ya da üst üstedir. İki rotorlu helikopterlerde rotorlar birbirlerine ters yönde dönerler. Üç, dört, hattâ daha çok rotorlu helikopterler yapılması denenmişse de ötekilerden daha büyük bir fayda sağlamadığı anlaşıldığından üzerinde durulmamıştır.

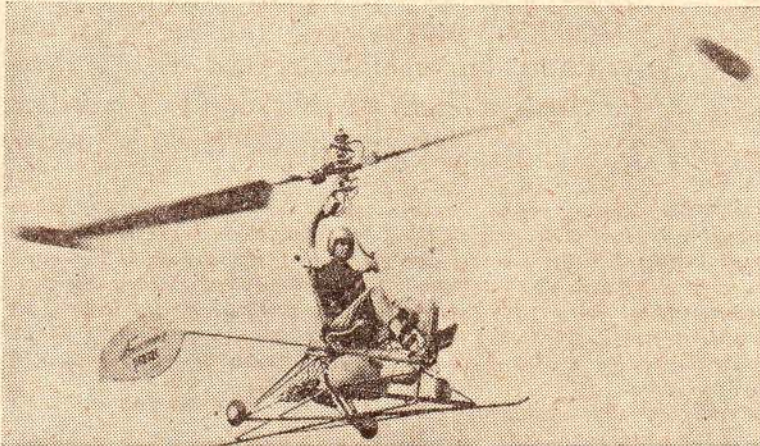
Ayrıca jet pervaneli helikopterler de yapılmıştır. Bu tip helikopterlerde rotorlar, jet motorlariyle döndürülür.

Helikopterler her ölçüde yapılabiliyor. Bir kişinin kullanabildiği, motosiklet büyüklüğünde olanlardan, yirmi kişi taşıyabilecek büyüklükte olanlara kadar her türlüsü yapılmıştır. Ayrıca, ulaşılması güç bölgelerde kurulacak köprü, vs. gibi büyük yapılar için gerekli malzemeyi taşımak üzere dev helikopterler de vardır.

Bir helikopter ve başlıca parçaları

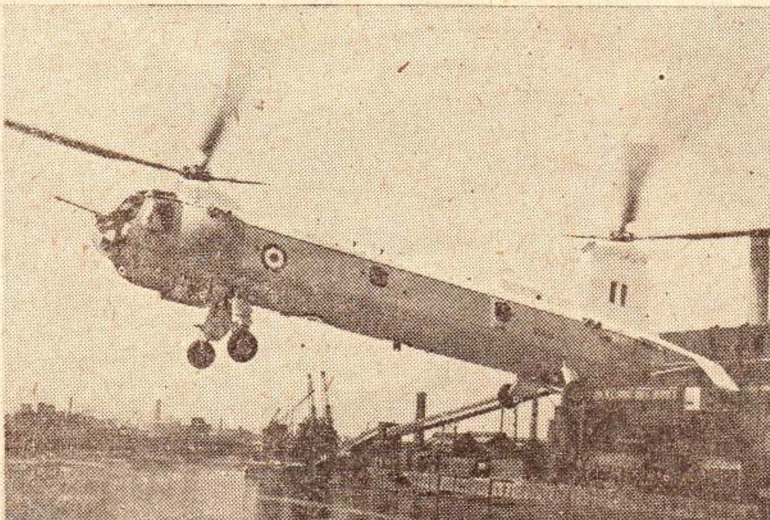
DEĞİŞİK TİPTE ÜÇ HELİKOPTER

Amerikan yapısı olan bu tek kişilik minik helikoptere «Uçan Sandalye» denilebilir. On yıla yakın bir zamandan beri askeri havacılıkta faydalanılan bu helikopter tepkili pervanesiyle uçar.

Uçağa benziyen bu Fransız helikopteri Paris-Londra arasında yolcu taşıyor. «Uçan Otobüs» denilen bu helikopterin hızı saatte 240 km. kadardır.

Bu iki rotorlu İngiliz helikopteri de Paris-Londra arasında yolcu taşımada kullanılıyor. Helikopterde 43 dakika süren yolculuk devamınca yolcuların bütün ihtiyaçlarını karşılıyacak imkânlar vardır

Helikopterler genel olarak saatte 125 kilometreden hızlı gidemezler. Fakat «konvertipleyn» (convertiplane) denilen bir çeşit helikopter, daha hızlı gidebilmek üzere özel bir teknikle yapılmıştır.

Helikopterin Gelişmesi

Helikopter özelliklerini taşıyan bir hava taşıtının yapılması ilk olarak çağımızda düşünülmüş değildir. Bundan 460 yıl önce, ressamlıkla olduğu kadar, bilimsel konulardaki dehasiyle de tanınan Leonardo da Vinci, helikoptere benziyen uçan bir taşıtın plânlarını yapmıştı. Hattâ bundan çok önceki çağlarda Çinliler'in tüylerden yapılmış rotorları olan, oyuncak büyüklüğünde bir çeşit helikopter yaptıkları biliniyor.

1784'te Launoy ve Bienvenu adlarında iki Fransız bilgini model olarak bir helikopter yapıp uçurmayı başardılar. Bu helikopterin rotorları da, Çinliler'in oyuncaklarında olduğu gibi tüylerden yapılmıştı, iki taneydi. XVIII. yüzyılın başlarında Sir George Cayley adında bir İngiliz, Fransız bilginlerinin ortaya koydukları helikopter örneği üzerinde çalışarak bunu daha da geliştirdi.

Alphonse Pénaud adında bir Fransız, 1870'te, lâstik bantlarla kuvvetlendirilmiş helikopter örnekleri yaptı, bunların havada 15 m. kadar yükselebilmesini sağladı. 1878'de Enrico Forlanini adında bir İtalyan'ın yaptığı, buharla işler bir helikopter ise ilk olarak havada 20 dakika uçabildi. Edison da, 1880'de, helikopter üzerinde çalışmaya başladı. Başarılı bir sonuca varamamakla beraber, helikopterin bir gün, uçakların yerini alabilecek duruma geleceğini bildirdi.

İçinde insan taşıyabilecek büyüklükteki ilk helikopteri 1907'de, Paul Cornu adında bir Fransız makine mühendisi yaptı. İki rotorlu bir helikopter, içinde iki kişiyle havalanabildi, bir dakika kadar uçtu, 1,5 m. ye yükseldi.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra helikopterin geliştirilmesi üzerinde sürekli çalışmalara girişildi. Bu sırada, Avusturya'da T. von Karman; Amerika'da, George de Böthezat ve Emile Berliner, kendi yaptıkları helikopterlerle uçarak denemelere katıldılar 1920'de Juan de la Cierva adında bir İspanyol, helikoptere benziyen (autogiro» (kendi döner) adlı bir hava taşıtı icat etti. Bu taşıtın, helikopterin gelişmesine çok faydası oldu.

1930'da Coradino d'Ascanio adında bir İtalyan mühendisi, kendi yaptığı helikopterle, yerden 18 m. yükseldi, havada 8 dakika kaldı. 1937'de, Heinrich Focke adında bir Alman iki rotorlu bir helikopter yaptı, bununla 2.500 m. ye yükselerek bir saat uçtu.

Bugünkü helikopterlere en yakın helikopteri, 1939'da, İgor Sikorsky yaptı, ilk defa kendisi kullandı. Tek rotorlu olan bu helikopterden Amerikan hükümeti, ordu için çok sayıda ısmarladı; böylece helikopter geniş ölçüde fayda sağlıyan bir araç haline geldi.

HELSİNKİ

Finlandiya'nın başkenti ve en önemli limanıdır. Ülkenin güneyinde, Finlandiya Körfezi'nin kuzey kıyılarındaki bir yarımadadadır. Tabiî bir limanı vardır. Yalnız, bu liman

kışın buz tutar. Şehrin nüfusu yarım milyona yakındır.

Helsinki, en çok İngiltere, Almanya ve İsveç'le yapılan ticaretin merkezidir. Burada gelişmiş olan başlıca endüstriler şeker, tütün, kâğıt, makine endüstrileri ve halıcılıktır.

Helsinki, bundan başka, Finlândiya'nın eğitim ve kültür bakımından en ileri şehridir. Bir üniversitesi vardır.

Helsinki 1550'de burada yerleşen İsveçliler ve İsveç kıralı I. Gustaf tarafından, şimdiki yerinden biraz daha kuzeyde kurulmuştu. 1640'ta şehrin şimdiki yerine taşındı. 1809'da Finlandiya ile birlikte Helsinki de Rus idaresi altına girdi. 1812'de, o tarihe kadar Turku'da bulunan başkent Helsinki'ye alındı. 1939 1940 yılları arasında Helsinki, Rus kuvvetlerinin bombardımanlarına uğradı, büyük ölçüde yakılıp yıkıldı.

HELYOPOLİS

Aşağı Mısır'da, Kahire'nin 10 km. kadar kuzeydoğusunda eski çağlardan kalma bir şehir yıkıntısıdır. Eski Mısırlılarca kutsal bir şehirdi, güneş tanrısı Ra'ya adanmıştı. Şehrin adı da buradan gelir. Eski Yunanlılar bundan ötürü oraya «Heliopolis» (Güneş şehri) adını vermişlerdi.

Romalılar Heliopolis'teki dikilitaşları alıp Roma'ya getirmişlerdi. Bunlardan «Kleopatra'nın iğneleri» adı verilen iki tanesi vardır ki biri 1878'de Londra'ya, biri de 1880'de New York'a götürülmüştür.

Gene Mısır'da aynı adla anılan bir şehir yıkıntısı daha vardır. Kahire'nin 23 km. kadar güneyinde, Nil kıyısında bulunan bu ikinci Helyopolis'in Taş Çağı'ndan kalma olduğu, M. Ö. 5000 yıllarında yıkıldığı sanılıyor.

HELYUM

Gaz halinde bulunan elemanlardandır. «Soy gazlar» ın ilk üyesidir. Hidrojenden sonra gelen en hafif ikinci elemanıdır.

Helyum havadan 12,4 defa daha hafiftir. Bileşik yapamaz, çünkü atom yapısı bileşik yapmasına uygun değildir. Gaz halinde olmasına rağmen molekül halinde bulunmaz, hep atom halinde kalır.

Helyum, keşfedilmeden 30 yıl önce, güneş ışıklarının tayfında özel çizgileriyle bulunmuştu. İlk defa güneşte bulunan bu elemana Eski Yunanca «Güneş» anlamına gelen «helios» kelimesinden alınarak «helyum» adı verildi. Dünyada bulunmadığı sanılan bu elemanı ilk defa İngiliz kimyacısı Ramsay bir uranyum filizinde buldu. Norveç'te bulunan bu filize «cleveit» denilir, ısıtıldığı zaman bir gaz çıkardığı bilinirdi. Ramsay bu gazın helyum olduğunu, havada da bu gazdan çok az oranda bulunduğunu ortaya koydu. Havada helyum çok az olduğu için o yoldan elde edilmesi çok pahalı olur. Büyük ölçüde ancak Amerika'daki yer gazlarından elde edildi. Yer gazları içinde metan ve daha başka gazlar yanında % 1 helyum vardır. Bu gazların sıvılaştırılmasiyle helyum saf olarak bol miktarda elde edilir.

Kullanıldığı Yerler

Helyum XX. yüzyıl başında havaya uçurulan balonları doldurmakta kullanılırdı. Hidrojen de havadan çok hafif, elde edilmesi de daha kolay bir gaz olduğu halde, yanıcı olması, hava ile karışım halinde patlayıcılık özelliği göstermesi balonlarda, o zamanın hava gemileri olan zeplinlerde kullanılmasına engel olmuştu. Bu gün ise havacılık tekniği bu araçları çok geride bırakarak ilerlemiştir. Havaya yükseltilmek için hafif bir gazın kaldırma kuvvetinden faydalanmaya lüzum kalmamıştır.

Helyum gazını bugün denizaltı araştırmaları yapan dalgıçlar kullanıyor. Dalgıçlara verilen hava içindeki azot gazı, dalgıç derinlere ince vücut yüzeyinde meydana gelen büyük basınçla kanda çözünür, yeniden su yüzüne çıkarken kandan ayrılıp gaz haline geçer. Bu sırada kanda köpürmeyle meydana gelen gaz kaabrcıkları vücudun çeşitli yerlerinde hele kalbde damar tıkanmasından ölüme yol açar.

Helyum gazı bu tehlikeyi ortadan kaldırmıştır. Dalgıçlara verilen helyum-oksijen karışımında oksijen vücut ihtiyacı için kullanılırken helyum da, basınç ne olursa olsun, kanda çözünmez, dalgıç su yüzüne çıkarken her hangi bir tehlikeyle karşılaşmaz.

Helyum gazı, ayrıca, lâboratuvarlarda, sıvı halinde, çok düşük sıcaklıkların meydana getirilmesinde kullanılır. Gaz halinde helyum bazı özel gaz termometrelerinde de kullanılır.

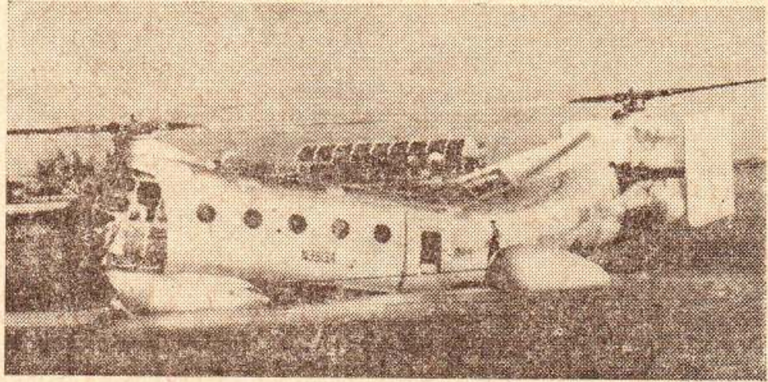
HEMEDAN

Batı İran'da 120.000 nüfuslu bir şehirdir. Son yıllara kadar, aynı adı taşıyan 30.410 km² büyüklüğünde bir eyaletin merkeziydi.

Hemedan çok eski bir şehirdir (Eski çağda adı Hagmatana, Ekteban'dı.) Muratbey

HELYUMUN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: He
Atom no.: 2
Atom ağırlığı: 4.003
Kaynama noktası: —269°,9

7 ton ağırlığındaki bu deniz helikopteri suya inebilecek biçimde yapılmıştır. Amerika'da yolcu taşımada kullanılıyor.

HELİKOPTER REKORLARI

MESAFE REKORLARI:

Mesafe	*Yıl*	*Pilot*	*Uçuş*
430 km.	1938	Karl Bode	Fassberg'den Rangsdorf'a
1.131 km.	1946	F. T. Caschman ve W. E. Zins	Dayton'dan Boston'a
1.986 km.	1952	Elton J. Smith	Fort Worth (Tex) den Niagara Falls (N. Y.) a

YÜKSEKLİK REKORLARI:

Yükseklik	*Yıl*	*Pilot*	*Ülke*
2.440 m.	1937	Ewald Rolfs	Almanya
3.429 m.	1939	Karl Bode	Almanya
6.472 m.	1949	H. D. Gaddis	U. S. A.
10.984 m.	1958	Jean Boulet	Fransa

HIZ REKORLARI:

Mesafe	*Saatte*	*Yıl*	*Pilot*	*Ülke*
100 km.	268.848	1959	Boris Zemskov ve Nikolay Lyeçin	S. S. C. B.
500 km.	218.846	1956	Claude E. Hargett ve Ellis D. Hill	U. S. A.
1.000 km.	213.406	1956	Claude E. Hargett ve Ellis D. Hill	U. S. A.

çayı üzerinde 1.960 m. yükseklikte kurulmuştur. 645'te İslâmlar'a geçen şehir, 1194'e kadar Irak Selçukluları'nın başkenti oldu. 1534'te Safevîler'deyken Kanunî tarafından fethedildi, XVI. yüzyılın sonlarında Cığalazade Sinan Paşa tarafından tekrar alındı. Sonradan İran'la Türkiye arasında birkaç kere alınıp verildi. 1723 andlaşması ile yeniden Türkiye'ye geçti. Fakat bir müddet sonra İran'a geri verildi. Birinci Dünya Savaşı sırasında 1915'te bir kere daha Türkiye tarafından işgal edildi; fakat ertesi yıl bırakıldı. Nüfus bugün de çoğunluk bakımından Türk'tür. Önemli Türk anıtları vardır. Halı, dericilik, yün dokuma, petrol sanayileri gelişmiştir.

HEMİNGWAY, Ernest (1898-1961)

Ernest Hemingway

XX. yüzyıl Amerikan edebiyatının en başta gelen romancılarından biridir. Yarattığı yeni bir üslûpla dünya edebiyatında çığır açmış, birçok yeni yazarlara önderlik etmiştir.

Hemingway, Chicago yakınlarında Oak Park'da doğdu. Babası doktordu. Annesi müziğe son derece meraklı, hassas ruhlu bir kadındı. Anneyle baba küçük Ernest'in geleceği hakkında bir türlü karara varamıyorlardı. Baba Hemingway, oğlunu da doktor yetiştirmek istiyor, annesi ise onda müzik sevgisini uyandırmaya çalışıyordu. Ernest Hemingway küçük yaşta spora merak sarmıştı. Balık tutmak, kuş avlamak en çok hoşlandığı eğlencelerdendi. Ayrıca okulun futbol takımında da oynuyordu. Daha sonra boks dersleri de almaya başladı.

Hemingway, ortaokulu bitirdikten sonra, evden uzaklaştı, «Kansas City» gazetesinde çalışmaya başladı. Birinci Dünya Savaşı başlayınca, gönüllü olarak askere yazıldı, İtalya'da cephede yaralı taşıyan arabalarda şoförlük yaptı. «Silâhlara Veda» adındaki romanı o günlerin maceralarından doğmuştur. Hemingway, 1918'de ağır yaralı olarak cepheden ayrıldı. Daha sonra Paris'e yerleşti. Muhabirliği sırasında roman ve hikâye yazmaya başlamıştı ama, Paris'e yerleştikten sonra kendini bu işe daha fazla verdi.

Hemingway'in 1926'da yayınlanan «The Sun Also Rises» (Gene Sabah Oldu) bir romancı olarak tanınmasını sağladı. 1929'da yayınladığı «A Farewell to Arms» (Silâhlara Veda) romanı ise Hemingway'i dünya çapında tanınmış bir yazar yaptı. Hemingway 1938'de İspanya İç Savaşı'na gönüllü olarak katıldı. 1940'ta çıkan «For Whom the Bell Tolls» (Çanlar Kimin İçin Çalıyor) adındaki romanı bu savaşta gördükleri üzerine kurulmuştur. Bu romandan sonra on yıl kadar roman yazmıyan Hemingway, bu arada en güzel modern hikâye örneklerini vermiştir. 1952'de «The old Man and the Sea» (İhtiyar Adamla Deniz) adında kısa bir roman yazdı. 1953'te Nobel Edebiyat Mükâfatını kazandı.

Hemingway, kendisine öz üslûbiyle, çok canlı bir yazış tarzı yaratmıştır. İnsanların iç dünyalarını, uzun tahliller yerine, dış hareketleriyle, sözleriyle, davranışlariyle belirtir. Hareketleri, âdeta filim tekniğiyle, birer birer vererek, göz önünde canlandırır, maddenin içinde gizli olan şiiri vermeye çalışır. Eserlerinde bir senfoni düzeni görülür: Konuşmalar, hareketler, tahliller ahenkli bir düzen içinde birbiriyle örülmüştür.

Hemingway, kendisinden henüz daha birçok eserler beklendiği sırada, kendi av tüfeğinin kurşuniyle öldü. Bunun bir kaza olduğu bildirildiyse de, yazarın kendini öldürdüğü sanılıyor, çünkü son zamanlarda tedavisi zor bir hastalığa tutulmuştu. Babası da vaktiyle tüfekle kendini öldürmüştü.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen başlıca eserleri:

Roman. — Gene Sabah Oldu (çev. V. Gültekin, 1946, 1957; «Güneş de Doğar» adiyle çev. F. Karabey, 1955; «İspanya Geceleri» adiyle ç. N. Serdar, 1955); Çanlar Kimin İçin Çalıyor (çev. V. Gültekin, 1946, 1948, 1953, 1960); Asla Vedalaşmıyacağız (çev. S. Yazıcıoğlu, 1950, 1956); İhtiyar Balıkçı (çev. O. Azizoğlu, 1953, 1954, 1956, 1959); Silâhlara Veda (çev. E. Tümay, 1954; çev. V. Gültekin, 1958, 1959); Ya Hep Ya Hiç (çev. T. Dursun K., 1960). Hikâyeler. — Kilimanjaro'nun Karları (1953); Vatan Sana Ne Der (1954); Afrika'nın Yeşil Tepeleri (1955); Hayatın Ücreti (1955).

Hemingway'in sanat ve hayat üzerine düşünceleri

Hemingway gayet canlı, hareketli, şakacı bir adamdı. Afrika ormanlarında gözü pek bir avcı, Amerika'nın, Avrupa'nın en kibar çevrelerinde bir salon adamı olurdu. Başına gelen olayları soğukkanlılıkla karşılar, açık konuşur, işi alaya vururdu.

Hemingway dört kere evlenmiş, boşanmış, en son beşinci defa evlenmişti. Sanatla evlilik hayatı üzerinde konuşurken şöyle derdi:

— «Bir yazar özel hayatında çok çapraşık bir durumdadır. Evlilik hayatından memnunsa, yazma isteğini yavaş yavaş kaybeder, mesleğinden olur. Karısıyla iyi geçinemiyorsa, boyuna yazar, hayatını mahveder. Evlenmezse hem hayatı mahvolur, hem sanatı.»

HEMOFİLİ

Kanın pıhtılaşma kabiliyetinin azalmasiyle kendini gösteren irsî bir hastalıktır. Daha çok Beyaz ırkta görülür.

Hemofiliye yalnız erkeklerde raslanır. Belki de, kadınlar aybaşı âdetleri, çocuk doğurma gibi kan kaybettirici olaylara sık sık uğradıkları için tabiat onları bu hastalıktan korumuştur.

Hemofiliye tutulmuş bir erkekten bu hastalık oğluna geçmez; daha çok kızının erkek çocuğunda görülür. Hemofilili bir kimse yaralanınca akan kan kolaylıkla pıhtılaşıp dinmez, yaralı çok kan kaybeder; ayrıca, akan kan, yaranın çeşidine göre, bazan deri altına, eklemler, iç organlar arasına girerek, türlü sıkıntılara, kan toplanmalarına yol açar. Bu gibi kimselerde bazan bir dişin çıkarılmasından dolayı akan kan dinmez, hastayı ölüme kadar sürükliyebilir. Burun kanamaları, böbrek ve barsak kanamaları da bu sonucu doğurabilir.

Hemofilide en sık kanamalar eklemlerde olur. Ufak çarpmalarla, burkulmalarla bacakların, kolların büyük eklemlerinde kan oturur, eklem iltihaplanır, hasta sakat veya kötürüm kalabilir.

Kanın pıhtılaşmaması bu gibi kimselerin kanında «trombokinaz» denilen maddenin eksik oluşundan ileri gelir. Yaşlandıkça hastalık hafifler.

Tedavi. — Yara derinin dışında ise gaz beziyle sıkı sıkı bağlanarak kanın durdurulmasına çalışılır. Yara, pansıman bezi insan ve hayvanların taze kan serumlariyle ıslatılırsa kanın durması sağlanır; ayrıca, kan durdurucu ilâçlar da kullanılır.

İç kanamalarda hastaya sağlam bir insandan alınan uygun bir kanı bol miktarda nakletmek (kan vermek) fayda sağlar. Böylece, kanın pıhtılaşma kabiliyeti artırılmış olur.

Bütün hemofili olaylarında K vitamini kullanmak da büyük fayda sağlar.

HEMŞİN (Bk. ÇAMLIHEMŞİN)

HENDEK

Marmara Bölgesi'nin Çatalca - Kocaeli bölümünde Sakarya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Bolu'nun Düzce ve Mudurnu, güneyde Sakarya'nın Akyazı, batıda aynı ilin merkez (Adapazarı), kuzeyde Karasu ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Karadere adında bucağı, bunlara bağlı 57 köyü vardır.

Yüzölçümü: 478 km.^{2}

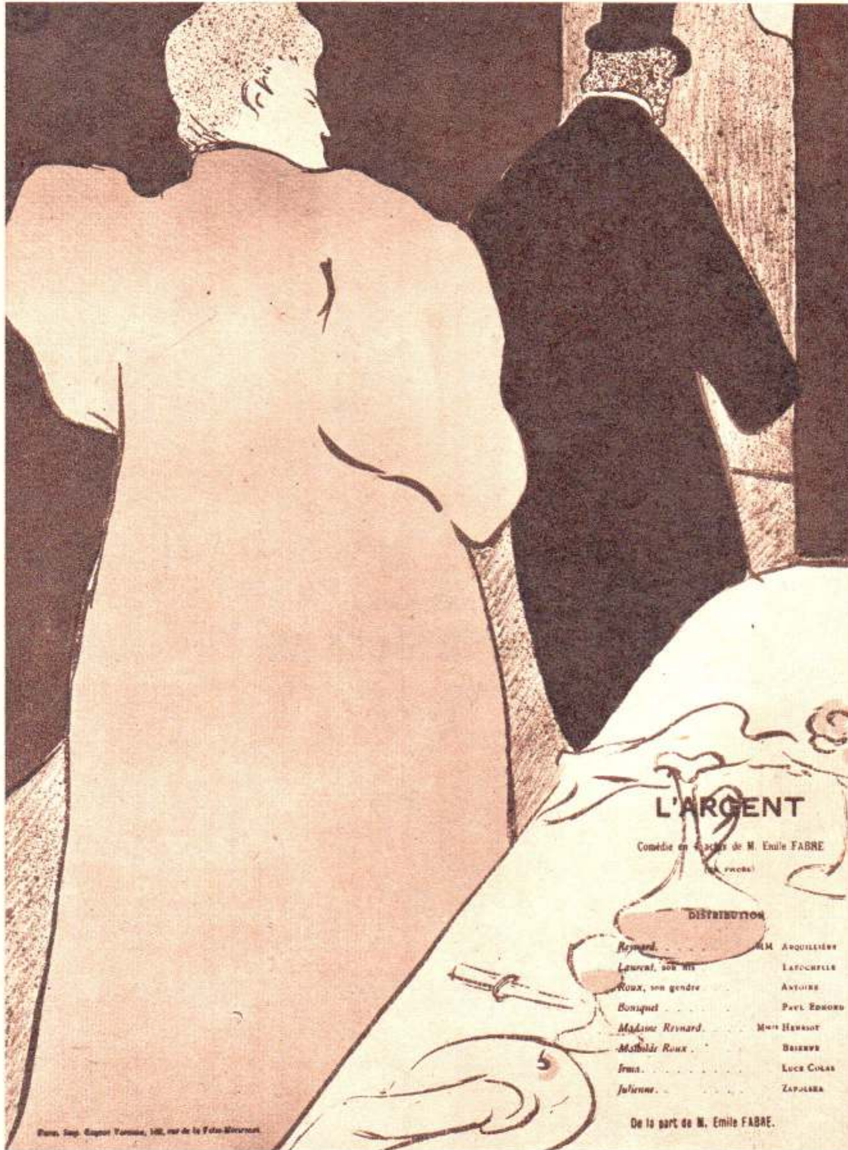
Nüfusu: 39.612 (1960 sayımı)

Hendek ilçesinin büyük bir kısmı Adapazarı ovasının devamı üzerinde bulunur. Bu düz ovayı kuzeyde Çam, güneyde Keremali dağları çevirir. İklim, yazlarının kurak ve sıcaklığı ile dikkati çeker. Yağışlar en çok kış aylarındadır. Kışın çok soğuk olmaz. Ovayı çeviren dağların önemli bir kısmı çam ve kayın ormanlariyle, yer yer de makilerle kaplıdır.

İlçenin en önemli ürünü tütündür. Bundan başka tahıl, patates, şeker pancarı da ekilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Hendek kasabası Hendek Ovası adı verilen, gerçekte Adapazarı Ovası'nın doğuya doğru bir kolu durumunda olan bir ovanın kuzey doğusunda hafif eğimli bir yüzey üzerinde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 180 m. dir. İstanbul - Ankara karayolu kasabanın içinden geçer. Başlıca yapılar bu cadde üzerinde bulunur. Son yıllarda aynı yolun, ayrıca, kasabanın dışından geçmesi de sağlanmıştır. 4 mahalleden ibaret olan Hendek'in nüfusu 10.000'e yakındır (1960 sayımı: 9.871)). Sakarya'ya karışan Uludere kasabanın içinden geçer. Bu dere boyunda su değirmenleri sıralanmıştır. Ayrıca birkaç da motorlu değirmen vardır. Haraklı çavlanı Hendekliler'in en güzel gezinti yeridir.

İLÂNCILIK ve REKLÂM

İlâncılık işlerine eskiden beri önem verilir. Yukarıda solda, geçen yüzyılın ünlü Fransız ressamı Touluse - Lautrec tarafından yapılan bir piyes afişi, sağda modern bir filim afişi.

Ticaret hayatının her kolunda reklâm işlerine büyük yer verilir. Bu fotoğrafta, İngiltere'de yeni bir kumaşı tanıtmak için canlı reklâm yapan bir kadın görülüyor.

Push-button age

With Philips at your fingertips, home is high on the list of good things in life…

A range of Philips domestic appliances makes the daily tasks of the modern housewife so much lighter. They give her more time to go out and, when she's at home relaxing, Philips radio, television, musical equipment, records and tape recorders will entertain her. And, to lighten her life, she calls on Philips lamps.

Philips is a world-wide organisation bringing comfort and leisure to the peoples of the world.

TRUST IN **PHILIPS** IS WORLD-WIDE

PHILIPS

I'd like to travel somewhere no one else has ever been

You'd certainly find Hoover there before you

AMBASSADOR OF GOOD LIVING THROUGHOUT THE WORLD

Ich hab' eben kein Glück bei Mädchen!

Super-COLGATE bekämpft schlechten Atem und

If you import or export paper talk to the people at Chase Manhattan

Use a world-wide network of 51,000 bankers-at-the-spot

* * *

When you take your international trade problems to Chase Manhattan, the services of a world-wide network of 51,000 correspondent banks and branches are immediately at your how to make them work for you.

This is possible only because Chase Manhattan has a close personal relationship with its foreign correspondents. Chase Manhattan and its stateside correspondents handle the U.S. problems of the Bank's overseas correspondents. They, in turn, get things done for Chase Manhattan … Such reciproc- lems, cable CHAMANBANK or write to International Department, The Chase Manhattan Bank, 18 Pine Street, New York 15, N. Y., U.S.A.

THE CHASE MANHATTAN BANK

Ticaret hayatının gelişmesinde büyük rolü olan ilân işini hiçbir müessese ihmal etmez. İşte çeşitli afişler, değişik tarzda gazete ilânları…

İMROZ

İMROZ ADASI — Çanakkale Boğazı açıklarında bulunan İmroz, Ege Denizi'ndeki en büyük adamızdır. İmroz'un tabiî güzellikleri burasını bir yerli turizm merkezi haline getirmiştir. Bu sayfadaki resimler adanın çeşitli manzaralarını tesbit ediyor.

Çok eski devirlerden beri kullanılan bir ziynet eşyası

İNCİ

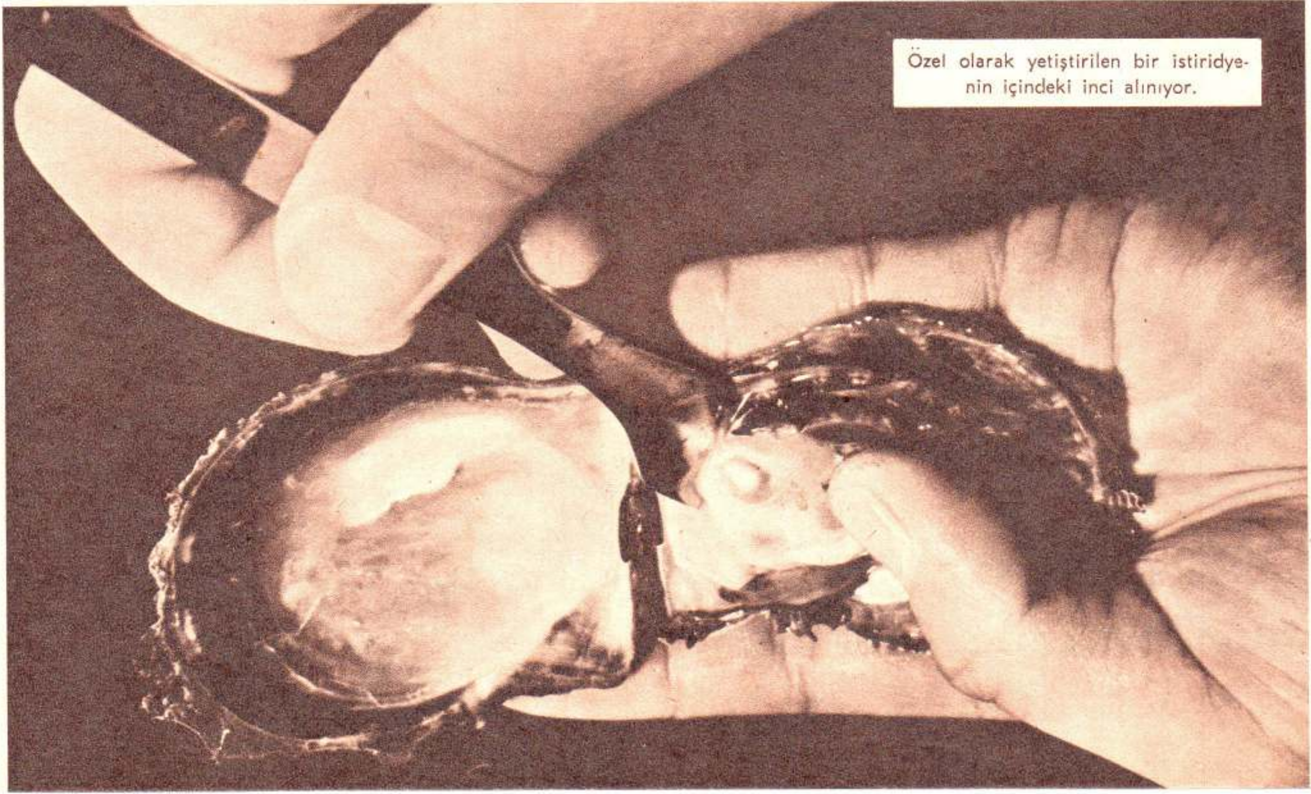
Inci avcısı, bir yandan halata, bir yandan da soluk borusuna bağlı olarak, denizin derinliklerine iner, topladığı istiridyeleri birer birer filesine doldurur.

Çıkarılan istiridyeler birer birer açılarak inciler alınır. Bazan hiç inci çıkmaz, bazan da çok değerlisi çıkar.

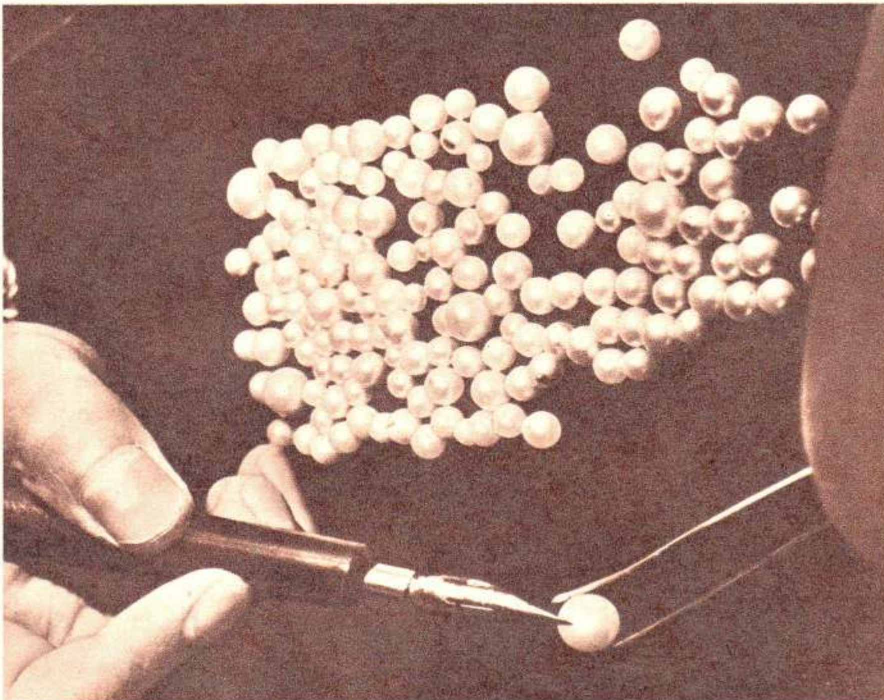

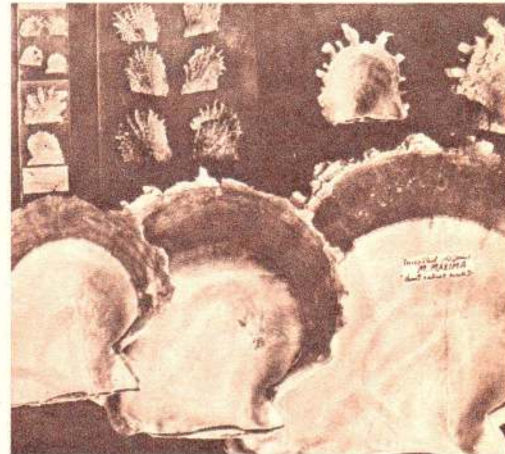
Bu inci avcısının gösterdiği 4 kilo ağırlığındaki istiridyeler makbul sayılmaz. İstiridyelerin en makbulü, çifti bir buçuk, iki kilo gelenleridir.

Özel olarak yetiştirilen bir istiridyenin içindeki inci alınıyor.

Incilere delik açmak ince bir iştir. Gerdanlık yapılacak incilerin çok defa ip takılmak üzere ortadan delinmesi gerekir. Resimde incileri delmekte kullanılan bir makineyi çalışırken görüyoruz. Bu makine delikleri son derece düzgün bir şekilde açar.

Özel olarak yetiştirilmiş istiridye kabukları. Büyük kabuk 6 yılda yetiştirilmiştir.

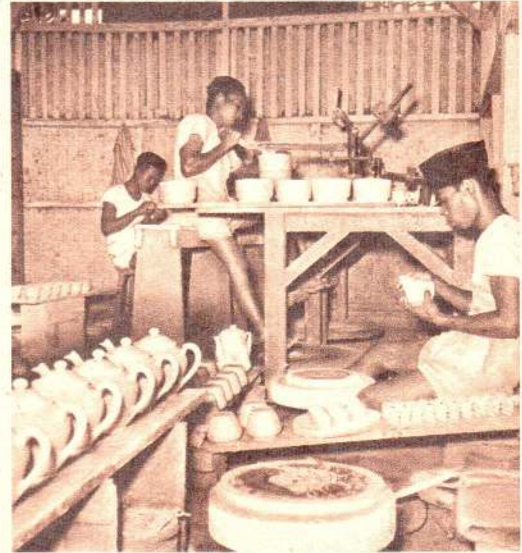
İncilerin neresinden delinmesinin daha uygun olacağını bir uzman işaretler.

İNDONEZYA

Bir Müslüman memleketi olan İndonezya'da güzel mimarlık eserleri vardır. Resimde cumhurbaşkanının Merdeka Sarayı'ndaki özel camisi.

Pirinç İndonezya'nın başlıca tarım ürünleri arasındadır. İşçiler toplanan pirinç saplarını sırtlarında taşırlar.

İndonezya'nın en önemli endüstri kollarının başında son yıllarda çok gelişen çömlekçilik gelir.

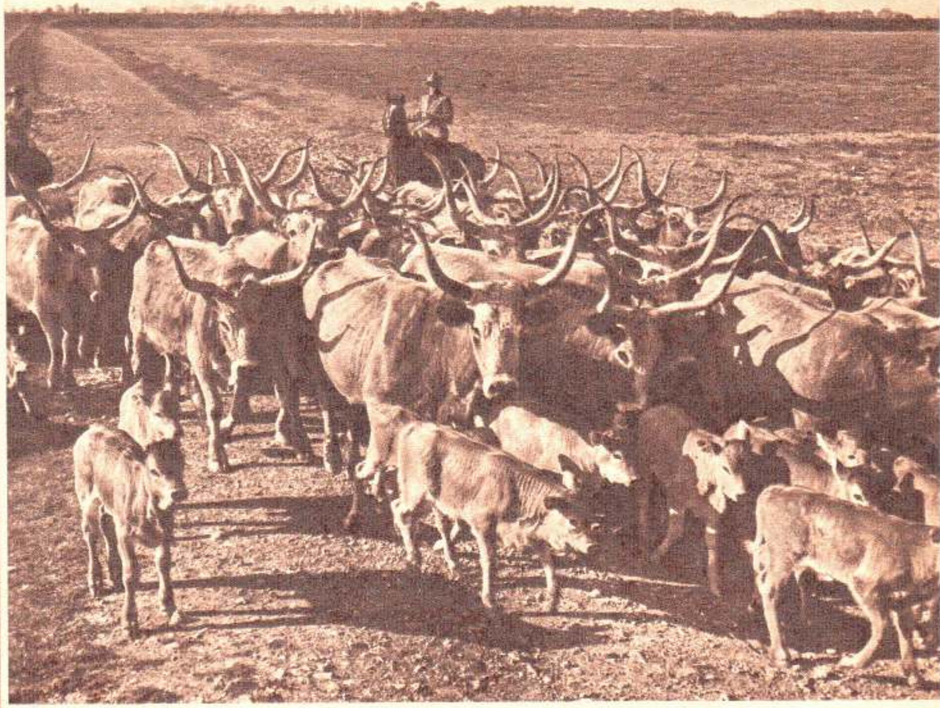

İndonezya'lı Müslümanlar eski geleneklerini titizlikle korumuşlardır. Resimde saray mensuplarından bir kısmını dinî bir törende görüyoruz. Hepsi de mahallî elbiselerini giymişler.

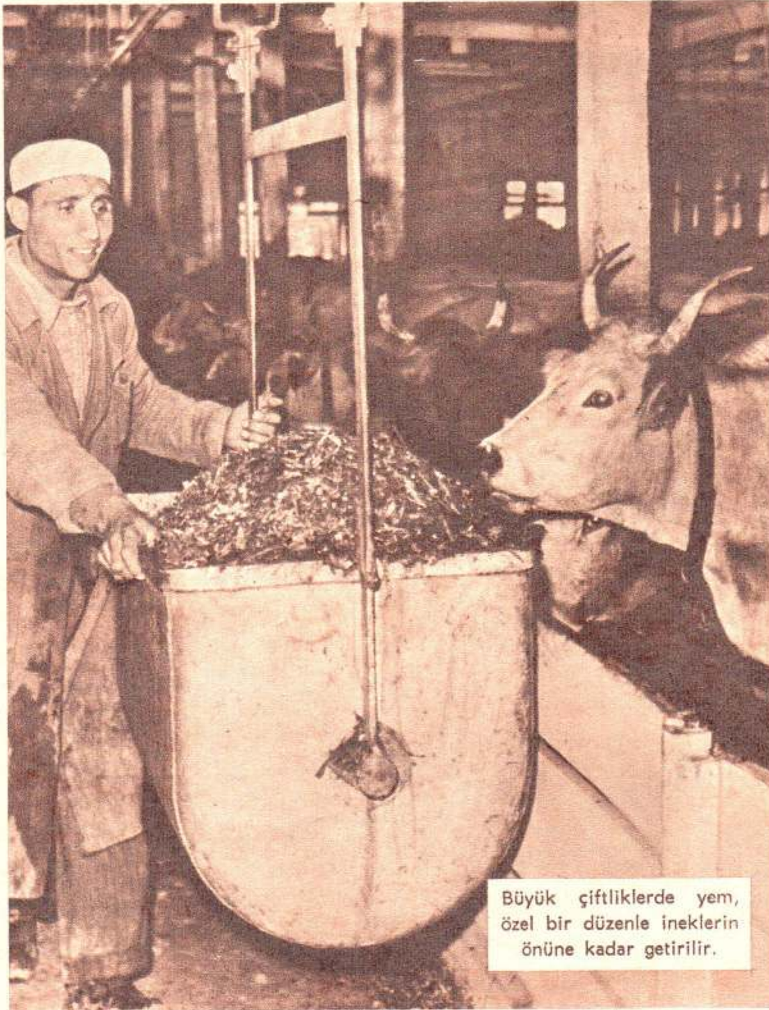

İNEK

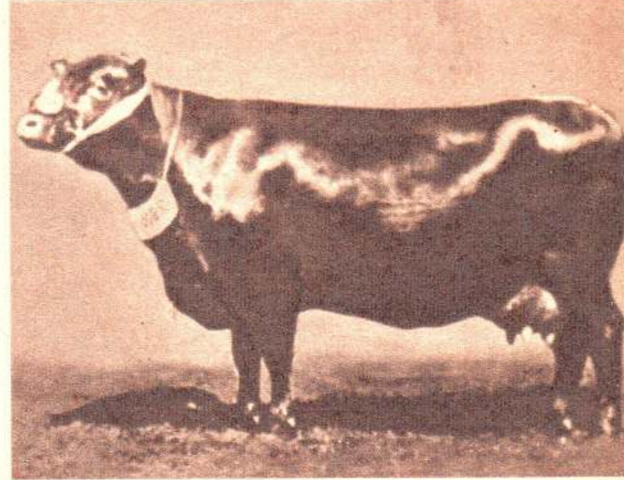
İnsanların çok eski çağlardan beri evcilleştirdiği faydalı ve besleyici bir hayvandır.

Italya'da bir inek sürüsü. Bu cins inekler boynuzlarının uzunluğu ile tanınmıştır. Sığırtmaçlar hayvanları at üzerinde sürerler, sürüden ayrılanları bir araya toplarlar.

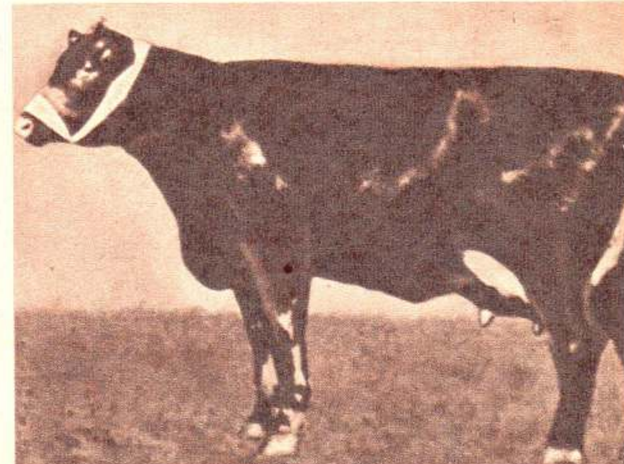

Büyük çiftliklerde yem, özel bir düzenle ineklerin önüne kadar getirilir.

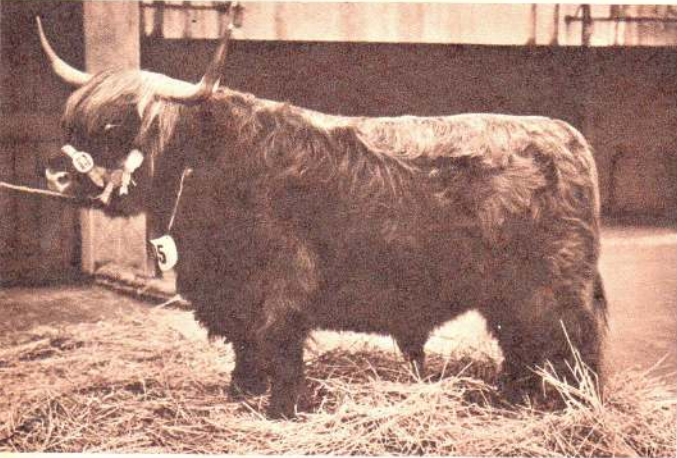

Amerika'da üretilen bir cins: Red Poll ineği

«Short horn» (kısa boynuz) cinsi bir inek

Ingiltere'de bir çiftçi süt sağma saatinde ineklere televizyon göstererek daha çok verim sağladığını söylüyor.

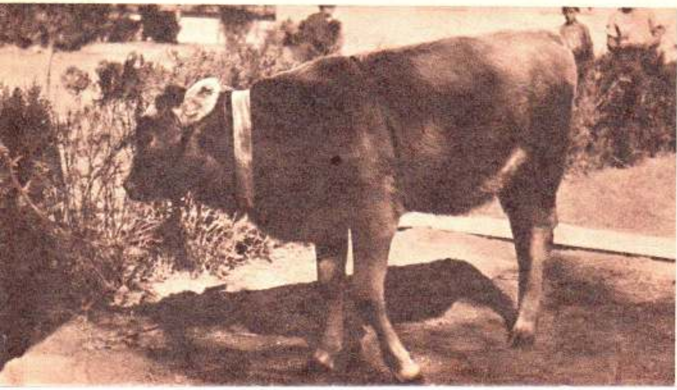

İngiltere'de bir sergide gösterilen bu inek mükâfat kazanmıştır. Uzun tüylü, küçük olan bu cins çok rağbettedir.

Friesian cinsi inek bol süt vermesiyle tanınmıştır. Bir sergide mükâfat kazanan hayvanın memesinin büyüklüğü göze çarpıyor.

Muğla Suni Tohumlama Sergisi'ne katılan hayvanlar arasında derece alan Montafon ırkı bir buzağı.

Konya Harası'nda inek yetiştirilmesine büyük önem verilmektedir. Resim ıslah edilmiş bir kara inek sürüsünü su başında gösteriyor.

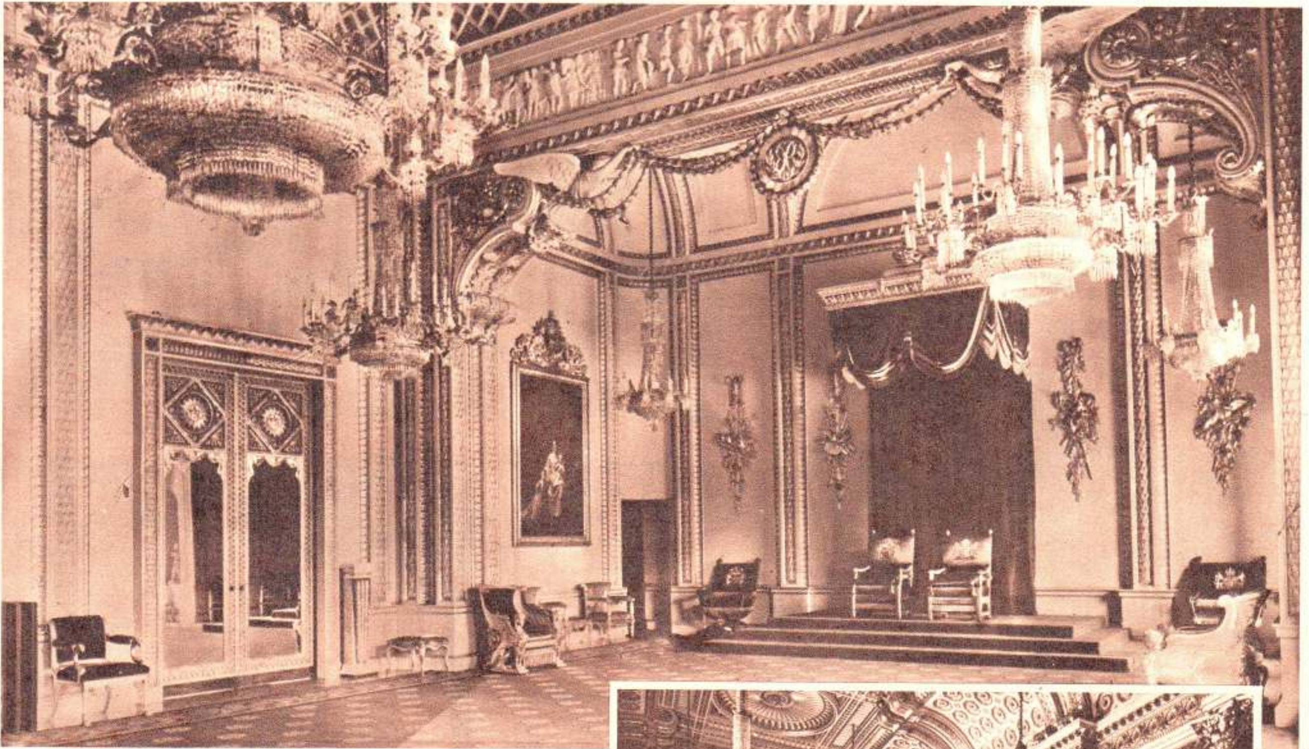
İNGİLTERE

İngiltere'nin en büyük özelliği Saray Muhafızlarıdır Londra'ya gidenler onların resmini çekmeden edemez

İngiltere'nin timsali yerine geçen bir başka özellik de Londra'daki Big Ben denen saattir. Bu saatin çanı dünyaya Greenwich ayarını bildirir.

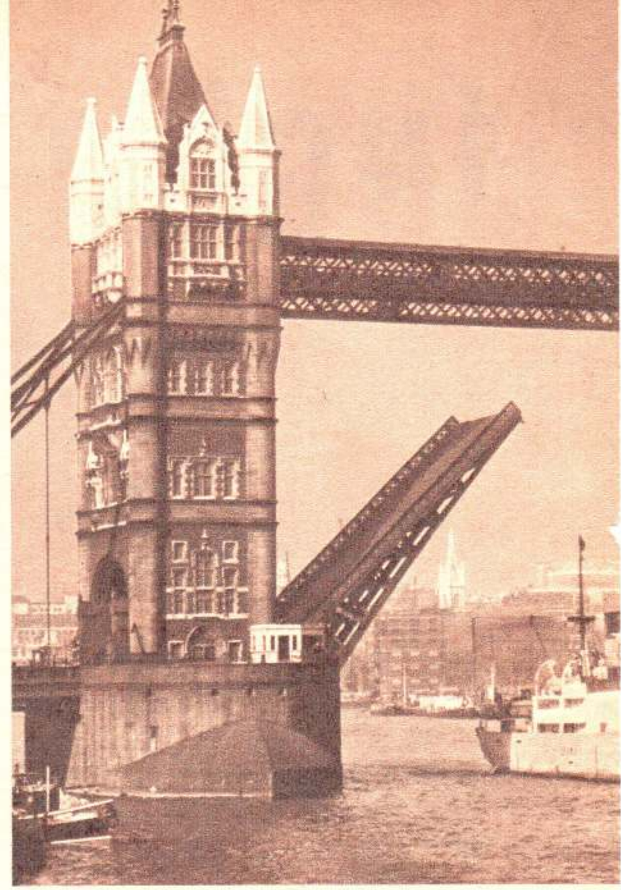

İNGİLİZ KIRAL SARAYI Londra'nın Westminster semtindeki Buckingham Sarayı'dır. I. James zamanında yapılmış, sonradan birçok değişikliklere uğramıştır. Sarayda paha biçilmez sanat eserleri koleksiyonları vardır. 20 hektardan fazla bir yeri kaplıyan bahçesi de meşhurdur. Yukarıdaki resimde Buckingham Sarayı'nın Taht Odası, sağda Mavi Salon görülüyor.

İngiliz hükümdarları Buckingham Sarayı'ndan Parlâmento'ya giderken Admiralty Arch (Amirallik Kemeri) nin altından geçen bu yolu takip ederler.

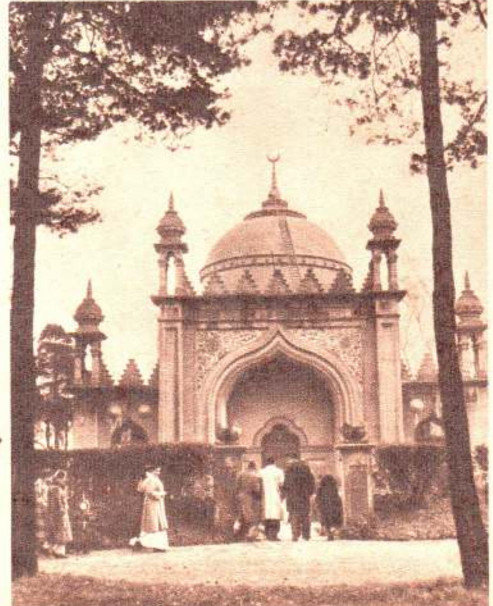

İngiltere'deki eski tip binaların yanında modern mimarlık örneklerine de raslanır. İşte Fallowfield (Manchester) de yeni yapılan bir kolej binası.

Londra'nın önemli yerlerinden biri de Trafalgar Meydanı'dır. Nelson Anıtı buradadır.

İngiltere'deki en eski cami: Woking (Surrey) deki Shah Jehan (Şah Cihan) Camisi.

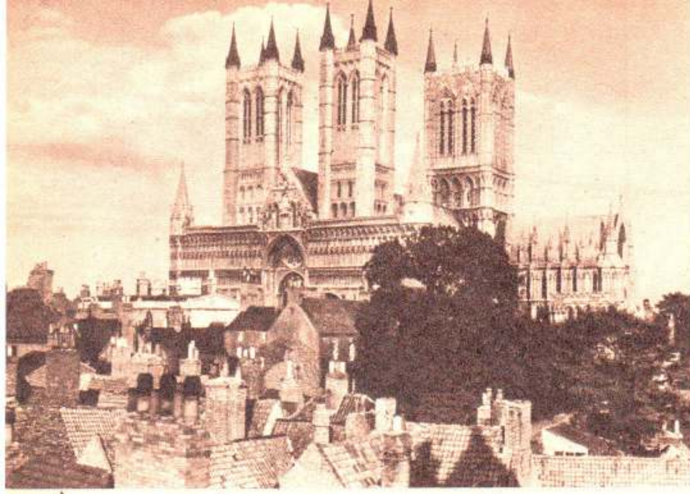

İngiltere'nin başkenti Londra'nın kendine has özelliklerinden biri Tower Bridge (Kuleli Köprü) dür. Thames Nehri üzerindeki köprü belirli saatlerde gemiler için açılır.

SİS — İngiltere, hele Londra kesif sisiyle tanınmıştır. Zaman zaman bastıran kalın sis tabakaları sade deniz trafiğini değil, kara trafiğini bile aksatacak kadar şiddetli olur. Yukarıdaki resim Londra'yı sis içinde gösteriyor.

BRİSTOL ÜNİVERSİTESİ — İngiltere'de eğitime büyük önem verilir. Bristol şehrinde bulunan bu üniversite 1876'da kurulmuştur. Daha sonra birçok ekler yapılmışsa da üniversitenin klâsik görünüşü değiştirilmemiştir. Bristol'da üniversiteden başka birçok teknik kolejler, ticaret okulları da vardır.

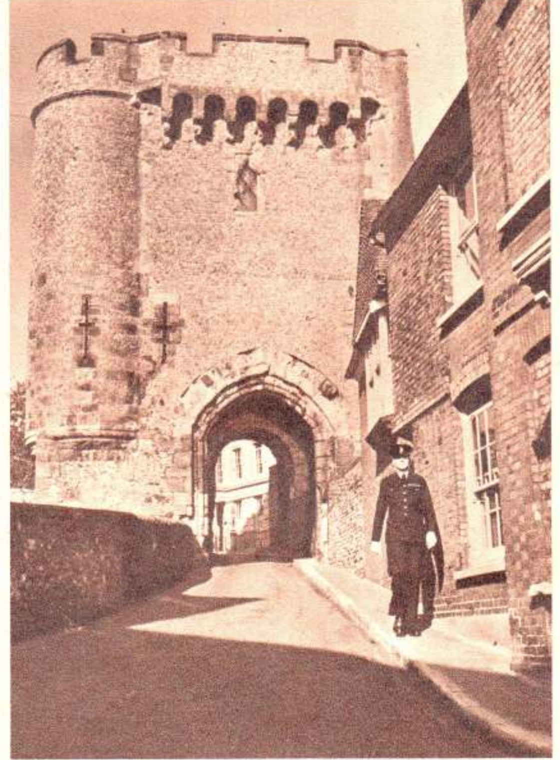

LİNCOLN KATEDRALİ — İngiltere'deki tarihî eserlerin en önemlilerinden biri Lincoln şehrindeki büyük kilisedir.

B. B. C. — Bütün dünya dilleriyle yaptığı yayınlarla tanınan B. B. C. (Londra Radyosu) nun yeni yapılan büyük televizyon merkezi 1960'ta açıldı.

İngiltere'nin bazı kasabalarında bir Ortaçağ havası vardır. İşte Lewes (Sussex)'te tarihî bir kale ve yanındaki evler.

İNGİLTERE PARLÂMENTOSU — Londra'nın mimarlık bakımından en tipik binalarının başında Parlâmento Binası gelir.

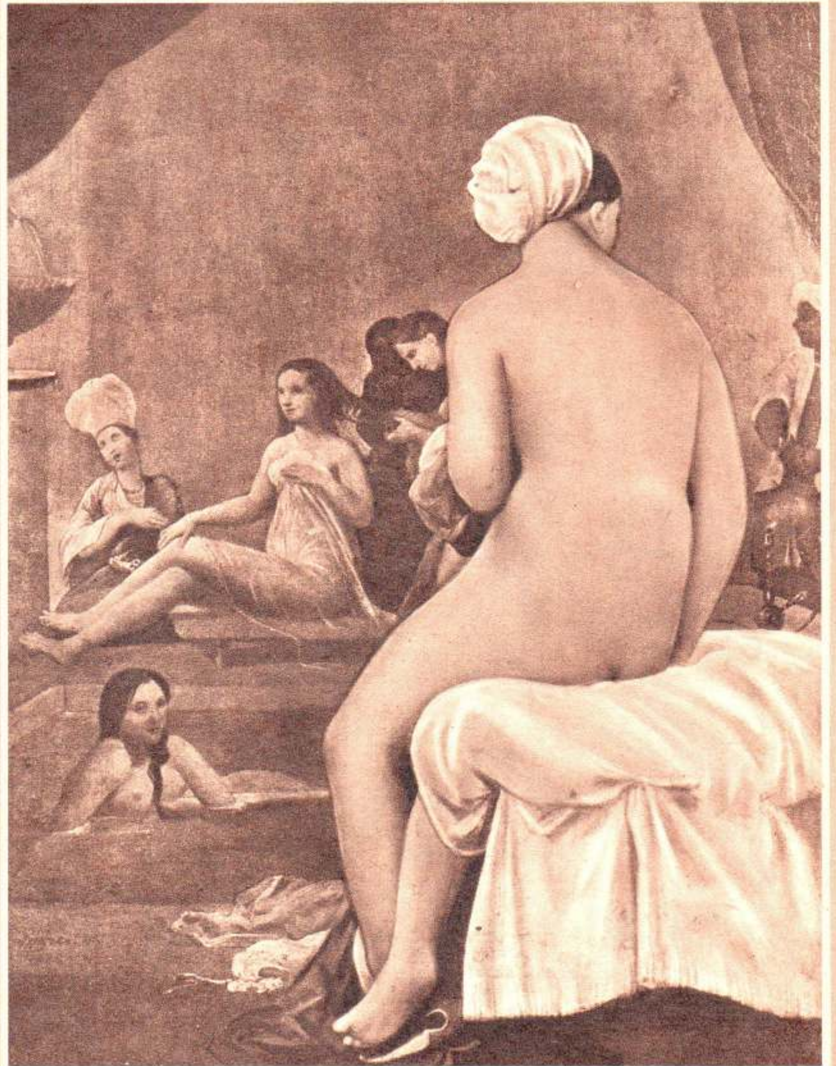
Londra Kulesi'nin Thames nehrinden çekilmiş bir fotoğrafı. Ön plânda Hainler Kapısı görülüyor.

ODALIKLA KÖLE — İngres'in 1840'ta yaptığı bu eser Baltimore'da Walter Galerisi'ndedir.

İNGRES

Jean-Dominique İngres (1780 - 1867) resimde klâsisizmle romantizm arasında bir yer tutar. Daha çok klâsik çerçeve içinde kalan, tarihî konulara yer veren bir sanatkârdır. İngres XIX. yüzyıl Fransız ressamlarının en önemlilerinden biridir.

YIKANAN GENÇ KIZ — İngres'in bu tablosu Paris'te Louvre Müzesi'nde bulunmaktadır.

İnönü

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ve geçirdiği çeşitli gelişme devirlerinde önemli roller oynıyan büyük komutan ve devlet adamı

Ismet İnönü 1961'de Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından Başbakanlığa getirildi.

İnönü Kocatepe harekâtında (1921).

MUDANYA MÜTAREKESİ

İsmet İnönü Cumhuriyetimizin kuruluşu sırasındaki çeşitli askerî ve siyasi hareketlere katılmıştır. Resim kendisini Mudanya Mütarekesi sırasında yabancı delegelerle bir arada gösteriyor.

İnönü, İngiliz Başbakanı Churchill'le Adana görüşmesinde (1943).

Atatürk'le İnönü çok yakın arkadaştılar. İşte iki devlet adamı 1921'de Çankaya Köşkü'nün bahçesinde neşeli bir sohbet sırasında.

Inönü Cumhuriyetimizin ilk yıllarında (1924)

İsmet İnönü at sporlarına çok meraklıdır.

İnönü okumayı çok sever. Burada kendisini bir kitaba dalmış görüyoruz.

Başbakan İsmet İnönü açık havada büyük bir kalabalık önünde yaptığı bir konuşma sırasında.

İsmet İnönü, eşi Mevhibe İnönü'yle birlikte yurt içinde yaptığı bir gezinti sırasında.

İnönü deniz banyolarına çok meraklıdır. Burada çivileme denize atlarken görülüyor.

Fransız, İngiliz Tarihinde Önemli Yeri Olan Kırallar: HENRI'ler

HENRİ XI. - XIX. yüzyıllar arasında Fransız tarihindeki dört kıralın adıdır.

Henri I. (1008 - 1060). — Capet Hanedanından 5. kıraldır. 1031 - 1060 yılları arasında saltanat sürmüştür. Bu hanedan yalnız 12 duka yetiştirerek Burgonya'ya hükmetmekle kalmamış, 1093'ten beri Portekiz'e de hükümdar olmuştur (Bk. Portekiz). I. Henri, Rusya prensesi Anna (1024 - 1075) ile 1051'de evlendi. Yerine 2 oğlunun büyüğü olan I. Philippe (1060 - 1108) geçti ve 48 yıl saltanat sürdü. I. Henri, Fransa'ya tâbi feodal devletçikler üzerinde Paris'in nüfuzunu artırmaya çalışmıştır.

Henri II. (1519 - 1559). — I. François'nın üç oğlunun ortancasıdır. 1547 - 1559 yılları arasında hüküm sürmüştür. Babasının siyasetine, Fransa politikasının gereklerine uyarak Charles - Quint (Şarlken) le savaşmaya devam etti. Bu işte Türkiye'nin paraca ve donanmaca büyük yardımını gördü. Hattâ Türkiye'nin yaptığı büyük bir malî yardımın karşılığında kıral, Fransız donanmasını Divan-ı Hümayun'a rehin gösterdi.

II. Henri, bir kaza sonunda öldü. Paris'in banliyölerinden Saint - Denis'teki mezarı, Renaissance mimarlığının şaheserlerindendir. II. Henri, Medicis hanedanında Catherine (1519 - 1589) ile 14 yaşındayken evlenmişti. Bu kadın oğullarının saltanatında Fransa'da çok önemli rol oynamıştır. Valentinois Düşesi unvanını alan Diane de Poitiers (1499-1566) de kıralın resmî metresiydi, üzerinde büyük etkisi vardı.

Henri III. (1551 - 1589). — II. Henri'nin üç oğlunun en küçüğüdür. Ağabeysi IX. Charles'ın ölümü üzerine Fransa kıralı oldu. 1574 - 1589 yılları arasında hüküm sürdü. 16 mayıs 1573 te Türkiye'nin himayesinde Polonya kıralı olmuştu. Ağabeysinin 24 yaşında beklenmiyen ölümü üzerine, Fransa kıralı olabilmek için Polonya tahtından ayrıldı, Fransa'yı gene naibe sıfatiyle idare etmekte bulunan annesi Catherine de Medicis'den iktidarı devraldı.

Fransa Kıralı Henri III

III. Henri'nin saltanatı da ağabeysininki gibi kanlı iç mezhep savaşları ile geçti. Muhaliflerine karşı eniştesi Henri'yi Paris'e imdadına çağıran ve onu resmen halefi olarak tanıyan III. Henri, 38 yaşında, bir mutaassıp tarafından öldürüldü. Henri'nin, Fransız tarihinde pek karanlık bir rol oynamış olan annesi Catherine de Medicis de aynı yıl 70 yaşında öldü.

Fransa Kıralı Henri IV

Henri IV. (1553 - 1610). — «Büyük Henri» diye anılır, Fransa için yaptıkları, başardıklarından dolayı bu unvana hak kazanmıştır. 1589 - 1610 yılları arasında hüküm sürdü. Capet hanedanının Burbon kolundan Navarre kıralı Antoine'ın oğludur. Babasının öldürülmesi üzerine, 1572'de Navarre kıralı oldu ve 1589'da III. Henri'nin yerine Fransa kıralı oluncaya kadar bu tahtta kaldı. III. Henri'nin kız kardeşi Marguerite'le evliydi. 1572'de evlendiği Marguerite'i çocuğu olmadığı için 1599'da boşadı. Medicis hanedanında Marie ile evlendi ki, bu Kıraliçe, 1610'dan 1617'ye kadar Fransa saltanat naibesi olmakla ünlüdür.

IV. Henri, mezhep ve parti kavgaları ile parça parça olmuş Fransa'yı büyük gayretlerle yeniden birleştirdi, bütün muhaliflerine kendini kıral olarak tanıttı. 1598'de Nantes fermanını yayınlıyarak Protestanlar'ın az çok nefes almalarını sağladı. Başbakanı Sully'nin yardımı ile Fransız maliyesine büyük refah getirdi. Fransa'da bazıları hâlâ duran çok önemli yollar, kanallar, köprüler yaptırdı. Ticarete büyük gelişme sağladı. Bir kaçık tarafından 57 yaşında öldürülünceye kadar 21 yıl Fransa'ya I. François'dan beri görülmemiş bir otorite ve kabiliyet ile hükmetti. Devrinde Fransa'nın nüfusu 15 milyonu buldu (bu devirde İngiltere'nin nüfusu 6,8 ve Rusya'nınki 8,3 milyondu). I. François devrinde 400.000'e yükselmiş, sonra şehir savaşlarından pek azalmış bulunan Paris'in nüfusu 250.000'i buldu. Kanada kıyılarında ilk Fransız sömürgesi kuruldu. Bu sömürgede ancak 150.000 Yerli ve bir miktar Beyaz yaşıyordu. Fransa, İspanya ve Almanya'dan sonra en kudretli Avrupa devleti oldu.

HENRY

XI. - XVI. yüzyıllar arasında İngiltere tarihinde bu adla anılan 8 kıral geçmiştir.

Henry I. (1068 - 1135). — Fatih William'ın dördüncü oğludur. 1100 - 1135 yılları arasında hüküm sürmüştür Ağabeysi II. William'ın öldürülmesi üzerine yerine geçti. Ölümünde yeğeni I. Stephan kıral oldu.

Henry II. (1143 - 1189). — I. Henry'nin kızı Mathilda ile Anjou - Plantagenet dukası V. Geoffroi'nin tek oğlududur. 1154 - 1189 yılları arasında saltanat sürdü. 1172'de İrlanda'yı alarak ün kazandı.

Henry III. (1207 - 1272). — İngiltere'nin en ünlü kırallarından biridir. 1216 - 1272 yılları arasında 56 yıl Ingiliz tahtında kaldı. XIII. yüzyıl İngiliz tarihini adeta tek başına temsil etti. Aragon Prensesi Eleanore ile evliydi. Yerine 2 oğlunun büyüğü olan I. Edward geçti.

Henry IV. (1367 - 1413). — Kıral II. Richard'ın yerine geçti. 1399 - 1413 yılları arasında saltanat sürdü. III. Edward'ın oğlu Lancaster Dukası John'un büyük oğludur. Annesi Capet (Fransa) hanedanından Navarre Kıraliçesi Blanche'tır.

Henry V. (1387 - 1422). — IV. Henry'nin oğludur. 1413 - 1422 yılları arasında saltanat sürdü. Azincourt'da Fransızlar'ı yenip Fransa Kırallığı naipliğini üzerine almakla ün kazandı.

Henry VI. (1421 - 1471). — V. Henry'nin oğludur. 1422 - 1461 yılları arasında 39 yıl tahtta kaldı. Annesi Capet (Fransa) hanedanından Catherine'dir. Ana-babasının tek çocuğu idi. Babasının Fransa'da aldığı geniş yerleri elde tutamadığı gibi, İki Gül Savaşı denen iç savaşta da yenilip tahtını kaybetti, 10 yıl daha yaşadıktan sonra öldürüldü.

VI. Henry 1422'den 1443'e kadar 21 yıl aynı zamanda «Fransa Kıralı» unvanını da taşımıştır. Bu unvan bütün Fransa'da asla kabul edilmemekle beraber, VI. Henry, Fransa'nın önemli bölgelerini elinde tutuyordu. Anjou hanedanından Marguerite (1429-1482) ile evlenmişti.

Henry VII. (1457 - 1509) — Richmond kontu Edmond Tudor ile Lancaster (İngiltere) hanedanından Margaret'in tek oğludur. Babasının ölümünden sonra doğdu. 1485'te York (İngiltere) hanedanının başka bir dalından Prenses Elizabeth ile evlendi. III. Richard'ın öldürülmesi üzerine tahta geçti. 1485 - 1509 yılları arasında saltanat sürdü. İki Gül Savaşı'na son vererek, İngiltere'de iç düzeni yeniden kurdu. Bu bakımdan İngiltere'nin büyük hükümdarları sırasında sayılır.

İngiltere Kıralı Henry VIII

Henry VIII. (1491 - 1547). — VII. Henry'nin kızının oğludur. 1509-1547 yılları arasında saltanat sürdü. Fransa'ya karşı olan geleneksel İngiliz siyasetini güttü. Charles - Quint'le birleşerek Fransa Kıralı I. François'ya karşı cephe aldıysa da Kanunî Sultan Süleyman'ın koruduğu Fransa Kıralı'nı yenemedi. Bununla beraber, Türkiye'ye heyetler göndererek Türk dostluğunu sağlamaya çalıştı. Türkiye'de adalet mekanizmasını incelettirerek buna göre İngiltere mahkemelerinde ıslahat yaptı.

VIII. Henry, aydın ve kabiliyetli olmakla beraber, sefahati, zulmü ve despotluğu ile ünlüdür. Bununla beraber, İngiltere tarihinin büyük hükümdarlarındandır. İngiltere'yi bir denizci devlet olarak yükseltmeye çalışmıştı. Bu konuda kızı I. Elizabeth sonradan babasının tasarılarını başarıya ulaştırdı.

VIII. Henry, altı defa evlenmesiyle ünlüdür. İlk eşi Aragon prensesi Catherine (1485-1536) idi. İkinci eşi Ann Boleyn (1507-1536) ile beşinci eşi Catherine Howard'ı

(1522 - 1542) idam ettirdi. Dördüncü eşi Cleves Prensesi Anne'ı (1515 - 1557) evlendiği yıl (1540) boşadı. Üçüncü eşi Joan Seymour (1509 - 1537) kendiliğinden 28 yaşında öldü.

HERAKLES [Herkül]

Herakles heykeli (Louvre Müzesi)

Yunan mitolojisinde sözü geçen, çok kuvvetli olmasiyle tanınan bir kahramandır. Romalılar onu Hercules (Herkül) adiyle anmışlardır. «Herkül gibi kuvvetli» sözü bizim dilimize de geçmiştir.

Efsaneye göre Herakles'in babası, tanrıların kıralı Zeus, annesi de Alkmene adında bir prensesti. Zeus'un asıl karısı Hera, kocasının bu prensesten bir oğlu olduğunu haber alınca çok kızdı, Herakles'e düşman oldu. Onu öldürmek için fırsat kollamaya başladı. Çocuk daha beşikteyken Hera onun üzerine iki büyük zehirli yılan saldırttıysa da Herakles küçük elleriyle bu yılanları tutup attı.

Herakles büyüyünce Thebes Kıralı Kreon'un kızı Megara ile evlendi. Hera ona karşı beslediği kinden hâlâ vazgeçmemişti. Bir gün Herakles'in delirmesini sağladı. Herakles delirince karısını, çocuklarını yakarak öldürdü. Sonra aklı yerine gelince, işlediği büyük suçtan dolayı vicdan azabı çekmeye başladı.

Bir kâhin ona bu azaptan ancak oniki ödevi yerine getirmekle kurtulabileceğini söyledi. İlk ödev Nemea Aslanı diye tanınan yırtıcı bir hayvanı öldürmekti. Herakles aslanı elleriyle öldürdü, postunu kırala götürdü.

İkinci ödev, dokuz başlı bir canavar olan Hydra'yı öldürmekti. Bu canavarın bir başı kesilince, yerine iki baş çıkardı. Herakles Hydra'nın sekiz başını yaktı, dokuzuncu başını da bir kayanın altına sıkıştırdı, sonra zehirli oklarla canavarı öldürdü.

Üçüncü ödev, altın boynuzlu Arkadia Geyiği'ni yakalamaktı. Çok hızlı koşan bu geyiği Herakles uzun bir kovalamadan sonra yakaladı, omuzları üzerinde kırala getirdi.

Herakles'in dördüncü ödevi Erymanthus'taki yaban domuzunu yakalamaktı. Bunu da başardı. Beşinci ödev, Elis Kıralının ahırlarının temizlenmesiydi. Herakles, iki ırmağın yollarını bu ahırlara çevirerek onları bir günde temizledi. Altıncı ödev, Stymphalus Gölü'ndeki kuşları öldürmekti. Bunlar insan eti yiyen vahşi yaratıklardandı. Herakles önce Athena'nın çıngırağını çalarak kuşları korkuttu; sonra da onları zehirli oklariyle vurdu.

Yedinci ödev, Girit'teki deli boğayı yakalamaktı. Herakles adayı alt üst eden bu boğayı da yakalayıp omzunda taşıyarak kırala getirdi.

Sekizinci ödev, Diomedes'in, insan eti yiyen vahşi atlarını yakalamaktı. Herakles önce Diomedes'i öldürdü, etini atlara yedirdi; sonra da atları yakaladı. Dokuzuncu ödev, Amazonlar'ın Kıraliçesi Hippolyta'nın kuşağını ele geçirmekti. Amazonlar denilen bu savaşçı kadınlar Herakles'e önce iyi davrandılar, sonra Hera onları Herakles'in aleyhine çevirdi. Herakles Amazonlar'la savaşmak zorunda kaldı, Hippolyta'nın kuşağını ele geçirerek kıralın yanına döndü.

Herakles'in onuncu cezası, üç gövdeli Geryon Öküzü'nü yakalamaktı. Akdeniz'de bir adada yaşıyan bu öküzü yakalıyabilmek için Herakles önce iki kafalı nöbetçi köpekleri öldürdü. Böylece öküzü yakalayıp kırala getirdi.

Onbirinci ödev, Hesperides elma bahçesindeki altın elmaları ele geçirmekti. Herakles bu ödevi yerine getirebilmek için, göklere destek olan Atlas'tan yardım istedi. Atlas, bu elmaları alıp getirinceye kadar dünyayı Herakles'in taşımasını teklif etti. Yalnız, elmaları getirdikten sonra dünyayı onun omuzlarından geri almadı. Herakles çaresiz kalınca, Atlas'a, dünyayı taşıyacağını, fakat omuzuna bir destek buluncaya kadar ona izin vermesini söyledi. Atlas dünyayı yeniden omuzlarına alınca, Herakles elmaları kaparak kaçtı.

Sonuncu ödev, yeraltı dünyasının bekçi köpeği olan Kerberus'u dünyaya çıkarmaktı. Herakles ölüler ülkesinin tanrısı Pluton'dan izin alarak bu köpeği kırala getirdi. Kıral korkusundan kaçarak büyük bir kavanozun içine saklandı.

Herakles, bu oniki ödevi başarıyla sonuçlandırdıktan sonra serbest kalınca Deianira adında bir kadınla evlendi. Bu kadın Herakles'i kıskandığından bir gün ona zehirli bir elbise giydirdi. Herakles, zehirlenince o kadar büyük bir acı çekti ki en sonunda dağın tepesinde kütüklerden bir küme yaptı, bunların üzerine uzandı, arkadaşı Philoktetes'ten kütükleri ateşe vermesini istedi. Böylece Herakles'in vücudu yandı, yok oldu. Ölümsüz olan ruhunu ise babası Zeus alarak Olympos Dağı'na götürdü.

HERAT

Afganistan'ın Kâbil'den sonra en büyük şehridir. 120.000 nüfusludur. Ülkenin kuzeybatısındadır. Türk tarihinin en ünlü şehirlerinden biridir. Herirud Irmağı üzerinde, 922 m yükseklіktedir. Ahalisi çoğunlukla Iranlı'dır, bir miktar Afgan ve Türk vardır. XV. yüzyılda çoğunluk olan Türk nüfus, sonraki yüzyıllarda dağılmıştır. Şehrin bulunduğu bölge, tarihî Horasan eyaletinin doğu bölümüdür. Bugün 120.000 km² büyüklüğünde, 1.320.000 nüfuslu bir eyaletin merkezidir.

İlk çağlardan beri önemli bir şehir olan Herat, İslâm devrinde de önemini korumuştur. O çağda şehirde 800 cami bulunuyordu. İlk İslâm - Türk İmparatorluğu olan Gazneliler devrinde, devletin ikinci başkentiydi. Sonra Gurlular, Selçuklular, Harzemşahlar Türk imparatorluklarına geçti; 1221'de Moğollar Herat'ı yakıp yıktılar. Şehir Ilhanlılar zamanında yeniden kalkındı. Kert devletinin merkeziyken 1381'de Timur'un eline geçti. 1405 - 1507 arasında Timuroğulları'na İmparatorluk merkezi oldu, Semerkant'ı gölgede bıraktı.

Bu devirde, hele XV. yüzyılın son çeyreğinde, dünyanın en büyük şehri haline geldi. «Timuroğulları Rönesansı» denen büyük medeni safha bu şehirde gelişti. Herat'ın nüfusu 2 milyonu buldu. Pek büyük, değerli Türk mimarlık eserleriyle bezenmişti. En ünlüleri İmparatoriçe Gevherşad tarafından 1417 - 1448 arasında yaptırılan, onun adını taşıyan pek azametli camidir. Caminin karşısında, 100 m. ötede, şehrin ünlü üniversitesi bulunuyordu. Timuroğulları'nın hanedan türbesi de Herat'tadır.

Sultan Hüseyin Baykara devrinde (1469 - 1506) Herat'ta ikinci bir üniversiteye ihtiyaç başgösterdi; bu üniversitenin kurulması için hükümdar, bugünkü rayiçle, yaklaşık olarak, 250 milyon, Ali Şir Nevaî 10 milyon, prenseslerle, yüksek tabaka hanımları bir kısım mücevherlerini satmak suretiyle 50 milyon T. L. bağışta bulundular; ayrıca, bu büyük esere generaller, 6 aylık maaşlarını hibe ederek katıldılar. 1614'te Baykara Üniversitesi'ni ziyaret eden Iranlı yazar Esterâbâdi: «Bütün İran ve Türkistan'da bu azamette mimarlık eseri yoktur» demiştir ki, bu devirde bu ünlü medrese artık can çekişiyordu. Doğu Türkleri'nin Herat'ta yaptırdıkları anıtların en önemlilerini saymak bile birkaç sayfa tutar.

Timuroğulları'nın yerine geçen göçebe Özbek Türkleri devrinde Herat'ı birkaç kere İran Safevîleri aldılar, şehir başkent olmaktan çıktığı için hızla geriledi, Isfahan, Tebriz, İstanbul XVI. yüzyılda Herat'ı gölgede bıraktılar. 1731'de Nadir Şah Afşar, Herat'ı aldı. 1749'da şehri Afganlılar ele geçirdi, İran'ın bütün iddialarına rağmen artık Afganistan'da kaldı. XIX. yüzyılda nüfusu 20.000'e kadar düştü. Timuroğulları'nın anıtlarının çoğu bugün bakımsızlık yüzünden yıkıntı halindedir.

HEREKE

İstanbul - Ankara kara ve demiryolu üzerinde, Kocaeli ilinin Gebze ilçesine bağlı bir bucak merkezidir. İstanbul'a 70, İzmit'e 27 km. uzaklıktadır. Bütün önemini Hereke Yünlü Dokuma Fabrikasına borçludur.

Kasaba deniz kıyısından başlıyarak arkasındaki yamaçlara doğru tırmanır. Çevresindeki zeytinlikler kasabaya ayrı bir güzellik verir.

Hereke, fabrika kurulmadan önce, geçimini daha çok denizden sağlıyan bir balıkçı köyü durumundaydı. 5 km. kuzeyinde Eski Hereke köyü bulunur.

Hereke, Roma İmparatorluğu çağında yazlık bir yerdi, Bizans çağında bir karakol durumunu aldı, o zamanki adı Anscirum'du. Daha sonraları yol üzerinde bir durak, konak yeri oldu. Orhan Gazi zamanında Osmanlı idaresine geçti.

Hereke Dokuma Fabrikası

1843'te Abdülmecit devrinde Ohannes ve Bogos kardeşler tarafından kurulmuştur. Fabrikada, o tarihte, 5 pamuklu, 25 ipekli canfes tezgâhı vardı. 1845'te Abdülmecit'e devrolunan fabrikada 1850'de jakarlı kısım kuruldu, ipekli dokuma kısmına da 10 el tezgâhı eklendi. Aynı tarihlerde pamuklu dokuma tezgâhları da Zeytinburnu'na gönderildi. 1875'te yalnız Saray'a çalışmakta olan Hereke Fabrikası, Kapalı Çarşı'

da bir satış mağazası açtıysa da sonraları bu işten vazgeçildi. Fabrikanın halı kısmı 1891'de açıldı, Demirci'den, Gördes'ten getirtilen ustalarla güzel halılar dokunmaya başlandı.

1894'te Türkiye'ye gelen Alman İmparatoru Wilhelm, fabrikanın ünlü eserlerini görmek için Hereke'ye de gitmişti. Bu vesileyle kıyıdaki küçük tarihî köşk II. Abdülhamit'in sarayında yapılarak, bir gecede Hereke'de kuruldu.

Fabrikada bugün 112 yünlü dokuma, 10 tane ipekli dokuma, 52 de halı tezgâhı vardır. Ayrıca, köylere verilmiş olan 100 halı tezgâhı da fabrikanın kontrolu altındadır. Yılda 9.000.000 m. yünlü, 1.000 m. ipekli, 3.000 m. halı dokunur. Burada dokunan ipekli halılar müzelerin, sarayların eski eşyasını yenilemek için kullanılır.

HERMES

Bir Hermes heykeli

Bir Yunan tanrısıdır. Tanrıların kıralı Zeus ile Atlas'ın kızı Maia'nın oğludur. Bu tanrıya Romalılar «Mercury» (Merküri) adını vermişlerdir.

Hermes, Yunan tanrıları içinde görevleri en çok olanıdır. Başlangıçta bereket tanrısıydı. Bir tabiat tanrısı olarak da adı geçer. Sonraları, tanrıların habercisi olarak kabul edilmiştir. Aeskhylus ise, öbür dünyadan bir ruh çağırabilmek için ona başvurduğundan, Hermes, aynı zamanda bir rüya tanrısı özelliği de kazanmıştır. Eski Yunanlılar, «rüyaların yöneticisi» diye adlandırdıkları Hermes'e gece yatmadan önce dua etmeyi bir gelenek haline getirmişlerdi.

Hermes, mitolojide, çoğu zaman güzellik, sağlık tanrısı olan Apollon'a da benzetilir. O da, Apollon gibi, bir müzik üstadı olarak değerlendirilir, kitarayı icat ettiği söylenir.

Sanatta Hermes, ilk olarak, geniş kenarlı bir şapka giyen, ayaklarında kanadlı çizmeler olan yaşlı, sakallı bir adam şeklinde canlandırılmıştır. Bu sırada yapılmış heykellerin bazılarında, Hermes'in omzunda onun bereket tanrısı olduğunu anlatmaya yarıyan bir koyun bulunurdu; bazılarında ise daha çok Hermes'in ölülere yol gösteren hali belirtilmişti. M. Ö. V. yüzyıldan sonra, Yunan heykelciliğindeki ilerlemeyle birlikte Hermes için yapılan heykeller de oldukça değişti. Hermes, bundan sonra yapılan heykellerde, eskisinden daha genç, sakalsız, atlet yapılı, çıplak olarak tasvir edildi.

HERODOTOS (M. Ö. 484 - M. Ö. 424)

Herodotos

Eski Yunanistan'ın en ünlü tarihçilerindendir. Eserleri, kronoloji sırasına uygun olarak yazılmış ilk tarih kitaplarıdır. Romalı hatip Cicero, onu, «Tarihin Babası» diye anar.

Herodotos en çok Pers İmparatorluğu'nun kuruluşu, M. Ö. 490'da ve M. Ö. 480'de Persler'in Yunanistan'ı istilâsı, Yunanlılar'ın bu istilâlara kahramanca karşı koymaları ve sonunda elde ettikleri zafer hakkında yazdığı dokuz kitapla tanınmıştır.

Herodotos'un yazış tarzı çok canlı ve hareketlidir. Eserlerine, kendisinin bile inanmadığı birçok hikâyeler katmış, bunların herkes tarafından sevilerek, heyecanla okunmasını sağlamıştır. Anlaşılması kolay bir dille yazdığından kitapları, yazıldığı çağda olduğu kadar bugün de okunmaktadır.

Herodotos, Ege kıyılarında Halikarnas (bugünkü Bodrum)da doğdu. Gençliğinde, Yunanistan, Orta Doğu, Kuzey Afrika ülkeleri gibi çeşitli yerleri gezdi, dolaştığı her yerde insanların yaşayışı, gelenekleri, dinî inançları, ülkelerinin tarihleri hakkında incelemeler yaparak geniş bilgi edindi. Sonradan kaleme aldığı değerli eserlerinin özünü, yolculukları sırasında elde ettiği bilgiler, dinlediği hikâyeler meydana getirmiştir.

M. Ö. 447 yılı sıralarında Herodotus Atina'ya gitti. Üç yıl sonra Thur'a yerleşti. Ondan sonraki hayatı, daha kaç yıl yaşadığı hakkında kesin bir şey bilinmiyor. Yalnız, orada öldüğü, aynı yerde gömülü bulunduğu tahmin edilmektedir.

HERODOTOS'TAN BİR PARÇA

Herodotos'un tarihi, kelimenin şimdiki anlamiyle tam bir tarih değildir. Coğrafya tasvirleri, tabiat bilgileri, efsaneler, ahlâki hikâyeler, söylentiler tamamiyle birbirine karışmıştır. Bu yüzden de Herodotos mübalâğacılıkla itham edilir. Fakat yazarın tarihe hikâye karıştırmaktaki maksadı, o devrin şartlarına göre yazılarının halk arasında ilgi uyandırmasını sağlamaktı. Aşağıya aldığımız parça yazarın üslûbu hakkında güzel bir örnektir:

Burası timsahın tabiatı hakkındadır. Yılın en soğuk dört ayında hiçbir şey yemez. Dört bacağı olmakla beraber yarı suda, yarı karada yaşıyan hayvanlardandır. Karada yumurtlıyarak orada yavrularını çıkarır. Günün en büyük kısmını karada geçirdiği halde geceleri daima sudadır. Çünkü su geceden serin, nemli havasından daha sıcaktır.

Timsah çoğu zaman suda yaşadığı için ağzının içi sülüklerle dolar. Bütün hayvanlar ondan kaçarlar, yalnız «trocilus» denilen bir kuşla barış halindedir. Çünkü bu kuştan faydalanır. Timsah sudan karaya çıkarak, çok defa batıya doğru ağzını açınca, bu kuş onun ağzına girerek içindeki sülükleri yutar. Timsah yapılan bu iyilikten öyle hoşnut kalır ki, hiçbir zaman bu kuşları incitmez.

HERSCHEL, Sir William (1738 - 1822)

Herschel

Dünyanın en tanınmış astronomlarından biridir. Bugün bile birçok astronomi bilgini onun keşfetmiş olduğu araştırma yollarına dayanarak çalışır. Harschel, Almanya'da Hannover'de doğdu. Çok küçük yaştan beri astronomiye karşı büyük bir ilgi duyduğu halde vaktini daha çok müzik çalışmakla geçiriyordu. 1757'de İngiltere'ye giderek orada yerleşti, bir kilisede org çalmaya başladı. Bir yandan da müzik dersleri vererek hayatını kazanıyordu. Böylece, yirmi altı yıl müzik öğretmenliği yaptı. Ayrıca, 1773'te, bir teleskop yapmaya başlamıştı. Sekiz yıl uğraştıktan sonra amacını gerçekleştirebildi, teleskopu tamamladı. Herschel bu teleskopla 1781'de Uranus gezeğenini keşfetti (Bk. Astronomi).

Tarihten önceki zamanlardan beri, hiçbir bilginin gezeğen keşfettiği duyulmamıştı. Bu başarısından dolayı Herschel'e, o zamanki İngiltere Kıralı III. George kıraliyet astronomu payesini verdi. Herschel daha sonra da şövalyelik unvanını kazandı.

Herschel çeşitli büyüklükte teleskoplar yapıp bunları satıyor, kendisi için yaptığı teleskopların masraflarını çıkarıyordu. Bu arada yaptığı bir teleskopla, hem Uranus'un, hem de Satürn'ün ikişer uydusunu keşfetti.

1788'de Londra'da zengin bir kadınla evlendi. Böylece, bilimsel araştırmalarını yürütebilmek üzere, teleskop yapıp satarak gelir sağlamak için zaman kaybetmekten kurtuldu. Kendini tamamiyle astronomi alanındaki çalışmalarına verdi. En çok gezeğenlerin birbirlerine ve güneşe olan uzaklıkları üzerinde duruyordu. Bu arada, Mars'taki lekeleri, bu gezeğenin güneşin çevresinde ne kadar zamanda döndüğünü; Jüpiter gezeğeninin basıklığını, güneşin çevresinde ne kadar zamanda döndüğünü; Uranus'un, Satürn'ün peyklerinin yörüngelerini keşfetti. Bu keşiflerini, seksen dört yaşındayken Kıraliyet Astronomi Cemiyeti'ne sunduğu bilimsel hâtıralarında anlatmıştır.

Sir William Herschel'in ailesinden aynı soyadını taşıyan iki değerli astronom daha yetişmiştir. Bunlardan biri kızkardeşi Caroline Lucretia Herschel (1750 - 1848); öteki de oğlu Sir John Frederick William Herschel (1792 - 1871)'dir. Caroline Herschel, ağabeysinin çalışmalarına yardım etmişti; sonradan birçok yıldız kümesi, 8 kuyruklu yıldız keşfetmiştir. Sir John da babasının yarım bıraktığı çalışmalara devam etmiş, birbirinden ayrı oldukları yalnız teleskopla anlaşılabilen çift yıldızlardan 3.350 tanesini keşfetmiştir.

HERSEKLİ Arif Hikmet (1839 - 1903)

Hersekli Arif Hikmet

Divan şiirinin son temsilcilerindendir. Hersek valisi İstolçalı Ali Paşazade Zülfikar Nâfiz Paşa'nın oğludur. Hersek'te Mostar şehrinde doğdu. Küçük yaşta babasını ve büyük babasını kaybetti. Ailece Bosna'ya göç ettiler. 1854'te İstanbul'a gelerek öğrenimine başladı. İki yıl sonra Sadaret Mektupçuluğu kalemine alındı. Yedi yıl kadar bu kaleme devam etti.

Ahmet Cevdet Paşanın delâletiyle 1868'de Adliye Dairesi Ceza Mahkemeleri zabıt kâtipliğine getirildi. Oradan temyiz hukuk dairesine nakledildi. Adliyede böyle birtakım vazifelerde bulunduktan sonra maaşı indirilince istifa etti. Manastır, Yanya, Kastamonu, Adana bidayet mahkemeleri hukuk dairelerinde reislik yaptı. Nihayet, 1900 yılında, İstanbul'da temyiz mahkemesi âzalığına getirildi. Ahlâkı çok dürüsttü. Adliye mesleğinden olduğu için hakka ve gerçeğe son derece düşkündü.

Şiirde XVII. yüzyılın büyük üstadları Nâilî ve Fehîm'in yolunu takip etmiştir. Gayet çabuk ve kolay yazardı. İlk akademi teşebbüslerinden biri, 1860'da, onun Lâleli'deki Çukurçeşme'de bulunan evinde atılmıştı. Her salı günü toplanan bu encümene gelenler arasında Namık Kemal, Ziya Paşa, Kâzım Paşa, Halet, Şeyh Osman Şems Efendi de vardı.

Hersekli Arif Hikmet'in eski tarzda şiirlerini toplıyan Divan'ı İbnül Emin Mahmut Kemal'in bir önsözüyle 1915'te bir heyet tarafından Maarif Vekâleti hesabına bastırılmıştı. Bundan başka «Levâyih-ul-Hikem» ve «Levâmi-ul-Efkâr», «Sevânih-ul-Beyân» adlı eserleri de vardır.

Hersekli Arif Hikmet, başta tasavvuf olmak üzere, İslâmî bilimleri çok iyi bilirdi. Şiirleri arasında en önemlileri gazelleridir. Bu gazellerde XVII. yüzyıl divan şairlerinden Nailî ile Fehîm'in büyük etkileri bulunduğu görülür.

1903'te İstanbul'da ölen Hersekli Arif Hikmet Topkapı Mezarlığı'nda gömülüdür.

HERSEKLİ ARİF HİKMET BEYDEN BİR GAZEL

Derdimi nâlelerim eyledi ızhar sana
Ben ne hâcet ki diyem halimi tekrar sana
Neden oldu yine çâlâk-i tecessüs gamzen
Söylemişdim dil-i zârımda ne kim vâr sana
Bâr olur nûr-i basar rûyine şâyed ki diye
Bir nigehden sakınır dîde-i hun-bâr sana
Cûy-i eşkinde görüp aks-i hayal-i hüsnün
Çeşmim olmuş ezelî âşık-ı dîdâr sana
Lâle-i dâğ açılır cân-u dil-i sinemde
Şevk-ı halinle yetişmiş nece gül-zâr sana
Hikmet ol gamze-i nâvek-fiken-i cân-u gönül
Ey hoş ol dem ki çeke hançer-i âzâr sana

(Vezni: Feilâtün feilâtün feilâtün feilün)

HESAP MAKİNESİ

En zor hesapları bile birkaç saniyede halleden bu makineler insan dehasının akıllara durgunluk veren birer örneğidir.

HESAP MAKİNESİ, çeşitli hesap işlemlerini yapmaya yarıyan makinedir. En çok kullanılan çeşitleri, toplama, çıkarma, çarpma, bölme gibi aritmetiğin dört temel işlemini yapmaya yarar. «Yazar kasalar» da bir çeşit hesap makinesidir. Daha karışık işlemleri yapmaya yarıyan, problemleri çözen «elektronik beyinler» de geliştirilmiş hesap makinelerinden başka bir şey değildir.

Hesap makinesinin en basit şekli toplama makinesidir. Bütün hesap makinesi şekilleri, toplama makinesinin geliştirilmesiyle meydana gelmiştir. Böyle bir makinenin yapılması için çok eskiden beri birçok araştırmalar yapılmışsa da, bu alandaki ilk adımlar ancak Fransız bilgini Blaise Pascal ile Alman bilim adamı Leibniz'in XVII. yüzyıldaki çalışmalarından sonra atılabilmiştir. Pascal 1642'de basit bir toplama makinesi yapmayı başardı. 1671'de de Leibniz ilk çarpma makinesini yaptı. Bu ilk makinenin yaptığı çarpma doğrudan doğruya üst üste toplamalardan ibaretti. Zaten çarpma da aynı sayıyı, çarpan sayı kadar birbiriyle toplamak demektir. Bölme işlemini makineyle yapmak da çıkarma makinelerinin yapılmasından sonra mümkün olmuştur, çünkü bölüm de bölenin, bölünenden kaç defa çıkarılacığını gösterir.

Bugün muhasebe işlerinde kullanılan hesap makineleri elle veya elektrikle çalışır. Bu iki çeşit makinede de yazı makinesinin tuşlarına benziyen 10 tuş vardır. Bunların üzerinde 0'dan 9'a kadar rakamlar yazılıdır. İşlemler makinenin kollarını çevirmek suretiyle yapılır, sonuç makinenin özel yerinde görülür.

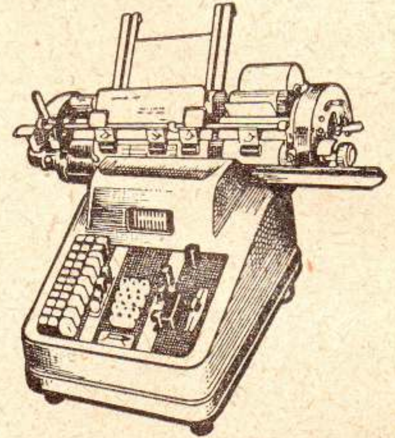
Elektrikli hesap makineleri otomatiktir. Rakamları yazdıktan sonra bir düğmeye basınca makine istenen işlemi yapar, sonucu da bir kâğıdın üzerine yazar. Kâğıt üzerine yazmıyan elektrikli hesap makineleri de vardır. Bunlarda sonuç makinenin özel penceresinden görünür.

Bugün çeşitli boyda yapılan hesap makineleri hesap işiyle uğraşan müesseselerde geniş ölçüde kullanılmaktadır. Fabrikalar çeşitli hesap makinelerinden yılda yüz binlerce yaparlar.

Delikli Kart Makineleri

Bunlar da bir çeşit hesap makinesidir. Ancak, bu makineler elde ettikleri sonucu, kartlara yapılan delikler sayesinde saklıyabilirler. Bu teknik ilk defa A. B. Devletlerinde 1890 seçimleri sırasında kullanılmıştır. Makinenin kartlarına özel usullerle açılan delikler istenen rakamı kaydeder. Aynı makine sayesinde bu rakamların toplama, çıkarma, çarpma ve bölmesi yapılabildiği gibi, delikler sayesinde liste çıkarma, tasnif işleri de yapılır. Bunun için, üzerine delikler açılmış kartın arka arkaya birkaç makineden geçirilmesi kâfidir. Bu sayede dakikade 100-150 toplama işlemi yapılabilir.

Makinenin bu kartları okuması delikler sayesinde meydana getirilen elektrik kontaklariyle olur. II. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar bu makineler hesap dünyasının en ileri gelen makineleri olarak rağbet görmüştür.

Eskiden elle çalışan makinelerin yerine bugün elektrikle işliyen hesap makineleri yapılmıştır. Saatlerce sürecek uzun, karışık hesaplar bu makinelerle birkaç saniyede çözülebilir.

Elektronik Beyin

Yukarıda, elektronik beyinlerin de bir çeşit hesap makinesi olduğunu söylemiştik. II. Dünya Savaşı'nın bitmesine yaklaşırken hesap makinesi alanındaki çalışmalar yepyeni bir safhaya girmiştir. Daha 1939'dan beri çok büyük ve otomatik bir hesap makinesi yapmak için çalışmalara başlanmıştı. Amerika'da o tarihten beri yapılmasına çalışılan makine en sonunda 1944'te Harvard Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. Bu makinenin esasını delikli kâğıt şeritler teşkil ediyordu.

Gene Birleşik Amerika'da 1946'da bir başka elektronik beyin çalışmaya başladı. Ordu hesabına yapılan, bizim paramızla 8.000.000 liraya mal olan bu makine, Harvard'dakinden daha gelişmişti. 1955'e kadar iş gören makine bu 9 yıl içinde 80.000 saat durmadan çalıştı, ondan sonra, daha gelişmişleri yapıldığı için hizmetten kaldırıldı.

Bu makine büyük olmasına karşılık, hâfızası zayıftı. Elektronik beyinler için kullanılan «hâfıza» deyimi bu makinelerin özel

magnetik düzenlerle tesbit edip saklıyabildikleri bilgi anlamına gelir. En son model geliştirilmiş elektronik beyinlerin hem hesap yapma hızı çok fazla, hem de hâfızası kuvvetlidir.

İlk elektronik beyinler saniyede 300 çarpma yapabildikleri halde, yeni modeller 5000 çarpma yapabiliyorlar. Amerika'da Deniz Kuvvetleri için 1960'ta yapılan meşhur IBM elektronik beyni saniyede 33.000 çarpma yapıyor. Şimdi çarpma hızı saniyede 100.000 - 1.000.000 arasında olacak makinelerin yapılmasına çalışılmaktadır.

Yeni makinelerin hâfıza gücünün de fazla olduğunu söylemiştik. İlk makinelerin en çok 1.000 kelimelik hâfızalarına karşılık, 1957' de yapılanların 32.000 kelimelik bir hâfıza gücü vardı. 1960-61 yılında yapılanların ise 100.000 kelimelik bir hâfızası bulunuyordu. Şimdi hâfıza gücü 100.000.000 kelime olan elektronik beyinlerin yapılmasına çalışılmaktadır.

Elektronik beyinlerden bilim alanında büyük faydalar sağlanır. Atom enerjisiyle, jet motorlariyle, güdümlü mermilerle, uçak modelleriyle ilgili içinden çıkılmaz problemler bu makinelerle çözülüyor. Bayağı hesap makinelerinin yardımlariyle ancak 4.000 haftada çözülebilecek bir problemi elektronik beyin iki saatte çözer. Aynı problem kâğıt, kalemle çözülmeye kalkılacak olsa 800 yıl sürer.

HEYECAN

Organizmada ve zihinde çeşitli düzensizlik ve sarsıntılara yol açan duygulara «heyecan» denir. Öfke, sevinç, korku, şaşkınlık, sıkıntı gibi heyecan halleri organizmada çeşitli değişiklikler doğurur. Bu değişiklikler heyecanların cinsiyle ilgilidir. Kimi heyecanlarda soluk sayısı artar, kimisinde eksilir. Bir kısım heyecanlarda yüze, beyne kan sıçrar; başka heyecanlarda ise kan çekilir, yüz sararır.

Heyecanlar sindirime, salgı sistemine de etki yapar. Tükrük bezleri çalışmaz olur, ağız kurur. Heyecanları en iyi belirten, yüz hareketleridir. Her çeşit heyecanın ifadesini yüzde görmek mümkündür.

Heyecanlar başlıca ikiye ayrılır. «Şok» (sarsıntı) heyecanları bir kaza, büyük bir müjde, yangın vs. gibi hallerde meydana gelir. Şiddetli fırtınalara benzer, bir anda insanı altüst eder. «Duygu» heyecanları ise uzun sürer. Bunlarda şok-heyecandaki sarsıntılar olmaz. Kin, kıskanma, büyük sevgiler, acılar, ıstıraplar bu bölüme girer.

HEYELÂN

Büyük ölçüde kaya ve toprak kaymalarına «heyelân» (kayşa) denir. Yamaçlardaki kayaların yapısındaki fark, yamacın eğilimindeki fazlalık, toprağın su geçirme özelliğinin fazla oluşu vs. gibi sebepler heyelâna yol açar.

Genel olarak, bir yamacın eteklerindeki kesim fazlaca aşınırsa, zamanla, üstündeki ağırlığı taşıyamaz hale gelir. O zaman, heyelân başlar, on binlerce ton ağırlığındaki kaya ve toprak yamaçlardan aşağıya yuvarlanır. Büyük heyelânlarda 100.000, hattâ 200.000 ton ağırlığındaki toprağın kaydığı olmuştur.

Heyelân insanların oturmadığı bölgelerde olursa önemli sayılmaz; köy ve kasaba yakınlarında olursa büyük felâket halini alabilir.

İnsanların En Eski Sanat Eserlerinden: HEYKEL

HEYKEL VE HEYKELCİLİK, güzel sanatların bir koludur. Taş, demir, tunç, çamur, alçı, tahta gibi maddeleri ya yontarak, ya da bir kalıba dökmek suretiyle, tabiattaki cisimlerin benzerini yapmaya, ya da bir fikri böylece canlandırmaya «heykelcilik», bu gibi eserlere de «heykel» denir.

Bir cismin heykel olması için önce bir maddesi, yani boşlukta üç boyutla yer kaplaması; sonra, bunun insan eseri olması şarttır. «Alçak kabartma» (şekillerin taştan, tahtadan bir yüzey üzerine, ya da toprak levhalara oyularak hafifçe belirtilmesi), «yüksek kabartma» (daha derine inilerek belirli hale getirilmesi) «ronde-bosse» (işlendiği satıhtan ayrılacak kadar hacımlı gösterilmesi) gerçek heykel sayılmaz.

İlk Çağlarda Heykel

Heykel, insanların en eski sanat eseridir. Yalnız, başlangıcından yakın zamanlara kadar din bağından kurtulmuş değildi; hattâ heykelin kaynağı, din fikridir, diyebiliriz. Yeryüzünde raslanabilen ilk heykel, M. Ö. 40.000 yıllarından kalma olduğu tahmin edilen, mamut dişinden yontulmuş bir kadın başıdır. Fransa'da Garonne ırmağı yatağında Brassempouy'da bulunmuştur. 1894'te bulunan bu ilk heykelden sonra 1922'de «Lespugue Venüsü» adı takılan, 15 sm. boyunda bir kadın heykeli daha bulundu, yapıldığı çağı M. Ö. 30.000 yılları olarak tahmin edildi. En sonunda, Avusturya'da «Willendorf Venüsü» adı takılan, başı dut biçimi, 11 sm. yüksekliğinde şişman bir kadın heykeli daha bulundu.

Bunların, tarih çağlarından önce yaşamış insanlar gözünde bereket tanrısı olduğu tahmin ediliyor. Çünkü, Eski Yunan ve Roma heykelleri de dahil, daha totem devrinden başlıyarak insanlar, heykeli, kendilerini kötü ruhlardan korumak, iyilik tanrılarını anmak için yapmışlardır.

İlkçağ'daki Mısır heykelciliği, çok ileri bir sanat değerine ulaşmıştı. Ya diyorit gibi çok sert taşlardan, ya da ağaçtan yontulan bu heykellerin bazan alçıyla sıvanıp boyandığı görülüyordu. Bunlarda, çoğu zaman, insan gövdesi üzerinde hayvan başı canlandırılıyordu. Bunlar, tanrıları temsil ediyordu. Yunan ve Roma heykelleri, tanrıları doğrudan doğruya insan biçiminde tasvir ettiler.

Yunanlılar, heykelcilikte çok ileri gittiler. Sümer ve Hitit heykellerindekinden daha yumuşak bir madde, mermer ve süngertaşı kullandıklarından, yonttukları heykellere daha gerçeğe uygun biçimler sağladılar, ayrıntıları daha iyi belirttiler. O çağa kadar mimarlığa bağlı kalan heykelcilik, Yunanistan'da bağımsız hale geldi.

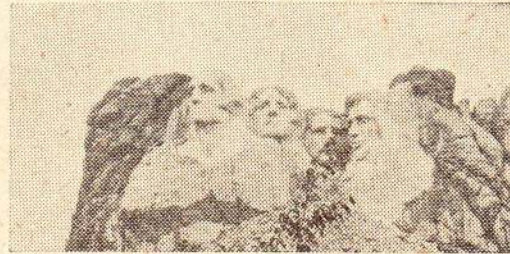
Yunan heykelciliği üç devre ayrılır:

I. — Arkaik Devir: M. Ö. V. yüzyıla kadar gelir.

II. — Klâsik Devir: M. Ö. V. yüzyılda IV. yüzyıl arasında gelişmiştir. Myron'un ünlü «Disk Atan» ı, Polykletos'un çağımıza gelemiyen heykelleri, Phidias'ın Skopos'un, Praksitelos'un, Lizippos'un eserleri, bugün Pa-

DÜNYANIN EN BÜYÜK HEYKELLERİ

Dünyanın en büyük heykeli olan Mount Rushmore anıtı Amerika'da Güney Dakota eyaletindeki Kara Dağlar'dadır. Rushmore Tepesi'nde Amerika'nın dört büyük cumhurbaşkanının büstlerini belirten bu anıtta başlar 140 m. boyundaki bir insanın ölçüsüne göre yapılmıştır.

Anıttaki Amerikan Cumhurbaşkanları: (Soldan sağa) Washington, Jefferson, Th. Roosevelt, Lincoln.

Tanınmış Amerikalı heykelci Gutzon Borglum'un eseri olan bu anıt dağın granit kayalarına oyularak yapılmıştır. Heykellerin önceden hazırlanan modelleri, çalışan işçilere kolaylık olsun diye, kayaların olduğu kısımlara çıkarılmıştı. 100 km. uzaktan bile açıkça görülebilen bu anıt, son çağların en muazzam eserlerinden biridir. George Washington, Thomas Jefferson, Abraham Lincoln, Thedore Roosevelt'in başları kayalar arasında yükselir. Heykellerin, büyüklüğü hakkında bir fikir verebilmek için şu kadarını söyliyelim: Bir başta çeneden yukarı olan kısım beş katlı bir bina yüksekliğindedir.

Bu muhteşem anıtın yaratıcısı Gutzon Borglum, işleri tamamlıyamadan 1941'de öldü, yarım kalan eseri kendisi gibi heykelci olan oğlu tamamladı.

HEYKEL SANATINDA DEĞİŞİK TARZLAR

Eski Mısırlılar'ın Firavun heykeli

Bağdaş kurmuş bir Mısırlı kâtip

Hermes'i gösteren bir Yunan freski (IV. yüzyıl)

Bir Roma heykeli: İmparator Augustos (I.yüzyıl)

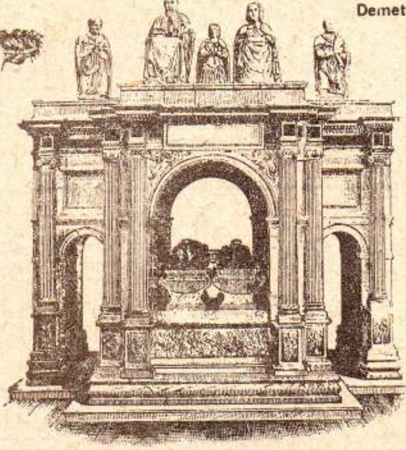

Bir Romalı kadın

Bir Yunan heykeli: Tanrıça Demeter (M. S. IV. yüzyıl).

Üç Rönesans heykeli: «Zafer», Kıral I. François'nın lâhdi ve «Nymphe»

Heykel en eski sanat kollarından biridir. Her çağda yapılan heykellerin o çağdaki insanların yaşayışlarını, görüşlerini belirten özellikleri vardır.

ris'te Louvre Müzesi'nde bulunan Milo Venüs'ü, «Semadirek Zaferi» denilen başsız, kanadlı zafer heykeli o çağın en başta gelen heykelleridir.

III. — Helenistik Devir: M. Ö. IV. yüzyıldan I. yüzyıla kadar sürmüştür. Tanagra Heykelcikleri bu devirden kalmadır.

İtalya'da ilk yerleşenler Etrüskler'dir. Anadolu'dan geldikleri tahmin edilen bu insanlar sanata çok önem veriyorlardı. Yunan heykelciliğinin etkisi altında kalan Etrüsk heykelcileri daha çok tunçtan heykeller yapıyorlardı. O çağdan günümüze kadar kalmış çok güzel heykeller vardır.

Romalılar'ın hemen bütün heykelleri askerî ve ekonomik konulardaydı. Yunan kültürünü adamakıllı benimsiyen Romalılar, heykelcilikte portreye çok önem verdiler. Romalılar'ın portre heykelciliğindeki ustalıklarını hiçbir millet geçememiştir denilebilir.

Heykel sanatı, Batı'da, hele Rönesans'la yeni bir hamle kazandı. Michelangelo «Musa», «Davut» gibi eserleriyle, devrine, hattâ Rönesans sonrasına yol gösterdi. İnsan gövdesindeki kasların gücünü bir fikrin ifadesinde ilk defa büyük başarıyla kullandı. Ondan sonra ancak Carpeau, Barye gibi Fransız heykelcileri, İkinci İmparatorluk devrinin özelliklerini heykelde oymacılıkla, süse önem vermekle belirttiler.

Çağdaş Heykelcilik

Çağdaş heykel, Fransız heykelcisi Rodin'le başlar. Michelangelo'nun izinden gitmekle beraber ne öbür İtalyan heykelcileri gibi kuyumcu, ne de kendinden önceki Fransız heykelcileri gibi soyut bir süsleme tasasına düşmiyen Rodin, kitleyle mâna ve ruhu başarıyla birleştirmiştir.

Bugün, dünyaca ün kazanmış heykelciler arasında İngiliz Henry Moore, ilk defa heykeldeki plâstik, yani boşlukta yer kaplıyan, beş duyumuzla anlaşılan, hissedilen madde fikrine aykırı bir soyut heykel kavramını gerçekleştirmiştir. Figürleri insana benzer ve insan vücudunun belli biçimlerini dilediği gibi değiştirip bozarak heykeli madde dışı, salt fikir haline getirmeye çalışır.

Alberto Giacometti, İtalyan doğumlu bir sanatçı olarak, Moore'dan büsbütün başka bir hacımsızlığa yönelmiştir.

Avrupa dışında heykel sanatı Amerika'da (Toltek ve Aztek sanatı), Afrika'da (Zenci sanatı), Güney Asya'da (Hindistan ve Çin Hindistan'ı) ayrı özellikler kazanmıştır. Afrika ve Orta Amerika'da, Güney Amerika'da yerine göre boyanmış ağaç malzemeden, ya da gayet sert taştan oyulmuş olan bu heykeller, kullanılan malzemeye göre büyük kitleli, iri hacımlı, ya da ince ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Çin Hindistanı'nda ise, daima din fikrine, Tanrı fikrine bağlı olarak bir çeşit tek tipli figür haline inmiştir: Ejder heykellerinde, dans eden Siva figürlerinde olduğu gibi.

Türkler'de Heykel

Türkler'de heykel, çok eski çağlardan beri yapılıyordu. Orta Asya'da yaşıyan Türkler'in, ölülerine «balbal» dikmek âdetleriydi. Balballar sert taştan yontulan, ayrıntıları az belirli heykellerdi. Bunlar ya öleni (büyük bir figür olarak), ya da onun sağlığında öldürdüklerini (küçük figürler halinde) canlandırır, ölünün mezarını ya kare, ya da daire biçiminde çevrelerdi.

İslâmlığın kabulü, Türk heykelciliğini soyutlaşmaya götürdü. Tek Tanrı'ya inanan Müslümanlık, Kâbe'deki putları kırdıktan sonra, aynı şeyin tekrarına imkân veremezdi. Bundan dolayı heykel yapma ihtiyacı hayvan ve bitki figürlerinin üslûplaştırılarak soyut biçimlere girmesine yol açtı. Bununla beraber, Selçuk eserlerinde görüldüğü gibi, tamamiyle tabiî halde insan heykellerine, kabartmalarına da raslanır.

Bizde, heykelin bir sanat haline gelmesi, Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi) nin kurulmasiyle başlar. Abdülâziz, bu sanatı teşvik için kendi heykelini yaptırdı. At üstündeki bu heykeli Beylerbeyi Sarayındaydı. Birkaç kere yer değiştirdikten sonra Topkapı Sarayı Müzesi'ne yerleştirildi.

Güzel Sanatlar Akademisi'nin ilk heykel hocası Oskan Efendi'dir. Dedesi Darphane'de dö-

küm ustasıydı. Kendisi de Roma'da heykelcilik öğrenmişti. Ondan sonra heykelci İhsan Bey bu görevi üzerine aldı. Şimdi, heykel sanatında çok ileri görüşlü Türk sanatçıları yetişmiş bulunuyor. Yalnız bu sanatın bizdeki geçmişi fazla olmadığı için anıt değerinde eserlerimiz azdır.

Heykel Tekniği

Heykel sanatı, önce kullanılacak maddeye, sonra bunun kaplıyacağı yere, ışık şartlarına göre kendine öz kuralları olan bir sanattır. Heykelcinin, mutlaka madde bilgisi, döküm bilgisi olmalıdır.

Bugün heykel için kullanılan ilk madde çamur, bundan kalıp alınarak da alçı, stuka, tunç gibi maddelerdir. Mermer yontuculuğu kolay görünmesine rağmen, çamurun imkânlarını sağlamadığı için, heykelcilik bakımından tehlikeli, tamir kabul etmiyen bir çığır olduğundan pek az rağbet görüyor. Dökümcülük sanatında çok ileri gitmiş İtalya gibi memleketlerde taş manzarası ve sertliğinde sunî maddelerle aynı heykelin birçok kopyası çıkarılmaktadır. Anıt-Kabir girişindeki Hitit aslanları da bu usulle dökülmüştür.

Büyük heykelcilerin hepsi, Michelangelo, Rodin gibi ustalar, önce uzun zaman dökümcü, yontucu olarak çıraklık devri geçirmişlerdir. Bugün demirin sağladığı kolaylıklar göz önünde tutularak, hele soyut heykel yapanlar, daha çok bu maddeyi tercih ediyorlar.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca Türkçe eserler:

Türk Heykeltıraşları (N. Berk, 1937); Yunan Heykeli (H. Lechat'dan çev. A. H. Tanpınar, Z. Müridoğlu, 1945); Türk Sanatı Tarihi: Menşeinden Bugüne Kadar Heykel, Oyma ve Resim (Prof. C. E. Arseven, 3 cilt, 1954-1961).

HEZARFEN AHMET ÇELEBİ (XVII. yüzyıl)

İlgi çekici buluşlariyle tanınmış bir Türk bilginidir. Çeşitli konularda bilgisi olduğu, birçok yenilikler düşündüğü için kendisine «binbir şey bilen» anlamına «Hezarfen» denilmiştir.

Hezarfen, IV. Murat zamanında (1623-1640) yaşamıştır. Yeni buluşları arasında bir uçma denemesi de yapmış, kendi yaptığı kanadları takarak bir tecrübeye girişmiştir. Galata Kulesi'nin tepesinden kendini bırakan Ahmet Çelebi'nin Üsküdar'a inmeyi başardığı söylenir. Bu başarı üzerine kendisine mükâfat verilmiş, fakat tehlikeli bir insan olarak görüldüğü için Cezayir'e gönderilmiştir.

HIÇKIRIK

Karın boşluğu ile göğüs boşluğunu birbirinden ayıran diyaframın şiddetli kasılma hareketleriyle ortaya çıkan bir olaydır. Bu hareketle birlikte, küçükdil kapanarak, karın kasları boğazdan bir ses çıkarır.

Hıçkırığın sebepleri pek çoktur. Başlıcası mideden gelir. Süt çocukları da meme emdikten sonra bazan hıçkırırlar. Hava yutan kimseler de hıçkırık nöbetlerine tutulurlar, bu nöbetler bazan uyku uyutmıyacak kadar şiddetli ve sürekli olabilir.

Karın organlarını kaplıyan ince zar (periton) ile, akciğeri saran ince zarın (plevranın) diyafram tarafına raslıyan kesiminde iltihap olursa bu da hıçkırığa sebep olur. Mide, barsak bozuklukları, karaciğer, böbrek gibi büyük iç organlarının iltihaplarından dolayı da hıçkırık olur. Üremide de, zehirlenme dolayısiyle, hıçkırık görülür. Tifo, grip gibi bazı ateşli ve bulaşıcı hastalıklarda da, mikropların, zehirlerin kana yayılmasından hastayı hıçkırık tutar.

Avrupa'da, 1920-1921 yıllarında, az çok ateş ve kırıklık gibi belirtilerle kendini gösteren hıçkırık nöbetleri görülmüştür. Birçok kişide birden raslanarak âdeta bulaşıcı bir hastalık hissini veren, kolay kolay dindirilemiyen bu hal «salgın uyku hastalığı» denilen bir hastalığın hafif şekli sayılmıştı.

Tedavi. — Hıçkırık diyaframı idare eden sinirlerin bazı sebeplerle kamçılanmasından ileriegeldiği için, bu sinirler üzerine tesir edecek olaylar hıçkırık nöbetlerini durdurabilir. Halk arasında, hıçkıranı korkutmak, heyecana getirmek gibi çarelere başvurulması bundandır. Hastanın birden heyecana gelmesi sinirlerini uyarır, düşüncelerini başka yere çeker; böylece, diyafram sinirleri üzerinde bir yatışma sağlanır.

Süt çocuklarının hıçkırıkları birkaç yudum limon suyu içirmekle kolayca giderilebilir.

Bir bardak soğuk suyu, soluk almadan, yudum yudum içirmekle, boyunda köprücük kemiği üstündeki kaslar arasından geçen diyafram sinirlerini parmakla bastırmakla da hıçkırık durdurulabilir.

Amerikalı bir doktor, hıçkırığa tutulan kimsenin yarıya kadar dolu bir bardaktaki suyu bir saman çöpü ile birkaç defa üflemesinin hıçkırığı durduracağını söylemiştir.

Bazı hıçkırıklarda, «papaverin», «belladon», «luminal», «bromür» gibi, sinirleri yatıştıran ilâçlar iyi gelir. Bir türlü geçmiyen hıçkırıklarda ameliyata başvurup diyafram sinirlerini beslemek zorunda kalındığı olur.

HIDİV

«Saltanat naibi» anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Abdülâziz tarafından, Sadrazam Büyük Fuat Paşa'nın isteğiyle, 8 haziran 1867 tarihli bir fermanla, Mısır genel valisi İsmail Paşa'ya ve onun soyundan gelecek Mısır valilerine bu unvan verildi (Bk. İsmail Paşa). O zaman Mısır valileri, Mısır'dan başka Sudan'ın, Uganda'nın, Eritre'nin de genel valisi durumundaydılar. Hıdiv'in mevkii protokolda sadrazamla şeyhülislâm'ın mevkiine eşitti; Osmanoğulları hanedanı üyeleri hariç, bütün öteki Türk memurlarından önce gelirdi. Ancak, sadrazam ve şeyhülislâmla bir arada bulunursa, bu ikisinden sonra mevki alırdı.

Hıdiv unvanı 19 aralık 1914'te İngilizler tarafından kaldırıldı. Bu tarihte İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'na girmiş olan Türkiye'nin Mısır ve Sudan üzerindeki egemenliğine son verdi. Son hıdiv İngiltere'ce tanınmadı; fakat Türkiye'ce, Lausanne Antlaşması'na kadar, Mısır hıdivi olarak kabul edildi. Bu unvanı İsmail Paşa'dan sonra oğlu Tevfik Paşa, sonra onun oğlu Abbas Hilmi Paşa, yani sadece 3 kişi taşımıştır. Başka kimseye bu unvan hiçbir tarihte verilmiş değildir.

Hıdrellez Manilerinden

Yemenimin yeşili
Sil gözünün yaşını
Bana müjdeler olsun
Şimdi buldum eşimi

⁂

Yemenim allı morlu
Elimden aldı zorlu
Ben yârimi bilirim
Az buçuk orta boylu

⁂

Yemenim turalıdır.
Kenarı oyalıdır
Dostlara haber verin
Sevdiğim buralıdır.

⁂

İstanbul çarşısına
Gün doğar karşısına
İnsan gönül verir mi
Kapı bir komşusuna

HIDRELLEZ

Hızır ile İlyas Peygamber'in adından meydana gelmiş bir sözdür. Halk arasında yazın başlangıcı kabul edilen 6 mayıs günü bu adla anılır ve kutlanır.

Hıdrellez'le ilgili türlü inanışlar vardır. Ev sahibi olmak istiyenler o günün akşamından bir gül fidanı dibine çerden çöpten eve benzer bir şey yapıp bırakırlar. Para sahibi olmak istiyenler bir kesenin dibine gümüş bir para dikip, ya bir gülün dibine gömerler, ya da mukavvadan altın para biçiminde yuvarlaklar kesip gül dibine bırakırlar.

Eskiden Hıdrellez günü, halk toplanır, kırlara, gezme yerlerine giderek bu günü kutlardı. Hastalıklardan korunmak istiyenler yeşil çimenler üstüne yatıp yuvarlanırlardı. Vücudun sıhhatli olması için geceden gül ağacına kendi eşyalarından bir şeyin bağlanması da âdetti.

Hıdrellez gelenekleri arasında fal, niyet ve istekle ilgili olanlar da vardı. Geceden, gül dallarına gümüş kuruşlar, çeyreklerle dolu kırmızı atlas keseler bağlanırdı. Bunlar, Hıdrellez'in bereket getirmesi için dualar okunarak bahçelere, dallara sarılırdı. Gül diplerine toprak çömlek koyarlardı. Çömleklerde su bulunur, suya genç kızlar düğme, yüzük, yüksük gibi kendilerine ait bir şeyi bunun içine atardı. Atarken niyet de tutarlardı. Ağzı yemeniyle bağlanan çömlek ertesi sabah açılır, günahsız bir insan, çoğu zaman bir çocuk elini daldırarak, bu çömlekten parmaklarına ilk takılan şeyi çekerdi. O, bunu çıkarırken, kadınların içinden en çok mani bilen biri de, makamla manisini okurdu. Okunan manide geçen sözler, niyet çömleğinden kime ait bir şey çıkıyorsa onun üstüne söylenmiş

sayılırdı. Niyetler ekseriya evlilik üzerine tutulurdu. Kısmeti çıkmıyan kızların başında ise kilit açılırdı.

Halk inançlarının en zararsızlarından biri de bu Hıdrellez törenleriydi. Çünkü halkı toplu yaşayışa, toplu eğlentiye teşvik ederdi.

HINIS

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat - Van bölümünde Erzurum iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Muş'un Malazgirt, güneyde aynı ilin Bulanık ve Varto, batıda Erzurum'un Tekman, kuzeyde aynı ilin Karayazı ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Halilçavuş ve Karaçoban adında bucakları, bunlara bağlı 103 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.795 km²

Nüfusu: 42.345 (1960 sayımı)

Hınıs ilçesi Murat nehrinin kollarından olan Hınıs çayı çevresindeki düzlüklerle bu düzlükleri çeviren Hoşali Dağı, Yahya Dağı, Bingöl Dağı kitlesinin bazı kesimlerini kaplar. Iklim çok serttir. Kış şiddetli geçer, uzun sürer. Kar örtüsü uzun bir süre yerde kalır. Yazlar serin geçer. En önemli akarsu, Murat nehrine karışan Hınıs Çayı'dır. Bingöl Dağları'nın batı yamaçlarından çıkan bazı kolların birleşmesiyle meydana gelen bu çay, Hınıs kasabasının içinden geçtikten sonra, Güzelbaba Dağı'nın doğu eteklerinde Murat'a karışır.

İlçenin ekonomisi az çeşitte tahılla hayvancılığa, hayvan ürünlerine dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Hınıs kasabası, Hınıs Çayı üzerinde, denizden 1.720 m. yükseklikte kurulmuştur. 5 mahallesi vardır. 4.016 nüfusludur (1960 sayımı). İl merkezi Erzurum'a Tekman kasabası üzerinden, aynı zamanda Palandöken'i aşan bir yolla bağlı olduğu gibi Hasankale üzerinden de bağlıdır. Hınıs'tan başlıyarak güneye ilerliyen yol Varto üzerinden Muş'a varır.

Medeni Dünyada En Çok Yayılmış Dinlerden Biri: HIRİSTİYANLIK

HIRİSTİYANLIK, Hz. İsa'nın kurduğu dindir. İsa'nın Yunanca adı olan Iesus Hristos'tan alınmıştır. Tektanrılı bir dindir. Bu dini kübul edenler İsa'nın peygamberliğine inanırlar.

Hz. İsa, yaşadığı devirde Yahudi dininin (Museviliğin) artık eskidiğini, bozulduğunu görerek yeni bir din kurmak istemişti. Hıristiyanlar, Isa'nın Tanrı'nın oğlu olduğuna, insanlığı huzura kavuşturmak için yeryüzüne gönderildiğine inanırlar (Bk. Dinler; İsa).

Hıristiyan dininin kutsal kitabı İncil'dir. Bu kitabın aslı Eski Yunanca yazılmıştır. Daha sonra birçok İncil daha yazıldı. Bunların sayısı altmışı geçer. En tanınmış olanları dört İncil'dir. Hıristiyan dininin belli başlı ilkeleri bu kitaplarda anlatılmıştır. Hıristiyanlık, her şeyden önce, «gökün ve yerin yaratıcısı olan bir tek Tanrı» nın varlığını kabul eder. Ancak, az zamanda bu akide bozulmuş, Tanrı'nın Baba, Oğul (İsa) ve Ruhulkudüs'ten müteşekkil olduğu resmen tanınmıştır; buna «trinité» (Ekanim-i Selâse) denir. Hz. İsa'yı Tanrı değil, insan olarak tanıyan mezhepler, ret ve aforoz edilmişlerdir.

İlk Hıristiyanlar, İsa'nın yakında yeryüzüne döneceğine inanırlardı. Onun dönüşünden önce, kendisine düşman olan Deccal ortaya çıkacaktı. İsa'nın dönüşü sırasında ölüler dirilecek, Mahşer Günü, Son Yargılama Günü gelecekti. İsa, Tanrı'nın bütün düşmanları ezilinceye kadar hüküm sürecekti. Yok edilecek sonuncu düşman ölüm olacaktı, sonunda o da yok edilecekti.

İsa'nın geri gelmesi gecikince, din adamları da, geçici olarak, Hıristiyan dininin tapınakları olan kiliseleri kurmaya başladılar. Bu arada Hıristiyanlığın çeşitli ilkeleri üzerinde ayrı ayrı fikirler ileri sürüldü, böylece Hıristiyanlık mezheplere ayrıldı.

Hıristiyan mezheplerini, önce, biri eskiye sadık, biri yenilik taraftarı olarak ikiye ayırabiliriz. Eskiye sadık olanlar Roma Katolik Kilisesi ve Doğu Ortodoks Kilisesi adlarındaki kiliselere bağlıdır. Yenilik taraftarları ise Protestan kiliselerini tanırlar.

Katolik Kilisesi'ne, özellikle, Akdeniz Lâtin kavimleri, İrlanda ile Güney Almanya'daki Hıristiyanlar bağlıdırlar. Ortodoks Kiliseler, Doğu Avrupa kiliseleridir. Protestanlık Germen ırkından kavimlerle, Kuzey Avrupa'da rağbet görmüştür. Katolik Kilisesi, kendini Roma devletinin mirasçısı sayar. Roma Katolik Kilisesi'nin başkanı olan Papa, ruhani bir devlet reisi kabul edilir. Bütün dünyadaki Katolikler, herkesten önce, Papa'nın emirlerine boyun eğerler. Papadan sonra kardinaller, piskoposlar, rahipler gelir. Katolik rahipler evlenemezler. Katolik mezhebine bağlı olanlar, günah çıkartmak zorundadırlar. Cuma günleri et ve yağlı yemek yemezler. Dinin bütün kurallarını kelimesi kelimesine yerine getirmek zorundadırlar. Katolik mezhebi boşanmayı tanımaz. Herkes ancak bir defa evlenir, ömrünün sonuna kadar aynı kimseyle evli kalır.

Ortodoks (Doğu Kilisesi) XI. yüzyılda kurulmuştur. Doğu devletlerinin hepsi, kendilerine göre bağımsız kiliseler kurmuşlardır. Bunlar, Rus, Yunan, Sırp, Romen vs. kiliseleridir. Ortodoks papazlarının evlenmelerine izin verilir.

Ortaçağ boyunca Roma Kilisesi'nin, Hıristiyanlığın ilkel kurallarından her gün biraz daha ayrıldığı görülüyordu. En sonunda, XVI. yüzyılda, dinde bir reform yapılması kararlaştı (Bk. Luther). Luther'in reformundan sonra ortaya çıkan mezhebe «Protestan» adı verildi. Protestan Kiliseleri bazı bakımlardan birbirlerinden ayrılmakla beraber, ortaklaşa özellikleri de pek çoktur. Bu arada, ibadet, her ülkenin kendi dilinde yapılır.

İngiltere'de, Amerika'da bazı düşünceleri, âdetleri bakımından birbirlerinden ayrılan birçok mezhep vardır. Bunların en önemlileri «Baptiste» (vaftizci) ler ile «Methodiste» (usulcü) lerdir. «Baptiste» ler çocukların vaftizini kabul etmezler, ancak yetişmişleri vaftiz ederler. Yemin âdetini, askerlik hizmetini kabul etmezler. «Methodiste» ler kurtuluşa, Kutsal Kitap'ın okunması, iç hayatın arıtılması yolu ile erişmek için bir usul ileri sürerler. Gene bu mezheplerden biri olan Dostlar Birliği (Quakerler) kölelikle savaştıkları için kendilerini üstün sayarlar. Savaşa, yalana karşı cephe almışlardır.

Amerika'daki mezheplerden biri de Mormonluk'tur. Mormonlar Kutsal Kitap'ın «Çiftleşiniz ve çoğalınız» buyruğu üzerinde ısrarla durup, erkeklerin birden fazla kadınla evlenmelerini kabul etmişlerdir (Bk. Mormonlar).

HIRKA-İ SAADET

Hz. Muhammed'in hırkasıdır. I. Selim'in Mısır'dan elde ettiği Kutsal Emanetler arasında bulunan hırka, Topkapı Sarayı'nda özel, Hırka-i Saadet Dairesi'nde saklanır. Sanıldığına göre Hz. Peygamber hırkayı ashaptan şair Kâab İbni Züheyr'e hediye etmişti. Mısır'ın zaptı üzerine Mekke Şerifi tarafından Yavuz Sultan Selim'e verildi. Saraydaki Hırka-i Saadet Dairesini yaptıran da Yavuz Sultan Selim'dir.

Hırka keçi kılından yapılmıştır; geniş kolludur. Yeşil ipek kadifeden som sırma ve inci işlemeli yedi bohçaya sarılı altın bir sanduka içinde bulunur. Bu sanduka da daha büyük bir gümüş sanduka içinde saklanır.

«Hırka-i Saadet» diye anılan bu hırkayı her yıl, ramazanın 15'inde padişahla hükümetin ilerigelenleri ziyaret ederlerdi. Sandukayı padişah kendisi altın bir anahtarla açar, gene kendisi kapatırdı. Ziyaret sırasında en güzel sesli meyzinler Kuran okurken, önce padişah, sonra da padişahın işaretiyle öteki büyükler hırkanın eteğine yüz sürerdi. Ayrıca, padişah üzeri yazılı tülbentleri hırkaya sürüp orada bulunanlara dağıtırdı. Hırkanın eteği su dolu bir kazana batırılır, sonra bu su şişelere konarak devlet ilerigelenlerine dağıtılırdı.

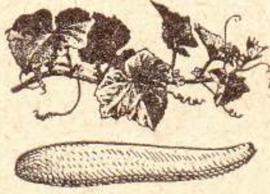
Hırka-i Şerif. — İstanbul'daki Kutsal Emanetler arasında Hırka-i Saadet'ten başka bir hırka daha vardır. «Hırka-i Şerif» diye anılan bu hırkayı Hz. Peygamber'in Veysel Karanî'ye gönderdiği söylenir. İstanbul'a 1027'de Şükrullah Efendi adında biri getirmiştir. Onun ölümünden sonra, Hırka-i Şerif'i çocukları saklamışlardı. Kutsal hırkayı saklıyan zatlar «Hırka-i Şerif Şeyhleri» diye anılırdı.

Şimdi, Hırka-i Şerif Camisi'nde bulunan hırka, her yıl ramazanın on beşinden kadir gecesine kadar halkın ziyaretine açık bulundurulur.

HIYAR

Kabakgillerden bir bitki ve onun meyvasıdır. Dünyanın bütün ılık iklimli yerlerinde yetişir. Hıyar da kabak gibi sarmaşık bir bitkidir. İlkbaharda dikilir. Çana benziyen sarı renkli çiçekler açar. Bunların dibinden yetişmeye başlıyan hıyarların uzunluğu cinsine göre 10 - 20 sm. arasında değişir.

Hıyar çiğ olarak yendiği gibi salatası, turşusu da yapılır. Besin değeri azdır. Az miktarda B ve G vitamini bulunur. Başka vitamin ve madeni maddeler de pek azdır.

Hıyar ve yapraklı dalı

Yıllık bir bitki olan hıyar kumlu toprağı sever. Yetişme zamanında bazı böcekler dadanabilir. Bunlar ilâç püskürtmek suretiyle önlenebilir (Hıyarın yetiştirilmesi için bk. Bahçe ve Bahçecilik: Sebze Bahçesi).

HIYARŞEMBER [hıyarşembe]
Bir çeşit ağaçtır. Siyah renkli meyvalar verir. Baklagillerden olan hıyarşembere «Hint hıyarı» dendiği de olur. Meyvalarının içinden elde edilen öz hekimlikte kullanılır.

HIYVE HANLIĞI
1804'ten 1918'e kadar 113 yıldan fazla yaşamış bir Türk devletidir. 1873'ten sonra dış işlerinde Rusya'ya bağlı olmakla beraber iç bağımsızlığını devam ettirmiştir. Devletin kapladığı alan Harzem (yaklaşık olarak bugünkü Karakalpak Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) idi. Başkenti Hıyve şehriydi.

Hıyve Devleti'ni Kongrat hanedanı kurmuştur. Devletin kurucusu İltüzer Han, Muhammet Emin'in (ölümü 1785) oğlu İnak'ın (ölümü 1795) oğludur. 1918 martında Komünistler bu Türk devletine son verince sonuncu han, İsfendiyar Töre'nin oğlu Abdullah Han bunu tanımadı, 1919'a kadar bir yıldan fazla Ruslar'la savaştıysa da, sonunda Moskova'ya götürülüp aç bırakılmak suretiyle öldürüldü. Abdullah Han'ın küçük kardeşi olmakla beraber, 1910'dan beri veliaht bulunan 1904 doğumlu Temir-Gazi Han, bugün hayattadır (Devletin tarihi için bk. Özbekistan).

Abdülâziz, Hıyve'ye bir askerî ve ilmî ıslahat heyeti göndermişti. Son zamanlarında Ruslar tarafından her taraftan tazyik edilen hanlık 60.000 km² büyüklüğe, 500.000 nüfusa düşmüştü. Tarihî Türk kültür merkezlerinden olan, Aral Gölü'nün az güneyinde, Amu-Derya'nın güney kıyısında bulunan Hıyve şehri de çok geriiemişti; bugün de küçük bir şehir durumundadır.

Kongrat hanedanından Hıyve hanları ve saltanat yılları şunlardır:

1) İltüzer Han (1804-1806)
2) Muhammet Rahim Han (1806-1825)
3) Allahkulu Han (1825-1842)
4) Rahimkulu Han (1842-1846)
5) Muhammet Emin Han (1846-1855)
6) Abdullah Han (1855)
7) Kutluğ Murat Han (1855-1856)
8) Seyyit-Muhammet Han (1856-1864)
9) Seyyit-Muhammet Rahim Han Bahadır Firuz (1864-1910)
10) İsfendiyar Töre Han (1910-1918)
11) Abdullah Han (1918-1919)

Bunlardan dokuzuncusu, Türkçe'de divan sahibi şair olarak da ünlüdür.

HIZ (Bk. HAREKET)

HIZIR
Adı efsanelere karışmış kutsal bir şahsiyettir. İslâm topluluklarında Hızır'la ilgili rivayetlerin esası Kuran'a dayanır.

Kuran'ın XVIII. suresinin 59-81. ayetlerinde anlatıldığına göre, Hz. Musa bir delikanlıyla birlikte yolculuğa çıkmıştı. Yanlarında bir de balık vardı. Yolda bir yere geldikleri sırada balığı unutmuşlardı. Balık suya atlıyarak, gözden kaybolmuştu. Hz. Musa balığı ararken Tanrı'nın bir kuluna raslar, onunla arkadaşlık etmek ister. O da, yapacağı şeyler hakkında hiçbir şey sormamak şartiyle, onunla arkadaşlık etmeyi kabul eder. Ancak, yolda çok tuhaf, haksız gibi görünen davranışları üzerine Musa bazı şeyler sormaktan kendini alamaz. O Tanrı kulu da hareketlerinin sebebini anlatır; yalnız, artık arkadaşlıklarının sona erdiğini söyliyerek ayrılır.

Yorumcuların çoğu bu Tanrı kulunun Hızır olduğunu kabul eder. Bazıları da yanındaki delikanlının Hızır olduğunu söyler. Ayrıca, İskender'in Hayat Kaynağı'nı bulmak için yaptığı yolculuk, Gılgamış Destanı'nda ölümsüzlüğe kavuşmuş Utnapiştim'le Hızır arasındaki benzerlik de göze çarpar. Yahudi efsanesinde de Hızır'a benzer birinin adı geçer.

Kuran'da iki defa adı geçen İlyas Peygamber, işleri, görevleri bakımından halk arasında âdeta Hızır'ın ikiz kardeşi gibi görülür. İkisi birlikte bengisu (abıhayat) kaynağından içmişlerdir. Bir hikâyeye göre, Hz. Muhammed'e gelen ilk vahiy sırasında Hızır'la İlyas da Peygamber'in yanındaydılar. Hz. Peygamber onlara: «Ey Hızır, çölde ümmetimin imdadına koşmak sana düşüyor; ümmetime deryada yardım etmek de, ey İlyas, sana düşüyor» demiştir. Bununla beraber, genel olarak, Hızır'ın denizlerin, İlyas'ın da karaların koruyucusu olduğuna inanılır. Hızır ve İlyas kendilerini tanıtmadan Mekke'ye hacca giderler. Yiyecekleri kereviz ve bir çeşit mantardır. İslâm menkıbelerinde Hızır'la İlyas'tan başka İdris'in de ölmezliğe erişen kişilerden olduğu kabul edilir (Bk. Hıdrellez).

Hızır'ın özellikleri hakkında çok çeşitli görüşler vardır. Bunların başında ölümsüz oluşu gelir. Hamîs Tarihi'ne göre Hızır'ın başlıca özellikleri şunlardır: Veli olarak üç defa adı çağırılınca insanları hırsızlığa, boğulmaya, yangına, yılana ve akrebe karşı korur. Her cuma zemzem kuyusundan su içer. Cuma namazlarını Mekke'de, Medine'de, Kubâ'da, Cebel-i Zeytun'da kılar.

Yurdumuzda halk Hızır'ı, genel olarak, peygamber sayar, onu «Hızır Aleyhisselâm», «Hızır Peygamber» gibi adlarla anar. Halk inanışlarına göre Hızır darda kalanların yardımına koşar, insanlara servet, bereket getirir, kâinata yeniden hayat verir; Hızır'ın elleri beyaz, yumuşak ve kemiksizdir, sık sık dilenci ve fakir kılığında görünüp sadaka istiyerek insanları dener.

HIZIR REİS (Bk. BARBAROS)

HİCAZ
Saudî Arabistan Kırallığı'nı teşkil eden 2 devletten biri, Arabistan Yarımadası'nın bir bölümüdür. Batıda Kızıldeniz'le, kuzeyde Ürdün'le, doğuda, çok geniş bir yer kaplıyan Arabistan çölleriyle çevrilmiştir. Güneyinde, Hicaz'ın kontrolu altında bulunan Asir bölgesi vardır.

Hicaz, çok sıcak bir ülkedir. Buradaki toprakların çoğu ya çöldür, ya da tropik otlaklarla kaplıdır. Yalnız, ekine elverişli bölgeleri de vardır. Özellikle çöllük arazilerde raslanan vâhalarda bol miktarda hurma yetiştirilir. Yüksek ovalardan, yaylalardan ise başlıca, tahıl, kahve, meyva ve tütün elde edilir. Hicaz'da yetiştirilen hayvanların en önemlileri deve ve attır. Dünyaca tanınmış Arap atları, yabancı ülkelere satılmak üzere burada beslenir.

Hicaz'ın en önemli şehirlerinden olan Mekke ve Medine, aynı zamanda, bu ülkenin tarıma en elverişli bölümünü meydana getirmektedir (Bk. Mekke; Medine).

Hicaz'da yaşıyanların çoğu Bedevîler'dir. Yalnız, çok eski yıllardan beri, Arabistan Yarımadası ile Afrika ve Hindistan kıyıları arasında, kervanlarla yapılmakta olan ticaret dolayısiyle bir miktar Hintli, Zenci, Hicaz'a gelerek yerleşmiştir (Bk. SAUDİ ARABİSTAN)

HİCİV
Edebiyatta bir kimseyi, bir fikri, bir durumu açık veya kapalı şekilde, iğneli bir dille yerme sanatıdır. Halk şiirinde buna «taşlama» denir.

Tarihin her devrinde, her zaman hiciv yazanlar görülmüştür. Araplarda hiciv yazanlara «heccav» derler. Mübalâğalariyle tanınmış İran şairleri de hiciv alanında çok ileri gitmişlerdir. Hiciv yalnız şiirle değil, nükteli sözlerle, fıkralarla da olur. Meselâ güya Nasrettin Hoca'yla Timur arasında geçtiği Evliya Çelebi'nin «Seyahatname» sinde bile yazılı olan şu hamam vakası, güzel bir hiciv örneğidir:

Timur'la Hoca hamamdalarken Timur: «Beni kaça alırsın, Hoca?» diye sorar. Nasrettin Hoca da: «Kırk akçeye» der. Timur: «Ne dersin, Hoca! Yalnız benim belimdeki futa (peştemal) kırk akçe eder» deyince Hoca: «Ya, işte ben de ona kırk akçe değer biçtim. Senin gibi bir adama bir pul vermem» der.

Eski Yunanistan'da filozof Diogenes, hicivleriyle ün salmıştı. XVIII. yüzyılın son derece zeki Fransız yazarı Voltaire de hicivden yana geniş bir ün kazanmıştır.

Türk edebiyatında hiciv, uzun zaman küfürle, sövmekle karıştırıldı. XVI. yüzyıl şairlerimizin en büyüklerinden olan Fuzûlî'nin kendisine ayrılmış dokuz akçelik vakıf ziyadesini alamadığı için yazdığı meşhur «Şikâyetname» nadir hiciv örneklerindendir. Yalnız, ondan sonra yetişenler, hele bu çığırda ün salan Nef'î gibi, Sürurî-i Hezelî gibi şairler, işi sövüşmeye dökmüşlerdir. Koca Ragıp Paşa, Türk Galip Paşa, Fitnat Hanım, «Mihnet-i Keşan» şairi İzzet Molla güzel hicivler bırakmışlardır.

HİCİV ÖRNEKLERİ

NEF'Î'den:

XVII. yüzyılın hicivleriyle tanınmış şairi Nef'î, bu şiirlerini «Sihâm-ı Kazâ» (Kader Okları) adlı bir kitapta toplamıştı. Bir gün sarayda bu hicivler okunurken hava bozdu, saraya yıldırım düştü. Nef'î'yi çekemiyen saray şairlerinden biri:

Gökten nazire indi Sihâm-ı kazâsına
Nef'î diliyle uğradı hakkın belâsına

deyiverdi. IV. Murat, Nef'î'ye hiciv söylemeyi yasak etti. Bunun üzerine şair:

Bugünden ahdim olsun, kimseyi hicvetmeyim, illâ
Vereydin ger icâzet hicvederdim baht-i nâsâzı

beytiyle bu sefer de kendi talihini hicvetti.

Nef'î'nin ölümü de Bayram Paşa hakkındaki hicivlerinden dolayı olmuştur. Paşa, şairi padişaha çekiştire çekiştire öldürülmesine ferman aldı. Sivri dilli bir şair olduğundan Nef'î'yi sevmiyenler çoktu:

An şair-i hicâ-gû ki nâm-ı ost Nef'î
Katleş, be-çâr mezheb vâcib çü katl-i ef'î

Yalnız, Darüssaâde ağası Nef'î'yi çok severdi. Şair kapıaltında mahpusken, padişahtan af dileyen bir dilekçe yazmaya yalvara yakara onu razı etmişti. Nef'î söylüyor, ağa yazıyordu. Zenci ağa sıkıntıdan ter döküyordu. Bir ara, divite batırdığı kalemden siyah bir mürekkep damlası kâğıda düşünce telâşlandı.

Nef'î gene dilini tutamadı:

— «Telâşa ne hacet, Ağa Hazretleri» dedi, «mübarek terinizdir!»

Darüssaâde ağası kâğıdı parçalayıp çıktı, gitti.

EŞREF'ten

Şair Eşref, edebiyatımızda, hicivleriyle tanınmıştır. Şu kıtalar, onun en güzel hicivlerindendir:

Padişahım bir dirahte (ağaca) döndü gûya kım vatan
Daima bir baltadan bir şâhı (dalı) hâli (boş) kalmıyor
Gam değil amma bu mülkün böyle elden gitmesi
Gitgide zulmetmeye elde ahali kalmıyor.

⁂

İzmir'e hammalbaşı olduysa ser-seccâdeci
Anlaşıldı kendisi bir abd-i mümtazdır sana
Ettiğin cürm ü günahı boynuna almak için
Padişahım öyle bin hammalbaşı azdır sana.

⁂

Bizdeki Nâzır-ı Bahriyye Hasan Paşa'yı
Böyle tarif ediyor vak'a-nüvisân-ı ümem:
Gelecek olduğunu bilse idi neslinden
Almadan Hazret-i Havvâ'yı boşardı Âdem...

NEYZEN TEVFİK'ten:

Bir hazâkat-zedeyim midemi tıb tepti benim
Kırk katır tepse yıkılmazdı bu sağlam bedenim
Kapladı her yanımı sancı elem ağrı bere
Bir mezar oldu cihan, sanki etıbbâ haşere

⁂

Kalmadı gizli kapaklı deliği memleketin
Çok şükür kızlarımız hep anadan doğmaca dul
Tutarım ben dilimi kimseye söğmem ammâ
Karşısında sıkılıp susmaya bir tek yüz bul

Fransız filozofu Voltaire ile Irlandalı İngiliz yazarı Bernard Shaw Batı edebiyatının en tanınmış hicivcilerindendir. İşte onlardan birer örnek:

VOLTAİRE'den:

Geçende, bir derin vâdide
Jean Fréron'u yılan ısırdı.
Ne oldu dersiniz sonra?
Can veren yılan oldu.

BERNARD SHAW'dan:

Bernard Shaw'un hayranlarından çok güzel, zengin bir kadın bir gün ona bir aşk mektubu yolladı.

— «Düşünün, üstat» diyordu, «bir çocuğumuz olur da zekâsını sizden, güzelliğini benden alırsa...»

Shaw, kısa bir cevap yolladı:

— «Ya aksi olursa?»

Bununla beraber II. Abdülhamit devrinin hiciv şairi Eşref'le Neyzen Tevfik de dahil olduğu halde, edebiyatımızda hiç kimse Ziya Paşa'nın «Zafername» si kadar nefis, Batılı anlamında mükemmel bir eser meydana getirememiştir. Ziya Paşa, bu eseri Sadrazam Âli Paşa aleyhinde yazmıştı. Önce, Âli Paşa'nın tuttuğu adamlardan İzmit Mutasarrıfı Fazıl Paşa ağzından bir kaside yazdı. Bu kasidede, cahil mutasarrıf ağziyle gûya Âli Paşa'yı övüyordu. Lâkin, öveyim derken yerin dibine batırıyordu. Sonra kasidesini karantina kâtipliğinden emekli ve gene Âli Paşa'nın adamlarından Hayri Efendi ağzından bir tahmis (beşleme) haline getirdi. Nihayet, zaptiye müşiri (mareşali) Hüsnü Paşa kaleminden çıkıyormuş gibi bu şiiri de nesir yolu ile yorumladı, kelime kelime açıkladı. Bunları yaparken de o üç cahil adamın ağzından pot kırar gibi Âli Paşa'yı mahvetti. El yazısiyle İsviçre'de Cenevre'de 1869'da taşbaskısı çığaltılıp İstanbul'a gönderdiği «Zafername» çok büyük bir tepki yaptı.

Abdülhak Hâmit de, şiirde yaptığı yeniliklere itiraz eden bazı gericileri birkaç gazel, birkaç beyit yazarak hicvetmiştir.

Hiciv, ya şahısları, ya da bir müesseseyi hedef tutar. Bu bakımdan son derece kesin, tesirli bir silâhtır. Başarısı, hicve konu olan olayın beklenmedik bir şekilde alaya alınmasiyle ölçülür.

HİCRET

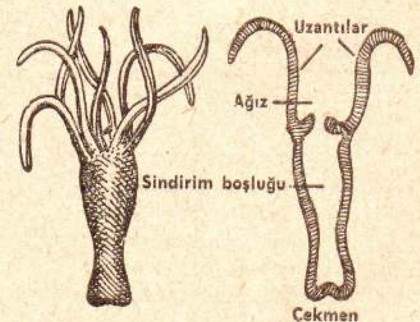
Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine şehrine göç etmesine Hicret (göç) denir. İslâm tarihinin en önemli olaylarındandır.

Hz. Peygamber, Mekke'deki basınca dayanmanın mümkün olmadığını anlayınca, kendisi için çok elverişli olan Medine'ye göç etti. Yanına bütün Müslümanlar'ı aldı. Bu olay 20 eylûl 622 günü olmuştur. İslâm dini 610 tarihinde başlamışsa, İslâm devleti de 622' de Medine'de başlamıştır. Hz. Ömer devrinde bu yıl İslâm tarihine başlangıç olarak kabul edildi. Hâlâ İslâm takvimi bu şekilde yürümektedir. Hicret'in takvim başı alınması, hicret olayından 17 yıl sonra, yani milâdî 640'tadır (Bk. Muhammed).

HİCRÎ YIL (Bk. TAKVİM)

HİDRALAR

Çok hücreli hayvanların en yalınlarındandır. Durgun tatlı sularda yaşar. Gövdeleri ancak iplik kalınlığındadır, uzunlukları 1 sm.

Hidranın dış görünüşü ve boylamasına alınmış bir kesiti

kadardır. Vücutlarının bir ucunda bulunan disk biçimindeki bir organ sayesinde su dibindeki taş veya tahta parçalarına tutunur, bu diski kasıp gevşetmekle yer değiştirebilirler. Vücutlarının öbür ucunda da ağızları vardır. Ağzın etrafını ince uzun kollar çevirir. Bunların sayısı 5-12 arasında değişir. Bu kolları vücutlarına doğru toplıyabilir, ileri uzatabilirler.

Hidralar tomurcuk vermekle çoğalırlar. Zamanla hidranın gövdesinde bir tomurcuk peyda olur, bir dal gibi uzar, ağız kesiminden kollar çıkmaya başlar. İyice gelişince, bağlı bulunduğu gövdeden ayrılır, başlıbaşına bir hayat yaşar. Hidralar bölünmek suretiyle de çoğalırlar. Genel olarak, kesilince her iki kısım da yaşamakta devam eder, vücutlarının bir kısmı kaybolursa, bu kısım yeniden büyür.

Bugünkü endüstrinin dayandığı temellerden biri:

Hidroelektrik Santralı

HİDROELEKTRİK SANTRALI [Su Santralı], su kuvvetini kullanarak elektrik elde etmeye yarıyan santrallardır. Çağımızın endüstri hayatında bunların büyük yeri vardır. Birçok endüstri kolları sudan elde edilen elektrikle işler.

Günlük yaşayışımızda çeşitli alanlarda birçok işler yaparız. Bu işler için bir enerjiye ihtiyaç vardır. Bir treni yürütmek için ya buhar enerjisi, ya elektrik enerjisi; bir otomobili yürütmek için benzin enerjisi kullanırız. Bu enerjinin ucuza çıkmasını da isteriz. Bundan başka, enerji kaynağı az yer kaplamalı, bir yerden başka bir yere kolayca taşınabilmelidir. Bütün bunlar göz önünde bulundurularak uygun enerji cinsi seçilir. Çağımızda çok geniş bir alanda elektrik enerjisi bu şartları sağlamakta, birçok işlere uygun gelmektedir. Onun için, elektrik elde edilmesi gittikçe artan bir önem kazanmaktadır.

Genel olarak, elektrik enerjisinin elde edildiği fabrikalara «elektrik santralı» adı verilir. Santralda bir alternatör vardır (Bk. Alternatör; Dinamo). Bir alternatörün elektrik üretebilmesi için onu başka bir motorun döndürmesi gerekir. Bu motorun cinsi elektrik santralının da cinsini belli eder. Alternatör bir buhar türbiniyle döndürülüyorsa «buhar santralı», bir Diesel motoru ile döndürülüyorsa «Diesel santralı» adını alır. Alternatör bir su türbiniyle döndürülüyorsa o santrala da «hidrolik santral» (su santralı) denir.

Santral Nasıl Kurulur

Bir elektrik santralı kurulmadan önce çok uzun, geniş araştırmalar yapılır. Yukarda sayılan santralların arasında çeşitli ayrımlar vardır. Elde edilecek elektrik enerjisinin kullanılacağı alanın hem o günkü, hem ilerideki durumu incelendikten sonra yapılacak hesaplarla o bölge için en elverişli santral tipi bulunur, santralın kurulmasına ancak bundan sonra başlanır.

Genel olarak, su santralı kurmaya çalışılır, çünkü su enerjisi tabiatta sürekli olarak bulunmaktadır, ayrıca bir masrafı gerektirmez. Yalnız, bir su santralının kuruluş masrafı öbür santralların kuruluş masrafından büyüktür. Buna karşılık, kurulduktan sonra durum tersine döner. Su santralının işletme masrafları öteki santralların işletme masrafından azdır.

Hidroelektrik santralının daha ekonomik olduğu anlaşıldıktan sonra da hemen santralın kurulmasına geçilemez. O bölgedeki suyun durumu, günlere, aylara, hattâ yıllara göre değişimi incelenmeli; suyun rejim eğrileri çizilmelidir. Santralın kurulacağı yerdeki su miktarı, akarsuysa suyun «debi» si (belli bir süre içinde akan su miktarı), bu miktarların zamana, mevsimlere göre değişimi bilinmelidir. Uzun zaman, hattâ bazan yıllarca süren araştırmalardan sonra santralın büyüklüğü bulunur, kurulmasına başlanır.

Yeterli araştırmalar yapılmadan kurulan bir su santralı iyi sonuçlar vermez. Verimi çok düşük olur. Su enerjisinden yararlanma oranı düşer. Su boşu boşuna, bir işe yaramadan akıp gider. Ayrıca, santral gücü, suyun az olduğu yıla göre seçilirse daha çok su gelince bu suyun enerjisinden yararlanılamaz. Buna karşılık, santral gücü suyun çok olduğu yıla göre seçilirse bu defa da su azalınca makinelerin bir kısmı işe yaramaz. O zaman kuruluş masrafı boş yere büyük tutulmuş olur. Onun için, santral kurulmadan durumu iyice incelenmelidir.

Hidroelektrik Santral Çeşitleri

Su santralları genel olarak «akarsu santralları», «hazneli su santralları» olmak üzere ikiye ayrılırlar.

1. — Akarsu Santralı: Adından da anlaşılacağı gibi, akarsuların, ırmakların üstüne kurulan santrallardır. Bu tipte, su kendi kendine akarken uygun bir yerine santral kurulur. Suyun enerjisinden mümkün olduğu kadar çok yararlanmaya çalışılır. Bununla birlikte, su sürekli olarak aktığı için yararlı olarak kullanılamıyan sular da kaybolmuş sayılmaz, ırmağın santraldan sonraki kısımlarında çeşitli biçimlerde işe yarıyabilirler. Bu amaçla bazı yerlerde ırmakların üstüne arka arkaya birkaç santral birden kurulur.

2. — Hazneli Su Santralı: Suyun akmadığı, ya da santral kurulmasına elverişli olmadığı yerlerde «hazneli su santralları» kurulur. Bunun için yapma bir gölde su biriktirilir, gölden alınan suyun enerjisiyle santral çalıştırılır. «Hazne» adı verilen bu gölde yerine göre santralın günlük, haftalık, aylık, yıllık ihtiyacı kadar su biriktirilir. Biriktirilen su ne kadar çok olursa su kuvveti de o kadar büyük olur. Yalnız büyük hazneler yaparken santralın kuruluş masrafını atırmamak için doğal engebelerden, çukurlardan, tepelerden yararlanılır. Hiçbir çıkar yol bulunamazsa setlerle, barajlarla santrala gerekli hazne yapılır.

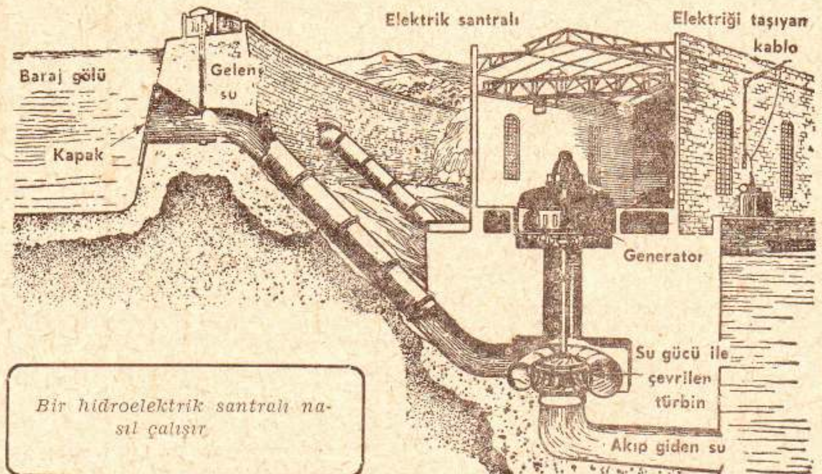
Çok az olmakla birlikte bazı yerlerde denizlerin gelgit hareketiyle çalışan su santralları da yapılmıştır.

Su Santralının Çalışması

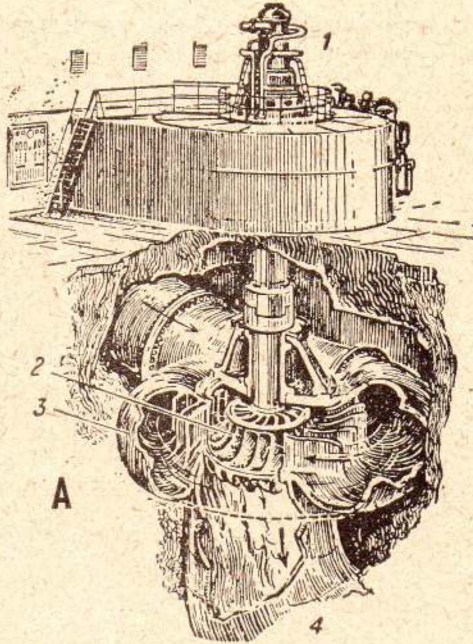
Bir su santralında alternatörü döndürmek için su türbini kullanılır (Bk. Su Türbini). Su türbinleri başlıca üçe ayrılır:

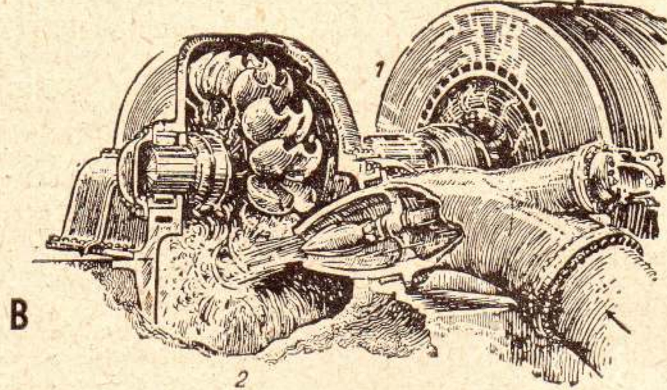
1. — Pelton Türbini: Suyun kinetik enerjisinden yararlanarak çalışır. (Harekette bulunan bir cismin, bu hareketiyle kazandığı enerjiye «kinetik enerji» denir.) Bu çeşit türbinde bir enjektörden büyük bir hızla fışkıran suyun kinetik enerjisi türbinin çarkına tesbit edilmiş olan çanaklara çarpar, çark dönmeye başlar. Çarkla birlikte alternatörün rotoru da döner. Böylece, elektrik enerjisi elde edilir. Pelton türbinleri su miktarının az, su yüksekliğinin büyük olduğu yerlerde kullanılır. Bu çeşit türbinin kullanıldığı santrallarda su, türbinden önce birtakım kanallardan, tünellerden geçer.

2. — Francis Türbini: Francis türbini suyun hem kinetik, hem de potansiyel enerjisiyle çalışır. (Yüksekte bulunan bir cismin bu yüksekliğinden dolayı kazandığı enerjiye «potansiyel enerji» denir.) Su sevk kanadlarından geçtikten sonra türbinin çarkı-

Bir hidroelektrik santralı nasıl çalışır

HİDROELEKTRİK SANTRALINDA BAŞLICA İKİ SU TÜRBİNİ

A: Francis Türbini suyun hem kinetik, hem de potansiyel enerjisiyle çalışır. (1 — Geneartor; 2 — Rotor (döneç); 3 — Helezon biçimi iskeleti 4 — Suyun boşaltıldığı yer.) B: Pelton Türbini suyun kinetik enerjisinden yararlanarak çalışır. (1 — Generator; 2 — Türbin). Kaplan Türbini ise Francis türbininin daha geliştirilmiş şeklidir.

na çarpar, çarkı döndürür. Sevk kanadları dışarıdan açılıp kapanacak biçimde yapılmıştır. Böylece, türbinin rotoruna çarpan su miktarı, dolayısiyle türbinin dönme sayısı, verdiği mekanik güç ayarlanabilir.

Bu çeşit türbinler orta ve küçük değerdeki su yüksekliklerinde kullanılırlar. Su santrallarında genel olarak suyun türbin seviyesinden olan yüksekliğine «düşü» denir. Santrallar düşülerine göre sınıflandırılır.

3. — Kaplan Türbini: Francis türbininin daha geliştirilmişidir. Daha hızlı dönerler, suyun çeşitli debilerinde verimleri daha büyüktür. Türbin rotorunun kanadları gemi pervanesi gibi düzenlenmiştir. Bu çeşit türbinlerde dönme sayısı, mekanik güc ayarı için hem sevk kanadları, hem de bu rotor kanadları hareket ettirilir.

Yapılan incelemelerle bu üç çeşit türbinden biri seçilir, santral kurulur. Türbin çalışınca aynı mile bağlı olduğu için, alternatörün rotoru da döner. Başka bir kaynakla da alternatörün uyarma sargılarına gerilim verilir. Böylece, elektrik enerjisi elde edilmiş olur.

Yalnız, çoğu zaman hidroelektrik santralının kurulmasına elverişli yer, elektrik enerjisinin kullanılacağı yerden oldukça uzaktır. Bu durumda elektrik enerjisi br transformatörden geçirildikten sonra yüksek gerilime göre hazırlanmış havai hatlarla, kullanılacağı bölgeye kadar iletilir (Bk. Elektrik; Havai hat).

Su kuvveti çok büyükse, büyük gücde bir su santralı kurulmuşsa, geniş bir bölgenin enerji ihtiyacı bir santraldan karşılanır. Bazı zamanlar da birkaç santral birlikte çalışarak büyük bir bölgeyi beslerler (Bk. Santrallar).

HİDRODİNAMİK, HİDROSTATİK (Bk. SIVI)

HİDROGRAFİ

Fizikî coğrafyanın bir koludur. Konusunu yeryüzündeki sular teşkil eder. Bu işle uğraşanlara da «hidrograf» denir. Hidrograflar ulaştırmaya elverişli suların durumunu incelerler. Bu sular deniz, göl, ırmak olabilir. Suların derinliğini, kıyıların, kanalların, kayalıkların, akıntıların durumunu gösteren haritalar yapmak hidrografi dairelerinin görevidir. Gelgitlerin, rüzgârların durumu da hidrografinin konusu içine girer.

HİDROJEN

Yeryüzündeki elemanların en hafifi olan bir gazdır

HİDROJEN, gaz halinde bulunan renksiz, kokusuz bir elemandır. Dünyamızdaki elemanların en hafifidir. 1 litre hidrojenin normal şartlarda (0° sıcaklık, 760 mm. civa basıncı altında) ağırlığı 0,0899 gr. dır. Havadan 12,4 kat hafiftir. Kolay yanıcı, hava ile karışım halinde patlayıcıdır. Bu bakımdan, eskiden balonlarda kullanılması tehlikeli olmuş, yerine helyum kullanılmıştır.

Hidrojen XVII. yüzyıldan beri bilinmekteydi, yanıcı özelliğinden dolayı «tutuşturucu hava» diye anılırdı. Ancak, bu haliyle öteki yanıcı gazlarla da karıştırılıyordu. Öteki gazlardan tamamen ayırdedilmesi XVIII. yüzyılda mümkün oldu.

Hidrojen Nerelerde Bulunur

Hidrojen, serbest halde, içinde bulunduğumuz havada yok denilecek kadar azdır, atmosferin çok yüksek katlarında ise hemen hemen yalnız hidrojen vardır.

Hidrojen yeryüzünde daha çok bileşik halde bulunur. En önemli bileşiği sudur. Su yeryüzünün yaklaşık olarak 3/4 ünü denizler halinde kaplarken karalarda da çeşitli biçimlerde her yerde bulunur. Ayrıca, havada su buharı halinde, maden filizlerinde kristal suyu halinde, canlıların yapısında da çeşitli sıvı halinde su vardır. Hidrojen sudan başka bütün organik bileşiklerin içinde karbonla birlikte bulunur. Yalnız, karbonla meydana getirdiği bileşiklerden akar yakıtlar, yanıcı gazlar ortaya çıkar. Havagazında hacım bakımından % 50 oranında hidrojen bulunur. Canlı, cansız bütün varlıklar, içinde bulundurduğu bileşik veya serbest haldeki hidrojeni sudan elde eder. Dolayısiyle, evrende suyu meydana getiren hidrojenin önemi çok büyüktür.

Hidrojenin Elde Edilişi

Lâboratuvarlarda küçük ölçüde hidrojen elde edildiği bazı kimyasal olaylara dayanır. Birçok metaller asit değince hidrojen gazı çıkarırlar. Bir örnek: İçinde kloridrik asit bulunan bir tüpe birkaç çinko parçası atılırsa şiddetli bir gaz çıkar. Bu hal ya çinko eriyerek bitinceye, ya da tüpteki sıvının asit özelliği kalmayıncaya kadar sürer. Bu olay sırasında çıkan gaz hidrojen gazıdır, tüpte çinko klorür çözeltisi meydana gelmiştir. Bu deneyi lâboratuvarda bir kip cihazında yaparsak devamlı hidrojen gazı elde edilir. Devamlı hidrojen çıkaran bir boru ucuna bir alev tutarsak hidrojenin soluk mavi bir alevle yandığını görürüz. Yanan alevin üzerine bir cam levha tutulursa levhanın üzerinde buğulanma olur, su meydana gelir. Yanıcı birçok cisimlerden yanma sırasında karbon dioksit doğarken hidrojenin yanması ile su

meydana geldiğini bu deney bize gösterir. İçinde hidrojenle hava karışık bir tüp ağzına alev yaklaştırılırsa, gaz miktarına göre hafif veya şiddetli bir patlama olur. Bu, yanıcı, yakıcı gaz karışımlarının patlaması olayıdır.

Bireşim ve Çözümleme

İki hacim hidrojen bir hacım oksijenle birleşerek su meydana getirir. Bu olay, daha önceki deneyde hidrojenin yakılması ile olduğu gibi, iki gaz karışımının bulunduğu bir kabda bir elektrik arkı yardımı ile de yapılabilir. Bu olaya «bireşim» (sentez) denir. Bunun aksi «çözümleme» (analiz) dir. Su, çeşitli usullerle çözümlenerek elemanları olan oksijenle hidrojene ayrılır. Hidrojen elde edilmesi usullerinden biri de budur.

Hidrojen kükürt ve benzeri elemanlarla H_2S şeklinde birleşir. Kükürtlü hidrojen kimyada önemli bir bileşiktir (Bk. Kükürt), azotla amonyak meydana getirir (Bk. Amonyak).

Hidrojenin karbonla bileşikleri pek çoktur. Yalnız karbonla «hidrokarbon» ları, oksijen ve karbonla da, CHO bileşikleri olan, alkoller, eterler, karboksilli asitler, oksi asitler, karbohidratlar gibi büyük toplulukları doğurur. Karbon dioksitle hidrojen, özel şartlar ve uygun katalizörlerle, «su gazı» veya «karınca asidi» ni (formik asidi) meydana getirir. Hidrojenle karbon monoksitten istediğimiz şartları uygulıyarak karbon, metan, formaldehit, metil alkol, etil alkol ve sıradaki diğer alkolleri, etilden veya devamlı olan diğer olefin hidrokarbonlarını elde edebiliriz.

Endüstride Hidrojen

Endüstride hidrojen birçok bileşiklerin bireşiminde kullanılan önemli bir gazdır. Bu bakımdan, elde edilmesi için birçok usuller bulunmuştur. Bugün başlıca şu usullerle elde edilmektedir:

1 — Elektrik enerjisinin ucuz olduğu Norveç, İsviçre, Kuzey Amerika ve İtalya'da suyun elektroliziyle elde edilir.

2 — Kızıl derecedeki kok kömürü üzerinden su buharı geçirmekle karbon monoksit ve hidrojen elde edilir. Karbon monoksitle hidrojen özel usullerle birbirinden ayrılır, hidrojen toplanır.

HİDROJENİN ÖZELLİKLERİ

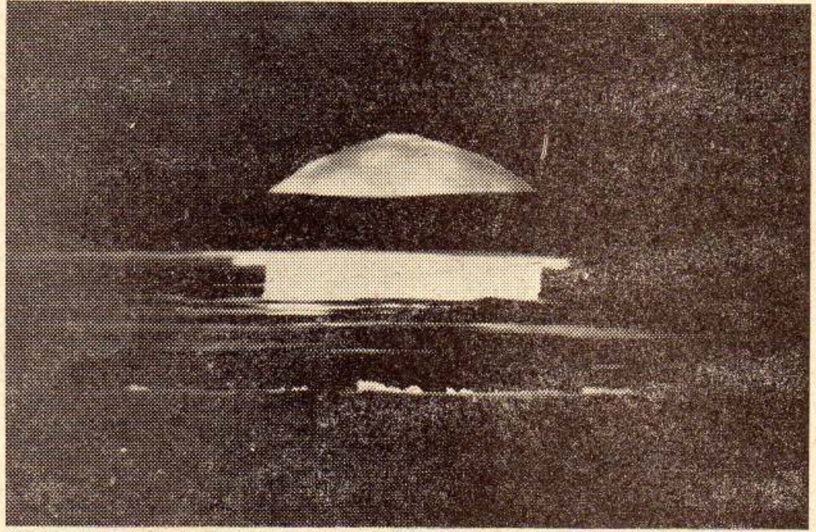
Simgesi: H
Atom no.: 1
Atom ağırlığı: 1,008
Ergime noktası: —257°
Kaynama noktası: 252°,7

---

3 — Kızgın demir veya demir oksit üzerinden su buharı geçirmekle elde edilir.

4 — Metan, etan gibi gaz halindeki hidrokarbonlarla su buharını yüksek sıcaklıkta ve özel şartlarda birleştirmekle hidrojen elde edilir.

5 — «Kraking metodu» denilen ağır yağlardan benzin ve benzeri hafif hidrokarbonların elde edilişinde hidrojen meydana gelir (Bk. Kraking).

1956'da Birleşik Devletler'in Bikini atolü üzerinde patlattığı hidrojen bombasının meydana getirdiği ateşten top.

Hidrojenin endüstride kullanıldığı en önemli yerler şunlardır:

1 — Havadaki oksijenin linde cihazında sıvılaştırılması ile elde kalan azot hidrojenle birleştirilir, amonyak elde edilir.

2 — Kömürden benzin elde edilmesinde hidrojen kullanılır.

3 — Çeşitli organik bileşiklerin bireşimli (sentetik) olarak elde edilmesinde kullanılır.

4 — Sıvı yağlardan katı yağlar ve margarin elde edilmesinde kullanılır.

5 — Eskiden balon ve zeplinleri uçurmak için kullanılırdı.

6 — Oksijenle birlikte kaynakçılıkta asetilen yerine kullanılmaktadır.

7 — Bazı çelik cinslerinin tavlanması sırasında oksitleşmemesi için hava yerine hidrojen akımında soğutma yapılır.

Hidrojen, oksijen ve asetilen gibi çelik tüplerde taşınabilir.

Hidrojen İsotopları

Hidrojen atomunun iki isotopu vardır: Deuterium ve triton (Bk. isotop).

1. — Deuterium: Atom yapısına göre incelenirse normal hidrojen çekirdeği bir protondan meydana gelmiştir (Bk. Atom). Kütlesi 1'dir. Atom sayısı 1'dir. Deuteriumda ise protona bir de neutron eklenmiş, kütlesi 2 olmuştur. Atom sayısı gene 1'dir. Deuteriuma «ağır hidrojen», meydana getirdiği suya da «ağır su» adı verilir. Deuteriumun simgesi D, ağır suyun formülü de D_2O' dur. Suyun yoğunluğu 1, molekül tartısı 18, kaynama noktası 100°, donma noktası 0°' dir, Ağır suyun yoğunluğu 1,1, molekül tartısı 20, kaynama noktası 101°, donma noktası 3°'dir. Ağır hidrojen ve ağır su, normalinin içinde 1/7000 oranında bulunur. Normal suyun elektrolizi sırasında hidrojen çıkar, geri kalan kısım deuteriumca zenginleşir. Elde edilmesi de bu yoldan olur. Bu usul elektrik enerjisinin ucuz olduğu yerde, bu arada en çok Norveç'te uygulanmaktadır.

2. — Triton: Hidrojenin bu isotopu iki neutron almış protondur. Kütlesi 3'tür. Fazla dayanıklı değildir. 30 yıllık bir yarılanma müddeti ile helyuma döner (Bk. Radyoaktivite).

Hidrojen Bombası

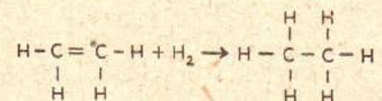
İki ağır hidrojen çekirdeğinden bir helyum atomu meydana getirmek hidrojen bombasının esasını doğurmuştur. Hidrojen bombası zamanımızın en korkunç silâhı durumundadır. Şu basit hesap kuvvetini açıklar: 1 gk. plutonyum parçalanması (atom bombası) 1 gr. enerji verirken, 1 kg hidrojenden helyum yapımında 7,5 gr. enerji elde edilmektedir. Einstein denklemine göre bu miktar enerji 150.000.000.000 kilokalori yapmaktadır. (1 kilokalori 1 kg suyun sıcaklığını 1° artıran sıcaklık miktarıdır).

Hidrojenden helyum meydana gelirken açığa çıkan enerji güneşin, daha başka yıldızların sahip oldukları enerji kaynağını da ortaya koymaktadır.

Hidrojen bombasında da bu olayın gerçekleşebilmesi için ilk basamakta çok yüksek bir sıcaklık derecesi gereklidir. Bu yüksek sıcaklık bir uranyum veya plutonyum bombasiyle sağlanır. Dolayısiyle atom bombası hidrojen bombasını herekete geçirecek bir pil ödevi görür (Bk. Atom Bombası).

HIDROJENLEŞME

Kimyada, bir bileşiğin yapısına hidrojen katma işidir. Hidrojen katılması daha çok karbon atomuna yapılır, karbonun birbiriyle veya başka bir cins atomla olan çift bağlı durumu bozulur, tek bağla eski bağlantısını devam ettirirken kopan öteki bağların ucuna hidrojen bağlanır. Bunu basit olarak şu örnekle gösterebiliriz:

$$H-C=C-H+H_2 \rightarrow H-C-C-H$$

Bu formül organik bir bileşiğin yapı formülüdür; organik bileşiklerde bulunan elemanların birleşme sıra ve şekillerini gösterir.

Hidrojenleşme için özel şartlar gerekir. Bu şartlar belirli sıcaklıklar, belirli basınçlar, çeşitli katalizörlerdir. Sıcaklık, basınç, elde edilecek bileşiğe göre değişir. Katalizör ise birkaç çeşittir. Bunlar metalik nikel, plâtin, palladyum, özel şekilde hazırlanmış kolloidal plâtin ve palladyum, bazı metal tuzlarıdır.

Organik kimyada hidrojenleşmeyle çok çeşitli bileşikler elde edilir. Bunlardan bazıları şunlardır: Etilenden etan; asetilenden etilen, ondan da etan; aldehit ve ketonlardan alkoller; nitro bileşiklerinden aminler; benzenden çiklo benzen; naftalinden tetralin, ondan da dekalin; fenoldan çiklo heksanol ve çiklo heksanon.

Hidrojenleşmenin endüstride kullanılış yerlerinden en önemlileri benzin ve margarin endüstrileridir.

Kömürden Benzin

Benzin elde edilmesi için kömür tozu, bazı ağır yağlarla karıştırılarak, 200-300 atmosfer basınç altında, 460° sıcaklıkta hidrojenle sıvı fazda karşılaştırılarak parçalanır. Bu sırada çoğu orta, pek azı hafif yağlar elde edilir. Bundan sonra hafif ve orta yağlar sabit katalizörler üzerinden gaz fazında olmak üzere 200-300 atmosfer baskı ve 420° sıcaklıkta yeniden parçalanır. Bu şekilde % 30-70 arası verimle benzin elde edilir. Burada kullanılan uygun katalizörler volfram ve mobilden sülfürlerdir. Bu usul Alman kimyacısı Bergius'un adını taşır.

Bitkisel Yağların Katılaştırılması

Bugün besin endüstrisinde margarin yapımı önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Eskiden yağ ihtiyacı hayvansal, az bir kısım da bitkisel yağlarla karşılanırken daha sonra çoğalan insan kütlelerine hayvansal yağlar yetişmemiş, sindirim sistemimize daha uygun olan bitkisel yağlar yapılmıştır. Bitkilerden sıvı halde çıkarılan yağların tatları hayvansal katı yağlardan çok farklıdır. Bu sıvı yağlar hidrojenleşmeyle katılaştırılır, bazı bileşikler, vitaminler eklenerek hayvansal yağlardan tereyağına benzetilir.

Margarin yapımında en çok kullanılan yağlar ayçiçeği, pamuk, soya, zeytin yağlarıdır. Yağlar rafinasyondan sonra özel baskı kazanlarında ya 1/10.000 oranında palladyum siyahı, ya da 1/100 oranında nikel katalizör yardımıyle hidrojenleştirilir. Kazanlar dıştan buharla 125-200° ye ısıtılmıştır. Baskı 5-7 atmosfer arasıdır. Birçok kazanlar bir sırada bir batarya teşkil ederler. Yağ ve katalizör karışımı sıra ile bataryayı dolaşır, çıkışta yağın ne kadar hidrojen aldığı iyodla bulunur. Sonra yağ filtre preslerden süzülerek katalizörden ayrılır, 600° ye ısıtılarak tazelenir. Bu şekilde 80° de eriyen katı yağ (hidrojenleştirilmiş yağ) elde edilir. Çeşitli adlarla satılan margarin bu yağdan yapılır (Bk. Margarin).

HİDROKARBONLAR

Karbonla hidrojenin çeşitli biçimlerde, belirli oranlarda birleşmesinden doğan bileşiklerdir. Organik kimyada bileşikler yapılarına göre «zincirli» (alifatik) ve «halkalı» (aromatik) olmak üzere iki büyük diziye ayrıldığına göre hidrokarbonlar da «alifatik» ve «aromatik» olmak üzere ikiye ayrılır.

1. — Alifatik Hidrokarbonlar: Karbonların birbiriyle birleşmesinden doğan bileşik iskeleti ya düz zincir biçiminde, ya da dallanmış bir durumdadır. İskelette karbonlar arası bağlantılar tek bağla olduğu zaman meydana gelen bileşiklere «parafinler» denir. Parafin, Lâtince, «ilgisi az» anlamına gelir. Parafinlerden başka bileşikler türetmek güçtür, çünkü tepki hızları azdır.

En basit hidrokarbon metan (CH_4) dır. Bu dizi ethan (C_2H_6), propan (C_3H_8), bütan (C_4H_{10}) şeklinde devam eder; genel formülleri $C_n H_{2n} + 2$ şeklinde gösterilir.

2. — Aromatik Hidrokarbonlar: En basit üyesi «benzen» dir. (Almanlar buna «benzol» derler. «Ol» hecesi alkollere ait olduğu için benzen adı uluslararası adlandırma sistemi için daha uygun görülmüştür.) Aromatik kimyada bütün bileşikler basit hidrokarbonlardan türer. Halkalı olduğu halde alifatik sistemden sayılan bileşiklere «aliçiklik» denir. $C_6 H_{12}$ çikloheksan bir çikloparafindir. Çikloparafinlere «Naften» denilir.

Bütün hidrokarbonlar tabiatta petrolda bulunurlar. Çeşitli bölge parafinlerinin özellikleri başka başkadır. Amerikan petrolleri normal parafinlerle isoparafinlerden meydana geldiği halde, Kafkas ve Asya petrolleri çikloparafinler (naftenler) den meydana gelmiştir. Romanya petrolleri ise Amerika ve Kafkas petrolleri arasında bir bileşimler karışımıdır (Bk. Petrol).

HİDROKLORİK ASIT (Bk. TUZRUHU)

HİDROLİK FREN (Bk. FREN)

HİDROMETRE

Sıvıların özgül ağırlığını ölçmek için kullanılan bir araçtır. İçi boş, cam bir tüptür. Altında ağırlık vardır, üst yanı da bölüntülüdür. Hangi sıvının özgül ağırlığı ölçülmek isteniyorsa hidrometre o sıvının içine bırakılır. Arkhimides Kanunu'na uyarak taşırdığı, ya da yer değiştirdiği sıvının ağırlığı kendi ağırlığına eşit oluncaya kadar sıvının içine batar. İki ağırlığın tam eşit olduğu noktada sıvı içinde dengede durur. Bu anda sıvının üst yüzeyi hizasına gelen bölüntü değeri bize doğrudan doğruya sıvının özgül ağırlığını gösterir.

Hidrometre

HİDROSFER [Suküre]

Dünya'nın kısımlarından biridir, denizlerin meydana getirdiği su küresi bu adla anılır. Yeryüzünde litosfer (taşküre) den daha çok yer kaplar (Bk. Deniz).

Atmosferin nasıl çeşitli yüksekliklerde sıcaklığı, yoğunluğu değişikse, hidrosferin de değişiktir. Derinliklerine inildikçe suyun soğukluğu artar. Sular derinleştikçe basıncın da arttığı bilinen bir gerçektir.

Yalnız, hidrosferin kimyasal bileşimi sıcaklıkla, basınçla değişmez; ancak suyun tuzlu, tatlı olmasına göre değişir. Göl ve ırmak suları tatlıdır. Bunlar hidrojen, oksijen ve başka elemanlardan meydana gelir. Bu elemanların cinsi, suyun bulunduğu çevredeki toprakların, kayaların yapısına bağlıdır. Tuzlu sular ise denizleri meydana getirir. Bazı göller de tuzludur. Bu sularda hidrojenden, sodyumdan başka tuz (sodyum klorür) de bulunur. Tuzlu sularda ayrıca büyük ölçüde magnezyum, potasyum, kalsiyum vs. vardır. Pek az miktarda altın, gümüş ve radyuma da raslanır.

HİKÂYE

Edebiyatta bir türdür. Romandan daha kısa, roman gibi kişilerin ruh hallerini bir olay çerçevesi içinde anlatan yazılara denir. Nesir de olur, nazım da. Daha çok nesir şeklinde görülür.

Eski edebiyatımızda «hikâyet» diye geçen bu kelime XIX. yüzyılın ikinci yarısında «hikâye» adiyle, Fransızca'daki «roman» kelimesinin karşılığı olarak kullanıldı. Şimdi «hikâye» dediğimiz yazılara ise «kıssa» derlerdi. Sonra, «roman» kelimesi dilimize girince, «hikâye» veya «kısa hikâye» de «conte», «büyük hikâye» ise «nouvelle» kelimesine karşılık olarak alındı.

Hikâye tarzı, kaynakları bakımından eski Hind'e kadar gider. Halk arasında meydana gelen, sahibi belirsiz masallar da bu tarzın ilk örnekleridir. Arapların dünyaca tanınmış «Binbir Gece Masalları» iç içe geçmiş küçük hikâyelerden meydana gelmiştir (Bk. Binbir Gece Masalları). Batı edebiyatlarında ilkin Rönesans öncesi çağının İtalyan yazarı Boccacio'nun «Decamerone» (On günlük) adlı eseriyle bu türde yazılar görülmeye başladı. İspanyol romancısı Cervantes'in hikâyeleri, İngiliz şairi Geoffrey Chaucer'in «The Canterbury Tales» (Canterbury Hikâyeleri) gibi eserlerle gelişti. Fransızlar'da, Ortaçağ'ın sonlarına doğru meydan alan «Gülün Romanı», «Tilkinin Romanı» gibi eserlerle Marie de France'ın «Heptamerone» (Yedi günlük) adındaki eseri ilk hikâye örneklerindendir. Bu gibi eserlerde hemen yalnız olaya önem verilirdi. İnsan karakterini, ruhunu tahlile yer bırakılmazdı. XIX. yüzyıl sonunda yetişen Fransız hikâyecileri (Daudet, Maupassant), Rus hikâyecileri (Puşkin, Dostoyevski), Amerikan hikâyecileri (Mark Twain, Poe) bu tarza bağımsız bir edebi tür değeri kazandırdılar.

Bizde hikâyecilik, masala benzemekten çok geç kurtuldu. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Ebubekir Hâzım Tepeyran «Küçük Paşa» siyle; Sami Paşazade Sezai «Küçük Şeyler» iyle, Servet-i Fünun Edebiyatı'nın ünlü iki hikâyecisi Halit Ziya Uşaklıgil ile Hüseyin Cahit Yalçın, birçok eser yazarak bu çığırda yepyeni bir yola girdiler. Onlardan sonra Ömer Seyfettin, bütün eserlerini hikâye şeklinde yazarak; Reşat Nuri Güntekin, mizah hikâyelerine de geniş imkân vererek bu türü geliştirdiler. Günümüzde ise bütün eserini yalnız bu tarza bağlamış bir sanatçı olarak Sait Faik Abasıyanık yetişti.

HİKMET, Ahmet Müftüoğlu (Bk. AHMET HİKMET)

HILVAN

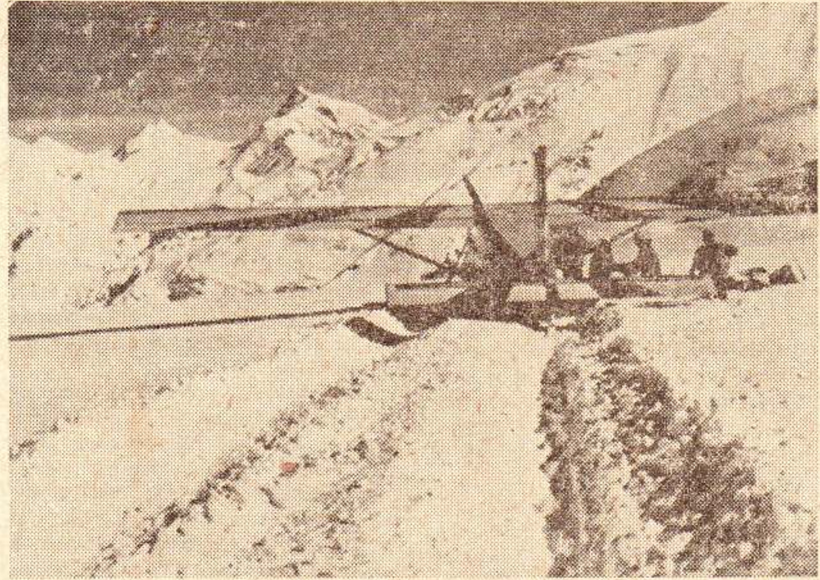
Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat bölümünde Urfa iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını kuzeyde ve doğuda aynı ilin Siverek, güneyde merkez, güneybatıda Bozova, batıda Adıyaman'ın Samsat ve Kâhta ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Gölcük ve Ovacık adlı bucakları ve bunlara bağlı 49 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.238 km^2

Nüfusu: 21.688 (1960 sayımı)

Hilvan ilçesinin toprakları güneydoğudan kuzeybatıya (Fırat'a) doğru gittikçe alçalan hafif dalgalı bir yayla görünüşündedir. Bu toprakları Fırat'a kavuşan birtakım küçük akarsular parçalar. İlçede Akdeniz iklim şartlariyle kıtasal iklim şartları birleşik olarak etkisini gösterir. Yazlar kurak, çok sıcak ve süreklidir. Kışlar oldukça soğuk geçerse de çok sürekli değildir. Doğal bitki örtüsü bozkırdır. En çok tahıl ve baklagiller tarımı yapılır. Buğday, arpa, mercimek, nohut yetiştirilir. İlçenin bazı köyleri de geçimini hayvancılıktan sağlar.

Kasaba. — İlçe merkezi Hilvan, Urfa-Diyarbakır yolunun 55 inci km. sinde kurulmuş 2 mahalleden ibaret, nüfusu 3.000'i bile bulmıyan (1960 sayımına göre 2.300 nüfuslu) küçük bir kasabadır. Urfa doğrultusundan gelinip kasabaya girildiği zaman yolun sağında Jandarma karakolu, Hükümet Konağı, yolun solunda ise biri kaymakama ait olmak üzere birkaç tek katlı memur evi göze çarpar. Daha ileride birkaç dükkân, kahvehane vardır, sonra köy görünüşlü mahalleler başlar.

Dağcılar daima Himalayalar'ın yüksek tepelerine çıkmak ister. Resimde Davalagiri Tepesi'ne çıkmak için yapılan sefer sırasında malzeme getiren uçak görülüyor.

HİMALAYA DAĞLARI

Dünyanın en yüksek dağ zinciridir. «Himalaya» sözü, Sanskritçe'de «kar evi» anlamına gelir. Himalayalar Tibet'le Hindistan arasındadır, uzunluğu 2.200 kilometreyi bulur. Genişliği de 150 - 250 km. arasında değişir. En yüksek yeri Everest Tepesi'dir (Bk. Everest Tepesi).

Himalaya Dağları Pamir Yaylası'ndan başlar, Indus ırmağından, doğuda Brahmaputra ırmağına kadar büyük bir yay çizer. Pamir Yaylası aynı zamanda Hindukuş, Karakurum ve Tanrı Dağları'nın da başladığı yerdir. Hindukuş Dağları doğuya doğru uzanır, Karakurum Dağları Himalayalar'a bitişik olarak güney doğuya, Tanrı Dağları da Taklamakan Çölü'nün kuzeyinden doğuya doğru uzanır.

Himalayalar 1) Büyük Himalaya, 2) Küçük Himalaya, 3) Dış Himalayalar olmak üzere üçe ayrılır. Büyük Himalayalar, bu dağ zincirinin kuzeydeki kesimidir. Ortalama yüksekliği 6.000 m. yi geçen Himalayalar'ın Everest (8.882 m.), Kin Çin Junga (8.580 m.), Dapsang (8.618 m.) gibi yüksek tepeleri bu kesimdedir. Küçük Himalayalar, bu kesimle yakından ilgilidir, dağların orta kısmını meydana getirir. Dış Himalayalar ise ova ile Küçük Himalayalar arasındaki kesimdir. Buranın ortalama yüksekliği 1.000 - 1.300 m. arasındadır, Himalayalar'ın eteği durumundadır.

Himalaya Dağları'ndaki birçok buzulun zamanla geriledikleri görülmüştür. Everest'in kuzey cephesinde bulunan Rongbuk Buzulu 5.000 m. de son buluyor. Bir başka önemli buzul olan Kyetrak ise 4.500 m. ye kadar inmiştir. Kin Çin Junga kesimindeki dağlardaki buzullar arasında 4.000 m. ye kadar inenler vardır. Himalayalar'daki buzullar arasında 2.500 m. ye kadar inenlere seyrek raslanır. Bunlara karşılık, Avrupa'daki buzulların 900 - 1.500 m. ye kadar indiği düşünülürse Himalayalar'daki buzulların iyiden iyiye gerilemiş olduğu görülür.

Himalayalar'ın iklimi yer yer büyük değişiklikler gösterir. Dağların 2.000 m. yüksekliğinde olan kesimlerinde sıcaklık oldukça azsa da aynı yükseklikteki vâdilerde sıcaklık daha çoktur. Yükseklere çıkıldıkça sıcaklık ortalaması gittikçe azalır.

Himalayalar Hindistan'ın iklimine büyük etki yapar. Hindistan Yarımadası'nı kuzeyde bir duvar gibi çevreliyen Himalaya Dağları Hint Okyanusu'ndan esen nemli rüzgârları, yağmur bulutlarını tutarak ülkeye geniş ölçüde yağmur yağmasına yol açar. Himalayalar'ın güney eteklerindeki ormanlar bundan dolayı büyük ölçüde yağmur alır. Yağmur oranı doğuda batıdakinden daha çoktur.

Doğu Himalayalar'da kışın kar sınırı 1.800 - 2.000, Batı Himalayalar'da 1.500 m. dir. Geçitler hazirana kadar kapalı kalır. Bu büyük dağ zincirinin devamlı kar sınırı ise 4.500 - 5.000 m. den başlar. Birçok kesimlerde kar eylûlde yağmaya başlar.

Dağların denizden pek o kadar yüksek olmıyan kesimleri bitki ve hayvan çeşitleri bakımından zengindir. Hindistan'a doğru olan kesimlerde fil, kaplan, pars, gergedan yaşar. Himalayalara öz hayvanların başında çeşitli ayılar, yaban kedileri, köstebek ve kuşlar gelir. Vaşak, yaban eşeği, misk geyiği ise Tibet'e bakan kesimde yaşıyan hayvanlar arasındadır. Ormanlık bölgelerde yaban köpeğiyle yaban domuzuna raslanır. Himalayalar'daki kuş çeşitleri çok zengin olduğu gibi 2.500 m. yüksekliklere kadar da piton yılanları bulunur. Dağların yüksekliği arttıkça hayvan cinsi ve sayısı azalır. Yalnız kuşların 6.000 m. yi geçen yüksekliklerde bile yaşadığı görülmüştür.

Himalayalar'ın 2.000 m. ye kadar olan kesimleri, hele doğuda, sık ormanlarla kaplıdır. Bazı yerlerde 4.000 m. ye kadar ormanlara raslanır. Yükseklik arttıkça ormanlar görülmez olur, bitki çeşitleri de gittikçe azalır.

HİNDEMİTH, Paul (1895 -)

Hindemith

Günümüzün tanınmış Alman bestecilerindendir. Nazi rejimi başlamazdan önce Almanya'nın en çok sözü geçen, en sevilen bestecileri arasındaydı. 1934'te eserlerinin Nazi Almanyası'nın ruhuna uymadığı ileri sürülerek Almanya sınırları içinde çalınmaları yasak edildi. 1939'da Amerika'ya yerleşen besteci, Almanya'ya dönmedi, Yale Üniversitesi Müzik bölümüne profesör oldu.

Hindemith Almanya'nın Hanau şehrinde doğdu. Müzik öğrenimini Frankfurt'ta yaptı. Daha sonra Frankfurt opera orkestrasının şefi olarak görev aldı. Bir ara Berlin Konservatuvarı'nda beste öğretmenliği de yapan Hindemith, Atatürk devrinde Ankara Devlet Orkestrası'nı kurmak üzere Türkiye'ye davet edilmiş, bir süre yurdumuzda kalmıştır. Hindemith, şöhrete ulaşmadan önce, barlarda kabarelerde, tiyatrolarda çeşitli müzik aletleri çalarak hayatını kazanmıştı. Her türlü sazı mükemmel çalabilir, en çok viyola çalmasını sever.

Hindemith'in en çok yaylı sazlar için bestelediği eserler ünlüdür. Ayrıca, şarkıları da XX. yüzyıl neo-klâsik müziğinin en güzel örneklerindendir. Bestecinin en tanınmış eserleri şunlardır: «Ressam Matthias», «Dönüş Bileti» operaları, Yaylı Sazlar Kuarteti No. 3 (1922), Yaylı Sazlar Kuarteti No. 4 (1924), Ressam Matthias Senfonisi (1934).

HİNDENBURG, Paul von (1847-1934)

Hindenburg

Birinci Dünya Savaşı komutanlarından, ünlü bir Alman mareşalidir. Alman Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Posen'de doğdu. Prusyalı bir subayın oğluydu. Silezya ve Berlin'deki askerî okullarda öğrenimini tamamladıktan sonra, 18 yaşında, Danzig'deki alayda asteğmen olarak görev aldı. Avusturya'ya karşı girişilen Königgratz Savaşı'nda büyük yararlıklar göstererek dikkati çekti. 1870 - 1871 Fransız - Alman Savaşı'nda da büyük yararlıklar gösterdi.

Ruslar, 1914'te Doğu Prusya sınırlarından içeri girdikleri zaman İmparator II. Wilhelm, General von Ludendorf'u Doğu sınırına göndermişti. Ludendorf strateji bilgisi en üstün Alman generaliydi. O tarihte, Hindenburg emekliye ayrılmış bulunuyordu, hükümetin emri üzerine Ludendorf'un başına yetkili bir komutan olarak gönderildi. İki asker, Ruslar'a karşı şiddetli bir savaş açtılar. Halk, Hindenburg'un emekliye çekilmesinin sebebinin Ruslara karşı savunma plânını hazırlamak olduğuna inanmıştı. Artık Hindenburg bir efsane kahramanından farksızdı. Hindenburg'un Birinci Dünya Savaşı'ndaki zaferleri arasında Tannenberg Zaferi ünlüdür.

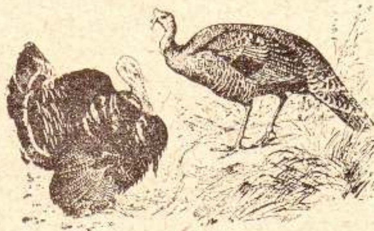
Hindenburg, 1925'te Almanya Cumhurbaşkanı seçildi. 1932 seçimlerinde yeniden cumhurbaşkanı oldu. Naziler'in kuvvetlenmelerine göz yumdu, Nazi lideri Hitler'e de büyük imkânlar sağladı. 1934'te doğduğu Prusya'da Neudeck'teki evinde uyurken öldü.

HİNDİ

Kümes hayvanlarının en önemlilerindendir. Daha çok eti için beslenir, yumurtası tavuğunki kadar lezzetli olmadığından makbul değildir. Buna karşılık, eti çok besleyicidir.

Hindi tavukgillerdendir, tavuk gibi onun da birçok cinsi vardır. Yetiştirilmesi tavuk yetiştirmekten daha zordur, hele küçükken zayıf yapılı olur. Soğukta, yağmurda kalması ölmesine yol açabilir. Onun için, ilk haftalar yavruları sıcak bir yerde bulundurmaya dikkat etmek gerekir.

Hindi ilkbaharda yumurtlar. 20 kadar yumurta yaptıktan sonra kuluçkaya yatmak ister. Bunun için, 10-12 yumurta ayrılır. Hindinin kuluçka süresi 30 gündür. Yavrular yumurtadan çıktıktan sonra, analarının dikkatsizliğinden, birkaçı ölür, çünkü ana hindi başı havada, ağır ağır yürürken birçok yavrusunu ayakları altında ezer. Bu bakımdan, yumurtadan yeni çıkmış yavruları iki hafta kadar bir tavuğun yanına vermek uygun olur.

Hindi kümes hayvanlarının en makbul tutulanlarındandır.

Yavrular yumurtadan çıkınca ya pişmiş yumurta sarısı, ya da iyice ıslatılıp sıkılmış ekmek içi, birkaç gün sonra da pişmiş sebze, iyice doğranmış soğan verilir. Yavrular büyüdükçe, gene pişmiş olmak şartiyle, havuç, yerelması gibi daha katı yiyecekler verilebilir. Yavrular ibikleri çıkıncaya kadar özel bir bakım ister.

Hindiler mahsul kaldırıldıktan sonra tarlalara salıverilir, tırtılları, böcekleri yerler. Semizletmek için on beş gün kadar cevizle mısır unundan yapılmış haplar yutturulur.

Yaban hindisi ormanlarda, bataklık kıyılarında yaşar. Birçok kuşlar gibi erkekli dişili çiftler halinde yaşamazlar. Aksine bir erkek hindinin etrafında birçok dişisi vardır. Dişiler çalılıkların dibinde hafifçe çukur bir yuva yapar ve buraya yılda 8 - 14 yumurta bırakırlar. Yaban hindileri yılda ancak bir defa kuluçkaya yatarlar. Yumurtadan çıkan yavrular bakıma muhtaçken, dişi hindi erkeğiyle birleşmez. Yaban hindileri gündüzün böcek, meyva ve tohumlar yiyerek beslenir, geceleri de uygun ağaçlarda tünerler. Tilki gibi düşmanları çok olduğundan, dalları suya uzanmış ağaçlarda tünemeyi tercih ederler.

Yabani hindiler eskiden çok önemli bir av hayvanı olduğu halde bugün eski değerini kaybetmiştir.

HİNDİBA

Yaprakları salata ve sebze olarak yenebilen bir bitkidir. «Güneğik» de denilir. Mayhoş lezzetlidir. Çok defa yol kenarlarında, çayırlarda kendiliğinden yetişir. Kökü kavrulup

Hindiba

övütülerek kahveye karıştırılır. Bazan da doğrudan doğruya kahve yerini tutan bir çiçek olarak kullanılır. Kahveye hindiba kökü karıştırılıp karıştırılmadığını anlamak için bir kaşık kahve bir bardak soğuk suya konur Halis kahve suyun üstünde kalır, hindiba karışıksa, kahveden ayrılır, suyu boyar.

Hindiba kendi adiyle anılan familyanın örnek bitkisidir. Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'da bol yetişir. Hindiba kökü de pişirilerek yenebilir.

Uzun zaman esrarı çözülemiyen bir Asya ülkesi

HİNDİSTAN, Güney Asya'da bir devlettir. Kuzeydoğuda Doğu Pakistan, Birmanya; kuzeyde Bhutan, Nepal, Çin; kuzeybatıda Batı Pakistan'la sınırlanmıştır, güneyinde Hint Okyanusu vardır, doğu ve batısı Hint Okyanusu'nun birer kolu olan Bengal körfezi ve Umman Denizi'yle çevrilidir.

Hindistan'ın arması

Yüzölçümü: 3.162.000 km²
Nüfusu: 405.000.000 (1960 tahmini)
Başkenti: Yeni Delhi

Dünyanın en büyük memleketlerinden biri olan Hindistan nüfus bakımından da, Çin'den sonra dünyanın en kalabalık devletidir. Bağımsız cumhuriyetle idare edilir, resmî adı «Hindistan Birliği» dir, yerli dilinde «Bharat» denir.

Dünyanın en eski medeniyetlerinden birinin beşiği olan Hindistan yüzyıllar boyunca Batı dünyası için esrarlı bir ülke olarak kalmış, dillere destan olan ipek, baharat, mücevher ve başka maddeleri elde etmek için birçok seyahatler yapılmıştır. Kristof Kolomb da Hindistan'a gitmek isterken Amerika'yı keşfetmiştir.

Hindistan sözü İndus nehri için kullanılan ve Sanskritçe'de «ırmak» demek olan «Sindhu» sözünden gelir. Bu kelimeden «İndus ırmağının ötesindeki toprak» anlamına gelen «İnd» (Hind) sözü doğmuştur. Hindistan'da yaşıyanlara da «Hindu» denmiştir. Ülkeye «Hindular'ın yurdu» anlamına «Hindistan» denilmiştir.

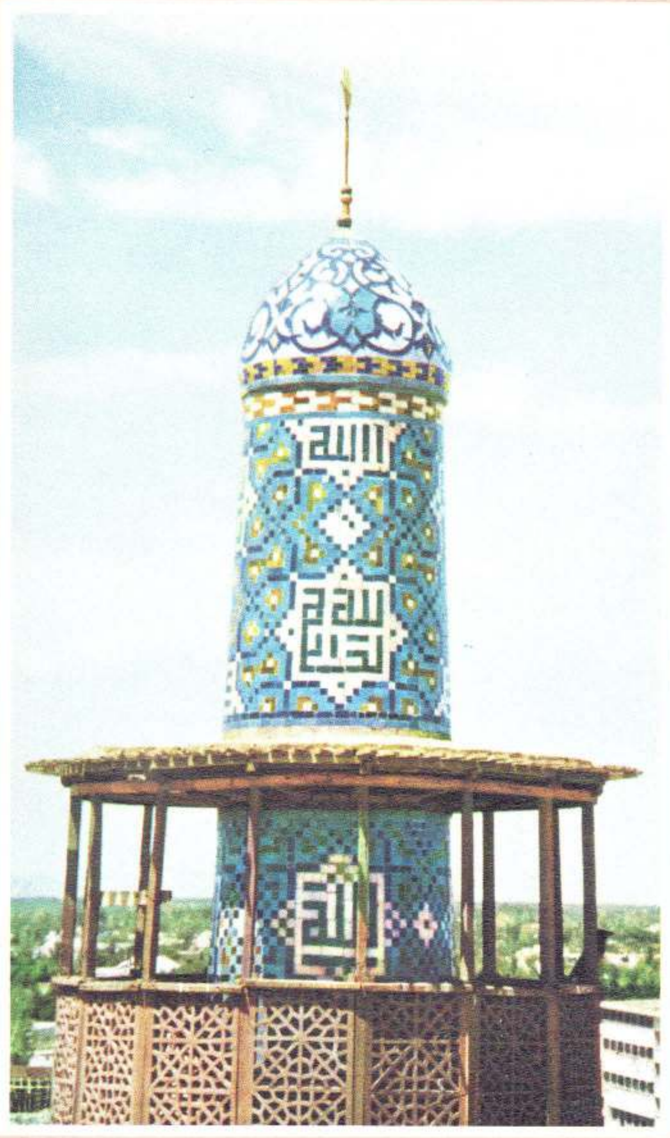
Hindistan'ın Genel Coğrafyası

Hindistan Yarımadası, Hint Okyanusu'na doğru uzanmış kabataslak bir üçgene benzer. Doğu ve bâtı kıyıları boyunca uzanan ovalar dar bir şerit halindedir. Ahalinin çoğu kuzeydeki ovalık kesimde yaşar.

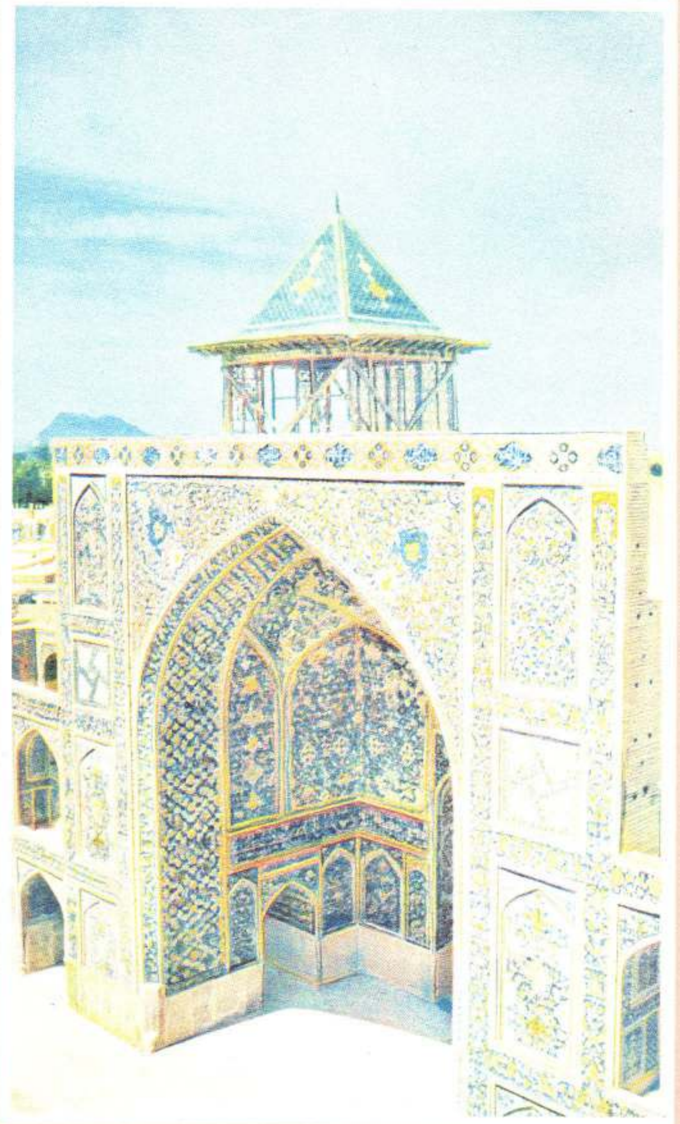
Dağlar. — Hindistan Yarımadası'nın batı kıyısı boyunca uzanan dağlara «Batı Gatlar» denir. Bunların en yüksek yeri güneydeki Annamalai Dağı'dır (2.960 m.) Annamalai'nin hemen kuzeyindeki Nilgiri Dağı da 2.670 m. yüksekliğindedir. Batı Gatlar'ın öteki kesimleri daha alçaktır.

Hindistan'ın doğu kıyısı boyunca uzanan dağlara da «Doğu Gatlar» denir. Bunların yüksekliği çok azdır. Vindiya Dağları da, Gatlar'ın kuzeyinde Hindistan'ı batıdan doğuya doğru keser. Ancak, bunların yüksekliği de 1.500 m. yi geçmez. Bu dağların arasında kalan kesime «Dekkan» denir. Dekkan, Hindistan'ın güney ucuna kadar uzanan bir yayladır.

Dünyanın en yüksek dağları olan Himalayalar, Hindistan'ın kuzey sınırını çizer. Bir duvar gibi Hindistan'ı çevreliyen Himalayalar çağlar boyunca, ülkeye koruyuculuk

Isfahan'daki Çiharbağ Camisi'nin çinili minaresi, değişik yapısıyle turist lerin dikkatini çeker. Bizdekilerin aksine, şerefenin üstü örtülüdür.

İran'daki önemli mimarlık eserlerinden biri de gene Isfahan'daki Şah Camisi'dir. Resim bu caminin çinilerle süslü bir kısmını gösteriyor.

İRAN

İran günden güne gelişmekte, güzelleşmekte olan bir komşumuzdur. Yukarıdaki resimde görülen meydan başkent Tahran'da Firdevsî Meydanı'dır. Ortasında bir havuz ve Firdevsî Anıtı bulunan meydanı modern binalar kuşatır.

HİNDİSTAN

etmiş, Asya ile olan ticaret ancak belirli geçitler sayesinde sağlanabilmiştir. Eski çağlarda ticaret yollarının en önemlileri arasında Muztag ve Karakurum geçitleri kullanılmıştı. Bugün Batı Pakistan - Afganistan sınırlarında bulunan Sefid Gûh dağlarındaki Hayber Geçidi de yıllarca en önemli bir yol işi görmüştü.

Ovalar, Ormanlar. — Batı Gatlar'la Umman Denizi arasındaki ovalık şeridin genişliği 25 - 100 km. arasında değişir. Bu kesimin kuzeybatısındaki Kathiavar Yarımadası baştan başa ovalıktır. Bu ova Vindiya Dağları'nın kuzeyinde Bengal Körfezi'ne kadar uzanarak kuzey Hindistan'ı boydan boya kaplar. Kuzey ve kuzeybatıdaki kesimi Himalayalar'dan akan ırmaklar sular. Buralar nüfus yoğunluğunun en sık olduğu bölgelerdir. Yalnız, Pakistan sınırında bulunan Tar Çölü kuraktır.

Ülkenin en önemli şehirlerinin bulunduğu ovalar bol yağmur alır. Brahmaputra ve Ganj vâdileri çok eski çağlardan beri önemli birer yerleşme bölgesi olmuştur. Bol yağmur alan bölgeler balta girmemiş ormanlarla kaplıdır. Hindistan'daki ormanların yüzölçümlü 400.000 km^2 den fazladır. Buralarda çeşitli yabani hayvanlar yaşar.

Doğu Gatlar'la Bengal Körfezi arasındaki ova şeridinin genişliği 100 - 150 km. kadardır. Bu şerit yarımadanın güney ucuna kadar uzanır.

Nehirler, Göller. — Hindistan'ın en önemli nehirleri Ganj'la Brahmaputra'dır. Ganj nehri, Himalayalar ve Vindiya Dağları'ndan doğan birçok kolları aldıktan sonra, geniş çatalağzı ile Bengal Körfezi'ne dökülür (Bk. Ganj).

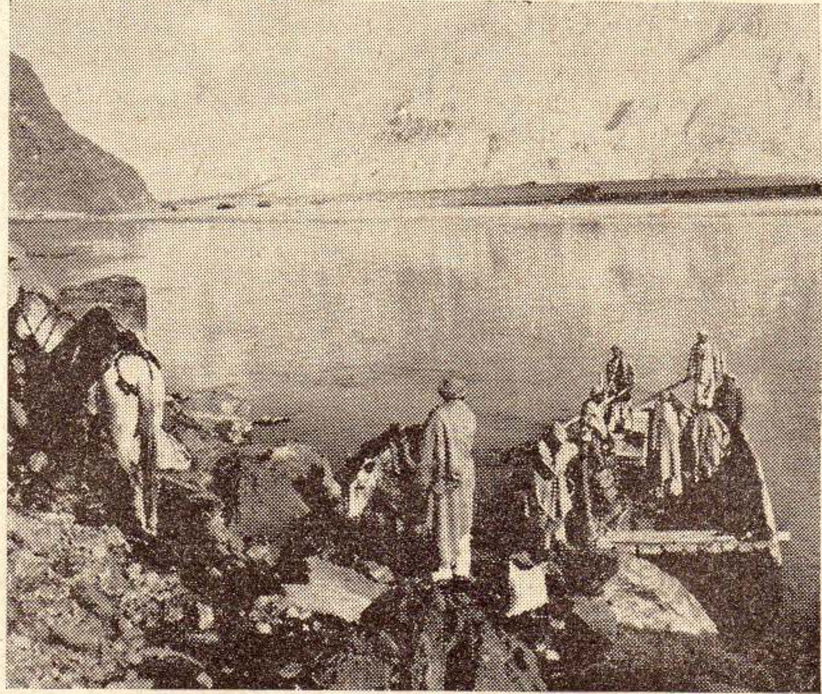
Brahmaputra, Himalayalar'dan doğar. Tibet'in güneyinde doğuya doğru aktıktan sonra, batıya yönelerek Assam'da Hindistan topraklarına girer, sonra Doğu Pakistan'a geçer. Irmağın uzunluğu 2.900 km. dir 1.200 km. lik bir kesimi Tibet'in güneyinde akar, bu kesim Can-Po diye anılır. Can-Po, Tibet dilinde, «temizleyici» anlamındadır. Lasa'nın 100 km. kadar güney doğusunda, ırmak ulaştırmaya elverişli bir hal alır. Bu kesimde yüzlerce kilometre boyunca nehirde ulaştırma yapılır. Nihayet Himalayalar'ın dar ve sarp vâdilerinden Assam ovasına inen nehir burada Brahmaputra (Brahma'nın Oğlu) adını alır. Daha sonra Pakistan'a geçerek Ganj'la birleşir. Brahmaputra büyüklüğü ve sağladığı fayda bakımından dünyanın en önemli nehirlerinden biridir, 900.000 km^2 lik bir alanı sular. Taşıdığı su ortalama olarak saniyede 12.000 m^3 tür.

Hindistan'ın bundan başka önemli nehirleri Bengal Körfezi'ne dökülen Godawari ve Kistna ile Umman Denizi'ne dökülen Narbada nehridir.

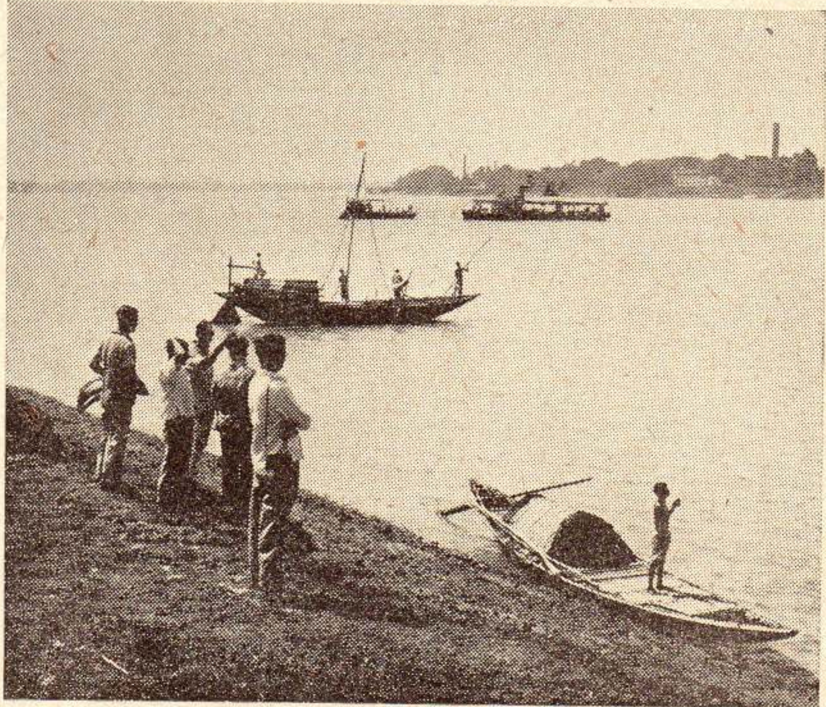
Hindistan'da saymaya değecek önemde göller yoktur. Batıda, Kuç Yarımadası'ndaki bazı küçük göllerden başka Jaipur'un batısında Sambhar Gölü, yarımadanın güney ucunda da birkaç küçük göl vardır.

Iklim. — Hindistan Ekvator'un kuzeyinde kalır. Bununla beraber, memleketin büyük bir kısmı sıcak bölge içindedir. Ovalık yerler yıl boyunca çok sıcaktır. Ganj çatalağzı ve güneyi çok rutubetli ve sıcaktır. Öte yandan, Pencap'ın güneyine düşen Tar Çölü, sıcak olduğu gibi, kuraktır, Pencap'ın sıcaklığı da çölden biraz düşüktür.

Hindistan'ın iklimi muson rüzgârlarından büyük etki görür. Kış musonları ocak ayında başlar. Bu kuru rüzgârlar kuzey doğudan

Hindistan'ın kuzey kesimleri dağlık olduğundan, bugün bile taşımada akarsulardan faydalanılır. Fotoğrafta salla karşıya geçmiye hazırlanan bir kervan görülüyor.

Kalküta Hindistan'ın en büyük şehridir. Hintliler'in kutsal nehri Ganj'ın Bengal Körfezi'ne dökülen kollarından biri Kalküta'dan geçer.

eser. Yaz musonları ise haziranda başlar. Güneybatıdan esen rüzgârlar binlerce kilometre boyunca Hint Okyanusu üzerinden geçerek Hindistan'a gelir. Hindistan'a yağmur taşıyan, bu rutubetli rüzgârlardır (B. Muson).

Bir duvar gibi Hindistan'ın kuzeyini kaplıyan Himalaya Dağları rüzgârları keser, Ganj ve Brahmaputra vâdilerine büyük ölçüde yağmur yağmasına yol açar. Assam'ın dağlık kesimlerine yılda 10 m. den fazla yağmur düşer. Bununla beraber, yağışlar her yerde aynı değildir. Meselâ Kalküta'ya bir yılda yağan yağmur tutarı 150 sm. i geçmez. Dekkan Yaylası'nın iklimi kurudur. Buna karşılık, kuzey Hindistan devamlı sıcaktır.

Hindistan'da Yaşıyanlar

Hindistan nüfusunun yüzde doksanı köylerde yaşar. Köylerin çoğunda doğru dürüst bir yol bile yoktur. 100 - 500 aileden meydana gelen köy hâlkı evlerde yaşar. Evlerin önünde ya bir havuzcuk, ya da genişçe bir su kabı vardır, bunlar çamaşır, sebze yıkamak, kümes hayvanlarına su vermek için kullanılır. Birçok evlerin dışı çamur sıvalıdır. Ancak köyün en zenginleri kendilerine tuğla veya taştan ev yapabilir. Çamurdan yapılma evlerde yaşıyanlar da çok defa bir tek aileden ibaret değildir, evlenen erkek çocuklar da ana-babalariyle birlikte otururlar.

Sayısı hızla artan Hintliler çok fakirdir. Yapılan resmî araştırmalara göre Madras'ta yaşıyan beş nüfuslu bir çiftçi ailesi bizim paramızla yılda ancak 700 lira kadar bir para kazanabilir. Öte yandan, ortalama ömür de pek kısadır. Yeni doğan bir çocuğun tahminî ömrü 30 yıldır. Bunun batı ülkelerinde 62 - 68 yıl olduğu düşünülürse Hindistan'da insan ömrünün ne kadar az olduğu anlaşılır.

Hindistan'da çok çeşitli insanlar yaşar, çeşitli diller konuşulur, çeşitli dinler vardır. Bu çeşitlilik Hindistan'ın tarih öncesi çağlardan beri, birçok istilâlara uğramasının sonucudur. Hindistan'da yaşıyanları beş ana bölümde toplıyabiliriz.

Dravitler. — Hindistan'ın bilinen ilk yerlileridir. Bugün de pek ilkel durumdadırlar. Orta ve Batı Hindistan'da yaşıyan Biller, Kondlar, güneyde yaşıyan Tamiller bunların başlıca temsilcileridir. Dravitler kısa boylu ve esmerdirler.

Aryalar. — Dalgalar halinde Hindistan'ı işgal eden Aryalar'dan kalanlardır. Bunlar başka kavimlere karışmamışlardır. Bugün başlıca temsilcileri Rajputlar'dır. Uzun boylu, daha açık renklidirler.

Hindular. — Dravitler'le Aryalar'ın karışmasından meydana gelmiştir.

Müslümanlar. — Çeşitli çağlarda ülkeyi egemenliği altına alan Müslümanların Hindistan'a yerleşenleridir.

Moğollar ve Tibetliler. — Bunlar da çeşitli tarihlerde Hindistan'a gelip orada yerleşmişlerdir.

Kast Sistemi

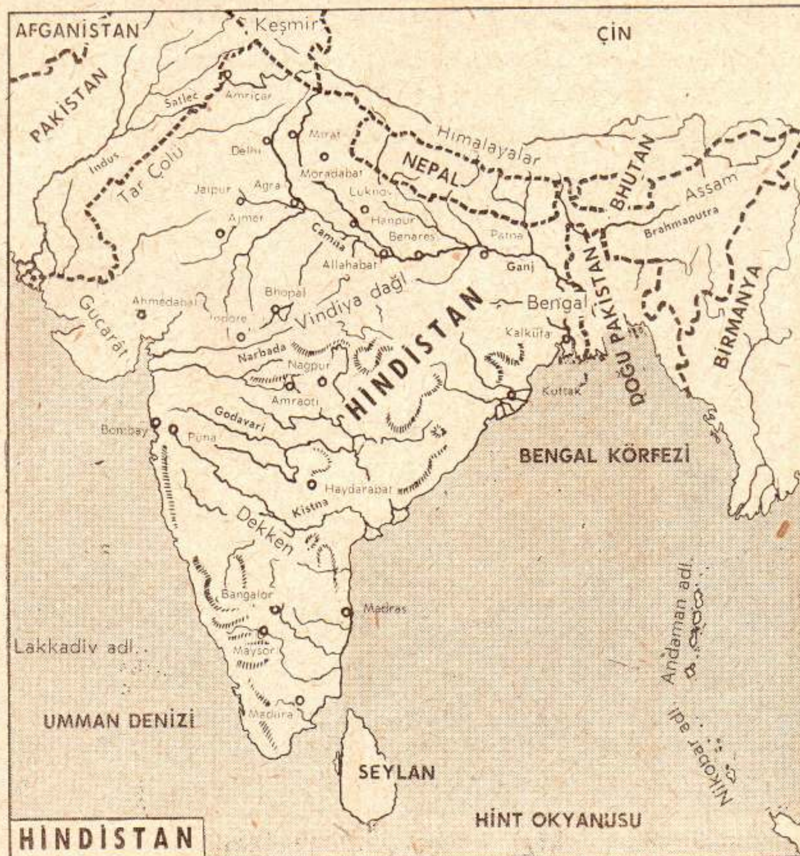
Hindular'ın ayrılmış olduğu sınıflara «kast» denir. Kast sisteminin temeli eski Arya kanunlarına dayanır. Başlıca dört kast vardır: 1 — Brahmanlar (rahipler); 2 — Kşatriyalar (savaşçılar); 3 — Vaisyalar (çiftçiler); 4 — Sudralar (işçiler). Bu sonuncular Aryalar'ın dışında kalanlardır.

Bunlardan başka daha birçok sınıflar vardır. Her kast o kadar çok çeşitli sınıfa ayrılmıştır ki, bugün bunların tam tasnifini yapmak imkânsız denecek kadar güçtür. Kastlar kısmen ekonomik, kısmen de dinî ve sosyal esaslara göre kurulmuştur. Kastların ayrıldığı kollar da ırka ve coğrafi durumlara göre değişir.

Kastlar arasında kesin ayrılıklar vardır. Genel olarak, ayrı kasttan olanların birbirleriyle evlenmeleri yasak olduğu gibi, üstün kasttan olanların bir aşağı kasttan olanlarla her hangi bir işbirliği yapması, hattâ onlara dokunması bile yasaktır. Bir zamanlar yüksek katlardan olanlar aşağı kasttan birinin, ya da bir Avrupalı'nın gölgesi kendilerine düşerse dinlerinden olacaklarını sanırlardı.

Bu dört kastın dışında kalanlara «parya» denir. Sayısı 60.000.000'u bulan paryalar en âdi işlerde çalıştırılan, dokunulması caiz olmıyan kimselerdir. Ciddî bir suç işliyenler kastlarından atılırlar, böylece onlar da parya olur. Paryalar'ın hiçbir sosyal hakkı yoktur. Tapınaklara giremez, hattâ kast mensuplariyle aynı kuyudan su bile içemezler. Hindular arasındaki inanışa göre bulunduğu kasttaki hayatı sırasında dürüst bir hayat süren, bir dahaki dünyaya gelişinde, bir üst kast mensubu olarak doğar.

Hindistan'ın başlıca dinlerinden olan Budizm'le İslâmlık, kardeşlik, karşılıklı sevgi esasına dayandığı için, kast sisteminin ruhuna aykırıdır. Gandhi gibi bazı Hindu liderleri paryaları korumak için kast sistemiyle savaştılar. Bu çalışmaların sonucu olarak Hindistan Millet Meclisi 1947'de paryalığı kanun dışı saydı. Bugün kast sistemini bütün bütün ortadan kaldırmak için çalışılmaktadır.

Hindistan'daki Dinler

Hindistan'da birçok din, binlerce de mezhep vardır. Hintliler'in yaşayışında dinin büyük etkisi ve önemi görülür. Hindistan'ın bağımsızlığa kavuşmasından sonra ülkenin eyaletlere ayrılmasının da başlıca sebebi budur. Hindular'la Müslümanlar'ın bütün yaşayışlarında dinlerinin etkisini görmek mümkündür.

Hindistan'daki dinlerin en başta geleni Hinduizm (Mecusilik) ile Müslümanlık'tır. Ahalinin % 85 kadarı Hindu (Mecusî), geri kalanın büyük bir kısmı (% 10) Müslümandır. Bunların dışında, Budistler, Brahmanistler, Sihler, Zerdüştîler, Parsîler vardır. Eskiden sayısı çok olan Budistler zamanımızda iyiden iyiye azalmıştır.

Pakistan'ın ayrılmasından önce Hindular memleketin her kesiminde yaşıyor, siyasi ve ekonomik bakımdan Hindistan'a hâkim bulunuyorlardı. Müslümanlar ise daha çok Bengal kesiminde, Kuzey Hindistan'da toplanmıştı. Din ayrılıkları çeşitli siyasi anlaşmazlıklara yol açıyordu. Müslüman Hintliler'in Pakistan'ı kurmasiyle kargaşalıklar son buldu (Bk. Pakistan).

Hintliler'in Yaşayışı

Hindistan'daki insanlardan çoğunun yaşayışı, giyinişi pek basit ve fakircedir. Ülkenin çeşitli yerlerine göre giyim biçiminde de

bazı değişiklikler görülür. Genel olarak, iklimin sıcaklığına uygun olmak üzere hafif giyinirler. Çoğunun elbisesi vücutlarına doladıkları kumaşlardan ibarettir. Erkeklerin giyimine «doti» denir. Bu, bir pantolon meydana getirecek, diz ve bel arasını kapıyacak biçimde vücuda sarılmış bir kumaştır. Kadınlar da genel olarak «sari» giyerler. «Sari» türlü renklerde uzun bir kumaştır. Bunu kadınlar bir elbise meydana getirecek biçimde vücutlarına dolarlar, bir ucunu da başa atarlar. Kullanılan kumaşın cinsi giyenin zenginliğine göre değişir. Zenginler ipekten dokunmuş, kenarları altın işlemeli sariler giyer.

Hintliler'in başlıkları da bölgeden bölgeye, bir dereceye kadar, dine göre değişir Müslümanlar ya sarık sarar, ya fes, ya da Kazaklar'ınkine benziyen başlıklar giyerler, takke giyenler de vardır. Hindular bazan başlarına sarık sarar, bazan da baş açık gezerler. Bazı çok dindar Hindular alınlarına kastlarının işaretini çizerler. Bütün Sihler sarık sarar, Parsiler işlemeli külâhlar giyer.

Kuzey Hindistan'da yaşıyan erkekler dizden aşağısı dar, üstü bol bir çeşit şalvar, bunun üstüne de «ahkan» denen dar, uzun ceket giyerler. Bu kesimde yaşıyan kadınlar da şalvar giyerler.

Hindistan'ın Başlıca Şehirleri

Hindistan'ın en önemli şehirleri başkent Delhi (Yeni Delhi), Bombay, Kalküta, Haydarabat, Madras'tır. (Bunlar hakkında kendi maddelerinde bilgi verilmiştir). Başka önemli şehirler şunlardır:

Agra. — Kuzey Hindistan'ın en önemli şehirlerinden olduğu gibi Hindistan'daki şehirlerin de en eski olanlarındandır. Önemli bir tütün, pamuk, şeker merkezidir. XVII. yüzyılda İmparator Şah-i Cihan'ın, karısı Mümtaz - Mahal için yaptırdığı Tac Mahal türbesi ise bu şehrin en tanınmış özelliğidir. Nüfusu 500.000 kadardır.

Ahmedabat. — 1.050.000 kadar nüfus ile Hindistan'ın en önemli şehirlerindendir. Ahmedabat önemli bir ticaret ve endüstri merkezidir. Kathiavar Yarımadası'nın kuzeyindedir, günden güne gelişme yolundadır.

Allahabat. — Hindistan'ın kutsal şehirlerinden biridir. Kuzey Hindistan'da Ganj üzerinde M. Ö. 200 yılında kurulmuştur. Şehirde tarihî değeri olan binalar vardır. Bunların en önemlisi cami, Türk İmparatoru Ekber Şah'ın yaptırdığı kaledir. Allahabat pamuk ve şeker merkezidir. Hindular'ın hac yeri, Uttar Pradeş eyaletinin başkentidir, şehrin nüfusu 450.000'i geçer.

Benares. — Allahabat'ın doğusundadır. Ganj kıyısında bulunması bakımından Hindular'ın kutsal şehridir. Benares sarileri, işlemeli kumaşları, mücevherciliğiyle tanınmıştır. Kutsal sayılan şehri Hindular her yıl ziyaret eder. Nüfusu 450.000'i geçmiştir.

Jaipur (Ceypûr). — Agra'nın batısındadır. Racastan eyaletinin başkentidir. Nüfusu 400.000'e yaklaşır, geniş caddeleriyle Hindistan'ın öteki şehirlerinden ayrılır. Birçok binalar pembe taştan yapılmıştır. Şehrin ortasında büyük bir mihrace sarayı vardır.

Nagpur. — Orta Hindistan'ın önemli şehirlerindendir. Bir demiryolu merkezi olan

Hindistan'ın güneyinde, Maysor yakınındaki bu heykel 8 m. yükseklikteđir.

TİRUMULLAİVAYAL DEVLERİ

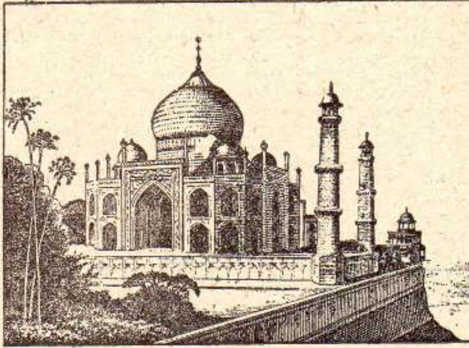
HİNDİSTAN'ın güney bölgesi din ve mitolojiyle ilgili tarihî sanat eserleriyle doludur. Güney Hindistan'da ele geçen sanat eserlerinin çoğunu köylerde, kasabalarda adları bilinmez halk sanatkârları yapmıştır. Halk sanat eserlerinin en güzelleri Tirumullaivayal kasabasındaki küçük tapınakta bulunur. Buradaki yedi büyük heykel, Hindistan'ın çok eski çağlarının birer timsali olarak hayranlık uyandırmaktadır.

Heykellerin hikâyesi, Hindistan'ın eski tanrılariyle ilgili meraklı bir hikâyedir. Tıpkı Yunan mitolojisinde olduğu gibi, Hindistan'ın eski devirlerinde, insanlığa hükmeden tanrıların da ayrı ayrı hikâyeleri vardır.

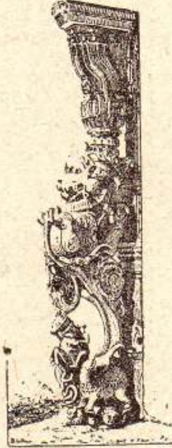
Hikâye, Hindular'ın üçlü tanrılarından Siva'nın hikâyesiyle başlıyor. Siva'nın yardımcısı Tanrıça Parvati tanrıya iki gözünün neleri temsil ettiğini sormuştu. Tanrı, gözlerinden birinin Güneş'i, birinin de Ay'ı temsil ettiğini söyledi. Parvati, tanrının gözlerindeki sırrı çözebilmek için elleriyle onları kapadı. O anda bütün dünya sonsuz bir karanlığa büründü. Dünyanın her yanında insanlar çeşitli felâketlerle karşılaştılar. Üçlü düzenin öbür iki tanrısı, Brahma ile Vişnu, insanlığın büyük bir sıkıntı içinde olduğunu görerek Siva'ya bu işe bir çare bulması için yalvardılar. Bunun üzerine, Siva da yüzünde üçüncü bir göz açtı. Buradan binlerce güneş doğdu.

Parvati'ye gelince; o da, yaptığı işin kötülüğünü anlamıştı. Siva'nın karşısına çıkıp, işlediği günahların bağışlanması için kendisine akıl öğretmesini istedi. Parvati, günahlarının karşılığını ödemezse rahat edemiyecekti. Siva, Parvati'ye Hindistan'ın iki kutsal şehrinden birine gidip hacı olmasını tavsiye etti. Tanrıça yola çıkarken yedi Rişi ona arkadaşlık etmişti. Kafile Tirumullaivayal kasabası önlerine geldiği sırada, bir dev çetesi yolunu kesti. Rişi'ler, tanrıçalarını korumak için canla başla savaştılar. Devler teker teker öldü. En sona kalan bir dev de, arkadaşları gibi ölüme hazırlanırken, karısı hemen yenilgiyi kabul etmemesini söyledi. Bu sırada, yanına gelen Rişi'lerden biri de onu ayağının altına alıp esir etti. Devin hâlâ Rişi'nin ayağı altında durduğu söylenir.

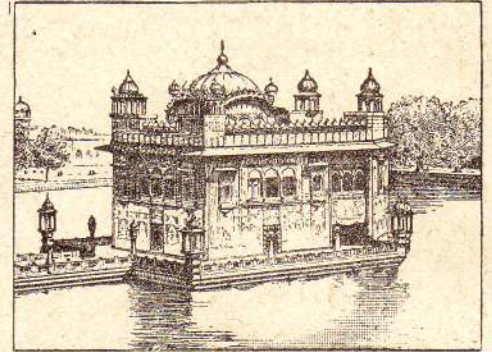
HİNT SANATINDAN ÖRNEKLER

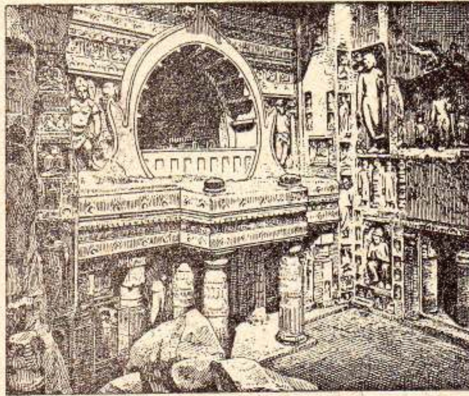
Agra'da Taç Mahal (XVII. yüzyıl)

XIV. yüzyıldan kalma bir «pagoda» dan bir motif

Amriçar'daki Altın Tapınak

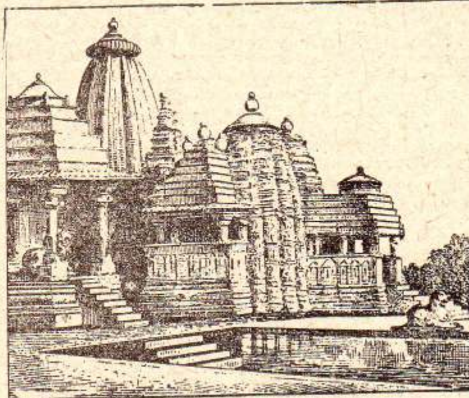
Ayodya'da bir yeraltı tapınağının cephesi (M. Ö. VII. yüzyıl)

Tunçtan yapılmış bir Siva heykeli

M. Ö. I. yüzyıldan kalma bir duvar motifi

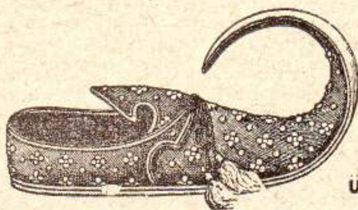
Hajurao'da Siva Tapınağı (X. yüzyıl)

Bir Hindu prensesini gösteren minyatür (XVI. yüzyıl)

Bir Sind çinisi

Üstü incilerle işlenmiş bir ayakkabı

Fil gütmekte kullanılan demir sopa

Nagpur'da üniversite ve kolej vardır. Nüfusu 600.000'dir. Madya Prades eyaletinin başkentidir.

Hindistan'ın daha başka önemli şehirleri Hanpur (900.000), Luknov (650.000), Pûna (650.000), Madura (500.000), Patna (500.000), Amriçar (450.000), İndûr (400.000), Şolapur (350.000) Bangalor (1.050.000) dur.

Hindistan'ın Kültür Hayatı

Eğitim. — Hindistan nüfusunun % 18'i okuma yazma bilir. 4.000.000 kadar Hintli İngilizce konuşursa da, bunlardan çoğunun okuyup yazması yoktur. Hindistan'da eğitimin çoğu yazılı olarak değil, kulaktan duymayla öğrenilenlere dayanır. Okuyup yazması olmıyan birçok köylüler Hint klâsiklerinin çoğunu ezbere bilir.

Hindistan'da bugün büyük ölçüde bir eğitim seferberliğine girişilmiştir. Anayasa 6 - 14 yaşları arasındaki bütün çocukların eğitim görmesini emreder. Memlekette 200.000 ilkokul vardır. Burada okuyanların sayısı 20.000.000'a yaklaşır. Ortaokulların sayısı da 20.000'dir. Burada da 5.000.000'dan fazla öğrenci eğitim görür. Bunların dışında Hindistan'da 30 üniversite, 650 kolej vardır. Üniversite ve kolejlerde okuyan öğrencilerin sayısı 400.000'e yaklaşır.

Dil ve Edebiyat. — Hindistan'da başlıca iki dil topluluğu vardır. Bunlardan biri Dravit öbürü de Hint-Avrupa dilleridir. Hint-Avrupa dil ailesine giren diller, bu ailenin Hint-İran kolunun Hint-Arya bölümündendir. Bu dillerin başlıcası, Bengalî, Gucaratî, Maratî, Sindî, Pencabî, Hindî, Hindistanî dilleri. Bunlar eski Sanskritçe'den gelirler. Sanstritçe en eski Hint dilidir, Avrupa dillerinin de en eski akrabasıdır. Hindistan'ın resmî dili Hindî'dir. Ahalinin çoğu bu dili konuşur.

Dravitçe'nin zengin bir edebiyatı vardır. Ancak, Hint şiirinin en güzel örnekleri ya Sanskritçe ve Farsça, ya da bunlardan türemiş dillerle verilmiştir. «Rig - Veda» adını taşıyan ilâhiler en eski edebiyat örnekleri arasındadır. Hint şairlerinin, Hintli kahramanlar hakkında yazdığı destanların en önemlileri «Ramayana, Mahabarata» dır. Modern çağlarda Hint edebiyatının yetiştirdiği en büyük sima Rabindranath Tagor'dur; Bengalce yazmıştır. Tagor, 1913'te Nobel Edebiyat Mükâfatını kazanmıştır (Bk. Tagor).

Hint Sanatı

Hint sanatı deyince akla ilk önce mimarlık gelir. Hint mimarlığı son derece süslü üslûbiyle tanınmıştır. Hint sanatının aşırı süsleme özelliği çömlek, mücevher, maden işlerinde de kendini gösterir. İlk Hindu binaları kilden, ağaçtan yapıldığı için çok eski mimarlık örnekleri bugün ortadan kalkmıştır. Budizmin yayılmasiyle tapınakların yapılmasına başlandı. İlk manastırlar kayalara oyularak meydana getirildi. Bombay limanındaki Elefanta Adası'ndaki mağaralar bunun en güzel örneğidir.

Hindular'ın büyük tapınaklar yapmaya başlamaları VI. yüzyıla raslar. Tapınaklar birçok heykellerle doludur. Hint mimarlığında İslâm etkisi XI. yüzyılda başlamıştır. İran ve Hint işçiliğiyle birleşen Türk üslûbu çok güzel mimarlık eserlerinin meydana gelmesini sağlamıştır.

Hindistan'da Türk mimarlığının en güzel eserlerinden biri Tac Mahal türbesidir. Racputlar da mimarlıkta ustaydılar. Udaypur'da Piçola Gölü'ndeki adasarayları Racput mimarlığının en güzel örneklerindendir.

Hint mimarlığında, resminde dinî konular, en başta gelir. Bu bakımdan, heykelcilik eserleri ilk bakışta kaba saba gibi görünür. Budizm'de heykellerin önemli rolü olduğundan bu sanat kolunda büyük çalışmalar yapılmıştır. Yalnız tapınak değil, evlerin çoğunda da heykellere raslanabilir. Bu heykeller taştan, tunçtan yapılır. Son zamanlarda Hint resminde Batı anlayışına göre gelişmeler olmuştur.

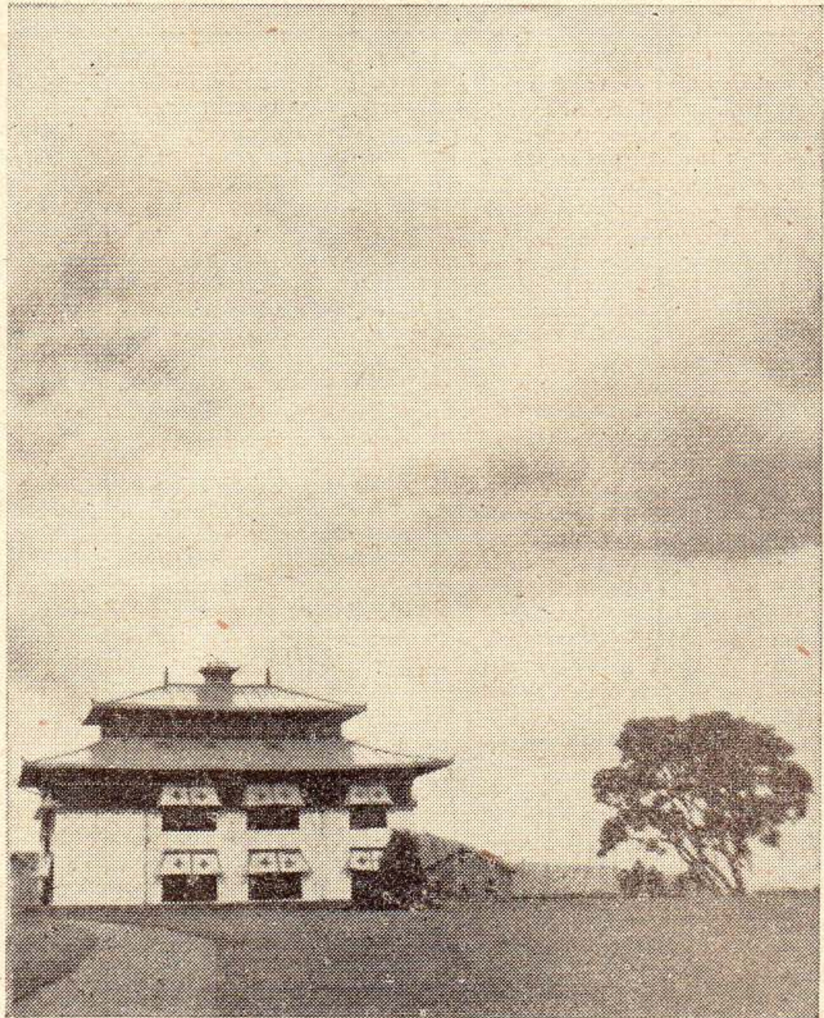
Hint müziği de Batılılar'a çok değişik gelir. Bu muzikte armonî yoktur; yalnız ritimlerden, melodilerden meydana gelmiştir. Birlikte çalınan müzik aletleri aynı sesi verir. Hintlilerin hayatında önemli rolü olan şarkılar da toplu olarak söylendiği zaman tek ses esasına uyulur. Hint müziğindeki çalgılar arasında çeşitli davullar, flütler, telli sazlar vardır.

Hint Felsefesi

Çok çeşitli yönler gösteren Hint felsefesinin geçirdiği çağların tarihlerini kesin olarak söylemek hemen hemen imkânsızdır. Ancak, ilk devir olan Veda Çağı'nın M. Ö. 1500 yılında başladığı, M. Ö. 600 yılına kadar sürdüğü söylenebilir.

Veda Çağı'nda göze çarpan safhalar Vedalar, Brahmanlar, Aranyakalar, Upanişadlar'dır. Rig-Veda birbiri ardı sıra gelen düşünürlerin fikirlerini belirtir. Bunlarda ilk safhalardan beri dinî düşüncelerin gelişmesi adım adım görülür. Rig-Veda ilk Aryalar'ın zihinlerini kurcalıyan «Güneş geceleyin nereye gider?», «Yıldızlar gündüzleri ne olur?», «Güneş neden düşmez?», «Gündüz mü daha öncedir, gece mi?» gibi soruların karşılığını araştırır. Onlara göre, bunları da, daha başka akıl ermiyen olayları da sağlıyanlar çeşitli tanrılardır. Bu arada «Varuna» fizikî ve ahlâkî düzenin tanrısıdır; «Parajapati» vefa, doğruluk gibi mücerret inanışların tanrısıdır. Zamanla bu tanrılar halka yetmemiş, daha başka tanrılar tasarlanmıştır. Bununla beraber, evrenin ezelî bir tek varlığın isteğiyle meydana geldiği kabul edilir.

«Upanişat» lar Veda'nın sonucudur. Bun-

Kuzey Hindistan'da bir Budist manastırı. Binanın iç duvarları Buda'nın hayatından sahneleri gösteren eşsiz süslemelerde kaplıdır.

Yerli kıyafetlerini giymiş genç, güzel üç Kulu dansözü... Burna takılan halkalar, boynu, göğsü örten süsler bu bölge halkının özelliklerindendir.

Bir Hindu kadını. Eski bir inanışa göre, ağaç dallarına birtakım kutsal bezler asarak çocuk sahibi olmak için kendi dininin tanrılarına adakta bulunuyor.

lar her hangi bir sistem düşüncesi olmadan doğruyu, gerçeği keşfetmeye çalışır. Vedalar'la Brahmanalar'ın tersine Upanişatlar'da tek varlık fikri hâkimdir. Bütün varlıkların bir özden ortaya çıktığına, ölünce yeniden ona döneceğine inanılır. Gerçeklere ancak «kendinden geçme» halinde erişilebilir. Vücut, doğan, büyüyen, en sonunda ölüp yok olan bir şeydir. Bu bakımdan, gerçek varlık gerçek «ben» olamaz. Gerçek varlık cihanşümul şuurluluktur.

Hint Felsefesinin Destan Çağı'nda Budizm başladı. Çeşitli devreler gösteren bu safhada ruhun özünün şuurluluk olduğu kabul edilir. Bu öz asla yok olmaz; ancak, dış etkiler sonunda körleşebilir (Bk. Buda).

200 yılına kadar süren bu çağdan sonra Altı Sistem Çağı başlar. Bu altı sistem Nyaya, Vaiseşika, Sankhya, Yoga, Purva Mimamsa, Vedanta'dır. Veiseşika daha çok dünyevidir, maddi konularla uğraşır. Nyaya'nın metafizikle uğraşmasına karşılık Sankhya ise Upanişatlar'a bir tepki olarak doğmuştur. Yoga'da tanrı fikri zayıftır, zihnî disiplin birinci plânda gelir. Purva Mimamsa «ödev» fikrini birinci plânda alır. Vedanta, bütün kısımlarıyle geniş bir tanrı ve hayat felsefesini kavrar.

Tabiî Zenginlikler ve Ekonomi

Hindistan, tabiî kaynaklar bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden biridir, hele bitkiler, hayvanlar çok çeşitli ve boldur.

Bitkiler. — Yapılan incelemeler sonunda Hindistan'da 15.000 çeşit çiçekli bitki bulunmuştur. Himalayalar'ın etekleri sık ormanlarla kaplıdır. Ülkedeki bütün ormanların yüzölçümü 400.000 km²'yi bulur. Bunlardan büyük ölçüde kereste sağlanır. Ormanlardaki ağaçların cinsi ve sıklığı bölgeden bölgeye değişir. Ganj çevresinde tabiî bitki topluluğu azdır, çünkü buradaki halk tarımla uğraşır. Dekkan'daki ormanlık bölgelerin büyük bir kısmı da tarım yapmak, otlak açmak için ya yakılmış, ya da kesilmiştir.

Hayvanlar. — Hindistan'ın ucsuz bucaksız ormanlarında, sulak kesimlerinde çok çeşitli hayvanlar yaşar. Kaplana her yerde raslanabilir. Hindistan kaplanının ortalama uzunluğu, kuyruğunun ucundan burnuna kadar, 3 metre kadardır. En çok Ganj çatalağzının bataklık kesimlerinde, Dekkan'daki ormanlarda yaşarlar. Bazıları insan etine alışır, köylere dehşet salar. Hindistan'da kaplan avı millî bir eğlence gibidir. Kaplan fillerle avlanır.

Pars da her yerde bulunur. Bunlar da insanlar için tehlikelidir. Renkleri siyah olan çeşidi güzelliğiyle tanınmıştır. Çok eski olmıyan devirlerde Hindistan'da aslanın da yaşadığı bilinmektedir. Bugün belli bir yerde yalnız bir çeşidi yaşar. Bunlardan başka, çok çeşitli kurtlar, ayılar, yaban kedileri, yaban köpekleri, çakal, gergedan, yaban domuzu, antilop, misk geyiği, sırtlan, tilki vs. vardır.

Hindistan'da yaşıyan hayvanların en faydalısı, en ilgi çekici olanı fildir. Hindistan filleri dağların eteklerinde, yaylalarda yaşar. Dişli, dişsiz olmak üzere başlıca iki cinsi vardır. Evcilleştirilen fillerden taşıma işlerinde büyük ölçüde faydalanılır. Hindistan'da kuş çeşitleri de çok zengindir. Pek çok yılan, akrep, timsah, kertenkele vardır.

Manda ve sığırların sayısı 170.000.000'u aşar. Hindular bu hayvanları kutsal saydıkları için daha çok sütünden faydalanır, iş gördürmekte kullanırlar.

Maden. — Hindistan maden bakımından da çok zengindir. Demir madenlerindeki cevher tutarının milyarlarca ton olduğu tahmin ediliyor. Ayrıca, çok zengin krom, magnezyum, mika, altın, gümüş, bakır damarları olduğu bilinmektedir. Toprak altındaki maden kömürünün de 36.000.000.000 ton olduğu hesaplanıyor.

Tarım. — Hintliler'in büyük bir kısmı tarımla uğraşır. Ancak, tarım en ilkel usullerle yapılmaktadır. Küçük toprak sahipleri karınlarını doyuracak kadar bile kazanamazlar. Hindistan'ın en önemli üretim maddelerinden biri çaydır. Şeker kamışı, pirinç, pamuk, tütün, buğday da Hindistan'da en çok yetişen tarım maddeleridir. Hindistan, pirinç ve çay bakımından, Çin'den hemen sonra gelir.

Endüstri. — Hindistan'da büyük ölçüde endüstri kurumları azdır. Bunların arasında demir, çelik, şeker, pamuklu, kâğıt fabrikaları başta gelir. El işlerinin büyük önemi vardır. Hindistan'ın ticareti ham madde satışı, çay, buğday, kahve, pamuk, hayvan derisine dayanır. Aldığı maddeler de yapılmış eşyadır.

Ulaştırma. — Hindistan'ın ulaştırma işleri Asya'nın başka ülkelerinden daha iyidir. İngilizler ticareti geliştirmek için demiryolu yapımına büyük önem vermişlerdir. Büyük şehirleri birbirine bağlıyan demiryollarının uzunluğu 80.000 km. yi geçer; iyi durumdaki karayollarının uzunluğu ise 150.000 km. kadardır. Önemli şehirler karayollarıyla da birbirine bağlıdır. Bütün bunlara rağmen, ahalinin yüzde doksanı kağnılar, öküz arabaları kullanır. Irmaklardan, bu arada en çok Ganj'dan ulaştırmada faydalanılır.

Tarihte Hindistan

Aryalar'ın işgalinden önceki Hint tarihi hakkında fazla bir bilgi yoktur. Aryalar M. Ö. 2000 yıllarında Himalayalar'ı geçerek Hindis-

tan'a indiler. Buranın yerli ahalisi olan Dravitlerle karşılaştılar. Aryalar'ın beyaz derili olmasına karşılık Dravitler siyah deriliydi. Dravitler, Aryalar'dan kaçarak, güneye indiler. Ülkenin güney kesimi dışında, bütün Hindistan Aryalar'ın egemenliği altına girdi.

Aryalar, Hindistan'da kaldıkları ilk 1000 yıl içinde Sanskritçeyi geliştirdiler. Kast sisteminin kuruluşu da bu devreye raslar. Bütün Hindistan'a yayılmış bulunan köy cumhuriyetlerinin demokratik bir idare tarzı vardı. Hindistan'da yüzyıllar boyunca birçok imparatorluklar doğup battı, küçük köylerdeki hayat tarzı hemen hiç değişmedi.

Hindistan'ın yazılı tarihi M. Ö. 600 yıllarında başlar. Ondan sonraki yüzyıl içinde İran hükümdarı Dârâ Hindistan'a karşı sefer açtıysa da giriştiği istilâ hareketi uzun süreli olmadı.

M. Ö. 326'da Büyük İskender Hindistan'ı istilâ etmeye girişti, ülkenin bütün kuzey kesimini aldı. Ordusu ile beraber geri çekilirken de askerî idareciler bıraktı. Hindistan'daki bütün Morya imparatorluğu'nun kurulması İskender'in seferinden hemen sonraya raslar. M. Ö. 323'te kurulan bu devletin en büyük imparatoru Asoka'dır. Asoka ülkenin sınırlarını genişlettiyse de, sonradan Budizm'e bağlandığı için, istilâ hareketinden vazgeçerek, Budizm'in yayılmasına çalıştı.

Asoka'dan sonra Hindistan Türkler'in, Araplar'ın, Yunanlılar'ın, istilâsına uğradı. Onların arkasından Gupta hanedanının kurduğu imparatorluk devri Hindistan'ın altın çağı olarak kabul edilir. Gupta İmparatorluğu'nun sınırları Vindiya Dağları'ndan Afganistan'a kadar uzanıyordu. Bu devrede Hindistan'da önemli sanat eserleri meydana geldi (Bk. Guptalar).

Hindistan, 450 yılından başlıyarak, 1.000 yılı geçen bir sürede çeşitli istilâlara uğradı. Bunların en önemlisi Hunlar, Araplar ve Türkler'in istilâsıdır. XII. yüzyılda da Gazneliler Hindistan'ın önemli bir kısmını ele geçirdiler (Bk. Gazneliler). 1398'de Timur da Hindistan'ı aldı. Türk imparatoru Babur da 1526'da kuzey Hindistan'ı zaptederek Hint Padişahı unvanını aldı (Bk. Babur İmparatorluğu). Hindistan yüzyıllarca Türkler'in idaresinde kalmıştır (Bk. Hunlar; Timur-oğulları; Gazneliler, Gurlular). Hindistan'da Türk İmparatorluğu ancak 1858'de sona ermiştir.

Avrupalıların Gelişi

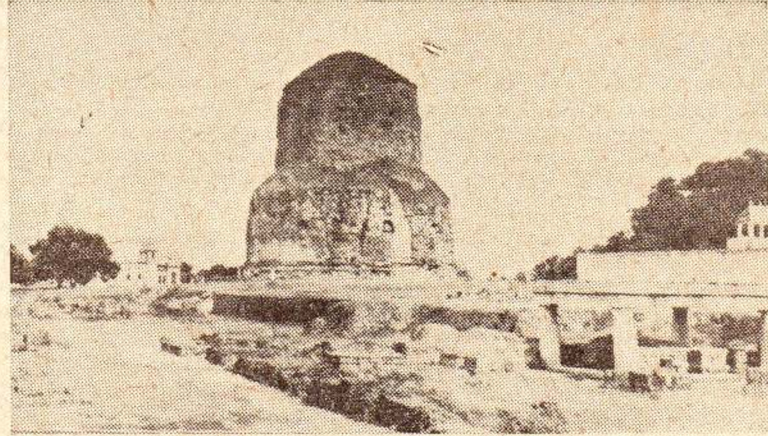
Portekizli kâşif Vasco da Gama 1498'de Kalküta'ya geldi. XVI. yüzyılda birçok Portekizli Hindistan'ın batı kıyılarında yerleştiler. Bu, Avrupa devletleri arasında bir yarışa yol açtı, Fransızlar, Holândalılar, İngilizler, Hindistan'a akın etmeye başladılar. 1600'de İngiliz Doğu Hindistan Şirketi kuruldu.

Önceleri Hindistan'a gösterilen ilgi sırf ticaret esasına dayanıyordu. Çok geçmeden çeşitli devletler arasında çekişme başladı. İngilizler'in kurduğu şirket yerli kırallara türlü yardımlarda bulunuyordu. En sonunda 1757'de Hindistan İngilizler'in egemenliği altına girdi. 1774'te Warren Hastigs ilk genel vali atandı. Hintliler'in daha ne olup bittiğini anlamasına vakit kalmadan ülke İngilizler'in eline geçmişti.

HİNDİSTAN'DAN ÜÇ AYRI GÖRÜNÜŞ

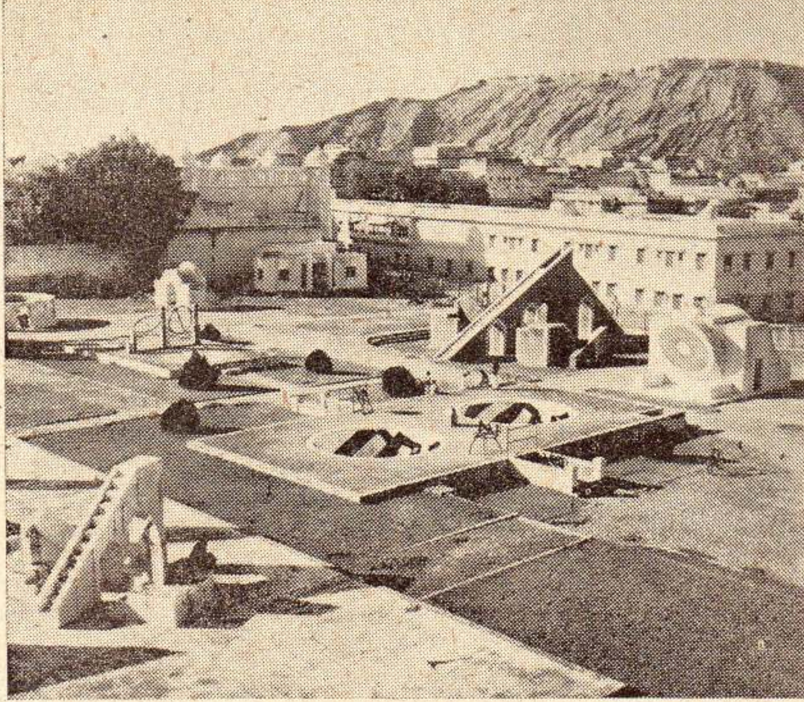
Yeni Delhi'de Camna nehri. Sabahın erken saatlerinde gelen Hintliler geç vakitlere kadar kayalara vura vura çamaşır yıkarlar.

Benares yakınlarındaki bir Budist tapınağının kalıntıları. Buda, 2500 yıl kadar önce ilk va'zını bu tapınakta vermişti.

Etekleri ormanlarla kaplı olan Himalayalar'ın kuzey kesimleri sarp kayalıktır. Akarsuların büyük bir kısmı soğuktan donmuştur.

Mermer rasathane: Jaipur'da büyük bir alana yayılmış bu mermer yapılar bir rasathanedir. Bunlar sayesinde bütün yıl boyunca güneşin çeşitli durumları gözlenir. Yere gömülü iki yarım küre üzerinde paralel ve meridyenler gösterilmiştir. Buraya düşen gölgeler sayesinde güneşin durumunu öğrenmek mümkün olur.

Bundan sonra, zaman zaman İngilizler'e karşı ayaklanmalar oldu. Bu ayaklanmaların en önemlisi 1857 Türk ihtilâlidir. Hindistan idaresinin önemli bir kısmı o zamana kadar İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin elindeydi. Bu tarihten sonra iktidar doğrudan doğruya İngiliz hükümetine geçti. İngiliz İdaresi altında ülkeyi gene yerli prensler yönetiyordu. Bu prenslerin hepsi de İngiltere'ye bağlı kimselerdi. Artık Hindistan tam bir sömürge haline gelmişti. 1877'de Kıraliçe Victoria, büyük bir törenle Hindistan İmparatoriçesi ilân edildi.

1885'te İngiliz parlâmentosunun tasvibiyle Hindistan Millet Meclisi kuruldu. I. Dünya Savaşı'nda İngiltere'yi desteklemesi üzerine Hindistan'a bazı haklar verildi. Fakat bunlar Hintliler'e yetmiyordu. 1919'dan sonra bağımsızlık savaşı başladı, Gandhi Millet Meclisi başkanlığına getirildi (Bk. Gandhi).

Hindistan'ın Parçalanması ve Kurtuluş

II. Dünya Savaşı'nda Hindistan çok önemli bir ikmal merkezi işi gördü. Savaşın bitmesinden sonra da ülkenin bağımsızlığı için çalışmalara geçildi. Hintliler'in isteğini gerçekleştirmek için türlü tasarılar hazırlandı. En sonunda 1946'da Hindistan'a tam bağımsızlık verilmesi kararlaştı. İngilizler'le Hintliler arasında görüşmeler başladı.

Öte yandan, Müslüman Hintliler'le, Mecusiler arasında gittikçe artan bir gerginlik vardı, sık sık kanlı çarpışmalar oluyordu. 1934'te Mehmet Ali Cinnah bütün Hindistan Müslümanları'nın liderliğini ele almıştı. İki cemaat arasında gittikçe artan kargaşalıkların sürüp gitmesi üzerine Pakistan'ın ayrı bir dominyon olarak ayrılmasına karar verildi, Müslüman Hintliler 1947'de ayrı bir dominyon meydana getirdiler. Bu ayrılmadan sonra da Hindular'la Müslümanlar arasında kanlı çarpışmalar gene sürdü. 1949'da yapılan Hindistan anayasasıyla memleketin bağımsız bir devlet olduğu ilân edildi (Bk. Keşmir, Haydarabat).

Bugünkü Hindistan 29 birleşik devletten kurulu bağımsız bir cumhuriyettir. İngiliz Milletler Topluluğu üyesidir. Hindistan Millet Meclisi, Avam Kamarası ve Devlet Konseyi olmak üzere, iki kısımdan meydana gelmiştir. Avam Kamarası'nın 489, Devlet Konseyi'nin de 216 üyesi vardır. Eyaletlerin başında cumhurbaşkanının atadığı bir vali bulunur. Her eyaletin seçimle iş başına gelen bir meclisi vardır.

Hindistan Cumhurbaşkanı Parlâmento üyeleri ve Eyalet Meclisi üyeleri tarafından beş yıl için seçilebilir. Hükümet, Başbakan tarafından idare edilir. Başbakanı parlâmento seçer.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Hindistan Tarihi (H. Bayur, 3 cilt, 1946 - 50); Hint Edebiyatından Nümuneler (İ Fahrettin, 1933); Hint - Türk Masal Münasebetleri (Prof. Dr. W. Ruben - Dr. N. Üçok, 1942); Hindistan'da Türk Düşüncesi (A. N. Ayas); Hint Kültürünün Esası (K. M. Panikkar, 1956).

HİNDİSTAN CEVİZİ

Hindistan cevizi ve meyvası

Bir çeşit palmiyenin ve meyvasının adıdır. Hindistan cevizi palmiyesi, yeryüzündeki bütün palmiye cinslerinin en faydalısıdır. Ağacın yalnız meyvasından değil, başka taraflarından da faydalanılır. Yaprakları kulübe damlarını örtmekte kullanılır; şerit haline de getirilerek sepet örülür; kerestesi ev yapmaya, ayrıca, çeşitli içkiler, alkol, sirke yapmaya yarar.

Ağacın meyvası ise en fyadalı tarafıdır: Olduğu gibi yenir, yağı çıkarılır; bu yağ yemek pişirmede, aydınlatmada, sabun yapımında kullanılır. Meyvanın kabuğundan kaşık, fincan, vs. yapılır.

Hindistan'da yeni yıl büyük törenlerle kutlanır. Fotoğrafta yeni yıl dansı yapan ananevi «Naga» kıyafetli genç kızlar görülüyor.

Kurutulmuş Hindistan ceviz içine «kopra» denir. Hindistan cevizi yetiştiren ülkelerden dışarıya her yıl binlerce ton kopra satılır. Bunlardan nebati yağ, sabun vs. yapılır.

Hindistan cevizi palmiyesi 30 m. ye kadar boy atabilir. Manavlarda gördüğümüz sert kabuklu, yüzü tüylü Hindistan cevizleri meyvanın iç kısmıdır. Bunun dışı bildiğimiz ceviz gibi kalın, etli, parlak bir kabukla kaplıdır. Bütün olarak satılan Hindistan cevizlerinin bu kısmı çıkarılır.

Hindistan cevizinin uzunluğu 20-30 sm. çapı da 15-20 sm. arasındadır. Dışı tüylü olan sert kabuğun içinde tatlı, kendine has güzel kokulu etli kısım vardır. Bu kısmın ortasında süt gibi bir sıvı bulunur.

Ağacın tohumları olan Hindistan cevizi yeryüzündeki tohumların en irisidir. Toprağa düşen tohumun üstündeki üç gözden birinin filizlenmesiyle yeni bitki çıkar.

Hindistan cevizi Ekvator çevresindeki sıcak bölgelerin kıyı kesimlerinde yetişir. Son derece besleyici bir meyvadır. İçinde % 57 yağ, % 31 su bulunur; geri kalanı protein, su ve külden ibarettir.

Küçük Hindistan Cevizi. — Sıcak ülkelerde yetişen bir çeşit ağaççığın kokulu meyvaları da «Hindistan cevizi», ya da «Hint cevizi» diye anılır. Bu bitkinin meyvası etli bir kabuk içinde bulunur. Bunun içinden bildiğimiz cevize yakın büyüklükte bir tane çıkar. Baharat olarak kullanıldığı gibi, tıpta kuvvet verici madde olarak da kullanılır, bundan elde edilen yağın romatizmaya, felce iyi geldiği söylenir.

HİNDUİZM (Bk. MECUSİLİK)

HİNT AVRUPA DİLLERİ (Bk. DİL)

HİNT DOMUZU (Bk. KOBAY)

HİNT OKYANUSU

Üç okyanusun en küçüğüdür. Asya'nın güneyinde, Afrika ile Avustralya arasındadır. Yüzölçümü; kolları ile birlikte, 74.900.000 km²; kolları (kenar denizler) olmaksızın 73.400.000 km² dir.

Hint Okyanusu Kuzey Yarımküresi'nde dar bir alan kapladığı halde, Güney Yarımküresi'nde gelişir. Bu okyanusun göze çarpan özelliklerinden biri de kenar denizler bakımından öteki iki okyanustan fakir oluşudur. Buna karşılık, derinlikler bakımından onlardan pek geri kalmaz. 2.000 m. yi geçen derinlikler kıtaların hemen kenarından başlar. Sumatra-Cava yayına paralel olarak uzanan Sunda Çukuru'nda 7.000 m. den derin 8 yer, 6.000 ile 7.000 m. arasında 24 yer ölçülmüştür. Hint Okyanusu'nun en derin yeri (7.455 m.) de bu çukurdadır. Sunda Çukuru'nun güneyinde bulunan, Wharton adını taşıyan bir çukur daha vardır. Kabaca elips biçiminde olan bu çukurda derinlik 6.450 m. dir. Güney Avustralya açıklarında doğu-batı doğrultusunda uzanan çukurda ise en derin yer 5.640 m. yi bulur. Okyanusun batı kesimine gelince; burada Afrika kıyılarına paralel olarak uzanan Somaki Çukuru'nda derinlik 5.360 m. yi bulur. Madagaskar Adası'nın güneyindeki Madagaskar Çukuru'nda da en derin yer 5.880 m. dir.

Hint Okyanusu'nun denizaltı topografyasına ait bir özellik de Hint Yarımadası ile Madagaskar'ın doğusunda Rodriguez Adaları'na kadar olan alan arasında yer yer kesilerek uzanan bir denizaltı eşiğinin bulunuşudur. Orta Sırt adı verilen bu sırt okyanusu ikiye ayırır. Bu sırtın üzerinde birtakım mercan adaları sıralanır (Lakkadiv, Maldiv, Chagos gibi). Hint Okyanusu'nda Orta Sırt'tan başka daha küçük bazı sırtlar da vardır.

Hint Okyanusu'nda Akıntılar

Bu okyanusun ekvatorun kuzeyinde kalan kesimlerinde akıntıların doğrultuları, muson rüzgârlarına bağlı olarak, mevsimden mevsime değişir. Okyanusun güney kesiminde de, öteki okyanuslarda olduğu gibi, Güney Ekvator Akıntısı vardır. Bu akıntı doğu-batı doğrultusunda ekvatora paralel olarak akar. Günlük hızı 20-25 mildir. Madagaskar Adası'na çarpınca iki kola ayrılır. Kuzeye giden kol, Delgado Burnu hizasında Afrika kıyısına ulaşır. Güneybatıya doğru ilerliyen kol ise Mozambik Akıntısı'nı meydana getirir. Bu akıntı güneybatıya doğru yoluna devam ederek, Natal hizasında Madagaskar'ın güneyinden gelen başka bir akıntıyla karışır, İğne Burnu (Agulhas) Akıntısı adını alır. Güneye ilerliyen bu akıntı 40. paralelde doğuya kıvrılarak batı rüzgârları akıntısına karışır. İki akıntının karıştığı bu kesim akıntıların kararsız, denizin köpüklü olduğu bir yerdir. Doğuya doğru ilerliyen bu akıntı Avustralya'nın güneybatı köşesi açıklarında ikiye ayrılır. Bir kol doğuya gider, Avustralya'nın güneydoğusunda Güney Büyük Okyanus Akıntısı'na kavuşur. Kuzeye bükülen kol da, gittikçe sola doğru saparak, Güney Ekvator Akıntısı ile birleşir.

HİNTYAĞI

Hekimlikte müshil olarak kullanılan bir yağdır. Hintçiçeği bitkisinin tohumlarından çıkarılır. Hemen hemen tamamen renksiz, kokusuz bir yağdır, sabun ve makine yağı yapımında da kullanılır.

Hintyağının çıkarıldığı Hintçiçeği

Hintçiçeği, boyu 3 m. ye kadar uzıyabilen iri yapraklı bir bitkidir. Buna «kene otu» da denir. Daha çok sıcak ülkelerde, bu arada Hindistan'da yetişir. Sütleğengillerden olan bitki, ılık iklimli yerlerde, bahçelerde süs bitkisi olarak da yetiştirilir.

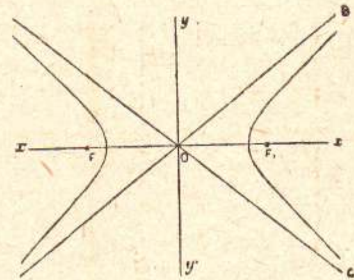
Hintyağı iyi bir müshil (sürgün) ilâcıdır, barsakları yormadan boşaltır. Yalnız lezzeti hoş olmadığı için hasta güçlükle içer. Onun için, bir takım hoş kokulu maddelerle karıştırılmalıdır. Kahve, konyak, bira, çeşitli şuruplar, süt, limon suyu, portakal suyu hintyağına en çok karıştırılan maddelerdir.

Hastaya hintyağını içirmenin en iyi yollarından biri şudur: Bir portakalın bütün suyu sıkılarak iki ufak bardağa bölünür. Hastaya verilecek hintyağı bunlardan birinin üzerine boşaltılır. Sonra, öteki bardaktaki portakal suyu da bunun üzerine aktarılır. Böylece iki tabaka portakal suyu arasında kalmış olan hintyağı hastaya, vakit geçirmeden, çabukcak içirtilir.

Hintyağı yetişkin kimselere çorba kaşığı, çocuklara ise, yaşına, durumuna göre, çay veya kahve kaşığı ile verilir (Bk. Müshil).

HİPERBOL

Bir geometri şeklidir. Bir koniyi eksenine paralel olarak kesince ortaya çıkan kesit hiperboldur. Üzerindeki her noktanın, «odak» adı verilen iki noktaya olan uzaklıklarının farkı aynıdır. Bu uzaklık 2a ile, odaklar F harfiyle gösterilir. Odaklar arasındaki uzunluğa da 2c denir. 2a ve 2c bir hiperbolu belirten değerlerdir. Her hiperbolde bu değerler başka başkadır.

O x, O y: Koordinat eksenleri; O B, O C: Asimptotlar; F_1, F_2: Odaklar; F_1 — F_2: 2c

Hiperbolün iki kolu vardır. Bu iki kol birbirinin aynıdır. Bir koniyi düşey eksenine paralel olarak bir düzlemle kesersek hiperbolün kollarından birini elde ederiz. Hiperbolün kolları arasında çaprazlama çizilen iki çizgi vardır. Bunlara hiperbolün asimptot eksenleri denir. Bu eksenler ve hiperbolün kolları sonsuza kadar uzarlarsa da hiçbir zaman kesişemezler.

HİPERMETROPLUK

Bir göz bozukluğudur. Göz yuvarlağında mercekle sarı benek arasındaki uzaklığın gerekenden kısa olması sonucunda meydana gelir.

Normal gözlerde gelen ışınlar tam ağ tabakaya düşer; hipermetrop bir gözde, görüntü ağ tabakanın gerisinde oluşur. Bunun için, dışbükey mercekli gözlük kullanılır. Dışbükey mercek görüntünün biraz daha öne gelmesini sağlar. Yalnız, kullanılan gözlüğün hipermetropluğun derecesine göre görüntüyü tam ağ tabaka üstüne düşürmesi şarttır. Ancak bu sayede iyi bir görme sağlanmış olur (Bk. Göz).

İnsanları Telkinle Uyku Haline Getirme Sanatı: HİPNOTİZMA

HİPNOTİZMA, bir kimseyi, sözle, bakışla telkin yaparak uyutma işidir. Bu uyku haline «hipnoz», bu halin meydana getirilmesine de «hipnotizma» denir.

Hipnotizma yolu ile hipnoz durumuna getirilen kimse, uyutanın etkilerine, telkinlerine açık, dış dünyadan gelen başka her türlü etkiye karşı kapalıdır. Hipnotize edilmiş insanların uykuda olanlardan farkı, hislerini kontrol edebilmeleridir. Hipnoz durumundaki bir kimse konuşabilir, yürüyebilir, yazı yazabilir; yani uyanıkken yaptığı her şeyi bu durumda da yapabilir; yalnız, bütün hareketleri, onu hipnotize eden kimsenin emri altındadır.

Hipnotizmaya uğrıyan herkes bir dereceye kadar etkilenebilir; tam mânasiyle hipnotize olarak, bu durumdan kurtulunca, ne yaptığını, ne dediğini hatırlamıyacak kadar etkilenenler ancak beş kişide birdir. Bazı kimseler de kendi kendilerini hipnotize edebilirler. Bu çeşit hipnotizmaya «otohipnoz» denir.

Hipnotize olayı bugün henüz gerektiği gibi açıklanamamaktadır. Bununla beraber, hipnotizmacının tabiatüstü bir gücü, mücizevi bir şahsiyeti olmaksızın bu olayı meydana getirilebileceği bilinmektedir.

İnsanların çoğu etki altında bırakılmaya eğilimdir. Birçok kimseler, farkında olmadan, başkalarının etkisiyle onlar gibi davranırlar, onların sözleriyle etkilenip söyleneni yaparlar. Esniyen bir kimse görünce esnemek, bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Hipnotize olmak, etki altında kalmanın aşırı bir şekli olduğuna göre, kolay etki altında kalanlar çabuk hipnotize edilebilirler.

Hipnotize edilen kimse, «medyum» un (hipnotize edenin) etkisi altında bulunduğundan, o durumundayken kendisine verilen her türlü emri yerine getirmeye hazırdır. Yalnız, bu konuda yetkili bazı kimseler, hipnoz durumuna getirilen insanlara, meselâ cinayet işlettirmenin mümkün olmadığını ileri sürüyorlar. Çeşitli baskılar ve kuvvetli inançlar sonunda iyiyi kötüden ayırabilmek bir insanın kafasında iyice yer etmişse, ona, hipnotize ettikten sonra cinayet işlemesi teklif edilse bile, inançlarına aykırı olan bu teklifle karşılaştığı anda hipnotizmadan kurtulur.

Hipnoz durumundaki kimseler, kendilerine söylenen şeylere de inanırlar. Bir hipnotizmacı, karşısındakini, meselâ iki kere ikinin yedi ettiğine, ya da onun bir köpek olduğuna inandırabilir.

Hipnotize edilenler, telkinle, gerçekte olmıyan bazı cisimlerin kokularını duyabilir, seslerini işitebilirler, onları gözleriyle görür gibi olurlar. Hipnotize edilmiş kimselere, «olumsuz hayal» göstermek de mümkündür. Meselâ bir iskemlede otururken, ona, altındaki iskemlenin kaldırıldığı telkin edilirse, iskemle gerçekten kaldırılmış gibi, yere düşer.

Hipnotik Anestezi

Hipnotizmacı, hipnotize ettiği kimsenin duyu gücünü eksiltip artırabilir, tamamiyle de yok edebilir. Meselâ hipnoz durumundaki bir insanın parmağına iğne batırılsa acı duymıyabilir. Hipnotizma yolu ile duyuların uyuşturulmasına, «hipnotik anestezi» denir. Hislerin kuvvetlendirilmesi sonucunda ise hipnoz durumundaki bir insan, hipnotizmacının telkinleriyle, normal olarak gözle görülemiyecek kadar küçük yazıları okuyabilir, çok uzaktan fısıldanmış bir sözü duyabilir.

Çok kuvvetli olarak hipnoz durumuna giren kimseler, hipnotizmadan kurtulunca, o sırada olanları hatırlamazlar, hipnotize edildiklerine inanmazlar.

Çoğu kere, hipnoz durumundan uyanan kimseler, o durumdayken kendilerine telkin edilen bazı şeyleri, bir süre için yapmakta devam ederler. Bu telkinler hem davranışlar, hem de duyular bakımından olabilir. Meselâ, bir hipnotizmacı, hipnotize ettiği kimseye, uyandıktan beş dakika sonra şapkasını pencereden atmasını telkin etmişse, o kimse, uyanınca şapkasını pencereden atmak için şiddetli bir istek duyar. Bundan başka, hipnotizmacı, hipnoz durumundaki bir insana, uyandıktan sonra bütün hayatı süresince kara kedilerden korkmasını telkin etmişse, o insan gerçekten hipnotizmacının etkisiyle kara kedilerden korkar. Hipnoz durumundaki telkinler, hipnozdan kurtulduktan sonra genel olarak birkaç gün, birkaç hafta sürer, yıllarca sürdüğü de görülmüştür.

Hipnotizma yolu ile bazı hastalıkların iyi edildiği, hastalık sırasında duyulan acıların dindirildiği olmuştur. Bunun için önce hipnotizmacı, hastayı hipnoz durumuna sokar; sonra ona iyi olduğunu telkin eder. Hasta, hipnoz durumundan kurtulduktan sonra da, ya bir süre için, ya da sürekli olarak hastalıktan kurtulduğuna inanabilir.

Hipnotizmanın Tekniği

Hipnotizmacıların çoğu psikoloji alanında gerekli bütün bilgileri edinmiş kimselerdir. Bunlar hipnotizmayı, insan davranışlarının sebeplerini açıklıyabilmek, ya da sinir ve ruh hastalıklarını tedavi edebilmek için kullanırlar. Bu çeşit hipnotizmacılardan başka bir de gösteri olarak sahnede hipnotizma yapanlar, bunu meslek edinmiş kimseler vardır.

Hipnotizmacı, her şeyden önce, hipnotize edeceği kimseyi rahat bir yere oturtur, ışıkları hafifletir, ona sürekli olarak belli bir noktaya bakmasını söyler. Sonra sakin, yavaş bir sesle konuşmaya başlar. Karşısındakine, yorgun olduğunu, gözlerinin yavaş yavaş kapandığını, uyumak istediğini, uykuya dalmak üzere olduğunu telkin eder. Böylece, onu uyutur.

Tecrübeli bir hipnotizmacı hemen hemen her türlü insanı hipnotize edebilir. Yalnız, bazı durumlarda, hipnotize edilmek istemiyen, edilemiyeceğine inanan, ya da kendini tam mânasiyle bırakmıyan kimseler hipnoz durumuna giremezler. Bir kimsenin hipnotize edilebilmesi için bunu istemesi gerekir.

Hipnotizma, hipnotizmacı tecrübeli, bilgili olmadığı zaman tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Bunların en önemlisi, hipnotize edilen kimsenin, uyandırıldıktan sonra bir sinir buhranı geçirmesidir. Bundan başka, bir insanın birkaç kereden fazla hipnotize edilmesi de tehlikeli olabilir.

Beş ile oniki yaş arasındaki çocuklar, büyüklerden daha kolay hipnotize edilebilirler. Büyükler içinde kolaylıkla hipnoz durumuna girenler normal zekâlı kimselerdir. Üstün zekâlıları hipnotize etmek, daha güçtür. Zekâları gelişmemiş kimseler ise hipnotize edilemez. Uykularında konuşan, gezinen kimseler de kolaylıkla hipnoz durumuna girebilirler.

Hipnotizmanın Tarihi

İnsanlar tarihin ilk çağlarından beri hipnotizmayı, hipnoz durumunu denemişlerdir. Yalnız hipnotizmayı bir bilim açısından ele alarak bu alanda çalışmış ilk bilgin, Franz A. Mesmer adında Viyanalı bir doktordur. Mesmer (1734-1815) her insanda magnetik bir sıvı olduğunu, bu sıvıdan dolayı herkesin manyetize edilebileceğini, hastalıkların ise bu sıvının eksikliğinden, ya da vücuda düzensiz bir biçimde dağılmış olmasından meydana geldiğini ileri sürüyordu. Mesmer hasta insanların magnetik sıvısını takviye etmek üzere bir de hipnotizma tekniği keşfetmişti. 1784'te Fransız hükümeti, Mesmer' in kuramlarını incelemek üzere bir komisyon kurdu. Bu bilimsel araştırmalar komisyonunda, Antoine Lavoisier, Benjamin Franklin gibi o devrin en tanınmış bilim adamları bulunuyordu. Komisyon, yaptığı incelemeler sonunda, Mesmer'in bir sahtekâr olduğunu ilân etti. Zamanla Mesmer'in teorilerinin tamamiyle yanlış olduğu bildirildi (Bk. Manyatizma).

İngiliz bilgini James Braid, 1840-1850 yılları arasında yaptığı çalışmaların sonuçlarını bildirirken «hipnotizma» terimini ilk defa kullandı. 1845'te ise Hindistan'da yaşıyan James Esdaile adında bir İngiliz doktoru ilk olarak hipnotik anestezi durumundaki bir hastasını ameliyat etti. 1864'te Liebault adında bir Fransız doktoru modern hipnotizma kuramını ortaya attı.

Hipnotizma bugün tam mânasiyle bir bilim sayılmamakla beraber, doğumlarda, insan psikolojisinin incelenmesinde, ruh hastalıklarının tedavisinde kullanıldığı oluyor.

HİPODROM

At yarışları yapılan alandır. Eski Yunanlılar «hippos» (at), «dromos» (koşu) kelimelerinden ürettikleri bu sözü at ve araba yarışları için yaptıkları büyük alanlar için kullanırlardı. Romalılar bu alanlara «circus» (sirk) dediler.

Hipodromların bir ucu yarım daire, öbür ucu da kare biçiminde olurdu. Yarım daire çevresine, uzun kenarlar boyunca da oturma

yerleri yapılırdı. Hipodromun uzunluğu 180-200 m., genişliği de 120 m. kadar olurdu. İstanbul'daki Hipodrom, eski hipodromların en büyüğü, en güzeliydi. Bugünkü Sultanahmet Meydanı'nı kaplıyan bu hipodromun orta bölümünde Mısır'dan getirilmiş bir dikilitaş, bir anıt sütunu, bir de Delphi'den getirilmiş, tunç burma yılan sütunu vardı. Hipodromun yapılmasına 196 yılında İmparator Severus zamanında başlandı, 330'da Konstantin zamanında tamamlandı. Dünyanın bu en şahane hipodromundaki dört tunç at bugün Venedik'te San Marco Kilisesi'nin önünde bulunmaktadır (Bk. Atmeydanı).

Modern hipodromlar binlerce meraklıya yarışın bütün safhalarını takip etmelerini sağlıyacak şekilde yapılmıştır. Kum ve çim pistlerin etrafını büyük tribünler, klüp ve müdürlük binaları, cokeylerin hazırlanma ve tartı binaları, ahırlar, geniş padoklar çevirir. Fotoğraf İngilteredeki Ascot Hipodromu'nu gösteriyor.

HİPOKONDRİ

Ruh ve sinir bozukluğundan ileri gelen bir hastalıktır. «Evham» veya «karasevda» da denir.

Bu gibi hastalar sağlıkları hakkındaki düşünce ve duygularında aşırı giderler, ufak şeyleri gözlerinde büyütürler, bundan dolayı merak, telâş ve heyecana kapılırlar. Bunlar bazı hastalık belirtilerini yarım yamalak öğrenmişlerdir, karınlarındaki bir ağrıyı apandisite, göğüslerindeki hafif bir sıkıntıyı kalb hastalığına yorarlar, öksürseler verem olduklarını sanırlar. Karınlarındaki bazı gaz gürültüleri üzerine, midelerinde, barsaklarında kurbağa, yılan, kertenkele olduğunu sananlar bile vardır.

Tedavi. — Bu hastaları iyi edebilmek için onların, ruh ve sinir bozukluklarını gidermek, önemli bir hastalıkları olmadığına kuvvetli telkinlerle inandırmak lâzımdır. Endişe ve telâştan ileri gelen sinirlilik, uykusuzluk banyolarla, yatıştırıcı ilâçlarla giderilir. Havası temiz, güneşli, ferah yerlerde yaşamak, seyahat etmek, vücudu besleyip kuvvetlendirmek de çok faydalı sonuçlar verir.

HİPOPOTAM (Bk. SUAYGIRI)

HİPPOKRATES, İstanköylü (M.Ö. 460-377?)

Hippokrates

Eski Yunanistan'ın en ünlü hekimidir, tıbbın babası sayılır. Babası Heraklides de hekimdi. Eski Yunanlılar bu ailenin Tıp Tanrısı Asklepios'un torunlarından geldiğine inanırlardı.

Hippokrates Tıp Tanrısı'nın yaşadığı kutsal şehir olarak bilinen İstanköy'de doğdu. İlk tıp bilgisini babasından aldı. Devrin tanınmış filozofu Demokritos'tan da felsefe öğrendi. Sonradan, Demokritos'un tutulduğu akıl hastalığını iyi ettiği söylenir.

Hippokrates, anatomi bilimi üzerindeki deneyleriyle herkesi hayrette bırakmıştı. O çağlarda köksüz inançlar yüzünden, insan vücudunun kesilip gözden geçirilmesi hemen hemen imkânsızdı. Hippokrates ise her olayın tabiat kanunlarına bağlı olduğuna inanmıştı. Ona göre, insan vücudunda bulunan dört çeşit sıvının tam miktarda bulunması sağlığı gösterirdi. Hippokrates'in dört sıvısı şunlardı: Kan, balgam, sarı safra, kara safra. Ünlü hekim ilâçtan çok perhizin faydasına inanmıştı. Bazı hastalıkları iyi etmek için kullandığı, ilâçlar da, sayıca pek fazla olmamakla beraber, yüzde yüz fayda sağlıyordu.

Hippokrates, bir hastalığı iyi etmeye çalışmadan önce hastayı iyice gözden geçirip hastalığın sebebini anlamak gerektiği gerçeğini ortaya koymuş, böylece klinik tedavisinin esaslarını kurmuştur. Eserleri arasında «Salgın Hastalıklar», «Hava, Su, Toprak», «Baştaki Yaralara Dair», «Doktorun Görevleri» başta gelmektedir.

HİPPOKRATES'İN YEMİNİ

TIBBIN BABASI Hippokrates'in Milâttan Önce hazırlamış olduğu doktorluk yemini bugün bile dünyanın hemen bütün tıp fakültelerinde, biraz sadeleştirilmiş olarak, kullanılmaktadır. Tıp fakültesini bitiren gençler, doktor unvanını almadan, mesleğini kötü yollarda kullanmıyacağına, kendini insanlığa vakfedeceğine yemin eder. Hippokrates'in yemini şudur:

«Bütün tanrı ve tanrıçaların başına yemin ederim ki, bu sanatı bana öğretenleri ana-baba tanıyacağım, malımın yarısını onlara vereceğim, lüzum görürlerse yardım edeceğim, onların çocuklarını kardeş bileceğim, isterlerse ücret almaksızın bu sanatı da, bildiğim öteki şeyleri de onlara öğreteceğim. Sanatıma ait bilgiyi oğullarıma, hocalarıma, tıp kanununa göre yemin etmiş kimselere öğreteceğim, başkalarına ifşa etmiyeceğim.

«Tedavi usulünü kabiliyet ve muhakememin emrettiği, hastanın menfaatine en uygun gelen şekilde tatbik edip zararlı, düşmanca muameleden sakınacağım. Hiç kimseye zehir vermiyeceğim gibi, soranlara da bunu öğretmiyeceğim. Kadınlara çocuk düşürmek için alet, ilâç tavsiye etmiyeceğim.

«Saf ve mukaddes bir hayat geçireceğim, mesleğimi de buna göre tatbik edeceğim. Girdiğim evlere, hastanın menfaatini düşünerek gireceğim, evde irtikâp veya fenalık fiillerini aklımdan geçirmiyeceğim. Köle veya hür, erkek veya kadın, kimseyi aldatmıyacağım. İnsanların hayatına dair duyduklarımı bana sır olarak verildiği takdirde, mesleğimi ilgilendirsin, ilgilendirmesin, kimseye ifşa etmiyeceğim. Bu yemine sadık kaldıkça temiz bir hayat süreyim, herkesin saygısını, güvenini kazanayım. Böyle yapmazsam her türlü felâkete uğramayı hak etmiş olurum.»

HİROŞİMA

Japonya'nın güney kesiminde bir liman şehri, Hiroşima ilinin merkezidir. Hondo Adası'nın güneybatı bölümünde, Şikoku Adası'nın karşısında yüksek dağ tepeleri arasından akan Ota ırmağının çatalağzı üzerinde kurulmuştur. Bugün Kure şehriyle bitişmiş durumdadır, nüfusu 730.000'i bulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'na kadar Japonya'nın en önemli askerî bölgelerinden biriydi. 1945 yılının 6 ağustosunda, Amerika Birleşik Devletleri hava kuvvetleri tarafından buraya atılan ilk atom bombası ile Hiroşima yanıp yıkıldı, 60.000 kişi öldü, 100 küsur bin kişi yaralandı. Böylece, İkinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren atom bombası Hiroşima adının tarihe geçmesine yol açtı. Ondan önce Hiroşima Japonya'nın en önemli ticaret merkezlerinden biriydi. Atom bombası, şehrin yüzde altmışını yerle bir etti.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Hiroşima'nın yeniden düzenlenmesi için sürekli çalış-

malara girişilmiş, birçok yeni binalar yapılmıştır. Hiroşima'daki en ileri endüstri kurumları gemi tezgâhları, kamyon ve makine fabrikalarıdır. Japonya'nın toplu iğne ihtiyacının % 80'i bu şehirden karşılanır. Şehirde atom ışınlarının etkisiyle hastalanmış kimselere bakan birçok hastane vardır.

HISARLAR (Bk. ANADOLU HISARI; RUMELİ HİSARI)

HISSE (BK. ORTAKLIK)

HİSTERİ (Bk. İSTERİ)

HİTABET

Söz söyleme sanatıdır. Bu tarzda söylenmiş sözlere «hitabe» ya da «nutuk» denir.

Bir hitabe (nutuk) gerek söyliyen bakımından, gerek konusu bakımından bazı şartlara bağlıdır. Hitabe, yazılısından okunmamalı, doğrudan doğruya söylenmelidir. Kısa, tesirli olmalıdır. Duralamadan, kekelemeden, bir çağlıyan gibi söylenmelidir ki dinliyenleri inandırsın, onları kazansın. Hitabe söyliyenlere «hatip» denir. Hatipler, görünüşlerinden konuşmalarına kadar dinliyenlerin tesiri altında kalacakları kimseler olmalıdır.

Hitabe, konusuna göre, birkaç çeşide ayrılır:

Askerî Hitabe. — Ordularını harekete geçirmek istiyen komutanların onlara söyledikleri sözlerdir. En tesirli, en kısa hitabeler, askerî hitabelerden çıkmıştır. Tarih, bunların örnekleriyle doludur. Yavuz'un Çaldıran Seferi'nde çadırına ok atan, geri dönmek için ayaklanan Yeniçeriler'e: «İçinizde erkek olanlar benimle gelsin. İstiyen karılarının yanına dönsün; ben, gerekirse, tek başıma da düşman üzerine yürürüm!» demesi ayaklanmayı bir anda bastırmıştır. Atatürk'ün «Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri» emri de askerî hitabenin şaheserlerindendir.

Siyasi Hitabe. — Eski Yunan ve Roma'dan beri en bol örneklerine raslanan nutuk şeklidir. Demostenes, Cicero gibi hatipler bu tarzda pek meşhur sözler söylemişlerdir. Fransa'da Büyük İhtilâl'den sonra Marat, Danton gibi hatipler, siyasi hitabetin en güzel örneklerini verdiler. Atatürk'ün 1927'de altı gün sürmek üzere B. M. Meclisi'nde söylediği «Büyük Nutuk» bir yandan Kurtuluş Savaşı'mızın tarihi, öte yandan mükemmel bir siyasi hitabe örneğidir. Atatürk, siyasi hitabe alanında daha birçok, güzel, pek tesirli nutuklar söylemiştir.

Dinî Hitabe. — Konusunu din heyecanında alan, ya da bir din meselesini halka açıklamak için söylenen nutuklar (vaızlar) dır. Muhammed'in ölümünden sonra Ebubekir'in sözleri, dinî-siyasi hitabenin en veciz örneğidir: «Ey nâs! Her kim Muhammed'e tapıyorsa bilmelidir ki Muhammed öldü, her kim Tanrı'ya tapıyorsa bilmelidir ki Tanrı ölmez!»

Akademik Hitabe. — Konusu bilim ve hukuk meseleleri olan hitabelerdir. Bu tarz hitabe hukuk ve adliye alanında çok gelişmiştir.

Anadolu'da Parlak Bir Medeniyetin Kurucusu Olan Kavim: HİTİTLER

HİTİTLER M. Ö. 1900 - 1200 yıllarında Anadolu ve Suriye'de yaşamış bir kavimdir. Başkentleri Hattuşaş (bugünkü Boğazköy) idi.

Hititler'in Anadolu'ya doğudan geldikleri sanılıyor. Eski Mısırlılar'ın, Asurlular'ın, Babilonyalılar'ın rakipleri olan Hititler Anadolu'da büyük bir medeniyet kurmuşlardır. Yakın zamanlarda yapılan kazılarda birçok arkeolojik eserler ele geçirilmiştir (Bk. Anadolu).

Bir Hitit kıralı

Hitit Devleti'nin «Eski Kırallık Devri» diye bilinen ilk çağı M. Ö. 1650 yılına kadar sürmüştür. Anadolu'ya yerleşen Hititler M. Ö. 1900 yılından başlıyarak bu bölgede derli toplu bir devlet kurmak için çalışmalara giriştiler, en sonunda İmparator Labarnaş Hitit birliğini kurmayı başardı. M. Ö. 1810'da kıral I. Mürşil zamanında bütün Anadolu Hitit devletinin sınırları içine alınmış oldu. Murşil daha sonra, Mezopotamya'ya yürüyerek Hamurabi sülâlesine son verdi. Ancak, onun ölümünden sonra ülkede bazı kargaşalıklar çıktı. Yüzyıl kadar süren kargaşalıkların sonunda Kıral Telepinuş ülkeyi yeniden düzene sokmayı başardı.

Telepinuş'un ölümünden sonra M. Ö. 1650 yılında başlıyan, iki yüzyıl süren devre «Karanlık Devir» diye bilinir. Hititler'in bu devresi hakkında hiçbir belge ele geçmemiştir. M. Ö. 1450 yıllarında Hititler'in yeniden kendilerini topladıkları görülür. Başkenti gene Hattuşaş olan bir birlik kurdular. Hititler'in en parlak çağı olan M. Ö. 1200 yılına kadar süren bu devreye «Yeni Kırallık Devri» denir.

Hititler'in en ünlü hükümdarı Subbiluliyuma bu devrede yaşamıştır. Subbiluliyuma komşusu Mitanni devletinin sınırlarını küçülttüyse de, Asurlular'la doğrudan doğruya komşu olmak istemediği için, bu devleti büsbütün ortadan kaldırmadı. Ayrıca, Halpa'yı (Halep'i) işgal etti. Subbiluliyuma'nın ölümünden sonra (M. Ö. 1346) yerine II. Murşil geçti. O da bazı istilâ hareketlerinde bulundu. Ondan sonra tahta Muvatalliş geçti.

Kadeş Savaşı

Öte yandan, Mısırlılar'la Hititler'in arası gittikçe gerginleşiyordu. Bu gerginliğin en büyük sebebi Suriye'ydi. Her iki taraf Suriye'yi ele geçirmek istiyorlardı. Bu gerginliğin sonunda, 1295'te Kadeş Savaşı oldu. O sırada Mısır'da II. Ramses firavundu. Savaşın, iyi bir asker olduğu bilinen Ramses'in kuvvetleri lehine sonuçlandığı Mısır kaynaklarından anlaşılmaktadır. Ancak, daha sonra Mısırlılar da kuzey Suriye'den çekilmişlerdir. Böylece, aralarında bir anlaşma yapıldığı sanılıyor.

Bundan sonra, Hitit ülkesinde gene çeşitli isyanlar oldu, birkaç hükümdar değişti. Mısırlılar'la süregelen savaşlar Hititleri zayıf düşürmüştü. En sonunda, M. Ö. 1200 yılında, Balkanlar'daki Dorlar'ın baskısından kaçan Frikler, başkent Hattuşaş da dahil olmak üzere, bütün Anadolu'yu işgal ederek Hitit devletine son verdiler.

Hitit Yazısı

Hititler iki çeşit yazı kullanmışlardır. Bun-

Büyük Hitit Kırallığının Subbiluliyuma devrindeki en geniş sınırları (M. Ö. 1400)

Bir Hitit savaş arabası

lardan biri hiyeroglif, biri de çivi yazısıdır. Çivi yazısının okunabilmesi sayesinde Hititler hakkında karanlık kalan birçok noktalar açıklanmıştır. Ancak, hiyeroglifle yazılmış Hitit metinleri henüz okunmadığı için karanlık kalmış bazı noktaların aydınlatılması mümkün olamamıştır. Hitit tarihini açıklıyan birçok tabletler bugün İstanbul'daki Eski Eserler Müzesi'ndedir.

Hititler'in dinleri çok tanrılıydı. Tapınaklarında tanrı heykelleri bulunurdu. Tapınırken çok temiz bulunmaları şarttı.

Güneş Tanrıçası Arinna bütün tanrıların başıydı. Kıral da onun başrahibi sayılırdı. Arinna'nın üç çift gözü olduğuna inanılırdı. Güneş Tanrısiyle beraber gökteki bütün tanrılar iyi, Yeraltı Tanrıları ise kötü Tanrılardı. Bütün tanrılar insanlar gibi öfkelenirler, severler, intikam alırlar veya mükâfat verirlerdi. Her şahsın, ayrıca bir de koruyucu tanrısı vardı.

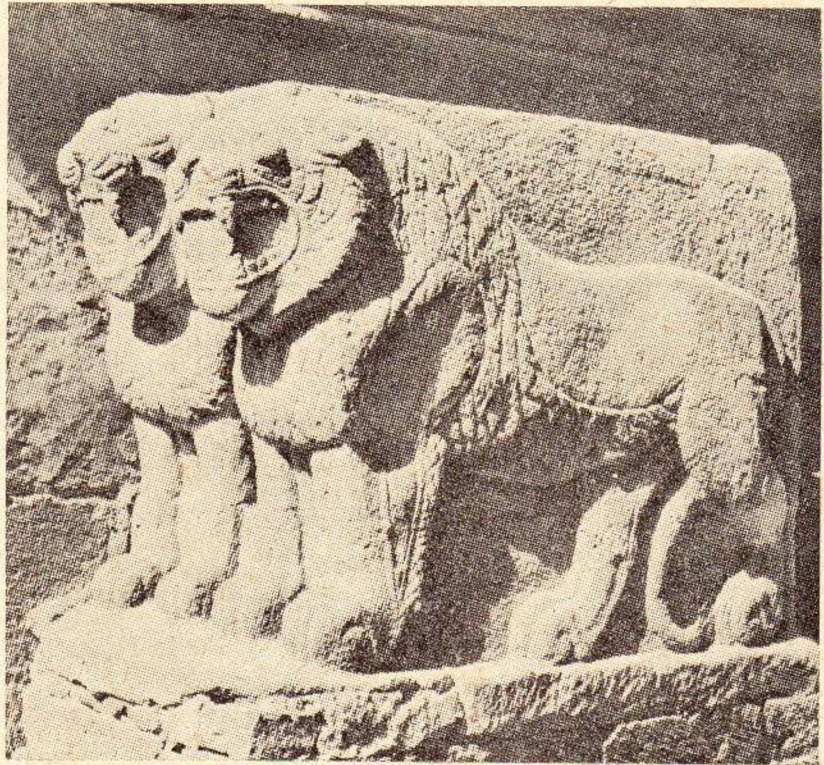
Hititler askerliğe büyük bir önem verir, ordularını daima savaşa hazır durumda bulundururlardı. Ordu arabalı askerler ve yayalar olmak üzere, iki sınıf askerden meydana gelirdi. Savaş arabalarında üç kişi bulunurdu. Yayalar ise daha engebeli topraklarda faydalı olurlardı.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Hitit Kanunu (A. G. Bodrumlu, 1931); Eti Tarihi ve Medeniyeti (Dr. Ş. Akkaya, 1934), Gaziantep'te Eti Eserleri (Ö. A. Aksoy, 1934); Hititolojinin Bugünkü Durumu (Güterbock'tan çev. M. O. Tosun, 1944); Hitit Kanunları (Dr. S. Alp, 1948); Hitit Hiyeroglifleri (Dr. F. Kınal, 1949).

Alacahöyük'te tunçtan bir heykel (M. Ö. 3000 yılları)

Kayseri Müzesi'ndeki taştan yontulmuş iki Hitit aslanı heykeli (M. Ö. 2000 yılları).

HİTLER, Adolf (1889 - 1945)

Adolf Hitler

Alman devlet adamıdır. 1933'te Almanya'ya diktatör olmuş, 1945'te II. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi üzerine kendini öldürmüştür.

Hitler, 1889'da Avusturya - Macaristan sınırındaki Braunaud'da doğdu. Babası gümrük memuru idi. Adolf iyi bir öğrenci değildi. Ortaokula gittiyse de 16 yaşına kadar okuduğu halde, diploma alamadı. İki yıl, Linz'de aylak dolaştı. Bütün emeli ressam olmaktı ama, bir türlü Güzel Sanatlar Akademisi'ne girmeyi başaramadı. Bu arada önce babası (1903), sonra annesi (1907) öldü. Adolf artık büyük sanatkâr olma sevdasından vazgeçmiş, kartpostal ve afiş yaparak hayatını kazanmaya başlamıştı.

Adolf Hitler, 1914'te, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine, gönüllü yazıldı. Savaşta karargâh postacısı olarak çalıştı. Rütbesi onbaşıydı. Gayesiz sivil hayatına bir değişiklik getirdiği için savaşı çok sevmişti. Bu bakımdan, büyük başarılar gösterdi, Demir Haç madalyası aldı ki, bir onbaşı için bu, ender raslanan bir mükâfattı.

Hitler'in İktidara Gelişi

Adolf Hitler, savaştan sonra, siyasi hayata atılmaya karar verdi. Alman İşçi Partisi'ne girdi (1919). Parti bünyesinde değişiklikler yapmayı başardı. Bir yıl sonra partinin adı «Nationalsozialistisch Deutsche Arbeiterpartei» (Milliyetçi Sosyalist Alman İşçi Partisi) olarak değiştirildi. «Nazi» sözü bu adın kısaltılmasından doğmuştur. 1921'de partinin lideri oldu, gamalı haç da parti işareti olarak kabul edildi.

Hitler, partisini kuvvetlendirmek için «kuvvetli kol» adını verdiği bir çeşit askerî birlikler kurdu. Bu sayede, parti mitinglerini koruyor, başka partilerin mitinglerini de dağıtma yoluna gidiyordu. 1923'te «kuvvetli kol» birliklerinin sayısı on bini bulmuştu. Gene o yıl Hitler Münih'te bir ayaklanma çıkarmaya kalkıştı. Fakat polis işe vaktinde müdahale ettiği için hareket bastırıldı, Hitler'le arkadaşları hapse atıldı.

Hitler, Landsberg Kalesi'nde sekiz ay hapsedildi. Bu zaman içinde «Mein Kampf» (Kavgam) adındaki eserinin birinci kısmını yazdı. Bunun yazılmasında hapisane arkadaşı Rudolf Hess'in yardımı olduğu sanılıyor. 1925'te satışa çıkarılan kitap hiçbir ilgi toplamadı. Ancak, Hitler'in diktatör oluşundan sonra büyük rağbet gördü, milyonlarca basıldı.

Hitler, hapisten çıktıktan sonra, siyaset alanındaki faaliyetlerini gittikçe artırdı. Çok büyük bir hitabet kudreti vardı. Canlı konuşmalariyle, kitleleri peşinden sürüklemesini biliyordu. Bu sayede, partisi gittikçe kuvvetlendi. Öyle ki 1930 seçimlerinde 6.000.000 oy aldı. 1932'deki cumhurbaşkanı seçiminde de Hitler, Hindenburg'un karşısında, oyların % 36,7'sini almayı başardı.

Artık durumu son derece kuvvetlenmişti. Nazi Partisi bir çığ gibi büyüyüp gelişiyordu. Reichstag'daki (Millet Meclisi) yeri çok kuvvetliydi. Bunun sonucu olarak Cumhurbaşkanı Hindenburg, 1933'te, Hitler'i başbakanlığa getirmek zorunda kaldı.

Hiyeroglif yazısına bir örnek. Bu yazıyı Mısır firavunlarından biri papirus üzerine yazmıştır. Firavun başkomutanına verdiği bu emirde şöyle diyor: «Emrediyorum: Tsahi'deki bütün yüksek rütbeli subayların görevlerine son verip kendilerini ezesin. Onları, bütün malları ve mülkleriyle senin ayaklarının altına seriyorum.»

Hitler'in Diktatörlüğü

1933 şubatında Reischtag yangını oldu. Hitler bunu fırsat bilerek bir kararname çıkartarak bütün hürriyetleri kısma yoluna gitti, otuz sosyalist üyeyi hapse attı. 1934'te Hindenburg'un ölmesi üzerine cumhurbaşkanlığını da üzerine aldı, kendisine Führer (önder) unvanını verdi. Bir yandan da, kanlı bir temizleme hareketine girişti. İçlerinde bazı eski arkadaşları da olmak üzere 1.100 kişiyi öldürttü.

Artık muhalefet tamamen yok edilmiş, Komünist, Sosyal-Demokrat ve Katolik Partileri kapatılmıştı. Nazi Partisi'ne karşı en küçük bir muhalefet gösterenler temerküz kamplarına gönderiliyor, Yahudiler'e en ağır muameleler yapılıyordu. Okullarda da Nazi doktrinlerinin öğretilmesine başlanmıştı.

Adolf Hitler, Versailles Antlaşması'nı ortadan kaldırmak, eskisi gibi Almanya'yı en büyük askerî kudret haline getirmek istiyordu. Daha 1933'te Almanya'yı Milletler Cemiyeti'nden ve Silâhsızlanma Konferansı'ndan çıkarmıştı. 1934'te Avusturya Nazileri, hükümeti devirmek için bir harekete girişerek Başbakan Dolfuss'u öldürdüler. Bununla beraber, hareket başarıya ulaşamadı. Hitler, 1935'te, Saar bölgesini, 1938'de de Avusturya'yı Alman topraklarına kattı. Bir yıl sonra, Münih Antlaşması'nı hiçe sayarak, Çekoslovakya'yı aldı. En sonunda aynı yıl Fransa ile İngiltere'nin garantisi altında bulunan Polonya'yı işgale başladı (1 eylûl 1939). İki gün sonra İngiltere ile Fransa Almanya'ya savaş açtılar. Böylece, II. Dünya Savaşı başladı (Bk. II. Dünya Savaşı).

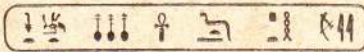
Hitler bütün savaş boyunca Almanya'nın tek hâkimi olarak kaldı. Bu arada çok şiddetli hareketlere başvurdu. Avrupa'ya bir «yeni nizam» vermek istiyordu. Bunun şartlarından biri de Yahudiler'in yok edilmesiydi. Bu işi sağlamak için temerküz kamplarından başka, Auschwitz, Mauthausen gibi yok etme kampları kuruldu. Bütün savaş boyunca buralarda 6.000.000 Yahudi'nin öldürüldüğü sanılıyor. Nürnberg mahkemesi sırasında Alman kaynaklarının kabul ettiği sayı 4.500.000'dir.

Almanya'nın savaştaki hâkimiyetini kaybettiği zamanlarda Hitler ateşli nutuklar vererek halkı ve orduları galeyana getirmeye çalıştı. 1943'te, artık Almanya'nın yenilgisi belirdiği sıralarda bile, Almanya'nın asla yenilmiyeceğini, bir mucize silâh sayesinde savaşı kazanacağını ileri sürüyordu. Fakat bütün gayretleri bir sonuç vermedi. 1944 temmuzunda tertiplenen bir suikasttan sonra zamanını daha çok Berchtesgaden'de geçirmeye başladı.

1945 ocak ayından sonra doğrudan doğruya Berlin'deki Başbakanlık binasına yerleşti. Artık savaşın kaybedildiğini anlamıştı. Düşmanlarının eline geçmektense kendi eliyle hayatına son vermek istedi. 29 nisanda, metresi Eva Braun'la evlendi. Resmî vasiyetnamesini yazdı. Karl Donitz'i devlet başkanlığına, Josef Goebels'i de başbakanlığa getirdi. 30 nisanda, etrafındakilerle vedalaşarak, başbakanlık sığınağındaki odasına çekildi, kendini vurdu. Eva Braun da zehir içerek kendini öldürdü. Daha sonra, verdiği talimata uyularak, cesetleri yakıldı. Kemikleri bulunamadı.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Kavgam (çev. H. C. Yalçın, 2 cilt, 1940, 41); Hitler ve Nasyonal - Sosyalizm (C. Hikmet, 1933); Hitler ve Arkadaşları (A. Simone, 1945); Hitler'in Son Günleri (T. Roper, 1947); Hitler'in Stratejik Hataları (F. O. Miksche, 1952); Hitler Başkomutan (F. Halder'den çev. Şinasi Erdok, 1953).

Hiyeroglif

Eski Mısırlıların ilgi çekici resimli yazısı

HİYEROGLİF, Eski Mısırlılar'ın anıtların, mezar taşlarının üzerine kazıyarak yaptıkları şekillere Yunanlılar'ın, verdikleri addır. «Hiyeroglif» kelimesi Yunanca'da «kutsal oyma», ya da «kutsal yazı» anlamına gelir. Eski çağlarda, Yunanistan'da, Mısırlılar'ın, taşların üzerini kazıyarak meydana getirdikleri yazıları, yalnız Mısırlı din adamları okuyup çözebildikleri için, Yunanlılar bu çeşit yazılara «hiyeroglif» demişlerdir. Bugün, resimler, şekiller kullanmakla meydana getirilmiş her türlü tarihî yazıya «hiyeroglif» denebilir. Hiyeroglif biçiminde yazılmış yazıların içinde, Mısırlılar'ınkinden başka, Aztekler'in, bazı eski Kızılderili kavimlerin yazıları da vardır.

Mısırlılar yazı yazmaya ilk başladıkları zaman, düşüncelerini, duygularını açıklıyabilmek için akıllarına gelen cisimlerin basit birer şeklini çizerlerdi. Bu çağlarda yaşıyan bir Mısırlı, bir adamdan söz etmek istediği zaman, bir insan resmi, çizerdi. Hiyeroglif geliştikçe, çizilen resimler başlıbaşına resimde görülen cismi değil de, o cismin adını söylerken ağızdan çıkan heceyi belirtmeye başladı. Böylece, yazıya doğrudan doğruya heceleri, kelimeleri göstermeye yarıyan şekiller girdi. Bu durumda, çizilen şekille anlatılan olayın bir ilgisi olmıyabiliyordu.

Hiyeroglifin gelişmesindeki üçüncü devre, bu yazıda, dildeki çeşitli eserleri temsil eden bir şekil sisteminin yer almasıdır. Bu devrede, bugün kullanılan alfabelerde olduğu gibi, hiyeroglifte de, dildeki sesleri gösteren yirmi dört şekillik bir düzen bulunuyordu.

Mısır medeniyetinin ilk zamanlarında hiyeroglif ya taş anıtları süslemek, ya da bunların ne için dikilmiş olduğunu belirtmek üzere yazılırdı. Bu çağlarda yapılmış olan anıtların, sütunların üzerindeki hiyeroglif, keskiyle, çekiçle yazılmıştır. İlk hiyerogliflerin bazıları soldan sağa yazılmış olmakla beraber bunlar çoğunlukla sağdan sola, ya da yukarıdan aşağıya yazılırdı. Mısır'da yazı sanatı, bilgisi ve ihtiyacı yayıldıkça Mısırlılar da üzerine yazı yazmak için taştan daha elverişli bir madde aramaya başladılar, çünkü taşın her yere taşınması kolay değildi, keskiyle oyarak yazı yazmak çok zaman alıyordu.

Böylece Mısır yazılarında «papirus» denilen bir bitki, taşın yerini aldı. Papirus, bir çeşit kamışın sıkıştırılıp kurutulmasiyle meydana gelen kâğıttır (Bk. Papirus). Papirusun yüzü, yazı yazmaya çok elverişli bir şekilde pürüzsüz olurdu. Bunun üzerine yazı yazabilmek için Mısırlılar ucunu sivrileştirdikleri bir kamışı kalem olarak kullanıyorlar, isi sulandırarak da mürekkep yapıyorlardı.

Zamanla Mısırlılar, taşı oyarak yazdıkları hiyeroglifin papirus için uygun olmadığını farkettiler. Kitap, mektup yazarken, taş üzerine hazılan hiyeroglif şekillerinin çok vakit aldığını gördüler. Bundan dolayı, hiyeroglif yazısının şekilleri gittikçe besitleşti, kısaldı. Bu şekilde elde edilen yeni yazı çeşitine «hiyeratik yazı» denilir. Hiyeratik yazının hiyeroglіften farkı, el yazısı ile kitap yazısı arasındaki farka benzer. Hiyeratik yazı geliştikçe daha da sadeleşti, «demotik» denilen bir yazı çeşidi ortaya çıktı. Demotik kelimesi, Yunanca «halk» anlamına gelen «de-

mış» kökünden türemiştir. Hiyeroglifin bu son şekli daha çok halk tarafından günlük yazılarda kullanılırdı.

Hiyeroglif Nasıl Çözüldü

M. S. 500 yılında, Roma İmparatorluğu'nun son devirlerine doğru, 3.500 yıldır kullanılagelmekte olan hiyeroglif yazı tamamiyle unutulmuştu. Ortaçağ'da hiyeroglifle yazılmış eserler, yazılar merak uyandıran bir konu olmaktan öteye gidemedi. Ancak 1799'da Napoléon'un askerlerinden birkaçı, Nil nehri yakınlarındaki Rosetta'da hiyeroglifle yazılmış taş bir tablete raslayınca bu konu yeniden ele alındı. Askerler, yazılı taşı Rosetta'da bulduklarından bu tablet «Rosetta Taşı» diye adlandırılmıştır. Rosetta Taşında hiyeroglifle yazılmış olan bilgi aynı zamanda, gene bu taşın üzerinde, Mısır demotik yazısı ile ve Yunan alfabesi ile de tekrarlanmıştı. Yunan yazısı hiçbir zaman unutulmamış olduğu için Rosetta Taşı'nın üzerinde yazılı olan bilginin anlaşılması güç olmadı. Bunun M. Ö. 196'da yazılmış olduğu da taşın üzerinde ayrıca belirtiliyordu. Şifre çizenlerin tekniklerine uygun bir tekniğin kullanılmasiyle, hiyeroglif yazı, kolayca okunan Yunan yazısı ile karşılaştırıldı ve böylece hiyeroglifte kullanılan bazı hecelerin ve seslerin ne şekilde belirtildiği keşfedildi. 1822'de ise François Champollion adlı bir Fransız, Rosetta taşındaki bütün hiyeroglif yazıyı çözmeye muvaffak oldu.

Bugün ünlü dil uzmanlarının çoğu hiyeroglifi okuyabilmektedir. Hiyeroglifin artık tam bir grameri ve sözlüğü yapılabilmiştir.

HİYONG - NULAR (Bk. HUNLAR)

HİZAN

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Bitlis iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Siirt'in Pervari, güneyde Şirvan, batıda Bitlis'in merkez, kuzeyde Tatvan ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Hakif ve Uçum adlı bucakları ile bunlara bağlı 32 köyü vardır.

Yüzölçümü: 933 km^2

Nüfusu: 17.680 (1960 sayımı).

Hizan ilçesi, Güneydoğu Toroslar'ın doğuya doğru yüksekliklerini en çok artırdıkları bir kesimde bulunur. Bu yüksek ve dağlık araziyi Dicle'ye karışan Boton Çayı ve onun kolları bıçak gibi kesmiştir. İklim serttir Kışlar soğuk geçer ve süreklidir. Yağış, yükseltinin fazla oluşu yüzünden, Doğu Anadolu'nun birçok yerlerinden daha fazladır. Ilçede tahıl çeşitlerinden en fazla arpa ekilir. Darı ekimi de önemli bir yer tutar.

Kasaba. — Bağlı olduğu ilin merkezi olan Bitlis şehrine 60 km. lik bozuk bir yolla bağlı olan çok küçük bir kasabadır. Yol durumunun elverişsizliği yüzünden gelişememektedir. 1955'te 1.000'in de altında (825) olan kasaba nüfusu, 1960 sayımında 1.000 kişinin biraz üstüne çıkmıştır (1.053). Bitlisten Hizan'a gelen bozuk yol güneydoğuya doğru Hakif bucak merkezinden geçerek, Uçum, bucak merkezine varır ve daha öteye gitmez.

HOCA SADETTİN EF. (Bk. SADETTİN EF.)

HOFFMANN, Wilhelm (1776 - 1822)

Wilhelm Hoffmann

Tanınmış Alman hikâyecisidir. Aynı zamanda besteci, karikatürist, orekstra şefi, avukattır. Könisberg Hukuk Fakültesinde hukuk öğrenimini yaptıktan sonra gene aynı şehirde avukatlığa başlamıştı. 1800'de Posen'e tâyin edildi. Fakat hükümet makamlarının halini karikatürize ettiği için sürgün olarak Plozk adındaki küçük bir kasabaya gönderildi. Hoffmann, burada kendini tamamen müziğe verdi. Birçok eser besteledi. 1804'te Varşova'ya yerleşti. İşlerinin arasında eser bestelemeye de bol bol vakit buluyordu. 1806'da Fransızlar'ın Varşova'yı istilâ etmeleri Hoffmann'ın rahatını bozdu. O günden sonra 1814'e kadar gayet sıkıntılı ve huzursuz bir hayat sürdü. Bir ara Bamberg ve Dresden'de tiyatro müdürlüğü yaptı. 1814'te Berlin'de esas mesleğine, yani avukatlığa döndü.

Hoffman, Berlin'de kaldığı süre içinde hiç durmadan hikâye yazmıştır. Berlin devresi onun hikâyecilik devresidir diyebiliriz. Hoffmann'ın hikâyelerinin yanında besteleri ve diğer çeşitli eserleri zayıf kalır. Yazar, tabiatüstü esrarengiz olaylara çok meraklıydı. Hikâyelerinin de ana konuları hep bu tema üzerine kurulmuştur. Alman edebiyatının romantizm hareketinin öncülerinden biri sayılan Hoffmann'ın eserleri sadece konu bakımından değil, aynı zamanda konunun realist bir deyimle yazılmış olması bakımından da önem taşımaktadır.

Hoffmann'ın besteci olarak yarattığı en güzel eseri «Undine» operasıdır. Offenbach'a «Hoffmann'ın Hikâyeleri» adındaki opereti ilham etmiş olması bakımından da müzik tarihlerinde yer almıştır.

HOFFMANN, Heinrich (1798-1874)

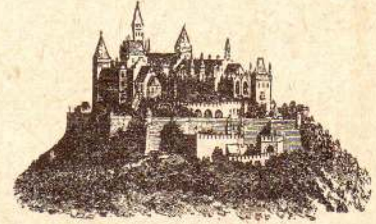
Tanınmış Alman şairi ve filozofudur. Kahramanlık ve Almanya üzerine yazdığı şiirlerle ün salmıştır. «Deutschland Über Alles» adındaki şiiri, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alman Millî Marşı olarak bestelenmiştir. Heinrich Hoffman, Götingen ve Bonn Üniversitelerinde öğrenimini tamamladıktan sonra Breslau Üniversitesinde Almanca profesörlüğü yapmaya başladı. 1848 ihtilâlini hazırlıyan yazarların başında gelir. Siyasî konularda şarkılar da yazmış ve bestelemiştir. Şiirlerinden başka felsefe ve filoloji konularında da çeşitli eserleri vardır.

HOHENZOLLERN

Son Alman imparatorluk hanedanıdır. Oldukça kuvvetli bir rivayete göre, bu hanedan ile ünlü Habsburg hanedanı aynı atadan inmişlerdir (Bk. Habsburglar).

Hohenzollern-Hechingen Hanedanı. — 8 nisan 1850'de Prusya'ya katılmış olan bir prensliğin hükümdarı olmuştur. Devletin merkezi Hechingen idi. Kurucu VI. Eitel-Friedrich'in 7. kuşaktan torunu Friedrich, son hükümdar (1838-1850) olmuş, 1869'da ölmüştür. Nesli devam etmektedir, bu hanedanın şefi «Rothenburg Kontu» unvanını taşımaktadır.

Hohenzollern-Sigmaringen Hanedanı. — 5 nisan 1850'de Prusya'ya katılmış olan bir prensliğin hükümdarı olmuştur. Devletin merkezi Sigmaringen'di. Kurucu II. Karl'ın 8. kuşaktan torunu Karl-Antoine (1811-1885), son hükümdar (1848-1850) olmuş, Prusya orgeneraliyken ölmüştür. Bunun torununun oğlu Prens Friedrich - Viktor (doğumu: 1891) 1927'den beri hanedanın başıdır.

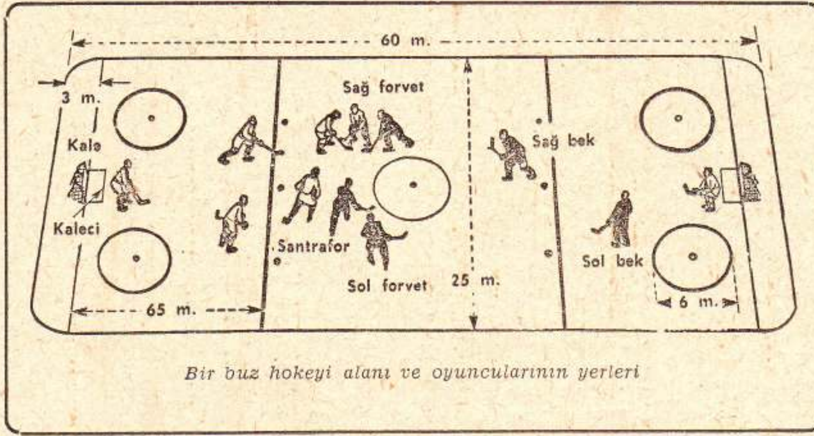

Hohenzollern Şatosu

Hohenzollern - Sigmaringen - Romanya Hanedanı. — Sonuncu Sigmaringen prensi Karl-Antoine'ın ikinci oğlu Karl (1839-1914), 20 nisan 1866'da «I. Carol» adiyle Türkiye'nin tâbiliğindeki Romanya'nın prensi seçildi. 1878'de Romanya, Türkiye'den ayrıldı, bağımsız oldu. 14 mart 1881'de de I. Carol «kıral» sanını takındı. Oğlu olmadığı için yerine ağabeysi Prusya orgenerali Prens Leopold'un (1835-1905) Portekiz prensesi Antonia'dan (1845-1913) olan 3 oğlunun ortancası «I. Ferdinand» adiyle Romanya kıralı (1914-1927) oldu. İngiltere prensesi Mary'den (1875-1938) olan büyük oğlu II. Carol (1893 - 1953) onun yerine geçti (1930 - 1940). Bunun Yunanistan prensesi Helena'dan (doğumu 1896) olan tek oğlu I. Mihail (doğumu 1921) 1927-1930 ve 1940-1947'de Romanya'nın sonuncu kıralı oldu. Komünistler tarafından uzaklaştırıldı. Bourbon-Parma prensesi Anna (doğumu 1923) ile evlidir. Romanya Hanedanı'nın başıdır.

IV. Friedrich'in kardeşi Prens Konrad, 1250'den 1254'e kadar Nürnberg şehir devleti son başkanı olmuştur. Hohenzollern hanedanının ana dalının kurucusu budur. Bunun 7. batından torunu I. Friedrich, Nürnberg'in 10. ve sonuncu başkanıyken 1415'te Brandenburg elektörü (seçmen-prensi, kırallıktan sonra gelen hükümdar unvanlarının en büyüğü) olmuş, 1440'da ölmüştür. Böylece Hohenzollernler, Prusya hükümdarı olmuşlardır. I. Friedrich, 1396'da Niğbolu'da Yıldırım Sultan Bayezit'e yenilen Haçlı komutanları arasındaydı.

Brandenburg elektörü ve Prusya dukası III. Friedrich, 1701'de «kıral» olmuş, böylece Prusya kırallığı başlamıştır (Bk. Prusya).

Bu esas kol da birkaç dala ayrılır. 7. Prusya kıralı olan I. Wilhelm, 18 ocak 1871'de Almanya imparatoru olmuş, bütün Alman devletleri, iç bağımsızlıklarını muhafaza etmek şartiyle, bu tarihten başlıyarak, Prusya etrafında toplanmışlardır. Böylece Habsburglar'ın imparatorluk tacından uzaklaştırılmalarından beri boşta kalan Almanya tacı, hanedan değiştirmiştir (Bk. Habsburglar)

Bir buz hokeyi alanı ve oyuncularının yerleri

Almanya imparator ve imparatoriçeleri olan Hohenzollernler şunlardır:

1) I. Wilhelm (1797-1888) (İmp. 18.I. 1871 - 9.III.1888)
İmparatoriçe: Augusta (Sachsen - Weimar prensesi) (1811 - 1890)

2) I. Friedrich (1831-1888) (9.III.1888 - 15.VI.1888)
İmparatoriçe: Victoria (İngiltere prensesi) (1840-1901)

3) II. Wilhelm (1859 - 1941) (15.VI. 1888 - 28.XI.1918)
İmparatoriçe: Augusta-Victoria (Schleswig - Holstein - Sondenburg - Augustenburg prensesi) (1858 - 1921)

Son Kayser'in veliahdi Prens Wilhelm'in (1882 - 1951) ikinci oğlu Prens Ludwig - Ferdinand (doğumu: 1907), 1951'den beri imparatorluk - krallık hanedanının başıdır. 1938'de Rusya imparatorluk prensesi Grandüşes Kyra (doğumu: 1909) ile evlenmiştir.

HOKAND HANLIĞI

1700'den 1876'ya kadar 176 yıl sürmüş bir Doğu Türk devletidir. Hokand bugün Sovyetler Birliği'nin Özbekistan Türk Cumhuriyeti'nde 105.000 nüfuslu bir şehirdir; denizden yüksekliği 400 m.; üç demiryolu hattının kesiştiği noktada bulunur. Makine ve kimya endüstrisi vardır. 1911'de 114.000 nüfuslu olan şehir, sonradan gerilemiştir.

Devletin kurucusu olan Şahruh Bey, Rüstem Bey'in oğludur. Hanlığın alanı Fergana idi (Bk. Fergana). Fakat 1800'den 1865'e kadar Taşkent'i de elinde tutmak suretiyle pek genişlemişti. 1826'dan başlıyarak bir müddet Çin'e bağlı olan Doğu Türkistan'ı da almak suretiyle, Asya devletleri içinde büyük önem kazanmıştı. 1868-1876 arasındaki son 8 yılda Rusya'ya bağlı olmak zorunda kaldı. 1758'den başlıyarak birkaç yıl da Çin'e bağlı oldu. 1865'te Taşkent'i ele geçiren Ruslar, 1876'da Hokand Hanlığı'na son vermişler, bu Türk ülkesini Rusya'ya katmışlardır (Bk. Özbekistan).

HOKEY

Ucu kıvrık sopalarla iki takım arasında oynanan bir top oyunudur. Üç türlüsü vardır: a) Çimen hokeyi; b) Buz hokeyi; c) Ruletli hokey.

1. — Çimen Hokeyi: Tam bir futbol alanı genişliğindeki çimen üzerinde her iki takımdan 11'er oyuncu arasında oynanır. Kaleler futbol kalelerinden daha dar, daha alçaktır. Her takımda 1 kaleci, 2 bek, 3 haf, 5 forvet vardır. Oyuncular ellerindeki burnu eğik tahta sopa ile, iri bir ceviz büyüklüğündeki sert topa vurarak kaleye sokmaya çalışırlar. Kaleci, gelen topun kendisini yaralamaması için, diz kapağının üzerine kadar çıkan bir «tekmelik» takar, göğüs kısmını da korumak için kazak giyer. Oyun 45'er dakikalık iki devreye ayrılır.

Çimen hokeyi ilk defa 1883'te İngiltere'de Wimbledon'da oynanmaya başlandı. Bu sporu Avrupa'da, hele İngiltere ile Holânda'da kadınlar da çok oynarlar. Olimpiyat programına da alınmış bulunan çimen hokeyinde dünyanın en iyi takımı olan Hindistan, Olimpiyat tarihinde ilk defa olarak birinciliği komşusu Pakistan'a 1960 Olimpiyatlarında kaptırmıştır. Çimen hokeyi mütareke ve cumhuriyetin ilk yıllarında da İstanbul'da oynanmıştır.

2. — Buz Hokeyi: Kapalı veya açık havada, daha ufak bir alanda buz üzerinde oynanır. Takımlar 1 haleci, 1 santrafor, 2 bek, 2 forvetten kuruludur. Maç 20'şer dakikalık üç devreye ayrılmıştır. Buz hokeyi ilk defa 1870'te Kanada'da oynanmıştır. Bu sporda dünyanın en kuvvetli memleketleri Kanada, Rusya ve Amerika'dır. Avrupa'da bu spor Çekoslovakya'da, İsveç'te, İsviçre'de pek fazla seyirci toplar.

3. — Ruletli (patenli) Hokey: Kapalı salonda, tahta veya asfalt bir zemin üzerinde aynen buz hokeyi gibi oynanır. Oyuncuların ayaklarında patenli (ufak tekerlekli) pabuçlar bulunur. Bu cins hokeyde dünyanın en kuvvetli milleti Portekizliler'dir. Portekiz' in âdeta millî sporu olan bu hokey, bütün memleketin en ucra köşelerinde bile bulunan binlerce klüp veya lokalde oynanmaktadır.

HOKKA

Madenden, camdan, topraktan yapılmış küçük bir kabdır. Eskiden «divit» denilen yazı takımının içinde mürekkep konulacak kısma «hokka» derlerdi ki, bugün de kelime bu anlamda «mürekkep hokkası» diye kullanılmaktadır. Eskilerin bal ve amber karıştırarak, yaptıkları kuvvet artırıcı macunlar da, gene süslü, tahta hokkalar içinde saklanırdı ki buna da «macun hokkası» denirdi.

Mürekkep hokkaları çeşitli malzemeden yapılırdı. Billûr, ağaç oyma, çini en çok kullanılan malzemeydi. Pul şişeden, akik, necef taşı gibi değerli taşlardan da yapılırdı. Bunlar gayet ustalık istiyen eserlerdi. Topkapı Sarayı Müzesi'nde sedef kakmalı, kuşlu, heykelli birçok hokka bulunur. Biçimleri de birbirinden ayrıdır. Çini hokkalar çoğu zaman yarım küre biçiminde, yapılırdı. Billûr kübler halinde şeffaf hokkalar, tersine çevrildiği halde içinde mürekkep dökülmiyen cam hokkalar en çok görülen biçimlerdir.

HOKKABAZLIK

El çabukluğu ile yapılması imkânsız şeyleri başarma sanatı

HOKKABAZLIK, el çabukluğu ile birtakım şaşırtıcı oyunlar yapma sanatıdır. Herkesin imkânsız bildiği şeyleri yapmaya çalıştığı için hoş bir eğlencedir. Hokkabazlığın sırları seyircilerce anlaşılmadıkça, çok meraklı bir eğlence olabilir.

Hokkabazlar el çabukluğundan, ruhbilimden, bazı hallerde çeşitli aletlerden faydalanırlar. Seyircilerin, boyuna el hareketlerini takip etmelerini önlemeye çalışırlar. Bir hokkabazın en önemli işi, seyircilerine güven aşılıyabilmektir. Hokkabazların her zaman başvurdukları basit hileler vardır. Yalnız, bunları bilmiyen seyirciler onların yaptıklarına bir türlü akıl erdiremezler.

Tarihte Hokkabazlık

Eski Yunanistan ve Roma devirlerinde hokkabazlık hayli rağbet gören bir meslekti. Eldeki tarihî kayıtlara bakılırsa Mısır'da, Çin' de Hindistan'da da tarih öncesi çağlarda hokkabazlık vardı. İlk çağlarda hokkabazlar pek az sayıda seyirci önünde çalışabiliyorlardı. Hokkabazlık aletleri de her zaman yanlarında taşıyabilecekleri cinsten küçük, basit şeylerdi.

Hokkabazlar, köy köy, kasaba kasaba dolaşırlar, köşebaşlarında, meydanlarda hünerlerini gösterip para toplarlardı. Usta hokka-

Hokkabazlar her şeyden önce seyircilere güven aşılamak zorundadırlar. Başvurulan hileleri bilmiyen seyirciler bu hünerleri zevkle seyrederler.

bazlar zenginlerin, asilzadelerin evlerine davet edilirdi.

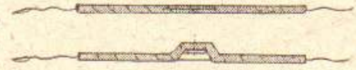
XV. - XVI. yüzyıllarda hokkabazlığa rağbet arttı. Hokkabazlar, eskisinden çok daha kalabalık seyirci kitleleri önünde hüner gösteriyorlardı, kazançları da arttığı için, eşyalarını atla, arabayla taşıyorlardı. Bazı hokkabazlar, çiftliklerin samanlıklarını, okulların salonlarını da kiralayıp hünerlerini bu gibi yerlerde de göstermeye başlamışlardı.

Bazı hokkabazlar, çok para kazandıkları için, kendilerine gezici bir tiyatro kurmak imkânını bulmuşlardı. Arabalarla şehirden şehre gidiyorlar, çeşitli numaralarla halkı eğlendiriyorlardı. Arabalarındaki aletlerin bir çoğu hiçbir işe yaramıyan şeylerdi ama, halkın gözünü boyamaya yarardı.

Bugünkü hokkabazlık ancak XIX. yüzyılda başlıyabildi. Jean Houdin (1805-1871) adındaki Fransız hokkabazı, bugünkü hokkabazlığın babası sayılır. Houdin, aynı zamanda usta bir saat tamircisi, mekanik işlere eli yakın bir insandı. Günümüzün hokkabazları birçok fizik, kimya kanunlarından faydalanarak çalışmaktadırlar.

HERKESİN YAPABİLECEĞİ HOKKABAZLIK OYUNLARI

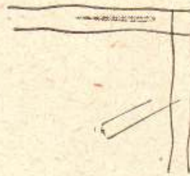
İplik ve Kamış

Limonata, şerbet içmekte kullandığınız kamışlardan bir tanesinin içinden iplik geçmiş bir iğne geçirin. İpliğin ucunu yanınızda bulunan iki kişiye tutturun. Kamışı bir makasla ikiye ayırın, ipliğe hiçbirşey olmadığını göreceksiniz.

Bu işe başlamadan önce, bir jiletle kamışın ortasına küçük bir yarık açın. İpliği geçirdikten sonra, kamışın yarık kısmı yere bakacak şekilde, iki ucunu hafifçe yere doğru eğin. Böylece, ipliğin kamıştan uzaklaşmasını sağlamış olursunuz; iplik, kamışın altında kalır. Makası, ipliğin altından geçirip kamışı kesin. Karşıdan sizi görenler ipliği de beraber kestiğinizi sanacaklardır.

Kırık Kürdan

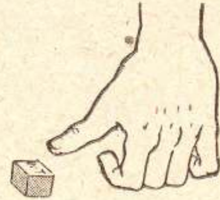

Bir kürdanı mendil içine sarıp, yanınızda bulunan bir kimseye kürdanı kırmasını söyleyin. Mendili tekrar elinize aldığınız zaman içini açıp kürdanın kırılmamış olduğunu gösterebilirsiniz.

Önceden yapacağınız hazırlık şudur: Oldukça büyük bir mendil alın. Bir kürdanı mendilin kenarına dikişlerinin arasından yavaşça sokun. Başka bir kürdanı da herkese göstererek mendili, dikiş arasına gizlediğiniz kürdan ortaya gelecek şekilde top yapın. Seyircilerden birine mendili verin, kürdanın içerde olduğunu hissedip hissetmediğini sorun. Seyircinin tuttuğu kürdan, daha önce dikiş arasından mendilin içine soktuğunuz kürdandır. Mendili tutan şahsa, kürdanı kırmasını söyleyin. O da, kenardaki kürdanı kıracaktır. Mendil açıldığı zaman da öbür kürdan kırılmamış olarak çıkar.

Şekerin Marifeti

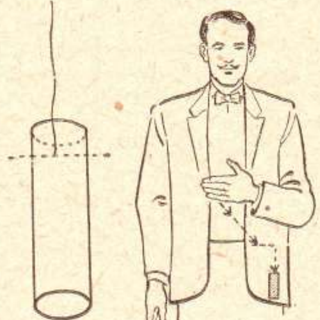

Arkadaşlarınızdan birinin adının baş harflerini mürekkeple bir kesme şeker tanesinin üzerine dikkatle yazın. Sonra şekeri suda eritin. Şeker eridiği zaman üzerindeki mürekkeple yazılı harfler arkadaşınızın başparmağına geçmiş olacaktır.

Bu işin sırrı şuradadır: Oyuna başlamadan önce, arkadaşınıza belli etmeden başparmağınızı harflerin üstüne bastırın. Şekeri suya atın; yalnız, harflerin yazılı olduğu kısım üst kısma gelsin, arkadaşınız da harfleri iyice görsün. Hangi parmağınız işaretliyse, arkadaşınızın elini o elinizle tutun, parmaklarınızın birbirine değmesine dikkat edin. İşaretli parmağınızı hissettirmeden arkadaşınızın parmağına bastırın. Sonra da arkadaşınızın elini bardağa dönük bir şekilde bardağın üstüne koymasını söyleyin.

Bardaktaki şeker erirken arkadaşınızın elini bardağın üstünden çektirmeyin. Şeker eriyip de arkadaşınız elini bardaktan çektiği zaman başparmağında şekerin üzerine yazılmış olan harfleri görerek şaşıracaktır.

Kaybolan Mendil

Ceketinizin kollarını yukarı sıvayıp bir mendili avucunuzda iyice buruşturun. Mendil ufala ufala kaybolsun.

Bu oyun için de oldukça büyük bir ipekli mendil kullanmanız şart. Mendili seyircilerin karşısında yavaş yavaş avucunuzda buruşturarak kaybederken hafifçe yan dönmeyi ihmal etmeyin. Daha önceden ya ceketinizin, ya sol kolunuzun içinde yerleştirdiğiniz küçük plâstik boruyu seyircilere göstermeyin. Mendili el değiştirerek buruştururken bir ara gene iyice yan dönüp sağ elinizle, soldaki borunun içine sokuverin. Bir müddet daha mendili buruşturuyormuş gibi yapın, sonra iki elinizi birden açarak mendilin kaybolduğunu seyircilere gösterin.

HOLÂNDA

Yel değirmenleri, lâle bahçeleri ve tahta ayakkabılı insanlar ülkesi

Holânda'nın arması

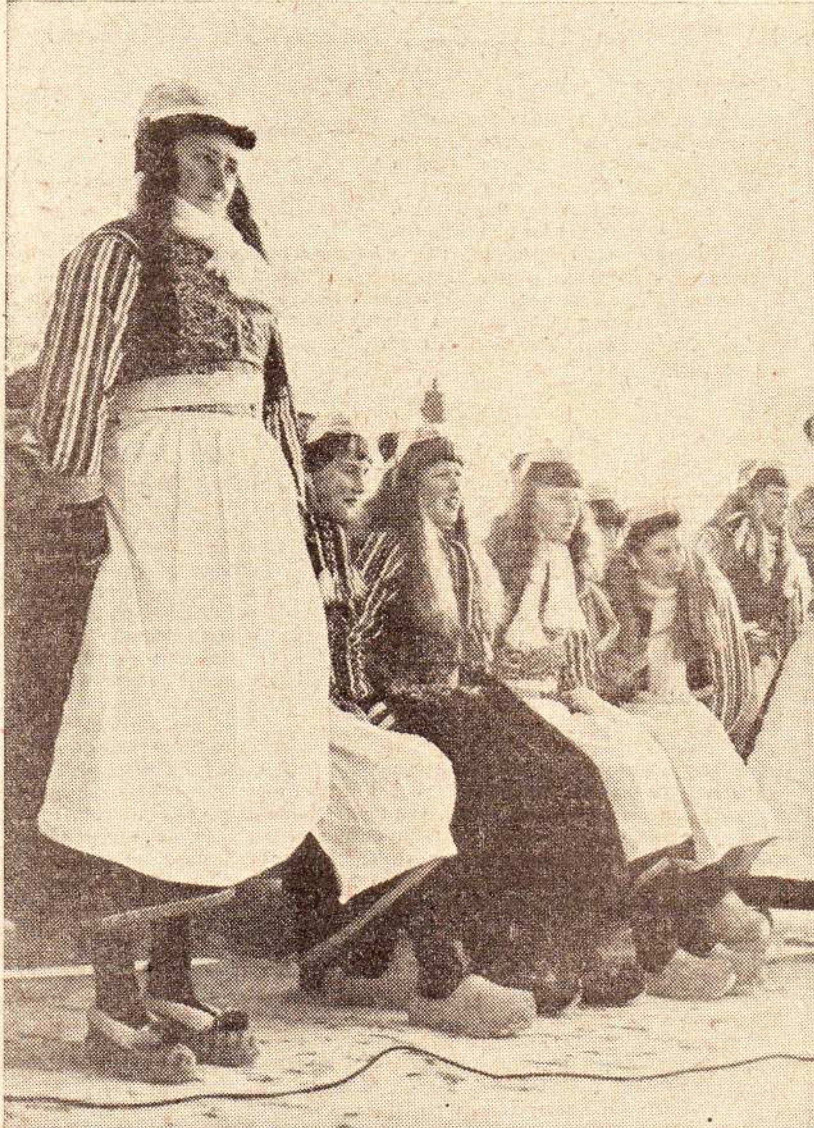
HOLÂNDA, bir Batı Avrupa devletidir. Kuzey ve batısında Kuzey Denizi, güneyinde Belçika, doğusunda Almanya vardır.

Yüzölçümü: 32.438 km²

Nüfusu: 11.810.000

Başkenti: Haag (Lâhey)

Kuzey Avrupa Ovası'nın batı ucunda bulunan ülke, hiçbir yerde 200 m. yi aşmıyan bir düzlüktür. Batı kıyıları, bazan bir hayli içerilere kadar deniz yüzeyinden de alçaktır. Bunlar kurutulma, sedlerle suları önleme sa-

Holândalılar geleneklerine bağlı insanlardır. Göz alıcı renkli elbiseler, dantelli başlıklar ve tahta ayakkabılar Holândalılar'ın kendilerine öz kıyafetleridir. Fotoğrafta bir okul temsiline katılan Holândalı genç kızlar görülüyor.

yesinde kazanılmış topraklardır. 1932'de Zuider Zee Körfezi'nin de önemli bölümü doldurularak büyükçe bir arazi kazanılmıştır.

Zuider Zee'nin kuzeyinden başlıyan Frizon Takımadaları, gittikçe küçülerek, Almanya'nın kuzey kıyılarına kadar uzanır; son adacıklar Almanya'ya aittir.

İklim Batı Avrupa deniz iklimidir. Yıllık yağış ortalaması 65 sm. kadardır. Yıllık ısı ortalaması 9° dir. Tipik bitki örtüsü yapraklarını kışın döken ormanlardır. Dağların, kestane ağaçlarının kuzey sınırı Holânda'nın güneyinden geçer, bunlar ülkede bulunmaz. Kuzeyde çayırlar vardır. Doğudaki çayırlarda hem hayvancılık, hem de tarım yapılır. Geri kalan bölgelerde tahıl, patates ekilir. Biraz ormanlık yerler, portakal, limon ağacı vardır.

Holânda'da Yaşıyanlar

Holânda'da nüfus artışı hızlı olmuştur: 1780'de 2 milyon olan bu ülke halkı 1874'te 4 milyona yaklaşmış, 1930'da 8 milyonu bulmuştu. Bugün 12 milyona yaklaşmıştır. km² ye 365 kişi düşmektedir ki, bütün dünya devletleri içinde en yüksek yoğunluk budur. Onun için, Holânda'da nüfus ve toprak meselesi çok önemlidir.

Ülkede 115.000 Alman, 1.207.000 Frizon, 17.000 Alman Yahudisi (Yidiş) vardır. Gerisi Holândalı'dır. Frizonlar kuzeyde yaşıyan ve hepsi Holânda sınırları içinde bulunan, kendi dilleriyle konuşan bir kavimdir. Holândalılar, Flâmanca konuşurlar. Belçika'nın kuzey yarısında yaşıyanlarla Güney Afrika Birliği'nin Transvaal ve Orange devletlerindeki halk da Flâman'dır. Bundan başka, Kuzey Fransa'da, A. B. D.'nde, Kanada'da, İndonezya'da önemli Flâman azınlığı vardır. Bu 4 devletin her birindeki Flâman nüfusu 300.000'in üzerindedir. Bütün dünyada bu dille konuşanların sayısı 19 milyona yakındır. Bunların 5,5 milyon kadarı Güney (Belçika) Flâmanı, 2 milyon kadarı Afrikan (Boer), gerisi Holândalı aslındandır. Holânda'da 17.000 Musevi, 4.685.000 Katolik vardır; gerisi Protestandır.

Holânda'nın Başlıca Şehirleri

Holânda'nın başkenti 850.000 nüfuslu Lâhey (Haag veya, Flâmanca yazılışı ile s'Gravenhage)dir; Meclis ve Hükümet bu şehirdedir (Bk. Lâhey). Ülkenin en büyük şehri, 1.320.000 nüfuslu Amsterdam'dır, Kıral Sarayı bu şehirdedir (Bk. Amsterdam).

Holânda'nın bunlardan başka başlıca büyük şehirleri şunlardır:

Rotterdam: Ren'in denize dökülen kollarından birinin üzerinde bir liman şehridir. 1.114.000 nüfusludur, yeryüzünün en işlek limanlarındandır. Şehrin banliyöleri önemli endüstri tesisleriyle kaplıdır. Almanya'nın, Fransa'nın birçok malları buradan dünyanın her yanına gönderilir; kahve, pamuk gibi sıcak ülke ürünleri de bu limandan Avrupa'ya dağıtılır.

Utrecht: Amsterdam'ın 30 km. güneydoğusundadır. 350.000 nüfuslu, büyük bir kültür merkezidir. 1713'te İspanya Veraset Savaşına son veren ünlü antlaşma burada imzalanmıştır.

Enschede: 204.000 nüfusludur. Hengeloo şehriyle bitişmiş durumda, Almanya sınırı üzerindedir.

Haarlem: 182.000 nüfusludur. Amsterdam'ın az batısında, Kuzey Denizi yakınındadır. Yavaş yavaş Amsterdam'ın banliyösü haline gelmektedir.

Eindhoven: 180.000 nüfusludur. Güneyde Belçika sınırına yakın bir sanayi şehridir.

Hilversum: 157.000 nüfusludur. Bussum şehriyle bitişmiş durumdadır. Amsterdam'la Utrecht arasında, Zuider Zee'nin biraz güneyindedir.

Groningen: Kuzeyde Frizonlar'ın merkezi olan 154.000 nüfuslu bir şehirdir. Kuzey Denizi'ne yakın bir nehir limanıdır.

Leiden: 103.000 nüfusludur. Lâhey'in az kuzeydoğusundadır, bu şehre bitişmek üzeredir. Dünya kitapçılığının büyük pazarlarındandır. Universitesi en ünlü Doğu dilleri, tarihi ve kültürü üzerinde araştırma merkezlerindendir. XVII. yüzyılda kurulan Brill Yayınevi, yeryüzünde Doğu kitapları yayma ve satma işinde en büyük kurumdur. Ünlü «İslâm Ansiklopedisi» ni de bu kurum yayınlamıştır.

Bunların dışında kalan başlıca şehirler ve nüfusları şunlardır: Tilburg (140.000), Nijmegen (129.000), Arnhem (126.000), Breda (103.000), Apoldoorn (102.000). Bunlardan başka nüfusu 50-100 arasında orta büyüklükte 14 şehir, 30-50 bin arasında 9 küçük şehir, 20-30 bin arasında pek çok küçük şehir vardır.

Holânda'nın Ekonomik Durumu

Nüfus bakımından dünya devletleri arasında 39. olan Holânda'nın dünya ticaret ve ekonomisindeki payı son derece önemlidir. 1959'da ithalât-ihracat toplamı 7.567 milyon doları buluyor, dünya devletleri arasında 7. geliyordu (A. B. D., İngiltere, Almanya, Kanada, Fransa ve Rusya'dan sonra; Japonya, Belçika ve İtalya'dan önce).

Madenler. — Holânda maden bakımından

zengin değildir. Demiri olmadığı için çelik yapamaz, dışarıdan alır. En zengin maden taşkömürdür, yılda 12 milyon ton çıkarılır (1959'da dünya devletleri arasında 14.). Manganezde dünyada 4. dür (1958'de 2.260.000 kental). 1947'de 200.000 ton elde edilen petrol 1959'da 1,8 milyon tona yükselmiştir (dünyada 23'üncü gelir). Başka maden yoktur.

Tarım. — En çok patates tarımı yapılır. 1958'de 3,6 milyon ton elde edilmiştir (dünyada 9'uncu). Çıkardığı 4 milyon ton buğday yetişmediği için yılda 776.000 ton da dışarıdan alır. 4 milyon ton çavdar, 3 milyon ton da yulaf elde edilir.

Holânda'da hayvancılık önemlidir. Örnek denecek şekilde büyük baş hayvan yetiştirilir. 1958'de 3,2 milyon sığır vardı, dünyada 29'uncu geliyordu. Bunlardan 191.000 ton peynir (1959'da A. B. D. ve Fransa'dan sonra dünyada üçüncü), 80.000 ton tereyağı, 5,6 milyon ton da süt elde edilir.

Holânda'nın petrol tasfiyehaneleri, dünyanın en önemli elmas yontma ve işleme tesisleri, tersaneler, elektrik ve radyo fabrikaları, balıkçılık tesisleri, konserve fabrikaları ünlüdür. Gemi inşaat hacmi bakımından dünya devletleri arasında 5'inci gelir.

Ulaşım. — Holânda'da ulaşım çok gelişmiştir. 3.400 km. demiryolu, 28.800 km. karayolu, 651.800 motorlu taşıt, ayrıca birkaç yüzbin motosiklet vardır. Nehir ulaşımı olağanüstü canlıdır, Fransa'daki gibi kanallar ülkenin her yanına uzatılmıştır. Hava ulaşımında da Holânda Havayolları dünyada 8'inci gelmektedir. Holânda, 3,4 milyon ton ticaret gemisiyle dünyada 9. gelir. Donanması da dünyada 11.'dir. Barışta 27.200 eratı, 1 uçak gemisi (13.000 ton), 2 kruvazörü, 11 denizaltısı, 43 muhribi vardır. Ülkede 685.000 telefon, 2,4 milyon radyo, 513 sinema salonu bulunur.

Holânda'da Eğitim

Okuma-yazma bilmiyen yoktur. 8 üniversite vardır: 1877'de kurulan Amsterdam Üniversitesi (379 öğretmen, 11.800 öğrenci); 1636'da kurulan ünlü Utrecht Üniversitesi (175 öğretmen, 4.000 öğrenci); 1614'te kurulan Groningen Üniversitesi (175 öğretmen, 4.000 öğrenci), 1575'te kurulan ünlü Leiden Üniversitesi (175 öğretmen, 4.000 öğrenci), 1923'te kurulan Nijmegen Üniversitesi (59 öğretmen, 1.500 öğrenci), 1913'te kurulan Rotterdam Üniversitesi (32 öğretmen, 900 öğrenci) 1918'de kurulan Wageningen Üniversitesi (82 öğretmen, 800 öğrenci), 1927'de kurulan Tilburg Üniversitesi (32 öğretmen, 800 öğrenci). Ayrıca birçok sanat ve teknik okulları vardır.

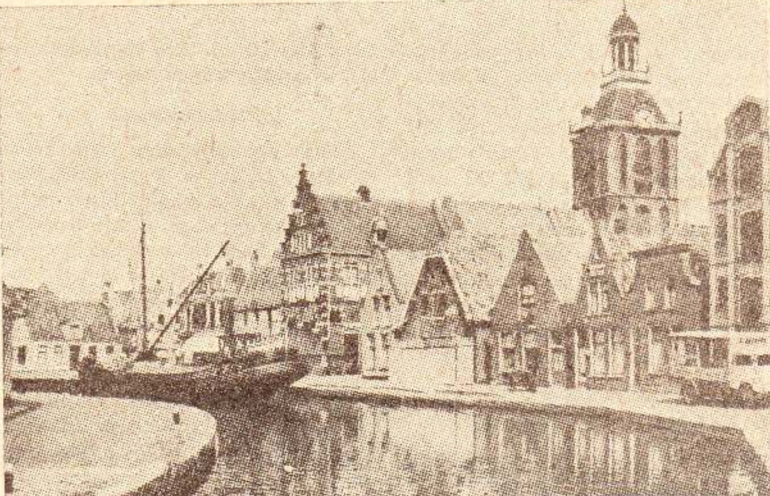
Devlet Teşkilâtı

Holânda 11 eyalete ayrılır. Devlet Meşruti bir krallıktır. Oranj hanedanı hüküm sürer. Şimdiki hükümdar I. Juliana 1909'da doğmuş, 1948'de tahta geçmiştir. Kraliçe I. Wilhelmina ile Mecklemburg - Schwerin Prensi Heinrich'in tek çocuğudur. 1937'de Lippe Prensi Bernhardt (doğumu 1911) ile evlenmiştir. 4 kızının büyüğü olan Prenses Beatrix (doğumu 1938) veliahttır.

HOLÂNDA'DAN ÜÇ GÖRÜNÜŞ

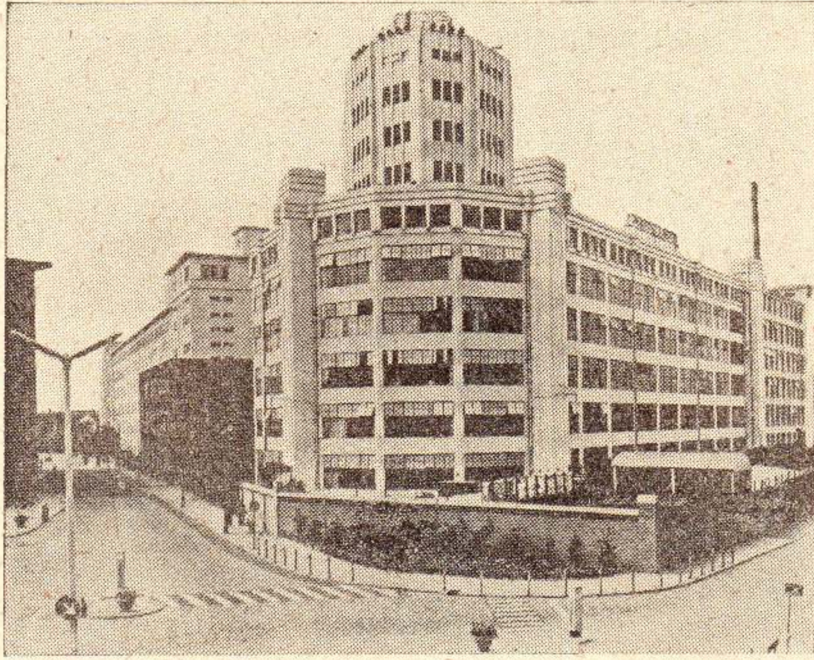
Endüstrinin gelişmiş olmasına rağmen Holânda'da hâlâ yel değirmenleri görülür. Ülkenin timsali olan bu değirmenlerin çoğu aslında elektrikle işler

Tipik bir Holânda şehri: Meppel. Sokaklarından kanallar geçen bu şehirlere «Kuzey'in Venedik'i» denilebilir.

Holânda'da çiçek, özellikle lâle yetiştiriciliğine büyük önem verilir. Sık sık çiçek bayramları yapılır, en güzel çiçekleri yetiştirenlere mükâfat verilir

Holânda'da elektrik endüstrisi, bu arada radyo yapımı çok gelişmiştir. Fotoğrafta Eindhoven'deki Philips radyo fabrikalarının merkez binası görülüyor.

Sömürgeler. — Şimdi Holânda'nın elinde sömürge olarak Batı Yeni Gine ile Güney Amerika'da Holânda Guyanası (Surinam), Kuzey Amerikada'da Holânda Antilleri kalmıştır (bu maddelere bk.). Bunlarla beraber, Holânda'nın yüzölçümü 876.252 km^2, nüfusu 13.053.000'i bulur. «Irian» da denilen Yeni Gine adasının batı yarısı bugün Holânda idaresinde olmakla beraber İndonezya ile son derece zorlu bir çekişme konusudur. Bu toprağın büyüklüğü 416.000 km^2, nüfusu 800.000'dir. İndonezya'yı kaybetmeden önce Holânda dünyanın en büyük imparatorluklarından biriydi. Uzun bir savaştan sonra İndonezya bağımsızlığını kazandı.

Tarihte Holânda

Flâman prensliklerinden sonra bugünkü Holânda, Charles Le Téméraire'in, ondan sonra da mirasçısı sıfatiyle Habsburg hanedanının eline geçmiştir. Charles-Quint, aynı zamanda Holânda hükümdarıydı, esasen bu ülkede yetişmişti. O ölünce Holânda, İspanya'nın payına düştü. İspanya, buradaki Protestanlık hareketini kanla önlemek istediyse de bunu başaramadı. Holânda, ayaklanarak, bağımsızlığını kazandı, 1648 Aix-la-Chapelle Antlaşması ile bu bağımsızlığı bütün devletler tanıdı.

Alman aslından olan Nassau hanedanının yönettiği Holânda, 1621'den XVII. yüzyıl sonlarına kadar, büyük Avrupa devletleri arasında yer almıştı. Deniz ticareti, sömürgecilik, bankacılık ülkenin olağanüstü gelişmesine, zenginliğine yol açtı. Holânda (Felemenk) böylece, İngiltere'nin, Fransa'nın büyük rakibi olarak yükseldi, Fransız Kıralı XIV. Louis'nin birçok tasarısını sonuçsuz bıraktı. 1689'da Holânda hükümdarı III. Willem, İngiltere Kıraliçesi ile evlenerek İngiltere kıralı oldu, iki büyük devleti tek taç altında birleştirerek, Fransa'ya karşı kuvvet kazandı. Fransa, Büyük İhtilâl'den sonra, Holânda'yı aldı, 1795'te Fransız kuklası bir cumhuriyet ilân edildi, 1806'da bununla da yetinilmiyerek Napoléon'un kardeşi Louis, Holânda Kıralı oldu.

Holânda 1810'da doğrudan doğruya Fransa'ya katıldıysa da 1815'te Belçika ile birleştirilerek Nassau - Orange hanedanı yeniden iktidara getirildi. 1830'da Belçika ayrılarak bağımsız bir kırallık oldu. 1890'da Luxembourg tacı da Holânda'dan ayrıldı. Babası III. Willem'in yerine geçen kıraliçe I. Wilhelmina'nın saltanatı uzun sürmüştür (1890 - 1948).

Holânda Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını koruyabildiyse de ikincisinde Alman işgaline uğradı. 1945'te Almanlar'dan kurtuldu, bir müddet sonra Kıraliçe, tahtını kızına bıraktı. Önce İndonezya ile bir birlik haline geldi, sonra bu eski, büyük sömürgesini tamamen kaybetti. Holânda bugün Nato'ya üye olan devletlerden biridir.

HOLÂNDA ANTİLLERİ

Karayib Denizi'nde Holânda sömürgesi olan adalardır. Antiller'den sayılmakla beraber onların pek güneyinde kalır, Güney Amerika'ya bitişik denecek kadar yakın olmalarına rağmen, Kuzey Amerika kıtasından sayılır.

Yüzölçümü: 992 km^2

Nüfusu: 197.000

Başkenti: Willemstad

Genel olarak düz bir arazi olan bu adalar, tropik iklimin bütün özelliklerini gösterirler. Tipik bitki örtüsü tropika ormanlarıdır. Yağış boldur (yıllık ortalama 1,5 metre kadar).

Bu adalar Venezuela'nın kuzey kıyısından az uzaktadırlar. 6 adadan ibarettir: Curaçao (447 km^2, 126.000 nüfus), bunun batısındaki Aruba Adası (181 km^2, 62.000 nüfus), Buen (Bonaire) Adası Curaçao'nun doğusundadır (290 km^2, 6.000 nüfus), St. Martin (34 km^2, 1.000 nüfus), St. Eustatius (31 km^2, 1.000 nüfus), Saba (9 km^2, 1.000 nüfus). Görüldüğü üzere nüfus yoğunluğu pek yüksektir (bütün adalarda km^2'ye 198 kişi düşer).

Holânda Antilleri'nde 2.000 Flâman, 5.000 İspanyol, 1.000 İngiliz, 1.000 Fransız, 1.000 Portekizli, bir miktar Melez yaşar; geri kalanı Zenci'dir.

Adaların başkenti Willemstad, Curaçao üzerinde, 55.000 nüfuslu bir limandır. Aruba'nın merkezi 22.000 nüfuslu Oranjestad limanıdır. Başka şehir yoktur. St. Martin Adası'nın kuzey yarısı Fransa'nındır. Holânda'ya ait bölümü güney bölgesidir.

Başlıca ürünler portakal, muz, ananas, biraz tahıl, fosfat gibi şeylerdir. Curaçao'da petrol tasfiyehanesi vardır. Demiryolu yoktur. 800 km. yol, 14.600 motorlu taşıt, 4.700 telefon, 14 sinema salonu bulunur. Konuşulan diller Flâmanca, İngilizce, İspanyolca, Portekizce'dir.

HOLÂNDA GUYANASI (Bk. GUYANA)

HOLBEIN, Hans (Büyük) (1465 - 1524)

Tanınmış bir Alman ressamıdır. Oğlu Hans Holbein, kendisinden daha çok tanınmışsa da

baba Hans Holbein de gerek oğlunu yetiştirmesi bakımından, gerekse eserleri sayesinde bir hayli ün kazanmıştır. Hans Holbein'in eserlerinde eski tarzdan Rönesans'a doğru bir yönelme fark edilir. Kimden ders aldığı, hangi ressamların eserlerinin etkisi altında kaldığı bilinmiyor. Augusburg'da kiliselere malzeme satan bir dükkânın sahibiydi 1490-1493 yıllarında Almanya'nın güney şehirlerinde bir geziye çıktı. Bu yolcuların etkileri ressamın eserlerinde kuvvetle hissedilir. İtalya'ya gitmediği halde son eserlerinde İtalyan Rönesans sanatının izleri pek belirli olarak görülür.

HOLBEİN, Hans (Küçük) (1497/98-1543)

Holbein (Küçük)

Dinî tablolar ve portreleriyle ün kazanmış bir Alman ressamıdır. İlk resim derslerini babası Hans Holbein'den almıştı. Eserlerinde ressam Burgmair'in etkisi kolayca fark edilir. Genç yaşta İsviçre'ye gitti, Basel ressamlar derneğine üye oldu, İsviçre tabiiyetine girdi. 1526'ya kadar Basel'de çeşitli resim ve süsleme işlerinde çalıştı.

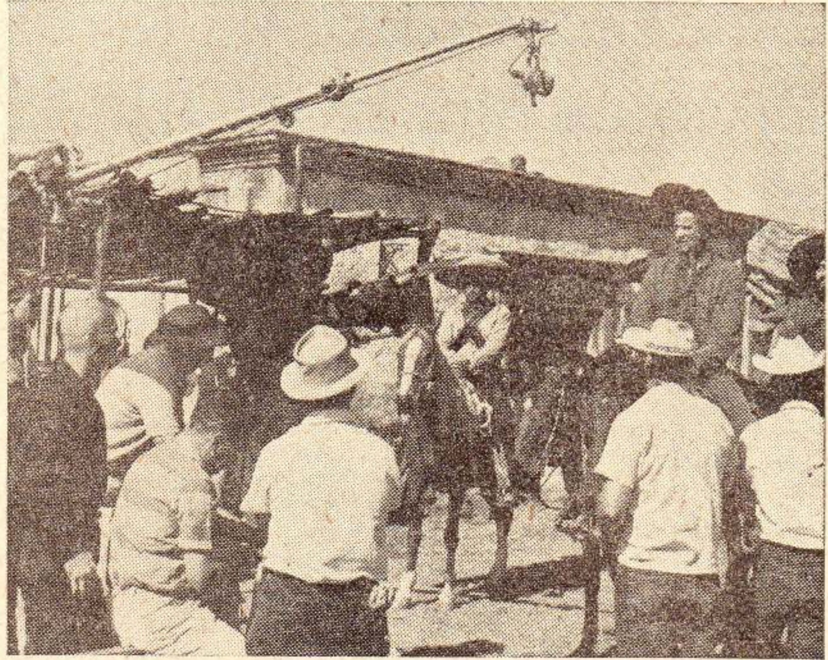
Holbein, 1515'de ünlü filozof Erasmus'la tanışmış, ahbap olmuştu. O günden sonra da şahsı ve çalışmaları üzerindeki filozofun etkileri pek büyük oldu. Holbein, onun ısrarı üzerine 1526'da İngiltere'ye gitti, orada iki yıl kaldı. Kıral VIII. Henry'nin sarayında çalıştı. Bu arada portre ressamlığına da başlamıştı. İlk olarak Sir Henry More ve ailesinin portrelerini yaptı. Bir ara Basel'e döndü, dört yıl kaldıktan sonra gene İngiltere'ye gitti. Hayatının son on bir yılını orada geçirdi. Devrin tanınmış şahıslarının hepsinin portrelerini yaptı. Öyle ki Holbein'in eserleri, İngiltere'de VIII. Henry devrinin resimli bir panoraması sayılır. Holbein kara kalemle çizdiği portreleriyle de tanınmıştır.

HOLLYWOOD

Dünya sinema sanayiinin merkezi olarak tanınan Hollywood, Amerika Birleşik Devletleri'nin Kaliforniya eyaletine bağlı Los Angeles şehrinin bir bölgesidir. Şehrin merkezinden 13 km. kadar kuzeybatıda kurulmuştur. Bugün Amerika'nın bütün büyük filim, televizyon, radyo şirketleri buradadır. Ayrıca, sinema dünyasının tanınmış kişilerinin muhteşem köşkleri de buraya ayrı bir güzellik verir.

Hollywood'da ilk evi Don Thomas Urguidez adında bir Meksikalı 1853'te yaptırmıştı. Bu bina Meksika mimarlık tarzında, Meksika tuğlasından yapılmıştı. Hollywood'un inanılmıyacak derecede güzel iklimi, ancak 1870'te anlaşıldı, ondan sonra bu bölgede çiftçiler yerleşmeye başladılar. Büyük Okyanus'a pek yakın olan Hollywood'un iklimi gerçekten pek ılıktı. 1903'te Hollywood bir hayli kalabalıklaşmış, nüfusu 4.000'i bulmuştu.

Sinema sanayiinin öncüleri Kaliforniya ve çevresini bu iş için pek uygun bulmuşlardı. Bol güneş, ılık iklim, güzel manzara filimciler için en lüzumlu şeylerdi. 1908'de Chicago'da çevrilmesine başlanan «Monte Kristo» filmi daha sonra Hollywood'da tamamlandı. Bu sıralarda New York'ta birkaç filmci birleşip bir sinema tröstü kurmuştu. Bu tröst Edison'un «kinetoskop» makinesini kullanma hakkını da satın almıştı. Fransız malı sinema makinelerini kullanarak iş yapan bir başka topluluk da sinema tröstüne karşı harekete geçmişti. Bu durum, bir sürü dâvaya konu olduktan başka, çeşitli sokak kavgalarına, can sıkıcı olaylara da yol açtı. Bir zaman sonra bağımsızlar Kaliforniya'nın güneyinde Edendale bölgesine çekilip orada filim çevirmeye başladılar. Tröste bağlı şirketler de bağımsızların peşinden aynı bölgeye geldiler. Böylece, bağımlı ve bağımsız, bütün şirketler Edendale'de toplandılar.

Hollywood bugün yalnız Amerika'nın değil, dünya filim endüstrisinin merkezi sayılır. Bu yüzyılın başlarında basit bir kasaba olan Hollywood bugün 200.000 nüfuslu zengin bir şehir olmuştur.

Yer dardı, şirketlerin sayıları artınca çalışmak imkânsız bir hale geldi. Bunun üzerine, bazı şirketler Edendale'den ayrılıp Hollywood'da yerleştiler. 1911'de David Hoçsley adındaki filimci, kurduğu Nestor Filim Şirketi'nin stüdyolarını Hollywood'a nakletti.

1913'te Cecile B. De Mille, Jesse Lasky, Samuel Goldwyn birleşip Hollywood'da büyücek bir mahzeni filim stüdyosu haline getirdiler. Daha sonraları bu mahzenin bulunduğu yere Paramount Filim stüdyoları kurulmuştur.

Hollywood 1920 yıllarında altın çağını yaşadı. Bütün dünyanın filim endüstrisine Holywood hükmediyordu. Dünyanın her yanından artist olmak istiyen gençler Hollywood'a akın etmeye başlamışlardı. Kısa zamanda Hollywood efsanevi zenginlikler şehri oldu.

Televizyonun icadı Hollywood'u bir hayli düşündürdü. Filimlerin eskisinden daha iyi hazırlanması gerekiyordu. Televizyon sinemaya büyük bir rakip olmuştu. Hollywood önemli bir buhranın eşiğindeydi. Zamanla Hollywood'u Hollywood yapanlar televizyon şirketleri kurup bu işi ilerletmeye çalıştılar. Bugün Hollywood bir kasaba olmaktan çıkmış, 200.000 nüfuslu zengin bir şehir olmuştur (Bk. Sinema).

Hollywood son yıllarda eski haşmetini oldukça kaybetmiştir. Amerikan hükümeti, gelir vergisini artırdıktan sonra büyük filim şirketleri, kazançlarının yüzde doksanını vergiye yatırmaktansa, filimleri Amerika dışında çevirmeyi tercih ediyorlardı. Bundan başka, bazı filimlerin de konunun geçtiği yerlerde çevrilmesi daha kolay, daha masrafsız oluyordu. Günümüzün sinema seyircisi, derme çatma dekorla çevrilmiş filimleri beğenmez olmuştu. Böylece, Hollywood, eski hükümranlığını kaybetti. Stüdyoların civarında yapılmış muhteşem köşkler de boşalmaya başladı. Birçok ünlü artistler, Hollywood'un gürültülü hayatından uzak kalmak için Amerika'nın başka şehirlerine göç ettiler. Bununla beraber, beyaz perde meraklıları için Hollywood hâlâ eski Hollywood'dur. Artist olmak istiyen gençlerin hayalinde hep Hollywood vardır.

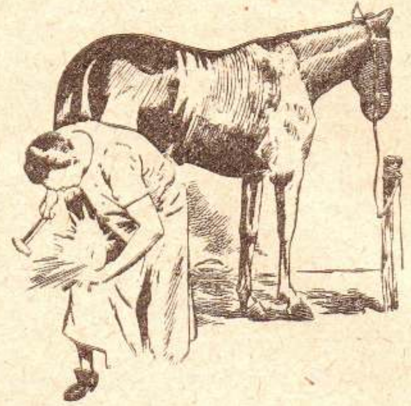
HOLMİYUM

Seyrek bulunan madenlerdendir. Oksidi açık sarı, tuzları portakal sarısıdır. Yeryüzünde çok az bulunduğu, güç elde edildiği için kullanılış yeri yoktur.

Holmiyum «Ytter toprağı» denilen bir topraktan elde edilir. Bu toprak «erbin» ve «terbin» topraklarına ayrılır. 1878'de, J. L. Soret, erbin topraklarında spektroskopik çözümleme ile, holmiyumu buldu, daha sonra bir sıra kristallendirme usulü ile, özellikle rini ortaya koydu.

HOMER (Bk. OMİROS)

Orta Amerika'daki Altı Küçük Devletten Biri: HONDURAS

Bir zamanlar Honduras'ta o kadar bol altın vardı ki, nalbantlar atlara altın nallar çakarlardı.

Honduras'ın arması

HONDURAS, Orta Amerika devletlerindendir. Kuzeyinde Honduras Körfezi (Atlas Okyanusu); doğu ve güneydoğusunda Nikaragua, güneyinde Fonseca Körfezi (Büyük Okyanus), Salvador; batısında Guatemala vardır.

Yüzölçümü: 112.088 km²

Nüfusu: 2.100.000

Başkenti: Tegucigalpa

Honduras, kuzey kıyıları dışında, dağlık bir ülkedir. Salvador sınırlarına doğru dağlar en yüksek noktasına erişir. Tipik bitki örtüsü tropika ormanlarıdır. Yağış fazladır (yıllık ortalama 1,5 m. kadar). Kış ortalaması 28° dir, yazın ısı çok artar. Kuzeyde tropika tarımı, güneyde daha çok hayvancılıkla geçinilir. Orta bölgelerde kauçuk yetiştiriciliği de önemli yer alır.

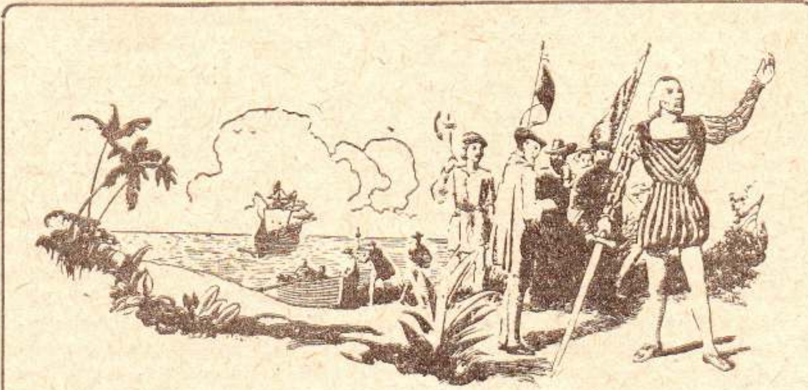
Ülke nüfusunun yüzde 69'u Kızılderili-İspanyol Melezi, yüzde 20'si Kızılderili, yüzde 8'i Gine aslından Zenci, ancak yüzde 3'ü saf kan İspanyol'dur. Kızılderililer, eski Mayalar'ın da mensup olduğu «Orta Amerika ırkları» topluluğundandır. Kızılderililer dışında konuşulan dil İspanyolca'dır.

Honduras'ta nüfus hızla artmaktadır: 1852'de 358.000 iken 1957'de 1.780.000 olmuştur. Bugün km²'ye 19 kişi düşmektedir. Ahalinin hemen hepsi Katolik'tir; pek az Putperest kalmıştır.

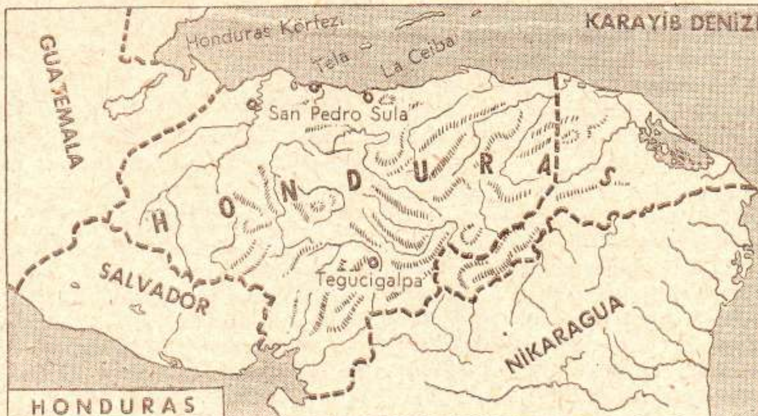
Şehirler. — Başkent Tegucigalpa'nın nüfusu 158.000'dir. Kelime yerli dilinde «Gümüş dağı» anlamına gelir. Şehrin çevresinde zengin gümüş yatakları bulunduğu için bu ad verilmiştir. 3 şehir daha vardır: San Pedro Sula (79.000), La Ceiba (31.000), Tela (27.000). Nüfusu 2.000 - 20.000 arasında 22 de kasaba bulunur.

Başlıca ürünler muz (1952'de 313.000 tonla dünyada 8.), kahve (1958'de 182.000 kentalle dünyada 23.), altın (1958'de 77 kilo ile 38.), gümüş, tropika meyvaları, bitki ve ağaçlardır.

Honduras'ta 1.500 km. demiryolu, 1.800 km. şose, 6.400 motorlu taşıt, 7.000 telefon, 25.000 radyo, 42 sinema salonu vardır. 324.000 tonluk ticaret filosu dünyada 27'nci gelir. Donanması yoktur.

Kristof Kolomb Honduras'ı son seferi olan dördüncü seyahatinde keşfetmişti

Başkentte 115 öğretmeni, 700 öğrencisi bulunan bir üniversite vardır. Honduras'ta ilk ve orta öğretim ilkeldir. Okuma-yazma bilmiyenler büyük çoğunluk halindedir.

Tarih. — Bugün 6 Orta Amerika devletinden biri olan Honduras, 1502'de Kristof Kolomb tarafından keşfedilmiş, 1523-25'te Olid tarafından İspanya namına fetholunmuştu. 1821'de Orta Amerika Birleşik Devletleri'ne dahil oldu, 17 nisan 1839'da bu federasyonun dağılması üzerine bağımsızlığına kavuştu.

HONG KONG

Çin'de bir İngiliz sömürgesidir. Kuzeyinde Çin'le, geri kalan üç yanından da Güney Çin Denizi ile çevrilidir.

Yüzölçümü: 1.013 km²

Nüfusu: 3.000.000

Başkenti: Victoria

Sömürge, Victoria, Lantao ve birkaç küçük ada ile bunlara bitişik denecek kadar yakın Çin topraklarından bir miktar arazi üzerindedir. Hemen karşısında, batıda, Portekiz sömürgesi Makao bulunur. Her ikisi de büyük Çin limanı Kanton'a 150 km. uzaklıktadır.

Hong Kong'da mutedil muson iklimi hüküm sürer. Yağış pek boldur (yıllık ortalama 175 sm. kadar). Sıcaklık ortalaması kış için 15°, yaz için 29° dir. Yengeç Dönencesi, Hong Kong'a pek yakın olarak az kuzeyden geçer. Tipik bitki örtüsü park ormanları tipinde tropikal bitkilerdir.

Hong Kong'da nüfus hızla artmaktadır. 1871 sayımında 124.000 olan nüfus, 1931'de 850.000 olmuş, Çin'in Komünistler'in eline geçmesinden sonra durdurulamaz bir Çinli akını ile bugün 3 milyonu bulmuştur. Böylece, km²'ye aşağı yukarı 3.000 kişi düşmektedir. Artık Victoria sitesi ile karşısındaki Kawlun kasabasını, daha başka yerleşme yerlerini ayrı şehirler saymak imkânsızlaşmıştır. Kesif nüfus bütün araziyi kaplamış, 3 milyonluk bir tek şehir haline getirmiştir.

Sömürgede 20.000'e yakın İngiliz, bir miktar da her milletten maceraperest yaşar, geri kalan bütün nüfus Çinli'dir. Halk arasında Çince, yüksek tabaka arasında da İngilizce konuşulur. 6.000 Müslüman, 13.000 Katolik, 28.000 Protestan vardır, gerisi Budist'tir.

1841'de Çinliler'den İngilizler'in eline geçen Hong Kong pek canlı bir ticaret limanıdır. 40 km. demiryolu, 14.000 motorlu taşıt, 62 sinema salonu, 1.000 öğrencisi bulunan bir de üniversitesi vardır.

HONOLULU

Hawaii'nin başkenti, en önemli limanı, Büyük Okyanus'ta işliyen gemilerin başlıca uğrak yeridir. Amerika Birleşik Devletleri'ne ait birçok askerî üs, Honolulu civarında bulunmaktadır. 1941'deki Pearl Harbor bombardımanı sırasında şehrin büyük bir kısmı yıkılmıştır Honolulu, tabiî güzelliği bakımından turistlerin akın ettikleri en tanınmış şehirlerden biri durumundadır.

Honolulu, Hawaii Adaları'ndan Oahu Adası'nın güneydoğu bölümünde kurulmuştur. Tabiî ve mükemmel bir limanı vardır. Vapur seferleri ve havayolları sayesinde şehir Amerika'ya, Japonya'ya, Avustralya'ya bağlıdır.

Honolulu'nun, büyük, modern binaları, geniş yolları, önemli iş bürolarının bulunduğu iş merkezleri, bahçe içindeki evlerin süslediği muntazam mahalleleri ile her hangi bir Amerikan şehrinden farkı yoktur. Bu şehirde çeşitli ırklardan, milletlerden birçok insan yaşar. Hawaii Üniversitesi de Honolulu'dadır.

Hawaii Adaları'nın endüstri ve ticaret işlerinin büyük bir kısmı Honolulu'da toplanmıştır. Limandan ihraç edilen malların başında şekerle ananas gelir.

HOOVER, Herbert (1874-)

Herbert Hoover

Amerika Birleşik Devletleri'nin 31. cumhurbaşkanıdır. I. ve II. Dünya Savaşlarından sonra, Amerika'nın, Avrupa'nın ekonomik hayatında önemli roller oynamıştır.

Hoover, küçüklüğünden beri madenciliğe meraklıydı. 1895'te Stanford Üniversitesi'nden maden mühendisi çıktı, Nevada'ya giderek maden işçisi olarak çalıştı. Daha sonra, Avustralya'da yeni açılan altın madenlerinde müşavir olarak bulundu, on beş yıl dünyanın en ucra köşelerine kadar giderek madencilikle ilgili araştırmalar yaptı, çeşitli madencilik işletmelerinde görev aldı.

Birinci Dünya Savaşı çıkınca, Hoover, idarecilikteki bilgilerinden dolayı, Avrupa'daki Yardım Komisyonu başkanlığına getirildi. Onun çalışmaları sonunda, Amerika'dan yiyecek ve giyecek bağışı toplanarak Belçika ve Fransa'daki halka büyük yardımlar sağlandı. Hoover 1921'de Amerikan Ticaret Bakanı oldu, yurdun savaş sonrası ekonomik durumunu düzelten tedbirler aldı. 1928 seçimlerinde cumhurbaşkanı seçildi. Amerika görünüşte büyük bir refah içindeydi, fakat ileride bir buhran başlıyabileceğini düşünenler vardı. Hoover, bu durumu önliyecek tedbirleri almakta gecikmişti. 1930'da patlak veren ekonomik buhran onun itibarını sarstı, 1932 cumhurbaşkanlığı seçimini kaybetti, ona karşı adaylığını koyan Roosevelt kazandı.

Yıllarca siyaset hayatından uzak kalan Hoover, 1946'da, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra fakir düşmüş milletlere yardım işinin başına getirildi.

Herbert Hoover'in «Madencilik İlkeleri», «Hürriyete Meydan Okuyanlar», «Sürekli Barış için Temeller» adında eserleri vardır.

HOPA

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde Artvin iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Borçka, güney ve güneybatıda Arhavi ilçeleri, kuzeybatıda Karadeniz, kuzeyde Sovyetler Birliği toprakları çevirir. Merkez bucağından başka Kemalpaşa adında, bir bucağı, 24 köyü vardır.

Yüzölçümü: 303 km²

Nüfusu: 16.409 (1960 sayımı)

Çok engebeli olan bu ilçede dağlar, deniz kıyısından hemen yükselmeye başlar. Bu dağların arasına derin vâdilerin girmiş olması çok daha engebeli bir görüş kazandırır. Her mevsimi yağışlı geçen bir iklimi olan Hopa'da kışlar ılık geçer, yazlar da pek sıcak olmaz. İlçede önemli akarsu yoktur. Doğu Karadeniz Dağları'nın yamaçlarından inerek denize varan kısa, küçük akarsular vardır. Doğal bitki örtüsü gürdür, çeşit bakımından da zengindir. Deniz yüzeyinden 600-800 m. ye kadar yayvan yapraklılar, daha yükseklere doğru yayvan yapraklı ağaçların arasına karışan iğne yapraklı ağaçların meydana getirdiği karışık orman, 1.000 - 1.200 m. den de iğne yapraklılar başta gelir.

İlçe halkı tarımla, denizcilikle uğraşır. En çok ekilen tahıl çeşidi mısırdır. Halkın geçiminde fındık tarımı önemli yer alır. Son yıllarda çay ekimi de başlamıştır.

Kasaba. — İlçe merkezi Hopa kasabası Karadeniz sahilinde, küçük bir koyun kıyısında kurulmuştur. Artvin'e 84 km. lik bir yolla bağlıdır. Ayrıca kasabadan batıya doğru ilerliyen yol, Hopa'yı Karadeniz kıyısındaki başka kasaba ve şehirlere bağlar. 3 mahalleden meydana gelmiş olan Hopa kasabası, 4.881 nüfusludur (1960 sayımı). Kasabada birkaç kiremit işletmesi ile birkaç da fındık kırma atelyesi vardır.

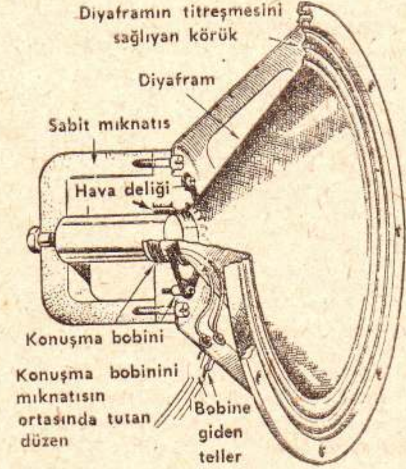
HOPARLÖR

Radyolarda sesi büyütüp kulakla duyulabilir hale getirmeye yarıyan araçtır. Fransızca «haut-parleur» (yüksek konuşur) sözünden gelir.

Antenten radyoya gelen elektromagnetik dalgalar radyoda ses dalgaları haline getirilir, şiddetlendirilir. Bununla birlikte, bu ses gene de kulakla duyulamıyacak kadar zayıftır, ancak kulakla dinlenebilir. Kulaklık yerine bir hoparlör bağlarsak sesi rahatça duyarız.

Hoparlörde bir mıknatıs, bir bobin, bir de bu bobinin önünde serbestçe titreşebilen ince bir levha vardır. Radyodan gelen akım, mıknatısın magnetik alanı içinde bulunan bobinden geçer. Bobinin önündeki levha geçen akıma uygun olarak titreşimler yapar. Levha, hoparlörün bir huni gibi bükülmüş olan kâğıdını da birlikte titreştirir. Böylece, ses dalgaları büyür, kulakla duyulacak hale gelir.

Hoparlörler, genel olarak, iki çeşittir: Birincisinde, çelikten yapılmış devamlı bir mıknatıs vardır. Bobin bu mıknatısın alanı içindedir. İkinci çeşitte ise, devamlı mıknatıs yerine elektromıknatıs konmuştur (Bk. Elektrik). Radyodan akım geldikçe elektro mıknatıs bir alan doğurur.

Bir hoparlör kesiti

Bundan başka, ince veya kalın sesleri iyi veren özel hoparlörler de yapılmıştır.

Hoparlör, genel olarak, radyonun içinde bulunur. Yalnız, bazı radyolarda ikinci bir hoparlör bağlamak için uclar hazırlanmıştır. Böylece, aynı radyonun sesi başka yerde dinlenebilir.

Stereo pikaplarda, ses alma makinelerinde de iki hoparlör vardır. Bir orkestrayı aslına uygun dinlemek için stereo sistem kullanılır (Bk. Gramofon).

HORASAN

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum - Kars bölümünde Erzurum iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğu ve kuzeydoğuda Kars'ın Sarıkamış, güneydoğuda Ağrı ilinin Eleşkirt, güneybatı ve batıda Erzurum'un Pasinler, kuzeybatıda, aynı ilin Narman ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Aras adında bir bucağı, 65 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.662 km²

Nüfusu: 37.177

Horasan: İlçenin toprakları, genel olarak, Aras nehri boyunca batı-doğu doğrultusunda uzanan geniş düzlüklerle, bu düz alanları kuzeyden, güneyden çevreliyen tatlı eğimli-çıplak geniş sırtlardan meydana gelmiştir. Kışlar uzun, şiddetli geçer; yazlar oldukça sıcaktır. Yazla kış arasındaki sıcaklık farkı çoktur. En önemli akarsu ilçeyi batı-doğu doğrultusunda kesen Aras nehridir. İlçenin ekonomisi daha çok tahıl tarımı ile hayvancılığa dayanır.

Kasaba. — Aras vâdisinde, nehrin sol kıyısında kurulmuştur. Trabzon - İran transit yolu üzerinde Erzurum'a 85, Karaköse'ye 101 km. uzaklıkta bulunur. Ayrıca, Haydarpaşa - Kars demiryolu üzerinde de istasyonu vardır. Eskiden Haydarpaşa'dan bu doğrultuya gelen demiryolunun son istasyonu Horasan'dı,

Horasan'dan Kars'a kadar dar hat uzanırdı. Bugün normal hat Kars'a kadar uzanmaktadır. Bu durumdan faydalanarak kasabanın önümüzdeki yıllarda daha da gelişmesi beklenebilir. Kasabanın nüfusu 4.594'tür (1960 sayımı).

HORASAN (Bk. İRAN)

HORASAN (Bk. HARÇ)

HORATİUS, Quintus (M.Ö. 65 - M.Ö. 8)

Horatius
(Bir madalyadan)

Romalılar'ın en ünlü şair ve hicivcilerinden biridir. Venusia'da doğdu. Babası köleyken sonradan hürriyetini kazanmıştı. Çalışkanlığı, zekâsı sayesinde kısa zamanda mali durumunu düzeltmiş, oğlunu da o devrin şartlarına göre en iyi şekilde yetiştirmek imkânlarını bulmuştu. Horatius 18 yaşındayken Atina'ya gitti, iki yıl kaldı, ünlü filozoflardan ders alarak felsefe bilgisini artırdı.

Horatius, devrinin tanınmış Romalı şair ve filozofu Vergilius'la da arkadaş olmuştu. Vergilius onu Maecenas adındaki zengin asîlzadeyle tanıştırdı. Maecenas,, sanatçıları korudu. Horatius'u da himayesi altına aldı. Şair M. Ö. 35 yılında «Hicivler» adındaki kitabının ilk cildini yayınladı. Altı yıl sonra eserin ikinci cildi de yayınlandı. Maecenas, Horatius'a Sabina Dağı'nda güzel bir malikâne hediye etti. Şair, tabiatı çok seviyordu. Bu sakin yerde tabiatla baş başa kalmak fırsatını bulmuştu. Yazdığı şiirlerle de hudutsuz tabiat sevgisini ölümsüzleştirmiştir.

Horatius'un makaleleri de çok beğenilmekle beraber asıl lirik şiirleriyle ün salmıştır. Bugün, 121 lirik şiiri, 41 manzum makalesi bilinmektedir. Şiirlerindeki kendi tarifine göre, şair derbeder, dalgın bir insandı. Şehvet hırsı herşeyin üstünde geliyordu, fakat şair bu halinden hiç şikâyetçi değildi.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilmiş eseri:

Ode'lar, Epod'lar, Hicviyeler, Nameler (çev. Y. K. Karaosmanoğlu, 1931).

HORLAMA

Uyurken boğazdan hırıltılar çıkarmaktır. Yukarı solunum yollarında, burunda, boğazda, gırtlakta, büyük solunum borularında bir arızadan ileri gelir. Belirli yatış durumlarında, soluk alıp verirken, akciğerlere girip çıkan hava bu engellere çarparak hırıltı çıkarır. Yaşlılarda yumuşak damak gevşemiş olduğundan horlama daha çok bundan ileri gelir.

İki burun deliğini birbirinden ayıran kıkırdak bölmenin eğri olması, burunda, boğazda fazla et ur, ahtapot, iltihap bulunması horlamanın belli başlı sebepleridir.

Horlıyan kimsenin burun ve boğazını, yukarı solunum yollarını sıkı bir muayeneden geçirip sebebi bularak ortadan kaldırmakla horlama iyi edilebilir. Yaşlılardaki horlamaları geçirmek ise daha zordur.

HORMONLAR

Vücudumuzdaki organlara etki yapan kimyasal maddelerdir. Çeşitli bezlerden meydana gelir, bu bezlerin salgısı olarak kana karışırlar, çoğalma, büyüme, metabolizma gibi önemli vücut faaliyetlerini düzenlerler. Bir hormon kanda gerekenden az veya çoksa ciddî rahatsızlıklar baş gösterir. Ayrıca, vücudumuzdaki çeşitli hormonların birbirleriyle de yakından ilgisi vardır.

En Önemli Hormonlar

Vücudumuzdaki hormonların belki en çok tanınanı «ensülin» dir. Pankreastaki «Langarhans adaları» diye anılan küçük bezlerden çıkar, vücudun karbonhidrat metabolizmasını düzenler. Ensülin azlığı şeker hastalığına yol açar (Bk. Ensülin).

En önemli hormonlarımızdan biri de «adrenalin» dir. Böbreküstü bezlerinin salgıladığı bu hormon, vücudun acele fazla güce ihtiyacı olunca artar. Öfke, korku gibi heyecan anlarında bu salgı artışı yüzünden kalb vuruşları hızlanır, kaslara bambaşka bir kuvvet gelir. Adrenalin kanın akışını yavaşlatır, kalbi kuvvetlendirir.

Hormon çıkaran bezlerin en önemlilerinden biri de pitüit (hipofiz) bezidir. Beyinde bulunan bu bezin en aşağı on çeşit hormon çıkardığı sanılmaktadır. Bunlar büyümeyi kontrol eder, cinsiyet bezlerinin çalışmasını, Langerhans adalarının çıkardığı ensülin oranını düzenler. Böbreküstü bezlerinin salgılarını da gene pitüit hormonları ayarlar.

Üreme bezleri çeşitli cinsiyet hormonları çıkarır. Erkek üreme organları olan er bezleri (husyeler) «testosteron», kadındaki yumurtalıklar da «estron» ve «progestron» hormonlarını çıkarır. Erkeklik ve kadınlık belirtileri bu hormonlar sayesinde meydana çıkar. Zamanımızda çeşitli hastalıklar cinsiyet hormonları enjeksiyonu ile tedavi edilmektedir. Domuzların, atların idrarından başka çeşit cinsiyet hormonları da elde edilmiştir.

İlâç Olarak Hormon

Yeni keşfedilen hormonların en önemlileri «kortizon» ve ACTH hormonlarıdır. Böbreküstü bezinin salgıladığı hormonlardan olan kortizon «17-hydroxy-11-dehydrocorticosterone» un kısaltılmışıdır. ACTH hormonunu ise pitüit bezi çıkarır, «adrenocorticotropic hormon» sözünün kısaltılmışıdır. Bu hormonların her ikisi de harika ilâçlar olarak ün kazanmıştır. Her iki hormon da romatizmanın, cilt hastalıklarının tedavisinde faydalı olmakta, hele ağır yanıklarda bu hormonların büyük faydası görülmektedir. ACTH etinden faydalanılan hayvanların pitüit bezinden, kortizon da hem hayvanlardan, hem de bitkilerden elde edilir.

Hayvanların, bitkilerin hayatında da hormonların çok önemli payı vardır. Yengeç, ıstakoz gibi hayvanların renk değiştirme özelliği hormonlardan ileri gelir. Bitki hormonları da köklerin gelişmesine, meyvaların olgunlaşmasına yardım eder. Bitki yetiştirenler bitkisel hormonlardan faydalanarak daha iyi ürün alabilirler. Hayvancılıkta da üreme hormonları kullanılır, yılda bir defa kuzulıyan koyunların böylece, bir ilkbaharda, bir de sonbaharda, iki kere kuzulaması sağlanır.

HOROZ

Tavuğun erkeğidir. İbiğinin iriliği, kuyruklarının uzunluğu ile tavuktan ayrılır (Bk. Tavuk).

Horoz oldukça dövüşçü bir hayvandır; bundan dolayı, horozları dövüştürmek birçok kimseler için heyecan verici bir oyun olmuştur.

Horoz dövüşü çok ski çağlardan beri bilinir. Eski Çin'de, Roma'da, Yunanistan'da horoz dövüşleri yapılırdı. Bugün, daha çok Güney Amerika memleketlerinde, Meksika'da, Filipinler'de, Antiller'de horoz dövüşü çok yaygın bir eğlencedir. Dövüştürülecek horozlar özel olarak beslenip yetiştirilir. Dövüş bittikten sonra üç dakika ayakta kalabilen horoz dövüşü kazanmış sayılır.

Bugün İngiltere'de, Belçika'da, Fransa'da horoz dövüşü resmen yasak edilmiş olmakla beraber, bu memleketlerin bazı kesimlerinde gene de yapılır. Bizde de horoz dövüşü eskiden beri pek sevilen bir eğlencedir.

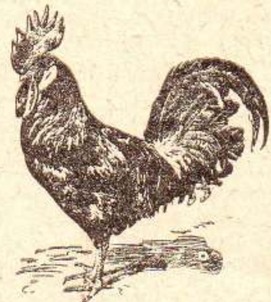
Yerli horozlardan bilhassa Denizli horozu pek meşhurdur. Denizli horozları çeşitli renklerde olurlar, başlıca özellikleri kalın sesleri, uzun ötüşleridir. Bir yaşına girmeden ötmeye başlarlar. Aralarında 15-20 saniye kadar ötenleri vardır.

HOROZ (Bk. TÜFEK)

İKİ HOROZ ÇEŞİDİ

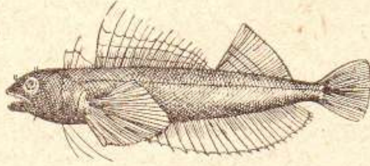
İngiliz dövüş horozu

Leghorn horozu

HOROZBİNA

Kayabalığı cinsinden bir balıktır. Genel olarak, ılık denizlerin kayalık kıyı kesimlerinde yaşar, tatlısularda yaşıyan çeşidi de vardır. Boyu 15 sm. kadardır.

Çok yırtıcı olan horozbina balıkları kayalıkların arasında yaşıyan küçük hayvanlarla beslenirler.

Horozbina balıkları çok yırtıcıdır. Kayalıklar arasındaki hayvanlarla beslendikleri gibi, yosun da yerler. Sırt yüzgeçleri, genel olarak, boyundan kuyruğa kadar devam eder. Karın yüzgeçleri de kuyruktan başlıyarak solungaçlarına kadar yaklaşır.

Horozbinaların birçok çeşidi vardır. Bazılarının yavruları, yumurtanın ana karnında gelişip açılmasiyle, canlı olarak doğar. Horozbinaların çoğu çift gezer.

HOROZCUK OTU

Tere tadında bir dağ bitkisidir, «yabani tere» de denir. Turpgillerden olan horozcuk otunun, eskiden, kuduza iyi geldiği sanılır, bu hastalığa karşı ilâç olarak kullanılırdı.

HOROZİBİĞİ

Horozibiği

Horoz ibiğine benzer, çiçek açan bir süs bitkisidir. Horozibiğigillerin örneği olan bu bitki tropikal bölgelerde yetiştiği gibi, ılık iklimli yerlerde de yetişir. Horozibiği tohumdan yetiştirilir. Tohumlar kuvvetli toprağa atılmalıdır. Sulak yerleri, güneş ışığını sever. Bu gibi yerlere dikilirse yaz ortalarından sonbaharın ilk donlarına kadar çiçek verir.

HORTUM (Bk. FIRTINA)

HORTUMLULAR

Kalın derili memeli hayvanların burunları hortum gibi uzıyan cinsine «hortumlular» denir. Bu hayvanların en başta gelen örneği fil-dir (Bk. Fil).

Bütün hortumlular iri yapılı, ağır hayvanlardır, ayakları çok tırnaklıdır, burunları uzıyarak bir hortum meydana getirmiştir. Bu hayvanların birçok türleri tarih öncesi çağlarda yaşamışsa da bugün ancak fil familyasından olan cinsi kalmıştır.

HOŞAP KALESİ

Van'la Başkale arasında eski bir kaledir. Çok sarp kayalık bir yamaç üstüne kurulmuş olan kale Türkiye - İran strateji yolu üzerinde bulunması bakımından yüzyıllar boyunca önemini korumuştur. Kaleyi yaptıran Mahmudi Beylerinden Sarı Süleyman Bey'dir. 1649' da genişletilmiş, berkitilmiştir.

Hoşap Kalesi iç içe üç sûrla çevrilidir. İçinde camisi, hamamları, depoları, su sarnıçları vardır. Kalenin üzerine yapıldığı sarp yamaçların eteğinden Hoşap Suyu akar, Hoşap bucağı da biraz ileridedir. Kalenin eteklerinde, Hoşap Suyu'nun üstünde aynı devirden kalma bir köprü vardır. Bugün yıkıntı halinde bulunan kale, yapısının güzelliği bakımından dikkati çeker.

HOTANTOLAR

Güney Afrika Birliği'nde yaşıyan bir zenci kavmidir. Gene aynı bölgede yaşıyan Buşman (Boşiman) larla yakınlıkları bulunmakla beraber, Hotantolar Afrika'daki bütün Zenciler'in en açık renklisidirler. Boyları da Buşmanlar'dan biraz uzundur, ortalama 1,66 metreyi bulur. Saçları gür, kalın ve kıvırcıktır. Yaşadıkları topraklar çok verimli olduğu halde daha çok hayvancılıkla geçinirler. Ayrıca tütünle kenevir yetiştirirler, bunları karıştırıp, ağızlarından hiç eksik etmedikleri çubuklarla içerler.

Hotantolar kadına çok değer verirler. Aile hayatında erkekten çok kadının sözü geçer. Buna karşılık, en ağır işleri de kadınlar görür. Hotantolar kabîleler halinde yaşarlar. Her kabîlenin bir askerî, bir sivil iki başkanı vardır. Bunlardan sonra, aynı zamanda hekim olan büyücü gelir. Hotantoların dinleri pek ilkeldir, puta tapmazlarsa da cinlere inanırlar.

Hotantolar'ın geleneklerine göre, her aile çok yaşlanarak kendi işlerini göremiyen ferdini bir kulübeye kapatır, açlıktan ölmek üzere tek başına bırakır. Çocuk doğacağı zaman ateş yakmak, bunu ancak çocuğun göbeği düştükten sonra söndürmek de Hotantolar'ın gelenekleri arasındadır. Çocuk erkekse babasının, kızsa anasının adı verilir.

Güney Afrika'da Capetown (Kap) eyaletinin en eski kavmi olan Hotantolar bugün ancak 90.000 kadar kalmıştır.

HOY

İran'da Güney Azerbaycan bölgesinde 42.000 nüfuslu bir şehirdir. Halkı tamamen Türk'tür. Türkiye sınırının 60 km. yakınındadır.

1514'te Çaldıran'da Safevî Türkleri'ni bozguna uğratan Osmanlı Türkleri, Hoy şehrini de almışlardı. 300 yıl boyunca şehir Türkiye ile İran arasında alınıp verildi. XVII. yüzyıl ortalarında nüfusu 70.000'di, 70 camisi vardı. Birinci Dünya Savaşı'nda da Türkler tarafından işgal edilmiş, sonra İran'a bırakılmıştır.

HOZAT

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Tunceli iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez (Kalan), güneyde Pertek, batıda Çemişkezek, kuzeyde Ovacık ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Amutka ve Sin adında bucakları ile bunlara bağlı 41 köyü vardır.

Yüzölçümü: 780 km²

Nüfusu: 15.079 (1960 sayımı)

Hozat ilçesi toprakları, doğuda 2.200 m. yüksekliğindeki Kızıldağ'ın batı yamaçlarının eteklerinden kuzey - güney doğrultusunda akarak Murat nehrine karışan Hozat Çayı vâdisi ile bu vâdiyi çevreliyen sırtlardan meydana gelmiştir. Kışları soğuk, yazları oldukça sıcak geçen bir iklimi vardır. İlçenin dağlık kesimleri yer yer meşeliklerle kaplıdır. Halkın başlıca geçimi hayvancılıktır.

Kasaba. — İlçe merkezi Hozat kasabası Elâzığ'a 65 km. uzaklıkta, Hozat Çayı'nın vâdisinde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 1.550 m. dir. Bağlı olduğu Tunceli ilinin merkezi olan Kalan'a ise 46 km. uzaklıktadır. Kasabanın ayrıca Ovacık, Çemişkezek, Pertek, Mazgirt kasabaları ile de bağlantısı vardır. 3 mahalleden meydana gelen Hozat, 3.626 nüfusludur (1960 sayımı). Kasabada iki tane fidanlık vardır.

Tarih. — Hozat eski Dersim vilâyetinin merkeziydi. Bu bakımdan tarihî bir önemi vardır. Kasaba önceden bugünkü yerinin 2,5 km. kuzeybatısında, bir vâdi içinde, ufak bir köy halinde bulunuyordu. 1848'de Dersim'de ilk defa ıslahat yapmaya karar veren hükümet, Hozat'ı sancak merkezi yaparak Erzurum'a bağladı, burada bir kışla yaptırdı. Bundan sonra, 15-20 yıl içinde birçok dükkân, ev yapıldıysa da, daha sonra Dersim'in Erzincan sancağına bağlanması üzerine bu dükkânlar, evler yıkıldı, kasaba yeniden küçük bir köy haline geldi, Elâzığ'a bağlandı. 1922' de vilâyet merkezi oldu ise de çok geçmeden 1923'te yeniden ilçe merkezi haline getirilerek Elâzığ'a bağlandı. Son olarak 1938'de yeniden vilâyet merkezi olan Hozat, 1939'da bir ilçe merkezi olarak yeni teşkil edilen Tunceli iline bağlandı.

HÖYÜK [Öyük]

İnsan yapısı tepelerdir. Bugün, bir arkeoloji terimi olarak kullanılmaktadır, iki çeşidi vardır:

1. — Bir devre, bir millete hükmetmiş kimselerin mezarı olarak yapılan höyükler. Bunlara «kurgan» da denir. Ölen kimse için önce bir oda yapılır, sonra bunun üstü şeker kellesi (koni) biçiminde toprak yığılarak örtülürdü. Böylece türbenin hem yeri belli olur, hem de kilometrelerce uzaktan görülürdü. Anadolu'da bu tipten pek çok höyük vardır.

2. — Üzerine toprak yığılmış şehir kalıntılarıdır. Bunlar tarih bakımından çok önemli kaynaklardır. Eskitaş Çağı'nda insanlar mağaralarda yaşadıkları için höyükler yoktur. Höyük, belli bir tarihten sonra, insanların evler, kulübeler, şehircikler kurarak yaşadığı çağlardan sonra başlar. Cilâlıtaş Çağı'nda, Bakır Çağın'da kurulan şehirler, yangın, deprem, düşman istilâları gibi âfetler yüzünden yıkılıp da taş üstünde taş kalmayınca, zamanla üzerlerine toprak birikip birer höyük haline gelmiştir. Hattâ, çoğu zaman görüldüğü gibi, zamanla bu yüksek yıkıntı üzerine başka insanlar gelip yeni şehirler kurmuşlar, sonra onlar da yıkılmıştır. Trova höyüğünde, bu şekilde yedi defa şehir kurulmuştur. Kat kat kazıldıkça altından herbiri daha eski bir çağın malı olan başka şehirler bulundu.

Anadolu'da bu gibi höyüklerin bugüne kadar araştırılıp zengin belgeler bulunan en ünlü örnekleri Alacahöyük, Alişar Höyüğü, Yumuktepe, Karaoğlan gibi yerlerdir (Bk. Alacahöyük).

Gerek Anadolu, gerekse Trakya yaylaları üzerinde suni toprak yığılmasiyle meydana gelen birçok höyük bulunmaktadır. Bu höyüklerin bir kısmı büyük adamların mezarları üzerlerine kurulmuştur. Buralarda yapılan bilimsel araştırmalarla meydana çıkarılan tarihi değeri yüksek eşyalar müzelere yerleştirilmektedir. Höyüklerin bir kısmı da, haberleşmeyi sağlamak için yapılan toprak kümbetleridir. Geceleri yakılan ateşlerle uzak mesafeler arasında haberleşmeyi kolaylaştıran bu höyüklerden Trakya'da da vardır.

Anadolu'daki Alişar ve Boğazköy höyüğü gibi höyükler büyük tarihî değeri olan birer anıttır. Yurdumuzdaki höyüklerin varlığı, çevrelerindeki köylerin adlarına da karışmış, Karahöyük, Yassıhöyük, Çiftehöyük gibi adları olan köyler meydana gelmiştir.

HUBUBAT (Bk. TAHIL)

HUDSON KÖRFEZİ

Kanada'nın kuzeyinde, büyük bir iç deniz durumunda bir körfezdir. Hudson Körfezi ile gene bu körfezin bir kesimi olan güneydeki James Körfezi'nin yüzölçümü 1.000.000 km² yi geçer. Körfez, Hudson Boğazı ile Kuzey Buz Denizi'ne, Fox (Tilki) Kanalı ile de Atlas Okyanusu'na bağlıdır.

Bu büyük körfeze 30 kadar nehir akar. Bunların en büyüğü Nelson ve Churchill nehirleridir. Bu nehirlerin her birinin ağzında mükemmel limanlar bulunur. Hudson Körfezi kışın gemiler için tehlikelidir. Hudson Boğazı yılın yarısından fazla buzlarla kaplı kalır. Ustelik, burası magnetik Kuzey Kutbu'na çok yakın olduğundan, gemilerin pusulayla yön bulmaları da çok güçtür.

Hudson Körfezi kıyıları bitki topluluktarı bakımından zengin değildir.

Körfezin ortalama derinliği 128 metre, en derin yeri ise 458 metre kadardır. Üzerinde birçok adalar vardır. Bu adaların en büyüğü kuzeydeki Southampton adasıdır. 1918'den beri Kanada'nın Keewatin bölgesine dahil edilmiştir.

HUDSON NEHRİ

Amerika Birleşik Devletleri'nin en önemli su yollarından biridir. Uzunluğu 500 km. kadardır. Amerika'nın doğusunda, New York eyaleti içinde bulunur. 1.300 m. kadar yüksekteki Adirondack Dağları'ndan çıkar, hemen hemen doğruca güneye doğru akarak New York limanında Atlas Okyanusu'na dökülür. Adını 1609'da nehir boyunu keşfeden Henry Hudson'dan almıştır.

Hudson nehrinin, ovaya indikten sonra, 250 km. kadar tutan kesimi ulaştırmaya elverişlidir. Uzerinde nehir gemileri işler. Nehir, New York şehrinin merkezi olan Manhattan Adası ile New Jersey'i birbirinden ayırır. 1900'e kadar şehir halkı Manhattan'la New Jersey arasında vapurlarla gidip gelirlerdi, o tarihten sonra nehrin altından beş çift tünel açılmıştır.

Geçen yüzyılın büyük Fransız şair ve yazarı:

VİCTOR HUGO

HUGO, Victor (1802 - 1885)

Victor Hugo

Büyük Fransız şairi ve romancısıdır Besançon'da doğdu. Zamanla rütbesi generalliğe kadar yükselen babası Joseph Hugo, Victor'un doğumunda yüzbaşıydı. Victor Hugo'nun çocukluk yılları babasiyle birlikte İspanya'ya İtalya'ya gidip gelmekle geçti. Bu yolculuklarının arasında Paris'te iki erkek kardeşiyle birlikte okula gitti. Napoléon'un yenilmesi üzerine babasının durumu iyiden iyiye sarsılınca Paris'te küçük, fakir bir eve yerleştiler. Victor, teknik okula hazırlayıcı bir okula başladı.

Victor Hugo iyi bir öğrenciydi. Edebiyata karşı olağanüstü bir ilgisi vardı. Bu ilgi daha küçük yaşlardan bir ihtiras halini aldı. 1816'da, daha 14 yaşındayken: «Ben ya bir Chateaubriand olacağım, ya da hiçbir şey» derdi. Ertesi yıl bir şiirinin Fransız Akademisi'nce takdire lâyık görülmesi, bu sözünün ne kadar yerinde olduğunu göstermiştir.

Victor Hugo edebiyat alanında gerçekten bir harika çocuk oldu. 14-15 yaşlarında trajedi, opera, roman yazdı. 17 yaşındayken yazdığı bir şiir Toulouse'daki Jeux Floraux Akademisi'nce birinci seçildi. O yıldan sonra da ağabeysinin yayınladığı «Le Conservateur Littéraire» gazetesinde yazmaya başladı.

Victor Hugo dünya edebiyatındaki ölümsüzlük tahtına oturduğu 1830 yılına kadar birçok eserler verdi. Bunların en önemlileri «Cromwell», «Odes et Poésies Diverses», «Marion de Lorme» dur. «Marion de Lorme» kısa bir süre içinde sansürce sahneden kaldırıldı. Buna karşılık, 1830'da sahneye konan «Hernani» piyesi Victor Hugo'nun büyük bir zafer kazanmasını sağladı. Eser üzerinde kopan tartışmalar Fransız edebiyat tarihinde «Les Batailles d'Hernani» (Hernani Savaşları) diye anılır. Bu eser Hugo'ya yalnız ün kazandırmakla kalmamış, büyük ölçüde para kazanmasını sağlamıştı. 1831'de en büyük eserlerinden «Notre Dame de Paris» romanını, «Feuilles d'Automne» (Sonbahar Yaprakları) adındaki şiir kitabını yayınladı. 1833'te «Lucrèce Borgia» sahneye konuldu.

Bu eser büyük edibin hayatında yepyeni bir aşkın doğmasına yol açtı. Hugo, çocukluk arkadaşı Adèle ile evliydi. Fakat onunla devrin ilerigelen yazarlarından Saint-Beuve arasında bir aşk ilgisinin dedikodularının dolaşması yazarı çok üzüyordu. İşte bu piyesin temsili sırasında aktrislerden Juliette Drouet'ye âşık oldu. Genç kadın da bütün varlığiyle ona bağlanmıştı. Juliette Drouet, Hugo'nun bazı eserlerinin ilham kaynağı oldu. 1838'de «Ruy Blas» adındaki piyesi büyük başarı kazandı. Artık büyük şöhrete ulaşan Hugo arka arkaya eserler veriyordu.

Victor Hugo 1845'te Âyan Meclisi üyeliğine seçildi. 1851'de Bonaparte'çıların hükümeti devirmesi üzerine tevkif edilmesine ramak kalmışken, sevgilisi Juliette Drouet'nin yardımiyle kılık değiştirerek, Belçika'ya kaçmayı başardı. 1852'de İngilizler'e ait Jersey Adası'na yerleşti, 1855'te Guernsey Adası'na taşındı. Büyük yazar 1870'e kadar süren bu sürgün hayatında da en değerli eserlerini; bu arada «Les Misérables» i (Sefiller) i yazdı. Yurda dönüşünde yeniden Senato üyeliğine seçildi. Fransızlar onu deli gibi seviyordu. 80. yıldönümünde 600.000 hemşerisi onu çılgınca alkışladı. Kendisine sonuna kadar sadık kalan Juliette Drouet 1883'te, Hugo da 1885'te hayata gözlerini yumdu. Cesedi bir gece Zafer Anıtı altında bekletildikten sonra Panthéon'a gömüldü.

VİCTOR HUGO'NUN BÜYÜK AŞKI

HUGO, hiç durmadan yeni yeni edebî eserler yazarken hayatında da sevinçlerle kederler, tıpkı ışıklarla gölgeler gibi birbirine karışıyordu. Yazarın eşi Adèle, devrin tanınmış eleştirmecisi Sainte- Beuve ile sıkı bir dostluk kurmuş, bu hal romancıyı pek üzmüştü. En sonunda o da Juliette Drouet adında genç bir tiyatro artistiyle sevişmeye başladı, karısının kendisini aldatmasını unutur gibi oldu

Juliette Drouet

Juliette, Hugo'ya ömrü boyunca büyük bir aşkla bağlandı, ona bir güven kaynağı oldu. Juliette, Hugo'yu tanımadan önce güzeldi, zengindi, herkes onun peşinde geziyordu. Hugo ise onu fakir yaşamak zorunda bıraktı. Juliette sırf sevgilisini kıskandırmamak için hiç sokağa çıkmadan ömrünü evde geçirmeye razı oldu. Hugo'nun müsveddelerini temize çekerek oyalandı. Elbiselerini yamadı. Sevgilisi, kölesi oldu.

Victor Hugo, 1874'te Juliette'e yazdığı bir mektupta şöyle diyordu:

«26 şubat 1802'de hayata doğdum, 16 şubat 1833'te de aşka doğdum. Annem beni dünyaya getirdi; sen ise beni yarattın...»

Garip bir tesadüf eseri, Victor Hugo, 22 mayıs günü St. Julia gününde, yani Juliette'in isim gününde hayata gözlerini kapadı.

Hugo'nun Edebî Kişiliği

Fransız romantizminin en ünlü siması olan Victor Hugo, yalnız zamanının büyük edebiyatçısı olarak kalmamış, kendinden sonra gelenleri de etkilemiştir. Hugo'nun eserlerinde, daha sonra meydana çıkan Parnas sembolist edebî okullarını hazırlıyan tohumlar görülebilir. Baudlaire, Verlaine, Rimbaud gibi çok değişik yönlü ediplerin Hugo'ya birçok şeyler borçlu oldukları bir gerçektir.

Victor Hugo'nun benzeri yaratılması güç bir tekniği vardı. Bu sayede, eski birçok kuralları kırdı, Fransız şiirine büyük bir ahenk getirdi. Dil bakımından romanları da şiirleri kadar sağlamdır. Bu bakımdan Balzac'ı, Dumas'yı geride bırakmıştır. İnanılmaz bir kolaylıkla yazan Hugo, bir dil üstadı olduğu kadar, son derece duyar, ilham kaynakları sınırsız bir yazardı. XIX. yüzyıl Fransız edebiyatının en büyük siması olduğu bir gerçektir.

Hugo'nun başlıca eserleri şunlardır. Odes et Poésies Diverses (1822); Cromwell (1827); Les Orientales, Marion de Lorme (1829); Hernani (1830); Notre-Dame de Paris, Feuilles d'Automne (1831); Le Roi s'Amuse (1832); Lucrèce Borgia, Marie Tudor (1833); Les Raynos et les Ombres (1840); Les Contemplations (1856); Les Misérables (1862); Quatre-Vingt-Treize (1874); La Légende des Siècles (1858); Le Pape (1878); La Légende des Siècles (3. seri 1883).

Bibliyografya. — *Dilimize çevrilen başlıca eserleri:*

Sefiller (çev. Cami, 1930; Ş. Sami, 1934; Çocuklar İçin, 1956; A. B. Sıtkı, 5 cilt, 1959); Mary Tudor (çev. Z. Özen, 1947); Notre-Dame de Paris (N. N. Tepedelenlioğlu, 2 cilt, 1947-48), Notre-Dame'ın Kamburu (S. Tiryakioğlu, 1958, 1959); Ruy Blas (çev. S. E. Siyavuşgil, 1948); Hernani (C. Meriç, 1956).

Hakkındaki eserler:

Victor Hugo (İ. A. Gövsa, 1931); Victor Hugo (F. Flutre'den çev. H. F. Ozansoy, 1934); Victor Hugo (A. Bellesort'dan çev. Sabiha Rifat, 1959).

İnsanların Haklarını Kanunlarla Düzenliyen Bir Sistem: HUKUK

HUKUK, insanların, kanun ve ahlâk kaideleriyle, örf ve âdetlerle sınırlanmış fiil ve hareket serbestliğini düzenliyen sistemdir.

Varlığını korumak, daha iyi, daha rahat, daha mesut ömür sürmek istiyen insanlar, başlangıçtan beri, toplu yaşamak zorununu duymuşlardır. Bir arada yaşıyan insanlar, barış ve düzen halini devam ettirebilmek için de hürriyetlerini sınırlandırmak, aralarında eşitlik kurmak lâzım geldiğini kabul etmişlerdir. Haysiyetleriyle bağdaşan, eşitliği sağlıyan genel kaidelere uyulursa, hürriyetlerin sınırlanmış olmasının fertlere de, cemiyete de önemli menfaatler sağlanacağı görülmüştür.

İşte, insan topluluklarında düzeni, barışı, sükûneti kuran, koruyan bu kaidelerin müeyyideli olanlarına hep birden «hukuk» denilmiştir. Ötekiler de, din kaideleri, ahlâk kaideleri, örf ve âdetler olarak bölümlere ayrılmıştır.

Hukuk, bir icat değildir. Tarihin karanlıklarından zamanımıza kadar denene denene varılan sonuçlardan memnun kalınarak, devamlı surette geliştirilerek, bugünkü mükemmel kaidelerden ibaret hukuk düzeni kurulmuştur.

Hukuku, öteki toplum kaidelerinden ayıran «müeyyide» dir: Hukuk kaidesinin çiğnendiği sabit olursa, kaideyi çiğneyenin «bir şey vermesi», «bir şey yapması» veya «cezaya çarpılması» gerekir. İşte bu neticeler, müeyyidedir. Müeyyide, hâkim tarafından belirtilir ve yürütme organı tarafından uygulanır. Hukukun en kuvvetli kaynağı olan «Kanun» anayasalarda belirtilen organların koyduğu kaidelerdir. Sınıf, servet ve mevki farkları aranmaksızın herkesi eşit tutan kanunlar, hukukun en geniş tatbikatıdır.

Hukukun Kolları

Hukuk bilimi; hukuk kaidelerini, bunların gelişme safhalarını, tarihini, uygulama usullerini, sonuçlarını inceler. Öğrenme, öğretme, inceleme ve uygulama kolaylıkları sağlamak bakımından şu kollara ayrılır:

I. Hususi Hukuk: Fertler arasındaki münasebetleri düzenliyen kaidelerdir. Şu bölümlere ayrılır:

1) Medeni Hukuk. — Fertlerin, sırf insan olarak içinde bulunabilecekleri münasebetleri düzenliyen kaidelerdir. Aile, mülkiyet, meslek, isim, imras, borç vs. münasebetleri gibi.

2) Ticaret Hukuku. — Fertlerin ticaret münasebetlerini düzenler.

3) Muhakeme Usulü Hukuku. — Medeni ve ticari hukuk kaidelerine aykırı hareketler yüzünden fertler arasında çıkacak uyuşmazlıkları çözmeye yarıyan kaidelerdir.

4) İcra ve İflâs Hukuku. — Hakem ve hâkim kararlarını yerine getirmek için uyulması gereken kaidelerdir.

II. — Amme Hukuku: Devletler, görevlerini yapabilmek için, bazı kaidelere, hem kendileri uymak, hem de diğer şahısları (fert veya devlet) itaat ettirmek zorundadırlar ki, bu kaideler, Amme Hukukunu teşkil eder. «İç Amme Hukuku» ve «Dış Amme Hukuku» olarak ikiye ayrılır:

A. — İç Amme Hukuku: Devlet kuruluşunu, ülkedeki genel düzeni sağlıyan kaideleri kapsar ayrıca şu kollara ayrılır:

1) Esas Teşkilât Hukuku. — Devletin temel yapısını teşkil eden ana müesseseleri (Yasama, Yürütme ve Yargılama organlarını), devletle fertler arasındaki karşılıklı hakları ve görevleri düzenliyen kaidelerdir.

2) İdare Hukuku. — Devleti temsil eden irili ufaklı bütün müessese ve kuruluşlarla fertler arasındaki münasebetleri düzenliyen kaidelerdir.

3) Ceza Hukuku. — Devletin başlıca görevlerinden biri de, ülkesinde huzur ve güven sağlamak, kendi varlığını korumaktır. Huzur ve güveni bozduğu, devletin varlığını tehlikeye soktuğu, toplum hayatını sarstığı kabul edilen hareketler (sonuçlar), önceden tarif ve ilân edilir. Ceza Hukuku, bu türlü fiil ve hareketleri, bunlara karşı verilecek cezaları belirtir, kaidelere bağlar. Bu kaidelerin, suç işliyenlere ne suretle uygulanacağı, «Ceza Muhakemeleri Usulü Hukuku» nun konusudur.

B. — Dış Amme Hukuku: Yeryüzündeki insanlar, siyasî sınırlarla ayrılan birtakım devletler teşkil etmişlerdir. Fertler yaşamak için nasıl birbirlerine muhtaçsalar, devletler de birbirleriyle münasebetler kurmak zorundadırlar. Bu türlü münasebetleri düzenliyen kaideler, Dış Amme Hukuku'nun konusudur. Bu da şu kollara ayrılır:

1) Devletler Umumî Hukuku. — Devletlerin doğuşlarını, geçirdikleri değişiklikleri, ortadan kalkmalarının sebeplerini, birbirlerine karşı haklarını, görevlerini, aralarındaki maddi farklara rağmen hiç birisinin ötekinden üstün sayılamıyacağı esasına dayanan münasebet kaidelerini inceler.

2) Devletler Hususi Hukuku. — Ayrı devletlerin uyurukları olan fertler arasındaki hususi hukuk münasebetlerini düzenliyen, uyuşmazlıkları çözen kaidelerden ibarettir.

Hukukun Temel Kavramları

Hukukun hangi kolunda olursa olsun, şu temel kavramlar bulunur:

1. — Şahıslar (hak sahipleri): Gerçek kişiler (fertler) veya tüzel kişiler (hükmi şahıslar) hukuk kaidesinden faydalanan varlıklardır.

2. — Ehliyet: «Hak» sahibi olmak veya «mükellefiyet» yüklenmek için şahıslarda aranan vasıftır (nitelik).

3. Mallar (hak konuları): Şahıslar arasındaki hukuk münasebetleriyle ilgili hak konularıdır. Para ile ölçülmesi mümkün her şey «mal» dır.

4. — Sübjektif haklar: Kanunla tanınan ve korunan bütün haklardan her hangi birisi, belli bir şahsın iktidarı altına geçince, o şahıs için «sübjektif hak» halini alır. Sübjektif haklar; a) Şahsa bağlı haklar, b) Aile hakları, c) Partimuvan hakları, ç) Dâva hakkı olmak üzere dörde ayrılır.

Sübjektif haklar hukuki fiiller ve hareketler sonucunda doğar, değişir ve ortadan kalkar. Hukuki fiil ve hareketler ise, a) Şahsın iradesi dışında veya iktidarı üstünde sebeplerle, b) Şahsın, hukuki sonucu kasdetmeden meydana getirdiği sebeplerle, c) Şahsın hukuki sonucu kasdetmesiyle husul bulurlar.

Bibliyografya. — *Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:*

Hukuk Başlangıcı (Ord. Prof. A. K. Yörük, 1956); Hukuk Başlangıcı Dersleri, Prof. Dr. O. M. Çağıl, 1961); Esas Teşkilât Hukuku (Ord. Prof. A. F. Başgil, 1940); Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri (Prof. Dr. Y. Abadan, 1952).

HULÂGU (1217-1265).

Hulâgu

İran Moğol Devletinin (İlhanlılar'ın) kurucusudur. Cengiz Han'ın küçük oğlu Tuluy'un oğludur. Ağabeysi Büyük-Kağan Möngke tarafından Halife'ye ve İsmaîlîler'e karşı gönderildi. 1256'da Alamut'u alarak İsmailîler'i ortadan kaldırdı. 1258'de de Bağdat'ı aldı, Hilâfet Devleti'ne son verdi; ondan sonra Abbasîler'in halifeliği, yalnız dinî şekilde, Kahire'de devam etti.

Hülâgu daha sonra Suriye'ye geçerek Halep'i de aldı, böylece Amu-Derya ve Kafkaslar'dan Akdeniz'e kadar uzanan büyük bir Yakın Doğu devleti kurdu (Bk. İlhanlılar). Bu devlet nazari olarak Büyük-Kağan'a bağlıydı. Urmiye Gölü civarında gömülen Hulâgu'nun yerine oğlu Abaka geçti.

Hulâgu tarihin kaydettiği en büyük kan dökücü hükümdarlardan biridir. Bağdat'ın elli gün müddetle kuşatılması sonunda af dilemek üzere ordugâhına gelen Abbasî halifesi Mutasım Billâh'ı öldürmüştü.

Buna karşılık, Hulâgu, bilim adamlarına büyük değer vermiş, her gittiği yerde bilginleri korumuş, onlara imkânlar sağlamıştı. Devrin tanınmış bilgini Nasırettini Tusî'yi hapisten kurtarıp yanına almış, büyük bir gözlemevi kurmuş, topraklarını saraylarla, mabetlerle süslemişti.

HUMBOLDT, Alexander von (1769-1859)

Alexander von Humboldt

Ünlü bir Alman bilgini, coğrafya kâşifidir. Frankfurt, Berlin ve Gottingen üniversitelerinde tabiat öğrenimini tamamladıktan sonra, daha 21 yaşındayken ilk kitabını yayınladı. Bir yandan tabiat bilgisi, madencilik üzerinde çalışırken bir yandan da coğrafya incelemelerine merak sarmıştı. Bu arada, Alp Dağları'nda yeni keşifler yaptı.

Humboldt, 1799'da, Amié Bonpland adında bir Fransız arkadaşı ile birlikte, Güney Amerika'da bir keşif yolculuğuna çıktı. Venezuela, Kolombiya, Ekvator, Peru, Meksika ve Kuba'da beş yıl dolaşarak birçok yerleri keşfetti. Avrupa'ya döndükten sonra yıllarca Paris'te kaldı, kimya üzerinde incelemelerde bulundu. 1829'da Çar Nikolay'ın daveti üzerine, Rusya'ya gitti. Humboldt, Ural Dağları'nda elmas bulunacağını umuyordu. Araştırmaları sonunda gerçekten bu dağlarda zengin elmas yatakları buldu.

Humboldt Almanya'ya döndükten sonra, «Kıtanın Coğrafyası» adındaki eserini yazdı. Bu eserinde Avrupa'nın coğrafyasını incelemiş, kıta hakkında birçok yeni bilgiler vermiştir. 1845'ten ölümüne kadar da «Evren» adındaki eserini hazırladı.

HUMMAYIRACİA

Bulaşıcı ve tehlikeli bir hastalıktır. Ateş bir yükselip bir alçaldığı için «geri dönen ateş» anlamına bu ad verilmiştir.

Hummayıracianın birçok çeşidi vardır. Avrupa'da, Asya'da, Afrika ve Amerika'da ayrı ayrı çeşitleri görülür. Bunların mikropları birbirlerine yakın olmakla birlikte, az çok farklıdır. Bu çeşitli hummayıracialardan kimisi hastadan sağlama bitlerle, kimisi de kenelerle geçer. Hastalığın mikrobu, frengi mikrobu gibi, burgu biçimidir, 1886'da Obermeier tarafından bulunmuştur.

Yurdumuzda görülen hummayıracia Avrupa tipinde olanıdır. Bunu ilk defa 1901'de ünlü Türk hekimi Prof. Dr. Süleyman Numan ortaya çıkarmıştır. Hastalık eskiden bizde çok görülürdü, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gittikçe azalarak ortadan kayboldu.

Avrupa tipi hummayıraciayı hastadan sağlama, tifüste olduğu gibi, bitler taşır. Hastanın ateşli zamanında kanını emen bitler sağlamlara geçerler, pisliklerinden veya ezilince vücutlarından çıkan mikroplar, derideki ufacık sıyrıklardan içeri girerek kana karışır, hastalığı aşılar. Yalnız, mikropların bitin vücudunda birkaç günlük bir olgunlaşma devresi geçirmek lâzımdır.

Hummayıracia bit yolundan geçtiğine göre bu hastalıktan korunmanın başlıca çaresi bitten kaçınmak, temizliğe dikkat etmektir.

Belirtileri. — Mikrop alındıktan hastalık belirtilerinin ortaya çıkmasına kadar geçen «kuluçka süresi» bir hafta kadardır. Bu sürenin sonunda hastalık birdenbire yüksek ateşle başlar. Vücuttaki kırıklık ve halsizlikle birlikte baş ağrısı, bulantı, kusma da olur, nabız hızlanır, idrar azalır. Hastanın dalağı birdenbire çok büyür, bazan çatlar, iç kanamalara yol açar. Bazı hastalarda sarılık görülür, bazılarında burun kanamaları olur.

Bu durum bir hafta kadar sürdükten sonra, hasta terlemeye başlar, ateşi düşer, yalnız hafif bir kırıklık kalır. Bu iyilik hali bir hafta kadar sürer, sonra ateş birdenbire yeniden yükselir, eski belirtiler yeniden görülür. Bu da geçtikten sonra üçüncü nöbet gelir. Nöbetlerin beşe kadar çıktığı olur.

Hummayıracia kalbe, akciğerlere, böbreklere, daha başka organlara dokunup karmaşmalar (ihtilâtlar) yaparak başka hastalıklara yol açabilir.

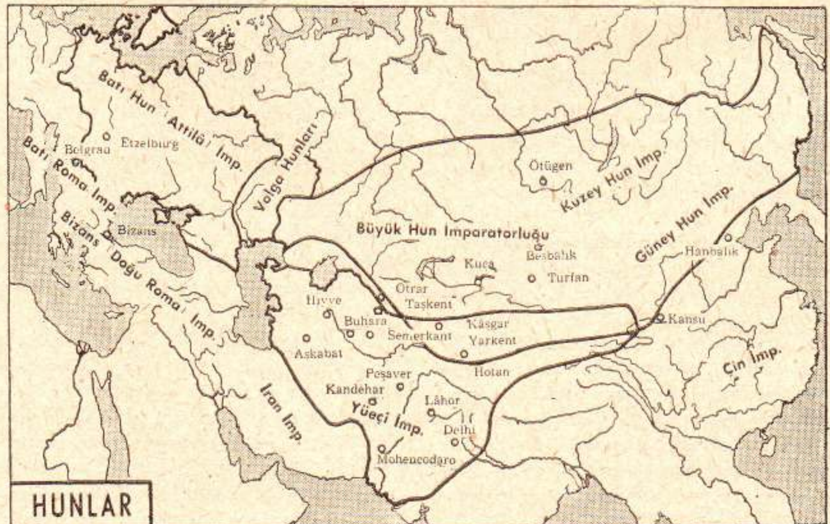
Tedavi. — Hastalığın tedavisinde eskiden, arsenikli ilâçlardan «neosalvarsan» kullanılırdı. Bugün antibiyotiklerden «penicillin» kullanılıyor. Hummayıracia geçirip nekahet devrine girmiş veya tamamiyle iyileşmiş kimselerden kan alarak serumunu hastalara deri altından veya kas içinden şırınga ederek de tedavi mümkündür.

Yüzyıllar Boyunca Bütün Dünyayı Titreten Bir Türk Kavmi: HUNLAR

HUNLAR, Eski Türk kavimlerindendir. Kelimenin Türkçe'deki asıl şekli «Kun» dur. Çince'de «Hiung-nu» denilir, oradan batı dillerine «Hun» olarak geçmiştir. Türkler'i ilk defa bir imparatorluk halinde birleştiren kavim Hun Türkleri olduğu için, tarihte olağanüstü önem kazanmışlardır. Başlıca Hun devletleri şunlardır:

1. — Orta Asya Hunları: M. Ö. 220'den M. S. 216'ya kadar 436 yıl bu devlet Türkler'i bir araya toplamıştır. Bu 436 yıl içinde aynı hanedandan 38 Türk imparatoru gelip geçmiştir. Bunlara Türkçede «Yabgu» (imparator) denirdi. Hanedanın ilk imparatoru Teoman (Tuman) dır. M. Ö. 220-209 yılları arasında hüküm sürmüştür. İkincisi Yabgu Teoman'ın oğlu Mete (Maotun) yani Oğuz-Han'dır (M. Ö. 209-174).

Mete'nin fetihleriyle bütün Kuzey ve Orta Asya, Büyük Okyanus'tan Hazar Denizi'ne,

Himalayalar'dan Kuzey Sibirya'ya kadar Türkler'in eline geçti. Nüfusu zayıf olan bu ülkelerin büyüklüğü 18 milyon km²'den az değildir (Bk. Teoman; Mete).

Hun hanedanı, Türkler'in başına geçen ilk imparatorluk hanedanıdır, en ünlü, en devamlılarından birisidir. Hattâ bütün Türk imparatorluk hanedanları içinde, Osmanoğulları'ndan sonra, en çok iktidarda kalanıdır. Bu durum, Hunlar'ın Türk tarihi bakımından önemini göstermeye yeter. Hunlar'ın yerine geçen ikinci Türk imparatorluk hanedanı Siyenpi hanedanıdır. M. S. 50'de Hun İmparatorluğu ikiye ayrıldı. (Orta Asya Hunları'nın tarihi için bk. Türkler).

2. — Volga Hunları: Başka Türk kavimlerinin baskısı sonunda Hunlar'ın önemli boyları batıya göç etmek zorunda kaldılar, Avrupa'ya girdiler. M. S. 374'te Balamir, Volga Hun devletini kurdu. Bu devlet Volga ile Ural ırmakları arasındaki ülkede kuruldu, kısa sürdü.

3. — Avrupa Hunları: Öteki Türk kavimlerinin itmesiyle Avrupa kıtasına giren Hun Türkleri'nin kurdukları devlettir. Pek önemli, büyük bir imparatorluk olan Avrupa Hun Devleti 425'ten 454'e kadar 31 yıl sürmüştür. Başkentinin bugünkü Macaristan'da Szegedin şehrinin yerinde bulunduğu tahmin olunuyor.

Devleti Muncuk, Oktar, Ruga (Rua) ve Aybars adında 4 kardeş kurmuştur. Bunlardan, önce Oktar, sonra Ruga imparator oldular. Ruga, 434'te ölünce yerine yeğeni (kardeşi Muncuk'un büyük oğlu) Bleda (Buda) geçti. Bleda, 11 yıl saltanat sürdü; 445'te 50 yaşlarında öldürüldü. Yerine kardeşi Attila geçti.

Attila, Bleda'nın saltanatı boyunca imparatorluğun Doğu eyaletlerinde müşterek hükümdar olarak saltanat sürmüştü. 9 yıllık tek başına imparatorluğunda, Türk-Hun devletini dünyanın en büyük devleti haline getirdi. 453'te, yani Doğu Roma imparatorluğuna Osmanlı Türkleri tarafından son verilip Ortaçağ'ın kapatılmasından tam 1000 yıl önce öldü; 53 yaşında idi.

Attila, büyük fetihleri ile Avrupa'nın yarısını aldı. Türk-Hun devletinin büyüklüğü bir an için 4 milyon km² yi geçti. Batı ve Doğu (yani Bizans) imparatorluklarının Attila'nın eline geçeceği muhakkak sayılıyordu. Fakat Attila'nın âni ölümünden sonra yerine geçen büyük oğlu İlek, ancak bir yıl imparatorluğu koruyabildi.

Attila'nın asıl eşi Arıkan'dan olan öteki oğulları, İlek'in öldürülmesinden sonra, kavgaya başladılar. Bunlardan Dengizik 468'de öldürüldü. Attila'nın öteki oğulları, İrmek'le Hernak da az zamanda yok oldu. Büyük devlet, sanki eskiden de yokmuş gibi haritadan silindi, imparatorluğu kuran bir avuç Hun Türk'ü başka kavimler arasında eriyip gitti. Attila, İlkçağ'ın son devresinin en önemli şahsiyetidir. Ölümünden 23 yıl sonra Batı Roma yıkıldı, İlkçağ son buldu. Vakitsiz ölmeseydi tarihin gidişi başka türlü olabilirdi (Bk. Attila).

4. — Hindistan Hunları: Bunlara «Akhunlar», Batı dillerinde de «Heftalitler» denir. Bol Moğol unsuru ile karışık olarak güneye, Hindistan'a inen Türk-Hun zümreleri, Hindistan'da VII. imparatorluk hanedanını kurdular. Hindistan'ın kuzey yarısı ile Afganistan'ı, Türkistan'ın da bir bölümünü ellerine geçirdiler. 3,5 milyon km² lik bir genişlikteki bölgeyi egemenlikleri altına aldılar. Ortaçağ'ın ilk yüzyılında Asya'da pek önemli bir rol oynadılar. Çinliler'le, Güney Hindular'la, Araplar'la ilgi kurdular. Çinliler onlara «Yeta» veya «Huta», Güney Hindular «Huna», Araplar «Haytal», çoğul şeklinde de «Hayatila» derlerdi.

420'den 470'e kadar 50 yıl Akhunlar'ın başında bulunan ve Attila ile çağdaş olan kıral Ahşunvar, İran Sasanî prensesi Fîrûzduht'la evlendi. Torunu Toraman 470 yıllarında babasının yerine geçti. 496'da imparator olarak Hindistan'da Akhun egemenliğini kurdu. 502'de öldü. Yerine geçen oğlu Mihirakula 530'a kadar 28 yıl imparatorluk tahtında kaldı. Apar hanedanından Türk imparatorluk prenseslerinden biriyle 520'de evlendi; böylece Akhunlar'la Orta Asya'daki asıl Türk imparatorluğu arasında sıkı ilgi kuruldu.

Büyük Hindu kitlesi arasında Akhunlar, 71 yıl Hindistan'a egemen olduktan sonra, eriyip gittiler.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Hunlar (Prof. H. N. Orkun, 1938); Mete'nin Çin Sındığı Savaşı (Ö. H. Bıyıktay, 1935); Çin'in Şimal Komşuları (Dr. W. Eberhard'dan çev. N. Ulutuğ, 1942); Muahhar Hun Devrinde Hun Tarihine Kronolojik Bir Bakış (Dr. W. Eberhard, 1941).

Hunların ata binmedeki ustalıkları çok meşhurdur. At sırtında ülkeler aşarlar, savaşmadaki üstünlükleriyle düşmanı bozguna uğratırlardı.

HUN MEDENİYETİ

HUNLAR tahta evlerde otururlardı. İmparator Attila'nın muhteşem sarayı bile tahtadandı. Saraydaki süslü sütunlar, Attila'yı ziyarete gelen yabancı elçi ve devlet adamlarının dikkatini çekmişti. Hunlar yaşadıkları memlekette taşın azlığına karşılık kerestenin bol olması yüzünden binalarını tahtadan yapıyorlardı. Attila'nın sarayının yanında başka ülkelerden gelme taşlarla yapılmış bir de hamamı vardı.

Hun kadınları, örgü, işleme, nakış işlerinde pek ustaydılar. Kendi aralarında toplandıkları zamanlar hep el işleriyle uğraşırlardı.

Hunlar edebiyatta ileriydi. Hun hükümdarları, hele Attila, savaştan döndüğü zamanlar, genç kızlar, halk şairlerinin yazıp besteledikleri şarkıları söyliyerek onları karşılarlardı. Hun edebiyatında kahramanlık şiirlerine çok yer verilirdi. Tiyatro da bir hayli gelişmişti. Orta oyunları şeklinde temsil edilen sanat eserleri vardı. Hun gençleri tiyatroya meraklıydılar. Bir hayli tiyatro sanatkârı vardı.

Hunlar'ın ordu teşkilâtı çok düzenliydi. Hun atlıları, at üstünde giderlerken, peşlerinden gelen düşmana arkalarına dönmeden ok atmakla ün salmışlardı. Savaş taktikleri de mükemmeldi. Ustaca manevralarla, karşılarındaki düşmanı şaşırtıp bozguna uğratırlardı. Hunlar'ın savaş aletleri çok ileriydi.

HURMA

Bir çeşit palmiyenin ve meyvasının adıdır. Kuzey Afrika'da, Güneybatı Asya'da yetişir. Hurmalar familyasının örnek bitkisidir, ağacı 30 metreye kadar boy atar.

Hurma ağacı ve meyvası

«Kuran» da, «İncil» de adı geçen hurma, insanların çok eski zamanlardan beri faydalandığı bir besindir. Mezopotamya'da ele geçirilen 5.000 yıl öncesine ait tabletlerde hurma yetiştirme hakkında bilgiler bulunduğu görülmüştür.

Hurma ağacı, Hindistan cevizinden sonra, palmiyelerin en faydalısıdır. Hurma ağacı dikildikten 6 - 10 yıl sonra meyva vermeye başlar. Her ağaç 50 - 300 kilo arasında hurma verir. Hurma ağacı sıcak, kurak iklimi sever. Kumlu topraklarda iyi yetişirse de, büyük ölçüde sulamak ister. Bu bakımdan, hurma yetiştiriciler ağaçları sık sık sularlar. Öte yandan, yaz yağmurları meyvaya zararlıdır, olgunlaşmaktan alıkoyar. Hurmanın erkek ve dişi çiçekleri ayrı ağaçlarda bulunur. Çok eskiden beri tatbik edilen bir usule göre polen tozları elle, dişi çiçeğe götürülerek döllenme sağlanır.

Hurma meyvaları ağaçtayken altın sarısıdır. Kuruyunca kahverengine çalar. Hurma, daha çok, kurutulmuş olarak yenir. Çok besleyicidir. Bundan dolayı, bugün Birleşik Amerika'da üretilmesine büyük önem verilmekte, Arizona, Texas, Nevada ve Kaliforniya'da yetiştirilmektedir. Çin, İspanya, Fransa ve İtalya'da da yetiştirilir. Memleketimizde ancak Hatay çevresinde yetişmekte, İskenderun Bahçe Kültürleri İstasyonu tarafından üretilen fidanlar halka dağıtılarak hurmacılığın geliştirilmesine çalışılmaktadır.

Hindistan cevizi gibi hurma ağacının da hemen her şeyinden faydalanılır. Meyvası çiğ olarak yenir, pastacılıkta kullanılır, ayrıca şaraba benziyen bir içki yapmaya yarar. Ağacı iyi bir yakıt olduğu gibi basit yapı işlerinde de kullanılır. Yapraklarından sepet vs., tellerinden ip yapılır, tomurcukları sebze olarak yenir. Hurma çekirdeği kavrularak kahve yerine kullanıldığı gibi ezilerek yağı da çıkarılır. Yağı alınan çekirdekler hayvanlara yedirilir.

HURON GÖLÜ

Kuzey Amerika'daki beş büyük gölden biridir. Adını o çevrede yaşamış Huron Kızılderilileri'nden almıştır. Michigan ve Erie gölleri arasında bulunur. A. B. D. - Kanada sınırı bu gölün ortasından geçer. Ayrıca, büyük bir göl durumunda bulunan Georgian Körfezi de bu gölün bir kısmıdır. Hepsinin yüzölçümü 60.000 km² kadardır.

Deniz yüzeyinden 200 m. kadar yüksekte olan Huron Gölü'nün sularında çok çeşitli balıklar yaşar. Gölün kuzey doğusunu kaplıyan Georgian Körfezi tamamen Kanada sınırları içindedir. Bu körfezle asıl göl arasındaki adalar, körfezi hemen tamamen Huron Gölü'nden ayırmış gibidir. Georgian Körfezi'nde 20.000 kadar ada vardır. Bunların en büyüğü Manitoulin adasıdır. Başka adaların çoğunda oteller, dinlenme yerleri vardır.

HURREM SULTAN (1506? - 1558)

Kanunî'nin en gözde eşidir. «Haseki - Sultan» denilmesi gerekirse de «Sultan» diye anılagelmiştir. Lehistan krallığının uyruğu olarak doğdu. Ukran ırkından bir köy papazının kızıdır. Çocukken Kırım Hanı tarafından Osmanlı Sarayı'na sunuldu. Burada yetiştirildi. Zekâsiyle, sevimliliğiyle Kanunî Sultan Süleyman'ın gözüne girdi. Padişah onu nikâhla aldı.

Hurrem Sultan

Hurrem Sultan'ın ilk andan başlıyarak gayesi, Veliaht Şehzade Mustafa'yı, Mustafa'nın annesi Gülbahar Haseki'yi, ayrıca bunları koruyan Hafsa Valide Sultan ile vezir-i âzam Damat İbrahim Paşa'yı, onun karısı - Hatice Sultan'ı bertaraf etmek olmuştur. Bu pek kuvvetli şahsiyetleri teker teker bertaraf etmek için yıllar boyunca usanmadan çalıştı. Gülbahar Haseki'yi Saray'dan uzaklaştırıp Anadolu'ya Veliaht oğlunun yanına gönderttı. Valide Sultan'ın ölümüyle Saray kadınları arasında birinci yeri aldı. İbrahim Paşa'nın düşmesinde, öldürülmesinde oldukça önemli payı vardır.

Hurrem Sultan böylece, yalnız kalan Veliaht Şehzade Mustafa'yı damadı vezir-i âzam Damat Rüstem Paşa'nın entrikalariyle, idam ettirmeyi başardı (Bk. Mustafa, Şehzade). Bununla birlikte, oğullarından Selim'in de, Bayezit'in de hükümdarlığını göremeden, 52 yaşında öldü. Kanunî'nin Süleymaniye Camisi'ndeki Mimar Sinan'a yaptırdığı türbesine gömüldü.

XVI. yüzyıl Türk tarihinde karanlık bir rol oynıyan bu muhteris kadın, halk arasında itibar kazanmak için, Mimar Sinan'a büyük hayır eserleri yaptırdı. Bunlardan bugün de yaşamakta olan Haseki Hastanesi çok büyük bir sosyal yardım kurumudur. Öteki eserleri arasında Haseki Camisi, imareti, medresesi, birçok çeşme, Edirne'de suyolları ve köprü sayılabilir.

Hurrem Sultan'ın sırasiyle, şu çocukları dünyaya geldi: Şehzade Mehmet (1521 - 1543), Mihrimah Sultan (1522-1578), II. Sultan Selim (1524 - 1574), Şehzade Aptullah (1525 - 1526), Şehzade Bayezit (1526 - 1561), Şehzade Cihangir (1531 - 1553).

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Hurrem Sultan (M. Turhan Tan, 1937); Hurrem Sultan (roman, F. F. Tülbentçi, 1960); Hurrem Sultan (dram, Orhan Asena, 1960).

HURUFİLİK

1398 yılında İran'da kurulmuş bir tarikattır. Bu mezhebi Horasan'ın Esterâbâd kasabasında, Fazlullah adında biri kurdu. Fazlullah kendini peygamber ilân etmiş, Tanrı'nın kendisinde belirdiğini ileri sürmüştü. Hurufilik kısa zamanda İran, Irak, Azerbaycan ve Anadolu'da yayıldı.

Nesimî gibi kudretli bir kimsenin sonradan Fazlullah'ın yerine geçenlerden biri olması tarikatın Türkler arasında bir müddet yaşamasını sağladı. Hurufilik fikirleri, Hacı Bektaş'ın fikriymiş gibi gösterilerek, Bektaşi tekkelerine kadar sokuldu, Bektaşiler bir Hurufî edebiyatı meydana getirdiler.

Hurufiler Tanrı'nın insan yüzünde beliren biz söz olduğuna inanırlar. Onlara göre bu söz 7 sayısiyle ortaya çıkmıştır: Yüzde dört kirpik, iki kaş, bir saç vardır. Hepsi yedi eder. Bu yediyi dörtle çarparsak 28 elde edilir ki, Arap alfabesindeki harflerin sayısını verir. Hurufilik (harfçilik) sözü buradan gelir. Hurufiler, burnu «elif», iki yanağı «lâm», gözleri de «he» olarak alıp insan yüzünde, Arapça harflerle, karşılıklı yazılmış «Allah» kelimesini okumaya çalışırlar.

HUSREV PAŞA, Sultanzade Gazi (1485? - 1541).

Ünlü bir Türk komutanıdır. 1485'te şehit olan Damat Ferhat Bey ile II. Sultan Bayezit' in kızlarından Selçuk Sultan'ın oğlu, yani II. Bayezit'in torunu, Yavuz'un yeğeni, Kanunî' nin de halasının oğludur.

Serez'de doğdu, babası orada sancakbeyiydi. Pek küçükken annesiyle İstanbul'a geldi. Prenslere mahsus yüksek özenle okutulup yetiştirildi. 1503'te dayısı Şehzade Mehmet'in yanında Kırım'da Kefe'ye gitti. Bu arada elçi olarak Moskova'da da bulundu. Sancakbeyi (tümgeneral) rütbesiyle Semendire (Sırbistan) valisi atandı. 1521 Belgrad fethinde bu sıfatla Kanunî'nin yanında büyük ölçüde yararlıkta bulundu. Sonra Bosna sancakbeyliğine atandı. 1526 Mohaç Zaferi'nde Sultanzade Bali Bey ile birlikte, akıncı komutanı olarak, pek önemli rol oynadı.

Husrev Paşa savaştan sonra Dalmaçya'da, Hırvatistan'da birçok fetihlerde bulundu ki bunların en önemlisi Yayçe (1528), Klis (1537) kaleleridir. Üç kere de 17 yıl Bosna' da valilik ederek bu eyaletin Türkleşmesinde en büyük yararlığı gösterdi. Bosnasarayı'nı büyük bir İslâm - Türk şehri haline getirdi. Buradaki Husrev Bey Medresesi'ni yüksek öğretim kurulu olarak kurmakla, Boşnaklar' ın İslâm'laşmasını sağlıyan en önemli adımı attı.

Bu şehirde yaptırdığı sayılmıyacak kadar çok kültür ve bayındırlık kurumlariyle, Bosnasarayı Balkanlar'ın en önemli merkezi haline geldi. Bu yapılardan birçoğu hâlâ ayaktadır. Bugün Yugoslavya Türk ve İslâmları ona evliya derecesinde saygı gösterirler, Bosnasaray'ındaki cami ve türbesi büyük ziyaret yeridir.

HUSYELER

Üreme bezlerinden erkeklik bezleridir, «er bezi» de denir. Bunlar erkeğin erkekliğini sağlıyan, dışarıdan görülebilen organlardır.

Bu organlar, doğumdan önce, karnın içinde bulunurken, sonra, bir kanaldan aşağıdaki torbalara inerek yerlerini almış olurlar. Erkek çocuk erişkin hale gelince, husyeler faaliyete başlıyarak «sperma» (atmık) denilen erkeklik tohumlarını salgılamaya başlar ki bunlar kadının yumurtacığı ile birleşerek yeni bir hayata vücut verirler (Bk. Üreme).

Husyeler aynı zamanda «iç salgı bezleri» ndendir. İç salgıları olan hormon sayesinde erkek çocuk erişkin hale gelince, sesi kalınlaşır, bıyıkları, sakalları çıkar. Erkekliği bu hormonlar sağlar. Husyeler bu görevlerini yerine getiremezlerse, insan, dış görünüşü ba-

kımından erkek olduğu halde, erkeklik vasıflarının birçoğundan yoksun kalır.

Husye hastalıkları pek çoktur. İki tane olması gereken bu organlar, kimisinde yaradılış hatası olarak tek veya ikiden çok olabilir. Karın içinde kapalı kalarak torbadaki yerine inmediği de olur. Bundan dolayı, erkek çocuk kız sanılır. Bu kusur ameliyatla düzeltilebilir.

Husye hastalıkları arasında iltihaplar en başta gelenidir. Bu organları en çok iltihaplandıran mikroplar da belsoğukluğu mikroplarıdır. Belsoğukluğuna tutulan bir kimse çabuk ve iyi tedavi edilmezse mikroplar husyelere yerleşerek iltihap yapar, onları şişirip görevlerini bozarlar.

Verem mikrobu da bazan husye iltihabına yol açar. Bu iltihaplar sinsi bir halde geçer. Frengi de bu çeşit iltihaplar doğurur. Kabakulak hastalığının virüsü de husyelerde iltihap yaparak onları şişirebilir. Bütün bu iltihaplar, şiddetli olur da husyenin özel hücrelerini harap ederlerse hastayı çocuğu olmıyacak kısır bir hale getirirler.

Husyelerde ortaya çıkan urlar arasında «seminom» denilen, kötü cinsinden bir ur vardır ki az zamanda çevresine, karın organları içine dal budak sararak hastanın hayatını tehlikeye düşürebilir.

Tedavi. — Husye hastalıklarının tedavisi onları meydana getiren sebebe göre değişir. Belsoğukluğundan ilerigelen iltihaplarda «sülfamid» ler, «penicillin» gibi antibiyotikler pek faydalıdır. Verem mikrobundan ilerigelen iltihaplar ise verem ilâçlariyle iyi edilir. Husye urları vakit geçirmeden alınmalıdır.

HUTBE

İslâm dininde, «hatip» denen ve bir camide ödevli din adamlarının en büyüğü olan şahıs tarafından cuma ve bayram namazlarından önce Arapça olarak söylenen dinî hitabedir. Hatip, hutbesini mimbere çıkıp okur. Önce Tanrı'ya hamdeder, sonra Peygamber'e duada bulunur. 1924'te Halifelik kaldırılıncaya kadar, halifenin adı İslâm dininin başı olarak, hutbede anılırdı. Halifenin adından sonra, o ülkenin hükümdarı halife değilse, hükümdarın adı da söylenirdi. Hutbede adını söyletmek, İslâm hukukunda bir hükümdar için, para bastırmak gibi, bağımsızlık işaretlerindendir. Hutbenin kısa ve özlü olması gerekir. Eskiden Türkiye'de en büyük hatip, Ayasofya hatibiydi, Ayasofya savaşla alındığı için, mimbere çıkarken kılıç takardı. Rütbesi de «kazasker» di.

HUXLEY, Thomas (1825-1895)

Thomas Huxley

Tanınmış İngiliz tabiat bilginidir. Charles Darwin'in «evrim teorisi» ni ilk benimsiyen, yaymaya çalışan bilginlerden biridir (Bk. Darwin). Huxley'in en önemli özelliklerinden biri de karışık, anlaşılması güç bilim konularını gayet sade bir dille, herkesin kolayca anlıyacağı şekilde anlatmasıdır.

Değişik hücre tipleri

Thomas Huxley Ealing'de doğdu, bir öğretmenin oğluydu. Babasının okulunda ilk öğrenimini bitirdikten sonra babasının başka bir şehre taşınması üzerine bir süre okula gidemediyse de, evde de boş durmuyor, eline geçen kitabı okuyordu. İki dayısı da doktordu, onun tıbba merak sarmasında bunların büyük payı oldu. Huxley, 16 yaşındayken Londra'da bir doktorun yanında çalışmaya başladı. 1842'de Londra üniversitesine girdi. Aynı yıl Charing Cross Hastanesi'nin açtığı burs imtihanını kazandı. Hastanede çalışarak anatomi bilgisini arttırdı. Bu arada, saç diplerinde ince bir zar tabakasının bulunduğunu keşfetti. Bu tabakaya «Huxley tabakası» denilir.

Huxley, 1845'te üniversiteyi bitirdikten sonra cerrah olarak donanmaya katıldı. 1846-1847 yıllarında Torres takımadalarına yaptığı yolculuğunda deniz yaratıkları üzerinde meraklı bilgiler topladı. Bu incelemeleri Evrim teorisine temel olmuştur. O tarihte, Darwin evrim teorisinin esaslarını anlatan eserini henüz yayınlamamıştı.

Huxley, 1854'ten 1885'e kadar Londra'da Madencilik Okulu'nda tabiat bilgisi profesörlüğü yaptı. Biyoloji dersini bir lâboratuvar dersi haline getirmesi bakımından da ayrıca önem taşır. En tanınmış eserleri arasında «Evidences as to man's place in nature» (Tabiatta İnsan Yeri) (1863); 4 ciltlik «Scientific Memoirs» (Bilimsel Hâtıralar) başta gelir.

HUYGENS, Christian (1629-1695)

Huygens

Holândalı tanınmış matematik, fizik, astronomi bilginidir. Işığın yönlerini keşfetmiş, ışık dalgaları teorisini kurmuştur. İlk defa kuvvetli bir teleskop yapan Huygens, Satürn gezegenini saran gaz çemberini, Satürn'ün peykini gördü. Saatleri rakkasla işler bir hale getiren de Huygens'tir. Çok küçük mesafeleri ölçmek için de «mikrometre» adında bir âlet yapmıştır.

Huygens, ilk öğrenimini tanınmış bir bilgin ve şair olan babasının yanında yapmıştı 20 yaşına geldiği zaman daha denecek kadar üstün bir matematik kabiliyeti gösterdi. 1663'te İngiltere Kıraliyet İlim Akademisi'ne üye seçildi. 1666'dan 1681'e kadar da Paris'te kaldı, kıral XIV. Louis'nin emrinde çalıştı. Bu devrede kurduğu ışık dalgaları teorisi, bugünkü optik bilimine temel olmuştur.

HÜCRE

İnsan, hayvan ve bitkilerde dokuların en ufak parçasıdır. İnce bir zar içinde «protoplâzma» ile «çekirdek» ten meydana gelmiştir. İnsan vücudu sayısız hücrelerden yapılmıştır. Bu hücreler türlü türlü karakterdedir. Yavru daha ana karnındayken, hücrelerin birbirine benziyenleri bir araya gelerek dokuları, dokular da birbiriyle kaynaşarak organları meydana getirir.

Her dokunun hücreleri ayrı ve birbirinden farklıdır. Bunlara bakarak dokuyu tanıyabileceğimiz gibi, çeşitli mikroplar hücrelerde genel ve özel değişiklikler yaptıklarından, bu değişiklikleri gözle, ya da mikroskopla inceliyerek hastalıkların mahiyeti, tesir dereceleri anlaşılır, hastalık teşhis edilebilir. Vücudun anatomi bakımından uğradığı bu değişiklikler o kadar geniştir ki bunlar üzerindeki bilgiler hekimlikte «patalojik anatomi» denilen önemli bir dal halinde toplanmış bulunmaktadır. Bu dala ait bilgiler hekimlik bilgilerinin temellerinden biridir.

HÜKÜMET

Devletin yürütme organıdır; kanunlara uyarak «yapmak» ve «yapmamak» emirlerini verme kuvvetini, asil veya vekil sıfatiyle, elinde bulunduran kişilerden meydana gelir.

Daha geniş anlamda «hükümet» Devlet başkanına, ya da meclislere karşı sorumlu yüksek yürütme kurulu (bakanlar kurulu, kabine) ile bunların her birinin emri, idaresi, sorumluluğu altındaki dairelerde, kurumlarda, kurullarda çalışan bütün âmir, memur ve hizmetlilerden meydana gelmiş, mertebeler silsilesine bağlı kimselerin hepsini ifade eder.

Hükümete tanınan emir verme ve yürütme kuvveti, ona çeşitli kaynaklardan gelmiş olabilir. Fakat aşağıdaki şekiller altında görülür:

1 — Ya hükümdar adına, ya da iktidara her hangi bir suretle sahip olmuş kimse adına işleri yürüten hükümet;

2 — Hükümdarın ve hükümetin iktidarı, bir meclisin kararlariyle sınırlandırılan hükümet; 3 — Halk tarafından seçilen milletvekillerinin denetimi altında iş gören, onlara hesap vermek zorunda olan hükümet.

Demokrasi bakımından hükümetler 1) Doğrudan doğruya Hükümet, 2) Temsile dayanan Hükümet, 3) Yarı temsil esasına göre kurulan hükümet olmak üzere üçe ayrılır.

Devletin üç büyük kuvveti olan Yasama,

Yürütme ve Yargı kuvvetlerinin birbirlerine karşı bağlı oldukları kurallar bakımından da üç hükümet şekli vardır: 1) Meclis Hükümeti; 2) Başbakanlık Hükümeti; 3) Parlâmento Hükümeti.

Bugün dünyada en yaygın olan şekil, sonuncusudur. Bunda Devlet işleri, «Parlâmento», parlâmentoya karşı sorumlu olan «kabine», sorumsuz olan «Devlet Başkanı» arasında işbirliği esasına göre bölünerek yürütülür.

«Hükümet» kelimesi, daha dar anlamda, kabineyi ifade etmek üzere sık sık kullanılır (Bk. Kabine).

HÜMANİZM

Eski Yunan ve Lâtin kültürünü en yüksek kültür örneği olarak alan felsefe, bilim ve sanat görüşüdür, Avrupa'da Ortaçağ'ın iskolâstik düşünüşüne karşı XIV. yüzyılda doğmuştur.

Bu görüşün öncüleri olan Petrarca, Poggio, Erasmus, insan zekâsının değerlendirilmesi için çalışmışlar, Ortaçağ medrese kafasını bir yana bırakıp, çağdaş oldukları kültürü İlkçağ kültürüne bağlamışlardı. Bir bakıma hümanizm, Yunan filozofu Protagoras'ın bir sözünden kuvvet almış oluyordu: «İnsan her şeyde tek ölçüdür». Buna göre, her türlü bilgi, insanın kendisiyle ölçülünce daha değersiz, ikinci derecede kalıyor demektir. İnsandan daha üstün bir ideal düşünülemez. İnsan, kendi kendinin de gayesidir. Tabiattaki «ben» in dışında, mânevi bir başka Ben'in varlığı şüphelidir; mânevi âlem, ancak insanı hedef tuttuğu nispette gerçek olabilir.

Hümanizm, Rönesans'la beraber başladı, daha doğrusu, Rönesansı o doğurdu. Bu bakımdan, bugünkü medeniyetin gelişmesine temel oldu. Çünkü hümanizm sayesinde Ortaçağ'daki medrese kafasının akla yer vermiyen, her şeyi kesin kanunlarla açıklamaya çalışan, insanı yalnız bir kul, bir köle, tabiatın her hangi cansız bir parçası sayan görüş kapanmış, yerine insan aklı değer kazanmıştı. Bu insan aklının, zekâsının değerlendirilmesi sayesinde de İlkçağ filozof ve matematikçilerinin ulaştıkları sonuçlar geliştirilmiş, sanatta, edebiyatta, dinde yenilikler yapılmış, Batı medeniyeti bugünkü olumlu yoluna girmiştir.

Bibliyografya — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları.

Hümanizmden Önce Almanya'da Dil ve Edebiyatın Genel Durumu (Dr. Ş. Akkaya, 1947); Hümanizmin Çıkışı ve Yayılışı (Dr. Ş. Akkaya, 1947).

HÜMAYUN ŞAH, Nasirettin Muhammet (1508-1556)

Timuroğulları'ndan Hindistan'ın 2. imparatorudur. Babur Şah'ın Mâhım (Akam) Valide-Padişah'tan olan büyük oğludur. Kâbil' de doğdu. 1520'de babası tarafından Bedahşan ve Kunduz valiliğine atandı. Babasının 1526'da Hindistan'ı alması üzerine, imparatorluk veliahti oldu. Güney Pencap'ı almak suretiyle büyük Hint fetihlerine katıldı. Aynı yılın sonunda Hanpur şehrini aldı. Ertesi yıl Kâbil'e döndü. Babasının ölümü üzerine, 1530'da imparator oldu.

Hümayun Şah 10 yıl sonra Orta Hindistan'ı Afganlar'a bırakmak zorunda kaldı, başkent Agra'dan ayrıldı. 1542'de Gvalyur'u da kaybetti. 1543'te Pencap ve Sint eyaletleri de elinden çıktı. Keşmir'i yeğeni Haydar Duğlat, Afganistan'ı da kardeşi Kâmran Mirza, onun adına idare ediyorlardı. Böylece, Hümayun, babasının o kadar zahmetle kurduğu Hindistan İmparatorluğu'nu kaybetmiş oluyordu. Bir ara İran'a sığındı, Şah Tahmasb Safevi'nin konuğu oldu. 1555'te Orta Hindistan'dan Afganlar'ı koğarak yeniden İmparatorluğunu diriltti ise de Asya tarihinin mukadderatını değiştiren bu olaydan 7 ay sonra, Delhi'deki kütüpanesinin yüksek raflarından birinde kitap ararken ayağı kayıp düşerek öldü. Delhi'deki türbesi, dünya mimarlığının tanınmış anıtlarından biridir.

Hümayun Şah, babası ve kardeşi Kâmran Mirza gibi Türkçe ve Farsça'da Divan sahibi şairdir.

HÜNKÂR İSKELESİ ANTLAŞMASI (Bk. MAHMUT II.)

HÜNNAP

Hünnap, çiçeği ve meyvasının kesiti

Dikenli bir çeşit ağaççığın ve meyvasının adıdır. «Çiğde» diye de anılır. Ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerden olan hünnap, hünnapgillerin örnek bitkisidir. Sıcak iklimlerde yetişir. Akdeniz bölgesinde de yetiştirilir. başlıca beş çeşidi vardır.

Hünnap meyvası iri kiraz büyüklüğünde, kırmızı renktedir. Çekirdeği pek serttir. Özsuyu öksürüğe iyi gelir.

HÜNSALIK (Bk. İKİCİNSLİLİK).

HÜRRİYET

Hürriyet (erkinlik) başkasının baskısı, yasağı altında olmamaktır. «Hürriyet» in zıddı, «esaret» tir; kulluk, kölelik, savaşta düşman eline düşmek anlamına gelir.

Hukukta «hürriyet» ferdin, dilediği gibi davranabilmesi, fiillerini yasaklıyan veya sınırlıyan bir kuralın bulunmaması halini anlatır.

Bu anlamda «hürriyet» ahlâk, din ve hukuk kuralları sınırlandırılmış olan hareket serbestliğidir. Hürriyetle sorumluluk şuuru birbirleriyle kaynaşmalı, her insan hukuka ve vicdanının emirlerine uymalıdır.

Hürriyet, iç ve dış güvenle ayakta durabilir. Demokrasilerde hürriyet, Devlet meşruluğunun belli başlı şartıdır. Devletlerin iç düzenlerinde hürriyet, anayasalarla belirtilir. 1961 tarihli Anayasamızda (10 - 11 m.) hürriyetle ilgili hükümler şunlardır:

«Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk ilkeleriyle bağdaşamıyacak surette sınırlıyan siyasi, iktisadi ve sosyal engelleri kaldırır; insanın maddi ve mânevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar». «Temel hak ve hürriyetler, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlanabilir. Kanun hürriyetin özüne dokunamaz.»

Tarihte Kölelik ve Hürriyet

Esirlik (kölelik) ise «insan» dediğimiz varlığın, bir mal gibi, hak konusu olabileceği tasavvuruna dayanır. Bu düşünce İlkçağ'da yaşamış, Ortaçağ'da ahlâk ve din bakımından reddedilmiş, fakat bazı memleketlerde fiilen devam etmiş, Yeniçağ'da ise hukukan da meşruluğunu kaybederek kanun dışı bırakılmıştır. Bugün bütün dünya kanunlarında, insanı hürriyetlerinden yoksun bırakan her türlü hareketler suç sayılmaktadır. İnsanın bir hak konusu olmaktan çıkışı yüzyıllar olmuştur.

Köleliğin var olduğu çağlarda savaşta yenilenler yenenlerin, borcunu ödeyemiyen alacaklısının, suç işliyen de devletin yahut suçtan zarar görenin kölesi olurdu. Esir ana babadan doğanlar da köle sayılırlardı.

İktisatçılar köleliği, iktisadi hayattaki zaruri şartların sonucu olarak kabul ederler: Çobanlık çağında doğan kölelik, tarım çağının ağır çalışma şartları dolayısiyle gelişmişti. İktisadi hayatta ticaret ağır basmaya başlayınca, kölelik düzeni zayıfladı. Kölelikle iktisadi şartların sıkı ilintisini açıklamak için iktisatçılar Amerika'yı örnek gösterirler: Avrupa'da kölelik ortadan kalktıktan sonra da Amerika'nın zengin topraklarında büyük tarım işlerini yürütmek için Amerika'nın Güney eyaletleri, köleliği tuttular, hattâ bu yüzden acı bir iç savaşı bile göze aldılar.

Dünyada işlenmiş taze topraklar azalınca, köleliğin zararlı tarafları meydana çıkmaya başladı. Bu türlü topraklardan bereketli ürün elde etmek, canla başla çalışmaya bağlıydı. Köleler ise, isteksiz iş görüyorlardı, çok defa gördükleri işte usta değillerdi. Bundan dolayı, köle çalıştırmak, toprak sahipleri için zararlı hale gelmişti. Köleye, çalıştığı topraklardan bir parça ayırıp onu kısmen serbest bırakmak, üründen bir miktarını, toprak kirası olarak, almak daha kârlı görüldü. Böylece, «serflik» sistemi ve «feodalite» (derebeylik) doğdu.

Kölelikten hürriyete geçiş birdenbire olmadı. Önce kölelerin sahipleri onlara bazı haklar tanıdılar, boş zamanlarında çalışıp kendileri için para kazanmak müsaadesi verdiler. Evlenme izni de hürriyete doğru yeni bir adım oldu. Bundan sonra, «toprağa bağlı serflik» çağı gelir. En sonunda, kölelerin yükümleri, çalıştıkları toprak için mal sahibine para ile kira ödemekten ibaret kaldı.

Bu yavaş ilerleme de gösteriyor ki, insanlık, hürriyeti, pek büyük savaşlar sonunda ele geçirebilmiştir. Bugün dahi, insanlar, hürriyeti korumak için ağır fedakârlıklara katlanmaktan kaçınmamaktadır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Hürriyet Problemi (Dr. Y. Abadan, 1940); Hürriyet Buhranı (A. H. Başar, 1946); Hürriyet Şartları (Prof. A. K. Yörük, 1952); Hürriyet Mücadeleleri (Ord. Prof. Şemsettin Günaltay, 1958); Hürriyet, Gene Hürriyet (Hasan-Âli Yücel, 1960); Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri (C. Kutay, 1957).

HAYFA — İsrail'in Akdeniz kıyısındaki şehirlerinin en önemlilerinden olan Hayfa'nın 2.000 yıllık bir tarihi vardır. İsrail ağır endüstrisinin merkezi olan şehirde birçok okul bulunur.

İSRAİL

CEZZAR AHMET PAŞA CAMİSİ — Bu cami Kuzey İsrail'in Akkâ şehrindedir. Türk vezirlerinden Cezzar Ahmet Paşa yaptırmıştır.

Hayat
ANSİKLOPEDİSİ

HÜSEYİN, Hz. (626-680).

Hz. Ali'nin, Peygamber'in kızı Hz. Fâtıma'dan olan 2. oğludur. Ağabeysi Hz. Hasan'la birlikte ikisine «el-Hasaneyn» = (İki Hasanlar) denir (Bk. Hasan).

Hz. Hüseyin Medine'de doğdu. 6 yaşında büyükbabası Hz. Peygamber, bir müddet sonra da annesi Hz. Fâtıma öldü. Babasının seferlerine katıldıktan sonra, 661'de onu da kaybetti. Ağabeysi Hz. Hasan'ın ölümünden sonra, Emevîler'e karşı muhalefet edenlerin tabiî başkanı durumuna geçti. 680'de Kûfe halkı, Halife Muaviye'ye karşı Hüseyin'i davet etti. Bunun üzerine, âsi durumuna düşmeyi göze alan Hüseyin, bütün ailesiyle ve kalabalık maiyetiyle Kûfe'ye gitmeye karar verdi. Yeni halife I. Yezit (Muaviye'nin oğlu), Hüseyin'in Kûfe'ye girmesine engel olunması için emir verdi. Fırat kıyısında Kerbelâ'da su ile bağıntısı kesin şekilde kesildiği halde sarılan Hüseyin, teslim olup Şam'a götürülmek teklifini reddetti, çarpışmayı göze aldı. Küçük birliği bu pek nispetsiz savaşta derhal eridi, kendisi de, çocuklariyle birlikte şehit oldu. Kafiledeki kadınlar esir edilip Şam'a götürüldü.

Şiiler, 10 muharrem (10 ekim 680) gününe raslıyan bu olayın, her yıldönümünde matem tutarlar. Aslında üzücü bir siyasi olaydan ibaret olan bu savaş, Müslümanlar'ı yüzyıllar boyunca etkilemiş, yüzlerce şair, bu konuda ünlü mersiyeler yazmıştır. Bu arada Fuzûli'nin «Hadîkatu's-Suadâ» sı ve gene onun mersiyesi, Türk edebyatında bu konunun mensur ve manzum en tanınmış örnekleridir.

KERBELÂ VAKASI

HAZRETİ Hüseyin, taraftarlariyle birlikte Kûfe'ye giderken yolda iki bedevi ile karşılaştı. Bedeviler, Ubeydullah'ın Kûfe'ye hâkim bulunduğunu, Müslim'in öldürüldüğünü anlattılar. Müslim'i oraya gönderen Hüseyin'di. Bedevilerin sözünü duyunca, Hüseyin dönmeye karar verdi. Müslim'in kardeşleri ya öc almak, ya da ölmek istediklerinden, dönmediler. O zaman, Hüseyin yanında bulunanlara kendisini terk edebileceklerini bildirdi. Onlar da ayrıldılar. Hz. Hüseyin yalnız ailesi efradı ve pek az taraftariyle yola devam etti. Bir müddet sonra Kûfe'ye hâkim olan Ubeydullah bin Ziyad tarafından çıkarılan devriyelerle karşılaştı. 1.000 kişilik bir kuvvet onu uzaktan takibediyor, ancak ne Kûfe'ye gelmesine, ne de geri dönmesine müsaade etmiyordu.

... Hüseyin, Kerbelâ'nın bulunduğu bölgede konakladığı zaman, Ubeydullah onun sarp, mustahkem yerlere sığınmasına mani olunmasını, Fırat'la irtibatının kesilmesini emretti.

... Hemen nehre 500 süvari gönderilerek Hüseyin'in su ile irtibatı kesildi. Burada Hüseyin'le Emevîler'in elçisi arasında görüşmeler oldu. Hz. Hüseyin ya Şam'a gidip halife I. Yezit'e teslim olmak, veya Müslüman sınırları içinde her hangi bir yerde ikamet etmek istiyordu. Fakat teklifi reddedildi. Hüseyin, önseziyle, artık kurtuluş olmadığını anlamıştı... 10 muharremden önceki geceyi yanındakilerle beraber dua ederek, namaz kılarak geçirdiler.

Hz. Hüseyin 10 muharrem 61 cuma (10 ekim 680) günü çadırların arka tarafına bir çukur kazdırmış, yalnız bir cephede savaşmak için, bunun içine odunlar doldurarak ateşlemişti. Elindeki kuvvet 23 süvari ile 40 piyadeden ibaretti.

... Hüseyin hayvanının üstünde Ubeydullah'ın ordusuna yaklaştı, son defa olarak onlara hitap etmek istiyordu. Bu hali görüp feryat eden kızkardeşini susturduktan sonra, Allah'a hamdetti, sonra gayet beliğ bir hutbe irad etti:

— «Peygamberimizin kızının oğlu, amcasının oğlu ben değil miyim? Şehitlerin efendisi Hamza, babamın amcası değil midir; Şehit Cafer Tayyar amcam değil midir? Tanrı elçisinin benim için ve kardeşim için, «onlar cennet çocuklarının efendisidir, Sünnet Ehli'nin gözbebekleridir» dediklerini duymadınız mı?».

Onları biraz sonra irtikâb edecekleri hatadan alıkoymaya çalıştı.

... En sonunda, çok nispetsiz kuvvetler arasında şiddetli bir çarpışma başladı... Öğleden sonra, Hüseyin'in adamları sayılarının azaldığını gördüklerinden, onun etrafında toplandılar, birer birer onun önünde öldüler... Savaşın sonlarına doğru Hüseyin kendisi de çarpışmalara katıldı. Üzerinde güzel bir cübbe vardı, sarığını sarmıştı. Yaya olarak, cesaretle savaşıyor, fırsatları kaçırmıyordu. Artık üç, dört kişi kalmışlardı. Düşmanları onu belki daha çabuk öldürebilirlerdi, ancak, rivayetlere bakılırsa, hiç kimse asıl darbeyi vurmaya cesaret edemiyordu. Derken, biri sağ eline ve omuzuna kılıçla vurdu. O düşüp kalkarken bir başkası harbe salladı, sonra da atından inip başını, saçlarını kesti, orada bulunanlar da ölüsünü soyup her şeyini aldılar. Soyulan Hüseyin'in vücudunda 33 mızrak ve ok, 34 kılıç yarası olduğu görüldü. Sonra kadınlar, eşyalar yağma edildi... Hüseyin'in tarafında 72, karşı tarafta da 88 ölü vardı.

Hüseyin'in kesik başı Kûfe'ye getirildiği zaman Ubeydullah elindeki asâsiyle dudaklarına vurdu. Orada bulunanlardan biri dayanamayıp asâsını çekmesini, çünkü Hz. Peygmber'in bu dudakları çok defa öperken gördüğünü söyledi.

... Hz. Hüseyin'in masum çocuklarının, akrabalarının da şehit edildiği bu olay Müslümanlar'ın kalbinde kapanmaz bir yara açtı. Hüseyin'in öldürülmesi birçok muhalefet hareketlerine sebep oldu, sayısız Müslüman kanı döküldü.

(İslâm Ansiklopedisi'nden)

HÜSEYİN AVNİ PAŞA (1820-1876)

Hüseyin Avni Paşa

Bir Türk askeri ve devlet adamıdır, sadrazam da olmuştur. Isparta'da doğdu. Bir köylünün oğludur. İstanbul'a medresede okumak üzere 1836'da geldiyse de Harbiye'ye alındı. Subay çıktıktan sonra Harbiye'de tâbiye hocası oldu. Kırım Savaşı'na katıldı. Sonra Serdâr-ı Ekrem (başkomutan) Ömer Paşa'nın kurmay başkanı, daha sonra Mekteb-i Harbiye-i Şahane nazırı oldu.

Hüseyin Avni Paşa 1868'de mareşal oldu. Önceden vekâleten idare ettiği seraskerliğe (millî savunma bakanlığına) 1869'da Âli Paşa kabinesinde asil olarak atandı. Sonradan üç kere daha serasker oldu. 1872'de Aydın (İzmir) genel valisi atandı. Ertesi yıl bahriye nazırı oldu. 14 şubat 1874'ten 25 nisan 1875'e kadar Sadrazamlıkta (başbakanlıkta) bulundu. Hiçbir iş göremedi. Azledilince de Abdülâziz'e düşman oldu. 1875'te ikinci kere İzmir valiliğine gönderildi. Hudavendigâr (Bursa) genel valisi iken 1876'da yeniden seraskerliğe atandı. Mithat ve Rüştü Paşalar ve Hayrullah Efendi ile birleşerek Abdülâziz'i tahttan indirdi. Padişaha şahsî düşmanlığından dolayı katıldığı bu harekette çok ileri gitti. Tahminlere göre Abdülâziz'i 5 gün sonra öldürttü. Padişahın kayınbiraderi ve yaveri, Şehzade Şevket Efendi'nin de dayısı olan kurmay binbaşı Çerkes Hasan Bey, bir kabine toplantısında Avni Paşa'yı tabancayla vurarak öldürdü.

Hüseyin Avni Paşa'nın Türk tarihinde hiçbir müspet rolü yoktur. Abdülâziz'in tahttan indirilmesinden sonraki felâketlerin birinci derecede sorumlularından sayılır.

HÜSEYİN BAYKARA (1438 - 1506)

Timoroğulları imparatorlarındandır. Timur'un torunu Baykara Mirza'nın oğludur. Herat'ta Devlethane Sarayı'nda doğdu. 1469'dan 1506'ya kadar 37 yıl saltanat sürdü.

Hüseyin Baykara, 350 adamı ile bir gece baskınında Herat'ı ele geçirdi, bu görülmemiş cüretkârlıkta 9. Herat padişahı Sultan Yâdgâr-ı Muhammet Mirza'yı yatağında öldürttü. 1459 - 60 ve 1469 - 1506'da imparatorluğu Curcan'la Mazenderan'a kadar genişledi. 1470'te seferdeyken maliye nazırı Hoca Nizamettin Bahtıyar Semmânî'nin isyanını ünlü şair Emir Ali-Şîr Nevâyî bastırdı, Hüseyin Baykara bundan sonra Herat'ta hiçbir zorlukla karşılaşmadan saltanat sürdü.

Baykara'nın devrinde yeryüzünün en büyük şehri olan (2 milyon nüfuslu) Herat, «Timuroğulları Rönesansı» denen büyük medeni hamleye merkez oldu. İstanbul, ancak 1507'den sonra Herat'ı geçebildi (Bk. Herat). Baykara'nın kişiliği, akrabası Babur Şah tarafından Türkçe «Baburname» de pek kuvvetli

çizgilerle çizilmiştir. Türkçe'de önemli bir şair olan Hüseyin Baykara «Hüseynî» mahlâsiyle yazardı.

Hüseyin Baykara öldükten sonra yerine büyük oğlu Bediuzzaman Mirza (1469-1515), kardeşi Muzaffer Hüseyin Mirza (1470?-1507) ile ortaklama imparator oldu. 37 yıldır veliaht bulunan Bediuzzaman Mirza'nın saltanatı 11 ay sürdü, 1507'de Özbek Türkleri'nin hükümdarı Şaybak Han tarafından devleti ele geçirildi (Bk. Timuroğulları). Esterabad'a, 1508-1514 arasında Şah İsmail Safevî'ye sığınan Bediuzzaman Mirza, son bir yılını İstanbul'da geçirdi, burada öldü, Eyüp'e gömüldü. Yavuz'dan, yanına bir taht kurdurulup oturtulmak derecesinde saygı görmüş, cenaz töreni de Yavuz'un emriyle hükümdarlara mahsus şekilde yapılmıştır. Oğlu Muhammet Zaman Mirza (1490?-1539), Timuroğulları'nın sonuncu imparatorluk veliahtidir. Hüseyin Baykara'nın, yukarıda adı geçen 2 oğlundan başka daha 12 oğlu, 3 kızı olmuştur. Oğulları imparatorluğun çeşitli yerlerinde valiliklerde bulunmuşlar, çoğu babalarının hayatında ölmüştür.

HÜSEYIN PAŞA, Amcazade (1644-1702)

Ünlü bir Türk devlet adamıdır. Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa'nın yeğeni (ağabeysi Hasan Ağa'nın oğlu) idi. 1684'te beylerbeyi (orgeneral), 1689'da vezir (mareşal) oldu. 1691'de sadaret kaymakamlığına (başbakan vekilliğine) getirildi. 1694'ün son günlerinde kaptan-ı derya oldu. 10 ocak 1695'te Sakız Boğazı'nda Küçükbahçe karşısında Venedik donanmasını bozguna uğrattı, Sakız'ı geri aldı.

Zenta bozgunundan sonra Hüseyin Paşa, II. Mustafa tarafından Belgrat Muhafızlığından alınarak sadarete getirildi. 4 büyük devlete (Almanya, Venedik, Lehistan, Rusya) ve birtakım küçük devletlere karşı Türkiye'nin 16 yıldan beri tek başına devam ettirdiği savaşa Hüseyin Paşa, savaşçı olan II. Mustafa'ya rağmen, Türkiye'nin aleyhinde de olsa, son vermek istiyordu. Bunun üzerine 1699'da Türkiye tarihinin ilk felâketli antlaşması olan Karlofça Barışı imza edildi (Bk. Karlofça Antlaşması). Barıştan sonra Hüseyin Paşa, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin olağanüstü nüfuzundan müteessir olarak istifa etti. Silivri'deki çiftliğinde öldü, Saraçhanebaşı'ndaki türbesine gömüldü. Naima ünlü tarihini Hüseyin Paşa'ya ithaf etmiştir. Kanlıca ile Anadoluhisarı arasındaki yalısı, Türk mimarlığının şaheserlerindendir. İstanbul ve Edirne'de birçok hayır eserleri bırakmıştır.

HÜSEYİN PAŞA, Deli (Ölümü: 1695)

Ünlü bir Türk komutanıdır. Bursa Yenişehiri'nde doğdu. Saraya girerek eğitim, öğretim gördü. Görülmemiş kuvvetiyle, spora pek meraklı olan IV. Murat'ın dikkatini çekti. 1632'de vezaret (mareşallık) rütbesiyle kaptan-ı deryalığa (deniz kuvvetleri komutanlığına) getirildi. 1634 Revan Seferi'ne katıldı. 1635'te Mısır beylerbeyi (genel valisi) oldu; 2 yıl sonra azledildi. 1638 Bağdat Seferi'nde de IV. Murat'la beraber bulundu. Seferden sonra kubbe veziri (devlet bakanı), 1639 sonunda da sadaret kaymakamı (başbakan vekili) oldu. Sultan İbrahim'in tahta geçmesi üzerine (1640) yeniden kaptan-ı deryalığa getirildi. Bosna, Bağdat (Irak), Budin (Macaristan) beylerbeyliklerinde bulunduktan sonra, ikinci vezir oldu.

Hüseyin Paşa, 17 parça gemiyle, 2 ocak 1646'da Girit'e, adayı fethe çalışan Türk ordusuna yardımcı olarak gönderildi. Onun gibi tanınmış, cesur bir komutanın adaya ayak basması, Türk ordusunda büyük sevinç uyandırdı. Aynı yılın 15 ağustosunda «Girit serdarı» unvaniyle başkomutan oldu. 14 kasımda Resmo Kalesi'ni Venedikliler'den aldı. Daha 6 kale fethederek adanın doğu yarısını Türk egemenliğine soktu.

Hüseyin Paşa 22 nisan 1647'de adanın merkezi olan, son derece berkitilmiş bulunan Kandiye'nin kuşatmasına başladıysa da hücumları bir sonuç vermedi. İstanbul'dan cepane gelmez olmuştu. Türkiye'nin başkenti binbir kargaşalık içindeyken, Hüseyin Paşa, kendi imkânlarını kullanarak, Girit'te Türkler'in elinde bulunan bölgelerde teşkilât kurmak, bayındırlık eserleri yapmakla uğraşıyordu. 28 şubat 1656'da sadarete getirildiyse de 9 gün sonra arkadan gönderilen başka bir hatt-ı hümayunla sadaretten azledildiği bildirildi; az sonra bu makama Köprülü Mehmet Paşa getirildi.

Hüseyin Paşa 12 temmuz 1658'de Edirne'ye gelerek Girit'teki durumu IV. Mehmet'e arzetti. Üçüncü defa kaptan-ı derya oldu, sonra Rumeli beylerbeyliğine getirildi. 1659'un ilk günlerinde, onun şahsında makamı için büyük bir rakip gören, askerî ününden ürken Köprülü Mehmet Paşa tarafından idam ettirildi. Yedikule'ye gömüldü. İdamı, genel bir üzüntü uyandırdı. Girit'te kendi parasiyle 4 cami, 2 medrese, 1 tekke, birçok çeşme yaptırmıştır.

HÜSEYİN PAŞA, Küçük (Ölümü: 1803)

Tanınmış bir Türk amiralidir. III. Selim'in süt kardeşidir. 1792'de kaptan-ı derya oldu, 12 yıl bu makamda kalarak geniş yetkiyle Türk donanmasını düzeltmeye çalıştı. Vezir ve kaptan-ı derya olmadan 2 ay önce, I. Abdülhamit'in kızı Esma Sultan'la evlenip «Damat» olmuştu. Genç denebilecek bir yaşta öldü. Eyüp'teki türbesine gömülmüştür. Sultan ondan sonra daha 45 yıl yaşamışsa da bir daha evlenmemiştir.

HÜSEYİN KÂZIM KADRİ
[Şeyh Muhsin-i Fânî] (1870-1934)

Hüseyin Kâzım Kadri

Ünlü bir Türk bilginidir. İstanbul'da doğdu. İzmir'de İngiliz Ticaret Koleji'nde okudu. Avrupa'ya giderek tarım öğrenimi yaptı. Dönünce maliyeye memur oldu. 1908'de İkinci Meşrutiyet ilân edilince şair Tevfik Fikret, yazar Hüseyin Cahit (Yalçın) la birlikte «Tanin» gazetesini kurdular. Hüseyin Kâzım, bir yıl sonra Samsun mutasarrıfı oldu. Oradan Serez'e nakledildi. 1910'da Halep valisi oldu. Ertesi yıl İstanbul'a şehremini olarak geldi, sonra Selânik valiliğine gönderildi. Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye'ye giderek orada bilimsel araştırmalara girişti. Altı yıl çalışarak «Büyük Türk Lûgati» adlı eserini meydana getirdi.

Mütareke ilân edilince son Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne Aydın milletvekili olarak girdi, başkan vekilliğine getirildi. Ticaret ve Ziraat nazırlığı yaptı. 1921'de İzzet Paşa ve Salih Paşa'yla Ankara'ya Atatürk'le görüşmeye geldiği zaman Evkaf nazırı bulunuyordu.

Hüseyin Kâzım Kadri, dinle ilgili konularda «Şeyh Muhsin-i Fânî» takma adını kullanırdı. Bu ad altında eserleri de vardır. Asıl önemli eseri, ancak iki cildi kendi zamanında basılabilmiş olan «Büyük Türk Lûgatı» dır. Bütün Türk lehçelerini kapsıyan, elimizdeki en büyük Türk lûgati olan bu eser, T. D. K. tarafından yayınlanmıştır.

Hüseyin Kâzım Kadri, Büyük Türk Lûgati'ni hazırladığı sırada evinin yanması sonunda A harfine ait yazılardan başka hepsini kaybettiğinden, eseri yeni baştan yazmak zorunda kalmıştı.

Hayatının son yıllarını Boğaziçi'ndeki yalısında geçiren Hüseyin Kâzım hava değiştirmek üzere gittiği Tarsus'ta öldü. Cenazesi İstanbul'a getirilerek evinin bahçesinde önceden hazırlattığı mezara gömüldü.

Bibliyografya — Başlıca eserleri:

Büyük Türk Lûgati (4 cilt, 1927-1945); İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukukuna Göre İzahı (yayınlıyan: O. Ergin, 1949); İstikbale Doğru (1913); Felâha Doğru (A. El Bağdadî'den çev. 1913); On Temmuz İnkılâbı ve Netayici (1920); Yirminci Asırda İslâmiyet (1913, 1923); Çiftçi Çocuğu (1913); Çiftçilik Dersleri (1915); Amelî ve Nazarî Ziraat Dersleri (6 kitap, 1919); İlm-i İktisad-ı Ziraî (1923).

HÜTHÜT [Çavuş kuşu]

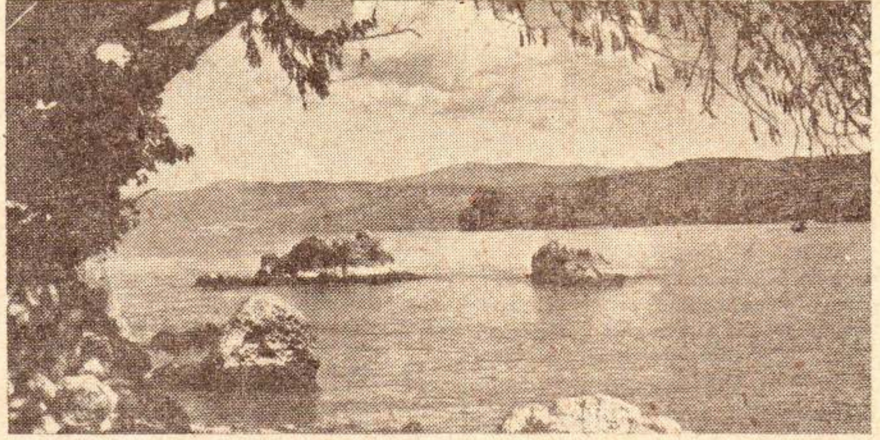
Çavuşkuşları familyasının örnek kuşudur, Türkiye'de, Asya'nın güney kesimleriyle Afrika'nın bazı bölgelerinde yaşar.

Hüthütlerin vücudu turuncuya çalar kahverengi, kanad ve kuyrukları enine siyah-beyaz çizgilidir. Siyahımtırak gagası uzun ve kıvrıktır. Daha çok bağlarda, çam ormanlarında, meyva bahçelerinde bulunurlar.

Hüthüt kuşu yakaladığı böcekleri önce yere çarparak öldürür, sonra havaya atarak boşlukta yakalar, yutar.

Hüthütün dili pek küçük olduğundan besinini başka kuşlar gibi yutamaz. Buna karşılık, yakaladığı kurtçukları, kınkanatlıları önce yere çarparak öldürür, sonra havaya atar, ağzını açarak yutar. Koyun ve sığır gübreleri arasındaki böcek larvalarını aradığından hayvan yetiştirilen yerlerde sık sık raslanır.

Isparta'da Eğridir Gölü'nden bir görünüş.

IĞDIR

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum - Kars bölümünde Kars iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Aralık, güneyde Ağrı'nın Doğubayazıt, batıda Kars'ın Tuzluca ilçeleri, kuzeyde Sovyetler Birliği çevirir. Merkez bucağından başka Cennetabat adında bir bucağı, 54 köyü vardır.

Nüfusu: 31.507

Yüzölçümü: 2.248 km²

Iğdır ilçesinin büyük bir kısmını Aras nehri çevresinde uzanan Iğdır Ovası kaplar. Bu ovanın tabanında yükselti 800 m. nin de altına düşer. Sınırlarımız dışındaki kesimiyle birlikte Sürmeli Çukur adı verilen bu alçak alanın yanıbaşında yükselen iki eski yanardağın görünüşü pek muhteşemdir. Bunlardan kuzeydeki Alagöz Dağı (4.094 m.) sınırlarımız dışındadır. Ovanın güneyinde yükselen Ağrı Dağı (5.165 m.), Türkiye'nin en yüksek noktasıdır.

İlçede yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Yağış azdır. Iğdır Ovası'nda çeltik ve pamuk ekimine önem verilir. Elde edilen pamuklar Malatya ve Erzincan fabrikalarında işlenir. Iğdır'da ayrıca ün salmış bir meyvacılık da vardır. Yazların yeter derecede sıcak oluşu, burada çeşitli meyvaların yetişmesini sağlar.

Kasaba. — İlçe merkezi Iğdır kasabası, Kars şehrine 180 km. uzaklıkta, denizden 872 m. yükseklikte kurulmuştur. Kars'tan gelen yol Tuzluca kasabasından geçerek Iğdır'a varır. Iğdır ayrıca Doğubayazıt üzerinden Karaköse'ye de bağlıdır. Kasaba'da un, çeltik, pamuk çırçır fabrikaları vardır. Nüfusu son yıllarda artmıştır (1960 sayımına göre (9646). Iğdır'da belediyeye ait 1.000 m² lik bir parkla özel idareye ait bir, belediye ait iki fidanlık vardır. Özel idare fidanlığının yüzölçümü 4.000 m², belediyeye ait fidanlıkların yüzölçümü 1.000 m² dir.

Kasaba'nın, kuzeyindeki Sovyetler Birliği sınırına uzaklığı 30 kilometre kadardır. Bu alanda Ağrı'dan, daha başka dağlardan inen çeşitli çaylar toplanarak kuzey-batı yönünde akar, Tuzluca kasabasının doğusunda Aras nehrine karışırlar.

IHLAMUR

Çiçekli bir ıhlamur dalı

Ilık iklimli yerlerde yetişen bir ağaçtır. Avrupa, Asya, Amerika'da geniş ölçüde raslanır. Çok değişik topraklarda yetişebilir. Birkaç çeşidi vardır. Oldukça boy atan, bol yapraklı olan ıhlamur gölge sağlamak maksadiyle parklara, caddelere dikilir.

Ihlamur kerestesi çok yumuşaktır. Cilâlanmaya elverişli, işlenmesi kolaydır. Bu bakımdan marangozlukta makbuldür. Çiçeklerinin güzel bir kokusu vardır. Arılar bundan dolayı ıhlamurlara üşüşürler, bu çiçeklerden aldıkları kokulu, şekerli özsuyu başka çiçeklerin özsuyu ile birleştirerek ballarının nefasetini sağlarlar.

İlâç Olarak Ihlamur

Ihlamurun çiçekleri, kurutulup çay gibi haşlanarak ilâç olarak içilir. Çiçekler yazın, daha çok temmuz, ağustos aylarında toplanarak güneşte kurutulur. Depolarda, kapalı kutularda saklanırsa kokusu, hassası kaçmaz. Kuru ıhlamur çiçeklerinin 10 gramı 1 litre su içinde haşlanıp içilirse göğsü yumuşatır, balgam söktürür, öksürüğü giderir. Ayrıca, sıcak sıcak içildiği için, hastaları terletip vücuttan hastalık zehirlerinin atılmasına da yardım eder. Bundan dolayı akciğer, soluk boruları hastalıklarında, nezle ve soğuk algınlığında hastayı terletmek, göğsünü yumuşatmak için pek faydalı bir ev ilâcıdır.

Ihlamur çiçekleri banyo suyuna karıştırılırsa vücuda sükûnet, ferahlık verir. Ihlamur suyu papatya, portakal çiçeği ve melisa suları ile karıştırılıp içilirse sinirleri yatıştırır, yorgunluğu giderir, vücuda kuvvet ve rahatlık verir.

Ihlamurgiller. — İkiçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Örneği ıhlamurdur. Sıcak, ılık ülkelerde birçok çeşidine raslanır.

IHŞITOĞULLARI

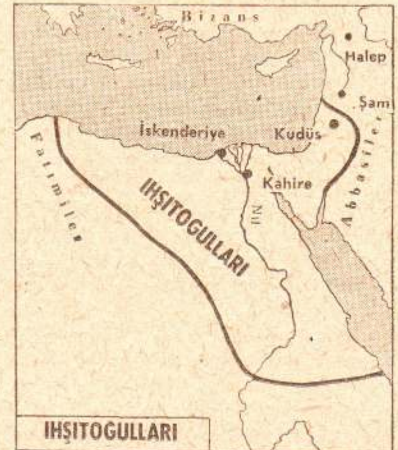
934 - 969 yılları arasında Mısır'da hüküm sürmüş bir Türk devletidir. 941'den başlıyarak Suriye ve Filistin, 942'den sonra da Hicaz'a hâkim olmuşsa da Abbasî Halifeleri' nin nazari egemenliğini tanımakta devam etmiştir. Devlet merkezi Fustât (Eski Kahire), resmî dil Arapça idi.

Devletin kurucusu Muhammet Ihşıt Ebubekir, Ferganalı bir Türk hanedanından gelmiştir, Şam valisi Tugac'ın oğludur. 882'de Bağdat'ta doğan Muhammet Ihşıt, 928'de Remle, 930'da Şam, 933'te Mısır valiliklerine atandı.

934'te Abbasîler'i egemen tanımak şartiyle bağımsızlığını ilân etti, ondan önce gene Mısır'da aynı şeyi yapan Türk komutanı Ahmet Tolun'u taklit etmiş oldu (Bk. Tolunlular).

Ihşıt, 946'da 64 yaşında öldü. Yerine geçen büyük oğlu Ebul-kasım Enucur 14, küçük oğlu Ebul Hasan Ali de 6 yıl saltanat sürdü.

Bu sonuncusunun oğlu Ebu'l - Fevaris Ahmet, önce haremağası Ebu'l - Misk Kâfûr'un gölgesinde, son yılda da kendi başına 969'a kadar 3 yıl tahtta kaldı. Bu tarihte Şiî Fatımîler, Tunus'tan gelerek Mısır'ı aldılar (Bk. Fatımîler).

Bir Ülkenin Veya Bölgenin Ortalama Hava Şartlariyle Beliren Hali: IKLİM

IKLİM, bir ülke veya bölgenin ortalama hava şartlariyle beliren haline denir. Rüzgâr, yağmur, güneş, deniz bir bölgenin ıklimini etkiliyen şeylerin başında gelir, insanların yaşayışı üzerinde önemli rolü olan ıklimlerin incelenmesine büyük önem verilir.

Iklimleri Meydana Getiren Şartlar

Sıcaklık. — Dünyanın sıcaklık kaynağı güneştir. Her hangi bir bölgeye düşen sıcaklık güneş ışınlarının o bölgeye düşüş açısına bağlıdır. Bulutların, havanın emdiği sıcaklığın da karaların sıcaklık derecesine etkisi olur. Sıcaklığı meydana getiren şartların bir başkası da güneşin doğuşu ile batışı arasında geçen zamanın uzunluğu, kısalığıdır. Dünya ekseni çevresinde eğik olduğu için, kuzey ve güney yarımkürelerinin aldığı ışın mevsimlere göre değişir. Kışın güneşin ışınları daha yatık düştüğü, günler de daha kısa olduğu için enlem dereceleri fazlalaştıkça, yani kutuplara yaklaştıkça sıcaklık azalır. Kutba yakın yerlere düşen güneş ışınlarının şiddeti yazın azdır ama, gündüzlerin uzun olması bu kesimlerin kıştan daha çok sıcaklık almasını sağlar. Ekvator kesimlerinde sıcaklık yılın her mevsiminde aynıdır (Bk. Eşsıcaklık Eğrileri).

Denizler. — Yanında bulundukları karaların ıklimini etkiler. Su karadan daha yavaş ısınır, çünkü ısınması için daha çok sıcaklık ister. Soğuması da karalardan yavaş olduğu için, sıcaklığı karalardan daha uzun süre kendinde tutar. Ayrıca, akıntılarla sıcak su soğuk denizlere doğru gider; buna karşılık, soğuk sular sıcak bölgelere akar. Bu bakımdan deniz kıyılarında büyük bir sıcaklık değişmesi olmaz; kışlar çok soğuk olmadığı gibi, yazlar da pek sıcak geçmez.

Yükseklik. — Bir yerin denizden yüksekliği de ıklimini etkiler. Bilindiği gibi, atmosfer içinde yükseldikçe sıcaklık azalır. Yüksek dağların tepelerinin karlarla kaplı olması bundandır. Ekvatorun çok yakınlarındaki yaylalarda bile soğuk ıklim hüküm sürer. Meselâ Güney Amerika'daki And Dağları'nda bulunan Chimborazo Tepesi (6.310 m.) Ekvator'dan sadece 160 km. uzaktayken gene de sürekli olarak karlarla kaplıdır. Yüksek yerlerdeki havanın yoğunluğu güneş ışınlarının taşıdığı sıcaklığı tutamıyacak kadar azdır.

Rüzgârlar. — Iklimleri meydana getiren şeylerin en önemlisi rüzgârlardır. Dünyanın çeşitli yerlerinde sıcaklığın değişik olması havanın boyuna bir yerden bir yere akmasına yol açar. Denizler, sıcaklığı karalardan daha uzun saklıyabildiği için, rüzgârların meydana gelmesinde önemli bir payı vardır. Rüzgârlar çok defa belirli yollardan gelir. Kutup bölgelerindeki soğuk hava bu yollar boyunca hareket eder. Ekvator bölgelerinin sıcak havası da kutuplara doğru gider. Bu bölgelere giden sıcak hava soğuk yerleri ısıtır, soğuk hava da soğutur. Bu sıcak, soğuk havanın hareketleri orta enlem derecelerindeki yerlerde hissedilir. Bunun sonucu olarak da rüzgârlı havalarda buralar önce ısınır, sonra soğur (Bk. Eşbasınç Eğrileri).

Nem. — Hava hep nemlidir. Bu nem denizlerden, göllerden buharlaşan sulardan ileri gelir. Bitkiler de havaya su buharı verir. Havanın sıcaklığı arttıkça nemliliği de artar. Ayrıca, hava devamlı hareket halinde olduğu için bir yerin nemliliğini başka yere de taşır. Bu sayede, denizlerden buharlaşan su, hava akıntılariyle, karaların içlerine taşınır. Su buharını taşıyan akıntılar atmosferde yükselince soğur, soğuma sonunda buharlaşan su yağmur olarak yağar (Bk. Yağmur).

Iklim Çeşitleri

Bir bölgede ıklimin yağışlı veya kurak olduğunu yağan yağmurların miktarına bakarak söyliyemeyiz. Bir bölgeye yağan yağmur o kesimdeki bitkilerin istediğinden çoksa oranın ıklimi yağışlı demektir; kurak ıklimlerde ise bitkilerin istediğinden daha az yağmur yağar.

Yeryüzünde hayatın başlamasından bugüne kadar geçen milyonlarca yıl boyunca birçok ıklim değişmeleri olmuştur. Amerika'da Arizona Çölü'nde bulunan taşlaşmış ağaç gövdeleri bir zamanlar buranın ormanlarla kaplı bir yer olduğunu gösteriyor. Buzul devrinde ise Avrupa, kuzey Amerika buzlarla kaplı bulunuyordu. Gittikçe kuzeye çekilen buzların yerini göller, fiyortlar aldı. Bugün Kuzey ve Güney Kutup bölgelerinde maden kömürü yataklarına raslanıyor. Buna bakarak zamanımızda bitki yetişmiyen bu kesimlerin de vaktiyle ormanlarla kaplı olduğu anlaşılmaktadır.

Bugün yeryüzündeki başlıca ıklim çeşitlerini yedi bölümde inceliyebiliriz:

1. — Ekvatoral Iklim: Ekvatorun iki yanındaki bölge bu ıklim çeşidine girer. Güneş ışınları bu bölgeye yılda iki defa tam dikey olarak gelir. Yıllık sıcaklık farkı 3-4 dereceyi geçmez. Bu ıklim bölgeleri devamlı olarak alçak basınç merkezi halindedir. Hemen her gün yağmur yağar. Yağışların yıllık tutarı 3-5 metredir. Bazı yerlerde 10 metreyi geçer.

2. — Kurak Iklim: Devamlı yüksek basınç bulunan, deniz etkilerine kapalı olan yerlerde ıklim kurak olur. Buralarda yağış pek azdır. Havada az su buharı olduğu için yıllık sıcaklık farkları çok olur. Kurak ıklim «istep ıklimi» ve «çöl ıklimi» olmak üzere ikiye ayrılır:

a) İstep ıkliminde yılın büyük bir kısmı kurak geçmekle beraber kısa bir yağış mevsimi vardır. İç ve Güneydoğu Anadolu, İran, Türkistan, Kuzey ve Güney Amerika'nın otlakları, Afrika'da Büyük Sahra, Kalahari çöllerini kuşatan bölgeler istep ıklimine girer.

b) Çöl ıkliminde ise kuraklık en yüksek derecededir. Dünyanın en az yağış alan bölgeleri buralardır.

Kurak ıklim her iki yarım kürede de dönenceler boyunda uzanır.

3. — Yazları Yağışlı Tropikal Iklim: «Savana ıklimi» diye de anılan bu ıklim ekvatoral ıklimle kurak ıklim bölgeleri arasında kalır. Sıcaklık ekvatoral bölgedekinden daha çok olursa da sürekli değildir. Bu bölgede yağışsız mevsimin süresi ekvatoral bölgeden uzaklaştıkça artar. Savana ıklimi Brezilya Yaylası'nda, Afrika savanalarında, pek belirli olarak görülür.

4. — Muson Iklimi: Muson rüzgârlarının estiği bölgelerde görülür. Güneydoğu Asya, hele Hindistan'da Muson ıklimi hâkimdir (Bk. Hindistan: Iklim).

5. — Kışları Yağışlı Alt tropikal Iklim: Ilıman ıklime geçiş ıklimidir. Kuzey ve Güney yarımkürelerinde 30° — 40° paralelleri arasında bulunur. Ancak, ekvatoral ıklimde olduğu gibi bir kuşak halinde dünyayı kuşatmaz. Yaz sıcaklıkları 25° — 28°, kış sıcaklıkları da 7° — 10° arasında değişir. Yağmurlar daha çok kışın yağar. Bu ıklimin en güzel örneği Akdeniz çevresinde görüldüğü için «Akdeniz Iklimi» diye de anılır. Amerika'da Kaliforniya'da, Afrika'nın güneyinde de bu ıklime raslanır.

6. — Ilıman Iklimler: «Ilıman okyanus ıklimi» ve «ılıman kara ıklimi» olmak üzere iki çeşittir.

a) Ilıman okyanus ıklimi, bazı yerlerde kıyılarda dar bir şerit halinde kaldığı gibi bazı yerlerde karaların içine kadar uzanır. Alt tropikal ıklim bölgesiyle, her iki kutup dairesi arasındaki deniz kıyılarını kaplar. En güzel örneği Batı Avrupa, Batı Kanada kıyılarında görülür. En düşük sıcaklık ortalaması 1° — 7°, en yüksek sıcaklık ortalaması da 12° — 19° dir.

b) Ilıman kara ıklimi kıtaların denizden uzak, iç kesimlerinde görülür. Özellikleri okyanus ıkliminin tersidir. Kışlar çok soğuk, yazlar oldukça sıcak geçer. Bu bakımdan, yıllık sıcaklık farkları büyüktür.

Güneş Sıcaklığının Bir Kısmı Atmosferde Kaybolur

Bir yerin ısınması, o yere gelen güneş ışınlarının geldikleri açıya bağlıdır. Güneşten gelen sıcaklığın büyük bir kısmını atmosfer alakoyar. Işınlar atmosfer içinde ne kadar uzun bir yoldan gelirse o kadar soğurlar. Güneş tepedeyken, ışınları geldiği yol en kısa, sıcaklığın alakonması en azdır; böylece, sıcaklığın yüzde 75 kadarı yeryüzüne ulaşmış olur. Buna karşılık, güneş ışınları ufukta 10 derecelik bir açı yaparak geliyorsa bize varıncaya kadar çok uzun bir yoldan geçmiş olur, bundan dolayı da sıcaklığın ancak yüzde 20 kadarı yeryüzüne varabilir.

7 — Soğuk iklimler: Kuzey ve Güney Kutup Daireleri'nin içinde kalan bölgelerde görülür. Sıcaklık çok düşüktür. Yıllık sacıklık ortalaması daima 0'ın altındadır.

ILGAZ

Çankırı ilinin Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda Kastamonu'nun Tosya, güneyde Çankırı'nın Yapraklı ve Merkez, batıda Kurşunlu, kuzeyde Kastamonu'nun Merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Belören adında bir bucağı, 74 köyü vardır.

Yüzölçümü: 752 km²

Nüfusu: 27.504 (1960 sayımı)

Ilgaz ilçesinin kuzey kesiminde Batı Karadeniz bölümünün en yüksek dağı olan Ilgaz Dağı yükselir. İlçenin orta kesimlerinde Devrez Çayı çevresinde yetişen düzlükler bulunur. Ilgaz'da yazlar sıcak, kurak, kışlar soğuk geçer. En çok yağış ilkbaharda düşer. Ilgaz Dağı oldukça ormanlıktır, bazı kesimlerinde köknarla karışık olarak kayın ağaçlarına da raslanır. İlçede tarım alanlarının büyük kısmı tahıl ekimine ayrılmıştır. Meyvacılık da ileri bir durumdadır, en çok elma yetiştirilir.

Kasaba. — Ilçe merkezi Ilgaz kasabası Ilgaz Dağı'nın 20 km. kadar güneyinde, denizden 795 m. yükseklikte kurulmuştur. Çankırı - Kastamonu şosesine 2 kilometrelik bir yolla bağlanır. Bu yol batıya doğru uzanarak, Kurşunlu ve Çerkeş üzerinden, Gerede ve Bolu'ya varır. Bu yol durumunun elverişliliği dolayısiyle Ilgaz kasabası epeyce gelişimştir. 4 mahalleden ibaret olan kasabanın nüfusu 2.219'dur (1960 sayımı).

ILGAZ DAĞI

Ilgaz Dağı Kastamonu şehrinin 40 km. kadar güneyindedir. Doğu - batı doğrultusunda kabaca bir elips biçiminde uzanır, Batı Karadeniz bölümünün en yüksek tepesi bu dağlardadır. Ilgaz'ın yüksek kısmı güneybatı - kuzeydoğu doğrultusunda 15-20 km. uzunlukta bir sırt biçimindedir. Bu sırt üzerinde birçok tepeler bulunur. Bunların en önemlileri batıdaki Çatalılgaz (Küçükhacet) ile doğudaki Hacetılgaz (Büyükhacet) tepeleridir. Çatalılgaz 2.546, Hacetılgaz 2.587 m. dir. Çatalılgaz daha az parçalanmış, daha toplu bir kabartı durumundadır. Daha yüksek olan Hacetılgaz'ın tabanı daha dardır, biçimi de koniye benzer. Bu iki tepe, yüksekliği 2.200 m. kadar olan dar, uzun bir sırtla birbirine bağlanır. Bu sırtlar üzerinde hafif kabartılar halinde bazı tepeler sıralanmıştır.

IKLİMİN HAYATIMIZA ETKİLERİ

SOĞUK ÜLKELERDE — ILIMAN ÜLKELERDE — SICAK ÜLKELERDE

BESİN MADDELERİ

BARINAK VE EV

GİYİM EŞYALARI

EĞLENCE VE SPOR

ILGIM [Serap]

Çöllerde olan bir ışık yanıltmasıdır. Güneş ışığının kumlar üzerinde yansıyıp uzaktan su gibi görünmesinden ileri gelir.

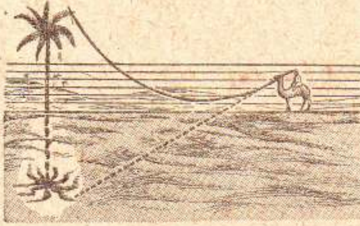
Çölün yakıcı kumları üzerinde günlerce yürümek zorunda kalanlar, susuzluktan bunaldıkları sırada birdenbire karşılarında yemyeşil bir vâha görürler, oraya doğru koşarlar. Kendilerini ağaçların altındaki suya atmaya hazırlanırlarken, birdenbire ağaçlar da, su da kaybolur, yerine ucsuz bucaksız çöl kalır.

Ilgıma çöllerden başka yerlerde de raslanabilir. Çok sıcak bir havada asfalt bir yolda arabayla ilerlerken uzakta yolun bir suya benzediğini görürüz. Denizde giden gemilerde de ılgım olayına çok raslanır. Gemiciler, açık denizde, karşıdan büyük bir geminin geldiğini görür gibi olurlar. Bazan da uzun süren bir deniz yolculuğundan sonra karşıda kara göründü sanırlar.

Bu üç çeşit ılgım olayının da sebebi aynıdır. Toprağa yakın bir noktada sıcak havanın gökten gelen ışınları doğrudan doğruya gözlerimize yansıtmasından ileri gelir. Sıcak havanın yansıttığı göğü bazan göl gibi görürüz. Öte yandan, göz kesiminin altındaki bir cisimden yükselen ışınlar yukarıdaki yoğun hava tabakalarından, aşağıda kumla temasta bulunan sıcak hava tabakasına yansır, yani yukarıdaki yoğun hava tabakası ayna işini görür. Böylece, çok uzaktaki bir vâha yakındaymış gibi görünür.

Ilgımın bir başka çeşidi daha vardır ki bunda da cisimler olduklarından çok daha büyük görünürler. Bazı hallerde de güneşi örten sislerin önünde birtakım hayaller beli-

rir. Bu son şekilde ılgıma İtalya'da Messina Boğazı'nda çok raslanır. «Fata Morgana» (Peri Morgana) adı verilen bu ılgım olayında boğazın iki yanında eski çağlardan kalma şa-

Çölde ılgın olayının meydana gelmesi

tolar, kaleler varmış gibi görünür. Bu ılgımlar gemiciler arasında birçok hikâyelere yol açmış ağızdan ağza dolaşan türlü efsaneler ortaya çıkmıştır.

Ilgım çok eski çağlardan beri bilinirdi; yalnız, neden ileri geldiği bir türlü anlaşılamamıştı. Ancak, XVIII. yüzyılda Tobias Gruber, ılgımın bilimsel tanımını yapmayı başardı. Napoléon'un ordusuyla beraber Mısır'a giden Gaspard Mongex de çölde ılgım olaylariyle karşılaşmış, olayın sırrını çözmüştü.

Ilgın bitkisi

ILGIN

Akdeniz bölgesinde yetişen bir ağaç cinsidir. Ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerden olan bitkinin 30 kadar çeşidi vardır. Bu çeşitlerden 20'si süs bitkisi olarak parklarda, bahçelerde yetiştirilir. Dalları çok incedir, baharda baştan başa pembe çiçeklerle donanır. Ilgından halıcılıkta kullanılan bir boya çıkarılır.

ILGIN

İç Anadolu Bölgesi'nin Konya bölümünde Konya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Kadınhanı ve merkez, güneyde Beyşehir, güneybatıda Isparta'nın Şarkikaraağaç, batıda Konya'nın Doğanhisar ve Akşehir, kuzeyde Yunak ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Argıthanı ve Aşağı Çiğil adında bucakları, bunlara bağlı 45 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.018 km^2

Nüfusu: 34.798 (1960 sayımı)

Ilgın ilçesinin kuzey ve batı yönlerini çıplak boz dağlar, güney yönlerini de meşelerle örtülü daha yüksek dağlar çevirir. Genel olarak kışları sert, yazları sıcak geçer. İlçenin başlıca akarsuyu Ilgın Çayı'dır. Bu çay Ilgın Gölü'ne dökülür. İlçenin batısında yer alan Ilgın Gölü (Çavuşçu Gölü) kabaca elips biçimindedir 43 km^2 lik bir alanı kaplar. Göl yüzeyi denizden 1.025 m. yüksektedir. İlçe, bitki örtüsü bakımından bir bozkır görünüşündedir. Ormanlar azalmıştır. Göl kıyısında sık sazlıklar vardır, köylüler bunları keserek yapı işlerinde veya yakacak olarak kullanırlar.

Ilgın halkının geçiminde tahıl tarımı başta gelir. Endüstri bitkilerinden şeker pancarı ile haşhaş ekilir. Hayvancılık, tarımın yanı sıra, ekonomik hayatın iki esaslı unsurundan biridir.

Kasaba. — İlçe merkezi Ilgın kasabası Adana - Konya - Haydarpaşa demiryolu üzerinde, denizden 1.029 m. yüksekte kurulmuştur. Konya'yı Afyon'a bağlıyan düzgün karayolu da kasabadan geçer. 4 mahalleden meydana gelen Ilgın kasabası 6.389 nüfusludur (1960 sayımı).

Kasabanın 2 km. batısında bulunan Ilgın Kaplıcası romatizmaya iyi gelir. Kasabada birkaç tarihî eser vardır. Bunlar arasında Pîr Hüseyin Bey Camisi, Lala Mustafa Paşa Camisi, Kervansaray, Yıkık Hamam, Şeyh Bedrettin Kümbeti başta gelir.

ILICA (Bk. KAPLICA)

Dünyanın En Eski Medeniyetlerinin Kurulduğu Bir Güneydoğu Komşumuz: IRAK

IRAK, güney komşularımızdan, bir Arap devletidir. Doğuda İran, kuzeyde Türkiye, batıda Suriye ve Ürdün, güneybatıda ve güneyde Saudî Arabistan, güneyde de Kûveyt ile sınırlıdır. Şattularap üzerinde Basra Körfezi'ne açılır.

Yüzölçümü: 452.500 km^2

Nüfusu: 7.100.000

Başkenti: Bağdat

Ülkenin Türkiye ve İran sınırları boyunca yüksek dağlar uzanır. Suriye, Ürdün ve Arabistan ile arasında Suriye Çölü (Bâdiyetu'ş-Şam) vardır. Dicle ile Fırat'ın suladığı havza, en geniş toprakları teşkil eder, büyük bir ova halindedir. Her ikisi de Doğu Anadolu'dan kaynayıp gelen bu büyük nehirler, denize dökülmeden önce birleşip «Şattularap» adını alır, tek kol halinde Basra Körfezi'ne dökülür. Şattularap'ın güney yarısı Irak-İran sınırını çizer; bu sınırla Kûveyt arasındaki 100 km.'ye varmıyan Basra Körfezi kıyısı Irak'a aittir. Dicle'nin İran'dan kaynıyan kolları Diyale ve Küçük Zap ile Anadolu'dan gelen Büyük Zap kuzeydoğu Irak'ı sularlar.

Iklim. — Ülkede bozkır iklimi hüküm sürer. Çöle yaklaşıldığı nisbette çöl iklimi duyulur. Yıllık yağış ortalaması 50 sm. kadardır, çöle yaklaştıkça azalır. Kışın ısı ortalaması 10°, yazın 35° kadardır. Tipik bitki örtüsü bozkırlar; çöllerle vâhalar, yarı çorak yerler, bazı bölgelerde Akdeniz bitkileridir.

Irakta Yaşıyanlar

Irak'ta ilk nüfus sayımı 1958'de yapılmıştır. Bugün nüfus bakımından dünya devletleri arasında 57. olan Irak'ta km^2'ye 16 kişi düşer. Nüfusun yüzde 75'i Arap, yüzde 14'ü Kürt, yüzde 7'si Türk, yüzde 4'ü İranlı olarak tahmin edilmektedir. Türkler ve Kürtler kuzeyde, Musul'da, Kerkük'te yaşarlar. Din bakımından ise Irak'ta yüzde 96 Müslüman vardır. Bunların yüzde 56'sı Şiî - Caferî yüzde 44'ü Sünnî'dir 15.000 de Yezidî yaşar. Sayıları 170.000 olan Hıristiyanlar, Katolik Ortodoks, Asurî, Süryanî ve Protestan mezheplerine ayrılır. İsrail'e yapılan göçlerden sonra şimdi 7.000 kadar Yahudi kalmıştır (eskiden 80.000'di). Türkler, Araplar, Kürtler, İranlılar kendi dillerini konuşurlar. Irak'ta yerleşmiş 6.000 kadar da İngiliz, ayrıca bir miktar Rum, Ermeni vardır.

Şehirler. — En büyük şehir, başkent olan 1.100.000 nüfuslu Bağdat'tır (Bk. Bağdat). En önemli liman da 300.000 nüfuslu Basra'dır (Bk. Basra). Kuzeyde 480.000 nüfuslu büyük petrol şehri Musul'da Arap'tan çok Türk vardır; tamamen bir Türk şehrine benzer. Gene kuzeyde Kerkük (180.000) Türkler'in eski bir kültür merkezidir. Büyük «pipeline» (petrol borusu) Kerkük'ten başlıyarak Akdeniz'e varır. Bağdat'ın güney-batısında Fırat'a yakın 120.000 nüfuslu Kerbelâ ile 120.000 nüfuslu Necef (Kûfe) Şiiler'in kutsal şehirleridir; İslâm tarihinde adları çok geçer. Samerra (48.000) önemli bir tarihî şehirdir. Kuzeyde Süleymaniye (49.000) ve Erbil'de (38.000) Türkler yaşar. Kerbelâ ile Kûfe arasında Hille (54.000) de tarihî bir şehirdir. Bunlardan başka Irak'ta 7 küçük şehir daha vardır.

Irak'ta Türk idare düzeni ve tabirleri aynen bırakılmıştır. Yalnız eyaletler kaldırıl-

mıştır. Ülkenin bölündüğü 14 sancak (mutasarrıflık) arasında 239.000 nüfuslu (Kerbelâ), gibi küçük sancaklar, 1.438.000 nüfuslu Bağdat gibi geniş sancaklar da vardır. Musul sancağı 790.000, Kerkük 428.000 nüfusludur. Sancakların başında «mutasarrıf», kazaların başında «kaim - makam» (kaymakam), nahiyelerin başında «mudîr», «kar» (mahalle veya köy) lerin başında da «şeyh» vardır.

Resmî diller Arapça, Kürtçe, Türkçe iken son yıllarda Türkçe kaldırılmıştır.

Irak'ın Ekonomik Durumu

Irak'ın en büyük zenginliği petroldür. 1947'de 4,7 milyon ton olan petrol üretimi 1959'da 41,5 milyon tona yükselmiştir (dünyada yedinci). Petrol en çok Musul'da, Kerkük'te elde edilmektedir.

Petrolden sonra Irak'ın en büyük kazancı hurmadandır. Irak dünyada en çok hurma yetiştirip satan memlekettir. Irak'ta küçük baş hayvancılık da önemlidir; 10 milyondan fazla koyun vardır (dünyada 23'üncü); keçi de çoktur. Ülkenin diğer zenginlikleri pamuk, arpa, pirinç, buğdaydır.

1959'da ithalât - ihracat toplamı 893 milyon dolara varıyordu (dünyada 37 nci; Türkiye: 798 milyon dolar). Bundan 241 milyonu ihracat lehine fark teşkil ediyordu ki, bu bakımdan Irak dünya devletleri arasında 6. gelmektedir.

Ulaştırma. — Ülkede vaktiyle Türk devleti tarafından yaptırılmış 2.100 km. demiryolu (dünyada 62'nci) vardır. Basra-Musul hattı, Iran'dan gelip Türkiye'ye girer. Bağdat-Kerkük, Bağdat-Kütül-Amâre hatlarını İngilizler yapmışlardır. Motorlu taşıt sayısı 30.000'i geçer (dünyada 59'uncu). Ülkede 26.000 telefon, 105 sinema salonu vardır. Irak'ın 6 gemilik bir savaş filosu bulunur. Ticaret filosu yoktur.

Kültür. — Bağdat Üniversitesi 1900'de II. Abdülhamit'in iradesiyle kurulmuştu. Başka üniversite yoktur. İlk ve orta öğretim de gelişmemiştir. Büyük çoğunluk okuyup yazma bilmez.

Tarihte Irak

Irak toprakları ilk dünya medeniyetlerinin kurulduğu alandır (Bk. Sumerler, Asurlar, Babilliler). Bu bölge M. Ö. VII. yüzyılda İranlılar'a, M. Ö. IV. yüzyılda Yunanlılar'a geçti, İskender İmparatorluğu parçalanınca Selefkiler'in payına düştü, az sonra, İranlılar geri aldılar. İran Sasanî İmparatorluğu'nun başkenti Ktesifon (Medâin) in de bulunduğu Irak'ı, VII. yüzyıl ortalarında Araplar aldı, İslâm İmparatorluğu'na katıldı.

Arap İmparatorluğu. — 750'den sonra Bağdat kurulup bir dünya devletinin merkezi olunca bir Arap - İranlı - Türk ülkesi haline gelen Irak'ın önemi bir kat daha arttı. O zamanlar Irak'ta bugünkü nüfusun çok üstünde bir nüfus vardı. Bağdat'ın nüfusu bile birkaç milyondu. XI. yüzyıl ortalarında Selçuklu Türkleri Irak'a hâkim olarak Halife'yi himayelerine aldılar. 1258'de Hulâgu, Bağdat halifeliğine son vererek ülkeyi İlhanlı İmparatorluğuna kattı. İlhanlılar'dan sonra Celâyirliler, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyun-

IRAK'TAN ÜÇ AYRI GÖRÜNÜŞ

Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Kerbelâ, Şiiler'ce kutsal bir şehir olarak kabul edilir. Fotoğrafta şehrin çarşısı görülüyor.

Kerkük, ülkenin kuzey kesimlerinde kendine mahsus özellikleri olan tipik bir Irak şehridir. Nüfusunun büyük bir kısmı Türk'tür.

Dicle'nin Fırat'a en çok yaklaştığı bir yerde kurulmuş olan Bağdat, Irak'ın başkentidir. Fotoğrafta II. Faysal Camisi görülüyor.

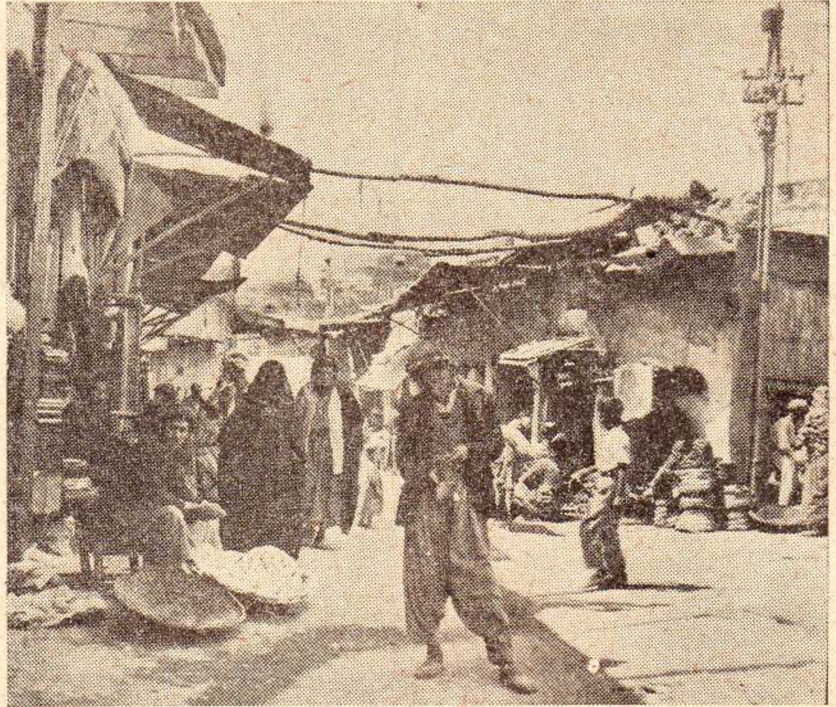
lular, Safevîler gibi Türk hanedanları birbiri ardı sıra Irak'a hâkim olmuştur.

Türk Devri. — 1515'te kuzey Irak, Türkiye'ye katıldıysa da Bağdat ve Basra ancak 1534'te Kanunî tarafından alınarak, bütün ülke Türkiye'ye bağlandı. Kudretli İran İmparatorluğu zaman zaman Irak'ı tehdit ediyordu, hattâ Büyük Şah Abbas, Bağdat'ı da işgal etti, IV. Murat, pek kanlı savaşlardan sonra, 1639'da, Bağdat'ı geri aldı. Kutsal Şiî makamlarının bu topraklarda bulunması, ahalinin de yarısından çoğunun Şiî olması yüzünden İran, Irak'a her zaman ilgi göstermiştir.

Son devirlerde şimdiki Irak, 3 Türk eyaletine ayrılmıştı: Musul (91.000 km²), Bağdat (182.000 km²), Basra (184.500 km²). 1910'da bu eyaletlerin nüfusları sırasiyle 439.000, 888.000 ve 819.000 idi. Musul eyaleti, 6 kazalı Musul, 6 kazalı Kerkük, 5 kazalı Süleymaniye; Bağdat eyaleti, 12 kazalı Bağdat, 4 kazalı Divaniye, 4 kazalı Kerbelâ; Basra eyaleti, 4 kazalı Basra, 4 kazalı Müntefık, 2 kazalı Amâre, 3 kazalı Necd sancaklarına (vilâyetlerine) ayrılmıştı. Bunlardan yalnız Necd sancağı, bugün Irak'a değil, Saudî Arabistan'a aittir.

Bağdat beylerbeyi (genel valisi) imparatorluğun en yüksek valilerindendi, vezir (mareşal) rütbesini taşırdı; yıllık maaşı bugünkü paramızla yaklaşık olarak 850.000 T. L. idi (Musul beylerbeyininki 340.000 T. L. idi). Bağdat, Türk ordusunun da önemli üslerinden biriydi. Barışta 15.000 kişilik bir tümen bulunurdu ki, o zamana göre yüksek olan bu rakam, İran'ın âni hücumundan her zaman çekinildiğini gösterir.

I. Dünya Savaşı'nda. — Birinci Dünya Savaşı'na Türkiye de katılınca, 20 kasım 1914'te Basra'yı işgal eden İngilizler, VI. Türk Ordusu'nun koruduğu Irak'ta, üstün kuvvetlerine rağmen, ancak adım adım ilerlemek zorunda kaldılar. 29 nisan 1916'da Selmân-Pâk Meydan Savaşı'nı kazanan VI. Türk Ordusu, Kûtul-Amâre'de, 5 İngiliz generali de dahil olmak üzere, büyük İngiliz kuvvetlerini esir etti. Bu ordunun önemli birlikleri İran içlerine kadar gönderildiği için zayıf düşen Türk kuvvetleri, 24 mart 1917'de İngilizler'in Bağdat'ı almalarını önliyemediyse de Kuzey Irak düşmanca hiçbir zaman ele geçirilemedi. Mütareke imzalandığı zaman Ali İhsan Sabis Paşa'nın VI. ordusu Musul'da bulunuyordu.

Kerkük'te bir sokak. Nüfusu otuz bini aşan bu şehrin başlıca geçim kaynağı toprak ürünleridir. Hayvan yetiştiriciliği de ileri durumdadır.

Musul meselesi Lausanne (Lozan) da halledilemedi, petrolden dolayı İngilizler burasını bırakmak istemediler. Milletler Cemiyeti'nin hakemliğine bırakılması iki tarafça kararlaştırıldı. İngilizler'in bir oyuncağı olan bu cemiyet de karakuşî bir hükümle Musul'u Irak'a, yani İngiltere'ye bıraktı.

İngiliz İdaresi. — Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Irak İngiltere'nin «manda» sına bırakıldı. II. Abdülhamit'in oğlu Şehzade Burhanettin Efendi'yi (1885-1949) Irak'ta tahta geçirmek için Osmanlı ordusunun Irak'ta kalan kurmay subayları tarafından yapılan hareket, İngilizler'ce kanlı bir şekilde bastırıldı.

1930 haziranında İngiltere, bazı kayıtlarla Irak'ın bağımsızlığını tanıdı. Bu, tamamen sunî bir devletti, hiçbir zaman tarihte bağımsız bir hüviyet kazanamamıştı. Irak'ın başına Suriye'den Fransızlar tarafından kovulmuş olan eskiden Türk mebusu olup gıyaben idama mahkûm edilmiş bulunan Şerif Faysal getirildi. Sonradan onun yerine oğlu Gazi, daha sonra da torunu II. Faysal geçti (Bk. Faysal I., Faysal II.).

1941'de başbakan Râşit Ali Geylânî, İngiltere aleyhine, Almanya lehine Irak'a el koyduysa da, İngilizler bu hareketi bastırdılar. Türk ordusunun eski subaylarından olan Nuri Sait Paşa'nın keyfî idaresinden sonra 1958'deki kanlı ihtilâlde Irak'ta krallığa son verildi, cumhuriyet ilân edildi. Birkaç gün kadar süren bu ayaklanmadan, başta Kıral Faysal, kıral naibi Abdülilâh, başbakan Nuri Sait Paşa olmak üzere, saray halkının büyük bir kısmı öldürüldü. Bugün bu ülkenin idaresi, 1958 ihtilâlini hazırlıyan General Kasım'ın elindedir. Son yıllarda, yeni rejimle beraber bilhassa Kerkük'te yaşıyan Türkler'e yapılan baskı çok artmıştır.

Dünyanın en eski şehirlerinden biri olan Bağdat, uzun zaman Abbasî İmparatorluğu'nun başkenti olmuştur. Şehir son zamanlarda hızla gelişmiş, o nispette de kalabalıklaşmıştır. Resimde ana caddelerden biri görülüyor.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Irak (Dr. F. Grobba'dan F. Akkor, 1951); Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi (M. Th. Houtsma'dan çev. K. Burslan, 1943); Irak Türkleri Hakkında Düşünceler (1956); Irak Muharebelerinde 3. Piyade Alayı Hâtıraları (Şükrü Kanadlı, 1945).

İnsan Türünün Belli Başlı ve Devamlı Çeşitleri: IRKLAR

IRKLAR, insan türünün belli başlı ve devamlı çeşitleridir. Yeryüzünde birbirinin tıpatıp aynı iki insana raslanamaz. Yalnız, bütün insanlar birçok bakımlardan birbirine benzer.

Bir biyoloji bilgini, mikroskop altında baktığı bir hücrenin hayvan hücresi mi, yoksa insan hücresi mi olduğunu ayırdedebilirse de bu hücrenin bir Zenci'ye mi, bir Çinli'ye mi ait olduğunu söyliyemez. Gene aynı şekilde, insan kanı hayvanların kanından ayrılabilir ama, kan grupları bütün insan tiplerinde aynıdır. Bundan dolayı, bazı antropologlar yalnız bir ırkın (insan ırkının) bulunduğunu söylerler.

Şimdiye kadar ırklar hakkında birçok kuramlar (teoriler) ileri sürülmüş, birçok ayırmalar yapılmıştır. Bugün, ırkların bir tek özelliğe bakarak (meselâ sarı, beyaz vs. gibi renge göre) ayırdedilemiyeceği görüşü üstün gelmektedir. Çünkü Beyaz ırktan olanlar arasında, derisi bir siyah ırk mensubundan daha siyah olanlara raslanıyor. Bu bakımdan, ırkları ayırdedebilmek için daha başka birçok özelliklerin bir araya gelmesi lâzımdır.

Bugün tam anlamiyle saf bir ırkın bulunmadığı anlaşılıyor. Çünkü sayısız kuşaklar boyunca insanoğlu birbiriyle öylesine kaynaşmıştır ki, her hangi bir ırkta bir başka ırkın özelliklerine raslanabilir. Ancak, bazı antropologlar Afrika'da ekvator kesimindeki Ituri ormanlarında yaşıyan «pigmi» lerin oldukça saf bir ırk sayılabileceğini ileri sürüyorlar.

Irkların Sınıflandırılması

Irkların sınıflandırılmasında birbirinden tamamen ayrı iki usul güdülüyor. Bunlardan biri kafatasının yapısını esas tutar. Öteki sınıflandırma da deriye, saça dayanır. Zamanımızda bir dereceye kadar bu iki esasın birleştirilmesine çalışılmaktadır.

Kafatasına göre yapılan sınıflandırılmada, kafanın tepeden bakıldığı zaman görünüş şekli esas alınır, daha çok, uzunluğun genişliğe oranına göre ırkların ayrılması yoluna gidilir. Kafatasının uzunluğuna 100 diyelim. Genişliğin oranı 75'ten aşağıysa bu tip kafalara «dolikosefal» (uzun-kafa), bu oran 80'den yukarıysa «brakisefal» (kısa-kafa) denir. Bunların ortalaması olan grup da «mezosefal» (orta-kafa) adını alır.

Irkları sınıflandırmada kullanılan en eski usul renklere göre yapılır. Beyaz, sarı, siyah, bileşik olmak üzere dörde ayrılan renk gruplarında çeşitli kafa yapısında olanlar görülmektedir. Bu yüzden kafa yapısı ırk tâyininde kesin bir ölçü olarak alınamamakta, ancak küçük ölçüde ırk akrabalıklarını ortaya koymaya yaramaktadır.

Irkları ayırırken, bunlardan başka, burun yapısı, saçların durumu da göz önünde bulundurulur. Bilginler ana ırkların dışında insanları ikinci, üçüncü derecede ırk gruplarına ayırmışlardır. Bu ayırmalarda, daha çok, ya yaşanılan bölgeler, ya dil grupları esas tutulur.

Bugün dünyada yaşıyan 3.000.000.000'ı aşkın insanı belli başlı ırk gruplarına ayırmak çok zordur. Bununla beraber, genel olarak nüfusun % 43'ünün Sarı, % 33'ünün Beyaz, % 24'ünün de Siyah ırktan olduğu sanılıyor. Buna göre, dünya nüfusunun üçte ikisini «renkli» insanlar meydana getirmektedir.

Irk Üstünlüğü ve Irkçılık

Bilim adamları, biyoloji bakımından, bazı ırkların öbürlerinden daha üstün, ya da daha aşağı olduğunu kabul etmezler. Her hangi bir ırk mensuplarının, yer yer medeniyette ileri gittiği, geri kaldığı görülmüştür. İlerlemiş madeni topluluklarda yaşıyanların geri kalmış topluluklarda yaşıyanlardan daha çabuk geliştikleri bir gerçektir.

Birçok durumlarda ırkın milliyetle karıştırıldığı da görülür. Halk arasında «Germen ırkı», «İngiliz ırkı» diye adlandırılan topluluklar çeşitli ırkların karışımıdır. Bu gibi topluluklar kendilerine has bir medeniyet kurmuş, bir dil, kültür, ülkü birliği meydana getirmiştir. Ancak, bütün bunlar onların bir ırk teşkil ettiği anlamına gelmez. Irk, dil, kültür başka başka şeylerdir. Öte yandan, ırk üstünlüğü görüşüne dayanan bir akım da görülmüştür. «Irkçılık» denilen bu akım, kendi ırkını saf, doğuştan üstün sayarak başka ırklarla çekinen, ulusal birliği dil, gelenek, ülkü gibi ilkelere değil de, ırk temeline bağlamak istiyen bir görüştür. II. Dünya Savaşı'nda Nazi liderlerinin kendi «ırk» larının saflığından bahsetmeleri hayalden başka bir şey değildi. Alman dili çok geniş Hint-Avrupa dil ailesine bağlı dillerden biridir. Almanların içinde Avrupa'daki bütün ırkların örneklerini görmek de mümkündür.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Irk Psikolojisi (Dr. M. Ş. Başoğlu, 1943), Irk Psikolojisinin Bugünkü Durumu (Prof. Dr. W. Peters'ten çev. Dr. Mümtaz Turhan, 1944); Irk Sağlığı ve Ceza Hukuku (Prof Dr. M. Staemmler' den çev. Dr. H. Üstündağ, 1943); Irkçılık - Turancılık (M. Eğ. Bak., 1944); Irkımızın Kahramanları (Nejat Sançar, 1943).

IRMAK (Bk. NEHİR)

ISFAHAN

İran'ın pek ünlü bir şehridir. Orta İran'dadır, deniz yüzeyinden yüksekliği 1.585 m. dir. Zâyende-Rûd ırmağı üzerinde kurulmuştur. Aynı adı taşıyan 54.328 km² büyüklüğünde bir eyaletin merkezi olan Isfahan'ın nüfusu 300.000'dir, İran'ın 4. şehridir. 1825 yıllarında 200.000 nüfusuyla İran'ın Tebriz'den sonra ikinci, dünyanın da 38. şehriydi. Gittikçe önemini kaybetti. XVII. yüzyılda İran Safevî imparatorluğunun merkeziydi, nüfusu bir milyondan fazlaydı; İstanbul'dan sonra cihanın en büyük şehriydi. 1548'de Osmanlı

IRKLARA GÖRE YÜZ ŞEKİLLERİ NASIL DEĞİŞİYOR

Irkların sınıflandırılmalarında birçok bilgin kafatasının yapısını esas tutar. Bunda da kafanın tepeden bakılınca görünüşü esas alınır, uzunluğun genişliğe göre oranı göz önünde bulundurulur. Yeryüzündeki üç milyar insanı belli başlı ırk topluluklarına ayırmak çok zordur. Genel olarak, insanların % 43'ünün Sarı, % 33'ünün Beyaz, % 24'ünün de Siyah ırktan olduğu sanılıyor. Bununla beraber, bu ırkların ayrı ayrı birçok tipleri vardır. Burada çeşitli ırk tiplerinden örnekler görülüyor: 1 — Hintli; 2 — Japon; 3 — Kızılderili; 4 — Perulu İnka; 5 — Pigme; 6 — Boşiman; 7 — Avustralyalı; 8 — Beyaz.

Türkleri tarafından alındıysa da elde tutulamadı. Safevîler'den sonra başkent durumundan çıkması, İran'ın Türkiye'den sonra dünyanın ikinci devleti sırasını kaybetmesi üzerine Isfahan hızla çöktü. Bununla beraber, gene de İran sanat ve mimarlığının en büyük şaheserleriyle doludur.

Birinci Dünya Savaşı'nda Isfahan şehri Türk ordusunun nüfuz bölgesi içine girdiyse de doğrudan doğruya alınamamıştır.

Bir Cisimdeki Sıcaklığın Artmasına Sebep Olan Fiziksel Enerji: I S I

ISI, bir cismin sıcaklık derecesini belirten erke (enerji) dir. Isı miktarıyla sıcaklık doğru orantılıdır. Bir cismin üzerindeki ısı arttıkça o cismin sıcaklığı da artar.

Fizik biliminin büyük dallarından biri de ısı bölümüdür. Dünyamızda geçen hemen hemen bütün olaylarda ısı önemli bir yer tutar, insanların yeryüzünde ilk karşılaştıkları tabiat olaylarından biri de ısı olmuştur.

İnsanlar, tabiat olaylarının sebeplerini, kanunlarını araştırmaya başladıktan sonra, ısının ne olduğunu da merak ettiler. Önceleri ısıyı bir cisim sandılar. Yalnız, deneyler ısının ağırlığı olmadığını gösteriyordu. Isıtmadan önce, ısıttıktan sonra tarttıkları cisimlerin ağırlığında bir değişiklik göremediler. Öyleyse ısı gözle görülmiyen, ağırlığı olmıyan, sıcak bir cisimden soğuk bir cisme geçebilen yani akışkan bir cisimdi. Buna «kalorik» adını verdiler. 1800 yılına kadar bu inanış sürüp geldi. Ancak bundan sonra ısının cisim olmadığını gösteren deneyler yapıldı.

Isı Üzerinde Deneyler

Bu deneylerden ilkini aslında Amerikalı olan, Bağımsızlık Savaşı'nda İngilizler'i tuttuğu için sonradan İngiltere'ye kaçan Kont Rumford (Benjamin Thomson, 1753 - 1814) yaptı. Eskiden topları silindir biçimindeki demirin ortasını oyarak yaparlardı. Bu delme işlemi sırasında hem demir silindir, hem de deliği açan torna kalemi ısınır. Bu olaya dikkat eden Rumford «ısı cismi» nin nereden geldiğini araştırdı. Topun çevresine ısı geçirmiyen keçe sardı, gene ısı meydana geliyordu. Kalemin hızını arttırdı, sıcaklık daha yükseldi. Bu gözlem sonunda Rumford şu sonuca vardı: Dışarıya karşı yalıtılmış bir cisim kendi kendine bir cisim doğuramaz. Öyleyse ısı bir cisim değil, harekettir.

Bundan sonra gene İngiliz bilgini Sir Humphrey Davy çok soğuk bir kış gecesi, iki buz parçasını birbirine sürtünce, buzların eridiğini gördü. Deneyi düşük sıcaklıkta bir daha yaptı, buzlar gene eridi. Buz ancak 0 derecenin üstünde eridiğine göre sürtme sonunda buzların sıcaklığı 0 derecenin üstüne çıkmıştı. Başka bir cisimle bağıntısı bulunmıyan buzlara «ısı cismi» nereden geliyordu? Bu sorunun karşılığını arıyan Davy de ısının cisim olmadığı sonucuna vardı. Daha sonra İngiliz Joule'un da bir kab içindeki suyu karıştırarak ısıtmasiyle ısının cisim olmadığı artık iyice anlaşılmış oldu.

Isı Nedir

Bugün artık herkesin kabul ettiği kurama göre ısı, bir çeşit erke (enerji) dir. Bilindiği gibi bütün cisimler moleküllerden, onlar da atomlardan meydana gelirler (Bk. Atom; Fizik). Bu moleküller de değişmez değillerdir; sürekli olarak hareket halindedirler, kaynaşırlar. Bu kaynaşmaları malekküllerde kinetik enerji (devimsel güç) bulunduğunu gösterir (Bk. Enerji). Bazı moleküllerde potansiyel enerji (gizil güç) de vardır. Bir cisme dışarıdan ısı enerjisi verirsek, cismin toplam kinetik ve potansiyel enerjisinde bir değişme olmaz. Bu enerji moleküllere geçer, onların hareketini güçleştirir. Bu yüzden, birbirine sürtülen iki cisim ısınır. Sürtünmeyle verilen enerji, moleküllerin hareketini artırır, bunun sonunda da cisimler ısınır. Çekiçle dövülen demirin ısınması da bundandır. Vurma sırasında cisimlere verilen enerji onların moleküllerinin hareketini artırmış, dolayısiyle cisimleri ısıtmıştır.

Demek ki ısı bir enerjidir. Katı ve sıvı cisimlere verilirse onların moleküllerinin hem kinetik, hem de potansiyel enerjilerini artırır. Gaz halindeki cisimlere verilirse molekül lerinin yalnız kinetik enerjisini artırır.

Mutlak Sıfır

Cisimlerin molekülleri sürekli olarak hareket halindedir, demiştik. Moleküllerin hareketi ise ısıyı doğuruyordu. Öyleyse, her cisimde ısı vardır. Bir cismi sıfırın altında 273 C derecesine indirirsek moleküllerin hareketi durur, bu sıcaklık derecesindeki cisimlerde ısı kalmaz. İşte bu —273 C derecesine «mutlak sıfır» denir. Bu dereceye erişmek çok zordur. Holândalı bilgin Onnes — 272,2 C derecesine kadar inerek helyum gazını sıvı haline getirmiştir.

Cisimlerin bildiğimiz bütün özellikleri molekülleri hareket ederkenki halleri için doğrudur. Mutlak sıfır derecesinde cisimler bu özelliklerini kaybederler. Elektrik bakımından dirençleri sıfıra yaklaşır. Bu sıcaklık derecesinde hayat ortadan kalkar.

Isının Cisimler Üzerindeki Etkileri

I. KATILARDA

Bir cisme ısı verilirse o cismin sıcaklık derecesi yükselir. Bunun için cisimlerin sıcaklık derecesi belirtilmiştir. Saf suyun donduğu sıcaklık derecesi 0, kaynadığı sıcaklık derecesi de 100 kabul edilmiştir. Bu iki değerin arası 100 eşit parçaya bölünmüştür. Bu bize «santigrad sıcaklık derecesi» ni verir. C ile gösterilir. Bundan başka Fahrenhayt ve Reomür sıcaklık dereceleri vardır (Bk. Sıcaklık; Termometre).

Uzama Katsayısı. — Genel olarak, katı cisimlere ısı verilince boyları uzar. Bir maden çubuğu bütün uzunluğu boyunca ısıttıktan sonra ölçersek boyunun soğuk durumuna göre arttığını görürüz. Bu uzama her cisimde aynı değildir. Aynı ısı değeri için cisimlerin uzamaları değişiktir. Bunu belirtmek için «uzama katsayısı« kullanılır. Bir cismin birim uzunluğunun, 1 C derece sıcaklık farkında uzadığı miktara o cismin «uzama katsayısı» denir. Meselâ demir için uzama katsayısı C derecesi başına 0.000 012 cm/cm dir. Bu, 1 santimetre boyundaki demir 1 C derecesi ısıtılırsa boyu 1,000 012 santimetreye varır demektir. Bu ısınma ısısına göre çeşitli cisimlerin ne kadar uzıyacağı bulunabilir.

Termostat. — Cisimlerin sıcaklıkla boylarının uzaması birçok yerlerde faydalıdır. Meselâ sıcaklık değişmelerine göre çeşitli kumandalar veren «termostat» adındaki araç bu esasa göre çalışır. Termostatın yerleştirildiği ortamda sıcaklık belli bir dereceyi aşınca boyu uzıyan maden çubuk bir noktaya değer. Bu dokunma sonunda bir elektrik kontağı kapanır, istenen kumandayı verir. Meselâ bir buz dolabının motorunu çalıştırır.

Genleşme (Yüzey ve hacim büyümesi). — Isınmayla bir cismin yalnız uzunluğu değil,

ISIYA GÖRE KUMAŞ RENGİ

● Giydiğimiz kumaşların renginin bizi ısıtması veya serin tutması bakımından büyük önemi vardır. Açık renkli kumaşlar güneş ışınlarını yansıttıklarından yazın bizleri serin tutarlar. Buna karşılık, koyu renk kumaşlar, ışınları yansıtmazlar, bütün sıcaklığı toplarlar. Yazın açık, kışın koyu renkli kumaşlar giyilmesi bundandır.

Öte yandan, yalnız giyim eşyasında değil, perdelerde, döşemelerde de renklerin bu özelliklerine dikkât etmelidir.

üç boyutu da büyür. Buna «gençleşme» denir. Aynı şekilde «yüzeyce genleşme katsayısı», «hacımca genleşme katsayısı» vardır.

Bu olay da günlük yaşamamızda çok görülür. Faydalı ya da zararlı olduğu yerler vardır. En basit örnek olarak bir küre ve bir çemberde bu olayı görürüz. Bir çember ve bu çemberden rahtaça geçen maden bir küre alalım. Küreyi ısıttıktan sonra çemberden geçmediğini görürüz. Çünkü ısı etkisiyle küre hacımca genleşmiştir.

II. SIVILARDA:

Sıvılar da genel olarak ısı aldıkları zaman hacımca genleşirler. Yalnız, sıvıların belli bir hacımları olmadığı için bir kab içinde bulundurulurlar. Isıyla hacım değişmesini incelerken kabın genleşmesini de hesaba katmak gereklidir. Yoksa, bulunan sonuçlar yanlış olur.

Ergime Isısı. — Katı bir cismin birim kütlesini sıcaklığını değiştirmeden ergitmek için verilmesi gereken ısı miktarına o cismin «ergime ısısı» denir. Bu değer su için 80 kaloridir. Yani, 1 gram buz 0 C derecesinde ergirken çevresinden 80 kalori alır; 1 gram su donarken çevresine 80 kalori verir.

Basıncın etkisi. — Bir sıvının donma noktası sıvı üzerine yapılan basınçla değişir. Donma sırasında büzülen sıvılarda basınç arttıkça donma noktası daha büyük değerlere kayar. Donma sırasında genişliyen sıvılarda ise durum terstir. Onun için, ısı problemlerinde basıncın da göz önünde tutulması gereklidir.

Kolaylık için «normal şartlar» tarif edilmiştir. 76 sm. hava basıncı ve 0 C derecesine «normal şartlar» denir.

Buharlaşma Olayı. — Bir cismin gaz haline geçmesine «buharlaşma olayı» denir. Üç bölümü vardır. Buharlaşma, kaynama, süblimleşme.

1) Buharlaşma: Sıvının yalnız yüzeyindeki kısımlarının buhar haline geçmesidir.

2) Kaynama: Sıvının yalnız yüzeyinde kalmayıp bütününe yayılan buharlaşmadır. Kaynama sonunda bütün sıvı buhar haline geçer. Bir sıvıyı kaynatmak için ona ısı verilmesi gerekir. Bir sıvının birim kütlesini sıcaklığı değişmeksizin, buhar haline geçirmek için verilmesi gereken ısıya «buharlaşma ısısı» denir. Bu değer su için 539 kaloridir; yani, 1 gram suyu buharlaştırmak için ona 539 kalori verilmelidir.

3) Süblimleşme: Belli sıcaklık ve basınç altında bir cismin, katı halinden, doğrudan doğruya gaz haline geçmesidir. Naftalin normal şartlarda bu özelliği gösterir.

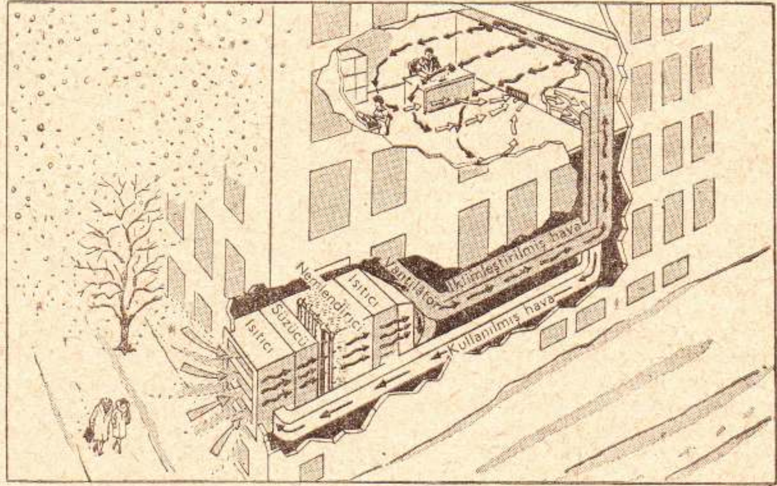
III. GAZLARDA

Bir gazın durumu üç değişkenle belli olur. Sıcaklığı, tatbik ettiği basıncı, kapladığı hacım. Bu üç değer arasında bütün gazlar için doğru olan bağıntılar vardır. Gazları ya sabit hacım altında, ya da sabit basınç altında ısıtabiliriz. Buna göre, gazlarda çeşitli olaylar geçer. Gazların özgül ısınları da ısıtma şekline göre iki tanedir: Sabit hacımdaki özgül ısı, sabit basınçtaki özgül ısı. Onun için gazlarda ısı problemleri biraz daha karışıktır.

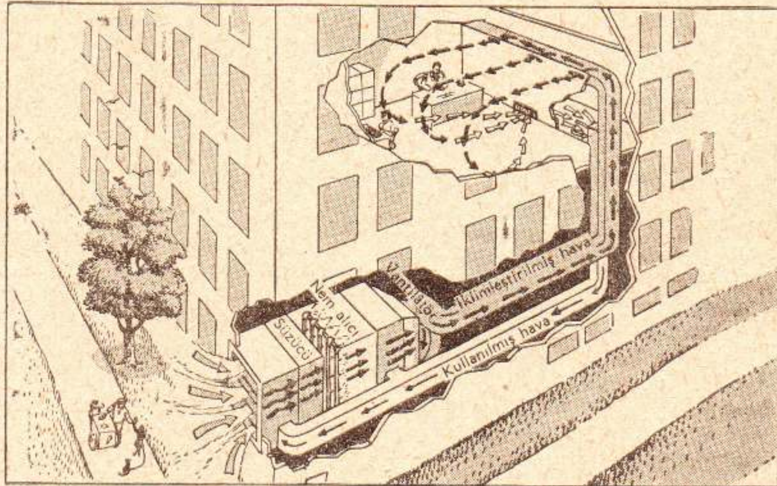
Cisimlerin Halleri ve Isı

Cisimler tabiatta katı, sıvı, gaz olmak üzere üç halde bulunurlar. Sıcaklık derecesi bu

ISITMA, SOĞUTMA TEKNİĞİ: IKLİMLEME

• *Kışın, pompalarla emilen soğuk hava önce ısıtılır, süzülür, nemlendirilir. Binanın içinde dolaştıktan sonra da gene pompalarla dışarı atılır.*

• *Yazın ise emilen sıcak hava soğutulur, nemi alınarak çevreye yayılır. Böylece, yazın da binaların içinde serin havanın dolaşması sağlanmış olur.*

YAPILARDA sıcaklığı, havanın nem miktarını, temizliğini, akımını düzenlemeye «ıklimleme» denir. Genel olarak, insan sağlığına elverişli bir ortam hazırlamak için kullanılır. Bununla birlikte, kapalı yerlerde bazı bitkileri yetiştirmek üzere ıklim şartlarının yaratılması için de ıklimleme donanımları kurulur. Bunun yanında, bazı ürünlerin bozulmadan saklanmasında da ıklimleme gereklidir.

Kullanılacağı işe göre çeşitli ıklimleme düzenleri vardır. Kimisinde haveya su buharı verilir, kimisinde, tersine, su buharı alınır. Bu olaylara «nemlendirme» ve «kurutma» denir. Hava akımını sağlamak için «vantilâtör» veya «aspiratör» denen hava tulumbaları kullanılır. Bunlarla hava ya basılır, ya çekilir. Sıcaklık her hangi bir ısı kaynağından elde edilir. Donanımın kullanılma amacına göre bazan da odadan ısı alınarak soğutulur. Soğutma için ayrı bir düzen kurulur.

İnsanın sağlığa uygun bir ortamda bulunması büyük rahatlık verir. Bunun için de, bulunduğu ortamın havasının temiz, belli bir oranda nemli, sıcaklığın ise belli iki sınır arasında olması gereklidir. Ayrıca, hava akımının da insan üzerinde büyük etkisi vardır. Sıcaklık, nem ve hava akımının insan üzerindeki etkisini ölçmek için çeşitli deneyler yapılmıştır. Bu üç elemanı da içine alan bir katsayı tanımlanmıştır. Buna «efektif sıcaklık» denir. Iklimleme ile insana gerekli efektif sıcaklık sağlanır.

üç halden birine geçişi sağlar. Cisimler soğukken katı, sıcakta sıvı, daha sıcakta da gaz halinde bulunurlar. Normal sıcaklıkta bazı cisimler katı, bazı cisimler sıvı, bazı cisimler de gaz halindedir, sıcaklığı değiştirerek her cisim sıvı ve gaz haline getirilebilir.

Cisimlerin katı halden sıvı hale geçmesine «ergime» denir. Sıvı halden katı hale geçmesine de «katılaşma» adı verilir. Sıvı halden gaz haline geçme ise «buharlaşma» dır.

Bu üç şekli en belirli olarak suda görürüz. Buz 0 derecede ergiyerek su haline geçer. Yalnız, bu sırada basıncın sabit olması gereklidir.

Her cismin ergime, kanyama dereceleri başkadır. Ergime noktasına kadar ısıtılmış bir cisme ısı vermeye devam edilirse cisim ergiyerek sıvı haline geçer. Demek ki ergime için dışarıdan ısı verilmesi gereklidir. Bu şekilde elde edilen sıvı, aynı sıcaklıktan başlıyarak soğutulursa ısı vererek katılaşır, yani donar. Demek ki ergiyen cisimlere dışarıdan ısı vermek gereklidir. Katılaşan cisimler ise çevrelerine ısı verirler.

Isının Ölçülmesi

Isının ölçülmesinde sıcaklık etkisinden yararlanılır. İki kab su alalım, bunların sıcaklığını 1 derece yükseltmek istiyelim. Büyük kaba vermemiz gereken ısı küçük kaba vermemiz gerekenden elbette çok olacaktır. Sıcaklığı 2 derece yükseltmek isteseydik gene daha çok ısı vermemiz gerekecekti. Demek ki gereken ısı, ısıtılacak cismin büyüklüğü ile ve sıcaklık derecesiyle doğru orantılıdır.

Kalori. — Bu esasa göre, ısı ölçmek için «kalori» birimi kullanılır. 1 gram suyun sıcaklığını 1 C derecesi yükseltmek için suya vermemiz gereken ısı miktarına 1 «kalori» denir. Bunun 1.000 katına da «büyük kalori» adı verilir. Büyük kalori, 1 kilogram suyun sıcaklığını 1 C derecesi yükseltmek için gereken ısı miktarıdır. İngiliz birim sisteminde ısı birimi, «B. T. U.» dur. Türkçede bu «İ. T. B.» şeklinde gösterilir. 1 İngiliz Isı Birimi, 1 libre suyu, 1 fahrenhayt derecesi ısıtmak için verilmesi gereken ısı miktarıdır. 1 İ. T. B. 252 kaloriye eşittir.

Özgül Isı. — Bir cismin 1 gramının sıcaklığını 1 C derecesi yükseltmek için gereken kaloriye o cismin «özgül ısı» sı denir. Su için bu değer 1'e eşittir. Öteki cisimler için de deneylerle özgül ısı değerleri bulunup bir cetvel hazırlanmıştır. Isı hesaplarında bu cetvel kullanılır.

Isıölçer (Kalorimetre). — Isı miktarının ölçülmesinde kullanılan araçtır. Bu aracın işlemesinde iki esas vardır.

1) Sıcaklıkları değişik iki cisim birbirine dokundurulursa, sıcak cisim soğuk cisme ısı verir, iki cismin sıcaklığı eşit olunca ısı alışverişi durur.

2) Dışarıdan ısı verilmez veya dışarı ısı alınmazsa, alınan ısı verilen ısıya eşittir.

Bu iki kanuna dayanarak farklı ısılardaki cisimler birbirine değdirilerek bilinmiyen değer bulunur.

Yanma Isısı

Bir cismin yanınca moleküllerindeki hareket enerjisi ısı enerjisi şeklinde açığa çıkar. Böylece yapma olarak ısı elde ederiz. Bir cismin birim ağırlığının yanınca verdiği ısıya «yanma ısısı» denir.

Cisimlerin yanma ısıları çok değişiktir. Yanma ısısı büyük olan cisimler yakacak olarak kullanılır. Havagazı, kömür, odun yanma ısıları yüksek cisimlerdir. Oldukça ucuz elde edilebildikleri için de yakacak olarak kullanılırlar.

Isının Başka Enerjiye Çevrilmesi

Isı, başka enerji şekillerine, meselâ mekanik iş haline çevrilebilir. Bunun tersi de olur: Mekanik iş, ısı enerjisine çevrilebilir. Bu değişmeler sırasında bir kayıp varsa da, «enerjinin sakınımı» ilkesine göre enerji tamamen yok olmaz. Bu değişmelerle ilgilenen bilim dalına «termodinamik» denir.

Termodinamik Kanunları. — Termodinamik olaylarının uyduğu iki ana kanun vardır.

1 — Isı enerjisi, başka bir enerji çeşidine dönüşürken kaybolan enerji miktarı, ters halde, yani başka bir enerji ısı enerjisine dönüşürken kaybolan enerji mitkarına eşittir.

2 — Isı, ayrıca bir iş yapılmazsa, bulunduğu ortamdan daha sıcak bir ortama kendi kendine geçmez. Demek ki ısı kendiliğinden sıcaktan soğuğa doğru bir gidiş gösterir. Buna ters yönde ısı iletmek için ayrı bir enerjiyle iş yapmamız gereklidir.

Mekanik enerjiden başka enerjiler, meselâ elektrik enerjisi, kimyasal enerji de ısı enerjisine dönüştürülebilir. Elektrik sobası bunun belli başlı örneklerinden biridir.

Termik Makineler. — Termodinamik biliminin başlıca elemanları ısıyı mekanik enerji şekline çeviren makinelerdir. Bunlara «termik makineler» denir. Buhar makineleri (Bk. Buhar Makinesi), benzin ve diesel motorları (Bk. Motor), buhar türbinleri, gaz türbinleri (Bk. Türbin) bu makinelerin en önemlileridir.

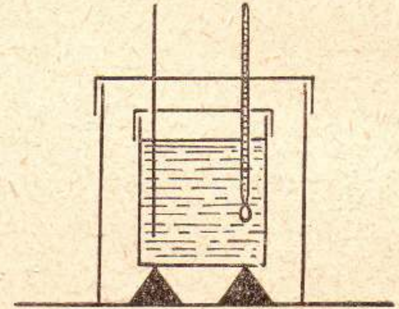
Isının İletimi

Isıyı insanlığı yararlı şekilde kullanmak için elde ettikten sonra kullanma yerine iletmek gereklidir. Bunun birçok yolu vardır. Yalnız ısı iletimi usullerinde kayıpların az olmasına çalışılır.

Cisimler, ısıyı bir yerden başka bir yere iletme bakımından çok çeşitlilik gösterirler. Madenler ısıyı iyi iletirler. Buna karşılık, hava kötü iletkendir. Dolayısiyle, içinde hava bulunan cisimler de kötü iletkendirler. Böylere, cisimler 1) İletken, 2) Kötü iletken, 3) yalıtkan olmak üzere çeşitli bölümlere ayrılırlar. Bazan ısının iletilmesi, bazan da dışarıya verilmeyip korunması istenir. Duruma göre ya iletken, ya yalıtkan bir cisim kullanılır.

Evlerin, iş yerlerinin, fabrikaların ısıtılmasında, soğutulmasında ısı iletiminin önemli bir payı vardır. Bu bakımdan ısının iletim kanunları araştırılmıştır.

Isının cisimlerin içinden, ya da bir cisimden başka bir cisme geçişi üç yolla olur. Bunlar 1) İletim (kondüksiyon); 2) Çevirim (konveksiyon; 3) Işınım (radyasyon) dur.

Isı miktarlarının ölçülmesinde «kalorimetre» kullanılır. Bu âletin ısı sızdırmıyacak bir düzenekle çevrilmiş bir içkabı içinde belli miktarda bir sıvı, bir karıştırıcı, bir de termometre bulunur.

1. — İletim (Kondüksiyon): Bu yolla ısı iletiminde cismin ısı geçiren bir cisim olması gereklidir. Ya cismin bir parçası ısı kaynağına değer, ya da cisim sıcak başka bir cisme değer. Bu durumda ısı cismin soğuk yerlerine de yayılır. Bu çeşit ısı iletimini soba içine sokulan bir demir çubuğun öbür ucunun ısınmasiyle görürüz.

Olayın açıklanmasında moleküllerden yararlanılır. Sobaya sokulan uçtaki moleküllerin hareketi şiddetlenir. Bu moleküller yanlarındaki moleküllere çarparak onların titreşimini de artırırlar. Böylece çubuğun öteki ucu ısınır.

2. — Çevirim (Konveksiyon): Bu yolla ısı iletiminde ısıtılan cismin hareketi söz konusudur. Onun için, ancak sıvılarda, ya da gazlarda çevirimle iletim yapılabiilr. Bir kabın içinde su ısıtılarak ısınan suyun hacmi artar, yoğunluğu azalır. Dolayısiyle, soğuk sudan daha hafif hale çevrilmiş olan sıcak su yukarılara çıkar. Suyun bu hareketiyle birlikte ısı da soğuk bölgelere taşınmış olur. Bir sobanın odadaki havayı ısıtması bu yolla

BAZI CİSİMLERİN UZAMA KATSAYILARI

CİSİM	UZAMA Katsayısı	CİSİM	UZAMA Katsayısı
Alüminyum	0,000024	Demir	0,000012
Bakır	0,000017	Gümüş	0,000019
Cam	0,000009	Kurşun	0,000029
Çelik	0,000011	Plâtin	0,000009
Çinko	0,000026	Pirinç	0,000018

olur. Sıcak sulu kaloriferler de bu esasa göre çalışırlar (Bk. Kalorifer).

3. — Işınım (Radyasyon): Isıtılmış bir cisim, gözle görülen «ışık dalgaları» nın yanında gözle görülmiyen «ısı dalgaları» da yayınlar. Isının bu yolla iletilmesine «ışınım» denir.

Isıtılmış cisimden gelen ısı dalgaları önlerine çıkan soğuk cisimleri ısıtırlar. Isı dalgalarının soğuk cisim tarafından alınmasına «soğurma denir. Cisimlerin soğurma kabiliyetleri değişiktir. Cisimler, üzerlerine düşen ısı dalgalarının bir bölümünü soğurur, bir bölümünü de yansıtırlar. Soğurulan bölüm o cismin sıcaklığını artırmaya yarar. Koyu renkli cisimler, açık renkli cisimlerden daha çok soğurur, daha az yansıtırlar; dolayısiyle, daha çok ısınırlar. Onun için, yazın açık renkli elbiseler giyerek güneş ışınlarını yansıtmak gerekir.

Güneşin sıcaklığı bize ışınım yolu ile gelir. Elektrik sobaları hem çevirim, hem de ışınım yolu ile ısıtırlar. Elektrik akımiyle kızdırılan maden tel parabolik bir reflektörün tam odağına yerleştirilir. Telden çıkan ısı dalgaları reflektör vasıtasiyle toplanıp odaya gönderilir.

Isıtılan cismin yayınladığı ısı dalgaları uzayda dağılır. Cisimlerin ışınım yoluyla enerji salmaları Kuantum Teorisiyle açıklanmıştır. Bu enerji dalgalarının eğrileri çizilirse tepeden tepeye olan uzaklıklarının çok değişik olduğu görülür. Bunlardan uzun olanlar dışarıdan bakan bir gözleyiciye ısı halinde, kısa olanlar da ışık halinde görünürler (Bk. Işık; Kuantum).

ISIRGAN

Bir ısırgan dalı

Kırlarda yetişen yabani bir ottur. Bütün dünyada 30 kadar çeşidi vardır. Yüksekliği 30 - 35 santimetre olanlardan, bir metreyi geçenlere kadar değişik boyda ısırganlara raslanır.

Isırgan küçük başakçıklar şeklinde çiçekler açar, yapraklarının kenarı testere gibi diş diştir. Bazı çeşitlerinde yapraklarının üstü ince bir havla örtülüdür. Bu havı meydana getiren incecik tüyler elle dokunularak kırılınca, içinden çıkan karınca asidi süründüğü yeri kaşındırır, yakar. Bundan dolayı «ısırgan» denilmiştir.

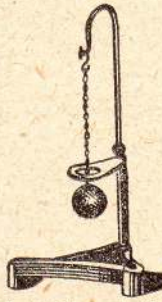
Kırlarda kolayca üreyen ısırganlar tarlalar için zararlı olabilir. Bazı yerlerde ısırganları toplayıp kuruturlar, çiftlik hayvanlarına yedirirler. Kurutulan ısırganlar kaşındırıcı, yakıcı özelliklerini kaybederler.

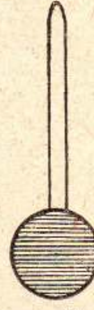
Isırgangiller. — İkiçeneklilerin bir familyasıdır. Örnek bitkisi ısırgandır. Şerbetçi otu, yapışkan otu gibi bitkiler bu familyadandır.

ISKONTO

Ticaret hayatında bir malın fiyatında yapılan indirmeye «ıskonto» denir. Vâdesi gelmemiş bir senedin faiz ve komisyonu düşürülerek karşılığından eksik alınmasına, «kırma», düşülen miktara da «ıskonto» denir.

ISININ CİSİMLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Soğukken halkanın içinden geçen demir top, ısıtılınca genişler, halkadan geçemez.

Isıtılan bir sıvı boruda yükselerek genleştiğini belli eder.

İçinde hava bulunan bir balon ısıtılırsa, genleşen hava ucu suya batırılmış tüpten kaçar.

CİSİMLERİN sıcaklıkla boylarının değişmesi günlük hayatta da çok karşılaştığımız olaylardandır. Bilindiği gibi tren raylarının ek yerlerinde biraz aralık bırakılır. Bu aralık olmazsa raylar yazın uzar, doğan gerilmeler, basınçlar yüzünden tren hattı bozulur. Gene bunun gibi, iki nokta arasına bağlanan teller de çok sıkı gerilirse kışın soğuktan kısalınca kopar.

Sarkaçlı saatlerde sarkacın boyu önemlidir. Saatin her zaman doğru işlemesi için salınım peryotlarının değişmemesi gereklidir; bunun için de sarkacın boyu değişmemelidir. Sarkacı üst üste konmuş biri demir, biri pirinç iki çubukla yapıp, boylarını aralarındaki uzaklık değişmez kalacak şekilde seçmekle bu sonuç sağlanır. Sıcaklık derecesinin değişmesiyle demirin de, pirincin de boyu değişirse de aralarındaki fark her zaman aynı kalır.

Ergime olayı sırasında çıkan soğukluk da gündelik hayatımızda birçok işlere yarar, birçok soğutma işlerinde bundan faydalanılır. Bunun gibi, donan cisimlerin verdikleri ısı da faydalı şekilde kullanılabilir. Meselâ depolarda meyvaların yanına su tenekeleri konur. Sıcaklık meyvaları donduracak kadar düşünce, daha önce donan su çevresine ısı vererek meyvaların donmasını önler. Genel olarak, donan sıvıların hacmi küçülür. Fakat bazı cisimler, bu arada su ters bir özellik gösterir. Su donunca genişler. Bu yüzden içindeki su donan birçok kablar patlar.

ISITMA ARAÇLARI

İNSANLAR ilk çağlardan beri soğuğa karşı çareler aramışlardır. Medeniyetin ilerlemesiyle birlikte ısıtma usulleri de gelişmiş; birçok yeni buluşlar insanları soğuktan korumuştur.

İlk zamanlar tek ısınma çaresi ateş yakmaktı. Odun, çalıçırpı yanınca belli bir ısı veriyordu. Zamanla ocaklar, çeşitli sobalar, kalorifer, havayla ısıtma usulü kullanıldı. Bugün bile çok değişik şekillerde ısıtma araçları kullanılıyor.

Yalnız, hemen hepsinde değişmiyen ana ilke, her hangi bir şekilde elde edilen ısının kullanılacak yere iletilmesidir. Ocak, soba gibi araçlarda ısının elde edildiği yerle ısıtılacak yer aynıdır.

Genel olarak, ısı elde etmek için ya bir cismi yakmak, ya da elektrik veya güneş enerjisini kullanmak gerekir.

Isı elde etmek için yakılan maddelere «yakıt» denir. Yakıtları katı, sıvı, gaz yakıtlar olmak üzere üçe ayırabiliriz. Yanan cisimler yanma ısılarına göre ısı verirler. Yanma ısısı büyük olan yakıt daha çok ısı verdiği için daha ucuza mal olur. Katı yakıtların başında çeşitli kömürler ve odun gelir. Kömürün yanma ısısı odundan daha büyüktür. Kömürler de verdikleri ısı bakımından aralarında bölünürler. Meselâ 1 gram kok kömürü yanınca 6.900 kalori verdiği halde, 1 gram antrasit 8.000 kalori, buna karşılık 1 gram tahta 5.000 kalori verir (Bk Kömür; Odun).

Sıvı yakıtların başında ise petrol gelir. Bugün çok çeşitli gaz sobaları yapılmıştır.

Bazı gazlar da yakıt olarak kullanılır. Bunların arasında eskiden beri bilinen havagazı, su gazı, «fakir gaz» vardır (Bk Gazlar). Gazlar daha çok endüstride kullanılır.

Bu yakıtlar dışında elektrik enerjisi, elektrik sobalarında ısı enerjisi şekline dönüştürülerek ısıtmada kullanılır.

Isıtma araçlarının başında ise sobalar gelir. Odun, kömür gaz sobaları kullanılır (Bk. Soba).

Ayrıca, temizlik, kolaylık, ucuza mal olma bakımından kalorifer artık sobanın yerini almıştır. Suyla, su buharıyle çalışan kaloriferler vardır (Bk. Kalorifer).

Son zamanlarda yapıların hava ile ısıtılması yoluna gidilmektedir Ayrıca havanın içindeki nem miktarı da önemlidir. Hem sıcaklığı, hem de nemi ayarlıyarak sağlığa uygun bir ortam yaratmak için özel donanımlar yapılmıştır. Bu işleme «iklimleme» adı verilir.

İmalâtçılar, toptancı tüccarlar satış sırasında malın fiyatından belirli bir yüzde tutarında ıskonto yaparlar.

Bankalar bir senedin tutarını vâdesinden önce öderlerse belirli bir ıskonto yaparlar. Bu ıskonto basit faiz hesabiyle yapılır. Tek farkı peşin alınmasındadır; yani, senedin karşılığı ödenirken, banka bu faizi önceden alır. 26 şubat tarihinde yazılmış üç ay vâdeli 5.000 liralık bir bono düşünelim. Bononun normal ödenme zamanı 26 mayıstır. Karşılığını almak için 1 nisanda bankaya başvursak parayı vaktinden 55 gün önce istiyoruz demektir. Bononun faizi yılda % 6 ise 55 günlüğü 45,83 T. L. eder. Banka bunu 5.000 liradan düşer, yani ıskonto eder, 4.954,17 T. L. verir. Sonra, bononun vâdesi gelince 5.000 liranın tamamını kendisi alır.

Ticaret hayatında krediyle satılan malların fiyatında da ıskonto yapılabilir. Senedin vâdesi pek kısa ise alıcıya belirli bir ıskonto yapılır. Senedin vâdesinin kısa olmsını sağlamak, alıcıyı parayı çabuk ödemeye teşvik etmektir.

ISLAHANE

Suçlu çocukların, ıslah edilmek üzere, gönderildiği kurumdur. 12 - 20 yaş arasındaki suçlu çocuklar, hapisaneye değil, ıslahanelere gönderilirler.

Çocuklar için ayrı bir hapisane sistemi kurmak fikri XIX. yüzyılda Amerika'da doğmuştur. İlk ıslahaneler Boston'da, Philadelphia'da, New York'ta açılmıştı. Bugün Batı ülkelerinde hemen bütün büyük şehirlerde ıslahane vardır.

Islahanelerde gaye, cezadan çok, eğitimdir. Islahanenin idarecileri çocuğun tam mânasiyle düzeldiğine kanaat getirinceye kadar suçlu burada kalır. Suçlu kız ve erkekler için ayrı ayrı ıslahaneler vardır. Bunların çoğunda ev sistemi tatbik edilir. Çocuklar bir öğretmenin gözü altında yaşarlar. Bu çocukların her halinden o öğretmen sorumludur. Bazı ıslahanelerde çeşitli kurslar vardır. Çocuklar kabiliyetlerine göre bir kurs seçip orada ilerisi için kendilerini hazırlarlar. Böylece çocuğun geleceği de sağlama bağlanmış olur.

ISLAVLAR (Bk. SLÂVLAR)

ISPANAK

Ispanak

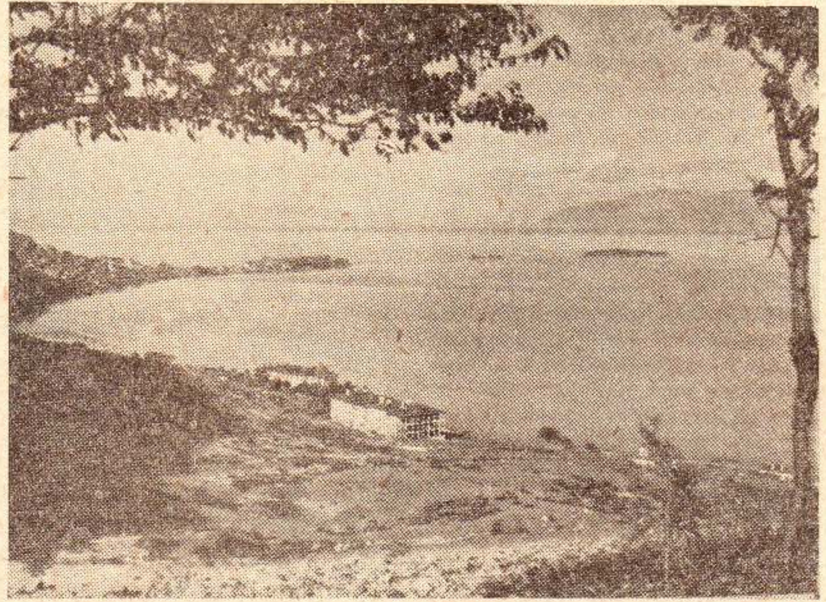
Kış sebzesi olarak yetiştirilen yıllık, otsu bir bitkidir. Asıl vatanının İran olduğu sanılıyor. Avrupa'ya XV. yüzyılda girmiş, kısa zamanda bütün dünyaya yayılmıştır. Holânda, Hindistan, Çin ve Guyana'da yetişen birçok çeşidi vardır. Bizde dikenli ve dikensiz tohumlu olmak üzere başlıca iki çeşidi bulunur. Dikensiz tohumlular makbuldür.

Ispanak, kazık köklü bir bitkidir. Enli yaprakları vardır. Vaktinde toplanmazsa tohuma kaçar. Sap üzerinde salkım biçiminde çiçekler açar. Çiçeklerinin taçyaprakları yoktur. Erkek ve dişi çiçekler ayrı ayrı ıspanak bitkileri üzerinde bulunur; yani iki evciklidir.

Ispanakta A, B, C, D vitaminleri vardır; yalnız, pişirilince bu vitaminlerin çoğunu kaybeder. Yaprakları salata halinde de yenir. Hazmı kolaydır.

Memleketimizde ıspanak sonbaharda «serpme» usulü ile ekilir. İki ay içinde toplanabilecek hale gelir. Kumlu, killi toprakları çok sever. Gübreli toprakta sık sık ekerek, iyi sulayarak daha iyi bir ürün alınabilir. Dikenli olan tohumları, birbirlrine takılarak toplanmamaları için bir torbaya koyarak iyice ovalamalıdır. Bazı kökler, tohumu alınmak için toplanmayıp bırakılır. Ispanak çiçek açıp tohum verdikten sonra topraktan sökülür, kurutularak tohumu çıkartılır.

Ispanakgiller. — Bitkiler âleminde ikiçeneklilerin bir familyasıdır. Örnek bitkisi ıspanaktır. Karapazı, kazayağı, pancar gibi bitkiler bu familyadandır.

Isparta ilinin sınırları içinde bulunan Eğridir Gölü, yurdumuzun en güzel köşelerinden biridir. Türkiye'nin dördüncü büyük gölü olan Eğridir'in suları tatlıdır.

ISPARTA

Halısı, gülü, gülyağı ve şirin gölü ile tanınmış bir ilimiz

ISPARTA, Akdeniz Bölgesi'nin Antalya bölümündedir. Topraklarını doğuda Konya, güneyde Antakya, güneybatıda Burdur, batıda ve kuzeyde Afyon illeri çevirir. İlçeleri: Isparta (merkez), Atabey, Eğridir, Gelendost, Keçiborlu, Senirkent, Sütçüler, Şarkikaraağaç, Uluborlu, Yavlaç. Bunlara bağlı 16 bucak, 204 köyü vardır.

Yüzölçümü: 8.937 km²

Nüfusu: 243.132 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: km² ye 27 kişi.

Isparta ili, Göller Yöresi'nin orta kesimindedir. Bu ilde yüzey şehirlerinin en çok dikkat çeken unsurları kalker yapılı çukur alanlarla bunları çevreliyen dağlardır. Bu çukur alanlardan en önemlisi, kabaca bir daire şeklinde olan, Isparta Ovası'dır. Bu ova güneyde, batı ve doğuda Toros silsilesinin kenar dağları ile çevrilmiştir. Bunlardan ovanın hemen güneyinde yükselen kalker yapılı Akdağ'ın yüksekliği 2.275 m. yi bulur. Ovanın güneydoğu ve doğu çevresini Davras Dağı (2.635 m.) kaplar.

Isparta Ovası'ndan birtakım küçük tepelerle ayrılmış iki çukur alan daha vardır ki, bunlar kuzeydeki Bozanönü ile kuzeydoğudaki Kuleönü ovalarıdır. İlin kuzey kesimi Eğridir Gölü çukur alanı ile kaplanmıştır. Bu çukur alanın doğusunda Anamas, batısında Barla Dağı yükselir.

İklim. — Isparta, sıcak ve oldukça kurak yazları, soğuk kışları ile, kıtasal bir iklim gösterirse de yağış mevsimleri bakımından Akdeniz iklimini hatırlatır.

Akarsular, Göller. — Isparta ilinde önemli akarsu yoktur. Yalnız, göllerde son bulan birtakım akarsular vardır. İlin en büyük gölü Eğridir Gölü'dür. Bu gölün güneyindeki Kovada Gölü ile Isparta Ovası'nın güneybatısındaki Gölcük diğer önemli göllerdir.

Ekonomi. — Isparta ilinde ekonomik faaliyetlerin başında tarım gelir, en çok tahıl tarımı yapılır. Bu arada en önde buğday, arpa, çavdar gelir. Baklagillerden fasulye, börülce, endüstri bitkilerinden ise en çok haşhaş; şeker pancarı ekilir. Ispartanın tarımsal özelliklerinden biri de gül bahçelerinin geniş yer tutmasıdır. Bu güllerden elde edilen gülyağları eskiden beri dünyanın her yanında büyük ün kazanmıştır. Isparta'da gülcülük ve gülyağcılık kadar önemli bir iş de halıcılıktır. Birçok evlerde kadın ve kızların başlıca işi halı dokumaktır.

Isparta ilinin yeraltı zenginliklerinden en

önemlisi de Keçiborlu ilçesinde çıkarılan kükürtlerdir.

Isparta Şehri

İl merkezi Isparta şehri ovanın batısında denizden 800 m. yüksekte kurulmuştur. 24 mahalleden meydana gelen şehir 6 km. uzunluk, 4 - 4,5 km. genişliğindedir. Şehrin nüfusu 36.201'dir (1960 sayımı). Düzgün karayolları ile çevresine bağlı olduğu gibi Afyon - Alsancak demiryolu üzerindeki Karakuyu istasyonundan ayrılan bir demiryolu ile de Ege bölgesine bağlıdır. Gül bahçeleri şehre ayrıca bir güzellik verir.

Bibliyografya. — Bu konudaki başlıca eserler:

Isparta (O. Yalçın. 1960); Isparta Halıcılık Albümü (M. Koç, 1954); Isparta'da Gülcülük ve Gülyağcılık (H. Işık, 1953); Isparta - Burdur çevresinde T. T. K. Adına yapılan Prehistorya Araştırmaları (Ord. Prof. Dr. Ş. A. Kansu, 1945).

ISPARTALILAR (Bk. SPARTALILAR)

ISTAKOZ

Denizlerde yaşıyan, pek makbul sayılan beyaz eti için avlanan bir deniz hayvanıdır. Eklembacaklıların kabuklular sınıfındandır. Vücudu «kitin» adı verilen kalın bir kireçli tabaka ile örtülüdür. Mavimsi, yeşilimtırak siyah olan bu kabuk hayvanın yosunların, kayaların arasında gizlenmesine yardım eder. Istakozun başlıca özelliği her iki yanındaki beş çift ayağından en önündeki çiftin çok gelişerek kuvvetli bir kıskaç halini almış olmasıdır. Hayvan bu kıskacı sayesinde avını yakalar, ağzına götürür. Başının üstünde, «sap» adı verilen iki çıkıntının tepesindeki gözleri çok kuvvetlidir. Çok uzakları bile dikkatle gözetliyebilir. Ayrıca, başının üzerinden arkaya doğru uzanan, uzunluğu vücudunu geçen bir çift duyarga hayvanın dokunma organlarıdır. Istakozun geriye kalan dört ayağı öndekilerden daha küçüktür. Bunların ucunda ufak birer kıskaç vardır.

Istakozun karnı birbirine geçme halkalardan ibarettir. Her halkada ucları çatallı birer küçük ayak bulunur. Son halka yassılaşarak bir yüzgeç halini almıştır. Denizin dibindeyken ayaklarının üstünde yürür, suyun içindeyken kuyruğunu kendine doğru çekerek geri geri yüzer.

Istakoz, bacaklarının göğüste birleştiği yerdeki solungaçlariyle solunur. Sudan çıktıktan sonra da uzunca bir müddet yaşar.

Istakozlar, pek çok deniz hayvanı gibi, yumurtlıyarak ürerler. Dişi ıstakoz 5.000 - 100.000 kadar yumurta yumurtlar, bunları on bir ay kadar karnının altında saklar. Kışın derin sularda yaşayan ıstakoz ilkbahara doğru daha sığ sulara gelir. Bu sıralarda da yumurtalardan küçük yavrular çıkar. Bunlar analarına hiç benzemezler. Düşmanı çok olduğundan hemen gizlenmek zorundadırlar. Taşların, kayaların arasına gizlenirler, kendilerinden daha küçük yaratıkları yiyerek beslenirler.

Istakoz sığ suların diplerinde kayaların kovuklarında yaşar. Lezzetli eti için çok avlanan deniz hayvanlarındandır.

Istakoz küçük balıklar, kurtçuklar ve salyangoz yiyerek beslenir Daha çok, kokmuş etten hoşlanır. Kayanın arasına gizlenip kıskaçlarını dışarıda bırakır, avının yeter derecede yaklaştığını görünce birden atılyarak kıskaciyle yakalar.

Sularımızdaki ıstakozlar çoklukla 30 - 40 sm. uzunluğundadır. Büyük denizlerde daha büyük ıstakozlar bulunur. Boyu 1 m. yi, ağırlığı 10 kiloyu bulan ıstakozlara raslanmıştır.

Istakoz birçok yerlerde dökülmez mürekkep hokkalarına benzeyen sepetlerde yakalanır. Bu sepetler suyun dibine bir müddet için bırakılır. Istakoz sepetin içindeki ya kokmuş et, ya da buna benzer yemin kokusuna gelerek içine girer, bir daha çıkamaz. Istakoz, birçok yerlerde kalkan ağlarına da takılır.

ISTRANCA DAĞLARI

Trakya'da Karadeniz kıyılarına paralel olarak kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda uzanan dağlardır. Karadeniz'e bakan yanı, içe bakan kesimden, yani Ergene havzasına bakan kesimden, daha diktir. Silsileye Karadeniz yanından bakılınca bir dağ manzarası gösterir. Ergene havzasından bakılınca daha çok bir yayla gibi görünür.

Istrancalar'ın en yüksek noktası Büyük Mahya tepesi (1.031 m.) dir. Dağlar doğuya doğru Midye - Saray geçidinde gittikçe yüksekliklerini kaybeder düzlüğe ulaşırlar.

Istranca Ormanları. — Istranca Dağları'nın birçok kesimleri sık ormanlarla kaplıdır. Dağlar bu bakımdan da disimetrik bir durum gösterir. Daha fazla yağış alan Karadeniz'e bakan yamaçlar, Ergene havzasına bakan yamaçlardan daha sık orman örtüsü taşır. Bu dağlar Türkiye ormancılığının belli başlı mevkilerindendir. Istranca ormanları yayvan yapraklı ağaç cinslerinden meydana gelmiştir. Çok sayıdaki ağaç ve ağaççıklarla karışık meşeler, kestaneler ve kayınlar hâkimdirler.

Cisimleri Görüp, Renkleri Ayırdetmemizi Sağlıyan Fiziksel Enerji: IŞIK

IŞIK, cisimleri görmemizi, renkleri ayırdetmemizi sağlıyan fiziksel bir erke (enerji) dir. Çevremizde ışık olmasaydı hiçbir cismi göremezdik. Bütün cisimleri ancak ışıkta görebiliriz. İçinde hiç ışık olmıyan bir ortama «karanlık oda» adı verilir. Karanlık odada hiçbir cismi göremeyiz.

Görünebilmelerine göre cisimleri iki ana bölüme ayırabiliriz:

1. — Bazı cisimler kendi kendilerine ışık yayarlar. Bunlara «ışık kaynağı» (ışıklı cisim) denir. Görünebilmeleri kendi ışıkları sayesinde olur. Yanan bir çıra, bir elektrik ampulü, güneş birer ışık kaynağıdır.

2. — Bazı cisimler ise kendi kendilerine ışık vermezler. Bunlara «karanlık cisim» denir. Görünebilmeleri için başka bir ışık kaynağı ile aydınlatılmak ister. Üzerine bir ışıklı cismin ışığı düşen karanlık cisim de ışık vermeye başlar; ancak bu sayede gözle görülebilir.

Cisimleri ışığı geçirip geçirmemelerine göre de üçe ayırabiliriz:

1. — «Saydam» (ışığı geçiren) cisimler. Meselâ cam, mika saydam cisimlerdir.

2. — «Saydam olmıyan» (ışığı geçirmiyen) cisimler: Tahta, maden vs. gibi

3. — «Yarı saydam» (özellikleri bakımından arada kalan) cisimler. Bir ışık kaynağı ile gözümüz arasına konan yarısaydam bir cisim, meselâ buzlu cam, ışığın hepsini değil, ancak bir kısmını geçirir.

Saydam olmıyan cisimlerin çok ince levhaları da ışığı belli bir ölçüde geçirirler. Buna karşılık, çok kalın tabakalar halindeki saydam, yarı saydam cisimler ışığı geçirmezler. Meselâ metrelerce kalınlığı olan su tabakası saydam değildir. Ama, 0,1 mikron kalınlığındaki altın levha, yeşil ışığı geçirir (1 mikron, milimetrenin binde birine eşit uzunluk ölçüsüdür).

Işık Kaynakları

İnsanlar ilk çağlardan beri bir yandan ışıkla, bir yandan karanlıkla karşı karşıya gelmişlerdir. Onlar için ilk ve en etkili ışık kaynağı güneşti. Güneşten gelen ışıklarla hem aydınlanırlar, hem de ısınırlardı. Sonra buldukları ateş aynı işi görmeye başladı. Ateşin de hem sıcaklığında ısınıyorlar, hem de aydınlığından yararlanıyorlardı.

Bilimsel araştırmaların gelişmesiyle sonradan çok çeşitli aydınlatma araçları bulundu. Bugün ısıtma ile aydınlatma da birbirinden ayrılmıştır. Isınmak için başka araçlar, aydınlanmak için başka araçlar kullanıyoruz. Kandil, mum, gaz lâmbası, havagazı lâmbasından sonra elektrik ampulünün bulunmasiyle aydınlatma işi kolay ve rahat bir durum almış bulunuyor.

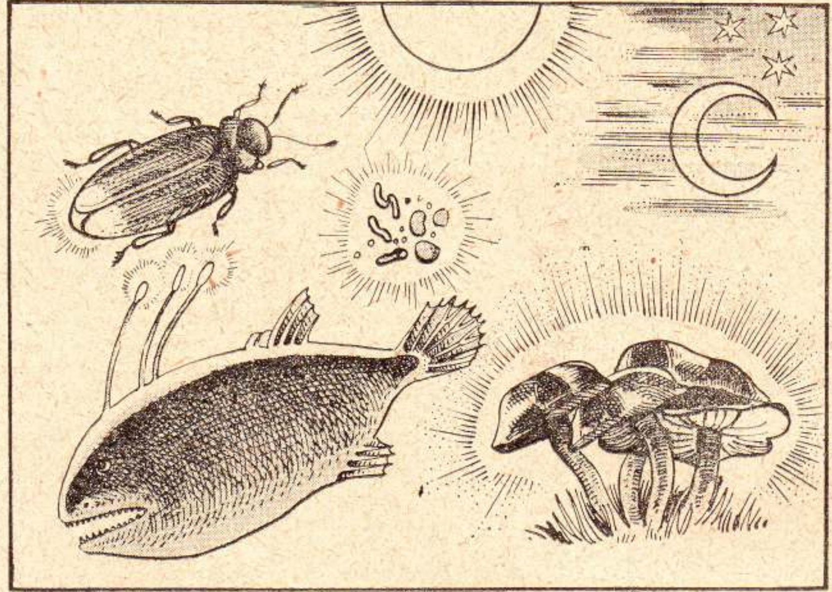
Işık Nedir?

Işığın ne olduğu kesin olarak anlaşılamamıştır. Ancak, ışıkla ilgili bütün olayları açıklıyan çeşitli kuramlar vardır. Buna göre, ışık da, daha başka enerjiler gibi, bir enerjidir. Sıcak da olsalar, soğuk da olsalar bütün cisimler «ışınım» (radyasyon) la çevrelerine enerji salarlar. Sıcak cisimlerin saldığı ışınım, soğuk cisimlerin ışınımından daha çoktur. Sıcaklığı değişmiyen bir cisim bile enerji yayar. Yalnız bu cisim sıcaklığını değişmez tutabilmek için başka bir yerden, yaydığı kadar enerji alır.

Cisimlerin yaydığı enerji dalgalar halinde uzaya dağılır. Bu dalgaların tepeden tepeye olan uzunlukları geniş sınırlar içinde değişir. «Dalga uzunluğu» adını alan bu büyük enerjinin cinsini belirtir. Büyük dalga boylular «radyo dalgaları» dır. Uzayda sesin taşınmasına yararlar. Daha küçük dalga boyundaki enerji yayınımı, gözümüzle görülen, görülmiyen ışıktır. Çok uzun dalga boyunda olan enerji yayımını ise dışarıdaki bir gözleyiciyi «ısı enerjisi» şeklinde etkiler. Gözle görünen ışığın dalga uzunluğu, 0,000 04-0,000 08 sm. arasındadır. Bu değerlerin biraz üstündeki bölgede kızılötesi (enfraruj), biraz altındaki bölgede de morötesi (ultraviyole) ışınlar vardır.

Işığın dalgalar halinde yayıldığını kabul eden kuramla birçok ışınım olayı anlaşılıyordu. Yalnız, bazı olayların açıklanması yapılamıyordu. Bunun üzerine Alman fizikçisi Max Planc yeni bir kuram ortaya attı. Buna göre, enerji yayınlıyan bir cisim, enerji alışverişini sürekli olarak değil, küçük tanecikler vasıtasiyle yapar; yani bütün enerji çeşitleri, bu arada ışık, taneciklerden yapılmıştır. Bu taneciklerin değişik frekanslarla titremişi ışınımı doğurur. Enerjiyi oluşturan bu taneciklere «kuantum», bu kurama da «kuantum kuramı» (teorisi) denir (Bk. Kuantum).

Işık hem dalga teorisine, hem de kuantum teorisine uygunluk gösterir. Onun için, yerine göre ışık olayları bu iki teoriden biriyle açıklanır.

Tabiatta bazı maddeler ve canlılar kendiliklerinden ışık saçarlar. Ateş böceğinin karnının ucundaki madde, bazı derin deniz balıklarının başlarının üstlerindeki parıldıyan cisimler, karanlıkta parıldıyan bir cins mantar, yakamoza yol açan bazı bakteri cinsleri buna örnek olarak gösterilebilir. Bu arada en büyük ışık kaynağı Güneş'i de unutmamalıyız.

Işığın Yayılması

Bir ışık kaynağı, birçok ışıklı noktaların bir araya toplanmasiyle ortaya çıkar. Her hangi bir ışık kaynağından çıkan ışıklar, her yerinde aynı özelliği gösteren «türdeş» (homogen) ve her doğrultuda aynı özelliği gösteren (isotop) bir ortamda doğru çizgiler boyunca çevreye dağılır.

Işık Işını. — Işığın yayıldığı bu doğrulara «ışık ışını» adı verilir. Bir ışık kaynağından birçok ışın birden çıkar. Bunların hepsine birden «ışık ışınları demeti» denir. Işıklı bir noktadan çıkan ışınlar birbirlerinden uzaklaşarak yayılırlar.

Optik. — Fizik biliminin ışık bölümüne «Optik» adı da verilir. «Geometrik Optik» te ışık, doğrusal ışınlar şeklinde yayılıyor kabul edilerek olayların basit açıklaması yapılır. «Fizik Optik» te ise ışık dalga hareketi olarak ele alınır, olaylar buna göre incelenir.

Işık Hızı

Işık, yayılmasına elverişli bir ortam içinde çok büyük bir hızla ilerler. Bundan dolayı, ışığın hızını ölçmek için eskiden yapılan deneyler bir sonuç vermemiştir. Bu deneylerden birini Galileo yapmıştır. Birbirinden oldukça uzakta duran iki adam lâmbalarla işaret veriyorlardı. Adamlardan biri öbürünün lâmbasından gelen ışığı görür görmez kendi lâmbasını açıyordu. Bu arada birinci adam da geçen zamanı ölçmeye çalışıyordu. Böylece birçok işaretler yollandıktan sonra ışığın aldığı toplam yolu bulup, geçen zamana bölerek hızını hesaplamak istiyorlardı. Bugün ışığın ne kadar hızlı gittiği anlaşıldıktan sonra bu denemelerin boş olduğu daha iyi görülmüştür.

Işık hızı üzerindeki ilk başarılı ölçmeyi Danimarkalı astronom Ole Reomer (1644-1710) yapmıştır. Reomer bu ölçüsünde Jüpiter gezegeninin uydularından birinin tam bir dönmesi için geçen zamanı kullanmıştır.

Daha sonraları Fransız fizikçilerinden Jean B. L. Foucault (1819-1868) ışık hızını yeryüzünde yaptığı deneylerle ölçtü. Foucault, bunun için dönen aynalar kullanıyordu. Aynalar üzerine düşürdüğü ışığın aynalar arasında sürekli olarak yansıması sırasında geçen zamanı ölçerek ışık hızını hesaplıyordu.

En sonunda aynı usulü Amerikalı fizikçi Albert A. Michelson geliştirdi. Bu amaçla Michelson özel bir araç yaptı.

Böylece yapılan duyarlı ölçmeler, ince hesaplar sonunda ışığın havadaki hızının saniyede 300.000 km. olduğu bulunmuştur. Işık hızı genel olarak c harfiyle gösterilir; şu formül ortaya çıkar:

$$c = 3 \times 10^{10} \text{ sm/sn.}$$

Bu, çok büyük bir hızdır. Meselâ saatte 160 km. hızla giden bir trenin yüz yılda alabileceği Güneş - Dünya arasını ışık 8,3 dakikada alır. Dünyaya öyle uzak yıldızlar vardır ki onların ışıklarının bize gelmesi için aradan yüzyıllar geçer. Yeryüzüne en yakın yıldızların ışığı 3,5 yılda dünyaya ulaşırlar. Buna karşılık Anfromeda'daki büyük bulutsunun yeryüzüne uzaklığı 800.000 ışık yılından fazladır, yani ışığın oradan dünyamıza gelmesi için 800.000 yıl geçer.

Işığın hızı, içinde yol aldığı ortama göre çok az değişir. Işığın havadaki hızı ile boşluktaki hızı hemen hemen eşittir. Başka ortamlarda bu hız biraz daha küçüktür. Bundan başka, dalga boyuna göre de ışığın hızı değişir. Meselâ kırmızı ışığın hızı mavi ışığın hızından büyüktür.

Işık hızı, ünlü bilgin Einstein'in «izafiyet teorisi» nde de önemli bir yer tutar. Einstein'in teorisine göre, bir cismin kütlesi hızına bağlıdır. Küçük hızlarda kütle değişmez kabul edilirse de ışık hızına yakın hızlarda cisimlerin kütlesi hızla birlikte artar.

Işığın Şiddeti

Elimizde çeşitli ışık kaynakları olsa, bunların hepsi de aynı ışığı vermeseler kaynakların kuvvetini belirtmek için bir «ışık şiddeti birimi» kullanmak gerekir.

Eskiden ışık şiddeti birimi olarak saatte 7,8 gram yanan bir ispermeçet mumunun alevi kullanılırdı. Bu mumun alevinin ışık şiddeti «1 mum» kabul edilirdi. Bugün «uluslararası mum», ışık şiddeti birimidir. Plâtinin, ergime sıcaklığı olan 1.755° C ye kadar ısıtılarak akkor haline getirilince 1 santimetre kare büyüklüğünde bir parçasının verdiği ışığın şiddeti «1 uluslararası mum» olarak kabul edilir. Işık şiddetini ölçmek için «fotometre» kullanılır (Bk. Fotometre).

Işık Akısı. — Bir ışık kaynağının birim zamanda yaydığı ışık demetine «ışık akısı» denir. Işık akısının birimi «lümen» dir 1 mum şiddetinde bir kaynaktan 1 m. uzağa konmuş 1 m. kare büyüklüğünde bir yüzeyin üzerine dik doğrultuda düşen ışık akısı 1 «lümen» dir.

Işık Kaynağının Verimi. — Her ışık kaynağından ışık almak için o kaynağa ya dışarıdan bir enerji verilir, ya da kaynakta eskiden depo edilmiş olan enerji ışık haline geçirilir. Meselâ elektrik ampulünde dışarıdan elektrik enerjisi verilir. Elektrik akımiyle akkor haline kadar ısınan tel ışık enerjisi yayar.

Yalnız, ampulden, verdiğimize eşit enerji alamayız. Enerjinin dönüşümü sırasında bir miktar enerji işe yaramadan kaybolur; onun için, verdiğimiz enerji, aldığımız enerjiden her zaman büyüktür. Elektrik ampulünde kaybolan enerji flaman telini ısıtır, ışık haline geçmez. Aldığımız enerjinin, verdiğimiz enerjiye oranına o ışık kaynağının «verimi» denir.

Bir Yüzeyin Aydınlanması

Üzerine ışık düşen bir yüzeye «aydınlanmış yüzey» denir. Değişik şiddetteki ışıklar aynı yüzeyi değişik şiddette aydınlatır.

Lüks. — Bir yüzeyin aydınlanma birimi «lüks» tür. Üzerine 1 lümenlik ışık düşen 1 metre kare büyüklüğündeki yüzeyin aydınlanması 1 lüks olarak kabul edilir. 1 lüksü şu şekilde de tanımlıyabiliriz: 1 mum şiddetindeki ışık kaynağından 1 metre uzaklıkta olan, ışınlara dik tutulan bir ekranın aydınlanması 1 «lüks» tür.

Bir yüzeyin aydınlatılması lümenle, lümen de kaynağın ışık şiddetiyle artar. Öyleyse, bir elektrik ampulünün gücünü küçültürsek yüzeyde elde edeceğimiz aydınlanma da küçülür; daha doğrusu, yüzey yeterince aydınlanmaz.

Işığın Yansıması ve Kırılması

Yansıma. — Geçirgen bir ortamda yol alan ışık ışınları bir cisimle karşılaşırlarsa geri dönerler. Bu olaya «ışığın yansıması» denir.

Kırılma. — Cisme çarpan ışığın hepsi yansımaz. Bir kısmı da cismin içine girer. Burada önümüze iki durum çıkar. Eğer cisim saydamsa ışık, cisim içinde yoluna devam eder. Yalnız, geldiği doğrultudan biraz sapar. Bu olaya da «ışığın kırılması» denir.

Yutulma. — Cisim saydam değilse içeri giren ışınlar yollarına devam edemezler. Bu olaya da «ışığın yutulması» adı verilir.

Saydam olmıyan cisimler üzerlerine düşen ışık ışınlarının bir miktarını yansıtır, bir miktarını da yutarlar. Yansıyan ve yutulan ışık miktarları her cisimde başkadır. Saydam olmıyan cisimlerin parlak yüzeyleri iyi birer yansıtıcıdırlar. Aynalar üzerlerine düşen ışınların büyük bir kısmını yansıtırlar (Bk. Ayna).

Kırılma Katsayısı. — Saydam bir ortamda ilerliyen ışık ışınları, başka bir saydam ortamın yüzeyine raslayınca kırılır, yanı ilerleme doğrultularını değiştirirler. Bu olayı en belirli olarak suya daldırdığımız bir çubukta görebiliriz. Çubuğun su içindeki kısmından gelen ışınlar sudan havaya geçerken kırılmaya uğrarlar. Onun için, çubuk düz bir doğru şeklinde görülmez, suya girdiği noktadan kırılmış gibi görünür. Yansıma kanunlarına benziyen kırılma kanunları da vardır. Bir ışığın kırılması içinden geçtiği iki saydam ortamın özelliklerine de bağlıdır. Bu, «kırılma katsayısı» adı verilen bir değerle belirtilir.

Işık Prizması. — Birbirine paralel olmıyan iki düzlem arasında saydam bir cisim bulunduğunu düşünelim. Buna «ışık prizması» denir. Prizmanın bir yüzünden kırılarak giren ışık, prizma içinde yol aldıktan sonra, gene kırılarak çıkar. Prizmalar ışıkla ilgili yerlerde büyük önem taşırlar. Birçok araçların ya-

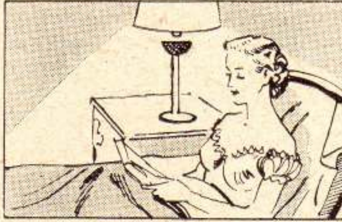
EVLERDE IŞIKLANDIRMA

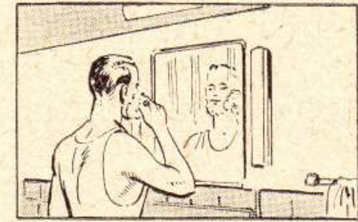
KOLTUKTA: 75 vatlık abajurlu bir lâmba ışığı arkadan gelmelidir. Bu işte buzlu ampul tercih olunabilir.

ÇALIŞMA MASASINDA: Masadan 45 santim yüksekte, ışığı karşıdan gelen 50'şer vatlık iki lâmba yeter.

YATAKTA OKUMAK İÇİN: Başucuna konacak lâmbalar, başın seviyesinden biraz yüksekte olmalı. 60 vatlık bir lâmba en uygunudur.

BANYODA: Flüoresan lâmbalar banyo için en uygunudur. Tavana 2 tane 40'ar vatlık, aynanın yanlarına da 2'şer tane 20'şer vatlık yeter.

BİR ODANIN AYDINLATILMASI

BİR ODAYA kaç «vat» lık ampul takılacağını bilmek önemlidir. Gerekenden küçük ampul istenen aydınlanmayı sağlıyamaz. Az aydınlanmış bir ortamda iş yapmak gözler için zararlıdır.

Yapılacak işe göre kaç lükslük aydınlanma gerektiği önceden hazırlanmış cetvellerde bellidir. Meselâ kitap okunacak bir odanın aydınlanması 100 - 200 «lüks» arasında olmalıdır. Buna karşılık, bir koridorun 50 lüksle aydınlanması yetişir. Resimhanelerin, ameliyat odalarının çok iyi aydınlatılması gerekir. Buralarda 500 - 1.000 lükslük ampuller kullanılır.

Gerekli olan aydınlanma şiddeti «lüks» olarak bulunduktan sonra elektrik mühendisi o oda için gerekli olan ampul gücünü «vat» cinsinden hesaplarlar. Yapının elektrik projesine yazarlar. Daha az elektrik kullanmak için daha küçük vatlık elektrik ampulü kullanılmamalıdır; yapılan hesaplar alt-üst olur, odada gerekli aydınlanma sağlanamaz.

Elektrik mühendisi ampul gücünü hesaplamak için odanın boyutlarını, ne amaçla kullanılacağını, duvarlarının boyanacağı rengi, odada kullanılacak avize, abajur ve apliklerin şeklini, yerlerini bilmek zorundadır. Sonradan bunlarda yapılacak bir değişiklik de odanın aydınlanmasını değiştirebilir.

Koyu renge boyanmış odalarda aynı aydınlanmayı elde etmek için açık renge boyanmış odalardan daha büyük gücde elektrik ampulü kullanmak gerekir.

Bundan başka, ampullerin yerleştirilmesi de aydınlanma bakımından önemlidir. Odada her yerin aynı derecede aydınlanmasına dikkat etmelidir.

Bir yerin aydınlatılmasında çeşitli şekiller kullanılabilir. Bunları 1) Direkt; 2) indirekt; 3) yarı direkt; 4) yarı indirekt olarak dörde ayırabiliriz. Bu sistemlerden biri, ya da birkaçı bir arada kullanılır. Bütün bu durumlarda elektrik mühendisinin yapacağı hesapların önemi büyüktür, çünkü aydınlatma tam anlamiyle bir uzmanlık işidir.

VATLA MUM ARASINDAKİ FARK

Elektrik ampulünün gücü «watt» (vat) ile ölçülür; yalnız halk arasında yanlış olarak buna «mum» denmektedir. Bu «mum» sözünün ışık birimi olan «mum» la ilgisi yoktur.

Her ışık kaynağı gibi bir elektrik ampulünün verdiği ışığın şiddeti de «mum» la ölçülebilir. Ancak, bu değer «vat» değerine eşit değildir. Bir ampul fabrikasının meselâ 75 «vat» lık ampulünün ışık şiddeti, başka fabrikanın 75 «vat» lık ampulünün ışık şiddetine eşit olmıyabilir. Ampul alınırken «vat» birimi kullanılır. Zaten ampullerin üzerinde de güçleri «vat» cinsinden yazılıdır.

Elektromagnetik dalgaların çeşitli dalga boylarına göre cinslerini gösteren cetvel

Dalga tipi	Dalga Uzunluğu
Radyo (alçak frekans)	3.000 - 1.000 metre
Radyo (yüksek frekans)	1.000 - 1 metre
Radyo (çok yüksek frekans)	100 - 1 santimetre
Kızılötesi ışık	0,030 - 0,000 076 »
Görünen ışık	0,000 076 - 0,000 040 »
Morötesi ışık	0,000 040 - 0,000 001 »
X (Röntgen) Işınları	10^{-6} - 10^{9} »
Gamma Işınları	10^{-8} - 5×10^{-11} »

pılmasında aynalarla, merceklerle birlikte kullanılırlar (Bk. Prizma).

Işığın Renklere Ayrılması

Güneşten gelen ışığa «beyaz ışık» denir. Beyaz ışığın önüne bir prizma tutarsak prizmadan çıkan ışığın artık beyaz olmayıp yedi renk ışığa ayrıldığını görürüz. Bu renkler kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi, lâcivert, mordur. Böylece, güneş ışığının bu yedi rengin birleşmesiyle oluştuğu anlaşılır. Renkli ışıkların yayılma hızları değişik olduğu için, prizmanın kırılma katsayısı aynı olduğu halde, kırılmaları eşit olmamıştır. Ayrılmış renkli ışıkların önüne ikinci bir prizma koyarsak gene beyaz ışığa dönüştüklerini görürüz (Bk. Prizma).

Mercekler. — Karşılıklı yüzeyleri küre parçası olan saydam cisimlerdir. Mercek üzerine düşen ışık ışınları da prizmadaki gibi kırılmaya uğrıyarak merceğe girer, gene kırılmaya uğrayarak mercekten çıkarlar. Aynalarda, prizmalarda olduğu gibi merceklerde de kırılma kanunları, formülleri vardır. (Bk. Mercek). Meselâ büyüteç bir mercektir. Işığın kırılması esasına dayanarak cisimleri olduklarından büyük gösterir.

Optik Araçlar. — Işıkla, ışığın kanunlariyle ilgili araçlardır. Günlük yaşamamızda bunların birçoğunu kullanırız. Büyüteç, gözlük en ilkelleridir. Daha gelişmişleri dürbün, projeksiyon makinesi, sinema makinesi, fotoğraf makinesi, mikroskop, teleskoptur. Gözümüz de bir optik araç gibi çalışır. Bütün bunlar ışığın kırılma, yansıma kanunlarına uygun olarak çeşitli işler görürler.

NASIL GÖRÜRÜZ

Cisimleri görmemiz için onlardan çıkan ışıkların gözümüze gelmesi gerekir (Bk. Göz). Işıklı cisimler kendi kendilerine ışık yaydıkları için onları başka bir kaynağın yardımı olmadan da görebiliriz. Çıkan ışınlar gözümüze girerek görüntü teşkil ederler. Işık kaynağı olmıyan cisimleri görebilmek için başka bir ışık kaynağının aracılığı ister. Işık kaynağının yaydığı ışınlar görmek istediğimiz cismin üstüne düştükten sonra yansıyarak gözümüze gelir. Böylece, o cisim ışık yayıyormuş gibi olur, gözde görüntüsü teşekkül eder. Onun için, kapalı, ışık kaynağı olmıyan odada hiçbir cismi göremeyiz. Çünkü onların üzerine ışık düşüren bir kaynak yoktur.

Işığadoğrulum

Bitki organları ışığın etkisi altında yön değiştirirler, buna «ışığadoğrulum» denir. Filizlenerek topraktan çıkan bir bitki gövdesi dışarıda dik olarak yükselir. Aydınlık her yanda aynı olmazsa bitki ışığa doğru döner. Bazı bitkilerin çiçek sapları ışığa karşı o kadar duyardır ki, güneşin günlük hareketine uyarak yön değiştirirler. Bunun en güzel örneği ayçiçeğidir. Papatyalar da güneşe doğru döner.

Işığadoğrulum hücre büyümesindeki eşitsizlik sonucunda meydana gelir. Bitkinin hormonları aşırı ışıktan kaçarak daha az ışık alan yana yayılır. Işığa bakan kısımlar daha az hormon alır, bu bakımdan duyarlıkları da azalmış olur, bunun için daha az uzarlar. Sonunda, gövde ışığa doğru yönelmiş olur.

Göçüm. — Işığadoğrulum protoplâzmadaki «göçüm» olayının bir parçasıdır. «Göçüm» ya bazı kimyasal maddelerin, ya da ışık, ısı, elektrik gibi kuvvetlerin etkisiyle protoplâzmanın, yanaşarak, uzaklaşarak yer değiştirmesidir (Bk. Protoplâzma).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe başlıca eser:

Işığın Tekniği (Memduh Demirkaya, 1947).

IŞILDAK [Projektör]

Uzaktaki cisimleri aydınlatmak için kullanılan bir optik araçtır. Bir silindirin arkasına içbükey bir ayna, onun önüne de bir ışık kaynağı yerleştirilmiştir. Işık kaynağından çıkan ışıklar aynaya çarpıp yansıdıktan sonra silindirin önüne konmuş olan mercekten geçip ileri doğru yayılırlar. Ayna ve mercek ışınların dağılmalarını önlemeye yarar.

Işıldaklar, ışık kaynaklarının cinsine göre, ikiye ayrılırlar. Birincisinde, ışık kaynağı olarak, özel yapılmış elektrik ampulü kullanılır. İkinci çeşit ışıldaklarda ise ışık kaynağı bir elektrik arkıdır (Bk. Ark Lâmbası). Yerine göre bu iki çeşitten biri kullanılır.

Işıklar gördükleri işler bakımından da çok çeşitli yapıda, çok çeşitli gücdedirler. Küçük gücdekiler tiyatro sahnelerinde, şehir içindeki süsleme aydınlatmalarında kullanılır. Başka bir çeşidi denizcilikte geminin önünü aydınlatarak gideceği yeri belli eder. Her gemide bir ışıldak vardır. Askerî ve sivil havacılıkta uzakları aydınlatan ışıldakların önemi büyüktür.

IŞIN

Bir ışık kaynağından çıkan ışık çizgileridir. Bunlar dalga uzunluklarına göre ya görülür, ya görülmez (Bk. Işık).

Görünmiyen ışınlar fizikte çeşitli adlar alır. Alfa, beta ve gama ışınları radyoaktif ışınlardır (Bk. Radyoaktivite). X (röntgen) ışınları gözle görülmediği halde tahta, insan vücudu vs. gibi şeylerden geçebilir (Bk. Röntgen).

IŞINIM [Radyasyon]

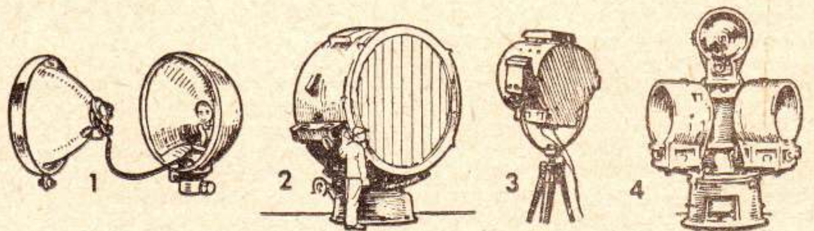
Bir enerjinin ışık demeti halinde yayılmasına «ışınım» denir. Güneş ısı ışınımları yayar. Gördüğümüz şeylerin imgesi görünür ışınımlar sayesinde gözlerimize gelir. Işık ve sıcaklık birçok ışınım çeşidinden ikisidir (Bk. Isı; Işık).

Işınımlar bize çok şaşırtıcı bir şekilde ulaşır. En kuvvetli elektron mikroskobu ile bile görülemiyecek derecede küçük bir tanecik düşünün. Bu tanecik titreşimler halinde dünyayı bir saniyede yedi defadan daha çok dolaşacak kadar hızla gitsin. İşte bu gibi tanecikler gerçekten vardır. Bunlara «foton» denir. Işınlar, sıcaklık ışınımları, radyo dalgaları, X ışınları, kozmik ışınların hepsi foton «akı» (akıntı) larından ibarettir. «Işınım» sözü her hangi bir foton akıntısını anlatmak için kullanılır.

Bu sayfayı okurken, güneşten gelen, elektrik ampulünden, başka bir ışık kaynağından çıkan fotonlar ansiklopedinin sayfasına çarpar. Basılı siyah kısımlar bu küçük taneciklerin önemli bir kısmını emer. Bu emilenler sıcaklığa çevrilir. Beyaz kesimlerine düşen fotonlar yansıyarak gözümüze gelir, gözbebeğinden içeri girer. Ağ tabakaya düşen fotonların enerjisi sinirler yolu ile beyne gider.

Işınımlar sadece görünür ışınlara mahsus değildir. Yazın güneşte yanmamız, titreşimi yüksek olan fotonlardan dolayıdır. Çok yüksek titreşim onların görünmesine engel olur. Görünmediği halde bizi yakan bu ışınımlar, ultraviyole ışınlarıdır.

Daha başka birçok ışınımlar vardır (Bk. Işın; Radyoaktivite). Bunların tersine, frekansı çok az olan ışınımlar da görülmez. Bu

Başlıca ışıldak tipleri: 1 — Otomobil farı; 2 — Gemi ışıldağı; 3 — Tiyatro ışıldağı; 4 — Deniz feneri ışıldağı

bakımdan, ışık ışınımları frekans bakımından ortalama bir yer tutar.

Frekansı az olan foton akıntıları da radyolarımızda faydalandığımız türlü dalga uzunluklarını meydana getirir (Bk. Radyo).

Bütün ışınımlar saniyede 300.000 km. hızla giden fotonlar ortaya çıkarır. Birbirlerinden farkı titreşimlerinin arasındaki frekanstadır.

Işınımların insan, hayvan, bitki hayatı üzerinde, yeryüzündeki çeşitli tabiat olaylarında büyük payı vardır. Tıpta da çeşitli ışınımlardan birçok hastalıkların tedavisinde faydalanılır.

Itır

ITIR

Güzel kokulu yaprakları olan bir bitkidir. Birçok çeşitleri beyaz çiçekler açar. Yapraklarının kenarları tırtıllıdır. Bu yapraklar elde ovalanınca çok güzel kokarlar. Itır, ikiçeneklilerin sardunyagiller familyasındandır. Güzel koksundan ötürü esans yapmaya yarar.

On Yedinci Yüzyılın En Büyük Türk Bestecisi: ITRÎ

YAHYA KEMAL"in "ITRÎ"sinden ilk 3 bent

Büyük Itrî'ye eskiler derler
Bizim öz mûsikimizin pîri;
O kadar halkı sevk edip yer yer,
O şafak vaktinin cihangîri,
Nece bayramların sabâh erken,
Göğü, top sesleriyle gürlerken,
Söylemiş saltanatlı Tekbîr'i.

Tâ Budin'den, Irâk'a, Mısr'a kadar,
Fethedilmiş uzak diyarlardan,
Vatan üstünde hür esen rüzgâr,
Ses götürmüş bütün baharlardan.
O dehâ öyle toplamış ki bizi,
Yediyüz yıl süren hikâyemizi
Dinlemiş ihtiyar çınarlardan.

Mûsikîsinde bir taraftan din,
Bir taraftan bütün hayat akmış;
Her taraftan, Boğaz, o şehr-âyîn,
Mavi Tunca'yla gür Fırat akmış.
Nece seslerle, gök ve yerlerimiz,
Hüznümüz, şevkımız, zaferlerimiz,
Bize benzer o kâinat akmış.

ITRÎ, Buhûrîzade Mustafa (1640?-1711)

En büyük Türk bestecilerinden biridir. İstanbul'da doğdu. Klâsik öğretim gördü. Müzikte üstadı Hâfız Post'tur. (Bk. Hâfız Post.) Büyük hattat ve şair Siyahî Ahmet Efendi'den (ölümü: 1697) yazı öğrendi. IV. Sultan Mehmet devrinde (1648-1687) «Fasl-ı Hümayun» da hanendelik etti; Enderun'da (Saray üniversitesinde) müderris oldu. IV. Mehmet gibi devrin daha bir birçok büyüklerini gerçek müzik dehası ile büyüledi. Takdirkârları arasında, kendisi de besteci olan Kırım Hanı Selim Giray da vardır. Ölümünde, pek kârlı bir iş olan esirciler kâhyalığında bulunuyordu. Bu ödevi kendisi hükümdardan istemişti.

Esir ticaretiyle uğraşan Itrî, devrinin pek namlı çiçekçisi, meyva yetiştiricisiydi. Hattat olarak da tanınmıştır; hele tâlik yazıda başarı gösterdi. «Itrî» mahlâsiyle yazdığı şiirleri, muammaları, hattâ hece vezniyle türküleri vardır. Bunlardan bazılarını da bestelemiştir.

Mevlevî tarikatine kapılananlardan olan Itrî, hanende ve neyzendi. Dinî ve dindışı binden çok eser bestelemiştir. Nota kullanılmaması yüzünden bugün bestelerinden elimizde bulunanlarının sayısı 41'den ibarettir. Yüzlerce bestesinin güftesi elimizdeyse de besteleri unutulmuştur.

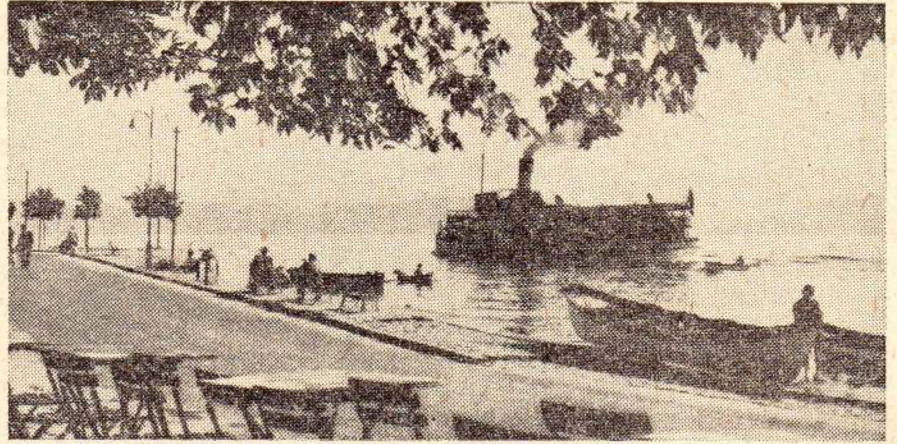
Itrî'nin bugün elde bulunan dinî eserleri şunlardır:

Irak Kurban Bayramı Tekbiri, Dilkeş - Haveran Cuma Salâtı, Segâh Salât-ı Ümmîye, Segâh Mevlevî Âyini, Nühüft Tevşih, Nühüft İlâhî, Rast Tevşih, Rast Nâat. Bu eserler, yüzyıllardan beri İslâm dünyasının camilerinde okunmaktadır. En ünlüleri Kurban Bayramı Tekbiri, Salât-ı Ümmîye, Rast Nâat'tır. Bunlar, bütün müzik ölçülerine göre dünya çapında şaheserlerdir. Rast Nâat'ın güftesi Hz. Mevlânâ'nındır: «Yâ Habîbu'llah Resûl-i Hâlik-ıy yek-tâ tü-yî» (Ey Tanrı'nın Sevgilisi, Tek olan Allah'ın peygamberi sensin!). Bu muhteşem eserin bütün Mevlevî âyinlerinden önce okunması âdettir.

XVII - XVIII. yüzyılların şüphesiz en büyük bestecisi olan Itrî'nin dindışı eserlerinin başında güftesi Şirazlı Hâfız'ın olan Neva makamındaki şu «Kâr» ı gelir: «Gül-bün-i ıyş mîdemed, sâkı-gül-izâr kû?» (eğlence bahçesi yetişip yeşermekte, gül yanaklı sâkı nerede?) Güftesi Nef'î'nin olan şu Segâh Yürük Semai'si de pek tanınmıştır: «Tûti-i mû'cize-gûyem, ne desem lâf değil». Elimizdeki dindışı eserleri arasında dördü yalnız saz eseridir (3 Peşrev ve 1 Saz Semaisi). Diğerleri güfteli parçalar yani söz eserleridir. Bunlar Neva değişmeli Nim-Sakil Kâr, Arazbar Muhammes Kâr, Mahur Çenber, Bayatî Çenber, Rehâvî Berefşan, Acem Fahte Nakış, Hisar Devr-i Kebir, Neva Zencir, Rahatülervah Zencir, Pençgâh Çenber ve Fer', Isfahan Zencir, Bestenigâr Ağır Darb-ı Fetih, Dügâh Hafif, Buselik Hafif, Nikriz Muhammes Besteler ile çeşitli semailerdir.

Yahya Kemal, 1940'ta yazdığı «Itrî» adlı şiiriyle büyük besteciyi kudretle canlandırmıştır.

İstanbul'da Boğaziçi'nden bir görünüş.

İBANEZ, Blasco (1867 - 1928)

İbanez

Tanınmış İspanyol yazarıdır. Valencia'da doğdu. Genç yaşta siyaset hayatına atıldı. Bir yandan yazarlık ederken, bir yandan da hürriyet için savaşıyordu. Bu yüzden, birçok defa hapse girdi, birkaç kere memleketinden ayrılmak zorunda kaldı, Fransa'ya, İtalya'ya sığındı.

İbanez'in edebiyat alanındaki ilk önemli eseri «Kulübe» adındaki romanıdır. «Çamurla Kamış», «Katedralin Gölgesinde», «Kanlı Meydan» gibi eserleri dünyaca tanındı. Birinci Dünya Savaşı'na dair bir tarih yazmıştı. Gene bu savaş sırasında yazdığı «Apokalipsis'in Dört Atlısı» en kuvvetli eseri sayılır. Bir kıyamet olayını Birinci Dünya Savaşiyle ilgili dünya işlerine benzeten bu eser filme de alınmıştır. «Kadın Düşmanları» adlı eseri de son kitaplarındandı.

İbanez'in tiyatro eserleri de vardır. Çağdaş İspanyol edebiyatının kendi hayatında didişken, düşüncelerinde ise barışçı yazarlarındandır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserleri:

Gece Kuşları (çev. S. M. Yurdatap, 1938); Kanlı Meydanlar (ç. N. S Örik, 1940).

İBER YARIMADASI

Avrupa'nın güneybatısında İspanya ile Portekiz'in bulunduğu yarımadadır. Güneyde Cebelitarık Boğazı ile Afrika'dan ayrılır. Burası iklimi ve yüzey şekilleri bakımından kıtanın başka yarımadalarına benzemez. Atals Okyanusu ile Akdeniz'in kuşattığı bu yarımada Akdeniz iklimi özelliklerinden çok Afrika özelliği gösterir.

Genel yüzölçümü: 595.000 km. kare

Genel nüfusu: 40.000.000

İber Yarımadası kuzeydoğu Pirene Dağları ile Fransa'dan ayrılır. Bu dağlar yarımadayı kıtadan ayıran kesin bir sınır gibidir. Yarımadanın iç kesimleri yüksek bir yayla durumundadır. Bu kesime «Meseta» (Masa) denir. Meseta'nın kuzey ve güneyinde genç sıradağlar bulunur. Yayla birçok yerlerde dik yamaçlarla denize iner.

Yarımadanın büyük bir kesimi kuraktır. Akarsular çeşitli yönlere dağılır. En önemlileri Ebro, Duero, Tejo, Guadalquivir nehirleridir. (Bk. Ispanya; Portekiz).

İBNİ BATTÛTA (1304 - 1369).

Ünlü bir Arap gezginidir. Tanca'da doğdu. İyi bir öğrenim gördükten sonra 1325'te seyahatlerine başladı. Kuzey Afrika'yı boydan boya geçip Mısır'ı, Suriye'yi gezdi; Hicaz'a hacca gitti. Sonra yıllar boyunca Arabistan'ı, Anadolu'yu, komşu ülkeleri gezdi. Altın Ordu'ya (bugünkü Ukrayna'ya) geçti. O zamanki Bizans İmparatorluğunun merkezi İstanbul'a geldi. Volga boylarını, Türkistan'ı, İran'ı, Afganistan'ı, Hindistan'ı gezdi. Delhi' de Türk İmparatorluğu'nun başkadısı olarak 7 yıl oturdu. Sonra 1,5 yıl Maldiv adalarında kaldı. Bengal'e, Sumatra'ya uğrayıp Çin'e geçti. Pekin'e kadar Çin'i gezdi. 1348 ekiminde Mekke'ye döndü. Fas'a geldi, İspanya'ya geçti. Sonra Orta Afrika'yı, Sudan'ı Nijerya' yı gezdi. 1353 sonlarında, doğduğu ülke olan Fas'a döndü. Burada 16 yıl yaşayıp 65 yaşında öldü.

O günlerin vasıtalariyle bu kadar uzun bir yolculuğa çıkmak son derece zor bir işti. İbni Battûta'nın hayatının büyük bir kısmı seyahat ettiği ülkelerde ve yollarda geçti. İbni Battûta gezdiği ülkelerde görüp işittiklerini notlar halinde yazdı, bir kitapta topladı.

İbni Battûta bütün bu olağanüstü gezilerini «Tuhfetu'n - Nuzzâr» veya «Rihle» = (Seyahatname) adlı büyük eserinde anlatmıştır. Pek değerli tarih ve coğrafya bilgisiyle dolu olan bu kitap, Anadolu Türk beylikleri hakkında önemli bilgi verir. İbni Battûta, Osmanlılar'dan da bahseder; Orhan Gazi'nin eşi ve I. Murat ile Gazi Süleyman Paşa'nın annesi Nilüfer Hatun ile konuşmuştur. Eseri 4 cilt olarak, Paris'te bir sayfası Arapça, karşı sayfası Fransızca olmak üzere 1853 58'de basıldı. Damat Şerif Paşa tarafından Türkçe' ye de tam çevirisi yapılmıştır.

İBNİ HALDUN (1332 - 1406)

İbni Haldun

Büyük Arap tarihçisidir, tarih felsefesinin kurucusu sayılır. Tunus'ta doğdu. Endülüs (Müslüman İspanya), Fas, Cezayir ve Tunus ülkelerinde yüksek devlet memurluklarında bulundu; hükümdarların yakınında yaşadı; pek çok siyasi olaya karıştı. Vezirliğe (başbakanlığa) kadar yükseldi. Bu sıralarda 1380'de ünlü eserini bitirdi; sonradan 1392' de Kahire'de yeniden gözden geçirerek değiştirdi.

1382'de Kahire'ye geldi; 1384'te Mâlikî başkadısı oldu. 1387'de hacca gitti. Bu arada Şam'da Timur'la pek ünlü konuşmasını yapmış, büyük cihangirle siyaset felsefesi üzerinde çekişmiştir. Timur'un onu beraberinde Semerkant'a götürmek istediği, fakat İbni Haldun'un bu teklifi reddettiği söylenir. Kahire'de Mekaabiru's-Sûfîye'de gömülüdür.

İbni Haldun'un büyük eseri «Kitâbu'l-'İber» (İbretler Kitabı) adını taşır. 7 ciltlik eserin «Mukaddime» (başlangıç) denen ilk ciltleri ünlüdür.

Eser bir Kuzey Afrika tarihidir; yalnız ilk ciltlerde tarih, sosyoloji, tarihle ilgili bütün konular incelenmiştir. Böylece tarih felsefesinin kuruculuğu şerefi İbni Haldun'a aittir.

Bu büyük eser Batı dillerine çevrilmiştir. Batıda ve Türkiye'de etkisi çok büyük olmuştur. 1932'de Doğumunun 600. yıldönümü bütün Batı bilim âleminin katılmasiyle kutlanmıştır.

Sosyolojinin kurucusu olarak da İbni Haldun kabul edilir. Psikoloji usullerini de tarihe uygulıyan odur.

İbni Haldun, tarihte kendi adiyle anılan birtakım kanunlar ileri sürmüştür. Bunlara göre, her kavmin, her devletin insanlar gibi belirli bir hayatı vardır. Onların da gençlik, olgunluk, ihtiyarlık çağları olur. Hiçbir kavim ve devlet bu çağları yaşamamazlık edemez.

İBNİ KEMAL

İbni Kemal

Büyük Türk bilginlerinden biridir. Asıl adı Ahmet Şemsettindir. Büyükbabası Kemal Paşa'dan ötürü İbni Kemal denilmiştir.

İbni Kemal, Tokat'ta doğdu. Öğrenimini Edirne'de tamamladıktan sonra, babası gibi Sipahi askeri oldu, II. Bayezit zamanında birçok savaşlara katıldı. Bir yandan da bilime karşı büyük bir merak sarmıştı. Zamanla müderris oldu, daha sonra Edirne Kadılığına, Anadolu Kazaskerliğine getirildi. Yavuz Sultan Selim, İbni Kemal'e çok değer veriyordu. İbni Kemal, Yavuz'un Mısır seferine katılmıştı. Savaştan dönerlerken İbni Kemal'in atının ayağından sıçrıyan çamurlar Yavuz'un kaftanını kirletmişti. Hükümdar, bilgin sipahiye iltifat olsun diye öldüğü zaman bu kaftanın sandukasına örtülmesini vasiyet etti.

İbni Kemal, Kanunî zamanında Şeyhülislâm oldu, ölünceye kadar da görevinden ayrılmadı. Dinî konularda derin bilgisi olan bir Müslüman bilgini, değerli bir tarihçi, kuvvetli bir şairdi. Bilginin üç yüze yakın risale ve kitabı vardır. Ayrıca bir de yarım kalmış Kuran tefsiri vardır. Başlıca eserleri arasında «Nigaristan» adındaki Farsça bir eser, Osmanlı devletinin tarihi, Mohaç savaşına dair bir tarihî risalesi, «Yusuf İle Zeliha» adlı manzum eseri başta gelir. Şiirleri arasında da Yavuz Selim' in ölümü üzerine yazdığı mersiye ünlüdür.

İBNİ RÜŞT (1126 - 1198)

En büyük İslâm filozoflarından biridir. Avrupa'da «Averroès» diye tanınır. Endülüs'te Kurtûba (Cordova) da doğdu. Babası, büyükbabası da yüksek devlet memurluklarında bulundukları için, İbni Rüşt iyi bir öğrenim gördü. 28 yaşında Fas'a, Muvahhit İmparatorluğu'nun başkenti Merrakeş'e gitti. Muvahhit sultanlarından büyük itibar gördü. 1169'da İşbiliye (Sevilla) kadısı oldu. İmparatorluk başkadılığına kadar yükseldi. Bir ara Sultan'ın başhekimliğinde bulundu. 72 yaşında Merrakeş'te öldü.

İbni Rüşt, felsefede Yunan okulunun yolundan gitmiştir, Aristoteles'in bugüne kadar en büyük açıklayıcısı sayılır. Aristoteles'in eserleri Ortaçağ'da Avrupa'da ancak İbni Rüşt'ün yazdığı açıklamalarla anlaşılmış, onun eserleri Avrupa medreselerinde Yeniçağ'ın başlarına kadar başlıca felsefe kitabı olarak okutulmuştur.

İslâm tefekkürünü temsil eden Gazalî, İbni Rüşt'le şiddetle çatışmıştır. İki filozofun çatışması, İslâm tefekkür tarihinin en ünlü olaylarındandır.

Uzun zaman Aristo'yu İbni Rüşt'ün anlattığı gibi, yani az çok değiştirilmiş şekliyle anlıyan Avrupalılar, ancak yakın yüzyıllarda İbni Rüşt'ün etkisinden sıyrılmışlardır. Ortaçağ'ın sonlarında Papa, İbni Rüşt'ün felsefesini dine aykırı bularak yasak etti. İbni Rüşt'ü La Haye Üniversitesi'nde okutmakta inat eden filozof Van Riswik, 1512'de, diri diri yakılırken şu ünlü sözleri söyledi: «Aristoteles'le İbni Rüşt'ten büyük hiçbir mütefekkir yoktur. Eskiden körken onların sayesinde sonradan, nuru gördüm». Petrarca ile Dante de İbni Rüşt'ü «dinsiz» sayarak ona hücum etmişlerdir. Buna rağmen, XVII. yüzyılın büyük Avrupalı filozofları tarafından, en büyük üstatlardan biri şeklinde kabul edilmiştir. XIX. yüzyılda Renan, İbni Rüşt hakkında ünlü kitabını yazmıştır.

Dünya Tarihinin En Büyük Bilginlerinden Biri: İBNİ SİNA

İbni Sina

İBNİ SİNA, Ebu-Ali Hüseyin (980 - 1037)

Tarihin en büyük bilginlerinden biridir. İnsanlık tarihinde belki hiçbir deha, onun dehasının genişliği, kavradığı alanın akla hayret veren büyüklüğü ile ölçülemez.

İbni Sina, aslında Belhli olan, sonradan Buhara'ya yerleşmiş bir ailenin çocuğudur. Babası Abdullah'ın bir maliye göreviyle Buhara yakınlarında Afşan'da bulunduğu sırada burada doğdu. 10 yaşında Kuran'ı ezberledi. 18 yaşına kadar devrinin bütün bilimlerini okudu, bu bilimlerde en yüksek dereceyi buldu.

İbni Sina kendisi hakkında şöyle diyor: «Öteki bilgiler arasında tıp da öğreniyor, nazari bilgimi hastalar üzerinde müşahedelerle tamamlıyordum... Böylece, arasız çalışmaya devam ettim. Geceleri de okumakla, yazmakla uğraşırdım. Uyku bastıracak olsa, bir bardak bir şey içerek açılıyor, yeniden çalışmaya koyuluyordum. Uykuda bile zihnim okuduğum şeylerle meşgul oluyordu. Ekseri uyandığım zaman, halledemediğim bazı şeylerin, uyku sırasında halledilmiş olduğunu gördüm. Bir ara Aristoteles'in «Metafizik» ini incelemeye başladım. Bu kitabı belki kırk kere okuduğum halde anlıyamadım, ümitsizliğe düştüm. Bir gün mezatta bir kitap satılıyordu. Beni tanıyan tellâl, bu kitabı almamı tavsiye etti. Bu, Fârâbî'nin uğraştığım halde anlıyamadığım konu üzerinde yazılmış bir eseriydi. Kitabı aldım, eve dönünce, hemen okumaya koyuldum. O vakte kadar anlıyamadığım Aristoteles'in kitabındaki fikirleri derhal kavradım. Buna son derece sevindim. Allah'a şükrederek secdeye kapandım; fakirlere sadaka dağıttım».

Samanî devletinin başkenti olan Buhara'da hükümdarın saray kütüpanesinin müdürlüğüne atanan İbni Sina, bu kütüpanedeki bütün kitapları ezberlercesine okudu, inceledi. 20 yaşındayken, koruyucusu olan hükümdarın ölümü üzerine, Buhara'dan ayrıldı. Harzem'e giderek büyük bilgin Bîrûnî ile çalıştı. Fikirlerinden dolayı takibata uğradı, bilgisinin enginliği yüzünden kıskançlıklarla karşılaştı. İran'da şehirden şehre göç etmek zorunda kaldı. Böyle bir hayat geçirirken, o muazzam eserleri nasıl kaleme aldığı şaşılacak bir şeydir. Hemedan'da, 21 haziran 1037'de, 57 yaşında öldü.

İbni Sina'nın eserlerinin yüzden fazla olduğu söylenir. Bunların çoğu tıbba, fiziğe, astronomiye, felsefeye aittir.

İbni Sina eserlerini Arapça, yalnız bir ikisini Farsça yazmıştır. Büyük ansiklopedik eserleri «Aş-Şifâ» ve bunun kısaltılmışı olan «An-Nacât» tır. «Al-Kaanûn fi't-Tıbb» adlı eseri, hekimlik alanında ancak XVI - XVII. yüzyıllarda geçilebilmiştir. İbni Sina, 600 yıl Batı ve Doğu'da hekimliğe hâkim olmuş, bütün İslâm ve Avrupa üniversitelerinde onun bu ünlü kitabı rakipsiz şekilde okutulmuştur.

Bu eserinde yazar, eşsiz bir gözlemci, büyük bir tasnifçi olarak görülür. Hastalıklara, binlerce ilâca dair yaptığı tasnif, modern çağlara kadar esas alınmıştır. «Tis' Rasâil fi'l-Hikma ve't-Tabî'iyât» ta fizik ve biyolojiyi inceler. «Kitâbu'n- -Nafs» inde psikolojinin kurucusu olarak görünür. Öteki eserleri felsefe, tasavvuf, musiki üzerindedir. Şiirleri de vardır.

İbni Sina felsefede Fârâbî'nin yolundan gitmekle beraber ondan daha orijinaldir, Yunan felsefesini İslâm kelâmı ile uyuşturmaya çalışır. Bu bakımdan, Fârâbî ile Gazalî arasındaki en önemli geçittir. Felsefi iki roman da yazmıştır. Eserleri çağında Lâtince'ye, İbranca'ya, az sonra da zamanımıza kadar hemen bütün medeni Doğu ve Batı dillerine çevrilmiş, XV. yüzyıldan beri Avrupa'da yüzlerce kere basılmıştır. Tıptaki 600 yıllık mutlak otoritesi bir yana, felsefede de XVII. yüzyıla kadar Avrupa filozoflarını şiddetle etkilemiştir. Batı'da «Avicenne» (avisen) diye tanınır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen başlıca eserleri:

Ölüm Korkusundan kurtuluş (çev. M. Nazmi Tura, 2. bası, 1959); Risaleler (çev. A. Ateş, H. Z. Ülken, 1953); Risalat al-İksîr (Önsöz: A. Ateş, 1953); Hindiba Risalesi (çev. A. S. Ünver, 1937); Kuva-i Erbaa - Dört Kuvvet (çev. Mesut Baykal, 1938).

Hakkındaki eserlerin başlıcaları:

İbni Sina Bibliyografyası (O. Ergin, 1956; İbni Sina: Hayatı ve Eserleri Hakkında Çalışmalar (Ord. Prof. Dr. A. S. Ünver, 1955); İbni Sina'dan Alacağımız Dersler (A. S. Ünver, 1956); İbni Sina (Prof. H. Z. Ülken, 1951); İbni Sina: Tababeti ve Fikirleri (Dr. A. S. Ünver, 1937); İbni Sina Felsefesi (Ord. Prof. İ. H. İzmirli, 1938); İbni Sina'da Çocuklara ve Kadınlara Dair (Dr. Perihan C. Çambel, 1937).

İBNİSSUUD, Abdülâziz (1880 - 1953)

İbnissuud

Saudî Arabistan devletini kuran Arap kıralıdır. Riyad'da doğdu. Gençliğinde Türkler'e karşı çeşitli ayaklanma hareketlerinde bulundu. İngilizlerle işbirliği yaptı (Bk. Arabistan: Osmanlı Devrinde Arabistan). Sonra yenilerek Kûveyt'e sığındı, nihayet 1900'de Riyad'ı ele geçirdi. On iki yıl içinde bütün Necit bölgesini kendi idaresi altına aldı. 1913'te Basra Körfezi kıyılarındaki Hasa'yı işgal etti. 1924'te içinde Mekke'nin de bulunduğu Batı Hicaz'ı aldı. Sekiz yıl sonra Saudî Arabistan'ı kırallık, kendisini de bu ülkenin kıralı olarak ilân etti (Bk. Saudî Arabistan; Arabistan, tarih).

İbnissuud 1932'de kıral oldu. Bütün memlekette mutlak bir hükümdarlık kurdu. Modern bir ordu ve polis kuvveti meydana getirdi. Arabistan petrol bakımından çok zengindi. Amerikan şirketleriyle işbirliği yaparak bunları işletti. II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmakla beraber Müttefikler'i destekledi. Savaştan sonra Saudî Arabistan da Birleşmiş Milletler'e katıldı. İbnissuud ölünce yerine oğlu Suud ibni Abdülâziz geçti.

İBNİ TUFEYL (1105? - 1186).

Endülüslü büyük bir Arap filozofudur. Cadiz'de doğdu. Hekim olarak yetişmiş, Muvaahhit imparatorlarının yanında hizmet etmiştir. Bir ara vezir (başbakan) da olmuştur. Fas'ta Merrakeş şehrinde öldü. En önemli eseri «Hayy ibni Yakzân» adındaki felsefi romanıdır. Pek eski zamanlardan başlıyarak Batı dillerine çevrilmiştir. Türkçe çevirimi de vardır. Romanda ıssız bir adada yalnız başına yaşıyan bir insanın akıl yolu ile gerçeklere erişmesi anlatılır. Daniel Defoe, «Robinson Crusoe» yi bu eserden ilham alarak yazmıştır.

İBNÜRREFİK AHMET NURİ
(Bk. SEKİZİNCİ, İ. A. Nuri)

İBRAHİM, Hz.

Büyük peygamberlerdendir. Avrupa dillerinde adı «Abraham» diye geçer. Hz. İbrahim, Samîler'in'in (İbranîler'le Araplar'ın) ortak atası sayılır. Tarihî bir şahsiyettir. Sumer ülkesinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Buradan güneybatıya doğru göç etmiştir. Yaşadığı çağı M. Ö. XVII. yüzyıl olarak tâyin etmek mümkündür.

İslâm dininde Hz. Muhammed, Hz. İsa ve Hz. Musa'dan sonra, en büyük peygamber sayılır. Babasının adı Âzer'dir. «Hanefîlik» denen dinin peygamberidir. Tek tanrı fikrinin öncülerindendir. Hz. Muhammed, bu eski dinin bir çeşit devamcısı olarak sayılır. İbrahim'in iki eşi Sâra ile Hâcer'den Hz. İshak ile Hz. İsmail doğmuştur. İlki Yahudiler'in, ikincisi Araplar'ın atası sayılır. Kurban kesme âdeti de Hz. İbrahim devrinden kalmıştır (Bk. Kurban). Oğlu İsmail'le birlikte Mekke'de Kâbe'yi yapan da Hz. İbrahim'dir. Rivayete göre 175 yıl yaşamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. Padişahı: İ B R A H İ M I.

Sultan İbrahim I

İBRAHİM I.
(1615-1648)

Osmanoğulları'ndan 18. Türkiye imparatoru ve 10. İslâm halifesidir. Sultan Ahmet'le Kösem Mahpeyker Sultan'ın küçük oğludur. 5 kasım 1615'te İstanbul'da Tersane Saray-ı Hümayunu'nda doğdu. Ana - baba öz kardeşi IV. Sultan Murat'ın 17 şubat 1638 tarihinden beri veliahdi oldu, 8 şubat 1640'ta IV. Murat'ın beklenmiyen ölümü üzerine, daha 24 yaşındayken, dünyanın en büyük devletinin başına geçti.

Sultan İbrahim şehzadeliğinde, yıllarca cellât bekleme kâbusu içinde yaşadığından sinirleri bozuktu; daimi bir baş ve vücut ağrısından şikâyet ederdi. Kendisini tahta davet edenleri: «Bana taht-u saltanat gerekmez; karındaşım sağ olsun; benden ne istersiz?» diye karşıladı; hileyle idam edileceğini sanarak dairesini kilitledi. Annesinin zoru ile, dairesinden çıkarıldı; imparatorlukta titretmedik yürek bırakmıyan ağabeysinin öldüğüne ancak cenazesini gördükten sonra inandı.

İbrahim Deli Değildi

Sultan İbrahim'in «deli» olduğunun aslı yoktur; sonradan uydurulmuştur. Aleyhindeki şeylerin büyük kısmı da amansız düşmanı Şeyhülislâm Karaçelebizade Abdülâziz Efendi tarafından uydurulmuştur, bu tarihçinin «Ravzatu'l - Ebrâr» adındaki eseri, sonradan Sultan İbrahim hakkında yazılan bütün kitaplara kaynak olmuştur. Bütün toyluğuna, öteki Osmanlı prensleri içinde istisna teşkil edecek derecede az okumuş olmasına rağmen, Sultan İbrahim, ilk yıllarda devlet işleriyle samimiyetle uğraştı. Yalnız, sonradan değersiz vezirler hükümdarı baştan çıkardılar. İbrahim de az zamanda kendini muvazenesiz emirler vermenin zevkına kaptırdı. Padişahın bu durumu etrafını saranlar tarafından gittikçe körüklendi. Hükümdara imparatorluğun gerçek durumu bile söylenmiyordu. Öte yandan, annesi Kösem Valide Sultan da devlet işlerinde kötü bir rol oynamakta devam etmiş, Sultan İbrahim, ağabeysi IV. Murat gibi annesini de sarayında hapsetmek zorunda kalmıştı. Ancak buna dayanamıyan Valide-Sultan, oğlunu öldürtmeyi göze alarak, iktidara yükselmenin çaresini bulmuştu.

Girit Seferi

8,5 yıl süren böyle bir saltanat buhranı sırasında en önemli dış mesele Girit Savaşı'dır. Girit, Venedik Cumhuriyeti'nin elinde kalmış açık denizdeki son parça idi. 1644 temmuzunda, Mısır'a giden bir Türk yolcu gemisini, Girit açıklarında, Malta Şövalyeleri'nin 6 savaş gemisi zaptetti. Gemide Mekke kadısı ile eski darüssaade ağası (saray nazırı), çok kıymetli mallar, atlar, köleler, mücevherler bulunuyordu. Darüssaade Ağası, korsanlarla vuruşarak şehit oldu. Türkler'den alınan ganimetleri korsanlar Girit'e çıkarıp Hanya şehrinde sattılar. Satılan mallardan Türk atlarını gören bir rahip: «Ada'ya Türk atının ayağının basması hayır alâmeti değildir» demiş, Rodos ile Kıbrıs'ın da böyle bir uğursuzluktan dolayı Türkler'in eline geçtiğini söylemiştir.

Bu olay İstanbul'da çok kötü karşılandı. Venedik'in İstanbul elçisi çağırıldı; Türk mallarının nasıl Girit'te satılıp vergi alındığı soruldu; Yedikule'ye gönderilip hapsedildi, Venedik'le siyasi münasebetler kesildi. Kışın tersanede donanma hazırlıkları yapıldı; Sultan İbrahim her gün tersaneye gidip işlere baktı.

30 nisan 1645'te Donanmay-ı Hümayun, kaptan-ı derya Yusuf Paşa'nın başkomutanlığında İstanbul'dan yola çıktı. Bütün dünya seferin Malta'ya olduğunu sanıyordu. İstanbul'daki bütün elçiler hükümetlerine bu şekilde bilgi vermişlerdi. Seferin Malta'ya olmadığını Türk devlet adamları arasında bile ancak birkaç kişi biliyordu. 106 savaş, 300 nakliye gemisinden kurulmuş Girit fethiyle ödevli donanmada bile bir tek kişi, Kaptan-ı Derya, seferin Girit'e olduğundan haberdardı.

Donanma yola çıktıktan 1 ay 21 gün sonra Yusuf Paşa, amiralleri gemisine çağırarak padişah'ın mühürlü hatt-ı hümayununu açıp okudu, seferin nereye olduğu anlaşıldı.

Girit Fethinin Önemi

24 haziranda Türk askeri, Girit'e çıktı. Ertesi gün Hanya şehri kuşatıldı. 12 temmuzda Cezayir Beylerbeyi'nin gönderdiği 20 parçalık bir Türk filosu da geldi. 19 ağustosta Hanya kalesi düştü. Katolik Venedik'in zulmünden, pek ağır vergiler altında bunalan Ortodoks Rumlar, Türkler'i büyük sevinçle karşıladılar. Girit'in fethi esasen çok gecikmişti; böylece, bütün Rum kavminin Türk idaresi altında birleştirilmesi de tamamlanmış olacaktı.

21 ekimde donanma Girit'ten ayrıldı. Hanya'da çok kuvvetli bir garnizon bırakıldı. 2 şubat 1646'dan başlıyarak 2. vezir Gazi Deli Hüseyin Paşa Girit başkomutanlığına getirildi (Bk. Hüseyin Paşa). 15 kasım 1646'da Resmo kalesi de düştü, 7 temmuz 1647'de adanın Türkler'in eline geçmemiş tek önemli mevkii olarak Kandiye kaldı. Son derecede berkitilmiş olan bu kalenin çeyrek yüzyıl sürecek olan kuşatmasına başlandı (Bk. Mehmet IV.; Köprülü Fazıl Ahmet Paşa).

Almanya Boyun Eğiyor

Öte yandan, Almanya ile sınır vuruşmaları devam ediyor, bu vuruşmalar eninde sonunda yeni bir savaşa yol açacak gibi görünüyordu. Seydi Paşa, Tata, Papa, Wessprim, Uyvar, Komorn ve Yanıkkale (Raab) gibi Slovakya kalelerini, Viyana'nın burnunun dibindeki yerleri vuruyordu. 1641 yazında akıncılar Aşağı Stirya'yı taradılar; Ratisbon'a (Bavyera'ya) kadar Tuna vâdisini aştılar; Aşağı Bavyera ile Yukarı Tuna'yı geçtiler. Ratisbon yakınındaki bazı kasabalar, yani Almanya'nın tam göbeği, memleketlerinin yanıp yıkılmaması için, Türk egemenliğini kabul ettiklerini bildirdiler.

Bu durum, Alman imparatorluğu'nun ne derece gücsüz olduğunu gösterir. Bu korkunç seferin sebebini soran Alman elçisi Schmid'e Sadrâzam Kara Mustafa Paşa'nın verdiği, gûya özür dileme makamındaki, şu cevap ünlüdür; «Olan olmuş!».

Kanije Beylerbeyi Sokulluzade Hasan Paşa da Raab vâdisinin Türk toprağı olduğunu ilân etti; bu vâdideki Almanya'ya ait olması gereken kasabalara büyüklüklerine göre vergi takdir etti, gönderilmezse kendisi gelip alacağını bildirdi.

1642 yazında Kaptan-ı Derya Küçük Piyale Paşa, İtalya'nın Calabria kıyılarını (İtalyan çizmesinin burnunu) yakıp yıktı. 1645'te 120 kişilik bir Türk elçilik heyeti Viyana'ya gitti; İmparatorla görüşüp 8 ağustos 1645 Türk-Alman dostluk antlaşması (Viyana Antlaşması) nı imzaladı. Avrupa kahveyi ilk defa bu Türk elçilik heyetinden görüp öğrendi.

Rusya'ya Karşı

Rusya ile siyasî münasebetler de Türk tehdidi altında devam ediyor, Ruslar'ın mümkün olduğu kadar Ukrayna ve Lehistan'a inmemesine çalışılıyordu. Sultan İbrahim, yeni Çar Aleksey'e gönderdiği name-i hümayunda şöyle diyordu:

— «Kırım Hanı'na kadîmden Moskof Çarları taraflarından gönderilen vergileri, mûtâd üzre, vakt-ü zamaniyle irsal eyliyesiz».

Rusya'nın genişlemesine engel olabilmek için, İstanbul'dan her zaman Kırım Hanı'na Rusya'yı sıkıştırmak emirleri gönderiliyordu. Hattâ Rus tahtına hak iddia eden biri İstanbul'a çağrılıp kendisiyle Kazan ve Astırhan'ı Türkiye'ye vermek üzere anlaşıldı.

Gürcistan'da sadrâzam Salih Paşazade Erzurum Beylerbeyi Mehmet Paşa'nın komutasında gönderilen ordu ile Türk egemenliği berkitildi.

İbrahim'in Tahttan İndirilmesi

6 ağustos 1648 akşamı vezir-i âzam Damat Ahmet Paşa, Topkapısı'ndaki sarayında bir ziyafet verdi. Davetliler arasında Yeniçeri Ocağının zorbalıkları ile tanınmış generalleri bulunuyordu. Vezir-i âzamın maksadı, ziyafetten sonra sarhoş olacak olan bu zorbaları temizlemekti.

Bunu haber alan ağalar, o gece ziyafetin ortasında sıvışıverdiler, Yeniçeri Ocağı'nı o gece içinde ayağa kaldırdılar. İsyan tamamen Vezir-i âzam'a karşıydı ama, araya bazı ihtirasların girmesi, eğer Sultan İbrahim yerinde kalırsa bu hareketi zorbaların yanında bırakmıyacağı korkusu, padişahın tahttan indirilmesine yol açtı. Esasen Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesini istiyen bir fırka vardı. Bu fırka, padişahın nüfuzunu kırmak için devlet aleyhinde Anadolu'da isyan bile çıkartmış, fakat isyan bastırılmıştı.

Niçin Öldürüldü

Padişahın tahttan indirilmesinden sonra, Yeniçeriler'den nefret eden İstanbul halkı ayaklandı.

— «Padşahımız uğruna kırılıp gene İbrahim Han'ı padşah ederiz!» diyerek, büyük gösterilerde bulundu. Bunun üzerine, padişah yeniden tahta çıktığı takdirde başlarından korkan ihtilâlciler, aralarında Kösem Valide Sultan ve müstakbel şeyhülislâm Abdülâziz Efendi de bulunduğu halde, Sultan İbrahim'in öldürülmesine karar verdiler. Nihayet yeniçerilerin ileri gelenleri kazan kaldırarak Padişahın damadı olan sadrazam Hezarpare Ahmet Paşa'yı parçalıyarak öldürdüler.

Sultan İbrahim'i de tahttan indirip yerine yedi yaşındaki oğlu IV. Mehmet'i geçirdiler. Taş bir odaya kapatılan İbrahim'in bağırıp çağırmasından yeni bir ihtilâle yol açmasın diye, on gün sonra, 18 ağustos 1648'de, 33 yaşındaki padişahı devrin meşhur cellâdı Kara Ali'ye boğdurtarak öldürdüttüler. Devletin idaresi zorbaların eline geçti. Türkiye tarihinde «Ağalar Saltanatı» denen uğursuz, karanlık devir başladı.

Sultan İbrahim, Osmanoğulları'nın en silik bir iki simasından biridir. Çok güç şartların, çürümüş bir merkezî idarenin hükümdarıydı. IV. Murat'ın tamamen düzen verdiği imparatorluk mekanizması onun zamanında gene bozuldu, Köprülüler'in büyük ıslahatına kadar öyle kaldı.

Sultan İbrahim, Ayasofya avlusundaki türbesinde gömülüdür. Kendisinden sonra 3 oğlu, birbiri ardı sıra padişah oldu: IV. Mehmet (saltanatı 1648-1687), II. Süleyman (s. 1687-1691), II. Ahmet (s. 1691-1695). Küçük oğlu Şehzade Selim, 1669 ekiminde 26 yaşında öldü. İbrahim'in 6 kızı, çeşitli vezirlerle evlendirildi.

İBRAHİM HAKKI, Erzurumlu (1705-1772)

Tanınmış Türk bilim adamıdır. Hasankale'de doğdu, Erzurum'da okudu. Babası Şeyh Osman Efendi adında bir zattır. Kendisi Kadirî tarikatına mensuptu. İleri yaşlarında Siirt'li bir şeyhe halife oldu. Onun ölümü üzerine de şeyhlik makamına geçti. Ölünceye kadar orada kaldı.

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın «Marifetname» adındaki eseri basılmıştır. Çeşitli fenlerden, tasavvuftan, ahlâktan bahseden bu eserin amacı insana kendi benliğini ve Tanrı'yı tanıtmaktır. «Divan-ı İlâhiyat» adındaki bir başka eserle tasavvufî şiirlerini bir araya getirmiştir. Basılı bu iki kitabından başka basılmamış birçok eseri vardır. XVIII. yüzyılın en büyük bilginlerindendir.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca eser:

Erzurumlu İbrahim Hakkı ve «Marifetnamesi» (C. S. Revnakoğlu, 1. cilt, 1961).

İBRAHİM MÜTEFERRİKA (1674-1745).

İbrahim Müteferrika

Türk basın sanatının kurucusudur. Macaristan'da Kolojvar şehrinde Türk uyruğu olarak doğdu. Protestan (Kalvinist) bir Macar ailesinin oğludur. 1692'de Türk-Alman Savaşı'nda Türkler'e esir düştü, İstanbul'a getirildi; 18 yaşındaydı. Macarca, Lâtince, daha başka Batı dilleri biliyordu. İstanbul'da Müslüman oldu; Türkçe, Arapça, Farsça öğrendi. Devlet hizmetine girdi. 1715'te «müteferrika» rütbesiyle Viyana'ya siyasî memuriyetle gönderildi. 1717'de Türkler'in son Orta-Macar (Erdel = Transilvanya) kıralı Rakoçi'nin yanına verildi (Rakoçi, Almanlar'dan Türkiye'ye sığınmıştı). Sadrazam Damat İbrahim Paşa ile şahsî münasebet kurdu, onun tarafından korundu. 71 yaşında ölümüne kadar devlet hizmetinde kaldı, siyasi ödevlerle pek çok yer dolaştı.

İbrahim Müteferrika, Türkiye'de basım tekniğinin gerçek kurucusudur. Daha önce de yurdumuzda basımevleri vardı; yalnız İstanbul'da ilk devamlı matbaayı açmak şerefi İbrahim Müteferrika'ya aittir. 1719'da bu hususta teşebbüse geçti. Fakat teşebbüs şerefini sonradan sadrâzam olan Yirmisekiz Çelebizade Sait Efendi, hattâ her ikisini destekliyen inkılâpçı sadrâzam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ile paylaşır.

İbrahim Paşa'nın desteğiyle, her türlü yardımiyle Sait Efendi ile İbrahim Müteferrika ilk Türk basımevini açtılar. Teknik işlerle yalnız Müteferrika uğraşıyordu. İlk eser olan 2 ciltlik büyük «Vankulu Lûgati» 1729 şubatında basıldı. Ondan sonra pek değerli eserler basıldı. İbrahim Müteferrika'nın bugün son derece kıymetli olan bu basmaları, büyük dikkatle hazırlanmıştır. Mütercim ve yazar olarak da Müteferrika'nın değeri vardır. Bastığı, üzerinde çok uğraştığı hartalar da çok değerlidir.

İbrahim Müteferrika'nın hizmeti yalnız basımevi açmaktan ibaret değildir. Yalova'da bir de kâğıt fabrikası kurdurmuş, bunun için Avrupa'dan usta işçiler getirtmişti. Öte yandan Türkler'e sığınmış olan Macar kıralı Rakoçi'nin tercümanlığını yapıyordu. Orşova Kalesi'nin düşmesi üzerine yapılan bir konuşmadan döndüğünde, İstanbul'da öldü. Aynalıkavak'a gömüldü. Mezarı 1942'de Galata Mevlevihanesi'ne nakledildi.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca eserler:

İbrahim Müteferrika (A. V. Simonffy' den çev. F. Yener, 1954); İbrahim Müteferrika (Dr. Karaçun; «Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, 3. cüz, 1328=1912-13).

İBRAHİM PAŞA, Damat

(Bk. DAMAT İBRAHİM PAŞA)

İBRAHİM PAŞA, Nevşehirli

(Bk. NEVŞEHİRLİ İBRAHİM PAŞA)

İBRANÎLER

Bugünkü Yahudiler'in atası olan Samî kavimlerden biridir. Mezopotamya ile Suriye arasında çobanlıkla geçinen ilkel bir topluluktu. Sonradan Filistin'e yerleştiler. Filistin'in yerli halkı olan, daha yüksek bir medeniyeti temsil eden gene Samî aslından Ken'ânîler'le karşılaştılar. Hz. İbrahim'in torunlarından Hz. Yakup'un oğlu Hz. Yusuf zamanında Mısır'a göç ettiler. Yahudi dininin kurucusu Hz. Musa, tahminen iki yüzyıl Mısır'da kalan İbranîler'i «Arz-ı Mev'ud» (Adanmış Ülke) denen Filistin'e götürdü (Bk. Musa; Musevilik). Bu Mısır'dan çıkma olayının II. Ramses devrinde (M. Ö. XIII. yüzyılda) olduğu hesaplanmaktadır. İbranîler Filistin'e hâkim olmaları için bu ülkeye adını vermiş bulunan Filistinliler'le yüzyıllarca uğraştılar.

«İsrail» denen İbranî devletinin kuruluşu M. Ö. 1075'tedir. Bu tarihte Samuel, İsrail kıralı oldu; İbranîler'i bir araya topladı. Yerine oğlu Saul (saltanatı 1045-1029) geçti. Onun yerine damadı Hz. Davut (s. 1029-974) kıral oldu, 55 yıl tahtta kaldı. Hz. Davut büyük peygamberlerden sayılır (Bk. Davut). Yerine oğlu Süleyman (s. 974-936) geçti; bu da peygamberdir (Bk. Süleyman).

Davut, Kudüs şehrini kurdu, 1020'ye doğru başkent yaptı. Oğlu Süleyman'ın 38 yıllık devrinde devlet büyük refaha kavuştu. Ürdün, Güney Lübnan alınarak sınırlar genişledi. Büyük Mısır İmparatorluğu için kısa bir zaman rakip haline yükseldi. Süleyman'ın ölümü üzerine devlet ikiye ayrıldı. İsrail devletinin başına yeni bir hanedan geçti; bu hanedan 10 İbranî klanını hükmü altında toplamıştı. Süleyman hanedanı ise, Kudüs'ün merkez olduğu Yuda devletinde devam etti; bu devlet İbranî klanlarının en ünlüleri olan Yahuda (Yuda) ile Bünyamin klanlarını hükmü altına almıştı. İsrail devleti M. Ö. 932'den 722'ye kadar 210 yıl Asur İmparatorluğuna bağlı olarak yaşadı. Yuda devleti, M. Ö. 731-610 arasında Asurlular'a, 610-599 arasında da Babil'e bağlı oldu. 587'de Babilliler, Filistin'i aldılar. Böylece 20. Yuda Kıralı Sedesias'la Davut hanedanı son buldu.

İsrail devletine gelince M. Ö. 722'ye kadar sürdü, bu tarihte Asur devletine katıldı. Bu devlette 1075'ten başlıyarak sonuna kadar 6 hanedan değişmiştir.

M. Ö. 587'de İbranîler, Babilliler tarafından Filistin'den çıkarılıp Babil'e sürüldü. Burada pek acıklı günler yaşadılar. Ancak Pers (İran) İmparatoru Kirus, Yahudiler'in Filistin'e dönmelerine müsaade etti. Bundan sonra Yahudiler, önce İran, sonra Makedonya (İskender ve Selefkîler) idaresinde yaşadılar. M. Ö. 64'te Romalılar, Filistin'i aldılar, daimî ayaklanma halinde bulunan Yahudiler'i birkaç kere kılıçtan geçirdiler. Bu sıralarda Filistin'de iç idarelerinde bağımsız Yahudi kırallıkları vardı. Hıristiyanlık, bu sıralarda Filistin'de doğdu (Bk. Yahudiler).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

İbraniler (Prof. Şemsettin Günaltay, 1936); Yahudi Tarihi (R. Lambelin'den çev. S. S. Karaman, 1943); Türkler ve Yahudiler (Prof. A. G. Bodrumlu, 1947); Fatih Sultan Mehmet Zamanında İstanbul Yahudileri (A. G. Bodrumlu, 1953).

İBSEN, Henrik (1828-1906)

İbsen

Ünlü bir Norveçli şair ve tiyatro yazarıdır. Skien kasabasında doğdu. Babası, bütün oralılar gibi, kereste ticareti yapıyordu. Çocuk 8 yaşındayken babası iflâs etti. İbsen'de yalnızlığa düşkünlük hayatının bu devrinde başlamıştır. Boyuna resim yapıyordu. 1842'de din adamlarının idare ettiği bir okula verildi. Parasızlık yüzünden çalışmak zorunda kalınca, 16 yaşında, Grimmstad köyünde eczacı çıraklığına başladı. Beş yıl, bu 800 nüfuslu köyde yaşadı.

O tarihlerde Danimarka'ya bağlı bir memleket olan Norveç'te de bağımsızlık hareketleri başlamıştı. İbsen uzun, ateşli bir şiirle, halkı ayaklanmaya kışkırttı. Bu gibi şiirleri şöhretini sağlamaya yardım etti. 1851'de, Bergen'de yapılan tiyatroya rejisör olarak girdi. Bir daha da tiyatro hayatını bırakmadı. Yılda bir, iki piyes yazıyordu. Yerli oyuncu yetiştirmek, sanatı Danimarka egemenliğinden kurtarmak için çalışıyordu. Yalnız, «Aşk Komedyası» adındaki eserinde serbest sevişmeden yana göründüğü için yurttaşlarının hakaretine uğradı. Bunun üzerine, yurdunu bırakıp seyahate çıktı. Önce Venedik'te, sonra Roma'da yerleşti. «Peer Gynt»ü orada yazdı. Mısır'da bulunduğu sırada, Kristiania'da oynanan «Gençler Birliği» adlı eserinin ıslıklandığını görünce kızdı, yedi yıl tiyatro eseri yazmadı. Münih'te, Viyana'da, Berlin'de yaşıyor, yurduna dönmüyordu. Eserleri, Avrupa'nın birçok dillerine çevrilip büyük sahnelerde oynanıyordu. İbsen, on yıl dolaştıktan sonra, yurduna döndü, büyük gösterilerle karşılandı. Gürültü uyandıran birçok piyes daha yazdı, 1906 yılında, Kristiania (şimdiki Oslo) da öldü.

İbsen, tiyatrolarında daima bir tez, bir fikir ileri sürmüştür. Temel fikri toplumun kuruluşundaki bozukluktur. İnsanların fert olarak ahlâklarını düzeltmek gerektiğini, bunda da ölçünün cemiyet olduğunu ileri sürer. Piyeslerinin kuruluşu son derece sağlamdır. Klâsik Yunan tiyatrosunu çok iyi anlamıştır. Çağını çok etkilemiş, gerçekçi tiyatroyu kurmuştur. Eserlerini daha çok kadın kahramanlarla yürütür, konularını da gerçek hayattan alırdı. Tiyatroların eserlerinden «Peer Gynt», «Nora», «Brand», «Hortlaklar», «Yaban Ördeği», «Halk Düşmanı», «Deniz Kadını», «Hedda Gabler», «John-Gabriel Borkman» bizde de defalarca oynanmıştır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

Nora - Bir Bebek Evi (çev. C. M. Altar, 1942); Hedda Gabler (çev. Ş. B. Kurt, 1944; Tunç Yalman, 1957); Yaban Ördeği (Ş. B. Kurt, 1944); Yapı Ustası Solness (A. Givda, 1946); Peer Gynt (S. B. Göknil, 1956).

Hakkındaki eserler:

İbsen: Hayatı ve Eserleri (R. N. Güntekin, 1934); İbsen: Hayatı, Sanatı, Eserleri (Z. Güvemli, 1954).

İCATLAR

İnsanlar, daha rahat yaşamak, daha az yorulup daha çok iş çıkartabilmek için durmadan yeni buluşların peşinde koşuyorlar.

İCATLAR insanların, kendilerine daha rahat bir hayat sağlamak, birçok işleri daha kolay yapabilmek için buldukları yeni aletler, aygıtlar, usullerdir. İcat etmek (türetmek) yoktan var etmek anlamına gelir; keşfetmek ise esasen var olan bir maddeyi, bir varlığı, bir kanunu, bir kuvveti bulmaktır. İki veya üç maddeyi birleştirip o güne kadar hiç bilinmiyen, var olmıyan yeni bir şey yapmak icat etmektir. Meselâ, ilk insanlardan biri, bir kütüğü enlemesine kesip, ortasından delik delerek, delikten bir çubuk geçirerek, ilk arabayı yaptığı gün, yeni bir şey icat etmiş oldu. Gerçekte, kütük, çubuk eskiden de vardı ama, bunları o biçim kullanmayı daha önce kimse akıl etmemişti. Tabiatta da böyle bir şey yoktu.

Ünlü fizikçi Galileo, Pisa kulesinden aşağı değişik ağırlıkta eşyalar atıp da bunların yere düşme hızlarının aynı olduğunu bulduğu zaman bir kanun keşfetmiş oldu. Bu kanun esasında vardı ama, insanlar bilmiyordu. Galileo, aslında var olan bir şeyi keşfetmişti.

İnsanların en önemli icatlarının ilk kaynaklarını ne yazık ki bilmiyoruz. İnsanlar, yaptıkları işleri bir yana kaydetmeyi akıl edecek derecede ilerledikleri zaman ilk devirlerdeki icatları kimlerin, nasıl yaptıkları unutulmuştu. Ateş yakmaya yarıyan aletler, tekerlek, kaldıraç, ağırlık birimleri tarih öncesi devirlerde de biliniyordu; yalnız bunları kimlerin ne zaman, nasıl yaptıklarını öğrenmek kabil olamamıştır. Aynı şekilde, pusulanın, barutun, basım tekniğinin de kimlerin buluşu olduğu pek bilinmiyor. Pusulayı ilk önce Çinliler'in kullandıkları tahmin edilmekle beraber bu faydalı aleti icat edenin adını bilmiyoruz. Basım tekniğinin de Çinliler'e dayandığı biliniyor. Çinliler tahta üzerine harfler oyarak bazı basım işleri yapıyorlardı. Daha sonra, zamanla basım tekniği gelişti. 1450 yıllarına doğru önemli bir gelişme oldu, bu gelişmeyi yaratan Johann Gutenberg baskı makinesinin türeticisi (mucidi) olarak tarihe geçti.

Makine Devrinin Başlıca İcatları

XVIII ve XIX. yüzyıllarda açılan makine

İCATLAR HAYATIMIZIN AKIŞINI NASIL DEĞİŞTİRDİ

SON 150 yıl içinde dünyanın birçok bölgelerinde insanların günlük hayatlarını tamamen değiştiren icatlar yapıldı. Değişiklikler o kadar çabuk oldu ki, 1875 yılında doğup da yetmiş beş yaşına kadar yaşamış olanlar, akıllara durgunluk verici yeniliklerle karşılaştılar. Bu devirde yaşamış olan bir kimse birçok icatların yapıldığını görmüş, günlük hayatını bu icatların sağladığı faydalara göre değiştirmiştir.

HABERLEŞME YOLLARI

Geçen yüzyılın başlarında bile haberleşme çeşitleri bin yıl öncesininkinden pek farklı değildi. Haberleşme ya yaya, ya atlı pastacılarla yapılıyordu. Bu yüzden, Amerika İç Savaşı'nda General Andrew Jackson, 1815'te İngilizler'le Amerikalılar arasında anlaşma imzalandığını vaktinde haber alamadığı için New Orleans'ta İngilizlere ateş açmıştı. O devirde İngiltere'de, Fransa'da yüksek ışıklı kuleler haberleşme yolu olarak kullanılıyordu. 1844'te Samuel Morse telgrafı icat ederek haberleşmeyi beklenmedik derecede kolaylaştırdı.

Telefon, telsiz telgraf, telsiz telefon da birbirlerinden uzak yaşıyan insanların haberleşmelerini kolaylaştırdı. İş adamları bu yeni icatlar sayesinde uzak yerlerdeki işlerini hiçbir güçlükle karşılaşmadan halledebiliyorlardı. Artık gazete haberleri de dar bir yerin malı olmaktan çıkmıştı. Dünyanın dört köşesinde olup bitenleri yeni icatlar sayesinde öğrenip yazmak mümkündü. Fotoğraf makineleri de insanların bütün dünyada olup bitenleri günü gününe öğrenmelerini sağladı.

ULAŞTIRMADA KOLAYLIK

Ulaştırma işinin yeni usullerle yapılması haberleşmenin kolaylaşmasından daha da önemliydi. İnsanların bir yerden bir yere kolayca gidebilmeleri, eşya ve mal götürebilmeleri medeniyetin bugünkü seviyesine ulaşmasını sağlamıştır.

Ulaştırmayı kolaylaştıran icatların başında buharlı gemi, tren, uçak gelir. Hele uçak, savaşta da, barışta da insanları baş döndürücü bir hızla bir ülkeden bir ülkeye götürebildiği için çağımızın en önemli icatlarından biridir.

YAPI İŞLERİNDE YENİLİKLER

İçinde bulunduğumuz çağa «çelik ve beton çağı» diyebiliriz. Büyük yapılar, köprüler, yollar, tüneller, barajlar, gökdelenler bu maddelerle yapılıyor. Beton ilk defa 1820'de Amerika'da Erie Kanalı'nın yapılmasında kullanılmıştı. Yalnız, betonun günlük hayatımıza girmesi pek uzun sürdü. Demir eski çağlardan beri yapı işlerinde kullanılıyordüysa da demirden ucuz çelik yapmak XIX. yüzyılın ortasına kadar bilinmiyordu.

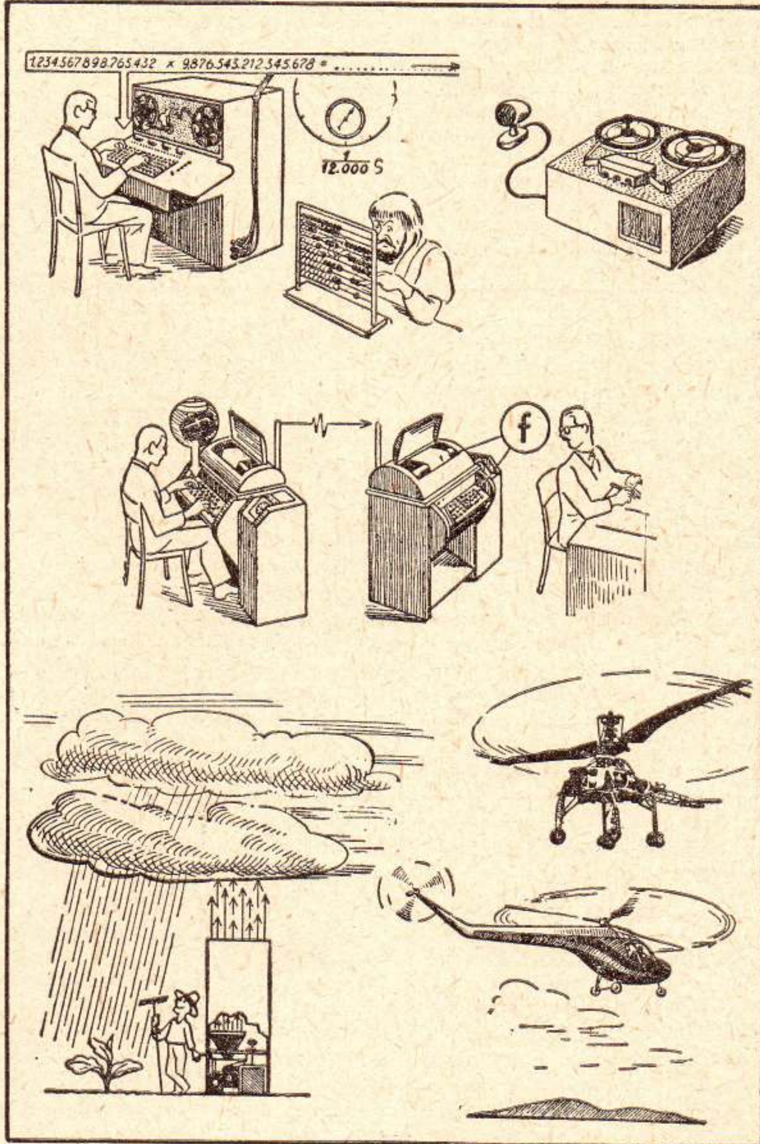
ÇİFTÇİLİK VE ENDÜSTRİDE İCATLAR

Milâttan 3000 yıl önce Eski Mısırlılar çiftçilikte bir hayli ilerlemişlerdi. Bütün işi insan gücüne bırakmadan, basit de olsa, birtakım makinelerle, aletlerle çiftçilik yapıyorlardı. Bu aletler, yüzyıllar boyunca gelişerek, yeni şekiller aldı. Hele elektrikle işliyen makinelerin, aletlerin icadından sonra çiftçilik daha da gelişti. Bu arada, traktör ve kamyonun icadı da çiftçilikte önemli ilerlemeler kaydedilmesini sağladı.

İcatlar endüstri alanında da çok önemli, büyük değişikliklere yol açmıştır. İcat edilen büyük makineler işçilerin kullandıkları küçük aletlerin yerini almış, böylece endüstrinin her kolunda seri halde yapıma geçilmesi sağlanmıştır. Yeni makinelerin icadı, insanların ihtiyaç maddelerini daha ucuz, daha kolay sağlıyabilmelerine de yol açmıştır.

Sayıları her gün biraz daha artan icatlar sadece tarlalarda, endüstri alanında, ulaştırmada, haberleşmekte değil, aynı zamanda hepimizin günlük hayatında önemli gelişmelere yol açmıştır. Elektrik ütüleri, elektrik sobaları, buz dolapları, radyolar, pikaplar, televizyonlar, çeşitli mutfak ve ev aletleri hayat şartlarını kolaylaştırmaya yarıyan icatlardır.

Tıp da yeni icatlar sayesinde insanlara daha faydalı oluyor. Yeni icat edilen aletler sayesinde insan vücudunun hastalıkları daha kolay anlaşılıyor, hastaları tedavi etme imkânları artıyor.

Son yüzyılın önemli icatlarından bazıları. Eskiden saatlerce süren hesap işlemleri bugün hesap makinesiyle saniyenin 12.000 de biri kadar bir zamanda yapılabiliyor. Bir başka önemli icat da ses alma makinesidir. Bunun gibi teleksle uzaktan yazı yazdırma makinesi, yağmur yağdırma makinesi, hava taşıt araçları hayatımızın akışını değiştiren en son icatların başında gelir

İCAT SAHİPLERİNE VERİLEN BELGE: İHTİRA BERATI

Bir şey icat edenlere, ortaya çıkardıkları eser üzerinde bir hak tanınmıştır. Bu hakkı bildiren belgeye «İhtira Beratı» (patenta) denir.

Yeni bir şey icat eden kimse ihtira beratı alabilmek için, Sanayi Bakanlığı'na başvurur, eserini tescil ettirir. Yalnız, endüstride kullanılamıyacak nazarî buluşlara ihtira beratı verilmez.

İhtira beratları, milletlerarası anlaşmalarla teminat altına alınmıştır. Her devlet, anlaşmaya dahil devletler uyruklarının ihtira haklarını himaye etmeyi taahhüt etmiştir.

İhtira beratları, beş, on, onbeş yıl sürelidir. Beratlar, devredilebilir, devralan kimse beratın temsil ettiği yeni buluştan faydalanır. Beratı alınmış bir buluştan sahibinin izni olmadan faydalanmak yasaktır; bu suçu işliyen, hem cezaya çarptırılır, hem de tazminat ödemeye mahkûm edilir.

devri ortaya çıkarılan yeni enerjiler sayesinde gelişmek fırsatını bulmuştur. Elektrik dinamoları, benzinli, buharlı makineler olmasaydı medeniyet bugünkü seviyesine erişemezdi. James Watt'ın yaptığı buharlı makine insanlık tarihinin yeni bir dönüm noktasına gelmesini sağladı. Watt, buhar makinesiyle pek çok işler başarabileceğini göstermişti.

XIX. yüzyılın başlarında benzinle işliyen makinelerin ilk denemeleri yapıldı. Gottlieb Daimler, Karl Benz benzinle işliyen motordan birer taşıt yapmak fikrini ilk defa ileri süren mucitlerdir. Bugünkü otomobilin ortaya çıkmasında bu iki kişinin çok büyük payı olmuştur. Buhar makinesinde olduğu gibi benzinle işliyen motordan daha başka işlerde de faydalanmak imkânı sağlanmıştır.

Elektriğin essalarını bulan Michael Faraday'dan sonra, elektrikten günlük hayatta faydalanmayı gerçekleştiren Thomas Edison'un icatları insanlık tarihinde büyük değişiklik yaratan icatlardır.

İcatlar Nasıl Yapılıyor

Her çağda insanların birtakım ihtiyaçlarını önceden sezen, bu ihtiyaçları gidermek için yeni bir icat yapmayı düşünen insanlar çıkmıştır, bugün de çıkmaktadır. Bu insanlar, icat edecekleri şeyin insanlığa ne gibi yararı olabileceğini, bu icattan sağlanacak faydaların medeniyetin ilerlemesi üzerindeki etkilerinin neler olabileceğini önceden tahmin etmeye çalışırlar.

Çoğunlukla insanlara icat fikrini ekonomik ihtiyaçlar verir. İnsan eliyle yapılan işlerin çoğu pahalıya mal olmaktadır; işin yarısı makinelere bırakılırsa yapım masrafı yarı yarıya azalır, dolayısiyle o mal daha ucuza satılabilir. Büyük kurumlar arasında doğan rekabet de mucitleri harekete geçirmiş, bir işi daha kolay, daha çabuk yapmak için gerekli olan yeniliklerin yaratılmasına çalışmayı âdeta bir zorunluk haline getirmiştir. Makine devri ilerledikçe icatların da sayısı arttı. İnsanlar kullandıkları makinelerin aksıyan kusurlu taraflarını görüyorlar, bunları düzeltmek için yeni yeni makineler, aletler icat ediyorlar.

İcatların çoğalmasında savaşların da önemli payı vardır. Düşmanın silâhlarına karşı yeni silâhlar bulmak istiyen milletler, bütün mühendislerini, bilginlerini, mucitlerini seferber eder, geceli gündüzlü çalıştırır. Savaş insanlığı bir yandan yok edici, bir yandan da koruyucu yeni araçların icat edilmelerine yol açmaktadır. Yeni silâhlarla beraber yeni ilâçlar, yeni ameliyat aletleri, hep savaş zamanlarında icat edilmiştir.

Bazı icatlar da tamamen tesadüf sonucu ortaya çıkar. Yalnız, tesadüf de insanın karşısına birdenbire çıkmaz; ancak, bir mesele üzerinde uğraşan insan, tesadüf sonucunda, aradığını bulabilir. Meselâ Papen'in buharı keşfedip «Papen tenceresi» denilen buhar makinesini icat etmesi bir tesadüf sonucunda olmuştur. Papen, her zamanki gibi formüllerine daldığı bir sırada, sobanın üstündeki çaydanlık kaynamış, buharın tesiriyle kapağı oynamaya başlamıştı. Papen, böylece buhar gücünü buldu. Edison'un icatlarının da bir kısmı tesadüf sonucunda ortaya çıkmıştır. Isaac Newton, kırda öğle uykusunu uyurken başına ağaçtan elma düşmeseydi, yerçekimi kanununu ya bulamıyacak, ya da bulması gecikecekti; çünkü Newton, o sırada, tabiatın gizli kalmış kanunlarını ortaya çıkarmaya çalışıyordu. Elmanın başına düşmesi, Newton'un sonuca daha çabuk ulaşmasını sağladı.

Mucitlerin Karşılaştıkları Güçlükler

Daha en eski çağlardan beri mucitler değişik, garip insanlar olarak kabul edilirdi. Bilinmiyen birtakım işler peşinde koşan, esrarengiz konular üzerinde çalışan bu insanlara yarı deli gözü ile bakılırdı. Mucitlerin ortaya çıkardıkları icatlarının da başlangıçta hiç beğenilmemesi, alay konusu olması âdetti. Hele Ortaçağ'da, papazlar, din kisvesi altında, yeni buluşları baltalamışlar, mucitleri «Şeytanla iş birliği yapıyor» diyerek Engizisyon Mahkemeleri'nde süründürmüşler, yurtlarından, evlerinden etmişlerdi. Kilisenin bu gibi işlere karışmadığı zamanlarda bile mucitler, icatlarını gerçekleştirebilmek için etraftan para yardımı istedikleri zaman herkes gülüp geçiyordu. Meselâ ilk buharlı gemiyi yapan John Fitch'i herkes deli sanıyordu; gemi yapmak için gereken parayı ona kimse vermedi.

Mucitler, din ve boş inançlardan başka ayrıca birtakım insanların çıkarlarını baltaladıkları için de birçok zorluklarla karşılaşmışlardır. İcat edilen makinenin kendisine zarar getireceğini önceden sezen bazı kimseler, mucite çeşitli yollardan baskı yaparak, hattâ onu korkutup yıldırarak, icadın tamamlanmasını önlemeye çalışıyorlardı. Eski devirlerde «casus», «büyücü» gibi ağır suçlarla hükümdarlara şikâyet edilen, bu yüzden başına felâket gelen mucitler çoktur.

Bazı kimselerin kazancını baltalıyan icat konusuna en güzel örnek trendir. Amerika'da, Avrupa'da karayollarında araba işleterek para kazanan birtakım kimseler trenin icadından hiç de memnun kalmamışlardı. Treni, demiryolu işletmeciliğini baltalamak için ellerinden gelen kötülüğü yaptılar, bu arada birçok günahsız insanın ölümüne yol açtılar. Yalnız, sonunda gene haklı taraf kazandı, medeniyet, yolunda, ilerledi.

İCRA

Borçlunun alacaklıya karşı yapmakla veya ödemekle yükümlü bulunduğu bir şeyin adlî bir makam tarafından yerine getirilmesine «icra» denir.

Kanunda belirtilen istisnalar dışında, hiç kimse, iddia ettiği hakkını almak için, hiç bir şeye zorla el koyamaz, şahıslara karşı şiddet ve tehdit vasıtalarına başvuramaz. Bu türlü hareket suçtur. Bununla beraber, hakların alınması da zaruri olduğundan fertlerin, haklarını tarafsız devlet memurları vasıtasiyle ele geçirmelerini sağlıyacak usuller konulmuştur. Borçlunun, yapması gerektiği halde yapmaktan kaçındığı şeyi, resmî makamlar vasıtasiyle yapmaya zorlanmasına «cebrî icra» denilir.

İcrada; borçlunun da, alacaklının da, ayrıca borçlunun daha başka alacaklıların menfaatleri, karşılıklı olarak korunur.

Alacaklı, alacağını çabucak ve kestirme yoldan almak ister. Borçlunun bütün mal ve gelirine el koymak, lüzumsuz baskılara gitmek eğilimindedir. Bu eğilim, kamu yararına da aykırıdır. Bunun için, alacaklının hakkı emniyet altına alınmak şartiyle, borçluya, borcunu ödemesi, mallarını değer bahasına satılabilmesi, alacak karşılığı olan mallar üzerinde üçüncü kişilerin hakları varsa bunların korunması için süreler tayini lüzumlu görülmüştür.

İcra ve İflâs Kanunu

Cebrî icra muamelesinde karşılaşılan zıt menfaatleri uzlaştırmak, her birini ötekinin aleyhine haksız üstünlüğüne çıkarmamak için gerekli kaideler, İcra ve İflâs hukukunu teşkil eder. Bu kaideler, aynı zamanda, cebrî icrayı yürütecek makamların kuruluşunu, işleyişini, yetki ve görevlerini, sorumlarını belirtir.

Türk icra ve iflâs hukukunu teşkil eden kaideler, İsviçre kanunu esas alınarak hazırlanan 1932 tarihli 2.004 sayılı İcra ve İflâs Kanunu'nda toplanmıştır. Bu kanun 1940'ta ve 1956'da önemli değişikliklere uğramıştır. Yeniden bazı değişiklikler hazırlanmıştır. Devletin hâkimiyet hakkında doğan maddi alacakları, meselâ vergi ve resim alacakları, Kamu Alacaklarının Tahsiline dair kanunla takip ve tahsil olunur.

İcra ve İflâs Kanunu ile para alacaklarının ve paradan başka borçların, yahut mükellefiyetlerin, alacaklıya temin ve tediyesi sağlanmıştır.

Cebrî icra iki türlüdür: a) Âdi İcra. Borçlunun bir kısım mallarına yönetilen takiptir. b) Umumi İcra (İflâs): Borçlunun bütün mal ve alacaklarına yönetilen takiptir (Bk. İflâs).

İÇ ANADOLU BÖLGESİ

Yurdumuzun ikinci geniş bölgesidir.

İç Anadolu'da nüfusu 100.000'i aşan dört şehrin en kalabalığı Ankara'dır. Fotoğrafta Ankara'da Etnoğrafya Müzesi görülüyor.

İÇ ANADOLU BÖLGESİ, yurdumuzun iç kesiminde bulunan bölgedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi bir yana, öteki bölgelerin hepsiyle komşu durumundadır. Genişlik bakımından Doğu Anadolu Bölgesi'nden sonra ikinci gelir.

Yüzölçümü: 151.276 km²

Nüfusu: 4.642.000 (1960 sayımı)

Topraklarının bütünü İç Anadolu Bölgesi içinde bulunan iller Nevşehir ile Kırşehir'dir. Sıvas, Kayseri, Niğde, Konya, Eskişehir, Ankara, Yozgat illerinin ise büyük kısımları İç Anadolu'da bulunur, öteki kısımları komşu bölgelere taşar. Çorum ilinin hemen hemen yarısı İç Anadolu'da, yarısı da Karadeniz Bölgesi'ndedir. Çankırı ili ile Afyonkarahisar ilinin ise pek az kısımları İç Anadolu sınırları içine girer.

Yüzey Şekilleri. — İç Anadolu, dağlarla çevrilmiş yüksek düzlükler alanıdır. Kuzey Anadolu Dağları ile Toroslar arasında kalan bu bölgede engebe siliktir. Bununla beraber, bölgenin ortalama yükseltisi çoktur, 1.000 m. den daha yüksek olanlar geniş yer tutar. Yalnız, 1.500 m. den yüksek olanlar çok yer tutmaz. Bunlar yüksek düzlükler üzerinde ada gibi yükselirler.

Bölgenin en yüksek noktası Kayseri şehrinin güneyinde 3.916 m. ye yükselen Erciyas Dağı'dır. Erciyas volkanik teşekküllerin zemin üzerinde meydana getirmiş olduğu eklenti mahiyetinde bir kabartıdır. Hemen aynı sıra üzerinde bulunan Hasandağı (3.258 m.), Melendiz Dağı (2.936 m.), Karadağ ve Karacadağ gibi dağlar da bölgenin volkanik yapılı daha başka önemli dağlarıdır. Bununla beraber, İç Anadolu engebesinin en üstün şekli, çanak biçimli çukurlardır. Bunlar arasında en önemlisi de Konya Ovası'dır.

Iklim. — İç Anadolu yağışları az, sıcaklık şartları mevsimler arasında büyük farklar gösteren bir bölgedir. Yazları sıcak, kışları ise soğuk, hattâ çok soğuk geçer. Bütün İç Anadolu şehirlerinde en soğuk ayın ortalama sıcaklığı 0° nin üstüne çıkmaz. En sıcak ayın ortalama sıcaklıkları ise 20 - 23 derece arasındadır. İç Anadolu'da yağışların azlığı, bölgenin dağlarla çevrilmiş olması, iç kesimlerinde yüzey şekillerinin silik olmasiyle ilgilidir. Yıllık ortalama yağış hiçbir meteoroloji istasyonunda 50 sm. yi bulmaz.

Bitki Örtüsü. — Doğal bitki örtüsü bölgenin en büyük kesimini teşkil eden düzlükler üzerinde bozkır karakterini gösterir. Bunların arasında ilkbaharda canlanan, kısa bir süre sonra yaz sıcakları ile kuruyan ot tipinden bitkileri vardır. İç Anadolu bugün ağaç bakımından fakir bir bölgedir. Bozkır içinde ağaçlara ancak akarsu kıyılarında raslanır. Gerçek orman yalnız bölgeyi kuşatan doğlarda görülür. Buralarda en çok bulunan ağaç meşedir. İç Anadolu Dağları'nda çokça görülen diğer bir ağaç tipi de ardıçtır.

Akarsular. — Türkiye'nin en uzun nehri olan Kızılırmak'ın büyük kısmı İç Anadolu'da akar. Bölge içinde büyük bir yay çeviren bu ırmak, Kuzey Anadolu Dağları'nı yararak Karadeniz Bölgesi'ne geçer. Sakarya bir müddet İç Anadolu bölgesi içinde aktıktan sonra kıyı bölgelere geçer.

Ekonomik Durum. — İç Anadolu topraklarının faydalanma bakımından bölünüşü şöyledir: % 27 ekili-dikili alanlar, % 17 nadas toprakları, % 6 ormanlar, %43 çaylar, otlaklar, % 7 ürün getirmiyen topraklar. Bu cetvelden tarıma ayrılan alanların geniş yer tuttuğu göze çarpıyor. Ekili-dikili alanların en büyük kısmı tahıldır. Tahıl ekimi ortalama olarak bütün ekim topraklarının % 93'ünü kaplar. Bu oran Konya ilinde % 97'ye kadar çıkar. Tahıl türleri arasında en başta gelen buğdaydır. Bölgede endüstri bitkileri ekimi azdır. Dikili olanların çok az yer tutması da İç Anadolu tarımının bir başka özelliğidir.

İç Anadolu'da çayır ve otlakların % 43 gibi yüksek bir oran göstermesi hayvancılığı da geliştirmiştir. Hayvan çeşitleri arasında koyun başta gelir. İç Anadolu'nun yaygın koyun ırkı Karaman koyunudur. Koyuna karşılık kıl keçisi İç Anadolu'da azdır. Tiftik

Konya, 120.000'i aşan nüfusu ile İç Anadolu Bölgesi'nin önemli şehirlerindendir. Konya'da Anadolu Selçukluları'ndan kalma birçok sanat eseri vardır.

keçisi (Ankara keçisi) ise İç Anadolu bölgesinin tanıtıcı hayvanıdır.

İç Anadolu Şehirleri

İç Anadolu genel olarak seyrek nüfuslu bir bölgedir. Bölgenin dağlık kesimlerinde, kurak ovaların en düz, en çukur yerlerinde nüfus yoğunluğu daha da azalır. İç Anadolu'da yerleşme daha çok dağ eteklerinde olmuştur.

İç Anadolu'da 1960 sayımına göre nüfusu 100.000'i aşan dört şehir vardır: Ankara (646.151), Eskişehir (153.190), Konya (122.704), Kayseri (102.795). Bunların hemen arkasından beşinci olarak gelen Sıvas'ın nüfusu da 100.000'e yaklaşmıştır (93.849). Bu beş büyük şehirden başka nüfusu 25.000'i aşan yalnız iki şehir vardır. Bunlar Ankara doğusundaki Kırıkkale (42.838) ile Konya doğusundaki Ereğli'dir (32.057).

İç Anadolu'nun Bölümleri

1941'de toplanan I. Türk Coğrafya Kongresi İç Anadolu bölgesini 4 bölüme ayırmıştır: 1 — Yukarı Kızılırmak bölümü, 2 — Konya bölümü, 3 — Orta Kızılırmak bölümü, 4 — Yukarı Kızılırmak bölümü.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca eserler:

İç Anadolu ve Coğrafi Hudutları (Prof. Dr. Herbert Luis, 1943); İç Anadolu Bölgesi (S. Tümkor, 1946-1959); İç Anadolu'nun Su Dâvası (Prof. Dr. Ş. A. Birand, 1950).

İÇ İŞLERİ BAKANLIĞI

Bir devletin sınırları içinde geçen işleri yöneten bakanlıktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, yürütme kuvveti ve görevi, padişahın mutlak emri altında olmak üzere sadrazamlarda toplanmıştı. XIX. yüzyılın ilk yarısında (1836) II. Mahmut devrinde iki nezaret kuruldu: a) Mülkiye Nezareti, b) Hariciye Nezareti. İki yıl sonra, Mülkiye Nezareti'ne «Dahiliye Nezareti» denildi, sadrazamların, memleketin iç işlerindeki yetki ve görevleri bu nezarete verildi. Tanzimat'tan sonra (1839), Dahiliye Nezareti teşkilâtı, birçok değişikliklere uğradıysa da görevi, yetkileri hemen hemen aynı kaldı.

Ankara'da Millî Hükümetin kuruluşunda, «Nezaret» unvanı «Vekâlet» oldu (1920), sonraları «Bakanlık» denildi (1940).

Cumhuriyet devri İç İşleri Bakanlığı, 1930 tarihli ilk teşkilât kanununa göre şöyle kurulmuştur:

Müsteşarlık. — Bakanlık işlerini, Bakanın direktifine göre yönetir, en yüksek idare âmiri ve denetçisidir.

Hususî Kalem. — Bakanın ve Müsteşarın resmî ve siyasi işleriyle haberleşme ve şifre işlerini yürüten bir dairedir.

Emniyet Genel Müdürlüğü. — Memleketin idari ve siyasi bakımdan emniyet ve asayişini korumakla görevli resmî ve sivil polis teşkilâtını idare eden dairedir; ayrı bütçeli ve dokuz şubelidir.

Hukuk Müşavirliği. — Bakanlığın sorularına karşı mütalâasını bildirir, kanun tasarıları hazırlar veya bunlar hakkındaki görüşünü bildirir, Bakanlıktaki kanun ve hukuk işlerini yürütür.

Mahallî İdareler Genel Müdürlüğü. — Bakanlığa gelen il, köy ve belediye işlerini, plân ve programlarını, bütçelerini takip etmekle görevlidir.

Nüfus İşleri Genel Müdürlüğü. — Nüfus muameleleri, tescil işleri, Vatandaşlık Kanunu'nun tatbikatı, iç ve dış göçmen hareketleri ve yerleştirmeleri bu dairenin görevine girer.

Teftiş Heyeti. — Bakanlığın görevine giren bütün işleri, Bakanlıkça tesbit ve tâyin edilen esaslara göre teftiş ve tahkikle vazifeli müfettişlerden kuruludur. Heyetin çalışmaları bir başkan tarafından düzenlenir.

Vilâyetler İdaresi Genel Müdürlüğü. — İllerdeki genel idare, teşkilât ve seçim işlerini yürütmek görevi bu daireye verilmiştir.

Jandarma Genel Komutanlığı. — İç emniyet ve asayişi korumakla görevli bir askerî kuvvet olan Jandarma teşkilâtı, ayrı kanun ve nizamlara göre işler, fakat İç İşleri Bakanlığı'na bağlıdır. Bu görevini, polisin bulunmadığı yerlerde yapar.

Aradan geçen yıllar zarfında, İç İşleri Bakanlığı teşkilâtında pek çok değişiklikler ve gelişmeler oldu. Bu arada, Bakanlıkta aşağıdaki yeni daireler kuruldu:

Zat İşleri Genel Müdürlüğü. — Merkez memurlariyle, merkezden tâyin edilen il ve belediyeler, mahallî idareler memurlarının, bucak müdürlerinin bütün zat işlemleri bu dairede toplanmıştır.

Seferberlik Müdürlüğü. — Milletçe seferberliğin başarılması, Ordu seferberliğine yardım edilmesi işleriyle sivil savunma ve itfaiye teşkilâtı işleri bu dairece yürütülür.

Tetkik Heyeti. — Genel idareye ve mahallî idarelere ait konular üzerinde incelemeler yapmak, yabancı memleketler idare mevzuatını vu uygulamalarını incelemek, mevzuatımızın ıslaha muhtaç noktaları hakkında rapor vermek, ilmî etüdler ve görevine giren konularda yayınlar yapmak, Bakanlık Kütüpanesini yönetmek, genişletmek bu kurulun görevlerindendir.

İÇEL

Muzu ve portakalı ile meşhur bir Akdeniz Bölgesi ilimizdir.

İÇEL, Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde bir ilimizdir. Topraklarını doğuda Adana ili, güneyde Akdeniz, batıda Antalya, kuzeyde Konya ve Niğde illeri kuşatır. İlçeleri: Merkez (Mersin), Anamur, Erdemli, Gülnar, Mut, Silifke, Tarsus. Bunlara bağlı 21 bucağı, 540 köyü vardır.

Yüzölçümü: 15.852 km²

Nüfusu: 444.393 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km² ye 28 kişi.

İçel ili güneyde Taşeli Yaylası adı verilen kalker yapılı bir yayla ile başlar. Bu yaylayı Göksu ile kolları derince yarar. Yayla üzerinde yükseklikleri 2.000 m. yi aşan dağlar yükselir. İlin güneydoğu köşesine Çukurova' nın batı ucu sokulur.

İklim. — İçel'de yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. Yayla üzerinde yaz sıcaklıkları şiddetini kaybeder. Bunun için Mersin ve Tarsuslular yaz aylarında serin yaylalara çıkarlar. Tarsus'un Namrun, Mersin'in Gözne ve Fındıkpınarı yaylaları yazın çok kalabalıklaşır.

Akarsular. — İlin en önemli akarsuyu Göksu Irmağı'dır. Akdeniz'e dökülen küçük boylu birtakım akarsular daha vardır. Bunlardan en doğudaki Tarsus (Berdan) Çayı'nın çatalağzı, Seyhan'ın büyük çatalağzına katılır.

Bitki Örtüsü. — İçel orman bakımından fakir sayılmaz. Topraklarının % 28'i ormanlıktır. Alçak kesimlerde makiler geniş yer tutar. Dağlık alanların fazla oluşu yüzünden ekili - dikili alanlar ancak il yüzeyinin % 14 ünü kaplar. Buna karşılık, ürün vermiyen alanların oranı ise % 44'e yükselir.

Tarım. — Ekim çeşitleri arasında bu ilde de tahıl başta gelmekle beraber, endüstri bitkilerine ayrılan alanlar da az değildir (bütün ekim alanlarının % 36'sı). En çok pamuk ekilir. Tarsus çevresinde tur-

İçel'in il merkezi Mersin. Akdeniz'de İskenderun'dan sonra en önemli limandır. Resimde Mersin'de eski Halkevi binası görülüyor.

fanda sebzeciliğe büyük önem verilir. İçel ili tarımında kaydedilmeye değer bir husus da son yıllarda çok gelişen muz tarımıdır. Muz en çok Anamur çevresinde yetişir.

Ekonomi. — İl merkezi Mersin, Akdeniz'de, İskenderun'dan sonra en önemli ihraç limanımızdır. Mersin ticaret ve sanayi faaliyeti bakımından, Akdeniz Bölgesi'nde Adana'dan hemen sonra gelir. Ağır sanayi pek gelişmemişse de küçük sanayi hareketleri oldukça önemli bir yer tutar. Bir kıyı şehri olan Mersin hareketli bir ticaret merkezidir (Bk. Mersin).

Bibliyografya — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

İçel Tarihi (S. Uğur, 2 cilt, 1934-44); İçel Folkloru (S. Uğur, 3 cilt, 1947-49); İçel Antolojisi (derl. Kerim Yund, 1952); İçel ve Avcılık (C. Tüzün, 1949).

İÇGÜDÜ

Canlıları, düşüncenin dışında, kendilerine yararlı, gerekli işlere güden duyguya «içgüdü» denir. Meselâ, arıya bal yaptıran içgüdüdür.

İçgüdü doğuştan vardır, sonradan kazanılmış değildir. Canlının ait olduğu cinse, hayvan ailesine göre belli bir karakter gösterir. Bir cinsin içgüdüsü o cinse mahsustur, o nevi içinde birbirinin aynıdır. Her örümcek ağ örer; içgüdüsü hayvanı ağ örmeye iter. Her örümcek nevine göre de ağın biçimi değişir; ancak aynı neviden örümcekler aynı biçim ağ örerler.

Bütün canlılarda içgüdü, vakti gelince kendini belli eder. Belli bir zamana kadar uçmasına engel olunan kırlangıç yavrusu, serbest bırakıldığı anda hemen uçar. Küçükken insanın okşamasına aldırmıyan başka bir kuş, korku içgüdüsü vakti gelince, insanlardan ürker. Tek başına hiç kedi görmeden büyütülmüş bir kedi yavrusu, fareyle ilk karşılaşınca onu yalnız koklamakla kalırsa da, üç, dört gün sonra içgüdü kendini gösterir, kedi fareyi kovalamaya, yakaladığı yerde ısırmaya kalkar.

İçgüdünün düşünceden ayrı olduğunu şu örnekler çok güzel gösterir; Koza ören bir kurt, makas ucu ile yırtılan kozayı tamir etmez, kaldığı yerden işine devam eder; arının petek hücresi delinip bal sızsa arı, hücreyi dolduracak kadar bal koyduktan sonra, dolmuş olup olmadığına aldırmadan başka hücreye geçer.

İçgüdü üzerinde birçok bilginler çeşitli araştırmalara, denemelere girişmişlerdir. Kesin olmamakla beraber vardıkları sonuç, içgüdülerin bir çeşit yaşama, nev'ini sürdürme zorunluğunun bölünmüş belirtileri olduğudur.

İÇKİLER

Bileşiminde alkol bulunan içeceklere «içki» denir. İnsanlar çok eski çağlardan beri çeşitli yollarla keyif verici içkiler yapmışlardır.. Çinliler'in M. Ö. 1000 yıllarında pirinçle darıdan «çu» adını verdikleri bir içki yaptıkları biliniyor. Gene M. Ö. 800 yıllarında Hindistan'da, Seylân'da pirinçten, palmiye özsuyundan içki yapılırdı. Orta Asya Türklerinin kısrak sütünden yaptıkları «kımız»ın tarihi de M. Ö. 500 yıllarına kadar uzanıyor.

İçkiler ya mayalama, ya da damıtma yolu ile yapılır. Mayalama yolu ile yapılanlar bira, şarap, vermut vs. damıtma yolu ile yapılanlar da rakı, viski, votka gibi içkilerdir. (İçkiler hakkında her birinin kendi maddesinde, Alkollü İçkiler maddesinde bilgi verilmiştir).

Alkollü içkiler fazla alındığı zaman vücutta çeşitli bozukluklara yol açar. Alkolün etkisi dolaşım sistemindeki yoğunluk derecesine göre değişir. Alkolün yaptığı etkilerin benzerini karbon monoksit, çeşitli uyuşturucu maddeler, afyonlu maddeler de meydana getirir. Ancak, toplum içinde en yaygın olan kayif verici madde alkollü içkilerdir.

İçkinin Etkileri

Kandaki alkol yoğunluğunun en az olduğu zamanlarda bile beyinde düşünme, muhakeme etme gibi faaliyetlerin merkezi olan kesimlerin çalışmasında bir aksama görülür. Çok geçmeden endişeler, asabi gerginlikler, düşünce konuları dağılır; dünya toz pembe görülmeye başlar; benlik büyük bir önem kazanır. Bunun sonucu olarak içkili kimseye büyük bir konuşma isteği, serbestlik gelir. Bu, içkinin meydana getirdiği uyarma (tembih) değil, çeşitli merkezlerin yaptığı kontrol etkilerinin ortadan kalkmasından ileri gelen bir haldir. Bu kontrolün ortadan kalkması herkeste aynı şekilde belirmez. Kimisi neşelenir, konuşkan olur; kimisi çabuk öfkelenir, saldırgan olur. Daha başkaları büsbütün menfi bir tavır takınır, yalnız kalmak ister, bir kenara çekilip ağlamaktan hoşlanır.

İçkinin bu çeşitli etkileri doğrudan doğruya içenin ruhi ve bedeni durumu ile ilgilidir. Birçok ilâçlara karşı olduğu gibi, alkole karşı da herkes kendi bünye yapısına göre bir tepki gösterir. Öte yandan, sürekli içki içme alışkanlık doğurur.

Kandaki alkol yoğunluğunun ne gibi etkilere yol açtığı aşağıdaki şekilde gösterilmiştir:

- Binde 5'e kadar: Ancak çok hassas psikolojik testlerle anlaşılır. Başka etki görülmez.
- Binde 5 - 10 arası: Bazı kimselerde cevapların gecikmesi, heyecanlarda düzensizlik gibi haller başlar.
- Binde 10 - 15 arası: Birçok kimselerde alkolün etkileri görülür. Görüş azalır, hareketlerde düznsizlik olur.
- Binde 15 - 22 olursa: Herkes mutlak olarak alkolün etkisi altına girer.
- Binde 18 - 33: «Tam sarhoşluk» diye adlandırılan hal meydana gelir. Kasların hareketi kontrol edilemez. Yürürken yalpalanır, konuşurken dil dolaşır.
- Binde 27 - 44: Uyuşukluk, sersemlik hali başlar.
- Binde 36 - 55: Şuursuzluk başgösterir.
- Binde 45 ve daha yukarısı: Giderilmesi imkânsız sinir bozuklukları, ölüme sürükliyen felçler meydana gelir.

Oksijeni az olan yüksek yerlerde alkol zehirlenmesi daha çok görülür. Öte yandan, sarhoş bir kimse temiz hava solunur, saf oksijen alırsa daha çabuk ayılır. O halde alınan alkolün etkileri sinir hücrelerindeki oksitlenmenin durumu ile de ilgilidir.

İçkilerle vücuda giren alkol daha çok karaciğerdeki oksitlenmeyle vücuttan atılır. Yüzde pek az miktarda solunum, terleme ve idrarla atılır. Fazla içki, ayılma sırasında baş ağrısı, sersemlik, baş dönmesi, uyuşukluk gibi hallere yol açar. Bunlardan kurtulmak için yeniden içmek insanı «alkolizme» (içki alışkanlığına) götüren ilk basamaktır.

Birçok kimselerin devamlı olarak içmelerinin sebebi can sıkıntısı doğuran çeşitli duygulardan kaçma isteğidir. İster gerçek, ister hayalî bazı güçlüklerden kaçmak istiyenler, kendilerini hayat karşısında zayıf, iktidarsız, başarısız görenler, alkollü içkilerden kurtuluş umarlar. İçkinin verdiği geçici uyuşukluğa kapılan bu gibi kimseler sonunda alkolizmin uçurumuna yuvarlanırlar. İçkiyi alışkanlık haline getirenler çok defa yemekten de kesilirler, vücudun zayıf düşmesi sonunda büyük sinir bozuklukları kendini gösterir. Müzmin alkolizm zamanla zihnî melekelerin harap olmasına yol açar. Karaciğer, böbrek ve beyin gibi hayatî organlar bozulur.

Bir kısım tıp otoriteleri alkoliklerin vücutlarının kimyasal yapısının anormal olduğunu, onların bu yüzden içkisiz duramadığını söyler. Her ne olursa olsun alkolizm bir hastalıktır. Ara sıra, ölçülü içenlerin durumu ile alkolizmi birbirine karıştırmamalıdır. Alkolizme uğramış bir kimse içmeden duramaz, içmeye başlayınca da sızıncaya kadar içer. Hele alkol yiyecek yerini tutmaya başlarsa alkolik nevritleri başgösterir. Bunun en büyük sebebi vitamin bozukluğu olduğundan doktorlar çok defa büyük ölçüde B vitaminleri alınmasını tavsiye ederler. Alkolizm ruh hekimlerinin de bakımı altında tedavi edilmesi gereken, zaman zaman toplumun düzenine etki yapan bir hastalıktır.

İÇMELER (Bk. KAPLICA)

İDAHO

Amerika Birleşik Devletleri'ni teşkil eden 50 devlet (eyalet) ten biridir. Kuzeyince Kanada ve Montana, doğusunda Wyoming, güneyinde Utah ve Nevada, batısında Oregon ve Washington vardır.

Yüzölçümü: 217.261 km²
Nüfusu: 655.000
Başkenti: Boise

İdaho, Kayalık Dağlar Devletleri arasında sayılır. Çok dağlık bir arazidedir. Kayalık Dağlar bu ülkenin önemli bölümünü kaplar. 3.185 metreye yükselen yerler vardır. Yüksekliğin deniz yüzeyinden 1.000 metreden aşağıya düştüğü hemen hiç görülmez. Columbia nehrinin Snake kolu, Oregon ile sınır çizer; ülkeyi sulıyan en önemli akarsudur. Tipik bitki örtüsü çamlar, dağ ormanları, yüksek yerlerde alp bitkileri, batıda yarı çorak bızkırlar, çalılıklardır. Yıllık yağış azdır (35 sm. kadar). Kış ortalaması 2°, yazın 29° dir. Bu büyük ısı farkı, ülkede sert iklimi gösterir. Ormanlar geniş yer kaplar. Buğday ekilir; koyun beslenir. Kurşun, altın, demir, kömür vardır. Wyoming'den gelen demiryolu ülkenin güneyinden geçerek Oregon'a gider.

İdaho, A. B. D.'ni teşkil eden 50 devlet içinde nüfus bakımından 41. gelir. Ancak 1.000 Zenci, bir miktar da Kızılderili vardır. 1890'da A. B. D.'ne katılmıştır. Km²'ye ancak 3 kişi düşer. Devletin adı «Id.» şeklinde kısaltılır. 1890'da 84.000 olan nüfus, 1940'ta 525.000'e yükselmiş; bugün 655.000' bulmuştur.

Başkent Boise'nin nüfusu 40.000'dir. Bu şehir güneybatıdadır. Başka şehir yoktur. 10.000 nüfuslu Moscow kasabası, İdaho'nun tek üniversitesinin bulunduğu sitedir. Bu üniversitede 4.800 öğrenci, 322 öğretmen vardır.

İDAM (Bk. SUÇLAR)

İDEALİZM

Felsefede, bilgiye temel olarak düşünceyi alan, varlığı insan düşüncesinin kurduğunu kabul eden öğretidir. «Realizm» de denilen «gerçekçilik» in, ya da maddeciliğin karşıtıdır.

İdealizmin birbirine karıştırılan iki anlamı vardır. 1) Varlığı şahsın düşüncesine bağlıyan görüş ki, buna «sübjektivizm» de denir. 2) Varlığı genel olarak düşüncede özetliyen görüştür.

İdealist sözü, ilkin XVII. yüzyılda Leibniz tarafından, maddeciliğe karşıt anlamında kullanılarak felsefe diline girdi, Aristoteles, Platon gibi eski filozofların eşyanın biçiminde özlerini görmek istemeleri anlamında kullanıldı. Bundan dolayı Platon'un felsefesine, «idealizm» denildi. XVIII. yüzyılda ise Berkeley'in felsefesini adlandırmak için, kendisi tarafından «gayrimaddilik» le izah edilerek kullanıldı. Kant, eşyanın mekân içinde, bizim dışımızda var olduğunu kabul eden görüşe «amprik idealizm» adını verdi.

Ahlâkta, idealizm, maddeciliğin tersine, düşünceye geniş yer veren görüştür. Tabiatta, toplumsal hayatta görülen aksaklıkları düzeltmek üzere düşüncenin, duygunun gücüne inanır. Estetikte idealizm ise gerçekçiliğin karşıtı olarak kabul edilmiştir.

İDİL

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde Mardin iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Cizre ilçesi, güneyde Suriye toprakları, batıda Mardin'in Nusaybin ve Midyat, kuzeyde Siirt'in Eruh ve Şırnak ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Alyan ve Basbirin adında bucakları, bunlara bağlı 71 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.190 km²

Nüfusu: 21.000 (1960 sayımı)

İdil ilçesi Dicle nehrinden güneyde Suriye düzlüklerine doğru gittikçe alçalan, engebesi silik bir araziyi kaplar. Iklim kışlarının soğuk, yazlarının çok sıcak olmasiyle dikkati çeker. Yağışlar azdır. Doğal bitki örtüsü bozkır halindedir. İlçenin en önemli akarsuyu kuzeyde Siirt ili ile sınırını çizen Dicle'dir.

İlçede ekonomik faaliyetin başında tarımla hayvancılık gelir. Tahıl arasında en çok buğday yetiştirilir. Bağcılık da gelişmiştir.

Kasaba. — İlçe merkezi İdil kasabası, Cizre ile Midyat arasında yol üzerinde kurulmuştur. Oldukça büyük bu iki kasaba arasında bulunması yüzünden pek gelişememiştir. Nüfusu 1.674'tür. (1960 sayımı). İdil kasabası Mardin'e bağlı olan ilçe merkezleri arasında Silopi'den sonra en az nüfuslu olanıdır.

İDRAK [Algı]

Felsefede, zihinle olan ilgisi bakımından duyum, bir duyumdan edinilen bilince «idrak» denir.

İnsanın gerek dışındaki gerkeçlere, gerek kendi içindeki fizyolojik, ya da zihnî ve ruhi olaylara karşı duyduğu fark etme, bilme, anlama duyusu idraktir. İdrakin gerçekleşmesi bazı şartlara bağlıdır. Dışa ait idrak ancak dışarıdan gelen uyarmalarla, etkilerle gerçekleşebilir. Bunun da yolu duygulardır. Görme, işitme, dokunma gibi fizik; koklama ve tatma gibi kimya yolundan tesirler, idraki uyaran dış etkilerdir.

İçe ait idrakin birtakım fizyolojik şartları vardır. Duyum organları yolundan gelen etkiler, onları beyne taşıyan sinir örgüsünün sağlığiyle ilgilidir. Sinir örgüleri belli işlerle görevlendirilmiştir, kendilerine göre mekanik alışkanlıkları da vardır. Bu alışkanlıklar bazı hallerde mahiyet değiştirebilir. O zaman, idrak gerçekleşmez, idrak vehmi gerçekleşir, tabiî olmıyan bir hal meydana gelir. Sinir yollariyle ilgili ruh hastalıklarının bazıları bundan dolayı ortaya çıkar.

Biz, her şeyi zaman ve mekân içinde idrak ederiz. Bir şeyi gördüğümüz, gördüğümüzü idrak ettiğimiz zaman göz yolu ile, dokunma hissinin hâfızası yolu ile, belki tat ve işitme hâfızası yollariyle onun bize olan mesafesini, duruşunu, katılık derecesini, biçimini, varsa sesini, kokusunu aynı anda ölçmüş, anlamış oluruz. Bunu sağlıyan mekân idrakidir.

İDRİSİLER

788'den 974'e kadar 186 yıl Fas'ta hüküm sürmüş bir Arap hanedanı ve devletidir. «Benî İdrîs» (İdrisoğulları) da denilir. Bu hanedan adını, Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın büyük oğlu Hz. Hasan'ın torunu Abdullah'ın oğlu I. İdris'ten alır. Soyu Peygamber'e çıkan, nesebi ihtilâflı olmıyan birkaç ıslâm hanedanından biridir.

808'de II. İdris, bugünkü Fas şehrini kurarak başkent yaptı ki, bugün hâlâ Fas'ta «evliya» olarak takdis edilir. Daha önceki 20 yılda Cebel Zerhûn'un güneybatı yamacındaki Valilî şehri başkentti. 925'ten sonra birkaç yıl saltanat fasılası oldu, Miknâse meliki Musa ibni Ebi'l-Âfiye saltanat sürdü. İdrisîler, önce Bağdat'taki Abbasîler'e, sonra Endülüs (İspanya) Emevîleri'ne, bir ara da (920-925 ve 958-973 arasında) Fâtımîler'e bağlı olmuşlar, hiçbir zaman mutlak şekilde bağımsız kalmamışlardır. Devlet ve hanedan dili Arapça idi (Bk. Fas). İdrisîler'in yerine onları ortadan kaldıran Endülüs Emevîleri geçmiştir.

İFLÂS

Borçlarını ödemekten âciz kalan bir kimsenin haline «iflâs» denir. Hukukî bakımdan «iflâs» tâcir sıfatını taşıyan borçlunun borçlarını ödemekten âciz durumunun mahkeme karariyle tesbitidir. İflâs kararı üzerine, borçlunun bütün malları paraya çevrilerek tutarı bütün alacaklıları arasında paylaşılır (Bk. İcra).

Bir paranın ödenmesine veya bir teminatın verilmesine dair olan cebrî icralar takip istediğiyle başlar, a) haciz yolu ile b) veya rehinin paraya çevrilmesi c) veya iflâs yolu ile cereyan eder.

İflâs, Ticaret Kanununa göre, İflâsa tâbi tutulmaları lâzım gelen hakikî veya hükmî şahısların tekmil varlıklarına yöneltilen ve ticaret faaliyetlerini durduran bir hukukî haldir. İflâs hali, mahkeme karariyle ilân edilir, mahkeme karariyle kapatılır.

Tacirlerin iflâstan kurtulmalarını sağlıyacak bir yol vardır. Buna «konkordato» denilir.

Konkordato. — Borçlunun bütün mallarını bırakarak borcundan kurtulması veyahut mallarını muhafaza ederek alacak şartlarında kendi lehine bazı değişiklikler sağlaması için alacaklılariyle yaptığı anlaşmadır.

İĞDE

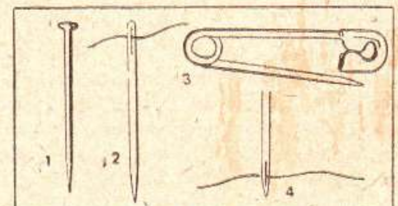
Ilık iklimli ülkelerde yetişen bir ağaçtır. Meyvası kızılcık biçimindedir. Meyva sert, sarı bir deri kabukla kaplıdır. Bu deriyle çekirdek arasındaki eti beyaz un halindedir. Lezzeti mayhoş ve burukçadır. İğde, ikiçeneklilerden, iğdegillerin örnek bitkisidir.

İĞNE

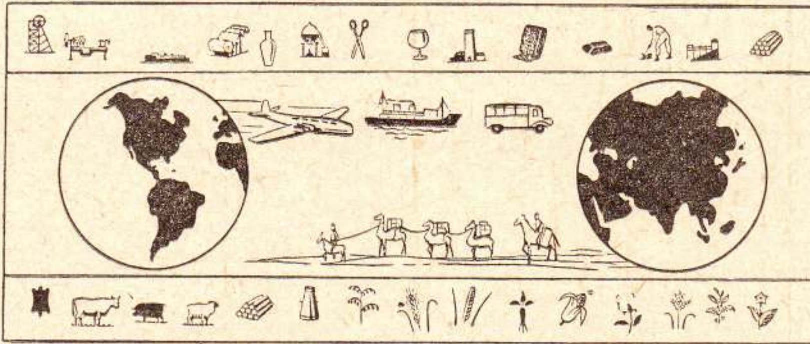
Bir ucu sivri, ince, uzun bir çelik teldir. Dikiş dikmeye, iki şeyi birbirine tutturmaya yarar. Başlıca üç çeşidi vardır: 1) Dikiş iğnesi; 2) Toplu iğne; 3) Çengelli iğne. Dikiş iğnesinin bir ucunda, ipliğin geçirilmesi için delik bulunur. Toplu iğnenin bir başı, çivi başı gibi, tablalıdır. Çengelli (kancalı) iğne ise çatal biçimidir, bir şeye saplandıktan sonra, ele batmaması için, sivri ucu, öbür ucundaki oyuk yere geçirilip kapatılır.

Dikiş makinesinin iğnesinde iplik geçirilecek delik, tepede değil, sivri uca yakın bir yerdedir. Çuval, deri, döşeme işlerinde kullanılan çeşitli iğneler, çuvaldızlar da vardır. Gözleri iyi görmiyen kimselerin iğneye iplik geçirirken güçlük çekmemeleri için, deliğinin tepesi hafifçe açık bırakılmış dikiş iğneleri de yapılmıştır. Bu iğnelere iplik geçirmek için gözle iğne deliğini bulmaya lüzum yoktur; iplik iğnenin tepesindeki yarıktan el yordamiyle deliğe geçirilebilir.

İğne insanların tarihte ilk kullanmaya başladıkları araçlardan biridir. On bin yıl önce yaşamış olan insanların balık kemiklerinden, taştan, demirden, tunçtan yaptıkları iğneler bugün kazılarda bulunup çıkarılıyor. Bu eski iğnelerin bazılarında iplik deliği, dikiş makinesinin iğnesinde olduğu gibi, sivri uca yakın, bazılarında ise iğnenin ortasında açılmıştır. Daha eskilerinde bazan delik hiç

Çeşitli iğneler: 1 — Toplu iğne; 2 — Dikiş iğnesi; 3 — Çengelli iğne; 4 — Dikiş makinesi iğnesi.

İHRACAT VE İTHALÂT: Devletler, yetiştirdikleri ürünlerin, veya yaptıkları makinelerin kendi ihtiyaçlarından fazlasını diğer devletlere satarlar. Bunun karşılığında da ihtiyaçları olan maddeleri alırlar. Batı memleketleri çoğunlukla makine ve işlenmiş eşya satar, yerine ham madde satın alır. Doğu memleketleri ise bu alış verişin aksini yaparlar.

yoktur. Bunlar her halde kunduracıların kullandıkları bızlar gibi delik açmaya yarıyordu. Kazılardan çıkarılan tarihî kalıntılardan anlaşıldığına göre eski insanlar deliksiz iğnelerle açılan deliklerden bitki teli, deri şeritler geçirmişler, böylece giyecek dikmişlerdir.

İĞNE YAPMAK

Hastaların tedavisinde bazı ilâçları enjektör (şırınga) ile vücuda sokmaya «iğne yapmak» denir. İlâçların özelliklerine göre, deri içine, deri altına, kas (adale) içine, damara, kalbe, belkemiğine, göğüs kemiğine, göğüs içine olmak üzere türlü çeşitleri vardır.

Deri içine. — En çok, deri üstünde tepkiler yaratarak, bazı hastalıklara istidat olup olmadığını araştırmak için, ufak bir şırınga ve gayet ince bir iğneyle yapılır. Verem, kızıl, kuşpalazı, ekinokok hastalıkları, alerji bu yolla araştırılır.

Deri altına. — Hekimlikte en çok kullanılan yollardan biridir. Deri altına iğne yaparak verilen ilâçlar, yavaş yavaş yayılıp, gene yavaş yavaş dışarı atıldığı için, vücutta uzun müddet kalır. Bu usulde, iğne kol, bacak, göğüs, sırt ve karın gibi yerlerin derisine yapılır. Buralarda iğneyi büyük damarların, sinirlerin geçtiği yerlerden uzak noktalara batırmaya dikkat etmelidir, çünkü bazı ilâçların damar içine girmesi, büyük sinirleri zedelemesi zararlı olabilir. İğne yapılacak yerler kollarda pazıların, bacaklarda oylukların dış tarafıdır; buralardan büyük damarlar, sinirler geçmez.

Kas içine. — Tesirinin daha çabuk olması istenilen ilâçlar bu yolla verilir. İğne yapılacak yerler vucudun oturma bölgesindeki kabaetlerdir. Yalnız, bu etlerin de gelişi güzel her noktasına iğne batırılamaz; omurga tarafından gelip bacağa doğru giden büyük bir sinir vardır ki uluorta sokulacak bir iğne bunu zedeliyebilir. Bunu önlemek için iğne, bir kimsenin oturunca yere değmiyen, boşta kalan kabaet bölgesine yapılmalıdır.

Damar içine. — Çok çabuk tesir etmesi istenilen ilâçlarda bu usul kullanılır. Yalnız, her ilâç damar içine verilemez. Hele yağlı ilâçlar bu yoldan verilmemelidir, çünkü damarlar içinde ufak yağ topakları hâsıl olarak akciğerlerde, beyinde bazı küçük damarların tıkanması, hayatın tehlikeye girmesi ihtimali vardır.

Damar içine iğne ancak toplardamarlara yapılır, çünkü atardamarlarda iğnenin açtığı delik kolay kapanmaz, oradan fışkıran kanı durdurmak zordur. İğne yapılacak toplardamarlar kolda, dirseğin iç tarafındaki damarlardır. İlâç tesirini çabuk göstereceğine göre, tepki yaratmaması için, ilâç yavaş yavaş şırınga edilir.

Kalb içine. — Bazı hastalık veya kazalar sonunda durumu çok ağırlaşmış kimselerde, kalbi kuvvetlendirecek ilâçları doğrudan doğruya kalbin içine vermek için bu yoldan iğne yapılır. İğne, göğsün sol tarafından, kaburga kemikleri arasından kalbin içine sokulur. Yalnız, bu iğnenin yapılacağı zamanı ancak doktor bilir, iğneyi de ancak doktor yapar.

Belkemiği içine. — Birtakım beyin ve omurilik hastalıklarında doğrudan doğruya belkemiği içine ilâç vermek gerekir. Bu gibi durumlarda iğne, hastanın iki kalça kemiğinin üstünden geçen çizginin belkemiğine rasladığı çıkıntının altındaki boşluğa batırılır. Bu iğneyi de ancak doktor yapabilir.

Göğüs kemiği içine. — Göğüs kemiğinin içi kanla dolu bir sünger gibidir. Bazı hastalıklarda buradan iğneyle ilâç vermek gerekir. Ayrıca, kemik iliğindeki kanın ne durumda olduğunu anlamak için de oradan şırınga ile kan alınır, incelenerek hastalık teşhis edilir. Bu iğneyi de ancak doktor yapabilir.

Göğüs içine. — Bazı hastalıklarda, göğsün içini kaplıyan ince zarın iki parçası arasına ilâç veya hava vermek gerekir. Bundan başka, göğüs zarları arasındaki boşlukta, iltihaplar dolayısiyle, su veya cerahat toplanırsa bunlar da, incelenmek veya boşaltmak üzere iğneyle alınır. Bu iğneleri de ancak doktor yapmalıdır.

Karın içine. — Karın organlarının üzerini örten ince zarın iki parçası arasında iltihap olursa oraya iğneyle ilâç verilir. Ayrıca, akciğer veremine tutulmuş hastalarda da, karın zarı arasına hava doldurarak, diyaframı yukarı doğru itip akciğerleri sıkıştırmak, böylece iltihapları söndürmek için de iğne yapılır. Bu iğneleri de ancak hekimler yapabilir.

İĞNEYAPRAKLILAR (Bk. KOZALAKLILAR).

İHRACAT, İTHALÂT

Başka memleketlere mal satmaya «ihracat», onlardan mal satın almaya «ithalât» denir. İhraç «dışarı çıkarmak», ithal de «içeri almak» anlamındadır.

Dünyanın bazı memleketleri bazı ham maddeleri kendilerine gerekenden fazla yetiştirir. Bu memleketler kendi ihtiyaçlarının fazlasını başka memleketlere ihraç eder, buna karşılık kendilerinde yetişmiyen, ya da yetiştiği halde ihtiyaçlarını karşılamıyan maddeleri yabancı memleketlerden ithal ederler. Ayrıca, endüstride ileri gitmiş memleketler imal ettikleri eşyayı da satarlar.

İthalâtın daha başka sebepleri de vardır. Bir memleket kendisinde olduğu halde başka memleketlerde daha iyi kalitelisi varsa o malı ithal edebilir. Ayrıca, bir malın ithal edilmesi memlekette yapılmasından daha ucuza geliyorsa, gene ithal yoluna gidilir.

Bunların dışında, ihtiyaçla pek ilgisi olmıyan ihraç ve ithal malları da vardır. Meselâ Amerika'da çok çeşitli otomobil yapılır ama, gene de Avrupa'dan otomobil ithal edilir. Bunu yabancı mala rağbet eden zenginler alır. Çeşitli süs eşyası, yalancı mücevherler vs. yi de bu arada sayabiliriz.

Malların memleketler arasında ihraç ve ithali dış ticareti doğurur. Milletlerarası dış ticaret gümrük kurallariyle düzenlenir (Bk. Gümrük; Ticaret).

Memleketimiz yeraltı servetleri bakımından çok zengindir. Gerek bunlar, gerekse tarım ürünleri en değerli ihraç mallarımız arasındadır. İhraç edilecek mallarımız, genel özellikleri bakımından, gümrük tarifelerinde gruplandırılır. Bunlar hakkında belirli bir ihraç rejimi güdülür. Gümrük rejimimizde değer esasının kabul edilmesinden sonra çeşitli maddelerin ihraç değeri üzerinden tabi tutulacağı gümrük resmi nispeti gümrük tarifelerinde gösterilir. Bu tarifeler aynı zamanda o eşyanın genel vasıflarını da belirtir.

Memleketimizin başlıca ihraç malları şunlardır: Tütün, pamuk, balık, hayvansal maddeler ve bunlardan işlenmiş mallar, meyva, sebze, demir, bakır, çinko, krom, boraks, yağ, tohum.

Başlıca ithal mallarımız ipekli, pamuklu dokuma eşyası, plâstik maddeler, bunlardan yapılmış mallar, kauçuk maddeler, demir ve çelik eşya, kahve, çay, kakao, çeşitli madenler ve alaşımları, saat, fennî aletler, kara, deniz, hava taşıtları, tıbbî müstahzarlar, koku eşyası, akaryakıt, çeşitli silâhlar.

İHSANİYE

Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu bölümünde Afyonkarahisar iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Emirdağ, güneyde merkez ve Sincanlı, batıda Kütahya'nın Altıntaş ve merkez, kuzeyde ise Eskişehir'in Seyitgazi ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 37 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.402 km²

Nüfusu: 24.482 (1960 sayımı)

İhsaniye ilçesi hafif dalgalı toprakları kaplar, bu toprakların ortasından Porsuk nehri kollarından Candırar Deresi geçer. İklim kışlarının soğukluğu ile dikkati çeker. Dağlık kesimler orta derecede ormanlıktır. Halkın geçimi tarımla hayvancılığa dayanır. Tahıl yetiştirilir. Endüstri bitkilerinden en çok haş-

haşla şeker pancarı ekilir, oldukça çok miktarda yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi İhsaniye kasabası Afyon'a 38 km. uzaklıkta bir vâdi tabanında kurulmuştur. Kasabanın Afyon-Eskişehir demiryolu üzerinde istasyonu vardır, Afyon'a 33, Eskişehir'e 128 km. uzaklıktadır. Bir köy görünüşünde olan İhsaniye, Afyon'a bağlı ilçe merkezleri arasında en az nüfuslu olanıdır (1960 sayımı: 796).

İHTİMALLER HESABI

Türlü ihtimallerin matematik yolla belirtilmesine «ihtimaller hesabı» denir.

Bir olayın bir başka olaydan daha çok ihtimal dahilinde olduğunu söylerken, onun olmasının daha çok mümkün olduğunu anlatmak isteriz. Parmaklarımızın arasında tuttuğumuz parayı havaya atacak olursak yere düşünce ya yazı, ya da tura gelecektir. Her iki şekilde düşmesi ihtimali de yarı yarıyadır. O halde yazı (y) veya tura (t) ihtimalini 1/2 diye bildirebiliriz. Buna karşılık, üç tane parayı birden atarsak şu sekiz ihtimal meydana çıkar: yyt, yyy, yty, ytt, tyy, tyt, tty ve ttt. Bu sekiz şekilden ancak üç tanesinde iki tura birden görülür. O halde üç tane parayla ya iki tura, ya da iki yazı atma ihtimali 3/8 dir.

Şimdi de iki zar attığımızı düşünelim. 36 çeşitli tertip vardır. Yani iki tane 1'in iki tane 2'nin gelmesi ihtimali 1/36'dır. Yalnız 2-1 atma ihtimali daha çoktur, çünkü her zarda birer tane 1'le 2 vardır. O halde 1-2 gelmesi ihtimali 1/18'dir.

İşte, ihtimaller hesabı bu şekildeki durumların çok etraflıları ve genişleriyle uğraşır. Hele hayat sigorta şirketleri ihtimaller hesabından geniş ölçüde faydalanırlar. Şirket hayatını sigorta ettiren bir insanın daha ne kadar yaşamasının muhtemel bulunduğunu bilmek ister. İhtimaller hesabı her yaştaki insanın daha ne kadar ömrü kaldığını gösterir. Bunları matematik bilginleri hazırlar (Bk. Hayat: Hayat Cetveli). Daha başka çeşitli istatistik alanlarında da ihtimaller hesabından faydalanılır.

İKBAL, Muhammed (1873-1938)

Muhammed İkbal

Pakistan'ın en büyük şair ve mütefekkiridir. Pencap eyaletinin Siyalkut şehrinde doğdu. Babası Şeyh Muhammed Nur mutaassıp bir Müslümandı. Dedeleri Brahman olmakla beraber aile 200 yıldan beri Müslüman dinini kabul etmişti.

İkbal memleketinde iyi bir öğrenim gördü. Önce Lâhur'da, sonra İngiltere'nin Cambridge Üniversitesi'nde felsefe okudu. Münih Üniversitesi'nde «Iran'da Metafiziğin Değişmesi» adlı doktora tezini verdi.

İkbal mutasavvıf bir Müslüman şairiydi. Mevlâna Celâlettin Rumî'ye olan hayranlığıyla tanınmıştı. Hemen hemen bütün eserlerinde onun etkisi görülebilir. Tasavvuf düşünce ve duyuşu İkbal'in şiirlerine temel olmuştur. 11 şiir kitabından dördü Orduca, kalanları Farsça'dır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserleri:

Şarktan Haber (çev. Prof. Dr. A. N. Tarlan, 1956): Esrar ve Rumuz (çev. A. N. Tarlan, 1958): Câvidnâme (çev. Prof. A. Schimmel, 1958); Yeni Gülşen-i Raz (A. N. Tarlan, 1959).

İKİCİNSLİLİK

Bir yaratıkta hem erkek, hem de dişi üreme organı bulunmasına «ikicinslilik» denir.

Çok hücreli hayvansal organizmaların eşeysel üremesi, «gamet» adı verilen farklılaşmış hücrelerle olur. Erkek gametlere «sperma hayvancığı»; dişi gametlere de «yumurtacık» adı verilir. Bu gametler, fertlerin vücudundaki özel bezler tarafından meydana getirilir. Hayvanların çoğunda bu bezler ayrı ayrı fertler üzerinde bulunur. Er bezlerini taşıyan, böylece sperma hayvancıklarını meydana getiren fertlere «erkek»; yumurtalıkları taşıyan, böylece yumurtacıkları meydana getiren fertlere de «dişi» adı verilir. Bu özellikleri gösteren normal canlılara «ayrı eşeyli» denir. Bazı durumlarda ise hem er bezleri, hem de yumurtalıklar aynı fert üzerinde bulunur. Bu ikicinslilik özelliğini gösteren canlılara da «ikicinslikli» adı verilir.

Birçok yassı solucanlar ve halkalı solucanlardan başka, yumuşakça ve derisidikenli şubelerinin bazı sınıflarından olan hayvanlar da, tabiî özellikleri, yaratılışları bakımından ikicinsliklidir. Yalnız, omurgalılar gibi daha yüksek sınıftan olan hayvanlarda ikicinslilik normal değildir, çünkü omurgalılar normal olarak «ayrı eşeyli» dir.

Hayvanlardan başka birçok bitki türlerinde de ikicinsliliğe raslanır. Hem yumurtacık, hem de sperma hayvancığı meydana getiren bazı balık cinsleri de vardır.

Üremeyi evrimsel bir açıdan ele alan biyoloji bilginleri, ikicinsliliğin ilkel bir üreme şekli olduğunu; ayrı eşeyli üremenin ise cinslerin evrimleşmesiyle bir cinsin ötekine göre daha kuvvetlenerek canlıların erkeklik ve dişilik vasıflarını kazanmasından ortaya çıktığını ileri sürerler.

Ayrıca, bazı ikicinslilik canlılarda dişi ve erkek üreme organlarının sıra ile çalışması durumu vardır. Buna «nöbetleşe ikicinslilik» denir. Böyle bir özellik gösteren hayvanlardan olan solucan, hem dişi, hem de erkek organlarını taşıdığı halde, bu organların vücudundaki yerleri bakımından eşeysiz üremeyle, yani kendi kendine, döllenemez, çünkü dişi üreme organiyle erkek üreme organı solucanların vücudunda ayrı ayrı yerlerde bulunur. Bu çeşit hayvanlar ancak eşeyli üremeyle çoğalırlar.

İnsanlarda İkicinslilik

Gelişmiş hayvanlarda ve insanlarda ikicinslilik normal bir durum değildir. İkicinsli olan müstesna kimselerde, ya dişilik, ya da erkeklik organları, bu organların çalışmaları kusurlu, eksik olarak gelişmiştir.

İkicinsli olan insanları, gösterdikleri özellikler ve ikicinslilik şekilleri bakımından beşe ayırabiliriz.

1. — Gerçek İkicinsliler: Vücutlarında hem yumurtalık, hem de er bezleri bulunur. Tıpta, bu ikicinslilik şeklini gösteren iki yüz vakaya raslanmıştır.

2. — Yalancı Erkekler: Vücutlarının hücre yapısı dişi, dış görünüşü erkek olan kimselerdir. Bunların er bezleri ya çok az sperma hayvancığı meydana getirir, ya da hiç getiremez. Bu, 2.000'de bir raslanan bir durumdur.

3. — Yalancı Kadınlar: Vücutlarının dış görünüşü kadın olan, dişi üreme organları taşıyan, hücre yapısı erkek olan insanlardır. Yalnız, bu insanların, büyüme çağında boyları ve göğüsleri çocukken olduğu gibi kalır. Bu, 2.000'de bir raslanan bir durumdur.

4. — Erkek Yalancı İkicinsliler: Vücutlarında erkek hücre yapısı, erkek üreme organları olan, bazı durumlarda dıştan dişi organların görünümünü taşıyan, başka durumlarda ise erkek üreme organları gerektiği gibi oluşamamış kimselerdir. Bu, 2.000'de bir raslanan bir durumdur.

5. — Dişi Yalancı İkicinsliler: Vücutlarında yumurtalık bulunan, dış görünüşleri kadın gibi olan, sonradan erkeğe benziyen kadınlardır. Bunlarda, büyüme çağından sonra böbreküstü bezlerinin, yumurtalıkların salgıladığı «audrogenik» hormon yüzünden adaleleri gelişir, vücutlarında kıllar çıkar, sakal belirir, sesleri erkek gibi kalınlaşır. Bu, 50.000'de bir raslanan bir durumdur.

Bu konuda yapılan incelemelerden anlaşıldığına göre gerçek ikicinslilerin hiç biri, yalancı ikicinslilerin de çok azı üreyebilir.

İkicinslilik, tıp dilinde, Eski Yunanca bir kökten gelen «hermaphrodite» kelimesiyle tanınır. Yunan mitolojisindeki «Hermaphroditos» hem erkek hem de dişi olarak düşünüldüğü, anlatıldığı için, sonradan ikicinslilik üzerinde çalışan tıp ve biyoloji bilginleri, böyle özellikleri olan canlılara «hermaphrodite» demişlerdir.

Yarı Erkek, Yarı Kadın

«Hermaphroditos» Yunan mitolojisinde yarı kadın, yarı erkek olan bir yaratıktır. Bazı tarihçiler Hermaphroditos'un, erkek ve dişi olmak üzere iki cinsliliği olan tanrıların bulunduğu doğu medeniyetlerinin etkisiyle meydana getirildiğini ileri sürerler.

Mitolojide, Hermaphroditos'un, Hermes ile Afrodite'nin oğlu olduğu anlatılır. Yunan medeniyetinin Helenizm çağından kalma bu hikâyeye göre Karia'daki Salmacis çeşmesinin su perisi Aphrodite'ye âşık olmuş, onunla bütün hayat boyunca beraber yaşamak istemiş, bu dileğini tanrılara bildirmişti. Yerine getirilen bu dileğin sonunda yarı erkek, yarı dişi olan bir yaratık meydana gelmişti. Bu hikâyeyi Lâtin şairi Ovidus Salmacis çeşmesinin sularının gittikçe azaldığını açıklayabilmek için anlatmıştır.

İKİÇENEKLİLER

Tohumlarında iki çenek bulunan bitkilere «ikiçenekli» denir. Dutgiller, gülgiller, turunçgiller, baklagiller, ikiçeneklilerin başlıca örnekleridir (Bk. Bitkiler).

İKİEVCİKLİLER

Erkek ve dişi çiçekleri ayrı ayrı köklerde bulunan bitkilere «ikievcikli» denir. Kavak, söğüt, antepfıstığı, hurma bunlardandır.

Başkent Tahran, Iran'ın günden güne gelişen şehirlerinin başında gelir. Nadirî Caddesi'nde yapılan bu yeni bina İşçiler Bankası'nın merkezidir.

İran

Doğu komşumuz İran kalkınma yolundadır. Önemli merkezlerde büyük binalar, parklar yapılırken, memleketi kaplıyan, küçük, az nüfuslu fakir köyler de dikkati çeker

İran köylerinde hayat durgundur. Köylüler en basit tarzda yapılmış evlerde oturur. Resimde bir köy görülüyor.

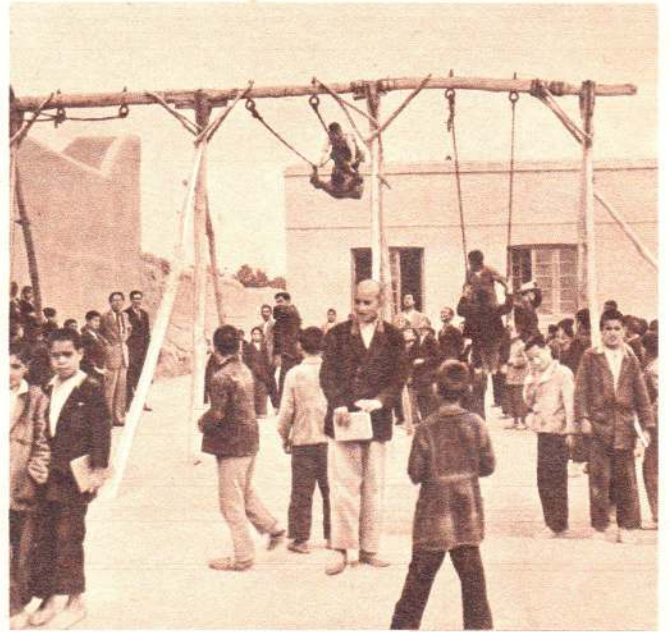

İran hükûmeti ülkenin kalkınmasını sağlamak için baraj yapımına büyük bir hız vermiştir. Resim bir baraj yapılırken işçiler için kurulan köyü gösteriyor.

Kalkınan her ülkede olduğu gibi İran'da da su işlerine büyük önem verilir. İran' da şehir ve kasabalara içme suyu sağlamak için geniş çapta faaliyete girişmiştir. Tahran yakınlarında döşenen bu su boruları büyük bir ihtiyacı karşılıyacaktır.

İran'daki kazılarda birçok arkeolojik eserler meydana çıkarılmaktadır. Resim eski bir kervansaray yıkıntısındaki çalışmayı gösteriyor.

Bir İran okulunun bahçesinde teneffüs sırasında dinlenen, oynıyan öğrenciler.

Şiraz'da yeni yapılan bu büyük bina, Hemşire Okuludur.

İRLANDA

İrlanda geçmişin en canlı izleriyle hâlâ yaşadığı bir yerdir. Birçok yerlerde kale ve şato yıkıntılarına raslanır. Resimde: Blarney Stone yıkıntıları.

Eşek arabası İrlanda'nın birçok bölgelerinde raslanan tipik bir taşıttır. İşte arabalarının başında iki köylü.

Kuzey İrlanda'nın en önemli şehirlerinden biri Belfast'tır. Resim şehrin alışveriş merkezini gösteriyor. Sağdaki, belediye binasıdır.

İSLANDA

Kuzey Kutup Dairesi'nin bitişiğinde bulunan İslanda'nın en soğuk ayı şubattır. Resim bir şubat gününde başkent Reykjavik'i gösteriyor.

Balıkçılık İslanda'nın en önemli endüstrisidir. Yukarıdaki resimde memleketin batı kıyılarında bir balıkçı köyü görülüyor.

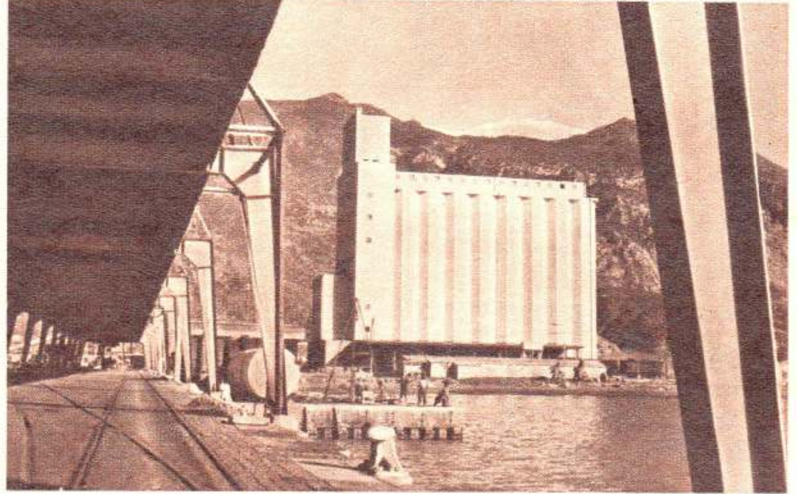
İSKENDERUN — Hatay'ın bu güzel kıyı şehri, yurdumuzun tabiat bakımından en şirin yerlerinden biridir.

Sıcak iklim bitkisi olan palmiyeler İskenderun'un özelliklerinden biridir. İşte palmiyelerle süslü Atatürk Bulvarı.

İskenderun'daki buğday silosunun rıhtımdan görünüşü.

İskenderun'un çevresi bağlık bahçeliktir. Resimde: Pınarbaşı Yolu.

Batı Avrupa'nın Tipik Memleketi:

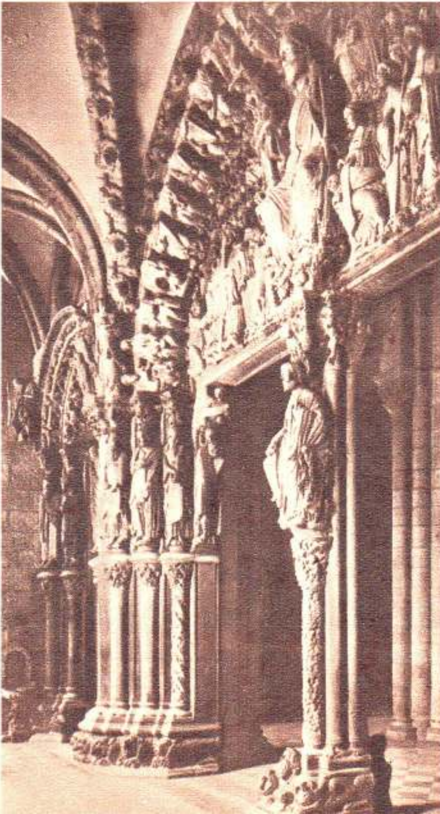
İSPANYA

SEVİLLA — İspanya'nın en eski, en güzel şehirlerinden biridir. Endülüslüler devrinde İşpiliye diye anılırdı.

Sevilla'daki Büyük Kilise İspanya'nın en önemli mimarlık eserleri arasındadır. Kilise 1511'de tamamlanmıştır.

İspanya'da birçok ilgi çekici mimarlık eserleri vardır. Resimde Santiago'daki bir kilisenin kapısı görülüyor.

İspanya'nın başkenti Madrit'in en işlek caddelerinden José Antonio Caddesi.

Avila İspanya'da hem bir şehrin, hem de bir idari bölgenin adıdır. Resim bu tarihî şehrin sûrlarını gösteriyor.

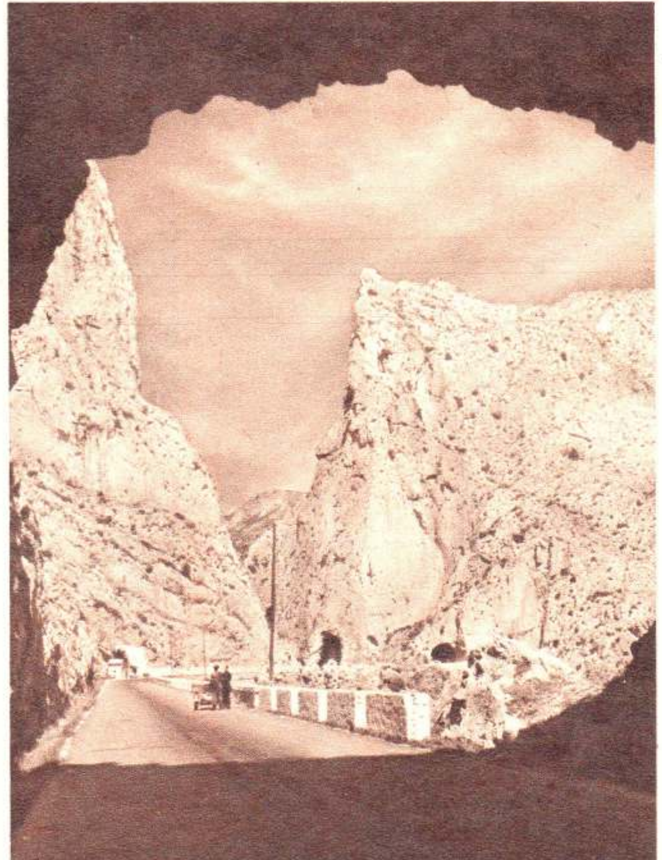
İspanya'nın önemli şehirlerinden Toledo'daki katedralin büyük bir mimarlık değeri vardır.

İSPANYOL FOLKLORU

İspanya'yı başka ülkelerden ayıran en büyük özelliklerden biri mahallî kıyafetler, tipik İspanyol danslarıdır. Solda millî kıyafetlerini giyinmiş kadınlarla bir erkek görülüyor. Yukarıda Kanarya Adaları'nda oynanan bir millî oyun sahnesi görülüyor.

Dağlık bir ülke olan İspanya'da sarp dağların arasındaki geçitlere mükemmel yollar yapılmıştır. İşte Valencia yolunda Mascarat Geçidi.

Israil Devleti'nin elinde gittikçe gelişen Hayfa'dan bir görünüş.

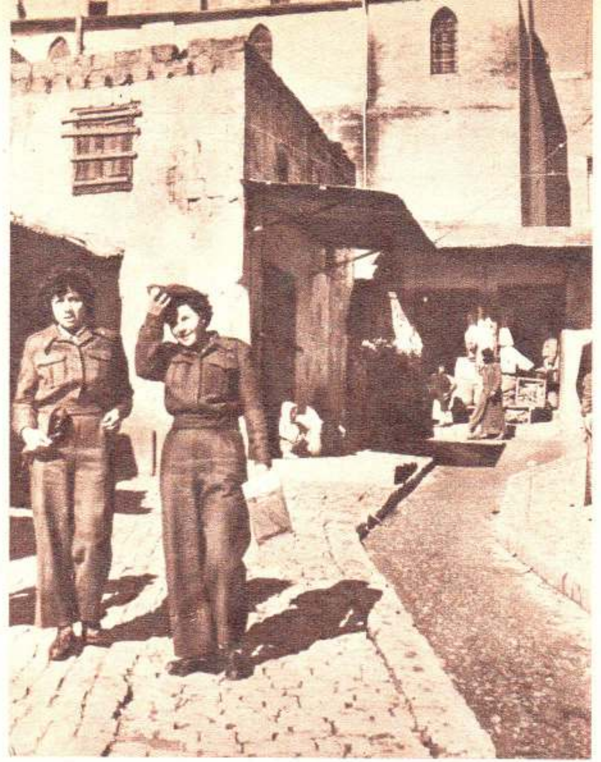

Maddi ve mânevi gelişme yolunda olan küçük İsrail devleti eğitim işlerini daima ön plânda tutmaktadır. Resim, Kudüs'teki İbranî Üniversitesi'ni gösteriyor. Bu üniversitenin kitaplığı Yakın Doğu'daki en zengin kitaplık olarak tanınmıştır.

Kolektif köyler İsrail'in gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Yukarıda bir kolektif köy ve köyün yüzme havuzu görülüyor.

Genç İsrail devletinde kadınlar her alanda erkeklerin işini paylaşmıştır. Yukarıda bir beden eğitimi enstitüsünde cimnastik yapan kızlar, sağda da İsrail Ordusunda askerlik hizmetini yapan kızlar görülüyor

Necef çölünün merkezindeki Berşeva şehri devamlı çalışmalar sayesinde günden güne biraz daha gelişmekte, güzelleşmektedir.

Türkiye'den giden Museviler İsrail'de bir orman kurmuş, buraya Atatürk Ormanı adını vermişlerdir. Resim ormana ağaç dikilişi sırasında çekilmiştir

Kurak bölgelerde yapılan sulama işlerinde kuyulardan faydalanılır. Sert kuyu suları tatlı sularla karıştırıldıktan sonra tarlalara gönderilir.

İstanbul

Avrupa'dan Asya'ya bir bakış: Gümüşsuyu'ndan çekilen bu resim Üsküdar'ı gösteriyor. On plânda görülen Dolmabahçe Camisi'dir.

Dünyanın En Güzel Şehri

Tabiî güzellikleriyle dünyaya ün salan İstanbul Avrupa ile Asya kıtalarının birleştiği yerde Boğaziçi'nin iki kıyısında kurulmuş tarihî bir şehirdir.

İstanbul göklerinden çekilen bu resim Üsküdar ve Beşiktaş'ı gösteriyor.

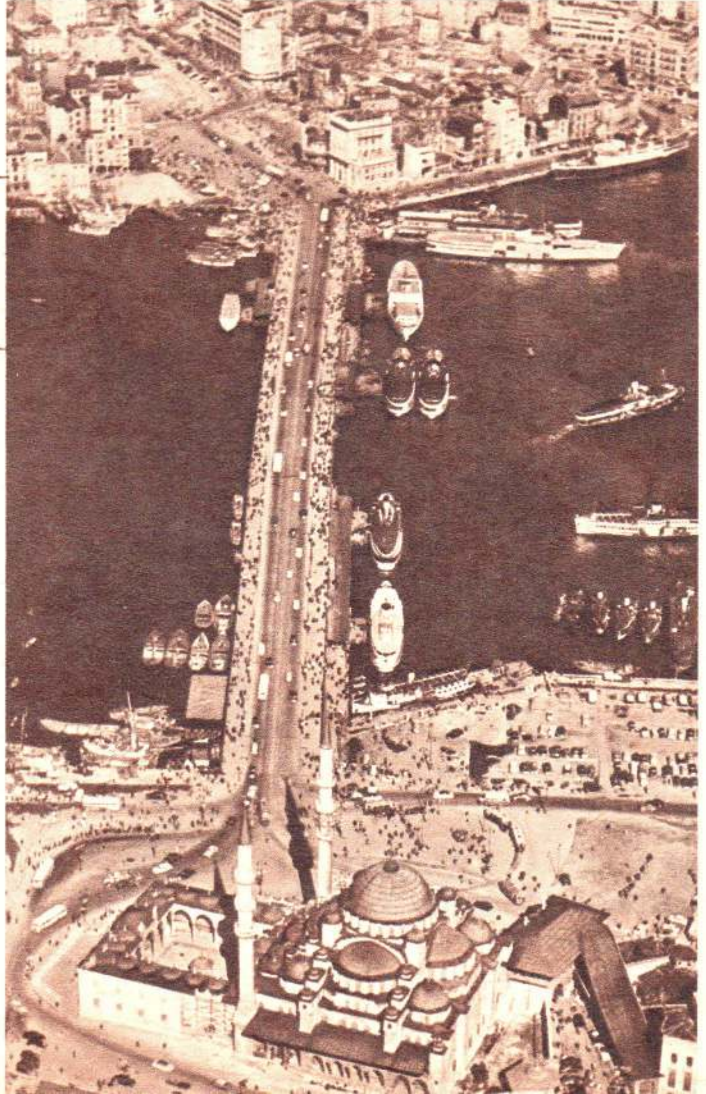
Fenerbahçe burnunun çevrelediği Kalamış Koyu, yazın sandallarla dolup taşar.

İstanbul'a bağlı ilçe merkezlerinden biri olan Şile yaz aylarında dolup taşan bir sayfiye yeridir.

UÇAKLA İSTANBUL — Soldaki resimde şehrin İstanbul kesimi görülüyor. Biblo gibi görünen Sultanahmet Camisi ile Ayasofya dikkati çekiyor. Yukarıda Haliç ve Taşlıtarla.

GALATA KÖPRÜSÜ — İstanbul trafiğinin en büyük yükünü taşır, altından da limandan Haliç'e giren kayıklar, istimbotlar geçer.

İstanbul Üniversitesi, Beyazıt ve Süleymaniye camileri. Üniversite'nin bahçesinde Beyazıt Kulesi görülüyor.

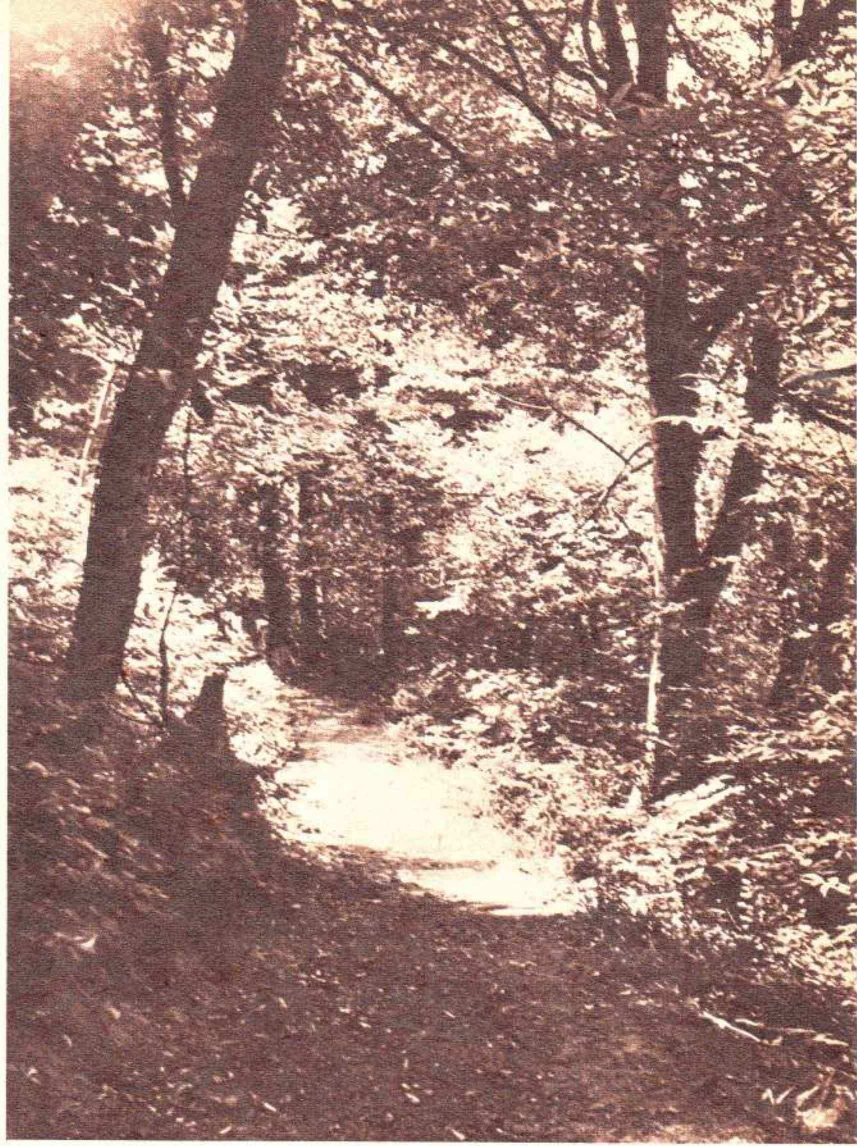

İstanbul'un parkları denince Gülhane Parkı ile birlikte Yıldız Parkı da akla gelir. Tabiî güzellikleriyle her yanı bir huzur köşesi olan Yıldız Parkı, eskiden Saray'a aitti, son yıllarda halkın da istifadesine açıldı.

Güzelliğiyle Türk edebiyatında büyük bir yer tutan Boğaziçi bütün turistlerin görmek için yarıştığı bir yerdir. Her köşesinde ayrı bir güzellik, ayrı bir tarihî değer vardır. İşte Rumelihisarı ve Bebek sırtları.

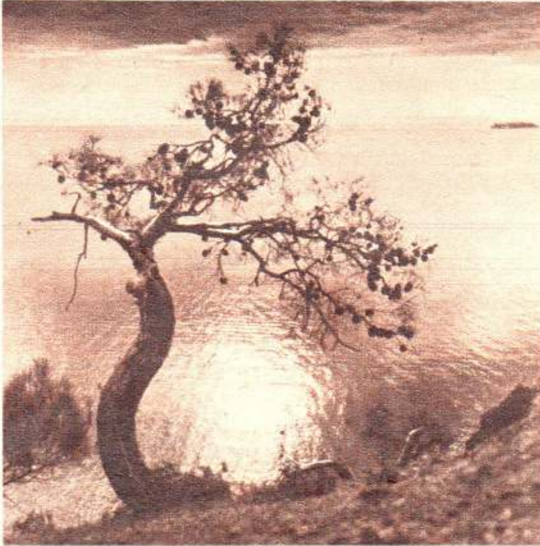

Denizinin güzelliğiyle olduğu kadar, bahçe ve parklarının güzelliğiyle de tanınan İstanbul'da Gülhane Parkı. Burası, yazın sıcak saatlerinde İstanbullular için en serin bir dinlenme ve gezinti yeridir.

BELGRAD ORMANI — Karadeniz kıyılarına kadar uzanan Belgrad Ormanı, İstanbul'un tabiî halini koruyan başlıca yerlerinden biridir.

Adalar'ın her yerinde ayrı bir güzellik vardır. Bu resim Büyükada'da çekilmiştir. Karşıda Heybeliada görülüyor.

Adalar, güzel İstanbul'a başka bir özellik verir. Münzevi bir çam ağacının bile orada başka güzelliği vardır.

İstanbul'un en sevilen yazlık yerlerinden biri Moda'dır. Resimde Moda kıyılarından Fenerbahçe görülüyor.

İstanbul'un ana caddeleri birçok Batı ülkelerini kıskandıracak güzelliktedir: İşte Dolmabahçe ile Maçka arasındaki Bayıldım Yokuşu.

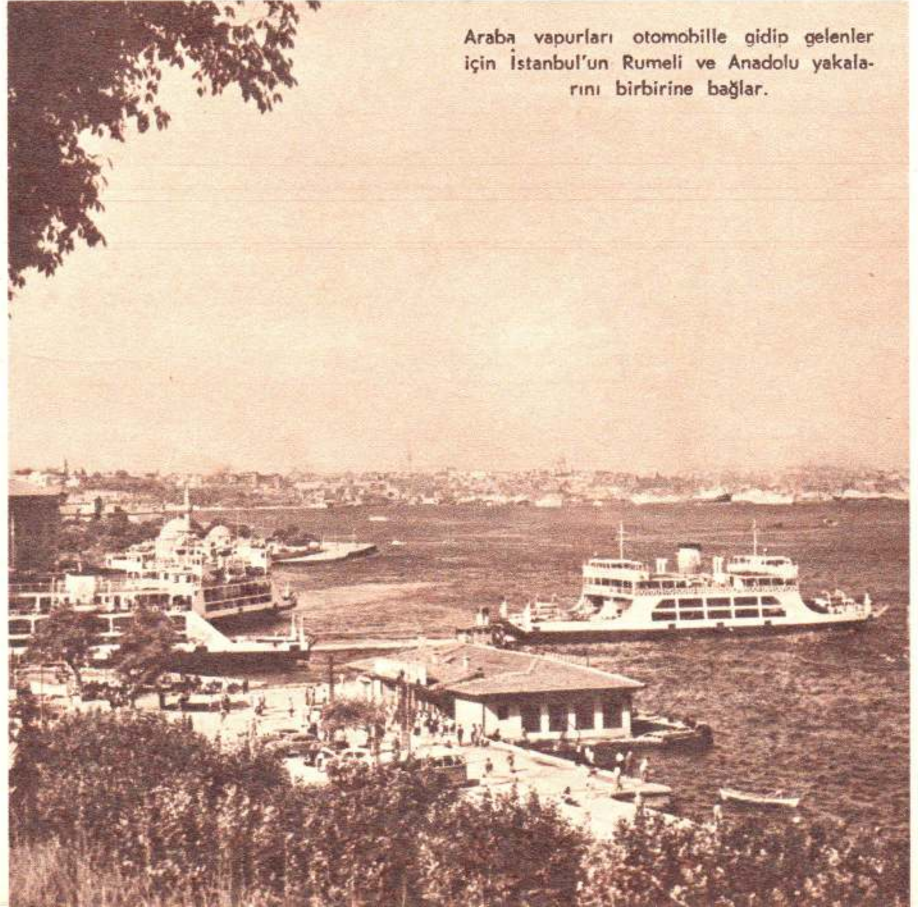

İstanbul'da gece

İstanbul'un her semti geceleyin bir başka güzellik kazanır. Solda geç saatlerde Vatan Caddesi. Sağda bir bayram gecesinde Taksim.

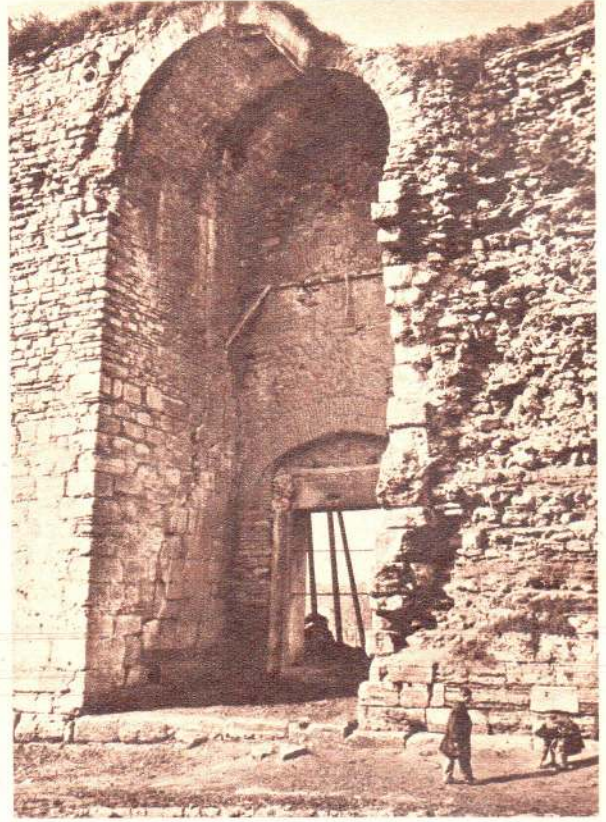
Bir şerit gibi sahil boyunca uzanan Florya sahil yolu İstanbul'a yeni bir güzellik getirmiş, trafiği kolaylaştırmıştır.

Araba vapurları otomobille gidip gelenler için İstanbul'un Rumeli ve Anadolu yakalarını birbirine bağlar.

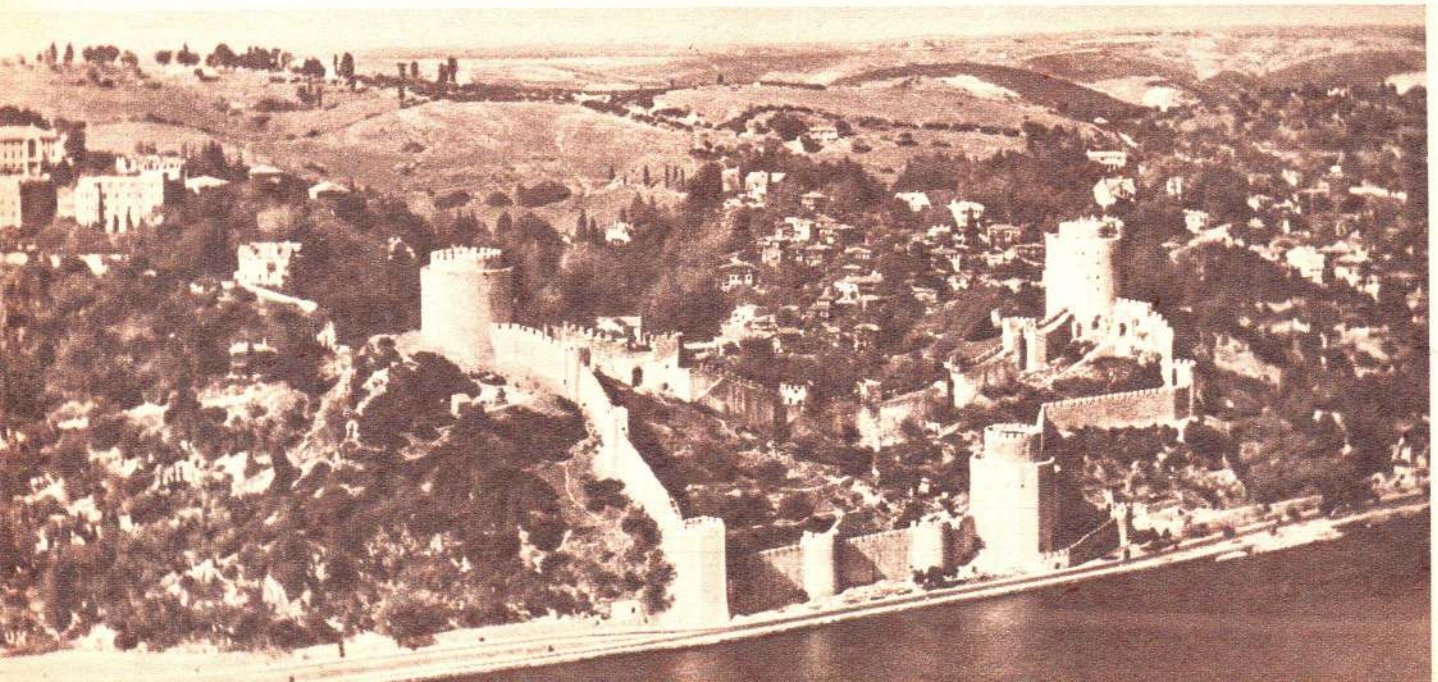

İSTANBUL SÛRLARI

BİNLERCE yılı bulan tarihi boyunca İstanbul'da çeşitli devletler hüküm sürmüş, şehri koruma maksadiyle çeşitli sûrlar yapılmıştır. İstanbul kesimini çepeçevre kuşatan sûrlardan başka Boğaziçi kıyılarında da sûrlar vardır. Yukarıda solda Yedikule sûrları, sağda Edirnekapı - Topkapı arasındaki Sulukule Kapısı, solda Cambazhane Kapısı, aşağıda Rumelihisarı.

İnsanlık tarihinin beş yıl süren bu en kanlı savaşına 57 millet katılmış, 36 milyon insan ölmüştür.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI, dünya tarihinin en büyük, en kanlı savaşıdır. 57 milletin katıldığı bu savaş 5 yıl sürmüş, insanlığa aşağı yukarı 36.000.000 ölüye mal olmuştur.

Bazı tarihçiler II. Dünya Savaşı'nı birincinin devamı sayar. Onlara göre, arada geçen 20 yıl ancak bir soluk alma devresinden ibarettir. Çünkü 28 haziran 1919'da imzalanan Versailles Antlaşması ile biten I. Dünya Savaşı ile 1 eylûl 1939'da başlıyan II. Dünya Savaşı arasındaki zaman, bir barış devresinden çok, mütareke devresine benzemiştir. Bu devre içinde milletler arasında siyasi gerginlik hiçbir zaman eksilmemiştir.

İki Savaş Arası

Bazı tarihçiler II. Dünya Savaşı'nın başlangıcı olarak Japonlar'ın 1931'de Mançurya'yı işgalini kabul ederler. İtalya'nın Habeşistan'ı işgalini, hattâ İspanya İç Savaşını bile II. Dünya Savaşı'nın bir kısmı sayarlar. Başka bir kısım tarihçiler Japonlar'ın Çin'i işgale başladığı 7 Temmuz 1937'yi savaşın asıl başlangıç tarihi olarak ele alırlar. Japonya ile Çin birbirlerine resmen savaş ilân etmiş olmamakla beraber, bu savaş kıta ölçüsünde ilk savaştı.

Genel olarak, Almanların Polonya'yı işgale başladığı 1 eylûl 1939 II. Dünya Savaşı'nın başlangıcı sayılır. Bunun üzerine İngiltere ile Fransa'nın Almanya'ya harb ilân edişi hemen hemen sekiz yıldan beri süregelen savaşı resmiyete dökmüş oldu.

İki savaş arasındaki durumu kısaca gözden geçirelim:

Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam). — I. Dünya Savaşı'ndan sonra, milletlerin, çıkan anlaşmazlıkları kendi aralarında görüşerek halletmeleri, böylece, artık savaşa yol açılmaması için Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti) kurulmuştur. Bu topluluğun en büyük amacı Almanya'yı silâhsızlandırmak, cemiyet üyesi devletlerin de silâhlarını azaltmasını sağlamaktı.

Milletler Cemiyeti bazı küçük devletler arasındaki anlaşmazlıkları gidermeyi başardıysa da büyük devletlere söz geçiremedi. İtalya-Habeşistan Savaşı bunun en büyük örneğidir. İtalya'nın bu zayıf memleketi işgale başlaması üzerine Habeşistan İmparatoru, Milletler Cemiyeti'ne başvurdu. Cemiyet, aldığı bazı ekonomik tedbirlere rağmen, bu hareketi önliyemedi.

Öte yandan, 1919'da Almanya'da kurulan Cumhuriyet halkın ihtiyaçlarını karşılıyamıyacak kadar zayıftı. Ahali bu idarenin başarısızlıklarını görüyor, ona güvenemiyordu. O sırada İngiltere ile Fransa bazı yardımlarda bulunarak Alman Cumhuriyetini kurtarabilirlerdi. Yalnız, onlar da kendi iç meseleleriyle uğraştıklarından bunu yapamadılar.

Silâhlanma Yarışı. — Barışı kuvvetlendirecek bir başka fırsat da 1931'de kaçırıldı. Japonya, savaş ilân etmeden, Çin'e karşı askerî harekete başladı. Milletler Cemiyeti kuvvetle, ya da ticari münasebetleri keserek bu hareketi önliyebilseydi barışı devam ettirecek kudrette bir varlık olarak iş görebilirdi. Bunu yapamayınca birçok milletler bir tecavüz karşısında Milletler Cemiyeti'nin kendilerini koruyamıyacağını düşünerek silâhlanmaya başladılar.

Fransızların silâhsızlanmayı reddetmesi, barışı devam ettirme konusunda kaçırılan fırsatların en büyüğü oldu. 1932'de, Almanya Başbakanı Heinrich Brünnig memleketin fena bir durumda olduğunu gördü. Almanlar, askerî güçlerini yeniden kazanırlarsa başka milletler yanında itibarlarının artacaklarını düşünüyorlardı. Almanya kuvvetli devletlerle çevriliydi. Brünnig bunu dikkate alarak Milletler Cemiyeti'ne başka milletlerin de silâhlanmasını teklif etti. İngiltere, İtalya, Amerika buna razıydılar; Fransa ise, tartışmaya bile girişmeden, teklifi reddetti. Bazı tarihçiler, bunu Avrupa'nın II. Dünya Savaşı'na yöneldiği tarih olarak kabul ederler. Almanya'da Brünnig hükümeti düştü, altı ay sonra da Hitler iktidarı ele geçirdi.

Hitler iktidara geldikten sonra olanca gücüyle Almanya'nın silâhlanması için çalışmalara başladı. Öte yandan, Almanya 600 yıllık düşmanı olan Polonya'dan çekiniyordu. Bunun için, 1934'te Polonya ile on yıl süreli bir dostluk antlaşması yaparak doğu sınırını emniyete aldı.

Versailles Antlaşması'na göre Almanya 100.000'den fazla silâhlı kuvvet bulunduramazdı. Hitler bunu hiçe saydı. Kısa zamanda

Alman askerlerinin sayısı 600.000'e yükseldi. Başka Avrupa devletleri bu hareketi protesto ettilerse de ellerinden başka bir şey gelmedi.

Savaşın Sebepleri

İki dünya savaşı arasında geçen 20 yıl içinde dünya siyaset sahnesinde halledilmesi gereken birçok pürüzler ortaya çıkmıştı. Hem siyasi, hem de mali ve iktisadi sınai olan bu zorluklar çeşitli sebepler yüzünden halledilemiyordu.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya muazzam topraklar kaybetmişti. Alsace - Lorraine bölgesi Fransa'ya verilmiş, zengin Saar bölgesi 15 yıl Fransızlar'da kalmak üzere Almanya'dan alınmıştı. Bir kısım Alman toprağı Belçika'ya verildiği gibi, Prusya'nın bazı toprakları Polonya'ya bırakılmış, serbest şehir Danzig de Milletler Cemiyeti'nin idaresine alınmıştı. Memel ve çevresi önce Müttefikler tarafından idare edilmiş, sonradan Litvanya'ya verilmişti. Öte yandan, Almanya bütün sömürgelerini kaybetmiş bulunuyordu. Bunların yanı sıra ödemeye mahkûm edildiği savaş tazminatı son derece büyüktü.

Nüfusu çok kalabalık olan Almanya'nın bu büyük kayıpları Alman milletinin içinde bir ukde olarak kalmıştı. Hitler iktidara gelip de büyük vaitlerde bulunmaya başlayınca halk onun çevresinde toplandı. Yapılan sıkı propaganda kısa bir zaman içinde Alman milletini bir başka savaşa hazır hale getirdi .

Silâhsızlanma hususunda çeşitli konferanslar toplanırken, Almanya, Japonya, İtalya harıl harıl silâhlanıyor, büyük devletler ise bunu görmemezlikten geliyorlardı. Amerika, İngiltere gibi büyük devletler silâhsızlanma taraflısıydı. Birinci savaştan sonra meydana gelen iktisadi buhranlar, galip devletlerin iç işlerinde birçok zorluklar doğurmuştu. Hiçbirinde yeni bir savaşı göze alacak hal yoktu. Bu bakımdan, Mihver Devletlerinin silâhlanmasına seyirci kaldıkları gibi tecavüz hareketleri başlayınca da önlemeye kalkışmadılar.

Tecavüzler Başlıyor

Uzak Doğu'da. — Japonya'nın ilk tecavüz hareketi 1931'de Mançurya'yı almasiyle başladı. Müttefikler buna seyirci kalmaktan başka bir şey yapamadılar.

İtalyan-Habeş Savaşı. — İtalya 1935'te Habeşistan'ı zaptetti, sömürge haline getirdi. Milletler Cemiyeti'nin bu hareket karşısındaki tepkisi de çok zayıf kaldı. İspanya'da faşistler General Franco komutasında meşru hükümete karşı ayaklandılar. İtalya ve Almanya, askerî birlikler göndererek, Franco'yu desteklediler. Böylece, Franco açtığı iç savaşı kazandı, İspanya'da bir faşist diktatörlüğü kurdu. Milletler Cemiyeti, Mihver'in bu müdahalesine karşı da bir şey yapamadı.

Ren Bölgesi. — Almanya ilk tecavüz hareketine 1936'da girişti. Versailles Antlaşması'na göre Almanya Ren nehrinin batı bölgesinde asker bulunduramıyacaktı. 7 mart 1936 günü Hitler'in birlikleri Ren Bölgesi'ne girdiler. Birçok Fransız devlet adamı Almanya buradan çekilmediği takdirde kuvvet kullanılması gerektiği fikrindeydi. Ancak, İngiltere Fransa'yı desteklemiyordu; çünkü Fransa da Habeşistan işinde İngiltere'yi desteklememişti. Bunun üzerine, Fransa askerî harekete cesaret edemedi. Böyle bir şey belki de yeni bir savaşa yol açacaktı. Başbakan Pierre Laval bunu göze alamadı.

Çin-Japon Savaşı. — 1937 yılında Japonya Çin'e karşı askerî hareketlere girişti. 7 temmuzda başlıyan çarpışmalar kısa zamanda bütün Çin'e yayıldı. Müttefik Devletler'le Milletler Cemiyeti bu hareketi durdurmak için fazla bir şey yapamadı. Üstelik, birçok memleketler Japonya'ya savaş malzemesi satmakta devam etti.

Avusturya'nın İlhakı. — Artık Mihver Devletleri büyük bir kuvvet haline gelmişti. Dünya siyaset alanında diledikleri gibi davranabiliyorlardı. Hitler, Ren Bölgesi meselesinde başarı kazanınca bu defa Avusturya meselesini ortaya çıkardı. Zaten Nazi Partisi yıllardan beri Avusturya'yı için için yıkmaya, Almanya'ya katmaya çalışıyordu. Avusturya Başbakanı Kurt von Schschnigg doğrudan doğruya istifaya zorlandı. 11 mart 1938'de Alman askerleri memlekette «huzuru sağlamak» iddiasiyle Avusturya'yı işgal ettiler.

Südet Bölgesi. — Aradan bir yıl geçmeden Hitler Çekoslovakya'nın tamamen Almanlar'la meskûn zengin Südet Bölgesi'ne göz dikti. Çekoslovakya kendi toprakları için savaşmaya hazırdı; ancak, böyle bir savaşın yeni bir dünya savaşına yol açacağı korkusu Fransa ve İngiltere gibi devletleri endişeye düşürdü. İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain ile Fransa Başbakanı Edouard Daladier'nin Hitler'le yaptıkları görüşmeler sonuçsuz kaldı. Sonunda Südetlerin Almanya'ya verilmesi kararlaştırıldı. Hitler 1939 yılının martında Çekoslovakya'nın kalan kısmını da işgal etti.

Aynı yıl Memel'i Litvanya'dan alan Almanlar, Polonya ile yaptıkları dostluk antlaşmasını tek taraflı olarak bozdular. Danzig'le Almanya arasındaki toprak parçası Polonya'nındı. Almanlar şimdi de buradan Danzig'e bir yol istiyorlardı.

Artık olaylar hızla gelişiyordu. Aynı yılın mayısında İtalya ile Almanya bir antlaşma imzaladılar. Ağustosta da Rusya ile bir saldırmazlık antlaşması imzalıyan Almanya artık kendisini bütün dünyayı ele geçirecek kudrette görüyordu. Öte yandan, Alman propaganda teşkilâtı Polonya'daki Almanlar'ın kötü muamele gördüğünü dünyaya yayıyor, Danzig'de, Polonya sınırında birtakım çarpışmalar oluyordu. En sonunda Hitler, Polonya'ya hücum emrini verdi.

İkinci Dünya Savaşı Başlıyor

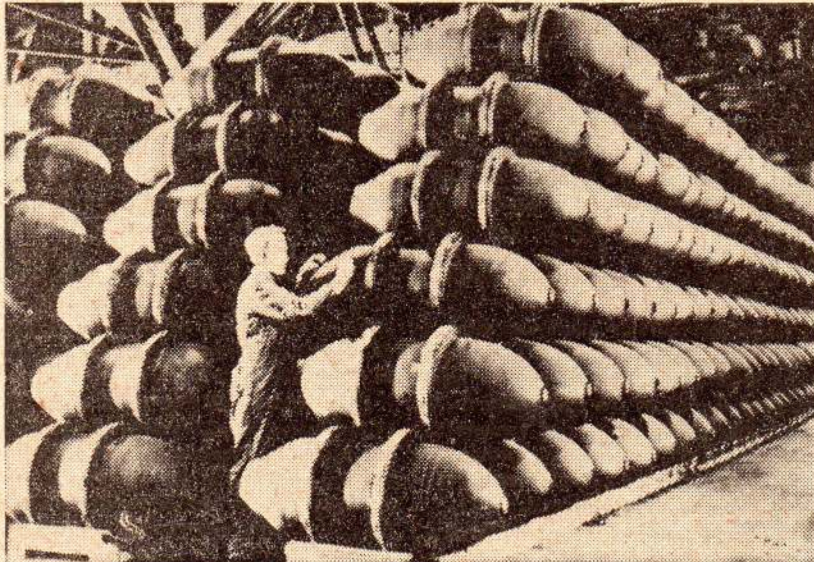
1 eylül 1939 sabahı Alman birlikleri Polonya'yı işgale başladı. Alman Genel Kurmayı savaş stratejisine o tarihe kadar götürülmemiş bir yenilik getirmişti: Yıldırım Savaşı. Polonya'nın üç ordusu, geniş savunma plânları vardı. Yalnız, girişilen yıldırım savaşı o kadar hızla gelişti ki, Polonya savunma plânlarını gerçekleştiremedi. Hava alanları, ikmal merkezleri yanıp yıkıldı, ordular sarıldı. Alman uçakarı yerlerini yurtlarını bırakıp kaçan halka ateş açıyordu.

Artık dünya savaşı başlamıştı. Bundan sonra beklemeye imkân yoktu. 3 eylûl'de İngiltere ile Fransa Almanya'ya savaş ilân ettiler. Onlardan sonra, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika Birliği de savaşa girdi.

Eylülün 17'sinde Rusya da doğudan Polonya'ya karşı hücuma geçti, ülke Almanya ile Rusya arasında paylaşıldı.

Polonya savaşları sırasında Varşova savunması bütün dünyaya ün saldı. Haftalarca bombardıman edilen şehir 27 eylûle kadar teslim olmadı. Polonya hükümeti önce Paris'e, sonra Londra'ya taşındı. Polonyalı göçmenler sonradan birlikler teşkil ederek Avrupa savaşlarına katıldılar.

Savaşın başlarında, Almanya doğu cephesiyle uğraştığından, batı cephesinde hiçbir hareket olmadı. Almanlar Siegfried, Fransızlar da Maginot müstahkem mevkilerinde karşılıklı beklestiler.

İkinci Dünya Savaşı boyunca Müttefikler Naziler'in elinde bulunan Avrupa'ya 2.697.473 ton bomba attılar. Bu arada yalnız Berlin'e 70.000 tondan fazla bomba atıldı Fotoğrafta atılmadan önce son kontrolları yapılan bombalar görülüyor.

Danimarka ile Norveç'in İşgali

Norveç'le Danimarka'nın Almanya için büyük önemi vardı. Bu memeketlerde üsleri olursa İngiltere'yi daha rahat bombalıyabilirdi. Üstelik, Norveç ilmanarı Alman savaş gemilerinin Kuzey Buz Denizi'nde rahatça çalışmasını sağlıyacak birer üs işi görebilirdi.

9 nisan 1940 günü tan yeri ağarırken iki Alman destroyeri Narvik limanına girerek iki Norveç gambotunu torpilledi. Onların hemen arkasından Alman askerlerinin saklı bulunduğu iki maden taşıma gemisi rıhtıma yanaştı. Daha Norveçliler ne olduğunu anlamadan Narvik işgal edilmişti. Aynı şekilde daha başka birkaç limanla Oslo'ya da birden bire asker çıkarılmıştı. Norveç Kıralı Haakon' la hükümeti, Almanlar'ın eline düşmekten güç kurtularak, İngiltere'ye kaçtılar. Çok geniş ölçüde Nazi ajanları Norveç'te büyük bir beşinci kol meydana getirmişti. Onların içeriden çalışması Norveç'in kısa zamanda yıkılmasına yol açtı. Vidkun Quisling'in başkanlığındaki Norveç Nazileri bu işi kolaylaştırdılar. Almanlar mükâfat olarak Quisling'i kukla Norveç hükümetinin başına geçirdiler. O günden beri Quisling adı yurdunu düşmana satanlar için kullanılan bir deyim olarak tarihe geçti.

Almanlar aynı şekilde âni baskınlarla Danimarka'yı da işgal ettiler. Denimarka Kıralı Christian, sarayında hapsedildi, memleketin sözde hâkimi olmakta devam etti. Öte yandan, İngiltere ile Fransa, Norveç'in zaptından büyük endişeye düşmüşlerdi. Hemen karşı harekete geçtiler. Norveç kıyılarına bazı çıkarma hareketlerinde bulundular. Hattâ bir İngiliz birliği Narvik'i geri aldıysa da sonunda çekilmek zorunda kaldı.

Batı'nın İstilâsı

Aradan bir ay geçmeden Alman birlikleri Holânda, Belçika, Lüksemburg ve Fransa'ya yöneldi. Müttefikler'in Norveç hareketlerinde başarısızlığa uğraması dost devletler arasında ümitsizliğe yol açmıştı. Bunun sonucu olarak, İngiliz Başbakanı Chamberlain istifaya zorlandı, yerine Winston Churcill başbakan oldu. Fransa'da da Daladier'nin yerine Paul Reynauld geçti.

10 mayıs 1940'ta yıldırım savaşı Holânda ve Belçika'ya yöneldi. Nazi uçakları Holânda ve Belçika'nın önemli üslerini bombaladılar. Cephe gerisine paraşütle birlikler indirildi. Beşinci kol mensupları önemli kilit noktalarını ele geçirdiler. Almanlar Fransızlar'ın Maginot Hattı'na karşı hücuma geçmeyi düşünmüyor, bu tanınmış istihkâmı arkadan vurmak istiyorlardı. Bunun için de ilk iş olarak Holânda'nın, hele Belçika'nın alınması gerekti. Holânda 5 gün içinde zaptedildi, Kıraliçe Wilhelmina İngiltere'ye kaçtı. Küçük Lüksemburg devleti bir gün içinde zaptedildi, Grand-Düşes Charlotte önce Fransa'ya, sonra da Amerika'ya kaçtı.

Alman birlikleri bir yandan da Belçika'da ilerliyorlardı. Bütün amaçları bir an önce Manş Denizi'ne varmaktı. Öte yandan, General Giraud komutasındaki Fransız birlikleri hem Belçika'ya yardım etmek, hem kendi ülkelerini korumak için kuzeye gelmişti. Yalnız, Almanlar gerçekten yıldırım gibi ilerliyorlardı. Maginot Hattı'nın kuzey kenarındaki Sedan Almanlar'ın eline geçti. Naziler Maginot hattını arkadan vurmuş oldular. 21 mayısta Fransa'nın Manş kıyısındaki Abbeville şehrini işgal ettiler.

Düşen bombaların bazan patlamadıkları da oluyordu Büyük bir tehlike yaratan bu bombalar özel ekipler tarafından en kısa zamanda tesirsiz hale getiriliyordu. Resimde, düştüğü halde patlamıyan bir ton ağırlığındaki bir Alman bombasını tesirsiz hale getirmeye çalışan İngiliz uzmanları görülüyor.

Böylece Almanlar Belçika kuvvetleriyle bu kesimdeki Müttefik kuvvetlerinin ana kuvvetlerle bağlantısını kesmiş, onları kuşatmış oluyorlardı. Nazi uçakları Polonya'da tatbik ettikleri taktiği kullanarak, yerlerini yurtlarını bırakıp kaçan halka ateş açıyor, panik yaratmak istiyorlardı.

Bu durum Müttefiker arasında büyük bir telâşa yol açtı. Fransız kabinesinde değişiklik yapıldı. Avrupa'daki Müttefik Başkomutanlığı'na, General Maurice Gammelin'in yerine, General Maxime Weygand getirildi. Weygand, Belçika'da çevrili kalan kuvvetlerle teması sağlamak için hücuma geçtiyse de başarı kazanamadı. 28 mayısta da Kıral Leopold Belçika ordusunu Almanlara teslim etti, kendisi de esir edildi.

Dunkerque Hareketi. — Belçika'nın hiç umulmadık bir şekilde teslim olması, bu ülkeye yardım için gelmiş bulunan Fransız ve İngiliz kuvvetlerini çok zor durumda bırakmıştı. Buradaki birlikler Fransa'nın kuzeydoğu kıyısındaki Dunkerque'e kadar geri çekildiler. Burada tarihin en büyük kurtarma hareketi yapıldı, 300.000 kişilik Müttefik kuvveti gemilerle İngiltere'ye geçirildi. Zayıf İngiliz hava kuvvetleri, taşıt gemilerini Alman bombardıman uçaklarından koruyan bir hava şemsiyesi işi görüyordu.

Dunkerque hareketinin başarıyla sonuçlanması, Müttefikler'e cesaret verdi. Bu çekilme başarısızlığa uğrasaydı, İngiliz ordusu yenilecek, belki de esir olacaktı. Bu kurtarış İngiliz halkına bir umut kaynağı oldu.

İtalya Savaşa Giriyor. — Almanlar artık

bütün Manş kıyılarını ele geçirmişti. Batı Fransa da onların elindeydi. 5 haziran'da Fransa'nın geri kalan kısmını da ele geçirmek için hücuma geçtiler. Fransız kuvvetleri durmadan geri çekiliyordu. Bu sırada Mussolini artık savaşın bitmiş olduğunu tahmin etti. İtalya da artık sonu yaklaşmış olan bu savaşa katılmalı, ganimetten pay almalıydı. 10 haziran 1940'ta, gece yarısı savaşa katılacağını İngiltere ile Fransa'ya bildirdi. Savaşa başladıktan sonra güney Fransa'nın bazı kısımlarını işgal etti.

Fransa Teslim Oluyor. — Artık Almanlar Fransa'da büyük bir hızla ilerliyorlardı. Fransızlar Paris'i, yakılıp yıkılmaktan kurtarmak için, «açık şehir» ilân ettiler. Fransız hükümeti önce Tours'a, sonra Bordeaux'ya taşındı. Alman kuvvetleri 14 haziranda Paris'i işgal ettiler. Maginot Hattı da ele geçirilmişti.

Fransız hükümeti büyük bir kararsızlık içinde bulunuyordu. Bir kısmı Kuzey Afrika'ya geçip savaşa orada devam etmeyi, bir başkası mütareke yapmayı istiyordu. Bir ara, Winston Churchill, İngiltere ile Fransa'nın bir tek bayrak altında birleşmesini teklif etti. Yalnız, o sırada Mareşal Pétain'in başkanlığında kurulan yeni bir Fransız hükümeti teslim olmaya karar verdi. 22 haziran 1940'ta Fransa, Compiègne ormanındaki tarihî vagonun içinde mütarekeyi imzaladı. 1918'de yenilmiş Almanya mütarekeyi bu vagonda imzalamıştı. İmza töreninde Hitler de bulundu.

Mütareke üzerine Fransa ikiye ayrıldı. İşgal bölgesi Alman kuvvetleri tarafından idare edilecekti. İşgal altında bulunmıyan güney Fransa'da ise Mareşal Pétain'in başkanlığında bir kukla hükümet kuruldu.

Öte yandan, yurtsever birçok Fransız kuzey Afrika'ya, İngiltere'ye kaçmıştı. General Charles de Gaulle göçmen Fransızlar'ın önderliğini üzerine aldı, Londra'da bir karargâh ve teşkilât kurdu, buna «Hür Fransa» adını verdi. Bu teşkilâtın savaşın daha sonraki devrelerinde büyük faydası oldu.

Yeni Cepheler

Fransa'nın düşmesi İngiltere'yi son derece ağır, tehlikeli bir durumla baş başa bırakmıştı. Artık İngiltere'nin müttefiki yoktu, bütün kıta Almanlar'ın kontrolü altındaydı. Üstelik, Fransa'nın yenilmesinden sonra Almanlar bütün hızlariyle İngiltere'ye yüklendiler. Şiddetli bombardımanlarla İngilizleri yıldırmak, teslim olmaya zorlamak istiyorlardı. İngiltere oldukça az hava kuvvetiyle Alman hücumlarına karşı koymaya çalışıyordu. 1941 yılının ortalarına doğru Almanlar, İngiltere'yi bombardımanla yenemiyeceklerini anladılar. Öte yandan, Amerika Kiralama ve Bağışlama Programı çerçevesi içinde, durmadan İngiltere'ye yardım ediyordu.

Afrika'da Savaş. — 1940 yazında Libya'daki İtalyan kuvvetleri Mareşal Rodolfo Graziani komutasında Mısır'a doğru ilerlemeye başladılar. Yalnız, 1941 ocak ayında İngiliz kuvvetleri, İtalyanlar'ı Bingazi'ye kadar püskürttü.

Balkanlar'ın İstilâsı. — İtalyanlar 1939'da Arnavutluğu almışlardı. 1940 ekiminde Arnavutluk'taki üslerinden faydalanarak Yunanistan'a karşı hücuma geçtiler. Ancak, umulmadık bir direnişle karşılaştılar. İngilizler hemen Yunanistan'a koştular. Öte yandan, İngiliz birliklerinin Habeşistan'a, İtalyan Somalisi'ne girmeleri Mussolini'nin başına yeni dertler açtı.

Hitler hemen hemen kansız geçen yıldırım hareketleriyle Macaristan'ı, Romanya'yı, Bulgaristan'ı ele geçirmişti. Almanlar, Yugoslavya'yı da 12 günlük bir çarpışmadan sonra aldılar. Yugoslavya'yı ele geçirince, İtalyanlar'a yardım maksadiyle, Yunanistan'a yüklendiler. Burası da kısa bir zamanda düşman çizmeleri altına girdi. Hitler, Yunanistan'ın idaresini İtalyanlara bıraktı.

İngiltere, yardım maksadiyle Yunanistan'a 60.000 kişilik bir kuvvet göndermişti. Bunların 45.000'i geri çekilerek Mısır'a, Girit'e götürüldü. Çok geçmeden Almanya, paraşüt birlikleri indirerek, Girit'i ele geçirdi.

İngilizler, Yakın Doğu'yu Nazi tehlikesinden kurtarmak için, 1941 haziranında Irak'ı işgal ettiler. Aynı yıl İran da İngilizler'le Ruslar tarafından işgal edildi.

Rusya'ya Hücum. — Rusya ile Almanya saldırmazlık antlaşması yapmış olmalarına rağmen, devamlı olarak birbirlerinden kuşkulanıyorlardı. Rusya batı sınırını durmadan kuvvetlendiriyordu. 1939'da Finlandiya'ya hücum etmişti. 1940 temmuzunda Estonya, Letonya ve Litvanya'yı ele geçirdi.

22 haziran 1941'de Almanlar birdenbire Rusya'ya karşı hücuma geçtiler. Daha önce yaptıkları gibi yıldırım savaşına girişmişlerdi. Sonbahara kadar Almanlar büyük bir hızla ilerlemekte devam ettiler. Kasımın sonlarında Alman birlikleri Moskova'ya 60-70 km. ye kadar yaklaşmış bulunuyorlardı. Sovyet hükümetinin bir kısmı ile yabancı elçilikler Kuybişev'e taşınmıştı. Almanlar Leningrad'ı kısmen kuşattılar, Sivastopol bir yana, bütün Kırım'ı, büyük endüstri şehri Rostov'u ele geçirdiler.

Hitler Rusya'ya hücum ederken tarihî olayları hesaba katmamıştı. Ülkenin genişliği, uzun süren kışlar, Rus halkının çete hareketleriyle kendilerini yıpratabileceği hesaba katılmamıştı. Kış boyunca Rus kuvvetlerinin yaptığı karşı hücumlar Almanları iyiden iyiye yıprattı. 1812 - 1813 yılında Napoléon'un Büyük Ordusu'nu yenen kış 1941-1942 kışında da Hitler ordularını yeniyordu.

1942 yazı başlayınca Almanlar yeniden hücuma geçtiler. Moskova'nın güneyinden geniş bir cephe üzerinde yapılan hücumlar yer yer başarılı oluyordu. Ağustosun sonlarına doğru Stalingrad'a ulaşarak bu büyük endüstri şehrini kuşattılar.

Savaşın Gidişi Dönüyor

Kuzey Afrika Cephesi. — İtalyanlar'ın uğradığı başarısızlığı gören Almanya, Afrika işine de karıştı. Mareşal Erwin Rommel idaresinde kuvvetli bir ordu Afrika'ya geçirildi. Nisan 1941'de bu ordu İngilizler'e karşı hücuma geçerek onları geri atmaya başladı. 1942 yılında Almanlar'ın yaptığı yeni hücumlar büyük bir başarıyla gelişti. Nazi kuvvetleri Kahire'ye yaklaştılar, Süveyş'i tehdide başladılar.

General Sir Bernard Montgomery komutasındaki İngiliz kuvvetleri sonbaharda El-Alemeyn'deki Aman ve İtalyan birliklerine karşı hücuma geçtiler. Hücum başarılı olmuştu. Düşman birlikleri büyük bir düzensizlik içinde çekilmeye başladılar.

Amerika'nın savaşa girmesinden sonra durum büyük bir hızla Müttefikler lehinde gelişmeye başladı. 1942 kasımında İngiliz ve Amerikan birlikleri Fas ve Cezayir'e çıkarma yaptılar, 350 savaş gemisinin koruduğu 500 ticaret gemisiyle yapılan çıkarma Afrika savaşlarının gidişini büsbütün değiştirdi.

İkinci Dünya Savaşı hem kara, hem deniz, hem de havalarda cereyan etti. Gerek taşıma, gerekse savaş için uçaklardan büyük çapta faydalanıldı. Fotoğrafta, Tokyo'yu bombardıman etmek için bir uçak gemisinde, bütün teçhizatiyle hazırlanmış emir bekliyen Amerikan pilotları görülüyor.

Bu harekete karşılık olmak üzere Almanlar Fransa'nın geri kalan kısmını da işgal ettiler, Toulon'daki Fransız donanmasına el koymak istediler. Bunun üzerine donanma kendi kendini batırdı. 50 kadar savaş gemisi Toulon limanında sulara gömüldü. Öte yandan, Fransız kuvvetleri kumandanlığına getirilen Amiral Darlan'ın öldürülmesi üzerine yerine General Giraud geçti. Halbuki o görevi De Gaulle istiyordu. Amerikan Cumhurbaşkanı Roosevelt, bir konferans toplıyarak, iki lideri uyuşturdu.

1943 yılının ilk aylarında yapılan büyük hücumlar sonunda Afrika Müttefikler'in eline geçti. 12 mayısta Mihver kuvvetleri teslim oldu.

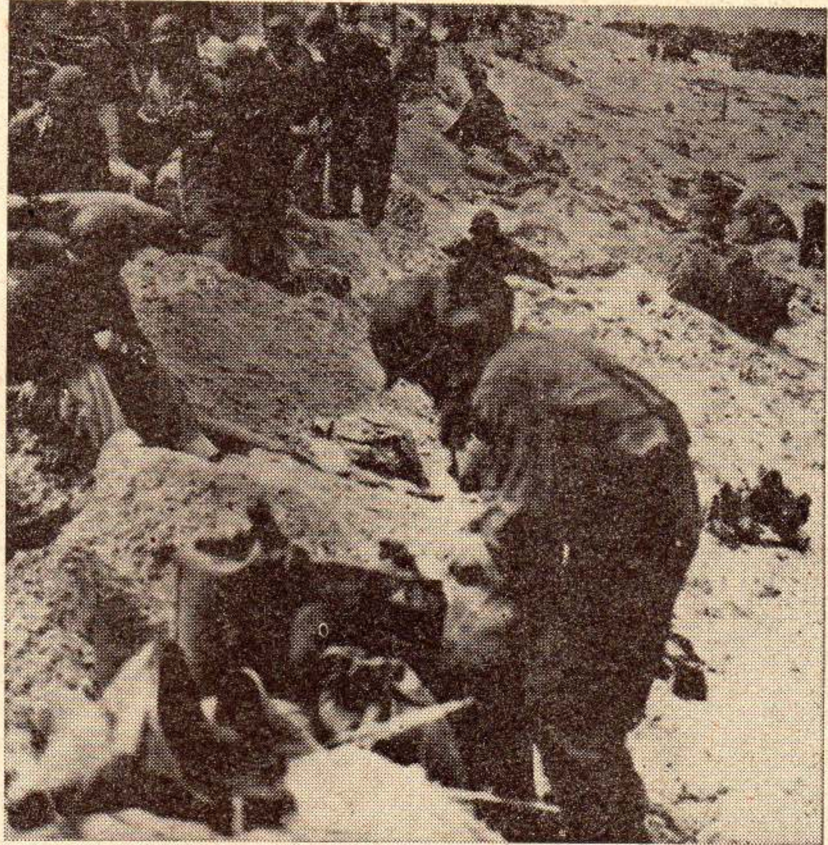
Rus Cephesi. — Alman kuvvetlerinin Rus cephesinde eski kuvvetlerini kaybetmeleri 1942-43 kışında oldu. Hızlı hücumlarla Rusya'nın birçok önemli yerlerini ele geçiren Almanlar Stalingrad'ı pek kolay alamamışlardı. Stalingrad'ı koruyan Rus birlikleri aylarca düşmana göğüs gerdikten sonra 18 ocak 1943'te kuşatmayı yarmayı başardılar. Şubatta Almanlar şehirden çıkarıldı, hemen arkasından o kesimdeki Alman ordusu kuşatıldı. Şubatın sonunda çok büyük kayıplara uğrıyan bu ordunun geri kalanları da teslim oldular.

Stalingard Alman talihinin dönüş yeri oldu. Buradaki büyük kayıplar uzun müddet Alman milletinden saklandı. Çünkü Stalingrad savaşları yaralı ve ölü olarak Alman ordusuna 330.000 kişiye mal olmuştu.

Ruslar bunun üzerine bütün cephelerden hücuma geçtiler. O yılın ilkbahar ve yaz aylarında büyük savaşlar oldu. Alman savunma hatları birer birer kırılıyor, Almanlar'ın zaptettiği büyük şehirler tekrar tekrar Ruslar'ın eline geçiyordu. 1944 başlarında Ruslar, düşman kuvvetlerini Polonya'nın 1939'daki sınırına kadar itmişti. Devamlı çarpışmalardan çok zayıf düşmüş olan Rus kuvvetleri Amerika'dan büyük yardımlar görüyor, gittikçe kuvvetleniyordu. Bu sayede 1944 yılının ilk aylarında Ukrayna düşmandan temizlendi, nisan ve mayısta Kırım geri alındı. Haziran 1944'te Almanlar, Rus topraklarından tamamen geri atılmış bulunuyordu.

İtalya'nın işgali. — Mihver kuvvetlerini Afrika'dan çıkaran Müttefikler, artık ilerlemek istiyorlardı. 10 haziran 1943'te A. B. D., Kanada, İngiliz kuvvetleri Sicilya'ya çıktılar. Bu defa yıldırım savaşı yapmak sırası Müttefikler'deydi. 17 ağustosta ada ele geçirildi. 3 eylülde doğrudan doğruya İtalya'ya hücuma geçildi. Taranto, Brindisi ve Bari limanları alındı. Amerikalılar 9 eylülde Napoli'nin güneyindeki Salerno'ya bir çıkarma daha yaptılar. Çok kanlı savaşlar sonunda A. B. D. kuvvetleri daha önce çıkan Müttefik birlikleriyle birleşti, 1 ekimde Napoli alındı.

Öte yandan, İtalyan Genel Faşist Konseyi Mussolini'yi başbakanlıktan uzaklaştırmıştı (Bk. Mussolini). İtalyanlar Müttefik hücumlarına daha fazla dayanamadılar, mütareke yaptılar. İtalyan ordusu teslim oldu, silâhsızlandırıldı. Yalnız, Almanlar İtalya'yı bırakmıyorlardı. Bu bakımdan, Müttefikler bir anda bütün İtalyayı işgal edemediler. 1944 yılının ilk aylarında yeniden hücuma geçildi,

Fransa'nın kuzey kıyılarına yapılan çıkarmada pek çok Müttefik askeri öldü. İlk kuvvetler 6 haziran 1944 sabahı saat 6.30'da karaya ayak bastılar. İlk altı günde Avrupa'ya 320.000 Müttefik askeri, 54.000 taşıt aracı, 100.000 ton ikmal malzemesi geçirildi. Resimde birliklerden birinin kıyıya çıkışı görülüyor.

4 haziranda Roma, 4 ağustosta Floransa alındı, kuzeye doğru yürüyüş devam etti.

Hava ve Deniz Savaşları

Hava savaşları. — Savaş başladığı sıralarda Almanlar'ın hava ordusu Müttefikler'in ordusundan çok kuvvetliydi. Üstelik, kitle halinde uçak yapımında da Müttefikler'den ileriydiler. Buna karşılık, Alman uçakları yıldırım savaşlarında kara kuvvetlerini desteklemeye elverişli şekilde yapılmamıştı. Fransa'nın işgalinden sonra Alman hava kuvvetlerinin başka bir maksatla, bombardıman maksadiyle çalışması gerekti. Halbuki Alman uçakları büyük ölçüde bombardımanlara girişecek şekilde yapılmamıştı. Uzak mesafelere uçmak zorunda kalan bombardıman uçakları fazla bomba taşıyamıyorlardı.

İngiltere'ye yapılan en ağır hava hücumu 15 kasım 1940 yılında Coventry'ye yapılan akındır. Bu akında Alman uçakları ancak 200 ton bomba atmışlardır. Halbuki daha sonra Müttefikler'in yaptığı hücumlarda bir defada 1.000 ton bomba atıldığı oluyordu.

Müttefikler büyük bir hızla hava kuvvetlerini geliştirme yoluna girdiler. İngilizler «Hurricane» ve «Spitfire» avcı uçaklarını geliştirdiler. Bunlar Alman «Stuka» ları kadar hattâ onlardan daha iyi uçaklardı. Amerikalılar çeşitli avcı uçakları yapmakla beraber, daha çok ağır bombardıman uçakları yapımına önem verdiler. İngiliz bombardıman uçakları ancak 1-2 ton bomba taşıyabiliyordu, savaş kabiliyetleri azdı. Bu yüzden, ancak, geceleri uçuşa çıkıyorlardı. Amerika bu engeli ortadan kaldırmak için «Uçan Kale» (B-17), «Kurtarıcı» (B-24) ağır bombardıman uçaklarını yapmaya başladılar. Bunlar, çok yüksek savaş kabiliyetleri sayesinde gündüzleri sefere çıkabiliyorlardı.

Savaş başlarında İngiliz hava kuvvetleri Almanya'ya perakende hücumlar yapıyorlardı. Bu hücumlar 1942'de korkunç bir hal aldı. 30 mayıs 1942'de Kolonya'ya (Köln'e) yapılan hava hücumu şehri yerle bir etti. Bu hücuma 1.000 uçak katılmıştı.

Bütün savaş boyunca müttefikler Nazilerin elindeki Avrupa'ya 2.697.473 ton bomba attılar. Bu arada, yalnız Berlin'e 70.000 tondan çok bomba atıldı. Taşıma işinde kullanılacak uçakların yapımına da büyük önem verildi. Savaş bittiği zaman Amerikalılar'ın elinde 2.700 taşıt uçağı vardı.

Müttefikler'in ağır hava hücumlarının başlıca hedefi Alman endüstri merkezlerini yakıp yıkmaktı, onların savaş gücünü azaltmaktı. Hava alanlarını, uçakları da yakarak Almanlar'ın hava gücünü azaltmak istiyorlardı. İkmal merkezleri kara ve demiryolları da Müttefik uçaklarının başlıca amacıydı. Aman vermez akınlar sonunda Almanlar'ın savaş gücü iyice zayıfladı. Yapılan hücumlar sırasında yerde, havada yakıp yıkılan Alman uçaklarının sayısı 30.000'i geçti.

Deniz Savaşları. — Savaş başladığı sıralarda İngiliz donanması Almanlar'ınkinden kuvvetliydi. Bu bakımdan deniz üstü kuvvetleri arasında önemli çarpışmalar olmadı. Savaş başlarında Atlas Okyanusu'nda dolaşan Alman «Bismarck» zırhlısı İngiliz «Hood» zırhlısını batırdı. Bunun üzerine, bu geminin peşine düşüldü, en sonunda ele geçirilerek batırıldı.

Gene okyanustaki İngiliz ticaret gemilerine hücum eden Alman «Graf von Spee» zırhlısı da Montevideo açıklarında batırıldı. Norveç limanlarındaki Alman savaş gemileri zaman zaman tesirsiz hücumlar yaptılar. Bunların bütün yapabildiği birçok İngiliz savaş gemisini limanlara bağlamaktan ibaret kaldı.

Denizaltı alanında ise Almanya Müttefikler'den çok ileriydi. Denizlerde ticaret gemilerine tehlikeli anlar yaşatan Alman denizaltıları savaş boyunca 700 ticaret gemisini batırdılar. Bu sırada 500 - 700 denizaltı gemisi devamlı olarak hareket halindeydi. Müttefikler bunu önlemek için ilk iş olarak Alman denizaltı tezgâhlarını, denizaltı üslerini şiddetli bombardımanlarla yakıp yıktılar.

Öte yandan, denizaltı gemileriyle savaşmak için yeni usuller bulunuyordu. Ticaret gemilerinin kaybını önlemek için gemiler uçakların eşliğiyle yola çıkıyordu. Savaşın sonlarına doğru yapılan küçük uçak gemileri ticaret filolarına rekabet etmeye başladı. Bu sırada zaten Almanlar'ın elinde 150-200 denizaltı gemisi kalmıştı.

Avrupa'nın İstilâsı

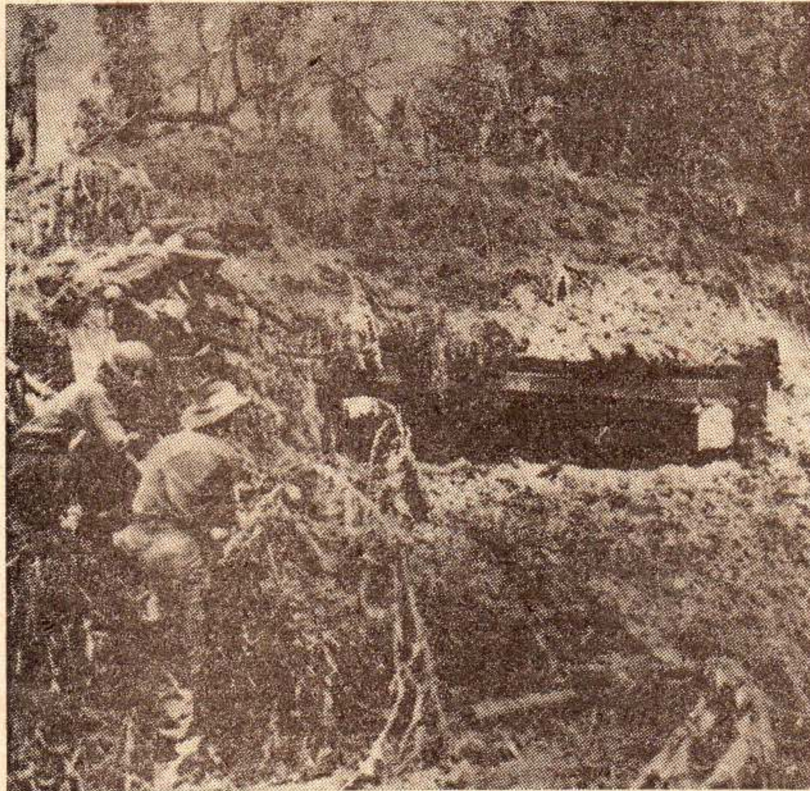
Müttefikler artık Almanya'yı iyiden iyiye sarstıklarına kanaat getirmişlerdi. Şimdi Avrupa memleketlerini kurtarmak, Almanya'yı işgal etmek lâzımdı.

Ruslar 1942'den beri Avrupa'da ikinci cephenin açılmasını istiyordu. Avrupayı istilâ etmenin şart olduğuna inanan Müttefikler 1943'te bu hareketin plânlarını yapmaya başladılar. Başkomutan Dwight D. Eisenhower'in komutasındaki harekete 2.000.000 asker katılacaktı. Bunlar peyderpey İngiltere'de üslenmeye başladılar. 6.000.000 ton tutarında cepane yığınağı yapıldı. Çeşitli limanlarda çıkarma için hazırlanan gemilerin sayısı 4.000'in üstündeydi. Bunların önemli bir kısmı özel olarak yapılmış çıkarma gemileriydi. Çıkarma sırasında kullanılacak uçakların sayısı ise 11.000'i geçiyordu.

İstilâdan aylarca önce Fransa kıyılarının bombalanmasına başlandı. Çıkarmanın yapılacağı yerlerden çok başka yerler bombalanıyor, böylece asıl hareketin nereye yöneltileceği saklanıyordu.

Paraşütçü Akını. — Gerekli yığınak yapıldıktan sonra taarruz başladı. 6 haziran günü sabahın saat 01,30'unda Amerikan ve İngiliz paraşütçüleri Alman savunma hatlarının gerilerine inmeye başladılar. Gece yarısından hemen sonra İngiliz hava kuvvetleri Le Havre ile Cherbourg arasındaki kıyı savunma bataryalarına 6.000 ton ağırlığında bomba atmıştı. Ortalık ağarırken Amerikan ağır bombardıman uçakları yarım saat içinde çıkarmanın yapılacağı bölgeye 3.000 ton bomba attılar.

Bu arada istilâ filosu Fransa kıyılarına yaklaşıyordu. İlk kuvvetler sabah saat 6,30'da karaya ayak bastılar. 4.000 çıkarma gemisiyle gelen Müttefik kuvvetleri 100 km. tutan bir kıyı şeridine ayak basmıştı. Bu birlikler iki gün içinde 20 km. kadar ilerliyerek sağlam bir köprü başı kurdular. Avrupa istilâsının ilk 6 gününde, Avrupaya 326.000 Müttefik askeri, 54.000 taşıt aracı, 100.000 ton ağırlığında ikmal malzemesi geçirilmişti. Kasım ayına kadar geçirilen askerlerin sayısı 2.600.000'i, taşıtların sayısı da 550.000'i buldu.

Savaş yalnız Avrupa'da, Afrika'da değil, Okyanusya adalarında da cereyan etti. İşte Tarakan'da Japon istihkâmlarını tahrip etmeye çalışan Avustralyalı askerler...

Alman Mukavemeti — Almanlar artık bir ölüm-kalım savaşı içinde olduklarını anlamışlardı. Kendilerini korumak için büyük bir mukavemet gösteriyorlardı. Şimdi tam anlamıyla iki ateş arasındaydılar. Ruslar doğudan, öteki Müttefikler batıdan ilerliyorlardı. Müttefikler, uğradıkları çok ağır kayıplara rağmen, birçok kollardan ilerlemelerine devam ettiler.

25 ağustosta Paris düşmandan kurtarıldı. 11 eylülde de Amerikan 1. ordusu Alman topraklarına ayak bastı. Öte yandan, Ruslar Polonya'yı da kurtarmışlardı.

Memleketlerinin tehlikede olduğunu gören Almanlar'ın gösterdiği mukavemet Müttefikler'e çok ağır kayıplara mal oluyordu. Çıkarmanın ilk günlerindeki harekâta katılan 600.000 kişiden 40.000'i ölmüştü. Almanlar Belçika'da Scheldt nehrinde tutunmak istiyorlardı. Burada çok kanlı savaşlar oldu. Bu nehir ağzını temizliyen Kanada birlikleri 30.000 ölü verdi.

Aylarca devam eden şiddetli savaşlardan sonra 1945 yılının başında Almanlar kendi sınırları içine sokuldular. Öte yandan, Ruslar da Balkan memleketlerini işgal ediyordu. 1945 yılındaki savaşlar Almanya içinde geçmeye başlamıştı. 22 nisan 1945'te Rus topçusu Berlin'i dövmeye başladı. Gene nisan içinde İtalya'daki Alman birlikleri teslim oldu.

30 nisanda Hitler kendini öldürdü. 2 mayısta da Berlin teslim oldu. Hitler'in ölümünden sonra Almanya'nın idaresi Amiral Karl Doenitz'e geçmişti. 7 mayısta Almanlar kayıtsız şartsız teslim antlaşmasını imzaladılar. Antlaşma 8 mayıs 1945'te yürürlüğe girdi, Almanya Müttefikler arasında işgal bölgelerine ayrıldı (Bk. Almanya).

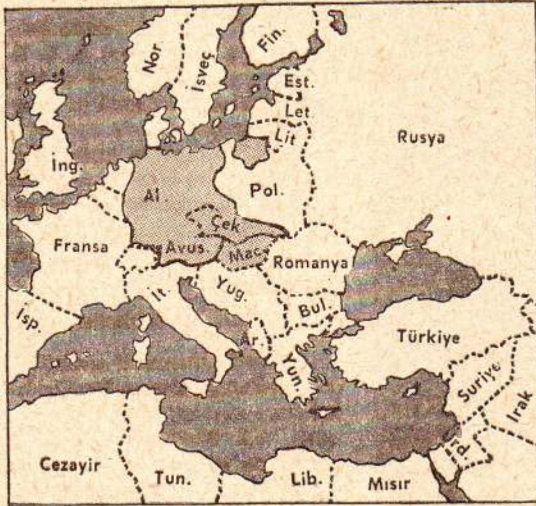
Büyük Okyanus Savaşları

II. Dünya Savaşı'nın en önemli cephelerinden biri de Uzak Doğu'daydı. Burada da Mihver devletlerinin en kuvvetlilerinden biri olan Japonya istilâcı emeller peşinde koşuyordu. A. B. D. savaş dışında kalmaya çalışıyor, Mihver'le çarpışan memleketlere Ödünç Verme ve Kiralama fonundan yardımlar yapıyordu. 1941'de Japon hükümeti değişti. Militaristliğiyle tanınmış Hideki Tojo başbakan oldu. Amerika, Japonlar'ın istilâ niyetlerini sezdiği için, böyle bir şeye müsaade etmiyeceğini bildirmişti.

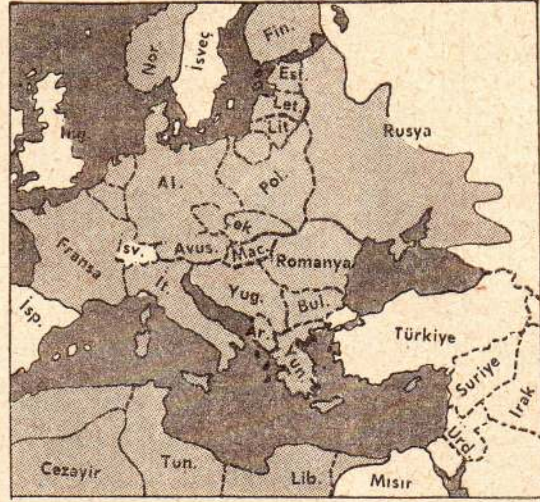
Kasım ayında Japonlar'ın Güneydoğu Asya'da askerî hareketlere girişmeleri üzerine İngiliz Başbakanı Churchill, Japonlar'a A. B. D. savaşa girmese bile İngiltere'nin kendilerine harb ilân edeceğini bildirdi.

Pearl Harbor Baskını. — 7 aralık 1941 pazar günü sabahın erken saatlerinde, Japon uçakları Hawaii göklerinde göründüler. 100 kadar uçak Birleşik Amerika'nın Büyük Ok-

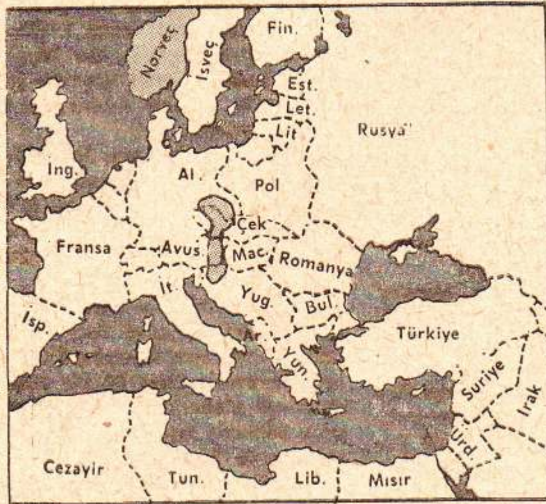
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI NERELERDE CEREYAN ETTİ

Almanya sınırlarının 15 mart 1939'daki durumu

Almanya'nın savaşta en geniş sınırları: 8 kasım 1942

Almanya'nın yenildiği gün: 8 mayıs 1945

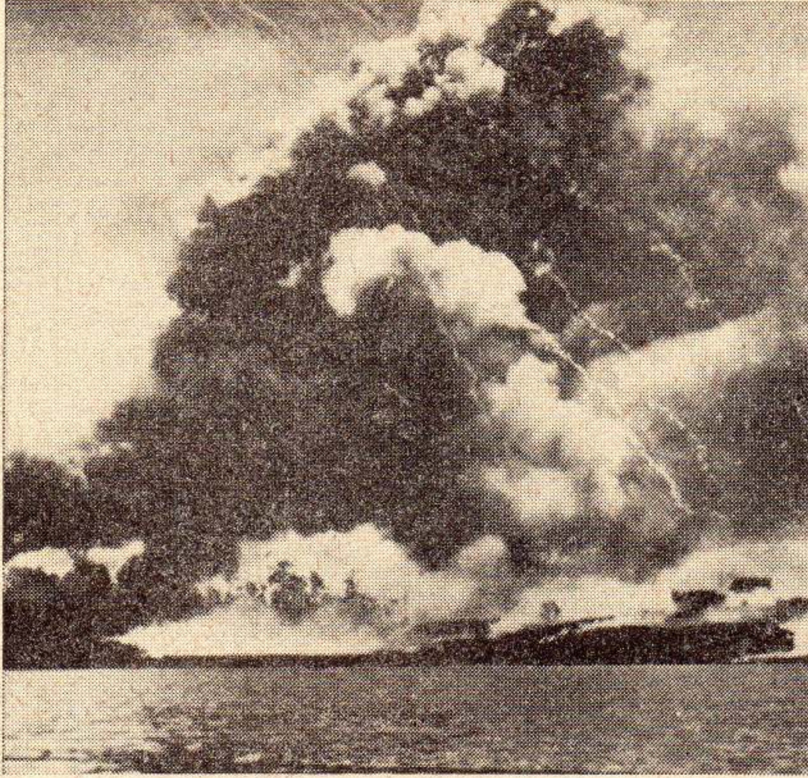

Savaşta Japonya'nın en geniş sınırları

BEŞ YILLIK SAVAŞ BOYUNCA NE KADAR İNSAN ÖLDÜ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI, insanlık tarihi boyunca yapılan savaşların en kanlısı ve en korkuncu olmuştur. Karada, havada ve denizde cereyan eden bu korkunç savaşta 36 milyon kadar insan ölmüştür. Cephelerde savaşarak ölenlerden başka milyonlarca insan da şehir bombardımanlarında yıkılan ve yanan binalarda ezilip yanarak can vermişlerdir. Bu arada, Almanlar geniş kütleler halinde Yahudileri fırınlarda yakarak imha etmişler, birçok savaş esirini bakamıyacaklarından öldürmekten geri kalmamışlardır. Diğer taraftan 6 ağustos 1945 sabahı Hiroşima'da patlatılan ilk atom bombası 66.000 kişinin ölmesine, 40.000 kişinin yaralanmasına; Nagasaki'de patlatılan ikinci atom bombası da 37.000 kişinin ölümüne, 40.000 kişinin yaralanmasına sebep olmuştur. İkinci Dünya Savaşında sivil ve asker olarak kayıp listesi şöyledir:

Almanya	6.000.000	İngiltere	400.000	Polonya	5.800.000 kadar
Belçika	88.000	Macaristan	430.000 kadar	Romanya	460.000 kadar
Kanada	40.000	İtalya	450.000 kadar	Rusya	17.000.000 kadar
A. B. D.	400.000	Japonya	2.000.000 kadar	Yugoslavya	1.600.000 kadar
Fransa	570.000 kadar	Holânda	210.000 kadar		

Amerikalılar'ın, Japonya'daki endüstri merkezlerine yaptıkları hava hücumları Japonlar'ın üretim gücünü çok azaltmıştı. Fotoğrafta, Tarakan'a yapılan bir bombardımanda büyük endüstri tesislerinin infilak edişi görülüyor.

yanus'taki en büyük deniz üssü olan Pearl Harbor'a şiddetli bir baskın yaptı. Daha sonra denizaltıların da katıldığı bu hücum sırasında 5 Amerikan harb gemisi battı, 3'ü de ağır hasara uğradı. Aynı sırada, Honolulu yakınlarındaki Hickam Field hava alanına yapılan hücumlarda 500'e yakın uçak yakıldı. Bu baskında Amerikalılar'ın uğradığı can kaybı 3.000'in üstündeydi. Baskından bir saat sonra Japonya A. B. D., İngiltere ve Holânda'ya savaş ilân etti. Ertesi gün A. B. D. ile İngiltere, Japonya'ya savaş ilân ettiler. Üç gün sonra Almanya ile İtalya da A. B. D. ne harb açtılar. A. B. D. de, karşılık olarak, bu memleketlere harb ilân etti.

Japon İleri Hareketi. — Amerika ile savaşa tutuşan Japonlar, Büyük Okyanus'ta yıldırım savaşına girişmişlerdi. İlk iş olarak Amerika'nın en kuvvetli üslerinden Karolin takımadalarındaki Guam ile Marshall takımadalarındakinin kuzeyindeki Wake adasını aldılar. Ondan sonra Filipin Adaları'na döndüler. General Douglas Mac Arthur 1936'dan beri adaların muhtemel bir Japon hücumuna karşı savunmasını hazırlıyordu. Yalnız, savunma plânları henüz yarılanmamıştı. Bu durumda bir de Japonlar baskın hücumlarına girişince Amerikalılar durmadan gerilemek zorunda kaldı.

Japonlar Filipinler'in Luzon adasındaki Manila yakınlarında bulunan hava alanlarına, deniz üslerine hücum ederek A. B. D. hava ve deniz kuvvetlerine büyük kayıplar verdirdiler. 10 aralık 1941'de Luzon'a çıkarma yaptılar. Yeni yılın ilk aylarında Luzon Japonlar'a geçmişti. Cumhurbaşkanı Roosevelt Mac Arthur'a Avustralya'ya geçerek orada yeni bir ordu teşkil etmesini bildirdi. Nisan 1942'de Filipinler'in ikinci büyük adası Mindanao düşman eline geçti. Bu arada daha başka küçük adalar da işgal edilmişti.

Çin Hindistanı ve İndonezya. — Japonlar'ın hedefi sadece Filipinler değildi. Daha 1941'de Çin Hindistanı'nın önemli bir kısmını işgal etmişlerdi. Gene 1941'de İngilizler'in Çin'deki kolonisi Hong Kong Japonlar'ın eline geçmişti. 1942'nin başlarında Japonlar Malaya'da ilerlemeye başladılar. Güneydeki Singapur limanı İngilizler'in çok güvendikleri bir kale halindeydi. Yalnız şiddetli Japon hava hücumlarına ancak şubata kadar dayandı, 15 şubat 1942'de düştü. Öte yandan, Birmanya da işgal edilmişti.

Japonlar bu ilk hedeflerine vardıktan sonra İndonezya adalarına yöneldiler. 1942 yılı boyunca devam eden savaşlar sonunda bu adalar birer birer Japonlar'a geçti. Böylece, Asya kıtasının bütün Uzak Doğu kesimi, hemen hemen tamamen, Japonlar'ın eline geçmişti. Büyük Okyanus'un doğu kıyılarını, Rus toprakları bir yana, Japonlar almışlardı.

İlk Başarısızlıklar. — Amerika Avrupa'daki savaşın başından beri savunmasını kuvvetlendirmek için olanca güciyle çalışıyordu. Okyanus savaşları için çok lüzumlu olan uçak gemisi yapımına büyük önem veriyordu: çünkü çok uzak mesafeli olan adalardaki üsleri bombalamak için uçakları gemilerle taşımak şarttı.

Japonlar'ın ilk başarısızlığı Midway Savaşlarında oldu. Amerika ile Japonya arasında ortalama bir yerde olan bu adada çok kuvvetli Amerikan üsleri vardı. Japonlar burayı alarak Hawaii Adaları'na atlama yeri olarak kullanmak, buradaki Amerikan askerlerinin tehlikesini ortadan kaldırmak istiyorlardı.

3 haziran 1942'de Midway üzerine gelen büyük bir Japon filosu görüldü. Adalardan henüz 1.000 km. kadar uzakta bulunan bu büyük filoya karşı hemen A. B. D. filosu harekete geçti. Uçan kaleler derhal filonun üstüne gittiler. Çok şiddetli bir savaş sonunda Japonlar geri dönmek zorunda kaldılar. Üstelik, 4 uçak gemisi kaybetmişlerdi. Bu, Japonlar için çok önemli bir kayıptı. Japonlar Aleut takımadalarına da aynı yıl hücum ederek birkaçını aldılarsa da, Amerikan kuvvetlerinin yaptıkları hücumlar karşısında burada fazla tutunamadılar.

Japonlar'ın Gerilemesi

1941-1942 yıllarındaki yenilginin etkisinden kendilerini kurtaran Amerikalılar 1942'den sonra karşı hücumlara başladılar. İlk başarıyı Yeni Gine'nin batısındaki Solomon Adaları'nda kazandı. Müttefikler'in ilk hücumu 1942 yılının ağustosunda Solomonlar'ın güneyindeki Guadalcanal Adası'na oldu. Çok şiddetli savaşlar olan bu ada ancak 1943 şubatında düşmandan temizlendi. Daha sonra bu adaların kuzey doğusundaki Tarawa Adası'na hücum edildi. Çok şiddetli bombardımanlardan sonra kasım 1943'te adaya ayak basan Amerikalılar, ağır kayıplar pahasına, buradaki bütün Japonlar'ı yok ettiler. 1943'te Solomon Adaları'ndan birkaçı daha ele geçirildi.

Büyük Okyanus'un orta kesiminde savaşan Amiral Nimitz komutasındaki kuvvetler asıl hedef olan Filipinler'e doğru iki kol halinde uzanıyordu. 1944'te Karolin adaları düşmandan temizlendikten sonra sıra Filipinler'e geldi.

Filipin Savaşları. — Amerikalılar Filipinler'e çıkarma yapmadan önce Formosa ve Okinawa'daki Japon üslerini şiddetli hücumlarla yıprattılar. Ekim 1944'te Filipinler'in en önemli adalarından Leyte'ye çıkarma yapıldı. Burasının Japonlar için büyük önemi vardı. Leyte kaybedilirse çok değerli hava ve deniz üslerinden yoksun kalacaklardı. Burası bütün Filipinler'in anahtarı gibiydi. Bundan dolayı her ne pahasına olursa olsun Leyte'yi korumak istiyorlardı.

Japonların «Kamikaze» adını verdiği intihar uçakları da ilk defa Leyte savaşlarında görülmeye başlandı. Yalnız, hiçbir kuvvet Amerikalıları durduramıyordu. Ocak 1944'te Leyte Adası Amerikan kuvvetlerinin eline geçmişti.

Mac Arthur Leyte zaferinden sonra Filipinler'in geri kalan kısmını da almak için hemen işe girişti. 1945'in ilk ayında Amerikan kuvvetleri Luzon'a ayak bastı. O sıralarda Amiral Halsey komutasındaki kuvvetler Filipinler'le Japonya arasındaki yolları kesmiş bulunuyordu.

Çin ve Birmanya. — Çin'in Japonya elinde bulunmıyan kesimleri Amerikalılar için önemli üs işi görüyordu. Japonlar Amerikalılar'ı buradan atmaya uğraştılarsa da önemli bir başarı kazanamadılar. Üstelik, Amerikalılar'dan takviye alan Çinliler yaptıkları

hücumlarla Japonlar'ı yıpratmaya başladılar. Savaşın bitmesinden önce Çinliler hemen hemen bütün topraklarını yeniden ele geçirmişti.

Çin'e giden Birmanya Yolu'nun Müttefikler için büyük önemi vardı. Bu bakımdan, 1943'te bu ülkeyi Japonlar'dan temizlemek için savaşlara girişildi. 1944 sonlarında Birmanya düşmandan temizlendi. Ocak 1945'te Birmanya Yolu ulaştırmaya açılmıştı.

Müttefikler Japonya'yı teslim olmak zorunda bırakmak için Japon anavatanına hücumlarda bulunmak, oradaki üsleri, endüstri merkezlerini yakıp yıkmak zorunda olduklarını biliyorlardı. Bir yandan, daha çok uzak mesafe bombardımanları için yapılan B-29'larla Japonya bombalanırken, bir yandan da Japon Adaları'na yakın olan İwo Jima ve Okinawa'nın istilâsı plânları yapılıyordu. B-29'lar 1944'ten beri Japonya'yı bombalıyordu. 1945 başlarında İwo Jima, aynı yılın haziranında Okinawa alındı. Bu iki ada ancak çok kanlı savaşlardan sonra alınabilmişti. Okinawa'nın zaptında Amerikalılar 45.000 ölü verdiler. Bu savaşta Japonlar kitle halinde intihar uçakları kullanıyorlardı. Müttefik hedeflerine 5.000'den fazla intihar uçağı dalış yapmıştı.

Savaşın Sonu

Amerikalılar'ın günden güne kuvvetlenmesi, durmadan Japonlar'ı yıpratmaları artık savaşın sonunun geldiğini gösteriyordu. A. B. D. denizaltılarının batırdığı düşman savaş gemisinin sayısı 167, ticaret gemilerinin sayısı ise 1.089'du.

Endüstri merkezlerine yapılan hava akınları Japon üretim gücünü çok azaltmıştı. Tokyo ve Yokohama gibi büyük Japon şehirleri durmadan bombalanıyordu. İwo Jima ve Okinawa'dan kalkan uçaklar o kadar serbest hareket ediyordu ki General Spaatz nereyi bombalıyacaklarını daha önceden bildirerek âdeta Japonlar'la alay ediyordu. Bütün savaş sırasında Japonlar 437 B-29 düşürmüştü ki, bu da verilen zarara göre fazla bir kayıp sayılmazdı.

Atom Bombaları. — 6 ağustos 1945'te ilk atom bombası Hiroşima üzerinde patladı (Bk. Atom Bombası). A. B. D. Cumhurbaşkanı Harry S. Truman Japonya'dan teslim olmalarını istedi. Bir cevap alamayınca, üç gün sonra, çok önemli bir liman olan Naçasaki'ye de bir bomba atıldı. Öte yandan, Rusya Japonya'ya harb ilân etmiş, Mançurya'yı işgale başlamıştı.

Atom bombalarının kullanılmasiyle Japonlar birkaç saniye gibi kısa bir zamanda yüz bine yakın kayıp verdiler. Amerikalılar üçüncü bombayı Tokyo üzerinde kullanacaklarını bildirmişlerdi. Bu da Tokyo gibi bir şehrin haritadan silinmesi demek olacaktı. Bundan sonra da Japonlar'ın bir daha toparlanması kolay olmıyacaktı. Bütün bunları göz önünde bulunduran Japonya vakit geçirmeden harekete geçmeye karar verdi. En iyi çare mağlûbiyeti kabul etmek ve teslim olmaktı.

10 ağustosta Japonlar, imparatorlarına dokunulmaması şartiyle teslim olmayı kabul ettiler. Bunun dışında, kayıtsız şartsız teslim olacaklardı. 15 ağustos 1945'te (Washington'a göre 14 ağustos) Japonya teslim oldu. İmparator Hirohito savaşta yenildiklerini radyo ile ilân etti. Müttefik filoları Japon limanlarına girmeye başladılar. 2 eylûl 1945'te Tokyo Körfezi'nde demirliyen «Missouri» zırhlısında teslim antlaşması imza edildi. Japon anavatanı Amerikalılar tarafından işgal edildi. Böylece 7 mayıs 1945'te Almanya'nın, 2 eylûl 1945'te Japonya'nın teslim olmasiyle II. Dünya Savaşı bitmiş oldu (Bk. Birleşmiş Milletler).

İkinci Dünya Savaşı, yenilenler için de, kazananlar için de ağır mal ve can kaybına yol açmıştır. Her iki taraf ordularının verdiği ölü 15.000.000'un üstündedir. Savaştan sonra Papalık, asker ve sivil olmak üzere, bütün ölü sayısının 22.000.000 olduğunu ilân etmiştir. Ancak, bu çok kaba bir sayıdır. Çünkü sadece 5.000.000 Yahudi öldürülmüştür. Çin'deki kayıplar ise kesin olarak bilinmemektedir. Bu memlekette 1937'den beri süregelen savaş sonunda sivil halk arasında pek çok kimse ölmüştür. Bu bakımdan, sivil halk arasındaki can kaybının da 15.000.000'a yakın olduğu tahmin edilmektedir.

Yaklaşık olarak verilen bu rakamlar İkinci Dünya Savaşı'nın gerçek kayıp listesini vermekten çok uzaktır. Milyonlarca ölüden başka bir o kadar kayıp, sakat ve yaralının bulunması, maddî zararın rakamlarla ölçülemiyerek kadar çok olması İkinci Dünya Savaşı'nın insanlık tarihinin en kanlı ve korkunç savaşı olduğunu bir kere daha ortaya koymaktadır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

İkinci Dünya Harbinin Tarihi (R. Modley'den çev. C. Öz. 1952), İkinci Cihan Harbi (Gnl. A. İ. Sabis. 3 cilt, 1943-44); İkinci Cihan Harbi Kronolojisi (M. M. Bekman. F. F. Tülbentçi, 7 cilt, 1943-49); İkinci Büyük Harbin Deniz Cephesi Kronolojisi (E. Yakıtal. 2 cilt, 1950); İkinci Cihan Harbi ve Türkiye (H. E. Erkilet, 1945); İkinci Dünya Harbinde Deniz Harekâtı (derl. S. Gökdeniz, 2 cilt, 1960); İkinci Dünya Harbinde Hainler ve Casuslar (K. Singer'den çev. C. C. Cem, 3 cilt, 1955); İkinci Cihan Harbinde Milletler ve Devletler (F. S. Duran, 1942); İkinci Dünya Harbinde Sulh Teşebbüsleri (M. Nourin'den çev. N. A. Mustanoğlu, 1952).

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA TÜRKİYE

İTALYANLAR'ın 7 nisan 1939'da Arnavutluğu işgal etmeleri üzerine Akdeniz'in güvenliği için Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında görüşmelere başlanmıştı. Savaşın başlaması üzerine bu görüşmeler hızlandırıldı. 19 ekim 1939'da Ankara'da bu üç devlet arasında bir yardım paktı imzalandı. Bu paktın başlıca hükümlerine göre Türkiye bir Avrupa devleti tarafından taarruza uğrarsa İngiltere ile Fransa'dan yardım görecek, buna karşılık İngiltere ile Fransa'ya karşı Akdeniz bölgesinde yapılacak bir taarruzda da Türkiye onlara yardımcı olacaktı.

Paktın imzalandığı sırada Avrupa'da savaş hızla gelişti. Türkiye, İngiltere ve Fransa ile olan antlaşmasına riayet ediyor, öte yandan Almanya ile de siyasi münasebetlerini devam ettiriyordu. Çok geçmeden Balkanlar'da savaş başladı. Önce İtalyanlar Yunanistan'a hücum ettiler, sonra da Alman birlikleri Balkan devletlerini işgale başladı. Türkiye çok nazik bir durumda bulunuyordu. Her hangi bir Alman tecavüzü ihtimaline karşı Trakya'da gerekli tedbirler alınırken bir yandan da Trakya ile İstanbul boşaltılıyordu.

Almanlar'ın Türk topraklarının bütünlüğüne saygı göstereceklerini bildirmeleri üzerine iki devlet arasında bir antlaşma için görüşmeler başladı. 18 haziran 1941'de Türkiye - Almanya Dostluk Antlaşması imzalandı. Buna göre Almanya Türk topraklarına karşı her hangi bir tecavüz emeli beslemiyecek, Türkiye de savaşan devletler arasında tarafsızlığını muhafaza edecekti.

Türkiye'nin dürüst politikası savaşan devletler tarafından takdir ediliyordu. İngiliz Başbakanı Churchill, 30 ocak 1943'te, Adana'da, o zamanın Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yle görüştüğü zaman savaştaki tutumumuza karşı İngiltere'nin takdirlerini belirtmişti. Bu görüşme sırasında İngiltere her şeye rağmen Türkiye'nin savaşa katılmasını istediyse de ordumuz gerektiği gibi silâhlanmamış olması bakımından tarafsızlıkta devam etmemiz daha uygun görüldü. 6 aralık 1943 Kahire Konferansında da bu durum Müttefikler'e anlatıldı.

Savaşın sonlarına doğru Müttefiklerimiz, bilhassa İngiltere, Almanya ile her türlü siyasi münasebetlerimizi kesmemizi istemeye başladılar. Öte yandan Almanlar bütün cephelerde geri çekiliyor, artık savaşın sona yaklaştığı anlaşılıyordu. Türkiye 2 ağustos 1944'te Almanya ile siyasi münasebetlerini kesti, 23 şubat 1945'te de Almanya ile Japonya'ya harb ilân etti. İki buçuk ay sonra da savaş sona erdi.

Türkiye II. Dünya Savaşı'na katılmamakla beraber savaşın ekonomik etkileri yurdumuzda da bütün şiddetiyle duyuldu. Birçok besin maddelerinin azlığı hissedildi. Ekmek vesikaya bağlandı. Bu arada İstanbul'da ve başka birçok şehirlerimizde savaşın uzun bir süresi boyunca karartma yapıldı, sıkı yönetim ilân edildi.

Savaşın hür dünyanın zaferleriyle bitmesi başka ülkelerde olduğu gibi yurdumuzda da bir bayram sevinciyle karşılandı.

İkinci Viyana Kuşatması

Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa idaresindeki ordu, o zamana kadar dünya tarihinde bir tek sefer için hazırlanan orduların en büyüğüydü.

İKİNCİ VİYANA KUŞATMASI, Osmanlı Türkleri'nin 154 yıl ara ile yaptıkları iki Viyana kuşatmasının sonuncusudur. İlki, 1529' da Kanunî tarafından yapılmıştı (Bk. Birinci Viyana Kuşatması).

Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, büyük dikkatini Orta Avrupa'nın fethi üzerinde toplamış bulunuyordu. 9 haziran 1682' de Almanya İmparatoru I. Leopold'un sefiri Kont Caprara'ya çok fena muamelede bulunarak, siyaseti hakkında açık bir fikir verdi. Macaristan Genel Valisi Vezir İbrahim Paşa, yanında Türkler'in sözde «Macar kıralı» ilân ettikleri Tökeli İmre (Thököly Eméric) olduğu halde, Avusturya sınırında Almanlar'a karşı hasmane bir faaliyete girişmişti. Protestan Macarlar'ın Katolik Almanlar'a karşı kışkırtılması, Viyana'da endişeyle takip ediliyordu.

Almanlar'ın Macarlar'a yaptıkları zulüm, haddini aşmıştı. Almanya'nın idaresinde bulunan Slovakya Macarları: «Nemçe'nin tecavüzü hadden aştı; ehl-u ıyâlimizi gözümüz önünde fâhişe gibi kullanır oldular. Bunları görmektense ölmek yeğdir. Heman bir taraftan haber verip yürüyesiz» şeklinde haber gönderiyor, Türkler'den imdat istiyorlardı. Almanlar, ele geçirdikleri Protestan Macarları ateşte diri diri yakıyor, atlarına çiğnetiyorlardı. Bu durum üzerine, Kara Mustafa Paşa, Macaristan genel valisi (Budin beylerbeyi) ne Slovakya'nın işgalini emretti. Koşiçe alınınca da orasını, kıral yaptığı Tökeli İmre'ye verdi.

12 ekim 1682'de İstanbul'da toplanan savaş meclisi, savaşa karar verdi. 1 nisan 1683'te Edirne'den Orduy-ı Hümayun hareket etti. Başında IV. Mehmet ile Kara Mustafa Paşa bulunuyordu. 24 mayısta Belgrad'a gelindi. Padişah burada kalarak başkomutanlığı Kara Mustafa Paşa'ya verdi. 27 haziranda İsnolni-i Belgrad'da (Stuhlweissenburg) toplanan savaş meclisinde Kara Mustafa Paşa, Viyana'nın düşürülmek suretiyle Almanya'ya baş eğdirmek şeklindeki plânını açıkladı.

Bu seferde Türkiye'nin çıkardığı ordu, o ana kadar dünya tarihinde bir tek sefer için hazırlanan orduların en büyüğü idi: 393.500 timarlı sipahisi, 60.000 Yeniçeri, cebeci, topçu, 15.000 kapıkulu sipahisi, 50.000 Kırım atlısı, 20.000 yardımcı Macar kuvveti, 20.000 yardımcı Romen kuvveti, 150.000 geri hizmet efradı, toplumu 718.500 kişi, ayrıca 50.000 araba, yüzbinlerce deve, at, sığır vardı.

Alman Tacı Türkler'in Elinde

Hiçbir Avrupalı kuvvet bu ordu ile meydan savaşını göze alamadı. İmparator I. Leopold, Viyanalılar'ın: «Bizi bırakıp nereye gidiyorsun?» feryatları arasında başkentinden ayrıldı. Viyana'nın savunmasını Kont von Starhemberg'e bıraktı. Bu sırada Türkler, Slovakya'nın merkezi Bratislava'yı (Presburg'u) aldılar. Almanya imparatorlarının bu şehirde bulunan ünlü tacı Türkler'in eline geçti. Linz'e kadar hemen bütün Avusturya, Türkler tarafından işgal edildi. Türk ordusu, Bavyera'ya dayandı. Türk akıncıları, Kırımlılar, ancak en değerli esirleri, malları alabiliyorlar, gerisini taşıyamıyorlardı. Böylece, 81.000 Alman esir edilip sürüldü. En güzel kızlar şimdiki paramızla 1.500 liraya, alelâde esirler 75-150 liraya, bir koyun 7 liraya satıldı. Bu derece doyum, ordunun ahlâkı üzerinde çok kötü etki yaptı, bütün savaşma isteğini yok etti.

Hıristiyanlar Birleşiyor

12 tammuzda Viyana'ya gelen Türkler, 14 temmuzda, çok berkitilmiş olan, binlerce topla savunan imparatorluk başkentine ilk ateşi açtılar. Prens Dük Charles de Lorraine'in başkomutanlığındaki Alman ordusu, daima geri çekildi, bütün Avrupa'dan imdat kuvvetleri gelmeden Türkler'le çarpışmak dirayetini gösterdi.

Bu sırada Papa XI. Innocent, Avrupa'nın bir Türk sömürgesi haline gelmek üzere bulunduğunu ilân ederek, bütün Hıristiyan âlemini ayaklandırdı. Almanya'nın amansız düşmanı olan Fransa bile XIV. Louis'nin damadı Prens Louis - Armand de Bourbon - Conti komutasında büyük bir imdat kuvveti yolladı. Türkler'in bağlaşığı olan, Türkiye'ce himaye edilen Lehistan da bütün ordusunu toplayıp Türkler'in üzerine yürüdü. Rusya ve Venedik gibi tek başlarına Türkiye ile savaşamıyacak ikinci derecedeki büyük devletler de Almanya etrafında toplandılar. Hemen bütün Avrupa devletleri, Alman ordusuna yardıma koştu. Bağlaşık orduların başkomutanlığı, çok muteber bir asker olan Lehistan Kıralı Sobieski'ye verildi.

Murat Giray'ın Dönekliği

Kara Mustafa Paşa, Viyana düşünceye kadar Bağlaşıklar'ı Tuna'dan geçirmemekle Kırım Hanı Murat Giray'ı görevlendirmişti. Şehir düşünce Kırım kuvvetleriyle birleşilip düşman üzerine yürünecek, Viyana'nın kaybı ile manevî kuvveti bozulan düşman ordusu yok edilecekti.

Sadrazam'a büyük kini olan Murat Giray, düşman Tuna'yı geçerken seyretmekle yetindi. Bu duruma Bağlaşıklar da şaşmışlardı. Manzarayı seyreden Han'ın yanındaki kendi imamı bile duruma itiraz edince, Murat Giray şu ünlü cevabı verdi:

— «Hocam, sen bu Osmanlı'nın bize ettiği cevri bilmezsin. Düşmanın def'i, bence hiç mesabesindeydi. Bilirim ki dinimize de ihânettir; lâkin «gayret» beni komadı: Onlar da görsünler, kendileri kaç akçe âdem imiş; Tatar kadrin (Tatarlar'ın kıymetini) bilsinler!»

Murat Giray Hay, Cengiz'in torunu olduğu için, bir Türk süvari subayının oğlu olan Sadrazam'ın kendisi gibi nice hükümdarlara emir vermesini çekemiyor, Osmanlı Türklüğü'nün haşmetini kıskanıyordu.

Bağlaşıklar Macaristan Genel Valisi İbrahim Paşa'nın kuvvetlerine hücum edip bozguna uğrattılar. O uğursuz 12 eylül günü, emirlerinin yapılmadığını, plânlarının tatbik edilmediğini gören Kara Mustafa Paşa, yok edilmemek için, kuşatmanın kaldırılmasını buyurdu. Bir

Bu tarihi resim kuşatma sırasında Viyana önlerindeki Türk karargâhını gösteriyor. 1529'daki Birinci Viyana Kuşatması'ndan 154 yıl sonra, 1683'te Türk Orduları ikinci defa Viyana kapılarına dayandılar.

anda kuşatma kaldırıldı. O gün her iki taraf 10.000'er kişi zayiat verdi. Tamamen doymuş halde bulunan, savaş isteği taşımıyan Türk ordusu, bir daha da durumunu düzeltemedi (Bk. Mehmet IV.; Kara Mustafa Paşa).

İKİYAŞAYIŞLILAR

Hem suda, hem karada yaşıyabilen omurgalı hayvanalra «ikiyaşayışlılar» denir. Kurbağlar, salamandra bunlardandır.

İkiyaşayışlılar soğukkanlı hayvanlardır. Vücut sıcaklıkları yaşadıkları bölgenin sıcaklığına göre değişir. Başlıca üçe ayrılır. Bunlardan birinci çeşidi ayaksızdır; «müren» denilen hayvan bu kısma girer. İkinci çeşidi kuyruksuzdur; kurbağalar bu çeşittendir. Üçüncü çeşidin ise hem kuyruğu, hem ayağı vardır.

İkiyaşayışlılar balıklarla kertenkeleler arasında yer alır. Bu hayvanların 2.000 türü vardır (Bk. Kurbağa; Salamandra).

İKİZDERE

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde Rize iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Çayeli, güneyde Erzurum'un İspir, batıda Trabzon'un Çaykara, kuzeyde Rize'nin Kalkandere ve merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Güneyce adınca bir bucağı, 27 köyü vardır.

Yüzölçümü: 996 km²

Nüfusu: 19.890 (1960 sayımı)

İkizdere ilçesinin toprakları güneyde Gölyayla, doğuda 2.611 m. yüksekliğindeki Haros, batıda Cezarlı dağlarının dik eğimli yamaçlardan, bu yamaçlar arasındaki derin vâdilerden ibarettir. Yağışı bol bir iklimi vardır. Dağlık kesimler ormanlarla kaplıdır. En önemli akarsu, ilçeye de adını vermiş olan, İkizdere'dir. İlçe topraklarının tarıma elverişli kesimleri az olduğundan, halkın başlıca geçimini orman ve orman ürünleri sağlar. Halkın büyük bir kısmı da şehirlere giderek çalışırlar.

Kasaba. — İlçe merkezi İkizdere kasabası Rize şehrine 59 km. uzaklıkta, Rize-İspir yolu üzerinde kurulmuştur. Yolun Rize-İkizdere arası oldukça iyiyse de İkizdere - İspir arası çok bozuktur. Bu elverişsiz yol durumu, çevrenin ekonomik imkânsızlıkları yüzünden kasaba gelişememiştir. Nüfusu 2.808'dir (1960 sayımı).

İKİZLER

Bir doğumda dünyaya gelen iki kardeşe «ikiz» denir. Gene bir doğumda ikiden çok çocuk dünyaya gelirse bunlar da «üçüz», «dördüz», «beşiz», «altız»... diye anılır. Bir doğumda altı çocuğun dünyaya gelmesi pek seyrek raslanan olaylardandır. Bir doğumda iki çocuk dünyaya getiren annelere çok raslanır. Aşağı yukarı her 80 doğumda 1 ikiz doğum olur.

İkizlik tıpta ikiye ayrılır: 1) Tek yumurtadan doğan ikizler; 2) Çift yumurtadan doğan ikizler.

Tek yumurtadan doğan ikizler birbirlerine çok benzerler. Yalnız, yaşama ihtimalleri daha azdır. İki ayrı yumurtadan doğan ikizler, birbirlerine pek benzemezlerse de yaşama ihtimalleri daha çoktur.

İkizlerin çoğu erken doğar, hastalıklıdır. Süt çocuğu yaşlarında ölüm nispeti aşağı yukarı yüzde ellidir. Doğumda ölen ikizler de çoktur. Bazı hallerde ise ikizlerin biri normal, sıhhatli doğar, ötekisi daha çok bakım ister.

İkizler çoğunlukla aynı cinsten olurlar; biri kız, biri oğlan ikiz kardeşlere az raslanır.

Yapışık Kardeşler

Pek seyrek raslanan ikizlik olaylarından biri de yapışık ikizlerdir. Başlarından, ya da başka bir yerlerinden yapışık olarak doğan bu ikizler sonradan ameliyatla birbirlerinden ayrılabilirlerse de bu gibi hallerde ikizlerin yaşama ihtimali pek azdır. Yapışık ikizlere, başları yapışık olarak doğmuş olan Siyamlı İkizler'den ötürü tıpta «Siyamlı kardeşler» denilir.

İkiz doğum yapmanın irsî olduğu sanılıyor. İkizlerin akrabaları arasında ikiz doğum yapanlara daha çok raslanır. İki yumurtadan doğan ikizlerin daha çok kalıtım (irsiyet) kanunlarına bağlı olduğu ileri sürülüyor. Tek yumurtadan dünyaya gelen ikizlerin ise durumları tıpça henüz açıklanamamıştır.

İkizlerin yüzlerinin, huylarının benzemesiyle ilgili pek çok inceleme yapılmıştır. İkizlerin aynı anda acı duydukları, aynı anda güldükleri söylenir. Hattâ birbirlerinden uzak yerlerde yaşıyan ikizlerin aynı anlarda aynı şeyleri duydukları ileri sürülür.

Kanadalı Beşizler

Çağımızın en meraklı ikiz kardeş olayı Kanadalı Beşizler (Dionne Kardeşler) dir. 28 mayıs 1934'te Kanada'nın Callender şehrinde Dionne ailesinin çocukları olarak dünyaya gelen bu beşizler, bütün dünyada ilgi topladı, kendilerine hediyeler gönderildi. Beşiz doğum çok az görüldüğü, doğanların da pek yaşamadığı bilindiği için, Dionne Kardeşler'e büyük dikkat gösterildi, hükümet yardım etti. Annette, Emélie, Yvonne, Cécile, Marie adlarındaki bu beşiz kız kardeş çocukluk yaşlarını atlattılar, onlara bakan Dr. Allan Dafoe bundan dolayı büyük ün kazandı.

İKS IŞINLARI (Bk. RÖNTGEN)

İKTİSAT (Bk. EKONOMİ)

İL

Yurdun yönetim bakımından birinci derecede gelen bölümüdür. Türkiye'de 67 il vardır. İller «ilçe» (İlce) lere, ilçeler de «bucak» lara ayrılır (Bk. Türkiye).

Devlet, ülkesi üzerinde egemenliğini korumak, kamu hizmetlerini yürütmek için, ülkenin en hücra köşelerine kadar yayılan bir mekanizmaya muhtaçtır. Bu mekanizma, birbirlerine bağlı, görev ve yetki bakımından aşama sırasına (hiyerarşiye) tâbi ufaklı büyüklü birimlerden kurulur, «idarî» veya «mülki taksimat» adını alır. Bu türlü idare kademeleri, her devlette vardır.

İdare birimlerinden en küçüğü, kamu hizmetini halka daha çok yaklaştırırsa da başındaki âmirin faaliyet alanı daralır, görevi, yetkisi azalır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükseliş devirlerinde, fetholunan memleketler «sancak» (liva) lara ayrılır, her biri bir «sancakbeyi» (mirliva) idaresine verilirdi. Sancakbeyleri de «beylerbeyi» ne bağlanırdı. Rumeli'nin fethinden sonra, ülkemiz idari bakımdan Rumeli Beylerbeyi ve Anadolu Beylerbeyi tarafından idare olunmaya başlandı. Memleket büyüdükten sonra, eyaletler çoğaldı; başlarına da «beylerbeyi» unvanlı âmirler getirildi.

XIX. yüzyılda her alanda kendini duyuran ıslahat ihtiyacının tesiriyle, mülki idarede değişiklikler yapıldı. Beylerbeylerine «vali», sancakbeylerine «mutasarrıf» denildi. Vilâyetlerin idaresini, valilerin görevlerini, yetkilerini düzenlemek üzere aynı yıl yürürlüğe konulan Vilâyet Nizamnamesine göre, Osmanlı ülkesi vilâyet, sanack, kaza, köy birimlerine ayrılmış, birçok köylerin bir araya gelmesiyle rihli Kanun-u Esasî, mülki taksimatı vilâyet, liva ve kaza olarak muhafaza etmiştir.

1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 10. maddesinde «Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet noktai nazarından vilâyetlere, vilâyetler kazalara münkasem olup kazalar da nahiyelerden terekküp eder» denilmiştir. Böylece imparatorluk devrinde «vilâyet» denen eyaletler ilga edilmiş, bütün sancaklara «vilâyet» adı verilmiştir. Ayrıca vilâyetlerin, iktisadi ve içtimai münasebetleri bakımından birleştirilerek Umumî Müfettişlik bölgeleri vücude getirilmesi kabul edilmiştir.

1924 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'muz, 89. maddesinde aynı idari birimleri kabul etmiş, bunlara (köy) birimini de eklemiştir.

1961 tarihli Anayasada, idari taksimatın kademeleri belirtilmiş; «Türkiye, merkezî idare kuruluşu bakımından, coğrafi durumuna, iktisadi şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre illere, iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır» denilmiştir. Böylece, illerin bölünüşü, İl İdaresi kanunlarına bırakılmıştır.

Şimdiki halde iller, ilçeler ve bucaklar, 3.7.1949 tarihli 5442 sayılı İller Kanunu hükümlerine göre kurulmakta ve yönetilmektedir.

İl İdaresi

İl, Türk idare teşkilâtında en büyük birim, en yüksek kademedir, kanunla kurulur, kanunla kaldırılır, merkezi de kanunla belirtilir.

İllerin, merkezî idareye nispetle, yetki genişliği vardır. Valiler, devletin ildeki temsilcisidir, il idaresinde geniş yetkileri vardır, ihtiyaca göre gereken tedbirleri vaktinde, zamanında almakla, hemen uygulamakla ödevlidirler.

Vali, ildeki genel idarenin başıdır. Valî muavinleri, kendisine İl Genel İdaresinde yardımcıdırlar, bulunmadıkları zaman ona vekâlet ederler.

İlde kamu hizmetlerinin lüzumlu şubeleri bulunur, bu şubeleri, başlarındaki âmirler yönetirler. İldeki başlıca kamu hizmet şubeleri ve âmirleri şunlardır:

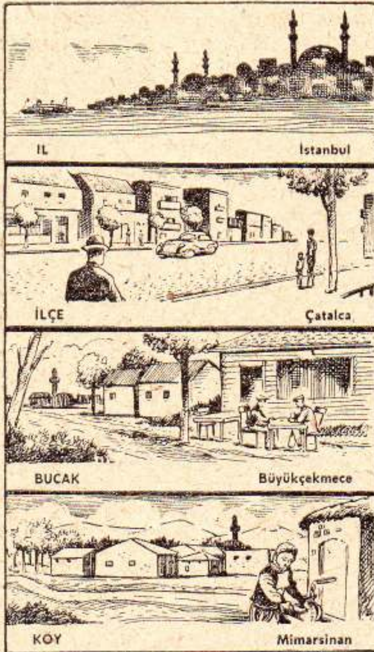
Hukuk İşleri Müdürü, Nüfus Müdürü, Emniyet Müdürü, Jandarma Komutanı, Defterdar, Millî Eğitim Müdürü, Bayındırlık Müdü-

rü, Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürü, Tarım Müdürü, Veteriner Müdürü, Toprak ve İskân Müdürü, Tapu ve Kadastro Müdürü, Bölge Ticaret Müdürü (Bölge İktisat Müdürü), Bölge Sanayi Müdürü, Bölge Çalışma Müdürü, Gümrük Başmüdürü (veya Müdürü), Orman Müdürü, Vakıflar Müdürü, PTT Müdürü, Bölge Beden Terbiyesi Müdürü, Tekel Başmüdürü.

İllerdeki Adalet teşkilâtı, bağımsız mahkemelerle yargıçlardan kurulmuştur. Ayrıca her ilde Savcılık teşkilâtı vardır.

Adalet teşkilâtiyle savcılar ve üniversiteler, valinin emrine dahil hiyerarşik mertebeler değildir.

Vali. — Valiler, İç İşleri Bakanlığı'nın inhası, Bakanlar Kurulunun kararı, Cumhurbaşkanının da onaylamasiyle tâyin olunurlar, her bakana karşı ayrı ayrı sorumludurlar.

İl idaresi Vali tarafınadn yönetilir. İlçeyi kaymakam, bucağı da bucak müdürü idare eder. Köylerde de muhtarlar bulunur.

Bakanlar, bakanlıklariyle ilgili işlerde valilere doğrudan doğruya emir verirler. Vali, ildeki bütün zabıta kuvvetlerinin âmiridir, bu sıfatla ilin huzurundan, asayiş ve emniyetinden sorumludur, hattâ gerektiğinde askerî kuvvete başvurmaya, yardım almaya yetkilidir. İl idaresinin muntazam işlemesini, kamu hizmetlerinin aksamamasını sağlamak için vali, emrindeki bütün teşkilâtı denetler, mensuplarına disiplin cezaları uygulıyabilir, işbaşında kalmalarında mahzur gördüklerine işten el çektirebilir, yurttaşların şikâyetlerini inceler, dileklerini yerine getirmeye çalışır.

İl İdare Kurulu. — Valinin veya muavininin başkanlığı altında, Hukuk İşleri Müdürü, Defterdar, Millî Eğitim, Bayındırlık, Sağlık ve Sosyal Yardım, Tarım ve Veteriner müdürlerinden kurulur; kazaî, idarî ve istişarî vazifeleri vardır.

Genel Meclis. — İllerde, il halkı tarafından genel oyla seçilen sınırlı yetkili bir «Genel Meclis» bulunur. Bu meclis, İl Özel İdaresine mahsus gelirleri, giderleri düzenler ve denetler. Başkanı validir. Yılda iki devre toplanır.

İlçe İdaresi

Mülkî bölümlerde ikinci idare kademesi, eskiden «liva» idi, 1929'da kaldırılmıştır. Hâlen ikinci kademe «ilçe» dir.

Bir ilçenin kurulması, kaldırılması, merkezinin belirtilmesi, adının deiştirilmesi, bir ilden ötekine bağlanması kanunla yapılır. İlçe sınırlarının değiştirilmesi, ilçeye bağlı bir köyün veya bucağın başka ilçeye bağlanması, İç İşleri Bakanlığının kararı, Cumhurbaşkanının onaylamasiyle olur.

Kaymakam. — İlçe genel idaresinin başkanıdır. İlçede hükûmet temsilcisidir, genel idareden sorumludur, her bakanlığın ilçedeki teşkilâtı onun emri altındadır. Kamu hizmetlerini aksatmadan yürütmek için ilde valiye tanınan hemen bütün yetkiler kaymakamlara da verilmiştir.

Kaymakam, lüzum gördüğü zamanlarda ilçe idare şube başkanları ile diğer memurları ve belediye ve ticaret ve ziraat odaları başkanlarını, çeşitli işler ve kanunların tatbikatı üzerinde görüşmek üzere kurul halinde toplar, alınan kararlar valiye bildirilir.

Ilçenin yazı işleri Tahrirat Kâtibi tarafından yürütülür. İlçede güvenlik, jandarma bölük kumandanına ve polis karakolu âmiri olan emniyet memuruna bağlı jandarmalar ve polisler tarafından korunur. Devlete ait para ve ödenek işlerini Malmüdürü yürütür. İl Özel İdare bütçesinin ilçedeki temsilcisi ve tatbikçisi, özel idare memurudur.

İlçe İdare Kurulu. — Kaymakamın başkanlığında, Tahrirat Kâtibi, Malmüdürü, Hükümet Tabibi, Millî Eğitim Memuru, Tarım Memuru ve Veteriner, İlçe İdare Kurulunu meydana getirir. Bu kurulun da kazaî ve istişarî görevleri, yetkileri vardır.

Bucak İdaresi

Bucak; merkezî idarenin ilk basamağını teşkil eylemek üzere belli bir sınır içine alınan müteaddit köylerin meydana getirdiği topluluktur.

Bucak, «nahiye» adı altında, Türkiye idarî taksimatında, ilk defa 1865 tarihli tüzükle ortaya çıkmıştır. Bu durum 1924 Anayasasında ve 1949 tarihli İl İdaresi Kanununda aynen devam ettirilmiştir. Yeni Anayasamızda, sadece İl'den bahsedilmiş, alt idare kademelerinin tesbiti özel kanunlara bırakılmıştır.

İl İdaresi Kanunu'na göre, «Bucak; soğrafya, ekonomi, güvenlik ve maahllî hizmet bakımlarından aralarında münasebet bulunan kasaba ve köylerden meydana gelen bir idare bölümüdür.»

Bucak kurulması, kaldırılması, merkezinin belirtilmesi, sınırlarının ve adlarının değiştirilmesi; bir bucağın başka bir il veya ilçeye bağlanması ilgili İller idare kurullarının ve İl genel meclislerinin mütalâaları alınmak şartiyle, İç İşleri Bakanlığının kararı, Cumhurbaşkanının onaylamasiyle olur.

Bucak Müdürü. — Bucaktaki merkezî ve mahallî idarenin başıdır; en büyük hükûmet memuru ve temsilcisidir; bucağın genel idaresinden sorumludur. Her yıl bucağın bütün köy ve kasabalarını en az birer kere dolaşarak halkın isteklerini, şikâyetlerini dinler, yetkileri içindeki işleri yapar, yapamadıklarını kaymakama bildirir. Bucak müdürlerini valiler tâyin ederler, tâyin işlemi İç İşleri Bakanlığına onaylanır.

Teşkilâtını tamamlamış bucaklarda, bucak kâtibinden başka, tapu ve nüfus kâtipleri, ebe, doktor, veteriner, tarım, fen, ve sağlık memurları bulunur.

Bucak Meclisi. — Tam teşekküllü bucaklarda, köy ve kasabaların birer temsilcisinden kurulan Bucak Meclisi ile meclis üyelerinin dördünden kurulan Bucak Komisyonu faaliyete geçer. Her iki kurulun başkanı, müdürdür. Bu kurullar, bucaktaki köy ve kasabaların kanunlarda yazılı müşterek ihtiyaçlarını görüşüp karara bağlamakla ödevlidir.

Bucaktaki köy ve kasabalar, yalnız başlarına ayrı ayrı başaramıyacakları işleri, aralarında birlikler kurmak suretiyle gerçekleştirme imkânına da sahiptirler.

İLÂÇLAR

Eskiden doktorlar ilâçlarını hastaların evlerinde kendileri hazırlayıverirlerdi. Bugünse ilâçların yapılması büyük bir endüstriye ihtiyaç gösterecek kadar gelişmiştir.

İLÂÇLAR, hekimlikte, hastalıkları iyi etmek için kullanılan maddelerdir. Çeşitli kimyasal maddelerden elde edilir, hastaların kolaylıkla alabilmeleri, gereği gibi faydalanmaları için, çeşitli şekillerde hazırlanır.

İlâçların katı veya sulu maddelerden olması, suda eriyip eriyeyemesinin de verilecek şekilde payı vardır. Kimi hasta, sulu ilâçları kolayca alır, katı ilâçlardan hoşlanmaz. Bunun için, bazı ilâçlar çeşitli şekil-

KAŞIKLA İLÂÇ ÖLÇÜLERİ

Su veya şurup halinde verilecek ilâçlar kaşıkla alınacakları için, büyük ve küçük birtakım kaşıkların ne miktar ilâç alacağını iyi bilmek gerekir. Bu bakımdan kaşıklar ve çeşitli ilâçlardan alacakları miktarlar şu şekilde tesbit edilmiştir:

1 kahve kaşığı: 3 gr. alkol, 12 gr. su, 5 gr. şurup.

1 tatlı kaşığı: 9 gr. alkol, 12 gr. su, 16 gr. şurup.

1 çorba kaşığı: 12 gr. alkol, 16 gr. su, 20 gr. şurup.

lerde hazırlanır. Birtakım hastalar da, dalgın yatarlar, kendilerini bilmezler; onlara ilâç ancak iğneyle (şırınga ile) verilebilir. Bazı ilâçların da, fayda sağlıyabilmesi için, ancak belli bir şekilde hazırlanması gerekir.

Bütün bu sebeplerden dolayı ilâçlar başlıca şu şekillerde hazırlanır: Paket, kaşe, hap, tablet, draje, kapsül, su, şurup, damla, yağ, merhem, fitil, lâvman, ampul.

Paketler. — Toz halinde bulunan, veya toz haline getirilen ilâçlar, istenilen miktarlarda, ufak kâğıt parçaları içine sarılır. Hasta, bu tozları ya dilinin üzerine dökerek suyla yutar, ya da suya karıştırıp içer. Dıştan kullanılacak ilâçlar da paket halinde hazırlanabilir. Hasta bundan tarif edilen miktarı suya karıştırıp eriterek bu suyu pansıman vs. gibi işlerde kullanır.

Kaşeler. — Nişastalı bir hamurdan yapılarak kalıp halinde dondurulmuş ilâçlardır. Kapaklı, ufak kutular içinde bulundurulur. Acı olduğu için ağıza alınıp yutulması zor olan ilâçlar bu şekilde hazırlanır.

Haplar. — İlâç maddelerini, hamur gibi yumuşak birtakım tesirsiz başka maddelerle karıştırıp yoğurarak yapılmış ufacık, yuvarlak ilâçlardır. Bu ilâçlar çok acı ise hapların üzerine ya şekerli maddeler sürülür, ya da, ağızda eriyip acılığın duyulmasını önlemek için üzeri sert bir maddeyle kaplanır.

Tabletler. — Yapışkan bir maddeyle karıştırılmış toz halindeki maddeleri özel makinelerde sıkıştırıp yuvarlak parçalar haline getirmek suretiyle hazırlanmış ilâçlardır.

Drajeler. — Toz halindeki maddeleri, tabletler gibi, makinelerde sıkıştırıp, mercimek gibi, iki yüzü kabarık, ufacık parçalar haline sokularak hazırlanmış ilâçlardır. Bazı acı ilâçlarda bu tanelerin üzeri şekerli bir maddeyle kaplanır.

Kapsüller. — Lezzetleri, kokuları çok kötü, içilmeleri güç birtakım sıvı (mayi) halindeki ilâçları hastalara kolaylıkla verebilmek için bunlar «jelâtin» denilen, midede erimesi kolay bir maddeden yapılmış ufak keseler içine konulur.

Sular. — Bazı ilâçlar suda eridiği için, bunlar ya saf suya, ya da ıhlamur, çay, nane, melisa, hatmi vs. gibi bitkilerin haşlanmasiyle, kaynatılmasiyle elde edilen kokulu ve tesirli sulara karıştırılır. Bunlardan, içinde ekşi maddeler bulunanlara «limonata» denir.

Şuruplar. — Şekerli su içinde eritilmiş ilâçlardır. Bunlara güzel kokulu bitkilerin özsuları karıştırılmış olduğu için, ilâçların hoşa gitmiyen kokularını giderir. Sular da, şuruplar da kaşıkla kullanılır.

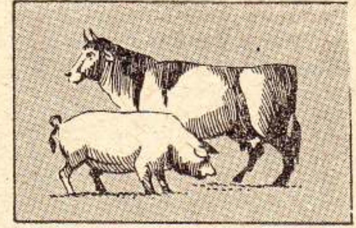
Damlalar. — Çok tesirli ilâçlar alkolde, eterde, yağda, gliserinde eritilmiş bir şekilde ve damla halinde verilir. Ağızdan kullanılacak damlalar biraz su, süt veya şurup içine veya bir şeker parçası üzerine damlatılarak alınır. Dıştan kullanılacak damlalar ise, doğrudan doğruya hasta organ üzerine veya içine damlatılır. Bu işte «damlalık» veya «damlalıklı şişe» kullanılır.

Yağlar. — Birtakım ilâçlar ya kendileri yağlıdır, ya da yağda eridikleri için yağlı bir madde içinde verilir. Bunlar içten kullanılacaksa kaşıkla alınır; dıştan kullanılanları hasta organa sürülür, damlatılır veya friksiyon yapılır.

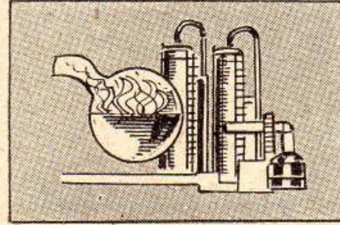
İLÂÇ ÇEŞİTLERİ

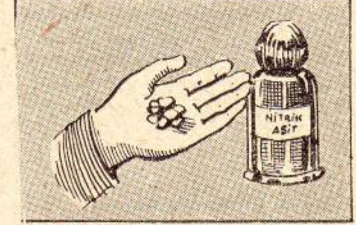
Kokain ve Penisilin gibi bazı ilâçlar bitkilerden elde edilir.

Ensülin gibi bazı ilâçlarla aşıların birçoğu hayvanlardan sağlanır.

Birçok ilâçlar kimyasal yollarla madenlerden de yapılıyor.

Son zamanlarda bazı ilâçlar sentetik yollarla da hazırlanmaktadır.

İLÂÇLARIN pek çok çeşidi vardır. Aspirin gibi bazı ilâçlar sadece belirtileri yok eder, hastalığı tedavi etmez. Penisilin gibi ilâçlar ise hastalığı meydana getiren mikroplara etki yaparak, rahatsızlığı giderir. Öte yandan, ilâçların kaynakları da çok çeşitlidir. Bir kısmı bitkiden, bir kısmı hayvanlardan elde edilir. Birçok ilâçlar bireşimli (sentetik) tir. Meselâ aspirin maden kömürü damıtımından elde edilir.

● *Bitkilerden alınan ilâçlar:* Bitkilerden çok eski zamanlardan beri hastalıkların iyileştirilmesinde faydalanılmıştır. İnsanların ilk ilâç kaynağının bitkiler olduğu bir gerçektir. Bugünkü tıpta kullanılan ilâçların da çoğu bitkilerden elde edilir. Bunların en önemlileri kinin, afyon, morfin, kokain, atropin, kafein, efedrin, digitalis (yüksükotu), belladon (güzelavrat otu), colchicine (çiğdem), aconite (kaplanboğan, bıldırcın otu), benzoin (asilbent sakızı) bunların en önemlilerindendir.

Bu ilâçları sağlıyan bitkilerden çoğunun şifalı olduğu çok eskiden beri bilinoyordu. Meselâ bilim adamlarının yüksükotunun gerçekten faydalı olduğunu keşfetmesinden çok önce bu bitki kalb hastalıklarının tedavisin de kullanılmaktaydı. Bitkilerden elde edilen ilâçların en önemlisi penisilin dir. Penisilin «penicillium notatum» adı verilen küften elde edilir (Bk. Penisilin).

● *Hayvanlardan elde edilen ilâçlar:* Hayvanlardan elde edilen ilâçların tarihi daha yenidir. Bilim adamları bazı hastalıkların bezlerin salgılarındaki aksaklık dolayısiyle meydana geldiğini anlayınca bunları hayvanlardan elde etmeyi düşündüler. Şeker hastalığında kullanılan ensülin inek ve domuzların pankreasından elde edilir. Hayvan karaciğerlerinden kansızlık tedavisine yarıyan ilâçlar çıkarılır. Hayvanların tiroit ve pitüit bezlerinden insan daki salgı bozukluklarını önliyecek ilâçlar yapılır. Bunların dışında, bizi birçok hastalıklardan koruyan aşılar da hayvanlardan elde edilir.

● *Madeni ilâçlar:* Bazı madenlerden de sağlık işlerinde faydalanırız. Bir zamanlar frengi tedavisinde kullanılan ilâçlar civadan yapılırdı. Arsenik bileşimleri de madeni ilâçlar arasındadır. Antimon bazı hastalıklara yol açan çeşitli tek hücreli hayvanları öldürmede kullanılır. Bizmut frengide olduğu gibi çeşitli iltihaplarda da faydalıdır. Demir bileşimleri, kansızlık sırasında vücudun eksilen demirini sağlar. Gümüş bileşimleri mikropları öldürür. Yeni doğan bebeklerin gözlerine damlatılan gümüş nitrat onları belsoğukluğunun sebep olacağı körlükten korumak içindir. Kalsiyum bileşimleri de kemikleri kuvvetlendirmede kullanılır.

● *Sentetik ilâçlar:* Son zamanlarda kimyacılar çeşitli maddeleri birleştirerek de ilâç yapma yoluna gittiler. Sentetik (bileşimli) ilâçların en önemlileri sulfonamitli ilâçlardır. Bundan başka, bazı tabiî ilâçların da sentetikleri yapılmıştır. Meselâ kinin sentetik olarak elde edilmiştir. Anestezide kullanılan kokain alışkanlık yapan bir ilâçtır. Bunun yerini tutacak novokain (prokain) gene kokainden elde edilen sentetik bir ilâçsa da kokain gibi zararlı değildir. Vitaminler çok faydalı sentetik ilâçlar arasındadır (Bk. Vitaminler).

● *İlâçların Zararı:* İlâçlar yerinde kullanılınca ne kadar faydalıysa, yanlış, lüzumsuz yere kullanılırsa o kadar zararlı olur. Uzun zaman devamlı olarak alınan bazı ilâçlar zehirleyici etki yapar. Öte yandan, bir kısım ilâçlar hassas bünyelerde alerjiye sebep olur. Onun için, gelişi güzel ilâç kullanmamalı, hiçbir zaman doktorun tavsiyesinin dışına çıkmamalıdır.

KOCAKARI İLÂÇLARI

HEKİMLİK ve eczacılığın henüz gelişmediği çağlarda hastalıklar şifalı olmakla tanınmış birtakım bitkilerle, daha başka maddelerle tedavi edilirdi. Bugün bu gibi bitki ve maddelerin hepsi çözümlenmiş, hangisinin içinde gerçekten ilâç özelliği olan maddelerin bulunduğu anlaşılmıştır. Bu bakımdan, artık doğrudan doğruya bitkiler değil, bunların asıl faydalı tarafları ilâç olarak kullanılıyor. Böyle bir gerçek karşısında halk arasında «kocakarı ilâcı» diye bilinen eski usul tedâvi maddelerine başvurmak yersiz ve tehlikeli bir hareket olur.

Meselâ eskiden basur tedavisinde çay kavrulur, sonra un haline getirilerek hastaya yedirilirdi. Ekşi nar kabuğu suyu, kızılcık çekirdeğinin dövülmesinden elde edilen un da basur tedavisinde kullanılırdı. Egzamaya karşı ısırgan suyu içirilir, posası da egzamalı yere konurdu. Karın ağrısına karşı va papatya yaprağı kaynatılarak suyu içilir, ya da Hindistan cevizi yağı aç karnına yutulurdu. Gene karın ağrısının giderilmesi için yapılan tavsiyeler arasında barutu suda ezerek suyunun içilmesi de vardı. Vereme karşı, ya kesilen bir köpek yavrusunun eti hastaya yedirilir, ya da koyunun akciğeri ortasından yarılarak hayvanın sırtına bağlanırdı. Eşek sütünün vereme ilâç olduğuna inanılır, hattâ köpek pisliğinin yoğurtla karıştırılarak hastaya yedirilmesi de veremli hastaya şifa verecek sanılırdı.

Merhemler. — Vazelin, lanolin gibi yumuşatıcı maddelerle karıştırılmış ilâçlardır. Çoğunlukla deri hastalıklarında dıştan sürmek suretiyle kullanılır.

Fitiller. — Kakao yağı ile karıştırılıp makat yolundan verilen ilâçlardır.

Lâvmanlar. — Ağızdan ilâç alamıyan, veya doğrudan doğruya kalın barsağında tesir yaratmak istenilen hastalara bazı ilâçlar, suya veya sulu ilâçlara karıştırılarak makat yolundan verilir. Bunlara «lâvman» denir.

Ampuller. — Enjeksiyon (iğne) şeklinde kullanılmak üzere hazırlanmış ilâçlardır. Cinslerine göre su, alkol, eter, yağ... gibi maddeler içinde eritilerek, ucları kapalı ufacık şişelere doldurulur. Aşılar ve serumlar da bu şekilde hazırlanır. Ampuller, kullanılırken, ucları ufak, özel bir testereyle kesilir, içlerindeki ilâçlar şırıngaya çekilir, hastalara çeşitli yerlerden enjeksiyon yapılır.

İlân ve İlâncılık

Bugünün ticaret hayatında bir malın alıcı bulması için en az malın kalitesi kadar yapılan reklâmın da önemi vardır.

İLÂN VE İLÂNCILIK, bugün ticaret ve endüstride büyük yeri olan bir yayın şeklidir. Bir malın özellikleri «ilân» (reklâm) ile halka duyurulur, bu duyurma usulleri de «ilâncılık» (reklâmcılık) ile düzenlenip yayılır.

İlânlar, gazete, dergi, radyo, televizyon gibi yayınlarla, yapılır, ya da duvarlara levhalar, afişler asarak göz önüne serilir. Bir tek ilân büyük masraflar karşılığında hazırlanabilir; yalnız, bu ilândan sağlanacak fayda da o nispette büyük olacağı için masraf kolayca karşılanır. Bugün için ilâncılık dünyanın her tarafında tutunmuş, benimsenmiş, üstelik kâr getiren bir meslektir; sanat ve endüstrinin bir kolu sayılır.

İlâncılık, ticari tarafı bir yana, ayrıca piyasaya çıkan yeni maddeleri, yeni eşyaları halka haber vermekle de hayat seviyesinin yükselmesini sağlar. Daha güzel evlerin yapıldığını, daha sağlam elbiselerin, besleyici maddelerin, kullanışlı makinelerin, daha güzel eşyanın piyasaya çıktığını hep ilânlardan öğreniriz, bunları biz de elde etmeye çalışırız.

Bir malın satıcısı, aynı malı yapan başka satıcılarla rekabete girişir. Kendi malının ötekilerden üstün olduğunu ilân yolu ile halka bildirir. İlâncılık, böylece, rekabeti artırır. Bu bakımdan ekonomik hayatımızın belkemiği haline gelmiştir. Ayrıca, halkın satın alma isteğini de artırır, piyasayı harekete getirir. İlâncılık olmasaydı büyük ölçüde mal yapmak tüccarlar için belki de imkânsız bir iş olurdu. İlâncılık ticaret hayatında büyük iş alanlarının açılmasını sağlamıştır.

Üstünlüğü ilân edilen mallar gerçekten yüksek kalitedeyse, yapılan ilân faydalı olur. Yalnız, bazı hallerde yapılan ilânların gerçekle ilgisi olmadığı anlaşılır. Bazı memleketlerde ilân şirketleri ancak ilân edecekleri malların evsafını iyice kontrol ettikten sonra ilân yapmayı kabul ederler.

İlâncılığın Tarihi

İlâncılık da ticaret kadar eskidir. İlk çağlarda insanlar satacakları malın güzelliğini, üstünlüğünü kendileri anlatarak, satışını sağlamaya çalışırlardı. Mağara çağının adamı bir av hayvanı öldürdüğü zaman ailesine bunu haber verirdi. Bu elbette, ilân sayılmıyordu. Ancak, vurduğu hayvanın derisini yüzüp de komşularına: «Bakın, ben ne güzel bir hayvan vurdum! Derisi de çok güzel, almak istemez misiniz?» dediği zaman, bir ilân yapmış olurdu.

Daha sonraki çağlarda, ticaret gelişmeye başlayınca, tüccarlar, sokak sokak gezerek, mallarını ilân etmeye başladılar. O devirlerde bu insanların yaptıkları iş bir nevi tellâllıktı. Eski Yunanlılar'da tellâllar, tıpkı bugün radyo ve televizyon spikerlerinde olduğu gibi, sesleri güzel, tesirli kimseler arasından seçilirdi.

Resimle İlân. — İlk ilâncılık usullerinden biri de işaretlerle ilân yapmaktı. İnsanların okuma - yazma bilmediği devirlerde tüccarlar sattıkları malları işaretlerle, resimlerle anlatırlardı. Meselâ ayakkabıcılar, dükkânlarının önüne güzel bir pabuç asardı. Bunun gibi, birçok tüccar, satacağı malın ilânını resim yolu ile yapmaya çalışırdı. Bu biçim ilâncılığa en çok Babil'de raslanmıştır.

Taş Levhalar. — Yazılı ve resimli ilânların da tarihi oldukça eskidir. Eski Mısır'da tüccarlar, taş üzerine yazı ve resim oyarak ilân levhaları hazırlarlardı. Bu taş levhalar, kalabalık yolların kenarlarına, herkesin uğradığı meydanlara dikilirdi. Aynı ilân birçok levhalara yazılıp art arda sıralanıyordu. İlâncılığın en önemli unsurlarından biri olan «tekrarlama» yolu ile halkı ikna etme usulü böylece başlamıştı.

Eski Roma ve Yunanistan'da ilânlar çoğunlukla duvarların, kapıların üzerlerine çeşitli renklerle boyanmış resimlerle yapılırdı. Ayrıca dükkânlara da satılan mallarla ilgili resimler asılırdı.

Ortaçağ'da okuma - yazma bilenlerin sayısı pek azdı. Bundan dolayı o devirdeki ilânların çoğu, eskiden olduğu gibi, gene resimlerle, şekillerle yapılıyordu. İş arıyanlar birer tabelâ yazıp kiliselerin kapılarına bırakırlardı, çünkü kiliselerde ilânları okuyabilecek bir kimse bulunabilirdi.

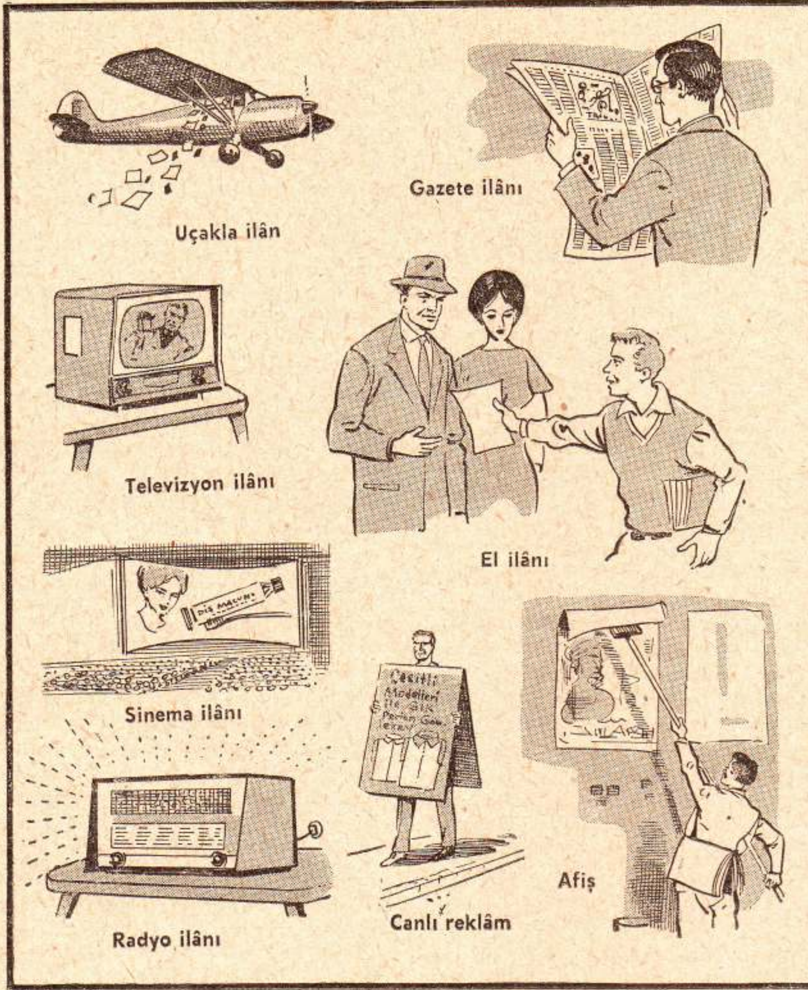
El İlânı. — 1450'de basım tekniğinin geliştirilmesi ilâncılıkta da yeni bir devrin başlamasına yol açtı. Satılık malları ilân etmek için küçük el ilânları yapılmaya başlanmıştı. Bunlar, kalabalık yerlerde halka dağıtılıyordu. İngiltere'de ilk yazılı ilân 1480'de yeni basılmış bir kitaba aitti, Londra'nın büyük kiliselerinin kapılarına asılmıştı.

Gazete İlânı. — İlk gazete ilânı bir ilâç ilânıydı. Almanya'da 1525'te bir gazetede yayınlandı. XVII. yüzyılın başında ise artık gazetelere, dergilere ilân vermek ticaret adamları için ihtiyaç haline gelmişti.

Bugün ilâncılık artık bir endüstri olmuştur. Büyük şehirlerde kurulan geniş sermayeli ilâncılık şirketleri her alanda çeşitli reklâmlar yaparlar.

İlâncılıkta sanatın her kolundan faydalanılır. Amerika'da çiklet yeni imal edilmeye başlandığı sıralarda «Chewing Gum» (çiklet) isimli güzel bir caz şarkısı bestelenmiş, en tanınmış caz şarkıcıları bu şarkıyı radyolarda, konserlerde halka duyurmuşlardı. Bunun gibi daha birçok ilân şarkıları vardır. Ayrıca resim, yazı, söz yolu ile de ilân yapılmaktadır.

Amerika ve Avrupa'da radyo, televizyon programlarının çoğu ilân programlarıdır. Özel

Başlıca ilân şekilleri: Eskiden sokaklarda tellâllar dolaştırılarak ilânlar yapılırdı. Bugün ise ilâncılık çok gelişmiş, günün ileri tekniğinden faydalanılarak daha tesirli bir hale gelmiştir.

şirketlerin malı olan radyolar, bu ilân programları sayesinde masraflarını çıkarıp para kazanabilmektedirler.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca Türkçe eser:

Levha, İlân, Reklâm, Pul — Afiş Mevzuatı (derl. I. Hınçer, 1960).

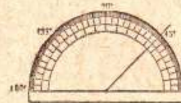
İLÇE (Bk. IL)

İLETKEN

Cisimler «iletken» veya «yalıtkan olmak üzere ikiye ayrılırlar. İletkenlik, yalıtkanlık çeşitli şekillerde olabilir. Isı için iletken ve yalıtkan cisimler; elektrik bakımından iletken ve yalıtkan cisimler; ışık bakımından iletken ve yalıtkan cisimler vardır. Isı, ışık, elektrikten birini geçiren cisimlere «iletken», geçirmiyenlere de «yalıtkan» adı verilir.

Yalnız ışık için iletken olan bir cisim ısı için, elektrik için iletken olmıyabilir. Cam böyle bir cisimdir (Bk. Elektrik, Isı, Işık). Böylece, iletken ve yalıtkan cisimler yerine göre çeşitli işlerde kullanılır. Meselâ, elektrik iletmek için iletkenler, elektriğin insanlara zarar vermemesi için de yalıtkanlar kullanılır.

İLETKİ [Açıölçer]

İletki

Bir açıyı ölçmeye yarıyan araçtır. Ya yarım daire, ya da tam daire biçiminde olabilir. Üzerinde açıları gösteren ölçekler vardır. Ölçülecek açının üstüne konur; açının kenarlarının gösterdiği sayı aynı zamanda açının değerini de belirtir (Bk. Açı).

Açıların ölçülmesinde iki birim kullanılır. Bunlar «derece» ile «radyan» dır.

Derece. — Bir noktanın çevresindeki açı 360° (derece) olarak kabul edilmiştir. Bunun dörtte biri olan dik açı 90° dir. Derecenin 60 da biri dakika ('), onun da 60 da biri saniye (") dir. İletki bu esasa göre ölçülendirilmişse açıları derece cinsinden belirtir.

Radyan. — Uzunluğu yarıçapın uzunluğuna eşit bir çember yayının karşısında ve çemberin merkezinde bulunan açının değeri bir «radyan» dır. Bu tanıma göre bir noktanın çevresindeki açı 2π (iki pi) radyandır.

İki birim arasında şu bağıntı vardır:

1 radyan = 57° 17' 45" (57 derece, 17 dakika, 45 saniye); yaklaşık olarak:

1 radyan = 57,3° (derece)

1 derece = 0,0175 radyan

Bazı iletkilerde hem derece, hem de radyan ölçüleri bulunur. Böylece bir açı iki birimle de ölçülebilir.

İLHANLILAR

Cengiz İmparatorluğu'nun Yakın Doğu Kolu

İLHANLILAR, İran Moğolları'na verilen addır. Yakın Doğu'yu içine alan bu büyük imparatorluk, Cengiz İmparatorluğu'nun parçalandığı 4 devletten biridir. Devletin kurucusu Hulâgu, Cengiz'in küçük oğlu Tuluy'un oğludur. Hulâgu'nun ağabeyleri Möngke ile Kubilay, Büyük Moğol İmparatorluk tacı için çekişirken, Yakın Doğu'ya gelen Hulâgu, burada bağımsız bir devlet kurdu. Bu devlet, İslâm dinini kabul edene kadar, hattâ ettikten de sonra, Hanbalık'ta (Pekin'de) oturan Cengizli İmparatoru'na bağlı oldu, böylece, Cengiz İmparatorluğu'nun bütünlüğü görünüşte bozulmadı (Bk. Moğol İmparatorluğu).

İlhanlılar, İran, Afganistan, Irak, Anadolu, Güney Kafkasya'ya hâkim olmuşlar, zaman zaman bu sınırlardan bile taşmışlardır. İmparatorlar «ilhan» unvanını taşırlardı. Üçüncü İlhan Ahmet, Müslüman olduysa da onun yerine geçenler yeniden Moğol dinine döndüler. Ancak, yedinci İlhan Gazan Mahmut Han'dan başlıyarak hanedanda da, devlette de İslâm dini kesin şekilde yerleşti.

Böylece, tarihlerinin bu ikinci devresinde İlhanlılar, İslâm âleminin düşmanı durumundan çıktılar, bu âleme katıldılar. Moğol dili sonuna kadar devam etmekle beraber, hanedan, ikinci devresinde Türk'leşmeye başladı. İran kültürünün etkisi de büyük oldu.

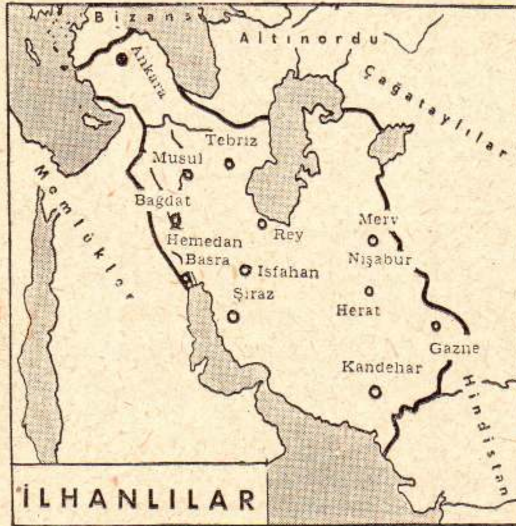
1258'de Abbasî halifelerinin Bağdat'taki egemenliğine son veren, Alamut'u düşürüp İsmaililer'i ortadan kaldıran İlhanlılar'ı 3 eylül 1260 Ayn-Câlût Meydan Savaşı'nda Türk-Memlûk İmparatoru Sultan Kutuz, Mısır sınırlarında durdurdu. Böylece, dünya tarihinin en önemli olaylarından biri cereyan etti (Bk. Kutuz).

İlhanlılar, Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nu, yani Türkiye'yi, buyrukları altına almışlardır. Orhan Gazi'nin bile ismen İlhanlılar'a bağlı olarak saltanat sürmesi, bu devletin Türk tarihindeki önemini gösterir.

İlhanlı devleti son zamanlarda büyük bir iç kargaşalığa düştü, sonunda parçalandı. İlhanlılar'ın mirasının büyük bölümü üzerinde Türk'leşmiş bir Moğol devleti olan Celâyirler kuruldu.

İlhanlı hükümdarları ve saltanat süreleri şunlardır:

1) Hulâgu (1258 - 1265)
2) Abaka (1265 - 1282)
3) Ahmed Tekûdâr (1282 - 1284)
4) Argun (1284 - 1291)
5) Keyhatu (1291 - 1295)

6) Baydu (1295 - 1295)
7) Gazan Mahmut (1295 - 1308)
8) Olcaytu Hudâbende Muhammet (1308 - 1316)
9) Ebusait Bahadır (1316 - 1335)
Son İlhanlar: 1335 - 1344

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

İran Moğulları: Siyaset, İdare ve kültür; İlhanlılar Devri, 1220 - 1350 (B. Spuler'den çev. C. Köprülü, 1957); İlhanlılar Devrinde Mali Vaziyet (W. Barthold'dan çev. A. İnan: «Türk Hukuk ve İktisat Tarihi mecmuası» 1. cilt, 1931); İlhanlılar Devri İdarî Teşkilâtına Dair (Ş. Yaltkaya: «Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, 2. cilt, 1939).

İLİAS DESTANI [İlyada]

Eski Yunanistan'ın büyük şairi Omiros'un derleyip topladığı iki eserden birincisi «İlias Destanı» (İliada), ikincisi de Odysseos Destanı (Odysseia) dır. İlias Destanı'na bu adın verilmesi, olayların geçtiği yere İlion (Truva) denilmesindendir.

Destan, Yunanlılar'la Troyalılar arasında on yıl süren savaşları konu olarak alırsa da ancak 49 gününü anlatır. Kafiyesiz olarak, «heksametron» (altı hece) denilen, aruz veznine benzer bir vezinle yazılmıştır. Bütün Avrupa sanatının birçok bakımlardan anası olmuş sayılır; çünkü, şiir, tiyatro, resim ve heykel, hattâ müzik olmak üzere binlerce eser, ya konularını, ya motiflerini «İlias» tan seçmiştir.

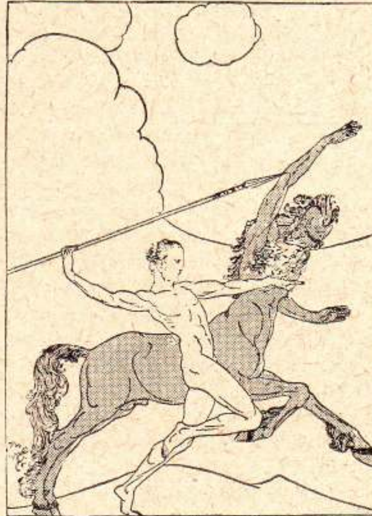
Konusu. — Tesalya'da, tanrılar arasında bir düğün vardır. Düğün sahipleri, her tanrıyı davet etmişler, yalnız ara bozuculuk tanrısı Eris'i çağırmamayı uygun görmüşlerdi. Eris buna kızdı. O da tanrılığını gösterecekti. Bir altın elma üzerine «En güzele» diye yazdı ve bunu ziyafet sofrasındaki kadınların ortasına atıverdi.

Zeus'un karısı Hera da, güzellik ve sevgi tanrıçası Aphrodite de, Atina şehrinin tanrıçası Athena da elmayı almak istediler. Eris'in istediği oldu, aralarında kavga çıktı.

Bunun üzerine, Tanrılar Tanrısı Hermes'e emir verdi, bu tanrıçaları İda Dağı'ndaki çobana, Troya şehri Kıralı Priamos'un oğlu Paris'e götürmesini buyurdu. Paris bunlardan hangisinin en güzel olduğunu söyliyecekti. Tanrıçaların her biri kendi güzelliğini kullanarak Paris'i kandırmaya çalıştılar. Hera, kendisini seçerse onu bütün Asya'ya kıral yapacağına söz verdi. Athena, gireceği bütün savaşları kazandıracağını söylüyordu. Aphrodite de, Paris'e kendisini seçerse ona dünyanın en güzel kadınını vereceğini bildirdi. Paris altın elmayı Aphrodite'ye verdi. Hera ile Athena buna kızdılar. İllion'u (Truva'yı) yok etmeyi kararlaştırdılar.

Paris, kendisini Aphrodite koruduğu için, denizleri rahatça aştı, Yunanistan'a gitti. Sparta Kıralı, Menelaos'un karısı Güzel Helena'yı sevdiği için, Aphrodite'ye sözünü hatırlattı. Gene onun yardımiyle Helena'yı Truva'ya kaçırdı. Menelaos, Paris'ten öc almak için, ağabeyi Argos Kıralı Agamemnon'un komutasında bir ordu topladı, Athena ile Hera da ona yardım ettiler. Kullar arasında bir ordu toplandı, Athena ile Hera da ona yardım ettiler. Kullar arasındaki çekişme tanrılararası bir çekişme halini aldı.

On yıl süren savaşta hiçbir kesin sonuç alınamadı. Üstelik, ünlü Yunan kahramanı Akhilleus, esir kızları paylaşamadıkları için Agamemnon'la darıldı. Paris'in kardeşi savaşçı Hektor, Akhilleus'un en yakın arkadaşı Patroklos'u öldürünce, Akhilleus Hektor'un üzerine yürüdü. Akhilleus, Hektor'dan çok iyi bir savaşçıydı. Tanrılar Tanrısı Zeus, eline terazisini alınca, Hektor'un ölüme yaklaştığını gördü. Bunu biri daha görmüştü: Akhilleus'a daima yardım eden tanrıça Athena... Hemen koşup Akhilleus'a kazanacağını müjdeledi. Hektor'un kızkardeşi Deiphobe'nin kalıbına girdi, zırhlara bürünüp kardeşiymiş gibi Hektor'u savaşa kışkırttı. Akhilleus kargısını attıkça da yerden alıp Hektor görmeden düşmana verdi.

İlias Destanı'ndan bir sahne: Kentauros genç Akhilleus'u cenge alıştırıyor. Akhilleus sonunda Hektor'u öldürecek, onun ölüsünü adamlarına delik deşik ettirip, zafer arabasının arkasında sürükliyecektir.

Sonunda Akhilleus, Hektor'u öldürdü. Ölüsünü adamlarına delik deşik ettirdi, zafer arabasının arkasına bağlayıp sürükledi. Patroklos'un öcünü ancak böyle aldı. Bununla beraber zaferi gene Yunanlılar kazanamadılar. Akhilleus, Paris'in attığı bir okla öldü.

Bunun üzerine, Yunan kırallarından Odysseos bir akıl verdi. Tahta bir at yaptılar. İçine asker doldurdular. Gemilere binip gider gibi yaptılar. Bıraktıkları atı Truva'lılar içeri aldılar.

Bu ganimet şerefine eğlenirlerken atın karnından askerler çıktı, gemilerin de geri dönmesi sonunda yardıma gelen askerlerle birleştiler, Truva'yı ancak böyle ele geçirdiler (Bk. Truva).

Bibliyografya. — «İlias Destanı» nın dilimizdeki başlıca çevirileri:

İlyada (çev. A. Erhat, A. K. Meriçboyu, 3 cilt, 1958 - 60); İlyada, İlias Destanı (çev. A. C. Emre, 1957, 1961); Tarih Bakımından İlyada ve Odise (O. Melesigen'den çev. A. Candar, 1941)

İLİÇ

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Erzincan iline bağlı bir İlçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Kemah, güneydoğuda Tunceli'nin Ovacık ve Çemişkezek, güneyde Erzincan'ın Kemaliye, batıda Sıvas'ın Divriği ve İmralı, kuzeyde Erzincan'ın Refahiye ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Armudan ve Kuruçay adında bucakları, bunlara bağlı 58 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.271 km^2

Nüfusu: 16.971 (1960 sayımı)

İliç ilçesinin toprakları dağlıktır. Güneyde 3.188 m. yüksekliğindeki Munzur ve Keşiş dağları gayet sarptır, kuzeybatıda 2.650 m. yüksekliğindeki Çengelli, kuzeydoğuda Vank dağlarının yamaçları daha hafif eğimlidir. Bunlar arasında doğu-batı doğrultusunda uzanan Fırat (Karasu) vâdisi uzanır.

İliç'te kışları soğuk, yazları fazla sıcak olmıyan bir iklim hüküm sürer. İlçenin dağlık kesimleri kısmen ormanlıktır, en çok meşe bulunur. En önemli akarsu, doğu-batı doğrultusunda akarak ilçeyi iki eşit kesime bölen Karasu'dur. Ekonomik hayat buğday, arpa, patates ürünleriyle davarcılığa dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi İliç kasabası Munzur Dağları eteklerinden Karasu nehrine doğru inen bir yamaç üzerinde denizden 1.000 m. yükseklikte kurulmuştur. Sıvas-Erzincan demiryolu üzerindeki İliç istasyonuna 3 Km. uzaklıktadır. Kasaba iki mahalleden meydana gelmiştir. Yukarı Mahalle dik yamaç üzerindedir. Sokaklar dar, inişli yokuşludur. Aşağı Mahalle düz bir taban üzerine kurulmuştur, oldukça daha modern bir görünüştedir. Son yıllarda bu kesimde yeni yapılar bulunmakta, kasaba istasyona doğru genişlemektedir. Bununla beraber, İliç kasabası, Erzincan'a bağlı ilçe merkezleri içinde en az nüfuslu olanıdır. Nüfusu 1.000 kişiyi bile bulmaz (1960 sayımına göre 922).

İLİK (Bk. KEMİK)

Atatürk Heykeli

İZMİR'DEN İKİ GÖRÜNÜŞ

Eşrefpaşa'da Bayram Yeri

Herkesin Bilmesi Gereken Çok Basit, Fakat Çok Önemli Bir Sağlık Konusu: İLK YARDIM

İLK YARDIM, hastalık, kaza sırasında, doktor gelinceye kadar yapılacak bakım, alınacak tedbirlerdir.

Bir kazaya uğrıyan, birdenbire hastalanan bir kimseyi, doktor gelinceye kadar kendi haline bırakmak doğru olmaz. Ufak bir ihmal, birkaç dakikalık bir gecikme, o insanın hayatına mal olabilir. Yalnız, bu ilk yardımın az çok tıbbî bilgiye dayanılarak yapılması da şarttır. Çünkü yapılacak yanlış bir iş, verilecek yanlış bir ilâç, hiç umulmadık derecede kötü bir sonucun doğmasına yol açabilir.

İlk yardım yapan kimse her şeyden önce, hastanın, kazaya uğrıyanın durumunu iyi bilmelidir. Bayılıp yere düşen bir kimseyi yerinden kıpırdatmadan ayıltmak, çok kan kaybeden bir yaralının kanını durdurtmak için kanayan kısmı sıkıca bağlamak, arı sokan bir kimsenin ısırılan kısmına amonyak sürmek gibi usulleri önceden bilmesi, âni bir olay karşısında hiç bocalamadan harekete geçmesi gerekir. İlk yardım için evde bazı ilâçlar bulunması da lâzımdır.

İlk Yardım Kutusu

Evimizde, otomobilimizde, her hangi bir vasıtamızda mutlaka elimizin altında bir ilk yardım kutusu bulundurmalıyız; çünkü bir küçük şişe oksijen bazan bir hayatı kurtarabilir.

İlk yardım kutusunda bulunması gereken belli başlı ilâçlar şunlardır:

1 — Tentürdiyot, 2 — Oksijenli su, 3 — Pamuk, 4 — Gaz bezi, 5 — Amonyak, 6 — Kolonya, 7 — Alkol, 8 — Ufak makas, 9 — Plâster, 10 — Burun merhemi, 11 — Zeytin yağı, 12 — Vazelin, 13 — Karanfil ruhu, 14 — Termometre, 15 — Sıcak su torbası, 16 — Buz torbası, 17 — Yanık merhemi, 18 — Eter, 19 — Enjeksiyon takımı, 20 — Aspirin, kinin, piramidon gibi ilâçlar.

İlk Yardım Halleri

Ağrılar. — Vücudumuzun her hangi bir yeri meselâ başımız; kolumuz, sırtımız, göğsümüz, belimiz, karnımız birdenbire ağrımaya başlıyabilir. Ağrı dindirici ilâçlar alıp, birkaç gün yataktan çıkmadan dinlenmek faydalı olabilir. Yalnız ağrı böbrekler üzerinde, sırtta, göğüste veya karında ise, tedbir alındığı halde geçmezse derhal doktora gösterilmelidir.

Akrep Sokması. — Akrep zehri öldürücü olabilir. Onun için, akrebin soktuğu yeri hiç vakit geçirmeden alttan, üstten bağlayıp boğmalı, sonra parmaklar arasında kuvvetle sıkıp zehirli kanı akıtmalı. Zehrin çıkmasını sağlamak için bu hareketi birkaç kere tekrarlamalı. Sokulan yere amonyak sürmek de faydalıdır.

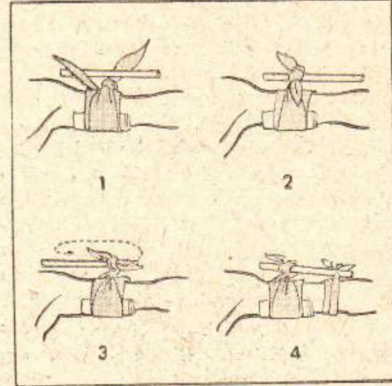
Baş Yarılması. — Düşüp başı yarılan bir kimseyi hemen doktora götürmeli, daha iyisi, bir doktor çağırmalıdır. Yalnız, yaralının burnu kanamıyorsa, rengi sararmamışsa, büyük bir tehlike yok demektir. Doktor gelinceye kadar yaralıya yiyecek, içicek hiç birşey vermemeli.

Bayılma. — Bayılmak üzere olan bir kimsenin başı döner, nabzının atışı yavaşlar, yüzü solar, alnı terler. Bir kimsenin bayılmak üzere olduğunu anlarsanız, onu hemen yavaşça bir iskemleye oturtup, başını hafifçe öne doğru eğiniz. Bu şekilde oturmak, kanın beyne gitmesini sağlar.

Bu tedbir de fayda vermezse, bayılan kimseyi düz bir yere yatırmalı, başını alçakta tutmalı, vücudunu sıkan giyim eşyalarını çıkarmalı, hastanın temiz hava almasını sağlamaya çalışmalı. Kolonya ve amonyak koklatmak da faydalıdır. Hasta kendine geldikten sonra sıcak bir çay, kahve içirmeli. Uzun süren baygınlıklarda doktor çağırmak şarttır.

Burun Kanaması. — Burnu kanıyan bir kimsenin burun kanadlarını parmaklarınızla sıkıştırıp birkaç dakika bekleyin. Ayrıca, üst dudağının altına yumak şeklinde bir pamuk yerleştirerek de kanamanın önüne geçebilirsiniz. Pamuk parçasının yaptığı basınç burnun ön kısmındaki kan damarını tıkar. Bu damarın, burun kanamasında önemli yeri vardır.

AKAN KANI NASIL DURDURMALI

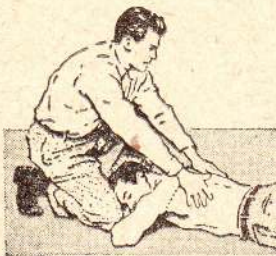
Kol ve bacaklarda her hangi bir sebeple akan kanı durdurmak için «turnike» denilen bir usul kullanılır. 1 — Sargı iyice sarıldıktan sonra arasına bir kurşun kalem konur; 2 — Sıkıca bağlanır; 3 — Çevrilerek sargı sıkılır; 4 — Sonra, geri dönüp gevşememesi için ikinci bir sargı ile yeniden bağlanır. Sargının sıkmasiyle boğulan yerden yaraya kan gelmez, böylece kan kesilmiş olur.

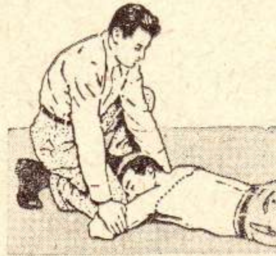
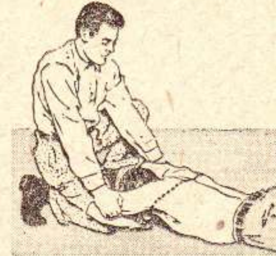
Her şeye rağmen kanama gene kesilmezse, hastayı bir sandalyeye oturtun, burnunun üzerine soğuk suya batırılmış bezler koyun. Kanama durduktan sonra hasta birkaç dakika burnundan soluk almamalıdır.

Şiddetli burun kanamalarında doktor gelinceye kadar burun deliklerini gaz beziyle tıkamak faydalıdır. Önemsiz burun kanamalarında ise burna tuzlu su çekmek yeter.

Çıkıklar. — Doktor gelinceye kadar, yaralıyı üşütmemeye bakmalı. Ağrıyı azaltmak için soğuk suya batırılmış bezlerle kompres yapmalı.

Donma. — Kışın karda donan kimseleri sıcak bir yere sokup sıcak şeyler içirmek çok zararlıdır. Donan bir kimseyi önce serince bir yere yatırıp üzerine battaniye örtmeli. Soluğu kesilmişse hemen suni solunum yaptırmalı. Vücudun muhtelif kısımlarını soğuk bezle ovuşturmak da faydalıdır. Vücutta donmadan ilerigelen katılık azalmaya yüz tutmuşsa, yavaş yavaş ısıtmaya başlamalıdır. Soğuktan donan yerler mum rengini alır. Bu kısımlara hiç el sürmemelidir. Donma tehlikesi geçiren kimseyi uzun müddet fazla sıcak odalara sokmamalı, serin bir yerde bir süre dinlenmesini sağlamalıdır.

BİR SUNİ SOLUNUM USULÜ. — *Bu usulde önce kaburgalara bastırılarak ciğerlerdeki hava boşaltılır (1. ve 2. resim). Ondan sonra havanın ciğerlere girmesine yardım edilir (3. ve 4. resim). Bu hareketler dakikada 12 defa yapılmalıdır.*

Elektrik Çarpması. — Kazaya uğrıyanı kurtarmak için yapılacak ilk iş, hemen cereyanı kesmektir. Elektrik çarpan bir kimseye el sürmek tehlikelidir, cereyan ikinci şahsa da geçebilir. Odun, kâğıt, lâstik, deri, plâstik gibi cereyan geçirmiyen (yalıtkan) maddelerden faydalanmalı. Elektrik çarpan bir kimseyi kurtarmakta madenî ve ıslak eşyaları hiçbir zaman kullanmamalıdır. Cereyana kapıldığı yerden veya telden kurtarmak için ucu kıvrık bir baston en iyi vasıtadır. Kazaya uğrıyanı kurtardıktan sonra hemen bir doktora başvurmak gerekir. Doktor gelinceye kadar da suni solunum yapmak faydalıdır.

Gaz Zehirlenmeleri. — Havagazı vs. gibi gazlardan zehirlenenleri, başı yüksekte tutmak şartiyle, yatırıp suni solunum yaptırmalı, bol bol oksijen koklatmalı, kan vermeli, vücudu ovmalı. Başa buz koymak, tabanların altını fırçalamak da iyi sonuç verir. Hasta baygın değilse bir fincan kahve içirmeli. Üzerindeki gaz kokan elbiseleri hemen çıkarmak, pencereleri açarak içeri temiz hava girmesini sağlamak da unutulmamalıdır. Kazaya uğrıyanı kurtarmak için içi gaz dolu bir odaya giren kimse de çok dikkatli davranmalıdır.

Isırmalar. — Kedi, köpek gibi hayvanlar bir kimseyi ısırdığı zaman hemen kuduz aşısı yaptırmak lâzımdır. Aşı yaptırmak gecikirse, ısırılan kısmı kızgın bir demirle dağlamak gerekir. Önce ısırılan yeri bol suyla yıkamalı, hayvanın tükrüğünü silmeli, ondan sonra bol bol tentürdiyot sürmeli. Isırılan yer yüze yakınsa hiç vakit keybetmeden doktora başvurmalı, hemen kuduz aşısı yaptırmalı.

Böcek ısırmış veya sokmuşsa, ısırılan, sokulan yeri bol karbonatlı suyla yıkamak faydalıdır. Arı sokmuşsa, arının iğnesini çıkarmak için amonyakla ıslatılmış bir pamuğu, gaz bezini yaranın üzerine kapamalıdır.

Yılan ısırmalarında ise hastayı hareketsiz yatırmalı, sakin tutmaya çalışmalıdır. Yaranın üstünü kalınca bir bezle sıkı sıkı sarıp kanın dolaşmasını önlemeli. 20 dakikada bir sargıyı açıp, kanın dolaşımını sağlamalı, sonra yeniden sıkıca sarmalıdır. Yara iyice şiştikten sonra temiz bir bıçak veya çakıyla yaranın üzerinde X şeklinde 1 santim derinliğinde bir yara açmalı, zehirli kanı akıtmalı. Ayrıca yılan sokmalarına karşı yılan serumu da kullanılabilir.

Kesikler. — Kesik derin ve tehlikeli değilse, sabunlu sıcak suyla iyice yıkadıktan sonra üzerini gaz bezi veya pamukla kapatmalı. Yaradan fazla kan akıyorsa hemen doktor çağırmalı. Bu arada, kan durdurucu merhemlerden sürmeli. Kesik dış kısımlardaysa tetanoz ihtimalini de gözönünde bulundurup hemen tetanoz aşısı yaptırmalıdır. Sargı ve pamuk yaraya yapışırsa, yaranın üzerine bol miktarda oksijenli su dökmeli. Böylece, yapışan bez ve pamuğu kolayca çıkartabilirsiniz. Yarayı gayet temiz tutmak gerekir. Kesik fazla olmasa bile sonradan mikrop kaparsa tehlikeli bir durum ortaya çıkabilir.

Kırıklar. — Hastayı hiç yerinden kıpırdatmamalı, sıcak bir odada yatırmalı, hemen doktora haber vermeli. Bacağı kırılan bir kimse yürümek zorunda olsa bile, kırık ayağın üstüne basmamasına dikkat etmelidir. Kol kırıldıysa hemen bir sargıyla kırılan kolu bağlayıp boyna asmalı. Kırık kol aşağı sarkık durursa hem çok acır, hem de tehlikeli bir durum yaratabilir. Kırık, çok tehlikeli sonuçlar yaratabileceği için, bu ilk tedbirlerden sonra derhal doktora başvurmalıdır.

Yanıklar. — Evde bir kaza sonunda birisi tutuşursa hemen bir halıya, yahut yorgana sarmalı. Alevler söndükten sonra yanık kısımlara yanık merhemi sürmeli. Yanıklar başa ne kadar yakınsa o kadar tehlikelidir. Vücudun çok büyük bir kısmı yanmışsa hastayı temiz bir çarşafa sarıp hemen doktora götürmeli, yahut doktor çağırmalı.

Zehirlenmeler. — Zehirlenme olayı karşısında ilk yapılacak iş hemen bir doktor çağırmaktır. Hastanın zehirlenmesine sebep olan maddeyi atmamalı. Doktor, bu maddeyi gördükten sonra tedavi şekli hakkında bir karara varabilir. Doktor gelinceye kadar da hastayı kusturmaya çalışmak faydalıdır. Parmağınızı hastanın ağzına sokarak kusturmaya çalışın, bundan bir fayda sağlanmazsa bir kaşık tuzu bir bardak sıcak suda eritip zehirlenen kimseye içirin. Hasta, içindekileri çıkardıktan sonra bir bardak süt içmelidir. Gaz yağı zehirlenmelerinde hastayı kusturmaya çalışmak faydasızdır. En kısa zamanda doktor çağırmak, yahut kazaya uğrayanı hastaneye kaldırmak şarttır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

İlk Yardım ve Sargı Bilgisi (Dr. İ. Ünlü, Dr. N. Sağlam, Dr. H. Acuner 1955); İlk Yardım (çev. B. Yeğen, 1960); İlk Yardım (Halk Sağlık Eğitim Komitesi, 1958); Ev Doktoru (Dr. S. Giray, 1962); Doktor Gelinceye Kadar (Dr. V. Hüner, Dr. E. Baktır, Dr. O. Özmat, 1957).

İLKBAHAR (Bk. MEVSİMLER)

İLKOKUL (Bk. OKUL)

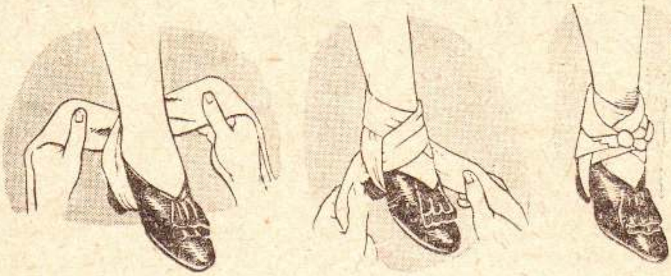
İLLİNOİS

A. B. D.'ni teşkil eden 50 devletten biridir. Doğusunda Indiana, güneyinde Missouri, batısında Iowa, kuzeyinde Wisconsin eyaletleri vardır. Kuzeydoğusunda Michigan Gölü bulunur.

Yüzölçümü: 146.756 km²
Nüfusu: 10.300.000
Başkenti: Springfield

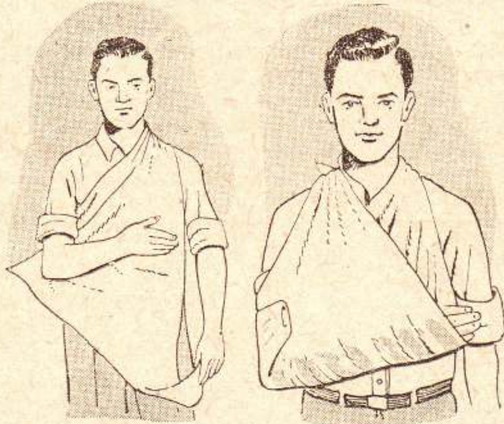
Illinois, Amerika'nın Kuzeydoğu Devletleri arasında sayılır. Batıda sınırını çizen Mississippi ile onun kolu olan, ülkeye ismini veren Illinois ırmağının suladığı büyük bir

AYAK BİLEĞİ BURKULDUĞU ZAMAN NE YAPMALI

Burkulan ayak bilekleri için dikkat edilecek husus ayakkabıyı çıkartmamaktır. Uzunca bir kumaş, veya bir kravat resimdeki gibi sarılarak bağlanırsa, burkulan bileğin doktor gelinceye kadar şişmesinin önüne geçilebilir.

ÜÇGEN KOL SARGISI NASIL BAĞLANIR

Kırılan veya ezilen kolu sarmak için geniş, uzunca bir kumaş uzunlamasına katlanarak üçgen haline getirilir. Bu üçgenin bir ucu, sağlam bulunan kolun omzu üzerinden aşırılır, öbür ucu da kırık kol içinden geçirilerek boynun arkasından öteki ucları birleştirilir, sıkıca bağlanır.

ovadan ibarettir; hiçbir yerde yükseklik 500 metreyi bulmaz. Yıllık yağış ortalaması 75 sm. kadardır. Kış ortalaması 5° C, yazınki ise 22° dir. Tipik bitki örtüsü çayırlar, yer yer ılık iklimlere öz, kışın yapraklarını döken ormanlardır. Geniş çayırlarda at ve sığır beslenir; domuz da çoktur. Et endüstrisi pek ileridir. Ormanlarda kürklü orman hayvanları avcılığı yapılır. Patates, mısır, yulaf, arpa, çavdar ekilir. Bakır, çinko, demir, kömür madenleri vardır. Amerika'nın büyük endüstri ülkelerinden biridir. Demir ve hava yolları ile her yana bağlanmıştır.

İllinois, A. B. D.'ni teşkil eden 50 devletin nüfus bakımından New York, California ve Pennsylvania'dan sonra 4.'südür. Nüfusun 744.000'i Zenci'dir. En çok Zenci nüfusu barındıran A. B. D. arasında 10. gelir.

İllinois, ancak 1818'de A.B.D.'ne eyalet şeklinde dahil olmuştur. 1840'ta 760.000 olan nüfus 1940'ta 8 milyona yaklaşmış, bugün 10 milyonu bulmuştur. Km²'ye 70 kişi düşer.

İllinois'nin en önemli şehri, dünyanın en büyük şehirlerinden olan ve banliyölerinden bazıları İndiana devletine taşan Chicago'dur. Nüfusu 6,5 milyona yaklaşmıştır; bunun 350.000'i Yahudi'dir. New York ve Los Angeles'ten sonra — bütün banliyöler dahil olmak üzere — A. B. D.'nin 3. büyük şehridir. Eyalette 3 büyük şehir daha vardır.

Peoria. — 275.000 nüfusludur. İllinois ırmağı üzerindedir; makine endüstrisi vardır; büyük sebze pazarıdır.

Rockford. — 167.000 nüfusludur. Chicago'nun kuzeybatısındadır; otomobil ve maden sanayii vardır.

Springfield. — Başkenttir; 143.000 nüfusu vardır; maden sanayii merkezidir.

İllinois'te 10 üniversite bulunur. 1851'de kurulan Chicago Üniversitesi ile bu şehrin daha başka yüksek okullarında 10.675 öğretmen 285.000 öğrenci vardır. 1867'de kurulan Urbana Üniversitesi pek ünlüdür; 4.213 öğretmen, 23.400 öğrencisi vardır; Urbana, tamamen bir üniversite şehridir. 1897'de kurulan Peoria Üniversitesi'nde 206 öğretmen, 4.900 öğrenci, 1901'de kurulan Decatur Üniversitesi'nde 77 öğretmen, 1.000 öğrenci vardır. Jacksonville, Galesburg, Bloomington, Monmouth, Alton ve Rockford'daki üniversite derecesindeki kolejlerde öğrenci sayısı 200 - 800 arasındadır.

İLLİNYUM

Nadir toprak metallerindendir. Nadir topraklardan Cerit içinde neodiyumla samariyum elemanları arasında bulunmuştur (Bk. Kimya: Periodik Sistem). Bulunması ve özelliklerinin tesbiti zor olmuştur. Saf tuzları elde edilmemiştir. Bilinen hususları tam değildir. Çünkü spektroskopik çözümlemede özelliklerini gösteren çizgiler neodiyum ve samariyum tarafından örtülür. Elemanları gösteren tabloların bazılarında bu eleman gösterilmez.

Tabiatta çok az bulunduğu, özellikleri de iyi bilindiği için hiç bir yerde kullanılmaz.

Simgesi: Il; Atom sayısı: 61; Atom ağırlığı: 147.

İLMİNÜCUM (Bk. ASTROLOJİ)

İLTERİŞ KUTLUĞ KAĞAN (Ölümü: 693)

Köktürk hanedanından 18. Büyük Türk kağanıdır. Köktürkler'in ikinci devresinin ilk hükümdarı olduğu için, İlteriş Kutluğ Kağan ile başlıyan devreye «Kutluk = (Kutluğ) devleti» denir (Bk. Köktürkler; Türkler).

İlteriş Kutluğ Kağan, Köktürk hanedanının kurucusu Bumun Kağan'ın 5. kuşaktan torunu, 8. Köktürk kağanı Kimin Türe Kağan'ın (603 - 609) torunudur. Çinliler'i Türk ülkelerinden tamamen atan İlteriş Kağan, Köktürk devletinin hemen hemen İstemi Kağan devrindeki muazzam sınırlarını buldu. Karısı İmparatoriçe Elbilge Hatun'un büyük ölçüde desteğini gördü. 11 yıl sonra ölünce yerine kardeşi Kapağan Kağan geçti (Bk. Kapağan Kağan). Ondan sonra da İlteriş'in oğlu Bilge, kağan oldu. Ünlü Kül Tigin, İlteriş'in ortanca oğludur (Bk. Kül Tigin). Küçük oğlu Penge Kağan 741-742 arasında 23. Büyük Köktürk imparatoru olarak saltanat sürmüştür.

İLTİHAP [Yangı]

Vücudun mikroplara karşı koymak üzere, her hangi bir yerine fazla kan hücum etmesi ve bu yüzden orada şişkinlik, kızartı, ısı ve ağrı olmasına «iltihap» (yangı) denir.

Mikroplar vücuda girmek fırsatını bulunca, ilk önce, vücudun savunma tepkileriyle karşılaşırlar, daha ileriye gidebilmek, bütün vücuda yayılmak için savaşa girişirler. Bunun üzerine, vücutla mikroplar arasında o bölgede kırmızılık, şişkinlik, sıcaklık, ağrı gibi haller belirir. Bir süre sonra o bölgenin yakınındaki lenfa boğumlarında da şişkinlik, ağrı başlar. Savaş kızıştıkça bu sıkıntılar artar. Vücudun tepkileri başarı sağlamaya başlayınca şişkinlik içinde irin (cerahat) toplanır, buna «apse» (çıban) denir. Mikroplar üstün gelirse bütün vücuda yayılırlar, «kan zehirlenmesi» ortaya çıkar.

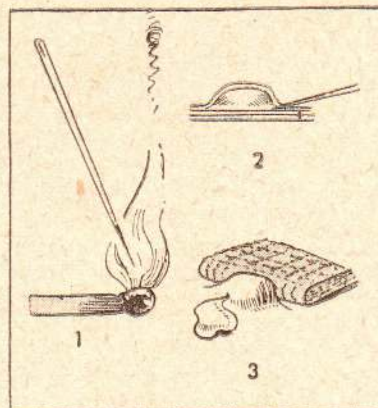
İltihabın cinsine göre çeşitli tedavi şekilleri vardır. Bu gibi hallerde, her hangi bir ilâç kullanmadan önce, doktora baş vurmak uygun olur.

İLTUTMUŞ, Şemsettin (Ölümü: 1236).

Hindistan Türk İmparatorlarının en büyüklerindendir. Hindistan Türk-Memlûk hanedanının 3. hükümdarıdır. Bu hanedanın kurucusu Sultan Aybey Türkî'nin damadıdır.

İltutmuş, Aybey'in oğlu Ârâm Şah'ın birkaç aylık saltanatından sonra, «Şah» ve «Sultan» unvanlariyle, Hindistan İmparatoru oldu. 1210'dan 1236'ya kadar 26 yıl saltanat sürdü. Başarılı askerî seferler yaptı. İçeride geniş ölçüde bir düzen sağladı, büyük bayındırlık eserlerini gerçekleştirdi.

İltutmuş öldükten sonra yerine, sırasiyle, oğlu Firuz Şah (1236), kızı Raziye Hatun (1236-40), ortanca oğlu Behram Şah (1240-42), torunu Mesut Şah (1242-6), küçük oğlu Mahmut Şah (1246-66), damadı Balaban Şah (1266-86) geçti (Bk. Memlûklar).

1 — İltihabı patlatmadan önce temiz bir iğneyi iyice yakmalı; 2 — İltihabı üzerinden değil, kenarından delmeli; 3 — Sonra temiz bir gaz bezi ile bastırarak cerahati patlatmalıdır.

İLYADA (Bk. İLİAS DESTANI)

İMADETTİN ZENGİ (Bk. ZENGİLER)

İMAD-ŞAHLAR

Yeniçağ'ın başlarında yaşamış bir Hindistan devletidir. 1490'dan 1572'ye kadar 82 yıl sürmüştür. Bugünkü Berrar ile çevresindeki topraklarda, yani aşağı yukarı 50-60 bin km² üzerinde kurulmuş bir devletti. XVI. yüzyıl Dekken (Güney Hindistan) tarihinde pek önemli rol oynamıştır.

Devleti kuran hanedan Güney Dekken'den Müslüman Hintli bir aileydi. Elliçpûr şehrini başkent yapmışlardı. Devletin dili Farsça idi. «İmâd-Şâhî» devleti denen bu kırallık, Behmenî imparatorluğunun parçalanması üzerine onun yerine geçen 5 Dekken devletinin en küçüğüdür (Bk. Behmeniler). Bu 5 devletten 3'ü Türk'tü. Hükümdarın adlarının sonuna daima «İmad-Şah» gelir; bu tabir, devlet kurucusunun unvanından alınmıştır.

1572'de 5 Dekken devletinden biri olan Nizam-Şahlar, İmad-Şahlar'a son verip topraklarını devletlerine kattılar. Sonuncu hükümdar veziri Tufâl Han'ın vesayetinde hüküm sürmüştü; öldürülmüştür. İmad-Şahlar şunlardır:

1) Fethullah İmadu'l - Mülk (1490-1504);
2) Alâuddin İmad-Şah (1504-1529);
3) Derya İmad-Şah (1529-1560);
4) Burhan İmad-Şah (1560-1572).

İMAM

İslâm dinine yeni ufuklar açacak derecede büyük fikirler ortaya atmış, dinî hukuku toplamış bilginlere «İmam» denir. 4 Sünnî Mezhep'in kurucuları, hadis biliminin büyük bilginleri Buharî ile Müslim, «kelâm» ın (İslâm felsefesinin) büyük dâhisi Gazâlî, İslâm itikat sistemini düzenliyen Mâturîdî ile Eş'arî böyle anılırlar. Bunlardan en büyük mezhep olan Hanefî mezhebinin kurucusu Ebu-Hanife' ye «İmâm-ı âzam» (En büyük İmam) denir.

Bugün camilerde namaz kıldırmaya yetkili din adamına da «imam» denir. İmamın, Kuran'ın tilâveti gibi müzikle doğrudan doğruya ilgili konularla ödevli bulunması dolayısiyle, müzik bilmesi gerekir. Osmanlı devrinde uzun uzadıya müzik öğrenirlerdi. Çok kere de meyzinlik eder, ezan okurlardı. Bunun için, imamlar arasından sayısız büyük bestekâr yetişmiştir.

Osmanlı devrinde, padişah, şehzade, sultan gibi, hanedan üyesi kimselerin özel imamlarına «imâm-ı sultânî» denirdi. Bunlar, En-

derûn denen üniversitede müzik, dinî bilgiler okuyanlar arasından seçilirdi. Mutlak şekilde «İmam-ı Sultânî» dendiği zaman padişahın başimamı anlaşılırdı. Bunun yanında birkaç imam daha bulunurdu. Bu kimse büyük memurlardan sayılır, bir derece yükselirse «kazasker» rütbesine (mareşale eşit dinî rütbeye) ulaşırlardı. Bunların içinden de çok değerli bestekârlar yetişmiştir.

Ayrıca, Şiî mezheplerinin başkanına da «İmam» denir, Sünniler'in başkanı Halife'ye karşılıktır.

İMARET

Eskiden yoksullara yiyecek dağıtmak üzere kurulmuş hayır kurullarına «imaret» denirdi. Sosyal kurum olmak bakımından imaretin ilk tohumlarını zekâtta, fitrede buluyoruz, yani imaret, aslında, dinden gelen bir yardımlaşma kurumudur. Çok kazanmış, servet sahibi olmuş kimseler yoksullar için birtakım «hayrat» (hayır eserleri) yaparlardı ki bunun bir şekli de imarettir. Bunun için imaretlerin hemen hepsi vakıf gelirleriyle idare edilir. Bir imaret açan, o kurumun yaşaması için belli geliri olan yerleri imarete bağlardı.

Yapı olarak imaretler, çoğunlukla, bir külliyenin parçasıydı. Bu hayır kurumları daha çok camilerin, medreselerin bir parçası olarak yaptırılırdı. Bu arada, bilim öğrenenlerin başka işlerle uğraşmaya zamanı kalmadığı düşünülerek medrese öğrencilerine günün belli zamanlarında parasız yemek vermek üzere imaretler yaptırılmıştır.

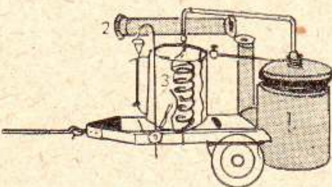
İmaretin yapı özelliğini İstanbul'da, şimdi Türk ve İslâm Eserleri Müzesi olarak kullanılan Süleymaniye Külliyesi'nin imaretinde görüyoruz: Kemerli bir kapıdan avluya girilir, bu üstü açık «içtima mahalli» (toplantı yeri) çevresinde fırın, mutfak, odalar bulunur: Büyük imaretler arasında Edirne'dekini, İznik'teki Nilüfer Hatun İmareti'ni saaybiliriz.

İmarette verilen ekmeğe «fodla» denirdi.

İMBAT (Bk. RÜZGÂRLAR)

İMBİK

Damıtma işi için kullanılan aygıttır. Bir ocak, bir kazan, bir de soğutucudan meydana gelir. Damıtılmak istenen sıvı kazana konularak ısıtılır. Isının etkisiyle sıvı buharlaşmaya başlar. Bu buharlar bir boruyla soğutucuya gönderilir. Soğutucu, soğuk su içindeki helezon şeklindeki borulardan ibarettir. Buhar, bu boruların içinden geçerken soğur, böylece yeniden yoğunlaşarak sıvı haline gelir. Elde edilen bu sıvı, saftır, içindeki bütün yabancı maddeler ısıtılan kazanda kalmıştır (Bk. Damıtma).

İmbik: 1 — Kazan; 2 — Kazanın bacası; 3 — Soğutucu

İMGE

Ruhbilimde, sinirlerin merkezcil bir uyarımı olmadan insanların zihninde kendiliğinden canlanan duyumsal şekle «imge» (hayal) denir. Böylece meydana gelen şekillerin zihinde canlandırılması «imgelemek» (tahayyül etmek); hayalleri yani eşyanın zihindeki şekillerini meydana getiren meleke de «imgelem» (muhayyile) dir.

Zihinde canlandırılan hayaller, genel olarak, ya insanların daha önce edindikleri duyumların, algıların (idraklerin) zihinde kalan bölümlerinin birleşmesiyle, ya da karıştırılmasiyle meydana gelir; yalnız, duyumlardan, algılardan farklıdır.

Bu farkı başlıca üç bölümde inceliyebiliriz: Birincisi, hayaller algı ve duyumlar kadar şiddetli değildir. Meselâ her hangi bir şeyi yemekle onu yemeği imgelemek arasında şiddet bakımından fark vardır.

İkincisi, duyumlar, algılar uyarıcıların cinsine, durumuna göre meydana gelir, böyle olduğu için de zihne kendilerini zorla kabul ettirir; imgeler ise hürdür, uyarıcılara, bunların durumuna bağlı değildir. Meselâ yağmur altında yürüyen bir insan ıslanınca üşür; yağmur altında yürüdüğünü düşünen bir insan üşümez.

Üçüncüsü, algılar, duyumlar, el, göz, kulak, durum ve deney gibi yollardan gerçekliliklerini her an duyururlar; imgeler ise kaypak ve akıcı tasarlamalardır.

Geçmişe ait imgeleri bütün şiddetiyle yaşatmak, bu hayallere dayanarak yeni düşünceler meydana getirebilmek melekesine «imge (hayal) gücü» denir. İmge gücü üç çeşit olur:

1. — Yaratıcı İmge Gücü: Bilimsel alanlardaki yeni buluşlarla, keşiflerle, sanat eserleriyle sonuçlanan hayal imge gücüdür. En güzel müzik parçaları, heykel, edebiyat, resim örnekleri yaratıcı imge gücü ile ortaya çıkar. Medeniyetin ilerlemesini mümkün kılan tekerlek, makine, uçak, buna benzer daha birçok araç, yaratıcı imge gücünden doğmuştur.

2. — Tekrarlayıcı İmge Gücü: Zihinde kendiliğinden canlanan duyumsal şekilleri bütün canlılığı ile görmek, önceden yaşanmış olayları sonradan yeniden yaşarmış gibi kuvvetli ve şiddetli bir şekilde duymaktır. Tekrarlayıcı imge gücü, hatırlamaya benzemekle beraber, birçok bakımlardan farklıdır. Meselâ geçmişe ait hâtıralar zamanla sönükleştiği ve şiddetini kaybettiği halde tekrarlayıcı imge gücünden ileri gelen hayaller, canlılıklarını olduğu gibi muhafaza ederler.

3. — Edilgin İmge Gücü: Kuruntuları, hülyaları meydana getiren imge gücüdür. Edilgin (pasif) imge gücü daha çok isteklerin yönelişlerin, gerçekten kaçış ihtiyacının, ya da kendini küçük görmenin sonucunda meydana gelir. Hülya, zihnin gerçekten uzaklaşması, isteklere göre yapma bir hayalî âleme yönelmesidir.

Bir insan gerçek dünya ile ilgisini büsbütün kesip yalnız zihninde yarattığı yapma dünyada yaşamaya başlarsa hastalanmış, yani akli dengesini kaybetmiş demektir.

Yazıda dikkat edilmesi gereken hususlar:

İmlâ Kuralları

İMLÂ, kelimelerin yazılışında kullanılması kabul edilen şekildir. Türk dilinin doğru yazılması için başlıca şu kurallar konulmuştur:

Türk Harfleri

Sekizi sesli (a, e, ı, i, o, ö, u, ü) ve yirmi biri sessiz (b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z) olan Türk harfleri büyük ve küçük olmak üzere iki şekilde yazılır.

Büyük Harflerin Kullanılışı

Tamamlanıp bir durakla (nokta, soru veya ünlemle) bitirilen cümlelerden sonra gelen kelimelerin ilk harfi büyük yazılır. Soru işaretiyle ünlem işaretinin bir durak değerinde olduğu yerler varsa her zaman öyle değildir.

Özel adların, soy adlarının; özel ad meydana getiren kelimeler birden fazla olursa her birinin; dil, ulus, din ve bunlara benzer toplulukların adları ile bunlardan olan kimseleri gösteren adların ilk harfi büyük olarak yazılır.

Kısaltma olarak kullanılan ve bir makamı veya bir unvanı gösteren tek harfler veyahut birden çok harfli kısaltmaların ilk harfi büyük yazılır: T. C.; B. M. M.; Prof. gibi.

Kitap, dergi, gazete, yazı başlıklariyle imzalarda, ilânlarda, kurum ve mağaza adı unvanlarında süs için kelimelerin hepsini veya bazılarını hep büyük harfle yazmak veya edat niteliğinde olmıyan kelimelere büyük harfle başlamak olabilir.

Bunlardan başka, saygı göstermek için söz arasında geçen bir kelime büyük harfle başlıyabilir: «Buyrun, Doktor Bey» gibi.

Sayılan bu durumlar dışında hep küçük harf kullanılır.

Ses Değişmeleri

Her sesi kendi harfleriyle göstermek ilkesi kelimelerin her türlü çekiminde meydana gelen ses değişmelerinde (benzeşmelerde) de yürür. Fakat yan yana gelen kelimelerin son veya ön seslerindeki değişmeler imlâda gösterilmez.

Benzeşmeler

Kelime ile ek arasındaki ses benzeşmesi, kelimenin son seslisiyle ekin seslisi arasında sesli benzeşmesi şeklinde olduğu gibi, kelime sonundaki sert sessizin yumuşaması veya ek başındaki yumuşak sessizin sertleşmesi şeklinde sessiz benzeşmesi de olur.

Sesli açık (a, e) olan ekler, son seslisi kalın olan kelimelere geldiği vakit a ile, ince olan kelimelere geldiği vakit e ile seslilenir: açık-ça, süslü-ce gibi.

Seslisi kapalı (ı, i, u, ü) olan ekler a ve ı'dan sonra ı; e ve i'den sonra i; o ve u'dan sonra u; ö ve ü'den sonra ü ile seslilenir: boya-lı; renk-li, mavi-li; mor-lu, boncuk-lu; söz-lü, süs-lü gibi.

-yor, -ken ve -ımtırak'ın -tırak kısmı ses

benzeşmesine uğramaz: geli-yor, arar-ken, yeşil-im-tırak, mor-um-tırak gibi.

İçin edatı ek gibi kelimeye katıldığı vakit, kelime seslisinin açık veya kapalı olduğuna göre -çin ve -çün şekillerini alır, fakat kalınlaşmaz.

Ek zamir olan -ki eki ancak dünkü, bugünkü gibi birkaç kelimede -kü halini alır, başkaca değişmeye uğramaz.

Fiil çekimlerinde a veya e ile biten fiil gövdelerinden sonra -yor eki veya kaynaştırma sesi (y) almış -e, -en, -ecek gibi bir ek gelirse, fiil gövdesinin sonundaki geniş a ve e darlaşarak ı ve i olur; anlıyor, anlıya, anlıyan, anlıyacak, anlıyarak; bekliyor, bekliye, bekliyen, bekliyecek, bekliyerek; anlamıyor, anlamıya... beklemiyor, beklemiye...

Bu seslilerden önce ve sonra gelen seslilerin ikisi de yuvarlak olursa ı ve i yerine u ve ü gelir: buluyor; soruyor; süzüyor, söküyor; bulmuyor, sormuyor, süzmüyor, sökmüyor.

Emir kiplerinde ve isim çekimlerinde bu değişme yazıda gösterilmez: bekliyin değil, bekleyin; beklemiye değil, beklemeye; beklemiyin ve beklememiye değil, beklemeyin ve beklememeye yazılır.

Kelimelerin sonunda bulunan sert sessiz (p, ç, t, k) harflerinden sonra sesli ile başlıyan bir ek gelirse, bunlar çok kelimede yumuşıyarak b, c, d, ğ'ye çevrilir: dolap, dolabı; dalgıç, dalgıcı; geçit, geçidi; kapak, kapağı.

Bu değişmeye uğramıyan veya her iki şekilde de kullanılabilen kelimeler Sözlükte gösterilmiştir. c, d, g, harflerinden biriyle başlıyan bir ek, sonunda sert (p, f, t, s, ş, ç, h, k) sessizlerinden biri bulunan bir kelimeye geldiği vakit ekin ilk harfi sertleşerek ç, t, k olur: sabah-çı, sâf-ça, balık-çıl; kafes-te, güneş-ten, at-tı; küs-kün, çap-kın v.b.

Ayrı da, Bitişik de Yazılabilen Kelimeler

İdi, imiş, ise, iken, için, ile kelimeleri kendilerinden önce gelen kelimeden ayrı yazılabildikleri gibi bitişik de yazılabilirler. Bitiştikleri zaman şu benzeşmelere uğrarlar:

1. Kendilerinden önce gelen kelime sessiz bir harf ile bitiyorsa başlarındaki -i düşer ve kalan kısım (iken ve için'den başkası) sesli ve sessiz bakımından öndeki ile benzeşir: gelmiş-ti, aslan-mış, yapar-sa, tatlılık-la gibi.

2. Kendilerinden önce gelen kelime sesli bir harf ile bitiyorsa başlarındaki i'ler y'ye çevrilir. Böylece kurulan -ydi, -ymiş ekleri eklendikleri kelimelerin sesli karakterine uyarlar. Fakat -yken eki hiç değişmez; -yçin ise yuvarlaşarak -yçün şekline girerse de hiç bir vakit kalınlaşmaz: fena-ydı, fena-ymış, fena-ysa; kötü-ydü, kötü-ymüş, kötü-yse; kötü-yken; dana-yçin, kuzu-yçün.

-yle ekine gelince: sesli ile biten yalın kelimelere katıldığı vakit benzeşir (araba-yla, burgu-yla), fakat sonunda üçüncü şahıs iyelik eki bulunan bir kelimeye geldiği vakit iyelik ekinin seslisini i haline sokar; ati-yle, arabasi-yle, kuzusi-yle, sürüsi-yle gibi.

Edatlar

gibi, beri, dolayı, dek, kadar gibi edatlar tamamiyle bağımsız birer kelime olduklarından ne katıldıkları kelimeyle bitişik yazılır, ne de benzeşmeye uğrarlar.

İlgi zamiri olan ki de öyledir; ancak halbuki, mademki, oysaki gibi tek kelime halini almış birkaç sözde bitişik yazılır; yalnız çünkü sözünde benzeşmeye uğramıştır.

Dahi anlamında olan de edatı ile soru edatı olan mi sözü sesli benzeşmesine uğrarsa da imlâda ayrı gösterilir: çocuk da, bebek de; çocuk mu? büyük mü? delikanlı mı? Gelir misiniz? Siz de mi?

Bitişik Yazılan Kelime Grupları

Aslanağzı, hanımeli; akbaba, karakalem, önsöz, birtakım, hiçbir, kırkayak, beşbıyık; gelişigüzel; alışveriş, dedikodu; çalçene, karyağdı gibi bileşik kelimeler, yani her hangi bir gramer şekli içinde yan yana gelip asıl kendi anlamından ayrı ve özel bir kavram anlatan kelime grupları bitiştirilerek yazılır.

İşbaşı, yüzbaşı, binbaşı, kolbaşı gibi başkan anlamına baş kelimesiyle yapılmış olanlar; asbaşkan, üsteğmen, cumartesi, pazartesi gibi içinde düşmüş sesler bulunanlar ve büsbütün, kapkara, besbedava gibi pekiştirmeli sıfatlar bitişik yazılır.

Görünüşte isim değerinde olduğu halde sıfat olarak kullanılan sıfat takımları da bitişik yazılır. Örneğin, ayrı yazılan ak sakal normal bir sıfat takımı olup rengi ak olan sakal anlamını verir; fakat aynı tamlama ile bir köyün ihtiyar heyetinden biri anlatılmak istenirse aksakal şeklinde bitiştirilir.

Eksiz olarak yan yana iki isim getirilerek yapılan yer adları, kurum adları ve terimler de bitiştirilerek yazılır: Çanakkale, Kumkapı; Sümerbank, Etibank; dilbilim, izdüşüm gibi.

Sürerlik, tezlik, yaklaşma ve yeterlik fiillerini meydana getiren unsurlar da bitiştirilir: bakadurmak, şaşakalmak, olagelmek; gelivermek; düşeyazmak; yapabilmek.

Bunlardan başka, yardımcı fiillerin başına gelerek bileşik fiil kuran kelimelerin son sessizi ikileştiği vakit bitişik yazılır: addetmek, zannetmek.

Bir cinsin türlerini anlatan sözlerin bitişik yazılması gerekli değildir: ateş balığı, baba tatlısı, mine çiçeği.

Özel Adlar

İnsanların adlariyle soyadları, nüfus kütüğüne geçtikleri şekilde yazılır.

Yer adları, birden çok kelimeden yapılmış olsa da bitişik yazılır. Ancak bu kelimelerden biri o yeri başka benzerlerinden ayırmaya yarıyorsa ayrı yazılır: Afyon Karahisar, Şibin Karahisar gibi.

Tarih ve coğrafyada geçen özel adlardan Türkçede yerleşmiş şekilleri olanlar öylece yazılır: Felemenk, İsviçre, Londra; Napolyon, İskender gibi.

Bunların dışında kalanları kendi imlâlariyle yazıp okunuşlarını ayraç içinde göstermek doğru olur.

Özel İmlâ Kuralları

Türkçe'de kullanılan yabancı kelimelerde Türk ses düzenine uymıyan birtakım özellikler vardır. Her hangi bir karışıklığa meydan vermemek üzere bunların bazısını göstermek için iki imlâ işareti kabul edilmiştir:

1. Sesli harf üzerine konulan ve düzeltme adı verilen işaret «^» ki iki kelime, aynı

TÜRKÇE İMLÂ KURALLARINA BİR ÖRNEK

YANLIŞI

Genç adam sabahtanberi canla başla çalışıyor idi. Erkenden işbaşı yapmış olmasına rağmen halâ elindeki dolabın cilasını bitirememişti. Yanındaki arkadaşına dönerek: «Artık ben çıkacağım» dedi. «Sende benimle beraber gelecekmisin?»

— «Hayır, zan etmiyorum. Daha erken değilmi?»

— «Biraz alış veriş yapacaktımda.»

— «Peki öyleyse.»

Böyle diyerek gine önündeki işine döndü.

Gençadam güç işitilebilecek bir sesle sordu. Sıkıldığı belli idi:

— «Senden bir şey isteyecektim,» dedi. «Bana bir az ödünc para verebilirmisin?»

— «Şimdimi? Pek sanmıyorum.»

Beri ki sesini çıkarmadı. Arkadaşının parası olduğunu biliyordu. Bu şekil de hareket etmesine şaşa kalmıştı. Halbu ki kendi, daha geçenler de elindekini avucundakini vermeyi esirgememişti. Kapıya doğru yürüdü. Sahat altı arabasıyla ancak yetişe bilirdi.

DOĞRUSU

Genç adam sabahtan beri canla başla çalışıyordu. Erkenden iş başı yapmış olmasına rağmen hâlâ elindeki dolabın cilâsını bitirememişti. Yanındaki arkadaşına dönerek:

— «Artık ben çıkacağım.» dedi. «Sen de benimle beraber gelecek misin?»

— «Hayır, zannetmiyorum. Daha erken değil mi?»

— «Biraz alışveriş yapacaktım da...»

— «Peki öyleyse.»

Böyle diyerek gene önündeki işine döndü.

Genç adam güç işitilebilecek bir sesle sordu. Sıkıldığı belliydi:

— «Senden bir şey istiyecektim,» dedi. «Bana biraz ödünç para verebilir misin?»

— Şimdi mi? Pek sanmıyorum.»

Beriki sesini çıkartmadı. Arkadaşının parası olduğunu biliyordu. Bu şekilde hareket etmesine şaşakalmıştı. Halbuki kendi daha geçenlerde elindekini avucundakini vermeyi esirgememişti. Kapıya doğru yürüdü. Saat altı arabasiyle ancak yetişebilirdi.

harflerle yazıldığı halde bir veya çok sesli harfin üzerine konulur: alem - âlem, milli - millî, hala - halâ - hâlâ gibi.

Bu işaret a veya u'dan önce gelen k, g ve l'nin ince okunacağını göstermek üzere de bu a veya u'nun üzerine konulur: Kâtip, meşkûk, gûya, lâkin, melûl gibi.

Aynı harflerde yazılan iki kelimeden birinin bir seslisi uzun okunmakla ayrı bir anlam çıkıyorsa bu uzun sesliden önce gelen sessiz k veya g olması yüzünden düzeltme işaretinin konulması başka bir sonuç vereceği için uzatma, uzun okunan sesliyi çift yazmak suretiyle gösterilir: kaatil, gaasıp gibi.

2. İkinci işaret (') kesme işaretidir. Bu işaret beş çeşit iş görür:

a) Kelime içinde bir sessizden sonra gelirse bu sessizin kendinden sonraki sesliye bağlanmıyarak kesik okunacağını gösterir: tav'an, kat'an gibi

b) Bir kelimeden bir harf düşürülürse onun yerini tutar: ne olur? yerine n'olur? gibi.

c) Ek alınca başka bir kelime ile karışabilen kelimeler bu işaretle ekten ayrılabilirler: pala'nın, palan'ın gibi.

d) Bir rakamdan veya simge durumunda olan bir harften sonra bir ek yazıldığı vakit bunun ek olduğunu belirtmeye yarar: 5'inci, a'dan z'ye kadar, a'yı büyük harfle yazın gibi.

e) Özel adlar, eklerinden bir kesme ile ayrılabilir. O halde özel adda kendini gösteren sessiz yumuşaması yazıda gösterilmez: Turgut'un, Galip'in gibi.

İMRALI ADASI

Marmara Denizi'nin doğu yarısında Bozburun'a 19-20 km. uzaklıkta bir adamızdır. Güney Marmara kıyılarına daha yakındır. İmralı'nın en güney noktası olan Sığburun'la Susurlu nehri çatalağzı arasındaki uzaklık 12,5 km. dir. Yüzölçümü 20 km² olan adanın uzunluğu kuzeyden güneye 8 km dir. En geniş yeri kuzeyde 3 km. yi bulur. Bu genişlik adanın bir boğum teşkil ettiği orta kesimde 620 metreye kadar iner Adanın en yüksek noktası kuzeyde bulunan 209 m. yüksekliğindeki Türk Tepe'dir (eski adı: St. Korti). Çakmak Tepe (160 m.) ve 158 m. yüksekliğindeki İnönü Tepe (eski adı: St. Villatore) adanın diğer önemli tepeleridir.

İmralı adasına Rumlar Kalolimnos demekte idiler. Adada pek ehemmiyetli olmamakla beraber birkaç tarihî eser vardır. Bunlar arasında İmralı'nın doğu limanına hâkim ve deniz seviyesinden 50 m. yükseklikte bulunan mermer sütun başlıkları ile Saraç Deresi'ndeki Aya Sotiras manastırı kaydedilmeye değer.

Eskiden adada üç tane Rum köyü vardı. Bunlar soğan tarımı, bağcılık, kozacılık, zeytincilik, ve balıkçılıkla geçinirlerdi. 1922'den 1935 yılına kadar tamamen boş kalan İmralı adasında 8/11/1935'te Adliye Vekâleti tarafından bir cezaevi kuruldu. Bugün adaya mahkûmlar ve cezaevinde vazifeli olanlardan başkası girememektedir.

İMRANLI

İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak bölümünde Sıvas iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Erzincan'ın Refahiye ve İliç, güneyde Sıvas'ın Divriği, batıda aynı ilin Zara, kuzeyde Suşehri ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Karacaviran adlı bir bucağı, 100 köyü vardır.

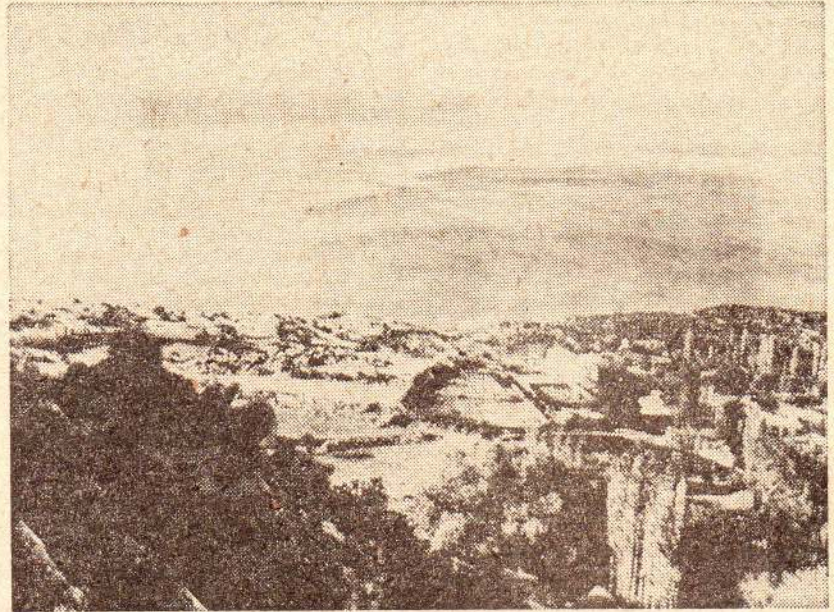
Yüzölçümü: 1.050 km²

Nüfusu: 30.756 (1960 sayımı)

İmranlı ilçesinin toprakları, genel olarak, Kızılırmak'ın kaynak bölgesini teşkil eden bir havzadan ibarettir. Bu havzaya kuzeyden Lülükbaba (2.427 m.) kuzeydoğudan Kızıldağ (2.950 m.), Dumanlıdağ, güneyden Çengelli (2.650 m.), Beydağları (2.792 m.) çevreler. Kızılırmak Dumanlıdağ'ın batı yamaçlarından çıkarak doğu-batı doğrultusunda akar, Zara ilçesi topraklarına girer. İmranlı'da kışlar çok sert geçer. İlçe ekonomisi tahıl ekimine, hayvancılığa dayanır. Başlıca ürünleri buğday, arpa, mercimek, nohut, fasulye, patatestir.

Kasaba. — İlçe merkezi İmranlı kasabası (eski adı Umraniye), Kızıldağ'ın kuzeybatı etekleri yakınında denizden 1.600 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasabanın içinden Kızılırmak'ın bir kolu olan Çulha Deresi geçer. İmranlı, Erzincan - Sıvas karayolu üzerindedir. Zara'ya 35, Sıvas'a 105 km. uzaklıkta bulunur. Tek mahalleden ibaret olan kasabanın nüfusu 2.270'tir (1960 sayımı).

İMROZ

İmroz, yurdumuzun en büyük adasıdır Toprak verimsiz olduğu halde halk geçimini gene bu topraktan sağlamaya çalışır. Adada bağcılık, zeytincilik gelişmiştir.

Ege Denizi'nde Çanakkale Boğazı'nın kuzeybatısında bir ada, aynı zamanda Çanakkale iline bağlı bir ilçedir. Tek bucaktan meydana gelen ilçenin 5 köyü vardır.

Yüzölçümü: 285 km²

Nüfusu: 5.791 (1960 sayımı)

Türkiye'nin en büyük adası olan İmroz, kabaca bir üçgene benzer. Tepesi batıya doğru olan, Avlaka burnu ile son bulan bu üçgenin kısa kenarı Gelibolu yarımadasına bakar, güneydoğuda belirli bir burun çizer (Kefalo Burnu). Çevresi 81.5 km. olan adanın büyük ekseni güneybatı-kuzeydoğu doğrultusundadır, 29.5 km. yi bulur, eni ise 13 km. dir.

İmroz Deresi (Büyükdere) ile Hropo Deresi (Dereköy Deresi) adayı iki dağlık kesime ayırır. Kuzeybatıda bulunan Goro Dağları üzerinde en yüksek noktalar Goro (620 m.) ile Tepeköy Tepesi (678 m.) dir. Güneydoğusundaki Kastro Dağları ile bunların uzantıları üzerinde en yüksek tepeler Kastro (500 m.), Bademli (450 m.), Avaşi (422 m.) tepeleridir.

İmroz'da Akdeniz iklimi görülür. Doğal bitki örtüsü de bu iklimin sonucu olarak makilerden ibarettir. İmroz'da geçim kaynakları çok dardır. Toprak verimsiz olduğu halde halk besinini gene bu alandan sağlamaya çalışır: Tarım çeşitlerinden en çok bağcılığa, zeytinciliğe önem verilir. Bağlardan elde edilen üzümlerin çoğu şarap yapımında kullanılır. Balıkçılık basit usullerle yapılır.

Kasaba. — İmroz ilçesinin merkezi Çınarlı' dır. Adanın iskelesi olan Kaleköy'e 4.5 km. uzaklıkta, denizden 50 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasabanın şirin bir görünüşü vardır. Sokakları, evleri düzgündür. Nüfusu 1.859'dur. (1960 sayımı). İmroz'un ilçe merkezi kıyıda olmamakla beraber, merkeze düzgün yollarla bağlı köylerinde güzel plâjlar vardır. Adanın güneybatısındaki Dereköy'ün Pirgos Plâjı, kuzeydeki Kaleköy Plâjı çok rağbet görür. Merkeze 17 km. uzaklıkta bulunan Tepeköy'ün Spilya denilen köşesi de adanın en tanınmış mesire yeridir.

Tarih. — İmroz Adası'nda ilkçağlardan beri insanlar yerleşmiştir. Türkler'in idaresine 1456'da geçti. Ada ilk önce Gelibolu'ya bağlıyken 1821'den sonra Bozcaada kaymakamlığına, 1878'de Akdeniz Adaları (Cezayir-i Bahr-i Sefid) vilâyetinde Limni ilçesine verildi. 1908'de Çanakkale sancağına bağlandı. 1912'de Balkan Savaşı'nda Yunanlılar ta-

rafından işgal edildi. 1923 Lozan Antlaşması ile yurdumuza geri verildi.

İMRU'L-KAYS (Ölümü: 530?).

Cahiliye Devri (İslâm öncesi) Arap edebiyatının en büyük şairidir. Büyükbabasiyle babası Necd'de küçük bir Arap devletinin hükümdarı oldukları için, İmru'l-Kays «emir» (prens) dir. Bizans İmparatoru Iustinianus'un davetlisi olarak İstanbul'a gelmiş, Doğu Roma'nın başkentinde uzun müddet kalmıştır. İmparator tarafından Filistin genel valisi atandıysa da görevi başına giderken Ankara'da öldü.

Elimizdeki şiirleri belli başlı dillere çevrilen İmru'l-Kays'ın en ünlü manzumesi, «Mu'allâkaatı Seb'a» arasında bulunan kasidesidir; bu 7 kasidenin en eskisi ve en güzeli, İmru'l-Kays'ınkidir. Şair bu şiirde, büyük bir söyleyiş kudreti, dil temizliği, kendine öz bir deha göstermiştir.

İMZA

Bir kimsenin her vakit aynı biçimde yazdığı adıdır, altına konulduğu yazıyı onayladığını, benimsediğini bildirir. «İmza» kelimesi Arapçada «geçmişe mal etmek» anlamına gelir. Yazılı bir belgenin altına konan imza ile o belge tamamlanmış, orada ileri sürülen meseleler artık geçmişin malı olmuş demektir. İmza'nın özelliği kişinin malı olması, kişiye ait bulunmasıdır. Bir müessesenin imzası olmaz; ancak, temsilcisinin imzası olur.

Çağımızdan 35.000 yıl öncesine ait mağara resimlerinde, meselâ Fransa'daki Lascaux mağarasının duvarlarında bulunan av sahnelerinde, bazı hayvanların ayakları altına raslıyacak şekilde birtakım özel işaretlere tesadüf edilmektedir. Orta Asya'da yaşıyan Türkler, Amerika yerlileri de kendi oymaklarını belirten özel işaretler kullanırlardı. Yalnız, bu damgalara imza denemez, çünkü imza, yazıyla başlar. Ondan öncekilere ancak «damga» veya «işaret» denebilir.

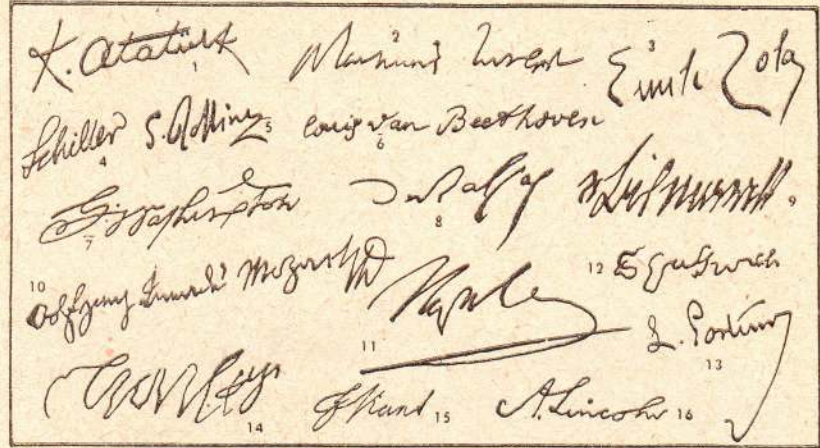
Osmanlı padişahları devrinde ilk imza, «tuğra» veya «damga» adiyle kullanılmıştı. Sonradan bu şeklin içine padişahın adının biçimlendirilerek yazılması âdet oldu. Fatih Mehmet, sırf bu tuğrayı çizmek üzere, fermanların altına nişan koymak için nişancılık rütbesini çakırdı. Sonraları tuğra çizenlere «tuğrakeş» denildi.

El yazısiyle ilk imzayı kimin attığı bilinmiyorsa da XVII. yüzyılda bunun bütün Avrupa'da yaygın bir âdet olduğu anlaşılıyor. Hele, bankacılığın, ticari yazışmaların gelişmesi, imzanın yayılmasına yol açmıştır.

İmzanın maden veya ağaç üzerine, tersinden, kazılı şekline «mühür» denir. Mühür, boya sürülüp basılınca imza şeklini kâğıda çıkarmaya yarar (Bk. Mühür).

Herkesin kendine göre bir yazı biçimi olduğu gibi imza atışı da değişiktir. Onun için, taklit edilmiş imzaları gerçeğinden ayırdetmek oldukça kolaydır.

Öte yandan elyazısı gibi imza da bir kimsenin yaradılışını, özelliklerini ortaya koyar. Grafoloji bilginleri bir imzadan sahibinin karakterini açıkça okuyabilirler (Bk. Grafoloji).

Dünyaca tanınmış kimselerden bazılarının imzaları: 1 — Atatürk; 2 — Martin Luther; 3 — Emile Zola; 4 — Schiller; 5 — Rossini; 6 — Beethoven; 7 — George Washington; 8 — Balzac; 9 — Bismarck; 10 — Mozart; 11 — Napoléon Bonaparte; 12 — Shakespeare; 13 — Pasteur; 14 — Şarlken (Karl V); 15 Kant; 16 — Lincoln.

İNAL, İbnül-Emin Mahmut Kemal (1870-1957)

İbnül-Emin Mahmut Kemal İnal

Ünlü bir Türk tarihçisidir. Babası Emin Paşa'nın yanında, daha çok küçük yaştan beri devrin büyükleriyle aynı meclislerde bulunmuştu. Araştırıcı bir zekâsı, eşine hemen hemen raslanamıyacak kuvvette bir hâfızası olan İbnül-Emin için bu imkân, ileride vereceği eserler, yazacağı hâtıralar bakımından son derece önemli olmuştur.

İbnül-Emin, zamanının gençleri gibi küçük yaşta bir kaleme stajiyer olarak verildi. Sadaret Mektupçu Kalemi müdürüyken İkinci Meşrutiyet ilân edildi. Bunun üzerine onu Eylâlât-ı Mümtâze kalemi müdürlüğüne, «müdevvenat-ı kanuniye» ve «Takvim-i Vekayi» (resmî gazete) müdürlüğüne getirdiler. Daha sonra Divan-ı Hümayun beylikçiliği yaptı. Birkaç arkadaşiyle işbirliği edip Evkaf-ı İslâmiye Müzesi (İslâm Eserleri Müzesi) ni kurdu; kendisi de yönetim kurulu başkanı oldu.

Mahmut Kemal İnal'ın daha sonraki resmî vazifeleri arasında Tarih Vesikalarını Tasnif Heyeti başkanlığı, Tarih Encümeni üyeliği, son olarak da Evkaf Müzesi Müdürlüğü vardır ki, buradan emekliye ayrılmıştı.

Mahmut Kemal İnal, bir yandan da başkalarının eserlerinin basılmasına yardım etmiştir. «Âsâr-ı Müfîde (faydalı eserler) Kütüpanesi» adı altında, Maarif Nazırı Şükrü Bey'in yardımiyle, bastırdığı eserler arasında Leskofçalı Galip Bey, Hersekli Arif Hikmet Bey gibi şairlerin divanlarına geniş ve çok değerli ön sözler yazmış, Divan-ı Yahyâ» yı (Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin divanını) aynı değerde bir önsözle, aynı seriden bastırmıştı. «Tuhfetu'l-Hattâtıyn» ile, buna ek olarak kendisinin yazdığı «Son Hattatlar», yazı sanatımızın en değerli belgeleridir. «Kemâlüş-şuerâ» adını vererek, on iki cilt halinde «Son Asır Türk Şairleri» adlı eseri, Millî Eğitim Bakanlığı'na bastırdı. «Son Sadrazamlar» da aynı şekilde yayınlanan eserlerdendir.

Mahmut Kemal İnal, pek değerli elyazısı (hat) koleksiyonunu, kitaplarını, ölümünden sonra, İstanbul Üniversitesi Kitaplığı'na vermiştir.

Bibliyografya. — Yeni harflerle basılmış eserleri:

Son Asır Türk Şairleri (12 cilt, 1930-42); Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar (14 cilt, 1940-53); Son Hattatlar (1955); Hoş Sada, Son Asır Türk Musikişinasları (1958, Avni Aktuç tarafından tamamlanmıştır); Türkler'in Arap Harflerini Tanzim ve İhya Etmek Suretiyle İlme ve Medeniyete Hizmetleri (tarihsiz).

İNCESU

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Kayseri iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğu ve kuzeydoğuda aynı ilin merkez, güneyde Yeşilhisar, batıda Nevşehir'in Ürgüp ve Avanos ilçeleri çevirir. Tek bucaktan meydana gelen ilçenin 15 köyü vardır.

Yüzölçümü: 907 km^2

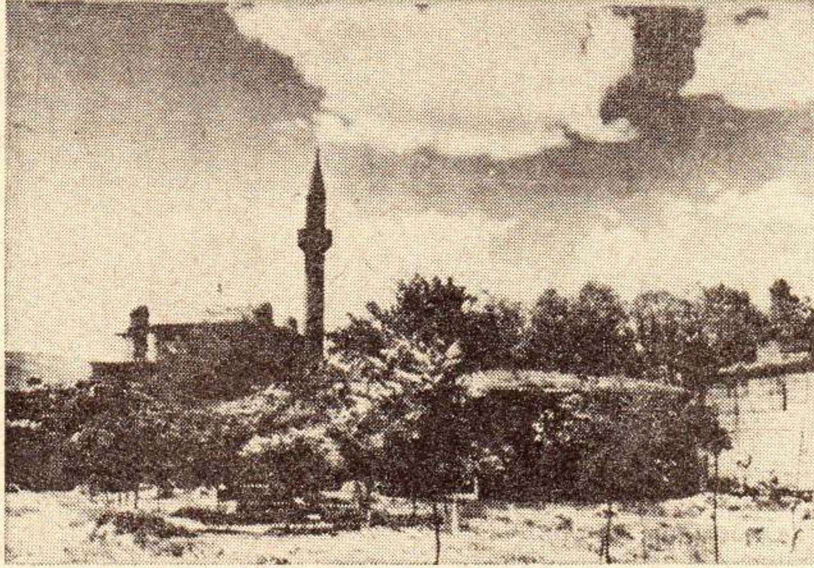
Nüfusu: 19.053 (1960 sayımı)

İlçenin orta kesimlerinde kuzey-güney doğrultusunda İncesu Ovası uzanır. Ortalama 1.075 m. yüksekliğinde olan bu ova, güneye doğru hafifçe yükselir. Ovanın doğusunda volkanik Erciyas kütlesi büyük bir heybetle yükselir. Ovanın batı kenarını ise Hodul Dağı'nın kuzeydoğu uçları teşkil eder.

İlçede yağışlar az, yazla kış arasındaki sıcaklık farkları yüksektir. En önemli akarsu ilçeye adını veren İncesu'dur.

İlçe topraklarında orman yok gibidir. Doğal bitki örtüsü bozkırdır. İncesu Ovası'nda en çok buğday ekilir. Yüksek kesimlerdeki kireci az topraklar daha çok çavdar ekimine elverişlidir. Bağcılığa, sebzeciliğe, hayvancılığa da önem verilir.

Kasaba. — İlçe merkezi İncesu kasabası, Sivridağ ve Tekke Dağı kütleleri arasında, İncesu vâdisinin ovaya açıldığı kesimde sarp bir vâdi içinde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 1.100-1.150 metredir. İç Anadolu'nun önemli yollarından olan Kayseri-Ulukışla demiryolu

İncesu, Kayseri iline bağlı bir ilçedir. İç Anadolu'nun önemli yollarından olan Kayseri - Ulukışla demiryolu ile karayolu İncesu'dan geçer.

ile karayolu İncesu'dan geçer. Bu elverişli ulaşım durumu dolayısiyle kasaba bir hayli gelişmiş, nüfusu 6.000'e yaklaşmıştır (1960 sayımına göre 5.885).

İncesu kasabası 5 mahalleden meydana gelmiştir. Kasabanın çekirdeği vâdinin düz kısmında atıldıktan sonra, zamanla yayla kenarına, daha sonra da yayla üzerine taşarak genişlemiştir. Çoğu düzlükte bulunan evler basit bir şekildedir. Sokaklar çoğunlukla dardır. Yükseklere doğru bu yollar çok dikleşir, birçoğu merdivenli yokuşlar halindedir.

Tarih. — Kasaba, XVII. yüzyıl sonlarında Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından köy olarak kuruldu, büyük tarihî eserlerin inşasına başlandı. Bunlar, kâgir bir han, kubbeli bir cami, medrese, hamam, çarşı ve hükümet konağıdır. Kısa zamanda köy civarından gelen halkla büyüdü, XIX. yüzyılın başlarında bucak merkezi, aynı yüzyılın sonlarına doğru da ilçe merkezi oldu.

İNCİ

İstiridye cinsi bazı kavkılı su hayvanlarının içinden çıkan, sedef renginde, toparlak, sert taneciktir, süs olarak kullanılır.

Sularda yaşıyan yumuşakçalar sınıfından birtakım kavkılı hayvancıkların çoğu, kabuklarının iç yüzeyini vücutlarından çıkan bir salgıyla sıvarlar. «Sedef» denilen bu salgı, düzgün, beyaz, parlak, cilâlı bir maddedir, bu hayvanların nazik vücutlarını kabuklarının sertliğine karşı korur (Bk. Sedef). Bu madde ilk salgılandığı zaman süt gibidir; gittikçe üst üste binen şeffaf, ince tabakalar halinde gelişir, katılaştıktan sonra açıklı koyulu çeşitli renkler alır. Ufak bir kum tanesi, küçük bir su hayvanı gibi yabancı bir madde, kavkılı hayvanların kabuklarından içeri girerse onun örselenmesine yol açar. Bu durumda, kabuklu hayvan, onu örseliyen bu yabancı cinsini zararsız hale getirmek için sedef salar, onu bununla örter. Böylece inci meydana gelir.

Bazan da, bu deniz hayvanları, dışarıdan kabuklarını delen asalak bir hayvanın hücumuna uğrarlar. O zaman, açılan deliği örtmek için, üst üste gelen tabakalar halinde kalsiyum karbonat salgılarlar, böylece yarı küre biçimindeki inciler meydana gelir.

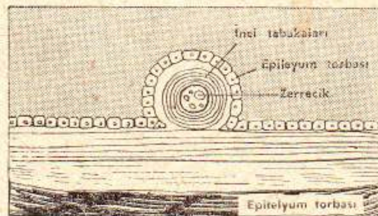
İstiridye vs. gibi yediğimiz birçok kabuklu deniz hayvanlarında her zaman küçük inci tanelerine raslanabilirse de değerli sedefler, inciler ancak Meleagrina takımının çeşitli türlerinde bulunabilir. İnciler, onları meydana getiren hayvanın kabuk özelliklerini taşıdığından, değerli incileri her gün yediğimiz donuk kabuklu istiridyelerde aramak boşunadır.

İnci Nasıl Elde Edilir

İnci veren istiridyeler deniz diplerinde, 15-45 metre arasındaki derinliklerde bulunurlar. Bunları toplu halde çalışan arayıcı dalgıçlar toplarlar. Toplanan istiridyeler, bazan arayıcı gemilerde biriktirilir, açılır; bazan da kıyıya götürülerek yayılır, ayrışması için bekletilir. Daha sonra bunlar dikkatle yıkanır, temizlenir, özel çekiçler, cımbızlar kullanılarak inciler çıkarılır.

Bugün, incilerin çıkarılmasında röntgen ışınlarından da yararlanılmaktadır. Toplanan istiridyelerde, röntgen ışınları ile yapılan yoklamada, değerli, iyi incilerin oluşup oluşmadığı araştırılır. İstenilen özelliklerdeki inciler bulununca istiridyeler açılır; bulunmazsa yeniden denize bırakılır. Böylece, iyi cinsten olan hayvanlar boşuna harcanmamış olur.

Tatlı sularda yaşıyan bir cins kavkılı hayvancıklarda da inci bulunur. En küçük incilerin yüksek değerli olanları, çoğunlukla, İskoçya, İrlanda, Almanya, Rusya ve Çin gibi bazı ülkelerden geçen nehirlerdeki midyelerden çıkarılır.

İstiridyenin içinde inci nasıl oluşur.

Suni ve Taklit İnciler

Suni olarak inci yetiştirmek usulünü, ilk defa, XIII. yüzyılda Çinliler denediler. Bu usule göre, deniz hayvanının kabuğundan içeri pek küçük bir yabancı madde sızdırılır. Bu madde hayvanı incitince hayvan maddenin çevresini sedef salgısiyle sarar. Daha sonraki çağlarda, suni inci yetiştirmek birçok Çin köylerinin başlıca işi oldu. Yalnız, suni incilerin en mükemmelleri, en düzgünleri ancak 1912'den sonra Japonya'da yetiştirildi. Bugün Japonya'da suni inci yetiştiriciliği çok ilerlemiştir. Gene de suni olarak yetiştirilen inciler, tabiî olanlar kadar değerli değildir. X ışınları sayesinde bunların farkları kolayca anlaşılır.

Bundan başka bir de taklit inciler vardır. Bu çeşit incilerin en makbul olanları, cam boncukların üzerini jelâtinle ve bir cins balığın pulları ile örtmekle yapılır. «İnci balığı» denilen bu balık Avrupa'daki bazı nehirlerde yaşar.

İnci Çeşitleri

Gerçek incilerin en güzelleri ve değerlileri doğu ülkelerinde çıkarılmaktadır. Özellikle Basra Körfezi en makbul incilerin bulunduğu bir bölgedir. Bundan başka, Sulu takımadaları, Avustralya açıkları, Aru Adaları, İnci Adaları, Panama Koyu, Kızıldeniz, Filipin açıkları, Birmanya ve Seylân, inci istiridyelerinin en çok çıkarıldıkları bölgelerdir. Amerika'da Kaliforniya kıyılarında bulunan istiridyelerden ise siyah inciler çıkarılır.

İnciler, genel olarak, onları meydana getiren hayvanın cinsine göre ya mavimtırak, ya da sarımtırak beyaz renkte olurlar. Yalnız, kabuğun kenarında oluşan inciler, Kaliforniya kıyılarında bulunanlar gibi siyah bir renk alırlar.

Bugüne kadar raslanan incilerin arasında en büyüğü bir armut biçimindedir. Uzunluğu 3,5, genişliği 2,7 santimdir. Avrupa'da en ünlü inci pazarları, Paris, Londra ve Amsterdam'dır.

İNCİ BALIĞI

Ilık ve sıcak denizlerin 150 m' ye kadar olan derinliklerinde yaşıyan bir balıktır. Boyu 15 sm. kadar, rengi yeşilimsi veya pembemsi sarıdır. Çoklukla deniz hıyarı, istiridye gibi deniz hayvanlariyle birlikte yaşar. Kurtçuklar, balık larvaları vs. ile beslenir. Kumlara gömüldüğü yerden, ancak karnını doyurmak için ayrılır, sonra geri döner. Yanlarında barındığı deniz hayvanlarına da dışkılarını bırakır. Yumurtaları, peltemsi bir madde içinde birbirine bağlı olarak su üstünde yüzerler. Bu yumurtalardan, baş aşağı yüzen saçaklı küçük larvalar çıkar.

İNCİL

Hıristiyan dininin kutsal kitabıdır. Hz. İsa'nın hayatına, buyruklarına dair derlenmiş metinlerden meydana gelmiştir.

Hıristiyanlarca Kutsal Kitap iki kısımdır. Birine «Ahd-i Atik» (Eski Zaman) denir, İncil'den önce gelmiş geçmiş bütün peygamberlere ait kitaplar, Tevrat, Zebûr ve benzerleri bu kısmı meydana getirir. Öbürüne «Ahd-i Cedit» (Yeni Zaman) denir ki, dört İncil bu kısmı meydana getirir.

Hıristiyan inanışına göre, Hz. İsa, daha beşikteyken, annesi Meryem'i korumak, kendisinin peygamberliğini bildirmek üzere konuşmak mucizesini göstermişti. Otuz yaşında ise ona peygamberlik geldi, asıl İncil ilham edildi.

Ancak, İsa'ya inen bu asıl İncil, hiçbir zaman bulunamamıştır. Kendisine ilk inanan havarilerden dördü (Meta, Markos, Lukas, Yohanna) sonradan onun sözlerini derleyip topladılar, hayatına ait olaylarla da birleştirerek birer İncil meydana getirdiler.

İsa'nın ölümünden sonra Suriye'ye, Filistin'e, Anadolu'ya yayılan havarilerle onlara inananlar bu dini yaydılar, çeşitli İncil nüshalarının farklı şekillerde yayılmasına yol açtılar.

İlk İncil'ler Yunanca ve İbranice (eski Yahudice) idi. Bütün Ortaçağ'da İncil Lâtincesinden okunurdu. İlkin Alman papazı Martin Luther, İncil'i Almancaya çevirerek 1521'den sonra, dinde yaptığı adına «Reform» denilen yenileştirmeyle Kutsal Kitaplar'ın yerli dillerde okunmasını sağlamış oldu.

İNCİNME

Çarpma, sıkışma, burkulma gibi kazalar sonunda, vücutta ortaya çıkan ârızadır; eklemleri çevreliyen, kemikleri tabiî yerlerinde tutan bağlardan birinin, ya da birkaçının kısmen, yahut tamamen kopmasından ileri gelir.

İncinmeler, çoğunlukla, el ve ayak bileklerinde, parmaklarda, omuz, dirsek ve diz eklemlerinde olur..

Bir yeri incinen kimsenin ilk duyduğu sıkıntı, incinen yerde ortaya çıkan ağrılardır. Bu ağrılar hareket sırasında gittikçe artar, hasta günlerce orasına el dokunduramaz. Şiddetli incinmelerde eklemlerde, onlara yakın dokularda şişlikler, damarların kopmasından dolayı kan oturması olabilir.

Bu kan oturmaları tehlikeli değildir, bir süre sonra kendiliğinden kaybolur. Çok defa incinme ile çıkık, kırık birbirine karıştırılabilir, insan kuşkuya düşer. Gerçekte ise, incinmede eklem bağları ya gevşemiş, ya da kopmuştur; kemiklerde kırık, çıkık yoktur; eklemde yadırganacak bir biçimsizlik görülmez.

Çıkık ve kırıklarda ise eklem kemiklerinde yer yer değişmeler olduğu için, dışarıdan bakınca, organın tabiî olmıyan bir biçim almış olduğu görülebilir. Yalnız, gene de incinme kırık veya çıkıktan kesin olarak ancak röntgen muayenesiyle ayırdedilebilir.

Tedavi. — Kazadan sonra, incinen yeri sıkıca sarmalı, sargının bir süre yerinden oynamamasına dikkat etmelidir. Şişme görülürse sonradan sargı biraz gevşetilmelidir. Şiş ve ağrı çok olursa sıcak banyo ve pansımanlarla ağrıyı dindirmeye, şişliği ortadan kaldırmaya çalışmalıdır. Bazı hekimler incinen doku içine % 1 «novocain» eriyiği şırınga ederek ağrıyı kesmeyi tavsiye ederler. İncinme üzerinden bir süre geçtikten sonra masaj, elektrik ve su tedavileri yaptırmak uygun olur.

İNCİR

Geniş yapraklı bir ağacın ve meyvasının adıdır. Dutgillerden olan incir ağaçlarının boyu 5 - 6 m. yi bulur. Yaprakları dilimlidir. İncirin anayurdu Akdeniz bölgesidir. Bugün de en çok Akdeniz ülkelerinde yetişir. A. B. D. nin güney ve batı kesimlerinde, bilhassa Kaliforniya'da da yetiştirilmektedir.

İncirin meyvası armut biçimindedir. Deri gibi olan kabuğunun içinde çiçekler bulunur. Bu çiçekler olgunlaşarak tohum olur, yani asıl meyvayı meydana getirirler. Meyvanın tepesindeki bir açıklık böceklerin içeri süzülerek çiçekleri polenlemesini sağlar.

İncir, sonbaharda kesilen dallarının, sürgünlerinin dikilmesiyle üretilir. Dikilen ağaçlar birkaç yıl meyva vermez. Taze olarak yendiği gibi kurutularak da saklanması, inciri değerli bir besin maddesi haline getirmiştir. Kuru incir hemen hemen hurma kadar besleyicidir. Hafif ateşte pişirilerek yenirse daha da lezzetli ve besleyici olur.

İzmir İncirleri

En lezzetli incir çeşidi İzmir inciridir. Meyvası çiçekten yetişmez, çiçekler meyvanın

Yapraklı bir incir ağacı dalı ve meyvasının kesiti

kabuğu içindedir. Bu çiçekleri ya incir arıları, ya da başka böcekler polenlendirir. Dişi incir arıları yumurtalarını «baba incir» (yabani incir) in çiçeklerinin dibine bırakır. Baba incirin bir dalı İzmir incirine asılırsa dişi arılar yumurtalarını bırakmak için incirlerin arasında dolaşıp dururlar. Böylece erkek polenler, İzmir incirinin dişi çiçeklerine taşınmış olur. Öte yandan, arılar İzmir incirinin çiçeklerine yumurtlamaz, sonunda yumurtlamak için gene baba incirine dönerler.

İzmir incirinin Kaliforniya'da yetiştirilmesi için büyük gayretler sarfedilmiş, nihayet bir müstahsil incir arısını Kaliforniya'da yetiştirmiştir.

İncir Çeşitleri

Yurdumuzdaki incir ağaçlarının sayısı 4.000.000 kadardır. En çok İzmir yöresinde yetişir. Yılda 75 - 120.000 ton kadar ürün alınır. İncirin kurutulan çeşitlerinin başında «sarı lop» ve «gök lop» gelir. Sarı lop daha ince kabuklu, daha tatlıdır. Gök lobun rengi yeşile çalar, kabuğu da daha kalındır.

Taze olarak kullanılan başlıca incir çeşitleri karayaprak, bardacık, şeker inciri, mor incir, yediveren inciri, patlıcan inciri, kavak ve Sultanselim inciridir.

Sultanselim ve kavak inciri İstanbul'a has bir çeşittir. Sultanselim inciri açık yeşil renkli, iri ve bol etli olur. Kavak inciri mordur, meyvası da küçüktür. İstanbul ve yakınlarına mahsus incir çeşitlerinden biri de «patlıcan inciri» dir. Tatlı ve mor renklidir.

Karayaprak inciri, güzel kokulu olmakla beraber, kokusu piyasada makbul tutulmaz. «Bardacık» denilen çeşit küçük bardaklara benzediği için bu adla anılır.

İncir satılırken de çeşitli adlarla anılır. İri, lekesiz ve beyaz incirlere «süzme incir», aynı özellikte olup da daha küçük olanlara «elleme incir», daha küçük esmer renklilerine de «bezirgân inciri» denir. Kurutulan incirlere paketlenirken aldığı şekle göre de ayrı adlar verilir. İncir işlenirken bir yelpaze şekline sokulursa buna «lâyer», sap kısmı yana yatırılarak kurutulursa «lokum», hurma biçimi verilirse «kolon» adını alır.

İncir değerli bir ihraç malımızdır. Başlıca alıcılarımız İngiltere, İsveç, Brezilya, Amerika, İsviçre, Almanya, Mısır, Küba, Yeni Zelânda ve Belçika'dır.

İNDİANA

A. B. D.'ni teşkil eden 50 devletten biridir. Kuzeyinde Michigan Gölü ve Michigan, doğusunda Ohio, güneyinde Kentucky, batısında İllinois vardır.

Yüzölçümü: 94.153 km²

Nüfusu: 4.863.000

İndiana, Amerika'nın kuzeydoğu Devletleri arasında sayılır. Düz bir arazide kurulmuştur. Hiçbir yerde yükseklik deniz yüzeyinden 500 m. yi geçmez. Tipik bitki örtüsü, ılıman bölgelere öz, yapraklarını kışın döken ormanlar, en kuzeyde karışık ormanlar, kuzeybatı ucunda çayırlardır. Yıllık yağış ortalaması 120 sm. kadardır. Kışın ısı ortalaması —4°, yazınki ise 22° dir. Buğday, yulaf, mısır, patates, çavdar ekilir. Meyva bahçeleri vardır. At, sığır, domuz beslenir. Kürklü hayvan avcılığı yapılır. Kömür, demir, bakır çıkarılır. Hemen her çeşitten büyük endüstri kurulmuştur. Sık demiryolu ağlariyle kuzeye, doğuya, batıya bağlıdır. Güneyde Kentucky'den Mississippi'nin kollarından Ohio ırmağı ile ayrılır.

İndiana, A. B. D.'ni teşkil eden 50 devlet içinde nüfus bakımından 11.'dir. 1955'ten sonra North Carolina ile Missouri'yi geçmiştir. Zenci nüfus önemsizdir. İndiana 1816' da A. B. D.'ne dahil olmuştur. Devletin adı «Ind.» şeklinde kısaltılır. Km²'ye 52 kişi düşer. 1840'ta 700.000 olan nüfus 1940'ta 3,5 milyona yaklaşmış, bugün 4,5 milyonu geçmiştir.

İndianapolis. — İndiana devletinin başkenti ve en büyük şehridir. 664.000 nüfusu vardır. Büyük dokuma ve otomobil sanayii merkezidir. Ülkenin tam ortasında, Ohio'dan İllinois'e giden pek önemli demiryolu üzerindedir. Bu şehirde yapılan otomobil yarışları pek ünlüdür.

İndiana'da İndianapolis'ten sonra 4 büyük şehir daha vardır: South Bend (nüfusu 249.000), en kuzeyde Michigan sınırındadır; makine endüstrisi gelişmiştir. Fort Wayne (nüfusu 221.000) kuzeydoğuda Ohio sınırın-

dadır; Maumee ırmağı üzerinde endüstri şehridir. Evansville (nüfusu 191.000) en güneyde Ohio ırmağı üzerinde Kentucky sınırındadır; kömür, maden, et, sebze sanayii vardır. Gary (nüfusu 187.000) kuzeybatıda Michigan Gölü kıyısındadır; çelik sanayii gelişmiştir.

Indiana'da 4 üniversite vardır: 1824'te kurulan Bloomington üniversitesi (16.000 öğrenci, 2.005 öğretmen), 1874'te kurulan La Fayette Üniversitesi (13.900 öğrenci, 1.221 öğretmen), 1842'de kurulan İndianapolis Üniversitesi (9.200 öğrenci, 683 öğretmen), 1837'de kurulan Greencastle Üniversitesi (1.800 öğrenci, 139 öğretmen).

İNDİVİDÜALİZM [Bireycilik]

Toplumbilimde, toplum yerine bireyi (ferdi) amaç alan, ona önem veren öğretidir. Tarihî, toplum olaylarının izahını ferdin ruh hayatında, özellikle ferdin bilerek, ilgi duyarak yaptığı hareketlerde arar. İndividüalist görüşe göre toplum kişiyi alet diye kullanmaz, kendisi kişinin rahatını sağlıyacak bir âlettir. Aşırı bir görüşe uyularak individüalizm, kişinin her şeyi kendine göre ayarlaması, her türlü bağdân sıyrılması diye kabul edilmiştir. Bu anlamda, bir çeşit «bencillik» demek oluyor. İndividüalizmin başlıca filozofları John Locke, Adam Smith'tir. Fransız Devrimi'nden sonra, toplumsal görüşler değer kazanmış, individüalizm değerini kaybetmiştir.

İndividüalizm edebiyatı da etkilemiş, birçok yazarlar eserlerinde bu görüşü tutmuşlardır. Bu arada en çok romantik yazarlar individüalizmi desteklemişlerdir. Bu yazarlar, kişinin iç dünyasına daha çok değer vermişler, onu toplum çevresinden ayrı bir varlık olarak ele almışlardır.

Toplum bilimde «individüalizm» in karşıtı «kolektivizm» (ortaklaşacılık) tır.

İNDİYUM

Parlak, gümüş gibi beyaz, yumuşak bir metaldir. İlk defa 1863'te Alman bilgini Reichter tarafından spektroskopik çözümleme yardmiyle «çinkoblendi» denilen çinko sülfür içinde bulunmuştur. Tabiatta bazı volframatlarda % 0,0228 oranında, bazı kalay sülfür ve oksit filizlerinde de % 0,01 - 0,001 oranında bulunur.

Elektroliz metodu, bu metalin en iyi elde edilmesi usulüdür. Burada işlem sırasında bulunduğu metal filizinin işlenmesinden kalan artıklar kullanılır.

Metalik İndiyum o kadar yumuşaktır ki bıçakla kesilebilir. Soğukta parlaklığını korur, sıcakta ince bir zarla örtülür, erime sıcaklığında oksitlenir. İçinde hava çözünmüş su kolay etki eder. Klor gazı içinde yanar.

Metalik indiyum galyum ve kalayla birlikte alaşım halinde yüksek sıcaklıkları ölçen termometrelerde kullanılır. Gümüşlü alaşımları dayanıklı mutfak kabları yapılmasında, civa ile yaptığı alaşımlar da diş dolgularında kullanılır. İndiyum (3) oksit camları kehribar sarısına boyamakta, indiyum tartrat da ilâç olarak tıpta kullanılır.

Simgesi: In; Yoğunluğu: 7,25; Atom sayısı: 49; Ergime noktası: 1.540°; Atom ağırlığı: 114,3.

Asya'nın Güneyindeki Üç Bin Kadar Ada Üzerinde Kurulu Cumhuriyet: İNDONEZYA

İndonezya arması

İNDONEZYA, dünyanın en yeni devletlerinden biridir. Güneydoğu Asya ile Avustralya arasında uzanan takımadalar İndonezya'nın topraklarını meydana getirir. Bu adaların kuzeyinde Malakka Yarımadası, Güney Çin Denizi, Cebeles Denizi, Büyük Okyanus, doğusunda Yeni Gine ile Arafura Denizi vardır. İndonezya'nın bütün güneyini ve batısını Hint Okyanusu kuşatır.

Yüzölçümü: 1.488.346 km²

Nüfusu: 92.000.000

Başkenti: Cakarta

İndonezya bağımsızlığa kavuşmak için sarfettiği uzun gayretler sonunda nihayet 28 aralık 1949'da «İndonezya Birleşik Devletleri» adı altında hürriyetini kazandı, 1950'de de devletin adı «İndonezya Cumhuriyeti» olmuştur; federal devletler ilga edilmiştir.

İndonezya'nın Toprakları

Asya ile Avustralya arasında uzanan İndonezya Adaları'nın bulunduğu kuşağın uzunluğu 5.000 kilometreye yaklaşır. Bu geniş alana yayılmış adaların sayısı 3.000 kadardır. Ancak, nüfus yoğunluğu büyük adalarda toplanmıştır. Cava, İndonezya nüfusunun en toplu bulunduğu adadır. Ahalinin yarıdan çoğu burada yaşar. İndonezya cumhuriyetini meydana getiren adaların en önemlileri Sumatra, Cava, Madura, Bali Lombok, Borneo, Sumbawa, Flores, Timor ve Celebes'tir (Bk. Borneo, Sumatra, Cava).

İndonezya Adaları ekvator boyunca uzanır. Bu bakımdan, bütün adalar sık tropika iklimi bitkileriyle kaplıdır.

İndonezya'da yetişen bitkiler arasında en faydalı olanlar kınakına, Hindistan cevizi ve kauçuk ağaçlarıdır. Dünya kinin ihtiyacının en önemli kısmını İndonezya'da yetişen kınakına ağaçları karşılar.

İndonezya maden bakımından da zengindir. Toprak altı zenginliklerinin başında kalay, maden kömürü, petrol gelir.

İndonezya'da Yaşıyanlar

İndonezya Cumhuriyeti çok çeşitli kavimlerden meydana gelmiştir. Bunların medeniyet dereceleri de birbirinden farklıdır. Meselâ Borneo'da ilkel bir topluluk olan Punaular'la Dayaklar yaşar. Buna karşılık Cava, Bali ve Sumatra'nın bir kısmında yaşıyanlar oldukça yüksek bir medeniyet seviyesine ulaşmıştır.

Yerli ahalinin dışında kalanların bir kısmı da Çinliler'le Avrupalılar (350.000) dır. Ancak, bunların sayısı çok değildir. 1950'de Çinliler'in sayısının 1.600.000 olduğu tahmin edilmişti. Avrupalılar'ın sayısı 1940'ta 350.000 iken 1955'te 60.000'e düşmüştür.

İndonezya'da yaşıyanların dinleri de çeşitlidir. Ancak büyük çoğunluğu Müslümanlar teşkil eder. Hıristiyanlar'ın sayısı 3.400.000'dir. 2.000.000 Hindu (hepsi Bali ve Lombok'ta) 300.000 de Budist vardır.

İndonezya'da 25 çeşit dil, bu dillerin 250 diyeleği konuşulur. Memleketin resmî dili Malayca'nın bir lehçesi olan Bahasa İndonezyacası'dır.

İndonezya'nın en kalabalık şehri başkent Cakarta'dır (Bk. Cakarta). Ondan sonra gelen önemli şehirler Surabaya (1,6 milyon), Bandung (2 milyon), Semarang (0,6 milyon), Surakarta (0,6 milyon), Cokyakarta (0,6 milyon), Malang (0,4 milyon), Selebes'te Makassar (0,5 milyon), Sumatra'da Palembang (0,5 milyon) ve Medan (0,5 milyon)

İndonezya'nın Ekonomik Kaynakları

Tarım. — Ülkenin tarım ürünlerinin başında pirinç gelir. Ahalinin 7.000.000 kadarı pirinç ekimiyle uğraşır. Mısır ve patates tarımının da İndonezya ekonomisinde önemli payı vardır. Hindistan cevizi, şeker kamışı ile uğraşanların sayısı da çoktur. Yılda 7-8.000.000 kilo kopra elde edilir. Kauçuk, kahve, tütün, kınakına da ülkenin en önemli ekonomik maddelerindendir.

Endüstri. — İndonezya endüstrisinin en önemli iki kolu dokumacılıkla sabun yapımıdır. Çimento, sigara ve puro yapımı da önemlidir.

Ulaştırma. — İndonezya Cumhuriyeti'ni meydana getiren adalardan önemli bir kısmı hemen hemen tamamen boştur. Nüfusun büyük yoğunluğunun toplandığı Cava ve Sumatra'da 7.600 km. uzunluğunda demiryolu vardır. Karayollarının uzunluğu da 75.000 km. kadardır; bunun 11.600 km. si asfalt yoldur.

Havayollarının İndonezya ulaştırmasında payı büyüktür. çünkü adalar birbirine böylece kolaylıkla bağlanır. Bugün büyük ölçüde 28 hava alanı vardır. Adalar üzerinde kurulmuş bu ülkede denizciliğe de büyük önem verilir. Ulaştırmanın büyük kısmı deniz yolundan yapılır .

Tarihte İndonezya

İndonezya'yı Portekizliler'in gelmesinden önce, Hindular, Müslümanlar işgal etmişlerdi. Hintli ve Arap tüccar daha XIII. yüzyıldan beri Sumatra'da Müslümanlığı yaymaya başlamışlardı. XV. yüzyılda Cava Müslüman oldu. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Portekizliler İndonezya'yı ele geçirmeye başladılar. Aynı yüzyılın sonlarına doğru İngilizler, Holândalılar buradaki Portekiz egemenliğine son verdiler. Birkaç yıl sonra Holândalılar İngilizler'i de bertaraf ettiler, 1602 yılında Holânda-İndonezya Şirketi kuruldu. Şirket, feshedildiği 1798 yılına kadar İndonezya'yı idare etti. Bu tarihten sonra adalar doğrudan doğruya Holânda hükümetinin idaresine geçti.

II. Dünya Savaşı sırasında 1942'de Japonlar İndonezya adalarını ele geçirerek savaşın sonlarına kadar ellerinde tuttular. İndonezyalılar savaşın bittiği 1945 yılından sonra bağımsızlıklarını almak için savaşmalara giriştiler. Holânda ile anlaşmazlıklar oldu, iş silâhlı çarpışmaya döküldü. Dört yıl süren çarpışmalardan sonra 1949'da, Holânda'nın da dahil bulunduğu bir İndonezya Birleşik Devletleri kuruldu. 1950'de bu birlik dağıtıldı tam bağımsız İndonezya Cumhuriyeti doğdu.

İndonezya'da 1950 anayasasiyle tek meclisli bir idare kurulmuştu. 1959'da Başkan Sukarno (Dr. Ahmet Şükrânî), meclisi feshederek, 1945 anayasasını kabul etti, memleketi diktatörlükle idare etmeye başladı.

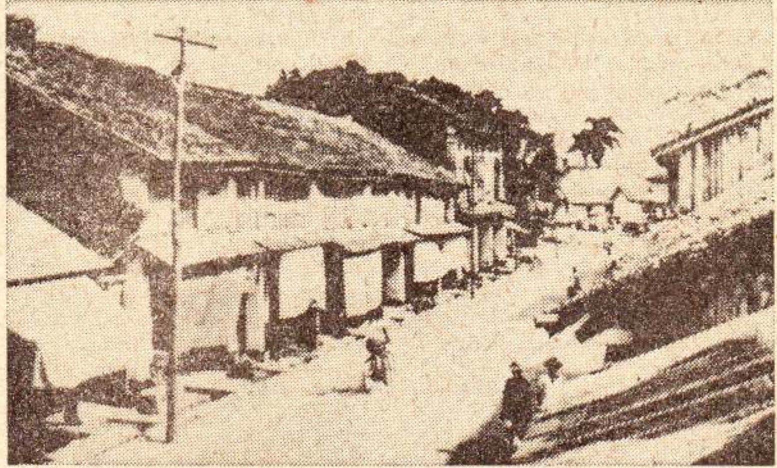
İNDUS NEHRİ

Batı Pakistan'ın en büyük ırmağıdır. Eski Hint şiirlerinde, bu ırmağın adı «Kıral Nehri» diye geçer.

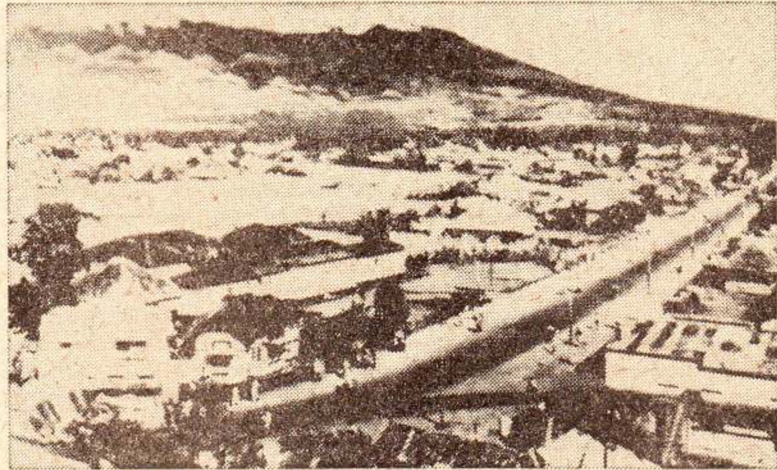
İndus, Himalaya Dağları'nın kuzeyinden, Tibet'in çok az tanınan bir yöresinden çıkar. Uzunluğu 3.000 km. kadardır. Bunun 800 km. lik bölümü dar ve derin dağ geçitlerinin arasından akar. Sonra nehir kuzeybatıya doğru yönelerek Kaşmir Ovası'ndan geçer, yeniden güneye dönerek Pakistan'ın çok sıcak ve kurak bir yöresi olan batı Pencap'a girer. «Pencap», (penç-ab» «beş su» anlamına gelir. İndus bu bölgede beş kol aldığından, o yöreye «Pencap» adı verilmiştir. İndus'un Pencap'ta aldığı kolların adları, Satleç, Ravi, Şinap, Cilam ve Beas'tır. Irmak bu kollarla beslendikten sonra, Sind düzlüğünü geçer, 210 km. genişliğinde bir çatalağzı ile, Hint Okyanusu'na dökülür.

İndus yukarı bölümünde, bu sırada aldığı kolları ile beraber, dünyanın en yüksek dağ-

İNDONEZYA'DAN ÜÇ AYRI GÖRÜNÜŞ

Sumatra'nın doğusundaki Bengalis adasında bir sokak. Bu civar adalarda yılın hemen her mevsiminde müthiş bir sıcak hüküm sürer.

Sumatra'da Bukittinggi'de Avrupalı ailelerin oturduğu kesim daha çok modern binalardan meydana gelmiştir.

İndonezya'da pirinç tarımı başta gelir. Memleketin her köşesinde, halkın başlıca yiyecek maddesi olan pirinç tarımına büyük önem verilir.

ları olan Himalayalar'ın arasından akar. Aşağı bölümünde ise, Nil'in Mısır'da yaptığı gibi, geçtiği bölgelere alüvyon yığar, buraları sulıyarak verimli bir duruma getirir.

İndus dağların arasından geçerken yolundaki kumları, çakılları sürükler. Düzlüklerde akmaya başlayınca bunları geçtiği bölgelere yığar. Bu yüzden, yatağı İndus taştığı zaman bu birikintiler civarda büyük bir yöreye yayılır. İlk oluşumundan bu yana 20 metre kadar yükselmiş bulunmaktadır. Bu durum, İndus'un kolayca taşmasına, sel felâketlerine yol açabileceği için ırmağın üzerinde çeşitli barajlar yapılmış, kanallar açılmıştır.

Bu arada, Sind yöresinden geçen bölümü üzerinde, Sukkur'da yapılan Lloyd Barajı, dünyanın en büyük barajlarından biridir.

İndus vâdisi, tarihin en eski ve en önemli medeniyetlerinden birinin yurdu olmak bakımından Nil, Fırat ve Dicle nehirlerinin yanında yer alır.

Karaşi yakınlarında yapılan kazılarda Mezopotamya'da çıkarılan Sumer şehirleri kadar eski şehir kalıntılarına raslanmıştır. İndus Vâdisi'nin ayrıca, tarih öncesi hayvanlarından kalma fosillerin bulunduğu yer olmak bakımından da önemi vardır.

1878'de, İndus vâdisi'nde yapılan demiryolundan sonra, nehrin bir ticaret yolu olarak önemi azalmıştır. Bugün nehirde yolcu taşıyan küçük vapurlar işler, bunlar İndus'un kollarına, hattâ daha yukarı bölümündeki dağlık yerlere kadar girebilir, o bölgelerin ekonomik hayatını canlandırırlar.

İnebahtı Deniz Savaşı

Donanmamızın uğradığı bu ilk yenilgide 142 parça gemimiz batmış, 20.000 askerimiz yiğitçe çarpışarak şehit olmuştu.

İNEBAHTI DENİZ SAVAŞI, 7 ekim 1571'de Türk ve Haçlı donanmaları arasında geçen büyük deniz savaşıdır. Bu savaş bugünkü Yunanistan'da Korent Körfezi sularında İnebahtı (Lepanto) civarında olmuştur.

Türkler'in Kıbrıs'ı alması, Avrupa'da büyük tepki yaratmıştı. 25 mayıs 1571'de Papa, İspanya Kıralı ve Venedik Doçu, Türkler'e karşı taarruza geçmek üzere bir antlaşma imzaladılar. Bu antlaşma, ünlü Türk düşmanı Papa V. Pius'un 6 yıllık gayretinin sonucuydu. Bütün Avrupa'yı Türkiye'ye karşı ayaklandırmak istiyen Papa, 8 mart 1570'te İspanya Kıralı II. Felipe'ye yazdığı bir mektubunda şöyle diyordu:

«Hıristiyanlık âleminde Türkiye'ye karşı tek başına karşı koyabilecek hiçbir devlet bulunmadığından, Türk gururunu yere sermek için bütün Hıristiyan devletlerinin birleşmesi gerekir.»

«Mukaddes İttifak» adı verilen bu antlaşma daha tasarı halindeyken Venedik ve Roma'daki Türk haber alma teşkilâtı tarafından hükümete bildirildi. II. Selim'i devlet işlerine karıştırmamak konusunda çok kıskanç olan Veziriâzam (başbakan) Sokullu Mehmet Paşa, gerekli tedbirleri almakta ihmal gösterdi. Bu sırada Sokullu'nun en büyük rakibi İkinci Vezir Pertev Paşa idi; ondan sonra da Üçüncü Vezir Damat Piyale Paşa ile yeni Kaptan-ı Derya Müezzinzade Ali Paşa geliyordu. Piyale Paşa'nın askerlik ünü o derecede muazzamdı ki, onu her hangi bir şekilde bertaraf etmeye çalışmak çılgınlık olurdu. Böyle bir ünleri olmıyan öteki iki rakibi Sokullu Mehmet Paşa kolayca ortadan kaldırılabilirdi. Bu ruh durumunu anlamadan olayların gelişmesini kavramaya imkân yoktur.

O sıralarda Preveze'de bulunan Donanmay-ı Hümayun Büyükamiralliği'nden hükümete devamlı şekilde haberler, takviye istekleri geliyordu. Birçok savaş gemisinin topları, daha başka hayati mahiyette teçhizatı eksikti, tamamlanmaya muhtaçtı. Üstelik, mevsim dolayısiyle askere, hele subaylardan çoğuna izin verilmişti; subayı tamam hemen hiçbir Türk gemisi yoktu.

Öte yandan, Donanma'nın başına Sokullu tarafından getirilen Müezzinzade bir kara generaliydi, denizcilikle hiçbir ilgisi yoktu; üstelik yanındaki amiralleri dinlemiyecek derecede dik kafalı, mağrurdu. Haçlı donanmasının Türk sularına geleceği haberi İstanbul'a bildirilince, Sokullu, bu donanmayı karşılamak ödevini gene bir kara askeri ve ömründe denize açılmamış olan İkinci Vezir Pertev Paşa'ya verdi.

Türk donanmasında 1 vezir (mareşal), 4 oramiral, 15 tümamiral bulunuyordu. Oramiraller şunlardı: Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa, Trablus (Libya) Beylerbeyi Cafer Paşa, müşavir olarak bulunan emekli beylerbeyi Barbaroszade Hasan Paşa, bunların başında Kaptan-ı Derya (deniz kuvvetleri başkomutanı) Müezzinzade Ali Paşa. Tümamiraller içinde Barbaroszade Mehmut Bey, Salih Paşazade Mehmet Bey gibi ünlü denizciler vardı.

Osmanlı devletine karşı bu devletin kuruluşundan beri yapılan 13. Mukaddes İttifak'ı teşkil eden Hıristiyan donanmasına Charles-Quint'in oğlu ve II. Felipe'nin kardeşi Holânda genel valisi Don Juan d'Autriche komuta ediyordu. Venedik donanmasının başında Vaniero, Cenevizliler'inkinde Giovanni-Andrea Doria, Papalık donanmasında da Dük Marco-Antonio Colonna vardı. Avrupa'nın en tanınmış prensleri, asîlzadeleri, amiral ve generalleri Hıristiyan donanmasında bulunuyordu.

Amiraller Arasında Tartışma

Pertev Paşa ile Ali Paşa, Sokullu'dan düşmana taarruz emrini almışlardı. Bu emri yerine getirmezlerse başları vurulabilirdi. Halbuki donanmadaki Türk amiralleri cepheden taarruz için gemi sayısını, teçhizatı, askeri eksik buluyorlardı. Denizcilikten anlamıyan Pertev ve Ali Paşalar, amirallerin plânını «tehlükeli» buldular. Uluç Ali Paşa öfkesinden kıpkırmızı olmuştu, düşmanın ancak açık denizde çevirme manevrası ile vurulabileceğini söylüyordu. Müezzinzade: «Gayret-i İslâm yok mudur?» diye söze başladı. «Her sefîneden (gemiden) beşer onar âdem nâkıs olmakla ne lâzımgelir?»

Uluç Ali Paşa: «Bre, aranızda Barbaros Hayrettin ve Turgut Paşalar ile cenk eden reisler yok mudur?» diye amirallere hitap etti: «Anların sığ denizde muharebe verdiklerini gördünüz mü?»

Buna karşılık Pertev Paşa, İstanbul'a karşı ancak kendisinin sorumlu olduğunu, amirallerin en sonunda hiçbir sorumlulukları bulunmadığını söyledi. Uluç Ali Paşa'nın geri çekilip arkadan çevirme manevrasını yanlış anlıyan Müezzinzade de: «Ben Pâdşâh-i Âlem-Penâh Hazretleri'nin donanmasına «kaçdı» nâmın komazam» diyerek denizcilikteki bilgisinin derecesini gösterdi.

Böylece iş çığırından çıktı. Her amiral, kendi kabiliyetine, anlayışına göre savaşa girişti. Kara generallerinin iktidarını kabul etmediklerinden, bir başkomutanın tek elden idaresindeki taktik üstünlükten yoksun kaldı.

Büyük Bozgun

1602 yıl önce aynı yerde, Octavianus'un Antonius'la Kleopatra'yı bozguna uğrattığı yerde, iki donanma dünya tarihinin en büyük deniz savaşlarından birine girişti. Türk donanması bozuldu. Donanma'daki 30.000 Hıristiyan forsa serbest kaldı, Hıristiyanlar'ın eline geçti. 142 Türk savaş gemisi batmak, karaya vurmak veya düşman eline geçmek suretiyle mahvoldu. 20.000 Türk şehit düştü. Müezzinzade, elinde kılıç, vuruşarak şehit oldu. Ayrıca 10 Türk tümamirali şehit düştü. 3.460 Türk deniz subayı ve levendi esir oldu. 117 büyük, 256 küçük Türk deniz topu Müttefikler'in eline geçti, aralarında paylaşıldı. Buna karşılık düşmanın zayiatı da büyük oldu: 30 Venedik amiral ve kaptanı öldü. Düşman 8.000 ölü verdi; 20.000'i yaralandı, 2.000'i Türkler'e esir düştü. Bununla beraber, düşmanın zaferi büyüktü. 5 Türk tümamiralini esir aldığı gibi, Pertev Paşa'nın vezirlik alâmeti olan 3 tuğu ile Kaptan-ı Deryalık alâmeti olan altın sırma işlemeli kırmızı ipek sancak düşmanın eline geçti.

Uluç Ali Paşa'nın Başarısı

Bu arada, yalnız Uluç Ali Paşa'nın komutasındaki Türk sağ cenahı başarı gösterdi. 42 savaş gemisinden kurulu olan bu cenah bir tek gemisini kaybetmediği gibi, düşmanın sağ cenahını bozguna uğratıp Malta amiral gemisini zaptetti; amirali öldürdü, birçok düşman gemisini de ele geçirerek savaş alanından ayrıldı.

Bu felâket, Türk tarihinde «Sıngın Donanma Harbi» diye ünlüdür (sıngın sinmiş, yenilmiş anlamına gelir). Haber II. Selim'e bildirilince, hayatında bozgun haberi duymamış

olan padişah üzüntüsünden söz söyliyemedi, üç gece uyku uyuyamadı. Ancak, 42 gemisinden başka Ege'deki Türk donanmasından 45 savaş gemisini de yanına alarak, 87 parça ile İstanbul'a giren Uluç Ali Paşa'nın gelişiyle avundu; onu Kaptan-ı Derya yaptı, «Uluç» olan adını da «Kılıç» a çevirdi (Bk. Kılıç Ali Paşa). İkinci Vezir Pertev Paşa, devlet hizmetinden tardedildi. Ancak, bu makama Damat Piyale Paşa getirilmekle, Sokullu'nun nüfuzu büyük darbe yedi.

Padişah, o kış içinde ne pahasına olursa olsun, kaybedilen gemilere eşit sayıda gemi yapılmasını emretti. Kılıç Ali Paşa, bu derece büyük bir işin bir kışta yapılmasının zor olduğunu ileri sürdü. Yapılsa bile donatımı yapılamıyacaktı. Sokullu ona: «Paşa, Paşa! Sen henüz bu devleti anlıyamamışsın. Bu devlet öyle bir devlettir ki, isterse bütün donanmanın gemilerini gümüşten, halatlarını ibrişimden, yelkenlerini atlastan yapar. Bütün gemilerin donatımını yetiştiremezsen benden iste,» dedi. İnebahtı'nda 142 gemi kaybedilmişti. Gerçekten, baharda 158 parça savaş gemisi, bütün teçhizatı tamamlanarak, denize indirildi. Bu, akıl almıyacak kadar büyük bir çalışmanın, muazzam mali imkânların eseriydi. 13 haziran 1572'de Kılıç Ali Paşa, 250 parçalık bir donanma ile, hocası Barbaros'un türbesini binlerce topla selâmladı; İspanya üzerine gidip İnebahtı'nın öcünü almak için denize açıldı.

İnebahtı savaşı sonunda Türkiye hiçbir toprak kaybetmedi. Büyük zayiat veren Haçlılar, hedef Kıbrıs olmasına rağmen oraya bir çıkarma yapmaya cesaret edemediler. Yalnız bu savaş, ilk Türk bozgunu, ilk Hıristiyan seferi olduğu için, Avrupa'da büyük sevinç yarattı; Türkler'in «yenilmez» oldukları hakkındaki inanışı sarstı. Bu bakımdan önemi büyüktür. Netekim İnebahtı'ndaki zarar, Venedik'ten alınan pek büyük tazminatla, yıllık vergiyle kapatıldı. Tarihçi Hammer: «Bu antlaşmanın şartlarına bakınca, İnebahtı'nın Türkler'ce kazanılmış olduğu sanılır» demektedir. Sokullu'nun Venedik elçisine: «Biz Kıbrıs'ı almakla sizin kolunuzu kestik. Siz İnebahtı'nda donanmamızı bozmakla sakalımızı tıraş ettiniz. Tıraş edilen sakal yeniden çıkar ama, bir kolun yerine gelmesi imkânsızdır» şeklindeki sözleri de ünlüdür.

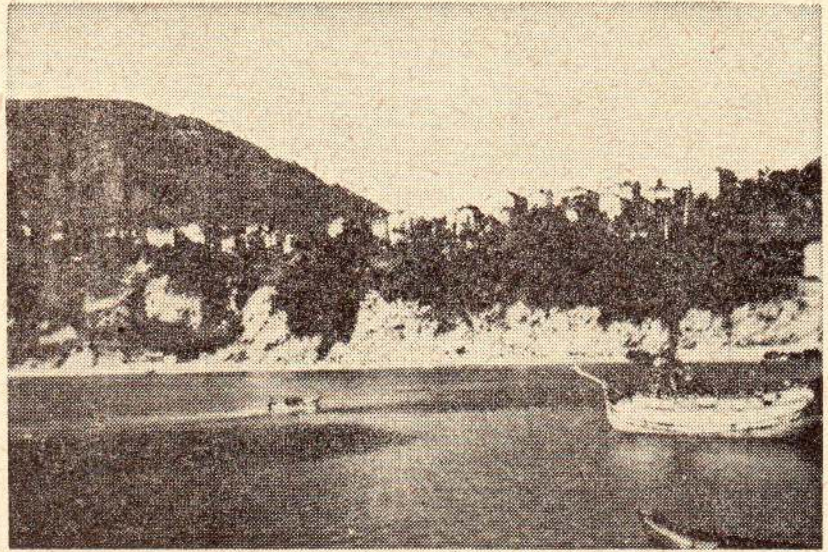
İNEBOLU

Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde Kastamonu iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Bozkurt, güneyde Küre ve Azdavay, batıda Cide ilçeleri, kuzeyde Karadeniz çevirir. Merkez bucağından başka Meset adında bir bucağı, 100 köyü vardır.

Yüzölçümü: 563 km²

Nüfusu: 40.403 (1960 sayımı)

İnebolu ilçesi Kuzey Anadolu Dağları'ndan İsfendiyar Dağları'nın (Küre Dağları) kıyının yanı sıra uzanan küçük dağ ve tepelerinin bir kısmını kaplar. Arazi kıyıdan içeriye doğru yükselir. Bu yükseklik, Soğukpınar Dağları'nda 1.134 m., Ballıkayalar'da 1.200 m., Dikmentürbede 1.620 m. ye erişir. Aynı zamanda, kuzeye doğru akan nehirlerin vâdileriyle yarılmış olan ilçe toprakları çok engebelidir.

İnebolu şirin bir Karadeniz kasabasıdır. Bu küçük ilçe merkezi, yer yer makilerle, ormanlarla kaplı dik yamaçların kıyıya yakın etekleri üzerinde kurulmuştur.

Denizin etkisi iklim üzerinde kendisini gösterir. Kışlar ılık geçer. Yazlar da çok sıcak olmaz. Mevsimlik sıcaklık farkları azdır. Yağış 1.000 mm. nin üstündedir. En önemli akarsu İnebolu deresidir. Yağışın bol oluşu sayesinde ilçede orman örtüsü de gürdür.

Arazi pek elverişli olmamakla beraber İnebolu halkı tahıl ekimine büyük önem verir. Mısır, buğday, arpa, darı en çok ekilen tahıl çeşitleridir. Ketenle patates de ilçede en çok elde edilen ürünlerdir. Meyvacılıkla bağcılık da önem verilen ekonomik işler arasındadır.

Kasaba — İlçe merkezi İnebolu kasabası Karadeniz kıyısında, İnebolu Deresi'nin iki yamacı üzerinde kurulmuştur. Ecevit Beli'nde İsfendiyar Dağları'nı aşan 91 km. lik bir yolla Kastamonu'ya bağlıdır. Karadeniz kıyılarından İç Anadolu'ya kadar uzanan bir yolun başlangıcında bulunuşu İnebolu'nun önemini artırmıştır. 7 mahalleden meydana gelen kasaba 5.886 nüfusludur (1960 sayımı). Kasabanın doğusunda bir belediye plâjı vardır. Buraya Küre, Kastamonu, Çankırı, hattâ Ankara'dan deniz banyosu için gelenler olur: 3 iskeleli, 450 m. uzunluğunda olan liman 1953'te yapılmıştır.

İnebolu'da birçok küçük el sanatları vardır. Keten ve pamuk dokumacılığı, ağaç, taş ve demir işleri en başta gelen sanatlardandır.

Tarih. — Eski adı İnepolis olan İnebolu bu adı Selçuklular devrinde aldı, 1397'de Yıldırım Bayezit zamanında Osmanlı idaresine katıldı.

İNEGÖL

Marmara Bölgesi'nin güney Marmara bölümünde Bursa iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Bilecik'in Pazaryeri ve Bozöyük, güneyde Kütahya'nın Domaniç, batıda Bursa' nın Keles ve merkez, kuzeyde aynı ilin Yenişehir ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Tahtaköprü adında bir bucağı, 96 köyü vardır.

Yüzölçümü: 956 km²

Nüfusu: 74.480 (1960 sayımı)

İnegöl ilçesinin büyük bir kısmını ortadaki İnegöl Ovası kaplar. Ovanın güney çevresinin önemli bir kısmını Uludağ kütlesinin etekleri meydana getirir. Bu kesimi Kocasu'ya karışan dereler (Oylat, Ortaköy, Hocaköy, Cerah dereleri gibi) derince parçalar. Ovayı doğudan Ahı Dağı (1.020 m.), kuzeyden de yüksekliği 500 - 600 m. yi bulan bir yayla çevirir. İnegöl Ovası daha batıdaki Bursa Ovası'ndan alçak bir eşikle ayrılır.

İnegöl'ün ılık bir iklimi vardır. Kışlar pek soğuk geçmez; yazlar oldukça sıcaktır. İlçede en önemli akarsu İnegöl Ovası'nın kuzey kenarı yakınından akarak dar bir boğazdan geçtikten sonra Yenişehir ovasına çıkan Kocasu'dur. İlçenin ekonomisi tarıma dayanır. Tahıl ekimi, meyvacılık, bağcılık yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi İnegöl kasabası ovasının ortasında denizden 310 m. yükseklikte kurulmuştur. Bursa'ya 45, Eskişehir - Haydarpaşa demiryolu üzerindeki Karaköy istasyonuna 52 km. uzaklıktadır. 10 mahalleden meydana gelen İnegöl kasabası, birkaç katlı evleri, geniş, düzgün caddeleri, büyük parkları, yeşillikleriyle ilk bakışta dikkati çeker. Nüfusu 25.000'i aşmıştır (1960 sayımına göre 25.222). Sadrazam İshak Paşa'nın yaptırdığı cami, medrese ve türbe İnegöl'deki başlıca tarihî eser arasındadır. Oylat kaplıcası, Çitli maden suyu kasabanın başlıca gezme yerleridir.

Bibliyografya. — *Bu konuda başlıca eserler:*

İnegöl Ovası ve Çevresi (Prof. A. Ardel, 1947); İnegöl, Tarihi, Coğrafi, İktisadi, Sıhhî ve Kültürel Durumları (T. C. Mamaş, 1948).

İNEK (Bk. SIĞIR)

İNEKAĞACI

Amerika'da yetişen bir ağaçtır. Özsuyu süte benzediği için bu ad verilmiştir. Bu su süt gibi besleyicidir. Isırgangillerden olan inekağacı Amerika'nın tropikal bölgelerinde yetişir.

İngiltere'nin başkenti Londra'da Thames nehri kenarındaki Parlamento binası. Sağdaki büyük kule Big Ben Saat Kulesi'dir.

İNGİLTERE

Yeryüzünün her kıtasında sömürgesi bulunan büyük bir imparatorluk

İngiltere'nin arması

İNGİLTERE, kuzeybatı Avrupa'da meşruti bir kırallıktır. İskoçya, Galler Ülkesi (Wales), Kuzey İrlanda (Ulster), Man adası, Anglo-Norman Adaları ve İngiltere kısımlarından meydana gelen bu siyasi birliğin resmî adı «Büyük Brıtanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Kırallığı» dır. Bizde eskiden beri bu topluluk için İngiltere adı kullanılır. Halbuki İngiltere, Büyük Britanya Adası'nın İskoçya ve Galler Ülkesi kesimi çıktıktan sonra kalan bölümünün adıdır (Bk. İskoçya; Galler Ülkesi).

İngiltere, Büyük Britanya Adası ile İrlanda Adası'nın kuzeydoğu bölümünü içine alır; İngiliz Milletler Topluluğunun merkezidir. İngiltere bir büyük, birçok küçük adalar üzerinde kurulmuştur. Doğusunda Kuzey Denizi, güneyinde Manş Denizi vardır. İrlanda, İngiltere'nin batısına düşer. İki ada arasındaki İrlanda Denizi, dolayısiyle Atlas Okyanusu İngiltere'nin batı sınırlarını meydana getirir.

Genel yüzölçümü: 256.862 km^2

Genel nüfusu: 53.500.000

Başkenti: Londra

Avrupa kıtasının en büyük adası olan İngiltere dünyadaki adalar arasında da büyüklük bakımından yedinci gelir. Asıl adanın çevresinde daha birçok ada vardır. Bunların en önemlileri, kuzeyden güneye doğru Shetland, Orkney, Hebrides, Man, Anglesey, Normand adalarıdır. Britanya adalarından İrlanda'nın sadece kuzeydoğusu İngiltere'ye dahildir.

İngiltere'nin Coğrafya Durumu

Kıyılarının çok girintili çıkıntılı oluşu yüzünden İngiltere topraklarının hemen her yanı denize yakındır. En içerlek yerlerin denizden uzaklığı ancak 130 km. dir. İngiltere kıyılarının uzunluğu 8.000 km. ye yaklaşır.

Dağlar. — İngiltere'nin en engebeli kesimi İskoçya'dır. Burada bile pek yüksek dağlara raslanmaz. İskoçya'nın hemen güneyinde başlıyan Pennine Dağları «Midlands» diye anılan orta kesime kadar iner. Midlands alçak tepelerle, verimli vâdilerle kaplı bir bölgedir. Ülkenin en önemli şehirleri buradadır. En geniş ölçüde tarım yapılan yer de gene bu kesimdir.

Cambrian Dağları İngiltere'nin batısında büyük bir yarımada meydana getirir. Burası İngiltere'nin Wales (Galler Ülkesi) bölgesidir. Cambrian dağlarının en yüksek yeri ancak 1.088 m. yi bulur. İngiltere'nin güneydoğu kesimi ovalıktır, güneybatıda ise hafif engebeli kayalık Cornwall yarımadası Manş Denizi'nin kuzeyinde uzanır.

Akarsular, Göller. — İngiltere'nin başlıca akarsuları Thames, Trent, Avon, Severn, Mersey'dir. Avon ve Severn, kuzeydoğu ve kuzeybatı yönlerinden akarak Gloucester'in kuzeyinde birleşir, Bristol Kanalı'na dökülürler. Mersey, Pennine Dağları'nın güneyinden çıkar, Liverpool'da denize dökülür. Bu üç nehir batıda denize dökülenlerin en önemlisidir.

İngiltere'nin doğu kıyılarından Kuzey Denizi'ne dökülen Thames'in uzunluğu 336 km. dir. Batı kıyısı yakınlarında doğan nehir, doğuya doğru akar, Londra'nın içinden geçerek denize dökülür.

Güneyden kuzeye doğru akan 240 km. uzunluğundaki Trent ile kuzeyden güneye akan 195 km. uzunluğundaki Ouse, denize dökülmeden önce birleşerek Humber adını alırlar. Humber de Kuzey Denizi'ne dökülür.

İngiltere'de önemli bir göl yoktur. Ülkenin kuzey batısındaki Göller Bölgesi'nde 16 göl bulunur. Bunların hepsinin yüzölçümü 75 km^2 kadardır. Bu göllerin en büyüğü Windermere'dir. Göller Bölgesi güzel manzarasiyle tanınmıştır. Kuzey İrlanda'da ise iki büyük göl vardır. Bunlar Lough Erne, Lough Neagh'dir.

Iklim. — İngiltere, Türkiye'ye göre daha kuzeyde bulunmasına karşılık iklimi daha ılıktır. Bunun sebebi kıyılarını devamlı olarak Golfstrim akıntısının ısıtmasıdır. Hele güneybatı İngiltere'de kışlar çok ılık geçer, kar bura ahalisi için alışılmamış bir şeydir. Orta ve doğu kesimler nispeten daha soğuk olur. Pennine Dağları'nın bulunduğu bölgeye

kar yağarsa da yerde pek kalmaz. Bütün İngiltere'de ocak ayı sıcaklık ortalaması 5°, temmuz ortalaması ise 17° kadardır.

İngiltere'ye çok yağmur yağar. Yağışlar bütün mevsimlere dağılmış gibidir. En çok yağış alan yer batı kıyısı ile Göller Bölgesidir. Cambrian Dağları Midlands'ı şiddetli yağışlardan korur. Ülkenin en kurak yeri doğu kesimidir. Buranın yıllık yağış ortalaması 65 sm. kadardır.

İngiltere sisiyle tanınmıştır. Golfstrim akıntısının sebep olduğu sisin İngiliz geleneğinde ve tarihinde bile önemli yeri vardır.

İngiliz Milleti

İngiliz halkının menşei karışıktır. Adanın asıl ahalisi Keltler, Romalılar, Anglo-Saksonlar, Danlar ve Normanlar'la karışmıştır. Tarihî çağların başında İngiltere'ye Keltler yerleşmişti. Londra çevresinde yerleşen Keltler'in topraklarını bir ara Romalılar ele geçirdilerse de bunlar iklim yüzünden burada yerleşemediler. Germen istilâsı devrinde de yukarıda yazdığımız kavimler buraya gelip yerleştiler. Anglo-Saksonlar uzun boylu, sarışındır. Nüfusun çoğunluğunu bunlar teşkil eder. İskoçya, İrlanda ve Wales ahalisinin çoğunluğu eski yerlilerle Keltler'dir. Bunlar çoğunlukla esmer, orta boyludurlar.

İngilizler XVI. yüzyıla kadar Katolikti. Ondan sonra Protestanlığın özel bir şekli olan Anglikanizm mezhebi kuruldu, İngiltere'nin resmî dini olarak kabul edildi. İskoçya'da ise Presbyterianizm yerleşmiştir. Kuzey İrlanda ahalisi Protestandır. Yahudiler 500.000 kadardır, 300.000'i Londra'dadır.

İngilizler'in çoğu şehirlerde yaşar. Başka milletlere göre şehir hayatını en çok sevenler İngilizler'dir. Londra ve çevresinde 10 milyon kadar insan vardır. Başka bir 10 milyon da Manchester'de ve bu şehir merkez olmak üzere 70 km. yarı çapındaki bir bölgede yaşar. Çok kalabalık bir ülkede yaşadıklarından olacak, İngilizler başkalarının haklarına saygı gösterirler, kendi hayatlarını özelliklerini de başkalarından saklarlar. Bir İngiliz, trende, bütün gün, yanındakiyle hiç konuşmadan yolculuk edebilir. Geleneklerine karşı saygı duyarlar.

İngilizler apartman hayatına da pek rağbet etmezler. İngiltere'de birçok Amerikan şehirlerindeki gibi çok katlı binalara raslanmaz. Tersine halk tek başına evlerde oturur. Birbirine bitişik evler şeritler halinde şehirlerin dışına kadar taşar. İngilizler çok çalışan bir millettir. Ahalinin önemli bir kısmı çalışır. Spora düşkündürler. Tatil zamanlarında şehirlerden kaçarak, ya kırlara gider, ya da kısa yolculuklara çıkarlar.

İngiltere'nin Başlıca Şehirleri

İngiltere'nin başlıca şehirleri, başkent Londra'dan sonra, Belfast, Birmingham, Edinburgh, Glasgow, Liverpool ve Manchester'dir. (Bu şehirler hakkında kendi maddelerinde bilgi verilmiştir.)

İngiltere'nin bunlar dışındaki önemli şehirleri şunlardır:

Aberdeen. — İskoçya'nın en önemli şehirlerindendir. Kuzey Denizi kıyılarında bulunur. Nüfusu 200.000 kadardır. Gemi inşaat tezgâhları vardır. Dokumacılık endüstrisi ileridir. Bir üniversite, birçok yüksek okul bulunur.

Bristol. — Batı kıyılarında 490.000 nüfuslu bir şehirdir. Çeşitli sanayi kollarının merkezi, İngiltere'nin en geniş şehirlerindendir. Önemli bir liman olan şehirde bir üniversite vardır.

Bradford. — 300.000 nüfuslu bir şehirdir. Leeds ile birleşmiş ve ikisinin nüfusu 1,1 milyonu bulmuştur. Önemli bir dokumacılık merkezi, Kuzey İngiltere'nin büyük şehirlerindedir. Kanal ve demiryoluyla Liverpool'a bağlıdır.

Coventry. — İngiliz otomobil endüstrisinin merkezidir. Midlands bölgesindedir, nüfusu 300.000'e yakındır. Şehirde birçok tarihî bina vardır.

Hull. — 600 yıldan beri İngiltere'nin en önemli limanları arasındadır. Doğu'da Kuzey Denizi kıyılarında bulunur. Kâğıt, kimyevi maddeler, çimento, sabun endüstrileri merkezi olduğu gibi balıkçılık merkezi olması bakımından da önemlidir. Nüfusu 330.000'i geçer.

Leicester. — Londra'nın 170 km. kadar kuzeybatısındadır. Ayakkabı endüstrisi merkezidir. Nüfusu 316.000'dir.

Newcastle. — İskoçya sınırlarında 700.000 nüfuslu bir şehirdir. İngiltere'nin maden kömürü merkezidir Kuzey Denizi'nden 100 km. kadar içeridedir. Şehirdeki en önemli endüstri kolu lokomotif ve gemi yapımıdır.

Nottingham. — Trent nehri üzerindedir. 1000 yılı geçen bir tarihi vardır. Nüfusu 340.000'i geçer. Çorap ve kurdelâ, dantelâ endüstrisi merkezidir.

Plymouth — Manş Denizi kıyısında bir liman, önemli bir deniz üssüdür. Gemi yapımı, kimyevi madde endüstrileriyle tanınmıştır. Nüfusu 240.000'in üstündedir.

Portsmouth. — Manş Denizi'nde, Portsea Adası'ndadır. Ada İngiltere kıyılarının hemen açığındadır. Bu bakımdan, şehir bir köprüyle ana adaya bağlanmıştır. Nüfusu 270.000 kadardır. İngiltere'nin en önemli limanı, İngiliz donanmasının merkezidir.

Shefield. — Manchester'in güneydoğusunda, nüfusu 750.000'i geçen bir şehirdir. Şehirdeki endüstri çeşitli madenî eşya imalâtı üzerinedir. Bunların başında makas, testere, bıçak vs. gelir. Shefield'de bir üniversite, birçok teknik okul vardır.

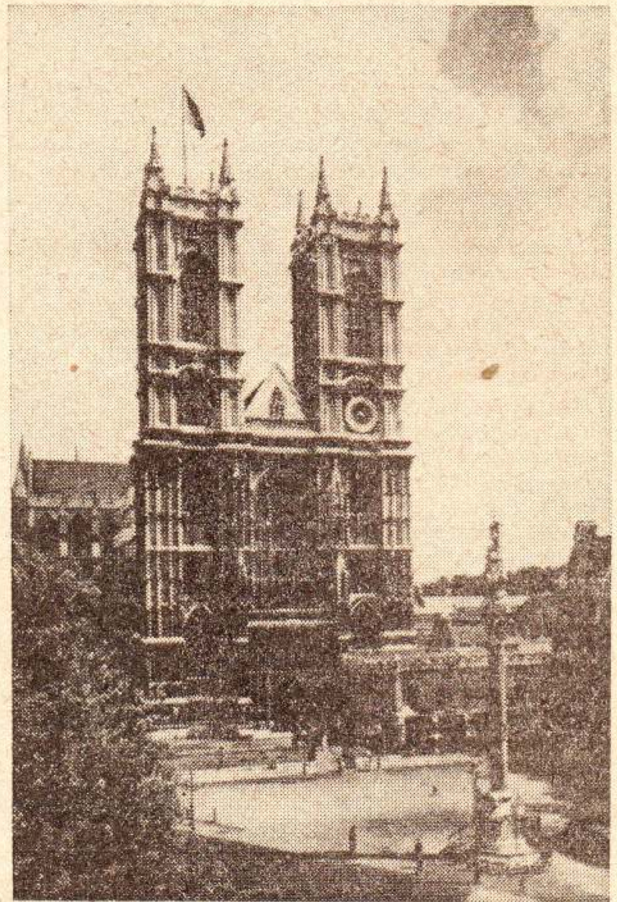
Stoke. — İngiltere'nin çömlekçilik merkezidir. Manchester'in 50 km. kadar güneyinde Trent nehri üzerinde kurulmuştur. Nüfusu 300.000'e yakındır.

Görüldüğü gibi İngiltere'de çok nüfuslu birçok şehir vardır. Yukarıda saydıklarımızdan başka memleketin önemli şehirleri ve nüfusları şunlardır: Blacpool (163.000), Bolton (271.000), Dundee (195.000) Reading (130.000), Preston (130.000), Sunderland (200.000), Wolverhampton (165.000).

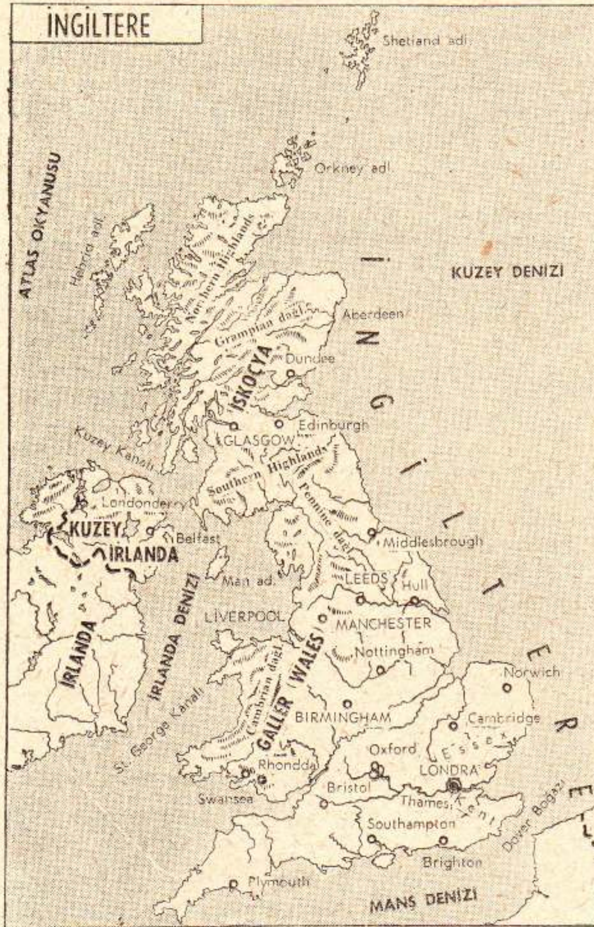
İngiltere'de Eğitim, Kültür

İngiltere'de bugünkü okul sistemi son yüzyıl içinde gelişmiştir. 1870'e kadar eğitim ya dinî kurumların, ya da özel kişilerin idaresindeydi. Erkek ve kız okulları ayrı ayrıydı. Bazı özel okullar, sermayesi ve masrafları halk tarafından verilmediği halde «halk okulu» (Public School) diye anılıyordu. Bunun sebebi okulun bir kişi tarafından değil, bir heyet tarafından idare edilmesiydi. Bugün de öğretime devam eden bu okulların en tanınmışı Eton, Harrow, Winchester ve Rugby'dir. Bunlar gene de erkek çocuklar için birinci plânda tutulmaktadır.

1870'te de çıkan bir kanun ilk öğretimi mahallî idarelerin sorumluluğuna bıraktı. 1918'de hazırlanan yeni bir kanunla öğretim

Londra'da Westminster Katedrali tarihi değeri olan bir kilisedir. Birçok İngiliz kıralının, tanınmış adamların mezarlarının bulunduğu bu kilise XIII. yüzyılda III. Henry zamanında yapılmıştır.

daha düzenli bir hale geldi. 1944'de çıkan bir kanunla bütün İngiltere'de öğretim kurumları yeniden düzenlendi. Buna göre, çocuklar 5 - 15 yaşları arasında bütün zamanlarını okula vermek zorundadır. 15 - 18 arasında da zamanlarının bir kısmını okumaya ayırmaları şarttır. Okul kitapları parasız verilir. Çocukların sağlık durumu devamlı kontrol altındadır. Her gün parasız süt, gerekirse yiyecek dağıtılır.

Kitaplık ve Müzeler. — Dünyanın en zengin kitaplıkları İngiltere'dedir. İngiltere'de ilk kitaplıklar manastırlarda kurulmuştu. İlk şehir kitaplığı 1608'de açıldıysa da, halk kitaplıkları sistemi ancak XIX. yüzyılda gelişmeye başladı. Şimdi bütün şehirlerde kitaplıklar vardır.

İngiltere'deki en değerli yazma kitaplar British Museum'un kitaplığındadır. Ayrıca, Oxford'daki Bodleian kitaplığı, Cambridge Üniversitesi ve Corpus Christi Koleji kitaplıkları da nadide eserler bakımından çok değerlidir. Bodleian kitaplığında 1.500.000 kitap vardır, bunların 40.000'i elyazmasıdır. British Museum'daki kitaplar 4.000.000'un üstündedir. Bu kitapların 55.000'i elyazmasıdır.

İngiltere'de müzeden bahsederken akla ilk önce British Museum gelir. Gerçekten, İngiltere'deki şehirlerin çoğunda birer müze olmasına rağmen İngiltere'nin en önemli müzesi, British Museum'dur. Burası dünyanın sayılı müzelerinden biridir. İçinde birçok kollarda çok değerli eserler vardır.

İngiliz Dili

Bazı tahminlere göre, yeryüzünde aşağı yukarı 270.000.000 kişi İngilizce konuşur. Çince'yi saymazsak, dünyada en çok konuşulan dilin İngilizce olduğunu söyliyebiliriz. İngilizce yelnız Britanya Adaları'nda oturanların değil, aynı zamanda A. B. D., Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya, Güney Afrika, Rodezya, Liberya gibi devletlerin de resmî dilidir.

Bugün İngilizce birçok kaynaklardan alınmış kelimelerle doludur. İngiliz dili meydana gelmeye başladığı andan beri başka dillerden birçok kelimeler almıştır. Bu kadar çok yabancı kelime karışmış bir başka dil daha yok gibidir.

Bazı yazarlar İngilizce'yi büyük bir çınara benzetirler. Gövde, dallar çıplak haliyle İngilizcedir; bunlar dile basitliğini, kudretini, yönünü verir. Yapraklar, küçük dallar ise yabancı kelimelerdir; bunlar da dile kıvraklık, zenginlik, ahenk, süs verir. Yalnız, İngilizler bu yabancı sözleri kendi yapılarına uydurmuşlardır; onları kendi ağızlarına yatkın gelecek biçimde söylerler.

İngiliz dilinin tarihi V. yüzyılda başlar. 1.400 yıllık tarihi olan İngilizce'yi başlıca üç bölümde inceliyebiliriz:

I. — Eski İngilizce (Anglo-Sakson) devri (450-1100): Germen kavimlerinin istilâsına kadar İngiltere'de Keltler yaşıyordu. Bunlar Romalılar'ın idaresi altındaydı. Bugünkü İngilizce'de Kelt kelimelerinden ancak birkaç tane kalmıştır.

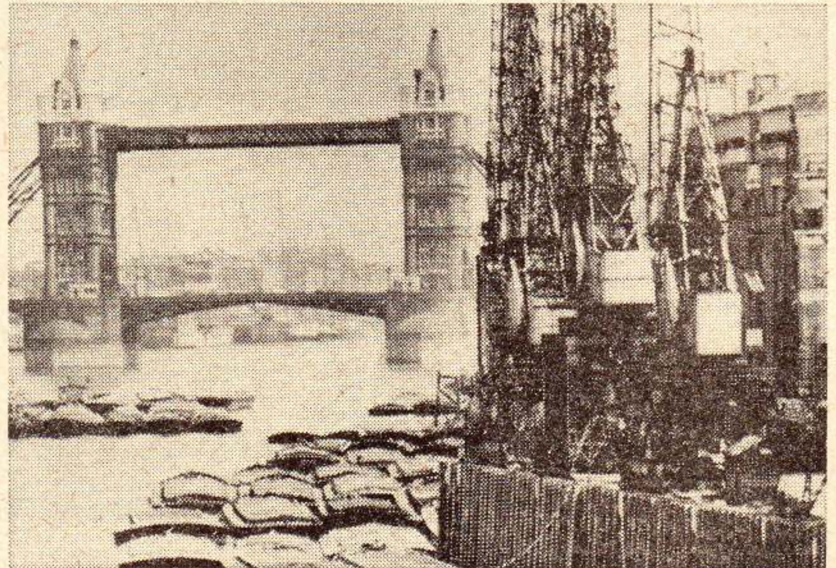
449-550 yılları arasında İngiltere'yi Germen kavimleri işgal ettiler. Bunların başında Angllar - Saksonlar vardı. İlk gelen kabilelerin her biri kendi diyeleğini konuşuyordu. Ancak, bu diyeleklerin hepsi birbirine benziyordu, çünkü hepsi de Hint-Avrupai dil ailesinin Teuton topluluğundandı. Bu diyeleklerin hepsi «Aşağı Almanca» denilen diller sınıfındandı.

Zamanla Anglo-Saksonlar İngiltere'ye hâkim oldular. Bunların dili bugünkü İngilizce'ye temel oldu. Sayıları daha fazla olan Angllar memlekete kendi adlarını vererek «Englaland» (Angl Ülkesi) dediler. Dillerine de gene «Angl» sözünden gelme «Englisc» adını verdiler. «İngiliz», «İngilizce» sözleri buradan doğdu.

İngiltere'yi işgal edenler daha önce Romalılar'la temas ettikleri için bazı Lâtince kelimeleri de beraber getirdiler. İngiltere'ye Hıristiyanlığı getiren Saint Augustine de birçok Lâtince kelimenin girmesine yol açtı. 850 yıllarında Danlar'ın İngiltere'yi işgali üzerine İngilizce'ye yeni yeni yabancı kelimeler girdi.

II. — Orta İngilizce Devri (1100-1500): XI. yüzyılda çeşitli sebeplerle İngiltere'de Fransızca'nın çok hâkim olduğunu görüyoruz. 300 yıl müddetle yüksek tabaka arasında, Fransızca konuşulmuş, bunun dile büyük etkisi olmuştur. Birçok edebî deyimler, kültür deyimleri Fransızca'dan alınmıştır. Bu devrede İngiliz dilbilgisinin daha basitleştiği görülür.

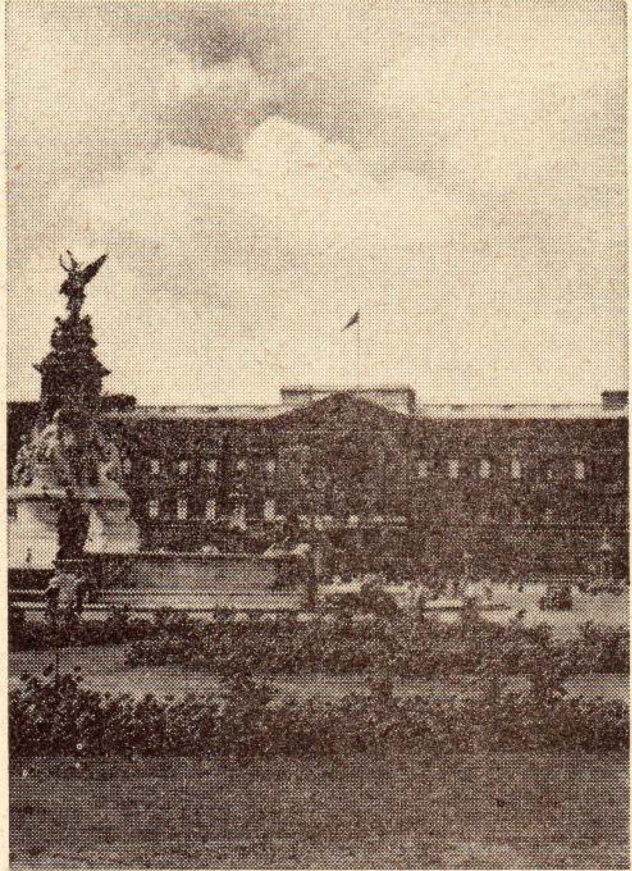
III. — Bugünkü İngilizce Devri: (1500'den bu yana): Milletlerarası ticaret hayatının gelişmesi, Rönesans devrimi, 1500'den sonra, İngilizce'ye çeşitli Yunan, Lâtin, İtalyan kelimelerinin girmesine yol açtı. Edebiyat alanındaki çalışmalar sayesinde dil de gelişerek bugünkü halini buldu.

Thames nehri kıyılarındaki liman tesislerinden bir görünüş. Arkada Tower Bridge (Kuleli Köprü) görülüyor.

İNGİLTERE VE SÖMÜRGELERİ

	Alanı km²	Nüfusu
İngiltere	256.862	53.060.000
Mauritius	2.096	760 000
Seychelles Adl.	404	43.000
Bechuanaland	712 000	350.000
Basutoland	30.344	750.000
Swaziland	17.366	260.000
Saint - Helena	419	6.000
Singapur	572	1.974.000
Kuzey Borneo	203.783	1.220.000
Hong Kong	1.013	3.362.000
Aden	190	160.000
Lahç	15.007	170.000
Hadramut	150.000	670.000
Katar	21.000	45.000
Bahreyn	552	185.000
Ummânu'l-Mutasâlih	15.000	120.000
Sokotra	3.579	17.000
Arabıstan Adl.	389	7.000
Batı Hint Adl.	20.849	3.295.000
Bahama Adl.	11.404	143.000
İng. Hondurası	22.965	101.000
Bermuda Adl.	54	46.000
İng. Guyanası	214.962	605.000
G. Kutbu Adl.	21.860	4.000
Nauru Ad.	21	4.000
Fiji Adl.	18.233	300.000
Gilbert - Ellice Adl.	926	49.000
Solomon Adl.	30.300	132.000
Tongu Adl.	697	72.000
Pitcairn Adl	59	—
Yeni Hebride Adl.	12.000	55.000
Malta	316	330.000
Cebelitarık	5	28.000
Toplamı:	1.786.227	68.323.000

Buckingham Sarayı Londra'nın tarihi değeri olan büyük yapılarındandır. Kralların birçoğu bu sarayda yaşamışlardır

Bugün İngilizce'deki kelimeler 400.000 - 600.000 olarak tahmin ediliyor. Sonuncu sayı bir kelimeden türemiş bütün başka kelimelerin hesaplanması yabancı kelimelerin de katılmasiyle elde edilmiştir.

İngiliz Edebiyatı

İngilizler duygularını başka sanat kollarından çok edebiyatla belirtmişlerdir. İngiltere'nin durmadan kolonilerini çoğaltması dilin bütün dünyaya yayılmasına yol açmış, bu sayede İngiliz edebiyatı da geniş bir okuyucu kitlesi bulmuştur. Hele Amerikan edebiyatında, İngiliz edebiyatının etkisi çok büyük olmuştur. İngilizce konuşan Amerikalılar, İngiliz edebiyatının zenginliğini de onlarla paylaşmışlardır.

Edebiyat tarihçileri İngiliz edebiyatının çağlarını hep aynı şekilde ayırmazlar; çünkü çağlar arasında büyük farklar göze çarpmaz. Bunları şöylece özetliyebiliriz:

• Anglo - Sakson Çağı (500 - 1066): Bu çağ edebiyatı İngiltere'yi işgal eden savaşçı kabilelerin hayatını gösterir. Bu çağdan kalan pek önemli eserler yoktur. Bilinenlerin en tanınmışı 750 yıllarında yazılan «Beowulf» efsanesidir. Bu manzum eser İstandinavyalı bir kahramanın hayatını anlatır. Gene bu çağın en önemli mensur eseri «Anglo - Sakson Kronikleri» dir. Rahiplerin birleştirip düzenlediği bu eserler Iulius Caesar'ın istilası zamanından 1100 yılına kadar olan tarihî olayları anlatır.

• Anglo - Norman Çağı (1066 - 1350): 1066'da İngiltere'yi işgal eden Normanlar kendileriyle birlikte Fransız dili ve kültürünü de getirdiler. 300 yıl boyunca ülkede Fransızca üstün bir durum aldı. Yalnız, halk tabakası İngilizce konuşmakta devam ediyordu. Bu büyük etkinin sonucu olarak edebiyatta da Fransızca üstün geldi, eserler Fransızca yazıldı. Dinî eserler ise Lâtince yazılıyordu. Dinî özellik taşıyan bazı İngilizce şiirler de yazıldı. Büyük İskender ve Şarlman hakkında birçok kahramanlık şiirleri vücuda getirildi. Kahramanlık eserleri bu çağ edebiyatının üstün özelliğidir.

• Chaucer Çağı (1350-1510): Ortaçağ İngiliz şiirinin zirvesini Geoffrey Chaucer teşkil eder. En önemli eseri «Canterbury Tales» tir (Bk. Chaucer, Geoffrey). Aynı çağda yaşıyan bazı yazarlar Chaucer gibi halkın yaşayışını aksettirmekten çok dinî eserler verdiler. John Wycliffe makaleler, vaızlar yazdı, rahiplerin halka kendi diliyle vaız vermesini sağladı. Chaucer'in arkadaşı John Gower eserlerinde ayaklanan köylülere karşı hükümran sınıfın davranışlarını belirtti. Bu çağın en kuvvetli eserlerini Sir Thomas Malory verdi. Malory'nin «Morte d'Arthur» adlı eseri Kıral Arthur ve şövalyelerinin maceralarını anlatır.

• Elizabeth Çağı (1510 - 1660): XVI ve XVII. yüzyıllar İngiliz kültürüne etki yapan birçok yenilikler getirdi. Bu yeniliklerin başında basım tekniğinin gelişmesiyle Amerika'nın keşfi gelir. Ayrıca, Protestan reformu da din hayatına yeni bir görüş getirmişti. Bu çağın en başta gelen yazarları Thomas Elyot, Roger Ascham, Sir Philip Sidney'dir. Bunlar daha çok öğretici eserler vermiştir. Tudor çağında yeni edebi neviler denenmiş, bu arada «sone» ler İngiliz edebiyatına büyük bir zenginlik katmıştır. Sidney ve Sir Walter Raleigh aşk şarkılariyle, lirik şiirleriyle tanınan edebiyatçıların başında gelir. Bu çağın en önemli şairlerinden biri de Edmund Spenser' dir.

Tudor çağındaki en büyük edebiyat eserleri piyes şeklinde yazılanlardır. Dinî piyesler daha Ortaçağ'dan beri İnligiltere'de moda halindeydi. Eski Yunan ve Roma sahne eserlerinin yeniden canlanması piyes alanına bambaşka bir görüş getirdi. Halk piyese büyük ilgi gösteriyordu. Bütün bunların sonucu olarak, piyes alanı çok genişledi. Bu çağ piyes yazarlarının en büyüğü, İngiliz edebiyatının bir numaralı siması William Shakespeare-dir (Bk. Shakespeare). Shakespeare'den başka da piyes alanında parlıyan yazarlar vardı. Bunların başında Cristopher Marlowe ile Ben Johnson gelir (Bk. Marlowe).

Kıraliçe I. Elizabeth'in 1603'te ölümünden

sonra İngiltere yıllarca kargaşalık içinde kaldı. XVII. yüzyıl İngiliz edebiyatı ülkedeki bu huzursuzluğu belirtir. Bununla beraber, değerli mensur eserler dikkati çeker. İzaak Walton'un, Robert Burton'un eserlerini bu arada sayabiliriz. Dinî konularda da Sir Thomas Browne, John Bunyan değerli eserler vermiştir. Bu çağın şiiri üslûp ve konular bakımından büyük değişiklik gösterir. En başta gelen şairlerden Richard Lovelace, Sir John Suckling, Robert Herrick «Şövalye Şairler» diye anılır. Dinî konularla uğraşan George Herbert, Henry Vaughan gibi şairlere de «Metafizik Şairler» denilir.

Bu çağın en büyük yazarı John Milton'dur. Genel olarak Milton, Shakespeare'den sonra, en büyük İngiliz şairi kabul edilir (Bk. Milton).

● Restorasyon Çağı (1660 - 1770): 1660'ta Püritenlerin düşmesinden sonra İngilizler krallarını yeniden başa geçirdiler. Bu devreye «Restorasyon Çağı» denir. Bu çağın başta gelen yazarları Samuel Butler, William Congreve'dir. O yıllarda Fransız edebiyatının etkileri görülür.

Restorasyon çağının en ünlü siması John Dryden (1630 - 1700) dir. Dryden'in meydana getirdiği şiir tarzı iki nesil boyunca İngiliz edebiyatında yaşamıştır. Bu yazar Lâtin şairi Vergilius'tan çeviriler de yaptı.

● Swift ve Pope Çağı (1700 - 1740): XVIII. yüzyılın başlarında İngiliz edebiyatında Jonathan Swift, Alexander Pope gibi iki önemli yazar parladı. Swift «Gulliver»'in Seyahatleri» adlı eseriyle zamanının günahlarını, çılgınlıklarını ortaya serdi; bu eser sayesinde ölümsüz oldu (Bk. Gulliver; Swift). Alexander Pope ise şiir alanında büyük bir ün kazandı (Bk. Pope, Alexander). Bu devredeki diğer edebi şahsiyetler Joseph Addison, Sir Richard Steele'dir.

● Johnson Çağı (1740 - 1798): XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Samuel Johnson (1709 - 1784) üstün bir yer alır. Johnson eleştirme ve deneme alanında çok yetkili bir yazardı. Klâsik tarzdaki yazılariyle tanınmıştı. Yalnız, yüzyıl ilerledikçe bu tarz yazılar önemini kaybetti. Bir kısım yazarlar klâsik tarza karşı cephe aldılar. Daniel Defoe daha yüzyılın başlarında «Robinson Crusoe» yu yazmıştı (Bk. Defoe).

Böylece, ilk romanlar ortaya çıkmaya başlamıştı. Bunlara Samuel Richardson, Henry Fielding'in eserleri de eklendi. Oliver Goldsmith (1728 - 1774) roman ve piyesleri klâsik üslûptan apayrı bir özellik taşıyordu. Bu devrenin diğer önemli simaları Robert Burns, Thomas Gray, James Thomson'dur.

● Romantizm Çağı (1798 - 1832): XIX. yüzyılın başlarında İngiliz edebiyatında romantizm üstün gelmeye başladı. William Wordsworth (1770 - 1850), Samuel Taylor Coleridge (1772 - 1834) o yüzyılın ilk yarısında ilk romantik hareketi geliştirdiler. Bu iki büyük şairin eserleri kendilerinden sonrakilere büyük etki yaptı.

XIX. yüzyılın ilk yarısındaki İngiliz edebiyatçılarının en tanınmışı Byron'dur (Bk. Byron). John Keats (1795 - 1821), 25 yaşında ölmesine rağmen, romantik İngiliz şiirinin önde gelen simalarından biri olmuştur. Nesir alanında başta gelen simalar arasında Charles Lamb, Thomas De Quincey, William Hazlitt sayılabilir.

● Victoria Çağı (1832 - 1900): İngiliz edebiyatı en parlak zamanını bu devirde yaşamıştır diyebiliriz. Alfred Tennyson (1809 - 1892); Robert Browning (1812 - 1889) en tanınmış şairler arasındadır. Browning insan ruhunu dile getirmeye çalışmış, Tennyson dinî ve ahlâki görüşlerin mümessili olmuştur. Önemli mensur eserler verenlerin başında Thomas Babington Macauley (1800 - 1859) gelir. T. H. Huxley bu çağın bilim adamlarının eserlerini halk seviyesine indirerek yazmış, Charles Darwin de evrim teorisiyle tanınmıştır (Bk. Darwin).

Victoria çağı edebiyatında roman büyük bir önem kazandı, bu alanda ünlü yazarlar yetişti. Yüzyılın başlarında Jane Austen, Sir Walter Scott roman alanında büyük ün kazandılar. XIX. yüzyılın ortalarında William Makepeace Thackeray (1811 - 1863), George Eliot, Charles Dickens İngiliz romanını en parlak seviyesine ulaştırdılar. Yüzyılın başka önemli romancıları George Meredith (1828 - 1909), Thomas Hardy (1840 - 1928), R. Louis Stevenson (1850 - 1894) dur.

Nesir alanında ün kazanan yazarların başın-

İNGİLİZ MİLLETLER TOPLULUĞU

	Alanı km²	Nüfusu	
İngiltere B.K. ve Sömürgeleri	1.786.227	68.323.000	(*)
Avustralya B.K. ve Sömürgeleri	8.176.964	12.417.000	(*)
Yeni Zelanda ve Sömürgeleri	268.380	2.586.000	(*)
Kanada B. D.	9.952.733	19.100.000	(*)
Seylan	65.905	11.000.000	(*)
Rhodesia B. D.	1.257.010	9.165.000	(*)
Nigerya B. D.	922.113	40.079.000	(*) (**)
Ghana	204.090	5.401.000	(*)
Sierra Leone	72.356	2.585.000	(*)
Gambia	10.536	339.000	(*) (**)
Tanganyika	939.326	10.251.000	(*)
Kenya	572.624	6.900.000	(*) (**)
Uganda	243.382	6.455.000	(*)
Hindistan B. D.	3.199.350	420.000.000	
Pakistan B. D	934.024	89.500.000	(**)
Güney Afrika Birliği ve Sömürgeleri	2.047.053	16.739.000	
Malaya B. D. (krallık)	131.246	7.328.000	(**)
Zengibar (prenslik)	2.642	344.000	(**)
Küveyt (prenslik)	18.000	300.000	(**)
Maldiv (prenslik)	298	109.000	(**)
Kıbrıs	9.251	595.000	
Toplamı:	30.813.520	729.606.000	

(*) İngiltere hükümdarını kendi hükümdarları olarak tanırlar.
(**) Müslüman devletler.

Londra'da Trafalgar Meydanı ve bu meydanda, 1805'te Fransız - İspanyol donanmasına karşı büyük bir zafer kazanan İngiliz amirali Nelson'un heykeli

da Thomas Carlyle, John Ruskin (1819-1900) gelir. Tiyatro yazarlarının en önemlisi aynı zamanda değerli bir şair olan Oscar Wilde' (Bk. Wilde) dır.

● Yirminci Yüzyıl (1901 -): Bu çağda arka arkaya patlıyan iki dünya savaşı İngiliz edebiyatına yeni görüşler getirdi,. Victoria çağının anlayış ve zevklerinin bırakılmasına yol açtı. Roman ve hikâye alanında tanınmış yazarlar Samuel Butler (1835 - 1902), John Galsworthy (1867 - 1933), D. H. Lawrence (Bk. Lawrence, D. H.), James Joyce (1882 - 1941), Virginia Wolf (1882 - 1941), Rudyard Kipling (Bk. Kipling), Joseph Conrad (1857 - 1924) dır. Bernard Shaw hem roman, hem piyes alanında büyük bir ün kazanmıştır (Bk. Shaw). John Galsworthy' nin de önemli piyesleri vardır. Şiirde yeni yeni şekillerin denenmesine başlanmıştır. Başlıca şairler T. S. Eliot (1888 -), Edith Sitwell, C. Day Lewis, W. H. Auden, W. Butler Yeats'dir. T. S. Eliot Nobel edebiyat mükâfatını kazanmış büyük bir şair ve deneme yazarıdır.

İngiliz Sanatı

Mimarlık. — İngiltere'nin en önemli mimarlık eserleri eskiden kalma büyük kiliselerdir. Londra'daki Westminster Abbey geçmişi yaşatan bir anıt gibidir. İngiltere'nin en büyük Katedrali küçük Ely kasabasındadır. Yapılışı 100 yıl sürmüş, XII. yüzyılda tamamlanmıştır. İngiltere'deki kiliselerin en güzeli ise Sallisbury Katedrali'dir.

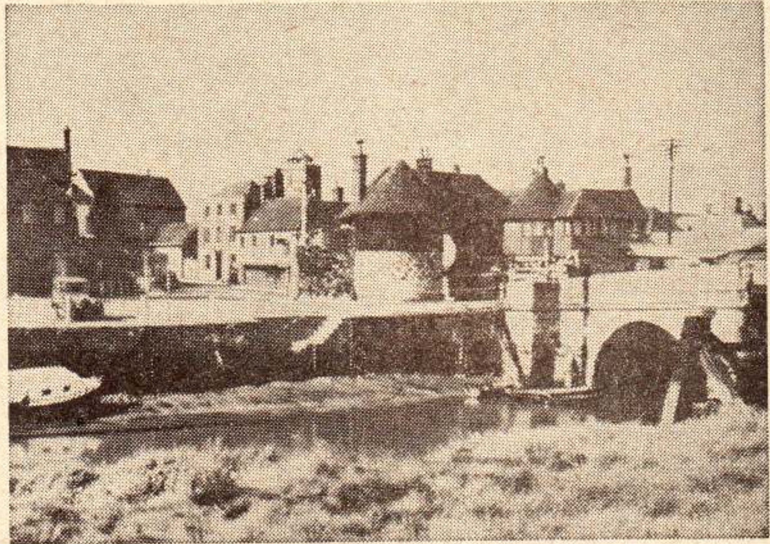
Londra'daki St. Paul Katedrali Rönesans çağı mimarlığının özelliklerini gösterir. Şahane kubbesiyle tanınmıştır. Avrupa'daki Gotik tarzı kiliselerle kıyaslanırsa, İngiltere'dekilerin daha alçak, daha yayvan yapılı oldukları görülür. Hemen hepsi de ağaçlı bahçeler içindedir.

Resim. — İngiltere'de resim alanındaki ilk eserleri 700 - 1000 yılları arasında Kuzey İngiltere ve İrlanda'da kilise duvarlarına yapılan fresklerdir.

Ortaçağ'da yapılan resimler, daha çok stilize edilmiş, realizmle ilgisi olmıyan eserlerdir. İtalya'da Rönesans'ın gelişmesi resim görüşüne büyük değişiklik getirmiş, bunun etkileri İngiliz resminde de görülmüştür. XVI. yüzyılda Hans Holbein'in Almanya'dan İngiltere'ye geçtiğini görüyoruz. Sanatkâr tanınmış portrelerini İngiltere'de yapmıştır.

XVII. yüzyıl İngiliz ressamlarının daha çok portreleriyle tanındığını görüyoruz. Hemen hemen başka hiçbir memlekette İngiltere'de olduğu kadar portre merakı görülmemiştir. Bu devrede ünlü ressam Van Dyck de uzun bir süre İngiltere'de kalmış, portreler yapmıştır (Bk. Dyck). Van Dyck birçok öğrenci yetiştirmiş, bu çağ İngiliz resmine büyük etkileri olmuştur.

William Hogarth'a (1697 - 1764) kadar İngiliz resminin gerçekten İngiliz olan bir mümessili bulunmadığını söyliyebiliriz. Tekniğinin mükemmelliğiyle tanınan Hogarth'tan sonra, Joshua Reynolds, Thomas Gainsborough (1727-1788), William Blake (1757 - 1827), John Constable 1776 - 1837) gibi ressamlar yetişmiştir. Bunlardan John Constable ilk İngiliz manzara ressamı sayılır.

Bugün küçük bir kıyı kasabası olan Sandwich XI. yüzyılda İngiltere limanlarının en ünlüsü idi. Resimde XIV. yüzyıldan sonra önemini kaybetmeye başlıyan kasabanın meşhur köprüsü görülüyor.

DÜNYADA İNGİLİZCE KONUŞANLAR

A. B. D.	158.295.000	Güneybatı Afrika	24.000
İngiltere	52.382.000	Mısır	22.000
Avustralya	10.900.000	Tanganyika	20.000
Kanada	9.513.000	Singapur	17.000
Yeni Zelânda	2.400.000	Hong Kong	16.000
İrlanda	2.294.000	Panama Kanalı	15.000
Güney Amerika Birliği	1.290.000	Japonya	12.000
Batı Hint Adl..	1.000.000	Filipinler	11.000
Rhodesia	245.000	Hindistan	11.000
Liberya	100.000	İndonezya	11.000
Siyam	77.000	Panama	11.000
Kenya	45.000	Samoa	11.000
Guam	42.000	Diğer ülkeler	230.000
Bermuda	33.000		
Malta	33.000	Toplamı:	239.085.000
Meksika	25.000		

Alexander Nasmyth (1758 - 1840), Thomas Barker of Bath (1769 - 1874) da sayılmaya değer ressamlar arasındadır. Diğer önemli ressamlar J. M. Turner (1775 - 1851), R. P. Bonington (1801 - 1828), Thomas Lawrence (1769 - 1830) dir.

XIX. yüzyılda Pre-Rafaelit adında bir resim okulu meydana geldi. Bu okulun yetiştirdiği ressamların en önemlileri Thomas Stothard (1755 - 1834), F. M. Brown (1821 - 1893) W. H. Hunt (1827 - 1910) G. F. Watts (1817 - 1904) dür.

XX. yüzyılda çeşitli resim okullarını temsil eden ressamlar yetişmiştir. Bunlardan Walter Sickert (1860 - 1942), P. W. Steer (1860 - 1942) empresyonisttir. Diğer önemli ressamlar Clive Bell (1881 -), Roger Fry (1866 - 1934), Duncan Grant (doğumu 1887) dir. Bu arada soyut (abstre) çalışan John Piper (1903 -), sürrealist Papl Nash (1889 - 1946), Graham Sutherland (1903 -) ı saymak gerekir.

Müzik. — İngilizler uzun müddet İtalyan ve Fransız müzisyenlerinin etkisinden uzak kaldı. İngiliz kilisesindeki reform kilise müziği şekillerinde de değişiklik yapılmasını gerektirdi. XV. yüzyılda baskı makinesinin keşfi bütün dünya müziğinde olduğu gibi İngiliz müziğinde de faydalı oldu, artık notalar, baskıyla çoğaltılıyordu. XV. - XVII. yüzyıllar arasında yetişen Thomas Tallis, William Byrd, Dr. John Bull,Thomas Morley, Thomas Weelkes gibi bestekârlar İngiliz müziğinin altın çağını meydana getirdi.

Daha sonra yeni müzik aletlerinin yapılması başka memleketlerde olduğu gibi İngiltere'de de yeni müzik şekillerinin yapılmasına yol açtı. XVII. yüzyılda yetişen İngiliz bestecilerinin en önemlisi Henry Purcell'dir. Purcell' den sonra uzun müddet İngiliz müziğinde önemli bir gelişme olmadı. Daha sonraki yüzyıllarda yetişen Sir Charles Hubert Parry, Sir Charles Villiers Stanford İngiliz müziğine yeni bir hamle getirdiler. Daha sonraları Sir Edward Elgar, Ralph Vaughan - Williams, Granville Bantock, Arnold Bax büyük ün kazandılar.

İngiltere'nin Ekonomik Durumu

İngiltere büyük bir endüstri ülkesidir. Halkın çoğu endüstri işlerinde çalışır. Bu bakımdan nüfusun % 80'i şehirlerde oturur.

İngiltere'de birçok şehir ve kasaba yıllarca bundan çok önceki görünüşlerini muhafaza etmektedir. İşte bunlardan Steyning kasabası. Burası önceleri önemli bir liman şehriydi.

Madenler ve Sanayi. — İngiltere demir ve kömür madenleri bakımından çok zengindir. Maden kömürünü ısıtma işinde ilk kullananlar İngilizler'dir. Newcastle bölgesinde XVI. yüzyıldan beri kömür madenleri işletilmektedir. Ülkenin hemen her yanında zengin kömür madenleri vardır. Kömür işlerinde çalışanların sayısı 800.000'i aşar. Kömürden sonra İngiltere'nin en büyük toprak altı zenginliği demirdir. Bunlardan başka kalay, kurşun, çinko, bakır madenleri de vardır.

İngilizler endüstride bugünkü fabrika tekniğinin önderliğini yapmış, XVIII. yüzyıldan beri bu alanda önemli keşif ve icatlarda bulunmuşlardır. Endüstrinin büyük ölçüde gelişmesi İngiltere'yi dünyanın en büyük ihracatçı devletlerinin arasına sokmuştur. Bunun sonucu olarak ham madde ithal eden memleketlerin de başında İngiltere gelir.

İngiliz endüstrisinin belkemiğini dokumacılık teşkil eder. Makine ve her çeşit madenî eşya yapımı da çok ileridir. İngiltere XIX. yüzyılda imalât alanında dünya önderliğini muhafaza etmişse de sonradan bu yerini kaybetmiştir; yalnız, bugün de önemli bir endüstri memleketidir.

Ticaret. — Normal olarak İngiltere kendi halkına gerekli yiyeceğin ancak üçte birini yetiştirir. Geri kalan kısım dominyon ve kolonilerden gelir. Buna karşılık imal ettiği şeyleri de satar. İngiltere'nin en önemli ithal maddeleri pamuk, petrol, kauçuk, bitkisel yağ, demir, bakır, kereste, yündür. İhraç madelerinin en önemlisi de çeşitli makineler, taşıtlar, elektrik malzemesidir.

Ulaştırma. — İngiltere ulaştırma işlerinde de uzun süre dünyanın öncülüğünü yapmıştır. Nehirlerden çok eski zamanlardan beri ulaştırmada faydalanılmış, daha XVIII. yüzyılda birçok kanal açılmıştır. XX. yüzyıldan beri demiryollarının yapılmasına büyük önem verilmiş, İngiltere'nin her yeri, toplamı 30.000 km. yi geçen demiryolu ile birbirine bağlanmıştır.

İngiltere'de karayolları da çok mükemmel durumdadır. Otomobillerden ulaştırma işlerinde çok faydalanılır. Motosiklet ve bisiklet de ahalinin severek kullandığı araçlar arasındadır.

İngiltere küçük bir ada olduğu için memleket içinde uçakla ulaştırma yapma işi hiçbir zaman büyük bir önem kazanmamıştır. Buna karşılık, yabancı ülkelerle olan havayollarına büyük önem verilir. Bugün İngiltere'de kıtalararası ulaştırma işlerinde çalışan birçok büyük uçak şirketi vardır. Bununla beraber, memleket içindeki şehirler arasında da uçaklar çalışır.

İngiltere çok eskiden beri denizci bir devlettir. Anayurttan çok uzak olan sömürgelerle devamlı teması sağlamak için deniz ulaştırmasına büyük önem verilmiş, dünyanın en büyük filosu kurulmuştur.

Tarihte İngiltere

İngiltere'nin M. Ö. 1000 yıllarında Manş Denizi'ni geçen Keltler tarafından işgal edildiği biliniyor. Bunlar parça parça kabileler halinde yaşıyorlardı. Savaşçı bir kavimdiler. M. Ö. 55 - M. S. 43 yıllarında Roma imparatorlarından önce Caesar, sonra Claudius İngiltere'yi zapta giriştiler. Caesar, Kelt kabile başkanlarını kendine boyun eğdirdi. Claudius da İngiltere'yi doğrudan doğruya Roma'ya kattı. Bu durum 400 yıllarına kadar sürdü.

• Germen İstilâsı: Roma İmparatorluğu, 400 yıllarında İngiltere'deki birliklerini kendi ülkelerini korumak üzere Roma'ya çağırdı, çünkü Germen kavimleri Avrupa'yı istilâ ediyordu. Romalılar'ın çekilmesi üzerine İngiltere büsbütün savunmadan yoksun kaldı. Germen kabilelerinden Angllar, Saksonlar ve Jütler İngiltere'yi işgal ettiler. 500 yıllarında İngiltere ikinci defa Hıristiyanlaştı. Daha önce Romalılar zamanında da Hıristiyanlık İngiltere'ye gelmişti.

İlk yerleşen Germen kabileleri küçük krallıklar kurdular. VI. yüzyılda Galler Ülkesi (Wales) dışında İngiltere'de sekiz krallık vardı. Daha sonra bunlar dörde indi.

IX. yüzyılda Danlar adaya hücuma başladılar. Bu hücumlara yalnız Wessex Krallığı karşı koyabildi. Wessex Kralı Alfred, Danlar'a büyük başarıyla karşı koymaktan başka, daha sonra ülkeyi tek bir krallık altında birleştirdi. Bu, onun Büyük Alfred diye anılmasını sağladı.

• Norman İstilâsı: İngiltere XI. yüzyılda yeni bir istilâya sahne oldu. Normandiya Dükü William 1066 yılında İngiltere'yi işgal etti, Londra'da kıral olarak taç giydi. Bütün ülke Norman kıralları arasında paylaşılmıştı. Anglo-Saksonlar serf durumundaydılar. Aradan geçen yıllar bu ayrı kavimler arasındaki düşmanlığı unutturdu. Anglo-Saksonlar'la Normanlar kaynaşarak bir toplum meydana getirdiler.

Çok geçmeden İngiltere'de de, başka Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, kırallarla asiller arasında bir savaşma başladı. Asiller şatolar yapmak, kendi bölgelerinde bağımsız davranmak istiyorlardı. I. Henry kırallarin hükümranlığını kuvvetlendirdi. 1154'te tahta çıkan II. Henry zamanında kırallık sadece İngiltere ve Normandiya'dan ibaret değildi; ülkenin toprakları daha güneye Pireneler'e kadar uzanıyordu.

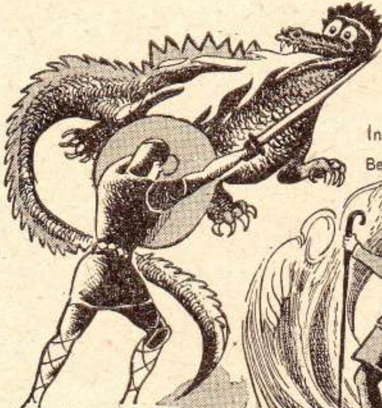
• Magna Charta: Aslan Yürekli Richard yaptığı III. Haçlı seferiyle tanınmıştı. Ancak, bu sefer onun İngiltere'den uzakta kalmasına yol açtı. Onun yokluğunda, ahaliden çok ağır vergiler alındı. Kardeşi John tahta çıktığı zaman memleketi idare edemedi, İngiltere Fransa'daki topraklarını kaybetti. Üstelik, Kiliseyle de anlaşamadı. Sonunda, onun Fransa'da bulunduğu bir sırada, baronlar toplanarak Magna Charta'yı hazırladılar, 1215'te kendisine imzalattılar. Buna göre vergiler ancak kanun dairesinde toplanacak, alenen muhakeme edilmeden hiçbir kimse hapse atılamıyacaktı.

• Parlâmentonun Başlangıcı: 1272'de tahta çıkan I. Edward memleketi Magna Charta'ya göre idare etmek istiyordu. Parlâmento da onun zamanında kuruldu. İlk parlâmento 1295'te toplandı. Bu, doğrudan doğruya milletin mümessili durumundaydı. I. Edward daha sonra kıralın koyduğu vergilerin parlâmento tarafından değiştirilebileceğini kabul etti. Galler Ülkesi I. Edward zamanında İngiltere'nin kontrolü altına girdi. İskoçya'yı da kontrol altına almak istediyse de başaramadı.

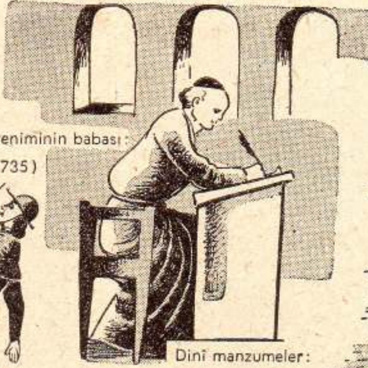
• Yüz Yıl Savaşları: XIV. yüzyılda Kıral III. Edward, Fransa tahtının da vârisi olarak, Fransa'yı işgal etmeye kalkıştı. Normandiya'ya asker çıkardı, bazı bölgeleri ele geçirdi. On yıl sonra İngilizler, Fransa'da yeni ilerlemeler kaydettiler. Daha sonra Fransızlar kaybettikleri yerleri yavaş yavaş kazanmaya başladılar.

Bu savaşlar II. Richard'ın zamanında da devam etti. Onun ölümünden sonra parlâmento Lancester Dükü'nü «IV. Henry» adiyle tahta geçirdi. Onun oğlu V. Henry zamanında Fransa ile olan savaş gene hızlandı. V. Henry önemli zaferler kazandı. Onun ölümü üzerine Jeanne d'Arc'ın komutasındaki Fransızlar İngilizleri yendi (Bk. Jeanne d'Arc). Parça par-

İNGİLİZ EDEBİYATI

En eski İngiliz destanı: Beowulf (600 yıllarında)

İngiliz öğreniminin babası: Bede (Öl. 735)

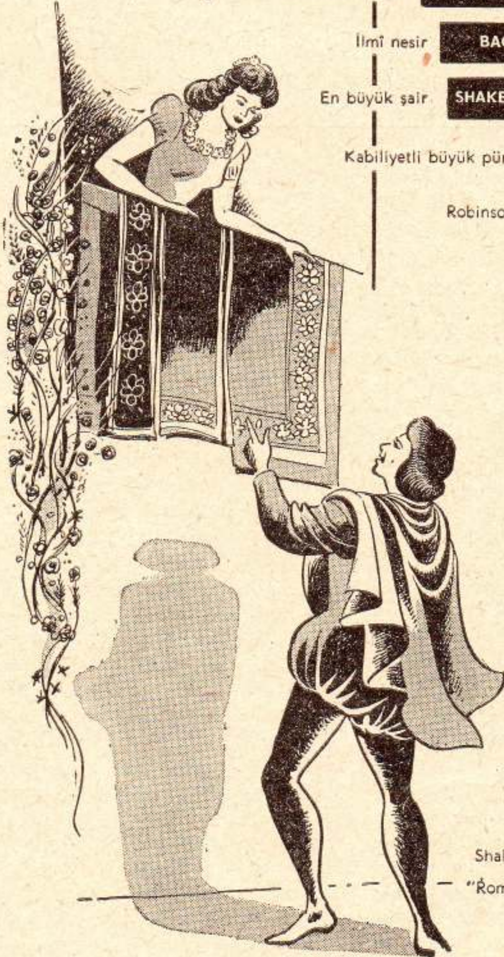
Dinî manzumeler: Caedmon (680).

Kültürün koruyucusu: Büyük Alfred (849 - 901)

1300 — 1400 — 1500 — 1600 — 1700 — 1800 — 1900

CHAUCER	İlk büyük şair
Devlet adamı ve hümanist	MORE
İlâhî fikirler şairi	SPENSER
İlmî nesir	BACON
En büyük şair	SHAKESPEARE
Kabiliyetli büyük püriten	MİLTON
Robinson Crusoe yazarı	DEFOE
Hiciv	SWIFT
Ortaçağ romanları	SCOTT
Romantik şiir	BYRON
Kuş ve rüzgârlar şairi	SHELLEY
Eski Yunan konuları	KEATS
Hikâyede hiciv	THACKERAY
İngiliz hayatını anlatan romanlar	DICKENS
Felsefî roman	G. ELIOT
Memleket romanları	HARDY
Büyük roman ve piyes yazarı	SHAW
Mistik şair	YEATS
Modern piyes ve roman	GALSWORTHY
Modern şair	T. S. ELIOT

Shakespeare'in "Romeo ile Juliet"i

Bradford, Yorkshire bölgesinde önemli bir yün endüstrisi merkezidir. Şehrin tarihî binalarla süslü caddelerinden sık sık yün çuvalları yüklü kamyonlar geçer.

İNGİLTERE ÜNİVERSİTELERİ

	Üniversite ve kuruluş yılı	Öğrenci sayısı	Öğretmen sayısı
1 —	Londra (1836)	69.000	1.880
2 —	Cambridge (900)	8.500	705
3 —	Oxford (550)	8.100	980
4 —	Glasgow (İskoçya) (1450)	5.800	675
5 —	Edinburg (İskoçya) (1582)	5.500	728
6 —	Manchester (1880)	5.000	761
7 —	Durham (1831)	4.400	529
8 —	Leeds (1904)	3.700	601
9 —	Birmingham (1900)	3.200	605
10 —	Liverpool (1903)	3.200	519
11 —	Belfast (Ulster) (1849)	2.800	233
12 —	Bristol (1909)	2.700	302
13 —	Sheffield (1908)	2.300	424
14 —	Nottingham (1908)	2.100	255
15 —	Aberdeen (İskoçya) (1494)	1.900	373
16 —	Dundee (St. Andrews) (İsk.) (1411)	1.900	350
17 —	Cardiff (Galler) (1903)	1.600	190
18 —	Reading (1926)	1.300	218
19 —	Aberystwyth (Galler) (1903)	1.100	133
20 —	Southampton (1952)	1.000	165
21 —	Bangor (Galler) (1903)	900	144
22 —	Swansea (Galler) (1903)	900	112
23 —	Newcastle (1832)		
24 —	Londonderry (Ulster) (1865)		
25 —	Lanpeter (Galler) (1827)		
26 —	Hull (1927)		
27 —	Leicester (1921)		
28 —	Exeter (1901)		
29 —	Stoke (1949)		

(Son 7 Üniversite, eksik fakültelidir).

ça 100 yıl kadar süren bu savaştan sonra İngiltere Fransa'daki bütün topraklarını kaybetti.

• Taht Kavgaları: Yüzyıl Savaşları'nın sonlarına doğru İngiltere'de taht kavgası başladı. Lancaster ve York hanedanı kendilerini tahta vâris görüyorlardı. Bunlardan York'lar'ın arması beyaz bir gül, Lancasterler'inki de kırmızı bir güldü. Onun için, bu savaşmalar «Güller Savaşı» diye anılır. Bunlar zaman zaman tahtı ele geçirdiler. Bu yüzden çeşitli çarpışmalar, idamlar oldu. En sonunda 1485'te Henry Tudor, Lancaster'lerin vârisi olarak, tahta hak iddia etti. III. Richard'ın bu sıradaki savaşta ölümü üzerine VII. Henry tahta geçti.

VII. ve VIII. Henry'ler zamanında İngiltere daha istikrarlı günler geçirdi. İngiliz Kilisesi'nin kurulması da VIII. Henry zamanına raslar.

• Elizabeth Çağı: İngiltere, tarihinin en parlak çağlarından birini XVI. yüzyılda tahta çıkan I. Elizabeth zamanında yaşamıştır. Kıraliçe, güttüğü ihtiyatlı politika sayesinde memleket içinde sevildi. Onun sayesinde İngiliz denizcilik filosu büyüdü, kuvvetlendi. 1585'te İspanya'yla yapılan bir deniz savaşının kazanılması da İngilizler'in denizcilikte söz sahibi olduğunu kabul ettirdi.

• Stuart Hanedanı: 1603'te İskoçyalı Kıral James tahta çıktı. O zamanlar ülkeler ayrı olmakla beraber İskoçya ile İngiltere bir tek kıralın idaresindeydi. I. James zamanında ilk olarak Amerika'da koloniler kuruldu. Ancak, onun oğlu I. Charles memleketi mutlakıyetle idare etmeye kalkınca 1642'de iç savaş çıktı. Sonunda Charles savaşı kaybetti, 1649'da idam edildi.

Kırala karşı savaşan parlâmento taraftarlarının başında Oliver Cromwel vardı. I. Charles'in idamından sonra İngiltere cumhuriyet haline geldiyse de çok geçmeden Oliver Cromwel memleketi diktatörlükle idare etmeye başladı (Bk. Cromwell). Onun ölümünden sonra George Monck adındaki bir general Londra üzerine yürüdü, son meşru perlâmentoyu yeniden toplantıya çağırdı, Stuart hanedanından I. Charles'ın oğlunu tahta çıkardı.

II. Charles zamanında da, daha sonraları da memlekette yeniden çeşitli kargaşalıklar çıktı. XVII. yüzyılın sonlarında Fransa'yla İngiltere arasında patlıyan savaş Fransızlar'ın yenilmesiyle sonuçlandı. XVIII. yüzyılın başında Kıraliçe Anne Stuart tahta çıktı. İngiltere'yle İskoçya onun zamanında birleşti. Tarihçiler büyük Britanya tarihinin Kıraliçe Anne zamanında başladığını kabul ederler.

• Sömürge Çağı: XVIII. yüzyılda İngiltere'nin sömürgeleri gittikçe arttı. Gene bu yüzyılın sonlarına doğru kuzey Amerika'daki İngiliz sömürgeleri Kıral III. George'a karşı baş kaldırdılar. Yapılan savaşlar sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığı kabul edildi.

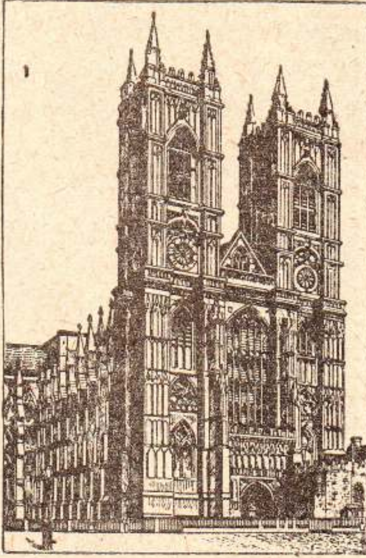
Öte yandan, Fransa'da ihtilâl çıkmıştı. İngiltere Fransa'ya savaş açtı. Belçika'yı işgal etti. Başka Avrupa milletleriyle beraber Napoleon'a karşı çarpıştılar. 1805 yılında Amiral Horatio Nelson, Trafalgar Savaşı'nı kazanarak Fransızlar'ı bozguna uğrattı. Yalnız, deniz zaferi karadaki harekâta etki yapmamıştı. Ancak, 1815'te Napoleon'un Waterloo' da yenilmesinden sonra savaş bitmiş oldu.

• Victoria Çağı: XIX. yüzyıl İngiltere'de çeşitli reformlarla geçti. 1837'de tahta çıkan Kıraliçe Victoria zamanında İngilizler'in günlük hayatında birçok değişiklikler oldu. Memlekette demiryolları yapılmaya başladı, ticaret ilerledi. Victoria zamanı Boer Savaşları ve Kırım Savaşı oldu.

• Büyük Savaşlar: XX. yüzyılda gittikçe büyüyen İngiltere iki büyük savaş geçirdi. Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya ve Fransa'yla birlikte Almanya, Türkiye, Avusturya - Macaristan, Bulgaristan'a karşı savaştı. Bu savaşı kazanmakla beraber memleket içinde büyük ekonomik buhranlar doğmuştu. Aradan yirmi yıl geçtikten sonra bu defa da II. Dünya Savaşı çıktı. İngiltere'ye çok büyük mal ve can kaybına mal olan bu savaş da gene İngiltere' nin ve safında bulunduğu Müttefiklerin zaferleriyle sona erdi (Bk. Birinci Dünya Savaşı; İkinci Dünya Savaşı).1768'den beri dünyanın en büyük devleti sayılan İngiltere, 1940'ta bu sıfatını kaybetti, 3. lüğe düştü.

• Bugünkü İngiltere: Savaştan sonra İngiltere hızla kalkındı. Kıral VI. George'un 1952'de ölümü üzerine yerine kızı Elizabeth,

İNGİLİZ SANATINDAN ÖRNEKLER

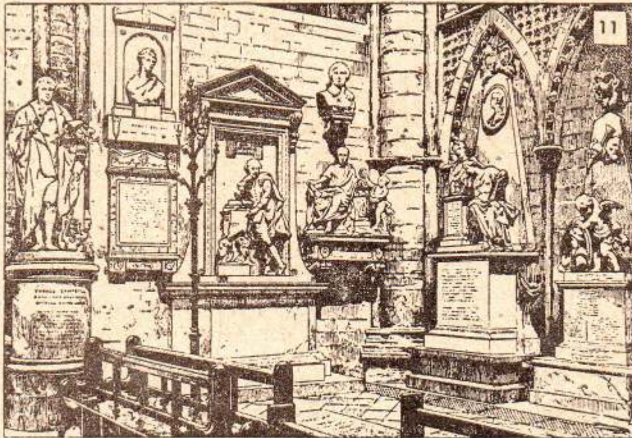

Mimarlıktan heykelciliğe kadar çeşitli sanat eserleri

1 — Westminster Manastırı Kilisesi; 2 — XIII. yüzyıldan kalma bir din adamı mezarı; 3 — XVII. yüzyıldan kalma çini vazo; 4 — Westminster Sarayı'nın Lordlar Kapısı; 5 — XII. yüzyıldan kalma üstü işlemeli bir meşale; 6 — XIV. yüzyıldan kalma gümüş bir kıral kupası; 7 — XVIII. yüzyıl Chelsea porseleninden vazo; 8 — XVI. yüzyıldan kalma bir vazo; 9 — Bir kilise sütun başlığı; 10 — Stratford'da Shakespeare'in doğduğu ev (Burası Shakespeare Müzesi haline konulmuştur.) ; 11 Westminster Manastırı Kilisesi'nin «Şairler Köşesi»; 12 — Londra Kalesi.

25 yaşındayken «II. Elizabeth» unvaniyle tahta çıktı.

İngiltere'de Devlet İdaresi

İngiliz Parlâmentosu iki meclisten kuruldu. Lordlar Kamarası'nın 840 üyesi vardı. Üye sayısı kıral tarafından yaratılan asîller yüzünden durmadan değişir.

İngiltere'nin asıl kudreti elinde bulunduran meclisi ise Avam Kamarası'dır. Avam Kamarası'nın 625 üyesi vardır. Bunun 507'sini İngiltere, 35'ini Galler Ülkesi, 71'ini İskoçya, 12'sini de Kuzey İrlanda seçer. Meclis üyeleri 5 yıl için seçilirler.

Kıralın devlet idaresinde bir rolü yoktur; sadece saltanat sürer. Hükümeti temsil eden, Başbakandır. Kabinenin 20 kadar üyesi vardır. Başbakan kıral (ya da kıraliçe) tarafından çoğunluk partisi içinden seçilir. Yeni başbakan kabinesini hazırladıktan sonra kıralın tasdikına sunar. O da bunu hemen imzalamak zorundadır.

Bibliyografya — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

İngiltere Tarihi (A. Maurois'dan çev. H. C. Yalçın, 2 cilt, 1938); İngiltere'nin Tarihi (İ. Yurdoğlu, 2 cilt, 1945-47); İngiliz Müstemlekelerinin Kısa bir Tarihi (W. A. Welles'ten çev. M. Manyasığ, 1943); İngiliz Demokrasisine Bakışlar (M. Kapani, 1960); İngiliz Mebusan Meclisi ve Hükümet Murakabesi (A. Oruç, 1940); İngilizlerin Gizli ve Açık Karakterleri (Cete-Say, 1940); İngiltere Parlâmentosunun Gelişmesi (Z. H. Billows'tan çev. A. O. Ünal, 1952) İngiliz Hükümet Sistemi (Prof. W. A. Robinson' dan çev. Prof. K. F. Arık, 1960).

İNGRES, Jean - Auguste - Dominique
(1780 - 1867)

İngres

Ünlü bir Fransız ressamıdır. Romantik devirde yetişmiş, deseninin mükemmelliği, çizgilerinin temizliği, klâsik çalışmasiyle tanınmıştır.

İngres, güney Fransa'da Montauban'da, doğdu. Çok küçük yaştayken Toulouse akademisine girdi. Babası ve bütün ailesi güzel sanatlara meraklı, istidatlı insanlardı. İlk sanat bilgilerini de zaten babasından almıştı. Bir yandan keman dersleri de alıyordu. Müzik sevgisini ömrünün sonuna kadar yaşatmıştır. Bunaldığı, yorulduğu, sıkıldığı zamanlar hemen kemanına sarılırdı. Bundan dolayı «violon d'İngres» (İngres'in kemanı) Fransız dilinde insanın asıl mesleğinden başka, dinlenmesini sağlıyacak ikinci bir uğraşını gösteren bir deyim haline gelmiştir.

İngres'in ünlü tablosu
ODALIK (1814)

İngres, 1796'da Paris'te, o zaman bütün Avrupa'da en büyük ressam olarak tanınan Louis David'in atelyesine girdi. Konularını ya eski Yunan mitolojisinden, ya da tarihten seçerek büyük kompozisyonlar hazırlıyordu. İki kere de Napoléon'un portresini yapmıştı. 1806'da ilk defa İtalya'ya gitti. 18 yıl orada kaldı. Roma'yı, Napoli'yi gezdi, bütün eski üstatları inceledi. Raffaello'ya hayrandı. Bundan dolayı, resimlerindeki kadınların âdeta mermere benzer şeffaf derileri vardır. David' in tesirinden tamamiyle kurtulup klâsik bir şekil kusursuzluğuna erişti. «Büyük Odalık», «Türk Hamamı» gibi tabloları bu devrin eserlerindendir. En çok itirazı çeken tarafı, kadın figürlerinde, görünüşün tamamiyle plâstik güzelliğe yönelmiş olmasına rağmen, gerçekte coşkun bir dişilik belirtmek isteyişidir.

İngres 1824'te Paris'e döndü. Fransa'da karışıklıklar çıkınca, 1835'te ikinci defa İtalya'ya gitti. Villa Medici'de barındı. Artık bütün dünyaya değerini tasdik ettirmiş bir üstattı. Yıllarca Fransa'dan uzakta yaşadı. Sonra, 1841'de yeniden Paris'e döndü. Birçok ressam yetiştirdiyse de, içlerinde sanat tarihine geçmiş pek az kimse vardır. Bunun da sebebi, İngres'in kurallara fazla bağlı kalması, kişiliğe yer bırakmamasıdır. Bundan dolayı, sanatı, kendisi için ne kadar yücelik sağladıysa, kendisinden başkalarını o nispette taklide düşürmüştür.

İngres'in bir tablosu: KAYNAK (1856)

İngres'in eserleri, başta Paris'teki Louvre Müzesi olmak üzere, dünyanın belli başlı müzelerindedir.

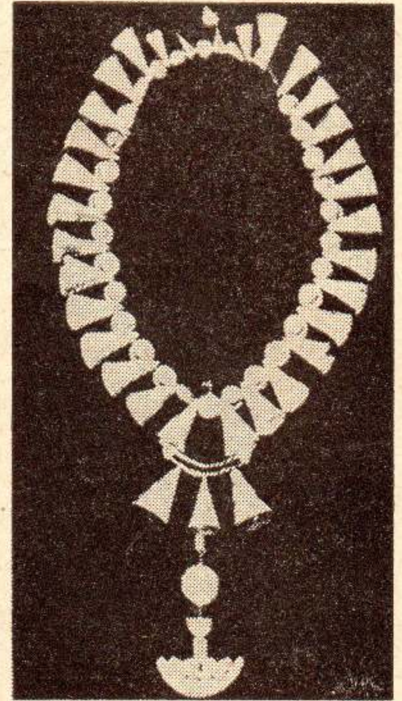
Bugün, doğduğu kasaba olan Montauban' da ve Paris Güzel Sanatlar Okulu'nda İngres' in büyük sanatkârlar tarafından yapılmış heykelleri vardır.

İNKALAR

Eskiden Peru dağlarında yaşıyan Kızılderililer'e «İnkalar» denir. «İnka» sözü bu yerlilerin dilinde «Prens anlamına gelir. Hükümdarlarına «İnka» denildiği için kurdukları medeniyet de tarihe «İnka Medeniyeti» olarak geçmiş, bu medeniyeti kuran halk da İnkalar diye tanınmıştır.

İnkalar, Güney Amerika'nın batısında büyük, ileri bir medeniyet kurmuşlardı. XVI. yüzyılda İspanyollar İnka ülkesini aldılar, yakıp yıktılar. Bugün Peru, Bolivya ve Ekvador düzlüklerinde İnkalar'ın torunları göçebe bir hayat sürmektedir.

İnkalar'ın tarihinin eski çağları hakkında pek fazla bir şey bilinmiyor. Bu konuda anlatılanların çoğu birer efsaneden ibarettir. 1200 yıllarında İnkalar, bütün öteki Kızılderili kavimlerini bir araya toplamışlar, İnka

Yüksek rütbeli İnka subayları çok kere altın kolyeler takarlardı. Bunların ortasında, sakal tıraş etmekte kullanılan bir çeşit pens asılı bulunurdu.

İmparatorluğunun sınırlarını Peru dağlarının ötelerine kadar uzatmışlardı. İnkalar aldıkları yeni ülkelerin halkını daha önceden istilâ edilmiş ve İnkalar'a alışmış bölgelere gönderiyorlar, böylece her hangi bir isyanın çıkmasını önlüyorlardı. 1532'de kâşif Picarro bir avuç adamla İnka İmparatorluğu'nu istilâ etmeye geldiği zaman halk ne yapacağını şaşırdı. Hele İmparator Atahualpa esir düşünce kimse İspanyollarla savaşmak kuvvetini kendinde bulamadı.

İnka Medeniyeti

İnkalar yazı bilmiyorlardı; yalnız, düğümlü ipler sayesinde, yaptıkları işlerin hesabını tutmasını öğrenmişlerdi. Patates yetiştirmesini İnka çiftçileri bulmuşlardı, yabani bitkileri yenecek sebze haline getirmesini de iyi biliyorlardı. Amerika'nın Kızılderililer'i arasında yalnız İnkalar çiftçilikte hayvanlardan faydalanmasını öğrenmişlerdi.

İnkalar, dokumacılıkta da çok ileriydiler. Ayrıca, madenleri birbirine karıştırıp yeni alaşımlar elde etmekte, bunlardan güzel eserler meydana getirmekte ustaydılar. Müzikte de bir hayli ilerlemiş oldukları ele geçen aletlerden anlaşılıyor. İnkalar mimarlıkta, mühendislikte de çok ilerlemişlerdi. Yaptıkları yollar, köprüler, binalar bugün bile hayranlıkla seyredilir. Cuzco'daki büyük Güneş Tapınağı, İnka mimarlığının en güzel binalarından biridir. İnkalar, binalarını çok büyük taşları bir araya getirerek yapıyorlardı. Bu taşlardan bazılarının ağırlıkları birkaç tonu buluyordu.

İnka ülkesinin zenginliği dillere destan olmuştu. Altın bulma hevesine kapılanlar, İn-

ka ülkesine göz dikmişlerdi. Gerçekten de İnkalar tapınaklarını altından, gümüşten gayet değerli eşyalarla doldurmuşlardı.

Bunların hepsi de başlıbaşına, eşine ender raslanılacak kadar değerli sanat eserleriydi. Som altından maskeler, vazolar, tören kılıçları, hattâ törenlerde giyilen zırhlar ve diğer eşyalar Amerika'ya ayak basan Avrupalılar'ın gözlerini kamaştırmaya yetmişti.

İspanyol kâşifi Pizarro ile arkadaşlarının İnka ülkesini istilâ etmesinden sonra İnkalar yüzyıllar boyunca işkence ve sıkıntı içinde yaşadılar, sayıları günden güne azaldı. Eski İnka devletinin nüfusu 8-9 milyonu geçtiği halde, bugün ancak 3 milyon kadar İnka kalmıştır, onlar da çeşitli bölgelere dağılmışlar, eski hüviyetlerini kaybetmişlerdir (Bk. Pizarro).

İNKIBAZ [Peklik]

Barsaktan atılması gereken dışkının (büyük aptestin) normalden az, seyrek ve zorlukla dışarı çıkmasına «inkıbaz» (peklik) denir. İnkıbazda kusur ve bozukluk barsaklardadır; bu kusuru yapan, inkıbaza yol açan birçok sebepler vardır.

Barsakları iyi doldurmayıp az posa bırakan, meselâ süt, yoğurt gibi besinler tabiî olarak inkıbaz yapar. Bir besinde «selüloz» denilen madde ne kadar azsa barsağın boşalması o kadar zor olur. Çünkü selüloz sindirilemez, barsakları doldurarak, dışarı çıkma duygusunu uyandırır.

Barsak sinirlerinin kasılması da inkıbaza yol açar. Bu hal çok çay ve kahve içenlerde, kurşunlu maddelerle zehirlenenlerde daha çok görülür.

Kalın barsak düşüklükleri, barsak hareketlerinin azalıp bu organların tembelliğe uğraması, barsak felçleri, kanser, verem, gibi hastalıkların urlar yaparak barsağı tıkaması, başka sebeplerle barsağın bükülmesi, tıkanması da inkıbazın başlıca sebepleri arasındadır.

İnce ve kalın barsakların, bunları örten ince zarın (peritonun) iltihapları dolayısiyle barsakların yer yer birbirine yapışarak büzüşmesi, apandisit, karında hâsıl olan şiddetli sancılar, bazı afyonlu ilâçlar da inkıbaza yol açar.

Gebelik sıralarında, çocuğun, gittikçe büyüyerek kalın barsağın son kısmını sıkıştırması da inkıbaz doğurur.

Bazı şiddetli inkıbaz hallerinde günlerce, hattâ haftalarca dışarı çıkamıyan kimseler vardır. Bu gibi hallerde biriken dışkı çok katılaşarak barsakları tıkayıp tehlikeli hastalıklara yol açabilir.

Peklik olanlarda iştahsızlık, karın ağrısı, baş ağrısı, baş dönmesi, çeşitli sinir bozuklukları görülebilir. Ameliyat geçirmiş hastalarda inkıbazdan dolayı ateşin yükseldiği de olur.

İnkıbazın tedavisi sebebine göre değişir. Bu arada perhiz, ilâç, beden hareketleri gibi çarelere başvurulur, lüzumunda ameliyat bile yapılır.

İNME (Bk. FELÇ)

İNME VE KABARMA (Bk. GELGİT)

İSMET İNÖNÜ

İnönü Savaşları'nın büyük komutanı, Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanı, dünyaca tanınmış devlet adamı

İNÖNÜ, İsmet (1884-), yakın tarihin en büyük Türk devlet adamlarından biridir. Kurtuluş Savaşı'nda, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında büyük rol oynamıştır.

İsmet İnönü 24 eylül 1884'te İzmir'de doğdu. Babası Malatya'lı Hacı Reşit Bey, annesi müderris Hasan Efendi'nin kızı Cevriye Temelli'dir.

Mustafa İsmet 5 yaşına kadar İzmir'de kaldı. Memuriyeti nakledilen babasiyle birlikte Sıvas'a giderek ilkokula orada başladı. Bir yıl sonra da Askerî Rüştiye'ye girdi. On yaşındayken burasını tamamlıyarak Mülkiye İdadisi'ne devama başladı. Babasının İstanbul'a nakledilmesi üzerine Halıcıoğlu'ndaki Topçu İdadisi'ne yazıldı. 1900'de Topçu Harbiyesi'ne girdi. 1903'te mülâzim-i sani (teğmen) olarak birincilikle mezun oldu. Harbiye'den erkânıharp sınıfına ayrılan Mustafa İsmet Pangaltı'daki okula devam etti, 1906'da kurmay yüzbaşısı oldu.

İsmet İnönü'nün askerlik hayatı Edirne'den başlar. Burada bir yandan II. Ordu'da vazife görürken, bir yandan da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Edirne'deki faaliyetlerini idare ediyordu. 1908 yılında kolağalığına terfi etti, 1908'de Selânik'te toplanan İttihat ve Terakki Kongresine katılarak Mustafa Kemal (Atatürk) le görüştü. 31 Mart İhtilâlini bastırmak için İstanbul'a galen Hareket Ordusu'na Edirne'den katılan tümenin kurmay başkanlığını yaptı.

1910-1912 yıllarında Yemen'deki kuvvetlerin kurmay başkanlıklarında bulunan İsmet İnönü 1913'te İstanbul'a çağırıldı. Balkan Savaşı dolayısiyle Bulgarlarla yapılan barış görüşmelerindeki heyetimize askerî müşavir olarak katıldı. 1914 seferberliğinde kurulan I. Ordunun kurmay heyetine tâyin edildi, o yıl rütbesi kaymakamlığa yükseltildi. Bir yıl sonra İkinci Ordu kurmay başkanlığına tâyin edildi. 1915'te rütbesi miralay (albay) oldu. O sırada II. Ordu komutanı olan Atatürk' le savaş alanında işbirliği yaptı, daha sonra 4. Kolordu Komutanı olarak Kafkas Cephesinde, 20. ve 3. kolordu komutanlıkları göreviyle de Suriye ve Filistin cephelerinde savaştı. I. Dünya Savaşı mütarekesinde Harbiye Nezareti Müstaşarı sıfatiyle Sulh Hazırlığı Komisyonu başkanlığında bulundu.

Kurtuluş Savaşı'nda

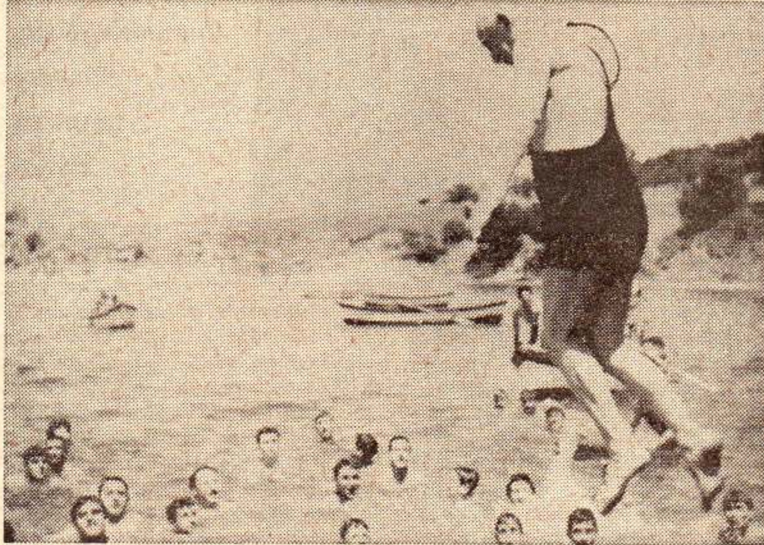
İnönü, Millî Mücadele yıllarında, Atatürk' le işbirliği yapmış, 16 mart 1920'de İngilizler'in İstanbul'u işgal etmeleri üzerine, kaçarak Ankara'ya gitmiştir. 9 nisanda Ankara'ya varan Miralay İsmet, Birinci Büyük Millet Meclisi'ne Edirne Milletvekili olarak katıldı, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye (Genel Kurmay) başkanlığına seçildi.

İsmet İnönü, Kurtuluş Savaşı'nda, Garp Cephesi Şimal Grupu komutanı bulunduğu sırada, âsi Çerkez Ethem kuvvetlerine karşı harekâta girişti. 1921 ocak ayının ilk günlerinde bu kuvvetleri dağıtması üzerine Büyük Millet Meclisi'nce mirlivalığa yükseltildi, o tarihten sonra da İsmet Paşa diye anılmaya başlandı. İsmet Paşa, aynı yılın ilk aylarında düşmanın İnönü mevkiinde yaptığı taarruzları

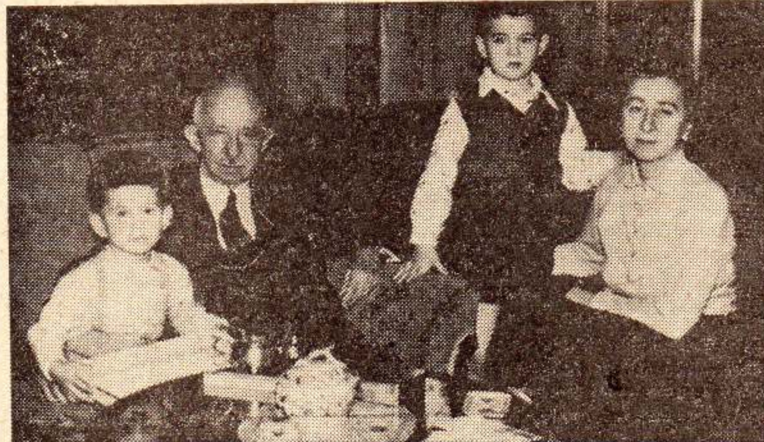
GÜNLÜK HAYATINDAN SAHNELER

İnönü sandık başında: 1954 seçimlerinde oyunu kullanmak üzere sandık başına gelen muhalefet partisi başkanı halkın arasında sırasını bekliyor.

İnönü yazları tatilini İstanbul'da Heybeliada'da denize girerek geçirir. Buradaki fotoğrafta gençler arasında güneş ve deniz banyosu yapan İnönü'nün, meşhur «çivileme» atlayışı görülüyor

İnönü eşi Mevhibe İnönü ve torunları ile bir arada. Boş vakitlerini ailesi ve sevdiklerinin arasında geçiren İnönü, örnek bir aile başkanıdır.

bozguna uğratması üzerine Umum Garp Cephesi Kumandanı oldu (Bk. İnönü Savaşları). Savaşın kazanılması üzerine de Mudanya'da yapılan mütareke konferansında Türk başmurahhası olarak vazife gördü (Bk. Mudanya Mütarekesi). 31 ekim 1922'de Dış İşleri Bakanı oldu. Türk başmurahhası sıfatiyle Lausanne (Lozan) Konferansı'na katıldı. 24 temmuz 1923'e kadar süren müzakereler sonunda Lozan Barış Antlaşmasını imzaladı (Bk. Lozan Antlaşması).

Cumhuriyet Devrinde

Cumhuriyetin ilânının ertesi günü, 30 ekim 1923'te İcra Vekilleri Heyeti Reisliğine (başbakanlığa) getirildi. Başbakanken rütbesi birinci ferikliğe yükseldi. 1927'de kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. Soyadı kanununun çıkması üzerine «İnönü» soyadını alan İsmet Paşa on beş yıl müddetle başbakanlık etti, 1937 yılının temmuzunda bu görevden ayrıldı.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Atatürk'ün yanı başında, onun en yakın arkadaşı ve sağ kolu olarak çalışan İnönü, başbakanlığı sırasında da, Atatürk'ün kararlaştırdığı devrimleri gerçekleştirmek için bütün gayretiyle çalıştı, şapka devriminden harf devrimine, ekonomik kalkınmalardan endüstri alanındaki hamlelere kadar Cumhuriyet hükümetinin başbakanı olarak verimli faaliyetlerde bulundu. Bu arada, güttüğü «demiryolu siyaseti» ni başarıyla yürüterek, yurdu demir ağlarla ördü.

Atatürk'ün ölümünün ertesi günü, 11 kasım 1938'de toplanan Büyük Millet Meclisi, İsmet İnönü'yü Türkiye Cumhuriyeti'nin II. Başkanı olarak seçti. İnönü Atatürk'ün aziz nâşının ebedî istirahat yerine konulduğu 21 kasım 1938 günü Türk milletine hitaben yayınladığı beyannamede, milletin Ulu Ata'ya karşı olan ölmez duygularını şu sözlerle dile getirmiştir:

«Devletimizin bânisi, milletimizin sadık hâdimi, insanlık idealinin âşık ve mümtaz siması, eşsiz kahraman Atatürk; vatan sana minnettardır.»

II. Dünya Savaşı'nda

İnönü, II. Dünya Savaşı yıllarında, güttüğü tarafsızlık siyasetini başarıyla yürüttü. Yurdumuz, İngiltere, Fransa ve Amerika safında yer almıştı; bununla birlikte, İnönü'nün çizdiği siyasî plânlar sayesinde, Türkiye savaşa girmedi. Bu arada, İnönü'nün İngiliz Başbakanı Churchill'le Adana'da, daha sonra Churchill ve Amerikan Cumhurbaşkanı Roosevelt'le Kahire'de yaptığı görüşmeler II. Dünya Savaşı tarihinin en önemli görüşmeleri arasında yer almıştır.

Savaştan sonra, İnönü, yeni kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'na Türkiye'nin de katılmasını sağlarken, öte yandan yurdumuzda çok partili demokratik hayatın başlaması için de kararını vermişti. 19 mayıs 1945 nutkunda bu yeni hayatın ilk müjdesini veren İnönü, aynı yılın 1 kasımında, Büyük Millet Meclisi'ni açış nutkunda da yurdumuzda bir muhalefet partisinin eksikliğini belirtti.

Çok Partili Devir

İnönü'nün verdiği bu işaret üzerine, kendisinin başkanı bulunduğu C. H. P.'den başka birçok siyasi partiler daha kurulmaya başladı. Bu arada, 1946 başlarında D. P. kuruldu. 1947'de, partiler arasında başgösteren buhranı önlemek üzere yayınladığı beyanname, siyaset tarihimizde «12 Temmuz Beyannamesi» diye ün kazanmıştır. İnönü bunda, yurdumuzda demokrasinin yürümesi için kesin karar verilmiş olduğunu açıkça belirtiyordu.

14 mayıs 1950 seçimlerinde C. H. P.'nin çoğunluğu kaybetmesi üzerine, İnönü, muhalefet lideri olarak çalışmaya başladı, B. M. M.'nde de Malatya milletvekili olarak vazife gördü. 1957'de iktidar partisinin aldığı antidemokratik kararlar karşısında İnönü, muhalefet lideri olarak, görevine daha büyük bir şevkle devam etti. 27 mayıs 1960 devriminden sonra yapılan ilk seçimlerde (15 ekim 1961) C. H. P. nin B. M. M.'nde çoğunluğu alması üzerine, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından başbakanlığa getirilen İnönü, 24 yıllık bir aradan sonra, yeniden hükümet başkanı oldu.

Siyasî Şahsiyeti

İnönü, büyük bir komutan olduğu gibi değerli bir hükümet adamı, dünya çapında bir siyaset adamıdır. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra milletimizin siyasî haklarını Batı devletlerine kabul ettirmek için Lausanne (Lozan) görüşmelerinde gösterdiği başarı tarihte ünlüdür. Bu arada, tartışmalarda gösterdiği metanete, siyaset ve hazırcevaplığa örnek olan şu konuşma tarihe geçmiştir:

İngiliz delegesi Lord Curzon, bir akşam, yemekte şöyle demişti:

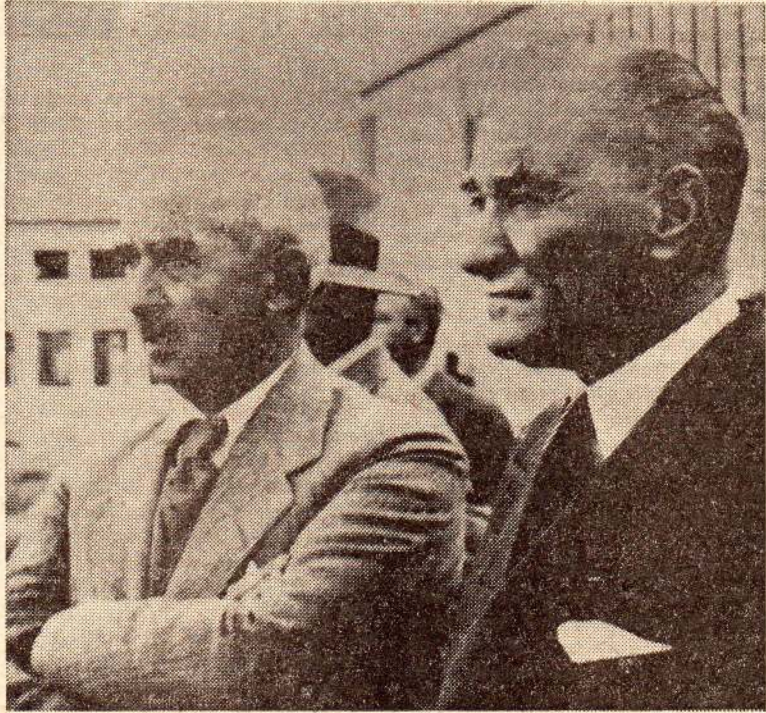
— «Aylardan beri müzakere ediyoruz, istediklerimizden hiçbirini elde edemiyoruz, çünkü anlayış göstermiyorsunuz. Memleketiniz harap. Yarın geleceksiniz, bizden yardım istiyeceksiniz. İşte o zaman, sizin şimdi kabul etmediğiniz tekliflerimizi yeniden çıkarıp birer birer önünüze sereceğim.»

İnönü gülümsiyerek cevap verdi:

— «Biz bu sonuca büyük emeklerle vardık. İleri sürdüğünüz şartlar milletimiz bakımından haklıdır. Bunları mutlaka elde edeceğiz. Bu haklarımızı şimdi siz bize verin, sonra yardım istemeye gelirsek o zaman siz istediğiniz şartları ileri sürebilirsiniz.»

Bibliyografya. — Kitap halinde toplanmış nutukları:
İsmet Paşa'nın Siyasî ve İçtimaî Nutukları (1933); İsmet İnönü'nün Maarife Ait Direktifleri (1939); İlk Öğretim Dâvamız (1944); İnönü Diyor ki (1960).
Hakkındaki eserlerin başlıcaları:
İsmet İnönü (Y. Z. Ortaç, 1946, 1950, 1961); İsmet İnönü (Derl. Z. Güvener, 1960); Muhalefette İsmet İnönü 1950-1956 (Derl. S. Erdemir, 1956, 1959); İsmet İnönü (Orgnl. A. F. Erden, 1952); İsmet Paşa 75 yaşında (1958); İsmet Paşa Devri (Derl. Z. Zeren, 1958); İsmet Paşa-Çerkes Ethem Meselesi (C. Kutay, 1956); İnönü ve Demokrasi (Prof. R. S. Burçak, 1950); İnönü Diyor ki (Derl. Prof. Dr. H. Melzig, 1946); İnönü Zaferleri (A. Ertan, 1941); İnönü'nün Söylev ve Demeçleri (Derl. H. Â. Yücel, 1943); İsmet İnönü, Büyük Devlet Reisi (Prof. C. Bilsel, 1939).

DÜNKÜ VE BUGÜNKÜ İNÖNÜ

İnönü, silâh arkadaşı Atatürk'le beraber. Kurtuluş Savaşı boyunca vatanı düşmandan kurtarmak için büyük Ata'yla omuz omuza savaşan İnönü, Cumhuriyet kurulduktan sonra da ilk başbakan seçildi.

İnönü'nün ilk başbakanlığı. — 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı olan İnönü 1937'ye kadar bu görevde kaldı. Atatürk'ün ölümünden sonra da Cumhurbaşkanı seçilen İnönü, İkinci Dünya Savaşı'nın en buhranlı günlerinde, yerinde idaresiyle Türkiye'yi büyük tehlikelerden uzakta tutmayı başardı.

İnönü'nün ikinci başbakanlığı. — 10 yıl muhalefet partisi liderliği yapan İnönü, 27 mayıs 1960 devriminden sonra ilk seçimler üzerine ikinci defa başbakanlığa getirildi. İnönü böylece Adalet Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi milletvekillerinden meydana gelen bir koalisyon kabinesinin başkanı oldu.

İNÖNÜ SAVAŞLARI

1921 yılının ilk aylarında Eskişehir'in batısındaki İnönü mevkiinde yapılan savaşlardır.

Birinci İnönü Savaşı. — Çerkez Ethem kuvvetlerinin kendi taraflarına geçmesini fırsat bilen Yunanlılar, vakit geçirmeden, hücuma geçerek Türk cephesini çökertmek istiyorlardı. 6 ocak 1921'de Bursa bölgesindeki üç tümenden ikisiyle taarruza kalkıştıkları gibi, Uşak bölgesinde de şaşırtma hareketlerine giriştiler. Yunanlılar'ın bu hareketine karşı II. Tümen'le 4. Tümen'in 58. alayı İnönü bölgesinde mevzi aldı. Türk birliklerine komuta eden Miralay İsmet Bey de İnönü'nde bulunuyor, birliklerin hareketlerini idare ediyordu.

Savaş 10 ocakta başladı. Günün ilk saatlerinde Yunanlılar bazı ilerlemeler kaydettilerse de birliklerimizin şiddetli karşı koyması sayesinde aynı günün gecesi geri çekilmek zorunda kaldılar.

Yunanlılar ilk defa milis kuvvetleriyle değil, düzenli bir orduyla çarpışmış, savaşı kaybetmişlerdi. I. İnönü Savaşı'nın zaferle sonuçlanması bütün dünyada önemli yankılar yarattı.

İkinci İnönü Savaşı. — Yunanlılar, İnönü'ndeki birinci savaşta yenilmeleri üzerine, batıya karşı itibarlarını kurtarmak için hemen yeni bir taarruz hazırlıklarına giriştiler. Bu defa daha büyük kuvvet toplamışlardı. Bizim kuvvetimiz de ilk savaştan daha çok olmakla beraber Yunanlılar'ınkinden gene de hissedilir derecede azdı.

Yunan kuvvetleri 21 mart 1921'de Bursa ve Uşak'ın batısından Eskişehir ve Afyonkarahisar yönünde taarruza geçtiler. Türk birliklerinin komutanı olan İsmet İnönü, savaşı gene İnönü mevkiinde kabul etmeye karar vermişti. 26 mart akşamı İnönü cephesinin batı kanadiyle temasa geçen Yunanlılar mevzilerine yerleştirip takviyelerini aldıktan sonra, 30 martta taarruza giriştiler.

Birliklerimiz bir yandan Yunan hücumlarını karşılarken, bir yandan da Ankara'dan gelen takviyelerin yardımiyle sağ kanattan taarruza geçerek düşman taarruzunun kırılmasını sağladılar. Aynı günün gecesi Yunanlılar perişan bir halde geri çekilmek zorunda kaldılar.

İnönü'nde kazanılan zaferler Kurtuluş Savaşı'mızın bir müjdecisi olmuş gibiydi. Bu bakımdan bütün yurtta büyük bir sevinç kaynağı oldu.

I. İnönü Savaşı'nda Türk ve Yunan Kuvvetleri

Türkler	*Yunanlılar*
6.000 tüfek	20.000 tüfek
50 mk. tüfek	150 mk. tüfek
28 top	50 top
300 süvari	200 süvari

II. İnönü Savaşı'nda Türk ve Yunan Kuvvetleri

Türkler	*Yunanlılar*
15.000 tüfek	40.000 tüfek
150 mk. tüfek	3.700 mk. tüfek
50 top	144 top
900 süvari	1.200 süvari

Öte yandan Afyon ve batısındaki cepheyi tutan Rafet Paşa kumandasındaki birliklerde de 9.000 tüfek, 64 makineli tüfek, 4.000 kılıç ve 51 top vardı

Yeryüzündeki canlılar arasında en üstün vasıflı yaratık: İNSAN

İNSAN, yeryüzünde yaşıyan canlıların en üstün vasıflı olanıdır. İnsanın en büyük özelliği düşünebilmesidir. Bitkilerden, hayvanlardan en geniş ölçüde fayda sağlıyan insan, alet yapabilme, bunları kullanma özelliği sayesinde dünyanın tek hâkimi olmuştur. İnsan çeşitli iklim şartlarına uymasını bilen bir yaratıktır. Tarih öncesi çağlardan beri en sıcak iklimlerden en soğuk iklimlere kadar her yerde hayatını devam ettirmesini bildirmiştir.

İnsanın Canlılar Arasındaki Yeri

İnsanın incelenmesine başlamadan önce, onun başka canlılara benziyen, benzemiyen yönlerini görmemiz gerekir. İnsanla öteki diğer yaratıklar arasındaki en büyük fark insanın zekâ sahibi olmasıdır. İnsan «düşünen hayvan», yani muhakeme kabiliyeti olan bir yaratıktır. İnsanın mânevi tarafına çok defa «ruh» denir. Dinler insan ruhunun «ölümsüz» olduğuna inanır. Dinî inanışa göre ölümsüz olan ruhun ebedî yeri «ahret» tir.

Bilginler başka yaratıklara benzeyişi bakımından insanı da Hayvanlar Âlemi'ne katar. Bu tasnifte insan hayvanlar âleminin «omurgalılar» şubesindendir. Omurgalılar içinde «memeliler» e girer. Bütün memeliler gibi insan da sıcak kanlıdır; yavrusunu canlı olarak dünyaya getirir. Memeliler birçok takımlara ayrılır. Bunlardan biri olan «primatlar» memelilerin en üstün vasıflı olanlarını bir araya getirir. İnsan bu takımın «homonidae» familyasına girer. Homonidae «insana benziyen» anlamına gelir. İnsan, insana benziyen hayvanlar familyasının «Homo sapiens» cinsini meydana getirir. «Akıllı adam» anlamına gelen «Homo sapiens» adı 1735'te İsveçli bilgin Carlos Linnaeus tarafından verilmiştir.

İnsanın Başlıca Özellikleri

Yukarıdaki tasnifte görülebileceği gibi insan birçok özellikleri bakımından hayvanlara benzer. Yapılan bilimsel araştırmalar insanın vücut yapısının hayvanlarınkine yakından benzediğini ortaya koymuştur (Bk. Vücut).

İnsan, başka hayvanların tersine, uzun bir çocukluk devresi geçirir. Bu hal insanları «aile» dediğimiz topluluklar halinde yaşamak zorunda bırakmıştır. Çocuğun yaşıyabilmesi için yıllarca ana-babasının bakımı altında bulunması gerekir.

İnsanı hayvanlardan ayıran bir başka özellik de tecrübe ve muhakemeyle öğrenebilmesi, hayvanlar gibi yalnız içgüdüleriyle hareket etmemesidir.

İnsan beyni başka hayvanların beyninden büyüktür. Bir insan beyninin ağırlığı, maymun beyninin 3 katıdır. Üstelik, önbeyin çok daha fazla gelişmiştir (Bk. Beyin).

İnsanın arka ayakları üzerinde yürümesi de onu başka hayvanlardan ayıran en büyük özelliklerden biridir. Bu sayede insanın kolları serbest kalmış, çok yararlı işler başarmasını sağlamıştır. İnsanın görme duygusu başka hayvanların çoğu kadar kuvvetlidir. Buna karşılık, koku alma duygusu hayvanlardan zayıftır. Vücudunda hayvanlarınkinden az kıl vardır. Yüzü maymunlardan daha küçük olduğu gibi yüz ölçülerinin oranı da değişiktir.

Bugüne kadar geçen zaman, insanın öteki hayvanlar içinde tabiata en çok uyabilen canlı olduğunu göstermiştir. İnsan yalnız kendisi tabiata uymakla kalmamış, tabiatı da kendine uydurmuştur. Mevsimlerin değişmesi, yaşanan çevrenin ormanlık, deniz kıyısı vs. oluşunun insanlar için pek önemi yoktur. İnsan hayvanları evcilleştirerek kendi menfaati için kullanmayı başarmış, bitkileri geliştirmiş, tabiat kuvvetlerini bile dizginlemeyi başarmıştır. Yaptığı aletler sayesinde ırmakların

Cava adamı

Piltown adamı

Neanderthal adamı

Cro - magnon adamı

yolunu değiştirmiş, barajlarda biriktirdiği sulardan birçok alanda faydalanmıştır.

İnsanın Tarihi

Bilginlere göre insan, yeryüzündeki canlıların en yenilerinden biridir. Yapılan araştırmalara göre dünyanın yaşı 2.000.000.000 yıl kadardır. Halbuki ilk insan tipi olan Cava Adamı'nın 1.000.000 yıl önce yaşadığı düşünülürse yeryüzünde insanın yaşadığı sürenin dünya yaşının ancak 1/2.000'i olduğu görülür. Halbuki dünyada yüzlerce milyon yıldan beri başka canlılar vardı, ilk memeliler de bundan 70.000.000 yıl önce yaşamaya başlamışlardı.

Bu rakamlar insanın yeryüzünde ne kadar yeni olduğunu açıkça gösteriyor. Öte yandan, insan bugünküne benziyen şekliyle anca 11.000 yıldan beri vardır (Bk. Hayat, Dünya). Bazı bilginler ise insana benziyen canlıların 5-10.000.000 yıl önce bile var olmasının mümkün bulunduğunu ileri sürmüşlerdir.

Yapılan kazılarda eski insan tiplerine ait üç çeşit taşıl (fosil) bulunmuştur. Pekin Adamı, Piltdown Adamı, Cava Adamı diye adlanıdırılan bu üç çeşit insandan Pekin ve Cava adamlarının birbirleriyle akraba olduğu kabul ediliyor. Piltdown Adamı bunlardan daha gelişmiştir. Bilginlere göre Pekin ve Cava adamlarının gelişmesi sonunda Neandertal Adamı meydana gelmiştir. Bu tip insana «Mağara Adamı» da denir. Afrika'da da Neandertal Adamı tipinin fosillerine raslanmıştır. Neandertal Adamı'nın gelişmesi sonunda Cro-magnon Adamı meydana gelmiştir ki, bugünkü insanın ilk örneğidir (Bk. Antropoloji).

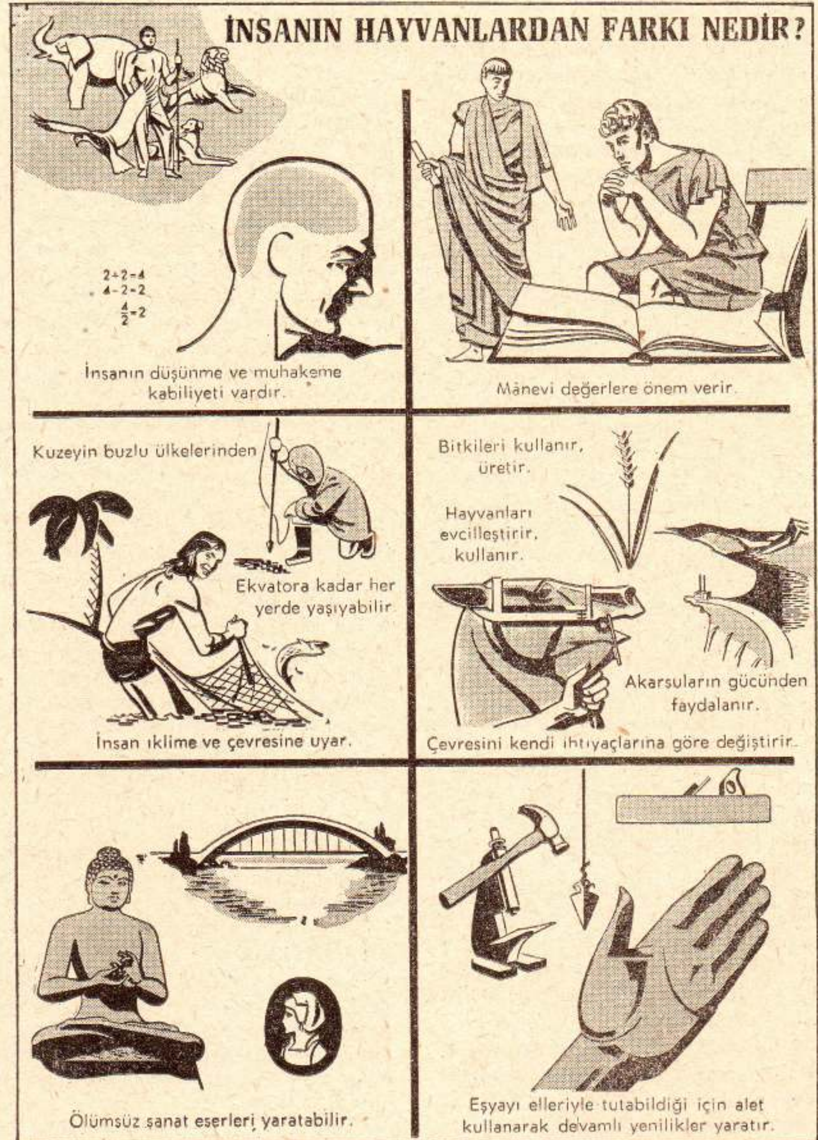
İlk İnsanların Yaşayışları

İnsanların, ilk meydana geldikleri sıralarda, sıcak, ormanlık bölgelerde rasgele dolaştıkları, ellerine ne geçerse onunla beslenmeye çalıştıkları tahmin ediliyor. İlk insanların vücutlarını gerektiği gibi korumadan yoksun olmaları onların sıcak yerlerde yaşadıklarının tahmin edilmesine yol açmıştır.

İlk insanlar hiçbir şey giymiyorlardı. Zaten, sıcak iklimlerde her hangi bir şey giymeye de lüzum yoktu. Geceleri, yabani hayvanlardan korunmak için ya mağaralarda, ya ağaçlarda barınıyorlardı. Orman yangınları onlara ateşin ne olduğunu öğretti. İlk insanların yangınlardan artan korları yaşadıkları yere götürerek orada söndürmeden muhafaza etmeye çalıştıkları akla geliyor. Aradan geçen uzun bir devre sonunda iki kuru ağaç parçasını birbirine sürterek ateş yakmayı başarmaları insanlığın ilk ve en önemli icatlarından biri olmuştur. İnsan bugüne kadar hiçbir hayvanın başaramadığı bir işi yaparak medeniyet yolunda önemli bir adım atmıştır.

Önceleri insanların hiçbir aleti yoktu. Avlarını elleriyle yakalamaya çalışıyorlardı. Zamanla, taşlardan bazı aletler yapmaya başladılar (Bk. Yontmataş Devri, Cilâlıtaş Devri). Geçirdikleri denemeler sayesinde, yaptıkları aletler gittikçe daha düzgün hale geldi. Mağaralarda yaşıyanlar artık yalnız hayatlarını sürdürmekle de kalmıyor, mağaralarının duvarlarına zamanın hayvanlarının resimlerini çiziyorlardı. Fransa, İspanya, İtalya'da duvarlarında resim bulunan mağaralara raslanmıştır. Bu resimlerin büyü ile ilgili olduğu sanılıyor.

İnsanlar artık tabiata hâkim olmaya başlıyorlardı. Avrupa'da yaşıyanların kimisi yabani hayvanlardan da, daha başka düşmanlardan da korunuyorlardı. Bakırın keşfedilmesi insanlığın en büyük zaferlerinden biri oldu (Bk. Bakır Çağı). Daha sonra insanlar tunç yapmayı öğrendiler, demirden faydalanmaya başladılar (Bk. Demir Çağı, Tunç Çağı). M. Ö. 1500 yıllarında başlıyan Demir Çağı'ndan beri insanlar medeniyet yolunda hızla ilerlemeye başlamışlardır.

İnsanla hayvan arasındaki başlıca fark: İnsanın düşünebilmesi

İnsanlar birçok bakımdan hayvanlardan ayrılırlar. Beyninin diğer yaratıklardan büyük olması, arka ayakları üzerinde yürümesi, tabiata uyabilmesi bu ayrılıklara örnek olarak gösterilebilir. Fakat aradaki en büyük fark insanın düşünebilmesidir. İnsanoğlu bu özelliği sayesinde kendine daha rahat ve daha kolay bir hayat sağlıyacak aletler, makineler yapmış, böylece tabiat kuvvetleriyle mücadele etmiştir. Bunun sonucu olarak da birçok yaratıkların nesilleri ortadan kalkmakta devam ederken öte yandan insan nesli gelişmiş ve sayıları çoğalmıştır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları: İnsan Anatomi ve Fizyolojisi (1960); İnsanın İçyüzü (Dr. H. Özgü, 1960); İnsan, Bu Meçhul (Dr. Carrel'den çev. V. Nazikoğlu, 1959); İnsan Neden Yapılmıştır (1953); İnsan ve Hayat (Dr. F. Kahn'dan çev. C. C. Cem, 1944-46), İnsanlar Alemi (F. S. Duran, 1939 - 58); İnsanlığın Başlangıçları (Dr. R. Verneau' dan çev. M. Kemal); İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler (Dr. Ş. A. Kansu, 1947); İnsanlığın Kültür Tarihi (Dr. N. Aygen, 1946); İnsanlığın Vatanı (H. von Loon'dan çeviri, 1946); İnsan ve Hayat (Dr. H. Ramazanoğlu, 1950); İnsan ve Sosyal Hayatı (T. Çiper, 1951).

İNSAN HAKLARI

Devletin kudret ve kuvveti karşısında, uyrukluk, yaş ve cinsiyet ayırımı yapılmaksızın, her insanın, insan olmak haysiyetiyle, sahip olması gereken hakların hepsine birden «İnsan hakları» denilir.

«İnsan hakları» kavramının nazariye şeklinde, çok eski bir tarihi vardır. Yalnız, bu kavram, ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kesin çizgilerle sınırlandırılmış, tarifi yapılabilmiş, fertler için teminata bağlanabilmiştir.

Bugünkü anlamında insan hakları; klâsik ferdî hak ve hürriyetlerden (kişi ve konut dokunulmazlığı, düşünce ve inanç hak ve hürriyeti, bilim ve sanat hürriyeti, seyahat hürriyeti, haberleşme hürriyeti, basın ve yayın hürriyetinden) başka, kanun ve mahkeme önünde eşitlik, vergi ödemede eşitlik, her işe girme imkânlarında eşitlik, oy sandığı önünde eşitlik, toplantı ve gösteri hürriyeti, sendika, dernek, şirket kurma hürriyeti, hak arama hürriyeti, ispat hakkı, mülkiyet hakkı, çalışma (grev ve toplu sözleşme) hürriyeti, dinlenme hakkı, sosyal güvenlik hakkı, öğrenim ve öğretim hakkı gibi toplumsal çevrenin insana bahşettiği hakları ve hürriyetleri de kavrıyor.

İnsan Hakları Kavramının Tarihî Gelişmesi

İnsanın, insan olarak, kişiliğine bağlı, ondan koparılması caiz görülmiyen haklarının bulunduğu fikri, önce İngiltere'de doğmuştur.

«Hürriyetlerin Büyük Beratı» (Magna Charta Libertatum) denilen belgeyi, İngiltere kıralı John 1215'te İngiliz halkına vermek zorunda bırakılmıştı. İngilizler, 1689'da yeniden elde ettikleri «Haklar Misakı» (Billof Rights) sayesinde, mevcut haklarını genişlettiler, kuvvetlendirdiler.

İnsan haklarını korumak cereyanı, XVIII. yüzyılda daha başka ülkelere de yayıldı. Amerikalılar'ın, İngiliz idaresine karşı ilân ettikleri 4 temmuz 1776 tarihli Bağımsızlık Beyannamesi'nde, insanların birbirlerine eşitlikleri, yaradılıştan bazı haklara sahip oldukları kabul edildi.

Kısa bir süre sonra patlıyan Fransız İhtilâli'nde İnsan Hakları Beyannamesi yayınlandı (1789). Bu beyannamede, insanların tabiî hakları bulunduğu açıkça belirtilmekte ve sayılmaktaydı.

İnsan hakları fikri, XIX. yüzyılda nazari olmaktan kurtuldu, ferdiyetçi görüşün yanında cemiyetçi görüş de gelişti. İnsan haklarının ancak sosyal dayanışmanın bulunduğu bir çevrede var olabileceği kabul edildi. Böylece, insanlar; a) Sosyal dayanışmayı bozacak hareketlerden sakınmaya, b) Sosyal dayanışmayı gerçekleştirmeye, geliştirmeye kendilerini zorunlu saydılar. Bugün insan kişiliğinin, 1789 İnsan Hakları Beyannamesi'ndeki hak ve hürriyetlerle varlığını devam ettirebilmesi, geliştirmesi mümkün görülmüyor; insana, artık bu sınırları aşan imkânlar, yetkiler, himayeler sağlanmalıdır ki, kişiliğini, maddi ve mânevi istidatlarını geliştirebilsin.

Bu görüş sayesinde, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, insanlara, klâsik hak ve hürriyetlerden başka, bazı sosyal ve iktisadi hak ve hürriyetler de tanınmıştır. Yalnız bunlar anayasalara tamamiyle geçirilememiş, geçen kısmı da belirli, kesin ifadelerle yazılmadığı için çoğu haklar nazari kalmıştır.

Bununla birlikte, İkinci Dünya Savaşı, milletleri de, başlarındaki önderleri de uyandırdı: İnsanlara, insanlıklarına uygun ölçüde haklar, hürriyetler tanınmadıkça, bunlar teminat altına alınıp fiilen uygulama alanına geçirilmedikçe, başka bir deyimle insanlar maddi ve mânevi kabiliyet ve istidatlarını geliştirmek hususunda tam ve geniş mânasiyle hak ve hürriyetlere sahip hale getirilmedikçe, bunlardan serbestçe faydalanmaları sağlanmadıkça Batı medeniyetinin sonu gelmiş olacağını kavradılar.

Daha savaşın başında Amerikan Cumhurbaşkanı Roosevelt'le İngiliz Başbakanı Churchill tarafından imzalanıp ilân edilen Atlantik Beyannamesi'nde insan hakları genişletildi, bu görüş, Roosevelt'in 1944'te yayınladığı beyannamede kesin olarak belirtildi. Millet, ırk, inanç farkı gözetilmeksizin herkes için çalışma hakkı, yiyecek kazanma hakkı, yaşlılık, hastalık, kaza ve işsizlik korkularından kurtulma, korunma hakkı tanınmıştır.

En sonunda, klâsik ve sosyal insan haklarını kavrıyan İnsan Hakları Beyannamesi, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı çerçevesi içinde hazırlandı, 10 aralık 1948'den beri yürürlüğe girdi. Her yıl 10 aralık, İnsan Hakları Günü olarak kutlanır.

İnsan Hakları Beyannamesi, Birleşmiş Milletler üyelerinin hemen hepsi tarafından kabul edilmiş, beyannamedeki haklar, hürriyetler çoğu memleketlerin anayasalarına geçirilmiştir. Bu beyannameye uygun olan 1961 tarihli Anasayamızın 14-36. maddeleri kişinin haklarını, hürriyetlerini, ödevlerini göstermekte, 35 - 54. maddeleri ise, sosyal ve iktisadi hakları, ödevleri ihtiva etmektedir.

Devletler bu haklara önem verdikleri ve uydukları ölçüde, iç ve dış politikada başarı ve kuvvet kazanırlar.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Sözleşmesi, 1957); İnsan Hakları (B. Savcı, 1953).

İNTELLİGENCE SERVİCE (Bk. CASUSLUK)

İNTİHAR

Bir kimsenin istiyerek, bile bile kendini öldürmesine «intihar» denir. İntihara sürükliyen birçok durumların başında insanların, hayal kırıklığından doğan bir küskünlük duyması; aşkta başarısızlığa uğraması, sevdiğinin kendisini bırakması; pişmanlık duygusu; suçluluk duygusu; acı çekmekten kaçınma gibi çeşitli ruhi haller gelir. Yalnız, bu ruhi durumlar ne şekilde ortaya çıkarlarsa çıksınlar, bir kimsenin kendini öldürmesinde hiçbir zaman doğrudan doğruya, tek başlarına rol oynamazlar, çünkü kendini öldürme isteği aynı zamanda toplumsal gerçeklere de oldukça dayanır. Bazı toplumlarda intihar gelenek halinde yerleşmiştir: Japonlar'daki harakiri âdeti gibi (Bk. Harakiri). Bazan da, bir toplumda, kendini öldürmek, zaman zaman, salgın halini alır. Bunda, romantik duygular, kendinden bahsettirme isteği, herkese, her şeye meydan okur gibi kahramanlık taslama hevesi gibi çeşitli çapraşık duyguların da büyük payı vardır.

Dine Göre İntihar

Eski insanlar, bir kimsenin hayatının kendine ait olduğunu ileri sürerler, onu sürdürmekte, ya da sona erdirmekte istedikleri gibi karar verebileceklerini düşünürlerdi. Dünyada dinin çıkışı ve yerleşmesiyle, birçok toplumlarda, intiharın günah olduğu inancı da yayılmaya başladı, çünkü belli başlı dinlerin çoğu intiharın ahlâka aykırı olduğunu söyler. Meselâ, Kuran'da, bir kimsenin kendini öldürmesinin, başka birisini öldürmekten daha büyük bir suç olduğu yazılıdır. Yahudiler'in din kitabı Tevrat hayatın kutsallığını ve buna son vermenin ne kadar büyük bir suç olduğunu anlatır. Hıristiyanlar, intihar ederek suç işliyen insanların cennete gidemiyeceklerine inanırlar. Ortaçağ'da, bazı Hıristiyan ülkelerinde, intihar eden kimselerin cesetlerinin gömülmemesi ve malına el konulması gelenek olmuştu.

Hindistan'da gelişmiş olan Brahman dininde, bir kimsenin kendini öldürmesi, çok şerefli bir işti. Hele, kocasının ölümü ile dul kalan bir kadının, kocasının cenaze töreninde, cesedi yakmak için hazırlanmış ateşin üzerine kendini atarak intihar etmesi en şerefli ölümlerden biriydi. Yirminci yüzyılda bu görüşler artık bırakılmıştır.

İstatistiklere Göre

İstatistiklerden anlaşıldığına göre hemen hemen bütün ülkelerde, ekonomik buhran zamanlarında, intihar vakaları artar; ekonomik bakımdan refah içinde bulunulduğu zamanlarda, ayrıca savaş sıralarında ise inti-

Belli Başlı Ülkelerde, Nüfusun 100.000'de biri Oranına Göre Hesaplanmış Olan İntihar Durumu Cetveli

Ülke	*Yıl*	*İntihar Oranı*
Amerika B. D.	1955	10.2
Kanada	1954	7.3
Avusturya	1954	23.1
Belçika	1953	13.5
Danimarka	1954	23.3
İngiltere	1953	10.8
Finlandiya	1953	17.4
Fransa	1954	15.8
Batı Almanya	1953	18.2
İrlanda	1953	2.3
İsrail	1949	7.1
İtalya	1953	6.6
Holânda	1953	6.5
Norveç	1953	7.7
Portekiz	1954	1.5
İskoçya	1954	5.9
İspanya	1950	5.4
İsveç	1953	18.6
İsviçre	1953	21.8
Japonya	1953	20.5
Avustralya	1953	10.9
Mısır	1952	0.3
Yeni Zelânda	1953	9.9
Güney Afrika B.	1951	10.1

har vakaları azalır. Bundan başka, intiharların özellikle ilkbaharda, yazın başlarında arttığı da görülmüştür.

Gene istatistiklere göre on beş yaşından küçük çocuklar hemen hemen hiç intihar etmezler; bundan sonraki yaşlarda, yirmi yaşına kadar, çok az intihar vakalarına raslanır, orta yaşlıların arasında intihar edenler gençlerden dört kat fazladır. Erkekler kadınlardan daha çok intihara kalkışırlar; kadınlar da intihar teşebbüslerinde erkeklerden daha az başarı sağlarlar. Karılarından, kocalarından boşanmış kimselerin başkalarından daha çok intihar ettikleri görülmüştür. Evliler, ya da hiç evlenmemişler arasında intihar çok azdır. Kadınlar erkeklere göre daha genç yaşlarda intihara kalkışırlar. Genel olarak intihar vakalarına en çok 55 - 65 yaşları arasında raslanır.

Avrupa ülkelerinde, Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan incelemelerden anlaşıldığına göre, kasabalarda, köylerde, büyük şehirlerden daha az intihar olur. Büyük şehirlerde de halkın rahatı sağlanmış olan bölümlerde, daha az intihar vakalarına raslanır. İntihar konusu, hayat şekli ve meslekler bakımından ele alınırsa görülür ki işçiler ve başkaları hesabına çalışan kimseler, iş adamlarından, serbest meslek sahiplerinden daha az intihar ederler.

İntihar Şekilleri

İntihar şekilleri ülkelere, toplumlara, çağlara göre oldukça değişir. İntihar şekillerinin belli başlıları, tabanca vs. gibi bir silâhla intihar; kendi kendini asma; zehir içme; havagazı gibi zehirli bir gazla zehirlenme; jilet, ya da bıçak gibi keskin bir aletle damarları kesme, ya da kalbi delme; kendini suya, ya da yüksek bir yerden atma; ulaştırma araçlarının altına atılarak ölmedir. Bu şekillerin içinden erkeklerin, daha çok, kendilerini asmayı, bıçak gibi keskin bir alet kullanmayı, ya da tabanca ile intiharı tercih ettikleri; kadınların ise zehir içmeyi, ya da suda boğulmayı tercih ettikleri görülmektedir.

IOWA

Amerika Birleşik Devletleri'ni teşkil eden 50 devletten biridir. Kuzeyinde Minnesota, doğusunda Wisconsin ve Illinois, güneyinde Missouri, batısında Nebraska, kuzeybatısında Güney Dakota devletleriyle çevrilmiştir.

Yüzölçümü: 145.415 km²

Nüfusu: 2.743.000

Başkenti: Des Moines

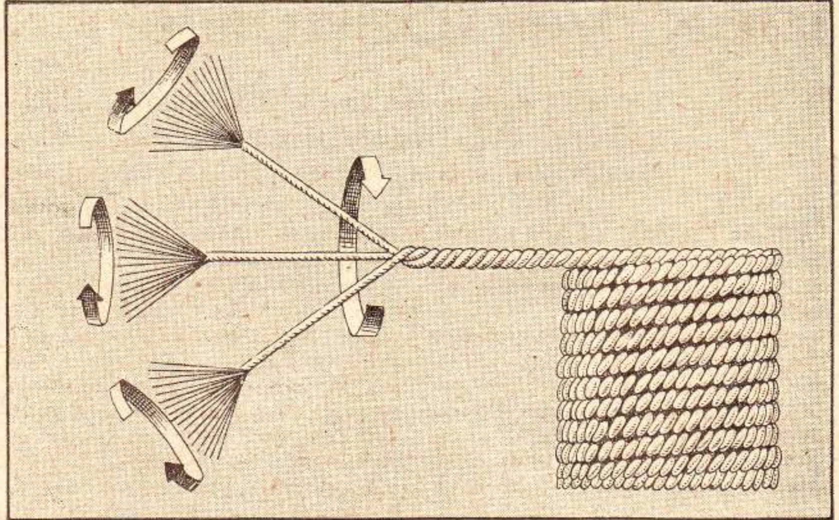
Iowa, Amerika'nın Kuzeybatı Devletleri arasında sayılır. Yüksekliği hiçbir yerde 500 metreyi aşmıyan bir ova halindedir. Doğudaki Mississippi nehri, ülkenin Illinois ve Wisconsin ile sınırını çizer. Bunun bir kolu olan Des Moines, ülkeyi güneyden kuzeye geçip Minnesota'ya girer. Iowa'nın Nebraska ile sınırını da Missouri nehri çizer.

Ülkenin tipik bitki örtüsü, ucsuz bucaksız çayırlardır. Yıllık yağış ortalaması 75 sm. kadardır. Kışın ısı ortalaması — 2°, yazınki ise 25° dir. Yulaf, mısır, çavdar ekilen geniş bir tarım ülkesidir. Sığır, domuz, at beslenir. Zengin kömür yatakları işletilir. Gelişmiş sanayi vardır. Demiryolu ile kuzeye, doğuya, batıya bağlanmıştır.

Iowa, A. B. D. arasında nüfus bakımından 24. gelir. Zenci nüfus önemsizdir. Iowa 1846' da A. B. D.'ne dahil olmuştur. Devletin adı «Ia.» şeklinde kısaltılır. Km²'ye 19 kişi düşer. 1840'ta 43.000 olan nüfus 1955'te 2.900.000 'i bulduysa da 1960'ta 140.000 nüfus eksildi.

Başkent olan 300.000 nüfuslu Des Moines şehri ülkenin tam ortasında bir demiryolu kavşağıdır. Davenport (nüfusu: 282.000) doğuda Illinois sınırı üzerindedir. Sioux City (101.000) kuzeybatıda Missouri nehri üzerinde, Nebraska sınırında makine endüstrisi merkezidir. Cedar Rapids (95.000) güneydoğudadır. Diğer şehirler arasında Waterloo (77.000), Dubuque (61.000), Iowa City (33.000) sayılabilir.

İP ve İPLİK

İpleri meydana getiren lifler kendi aralarında bükülerek bir araya getirilir. Bunlar da üstüste bükülerek ip haline gelirler. Bu ipler makinede bobinlerle sarılıp bükülerek halat haline getirilir.

Kendirden, kenevirden bükülmüş ince sicimlerin yeniden bir arada bükülmesiyle meydana gelen uzun, kalınca maddeye «ip» denir. İpin daha kalını «urgan»; en kalını da «halat» tır. «İplik» ise pamuk, keten, ipek, yün gibi maddelerden meydana getirilen ince bir teldir, «tire» de denir; bez, kumaş dokumaya, bunları dikmeye yarar.

İnsanlar, çok eski çağlardan beri, keten, kenevir gibi bitkilerin tel (lif)lerinden ip ve iplik yapmasını biliyorlardı. Eski insanlar, yaptıkları ip ve iplikleri ya balık oltası olarak kullanırlar, ya da bunlarla balık ağı örerler, kaba bezler dokurlardı.

XIX. yüzyıla kadar, iplik, ibrişim, kınnap, ip, sicim, urgan, halat gibi çeşitli kalınlıklardaki teller, gerek yün, tiftik, ipek, deve tüyü gibi hayvansal tellerden, gerekse keten, kenevir, Hint keneviri (jüt), pamuk, alfa gibi bitkisel tellerden elle yapılırdı. O zamanlar bu iş için öreke, çıkrık gibi araçlar kullanılırdı. XIX. yüzyılda, endüstrinin gelişmesi sayesinde, bu maddeler iplikhanelerdeki, ip ve halat fabrikalarındaki makinelerde yapılmaya başlanmıştır.

Bugün, hayvansal olsun, bitkisel olsun bütün tel çeşitleri iplik ve ip haline getirilmesi için, fabrikalarda cinslerine göre türlü işlemlerden geçirilmektedir. Bu işlemlerin başında ip ve iplik ham maddelerinin temizlenmesi işi gelir. Sonra ham maddelerin telleri ayrılır, makinelerle, yan yana dizilir. Bu ilk işlem sonunda kaba bir tel demeti elde edilir. Bu demetler istenilen şekilde derlenip toplandıktan sonra büyük balyalar halinde ip ve halat fabrikalarına getirilir.

Ham maddelerden, yün, tiftik, pamuk, keten, ipek gibi telleri ince olanlar iplik yapımı için, âdı kenevir, Hint keneviri, Manilâ keneviri, Hindistan cevizi, Çin keneviri gibi telleri kaba olanlar da sicim, ip, halat yapımında kullanılır.

Fabrikalara getirilen ham madde telleri önce hallaç pamuğu gibi atılır, tabakalar halinde toplanır. Sonra bunların üzerine yağ serpilir, makinelerle taranır. Taranmış teller, uc uca gelmiyecek şekilde, tezgâhlara gider. Burada, taraktan çıkan karışık tellerden daha düzgün tel şeritleri elde edilir. Sonra tel şeritleri demetler halinde birbiri üzerine konur, başka makinelerde, kalınlıkları aşağı yukarı aynı olan iplikler şekline sokulur. Bu iplikler, bükme makinelerinde bir kat bükülüp bobinlere sarıldıktan sonra piyasaya sürülmek üzere hazırlanmış olur.

Sicim, ip, urgan, halat gibi kalın maddeler, hep iplik haline getirilmiş bu ince tellerin, birçoğu bir araya getirilip üçleme, dörtleme yolu ile istenilen kalınlığa göre bükülmesiyle elde edilir. Yalnız bu bükülme işleminde büküm yönü daima bir önceki büküm yönünün aksine gelecek şekilde ayarlanır.

İpler, halatlar, bütün işlemler tamamlandıktan sonra, dış etkilere karşı dayanıklı olabilmeleri, rutubetten çürümemeleri için bazı kimyasal maddelere batırılır.

Halat en çok denizcilikte, gemicilikte; urganla ip yapılardaki makaralarda, çıkrıklarda; sicimle kınnap da daha çok, günlük ihtiyaçlarda kullanılır.

İpek ve İpekçilik

Çok eski devirlerden beri giyim eşyası yapmakta kullanılan ipek, rivayete göre ilk defa bir Çin İmparatoriçesi tarafından kumaş haline getirilmiştir.

İPEK ve İPEKÇİLİK, çok eski çağlardan beri insanların giyiminde büyük payı olan bir madde ve bunun işlenmesine dayanan bir endüstridir.

İpek, ipek böceğinin kozasından çıkarılır, incecik, parlak bir teldir (Bk. İpek böceği). Koza, özel vasıtalarla iplikleri açılarak ipek yumakları haline getirilir. Sonradan «büküm» denilen bir işlemle, o incecik iplikçikler daha dayanıklı ipek ipliği haline konur. Bu ipliklerle dokunan kumaşlara da «ipekli» denir.

İpek, tarihte ilk önce Uzak Doğu'da bulunmuştur. Zamanı kesin olarak bilinmemekle beraber, Hotan adındaki Türk şehri, ilk ipekli kumaşların yapıldığı yer olarak kabul edilmektedir. Çok eski Çin yazılı kaynakları, ipeğin ve ipekli kumaşların Çin'de öteden beri bilindiğini gösteriyor. Bir rivayete göre, ilk ipek böceğini bir Çin imparatorunun karısı bulmuştur. İmparatoriçe, kozanın ipliklerini ayırmayı başararak ilk ipekli kumaşı dokumuştur. Sonra, Şantung bölgesinden batıya doğru yayılmış olan ipekçiliği Bizans'a iki din adamı getirmiştir: İmparator Iustinianus zamanında Iran'a giden iki rahip, kamış bastonlarının içine ipek böceği yumurtası koyarak Bizans'a getirmişlerdir.

Buradan bütün Batı dünyasına yayılan ipekçilik, gittikçe rağbet görerek zengin bir ticaret konusu haline geldi. O tarihlerde Bizans'ta ileri bir dokumacılık vardı. IX. ve X. yüzyıllardan sonra ipekçilik İspanya'ya, bütün Akdeniz kıyılarına yayılmaya başladı. Yunanistan'daki Peloponesos Yarımadası, baştan başa dut ağaçlariyle doldu. Bu yüzden adanın adı bile unutuldu, More (Dutluk) denildi.

Bizde İpekçilik

Anadolu'da ipekçilik XIV. yüzyıl sonlarında başlamış, XV. yüzyılda iyice yerleşmiş, XVI. yüzyıldan sonra en yüksek derecesine ulaşmıştır. Gerek üretim, gerek yapım, gerekse ticaret bakımlarından Anadolu ipekçiliği bütün dünyada ün salmıştı. Hele XVI. yüzyılın ortalarına doğru devletin geniş arazi sahibi olması, üretimin artması, zenginlik, dolayısiyle giyim eşyasında ipekli kumaşa rağbeti artırdı. İlk zamanlarda, dokumacılığa daha çok önem verilmişti; çünkü kumaşın ham maddesi olan ipek ipliği dışarıdan geliyordu. Savaşlar dolayısiyle ham ipek gelmeyişi, böcekçiliğin yerleşmesine yol açtı. Daha sonraki devirlerde ise, ham ipek üretimi öylesine gelişti ki, Türkiye dokumacılıktan vazgeçip dışarıya ham ipek satan bir ülke haline geldi.

1850'den sonra Fransa'da başlıyan hastalıklar Türkiye'deki ipek böceklerine de bulaşmıştı. Ham madde üretimi bakımından da memleket ipekçiliği tehlikeye girince dış borçlara bakan idare (Düyûn-ı Umumiye), kendi alacaklarını kurtarmak maksadiyle yerli ipekçilikle ilgilendi. Böylece ipekçiliğimiz yeniden kalkınma hamlelerine ulaştı.

Anadolu'da ipekçiliğin gelişmesini sağlıyan başlıca sebep halkın dokumalara gösterdiği rağbetti. Kemha, atlas, kutnu, kadife, tafta, simli, sırmalı kumaşlar, dibâ ve benzeri gibi pek çok kumaş çeşidi dokunmuştur ki bunlar bugün, başta Topkapı Sarayı Müzesi olmak üzere, bütün dünya müzeleri koleksiyonlarını zenginleştirmektedir.

Anadolu'da VI. yüzyıldan beri böcek tohumlarından böcek yetiştirilerek kozacılığa başlanılmıştı. Fatih devrinden günümüze kadar gelen mahkeme sicilleri, Bursa'nın daima bir ipekçilik merkezi olduğunu gösteriyor. İlk defa 1587'de Bursa'da ipek böceği yetiştirildi. Daha sonra Alaşehir, Alâiye (Alanya) gibi kasabalarda da bu sanata rağbet arttı. XVI. yüzyılda ise İstanbul, Kocaeli, Eskişehir köylerinde ipekçilik gelişmiş bir durumdaydı.

İpek Nasıl Elde Edilir

«İpekçilik» denilince birkaç safhalı bir iş akla gelir. Bunların ilki «koza yetiştirme», ikincisi kozalardan «iplik çekme», üçüncüsü «böcekçilik», dördüncüsü «dokumacılık» tır. Ondan sonra yapılış devresi bitmiş, iş ipek ticareti safhasına gelmiştir.

«İpekçi» denilince, dokumaya kadar olan işlerle uğraşanlar anlaşılır. Bunlardan koza yetiştirenlere eskiden, «koza» kelimesinden uydurma bir Arapça kuralı ile «kazzaz» denirdi. Kozacılar böcek besler, tohum çıkarır. Kozacının ilk işi böcek tohumlarını fışkırtmakla başlar. Sarı olan tohumlar belli bir ısı derecesinde iki günde kızarır. Tohum çatlayıp siyah tırtılcıklar çıkınca bunlar ince dut yaprağı ile beslenir. Böcek, verilen dut yaprağının cinsine göre iri koza yapacağından, iyi cins yaprak verilmesine dikkat edilir. İpek böceği dut yaprağı yedikçe irileşir. Başka cins yaprak yedirilirse yumurta alınır ama, ipek kozası alınamaz.

Kozalar yumuşatma kazanlarında kaynatılarak çözülmeye hazır hale getirilir. Sonra, eskiden «tepme» denilen mancınıklarla bir dolap (kasnak) etrafına sarılır. Bugün buharlı mancınık kullanılıyor. «Mancınık» denilen bu alet, biri yumuşatma kazanı, öbürü de ipek ipliğinin çekilip sarılacağı döner dolap (çark) tan ibarettir. Böylece, dolap veya çarkta toplanan ipek ipliği gene özel aletlerle masuralara aktarılır. Bir yandan taraklarin da yardımiyle, ibrişim halindeki bu ipek ipliği bükülür. Büküm devresinden de geçtikten sonradır ki ipek, iplik halini alır, dokumaya elverişli duruma girer.

Bükümcülük de, dokumacılık da son derece nazik bir iştir. Bugün en modern makinelerle yapıldığı halde, tabiî bir ürün olmasına rağmen, gene de zararla sonuçlanabilecek kadar hassas bir iştir.

Yurdumuzda ilk ipek fabrikası, yani makineyle iplik çeken yer, 1838'de açıldı. Ondan sonra, kısa zamanda Bursa'da 50 fabrika meydana çıkmıştı. İlk defa 1851'deki Londra Sanayi Sergisi'ne Türk kozaları ve ipekleri gönderildi. Bu işi daha bilimsel hale getirmek üzere de 1894'te Bursa Dârülharir'i (İpekevi) açıldı.

Memleketimizde ipekçilik 1951'den beri gerilemeye başladı. 1950'de yılda 3.000.000 kilo olan koza üretimi, 1959'da yarısına düştü. Buna karşılık Gemlik'teki suni ipek fabrikası 1944'te 240.000 kilo suni ipek yapmışken bu miktar 1959'da 1,5 milyon kiloya yükselmiştir ki tabiî ipekle başa baştır. 1958'de tabiî ipekle 880.000 m. kumaş dokunmuşken suni ipekle 4.890.000 m. kumaş dokunmuştur.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

İpeğin Hikâyesi (M. Petersham'dan çev. H. ve L. Öztabağ, 1957); İpekçiliğin Dünyadaki Son Durumu (çev. L. Eğecioğlu, F. Özek, 1950); İpekböceğine Nasıl Bakarsak İyi ve Bol Mahsul Alırız (V. Pınar 1942); İpekböcekçiliğinde Dut Ağacı Yetiştirmek (1943); İpekböcekçiliği (A. Duru, 1937); İpekböcekçiliği (N. Oktar, 1948); İpekböcekçiliği (F. Karaesmen, 1950)

İPEK BÖCEĞİ

Bir çeşit kelebeğin tırtılıdır. İpek böceği kanadları pullu böcekler sınıfındandır. Dut yaprağiyle beslenir. İpek böceği kelebeklerinin dişisi yaz başlarında 500 kadar yumurta yapar. Yetiştiriciler bu yumurtaları toplıyarak gelecek bahara kadar soğuk bir yerde saklarlar. Öte yandan, yumurtlıyan kelebek 3-4 gün sonra ölür.

Baharda beyaz dut ağaçlarının yapraklarında ilk yapraklar görünmeye başlarken, yetiştirici, yumurtaları sakladığı yerden çıkararak, özel kuluçka makinelerine koyar. Yumurtalardan küçücük kurtçuklar çıkar. Bunların kalınlığı hemen hemen saç kılı kadardır, uzunlukları da yarım santimden küçük olur.

Tırtıllar yumurtadan çıkınca yetiştiricinin asıl işi başlar. Çünkü bunların müthiş bir iştahı vardır. Durmadan taze dut yaprağı taşımak gerekir. Tırtılların büyüme zamanı bir yetiştirme merkezine gidilirse yaprakların yenmesinden doğan seslerin her yanı kapladığı görülür. Bu devre içinde tırtıllar her gün kendi ağırlıkları kadar yaprak yer. Büyümeleri de yemeleri gibi hızlı olur. İpek böceği tırtılları o kadar çabuk büyür ki, büyüme süresi içinde dört defa deri değiştirmek zorunda kalır.

Yumurtadan çıktıktan 5 hafta sonra tırtılların kalınlığı yarım santimi geçer, uzunlukları da 7,5 sm. yi bulur. Bu tırtılın vücudu 12 bölüme ayrılmıştır, 3 çift ayağı vardır. Ayrıca, vücudunun arka tarafında 5 çift çengelli, ayak gibi, et çıkıntısı bulunur.

İyice büyümüş olan ipek böceği artık kozasını yapacak çağa girmiştir. Günün birinde başını havaya kaldırıp ileri geri sallıyarak kozasını yapmaya elverişli bir dal parçası aramaya başlar. Bunu gören yetiştirici hemen böceği alarak kozasını yapacağı özel yere koyar. Burada her tırtılın bir hücresi vardır. Hücreye konan tırtıllar kozalarını yapmaya başlar.

İZMİR ilinin tarihî değer bakımından en başta gelen bölgesi Efes'tir. Her yıl binlerce turist Efes'i gezmeye gelir. Resimde Efes'teki Hadrianus Tapınağı'nın yıkıntıları görülüyor

Meryem Ana'nın Evi Efes'e gelen turistlerin ilk ziyaret ettikleri yerdir. Burası Hıristiyanlarca kutsal kabul edilmiştir.

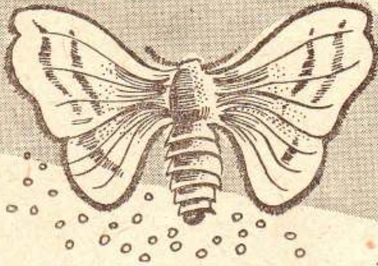

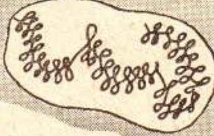
İsabey Camisi Efes'i daha yakın çağlara bağlıyan tarihî bir eserdir. Efes 1390'da Osmanlılar'a geçmiştir.

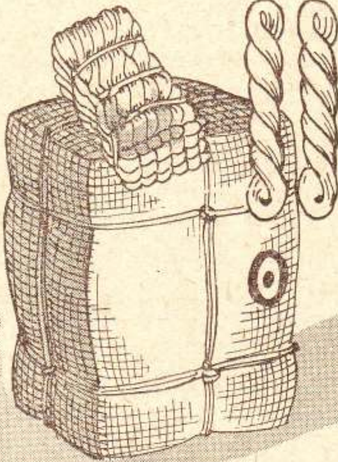
Serapis Tapınağı'nın kalıntıları Efes'teki kazılarda şimdiye kadar bulunmuş en değerli eserler arasında sayılır.

İPEK NASIL İŞLENİR?

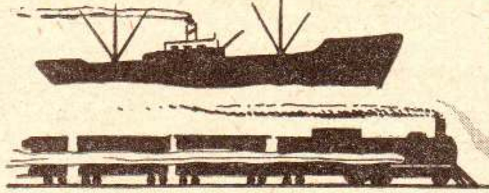

İpekböceği kelebeği 200 - 500 yumurta yapar

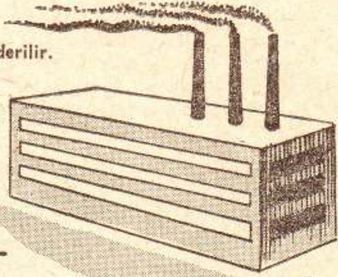

İpekböceği tırtılı kozaları meydana getirir, her kozada 500 - 1.000 m. uzunlukta ipek teli vardır.

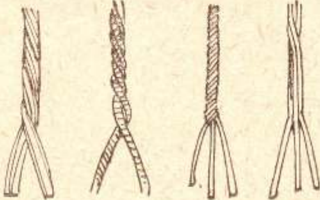

Kozalar toplanır

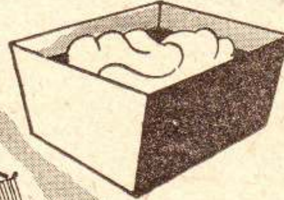

Çıkrıktaki ipek, çileler halinde bağlanır

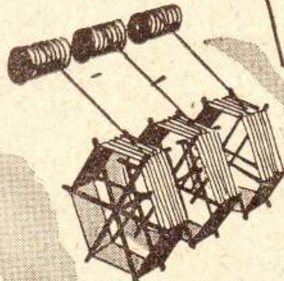

Kaynar suya atılarak ipek telleri sarılır

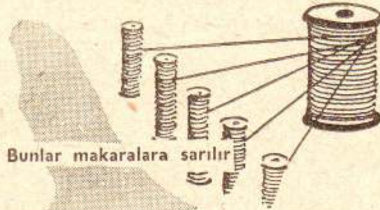

Ham ipek fabrikalara gönderilir.

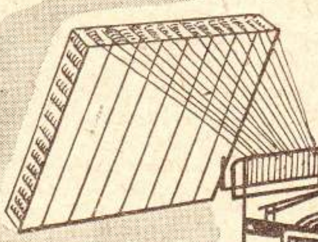

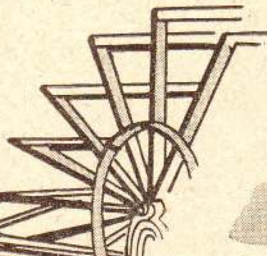

Fabrikalarda çeşitli iplikler yapılır

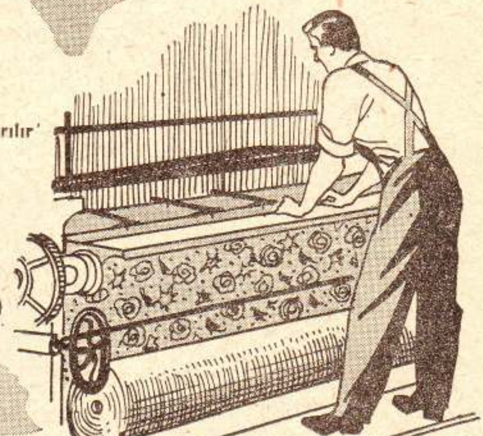

Yıkanarak temizlenir

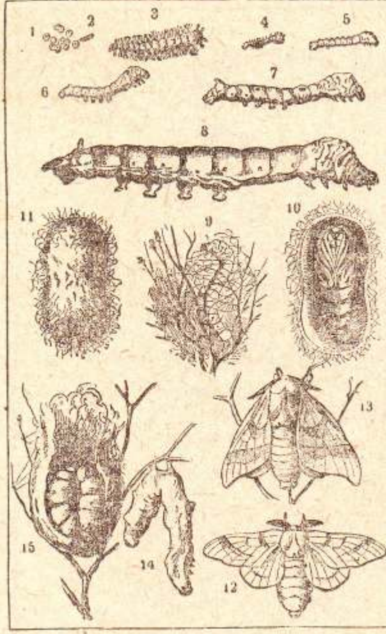

Makaranın iplikleri çıkrıklara sarılır

Bunlar makaralara sarılır

Çıkrıklardan alınan ipler özel bir düzene göre yeniden makaralara sarılır

Artık sıra ipekli kumaşların dokunmasına gelmiştir

İPEKBÖCEĞİ: 1 — Yumurtaları; 2 — Yeni doğan yavru; 3 — Yavrunun büyütülmüş şekli; 4, 5, 6, 7 — Başkalaşma geçiren yavru; 8 — Ergin böcek; 9 — Kozasını örmeye başlıyan böcek; 10 — Bir kozanın kesiti ve içindeki krizalit; 11 — Bir koza; 12 — Dişi kelebek; 13 — Erkek kelebek; 14 — Ölü bir böcek; 15 — Tamamlanamamış bir kozanın içindeki ölü böcek

İpek böceğinin vücudundaki iki bez yapışkan bir sıvı meydana getirir. Zamk gibi bir şey olan bu sıvı hayvanın üst dudağındaki delikten iplik halinde dışarı çıkar, havayla karşılaşır karşılaşmaz donar. İşte ipek budur.

Tırtıl önce kozasının dış kısmını yapar. Ondan sonra kendi vücudunun etrafını sarmaya koyulur. Sarma işi ilerledikçe hayvan küçülür, küçülür, sonunda kozanın içinde görünmez olur.

Koza olduğu gibi bırakılacak olursa tırtıl 2-3 hafta içinde kelebek haline gelir, kozayı delerek çıkar. Yetiştiriciler buna imkân vermezler. Kozaları ya sıcak suya atarak, ya da kızgın buhara tutarak kurtçuğu öldürürler. Ancak, gelecek mevsim için yumurta yapmak üzere bir miktar koza ayrılır. Bundan çıkan kelebekler yeniden yumurta yapar.

Yapma İpek

Yapma ipek (suni ipek) kimyasal yollarla yapılan bir iplik çeşididir. Bu çeşit iplik yapan fabrikalarda ham madde olarak kavak, köknar gibi selülozu bol olan ağaçların odunundan faydalanılır. Fabrikaya gelen selüloz levhaları üç gün kadar belli bir sıcaklığı ve nemi olan odalarda kurutulur. Sonra da ditme makinelerinde dönen bıçaklar arasında iki saat kadar didilir.

Ditilmiş olan selüloz saçtan yapılmış özel kablarda belli bir sıcaklıkta birkaç gün bekletilir. Olgunlaşan selüloz kükürtleme makinelerinde, 100 kilo selüloz için 33 kilo ölçüsünde karbon sülfürle karıştırılır ve belli bir sıcaklıkta iki buçuk saat kadar çalıştırılır. Beyaz olan alkali selüloz yavaş yavaş turuncu bir renk alır. İstenilen renk elde edilince kükürtleme ameliyesine son verilir. Elde edilen bu madde birkaç defa süzgeçlerden geçirilerek temizlenir. İçindeki hava kabarcıkları yok edilir. Sonra da plâtin alaşımından yapılmış 0,6 - 0,8 mm. çaplı ince delikli memelerden asitli bir banyo içine püskürtülür. Böylece iplik haline gelen madde alüminyum makaralar üzerine sarılır.

Dolan makaralar asit, tuz ve serbest kükürtten temizlenmek için temizleme ameliyesine tabi tutulur. Sonra da kurutma fırınlarında kurutulur ve istenilen şekilde bükülerek çile haline getirilir ve paketlenerek piyasaya sevkedilir. Bu usule viskos usulü ile yapma ipek elde edilişi denir. Yapma ipek tabiî ipek kadar zarif, fakat ondan daha az sağlamdır, üstelik ateşte pek çabuk parlar. Yurdumuzda yapma ipek, Gemlik Sunğipek Fabrikası'nda yapılmaktadır. 1938'de işletilmeye açılan fabrika yirmi dört saatte iki ton yapma ipek işliyebilmektedir.

İPHİGENİA

Eski Yunan mitolojisinde Kıral Agamemnon'la Kıraliçe Klytaimestra'nın kızıdır. Efsanesi şudur:

Truva'yı istilâ etmek üzere yelkenli gemilerle yola çıkan Agamemnon, Aulis yakınlarına geldiği sırada, birdenbire rüzgâr kesilir. Komutanlardan biri Agamemnon'a akıl verir. Güzel kızı Iphigenia'yı Tanrı Artemis'e kurban ederse rüzgâr çıkacak, gemiler ilerliyecektir. Agamemnon, uzun uzun düşünür; Truva'yı almak bir şeref meselesidir; ancak kızını da Tanrı'ya kurban etmek bir baba için kolay bir iş değildir. Sonunda, ödev sevgisi üstün gelir. Agamemnon karısına Iphgenia'ya iyi bir kısmet bulduğunu, onu evlendireceğini söyliyerek kızını alır, tapınağa götürür. İphigenia evleneceğini sanırken cellâdın satırı kızın başını gövdesinden ayırır.

Iphigenia kurban edildikten sonra hava değişir, gemiler Aulis'ten ayrılır, Truva istilâ edilir. Agamemnon, muzaffer bir komutan olarak yurduna dönünce karısı katil babadan öc almak için sabırsızlanmaktadır. Agamemnon, karısiyle saraya girer, bir daha dışarı çıkamaz. Klytaimestra kızının öcünü almış, kocasını öldürmüştür.

Facia bu kadarla da bitmez. İphigenia'nın ağabeysi Orestes de, babasının öcünü almak için, annesini öldürür.

İphigenia'nın kurban edilişi (Bir Pompei freskinden)

Yunanlı şair Aiskhylos'a göre İphigenia olayı böyle cereyan etmiştir. Yalnız, başka bir anlatışa göre de Agamemnon kızını Artemis'e kurban edeceği sırada Tanrı kıza acımış, onun yerine hemen bir geyik göndererek onu kurtarmıştır. Artemis, İphigenia'yı Taulis'teki Artemis Tapınağına götürür, rahibe yapar. Bu tapınağa yabancıların girmesi yasaktır, içeri giren sağ çıkmaz. Aradan zaman geçtikten sonra İphigenia'nın ağabeysi Orestes, kardeşini aramaya çıkar, Taulis'e gelir. Iphigenia, onu tanır, tapınağa girdiğini gizli tutar. Daha sonra iki kardeş, tanrıların da yardımiyle Taulis'ten kaçarlar, yurtlarına giderler.

Eski Yunanlı şair Euripides, Fransız şairi Racine, Alman şairi Goethe birer «İphigenia» trajedisi yazmışlardır. Ünlü Alman bestecisi Gluck da bu efsaneyi opera haline getirmiştir.

İPSALA

Marmara Bölgesi'nin Ergene bölümünde Edirne iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Keşan, güneyde Enez ilçeleri, batıda Yunanistan toprakları, kuzeyde ise Edirne'nin Meriç ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka İbriktepe adında bir bucağı, 22 köyü vardır.

Yüzölçümü: 776 km^2

Nüfusu: 26.030 (1960 sayımı)

İpsala ilçesinin büyük bir kısmını Meriç ve Ergene ovaları, geri kalan kesimlerini de yükseklikleri 300 m. yi bulmayan tepeler teşkil eder. Meriç Ovası'nın genişliği kuzeyden güneye doğru artar, çoğunlukla Meriç'in taşmasiyle meydana gelen bataklıklarla kaplanmıştır. Iklim yazla kış, gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farklarının çokluğu ile dikkati çeker. Yağış mevsimleri bakımından Akdeniz iklimi hâkimdir. Yağışlar kış ve kış etrafında toplanır.

İlçe doğal bitki örtüsü bakımından fakirdir. Bazı bodur çalılıkların meydana getirdiği küçük ormanların dışında bozkırlar çoktur. Ilçenin ekonomisi çeşitli tahıl cinslerine, bu arada çeltik tarımına dayanır. İpsala-Keşan yolu boyunca uzanan vâdi tabanı çeltik alanıdır. Türkiye'nin en iyi cins pirinçlerinden olan «Kulaklı pirinçleri» İpsala ilçesi sınırları içindeki Kulaklı çiftliğinde elde edilir.

Kasaba. — Ilçe merkezi İpsala kasabası Meriç vâdisinin sol yamacında kumluk, dik kenarlı tepelerin eteğinde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 300 m. dir. Kasaba, Meriç vâdisinin yanı sıra giden yol boyunca uzanır. Kasabanın, ihtiyacını karşılıyan ufak bir çarşısı vardır. Evlerinin çoğu kerpiçtendir, bir katlıdır. Yeni binalar, daha çok, iki katlıdır, tuğla ile betondan yapılmıştır. 4 mahalleden meydana gelen İpsala, 6.015 nüfusludur (1960 sayımı). Kanunî devrinde yapılan büyük meşhur Kervansaray'ın yıkıntıları, su kemerleri, iki yıkık hamamdan başka Husrev Kâhya tarafından yaptırılan iki cami başlıca tarihî eserleridir.

Eski İpsala'nın tarihi Bizans devrine kadar çıkar. Tarihî şehir, nehir taşkınlarından, sıtmadan korunmak için, vâdiden uzakta, içeri kesimde kurulmuştur.

Bir zamanlar dünyanın en kuvvetli devleti olan ve büyük edebiyatçılar, bilim adamları yetiştiren ülke: İRAN

İran'ın arması

İRAN, yurdumuzun doğu komşusu olan geniş bir ülkedir. Dünyanın en eski devletlerinden biri olan İran, uzun tarihi boyunca, zaman zaman yeryüzünün en kuvvetli imparatorluğu haline gelmiş, zaman zaman istilâlara uğramıştır. İran'ın kuzeyinde Sovyetler Birliği, doğusunda Afganistan ve Pakistan, güneyinde Umman Denizi ve Basra Körfezi, batısında da Irak ve Türkiye vardır.

Yüzölçümü: 1.621.866 km²
Nüfusu: 24.000.000
Başkenti: Tahran

İran adı «Aryalar'ın Ülkesi» anlamınadır. İranlılar tarihin başladığı çağlardan beri bugünkü topraklarında oturagelmişlerdir. Bir zamanlar dünyanın en kudretli devleti haline gelen, en ünlü edebiyatçıları, bilim adamlarını yetiştiren İran bugün kalkınmaya, modern dünyanın gidişine ayak uydurmaya çalışan memleketlerden biridir.

İran'ın Coğrafya Durumu

İran yüksek dağlar, yaylalar ülkesidir. Toprakları genel olarak kuraktır. Önemli bir kesimini çöller kaplar.

Dağlar ve Çöller. — İran'ın yüksek dağlarla kuşatılmış olması yağmur bulutlarının içerilere girmesine engel olur. V biçimindeki dağlar kuzeyden, güneyden İran'ı çevreliyerek ülkenin kuzey batısında birleşirler. Horasan'a kadar uzanan kuzeydeki zincir Elburz Dağları'dır. Bu dağların en yüksek yeri 5.670 metre yüksekliğindeki Demavend Tepesi'dir. (Bk. Elburz Dağları). Elburzlar'ın güney yönünden gelen dağlarla birleştiği kesim bir düğüm noktasıdır. Buraya Ermenistan Yaylası denir. Bu yayladan ayrılan dağ zincirleri Türkiye'ye, Rusya'ya doğru uzanır. Ermenistan Yaylası'nın kuzey kesimine Azerbaycan, güneyine Kürdistan denir. Güneyde Irak sınırı boyunca başlıyan Zagros zinciri Orta İran'ı Basra Körfezi'nden ayırır. Merkez Dağları bunların yanı sıra uzanır. Kûh-i Dehna bu kesimdeki dağların en yükseğidir (5.180 m.).

Bu dağların meydana getirdiği V'nin ortası çöldü. Daşt-i Kebîr ve Daşt-i Lût çölleri İran'ın doğusunu kaplar. Daşt-i Lût güneydoğuya doğru uzanır. Daşt-i Kebîr ise bunun kuzeyindedir.

Baştan başa bir yaylalar ülkesi olan İran'ın tek ovası Basra Körfezi'nin kuzeyindedir. Basra Körfezi, Zagros Dağları ve Irak sınırı arasında uzanan üçgen biçimindeki ova ve arkasındaki dağlar eski İran medeniyetinin merkezi olmuştur.

Nehirler ve Göller. — İran'da önemli bir ırmak yoktur. Ülkenin orta kesimi daha alçak olduğundan, sular dağlardan buralara doğru akar, çöllerde kaybolur. Elburz Dağları'nda açtığı derin boğazlardan akan Kızıl Uzun nehri Hazar Denizi'ne dökülür. Dicle ve Fırat nehirleri Irak'ta birleştikten sonra Şattülarap adında 200 km. kadar uzunlukta geniş bir nehir meydana gelir. Şattülarap'ın bir kısmı İran-Irak sınırını meydana getirir, kısa bir parçası da İran topraklarında akar. Buna İran'dan katılan en önemli kol Karun ırmağıdır. Zagros Dağları'ndan akan Sirvan nehri de Irak'a geçerek Dicle'ye dökülür.

İran'ın en büyük gölü Urmiye'dir. Türkiye sınırları yakınında bulunan Urmiye Gölü tuzludur. Ülkenin kuzey sınırlarının önemli bir kısmını Hazar Denizi meydana getirir. Bu denizin kıyısındaki limanlar ulaştırmada büyük kolaylık sağlar. İran'ın başka bir önemli gölü de güneydeki Niris Gölü'dür.

İklim. — İran'ın yayla kesiminde kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. İklim kuraktır. Sıcak mevsimlerde hiç yağmur yağmaz. Yağmur ancak kışın kısa bir süresinde yağar. Yıllık yağış tutarı 35 sm. kadardır. Memleketin en çok yağmur alan yerleri Elburz Dağları'nın kuzeyidir. İran'ın ağaçlar ve yeşil tarlalarla kaplı tek yeri de burasıdır.

İranlılar ve Yaşayışları

İranlılar Milâttan binlerce yıl öncesinden beri İran yaylasında yaşamaktadır. Buraya Orta Asya'dan gelmiş oldukları tahmin edilebilir. Eskiden Araplar, Arap olmıyanlara «Acem» derlerdi. Bu ad, daha çok, o zamanlar İran'ın egemenliği altında yaşıyan kavimler için kullanılmış, bundan dolayı İranlılar'ın başka bir adı olmuştur.

İran'da 3.000.000'dan fazla göçebe kabîle halkı vardır. Bunlar daha çok Zagros Dağları'nın bulunduğu bölgede yaşarlar, hayatları ya at sırtında, ya da deri çadırlarda geçer. Bir yerden bir yere giderken, genel olarak, erkekler ata biner, kadınlarla çocuklar yürür.

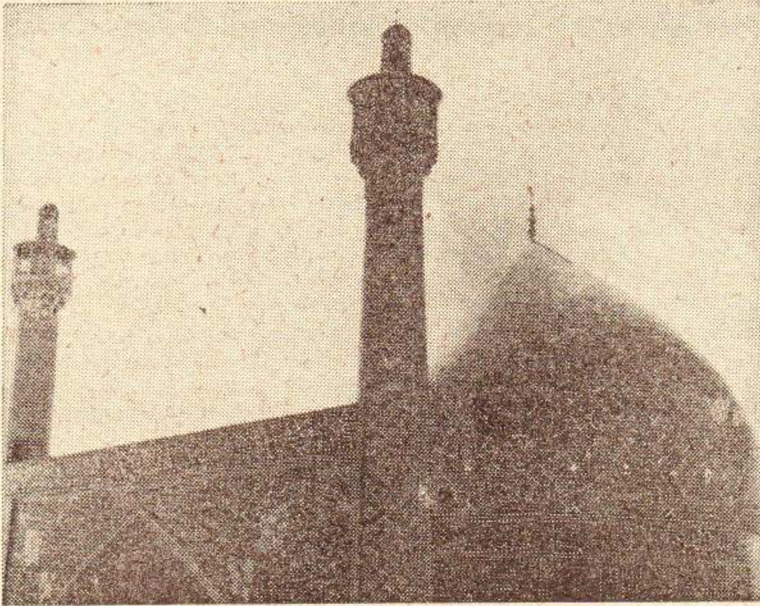
İranlılar'ın geri kalan önemli bir kısmı çiftçilikle geçinir. Suyun az olması bunların çalışmasını çok güçleştirir. Tarlalarını kuyulardan sağladıkları suyla sulamaya çalışırlar. Taşralı İranlılar genel olarak çoğunlukla kerpiç evlerde yaşar. Evin avlusu yüksekçe bir duvarla çevrilidir. Büyük şehirlerdeki hayat ise Türkiye'de olduğu gibidir. Halk ya apartmanlarda, ya da tek başına evlerde oturur. 1928'den beri ahalinin kıyafeti Avrupalılaşmıştır.

İran son yıllarda 10 eyalete ayrılmıştır. Bunların en büyükleri Horasan, Kerman, Isfahan ve Tahran'dır. Tahran eyaletinin idare merkezi olan Tahran aynı zamanda İran'ın başkentidir. Kerman ve Isfahan'ın idare merkezleri aynı adla anılır. Horasan'ın idare merkezi ise Meşhet'tir.

İran'ın kuzey doğusunda bulunan Horasan yüzölçümü bakımından Kerman'dan sonra ikinci büyük eyalettir. Nüfusu 2.500.000'i aşar. Eskiden alanı çok daha büyükken Doğu

İRAN'IN SANAT ESERLERİNDEN

İran'ın birçok şehirleri değerli sanat şaheserleriyle doludur. Fotoğrafta Isfahan'daki Şah Camisi'nin minareleri ve kubbesi görülüyor.

Büyük İran şairi Hâfız'ın Şiraz'daki türbesi.

Horasan Afganistan'a geçince küçülmüştür. İran'da 4,5 milyon Türk, 550.000 Kürt, 11.000 Beluç, 5.000 Arap vardır. Buna karşılık Afganistan ve Sovyetler Birliği'nde milyonlarca İranlı yaşar.

İran'ın diğer eyaletleri şunlardır: Geylân (idare merkezi: Reşt); Doğu Azerbeycan (Tebriz); Batı Azerbaycan (Rizaiye, eski Urmiye); Kermanşah (Kermanşah); Huzistan (Ahvaz); Fars (Şiraz).

İran'ın en büyük şehirleri Tahran, Tebriz ve İsfahan'dır (Bu şehirler için kendi maddelerine bilgi verilmiştir). Diğer önemli şehirler şunlardır.

Meşhet: İran'ın kuzeydoğusunda, Horasan eyaletinin merkezi olan 300.000 nüfuslu bir şehirdir. Şiiler'in kutsal şehridir. Zengin bir müzesi, tarihî camileri vardır.

Abadan: Şattülarap üzerinde bir şehirdir. İran'ın petrol merkezi ve modern şehirlerinden biridir. Hurremşehr ile bitişmiştir. 400.000 nüfusludur.

Şiraz: İran'ın güneyinde 170.000 nüfuslu bir şehirdir. İranlılar burası için memleketin edebî başkenti derler. Gerçekten, İran'ın en büyük iki şairi olan Hafız da, Sâdi de Şirazlı'dır. Şiraz'da çok değerli mimarlık eserleri vardır. Çeşitli el işleriyle tanınmıştır.

İran'da Eğitim ve Din

İranın dini Müslümandır. Nüfusun 19.000.000 kadarı Şiî - Caferî mezhebindendir.

Ayrıca 3,5 milyon Sünnî (Türkler ve Kürtler), 0,9 milyon Bahâî, 0,7 milyon Şiî - İsmailî, 5.000 Parsî, 5.000 Zerdüştî, 40.000 Yahudi (hepsi Tahran'da), 55.000 Ermeni, 22.000 Nesturî, 7.000 Avrupalı vardır.

Şimdiki İran Şahı'nın babası Rıza Şah Pehlevî İranlılar'ın eğitimine büyük önem vermeye başlamıştı. 1920'de İran'da okuma-yazma bilenlerin sayısı ancak % 2 idi. Eğitim alanındaki çalışmalar sayesinde bugün çocukların yarısı okula gitmektedir. Bu durum gene de okuma yazma bilmiyenlerin oranının yüksek olduğunu gösterir. Üniversiteleri Tahran (9.000 talebe), Tebriz (1.000), Isfahan (300), Meşhet (200), Şiraz (200).

İran Dili ve Edebiyatı

İranlılar'ın dili Hint-Avrupaî dil ailesinden Farsça'dır. Bu dil ailesi içinde Eski İranca ile Sanskritçe Arya dil topluluğunu meydana getirirler. Sanskritçe ile eski İranca birbirine çok yakındır. Farsça yüzyıllardan beri birçok değişiklik geçirmiştir. Bugün kullanılan dil Orta İranca denilen kısmın gelişmesinden doğmuştur. İran'da eskiden kullanılan başlıca yazılar çivi yazısı, Zent yazısı, Pehlevî yazısıdır. Şimdi Arap yazısı kullanılmaktadır. Farsça'ya birçok Arapça kelime karışmıştır. Bu arada Türkçe kelimeler de vardır.

Eski İran edebiyatına ait eserler bugüne kadar gelmemiştir. Zaman zaman memleketin gördüğü istilâlar eski İran edebiyat eserlerinin hemen tamamen mahvolmasına yol açmıştır. Bu bakımdan, İran edebiyatını ancak İslâmiyet'ten sonraki eserler temsil ediyor. Devletin büyüyüp gelişmesi edebiyatta da önemli simaların görülmesine yol açmıştır. IX - XI. yüzyıllarda İran edebiyatında ilk önemli şairler görülmeye başlar. İran'ın en

büyük şairlerinden biri, Firdevsî bu devrede yaşamıştır (Bk. Firdevsî).

XII. yüzyılda Enverî, Hakanî büyük ün kazandılar. XIII. yüzyıl İran edebiyatının en parlak devirlerinden biri oldu. Sâdi-î Şirazî ve Ömer Hayyam gibi dünya ölçüsünde ün kazanmış simalar bu devirde yaşamıştır (Bk. Sâdi-î Şirazî; Ömer Hayyam). Sanaî ve Feriddüddin-i Attar da değerli eserleriyle tanınmıştır. İran edebiyatına tasavvuf geniş ölçüde hâkim olmuş, eserlerde en çok kaside, gazel, mesnevi tarzları kullanılmıştır.

Gene XIII. yüzyılda yaşıyan büyük Türk şairi Mevlânâ Celâlettin Rumî büyük eseri «Mesnevî» yi Farsça yazdığı gibi, Ali Şir Nevaî de Farsça eserler vermiştir (Bk. Celâlettin Rumî). «Baharistan» yazarı Câmî de İran edebiyatının başta gelen simaları arasındadır.

İran edebiyatında klâsik çağ XIV. yüzyılda kapanır. Bu çağın en büyük şairleri Hâfız, İbni Yemin, Selman-ı Savecî'dir. Timur istilâsı İran edebiyatının altın çağına son vermiştir. XV. yüzyılda yetişen tek büyük sima Molla Câmî'dir (Bk. Câmî). Bundan sonra şiir alanında yetişen simalar arasında saymaya değer olanların en önemlileri XVI. yüzyılda Urfî, XVII. yüzyılda Tebrizli Saib, XIX. yüzyılda Şiraz'lı Kaânî vardır.

İran edebiyatında nesir tarzındaki eserler daha çok tarihlerdir. Gazneliler zamanında yaşıyan Beyhakî 30 ciltlik bir tarih yazmıştır. Selçuklu hanedanı zamanında yaşıyan Ravendî'nin «Rahat-üs Sudur» adlı değerli bir eseri vardır. Moğol devrinde Reşidüddin Fadlullah «Camiüttevarih» adında çok değerli tarihini yazmıştır. Devlet Şah'ın yazdığı «Tezkiretüşşuara», Lûtf Ali Bey'in «Ateşgede» si, Câmî'nin «Nefahat-ül-Üns» ü İran edebiyatının önemli mensur eserleri arasındadır.

İran Sanatı

İran'da İslâmiyet'ten önce resim sanatı vardı. Ancak, Sasanîler devri (224-651) eserlerinden hemen hemen hiçbir iz kalmamıştır. İslâmiyet'ten sonraki İran sanatında en önemli eserler hattatlık ve minyatür alanında verilmiştir. Mimarlık alanındaki eserlerin en önemlileri camilerdir. Bu yapılarda süslemeye büyük önem verilmiştir. İran mimarlığına önce Selçuklu tarzı hâkim olmuştu; daha sonra İranlılar bu etkiden kurtuldular, XVI ve XVII. yüzyıllarda kendi özelliklerini belirten eserler meydana getirdiler.

İran'ın Ekonomik Durumu

Petrol, İran'ın en büyük tabiî zenginliğidir. Kuzistan bölgesindeki kuyulardan elde edilen petrol borularla Abadan'daki tasfiyehanelere gönderilir.

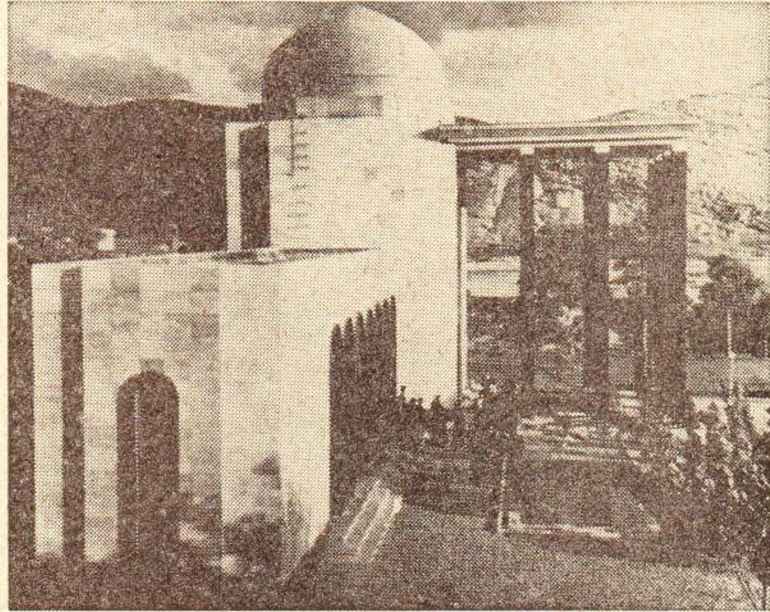
İran halkının çoğu çiftçilikle geçinir. Elde edilen ürünün başında buğdayla arpa gelir. Elburz yamaçlarında pirinç yetiştirilir. Başka ürünler arasında pirinç, darı, mısır, hurma vardır. İran'da hayvancılığa da önem verilir; at, sığır, deve, katır ve koyun yetiştirilir.

Mamul maddelerin çoğu İran'a dışardan gelir. Petrol ihracından sağlanan kâr ithal maddelerinin çoğunun bedelini karşılar.

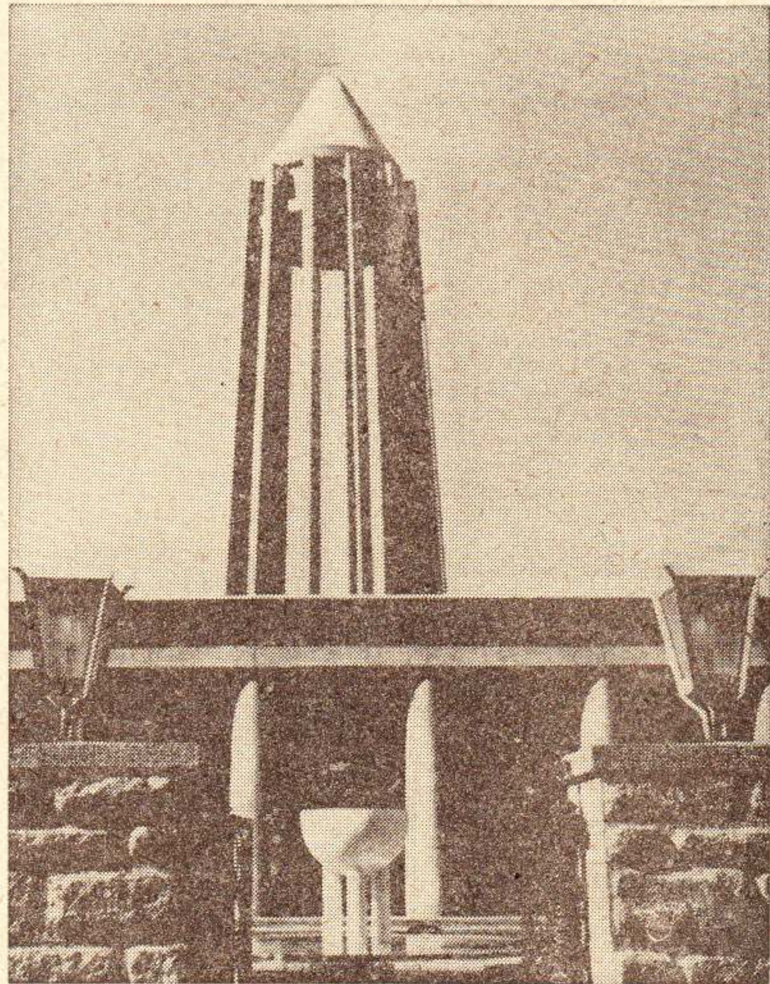
Tarihte İran

Bugün İran diye bildiğimiz bölgeye Milât'tan binlerce yıl önce iki kavim yerleşmişti.

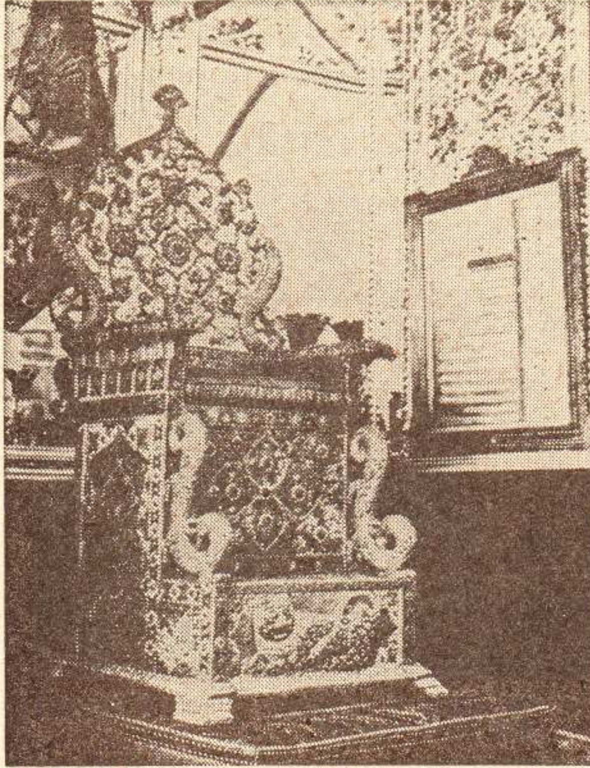
İRAN'IN TARİHÎ ESERLERİNDEN

Büyük bilgin İbni Sina'nın türbesi Hamedan'dadır. Fotoğrafta türbenin giriş kapısı görülüyor.

Büyük İran şairi Sadi'nin Şiraz'daki türbesi.

İran tahtı, dünyanın sayılı değerli taşlariyle süslenmiş büyük bir sanat eseridir. XVIII. yüzyılda, Hindistan'da Delhi'den alınarak İran'a getirilen taht bugün Tahran'da Şah Sarayı'nda bulunmaktadır.

550 yılında Persler, Medler'i egemenlikleri altına almayı başardı. Bunlar Pers bölgesinde yaşadıkları için Yunanlılarca «Persis» diye anılıyorlardı.

Persler Dârâ zamanında büyük bir imparatorluk kurdular. İmparatorluğun sınırları Kuzey Hindistan'dan kuzey Yunanistan'a kadar uzanıyordu. Dârâ'nın M. Ö. 486'da ölümünden önce Yunanlılar Marathon'da Persler'i yendiler. Bu yenilgiden sonra Persler toparlanamadı, Makedonyalı Büyük İskender İran üzerine yürüdü, Persler'i yendi, ülke yüzyıl kadar Makedonya egemenliği altında kaldı.

● Sasanî Hanedanı: Dârâ'dan sonra İran en parlak çağını Sasanîler zamanında yaşamıştır. Sasanîler sulama tesisleri, yollar, büyük binalar yaptılar, sanat ve edebiyata önem verdiler (Bk. Sasanîler).

Bunlardan Medler kuzeyde, Persler de güneyde yaşıyordu. Bugünkü İran halkı bu iki kavmin karışmasından doğmuştur. Aynı zamanda Türkler, Araplar ve Moğollar'la da karışmışlardır.

Elâmlar, Medler, Persler, Partlar, Sasanîler, sırasiyle İran'da kuvvetli devletler kurdular. Müslüman-Arap fethinden sonra İran, bir müddet sonra birçok mahallî devletlere ayrıldı. Türk'leşmiş Moğol İlhanlılar'dan sonra Celâyirliler, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular, nihayet Safevîler iktidara geldi; bunların hepsi Türk'tür. Safevîler ile İran, ağırlık noktasını bugünkü İran'ın teşkil ettiği bir devlet oldu. Onları Afganlar, Avşarlar, Zerdler, Kaçarlar ve Pehlevîler takip etti.

● Klâsik devir ve Pers İmparatorluğu. — İran'a yerleşen iki kavimden, önce Medler egemenliği ele geçirdiler. M. Ö. VII. yüzyılda Asur başkenti Ninova'ya hücum ettiler. M. Ö.

DÜNYADA FARSÇA KONUŞANLAR (1962)

İran	18.135.000
Afganistan	5.680.000
Tajikistan	1.700.000
Sovyetler Birliği	160.000
Kûveyt	17.000
A.B.D.	1.000
Umman	1.000
Başka ülkeler	5.000
Toplamı:	25.635.000

● Çeşitli İstilâlar: 641 yılında Araplar İran'ı işgal ederek Sasanî hanedanının hükümranlığına son verdi. Bu istilâ sırasında İran Müslümanlığı kabul etti, Arap harflerini kullanmaya başladı. Daha sonraları İran önce Selçuklular'ın, sonra Moğol imparatoru Cengiz'in, daha sonra da Timur'un istilâsına uğradı.

● Safevî Hanedanı: XVI. yüzyılda yeni bir Türk hanedanı İran'da iktidarı ele aldı. Safevîler Türkiye'den sonra cihanın en güclü devletini kurdular. Safevîler'in en büyük hükümdarı Şah Abbas'tır. Onun zamanındaki başkent Isfahan dünyanın en güzel şehirlerinden biri haline geldi (Bk. Safevîler).

● Bugünkü Devir: XIX. yüzyılda Hindistan'ı işgal eden İngilizler İran'ı da kontrolları altına almak istediler. Buna karşılık Rusya da İran'ın kuzey kesimlerini ele geçirdi. XX. yüzyılın başlarında İngiltere ile Rusya İran'ı ikiye bölmeyi, bunları karşılıklı kendi egemenlikleri altına almayı kararlaştırdılar. 1908'de petrolün keşfi İran'ı daha da önemli bir hale getirdi. O sırada iktidarda bulunan Kaçar Hanedanı yavaş yavaş kudretini kaybediyordu. (Bk. Medler, Persler, Partlar, Kaçarlar).

I. Dünya Savaşı'ndan sonraki istikrarsız devirde, bir jandarma onbaşısı olan Rıza Han iktidarı ele geçirdi, Türk Kaçar Hanedanını tahttan indirdi. 1925'te Rıza Şah «Pehlevî» adiyle tahta çıktı. Orduyu modernleştirdi. II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmak istedi. Halbuki Müttefiklerin İran petrolüne ve demiryollarına ihtiyacı vardı. İran, Rusya'ya gönderilecek yardım malzemesi için en uygun yoldu. Bu yüzden İngiltere ve Rusya İran'ı işgal ettiler. Şahı tahttan indirerek yerine oğlu Muhammed Rıza Pehlevî'yi geçirdiler. Savaştan sonra Müttefikler İran'dan çekildi.

İran Meşrutî bir imparatorluktur. Parlâmentosu Millet Meclisi ile Senato'dan kuruludur. Millet Meclisi'nin 136, Senato'nun 60 üyesi vardır. Senato üyelerinin 30'u seçimle gelir, 30'unu Şah tâyin eder. Meclis seçimleri iki yılda bir yenilenir. Seçimler tek derecelidir. Yirmi yaşını geçmiş erkekler oy kullanır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

İran (Ali Soheyli, 1952); İran Tarihi Ord. Prof. M. Ş. Günaltay, 1948); İran Türkleri (San'an Azer, 1942); İran Moğolları; Siyaset, İdare ve Kültür (B. Spuler'den çev. C. Köprülü, 1957); İran Çelengi (R. Patois'ten çev. S. İ. Gürkan, 1958); İran ve İnkılâbı (A. Ağaoğlu, 1941); İran, Yunanistan ve Beni İsrail İli (Myres'ten çeviri, 1937).

İRİDYUM

Gümüş gibi parlak, kolay kırılabilen bir metaldir. Meydana getirdiği çeşitli tuzların değişik renkte olması dolayısiyle adını Yunanca'da «gökkuşağı» anlamına gelen «iridios» kelimesinden almıştır. Tabiatta plâtin ve osmiyum metalleriyle alaşım halinde bulunur. 1804 yılında keşfedilmiştir.

Plâtin elde edilmek üzere işlenirken iridyum da çeşitli kimyasal işlemlerle plâtinin yanında elde edilir. Çok sert kristal yapısı vardır. Yüksek derecede sıcaklıkta eridiği için bazı ölçü aletlerinde kullanılır. Tel hale getirilemez, toz edilebilir, parlatılabilir. Toz halinde ısıtılırsa oksitlenebilir. Metal halinde altın dolmakalem uçlarına ilâve edilir. Kimyasal etkilere dayandığı için bazı potalar yapılır. Plâtine sertlik verdiği için bazı fiziksel aletlerde plâtinle alaşım halinde kullanılır. Porselen eşyayı siyaha boyar.

Simgesi: Ir.; Atom sayısı 77; Atom ağırlığı: 193,1; Yoğunluğu: 22,4; Ergime noktası: 2.350° C

İRİS TABAKASI (Bk. GÖZ)

İRAN'IN BÜYÜK ŞEHİRLERİ VE NÜFUSLARI

Tahran	1.742.000
Tebriz	333.000
Abadan	436.000
Isfahan	294.000
Meşhed	278.000
Şiraz	172.000
Hemedan	160.000
Reşt	160.000
Kermanşah	141.000
Ahwâz	140.000
Kumm	111.000
Erdebil	110.000
Yezd	80.000

İRLANDA

Tabiat güzellikleri arasında küçük bir cumhuriyet

İrlanda'nın arması

İRLANDA, Batı Avrupa'da aynı adı taşıyan ada üzerinde bir devlettir. Adanın kuzeydoğusu İngiltere'ye aittir. Büyük Britanya Adası'ndan İrlanda Denizi ile ayrılır. Kuzeyde İskoçya ile arasında kalan dar denize Kuzey Kanalı, güneyde Galler ile aradaki dar deniz parçasına da St. George Kanalı denir. Geri kalan üç yanından Atlas Okyanusu ile çevrilmiştir.

Yüzölçümü: 70.283 km^2

Nüfusu: 2.900.000

Başkenti: Dublin

Adanın ancak güneybatısında 1.000 m. yi geçen bir tepe vardır (Carrantuohill, 1.041 metre). Dublin'in az güneyindeki Wicklow Dağları 926 m. ye yükselir. Ülke genel olarak ovalıktır, tarıma, hayvancılığa elverişlidir. Küçük göller çoktur. Shannon ırmağı ile bu göllerden bazıları arasına açılan kanalcıklar Shannon Körfezi ile Donegal Körfezi'ni birleştirir.

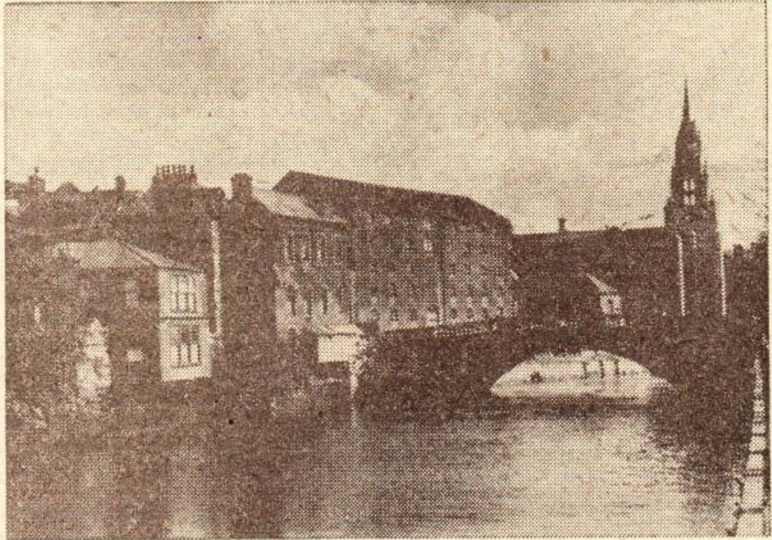
İrlanda'da yağış boldur. Yıllık ortalama 125 sm.'yi bulur. Güneybatıda daha da artar. Yıllık ısı ortalaması 10°'dir. Batı Avrupa deniz iklimi hüküm sürer. Bu iklim güney kıyılarında daha yumuşaktır. Tipik bitki örtüsü yapraklarını kışın döken ormanlar, yüksek yerlerde alp bitkileridir. Yer yer ormanlar vardır. Çorak yerler oldukça azdır. Göller 1.388 km^2 yer kaplar.

Nüfus. — İrlânda nüfusu gittikçe azalan nadir ülkelerden biridir. Bu azalma, dışarıya göçten dolayı olur. Bütün göçler de A. B. D.'ne doğrudur. Kanada gibi başka Anglo-Sakson ülkelerine göç edenler daha azdır.

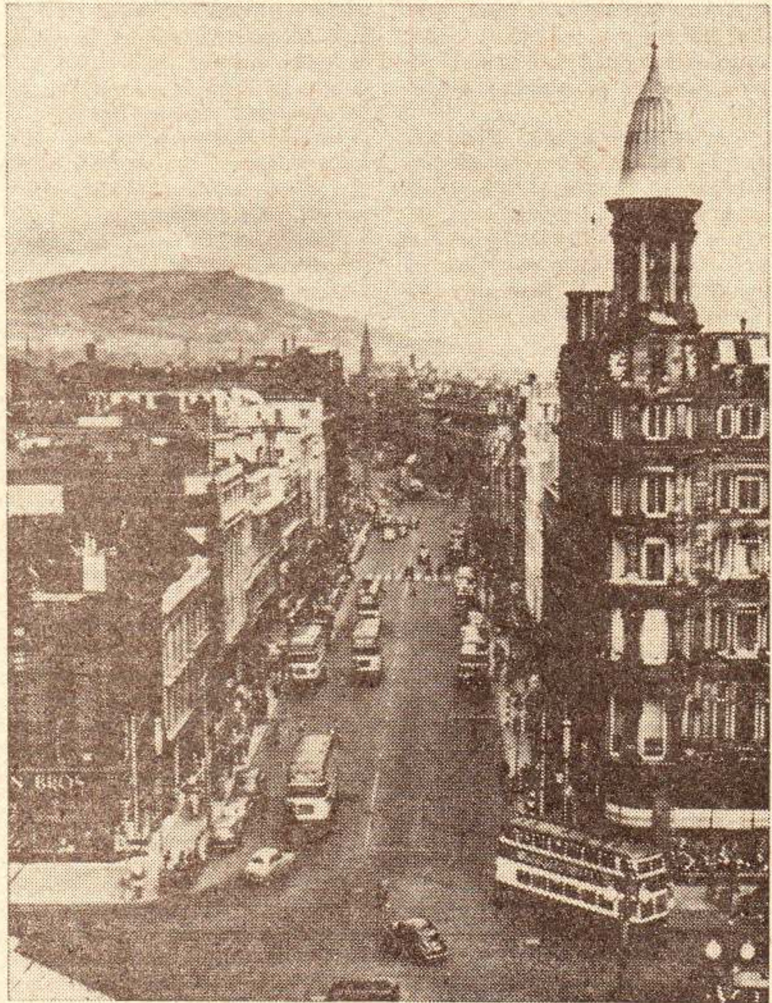
Bütün İrlanda adasında daha 1450'de 1 milyon nüfus vardı. Bu tarihte Büyük Britanya Adası'nın 3 milyon nüfusu olduğu hatırlanırsa, aradaki nispetin azlığı, bugünle ölçülünce dikkati çeker. Adanın nüfusu 1550'de 1,5 milyonken 1800'de 4 milyonu bulmuş, 1840'ta 8 milyonu geçmiştir. O yıl, adanın tarihte eriştiği en kalabalık zamandır. Aynı tarihte Büyük Britanya'da 18,5 milyon kişi yaşıyordu. 1850'den sonra İrlanda'nın nüfusu azalmaya başladı. Bugün 2,9 milyonu İrlanda devletinde, 1,4 milyonu İngiltere'ye ait Kuzey İrlanda'da (Ulster) olmak üzere 4,3 milyondur. Bugün A. B. D. nüfusunun pek önemli bir bölümü İrlanda aslından olduğu gibi, Kanada'da İrlanda aslından 1,9 milyon insan vardır.

İrlanda'da azınlık yoktur. Hepsi İrlandalı (İr)'dır. Yalnız, yüzyıllar süren İngiliz hâkimiyeti devrinde millî dillerini unutarak İngilizce konuşmıya başlamışlardır. Bugün İrce konuşanlar yalnız 667.000 kişidir. Gerisi İngilizce konuşur. Devletin resmî dili İrce olmakla beraber son zamanlarda bu dili dirilt-

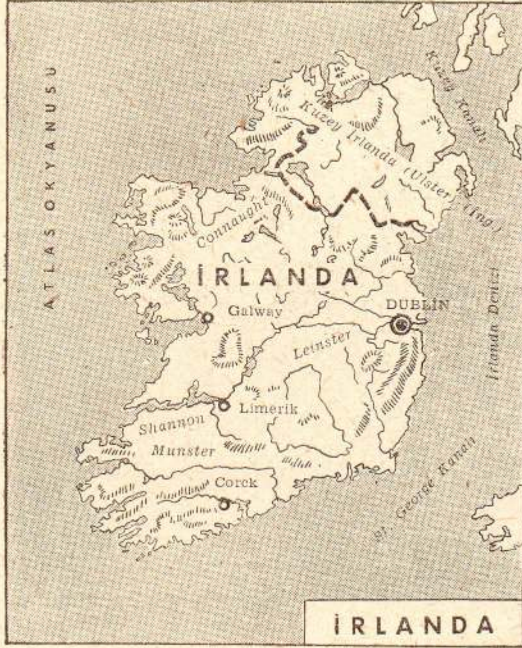
İRLANDA'DAN İKİ GÖRÜNÜŞ

Cork İrlanda'nın güneydoğusunda 85.000 nüfuslu bir liman şehridir. İçinden Lee nehrinin aktığı bu şehirde tarihî değeri olan birçok binalar vardır.

İrlanda, kendi adını taşıyan adanın büyük bir kısmını kaplar. Kuzeyde bulunan bölge, Büyük Britanya'ya bağlı Kuzey İrlanda'dır. Bu bölgede Belfast, 450.000 nüfuslu, büyük bir endüstri ve liman şehridir.

mek, yaymak, İngilizce'yi bırakmak için yapılan gayretler ileri bir sonuç vermiş değildir. 160.000 Protestan dışında halk Katolik' tir ki, bu mezhep ayrılığı da İngilizler'le aralarındaki uçurumun sebeplerinden biri olmuştur.

Şehirler. — Başkent 627.000 nüfuslu Dublin'dir (Bk. Dublin). 85.000 nüfuslu Cork güneydoğuda bir limandır. 51.000 nüfuslu Limerick, Shannon Körfezi üzerindedir. Güneydoğuda Waterford (29.000) bir nehir limanıdır. Galway (22.000) batıda aynı adı taşıyan körfez üzerindedir. Başka şehir yoktur. Çiftliklere mahsus yerleşme şekilleri yaygındır.

Ekonomi. — İrlandalılar tarımla, hayvancılıkla geçinirler. Yılda, ortalama olarak, 2 milyon ton kadar patates, 300.000 ton buğday, 300.000 ton arpa elde edilir. 4,5 milyon sığır, 4,2 milyon koyun, 245.000 at vardır. 3.600 ton peynir, 39.600 ton tereyağ, 8.900 ton margarin elde edilir.

İrlanda'da kömür pek azalmış durumdadır. Yünlü dokuma ve maden sanayii ile gemi inşaatı da ülkenin ekonomisinde az çok bir yer tutar. 1958'de 114.000 ton şeker, 3,2 milyon hl. bira elde edilmiştir. 1959'da 2,1 milyon kwh. elektrik enerjisi kullanılmıştır. Ticaret hacmi (ithalât-ihracat toplamı) 1959'da 952 milyon doları buluyordu (Türkiye'nin 798 milyondu) ki, devletler arasında İrlanda böylelikle 36. geliyordu. Nüfus bakımından ise devletler arasında 81.'dir.

İrlanda'da 4.600 km. demiryolu, 208.200 motörlü taşıt, 70.800 telefon, 414.700 radyo ile 327 sinema salonu vardır. Ticaret filosu yoktur. 3'ü muhrip olan 6 savaş gemisinden kurulu filosu, 600 barış eriyle dünya devletleri arasında 48.'dir.

İdare. — İrlanda'nın resmî adı «Poblacht na hÉireann» dır. 4 eyalete ayrılır: Leinster (merkezi Dublin), Munster (Limerick), Connaught (Galway) ve İrlanda Ulster'i. Bugün kullanılan yer adları hep İngilizce'dir. Bunların İrce'leri resmî ad olduğu halde yalnız İrlanda'da kullanılır. Meselâ İrce'de Dublin'e «Baile Atha Cliath», Cork'a «Corcaigh», Limerick'e «Luimneach» derler.

Ülkede km^2'ye 42 kişi düşer, yani Avrupa ülkelerinin en az insan yaşıyanlarından biridir.

Eğitim. — İrlanda'da okuma-yazma bilmiyenler küçük bir azınlıktır. Orta öğretim pek gelişmemiştir. 4 üniversite vardır: 1951'de kurulan Dublin Üniversitesi tek önemli olanıdır; 378 öğretmeni, 5.600 öğrencisi vardır. Diğer üniversiteler: Cork (98 öğretmen, 1.100 öğrenci), Galway (65 öğretmen 1.000 öğrenci), Maynooth (44 öğretmen, 600 öğrenci).

İrlanda Edebiyatı

İrlanda halkı, Hıristiyanlığı kabul etmeden önce yazılı bir edebiyatı yoktu. İrlandalılar Hıristiyanlığı benimseyince Romen harflerini de kabul ettiler. M. S. 600 yıllarına kadar İrlanda edebiyatında çeşitli efsaneler, halk şiirleri görülür. Bu devirden sonra da yazılı edebiyat başlar. İlk olarak eski çağlardan beri halk arasında dolaşan efsaneler yazıldı. Bu devir, İrlanda edebiyatının altın devridir. Hıristiyanlığın ilk devirlerinde İrlandalılar, azizlere ait pek çok efsane yaratmışlardır.

İrlandalı şairlerin eserlerinin çoğu lirik şiirlerdir. Nesirde olduğu gibi şiirlerde de kahramanlık hikâyelerine geniş yer verilmiştir.

İngiltere Kıraliçesi I. Elizabeth devrinde bazı İrlandalı yazarlar, eserlerini İngilizce yazmaya başlamışlardı. Zamanla, İngilizce yazan İrlandalılar'ın sayısı çoğaldı. Oliver Goldsmith, Maria Edgeworth, Sheridan gibi yazarlar, İngilizceyi adamakıllı benimsemişlerdi. Yalnız, bunların eserlerinde İrlanda'nın havasını veren bir taraf yoktu. XIX. yüzyılın başında genç İrlandalı yazarlar, İngilizce yazılmış bir İrlanda edebiyatı kurabilmek için teşebbüse geçtiler. Yeats'le George Russell de bunlar arasındaydı. Bu hareketten en çok faydalanan tiyatro sanatı oldu. XX. yüzyılın başında da Dublin'de kurulan tiyatroda İrlanda halkının hayatını veren eserler temsil edilmeye başlandı. İngilizce yazan tanınmış İrlandalı edebiyatçılar arasında Oscar Wilde, George Bernard Shaw, James Stephens, Sean O'Casey başta gelir.

Tarihte İrlanda

Keltler'in oturduğu İrlanda, V. yüzyılda Hıristiyan oldu. XII. yüzyılda başlıyan İngiliz fütuhatı, pek çetin karşı koymalardan sonra ancak XVII. yüzyılda tamamlanabildi. Katolik İrlandalılar'ı en müthiş zulümlerle, baskılarla, kırımlarla ezmek istiyen İngilizler, bütün toprakları büyük çiftliklerin, asilzadelerin elinden alarak millî bir nüvenin kurulmasını önlemek için ellerinden geleni yaptılar.

Bütün XIX. yüzyıl İrlanda'nın bağımsızlık, hiç olmazsa bazı siyasi haklar elde etmek için savaşmasiyle geçti. 1921'de bağımsızlığına kavuşan İrlanda, ancak 18 nisan 1949' da tam anlamında İngiltere'den ayrıldı. De Valera, İngiliz düşmanlığının en büyük lideri olarak tanındı. İrlanda, İngiliz Milletler Camiası'na da girmedi. İngiliz düşmanlığı hâlâ çok canlıdır.

İRSİYET (Bk. KALITIM)

İRVİNG, Washington (1783 - 1859)

Washington Irving

Tanınmış Amerikan tarihçisi, makale ve hikâye yazarıdır. Amerika dışında da ün kazanan ilk Amerikalı yazar olması bakımından da Amerikan edebiyatında ayrıca önemli bir yeri vardır. Amerikan edebiyatının gerçekte Washington İrving'le başladığını kabul edenler çoktur.

Washington İrving, New York'ta doğdu. O günlerde New York 25.000 nüfuslu küçük bir şehirdi. İrving'in babası Amerika'ya göç etmeden önce İskoçyalı bir denizciydi. Amerika'ya geldikten sonra hayatını ticaretle kazanmaya başlamıştı. Washington İrving, on bir çocuklu ailenin en küçük çocuğu idi. Küçük yaşta okumaya merak sarmıştı. Ağabeyleri de onu bu yolda teşvik ettiler. On altı yaşına kadar okula gitti. 1802'de, New York'ta çıkmakta olan «Morning Cronicle» gazetesine Jonathan Oldstyle takma adiyle yazılar göndermeye başladı. Bu arada genç yazarın sıhhati bozulduğu için ağabeyleri onu Avrupa'ya göndermeyi uygun buldular.

Washington İrving, iki yıl Fransa'yı, İtalya'yı, İngiltere'yi karış karış dolaştı. Avrupa ülkelerinin geleneklerini, edebiyatını, kültürünü iyice benimsemiş, sıhhatini de düzeltmişti. Amerika'ya döndüğünde, ağabeyleri «Salmagundi» adında bir dergi çıkarmaya başlamışlardı. Washington İrving de buraya yazı veriyordu. Bu arada, genç yazar beklenmedik bir felâketle karşılaştı: Çok sevdiği nişanlısı Mathilda Hoffmann, kısa bir hastalıktan sonra, öldü. Washington İrving nişanlısının yasını ömrünün sonuna kadar tuttu, onun bir tutam saçını da ölümüne kadar iç cebinde taşıdı, kimseyle de evlenmedi. Kendini tamamen yazılarına verdi. Biraz avunmak için «Knickerbocker's History of New York» adındaki eserini tamamladı. Kitaba Knickerbocker imzasını atmıştı ama, eseri onun yazdığı çok geçmeden anlaşıldı. 1820' de «Sketch Book» adındaki ünlü eserini yayınladı.

İrving'in İngiltere'de pek çok dostu vardı. Ünlü İngiliz yazarı Sir Walter Scott da bunlardan biriydi. Scott'un İngiliz folkloru ile ilgilenmesi İrving'de de Amerikan folkloru ile ilgilenmek hevesini uyandırdı. New York'a yerleşmiş olan Holândalılar'ı alaya alarak «Rip Van Winkle» yi yazdı. Daha sonra «The Legend of Sleepy Hollow» yayınlandı. Her iki masal da okullarda bugün bile en iyi hikâye örnekleri olarak okutulmaktadır.

Hıristiyanlığın kurucusu:

İsa Peygamber

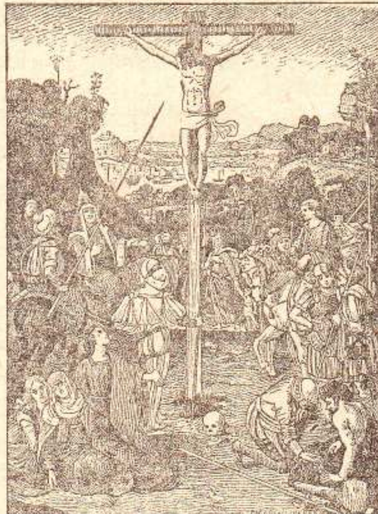
İSA, Hıristiyanlığın kurucusudur. Hıristiyanlar, onun «Tanrı'nın oğlu» olduğuna, insanlığı kurtarmak için gökten yeryüzüne indiğine inanmışlardır. Müslümanlık'ta da İsa'nın peygamberliği kabul edilmiştir. İslâm dininde Hz. İsa, Hz. Peygamber'den sonra bütün peygamberlerin en büyüğüdür ve Müslüman'lığın ortaya çıkışına kadar «hak dini» Hz. İsa'nın şer'ati, yani Hıristiyanlık'tır.

Bugün kullandığımız takvimin başlangıcı İsa'nın doğduğu yıl olarak kabul edilmiştir. Yalnız, tarihçiler, İsa'nın doğum yılı tesbit edilirken bir yanlışlık yapıldığını, M. O. ya 4, ya da 6 ncı yılda doğduğunu kabul ediyorlar.

İsa Filistin'de Bethlehem (Beytullâhm) de doğdu. Annesi Meryem, Jozef (Yusuf) adında bir marangozla nişanlıyken, Cebrail ona bir çocuğunun dünyaya geleceğini haber vermiş, bu çocuğun Tanrı'nın oğlu olduğunu, Museviler'in peygamberi olacağını bildirmişti. Melekler, Meryem'e oğluna «Tanrı'nın yardımcısı» anlamına Iesus (İsa) adını koymasını da söylemişlerdi.

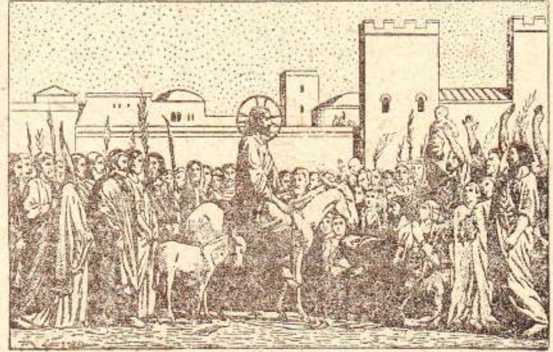
İsa'nın doğumuna pek az bir zaman kaldığı sırada Meryem'le Yusuf, vergilerini ödemek için Nazareth (Nâsıra) dan Beytullâhm'a gitmişlerdi. Şehirde kalacak bir yer bulamadıkları için bir ahırda gecelediler. İsa bu ahırda dünyaya geldi. İsa'nın 25 aralık günü doğduğu kabul edilir, o gün (Noel) bütün Hıristiyan dünyasında kutlanır.

Museviler'in başı Herod, yeni bir peygamberin doğduğunu haber alınca kendisine bir rakibin çıkmasından korkmuş, yeni doğmuş çocukların öldürülmesini emretmişti. Bunun üzerine Yusuf derhal Meryem'le İsa'yı alıp Mısır'a kaçtı. İsa'nın çocukluğu hakkında pek az şey biliniyor. Yalnız, daha çocuk denecek yaştayken bütün bilginleri şaşırtacak derecede bilgili olduğu, birtakım insanüstü kuvvetlere sahip olduğu anlatılmaktadır.

İsa'nın çarmıha gerilişi

İsa otuz yaşına bastığı sıralarda hayatında önemli bir değişiklik oldu. Öteki insanlara benzemediğini Kana'da yapılan bir ziyafette, ilk defa tabiatüstü kudretini etrafındakilere gösterdi: Esvahibinin depolarında şarap tükendiği bir sırada evdeki suları şarap yaparak onu sıkıntıdan kurtardı.

İsa'nın Kudüs'e Girişi

İsa, artık kendi yurduna gitmekten korkmuyordu. Nazareth'e gitti, sinagogda halka kendisini peygamber olarak tanıttı. Daha sonra Kudüs'e gitti, orada fikirlerini anlattı. İsa'nın şöhreti bütün Filistin'e yayılmıştı. Herkes onu görmek, sözlerini dinlemek istiyordu. İsa, yeni kurduğu dinin ilkelerini yaymak için diyar diyar dolaşmaya başlamıştı.

İsa'nın Romalılar aleyhine bir ihtilâl hazırlayıp Musevi devletini yeniden kurmak istediğini düşünerek kendisini ortadan kaldırmak istiyenler de çoktu. İsa'nın şöhreti arttıkça Musevi dininin liderleri de ona düşmanlık etmeye başlamışlardı. İsa, bir pazar günü, büyük törenle Kudüs'e geldi. Birkaç gününü vaızlar vererek, dinlenerek geçirdi. Perşembe gecesi, ilk defa onun fikirlerini kabul eden arkadaşlariyle (Havariler'le) beraber yemek yedi. Hıristiyanlık tarihinde bu yemek «Son Yemek» olarak tanınır. İsa o gece geç vakit Kudüs'ün arkasındaki Zeytin Dağı'na çıkıp uzun uzun dua etti. Sonra da tevkif edildi. Taraftarlarından biri olan İudas, İsa'yı yakalamak istiyen şahıslara bir miktar para uğruna yardım etmişti. İudas, çok geçmeden pişmanlık duydu, kendini bir ağaca astı. Hıristiyanların inancına göre, ağaç, utancından, kıpkırmızı kesildi, böylece erguvan ağacı ortaya çıktı.

İsa'yı suçlu çıkarmaya çalışan mahkeme, şahit olmadığı için, başlangıçta, onu suçlamakta güçlük çekmişti. Yalnız, hâkimlerden biri İsa'ya «Sen Tanrı'nın oğlu musun?» diye sorup «Evet» cevabını alınca, İsa'nın suçu sabit görüldü.

İsa, çarmıha gerilerek öldürüldü. Hıristiyanlar, onun çarmıha gerildikten sonra göğe uçtuğuna inanırlar. İslâm görüşü biraz başka türlüdür.

İsa'nın Havarileri

Havari, «hûri» kelimesinin çoğuludur. Sâf, temiz anlamına gelir. Bunu da çoğullıyarak havariyûn (havariler) denilmiştir. Böylece, İsa peygamberin çevresinde kendisine en önce inanan on iki yakını kastedilir. Bu on iki havârinin adları: André, Jacques, Jean, Pierre, Philippe, Barthélemy, Matieu, Thomas, Jacques, Simon, Jude ve Judas'tır.

Bunlardan, Lâtince'deki adlarına göre Petrus (Pierre), Yohanna (Jean), Mattâ (Mathieu) ve Toma (Thomas), birer İncil yazmışlardır. İsa'nın peygamber oluşu ve ümmetine tavsiyeleriyle keramet ve mucizeleri bu kitaplarda gösterilmiştir. Aralarında ufak tefek farklar olduğu için, dördü birden İncil'i teşkil eder (Bk. İncil). Daha önce 50 kadar İncil vardı. Luther bunları ayıklamış, ancak bu dördünün gerçek olabileceklerini ortaya atmıştır. Yohanna'nın Patmos adasında yazdığı dördüncü İncil'e «Apocalypse» de denir. Uyarma kitabıdır. Hıristiyan'lığa göre Israfil'den sonra olacakları, Mehdi'nin çıkışını haber verir (Bk. Kıyamet).

İSABELLA (1451 - 1504)

İsabella

İspanya tarihinde, dünyadaki coğrafi keşiflerde büyük payı olan kıraliçedir. Aragon veliaht prensesiyken Castilla Kıralı V. Ferdinand'la evlenince Castilla ve Aragon kıraliçesi oldu (1469), böylece İspanya'nın iki önemli devleti birleşti.

İsabella, zeki, çalışkan bir kadındı. Devlet işlerini kocasiyle birlikte yönetiyordu. Bütün resmî kâğıtlarda Ferdinand'ın imzasının yanında İsabella'nın imzası da bulunuyordu.

Amerika kıtasını keşfeden Kristof Kolomb, yolculuğa çıkmadan önce, Ferdinand'dan yardım isteyince Kıral devlet hazinesinin pek kötü durumda olduğunu ileri sürerek bu teklifi reddetmişti. İsabella, Kolomb'un fikrini beğenmişti, kendisine yardım edilmesi için ayak diredi; hattâ, bazı tarihçilere göre, Kristof Kolomb'un seyahat masraflarını karşılayabilmek için kendi elmaslarını sattı. Böylece İsabella'nın adı dünya coğrafi keşifler tarihinde de yer aldı (Bk. Kristof Kolomb).

İSFENDİYAR DAĞLARI [Küre Dağları]

Karadeniz Bölgesi'nde, Sinop'un güneyinde Kızılırmak ve Filyos vâdileri arasında kalan dağlardır, Küre Dağları da denir. Bu dağlar Karadeniz'in yanı sıra uzanırlar. Başlıca yüksek noktaları Çengel Dağı (1.605 m.), Zindan Dağı (1.775 m.), Yaralıgöz Dağı (1.985 m.), Dikmen Dağı (1.481 m.), Göktepe Dağı (1.375 m.) dir.

İsfendiyar Dağları orman bakımından zengindir, çok geniş çam ve köknar ormanlariyle kaplıdır.

İnebolu'yu Kastamonu'ya, oradan da İç Anadolu'ya bağlıyan önemli karayolu bu dağları Ecevit Beli'nde aşar. İsfendiyar Dağları silsilesinin güneyini batı-doğu doğrultulu Gök ırmak vâdisi çevreler.

İsfendiyar Dağları'nın bulunduğu bölge

İSFENDİYAROĞULLARI

(Bk. CANDAROĞULLARI)

İSFENKS [Sfinks]

Eski mitolojilerde sözü geçen hayalî bir yaratıktır. Yunan mitolojisinde, kadın başlı, aslan gövdeli, yılan kuyruklu, kuş gibi kanadlı bir yaratık olarak anlatılır.

Efsaneye göre, çok kötü yürekli olan İsfenks, Tebes (Tep) şehri yakınında bir kayalığın üzerinde yaşar, bu şehre giden yolu gözler, bütün yolcuları birer birer durdurarak onlara şu bilmeceyi sorardı:

«Sabahleyin dört ayağı üzerinde; öğleyin iki ayağı üzerinde; akşamleyin üç ayağı üzerinde yürüyen hayvan hangisidir?»

Bu bilmeceyi bilmiyenleri İsfenks derhal yakalayıp yerdi. Bir gün Kıral Oidipos'un yolu Tep şehrine düştü. İsfenks ona da aynı bilmeceyi sordu.

Oidipos: «Bu hayvan insandır» dedi. «çünkü insan, çocukken (ömrünün sabahında) elleri, ayakları üzerinde yürür; büyüdüğü zaman (ömrünün ortasında) iki ayağı üzerinde yürür, yaşlandığı zaman ise (ömrünün akşamında) iki ayağına yardımcı olarak bir de eline sopa alır.»

Bunun üzerine, Oidipos bilmeceyi bildi diye, İsfenks o kadar kızdı ki,, olanca kuvvetiyle bağırıp çağırarak kendini kayalıklardan aşağı attı, öldü.

Mısırlılar'ın İsfenks'i

İsfenks, Mısır mitolojisinde de yer almıştır. Mısırlılar'ın İsfenks'i, erkek başlı bir yaratıktı, gövdesi, ayakları, kuyruğu aslanı andırırdı, Kanadları da yoktu. Mısırlılar için İsfenks, tapınakların, mezarların koruyucusu olan tanrı Horus'u temsil ediyordu. Eski Mısır'da bir İsfenks heykeli yapılırken yüzü, o çağda hüküm süren Mısır Firavunu'na benzetilirdi. Mısırlılar, Firavunların aynı zamanda bir tanrı olduğunu kabul ederler, ona taparlardı. Karnak'ta olduğu gibi, bu heykeller, genel olarak, bir tapınağa giden yolun iki yanına yapılırlardı.

Eski Mısırlılar'dan kalma İsfenks'lerin en büyüğü Gize'deki Büyük Ehram'ın yakınına yapılmış taş heykeldir.

Eski Mısırlılar'dan kalma İsfenkslerin en büyüğü Gize'deki Büyük Ehram'ın yakınına yapılmış taş heykeldir. İsfenks, dünyanın en ünlü anıtlarından biridir. Bu heykel, Mısır mitolojisinde anlatılan insan başlı, aslan gövdeli yaratığı temsil eder. Heykelin başı, gövdesi tek parça taştan oyulmuş, ayakları, pençeleri parça parça taşların birleştirilmesiyle yapılmıştır.

İsfenks'i hangi Firavun'un yaptırdığı, ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmiyor. Bazı kaynaklar, bu İsfenks heykelinin M. Ö. 2550 yılı sıralarında, Firavun Kefren tarafından yaptırıldığını, yüzünün bu firavuna benzetildiğini ileri sürüyorlar. Bunun dışında, İsfenks'in M. Ö. 2900 yılı sıralarında yaşamış olan Firavun Keops'un zamanında var olduğunu, Keops'un bu heykeli tamir ettirdiğini de birçok tarih kaynakları kabul ediyorlar.

İsfenks, eski çağlardan günümüze kadar gelmiş olan en büyük anıtlardan biridir. Heykelin uzunluğu 73, yüksekliği 20, yüzünün genişliği 4 m. dir. İsfenks'in yüzü, Arap kabîlelerinin attıkları kurşunlarla, rüzgârda savrulan çöl kumlariyle oldukça açınmıştır. Çöldeki kum fırtınaları sırasında İsfenks'in alt kısımları tamamiyle kumlarla örtülür. Zaten heykelin bu bölümleri ancak, yapılmasından 3.000 yıl sonra, 1926'da, arkeoloji bilginlerinin uzun çalışmaları, kum birikintilerini kaldırmasiyle ortaya çıkmıştır.

İSHAK, Hz.

Kuran'da, Tevrat'ta adı geçen bir peygamberdir. Hz. İbrahim'le Sârâ'nın oğludur. İslâm kaynaklarına göre Aşure Gecesi'nde doğmuştur.

Kutsal hikâyelere göre, ondan tam bir yıl önce Hz. İbrahim'e bir oğlu dünyaya geleceği Tanrı tarafından bildirilmişti. Sârâ buna şaşmıştı, çünkü kendisi 90, İbrahim de 120 yaşındaydı. İbrahim bu müjde üzerine, doğacak oğlunu Tanrı'ya kurban adadı. Oğlu dünyaya geldikten sonra İbrahim bu adağını unuttu. İshak yedi yaşına geldiği sırada İbrahim'e, rüyasında, adağı hatırlatıldı. İbrahim bu adağını yerine getirmek üzere İshak'ı keseceği sırada gökten bir koç indi (Bk. Kurban). İbrahim'in öteki eşi Hâcer'den dünyaya gelen bir oğlu daha (Hz. İsmail) vardı. Sârâ, İsmail'in de mirasa ortak olacağını düşünerek Hâcer'i kıskanıyordu. Bunun üzerine, Hz. İbrahim, oğlu İsmail'le Hâcer'i alıp Hicaz'a götürdü, İshak Filistin'de kaldı. Böylece Hz. İsmail Araplar'ın, Hz. İshak Yahudiler'in dedesi oldu.

İSHAK ÇELEBİ (Ölümü: 1536)

Önemli bir Türk şairi ve bilginidir. Babası İbrahim Ağa, Üsküp şehrinin bütün çevrede tanınmış usta bir kılıççısıydı. İshak Çelebi de Üsküp'te doğdu. Daha pek küçük yaşta Üsküp medresesine girdi, çok zeki ve çalışkandı, öğrenimini çabuk tamamladı. Ondan sonra da ilmiye mesleğine girdi, müderris oldu. O dolayların en tanınmış medreselerinde ders okuttu. Edirne, Üsküp, Bursa ve İznik medreselerinde derece derece yükselerek müderrislik etti. 1535'te Şam kadılığına getirildi. Ancak, bu görevi bir yıl yapabildi, ertesi yıl Şam'da öldü.

Gençliğini hükümet merkezinden uzak yerlerde geçirmekle beraber, İshak Çelebi'nin sarayla ilgisi olmuştur. Yavuz ve Kanuni zamanlarında yaşadı, bu iki padişahın yakın adamlarından biri oldu. Yavuz'un Mısır seferinde yanına aldığı üç musahipten biri oydu. şakayı çok seven bir insandı. Padişah onun sohbetinden hoşlanıyordu. Ömrü boyunca hiç evlenmemişti. Yavuz zamanını anlatan küçük bir tarihiyle Divan'ı, bir de «İmtihan Risalesi» vardır. Eserleri basılı değildir.

İSHAK KUŞU

Bir baykuş çeşididir. «Bataklık baykuşu» da denir. Daha çok bataklıklara yakın yerlerde yaşar. Göçücü ve gezici kuşlardandır. 350 gram kadar gelir. Tüyleri pas sarısı renginde, kuyruğu daha açık renktedir. Sırtında koyu kahverengi tüyler vardır. Gözlerinin üstündeki kulak tüyleri çok kısa ve yatıktır. Fare ve diğer memelilerle, bulamadığı zaman da kuş, kurbağa, böcek, sürüngen vs. gibi diğer hayvanlarla beslenir.

İSHAL [Sürgün]

Barsaklardan dışarı atılan dışkının (büyük aptestin) sulu olması, sıkıntılı bir halde sık sık dışarı çıkmak zorunda bırakacak kadar çoğalması haline «ishal» (sürgün, amel) denir. Bu hal ince veya kalın barsaklardaki bozukluklardan ileri gelir.

Birtakım mikroplar vardır ki bunlar barsakların iç zarında çeşitli iltihaplar yaparlar. Tifo, paratifo, kolera, dizanteri (kanlı basur), besin zehirlenmeleri, üremiden ileri gelen zehirler, karaciğerin barsağa döktüğü safranın çoğalması da ishale yol açar. Ayrıca, sindirim yollarında bulunan ve sindirim için gerekli olan mayaların salgılanmasında bozukluk olursa, yiyecekler iyi sindirilemediği için de ishal olabilir. Barsakların sindirime yardım eden hareketleri gereğinden çok olursa bu da ishal yapabilir.

İnce barsaklardaki bozukluklardan ileri gelen ishallerde dışkı koyu sarıdan pirinç suyu beyazlığına kadar değişen bir renkte, sulu, kokusuz, veya pek fena kokulu ve gazlı olabilir.

Kalın barsak bozukluklarından ileri gelen ishallerde karın ağrıları, sıkıntı ve buruntular olur; dışkının içinde köpük, sümük gibi iltihap ürünleri ve kan bulunur. Dizanteriler kalın barsağa musallat olmuş birtakım iltihaplardır (Bk. Kanlı basur).

Tedavi. — İshalin tedavisi sebebine göre değişir. Bunun için, hastanın dışkısı muayene edilerek ishali doğuran mikrop bulunup ona göre bir tedavi şekline gidilir. Yerine göre, barsaklardaki ağrıları kesecek, sıkıntıları giderecek, ishali durduracak, mikropları öldürecek ilâçlar verilir. Vücudun susuz kalmasına yol açan, kan dolaşımını bozan ishallerde hastaya fizyolojik tuzlu su, glikoz serumu, bunlara benzer daha başka ilâçlar şırınga edilir, hattâ kan nakledilir.

İSİS

Eski Mısırlılar'ın en büyük tanrıçasıdır. Tabiat ve üreme tanrısıyken sonradan bütün tanrıçalar İsis'e benzetildi. Bir bakıma İsis, tanrılar tanrıçası sayılıyordu.

Mısır mitolojisine göre İsis, büyük güneş

tanrısı Osiris'in hem kardeşi, hem de eşiydi. İkisi de Gök Tanrısı Seb'le Yer Tanrısı Nut'un çocuklarıydılar. İsis'le Osiris, çocukları Horus'la birlikte Mısır'ın en kuvvetli üç tanrısı sayılırdı. Osiris'i kardeşi Set öldürmüştü. İsis kocasının ölüsünü bulmuş, bir yere saklamıştı. Set, Osiris'in ölüsünü de rahat bırakmamış, onu bulup parçalara ayırmıştı. İsis, kocasının parçalarını birleştirdikten sonra Osiris yeniden doğdu, ölüler âleminin tanrısı oldu.

İsis resimlerinde, heykellerinde güzel bir kadın olarak canlandırıldı. İnek başlı bir insan biçiminde de canlandırıldığı olmuştur. Aşk sayesinde ölümü yenmiş olan İsis kadınların yaratıcılığını temsil ediyordu. Ona inek kurban ederlerdi. Eski Yunanlılar İsis'i tanıdıktan sonra onu tanrıça Demeter olarak mitolojilerine aldılar. Oradan Romalılar'a da geçti. Hıristiyanlığın ilk günlerinde İsis'i kutsal sayan Hıristiyanlar vardı.

İSKAMBİL

Bir yüzünde resim ve şekillerden meydana gelmiş işaretler bulunan, çeşitli oyunlar oynamaya yarıyan kartlara «iskambil» denir.

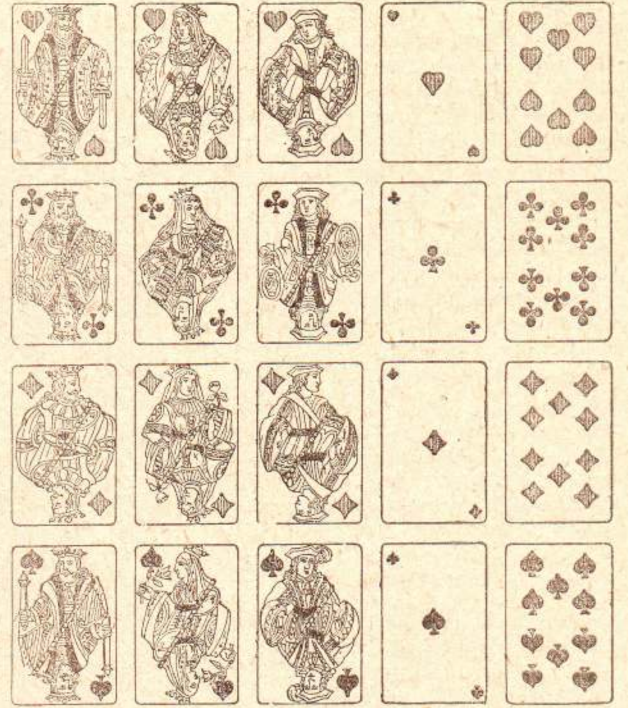
İskambil oyunları, Avrupa'da ilk olarak Ortaçağ'da, bazı kaynaklara göre XIV. yüzyılın ortalarında tanınmıştır. Bu tarihlerden çok daha önceki çağlarda, iskambil Çin, Hindistan gibi Doğu ülkelerinde biliniyordu. İskambili ve bu kartlarla oynanan oyunları, Avrupalılar'ın nasıl öğrendikleri üzerinde ileri sürülen çeşitli fikirler vardır. Bunlardan birine göre, iskambili Avrupa'ya Haçlı Seferleri'nden dönenler; bir başka fikre göre, kuzey Afrika'dan İspanya'ya geçen Araplar; bir başkasına göre de, Suriye ve Arabistan çöllerindeki kavimlerle ticaret yapanlar getirmiştir.

İskambiller Avrupa'da ilk yapıldıkları zaman, gerek şekil, gerekse üzerlerindeki resimler bakımından bugünkülerden oldukça farklıydı. Eski iskambillerin bazıları dörtköşe, bazıları bugün kullanılanlardan daha dar, bazıları ise yuvarlaktı. Üzerlerine şekil olarak maça (pik), karo (orya ve lokum), kupa (kör), sinek (ispati veya trefl) yerine başka şekiller yapılırdı. Almanya'da yapılmış olan eski iskambillerin üzerinde çan, kalb, yaprak, palamut şekilleri; İspanyollar'ınkinde kılıç, para, asâ, kadeh şekilleri bulunurdu. Bugünkü iskambillerin üzerindeki şekilleri ilk olarak Fransızlar yapmışlardır.

Ortaçağ'da iskambiller, elle yapıldığından, oldukça pahalıya mal olurdu. Bunun için, iskambil yalnız çok zengin aileler arasında oynanırdı. 1420 - 1430 arasında, tahta kalıplarla iskambil basmak mümkün olunca, kâğıt oyunları halk arasında da yayılmaya başladı. O çağlarda, iskambillerin üzerine, bugünkü papaz (rua), kız (dam), oğlan (vale veya bacak) resimleri yerine yalnız sakallı, taçlı dört resim yapılırdı. Bunlar Davut'u, İskender'i, Caesar'ı ve Charlemagne'ı temsil ederdi. Sonraları yapılan bütün iskambillere devrin en ünlü hükümdarlarının, prenslerinin, prenseslerinin resimleri konuldu.

Eski Fransız iskambillerinden örnekler

Bugün kullanılmakta olan iskambiller. Soldan sağa doğru: papaz, kız, oğlan, birli, onlu. Yukarıdan aşağıya doğru: kupa, sinek, karo, maça.

Bugün iskambiller dünyanın her tarafında makinelerle basılırlar, aynı özellikleri taşırlar. İskambillerin 52 tanesi bir deste meydana getirir. Bir deste iskambilde, 13'er iskambillik 4 grup vardır. Bu gruplar, üzerindeki şekillere göre maça, karo, kupa, sinek diye adlandırılırlar. Bu iskambil gruplarından maça ile sinek beyaz üzerine siyahla; karo ile kupa beyaz üzerine kırmızı ile yapılmıştır. 13 iskambilin meydana getirdiği bir iskambil grupunda, 10 tane, üzerlerinde sayı bulunan; 3 tane de üzerlerinde resim bulunan iskambil vardır. Resimli iskambiller, «papaz», «kız», «oğlan» dan meydana gelir. Sayılı iskambillerden 1 sayısını taşıyana «as» (bey) de denir. Birçok iskambil oyunlarında as, en değerli kâğıtlardan biridir.

Eski Japon iskambilleri

İskambillerle oynanan yüze yakın oyun çeşidi vardır. Bunlardan bazıları bir desteyle, bazıları da iki destenin karıştırılmasiyle oynanır. Ayrıca, bir destede, 52 iskambilden başka «coker» adı verilen iki iskambil daha bulunur. Bunlardan bazı oyunlarda faydalanılır; bazılarında desteden ayrılır.

İSKANDİL

Suların derinliğini ölçmeye ve bu iş için kullanılan alete «iskandil» denir. Kaptanlar teknelerinin altındaki suyun kalınlığını bilmek isterler; yoksa, gemi karaya oturabilir.

En basit iskandil aleti bir ipin ucuna bağlı kurşun ağırlıktan ibarettir. İpin üstünde ölçü çizgileri vardır. Suyun derinliğini ölçmek için ipe bağlı kurşun ağırlık suya atılır. Ağırlık, batarken ipi de beraber sürükler. Suyun dibine varınca ipin üstündeki işarete göre derinlik anlaşılır.

Bugün iskandil için ses ve radyo dalgaları kullanılıyor. Özel bir makine insan kulağının duyamıyacağı sesleri denizin dibine doğru gönderir. Denizin dibine çarpan ses dalgaları yansıyarak geri döner. Sesin su içinde belirli bir hızı vardır. İşte, sesin denizin dibine gidişiyle dönüşü arasında geçen zaman hesaplanarak suyun derinliği bulunur.

İskandil işinde, radyo dalgalarından da aynı şekilde faydalanılır. Radyo dalgalarının suyun dibine gidip gelmesi arasındaki zaman aradaki mesafeyi gösterir.

İSKANDİNAVYA

Genel olarak, Kuzey Avrupa'da İsveç'le Norveç'in bulunduğu yarımadaya «İskandinavya» denir (Bk. İsveç, Norveç) Ancak, İskandinav kavimlerinin yaşadığı yerlere de bu ad verilir. Buna göre, İsveç'le Norveç'ten başka Danimarka ile İslanda da İskandinavya'ya girer(Bk. Danimarka, İslanda).

İskandinav Yarımadası'nın yüzölçümü: 770.600 km²

Genel nüfusu: 11.000.000

İskandinav kavimleri kan, dil, tarih bakımından birbiriyle yakından ilgilidir. Bunların atası Normanlar'la Vikingler'dir. Germenler gibi İskandinav kavimleri de Töton (Teuton) ırkındandır.

İskandinav Yarımadası kavimleri tarih boyunca savaşçılıklariyle tanınmıştır. Kristof Kolomb'dan çok önce Amerika kıtasına varanlar, Rusya, İngiltere, İrlanda, Kuzey Fransa gibi birçok yerde yerleşenler hep İskandinavlar'dır. Bunlar gittikleri yerde yerli halkla karşılaşmışlardır (Bk. Vikingler, Normanlar).

Bugün İskandinavya, veya İskandinav Yarımadası diye adlandırılan bölge İsveç ve Norveç'in vatanıdır. Burası yüksekliği 2.500 metreyi geçmiyen dağlarla kaplıdır. Yarımadanın kıyıları fiyortlarla doludur. Bu fiyortlar eriyen eski buzulların yataklarından meydana, gelmiştir, ülkenin başta gelen özelliklerini teşkil ederler (Bk. Fiyort).

İSKELET

İnsan ve hayvan bedeninin kemik çatısına «iskelet» denir. Birtakım kemikler ya yan yana, ya da uc uca gelerek bu çatıyı kurmuştur. Bu kemikler, uzun, kısa, yassı olmak üzere üç türlüdür (Bk. Kemik).

Kemikler kireçli bir dokudan yapılmış oldukları için serttir, vücuttaki kaslara böylece destek olurlar. Çocukluk çağında kemikler daha yumuşak, daha esnektir; iki uclarındaki kıkırdak yapıları bakımından da büyümeye elverişlidir. Çocuğun yaşı ilerledikçe kemikleri de büyür. Böylece, çocuğun boyu uzar, vücudu gelişir.

İskeletteki kemikler birbirine eklemlerle bağlanmıştır (Bk. Eklem). Bu eklemler sayesinde, ayrıca kemiklerin üzerlerine yapışık kasların toplanıp açılması, uzanıp kısalması ile birçok organımız hareket eder, oturmamız, kalkmamız, çeşitli işler görmemiz mümkün olur.

Başlıca Kemikler

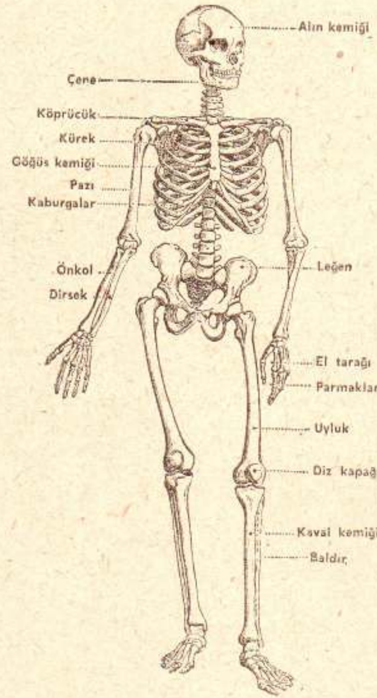
İskeletteki kemikleri vücudun bölgelerine göre başlıca şu bölümlere ayırabiliriz:

Kafa Kemikleri. — Hemen hepsi yassı olan 8 kemiktir. Bunlar testere ağzı gibi tırtıllı kenarlariyle birbirlerine birleşerek kenetlenmiş, beyin gibi nazik bir organın bulunduğu «kafatası» nı meydana getirmiştir.

Yüz Kemikleri. — 14 tane yassı kemiktir. Bu kemiklerin hepsi yan yana gelerek birleşmiş, göz, kulak ağız, burun boşluklarını çerçevelemiştir.

Omurga. — Enseden kuyruk sokumuna kadar, halka biçimi 33 kemikten yapılmıştır, vücudun yapısını tutan bir ana direk gibidir. Omurgadaki kemikler oynaktır, üst üste dizilmiş, birbirlerine kaslarla, bağlarla tutturulmuştur. Birbiri üzerinde oynıyarak gövdenin öne, arkaya, sağa, sola bükülmesini sağlarlar. Bu halkaların ortasında meydana gelen boşluk içinde «omurilik» vardır. Omurilik sinir sisteminin önemli bir parçasıdır (Bk. Sinir Sistemi).

Göğüs Kemikleri. — Göğüs boşluğunu kafes gibi çevreliyen ince, uzun kemiklerdir. Bunlardan «kaburga kemikleri» arkadan omurgaya, önden de göğüs kemiğine birleşmiş olarak, her iki yanda 12'şerden 24 tanedir. Önde bulunan «göğüs kemiği» ile birlikte hepsi 25 eder.

İnsan iskeleti

Kol Kemikleri. — Yukarıdan köprücük ve kürek kemikleri ile göğüs kemiklerine bağlanırlar. Uzun, kısa, büyük, küçük olmak üzere, en ufak parmak kemiklerine kadar iki kolda 64 kemik vardır.

Bacak Kemikleri. — Kalça kemikleri ile omurgaya bağlanırlar. Ayak parmaklarının ucuna kadar, büyüklü, küçüklü, iki bacakta 62 tanedir.

Böylece, iskeletteki bütün kemikler (8 kafa, 14 yüz, 33 omurga, 25 göğüs, 64 kollar, köprücük ve kürek, 62 bacaklar ve kalça kemikleri, ayrıca 1 dil, 6 kulak kemiği olmak üzere 213 tanedir.

Küçük yaşlarda kemikler az çok yumuşak ve esnektir. Yaş ilerledikçe kemiklerin dokusundaki kireç çoğalır, kemikler sertleşir. Bunun için, çocuklar sık sık düştükleri, kazaya uğradıkları halde, kemikleri kolay kırılmaz. Yaşı ilerlemiş kimselerde ise, kemiklerin esnekliği azaldığından, düşmelerde, kazalarda kemikleri kolayca kırılabilir

İnsan vücudunda ne kadar kemik var

	Solda	*Orta çizgide*	*Sağda*	*Tutarı*
Belkemiği	—	33	—	33
Kafada	2	4	2	8
Yüzde	6	2	6	14
Dilkemiği	—	1	—	1
Kulak kemikleri	3	—	3	6
Kaburgalar	12	—	12	24
Göğüstahtası	—	1	—	1
Kollar	32	—	32	64
Bacaklar	31	—	31	62
Toplam				213

Tarihin yetiştirdiği büyük cihangirlerden

İSKENDER

İSKENDER, Büyük (M. Ö. 356 - 323)

Makedonya kıralı ve tarihin en ünlü komutanlarından biridir. İlk defa dünyayı fethetmeye çalışan hükümdar olarak da tarihte ad bırakmış, aldığı geniş ülkelerden dolayı «Büyük» lâkabiyle tanınmıştır.

Büyük İskender

İskender'in babası Makedonya Kıralı Philip de iyi bir komutandı. Yalnız genç prens birçok konularda babasından çok daha ihtiras sahibi olduğunu küçük yaşta belli etmişti. Kıral Philip ordusu ile geniş bir istilâ hareketine giriştiği zaman İskender: «Babam bu gidişle, bana fethedilecek ülke bırakmıyacak» diye sızlanmıştı. İskender'in annesi de oğluna büyük kahraman Akhilleus'un sülâlesinden geldiğini söylemiş, oğlunu çeşitli kahramanlık hikâyeleriyle büyütmüştü.

İskender, 14 yaşındayken, ünlü Yunan filozofu Aristoteles'ten ders almaya başlamıştı. Edebiyata olan merakının yanı sıra spora da önem veriyordu. Aristoteles aynı zamanda İskender'e yabancı ülkelere gidip, başka milletlerin kültürünü, medeniyetini öğrenme fikrini de aşılamıştı.

İskender, 20 yaşındayken, Makedonya kıralı oldu. O sırada, devletin idaresi altındaki eyaletlerde huzursuzluk başlamıştı. İskender kuzeyde Barbar kabîlelerle savaşırken, genç hükümdarın öldüğüne dair bir haber yayıldı. Thebes şehri halkı hemen Makedonya' ya karşı ayaklandı, Atinalılar'dan yardım istedi. İskender durumu haber alır almaz ordusu ile birlikte Thebes'e yürüdü. Şehri yerle bir etti, şair Pindar'ın eviyle tapınakların dışında, bütün binaları yaktı yıktı. Şehrin 30.000'i bulan ahalisini da köle olarak esir pazarlarına sattı. İskender'in bu hareketi öteki Yunan eyaletlerini susturmaya yetmişti. Atina hükümeti de İskender'in egemenliğini kabul etmek zorunda kaldı.

İskender'in Savaşları

Muhteris genç hükümdar memleketinde sükûneti sağladıktan sonra gözünü dünyanın en zengin ülkelerine çevirmişti. İlk olarak İran'ı ele geçirmek istiyordu. Daha önce babası Philip de İranı istilâ etmek istemiş, plânları hazırlamıştı. M. Ö. 334 yılında İskender, 35.000 kişilik bir orduyla, İran seferine çıktı.

Büyük İskender'in paraları

Marmara'ya akan Granikos nehrinde (bugünkü Kocaçay'da) Makedonya ordusu İran ordusunu yendi. Artık İskender'e Asya'nın bütün yolları açılmış sayılırdı. İskenderun yakınlarında İssos vâdisinde Pers Kıralı III. Dârâ'nın 66.000 kişilik ordusunu yok etti.

Bu zaferden sonra İskender, Fenike'yi istilâ etmeyi aklına koydu Thyrra (Tire) şehri halkı 7 ay İskender'in ordularına karşı koydular. Makedonyalılar şehri alabilmek için başka yandan yeni bir yol yapmak zorunda kaldılar, şehri aldıktan sonra 8.000 kişiyi kılıçtan geçirdiler, 30.000 kişiyi de esir pazarlarında sattılar.

İskender bundan sonra Filistin'e yürüdü. Bütün şehirler İskender'e kapılarını açtılar. Yalnız Gaza şehri bir süre İskender'e karşı koydu. Gazalılar da Tirelilerin akıbetine uğradılar.

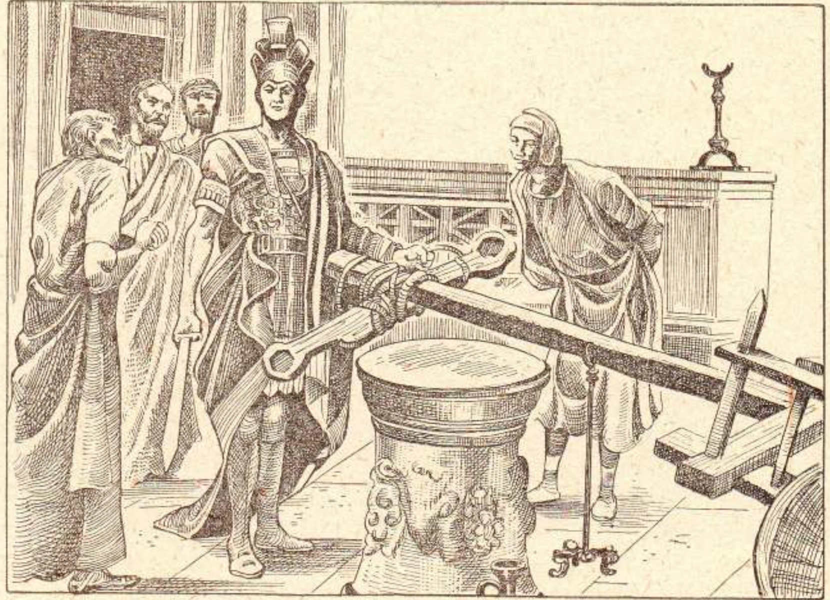
Bundan sonra İskender Mısır'a geçti. Mısırlılar, yıllarca Pers'lerin egemenliği altında yaşadıkları için İskender'e âdeta bir kurtarıcı diye baktılar. İskender, Nil'in ağzında yepyeni bir şehir kurdu. Bu şehre İskenderiye adı verildi.

İskender, Mısır'dan sonra yeniden İran'a döndü. Pers hükümdarı Dârâ'nın ona karşı koymak için yeniden ordu kurmaya çalıştığını duymuştu. İki ordu Ninova şehri yakınında Arbela düzlüğünde karşılaştı. İskender, Persliler'i kısa zamanda geri püskürttü. Arbela Savaşı dünya tarihinin en önemli savaşlarından biri sayılır. Bu saavştan sonra Babil' in iki şehri de İskender'e teslim oldu. İskender yeni aldığı her şehirden birçok ganimet ele geçiriyordu. Dünyanın en zengin hükümdarlarından biri haline gelmişti.

Dârâ, Arbela Savaşı'ndan sağ kurtulmuştu ama, daha sonra Persli generallerden biri onu öldürdü. Dârâ'nın ölümü üzerine İskender Pers İmparatoru oldu. Zafer, genç hükümdarın gözlerini kamaştırmadı. Artık bütün dünyayı ele geçirmesi için ortada hiçbir engel kalmamıştı. Hindistan Seferi için hazırlığa başladı. M. Ö.329'da Sogdiana (Buhara) yı aldı. M. Ö. 327 yılında Makedonya orduları Hindistan'ın zengin topraklarına ayak bastı. İskender Hindistan'ı ele geçirdikten sonra meçhullerle dolu bu esrarengiz ülkenin bilinmiyen taraflarını keşfetmek hevesine de kapıldı. İndus nehrinin Arap Denizi'ne döküldüğünü buldu.

İskender devrinde Makedonya'nın sınırları Ege Denizi'nden Hindistan'ın kuzeyine kadar uzanıyordu. İskender Asya ile Avrupa'yı birleştirip bir tek ülke haline getirmek istiyordu. Çeşitli memleketlerden aldığı bitkileri başka başka yerlerde yetiştirmeyi denemişti. Adamlarını da aldıkları ülkelerden kadınlarla evlenmeye teşvik ediyordu. Kendisi de Asyalı bir kadınla evlenmişti.

İskender büyük bir Arabistan seferine hazırlandığı sırada tehlikeli bir hastalığa tutuldu. Günden güne kuvvetten düştü. Son günlerinde sarayının kapıları herkese açık tutuldu. Büyük komutanı son defa görmek istiyen binlerce kişi sarayı doldurdu. İskender'in ölüsü altın ir tabut içinde Mısır'a götürüldü, büyük bir törenle İskenderiye'ye gömüldü. İskender'in ölümünden sonra Makedonya İmparatorluğu parçalandı (Bk. Makedonya).

Eski bir efsaneye göre Polatlı yakınlarında Gordion'da hiç kimsenin çözemediği bir kördüğüm vardı. Bunu kim çözerse bütün dünyaya o hâkim olacaktı. İskender hiç düşünmeden kılıcını çekip düğümü kesti.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları şunlardır: Büyük İskender (Ç. Uluçay, 1956); Büyük İskender (Droysen'den çev. Prof B. S. Baykal, 4 cilt, 1945-49); Büyük İskender (A. Altınay, 1931); İskender (Plutarkhos'tan çev. H. R. Yorulmaz, 1935); İskender'in Anabasisi (Arrianos' tan çev. H. Örs, 2 cilt, 1949).

İSKENDERİYE

Akdeniz kıyısında Mısır'ın en büyük liman şehridir. Nil deltasının batısında ince bir şerit halinde uzanır, coğrafi değerinden başka ayrıca tarihte de önemli bir yeri vardır. Dünyanın Yedi Harikası'ndan biri olarak bilinen İskenderiye Feneri bu limanın ağzındaki bir ada üzerindeydi. Bugün 1.400.000 nüfuslu bir şehir olan İskenderiye Mısır'ın en işlek limanı Kahire ve Johannesburg'tan sonra Afrika kıtasının en büyük şehridir.

Liman T şeklinde yarımadacıkla doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılır. Doğu kısmı pek gelişmemiştir. Burada yalnız balıkçılık yapılır. Limanın batısı kalabalıktır. Bu kesime gemiler de yanaşabilir.

İskenderiye, adını Büyük İskender'den almıştır. İskender, M. Ö. 332'de bu şehri kurmuştu. Onun ölümünden sonra, generallerinden Ptolemaios hükümdar olunca İskenderiye de Mısır'ın başkenti oldu. İskenderiye yüzyıl içinde çağının en muhteşem ve en büyük şehri haline geldi, nüfusu bir milyonu geçiyordu. Ayrıca, dünyanın en zengin şehriydi. İskender'in mezarı şehrin tam ortasındaydı. İskenderiye'nin en meşhur binaları üniversitesi ile kütüphanesiydi. Ptolemaios hanedanından gelen hükümdarlar, kütüphaneyi değerli eserlerle doldurmak için her yandan vesika toplamışlardı.

Devrin tanınmış Yunan filozof ve bilginleri İskenderiye'ye akın ediyorlardı. İskender'in ölümünden üç yüzyıl sonrasına kadar şehir dünyanın kültür ve bilim merkezi olarak kaldı.

İskenderiye 640'ta Araplara, 1250'de Memlûk Türkleri'ne, 1517'de de Osmanlı Türkleri' ne geçti. 1798-1801 yılları arasında, Napoléon'un Mısır seferi sırasında Fransız işgali altında kaldı. Uzun zaman, Kahire'nin ihtişamı yanında sönük kalan şehir, XIX. yüzyılın başında, Süveyş Kanalı'nın açılması üzerine, İskenderiye yeniden önem kazandı. 1882'de İngilizler'in bombardımanına ve işgaline uğradı. II. Dünya Savaşı'nda İngiliz deniz üssü olarak kullanıldı.

İSKENDERUN

Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde Hatay iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Kırıkhan, güneydoğuda merkez (Antakya) ve Samandağ ilçeleri, batıda Akdeniz, kuzeyde Hatay'ın Dörtyol ilçesi çevirir. Merkez bucağından başka Arsuz ve Belen adında bucakları, bunlara bağlı 55 köyü vardır.

Yüzölçümü: 951 km²

Nüfusu: 105.845 (1960 sayımı)

İskenderun ilçesi batıda çok dar bir kıyı ovası ile bunun doğusunda yükselen Amanos Dağları'nın orta kesimlerini içine alır. Amanos Dağları İskenderun'un gerisinde Belen Geçidi'nde oldukça alçalır, buradan da İskenderun-Antakya yolu geçer. İlçede tipik Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yaz ayları kurak geçer. Kışlar yağışlı ve ılıktır. Yıllık sıcaklık ortalaması 20° civarındadır. Yıllık yağış ortalaması da 778 mm. kadardır.

İlçede önemli akarsu yoktur. Amanos Dağları'ndan inerek İskenderun Körfezi'ne dökülen küçük boylu akarsuların çoğu geçicidir. Yazın yataklarında su bulunmaz.

İskenderun'un ekonomisi tarıma dayanır. Düz alanlarında tahılla endüstri bitkileri yetiştirilir. Körfez kıyısında portakalgillerle zey-

İskenderun limanından bir görünüş. Son yıllarda şehirle birlikte gelişen liman tesisleri İskenderun'u önemli bir ihraç ve ithal merkezi haline getirmiştir.

tin tarımı da gelişmiştir. Iklim elverişli olması dolayısiyle lâstik ağacı ile hurma da yetiştirilmektedir.

İskenderun Şehri

İlçe merkezi İskenderun şehri körfezin kıyısında, Amanos Dağları ile deniz arasındaki düz alanda kurulmuştur. Karayolları, demiryolu şehre canlı bir ticaret hayatı sağlar. Bundan başka, yılın hemen her ayında sakin bir denizi olan liman da İskenderun'un işlek bir ticaret şehri haline gelmesine yardım etmiştir. Modern liman tesisleri bulunan İskenderun limanı, yurdumuzun önemli bir ithal ve ihraç merkezidir.

Bütün bunlardan dolayı İskenderun son yıllarda nüfusu hızla artan bir şehir olarak dikkati çekmiştir. 1940'ta 11.642 olan nüfus bugün 60.000'i aşmıştır. (1960 sayımı: 63.736). Bu bakımdan, İskenderun Türkiye' deki ilçe merkezleri içinde en büyük olanıdır. Nüfusunun yarıdan çoğu ilçe merkezinde oturur.

Şehrin imar plânı 1929'da yapılmıştır. Ana caddelerin çoğu birbirlerini dikey olarak keserler. Kıyı boyunca uzanan Atatürk Bulvarı iki yanındaki palmiyeleriyle göze çarpar. Bulvar ortada Cumhuriyet Meydanına açılır. Bulvara paralel olarak 5 Temmuz Caddesi ile Mareşal Çakmak Caddeleri uzanır. Şehrin ortasında büyük bir çarşı vardır. Fabrikalar şehrin kenarında sıralanmışlardır. Bunların başlıcaları buz ve konserve, yağ, meyankökü, teneke fabrikalarıdır. Şehrin dışında Sarıseki' de suni gübre fabrikası vardır.

İskenderun'da halk yazları denize girmek için Arsuz bucağına, güzel manzarası için de Soğukoluk, Nergizlik, Belen, Atik yaylalarına giderler. Şehirde sinemalar, gazino ve eğlence yerleri, spor alanı bulunur. Ayrıca bir de hava alanı vardır

Tarihte İskenderun

İskenderun M. Ö. 333'te Büyük İskender tarafından Ayas Ovasında III. Dârâ'yı yendikten sonra kurulmuştur. İskender'in kurup kendi adını verdiği diğer şehirlerden ayırdetmek için önceleri «Aleksandria Minor» (Küçük İskenderiye) denildi, daha sonraları da aynı anlama gelen «Aleksandretta» adı verildi. Araplar da, gene bu anlamda «İskenderun» dediler.

Şehir, limanı dolayısiyle çabuk geliştiyse de o bölgede sık sık olan depremlerde zaman zaman yıkıldı, yeniden yapıldı.

İskenderun, sırasiyle Büyük Selçuklu devletine, Eyyubiler'e geçti, Birinci Haçlı Seferinde Hıristiyanlar'ın eline düştü, Antakya Prensliği kuruldu. İskenderun XIII. yüzyılda Mısır Türk Memlûk devleti toprakları içine girdi, 1515'te Osmanlı Türkleri'ne geçti.

Osmanlılar devrinde bir sancak olarak idare edilen İskenderun, I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Antakya ile beraber, Fransız himayesi altında Suriye'ye verildi (Bk. Antakya).

İSKENDERUN KÖRFEZİ

Anadolu'nun güneyinde, Doğu Akdeniz'in kuzey doğusunda bir körfezdir. Doğusunda Amanos Dağları, batısında Misis Sıradağları bulunur. Etrafının yüksek ve dik dağlarla çevrili olması bakımından sert rüzgârlara kapalıdır. Ancak güney-batıya açık olan körfezin suları yılın büyük bir kısmında durgundur, ulaştırmaya elverişlidir.

Zengin, verimli toprakların çevirdiği İskenderun Körfezi çok eski zamanlarda da önemli bir ticaret yolu idi. Suyu çok tuzlu yoğun olan körfezde, Ceyhan nehrinin çatalağzından başka girinti çıkıntısı yoktur.

İSKETE

Kafeslerde de beslenilebilen, serçe büyüklüğünde bir kuştur. Ormanlarda, bağlık ve bahçelik yerlerde, bahçelerde yaşar. Tüyleri kurşunimtırak mavi, sarı, siyah karışımı bir renktedir. Çok kavgacı bir kuştur, bulduğu her böceği kurtçuğu yer. Zararlı böcekleri yediği için tarıma büyük faydası dokunur. Birçok çeşitleri vardır. Güney Amerika'dan başka dünyanın hemen her yerinde bulunur.

İsketeler

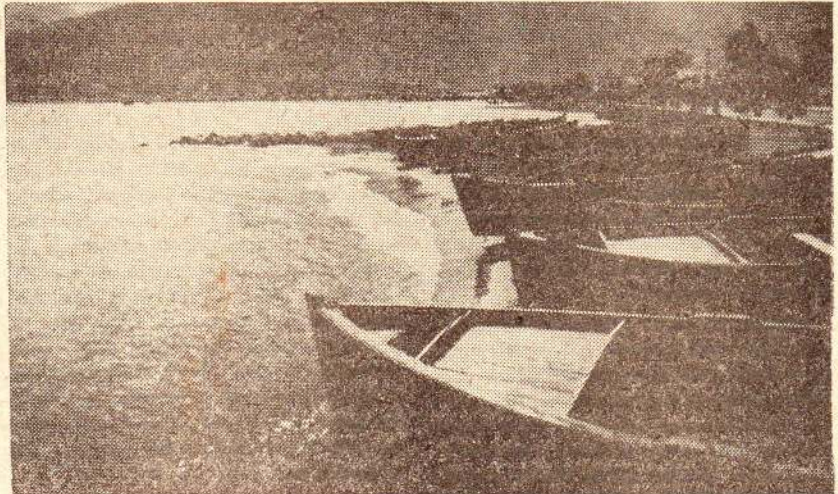
İSKİLİP

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Çorum iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Osmancık ve merkez, güneyde Sungurlu, batıda Bayat, kuzeybatıda Kastamonu'nun Tosya, kuzeyde Çorum'un Kargı ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Uğurludağ adında bir bucağı, 86 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.380 km²

Nüfusu: 56.526 (1960 sayımı)

İskilip ilçesi, Kızılırmak nehri çevresinde alüvyonlu ovaları, Ilgaz kütlesinin bu ilçe içindeki devamı durumunda olan Kös dağını (2.087 m.) kaplar. İskilip'te yazlar orta de-

İskenderun limanı, sakin deniziyle, yılın büyük bir kısmında en küçük teknelerin bile kıyıya yanaşmasını sağlar.

recede sıcak geçer. Kış ılıktır. En önemli akarsu Kızılırmaktır. İlçenin ufak akarsuları hep Kızılırmak'ta toplanır. İlçede en başta gelen ekonomik faaliyet tarımdır. En çok tahıl ekilir. Meyvacılığa da önem verilir. Az miktarda da tiftik keçisi yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi İskilip kasabası Çorum şehrinin kuzeybatısında 60 km. uzaklıkta, denizden 740 m. yüksekte kurulmuştur. 20 mahallesiyle, Çorum'a bağlı ilçe merkezleri arasında en büyük olanıdır. Nüfusu 12.285'tir (1960 sayımı). Kasabanın 3.000 m^2 lik bir parkı, 2.500 m^2 lik bir fidanlığı vardır.

İSKİTLER

Güneydoğu Avrupa ile Asya'nın batı kesiminde Tuna ile Volga ırmakları arasındaki bölgede M. Ö. VII. yüzyılda yaşamış bir kavimdir. İskitler, burada oldukça büyük bir medeniyet kurmuşlarsa da sonradan, çeşitli sebepler yüzünden, İskit İmparatorluğu dağılmış, halk da başka memleketlere göç etmiştir. Ünlü tarihçi Herodotos, «İskit» kelimesinin Karadeniz'in kuzeyindeki bölgede yaşıyan yerli halkın kullandığı «Skolot» veya «Oskolot» kelimesinden alındığını ileri sürer. İranlılar ise İskitler'e «Sakalar» adını vermişlerdir.

İskitler üstün bir kültür ve medeniyet kurmuşlardı. Bugün müzelerde bulunan sanat eserleri, İskitler'in medeniyet sevgilerinin ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir. İskit sanatı Yunan sanatını da etkilemiştir. Doğudan gelen göçler dolayısiyle İskitler Avrupa'nın batısına doğru göç etmeye başlayınca İskit sanatı bütün Avrupa'ya yayıldı. İskitler'in yalnız erkekleri değil, kadınları da usta cengâverdiler. İskit kadınlarının cesaretleri, maharetleri dillere destan olmuştu. İran İmparatoru I. Dârâ'nın fetih plânı da İskitler'in kahramanca karşı koymaları, ustaca savunmaları yüzünden geri kalmıştı.

İskitler çiftçi ve göçebe olmak üzere ikiye ayrılırdı. Çiftçiler, daha medeniydi. Göçebeler, arabalarda yaşarlardı, elverişli buldukları yerlerde uzun müddet kalırlar, sonra kendilerine yeni Yurtlar aramaya çıkarlardı.

Arabaları iki, üç çift veya daha fazla öküzle çekilirdi. Göç zamanında kadınlar araba içinde, erkekler at üstünde, arabaların yanında giderlerdi. Asya'nın kuraklığı yüzünden durmadan göç ederler, ancak elverişli bir yer bulduktan sonra yerleşirler, basit köyler kurarlardı.

Eski Türkler'de olduğu gibi İskitler'de de en makbul hayvan at idi. Kesilen kurbanlar, kazanlarda pişirilerek dağıtılırdı. İskitler şarap yaparlardı. Eski tarih kitaplarında, Ispartalılar'a susuz şarap içmeyi İskitler'in öğrettikleri yazılıdır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Sitler - İskitler (Herodotos'tan çev. N. Âsım Yazıksız, 1310 = 1894 - 95); İskitler, Sakslar, Asya Hunları, Yüeçiler: Avrupa Hunları (Prof. S. Maksudi Arsal tarihsiz); İskitlerin Savaş Belgesi ve XI. yüzyıl Türkleri'nden Beçkem (Prof. Abdülkadir İnan, «Belleten» 13. cilt, 49. sayı, ocak 1949).

İSKOÇYA: İngiltere'nin Kuzeyinde Garip Özellikleri Olan Bir Devlet

İSKOÇYA, Büyük Britanya (İngiltere) Birleşik Krallığı'nı meydana getiren 6 devletten biri, İngiltere'den sonra en önemlisidir. Büyük Britanya adasının kuzey bölümü üzerindedir, güneyinde İngiltere vardır. Üç yanı denizle çevrilmiştir (doğuda Kuzey Denizi, batıda ve kuzeyde Atlas Okyanusu). Hebrid, Orkney ve Sheland adaları da İskoçya'ya dahildir.

Yüzölçümü: 78.740 km^2

Nüfusu: 5.400.000

Başkenti: Edinburgh

İskoçya, genel olarak, dağlıktır. Kuzeyde Northern Highlands, ortada Grampian, güneyde Southern Highlands dağları vardır. En güneyde Cheviot Dağları ile İngiltere'den ayrılır. Grampianlar'ın Nevis tepesinde yükseklik 1.343 m. yi bulur. Doğu kıyıları daha az engebelidir. En önemli akarsu güneyde Tweed Çayı'dır. İskoçya, İrlanda'dan Kuzey Kanalı denen boğazla ayrılır. Yağış boldur. Yıllık ortalama 1,5 m. yi bulur. Yıllık ısı ortalaması 7°'dir. Batı Avrupa deniz iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü yapraklarını kışın döken ağaçlarla, dağlarda, alp bitkileridir. Kayın ağacının kuzey sınırı İskoçya'nın kuzeyinden geçer. Yer yer küçük ormanlar vardır.

İskoçya'da Yaşıyanlar

İskoçya'da Anglo-Sakson kavimlerinden İskoçyalılar yaşar. İngilizce'nin İskoçya diyeleğini konuşurlar. İskoçya'nın eski dillerinden Ersçe'yi şimdi ancak 150, Monskça'yı da 50 bin kişi konuşmaktadır. İngilizce gitgide bunların yerini almaktadır. Kuzeyde Orkney (975 km^2 yüzölçümü, 23.000 nüfus), onun kuzeyinde Shetland (1.426 km yüzeyölçümü, 21.000 nüfus), kuzeybatıda Hebrid (105.000 nüfus) takımadaları, sırasiyle 1472, 1472 ve 1226'da Norveç'ten alınarak İskoçya'ya katılmıştır. İskoçya kırallığı (Kingdom of Scotland) bugün 33 kontluğa ayrılmıştır. İngiltere hükümdarı, aynı zamanda İskoçya kırallığının hükümdarıdır. 1603'e kadar İskoçya, bağımsız bir kırallıktı (tarihi için bk. İngiltere).

İskoçlar'ın milli kıyafeti. İskoç erkekleri «ekose» (satrançlı) denilen çizgili kumaşlardan etek, başlarına da, tüylü büyük kalpaklar giyerler.

1450'de 0,5 milyon olan ülkenin nüfusu 1650'de 1 milyon olmuş, 1789'da 1,5 milyonu bulmuştu. 1951'de 5 milyonu geçti. Bugün km^2'ye 68 kişi düşer. Nüfus tamamen Glasgow-Edinburgh vâdisi, ikinci derecede de doğu kıyıları üzerinde toplanmıştır. İskoçya'da 800.000 Katolik vardır; gerisi çeşitli Protestan mezheplerine mensuptur.

Doğuda Edinburgh (0,5 milyon), onun ancak 60 km. batısındaki Glasgow (1,6 milyon) en büyük şehirlerdir. Edinburgh başkenttir (Bk. Edinburgh ve Glasgow). Gene doğu kıyısında, fakat Edinburgh'tan daha kuzeyde Dundee (195.000 nüfus), onun da kuzeyinde Aberdeen (206.000) limanları vardır. Glasgow'un batısında Greenock (86.000), güneyde de Kirkculdy (56.000) limanları bulunur. Geri kalanlar, küçük şehirlerdir.

Ekonomi. — İskoçya'da tarım ve hayvancılık gelişmiştir. Maden, gemi inşaat sanayii pek önemlidir. Turizm de çok canlıdır. Halk daha çok deniz ticaretiyle geçinir. Kömür, demir, kurşun çıkarılır. Dokuma, hele yünlü dokuma sanayii ünlüdür.

Ulaştırma. — Ülke sık bir demiryolu ağı ile örülmüş, Glasgow ile Edinburgh bir kanalla birleştirilmiştir. Kuzeyde de Kaladoni-

yen Kanalı vardır; böylece iki kanalla Atlas Okyanusu ile Kuzey Denizi arasında yol açılmıştır. Deniz ve hava ulaştırması çok işlektir.

Kültür Hayatı. — İskoçya'da 4 üniversite vardır: 1450'de kurulan Glasgow (675 profesör, 5.800 öğrenci), 1582'de kurulan Edinburgh (728 profesör, 5.500 öğrenci), 1494'te kurulan Aberdeen (373 profesör, 1.900 öğrenci), 1411'de kurulan Dundee (St. Andrews) (350 profesör, 1.900 öğrenci).

İskoçya'da eğitim sistemi başka memleketlerdekine pek benzemez. 1696'da İskoç hükümeti her kasabada bir okul açılması için teşebbüse geçmişti. İngiltere'nin aksine, İskoçya'da hiçbir zaman özel okulların sayısı fazla olmamıştır. 1872'den beri de İskoçya hükümeti Eğitim Merkezi okulları idare etmektedir.

İskoçya'da bilhassa teknik okullara önem verilir. Glasgow'daki Teknik Üniversite İngiliz Milletler Topluluğu'nun en büyük teknik üniversitesidir. Ayrıca, dört büyük İskoç üniversitesi de talebe sayısı bakımından İngiltere' deki benzerlerini geçer. İskoçya'da üniversite öğrenimi İngiltere'dekinden çok daha ucuza malolur. İskoçya'da üniversite öğrencilerinin beşte ikisi kız öğrencilerdir. Üniversiteler, hükümetin yardım fonları ile Carnegie'nin 8 milyar dolarlık yardım fonundan faydalanmaktadırlar.

İskoç Sanatı. — XX. yüzyılın başlarına kadar İskoçya'nın kendisine has bir edebiyatı vardı. İngiliz edebiyatı, İskoç şiirlerinin çok etkisi altında kalmıştır. Daha sonra da İskoçya'da doğup büyümüş olan yazarlar, İngiliz edebiyatına yeni eserler eklemişlerdir. İskoçyalı tanınmış edebiyatçılar arasında Robert Burns, James Boswell, Sir Walter Scott, James Hogg, Thomas Carlyle, Robert Louis Stevenson, James M. Barrie'yi sayabiliriz.

İSKOLÂSTIK FELSEFE

Ortaçağ'da okutulan bir felsefe öğreticisidir. Aristoteles gibi bazı Eski Yunan filozoflarının felsefe sistemlerine dayanarak, bu arada Aristoteles'in mantık öğretisini olduğu gibi alarak Hıristiyanlık'ın esaslarını temellendirmek üzere ortaya çıkarmıştır.

Bu felsefe sisteminin başlıca özelliği, dinsel esasları değişmez birer temel olarak ele almak, aklın delillerini ona göre açıklamaktır. İskolâstik felsefe, gerçeklere akıl yolu ile ulaşılabileceğini ileri sürdüğünden, deneysel metoda dayanan çalışmaların karşıtıdır; yani bu sistemde gerçek her zaman için formüllendirilmiş olarak kabul edilir.

Bu felsefe sistemine verilen «iskolâstik» adı, Lâtince'de «okul» anlamına gelen «scola» kelimesinden türemiştir. Buna sebep, bu felsefe sistemisin Ortaçağ'da Avrupa'nın birçok şehirlerinde özel olarak açılmış okullarda okutularak yayılmış olmasıdır. 529 yılında Atina'daki felsefe okullarının kapanmasından sonra birkaç yüzyıl süre ile Avrupa büyük bir cehalet ve karanlık içinde kalmıştı. Eski filozofların sonuncusu olan Boetios'un ölümünden sonra uzun bir süre felsefe alanına büyük bir yenilik getirilmedi.

Avrupa'nın bu bakımdan yeniden uyanışı, Batı dünyasının Charlemagne (Şarlman) ın egemenliği altına girdiği sıralara raslar. Charlemagne, o sıralarda İngiltere'de, İrlanda'da ün kazanmış filozofları, bilginleri kendi çevresine topladı, idaresi altındaki topraklarda bulunan manastırlardan her birine bağlı olmak üzere birçok okul açılmasını emretti. Bu okulların en ünlülerinden biri olan Saray okulunda, York şehrinde Alcuin adlı filozof Şarlman'ın kendisine de, ailesine de ders verirdi.

İskolâstik felsefenin genel olarak IX. yüzyıldan XIV. yüzyıla, ya da XV. yüzyılın başlarına kadar sürmüş olduğu kabul edilir. Bu süre içinde yetişen filozoflar arasında Erigena ile Occam başta gelir. İskolâstik felsefenin gelişmesini, köklenmesini sağlamış olan diğer filozoflar arasında en önemlileri, Albertus Magnus, Duns Scotus, Thomas Aguines'tir. Thomas Aguinas, «Summa Theologica» adlı ünlü eserinde, Roma Katolik dininin esaslarını, felsefesini, temellerini açıklamıştır.

İSKORBÜT

Vitaminsizlikten ileri gelen bir hastalıktır; dermansızlık, zayıflık, diş etlerinde iltihap gibi belirtilerle kendini gösterir.

İskorbüt çok eski çağlardan beri bilinen bir hastalıktır. Eskiden de çok açık denizlerde uzun yolculuklar yapan gemilerde yalnız tuzlanmış et ve balık, konservelerle beslenen yeşil sebzelerden, taze meyvalardan uzun zaman yoksun kalan kimselerde görülmüş, bu konservelerden ileri gelen bir zehirlenme sanılmıştı. Sonradan, lâboratuvarlarda hayvanlar üzerinde yapılan deneylerden anlaşıldı ki iskorbüt, yeşil ve taze sebzelerden, limon, portakal gibi meyvalardan yoksun kalmaktan ileri gelir. Çünkü bu besinlerde hayat için çok lüzumlu olan C vitamini vardır. Bundan yoksun kalanlarda iskorbüt hastalığı başgösterir.

Belirtileri. — İskorbüt hastalığına tutulanlar bütün vücutlarında kırıklık, halsizlik duyarlar, kuvvetten düşüp zayıflar, sararıp solarlar, derin bir kansızlığa uğrarlar. Vücudun oynak yerlerinde ağrılar, sızılar duyulur. Derinin üzerinde, kan oturmuş gibi lekeler görülür. Diş etleri çekilir, kanar. Dişlerin dibinde siyah bir tabaka belirir, dişler dökülmeye başlar. Ağzın içinde, diş etlerinde yaralar ortaya çıkar. Ayrıca, kanın pıhtılaşma kabiliyeti kalmaz. Bazı hastalarda idrar azalır, gözler görmemeye başlar. Çeşitli organlarda kanamalar olur, böylece hayatları tehlikeye girer.

Tedavi. — İskorbütün tek tedavisi, hastayı daha çok C vitamini bakımından zengin olan yiyeceklerle beslemektir. Bunun için, bol bol taze sebze, meyva yedirmeli, limon, portakal suları içirmelidir. Acele hallerde çeşitli yollardan, doğrudan doğruya C vitamini de verilir.

Çocuk İskorbütü

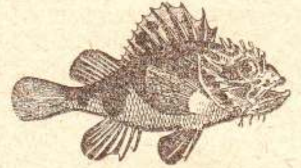
İskorbütün bir şekli vardır ki vitaminsiz kalan, suni bir besinle beslenen çocuklarda görülür. Buna «çocuk iskorbütü» (Barlow hastalığı) denir.

Vitaminsiz sütlerle büyütülen, birtakım unlarla beslenen çocuklar bu hastalığa uğrar. Bu gibi çocuklarda kemikler sertleşmez, kendiliğinden kırılır. Kemiklerin içinde, ağızda kanamalar olur, kemiklerde ur biçimi büyümeler görülür. Çocuk gittikçe zayıflar, bir deri bir kemik haline gelir, ölüp gider.

Bunda da tedavi vitaminle yapılır. Çocuğa, — yaşına göre — ya bol meyva yedirilir, ya da suyu içirilir, ayrıca çeşitli yollardan C vitamini de verilir.

İSKORPİT

Esmer kırmızı renkte, vücudu sert dikenlerle kaplı bir balıktır. Boyu 15 - 20 santim kadarsa da daha büyüklerine de raslanır. Sıcak ve ılık denizlerde yaşar, kışı geçirmek üzere daha derin sulara iner. Kayalık, yosunlu, az çok akıntılı yerlerden hoşlanır. Balık ve kurtçuklarla geçinir. Yüzgeçlerinin dikenleri battığı zaman pek çabuk geçmiyen yaralar meydana getirir. Bu bakımdan, gerek tutarken, gerek temizlerken dikkat etmek gerekir. İskorpitin sularımızda yaşıyan esmer renkli, pullarının serbest kenarları dikensiz çeşidine «Lipsoz balığı» denir.

İskorpit

İSLÂHİYE

Gaziantep ilinin Akdeniz bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez ve Kilis, güneyde Hatay'ın Hassa, batıda Adana'nın Osmaniye ve Bahçe, kuzeyde Maraş'ın Pazarcık ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Fevzipaşa ve Sakçagözü adında iki bucağı, 66 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.250 km^2

Nüfusu: 51.327 (1960 sayımı)

İslâhiye ilçesinin batısında Amanos Dağları, doğusunda Kurt Dağları uzanır. Bu iki dağ sırası arasında ovalık alanlar vardır. İslâhiye'nin kışları ılık, yağışlı, yazları sıcak, kurak geçer. Amanos ve Kurt dağlarının eteklerinden zirvesine doğru önce yayvan yapraklı ağaçlar, daha sonra da katran ve ardıçtan ibaret iğne yapraklı ormanlar sıralanır. Bağcılık en başta gelen geçim kaynağıdır.

Kasaba. — İlçe merkezi İslâhiye kasabası Haydarpaşa - Bağdat demiryolu üzerinde, denizden 513 m. yükseklktedir. Ortası küçük bir vâdi ile yarılmış olan iki tatlı yamaç üzerine kurulmuştur. Batısını dağa yaslıyan kasabanın önü ovaya doğru açıktır. Biri istasyondan başlayıp güneye doğru giden, diğerleri de ona paralel olan 3 ana cadde kasabayı kuzeyden güneye doğru keser. Bu caddeleri de batı-doğu doğrultulu yollar keser. Bunlardan birisi çarşıya ayrılmıştır.

Kasabanın iki içme suyu vardır. Biri kasaba içinde bulunan «Göz suyu» adındaki kaynaktır, ikincisi 5 km. uzaktan kasabaya kadar beton borularla getirilerek kasaba içinde demir borularla dağıtılmıştır. Bu suyun adı «Çerçili suyu» dur, 1935'te getirilmiştir. 4 mahalleden ibaret olan İslâhiye kasabasının nüfusu 10.000'i aşmıştır (1960 sayımında 11.975).

İSLÂM, İSLÂMİYET (Bk. MÜSLÜMANLIK)

İSVEÇ

İsveç fiyortlar, dağlar ve göller memleketidir. Resim bu göller ülkesinde tipik bir malikâneyi gösteriyor.

Başkent Stockholm İsveç'in en güzel şehirlerinden biridir. Resimde parlâmento binası ile Norrbro Köprüsü görülüyor.

İsveç'in büyük şehirleri günün her saatinde kalabalıktır. Trafik yükünün çoğu troleybüslerin üzerindedir.

İsveç'in en kuzeyindeki şehirlerden Kiruna yakınlarındaki dağlarda pikniğe çıkan gençler.

Ağaçlık, alçak tepelerin arasından süzülen derelerin meydana getirdiği yeşil vâdiler İsveç'e ayrı bir güzellik verir.

STOCKHOLM'DA KIRAL SARAYI — Bu sarayın yapılmasına 1690'da başlanmıştır. Yapı işi 64 yıl sürmüş, ancak 1754'te bitmiştir.

İsveç'in tabii güzellikleri her yıl sayısız turist çeker. İşte ormanlar arasındaki Indalsälven vâdisinden bir köşe.

KONSER SALONU — İsveç'in en büyük şehri Stockholm, aynı zamanda memleketin kültür merkezidir. Resimde konser binası görülüyor.

İSVİÇRE

İsviçre modern bir ülke olduğu halde, birçok tarihî özelliğini kaybetmemiştir. İşte XIX. yüzyılı hatırlatan eski usul bir at arabası.

Turistlerin cenneti diye anılan İsviçre'nin görmeye değer birçok yerleri vardır. Yalnız Kusscht bölgesine yılda 150.000 turist gelir.

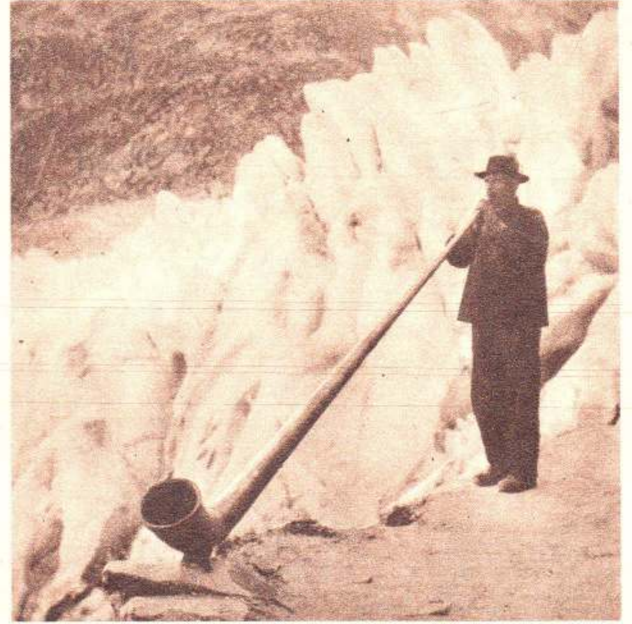

Dağlık bir memleket olan İsviçre'de turistler teleferikten geniş ölçüde faydalanırlar. Kışın, çıkılması güç kayak merkezlerine teleferiklerle gidilir.

Cenevre İsviçre'nin en eski şehirlerindendir. Bu tarihî saat kulesi şehrin özelliklerinden biridir.

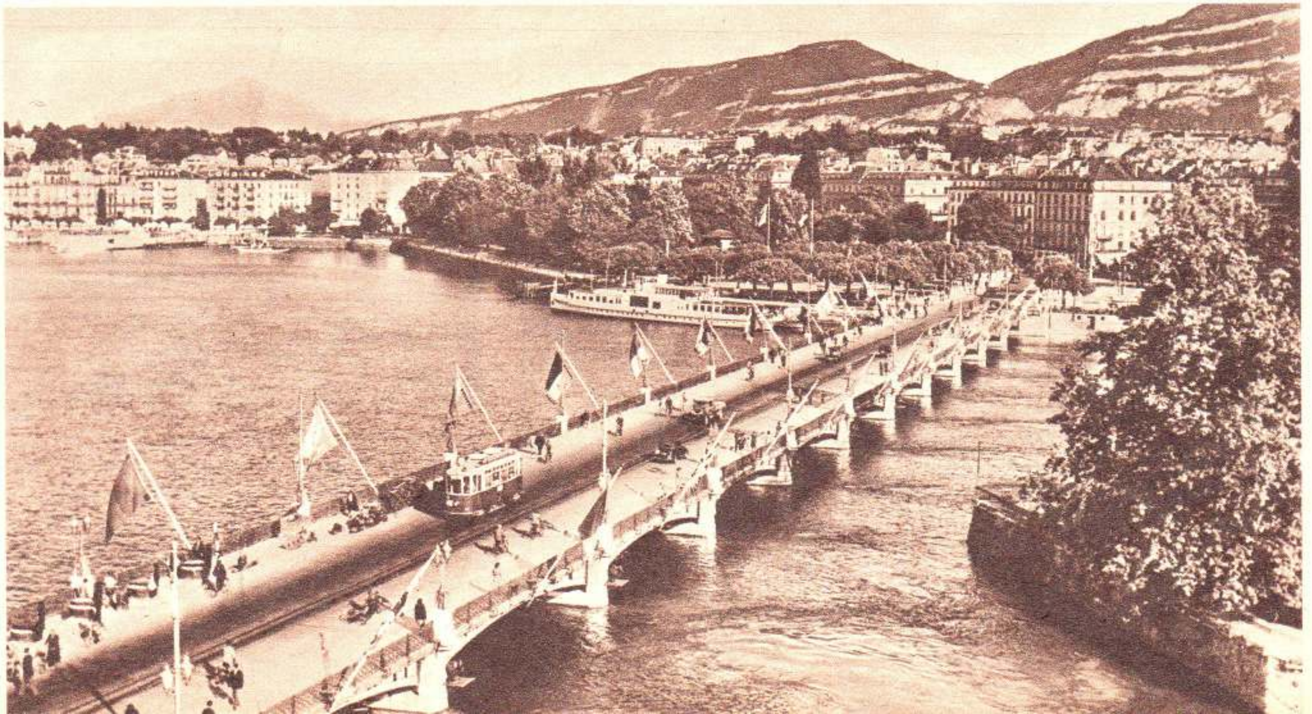
İsviçreli çobanların uzun boruları vardır: Bir buzul yanında borusunu çalan çoban hayvanlarını çağırıyor.

Kış bitince Isviçre'de yaz bayramı yapılır. Resim Biel'deki töreni gösteriyor.

Isviçre'nin birçok köyleri kışın karlar altında kalır. Ahali şehirlere göç eder.

Milletlerarası toplantılar şehri: Cenevre.

İTALYA

Bu tipik Akdeniz memleketi, canlı müziği, tarihî eserleri ve güzel manzaralariyle her yıl yüz binlerce turist çeker...

İtalya'nın Ravello'dan Amalfi'ye kadar uzanan kıyıları güzel manzarasiyle tanınmıştır. Birçokları buralarını İtalya'nın en güzel yeri olarak kabul ederler.

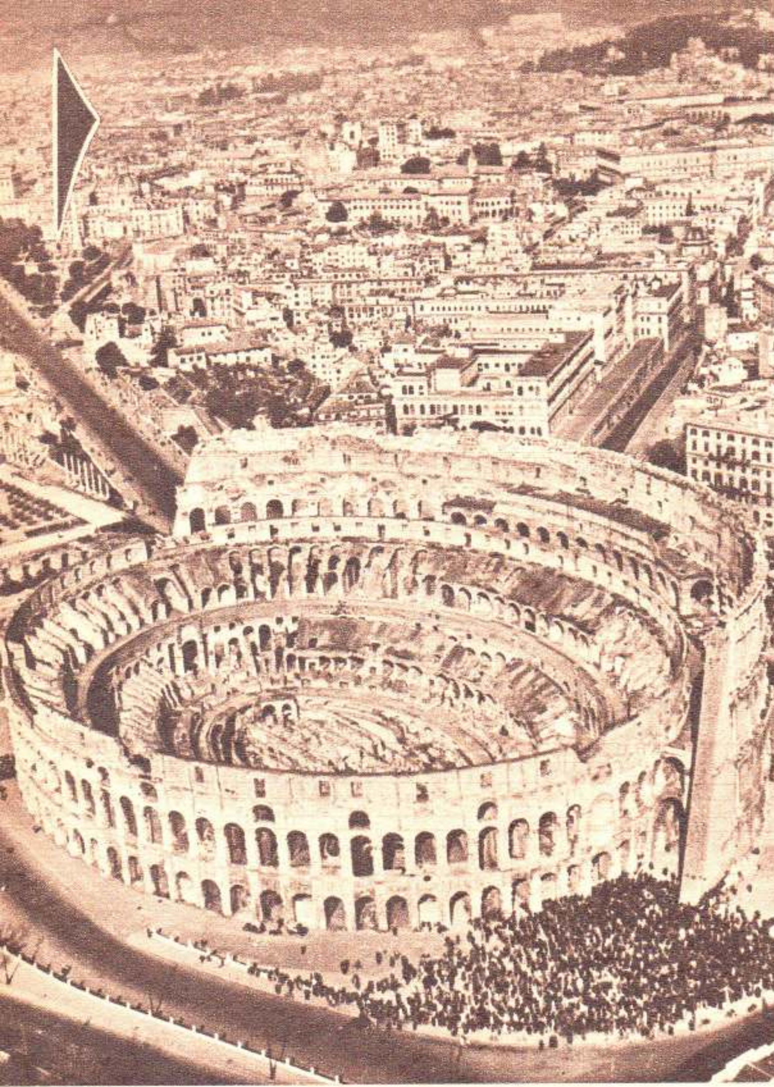
İtalyan şehirlerinin birinde, bir şenlik günü çiçeklerden yapılan halılar.

Venedik'le gondollar İtalya'nın en büyük özelliğidir. İşte bir tören sırasında gondollar.

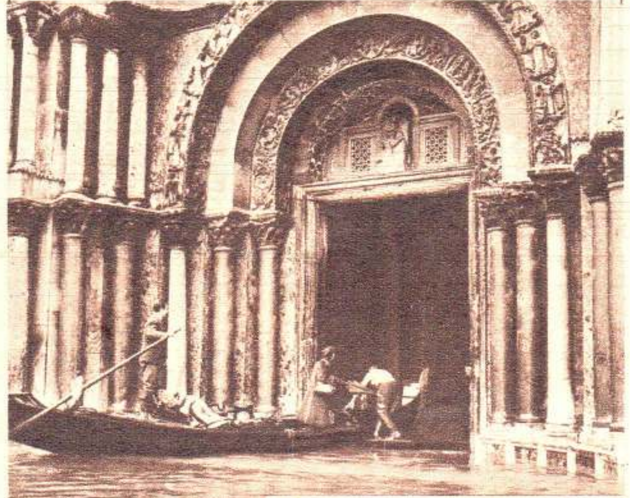

Milâno'daki Scala Tiyatrosu dünyanın en tanınmış opera binalarından biridir Burada her yıl dünyaca tanınmış ünlü operalar temsil edilir, en büyük opera sanatçıları bu tiyatroda sahneye çıkar.

COLOSSEUM — Roma'daki tarihî eserlerin başında meşhur Colosseum gelir. 50.000 kişi alabilecek büyüklükte olan bu muazzam eser imparator Neron zamanında yapılmış, halk yapı işlerinde çalışmaya zorlanmıştır. Bugün Colosseum'u her yıl binlerce turist gezer

VENEDİK

Dünyanın en ilgi çekici yerlerinden biri olan tarihî Venedik şehri sulardan meydana gelmiş caddeleriyle tanınır. Bazan sular yükselir, birçok binaları basar. Yukarıda büyük bir kesimi sular altında kalan St. Marco Kilisesi'nin kapısı, yanda bir gondolcu görülüyor.

Katoliklerin kutsal merkezi Papalık Roma'dadır. Roma sınırları içindeki Vatikan Devleti'nin en önemli binası San Pietro Kilisesi'dir. Resim bir tören sırasında kilisenin avlusunda toplananları gösteriyor.

İZMİR

Kadifekale'den İzmir'in genel görünüşü. Ortadaki kesim Milletlerarası İzmir Fuarı'nın yapıldığı Kültür Park'tır.

Batı Anadolu'nun en güzel şehri İzmir, tarihî eserler bakımından da en büyük değeri olan yerlerden biridir.

Kordonboyu İzmirliler için dinlenme ve gezinti yeridir. Burada balık tutanlara da sık sık raslanır.

İzmir, bağrında sakladığı çeşitli güzelliklerle, yerli ve yabancı turistlerin dikkatini üzerinde toplar. Şehrin büyük arkeolojik ve tarihî değeri vardır. Yukarıda İzmir'in özellikleri arasında yer alan Konak Meydanı'ndaki Saat Kulesi görülüyor.

NATO karargâhı'nın İzmir'de kurulması üzerine bu tarihî şehir zamanımızda bambaşka bir milletlerarası önem kazanmıştır. Yukarıda: Kordonboyu'ndaki NATO merkezi.

İzmir'in her kesiminin bir başka güzelliği vardır. Resimde: Karataş kesimi ve (sağda) şehrin özeliklerinden Asansör Kulesi görülüyor.

İzmir yakınlarında tarihî bir su kemeri ve bu güzel dekor içinde piknik yapan iki NATO eri.

FUAR ZAMANI İZMİR

Milletlerarası İzmir Fuarı her yıl 20 ağustosta açılır, 20 eylûlde kapanır. Kültürpark'ta kurulan bu büyük fuara birçok memleketlerin tanınmış firmaları katılır. Yukarıda: Fuarın gündüz ve gece manzaraları. Sağda: Kültürpark'ın Ada Gazinosu.

İzmir'deki arkeolojik eserlerin en önemlilerinden biri II. yüzyıldan kalma Agora (pazar yeri) dir.

İzmir Agorası'nda bulunan değerli arkeolojik eserlerden Deniz Tanrısı Poseidon ve Toprak Tanrıçası Demeter heykelleri.

Efes harabeleri, İzmir'deki arkeolojik eserlerin en değerlilerindendir. Resimde bu harabelerden bir köşe görülüyor.

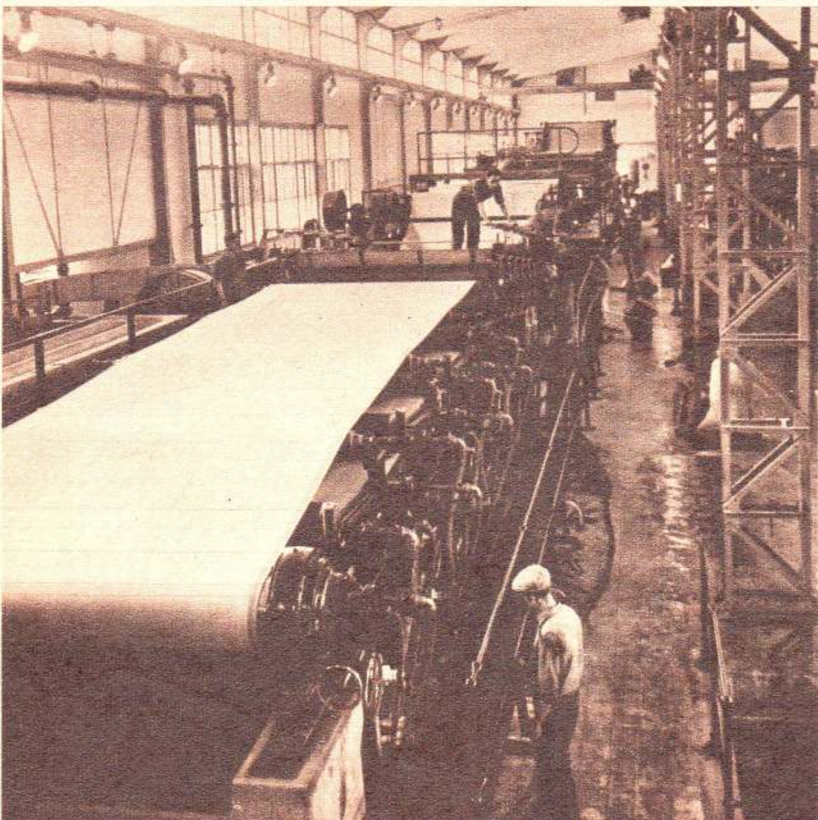
Efes'teki Meryem Ana Kilisesi Hıristiyanlar'ın kutsal yeridir. Hıristiyan hacısı olmak istiyenler buraya gelir.

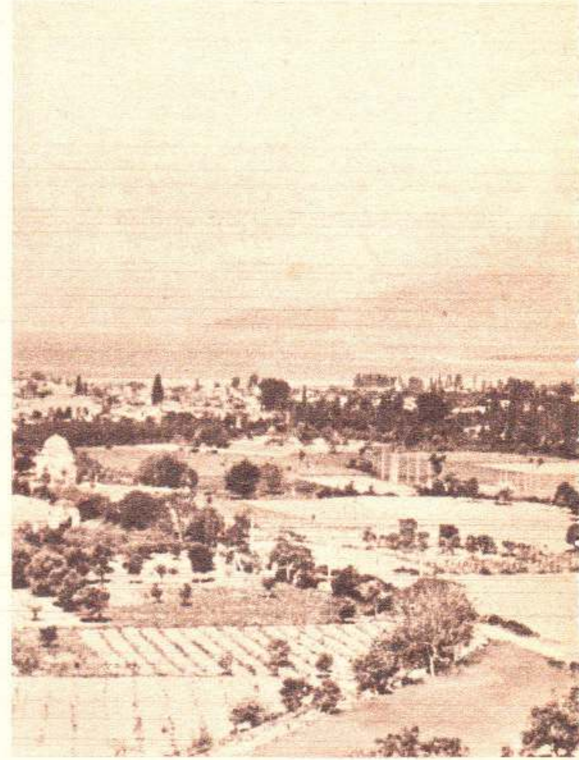

İZMİT

Marmara kıyısındaki bu şirin şehrimiz kâğıt fabrikasiyle tanınır. Yukarıda kâğıt fabrikasının genel görünüşü, solda şehrin genel manzarası, aşağıda fabrikanın içi görülüyor.

İznik Gölü'nün doğu kıyısındaki İznik kasabası yeşillikler içinde şirin bir ilçe merkezidir.

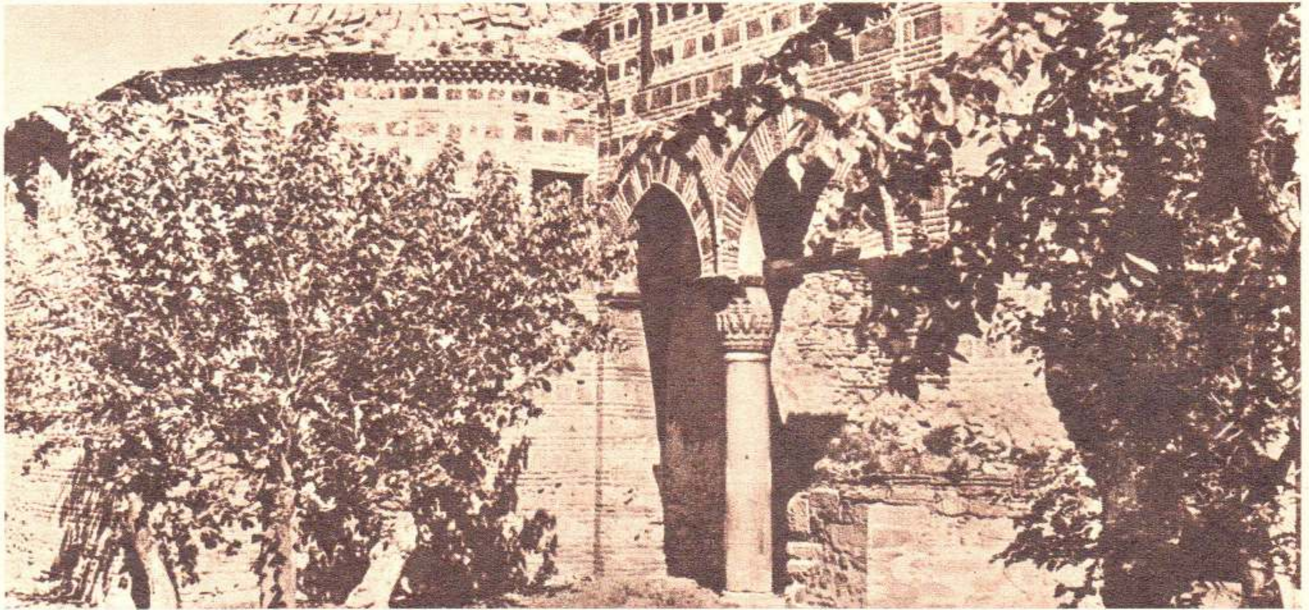
Baştan başa ağaçlarla kaplı bulunan İznik çarşısından bir görünüş.

Yurdumuzun tabiî güzellikleriyle tanınmış köşelerinden biri

İZNİK

İznik birçok tarihî devirler yaşamış bir şehirdir. Resim İznik'teki Ayasofya Kilisesi'ni gösteriyor

İznik Gölü kasabalılara denizi aratmaz. İşte göl kıyısı'ndaki motellerden birkaçı.

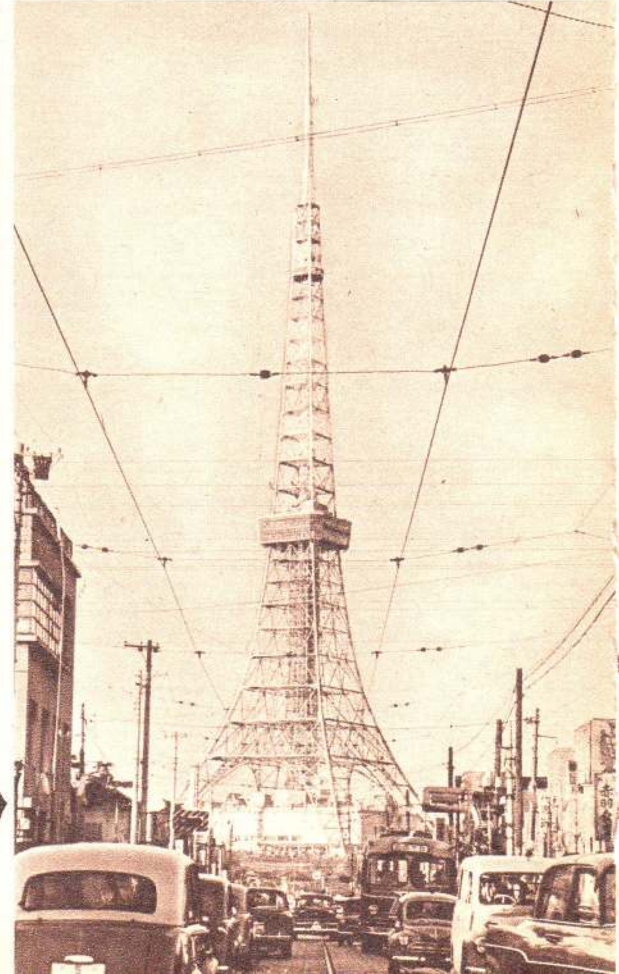
İznik Gölü'nü çevreliyen yamaçlardan çekilen bu resim bölgenin güzelliği hakkında yeter bir fikir veriyor.

JAPONYA

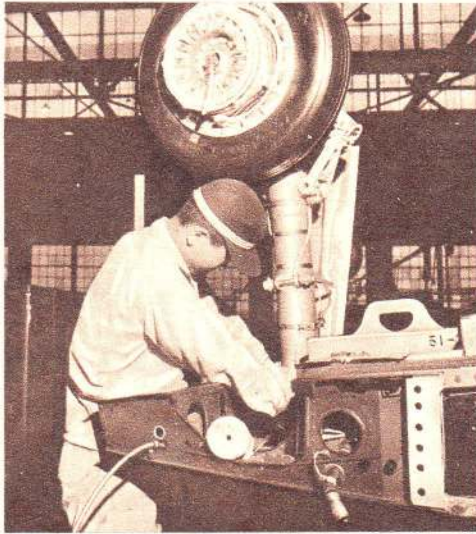
Yukarıda: Japonya'nın turistik şehirlerinden Atami; aşağıda: Yaktıkları ateşin çevresinde ısınan dalgıç kadınlar.

Tokyo'da yapılan bu televizyon kulesi biçimi bakımından Paris'teki Eiffel Kulesi'ni andırıyor; fakat 332 metrelik yüksekliğiyle onu geçmiştir.

Japonya'nın en büyük özelliği Fujiyama Yanardağı dır. Dağın karlarla kaplı tepesini ve kraterini gösteren bu resim uçaktan çekilmiştir.

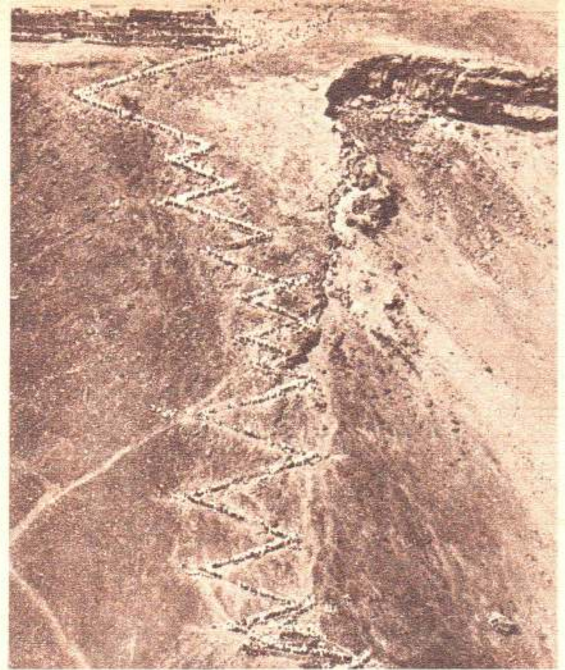

Japonya ileri bir endüstri memleketidir. Resim bir jet uçağı üzerinde çalışan bir işçiyi gösteriyor.

Japonya büyük bir endüstri hamlesi içinde olmakla beraber, ahalinin çoğu orta hallidir. İşte Tokyo'da alışverişe çıkan ev kadınları.

Japonya'da dansa büyük önem verilir. Bugün de birçok kızlar özel dans okullarında eski halk oyunlarını öğrenirler.

KARINCA GİBİ — Zikzaklı bir yoldan, Fujiyama Dağı'na çıkmaya çalışan Japon hacıları.

Pirinç Japonya'nın en önemli ürünlerinden biridir. İşte bir pirinç tarlasında çalışan kadınlar.

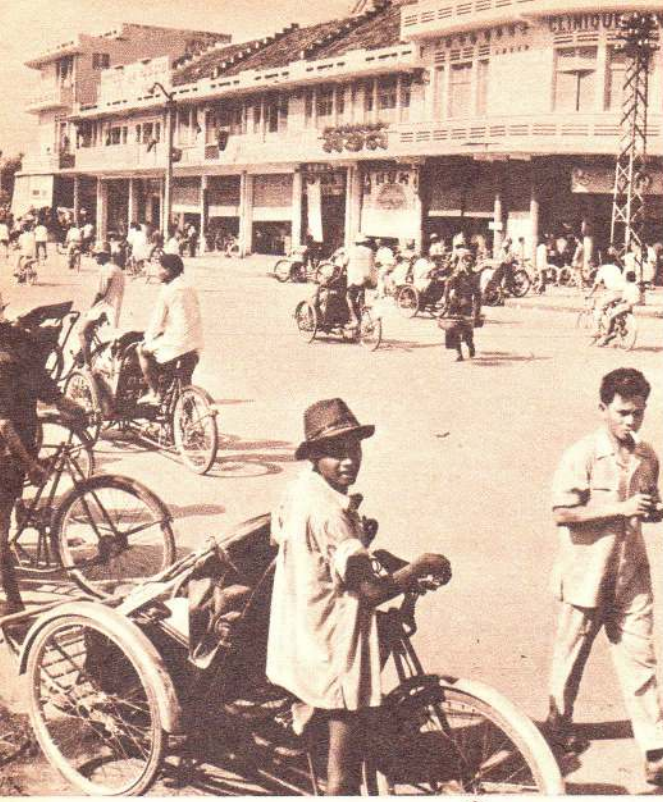

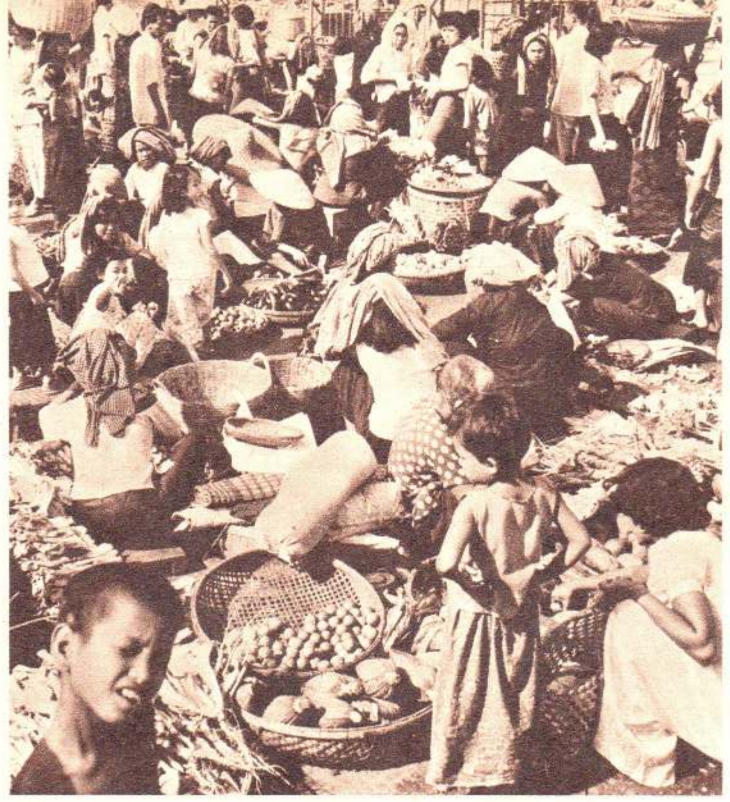
Japonların batılılara çok yabancı gelen ilgi çekici sporları vardır. Solda: Meşhur «suma» güreşine başlamaya hazırlanan güreşçiler; sağda: Ananevi Japon kılıç dövüşüne çalışan öğrenciler.

KÂBE

Müslümanlar'ın kıblesi ve hac yeri olan Kâbe, Mekke'dedir. Yakındaki dağlardan getirilmiş siyah taşlarla yapılan Kâbe'nin yüksekliği 15 m.'dir. Zamanımıza gelinceye kadar birçok tamir gören Kâbe'yi, Kuran'a göre, ilk defa Hz. İbrahim yaptırmıştır. Sağda Kâbe'nin tavaf edilmesi görülüyor. Hastalar sedyelerle tavaf eder.

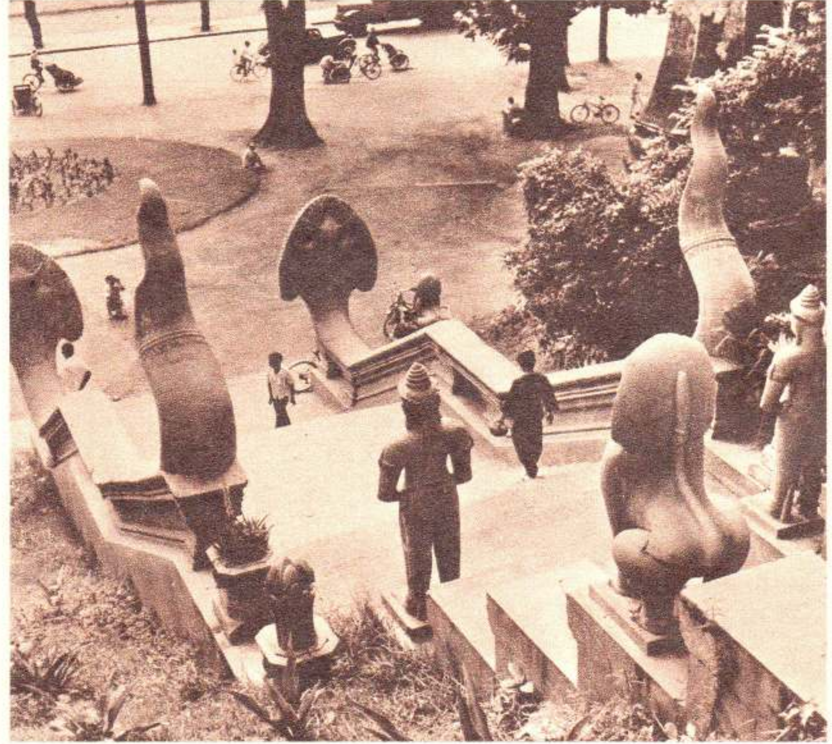

Kamboç Siyam Körfezi kıyılarındadır. Yukarıda başkent Pnom Pen'den iki manzara görüyoruz. Solda: Şehrin işlek bir caddesinde taksi işi gören bisikletler; sağda: Pnom Pen pazarında alışveriş eden kadınlar.

Çin Hindistanı'nda Bir Memleket

KAMBOÇ

Kamboç'taki mimarlık eserlerinin başlı başına bir özelliği vardır. Burada bir tapınağın heykellerle süslü kapısı görülüyor

FALCI — Pnom Pen sokaklarında sık sık raslanan bir manzara: Önünde kara tahtasiyle yaşlı bir falcı ve fal baktıran meraklılar.

Bir Kamboç köyünde çocuklar resimlerini çekeceğini söyliyen yabancı fotoğrafçının karşısında gülüşerek poz verirken.

TAMAMLAYICI FİHRİST

Üçüncü Cilt

«Hayat Ansiklopedisi» nin bir yenilik olarak verdiği Tamamlayıcı Fihrist'te şunları bulacaksınız:

1. Hacmimizin fazla genişlememesi için metne almadığımız bilgiler, fihriste, alfabetik sıraya göre kısaca alınmıştır.

2. Maddelerin içinde geçip de ayrıca başlığı bulunmıyan konuların nerelerde geçtiği madde adı, sayfa (S), sütun (sü.) gösterilerek verilmiştir.

3. Fasiküller basıldıktan sonra elde edilen tamamlayıcı bilgiler, ait oldukları madde adı ile birlikte sayfa (S.), sütun (sü.) gösterilmek suretiyle verilmiştir.

4. Fasiküllerin ilk baskılarında gözden kaçmış olan hatalar düzeltilerek sayfa (S.), sütun (sü.), satır (sat.) işaretleriyle gösterilmiştir.

A

ABADAN: S. 1684, sü. 3
ABAKA: S. 1580, sü. 1, S. 1647, sü. 3
ABASIYANIK, Sait Faik: S. 1550,sü. 3
ABAZA KIRALLIĞI: S. 1409, sü. 3
ABBAS HİLMİ PAŞA: S. 1543, sü. 2; S. 1273, sü. 2
ABBASOĞULLARI: S. 1456, sü. 2
ABDULLAH: S. 1186, sü. 3
ABDULLAH HAN: S. 1545, sü. 1
ABDULLAH SAYRAFİ: S. 1480, sü. 1
ABDURRAHMAN (Fas Sultanı): S. 1186, sü. 3
ABDÜLÂZİZ: S. 1346, sü. 1, S. 1186, sü. 3, 1191, sü. 1, S. 1161, sü. 1, S. 1269, sü. 1
ABDÜLHAFIZ: S. 1186, sü. 3
ABDÜLHAK HÂMİT: S. 1546, sü. 3
ABDÜLHAK HAYRİ: S. 1191, sü. 2
ABDÜLHAMİT II: S. 1269, sü. 1, S. 1197, sü. 1
ABDÜLİLÂH (Prens): S. 1592, sü. 3, S. 1190, sü. 2
ABDÜLMECİT: S. 1274, sü. 1, S. 1364, sü. 1, S. 1424, sü. 2, S. 1456, sü. 2
ABERDEEN: S. 1695, sü. 3
ABHAZİSTAN: S. 1695, sü. 2
ABİCAN: S. 1211, sü. 2
ÂBİD KILIÇ HAN: S. 1502, sü. 3
ABU DERESİ: S. 1202, sü. 3
ACARİSTAN: S. 1202, sü. 2
ACEM DURAK: S. 1447, sü. 1
ACNÂDEYN MEYDAN SAVAŞI: 1457, sü. 2
ADALET DİVANI: S. 1385, sü. 2
ADALI HALİL: S. 1412, sü. 2
ADAPAZARI OVASI: 1520, sü. 3
ÂDİL I.: S. 1176, sü. 3
ÂDİL II.: S. 1176, sü. 3
AESKHYLOS: S. 1161, sü. 2
AESKULAPİOS: S. 1478, sü. 2
AFRİN ÇAYI: S. 1479, sü. 2
AGA MEHMET HAN: S. 1409, sü. 3
AGADİR: S. 1185, sü. 3
AGAMEMNON: S. 1682, sü. 1
AGANA: S. 1385, sü. 3
AĞIRLIK BİRİMİ: S. 1220, sü. 3
AGRA: S. 1555, sü. 1, S. 1309, sü. 1
AĞRI DAĞI: S. 1587, sü. 1
AĞRILAR: S. 1649, sü. 1
AHDÎ: S. 1282, sü. 1
AHIR DAĞI: S. 1452, sü. 3
AHLÂK: S. 1193, sü. 2
AHMEDABAT: S. 1555, sü. 1, S. 1387, sü. 1
AHMEDİYE: S. 1462, sü. 2
AHMET (Fas Sultanı): S. 1186, sü. 3
AHMET III.: S. 1186, sü. 3, S. 1188, sü. 1
AHMET CEVDET BEY: S. 1207, sü. 1
AHMET ÇELEBİ, Hacı: S. 1398, sü. 3
AHMET FEHİM EFENDİ: S. 1312, sü. 1
AHMET HAN: S. 1503, sü. 1
AHMET HAŞİM: S. 1290, sü. 1, S. 1503, sü. 1
AHMET KARAHİSARİ: S. 1480, sü. 2
AHMET MİTHAT EFENDİ: S. 1302, sü. 3
AHMET NECİP: S. 1312, sü. 1
AHMET PAŞA (Müşir): S. 1274, sü. 1
AHMET RASİM: S. 1182, sü. 2
AHMET SAMİM: S. 1191, sü. 2
AHMET ŞAH DÜRRANİ: S. 1500, sü. 3
AHMET TEKÜDAR: S. 1647, sü. 3
AHMET TOLUN: S. 1587, sü. 3
AHMET YESEVİ: S. 1473, sü. 3
AİX-la-CHAPELLE ANTLAŞMASI: S. 1572, sü. 2
AKAR, Nasuh: S. 1412, sü. 3
AKARSU SANTRALI: S. 1547, sü. 2
AKBAŞ, Hüseyin: S. 1412, sü. 3
AKÇAOBA: S. 1369, sü. 3
AKDAĞ: S. 1598, sü. 3, S. 1192, sü. 1, S. 1396, sü. 3, S. 1446, sü. 2
AKDENİZ KUPASI MAÇLARI: S. 1280, sü. 3
AKDİK, Kâmil: S. 1480, sü. 3
AKGERGEDAN: S. 1320, sü. 1
AKHİSAR ÇAYI: S. 1312, sü. 3
AKIL VE SİNİR HASTALIKLARI: S. 1476, sü. 3
AKKÂ: S. 1443, sü. 3
AKKÂ KÖRFEZİ: S. 1503, sü. 2
AKKOYUNLU TÜRK İMPARATORLUĞU: S. 1281, sü. 1
AKMESCİT: S. 1345, sü. 2
AKREP SOKMASI: S. 1649, sü. 2
AKSIRTICI GAZLAR: S. 1299, sü. 1
AKŞAM GAZETESİ: S. 1395, sü. 1
AKŞAM GÜNEŞİ: S. 1409, sü. 1
AKŞEMSETTİN: S. 1441, sü. 2
AKŞEMSETTİN TÜRBESİ: S. 1373, sü. 3
AKTİF KÖMÜR: S. 1490, sü. 1
ALABAMA: S. 1225, sü. 3
ALACADAĞ: S. 1208, sü. 1; S. 1215, sü. 1
ALACADAĞ: S. 1203, sü. 1
ALACAHÖYÜK: S. 1578, sü. 1
ALÂETTİN I, MUHAMMET ŞAH: S. 1451, sü. 1
ALÂETTİN TEKİŞ, HARZEMŞAH: S. 1473, sü. 3
ALAGÖZ DAĞI: S. 1587, sü. 1
ALAKIR ÇAYI: S. 1215, sü. 1
ALAMUT KALESİ: S. 1307, sü. 1, S. 1475, sü. 2
ALAND ADALARI: S. 1215, sü. 2
ALARA ÇAYI: S. 1399, sü. 1
ALASKA: 1180, sü. 1
ALÂÜDDİN İMAD-ŞAH: S. 1651, sü. 3
ALBERTUS: S. 1696, sü. 1
ALBİT: S. 1192, sü. 3
ALCOCK, John: S. 1488, sü. 3
ALEKSANDER II. S. 1307, sü. 3
ALEKSEY (çar): S. 1607, sü. 1
ALESİA: S. 1264, sü. 3
ALİ, Hz.: S. 1456, sü. 2, S. 1188, sü. 2
ÂLİ BEY: S. 1312, sü. 1
ALİ CANİP: S. 1514, sü. 3, S. 1360, sü. 3, S. 1191, sü. 2
ALİ EFENDİ: S. 1177, sü. 1
ALİ HAN: S. 1502, sü. 1
ÂLİ PAŞA: S. 1346, sü. 3, S. 1274, sü. 2, S. 1546, sü. 3
ALİ PAŞA SARAYI: S. 1175, sü. 1
ALİ SÜHA: S. 1191, sü. 2
ALİ ŞİR NEVAÎ: S. 1685, sü. 1, S. 1538, sü. 3
ALİBEY DERESİ: S. 1456, sü. 1
ALİŞAR HÖYÜĞÜ: S. 1578, sü. 1
ALLAHABAT: S. 1555, sü. 1, S. 1294, sü. 2, s. 1309, sü. 1
ALLAHKULU HAN: S. 1545, sü. 1
ALPTEKİN: S. 1309, sü. 2
ALP SIRADAĞLARI: S. 1258, sü. 1, S. 1386, sü. 3
ALPULLU: S. 1504, sü. 1
ALSACE-LORRAİNE: S. 1634, sü. 1, S. 1266, sü. 1, S. 1258, sü. 3
ALSTER NEHRİ: S. 1462, sü. 1
ALÜMO--SİLİKATLAR: S. 1192, sü. 3
ÂMİDÎ: S. 1194, sü. 2
AMİK OVASI: S. 1479, sü. 1
AMME HUKUKU: S. 1579, sü. 2
AMRİÇAR: S. 1557, sü. 2
AMU DERYA: S. 1473, sü. 3, S. 1580, sü. 1, S. 1545, sü. 1
AMYNOS II.: S. 1212, sü. 1
ANADOLU AJANSI: S. 1304, sü. 3
AND DAĞLARI: S. 1588, sü. 1
ANDERSON, Sherwood: S. 1189, sü. 2
ANDİCAN: S. 1198, sü. 1
ANDREA DORİA: S. 1660, sü. 2
ANDREAS II.: S. 1443, sü. 1
ANGLO-NORMAN ÇAĞI: S. 1665, sü. 2
ANIT KABİR: S. 1543, sü. 1
ANKARA ÇAYI: S. 1503, sü. 3
ANKARA SAVAŞI: S. 1463, sü. 1, S. 1200, sü. 2
ANNAMALAİ DAĞI: S. 1552, sü. 3
ANORTİT: S. 1192, sü. 3
ANTEP FISTIĞI: S. 1205, sü. 2
ANTİOKHOS III.: S. 1467, sü. 1
APENNİN DAĞLARI: S. 1225, sü. 3
APHRODİTE: S. 1516, sü. 3
APOLDOORN: S. 1570, sü. 3
APPALACHİAN DAĞLARI: S. 1319, sü. 2
APTULLAH, Şehzade: S. 1582, sü. 1
ARABA VAPURU: S. 1198, sü. 1
ARAÇ SUYU: S. 1215, sü. 1
ARAL GÖLÜ: S. 1473, sü. 3; S. 1545, sü. 1
ARAS NEHRİ: S. 1575, sü. 3
ARBELA SAVAŞI: 1693, sü. 1
ARDENNE HANEDANI: S. 1445, sü. 2
AREL, H. S.: S. 1424, sü. 3
ARENA KİLİSESİ: S. 1345, sü. 1
ARGON (gaz): S. 1297, sü. 2
ARGUN: S. 1647, sü. 3
ARİF BEY: S. 1177, sü. 1
ARİF HİKMET PAŞA: S. 1322, sü. 1
ARİNNA: S. 1565, sü. 1
ARİSTOTELES: S. 1224, sü. 1, S. 1504, sü. 3
ARKUT DAĞI: S. 1319, sü. 3
ARNHEM: S. 1570, sü. 3
ARNO NEHRİ: S. 1225, sü. 3
ARUBA ADASI: S. 1572, sü. 3
ARYALAR: S. 1554, sü. 2
ASCANİO, CORADİNO D': S. 1518, sü. 3
ASCHAM, ROGER: S. 1665, sü. 3
ASIM EFENDİ: S. 1308, sü. 3
ASİ IRMAĞI: S. 1479, sü. 2
ASİTFENİK: S. 1196, sü. 3
ASLAN YÜREKLİ RİCHARD: S. 1443, sü. 1, S. 1423, sü. 1
ASSAM: S. 1553, sü. 1, S. 1389, sü. 1
ASTERİOS: S. 1161, sü. 3
ASTRAHAN: S. 1514, sü. 2
AŞANTİ KIRALLIĞI: S. 1327, sü. 2
ÂŞIKLAR DERESİ: S. 1441, sü. 3
AŞIRI DERE: S. 1494, sü. 1
AŞİYAN: S. 1207, sü. 1
AŞKALE: S. 1202, sü. 3
ATÂÎ: S. 1451, sü. 2
ATATÜRK: S. 1195, sü. 1
ATHOS DAĞI: S. 1459, sü. 1
ATİK, CELÂL: S. 1412, sü. 3
ATİNA DUKALIĞI: S. 1445, sü. 3
ATLI, İSMET: S. 1412, sü. 3
ATSIZ HARZEMŞAH: S. 1473, sü. 3
AUGUST (kıral): S. 1352, sü. 1
AUGUSTA-VİCTORİA: S. 1568, sü. 1
AUGUSTUS: S. 1504, sü. 3
AURELİUS: S. 1288, sü. 2
AURİC: S. 1266, sü. 3
AUSTEN, JANE: S. 1666, sü. 3
AVAŞİ TEPESİ: S. 1654, sü. 3
AVLAKA BURNU: S. 1654, sü. 2
AVON NEHRİ: S. 1662, sü. 2
AVRUPA HUNLARI: S. 1580, sü. 2
AVRUPA KUPASI: S. 1277, sü. 3
AVŞAR BOYU: S. 1321, sü. 3
AVUSTURYA: S. 1199, sü. 1

AVUSTURYA HANEDANI: S. 1423, sü. 1
AYAS OVASI: S. 1694, sü. 1
AYBARS: S. 1580, sü. 3
AYDINOĞULLARI: S. 1441, sü. 3
AYKAÇ, FAZIL AHMET: S. 1191, sü. 2
AYN - CÂLÛT MEYADN SAVAŞI: S. 1647, sü. 3
AYNAROZ YARIMADASI: S. 1459, sü. 1
AYNÎ: S. 1308, sü. 3
AYŞE HANIM SULTAN: S. 1198, sü. 2
AYVANSARAY: S. 1456, sü. 1
ÂZER: S. 1606, sü. 1
AZİZ (Eyyuplular sultanı): S. 1176, sü. 3
AZOT: S. 1297, sü. 2

B

BAALBEK EYYUPLULARI: S. 1176, sü. 1
BABA DAĞI: S. 1200, sü. 1
BABA İSHAK: S. 1441, sü. 1
BÂBIÂLİ: S. 1191, sü. 1; 1349, sü. 2
BABİL: S. 1327, sü. 3
BABİL VE ASUR EVLERİ: S. 1162, sü. 3
BABUR ŞAH: S. 1500, sü. 3; S. 1584, sü. 1
BABURNAME: S. 1198, sü. 1; S. 1585, sü. 3
BACAK KEMİKLERİ: S. 1692, sü. 1
BACON, FRANCİS: S. 1173, sü. 1; S. 1194, sü. 2
BACON, ROGER: S. 1377, sü. 1; 1488, sü. 1
BADEMLİ TEPESİ: S. 1654, sü. 3
BADEN HANEDANI: S. 1423, sü. 1
BAGRAT HANEDANI: S. 1409, sü. 3
BAGUİO: S. 1213, sü. 1
BAĞ FİİL: S. 1206, sü. 3
BAĞÇESARAYI: S. 1345, sü. 2
BAĞDAT SEFERİ: S. 1586, sü. 3
BAHADIR GİRAY HAN: S. 1170, sü. 3
BAHADIR ŞAH: S. 1387, sü. 1
BAHARİYE KASRI: S. 1175, sü. 2
BAKİ: S. 1497, sü. 3
BAKALAD: S. 1213, sü. 1
BAKTERİLİ HASTALIKLAR: S. 1477, sü. 1
BAKÛ: S. 1170, sü. 3
BALABAN ŞAH: S. 1651, sü. 3
BALAMİR: S. 1580, sü. 2
BALAT: S. 1456, sü. 1
BALIK FOSİLLERİ: S. 1232, sü. 1
BALIKÇILAR: S. 1207, sü. 3
BALİ: S. 1369, sü. 1
BALİ BEY, Sultanzade: S. 1582, sü. 2
BALKAN SAVAŞI: S. 1346, sü. 3
BALZAC: S. 1579, sü. 1; S. 1261, sü. 2
BAMBARALAR: S. 1388, sü. 1
BANDIRMA MERİNOS ÇİFTLİĞİ: S. 1468, sü. 1
BANTOCK GRANVİLLE: S. 1667, sü. 3
BANTU: S. 1403, sü. 3
BANYALUKA MEYDAN SAVAŞI: S. 1516, sü. 3
BAR DUKASI: S. 1422, sü. 3
BARBAROS: S. 1346, sü. 2
BARBAROS KARDEŞLER: S. 1474, sü. 2
BARBUNYA: S. 1186, sü. 3
BARLA DAĞI: S. 1598, sü. 3
BARTHÉLÉMY: S. 1689, sü. 2
BARİDA: S. 1387, sü. 1
BARYA: S. 1542, sü. 3
BASEL: S. 1573, sü. 1
BASİT FİİLLER: S. 1206, sü. 3
BASİT ZAMANLAR: S. 1206, sü. 3
BASKLAR: S. 1258, sü. 3
BASRA EYYUPLULARI: S. 1176, sü. 1
BASRA KÖRFEZİ: S. 1203, sü. 1
BASSE - TERRE: S. 1385, sü. 3
BASTIRMA: S. 1413, sü. 1
BASTİLLE KALESİ: S. 1268, sü. 2
BAŞ YARILMASI: S. 1649, sü. 2
BATHURST: S. 1293, sü. 1
BATI GOTLAR: S. 1552, sü. 3; S. 1356, sü. 3
BATUM: S. 1409, sü. 2
BAUDELAİRE: S. 1579, sü. 1; S. 1296, sü. 1; S. 1261, sü. 3
BAUDOUİN I: S. 1445, sü. 2
BAYDU: S. 1648, sü. 1
BAYEZİT, Yıldırım: S. 1195, sü. 1; S. 1145, sü. 3
BAYEZİT II, Sultan: S. 1582, sü. 2
BAYEZİT, Şehzade: S. 1582, sü. 1
BAYILMA: S. 1649, sü. 2
BAYKARA, Hüseyin: S. 1538, sü. 3
BAYKARA, Mirza: S. 1585, sü. 2
BAYRAK, MİTHAT: S. 1412, sü. 3
BAYRAMÎ TARİKATİ: S. 1441, sü. 1
BEATRİX, Prenses: S. 1571, sü. 1
BEİZZAMAN MİRZA: S. 1586, sü. 1
BEETHOVEN: S. 1182, sü. 3
BEĞİM: S. 1394, sü. 2
BEHRAM ŞAH: S. 1651, sü. 3
BEL KÜNDESİ: S. 1413, sü. 3
BELEDİYE HASTANESİ: S. 1477, sü. 1
BELEN GEÇİDİ: S. 1479, sü. 3
BELENCER: S. 1514, sü. 2
BELH: S. 1309, sü. 1
BELKIS ŞEVKET: S. 1487, sü. 3
BELLEME: S. 1174, sü. 2
BELLS, SİR CHARLES: S. 1224, sü. 2
BELÛCİSTAN: S. 1389, sü. 1; S. 1309, sü. 1
BENARES: S. 1294, sü. 2; S. 1555, sü. 1
BENEKLİ HANİ: S. 1466, sü. 3
BENGAL KÖRFEZİ: S. 1294, sü. 2; S. 553, sü. 1
BENGALOR: S. 1557, sü. 1
BENG-Û BÂDE: S. 1282, sü. 2
BENZ, KARL: S. 1610, sü. 1
BERAR: S. 1387, sü. 1
BERAR PRENSİ: 1502, sü. 3
BERBER BALIĞI: S. 1466, sü. 3
BERBERİ: S. 1185, sü. 1
BERCHTESGADEN: S. 1566, sü. 1
BEREKET ALİ HAN: S. 1502, sü. 3
BERGİUS: S. 1500, sü. 1
BERGSON, HENRİ: S. 1194, sü. 2
BERKLEY, GEORGE: S. 1194, sü. 2
BERLİN OLİMPİYATLARI: 1410, sü. 3
BERLİNER, EMİLE: S. 1518, sü. 3
BERLİOZ: S. 1262, sü. 2
BERMEKİLER: S. 1514, sü. 2
BERN: S. 1190, sü. 2
BERNARD, CLAUDE: S. 1223, sü. 3
BERNHARDT: S. 1571, sü. 1
BERZELİUS: S. 1286, sü. 2
BEŞİK GÖLÜ: S. 1459, sü. 1
BEVLİYE: 1478, sü. 2
BEYATLI, YAHYA KEMAL: S. 1514, sü. 3; S. 1603, sü. 3
BEYAZ VOLTA: S. 1327, sü. 1
BEYHAKİ: S. 1685, sü. 1
BEYİN HASTALIKLARI: S. 1476, sü. 3
BEYRUT: S. 1302, sü. 3
BEYTULLAHM: S. 1689, sü. 1
BHAVNAYAR LİMANI: S. 1387, sü. 1
BİENVENU: S. 1518, sü. 3
BİHAR: S. 1389, sü. 1
BİLEK, AHMET: S. 1410, sü. 3
BİLEŞİK FİİLLER: S. 1206, sü. 3
BİLEŞİK OLAN GAZLAR: S. 1297, sü. 2
BİLEŞİK ZAMANLAR: S. 1206, sü. 3
BİLGE, GAZANFER: S. 1412, sü. 3
BİLGE HAN: S. 1309, sü. 2
BİLİM TEORİLERİ: S. 1206, sü. 2
BİNBİR GECE MASALLARI: S. 1500, sü. 3
BİNGÖL DAĞI: S. 1544, sü. 2
BİRİNCİ İNÖNÜ SAVAŞI: S. 1676, sü. 1
BİRİNCİ KOSOVA SAVAŞI: S. 1443, sü. 2
BİRMANYA: S. 1369, sü. 1
BİSMARCK: S. 1638, sü. 1
BİTHYNİA: S. 1467, sü. 1; S. 1320, sü. 1
BİZET: S. 1262, sü. 2
BLAKE, WİLLİAM: S. 1667, sü. 1; S. 1488, sü. 2
BLANCHE: S. 1537, sü. 3
BLEDA: S. 1580, sü. 3
BLÉRİOT, LOUİS: S. 1488, sü. 2
BLOEMFONTEİN: S. 1404, sü. 1
BOCCACCİO: S. 1225, sü. 3
BOER SAVAŞLARI: S. 1670, sü. 3
BOĞAZKÖY HÖYÜĞÜ: S. 1578, sü. 1
BOĞUCU GAZLAR: S. 1299, sü. 1
BOHÇALAMA: S. 1413, sü. 3
BOHOL ADASI: S. 1212, sü. 3
BOİSE: S. 1613, sü. 3
BOLAYIR: S. 1313, sü. 3
BOLAMAN DERESİ: S. 1189, sü. 1
BOLU SUYU: S. 1215, sü. 1
BOLKAR DAĞI: S. 1397, sü. 3
BONDİ: S. 1172, sü. 1
BONTEMPS: S. 1262, sü. 2
BOPP, FRANZ: S. 1159, sü. 2
BORDEAUX: S. 1259, sü. 1; S. 1258, sü. 2
BORİS: S. 1197, sü. 1
BOŞİMAN: S. 1403, sü. 3
BOTNİ KÖRFEZİ: S. 1215, sü. 2
BOULANGER, NADJA: S. 1189, sü. 3
BOURBONLAR: S. 1265, sü. 2
BOURDELLE: S. 1262, sü. 2
BOYLE KANUNU: S. 1296, sü. 1
BOYUNDURUK: S. 1413, sü. 1
BÖBREK VE İDRAR YOLLARI HASTALIKLARI: S. 1477, sü. 1
BÖCEK FOSİLLERİ: S. 1232, sü. 1
BÖRÜLCE: S. 1186, sü. 3
BÖTHEZAT, GEORGE DE: S. 1518, sü. 3
BRADFORD: S. 1663, sü. 2
BRAHMAÇURYA: S. 1293, sü. 3
BRAHMA PUTRA: S. 1294, sü. 2
BRAHMANLAR: S. 1554, sü. 2
BRAQUE: S. 1255, sü. 1
BRATİSLAVA: S. 1642, sü. 2
BRAUN, Eva: S. 1566, sü. 2
BREDA: S. 1570, sü. 3
BREST LİTOVSK ANTLAŞMASI: S. 1409, sü. 3
BRETON DİLİ: S. 1258, sü. 3
BRETANYA: S. 1258, sü. 3
BRİSTOL: S. 1663, sü. 2
BRİSTOL KANALI: S. 1290, sü. 2
BRİTANYA MİLLETLER TOPLULUĞU: S. 1250, sü. 2
BROWN, A. W.: S. 1488, sü. 2
BRUGMANN, KARL: S. 1159, sü. 2
BRUNSWİCK DUKALIĞI: S. 1467, sü. 1
BRÜKSEL SERGİSİ: S. 1273, sü. 1
BRÜKTERLER: S. 1257, sü. 1
BRÜNNİG, HEİNRİCH: S. 1633, sü. 3
BUDİSTLER S. 1554, sü. 3
BUEN ADASI: S. 1572, sü. 3
BUFFON: S. 1173, sü. 1
BUHAR GÜCÜ: S. 1298, sü. 3
BUHTUN NASR: S. 1504, sü. 3
BUKOVİNA: S. 1423, sü. 1
BURGU: S. 1414, sü. 1
BURHAN İMAD-ŞAH: S. 1651, sü. 3
BURHANETTİN EFENDİ: S. 1190, sü. 2
BURUN KANAMASI: S. 1649, sü. 2
BURY, HOWARD: S. 1167, sü. 3
BUTLER, SAMUEL. 1667: sü. 1
BUZ HOKEYİ: S. 1568, sü. 2
BÜYÜK ÇAL DAĞI: S. 1492, sü. 3
BÜYÜK FUAT PAŞA: S. 1543, sü. 2
BÜYÜK KABİNE: S. 1306, sü. 3
BÜYÜK KAPLICA: S. 1495, sü. 3
BÜYÜK NUTUK: S. 1564, sü. 1

BÜYÜK OKYANUS: S. 1205, sü. 2
BÜYÜK SAVAŞLAR: S. 1670, sü. 3
BÜYÜK TÜRK LÛGATİ: S. 1586, sü. 3
BÜYÜK ZAP SUYU: S. 1450, sü. 2
BÜYÜK ZAP: S. 1590. sü. 2
BÜYÜKÇEKMECE GÖLÜ: 1367, sü. 2
BYRD, RİCHARD E.: 1488, sü. 3
BYRD, WİLLİAM: S. 1667, sü. 3

C

CABRAL, PEDRO ALVAREZ: S. 1292, sü. 3
CAESAR: S. 1418, sü. 3; S. 1264, sü. 3
CAHİLİYE DEVRİ: S. 1655, sü. 1
CALLOT: S. 1357, sü. 3
CAMBRİAN DAĞL. S. 1662, sü. 2
CÂMİ: S. 1685. sü. 1
CAMUS, ALBERT: S. 1261, sü. 3
CAN-PO: S. 1553, sü. 1
CANDAŞ, MUHARREM: S. 1412, sü. 3
CANDRAGUPTA I: S. 1389, sü. 1
CANONİCA: S. 1160, sü. 1
CAP HAİTİEN LİMANI: S. 1450, sü. 1
CAPE COAST: S 1327, sü. 1
CAPET BOURBON: S. 1423, sü. 2
CAPET HANEDANI: S. 1265, sü. 1
CAPET - VALOİS: S. 1256, sü. 2
CAPETOWN (kap): S. 1577, sü. 2
CARDİFF: S. 1290, sü. 2
CARLOS I: S. 1423, sü. 2; S. 1256, sü. 3
CAROLİNA: S. 1319, sü. 2
CAROLİNE ADASI: S. 1328, sü. 3
CARPEAU: S. 1542, sü. 3
CARROUSEL TAKI: S. 1262, sü. 2
CAVA ADAMI: S. 1232, sü. 2
CAVA ADASI: S. 1369, sü. 1
CAVA GERGEDANI: S. 1320, sü. 1
CAYES LİMANI: S. 1450, sü. 1
CAYLEY, Sir George: S. 1518, sü. 3
CEBEL AYARİ: S. 1185, sü. 1
CEBEL-İ LÜBNAN: S. 1417, sü. 2
CEBELİTARIK BOĞAZI: S. 1185, sü. 1
CEBEL-İ ZEYTİN: S. 1545, sü. 2
CEBRAİL: S. 1689, sü. 1
CEBU ADASI: S. 1213, sü. 1
CEDAR RAPİDS: S. 1679, sü. 2
CEHENNEM: S. 1460, sü. 3
CELÂLETTİN II, FİRUZ ŞAH: S. 1451, sü. 1
CELÂLETTİN HARZEMŞAH: S. 1409, sü. 3; S. 1474, sü. 1
CELÂLZADE MUSTAFA: S. 1282, sü. 1
CELÎ DİVANI: S. 1480, sü. 3
CEM: S. 1395, sü. 1
CEM, Şehzade: S. 1311, sü. 3
CEM SULTAN: S. 1445, sü. 3
CEMALETTİN AFGANİ: S. 1177, sü. 2
CEMİL BEY: S. 1424, sü. 3
CEMİL SÜLEYMAN: S. 1191, sü. 2
CEMİYET-İ AKVAM: S. 1633, sü. 2
CENAP ŞAHABETTİN: S. 1514, sü. 3; S. 1207, sü. 2
CENGİZ HAN: S. 1418, sü. 3; S. 1345, sü. 2
CENGİZ İMP. S. 1647, sü. 3
CENOVA LİMANI: S. 1443, sü. 3
CENTUARİ, ALPHA: S. 1400, sü. 3
CEP FENERİ: S. 1195, sü. 2
CERİDE-İ HAVADİS: S. 1301, sü. 3
CERİDE-İ RESMİYE: S. 1301, sü. 3
CERRAHİ: S. 1478, sü. 2
CERVANTES: S. 1550, sü. 3
CEVDET EFENDİ (paşa): S. 1274, sü. 1
CEVHER: S. 1177, sü. 1; S. 1188, sü. 3
CEZA HUKUKU: S. 1579, sü. 3
CEZARLI DAĞLARI: S. 1643, sü. 1
CEZAYİR: S. 1185, sü. 1
CEZAYİR BEYLERBEYLİĞİ: S. 1474, sü. 2
CEZAYİR MÜZESİ: S. 1474, sü. 2
CEZAYİR SAVAŞI: S. 1267, sü. 1
CHABRİER: S. 1262, sü. 2
CHAMBERLAİN, NEVİLLE: S. 1634, sü. 3
CHAPLİTTE HANEDANI: S. 1445, sü. 3
CHARCOT, MARTİN: S. 1271, sü. 1
CHARLEMAGNE: S. 1473, sü. 2
CHARLES IV: S. 1383, sü. 1
CHARLES VIII: S. 1265, sü. 1
CHARLES LE TÉMÉRAİRE: S. 1572, sü. 2; S. 1265, sü. 1
CHARLES QUİNT: S. 1445, sü. 3; S. 1660, sü. 2
CHARLOTTE: S. 1635, sü. 1
CARLYLE, Thomas: S. 1667, sü. 1
CHATEAUBRİAND: S. 1578, sü. 2
CHERUBİNİ: S. 1255, sü. 3
CHİMBORAZO TEPESİ: S. 1588, sü. 1
CHRİSTİNA: S. 1389, sü. 2
CHURCHİLL NEHRİ: S. 1578, sü. 1
CHURCHİLL, WİLLİAM: S. 1302, sü. 1
CHURCHİLL, WİNSTON: S. 1225, sü. 2; S. 1635, sü. 1
CIĞALZADE SİNAN PŞ.: S. 1520, sü. 1
CİBALİ: S. 1456, sü. 1
CİERVA, JUAN DE: S. 1518, sü. 3
CİHANGİR, Şehzade: S. 1582, sü. 1
CİMALUE: S. 1345, sü. 1
CLERMONT: S. 1275, sü. 1
CLERMONT - Ferrand: S. 1260, sü. 1
COCHRAN, JACQUELİNE: S. 1488, sü. 3
COCTEAU, JEAN: S. 1261, sü. 3
COMEDİE FRANÇAİSE: S. 1383, sü. 1
COMTE, Auguste: S. 1194, sü. 3
CONSTABLE, JOHN: S. 1667, sü. 3
COPERNİCUS: S. 1288, sü. 3
CORK: S. 1688, sü. 1
CORNU, PAUL: S. 1488, sü. 2; S. 1518, sü. 3
COROT: S. 1262, sü. 2
CORTES: S. 1386, sü. 2
COUFERİN: S. 1262, sü. 2
COURRİER DE SMYRNE: S. 1301, sü. 1
CURZON, LORD: S. 1675, sü. 1
COVENTRY: S. 1663, sü. 2
CRO - MAGNON ADAMI: S. 1232, sü. 2
CROMWELL, OLİVER: S. 1473, sü. 3; S. 1578, sü. 3
CRYSTALE PALACE FUARI: S. 1273, sü. 1
CUMHURİYET GAZETESİ: S. 1395, sü. 1
CUMHURİYET: S. 1304, sü. 3
CURAÇAO: S. 1572, sü. 3
CURİE, MARİE: S. 1223, sü. 1
CURİE, PİERRE: S. 1223, sü. 1
CÜNAGARH NEVVAPLIĞI: S. 1387, sü. 1
CÜVEYNİ: S. 1300, sü. 1

Ç

ÇAD: S. 1267, sü. 2
ÇAĞA DERESİ: S. 1319, sü. 3
ÇAĞA GÖLÜ: S. 1319, sü. 3
ÇAKMAK TEPE: S. 1654, sü. 1
ÇALDIRAN: S. 1577, sü. 2
ÇALIKUŞU: S. 1407, sü. 1
ÇAM DAĞLARI: S. 1520, sü. 3
ÇAM FISTIĞI: S. 1205, sü. 2
ÇAMLIBEL, FARUK NAFİZ: S. 1515, sü. 1
ÇANAKKALE BOĞAZI: S. 1313, sü. 3
ÇANAKKALE SAVAŞLARI: S. 1417, sü. 2
ÇANDARLI KÖRFEZİ: S. 1227, sü. 2
ÇAN KAY-ŞEK: S. 1230, sü. 1
ÇATALILGAZ: S. 1589, sü. 1
ÇEKEREK SUYU: S. 1373, sü. 3
ÇELEBİ MEHMET: S. 1195, sü. 1
ÇELTEK LİNYİT İŞLETMESİ: S. 1495, sü. 3
ÇENGEL DAĞI: S. 1689, sü. 3
ÇERKEZ ETHEM: S. 1673, sü. 3; S. 1312, sü. 3
ÇERKEZ HASAN BEY: S. 1585, sü. 3
ÇERMİK (kaynak): S. 1585, sü. 3
ÇEŞMİ DİLBER: S. 1424, sü. 2
ÇİÇEK (Hazar prensesi): S. 1514, sü. 2
ÇİFTE FELÇ: S. 1192, sü. 2
ÇİFTE HÖYÜK: S. 1578, sü. 1
ÇİFTELER HARASI: S. 1467, sü. 3
ÇİN FENERİ: S. 1195, sü. 1
ÇİN-JAPON SAVAŞI: S. 1634, sü. 2
ÇİN KILIÇ HAN: S. 1502, sü. 3
ÇİRİŞLİDAĞ: S. 1313, sü. 1
ÇİRMEN SAVAŞI: S. 1443, sü. 2
ÇOCUK HASTALIKLARI: S. 1476, sü. 3
ÇOKEŞLİLİK (polygamia): S. 1168, sü. 3
ÇOKKOCALI EVLİLİK: S. 1169, sü. 1
ÇORUH NEHRİ: S. 1397, sü. 3
ÇUKUROVA HARASI: S. 1468, sü. 1

D

DADI BEY: S. 1463, sü. 1
DAĞISTANLI, MUSTAFA: S. 1412, sü. 3
DAHOMEY: S. 1267, sü. 2
DAİLY MAİL: S. 1300, sü. 3
DAİMLER, Gottlieb: S. 1610, sü. 1
DALADİER, EDOUARD: S. 1634, sü. 3
DALMAÇYA: S. 1582, sü. 2
DAMAT MAKBUL İBRAHİM PAŞA: S. 1497, sü. 3
DAMAT MELEK AHMET PAŞA: S. 1170, sü. 3
DAMAT NİZAM HİDAYET ALİ HAN: S. 1503, sü. 1
DAMGAN: S. 1309, sü. 1
DANCOURT: S. 1199, sü. 3
DANİMARKA BOĞAZI: S. 1385, sü. 1
DANİŞMENTLİLER: S. 1445, sü. 2
DANTE: S. 1225, sü. 3
DANS: S. 1419, sü. 3
DANZİG: S. 1634, sü. 3
DAPSANG TEPESİ: S. 1551, sü. 1
DARIDERE: S. 1494, sü. 1
DARLAN, AMİRAL: S. 1637, sü. 1
DARÜL MUALLİMİN-İ ÂLİ: S. 1398, sü. 3
DARÜLBEDAYİ: S. 1417, sü. 1
DARWİN, CHARLES: S. 1173, sü. 2, 1224, sü. 1
DARWİN, ERASMUS: S. 1173, sü. 2
DARWİNİZM: S. 1173, sü. 2
DAŞT-İ KEBİR ÇÖLÜ: S. 1683, sü. 1
DAŞT-İ LÛT ÇÖLÜ: S. 1683, sü. 1
DAUDET, ALPHONSE: S. 1550, sü. 3
DAVAO, (şehir): S. 1213, sü. 1
DAVENPORT: S. 1679, sü. 2
DAVRAS DAĞI: S. 1598, sü. 3
DEBUSSY: S. 1182, sü. 3; S. 1262, sü. 2
DEDE EFENDİ: S. 1424, sü. 3
DEFOE, DANİEL: S. 1300, sü. 3
DEFTERDAR: S. 1456, sü. 1
DEFTERDARZADE MEHMET PAŞA: S. 1170, sü. 3
DEKKAN: S. 1552, sü. 3
DELACROİX: S. 1262, sü. 2
DELİCE SUYU: S. 1192, sü. 1
DELİÇAL DAĞI: S. 1370, sü. 1
DEMAVEND TEPESİ: S. 1683, sü. 1
DEMİRCİ ÇELEBİ: S. 1188, sü. 1
DEMOKRİTOS: S. 1563, sü. 2
DENİZ FENERİ: S. 1195, sü. 2
DENİZ FİLİ: S. 1227, sü. 3
DENİZ BEYLERİ: S. 1321, sü. 3
DERAİN: S. 1254, sü. 3

DEREKÖY DERESİ: S. 1654, sü. 3
DERGÂH: S. 1514, sü. 3
DERİ HASTALIKLARI: S. 1476, sü. 3
DERVİŞ MEHMET EFENDİ: S. 1205, sü. 3
DERYA İMAD-ŞAH: S. 1651, sü. 3
DESCARTES, RENE: S. 1173, sü. 1, S. 1194, sü. 2
DESİRADE ADASI: S. 1385, sü. 3
DESMOİNES: S. 1679, sü. 1
DESPİAN: S. 1262, sü. 2
DESTAN: S. 1457, sü. 3
DETROİT: S. 1228, sü. 3
DETERİUM: S. 1549, sü. 2
DEVLET ŞAH: S. 1685, sü. 2
DEWEY, JOHN: S. 1194, sü. 3
DIŞEVLENME: S. 1169, sü. 1
DIŞ GEZEĞENLER: S. 1325, sü. 1
DİCKENS, CHARLES: S. 1666, sü. 3, S. 1353, sü. 2
DİDEROT, DENİS: S. 1194, sü. 3
DİJON: S. 1260, sü. 1
DİKMEN DAĞI: S. 1689, sü. 3
DİONNE KARDEŞLER: S. 1643, sü. 2
DİRECTOİRE İDARESİ: 1268, sü. 3
DİSRAELİ: S. 1349, sü. 2
DİŞ HASTALIKLARI: S. 1476, sü. 3
DİVAN: S. 1457, sü. 3
DİVANİ YAZI: S. 1480, sü. 3
DİYAFRAM: S. 1250, sü. 1
DOĞAN, RIZA: S. 1412, sü. 3
DOĞANOĞLU ÇAYI: S. 1313, sü. 1
DORUK TEPE: S. 1494, sü. 1
DOĞU ÇİN DENİZİ: S. 1229, sü. 3
DOĞU GATLAR: S. 1552, sü. 3
DOĞU GOTLARI: S. 1356, sü. 3
DOĞU RUMELİ EYALETİ: S. 1211, sü. 3
DOKSAN ÜÇ SAVAŞI: S. 1274, sü. 2
DOLİKOSEFAL: S. 1192, sü. 3
DONEGAL KÖRFEZİ: S. 1687, sü. 1
DON JUAN D'AUTRİCHE: S. 1660, sü. 2
DON JUAN, CARLOS: S. 1256, sü. 1
DONİTZ, CARL: S. 1566, sü. 1
DONMA: S. 1649, sü. 3
DOSTOYEVSKİ: S. 1550, sü. 3
DRA IRMAĞI: S. 1185, sü. 1
DRAVİTLER: S. 1554, sü. 2
DRESDEN ANTLAŞMASI: S. 1272, sü. 1
DROUDET, JULİETTE: S. 1578, sü. 3
DREYDEN, JOHN: S. 1666, sü. 1
DU BELLAY: S. 1261, sü. 1
DUBLİN: S. 1687, sü. 1
DUBUQUE, S. 1679, sü. 2
DUDAKTAN KALBE: S. 1409, sü. 1
DUFAY: S. 1262, sü. 2
DUFY: S. 1254, sü. 3
DUGLAT HANEDANI: S. 1502, sü. 1
DUKAS: S. 1182, sü. 3, S.1262, sü. 3
DUMANLIDAĞ: S. 1654, sü. 2; S. 1312, sü. 2
DUMLUPINAR SAVAŞLARI: S. 1417, sü. 2
DUNDEE: S. 1695, sü. 3
DUNS SCOTUS: S. 1696, sü. 1
DUNKERQUE: S. 1635, sü. 3
DUPARC: S. 1262, sü. 2
DURBAN: S. 1404, sü. 1
DURKHEİM, EMİLE: S. 1261, sü. 3; S. 1361, sü. 1
DÜNDAR BEY: S. 1463, sü. 1
DÜNYA: S. 1325, sü. 1
DÜNYA KUPASI: S. 1277, sü. 2
DÜRRİ ŞEHVAR SULTAN: S. 1502, sü. 3
DÜŞÜNEN ADAM: S. 1262, sü. 2
DYCK, VAN: S. 1667, sü. 1
DYSON, FRANK: S. 1382, sü. 2

E

EARHARDT, AMELİA: S. 1488, sü. 3
EBRO NEHRİ: S. 1604, sü. 2
EBU-EYYUP: S. 1174, sü. 3
EBU HANİFE: S. 1201, sü. 1
EBU HANİFE NUMAN İBNİ SABİT: S. 1466, sü. 1
EBUBEKİR: S. 1456, sü. 2
EBUBEKİR HÂZIM TEPEYRAN: S. 1550, sü. 3
EBU'L FEVARİS AHMET: S. 1587, sü. 3
EBU'L HASAN ALİ: S. 1587, sü. 3
EBU'L MİSK KÂFÛR: S. 1587, sü. 3
EBUSAİT BAHADIR: S. S. 1648, sü. 1
EBÜZZİYA TEVFİK: S. 1312, sü. 1
ECEVİT BELİ: S. 1689, sü. 3
EDEBİYAT: S. 1419, sü. 2
EDEBİYAT FAKÜLTESİ: S. 1180, sü. 3
EDEBİYAT-I CEDİDE: S. 1207, sü. 1
EDİNBURGH: S. 1695, sü. 2
EDİNBURGH KALESİ: S. 1395, sü. 1
EDİSON, THOMAS: S. 1610, sü. 1; S. 1379, sü. 3
EDWARD II: S. 1275, sü. 2
EDWARD III: S. 1454, sü. 3
EFLÂK SEFERİ: S. 1172, sü. 3
EGE VE YUNAN EVLERİ: S. 1162, sü. 3
EGİDE, HANS: S. 1385, sü. 2
EĞRİDİR GÖLÜ: S. 1313, sü. 1
EİNDHOVEN: S. 1570, sü. 3
EİNSTEİN, ALBERT: S. 1171, sü. 2; S. 1223, sü. 1
EİSENHOWER: S. 1638, sü. 2
EL FENERİ: S. 1195, sü. 2
ELBRUZ DAĞLARI: S. 1683, sü. 1; S. 1409, sü. 2
ELEKÇİ DERESİ: S. 1189, sü. 1
ELEKTRA: S. 1161, sü. 3
ELEMANLAR: S. 1161, sü. 2
ELEMAN OLAN GAZLAR: S. 1297, sü. 2
ELEKTRİK: S. 1221, sü. 1
ELEKTRİK FAKÜLTESİ: S. 1180, sü. 3
ELEKTRİK FREN: S. 1270, sü. 1
ELEKTRİK TEDAVİSİ: S. 1223, sü. 2
ELEKTRİK ÜZERİNE DENEYSEL ARAŞTIRMALAR: S. 1183, sü. 3
ELEKTRONİK FLAŞLAR: S. 1253, sü. 1
ELİZABETH ÇAĞI: S. 1670, sü. 1
ELİOT, GEORGE: S. 1666, sü. 3
ELİZABETH II.: S. 1085, sü. 2, sat. 22 — Biri kız olmak üzere 3 çocuğu vardır.
ELİZABETHA: S. 1269, sü. 1
EL KASRU'L KEBİR: S. 1195, sü. 3
EL-KİNDİ: S. 1193, sü. 3
ELMALI KİLİSE: S. 1370, sü. 3
EL-MEDHAL Fİ'L MUSİKİ: S. 1183, sü. 2
EL-MÜTEVEKKİLİLLÂH: S. 1456, sü. 2
ELİOT, THOMAS: S. 1665, sü. 3
EMANUELE, VİTTORİO: S. 1295, sü. 1
EMERSON, R. WALDO: 1194, sü. 2
EMİN BÜLENT: S. 1191, sü. 2
EMİN LÂMİ: S. 1191, sü. 2
EMİR ABDÜLKERİM İHTİLÂLİ: S. 1186, sü. 2
EMİRU'L HAC: S. 1423, sü. 3
EMİR MUHAMMET HÜSEYİN: S. 1502, sü. 1
EMİR SÜLEYMAN: S. 1200, sü. 2
EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ: S. 1612, sü. 1
EMRULLAH EFENDİ: S. 1208, sü. 2
ENCÜMEN-İ DANİŞ: S. 1274, sü. 1
ENDÜLÜS EMEVİLERİ: S. 1186, sü. 1
ENGİZEK DAĞI: S. 1163, sü. 3
ENGÜRÜ: S. 1196, sü. 3
ENSCHEDE: S. 1570, sü. 3
ENVER PAŞA: S. 1098, sü. 2, sat. 25. — Annesi Ayşe Hanım'dır.
ENVERİ: S. 1685, sü 1
ERASMUS: S. 1573, sü. 1
ERBİL: S. 1590, sü. 3
ERCİYAS DAĞI: S. 1611, sü. 1
ERGENE IRMAĞI: S. 1504, sü. 1
ERİE GÖLÜ: S. 1581, sü. 3
ERİGENA: S. 1696, sü. 1
ERKEK YALANCI İKİCİNSLİLER: S. 1616, sü. 3
EROZAN, CELÂL SAHİR: S. 1191, sü. 2
ERZİNCAN ASKERİ RÜŞTİYESİ: S. 1417, sü. 2
ERZURUM OVASI: S. 1202, sü. 3
ESAS TEŞKİLÂT HUKUKU: S. 1579, sü. 2
ESMA SULTAN: 1586, sü. 2
ESTERABAD: S. 1309, sü. 1
ESTERABÂDİ: S. 1538, sü. 3
ESTERHAZY, ANTON: S. 1503, sü. 1
ESTETİK: S. 1193, sü. 2
ESTONYA: S. 1636, sü. 3
EŞ'ARİ: S. 1651, sü. 3
EŞEN ÇAYI: S. 1200, sü. 1
EŞREF, ŞAİR: S. 1546, sü. 3
ET VE BALIK KURUMU: S. 1159, sü. 1
ETCHİCHON I: S. 1422, sü. 3
ETER SÜLFÜRİK: S. 1159, sü. 1
ETNOGRAFYA MÜZESİ: S. 1159, sü. 3
ETRÜSKLER: S. 1225, sü. 3
EUGEN, Prens: S. 1271, sü. 3
EUGENİE: S. 1269, sü. 1
EURİPİDES: S. 1682, sü. 2
EVEREİT, GEORGE: S. 1167, sü. 3
EVLİYA ÇELEBİ: S. 1545, sü. 3; S. 1191, sü. 3
EVRENBİLİM: S. 1171, sü. 2
EVREŞE: S. 1313, sü. 3
EXAMİNER: S. 1300, sü. 3
EYBEK DAĞLARI: S. 1492, sü. 3
EYÜP: S. 1456, sü. 1; S. 1188, sü. 1
EZHER CAMİSİ: S. 1188, sü. 3

F

FAİK ÂLİ: S. 1191, sü. 2
FALAKA: S. 1182, sü. 2
FALANJ PARTİSİ: S. 1256, sü. 1
FARABİ: S. 1193, sü. 3; S. 1360, sü. 3
FARADAY, Michael S. 1223, sü. 1; S. 1610, sü. 1
FARS: S. 1684, sü. 3
FAREWELL BURNU: S. 1385, sü. 1
FARZ-I AYN: S. 1184, sü. 3
FARZ-I KİFAYE: S. 1184, sü. 3
FAŞİST PARTİSİ: S. 1187, sü. 1
FATA MORGANO: S. 1590, sü. 1
FÂTIMA, Hz.: S. 1446, sü. 2; S. 1585, sü. 1
FATIMİLER: S. 1186, sü. 1; S. 1214, sü. 1
FATİH CAMİSİ: S. 1188, sü. 1
FAURE: S. 1262, sü. 2
FAYSAL: S. 1592, sü. 3
FAYSAL II: S. 1593, sü. 3
FAZIL AHMET Pş.: S. 1171, sü. 1
FAZIL PAŞA: S. 1546, sü. 3
FAZLULLAH: S. 1582, sü. 1
FEHİM: S. 1540, sü. 1
FELİPE II: S. 1423, sü. 2; S. 1660, sü. 1
FELİPE III: S. 1423, sü. 2
FELİPE IV: S. 1423, sü. 2
FEN FAKÜLTESİ: S. 1180, sü. 3
FENARİ ŞEMSETTİN: S. 1195, sü. 1, sat. 13. — «Şeyh Kemalettin'in bilgisinden yararlandı.»
FENER (Haliç): S. 1187, sü. 3
FENER: S. 1456, sü. 1
FERDİNAND I: S. 1268, sü. 3
FERDİNAND V: S. 1689, sü. 3
FRANZ FERDİNAND: S. 1269, sü 1

FERGANA: S. 1197, sü. 1, sat. 56. — «200-500 m. yükseklikte bir ova halindedir.»
FERGANA DAĞLARI: S. 1198, sü. 1
FERHUNDE - ALİ HAN: S. 1503, sü. 1
FERİDE: S. 1184, sü. 3
FERİDÜDDİN-İ ATTAR: S. 1685, sü. 1
FERİT PAŞA: S. 1198, sü. 2
FERİT SELİM PAŞA: S. 1456, sü. 3
FERNANDO PO ADASI: S. 1388, sü. 1
FESA BEY: S. 1488, sü. 3
FETHİ BEY: S. 1488, sü. 3
FETHULLAH İMADU'L MÜLK: S. 1651, sü. 3
FEUERBACH, Ludwig: S. 1257, sü. 1
FEYZULLAH EFENDİ: S. 1586, sü. 1
FIKHİYAT: S. 1177, sü. 3
FINDIK FARESİ: S. 1183, sü. 3
FINDIKPINARI YAYLASI: S. 1612, sü. 3
FİCHTE, Johann: S. 1194, sü. 2
FİELD, John: S. 1350, sü. 2
FİKRET, Tevfik: S. 1207, sü. 1; S. 1586, sü. 2
FİKİR EDEBİYATI: S. 1261, sü. 1
F. İ. L. A.: S. 1410, sü. 1
FİLÂLİ ŞERİFLERİ: S. 1186, sü. 2
FİLDİŞİ KIYISI: S. 1267, sü. 2
FİLİBE: S. 1441, sü. 2
FİLİPİN ADALARI: S. 1640, sü. 1
FİLİPİN SAVAŞLARI: S. 1640, sü. 3
FİLİPİNLER: S. 1205, sü. 2
FİLİPİNLER ÇUKURU: S. 1212, sü. 2
FİLİSTİN: S. 1188, sü. 3
FİLOZOF: S. 1193, sü. 1
FİLTRELER: S. 1252, sü. 2
FİN HAMAMI: S. 1461, sü. 1
FİN KÖRFEZİ: S. 1215, sü. 2; S. 1518, sü. 3
FİRDEVSİ: S. 1685, sü. 1
FİRUZ HAN: S. 1545, sü. 1
FİRUZ ŞAH: S. 1651, sü. 3
FİRUZKÛH: S. 1389, sü. 1
FİRUZDUHT: S. 1581, sü. 1
FİŞEKLİK: S. 1217, sü. 2
FİTCH, John: S. 1610, sü. 2
FİTNAT HANIM: S. 1545, sü. 3
FLAMİNİUS: S. 1467, sü. 1
FLAMSTEAD, John: S. 1382, sü. 2
FLAŞ: S. 1252, sü. 3
FLAUBERT: S. 1261, sü. 3
FLİNT ADASI: S. 1328, sü. 3
FLORENSA KATEDRALİ: S. 1345, sü. 1
FLORİDA: S. 1319, sü. 2
FLORİDA BOĞAZI: S. 1225, sü. 3
FLÜOR: S. 1297, sü. 2
FRANCE, Anatole: S. 1255, sü. 1; S. 1261, sü. 3
FRANCİS TÜRBİNİ: S. 1547, sü. 3
FRANCK, Cezar: S. 1262, sü. 2
FRANCO, General: S. 1634, sü. 2
FRANÇOİS I: S. 1256, sü. 3
FRANKFURT: S. 1257, sü. 1
FRANKLAR: S. 1264, sü. 3; S. 1321, sü. 2
FRAKLİN, Benjamin: S. 1300, sü. 3; S. 1377, sü. 1
FRANSIZ EKVATORU: S. 1267, sü. 2
FRANZ-JOSEPH: S. 1307, sü. 1
FRAZER, Joseph: S. 1228, sü. 1
FREN: S. 1269, sü. 3
FRİEDRİCH I.: S. 1568, sü. 1
FRİEDRİCH II. S. 1272, sü. 1
FRİEDRİCH BARBAROSSA: S. 1257, sü. 1
FRİKLER: S. 1312, sü. 2
FRİKYA: S. 1355, sü. 2
FRİZON TAKIMADALARI: S. 1570, sü. 1
FOÇA: S. 1312, sü. 3
FONSECA KÖRFEZİ: S. 1574, sü. 1
FORD VAKFI: S. 1229, sü. 1
FORLANİNİ, Enrico: S. 1518, sü. 3
FORT LAUDERALE: S. 1226, sü. 1
FORT LİBERTE LİMANI: S. 1450, sü. 1
FOSFATLI GÜBRELER: S. 1391, sü. 1
FOSFOR, renksiz: S. 1230, sü. 3
FOSFOR, mor: S. 1230, sü. 3
FOUCAULT, Jean B. L.: S. 1600, sü. 2
FUAT I: S. 1184, sü. 3
FUAT HÜSNÜ: S. 1275, sü. 3
FUAT PAŞA, Keçecizade: S. 1191, sü. 1
FUEGO YANARDAĞI: S. 1386, sü. 1
FU-KLAN BOĞAZI: S. 1229, sü. 3
FULLALAR: S. 1388, sü. 1
FİYODR, ÇAR: S. 1307, sü. 1

G

GABON: S. 1267, sü. 2
GALATA KÖPRÜSÜ: S. 1287, sü. 1
GALATA MEVLEVİHANESİ: S. 1451, sü. 2, S. 1290, sü. 1, S. 1607, sü. 3
GALATASARAY: S. 1207, sü. 1
GALİÇYA: S. 1423, sü. 1
GALİLEO: S. 1608, sü. 2; S. 1221, sü. 3
GALİP DEDE: S. 1451, sü. 2
GALİÇYA: S. 1256, sü. 1
GALL, Franz J.: S. 1270, sü. 1
GALLAGHER, James: S. 1667, sü. 1
GALSWORTHY, John: S. 1667, sü. 1
GALWAY: S. 1688, sü. 1
GAMA, Vasco da: S. 1404, sü. 3
GAMBİA IRMAĞI: S. 1293, sü. 1
GAMMEL, Maurice: S. 1635, sü. 2
GAMOW, S.: 1171, sü. 2
GANJ VADİSİ: S. 1389, sü. 1
GARDEN, Alexander: S. 1294, sü. 3
GARİBALDİ: S. 1288, sü. 2
GARNERİN, Nadre Jacques: S. 1488, sü. 1
GARONNE NEHRİ: S. 1258, sü. 2, S. 1295, sü. 2; S. 1541, sü. 2
GAUGUİN, Paul: S. 1295, sü. 3
GAULLE, Charles de: S. 1636, sü. 1; S. 1321, sü. 1
GAUTHİER: S. 1261, sü. 3
GÂVUR DAĞLARI: S. 1479, sü. 1
GAY - LUSSAC KANUNU: S. 1297, sü. 1
GAZ ZEHİRLENMELERİ: 1650, sü. 1
GAZALİ: S. 1360, sü. 3; S. 1194, sü.2; S. 1651, sü. 3
GAZETTE DE FRANCE: S. 1300, sü. 3
GAZİ EVRANOS BEY: S. 1172, sü. 3
GAZİANTEP YAYLASI: S. 1406, sü. 1
GAZAN MAHMUT HAN: S. 1647, sü. 3
GAZNELİ MAHMUT: S. 1500, sü. 3
GAZZE: S. 1417, sü. 2
GEDİKPAŞA: S. 1312, sü. 1
GEDİZ NEHRİ: S. 1312, sü. 3
GELYAŞİN BUZULU: S. 1450, sü. 2
GENÇ KALEMLER: S. 1360, sü. 3, S. 1514, sü. 3
GENÇ OSMANLILAR: S. 1191, sü. 1
GENERATOR GAZI: S. 1298, sü. 1
GEORGE II: S. 1465, sü. 3
GEORGETOWN: S. 1390, sü. 1
GEORGİA: S. 1225, sü. 3
GEORGİAN KÖRFEZİ: S. 1581, sü. 3
GEREDE OVASI: S. 1320, sü. 1
GERMANİCUS, PRENS: S. 1321, sü. 2
GERMEN FRANKFURTER: S. 1300, sü. 3
GERMEN İSTİLÂSI: S. 1668, sü. 2
GERMENLER: S. 1264, sü. 3
GEVAR OVASI: S. 1450, sü. 2
GEVHERŞAD: S. 1538, sü. 3
GEYİK DAĞI: S. 1446, sü. 2; S. 1399, sü. 1, S. 1363, sü. 3
GEYVE BOĞAZI: S. 1324, sü. 3
GILGAMIŞ DESTANI: S. 1545, sü. 2
GİACOMETTİ, Alberto: S. 1542, sü. 3
GİLBERT ADALARI: S. 1328, sü. 3
GİNE: S. 1267, sü. 1
GİOCONDA OPERASI: S. 1328, sü. 3
GİRAUD, GENERAL: S. 1637, sü. 1
GİRAUDOUX: S. 1261, sü. 3
GİRESUN DAĞLARI: S. 1345, sü. 3
GİRİT: S. 1161, sü. 3
GİRİT SEFERİ: S. 1170, sü. 3
GLADİYATORLAR SAVAŞI: S. 1349, sü. 3
GLASGOW: S. 1695, sü. 3
GLUCK: S. 1682, sü. 2
GODEFROY BOUİLLON: S. 1445, sü. 2
GOETHE: S. 1682, sü. 2; S. 1257, sü. 1, S. 1190, sü. 1, S. 1446, sü. 1
GOEBELS, Joseph: S. 1566, sü. 2
GOGOL: S. 1350, sü. 3
GOGRA NEHRİ: S. 1294, sü. 2
GOLÇ PAŞA: S. 1354, sü. 3
GOLDWYN, Samuel: S. 1573, sü. 2
GOLT, T.: S. 1172, sü. 1
GONAİVES LİMANI: S. 1450, sü. 1
GORDİUS: S. 1355, sü. 2
GORİNG, Sir Charles: S. 1224, sü. 1
GONOD: S. 1262, sü. 2
GÖÇÜM: S. 1602, sü. 2
GÖKALP, Ziya: S. 1514, sü. 3
GÖKSU: S. 1191, sü. 3
GÖKSU ÇAYIRI: S. 1363, sü. 3
GÖKTEPE DAĞI: S. 1689, sü. 3
GÖLHİSAR OVASI: S. 1369, sü. 2
GÖNEN ÇAYI: S. 1370, sü. 1
GÖRELE: S. 1370, sü. 2, sat. 35. — Topraklarını doğuda aynı ilin Eynesil, güneyde Gümüşane'nin Torul, batıda Giresun'un Tirebolu ilçeleri çevirir.»
GÖYNÜK SUYU: S. 1373, sü. 3
GÖZ YAŞARTICI GAZLAR: S. 1299, sü. 1
GÖZNE YAYLASI: S. 1612, sü. 3
GRAF VON SPEE: S. 1638, sü. 1
GRAND BOURG: S. 1385, eü. 3
GRAND COULEE BARAJI: S. 1367, sü. 1
GRAND TERRE: S. 1385, sü. 3
GRAVÜR: S. 1379, sü. 1
GARY, Thomas: S. 1666, sü .2
GREENWİCH: S. 1382, sü. 2
GRENOBLE: S. 1260, sü. 1
GRETRY: S. 1262, sü. 2
GRİEG: S. 1182, sü. 3
GRİMALDİ, Adamı: S. 1232, sü. 2
GRONİNGEN: S. 1570, sü. 3
GUADALCANAL ADASI: S. 1646, sü. 3
GUADALQUİVİR NEHRİ: S. 1604, sü. 2
GUAM ADASI: S. 1640, sü. 1
GUCARAT: S. 1309, sü. 1; S. 1387, sü. 1; sat. 30. — Rackuut aynı adı taşıyan bir racalığın merkezidir.
GUERNSEY: 1578, sü. 3
GUİLLAİN: S. 1262, sü. 2
GUİLLAUME I.: S. 1445, sü. 3
GUİLLOTİN, Dr.: S. 1349, sü. 1
GUMTİ: S. 1294, sü. 2
GURLULAR: S. 1389, sü. 1, sat. 21. — Assam, Delhi, Agra...
GUSTAF I.: S. 1519, sü. 1
GUY I: S. 1445, sü. 2
GÜLBAHAR HASEKİ: S. 1582, sü. 1
GÜLHANE PARKI: S. 1504, sü. 2
GÜLLECİ CEMAL: S. 1459, sü. 2
GÜLLÜ AGOP (Agop Vartoviyan) S. 1312., sü. 1; S. 1395, sü. 2
GÜMRÜK MUHAFAZA TEŞKİLÂTI: S. 1396, sü. 2
GÜMÜŞANE DAĞLARI: S. 1397, sü. 2
GÜMÜŞDAĞ: S. 1396, sü. 3
GÜNEY ÇİN DENİZİ: S. 1212, sü. 2; S. 1229, sü. 3
GÜNEY FAS, S. 1186, sü. 2
GÜNGÖR HASAN: S. 1412, sü. 3
GÜNTEKİN, Reşat Nuri: S. 1182, sü. 3; S. 1550, sü. 3

GÜRGENTEPE GEÇİDİ: S. 1369, sü. 3
GÜRSEL, Cemal: S. 1417, sü., 2, sat. 11. — «1913'te Kuleli Askerî Lisesi'ne girdi.» — S. 1675, sü. 1

H

HAAG (Lâhey): S. 1569, sü. 1
HAAKON: S. 1635, sü. 1
HAARLEM: S. 1570, sü. 3
HABEŞ EYALETİ: S. 1422, sü. 2
HABSBURGLAR: S. 1256, sü. 3
HABUR SUYU: S. 1450, sü. 2
HACET ILGAZ: S. 1589, sü. 1
HÂCER: S. 1606, sü. 1
HAÇLI SEFERLERİ: S. 1260, sü. 3
HADÎS: S. 1200, sü. 3
HADÎS-İ KUDSÎ: S. 1446, sü. 3
HADÎS-İ ŞERİF: S. 1446, sü. 3
HÂFIZ: S. 1352, sü. 3
HÂFIZ OSMAN, Hattat: S. 1480, sü. 3
HÂFIZ: S. 1685, sü. 1
HÂFIZ POST: S. 1603, sü. 2
HAFİF HAPİS: S. 1467, sü. 2
HAFSA VALİDE SULTAN: S. 1582, sü. 1
HAKÂRİ DAĞLARI: S. 1450, sü. 2
HAKANİ: S. 1685, sü. 1
HÂKİMİYET-İ MİLLİYE: S. 1304, sü. 3
HALE TELESKOPU: S. 1172, sü. 2
HALEP: S. 1188, sü. 1
HALEP EYYUPLULARI: S. 1176, sü. 1
HALET: S. 1540, sü. 1
HALI: S. 1452, sü. 2, sat. 16. — «Türkmen boylarından gelen aşiretler sayesinde halıcılık bu bölgeye yerleşmiştir.»
HALICIOĞLU: S. 1456, sü. 1
HALİÇ: S. 1456, sü. 1, sat. 66. — Haliç'in Beyoğlu kesimindeki iskeleler, köprüden başlıyarak, sırasiyle şunlardır: Kasımpaşa, Hasköy, Halıcıoğlu, Sütlüce, Kâğıthane'dir.
HALİKARNAS: S. 1539, sü. 2
HALİL PAŞA, Çandarlızade: S. 1172, sü. 3
HALİT İBNİ VELİT: S. 1451, sü. 1
HALK OYUNLARINI YAŞATMA VE YAYMA TESİSİ: S. 1228, sü. 1
HALKIN FİKRİNİ ÖLÇME ENSTİTÜSÜ: S. 1290, sü. 2
HALLEY, Edmund: S. 1382, sü. 2
HALSEY, Amiral: S. 1640, sü. 3
HALÛK'UN DEFTERİ: S. 1201, sü. 3
HALVETİLİK: S. 1298, sü. 1; S. 1396, sü. 1
HAMA EYYUPLULARI: S. 1176, sü. 1
HAMBURG: S. 1211, sü. 1
HAMDANÎ DEVLETİ: S. 1451, sü. 1; S. 1475, sü. 2
HAMİS TARİHİ: S. 1545, sü. 2
HAMSWORTH, Alfred: S. 1300, sü. 3
HAMURABİ KANUNLARI: S. 1464, sü. 1
HANBELİLİK: S. 1201, sü. 1; S. 1176, sü. 3
HANDEL: S. 1351, sü. 1
HANDES: S. 1387, sü. 1
HANDO ADASI: S. 1563, sü. 3
HANEFİLİK: S. 1176, sü. 3; S 1201, sü. 1
HANPUR: S. 1294, sü. 2; sa. 1557, sü. 1
HANYA: S. 1170, sü. 3; S. 1346, sü. 2
HAPİS: S. 1467, sü. 2
HAREKET FELCİ: S. 1192, sü. 1
HAREKET TEDAVİSİ: S. 1223, sü. 2
HAREM-İ HÜMAYUN: S. 1424, sü. 2
HARİCİYE (dış hastalıkları): S. 1478, sü. 2
HARRAN OVASI: S. 1405, sü. 3
HARŞİT ÇAYI: S. 1345, sü. 3; S. 1397, sü. 3
HARUNURREŞİT: S. 1504, sü. 3
HARZ DAĞLARI: S. 1516, sü. 2
HARZEM: S. 1309, sü. 1
HASAN, Hz.: S. 1188, sü. 2; S. 1585, sü. 1
HASAN I.: S. 1186, sü. 3
HASAN II.: S. 1186, sü. 3
HASAN DAĞI: S. 1611, sü. 2
HASAN PAŞA, Barbaroszade: S. 1660, sü. 2
HASAN PAŞA, Müşir: S. 1274, sü. 2
HASEKİ (HURREM) SULTAN: S. 1582, sü. 1
HASENÎ ŞERİFLERİ: S. 1186, sü. 1
HAŞİM BEY: S. 1424, sü. 2
HATASU: S. 1504, sü. 3
HATİCE SULTAN: S. 1582, sü. 1
HATTUŞAŞ: S. 1564, sü. 2
HAVAİ FİŞEK: S. 1217, sü. 3
HAVARİYUN KİLİSESİ: S. 1188, sü. 1
HAVRAN ÇAYI: S. 1492, sü. 3
HAVSA DERESİ: S. 1494, sü. 1
HAYAT (dış bahçe): S. 1164, sü. 3
HAYDAR DAĞLARI: S. 1363, sü. 3
HAYDAR DUĞLAT: S. 1584, sü. 2
HAYMANA YAYLASI: S. 1503, sü. 3
HAYRABOLU SUYU: S. 1504, sü. 1
HAYRETTİN MEVŞAİ: S. 1480, sü. 1
HAZLİTT, William: S. 1666, sü. 3
HAZNELİ SU SANTRALI: S. 1547, sü. 3
HEGEL, George: S. 1194, sü. 2
HEİNRİCH VI.: S. 1443, sü. 1
HEİTO: S. 1230, sü. 1
HELSİNKİ: S. 1215, sü. 2
HELYOGRAVÜR: S. 1381, sü. 3
HELYUM: S. 1297, sü. 2
HEMEDAN: S. 1309, sü. 1; 1516, sü. 3
HEMOLOGRAFİK İZDÜŞÜM: S. 1472, sü. 2
HENDEK OVASI: S. 1520, sü. 3
HENRİ VI.: S. 1265, sü. 2
HENRY VII.: S. 1573, sü. 1
HEPHASTİON: S. 1500, sü. 3
HERAKLI ÇAVLANI: S. 1520, sü. 3
HERBERT, GEORGE: S. 1666, sü. 1
HÉRÉDİA, DE: S. 1261, sü. 3
HEREKE: S. 1310, sü. 3
HERNANİ SAVAŞLARI: S. 1578, sü. 3
HERO: S. 1488,sü. 1
HEROD: S. 1689, sü. 1
HERRİCK, Robert: S. 1666, sü. 1
HERSCHELL, William: S. 1326, sü. 3
HERSEK VE KARADAĞ İSYANLARI: S. 1306, sü. 2
HERTZ, R. H.: S. 1223, sü. 1
HEYKEL: S. 1419, sü. 2
HEZARPARE AHMET PAŞA: S. 1607, sü. 2
HINIS ÇAYI: S. 1544, sü. 2
HIRKA DAĞI: S. 1441, sü. 3
HIRKA-İ SAADET: S. 1480, sü. 3
HIRKA-İ ŞERİF: S. 1544, sü. 3
HIRKA-İ ŞERİF CAMİSİ: S. 1544, sü. 3
HIRKA-İ ŞERİF ŞEYHLERİ: S. 1544, sü. 3
HIRSIZ FENERİ: S. 1195, sü. 1
HISN-KEYFÂ EYYUPLULARI: S. 1176, sü. 1
HIYVE: S. 1545, sü. 1
HIZ: S. 1469, sü. 1
HIZIR BEY: S. 1463, sü. 1
HIZIR DAĞI: S. 1391, sü. 3
HIZIR ŞAH: S. 1172, sü. 3
HİBETULLAH SULTAN: S. 1175, sü. 2
HİCAZ: S. 1189, sü. 3; S. 1424, sü. 1
HİDAYET ALİ HAN: S. 1502, sü. 3
HİDRA: S. 1538, sü. 1
HİDROJEN: S. 1297, sü. 2
HİDROLİK FREN: S. 1270, sü. 1
HİGH FİDELİTY: S. 1380, sü. 2
HİLÂL-İ AHMER: S. 1304, sü. 3
HİLDBURGHAUSEN: S. 1516, sü. 3
HİLLARY: S. 1168, sü. 2
HİLLE: S. 1590, sü. 3
HİLVERSUM: S. 1570, sü. 3
HİMALAYA DAĞLARI: S. 1167, sü. 3
HİNDENBURG: S. 1565, sü. 3
HİNDİSTAN HUNLARI: S. 1581, sü. 1
HİNDİSTAN MİLLÎ PARTİSİ: S. 1294, sü. 1
HİNDULAR: S. 1554, sü. 2
HİNT FULU: S. 1274, sü. 3
HİNT OKYANUSU: S. 1190, sü. 3
HİPPOLYTHA: S. 1538, sü. 1
HİRFANLI BARAJI: S. 1367, sü. 1
HİROŞİMA: S. 1641, sü. 1
HİS FELCİ: S. 1192, sü. 2
HİTİT DEVRİ: S. 1159, sü. 3
HİTLER: S. 1552, sü. 1; S. 1633, sü. 3
HOCENT: S. 1198, sü. 1
HOGARTH: S. 1357, sü. 3; S .1667, sü. 1
HOHENWİRCK MEYDAN SAVAŞI: S. 1272, sü. 1
HOHENZOLLERN - HECHİNGEN HANEDANI: S. 1567, sü. 1
HOHENZOLLERN - SİGMARİNGEN HANEDANI: S. 1567, sü. 3
HOKANT: S. 1198, sü. 1
HOLANDA ANTİLLERİ: S. 1572, sü. 1
HOLSTEİN: S. 1568, sü. 1
HONAZ DAĞI: S. 1312, sü. 2
HONDURAS KÖRFEZİ: S. 1386, sü. 1
HONOLULU: S. 1469, sü. 1
HORASAN: S. 1300, sü. 1; S. 1309, sü. 1; S. 1683, sü. 3
HOŞELİ DAĞI: S. 1544, sü. 1
HOTANTO: S. 1403, sü. 3
HOYLE, F.: 1172, sü. 1
HUBERTSBURG ANTLAŞMASI: S. 1272, sü. 1
HUDSON KÖRFEZİ: S. 1257, sü. 3
HUDSON NEHRİ: S. 1275, sü. 1
HUGO, Victor: S. 1261, sü. 2; S. 1300, sü. 3
HUKUK BİLİMİ: S. 1579, sü. 2
HUKUK MÜŞAİRLİĞİ: S. 1612, sü. 1
HULL: S. 1663, sü. 2
HULÂGU: S. 1647, sü. 3
HUMEYNİ DAĞI: S. 1446, sü. 3
HUMPHRÈY: S. 1382, sü. 1
HUMUS EYYUPLULARI: S. 1176, sü. 1
HUN TÜRKLERİ: S. 1356, sü. 3; S. 1246, sü. 3
HUNT, Albay John: S. 1186, sü. 2
HUPNİK ÇAYI: S. 1476, sü. 1
«HURAFATTAN HAKİKATA»: S. 1399, sü. 1
HURİBGA: S. 1185, sü. 3
HURREM HASEKİ SULTAN: S. 1475, sü. 3
HUSUSİ HUKUK: S. 1579, sü. 2
HUSUSİ KALEM: S. 1612, sü. 1
HUYGENS: S. 1221, sü. 3
HUZİSTAN: S. 1684, sü. 3
HÜKÜMET HASTANESİ: S. 1477, sü. 1
HÜMAYUN ŞAH: S. 1502, sü. 1
«HÜMAYUN-NÂME»: S. 1394, sü. 3
HÜRRİYET: S. 1303, sü. 1
HÜRRİYET KASİDESİ: S. 1191, sü. 3
HÜSEYİN, Hz. S. 1188, sü. 2; S. 1358, sü. 2
HÜSEYİN KÂMİL PAŞA: S. 1273, sü. 2
HÜSEYİN KÂZIM: S. 1207, sü. 1
HÜSEYİN KEMALETTİN PAŞA: S. 1273, sü. 2
HÜSEYİN MÜNİF: S. 1487, sü. 2
HÜSEYİN SİRET: S. 1502, sü. 3
HÜSN-Ü AŞK: S. 1282, sü. 1
HÜSNÜ PAŞA: S. 1546, sü. 3
HÜSREV-Ü ŞİRİN: S. 1198, sü. 1
HYDE PARK: S. 1273, sü. 1

I

IĞDIR OVASI: S. 1587, sü. 1
ILGAZ DAĞLARI: S. 1589, sü. 1
ILGIN GÖLÜ: S. 1590, sü. 1
ISFAHAN: S. 1683, sü. 3
ISI: S. 1221, sü. 1
ISI TEDAVİSİ: S. 1223, sü. 2
ISPARTA OVASI: S. 1598, sü. 3
ISTAMPA, S. 1598, sü. 3
IŞIK: S. 1221, sü. 1
IŞIK PRİZMASI: S. 1601, sü. 1
IŞIKKÜRE: S. 1399, sü. 2
IŞIN TEDAVİSİ: S. 1223, sü. 2
IŞINIM: S. 1596, sü. 3

İ

İBNİ BEVVAB: S. 1480, sü. 1
İBNİ EMİN: S. 1685, sü. 1
İBNİ MUKLE: S. 1480, sü. 1
İBNİ RÜŞT: S. 1360, sü. 3; S. 1194, sü. 2
İBNİ SİNA: S. 1193, sü. 3
İBRAHİM PAŞA, Çandarlızade: S. 1311, sü. 3, S. 1172, sü. 3
İBRAHİM PAŞA, Damat: S. 1281, sü. 1
İBRET GAZETESİ: S. 1312, sü. 1
İBSEN: S. 1383, sü. 2
İCMA (Fıkıh) S. 1200, sü. 3
İCRA VE İFLÂS HUKUKU: S. 1579, sü. 2
İÇ AMME HUKUKU: S. 1579, sü. 2
İÇEVLENME (Endogamia): S. 1169, sü. 1
İDA DAĞI: S. 1346, sü. 2
İDARE HUKUKU: S. 1579, sü. 3
İDRİSİLER: S. 1186, sü. 1
İFNİ: S. 1186, sü. 2
İHTİSAP AĞALARI: S. 1182, sü. 2
İKİ GÜL SAVAŞI: S. 1537, sü. 3
İKİNCİ KOSOVA SAVAŞI: S. 1443, sü. 2
İKTİSAT FAKÜLTESİ: S. 1180, sü. 3
İL - ASLAN HARZEMŞAH: S. 1473, sü. 3
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ: S. 1180, sü. 3
İLETİM: S. 1596, sü. 3
İLİMLER FELSEFESİ: S. 1193, sü. 1
İLKUÇAN, Salim: S. 1488, sü. 3
İLO İLO: S. 1213, sü. 1
İLTÜZER HAN: S. 1545, sü. 1
İLYAS BEY: S. 1463, sü. 1
İLYAS BEY CAMİSİ: S. 1310, sü. 3
İMAM AHMET İBNİ MUHAMMET İBNİ HANBEL: S. 1461, sü. 1
İMAM-I ÂZAM: S. 1651, sü. 3; S.1466, sü. 1
İMROZ DERESİ: S. 1654, sü. 3
İNANÇOĞULLARI: S. 1321, sü. 3
İNCİL: S. 1581, sü. 1
İNDİANAPOLİS: S. 1657, sü. 3
İNDUR: S. 1557, sü. 1
İNEBAHTI SAVAŞI: S. 1475, sü. 1
İNGİLİZ DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİ: S. 1559, sü. 1
İNGORİK EVRİM: S. 1173, sü. 1
İNSAN HAKLARI BEYANNAMESİ: S. 1268, sü. 2
İKİNCİ İNÖNÜ SAVAŞI: S. 1676, sü. 1
İNÖNÜ SAVAŞLARI: S. 1417, sü. 1
İNŞAAT FAKÜLTESİ: S. 1180, sü. 3
İNTANİYE: S. 1478, sü. 2
İOWA CİTY: S. 1679, sü. 2
İRADE-İ MİLLİYE GAZETESİ: S. 1304, sü. 3
İRLANDA DENİZİ: S. 1290, sü. 2
İSA BEY: S. 1172, sü. 3
İSABELLA: S. 1213, sü. 1
İSFENDİYAR TÖRE: S. 1545, sü. 1
İSHAK BEY: S. 1463, sü. 1
İSKENDER: S. 1212, sü. 1
İSKENDER CÂH HAN: S. 1503, sü. 1
İSKENDER İMPARATORLUĞU: S. 1503, sü. 1
İSKENDERİYE FENERİ: S. 1693, sü. 2
İSKORPİT HANİSİ: S. 1466, sü. 3
İSMAİL (Fas sultanı): S. 1186, sü. 3
İSMAİL PAŞA: S. 1543, sü. 2
İSMAİL, Şah: S. 1281, sü. 1
İSMAİL SAFEVİ: S. 1586, sü. 1
İSMET HİKMET BEY: S. 1159, sü. 3
İSPANYA İÇ SAVAŞI: S. 1520, sü. 2
İSPANYA HABSBURGLARI: S. 1423, sü. 2
İSPANYOL SAHRASI: S. 1186, sü. 2
İSTANBUL LÂTİN İMPARATORLUĞU: S. 1446, sü. 1
İSTİKLÂL MAHKEMELERİ: S. 1304, sü. 3
İŞÇİ SİGORTALARI HASTANESİ: S. 1478, sü. 1
İŞKODRA: S. 1306, sü. 2
İTTİHAD VE TERAKKİ CEMİYETİ: S. 1191, sü. 2; S. 1360, sü. 3
İULİUS CAESAR: S. 1300, sü. 2
İVME: S. 1469, sü. 2
İVRİNDİ OVASI: S. 1492, sü. 3
İZMİR: S. 1302, sü. 3
İZMİR KÖRFEZİ: S. 1312, sü. 3, S. 1227, sü. 2
İZMİT KÖRFEZİ: S. 1368, sü. 2
İZNİK GÖLÜ: S. 1367, sü. 3
İZZET MELİH: S. 1191, sü. 2
İZZET MOLLA: 1191, sü. 1; S. 1273, sü. 3; S. 1545, sü. 3
İZZET PAŞA: S. 1586, sü. 3

J

JACKSONVİLLE: S. 1226, sü. 1
JACMEL LİMANI: S. 1450, sü. 1
JACGERNDORF MEYDAN SAVAŞI: S. 1272, sü. 1
JAİPUR: S. 1555, sü. 1
JAMES, William: S. 1194, sü. 3
JANNUS, Anthony: S. 1491, sü. 3
JANOS, Bolyai: S. 1319, sü. 1
JEFFERSON (şehir): S. 1290, sü. 2
JEFFERSON, Thomas: S. 1194, sü. 3
JEREMİE LİMANI: S. 1450, sü. 1
JERSEY ADASI: S. 1578, sü. 3
JOHANNESBURG: S. 1404, sü. 1
JOHNSTON ADASI: S. 1496, sü. 3
JOSEF (YUSUF): S. 1689, sü. 1
JUDAS: S. 1689, sü. 2
JUMNA: S. 1294, sü. 2
JÜPİTER: S. 1325, sü. 1
JÜPİTER FÜZESİ: S. 1285, sü. 3

K

KÂAB İBNİ ZUHEYR: S. 1544, sü. 3
KAANİ: S. 1685, sü. 1
KABAHÜYÜK TEPESİ: S. 1504, sü. 1
KÂBE: S. 1423, sü. 3
KABUL NEHRİ: S. 1500, sü. 3
KADEŞ SAVAŞI: S. 1564, sü. 3
KADRİ EFENDİ: S. 1282, sü. 1
KAFKAS DAĞLARI: S. 1202, sü. 3
KÂĞITHANE DERESİ: S. 1456, sü. 1
KAHOOLAWE: S. 1496, sü. 3
KALEMKÂRİ: S. 1270, sü. 3
KALGAY (veliaht): S. 1307, sü. 1; S. 1345, sü. 2
KALİFORNİYA: S. 1496, sü. 1
KALKÜTA: S. 1294, sü. 2
KALÖVALA (Fin destanı): S. 1228, sü. 1
KALB VE DOLAŞIM SİSTEMİ HASTALIKLARI: S. 1476, sü. 3
KAMEHAMEHA: S. 1497, sü. 1
KAMİKAZE: S. 1640, sü. 3
KÂMİL (Eyyuplular sultanı): S. 1176, sü. 3
KÂMİL FAZIL PAŞA: S. 1191, sü. 2
KÂMRAN MİRZA: S. 1584, sü. 2
KANDİYE LİMANI: S. 1346, sü. 2
KANKAN: S. 1388, sü. 1
KANT, İmmanuel: S. 1173, sü. 1; S. 1194, sü. 2
KANT - LAPLACE KURAMI: S. 1401, sü. 1
KANTONA: S. 1574, sü. 3
KAOHİSİUNG: S. 1230, sü. 1
KAPLAN, Hamit: S. 1412, sü. 3
KAPAGAN KAĞAN: S. 1651, sü. 2
KAPRİ: S. 1356, sü. 1
KARA ALİ: S. 1607, sü. 2
KARA MEHMET PAŞA: S. 1171, sü. 1
KARA MUSTAFA PAŞA: S. 1642, sü. 1
KARA VOLTA: S. 1327, sü. 1
KARACABEY HARASI: S. 1468, sü. 1
KARACADAĞ: S. 1405, sü. 2
KARACAOĞLAN: S. 1457, sü. 2
KARAÇELEBİZADE ABDÜLÂZİZ: S. 1606, sü. 2
KARAGÖZ: S. 1159, sü. 3
KARAGÜMRÜK: S. 1187, sü. 3
KARAHOÇU KAZILARI: S. 1270, sü. 3
KARAHÖYÜK: S. 1456, sü. 1
KARAKURUM GEÇİDİ: S. 1553, sü. 1
KARAKUCAK GÜREŞLERİ: S. 1412, sü. 1
KARAMANOĞULLARI: 1321, sü. 3
KARAMUSTAFA PAŞA: S. 1607, sü. 1
KARAOĞLAN: S. 1578, sü. 1
KARAS DAĞLARI: S. 1405, sü. 2
KARASU ÇAYI: S. 1479, sü. 2; S. 1202, sü. 3
KARAY, Refik Halit: S. 1191, sü. 2
KARAYİB DENİZİ: S. 1205, sü. 2
KARESİ BEYLİĞİ: S. 1441, sü. 2
KARİBU: S. 1324, sü. 1
KARL V.: S. 1256, sü. 3
KARL VI.: S. 1423, sü. 1
KARL-LUDWİG: S. 1269, sü. 1
KARMANT, T. Von: S. 1518, sü. 3
KARMEL DAĞI: S. 1503, cü. 2
KAROL I.: S. 1307, sü. 3
KAROLİN ADALARI: S. 1641, sü. 3
KARTACA: S. 1466, sü. 3
KASIM, General: S. 1592, sü. 3
KASIMPAŞA: S. 1456, sü. 1
KASIRGA: S. 1205, sü. 1
KASTRO DAĞLARI: S. 1654, sü. 3
KÂŞAN: S. 1309, sü. 1
KÂŞGAR: S. 1502, sü. 1
KAŞMİR OVASI: S. 1659, sü. 1
KATHİAVAR YARIMADASI: S. 1553, sü. 1
KANAİ ADASI: S. 1496, sü. 3
KAYGUSUZ ÇİLEHANE BELİ: S. 1441, sü. 3
KAZABLANKA: S. 1185, sü. 2
KÂZIM PAŞA: S. 1540, sü. 1
KAZVİN: S. 1309, sü. 1
KEFALO BURNU: S. 1654, sü. 2
KEFALONYA: S. 1311, sü. 3
KEFALONYA KONTLUĞU: S. 1445, sü. 3
KEFE: S. 1345, sü. 2
KEFREN: S. 1690, sü. 2
KEL DAĞI: S. 1479, sü. 1
KELÂM: S. 1194, sü. 2
KELKİT ÇAYI: S. 1345, sü. 3
KELTLER: S. 1321, sü. 2
KELVİN, Lord: S. 1223, sü. 1

KEMAH BOĞAZI: S. 1203, sü. 1
KEMAL, Küçük: S. 1417, sü. 1
KEMALETTİN PAŞA: S. 1307, sü. 3
KEMALETTİN SAMİ PAŞA: S. 1417, sü. 2
KEMERBURGAZ: S. 1174, sü. 3
KEMİ IRMAĞI: S. 1215, sü. 2
KEMİK HASTALIKLARI: S. 1476, sü. 3
KENİTRA, S. 1185, sü. 3
KEPLER: S. 1221, sü. 3
KERAMET ALİ HAN: S. 1502, sü. 3
KERBELÂ: S. 1358, sü. 2; S. 1281, sü. 1; S. 1590, sü. 3
KEREK EYYUPLULARI: S. 1176, sü. 1
KEREMALİ DAĞI: S. 1520, sü. 3
KERİMETTİN ALİ ŞİR: S. 1321, sü. 3
KERMAN: S. 1683, sü. 3
KERMANŞAH: S. 1684, sü. 3
KERT DEVLETİ: S. 1538, sü. 2
KESENDİRE YARIMADASI: S. 1459, sü. 1
KESİK HOMOLOSİNE İZDÜŞÜM: S. 1472, sü. 3
KESSELDORF MEYDAN SAVAŞI: S. 1272, sü. 1
KEŞİŞ DAĞLARI: S. 1648, sü. 3
KETENCİ ÖMER PAŞA: S. 1170, sü. 3
KEÜLAMİ, Prenses: S. 1497, sü. 1
KEYHATU: S. 1647, sü. 3
KIBRIS ADASI: S. 1346, sü. 2
KIBRIS KIRALLIĞI: S. 1445, sü. 2
KIPTİ, S. 1192, sü. 3
KIRGIZİSTAN: S. 1197, sü. 1
KIRIKLAR: S. 1650, sü. 2
KIRILMA (Işık): S. 1601, sü. 1
KIRIM HANLIĞI: S. 1311, sü. 2
KIRIM SAVAŞI: S. 1307, sü. 2
KIRKPINAR: S. 1412, sü. 1
KIRKYER: S. 1345, sü. 2
KIRLANGIÇ DAĞI: S. 1441, sü. 2
KIŞ, Tevfik: S. 1412, sü. 3
KIYAS: S. 1200, sü. 3
KIZILDAĞ: S. 1654, sü. 2
KIZIL ELMA: S. 1361, sü. 1
KIZIL ERİC: S. 1385, sü. 2
KIZIL UZUN NEHRİ: S. 1683, sü. 1
KIZILDERİLİLER: S. 1386, sü. 1
KIZILGEYİK: S. 1324, sü. 1
KIZILÖZ DERESİ: S. 1441, sü. 3
KIZTAŞI: S. 1188, sü. 1
KİIRUN: S. 1230, sü. 1
KİKLON VE HORTUMLAR: S. 1205, sü. 1
KİMBERLEY: S. 1404, sü. 1
KİMMERLER: S. 1398, sü. 3
KİN ÇİN JUNGA TEPESİ: S. 1551, sü. 1
KİREÇÇİ, Ahmet: S. 1412, sü. 3
KİPLİNG, Rudyard: S. 1667, sü. 1
KİRUS: S. 1608, sü. 1
«KİTAB'ÜL İBER»: S. 1604, sü. 3
«KİTABU'T TENBİH»: S. 1183, sü. 2
KLOR: S. 1297, sü. 2
KOCA RAGIP PAŞA: S. 1545, sü. 3
KOCA YUSUF: S. 1412, sü. 2
KOCADAĞ: S. 1492, sü. 3
KOCAMANDAĞ: 1373, sü. 3
KOÇAKLAMA: S. 1457, sü. 3
KOÇHİSAR GÖLÜ: S. 1367, sü. 3
KOÇİN: S. 1292, sü. 3
KONAKRİ: S. 1388, sü. 1
KONGO: S. 1267, sü. 2
KONGRAT HANEDANI: S. 1545, sü. 1
KONKORDATO: S. 1614, sü. 3
KONSTANTİN V.: S. 1514, sü. 2
KONYA HARASI: S. 1468, sü. 1
KOORDİNAT SİSTEMİ: S. 1190, sü. 3
KORE SAVAŞI: S. 1517, sü. 2
KORSİKA: S. 1346, sü. 2; S. 1188, sü. 3
KORUYUCU GÜMRÜK: S. 1396, sü. 1
KORYÜREK, Enis Behiç: S. 1515, sü. 1
KOS ADASI: S. 1478, sü. 2
KOŞMA: S. 1457, sü. 2
KOVADA GÖLÜ: S. 1598, sü. 3
KOVAN (fişek): S. 1217, sü. 1
KOYUN ETİ: S. 1157, sü. 2
KÖKTÜRK ALFABESİ: S. 1159, sü. 3
KÖPRÜLÜ MEHMET PŞ.: S. 1398, sü. 3, S. 1586, sü. 1
KÖPRÜLÜ, Fuat: S. 1191, sü. 2
KÖROĞLU DAĞLARI: S. 1215, sü. 1
KÖSE DAĞI: S. 1694, sü. 3
KREMER, Gerhard: S. 1472, sü. 1
KRESUS: S. 1312, sü. 2
KRİPTON: S. 1297, sü. 2
KRİSTOF KOLOMB: S. 1292, sü. 2; S. 1574, sü. 3; S. 1689, sü. 3
KSENON: S. 1297, sü. 2
KŞATRİYALAR: S. 1554, sü. 2
KUANTA TEORİSİ: S. 1226, sü. 3
KUBİLAY HAN: S. 1351, sü. 2; S. 1504, sü. 3
KUÇ YARIMADASI: S. 1553, sü. 1
KUDÜS: S. 1189, sü. 1
KUDÜS KIRALLIĞI: S. 1443, sü. 3
KÛFE: S. 1590, sü. 3
KÛFİ: S. 1480, sü. 1
KÛH-İ DEHNA: S. 1683, sü. 1
KULAK-BURUN-BOĞAZ HASTALIKLARI: S. 1478, sü. 2
KULAKLI FOK: S. 1227, sü. 3
KULELİ ASKERİ İDADİSİ: S. 1307, sü. 2: S. 1417, sü. 2
KULELİ DERESİ: S. 1494, sü. 1
KUMÇAYI: S. 1370, sü. 2
KUMKAPI: S. 1312, sü. 1
KURA IRMAĞI: S. 1409, sü. 2
KURAN: S. 1188, sü. 1; S. 1200, sü. 3; S. 1293, sü. 3; S. 1581; sü. 1
KURBAN BAYRAMI: S. 1423, sü. 2
KURBAN BAYRAMI TEKBİRİ: S. 1603, sü. 3
KURE: S. 1563, sü. 3
KURŞUNLU CAMİ: S. 1312, sü. 2
KURT DAĞI: S. 1479, sü. 1
KURT DAĞLARI: S. 1696, sü. 3
KURT KAPANI (Güreş): S. 1413, sü. 3
KURTULUŞ SAVAŞI: S. 1312, sü. 2
KURU GRAVÜR: S. 1381, sü. 3
KURU HACAMAT: S. 1423, sü. 3
KURU SAYAÇLAR: S. 1298, sü. 3
KURU YAKITLI FÜZELER: S. 1283, sü. 1
KURUÇAY: S. 1203, sü. 1; S. 1516, sü. 2
KUSEYR YAYLASI: S. 1479, sü. 1
KUSİ NEHRİ: S. 1294, sü. 2
KUSKUN: S. 1174, sü. 2
KUŞ FOSİLLERİ: S. 1232, sü. 2
KUTBETTİN: S. 1451, sü. 1
KUTLUĞ KAĞAN: S. 1651, sü. 2
KUTLUĞ MURAT HAN: S. 1545, sü. 1
KÛTULAMARE: S. 1592, sü. 1
KUTUZ, sultan: S. 1647, sü. 3
KUVVET GAZI: S. 1298, sü. 1
KUZU ETİ: S. 1157, sü. 2
KUZEY DENİZİ: S. 1256, sü. 3
KUZEY BUZ DENİZİ: S. 1578, sü. 1
KUZUCAN MEYDAN SAVAŞI: S. 1516, sü. 3
KÜÇÜK KAPLICA: S. 1495, sü. 3
KÜÇÜK GEZEĞENLER: S. 1325, sü. 1
KÜÇÜK ZAP IRMAĞI: S. 1590, sü. 2
KÜÇÜKÇEKMECE GÖLÜ: S. 1367, sü. 3
KÜMES HAYVANLARI ETİ: S. 1157, sü. 3
KÜR IRMAĞI: S. 1307, sü. 1
KÜRE DAĞLARI: S. 1689, sü. 3
KÜTAİS: S. 1409, sü. 2
KÜTÜK YUVARLAMA (güreş): S. 1413, sü. 3
KWARENKO: S. 1230, sü. 1
KYETRAK BUZULU: S. 1551, sü. 1

L

LABARNAŞ: S. 1564, sü. 2
LACOMBE: S. 1286, sü. 2
LAHTİ: S. 1216, sü. 1
LAMARTİNE: S. 1296, sü. 1; S. 1261, sü. 2
LAMB, Charles: S. 1666, sü. 3
LAMBERT SİSTEMİ: S. 1472, sü. 1
LANAİ ADASI: S. 1496, sü. 3
LANDSBERG KALESİ: S. 1565, sü. 3
LANGADA GÖLÜ: S. 1459, sü. 1
LANTAO: S. 1574, sü. 3
LÂRİSTAN: S. 1309, sü. 1
LASKY, Jesse: S. 1573, sü. 2
LAUE, von: S. 1223, sü. 1
LAUNOY: S. 1518, sü. 3
LAUSANNE ANTLAŞMASI: S. 1543, sü. 2
LAVAL, PİERRE: S. 1634, sü. 2
LAVİSSE: S. 1261, sü. 3
LAVOİSİER: S. 1309, sü. 3
LAWRENCE, Albay: S. 1190, sü. 2
LAYOŞ V.: S. 1441, sü. 2
LEADE, General George M.: S. 1322, sü. 2
LE CORBUSİER: S. 1263, sü. 2
LEE, Robert E.: S. 1322, sü. 2
LE HAVRE LİMANI: S. 1258, sü. 2
LÉGİON D'HONNEUR: S. 1189, sü. 2
LEİBNİZ: S. 1173, sü. 1; S. 1540, sü. 2
LEİCESTER: S. 1663, sü. 2
LEİDEN: S. 1570, sü. 3
LEİPZİG KONSERVATUVARI: S. 1383, sü. 2
LE MOULE: S. 1385, sü. 3
LE NAİN KARDEŞLER: S. 1261, sü. 3
LEMAN GÖLÜ: S. 1258, sü. 2
LENİN: S. 1356, sü. 1
LENİNGRAD: S. 1636, sü. 3; S. 1356, sü 1
LEO, Papa XIII: S. 1446, sü. 2
LEOKHARES: S. 1294, sü. 3
LEOPOLD I.: S. 1642, sü. 1
LETONYA: S. 1636, sü. 3
LEVHA FİLİMLER: S. 1253, sü. 1
LÉVY - BRUHL: S. 1261, sü. 3
LEYLÂ İLE MECNUN: S. 1462, sü. 2; S. 1282, sü. 1
LEYTE ADASI: S. 1212, sü. 3
LİBERYA: S. 1388, sü. 1
LİBYA: S. 1188, sü. 3
LİLLE: S. 1259, sü. 1
LİMERİCK: S. 1688, sü. 1
LİMPOPO NEHRİ: S. 1403, sü. 1
LİNDBERG, Charles A.: S. 1488, sü. 3
LİNDE: S. 1481, sü. 2
LİNE ADALARI: S. 1328, sü. 3
LİNOLYUM: S. 1382, sü. 1
LİTVANYA: S. 1636, sü. 3
LİVERPOOL: S. 1211, sü. 1
LİVORNO NEHRİ: S. 1225, sü. 3
LİZST: S. 1190, sü. 1; S. 1256, sü. 1
LİZBON: S. 1292, sü. 2
LİZİPPOS: S. 1541, sü. 3
LOBAÇEVSKİY, Nikolay: S. 1319, sü. 1
LOBKOWİTZ, Prens: S. 1351, sü. 1
LOİRE NEHRİ: S. 1258, sü. 2
LOLO: S. 1262, sü. 2
LONDRA: S. 1220, sü. 3
LONDRA OLİMPİYATLARI: S. 1410, sü. 3
LONRE, Dr.: S. 1228, sü. 1
LORDLAR KAMARASI: S. 1349, sü. 2
LORRAİNE, Charles de: S. 1642, sü. 2
LORRAİNE DÜKASI: S. 1422, sü. 3
LORRAİNE HANEDANI: S 1422, sü. 3
LOS ANGELES: S. 1573, sü. 1
LOUGH ERNE GÖLÜ: S. 1662, sü. 3
LOUGH NEAGH GÖLÜ: S. 1662, sü. 3
LOUİS XI, S. 1265, sü. 1
LOUİS XIII.: S. 1265, sü. 2

LOUİS XIV.: S. 1265, sü. 2; S. 1642, sü. 3; S. 1572, sü. 2; S. 1504, sü. 3
LOUİS XV.: S.1256, sü. 2
LOUİS XVI.: S. 1354, sü. 1; S. 1265, sü. 2
LOUİS - NAPOLÉON: S. 1161, sü. 1
LOVELACE, Richard: S. 1666, sü. 1
LUCRECE BORGİA: S. 1578, sü. 3
LUCULLUS: S. 1346, sü. 1
LUDENDORF: S. 1552, sü. 1
LUKAS: S. 1658, sü. 1
LUKNOV: 1557, sü. 1
LULLY: S. 1262, sü. 2
LÛTF ALİ BEY: S. 1685, sü. 1
LUTHER, Martin: S. 1657, sü. 1
LUTZEN SAVAŞI: S. 1389, sü. 2
LUZON ADASI: S. 1212, sü. 2
LÜBNAN: S. 1188, sü. 3
LÜKS: S. 1601, sü. 1
LÜLÜKBABADAĞI: S. 1654, sü. 2
LYAUTEY, Mareşal: S. 1186, sü. 2
LYON: S. 1259, sü. 1
LYSANDROS: S. 1162, sü. 3

M

MAARİF KAPLICASI (Havza): S. 1495, sü. 3
MAC ARTHUR, Douglas: S. 1640, sü. 1
MADAGASKAR ÇUKURU: S. 1561, sü. 1
MADELEİNE KİLİSESİ: S. 1262, sü. 2
MADENCİ FENERİ: S. 1195, sü. 1
MADURA: S. 1557, sü. 1
MAGH MELA: S. 1294, sü. 2
MAGİNOT HATTI: S. 1635, sü. 2; S. 1295, sü. 3
MAGNA CHARTA: S. 1668, sü. 3
MAGNEZYUM LÂMBALI FLAŞ: S. 1252, sü. 3
MAGINUS: S. 1696, sü. 1
MAGOSA: S. 1312, sü. 3
MAHALLİ İDARELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ: S. 1612, sü. 2
MAHBUB ALİ HAN I.: S. 1503, sü. 1
MAHBUB ALİ HAN II.: S. 1503, sü. 1
MAHMUDİYE: S. 1199, sü. 1
MAHMUT I.: S 1516, sü. 3; S. 1364, sü. 1
MAHMUT II.: S. 1199, sü. 1; S. 1287, sü. 3; S. 1287, sü. 1
MAHMUT BEY: S. 1463, sü. 1
MAHMUT BEY, Barbaroszade: S. 1660, sü. 2
MAHMUT CELÂLETTİN: S. 1480, sü. 3
MAHMUT, Gazneli Sultan: S. 1387, sü. 1
MAHMUT ŞAH: S. 1651, sü. 3
MAHYA FENERİ: S. 1195, sü. 2
MAİLLOL: S. 1262, sü. 2
MAİN NEHRİ: S. 1256, sü. 3
MAKAO: S. 1574, sü. 3
MAKİNE VE MADEN FAKÜLTESİ: S. 1180, sü. 3
MALAYA: S. 1369, sü. 1
MALDEN ADASI: D. 1328, sü. 3
MALİ: S. 1267, sü. 1
MALİKİ: S. 1201, sü. 1
MALİKİLER: S. 1176, sü. 3
MALİNKELER: S. 1388, sü. 1
MALKOÇOĞULLARI: S. 1172, sü. 2
MALLARMÉ: S. 1261, sü. 3
MALORY, Sir Thomas: S. 1665, sü. 2
MALTA: S. 1361, sü. 1
MALÛL GAZİLER CEMİYETİ: S. 1415, sü. 3
MÂLVA: S. 1387, sü. 1; S. 1309, sü. 1
MANÇURYA: S. 1641, sü. 1
MANET: S. 1262, sü. 2
MANGAL DAĞI: S. 1503, sü. 3
MANHATTAN ADASI: S. 1578, sü. 1
MANİ: S. 1457, sü. 3
MANİLA: S. 1212, sü. 2
MANİSA DAĞI: 1312, sü. 3
MANİSA OVASI: S. 1212, sü. 3
MANNERHEİM, Mareşal: S. 1126, sü. 3
MANOEL, Kıral: S. 1292, sü. 2
MANSUR: S. 1176, sü. 3
MANSURE MEYDAN SAVAŞI: S. 1443, sü. 1
MANTIK: S. 1193, sü. 1
MARCO POLO: S. 1377, sü. 3; S. 1504, sü. 1
MARCONİ, Guglielmo: S. 1223, sü. 1
MARCUS Brutus: S. 1349, sü. 2
MARİANA ÇUKURU: S. 1212, sü. 2
MARİE ANTOİNETTE: S. 1268, sü. 3
MARİE GALANTE ADASI: S. 1385, sü. 3
MARİGNAN MEYDAN SAVAŞI: S. 1256, sü. 3
MARİNDUCQUE ADASI: S. 1213, sü. 1
MARKOS: S. 1657, sü. 1
MARLOWE, Christophe: S. 1665, sü. 3; S. 1190, sü. 1
MARMARA GÖLÜ: S. 1312, sü. 3
MARNE SAVAŞI: S. 1227, sü. 1
MARQUET: S. 1254, sü. 3
MARS: S. 1325, sü. 1
MARSHALL TAKIMADALARI: S. 1640, sü. 1
MARSİLYA: S. 1250, sü. 1
MARY LOUİSA: S. 1423, sü. 1
MASAJ: S. 1223, sü. 2
MASBAT: S. 1212, sü. 3
MASKE: S. 1299, sü. 2
MASSENET: S. 1262, sü. 2
MASSİGNON, Louis: S. 1459, sü. 1
MATBAALAR NİZAMNAMESİ: S. 1302, sü. 3
MATBUAT KANUNU: S. 1304, sü. 3
MATBUAT MÜDÜRİYET-İ UMUMİYESİ: S. 1304, sü. 3
MATBUAT NİZAMNAMESİ: S. 1302, sü. 3
MÂTURİLİK: S. 1651, sü. 3
MATİEU: S. 1689, sü. 2
MATİSSE: S. 1255, sü. 1
MAUGHAM, Somerset: S. 1295, sü. 3
MAUİ ADASI: S. 1496, sü. 3
MAUNA KEA TEPESİ: S. 1496, sü. 1
MAUPASSANT: S. 1550, sü. 3
MAURİTANYA: S. 1267, sü. 2
MAVERAÜNNEHİR: S. 1473, sü. 3
MAX, Prens: S. 1423, sü. 1
MAXWELL, James Clark: S. 1223, sü. 1
MAXMİLİEN: S. 1269, sü. 1
MAYALAR: S. 1386, sü. 1
MAYERLİNG FACİASI: S. 1269, sü. 1
MAYYAFARİKİN EYYUPLULARI: S. 1176, sü. 1
MAZENDERAN: S. 1300, sü. 1; S. 1309, sü. 1
MAZI DAĞI: S. 1405, sü. 3
MECHAUT: S. 1262, sü. 2
MECİDİYE: S. 1199, sü. 1
MECMUA-İ ASKERİYE: S. 1302, sü. 3
MECMUA-İ FÜNUN: S. 1302, sü. 3
MECUSİLİK: S. 1554, sü. 3
MEDENİ HUKUK: S. 1579, sü. 2
MEDİHA SULTAN: S. 1198, sü. 2
MEDİNE: S. 1358, sü. 3; S. 1423, sü. 2
MEDİN-EL FÂZILA: S. 1183, sü. 2
MEHDİ: S. 1473, sü. 2
MEHMET VI.: 1456, sü. 2
MEHMET ALİ CİNNAH: S. 1560, sü. 1
MEHMET ALİ TEVFİK PAŞA: S. 1184, sü. 3
MEHMET BEHÇET: S. 1191, sü. 2
MEHMET BEY: S. 1660, sü. 2
MEHMET BEY, EYYUBİ: S. 1424, sü. 2
MEHMET ÇELEBİ: S. 1200, sü. 2
MEHMET EMİN EFENDİ: S. 1312, sü. 3
MEHMET, FATİH SULTAN: S. 1287, sü. 2
MEHMET PAŞA: S. 1607, sü. 1
MEHMET PAŞA, Divitkâr: S. 1364, sü. 1
MEHMET REŞAT V.: S. 1269, sü. 1
MEHMET RÜŞTÜ: S. 1191, sü. 2
MEHMET, Şehzade: S. 1582, sü. 1
MEİN-KAMPF: S. 1565, sü. 3
MEKANİK: S. 1221, sü. 1
MEKANİK FREN: S. 1269, sü. 3
MEKKE: S. 1188, sü. 2; 1358, sü. 3
MEKSİKA KÖRFEZİ: S. 1205, sü. 2; S. 1354, sü. 2
MELÂNİYE TARİKATI: S. 1441, sü. 1
MELÂNEZYA ADALARI: S. 1207, sü. 1; S. 1267, sü. 2
MELBOURNE OLİMPİYATLARI: S. 1410, sü. 3
MELET SUYU: S. 1369, sü. 3
MELİKE HATUN MEDRESESİ: S. 1441, sü. 1
MELİKOV: S. 1306, sü. 3
MEMELİLERİN FOSİLLERİ: S. 1232, sü. 2
MEMUN: S. 1473, sü. 2
MENEMEN BOĞAZI: S. 1312, sü. 3
MERAKEŞ: S. 1185, sü. 2
MERCEKLER: S. 1602, sü. 1
MEREDİTH, George: S. 1666, sü. 3
MERİÇ NEHRİ: S. 1211, sü. 2
MERİÇ OVASI: S. 1682, sü. 2
MERİNİLER: S. 1186, sü. 1
MERKATOR SİSTEMİ: S. 1472, sü. 1
MERKEZCİL İZDÜŞÜM: S. 1472, sü. 2
MERKEZİ FELÇ: S. 1192, sü. 1
MERKÜR: S. 1325, sü. 1
MEROVENJ HANEDANI: S. 1264, sü. 3
MERMİ: S. 1217, sü. 2
MERRİNGER, Rudolf: S. 1159, sü. 2
MERVANİLER: S. 1475, sü. 2
MERSEY NEHRİ: S. 1662, sü. 2
MERYEM: S. 1446, sü. 2; S. 1689, sü. 1
MESSİNA BOĞAZI: S. 1590, sü. 1
MESUT ŞAH: S. 1651, sü. 3
MEŞHET: S. 1684, sü. 3
METABOLİZMA: S. 1476, sü. 3
METAFİZİK: S. 1193, sü. 2
METE: S. 1580, sü. 2
METROPOLİTAN OPERASI: S. 1328, sü. 3
MEVLÂNÂ: S. 1352, sü. 3; S. 1454, sü. 3
MEVLÂNÂ HASAN: S. 1396, sü. 1
MEVLEVİ TARİKATI: S. 1289, sü. 1
MEVLEVİYE IRMAĞI: S. 1185, sü. 1
MEVLİT: S. 1462, sü. 2
MEZOPOTAMYA: S. 1188, sü. 3
MINAKYAN: S. 1395, sü. 3
MISIR FULU: S. 1274, sü. 3
MİAMİ: S. 1226, sü. 1
MİCHELENGELO: S. 1270, sü. 2; S. 1460, sü. 2
MİCHELET: S. 1261, sü. 2
MİCHELSON, Albert: S. 1600, sü. 2
MİCHİGAN GÖLÜ: S. 1581, sü. 3; S. 1650, sü. 3
MİDAS: S. 1312, sü. 2
MİHALOĞULLARI: S. 1172, sü. 2
MİHRİMAH SULTAN: S. 1198, sü. 2; S. 1582, sü. 1
MİKNASE: S. 1185, sü. 3
MİKROFARAD: S. 1183, sü. 2
MİKRONEZYA ADALARI: S. 1328, sü. 3
MİLANO: S. 1256, sü. 3
MİLHAUD: S. 1262, sü. 2
MİLİKAN: S. 1223, sü. 1
MİLL, STUART: S. 1194, sü. 2
MİLLE, CECİLE B. DE: S. 1573, sü. 2
MİLLETLERARASI GENÇLER TURNUVASI: S. 1280, sü. 3
MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ: S. 1417, sü. 3
MİLLİ HÜKÜMET: S. 1312, sü. 2
MİLLİ KÜME: S. 1277, sü. 1
MİLLİ LİG: S. 1276, sü. 1; S. 1277, sü. 1
MİLLİYETÇİ ÇİN: S. 1229, sü. 3

MİLTON, John: S. 1666, sü. 1
MİMARLIK: S. 1419, sü. 3
MİMARLIK FAKÜLTESİ: S. 1180, sü. 3
MİNDORO ADASI: S. 1213, sü. 1
MİRAGOÂME LİMANI: S. 1450, sü. 1
MİSK FARESİ: S. 1184, sü. 1
MİSK GEYİĞİ: S. 1324, sü. 1
MİSSİSSİPPİ NEHRİ: S. 1354, sü. 2
MİSSOURİ: S. 1650, sü. 3
MİTANNİ: S. 1564, sü. 3
MİTHAT PAŞA: S. 1302, sü. 3
MİTTELLAND KANALI: S. 1467, sü. 1
MOĞOLLAR: S. 1554, sü. 2
MOHAÇ ZAFERİ: S. 1582, sü. 2
MOLAKAİ ADASI: S. 1496, sü. 3
MOLTKE, Mareşal von: S. 1307, sü. 1
MONGKE - BÜYÜK KAĞAN: S. 1580, sü. 1
MONİTEUR OTTOMAN, Le: S. 1301, sü. 2
MONT BLANC: S. 1258, sü. 1
MONT DORÉ: S. 1258, sü. 2
MONTE CARLO: S. 1328, sü. 3
MONTGOMERY, Mareşal: S. 1636, sü. 3
MOORE, Henry: S. 1542, sü. 3
MORA PRENSLİĞİ: S. 1445, sü. 3
MORAVA: S. 1271, sü. 1
MORE, Sir Henry: S. 1573, sü. 1
MORİTANYA: S. 1186, sü. 2
MORLEY, Thomas: S. 1667, sü. 3
MOSKOVA ANTLAŞMASI: S. 1409, sü. 3
MOSTAGANEM: S. 1474, sü. 3
MOSTAR: S. 1306, sü. 2
MOZAMBİK: S. 1292, sü. 3
MOZAMBİK AKINTISI: S. 1561, sü. 2
MUAVİYE: S. 1586, sü. 1
MUHAKEME USULÜ KANUNU: S. 1579, sü. 2
MUHAMMED, Hz.: S. 1446, sü. 2; S. 1293, sü. 3
MUHAMMED I.: S. 1186, sü. 3
MUHAMMED II.: S. 1186, sü. 3
MUHAMMED IV.: S. 1186, sü. 3
MUHAMMED V: S. 1186, sü. 3
MUHAMMET EMİN: S. 1545, sü. 1
MUHİTTİN HAN: S. 1503, sü. 1
MUHAMMET HARZEMŞAH: S. 1473, sü. 3; S. 1474, sü. 1
MUHAMMET IHŞIT EBUBEKİR: S. 1587, sü. 3
MUHAMMET KUTB-ŞAH: S. 1502, sü. 2
MUHAMMET RAHİM HAN: S. 1545, sü. 1
MUHAMMET ZAMAN MİRZA: S. 1586, sü. 1
MUKADDES İTTİFAK: S. 1660, sü. 1
MUNCUK: S. 1580, sü. 3
MUNTAZAMA (halter): 1459, sü. 2
MUNZUR ÇAYI: S. 1203, sü. 1
MUNZUR DAĞLARI: S. 1648, sü. 3
MURABBA (Şiir): S. 1459, sü. 1
MURABITLAR: S. 1186, sü. 1
MURAT (nehir): S. 1202, sü. 3
MURAT III.: S. 1198, sü. 2; S. 1287, sü. 2
MURAT IV: S. 1170, sü. 3
MURAT DAĞI: 1312, sü. 2; S. 1452, sü. 3
MURAT GİRAY: S. 1642, sü. 3
MURRAS, Charles: S. 1187, sü. 2
MURŞİL II.: S. 1564, sü. 3
MURTAZA PAŞA: S. 1170, sü. 3
MUSA ÇELEBİ: S. 1200, sü. 2
MUSA İBNİ EBİ'L-ÂFİYE: S. 1614, sü. 2
MUSALLA DERESİ: S. 1398, sü. 1
MUSSET, ALFRED de: S. 1261, sü. 2
MUSSOLİNİ: S. 1187, sü. 1; S. 1637, sü. 1
MUSTAFA BEY: S. 1463, sü. 1
MUSTAFA ÇAVUŞ: S. 1177, sü. 1; S. 1200, sü. 2
MUSTAFA FAZIL PAŞA: S. 1312, sü. 1
MUSTAFA RAKIM: S. 1480, sü. 3
MUSTAFA, Şehzade: S. 1582, sü. 1
MUSUL: S. 1590, sü. 3
MUTLAK NEM: S. 1481, sü. 2
MUVAHHİTLER: S. 1186, sü. 1
MUVAHHİT İMPARATORLUĞU: S. 1605, sü. 1
MUVATALİŞ: S. 1564, sü. 3
MUZAFFER HÜSEYİN MİRZA: S. 1586, sü. 1
MUZAFFERETTİN: S. 1321, sü. 3
MUZTAG GEÇİDİ: S. 1553, sü. 1
MÜEZZİNZADE ALİ PAŞA: S. 1660, sü. 1
MÜFİT RATİP: S. 1191, sü. 2
MÜFTÜ: S. 1200, sü. 3
MÜNİB: S. 1308, sü. 3
MÜNİF PAŞA: S. 1308, sü. 3
MÜRŞİDABAD: S. 1294, sü. 2
MÜZİK: S. 1419, sü. 3
MYRON: S. 1541, sü. 3

N

NÂBİ: S. 1290, sü. 1
NADİR ŞAH: S. 1500, sü. 3
NADİR ŞAH, Afşar: S. 1538, sü. 3
NAGASAKİ: S. 1641, sü. 1
NAGPUR: S. 1555, sü. 1
NAİLİ: S. 1540, sü. 1
NAİMA: S. 1586, sü. 1
NAİME SULTAN: S. 1307, sü. 3
NAKSOS DUKALIĞI: S. 1445, sü. 3
NAKŞİBENDİ TARİKATI: S. 1441, sü. 1
NAMIK KEMAL: S. 1191, sü. 1; S. 1274, sü. 2; S. 1312, sü. 1; S. 1540, sü. 1
NAMRUN YAYLASI: S. 1612, sü. 3
NANCY: S. 1260, sü. 1
NANTES: S. 1259, sü. 1
NANTES LİMANI: S. 1258, sü. 2
NAPOLÉON: S. 1206, sü. 2; S. 1265, sü. 2; S. 1445, sü. 3
NARKOTİZAN: S. 1159, sü. 1
NÂSIR: S. 1186, sü. 2
NÂSIRETTİN HUSREV ŞAH: S. 1451, sü. 1
NÂSIRETTİN SEBÛK: S. 1309, sü. 2
NASRETTİN-İ TURİ: S. 1580, sü. 1
NASMYTH, Alexander: S. 1667, sü. 2
NASSAU, Orange: S. 1572, sü. 3
NASYONAL SOSYALİZM: S. 1187, sü. 2
NÂZIR: S. 1177, sü. 2
NAZİ PARTİSİ: S. 1634, sü. 2
NAZLI, Kıraliçe: S. 1184, sü. 3
NECEF: S. 1590, sü. 3
NECİP, Tümgeneral: S. 1184, sü. 3
NECKAR NEHRİ: S. 1515, sü. 1
NECMETTİN EYYUP: S. 1176, sü. 2
NEDİM: S. 1290, sü. 1
NEDİM PAŞA, Damat: S. 1198, sü. 2
NEF'İ: S. 1545, sü. 3; S. 1603, sü. 3
NEGROS ADASI: S. 1212, sü. 3
NELSON NEHRİ: S. 1578, sü. 1
NEMENGÂN, S. 1198, sü. 1
NEMES ASLANI: S. 1583, sü. 2
NEMRUT DAĞI: S. 1203, sü. 1; S. 1367, sü. 2
NEON: S. 1297, sü. 2
NEPAL: S. 1168, sü. 1
NEPTUN: S. 1161, sü. 3
NEPTÜN: S. 1325, sü. 1
NERİMAN SADIK: S. 1184, sü. 3
NESİH: S. 1480, sü. 1
NESNEL GÖZLEM: S. 1218, sü. 2
NEŞ'ET: S. 1289, sü. 1
NEVADA: S. 1575, sü. 1
NEVAİ: S. 1290, sü. 1
NEVROZ: S. 1270, sü. 3
NEW JERSEY: S. 1578, sü. 2
NEW ORLEANS: S. 1189, sü. 2
NEW YORK SERGİSİ: S. 1273, sü. 1
NEWCASTLE: S. 1663, sü. 2
NEWTON, İsaac: S. 1221, sü. 3; S. 1469, sü. 2; S. 1610, sü. 2
NEYZEN TEVFİK: S. 1546, sü. 3
NİCE: S. 1198, sü. 3; S. 1259, sü. 1
NİF ÇAYI: S. 1312, sü. 3
NİGARNİK: S. 1424, sü. 2
NİĞBOLU MEYDAN SAVAŞI: S. 1172, sü. 3; S. 1443, sü. 2
NİİHAU ADASI: S. 1496, sü. 3
NİİTAKA YAMA TEPESİ: S. 1229, sü. 3
NİJER: S. 1267, sü. 2
NİJİNEGEN: S. 1570, sü. 3
NİKOLAY, Çar: S. 1580, sü. 1
NİKOTİNİK ASİT: S. 1157, sü. 1
NİLGİRİ DAĞI: S. 1552, sü. 3
NİLÜFER HATUN İMARETİ: S. 1652, sü. 1
NİMİTZ, Amiral: S. 1640, sü. 3
NİNOVA: S. 1686, sü. 1
NİRİS GÖLÜ: S. 1683, sü. 2
NİŞ: S. 1307, sü. 2
NİŞAPUR: S. 1441, sü. 1
NİZAM: S. 1502, sü. 3
NİZAMÜLMÜLK: S. 1475, sü. 2
NOBEL EDEBİYAT MÜKÂFATI: S. 1189, sü. 2; S. 1255, sü. 2
NOBEL TIP MÜKÂFATI: S. 1225, sü. 3
NORDUZ ÇAYI: S. 1415, sü. 1
NORMAN İSTİLÂSI: S. 1668, sü. 3
NORMANDİYA: S. 1266, sü. 3
NORMANLAR: S. 1258, sü. 3
NOTTİNGHAM: S. 1663, sü. 2
NUR DAĞLARI: S. 1479, sü. 1
NURETTİN, Abdurrahman Pş.: S. 1322, sü. 1
NURETTİN, Sultan: S. 1189, sü. 1
NURİ SAİT PAŞA: S. 1592, sü. 3
NÜFUS İŞLERİ GENEL MD.: S. 1612, sü. 2
NYAYA: S. 1558, sü. 1

O

OAHU ADASI: S. 1496, sü. 2
OBERMEİER: S. 1582, sü. 3
OBJEKTİF: S. 1249, sü. 2; S. 1289, sü. 1
OBTÜRATÖR: S. 1250, sü. 2
OCCAM: S. 1696, sü. 1
OCEAN ADASI: S. 1328, sü. 3
OFORT: S. 1381, sü. 3
OGAN, İsmail: S. 1412, sü. 3
OĞLAK DÖNENCESİ: S. 1403, sü. 1
OĞUZ HAN: S. 1580, sü. 2
OİDİPUS: S. 1271, sü. 2
OKİNAWA: S. 1641, sü. 1
OKSİJEN: S. 1297, sü. 2
OKTAR: S. 1580, sü. 3
OKTAV, Mehmet: S. 1412, sü. 3
OKÜLER: S. 1289, sü. 1
OLCAYTU, Hudâbende: S. 1648, sü. 1
OLİMPİYAT TURNUVALARI: S. 1277, sü. 3
OMİROS: S. 1517, sü. 1
OMURGA: S. 1692, sü. 1
OMUZLAMA VE SİLKME (gülle): S. 1459, sü. 2
ONİKİ TEMMUZ BEYANNAMESİ: S. 1674, sü. 3
ONNES: S. 1594, sü. 2
OPTİK ARAÇLAR: S. 1602, sü. 1
ORANGE: S. 1570, sü. 2
ORANJ NEHRİ: S. 1403, sü. 1
ORANJESTAD LİMANI: S. 1572, sü. 3
ORDU MAÇLARI: S. 1281, sü. 1
ORFANİ KÖRFEZİ: S. 1459, sü. 1
ORGANİK EVRİM: S. 1173, sü. 1

ORHAN GAZİ: S. 1441, sü. 2; S. 1647, sü. 3; S. 1538, sü. 3
ORHAN GAZİ CAMİSİ: S. 1310, sü. 3
ORHON, Orhan Seyfi: S. 1515, sü. 1
ORLANDO: S. 1226, sü. 1
ORLEANS: S. 1295, sü. 2
ORMAN FAKÜLTESİ: S. 1180, sü. 3
ORMOK: S. 1213, sü. 1
ORŞOVA KALESİ: S. 1607, sü. 3
ORTA AMERİKA FEDERASYONU: S. 1386, sü. 1
ORTA ANADOLU EVLERİ: S. 1164, sü. 3
ORTA ASYA HUNLARI: S. 1580, sü. 2
ORTAÇ, Yusuf Ziya: S. 1515, sü. 1
ORTAOYUNU: S. 1159, sü. 3
ORTOKLAS: S. 1192, sü. 3
ORTOKROMATİK FİLİMLER: S. 1253, sü. 1
OSCAR II: S. 1389, sü. 2
OSET HANEDANI: S. 1409, sü. 3
OSETİSTAN: S. 1409, sü. 2
OSKAR EFENDİ: S. 1542, sü. 3
OSMAN, Halife: S. 1456, sü. 2
OSMAN III: S. 1516, sü. 3
OSMAN BEY: S. 1463, sü. 1
OSMAN FUAT Pş.: S. 1191, sü. 2
OSMAN GAZİ: S. 1369, sü. 3
OSMAN HAN: S. 1503, sü. 1
OSMAN PAŞA, Özdemiroğlu: S. 1422, sü. 2
OSMANLI DRAM KUMPANYASI: S. 1312, sü. 1
OTLUKBELİ ZAFERİ: S. 1311, sü. 2
OTOMATİK PİKAP: S. 1381, sü. 1
OTRANTO KALESİ: S. 1311, sü. 3
OTTO, Arşidük: S. 1269, sü. 1
OTURAK KÜNDESİ (güreş): S. 1413, sü. 2
OTLU: S. 1216, sü. 1
OXFORD: S. 1189, sü. 2
OXFORD ÜNİVERSİTESİ: S. 1349, sü. 2
OZANSOY, Halit Fahri: S. 1515, sü. 1

Ö

«ÖLÜ CANLAR»: S. 1353, sü. 2
ÖMER: S. 1456, sü. 2
ÖMER HAYYAM: S. 1685, sü. 1
ÖMER PAŞA: S. 1306, sü. 2; S. 1585, sü. 1
ÖMER RÜŞENİ: S. 1396, sü. 1
ÖMER SEYFETTİN: S. 1514, sü. 3; S. 1360, sü. 3; S. 1550, sü. 3
ÖZBEKİSTAN: S. 1197, sü. 1
ÖZDEMİR PAŞA: S. 1422, sü. 2
ÖZEL HASTANE: S. 1477, sü. 1
ÖZNEL GÖZLEM: S. 1218, sü. 2

P

PALMYRA ADL.: S. 1496, sü. 3
PALOMAR: S. 1172, sü. 2
PALAWAN ADASI: S. 1213, sü. 1
PALAZZO VECCHİO: S. 1225, sü. 3
PAMİR YAYLASI: S. 1551, sü. 1
PANAY ADASI: S. 1213, sü. 1
PANTHEON: S. 1578, sü. 3
PAPALIK: S. 1295, sü. 1
PARAMARİBO: S. 1390, sü. 2
PARAZİTLİ HASTALIKLAR: S. 1477, sü. 1
PARİ: S. 1216, sü. 1
PARİS ANTLAŞMASI: S. 1265, sü. 2
PARSİLER: S. 1554, sü. 3
PASCAL, Blaise: S. 1540, sü. 2; S. 1221, sü. 3
PATALİPUTRA - PATNA: S. 1389, sü. 1
PATHANİSTAN: S. 1389, sü. 1
PATNA: S. 1557, sü. 1
PAZIRIK YAYLASI: S. 1451, sü. 3
PEARL HARBOR: S. 1575, sü. 1
PEARL HARBOR BASKINI: S. 1638, sü. 3
BEDRELL, Felipe: S. 1182, sü. 3
PEER GYNT: S. 1383, sü. 2
PEKİNG ADAMI: S. 1232, sü. 2
PELLA: S. 1161, sü. 3
PELLAGRA HASTALIĞI: S. 1157, sü. 1
PELOPONEZ SAVAŞLARI: S. 1298, sü. 3
PELTON TÜRBİNİ: S. 1547, sü. 3
PELOUSE CİHAZI: S. 1490, sü. 1
PENAUD, Alphonse: S. 1518, sü. 3
PENCAP: S. 1309, sü. 1; S. 1389, sü. 1
PENGE KAĞAN: S. 1651, sü. 2
PENNİNE DAĞLARI: S. 1662, sü. 3
PEORİA: S. 1500, sü. 3
PERE LACHAİSE: S. 1296, sü. 3
PEROTİN: S. 1262, sü. 2
PERRET KARDEŞLER: S. 1262, sü. 2
PERTEV PAŞA: S. 1660, sü. 1
PERTEVNİYAL VALİDE: S. 1424, sü. 2
PEŞÂVER: S. 1309, sü. 1
PETAİN, Mareşal: S. 1295, sü. 3; S. 1636, sü. 1
PETERSBURG: S. 1409, sü. 3; S. 1356, sü. 1
PETİTE - TERRE ADASI: S. 1385, sü. 3
PETRARCA: S. 1225, sü. 3
PHARNAKOS: S. 1346, sü. 1
PHİDİAS: S. 1541, sü. 3
PHİLADELPHİA: S. 1257, sü. 2
PHİLİP: S. 1692, sü. 3
PHİLİP, Sydney: S. 1665, sü. 3
PHİLİPPE: S. 1689, sü. 2
PHİLİPPE AUGUSTE: S. 1443, sü. 1
PHOENİX TAKIM ADL.: S. 1328, sü. 3
PİETERMARİTZBURG: S. 1404, sü. 1
PİKAP: S. 1380, sü. 1
PİKOFARAD: S. 1183, sü. 2
PİKRİK ASİT: S. 1196, sü. 3
PİNDAR: S. 1692, sü. 3
PİR MEHMET AZMİ EFENDİ: S. 1451, sü. 2
PİRENE SIRADAĞLARI: S. 1258, sü. 1
PİSA LİMANI: S. 1443, sü. 3
PİSHALA DERESİ: S. 1202, sü. 3
PİSSARRO: S. 1262, sü. 2
PİTHAGORAS: S. 1161, sü. 2
PİUS V.: S. 1660, sü. 2; S. 1161, sü. 2
PİYALE PAŞA: S. 1660, sü. 1
PİZARRO: S. 1673, sü. 1
PLANCK: S. 1223, sü. 1
PLATON: S. 1161, sü. 1; S. 1193, sü. 3
PLEVNE SAVAŞLARI: S. 1307, sü. 2
PLOVDİV: S. 1221, sü. 2
PLUTON: S. 1325, sü. 1
PLYMOUTH: S. 1663, sü. 2
PODOLYA: S. 1423, sü. 1
POE, Edgar Alan: S. 1550, sü. 3
POİNTE A PİTRE LİMANI: S. 1385, sü. 3
POLİKON SİSTEMİ: S. 1472, sü. 2
POLİNEZYA: S. 1496, sü. 1
POLİNEZYA ADALARI: S. 1267, sü. 2; S. 1328, sü. 3
POLYKLETOS: S. 1541, sü. 3
POMMON: S. 1262, sü. 2
POMPEİ: S. 1460, sü. 1
POPE, Alexander: S. 1666, sü. 1
POROGRAVÜR: S. 1382, sü. 1
PORT ELİZABETH: S. 1404, sü. 1
PORT STANLEY: S. 1182, sü. 2
PORT - AU - PRENS: S. 1449, sü. 2
PORTSMOUTH: S. 1663, sü. 2
POULENC: S. 1262, sü. 3
POUND: S. 1220, sü. 3
POZ: S. 1250, sü. 3
POZOMETRE: S. 1252, sü. 1
PÖLLER: S. 1388, sü. 1
PRAKSİTELOS: S. 1541, sü. 3
PRAKAMBRİEN: S. 1232, sü. 1
PRENS ADALARI: S. 1388, sü. 1
PRESİSİOS: S. 1186, sü. 2
PRETORİA: S. 1403, sü. 1
PRİAM: S. 1516, sü. 3
PROKLAS: S. 1161, sü. 1
PROPİLEN: S. 1350, sü. 3
PROTAGORAS: S. 1584, sü. 1
PRUSYA SAVAŞI: S. 1161, sü. 1
PTOLEMAİOS: S. 1161, sü. 1, S. 1473, sü. 1
PUDU: S. 1323, sü. 3
PULİTZER: S. 1189, sü. 2; S. 1301, sü. 1
PURVA MİMAMSA: S. 1558, sü. 1
PUŞKİN: S. 1550, sü. 3; S. 1353, sü. 1

R

RA: S. 1519, sü. 1
RABAT: S. 1185, sü. 1
RABELAİS: S. 1261, sü. 1
RACİNE: S. 1682, sü. 2
RACİSTAN: S. 1309, sü. 1; S. 1387, sü. 1
RADAR SİSTEMİ: S. 1392, sü. 3
RADON: S. 1297, sü. 2
RADYO - FOTO: S. 1305, sü. 2
RAHİMKULU HAN: S. 1545, sü. 1
RALEİGH, Sir Walter: S. 1665, sü. 3
RAMAN DAĞI: S. 1405, sü. 3
RAMAZAN PAŞA: S. 1186, sü. 2
RAMEAU: S. 1262, sü. 2
RANGANGA: S. 1294, sü. 2
RAŞİT ALİ GEYLÂNİ: S. 1592, sü. 3
RAUF YEKTA BEY: S. 1177, sü. 1
RAVEL: S. 1182, sü. 3; S. 1262, sü. 3
RAVENDİ: S. 1685, sü. 1
RAYLEİGH, Lord: S. 1223, sü. 1
RÂZİ: S. 1194, sü. 2
«REBAB-I ŞİKESTE»: S. 1207, sü. 3
«REBABIN CEVABI»: S. 1207, sü. 3
RECAİZADE EKREM: S. 1207, sü. 1; S. 1302, sü. 2
REDİF PAŞA: S. 1306, sü. 2
REDSTONE FÜZESİ: S. 1285, sü. 2
REİMS: S. 1260, sü. 1
REMBRANDT: S. 1357, sü. 3; S. 1190, sü. 1
REN BÖLGESİ: S. 1634, sü. 2
REN NEHRİ: S. 1256, sü. 3
RENAN: S. 1255, sü. 1
RENGEYİĞİ: S. 1324, sü. 1
RENKKÜRE: S. 1399, sü. 3
RENNES: S. 1260, sü. 1; S. 1189, sü. 2
REOMER, Ole: S. 1600, sü. 2
RESİM: S. 1419, sü. 2
«RESMÎ CERİDE»: S. 1301, sü. 3
«RESMÎ GAZETE»: S. 1301, sü. 3
RESMO LİMANI: S. 1346, sü. 2
REŞİDÜDDİN FADLULLAH: S. 1685, sü. 1
REŞİT (Fas sultanı) S. 1186, sü. 3
REŞİT PAŞA, Büyük: S. 1274, sü. 1
REŞKO TEPESİ: S. 1450, sü. 2
REVAN SEFERİ: S. 1586, sü. 2
REY: S. 1473, sü. 2; S. 1309, sü. 1; S. 1300, sü. 1
REYNOLDS, John: S. 1667, sü. 1
REYNAULD, Paul: S. 1635, sü. 1
RIZA ŞAH PEHLEVİ: S. 1686, sü. 2
RİCHARDSON, Samuel: S. 1666, sü. 2
RİEMANN, Bernhard: S. 1319, sü. 1
RİF: S. 1186, sü. 2
RİG VEDA: S. 1557, sü. 1
RİMBAUD: S. 1579, sü. 1; S. 1261, sü. 3
RİPÜERLER: S. 1257, sü. 1
RİSKO ADASI: S. 1385, sü. 2
RİZAİYE: S. 1684, sü. 3

RİZE DAĞLARI: S. 1202, sü. 3; S. 1345, sü. 3
ROBERT KOLEJ: S. 1207, sü. 2
ROBERTO: S. 1345, sü. 1
ROCKFORD: S. 1651, sü. 1
RODİN: S. 1262, sü. 2
RODRİGUEZ ADALARI: S. 1561, sü. 2
ROMA KATOLİK KİLİSESİ: S. 1385, sü. 2
ROMANTİKLER BİRLİĞİ: S. 1296, sü. 1
ROMANTİZMİN TARİHİ: S. 1296, sü. 1
ROMBLON ADASI: S. 1213, sü. 1
«ROMEO İLE JULİET»: S. 1357, sü. 1
ROMMEL, Erwin: S. 1636, sü. 3
RONGBUK BUZULU: S. 1551, sü. 1
RONSARD: S. 1261, sü. 1
ROOSEVELT: S. 1575, sü. 2; S. 1637, sü. 1
ROSETTA TAŞI: S. 1567, sü. 1
ROTA GİROSKOPU: S. 1348, sü. 1
ROTTERDAM: S. 1570, sü. 3
ROUEN: S. 1260, sü. 1
ROUSSEL: S. 1262, sü. 3
RUBÜLHALİ ÇÖLÜ: S. 1446, sü. 3
RUDOLF, Arşidük: S. 1423, sü. 1; S. 1269, sü. 1
RUGA: S. 1580, sü. 3
RUM ATEŞİ: S. 1299, sü. 1
RUMFORD, Kont: S. 1594, sü. 1
RUSKİN, John: S. 1667, sü. 1
RUTHERFORD, Lord Ernest: S. 1223, sü. 1
«RUZNAME-İ CERİDE-İ HAVADİS»: S. 1302, sü. 3
RÜKNETTİN HURŞAH: S. 1475, sü. 2
RÜKNETTİN İBRAHİM ŞAH: S. 1451, sü. 1
RÜSTEM PAŞA, Damat: S. 1582, sü. 1, 1198, sü. 2
RÜZGÂR ÇORABI: S. 1486, sü. 2

S

SABA: S. 1572, sü. 3
SABA MELİKESİ: S. 1357, sü. 1
SABİNA DAĞI: S. 1576, sü. 1
SADIK, Teğmen: S. 1199, sü. 3
SADIK BEY: S. 1488, sü. 3
SADİ SUAT: S. 1487, sü. 2
SA'Dİ ŞERİFLERİ: S. 1186, sü. 1
SÂDİ-İ ŞİRAZİ: S. 1685, sü. 1
SAFEVİ HANEDANI: S. 1686, sü. 2
SAFEVİ TARİKATI: S. 1441, sü. 1
SAFEVİ TÜRKLERİ: S. 1577, sü. 2
SAFİ: S. 1185, sü. 3
SÂİB, Tebrizli: S. 1290, sü. 1
SAİT HAN: S. 1502, sü. 1
SAİNT AUGUSTİNE: S. 1194, sü. 2
ST. BARTHÉLEMY ADASI: S. 1385, sü. 3
SAİNT CLOTİLDE: S. 1256, sü. 1
ST. CYR: S. 1295, sü. 3
ST. ETİENNE: S. 1259, sü. 1
ST. EUSTAİUS: S. 1572, sü. 3
ST. GEORGE KANALI: S. 1290, sü. 2
SAİNT GUİLLO: S. 1445, sü. 2
SAİNT JEAN ŞÖVALYELERİ: S. 1445, sü. 3
SAİNT LOUİS: S. 1443, sü. 1
SAİNT MARC LİMANI: S. 1450, sü. 1
ST. MARTİN: S. 1572, sü. 3
ST. MARTİN ADASI: S. 1383, sü. 3
SAİNT SAENS: S. 1262, sü. 2
SAİNTE-BEUVE: S. 1261, sü. 2
SAİNTES ADALARI: S. 1385, sü. 3
SAKARYA SAVAŞLARI: S. 1417, sü. 2
SAKATAT: S. 1157, sü. 3
SAKSONYA: S. 1206, sü. 1
SALÂBET CENG HAN: S. 1503, sü. 1
SALACROU: S. 1261, sü. 3
SALÂHATTİN EYYUBİ: S. 1176, sü. 1; S. 1189, sü. 1; S. 1443, sü. 1
SALAMİS ADASI: S. 1161, sü. 2
SALANKAMEN MEYDANI: S. 1423, sü. 1
SALİH PAŞA, Amiral: S. 1186, sü. 1
SALİH REİS: S. 1474, sü. 2
SALTO: 1414, sü. 1
SALVADOR: S. 1386, sü. 1
SALYENLER: S. 1257, sü. 1
SAMANLI DAĞLARI: S. 1324, sü. 3; S. 1368, sü. 2
SAMANOĞULLARI: S. 1309, sü. 2
SAMANTI: S. 1191, sü. 3
SAMAR ADASI: S. 1212, sü. 3
SAMATYA: S. 1187, sü. 3
SAMERRA: S. 1590, sü. 3
SAMOS ADASI: S. 1207, sü. 1
SAMSU-DİTANA: S. 1464, sü. 1
SAMUDRAGUPTA I.: S. 1389, sü. 1
SAN FRANCİSCO SERGİSİ: S. 1273, sü. 1
SAN PEDRO SULA: S. 1574, sü. 2
SAND, George: S. 1300, sü. 3
SANDWİCH ADL.: S. 1496, sü. 1
SANSA BOĞAZI: S. 1202, sü. 3
SANTA MAURA ADASI: S. 1311, sü 3
SAO THOME ADALARI: S. 1388, sü. 1
SAPANCA GÖLÜ: S. 1367, sü. 3
SÂRA: S. 1606, sü. 1
SARAYBURNU: S. 1456, sü. 1
SARDUNYA ADASI: S. 1346, sü .2
SARI HANİ: S. 1466, sü. 3
SARI SÜLEYMAN BEY: S. 1577, sü. 1
SARIYAR BARAJI: S. 1367, sü. 1
SAROS KÖRFEZİ: S. 1313, sü. 3
SARMA: S. 1413, sü. 1
SART (Sardes): S. 1312, sü. 3
SASÂNİ HANEDANI: S. 1686, sü. 1
SASANİ İMP.: S. 1591, sü. 1
SAT DAĞI: S. 1450, sü. 2
SATÜRN: S. 1325, sü. 1
SAVANNAH IRMAĞI: S. 1319, sü. 2
SAVAŞ FÜZELERİ: S. 1284, sü. 1
SAVOİE, Louis de: S. 1256, sü. 3
SAVURMA FRENİ: S. 1270, sü. 1
SCHSCHNİGG, Kurt von: S. 1634, sü. 3
SCHLESWİG: 1568, sü. 1
SCHMİTT, Florent: S. 1189, sü. 3
SCHOPENHAUER, Arthur: S. 1194, sü. 2
SİCKRET, Walter: S. 1667, sü. 2
SEBU IRMAĞI: S. 1185, sü. 1
«SEFİLLER»: S. 1578, sü. 3
SEİNE NEHRİ: S. 1258, sü. 2
SEKİZİNCİ, İbnürrefik Ahmet Nuri: S. 1407, sü. 1
SELÂNİK: S. 1302, sü. 3
SELÂNİK KÖRFEZİ: S. 1459, sü. 1
SELÇUK SULTAN: S. 1582, sü. 2
SELÇUKLU TÜRKLERİ: S. 1214, sü. 1
SELİM III.: S. 1175, sü. 3; S. 1287, sü. 3; S. 1364, sü .1
SELMANPAK MEYDAN SAVAŞI: S. 1592, sü. 1
SEMADİREK ZAFERİ: S. 1542, sü. 1
SEMENDİRE: S. 1582, sü. 2
SEMERKANT: S. 1538, sü. 2
SERBEST FIRKA: S. 1304, sü. 3
SERBEST GÜREŞ: S. 1410, sü. 1
SERGEANT FÜZESİ: S. 1285, sü .3
«SERVET-İ FÜNUN»: S. 1191, sü. 2; S. 1207, sü. 1
SEVERN NEHRİ: S. 1662, sü. 2
SEVRES: S. 1220, sü. 3
SEYFÜDDEVLE: S. 1183, sü. 1
SEYHAN NEHRİ: S. 1191, sü. 3
SEYYİT-MUHAMMET HAN: S. 1545, sü. 1
SEYYİT MUHAMMET RAHİM HAN: S. 1545, sü. 1
SHAKESPEARE: S. 1463, sü. 2
SHANNON IRMAĞI: S. 1687, sü. 1
SHAW, Bernard: S. 1667, sü. 1
SHEFİELD: S. 1663, sü. 2
SIĞIR ETİ: S. 1157, sü. 2
SIRP SINDIĞI: S. 1441, sü. 2
SIVI YAKITLI FÜZELER: S. 1283, sü 1
SİBİRYA: S. 1188, sü. 3; S. 1451, sü. 3
SİCİLYA ADASI: S. 1346, sü 2
SİDON (SAYDA). S 1196, sü 2
SİERRA LEONE: S. 1388, sü. 1
SİHLER: S. 1554, sü 3
SİMAVİ, Sedat: S. 1395, sü. 1
SÜLER: S. 1176, sü. 3
SİKAMBRALAR: S. 1257, sü 1
SİKORSKY, İgor: S. 1518, sü. 3
SİLEZYA: S. 1423, sü. 1
SİLLE, Müzahir: S. 1412, sü. 3
SİMON: S. 1689, sü. 2
SİNA YARIMADASI: S. 1214, sü. 1
SİNAN, Mimar: S. 1494, sü. 1
SİNANETTİN BEY: S 1463, sü. 1
SİND: S. 1309, sü. 1
SİND IRMAĞI: S. 1502, sü. 2
SİNDİRİM SİSTEMİ HASTALIKLARI: S. 1476, sü. 3
SİNİR GAZLARI: S. 1299, sü. 1
SİNT: S. 1389, sü. 1
SİNTİKU: S. 1230, sü. 1
SİNÜSOİDAL İZDÜŞÜM: S. 1472, sü 2
SİOUX CİTY: S. 1679, sü. 2
SİR DERYA: S 1473, sü. 3, S. 1197, sü. 1
SİRVAN NEHRİ: S. 1683, sü. 2
SİVASTOPOL: S. 1636, sü. 3
SİYAKAT: S. 1480, sü. 3
SİYAM: S. 1369, sü. 1
SİYAM KÖRFEZİ: S. 1405, sü. 1
SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ: S. 1180, sü. 3
SKOPS: S. 1541, sü. 3
SLOVENYA: S. 1423, sü. 1
SMYRNEEN (gazete) S. 1301, sü 1
SNOWDON DAĞI: S. 1290, sü. 2
SOBİESKİ: S. 1642, sü. 3
SOFALA: S. 1292, sü. 3
SOFİSTLER: S. 1193 sü. 2
SOHUNKALE: S. 1409, sü. 2
SOKULLU MEHMET PAŞA: S. 1494, sü. 1; S 1660, sü. 1
SOKULLUZADE HASAN PAŞA: S. 1607, sü. 1
SOKRATES: S. 1193, sü. 2
SOMAKİ ÇUKURU: S. 1561, sü. 1
SOMME SAVAŞLARI: S. 1227, sü. 1
SON (nehir): S. 1294, sü. 2
SOREL, Georges: S. 1187, sü. 1
SOSİS: S. 1158, sü. 2
SOUTHAMPTON ADASI: S. 1578, sü. 1
SOYA FASULYASI: S. 1186, sü. 3
SÖĞÜT GÖLÜ: S. 1369, sü. 2
SPAATZ, General: S 1641, sü. 1
SPARTACUS: S. 1349, sü. 3
SPENCER, Herbert: S. 1194, sü 3
SPENSER, Edmund: S. 1665, sü. 3
SPİNOZA, Baruch: S. 1183, sü. 2; S. 1194, sü. 2
SPRİNGFİELD: S. 1650, sü. 3
STEEL, Sir Richard: S. 1666, sü. 2
STALİNGRAD: S. 1637, sü. 1
STARBUCK ADASI: S. 1328, sü. 3
STEEL, ir Richard: S. 1666, sü. 2
STENDHAL: S. 1255, sü. 1; 1261, sü. 2
STEREO - PİKAP: S. 1380, sü. 3
STEVENSON, Louis: S. 1666, sü. 3
STEWENS, Albert W.: S. 1482, sü 3
STOKE: S. 1663, sü. 3
STOTHARD, Thomas: S. 1667, sü. 2
STRASBURG: S. 1259, sü. 1
STUART HANEDANI: S. 1670, sü. 1
SU GAZI: S. 1298, sü. 1
SU TEDAVİSİ: S. 1223, sü. 2
SUBAŞILAR: S. 1182, sü. 2
SUBBİLULİYUMA: S. 1564, sü. 3
SUCKLİNG, John: S. 1666, sü. 1

SUDRALAR: S. 1554, sü. 3
SUKARNO: S. 1659, sü. 1
SULTANSUYU HARASI: S. 1468, sü. 1
SUNDBACK ,Gideon: S. 1198, sü. 3
SUNGUR DERESİ: S. 1441, sü. 3
SUNİ GAZLAR: S. 1298, sü. 1
SURÂT LİMANI: S. 1387, sü. 1
SÛRÎ: S. 1389, sü. 1
SURİYE ÇÖLÜ: S. 1590, sü. 2
SUNDA ÇUKURU: S. 1561, sü. 1
SUSULAR: S. 1388, sü. 1
SUSUZ DAĞI: S. 1405, sü. 2
SUVA LİMANI: S. 1207, sü. 2
SÜHREVERDİ: S. 1194, sü. 2
SÜLEYMAN, Hz.: S. 1504, sü. 3
SÜLEYMAN (Fas sultanı): S. 1186, sü. 3
SÜLEYMAN ÇELEBİ: S. 1172, sü. 3
SÜLEYMAN PAŞA: S. 1441, sü. 2
SÜLEYMAN ŞAH: S. 1321, sü. 3
SÜLEYMANİYE (Irak): S. 1590, sü. 3
SÜLÜS (yazı): S. 1480, sü. 1
SÜPLEKS (güreş): S. 1414, sü. 1
SÜSLEME SANATLARI: S. 1379, sü. 1
SÜMLE DERESİ: S. 1202, sü. 3
SÜNNİ MEZHEBİ: S. 1466, sü. 1
SÜPERFOSFAT: S. 1230, sü. 3
SÜRELİ OBTÜRATÖR: S. 1250, sü. 2
SÜRURİ-İ HEZELİ: S. 1545, sü. 3
SÜRÜNGENLERİN FOSİLLERİ: S. 1232, sü. 2
SÜTLÜCE: S. 1456, sü. 1
SÜVEYŞ KANALI: S. 1269, sü. 1; S. 1693, sü. 3
SÜZGEÇ: S. 1299, sü. 2
SWANSEA LİMANI: S. 1290, sü. 2
SWİFT, Jonathan: S. 1300, sü. 3; S. 1666, sü. 1
SYOKWA: S. 1230, sü. 1
SZEGEDİN: S. 1580, sü. 3

Ş

ŞAFİİ: S. 1201, sü. 1
ŞAH TAHMASB: S. 1584, sü. 2
ŞAM: S. 1302, sü. 3; S. 1189, sü. 1
ŞAM EYYUPLULARI: S. 1176, sü. 1
ŞAP DAĞI: S. 1492, sü. 3
ŞAPHANE DAĞLARI: S. 1312, sü. 3
ŞARLMAN: S. 1504, sü. 3
ŞATTÜLARAP: S. 1203, sü. 1
ŞAYBAK HAN: S. 1586, sü. 1
ŞEHREMİNİ: S. 1187, sü. 3
ŞEMNAN: S. 1309, sü. 1
ŞENSEBÂNİLER: S. 1389, sü. 1
ŞERİF FAYSAL: S. 1592, sü. 3; S. 1190, sü. 2
ŞERİF HÜSEYİN PAŞA: S. 1190, sü. 2
ŞERİF PAŞA, Damat: S. 1604, sü. 2
ŞERMİN: S. 1207, sü. 3
ŞERÜSKLER: S. 1257, sü. 1
ŞEVKET, BUHARALI: S. 1290, sü. 1
ŞEVKET EFENDİ: S. 1585, sü. 2
ŞEVKİ BEY: S. 1177, sü. 1
ŞEYH ALİ: S. 1396, sü. 1
ŞEYH CEMALETTİN AKSARAYİ: S. 1195, sü. 1
ŞEYH GALİP: S. 1191, sü. 3
ŞEYH HAMDULLAH: S. 1480, sü. 1
ŞEYH MEHMET: S. 1396, sü. 1
ŞEYH MUHAMMED ABDUH: S. 1177, sü. 2
ŞEYH NAKİB: S. 1177, sü. 2
ŞEYH OSMAN ŞEMS: S. 1540, sü. 1
ŞİHABETTİN ÖMER ŞAH: S. 1451, sü. 1
ŞİKOKU ADASI: S. 1563, sü. 3
ŞİRAZ: S. 1684, sü. 3
ŞİRÂZİ: S. 1194, sü. 2
ŞİT, Bayram: S. 1412, sü. 3
ŞİVEKÂR, Prenses: S. 1273, sü. 3
ŞOLAPUR: S 1557, sü. 1
ŞUMNU: S. 1306, sü. 3
ŞURAY-I DEVLET: S. 1424, sü. 3

T

TABİİ GAZLAR: S. 1298, sü. 1
TAC MAHAL: S. 1557, sü. 2
TAÇ: S. 1399, sü. 3
TAGALOG DİYELEGİ: S. 1213, sü. 1
TAGOR, Rabindranth: S. 1557, sü. 1
TAHTA FIRLATAN DAĞI: S. 1191, sü. 3
TAHİR OVASI: S. 1370, sü. 2
TAHİR PAŞA: S. 1273, sü. 3
TAHİTİ: S. 1295, sü. 2
TAHRAN: S. 1683, sü. 1
TAHSİN NAHİT: S. 1191, sü. 2
TAİ-WAN: S. 1230, sü. 1
TÂİF: S. 1424, sü. 1
TAİNAN: S. 1230, sü. 1
TAİPEH LİMANI: S. 1230, sü. 1
TAİTYU: S. 1230, sü. 1
TAJAMULCOYA TEPESİ: S. 1386, sü. 1
TAJİKİSTAN: S. 1197, sü. 1
«TAKVİM-İ VEKAYİ»: S. 1301, sü. 3
TÂLİK: S. 1480, sü. 3
TALLAHASSEE: S. 1225, sü. 3
TAMPA: S. 1226, sü. 1
TANCA: S. 1186, sü. 2; S. 1185, sü. 3
«TANİN»: S. 1207, sü. 1
TANRIÖVER, Hamdullah Suphi: S. 1191, sü. 2
TANSUİ: S. 1230, sü. 1
TANNENBERG ZAFERİ: S. 1552, sü. 1
TARHAN, Abdülhak Hamit: S. 1504, sü. 1; S. 1290, sü. 1
«TARİH-İ KADİM»: S. 1207, sü. 3
TARİH-İ REŞİDİ: S. 1502, sü. 1
TARLA FARESİ: S. 1184, sü. 1
TASMANYA: S. 1257, sü. 3
«TASVİR-İ EFKÂR»: S. 1302, sü. 2
TAŞELİ YAYLASI: S. 1395, sü. 3
TAYFUNLAR: S. 1205, sü. 1
TAYLOR, Samuel: S. 1666, sü. 2
TEBRİZ: S. 1170, sü. 3
TEGUCİGALPA: S. 1574, sü. 1
TEJO NEHRİ: S. 1604, sü. 2
TEKEOĞULLARI: S. 1463, sü. 1
TEKERLEME: S. 1457, sü. 3
TEKEŞLİLİK: S. 1168, sü. 3
TEKTEK DAĞLARI: S. 1405, sü. 2
TELEKS: S. 1305, sü. 2
TELEMETRE: S. 1250, sü. 3
TELEOBJEKTİF: S. 1250, sü. 1
TELEPİNUŞ: S. 1564, sü. 2
TELESKOP DEPOLAR: S. 1298, sü. 2
TELMİSOS: S. 1200, sü. 1
TELUGU: S. 1502, sü. 1
TEMİR-GAZİ HAN: S. 1545, sü. 1
TENDÜRÜK DAĞI: S. 1203, sü. 1
TENNYSON, Alfred: S. 1666, sü. 3
TENZİG: S. 1168, sü. 2
TEOMAN: S. 1580, sü. 2
TEPE SİNAN PARKI: S. 1312, sü. 2
TERCAN: S. 1202, sü. 3
«TERCÜMAN-I AHVAL»: S. 1302, sü. 3
TERMODİNAMİK KANUNLARI: S. 1596, sü. 2
TERSAKAN ÇAYI: S. 1495, sü. 2
TETVAN: S. 1185, sü. 3
TEVKİİ YAHYA PAŞA: S. 1516, sü. 3
THALES: S. 1193, sü. 2
THEODORA: S. 1423, sü. 1
THİERRY: S. 1261, sü. 2
THOMAS: S. 1689, sü. 2
THOMSON, James: S. 1666, sü. 2
THOR FÜZESİ: S. 1285, sü. 3
THORSHAVN: S. 1184, sü. 2
TİBET: S. 1167, sü. 3
TİCARET HUKUKU: S. 1579, sü. 2
TİFLİS: S. 1409, sü 2
TİLBURG: S. 1570, sü. 3
«TİMES» The: S. 1300, sü. 3
TİMUR: S. 1409, sü. 3; S. 1604, sü. 3
TİR (SÛR): S. 1196, sü. 2
TİTAN FÜZESİ: S. 1285, sü. 3
TİTO: S. 1321, sü. 1
TİYATRO: S. 1419, sü. 3
TİZİANO: S. 1161, sü. 3
TLEMSEN: S. 1474, sü. 3
TOGO: S. 1327, sü. 2
TOHMA ÇAYI: S. 1203, sü. 1
TOHMA VADİSİ: S. 1418, sü. 1
TOKALI KİLİSE: S. 1370, sü. 3
TOKTAMIŞ: S. 1307, sü. 1
TOKYO KÖRFEZİ: S. 1641, sü. 2
TOLUNLULAR: S. 1451, sü. 1
TONGA ADASI: S. 1207, sü. 1
TONKİN KÖRFEZİ: S. 1405, sü. 1
TOPKAPI SARAYI: S. 1480, sü. 3
TORY PARTİSİ: S. 1349, sü. 2
TOULON: S. 1260, sü. 1; S. 1266, sü. 3; S. 1637, sü. 1
TOULOUSE: S. 1259, sü. 1
TOZANLI ÇAYI: S. 1448, sü. 3
TRABZON DAĞLARI: S. 1397, sü. 2
TRAGO, Jose: S. 1182, sü. 3
TRAİANUS: S. 1349, sü. 3
TRANSİLVANYA: S. 1423, sü. 1; S. 1171, sü. 1
TRANSVAAL: S. 1570, sü. 2; S. 1403, sü. 1
TREBİA NEHRİ: S. 1467, sü. 1
TRENT NEHRİ: S. 1662, sü. 2
TRİCON, Charles: S. 1301, sü. 1
TRİPPE, Juan: S. 1492, sü. 2
TRİTON: S. 1549, sü. 2
TRİYESTE: S. 1423, sü. 1
TROS: S. 1294, sü. 3
TRUMAN, Harry: S. 1641, sü. 1
TRUVA SAVAŞI: S. 1517, sü. 1
TULUY: S. 1647, sü. 3
TUNA NEHRİ: S. 1257, sü. 1
TUNA VİLÂYETİ: S. 1302, sü. 3
TURAN ŞAH: S. 1176, sü. 3
TURFAN KAZILARI: S. 1270, sü. 3
TURHANOĞULLARI: S. 1172, sü. 2
TURKU: S. 1216, sü. 1
TUS: S. 1473, sü. 2
TÛSİ: S. 1194, sü. 2
TUZLA ÇAYI: S. 1202, sü. 3
TÜRK GALİP PAŞA: S. 1545, sü. 3
TÜRK TARİH KURUMU: S. 1399, sü. 1
TÜRK ZENGİ DEVLETİ: S. 1176, sü. 1
TÜRKİSTAN: S. 1451, sü. 3
TÜRK TEPE: S. 1654, sü. 1
TÜRKÜ: S. 1457, sü. 3
TVRTKO: S. 1441, sü. 2
TWAİN, Mark: S. 1550, sü. 3
TYLOR, Edward: 1228, sü. 1

U

UDAYPUR: S. 1557, sü. 2
ULTRAVİYOLE FİLTRELER: S. 1252, sü. 3
UĞURLUDAĞ: S. 1694, sü. 3
ULUÇ ALİ PAŞA: S. 1660, sü. 2
ULU CAMİ: S. 1312, sü. 2
ULUDERE: S. 1520, sü. 3
ULUS: S. 1304, sü. 3
UMMAN DENİZİ: S. 1446, sü. 3
UMUR BEY: S. 1321, sü. 3
UNİON FRANÇAİSE: S. 1260, sü. 2
UNKAPANI KÖPRÜSÜ: S. 1287, sü. 1

UPANİŞATLAR: S. 1558, sü. 1
URANUS: S. 1325, sü. 1
URBAİN: S. 1286, sü. 2
URBANUS V., Papa: S. 1441, sü. 2
URDU DİYELEĞİ: S. 1502, sü. 3
URFA KONTLUĞU: S. 1445, sü. 2
URFİ: S. 1685, sü. 1
URMİYE GÖLÜ: S. 1580, sü. 1
URMİYE (şehir): S. 1516, sü. 3
UROŞ V.: S. 1441, sü. 2
UŞAKLIGİL, Halit Ziya: S. 1207, sü. 2; S. 1550, sü. 3
UTRECHT: S. 1570, sü. 3
UYGUR ALFABESİ: S. 1159, sü. 3
UYVAR: S. 1171, sü. 1
UZAK DOĞU TARİHİ: S. 1399, sü. 1

V

VAHİDETTİN: S. 1198, sü. 2; S. 1303, sü. 1
VALİDE ÇEŞMESİ: S. 1364, sü. 1
VALOİS: S. 1265, sü. 1
VAN DONGEN: S. 1255, sü. 1
VAN GOGH: S. 1295, sü. 2
VAN GÖLÜ: S. 1367, sü. 1
VAN RİSWİK: S. 1605, sü. 1
VANDALLAR: S. 1264, sü. 3
«VANKULU LÛGATİ»: S. 1607, sü. 3
VANUA LEVU ADASI: S. 1207, sü. 2
VARNA SAVAŞI: S. 1443, sü. 2
VARSAĞI: S. 1457, sü. 3
VARUNA: S. 1557, sü. 3
VASKONLAR: S. 1295, sü. 2
VATİKAN: S. 1270, sü. 2
VATİKAN MÜZESİ: S. 1294, sü. 3
«VATAN - YAHUT - SİLİSTRE»: S. 1312, sü. 1
VAUXCELLES, Louis: S. 1254, sü. 3
VACDE: S. 1185, sü. 3
VEDANTA: S. 1558, sü. 1
VEGETARİAN: S. 1293, sü. 3
VAHHABİ: S. 1462, sü. 1
VELASQUEZ, Diego: S. 1491, sü. 1
VELİLİK: S. 1169, sü. 1
VENDOME SÜTUNU: S. 1262, sü. 2
VENEDİK: S. 1346, sü. 2
VENEDİK LİMANI: S. 1443, sü. 3
VENÜS: S. 1325, sü. 1
VERDUN SAVAŞI: S. 1295, sü. 3
VERGİLİUS: S. 1576, sü. 1
VERLAİNE: S. 1261, sü. 3; S. 1579, sü. 1
VERONESE: S. 1161, sü. 3
VERSAİLLES ANTLAŞMASI: S. 1633, sü. 1
VERSAİLLES SARAYI: S. 1262, sü. 2; S. 1268, sü. 2; S. 1504, sü. 3
VESPUCİUS, Amerigo: S. 1225, sü. 3
VESÜV YANARDAĞI: 1460, sü. 1
VEYS PAŞA: S. 1282, sü. 2
VEYSEL KARANİ: S. 1544, sü. 3
VİCTORİA (kıraliçe): S. 1183, sü. 3; S. 1560, sü. 1
VİCTORİA (şehir): S. 1574, sü. 3
VİCTORİA ÇAĞI: S. 1666, sü. 3
VİDİN: S. 1307, sü. 2
VİGNY, Alfred De: S. 1261, sü. 2
VİKİNG FÜZESİ: S. 1285, sü. 1
VİNCİ, Leonardo da: S. 1270, sü. 2; S. 1287, sü. 1; S. 1488, sü. 1
VİNDİYA DAĞLARI: S. 1552, sü. 3; S. 1553, sü. 1
VİRÜSLÜ HASTALIKLAR: S. 1477, sü. 1
VİTU LEVU ADASI: S. 1207, sü. 2
VİTRY: S. 1262, sü. 2
VİZİGOTLAR: S. 1264, sü. 3
VİZÖR: S. 1250, sü. 3
VLADİVOSTOK: S. 1468, sü. 2
VLAMİNCK: S. 1254, sü. 3
VOLGA HUNLARI: S. 1580, sü. 2
VOLTA DEVLETİ: S. 1267, sü. 1
VOLTA, Alexandre: S. 1223, sü. 1
VOLTAİRE: S. 1255, sü. 1
VOSGES DAĞLARI: S. 1258, sü. 2
VOSTOCK ADASI: S. 1328, sü. 3
VU-VANG: S. 1504, sü. 2

W

WAGNER: S. 1190, sü. 1
WAKE ADASI: S. 1640, sü. 1
WALTER, John: S. 1300, sü. 3
WASHİNGTON, George: S. 1194, sü. 3
WATERFORD: S. 1688, sü. 1
WATERLOO: S. 1679, sü. 2
WATT: James: S. 1610, sü. 1
WATTEAU: S. 1262, sü. 1
WEYGAND, General: S. 1635, sü. 2
WEELKES, Thomas: S. 1667, sü. 3
WEİZACKER, C. F. von: 1402, sü. 1
«WERTHER'İN ISTIRAPLARI»: S. 1352, sü. 1
WEST POİNT: S. 1381, sü. 2
WHARTON ÇUKURU: S. 1561, sü. 1
WHİTCOMB, L. Judson: S. 1198, sü. 3
WİCKLON DAĞLARI: S. 1687, sü. 1
WİNDHOEK: S. 1405, sü. 2
WİLDE, Oscar: S. 1667, sü. 1
WİLHELM I: S. 1568, sü. 1
WİLHELM II: S. 1552, sü. 1; S. 1568, sü.1
WİLHELMİNA: S. 1535, sü. 1; S. 1635, sü. 1
WİLLEMSTED: S. 1572, sü. 3
WİSCONSİN: S. 1650, sü. 3

Y

YÂDGÂR-I MUHAMMET MİRZA: S. 1585, sü. 3
YAHYA DAĞI: S. 1544, sü. 1
YAHYA EFENDİ: S. 1424, sü. 3
YAKICI GAZLAR: S. 1299, sü. 1
YAKIN DOĞU: S. 1188, sü. 3
YAKUP BEY: S. 1312, sü. 2
YAKUT-I MUSTASAMİ: S. 1480, sü. 1
YALANCI ERKEKLER: S. 1616, sü. 3
YALANCI KADINLAR: S. 1616, sü. 3
YALÇIN, Hüseyin Cahit: S. 1586, sü. 2; S. 1207, sü. 1, S. 1550, sü. 3
YANIKKALE: S. 1307, sü. 1
YANIKLAR: S. 1650, sü. 3
YARALIGÖZ DAĞI: S. 1689, sü. 3
YARDIMCI FÜZELER: S. 1284, sü. 2
YARIM FELÇ: S. 1192, sü. 2
YASSIHÖYÜK: S. 1578, sü. 1
YAŞSAYAÇLAR: S. 1298, sü. 3
YAVUZ SULTAN SELİM: S. 1310, sü. 3
YAZILI HANİ BALIĞI: S. 1466, sü. 3
YEDİ YIL SAVAŞI: S. 1272, sü. 1
YEMEN: S. 1447, sü. 3
YEMEN EYYUPLULARI: S. 1176, sü. 1
YEMİŞ: S. 1456, sü. 1
YENİ DELHİ: S. 1294, sü. 2
YENİ GİNE: S. 1572, sü. 1
YENİ GÜN: S. 1304, sü. 3
YENİ HEBRİD ADALARI: S. 1267, sü. 3; S. 1207, sü. 1
YENİ KALEDONYA: S. 1267, sü. 2
«YENİ MECMUA»: S. 1360, sü. 3
YENİ OSMANLI CEMİYETİ: S. 1303, sü. 1
YENİ ZELÂNDA: S. 1207, sü. 2
YENGEÇ DÖNENCESİ: S. 1496, sü. 1
YENİÇAĞA OVASI: S. 1319, sü. 3
YER FESLEĞENİ: S. 1199, sü. 2
YER FISTIĞI: S. 1205, sü. 2
YERLİ MALLAR SERGİSİ: S. 1273, sü. 2
YESARİ, MEHMET İZZET: S. 1480, sü. 3
YESARİZADE MUSTAFA İZZET: S. 1480, sü. 3
YEŞİLIRMAK: S. 1495, sü. 3
YEZİT I.: S. 1585, sü. 1
YİRCE DAĞLARI: S. 1363, sü. 3
YİRMİ SEKİZ ÇELEBİZÂDE SAİT EFENDİ: S. 1607, sü. 3
YOGA: S. 1558, sü. 1
YOHANNA: S. 1657, sü. 1
YOKOHAMA: S. 1641, sü. 1
YUMUKTEPE: S. 1578, sü. 1
YUNUS BEY: S. 1463, sü. 1
YURDAKUL, Mehmet Emin: S. 1514, sü. 3
YUSUF (Fas sultanı): S. 1186, sü 3
YUSUF İLE ZELİHA: S. 1605, sü. 1; S. 1217, sü. 1
YUSUF PAŞA: S. 1606, sü. 3
YUTULMA: S. 1601, sü. 1
YÜCEL, Ali: S. 1412, sü. 3
YÜKSEK FIRIN: S. 1203, sü. 3
YÜZ KEMİKLERİ: S. 1692, sü. 1
YÜZ YIL SAVAŞLARI: S. 1256, sü. 1; S. 1668, sü. 3

Z

ZACHAU: S. 1465, sü. 2
ZAFER ANITI (Fransa'da) S. 1578, sü 3; S. 1262, sü. 2
ZAFER, Haydar: S. 1412, sü. 3
ZAFERNAME: S. 1546, sü. 3
ZAGROS DAĞLARI: S. 1683, sü. 2
ZAMAN BİRİMİ: S. 1220, sü. 3
ZAMBOANGA: S. 1213, sü. 1
ZANTA: S. 1311, sü. 3
ZAYÇAR: S. 1307, sü. 2
ZEHİRLENMELER: S. 1650, sü. 3
ZEKÂİ DEDE: S. 1177, sü. 1, S. 1424, sü. 2
ZEKİYE SULTAN: S. 1307, sü. 3
ZEMAHŞERİ: S. 1194, sü. 2
ZENGİ ATABEYLERİ: S. 1451, sü. 1
ZENGİLER: S. 1189, sü. 1
ZENGİN GONTRAM: S. 1422, sü. 3
ZENTA BOZGUNU: S. 1586, sü. 2
ZEPPELİN, Ferdinand von: S. 1488, sü 2
ZERDÜŞTİLER: S. 1554, sü. 3
ZEUS: S. 1161, sü. 3
ZEYTİN BURNU: S. 1188, sü 1
ZEYTİN DAĞI: S. 1689, sü. 2
ZİNCİR KIRAN MEHMET BEY: S. 1463, sü. 1
ZİNDAN DAĞI: S. 1689, sü. 3
ZİRAAT FAKÜLTESİ: S. 1180, sü. 3
ZİRİLER: S. 1186, sü 1
ZİYA PAŞA: S. 1514, sü. 3; S. 1540, sü. 1
ZONDORF MEYDAN SAVAŞI: S. 1272, sü. 1
ZUHAF: S. 1199, sü. 1
ZUİDER ZEE KÖRFEZİ: S. 1570, sü. 1
ZULU: S. 1403, sü. 3
ZÜHREVİ HASTALIKLAR: S. 1476, sü. 3
ZÜLFİNİGÂR: S. 1424, sü. 2

Üçüncü Cildin Sonu